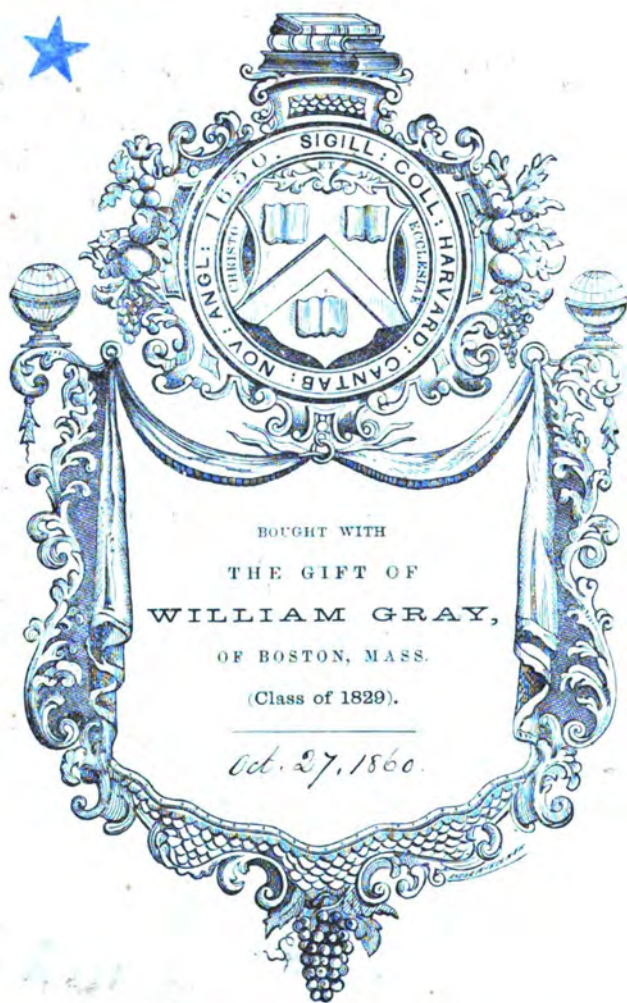

19.80

C 550.4

BOUGHT WITH
THE GIFT OF
WILLIAM GRAY,
OF BOSTON, MASS.
(Class of 1829).

Oct. 27, 1860.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU
BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,
QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS, FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,
JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;
DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM AUTEM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,
SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA,
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM, UNA CUM VERSIONE LATINA, LATERALIS AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUM-
MERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLU-
MINA RETINEDITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE
FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXXIII.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS.

c EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

C550.4

1860, Oct. 27.
G. W. C.

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. CYRILLI

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA :

CURA ET STUDIO

JOANNIS AUBERTI

LAUDUNENSIS ECCLESIAE PRESBYTERI CANONICI ET IN CONGREGATIONE LAUDUNENSIS COLLEGII MAGISTRI,
AC INTERPRETIS REGII.

EDITIO PARISIENSIS ALTERA DUOBUS TOMIS AUCTION ET EMENDATION.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENEUNT 10 VOLUMINA 100 FRANCIS GALLICIS.

EXCŪDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1859

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LXXIII CONTINENTUR.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Commentarium in Evangelium Joannis.

Col. 9

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

ΤΟΥ· ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ἢ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

S. P. N. CYRILLI

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

EXPOSITIO sive COMMENTARIUS

IN JOANNIS EVANGELIUM.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

A

PROCEMIUM.

«Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ, » καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ὁ Μελωδὸς ἀναφθέγγεται. Χρῆναι δὲ οἶμαι πρὸς τοῦτο βαδίζειν, οὐ τοὺς τυχόντας ἀπλῶς, ἀλλὰ τοὺς διὰ τῆς ἀνωθεν πεφωτισμένους χάριτος· ἐπεὶ καὶ « Πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου, » καθὰ γέγραπται, « καὶ πᾶσα δὲ δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, ἀνωθέν ἐστι καταβαῖνον παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων. » Πρᾶγμα μὲν γὰρ σφαλερόν τε, καὶ οὐκ ἀζήμιον τοῖς πολλοῖς, ὁ περὶ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν μυστηρίων ὁράται λόγος· χρῆμα δὲ τι κινδύων ἀπηλλαγμένον, ἢ ἐπὶ τούτοις σιγῇ· ἀλλ' ἐξίστησι μὲν ταύτης ἡμᾶς, καίτοι λίαν ἢ προσήκει τιμᾶν οἰομένους, ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, « Λάλει, καὶ μὴ σιώπη, » πρὸς τινὰ τῶν ἀγίων εἰπῶν. Παῦλος δὲ οὗτος ἦν· καὶ ἡ νομικὴ δὲ οὐδὲν ἤττον διάταξις, ὡς ἐν τύπῳ παχυτέρῳ τὰ πνευματικὰ σημαίνουσα. Τοὺς μὲν γὰρ πρὸς τὴν θείαν κεκλημένους ἱερωσύνην, τοῖς διὰ σαλπύγγων ἀπηχῆμασι κατασημαίνειν τῷ λαῷ περὶ ὧν ἂν δεήσει μαθεῖν, ἐπιτάττει· οὐ γὰρ, οἶμαι, δεῖν ἐλογίζετο, νομοθετήσειν τὰ κάλλιστα Θεός ἐβελήσας, τοὺς τῶν λαῶν ἡγεμόνας χεῖρα θέντας ἐπὶ στόματι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἔκνυ τε τοῦ μὴ δοκεῖν τοῖς ὑψηλοτέροις, ἢ κατὰ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον, ῥιψοκινδύως ἐπιχειρεῖν, τὸν οὕτως ἀναγκαῖον τοῖς εὐλάθειάν τε καὶ θεογνωσίαν παιδαγωγουμένους παρατελεῖσθαι λό-

1 « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa, » recte utique Psalmista canit ¹. Verum istud aggredi, non cujusvis esse reor, sed eorum duntaxat qui superna illustrati sunt gratia, cum « omnis sapientia sit a Domino », sicut scriptum est ², « et omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum sit descendens a Patre luminum. » Lubrica enim res, nec sine periculo multis videtur de suprema omnium essentia ejusque mysteriis disserere, et tutum est in his silentium : sed ab eo nos arceat, quamvis illud impensius colamus, universalitatis Deus, cuidam sanctorum (Paulus is erat) dicens : « Loquere, et ne sileas ³, » nec minus legale præceptum quod crassiori quod. in veluti typo B res spirituales significat. Jubet enim eos qui ad divinum sacerdotium vocati sunt, sono tubarum populo quid ei descendendum sit declarare. Non enim existimabat, ut videtur, rectam legem a Deo positum iri, si statueret populorum duces, imposita ori manu, ⁴ ut scriptum est, præ metu aggrediendi res sublimiores quam mens humana capiat, doctrinam tam necessariam iis qui ad pietatem et Dei cognitionem erudiuntur amoliri, et silentium amplecti ad disciplinam venientibus adeo noxium. Turbat vero nos rursum Christi discipulus, cum ait, « Nolite plures magistri fieri ⁴. » Quin et sa-

¹ Psal. LXVII, 42. ² Jac. I, 17. ³ Act. XVIII, 9. ⁴ Jac. III, 1.

piens Ecclesiastes obscure periculum quod earum rerum doctoribus incumbit, significans : « Scindens ligna », inquit, « periclitabitur in eis. Si exciderit ferrum, et ipse faciem turbavit, et fortitudines confortabit. » Ferreo enim instrumento comparat mentis aciem quæ scilicet penetrare potest, et in intima subire, quamvis crassitie quodammodo et soliditate materiæ impediatur. Ligna rursus, figurate vocat contemplationes, quæ Scriptura divinitus inspirata continentur, quæ efficiunt ut libri quibus inseruntur sint quidam veluti spiritalis paradisi, et præterea frugum sancti Spiritus ubertatem pariunt. Qui ergo ligna spiritalia, hoc est divinas et mysticas divinæ Scripturæ contemplationes, accurata indagine et exacta ingenii vi et acumine explicare conatur, tum maxime periclitabitur, inquit, cum ferrum ceciderit, hoc est, cum rerum scripturarum vera intelligentia allata non fuerit, et recto velut itinere relicto in aliam quamdam obliquam et a veritate detortam doctrinæ viam deflexerit. Quod certe cum ei acciderit, in timorem conjiciet animam suam, id est cor, et in seipsum firmabit improbas contrariasque virtutes, quæ nefariis ac perversis sermonibus errantium mentem decipiunt nec veritatis pulchritudinem intueri sinunt, sed multifariam pervertunt, et in absurdas cogitationes detrudunt. « Nemo enim dicit anathema Jesu nisi in Beelzebub ». Nec putet quispiam hæc perperam aut alioqui captiose explicare. Solet divina Scriptura, ut jam diximus, ligna vocare divinarum Litterarum contemplationes. Unde universalis Deus tale quiddam per sapientissimum Mosem ad illius temporis homines dicit : « Si autem obsederis circa civitatem unam diebus pluribus oppugnando eam ad capiendam eam; non exterminabilis arbore ejus, mittendo in eas ferrum, sed de ea arbore comedes, ipsam autem non excides. Numquid lignum quod in agro, homo est, ut ingrediatur a facie tua in vallum? sed lignum quod hosti, quia non fert fructum esui aptum, hoc disperdes et excides ». Hæc autem nobis præscribere universi Deum noluisse, si de lignis terrestribus intelligantur, cuius opinor esse manifestum. Verumtamen ex alio quoque præcepto demonstrandum puto hæc ei curæ non admodum fuisse. Quid enim rursus jubet erga falsi nominis deos fieri? « Aras eorum destruetis, » inquit, « et columnas eorum conteretis, et lucos ipsorum excidetes ». Juxta suum autem altare plantari lignum omnino non permittit. « Non plantabis enim tibi quodcumque nemus juxta altare Domini Dei tui », clare denuntiat. Et si quid his addi necesse est, exemplo sapientissimi Pauli dicam : « Numquid de lignis cura est Deo? » Utique propter nos exemplis utitur crassioribus, quibus ad rerum spiritalium contemplationem nos adducat. Quocirca jam dicamus, im-

γον, και σιωπήν τοῖς εἰς μαθητεῖαν ἰοῦσιν ἐλθεῖν τὴν ἐπιζήμιον. Θορυβεῖ δὲ πάλιν ἡμεῖς, « Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, » λέγων ὁ Χριστοῦ μαθητῆς· ἔτι τε πρὸς τοῦτω, καὶ ὁ σωφύτατος Ἐκκλησιαστής, ἀνιγματοῦδώς τὴν ἐπὶ τῶν τὰ τοιαῦτα διδάσκειν σφαλερότητα δεικνύς· « Σχιζῶν γὰρ ξύλα, φησὶ, κινδυνεύσει ἐν αὐτοῖς, ἐὰν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, καὶ αὐτὸς πρόσωπα ἐτάραξε, καὶ δυνάμεις δυναμεύσει· » σιδηρῶ μὲν γὰρ παρεικάζει τοῦ νοῦ τὴν ἐξύψτητα, ἃτε δὴ δεικνέσθαι πεφυκτός, εἰσδύνοντός τε πρὸς τὰ ἐσωτάτα, καὶ πικρότητι πως καὶ τῶν νενασμένων τῆς ὕλης διακωλύοιτο· ξύλα δὲ πάλιν τροπικώτερον ἀποκαλεῖ τὰ ἐν τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ θεωρήματα, παράδεισόν τινα νοητὸν τὰς αἰς ἐντέθενται βίβλους κατασκευάζοντα, ἔτι τε πρὸς τοῦτω καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καρποφορίαν ὠδίνοντα. Τὰ τοίνυν ξύλα τὰ νοητὰ, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ θεῖα τε καὶ μυστικὰ θεωρήματα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, διὰ τῆς ἐρευνῆς καὶ ἀκριβεστάτης τοῦ νοῦ προσβολῆς τε καὶ ἐξύψτητος διαπτύσειν πειρώμενος, κινδυνεύσει δὲ τότε μάλιστα, φησὶν, ὅτ' ἂν ἐκπέσῃ τὸ σιδήριον, τοῦτ' ἐστὶν, ὅτ' ἂν μὴ κατὰ τῆς ἀληθοῦς διανοίας τῶν γεγραμμένων ὁ νοῦς ἐνεχθεὶς γένηται τῆς ὀρθῆς διαλήψεως, καὶ τὴν εὐθείαν ὡς περ ἀφελῆς, ἐφ' ἑτέραν τινὰ φέρηται θεωρίας ὁδὸν ἐκτετραμμένην τοῦ πρόποντος. Ὁ δὲ καὶ παθὼν ἐν. . . . μὲν καταστήσει τὸ οἰκεῖον τῆς ψυχῆς, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν καρδίαν, δυναμώσει δὲ καθ' ἑαυτοῦ, καὶ τὰς πονηρὰς τε καὶ ἀντικειμένους δυνάμεις. . . . ροῖς τε καὶ διεστραμμένοις κατασοφίζονται λόγοις τῶν πλανημένων τὸν νοῦν. . . . τὸ τῆς ἀληθείας κάλλος αὐτὸν ἀναβλέπειν οὐκ ἐπιτρέπουσαι, διαστρέφουσαι δὲ ποικίλως, καὶ εἰς ἐκτόπους ἐννοίας ἀποφοιτῶν ἀναπέιθουσαι· « Λέγει γὰρ οὐδεὶς ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβούλ. » Καὶ μὴ τις οἰεσθῶ πεπλανημένην. . . καὶ ἄλλως ἐκ παραλογισμοῦ ποιεῖσθαι τὴν ἐπὶ τούτοις ἐξήγησιν· ξύλα ὀνομάζειν ἔθος τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, καθάπερ ἤδη προείπομεν, τὰ ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς θεωρήματα. Καὶ γοῦν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως πρὸς τοὺς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τοιοῦτόν τι φησὶν ὁ ἐπὶ πάντων Θεός· « Ἐὰν δὲ περικαθίσῃς εἰς πόλιν ἡμέρας πλείους ἐκπολεμήσαι αὐτὴν εἰς κατάληψιν αὐτῆς, οὐκ ἐξολοθρεύσεις τὰ δένδρα αὐτῆς ἐπιθαλεῖν ἐπ' αὐτὰ σιδηρον, ἀλλ' ἀπ' αὐτοῦ φάγη, αὐτὸ δὲ οὐκ ἐκκόψεις. Μὴ ἄνθρωπος τὸ ξύλον τὸ ἐν τῷ δρυμῶ, εἰσελεῖν ἀπὸ προσώπου σου εἰς τὸν χάρακα; Ἄλλὰ τὸ ξύλον, ὃ ἐπίσταται, ὅτι οὐ καρπόθρωτόν ἐστι, τοῦτο ἐξολοθρεύσεις, καὶ ἐκκόψεις. » Ὅτι δὲ ἡμεῖν τὰ τοιαῦτα νομοθετεῖν, εἰ περὶ ξύλων τῶν ἀπὸ γῆς νοοῖτο τὸ εἰρημένον, οὐκ ἂν ὁ τῶν ὄλων ἡξίωσε Θεὸς, παντὶ μὲν που δῆλον ὑπάρχειν ὑπολαμβάνω· χρῆναι δ' οὖν ὁμῶς φημὶ, καὶ ἐξ ἑτέρας ἐπιδεικνύειν ἐντολῆς, πολὺ τῶν τοιούτων ἀφειδήσαντα, καὶ λόγον οὐδένα πεποτημένον. Τί γὰρ δὴ καὶ ἐπιτάττει πάλιν ἐπὶ τοῖς ψευδωνύμοις γενέσθαι θεοῖς; « Τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθελεῖτε, φησὶ, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ ἄλση αὐτῶν ἐκκόψετε. » Παρὰ δὲ γε τὸ οἰ

¹ Eccle. x, 9. ² I Cor. xi, 3. ³ Deut. xi, 19, 20.

⁴ Deut. vii, 5. ⁵ Deut. xvi, 21. ⁶ I Cor. ix, 9.

καὶ οὐ θυσιαστήριον γεωργεῖσθαι· ξύλον οὐκ ἐφήσει παντελῶς. « Οὐ φυτεύσεις γὰρ σεαυτῷ πᾶν ἄλλος παρὰ τὸ θυσιαστήριον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. » διαγγέλλει σαφῶς. Καὶ εἰ χρὴ τι πρὸς τοῦτοις εἰπεῖν, κατὰ τὸν Παῦλον ἐρῶ τὸν σοφώτατον· « Μὴ περὶ τῶν ξύλων μέλει τῷ Θεῷ; » Δι' ἡμᾶς πάντως λέγει, διὰ παχυτέρων παραδειγμάτων ἐπὶ τὰς τῶν πνευματικῶν θεωρίας χειραγωγῶν. Οὐκοῦν ἤδη λέγωμεν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν συγγράμματα, πόλεις ἂν νοοῖντο, καὶ οὐκ ἀκόμμως τάχα τῆ τοῦ κόσμου σοφία καὶ πολυπλόκοις νοημάτων ἀπάταις πεφυργωμένα. Ἀφικνεῖται γὰρ μὴν ἐκπολιορκησῶν αὐτάς, καὶ τρόπον τινὰ κύκλω περιζάνειν, τὸν τῆς πίστεως θυρεὸν ἀναλαβῶν, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, πᾶς ὁ τοῖς ἱεροῖς τῆς Ἐκκλησίας ἔ. . . . ζόμενος δόγμασι, καὶ σθένει παντὶ ταῖς ἐκείνων ψευδοθυμιαῖς ἀντιτατόμενος· « Λογισμοὺς τε καθαιρεῖν μελετήσας, » ὡς ὁ Παῦλος φησι, « καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ. » Ὅταν οὖν ὁ τοιοῦτος, φησὶ, στρατιώτης Χριστοῦ, καθάπερ τι. . . ἀλλοφύλων τὰ πικρὰ τῶν αἰρέσεων περινοήσῃ συγγράμματα, δένδροις τε περιτυγχάνει τοῖς. . . τόποις, τοῦτ' ἐστίν, ἂν λόγους εὐρίσκη τοὺς ἀπὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, ἢ προφητῶν δηλονότι ῥήματα περιεικυσμένα πρὸς τὸν ἐκείνων σκοπὸν, καὶ μαρτυρίας τὰς ἐκ Διαθήκης τῆς Καινῆς, μὴ ἐπαγέτω τοῦ νοῦ τὴν ἀξίτητα κατὰ [γρ. καθά] τινὰ σίδηρον αὐτοῖς εἰς ἀναίρεσιν καὶ ἀποκοπήν. Οὐ γὰρ, ἐκείπερ ἔληφθη παρὰ τῶν οὐκ εἰδῶτων ἐρμηνεύειν ὀρθῶς, διὰ τοῦτο δὴ πάντως καὶ ἀπόβλητον ἔσται τὸ διὰ στόματος Θεοῦ· ἀλλ' ἐκείπερ ἔστι καρποφόρον, ἔσται σοὶ μᾶλλον εἰς βοήθημα καὶ τροφήν. Τὸ γὰρ παρ' ἐκείνων ἀνοήτως ἐστ' ὅτι ληφθὲν, εἰς τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως περιτρέποντες λογισμὸν, οὐχ ὅπως ἀτονούντες οὐχ ἀλωσόμεθα, νευρούμεθα δὲ μᾶλλον εἰς τοὺς κατὰ τῆς αἰρέσεως λόγους. Ἐπιφέρει δὲ καὶ λογισμὸν ἀναπαίθοντά πως τοὺς ἀκρωμένους, ὅτι προσήκει τὰς τοῦ συναγορεύειν ὀρμάς οὐκ ἐπανατροπή [γρ. ἐπ' ἀνατροπή] μᾶλλον ποιῆσθαι τῶν θεῶν λογίων, ἀλλ' εἰς ἀναίρεσιν τῶν οὐκ ὀρθῶς λεγομένων παρὰ τῶν δι' ἐναντίας· « Μὴ γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος τὸ ξύλον τὸ ἐν τῷ ὄρυμῳ, εἰσελθεῖν ἀπὸ προσώπου σου εἰς τὸν χάρακα; » Ἄρα γὰρ φησὶν, οἴησῃ ποτὲ, καθάπερ τινὰ τῶν αἰρεσιάρχων, αὐτόμολόν τε πρὸς μάχην ἐξαναστήσεσθαι τὸ ἐκ τῶν ἱερῶν συγγραμμάτων ῥητὸν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον διὰ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας πλεονεκτούμενον; « Μὴ οὖν ἀποτέμης, φησὶν, ἔστω δὲ σοὶ καὶ τροφός· τὸ δὲ ξύλον ὅπερ οὐκ οἶσθα καρπόδρωτον, ἐξολοθρεῖσεις καὶ ἐκκόψεις. » Ἄβρωτος γὰρ τοῖς ὀρθῶς ἐθέλουσι νοεῖν ὁ τῶν παρ' ἐκείνοις συγγραμμάτων καρπός· κατ' ἐκείνων ἡκέτω πάλιν ὁ σίδηρος· ἐκεῖ φαίνεται τῶν πνευματικῶν ὑλοτόμων ἡ δύναμις, ἐπ' ἐκείνοις στυλβέτω ἐν τῷ συναγορεύειν εὐτονίας ὁ πέλεκυς· τὸ γὰρ ἀχρηστὸν τε καὶ ἀνωφελεὲς τῆς τῶν ἑτεροδοξούντων γλυκείας, καὶ ὁ προφήτης ἡμῖν Ὡσηε ἄριστα διηρ-

A piorum hæreticorum scripta per urbes intelligi, nec inepte forsân, utpote quæ sæculari sapientia et versutis argumentorum tricis sunt munita. Venit autem eas eversurus et quodammodo ob-sessurus assumpto fidei scuto, gladioque spiritus, quod est verbum Dei, quicumque sacris Ecclesiæ dogmatis innixus, omni ope mendaciis illorum resistit, « Et consilia destruere satagit, » ut Paulus loquitur, « et omnem altitudinem extolentem se adversus scientiam Dei, et in captivitate redigit omnem intellectum in obæquium Christi ». Cum igitur istiusmodi Christi milles, inquit, ceu quasdam alienigenarum urbes acerba hæreticorum scripta mente complexus fuerit, et in arbores inciderit, hoc est, si divinæ Scripturæ sermones aut prophetarum verba nimirum et ex Novo Testamento loca ad eorum scopum detorta comperiat, ne mentis aciem continuo ceu ferrum educat ad ea excidenda. Non enim ex eo quod ab ignaris illis interpretibus allata sint, idcirco rejicitur id quod $\frac{1}{4}$ ab ore Dei : sed cum sit fructiferum, erit tibi potius in auxilium et cibum. Quod enim ab illis interdum inepte assumptum est, si ad rectam fidei rationem convertamus, non solum non infirmi deprehendemur, sed in convincendis hæreticis potius corroborabimur. Subjicit autem rationem quæ auditoribus quodammodo suadeat, defensionis vim non ad destruenda oracula divina adhibendam esse, sed ad ea quæ minus recte dicta sunt ab adversariis, confutanda : « Numquid enim, » inquit, « lignum quod in agro, homo est, ut ingrediat a facie tua in vallum? » An enim, inquit, putabis unquam instar cujusdam hæresiar-chæ ac desertoris ad pugnam ultro excitatum iri verbum ex divinis Litteris desumptum, ac non potius illorum insania violenter detortum? « Ne ergo succidas, » inquit, « sed tibi sit in cibum. Lignum vero quod nosti edendo esse inutile, disperdes et excides. » Esui enim non est apud recte sentientes illorum scriptorum fructus. In ea rursus ferrum stringatur : ibi spiritalium fabrorum sese vis exserat : in illis emicet defensionis firma securis. Inanitate enim hæreticæ nugacitatis propheta quoque nobis Osee rectissime exposuit dicens : « Manipulus non habens vires, ut faciat farinam : quod etiam si fecerit, alieni comedent eam ». Qui enim ab amicitia Dei refugiant ac abhorrent, hi anilem et infirmam illorum ignorantia doctrinam devorabunt. Quod ergo diximus initio, rursus eo revertendum arbitror : Perquam difficilis est divinorum mysteriorum explicatio. Sed cum nos multis rationibus adigas, studiosissime frater, ut expositionem ceu quemdam labiorum fructum et spiritale sacrificium offeramus, non gravabor id facere, Deo qui cæcos illuminat confusus, et qui a nobis quidem petit, non tamen supra vires nostras, et pauperum

¹¹ II Cor. x, 4. ¹² Osee viii, 7.

perinde ac divitum oblationes suscipit. Legislator enim, ut scriptum est initio Levitici, postquam præcepisset eum qui munus offerre Deo vellet in holocaustum, bovem immolare, ibique typici cultus modum præscripsisset, illum rursus minuit, ovem eis immolandam esse dicens qui bovi sacrificando pares non essent. Sed noverat utique tristem et auribus carentem **5** egestatem coacturam nonnullos ut ei quoque sacrificio deessent: proindeque, « Et offeret, » inquit, « de turturibus, aut de columbis munus suum ¹³. » Sed et his pauperiorem, et viliora offerentem non dedignatur. « Simila » enim, inquit, « erit munus ejus ¹⁴, » parabile cuivis, opinor, et quod extremæ paupertatis sortem haud multum excedit munus præscribens. Melius enim certe ac præstantius legislator sciebat esse, vel paucos afferre fructus quam nullum prorsus, et ne videaris alteri cedere, in eam venire cogitationem, universi Deo non esse munera deferenda. His omnibus equidem non abs re persuasus et omni cunctatione silentii patrona ex animo meo rejecta, quibus rebus potero Dominum meum remunerari debere putabo, et offeram quamdam veluti simillam oleo maceratam, doctrinam nimirum quæ auditoribus alimento sit ac voluptati. Incipiemus autem a Joannis Evangelio, magnum et arduum sane opus aggressi, sed ob fidem non despondentes. Et minus quidem nos dicturos cogitavimus quam oporteat, procul dubio fatendum est: sed nos justam in hoc veniam petituros multa descriptionis ejus difficultas persuadet, aut certe, quod verius est, imbecillitas ingenii nostri. Ubique vero sermone ad dogmaticam expositionem converso falsas hæreticorum opiniones pro viribus confutabimus, non quantum liceret eum protendendo, sed superflua quæque tollendo et intra modum continendo. Subjectus autem capitum indiculus demonstrabit ea in quibus longe lateque se pandit oratio, quibus etiam numeros præfiximus, ut præsto sit lectoribus quod quaeritur.

λίαν ἐπιχειροῦντες πράγματι, πλὴν οὐκ ἀτονοῦντες ἐροῦμέν τε καὶ νοήσομεν, ἀναμφιλόγως ὁμολογητέον· ὅτι δὲ δικαίαν ἐπὶ τούτῳ τὴν συγγνώμην αἰτήσομεν, ἢ πολλὴ τοῦ συγγράμματος ἀναπίπτει δυσχέρεια, ἢ καὶ ὅπερ ἐστὶν ἀληθέστερον, ἢ τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας ἀσθένεια. Πανταχῆ δὲ τὸν λόγον εἰς δογματικωτέραν περιτρέποντες ἐξηγήσιν, ταῖς τῶν ἑτεροδιδασκαλούντων ψευδοδοξίαις ὡς ἐστὶν ἀντιτάξομεν, οὐκ εἰς ὅσον ἐξῆν ἐκτείνοντες μῆκος, ἀλλὰ καὶ τῶν περιττῶν ἀπαλλάττοντες, καὶ τοῦ πρέποντος οὐκ ἐπιθεῖα καταστήσασιν σπουδάσαντες. Ἡ δὲ ὑποτεταγμένη τῶν κεφαλαίων ὑποσημείωσις, τὰ ἐφ' οἷς ἡμῖν ἐκτέταται πῶς ὁ λόγος καταστήσῃ φανερά, οἷς καὶ ἀριθμούς παρεπήξαμεν, πρὸς τὸ καὶ λίαν ἐτοίμως ἀνευρίσκεισθαι τοῖς ἐντευξομένοις τὸ ζητούμενον.

¹³ Levit. i, 14. ¹⁴ Levit. ii, 1.

μῆνευσε λέγων· « Δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχύον τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον· εἰδὲ καὶ ποιήσῃ, ἄλλοι καταφάγονται. » Οἱ γὰρ τῆς πρὸς Θεὸν φιλίας ἑαυτοὺς ἀλλοτριῶν σπουδάζοντες, τὸν ἐραυδῆ [ἡρ. γραυδῆ] καὶ ἀσθενῆ τῆς ἐκείνων ἀμαθίας καταθεινῆσονται λόγον. Ὅπερ οὖν ἐφημεν ἐν ἀρχῇ, χρῆναι οἶμαι παλινδρομεῖν ἐπ' ἐκεῖνο. Δυσχερεστάτη λίαν ἐστὶν ἡ περὶ τῶν θεῶν μυστηρίων ἐξηγησις· ἀλλ' ἐπιείπερ ἡμῶς πολλοῖς ἀναπειθεῖς λόγοις, ὧ φιλοπονώτατε ἀδελφε, καθάπερ τινὲς χειλέων καρπὸν καὶ θυσιᾶν πνευματικὴν ἀναθεῖναι τὸ σύγγραμμα, καὶ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ὀκνήσω, τῷ σοφοῦντι τοὺς τυφλοὺς ἐπιθαρσῆσας Θεῷ, καὶ ζητοῦντι μὲν παρ' ἡμῶν, οὐ πάντως δ' ὑπὲρ ἡμῶς, δεχομένῳ δὲ ὡς ἐκεῖνα καὶ τὰς ἐκ τῶν πτωχευόντων προσαγωγὰς. Τὸν γὰρ προσκομίζειν ἐθέλοντα **B** δῶρον εἰς ὀλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ, καθάπερ οὖν ἐν ἀρχῇ κεῖται τοῦ Λευιτικοῦ, βουθετεῖν ἐπιτάξας ὁ νομοθέτης, καὶ δὴ καὶ ἐν τούτῳ τῆς ἐν τύπῳ τιμῆς ὀρίσας τὸ μέτρον, ὑποβιάζει πάλιν αὐτὸ, μηλοσφαγεῖν χρῆναι λέγων τοὺς ὀλερ ἂν εἰεν οὐχ ἱκανοὶ πρὸς ἐκεῖνο· ἀλλ' ἦδει δὴ πάντως, ὅτι καὶ πρὸς τὸ τυχὸν ἀτονῆσαι τινὰς ἢ στυγῆ καὶ ἀνοουδέτητος ἀναπίπτει πένια· διὰ γὰρ τοῦτο, « Καὶ προσοίσει, φησὶν, ἀπὸ τῶν τρυγόνων, ἢ ἀπὸ τῶν περιστερῶν τὸ δῶρον αὐτοῦ· » τὸν δὲ καὶ τούτων ἔτι καταδεικνύοντα, καὶ μετὰ τῶν εὐτελεστέρων ἔτι προσόντα τιμῆ. « Σεμίδαλις γὰρ ἔσται, » φησὶ « τὸ δῶρον αὐτοῦ· » εὐπόριστον, οἶμαι πῶς, παντὶ, καὶ πτωχεῖαν τὴν εἰς ἄκρον οὐ σφόδρα πλεονεκτοῦν ὀρίζων ἀνάθημα. Κρεῖττον γὰρ δῆπου καὶ ἄμεινον ὁ νομοθέτης ἐξηπίστατο **C** τὸ καὶ ἐν ὀλίγοις καρποφορεῖν τοῦ ἀπιστεῖν ὄσθαι παντελῶς, αἰδοῖ τε τοῦ μὴ δοκεῖν τῆς ἐτέου ἡτῆσθαι χειρὸς, εἰς τὸν ἐπὶ τῷ μὴ χρῆναι τιμῆν τῶν ἀπάντων Ἀσπότην συναλαύνεσθαι λογισμὸν. Διὰ δὲ τούτων ἀπάντων ἀναπεισιμῶς εὐλόγως, ὄκνον τε τῆς σιωπῆς τὸν συνήγορον τῆς ἐμαυτοῦ διανοίας ἀποπέμψας, οἷσπερ ἂν ἔχοι με [αἰ. ἔχοιμι] τιμῆν οἰήσομαι δεῖν τὸν ἐμαυτοῦ Ἀσπότην, καὶ προσοίσω καθάπερ τινὰ σεμίδαλιν, ἐλαίῳ δεδευσμένην, τὸν τροφίμῳ τε καὶ ἰατρῷ τοῖς ἐντευξομένοις λόγον· ἀρξόμεθα δὲ τῆς Ἰωάννου Συγγραφῆς· μεγάλῳ μὲν διὰ τὴν πίστιν. Καὶ δεῖ μὲν οὖν ἑλαττον, ἢ περ ἔχρη·

ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΤΑ ΕΝ Τῷ ΠΡΩΤῷ ΒΙΒΛΙῳ.

CAPITA

QUÆ IN LIBRO PRIMO CONTINENTUR.

- α. Ὅτι ἀίδιος καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὁ Μονογενής· προκειμένου ρητοῦ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. »
- β. Ὅτι Θεὸς ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, ἐν ἰδίᾳ ἐστὶν ὑποστάσι, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πατὴρ· προκειμένου ρητοῦ, « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. »
- γ. Ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ ἐλάττω, ἢ ἀνόμοιός ἐστι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς· προκειμένου ρητοῦ, « Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. »
- δ. Πρὸς τοὺς τολμῶντας λέγειν, ὅτι ἕτερός ἐστιν ἐνδιὰθετός τε καὶ φυσικὸς ἐν Πατρὶ Λόγος, καὶ ἕτερος ὁ πῦρὰ ταῖς θείαις Γραφαῖς λεγόμενος Υἱὸς· ἐστὶ δὲ τῶν περιεὐνόμιον ἢ τοιαύτη κακοδοξία· πρόκειται δὲ τὸ ρητόν, « Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. »
- ε. Ὅτι κατὰ φύσιν δημιουργὸς ὁ Υἱὸς μετὰ Πατρὸς, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὡς περὶ ὑποστῆδος παραλαμβάνομενος· προκειμένου ρητοῦ, « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. »
- ς. Ὅτι ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο οὐ γενητός, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· προκειμένου ρητοῦ, « Ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. »
- ζ. Ὅτι φῶς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο οὐ γενητός, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς φῶς ἀληθινόν ἐκ φωτός ἀληθινοῦ· προκειμένου ρητοῦ, « Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. »
- η. Ὅτι μόνος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φῶς ἐστὶν ἀληθινόν· ἢ δὲ κλίσις οὐκέτι, φωτός οὕσα μέτοχος [αἴτε] γενητή· προκειμένου ρητοῦ, « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. »
- θ. Ὅτι οὐ προπάσχει τοῦ σώματος ἢ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ, οὐδὲ ἐκ προεβυτέρων ἀμαρτημάτων ἢ σωματώσεως κατὰ τινος· προκειμένου ρητοῦ, « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. »
- ι. Ὅτι μόνος κατὰ φύσιν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς ὁ Μονογενής, ὡς ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ· προκειμένου ρητοῦ, « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. »
1. Quod æternus et ante sæcula sit Unigenitus, proposito dicto, « In principio erat Verbum. »
2. Quod et Deus et consubstantialis Patri cum sit Filius, in propria est hypostasi, similiter autem et Pater : proposito dicto, « Et Verbum erat apud Deum. »
3. Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo aut minor, aut dissimilis Patri sit Filius, proposito dicto, « Et Deus erat Verbum. »
4. Adversus eos qui dicere audent, aliud esse interius illud et naturale in Patre Verbum, aliud, quæ apud divinas Scripturas Filius nominatur, quæ pernicioza Eunomianorum est opinio. Proponitur autem dictum illud : « Hoc erat in principio apud Deum. »
5. Quod natura sua creator sit Filius cum Patre, ut qui ex ejus substantia, et non tanquam minister ad id assumptus, proposito dicto, « Omnia per ipsum facta sunt. »
6. Quod vita secundum naturam sit Filius, atque ideo non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, proposito dicto, « Quod factum est, in ipso vita erat. »
7. Quod lux secundum naturam sit Filius, et proinde non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, ut lux vera de luce vera, proposito dicto, « Et vita erat lux hominum. »
8. Quod solus Filius Dei sit vera lux : creatura non item, cum sit lucis particeps utpote creata : proposito dicto, « Erat lux vera. »
9. Quod hominis anima ante corpus non existat, neque ob præcedentia peccata corpori immergatur, ut nonnulli asserunt : proposito dicto, « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat. »
10. Quod solus secundum naturam Filius ex Patre sit Unigenitus, ut ex ipso, et in ipso, proposito dicto, « Deum nemo vidit unquam. »

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ.
 ΚΥΡΙΑΛΟΥ
 ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
 ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ
 ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.
 ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

S. P. N. CYRILLI
 ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI
 COMMENTARIUS.
 IN S. JOANNIS EVANGELIUM.
 LIBER PRIMUS.

6-7 Perspicax revera, et divinitus edocta mens A est sanctorum evangelistarum, quæ velut e tumulo quodam ac specula magnificæ contemplationis undique circumspicit quod usui sit auditoribus, et vehementi studio indagat quod conducere putet iis qui veram divinorum doctrinam dogmatum sitiunt, et abstrusum in Scripturis, divinis recto animo sensum inquirunt. Non enim curiosis indagatoribus, quique sinuosis rationum versutiis potius quam veritate delectantur, revelat Spiritus, cum nec in malevolam animam introeat sapientia, neque porro pretiosas margaritas porcorum pedibus obteri sinat, sed in simpliciorum mentibus libentissime versetur, præsertim cum et sinceriores motus habeant, et vanas argutias respuant, quibus **8** sæpe fit ut percellatur animus, et perverso flexu de recta et B regia via decedat: « Ambulat enim confidenter qui simpliciter ambulat, » ut est apud Salomonem ¹⁴. Cum ergo mirabilis sit in sanctis evangelistis accurata illa scribendi solertia (« Non enim ipsi loquuntur, » ut ait Salvator, « sed Spiritus Patris qui in eis est ¹⁵ »), non abs re fateberis Joannis Evangelium, si notionum sublimitatem, et mentis acumen, et jugem aliarumque aliis succedentium sententiarum illationem respicias, omnem superare penitus admirationem. Invicem enim con-

Ἀκριθῆς ὄντως καὶ θεοδίδακτος τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν ἡ διάνοια, καθάπερ ἀπὸ τινος γηλόφου καὶ περιωπῆς τῆς ἐν τῷ δύνασθαι θεωρεῖν μεγαλειότητος, πανταχόθεν τὸ τοῖς ἀκρωμένοις περιαθροῦσα χρησίμων, καὶ μετὰ συντόνου τινὸς θηρωμένη σπουδῆς, ὅπερ ἂν ὑπάρχειν οἴηται λυσιτελεῖς τοῖς τὸν ἀληθῆ τῶν θεῶν δογμάτων διψῶσι λόγον, καὶ μετὰ προαίρεως ἀγαθῆς τὴν ἐγκεκρυμμένην ταῖς θεαῖς Γραφαῖς ἐρευνῶσι διάνοιαν. Οὐ γὰρ τοῖς περιεργότερον ἐξετάζουσι, καὶ πολυπλόκοις λογισμῶν ἀπάταις ἐφηδομένοις μᾶλλον ἢ τῇ ἀληθείᾳ προσχαίρουσιν ἀποκαλύπτει τὸ Πνεῦμα, ἐπεὶ μήτε εἰς κακότεχνον εἰσέρχεται ψυχὴν, μήτε μὴ ἄλλως κυλισθαι παρὰ τοῖς ὕψιν ποσὶ τοὺς τιμίους ἐφίησι μαργαρίτας· ἥδιστα δὲ λίαν ταῖς ἀπλουστέραις διανοαῖς προσομιλεῖ, ὅτε δὴ καὶ ἀπανουργότερον ἐχούσας τὸ κίνημα, καὶ τὸ σοφίζεσθαι περιττὰ παραιτουμέναις, ἢ δὴ πάντως καὶ τὸ ἐκπλήττεσθαι συμβαίνειν ἀκολουθεῖ, καὶ ἐκ τοῦ λίαν εἰς δεξιὸν τῆς εὐθείας καὶ βασιλικῆς ἔξω πίπτειν ὁδοῦ· « Πορεύεται γὰρ πεποιθῶς, ὡς ἀπλῶς πορεύεται, » κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος φωνήν· θαυμαστὴν δὲ λίαν ἐχόντων τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν τὴν ἐν τῷ γράφειν ἀκρίθειαν (« Οὐ γὰρ αὐτοὶ λαλοῦσι, » κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, » ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ ἐν αὐτοῖς »), πάντως εὐλόγως ἐπέκεινα θαύματος τὴν Ἰωάννου Συγγραφὴν ἀνατεθεῖσθαι δοίη τις

¹⁴ Prov. x, 9. ¹⁵ Matth. x, 20.

ἀν, εἰς τς τὸ τῶν θεωρημάτων ἀποβλέπων ὑπερφερές, καὶ τῆς διανοίας αὐτοῦ τὴν ὀξύτητα, καὶ τὴν συνεχή καὶ ἀλλεπάλληλον τῶν νοημάτων ἐπεισφοράν. Σύνδρομοι μὲν γὰρ ἄλλήλοις εἰσι περὶ τὴν τῶν θεῶν δογμάτων ἐξίγησιν, καὶ πρὸς ἕνα καθάπερ ἀπὸ νόσσης ἀφέντες ἰπποδρομοῦσι σκοπόν· διάφορον δὲ πῶς αὐτοῖς ἐξυφαίνεται τοῦ λόγου τὸ σχῆμα· καὶ μοι δοκοῦσι προσεοικέναι τισίν, οἷς εἰς μίαν μὲν συνενεχθῆναι πόλιν τὸ σύνταγμα, τὸ γε μὴν διὰ μίᾳς καὶ τῆς αὐτῆς λεωφόρου βαδίζειν οὐ πάντως συνδοκοῦν. Ἔστι μὲν γὰρ τοὺς μὲν ἄλλους ὄραν εὐαγγελιστὰς μετὰ πολλῆς τινοῦ τῆς ἀκριθείας τὸν περὶ τῆς κατὰ σάρκα γενεαλογίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ποιουμένους λόγον, καὶ τοὺς ἐξ Ἀδραμ ἕως Ἰωσήφ στοιχηθὸν καταφέροντας, ἢ αὐπάλιν ἀναδιδάζοντας τοὺς ἐξ Ἰωσήφ ἐπὶ τὸν Ἀδάμ· τὸν δὲ γε μακάριον Ἰωάννην, τῆς μὲν ἐπὶ τούτοις οὐλίαν παφροντικὴν σπουδῆς, θερμοτάτην δὲ τινι καὶ διαπύρρον διανοίας κινήματι κεχρημένον, ὡς αὐτῶν ἄπτεσθαι τῶν ὑπὲρ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ἐπιχειρεῖν, καὶ τὴν ἀρρήτην τε καὶ ἄρραστον τοῦ Θεοῦ Λόγου γέννησιν ἐξηγεῖσθαι τολμᾶν. Ἥθει μὲν γὰρ, ὅτι δόξα Κυρίου κρύπτει Λόγον, καὶ πάσης ἐστὶ μείζων τῆς ἐν ἡμῖν ἐνοίας τς καὶ φωνῆς τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα, δυσεκφώνητά τε καὶ πρὸς τὸ ἐκτρανοῦσθαι χαλεπώτατα τὰ τῆς φύσεως ἴδια. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀναγκαῖον τρόπον τινὰ σπιθαμῇ μετῆσαι τὸν οὐρανὸν, καὶ τοῖς ὀλίγοις τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις ἐπιτρέψαι χωρεῖν ἐπὶ τὰ πάσι δυσέφικτα καὶ δυσδιήγητα, ἵνα μὴ τοῖς ἑτεροδιδασκαλοῦσιν ἢ κατὰ τῶν ἀπλουστείων ἐκπλατύνηται ὁρῶμος, ὡς οὐδέμιας τῶν ἄγιων φωνῆς, οἷ καὶ αὐτόπται, καὶ ὑπηρεταί τοῦ Λόγου γέγονασιν, ταῖς ἐκείνων παραποδίζουσας κακονομαίαις, ἔρχεται δριμύς ἐπ' αὐτὸ τῶν θεῶν δογμάτων τὸ κυριώτατον, « Ἐν ἀρχῇ, βῶων, ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Χρῆται δὲ οἶμαι, τοὺς τοῖς ἱεροῖς ὀμιλοῦντας Γράμμασι, τοὺς παρὰ πάντων προσέσθαι λόγους, οἷπερ ἂν εἴεν καλοὶ τε καὶ ἀγαθοί, καὶ τὸ βλάβος ἔχοντες οὐδὲν οὕτω γὰρ ἂν τὰ παρὰ τοῖς πολλοῖς ποικίλως τεθεωρημένα, καὶ εἰς ἕνα συνεσφέροντες νοῦν, εἰς καλὸν ἀναθήσονται τῆς γνώσεως μέτρον, καὶ τὴν ἐργάτιν καὶ σοφὴν ἀπομιμούμενοι μέλιτταν, τὰ γλυκέα τοῦ πνεύματος κηρία συμπῆξαιαν. Φασὶ τοίνυν τῶν φιλοπονωτάτων τινῶν, ὡς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σταυρὸν, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸς ἄνοδον, ψευδοποιμένους καὶ ψευδοδιδασκαλοὶ τινες, θηρίων ἀτιθάστων δίκην τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἐπεισπεσόντες ποιμνίοις, τεθρουθήκασιν οὐ μικρῶς, ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες, καθὰ γέγραπται, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου· μᾶλλον δὲ, οὐκ ἐκ μόνης τῆς αὐτῶν καρδίας, ἀλλ' ἐκ διδαγμάτων τοῦ οικείου πατρὸς, τοῦ διαβόλου δηλαδῆ. « Εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβούλ, » πῶς οὐκ ἀληθῆς ἡμῖν ὁ περὶ τούτων ὀφθήσεται λόγος; Τίνα τοίνυν ἐστὶν ἄπερ ἐκεῖνοι κατὰ τῆς οικείας ἡρεῦγοντο κεφαλῆς, τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸ φῶς τὸ ἀίδιον, ἐν ᾧ δὴ πάντες καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν, τότε πρῶτον κα-

currunt ad divinorum dogmatum explicationem, et ad unum velut a carceribus feruntur scopum. Diversus autem in eis quodammodo habitus orationis textitur, et mihi similia videntur esse nonnullis, qui jussi quidem sunt in unam urbem convenire, sed per unam eandemque regiam viam non utique visum est procedere. Alios enim videre est evangelistas accuratè admodum Servatoris genealogiam secundum carnem explicare, et ab Abrahamo ad Joseph usque illius seriem deducere, aut facto rursus ascensu a Joseph usque ad Adam; beatum vero Joannem isthæc haud multum curasse, sed perquam calido et fervido animi motu ea statim attingere quæ mentem humanam superant, et arcanam atque ineffabilem Dei Verbi nativitatem audacter exponere. Sciebat enim gloriam Domini celare Verbum, et majorem esse omni humana mente et oratione deitatis majestatem, et naturæ divinæ proprietates explicatu dictuæ esse difficillimas. Cum autem necesse esset palmo quodammodo metiri cœlum, et humanæ mentis infirmitati aditum ad res captu et explicatu difficillimas aperire, ne simpliciores hæreticorum incursionem paterent, quasi nulla vox sanctorum qui et spectatores, et ministri Verbi fuerint, illorum malignitatem retundat, ad ipsum divinorum dogmatum caput acri studio se confert, clamans : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum ¹⁶. » Operæ pretium autem arbitror iis qui in sacris Litteris versantur quorumvis dicta admittere, quæ proba sint ac nihil in se ⁹ damni habeant. Sic enim fiet ut collatis in unum multis variorum observationibus, ad rectum cognoscendi modum ascendant, et sedulæ ac solertis apis exemplo dulces spiritus favos compingant. Aiunt itaque nonnulli viri doctrina clari, post Salvatoris nostri crucem, et in cœlos ascensionem, falsos quosdam pastores et doctores quasi truculentas, seras in Salvatoris ovilia irruentes, non parum, turbasse, ex corde suo, non ex ore Domini loquentes, sicut scriptum est ¹⁷, imo verò non ex solo suo corde, sed ex patris sui doctrina, diaboli nimirum : « Si enim nepos potest dicere anathema Jesu, nisi in Beelzebub ¹⁸ : » quomodo verum non esse comperietur quod de his dicimus? Quænam sunt igitur quæ in suum illi caput eructarunt, qui unigenitum Dei Verbum, lumen illud æternum, in quo certè omnes et movemur et sumus ¹⁹, tum primum in rerum naturam prodiisse indoctæ et impie asserunt, quando ex sancta Virgine homo natus est, et communi hac forma assumpta in terra visus est, ut scriptum est : « Et cum hominibus conversatus est ²⁰? » Quos ita sentientes, et ineffabilem ac æternam Filii generationem vellicare audentes, prophetæ dictum sic urget : « Vos autem accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum et fornicariæ : super

¹⁶ Joan. 1, 1, 2. ¹⁷ Jer. xliii, 16. ¹⁸ 1 Cor. xii, 3. ¹⁹ Act. xvii, 23. ²⁰ Baruch iii, 38.

quem iustis, et super quem aperuistis os vestrum, et super quem laxastis linguam vestram ²¹? » quæ non ex corde bono scilicet profert bona, sed crudelis serpentis venenum exspuit, de quo Psalmista ad unum universi Deum orationem convertens ait: « Tu confregisti capita draconis ²². »

συκοφαντῆσαι τολμήσασιν, ὁ προφητικὸς ἐπισκῆπτει λόγος, ἔχων ὡδί· « Ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε ὡδε, υἱοὶ ἀνομοί, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης· ἐν τίνι ἐνετροφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνα ἠλοίζατε τὸ στόμα ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; » οὐκ ἐξ ἀγαθῆς δηλονότι καρδίας ἐκβάλλουσιν ἀγαθὰ, ἀλλὰ τὸν τοῦ μαιφόνου δράκοντος ἰδὼν ἀναπτύουσιν, περὶ οὗ φησὶν ὁ Μελεθδὸς ὡς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ἐπὶ πάντων Θεῶν· « Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος. »

CAP. I.

Quod æternus sit et ante sæcula Unigenitus.

Cum autem non parum in his fidelium mentes turbarentur, et simpliciorum animos instar pestis scandali lues depasceretur (putabant enim nonnulli nugis illorum a vera doctrina abducti, in rerum naturam tum vix prodiisse Verbum, cum homo factus est): qui inter eos sapientia præstabant, in unum congregati, **10** venerunt ad Salvatoris discipulum, ipsum nempe Joannem, et morbum qui fratres invaserat nuntiarent, atque hæreticorum nugas detexerunt, et sibi confestim adesse spiritalibus illustrationibus rogarunt, et jam diabolicis retibus involutis salutarem manum porrigere. Eorum igitur qui perierant et mente corrupti erant, dolore tactus discipulus, absurdum item esse rati nullam posterorum curam habere, ad hujus libri descriptionem se contulit: et quæcunque ad generationem carnalem et naturalem pertinent, reliquit alijs evangelistis latius enarranda, ipse vero ardore quodam animi in eorum qui talia in medium asserunt petulantiam invehitur, dicens:

συγγραφῆν· καὶ τὰ μὲν, ὅσα περὶ ἦν ἀνθρωπινώτερον τε καὶ φυσικῆς γεννήσεως τοῖς ἑτέροις ἐξηγεῖσθαι λίαν αὐτὸς καὶ σφόδρα νεανικῶς ταῖς τῶν ἐκεῖνα παρεισαγόντων φλυαρίαις ἐνάλλεται, λέγων:

I. 1. IN PRINCIPIO ERAT VERBUM.

Quid ad hæc dicitis, qui novum nobis ac recentem inducitis Filium, ut ne omnino quidem jam amplius credatur Deus? « Non enim erit in te Deus recens, » ait Scriptura ²³. Quomodo autem non erit recens, si novissimis natus est temporibus? Quomodo vero non mentitus sit ad Judæos dicens: « Amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum ²⁴? » Neminem enim fugit multis post beatum Abraham sæculis Christum ex sancta Virgine genitum. Quomodo denique illud, « In principio erat, » manebit incoluere, et recte quadrabit, si in fine sæculorum natus est Unigenitus? Vide enim vel ex his quæ sequuntur, quantæ sit absurditatis æternam Filii existentiam mutilare, et novissimis temporibus ipsum natum suspicari. Illud vero subtilius vursus explicandum nobis venit quod dixit beatus evangelista:

In principio erat Verbum.

Principio nihil est antiquius, si principii definitionem in se retineat. Principium enim principii

κλιθῆναι πρὸς ὑπαρξίν· ἀμαθῶς τε καὶ ἀσεβῶς δισχυρίζονται, ὅτε καὶ ἀνθρώπος διὰ τῆς ἀγίας ἐτέχθη Παρθένου, καὶ τὸ κοινὸν δὴ τοῦτο σχῆμα λαβῶν ἐπὶ γῆς ὤφθη, καθὰ γέγραπται, « Καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη; » Τοῖς μὲν οὖν τῆδε διαχειμῖνοις, καὶ τὴν ἀρρήτὸν τε καὶ προαιώνιον τοῦ Υἱοῦ γέννησιν

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὅτι ἀίδιος καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὁ Μονογενής.

Ἐπειδὴ δὲ οὐ μικρὸς περὶ τούτων ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν ὁ θόρυβος ἦν, καὶ τὰς τῶν ἀπλουστέρων ψυχῶν λοιμοὺ δίστην τὸ ἐκ τοῦ σκανδάλου κατεβόσκητο βλάβος (ἦσαντο γὰρ ἔως τινές, ταῖς παρ' ἐκείνων φλυαρίαις τῶν ἀληθῶν ἐξεκλόμενοι δογματῶν, εἰς ἀρχὴν τοῦ εἶναι τότε μόλις κεκλιθῆναι τὸν Λόγον, ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος)· συνενεχθέντες, καὶ κατὰ ταυτὸν γενόμενοι, τῶν πιστευσάντων οἵπερ ἦσαν κουνεχέστεροι, πρὸς τὸν τοῦ Σωτῆρος ἀφίκοντο μαθητῆν, αὐτὸν δὲ δηλονότι τὸν Ἰωάννην, φημί, καὶ δὴ καὶ τὴν τοῖς ἀδελφοῖς ἐπισκῆψασαν ἐξηγγελ[λ]ον νόσον, τὰς τε τῶν ἑτεροδιδασκαλούντων ἐξεκάλυπτον φλυαρίας, ἐπαμύναί τε γοργῶς σφίσι τε αὐτοῖς παρεκάλουν ταῖς διὰ τοῦ πνεύματος φωταγωγταῖς, καὶ τοῖς ἤδη σεσατηνευμένοις, εἰσω τε δικτύων γεγονόσι διαβολικῶν, χεῖρα προτείνοιν σωτήριον. Ἐπαλαγήσας τοίνυν τοῖς ἀπολωλόσι καὶ τὸν νοῦν κατεφθαρμένους ὁ μαθητῆς, εἰναί τε ἑμοῖως οἰηθεὶς ἀτοπίτατον τὸ μηδεμίαν τῶν ἐφεξῆς καὶ μετ' ἐκείνους ἐσομένων ποιήσασθαι πρόνοιαν, ἐπὶ τὴν τοῦ βιβλίου τρέχει εἰπεῖν, γενεαλογεῖν τὰ περὶ τῆς κατὰ σάρκα νομικῆς πλατύτερον συγκεχώρηκεν εὐαγγελισταῖς· θερμῶς δὲ

EN ARXH HN O LOGOS:

Τὶ πρὸς τοῦτό φατε, οἱ νέον ἡμῖν καὶ πρόσφατον· εἰσφέροντες τὸν Ἰῆν, ἵνα μηδὲ ὄλιγος ὑπάρχειν ἐπιπιστεύεται Θεός; « Οὐ γὰρ ἔσται, » φησὶν, « ἐν σοὶ Θεὸς πρόσφατος, » ἢ θεῖα Γραφή. Πῶς οὖν οὐ πρόσφατος, εἰ ἐν ὑστέροις ἐγεννήθη καιροῖς; Πῶς δὲ οὐκ ἐφεύδατο λέγων πρὸς τοῦδαίους· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι· » πρόδηλον γὰρ δήπου καὶ πᾶσιν ὁμολογούμενον, ὡς πολλοῖς ὑστερον χρόνους μετὰ τὸν μακάριον Ἀβραὰμ ἐγεννήθη Χριστὸς διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου. Πού δὲ ὄλιγος τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν, » σωθῆσεται καὶ χωρήσει καλῶς, εἴπερ ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων γέγονεν ὁ Μονογενής; Ὅρα γὰρ μοι καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς, ὅτιν ἔχει τὴν ἀτοπίαν τὸ κολοβοῦν τοῦ Υἱοῦ τὴν ἀίδιον ὑπαρξίν, καὶ ἐν ὑστέροις αὐτὸν γενέσθαι χρόνους ὑπονοεῖν. Αὐτὸ δὲ δὴ κἀμὴν ἡμῖν εἰς λεπτοτέραν παρακλίσειται βάσανον, ὅπερ ἐφη ὁ μακάριος εὐαγγελιστῆς·

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Τῆς ἀρχῆς οὐδὲν ἔστι τὸ πρεσβύτατον, εἴπερ ἔχοι σωζόμενον ἐφ' ἐαυτῇ τὸν τῆς ἀρχῆς ὄρον. Ἀρχῇ

²¹ Isa. LVII, 3, 4. ²² Psal. LXXIII, 14. ²³ Psal. LXXX, 10. ²⁴ Joan. VIII, 58.

γάρ ἀρχῆς οὐκ ἂν εἴη ποτὲ, ἢ πάντως ἐκδόχεται ἅ
 τὸ εἶναι κατὰ ἀλήθειαν ἀρχή, προεπινοουμένου τινός
 ἑτέρου καὶ προενίσχοντος αὐτῆς· ἄλλως τε εἰ ἐν-
 δέχεται τι προὔπαρχειν τῆς ὄντως ἀρχῆς, ἐπ' ἀπει-
 ρον ἡμῖν ὁ περὶ αὐτῆς οἰχῆσεται λόγος, ἀεὶ προανα-
 τελλούσης ἑτέρας, καὶ δευτέραν ἀποφαινούσης τὴν
 ἐφ' ἧπερ ἂν ἡ παρ' ἡμῶν γένοιτο ζήτησις. Οὐκοῦν
 ἀρχὴ μὲν ἀρχῆς οὐκ ἔσται, κατὰ τὸν ἀκριβῆ τε καὶ
 ἀληθῆ λογισμὸν, ἀλλ' εἰς ἀμύητον μέντοι καὶ
 ἀκατάληπτον ὁ περὶ αὐτῆς ἀποδημήσει λόγος. Τέλος
 δὲ οὐκ ἐχούσης τῆς ἀεὶ πρὸς τὸ ἀνάπειν φυγῆς, καὶ
 τὸ τῶν αἰώνων ἀναφουτώσης μέτρον, οὐκ ἐν χρόνῳ
 γεγώνως ὁ Υἱὸς, ἀϊδίως δὲ μᾶλλον ὑπάρχων μετὰ
 Πατρὸς εὐρεθῆσεται. Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ. Εἰ δὲ ἦν ἐν
 ἀρχῇ, πόλις, εἰπέ μοι, δυνήσεται νοῦς τὴν τοῦ ἦν
 ὑπερανίστασθαι δύναμιν; Πῶς δὲ ὄλω; τὸ ἦν ὡς ἐν
 τέλει στήσεται, προανατρέχον ἀεὶ τοῦ διώκοντος
 λογισμοῦ, καὶ τῆς ἐπομένης αὐτῷ προαναπηδῶν
 ἐννοίας; Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἄρα καταπεπληγμένος ὁ
 προφήτης φησὶν Ἡσαίας· « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς
 διηγῆσεται; οὐκ αἰσθάνεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. »
 Αἰσθάνεται γὰρ ὄντως ἀπὸ τῆς γῆς ὁ περὶ τῆς γεννήσεως
 λόγος τοῦ Μονογενοῦς, τοῦ ἔστιν, ὑπὲρ πάντων ἔστι
 διάνοιαν τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὑπὲρ πάντα
 λόγον, ὡς εἶναι λοιπὸν ἀνεξήγητον· εἰ δὲ ὑπὲρ νοῦν
 ἔστι καὶ λόγους τοὺς ἐν ἡμῖν, πῶς ἂν εἴη γενητὸς,
 οὐκ ἀνοουσίας τῆς ἐνοούσης ἡμῖν διανοίας, καὶ χρόνῳ
 καὶ λόγῳ περιορίζειν τὰ γενητά;

Ἐτέρως εἰς τὸ αὐτὸ θεωρητέον, « Ἐν ἀρχῇ ἦν
 ὁ Λόγος. »

Ἀρχὴν ὄλωσ τὴν ἐν χρόνῳ νοουμένην οὐκ ἔστι
 λαβεῖν ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς. Ἐπει γὰρ ἔστι πρὸ
 χρόνου παντὸς, καὶ προαιώνιον ἔχει τὴν ὑπαρξιν,
 εἴτε τε πρὸς τούτοις τὸ καταλήγειν εἰς τέλος ἢ θεία
 παραιτεῖται φύσις (ἔξει γὰρ ὡσαύτως ἀεὶ, κατὰ τὸ
 ἐν Ψαλμοῖς μελωδούμενον, « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ
 τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν ») ἀπὸ πόλις ἡμῖν ἀρχῆς
 τῆς ἐν χρόνῳ καὶ ποσῷ μετρούμενης ὁ Υἱὸς ἐκδόχεται,
 τρέχειν εἰς τέλος οὐκ ἀνεχόμενος, ἅτε δὴ καὶ
 κατὰ φύσιν ὑπάρχων θεός, καὶ διὰ τοῦτο βῶν·
 « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ; » Ἀρχὴ γὰρ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν
 οὐκ ἂν ὄλωσ ὑπάρχειν νοητὸ ποτε, μὴ πρὸς τὸ οικεῖον
 βλέπουσα τέλος· ἐπιέπερ ὡς πρὸς τέλος μὲν ἀρχὴ,
 τέλος δ' αὐτὸ πάλιν ὡς πρὸς ἀρχὴν ὀνομάζεται. Ἀρ-
 χὴν δὲ πάλιν ἐν τούτοις τὴν κατὰ χρόνον, ἦτοι πο-
 σότητα, σημαίνωμεν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ καὶ αὐτῶν
 ἔστι τῶν αἰώνων πρεσβύτερος ὁ Υἱὸς, τὸ μὲν ἐν
 χρόνῳ γεγενῆσθαι διαφεύξεται· ἦν δὲ καὶ διὰ παντὸς
 ὡς ἐν πηγῇ τῷ Πατρὶ, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ λελεγμέ-
 νον· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκω. » Πηγῆς
 τοιγαροῦν νοουμένου τοῦ Πατρὸς, ἦν ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ
 σοφία, καὶ δύναμις, καὶ χαρακτήρ, καὶ ἀπαύγασμα,
 καὶ εἰκὼν ὑπάρχων αὐτοῦ. Καὶ εἰ χρόνος ἦν οὐδεὶς,
 ὅτε Λόγου χωρὶς, καὶ σοφίας, καὶ χαρακτήρος, καὶ
 ἀπαυγασματος ἦν ὁ Πατήρ· ἀνάγκη συνομολογεῖν
 αἰδιὸν ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν, ὅς ταυτὰ ἔστι τῷ αἰδίῳ
 Πατρὶ. Πῶς γὰρ ὄλωσ ἔστι χαρακτήρ, πῶς δὲ εἰκὼν
 ἀκριβῆς, εἰ μὴ πρὸς ἐκεῖνο μεμορφωμένος ὁρᾶται

²⁸ Isa. l, 11, 8. ²⁹ Psal. c, 28. ³⁰ Joan. xiv, 6.

nusquam fuerit: aut si quiddam aliud ante ipsum
 intelligatur oriturve, vere principium esse de-
 sinet. Alioqui, si fieri potest ut aliquid ante illud
 quod vere principium est existat, in infinitum
 nostra de illo abitura est oratio, alio prius semper
 exoriente, et post se rejiciente ¶ Illud quod quaere-
 tur. Itaque principium quidem principii non erit,
 si vere et exacte ratiocinari volumus, sed in in-
 finitum et incomprehensibile procedet id quod de
 ipso dicatur. Cumque sine careat illa retro acta
 perpetuo conversio, et saecula percurrat, non exsi-
 stere in tempore Filius, sed ab aeterno potius esse
 cum Patre comperietur. Erat enim in principio.
 Quod si erat in principio, quae mens, amabo, pu-
 terit vim illius verbi, erat, transvolare? Quando
 denique illud, erat, velut in fine consistet, cum
 prosequentem cogitationem semper antecedit,
 mentemque praecurrat? Quam ob rem attonitus
 propheta Isaias inquit: « Generationem ejus quis
 enarrabit? Quia tollitur a terra vita ejus²⁸. » Tol-
 litur enim profecto a terra generationis Unigeniti
 ratio, hoc est, omnium mortalium mentem excedit,
 omniaemque rationem superat, adeo ut enarrari
 nequeat. Quod si mentem et rationem nostram
 excedit, quomodo creatus erit, cum et tempore et
 ratione circumscribere res creatas ingenii nostri
 vires non excedat?

*Alia observatio, in illud, « In principio
 erat Verbum. »*

Principium utique illud quod in tempore intel-
 ligitur nullatenus capere licet de Unigenito. Nam
 cum sit ante omne tempus et saeculis priorem
 existentiam habeat, ac praeterea finem attingere
 natura divina nesciat (eodem enim modo se sem-
 per habebit, juxta illud Psalmistae: « Tu autem
 idem ipse es, et anni tui non deficient²⁹ »), quo-
 nam a principio tempore et quantitate defi-
 nitio Filii prohibet, qui ad finem tendere nes-
 cit, utpote secundum naturam existens Deus, ac
 propterea clamans: « Ego sum vita³⁰? » Princi-
 pium enim in se neutiquam intelligitur esse, nec
 ad finem suum respicere, cum principium respectu
 ad finem, rursus autem finis respectu ad princi-
 pium nuncupetur. Principium vero hic rursus tem-
 poris, sive quantitatem significamus. Cum igitur
 ipsis etiam saeculis antiquior sit Filius, in tempore
 genitus esse non poterit, sed erat semper in Patre
 velut in fonte, sicuti ab ipso dictum est: « Ego ex
 Patre exivi et veni³¹. » Cum ergo Pater fons in-
 telligatur, erat Verbum in ipso, sapientia, et vir-
 tus, et character, et splendor, et imago ejus ex-
 sistens. ¶ Et si tempus nullum erat quando ab-
 que Verbo, et sapientia, et character, et splen-
 dore erat Pater, simul etiam fateri necesse est æ-
 ternum esse Filium, qui eadem est cum aeterno
 Patre. Quomodo enim, amabo, character est, aut
 quomodo exacta imago, nisi ad illam pulchritudi-
³¹ Joan. xvi, 28.

nem expressus videatur cujus etiam est imago? Nihil obstat porro, quod Filium in Patre tanquam in fonte esse intelligimus. Nomen fontis enim hic solum, id ex quo, significat. Est autem Filius in Patre, et ex Patre, non extrinsecus, aut in tempore genitus, sed in Patris existens substantia, et ex ipsa effulgens, velut ex sole splendor, aut tanquam ab igne innatus ei calor. In his enim exemplis unum quidem ex alio progeneratum videre est, verumtamen semper coexistens, et inseparabiliter insitum, ita ut absque altero alterum per se nequeat esse, et veram suæ naturæ rationem retinere. Quomodo enim demum sol erit, si splendore sit destitutus, aut quomodo splendor, si non sit sol a quo illustretur? Quomodo vero ignis, si calefaciendi virtute careat? Unde autem calor, nisi ex igne, aut ab alia quadam re quæ a substantiali qualitate ignis haud procul absit? Quemadmodum igitur in his, quod simul existant ea quæ sunt ex ipsis, eorum coexistentia non tollitur, sed quod semper concurrant cum productis suis, palam fit esse producta et unam cum ipsis habere naturam: ita quoque in Filio; licet enim in Patre et ex Patre intelligatur ac dicatur, non alienus nobis aut externus, aut tanquam ab ipso secundus prodibit, sed existens in ipso, et semper coexistens, et ex ipso effulgens secundum ineffabilem divinæ generationis modum. Quod autem etiam a sanctis Deus et Pater tanquam principium solum ex quo Filii dicatur, audi Psalmistam secundum nostri Servatoris adventum prænuntiantem, et ad ipsum Filium dicentem: « Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendore sanctorum tuorum ».¹⁹ Dies enim virtutis Filii ea est, qua universum orbem iudicaturus est, et unicuique mercedem secundum opera sua redditurus. Veniet autem omnino etiam ipse existens in Patre, et habens in seipso Patrem, suæ naturæ quodammodo principii expers principium, scilicet ex quo duntaxat, propterea quod est ex Patre.

13 1. 1. In principio erat Verbum.

Principii de quo hic quærimus, multæ ac variæ significationes se nobis offerunt undique quæ utilia sint investigantibus, et canum instar veram divinorum dogmatum comprehensionem, et accuratam mysteriorum rationem indagantibus: « Scrutamini » enim « sanctas Scripturas, » alicubi Salvator ait, « quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me ».²⁰ Videtur itaque beatus evangelista principii nomine hic potestatem supra omnia positam significare, Patrem nimirum, ut et supra omnia collocata natura divina appareat, quæ quodcumque creatum est sub pedibus habet, et rebus a se in rerum naturam editis propemodum insidet. In hoc igitur principio quod est in omnes et supra omnes, erat Verbum, non cum omnibus sub pedibus ejus, sed

τὸ κάλλος, οὗ καὶ ἐστὶν εἰκὼν, Ἄδικήσῃ δὲ ὅλων εὐδέν, τὸ ὡς ἐν πηγῇ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὑπάρχειν ἐννοεῖν· μόνον γὰρ τὸ, ἐξ οὗ, τὸ τῆς πηγῆς, ἐν τούτοις ὄνομα σημαίνει. Ἔστι δὲ ὁ Υἱὸς ἐν Πατρὶ καὶ ἐκ Πατρὸς, οὐκ ἐξωθεν ἢ ἐν χρόνῳ γεγονώς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων οὐσίᾳ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναλάμψας, ὡσπερ ἐξ ἡλίου τυχὸν τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ, ἢ καθάπερ ἐκ πυρὸς ἢ ἐμφυτος αὐτοῦ θερμότης. Ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις παραδείγμασι, ἐν μὲν ἐξ ἐνὸς γεννώμενον ἐνεστὶν ἰδεῖν, ἀεὶ δ' οὖν ὁμοῦ συνυπάρχον, καὶ ἀχωρίστως προσὸν, ὡς διχα τοῦ ἑτέρου μὴ εἶναι δύνασθαι καθ' ἑαυτὸ τὸ ἕτερον, καὶ διασώζειν ἀληθῆ τὸν τῆς οἰκείας φύσεως λόγον. Πῶς γὰρ ὅλων ἥλιος οὐκ ἔχων ἀπαύγασμα; ἢ πῶς ἀπαύγασμα μὴ ὄντος ἡλίου τοῦ ἀπαυγάζοντος αὐτό; Πῶς δὲ καὶ πῦρ, εἰ τὸ θαρμαίνειν οὐκ ἔχει; πόθεν δὲ τὸ θερμὸν, εἰ μὴ ἐκ πυρὸς, ἢ παρὰ τινος ἑτέρου τυχόν, τῆς τοῦ πυρὸς οὐσιώδους ποιότητος οὐ μακρὰν που κειμένου; Ὅσπερ οὖν ἐν τούτοις, τὸ ἐνυπάρχειν τὰ ἐξ αὐτῶν, οὐκ ἀναιρεῖ τὴν συνυπαρξιν, ἀεὶ δὲ συντρέχοντα τοῖς γεννώσι δεικνύει τὰ γεννώμενα, καὶ μίαν ὡς πρὸς αὐτὰ τὴν φύσιν κληρωσάμενα· οὕτω καὶ ἐφ' Υἱοῦ. Κἂν γὰρ ἐν Πατρὶ καὶ ἐκ Πατρὸς νοῆται καὶ λέγεται, οὐκ ἐκφυλος ἡμῖν καὶ ξένος, ἢ ὡς μετ' αὐτὸν δευτέρος εἰσθῆσεται, ἀλλ' ὢν ἐν αὐτῷ, καὶ συνυπάρχων ἀεὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνώς, κατὰ τὸν ἀρρήτον τῆς θείας γεννήσεως τρόπον. Ὅτι δὲ καὶ ὡς ἀρχὴ τοῦ Υἱοῦ κατὰ μόνον τὸ, ἐξ οὗ, λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἁγίοις ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ, ἄκουε τοῦ Ψαλμοῦ τὴν δευτέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προκηρῦσσοντος, καὶ πρὸς αὐτὸν λέγοντος τὸν Υἱόν· « Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου, ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων σου. » Ἡμέρα γὰρ δυνάμεως τοῦ Υἱοῦ, καθ' ἣν ὅλην κρινεῖ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀποδώσιν ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἤξει δὲ πάντως καὶ τότε αὐτός τε ὢν ἐν Πατρὶ, καὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, τὴν ἀναρχὸν τῆς οἰκείας φύσεως οἰοῦναι πως ἀρχὴν, κατὰ μόνον τὸ, ἐξ οὗ, διὰ τὸ ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Εἰς πολλὰς ἡμῖν καὶ διαφόρους ἐννοίας ὁ περὶ τῆς ἐνθάδε σημαινομένης ἀρχῆς καταποικίλλεται λόγος, πανταχόθεν θηρᾶσθαι σπουδάζων τὰ εἰς ὠφέλειαν συντείνοντα, καὶ κατὰ ἄληθιν τῶν θεῶν δογματῶν, καὶ τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἀκρίβειαν κυνὸς δίκην ἰχνηλατῶν· « Ἐρευνᾶτε γὰρ ποῦ τὰς ἁγίας Γραφάς, φησὶν ὁ Σωτὴρ· ὅτι ἐν αὐταῖς ὑμεῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » Ἔοικε τοίνυν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς ἀρχὴν ἐνθάδε, τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν, τοῦτ' ἐστὶν, τὸν Πατέρα σημαίνειν· ἵνα δὴ καὶ ἐπάνω πάντων ἢ θεῶν φαίνεται φύσις, πᾶν ὅπερ ἐστὶ γενητὸν ὑπὸ πόδας ἔχουσα, μονοουχὶ καὶ ἐποχουμένη τοῖς δι' αὐτῆς εἰς τὸ εἶναι κεκλημένους. Ἐν ταύτῃ τοιγαροῦν τῇ ἀρχῇ, τῇ κατὰ πάντων καὶ ἐπὶ πάντας, ἦν ὁ Λόγος, οὐ μετὰ πάντων ὑπὸ πόδας αὐτῆς, ἀλλ'

¹⁹ Psal. cix, 5. ²⁰ Joan. v. 39.

ἔξω πάντων ἐν αὐτῇ φυσικῶς, ὡς καρπὸς συναΐδιος. Ἄ τὸπον ὡσπερ ἔχων τῶν ἀπάντων ἀρχαιότερον τὴν τοῦ γεννησαντος φύσιν. Διὸ δὴ καὶ ἐλευθερός ἐλευθέρου Πατρός πεφυκώς, τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν σὺν αὐτῷ κεκτηθήσεται. Τίς οὖν ἄρα καὶ νῦν ὁ τῆς ἐν τούτῳ κατασκευῆς γενήσεται λόγος, ἀκόλουθον συνιδεῖν. Πιφοκινδύνως τινὲς, καθάπερ ἐφημεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον τότε δὴ πρῶτον εἰς τὸ εἶναι κεκληθῆσθαι διισχυρίζοντο, ὅτε τὸν ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου ναδὸν λαβὼν, ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς. Τ.ί οὖν ἂν εἴη λοιπὸν, εἴπερ ἦ γενητὸς καὶ πεποιημένος, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὁμοφυῆς, οἷς ἐξ οὐκ ὄντων ἡ γένεσις, καὶ τὸ τῆς δουλείας ὄνομα τε καὶ πρᾶγμα δικαίως ἐπαληθεύεται; Τί γὰρ τῶν πεποιημένων τῆν ὑπὲρ τῶν πάντων κρατοῦντι Θεῷ δουλείαν ἀκινδύνως παραιτήσεται; τί δὲ οὐχ ὑποκῶφει τῇ κατὰ πάντων ἀρχῇ τε καὶ ἐξουσίᾳ, καὶ κυριότητι, ἣν καὶ αὐτὸς που σημαίνει λέγων ὁ Σολομών· « Μετὰ γὰρ δικαιοσύνης ἐτοιμάζεται θρόνος ἀρχῆς; » Ἐτοιμος γὰρ καὶ πολὺ λίαν εὐπρεπῆς εἰς δικαιοσύνην ὁ τῆς ἀρχῆς θρόνος, τῆς ἐπὶ πάντας δηλαδὴ. Καὶ τίς ὁ θρόνος περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, ἄκουε λέγοντος τοῦ Θεοῦ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων· « Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος. » Οὐκοῦν ἔτοιμος εἰς δικαιοσύνην ὁ οὐρανὸς, τοῦτ' ἐστι, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἅγια πνεύματα. Ἐπειδὴ τοίνυν ἦν ἀνάγκη συνομολογεῖν, μετὰ τῶν ἄλλων ποιημάτων ὑποκεισθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὡς οἰκτιρικῆν ἔχοντα τάξιν, καὶ ὑπὸ τὴν τῆς ἀρχῆς ἐξουσίαν ὁμοίως πίπτοντα τοῖς ἄλλοις, εἴπερ ἐστὶ κατ' ἐκαίνοὺς ὀφγενῆς, καὶ τῶν ἐν χρόνῳ πεποιημένων εἰς ἀναγκαίως ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς δριμύτερον τοῖς ἑτεροδιδασκαλοῦσιν ἐπιπηδᾷ· καὶ δουλείας μὲν ἀπάσης ἐξέλει τὸν Υἱόν· ἐκ δὲ τῆς ἐλευθέρως καὶ πάντων ἀρχούσης οὐσίας ἐκπεφνήσασθαι δεικνύει, καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς ὑπάρχειν ἰσχυρίζεται, λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.

Ἐπιπέκει δὲ τῷ τῆς ἀρχῆς ὀνόματι χρησίμως τὸ ἦν, ἵνα μὴ μόνον εὐκλεῆς, ἀλλὰ νοῆται· καὶ προαιώνιος· τέθειται γὰρ ἐν τούτοις τὸ ἦν, εἰς βαθεῖάν τινα, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τὴν ἐξω χρόνον ἄβρῆτον γέννησιν ἀνατείνον· τοῦ θεωροῦντος τὴν ἔννοιαν. Τὸ γὰρ ἦν, ἀδιορίστως ἐκφωνηθὲν, εἰς πόλον ἡμῶν καταλήξει τόπον, αἰετὸν προελαύνειν τοῦ διώκοντος νοῦ πεφυκώς, καὶ ἦν οἴηται τις ἔχειν αὐτοῦ τὴν κατάπαυσιν, ταύτην τοῦ ἐπέκεινα δρόμου ποιούμενον ἀρχῆν; « Ἦν οὖν ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ, » τοῦτ' ἐστίν, ὡς ἐν ἀρχῇ τῇ ἐπὶ πάντα, καὶ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχων φυσικῶς τὸ δεσποτικὸν ἔχων ἀξίωμα. Εἰ δὲ τούτου ἀληθὲς, πῶς ἐτι γενητὸς, ἢ πεποιημένος; Ὅπου δὲ ὁμοίως ἦν, κατὰ τίνα τρόπον τὸ οὐκ ἦν εἰσθήσεται; ἢ ποῖον ἔξει λοιπὸν τὸν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τόπον;

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ἐτι καὶ Θεὸς καὶ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ ὑπάρχων ὁ Υἱός, ἐν ἰδίᾳ ἐστὶν ὑποστάσις, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πατήρ.

Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.

Ἐὐλον ἦδη καὶ τῆς ἀληθείας ἀπαραλλομένην

Ἔργον. χνι, 12.

A extra omnia in ipso naturaliter, seu fructus coæternus, locum, ut ita dicam, habens omnibus antiquiorem, Patris nimirum naturam. Idecirco etiam liber libero Patre genitus, universi imperium una cum ipso habet. Quænam ergo sit deinceps horum verborum structura, operæ pretium est animadvertere. Nonnulli audacter, ut antea diximus, Dei Verbum tum primum in rerum naturam editum asserebant, cum assumpto sanctæ Virginis templo propter nos factus est homo. Quid ergo demum erit, si aut creatus aut factus, et ejusdem cum aliis omnibus naturæ, de quibus et e nihilo creatio, et servitutis nomen et res ipsa jure dicuntur? Quid enim creatum cunctipotentī Deo servire impune detrectabit? Quid autem cunctipotentī principio, potestati, et dominationi non subjacebit, quam ipse alicubi quoque significat Salomon dicens: « Cum justitia enim præparatur solium potestatis ». Paratus enim est præclare ad justitiam ille thronus ejus nimirum quæ supra omnes est potestatis. Et quis ille thronus sit, de quo hic loquimur, audi Deum per unum sanctorum dicentem: « Cælum mihi thronus. » Itaque paratum est ad justitiam cælum, hoc est, qui cælum incolat sancti spiritus. Quoniam ergo necesse erat consteri una cum aliis creaturis subjici Deo ac Patri Filium, tanquam servili conditione præditum, et principii potestati **14** perinde ac alia subditum, si, ut illi volunt, sero genitus, et eorum qui in tempore facti sunt unus est: necessario beatus evangelista acrius insultat hæreticis, et ab omni quidem servitute Filium vindicat, et ab omnipotente substantia manare ostendit, in eaque naturaliter ipsum existere asserit, dicens: *In principio erat Verbum.*

Principii autem vocabulo illud, *erat*, subjungit, ut non solum gloriosus, verum etiam ante sæcula genitus intelligatur. Illud enim, *erat*, hic positum est, quo contemplantis animus in profundam quamdam et incomprehensibilem, et ineffabilem quæ cuncta superat tempora generationem intendatur. « *Erat* » enim, indefinite prolatum, quoniam in loco nos sistet, cum prosequentem mentem natura sua semper antevertat, et quam illius quietem esse putaveris, hanc ulterioris cursus faciat initium? « *Erat* » igitur « *Verbum in principio*, » hoc est, in potestate quæ est supra omnia, et ex ipsa existens naturaliter, Dominique majestate præditum. Quod si ita est, denique quomodo creatus demum aut factus erit? Ubi denique illud *erat* aliquo modo non *erat*, inibit, aut quem tandem locum habebit in Filio?

CAP. II.

Quod et Deus, et consubstantialis Patri cum sit Filius, in propria est hypostasi, similiter autem et Pater.

I, 1. Et Verbum erat apud Deum.

Cum inanem et veritatis expertem illorum qui

ista sentiant ineruditam mentem satis superque jam ostenderit, et his vocibus, « In principio erat Verbum, » omnem aditum præcluserit iis qui e nihilo Filium esse dicunt, omnemque eorum vanitatem paucis evertent, aliam vicinam ac admodum perversam hæresim aggreditur : et quemadmodum bonus ac laboriosus hortulanus ligone et laboribus oblectatur, lumbosque præcinctus, et quo par est agresti habitu indutus, omnem suam curam in purgando horto, et eradicandis spinis ponit, aliamque post aliam eruere non cessat, et circumeundo rastris dente versare si quid est noxium : sic etiam beatus Joannes, vivens, et efficax, et **15** acutissimum Dei verbum in mente gerens, et acutissime atque sagacissime malignitatis hæreticorum acerba germina circumspectans, ad ea cursim quodammodo fertur, ac statim omni ex parte succidit, lectoribusque suis tuendæ rectæ fidei modum supeditat. Vide enim rursus hominis sancto Spiritu afflati prudentiam. Docuit antea Verbum esse in principio, hoc est in Deo et Patre, ut diximus. Cum autem mente perspicacissimus esset, nec ignoraret, ut credibile est, suboriturus aliquos qui præ multa ignorantia dicerent unum et eundem esse Patrem ac Filium, et nominibus duntaxat sanctam Trinitatem distinguerent, nec in propriis hypostasibus esse concederent, ut Pater quidem revera intelligatur Pater, non Filius : Filius item esse proprie Filius, ac non Pater, ut ex rei veritate necessario fatendum nobis est, etiam adversus hanc hæresim quasi jam tum excitatam, aut olim futuram armatur, adeoque ad illam evertendam, his verbis, « In principio erat Verbum, » statim adjungit, « Et Verbum erat apud Deum, » ubique illud, erat, necessario inferens, propter generationem ipsius, quæ est ante sæcula. Ex eo vero quod dicit : « Et Verbum erat apud Deum, » unum quiddam idque per se subsistens Fillum ostendit, alium autem rursus esse Deum ac Patrem, apud quem erat Verbum. Quomodo enim, amabo, id quod unum numero est, ipsum apud semetipsum, vel in semetipso existere censebitur? Sed inscitæ plena compertum iri quæ de his hæretici statuunt, posthæc inferius docebitur, ubi quæstio illa accurate pendetur.

ὁπάρχειν; Ὅτι δὲ ἀμαθὴς τοῖς αἰρετικοῖς καὶ ὁποτεταγμένοις θεωρίας διδάξομεν, τὴν τῶν ζητουμένων

Demonstratio cum argumentis et Scripturæ testimoniis, quibus ostenditur Patrem in propria esse hypostasi, et Filium similiter, quibuscumque Deus videlicet asseritur sanctus Spiritus, licet nihil de ipso quærat impresentiarum.

Consubstantialis quidem est Filius Patri, et Pater Filio. Idcirco in similitudinem prorsus eandem coeunt, ita ut cernatur quidem in Filio Pater, et in Patre Filius, et alter in altero fulgeat, quemadmodum ipse quoque dicit alicubi : « Qui videt **16** me, videt et Patrem. » Item : « Ego in Patre, et Pater in me est ²². » At quamvis sit in Patre, ha-

²² Joan. xiv, 9, 20.

ἀποδείξας ἰκανῶς τὴν ἀμαθῆ τῶν ἐκείνα δοξαζόντων διάνοιαν, καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » πᾶσαν ἀπεκλείσας παρελθούσιν τοῖς ἐξ οὐκ ὄντων εἶναι λέγουσι τὸν Υἱὸν, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἐν τούτοις εἰκαιολογίαν ἀποτόμως περιελών, ἐφ' ἐτέραν ἔρχεται γείτονά τε καὶ δυστροπωτάτην αἵρεσιν· καὶ ὡς περ ἂν εἰ τις ἀριστὸς τε ὁμοῦ καὶ τληπαθὴς φυτουργός, τοῖς μὲν ἐπὶ τῇ δικέλλῃ καὶ μάλα δὴ πόνους ἐφῆδοιτο, περιεζωσμένος δὲ τὴν ὄσφυν, καὶ ὡς ἐνὶ μάλιστα τοῖς αὐτῷ πρέπουσιν ἀγροικιζόμενος σχήμασι, πᾶσαν ποιοῖτο σπουδὴν, τῆς ἐξ ἀκανθῶν ἀηδίας ἐλευθέραν ἀποδείξαι τοῦ παραδείσου τὴν ὄσφιν, ἄλλην δὲ ἐπ' ἄλλην καταστρέφων οὐ παύεται, καὶ κύκλιον περινοστών ἀεὶ τὸ λυποῦν ἀνοχλίζει ξύλον, τὸν σκληρὸν ὀδόντα τῆς δικέλλης ὑποτιθεῖς· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης, τὸν ζῶντα, καὶ ἐνεργῆ, καὶ τομωτάτου τοῦ Θεοῦ λόγον ἐν διανοίᾳ φορῶν, ὄξυωπέστατά τε καὶ νουνεχέστατά τῆς τῶν ἑτεροδοξούντων κακίας τὰ πικρὰ περιαιθρῶν βλαστήματα, μονονοχὶ πρὸς αὐτὰ δρομαίως ἔρχεται, καὶ ἀποτέμνει γοργῶς πανταχόθεν, τοῖς ἐντευχομένοις τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τὸ ἐν ὀρθῇ τῇ πίστει φυλάττεσθαι προξενῶν. Θέα γὰρ δὴ πάλιν τοῦ πνευματοφόρου τὴν νῆψιν· Ἐδίδαξεν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν, ὡς ἦν ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καθάπερ εἰρήκαμεν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς διανοίας ἕμμα πεφωτισμένον ἔχον, οὐκ ἠγνόει, κατὰ τὸ εἶδος, ὡς ἀναστήσονται τινες, ἐκ πολλῆς ἀμαθίας ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι λέγοντες Πατέρα καὶ Υἱὸν, καὶ μόνον ὀνόμασι τὴν ἀγίαν Τριάδα διαστέλλοντες, ἐν δὲ ὑποστάσεσιν ἰδικαίως ὡς συγχωροῦντες ὑπάρχουσιν, ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ μὲν ὄντως νοῆται Πατὴρ, καὶ οὐχ Υἱός· Υἱὸς δ' αὖ πάλιν ὑπάρχειν ἰδίως ὁ Υἱός, καὶ οὐ Πατὴρ, ὡς περ οὖν καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ἔχει λόγος ἀναγκαίως καὶ πρὸς ταύτην, ὡς ἐπισπαρεῖσαν [αἱ. ἐπὶ παρούσῃ] ἤδη κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ κεινημένην, ἧ καὶ ἕσσεσθαι ποτε μέλλουσαν τὴν αἵρεσιν ἐξοπλίζεται, καὶ δὴ πρὸς ἀναίρεσιν αὐτῆς παρατιθησὶν εὐθὺς τῷ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, » τὸ, « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. » πανταχῇ μὲν τὸ ἦν ἀναγκαίως ἐπιφέρων, διὰ τὴν προαιώνιον γέννησιν αὐτοῦ· διὰ δὲ τοῦ φάναι τὸν Λόγον ὄντα πρὸς Θεόν, ἐν μὲν τι καὶ ὑφεστηκὸς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸν Υἱὸν ἐπιδεικνύων, ἕτερον δὲ πάλιν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, πρὸς ὃν ἦν ὁ Λόγος. Πῶς γὰρ ὄλως τὸ ἐν ἀριθμῷ, αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ, ἦτοι παρ' ἑαυτῷ, νοῖτο. ὁ περὶ τούτων εὐρεθῆσεται λόγος, διὰ τῆς ἐν τοῖς βάσανον ἀκριβῆ ποιησάμενος.

Ἀπόδειξις μετὰ συλλογισμῶν καὶ μαρτυριῶν Γραφικῶν, διὰ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἰδίᾳ ἔστιν ὑποστάσις, καὶ ὁ Υἱὸς ὡσαύτως, συνθεολογουμένου δηλονότι τοῦ ἀγίου Πνεύματος, εἰ καὶ μηδὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξετάζοιτο περὶ αὐτοῦ.

Ὁμοούσιος μὲν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ· διὸ δὴ εἰς ἀπαράλλακτον ἀναβαίνουσιν ὁμοιότητα· ὡς ὁρᾶσθαι μὲν ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα, ἐν δὲ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ τῷ ἑτέρῳ τὸν ἕτερον ἐναστράπτειν, καθὰ καὶ αὐτὸς πού φησιν· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα μου. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Ἄλλ' εἰ καὶ ἔστιν ἐν

τῷ Πατρὶ. ἔχει δὲ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα (καλῶς μὲν αὐτὸς, καθάπερ ἤδη προεῖρηται, πρὸς τὴν τοῦ γεννήσαντος ἀπικριτωμένους μορφῆν · ἀπαραιοποιήτως δὲ πάλιν, ἐξ ὧν ἐστὶν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν γεννήσαντα (ζωγραφῶν) · οὐ διὰ τοῦτο τὸ ὑπάρχειν ἰδίως ζημιωθήσεται, οὐδ' αὖ πάλιν ἀπολέσει ὁ Πατὴρ τὸ ὑφ' ἑστέ· ναὶ καθ' ἑαυτὸν · ἀλλ' οὐδὲ ἡ πολλὴ λίαν ἐμφέρεια τε καὶ ὁμοιότης ἀνάγκησιν τινὰ τῶν ὑποστάσεων ἐργάσεται, ὡς ἐν νοεῖσθαι τῷ ἀριθμῷ τὸν γεννήσαντα Πατέρα, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν · ἀλλ' ἡ μὲν ταυτότης τῆς φύσεως ἐπ' ἀμφοῖν ὁμολογηθήσεται, τὸ δὲ ἰδίως ἐκάτερον ὑφ' ἑστέ· ναὶ πάντως ἀκολουθεῖ · ἵνα καὶ ὁ Πατὴρ ὄντως νοῆται Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς δὲ Υἱός. Ἐπαριθμουμένου γὰρ οὕτω καὶ συνθεολογουμένου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ ἀγία καὶ προσκυνουμένη Τριάς τὸ οἰκεῖον ἔξει πλήρωμα.

ἌΛΛΟ. Εἰ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς καὶ Πατὴρ, ποῖον ἔχει λόγον ἢ τῶν ὀνομάτων διαστολή; Εἰ μὴ γὰρ ὅλως ἐγέννησεν, ἵνα τί καλεῖται Πατὴρ; Πῶς δὲ ὅλως Υἱός, εἰ μὴ ἐγεννήθη παρὰ Πατρός; Αἰτεῖ γὰρ ὡς ἐξ ἀνάγκης τὴν τοιαύτην ἐφ' ἑαυτοῖς θεωρίαν τὰ ὀνόματα. Ἐπειδὴ δὲ γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν αἱ θεαὶ κηρύττουσι Γραφαί, καὶ ὁ τῆς ἀληθείας οὕτως ἔχει λόγος, ὑφέστηκεν ἄρα καθ' ἑαυτὸν. Ἔστι δὲ πάλιν ἰδιαζόντως καὶ ὁ Πατὴρ, εἴπερ ἕτερον ἐξ ἑτέρου φαίνεται τὸ γεννώμενον ὡς πρὸς τὸ γεννῶν.

ἌΛΛΟ. Ὁ μακάριος Παῦλος, ἐπιστελλὼν Φιλιππησίοις, περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν · « Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγάσαστο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ ἀρπαγμὸν οὐ θελήσας ἠγάσασθαι τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ; Ἡ γὰρ οὐκ ἀνάγκη λέγειν, ἵνα μὲν τινὰ ὑπάρχειν τὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ, ἕτερον δὲ πάλιν τὸν οὐπὲρ ἦν ἡ μορφή; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον ἅπασιν καὶ ὁμολογούμενον. Οὐκοῦν οὐχ ἐν τι καὶ ταυτὸν τῷ ἀριθμῷ Πατὴρ καὶ Υἱός, ἀλλ' ἰδιοῦσάτοιοι, καὶ ἐν ἀλλήλοις θεωρούμενοι, κατὰ τὴν ταυτέτητα τῆς οὐσίας, εἰ καὶ εἷς ἐξ ἐνός, ἐκ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἠγλαδῆ.

ἌΛΛΟ. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ · ὡς εἰδῶς δηλονότι καὶ ἑαυτὸν ἰδίως ὑφ' ἑστέ· ναὶ τὸν Πατέρα · Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχει τοῦ πράγματος ἡ ἀλήθεια, τί μὴ τηρήσας τῆ ἐνάδει τὸ πρέπον ἔφασκεν · Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἰμι; Ἐπειδὴ δὲ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὸ σημαίνον ἐξαπλοῖ, δῆλος ἂν εἴη λοιπὸν, τὴν τῶν ἑτεροδοξούντων ἀνατρέπων ὑπόνοιαν. Οὐδὲ γὰρ ἂν καθ' ἐνός τὸ εἶμεν ἐπενεχθεῖη συνετῶς.

ἌΛΛΟ. Ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ φωνῆ φέρεται Θεοῦ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » λέγοντος, « κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Ἐπερ οὖν εἰς ἐν τι τῷ ἀριθμῷ τὸ τῆς ἀγίας Τριάδος πλάτος, ἵνα οὕτως εἴπω, συστέλλεται, καὶ δυσσεβοῦντες ἀναίρουσι τὸ ὑφ' ἑστέ· ναὶ καθ' ἑαυτοῦς Πατέρα, καὶ Υἱόν · τίς ὁ πρὸς τίνα λέγων ἐστὶ, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν; » Χρῆν γὰρ δῆπου

beatque vicissim in seipso Patrem, recte quidem ipse, ut prius jam dictum est, et perfecte ad formam Patris expressus, idemque simplicissime ex natura sua ipse in seipso Patrem exprimens: non tamen idcirco propriæ existentie jacturam faciet, neque vicissim Pater per se subsistere desinet; sed nec summa illa similitudo confusionem ullam hypostasibus afferet, ita ut una res numero intelligatur Pater qui genuit, et qui ex ipso genitus est Filius: verum identitatem naturæ in utroque constebimus, et utrumque proprie subsistere utique sequitur, ut et Pater vere intelligatur Pater, et Filius vere Filius. Sic enim connumerato, et inter divinitatis personas simul collocato sancto Spiritu, sancta et adoranda Trinitas plenitudinem suam obtinebit.

ALIUD. Si qui est Filius, ipse quoque Pater est, quam rationem habebit illa nominum distinctio? Nam si plane non genuit, quorsum vocatur Pater? Quomodo vero Filius est, si non est a Patre genitus? Habent enim in seipsis illa vocabula necessario talem intellectum. Cum autem genitum esse Filium divinæ Scripturæ prædicent, et ita res vere sit: subsistit utique in seipso. Et vicissim quoque singulariter est Pater: siquidem alterum ex altero agnoscitur, id quod est genitum relatione ad id quod genuit.

ALIUD. Beatus Paulus ad Philippenses scribens ait de Filio: « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. » Quis est igitur ille qui rapinam noluit arbitrari esse se æqualem Deo? Numquid enim necesse est dicere, unum quemdam exsistere qui sit in forma Dei, alium vero rursus illum cujus sit forma? Atqui patet illud et in confesso est apud omnes. Non sunt ergo unum et idem numero Pater et Filius, sed propriam habent hypostasim, et alter in altero conspicitur secundum identitatem substantiæ, licet unus ex uno, ex Patre Filius videlicet.

ALIUD. « Ego et Pater unum sumus, » inquit Salvator, utpote cum sciret seipsum proprie quoque subsistere, et Patrem. Quod si rei veritas ita se non habet: quidni servato quod unitati convenit, aiebat, Ego et Pater unum sum? Cum autem plurali numero id exponat, hæreticorum opinionem evertere manifestum est. Neque enim sumus, de uno recte dixeris.

ALIUD. Cum Deus condere vellet hominem, dixisse fertur: « Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem. » Si ergo ad unum quiddam numero sanctæ Trinitatis amplitudo, ut ita dicam, contrahitur, et impie hæretici Patrem et Filium propria nudant hypostasi: quis est ille qui ad alium dicit: « Faciamus hominem ad imaginem nostram? » Dicere enim oportebat, si ita

²² Philip. ii, 6. ²³ Joan. x, 50. ²⁴ Gen. i, 26.

res esset ut illi negantur : « Faciamus hominem ad imaginem meam et ad similitudinem. » Jam autem cum id non dicat, sed effectiōnem plurali numero tribuat, et ad « imaginem nostram » libri scriptor adjiciat, clara quodammodo et magna voce clamat sanctæ Trinitatis personas plures numerari quam unam.

ALIUD. Si splendor est Patris Filius, ceu lumen de lumine: quomodo non distinguitur ab ipso quatenus proprie subsistit? Certe enim id quod sicuti splendor emanat ab alio, nimirum ab eo quod lucem edit, non a seipso id accipiet.

ALIUD. Filius ostendens se ex substantia Dei ac Patris esse, alicubi rursus ait : « Ego ex Patre exivi, et venio; rursus revertor ad Patrem ».²⁶ Quomodo igitur non alius erit ab ipso ratione hypostasis ac numeri, cum omnis ratio nos doceat, id quod ab aliquo prodiit, aliud esse concipere ab eo a quo prodiit? Itaque verum non est quod adversarii dicunt.

ALIUD. In Deum Patrem, et in Filium unigenitum, et in sanctum Spiritum credentes justificamur: proindeque etiam Salvator ipse suis discipulis præcipit dicens: « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ».²⁷ Si ergo nihil nobis plane cogitandum inferat illa nominum diversitas, cumque Patrem dixeris, significes Filium, et cum Filium nominaveris, ipsius mentionem Patris facias: quid porro necesse est in Trinitatem potius quam in unitatem fideles jubere baptizari? Cum autem in trium numerum excurrat quod de natura divina dicitur, omnibus utique manifestum est unumquemque eorum qui numerantur in propria esse hypostasi: quoniam autem **18** nullatenus secundum naturam distinguitur, in unam conscendit deitatem, et adorationem habet eandem.

ALIUD. Ira Dei Sodomitarum urbes conflagrasse, divina Scriptura dicit. Enarrans autem quo pacto divinus eis furor ingruerit, et rationem interitus clare edocens: « Pluit, » inquit, « Dominus a Domino super Sodoma ignem et sulphur »;²⁸ cum hæc pars calicis talia perpetrare solitis apprime congrueret. Quis ergo ille Dominus, et a quo Domino ignem immittit, atque Sodomitarum urbes incendit? Manifestum est Patrem qui per Filium operatur omnia, cum sit ejus virtus et brachium, ipsum Sodomitis ignem immisisse. Cum ergo Dominus a Domino ignem illis immittat, quomodo non distinguetur, quod ad propriam hypostasim attinet, Pater a Filio, et vicissim Filius a Patre? Unum enim velut ex uno hic significatur.

ALIUD. Prophetico motus spiritu, et per ipsum res futuras ante cognoscens beatus Psalmista, non

λέγειν, εἴπερ οὕτως ἔχει, καθάπερ ἐκεῖνοι ληροῦντές φασι: « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἐμὴν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Nunç δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἰπὼν, πληθυντικῶς δὲ διδοὺς ἀριθμῶ τὴν ποίησιν, καὶ, « Κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν, » ἐπαγαγὼν ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, μονοουχὶ λαμπρᾶ καὶ μεγάλη βοᾶ τῆ φωνῆ τὴν ὑπὲρ ἐνάδα τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπαριθμησιν.

Ἄλλο. Εἰ ἀπαυγάσμα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, πῶς ἐκ φωτός· πῶς οὐκ ἕτερος πρὸς αὐτὸν, ὡς ἰδιόσυστατος; Τὸ γὰρ ὅλως ἀπαυγασθὲν ὡς ὑφ' ἑτέρου, δηλονότι τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ οὐκ αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦτο κείσεται.

Ἄλλο. Ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιδεικνύων ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς, φησὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα· πάλιν πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Πῶς οὖν οὐκ ἕτερος ἐστὶ παρ' αὐτὸν, ὡς ἐν ὑποστάσει καὶ ἀριθμῶ, παντὸς ἡμᾶς ἀναπειθοντος λόγου, τὸ ἐκ τινος προελθὼν, ἕτερον εἶναι παρ' ἐκεῖνο νοεῖν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ προελήλυθεν; Οὐκοῦν οὐκ ἀληθῆς τοῖς δι' ἐναντίας ὁ λόγος.

Ἄλλο. Εἰς Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς Υἱὸν μονογενῆ, καὶ εἰς ἅγιον Πνεῦμα πιστεύοντες δικαιούμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς οικείοις μαθηταῖς ἐπιτάττει λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἐπερ οὖν ὅλως οὐδὲν ἡμῖν εἰσπίσει πρὸς νόησιν ἢ τῶν ὀνομάτων διαφορά, Πατέρα δὲ τις εἰπὼν σημαίνει τὸν Υἱὸν, καὶ Υἱὸν ὀνομάσας αὐτοῦ μνημονεύει τοῦ Πατρὸς· τίς ἦν καὶ χρεῖα μὴ πρὸς ἐνάδα μᾶλλον, ἀλλ' εἰς Τριάδα κελεύειν βαπτίζεσθαι τοὺς πιστεύοντας; Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν τρεῖς ἀριθμὸν ὁ περὶ τῆς θείας φύσεως ἐκτρέχει λόγος, πρόδηλον δήπου πᾶσιν ἐστίν, ἐν ὑποστάσει μὲν ἰδίᾳ τῶν ἀριθμουμένων ἕκαστον εἶναι· τῷ δὲ μηδαμῶθεν ἐξηλλάχθαι κατὰ τὴν φύσιν, εἰς μίαν ἀναβαίνει θεότητα, καὶ προσκύνησιν ἔχει τὴν αὐτῆν.

Ἄλλο. Ἐξ ὀργῆς ἐμπεπῆσθαι Θεοῦ τὰς τῶν Σοδομιτῶν πόλεις ἢ θεία λέγει Γραφή· ἐξηγημένη δὲ ὅπως αὐτοῖς θεὸς ἐπενήνεκται θυμὸς, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀπωλείας ἐκδιδάσκουσα σαφῶς, « Ἐβρεξε, φησὶ, Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον. » ἔπει καὶ αὕτη τοῖς ἐκεῖνα πλημμελεῖν εἰωθῶσιν ἢ μερὶς τοῦ ποτηρίου πρεπωθεσάτη. Ποῖος οὖν ἔρα Κύριος παρὰ πολοῦ Κυρίου τὸ πῦρ ἐπαφίησι, καὶ τὰς τῶν Σοδομιτῶν κατέφλεξε πόλεις; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον, ὡς ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ πάντα ἐνεργῶν, ἔπει καὶ δύναμις αὐτοῦ, καὶ βραχιῶν ἐστίν, αὐτὸς Σοδομίταις ὕειν ἔκοιτι τὸ πῦρ. Ὅτε τοίνυν Κύριος παρὰ Κυρίου τὸ πῦρ ἐκεῖνοις ἀφίησι, πῶς οὐκ ἕτερος, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν, παρὰ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, καὶ αὐ πάλιν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸν Πατέρα; Τὸ γὰρ ἐν ὧς ἐξ ἐνὸς ἐν τούτῳ σημαίνεται.

Ἄλλο. Προφητικῶ κινούμενος πνεύματι, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἐσόμενα προγινώσκων ὁ μακάριος Ψαλμ-

²⁶ Joan. xvi, 28. ²⁷ Matth. xxviii, 19. ²⁸ Gen. xix, 24.

φῶδες, οὐχ ἐτέρως δύνασθαι διασωθῆναι τὸ γένος ἐν-
 ενόει τὸ ἀνθρώπινον, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς ἐπιφανείας
 τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πάντα βράδως, ἐφ' ὅπερ ἂν
 βούλοιο μεταβρῦθμίζειν ἰσχύοντος. Διὰ τοι τοῦτο
 πέμπεσθαι: πρὸς ἡμᾶς παρεκάλει τὸν Υἱὸν, ἅτε δὴ
 καὶ μόνον διασώζειν ἰσχύοντα τοὺς ὑπὸ χεῖρα καὶ
 πλεονεξίαν γενομένους διαβολικῆν· καὶ δὴ ἐφασκαν
 ὡς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· « Ἐξαπόστειλον τὸ
 φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » Πῶς οὖν ἄρα
 ἐστὶ τὸ φῶς, ποία δὲ ἡ ἀλήθεια, αὐτοῦ λέγοντος
 ἀκουε τοῦ Υἱοῦ· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς, καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ
 ἀλήθεια. » Εἰ δὲ πέμπεται πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς καὶ
 ἡ ἀλήθεια τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Υἱός, πῶς οὐχ
 ἕτερός ἐστι παρ' αὐτὸν, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν,
 εἰ καὶ ἔν ἐστιν ὡς πρὸς αὐτὸν, ὅσον εἰς τὴν τῆς οὐ-
 σίας ταυτότητα; Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχειν οἴονται τινες,
 ὁ αὐτὸς δὲ καὶ εἷς ἐστὶ Πατὴρ καὶ Υἱός, τί μὴ ἕτε-
 ρον ἐποιεῖτο τὸν τῆς εὐχῆς τρόπον ὁ πνευματοφόρος
 βῶων· Ἐλθὲ πρὸς ἡμᾶς, ὦ φῶς, καὶ ἀλήθεια; Ἐπειδὴ
 δὲ τὸ *ἔξαπόστειλον* λέγει, δηλὸς ἂν εἴη λοιπὸν,
 ἕτερον μὲν τινα ἀποστέλλοντα εἰδῶς, ἕτερον δὲ τὸν
 θεοπρεπῶς.

Ἄλλο. Δι' Υἱοῦ πεποιθῆσθαι τὰ πάντα φασὶν αἱ
 θείαι Γραφαὶ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, τὰ ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὕτω πιστεύοντες
 ἐν ὀρθότητι λογισμῶν, καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμα-
 των εἰσω βεβήκαμεν οἱ τῆς ἀληθείας προσκυνηταί.
 Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ποίαν ἡμῖν
 εἰσφέρει τὴν διάνοιαν ἐρευνήσωμεν. Ἄλλ' ἐστὶ δηλόν,
 ὡς ἕτερον μὲν τινα νοεῖν ἀναπεῖθει τὸν ποιοῦντα καὶ
 ἐργαζόμενον, ἕτερον δὲ τινα τὸν δι' οὗ τὰ πάντα ἐρ-
 γάζεται. Δύο γὰρ προσώπων ὡς ἐξ ἀνάγκης παρά-
 στασιν ἔχει τὸ δι' Υἱοῦ ἢ λεγέτωσαν κατὰ τίνα
 τρόπον τὸ ἐν ὡς ἐν ἀριθμῷ, καὶ τῆ κατ' αὐτὸν ποσό-
 τητι ἐν τῷ τι ποιεῖν λέγεσθαι, τὸ δι' Υἱοῦ κυρίως
 καὶ ἀληθῶς ἐπιδέξεται, οὐδενὸς ἑτέρου συνεπινοου-
 μένου καὶ συνειστρέχοντος· ἀλλ' οἶμαι παντελῶς
 ἀπορήσειν τοὺς δι' ἐναντίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν Πατέρα
 δι' Υἱοῦ τὰ πάντα εἰργάσθαι, καὶ αὐτὰ κηρύττουσιν
 αἱ θείαι Γραφαί, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, οἶμαι δὲ ὅτι
 κακείνος· πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν Πατέρα μὲν ἰδίως,
 ὡς καθ' ἑαυτὸν ὑφαστάναι, Υἱὸν δὲ πάλιν ὁμοίως,
 οὐκ ἀνατρέποντος τοῦτου τὸ ἐν ταυτότητι τῆς οὐσίας
 τὴν ἁγίαν ὀρᾶσθαι Τριάδα;

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ
 ἐλάττω, ἢ ἀνόμοιός ἐστι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός.

Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.

Οὐκ ἠγνόησεν ὁ πνευματοφόρος, ὡς ἀναστήσονται
 τινες ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τῆς τοῦ Μονογενοῦς κατ-
 ηγοροῦντες οὐσίας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς Δε-
 σπότην ἀρνούμενοι, διὰ τὸ κατὰ φύσιν ὄλεσθαι μὴ
 εἶναι Θεὸν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πεφηνότα Λόγος,
 ἀλλὰ νόθον ὡσπερ τινὰ καὶ ψευδώνυμον ἡμῖν ἐπισφ-
 φέρεσθαι, τὸ μὲν τῆς υἱότητός τε καὶ θεότητος
 ὄνομα περιειλεμένον, ἔχοντα δὲ οὐχ οὕτω κατὰ ἀλή-
 θειαν. Ὅμοιόν τι ποιοῦσιν οἱ τὴν Ἀρείου δυσσεβίαν

A aliter servari posse genus humanum putabat, quam
 per solum adventum Filii Dei, qui facile illud
 posset in quod vellet reformare. Quocirca mitti ad
 nos Filium rogabat, maxime cum solus servare
 posset diaboli manui ac tyrannidi subditos: adeo-
 que velut ad Deum ac Patrem dicebat: « Emitte
 lucem tuam, et veritalem tuam³⁹. » Quænam
 igitur sit illa lux, et quænam veritas, ipsum audi
 Filium dicentem: « Ego sum lux, et ego sum ver-
 itas⁴⁰. » Quod si ad nos mittitur lux et veritas
 Patris, hoc est Filii, quomodo non alius est ab
 ipso, quod ad propriam hypostasin attinet, licet
 unum sit cum ipso identitate substantiæ? Nam si
 quidam ita rem esse non existimant, et idem atque
 unus est Pater ac Filius: quidni alio precandi modo
 utebatur divino Spiritu afflatus Psalmista clamans:
 Veni ad nos, o lux et veritas? Cum autem mitte
 dicat, utique alium quemdam novit qui mittat,
 alium, qui mittatur. Sed missionis modus pro eo
 ac Deum decet intelligatur.

utabatur divino Spiritu afflatus Psalmista clamans:
 Veni ad nos, o lux et veritas? Cum autem mitte
 dicat, utique alium quemdam novit qui mittat,
 alium, qui mittatur. Sed missionis modus pro eo
 ac Deum decet intelligatur.

ALIUD. Per Filium Scripturæ divinæ omnia
 facta esse dicunt, visibilia et invisibilia, cælestia
 ac terrena: atque ita credentes **19** in rectitudine
 doctrinæ et pietatis dogmatum incedimus quot-
 quot veritatem colimus. Expendamus igitur illud,
per Filium, et qualem nobis sensum inferat inda-
 gemus. Atqui manifestum est alium quidem cen-
 sendum esse eum qui facit et operatur, alium
 vero eum per quem universa operatur. Duas enim
 personas necessario nobis exhibet illud, *per Fi-
 lium*: aut dicant quo pacto illud, *per Filium*, pro-
 prie ac vere in re facienda unum numero et quan-
 titate cõmpletetur, si nihil aliud simul intelliga-
 tur et ad operandum concurrat; at hic hæsurus
 plane adversarios puto. Cum autem Patrem per
 Filium omnia fecisse et ipsæ divinæ Scripturæ
 prædicent, et nos credamus, itaque ego statuum:
 nonne necesse est intelligere Patrem quidem pro-
 prie in se subsistere, ac similiter Filium, neque
 id obstare quominus sancta Trinitas intelligatur
 in identitate substantiæ?

CAP. III.

D Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo aut
 minor, aut dissimilis Patri sit Filius.

I, 1. Et Deus erat Verbum.

Non ignoravit divino Spiritu afflatus evangelista
 postremis temporibus suboriturus aliquos qui sub-
 stantiæ Unigeniti detraherent, et Dominum a quo
 redempti sunt negarent. eum secundum naturam
 non esse Deum ex Deo et Patre genitum asserendo,
 sed spurium nobis veluti quemdam et falsi nominis
 invehendo, filiationis quidem ac deitatis nomine
 redimitum, sed ita se revera non habentem. Simile
 quiddam faciunt, qui Judaicam Arii impietatem

³⁹ Psal. XLII, 3. ⁴⁰ JOH. VIII, 12; XIV, 6.

res esset ut illi nugantur : « Faciamus hominem ad imaginem meam et ad similitudinem. » Jam autem cum id non dicat, sed effectioem plurali numero tribuat, et ad « imaginem nostram » libri scriptor adjiciat, clara quodammodo et magna voce clamat sanctæ Trinitatis personas plures numerari quam unam.

ALIUD. Si splendor est Patris Filius, ceu lumen de lumine: quomodo non distinguitur ab ipso quatenus proprie subsistit? Certe enim id quod sicuti splendor emanat ab alio, nimirum ab eo quod lucem edit, non a seipso id accipiet.

ALIUD. Filius ostendens se ex substantia Dei ac Patris esse, alicubi rursus ait : « Ego ex Patre exivi, et venio; rursus revertor ad Patrem »³⁶. Quomodo igitur non alius erit ab ipso ratione hypostasis ac numeri, cum omnis ratio nos doceat, id quod ab aliquo prodiit, aliud esse concipere ab eo a quo prodiit? Itaque verum non est quod adversarii dicunt.

ALIUD. In Deum Patrem, et in Filium unigenitum, et in sanctum Spiritum credentes justificamur: proindeque etiam Salvator ipse suis discipulis præcipit dicens : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti »³⁷. Si ergo nihil nobis plane cogitandum inferat illa nominum diversitas, cumque Patrem dixeris, significes Filium, et cum Filium nominaveris, ipsius mentionem Patris facias: quid porro necesse est in Trinitatem potius quam in unitatem fideles jubere baptizari? Cum autem in trium numerum excurrat quod de natura divina dicitur, omnibus utique manifestum est usquamque eorum qui numerantur in propria esse hypostasi: quoniam autem nullatenus secundum naturam distinguitur, in unam ascendit deitatem, et adorationem habet eandem.

ALIUD. Ira Dei Sodomitarum urbes conflagrasse, divina Scriptura dicit. Enarrans autem quo pacto divinus eis furor ingruerit, et rationem interitus clare edocens : « Pluit, » inquit, « Dominus a Domino super Sodomam ignem et sulphur »³⁸; cum hæc pars calicis talia perpetrare solitis apprime congrueret. Quis ergo ille Dominus, et a quo Domino ignem immittit, atque Sodomitarum urbes incendit? Manifestum est Patrem qui per Filium operatur omnia, cum sit ejus virtus et brachium, ipsum Sodomitis ignem immisisse. Cum ergo Dominus a Domino ignem illis immittat, quomodo non distinguetur, quod ad propriam hypostasim attinet, Pater a Filio, et vicissim Filius a Patre? Unum enim velut ex uno hic significatur.

ALIUD. Prophetico motu spiritu, et per ipsum res futuras ante cognoscens beatus Psalmista, non

λέγειν, εἴπερ οὕτως ἔχει, καθάπερ ἐκεῖνοι ληρῶντές φασι: « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἐμὴν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Νυνὶ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἰπὼν, πληθυντικῶς δὲ διδούς ἀριθμῶ τὴν ποίησιν, καὶ, « Κατ' εἰκόνα τὴν ἡμετέραν, » ἐπαγαγὼν ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, μονοουχὶ λαμπρᾶ καὶ μεγάλη βοᾶ τῆ φωνῆ τὴν ὑπὲρ ἐνάδα τῆς ἁγίας Τριάδος ἀπαριθμησιν.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἀπαυγαμὰ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ὡς φῶς ἐκ φωτός· πῶς οὐχ ἕτερος πρὸς αὐτόν, ὡς ἰδιοσύστατος; Τὸ γὰρ ὅλως ἀπαυγασθὲν ὡς ὑφ' ἑτέρου, δηλονότι τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ οὐκ αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦτο πεύσεται.

ΑΛΛΟ. Ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιδεικνύων ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς, φησὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξηλθον, καὶ ἦκω· πάλιν πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. » Πῶς οὖν οὐχ ἕτερος ἐστὶ. παρ' αὐτόν, ὡς ἐν ὑποστάσει καὶ ἀριθμῶ, παντὸς ἡμᾶς ἀναπειθόντος λόγου, τὸ ἐκ τίνος προελθὼν, ἕτερον εἶναι παρ' ἐκεῖνο νοεῖν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ προελήλυθεν; Οὐκοῦν οὐκ ἀληθῆς τοῖς δι' ἐναντίας ὁ λόγος.

ΑΛΛΟ. Εἰς Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς Υἱὸν μονογενῆ, καὶ εἰς ἅγιον Πνεῦμα πιστεύοντας δικαιούμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς οικείοις μαθηταῖς ἐπιτάττει λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Εἴπερ οὖν ὅλως οὐδὲν ἡμῖν εἰσίσσει πρὸς νόησιν ἡ τῶν ὀνομάτων διαφορὰ, Πατέρα δὲ τις εἰπὼν σημαίνει τὸν Υἱὸν, καὶ Υἱὸν ὀνομάσας αὐτοῦ μνημονεύει τοῦ Πατρὸς· τίς ἦν καὶ χρεῖα μὴ πρὸς ἐνάδα μᾶλλον, ἀλλ' εἰς Τριάδα κελεύειν βαπτίζεσθαι τοὺς πιστεύοντας; Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν τρεῖς ἀριθμὸν ὁ περὶ τῆς θείας φύσεως ἐκτρέχει λόγος, πρόδηλον δὴ πᾶσι ἐστίν, ἐν ὑποστάσει μὲν ἰδίᾳ τῶν ἀριθμουμένων ἕκαστον εἶναι· τῶ δὲ μηδαμῶθεν ἐξηλλάχθαι κατὰ τὴν φύσιν, εἰς μίαν ἀναβαίνει θεότητα, καὶ προσκύνησιν ἔχει τὴν αὐτῆν.

ΑΛΛΟ. Ἐξ ὀργῆς ἐμπεπρῆσθαι Θεοῦ τὰς τῶν Σοδομιτῶν πόλεις ἡ θεία λέγει Γραφή· ἐξηγημένη δὲ ὅπως αὐτοῖς θεὸς ἐπενήνεκται θυμὸς, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀπωλείας ἐκδιδάσκουσα σαφῶς, « Ἐβρεξε, φησὶ, Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον. » Ἐπεὶ καὶ αὕτη τοῖς ἐκεῖνα πλημμελεῖν εὐνοῦσιν ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου προπεδοσέτη. Ποῶς οὖν ἄρα Κύριος παρὰ τοῦ Κυρίου τὸ πῦρ ἐπαφίησι, καὶ τὰς τῶν Σοδομιτῶν κατέφλεξε πόλεις; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον, ὡς ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ πάντα ἐνεργῶν, ἐπεὶ καὶ δύναμις αὐτοῦ, καὶ βραχίων ἐστίν, αὐτὸς Σοδομίταις ὕειν ἐποίησε τὸ πῦρ. Ὅτε τοίνυν Κύριος παρὰ Κυρίου τὸ πῦρ ἐκείνοις ἀφίησι, πῶς οὐχ ἕτερος, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν, παρὰ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, καὶ αὐτὸ πάλιν ὁ Υἱὸς παρὰ τὸν Πατέρα; Τὸ γὰρ ἐν ὧς ἐξ ἐνός ἐν τούτῳ σημαίνεται.

ΑΛΛΟ. Προφητικῶς κινούμενος πνεύματι, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἐσόμενα προγινώσκων ὁ μακάριος Ψαλμ-

³⁶ Joan. xvi, 28. ³⁷ Matth. xxviii, 19. ³⁸ Gen. xix, 24.

φῶς, οὐχ ἐτέρως δύνασθαι διασωθῆναι τὸ γένος ἐν-
 ενόει τὸ ἀνθρώπινον, εἰ μὴ διὰ μόνως τῆς ἐπιφανείας
 τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ πάντα βράβως, ἐφ' ὅπερ ἂν
 βούλοιο μεταρρύθμιζεν ἰσχύοντος. Διὰ τοι τοῦτο
 πέμπεσθαι πρὸς ἡμᾶς παρεχάλει τὸν Υἱὸν, ἅτε δὴ
 καὶ μόνον διασώζειν ἰσχύοντα τοὺς ὑπὸ χεῖρα καὶ
 πλεονεξίαν γενομένους διαβολικῆν· καὶ δὴ ἐφασκεν
 ὡς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα· « Ἐξαπόστειλον τὸ
 φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » Ποῖον οὖν ἄρα
 ἔστι τὸ φῶς, ποῖα δὲ ἡ ἀλήθεια, αὐτοῦ λέγοντος
 ἀκουε τοῦ Υἱοῦ· « Ἐγὼ εἰμι· τὸ φῶς, καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ
 ἀλήθεια. » Εἰ δὲ πέμπεται πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς καὶ
 ἡ ἀλήθεια τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν ὁ Υἱὸς, πῶς οὐχ
 ἕτερός ἐστι παρ' αὐτὸν, ὅσον εἰς τὸ ἰδίως ὑπάρχειν,
 εἰ καὶ ἔν ἑστίν ὡς πρὸς αὐτὸν, ὅσον εἰς τὴν τῆς οὐ-
 σίας ταυτότητα; Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχειν οἴονται τινες,
 ὁ αὐτὸς δὲ καὶ εἰς ἔστι Πατὴρ καὶ Υἱὸς, τί μὴ ἕτε-
 ρον ἐποιεῖτο τὸν τῆς εὐχῆς τρόπον ὁ πνευματοφόρος
 βῶν· Ἐθὲ πρὸς ἡμᾶς, ὡ φῶς, καὶ ἀλήθεια; Ἐπειδὴ
 δὲ τὸ *ἔξαπόστειλον* λέγει, δηλὸς ἂν εἴη λοιπὸν,
 ἕτερον μὲν τινα ἀποστέλλοντα εἰδῶς, ἕτερον δὲ τὸν
 θεοπροπῶς.

Ἄλλο. Δι' Υἱοῦ πεποισθῆναι τὰ πάντα φασὶν αἱ
 θεαὶ Γραφαὶ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, τὰ ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ οὕτω πιστεύοντες
 ἐν ὀρθότητι λογισμῶν, καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας δογμα-
 των εἰσω βεβήκαμεν οἱ τῆς ἀληθείας προσκυνηταί.
 Οὐλοῦν ἐξετάσωμεν τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ποῖαν ἡμῖν
 εἰσφέρει τὴν διάνοιαν ἐρευνησωμεν. Ἄλλ' ἔστι δηλόν,
 ὡς ἕτερον μὲν τινα νοεῖν ἀναπεῖθει τὸν ποιῶντα καὶ
 ἐργαζόμενον, ἕτερον δὲ τινα τὸν δι' οὗ τὰ πάντα ἐρ-
 γάζεται. Δύο γὰρ προσώπων ὡς ἐξ ἀνάγκης παρά-
 στασιν ἔχει τὸ δι' Υἱοῦ ἢ λεγέτωσαν κατὰ τίνα
 τρόπον τὸ ἐν ὧς ἐν ἀριθμῷ, καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ποσό-
 τητι ἐν τῷ τι ποιεῖν λέγεσθαι, τὸ δι' Υἱοῦ κυρίως
 καὶ ἀληθῶς ἐπιδέχεται, οὐδενὸς ἐτέρου συνεπινοου-
 μένου καὶ συνειστρέχοντος· ἀλλ' οἶμαι παντελῶς
 ἀπορῆσειν τοὺς δι' ἐναντίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν Πατέρα
 δι' Υἱοῦ τὰ πάντα εἰργάσθαι, καὶ αὐτὰ κληρῶνται
 αἱ θεαὶ Γραφαί, καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, οἶμαι δὲ ὅτι
 κακεῖνος· πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν Πατέρα μὲν ἰδίως,
 ὡς καθ' ἑαυτὸν ὑφαστᾶναι, Υἱὸν δὲ πάλιν ὁμοίως,
 οὐκ ἀνατρέποντος τοῦτου τὸ ἐν ταυτότητι τῆς οὐσίας
 τὴν ἁγίαν ὁρᾶσθαι Τριάδα;

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἵτι Θεὸς κατὰ φύσιν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ
 ἐλάττωρ, ἢ ἀνόμοιός ἐστι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός.

Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.

Οὐκ ἠγνόησεν ὁ πνευματοφόρος, ὡς ἀναστήσονται
 τινες ἐν ἐσχάτοις καιροῖς τῆς τοῦ Μονογενοῦς κατ-
 ηγοροῦντες οὐσίας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς Δε-
 σπότην ἀρνούμενοι, διὰ τὸν κατὰ φύσιν οἰεσθαι μὴ
 εἶναι Θεὸν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πεφηνότα Λόγον,
 ἀλλὰ νόθον ὡσπερ τινὰ καὶ ψευδώνυμον ἡμῖν ἐπει-
 φέρεσθαι, τὸ μὲν τῆς υἰότητος τε καὶ θεότητος
 ὄνομα περικείμενον, ἔχοντα δὲ οὐχ οὕτω κατὰ ἀλή-
 θειαν. Ὅμοιόν τι ποιῶσιν οἱ τὴν Ἀρείου δυσσέβειαν

A aliter servari posse genus humanum putabat, quam
 per solum adventum Filii Dei, qui facile illud
 posset in quod vellet reformare. Quocirca mitti ad
 nos Filium rogabat, maxime cum solus servare
 posset diaboli manus ac tyrannidi subditos: adeo-
 que velut ad Deum ac Patrem dicebat: « Emitte
 lucem tuam, et veritatem tuam ». Quænam
 igitur sit illa lux, et quænam veritas, ipsum audi
 Filium dicentem: « Ego sum lux, et ego sum ve-
 ritas ». Quod si ad nos mittitur lux et veritas
 Patris, hoc est Filii, quomodo non alius est ab
 ipso, quod ad propriam hypostasim attinet, licet
 unum sit cum ipso identitate substantiæ? Nam si
 quidam ita rem esse non existimant, et idem atque
 unus est Pater ac Filius: quidni alio precandi modo
 utebatur divino Spiritu afflatus Psalmista clamans:
 Veni ad nos, o lux et veritas? Cum autem mitte
 dicat, utique alium quemdam novit qui mittat,
 alium, qui mittatur. Sed missionis modus pro eo
 ac Deum decet intelligatur.

ἀποστελλόμενον· ὁ δὲ τῆς ἀποστολῆς τρόπος νοεῖσθαι

ALIUD. Per Filium Scripturæ divinæ omnia
 facta esse dicunt, visibilia et invisibilia, caelestia
 ac terrena: atque ita credentes **19** in rectitudine
 doctrinæ et pietatis dogmatum incedimus quot-
 quot veritatem colimus. Expendamus igitur illud,
per Filium, et qualem nobis sensum inferat inda-
 gemus. Atqui manifestum est alium quidem cen-
 sendum esse eum qui facit et operatur, alium
 vero eum per quem universa operatur. Duas enim
 personas necessario nobis exhibet illud, *per Fi-
 lium*: aut dicant quo pacto illud, *per Filium*, pro-
 prie ac vere in re facienda unum numero et quan-
 titate complectetur, si nihil aliud simul intelliga-
 tur et ad operandum concurrat; at hic hæsuos
 plane adversarios puto. Cum autem Patrem per
 Filium omnia fecisse et ipsæ divinæ Scripturæ
 prædicent, et nos credamus, itaque ego statuum:
 nonne necesse est intelligere Patrem quidem pro-
 prie in se subsistere, ac similiter Filium, neque
 id obstare quominus sancta Trinitas intelligatur
 in identitate substantiæ?

CAP. III.

D Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo aut
 minor, aut dissimilis Patri sit Filius.

I, 1. Et Deus erat Verbum.

Non ignoravit divino Spiritu afflatus evangelista
 postremis temporibus suboriturus allicos qui sub-
 stantiæ Unigeniti detraherent, et Dominum a quo
 redempti sunt negarent, eum secundum naturam
 non esse Deum ex Deo et Patre genitum asserendo,
 sed spurium nobis veluti quemdam et falsi nominis
 invehendo, filiationis quidem ac deitatis nomine
 redimitum, sed ita se revera non habentem. Simile
 quiddam faciunt, qui Judaicam Ariti impietatem

¹⁹ Psal. XLII, 3. ²⁰ Joan. viii, 12; xiv, 6.

intimis præcordiis susceperunt, proindeque et de mortuo corde proferunt non vivificum piæ contemplationis verbum, sed quodcumque ad mortem tendit ac respicit : « Sagitta quippe est vulnerans lingua eorum; dolosa verba oris eorum ⁴¹. » Quasi ergo jam in veritatis verba exurgeret aliquis, et sanctum evangelistam ita propemodum compelleret : erat quidem Verbum, o bone, apud Deum; esto : tibi enim ista scribenti credimus. Sit autem et subsistat Pater proprie, itemque Filius similiter : quodnam ergo **20** secundum naturam Verbum esse putandum est? Illud enim, esse apud Deum, omnino substantiam non significat. Cum autem unum Deum Scripturæ divinæ prædicent, Patri soli hoc tribuemus, apud quem erat Verbum. Quid ad hæc igitur ait præco veritatis? Non solum « Erat Verbum apud Deum, » sed erat etiam Deus, ut ex eo quod est apud Deum, alius esse a Patre cognoscatur, et Filius proprie subsistere et per se credatur; ex eo vero quod est Deus, consubstantialis, et ex ipso intelligatur esse secundum naturam, utpote Deus, et ex Deo existens. Fieri enim nequit ut, cum una liquido sit apud homines divinitas, in identitatem substantiæ sancta Trinitas non coalescat, atque ita in unam deitatis rationem referatur. Erat igitur, et Deus postea non fuit, sed olim erat, maxime cum Deum esse ab æterno quoque esse consequatur, quandoquidem id quod in tempore factum est, aut e nihilo in rerum naturam editum, natura Deus non est. Cum ergo Dei Verbum per illud, *erat*, æternitatem habeat, per illud autem, *esse Deum*, cum Patre consubstantialitatem, quanti supplicii ac pænæ reos inventum iri putandum est, qui minorem quodammodo aut etiam dissimilem Patri ipsum esse arbitrantur, eoque impietatis progredi non horrent, ut palam idipsum quoque proferre audeant, nec quæ dicunt scientes, neque de quibus asseverant? Nulla enim ex parte minorem esse Patre Filium ex ipso et vere genitum, ex subjectis rationibus rursus agnosceamus.

ALIUD. Multis variisque nominibus divinæ Scripturæ Filium appellant. Sapientiam enim et virtutem Patris ipsum esse aiunt, juxta Pauli dictum : « Christus Dei virtus et Dei sapientia ⁴². » Dictus est rursus lux ejus et veritas, juxta id quod a quodam sanctorum in Psalmis canitur : « Emitte lucem tuam et veritatem tuam ⁴³. » Justitia quoque nominatus est, juxta illud : « In tua justitia vivifica me ⁴⁴. » Vivificat enim Pater in Christo credentes in ipsum. Quin et consilium nuncupatus est Patris, juxta illud : « In consilio tuo deduxisti me ⁴⁵. » Et rursus : « Consilium Domini manet in æternum ⁴⁶. » Cum igitur hæc omnia Filius sit Deo ac Patri, dicant nobis qui Arii errori assentantur et qui illius dementia pleni sunt, quomodo sit minor ipso. Si enim ita res est,

⁴¹ Jer. ix, 8. ⁴² I Cor. i, 24. ⁴³ Psal. xlii, 5. xxxii, 11.

Τουδατὴν εἰς τὸν ἑαυτῶν εἰσοικίζοντες νοῦν, διὸ δὴ καὶ ἀπὸ νεκρῶς προφέρουσι καρδίας, οὐ τὸν ζωοποιὸν τῆς εὐσεβοῦς θεωρίας λόγον, ἀλλ' εἴ τι πρὸς θάνατον ὄρατε καὶ βλέπετε : « Βολὴς ὄντως τιτρώσκουσα ἡ γλῶσσα αὐτῶν, δόλια τὰ ῥήματα τοῦ στόματος αὐτῶν. » Ὅσπερ οὖν ἦδη τινὸς τοῖς ἐξ ἀληθείας ἀντιτείνοντος ῥήμασι, καὶ μονονοχὶ λέγοντος πρὸς τὸν ἅγιον εὐαγγελιστὴν· Ἦν μὲν ὁ Λόγος, ὡ οὗτος, πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐχέτω τῆδε· πείθομαι γὰρ τοῖς σοῖς περὶ τούτου συγγράμμασιν· Ἔστω δὲ, καὶ ὑπαρχέτω Πατὴρ μὲν ἰδίως, Υἱὸς δὲ πάλιν ὁμοίως. Τίνα δὴ οὖν ὑπάρχειν οἰεσθαι προσήκει κατὰ φύσιν τὸν Λόγον; Τὸ γὰρ εἶναι πρὸς Θεόν, οὐ πάντως ἔχει καὶ τῆς οὐσίας τὴν δῆλωσιν. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸν ἕνα κηρύττουσιν αἱ θεῖαι Γραφαί, ἀναθήσομεν τοῦτο μόνῃ τῷ Πατρὶ, πρὸς δὲ ἦν ὁ Λόγος. Τί οὖν ἄρα καὶ πρὸς τοῦτο φησὶ τῆς ἀληθείας ὁ κήρυξ; Οὐ μόνον· Ἦν ὁ Λόγος πρὸς Θεόν, ἀλλ' ἦν καὶ Θεός, ἵνα διὰ μὲν τοῦ εἶναι πρὸς Θεόν, ἕτερος ὢν παρὰ τὸν Πατέρα γνωρίζηται, καὶ Υἱὸς ὑπάρχειν ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν πιστεύηται· διὰ δὲ τοῦ εἶναι Θεός, ὁμοουσιός τε καὶ ἐξ αὐτοῦ νοῦται· κατὰ φύσιν, ἅτε δὴ καὶ Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ προελθὼν. Ἀμήχανον γὰρ, μᾶς εἶναι παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένης θεότητος, μὴ πάντως εἰς ταυτότητα φύσεως τὴν ἁγίαν ἀναβαίνειν Τριάδα, οὕτως τε εἰς τὸν ἕνα τῆς θεότητος ἀναφέρεσθαι λόγον. Ἦν οὖν, καὶ Θεός οὐ γέγονεν ὑστερον, ἀλλὰ πάλαι ἦν, εἰ καὶ οὐ μάλιστα τῷ εἶναι Θεὸν ἀκολουθήσει πάντως καὶ τὸ ἀιδίως εἶναι· ἐπεὶ τὸ ἐν χρόνῳ γεγονός, ἢ καὶ ὄλιγος ἐκ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενεχθὲν, οὐκ ἂν εἴη φύσει Θεός. Ἐχόντος τοίνυν τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ μὲν τοῦ ἦν τὸ ἀίδιον, διὰ δὲ τοῦ εἶναι Θεὸν τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον, πόσης οἰεσθαι χρῆ κολλάσεώς τε καὶ τιμωρίας ἐνόχους εὐρεθῆσθαι, τοὺς ἐλάττωνα κατὰ τι γούν, ἢ καὶ ἀνόμοιον τοῦ γεγεννηκότος οἰομένους ὑπάρχειν αὐτὸν, καὶ εἰς τοῦτο προελθεῖν δυσσεβείας οὐκ ἀποφρίττοντας, ὡς ἦδη τολμᾶν καὶ ἑτέροις τὰ τοιαῦτα προσλαλεῖν, μὴ νοοῦντας, μήτε ἀλέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαδεβαίουνται. Ὅτι γὰρ οὐδαμῶθεν ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ κατ' ἀλήθειαν Υἱός, ἐκ τῶν συνεζευγμένων ἐνοιῶν εἰσόμεθα πάλιν.

ἌΛΛΟ. Πολλοὶ καὶ διαφόροι ὀνόμασι τὴν Υἱὸν αἱ θεῖαι καλοῦσι Γραφαί. Σοφίαν μὲν γὰρ καὶ δύναμιν τοῦ Πατρὸς εἶναι φασὶν αὐτὸν, κατὰ τὸ εἰρημένον τῷ Παύλῳ· « Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. » Εἴρηται δὲ πάλιν καὶ φῶς αὐτοῦ καὶ ἀλήθεια, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑπὸ τοῦ τῶν ἁγίων μελωδοῦμενον· « Ἐξεπάστελλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου. » Εἴρηται καὶ δικαιοσύνη, κατὰ τὸ, « Ἐν τῇ δικαιοσυνῇ σου ζῆσόν με. » Ζῶποιοεὶ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν Χριστῷ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Ὄνόμασται καὶ βουλή τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με. » καὶ πάλιν, « Ἡ δὲ βουλή τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα μένει. » Ὅτε τοίνυν ταῦτα πάντα ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τῶν Ἀρεῶν κολακχούοντες πλάνην, καὶ τῆς ἐκείνου παρανοίας ἀναπεπλησμένοι, πῶς ἐστὶν ἐλάττων αὐτοῦ.

⁴⁴ Psal. cxviii, 40. ⁴⁵ Psal. lxxii, 23. ⁴⁶ Psal.

Ἄρα γὰρ λέγειν, εἴπερ οὕτως ἔχει κατ' αὐτούς, ὅτι **A** ut illi volunt, sequitur Patrem **21** non esse perfecte sapientem, non perfecte potentem, non perfecte lucem, non perfecte veritatem, non perfecte justum, sed nec perfecti consilii, si profecto ex eo quod minor sit, non videatur Filius perfectus, qui omnia hæc est ipsi. Atqui hoc dicere aut sentire est impium. Perfectus autem est Pater, propterea quod habet omnia in seipso perfecte: perfectus igitur est quoque Filius, sapientia et virtus, lux et veritas, justitia et consilium Patris. Qui autem in suo Patre perfectionem implet, quomodo minor intelligatur?

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ἑλαττον ἔχων ὁ Υἱὸς ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, προσκυνεῖται παρὰ τε ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, δύο λατρεύοντες ἀλωσόμεθα Θεοῦς, εἴπερ οὐδαμῶθεν εἰς ταυτότητα φύσεως ἀναδίσταται τῷ τελείῳ τὸ μὴ οὕτως ἔχειν. Πολλὴ δὲ τίς ἐστὶν ἡ διαφορὰ τὰ μὴ ὡσαύτως ἔχοντα κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον εἰς ἀλλοτριότητα διατέμνουσα. Ἄλλ' οὐκ εἰς πολὺθρον ἀριθμὸν ἡ πίστις, εἰς δὲ Θεὸς ὁ Πατήρ, ἀναβαίνοντος εἰς ἐνότητα τὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ, δηλον δὲ ὅτι καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· οὐδὲν ἄρα τὸ κατηγορηματικὸν λειπὸν ἐν Υἱῷ. Πῶς γὰρ εἶ τὸ ἑλαττον ἐπιδέχεται εἰς ἐνότητα τῷ τελείῳ Πατρὶ, καὶ εἰς ὁμοίας ταυτότητα ἐνούμενος φυσικῶς;

ΑΛΛΟ. Εἰ πλήρωμα ἐστὶν ὁ Υἱὸς· « ἀπὸ γὰρ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν » κατὰ τίνα τρόπον τὸ ἑλαττον ἐπιδέχεται; Ἀσύμματα γὰρ καθ' ἑν τὸ ὑποκειμένον ἐν ταυτῷ τὰ ἀλλήλοις ἐναντία.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ἑλαττον ἔχων ὁ Υἱὸς τὰ πάντα πληροῖ, πῶς χωρήσει τὸ μεῖζον τοῦ Πατρὸς; Εἰρήσεται γὰρ καὶ σωματικώτερον, ὡς ἐν παραδείγματός τρωπῶν, νοουμένης ἐτέρως τῆς ἐν ἀσωμάτοις ὑπεροχῆς τε καὶ ἐλαττώσεως.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ἐστὶν ὁ Θεός, εἴτα τοῦτου κληρονόμος ὑπάρχων ὁ Υἱὸς οὐκ ἔχει τὸ τέλειος εἶναι διὰ τὸ ἑλαττον, οὐδὲ ἐν [αἰ. οὐδὲν ἐν] τῷ ὑπὲρ πάντα τὸ μέγα· τοῦτο δὲ ἐστὶ Θεός. Ἄλλὰ τοῦτο ἀποπον ἢ φρονεῖν ἢ λέγειν· τέλειος ἄρα ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ Θεός.

ΑΛΛΟ. Εἰ ἡ θεία φύσις οὐ πεπώσεται, συμβαίνει δὲ οἷον τὸ ἑλαττον ἐν ποσὶ, πῶς ἂν ἐλάττων νοεῖτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός ὁ Υἱὸς; οὐ γὰρ ἔξω τοῦ ποσοῦ κείσεται, κἂν ὡς πρὸς Πατέρα τὸ ἑλαττον λέγῃσιν ἔχειν αὐτόν.

ΑΛΛΟ. Ὁ μακάριος Ἰωάννης περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν, ὅτι « οὐκ ἐκ μέτρον δίδωσι τὸ Πνεῦμα, » τοῖς ἀξίοις δηλαδὴ. Ὅτε τοίνυν μέτρον οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ Υἱῷ, ἀμέτρητος ἄρα ἐστὶ, καὶ πᾶσαν ἀναβαίνων κατάληψιν τὴν ἐν ποσῷ νοουμένην ὡς Θεός. Πῶς οὖν ἐλάττων ὁ μὴ μετρούμενος;

ΑΛΛΟ. Εἰ ἐλάττων ἐστὶν ὁ Υἱὸς, μεῖζον δὲ ὁ Πατήρ, διαφορῶς δηλονότι καὶ ἀναλογούντως οἷς ἕκαστος ἔχει μέτρον ἐνεργήσουσι περὶ τὸν εἰς ἡμᾶς ἁγιασμόν. Καὶ ἁγιάσει μὲν μεζιζόνως ὁ Πατήρ, ἐλαττόνως δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ Υἱός. Ἔσται τοιγαροῦν

B ut illi volunt, sequitur Patrem **21** non esse perfecte sapientem, non perfecte potentem, non perfecte lucem, non perfecte veritatem, non perfecte justum, sed nec perfecti consilii, si profecto ex eo quod minor sit, non videatur Filius perfectus, qui omnia hæc est ipsi. Atqui hoc dicere aut sentire est impium. Perfectus autem est Pater, propterea quod habet omnia in seipso perfecte: perfectus igitur est quoque Filius, sapientia et virtus, lux et veritas, justitia et consilium Patris. Qui autem in suo Patre perfectionem implet, quomodo minor intelligatur?

ALIUD. Si minor cum sit Deo ac Patre Filius, adoratur a nobis et sanctis angelis, duos Deos colere deprehendemur, siquidem in naturæ identitate nunquam coalescet imperfectum cum perfecto. Maxima autem est differentia quæ res inter se natura diversas separat. Atqui fides nostra multitudinem Deorum non admittit, sed unus est Deus Pater, in unitatem cum ipso ascendente Filio nimirum, et sancto Spiritu. Nihil ergo deterius est in Filio. Quomodo enim tandem minor erit, qui unitate perfecto Patri et identitate substantiæ naturaliter unitur?

ALIUD. Si plenitudo est Filius (« de plenitudine enim ejus omnes accepimus »), quonam modo minus capiet? Contraria enim in uno subjecto simul et eodem tempore consistere nequeunt.

ALIUD. Si cum minus habeat Filius, implet universa: ubinam major illa, Patris capacitas collocabitur? Licebit enim exempli causa quasi de rebus corporeis ita loqui, cum rerum incorporearum magnitudo et imminutio aliter intelligatur.

ALIUD. Si quod est super omne nomen Deus est, et hujus hæres cum sit Filius, perfectus esse non potest quia minor: esse super omnia nihil magis est, hoc autem est Deus. Sed absurdum est ita sentire aut loqui: perfectus igitur est Filius, utpote super omne nomen, et Deus.

ALIUD. Si natura divina quantitatis est experta, et in rebus aliquantis minus reperiri solet: quomodo minor intelligatur secundum naturam Filius, Deus cum sit? Non enim quantitatis experta erit, quamvis respectu Patris minus habere ipsum dicant.

ALIUD. Beatus Joannes de Filio **22** ait, « non ad mensuram dare Spiritum » , idignis nimirum. Cum ergo mensura non sit in Filio, immensus est igitur, et omnem quantitatis comprehensionem superat utpote Deus: quomodo ergo minor est ille qui mensura non capitur?

ALIUD. Si minor Filius, major autem Pater est, diverse nimirum nec simili ratione pro suo quisque modo sanctificationem nostram perficient: et magis quidem Pater sanctificabit, minus autem, ac pro suo modulo Filius. Erit igitur Spiritus quoque

²¹ Joan. I, 16. ²² Joan III, 34.

duplex, et minor quidem in Filio, sed in Patre major. Et perfecte quidem sanctificabuntur qui a Patre, ac vicissim non perfecte qui per Filium. Atqui multa est in his rationum absurditas. Unus enim est sanctus Spiritus, una et perfecta sanctificatio, quæ a Patre per Filium naturaliter præbentur. Non ergo minor est qui eandem habet cum perfecto Patre operationem, quique Patris Spiritum habet, naturæ suæ bonum, viventem ac subsistentem, quemadmodum nempe et Pater.

ALIUD. « Si in forma et æqualitate Patris⁴⁸, erat Filius, juxta Pauli sententiam, quomodo minor ipso est? Non enim certe incarnationis ratio, et ea quæ dicitur humiliatio dignitate naturali Filium nudabit cum secundo adventu cessatura sit. « Veniet » enim omnino, ut eum dicentem accepimus, « in gloria Patris sui⁴⁹. » Quomodo igitur in gloria est Dei Patris, qui minor ipso sit?

ALIUD. Invenitur alicubi per unum prophetam Deus ac Pater dicere: « Gloriam meam alteri non dabo⁵⁰. » Interrogandi sunt igitur quicumque Filio impie detrahunt, imo vero Patri per ipsum: « Qui enim Filium non honorat, is nec Patrem quidem honorat⁵¹; » utrum tandem, sicuti existimant ipsi, Deo ac Patre minor existens Filius, consubstantialis sit ipsi, an non. Si consubstantialem esse dicunt, quid frustra minus ei tribuunt? Quæ enim ejusdem sunt substantiæ ac naturæ, minus in se profecto non habent quoad rationem substantiæ. Hoc autem est quod querimus. Sed non assentientur forsitan, neque consubstantialem esse concedent Patri Filium, cum minor sit, ut ipsi volunt. Igitur diversus erit omnino et alienus a Patre. Quomodo itaque gloriam ejus habet? « Ei enim datus est, » ut ait beatus Daniel, « honor, et regnum⁵². » Vel enim **23** mentietur Deus et Pater dicens: « Gloriam meam alteri non dabo⁵³; » vel si verax est, suamque gloriam dedit Filio, non alius utique est ab ipso, cum sit fructus substantiæ ipsius, ac verum genimen. Qui autem eodem modo se habet cum Patre, secundum naturæ rationem, quomodo ipso demum erit minor?

Alia simplicia et inconnexa.

Si omnipotens est Pater, et similiter Filius omnipotens, quomodo minor est ipso? Non enim si recte philosophamur, perfecti conditionem imperfectum assequetur. Et, si Dominus est Pater, Dominusque similiter est Filius, quomodo ipso minor est? Erit enim non perfecte liber, siquidem in dominatione minor est, nec habet in seipso consummatam dignitatem. Et, si lux est Pater, lux item Filius, quomodo minor est ipso? Erit enim non perfecte lux, sed ex parte tenebris comprehendetur, mentieturque evangelista, dicens: « Et tenebræ eum non comprehenderunt⁵⁴. » Et, si vita

⁴⁸ Philipp. II, 6. ⁴⁹ Marc. VIII, 38. ⁵⁰ Isa. XLVIII, 11. ⁵¹ Joan. V, 23. ⁵² Dan. VII, 14. ⁵³ Isa. XLVIII, 11. ⁵⁴ Joan. I, 5.

καὶ τὸ Πνεῦμα διπλοῦν, καὶ μείον μὲν ἐν Υἱῷ, μείζον δὲ ἐν Πατρὶ. Καὶ τελείως μὲν οἱ παρὰ Πατρὸς ἁγιασθήσονται, οὐ τελείως δὲ πάλιν οἱ δι' Υἱοῦ. Ἀλλὰ πολλὴ τίς ἐστὶν ἐν τούτοις ἡ τῶν λογισμῶν ἀτοπία. Ἐν γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστὶν, εἰς δὲ τελείως ἁγιασμός, παρὰ Πατρὸς δι' Υἱοῦ φυσικῶς χορηγούμενος· οὐκ ἄρα ἐλάττων ἐστὶν ὁ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχων τῷ τελείῳ Πατρὶ, καὶ τὸ τοῦ γεννησαντος Πνεῦμα φύσεως ἰδίας ἔχων ἀγαθὸν, ζῶν, καὶ ἐνυπόστατον, ὡς περ οὖν ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ.

Ἄλλο. Εἰ ἐν μορφῇ καὶ ἰσοτήτῃ τοῦ Πατρὸς ὑπῆρχεν ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; Οὐ γὰρ δὴ που τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ λόγος, καὶ ἡ διὰ τοῦτο λεγομένη ταπεινώσις, τοῦ κατὰ φύσιν προσόντος ἀξιώματος ἀπογυμνώσει τὸν Υἱὸν, λύσειν ἔχουσα τὴν δευτέραν ἐξ οὐρανοῦ παρουσίαν. « Ἥξει » γὰρ πάντως, ὡς ἠκούσαμεν λέγοντος, « ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. » Πῶς οὖν ὄλως ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς ὁ ἐλάττων αὐτοῦ;

Ἄλλο. Εὐρίσκειται που λέγων δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· « Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω. » Ἐρωτητέον τοιγαροῦν τοὺς ὄντοι τὸν Υἱὸν ἀτιμάζουσιν ἀσεβῶς, μᾶλλον δὲ δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Πατέρα· « Ὁ γὰρ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ· » πότερὸν ποτε, καθάπερ ὑπειληφασιν αὐτοὶ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐλάττων ὢν ὁ Υἱὸς, ἑμοούσιός ἐστιν, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἢ οὐχί. Εἰ μὲν οὖν ἐροῦσιν, ὡς ἐστὶν ἑμοούσιος, τί μάτην τὸ ἐλαττον ἐπιφέρουσιν αὐτῷ; Τὰ γὰρ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα καὶ φύσεως, οὐκ ἂν ὄλως ἔχοι καθ' ἑαυτῶν τὸ μείζον, κατὰ γε τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον. Τοῦτο δὲ πάντως ἐστὶ τὸ ζητούμενον. Ἄλλ' οὐ συνθήσονται τυχόν, οὐδὲ ἑμοούσιον εἶναι δώσουσι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ὡς ἐλάττονα κατ' αὐτούς· οὐκοῦν ἕτερος ἐστὶν παντελῶς καὶ ἀλλότριος τοῦ Πατρὸς. Πῶς οὖν ἔχει τὴν δόξαν αὐτοῦ; « Αὐτῷ γὰρ ἐδόθη, » καθά φησιν ὁ μακάριος Δανιὴλ, « ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία. » Ἡ γὰρ διαφεύσεται λέγων ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· « Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω· » ἢ εἴπερ ἐστὶν ἀληθής, δέδωκε δὲ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν τῷ Υἱῷ, οὐχ ἕτερος ἄρα ἐστὶ παρ' αὐτὸν, καρπὸς ὑπάρχων τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ γνήσιον γέννημα. Ὁ δὲ ὡσαύτως ἔχων τῷ Πατρὶ κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἐλάττων αὐτοῦ;

Ἄλλα ἀπλᾶ καὶ ἀσύνδετα.

Εἰ παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Πατήρ, παντοκράτωρ δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; Οὐ γὰρ δὴ που, κατὰ γε τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, εἰς τὸ τοῦ τελείου μέτρον τὸ μὴ τέλειον ἀναβήσεται. Καὶ, εἰ Κύριός ἐστιν ὁ Πατήρ, Κύριος δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; Ἔσται γὰρ οὐ τελείως ἐλεύθερος, εἴπερ ἐστὶν ἐλάττων ἐν κυριότητι, καὶ οὐ πλήρες ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀξίωμα. Καὶ εἰ φῶς ἐστὶν ὁ Πατήρ, φῶς δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; Ἔσται γὰρ οὐ τελείως φῶς, καταληφθήσεται δὲ ἀπὸ μέρους ὑπὸ τῆς σκοτίας, καὶ φεύσεται λέγων ὁ εὐαγγελιστής· « Ἡ σκοτία αὐτὸν

ὅν κατέλαθε. Ἐκείνη ἡ ζωὴ ἐστὶν ὁ Πατήρ, ζωὴ δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Υἱός, πῶς ἐλάττων αὐτοῦ ἐστὶν; Οὐ γὰρ ἐστὶ τελείως ἐν ἡμῖν ἡ ζωὴ, κἂν εἰς τὸν ἕω ἀνθρώπου κατοικήσει Χριστός· νεκροὶ δὲ πῶς κατὰ τὴ μέρος οἱ πιστεύσαντες, εἴπερ ἐστὶν οὐ τελείως ζωὴ, τὸ ἕλαττον ἔχων ὁ Υἱός. Ἐπειδὴ δὲ χρὴ τὴν ἐν τοῦτοις ἀτοπίαν ὡς πορρωτάτω ποιείσθαι, τέλειον εἶναι φαμεν τὸν Υἱὸν ἐν τὸν τελείῳ Πατρὶ παρισούμενον διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον.

ΑΛΛΟΙ. Εἰ ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, διὰ τε τοῦτο οὐχ ὁμοούσιος· ἕτερος ἄρα ἐστὶ κατὰ φύσιν καὶ ἀλλότριος παντελῶς· οὐκοῦν οὐχ Υἱός, ἀλλ' οὐδὲ ὅλως Θεός. Πῶς γὰρ ἂν καὶ καλοῖτο Υἱός ὁ μὴ ἐκ Πατρὸς, ἢ πῶς ἐτι Θεός, ὁ μὴ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν; Τί φασιν ἐνταῦθα οἱ τοὺς μὴ τὴν εἰς τὸν Υἱὸν παραδεξαμένους πίστιν, ἀπακτονότας δὲ μάλλον τούτων, εἰς τὸν Πατέρα πιστεύειν ἰσχυρίζεσθαι; Ἐπειδὴ δὲ εἰς Υἱὸν ἐστὶν ἡ πίστις, ἐτι κατὰ τὸ εἰκὸς πλανώμεθα, τὸν ἀληθινὸν οὐκ ἐπεγνωκότας Θεόν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον. Πιστεύοντες δ' εἰς Υἱὸν, καὶ εἰς τὸν Πατέρα πιστεύομεν, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα δηλαδὴ. Οὐχ ἄρα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς ἐλάττων, ἀλλότριος ὁ Υἱός. ἀλλ' ἐν ὧς πρὸς αὐτὸν, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν, ἴσως τε διὰ τοῦτο καὶ τέλειος.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὲν Υἱός ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀναλάμψας Θεὸς Λόγος, ἀνάγκη πᾶσα καὶ οὐχ ἐκόντας τοὺς δι' ἐναντίας ὁμολογεῖν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτὸν ὑπάρχειν τῆς τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο γὰρ ἡ κατὰ ἀλήθειαν υἱότης σημαίνει. Εἴτα πῶς ὁ τοιοῦτος ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Υἱός, εἴπερ ἐστὶν οὐσίας καρπός, οὐδαμῶθεν τὸ ἕλαττον ἐφ' ἑαυτῇ δεχομένης; Πάντα γὰρ τελείως ἐν τῷ Θεῷ. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς οὐδὲ Υἱός ἄρα νόθος δὲ ὥσπερ τις καὶ ψευδώνυμος. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατήρ, Πατήρ ἂν καλοῖτο δικαίως τε, καὶ ἀληθῶς. Υἱοῦ γὰρ οὐκ ὄντος τοῦ κατὰ φύσιν, δι' ὃν ἐστὶ Πατήρ, πῶς ἂν νοοῖτο Πατήρ; Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον. Ἐστὶ δὲ Πατήρ ἀληθινός ὁ Θεός· τοῦτο γὰρ δὴ καὶ ὅλαι βωῶσιν αἱ θείαι Γραφαί· Υἱός ἄρα πάντως ὁ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἐλάττων ὁμοούσιος γὰρ ὡς Υἱός.

ΑΛΛΟ. Τὸ τῆς πατριᾶς ἦτοι πατρότητος ὄνομα οὐκ ἐξ ἡμῶν ἔχει Θεός, ἀλλ' ἡμεῖς μάλλον ἐξ αὐτοῦ λαβόντες ὀρώμεθα. Πιστὸς δὲ ὁ λόγος Παύλου βωῶντος ὡδί· «Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.» Ἐπειδὴ δὲ Θεός τὸ πάντων ἐστὶν προσδύτατον, κατὰ μίμησιν δηλονότι πατέρες ἡμεῖς, οἱ πρὸς τὸ ἐκεῖνου σχῆμα διὰ τοῦ πεποιῆσθαι κατ' εἰκόνα, κεκλημένοι. Εἴτα πῶς, εἰπέ μοι, λοιπὸν οἱ καθ' ὁμοίωσιν γεγονότες αὐτῷ, κατὰ φύσιν ἐσμὲν τῶν οἰκείων τέκνων πατέρες, εἰ μὴ πρόσεστι τοῦτο τῇ ἀρχετύπῳ εἰκόνη, πρὸς ἣν καὶ μεμορφώμεθα; Πῶς δ' ἂν ὅλως τὸ τῆς πατριᾶς ἦτοι πατρότητος ὄνομα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἐκβῆναι παρὰ Θεοῦ δοῆταις ἂν, εἰ γε ὄντως οὐκ ἐστὶ Πατήρ; Φαίνεται γὰρ, ἂν οὕτως ἔχη, παντελῶς ἀνεστραμμένη τοῦ πράγματος ἡ φύσις, ἡμεῖς δὲ μάλλον αὐτῷ καθ' ὁμοίω-

⁸⁸ Ephes. iii, 15.

A est Pater, vita item Filius, quomodo minor ipso est? Non enim est perfecte in nobis vita, quamvis in interiori homine Christus habitat, sed quadam ex parte mortui sunt credentes, siquidem non est vita perfecte, cum minus habeat Filius. Cum autem absurditatem illam in his longissime profligare oporteat, perfectum esse dicimus Filium perfecto Patri æqualem, propter perfectam identitatem substantiæ.

ALIUD. Si minor est Patre Filius, ac propterea non consubstantialis, alius utique secundum naturam, ac plane alienus. Igitur non Filius, sed neque prorsus Deus. Quomodo enim vocetur Filius, qui non est ex Patre, aut quomodo tandem Deus, qui non est ex Deo secundum naturam? Quid hic dicunt qui asserunt in Patrem credere non eos qui fidem susceperunt in Filium, sed qui hunc potius interfecerunt? Cum autem fides sit in Filium, adhuc, ut credibile est, erramus, verum non agnoscentes Deum: At hoc absurdum. Credentes autem in Filium, in Patrem quoque credimus et in Spiritum sanctum nimirum. Non est igitur quasi Deo ac Patre minor alienus Filius, sed unum quid cum ipso, propterea quod ex ipso est secundum naturam, et ideo æqualis ac perfectus.

ALIUD. Si Filius vere est is qui ex Deo Patre effulsit Deus Verbum, necesse omnino est adversarios vel nolentes confiteri, **24** ex substantia Patris ipsum existere: hoc enim vera filiationis significat. At quomodo is minor est Patre Filius, siquidem sit substantiæ fructus, quæ nullatenus in se minus suscipit? Cuncta enim perfecte sunt in Deo. Quod si non est ex substantia Patris, neque Filius est igitur, sed spurius veluti quidam ac falsi nominis. Sed neque Pater ipse Pater juste ac vere vocetur: si enim Filius non est secundum naturam propter quem sit Pater, quomodo Pater intelligatur? Sed hoc absurdum. Est autem Pater verus Deus (hoc enim ubique Scripturæ divinæ clamitant), Filius ergo est plane qui ex ipso naturaliter. Quod si Filius, non ergo minor. Consubstantialis enim est utpote Filius.

ALIUD. Paternitatis nomen non habet Deus ex nobis, sed nos potius ab ipso accepisse videmur. D Fidelis quippe est sermo Pauli clamantis: «Ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur⁸⁸» Cum autem Deus sit res omnium antiquissima, imitatione quadam et similitudine nos patres appellamur, quod ad ejus imaginem facti sumus. At quomodo, quæso, ad ejus facti similitudinem nostrorum filiorum patres sumus secundum naturam, si exemplari, cujus imitatione id habemus, hoc non inest? Quomodo denique paternitatis nomen etiam ad alios? Deo permanere concedetur, si Pater vere non est? Nam si ita se habet, eversa prorsus videtur rei natura, et nos ei Patris appellationem ad similitudinem nostram potius tribuimus, quam ipse nobis. Hoc enim ratio fateri cogit

hæreticum vel invitum. Itaque mentitur testis ille veritatis, qui ex ipso paternitatem omnem esse dicit, in cælo et terra. At hoc dicere est absurdissimum. Verax enim est qui magna fiducia dicit : « An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus ? » Et ex Deo paternitatis nomen etiam in nos desluit. Igitur secundum naturam est Pater Verbi ; sed genuit non dissimilem sibi, ita ut aliquid in hoc minus sit quam in ipso. Nos enim ad imitationem ejus facti, minores illo sumus, sed qui a nobis eduntur æquales nobis sunt secundum naturæ rationem.

τὴν ἐκεῖνου, ἔχομεν οὐχ οὕτω τὰ ἐξ ἑαυτῶν γεννώμενα, ἴσα δὲ παντελῶς κατὰ γε τὸν τῆς φύσεως λόγον.

ALIUD. Ne veritatem vaser hæreticus ludifletur, neque Filium Dei **25** Verbum fatendo nudum ei et verbis tenuis honorem tribuat, non esse ipsum ex substantia Patris asserens. Quomodo enim plane Filius est, si natura ita non est? Aut ergo detracta hypocrisis persona palam blasphemant, nec Deum nec Filium esse fatentes : aut si auctoritate Scripturarum convicti, et sanctorum doctrina tacti, veritatem reverentur, et Filium dicunt ac Deum, ne Patre minorem esse cogitent. Quomodo enim minus accipiet respectu Patris Dei, cum sit Deus Verbum? Nam et homo hominis dicitur, et est, filius, sed non erit idcirco patre minor, quatenus est homo. Nemo enim homine, in quantum homo est, non est major aut minor, sed neque forsitan angelus angelo, quatenus angelus, neque res ulla respectu alterius quæ sit ejusdem naturæ, et ejusdem essentiae rationem sortita. Itaque si revera est Filius, necesse est dicere ipsum esse ex Patris substantia, omnes ejus proprietates in seipso ferentem naturaliter : et si natura Deus est Pater, Deus utique secundum naturam etiam est Verbum ex ipso genitum. Quomodo ergo minor erit Deus Deo, ea nempe ratione qua uterque Deus est?

ALIUD. Unde vobis, quæso, tanta audacia, ut dicatis inferioris conditionis esse Filium quam Patrem? quomodo vero minus accipiet? Existendi certe tempore, nemo vel maxime delirus putaverit. Est enim ante sæcula Filius, et ipse sæculorum est conditor : neque circumscribi tempore jure censebitur qui tempore quovis generationem antiquiorem habet. Sed neque magnitudinis quantitate ipso erit inferior : magnitudinis enim, et quantitatis, et corporis expertus natura divina intelligitur, et est. Quomodo ergo minoratio ostendetur in Filio? In gloria forte, dicet aliquis, in virtute, in sapientia; dicant ergo, quantus sit in his et quam grandis Pater, ut ita dicam, ut minor demum Filius intelligatur ad illius mensuram comparatus : aut si incomprehensibilis et immensis bonis est

²⁵ II Cor. xiii, 3.

σιν τὴν πρὸς ἡμᾶς τὸ Πατὴρ καλεῖσθαι δώσωμεν, ἥσπερ αὐτὸς ἡμῖν. Τοῦτο γὰρ ὁ λόγος συνομολογεῖν ἀναγκάσει καὶ ἀκοντα τὸν αἰρετικόν. Οὐκοῦν ψεύδεται τῆς ἀληθείας ὁ μάρτυς, ἐξ αὐτοῦ λέγων πᾶσαν εἶναι πατριάν, ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Ἄλλ' ἐστὶ τοῦτο φάναι τῶν ἀποπτωτάτων. Ἀληθεύει γὰρ ὁ θαρσήσας εἰπεῖν : « Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; » Καὶ ἐκ Θεοῦ τὸ τῆς πατριᾶς ὄνομα καὶ εἰς ἡμᾶς καταρρέει. Οὐκοῦν ἐστὶ κατὰ φύσιν τοῦ Λόγου Πατὴρ ἡ τέτοια δὲ πάντως οὐκ ἀνόμοιον ἑαυτῷ, διὰ τοῦ τὸ ἑλάττων ἔχειν, ἢ ἐν οἷσπερ ἐστὶν αὐτός· εἰ γὰρ πρὸς μίμησιν γεγονότες ἡμεῖς;

Β **ΑΛΛΟ.** Μὴ σοφίζεσθω τὴν ἀλήθειαν ὁ ποικίλος εἰς λόγους αἰρετικὸς, μηδὲ Υἱὸν ὁμολογῶν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ψιλὴν αὐτῷ καὶ τὴν ἐν ῥήμασι μόνους χαρίζεσθω τιμὴν, οὐκ εἶναι λέγων αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς τοῦ Πατρὸς. Πῶς γὰρ ὅπως Υἱὸς, εἰ μὴ οὕτως ἔχει κατὰ φύσιν; Ἡ τοίνυν τὸ τῆς ὑποκρίσεως περιελόντες προσώπων δυσφημίωσαν ἀναφανδόν, μήτε Θεὸν μήτε Υἱὸν ὁμολογούντας· ἢ ἐπιπρὸς ἐκ πάσης ἐλεγχόμενοι τῆς θείας Γραφῆς, καὶ τῶν ἁγίων λόγοις κατασφραδισμένοι δυσωποῦνται τὴν ἀλήθειαν, καὶ Υἱὸν εἶναι λέγουσι καὶ Θεὸν, μὴ φρονεῖωσαν ὡς ἐστὶν ἐλάττων τοῦ γεγεννηκότος. Πῶς γὰρ ὅπως ἐπιδέξεται τὸ ἑλάττων ὡς πρὸς τὸν Πατέρα Θεόν, Θεὸς ὢν ὁ Λόγος; Καίτοι καὶ ἀνθρώπος ἀνθρώπου χρηματίζει· τε καὶ ἐστὶν Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς κατὰ γε τὸ εἶναι ἀνθρώπος· ἀνθρώπος γὰρ ἀνθρώπου, καθὼ ἀνθρώπος, οὐκ ἂν εἴη μείζων ἢ ἐλάττων, ἀλλ' οὐδὲ ἀγγελος ἀγγέλου τυχὸν καθὼ ἀγγελος, ἢ ἑτερόν τι τῶν ὄντων πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ὁμοφυῆς, καὶ τὸν τῆς αὐτῆς οὐσίας λόγον ἀποκεκληρωμένον. Οὐκοῦν εἰ κατὰ ἀλήθειαν ἐστὶν Υἱὸς, ἀνάγκη λέγειν, ὡς ἐστὶν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, πάντα τὰ ἐκεῖνης ἴδια φέρων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς· καὶ εἰ φύσει Θεὸς ὁ Πατὴρ, Θεὸς δηλονότι κατὰ φύσιν καὶ ὁ Λόγος ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθείς. Πῶς οὖν ἐλάττων ἐστὶ Θεὸς Θεοῦ, καὶ ταῦτ' ὁδη τοῦτο τὸ εἶναι Θεός;

ΑΛΛΟ. Πόθεν ὑμῖν, ὦ οὔτοι, πάρεστι τολμῆν τὸ ἐν ἐλάττωσι κείσθαι λέγειν τὸν Υἱὸν, ἢ ἐν οἷς ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτόν; κατὰ τίνα δὲ τρόπον τὸ ἑλάττων ἐπιδέξεται; Κατὰ μὲν οὖν τὸν ἐν τῷ εἶναι χρόνον, οὐκ ἂν τις, οἶμαι, καὶ σφόδρα ληρῶν ὑπολάβοι. Προαιώνιος γὰρ ὁ Υἱὸς, καὶ αὐτός ἐστι τῶν αἰώνων ὁ ποιητής, καὶ οἷον οὐκ ἂν ὅπως περιορίζοιτο χρόνον τὸ χρόνον παντὸς πρεσβυτέραν ἔχον τὴν γέννησιν, νοηθεῖν εἰκότως. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν ποσῷ τῷ κατὰ μέγεθος ἐλάττων αὐτοῦ ἀμεγέθης γὰρ, ἀπώσος τε καὶ ἀσώματος ἡ θεία νοεῖται καὶ ἐστὶ φύσις. Πῶς οὖν ἄρα τὸ ἑλάττων ἐπὶ τοῦ γεννηθέντος δειχθήσεται; Ἐν δόξῃ λοιπὸν, εἴρη τις τυχόν, ἐν δυνάμει, ἐν σοφίᾳ. Λεγέτωσαν τοίνυν, πόσος ἐστὶν ἐν τούτοις καὶ πηλικὸς ὁ Πατὴρ, εἰ γε χρὴ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ἵνα νοηταὶ λοιπὸν ἐλάττων ὁ Υἱὸς, ὡς πρὸς ἐκεῖνο ἐκμετρούμε-

ως · ἡ εἴπερ ἐστὶν ἐν ἀκαταλήπτους καὶ ἀνεκμετρή-
 τοις ὁ Πατὴρ ἀγαθός, καὶ πολὺ τὸ τῆς ἡμετέρας
 διανοίας ἀνατρέχουσι μέτρον, πόθεν ἐλάττωνα λέγουσι
 τὸν Υἱὸν οἱ πάντα τολμῶντας ἐτοιμῶς Ἀρειανοί,
 πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ προσόντος αὐτῶ κατὰ φύσιν
 ἀξιώματος; Ἐλέγχεται γὰρ ἀντιπαράθεσις τῆ πρὸς
 τὸ μείζον τὸ ἐλαττον. οὐκ ἐκμετρομένης δὲ τῆς
 ἀξίας τοῦ Πατρὸς, ποῖα δεῖξις ἐν Υἱῷ τοῦ μειονεκτή-
 ματος;

ΑΛΛΟ. Ἐπὶ τῇ βδελυρίᾳ τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν
 ἐξεστὶν ὄντως εἰπεῖν ἀληθεύοντας · « Οἱ δὲ ἐχθροὶ
 ἡμῶν ἀνόητοι. » Πῶς γὰρ οὐκ ἂν εἴεν πάσης ἀμα-
 θίας ἀνάκλησις, ἢ μὴ εἰδότες μήτε ἀλέγουσι, μήτε
 περὶ τίνων διαβεβαίουνται; καθάπερ ὁ Παῦλος φη-
 σιν. Ὅτου δὲ θὴ χάριν ἐπισκήπτειν αὐτοὺς οἰόμεθα
 θεῖν, ἐκείνῳ ἐστιν · Εἰ κατὰ ἀλήθειαν Θεὸν ἐκ Θεοῦ
 τοῦ Πατρὸς γεγεννησθαι λέγουσι τὸν Υἱὸν, καὶ οὕτω
 πιστεύουσι, πῶς ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς; Πολλῇ
 γὰρ ἐντεῦθεν ἀποτειθήσεται λογισμῶν ἀτοπία, παν-
 ταχῆ ἐδύσφημον ἔχουσα, καὶ ὅσαπερ ἂν τις καὶ
 μόνον ἀκούσαι παραιτήσεται. Εἰ γὰρ ὅλως Θεός κατὰ
 φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς ἐπιδέξεται κατὰ τι γοῦν ἐφ'
 ἑαυτῷ τὸ ἐλαττον, ἀνάγκη λοιπὸν ἐννοεῖν, ὡς ἐστὶ τι
 μείζον Θεοῦ. Οὐκοῦν οὐκ ἐν τελειότητι τῆ κατὰ πᾶν
 ὄντιον ἢ τοῦ Πατρὸς οὐσία νοεῖται, κἂν ὑπάρχη φύ-
 σεις Θεός · προκόψει δὲ ποι καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ μείζον,
 ἐλεγχόμενος, ὡσαυτὸν εἰκόνι τῷ Υἱῷ, ὅτι πᾶρ ἐστὶ καὶ
 αὐτὸς τῆς τὸ ἐλαττον ἐπιδεχομένης οὐσίας. Φορέσει
 δὲ αὐτὸ δυνάμει, καὶ εἰ μὴ πως παφόρεκεν · ἐπεὶ περ
 τὰ δεκτικὰ τινος ὄντα, δέχεται πάντως καὶ τὰ ὧν ἐστὶ
 δεκτικὰ, καὶ καιροῦ καλοῦντος εἰς τὸ παθεῖν οὐ παρ-
 αιτήσεται. Ἄλλὰ πολλῇ τις ἐν τούτοις ἡ δυσσημία
 φαίνεται. Οὔτε γὰρ προθήσεται ποι πρὸς τὸ μείζον
 ὁ Πατὴρ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλαττον ἐπιδέξεται, διὰ τὸ
 εἶναι κατὰ φύσιν Θεός. Οὐκοῦν τὸ ἐλαττον οὐδὲ ὁ Υἱὸς
 ἐφ' ἑαυτῷ καταδέχεται, Θεός καὶ αὐτὸς ὑπάρχων
 κατὰ φύσιν, ἵνα μὴ τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας κατ-
 ηγόρημα νοηται τὸ ἐξ ἀμαθίας τῶν αἰρετικῶν ἐπι-
 νοηθὲν ῥημάτιον.

ΑΛΛΟ. Εἰ Υἱὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ Λόγος ἐλάττων ἐστὶν αὐτοῦ, ἢ
 κατὰ τὸν τῆς θεοπροποῦς ἀξίας λόγον, ἢ ὡς κατὰ
 φύσιν οὐκ ἔχων ἀπαραλλάκτως, ἢ κατὰ τι γοῦν τῶν
 ἐν τοῖς μειονεκτήμασι τρόπων, οὐκ αὐτοῦ τοσοῦτον
 ἔσται τὸ κατηγορήμα μᾶλλον, ὅσον τῆς οὐσίας ἐξ ἧς
 εἶναι πεπιστευται, εἴπερ ὅλως τὸ ἐλαττον, ἦτοι τὸ
 χειρὸν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀπογεννώσα φαίνεται, καίτοι
 τῆς γεννητῆς καὶ πεποιημένης οὐκ ἀνεχομένης τοῦτο
 παθεῖν. Τίκει γὰρ πάντως τὸ ὁμοιον ἑαυτῷ πᾶν
 ὅπερ ἐστὶ καρπογόνον. Εἰ δὲ ἄνω παντὸς κείσθαι
 πάθους τὴν θέλειαν τοῦ Πατρὸς ἐροῦσι φύσιν, ἐξω δη-
 λονότι καὶ τῆς ἐπὶ τοῦτο κατηγορίας κείσεται, ὡς δὲ
 ἀρχέτυπος οὐσα τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν, οὐκ ἐλάττωνα
 τὸν Υἱὸν ἀποτεξεται, ἀλλ' ἰσὸν τε καὶ ὁμοούσιον,
 ἵνα μὴ καὶ ἡμῶν ἀπολιμπάνηται Θεός ὁ τοσοῦτον ὑπὲρ
 ἡμᾶς.

⁴⁷ I Tim. 1, 7.

præditus, et nostræ mentis captum multum exce-
 dentibus, undenam minorem dicunt esse Filium
 qui omnia temere audent Ariani, ad evertendam
 quæ ei naturaliter inest dignitatem? Comparatione
 26 enim majoris minus innotescit: Patris autem
 dignitatem non dimensi, quomodo diminutionem
 ostenditis in Filio?

ALIUD. De execrabili impietate hæreticorum
 certe et ex rei veritate dicere possumus: « Inimici
 nostri insani. » Quomodo enim omni genere de-
 mentiam non pleni sint, qui « neque quæ loquuntur,
 neque de quibus affirmant intelligunt? » quemad-
 modum Paulus ait ⁴⁷. Causa autem propter quam
 B illos reprehendendos putamus, ea est: Si re vera
 Deum ex Deo Patre genitum esse dicunt Filium,
 atque ita credunt, quomodo minor est Patre?
 Hinc enim prodibit multa rationum absurditas,
 scatens ubique blasphemias, et quas aures refu-
 giant. Nam si Deus secundum naturam cum sit
 Filius, quadamtenus in se minus capiat, necesse
 est tandem cogitare aliquid esse majus Deo.
 Igitur non in perfectione omnimoda substantia.
 Patris intelligitur esse, quamvis natura sit Deus:
 sed ipse quoque in majus proficiet, in Filio sicut
 imagine ostendens se quoque esse substantia
 præditum quæ minus suscipit. Hoc autem potentia
 feret, licet adhuc non tulerit: nam quæ alicujus
 sunt capacia, ea utique suscipient quorum sunt
 C capacia, et tempore ad suscipiendum vocante, non
 recusabunt. Sed multa in his blasphemia cernitur.
 Neque enim in majus Pater utique progredietur,
 sed nec minus suscipiet, propterea quod secun-
 dum naturam est Deus. Ergo neque Filius in
 seipso minus accipiet, Deus cum sit ipse quoque
 secundum naturam, ne supremam omnium essen-
 tiam lædere censeatur illa ex hæreticorum ve-
 cordia excogitata vocula.

ALIUD. Si Filius secundum naturam suam
 existens Dei ac Patris Verbum, minus est eo,
 sive divinæ majestatis ratione, sive quod secun-
 dum naturam suam non possit esse plane idem,
 aut certe alio quovis diminutionis modo, non
 tam is lædetur, quam ea ex qua creditur esse
 D substantia, siquidem rem seipso minorem aut
 deteriorem gignere videtur, licet id creata et
 facta substantia non ferat. Gignit enim prorsus
 sibi simile, quodcunque fructiferum est. Quod si
 omni passione superiorem esse dicent divinam
 Patris naturam, expers utique illius labis erit,
 cumque prinigenia sit omnium nobis honorum
 27 essentia, non minorem gignet Filium, sed
 æqualem et consubstantialem, ne Deus, qui tan-
 topere nos excedit, nobis quoque sit inferior.

ALIUD, *per reductionem ad absurdum*. Seipsum æqualem Deo ac Patri ostendens, ait Christus alicubi ad suos discipulos : « Qui vidit me, vidit Patrem meum ⁵⁸. » At quomodo is qui secundum naturam talis est, qualem se vere asserit, imminutionem habiturus est, ut stulte nonnulli volunt? Nam si minor existens, in seipso Patrem ostendit nullo intercedente discrimine, ad Patrem imminutio pertinebit, qui in immutabili apparet imagine, Filio nimirum. At hoc absurdum. Igitur non minor est Filius, in quo Pater perfectus existens exprimitur.

ALIUD. Quomodo Filius minus quam Pater accipiat, qui citra culpam ait : « Omnia quæcunque habet Pater mea sunt ⁵⁹. » Et rursus, oratione ad Deum et Patrem conversa : « Omnia mea tua sunt, et tua mea ⁶⁰. » Si enim, ut temere nonnulli asserunt, revera minor est Filius, quoniam vere loquitur dum dicit ad Patrem : « Mea tua sunt, et tua mea ; » minus in Patrem cadet, et majus similiter in Filium, promiscuo rerum ordine, siquidem in altero quæ alteri insunt reperiuntur, et quod Patris est, hoc etiam est Filii. Et rursus, quodcunque Filii proprium esse videtur, istud est Patris. Nihil ergo dicere vetabit minorem esse Filio Patrem, et majorem Patre Filium. Sed vel cogitatu istud est absurdissimum. Æqualis igitur, et non minor est qui communes habet cum Patre essentia prærogativas.

ALIUD, *ex eodem*. Si quæcunque habet Pater, hæc omnia sunt Filii, est autem in Patre perfectio : perfectus erit et Filius, qui habet quæ Patris propria sunt et eximia. Igitur non est inferior, ut imple hæretici sentiunt.

ALIUD, *per reductionem in absurdum, cum syllogismi complexione*. Dicant nobis qui inextinguibilem flammam in caput suum accessunt, et rectam divinarum dogmatum rationem aversantur, ac variarum argutiarum **28** versutias, ad fraudem simpliciorum et subversionem excogitant, utrum tandem melior sit Pater Filio, cum major sit ipso, si Filius minor est, ut illi nugantur, an non. At, opinor, meliorem esse fatebuntur. Dicant ergo quidnam eximii habere Pater videbitur in eo quod majus habet, nisi melior est. Nam si nihil plane, soluta demum est omnis illa Filii reprehensio. Sin autem multum præstat, melior igitur est, utpote qui majus habet. Respondeant ergo, et nos doceant, si revera sapiunt, quam ob causam Filium Pater cum genuerit, non æqualem sibi genuit, sed minorem. Nam si melius videretur æqualem sibi per omnia genuisse Filium, quis facere istud prohiberet? Si enim aliquid prohibuerit, necessarium esse vel inviti fatebuntur, ut sit aliquid Patre majus. Quod si nihil plane prohibuit, sed cum potestate præditus esset, sciretque melius esse ut

ΑΛΛΟ, διὰ τῆς εἰς ἀτοπον ἀπαγωγῆς. Ἴσον αὐτὸν ἐπιδεικνύων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, φησὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς οικειοὺς μαθητὰς · « Ὁ ἠωρακῶς ἐμὲ, ἠώρακε τὸν Πατέρα μου. » Ἐἴτα πῶς ὁ κατὰ φύσιν τοιοῦτος, οὕτω τε ὑπάρχων ὡς αὐτὸς ἀληθεῶν δισχυρίζεται, τὸ ἕλαττον ἔξει κατὰ τὴν τιμῶν ἀδουλίαν; Εἰ γὰρ ὑπάρχων ἐλάττων ἐν αὐτῷ δεικνύει τὸν Πατέρα, μηδεμιᾶς μεσολαβοῦσης παραλλαγῆς, ἐπὶ τὸν Πατέρα τὸ ἕλαττον ἀναθήσεται, ὡς ἐν ἀμεταποιήτῳ φαινόμενον εἶκον τῷ Υἱῷ. Ἄλλὰ τοῦτο ἀτοπον. Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ περ εἰκονίζεται ὁ τέλειος ὢν ὁ Πατήρ.

ΑΛΛΟ. Καὶ πῶς ἂν τὸ ἕλαττον, ἢ ἐν οἰσπέρ ἐστὶν ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς ἐπιδείξηται, λέγων ἀνεγκλήτως · « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστὶν » καὶ πάλιν, ὡς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ὅτι « Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶν, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ ; » Εἰ γὰρ ὅντως ἐστὶ κατὰ τὴν τιμῶν ἀδουλίαν ἐλάττων ὁ Υἱὸς, ἐπειδή περ ἀληθεῶς λέγων πρὸς τὸν Πατέρα · « Τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, » χωρήσει καὶ ἐπὶ τὸν Πατέρα τὸ ἕλαττον, καὶ τὸ μείζον ὁμοίως ἐπὶ τὸν Υἱόν, ἀδιαφοροῦσης τῆς τῶν πραγμάτων τάξεως, εἴπερ ἐν ἑκατέρῳ τὰ ἑκατέρῳ προσόντα φαίνεται, καὶ ὅπερ ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς, τοῦτό ἐστι τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν, ὅπερ ἂν ὑπάρχον ἴδιον φαίνεται τοῦ Υἱοῦ, τοῦτό ἐστι τοῦ Πατρὸς · οὐδὲν οὖν κωλύσει λέγειν ἐλάττονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, καὶ μείζονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Ἄλλ' ἐστὶ τῶν ἀτοπωτάτων, καὶ μόνον ἐννοεῖν τι τοιοῦτον · ἴσος ἄρα, καὶ οὐκ ἐλάττων ὁ κοινὰ πρὸς τὸν Πατέρα τὰ τῆς οὐσίας ἔχων πλεονεκτήματα.

ΑΛΛΟ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ταῦτα πάντα ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐστὶ δὲ ἐν Πατρὶ τὸ τέλειον, τέλειος ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς ὁ τοῦ Πατρὸς ἔχων τὰ ἴδια καὶ ἑξαιρέτα. Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων, κατὰ τὴν τῶν αἰρετικῶν δυσσέθειαν.

ΑΛΛΟ, διὰ τῆς εἰς ἀτοπον ἀπαγωγῆς, μετὰ συμπλοκῆς συλλογισμοῦ. Λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τῆν ἄσθεστον φλόγα καταχόντες τῆς αὐτῶν κεφαλῆς, καὶ τὴν μὲν ἐν τοῖς θεοῖς ὁγμῶσιν ὀρθότητα παραιτούμενοι, στροφὰς δὲ ποικίλων ἐπινοοῦντες συλλογισμῶν πρὸς ἀπάτην τῶν ἀκραιότερων καὶ ἀνατροπήν, πότερον ποτε κρείττων ἐστὶν ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ, τὸ μείζον ὡς πρὸς αὐτὸν ἔχων, εἴπερ ἐλάττων ἐστὶ, καθὼς ἐκεῖνοι ληροῦντες φασιν, ἢ οὐχί. Ἄλλ' οἶμαι δὴ πάντως, ὅτι, Κρείττων, ἐροῦσι · λεγέτωσαν τοίνυν τί περισσὸν ἐν τῷ κεκληθῆσθαι τὸ μείζον ὁ Πατήρ ἔχων φανείται, εἰ μὴ κρείττων ἐστίν. Εἰ μὲν γὰρ ὅλως οὐδὲν, λέλυται λοιπὸν ἤδη πᾶν τὸ ἐφ' Υἱοῦ κατηγορημα · εἰ δὲ πολὺ τι τὸ διάφορόν ἐστι, κρείττων ἄρα λοιπὸν, ὡς ἔχων τὸ μείζον. Ἀπολογεῖσθωσαν τοίνυν, καὶ διδασκέτωσαν ἡμᾶς, εἴπερ εἰσὶν ὄντως σοφοί, τοῦ δὴ χάριν γεννήσας τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ οὐκ ἴσον αὐτῷ γεγέννηκεν, ἀλλ' ἐλάττονα. Εἰ μὲν γὰρ φαίνοιτο κρείττων τὸ ἴσον αὐτῷ κατὰ πάντα γεννῆσαι τὸν Υἱόν, τίς ὁ κωλύσας τοῦτο ποιεῖν ; Εἰ μὲν γὰρ τι τὸ κωλύσαν ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐστὶν, ὁμολογήσοις καὶ οὐκ ἐκόντες εἶναι τι τὸ μείζον τοῦ Πατρὸς. Εἰ δὲ τὸ κω-

⁵⁸ Joan. xiv, 9. ⁵⁹ Joan. xvi, 15. ⁶⁰ Joan. xvii, 10.

λύον ἦν ὄλως οὐδὲν, ἔχων δὲ τὴν ἐξουσίαν, καὶ εἰδώς, ὅτι κάλλιον ἔστι γεννηθῆαι τὸν Ἰσον, βεβούληται τὸν ἐλάττονα, φθόνος ἄρα περὶ αὐτὸν καὶ βασκανία γενομένη φαίνεται· οὐ γὰρ ἠθέλησεν ἀποδοῦναι τὸ Ἰσον τῷ Υἱῷ. Ἦ τοίνυν ἀδυνατήσῃ περὶ τὴν γέννησιν ὁ Πατήρ, ἢ βασκανός ἐστι κατὰ τὸ ἐκ τῶν συλλογισμῶν συναγόμενον θεώρημα, ἂν ἔχη τὸ ἐλάττον ὁ Υἱός κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον. Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· ἄνω γὰρ πάθους παντὸς ἢ θεία καὶ ἀκήρατος φύσις. Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων ὁ Υἱός, ἵνα μὴ τὸ Ἰσον ἀπολέσῃ, κατ' οὐδένα τρόπον ἀτονήσαντος αὐτοῦ Πατρὸς περὶ τὸ Ἰσον ἑαυτοῦ γεννηθῆαι τὸν ἐξ αὐτοῦ, μήτε μὴν ἐκ βασκανίας κεκωλυμένου τὸ ἐθέλησαι τὸ ἄμεινον.

ΑΛΛΟ. Αὐτὸς ποῦ φησιν ὁ Σωτήρ, ὡς εἴη μὲν αὐτὸς ἐν Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ δὲ ὁμοίως ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ἔστι παντὶ που δῆλον, ὡς οὐ προσήκει νοεῖν, καθάπερ σῶμα ἐν σώματι, ἢ σκεῦος ἐν σκευῇ, οὕτως εἶναι χωρητὸν ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα, ἢ αὐτὸν πάλιν ἀνεμειβάσθῃ τὸν τρόπον τινὰ τῷ Πατρὶ, οὗτος δὲ ἐν ἐκείνῳ, κακείνος ἐν τούτῳ φαίνεται ὡς ἐν ταυτότητι υἱίας ἀπαράλλακτῳ, καὶ τῇ κατὰ φύσιν ἐνότητι τε καὶ ὁμοιότητι, ὥσπερ ἂν εἴ τις καὶ ἐν εἰκόνι τὴν οὐσίαν καταθεώμενος μορφήν λέγοιτο πρὸς τινὰς ἀλλοθίων, καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἐξητημένην ἐμφέρειαν τοῦ οὐκείνου σχήματος ἀποθανυμάζοι βοῶν· Ἐγὼ ἐν τῆδε τῇ γραφῇ, καὶ ἡ γραφὴ δὲ ἐν ἐμοί· ἢ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ἡ τοῦ μέλιτος γλυκεῖα ποιότης ἐντεθεῖσα γλώττῃ, περὶ ἑαυτῆς λέγοι· Ἐγὼ ἐν τῷ μέλιτι, καὶ τὸ μέλι δὲ ἐν ἐμοί· ἢ καὶ ὥσπερ πάλιν ἡ ἐκ πυρὸς φυσικῶς προιοῦσα θερμότης φωνὴν ἀφείσα λέγοι· Ἐγὼ ἐν τῷ πυρὶ, καὶ τὸ πῦρ δὲ ἐν ἐμοί. Ἔστι μὲν πως γὰρ τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐπινοεῖα μεριστῶν, ἐν δὲ τῇ φύσει, καὶ ἐν ἐξ ἑνός, ἀμεριστῶ τινὶ καὶ ἀδιαστάτῳ προδῶν προκύπτον, ὥσπερ καὶ χωρίζεσθαι δοκοῦν τοῦ ἐν ᾧ πέρ ἐστιν· ὅμως δ' οὐκ εἰ καὶ τούτου ἔχει τὸν τύπον τῶν ἐπ' αὐτοῖς νοημάτων ἡ δύναμις, ἀλλ' ἐν ἐτέρῳ φαίνεται, καὶ ταυτὸν εἶναι ὅσον εἰς οὐσίαν ἀμφοτέρω. Εἴπερ οὖν, διὰ τὸ τῆς οὐσίας ἀπαράλλακτον καὶ τὸ ἐν τῷ χαρακτήρι παντελῶς ἀπαραιοῦτον, ὁ Πατήρ ἐστιν ἐν Υἱῷ, πῶς ὁ μείζων ἐν ἐλάττω κατ' ἐκείνους ὄντι τῷ Υἱῷ χωρήσει καὶ ὀφθήσεται; Ἐπειδὴ δὲ ὄλος ἐστὶν ἐν αὐτῷ, τέλειος ἄρα πάντως ἐστὶν ὁ Υἱός, ὁ Πατὴρ.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Πρὸς τοὺς τολμῶντας λέγειν, ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ἐνδιάθετος καὶ φυσικὸς ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ Λόγος, καὶ ἕτερος ὁ παρὰ ταῖς θελαῖς Γραφαῖς λεγόμενος Υἱός. Ἔστι δὲ τῶν περὶ Ἐδνόμιον ἡ τοιαύτη κακοδοξία.

Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.

Ἀνακεφαλαίωσιν μὲν ὥσπερ τινὰ τῶν ἡδὴ προειρημένων ἐν τούτοις ὁ εὐαγγελιστὴς ἐποίησατο. Προσθεὶς δὲ τὸ « οὗτος, » μονονουχὶ βοήσας ὀρέσται, « Ὁ ὢν ἐν ἀρχῇ, » ὁ παρὰ τῷ Πατρὶ Λόγος, ὑπάρχων Θεός ἐκ Θεοῦ, οὗτος ἐστὶ καὶ οὐκ ἕτερος, περὶ οὗ τὸ σεμνὸν ἡμῖν πρόκειται σύγγραμμα. Ἔοικε δὲ πάλιν οὐ μάλτην τοῖς εἰρημένοις ἐπαναγγεῖν τὸ, « οὗτος ἦν

æqualem gigneret, minorem maluit, invidia ergo et livore ductus videtur; noluit enim æqualitatem dare Filio. Aut ergo impotens erit in generatione Pater, aut invidus, ut ex argumentatione perspicue colligitur, si minus habeat Filius, ut illi asserunt. Sed hoc absurdum: omnis enim passionis est expers divina et immortalis natura. Igitur non est minor Filius, ne æqualitatem perdat, cum nullo modo Pater viribus caruerit in generando sibi æquali Filio, neque livore prohibitus sit quominus vellet id quod melius esset.

ALIUD. Ipse alicubi Salvator sit se esse in Patre, et Patrem similiter in ipso⁶¹. Sed patet omnibus non esse illud intelligendum, sicuti corpus in corpore, aut vas in vase, ita Patrem in Filio contineri, aut vicissim hunc quodammodo Patri imponi; sed hunc in illo, et illum in hoc esse videri, ceu in identitate substantiæ per omnia simili, et naturali unitate ac similitudine, veluti si quis in imagine formam suam contemplant, et exquisitam vultus sui similitudinem admirans, vere clamare dicatur: Ego in hac tabella, et, tabella in me est. Aut quemadmodum si dulcis qualitas mellis impressa linguæ de seipsa dicat: Ego in melle, et mel in me est; aut si calor ex igne naturaliter²⁹ prodiens emissa voce dicat: Ego in igne, et ignis in me. Unumquodque enim eorum quæ dicta sunt separabile est intellectu; sed unum natura, et unum ex uno inseparabili quodam et continenti progressu prodit, quemadmodum et ab eo in quo est separari videtur: verumtamen licet hunc concipiendi modum præ se ferant, alterum tamen in altero cernitur, et idem sunt utraque quoad substantiam. Si ergo propter perfectissimam identitatem substantiæ, et characteris omnimodam similitudinem Pater est in Filio, quomodo major in minore, ut illi volunt, Filio continebitur ac cernetur? Cum autem totus sit in ipso, perfectus utique prorsus est Filius, qui perfectum capit, et character est magni Patris.

τοῦ τελείου χωρητικῶς, καὶ χαρακτήρ τοῦ μεγάλου

D

CAP. IV.

Adversus eos qui dicere audent, aliud esse internum et naturale in Deo et Patre Verbum, et aliud, quod Scripturæ divinæ appellant Filium. Est autem Eunomianorum error istiusmodi.

1, 2. Hoc erat in principio apud Deum.

Hic Evangelista summam quodammodo repetit quæ prius dicta sunt. Cum autem addit, « Hoc, » propemodum clamare videtur: « Quod erat in principio, » illud apud Patrem Verbum, Deus existens ex Deo, hoc, inquam, et non aliud est de quo sermonem facere in hoc libro proposuimus. Rursus autem non videtur frustra subjecisse illud:

⁶¹ Joan. x, 38.

« Hoc erat in principio apud Deum. » Accepta enim a divino Spiritu rerum futurarum cognitione, non ignoravit, ut opinor, ac vere affirmare possumus, quosdam prodituros perditionis artifices, diaboli aucupia, mortis laqueos, in cubacula et profundum inferni detrudentes eos qui præ imperitia attendunt iis quæ eruciant de corde malo⁶⁶. Instabunt vero, et in suum ipsi capnt invalescent, dicentes, aliud quidem esse illud insitum in Deo Patre Verbum, aliud insito longe simillimum Filium, et Verbum, per quod Deus omnia operatur, ut sic Verbum Verbi, et imago imaginis, et splendor splendoris intelligatur. Quasi ergo jam illos impia ista prædicantes audiret, et adversus immanem scriptorum **30** ipsorum furorem merito commotus beatus evangelista, postquam multis verbis jam statuit, et, ut decebat, significavit unum, ac solum et verum de Deo, et in Deo et apud Deum esse Verbum, statim infert : « Hoc erat in principio apud Deum, » ut Filius nimirum apud Patrem, ut insitum ; ut ex ejus substantia, ut Unigenitum, « Hoc, » cum non sit secundum. Sed quoniam operæ pretium nobis esse puto, qui impietatem istiusmodi palam facere conamur, nudam eorum exponere blasphemiam, ad simpliciorum securitatem (cavebit enim quisquis didicerit, ac tanquam serpentem transillet in medio latentem itinere) utiliter eorum doctrinam exponam, opposita contraria. Sic enim deinceps illa refutabitur iis modis quos nobis Deus concesserit, qui omnibus sapientiam largitur.

Eunomii opinio de Filio Dei.

Unigenitus, inquit, Dei Filius, non est ex se proprie Verbum ejus; sed internum illud Verbum Dei ac Patris in ipso movetur, et est semper. Qui autem ex ipso genitus esse Filius dicitur, internum ejus Verbum suscipiens, cuncta ab eo edoctus novit, et ad ejus similitudinem Verbum est et nuncupatur.

Jam ad confirmandam suam ut existimat impietatem, et perversas sententias istiusmodi necit syllogismos, ut, quemadmodum scriptum est⁶⁷, suorum peccatorum catenis miser constringatur.

Si Verbum, inquit, in Deo ac Patre naturale, et internum est ipse Filius, et consubstantialis est genitori, quid jam prohibet quominus Verbum sit, et vocetur Pater, utpotè consubstantialis Verbo?

ITEM : Si Verbum est Dei ac Patris Filius, et præter ipsum non est aliud, per quodnam Verbum, inquit, Pater ad ipsum dicere comperitur : « Filius meus es tu ; ego hodie genui te⁶⁸ ? » Patet enim non absque verbo Patrem ad Filium fuisse locutum, cum id omne quod dicitur, in verbo utique dicatur, non aliter. Et ipse alicubi Salvator ait :

⁶⁶ Prov. ix, 1. ⁶⁷ Prov vii, 22. ⁶⁸ Psal. ii, 7.

« ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Ὡς γὰρ ὑπὸ θεοῦ ἠνεύματος εἰς τὴν τῶν ἐσομένων γνώσιν φωταγωγούμενος οὐκ ἠγνόησεν, ὡς γέ μοι δοκεῖ, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν ἀληθεύοντας, ὅτι περ ἀναφανοῦνται τινες ἀπωλείας ἐργάται, διαβόλου θήρατρα, θανάτου παγίδες, εἰς ταμεῖα καταφέρουσαι καὶ εἰς πέταυρον ἕλου τοὺς ἐξ ἀμαθείας προσέχοντας οἷς ἂν ἐκ καρδίας ἐρεῦγονται πονηρᾶς. Ἐνοσθήσονται δὲ, καὶ κατὰ τῆς ἑαυτῶν ἀνδριοῦνται κεφαλῆς λέγοντες, ἕτερον μὲν εἶναι τὸν ἐνδιάθετον ἐν Θεῷ Πατρὶ Λόγον, ἕτερον δὲ τινα καὶ τῷ ἐνδιάθετῳ λίαν ἐμπερίστατον τε καὶ ὁμοίωτατον τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον, δι' οὗ Θεὸς τὰ πάντα ἐργάζεται· ἵνα Λόγος Λόγου νοηται, καὶ εἰκὼν εἰκόνος, καὶ ἀπαύγασμα ἀπαύγασματος. Ὡσπερ οὖν ἦδη δυσφημοῦντων ἀκούσας αὐτῶν, καὶ πρὸς τὰς ἐκτόπους ἀπονοίας τῶν παρ' αὐτοῖς συγγραμμάτων εὐλόγως κεκνημένος ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς, ὀρισάμενος ἦδη καὶ διὰ πολλῶν, ὡς ἔδει, κατασημῆνας τὸν ἕνα, καὶ μόνον, καὶ ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ ἐν Θεῷ, καὶ πρὸς Θεὸν ὄντα Λόγον, ἐπιφέρει γοργῶς· « Ὁδοὺς ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » ὡς Υἱὸς δηλαδὴ πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς ἔμφυτος, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὡς Μονογενὴς· « Ὁδοὺς, » οὐκ ὄντος δευτέρου. Ἐπειδὴ δὲ προσήκειν ἠγοῦμαι τὰ περὶ τῆς τοιαύτης δυσσεβείας ἐξηγησάσθαι σπουδάζοντας, γυμνοτέραν αὐτῶν καταστῆσαι τὴν δυσφημίαν, διὰ τὴν τῶν ἀκραϊοτέρων ἀσφάλειαν· φυλάσσεται γὰρ ὁ μαθὼν, καὶ ὡς ἔβην ὑπεραλείται, κατὰ μέσσην λαμβάνοντα τὴν ὁδὸν· ἀναγκαιῶς αὐτὴν ἐκθήσομαι, τὴν ἐκείνων, ὡς ἐν ἀντιθέσει σχήματι. Λάθοι γὰρ ἂν οὕτω τὰς λύσεις ἐφεξῆς, καθ' οὓςπερ ἂν ἐπιβοῆη τρόπους ὁ πάντα σοφῶν Θεός.

Ἐνομιου δόξα περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Μονογενὴς, φησὶ, τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, οὐκ ἔστιν αὐτοκυριῶς ὁ Λόγος αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ μὲν ἐνδιάθετος Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐν αὐτῷ κινεῖται, καὶ ἔστιν ἄσι· ὁ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεννηθῆναι λεγόμενος Υἱὸς, τὸν ἐνδιάθετον αὐτοῦ Λόγον δεχόμενος, πάντα τε ὀδεν ἐκμαθῶν, καὶ καθ' ὁμοίωτα τὴν ἐκείνου Λόγος καλεῖται, καὶ ἔστιν.

Εἶτα πρὸς βεβαίωσιν, ὡς οἴεται, τῆς ἑαυτοῦ δυσσεβείας, καὶ τῶν διεστραμμένων ἐννοιῶν τοιοῦτος τινὰς ἀναπλέκει συλλογισμὸς, ἵνα, καθὰ γέγραπται, ταῖς τῶν οικείων ἀμαρτημάτων σειραῖς ὁ δαίλαιος κατασφίγγηται.

Εἰ ὁ Λόγος, φησὶν, ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ φυσικὸς τε καὶ ἐνδιάθετος αὐτὸς ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἔστι δὲ ὁμοούσιος τῷ γεννησαντι, τί τὸ κωλύον ἐστὶ Λόγον εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Πατέρα, ὡς ὁμοούσιον Λόγον;

· ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ· Εἰ ὁ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ παρ' αὐτὸν οὐκ ἔστιν ἕτερος· διὰ τοῖου Λόγου, φησὶν, ὁ Πατὴρ πρὸς αὐτὸν εὐρίσκειται λέγων· « Υἱὸς μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε ; » πρόδηλον γὰρ ὡς οὗ δῖχα λόγου τὰς πρὸς αὐτὸν διαλέξεις ὁ Πατὴρ ἐποίησατο, ἐπεὶ πᾶν τὸ λαλούμενον ἐν λόγῳ παντὸς [ἴσ. πάντως] λαλεῖται,

καὶ οὐκ ἑτέρωσ. Καὶ αὐτὸς δὲ ποῦ φησιν ὁ Σωτῆρ, « Ὅτι ἄ
 οἶδα τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » Καὶ πάλιν · « Ὁ λόγος ἂν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ
 πέμφαντός με. » Ὅτε τοίνυν ἐν λόγῳ μὲν ὁ Πατὴρ πρὸς
 αὐτὸν διαλέγεται, συνομολογεῖ δὲ καὶ αὐτὸς, ποτὲ
 μὲν ὅτι τηρεῖ τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς, ποτὲ δὲ πάλιν,
 ὡς οὐ τὸν αὐτοῦ λόγον, ἀλλὰ τὸν τοῦ Πατρὸς ἤκουον
 οἱ Ἰουδαῖοι · πῶς οὐκ ἂν εἴη, φησὶν, ἀνευδοκίᾳσως
 ὁμολογούμενον, ὡς ἑτερός ἐστιν ὁ Υἱὸς περὶ [Ἰσ. παρὰ]
 ἦν ἐνδιάθετον, ἤτοι τὸν ἐν γεννήσει νοηματικῆ Ἀλό-
 γον, οὗ μετέχων καὶ ἀναπιμπλάμενος καλεῖται Ἀλό-
 γος ὁ προφητικὸς, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐκφρα-
 στικὸς, τοῦτ' ἐστιν, ὁ Υἱὸς; Τοιαῦτα μὲν οὖν ὁ παρά-
 φρων ἑαυτῷ συνείρει κακὰ, καὶ πάσαις ὁμοῦ ταῖς
 θείαις Γραφαῖς ἀντιφωνῶν οὐκ αἰσχύνεται, τὸ γε-
 γραμμένον ἐφ' ἑαυτῷ δεικνύων ἀληθές · « Ὅταν
 ἔλθῃ ἀσεθῆς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ. » Ἄλλαν γὰρ
 ἔντως ἐβάθυνεν εἰς κάκωσιν ἐξ ἀνοίας ὁ θεομά-
 χος, τὸ μὲν ἐξ ἀληθείας ὀρθοῦσθαι παραιτούμε-
 νος, τῆ δὲ σαθρότητι τῶν οικειῶν ὀκλάζων λογι-
 σμῶν · ὅτι γὰρ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Υἱὸς
 αὐτοκυρίως ἐστὶν ὁ Λόγος αὐτοῦ, διὰ τῶν ὑποτεταγ-
 μένων εἰσόμεθα.

Ἀύσις ἐφεξῆς τῆς Εὐνομίου κακοδοξίας.

Δυσμαθῆς ὁ παράφρων αἰρετικὸς. Πῶς γὰρ ἂν
 ὄλως εἰς καχότεχρον ψυχὴν εἰσελθοῖ σοφία; ἢ τί τῶν
 τοιούτων γένοιτ' ἂν, εἰπέ μοι, κακατεχνέστερον, οἷ
 γε κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν
 ἀκοχὴν ἀποστρέφουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους τῶν οικειῶν
 διανοημάτων εὐπετέστερον τρέχουσιν, ἵνα δὴ καὶ δι-
 καίως ἀκεύσειαν, οὐ τὰ ἐκ τῆς θείας λαλοῦντες Γρα-
 φῆς · « Οὐαὶ οἱ προφητεύοντες ἀπὸ καρδίας αὐτῶν,
 καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου. » Τίς γὰρ ἀπὸ στόματος
 Κυρίου λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν; Ὅ δὴ καὶ
 ποιῶσι τινὰς τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἀνέδην
 κατασοβαρεύμενοι, καὶ καθάπερ ἔφη τις τῶν ἁγίων
 προφητῶν, πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες · φασὶ γὰρ,
 ἕτερον μὲν εἶναι τὸν φυσικὸν καὶ ἐνδιάθετον ἐν τῷ
 Θεῷ καὶ Πατρὶ Λόγον ἕτερον δὲ αὖ πάλιν τὸν ὀνο-
 μασμένον Υἱὸν καὶ Λόγον· καὶ φέρουσι πρὸς ἀπόδει-
 ξιν τῆς ἑαυτῶν, ὡς ὄνται, δόξης, μᾶλλον δὲ ἀχαλί-
 νου δυσσεβείας, λέγοντα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
 Χριστὸν ἐν ταῖς πρὸς Ἰουδαίους ὁμιλίαις, ὅτι · Οἶδα
 τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ · πρὸς δὲ γε
 τοῦτ' αὖ καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν εἰρημένον παρὰ τοῦ Πα-
 τρὸς, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. »
 Ἐτά φασιν, τὸν ἐκ τοῦ οικείου πατρὸς ἰθὺν ἐρευγόμενον·
 εἰ ὁ λαλῶν ἕτερος ὡς πρὸς τὸν ᾧ διαλέγεται, δια-
 λέγεται δὲ διὰ Λόγου πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ, ἕτερος
 ἄρα παρ' αὐτὸν ὁ ἔμφοτος ἂν εἴη Λόγος, ὁ ἐν ᾧ περ
 ἐποιεῖτο τὰς διαλέξεις ὁ Πατὴρ · καὶ πάλιν · εἰ αὐ-
 τὸς που, φησὶν, ὁ Υἱὸς τηρεῖν τὸν τοῦ Πατρὸς λό-
 γον δισχυρίσατο, πῶς οὐκ ἂν ἕτερος εἴη λοιπὸν ὁ
 τηρῶν παρὰ τὸν τηρούμενον; Πρὸς δὲ γε ταῦτα
 χαλεπὸν μὲν ἴσως οὐδὲν ἀντιλέγειν · « Δώσει γὰρ ὁ
 Κύριος βῆμα τοῖς εὐαγγελιστομένοις; δυνάμει πολλῇ. »
 χρῆν δὲ γε τοὺς οἵπερ εἰσὶ τὴν τοιαύτην νοσοῦντες

« Quia novi Patrem, et verbum ejus servo⁶¹. » Et
 rursus : « Verbum quod auditis non est meum,
 sed ejus qui misit me⁶². » Cum igitur in verbo
 quidem Pater ad ipsum loquatur, simulque confi-
 teatur ipse, interdum quidem se Patris 31 servare
 verbum, interdum vero Judæos non audire suum
 verbum, sed illud Patris : quomodo non liquido
 constabit apud omnes alium esse Filium a verbo
 insito, aut in mente concepto, cujus cum parti-
 cept et plenus sit Filius, Verbum enuntiativum
 appellatur, et substantiæ Patris expressivum. Hu-
 jusmodi mala sibi demens ille contexit, et omnibus
 simul Scripturis divinis reclamare non veretur, in
 seipso verum esse probans quod scriptum est :
 « Cum venerit impius in profundum malorum, con-
 temnit⁶³. » Verissime enim detrusus est in pro-
 fundum malitiæ præ sua dementia Dei hostis, nec
 erigi se veritate patitur, sed opinionum suarum
 carie ac situ labascit. Unigenitum enim Dei ac Pa-
 tris Filium ex se proprie ejus esse Verbum, ex se-
 quentibus agnoscemus.

Refutatio erroris Eunomii.

Hebescit demens hæreticus. Quomodo enim 'n
 malignam animam introierit sapientia? aut quid
 esse potest, quæso, his malignius, qui, ut scrip-
 ptum est⁶⁴, a veritate auditum avertunt, ad fabulas
 autem cogitationum suarum statim convertuntur,
 ut et merito audiant : « Væ qui prophetant de
 corde suo, et non ex ore Domini⁶⁵. » Quis enim
 ab ore Domini loquens dicit anathema Jesu⁶⁶?
 Quod nonnulli certe faciunt, pietatis dogmata im-
 pudenter proculcantes, et sicut prophetarum san-
 ctorum unus dixit, omnia recta pervertentes⁶⁷.
 Aiunt enim aliud esse naturale et insitum Deo ac
 Patri verbum, aliud rursus qui dicitur Filius et
 Verbum. Et ad asserendum suam, ut existimant,
 sententiam, imo vero effrenatam impietatem, af-
 ferunt Jesum Christum Dominum nostrum in suis
 ad Judæos sermonibus dicentem : « Quia scio Pa-
 trem, et verbum ejus servo⁶⁸. » Præterea id quod
 ipsi a Patre dictum est : « Ex utero ante Lucife-
 rum genui te⁶⁹. » At, inquit, venenum a suo
 patre acceptum eruciantes, si qui loquitur alius
 est ab eo cui loquitur, Pater autem Filio per Ver-
 bum loquitur, aliud ergo ab ipso erit insitum
 Verbum illud in quo Pater loquebatur. Item : Si
 ipse ancubi Filius se Patris verbum servare asse-
 runt, quomodo non aliud demum 32 erit id quod
 servat ab eo quod servatur? Hæc refellere non
 erit forsitan difficile : « Dabit enim Dominus ver-
 bum evangelizantibus virtute multa⁷⁰. » Deceret
 autem eos qui tanta laborant inscitia meminisse
 dicentis : « O qui dereliquistis vias rectas, ut am-
 bularetis in viis tenebrarum⁷¹! » Nobis autem
 consentaneum est ad eum qui in caelis est cla-

⁶¹ Joan. viii, 55 ⁶² Joan. xiv, 24. ⁶³ Prov. xviii, 3. ⁶⁴ II Tim iv, 4. ⁶⁵ Jerem. xxiii, 26. 27. ⁶⁶ I Cor, xii, 3. ⁶⁷ Mich. iii, 9. ⁶⁸ Joan. viii, 55. ⁶⁹ Psal. cix, 5. ⁷⁰ Psal. lxxvii, 12. ⁷¹ Mich. iii, 6.

mare doctorem : « Averte oculos, ne videant vanitatem ⁷⁴. » Vanitas enim profecto, et nugæ, ac nihil aliud sunt illa quæ ex ignorantia sua effluunt. Non enim quasi Verbum habeat ullum aliud in seipso Patris Filius, dixit se Patris servare verbum : neque ad nos venisse unquam affirmavit, quasi pædagogum quemdam ferret, sed tanquam solus inexistens Patri secundum naturam, et in se vicissim Patrem habens similiter, intercedente nullo : « Ego, » inquit, « in Patre, et Pater in me ⁷⁵. » non insitum illud, neque aliud quoddam Verbum, sed Pater in me. Quomodo igitur intelligendum est illud quod ad Judæos ab ipso dictum est, quæret aliquis, nec injuria. Cui ex rei veritate respondebimus quæ nobis in mentem venerint. Docēbat Salvator obstinatissimum Judæorum populum, et paulatim a legali cultu auditores abstrahens, sæpius inelamabat : « Ego sum veritas ⁷⁶, » propæmodum dicens : Excutite, quæso, vos, legale jugum : adorationem in spiritu suscipite : valeat tandem umbra, removeatur figura, veritas illuxit. Sed non omnibus recte facere videbatur quod Mosæica præcepta everteret, imo vero ad veritatem adduceret, ita ut nonnulli palam dicerent : « Si esset hic homo a Deo, non solveret Sab-
bata ⁷⁷. » quod erat procul dubio condemnare peccati eum qui non novit illud. Istiusmodi Judæorum fureros itaque diluens, omnem fastum quidem orationi subtrahit, et submisisse, nec aperte edocere vult quod nihil præter voluntatem Dei ac Patris fecerit, qui non novit peccatum Filius. Verum, ne si apertius diceret, Peccatum non novi, rursus eos ut in se lapidibus sævirent, acueret ; statim quippe ira fervidi et æstuantes dixissent : Unum Deo proprium est non peccare, tu autem homo cum sis, noli ea proferre quæ soli Deo conveniunt. Quod alias certe fecerunt, dicentes jure se eum lapidibus petere, **33** quod, cum esset homo, seipsum faceret Deum : obscurius Salvator, præsertim cum homo factus esset, et tanquam legi subditus cum legis subditis, sermonem dixit servare se Patris, propæmodum inquit : Nusquam Patris voluntatem prætergrediar ; peccatum enim est in divinæ legis transgressione ; ego vero non novi peccatum, cum sim Deus secundum naturam. Itaque cum doceo, Patrem non offendo. Cæterum nemo reprehendat eum qui legislator quidem est natura sua, sed propter similitudinem quam habet nobiscum, legem observat. Ait autem se Patrem nosse, non simpliciter, sicuti nos, ob istud solum, quod Deus est, sed ex eo quod ipse est, Patris naturam scire se confirmat. Quoniam vero mutationis nescium Patrem esse novit, scit etiam nimirum se immutabilem ex immutabili Patre. Quod autem mutationem nescit, quomodo peccare dicitur, ac non potius in propriis naturæ dotibus firmum consistere ? Vana est itaque Judæorum obtretractio, qui

ἀμαθίαν ἀναμνησθεσθαι τοῦ λέγοντος : « Ἐγὼ ἐγκαταλιπόντες ὁδοὺς εὐθείας τοῦ πορεύεσθαι ἐν ὁδοῖς σκοτόους : » ἡμᾶς δὲ ἀκόλουθον πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀναφθέγγεσθαι μυσταγωγόν : « Ἀπόστρεψον τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαλοτήτα. » Ματαιότης γὰρ ὄντως, ληρὸς τε καὶ ἕτερον οὐδὲν τὰ ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπαιδεύσεως κενοφρονούμενα : οὐ γὰρ ὡς λόγον ἔχων ἕτερον οὐδένα ἐν ἑαυτῷ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, τὸν τοῦ Πατρὸς ἔφασκε λόγον τηρεῖν· ἀλλ' οὐδ' ὡς περ τινὰ παιδαγωγὸν ἀπικομιζόμενος πρὸς ἡμᾶς ἀφίχθαι δισχυρίζατο ποτε, ὡς δὲ μόνος ἐνυπάρχων κατὰ φύσιν τῷ Πατρὶ, ἔχων τε αὐτὸ πάλιν ὁμοίως ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, μεσολαβούτος ἐτέρου μηδενός : « Ἐγὼ, φησὶν, ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » οὐχ ὁ ἔμφυτος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἕτερός τις λόγος· ἀλλ' ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. Πῶς οὖν ἄρα νοῆσαι προσήκοι τὸ παρ' αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἰρημένον, εἰποι τις ἂν ἡμῖν, καὶ μάλα εἰκότως : πρὸς δὲ τοῦτο ἐροῦμεν ἀληθεύοντες τὰ εἰς νοῦν ἀναβαίνοντα τὸν ἡμέτερον. Ἐδίδασκεν ὁ Σωτὴρ τὸν δυσπειθέστατον τῶν Ἰουδαίων λαῶν [γρ. λαὸν], καὶ κατὰ βραχὺ τῆς νομικῆς ἐξέλικτον λατρείας τοὺς ἀκρωμένους, ἐπαφώνει πολλάκις : « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια, » μονουχοὶ λέγων· Ἀποσεύσαθε τὸν νομικὸν, ὧ· οὗτοι, ζυγόν· καταδέξασθε τὴν ἐν πνεύματι λατρείαν· οἰχέσθω λοιπὸν ἡ σκιά, χωρεῖτω μακρὰν ὁ τύπος, ἐπέλαμψεν ἡ ἀλήθεια. Ἄλλ' οὐ πᾶσιν ἐδόκει ποιεῖν ὁρθῶς, ἀνατρέπων τὰ Μωσαίως, μέλλον δὲ ἔργον ἐπὶ τὸ ἀληθέστερον, ὡς καὶ τινες ἦδη βοῶν : « Εἴ ἦν εὗτος παρὰ Θεοῦ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὰ Σάββατα. » ὅπερ ἦν ἀντικρὺς ἁμαρτίαν καταψηφίζεσθαι τοῦ μὴ εἰδότος αὐτὴν. Πρὸς οὖν τὰς τοιαύτας τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας ἀπολογούμενος, πάντα μὲν ὑφαιρεῖ τὸν ἐν τοῖς βήμασι κόμπον, ὑφαιμένως δὲ, καὶ οὐ τρανῶς, ἐκδιδάσκειν βούλεται, ὡς οὐκ ἂν τι παρὰ τὸ δοκοῦν ἐργάσαστο τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν Υἱὸς. Ἴνα δὲ μὴ γυμνότερον λέγων, Ἄμαρτίαν οὐκ οἶδα, παροτρύνῃ πάλιν αὐτοὺς εἰς τὸ καταλείπειν αὐτόν· ἢ γὰρ ἂν εὐθύς ἀναξίοντες εἰς ὄργας ἐπαπῆδων λέγοντες· Θεῷ μόνῳ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν οἰκεῖον· σὺ δὲ ἄνθρωπος ὢν, μὴ λάλει τὰ μόνῳ πρόποντα Θεῷ. Ὅ δὲ καὶ ἐτέρωθι ποὺ πεπράχασι, λέγοντες λιθάζειν αὐτὸν εἰκότως, ὅτι περ ἄνθρωπος ὢν, ἑαυτὸν ποιεῖ Θεόν· περισεταλμένως ὁ Σωτὴρ, ἄτε δὲ καὶ ἄνθρωπος γεγονώς, καὶ ὡς ὑπὸ νόμον μετὰ τῶν ὑπὸ νόμον τὸν λόγον ἔφη τηρεῖν τοῦ Πατρὸς, μονουχοὶ λέγων· Οὐδαμοῦ τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα παρακθήσεται. Ἐν γὰρ τῷ τὸν θεῖον ἐξέρχεται νόμον ἢ ἁμαρτία γίνεται· ἐγὼ δὲ ἁμαρτίαν οὐκ οἶδα, κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός. Οὐκοῦν διδάσκων, οὐ λυπῶ τὸν Πατέρα. Λοιπὸν ἐπιτιμᾶτω μηδεὶς τῷ κατὰ φύσιν μὲν νομοθέτῃ, διὰ δὲ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν νομοφύλακι. Εἰδέναι δὲ τὸν Πατέρα φησὶν, οὐχ ἄπλως καθάπερ ἡμεῖς, ἀπεριεργότερον, αὐτὸ δὲ τοῦτο μόνον, ἐπιπέπερ εἴη Θεός, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐστὶν αὐτὸς τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν δισχυρίζεται νοεῖν. Ἐπειδὴ δὲ οἶδεν ὑπομένειν οὐκ εἰδὸτα τροπὴν τὸν

⁷⁴ Psal. cxviii, 37. ⁷⁵ Joan. x, 33. ⁷⁶ Joan. xiv, 6. ⁷⁷ Joan. ix, 16.

γεννησαντα, οἶδε δηλονότι, καὶ ἑαυτὸν ἀτρεπτον ἐξ ἀτρεπτοῦ Πατρὸς· τὸ δὲ τροπὴν οὐκ εἶδος, πῶς ἂν λέγοιτο τι καὶ ἁμαρτάνειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἀκλογη- τως ἐν τοῖς ἰδίοις ἐστάναι φυσικῶς πλεονεκτήμασιν; Εἰκαστόν οὖν ἄρα τῶν Ἰουδαίων τὸ κατηγορεῖν, παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς βούλησιν ἑτερόν τι φρονεῖν οἰομένον τὸν Υἱόν. Τηρεῖ γάρ, ὡς φησι, τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἄγνοεῖ τὸ ἁμαρτάνειν φυσικῶς· οἶδε γάρ τὸν Πατέρα τοῦτο παθεῖν οὐ δυνάμενον, ὑπὲρ ἐστὶν ὁμοούσιος ὡς Υἱὸς ἀληθινός. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτό φησι καὶ τὸ συνημμένον τῇ παρ' αὐτῶν ἀντιφάσει· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἐωσφόρου ἐξεγέννησά σε » φέρε δὴ πάλιν, καὶ ἐπὶ τούτῳ τὸν τῆς εὐσεβείας ἀναπτύξωμεν λόγον. Οὐ γὰρ ἐπειδήπερ τὰ τοιαῦτά φησι πρὸς τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, διὰ τοῦτο δὴ πάντως οἰεσθαι χρῆ, Λόγον μὲν ὑπάρχειν ἔμφυτον αὐτῷ, ἑτερον δὲ τινα παρ' ἐκεῖνον ἔννοεῖν τὸν Υἱόν· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκεῖνο καθ' ἑαυτοῦς ἐνθυμώμεθα, ὅτι προφήτης ἐν πνεύματι λαλεῖν μελετήσας μυστήρια, τὸ πρόσωπον ἡμῖν ὑποκρίνεται τοῦ Υἱοῦ, καὶ δὴ καὶ εἰσφέρει παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀκούοντα αὐτόν· « Υἱός μου εἰ σύ, » καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα. Καὶ οὐ δῆπου πάντως ἢ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα γενομένη διασκευὴ δύο Λόγους ἡμᾶς ἀναγκάσει νοεῖν, ἀλλὰ τοῖς ἡμετέροις ἔθεσιν ἀναθέντας τὴν διὰ τῶν τοιούτων ἀπαραίτητον οἰκονομίαν, αἰτιασόμεθα μὲν, εἰ γε μὴν πράττοιμεν ὀρθῶς, τῆς ἑαυτῶν φύσεως τὴν ἀσθένειαν, οὔτε λόγους ἔχούσης, οὔτε μὴν τρόπους θεωρημάτων τοὺς τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς μυστηρίαις ἀκριβῶς διακονουμένους, ἢ καὶ τοὺς ἀνεγκλήτως διερμηνεύειν ἰσχύοντας τὰ θεοπεπέστερα. Τὸ νικᾶν δὲ πάλιν ἐπιτρέφομεν τῇ θεῆ φύσει τὸν ἐν ἡμῖν νοῦν τε καὶ λόγον, οὐχ ὡς λέγεται πάντως νοούντας τὰ περὶ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτῇ πρέπει, καὶ βούλεται. Ἡ εἴπερ οὐκ ὀρθῶς τοῖς τοιούτοις ἡμᾶς ἀποκεχρησθαι λόγοις οἰοῦνται τινες τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν, τὴν δὲ καθ' ἡμᾶς ἀναβαίνειν συνθήθειαν οὐκ ἐπιτρέπουσι τὸ σχῆμα τοῦ λόγου, δικαίως ἀκούσονται· νοεῖσθω καθ' ἡμᾶς καὶ γενῶν ὁ Πατήρ, μὴ ἀνεισθῶ γαστέρα καὶ τὰς ἐπὶ τῷ τίκειν ὠδίνας. « Ἐκ γαστρὸς » γάρ· ἐξεγέννησά σε, » φησὶ τῷ Υἱῷ. Ἄλλ' ἴσως μᾶλλον δὲ πάντες ἐροῦσιν ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς ὁμοιότητος τὴν ἐφ' Ἰϋψῷ γνησίαν ὠδῖνα σημαίνεσθαι τοῦ Πατρὸς. Οὐκοῦν εὐσεβῶς κάκεινο νοεῖσθω, καὶ ὡς ἐν ἀνθρωπίνῳ λαλεῖται σχήματι, καὶ λέλυται τὸ πικρὸν αὐτῶν καὶ ἀνόσιον πρόβλημα. Ἐξήρκει μὲν οὖν, ὡς οἶμαι, καὶ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ χρῆναι δεῖν ὑπειληφάμεν τὰ ἐκ τῆς ἐκεῖνων δυστροπίας ἐπινοηθέντα πρόβλήματα, καθάπερ τινὰ πολεμίων ἐσμὸν, τῇ τῶν εὐσεβῶν δογμάτων ὀρθότητι κατακρούεσθαι, φέρε δὴ παραθέντες αὐτὰ κατὰ λόγον καὶ θερμότερος κατ' αὐτῶν ἐξοπλισμῶν, προτετάξεται τὴν ἀεὶ νικῶσαν ἀλήθειαν· πρόβλημα δὲ πάλιν, ὡς παρ' ἐκεῖνων τῶν ἐπιλυόντων αὐτὸ συλλογισμῶν, προτετάξεται τὴν τοῦ λόγου νῆψιν, εἰς ἀκριβεστέραν χωρεῖν ἐρεθίζον βάσανον, καὶ οἶονεῖ τινος ποταμοῦ βεῦματος φορᾶν, ἐπὶ τὸ πρᾶνὲς ἐκεῖ καταφέρον τὴν ἐπὶ τὸ βούλεσθαι τὸ ἀντιτεῖνον μανθάνειν ἀεὶ τῶν ἐντευζομένων ἀγαθῶν προθυμίαν.

Πρόβλημα, ἦτοι ἀντιφάσεις ὡς ἐκ τῶν αἰρετικῶν.

Εἰ μὴ ἑτερος, φασίν, ἐνυπάρχει τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ Λόγος, οὐσιώδης τε καὶ ἐνδιάθετος παρὰ τὸν ἐξ

A a Patris voluntate dissentire Filium existimant. Servat enim ejus sermonem, ut ait, et natura sua expers est peccandi. Scit enim istud in Patrem cadere non posse, cui consubstantialis est, in quantum Filius verus. Jam vero, cum objectioni suæ attextat illud, « Ex utero ante Luciferum genui te », agendum, pietatis doctrinam hic rursus explicemus. Non enim ex eo quod Pater isthæc ad Filium dicit, idcirco putandum est innatum quidem ei esse Verbum, sed aliud quiddam ab illo concipiendum esse Filium: verum illud primum apud nos perpendamus, quod cum prophætæ propositum esset in spiritu loqui mysteria, personam nobis fingit Filii, adeoque inducit ipsum a Patre audientem: « Filius meus es tu », et quæ sequuntur. Neque vero humano more efficta locutio, duo Verba intelligere nos adiget, sed ad nostram consuetudinem istiusmodi necessarium loquendi genus referentes, non injuria nostræ naturæ imbecillitatem accusabimus, cui desunt verba et contemplationes, quæ mysteriis ingenio nostro altioribus exacte explicandis inserviant, aut res deitati congruentes inculcate **34** interpretari valeant: sed naturam porro divinam mente et oratione nostra superiorem esse fatebimur, non perinde atque dicuntur, res divinas animo plane capientes, sed prout ipsi conveniunt, easque vult a nobis comprehendendi. Alloqui, si perperam nos istiusmodi abuti verbis hæretici quidam existimant, et loquendi genus ad nostram consuetudinem accommodari nolunt, jure audient: Censeatur nostro quoque more Pater gignere; uterus et partus dolores ei esse non negentur. « Ex utero » enī « genui te, » inquit Filio. Sed respondebunt forsā, nostri similitudine, verum in Filio gignendo partum significari Patris. Itaque pie illud intelligatur, tametsi humano more dicitur, atque ita solvetur acerba ipsorum et impia objectio. Sufficerent isthæc, ut reor. Sed cum nobis propositum sit illorum objectiones nefarie conflatas ceu quamdam hostium turmam piofem dogmatum sinceritate comprimere, agendum, lis ordine cuique convenienti propositis, contrarium opponamus, et in eas instructam doctrina semper victricem veritatem generosa mente armemus. Rursus autem hæreticorum objectio syllogismus ipsam diluentibus præmittetur, quæ disputationis rationem accurately subjiciat examini, et instar rapidi cujusdam fluminis lectorum animos alacres ferat ad percipiendas oppositiones.

Oppositio, sive objectio hæreticorum.

Nisi, inquit, in Deo et Patre Verbum sit consubstantialie et internum, aliud ab Unigenito Filio

⁷⁰ Psal. cix, 3. ⁷¹ Psal. ii, 7.

qui ex ipso est, quique ad illius imitationem vocatur Verbum, absurditas inde sequetur, nobisque recte, ut par est, sentientibus fatendum est quod si Patri Verbum est consubstantialia, et Pater Verbo, nihil demum ob stare videatur quominus Pater Verbum sit, et vocetur, puta Verbo consubstantialis.

Salutio objectionis.

Nulla ratio nos, o boni, coget arbitrari, Verbum idcirco Patrem censendum esse vel dicendum, aut credendum, quoniam est Verbo consubstantialis. Nusquam enim quæ ejusdem sunt naturæ mutuum mutationem **35** et permutationem veluti quamdam alterius in alterum capient, ita ut e pluralitate in unitatem contrahi possint res significatæ, aut etiam ex dualitate in unitatem. Non enim ex eo quod generis auctor Adam nato ex se filio consubstantialis erat, idcirco pater migrabit in filium, et vicissim filius in patrem. Sed unum quid existens cum ipso, velut ad unitatem substantialis qualitatis proprietatem suam feret, et filius quidam ex patre quodam censetur: pater vero vicissim genitor alicujus esse videbitur. Quod si acutum quiddam hic vos comminisci putatis, et consubstantialitas utique coget consubstantialia unum quid esse consubstantialia, nec ullum discrimen esse patietur, ita ut unumquodque sit in se et in quo est: quid induxit omnium Judicem, ut patrem quidem non puniat pro filio, nec de filio supplicium sumat pro patre? « Anima enim, » inquit, « quæ peccaverit, ipsa morietur: filius autem non accipiet iniquitatem patris, neque pater accipiet iniquitatem filii sui ³⁶. » Cum verò consubstantialia existentem patrem filio justis Judicis sententia in filiationis locum non detrudat, neque vero filium in paternitatis numero statuatur, sed seorsim utrumque norit, neque hoc in illud migrare, neque illud in hoc vicissim, licet una existente in utroque substantia: manifestum est utique nullo modo coactum iri Deum et Patrem ut sit Verbum, propterea quod est Verbo consubstantialis: manet enim plane in seipso, hoc est Pater, licet qui ex ipso genitus est, intelligatur et sit Verbum, atque idcirco Filius, ne res divinæ deteriores videantur esse quam nostræ.

ALIUD, in modum objectionis, per reductionem ad absurdum. Filius, tanquam a Patre nullo modo diversus, sed absolutissima imago, et character substantiæ ejus existens, suis discipulis inquit: « Qui vidit me, vidit et Patrem ³⁷. » At si cum istiusmodi sit, consubstantialis est Patri, confusionem autem inter se res consubstantiales utique suscipient, nihil, ut apparet, prohibebit quominus Pater censeatur esse Filius, utpote Patri consubstantialis, quique **38** in illum transire nullo impediendo potis sit, siquidem consubstantialitatis

³⁶ Ezech. xviii, 20. ³⁷ Joan. xiv, 9.

αὐτοῦ μονογενῆ Υἱόν, ὃς δὴ καὶ κατὰ τὴν ἑκείνου μίμησιν καλεῖται Λόγος, ἀποκόν τι τὸ ἐντεῦθεν ἐκθήσεται, καὶ ὁμολογεῖν ἡμᾶς ἀναγκαῖον τοὺς ὁρθῶς φρονεῖν οἰομένους, ὅτι περ εἰ ὁμοούσιός ἐστιν ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ δὲ τῷ Λόγῳ, οὐδὲν ἐστὶ τὸ κωλύον ὁρᾶται, Λόγον εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Πατέρα, ὡς ὁμοούσιον Λόγῳ.

Πρὸς τοῦτο λύσις.

Οὐδεὶς, ὡ βέλτιστοι, τρόπος ἡμᾶς ἀναγκάσει Λόγον οἰεσθαι δαῖν τὸν Πατέρα νοεῖν τε καὶ λέγειν, ἢ καὶ εἶναι δύνασθαι πιστεύειν, ὅτι πῆρ ἐστὶν ὁμοούσιος Λόγῳ· οὐ γὰρ πάντως τὰ τῆς αὐτῆς ὄντα φύσεως, τὴν εἰς ἄλληλα χωρῆσι μεταβολὴν καὶ ἀνάκρυσιν, ὡς περ τινὰ τὴν ἐξ ἑτέρου πρὸς ἕτερον ἐπιδέξεται, ὡς ἐκ πλῆθους εἰς ἐνάδα δύνασθαι συσταλῆναι τὰ σημαίνόμενα, ἢ καὶ ἐκ δυάδος εἰς ἐνάδα τυχόν. Οὐ γὰρ ἐπειδή περ ὁμοούσιος ὑπῆρχεν ὁ προπάτωρ Ἄδᾶμ τῷ ἐξ αὐτοῦ φύντι παιδί, διὰ τοῦτο χωρῆσει μὲν ὁ πατὴρ εἰς υἱόν, ἀνταναστήσεται δὲ αὐτῆς ὁ υἱὸς εἰς πατέρα· ἀλλ' ἐν ὑπάρχον πρὸς αὐτὸν, ὡς πρὸς τὴν ἐνότητά τῆς οὐσιώδους ποιότητος φορέσει τὸ ἴσον, καὶ υἱὸς μὲν τις ὁ ἐκ πατρὸς τινος νοηθήσεται· πατὴρ δὲ πάλιν ὁ γεννήτωρ τινὸς ἀναδειγμένος. Εἰ δὲ οἴεσθε σοφὸν ἐπὶ τούτῳ κατασκευάζειν λόγον, ἐν δὲ εἶναι πάντως ἢ ὁμοουσιότης ἀναγκάσει τὸ ὁμοούσιον τῷ ὁμοουσίῳ, καὶ διαστολὴν οὐδεμίαν ἐπιτρέψει κρατεῖν, ὡς ἕκαστον εἶναι καθ' ἑαυτῷ [ἴσ. ἑαυτῷ], καὶ ἐν ἑτέρῳ ἐστὶ· τί τὸ πεπεικὸς τὸν ἀπάντων κριτὴν, πατέρα μὲν μὴ κολάζειν ὑπὲρ υἱοῦ, υἱὸν δὲ ὑπὲρ πατρὸς μὴ εἰσπράττεσθαι δίκας; « Ψυχὴ γὰρ, » φησὶν, « ἢ ἀμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθνήσκει, ὁ δὲ υἱὸς οὐ λήψεται τὴν ἀμαρτίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ὁ πατὴρ λήψεται τὴν ἀμαρτίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ ὁμοούσιον ὄντα τὸν πατέρα τῷ υἱῷ οὐκ εἰς τὸν τῆς υἱότητος τόπον ὁ τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος καταφέρει λόγος, οὕτε μὴ ἀνατίθῃσι τὸν υἱὸν εἰς τὴν τῆς πατρότητος θέσιν, ἀλλ' ἰδιαζόντως ἐκότερον ὄντων, οὕτε τοῦτο εἰς ἐκεῖνο χωροῦν, οὕτε μὴ ἐκεῖνο πρὸς τοῦτο βαδίζον, καίτοι μᾶς οὐσης ἐπ' ἀμφὶ τῆς οὐσίας· πρὸ δὴλον δὴ ποῦθεν, ὡς οὐδεὶς ἀναγκάσει τρόπος μεταχωρήσει λοιπὸν εἰς τὸ εἶναι Λόγον τὸ Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐπειπερ ἐστὶν ὁμοούσιος Λόγῳ· μένει γὰρ πάντως ἐπ' ἑαυτῷ, τοῦτ' ἐστὶ Πατὴρ, καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς νοῆται καὶ ὑπάρχει Λόγος, καὶ **D** διὰ τοῦτο Υἱὸς, ἵνα μὴ καὶ ἐν χείροσι τῶν καθ' ἡμᾶς φαίνηται τὰ θεϊότερα.

ἌΛΛΟ, πρὸς τὸ ἴσον τῇ ἀντιθέσει σχῆμα, διὰ τῆς εἰς ἀποκρίσιν ἀπαγωγῆς. Ὡς οὐδεμίαν ἔχων παραλλαγὴν πρὸς τὴν αὐτοῦ Πατέρα ὁ Υἱὸς, εἰκὼν δὲ ὑπάρχων ἀκριβεστάτη, καὶ χαρακτηριστὴς ὑποστάσεως αὐτοῦ, πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς εὐρίσκειται λέγων· « Ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Ἄλλ' ἐπεροῦτως ἔχων ὁμοούσιός ἐστι τῷ Πατρὶ, τὴν δὲ εἰς ἄλληλα πάντως ἀνάκρυσιν ἐπιδέξεται τὰ ὁμοούσια, οὐδὲν κωλύσει κατὰ τὸ εἶδος Πατέρα νοεῖσθαι τὸν Υἱόν, ὡς ὁμοούσιον Πατρὶ, καὶ μεταχωρεῖν εἰς ἐκεῖνο δυνάμενον, οὐδεὶς πρὸς τοῦτο παραπολιών-

τος, εἴπερ ἐξαρκεῖ τὸν τῆς μεταβολῆς τρόπον ἦτοι μεταστάσεως ὁ τῆς ὁμοουσιότητος λόγος. Οὐκοῦν νοεῖσθω Πατὴρ ὁ Υἱός, λεγέτω δὲ, ὡς τοῦτο ὑπάρχων ἦδη, πρὸς τὸν ἀληθῶς ὄντα Πατέρα· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐξεγέννησά σε· » ἀναλαμβάνεται δὲ εἰς ἑαυτὸν καὶ πάντα ἀπλῶς τὴν Πατρὶ πρόπουσαν φωνήν. Οὐ δὴ γεγονότος, τὸ πᾶν ἦδη συγκέχυται, καὶ τὸ αἰὲ ὡσαύτως ἔχον, τοῦτ' ἔστιν, ἡ ἀγία καὶ ὁμοούσιος Τριάς συσταλήσεται πρὸς ἐνάδα λοιπὸν, εἴπερ τὸ ἐκάστῳ κυρίως τε καὶ ἰδιαζόντως προσδόν, τῷ τῆς ὁμοουσιότητος ἀφανισθῆσεται λόγῳ, καὶ ἀνατρέψει τὴν τῶν προσώπων διαστολήν ἢ τῆς φύσεως ταυτότης. Ἀλλὰ τοῦτο ἀτοπον. Οὐκ ἄρα ἔσται Λόγος ὁ Πατὴρ, ὡς ὁμοούσιος Λόγῳ, μενεῖ δὲ ἀτρέπτος, τοῦτο ὑπάρχων ὅπερ ἐστὶ, κἂν ἔχη πρὸς τὸν ἴδιον Λόγον τὸ ὁμοφυῆς ἦτοι τὸ ὁμοούσιον. Καὶ δέ-

δεικται λοιπὸν εἰκαῖον τὸ ἐκείνων πρόβλημα. ΑΛΛΟ. Εἰ πᾶς λόγος τινὸς ἐστὶ λόγος, τοῦ προχέοντος ἀπὸ γλώττης· δηλονότι, ἢ καὶ ἐκ καρδίας ἐρευομένου καὶ ἀναφέροντος· ἔσται δὲ Λόγος ὁ Πατὴρ, ἐπειπερ ἐστὶν ὁμοούσιος Λόγῳ· ἑαυτοῦ Λόγος ἔσται· λοιπὸν, μᾶλλον δὲ οὐδενός, ἢ καὶ ὅλως οὐχ ὑπάρχει. Πῶς γὰρ ἔσται Λόγος, μὴ ὄντος τινός, οὐ Λόγος ἐστίν; Ἀλλὰ τοῦτο ἀτοπον. Οὐ γὰρ ἔσται ποτὲ τοῦ μὴ εἶναι δεκτικὴ ἢ θεία καὶ ἀκήρατος φύσις, οὐδὲ μεταχωρήσει εἰς Λόγον ποτὲ ὁ Πατὴρ, κἂν ὁμοούσιος ὑπάρχη Λόγῳ· μένει δὲ Πατὴρ, οὐ καὶ Λόγος ἐστὶν ὁ Υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ τροπῆς ἀπάσης καὶ ἀλλοιώσεως τῆς κατὰ τὸν τῆς οὐσιώσεως λόγον ἢ θεία φύσις ἀνεπίδεκτος εἶναι πιστεύεται, πῶς τὸν οἰκεῖον ὡσπερ ἀφελος τόπον, εἰς τὸ εἶναι Λόγος ὁ Πατὴρ μεταστήσεται; Τροπῆς γὰρ ἔσται δεκτικὸς, ὡς ἐξ ἀνάγκης τοῦτο παθῶν, ὁ αὐτὸς δὲ οὐκ ἔσται, μὴ τηρήσας ὅπερ ἦν ἐξ ἀρχῆς. Εἰ δὲ τοῦτο ἀτοπον· τὸ γὰρ ἀλλοιοῦσθαι τῆς θείας φύσεως παντελῶς ἀλλότριον· οὐκ ἄρα ἔξει τὴν μεταβολὴν τὴν εἰς Λόγον ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ἔσται Πατὴρ αἰὲ, τὸ ἀτρέπτον ἔχων καὶ ἀναλλοίωτον ὡς Θεός.

ΑΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ, διηγηματικῶς. Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ πεφηγότα δεικνύων ἑαυτὸν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος; τε καὶ Υἱός, « Πάντα, » φησὶν, « ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστιν· » ἀλλὰ καὶ πάντων ἐστὶ τῶν ἐνόνητων τῷ Πατρὶ φυσικῶς ἰδιωμάτων κληρονόμος ὁ Υἱός, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων· ἀλλὰ γε τὸ εἶναι Πατὴρ οὐχ ἔξει ποτὲ· καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τῶν προσόντων τῷ γεννήτορι· μενεῖ δὲ ὁ Υἱός οὐδενός ἀποστερούμενος τῶν ἐνόνητων τῷ Πατρὶ, κἂν μὴ νοῆται Πατὴρ, πάντα δὲ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τελείως τὰ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἴδια καὶ ἐξαιρέτα. Τὸν αὐτὸν δὴ τοῦτον τοιγαροῦν καὶ τῷ προσώπῳ τοῦ Πατρὸς ἐφαρμόσαντες λόγον, πάντα μὲν ἔχειν αὐτὸν τὰ τοῦ Υἱοῦ φαμεν φυσικῶς, μὴ μὴ δύνασθαι ποτε, καὶ εἰς υἱότητα, καὶ εἰς τὸ εἶναι Λόγον μεταχωρεῖν, ὡς δὲ ἀτρέπτον ὄντα κατὰ φύσιν τοῦτο μένειν ὅπερ ἐστίν, ἵνα πρὸς τῷ εἶναι Θεός,

A ratio transmutationis aut migrationis modum supeditat. Itaque censeatur Pater esse Filius, eoque nomine demum ad verum Patrem dicat: « Ex utero ante Luciferum genui te », sibi que in universum quamlibet vocem Patri convenientem arroget. Quod si factum fuerit, omnia confundentur, et quod eodem se modo semper habet, hoc est sancta et consubstantialis Trinitas, ad unitatem contrahetur, si quod unicuique proprie et peculiariter inest, consubstantialitatis ratione deleatur, et personarum distinctionem evertat naturæ identitas. Sed hoc absurdum est: non erit ergo Verbum Pater, utpote Verbo consubstantialis; sed immutabilis manebit, existens id quod est, licet cum suo Verbo ejusdem sit naturæ sive substantiæ. Atque ita demum vana esse ostenditur illorum objectio.

ALIUD. Si omne verbum, alicujus verbum est, ejus videlicet qui lingua illud effundit, aut e corde eructat ac profert; Pater autem futurum est Verbum, quoniam ejusdem est cum Verbo substantiæ: sui ipsius Verbum erit, imo vero nullius, aut in universum non existit. Quomodo enim Verbum erit nisi sit aliquid cujus sit Verbum? Sed hoc absurdum. Fieri enim nequit ut divina et immortalis natura non existat, nec in Verbum transiturus est unquam Pater, licet ejusdem sit cum Verbo substantiæ: sed ejus Pater manebit, cujus et Verbum est Filius.

C ALIUD. Si omnis mutationis et alterationis quoad substantialem rationem expers natura divina creditur, quomodo proprio veluti loco relicto in Verbi naturam Pater migrabit? Si enim id ei acciderit, mutationem utique necessario capiet, neque idem erit, non servato eo quod erat initio. Quod si absurdum est (mutatio enim a natura divina prorsus est aliena), non ergo mutabitur in Verbum Pater, sed erit semper Pater, mutationis omnis et alterationis expers, qua Deus.

ALIUD ex eodem, explanatius. Deum verum de Deo Patre vero effulsisse seipsum ostendens unigenitum Dei Verbum, et Filius, « Omnia, » inquit, « quæcunque habet Pater, mea sunt ». Porro omnium quæcunque insunt Patri natura proprietatum hæres est Filius, et qui ex ipso secundum naturam existit; verumtamen nunquam Pater esse poterit (hoc enim eorum unum est quæ genitori insunt), sed remanebit Filius, nullius expers eorum quæ Patri insunt, licet non intelligatur Pater, omniaque habens in seipsa perfecte quæ propria et peculiaris sunt Patris substantiæ. Ipsam igitur de Patre dicentes, habere quidem ipsum omnia quæ sunt Filii, naturaliter, nonquam tamen Filium esse posse, nec in Verbi naturam migrare asserimus, sed, immutabilis cum sit natura sua, manere id quod est, ut præterquam quod

²² Psal. cix, 3. ²³ Joan. xvi, 15.

est Deus, etiam Pater existat, et immutabilis, A
 immutabile in seipso habens quod ex ipso processit Verbum, hoc est Filium.

ALIUD. Legis auctor Deus, per sanctos prophetas arguebat nonnullos dicens: « Inter sanctum et profanum non distinguebant⁸⁴. » Maxima enim profecto in his morum differentia cernitur, aut contrarietas, apud eos qui recte judicant. Sed si fieri potest ut eorum quæ sunt ejusdem substantiæ natura in se confundatur, et singulares atque individuae hypostases ad aliud quodcunque generis ejusdem aut speciei commigrent, quænam ratio tandem profanum a sanctis secernet, si nihil intersit quidnam sit aliquid, an proprie et hypostatice existat, sed propter identitatem substantiæ alterum sit in altero? Erunt ergo, cum hinc uno ordine omnes habeamus, in omnibus omnia confusa: et proditor quidem Judas perinde nobis erit ac Petrus aut Paulus, puta quod sit Petro et Paulo consubstantialis: et vicissim, Petrus, aut Paulus, Judas, maxime cum sint ejusdem cum illo substantiæ. Atqui sic sentire est absurdissimum: neque vero funditus tolletur eorum quæ sunt ejusdem generis aut speciei differentia, ex eo quod ejusdem sunt ipsa substantiæ. Nostra ergo infirmitas adversus divinam essentiam non tantum audebit, ut cogat Verbum esse ac vocari Deum et Patrem, propterea quod ejusdem est cum Verbo substantiæ. Manet enim semper Pater, differentia essentiali nihil/omnino omni ex parte incolumi: sed neque identitati C
 substantiæ nihil peculiare relinquit, et nequaquam Filium idcirco superabit, sed verum ac germanum illum esse ostendet, et ex ipso secundum naturam habere immutabilitatem genitore, et ex eo quod etiam ipse proprie et peculiariter Filius est, in 38 Patrem quoque non mutari, quemadmodum neque Patrem in Filium.

Oppositio, sive objectio alia hæreticorum.

Non jure, inquit, in nos tanquam minus recte sentientes invehimini, qui dicimus insitum Deo ac Patri verbum aliud esse a Filio, cum ipsum in Evangeliiis clare dicentem audiat: « Scio eum, et verbum ejus servo⁸⁵. » Quod si ut ipse confirmavit, verbum Patris servat, necessario utique D
 alius ab ipso erit, quandoquidem necesse est aliud esse quod servat ab eo quod servatur.

Variæ solutiones, quibus clare ostenditur Verbum esse Dei ac Patris Filium.

Nisi ipse unigenitus Filius Dei ac Patris, Verbum est ejus; sed aliud quoddam inest Deo præter ipsum, quod internum nominant, qui contrariam ostendunt sententiam, dicant nobis utrum illud quod stulte comminiscuntur verbum, hypostatice existat, an non. Nam si per se in propria hypostasi dicent subsistere, duos omnino fatebuntur

καὶ Πατὴρ ὑπάρχῃ, καὶ ἀναλλοίωτος, ἀναλλοίωτον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν ἐξ αὐτοῦ πατηνόντα Λόγον, τοῦτ' ἐστὶν, τὸν Υἱόν.

ΑΛΛΟ. Κατηγιατό τινὰς ὁ Νομοθέτης διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ Θεοῦ λέγων: « Ἀνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διάστειλλον. » Πολλὴ γὰρ ἐν τῷ ἐν τούτοις ὁράται τρώπων διαφορά, ἥτοι ἐναντιότης, παρὰ τοῖς ἐθέλουσι φιλοκρινεῖν. Ἄλλ' εἴπερ ἐνδέχεται τὴν τῶν ὁμοουσίων εἰς ἑαυτὴν ἀνακρινᾶσθαι φύσιν, καὶ τὰ ἐν ἰδιαζούσαις τε καὶ ἀτόμοις ὑποστάσειν ὄντα δραπατεύσει πρὸς ὅπερ ἂν βούληται τῶν ὁμογενῶν, ἢ ὁμοειδῶν· ποῖος ἡμῖν ἄρα διαστέλλει λόγος τῶν ἁγίων τὸν βέβηλον, εἰ μηδαμῶθεν ὁράται τοῦ ἰδίως ὄντος ἢ τοῦ τίς ἐστὶ διαφορά, διὰ δὲ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐν τῷ ἑτέρῳ κεῖται τὸ ἕτερον: B
 Ἔστω τοίνυν ἡμῖν, ἀδιαφορούσης ἐντεῦθεν τῆς ἐφ' ἐκάστῃ γνώσεως, συγκεχυμένα τὰ πάντων εἰς πάντα· καὶ ὁ μὲν προδότης Ἰούδας, ὡς Πέτρος ἢ Παῦλος, ὡς ὁμοούσιος Πέτρῳ καὶ Παύλῳ· Πέτρος δ' αὖ πάλιν ἢ Παῦλος, Ἰούδας, ἅτε δὴ πρὸς αὐτὸν ὄντες ὁμοούσιοι. Ἄλλ' ἐστὶ τὸ οὕτω φρονεῖν ἀλογώτατον, καὶ οὐκ ἀναίρησι πάντως τὴν κατὰ τι τῶν ὁμογενῶν, ἢ ὁμοειδῶν πρὸς ἄλληλα διαφορὰν τὸ εἶναι τῆς αὐτῆς οὐσίας αὐτά. Οὐκ ἄρα καὶ τὸ ἐφ' ἡμῶν ἀσθενοῦν κατὰ τῆς θείας οὐσίας τοσοῦτον ἐκνεανιέσεται, ὡς ἐπαναγκάσει Λόγον εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐπειδὴ περ ἐστὶν ὁμοούσιος Λόγῳ. Μένει γὰρ ἅλι Πατὴρ, τὴν τοῦ τί ἐστὶ κατὰ τοῦτο διαφορὰν οὐδαμῶθεν ζημιουῖσθαι δυνάμενος· ἀλλ' οὐδὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας τὸ μὴδὲν ἰδίως κεκτῆσθαι παραχωρῶν, καὶ πλεονεκτῆσαι μὲν οὐδαμῶς κατὰ τοῦτο τὸν Υἱόν, γνησίον δὲ μᾶλλον ἀποδείξει, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἔχοντα τὸ ἔτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον τοῦ γεννηθέντος, καὶ διὰ τοῦ κεκτῆσθαι καὶ αὐτὸν ἰδίως καὶ μόνως τὴν υἰότητα, καὶ εἰς Πατέρα μὴ μεταβάλλεσθαι, ὡς περ οὖν οὐδὲ ἐκεῖνο [ισ. ἐκεῖνον] εἰς Υἱόν.

Πρόβλημα, ἥτοι ἀντιθέσεις ἑτέρα ὡς παρὰ τῶν ἀπρετικῶν.

Οὐκ εὐλόγως, φασίν, ὡς οὐ φρονοῦσιν ὀρθῶς ἐπισκήπτετε, τοῖς ἕτερον εἶναι λέγουσι τὸν Ἐμφυτον ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ λόγον παρὰ τὸν Υἱόν, καίτοι σαφῶς αὐτοῦ λέγοντος ἀκούοντες ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐξηγήσεσιν, ὅτι « Οἶδα τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. » Εἰ δὲ, καθάπερ αὐτὸς δις χυρίσατο, τὸν τοῦ Πατρὸς τηρεῖ λόγον, ἕτερος ἂν εἴη πάντως δῆπου, καὶ ἀναγκαιῶς, ὡς πρὸς αὐτὸν, ἐπειδὴ περ ἀνάγκη τὴν τῆς ἑτερότητος σώζεσθαι διαφορὰν τῷ τηροῦντι πρὸς τὸ τηρούμενον.

Λύσεις ἐφεξῆς διαφοροῖς δεικνύουσαι σαφῶς, ὅτι ὁ Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός.

Εἰ μὴ αὐτὸς ἐστὶν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἕτερος δὲ τις ἐνυπάρχει τῷ Θεῷ παρ' αὐτὸν, ὃν ἐνδιάθετον ὀνομάζουσιν, εἰ τὴν ἐναντίαν προισχόμενοι ὄξαν λεγέτωσαν ἡμῖν, ἰπτερόν ποτε ὁ διὰ τῆς αὐτῶν ἀμαθίας ἐπινοούμενος Λόγος ἐνυπόστατός ἐστιν, ἢ οὐχί. Εἰ μὲν γὰρ ἐρούσιν ὑπερτάται καθ' ἑαυτὸν ἐν ὑπάρξει νοούμενον ἰδίῳ,

⁸⁴ Ezech. xii, 26. ⁸⁵ Joan. viii, 55.

δύο δὴ πάντως ὁμολογήσουσιν Υἱοὺς εἶναι. Εἰ δὲ ἂν ἀνυπόστατον ἐροῦσιν αὐτὸν, οὐδενὸς μεσολαβοῦντος ἐστὶ καὶ διατειχίζοντος τὸν Υἱὸν, πῶς ἔσται τρίτος ἐκ Πατρὸς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον προσεχῶς, ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα;

ἌΛΛΟ διὰ τῶν αὐτῶν θεωρημάτων. Λόγον μὲν ὑπάρχειν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν ἐνδιάθετον οἱ δι' ἐναντίας ὀρίζονται, δι' οὗ, κατὰ τὴν αὐτῶν ἀκαλλεστάτην ὑπόνοιαν, τὴν τοῦ Πατρὸς βούλησιν ὁ Υἱὸς ἐκδιδάσκειται· ἀλλ' ὅσην ἔχει μωρίαν αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τούτῳ δόγμα, θεωρεῖν ἀναγκαῖον. Ἐννοῆσαι δὲ τοιῶσδε προσήκει τὸν ἐπὶ τῷ πράγματι λογισμόν· Τὸ Πατὴρ ὄνομα ὡς πρὸς τὸν Υἱὸν οὐδὲν ἔχει τὸ μέσον, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰσθαῖνον. Τί γὰρ ἔσται μέσον Πατρὸς πρὸς Υἱὸν, ἢ αὐτὸ πάλιν Υἱοῦ πρὸς Πατέρα; Ἄλλ' εἴπερ κατὰ τὴν ἐκείνων ἀμαθίαν διατειχίζεται ὁ Πατὴρ πρὸς τὸν Υἱὸν μεσολαβοῦσα βούλησις, καὶ Λόγος ἐνδιάθετος, ὃν καὶ ταύτης εἶναι φασὶν ἐρμηνευτικόν, οὐκ ἔτ' ἂν νοοῖτο Πατὴρ ὅλως ὁ Πατὴρ, ἀλλ' οὐδὲ Υἱὸς ὁ Υἱὸς, εἴπερ ἐν ἰδίαις ὑποστάσεσι κεῖσθαι νοήσομεν, τὴν τε βούλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ταύτην διερμηνεύοντα Λόγον. Εἰ δὲ ἀνυπόστατα δώσομεν ὑπάρχειν αὐτά, ἀμέσως ἄρα καὶ προσεχῶς ὁ Υἱὸς ἔστιν ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ· ποῖ δὲ ἄρα λοιπὸν ὁ ἐνδιάθετος χωρήσει Λόγος, ἢ ποῖον ἔξει τόπον ἢ βούλησις, ἑτέρα νοουμένη παρὰ τὸν Υἱόν;

ἌΛΛΟ διὰ τῆς εἰς ἀτοπον ἀπαγωγῆς. Ὁμοούσιον εἶναι πιστεύομεν τὴν ἁγίαν καὶ προσκυνουμένην Τριάδα, κἄν ἡ τῶν αἰρετικῶν μανία μὴ βούληται· ἀλλ' οἴμαι προσήκειν ἐπὶ τῶν ὁμοουσίων παραδέχεσθαι καὶ τὸ ἀλλήλοις αὐτὰ κατὰ πάντα προσεικέναι, κατὰ γε τὸν τῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων λόγον. Εἴπερ οὖν κατὰ τὴν τινων ἀβουλίαν ἐνυπάρχει τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ Λόγος τις ἕτερος ἐνδιάθετος παρὰ τὸν Υἱὸν, ἔξει πάντως καὶ ὁ Υἱὸς Λόγον ἐνδιάθετον ἐν αὐτῷ, ὡς εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ ἀπαράλλακτος τῆς ὑποστάσεως χαρακτήρ, καθὼς γέγραπται· ἔξει δὲ ἑμοίως αὐτῷ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὴν ἴσην τῶν νοημάτων ἀναλογίαν. Γέγονεν οὖν ἡμῖν ἡ Τριάς ἐν διπλῷ, καὶ ἐν συνθέσει λοιπὸν ἡ θεία φαίνεται φύσις. Ἀλλὰ τοῦτο ἀτοπον· ἐν δὲ ταῖς ἀπλαῖς οὐσίαις, οὐδὲν ἕτερόν ἐστι τὸ παρ' αὐτάς· οὐδὲν ἄρα διακωλύσει τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα προσεχῶς συνῆσθαι, μεσολαβοῦντος οὐδενός.

ἌΛΛΟ διηγηματικῶς. Ὅτε τὰ ὀνόματα προτατομένων τῶν ἄρθρων ἢ θεία τίθησι Γραφή, τότε καὶ ἐν τι σημαίνει, ὃ μόνον ἐστὶ κυρίως καὶ ἀληθινῶς, ὅποιον εἶναι λέγεται· ἄρθρον δὲ οὐ προσθεῖσα [Ἰσ. προθεῖσα], γενικωτέραν ποιεῖται κατὰ παντὸς τοῦ σημαυνομένου τὴν δῆλωσιν, ὅσον (ἤξει γὰρ ὁ λόγος καὶ δι' ἐναργεῶς ἀποδείξεως) πολλοὶ καλοῦνται θεοί· ἀλλ' ὅταν μετὰ τοῦ ἄρθρου λέγηται ὁ Θεός, τὸν μόνον ὄντα καὶ κυρίως σημαίνει· ἀπλούτερον δὲ, καὶ ἄρθρου χωρὶς, ἓνα τυχὸν τῶν εἰς τοῦτο κατὰ χάριν κεκλημένων. Καὶ πάλιν Ἄρθρωποι πολλοί· ἀλλ' ὅτε μετὰ τοῦ ἄρθρου φησὶν ὁ Σωτὴρ, Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώ-

esse Filios. Sin autem hypostasi propria carere ipsum dicent, cum nihil sit quod Filium a Patre dispescat, quomodo tertius erit a Patre, ac non potius proxime et immediate, ut Filius Patri?

ALIUD, in eandem sententiam. Verbum quidem inesse Deo ac Patri internum illud, adversarii statuunt, per quod, ut ipsi stultissime suspicantur, voluntatem Patris Filius edocetur: sed quanta insania laboret istud eorum dogma, considerare est operæ pretium. Hoc autem pacto in re præsentis philosophandum nobis est. Illud nomen, Pater, ad Filium relatum, nihil necessario capit intermedii. Quid enim intercedet Patri cum Filio, aut vicissim Filio cum Patre? At si, quemadmodum illi stulte sentiunt, Patrem a Filio dispescit voluntas intermedia, et verbum internum, quod etiam ipsi voluntatis istius interpret esse dicunt, non jam Pater utique censebitur esse Pater, sed neque Filius Filius, siquidem in propriis hypostasis existere censebimus Patris voluntatem, et quod eam interpretatur 39 verbum. Sin autem ea propria hypostasi carere fatebimur, immediate ergo, et proxime est in Deo ac Patre Filius; quoniam igitur demum evadet internum illud verbum, aut quem locum voluntas habitura est, quæ alla censetur esse a Filio?

ALIUD, per reductionem ad absurdum. Consubstantialiam esse credimus sanctam et adorandam Trinitatem, licet hæreticorum furor id non patiat. Sed fatendum est, opinor, ea quæ sunt ejusdem substantiæ inter se ratione proprietatum naturalium plane convenire. Si ergo, ut temere nonnulli docent, inest Deo ac Patri verbum aliquod internum diversum a Filio, habebit utique Filius verbum internum quoque in seipso, utpote imago ejus, et similis per omnia substantiæ character, sicut scriptum est 40. Sed et habebit perinde atque ipse sanctus quoque Spiritus, eadem prorsus rationis consecutione. Est igitur jam nobis duplicata Trinitas, et composita demum apparet natura divina. Sed hoc absurdum. In simplicibus quippe substantiis nihil est præter ipsas. Nihil ergo prohibebit quominus sancta et consubstantialis Trinitas proxime et immediate simul conjuncta sit.

ALIUD, explanativus. Cum nominibus divina Scriptura præponit articulos, tunc unum quiddam significat, quod solum proprie ac vere est, cujusmodi esse dicitur. Cum autem articulum non præponit, generalius quidvis designat: verbi gratia (id enim propositum quoque nobis est clare demonstrare), dicuntur πολλοὶ θεοί. Sed quando cum articulo dicitur ὁ Θεός, solus esse, et proprie significatur: at cum simplicius, et sine articulo, Θεός dicitur, unum forte significat ex iis qui per gratiam vocati sunt dii. Idem censendum est, cum, exempli gratia, ἄνθρωποι πολλοὶ dicimus.

⁴⁰ Hebr. 1, 3.

Sed cum Salvator præmisso articulo dicit, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, velut electum ex millibus seipsum significat. Cum nomina hanc notam in Scriptura divina habeant, quo pacto demum intelligendum est illud, « In principio erat Verbum? » Si enim quodcumque Dei Verbum significatur in principio existere, doceant ipsi, et nos nugamur: sin autem præmisso articulo evangelista unum et propriè existens significat, cum clamet: « In principio erat Verbum, ὁ Λόγος, quid frustra contendunt, **40** aliud inducentes, solum ut de substantia Patris Filium dejiciant? At horum absurditatem observantes hæreticorum temeritatem aversari debent.

ALIUD, ostendens Filium ad internum Verbum non formari, ut illi aiunt: sed imaginem esse ipsius Patris. Si unigenitus Dei Filius idcirco Verbum est ac vocatur, ut illi volunt, quoniam internum Patris Verbum suscipiens ad illud quodammodo formatur, quidni dicere videtur suis discipulis: Ego et Verbum Patris unum sumus: Qui vidit me, vidit Verbum Patris? Cum autem prætergressus omnia seipsum solus soli Patri assimilet, nullo igitur intermedio ipsi genitori, et non alii cuidam ab ipso similis Filius esse censebitur.

Objectio ex dictis adversariorum.

Alium esse comperimus, inquit, Filium ab interno Dei verbo, non nostro sensu eo adducti, sed divinæ Scripturæ observationibus: quid enim dicemus cum Filium ad Patrem dicentem audiemus: « Clarifica Filium tuum; » Patrem vero respondentem, ac dicentem: « Et clarificavi, et iterum clarificabo ⁸⁷. » An non plane fatebimur Patrem in verbo respondere Filio? Quomodo ergo non pluid est a Filio, id per quod Pater Filio respondet?

Variae solutiones istius objectionis.

Admiratione, imo commiseratione digni sunt impii hæretici, illudque propheticum in ipsos cadit: « Nolite flere mortuum, nec plorate ipsum ⁸⁸. » Flete et plorate eum qui talia de Unigenito sentit ac dicit. Quid enim est his miserabilius, si hanc esse proprie et vere Patris vocem existiment, quam non solum Salvator, sed et ipsa circumstantium Judæorum multitudo, adeoque discipulorum chorus audit? Præstaret enim eos aliter de divinis prærogativis ratiocinari, neque nostris ea subjicere legibus, quæ supra nos sunt. Corporis enim auditum corporea vox **41** pulsat et laborum sonus erumpens in aerem, aut alio quodam instrumento editus. Patris autem voluntatem quæ in vocibus ineffabilibus leniter ac velut in mente versatur, solus novit in ipso naturaliter existens Filius, utpote sapientia ejus ⁸⁹. Voce vero ictu aeris conformata credere Deum uti,

ὡς ἐκλελογισμένον ἀπὸ μυριάδων ταυτὸν κατασημαίνει. Τοῦτον ἐχόντων τῶν ὀνομάτων τὸν τύπον παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, πῶς ἄρα προσήκει νοῆσαι τὸ, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος; » Εἰ μὲν γὰρ κἀς λόγος τοῦ Θεοῦ διὰ τούτου σημαίνεται, ὡς ὑπάρχων ἐν ἀρχῇ, δεικνύτωσαν αὐτοὶ, καὶ ληροῦμεν ἡμεῖς· εἰ δὲ προτάξας τὸ κερθρον ὁ εὐαγγελιστής, ὡς ἕνα καὶ κυρίως ὄντα σημαίνει, βῶν « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος; » τί μάτην φιλονεικοῦσιν ἕτερον ἐπιειφέροντες, ἕνα μόνον ἐκπέμπουσι τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν; Ἐννοοῦντας δὲ τὸ ἐπὶ τούτοις ἄτοπον παραιτῆσθαι προσήκει τὴν τῶν ἑτεροδοξούντων ἀβουλίαν.

ΑΛΛΟ, δεικνύον ὅτι περὶ οὐ κατὰ τὸν ἐνδιάθετον Λόγον, ὡς ἐκεῖνοί φασι, μορφοῦται ὁ Υἱὸς, ἀλλ' εἰκὼν ἐστὶν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς. Εἰ διὰ τούτου Λόγος ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται κατ' ἐκείνους ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὅτι δὴ τὸν ἐνδιάθετον τοῦ Πατρὸς δεχόμενος Λόγον, οἰνεὶ μορφοῦται πρὸς ἐκεῖνον, τί μὴ λέγων ὁρᾶται πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητάς· Ἐγὼ καὶ ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς ἕν ἐσμεν, ὁ ἑωρακὸς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς; Ἐπειδὴ δὲ πάντα ὑπερβάς αὐτὸν ἑξομοίω μόνω μόνος τῷ Πατρὶ, ὁδενὸς ἄρα μέσου χωροῦντος τὴν ὁμοίωσιν, αὐτῷ τῷ γεννήτῳ, καὶ οὐχ ἑτέρῳ τινὶ παρ' αὐτὸν προσεικῶς ὁ Υἱὸς νοηθήσεται.

Ἀντίθεσις, ὡς ἐκ τῶν δι' ἐναντίας.

Ἐτερον ὄντα, φησὶ, τὸν Υἱὸν παρὰ τὸν ἐνδιάθετον τοῦ Θεοῦ Λόγον εὐρίσκομεν, οὐ ταῖς αὐτῶν ἐννοίαις εἰς τοῦτο προσέχοντες, ἀλλὰ τοῖς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς θεωρήμασι· τί γὰρ ἐροῦμεν ὅταν ἀκούσωμεν λέγοντος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· « Δόξασόν σου τὸν Υἱόν; » τοῦ δὲ Πατρὸς αὐ πάλιν ἀποκρινομένου, καὶ λέγοντος· « Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω; » Ἄρα οὐχὶ πάντως ἐν Λόγῳ δῶσωμεν ἀπολογεῖσθαι τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα; Πῶς οὖν οὐχ ἕτερος παρὰ τὸν Υἱὸν ὁ δι' οὐ πρὸς αὐτὸν ὁ Πατήρ ἀντιφθέγγεται;

Πρὸς τοῦτο λύσεις ἐφεξῆς διαφόροι.

Ἀποθαυμάζειν ἄξιον, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ὀλοφύρεσθαι τοὺς ἀνοήτους αἰρετικούς, καὶ δὴ [αὐτῶν] κάκεινο λέγειν ἐπ' αὐτοῖς τὸ ἐν προφήτῃ λαλούμενον· « Μὴ κλαίετε τὸν τεθνηκότα, μηδὲ θρηνεῖτε αὐτόν. » Κλαύσατε κλαυθμῷ τὸν τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ Μονογενοῦς φρονούντα καὶ λέγοντα· τί γὰρ ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀθλιώτερον, εἰ γε κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ταύτην εἶναι τοῦ Πατρὸς ὑπετόπισαν τὴν φωνήν, ἧς οὐ μόνος ἐπήκουσεν ὁ Σωτήρ, ἀλλὰ καὶ αὐτῆ τῶν Ἰουδαίων ἢ περιεστῶσα πλῆθυσ, μᾶλλον δὲ τῶν ἀγίων μαθητῶν ὁ χορὸς; Ἔδει γὰρ μᾶλλον αὐτοὺς τὰ θεοπρεπῆ φαντάζεσθαι κλωνεκτήματα, καὶ μὴ τοῖς καθ' ἡμᾶς νόμοις ὑπάγειν πειρᾶσθαι τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Τὴν μὲν γὰρ σώματος ἀκοῆν σωματικῆ προσαράσσει φωνῆ, καὶ κτύπος ὁ διὰ χειλέων εἰς ἀέρα προκύψας, ἧ διὰ τινος μηχανῆς ἑτέρας ἐπινοηθείς. Τὴν δὲ ἐν ἀρρήτοις φωναῖς ἡρέμα, καὶ οἰνεὶ κατὰ νοῦν στρεφομένην βούλησιν τοῦ

⁸⁷ Joan. xii. 28. ⁸⁸ Jer. xxii, 10. ⁸⁹ I Cor. i, 24.

Πατὴρς, μόνος οἶδεν ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς ὡς σοφία αὐτοῦ. Φωνὴ δὲ τῆ διὰ κτύπου κεκρη-
σθαι τὸν Θεὸν ὑπολαμβάνειν, παντελῶς ἀπίθανον, εἴπερ οἰόμεθα δεῖν ἀποσώζειν τῆ ὑπὲρ πάντα φύσει
τὰ ὑπὲρ τὴν κτίσιν. Ἄλλως τε καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς οὐκ ἔφη αὐτὴν φωνὴν εἶναι
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ τῆς παρ' ἑτέρου
δεόμενον ἐρμηνείας πρὸς τὸ δύνασθαι μαθεῖν τὴν
τοῦ Πατρὸς βούλησιν ἐαυτὸν ἐπιδεικνύει λέγων· «Ὁ
δὲ ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονε, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς·» χρῆν
δέ γε, ὧ βέλτιστοι, μᾶλλον εἰπεῖν, εἴ γε καλῶς τὰ
τοιαῦτα περὶ Θεοῦ δοξάζετε· «Ἦκούσατε μετ' ἐμοῦ
τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς·» νυνὶ δὲ εἰς πᾶν τούναντιον
περιτρέψας τὸ δηλούμενον, οὔτε φωνῆς ἐαυτὸν δε-
δεῖσθαι προσομολογεῖ, γεγενῆσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὸν
[Ισ. αὕτη] δι' ἐκείνους διιχυρίζεται, οὐκ ἐκπε-
φωνησθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ γενέσθαι καὶ δι'
ἐκείνους. Καὶ εἰ πάντα δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ
ἐργάζεται, δι' αὐτοῦ δὴ πάντως καὶ τούτο, μᾶλλον δὲ
ἐρμητικῶς διάθεσιν· ἴδου γὰρ ὡς Υἱὸς· ἀλλὰ ταῖς
ΑΛΛΟ. Εἰ Λόγος τινὸς ἐμφύτου δεδεῖσθαι φασὶ
τὸν Υἱὸν, ἵνα διδάσκηται παρ' αὐτοῦ τὴν βούλησιν
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· ποῖ ποτε ἄρα χωρήσει λέγων
ὁ Παῦλος, «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία;»
Πῶς γὰρ ἔστι σοφία τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, εἰ σοφίας
ὑπάρχων ἐπιδεῆς, τὸ τέλειον παρ' ἑτέρου κομίζεται,
διὰ τοῦ μανθάνειν, ἅπερ οὐκ οἶδε δηλαδῆ; Ἡ πῶς
οὐκ ἀνάγκη λέγειν, οὐκ εἶναι τελείαν ἐν τῷ Πατρὶ
τὴν σοφίαν αὐτοῦ; Καὶ εἰ σοφία τοῦ Πατρὸς ἔστιν ὁ
Υἱὸς, πῶς ἂν ἑτέρα νοοῖτο παρ' αὐτὸν ἡ βούλησις;
ὦρα γὰρ λέγειν μὴ ἐν σοφίᾳ τελείσθαι τὴν βούλησιν
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἄλλὰ πολλή τις ἔστιν ἡ ἐν
τούτοις ἀσέβεια, καὶ πανταχόθεν ὁ λόγος τὸ δύσφη-
μον ἔχει. Οὐκ ἄρα τῆς παρ' ἑτέρου μαθητείας μέ-
τοχος ὢν ὁ Υἱὸς οἶδε τὰ ἐν τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, ἀλλ' αὐτὸς
ὢν ὁ Λόγος, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ βούλησις, «Πάντα
ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ,» καθὰ γέγραπται πού
καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος.

ΑΛΛΟ. Ὡς εἰκόνα, καὶ χαρακτῆρα τοῦ Πατρὸς
ἀπαράλλακτον εἰσφέρουσιν ἡμῖν τὸν Υἱὸν αἱ θεῖαι
Γραφαί· καὶ αὐτὸς δὲ πού φησιν ὁ Σωτὴρ· «Ὁ
κωρακῶς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα.» Ἄλλ' εἴπερ
ἔχων οὕτως ὁμοιότητος πρὸς αὐτὸν οὐκ οἶδεν ἐξ ἐαυ-
τοῦ τὰ ἐν αὐτῷ, δεῖται δὲ ὡς περ τῶν παρ' ἑτέρου
διηγημάτων εἰς τὸ μαθεῖν· ὦρα καὶ αὐτὸν ἐν τούτοις
εἶναι τὸν Πατέρα νομίζειν. Ἐπερ ἔστιν ἐν ὁμοιότητι
τῆ πρὸς τὸν Υἱὸν, δεῖσεται δὲ καὶ αὐτὸς τοῦ διερμη-
νεύοντος τὰ ἐν τῷ γεννήματι κατὰ τὸ ἀφανὲς κεί-
μενα. Καὶ γέγονεν ἡμῖν πρὸς τοῖς ἐντεῦθεν ἀτόποις
ἡ θεία φύσις, καὶ ἀγνοίας δεκτικῆ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ
οὕτω φρονεῖν ἀσεβὲς, χωρητέον ἐπὶ τὰ προπεδέ-
στερα· τοῦτο γὰρ τὸ συμφέρον ὁρᾶται καὶ χρή-
σιμον.

ΑΛΛΟ. «Πάντα,» φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, τὸ
Πνεῦμα· ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βᾶθη τοῦ Θεοῦ. Πρὸς δὲ
γε τούτῳ· «Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώ-
που, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ;

A absurdum plane est, siquidem putamus supremam
omnium naturæ ea servanda esse quæ sunt supra
creaturam. Alioquin ipse quoque Dominus noster
Jesus Christus non dixit ipsam vocem esse Dei ac
Patris, sed neque alterius interpretationem sibi opus
esse ad percipiendam Patris voluntatem ostendit,
dicens : « Non propter me hæc vox venit, sed pro-
pter vos »⁹¹. Dicere quippe deberet potius, o boni.
si recta est illa vestra de Deo sententia : « Audistis
mecum vocem Patris; » nunc autem contrarium
plane significans, neque sibi opus fuisse voce testa-
tur, sed eam potius propter illos factam esse con-
firmat, non prolatam fuisse a Patre, sed factam
esse etiam propter illos. Quod si omnia per ipsum
operatur Deus ac Pater⁹², per ipsum utique, etiam
B istud factum est, imo vero ipse vox erat, non sibi
genitoris voluntatem aperiens (norat enim qua Fi-
lius), sed circumstantium auribus, ut crederent.

αὐτὸς ἦν ἡ φωνή, οὐχ ἐαυτῷ τὴν τοῦ γεννησαντος
τῶν περισσώτων ἀκοαίς, ἵνα πιστεύσωσιν.

ALIUD. Si Verbo quodam insito indigere Filium
asserunt, ut ab ipso voluntatem Dei ac Patris doceatur,
quonam deum evadet Paulus dicens,
« Christum esse Dei virtutem et Dei sapientiam »⁹³.
Quomodo enim est sapientia Patris Filius, si sa-
pientiæ expers perfectionem accipit ab alio, ea di-
scendo, nimirum, quæ non novit? aut quomodo
necessario dicendum non est, sapientiam Patris non
esse in Patre perfectam? Jam si Patris sapientia est
Filius, quomodo alia censebitur voluntas ab ipso?
C Sequitur enim dicendum non in sapientia perfici
voluntatem Dei ac Patris : quæ magnam certe im-
pietatem omni ex parte continent, atque blasphemiam.
Non ergo ab alio eductus Patris voluntatem
novit Filius, sed ipse cum sit Verbum, sapien-
tia et voluntas, « omnia perscrutatur etiam profunda
Dei, » sicuti scriptum est alicubi⁹⁴ etiam de Spiritu.

ALIUD. Tanquam imaginem et characterem Pa-
tris per omnia similem divinæ Scripturæ Filium
nobis inducunt. Et ipse alicubi Salvator : « Qui vidit
me, vidit et Patrem »⁹⁵. At si tantam habeas cum
ipso similitudinem ex seipso non novit quæ sunt
Patris, sed ad ea cognoscenda alterius interpretis
quodammodo indiget opera, 42 consentaneum est
D ipsam quoque de Patre sentire. Si enim similitudi-
nem habet cum Filio, ipse quoque opus habebit in-
terprete, per quem ea discat quæ obscura sunt in
Filio : adeoque præter absurditates quæ hinc con-
sequuntur, in divinam etiam naturam cadit igno-
ratio. Quod sentire cum sit impium, ad doctrinam
magis consentaneam nos recipiamus oportet. Hoc
enim præstare videtur et cum utilitate conjunctum.

ALIUD. Spiritus, inquit beatus Paulus, « omnia
scrutatur, etiam profunda Dei. » Præterea : « Quis
enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus
hominis, qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo

⁹¹ Joan. xii, 30. ⁹² Col. i, 16. ⁹³ I Cor. i, 24.

⁹⁴ I Cor. ii, 10. ⁹⁵ Joan. xiv, 9.

cognovit, nisi Spiritus Dei, qui in ipso est⁹⁴. » Cum ergo sanctus Spiritus qui omnia perscrutatur non so.um Patris sit, sed etiam Filii, quomodo demum aliquid eorum quæ sunt in Patre Filius ignorabit, Spiritum habens in seipso naturaliter qui omnia novit? Igitur inane demum videbitur existimare Filium Patris voluntatem ab alio discere, et vana prorsus erit opera Verbi illius ex eorum sententia frustra intercedentis. Omnia quippe novit Filius ex seipso.

ALIUD. Qui Unigeniti substantiæ detrahunt, dicendo ipsum ignorare Patris voluntatem, sed alio magistro uti quodammodo ad eam percipiendam, eo nimirum quod ipsi comminiscuntur Verbo interno, dicant nobis, si suam sententiam sequendam esse putant, utrum æquale secundum naturam Verbum illud internum in Filio dicent existere (supponimus enim ipsum per se hypostatice existere), aut non æquale quidem, sed deterius quodammodo, aut certe superius. Si ergo minus ipsum esse putabunt, in ipsum etiam Patrem impie peccabunt: erit enim utique in ipso aliquid minus ipso, et aliud ab ipso, hoc est, internum illud Verbum. Sin autem deterius quidem esse non dicent, sed præstantioris status quam Filium, bifariam Pater lædatur in Filio. Primum enim minorem se Filium genuisse deprehendetur: deinde superius se habiturus est internum Verbum, si Pater est consubstantialis Filio, qui eorum sententia minor est Verbo. Sed fugient, opinor, adversarii utramque blasphemiam, et æquale secundum substantiam esse dicent Filio internum Patris Verbum. Igitur soluta est quæstio. Quomodo enim alter alterum docebit, quasi cognoscat eum a quo ignoratur, si æquales sunt ambo natura? **43** Cum ergo illorum omni ex parte laboret, supervacaneum tandem erit existimare inter Patrem et Filium aliquid intercedere, ac non potius credere ipsum esse in Deo Patre Deum Verbum, quod erat in principio.

ALIUD. Beatus Paulus ait in Filio absconditos esse omnes thesauros sapientiæ et scientiæ⁹⁵. At si hæc vere dicit, quomodo alterius doctoris opera ipsum indigere putabimus, aut in quoniam demum scientiæ perfectionem requiremus, si qui eam omnem habet ab alio docetur? quomodo vero sapientia illud est quod ad sapientiam eruditur? Cum autem non illorum nugis, sed Spiritus sermonibus attendendum nobis sit, habeatque, ut Paulus ait, sapientiæ et omnis scientiæ in seipso thesauros Filius, non ab alio quodam ea accipit per quæ est sapientia, sed, existens in Patre, omnia quæ sunt Patris agnoscit, utpote sapientia ejus.

⁹⁴ 1 Cor. II, 10-12. ⁹⁵ Col. II, 3.

Ὁὐτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. » Ὅτε τοίνυν τὸ πάντα ἔξακριβοῦν ἄγιον Πνεῦμα, οὐ μόνον τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἐτι λοιπὸν ἀγνοῆσαι τι τῶν ἐν τῷ γεγεννηκότῳ τὸ Πνεῦμα ἔχων ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς τὸ πάντα εἶδος; Οὐκοῦν περὶ τὸν ἤδη φανεῖται τὸ δι' ἐτέρου μανθάνειν οἴεσθαι τὸν Υἱὸν τὴν τοῦ Πατρὸς θέλησιν, ἀργῆσαι δὲ πάντως ἡ χρεῖα τοῦ μάρτην μεσιτεύοντος Λόγου, κατὰ τὴν ἐκείνων ἀπαιδευσίαν. Πάντα γὰρ οἶδεν ὁ Υἱὸς ἐξ ἑαυτοῦ.

ΑΛΛΟ. Οἱ τῆς τοῦ Μονογενοῦς κατηγοροῦντες οὐσίας, διὰ τοῦ μὴ εἶδέναι λέγειν αὐτὸν τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα, διδασκάλῳ δὲ ὡσπερ ἀποκεκρῆσθαι πρὸς τὸ μαθεῖν, ἐτέρῳ τῷ παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντι Λόγῳ, ὃν δὴ καὶ ἐνδιάθετον ὀνομάζουσι, λεγέτωσαν ἡμῖν, εἴπερ οἴονται δεῖν τὴν οικεῖαν κρατῦναι δόξαν, πότερον ποτε κατὰ φύσιν Ἰσον ἐροῦσιν ὑπάρχειν τῷ Υἱῷ τὸν ἐνδιάθετον Λόγον (ὑποκείσθω γὰρ ὡς καὶ ὑφεστὸς ἤδη καθ' ἑαυτόν) ἢ οὐκ Ἰσον μὲν, χεῖρονα δὲ πως, ἢ καὶ ἀμείνω; Εἰ μὲν οὖν ἐλάττονα νομιοῦσιν αὐτὸν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀσεβήσουσι τὸν Πατέρα· ἔσται γὰρ τι πάντως ἐν αὐτῷ τὸ χεῖρον αὐτοῦ, καὶ ἕτερον παρ' αὐτὸν, τοῦτ' ἐστίν, ὁ ἐνδιάθετος Λόγος. Εἰ δὲ χεῖρονα μὲν οὐκ ἐροῦσιν, ἐπιτρέψουσι δὲ αὐτῷ τὸ ἐν ἀμείνωσι κεῖσθαι παρὰ τὸν Υἱὸν, διπλοῦν ἔσται πάντως κατὰ τοῦ Πατρὸς τὸ ἐφ' Υἱῷ κατηγορημα. Πρῶτον μὲν γὰρ γεννήσας ἀλώσεται τὸ χεῖρον ἢ ἐν οἷς ἐστὶν αὐτός. Εἴτα πρὸς τούτῳ καὶ αὐτὸς ἔξει κρείττονα τὸν ἐνδιάθετον Λόγον, εἴπερ ἐστὶν ὁ Πατήρ ὁμοούσιος τῷ Υἱῷ τῷ κατ' ἐκείνους τὸ ἑλαττον ἀποφερομένῳ. Ἄλλ' εἰκόσ γε δήπου τῆς ἐπ' ἄμφω δυσφημίας ἀποκηδῶν τοὺς δι' ἐναντίας· Ἰσον δὲ κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν ἐροῦσι τῷ Υἱῷ τὸν ἐνδιάθετον τοῦ Πατρὸς Λόγον. Οὐκοῦν λέλυται τὸ ζητούμενον. Πῶς γὰρ ὁ εἰς διδάξει τὸν ἕτερον, ὡς εἰδὼς μὴ γινώσκοντα, εἴπερ ἴσοι κατὰ φύσιν εἰσὶν ἀμφοτέροι; Πανταχόθεν τοιγαροῦν ἀσθενούντος τοῦ παρ' ἐκείνους λόγου, παρέλκον ἂν εἴη λοιπὸν μεσιτεύεσθαι παρὰ τινος ὑπονοεῖν τὸν Υἱὸν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸν εἶναι πιστεύειν τὸν ἐν Θεῷ Πατρὶ Θεὸν Λόγον, ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ.

ΑΛΛΟ. Ἐν Υἱῷ φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος τοὺς ἀπάσης σοφίας καὶ πάσης γνώσεως ἀποκεκρῆσθαι θησαυρούς· ἀλλ' εἴπερ ἐστὶ λέγων τὰ τοιαῦτα ἀληθῆς, πῶς ἂν ἐτι τῆς παρ' ἐτέρου δεδεῆσθαι διδασκαλίας ὑπονοήσασιν αὐτὸν, ἢ ἐν τίνε λοιπὸν τὸ ἐν γνώσει τέλειον ἐπιζητήσομεν, εἴπερ ὁ πᾶσαν ἔχων αὐτὴν παρ' ἐτέρου σοφούται; πῶς δὲ ὅλων σοφία τὸ σοφούμενον; Ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῖς παρ' ἐκείνων λόγοις, ἀλλὰ τοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος προσέχειν ἡμᾶς ἀναγκαῖον, ἔχει δὲ, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ὁ Υἱὸς τοὺς τῆς σοφίας καὶ πάσης γνώσεως ἐν ἑαυτῷ θησαυρούς, οὐ παρὰ τινος ἐτέρου τὰ δι' ὧν ἐστὶ σοφία γνώσεως, ἀλλὰ ὑπάρχων ἐν Πατρὶ πάντα γινώσκει τὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς σοφία αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Α

CAP. V.

Ὅτι κατὰ φύσιν δημιουργός ὁ Υἱὸς μετὰ Πατρὸς, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὡς ὑπουργός παραλαμβάνομενος.

Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.

Τὰ πολύπλοκα τῶν ἀνομίῶν αἰρετικῶν ἀνατρέψας προβλήματα, καὶ λεπτόν ἡμῖν καὶ ἀκριβέστατον περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐξηγήσας τὸν λόγον ὁ μακάριος εὐαγγελιστής, ἐφ' ἑτέραν ἐρχεται τοῦ διαβόλου παγίδα συμπεπηγμένη ἐξ ἀρχαίας ἀπάτης, καὶ τῆς πολυθέου πλάνης τὸ κέντρον ἡμῖν ἀνατείνουσαν, ἣ πολλοὺς μὲν τρύσασα καταβέβληκε, τὴν δὲ τῆς ἀπωλείας ὁδὸν ἀνευροῦσα, καὶ τὴν πλατειάν τε καὶ εὐρύχωρον ἐκπετάσασα τοῦ θανάτου πύλην, ἀγελήδων μὲν εἰς ἕδου τὰς τῶν ἀνθρώπων συνεσώρευε ψυχὰς, πλουσίαν δὲ ὡς περὶ τῆ διαβόλου παρετίθει τροφήν, καὶ τὰ βρώματα αὐτῷ προσήγεν ἐκλεκτά. Ἐπειδὴ γὰρ Ἕλλήνων παῖδες τῇ τοῦ κόσμου σοφίᾳ προσκειμένοι, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου πλουσίως ἔχοντες εἰς νοῦν, εἰς πολύθεον κατεφέροντο πλάνην, καὶ τὸ μὲν τῆς ἀληθείας κάλλος ἀπεστρέφοντο, τοὺς δὲ ἐν ἀγλυΐ καὶ σκότῳ βαδίζουσι παραπλήσιοι, πρὸς τὸν ἐκ τῆς οικείας ἀμαθίας κατῴχοντο βόθρον, εἰδῶλοισι ἀψύχοις λατρεύοντες, καὶ τῷ μὲν ξύλῳ λέγοντες· « Θεός μου εἶ σύ, » τῷ δὲ λίθῳ, « Σὺ ἐγέννησάς με » ἕτεροι δὲ πάλιν πλημμελούντες τὰ συγγενῆ μὲν ἐκείνοις, ἀστειοτέρων δ' οὖν ἡμῶς ἐπιτηδεύοντες πλάνην, τῇ κτίσει λατρεύειν φροντο χρῆναι παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν μόνην πρέπουσαν δόξαν τῇ θεῷ φύσει, τοὺς παρ' αὐτοῖς γεγεννημένοις [Ἰσ. παρ' αὐτῆς γεγεννημένοις] ἐχαρίζοντο στοιχείοις, ἀναγκαιῶς ἡμῖν ὁ Θεολόγος ποιητὴν ὄντα καὶ δημιουργὸν κατὰ φύσιν εἰσφέρει τὸν Μονογενῆ, πάντα λέγων δι' αὐτοῦ γεγονέσθαι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ μηδὲν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν, ἵνα ταῖς παρ' ἐκείνων ἀπάταις ἀποκλείσῃ τὴν εἰς τὸ πρόσω πάροδον, καὶ δείξῃ μὲν τοὺς οὐκ εἰδόσι τὸν ἀπάντων γενεσιουργόν, δι' ὧν δὲ τὴν κτίσιν πεποιθῆσθαι φησι, διὰ τούτων αὐτῶν ἐκδιδάσκη σαφῶς, ὅτι περ ἕτερός ἐστι παρ' ἐκείνην ὁ πρὸς τὸ εἶναι καλῶν, καὶ ἀρρήτη δύναμις παρενεγκῶν ἐκ μὴ ὄντων τὰ ὄντα πρὸς γένεσιν. Ἦν γὰρ οὕτω λοιπὸν ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως τὸν τεχνίτην ὄρβην, καὶ τὸν ὄντα κατ' ἀλήθειαν ἐπιγινώσκειν Θεόν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονέ τε ἤδη, καὶ γεγόνότα ὠζεταί. Ταῖς μὲν οὖν Ἑλλήνων ψευδολατρίαις, οὕτως ἂν οἶμαι καλῶς τὸν εὐαγγελικὸν παρατάξασθαι λόγον, ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ποιητὴν εἰσηχῆσθαι καὶ δημιουργόν, διὰ τῆς τοῦ ἁγίου φωνῆς τὸν Μονογενῆ πιστεύομεν. Ἐπειδὴ δὲ ἀκόλουθον ἐννοεῖν καὶ τὰς τῶν αἰρετικῶν δυστρέπους εὐρεσιλογίας, προσήκειν ἡγοῦμαι καὶ πρὸς τὰ ἐκείνων ἀποβλέποντας ἔθνη μικρὰ πάλιν εἰπεῖν.

Πάντα, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.

Θεοκρεπὲς καὶ τοῦτο περιτίθει τὸ ἀξίωμα τῷ Υἱῷ, καὶ πανταχόθεν ὁμοούσιον ὄντα δεικνύων αὐτὸν τῷ Γεννήτορι Θεῷ, καὶ πάντα τὰ ἐκείνῳ προσόντα φυσικῶς ἐνυπάρχειν τῷ γεννήματι λέγων· ἵνα Θεὸς ἐκ Θεοῦ νοῆται κατὰ ἀλήθειαν, οὐ καθάπερ ἡμεῖς

Quod natura sua creator ὁ Filius cum Patre ut qui ex ejus est substantia, et non tanquam minister ad id assumptus.

1, 3. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.

Eversis impiorum hæreticorum versutis objectionibus et subtili atque accuratissima nobis de Unigenito doctrina contexta, beatus evangelista jam ad dissolvendum alterum diaboli laqueum accedit, ex veteri fraude compactum, et errore multiplicium deorum qui nobis aculeum intentat, quo disjecti sunt multi vulnerati, et invento perditionis itinere, lataque et spatiosa mortis aperta janua, hominum animas in infernum gregatim deiecit, lautasque velut epulas diabolo apposuit, eique cibos obtulit eximios. Nam cum Græcorum pueri, mundanæ addicti sapientiæ, et spiritum principis sæculi hujus tota veluti mente haurientes, ad cultum multorum deorum delati essent, et veritatis quidem pulchritudinem aversati, iisque similes qui in tenebris ambulat, in ignorantie suæ foveam decidissent, idola inanimata colentes, et ligno quidem dicentes : « Deus meus es tu ; et lapidi : Tu genuisti me ; » 44, alique eadem peccantes, sed urbaniores præ se ferentes errorem, creaturam colendam esse præ Creatore putarent, et soli naturæ divinæ gloriam convenientem creatis ab ipsa elementis tribuerent, necessario nobis Theologus opificem secundum naturam suam esse persuadet Unigenitum, dicens, omnia per ipsum facta esse, et sine ipso nihil ad esse productum, ut eorum fraudes retunderet, et rerum omnium auctorem ignaris ostenderet, et per quæ factam esse creaturam ait, per hæc ipsa clare doceret alium esse ab ipsa eum qui ad esse vocat, et ineffabili virtute res ex nihilo producit in ortum. Hoc enim pacto ex pulchritudine creaturarum opificem similitudine quadam cernere licet, et revera existentem Deum agnoscere, per quem omnia facta sunt, et creata conservantur. Adversus Græcorum igitur idololatriam recte hoc pacto sermonem evangelicum velut in aciem eduxisse arbitror, eamque ob causam factorem et opificem assertum esse sancti voce credimus Unigenitum. Quandoquidem vero consentaneum est hæreticorum perversa commenta etiam intelligere, opinor ad illorum mores respiciendo subjici pauca rursus oportere.

Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.

Divinam hanc quoque dignitatem Filio tribuit, cum ipsum omni ex parte consubstantialem esse Deo Patri ostendens, tam omnia existere in gemine asserens, quæcunque Patri insunt natura : ut Deus de Deo intelligatur esse revera, non sicut

57 Jerem. 11, 27.

nos adventitiam habens appellationem, et per solam gratiam nobis additam, juxta illud: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes⁹⁹. » Si enim omnia facta sunt per ipsum, diversus erit ipse ab omnibus. Nam cum dicat, « omnia, » nihil est quod in omnibus non comprehendatur, quemadmodum nempe beatus quoque Paulus ita illud, « omnia, » intellexisse comperitur. Nam cum in quadam Epistola de Salvatore nostro verba faceret, diceretque omnia subjecta esse sub pedibus ejus, bene utique subjungit: « Cum autem dicat, Omnia, nihil dimisit non subjectum ei¹⁰⁰. »

45 Itaque cum omnia per Filium facta esse credamus, non tamen ipsum unum omnium esse putemus, sed extra omnia quidem positum censebimus, eumque a creaturarum natura et specie sejungentes, nihil aliud quam Deum de Deo natura sua esse fatebimur. Quid enim inter Deum et creaturam intercedere concedemus, non dico ratione substantiæ (magna enim est intercapedo), sed quod tantummodo aliud esse cogitetur? aut quem locum alium habiturus est Filius, qui creaturarum naturam sperat, imo vero creaturarum est opifex? Omnia quippe facta sunt per ipsum, tanquam per virtutem et sapientiam Dei ac Patris, non quidem in natura genitoris absconditam, cujusmodi existit in homine sapientia et virtus, sed proprie et per se subsistentem, verum ineffabili generationis modo nihilominus ex Patre prodeuntem, ut etiam intelligatur esse revera Filius sapientia et virtus Patris. Sed tametsi omnia per ipsum beatus evangelista facta esse dicat, nihil tamen ea quæ de ipso dicuntur inde læsum iri puto. Non enim quia per ipsum res factæ dicuntur, idcirco servus et alienæ voluntatis minister censendus erit, ne et natura sua creator haberi desinat, aut ab alio quodam creandi potestatem accipere videatur: quinimo ipse solus virtus cum sit Dei ac Patris, qua Filius et Unigenitus omnia operatur, cooperante nimirum et coexistente ipsi Patre, et sancto Spiritu, omnia quippe sunt ex Patre per Filium, in sancto Spiritu. Patrem vero coexistere Filio, censemus, non quasi ad aliquo creandum sit impotens, sed quod totus sit in ipso propter omnimodam identitatem substantiæ, et summam illam conjunctionem, et immediatam propinquitatem ejus ad eam qui ex ipso naturaliter procedit. Quemadmodum si quis dicat una cum floris odore adesse ipsum utique florem ad efficiendam illam fragrantiam, quoniam ex ipso erumpit natura. Sed exigua vis exempli quidem est in hisce rebus, adeoque supra hoc posita est natura divina, tenues argumentorum notas quibus agnoscatur ex eo capiens. Nam quo pacto intelligemus illud: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor¹⁰¹? » Non enim seorsim et solum aliquid operari circa res existentes Deum ac Patrem dicit

ἐπίκτητον ἔχων τὴν προσήγοριαν, καὶ διὰ μόνης ἡμῖν προσγενομένην χάριτος, κατὰ τὸ, « Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. » Εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἕτερος ἂν εἴη τῶν πάντων αὐτός· ἐν γὰρ τῷ « πάντα, » οὐδὲν ἐστίν, ὃ μὴ ἐν τοῖς παλαιῶν ὁρᾶται, ὡς περ οὖν ἀμέλει καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, οὕτω τὸ « πάντα » νοήσας εὐρίσκειται. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν μιᾷ που τῶν ἐπιστολῶν τὸν περὶ τοῦ Σαυῆρος ἡμῶν ἐποιεῖτο λόγον, πάντα τε ἔφασκεν ὑποτετάχθαι ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ἐπιφέρει· « Ἐν γὰρ τῷ εἶπεν τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφήκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ τὰ πάντα γεγενῆσθαι δι' Ἰησοῦ πιστεύομεν, οὐκ ἂν αὐτὸν ἓνα τῶν πάντων εἶναι νοήσωμεν, ἀλλ' ἐξω μὲν κείσθαι πάντων λογιούμεθα, τῆς δὲ τῶν γενητῶν ἀποδιορίζοντες φύσεώς τε καὶ ὁμοειδίας, οὐδὲν ἕτερον εἶναι λοιπὸν, ἢ θεὸν ἐκ θεοῦ κατὰ φύσιν ὁμολογήσομεν. Τί γὰρ ἂν θεὸν εἴη τὸ μεταξὺ θεοῦ καὶ κτίσεως (καὶ οὐ κατὰ λόγον φημί τὸν τῆς οὐσίας· πολὺ γὰρ τὸ μεταξύ· κατὰ μόνην δὲ τὴν ἑτέρου τινὸς τῶν ὄντων, ὡς ἐν νοήσει θέσιν); ἢ ποῶν ἐξεί τιπὸν ἕτερον ὁ Ἰῆσους, τὴν τῶν ποιημάτων φύσιν ὑπερκεῖμενος, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων ὁ ποιητής; Γέγονε μὲν γὰρ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, ὡς διὰ δυνάμεως, ὡς διὰ σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ γεννησαντος κρυπτομένης, ὡς περ οὖν ἐστὶ καὶ ἐν ἀνθρώπῳ τυχὴν ἢ ἐνυπάρχουσα αὐτῷ σοφία καὶ δύναμις, ἀλλ' ἰδίως μὲν καὶ καθ' ἑαυτὴν ὑφραστάσης, προκυπτούσης δ' οὖν ὁμοῦ κατὰ τὸν ἀρρήτον τῆς γεννήσεως τρόπον ἐκ Πατρὸς, ἵνα καὶ νοῆται κατὰ ἀλήθειαν ὑπάρχων Ἰῆσους ἡ σοφία καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς. Ἄλλ' εἰ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι φησὶν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστής, οὐδὲν οἶμαι τὸ βλάβος τοῖς περὶ αὐτοῦ προσηνέσει λόγους τὸ ῥῆμα. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ περ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ ὄντα λέγεται, πάντως δήπου καὶ ὑπουργὸς ἡμῖν, ἢ καὶ ἀλλοτρίων θελημάτων ὑπρέτης ὁ Ἰῆσους εἰσθῆσεται, ἵνα μηκέτι νοῆται κατὰ φύσιν ὑπάρχων δημιουργός, ἢ καὶ ἐξ ἑτέρου τινὸς τὴν ἐπὶ τῷ δύνασθαι κτίζειν χορηγούμενος δύναμιν, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ μόνος ἡ ἰσχύς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς Ἰῆσους, ὡς Μονογενὴς τὰ πάντα ἐργάζεται, συνεργαζομένου δηλονότι καὶ συνόντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· πάντα γὰρ ἐκ Πατρὸς δι' Ἰησοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Συνεῖναι δὲ τῷ Ἰησοῦ τὸν Πατέρα νοοῦμεν, οὐχ ὡς ἀτονοῦντι περὶ τὸ ἐργάζεσθαι τι τῶν ὄντων, ἀλλ' ὡς ὄλον ὄντα ἐν αὐτῷ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἄκρωσ προσεχές τε καὶ ἄμεσον αὐτοῦ, πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς προελθόν· ὡς περ ἂν εἰ τις λέγει, καὶ τῇ ἐξ ἀνθους εὐωδίᾳ συνεῖναι κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐκ τῆς εὐοσμίας αὐτὸ δὴ τὸ ἀνθος, ἐπαίπερ ἐξ αὐτοῦ πρόεισι φυσικῶς. Ἄλλ' ὀλίγη μὲν ἐν τούτοις ἡ τοῦ παραδείγματος δύναμις, ἢ δὲ ὑπὲρ πάντα φύσις καὶ τοῦτο ὑπερκεῖσθαι, μικρούς ἐξ αὐτοῦ δεχομένη τῶν θεωρημάτων τοὺς χαρακτήρας. Ἐπεὶ πῶς νοήσωμεν, τὸ, « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι; » Οὐ γὰρ ἰδίᾳ μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐν-

⁹⁹ Psal. LXXI, 6, ¹⁰⁰ Hebr. II, 8. ¹⁰¹ Joan. v, 17.

εργεῖν τι περὶ τὰ ὄντα τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα φησὶν ὁ Υἱὸς, αὐτὸν δὲ πάλιν ὁμοίως ἐργάζεσθαι λέγει διὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀτρεμούσης τρόπον τινὰ τῆς ἀφ' ἧς ἔστιν οὐσίας· εἶεν γὰρ ἄν οὕτω δύο δὴ πάντως, καὶ οὐχ εἰς ὁ δημιουργὸς, εἴπερ ἀνὰ μέρος ἑκάτερος καὶ κεχωρισμένως ἐργάζεται, ἐπιδέχεται δὲ καὶ ἑτέρως τὸ δύνασθαι μὴ ἔχειν εἰσαεῖ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως οὐκ αἶε τὸν Πατέρα ἔχων ἐν αὐτῷ ὀφθήσεται, εἴπερ ὅπως ἐνδέχεται περὶ τῶν ὄντων ἐνεργεῖν ἀνὰ μέρος καὶ κεχωρισμένως ἑκάτερον, καθάπερ ἦδη προσέκομεν· καὶ οὐ πάντως ἀληθεύσει λέγων ὁ Υἱὸς· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί. » Οὐ γὰρ δήπου κατὰ μόνην τὴν ὁμοιότητα τῆς οὐσίας, ὡς χαρακτῆρα τὸν Υἱὸν ἐν Πατρὶ θεωροῦμεν, ἢ αὐτὸ πάλιν ὡς ἀρχέτυπον ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα, ἀλλ' ὅτι ὁ Υἱὸς μὲν ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας γεννητῶς ἐκλάμποντα, καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἰδιοουστᾶτως ὑπάρχοντα, καὶ ὑφεστῶτα Θεὸν Λόγον παραδεξόμεθα· Πατέρα δὲ πάλιν ἐν Υἱῷ, ὡς ἐν ὁμοουσίῳ γεννήματι, συμφυῶς μὲν, κατὰ δὲ μόνην τὴν ἑτερότητα εἶναι, καὶ νοεῖσθαι τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ μεμερισμένως. Μένει γὰρ ὁ Πατὴρ τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, κἂν ὑπάρχη συμφυῶς ἐν Υἱῷ, καθάπερ εἶναι φαμεν ἐν τῷ ἀπαύγασματι τὸν ἥλιον. Καὶ πάλιν ὁ Υἱὸς οὐχ ἑτερόν τι παρ' ὅπερ ἐστὶ νοηθήσεται, κἂν ὑπάρχη συμφυῶς ἐν Πατρὶ, καθάπερ ἐν ἥλιῳ τὸ ἀπαύγασμα αὐτοῦ. Οὕτω γὰρ, Πατρὸς μὲν κατ' ἀλήθειαν νοούμενον, καὶ ὄντος τοῦ Πατρὸς, Υἱοῦ δὲ πάλιν ὄντος τε καὶ νοούμενου τοῦ Υἱοῦ, συνεισβαίνοντος δηλαδὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁ τῆς ἁγίας Τριάδος ἀριθμὸς εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναβαίνει θεότητα. Ἐπεὶ πῶς ἂν ὅπως καὶ εἰς ὑπάρχειν νοεῖτο Θεός, εἴπερ ἕκαστον τῶν σημαινομένων ἀναχωρήσει μὲν εἰς ἰδιότητα παντελῆ, ὀλοκλήρως δὲ τῆς πρὸς τὸ ἕτερον συμφυίας τε καὶ σχέσεως οὐσιώδους ἀπεννηγεμένου ὀνομάζοιτο Θεός; Οὐκοῦν κατὰ μὲν τὸν λόγον τοῦ εἶναι ἰδιοουστᾶτως, καὶ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα νοήσαιμεν, οὐκ ἀναμίγοντες εἰς τὴν ὅπερ ἐστὶν ἕκαστον θέσιν, τὴν τῶν προσώπων, ἦτοι τῶν ὀνομάτων διαφορᾶν· ἀλλὰ τηροῦντες μὲν ἰδιαζόντως ἑκάστῳ τὸ εἶναι, καὶ λέγεσθαι τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, καὶ οὕτω πιστεύοντες· εἰς μίαν δ' οὖν ὁμῶς θεότητα φυσικῶς ἀναφέροντες αὐτὰ, καὶ τὸ πάντη διεννηγεμένως εἶναι, νοεῖν παραιτούμενοι, διὰ τὸ Λόγον, καὶ σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ χαρακτῆρα, καὶ δύναμιν τοῦ Πατρὸς ἀποκαλεῖσθαι τὸν Υἱόν. Λόγος μὲν γὰρ καὶ σοφία, διὰ τὸ ἐκ νοῦ, καὶ ἐν νῷ προσεχῶς, καὶ ἀδιαστάτως, καὶ τὴν εἰς ἄλλα τῶν σημαινομένων, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀντεμβολῆν. Νοῦς γὰρ ἐν λόγῳ, καὶ σοφία καὶ λόγος εἰς νοῦν ἀμοιβαδὸν ὀφθήσονται, καὶ τὸ μεσολαβοῦν οὐδὲν, ἢ χωρίζον τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον. Δύναμις δὲ πάλιν, ὡς ἀδιαστάτως τοῖς ἔχειν αὐτὴν παφυκῶσιν ἐνυπάρχουσα, καὶ μηδαμῶθεν αὐτῶν ὡς ἐν τάξει συμβεβηκότος δυναμένη χωρίζεσθαι διὰ τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· χαρακτῆρ δὲ πάλιν, ὡς αἶε συμπεφυκῶς, καὶ χωρίζεσθαι μὴ δυνάμενος τῆς οὐσίας, ἧς ἐστὶ χαρακτῆρ. Οὐκοῦν, ἐπειδή περ

46 Filius, et seipsum vicissim operari sine Patre, et ea quodammodo cessante substantia ex qua procedit. Sic enim duo erunt, non unus opifex, si vicissim ac seorsim operatur uterque, ac præterea fieri poterit ut Pater Filium non semper habeat in seipso, et Filius similiter non semper in seipso Patrem habere videbitur, si omnino contingit circa res operari vicissim ac seorsim utrumque, sicuti jam antea diximus; mentieturque Filius dicens: « Ego in Patre, et Pater in me. » Non enim secundum solam similitudinem substantiæ tanquam characterem Filium in Patre contemplantur, aut vicissim velut archetypum in Filio Patrem, sed Filium quidem ex Patris substantia per generationem effulgentem, et in ipsa atque ex ipsa hypostaticè existentem subsistentemque Deum Verbum constebimur; Patrem autem vicissim in Filio, tanquam in consubstantiali genimine, connaturaliter quidem, sed sola ratione qua Pater est et intelligitur, distinctum. Manet enim Pater id quod est, licet connaturaliter existat in Filio, quemadmodum esse dicimus in splendore solem. Rursus autem Filius non aliud quiddam ab eo quod est censebitur, licet existat naturaliter in Patre, quemadmodum in sole splendor. Hoc pacto enim cum Pater revera intelligatur et sit Pater, Filiusque vicissim intelligatur et sit Filius, una videlicet cum sancto Spiritu, sanctæ Trinitatis numerus in unam et eandem deitatem coalescitur. Nam quomodo unus quoque Deus existere censebitur, si unaquæque Trinitatis persona ad peculiarem et perfectam proprietatem se recipiet, et a naturali atque substantiali conjunctione separata Deus nuncupabitur? Itaque quod ad rationem proprie ac per se subsistendi attinet, et Patrem, et Filium, et Spiritum intelligamus, non confundentes cum natura cujusque personarum aut nominum differentiam, sed tribuentes unicuique peculiariter id quod est ac dicitur, atque ita credentes, verumtamen in unam deitatem naturaliter ea referentes, nec in animum inducentes eos prorsus inter se distingui, propterea quod Verbum et sapientia et splendor, et character atque virtus Patris, Filius appellatur¹. Verbum quippe et sapientia dicitur, propterea quod ex mente, **47** et in mente est proxime et indivulse, et propter mutuam, ut ita dicam, eorum immissionem. Mens enim in verbo, et sapientia, et verbum in mente vicissim cernuntur, nihilque interjacet aut alterum ab altero separat. Virtus autem, quatenus indivulse inest iis quæ natura sua eam habent, nec ullatenus ab iis instar accidentis absque subjecti interitu separari potest. Character porro, puta quod simul semper existit natura, nec a substantia separari potest, cujus est character. Igitur cum alter in altero naturaliter ac necessario inait, utique Patre operante, Filius operatur,

¹ Joan. x, 38. ² I Cor. i. 24; Hebr. i, 3.

tanquam naturalis et consubstantialis ac subsistens virtus ejus. Similiter operante Filio, Pater etiam operatur, ut operantis Verbi fons, proprio genimini naturaliter inexistens, sicuti quoque ignis calori quem ex se fundit. Constat igitur vanam esse hæreticorum adversus Unigenitum calumniam, qui disciplina quidem ipsum opificem, imo vero ministrum aiunt, ex eo quod scripsit beatus evangelista: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. » Ego autem non possum satis illorum impudentiam admirari. Quæcunque enim ad suam mentem facere videntur, et dignitatem Unigeniti quoquomodo evertere, eumque infra Genitorem collocare, ea confestim arripiunt, et undique suæ improbitatis venena colligunt: quæ vero recte et sincere scripta sunt, et ad Patris gloriam Filium deducunt, ea certe alto quodam obruunt silentio, quippe qui unum hoc sibi propositum habent, ei detrachere, quem omnes collaudant creaturæ. Audientes enim ab ipso facta esse omnia, ministrationis nomen illico subjiciunt, servum pro libero, et famulum potius quam dominum filium somniantes. Rursus vero, cum accipiunt nihil sine ipso factum esse, non ad magnum quiddam et admirabile de ipso cogitandum animum evehunt. Evangelista quippe nihil sine ipso factum esse ait, quoniam aliter creare non potest Deus ac Pater quam per suum Filium, qui sapientia et virtus est ejus. Idcirco enim gloria Dei ac Patris est Unigenitus: glorificatur enim ut creator Pater, per Filium universa operans, et ex nihilo ad esse res producens. **48** Sed et illud, « Sine ipso factum est nihil, » de hominis fabricatione recte accipies, apud te hæc perpendens: « Faciamus hominem ad imaginem nostram, et similitudinem ». Hic enim clare contemplari licet, nihil esse in Filio humile tanquam in ministro, ut illi volunt: Non enim imperando loquitur Verbo Deus ac Pater: Fac hominem, sed tanquam qui coexistat secundum naturam, et indivulse insit cooperator, ut operationis sic et deliberationis vult esse participem, cogitatione quidem Filii cognitionem non præveniens, sed tanquam mens indivulse et ab æterno impresso et insito Verbo manifestata. Rursus autem quæ de Deo dicuntur longe supra exempla posita esse fatendum est. Cooperari tamen Filio Patrem dicimus, non seorsim duos intelligentes, ne duo censeantur esse Dii, nec unum utrumque simul, ne in Patrem Filius, et Pater in Filium contrahatur, sed illo potius modo quo splendori luminis lumen inesse creditur ex quo splendor effulsit. In his enim cogitatione quidem separari quodammodo videtur id quod gignit ab eo quod gignitur, et indivisibiliter prodit: sed unum est ac idem utrumque simul natura, nec alterum sine altero usquam est. Sed hæc rursus Deus superat, præsertim cum

A ἐκάτερος ἐν ἐκατέρῳ φυσικῶς τε ἔστι καὶ ἀναγκαίως, ἐργαζομένου δηλονότι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐργάζεται, ὡς δυνάμεις φυσικῆ τε καὶ οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος αὐτοῦ· ἐργαζομένου δὲ ὁμοίως τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁ Πατήρ ἐργάζεται, ὡς πηγὴ τοῦ δημιουργοῦντος Λόγου, ἐνυπάρχουσα φυσικῶς τῷ ἰδίῳ γεννήματι, ὡσπερ ἀεὶ καὶ τὸ πῦρ τῇ ἐξ αὐτοῦ προϊούσῃ θερμότητι. Πρόδηλον οὖν, ὅτι μάταιον ἀνακρίφεται τὸ κατὰ τοῦ Μονογενοῦς τῶν δι' ἐναντίας κατηγορήματα, δημιουργοῦν ἐκ μαθησεως, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ὑπουργῶν εἰσφερόντων ἡμῖν αὐτὸν, διὰ τὸ φάναι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν· « Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. » Θαυμάζειν δὲ μοι καὶ λίαν ἐπέρχεται τοὺς ἀνοσίτους αἰρετικούς. Τὰ μὲν γὰρ, ὅσα παραλύειν δοκεῖ πως αὐτοῖς τοῦ Μονογενοῦς τὸ **B** ἀξίωμα, καὶ δεύτερον αὐτὸν ἀποφαίνειν τοῦ γεννητορος, κατὰ γε τὴν ἐκείνων ὄντα σκοπὸν, ταῦτα μετὰ πολλῆς τινος θηρῶνται σπουδῆς, καὶ πανταχόθεν τὰ τῆς ἐαυτῶν δυστροπίας ἐρανίζονται φάρμακα· τὰ δὲ ὅσα πάλιν ἐστὶν ὑγιῶς τε καὶ ὀρθῶς εἰρημένα, καὶ εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς ἀναφέροντα δόξαν, τὸ Υἱὸν, ταῦτα δὴ καὶ μάλα βαθεῖαις καταχωνύουσι σιωπαῖς, ὡσπερ ἕνα καὶ μόνον ἔχοντες σκοπὸν τὸ διαλοιδορεῖσθαι μάτην τῷ παρὰ πάσης δοξολογουμένῳ τῆς κτίσεως. Ἀκούοντες μὲν γὰρ, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τὸ τῆς ὑπουργίας ἄνομα θερμῶς ἐπιφέρουσι, δοῦλον ἀντ' ἐλευθέρου, καὶ θεραπευτὴν, ἢ δεσπότην ὀνειροπολοῦντες τὸν Υἱόν. Μανθάνοντες δὲ πάλιν, ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ἐπὶ τὸ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ μέγα τι καὶ ἀξιάγαστον οὐκ ἀναβαίνουσι. **C** Ὡς γὰρ ἐτέρως οὐ πεφυκότες δημιουργεῖν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, εἰ μὴ διὰ τοῦ ἰδίου γεννήματος, ὅς ἐστιν αὐτῷ σοφία καὶ δυνάμεις, οὐδὲν ἄλλως χωρὶς αὐτοῦ γεγενῆσθαι φησὶν ὁ εὐαγγελιστής· διὰ γὰρ τούτου καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Μονογενὴς· δοξάζεται γὰρ ὡς δημιουργὸς, δι' οὗ [Ἰσ. Υἱοῦ] τὰ πάντα ἐνεργῶν, καὶ εἰς τὸ εἶναι τὰ μὴ ὄντα παραφέρων. Νοῆσαι δ' ἂν τις καλῶς τὸ, « Χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, » τὸ εἰρημένον ἐπὶ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ, καθ' ἑαυτὸν ἐνθυμούμενος· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, » φησὶν, « κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Ἐξέστι γὰρ ἐν τούτῳ δὴ μάλιστα καταθεῖσθαι σαφῶς οὐδὲν ἐν Υἱῷ ταπεινὸν, ὡς ἐν ὑπουργῷ κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον· οὐ γὰρ, Ποιήσον ἄνθρωπον, **D** ἐπιτάττει τῷ Λόγῳ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἀλλ' ὡς συνόντα κατὰ φύσιν, καὶ ἀδιαστάτως ἐνυπάρχοντα συνεργάτην, ὡσπερ ἐποιοεῖτο, καὶ τῆς ἐπ' ἀνθρώπῳ βουλήσεως κοινωνεῖν, οὐ προλαμβάνων μὲν τὴν ἐν τῷ Υἱῷ γνῶσιν ἐν τῷ τι νοεῖν, ὡς δὲ νοῦς ἀδιαστάτως τε καὶ ἀχρόνως τῷ ἔγκληματι καὶ ἐνυπάρχοντι Λόγῳ φανερούμενος. Ἔστω δὲ πάλιν ὑπὲρ τὴν τοῦ παραδείγματος δυνάμιν τὰ θεοπρεπῆ θεωρήματα· συνεργάζεσθαι δὲ φαμεν αὐτοῦ [Ἰσ. αὐτὸν] τῷ Υἱῷ, οὐχ ὡς δύο νοῦντες διηρημένως, ἵνα μὴ δύο νοῦνται θεοὶ, οὐδ' ὡς ἓν τὸ συναμφοτέρον, ἵνα μήτε εἰς Πατέρα Υἱὸς, μήτε μὴν ὁ Πατήρ εἰς Υἱὸν συστέλληται, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκείνως, ὡς ἂν τις δολερῶς συνεῖναι τῷ

¹ Gen. 1, 26.

ἐκ φωτός ἀπαυγάσματος, τὸ ἐξ οὐπερ ἐξηστράφη φῶς. Ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις χωρίζεσθαι μὲν πως ἐπινοία δοκεῖ τὸ γεννῶν τοῦ γεννωμένου, καὶ προεκκύπτοντος ἀμεριστως· ἐν δὲ ἐστὶν καὶ ταυτὸν τῇ φύσει τὸ συναμφοτέρον, καὶ δίχα τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον οὐδαμῶς· ἔσται δὲ πάλιν καὶ ὑπερ τοῦτο Θεός, ἅτε δὴ καὶ ὑπερούσιος ὢν, καὶ τὸ ἀκρως προσεικὸς οὐκ ἔχων ἐν γεννητοῖς, ἵνα δὴ καὶ εἰς εἰκόνα λαμβάνηται τι τῆς ἁγίας Τριάδος, οὐδὲν ἔχουσαν τὸ διαλλάττον, ὡς εἰς δογματῶν ἀκρίθειαν. Εἰ δὲ νομίζουσι δύνασθαι τὸ, δι' οὗ, λεγόμενον ἐφ' Ἰησοῦ, καταφέρειν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος τε καὶ φυσικῆς ὁμοιότητος, ὡς ὑπουργὸν εἶναι μᾶλλον, ἢ δημιουργόν, διασκεπτέσθωσαν οἱ παράφρονες, καὶ εἰς μέσον ἡμῖν ἠκόντων ἀπολογησόμενοι, τί ποτε ἄρα καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς ἐνοήσομεν; τίνα δὲ εἶναι καὶ αὐτὸν ὑποληψόμεθα, ὅταν φαίνηται· δεχόμενος τὸ, δι' οὗ, παρὰ τῆς θείας Γραφῆς; ἢ πιστὸς γὰρ, ἢ φησὶν, «ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ» καὶ, Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ. Καὶ πάλιν πρὸς τινὰς ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει· «Ὅστε οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ. Ταῦτα δὴ σύμπαντα τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔχει πρόσωπον, καὶ οὐ δὴπου πρὸς τοῦτο μανίας ἐλάσειε τις, εἰ μὴ τύχοι τοῖς προειρημένοις τὰ ἴσα φρονῶν, ὡς τὸ τῆς ὑπουργίας ἔνομά τε καὶ πρᾶγμα, καὶ αὐτῆς κατηγορεῖσθαι τῆς τοῦ Πατρὸς δόξης εὐλόγως εἰπεῖν, ἀπειπερ ἠνέχθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ, δι' οὗ. Ἀδιαφορεῖ γὰρ ἔσθ' ὅτε περὶ τὰς λέξεις ἡ θεία Γραφή, μηδὲν ἀδικούσα τὸ ὑποκείμενον, καταχρηστικώτερον δὲ πως ἐπιφέρειν ὡς σημασινομένους τὰ τε ῥήματα, καὶ τὰ δι' ὧν ἀνῆται καταδηλοῦσθαι καλῶς. Πλὴν ἐκεῖνο συμφέρον ἐπὶ τούτοις εἰπεῖν, ὅτι δόξα Κυρίου κρύπτει λόγον· εὐλίγη γὰρ πᾶσα λόγων ἰσχὺς, ὡς πρὸς ἐξήγησιν ἀκριβῆ τῆς ἀρρήτου δόξης καὶ Θεοπροπούς. Διόπερ εὐ σκανδαλιστέον ἐπὶ τῇ τῶν λαλουμένων μικροπρεπείᾳ, παραχωρητέον δὲ μᾶλλον τὸν νικᾶν, καὶ τὴν καὶ ἀφράστῳ φύσει· καὶ κατὰ τοῦτον γὰρ δὴ τὸν

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο οὐ γενητός, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

Ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Ἐτι τὰς περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγος διαλέξεις ποιεῖται πρὸς ἡμᾶς ὁ μακάριος εὐαγγελιστής· καὶ μοι δοκεῖ διὰ πάντων εἶναι χρησίμως τῶν ὁσαπέρ ἐστὶ κατὰ φύσιν αὐτῷ, ἵνα καὶ τὰς τῶν ἑτεροδοξούντων δυσωπῆση παροινίας, καὶ τοὺς ὀρθῆ διαπρέπειν ἐθέλοντας πιστεῖν, τοῖς εἰς αὐτὸν ὀχυρώσῃ θεωρήμασιν, οὐκ ἐκ λόγων σοφίας κοσμικῆς τὸ ἀπίθανον ἐραυζόμενους, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος τὸ τῆς ἀληθείας θαυμάζοντας κάλλος. Ὅπερ οὖν βούλεται διὰ τοῦ προκειμένου διδάσκειν, ἐκεῖνό ἐστι· Ποιητὴν ἡμῖν ἀρτίως κατὰ φύσιν ὄντα καὶ δημιουργὸν ἀπέδειξε τὸν Υἱόν, πάντα δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι λέγων, καὶ χωρὶς αὐτοῦ μηδὲ ἐν κεκλήσθαι πρὸς γένεσιν· Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον τῆς κτίσεως τὸ πρὸς τὸ εἶναι κεκλήσθαι χαρίζεται, συνέχει δὲ καὶ γεγενῆσθαι δι' αὐτοῦ, τοῖς τὸ αἰδίως

⁶ I Cor. 1, 9. ⁷ Ephes. 1, 1. ⁸ Galat. 14, 7.

A sit supra substantiam, nec accurata ulla sit ac perfecta in rebus creatis similitudo qua ad exprimendam sanctæ Trinitatis imaginem uti possimus. Quod si existiment illud, *per quem*, de Filio dictum, substantiam ejus de æqualitate et naturali similitudine cum Patre dejicere, ita ut minister sit potius quam creator, ad se redeant insani, et in medium prodeant nobis responsuri, quidnam de ipso Patre tandem cogitaturi simus, et quemnam ipsum esse suspicaturi simus, cum pateat verba illa, *per quem*, ipsi etiam a Scriptura divina accommodari? «Fidelis enim,» inquit, «Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus». Et: «Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei». Item, Paulus ad nonnullos scribit: «Itaque jam non es servus, sed filius: quod si filius, et hæres per Deum». Omnia quippe hæc referuntur ad personam Dei ac Patris, neque sane eo dementiæ quisquam venerit, nisi nostris hæreticis forsitan astipuletur, ut ministrætionis nomen et rem etiam de ipsa Dei ac Patris majestate consentanee dici velit, ex eo quod etiam illud, *per quem*, de ipso dictum est. Interdum enim Scriptura sacra sine discrimine voces usurpat, neque tamen rei propositæ quidquam nocet, sed abusive quodammodo rebus significantibus voces accommodat, et ea per quæ recte demonstrari putet. Cæterum de his illud dicere convenit, nimirum gloriam Domini abscondere sermonem. Valde enim exilis est omnis illa sermonum vis et ratio, ad explicandam accurate ineffabilem ac divinam majestatem. Quapropter non debemus humilitate verborum turbari, sed credere oportet, humanam quamcunque facundiam et mentis acumen divina et ineffabili natura superari: hoc enim pacto non parum pios nos præstabitimus.

ἐν γλώττῃ δύναμιν, καὶ παντὸς δέξυττα νοῦ τῇ θείᾳ τῷ τρόπῳ οὐ μικρῶς εὐσεβήσομεν.

CAP. VI.

Quod vita secundum naturam sit Filius, atque ideo non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris.

1, 3, 4. Quod factum est, in ipso vita erat.

Adhuc de Dei Verbo evangelista beatus disserit, mihi que videtur utiliter omnia percurrere, quæcunque insunt ei natura, ut et hæreticorum furores confundat, et rectæ fidei cultores vera doctrina confirmet, non ex sæculari sapientia fabulas secantans, sed in demonstratione spiritus admirantes pulchritudinem veritatis. Id autem ei propositum est. Creatorem et opificem natura Filium existere, paulo ante nobis ostendit, omnia per ipsum facta esse dicens, et sine ipso nihil in ortum eductum. Cum autem creaturæ non solum esse largiatur, sed eam quoque a se creatam contineat, seipsum immiscens quodammodo iis quæ natura æternam durationem non habent, et vita rebus existens, ut creatæ maneant ac serventur in sua

⁹ I Cor. 11, 4.

naturæ quæque ratione, idcirco subjicit evangelista : « Quod factum est, in ipso vita erat. » Non solum ait, « Per ipsum omnia facta sunt, » verum etiam quidquid factum est, « in ipso vita erat, » hoc est unigenitum Dei Verbum, omnium principium ac fundamentum, visibilium et invisibilium, cœlestium, terrestrium ac inferornum. Ipse enim vita cum sit secundum naturam, ortum, **50** vitam et motum diversimode rebus largitur, non per divisionem aut immutationem quamdam singulas natura dissidentes permeando, sed creatura ineffabili sapientia et virtute creatoris in seipsa variatur. Una autem vita est omnium, singulis pro cujusque captu et facultate se communicans. Cum autem id quod e nihilo ad esse productum est necessario corrumpatur, et quod principium habet, ad finem tendat (uni enim divinæ ac supremæ naturæ convenit initio et sine carere), infirmitati creaturarum consulit, et perpetuitatem quamdam eis artificiose molitur. Rerum enim similitum, quæque generis sunt ejusdem ac speciei successiones et naturales vicissitudines, eundem semper et continuum cursum tenentes, ut creatura perpetua videatur efficiunt, eamque creatori Deo stabilem ac perpetuam conservant. Atque illud est nimirum, quod ineffabili Creatoris voce pronuntiatum est, unamquamque rem seminare in seipsa semen juxta genus suum, et secundum similitudinem. Erat igitur in omnibus vita, id enim impræbentiarum quæritur. Sed, o bone (rursus hic opponet quispiam veritatis oppugnatore hæretico), quid ad hoc, quæso, respondebis, cum divinum evangelistam dicentem audies quod in omnibus creatis rebus vita erat, Verbum nempe « quod erat in principio? » An audebis etiamnum negare Filium ex Dei Patris substantia existere, ut creatus et factus intelligatur? Quomodo vero tuam incertiam, o quisquis es, non jure merito incusabimus? Nam si Verbum ut per naturam, vita in creatis rebus erat, ipsis per participationem seipsum immiscens, aliud certe est ab aliis quibus inesse creditur. Quod autem natura sua est a creatura diversum, quomodo, cum eam excedat, non erit Deus? Quod si impudenter loqui perseveras, nec putare desinns intellectualem esse Filium qui in creatis rebus existit ut vita, primum quidem ipse aliquid in se existere censebitur, deinde ipse suiipsius participes et vita, si, cum sit in creaturis, ipse etiam eorum una censebitur. Sed ipsemet Dei hostis animadvertit demum quantum in ea sententia sit absurditatis. Itaque et per participationem in creatis rebus est Verbum quod eas vivificat, non erit ipsum quoque inter ea quæ participant, sed aliud nimirum ab illis. Quod si hoc, non ergo creatum erit, sed **51** ut vita per naturam in ipsis. Quod ex subjectis rationibus rursus patebit.

τοῖς μετέχουσιν ἔσται καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος δηλονότι παρ' ἐκεῖνα. εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα γενητός. ἀλλ' ὡς ζωὴ κατὰ φύσιν ἐν αὐτοῖς. διὰ δὲ τῶν ὑπερξυγμένων ἐννοιῶν τοῦτο πάλιν εἰσέμμεθα.

A εἶναι κατὰ φύσιν ἴδιαν οὐκ ἔχουσιν αὐτὸν οἰοῦναι πως ἐγκαταμιγνύς, καὶ ζωὴ τοῖς οὖσι γινόμενος, ἵνα μὲν γεγονότα, καὶ σώζῃται κατὰ τὸν οἰκείον ἕκαστον τῆς φύσεως ὅρον· ἀναγκαίως φησὶν· « Ὁ γέγονεν, ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. » Οὐ μόνον φησὶ, « δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, » ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑτέροις γέγονεν ἦν ἐν αὐτῷ ἡ ζωὴ. τοῦτ' ἔστιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ σύστασις ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων. Αὐτὸς γὰρ ὑπάρχων ἢ κατὰ φύσιν ζωὴ, τὸ εἶναι καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι πολυτρόπως τοῖς οὖσι χαρίζεται, οὐ κατὰ μερισμὸν τινα καὶ ἀλλοίωσιν εἰς ἕκαστα τῶν τῆ φύσει διεστηκότων χωρῶν· ἀλλ' ἡ μὲν κτίσις, ὡς πρὸς αὐτὸν [ἡρ. αὐτῆν] ἀφάτω σοφίᾳ καὶ δυνάμει τοῦ δημιουργοῦ ποικιλλεται· μία δὲ ἡ πάντων ζωὴ χωροῦσα πρὸς ἕκαστον, ὡς ἂν αὐτῷ πρόπῃ, καὶ δύνηται μετασχεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενεχθὲν ἀνάγκη καὶ φθαιρεσθαι, καὶ τὸ ἀρχὴν ὄλω; ἔχον εἰς τέλος ἐπέγεται (μόνη γὰρ τῇ θεῷ κατὰ πάντα ὑπερκειμένη φύσει, τὸ μήτε ἀπὸ ἀρχῆς ἤρχθαι τινοσ, καὶ ἀτελευτήτως εἶναι πρέπει)· σοφίζεται τῶν τινὰ τὴν ἐν τοῖς πεποιημένοις ἀσθένειαν ὁ δημιουργός, καὶ μηχανάται πως ἐκ τέχνης αὐτοῖς τὸ αἰδίον. διὰ γὰρ εἰς ἕκαστον αἰετῶν ὁμοίων διαδοχαί, καὶ τῶν ὁμογενῶν ἢ ὁμοειδῶν αἰετῶν ἀλλήλα μεταβάσεις φυσικαί [αἰ. φύσει] πρὸς τὸν ἐφεξῆς αἰετῶν βλέπουσαι δρόμον, ἀειφανῆ μὲν τὴν κτίσιν ἐργάζονται, ἀεισύστατον δὲ τῷ πεποιηκότῃ τηροῦσι Θεῷ. Καὶ τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ τῶν ὄντων ἕκαστον ἐν αὐτῷ σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν, κατὰ τὴν ἀφῆτον τοῦ δημιουργοῦντος ἀπόφασιν. Ἦν οὖν ἐν ἅπασιν ἡ ζωὴ τοῦτο γὰρ τὸ προκειμένον. Ἄλλ' ὡ βέλτεστε (πάλιν ἐρεῖ τις πρὸς τὸν τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενον αἰρετικόν), τί καὶ πρὸς τοῦτο ἐρεῖς, ὅταν ἀκούσης τοῦ πνευματοφόρου λέγοντος, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς γεγεννημένοις ἦν ἡ ζωὴ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Λόγος· « ὁ ὢν ἐν ἀρχῇ; » Ἄρα καὶ νῦν ἀποτολημῆσεις εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἔστιν ἐκ πῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἵνα γενητός νοηταί καὶ πεποιημένος; Καὶ πῶς οὐκ ἂν τις τῆς σῆς, ὡ οὗτος, ἀμαθίας καταδοῆσθαι, καὶ μάλα δικαίως; εἰ γὰρ ἐν τοῖς γεγονόσιν ὁ Λόγος ἦν, ὡς ζωὴ κατὰ φύσιν, διὰ μετοχῆς τοῖς οὖσιν αὐτὸν ἀναμιγνύς· ἕτερος ἄρα ἐστὶ τῶν ἐν οἷς εἶναι πιστεύεται. Ὁ δὲ τὴν φύσιν ἕτερος ὢν, ἢ ὅπερ ἐστὶν ἡ κτίσις, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν ὁ ὑπὲρ ταύτην Θεός; εἰ δὲ ἀπιμένεις ἀνασχιντῶν, καὶ νομιζῶν εἶναι νοητὸν οὐ καταλήγεις τὸν Υἱὸν τὸν ὄντα ἐν τοῖς γεγονόσιν, ὡς ζωὴν· πρῶτον μὲν αὐτός τι [αἰ. αὐτὸ τι] ὑπάρχων ἐν αὐτῷ νοηθήσεται· εἴσα πρὸς τοῦτω, καὶ αὐτὸς αὐτοῦ μέτοχος καὶ ζωὴ, εἴπερ ὢν ἐν τοῖς γενομένοις, εἰς καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῶν ὑπάρχειν ὑποληφθήσεται· ἀλλ' ὅρῃ που πάντως καὶ αὐτὸς ὁ θεομάχος, ὅσην ἔχει τὴν ἀπακδυσίαν τὸ οὔτω νοεῖν. Οὐκοῦν εἰ μεθεκτῶς ἐν τοῖς γενητοῖς ἐστὶν ὁ ζωογονῶν αὐτὰ Λόγος, οὐκ ἔν γενητός. ἀλλ' ὡς ζωὴ κατὰ φύσιν ἐν αὐτοῖς. διὰ δὲ τῶν ὑπερξυγμένων ἐννοιῶν τοῦτο πάλιν εἰσέμμεθα.

Ἐννοιαί, ἤτοι συλλογισμοί.

Εἰ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἔξωθεν δὲ αὐτὸν κατ' ἐκείνους ἐπίστησε, γεννητὸς ἄρα ἐστὶ καὶ πεποιημένος. Πῶς οὖν ὁ ἐν τοῖς γεγονόσιν ἐστὶ τὰ πάντα ζωογονῶν; Τί δὲ τὸ ἐξαίρετον ἐν τῇ θεῖᾳ φύσει λοιπὸν εὐρήσασμεν; ἢ πῶς ὁ σφώτατος Παῦλος, ὡς ἀξιάγαστόν τι φησι ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ, τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα; Εἰ γὰρ γεννητὸς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς τὰ πάντα ζωοποιεῖ, ἑαυτὴν ἢ κτίσις ζωοποιεῖ χηρῆσασα μηδαμῶς εἰς τοῦτο τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ. Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ πλεῖον ἐν Θεῷ παρὰ τὴν κτίσιν. Ἐνεργεῖ γὰρ οὐχ ἦττον, ἢ ὡς ἂν δύνηται Θεός. Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐκ ἄρα γεννητὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς δὲ μᾶλλον, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ φύσιν καὶ ζωῆ.

ΑΛΛΟ. Τὴν θεῖαν ὑπερβαυμάζει φύσιν, καὶ μάλα εἰκότως ὁ Ψαλμῶδης, καὶ δὴ καὶ ἀξίωμα κάλλιστον ἀνατίθωσιν αὐτῆ, λέγων· «Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς.» Ἀλλ' εἰπερ ὑπέστησε τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ἔχει τῆς ἑαυτοῦ, ζωοποιεῖ δὲ καὶ οὕτως ἔχων τὰ νοητὰ [Ἰσ. γενητὰ], καὶ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὡς ζωοποιός· τί μάτην ὁ Ψαλμῶδης διατείνεται, παρὰ μόνῳ τῷ Θεῷ πηγὴν ζωῆς εἶναι λέγων; Ἐπιδέχεται γὰρ αὐτὸ καὶ ἡ τῶν γεννητῶν φύσις, εἰ ζωοποιεῖ, καίτοι τῆς θείας οὐκ ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κατὰ τὴν τιμῶν ἀβουλίαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· οὐκοῦν ζωὴ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, ὡς Θεός· ἐκ Θεοῦ, καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς.

ΑΛΛΟ. Εἰ ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, γεννητὸς ἐστὶ καὶ πεποιημένος, ἅτε δὴ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐκ ἔχων κατὰ τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν, ἐπιδέχεται τῶν γεννητῶν ἢ φύσις τὸ εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι ζωῆ· ἔσται δὲ πάντα ζωὴ κατὰ γε τὸν ἐν δυνάμει λόγον, καὶ εἰ μὴ πω τῆν τοῦ πράγματος ἐνεργεῖαν ἔχει· τὸ γὰρ ὅλως εἶναι τι πεφυκός, εἴη δῆπου πάντως ἂν, καὶ εἰ μήπω γέγονεν· ἔχει γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ δύνασθαι. Ὅτε τοίνυν κοινὸν μὲν τῇ κτίσει τὸ εἶναι ζωῆ, ἴδιον δὲ καὶ μόνως οὐδενός· εἰ μάτην ἐφ' ἑαυτῷ κομπάζει λέγων ὁ Υἱὸς, «Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ;» χερῆν γὰρ δῆπου μᾶλλον εἰπεῖν· Ἐγὼ εἰμι μεθ' ἡμῶν [Ἰσ. ὁμῶν] ἡ ζωῆ. Τοῦτο δὲ ἦν πῶς καὶ ἀληθέστερον, εἰπερ ὄντως γεννητὸς ὑπάρχων ἐστὶ καὶ ζωῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἴδιον ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιτίθησι μόνῳ τὸ εἶναι ζωῆ, δῆλος ἂν εἴη λοιπὸν οὐ τοῖς γεννητοῖς ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῇ θεῖᾳ τοῦ Πατρὸς συντάττων οὐσίᾳ, ἢ καὶ τὸ εἶναι ζωῆ πρόσθεσι φυσικῶς.

ΑΛΛΟ. Τὸ τῆς ζωῆς μετέχον οὐκ αὐτὸ κυρίως ἐστὶν ἡ ζωὴ· ἕτερον γὰρ τι ὑπάρχον ἐν ἑαυτῷ φαίνεται. Εἰ τοίνυν μεθεκτός ὁ Υἱὸς τοῖς γεννητοῖς [γρ. γενητοῖς] ὡς ζωῆ, ἕτερος ἂν εἴη παρὰ τὰ μετέχοντα αὐτοῦ, καὶ ζωῆς δεόμενα. Οὐκοῦν οὐ γεννητὸς, οὐτε μὴν ζωοποιεῖσθαι ζητῶν παρ' ἑτέρου· Θεὸς οὖν ἄρα λοιπὸν ὁ ζωοποιός. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὁμολογηθήσεται, εἰπερ ἓνα προσκυνοῦμεν Θεόν, καὶ οὐκ ἑτέρω τινὶ παρὰ τὸν ὄντα λατρεύομεν.

Argumenta, sive syllogismi.

A Si ex substantia Dei ac Patris Filius non est, sed extrinsecus ipsum, ut illi volunt, produxit, creatus ergo est factus. Quomodo igitur qui in creaturarum numero est, omnia vivificat? Quid autem in natura divina reperiemus eximii, aut quomodo sapientissimus Paulus admirabile id de Deo naturali dicit, quod vivificet omnia? Si enim creatus cum sit Filius omnia vivificat, seipsam creatura vivificat, Deo nihil ad hoc indigens opifice: nihil ergo plus est in Deo quam in creatura, non enim minus ad operandum quam Deus habet facultatis. Sed hoc absurdum. Non ergo creatus est Filius, sed Deus potius, et idcirco vita quoque per naturam.

B ALIUD. Divinam supra modum naturam Psalmista jure miratur, eique singularem ac pulcherrimam prerogativam tribuit, dicens: Quoniam apud te est fons vitae¹⁰. At si Filium Pater produxit, nec ipsum habet ex sua substantia, hic autem etiam, talis cum sit, creaturas vivificat et vita est secundum naturam utpote vivificans, cur Psalmista apud solum Deum esse fontem vitae frustra contendit? Id enim in rerum creaturarum naturam quoque cadit, si Filius, cum divinae naturae non sit, ut stulte nonnulli docent, vivificat. Sed hoc absurdum. Igitur vita est secundum naturam Filius, ut Deus ex Deo, et vita ex vita.

C ALIUD: Si vita existens secundum naturam suam Filius, creatus et factus est, maxime cum ex Dei et Patris substantia non sit, ut illi suspicantur, rerum creaturarum natura erit ac dicitur vita, eruntque omnia vita, potestate nimirum, etsi nondum actu id habeant. Quod enim natura sua esse potest, erit utique illud, licet nondum existat: habet enim in sua natura existendi potentiam. Cum ergo creaturae commune sit esse vitam, nullius autem proprium ac singulare, cur apud se frustra gloriatur Filius, dicens: Ego sum vita¹¹? Dicere enim utique potius deberet: Ego sum vobiscum vita. Hoc enim verius esset, siquidem revera creatus est, ac vita. Cum autem esse vitam, veluti proprium ac peculiare bonum sibi uni arroget, patet utique ipsum se non in rebus creatis, sed in divina substantia collocare, cui etiam ut sit vita naturaliter inest.

D ALIUD. Quod vitam participat, ipsum non est proprie vita, aliud enim quiddam in seipso videtur esse. Si ergo communicabilis est rebus creatis Filius, ut vita, aliud erit ab iis quae ipsum participant, ac vita indigent. Igitur non creatus, neque adeo vivificari querens ab alio. Deus itaque est vivificans. Quod si ita est, ex substantia quoque Patris esse concedetur, siquidem unum adoramus Deum nec alium ab eo qui est colimus.

¹⁰ I Tim. vi, 13. ¹¹ Psal. xxxv, 10. ¹² Joan. xiv, 6.

ALIUD. Rerum naturam diligenter considerantes, Deum et creaturam, nihilque præter hæc aliud videmus. Quod enim Deus non est secundum naturam, utique creatum istud est, et rursus quidquid creatura negatur esse, id certe Deus est. His igitur ita rite perspectis, respondeant, quæso, qui a substantia Dei ac Patris Filium amovent, quomodo vivificare possit ut vita, cum id naturæ divinæ proprium sit, nec ulli rei alteri tribuatur. Quod si, creatus cum sit, vita quoque esse potest, ad universas certe creaturas istius prærogativæ gratia pertinebit, eruntque omnia vita secundum naturam. Quid ergo opus erit iis participatione Filii, aut quid inde lucri capient? Ipsa enim quoque vita sunt secundum naturam. Sed hoc falsum est: participant quippe necessario Filium, ut vitam qua indigent. Solus ergo Unigenitus vita est secundum naturam suam, nec proinde inter creaturas collocabitur, sed ad genitoris sui evehetur naturam. Vita enim quoque est secundum suam naturam Pater.

ALIUD. Vita cum sit secundum naturam Filius, alius est a creatura, nimirum secundum naturam, aut ejusdem cum ea naturæ. Si ergo ejusdem naturæ est atque essentiæ, quomodo non mentietur dicens: « Ego sum panis vitæ, qui de cælo descendit, et dat vitam mundo »¹¹. » Habet enim ex se creatura, ut sit vita: vita autem vitæ particeps esse non debet, ut vita conspiciatur. Sin autem ejusdem naturæ non est, etiam creatus esse non poterit, sibi simul arripiens quod proprium est creaturæ bonum. Creatura enim vita non erit secundum suam naturam, sed vitæ potius indiga et particeps.

ALIUD. Si vita cum sit **53** secundum naturam Filius, ejusdem naturæ est cum rebus creatis, propterea quod ex Dei ac Patris, ut isti volunt, substantia non existit, quid causæ est cur beatus Psalmista cælos transituros canat, et sicut vestimentum inveteratum iri, ei autem velut eximium quiddam ac singulare tribuat, dicens: « Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient »¹². » Aut enim ipse nobiscum interibit ac deficiet, utpote ejusdem naturæ, nec amplius vita esse censebitur: aut nos in statum immutabilem et indeficientem annorum numerum, atque ut simus vita, conjunctio cum ipso naturalis nos simul pertrahet. Atqui in eodem semper ipse permanebit statu, nos autem deficiemus. Non ergo sicuti nos creatus est: sed cum ex vita naturali sit, vivificabit etiam ipse, ut vita, ea quæ vitæ indigent.

ALIUD. Si sui ipsius nihil est particeps, Christum autem, ut vitam, creatura participat: non est ergo ipse creatura, sed neque creatura est vita, quod est Filius.

ALIUD. Si aliud est vivificare, aliud vero vivificari, sicut agere et pati, et vivificat quidem

¹¹ Joan. vi, 33. ¹² Psal. ci, 28; Hebr. i, 12.

ΑΛΛΟ. Τὴν τῶν ὄντων ἀκριβῶς ἐξετάζοντες φύσιν, Θεὸν ὁρῶμεν καὶ κτίσιν, καὶ ἕτερον ἐπὶ τούτοις οὐδέν. Ὁ γὰρ ἂν ἐκπίπτει τοῦ εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν, τοῦτο πάντως ἐστὶ γενητόν· καὶ ὅπερ ἂν τὸν τοῦ πεποιηθῆαι διαφεύγει λόγον, εἰς πάντως ἐστὶ τῶν τῆς θεότητος ὄρων. Ὅτε τοίνυν ἀριστὰ πῶς τὰ τοιαῦτα δι-εσκέμμεθα, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἐξωθούντες τὸν Υἱὸν, πῶς ἂν δύναίτο ζωογονεῖν ὡς ζωῆ, ἴδιον ἐχούσης αὐτὸ τῆς θείας φύσεως, ἐτέρῳ δὲ παραχωρούσης οὐδενί. Εἰ δὲ γενητὸς ὑπάρχων εἶναι δύναται καὶ ζωῆ, φθάσει δὴ πάντως ἐπὶ πάντα τὰ γενητὰ τοῦ πλεονεκτήματος ἢ χάρις, ἔσται δὲ πάντα κατὰ φύσιν ζωῆ. Τίς οὖν αὐτοῖς ἔσται χρεία τῆς τοῦ Υἱοῦ μετοχής, ἢ τί τὸ πλέον ἐντεῦθεν εὐρησούσιν; ἔχει γὰρ καὶ αὐτὰ τὸ εἶναι κατὰ φύσιν ζωῆ. **B** Ἄλλ' οὐκ ἀληθῆς ὁ λόγος, μετέχει δὲ ἀναγκαίως ὡς ζωῆς χρῆζοντα τοῦ Υἱοῦ. Μόνος ἄρα ἐστὶν ὁ Μονογενῆς κατὰ φύσιν ζωῆ, καὶ οὐκ ἐν τοῖς γενητοῖς διὰ τοῦτο τετάξεται, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ τεκόντος αὐτὸν ἀναθήσεται φύσιν· ζωῆ γὰρ κατὰ φύσιν καὶ ὁ Πατήρ.

ΑΛΛΟ. Ζωῆ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, ἕτερός ἐστι παρὰ τὴν κτίσιν, ὅηλον δὲ ὅτι κατὰ τὴν φύσιν, ἢ ὁμοφυῆς ταύτῃ. Εἰ μὲν οὖν ὁμοφυῆς τὴν ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος, πῶς οὐ διαφεύσεται λέγων, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοῦς τῷ κόσμῳ; » Ἐχει γὰρ ἢ κτίσις οἰκοθὲν τὸ εἶναι ζωῆ· ζωῆ δὲ ζωῆς ἀμέτοχος, ἵνα φαίνεται ζωῆ. Εἰ δὲ οὐκ ἐστὶν ὁμοφυῆς, καὶ τὸ εἶναι γενητὸς διαφεύξεται, συνεξέλκων ἑαυτῷ τῆς κτίσεως καὶ τὸ ἴδιον ἀγαθόν. Οὐ γὰρ ἢ κτίσις ἔσται κατὰ φύσιν ζωῆ, ζωῆς δὲ μᾶλλον δεομένη καὶ μέτοχος.

ΑΛΛΟ. Εἰ ζωῆ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, ὁμοφυῆς ἐστὶ τοῖς πεποιημένοις, διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κατὰ γε τὸν παρ' ἐκείνοις λόγον· ὅτου δὴ χάριν ὁ μακάριος Ψαλμῳδὸς, οὐρανοὺς μὲν ἀπολέσθαι φησὶ, καὶ ὡς ἱμάτιον παλαιωθῆσθαι· ἴδιον δὲ ὡσπερ ἀντιθεῖ γέρας αὐτῷ, « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, » βῶών, « καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν; » Ἦ γὰρ ἀπολείπεται, καὶ ἐκλείπει σὺν ἡμῖν ὡς ὁμοφυῆς, καὶ οὐκέτι νοηθήσεται ζωῆ· ἢ καὶ ἡμᾶς εἰς τὸ ὡσαύτως ἔχειν ἀεὶ, καὶ εἰς ἀνεκλείπτον ἐτῶν ἀριθμόν, καὶ εἰς τὸ εἶναι ζωὴν ἀνεκλύσει ἢ πρὸς αὐτὸν συνάφεια φυσικῆ. Ἄλλὰ μὴν ἔξει μὲν αὐτὸς ὡσαύτως ἀεὶ, ἡμεῖς δὲ ἐκλείψομεν· οὐκ ἄρα γενητὸς ὡς ἡμεῖς· ἀλλ' ἐπίπερ ἐστὶν ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ζωογονήσει καὶ αὐτὸς ὡς ζωῆ τὰ ζωῆς δεόμενα.

ΑΛΛΟ. Εἰ οὐδὲν ἑαυτοῦ μέτοχον, μετέχει δὲ ἢ κτίσις ὡς ζωῆς, τοῦ Χριστοῦ· οὐκ ἄρα ἢ κτίσις αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἢ κτίσις ζωῆ, ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ ζωοποιεῖν ἕτερόν ἐστι, τὸ δὲ ζωοποιεῖσθαι ἕτερον, ὡς ἐνέργεια καὶ πάθος, καὶ ζωοποιεῖ

μὲν ὁ Υἱὸς, ζωοποιεῖται δὲ ἡ κτίσις· οὐκ ἄρα ταυτὸν ὁ Υἱὸς καὶ κτίσις, ἐπεὶ μὴ δὲ τὸ ἐνεοῦσθαι τῷ ἐνεργουμένῳ.

ΚΕΦΑΛ. Ζ΄.

Ὅτι φῶς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο οὐ γηγεντός, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτός ἀληθινοῦ.

Καὶ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ διὰ τούτων ἡμῖν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπιδεικνύει τὸν Υἱὸν, καὶ τῶν τοῦ γεννησαντος ἀγαθῶν οὐσιωδῶς κληρονόμον. Προδίδεξα γὰρ ὅτι ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων, αὐτὸς ἦν ἐν πᾶσι τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις, συνέχων αὐτὰ καὶ ζωογονῶν, καὶ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν ἀφ' αὐτοῦ δυνάμει δωρούμενος, καὶ γεγεννημένα διασώζων, ἐφ' ἑτέραν ἔρχεται νοημάτων διασκευῆν, πανταχόθεν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν χειραγωγεῖν, ὅτι δὴ καὶ μάλα προσήκοι, διενθυμούμενος. Οὐκοῦν τοῖς γεγεννημένοις ὁ Λόγος ἐνουπήρχεν, ὡς ζωὴ. Ἐπειδὴ δὲ ζῶον ἐν αὐτοῖς ἐπὶ γῆς λογικόν, νοῦ τε καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ὁ ἄνθρωπος, καὶ τῆς παρὰ Θεοῦ σοφίας μέτοχον· ἀναγκαίως ἡμῖν ὁ πνευματοφόρος, καὶ τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφίας χορηγὸν ὄντα τὸν Λόγον ἐπιδεικνύει σαφῶς, ἵνα νοῆται δι' Υἱοῦ πάντα ἐν πᾶσιν ὑπάρχων ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ζωὴ μὲν ἐν τοῖς δεομένοις ζωῆς· φῶς δὲ πάλιν καὶ ζωὴ, ἐν τοῖς ζωῆς καὶ φωτός δεομένης [γρ. δεομένοις]. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶ· « Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· τοῦτ' ἐστίν, ὁ πάντα ζωογονῶν Θεὸς Λόγος, ἡ ἐν πᾶσι τοῖς οὔσι ζωὴ, καὶ τὸ λογικὸν φωτίζει ζῶον, καὶ τοῖς συνέσεως δεκτικοῖς τὴν σύνεσιν ἐπιδαφιλεύεται· ἵνα σώζηται καὶ ἰσχύη καλῶς τὸ ἐπὶ τῇ κτίσει λεγόμενον· « Τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; » Πλουτεῖ γὰρ οὐδὲν οἰκοῦν ἡ γενητὴ καὶ πεποιημένη φύσις, ἀλλ' ὅπῃ ἂν ἔχουσα φαίνοιτο, τοῦτο πάντως ἐστὶ παρὰ Θεοῦ τοῦ καὶ τὸ εἶναι, καὶ ὅπως ἕκαστον εἶναι προσήκει χαριζομένου. Εἷ δὲ πάλιν τὸ ἦν ἐπὶ τῆς ζωῆς τέθειται, ἵνα πανταχῇ τὸ ἀίδίως εἶναι σημαίνῃ τὸν Λόγον, καὶ τὰς τῶν ἀνοήτων διακόπτη φλυαρίας, ἐξ οὐκ ὄντων ἡμῖν εἰσφερούσας τὸν Υἱὸν, ὅπερ ὅλη μαχόμενον φαίνεται τῇ θείᾳ Γραφῇ. Περὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ Λόγου μετὰ Πατρὸς ἀιδιότητος, ἀρκούντως ἤδη διεληφότες, ἐν τε τῷ προκειμένῳ βιβλίῳ καὶ τῷ κατ' ἐπίκλην Θησαυρῷ, σιγᾶν ἔχειν οἰησόμεθα δεῖν. Ὅ δὲ δὴ τῶν προκειμένων εἰσφέρει μάλλον ἡμῖν ἡ διάνοια, τοῦτο καὶ μάλα προθύμως ὡς ἐνὶ μάλιστα βασανίζοντες, ἑαυτοὺς τε ὠφελῆσαι σπουδάσομεν, καὶ τοὺς ὑστερον ἐντευξομένους, Θεοῦ πάλιν ἡμῖν, καὶ οὐραν, καὶ στόμα τοῖς λόγοις ἀνοίγοντος. Τί οὖν ἄρα πάλιν ἡμῖν ὁ Χριστομάχος ἐρεῖ, τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων μανθάνων ὑπάρχειν τὴν ζωὴν, τοῦτ' ἐστίν, τὸν μὲν ζῶντα Θεὸν Λόγον; ποιοῖς ἡμᾶς κατασφενδονήσει λογισμοῖς, ὅταν εἰς μέσον ἤκωμεν λέγοντες· Εἰ μὴ Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ τῆς τοῦ γεννησαντος οὐσίας καρπός, εἰ μὴ φῶς ἡμῖν ἀληθινὸν ἐκ φωτός ἐξέλαμψεν ἀληθινοῦ, ἐξῴθεν δὲ καὶ αὐτὸς ὑπέστη καὶ τὴν ὁμῶν ἀμαθίαν· ὁμοφυῆς ἄρα ἐστὶ τοῖς

Filius, creatura autem vivificatur : non igitur idem est Filius et creatura, ut neque quod agit idem est cum eo quod agitur.

CAP. VII.

Quod lux secundum naturam sit Filius, et proinde non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, ut lux vera de luce vera.

I. 4. Et vita erat lux hominum.

Beatus evangelista nobis etiam his verbis ostendit Deum natura sua Filium existere, et bonorum Patris substantialiter hæredem. Cum enim prius docuerit vitam secundum naturam existentem ipsum in omnibus a se creatis esse, eaque continere ac vivificare, et e nihilo ad esse producere, et producta conservare, ad alias contemplationes se confert, undique nos ad veritatis comprehensionem potissimum deducere statuens. Itaque in creatis rebus Verbum inerat, ut vita. Cum autem homo inter eas animal sit rationale, mentis et scientiæ capax, ac divini sapientiæ particeps, necessario nobis vir ille divinus illius quoque sapientiæ quæ in homines cedit, largitorum esse Filium clare ostendit, ut intelligatur Deus ac Pater per Filium omnia existere in omnibus : vita quidem in iis quæ vita et luce indigent ; lux item et vita in iis quæ vita et luce carent. Ideoque ait : « Et vita erat lux hominum, » hoc est omnia vivificans Deus Verbum, illa rerum omnium vita, et animal rationis compos illuminat, et iis quæ intelligentiæ sunt capacia intelligentiam affatim largitur, ut verum sit illud quod de creatura dicitur : « Quid enim habes quod non accepisti ? » A se enim creata et facta natura nihil habet, sed quodcumque habere cernitur, hoc utique est a Deo, qui et esse et essendi modum largitur. Rursus autem, illud, *erat*, de vita dictum est, ut ubique Verbi æternitatem significet, et insanorum nugæ reseceat, quæ Filium nobis e nihilo educunt, quod quidem patet universæ Dei repugnare Scripturæ. Sed de æternitate Verbi cum Patre cum jam ante in hoc libro et eo qui *Thesaurus* inscriptus est, tractaverimus, silendum putamus. Quod autem rerum propositarum sensus nobis offert, hoc utique perlibenter quoad licet examinando, cum nobis prodesse studebimus, tum posteris, Deo rursus nobis iterum responsurus est Dei hostis, lucem hominum audiens vitam existere, hoc est semper vivens Deum Verbum ? quibus nos impetret rationibus, dum in medium prodimus dicentes : Nisi Deus secundum naturam sit Filius, et fructus substantiæ Patris, nisi lux nobis vera ex luce effulserit vera, sed ipse quoque productus sit extrinsecus, juxta vestram incitiam ; ejusdem ergo generis est cum rebus creatis, nec potest usquam esse non creatus. Quomodo igitur, o vos, omni stultitia oleni, ipse quidem illuminat, hæ autem

¹¹ I Cor. iv, 7.

illuminantur ab ipso? Numquid enim aliud est quod illuminat, aliud quod illuminatur? Atqui nemini obscurum istud esse potest. Si enim idem esse concedamus qualitate substantiæ et essendi modo: quid plus est in eo quod illuminat, et quid minus vicissim in eo quod lucis indiget? erit enim in utroque alterum vicissim, et lux quidem erit quod lucis indiget, et lux confundetur cum eo quod illuminatur. Atqui magnam hic vides **55** doctrinæ confusionem. Necesse enim est ea quæ commemorata sunt invicem distingui, et in propria natura collocari id quod aliquid suppeditat seorsim ab eo cui suppeditat. Non est ergo ejusdem naturæ cum rebus creatis Filius, sed in Patris substantia collocabitur, lux vera de luce vera existens. Sed non erit forsan difficile huc translato sermone quo antea Filium vitam esse, et alium ab iis in quibus est ostendimus, hujus capituli claram explicationem asserre. Quem laborem ne aliis relinquere, aut desidiam colere videar, rursus ego ipse syllogismorum quos prius attulimus formam, quoad potero, transmutare conabor. Ut enim illic vita secundum naturam existens, diversus ab iis in quibus est videtur: ita hic quoque lux hominum cum esse dicatur, ac revera sit, allus esse ab iis comperietur quæ lucis indigent, eamque participant. Id autem ex sequentibus accuratius agnoscemus.

τῶν ἀνθρώπων εἶναι λεγόμενός τε καὶ κατ' ἀλήθειαν μετέχοντα αὐτοῦ· ἀπὸ δὲ τῶν ἐφεξῆς ἀκριβέστερον εἰσόμμεθα.

Demonstrationes per syllogismos: Quod secundum naturam alius sit Filius illuminans a creatura quæ illuminatur.

Si Verbum est in iis quæ dicuntur, non secus ac lux secundum naturam per participationem se rebus immiscet, aliud ergo est ab iis in quibus esse creditur. Quod autem secundum naturam aliud est ab ea quæ ipsum participat et ab eo illuminatur creatura, quomodo non erit supremus Deus?

ALIUD. Si lux secundum naturam cum sit Filius, inter creaturas ut creatum Dei hostis esse ait, illuminantem ea quæ lucis indigent; primum quidem ipse in seipso intelligitur existere, deinde ipse quoque suiipsius particeps erit, et lux, siquidem existens in rebus creatis, unus quoque, ex earum numero esse ipse censebitur. Sed videt eruditus corde in sapientia, sicut scriptum est ¹⁵, quam sit absurdum id in animum inducere. Igitur, si per participationem in creaturis est Verbum eas illuminans, non erit ipsum quoque in iis quæ participant et illuminantur, sed aliud nimirum ab ipsis. Quod si ita est, non erit ergo creatum, sed ut lux secundum naturam, et Deus in iis quæ lucis indigent.

ALIUD. Si non ex substantia Dei ac Patris est Filius, sed extrinsecus ut, illi **56** volunt, ipsum

¹⁵ Prov. xvi, 20, 21.

Α πεποιημένοις, καὶ τὸ εἶναι γενητὸς οὐδαμῶθεν διαφεύξεται. Πῶς οὖν, ὁ [Ισ. ὦ] πάσης μωρίας ἀνάπλεω, φωτίζει μὲν αὐτὸς, τὰ δὲ ὑπ' αὐτοῦ φωτίζεται; Ἡ γὰρ οὐχ ἕτερον μὲν τὸ φωτίζον ἐστίν, ἕτερον δὲ τὸ φωτιζόμενον; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον καὶ παντὶ τῷ σαφές. Εἰ γὰρ ταυτὸν εἶναι δόξημεν, ὅσον εἰς οὐσίας ποιότητα, καὶ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον· τί τὸ πλέον ἐν τῷ φωτίζειν ἰσχύοντι; τί δὲ τὸ ἑλαττον αὐθις ἐν τῷ φωτὸς θεωρούμεν; ἤξει γὰρ ἐπ' ἀμφοῖν, ὅπερ ἂν τοι, καὶ ἀνὰ μέρος ἐφ' ἑκατέρῃ καὶ φῶς μὲν ἔσται τὸ ἐν χρεῖα φωτὸς, τὸ δὲ φῶς ἀδιαφορήσει φωτιζόμενον. Ἄλλὰ πολλή τις ἐν τούτοις ἡ τῶν θεωρημάτων ὀρθότης σύγχυσις, καὶ ἀναγκαῖος ἡμῖν ἀποτέμνει λόγος τῶν ὀνομασθέντων ἑκάτερον· ἐν ἰδίᾳ τε τίθησι φύσει τὸ χορηγοῦν ἐν τούτοις παρὰ τὸ χορηγούμενον. Οὐκ ἄρα ὁμοφυῆς τοῖς πεποιημένοις ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ κείσεται, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ὑπάρχων ἀληθινῷ. Καλεπὸν δὲ οὐδὲν, τὸν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσι μεταρρυθμιζοντας λόγον, ὃν ἐπὶ τῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν ζωὴν τὸν Υἱὸν πεποιημέθα, ἕτερον τε ὄντα παρὰ τὰ ἐν οἷς ἐστὶν ἰδεικνύομεν, καὶ τὴν ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ διευκρινήσασθαι γυνώσιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ μὴ ἕτερος τὸν ἐπὶ τούτοις καταλείψαι πόνον, ἡ καὶ ὀκνη κεκρατῆσθαι δοκεῖν, αὐτὸς ἐγὼ πάλιν τὸν ἐν τοῖς προλαβοῦσι συλλογισμοῖς μεταστοιχειώσαι τὸν τύπον, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, πειράσομαι. Ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις ζῶν ἀνά φῶς ὑπάρχων, ἕτερος ὢν παρὰ τὰ ἐν οἷς ἦν ἀναφαίνεται, οὕτω κἀν τούτῳ τὸ φῶς ὢν, ἕτερος εὐρεθήσεται παρὰ τὰ φωτὸς δεδομένα καὶ

Β ἄρα ὁμοφυῆς τοῖς πεποιημένοις ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς οὐσίᾳ κείσεται, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ὑπάρχων ἀληθινῷ. Καλεπὸν δὲ οὐδὲν, τὸν ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσι μεταρρυθμιζοντας λόγον, ὃν ἐπὶ τῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν ζωὴν τὸν Υἱὸν πεποιημέθα, ἕτερον τε ὄντα παρὰ τὰ ἐν οἷς ἐστὶν ἰδεικνύομεν, καὶ τὴν ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ διευκρινήσασθαι γυνώσιν. Ἐπὶ δὲ τοῦ μὴ ἕτερος τὸν ἐπὶ τούτοις καταλείψαι πόνον, ἡ καὶ ὀκνη κεκρατῆσθαι δοκεῖν, αὐτὸς ἐγὼ πάλιν τὸν ἐν τοῖς προλαβοῦσι συλλογισμοῖς μεταστοιχειώσαι τὸν τύπον, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, πειράσομαι. Ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις ζῶν ἀνά φῶς ὑπάρχων, ἕτερος ὢν παρὰ τὰ ἐν οἷς ἦν ἀναφαίνεται, οὕτω κἀν τούτῳ τὸ φῶς ὢν, ἕτερος εὐρεθήσεται παρὰ τὰ φωτὸς δεδομένα καὶ

Γ Ἀποδείξεις διὰ συλλογισμῶν, ὅτι κατὰ φύσιν ἕτερος ὁ φωτίζων Υἱὸς παρὰ τὴν φωτιζομένην κτίσιν.

Εἰ ἐν τοῖς λεγομένοις ὁ Λόγος ἦν ὡς φῶς, κατὰ φύσιν διὰ μετοχῆς τοῖς οὖσιν ἐκυτὸν ἀναμιγνύς, ἕτερος ἄρα ἐστὶ τῶν ἐν οἷς εἶναι πιστεύεται. Ὁ δὲ τὴν φύσιν ἕτερος ὢν, ἡ ὅπερ ἐστὶν ἡ μετέχουσα αὐτοῦ καὶ φωτιζομένη κτίσις, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν ὁ ὑπὲρ πάντα θεός;

Δ ΑΛΛΟ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὄντα τὸν Υἱὸν, ἐν τοῖς γενητοῖς ὡς γενητὸν ὁ θεομάχος εἶναι φησι, τὰ φωτὸς δεδομένα φωτίζοντα· πρῶτον μὲν αὐτὸς ὑπάρχων ἐν ἑαυτῷ βοηθήσεται, εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ μέτοχος ἔσται, καὶ φῶς εἴπερ ὢν ἐν τοῖς γενομένοις, εἰς καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτῶν ὑπάρχειν ὑποληφθήσεται. Ἄλλ' ὀρθῶς παντὶ ὁ πεπαιδευμένος τὴν καρδίαν ἐν σοφίᾳ, καθὼς γέγραπται, ὅσην ἔχει τὴν ἀποτίαν τὸ οὕτω νοεῖν. Οὐκ οὖν εἰ μεθεκτῶς ἐν τοῖς γενητοῖς ἐστὶν ὁ φωτίζων αὐτὰ Λόγος, οὐκ ἐν τοῖς μετέχουσι καὶ φωτιζομένοις ἔσται καὶ αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερος δηλονότι παρ' ἐκεῖνα. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἄρα γενητὸς, ἀλλ' ὡς φῶς κατὰ φύσιν, καὶ θεός ἐν τοῖς φωτὸς θεωρούμενος.

Ε ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐξωθεν δὲ αὐτὸν κατ' ἐκείνους ὑπέστησε·

γενητός ἄρα ἐστὶ καὶ πεποιημένος· πῶς οὖν ἐν τοῖς A
γεγονόσιν ἐστὶ φωτίζων αὐτά; τί δὲ τὸ ἐξαιρετὸν ἐν
τῇ θείᾳ φύσει λοιπὸν εὐρήσομεν; ἢ πῶς σοφώτατος
Ψαλμῶδης, ὡς ἀξιάγαστόν τι φησὶν ἐπὶ τοῦ κατὰ
φύσιν ὄντος Θεοῦ, « Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφείμεθα φῶς; »
Εἰ γὰρ γενητός ὑπάρχων ὁ Υἱὸς φωτίζει τὰ πάντα,
ἑαυτὴν ἢ κτίσεις φωτίζει, χρῆζουσα μηδαμῶς πρὸς
τοῦτο τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ. Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ πλέον
ἐν Θεῷ παρὰ τὴν κτίσιν, ἐνεργεῖ δὲ οὐχ ἦττον, ἢ ὡς
ἂν δύνηται Θεός. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον· οὐκ ἄρα γενη-
τός ὁ Υἱός, Θεὸς δὲ μᾶλλον, καὶ διὰ τοῦτο φῶς κατὰ
φύσιν, ὡς ὁ Πατήρ.

ἌΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ φῶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
ὑπάρχων ὁ Υἱός, κατὰ τὸ, « Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφεί- B
μεθα φῶς » καὶ, « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ
τὴν ἀλήθειάν σου » γενητός ἐστὶ καὶ εἰς ὑπόστασιν
ἐνεχθεὶς, οὐδὲν ἔτι διακωλύσει, κατὰ τὴν ἰσὴν ἀναλο-
γίαν φῶς καλεῖσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πάντα τὰ
γενητά. Εἰ γὰρ ὅλως ἐπιδέχεται τοῦτο τῶν πεποιημέ-
νων ἢ φύσις, ἔσται τοῖς πᾶσι δυνάμει κοινὸν, καὶ
οὐχ ἑνὸς ἴδιον τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο ἀποπον· μόνῃ γὰρ
ἀρμόσει τῷ Υἱῷ, τὸ καλεῖσθαι τε καὶ εἶναι φῶς τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Οὐκ ἄρα ἐστὶ γενητός, ἀλλὰ φῶς,
ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ φωτίζοντος δι' αὐτοῦ τὰ φωτὸς
δεόμενα.

ἌΛΛΟ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱός οὐκ
ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐξωθεν ὑπέστη
κατὰ τὸν ἀπαίδευτον τῶν θεομάχων λόγον· ὁμοφυῆς C
ἄρα ἐστὶ τοῖς πεποιημένοις καὶ ἀδελφός, ἅτε δὴ τῆς
θείας ἐκπίπτων οὐσίας· πῶς οὖν ἄρα φῶς μὲν αὐτός
καλεῖται καὶ ἐστὶ, περὶ δὲ τοῦ ἁγίου λέγεται Βαπτισ-
τοῦ, « Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς; » καὶ τοὶ δυνάμει φῶς
ὁ μακάριος Βαπτιστής, καὶ οὐ μόνον αὐτός, εἴπερ
ὅλως ἐνεχώρει γενητὸν ὄντα τὸν Υἱόν, φῶς εἶναι δύ-
νασθαι κατὰ φύσιν. Τὸ γὰρ ἐν τῇ φύσει κείμενον
ἅπασι, κοινὸν δῆπου παντὶ πρὸ γένου' ἂν τῷ ταύτης
μετεσχηκότε, κατὰ γε τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον.
Ἀλλὰ μὴν Ἰωάννης οὐ φῶς, φῶς δὲ ὁ Υἱός· ὡς ἔτε-
ρος ἄρα κατὰ φύσιν, καὶ οὐχὶ τοῖς γεγονόσιν ὁμο-
φυῆς.

ἌΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων
ὁ Υἱός γενητός ἐστὶ καὶ πεποιημένος, ἅτε δὴ τὸ ἐκ
τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐκ ἔχων, D
κατὰ τὴν τιμῶν ὑπόνοιαν, ἐπιδέχεται τῶν γενητῶν ἢ
φύσις τὸ εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι φῶς· ἔσται δὲ πάντα
φῶς κατὰ τὸν ἐν δυνάμει λόγον. Τὸ γὰρ ὅλως εἶναι
εἰ πεφυκὸς εἴη που [αἰ. εἴη δὴ που] πάντως ἂν, καὶ
εἰ μὴ πῶ γέγονεν. Ὅτε τοίνυν κοινὸν μὲν τῇ τῶν
γενητῶν φύσει τὸ εἶναι φῶς, ἴδιον δὲ καὶ μόνως
οὐδενός· τί μάτην ἐφ' ἑαυτῷ κομπάζει λέγων ὁ Υἱός,
« Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς; » ἤρην γὰρ δῆπου μᾶλλον
εἰπεῖν· Ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν τὸ φῶς· ἐπειδὴ δὲ
ὡς ἴδιον ἀγαθὸν ἑαυτῷ περιτίθῃσι μόνως τῶν ἄλλων
οὐδένα προσλαβῶν, δῆλος ἂν εἴη λοιπὸν, οὐ τοῖς γε-
νητοῖς ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῇ θείᾳ τοῦ Πατρὸς συντάττων
οὐσίᾳ, ἢ καὶ τὸ εἶναι ἑῷς πρόσεσι φυσικῶς.

¹⁶ Psal. xxxv, 10. ¹⁷ Psal. xlii, 3. ¹⁸ Joan. i, 8.

produxit, creatus ergo est ac factus. Quomodo
igitur in rebus creatis est, qui eas illuminat? quid
autem eximium in natura divina comperimus
deinceps, aut quomodo Psalmista sapientissimus
veluti magnum et admirabile quiddam de naturali
Deo scribit ¹⁶: « In lumine tuo videbimus lumen? »
Si enim creatus cum sit Filius cuncta illuminat,
seipsam illuminabit creatura nihil ad hoc Deo
indigens a quo facta est. Nihil ergo plus est in
Deo quam creatura, nec illa minus habet ad ope-
randum facultatis, quam Deus. Sed hoc absur-
dum: non igitur creatus est Filius, sed Deus
potius, atque idcirco lux secundum naturam
suam, ut Pater.

ALIUD *ex eodem*. Si lux Dei ac Patris cum sit
Filius, juxta illud: « In lumine tuo videbimus
lumen ¹⁷, » et: « Emitte lucem tuam, et veritatem
tuam, » creatus est, et in ortum eductus, nihil pro-
hibebit quominus simili ratione res omnes creatæ
lux Dei ac Patris appellerentur. Si enim istud in re-
rum creatarum naturam cadit, erit omnibus com-
mune potentia, non Filii proprium unius. Sed hoc
absurdum est: soli enim Filio convenit vocari et
esse lucem Dei ac Patris. Non est itaque creatus,
sed lux, ut Deus de Deo illuminante per ipsum
ea quæ lucis indigent.

ALIUD. Si lux secundum naturam cum sit
Filius, non est ex Patris substantia, sed extrin-
secus productus, juxta ineptum hæreticorum com-
mentum: ejusdem ergo naturæ est cum rebus
creatis, et frater, maxime cum substantia divina
exciderit. Quomodo ergo lux quidem ipse vocatur
et est, de sancto vero Baptista dicitur: « Non erat
ille lux ¹⁸, » quamvis lux esset potentia beatus
Baptista, et non ipse solum, siquidem fieri poterat
ut Filius, licet creatus, lux tamen secundum na-
turam suam esset. Quod enim in natura situm
est, sequitur commune esse utique omnibus quæ
participant. Sed Joannes non erat lux: lux autem
erat Filius; diversus igitur a rebus creatis, nec
ejusdem naturæ cum ipsis.

ALIUD *ex eodem*. Si lux secundum naturam
cum sit Filius, creatus est atque factus, præsertim
cum non sit ex Dei ac Patris substantia, ut non-
nulli suspicantur, rerum creatarum natura lux
esse et vocari poterit. Erunt autem omnia lux
potentia. **57** Quod enim natura sua aliquid esse
potest, utique illud est, etiamsi nondum actu
existit. Cum ergo rerum creatarum naturæ com-
mune sit esse lucem, proprium autem nullius ac
singulare, quid frustra se jactat Filius dicens: « Ego
sum lux? » Dicendum enim esset potius, Ego sum
vobiscum lux. Cum autem veluti proprium bonum
istud uni sibi arroget, nullo consortе ascito,
patet utique ipsum creaturis se non annunciare,
sed in natura Patris se collocare, quæ natura sua
lux est.

ALIUD. Quod lucem participat, non est proprie lux; aliud enim quoddam in ipso esse videtur. Si ergo communicabilis creaturis est Filius, ut lux, diversus erit ab iis quæ participant ipsum, et lucis indigent. Igitur non est creatus, neque ut res creatæ ab alio illuminari postulat. Deus itaque, et illuminare potis. Quod si ita est, etiam ex Patris substantia genitus intelligetur, siquidem unum adoramus Deum. nec alterum ab eo qui est colimus.

ALIUD. Rerum naturam diligentius examinantes, Deum videmus et creaturam, præterea nihil. Quodcumque enim Deus non est natura sua, hoc utique creatum est, et quod sub creationem cadere non potest, omnino necesse est hoc esse Deum. His ita rite perspectis, respondeant nobis qui a substantia Dei ac Patris Filium remouent, quomodo possit illuminare ut lux, cum ipsa propria sit naturæ divinæ nec alteri tribuatur. Quod si creatus cum sit Filius, etiam lux esse potest, ad universas utique res creatas pertinebit istius prærogativæ gratia, eruntque omnia lux per naturam. Quid ergo eis opus erit participatione Filii, aut quid inde eis accedet, cum ut sint lux secundum suam naturam ipsæ quoque habeant, non secus ac Filius? Sed illuminante opus habet creatura, cum istud a se non habeat: Deus igitur est per naturam Filius, atque idcirco lux, ut qui possit illuminare ea quæ lucis indigent.

ALIUD. Lux secundum naturam suam cum sit Filius, aut alius est a creatura, nempe ratione essentiali, aut ejusdem cum ipsa naturæ. Si ergo ejusdem generis est ac substantiæ, frustra, ut videtur, nobis ait: « Ego lux in mundum veni ¹⁹. » Habet enim etiam a se creatura quod lux sit: lux autem lucis particeps esse non debet, ut censeatur esse lux. **58** Sin autem ejusdem naturæ non est, sed creatura lucis indiget, cum audierit: « Quid enim habes quod non accepisti ²⁰? » necessario igitur creatus esse non poterit Filius, sibi simul arripiens quod proprium est creaturæ bonum. Non enim creatura lux erit natura sua, sed lucis potius indiga et particeps.

ALIUD. Si nihil suiipsius est particeps, sed creatura Filium ut lucem participat; non est ergo ipse creatura, sed neque creatura lux, quod tamen est Filius.

ALIUD. Si aliud est illuminare, aliud illuminari, sicut agere et pati, et illuminat quidem Filius, illuminatur autem creatura: non ergo idem est Filius et creatura, ut neque id quod agit idem est cum eo quod agitur.

1. 5. *Et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.*

Necessario nobis sapientissimus evangelista præcedentem doctrinam explicare hoc loco aggre-

¹⁹ Joan. xii, 46. ²⁰ I Cor. iv, 7.

ΑΛΛΟ. Τὸ φῶς μετέχων [*αι. φωτὸς μετέχων*], οὐκ αὐτὸ κυρίως ἐστὶ φῶς· ἕτερον γάρ τι ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φαίνεται· εἰ τοίνυν μεθεκτὸς ὁ Υἱὸς τοῖς γενητοῖς, ὡς φῶς, ἕτερος ἂν εἴη παρὰ τὰ μετέχοντα αὐτοῦ καὶ φωτὸς δεόμενα· οὐκοῦν οὐ γενητὸς, οὐδ' ὡσπερ τὰ γενητὰ φωτίζεσθαι παρ' ἐτέρου ζητῶν· Θεὸς δὲ ἄρα λοιπὸν, καὶ φωτίζειν δυνάμενος. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐκπεφυκῶς νοηθήσεται, εἴπερ ἕνα προσκυνοῦμεν Θεόν, καὶ οὐχ ἑτέρῳ τινὶ παρὰ τὸν ὄντα λατρεύομεν.

ΑΛΛΟ. Τὴν τῶν ὄντων ἀκριβῶς ἐξετάζοντες φύσιν, Θεὸν ὁρῶμεν καὶ κτίσιν, καὶ ἕτερον ἐπὶ τοῦτοις οὐδέν· ὃ γὰρ ἂν ἐκπέση τοῦ εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν, τοῦτο πάντως ἐστὶ γενητόν· καὶ ὅπερ ἂν τὸν τοῦ πεποιηθῆσαι διαφεύγη λόγον, τοῦτο καὶ εἰσω πάντως ἐστὶ τῶν τῆς θεότητος ὄρων. Ὅτε τοίνυν ἄριστά πως θὰ τοιαῦτα διεσκεμμένα, λεγόντων ἡμῖν οἱ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἐξωθοῦντες τὸν Υἱόν· Πῶς ἂν δύναιτο φωτίζειν ὡς φῶς, ἴδιον ἐχούσης αὐτὸ τῆς θείας φύσεως, ἐτέρῳ δὲ παραχωρούσης οὐδέν; εἰ δὲ γενητὸς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, καὶ φῶς εἶναι δύναται, φθάσει δὴ πάντως ἐπὶ πάντα τὰ γενητὰ τοῦ πλεονεκτήματος ἢ χάρις, ἔσται δὲ πάντα φῶς κατὰ φύσιν. Τίς οὖν αὐτοῖς ἐτι χρεῖα τῆς τοῦ Υἱοῦ μετοχῆς, ἢ τί τὸ πλεον ἐντεῦθεν εὐρήσουσι, κατὰ φύσιν ἔχοντα καὶ αὐτὰ τὸ εἶναι φῶς, ὡσπερ οὖν ἀμέλει, καὶ Υἱὸς ἐν αὐτοῖς [*γρ. αὐτῶ*]; Ἀλλὰ χρῆζει τοῦ φωτίζοντος ἢ κτίσις, οἰκοθεν οὐκ ἔχουσα τοῦτο. Θεὸς ἄρα κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, καὶ διὰ τοῦτο φῶς, ὡς τὰ **Γ** φωτὸς δεόμενα φωτίζειν δυνάμενος.

ΑΛΛΟ. Φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, ἢ ἕτερός ἐστι παρὰ τὴν κτίσιν, δῆλον δὲ ὅτι κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον, ἢ ὁμοφυῆς αὐτῇ. Εἰ μὲν οὖν ὁμοφυῆς ἐστὶ καὶ ὁμοούσιος, μάτην, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν ἐπεφοίτησε λέγων· « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα· » ἔχει γὰρ ἢ κτίσις οἰκοθεν τὸ φῶς εἶναι καὶ αὐτὴ· φῶς δὲ φωτὸς ἀμέτοχον, ἵνα νοηται φῶς· εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁμοφυῆς, δεῖται δὲ φωτὸς ἢ κτίσις ἀκούσασα, « Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες, » ἀναγκαίως ἤδη τὸ εἶναι γενητὸς ὁ Υἱὸς διαφεύξεται, συνεξέλιχον αὐτῷ τῆς κτίσεως τὸ ἴδιον ἀγαθόν· οὐ γὰρ ἢ κτίσις ἔσται κατὰ φύσιν τὸ φῶς, φωτὸς δὲ μᾶλλον δεομένη καὶ μέτοχος.

Δ **ΑΛΛΟ.** Εἰ οὐδὲν αὐτοῦ μέτοχον, μετέχει δὲ ἢ κτίσις ὡς φωτὸς τοῦ Υἱοῦ· οὐκ ἄρα κτίσις αὐτὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἢ κτίσις τὸ φῶς, ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ φωτίζειν ἕτερον, ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ φωτίζεσθαι, ὡς ἐνέργεια καὶ πάθος, καὶ φωτίζει μὲν ὁ Υἱὸς, φωτίζεται δὲ ἢ κτίσις· οὐκ ἄρα τὸν Υἱὸς καὶ κτίσις, ἐπεὶ μὴδὲ τὸ ἀνεργοῦν τῷ ἐνεργουμένῳ.

Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

Ἀναγκαίως ἡμῖν ὁ σωφράτατος εὐαγγελιστὴς τὴν ἐν τοῖς προλαβοῦσι θεωρίαν ἐκπλατύνειν καὶ διὰ τῶν

προκειμένων ἐπαίγεται. Οὐ γὰρ δήπου τοῖς ἀκρωμέ-
 ναις ἀπογράψαι ἐνόμιζεν εἰς τὸ δύνασθαι νοεῖν ἀπλα-
 νῶς περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὅτιπερ ἔντως ἐστὶ τὸ
 φῶς τῶν ἀνθρώπων αὐτῶς, διὰ τοῦ φάναι μόνον·
 « Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων » ἦν γὰρ
 δὴ καὶ εἰκὸς, ἀναδειχθῆσεσθαι τινὰς ἀβασανίστους
 τῶν λεγομένων ἀκούοντας· καὶ δὴ καὶ πρῶτον, καὶ
 ἑτέρους διδάσκειν ἐπιχειρεῖν, ὅτι φῶς μὲν ἔντως
 ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πλὴν οὐ πᾶσι φωτὸς χορηγός·
 ἀλλ' οἷς ἂν αὐτὸς βούληται, τὸ τῆς συνέσεως ἐνίησι
 φῶς, δικιμάζων τὸν ὄψελοντα λαθεῖν, καὶ τῆς οὕτω
 λαμπρᾶς ἀξίον ὄντα δωρεᾶς· ἡ δὲ γε τῶν ἄλλων λο-
 γικῶν κτισμάτων φύσις, ἣ ἐξ οικειῶν ὡσπερ σπερ-
 μάτων, τὴν ἐπὶ τῷ δύνασθαι φρονεῖν ἐρανίζεται δύ-
 ναμιν, ἣ ἐντίθησιν αὐτῇ νοῦν καὶ σύνεσιν ὁ Θεὸς
 καὶ Πατὴρ, ὡς οὐκ ἐξισχύοντος τοῦτο δρᾶν τοῦ Υἱοῦ.
 ἵνα τοίνυν φαίνηται σαφῶς αὐτῶς ὁ Θεὸς Λόγος, ὃς
 ἦν ἐν Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ζωὴ, καὶ φῶς, οὐ τινῶν
 μὲν ἀνά μέρος, ἑτέρων δὲ οὐκέτι, ἀλλὰ κατὰ τινα
 μετουσίαν ἀρρήτων τρόπον, ὡς σοφία καὶ σύνεσις
 (ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς λογικοῖς τὸ καλούμενον φῶς), ἐαυ-
 τὸν ὅλοις τοῖς οὐσι καταμιγνύς, ἵνα λογικεύηται τὰ
 λογικὰ, καὶ φρόνησιν ἔχη τὰ φρονήσεως δεκτικὰ, οὐκ
 ἂν ἑτέρως εἶναι τοῦτο δυναθέντα ποτέ· ἀναγκαίως
 φησὶν, ὅτι καὶ « Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ
 σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαθεν. » Μόνον γὰρ οὐχὶ τοιοῦτόν τι
 τοῖς ἀκρωμένους ἐκ πολλῆς ἀκριβείας ἀναβοᾷ· Ἐφην,
 ὦ οὗτοι, καίτοι σφόδρα διδάσκων τὰ ἀληθῆ, τὴν ζωὴν
 εἶναι τῶν ἀνθρώπων τὸ φῶς, οὐχ ἵνα νοῆ τις ἐν γε
 τοῖς παροῦσι μάλιστα λόγοις, ἐξ ἑτέρου πολιτείας
 νομίζεσθαι γέρας τὸν παρ' αὐτοῦ φωτισμὸν, τοὺς
 ὅσοιπερ ἂν φαίνοντο δίκαιοι τε καὶ ἀγαθοί· ἀλλ'
 ἵνα μανθάνητε πάλιν, ὅτιπερ ὃν τρόπον ἐστὶν ἐν
 πᾶσι τοῖς γεγονόσιν ὁ Λόγος ζωὴ, ζωογονῶν δηλονότι
 τὰ ζωῆς δεκτικὰ· οὕτως ἐστὶν ἐν αὐτοῖς καὶ φῶς, τὰ
 συνέσεως τε καὶ φρονήσεως δεκτικὰ, τοῦτο δεικνύων
 ὅπερ εἰσὶ· πάντα γὰρ ἐν πᾶσι ἐστὶν ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ
 ἐν Πνεύματι. Σκοτίαν δὲ ὀνομάζει τὴν τοῦ φωτίζε-
 σθαι δεομένην φύσιν καθόλου, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν γενετήν.
 Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν ὀνόμασε τὸ φῶς, ἑτέραν οὖσαν
 ἐπιδεικνύων τὴν ἐπιδεᾶ καὶ ἀμέτοχον [ἴσ. μέτοχον]
 αὐτοῦ κτίσιν λογικὴν, εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει
 τοῦ σημαινομένου τὴν δύναμιν, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ,
 κατὰ γε τὸν ἡμέτερον νοῦν, καὶ τοῦτο ποιῶν, ἀλλ'
 ἐκεῖνο δὴ πάντως καθ' ἑαυτὸν ἐνοήσας, ὅτι τῶν γενε-
 τῶν ἡ φύσις, οὐδὲν ὅλως ἐξ αὐτῆς πηγάζουσα, σύμ-
 παν δὲ τὸ εἶναι καὶ τὸ εὔ εἶναι τοιῶσδε τυχὸν δε-
 χομένη παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, δικαίως ἀκούει· « Τί γὰρ
 ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; » Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις,
 καὶ αὐτὸ θεόδοτον ἔχει τὸ φῶς, οὐκ ἔχουσα δηλονότι
 λαμβάνει· τὸ δὲ φῶς οὐκ ἔχον ἐξ ἑαυτοῦ, πῶς οὐκ ἂν
 εἴη τὸ ἐναντίον; ἢ πῶς οὐκ ἂν λέγοιτο σκοτία; Πιθα-
 νὴ γάρ, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ἀναγκαιότατὴ λίαν ἀπό-
 δεῖξις, τοῦ τὴν μὲν κτίσιν εἶναι σκοτίαν, φῶς δὲ πάλιν
 τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸ φαίνειν ἐν τῇ σκοτίᾳ
 τὸ φῶς. Εἰ γὰρ δέχεται τῶν γενετῶν ἡ φύσις τὸν
 τοῦ Θεοῦ Λόγον κατὰ μετουσίαν, ὡς φῶς, ἢ ὡς ἐκ

A ditur. Non enim putabat auditoribus satis fore ad
 recte intelligendum Dei Verbum revera esse lucem
 hominum, si duntaxat diceret : « Et vita erat lux
 hominum. » Probabile enim erat futuros aliquos
 qui temere et inconsiderate ea quæ dicuntur cape-
 rent, aliosque docerent ac traderent lucem quidem
 revera esse Dei Verbum, at non omnibus lucis
 largitorem, sed quibus velit prudentiæ lucem im-
 mittere, eumque probare qui dignus sit tam illu-
 stri dono : cæterum aliarum creaturarum rationa-
 lium naturam aut ex propriis quodammodo
 seminibus prudentiæ vim accipere, aut intelligenti-
 am ei prudentiamque a Deo ac Patre immitti,
 quasi non possit istud præstare Filius. Ut ergo
 manifestum fieret, ipsum Deum Verbum in Deo ac
 Patre vitam esse atque lucem, non aliorum duntaxat,
 aliorum non item, sed ineffabili quodam
 communicationis modo, puta cum sit sapientia et
 prudentia (quod in rationis compotibus lucem ap-
 pellamus), seipsum universis rebus immiscere, ut
 rationalia rationem accipiant, et intelligentiam
 habeant quæ ejus sunt capacia, nec aliter istud
 possunt assequi, necessario infert, « et lucem in
 tenebris lucere, et tenebras eam non comprehen-
 disse. » Id enim propemodum auditoribus studiose
 inclamat : Dixi, o boni, veritatem cum primis edo-
 cens, vitam esse hominum lucem, non ut quis-
 quam ex his verbis existimet eos qui justi et probi
 esse videntur aliunde vitæ Christianæ donum acci-
 pere, nimirum illuminationem, sed ut discatis
 rursus, quod, quo modo est in omnibus rebus crea-
 tis Verbum vita, vivificans nempe ea quæ vitæ
 sunt capacia, ita quoque esse in iis lucem quæ
 intelligentiæ et prudentiæ sunt capacia, id quod
 sunt efficiens. Omnia enim est in omnibus Pater,
 per Filium, in Spiritu. Tenebras autem nominat
 naturam lucis indigam, hoc est omnem omnino
 creatam. Postquam enim ipsum lucem nuncupavit,
 aliam esse ostendens indigentem et ipsius partici-
 pitem creaturam rationalem, in contrarium venit
 vim et rationem ejus quod significatur, non abs-
 re, meo judicio, id faciens, sed quod apud se cogi-
 taret, rerum creaturarum naturam, cum nihil ex se
 prorsus proferat, sed omne suum esse, et rectum
 D consistendi modum habeat ab opifice, jure audire :
 « Quid enim habes quod non accepisti ? » Cum
 autem præter cætera ipsam quoque divinitus da-
 tam lucem habeat, eam utique cum non habeat,
 accipit : quod vero lucem ex seipso non habet,
 quomodo non erit contrarium? aut quomodo tenebræ
 non dicuntur? Probabile enim, imo neces-
 sarium argumentum est creaturam esse tenebras,
 Dei autem Verbum lucem, quod « lux in tenebris
 lucet. » Nam si rerum creaturarum natura Dei Ver-
 bum per participationem accipit, ut lucem, aut
 tanquam ex luce, ipsa quidem ut tenebræ nimirum
 accipit; lucet autem in ipsa velut in tenebris lux,

¹¹ I Cor. iv, 7.

id est Filius, quamvis tenebræ lucem utique nesciant. Hoc enim significat, opinor, illud: « Tenebræ eam non comprehenderunt. » Cuncta enim Dei Verbum illustrat quæ sunt illustrationis capacia, et in universum ea illuminat quæ naturam habent illuminationis capacem. Ignoratur autem a tenebris. Rationalis quippe natura quæ in terris est, homo nimirum, coluit quandoque creaturam præ Creatore. « Non comprehenderunt lucem: » non enim agnovverunt Creatorem fontem sapientiæ, intelligentiæ originem, prudentiæ radicem. Lucem tamen habent Dei misericordia, et intelligendi vim cum ipsis quodammodo natalibus sibi insitam simul afferunt. Hic rursus notandum, nulla ratione Filium Dei creatum aut factum intelligi posse, sed a nobis penitus dissitum, et supra creaturarum naturam constitutum, aliumque ab iis prorsus esse, et substantiæ ratione semotum, non secus nimirum ac lux eadem non est cum tenebris, sed contraria et diversitate naturæ plane distincta. Sed cum hac de re satis antea tractaverimus, addenda sunt nobis reliqua quæ sequuntur. ταυτὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐναντίον, καὶ ἀσυγκρίτως ταῖς διαφοραῖς εἰς ἀλλοτριότητα φυσικὴν χωριζόμενον. Ἀποχρώντως δὲ ἤδη τὸν περὶ τούτου διαλαβόντες προσθήσομεν.

1, 6, 7. Fuit homo misus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.

Multis antea de Deo Verbo diligenter expositis, quibus patet ipsum secundum naturam esse Dei ac Patris Filium, fidem dictis deinceps conciliat. Cum autem per Moysen dictum sit a Deo, « in ore duorum aut trium testium stare omne verbum¹⁷, » magnæ auctoritatis sibi testem beatum Baptistam prudenter adjungit. Non enim putabat, quantavis esset auctoritate præditus, ab iis qui in historiam nostri Salvatoris incidereut fidem ultra legem esse exigendam, et uni sibi credendum, res mente et intelligentia nostra superiores enarranti. Itaque testatur quidem ipse beatus evangelista quod « Verbum erat in principio, et Deus erat Verbum, et erat in principio apud Deum, » et quod « omnia per ipsum facta sunt, » et quod erat in creatis rebus, ut vita, et quod lux hominum erat vita, ut ex his omnibus ostendat Filium esse Deum secundum naturam. Ei vero astipulatur Baptista divinus, clamans: « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri¹⁸. » Hunc enim esse Deum verum nemo non utique fatebitur, cui dominationis dignitas secundum naturam insit, nec alteri inesse conspiciatur proprie ac vere, siquidem « nobis est unus Deus ac Pater, unus autem Dominus Jesus Christus, » ut Paulus scribit; « et licet sint qui dicantur dii per gratiam, et domini multi, sive in cælo, sive in terra, unus tamen est cum Deo Patre verus Filius¹⁹. » Igitur maximæ dignationis est per illud sanctorum testium, fides autem nulla non ex parte inculcata dictis debetur,

¹⁷ Deut. xix, 15. ¹⁸ Joan. i, 23; Isa. xl, 3. ¹⁹ I Cor. viii, 5, 6.

φωτὸς, αὐτὴ μὲν ὡς σκοτία δηλονότι λαμβάνει· φαίνεται δὲ ἐν αὐτῇ, καθάπερ ἐν σκοτίᾳ τὸ φῶς, ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ οὐκ οἶδεν πάντως ἡ σκοτία τὸ φῶς· τούτο γὰρ εἶμαι, σημαίνει τὸ, « Ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. » Ἄκασι μὲν γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐλλάμπει τοῖς ἐλλάμψεως δεκτικοῖς, καὶ φωτίζει καθόλου τὰ φύσιν ἔχοντα τοῦ φωτίζεσθαι δεκτικὴν· ἀγνοεῖται δὲ ὑπὸ τῆς σκοτίας· ἡ γὰρ ἐπὶ γῆς τυγχάνουσα λογικὴ φύσις, τοῦτ' ἴσθιν, ὁ ἄνθρωπος, ἐλάτρουσέ ποτε τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. « Οὐ κατέλαβε τὸ φῶς· » οὐ γὰρ ἔγνω τὸν Δημιουργόν, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τῆς συνέσεως τὴν ἀρχὴν, τὴν τῆς φρονήσεως ῥίζαν. Ἔχει δ' οὖν ὁμῶς ἐκ φιλάνθρωπιᾶς τὸ φῶς, καὶ συγκαταβεβημένην ὥσπερ ἐπάγεται τὴν τοῦ φρονεῖν δύναμιν ταῖς εἰς τὸ εἶναι παρόδοις συντρέχουσαν τὰ γενητά. Σημειωτέον δὲ πάλιν ἐν τούτοις, ὅτι λόγος οὐδεὶς ἐπιτρέφει γενητὸν εἶναι νοεῖν, ἢ παποιημένον ὑπάρχειν οἰεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπιστηκότα πάντη τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν τῶν κτισμάτων ἀναβαίνοντα φύσιν, ἑτερόν τε παντελῶς, ἢ ὅπερ εἰσὶν αὐτὰ, καὶ πολὺ διεστηκότα κατὰ τὴν τῆς οὐσίας ποιότητα· ὥσπερ οὖν ἀμέλει τὸ φῶς πρὸς τὴν σκοτίαν εἶσθιν οὐ χωριζόμενον. λόγον ἐν τοῖς προσεξετασμένοις, τὰ λοιπὰ τῶν ἐφεξῆς

Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Πολλὰ προσεξηγησάμενος περὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ δι' ὧν ἀναφαίνοντο κατὰ φύσιν ὑπάρχων Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἀκριθέστατα διεπιπῶν τὴν ἐκ τῶν ἀκρωμένων πίστιν τοῖς εἰρημίνοις ἐκπραγματεῦσθαι· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ Μωσέως παρὰ Θεοῦ, « Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθῆσεται πᾶν ῥῆμα· » συνάγει φρονίμως ἐφ' αὐτῷ τὸν Μακάριον Βαπτιστὴν, καὶ ἀξιολογώτατον ὄντως συνεισφέρει τὸν μάρτυρα. Οὐ γὰρ ἦτο δειν, εἰ καὶ λίαν ὑπάρχει σεμνός, τὴν ὑπὲρ νόμον ἀπαιτῆσαι πίστιν τοῖς ἐντευξομένοις τῇ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν συγγραφῇ, καὶ μόνῃ πιστεῦειν αὐτῷ τὰ ὑπὲρ νοῦν, καὶ φρόνησιν ἐξηγουμένῳ τὴν καθ' ἡμᾶς. Οὐκοῦν μαρτυρεῖ μὲν αὐτὸς ὁ μακάριος εὐαγγελιστής, διτιπερ « Ἦν ὁ Λόγος ἐν ἀρχῇ, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, » καὶ ὅτι « πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, » καὶ ἦν ἐν τοῖς γενομένοις, ὡς ζωὴ, καὶ ὅτι τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων ἦν ἡ ζωὴ, ἵνα διὰ τούτων ἀπάντων Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἀποδείξῃ τὸν Υἱόν. Ἐπιμαρτυρεῖ δὲ αὐτῷ καὶ θεοπέσιος Βαπτιστής· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » βῶν, « εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Εἶναι γὰρ δὴ πάντως ἐρεῖ τις Θεὸν ἀληθινόν, τὸν ᾧ κατὰ φύσιν ἐνυπάρχοι τὸ τῆς κυριότητος ἀξίωμα, καὶ οὐκ ἂν ἐτέρῳ φαίνοντο προσὸν κυρίως τε καὶ ἀληθῶς, ἐπιπερ, « Εἰς μὲν ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, εἰς δὲ Κύριος Ἰησοῦς, Χριστὸς, » κατὰ τὴν Παύλου φωνήν· « καὶ εἰ θεοὶ κατὰ χάριν καὶ κύριοι καλοῦνται πολλοὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' εἰς μετὰ τοῦ Πατρὸς Θεὸς ἀληθινὸς ὁ Υἱός, » Οὐκοῦν, ἀξιολογώτατη

μὲν τῶν ἁγίων μαρτύρων ἡ ξυνωρίς, πίστις δὲ λοιπὸν οὐδαμῶθεν κατηγορουμένη τοῖς λεγομένοις ὀφείλεται, καὶ τὸ ἐκ νόμου λαβοῦσα πλήρωμα, καὶ τῆ τῶν προσώπων περιφανεῖα βεβαιουμένη. Τὸ μὲν οὖν περὶ ἑαυτοῦ τι φάναι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν, καὶ τῶν ἰδίων ἐγκωμίων ἐράψασθαι, φορτικὸν ἦν ὄντως, καὶ ἄλλως ἀπαίθευτον· ἡ γὰρ ἂν ἤκουσε δικαίως, « Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. » Διὰ τοι τοῦτο τοῖς εἰδόσιν αὐτὸν τὰ καθ' ἑαυτὸν νοεῖν ἐπιτρέπει, ἐπὶ δὲ τὸν ὁμῶνυμον ἐρχεται, καλῶς γε σφόδρα τοῦτο ποιῶν, καὶ ἀπεστάλθαι φησὶν αὐτὸν παρὰ Θεοῦ. Ἔδει γὰρ οὐκ αὐτόμολον, οὐδὲ αὐτοκλήτῃ σπουδῇ πρὸς τὴν ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰόντα μαρτυρίαν δεικνύειν τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν, ἀλλὰ τοῖς ἄνωθεν διατεταγμένοις ὑπαίκοντα, καὶ τοῖς θεοῖς τοῦ Πατρὸς ὑπηρετοῦντα θελήμασι. Διὰ τοῦτο φησὶν·

« Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. » Ἐπιτηρητέον δὲ ὅπως ἀσφαλῆ τε καὶ πρέποντα τὸν περὶ ἐκάστου λόγον ἐποίησατο, καὶ τῆ τῶν σημαιομένων φύσει ἐπέπληλλον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ ἐστὶν ἀκολουθῶς εἰσφέρεται πανταχῇ τὴν ἀδιότητα σημαίνον αὐτοῦ, καὶ τὸ πάσης ἀρχῆς τῆς ἐν χρόνῳ πρεσβύτερον, καὶ τὸ πεποιῆσθαι νομίζειν αὐτὸν ἀναίρου. Τὸ γὰρ ὅτι αἰ πῶς ἂν νοοῖτο καὶ γενητόν; Ἐπὶ δὲ τοῦ μακαρίου Βαπτιστοῦ, πρεπόντως φησὶν· « Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, » ὡς ἐπ' ἀνθρώπου γενητὴν ἔχοντος τὴν φύσιν. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ λίαν ἠσφαλισμένως ἐν τούτοις ὁ εὐαγγελιστὴς οὐκ ἀπλῶς ὅτι « γέγονεν » εἰπεῖν, ἀλλὰ διὰ τοῦ προσθεῖναι καὶ « ἄνθρωπος, » ἀβουλοτάτην τινῶν ἀνατρέπειν ὑπόνοιαν. Ἦδη γὰρ τις παρὰ πολλοῖς περιηρέχθη λόγος, οὐκ ἄνθρωπον ὄντως ὑπάρχειν φύσει τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν διαθρυλλῶν, ἀλλ' ἓνα τῶν ὄντων ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἁγίων ἀγγέλων, ἀνθρωπίνῳ χρησάμενον σώματι, καὶ πρὸς τὸ κηρύττειν ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ. Ἐξεύρηται δὲ πάλιν αὐτοῖς τῆς ὑπονοίας τῆς ἐπὶ τούτῳ πρόφασις, τὸ εἰρηθεῖν παρὰ Θεοῦ· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθέν σου. » Ἀποσφάλλονται δὲ τῆς ἀληθείας οἱ τῆδε δοξάζοντες, οὐ νοοῦντες, ὅτι τὸ ἄγγελος ὄνομα λειτουργίας μάλλόν ἐστιν, ἢ ὑπερ οὐσίας σημαντικόν, ὡσπερ οὖν ἀμέλει, καὶ ἐν τοῖς κατὰ τὸν μακάριον Ἰωὴ ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ τρέχουσιν ἄγγελοι τὰ πολυπλοκα κηρύττοντες πάθη, καὶ ταῖς ἀνηκέστοις ἐκείναις διακονούμενοι συμφοραῖς. Ὅριζοι δὲ τι τοιοῦτον ἐπὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφώτατος Παῦλος ἐπιστέλλων ὧδε· « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; » Οὐκοῦν ἄγγελος ὁ μακάριος Βαπτιστὴς Ἰωάννης διὰ τῆς τοῦ Δεσπότη κατανόμασται φωνῆς, οὐκ αὐτὸς κατὰ φύσιν ἄγγελος ὢν, ἀλλ' ὡς εἰς τὸ ἀγγέλλειν ἀπεσταλμένος, καὶ, « Τὴν ὁδὸν Κυρίου ἐτοιμάσατε, » βοᾷν. Χρησίμως δὲ λίαν καὶ παρὰ Θεοῦ τὸν ἄγγελον ἀπεστάλθαι διόσχυριστο,

A quæ cum plenitudine legis, tum personarum **61** claritate confirmatur. De se autem loqui beatum evangelistam, suasque laudes attingere, grave sane fuisset, ac cæteroquin imperitum. Alioqui jure audisset : « Tu de teipso testificaris, testimonium tuum non est verum⁵⁵. » Idcirco iis quibus notus erat, seipsum permittit agnoscendum, et homonymia utitur, nec abs re, et missum esse ait ipsum a Deo. Decebat enim ostendere sanctum Baptistam non per se, nec sua sponte ad testimonium de Salvatore nostro ferendum accessisse, sed supernis mandatis obtemperasse, ac divinis Patris nutibus morem gessisse. Quocirca inquit : « Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. » Observandum autem est, quo pacto certa, idonea et rerum naturæ accommodata oratione utatur. Etenim illud, « erat, » de Deo Verbo consentaneè dicitur, æternitatem ejus, et antiquitatem omni principio temporis priorem ubique significans, et opinionem quod creatus sit, ex animo prorsus evellens. Quod enim semper est, quomodo creatum erit? De beato vero Baptista convenienter ait, « Fuit homo missus a Deo, » utpote de homine creata natura prædito. Mihi autem videtur hic evangelista caute admodum dicere, non simpliciter « Fuit, » sed addito, « homo, » temerariam quorundam sententiam evertere. Jam enim in vulgus multi sparserant, vere hominem non esse sanctum Baptistam, sed unum e sanctis angelis cœli incolis, humano quidem corpore utentem, et missum a Deo ad prædicandum. Cujus rei causam hanc commenti sunt quod a Deo dictum sit : « Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te⁵⁶. » Sed aberrant a vero qui in hac sunt sententia, dum non advertunt nomen illud, angelus, officii nomen esse potius quam substantiæ, quemadmodum nempe ad Job alius post alium angeli accurrunt, multiples ei ærumnas annuntiantes, et insanabilem illarum calamitatum ministerio deputati⁵⁷. Tale quid nobis de sanctis angelis ipse quoque sapientissimus Paulus scribit in hunc modum : « Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi, **62** propter eos qui hæreditatem capiunt salutis⁵⁸? » Igitur beatus Baptista Joannes Domini voce angelus nuncupatus est, cum non esset angelus natura, sed missus ad nuntiandum et clamandum : « Parate viam Domini⁵⁹. » Cæterum utiliter admodum a Deo missum esse nuntium confirmavit, ostendens firmissimum ejus esse testimonium. Nec enim is qui ad prædicandum a Deo missus erat, aliud quiddam protulerit, quam quod a mittente jussus erat. Itaque verax est testis, qui sit a Deo edoctus. Hoc enim significare arbitror illud, « missus a Deo. » Nam et Paulus sapientissimus, dum ait⁶⁰ se missum per Jesum Christum,

⁵⁵ Joan. viii, 13. ⁵⁶ Malach. iii, 1. ⁵⁷ Job i, 14 s. 19. ⁵⁸ Hebr. i, 14. ⁵⁹ Isa. xl, 3; Matth. iii, 3. ⁶⁰ Galat. i, 1.

mysterli vim non ab alio didicisse confirmat, sed ²⁸ per revelationem ejus a quo missus est, missioni revelationem conjungens, et hanc illa subindicans. Igitur quod missus est a Deo, sequitur a Deo edoctum esse. Cæterum veritatis cultores a mendacio longe alienos esse nemo dubitat. « Erat autem nomen homini, » inquit, « Joannes. » Innotescere debet is qui missus erat, significatione quoque nominis, fidem et auctoritatem maximam dictis afferentis. Angelus enim Gabriel, is nimirum qui astat ante Deum, ut ipse ait ²⁹, cum Zachariæ filium ex Elisabeth suscipiendum annuntiaret, addidit : « Et Joannes erit nomen ejus ³⁰. » Constat autem apud omnes, ita nuncupatum esse ab angelo, divina voluntate ac jussu. At qui tanto honore est ornatus a Deo, quomodo non omni laude et commendatione major est? Quocirca utiliter ac necessario mentio nominis facta est. Jam vero cum addiderit evangelista, missum esse in testimonium a Deo sanctum Baptistam, « ut omnes crederent per ipsum ³¹, » illud rursum dicemus, si nos adversarii his verbis urgeant : Quidam omnes ei qui divinitus missus erat crediderunt? aut quomodo gravatus est nonnullos ad credendum adducere, qui ad id superno decreto fuerat assumptus? Non æquum est, o quicumque vos estis, ullam in hoc Joanni culpam ascribere, sed incredulorum perversos ac præfractos mores decet incusare. Etenim quod ad præconis scopum et supernæ missionis rationem **63** attinet, nemini doctrina defuit, vel fides; sed cum varia sint auditorum ingenia, et unusquisque potestatem habeat suæ voluntatis, a recta ratione quidam aberrarunt, fide repudiata. Idcirco propheticum illud de iis usurpandum est : « Qui audit audiat, et qui est inobediens non obediat ³¹. »

πρὸς τοῦτο διὰ τῆς ἀνωθεν ψήφου προκεχειρισμένος; Οὐ ἐν τούτοις κατηγορεῖν, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀπειθούντων δυσειροπίας καταδοῦν. Ὅσον μὲν γὰρ εἰς τὸν τοῦ προκηρύττοντος σκοπὸν, καὶ τὸν τῆς ἀποστολῆς τῆς ἀνωθεν τρόπον, οὐδεὶς ἂν ἠδύρεθη τῆς διδασκαλίας ἀμέτοχος, οὐδ' ἂν ἐνέμεινε ἀπειθής. Ἐπειδὴ δὲ διάφορος ἐν τοῖς ἀκρωμένοις ἡ γνώμη, καὶ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἕκαστος ἔχει τὴν ἐξουσίαν, ἀπεσφάλησάν τινες τοῦ συμφέροντος, οὐ παραδεξάμενοι τὴν πίστιν. Διὸ αὐτοῖς ῥητέον δηλονότι κατὰ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον : « Ὁ ἀκούων ἀκουέτω, καὶ ὁ ἀπειθῶν ἀπειθετω. »

I, 7. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine.

Emphasim habet illud, « Hic, » et virtutem atque personæ claritatem significat. Is enim, « qui a Deo missus est, » inquit, qui universam Judæam cum sanctitate vitæ tum pietatis incredibili splendore in admirationem sui rapuit, qui sanctorum prophetarum oraculis prænuntiatus fuit, apud Isaiam quidem : « Vox clamantis in deserto ³² ; » apud beatum vero Davidem : « Lucerna Christo præparata ³³ » nuncupatus : « Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. » Et lucem quidem hic Deum Verbum nominat, unumque esse ostendit, et ipsammet lucem proprie existere, post quam alia nulla est natura, illu-

Α βεβαιωτάτην αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἀποδεικνύων. Οὐδὲ γὰρ ἂν ὁ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸ κηρύττειν ἀπεσταλμένος, ἕτερόν τι παρεφθέγγετο διδάσκων, ὃ μὴ πάντως ἦν κατὰ βούλησιν τοῦ τὴν ἀποστολὴν ἐπιθέντος αὐτῷ. Οὐκοῦν ἀληθῆς ὁ μάρτυς θεοδίδακτος ὢν· τοῦτο γὰρ οἶμαι σημαίνειν τὸ « ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ. » ἐπεὶ καὶ Παῦλος ἡμῖν ὁ σοφώτατος ἀπεστάλθαι λέγων διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν οὐ παρ' ἑτέρου τιδὸς ἐκμαθεῖν, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως τοῦ πεπομφότος διεβεβαιώσατο, συνημμένως ἡμῖν, ὥσπερ καὶ ἀδιαστάτως, ἐν τῷ ἀπεστάλθαι λέγειν, τὴν ἀποκάλυψιν ὑπεμφαίνων. Οὐκοῦν ἐν τῷ ἀπεστάλθαι παρὰ Θεοῦ, τὸ θεοδίδακτον εἶναι πάντως ἀκολουθεῖ. Τὸ δὲ ἀφευθεῖν ὅτι λαν ἐσπούδασαι τοῖς τῆς ἀληθείας λειτουργοῖς, οὐκ ἀμφίλογον. « Ἦν δὲ καὶ ὄνομα τῷ ἀνθρώπῳ, » φησὶν, « Ἰωάννης. » Ἔδει γνωρίζεσθαι τὸν ἀπεσταλμένον, καὶ τῆ τοῦ ὀνόματος σημασίᾳ, πολλὴν, ὡς οἶμαι, τῷ λόγῳ τὴν ἀξιοπιστίαν εἰσφέροντος· ἄγγελος γὰρ, Γαβριὴλ δὲ οὗτος ὁ παρεστηκὸς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καθὰ φησὶν αὐτῷ, ὅτι τῷ Ζαχαρίᾳ τὴν γέννησιν αὐτοῦ τὴν ἐκ τῆς Ἐλισάβετ ἐγγελλίζετο, πρὸς οἷς εὐρίσκειται λέγων, καὶ τοῦτο προστέθεικεν, ὅτι « Καὶ Ἰωάννης ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ. » Ἀλλοῦ δὲ δήπου, καὶ πᾶσιν ὁμολογούμενον, ὡς ἄρα κατὰ τὴν θεῖαν βούλησιν τε καὶ πρόσταξιν, οὕτω παρὰ τοῦ ἀγγέλου κατωνομάζετο. Ἐἶτα πῶς οὐκ ἂν νοηθεῖται λοιπὸν παντὸς ἐπαίνου κρείττων ἅμα καὶ ἀξιολογώτερος ὁ τοσαύτῃ παρὰ Θεοῦ κατεστεμμένος τιμῇ; διὸ δὴ καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος μνήμη χρησίμως τε, καὶ ἀναγκαίως παραλαμβάνεται.

C Ἐπειδὴ δὲ προστέθεικεν ὁ εὐαγγελιστὴς εἰς μαρτυρίαν ἀπεστάλθαι παρὰ Θεοῦ τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν, « ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ, » πάλιν ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὅταν ἡμῖν οἱ δι' ἐναντίας ἀντιπίπτωσι λέγοντες, Διατί μὴ πάντες τῷ θεῷ ἀπεσταλμένῳ πεπιστεύκασι; πῶς δὲ ἠτύνησεν εἰς τὸ πείσαι τινὰς ὁ οὗτος Ἰωάννου βῆρυμίας, ὃ οὗτοι, δίκαιον ἡμᾶς περὶ τοῦ φωτός. Ὅπως ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Ἐμφασιν ἀρετῆς, καὶ τῆς τοῦ προσώπου περιφανείας ὠδίνει τὸ, « οὗτος. » « Ὁ γὰρ ἐκ Θεοῦ, » φησὶν, « ἀπεσταλμένος, » ὃ πᾶσαν εἰκότως καταπλήξας τὴν Ἰουδαίαν, τῆ τε τοῦ βίου σεμνότητι, καὶ ταῖς εἰς ἄσκησιν ὑπερβολαῖς, ὃ διὰ φωνῆς ἁγίων προκηρυττόμενος προφητῶν· καὶ παρὰ μὲν τῷ Ἠσαΐᾳ· « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· » παρὰ δὲ τῷ μακαρίῳ Δαβίδ· « Λύχνος Χριστῷ προητοιμασμένος » ὀνομασθεῖς· Ὁὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· καὶ φῶς μὲν ἐν τούτῳ τὸν Θεὸν Λόγον ἀποκαλεῖ, ἵνα δὲ ὄντα δεῖκνύει, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτο κυρίως ὑπάρχοντα φῶς, μεθ' ὃ κατὰ φύσιν ἕτερον οὐδὲν, τὴν τοῦ δύνασθαι φωτίζειν ἐνέργειαν

²⁸ Gal. 1, 12. ²⁹ Luc. 1, 11, 21. ³⁰ ibid. 13. ³¹ Joan. 1, 7. ³² Ezech. III, 27. ³³ Isz. XL, 3. ³⁴ Psal. CXXXI, 17.

ἔχον, καὶ φωτὸς οὐ δεηθέν. Οὐκοῦν ἔκφυλός τε, καὶ Ἰν' οὕτως εἰπωμεν, ἑτεροφυῆς ὡς πρὸς τὴν κτίσιν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἴπερ ὄντως τε καὶ ἀληθῶς αὐτὸς μὲν ἐστὶ κυρίως τὸ φῶς, φωτὸς δὲ ἡ κτίσις μέτοχος. Ὁ δὲ τοῖς πεποιημένοις ἀσύντακτος ἤδη, καὶ ἑτεροφυῆς διὰ τοῦτο νοούμενος, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν εἰσω τῶν τῆς θεότητος ὄρων, καὶ τῆς τοῦ τεκόντος εὐφύλας ἀνάπλευς;

Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Τὰς ἐν τῇ ἐρήμῳ διατριβὰς τῶν ἐν πόλεσιν ἐνδιατημάτων προτιμήσας ὁ Βαπτιστής, καὶ ξένην ἐν ἀσκήσει τὴν καρτερίαν ἐπιδειξάμενος, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς ἐν ἀνθρώποις δικαιοσύνης τὸ ἀκρότατον ἀναδραμῶν, καὶ μάλιστα δικαίως ἀπεθανομάζετο, καὶ δὴ καὶ ὑπελιθίτο παρά τισιν αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός. Καὶ γοῦν οἱ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἡγούμενοι ταγματῶν διὰ τῶν προσόντων αὐτῷ κατὰ ἀρετὴν πλεονεκτιμάτων εἰς τοιαύτην ἐνεργήσαντες ὑπόνοιαν, ἀποστέλλουσι τινὰς πρὸς αὐτὸν ἀναπυθέσθαι προστάξαντες, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός. Οὐκ ἀγνοήσας ταῦτα ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς τὰ παρὰ πολλοὺς διαθευρλλημένα περὶ αὐτοῦ, τίθεισιν ἀναγκαιῶς τὸ, « Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, » ἵνα καὶ πλάνην ἀπορριζώσῃ τὴν ἐπὶ τούτῳ, καὶ πάλιν ἀξιοπιστίαν ἐπισωρεύσῃ τινὰ τῷ πρὸς μαρτυρίαν ἀπεσταλμένῳ παρὰ Θεοῦ. Πῶς γὰρ οὐ λίαν ὑπερφερῆς, πῶς δὲ οὐχὶ κατὰ πάντα τρόπον ἀξιοθαύμαστος, ὁ μεγάλην οὕτω κατηφιτισμένους ἀρετῆν, καὶ διαπρεπῆς εἰς δικαιοσύνην, ὡς αὐτὸν ἀπομιμήσασθαι τὸν Χριστὸν, διάτε τὸ ἐξαίρετον τῆς εὐλαθείας κάλλος, αὐτὸς δὴ λοιπὸν ὑπάρχειν ὑπονοεῖσθαι τὸ φῶς; Οὐκ ἦν οὖν, φησὶν, ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' εἰς μαρτυρίαν τὴν περὶ τοῦ φωτός ἀπεσταλμένος. Τὸ φῶς δὲ λέγων, μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης, ἐν αὐτῷ δεικνύει σαφῶς· ἔχει γὰρ οὕτω κατὰ ἀλήθειαν. Ὅτι μὲν γὰρ φῶς ἂν καλοῖτο δικαίως, καὶ ὁ μακάριος Βαπτιστής, ἡ καὶ ἕκαστος τῶν ἁγίων, οὐκ ἀρνησάμεθα, διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῖς παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον, « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Εἰρηται δὲ πάλιν περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ, « Ἦτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. » Καὶ, « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων· ὑμεῖς δὲ ἠβελήσατε πρὸς ὧραν ἀγαλλιασθῆναι ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. » Ἄλλ' εἰ καὶ φῶς οἱ ἅγιοι, καὶ λύχνος ὁ Βαπτιστής, τὴν ἐπ' αὐτοῖς οὐκ ἀγνοήσομεν χάριν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ φωτός χορηγίαν. Οὐτε γὰρ ἴδιον ἐν τῷ λύχνῳ τὸ φῶς, οὐτε μὴν ἐν τοῖς ἁγίοις ὁ φωτισμός, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἐλλάμψαι φαῖδροι, καὶ διαφανεῖς ἀνεδείκνυντο, καὶ φωστῆρές εἰσιν ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. Καὶ τίς ἡ ζωὴ, ἧς τὸν λόγον ἐπέχοντες ἐχρημάτιζον φῶς, ἡ πάντως αὐτὸς ὁ Μονογενῆς, ὁ λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ; » Οὐκοῦν, ἐν μὲν ὄντως ἐστὶ τὸ κατὰ ἀλήθειαν φῶς, φωτίζον, οὐ φωτιζόμενον· τῆ δὲ τοῦ ἐνός μετοχῆ, τῶν εἰσι λέγεται φῶς, κατὰ μίμησιν τὴν ὡς πρὸς ἐκεῖνο νοηθήσεται.

minandi vi præditam, et minime lucis indigentem. Itaque Dei Verbum alienum est, atque, ut ita dicamus, alterius generis a creatura, siquidem reapse, et vere, ac proprie lux est, creatura autem lucis particeps. Qui autem in ordine creaturarum non est, atque idcirco diversi generis esse censetur ab illis, quomodo increatus non erit? imo vero quomodo rationes omnes deitatis in se non habebit, et Patri non erit consubstantialis?

1, 8. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

Cum, relictis urbibus, in solitudinem Baptista se recepisset, et inauditae pietatis laboribus se exerceret, atque humanæ justitiæ summum fastigium attigisset, admirationi merito cunctis erat, adeoque ut nonnulli Christum putarent ipsum esse. Quocirca Judæorum principes ob singulares ejus virtutes in eam adducti sententiam, mittunt ad eum cum mandatis certos homines, qui rogarent utrum Christus esset. Cum ergo beatus evangelista varios de illo rumores sparsos non ignoraret, necessario subjungit, « Non erat ille lux, » ut errorem evelleret, simulque ostenderet quantæ sit auctoritatis is qui a Deo in testimonium missus erat. Qui enim fieri potest ut ille non præcellat, et omni admiratione dignus videatur, qui tanta virtute præditos justitiæque sit conspicuus, ut ipsum Christum imitetur, et ob eximiam pietatis pulchritudinem ipsa demum lux esse putetur? Non erat igitur ille lux, inquit, sed ad testimonium de lumine perhibendum missus. Cum autem τὸ φῶς ait, articulo addito, unam lucem esse clare ostendit, quod sane verum est. Etenim beatum Baptistam, aut sanctum quemlibet, lucem quoque merito vocari non inficias ibimus, cum de ipsis a Salvatore nostro dictum sit: « Vos estis lux mundi »²⁴. Et de Joanne Baptista, « Paravi lucernam Christo meo »²⁵. Item, « Ille erat lucerna ardens et lucens: vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus »²⁶. Verumtamen quamvis lux sancti et lucerna Baptista dicantur, non ignoramus tamen eos gratiam ac donum luminis accepisse. Neque enim lux propria est lucernæ, neque sanctis illuminatio, sed veritatis illuminatione splendentes, et conspicui facti sunt, et luminaria sunt in mundo vitæ sermonem retinentes. Vita autem cujus in se dicuntur habere sermonem, quænam alia esse potest, quam Unigenitus certe ipse, qui de se ait, « Ego sum vita »²⁷? Igitur una quidem est reapse vera lux, illuminans, non illuminata: unius autem participatione quidquid lux dicitur, lux per imitationem illius esse censebitur.

φῶς, φωτίζον, οὐ φωτιζόμενον· τῆ δὲ τοῦ ἐνός μετοχῆ, τῶν εἰσι λέγεται φῶς, κατὰ μίμησιν τὴν ὡς πρὸς ἐκεῖνο νοηθήσεται.

²⁴ Matth. v, 14. ²⁵ Psal. cxxxii, 17. ²⁶ Joan. v, 35. ²⁷ Joan. xiv, 6.

CAP. VIII.

A

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Quod solus Dei Filius sit vera lux, creatura non item, cum sit lucis participans, ut ipse creatis.

1, 9. *Erat lux vera.*

Divinus evangelista hic utiliter retrahit quod antea dictum est. Clare distinguit veram lucem, hoc est Unigenitum, ab iis quæ non sunt istiusmodi, nimirum creaturis. Distinguit aperte id quod est natura ab eo quod per gratiam : quod participatur **65** ab eo quod participat : quod seipsum indigentibus largitur, ab iis quibus largitio fit. Quod si lux vera est Filius, nulla ergo præter ipsum est vera lux : neque habent ex se creaturæ ut possint esse et vocari lux, sed nec ex sua natura fructum luminis unquam ediderint : sed quemadmodum sunt ex nihilo, sic cum non sint lux, esse incipiunt accepto veri splendore luminis, et participatione divinæ naturæ ad ejus imitationem illustrata, simulque lux dicuntur et sunt. Et Dei quidem Verbum substantialiter lux est, non participatione per gratiam, neque adventitiam illam in se habens dignitatem aut ascitiam, ut gratiam, sed naturæ immutabilis fructum immutabilem, et inconcussum bonum ex Patre ad substantiæ Patris hæredem pertinens. Creatura vero neququam eo modo lux erit : ut non habens accipit, illuminatur ut tenebræ, ascitam habet gratiam, ex humanitate largientis, dignitatem. Igitur illud quidem est lux vera, hæc vero non item. Tantum ergo discriminis et intervalli cum sit inter creaturam ac Dei Filium, quantum natura inter se distant, quis non eos delirare jure existimet, ac prorsus insanire, quicumque creatum ipsum dicunt, et in creaturarum ordine universi parentem et auctorem constituunt, non animadvertentes, ut reor, quo prorupturum sit impietatis audax illud facinus, dum et quid dicant, et de quibus affirmant nesciunt ³⁷. Quod enim diligentius veritatem dictorum nostrorum inquirentibus, manifestum futurum sit nullatenus Unigenitum, hoc est lucem veram, creatum aut factum, aut in universum ejusdem naturæ cum creatura existere, quivis nullo negotio videre undique poterit, sed ex sequentibus argumentis non minus, quæ ad ampliorem rerum propositarum explicationem collegimus.

Rationes, sive rationum collectio, ex quibus discere licet solum Filium lucem esse veram, creaturam non item, neque idcirco ejusdem cum ipso naturæ.

Si Filius quia splendor gloriæ Dei ac Patris existit, idcirco vera lux est, non erit ejusdem naturæ cum creatura, ne creatura quoque splendor esse censetur gloriæ ac Patris, id esse potis per naturam quod est Filius.

66 ALIUD. Si omnis creatura vera lux esse potest, quam ob causam istud de solo Filio dicitur? Ne-

³⁷ 1 Tim. 1, 7.

Ἵτι μόνος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ φῶς ἐστὶν ἀληθινόν, ἡ δὲ κτίσις οὐκ ἐστὶν, φωτὸς οὐσα μέτοχος, ὡς γεννητή.

Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν.

Ἐπεξεργάζεται πάλιν χρησίμως ἐδ εἰρημένον ἔθεπέσιος εὐαγγελιστῆς. Ἀποδιορίζει σαφῶς τὸ κατὰ ἀλήθειαν φῶς, τοῦτ' ἐστὶν, τὸν Μονογενῆ τῶν μὴ οὐτως ἐχόντων, τοῦτ' ἐστὶν, τῶν γεννητῶν· ἀποδιόσθησιν ἐναργῶς τὸ φύσει τῶν κατὰ χάριν, τῶν ἐν μεθέξει τὸ μεταχόμενον, τῶν ἐν χορηγίᾳ τὸ τοῖς δεομένοις ἐαυτὸν χορηγούν. Καὶ εἰ φῶς ἐστὶν ἀληθινόν ὁ Υἱὸς, οὐδὲν ἄρα παρ' αὐτὸν κατ' ἀλήθειαν φῶς, οὐδὲ σκότης ἐχει δυνάμει τὸ εἶναι καὶ καλεῖσθαι φῶς· ἀλλ' οὐδὲ φύσεως τῆς ἰδίας ἐκβάσκει καρπὸν τῆς γεννητῆς τὸν δηλούμενον, ὡς περ δὲ ἐξ οὐκ ἔντων ἐστὶν, οὕτως ἐκ τοῦ μὴ εἶναι φῶς. ἐπὶ τὸ εἶναι φῶς ἀναθήσεται, τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ δεξάμενα τὴν αὐγὴν, καὶ τῇ μεθέξει τῆς θείας καταλαμπρυνόμενα φύσεως, πρὸς τὴν ἐκείνην μίμησιν. χρηματιεῖτε ἡμᾶς, καὶ ἐστὶν φῶς. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Θεοῦ λόγος οὐσιωδῶς ἐστὶ φῶς, οὐ μεθέξει τῇ κατὰ χάριν τοῦτο ὑπάρχων, οὐδὲ συμβεβηκὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' οὐδὲ ἐπέισακτον, ὡς χάριν, ἀλλὰ φύσεως ἀπαραιοῦ καρπὸν ἀρεπτον, καὶ ἀναλλοίωτον ἀγαθόν, ἐκ Πατρὸς διήκων εἰς τὸν τῆς οὐσίας αὐτοῦ κληρονόμον. Ἦ δὲ κτίσις οὐκ οὕτω φορέσει τὸ εἶναι φῶς· ὡς οὐκ ἔχουσα λαμβάνει, ὡς σκοτία φωτίζεται, ἐπίκτητον ἐχει τὴν χάριν, ἐκ φιλανθρωπίας τῆς τοῦ δίδοντος, τὸ ἀξίωμα. Οὐκοῦν ὁ μὲν φῶς ἀληθινόν, ἡ δὲ οὐκ ἐστὶν. Τοσαύτης τοιγαροῦν μεταξὺ κειμένης διαφορᾶς, καὶ οὕτως μακροῦ διατειχίζοντος λόγου τῆς φύσεως τῶν Υἱῶν τοῦ Θεοῦ, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως, πῶς οὐκ ἂν τις καὶ μάλα εἰκότως ὑπολάβοι παραληρεῖν, μᾶλλον δὲ πάσης ἐξω γενέσθαι φρονὸς ἀγαθῆς τοῦς, ὅσοι περ ἂν γεννητὸν εἶναι λέγωσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς πεπονημένοις συντάττωσιν τὸν ἀπάντων γενεσιουργόν, οὐχ ὀρῶντες, ὡς γέ μοι φαίνεται, πρὸς ἔσσην αὐτοῖς ἀσέβειαν ἀποκινδυνύσει τὸ ἐόλημα. μὴ νοοῦσι μῆτε ἀ λέγουσι, μῆτε περὶ τίνων διαθεσθαῖονται. Ὅτι γὰρ τοῖς ἀκριβέτερον βρασιάνειν εἰσθῶσι τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις ἀλήθειαν, οὐδαμόθεν ἡμῖν ὁ Μονογενῆς, τοῦτ' ἐστὶν, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, γεννητὸς, ἡ πεποιημένος, ἡ καὶ ὅλως τῇ κτίσει συμφορῆς ὑπάρχων κατὰ τι γὰρ ἀποδειχθήσεται, πανταχόθεν μὲν ἂν τις κατῆδοι, καὶ μάλα βραδίως, οὐχ ἥκιστα δὲ διὰ τῶν ἐφεξῆς ὑποτεταγμένων ἐννοιῶν, διὰ τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις θεωρίαν συνειλεγμένων.

Ἐννοιαὶ ἦτοι συλλογισμοί, δι' ἧν ἔξεστι μισεῖν, ὅτι μόνος ὁ Υἱὸς φῶς ἐστὶν ἀληθινόν, ἡ δὲ κτίσις οὐκ ἐστὶν, διόπερ οὐδὲ ὁμοφυῆς αὐτῷ.

Εἰ ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, φῶς ἀληθινόν διὰ τοῦτο ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν τῇ κτίσει ὁμοφυῆς, ἵνα μὴ καὶ ἡ κτίσις ἀπαύγασμα νοῆται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἔχουσα δυνάμει τὸ εἶναι τοῦτο κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς.

Ἄλλο. Εἰ πᾶσα ἡ κτίσις ἀληθινόν εἶναι δύναται φῶς, διὰ ποῶν αἰτίας ἐπὶ μόνου τίθεται τοῦτο

τοῦ Υἱοῦ; Ἄρῃν γὰρ δῆπου κατὰ γε τὴν τῆς Ἰσθῆ- A
τος λόγον, καὶ τοῖς πεποιημένοις ἐπισημίζεσθαι τὸ
ἀληθινὸν εἶναι φῶς. Ἄλλ' οὐδενὶ μὲν ἀρμόζει τῶν
γεννητῶν, κατηγορεῖται δὲ μόνος τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ.
Κυρίως ἄρα καὶ ἀληθῶς κείσεται μὲν ἐπ' αὐτοῦ,
ἐπὶ δὲ τῶν ποιημάτων οὐκέτι. Πῶς οὖν ἐτι κτίσει
συμφυῆς, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τῶν ὑπὲρ τὴν κτίσιν, ὡς
ὑπὲρ αὐτὴν ὑπάρχων μετὰ Πατρός;

ΑΛΛΟ. Εἰ φωτὶ τῷ κατὰ ἀλήθειαν οὐ ταυτὸν ἐστὶ
τὸ μὴ κατὰ ἀλήθειαν φῶς· ἔχει γὰρ τι τὸ ἕτερον ἢ
ἐκατέρου δὴλωσις· φῶς δὲ ἀληθινὸν ὁ Υἱὸς κατωνό-
μασται, καὶ τοῦτό ἐστι κατὰ φύσιν· οὐκ ἄρα ἡ κτί-
σις ἀληθινὸν ἐστὶ φῶς. Οὐκοῦν οὐδὲ ἀλλήλοις ὁμο-
φοῦ ἢ οὕτως ἐξηλλαγμένα.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος ὁ Μονογενῆς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ
ἀληθινόν, ἔχει δὲ καὶ ἡ κτίσις τὸ εἶναι φῶς ἀληθινόν, B
διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτὸς « φωτίζει πάντα ἄνθρωπον
ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον; » Ἐχούσης γὰρ ὀκλοθῆν
τοῦτο καὶ τῆς γεννητῆς οὐσίας, περιττὸν ἦν ἐτι
φωτίζεσθαι δι' Υἱοῦ· ἀλλὰ μὴ φωτίζει μὲν αὐτὸς,
μέτοχοι δὲ αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς· οὐκ ἄρα ταυτὸν εἰς
οὐσίας ποιότητα Υἱὸς, καὶ κτίσις· ὥσπερ οὖν οὐδὲ
τῷ μετέχοντι τὸ μετεχόμενον.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνω πρόσσεσι κατὰ φύσιν τῷ
Υἱῷ τὸ ὑπάρχειν φῶς ἀληθινόν, ἔχει δὲ αὐτὸ καὶ ἡ
κτίσις, περιττὸς, ὡς οἶμαι, φανεῖται πρὸς τινὰς λέ-
γων ὁ Ψαλμῶδς· « Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτί-
σθητε » τὸ γὰρ ὅλως κατ' ἀλήθειαν φῶς, οὐκ ἂν γέ-
νοιτο μετέξει τῆ πρὸς ἕτερόν τινα φῶς, ἀλλ' οὐδὲ
ἐλλάμψει τῆ παρ' ἑτέρου φαιδρυνθήσεται, τελείαν δὲ C
μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἰδίας φύσεως τὴν καθαρότητα χρη-
γηθήσεται. Ἄλλ' ὁρῶμεν ὅτι φωτὸς ἐπιτελεῖ ὁ ἄνθρω-
πος, κτιστῆς ὑπάρχων φύσεως· καὶ ἀληθεύει βοῶν ὁ
Ψαλμῶδς, ὡς πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, « Ὅτι σὺ
φωτιεῖς λύχνον μου, Κύριε· ὁ Θεός μου, φωτιεῖς τὸ
σκότος μου. » Οὐκ ἄρα φῶς κατὰ ἀλήθειαν ἡμεῖς,
μέτοχοι δὲ μᾶλλον τοῦ φωτίζοντος Λόγου, καὶ ἀλλό-
τριοι κατὰ φύσιν τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, ὅπερ ἐστὶν
ὁ Υἱός.

ΑΛΛΟ ἐκ τοῦ αὐτοῦ. Εἰ λύχνος ὁ ἀνθρώπινος
κατωνόμασται νοῦς, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμῶδῃ· ἄδόκονον,
« Ὅτι σὺ φωτιεῖς λύχνον μου, Κύριε, » πῶς ἐσόμεθα
κατὰ ἀλήθειαν φῶς; Ἐπίσταντος γὰρ καὶ δοτὸν τῷ
λύχνῳ τὸ φῶς. Καὶ εἰ τὸ σκότος τὸ ἐν ἡμῖν φωτίζει
μόνος ὁ Μονογενῆς, πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς κατὰ D
ἀλήθειαν φῶς, ἡμεῖς δὲ οὐκέτι; Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές,
πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ὁμοφυῆς τῆ κτίσει, τοσοῦτον αὐ-
τῆς ὑπερκείμενος;

ΑΛΛΟ. Εἰ προσεῖναι δύναται τῆ κτίσει ἢ εἶναι
φῶς ἀληθινόν, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τῷ Υἱῷ, ἐστὶ
δηλονότι φῶς ἀληθινόν ὁ ἄνθρωπος, μέρος ὑπάρχων
αὐτῆς. Τισιν οὖν ἄρα διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ
Θεός καὶ Πατήρ ἐπηγγέλλετο, λέγων· « Καὶ ἀνα-
τελεῖ ὑμῖν τοῖς φοθευμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος
δικαιοσύνης. » Τί γὰρ ἂν ὄλως ἡλίου τοῦ καταυγά-
ζοντος τὸ κατ' ἀλήθειαν ἐδεῖθη φῶς; Ἄλλὰ μὴν ὡς

A cesse enim est aequali prorsus ratione de creaturis
dici, eas esse veram lucem. Atqui nulli creatæ rei
convenit, sed de sola Filii substantia dicitur. Pro-
prie ergo ac vere de ipso dicitur, de creaturis
non item. Quomodo igitur ejusdem erit naturæ
cum creatura, ac non potius creaturæ una cum
Patre superabit?

ALIUD. Si vera lux eadem non est atque lux
non vera (diversa enim est quodammodo utriusque
significatio), lux autem vera nuncupatus est Filius,
et istiusmodi est secundum naturam; creatura
utique vera lux non erit. Igitur neque ejusdem
naturæ inter se ea quæ tantopere dissident.

ALIUD. Si non solus Unigenitus vera lux est,
sed creatura vera quoque lux esse potest: quam
ob causam ipse « illuminat omnem hominem ve-
nientem in mundum? » Nam si a se id haberet
quoque creata substantia, superfluum esset ipsam
illuminari per Filium. At illuminat quidem ipse,
nos autem omnes ejus participes sumus: non
ergo idem sunt quoad substantiam Filius et crea-
tura, sicuti neque id quod participat idem est cum
eo quod participatur.

ALIUD. Si non inest natura soli Filio ut sit
vera lux, sed id ipsum in creaturam quoque cadit,
inanis, ut reor, erit Psalmista dicens: « Accedite
ad eum, et illuminamini »²⁹. Quod enim vera lux
est, nunquam sane alterius participatione lux erit,
neque alterius splendore collustrabitur, sed per-
fectum ex se potius et natura sua splendorem ha-
biturum est. Atqui videmus hominem lucis indige-
re, cum naturæ sit creatæ. Et verum est quod
canit Psalmista, tanquam ad Dei Verbum: « Quo-
niam tu illuminas lucernam meam, Domine: Deus
meus, illumina tenebras meas »³⁰. Non ergo vera
lux nos sumus, sed illuminantis Verbi potius par-
ticipes, et diversi natura a vera luce, Filio nimi-
rum.

ALIUD ex eodem. Si mens hominis lucerna nun-
cupata est juxta illud Psalmistæ: « Quoniam tu
illuminas lucernam meam, Domine: » quomodo
vera lux erimus? Adventitia enim et aliunde ac-
cepta lucernæ lux est. **67** Quod si tenebras no-
stras illuminat solus Unigenitus, quomodo non
solus ipse vera lux erit, nos autem nequaquam?
Quod si verum est, quomodo ejusdem naturæ deum
erit cum creatura, qui tanto intervallo eam superat?

ALIUD. Si creatura vera lux esse potest non
secus ac Filius, erit nempe lux vera homo, cum
sit pars illius. Quibusnam ergo per sanctos pro-
phetas promittebat Deus ac Pater dicens: « Et orie-
tur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ »³¹?
Quid enim, quaeso, veræ luci illustrante sole opus
fuit? Atqui Deus ac Pater solem se daturum pro-
mittebat nobis qui ejus indigebamus, eoque acco-

²⁹ Psal. xxxiii, 6. ³⁰ Psal. xvi, 29. ³¹ Malach. iv, 2.

pio illuminati sumus. Alius igitur a nobis et a A creatura est quoad naturalem identitatem Unigenitus, cum sit lux vera, et natura sua illuminet ea quæ lucis indigent.

ALIUD. Si Filius solus non est lux vera, sed in creaturam idipsum cadit, in nobis etiam erit. Quænam ergo ratio sanctos Patres induxit ut ad Deum clamarent : « Emitte lucem tuam et veritatem tuam⁴¹ ? » Quid vero utilitatis sibi fore putabant, dum eas voces identidem repeterent? Nam si norant indigere lucis hominem, et aliunde id ei accedere oportere : quomodo vere dicet aliquis, ipsum esse quoque veram lucem? Quod si nihil ei opus erat illuminante Verbo, cur frustra vocabant ipsum a quo nihil juvari poterant? At dici non potest sanctorum mentem deceptam fuisse, et præterea ipse Deus et Pater hominibus tanquam lucis indigis mittit Filium. Allus igitur secundum naturam est Unigenitus a creatura, ut qui ea quæ lucis indigent illuminat.

ALIUD. Si creaturam lucis indigere videmus, eam autem Unigenitus illuminat, non seipsam ad lucem agit creatura : non ergo est lux vera, sicuti Filius.

ALIUD. Si naturalis et vera lux non obtenebratur, vera autem lux est Unigenitus, et similiter vera lux est creatura, quamobrem de Filio quidem Scriptura dicit : « Tenebræ eam non comprehenderant ; » de nobis autem Paulus scribit : « In quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium⁴² ; » et rursus Salvator ipse : « Donec lucem habetis, ambulate in luce, ut non vos tenebræ⁴³ comprehendant⁴⁴ ? » Cunctis enim patet quod, nisi quidam nostrum tenebris involuti essent, nihil tale Salvator dixisset. Quomodo ergo natura idem sunt Unigenitus et creatura, immutabilis cum mutabili, impatibilis cum tenebris obsita, et quæ lucem amittere potest, ascititiam videlicet lucem habens, non natura sibi ipsam?

ALIUD. Si Unigenitus lux vera solus non est, sed habet id quoque creatura, utpote ejusdem cum ipso naturæ, quo pacto nos tanquam ad Deum ac Patrem clamamus : « In lumine tuo videbimus lumen⁴⁵ ? » Si enim sumus lux vera, quomodo illuminabimur in alio? Sin autem ut alieno lumine indigentes, hæc dicimus, patebit utique nos vere lucem non esse. Igitur neque ejusdem cum Verbo naturæ, quod nos tanto per naturam intervallo superat.

ALIUD explicatius. Dominus noster Jesus Christus in Evangelio reperitur dicens : « Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem. Erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui

ἐν χερσὶ καθέστηκόσιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐπηγγέλετο θύσειν αὐτὸν, καὶ λαβόντες πεφωτισμένα. Ἐτερος ἄρα πρὸς τε ἡμᾶς, καὶ τὴν κτίσιν, ὅσον εἰς ταυτότητα φυσικὴν, ὁ Μονογενὴς, φῶς ὑπάρχων ἀληθινὸν, καὶ φωτίζειν πεφυκὸς τὰ φωτὸς δεόμενα.

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος ὁ Υἱὸς φῶς ἐστὶν ἀληθινὸν, ἔχει δὲ αὐτὸ καὶ ἡ κτίσις. Ἔσται δηλονότι καὶ ἐν ἡμῖν. Ποῶς οὖν ἄρα τοὺς ἁγίους ἀνέπεισε λόγος πρὸς Θεὸν ἀναβοᾶν· « Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀληθειάν σου ; » Τί δὲ ἡμᾶς ἐντεῦθεν ὠφελήσειν οἰόμενοι τὰς τοιαύτας πολλάκις ἠφίεσαν, εἰπέ μοι, φωνάζ· Εἰ μὲν γὰρ ἦδυσαν ἐν χερσὶ φωτὸς ὑπάρχειν τὸν ἀνθρώπον, καὶ τῆς παρ' ἐτέρου προσθήκης ἐπιδεῖ, πῶς ἐρεῖ τις ἀληθεύων, ὅτι φῶς ὑπάρχει καὶ αὐτὸς ἀληθινόν; εἰ δὲ οὐκ ἔδειτο τοῦ φωτίζοντος Λόγου, τί μάτην ἐκάλουον τὸν οὐδὲν ὠφελῆσαι δυνάμενον; Ἄλλ' οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι τῆς ἀληθείας ἀπεσφάλλετο τῶν ἁγίων ὁ νοῦς, καὶ αὐτὸς δὲ πάλιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὡς φωτὸς δεομένοις πέμπει τὸν Υἱόν. Ἐτερος ἄρα πρὸς φύσιν, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Μονογενὴς, ὡς φωτίζων τὰ φωτὸς δεόμενα.

ΑΛΛΟ. Εἰ φωτὸς ὁρῶμεν τὴν κτίσιν ἐπιδεῖ, φωτίζει δὲ αὐτὸν [ἡρ. αὐτὴν] ὁ Μονογενὴς, οὐχ ἑαυτὴν ἡ κτίσις ἄγει πρὸς τὸ φῶς· οὐκοῦν οὐδὲ φῶς ἀληθινὸν ὥσπερ ὁ Υἱός.

ΑΛΛΟ. Εἰ τὸ φύσει καὶ κατὰ ἀληθειαν φῶς οὐ σκοτίζεται, φῶς δὲ ἀληθινὸν ὁ Μονογενὴς, καὶ φῶς ὁμοίως ἀληθινὸν ἡ κτίσις, ὅτου δὴ χάριν ἐπὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ τίθησιν ἡ Γραφή, τό· « Ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαθεν· » ἐφ' ἡμῖν δὲ ὁ Παῦλος· « Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων· » καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτί, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ ; » Πρόδηλον γὰρ δήπου πᾶσιν ἐστίν, ὡς εἰ μὴ τινὰς ὑπὸ τῆς σκοτίας ἐνεχώρει καταλαμβάνεσθαι τῶν καθ' ἡμᾶς, οὐδὲν ἔφη τι τοιοῦτον ὁ Σωτὴρ. Πῶς οὖν ἐτι ταυτὸν εἰς φύσιν ὁ Μονογενὴς καὶ ἡ κτίσις, ὁ ἀναλλοίωτος τῇ ἀλλοιουμένῃ, παθεῖν οὐδὲν τῶν ἀδικούντων ἀνεχόμενος τῇ σκοτιζομένῃ καὶ ἀποκτήσασθαι δυναμένη τὸν φωτισμὸν, ὡς ἐν προσθήκῃς μέρει προσόντα δηλονότι, καὶ οὐχὶ κατὰ φύσιν ἐβρίζωμένην ἐν αὐτῇ ;

ΑΛΛΟ. Εἰ μὴ μόνος ὁ Μονογενὴς τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινόν, ἔχει δὲ καὶ αὐτὸ ἡ κτίσις, ὡς ὁμοφυῆς αὐτῷ, κατὰ τῆνα τρόπον ἀναβοῶμεν ἡμεῖς, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα· « Ἐν τῷ φωτί σου ὤφθμεθα φῶς ; » Εἰ γὰρ φῶς ἐσμεν ἀληθινόν, πῶς ἐν ἐτέρῳ φωτισθόμεθα ; Εἰ δὲ ὡς χρίζοντες ἐπεισάκτου φωτὸς, τὰ τοιαῦτά φαμεν, οὐκ ὄντες δηλονότι κατὰ ἀληθειαν φῶς ἀλωσόμεθα. Οὐκοῦν οὐδὲ ὁμοφυεῖς τῷ τοσοῦτον κατὰ φύσιν ὑπὲρ ἡμᾶς ὑπάρχοντι Λόγῳ.

ΑΛΛΟ διηγηματικῶς. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εὐρίσκαται λέγων· « Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ κτίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι· μᾶλλον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς. Ἦν γὰρ αὐτῶν πονηρὰ τὰ ἔργα. Πᾶς γὰρ

⁴¹ Psal. xlii, 3. ⁴² II Cor. iv, 4. ⁴³ Joan. xii, 35. ⁴⁴ Psal. xxii, 10.

ὁ τὰ φάλλα πράσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. Ἰ 'Αλλ' εἶπερ ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὁ Μονογενῆς, φῶς δὲ ὁμοίως ἀληθινὸν εἶναι δύναται καὶ ἡ κτίσις· πῶς ὁ μὲν ἔρχεται φωτιῶν αὐτῆν, ἡ δὲ ἡγάπα τὸ σκότος; Πῶς δὲ ὅλως οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, εἶπερ ἐστὶν αὕτη τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν; Τὰ μὲν γὰρ φύσει προσόντα τισὶν ἐβρίξωμένην ἔχει τὴν φύσιν· τὰ δὲ αἰρετὰ κατὰ θέλησιν, οὗ τοιαύτην ἔχει τὴν στάσιν, ὡς φέρε εἰπεῖν· οὐκ ἐκ βουλήσεως τῆς ἰδίας τὸ ἀνθρώπος εἶναι λογικὸς κεκτήσεται τις· ἔχει γὰρ αὐτὸ παρὰ τῆς φύσεως· ἔξει δ' οὖν ὅμως κατὰ θέλησιν τὴν ἑαυτοῦ, τὸ εἶναι πονηρὸς, ἢ ἀγαθὸς, ἀγαπήσει τε ὁμοίως ἐπ' ἐξουσίας τὸ δίκαιον, ἢ τὸ ἐναντίον. Εἶπερ οὖν ἐστὶν ἡ κτίσις κατὰ φύσιν τὸ φῶς· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ἀληθινόν· πῶς οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἢ πῶς ἀγαπᾷ τὸ σκότος, ὡς οὐκ ἔχουσα δηλονότι κατὰ φύσιν τὸ εἶναι φῶς ἀληθινόν; προαιρετικὴν δὲ μᾶλλον ποιούμενη τὴν ἐπὶ τὸ ἄμεινον, ἢ τὰ χειρῶν ῥοπήν; Ἡ τοίνυν ἀποτολμάτωσαν οἱ δι' ἐναντίας μὴ φυσικῶς ἐνυπάρχειν τῷ Υἱῷ τὰ ὑπὲρ τὴν κτίσιν πλεονεκτήματα λέγειν, ἵνα γυμνότερον δυσφημοῦντες ἐλέγχωνται, καὶ παρὰ πάντων ἀκούσῃσιν, ἢ Ἐξολοθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ ὄθλια, γλώσσαν μεγαλοβρόχημον, ἢ εἶπερ ὁμολογοῦσι σαφῶς οὐσιωδῶς ἐνυπάρχειν αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ, μὴ συναπέτρεψαν αὐτῷ πρὸς ἐνόητα τὴν κατὰ φύσιν, ἀποδέδεικται.

Ἄλλο. Εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινόν, ἀλλὰ καὶ ἡ κτίσις, καθάπερ αὐτὸς, διὰ ποῖαν αἰτίαν ἢ Ἐγὼ εἰμι, ἢ φησὶ, ἢ τὸ φῶς τοῦ κόσμου; ἢ ἢ πῶς ἀνεξέσθητα τοῦ καλλίστου πλεονεκτημάτων ἀπογυμνοῦντες τὴν φύσιν, εἶπερ ὅλως ἐνδέχεται καὶ ἡμᾶς ἀληθινὸν εἶναι φῶς, ὡς ἐχούσης αὐτὸ καὶ τῆς γεννητῆς οὐσίας; Εἰ δὲ ἀληθεύει λέγων ὁ Μονογενῆς, ἢ Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἢ σχέσει δηλονότι τῇ πρὸς αὐτὸν ἢ κτίσις, καὶ οὐκ ἑτέρως ἐστὶ φῶς. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ὁμοφυῆς αὐτῷ.

Ἄλλο. Εἰ μὴ ὁ μόνος κατὰ ἀλήθειαν φῶς ἐστὶν ὁ Υἱός, κείται δὲ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς γεννητοῖς· τί ποτε ἄρα ἐροῦμεν, ὅταν ἡμῖν ὁ σοφώτατος ἐπιστέλλῃ Πέτρος· ἢ Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασιλείων ἰεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγελήητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς; Ποῖον γὰρ ὅλως ἐν ἡμῖν ἐστὶ σκότος, ἢ ἐν ποίῳ γεγονάμεν σκότῳ, καὶ αὐτοὶ κατὰ ἀλήθειαν ὄντες φῶς; κατὰ τίνα δὲ τρόπον ἀνακεκλήμεθα πρὸς τὸ φῶς, οἱ μὴ ὄντες ἐν σκότῳ; Ἄλλ' οὐ ψεύδεται τῆς ἀληθείας ὁ κήρυξ ὁ θαρσήσας εἰπεῖν· ἢ Εἰ [vulg. πελ] δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; ἢ Καὶ κεκλήμεθα ἢ πρὸς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, ἢ ὡς ἀπὸ σκότους ἄρα, καὶ οὐκ ἑτέρως· εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, οὐκ ἄρα ἡ κτίσις κατὰ ἀλήθειαν φῶς, ἀλλὰ ὁ μόνος μὲν κυρίως τε, καὶ ἀληθῶς ὁ Υἱός, κατὰ μέθεξιν δὲ τὴν πρὸς ἐκείνον τὰ γενητὰ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὁμοφυῆς.

Ἄλλα μετὰ παραθέσεως ῥητῶν, ἐξ ἀπλουστέρων ἠννοῶν εἰς ὁμολογίαν συνάγοντα τοὺς ἐντεθειμένους, ὅτι μόνος ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς

A male agit, odit lucem, et non venit ad lucem⁶⁷. At si lux vera est Unigenitus, et lux vera similiter esse potest creatura: quomodo ille quidem venit illuminaturus eam, hæc autem tenebras dilexit? Aut quomodo si lux vera est ad lucem non venit? Nam quæ natura nonnullis insunt, naturam radicis infixam habent; quæ autem a voluntate profisciscuntur, non tam firma ac stabilia sunt. Exempli gratia: nemo habet a voluntate ut sit homo rationis compos; id enim habet a natura: habet tamen a voluntate quod sit pravus aut probus et in ejus potestate est amplecti justum, aut contra. Si ergo creatura lux est secundum suam naturam, id est vera, quomodo ad lucem non venit, aut quomodo tenebras diligit, quasi natura lux vera esse nequeat, sed arbitrio suo ac voluntate nodo in melius, modo in pejus feratur? Aut igitur adversarii supernaturalis dotes in Filio naturaliter existere audacter negent, ut cognita illorum blasphemiam ab omnibus audiant: « Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam⁶⁸ » 69: aut si fatentur supernaturalia bona ei substantialiter inesse, ne conjungant ei naturali unitate creaturam, quæ istiusmodi non est, ut antea demonstravimus.

τὴν οὐκ ὁδῶς ἔχουσαν κτίσιν, ὡς ἀρτίως ἡμῖν⁶⁸

C ALIUD. Si non solum Dei Verbum vera lux est, sed creatura præterea sicut ipsum: quam ob causam ait: « Ego sum lux mundi⁶⁷? » aut quomodo præclarissima dote spoliari sinemus creaturam, si fieri potest ut simus vera lux, utpote cum eam habeat quoque creata substantia? Quod si vere loquitur Unigenitus, cum ait: « Ego sum lux mundi, » relatione igitur ad ipsum creatura, nec aliò modo erit lux. Quod si ita est, non est ejusdem cum ipso naturæ.

D ALIUD. Si non solus secundum veritatem lux est Filius, sed hæc etiam rebus creatis convenit, quid respondebimus Petro scribenti: « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum⁶⁸? » Quæ enim in nobis, quæso, sunt tenebræ, aut quibus in tenebris fuimus, cum ipsi quoque lux simus secundum naturam? Quoniam autem modo revocati sumus ad lucem, qui non sumus in tenebris? At non fallitur præco veritatis, qui dicere ausus est: « An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christus⁶⁹? » Et vocati sumus « ad lumen ejus admirabile, » a tenebris utique, non contra. Quod si verum est, non est itaque creatura vera lux, sed solus proprie ac vere Filius, per participationem autem cum illo res creatæ. Ideoque nec ejusdem naturæ cum ipso.

Alia, cum simplicioribus argumentis, quibus probatur solum Dei Filium esse veram lucem, rerum autem creaturarum naturam a seipso ab eo lumine

⁶⁷ Joan. iii, 19, 20. ⁶⁸ Psal. xi, 4. ⁶⁹ Joan. viii, 12. ⁶⁸ I Petr. ii, 9. ⁶⁹ II Cor. xiii, 3.

collustrari, cum substantialiter lux esse nequeat, A sicut ille.

Psalmista : « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine ²⁰. » At qualis, obsecro, est vultus ille Dei ac Patris, cujus super nos signatum est lumen? Num Dei Filius unigenitus, illa per omnia similis imago, et qui proinde ait : « Qui vidit me, vidit et Patrem ²¹? » Signatus enim est in nobis qui conformes nos sibi reddidit, et per suum Spiritum illuminationem impressit veluti divinam **70** imaginem credentibus in ipsum ut et ipsi nuncupentur ad ejus similitudinem dii, Deique filii. Sed si creata res sit vera illa lux, quomodo signata est in nobis? Lux quippe in tenebris lucet, ut scribit Joannes. Lux enim in luce quomodo conspicua fuerit?

ALIUD. Psalmista : « Lux orta est justo, » inquit ²². Si lucem habenti, et illius non indigo, supervacua est. Sin autem ut non habenti lux oritur, lux ergo solus est Unigenitus, lucis autem creatura est particeps, atque idcirco alterius naturæ.

ALIUD. Psalmista canit : « Non enim in gladio suo possederunt terram, et brachium eorum non salvavit eos, sed dextera tua, et brachium tuum, et illuminatio vultus tui ²³. » Illuminationem Dei ac Patris hic rursus nominat revelationem quæ a Filio est per Spiritum, et singularum rerum quasi manuductionem, a quo uno servati sunt Israelitæ et Ægyptiorum tyrannide liberati. Si ergo non solus Unigenitus est lux vera, sed dignitas eadem **C** est in creaturis, quidam proprio lumine servati sunt Israelitæ, sed accepto alieno nec necessario lumine? Atqui manifestum est Unigenitum ut lucis indigentibus illuxisse : Igitur ipse unus est lux vera, eam autem ab ipso creatura consequitur per gratiam. Quod si ita est, quomodo ejusdem erit cum ipso naturæ?

ALIUD. Psalmista : « Beatus, » inquit, « populus qui scit jubilationem : Domine, in lumine vultus tui ambulabunt ²⁴. » Quidni potius ipsi in suo lumine ambulabunt? aut cur, quæso, aliunde accepta illuminatione sibi vix salutem conciliant, si reapse vera sunt ipsi lux, non secus ac ille Dei ac Patris vultus, hoc est Filius? Atqui nemini dubium est Verbum creaturæ illuminationem largiri, ut indigenti, hanc autem accepto eo quod non habet, salvari. Quomodo ergo idem erunt quoad substantiam Unigenitus, et quæ per ipsum facta sunt?

ALIUD. Psalmista : « Exortum est in tenebris lumen rectis, » inquit ²⁵. Quomodo enim, quæso te, erit rectus in tenebris, cum sit etiam ipse lux vera, quandoquidem id habet quoque rerum creaturarum natura non secus ac Unigenitus? Quod si

²⁰ Psal. iv, 7. ²¹ Joan. xiv, 9. ²² Psal. xcvi, 1. ²³ Psal. cxi, 4.

ἔστι τὸ ἀληθινόν, ἢ δὲ τῶν γεννητῶν φύσις, ἐκ χορηγίας τῆς παρ' αὐτοῦ φωτίζεται, τὸ εἶναι φῶς οὐσιωδῶς οὐκ ἔχουσα, καθάπερ ἐκεῖνος.

Ὁ Ψαλμῶδός : « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Καὶ ποῖον ἄρα ἔστι τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐ τὸ φῶς ἐφ' ἡμᾶς σεσημειώται : Ἡ πάντως ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, ἡ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ διὰ τοῦτο λέγων, « Ὁ ἠωρακῶς ἐμὲ, ἠώρακε τὸν Πατέρα ; » Ἐνεσημάνθη δὲ ἡμῖν, συμμόρφους ἡμᾶς ἀποδείξας ἑαυτῆς, καὶ τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἰδίου φωτισμὸν ἐγγαράξας ὡς θεῖαν εἰκόνα τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ χρηματίζωιν ἤδη κατ' αὐτόν θεοὶ τε καὶ Θεοῦ υἱοί· ἀλλ' εἶπερ ἦν τι τῶν γεννητῶν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, πῶς ἡμῖν ἐνεσημάνθη ; Τὸ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, κατὰ τὴν τοῦ Πνευματοσόφου φωνήν. Φῶς γὰρ ἐν φωτὶ πῶς ἂν γένοιτο καταφανές ;

ἌΛΛΟ. Ὁ Ψαλμῶδός : « Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ, » φησὶν· εἰ μὲν ἔχοντι καὶ μὴ δεομένῳ, περιττόν. Εἰ δὲ ὡς οὐκ ἔχοντι τὸ φῶς ἀνατέλλει, φῶς ἄρα μόνος ὁ Μονογενὴς, φωτὸς δὲ ἡ κτίσις μέτοχος, καὶ διὰ τοῦτο ἀλλοφυής.

ἌΛΛΟ. Ὁ Ψαλμῶδός φησὶν· « Οὐ γὰρ ἐν τῇ βομφαίᾳ αὐτῶν ἐκληρονόμησαν γῆν, καὶ ὁ βραχίων αὐτῶν οὐκ ἔσωσεν αὐτούς, ἀλλ' ἡ δεξιὰ σου, καὶ ὁ βραχίων σου, καὶ ὁ φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου. » Φωτισμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὀνομάζει πάλιν ἐν τούτοις, τὴν ἐξ Υἱοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀποκάλυψιν, καὶ τὴν εἰς ἕκαστα τῶν ὄντων χειραγωγίαν, ἧ δὴ καὶ μόνον διέσωσε τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἀπήλλαξεν· εἶπερ οὖν οὐ μόνος ἔστιν ὁ Μονογενὴς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐνυπάρχει δὲ καὶ τοῖς γεννητοῖς τὸ ἴσον ἀξίωμα, τί μὴ τῷ οἰκείῳ διεσώζοντο φωτὶ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος, προσθήκαις δὲ ὡπερ, ἀλλοτρίου καὶ οὐκ αναγκαίου φωτὸς ἐφοδιαζόμενοι φαίνονται ; Ἄλλ' ἔστι δῆλον, ὡς δεομένοις φωτὸς ἐπέλαμψεν ὁ Μονογενὴς· οὐκοῦν αὐτὸς μὲν καὶ μόνος τὸ φῶς ἐστὶ τὸ ἀληθινόν, δανείζεται δὲ παρ' αὐτοῦ τὴν χάριν ἡ κτίσις. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἂν εἴη λοιπὸν καὶ ὁμοφυής αὐτῷ ;

ἌΛΛΟ. Ὁ Ψαλμῶδός : « Μακάριος, » φησὶν, « ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν· Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται. » Διατί μὴ μᾶλλον ἐν τῷ ἰδίῳ καὶ αὐτῷ βαδιῶνται φωτὶ ; τί δὲ, εἰπέ μοι, τὸν παρ' ἑτέρου συλλέγοντες φωτισμὸν, μόλις ἑαυτοῖς κατορθοῦσι τὴν σωτηρίαν, εἶπερ ὄντως εἰσὶ καὶ αὐτοὶ κατὰ ἀλήθειαν φῶς, ὡπερ οὖν ἀμέλει, καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Υἱός ; ἀλλ' ἐστίν, οἶμαι, παντὶ τῷ καταφανές, ὅτι χορηγεῖ μὲν ὁ Λόγος ὡς δεομένη τῇ κτίσει τὸν φωτισμὸν, ἢ δὲ ὅπερ οὐκ ἔχει λαβοῦσα σώζεται. Πῶς οὖν ἐτι ταυτὸν εἰς οὐσίαν ὁ Μονογενὴς, καὶ τί δὲ αὐτοῦ γεγονότα ;

ἌΛΛΟ. Ὁ Ψαλμῶδός : « Ἐξανέτειλαν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσι, » φησὶν. Πῶς γὰρ ὄλωσ ἦν ὁ εὐθὺς ἐν σκότει φῶς ὑπάρχων καὶ αὐτὸς τὸ ἀληθινόν, εἶπερ ἔχει τοῦτο καὶ τῶν γεννητῶν ἡ φύσις, ὡπερ ὁ Μονογενὴς ; Εἰ δὲ οὐκ ἔχουσι τοῖς εὐθέσι τὸ φῶς ἀπο-

11. ²⁴ Psal. xliii, 4. ²⁵ Psal. lxxviii, 16.

στέλλεται, πολλῶν ἡμῖν οὐ δεήσει λόγων· αὐτὴ γάρ ἡ τῶν πραγμάτων ἀναβοήσῃ φύσις, ὡς οὐκ ἂν εἴη ταυτὸν εἰς οὐσίαν τῷ τελείῳ τῷ ἐπιτελεῖ, τῷ δεομένῳ τῷ χορηγοῦν ἐκ πλονασμοῦ.

ΑΛΛΟ. « Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλήμ, ἦκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. » Εἰ μὲν οἰκοθεν ἔχει τὸ φῶς ἡ τῶν γενητῶν φύσις, καὶ τοῦτο ἐστὶ κυρίως, ὅπερ εἶναι φαμεν τὸν Μονογενῆ κατὰ γε τὸ εἶναι φῶς ἀληθινόν, πῶς ἂν δεηθῇ τοῦ φωτίζοντος αὐτὸν [Ἰσ. αὐτῆ] ἡ Ἰερουσαλήμ; Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐν χάριτος μέρει τὸ φωτίζεσθαι λαμβάνει, μόνος ἄρα τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ὁ Υἱὸς ὁ φωτίζων αὐτήν, καὶ ὅπερ οὐκ ἔχει διδούς. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς οὐ πάντως καὶ ἕτερος κατὰ φύσιν, ὡς πρὸς αὐτόν;

ΑΛΛΟ. « Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. » Πῶς γὰρ ὅλως ἐδεήθη φωτὸς ἡ ἐπὶ γῆς οὐσα λογικὴ κτίσις, εἴπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν αὐτῇ τὸ εἶναι φῶς τὸ ἀληθινόν; Ὡς γὰρ οὐκ ἐχούση ἤδη διδῶσιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸν Ἰσὺν Υἱόν ἡ δὲ οὕτω λαβοῦσα δι' αὐτοῦ βοήσῃ τοῦ πράγματος, καὶ τῆς οικείας φύσεως τὴν πενίαν, καὶ τοῦ φωτίζοντος Λόγου τὸ πλοῦσιον ἀξίωμα.

ΑΛΛΟ. « Καὶ νῦν ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Διὰ τί καὶ οὗτοι μὴ τῷ οικείῳ πορευόμενοι φωτὶ, δεδουχῆι δὲ αὐτοῖς ὁ Μονογενὴς τὸ ἴδιον αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἐντιθεὶς ἀγαθόν; Ἄλλ' οὐ τῷ οικείῳ θαρρήσαντες δανερίζονται τὸ ἀλλότριον. Ὡς οὐκ ἔχοντες ἄρα, τοῦτο ποιεῖν ἐγνώκασιν.

ΑΛΛΟ. Ὁ Σωτὴρ· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » φησὶν· « ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπέσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἀποτολμάτω καὶ ἡ κτίσις τὴν τοιαύτην ἀναφλέγασθαι φωνήν, εἴπερ ἐστὶ καὶ αὐτὴ κατὰ ἀληθειαν φῶς· εἰ δὲ ἀποφρίττει τὸ ῥῆμα, καὶ τὸ πᾶγμα φθέγγεται τὸ ἀληθινόν ὁμολογήσασα φῶς, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Υἱόν.

ΑΛΛΟ. « Ὁ Κύριος, « Ἔως ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε, » φησὶν. Ἄρα γὰρ ἐμελλόν οὐ πιστεύοντες ἀπολέσαι τὸ φῶς, οὐ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχοντες· εἴπερ ὅλως ἐνδέχεται τὴν γενητὴν οὐσίαν τὸ φῶς εἶναι τὸ ἀληθινόν. Καὶ πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο ποτε; Οὐ γὰρ ἐπὶ τῶν οὐσιωδῶς προσόντων τισὶν αἱ στερήσεις κατὰ τὸ παντελὲς ἐκ βραθυμίας συμβαίνουσιν, ἀλλ' ἐφ' ὧν ἂν ἡ θέλησις τὴν κτῆσιν ἐργάζηται, καὶ ἐπὶ τῶν ὅσα δὴ πέφυκε προσγινοσθαι τε, καὶ ἀπογινοσθαι χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. Οἶον· λογικὸς μὲν κατὰ φύσιν ὁ ἀνθρώπος, ναυπηγὸς δὲ κατὰ θέλησιν, ἢ καὶ ἀσθενὴς τὸ σῶμα κατὰ συμβεθεῖός. Ἄλογος μὲν οὖν οὐκ ἂν εἴη παντελῶς, τὴν δὲ γε ναυπηγικὴν ἐμπειρίαν ἀπολέσει, βραθυμίας τυχόν, καὶ τὸ ἐκ πάθος συμβεθερῶς ἀπεκρούσεται, θεραπευτικῶς τισὶν ἐπὶ τῷ ἄρτινον ἀνατρέχων. Οὐκοῦν τὰ οὐσιωδῶς προσόντα τισὶν, ἐβριζωμένην ἔχει τὴν φύσιν. Εἴπερ οὖν ὅλως ἡ τῶν γενητῶν φύσις τὸ φῶς εἶναι δύναται τὸ ἀληθινόν,

lumen rectis mittitur, tanquam **71** ea carentibus, non multis verbis nobis opus est: ipsa quippe rerum natura clamabit non esse idem quoad substantiam cum perfecto id quod eget, neque cum indigo id quod statim largitur.

ALIUD. « Illuminare, illuminare, Jerusalem: venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est⁶⁶. » At si a se lumen habet rerum creaturarum natura, atque id proprie est, quod Unigenitum esse dicimus, nimirum lux vera, quomodo luce indigebit Jerusalem a qua illuminetur? Cum autem gratiæ loco illuminationem accipiat, solus ergo vera lux est Filius qui Jerusalem illuminat, eique lucem qua caret impertit. Quod si verum est, qui fieri potest ut non sit diversus ab ipso secundum naturam?

ALIUD. « Ecce dedi te in testamentum generis, in lucem gentium⁶⁷. » Quomodo enim, quæso, lucis indignit rationalis ac terrenæ creatura, si quidem lux vera est per naturam? Ei quippe Deus ac Pater cœca non habenti suum dat Filium. Quo ita suscepto, ipso facto prædicat et suæ naturæ penuriam, et illuminantis Verbi locupletissimam dignitatem.

ALIUD. « Et nunc, domus Jacob, venite, ambulemus in luce Domini⁶⁸. » Quidni sua luce hi quoque ambulat, sed eos illustrat Unigenitus, proprium essentia suæ bonum facit inserens? At quicumque suo confidunt, alienum non quæritant. Istud ergo faciunt, quasi non habentes.

ALIUD. Salvator, « Ego sum lux mundi, » inquit; « qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ⁶⁹. » Istiusmodi vocem creatura audacter emittat, si est ipsa quoque vera lux. Sin autem id proferre exhorrescat, res ipsa prædicabit veram lucem esse Filium.

ALIUD. « Donec lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis⁶⁶⁻⁷⁰. » inquit Dominus. Certe enim lucem amissuri erant, si non crederent, qui lux sunt secundum naturam, si fieri potest ut verum lumen sit creata substantia. At quomodo istud fieri unquam posset? Privationes enim in iis rebus quæ substantialiter insunt aliquibus omnino ex pigritia non contingunt, sed in iis quarum possessio voluntate acquiritur, et quæcunque ita comparatæ sunt, ut adesse et abesse queant absque subjecti interitu. Exempli gratia: rationalis quidem **72** est homo natura, fabricator navium voluntate, corpore æger, ex accidenti. Atqui fieri non potest ut ille sit irrationalis, hic autem fabricandarum navium artem amittet, pigritia nimirum, et morbi casum depellet iste curatione. Itaque quæ substantialiter insunt aliquibus, radicatus infixam habent naturam. Si ergo rerum creaturarum natura vera lux esse potest, quomodo

⁶⁶ Isa. LX, 1. ⁶⁷ Isa. XLII, 6. ⁶⁸ Isa. II, 3. ⁶⁹⁻⁷⁰ Joan. VIII, 12. ⁷⁰⁻⁷¹ Joan. XII, 36.

lucem amittunt qui credere recusant, aut quomodo filii sunt lucis si qui credunt? Nam si lux ipsi quoque sunt per naturam, suiipsorum ergo filii vocabuntur. Quænam ergo merces erit creditibus? Sunt enim suiipsorum potius filii, etiam fide non suscepta. His ergo rationibus veritate discussa, dicemus Unigenitum solum esse veram lucem, creaturam autem lucis indigam, atque idcirco alterius naturæ,

ALIUD. « Dixit ergo illis Jesus: Adhuc modicum lumen in vobis est, ambulat dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant⁷¹. » Quibus dictis rationem quam prius attulimus, scite accommodabis. Quæ enim est natura lux, a tenebris non comprehendetur unquam.

ALIUD. Joannes: « Qui dicit se in luce esse, » inquit, « et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc⁷². » A proposito igitur lux est in nobis, et voluntate potius quam substantia rebus creatis inest, si qui odit fratrem in tenebris est. Lux autem secundum substantiam est Unigenitus, non enim arbitrariam habet illam dignitatem. Igitur neque ejusdem est naturæ cum rebus creatis, qui tanto eas intervallo superat.

ALIUD, huic affine. « Qui fratrem suum diligit, in luce manet⁷³. » Caritas creaturis ea quæ non habent conciliat, lucem nimirum. Lux autem est Unigenitus: alius igitur est ab iis in quibus per charitatem est.

CAP. IX.

Quod hominis anima ante corpus non existat, neque ob præcedentia peccata corpore includatur, ut nonnulli asserunt.

1, 9: *Quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.*

Recte theologus non solum existimat asserendum Unigenitum **73** veram esse lucem, sed dicta sua statim declarat, magna voce tantum non clamans: Lucem illam esse dico veram, « quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. » Nonne ergo, inquiet forsitan aliquis divina dogmata examinare solitus, angeli hominum mentem illuminant? Cornelius, obsecro, a quonam didicit eum qui sit baptizatus a Deo salvari⁷⁴? Manue vero ille pater Gedeonis, nunquid per vocem angeli res futuras edoctus est⁷⁵? Zacharias item propheta, nunquid aperte clamat: « Et dixit angelus qui loquebatur in me: Ego tibi ostendam quid sunt hæc⁷⁶. » Rursus iisdem repetitis, nunquid clare ostendit angelos animo suo rerum occultarum cognitionem revelare? « Ecce enim, » inquit, « angelus qui loquebatur in me, stabat, et alius angelus egrediebatur in occursum ejus. Et dixit ad eum: Curre et loquere adolescentulo illi, dicens: Frugifera habitabitur Jerusalem, a multitudine hominum et jumentorum in medio

A πῶς ἀπολλύουσι τὸ φῶς οἱ πιστεύουσιν οὐκ ἐθέλοντες, ἢ πῶς ἂν υἱοὶ φωτὸς γέγονται οἱ πιστεύοντες; Εἰ γὰρ εἰσι καὶ αὐτοὶ κατὰ φύσιν τὸ φῶς, αὐτῶν ἄρα χρηματιοῦσιν υἱοὶ. Καὶ ποῶς ἐστὶ τοῖς πιστεύουσιν ὁ μισθός; Εἰσὶ γὰρ μᾶλλον αὐτῶν υἱοὶ, καὶ τὴν πίστιν οὐ παραδεξάμενοι. Ἀπὸ δὲ τῶν τοιούτων ἐννοῶν τὸ ἀληθὲς λογιζόμενοι, μόνον ἐροῦμεν εἶναι τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν τὸν Μονογενῆ, φωτὸς δὲ τὴν κτίσιν ἐπίδειξαι, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοφθα.

ΑΛΛΟ. « Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς: Ἐτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς ἐν ὑμῖν ἐστί, περιπατεῖτε, ὡς τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Καὶ τοῖς προκειμένοις ἐπαρμόσει ἐντέχνως τὸν ἐν τοῖς προαποδοδομένοις λόγον. Τὸ γὰρ φῶς κατὰ φύσιν ὑπάρχον, οὐκ ἂν ὑπὸ σκότους καταληφθεῖν ποτέ.

ΑΛΛΟ. Ὁ Ἰωάννης: « Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτι, » φησὶν, « εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. » Προαιρετικὸν ἄρα τὸ φῶς ἐν ἡμῖν, καὶ κατὰ θέλησιν μᾶλλον, ἢ κατ' οὐσίαν προσπέφυκε τοῖς γεννητοῖς, εἴπερ ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ· φῶς δὲ κατ' οὐσίαν ὁ Μονογενὴς· οὐ γὰρ προαιρέσεως ἔχει καρπὸν τὸ ἀξίωμα. Οὐκοῦν, οὐδὲ ὁμοφυῆς τοῖς γεννητοῖς ὁ τοσοῦτον ὑπερκαίμενος.

ΑΛΛΟ, τοῦτω συγγενές: « Ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῷ φωτι μένει. » Ἡ ἀγάπη τοῖς γεννητοῖς, ἄπερ οὐκ ἔχουσι προξενεῖ, τὸ φῶς δηλονότι. Φῶς δὲ ὁ Μονογενὴς· ἕτερος οὖν ἄρα ἐστὶ παρὰ τὰ ἐν οἷς ἐξ ἀγάπης γίνεταί.

C

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Ἵτι οὐ προϋπάρχει τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, οὐδὲ ἐκ προσβυτέρων ἀμαρτημάτων ἡ σωματώσις, κατὰ τινὰς.

Ἵ οὐ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Ἀσφαλῶς ὁ θεολόγος οὐ μόνον οἰεταί δεῖν, δεῖ δὲ τὸ φῶς ὑπάρχει τὸ ἀληθινὸν ὁ Μονογενὴς ἐξεῖπειν, ἀλλ' ἐπάγει τοῖς εἰρημένους παραχρῆμα τὴν ἀπόδειξιν, μονονοχὶ καὶ συντόμῳ λαν ἀνακακρῶς τῇ φωνῇ· Φῶς εἶναι φημι τὸ ἀληθινὸν, « ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Ἄρ' οὖν, εἶποι τις [ἂν ὅτω δὴ φίλον οὐκ ἀθασανίστως τῶν θείων ἐπακροῦσθαι δογμάτων, οὐ φωτίζουσιν ἄγγελοι τῶν ἀνθρώπων τὸν νοῦν; Κορηλιός δὲ, εἰπέ μοι, διὰ τίνας ἐμάνθανεν, ὅτι χρῆ βαπτισθέντα διασωῆσθαι παρὰ Θεοῦ; Μανῶ δὲ τοῦ Γεδεῶν ὁ πατήρ, οὐ διὰ φωνῆς ἀγγέλου τὰ ἐσόμνα προεπαίδευστο; Ζαχαρίας δὲ ὁμοίως ἡμῖν ὁ προφήτης οὐχὶ σαφῶς ἀναφθέγγεται· « Καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί· Ἐγὼ δαίξω σοι τί ἐστὶ ταῦτα. » Καὶ πάλιν διὰ τῶν αὐτῶν ἡμῖν ἐρχόμενος ἡμῖν λόγον [ἡρ. λόγων], οὐκ ἐπιδεικνύει σαφῶς, ὅτι τῶν κεκρυμμένων τὴν γνῶσιν ἐξεκάλυπτον ἄγγελοι κατὰ νοῦν αὐτῶ; « Καὶ ἰδοὺ γὰρ, » φησὶν, « ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί εἰστήκει, καὶ ἄγγελος ἕτερος ἐξεπροσβύετο εἰς ἀπάντησιν αὐτῶ. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν λέγων· Δράμε καὶ λάλησον πρὸς

⁷¹ Joan. xii, 35. ⁷² Joan. ii, 9. ⁷³ ibid. 10. ⁷⁴ Act. x, 1 sqq. ⁷⁵ Judic. xiii, 3 sqq. ⁷⁶ Zach. i, 9.

τὸν νεανίαν ἐκείνον, λέγων· Κατάχαρπος κατοικη-
θήσεται Ἰερουσαλὴμ, ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων, καὶ
κτηνῶν τῶν ἐν μέσῳ αὐτῆς. ἢ Τί δέ; εἰπέ μοι· καὶ ὁ
σοφώτατος Δανιὴλ ταῖς ἀξιαγάστοις ὀπτασίαις προσ-
βαλὼν οὐχὶ τῶν ὀρωμένων τὴν ἀποκάλυψιν διὰ τῆς
ἀγγέλων ἐρανίζεταί φωνῆς; Ἄκουε γὰρ λέγοντος·
« Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δανιὴλ, τὴν ὄρασιν,
καὶ ἐζήτησαν σύνεσιν· καὶ ἰδοὺ ἔστη ἐνώπιόν μου
ὡς ὄρασις ἀνδρός, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀνδρός ἀνα-
μέσον τοῦ Οὐδοῦ, καὶ ἐκάλεσε, καὶ εἶπε· Γαβριὴλ,
συνέτισον ἐκείνον τὴν ὄρασιν. » Οὐκοῦν ἐνεστι τὸ
δύνασθαι φωτίζειν ἀγγέλοις, καὶ οὐ μόνον αὐτοῖς,
ἀλλ' ἤδη καὶ ἀνθρώπων τὸν ἐξ ἀνθρώπου δανεῖζεται
φωτισμόν. Καὶ γοῦν ὁ φιλομαθὴς ἐκείνος εὐνοῦχος
τὰς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προφητείας οὐ συνεί-
τῃ Φιλίππου φησὶ· « Δέομαι σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης
λέγει, περὶ ἐαυτοῦ, ἢ περὶ ἐτέρου τινός; » Καὶ οἱ
τοῖς κατὰ τὸν βίον διδάσκαλοι προστρέχοντες, οὐχ
ἐτέρου τινός, οἶμαι, χάριν, τούτου δὲ καὶ μόνου
προσίσαισι. Ἄλλὰ τί δὴ τούτοις ἐνδιατρίβωμεν, ἐξὸν
ἀπαλλάττεσθαι βραδίως, ἐκείνου παραθέτας εἰς ἀπό-
δειξιν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς ἁγίους
εἰρημένον ἀποστόλους· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ
κόσμου; » Ταῦτα μὲν δὴ τις κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπα-
πορήσας ἐρεῖ, παρὰ δὲ ἡμῶν ἀντακούσεται· Ἐν συν-
θέσει τὰ κατὰ τὴν κρίσιν ὀρωμεν, ὡς οὗτος, καὶ οὐδὲν
ἐν αὐτῇ τὸ ἀπλοῦν· οὐκοῦν ὁ σοφοῦν ἐτέρους δυνά-
μενος, εἴπερ εἴη γενητός, οὐκ αὐτόχρημά ἐστιν ἡ
σοφία, ἀλλὰ τῆς ἐνοῦσης ἐν αὐτῷ σοφίας διάκονος·
ἐν σοφίᾳ γὰρ ὁ σοφός ἐστι σοφός, καὶ ὁ συνετοὺς ἐκ
διδάσκων, οὐκ αὐτόχρημά ἐστιν ἡ σύνεσις, ἀλλὰ τῆς
ἐνυπαρχούσης αὐτῷ συνέσεως ὑπουργός. Ἐν συνέσει
γὰρ εἰσι καὶ οὗτοι συνετοί, καὶ ὁ φωτίζειν αὐτὸν πάλιν
ἐτέρους εἰδώς, οὐκ αὐτὸ κυρίως ἀν νοοῦν τὸ φῶς,
ἀλλὰ φωτὸς τοῦ ἐν αὐτῷ δανεῖστος, εἰς ἐτέρους αὐτὸ
παραπέμπων διδακτικῶς, καὶ κοινοποιούμενος τοῖς
ἄλλοις ὅπερ εἰληφεν ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς
τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἐλέγετο· « Δωρεὰν ἐλάβετε,
δωρεὰν δότε. » Ὅσα γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀγαθὰ, ταῦτα δὴ
πάντως ἐστὶ καὶ θεόδοτα. Καὶ οὐκ ἂν ἕλωσ ἰδίους
ἀγαθοὺς ἢ τῶν ἀνθρώπων ἐναγλαῖζοιτο φύσις, ἀλλ'
οὐδὲ ἢ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Μετὰ γὰρ τοῦ κεκληθῆναι
πρὸς γένεσιν, καὶ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον ἕκαστον
εἶναι ἡντων ἔχει παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς
οὐσιαστικῶς ἐνυπάρχειν διακείσόμεθα, ὃ μὴ δῶρόν ἐστι
τῆς τοῦ κτίσαντος φιλοτιμίας, καὶ βρίζαν ἔχει τὴν τοῦ
δημιουργήσαντος χάριν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐν συν-
θέσει τὰ γενητά, φῶς μὲν ἐν αὐτοῖς οὐδὲν ἐστὶ
κυρίως τε καὶ ἀπλῶς, ἦτοι ἀσυνθέτως, μεθεκτικῶς
δὲ καὶ τοῦτο φορέσει μετὰ τῶν ἄλλων λαβόντα παρὰ
Θεοῦ. Φῶς δὲ αὐτὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον ἐστίν, οὐ τὸ
παρ' ἐτέρου φωτίζόμενον, ὅπερ ἐστὶν ὁ Μονογενὴς ἐν
ἀπλήϊ καὶ ἀσυνθέτῳ νοούμενος φύσις, διπλῆς γὰρ
ἀπάσης τὸ θεῖον ἀποφοιτᾷ. Καὶ ταῦτα μὲν τῆδε·
πάλιν δὲ ἡμῖν ἐρεῖ τυχόν ὁ δι' ἐναντίας· Εἰ μὴ φῶς
ὑπῆρχον κατὰ φύσιν οἱ ἅγιοι, διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτοὺς
οὐχὶ φωτὸς ἀπεκάλει μετόχους, ἀλλὰ φῶς ὠνόμαζεν

A ejus 77. » Quid vero? Daniel ipse cui admirabiles
visiones oblatæ sunt, nomine earum revelationem
angelorum voce accipit? Audi enim loquentem
ipsum. « Et factum est, » inquit, « cum viderem
ego Daniel visionem, et quærebam intelligentiam;
et stetit in conspectu meo quasi species viri, et
audivi vocem inter Ubal, et vocavit, et dixit:
Gabriel, fac intelligere istum visionem 78. » Igitur
illuminare possunt angeli, neque vero ipsi tantum,
sed et homo hominem illuminat. Quocirca discendi
studiosus ille eunuchus, cum Salvatoris prophe-
tias non intelligeret, Philippum compellat: « Obser-
va te, de quo propheta dicit hæc? de se, an de
alio aliquo 79? » Doctores item et magistri rerum
vitæ utilium, non aliam ob causam quam ob
istam sui copiam faciunt. Sed cur in his immora-
mur, cum ad hoc probandum Salvatoris auctori-
tate liceat uti qui suis apostolis ait: « Vos estis
lux mundi 80? » Talia quidem, ut videtur, dubi-
tando quæret aliquis. Sed a nobis vicissim audit:
Nihil, o quisquis es, in creaturis reperitur sim-
plex aut compositionis expers: igitur quicumque
alium erudire potest ad sapientiam, si creatus est,
non est ipsamet sapientia, sed sapientiæ qua præ-
ditus est minister. 74 In sapientia enim sapiens
est sapiens, et qui prudentiam edocet, non est
ipsamet prudentia, sed prudentiæ qua præditus
est minister. In prudentia quippe sunt prudentes;
sic quicumque alios illuminare potest, non est
ipsa proprie lux, sed lucis qua præditus est com-
modator, dum aliis infundit docendoque communi-
cat quod accepit bonum. Proindeque dictum est
etiam sanctis apostolis: « Gratis accepistis, gra-
tis date 81. » Quidquid enim honorum habebant,
illud divinitus consecuti erant. Neque vero natura
hominum in universum propriis bonis gloriari
potest, ne ipsa quidem sanctorum angelorum
natura. Nam præter quam quod ad esse producta
sunt omnia, unumquodque existendi modum habet
a Deo, nec in iis quidquam substantialiter esse
putabimus, quod a benignitate Creatoris non profi-
ciscatur, et opificis gratiæ radicibus inuitatur.
Itaque cum res creatæ compositæ sint, lux quidem
inter eas nihil proprie ac simpliciter erit, aut citra
compositionem, sed per participationem istud
etiam cum cæteris a Deo suscipiet. Lux autem
vera est quæ illuminat, non quæ illuminatur ab
alio, cujusmodi est Unigenitus, qui in simplici et
incomposita natura esse intelligitur, cum in Deum
nulla cadere possit compositio. Atque hæc ita se
quidem habent; sed rursus nobis forsitan objiciet
adversarius: Si sancti lux non sunt secundum
naturam, quam ob causam non lucis participes,
sed lucem eos Salvator nuncupavit? Aut quomodo
alterius erit ab ipso naturæ creaturæ, si quemad-
modum ipse lux nuncupatus est, ita etiam homi-
nes lux appellati sunt? « Vos enim estis lux mun-

77 Zach. II, 3, 4. 78 Dan. VIII, 15, 16. 79 Act. VII, 31. 80 Matth. V, 14. 81 Matth. X, 8.

di⁸², discipuli audierunt. Cui sic respondemus: A Cur ergo, bone vir, dii Deique filii apud Scripturas divinas nuncupati sumus, juxta illud: « Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes⁸³? » An igitur desinentes esse natura id quod sumus, ad divinam et ineffabilem substantiam evehemur, et Verbum Dei negantes esse vere Filium, illius loco Patri assidebimus, et gratiam qua nos ornat, impietatis materiam faciemus? Absit. Sed in suis bonis immutabiliter manet Dei Filius: nos autem adoptione filii sumus, et dii per gratiam, non ignorantes id quod sumus, et hoc pacto quoque sanctos lucem esse credimus. Sed illud animadvertendum insuper existimo. Creaturæ rationis compotes accepto lumine illuminant, **75** communicatione doctrinarum quas ex sua mente in aliorum mentem infundunt: quæ illuminatio doctrina jure potius appellanda est quam revelatio. Sed Dei Verbum « illuminat omnem hominem venientem in mundum, » non docendo sicut angeli, verbi gratia, vel homines: sed potius ut Deus, creando, unicuique rei in ortum eductæ sapientiæ sive cognitionis divinæ semen indit, et intelligentiæ radicem inserit, atque ita rationale animal efficit, naturæ illud suæ particeps reddens, et ineffabilis sui splendoris lucidos veluti quosdam vapores ejus animo immittens, ea ratione ac modo quo ipse novit, nihil enim supervacancum hic afferendum puto. Quocirca auctor ille nostri generis Adam, non in tempore, sicuti nos, sapientiam videtur esse consecutus, sed a primo statim ortus sui initio perfecta intelligentia præditus cernitur, dum acceptam divinitus illuminationem illibatam in seipso conservaret, et integram naturæ suæ retineret dignitatem. Illuminat igitur, ut opifex quidem Filius, maxime cum sit ipse lux illa vera, creatura autem participatione cum luce, illuminatur, et idcirco lux dicitur et est, ad res supernaturales evecta, glorificantis Deum, et variis ipsam coronantis honoribus gratia, adeo ut quotquot hunc honorem accepimus jure merito in medium prodire, et magna voce gratias agentes gratulatorio carmine dicere debeamus: « Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus: qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas; qui redimit de interitu vitam tuam; qui coronat te in misericordia et miserationibus; qui replet in bonis desiderium tuum⁸⁴. » Facit enim profecto misericordias Dominus, qui res parvas atque abjectas, si naturæ ejusque ratio spectetur, magnas atque mirabiles efficit sua erga ipsas bonitate, quippe qui suis nos cumulare donis voluit, ut Deus, atque idcirco deos et lucem appellavit, aliisque ejusmodi honorum nominibus ornavit. Addit theologus nec frustra, « In mundo erat, » necessariam hinc nobis contemplationem inferens. Cum enim dixerit: « Erat lux

δὸ Σωτηρ; Πῶς δὲ ἑτεροφυής ἡ κτίσις ὡς πρὸς αὐτὸν, ἐπὶ καθάπερ αὐτὸς ὀνόμασται φῶς, οὕτω καὶ τὰ λογικά; « Ὑμεῖς γὰρ ἐστε τοῦ κόσμου τὸ φῶς, » ἤκουον οἱ μαθηταί. Τί οὖν; ὧ βέλτιστε, πάλιν ἐρούμεν αὐτῷ· θεοὶ καὶ Θεοῦ υἱοὶ παρὰ ταῖς θείαις κεκλήμεθα Γραφαῖς, κατὰ τὸ· « Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες; » Ἄρ' οὖν ἀφέντες τὸ εἶναι κατὰ φύσιν, ὅπερ ἐσμὲν, ἐπὶ τὴν θείαν τε, καὶ ἀρρήτον οὐσίαν ἀναθεσόμεθα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐκβάλλοντες υἰότητος, ἀντ' ἐκείνου τῷ Πατρὶ συνεδρεύσομεν, καὶ ὑπόθεσιν ἀσθελαίας τῆν τοῦ τιμῶντος ποιησόμεθα χάριν; Μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἔσται μὲν ἐν οἷσπερ ἐστὶν ἀπαραιοτήτως ὁ Υἱός· θεοὶ δὲ ἡμεῖς εἰς υἰότητα, καὶ θεοὶ κατὰ χάριν, οὐκ ἀγνοοῦντες ὅπερ ἐσμὲν· οὕτω δὲ εἶναι καὶ φῶς τοὺς ἀγίους πιστεύομεν. Χρῆμα δὲ οἷμα· κάκειν διασκαπτομένους ὁρᾶν. Τὰ μὲν γὰρ λογικά τῶν κτισμάτων φωτιζόμενα φωτίζει, κατὰ μετάδοσιν θεωρημάτων τῶν ἐκ νοῦ πρὸς ἑτέραν εἰσχεομένων διάνοιαν, καὶ διδασκαλία μᾶλλον ἤτοι ἀποκάλυψις ὁ τοιοῦτος ἂν δικαίως καλοῖτο φωτισμός. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος « φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον » οὐ διδασκαλικῶς, καθάπερ ἄγγελοι τυχόν, ἢ καὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς Θεὸς δημιουργικῶς ἐκάστῳ τῶν εἰς τὸ εἶναι καλουμένων σπέρμα σοφίας, ἤτοι θεογνωσίας ἐντίθησι, καὶ ρίζαν ἐμφυτεύει συνέσεως, λογικόν τε οὕτως ἀποτελεῖ τὸ ζῶον τῆς οἰκείας φύσεως μέτοχον ἀποδεικνύων, καὶ τῆς ἀφράστου λαμπρότητος ὡσπερ τινὰς ἀτμοὺς φωτεινοὺς ἐνίει· τῷ νῷ, καθ' ὃν αὐτὸς οἶδε τρόπον τε καὶ λόγον· δεῖ γὰρ, οἷμαι, λέγειν ἐν τοῦτοις οὐ παριττά· διάτοι τοῦτο καὶ ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ, οὐκ ἐν χρόνῳ, καθάπερ ἡμεῖς, τὸ εἶναι σοφὸς ἀποκερδάνας ὁρᾶται, ἀλλ' ἐκ πρώτων εὐθύς τῶν τῆς γενέσεως χρόνων τέλειος ἐν συνέσει φαίνεται, τὸν δοθέντα τῇ φύσει παρὰ Θεοῦ φωτισμὸν ἀθάλατον ἔτι, καὶ καθαρὸν διασώζων ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἀκατήλεστον ἔχων τῆς φύσεως τὸ ἀξίωμα. Φωτίζει τοιγαροῦν, δημιουργικῶς μὲν ὁ Υἱός, ἅτε δὴ τὸ φῶς ὑπάρχων αὐτὸ τὸ ἀληθινόν, κατὰ μετοχὴν δὲ ἡ κτίσις τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐκλαμπρύνεται, καὶ καλεῖται διὰ τοῦτο, καὶ γίνεται φῶς, εἰς τὰ ὑπὲρ φύσιν ἀναβαίνουσα διὰ τὴν τοῦ δοξάσαντος χάριν, καὶ διαφόροις αὐτῇ στέφαντος τιμαῖς, ὡς ἔκειν εἰς μέσον εὐλόγως τῶν τιμημένων ἑκαστον, καὶ δὴ χαρακτηριστοῦ ἀνατείνοντα προσευχάς, μεγάλη λοιπὸν ἀναμελεθεῖν τῇ φωνῇ· « Εὐλόγει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἐπιλανθάνου πάσας τὰς ἀνταποδόσεις αὐτοῦ· τὸν εὐλατεύοντα πάσαις ταῖς ἀνομίαις σου, τὸν ἰώμενον πάσας τὰς νόσους σου, τὸν λυτροῦμενον ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν σου, τὸν στεφανοῦντά σε ἐν ἐλέει, καὶ οἰκτιροῖς, τὸν ἐμπιπλῶντα ἐν ἀγαθοῖς τὴν ἐπιθυμίαν σου. » Ποιεῖ γὰρ ἔντως ἐλεημοσύνας ὁ Κύριος, τὰ μικρὰ καὶ ἐξουθενημένα, κατὰ γὰρ τὸν τῆς οἰκείας φύσεως λόγον, μεγάλα, καὶ ἀξιοθαύμαστα διὰ τῆς εἰς αὐτὰ χρηστότητος ἀποδεικνύων, ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ ἡμᾶς τοῖς ἰθίοις αὐτοῦ κατασεμνύνειν ἀγαθοῖς χρῆναι δεῖν ἀφθότως ἐδοκίμασεν ὡς ὁ Θεός,

⁸² Matth. v, 14. ⁸³ Psal. LXXXI, 6. ⁸⁴ Psal. cii, 1-5.

καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς τε, καὶ φῶς, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀποκαλεῖ. Εἶτα πρὸς τοῦτω φησὶν, ὅτι καὶ « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν » ἐπάγει καὶ τοῦτο χρησίμως ὁ θεολόγος, ἀναγκαιοτάτην ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὴν θεωρίαν εἰσφέρει [Ἰσ. εἰσφέρων]. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη, « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἣν δὲ οὐ σφόδρα τοῖς ἀκρωμένοις συμφανές, πότερὸν ποτε τὸν ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον φωτίζει τὸ φῶς, ἢ αὐτὸ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὡς ἀπὸ τίνος ἑτέρου τόπου μεταχωροῦν εἰς τὸν κόσμον, τὸν εἰς πάντα ἄνθρώπους ποιεῖται φωτισμόν, ἀναγκαίως ἡμῖν ὁ Πνευματοφόρος ἐκκαλύπτει τὸ ἀληθές, καὶ τῶν οἰκειῶν ῥημάτων διερμηνεύει τὴν δύναμιν, λέγων εὐθύς περὶ τοῦ φωτός, ὅτι « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν » ἵνα λοιπὸν τὸ ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον « κατὰ τοῦ ἀνθρώπου νοῆς, καὶ μᾶλλον τῆς φωτιζομένης κατηγορητῆς φύσεως, ὡς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καλουμένης · τόπος γὰρ ὡσπερ τίς ἐστι τοῖς γενητοῖς ἐπινοεῖ θεωρούμενος τὸ μὴ εἶναι ποτε, ἀφ' οὗ δὴ τρόπον τινὰ πρὸς τὸ εἶναι βαδίζοντα, τόπον ἕτερον ἤδη τὸν ἐν ὑπάρξει λαμβάνει. Οὐκοῦν οἰκειότερον τε καὶ πρεπωδέστατον ἢ τῶν ἀνθρώπων ἐτιδέξεται φύσις τὸ ἐκ πρώτων εὐθύς φωτίζεσθαι χρώων, σύνδρομόν τε, καὶ συγκατασκευασμένην τῷ εἶναι λαμβάνει τὴν σύνεσιν παρὰ τοῦ ὄντος ἐν τῷ κόσμῳ φωτός, τοῦτ' ἐστι, τοῦ Μονογενοῦς, ὃς δὴ καὶ ἀρβήτω τῆ τῆς θεότητος δυνάμει τὰ πάντα πληροί, καὶ συμπάρεσι· μὲν ἀγγέλοις ἐν οὐρανῷ, σύνεσι δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, κενὸν δὲ τῆς αὐτοῦ θεότητος οὐδὲ αὐτὸν ἀφήσει τὸν ἔξῃ, καὶ πανταχῆ τοῖς πᾶσιν ἐπιδημῶν οὐδενὸς ἀπανίσταται, ὡς ἐπὶ τοῦτω καὶ ἴαν ἐικότως ἀποθαυμάζοντα λέγειν τὸν σοφώτατον Μελωδόν· « Πού πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τοῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐ εἶ ἐκεῖ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἔξῃ, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὁδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. » Παντὸς γὰρ τόπου, καὶ πάσης κτίσεως ἢ θεῖα περιδράττεται χεὶρ, συνέχουσα πρὸς τὸ εἶναι τὰ πεποιημένα, καὶ περισφίγγουσα πρὸς ζωὴν τὰ ζωῆς δεδόμενα, καὶ τοῖς συνέσεως δεκτικοῖς· τὸ νοητὸν ἐνσπεύρουσα φῶς. Ἔστι δὲ οὐκ ἐν τόπῳ, καθάπερ ἤδη προείπομεν, οὐδὲ τὴν μεταβατικὴν ὑπομένει κίνησιν· σωματῶν γὰρ ἴδιον τοῦτό γε· πληροὶ δὲ μᾶλλον τὰ πάντα ὡς θεός. Ἄλλ' ἐρεῖ τις πρὸς ταῦτα τυχόν· Τί οὖν φαμεν, ὦ γενναῖε, ὅταν τις ἡμῖν εἰς μέσον ἀγγηλέγοντα τὸν Χριστόν· « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα; » Τί δὲ ὅταν ὁ Ψαλμῶδς ἀναφθέγγηται· « Ἐξ-ἀπόστειλον τὸ φῶς σου, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου; » Ἰδοὺ γὰρ ἐνθάδε σαφῶς αὐτὸς μὲν ἐληλυθῆναι φησὶν εἰς τὸν κόσμον, ὡς οὐκ ὦν ἐν αὐτῷ δηλονότι· πέμπεσθαι δὲ πάλιν ὁ Μελωδὸς ἐλιπαρεῖ τὸν οὐπω παρόντα, κατὰ γε τὸ ἐν τῷ λόγῳ σχῆμα, καὶ τῆς ὡς ἡμᾶς ἀποστολῆς τὴν ἐμφασιν. Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτά φαμεν, ὅτι τῷ Μονογενεῖ θεοπρεπῆς ἀξίωμα περιτιθεῖς ὁ θεολόγος, ἐν τῷ κόσμῳ φησὶν αἰεὶ, καὶ διὰ παντός

A vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nec 76 auditoribus admodum pateret, utrum intelligendum esset, Hominem venientem in hunc mundum lux illuminat, an Lux vera alio quodam ex loco veniens in hunc mundum: necessario nobis Joannes veritatem exponit, et suorum verborum vim et sensum interpretatur, illico subjiciens de luce: « In mundo erat, » ut illud demum, « venientem in hunc mundum, » intelligatur de homine, et de natura illuminata prædicetur, utpote quæ ex nihilo ad esse vocatur. Locum enim veluti quemdam creaturarum animo concipimus, nimirum aliquando non esse, unde ad esse quodammodo prodeuntes, alium tandem locum in existentia capiunt. Accommodatius ergo atque decentius de natura hominum dici potest, primis statim temporibus illuminari, et unâ cum ipso esse vim etiam intelligendi ab ea quæ in mundo est luce, nimirum Unigenito, suscipere, qui ineffabili deitatis virtute cuncta replet, et est quidem cum angelis in cælo, in terris cum hominibus, nihilque ejus deitate vacuum est, ne ipsis quidem inferis exceptis, et ubique cuncta immeans, a nullo abest, adeo ut vehementer id sapientissimus Psalmista miratus dicat: « Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illuc es: si descendero in infernum, ades: si sumpero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua ». Omnem enim locum et omnem creaturam divina manus complectitur, continens et conservans in suo esse res creatas, et vitam infundens iis quæ vita carent, et intelligentiæ capacibus intellectua-lem lucem inserens. Non est autem in loco, sicut antea diximus, nec in eum cadit motus localis (id enim proprium est corporum), sed omnia potius implet, ut Deus. Sed ad hæc forsân dicet aliquis: Quid ergo responsuri sumus, o bonè, si quis loquentem Christum nobis in medium asserat: « Ego lux in mundum veni ». Quid verò cum Psalmista clamat, « Emitte lucem tuam, et veritatem tuam ». Ecce enim ipse hic aperte ait se in mundum venisse, ut qui non esset in ipso nimirum. Mitti autem rursus David rogabat eum qui 77 nondum aderat, ut constat ex loquendi formula, et ipsa missionis ad nos significatione. Ad hæc responde-mus theologum Unigenito dignitatem Deo convenientem tribuere, dum ait in mundo ipsam semper existere, ut vitam per naturam, ut lucem secundum substantiam, perficientem creaturam, ut Deum, non loco circumscriptum, non spatiis definitum, non quantitate coercitum, non ab ullo, ut verbo dicam, comprehensum, neque cui ex uno loco in alium incumbat migrandi necessitas, sed qui prærens sit omnibus, nec ab ullo abest. Ne autem in mundum venisse, quamvis prærens sit

⁷⁶ Psal. cxxxviii, 7-10. ⁷⁷ Joan. xii, 46. ⁷⁸ Psal. xlii, 3.

in eo, confirmavit ratione incarnationis. « Visus enim est in terra, et cum hominibus conversatus est ⁸⁸, » cum carne videlicet, manifestiorem nobis suam præsentiam hoc pacto efficiens, et qui quondam solo intellectu comprehendi poterat, ipsis quoque nunc corporis oculis perceptus crassior, ut ita dicam, cognitionis divinæ sensum nobis intulit dum per miracula et prodigia nobis est agnitus. Nec alia ratione, ut existimo, mitti ad nos Dei Verbum mundum hunc illuminaturum Psalmista rogabat. Illud insuper animadvertendum existimo, nimirum quod omni sermone mens penetrabilior est, et mentis motus lingua acutior. Igitur, mentis subtilitate et acumine, variam quidem naturam divinæ pulchritudinem contemplantur, sed de ipsa humano modo et nostro more loquimur, cum illius veritatis cacumen assequi lingua non possit. Ideoque Paulus ille mysteriorum Salvatoris dispensator, sermonem petebat a Deo ad aperiendum os suum ⁸⁹. Nihil ergo naturali Unigeniti dignitati detrahet nostræ orationis inopia, sed omnia de ipso, pro eo ac Deum decet, intelliguntur; quæ vero necesse est eloqui, ea humano more dicuntur, cum ab ipso propter nos, tum a sanctis de ipso, pro modulo naturæ nostræ. Sufficerent quidem ea quæ hactenus diximus ad rerum propositarum explicationem: sed quoniam decere arbitror, ut desideriam vincat calamus divinis dogmatibus inserviens, aegedum ipsam lectionem accuratius perpendamus, quomodo nimirum convenienter intelligatur de homine illud, « Venientem in hunc mundum. » In ipso enim erat lux, sicut ipse quoque nobis **78** testatus est evangelista, neque « venientem in hunc mundum, ad lucem referimus, sed ad hominem qui illuminatur. Aiunt ergo nonnulli, ex corde suo eructantes et non ex ore Domini, sicuti scriptum est ⁹⁰, antequam corpora conderentur, in cælo fuisse hominum animas, longo tempore in incorporea felicitate constitutas, et vero bono purius fruentes: sed melioris sortis satietate ac deterioris cupiditate, ad præposteras cogitationes et cupiditates esse delapsas. Indignatum jure Opificem, eas quidem in mundum mittere, et corporibus implicitas, et ad ferendum onus coactas, ac velut in spelunca quadam vehementium cupiditatum inclusas ipso experimento eas docere, quam acerbum sit in pejus deflectere, et rectum nihili facere. Ad astruendum vero tam ridiculum suum commentum, primum omnium locum hunc evangelistæ arripiunt: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; » deinde alia quædam ex Scriptura divina, cujusmodi est illud: « Priusquam humiliarer, ego deliqui ⁹¹; » nec illos suæ pudet nugacitatis dum aiunt, Ecce antequam humiliaretur, id est antequam corpore includeretur, se deliquisse fatetur anima, atque idcirco jure merito se humili-

ὑπάρχειν αὐτὸν, ὡς ζῶν κατὰ φύσιν, ὡς ζῶς κατ' οὐσίαν, πληροῦντα τὴν κτίσιν, ὡς θεὸν, οὐ τόπτω περιγραφτὸν, οὐ διαστήμασι μετρητὸν, οὐ ποσότητι καταληπτὸν, οὐ δὲ ὑπὸ τινος ὄλως ἐμπεριεχόμενον, οὐδὲ μεταβάσεως τῆς εἰς τόπον ἐκ τόπου δέομενον, ἀλλ' ἐνθιμῆν μὲν ἅπασιν, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ μηδε νός. Ἐηλυθέναι δὲ ἑαυτὸν ἐν κόσμῳ διίσχυρίσατο, καίτοι παρῶν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον. « Ὁφθῆ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφῃ » μετὰ σαρκός, ἐμφανεστέρην ἑαυτοῦ τὴν ἐν κόσμῳ παρουσίαν διὰ τούτου τιθεὶς, καὶ ὁ πάλαι νοῆσει καταληπτὸς, καὶ αὐτοῖς ἤδη τοῖς τοῦ σώματος ὀρώμενος ὀφθαλμοῖς, παχυτέρην, Ἰνὸς οὕτως εἶπω, τῆς θεογνωσίας ἡμῖν ἐνετίθει τὴν ἀισθησιν, διὰ θαυμάτων καὶ μεγαλοουργίας ἐπιγινωσκόμενος. Ἀποστέλλεσθαι δὲ ὡς ἡμᾶς φωτιοῦντα τὸν κόσμον τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ὁ Μαλακῆς οὐ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον, ὡς γέ μοι φαίνεται, κατὰ δὲ τούτου αὐτὸν παρεκάλει. Χρῆναι δὲ οἶμαι πρὸς τούτῳ κάκεινο διενθυμῆσθαι τὸν φιλομαθῆ, ὅτι παντὸς μετὰ λόγου τομώτερος νοῦς, δευτέρα δὲ γλώττης τῆς διζνοίας ἢ κίνησις. Οὐκοῦν ὅσον ἦκεν εἰς λεπτότητα νοῦ, καὶ τὴν ὀρεῖαν ἐν αὐτῷ κίνησιν, τὸ ποικίλον τῆς θείας φύσεως κατεθεώμεθα κάλλος· λαλοῦμεν δὲ περὶ αὐτῆς ἀνθρωπινότερον, καὶ λόγῳ τῷ καθ' ἡμᾶς, οὐκ ἐχούσης τῆς γλώττης πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκτενεσθαι μέτρον. Διὸ δὴ καὶ ὁ Παῦλος ὁ τῶν τοῦ Σωτῆρος μυστηρίων ταμίης, λόγον ἀπήγει παρὰ Θεοῦ τὸν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος αὐτοῦ. Οὐδὲν οὖν ἀρα λυμανεῖται τοῖς φυσικοῖς τοῦ Μονογενοῦς ἀξιωμασιν ἢ τῶν παρ' ἡμῖν λόγων πενία, ἀλλὰ νοηθήσεται μὲν θεοπρεπῶς τὰ περὶ αὐτοῦ, λαληθήσεται δὲ τὰ περὶ τὴν χρεῖαν ἀνθρωπινότερον, παρὰ τε αὐτοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ παρὰ τῶν ἁγίων περὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ τῆς φύσεως μέτρον. Ἦν μὲν οὖν, ὡς εἶπικε, τοῖς εἰρημένους ἀρκεῖσθαι καλὸν εἰς τὴν τῶν προκειμένων ἐξήγησιν· ἐπειδὴ δὲ οἶμαι προσήκειν ἁκροῦ φέρεσθαι κρείττονα τὸν τοῖς θεοῖς δόγμασιν ὑπηρετοῦντα κάλαμον, φέρε πάλιν αὐτὸ παραθέντες τὸ ἀνάγνωσμα βασιανίσωμεν ἀκριβέστερον, πῶς ἂν νοῖτο κατὰ τὸν πρόποντα λόγον τοῦ ἀνθρώπου κατηγορούμενον, τὸ, « Ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. » Ἦν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ φῶς, καθάπερ οὖν καὶ αὐτῆς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστῆς διαμαρτύρατο, καὶ οὐ τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἔρχεσθαι μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν φωτιζόμενον ἀνθρώπον διεθεδαιούμεθα. Φασὶ τοιγαροῦν τινες, τὰ ἐκ καρδίας αὐτῶν ἐρευγόμενοι, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καθὼς γέγραπται, ὅτι πρὸ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς προὔπηρχον μὲν κατὰ τὸν οὐρανὸν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, μακρὸν ἐν ἀσωμάτῳ μακαριότητι τριβούσαι χρόνον, καὶ καθαρώτερον ἀπολαύουσαι τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ· ἐπειδὴ δὲ αὐτὰς ὁ τῶν ἀμεινόνων εἰσῆει κόρος, καὶ πρὸς τὰ χεῖρω λοιπὸν ἀποκλίνουσαι, πρὸς ἐκτόπους κατέβαινον ἐνοίας τε καὶ ἐπιθυμίας, ἀγανακτῆσας εἰκότως ὁ Δημιουργὸς ἀποστέλλει μὲν αὐτάς εἰς τὸν κόσμον, τοῖς δὲ ἀπὸ γῆς ἐνέπλαξε σώμασιν ἀγθοφορεῖν ἀναγκάσας, καὶ μονονουχί σπηλαίῳ τινὶ τῶν ἐκ-

⁸⁸ Baruch III, 38. ⁸⁹ Col. IV, 3. ⁹⁰ Jerem. XXIII, 16. ⁹¹ Psal. C. VIII, 67.

τόπων ἐγκατακλείσας ἡδονῶν, παιδεύειν αὐτάς ἐξ αὐτῆς ἐδοκίμασε τῆς πείρας, πικρὸν ὅπως ἐστὶ τὸ ἐπὶ τὰ χεῖρα φέρεσθαι, καὶ ποιῆσθαι λόγον τῶν ἀγαθῶν οὐδένα. Ἀρπάζουσι δὲ εἰς ἀπόδειξιν τὴν οὕτω γελοιοτάτης ἑαυτῶν μυθολογίας, καὶ αὐτὸ δὴ πρῶτον τὸ νῦν ἐν χερσίν· « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον » πρὸς δὲ γε τοῦτω, καὶ ἕτερα ἅπαντα τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, οἷον τὸ, « Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα » καὶ δὴ καὶ φασὶ παραληρεῖν οὐκ αἰδούμενοι· Ἰδοὺ πρὸ τῆς ταπεινώσεως, τοῦτ' ἐστὶν, τῆς ἐνσωματώσεως πεπλημμεληκέναι φησὶν ἡ ψυχὴ, διὰ τε τοῦτο τεταπεινωθῆναι δικαίως ἐνδεθεῖσαν θανάτῳ, καὶ φθορᾷ, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος οὕτως ὀνομάζει τὸ σῶμα, λέγων· « Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Εἰ δὲ πλημμελεῖ, φησὶν, πρὸ τῆς ταπεινώσεως ἡ ψυχὴ, καὶ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς προϋπάρχουσα δηλονότι· πῶς γὰρ ὅλως ἀμαρτοὶ τὸ μήπω ὑφεστηκός; Ἐρχεται δὲ εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τινῶν δηλονότι τόπων κινουμένη. Τοιαῦτά τινά τῶν τῆς Ἐκκλησίας καταβραβυδοῦντες δογμάτων, καὶ ὕβλους εἰκαίων διηγημάτων ταῖς τῶν ἀπλουτέρων ἐπισωρεῦοντες ἀκοαῖς, δικαίως ἀκούσονται· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσιν. » Ὅρασις γὰρ ὄντως, καὶ οἰωνίσματα, καὶ προφητείας καρδίας αὐτῶν τοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἀντιπαραθέντες λόγοις, οὐκ αἰσθάνονται πρὸς δεξιὰ αὐτοῖς ἀτοπίαν δραμεῖται τὸ ἐπιχειρήμα, λέγοντος τοῦ Ψαλμοῦ πρὸς Θεόν· « Σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου; Ὅτι δὲ λίαν ἐστὶν ἀτοπίαν ὑπάρχειν μὲν οἰσθῆσαι τὴν ψυχὴν, ἐκ προγενεστέρων δὲ ἀμαρτημάτων εἰς τὰ ἐκ γῆς καταπέσειν αἰσθῆσαι ὀνομάζειν αὐτὸν [Ἰσ. αὐτῆν], διὰ τῶν ὑπερβυγμένων ἐνομιῶν κατὰ τὸ ἐγγυροῦν ἡμῖν ἀποδείξει πειρασθεῖσθαι, τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Δίδου σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται, γνώριζε δικαίῳ, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. »

Ἐννοεῖται ἦτοι θεωρήματα σχήματος συμπεπλεγμένου καὶ συλλογιστικοῦ.

α'. Εἰ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς ἡ τοῦ ἀνθρώπου προϋφεστήκει ψυχὴ, ἀποκλίνας δὲ πρὸς τὸ φαῦλον, κατὰ τὰς τινῶν ὑπονοίας, κόλασιν ἔχει τοῦ πλημμελήματος τὴν εἰς σάρκα κάθοδον, πῶς, εἰπέ μοι, φωτίζεσθαι φησὶν ἐρχομένην αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον ὁ εὐαγγελιστῆς; Τιμὴ γὰρ, οἶμαι, τὸ πρᾶγμα ἐστὶν, καὶ χαρισμάτων προσθήκη λαμπρῶν· κολάζεται δὲ τις οὐ τιμώμενος, οὐδὲ τιμωρεῖται μέτοχος θείων ἀναδεικνύμενος ἀγαθῶν, ἀλλὰ τοῖς ἐξ ὀργῆς τῆς τοῦ κολάζοντος ὀμιλῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν τούτοις ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντιῶν φωτίζεται, πρὸ δὴλον δὴ που λοιπὸν, ὅτι περ οὐ κόλασιν ἔχει τὴν σάρκωσιν ὁ μετὰ σαρκὸς τιμώμενος.

β'. ΑΛΛΟ. Εἰ πρὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ νοῦς ἦν, ἔτι καθαρὸς ἐν μακαριότητι διατελών, ἀποκλίνας δὲ πρὸς τὸ φαῦλον ὑπέβη, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σαρκὶ γέγονε, πῶς ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον φωτίζεται; Ἀνάγκη γὰρ λέγειν ἔρημον εἶναι φωτὸς πρὶν ἐλθεῖν αὐτόν· εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἦν ἐτι νοῦς καθαρὸς ὁ τότε μολὶς ἔχων τοῦ φωτίζεσθαι τὴν ἀρχὴν, ὅτε καὶ εἰς τὸν κόσμον ἔρχεται, καὶ οὐ δίχα σαρκός;

liatam esse, mortis et corruptionis vinculis illigatam, quemadmodum Paulus ipse quoque corpus nominat dicens: « Quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Quod si anima peccat, inquit, antequam humilietur, et venit in mundum, patet quod prius existat; quomodo enim, quæso, peccaret id quod nondum existit? Venit autem in mundum, sed aliquibus ex locis videlicet profecta. Istiusmodi nugæ adversus Ecclesiæ dogmata, et vanas fabulas simpliciorum auribus ingerentes, jure audient: « Væ qui prophetant de corde suo, et prorsus non vident. » Visiones enim revera et divinationes, ac prophetias cordis sui Spiritus sermonibus opposites, non sentiunt quantum in absurditatem sua consilia proferent, Psalmista ad Deum dicente: « Tu terribilis es, et quis resistet tibi, ex tunc ira tua? » Quod autem absurdissimum sit putare animam ante corpus existere, et ob præcæsentia 79 peccata in terrena corpora ipsam demitti, ex subjunctis argumentis quantum in nobis est demonstrare conabimur, scientes quod scriptum est: « Da sapienti occasionem et sapientior erit, manifesta justo et insuper accipiet. »

Rationes, sive propositiones ex syllogismis connexis.

1. Si anima hominis ante fabricationem corporis exsistebat, sed in vitium delapsa, ut quidam suspicantur, pœnæ loco in corpus detrusa est: quomodo, quæso, evangelista ipsam in hunc mundum venientem illuminari dicit? Honor enim istud est, et illustrium gratiarum accessio. Sed nemo plectitur dum honoratur, neque punitur cum divinarum bonorum fit particeps, sed cum in punientis iram incurrit. Cum autem homo veniens in hunc mundum minime punitur, sed contra potius illuminetur, patet utique pœnæ loco ei non esse corporationem, qui in carne honoratur.

2. ALIUD. Si ante corpus anima mens erat pura, in felicitate degens, sed conversione in vitium delapsa est, atque idcirco innexa est carni, quomodo veniens in hunc mundum illuminatur? Necessario enim dicendum est ipsam lucis expertem esse antequam veniat. Quod si ita est, quomodo pura mens erat, quæ vix tum primum illuminari incipit cum venit in mundum, idque non absque carne?

⁷⁹ Rom. vii, 24. ⁸⁰ Jerem. xxiii, 16. ⁸¹ Psal. lxxv, 8. ⁸² Prov. ix, 9.

in eo, confirmavit ratione incarnationis. « Visus enim est in terra, et cum hominibus conversatus est ⁸⁸, » cum carne videlicet, manifestiorem nobis suam præsentiam hoc pacto efficiens, et qui quondam solo intellectu comprehendi poterat, ipsis quoque nunc corporis oculis perceptus crassior, ut ita dicam, cognitionis divinæ sensum nobis intulit dum per miracula et prodigia nobis est agnitus. Nec alia ratione, ut existimo, mitti ad nos Dei Verbum mundum hunc illuminaturum Psalmista rogabat. Illud insuper animadvertendum existimo, nimirum quod omni sermone mens penetrabilior est, et mentis motus lingua acutior. Igitur, mentis subtilitate et acumine, variam quidem naturæ divinæ pulchritudinem contemplamur, sed de ipsa humano modo et nostro more loquimur, cum illius veritatis cacumen assequi lingua non possit. Ideoque Paulus ille mysteriorum Salvatoris dispensator, sermonem petebat a Deo ad aperiendum os suum ⁸⁹. Nihil ergo naturali Unigeniti dignitati detrahet nostræ orationis inopia, sed omnia de ipso, pro eo ac Deum decet, intelliguntur; quæ vero necesse est eloqui, ea humano more dicuntur, cum ab ipso propter nos, tum a sanctis de ipso, pro modulo naturæ nostræ. Sufficerent quidem ea quæ hactenus diximus ad rerum propositarum explicationem: sed quoniam decere arbitror, ut desidiam vincat calamus divinis dogmatibus inserviens, agendum ipsam lectionem accuratius perpendamus, quomodo nimirum convenienter intelligatur de homine illud, « Venientem in hunc mundum. » In ipso enim erat lux, sicut ipse quoque nobis **78** testatus est evangelista, neque « venientem in hunc mundum, ad lucem referimus, sed ad hominem qui illuminatur. Aiunt ergo nonnulli, ex corde suo eructantes et non ex ore Domini, sicuti scriptum est ⁹⁰, antequam corpora conderentur, in cælo fuisse hominum animas, longo tempore in incorporea felicitate constitutas, et vero bono purius fruentes: sed melioris sortis satietate ac deterioris cupiditate, ad præposteras cogitationes et cupiditates esse delapsas. Indignatum jure Opificem, eas quidem in mundum mittere, et corporibus implicitas, et ad ferendum onus coactas, ac velut in spelunca quadam vehementium cupiditatum inclusas ipso experimento eas docere, quam acerbum sit in pejus deflectere, et rectum nihili facere. Ad astruendum vero tam ridiculum suum commentum, primum omnium locum hunc evangelistæ arripiunt: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; » deinde alia quedam ex Scriptura divina, cujusmodi est illud: « Priusquam humiliarer, ego deliqui ⁹¹; » nec illos suæ pudet nugacitatis dum aiunt, Ecce antequam humiliaretur, id est antequam corpore includeretur, se deliquisse fatetur anima, atque idcirco jure merito se humi-

ὑπάρχειν αὐτὸν, ὡς ζῶν κατὰ φύσιν, ὡς ζῶς κατ' οὐσίαν, πληροῦντα τὴν κτίσιν, ὡς Θεὸν, οὐ τόπω περιγραφτὸν, οὐ διαστήμασι μετρητὸν, οὐ ποσότητι καταληπτὸν, οὐ δὲ ὑπὸ τινος ἄλλως ἐμπεριεχόμενον, οὐδὲ μεταβάσεως τῆς εἰς τόπον ἐκ τόπου δεόμενον, ἀλλ' ἐνδημεῖν μὲν ἅπασιν, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ μηδε νός. Ἐηλυθέναι δὲ ἑαυτὸν ἐν κόσμῳ διίσχυρισάτο, καίτοι παρῶν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον. « Ἄφθῃ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφῃ » μετὰ σαρκός, ἐμφανεστέραν ἑαυτοῦ τὴν ἐν κόσμῳ παρουσίαν διὰ τοῦτου τιθεῖς, καὶ ὁ πάλοι νοήσει καταληπτὸς, καὶ αὐτοῖς ἤδη τοῖς τοῦ σώματος ὀρώμενος ὀφθαλμοῖς, παχυτέραν, ἰνὴ οὕτως εἶπω, τῆς θεογνωσίας ἡμῖν ἐνετίθει τὴν ἀλθῆσιν, διὰ θαυματῶν καὶ μεγαλοουργίας ἐπιγνωσάμενος. Ἀποστέλλεσθαι δὲ ὡς ἡμᾶς φωτιοῦντα τὸν κόσμον τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ὁ Μιλωνὸς οὐ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον, ὡς γέ μοι φαίνεται, κατὰ δὲ τούτον αὐτὸν παρεκάλει. Χρῆναι δὲ οἶμαι πρὸς τοῦτω κάκεινο διενθυμεισθαι τὸν φιλομαθῆ, ὅτι παντὸς μετὰ λόγου τομώτερος νοῦς, ὀξύτερά δὲ γλώττης τῆς διζνοίας ἢ κίνησις. Οὐκοῦν ὅσον ἤκειν εἰς λεπτότητα νοῦ, καὶ τὴν ὀξείαν ἐν αὐτῷ κίνησιν, τὸ ποικίλον τῆς θείας φύσεως καταθεώμεθα κάλλος· λαλοῦμεν δὲ περὶ αὐτῆς ἀνθρωπινότερον, καὶ λόγῳ τῷ καθ' ἡμᾶς, οὐκ ἐχούσης τῆς γλώττης πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκτείνεσθαι μέτρον. Διὸ δὴ καὶ Ὁ Παῦλος ὁ τῶν τοῦ Σωτῆρος μυστηρίων ταμίης, λόγον ἀπήγγει παρὰ Θεοῦ τὸν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος αὐτοῦ. Οὐδὲν οὖν ἄρα λυμάνεται τοῖς φυσικοῖς τοῦ Μονογενοῦς ἀξιωμασιν ἡ τῶν παρ' ἡμῖν λόγων πενία, ἀλλὰ νοηθήσεται μὲν θεοπρεπῶς τὰ περὶ αὐτοῦ, λαληθήσεται δὲ τὰ περὶ τὴν χρείαν ἀνθρωπινώτερον, παρὰ τε αὐτοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ παρὰ τῶν ἁγίων περὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ τῆς φύσεως μέτρον. Ἦν μὲν οὖν, ὡς εἶοικε, τοῖς εἰρημένους ἀρκεῖσθαι καλῶν εἰς τὴν τῶν προκειμένων ἐξήγησιν· ἐπειδὴ δὲ οἶμαι προσήκειν ἕκκου φέρεσθαι κρείττονα τὸν τοῖς θείοις δόγμασιν ὑπηρετοῦντα κάλαμον, φέρε πάλιν αὐτὸ παραθέντες τὸ ἀνάγνωσμα βασιανίσωμεν ἀκριβέστερον, πῶς ἂν νοοῖτο κατὰ τὸν πρόποντα λόγον τοῦ ἀνθρώπου κατηγορούμενον, τὸ, « Ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Ἦν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ φῶς, καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ εὐαγγελιστῆς διεμαρτύρατο, καὶ οὐ τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐρχεσθαι μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν φωτιζόμενον ἀνθρώπον διαβεβαιούμεθα. Φασὶ τοιγαροῦν τινες, τὰ ἐκ καρδίας αὐτῶν ἐρευγόμενοι, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καθὼς γέγραπται, ὅτι πρὸ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς προὔπηρχον μὲν κατὰ τὸν οὐρανὸν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, μακρὸν ἐν ἀσωμάτῳ μακαριότητι τρίβουσαι χρόνον, καὶ καθαρώτερον ἀπολαύουσαι τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ· ἐπειδὴ δὲ αὐτὰς ὁ τῶν ἀμεινόνων εἰσφει κόρος, καὶ πρὸς τὰ χεῖρω λοιπὸν ἀποκλίνουσαι, πρὸς ἐκτόπους κατέβαινον ἔνοιας τε καὶ ἐπιθυμίας, ἀγανακτῆσας εἰκότως ὁ Δημιουργὸς ἀποστέλλει μὲν αὐτὰς εἰς τὸν κόσμον, τοῖς δὲ ἀπὸ γῆς ἐνέπειξε σῶμασιν ἀχθοφορεῖν ἀναγκάσας, καὶ μονονουχί σπηλαίῳ τινὶ τῶν ἐκ-

⁸⁸ Baruch iii, 38. ⁸⁹ Col. iv, 3. ⁹⁰ Jerem. xliii, 16. ⁹¹ Psal. c: viii, 67.

τόπων ἐγκαταλείψας ἡδονῶν, παιδεύειν αὐτὰς ἐξ αὐτῆς ἐδοκίμασε τῆς ψείρας, πικρὸν ὄπως ἐστὶ τὸ ἐπὶ τὰ χεῖρω φέρεσθαι, καὶ ποιεῖσθαι λόγον τῶν ἀγαθῶν οὐδένα. Ἀρπάξουσι δὲ εἰς ἀπόδειξιν τὴν οὕτω γελοιοτάτης ἑαυτῶν μυθολογίας, καὶ αὐτὸ δὴ πρῶτον τὸ νῦν ἐν χερσίν· « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· » πρὸς δὲ γε τοῦτω, καὶ ἕτερα ἅτινα τῶν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς, οἷον τὸ, « Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, ἐγὼ ἐπλημμέλησα· » καὶ δὴ καὶ φασὶ παραληρεῖν οὐκ αἰδούμενοι· Ἰδοὺ πρὸ τῆς ταπεινώσεως, τοῦτ' ἐστὶν τῆς ἐνσωματώσεως πεπλημμεληκέναι φησὶν ἡ ψυχὴ, διὰ τε τοῦτο τεταπεινωθῆναι δικαίως ἐνδεθεῖσαν θανάτῳ, καὶ φθορᾷ, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος οὕτως ὀνομάζει τὸ σῶμα, λέγων· « Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; » Εἰ δὲ πλημμελεῖ, φησὶν, πρὸ τῆς ταπεινώσεως ἡ ψυχὴ, καὶ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς προϋπάρχουσα δηλονότι· πῶς γὰρ ὄλως ἀμάρτοι τὸ μήπω ὑφεστηκός; Ἐρχεται δὲ εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τινων δηλονότι τόπων κινουμένη. Τοιαῦτά τινά τῶν τῆς Ἐκκλησίας καταβράσφουδες δογμάτων, καὶ ὕβλους εἰκαίων διηγημάτων ταῖς τῶν ἀπλουστέρων ἐπισωρεύοντες ἀκοαῖς, δικαίως ἀκούσονται· « Οὐαὶ τοῖς προφητεῦσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσιν. » Ὅρασεις γὰρ ὄντως, καὶ οἰωνίσματα, καὶ προφητείας καρδίας αὐτῶν τοῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἀντιπαράθεντες λόγοις, οὐκ αἰσθάνονται πρὸς δεξιᾷ αὐτοῖς ἀτοπίαν δραμεῖται τὸ ἐπιχείρημα, λέγοντος τοῦ Ψαλμῶδου πρὸς Θεόν· « Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου; Ὅτι δὲ λίαν ἐστὶν ἀτοπώτατον ὑπάρχειν μὲν οὐρανῶν τὴν ψυχὴν, ἐκ προγενεστέρων δὲ ἀμαρτημάτων εἰς τὰ ἐκ γῆς καταπέμπεσθαι σῶματα νομίζων αὐτὸν [Ἰσ. αὐτὴν], διὰ τῶν ὑπεξευγμένων ἐνοιῶν κατὰ τὸ ἐγγυρωῦν ἡμῖν ἀποδείξαι πειρασθέντα, τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Δίδου σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται, γινώριζε δικαίω, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. »

Ἐννοεῖται ἦτοι θεωρήματα σχήματος συμπεπλεγμένου καὶ συλλογιστικοῦ.

α'. Εἰ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς ἡ τοῦ ἀνθρώπου προϋφεστήκει ψυχὴ, ἀποκλίνας δὲ πρὸς τὸ φαῦλον, κατὰ τὰς τινων ὑπονοίας, κόλασιν ἔχει τοῦ πλημμελήματος τὴν εἰς σάρκα κάθοδον, πῶς, εἰπέ μοι, φωτίζεσθαι φησὶν ἐρχομένην αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον ὁ εὐαγγελιστής; Τιμὴ γὰρ, οἶμαι, τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ χαρισμάτων προσθήκη λαμπρῶν· κολάζεται δὲ τις οὐ τιμώμενος, οὐδὲ τιμωρεῖται μέτοχος· θείων ἀναδεικνύμενος ἀγαθῶν, ἀλλὰ τοῖς ἐξ ὀργῆς τῆς τοῦ κολάζοντος ὀμιλῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν τούτοις ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων φωτίζεται, πρὸδηλον δὴ πού λοιπὸν, ὅτι περ οὐ κόλασιν ἔχει τὴν σάρκωσιν ὁ μετὰ σαρκὸς τιμώμενος.

β'. ΑΛΛΟ. Εἰ πρὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ νοῦς ἦν, ἔτι καθαρὸς ἐν μακαριότητι διατελών, ἀποκλίνας δὲ πρὸς τὸ φαῦλον ὑπέβη, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σαρκὶ γέγονε, πῶς ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον φωτίζεται; Ἀνάγκη γὰρ λέγειν ἐρημον εἶναι φωτὸς πρὶν ἔλθειν αὐτόν· εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἦν ἐτι νοῦς καθαρὸς ὁ τότε μέλις ἔχων τοῦ φωτίζεσθαι τὴν ἀρχὴν, ὅτε καὶ εἰς τὸν κόσμον ἔρχεται, καὶ οὐ δίχα σαρκός;

liatam esse, mortis et corruptionis vinculis illigatam, quemadmodum Paulus ipse quoque corpus nominat dicens: « Quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Quod si anima peccat, inquit, antequam humilietur, et venit in mundum, patet quod prius existat; quomodo enim, quæso, peccaret id quod nondum existit? Venit autem in mundum, sed aliquibus ex locis videlicet profecta. Istiusmodi nugæ adversus Ecclesiæ dogmata, et vanas fabulas simpliciorum auribus ingerentes, jure audient: « Væ qui prophetant de corde suo, et prorsus non vident. » Visiones enim revera et divinationes, ac prophetias cordis sui Spiritus sermonibus opposcentes, non sentiunt quantam in absurditatem sua consilia properent, Psalmista ad Deum dicente: « Tu terribilis es, et quis resistet tibi, ex tunc ira tua? » Quod autem absurdissimum sit putare animam ante corpus existere, et ob præcæsentia 79 peccata in terrena corpora ipsam demitti, ex subjunctis argumentis quantum in nobis est demonstrare conabimur, scientes quod scriptum est: « Da sapienti occasionem et sapientior erit, manifesta justo et insuper accipiet. »

Rationes, sive propositiones ex syllogismis connexis.

1. Si anima hominis ante fabricationem corporis exsistebat, sed in vitium delapsa, ut quidam suspicantur, pœnæ loco in corpus detrusa est: quomodo, quæso, evangelista ipsam in hunc mundum venientem illuminari dicit? Honor enim istud est, et illustrium gratiarum accessio. Sed nemo plectitur dum honoratur, neque punitur cum divinatorum honorum sit particeps, sed cum in punientis iram incurrit. Cum autem homo veniens in hunc mundum minime punitur, sed contra potius illuminatur, patet utique pœnæ loco ei non esse corporationem, qui in carne honoratur.

2. ALIUD. Si ante corpus anima mens erat pura, in felicitate degens, sed conversione in vitium delapsa est, atque idcirco innexa est carni, quomodo veniens in hunc mundum illuminatur? Necessario enim dicendum est ipsam lucis expertem esse antequam veniat. Quod si ita est, quomodo pura mens erat, quæ vix tum primum illuminari incipit cum venit in mundum, idque non absque carne?

80 Rom. vii, 24. 81 Jerem. xliii, 16. 82 Psal. lxxv, 8. 83 Prov. ix, 9.

3. ALIUD. Si ante corpus anima hominis existit, et proinde mens pura erat bonorum cupiditati propius conjuncta, sed conversione in vitium terreno corpori impacta est, et in eo existens peccare non vult amplius : quomodo non ei sit injuria, quæ tum maxime id facere jussa non sit, cum ad virtutem erat expeditior, nondum malis corporis illigata, sed intempestive id præstare cogitur, cum est inquinata peccato? Atqui; Deus nihil intempestive jubet, neque injuriam facit is qui natura sua nocere nequit. Opportune igitur et juste a nobis exigit ut in hac carne non peccemus, cum existendi tempus istud solum habeamus, quo in hunc mundum venimus, illud prius non esse, **80** ceu locum quemdam relinquentes, et ex ipso quasi præexistentiæ principium mutantēs.

4. ALIUD. Libenter ab eis quærerem, qui consentaneum sit animam quæ ante corpora peccavit, in corpus detrudi, ut experimento ipso discat cupiditatum suarum turpitudinem; hæc enim docere non verentur. Atqui ab ipso malorum aspectu avellenda potius esset, quam in ipsum turpissimarum voluptatum profundum detrudenda. Illud enim remedii genus erat potius quam istud. Si ergo ut corporeis voluptatibus immergatur, malorum accessionem habet, quod in corpus detruditur, nemo laudaverit medicum qui ægrum ad jutum iri putat per ea ipsa quibus ei nocet. Sin autem ut peccandi finem faciat, quomodo in ipsum cupiditatis delapsa profundum emergere potuit, ac non potius ipsum morbi initium depulit, cum nihil adhuc esset quo ad peccandum pertraheretur?

5. ALIUD. Si ante corpus existens anima peccavit, ut illi volunt, ideoque impacta est carni et sanguini, loco pœnæ id accipiens : quomodo non oporteat credentes in Christum, et idcirco peccati remissionem consecutos, illico de corporibus exire et sarcinam istam pœnæ loco impositam excutere? Quomodo enim, quæso, perfectam peccati remissionem consecuta est anima hominis, si pœnæ abesse tenetur obnoxius? At videmus tantum abesse ut fideles corporibus liberari velint, ut cum fidei Christi confessione carnis resurrectionem conjungant. Non erit ergo pœnæ loco id quod fidei quoque confessione honoratur, et ad Salvatoris omnipotentis testimonium affertur, ex eo quod sic ad vitam redierit.

6. ALIUD. Si ante corpus existens anima peccavit, ut illi volunt, et idcirco innexa est carni, quam ob causam lex graviora quidem peccata morte plecti, innocentem vero vivere permittit? Præstaret quippe permittere turpissimorum criminum reos diu in corporibus hærere, ut hoc pacto gravius punirentur, innocentes vero corporibus exsolvi, si pœnæ loco inclusæ sunt in corporibus animæ. Sed contra, morte quidem punitur

Α γ. ΑΛΛΟ. Εἰ προὔφρασθήκει τοῦ σώματος ἢ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, καὶ τοὺς ὑπῆρχεν εἶναι διὰ τοῦτο καθαρὸς, οἰκειότερον τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐφέσει προσκειμένος, ἐκ παρατροπῆς δὲ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον εἰς τὸ γεώδες πέμπεται σῶμα, καὶ γεγονῶς ἐν αὐτῷ τὸ μηχανεῖ βούλεσθαι πλημμελεῖν ἀπαιτεῖται, πῶς οὐκ ἀδικεῖται μὴ τότε μάλιστα τοῦτο ποιεῖν ἐπιτετραμμένος, ὅτε δὴ καὶ μᾶλλον ὑπῆρχεν ἐτοιμότερος εἰς ἀρετὴν, οὐπω τοῖς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐνδεδυμένος κακοῖς, ἀλλ' ὅτε γέγονεν ἐν θολώσει τῆς ἀμαρτίας, τότε τοῦτο ποιεῖν οὐκ εὐκαίρως ἀναγκάζεται; Καιροῦ δὲ τοῦ πρέποντος οὐκ ἂν ἀμάρτοι τὸ θεῖον, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἀδικῆσαι ποτὲ τὸ ἀδικεῖν οὐ παφικός. Εὐκαίρως ἀρετῆς, καὶ δικαίως μετὰ σαρκὸς τὸ μὴ ἀμαρτάνειν ἀπαιτούμεθα, μόνον ἔχοντας τοῦτον τοῦ εἶναι καιρὸν, καθ' ὅν μετὰ σώματος εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμεθα, τὸ μὴ εἶναι πρότερον, ὡσπερ τινα τόπον καταλειπάνοντες, καὶ ἐξ αὐτοῦ προὔπαρξεν ἀρχὴν μεθιστάμενοι.

Β δ. ΑΛΛΟ. Ποῖον ἔχει λόγον, ἐροίμην ἂν ἡδέως αὐτοῦς, τὸ ἀμαρτήσαντες πρὸ σωμάτων εἰς σῶμα πέμπεσθαι τὴν ψυχὴν, ἵνα δὴ μάθοι τῇ πείρᾳ, τῶν οἰκειῶν ἐπιθυμιῶν τὴν αἰσχύνην; Καὶ ταῦτα γὰρ οὐκ ἐρυθριῶσιν ἐξηγουμένοι. Καίτοι μᾶλλον ἐχρήν καὶ αὐτῆς τῆς τῶν κακῶν ἐξέλκεσθαι φαντασίᾳ αὐτῆν, καὶ οὐκ εἰς αὐτὸν καταθεῖσθαι ἡδονῶν τὸν πυθμένα· τρῶπος γὰρ ἦν θεραπεία; ἐκεῖνο μᾶλλον, ἢ τοῦτο. Εἰ μὲν οὖν ἵνα ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐντροφήσῃ προσθήκην ἔχει νοσημάτων τὴν σάρκωσιν, οὐκ ἂν τις ἐπαινέσαι τὸν σωφρονιστὴν, δὲ ὅν ὠφελεῖν ὑπετόπησεν ἀδικούντα τὸ νενοσηχός. Εἰ δὲ ἵνα παύσῃται τῶν παθῶν, πῶς εἰς αὐτὸ πεσοῦσα τῆς ἐπιθυμίας τὸ βάθος ἀνακύπτειν ἐδύνατο, καὶ οὐχὶ μᾶλλον καὶ αὐτὴν ἀποπτύσασα τοῦ νοσήματος τὴν ἀρχὴν, ὅτε καὶ γυμνὴ τοῦ καθέλοχθος εἰς ἀμαρτίαν ἐφαίνετο.

Γ ε'. ΑΛΛΟ. Εἰ προὔσα πεπλημμέληκεν ἡ ψυχὴ, διὰ τε τοῦτο συνεπλάκη σὰρξ, καὶ αἵματι, εἰς τιμωρίας τρῶπον λαβούσα τὸ πρᾶγμα, πῶς οὐκ ἔδει τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, καὶ κομισαμένους διὰ τοῦτο τῆς ἀμαρτίας τὴν ἀφῆσιν, παραχρῆμα σωμάτων ἐξέρχεσθαι, καὶ τὸ λόγῳ τιμωρίας περιτεθὲν ἀποβάλλειν; Ἐπεὶ πῶς τέλειαν ἔχει τὴν ἀφῆσιν ἢ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, εἶπερ περιεμένη τὸν τῆς κολάσεως τρῶπον; Ἄλλ' ὁρῶμεν ὅτι τοσοῦτον ἀφῆσθήκασι τοῦ σωμάτων ἀπαλλάττεσθαι θέλειν εἰ πιστεύοντας, ὡς ταῖς εἰς Χριστὸν ὁμολογίαις συνεπισηγγεσθαι τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν. Οὐκ ἄρα κολάσεως ἔσται τρῶπος, τὸ καὶ πίστεως ὁμολογίᾳ τετιμημένον, ὡς τῇ θείᾳ τοῦ Σωτῆρος δυνάμει τὸ πάντα δύνασθαι βραδίως ἐπιμαρτυροῦν, διὰ τοῦ καλινδρομήσαι πρὸς ζωὴν.

Δ ς'. ΑΛΛΟ. Εἰ προὔσα κατ' ἐκείνους ἐξῆμαρτεν ἡ ψυχὴ, διὰ τε τοῦτο συνεπλάκη σὰρξ, διὰ ποίαν αἰτίαν ὁ νόμος τὰ μὲν τῶν ἐγκλημάτων βαρύτερα τιμᾶσθαι θανάτῳ, τὸν δὲ οὐδὲν ἡμαρτηκότα διαζῆν ἐπιτρέπει; Χρῆν γὰρ δὴ πῶς μᾶλλον, τοὺς μὲν ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἀλόνας κακοῖς ἐπιτρέπειν ἐγγρονίζεσθαι σώμασιν, ἵνα δὴ καὶ μειζρόνως κολάζονται, τοὺς δὲ οὐδὲν ἡμαρτηκότα; σωμάτων ἀνεῖσθαι, εἴπερ ἐν τάξει τιμωρίας ἢ ἐνοσημάτων. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων, θανάτῳ μὲν ὁ

φονευτής καταδικάζεται, πάσχει δε οὐδὲν ὁ δίκαιος εἰς Α τὸ σῶμα· οὐκ ἄρα τιμωρίας τρόπος ἡ σάρκωσις.
 ζ'. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐκ πρεσβυτέρων ἁμαρτημάτων ἐσαρκώθησαν αἱ ψυχαί, καὶ τρόπος αὐταῖς τιμωρίας ἡ τοῦ σώματος ἐπινοήθη φύσις. πῶς ἡμᾶς ὠφέλησε κατεργήσας τὸν θάνατον ὁ Σωτὴρ; Πῶς δὲ οὐχὶ μάλ-
 λον ἠλέησεν ἡ φθορὰ, τὸ κολάζον ἡμᾶς ἀφανίζουσα, καὶ πέρασ ἐπιτιθεῖσα τῇ καθ' ἡμῶν ὀργῇ; Διὸ δὲ καὶ μᾶλλον εἶποι τις ἂν εὐχαριστεῖν ἀκολουθότερον τῇ φθορᾷ, ἢ περ ἐκ τῶν ἐναντίων τῶ διηνακῆς ἡμῖν ἐπι-
 τιθένει τὸ κολαστήριον, διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως· ἄλλὰ μὴν εὐχαριστοῦμεν, ὡς ἀπῆλλαγμένοι θανάτου καὶ φθορᾶς διὰ Χριστοῦ· οὐκ ἄρα τιμωρίας τρόπος ἡ σάρκωσις τῇ ψυχῇ.

η'. ΑΛΛΟ, ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ θεωρήματος. Εἰ Β προγενεστέρων ἁμαρτημάτων ἀπαιτούμεναι δίκας αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαί, τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς ἐπεκλάκησεν σώμασι, πρίαν, εἰπέ μοι, χάριν ὁμολογήσομεν τῶ τῆν ἀνάστασιν ἡμῖν ἐπαγγελομένην Θεῷ; Ἀνα-
 νέωσις γὰρ τιμωρίας τὸ τροφῆμα φαίνεται, καὶ τοῦ λυπούντος ἀνασκευῆ· καὶ εἰ πικρὸν παντὶ τῷ φαγεῖται τὸ κολάζεσθαι μακρὰ· χαλεπὸν ἔρα ἐστὶ τὸ ἀνίστα-
 σθαι σώματα, τιμωρίας τάξις ἐπέχοντα ταῖς ἀθλίαις ψυχαῖς. Ἀλλὰ μὴν ὡς δῶρον ἡ φύσις ἀναεῶν εἰς εὐθυμίαν τὴν ἀνάστασιν ἔχει παρὰ Χριστοῦ. Οὐκ ἄρα τιμωρίας τρόπος ἡ σωματώσις.

θ'. ΑΛΛΟ. Ὡς μεγάλην ἡμῖν καὶ τριπλόητον Γ ἔορτην προφητικῶς που λόγος εὐαγγελιζόμενος φαί-
 νεται. Ἐ ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσου-
 νται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, ἰ φησί. Ἀλλ' εἴπερ ἦν δι-
 τως κολάσεως τρόπος τὸ σωματωθῆναι εἰς ἀθλίαις τῶν ἀνθρώπων ψυχᾶς, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐλύπει τὰ τοιαῦτα βῶν ὁ προφήτης ὡς ἐκ Θεοῦ; Πῶς δὲ ὅλως ἀγαθὸν ἔσται τὸ κήρυγμα, τῶν λυπούντων ἡμᾶς εἰσέφρον τὴν διαμονήν; Ἐδεῖ γὰρ μᾶλλον εἰπεῖν, εἴπερ ἔδοῦλετο τοὺς ἐξ ἁμαρτίας σωματωθέντας εὐ-
 φραίνειν· οὐκ ἀναστήσονται οἱ νεκροί, ἀπολείεται δὲ καὶ ἡ τῆς σαρκὸς φύσις. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων εὐφραίνειν, τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἔσεσθαι λέ-
 γων κατὰ βούλησιν Θεοῦ· καὶ πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἐν κολάσεως τάξει τὸ σῶμα κατὰ τὴν τιμὴν ἀβουλίαν, ἐφ' ᾗ καὶ ἡμεῖς ἠδόμεθα, καὶ ὁ Θεὸς εὐδοκᾷ;

ι'. ΑΛΛΟ. Ἐπηγγεῖλατό που καὶ Θεὸς τὸν μακά-
 ριον εὐλογῶν Ἀβραάμ, ὅτι κατὰ τὴν ἀναριθμητον Δ τῶν ἀστέρων πληθὺν ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἀληθὴς ὁ λόγος, ὅτι πλημμελήσασα πρὸ σώματος ἡ ψυχὴ, καὶ εἰς γῆν, καὶ εἰς σάρκα κολασθησομένη πέμπεται, καταδικῶν ὄχλον οὐκ εὐγενῆ, ἄρα πετευόν-
 των τοῦ ἀγαθοῦ, τῶ δικαίῳ Θεῷ ἐπηγγεῖλατο, καὶ οὐχὶ μᾶλλον εὐλογίας μέτοχον σπέρμα. Ἀλλὰ μὴν εὐ-
 λογῆσαν τὸν Ἀβραάμ τοῦτο λέγει ὁ Θεός· ἀπάσης ἄρα κατηγορίας ἡ τῶν σωμάτων ἀπῆλλακται γέ-
 νεσις.

ια'. ΑΛΛΟ. Εἰς πλήθος μέγα καὶ ἀναριθμητον τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐξείσταινετο γένος· καὶ δὴ καὶ τοῦτο

homicida, justus autem corpore nihil patitur. Non est igitur supplicii loco iacusa corpori anima.

81 7. ALIUD. Si ob præcedentia peccata animæ corporibus inclusæ sunt, et ad eas puniendas excogitata est corporis natura, quomodo nos juvit Salvator destructa morte? Imo vero nosse potius nostri mors miserta est supplicium nostrum abolendo, ac iræ in nos intentatæ finem imponendo? Quocirca morti gratias agere nemo non magis consentaneum esse dixerit, quam ei qui per resurrectionem a mortuis perpetuum nobis supplicium imponit. Atqui Deo gratias agimus, quod a morte et corruptione per Christum liberati simus: non ergo ad supplicium datum est corpus animæ.

8. ALIUD, ex eodem. Si ut præcedentium peccatorum penas luant, hominum animæ terrenis corporibus immersæ sunt, quam, quæso, gratiam habebimus Deo resurrectionem nobis pollicenti? Renovatio enim supplicium esse videtur, et mali instauratio: et si nemini non acerbum est longo tempore pœna affici, utique grave est excitari corpora, quæ miseris animabus pœnæ loco sint. Atqui naturæ instar singularis alicujus doni data est a Christo resurrectio, quo ad felicitatem renovatur. Non ergo ad pœnam animæ data sunt corpora.

9. ALIUD. Magnam veluti quamdam et optatis-
 simam celebritatem nobis propheta annuntiare vi-
 detur: « Resurgent enim mortui, et exurgiscen-
 tur qui sunt in monumentis », inquit. At si miseræ hominum animæ corporibus ad pœnam in-
 cluderentur, quomodo non potius ista divinitus prædicando mœstitiâ nobis inferret propheta? Aut quomodo, quæso, lætâ erit illa prædicatio, quæ malorum nobis perpetuitatem statuit? Dicere enim potius debebat, si homines ob peccata corporibus inclusos exhilarare vellet, Non resurgent mor-
 tui, sed ipsa quoque natura carnis interibit. Contra vero lætos homines reddit, dum resurre-
 ctionem corporum Dei voluntate sumimus ait. Quo-
 modo ergo supplicii loco futurum est corpus, ut temere quidam asserunt, in quo et nos oblectamur, et Deus?

10. ALIUD. Cum beatum Abraham Deus benedi-
 ceret, semen ejus simile foræ innumerabili astro-
 rum multitudini promisit. Quod si verum est ani-
 mam nondum suscepto corpore 82 peccasse, ideoque in terram et carnem ad supplicium esse detersam, ignobilem damnatorum turbam a vir-
 tute abhorrentium justo Deus pollicetur, non autem semen benedictionis particeps. Atqui Deus benedicturus Abraham istud ait. Igitur corporum ortus omni reprehensione caret.

11. ALIUD. Israelitarum genus in magnam et in-
 numerabilem multitudinem propagabatur: quod cum sacrorum ille antistes Moyses vehementer miraretur,

80 Isa. XLVI, 19.

cos votis prosequitur, dicens : « Et ecce estis hodie velut astra cœli multitudine. Dominus Deus patrum vestrorum adjiciat vobis sicut estis millies⁹⁷. » At si corporibus ad pœnam includerentur animæ, idque necessitate quadam, imprecatio revera esset, non votum illa Moysis oratio. Atqui res ita non est, sed facta est a Moyse benedictio. Non ergo ad pœnam corporibus immersæ sunt animæ.

12. ALIUD. Male petentibus Deus non annuit. Cujus rei locuples testis nobis erit Salvatoris discipulus : « Petitis, » inquit, « et non accipitis, eo quod male petatis⁹⁸. » Si ergo ad pœnam corporibus animæ mancipantur, quomodo Anna Phanuelis filia, inquiet aliquis, non vehementer errabat, cum tam enixe filium sibi a Deo peteret⁹⁹? Animam quippe deorsum pelli, et in corpus detrudi posebat. At quomodo, quæso, filium ipsi Deus beatum Samuelem tradidit, si quidem peccasse prius animam oportebat, ut implexa corpori mulieris votum impleret? Atqui Deus tradidit, qui non nisi bona dare potest, cumque id prompto animo ipsi annuerit, votum ejus ab omni calumnia liberat. Non igitur ob admissum peccatum corporibus anima includitur, neque id ei ad pœnam datum, ut volunt nonnulli.

13. ALIUD. Si corpus animæ hominis ad pœnam datum est, quid Ezechiam adegit, illum Hierosolymorum regem sapientem ac bonum, ut non sine acerbis lacrymis corporis mortem deprecaretur, nec illo supplicio vellet exsolvi¹, sed annorum excessione corpus suum honorari peteret, cum alioqui longe salius esset, si verum est corpore plecti animam, non mortem deprecari, sed grave et molestum ducere animam cum corpore conjungi, et ob ejus dissolutionem gratias agere potius quam ob vitam. **83** Quomodo vero singularis beneficii loco promittebat illi Deus dicens : « Ecce addam ad dies tuos quinquæ et decem annos², » cum illa promissio supplicii prorogatio esset, non beneficium, si verum illi docent. At vero supernum donum et gratia erat illa promissio, et annorum prorogatio : non ergo ad supplicium corpus donatur animæ.

14. ALIUD. Si ad pœnam datum est corpus animæ, quam gratiam Deus retribuit eunucho illi, qui Jeremiam eduxit e lacu, dicens : « Et dabo animam tuam in rem inventam, et servabo te a Chaldæis³. » Satius enim fuisset illum mori sinere, ut hoc pacto eum honoraret, vinculis et pœna corporis solutum. Quam autem, quæso, Israelitis adolescentibus gratiam contulit, dum eos a flamma servavit et immunitate Babyloniorum? Quam ob causam Danielem a crudelitate leonum eripuit⁴? At vero beneficia ista sunt, pro quibus illum etiam hymnis et laudibus prosequimur. Non ergo ad pœnam animæ

⁹⁷ Deut. x, 22. ⁹⁸ Jac. iv, 5. ⁹⁹ I Reg. i, 10-20. ¹ Dan. iii, 1 sqq.

δικαίως ὑπερθραύμασας ὁ ἱεροφάντης Μωϋσῆς ἐπεύχεται λέγων αὐτοῖς· « Καὶ ἰδοὺ, ἐστὲ σήμερον ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει. Κύριος ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν προσθεῖη ὑμῖν, ὡς ἦτε χιλιπλασίως. » Ἄλλ' εἴπερ ἦν κόλασις, ταῖς ἀνθρώπων ψυχαῖς τὸ εἶναι μετὰ σωμάτων ἐν κόσμῳ, εἶδει δὲ εἶναι, καὶ οὐ γυμνάς, ἀρὰ μᾶλλον εἴη περ ἀληθῶς, οὐκ ἐπ' εὐχῆ, καὶ ὁ τοῦ Μωϋσεὺς εὐρίσκειτο λόγος. Ἐχει δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐν εὐλογίας τάξει πεποιθῆται· οὐκ ἄρα τιμωρίας ἔχει λόγον ἢ σάρκωσις.

ιβ'. ΑΛΛΟ. Τοῖς αἰτεῖν ἐπιχειροῦσι κακῶς, ἐπινεύειν Θεὸς οὐκ ἀνέχεται. Καὶ τούτου μάργυς ἡμῖν ἀφευδῆς ὁ τοῦ Σωτῆρος γενήσεται μαθητῆς, « Αἰτεῖτε, » λέγων, « καὶ οὐ λαμβάνετε, ὅτι κακῶς αἰτεῖσθε. » Εἴπερ οὖν ἐστὶ κόλασις τὸ σωματωθῆναι ψυχῆν, Ἄννα τοῦ Φανουὴλ ἢ θυγάτηρ, πῶς οὐκ εὐλόγως ἐρεῖ τις, ὅτι τοῦ πρέποντος ἀπεσφάλλετο μακρὰν, οὕτω πρὸς Θεὸν ἀνατείνουσα τὴν εὐχὴν, καὶ αἰτούσα στέρμα ἀνδρός; ψυχῆς γὰρ ἦται κατάπτωσις, καὶ τὴν εἰς σῶμα κέθοδον. Πῶς δὲ ὅλως καὶ υἱὸν αὐτῆ ἐδίδου Θεὸς τὸν ἄγιον Σαμουὴλ, εἴπερ εἶδει πάντως ἀμαρτήσαι ψυχῆν, ἵνα δὴ καὶ ἐμπλακείσα σώματι τῆ γυναικὶ πληρώσῃ τὴν αἰτησιν; Ἀλλὰ μὴν καὶ Θεὸς ἐδίδου, μόνον πεφυκῶς διδοῖναι τὰ ἀγαθὰ, καὶ προχειρῶς ἐπινεύσας αὐτῆ, λοιδορίας ἀπάσης ἐλευθεροῖ τὴν αἰτησιν. Οὐκ ἄρα ἐξ ἀμαρτίας ἢ σάρκωσις, ἀλλ' οὐδὲ κολάσεως τρόπος κατὰ τινος.

ιγ'. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐν τάξει τιμωρίας δίδονται τὸ σῶμα τῆ ἀνθρώπου ψυχῆ, τί τὸ πεπεικὸς Ἐζεχίαν τὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλέα, καίτοι σοφὸν ὄντα καὶ ἀγαθόν, δακρύων οὐ δίχα πικρῶν παραιτεῖσθαι μὲν τὸν τῆς σαρκὸς θάνατον, καὶ ἀποδύσασθαι τὸ κολάζον ὄκνεῖν, ἐτῶν δὲ προσθήκη τιμᾶσθαι παρακαλεῖν, καίτοι λίαν ἐχρῆν, εἴπερ ἦν ὄντως, οὐ τεθνᾶναι παραιτεῖσθαι μᾶλλον, ἡγεῖσθαι δὲ φορτικὸν τὸ συμπεπλεγθαι σώματι, καὶ ἐπὶ τούτῳ χάριν ἤπερ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ὁμολογεῖν. Πῶς δὲ ὡς ἐν χάριτος μέρει Θεὸς ἐπηγγέλλετο λέγων αὐτῷ· « Ἰδοὺ προστιθῆμι εἰς τὸν χρόνον σου ἑτὴ δεκαπέντε; » καίτοι προσθήκη κολάσεως οὐκ εὐποίας τρόπος, ἢ ὑπόσχεσις ἦν, εἴπερ ἐκεῖνοι πρὸςθεύουσι ἀληθῆ. Ἄλλὰ μὴν δῶρον ἄνωθεν ἢ ὑπόσχεσις ἦν, καὶ ἡ προσθήκη χάρις· οὐκ ἄρα κόλασις ταῖς ψυχαῖς ἢ σωματικῶς.

D

ιδ'. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐν τάξει κολάσεως δίδονται τὸ σῶμα τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ, ποῖαν ἀντεδίδου χάριν τῷ εὐνοῦχῳ Θεὸς τῷ ἀνενεγκόντι τὸν Ἱερεμίαν ἐκ τοῦ λάκκου, λέγων, « Καὶ δώσω τὴν ψυχὴν σου εἰς εὐρεμα, καὶ διασώσω σε ἐκ τῶν Καλδαίων; » Ἐδει γὰρ μᾶλλον ἀποθνήσκειν ἔξ, ἵνα καὶ τιμῆσῃ, δεσμοῦ καὶ κολάσεως ἀπολύων αὐτόν. Τί δὲ, εἰπέ μοι, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ νεανίας ἐχαρίζετο, διασώζων αὐτοὺς ἐκ φλογὸς καὶ τῆς τῶν Βαβυλωνίων ἀπανθρωπίας; Ὅτου δὲ χάριν τῆς τῶν λεόντων ὠμότητος τὸν σοφὸν ἐξήρπαζε Δανιὴλ; Ἀλλὰ μὴν ταῦτα πράττων εὐεργετεῖ, καὶ διὰ ταῦτα δοξάζεται. Οὐκ ἄρα τρόπος τι-

¹ IV Reg. xx, 1 sqq. ² ibid. 6. ³ Jerem. xlv, 5.

μωρίας ἐστὶ τὸ ἐνοικεῖν τῆ σαρκί, ἵνα μὴ ταυτὸν Α

εἶ'. ΑΛΛΟ. Ὅτι τῶν ἐχάστῳ βεβιωμένων ἐξέτασις
ἔσται κατὰ καιρὸν ἐπὶ τοῦ θελοῦ βήματος ἐκδιδάσκων
ὁ Παῦλος, φησί· Ἐἰ τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆ-
ναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κο-
μισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἐπρα-
ξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. Ἐἰ δὲ ἐπὶ μόνοις τοῖς
διὰ τοῦ σώματος ἢ κολάζεται τις, ἤγουν τῆς δεούσης
ἀξιούται τιμῆς, μνήμη δὲ οὐδεμία προγενεστέρων
ἀμαρτημάτων, ἀλλ' οὐδὲ πρεσβύτερον τῆς γενέσεως
ἔγκλημα ζητηθήσεται· πῶς ἄρα προῆν ἡ ψυχὴ; ἢ
πῶς ἐξ ἀμαρτίας ἐταπεινώθη, κατὰ τινος, ἢ καὶ μό-
νος ὀρίζεται χρόνος ὁ μετὰ σαρκός, διὰ τοῦ μόνα ζη-
τεῖσθαι τὰ δι' αὐτῆς;

ιζ'. ΑΛΛΟ. Εἰ ἐκ πρεσβυτέρων ἀμαρτημάτων
ἐσωματώθησαν αἱ ψυχαί, πῶς ὁ Παῦλος ἡμῖν ἐπι-
στελλει, Ἐ παραστήσατε, ἔλεγων, Ἐ τὰ σώματα ὑμῶν
θυσίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Ἐ Εἰ γὰρ
ἐν τάξει τιμωρίας δίδεται ταῖς ἀθλίαις ψυχαῖς, πῶς
εἰς ὁσμὴν εὐωδίας παραστήσομεν αὐτὰ τῷ Θεῷ; κατὰ
τίνα δὲ τρόπον εὐάρεστον ἔσται τὸ δι' οὐ κατακεκρί-
μεθα; ἢ ποῖον ὄλωσ ἀρετῆς ἐπιδέξεται τρόπον τὸ κολ-
λάζειν πεφυκός, καὶ ῥίζαν ἔχον τὴν ἀμαρτίαν;

ιζ'. ΑΛΛΟ. Κατὰ πάσης ἐκτισιομένην τῆς ἀνθρώ-
που φύσεως τὴν φθορὰν, διὰ τὴν ἐν Ἀδάμ παράδασιν
ἐπιδεικνύων ὁ Παῦλος, φησί· Ἐ Ἄλλ' ἐβασίλευσεν ὁ
θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ
ἀμαρτήσαντας, ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως C
τοῦ Ἀδάμ. Ἐ Πῶς οὖν ἄρα φησί, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ
ἀμαρτήσαντας βασιλεύει τὸν θάνατον, εἴπερ ἐκ
πρεσβυτέρων ἀμαρτημάτων τὸ ἀποθνήσκον ἡμῖν δέ-
δοται σῶμα; Ποῦ γὰρ ὄλωσ οἱ μὴ ἀμαρτήσαντες, εἰ
δικη πταισμάτων ἢ σάρκωσις, καὶ τὸ ἐν τῷδε τῷ βίῳ
γενέσθαι μετὰ σώματος, προανατέλλον ἔχει τὸ
ἔγκλημα; Ἀμαθὲς οὖν ἄρα τῶν δι' ἐναντίας τὸ πρό-
βλημα.'

η'. ΑΛΛΟ. Προσθήγαγόν ποτε τῷ Σωτῆρι παῦσιν οἱ
μαθηταὶ περὶ τίνος τῶν ἐκ γενετῆς τυφλῶν, καὶ δὴ
καὶ ἐφασκον· Ἐ Ῥαββί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς
αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ; Ἐ Ἐπειδὴ γὰρ ἐν προφη-
τικαῖς ἀναγέγραπται λόγοις περὶ Θεοῦ, ὡς ἔστιν ἀπο-
διδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, τοῦτο πεπονθένε D
τὸν ἀνθρώπον ὑπενόουν οἱ μαθηταί. Τί οὖν πρὸς
ταῦτα Χριστός; Ἐ Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὔτε οὗτος ἡμαρ-
τεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ
ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Ἐ Πῶς οὖν ἐξω τίθησιν
ἀμαρτίας αὐτοῦ, καίτοι μὴ ὄντα, ἀνεγκλήτους κατὰ
τὸν βίον; Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, ἔνοχοι που πάντως
ἦσαν καὶ πταίσμασιν. Ἄλλ' ἔστι προδὴλόν τε καὶ
συμφανές, ὅτι περὶ ὁ λόγος εἰς τὸν πρὸ τῆς γενέσεως
ἀναβαίνει καιρὸν, καθ' ὃν οὐπω γεγονότες, οὐδὲ
ἡμάρτανον, ἵνα καὶ ἀληθεύῃ Χριστός.

ιθ'. ΑΛΛΟ. Ὁ μακάριος προφήτης Ἠσαΐας, τὴν
αἰτίαν τοῦ πεποιῆσθαι τὴν γῆν ἐξηγούμενος, Ἐ Οὐκ

corpus est traditum, ne idem sit aoud Deum præ-
mium et poena.

15. ALIUD. Eorum quæ quisque in vita patrarit
aliquando disquisitionem fore apud Dei tribunal
Paulus edocens, ait : « Omnes enim nos manife-
stari oportet ante tribunal Christi, ut referat unus-
quisque propria corporis, prout gessit, sive bonum,
sive malum ». Si vero pro solis corporis operibus
punitur aliquis, aut pro eo ac decet honoratur,
nulla antem præcedentium peccatorum mentio fu-
tura est, nec in ea quæ ante corpus gesta sunt
inquiretur : quomodo ergo ante corpus fuit anima,
aut quomodo depressa est ob peccatum, ut non-
nulli volunt, cui tempus tantummodo illud cum
carne præscribitur ex eo quod ea solummodo quæ-
runtur quæ per carnem admisit ?

16. ALIUD. Si ob præterita peccata corporibus
addictæ sunt animæ, quomodo Paulus nobis scribit
« Exhibete corpora vestra hostiam viventem, san-
ctam, Deo placentem ». Si enim ad poenam data
sunt corpora miseris animabus, quomodo in odorem
suavitatis ea Deo exhibebimus ? aut quo pacto
gratum et acceptum erit illud per quod damnati
sumus ? aut quam virtutis rationem habiturum est
id quod poenæ et supplicio nobis est, et cui radix
est peccatum ?

17. ALIUD. Corruptionem per universam homi-
nis naturam extensam ob ~~84~~ transgressionem in
Adam Paulus ostendens, ait : « Sed regnavit mors
ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non
peccaverunt, in similitudinem prævaricationis
Adæ ». Quomodo igitur ait mortem etiam in eos
regnare qui non peccaverunt, si ex præteritis
peccatis mortale nobis corpus datum est ? Ubi
enim gentium, quæso, sunt illi qui non peccaverunt,
si peccatorum poena est animæ cum corpore con-
junctio, et sarcinam corporis in hac vita gestare,
præcedentis poena est peccati ? Inepta igitur est
adversariorum propositio.

18. ALIUD. Discipuli Christum interrogarunt
aliquando de cæco quodam a nativitate, his verbis :
« Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus,
ut cæcus nasceretur ? » Cum enim scriptum sit
in prophetarum libris de Deo, ipsum retribuere
peccata patrum in filios, istud accidere homini
discipuli suspicabantur. Quid ergo ad hæc Chri-
stus ? « Amen dico vobis, neque hic peccavit, ne-
que parentes ejus : sed ut manifestentur opera Dei
in illo ». Quomodo igitur peccati expertes illos
ait, quamvis in vita reprehensione non carerent ?
Nam, homines cum essent, obnoxii utique peccatis
erant. Atqui manifestum est Domini verba intelli-
genda esse de tempore quod nativitatem præcessit,
quo, cum nondum essent, ita neque peccarunt, ut
vera quoque Christi sit oratio.

19. ALIUD. Beatus propheta Isaias, causam ob
quam terra facta sit exponens : « Non frustra, »

⁸ II Cor. v, 10 ⁹ Rom. xii, 1. ¹⁰ Rom. v, 14.

¹¹ Joan. ix, 2. ¹² Deut. xx, 5. ¹³ Joan. ix, 3.

inquit, « fecit eam, sed ut habitaretur¹¹. » Habitan-
da autem erat utique terra, non nudis plena spiri-
tibus, sed neque incorporeis et simplicibus ani-
mabus, sed corporibus, quæ multa successione
illa uterentur. Voluntas itaque divina animabus
peccandi causa erat, ut et corporum natura exsi-
steret, et sic terra demum non frustra facta esse
videretur. Sed hoc absurdum : præstat ipitur com-
trarium.

20. ALIUD. Omnium artifex sapientia de seipsa
in libro Proverbiorum alicubi ait : « Ego eram cui
adgaudebat (universi nimirum opifex), quotidie
autem lætabar coram eo omni tempore, cum læ-
taretur orbe perfecto, in filiis hominum¹². » Cum
ergo, perfecto terrarum orbe, hominis fabricatione
Deus valde lætetur, **85** quomodo non erit ille
dementissimus, qui peccatis corpore prioribus
obnoxiam animam esse dicet, eoque nomine in
corpus detrusam scelerum suorum pœnas luere?
Nunquid enim carceris potius quam orbis opifex
erit Deus, et reorum supplicio temere triumphabit?
At quomodo bonus sit, qui rebus tam a ratione
alienis oblectatur? Atqui bonus est Deus, ac præ-
inde honorum auctor : non ergo ad pœnam datum
est corpus animæ.

21. ALIUD. Si criminum ante nativitatem ad-
missorum pœnas luit hominum anima dum illigatur
corpori, et corpus ei ad supplicium datum est,
quam ob causam illatum est mundo impiorum
diluvium, et justus Noe servatus est, atque hoc a
Deo fidei suæ præmium retulit? Nunquid enim sa-
tius erat summæ impietatis reos diutius in cor-
pore hære, ut gravius punirentur, bonos autem
eis exsolvi, et suæ erga Deum pietatis hanc referre
mercedem, ut quamprimum ex eo discederent? At
opinor universi opifcem, justus cum sit, quod jus
et æquum est in unumquemque decernere : atque
idcirco morte corporea fontes punire, et contra
vita corporis justos exhilarare. Non ergo data sunt
hominum animabus ad pœnam corpora, ne injus-
tus Deus videatur, gratia impium puniendo, et
contra pœna justum honorando.
σώματα ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, ἵνα μὴ ἀδικῶς
τιμῶν δὲ πάλιν κολάσει τὸν δίκαιον.

22. ALIUD. Si præteritorum peccatorum pœnas
datura in carnem et corpus anima descendit, quo-
modo Salvator Lazarum quem amabat exçavit,
et vinculis semel solutum: rursus ad ea redire co-
egit¹³? Atqui ad ejus utilitatem id fecit Christus,
eumque ut amicum honoravit, excitando e mortuis.
Inanis ergo est adversariorum propositio.

23. ALIUD. Si, quemadmodum illi nugatores
aiunt, pœnæ loco datum est corpus animæ, idque
supplicium ob præteritum ejus peccatum excogita-
tum est, peccatum humanorum corporum naturam

¹¹ Isa. xlv, 18. ¹² Prov. viii, 30, 31. ¹³ Joan. xi, passim.

A εἰς κενόν, φησὶν, ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι· ὁ δὲ πάντως κατοικεῖσθαι τὴν γῆν, οὐ πνεύμασι πληρουμένην γυμνοῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἀσάρκοις καὶ ἀναμφιστοῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ τοῖς καταλλήλοισ ἀυτῇ κεχρημέναις σώμασιν. Ἦν οὖν ἄρα βούλημα θεῖον τὸ ἐνεργεῖν εἰς τὸ ἁμαρτεῖν ψυχὰς, ἵνα καὶ ἡ τῶν σωμάτων γένηται φύσις, οὕτω τε λοιπὸν, ἢ γῆ μὴ εἰς κενόν φαίνεται γεγεννημένη. Ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον· κρεῖττον οὖν ἄρα τὸ ἕτερον.

κ'. ΑΛΛΟ. Ἡ πάντων τεχνίτις σοφία, περὶ ταυτῆς τοῦ φησὶν ἐν βίβλῳ Παροιμιῶν· « Ἐγὼ ἤμην, ἢ προσέχαιρεν » ὁ πάντων θελονότι δημιουργός· « καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομαι ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε εὐφραίνεται τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνσυφραίνεται ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. » Ὅσα τοῖνυν συντελέσας τὴν οἰκουμένην, τῆ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆ λίαν ἐφθῆται θεός, πῶς οὐχὶ πάσης ἔξω κείσεται φρενός, ὁ προγενεστέροις ἁμαρτήμασιν ὑποπτεῖς τὴν ψυχὴν, διὰ τε τοῦτο σεσωματώσθαι λέγων αὐτήν, καὶ κατὰ τοῦτον τετιμωρῆσθαι τὸν τρόπον; Ἦ γὰρ οὐχὶ δεσμοτηρίου μάλλον, ἢ περ ἀικωμένης ἐργάτης ἔσται θεός, εὐφρανθήσεται δὲ παραλόγως ἐπὶ ταῖς ὑπέχουσι δίκας; Καὶ πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἀγαθός ἐπ' ἀτόποις αὐτῶ γαννύμενος; Ἀλλὰ μὴν ἔστιν ἀγαθός, διὰ ται τοῦτο ποιητῆς ἀγαθῶν οὐκ ἄρα τιμωρίας ἔσται τρόπος ἢ σάρκωσις.

κα'. ΑΛΛΟ. Εἰ πλημμελημάτων τῆς ἐν κόσμῳ γενέσεως ἀρχαιοτέρων εἰσπράττεται δίκας ἢ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ διὰ τῆς εἰς σάρκα συμπλοκῆς, καὶ τιμωρίας ἐπέχει τὸ σῶμα λόγον αὐτῇ, διὰ ποίαν αἰτίαν, κόσμῳ μὲν ἀσεδῶν κατακλυσμός ἐπενήκεται, διεσώθη δὲ δίκαιος ὢν ὁ Νῶε, καὶ ταύτην ἔχει παρὰ θεοῦ τῆς πίστεως τὴν ἀντίδοσιν; Ἦ γὰρ οὐχὶ μάλλον ἐχρῆν τοὺς μὲν ἀφόρητα δυσσεδέσαντας, μακροτέρους ἐν σώμασι κατατρίβειν χρόνους, ἵνα μεζύωνος κολάζωνται, δεσμῶν δὲ τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀνίστασθαι τοὺς ἀγαθούς, καὶ τῆς πρὸς θεὸν εὐσεβείας ἀντιχομιζέσθαι γίρας τὴν ἐκ σώματος ἀπορίτησιν; Ἀλλ' οἶμαι, δίκαιον ὄντα τὸν ἀπάντων δημιουργόν, τὴν ἐκάστω χρεωστουμένην πάγμασι φήσιν ἐπενεγκεῖν. Ἐπειδὴ δὲ δίκαιος ὢν θανάτῳ μὲν τῷ τῆς σαρκὸς καλάζει τὸν παράνομον, ζωῇ δὲ πάλιν τῇ μετὰ σώματος εὐφραίνει τὸν δίκαιον, οὐ κέλασις ἄρα τὰ φαίνεται θεός, χάριτι μὲν κολάζων τὸν ἀσεβῆ,

κβ'. ΑΛΛΟ. Εἰ προγενεστέρων πταισμάτων ἐκπίσους δίκας, εἰς σάρκα καὶ σῶμα καταβέθηκεν ἡ ψυχὴ, πῶς ἐφίλει τὸν Λάζαρον ἀναστήσας αὐτὸν ὁ Σωτὴρ, καὶ τὸν ἔκαστῳ δεσμῶν ἀνέντα, παλινδρομῆν εἰς αὐτοὺς ἀναγκάσας; Ἀλλ' ἐπραστεν ὠφελῶν, καὶ ὡς φησὶν ἐτίμα τὸν τεθνεῶτα Χριστὸς διανιστάς ἐκ νεκρῶν· εἰκαλον οὖν ἄρα τῶν δι' ἐναντίων τὸ πρόβλημα.

κγ'. ΑΛΛΟ. Εἰ, καθάπερ ἐκείνοι ληροῦντές φασιν, ὡς ἐν τάξει τιμωρίας δέδοται τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ, διὰ πρεσβυτέραν αὐτῆς ἁμαρτίαν ἐπινοηθῆν, ἁμαρτία τὴν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων παρεῖσηνεγκε φύσιν.

'Αλλά καὶ πάλιν εἰσῆλθε διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος· αὐτὴ τοιγαροῦν καθ' ἑαυτῆς ἡ ἁμαρτία λογιζομένη ἐξοπλίζουσα φαίνεται, λύουσα τοὺς ὑστέρους τὰ ἐν ἀρχῇ, καὶ ὁ Σατανᾶς ἐπ' ἑαυτῷ μεμέριστα διὰ τοῦτο. « Πῶς οὖν σταθῆσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ, » κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; 'Αλλά μὴν τὸ οὕτω νοεῖν, ἀπίθανον ἀληθὲς οὖν ἄρα τὸ ἐναντίον.

κδ. ΑΛΛΟ. Ἐκτίσει θεὸς ἐν ἀφθαρσίᾳ τὰ πάντα. « Καὶ θάνατον μὲν οὐκ ἐποίησεν αὐτοῖς, » φθόνον δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον. 'Αλλ' εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς, ὡς ἐν τάξει τιμωρίας δέδοται τὸ σῶμα τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, διὰ πολλὰν αἰτίαν, ὡ οὗτοι, τὸν τοῦ διαβόλου φθόνον αἰτιασάμεθα, τὸ πέρας ἡμῶν τῶν ἀνθρωπίνων εἰσφέροντα, καὶ τὸ κολάζον ἡμᾶς ἀφανίζοντα σῶμα; ἐπὶ τίσι δὲ ὅλως ἀναθήσομεν τῷ Σωτῆρι τὰ χαριστήρια, προσδεσμούμεν πάλιν ἡμᾶς ἐπὶ σαρκὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως; 'Αλλὰ μὴν εὐχαριστοῦμεν, καὶ λελύπηκε τὴν φύσιν ὁ τοῦ διαβόλου φθόνος, προξενήσας τοῖς σώμασι τὴν φθοράν. Οὐ τρόπος ἄρα τιμωρίας τὸ σῶμά ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲ ἀρχαίαις ἡμῶν ἁμαρτίας ὀφάνιον.

Καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο.

Διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Μονογενοῦς, πεποιῆσθαι τὸν κόσμον, ἀναγκαίως ἐν τούτοις ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπισημαίνεται. Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι μάλιστα λόγον αὐτὸν ἀποκαλέσας κατὰ τὴν ἀρχὴν, πάντα δι' αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ χωρὶς αὐτοῦ παρῆχθαι μηδὲν εἰς γένεσιν διαβεβαιώσατο, ποιητὴν τε διὰ τούτων ἀπέδειξε καὶ δημιουργόν· ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον νῦν ἤδη μάλιστα τοῦτο καὶ εἰσαυθίς ἀναλαβόντα εἰπεῖν, ἵνα μὴ τοῖς παρατρέπειν εἰωθόσι τὴν τῶν θείων δογμάτων ὀρθότητα, πλάνην τε καὶ ἀπωλείας περιλαμβάνηται τόπος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τοῦ φωτὸς, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, ἵνα μή τις εἰς ἐκτόπους ἐννοίας περιέλκων τὸ εἰρημένον, τοὺς κατ' εἶδος τοῦ κόσμου μέρεσιν ἐναρμόμιον ποιοῖτο τὸ φῶς, ὥσπερ οὖν ἀμέλει, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρεις τυχόν, ἐν τῷ κόσμῳ μὲν εἶσι, πλὴν ὡς μέρη τοῦ κόσμου, καὶ καθάπερ ἐνὸς μέλη σώματος. χρησίμως, τε καὶ ἀναγκαίως ὁ εὐαγγελιστὴς γενεουργόν ἐθεύς, καὶ παντὸς τοῦ κόσμου τεχνίτην εἰσφέρει τὸν Μονογενῆ, καὶ διὰ τούτου πάλιν ἡμᾶς ἐξασφαλιζόμενος, καὶ χειραγωγῶν εἰς ἀπλανῆ καὶ εὐθεῖαν τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Τίς γὰρ οὕτως ἁμαθὴς, ἢ τοσαύτην ἔξει τὴν ἡλιθιότητα κατὰ τὸν νοῦν, ὡς μὴ πάντως ἕτερον εἶναι παρὰ τὸν κόσμον ὁποιοῦνται, τὸν δι' οὗ γεγενῆσθαι λέγεται, καὶ τιθεῖναι μὲν ἐν ἰδίῳ μέρει τὴν κτίσιν, ἀποδιελεῖν δὲ τῷ λόγῳ τὸν δημιουργόν, καὶ τὴν θείαν αὐτοῦ φαντάζεσθαι φύσιν; Δεῖ γὰρ ἕτερον εἶναι τῆ φύσει τὸ ποιηθὲν παρὰ τὸν ποιητὴν, ἵνα μὴ φαίνεται ταυτὸ τὸ ποιοῦν καὶ τὸ ποιούμενον. Εἰ γὰρ νοῦτο ταυτὸν, οὐδὲ μιᾶς ἐνοούσης κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον ἐξᾶλλαγῆς, ἀναθήσεται μὲν τὸ ποιηθὲν εἰς τὴν τοῦ ποιοῦντος φύσιν, καταθήσεται δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν κτισμάτων ὁ δημιουργός, οὐκέτι δὲ μόνος ἔξει τὸ δύνασθαι γενεουργεῖν, ἀλλ' ἐνυπάρχον τοῦτο δυνάμει καὶ τοῖς ποιήμασιν εὐρεθῆ-

A invenit. Sed et per peccatum mors rursus ingressa est in mundum ¹⁶: ipsum ergo peccatum armatum in sese videtur esse, posterioribus priora solvens, et Satanas in seipsum propterea divisus est. « Quomodo ergo stabit regnum ejus ¹⁵, » juxta Salvatoris dictum? **88** Atqui hoc incredibile cogitatu est: verum ergo contrarium.

24. ALIUD. Omnia creavit Deus in incorruptione, « Et mortem quidem non fecit ipse ¹⁶, » sed « invidia diaboli mors intravit in mundum ¹⁶. » Sed si verum est corpus datum esse ad poenam hominis animæ, quam ob causam, quæso vos, diaboli culpabimus invidiam qui finem nobis affert humanorum malorum, et corpus defet quod supplicii loco nobis est? quas ob res vero Salvatori, quæso, gratias agemus, nos per resurrectionem rursus corporibus illiganti? At vero gratias agimus, et naturam læsit invidia diaboli, corruptionem conciliando corporibus. Non ergo supplicium est corpus, sed neque veteris nostri peccati auctoramentum.

I, 10. Et mundus per ipsum factus est.

Per lucem veram, hoc est, per Unigenitum factum esse mundum, hic evangelista necessario innuit. Etsi enim ipsum Verbum initio præsertim nuncupavit, omniaque per ipsum facta esse, et sine ipso creatum nihil asseruerit, atque ita factorem et opificem esse ostenderit: necessarium tamen erat istud ipsum rursus quoque hic repetere, ne hæreticis, qui divinorum dogmatum pervertere solent rectam rationem, relinqueretur locus perditionis et erroris. Nam cum dixerit de luce, quod in mundo erat, ne quis in absurdas sententias dictum pertrahens, unam partium hujus mundi lucem illam suspicari posset, cujusmodi sol, luna et stellæ, verbi gratia, in mundo quidem sunt, sed tanquam partes mundi, ac velut unius membra corporis, utiliter ac necessario evangelista rerum statim auctorem ac totius mundi opificem infert Unigenitum, his verbis nos rursus confirmans, et quasi manu ducens ad certam et rectam veritatis comprehensionem. Quis enim adeo rudis ac stupidus erit ingenio, ut non plane diversum a mundo existimet eum per quem factus esse dicitur, et partes suas creaturæ tribuat, opificem autem ratione separet, et divinam ejus naturam imaginetur esse? Aliud enim oportet esse natura opus a factore, ne videatur idem esse quod **87** facit cum eo quod efficitur. Si enim idem esse censeatur, nullo quoad essentialitatem intercedente discrimine, evenetur quidem id quod factum est ad facientis naturam, et in creaturarum naturam Creator descendet; neque jam solus rerum auctor ac parens erit, sed istud ipsum quoque rebus creatis inesse potentia comperietur, si nulla plane ratio illas a consubstantialitate cum ipso sejungit; atque ita demum suiipsius creatura creatrix erit, ac nudam Unige-

¹⁵ Rom. v, 12 ¹⁶ Luc. xi, 18. ¹⁶ Sap. i, 13.

¹⁶ Sap. ii, 24.

nito dignitatem evangelista tribuet dicens, quod « in mundo erat, et mundus per ipsum factus est. » Sed norat unum esse natura universi opificem : non ergo unum esse censebitur apud recte credentes, opus et factor, Deus et conditor, sed illud quidem subjicietur servi in morem, naturæ suæ modum non ignorans : ei autem Filii imperabit, qui solus cum Patre potest res e nihilo ad esse vocare, et quod nondum existit ineffabili virtute in ortum producere. Quod autem Deus secundum naturam existens Filius alius utique sit a creatura, in libro *De sancta Trinitate* cum jam abunde tractaverimus, nihil superfluum hic afferemus. Illud tamen utiliter addemus, quod cum ait mundum ab ipso factum esse, ad cogitandum de Patre nos adducit, et cognitionem ejus Ex quo, una cum eo Per quem, nobis infert. Omnia enim a Patre sunt per Filium in sancto Spiritu.

αὐτοῦ τὸν κόσμον παποῖησθαι λέγων, εἰς ἔννοιαν τῶ δι' οὐ τὸν ἐξ οὐ. Πάντα γὰρ παρὰ Πατρὸς δι' I, 10. *Et mundus eum non cognovit.*

Prudenter hic rursus evangelista sancto Spiritu afflatus, quorundam nugas antevertere conatur. Docendi autem rationem non parum mirabere. Lucem veram nuncupavit Filium, eumque omnem hominem venientem in hunc mundum illuminare confirmavit; addit quod et « In mundo ipse erat, et mundus per ipsum factus est. » Sed illico nobis adversariorum quidam objiciet : Si lux erat Verbum, et cujusvis hominis cor illuminat, ad agnitionem Dei videlicet et scientiam hominis naturæ congruentem, et si in hoc mundo semper erat, et mundi opifex existebat, quomodo ignoratum est, et quidem tantis temporum spatiis? Igitur non illuminabat, sed neque lux plane erat. His confestim occurrit Theologus, dicens : « Mundus eum non cognovit. » Ipse quominus agnosceretur, inquit, in causa non fuit : sed infirmitati **SS** suæ id mundus ascribat. Illuminat enim Filius, sed gratiam retundit creatura : oculos accepit, quibus naturalem Deum intelligeret, sed eo munere abusa, in sola creaturarum contemplatione hæsit : ulterius ferri noluit, illuminationem pigritia obruit, neglexit gratiam ¹⁷, quod ne sibi contingat, vigilare Pauli discipulus admonetur. Nihil ergo ad lucem illuminatorum improbitas. Quemadmodum enim solis lumen cunctis oboritur, sed nihil cæcus utilitatis inde accipit : non tamen proinde consentaneum esse dixeris solis accusare splendorem : quin potius ad oculorum vitium id referemus. Ille enim illuminat, hi lucem non capiunt; sic etiam de Unigenito statuendum arbitror, nimirum ipsum lucem esse veram, sed deum hujus sæculi, ut loquitur Paulus, excæcasse mentes infidelium, ne illuminatio cognitionis divinæ in ipsis fulgeat ¹⁸. Excæcatum autem hic dicimus hominem, non quod plane sit luce orbatus (servatur enim in natura divinitus

σεται, εἴπερ ὅλων οὐδεὶς αὐτὰ τῆς πρὸς Θεὸν ἁμοουσιότητος ἀποδιελεῖ τρόπος· οὕτω τε λοιπὸν ἑαυτῆς ἢ κτίσις ἔσται δημιουργὸς, καὶ ψιλὸν περιθῆσει τῶ Μονογενεῖ τὸ ἀξίωμα λέγων ὁ εὐαγγελιστῆς, ὅτι, καὶ « Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » Ἄλλ' οἶδεν ἕνα κατὰ φύσιν ὄντα τῶν ἀπάντων δημιουργόν. Οὐκ ἄρα ταυτὸν ἂν νοοῖτο ποτε παρὰ γε τοῖς εἰδόσι πιστεύειν ὀρθῶς, ποιήμα καὶ ποιητῆς, Θεὸς καὶ κτίστης. ἀλλ' ἡ μὲν ὑποκείμεται δουλοπρεπῶς, τὸν τῆς οικείας φύσεως ὄρον ἐπιγινώσκουσα· βασιλεύσει δὲ ἐπ' αὐτὴν ὁ Υἱὸς, μόνος ἔχων μετὰ τοῦ Πατρὸς τὸ δύνασθαι καὶ ὡς ὄντα τὰ μὴ ὄντα καλεῖν, καὶ τὸ μὴπω ὑπάρχον ἀρρήτην δυνάμει παράγειν εἰς γένεσιν. Ὅτι δὲ ὑπάρχον κατὰ φύσιν Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἕτερος δὴπου πάντως ἔστι παρὰ τὴν κτίσιν, ἀρκούντως ἤδη διεληφότες ἐν τῷ *Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος λόγῳ*, περιττὸν ἐν τούτοις ἐροῦμεν οὐδέν· πλὴν ἐκεῖνο χρησίμως προσθήσομεν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀναφέρει τὴν περὶ Πατρὸς, καὶ συνεισφέρει Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι.

Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω.

Νῆφει πάλιν ὁ πνευματοφόρος, φθάνειν ἐπιέγεται τὰς παρὰ τινων εὐρεσιλογίας· θαυμάσεις δὲ λίαν τὸν ἐν τοῖς θεωρήμασι λογισμόν. Φῶς ἀληθινὸν ἀπεκάλεσε τὸν Υἱὸν, δισχυριστὸ τε φωτίζειν αὐτὸν πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· πρὸς δὲ γε τούτῳ, ὅτι καὶ « Ἦν ἐν τῷ κόσμῳ » φησὶν, « καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. » Ἄλλ' εἶπεν ἂν τις εὐθύς ἡμῖν τῶν δι' ἐναντίας· Εἰ φῶς ἦν ὁ Λόγος, ὡ οὔτοι, καὶ εἰ φωτίζει πάντες ἀνθρώπου καρδίαν, εἰς θεογνωσίαν δηλονότι καὶ εἰς σύνεσιν ἀνθρωποπρεπῆ, καὶ εἶπερ ἦν ἀεὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ αὐτὸς ἦν ἐργάτης αὐτοῦ, πῶς ἠγνοήθη, καὶ εἰς χρόνους οὕτω μακροῦς; οὐκοῦν οὐκ ἐφώτιζεν, ἀλλ' οὐδὲ ὅλων ὑπῆρχε τὸ φῶς αὐτός. Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα θερμότερον ὁ θεολόγος ὑπαντιάζει, λέγων· « Ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. » Οὐκ αὐτὸς δι' ἑαυτὸν ἠγνοήθη, φησὶν· αἰτιασθῶ δὲ ὁ κόσμος τὴν οικίαν ἀσθένειαν. Φωτίζει μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς, ἀπαμύδνυει δὲ τὴν χάριν ἢ κτίσις. Ἐδανείζετο τὸ βλέπειν, ἵνα τὸν κατὰ φύσιν νοήσῃ Θεὸν, καὶ δεδαπάνηεν ἀσώτως τὸ δῶδεν, μέχρι τῶν ποιημάτων ἔσθησε τῆς θεωρίας τὸ μέτρον· ἐνάρχησε τὸν ἐπέκεινα δρόμον, κατέχασε βιβθυμίας τὸν φωτισμόν, ἠμέλησε τοῦ χαρίσματος, ὅπερ ἵνα **D** μὴ πάθοι, νῆφει ὁ Παῦλος κελεύει τῷ κτελεῖν μαθητῆ· οὐδὲν οὖν ἄρα πρὸς τὸ φῶς ἢ τῶν φωτισθέντων φαυλότης. Ὅνπερ γὰρ τρόπον, ἀνίσχει μὲν ἅπασι τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ὠφελεῖται δὲ οὐδὲν ὁ τυφλὸς, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς ἡλιακῆς ἂν εὐλόγως κατηγορησάμεν αὐγῆς· αἰτιασώμεθα δὲ μᾶλλον τὸ τῆς ὄψεως πάθος (ἢ μὲν γὰρ ἐφώτιζεν, ἢ δὲ τὸν φωτισμόν οὐκ ἐδέχτο)· οὕτως οἶμαι δεῖν καὶ ἐπὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐννοεῖν, ὅτι φῶς μὲν ἔστι τὸ ἀληθινόν, ὁ δὲ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, καθὰ καὶ ὁ Παῦλος φησὶν, ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγάσαι τὸν φωτισμόν ἐν αὐτοῖς τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τύφλωσιν δὲ φάμεν τὴν ἐν τούτοις ὑπocστήναι τὸν ἄνθρωπον,

¹⁷ I Tim. iv, 14. ¹⁸ II Cor. iv, 4.

οὐκ εἰς ὀλόκληρον τοῦ φωτὸς ἐρημίαν ἐρχόμενον (σώζεται γὰρ ἐν τῇ φύσει πάντως ἡ θεόδοτος σύνεσις)· ἀλλ' εἰς ἕξιν ἀμαθεστέραν κατασθεν[ν]ύμενον, καὶ ταῖς ἐπὶ τὰ χεῖρω παρατροπαῖς καταμαραίνοντάς πως καὶ κατατῆκοντα τὸ τῆς χάριτος μέτρον· διὰ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος Μελῳδός, ὅτε τὸν τοιοῦτον ἡμῖν ἄνθρωπον ὑπακρίνεται, τότε δὴ καὶ δικαίως καταφωτίζεσθαι παρακαλεῖ, λέγων ὡς πρὸς Θεόν· « Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμασιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου· » νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκε, τὸ θεῖον ἐν ἡμῖν ἀναζωπυρήσαντα φῶς, καὶ ὡσπερ τινὰ λήμην τῶν ἀλγῶν τῆς καρδίας ὀφθαλμῶν ἐκκαθαίροντα τὸν ἐξ ἀρχαίας ἀμαθίας ἐπισκήψαντα σκοτισμόν. Ἀχαριστίας οὖν ἅμα καὶ ἀναισθησίας ὁ κόσμος ἐν τούτοις ὑπομένει· γραφὴν, καὶ τὸν οἰκεῖον ἀγνοήσας γενεσιουργόν, καὶ τὸν ἐκ τοῦ πεφωτισθαι καρπὸν οὐκ ἀγαθὸν ἐπιδείξας, ἵνα φανῆται λοιπὸν ἐπ' αὐτῷ κἀκεῖνο πάλιν ἀληθές, τὸ ἐφ' υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ προφητικῆς ἠδόμενον φωνῆς· « Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Ἦν γὰρ ὄντως ὁ τοῦ πεφωτισθαι καρπός, ἡ ἀληθὴς περὶ τοῦ Μονογενοῦς διάληψις, σταφυλὴ τις ὡσπερ κληματίδος ἐξηρητημένη, τῆς ἀνθρώπου ἔλκουσα πλάνην ἀβουλλία, ὀξείας ἀκάνθης δίκην ἐν ἀπάταις τὸν νοῦν.

Εἰς τὰ ἴδια ἤλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

Ἐπιτείνει τὴν ἀπολογία ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ μὴ ἐγνωκέναι τὸν κόσμον τὸν φωτίζοντα αὐτὸν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Μονογενῆ, καὶ ἀπὸ τῆς χείρονος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἀμαρτίας, καὶ τὰ τῶν ἐθνῶν ἐγκλήματα κρατύνειν ἐπιτίθεται, καὶ τὴν ἐπισκήψασαν τῷ κόσμῳ δυσμαθείας τε ὁμοῦ καὶ ἀπειθείας ἐπιδεικνύει νόσον. Εὐαφρόμως δὲ λίαν εἰς τὸν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως εἰσελαύνει λόγον, καὶ καθέρπει λοιπὸν ἐξ ἀκράτου θεολογίας εἰς ἐξηγήσιν οἰκονομίας τῆς μετὰ σαρκώσεως, ἣν ἐποίησατο δι' ἡμᾶς ὁ Υἱός. Θαυμαστὸν γὰρ οὐδὲν, εἰ μὴ ἔγνω, φησὶν, ὁ κόσμος τὸν Μονογενῆ, τῆς μὲν ἀνθρώπων πρεπούσης συνύσεως ἐκδεδραμῆκώς, καὶ ὅτι μὲν ἐν τιμῇ τέ ἐστι καὶ γέγονεν οὐκ εἰδώς, παραβληθεὶς τε τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καθάπερ οὖν καὶ ὁ θεὸς ἔφασκε Μελῳδός, ὅπου καὶ αὐτὸς ὁ προσήκειν ἰδίως αὐτῷ παρὰ πᾶσι νοηθεὶς λαὸς ἀπεσεύσατο παρόντα μετὰ σαρκός, καὶ ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντων ἐπιδημήσαντα λαβεῖν οὐκ ἠθέλησε, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τῆς πίστεως ἀντιδιδόντα. Ἐπιτίθεται δὲ ὅπως γέγονεν ἀσφαλῆς ὁ περὶ τούτων λόγος. Τοῦ μὲν γὰρ κόσμου τὸ μηδὲν εἰδέναι τὸν φωτίζοντα κατηγορεῖ, συγγνώμην ὡσπερ αὐτῷ δικαίως διὰ τούτου πραγματευόμενος, καὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ χάριτος ἀφορμὰς εὐλόγους προδιοικούμενος· ἐπὶ δὲ ἐφ' τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, οἳ καὶ ἐν μέρει τῶν ἰδίως αὐτῷ προσηκόντων ἐτετάχοντο, τὸ « Οὐ παρέλαβον » τίθησιν· οὐ γὰρ ἦν ἀληθεύοντα λέγειν, « Οὐκ ἔγνωσαν, » νόμου μὲν ἀρχαιοτέρου κηρύττοντος, προφητῶν δὲ τῶν μετ' ἐκείνων παιδαγωγούντων αὐτοὺς ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Δίκαιον οὖν ἄρα καὶ ἐπ'

A data intelligentia), sed quod inertiae habitu extinguitur ea lux, et conversione ad vitia marcescat gratiae modus atque contabescat. Quocirca sapientissimus Psalmista, istiusmodi hominis personam agens, jure a Deo illuminari petit his verbis: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua 19. » Legem quippe in auxilium dedit, quae divinum in nobis lumen excitet, et veteris inscitiae caliginem ceu lippitudinem quamdam ex oculis cordis detergat. Ingrati ergo animi et stuporis mundus hic postulatur, qui et suum auctorem ignoravit, et illuminationis suae fructum non bonum edidit, ut illud de ipso demum jure dici possit quod de filiis Israel prophetica voce praedicatur: « Expectavi ut faceret uvam et fecit spinas 20. » Fructus enim illuminationis istius, Unigeniti certe erat agnitio, non secus ac uva, ex hominis mente nimirum ceu malleolo pendens, non autem illa temeritas, quae hominum genus ad astruendos multiplices deos pertrahit, instar aculeatae spinae in nobis suboritur et animum erroribus ad mortem vulnerat.

διανοίας, φημι, καὶ οὐχὶ τὸ ἐναντίον, ἢ εἰς πολὺθεον ἡμῖν ἀνατέλλουσα, καὶ πλήττουσα πρὸς θάνατον ταῖς

89 I, 11. In propria venit et sui eum non receperunt

Pergit evangelista in reddenda ratione, cur mundus non agnoverit eum a quo illuminatur, hoc est Unigenitum, et proposito graviore peccato Israelitarum, gentium quoque culpam confirmare nititur, et incubuisse mundo inscitiae simul et incredulitatis morbum ostendit. Valde autem apposite ad mentionem de incarnatione faciendam subit, et a purissima illa theologia irrepit demum ad explicandam incarnationis dispensationem, quam propter nos fecit Filius. Mirum quippe nihil est, inquit, si mundus Unigenitum non agnoverit, qui a recta intelligendi via deflexerit, et suae dignitatis ignarus comparatus sit jumentis insipientibus, ut divinus Psalmista cecinit 21, cum ipse quoque populus, quem sibi praeceteris peculiarem elegit Deus, in carne praesentem abjecerit, et eum qui ad omnium salutem advenerat excipere noluerit, quamvis fidem regno caelorum remuneraret. Adverte vero quam solida sint ea quae hic ab evangelista dicuntur. Mundum accusat, quod illuminantem nullo modo cognoverit, justam ei veniam hoc pacto veluti quaerens, et excusationes legitimas datae ei gratiae striuens. De Israelitis vero, quos in peculiarem sortem sibi Deus asciverat, scribit: « Non receperunt. » Non enim vere dicere poterat, « Non cognoverunt, » prisca lege praedicante, et post eam prophetis ad veritatis comprehensionem illos erudiantibus. Aequum ergo fuit in eos iudicii severitatem adhibere, ut nimirum erga gentes bonitatem. Mundus enim, sive gentes, concursu ad

19 Psal. cxviii, 18. 20 Isa. v, 2. 21 Psal. xlviii, 13.

vitium Dei conjunctione orbatæ, id etiam damni insuper acceperunt, quod illuminantem non agnoverunt. Judæi vero, cognitione ejus per legem accepta, et ad vitæ genus Deo gratum vocati, ultro demum in ejus ignorationem quem jam agnoverant inciderunt, et ad propria veniens Dei Verbum non receperunt. Proprius enim Deo est universus orbis, in quantum ab ipso creatus, et ex ipso, et per ipsum in ortum est vocatus: sed Israel convenientius quodammodo proprius ejus vocabitur, eamque prærogativam habiturus **90** est cum ob sanctos patres ex eo populo delectos, tum quod principium atque primogenitus dictus sit filiorum Dei. « Filius enim primogenitus meus Israël ⁹¹, » inquit alicubi ad Moysen Deus: quem sane velut unum et eximium sibi rursus tribuens, suum populum nuncupavit. « Dimitte populum meum ⁹², » inquit ad Pharaonem Ægypti tyrannum. Præterea ex libris Mosaicis ejusce rei veritas patebit: « Quando, inquit, dividebat Altissimus gentes, quando disseminavit filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei. Et facta est pars Domini populus Jacob: funiculus hæreditatis ejus Israël ⁹³. » Ad quem etiam venit, ceu in propriam sortem et ad proprium funiculum, dicens: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt, domus Israël ⁹⁴. » Qui cum gratiam repudiassent, ad gentes se transtulit. Ita mundus quidem per penitentiam ac fidem illuminatur, cum principio ipsum ignoravit: sed Judæorum populus ad tenebras, unde educus fuerat revertitur. Ideoque Salvator quoque dicebat: « In judicium ego in mundum hunc veni, ut qui non vident, videant, et qui vident cæci fiant ⁹⁵. »

1, 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis qui credunt in nomine ejus.*

Justum revera judicium, ac Deo dignum. Primogenitus ille Israel abjicitur. Noluit enim perstare in conjunctione cum Deo, neque Filium excepit ad propria venientem: nobilitatis largitorem reprobavit, auctorem gratiæ repulit, quem gentes receperunt per fidem. Quare dementiæ suæ auctoramentum Israel jure merito recipiet: lugebit jacturam bonorum, acerbum temeritatis suæ fructum colliget adoptione filiorum Dei nudatus: contra vero fidei bonis gentes perfrentur, luculenta obsequii sui præmia consequentur, et in ejus locum transplantantur. Excidentur enim ex naturali oleastro, sed frugifera oleæ supernaturali inserentur. Et audiet quidem Israel: « Væ, gens peccatrix, populus peccatorum plenus, semen pravum, filii scelesti, dereliquistis Dominum, et ad iracundiam concitastis sanctum Israel ⁹⁷. » Gentes autem, e Christi discipulis quidam compellabit his verbis: « Vos au-

⁹⁰ Exod. iv, 22. ⁹¹ Exod. viii, 4. ⁹² Deut. xxxii, 8, 9. ⁹³ Matth. xv, 24. ⁹⁴ Joan. ix, 39. ⁹⁵ Isa. i, 4.

αὐτοῖς τῆς ἀποτομίας τὸ κρίμα, καθάπερ ἀμύλει καὶ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν ἡ χρηστότης. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος, ἦτοι τὰ ἔθνη, τὴν πρὸς Θεὸν οἰκειώσιν ἀπολέσαντα διὰ τῆς εἰς φαυλότητα καταδρομῆς, καὶ τὸ εἰδέναι προσεζημώθη τὸν φωτίζοντα αὐτὰ· οἱ δὲ διὰ νόμου τὴν γνῶσιν καταπλουτήσαντες, καὶ εἰς τὴν θυμῆρῃ τῷ Θεῷ πολιτείαν ἀνάκεκλημένοι, λοιπὸν ἔχοντες ἐσφάλλοντο, τὸν ἡδὴ γνωσθέντα καὶ ὡς ἐν ἰδιοῖς ἐπιδημήσαντα τοῦ Θεοῦ Λόγον οὐ παραδεξάμενοι. Ἴδιος μὲν γὰρ σύμπασις ὁ κόσμος ἐστὶ τῷ Θεῷ, κατὰ τε τὸν τοῦ πεποιῆσθαι λόγον, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ παρῆλθαι πρὸς γένεσιν· πρεπιωδέστερον δὲ πως ὁ Ἰσραὴλ τῷ τῆς ἰδιότητος ἀποκεκλησέται λόγῳ, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ δέξαν ἀποκληρώσεται, διὰ τε τὴν τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκλογὴν, καὶ διὰ τὸ ἀρχὴ καὶ πρωτότοκος ὠνομάσθαι τῶν τοῦ Θεοῦ τέκνων· Ἰδὲ γὰρ πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ, » φησὶ που πρὸς Μωσέα Θεός, ὃν δὴ καὶ ὡς ἓνα καὶ ἐξαιρετον ἑαυτῷ πάλιν ἀνατίθεις, ἴδιον ὠνόμαζε λαόν· « Ἐξεπέσταλλον τὸν λαόν μου, » πρὸς Φαραὼ τὸν Αἰγύπτου τύραννον εἰπὼν. Δεικνύει γὰρ μὴν ἰδίως ἀνήκοντα τῷ Θεῷ τῶν [ἡγ. τὸν] Ἰσραὴλ, καὶ ἐκ Μωσαϊκῶν βιβλίων λόγος ἀληθής. « Ὅτε γὰρ, φησὶ, διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· ὃν καὶ ἐπεφοίτησεν, ὡς ἐν ἰδίῳ κλήρῳ καὶ ἐν ἰδίῳ σχολισματι, λέγων· « Οὐκ ἀπεσάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ οὐ παρεδέχθη, τὴν χάριν εἰς τὰ ἔθνη μεθίστησι, καὶ φωτίζεται μὲν ὁ κόσμος διὰ μεταβολίας καὶ πίστεως, ἀγνοήσας αὐτὸν ἐν ἀρχῇ, πάλιν δρομεὶ δὲ ὁ τῆς . . . . . εἰς τὸν ὅσον ἐκδέχεται σκότον· διὸ δὴ καὶ ἐφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Εἰς κρίμα ἐγώ, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. »

Ἅσσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Κρίμα δίκαιον ὄντως καὶ θεοπρεπές. Ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ ἐκρίπτεται. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν ἐν οἰκειότητι διαμείναι τῇ πρὸς τὸν Θεόν, οὐδὲ προσήκατο τὸν Ἰδὸν, ὡς ἐν ἰδιοῖς ἐπιδημήσαντα· τὸν τῆς εὐγενείας ἀπεδοκίμασε χορηγόν, τὸν δοτῆρα τῆς χάριτος ἀψάσατο, προσεδέξατο δὲ τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. Οὐκοῦν ἔξει μὲν εἰκότως ὁ Ἰσραὴλ τὰ τῆς ἀπονοίας ὀφώνια· θρηνήσει τῶν ἀγαθῶν τὴν ζημίαν· πικρὸν ἀπολήψεται τὸν τῆς αὐτοῦ δυσουλίαν καρπὸν, τῆς υἰοθεσίας ἀπογομνούμενος· ἐντροφήσει δὲ τὰ ἔθνη τοῖς ἐκ πίστεως ἀγαθοῖς, λαμπρὰ τῆς ὑπακοῆς εὐρήσει τὰ γέρα, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνου μεταμοσχευθήσεται τόπον· ἐκκοπήσεται μὲν γὰρ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἀγριελαιῦ, καλλιελαιῦ δὲ τῇ παρὰ φύσιν ἐγκεντρισθήσεται, καὶ ἀκούσεται μὲν ὁ Ἰσραὴλ· « Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλὸν, λαὸς κλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι, ἐγκαταλίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. »

Ἐπεὶ δὲ τις πρὸς τὰ ἔθνη τῶν Χριστοῦ μαθητῶν· Ἔμεις δὲ γένος ἰσραηλῶν, βασιλείου ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἐνὰ τὰς ἀρετὰς ἐξαγγεῖλτος τοῦ ἐκ σκότους ὁμῶς καλοῦντος εἰς τὸ θαυμαστόν αὐτοῦ φῶς. Ἐπειδὴ γὰρ παρεδέξαντο διὰ τῆς πίστεως τὸν Υἱὸν, δέχονται τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐν τέχνῳ τετάχθαι Θεοῦ· διδασκί γε μὴν ὁ Υἱὸς τὸ μόνον καὶ ἰδίως αὐτῷ καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχον ἐξουσιαστικῶς, εἰς κοινωνίαν προθεῖς, ὡς περ εἰκόνα φιλανθρωπίας τῆς ἐνσύνης αὐτῷ καὶ τῆς εἰς τὸν κόσμον ἀγάπης τὸ πρῶτον ποιούμενος. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως διαφυγεῖν τὴν φθορὰν, τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ τοὺς φορέσαντας, εἰ μὴ τῆς εἰκόνης τῆς ἐπουρανοῦ, διὰ τοῦ κεκλησθαι πρὸς υἰοθεσίαν, τὸ κάλλος ἡμῶν ἐνεσημάνθη. Μήττοις γὰρ γεγονότες αὐτοῦ διὰ τὸ Πνεῦματος, κατεσφραγισθῆσαν εἰς θμιοσύνην πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰς τὸ ἀρχέτυπον τῆς εἰκόνης· . . . . . νομον σχῆμα, καὶ ἦν περ ἡμᾶς καὶ πεποιθῆσθαι φησιν ἡ θεία Γραφή. Μάλιστα γὰρ οὕτω τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἀνακομιδόμενοι πάλλοι, καὶ πρὸς τὴν θεῖαν ἐκείνην ἀναμορφωθέντες φύσιν, κρείττους ἐσόμεθα τῶν ἐκ παραβάσεως ἡμῶν συμβεθεκῶτων κακῶν. Οὐκοῦν ἀναβαίνομεν εἰς τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀξίωμα διὰ Χριστὸν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐκείνον ἀπαλλάκτως ἐσόμεθα καὶ ἡμεῖς υἱοὶ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς πρὸς ἐκείνον διὰ τῆς κατὰ μέμνησιν χάριτος· ὁ μὲν γὰρ ἔστιν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς ὑπάρχων ἀληθινός, ὅσοι δὲ ἡμεῖς ἐκ φιλανθρωπίας, ὡς ἐν χάριτος μοίρᾳ λαμβάνοντες τὸ· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Ἡ μὲν γὰρ πεποιτημένη καὶ δούλη κτίσις, καλεῖται πρὸς τὰ ὑπὲρ φύσιν νουματι γυνῶν καὶ θελήσει τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ Υἱὸς καὶ Θεός, καὶ Κύριος, οὐκ ἐν τοῖς θελήμασι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐδέ ὅσον εἰς τὸ βεβουλησθαι μόνον αὐτὸν, τὸ εἶναι Θεός καὶ Υἱὸς κεκτῆσεται, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἀναλάμψας τοῦ Πατρὸς, τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀγαθὸν κατὰ φύσιν ἐπάγειται. Ὅραται δὲ πάλιν Υἱὸς ὑπάρχων ἀληθινός, καὶ τῆ πρὸς ἡμᾶς ἀντιπαραθέσει δοξαζόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ φύσει λόγον ἕτερον ἔχει τῷ κατὰ θέσιν, καὶ τῷ κατὰ μέμνησιν τὸ κατ' ἀλήθειαν, υἱοὶ δὲ ἡμεῖς κεκλημέθα Θεοῦ κατὰ θέσιν, καὶ κατὰ μέμνησιν· κατὰ φύσιν ἄρα καὶ κατὰ ἀλήθειαν αὐτὸς, ᾧ καὶ ταῦτα γεγονότες ἀντιπαρακαίμεθα, τὸ ἐκ χάριτος ἀγαθὸν ἀντὶ φυσικῶν ἀξιωμάτων ἀποκερδαίνοντες.

Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγενήθησαν.

Οἱ διὰ πίστεως, φησὶ, τῆς εἰς Χριστὸν εἰς υἰοθεσίαν κεκλημένοι Θεοῦ, τῆς μὲν οικείας φύσεως τῆς εὐτέλειαν ἀπεδύσαντο, κατηγλατισμένοι δὲ ὡς περ ἄμφω λαμπρῶ τῆ τοῦ τιμώντος χάριτι, πρὸς τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀναβαίνουσιν ἀξίωμα. Οὐ γὰρ ἐτι χρηματίζουσι τέκνα σαρκὸς, Θεοῦ δὲ μάλλον κατὰ θέσιν γεννήματα. Ἐπιτήρει δὲ ὅσην ὁ μακάριος εὐαγγελιστῆς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις ἐποίησατο τὴν ἀσφάλειαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν εἶπαι ἐκ Θεοῦ γεγενῆσθαι τοὺς

A tem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, 91 ut virtutes ejus annuntietis, qui vos à tenebris vocavit in lucem admirabilem 20. » Cum enim Filium exceperint per fidem, potestatem accipiunt ut inter filios Dei collocentur. Enimvero dat Filius ut sint potestate id quod sibi uni proprie et secundum naturam inest, in commune quodammodo proponens, in signum benignitatis suæ in homines et erga mundum charitatis. Non enim aliter possemus corruptionem fugere, qui terreni gestamus imaginem, nisi pulchritudo imaginis cœlestis illius impressa nobis esset ex eo quod vocati sumus ad filiorum Dei adoptionem 26. Participes enim ejus facti per Spiritum, ob signali sumus in similitudinem cum ipso, et ad exemplarem formam illius imaginis conscendimus, ad quant nos quoque factos esse ait divina Scriptura 20. Sic enim tandem veteri nature pulchritudine recuperata, et ad divinam illam reformati naturam, ea mala superabimus quæ nobis ex prævaricatione contigerunt. Igitur ad dignitatem supernaturalem ascendimus propter Christum, verumtamen non sicut ille, nullo plane discrimine nos quoque futuri sumus Dei filii, sed ad ejus similitudinem, per gratiam nimirum, qua illum imitando representamus. Est enim verus ille Filius, existens a Patre, sed nos ejus benignitate adoptivi, gratiæ loco id accipientes : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes 21. » Creati quippe et serva natura ad res supernaturales vocamur solo nutu ad voluntate Patris : Filius autem, et Deus, et Dominus, non Dei ac Patris nutu, nec ejus sola voluntate id habet quod Deus sit, sed cum ex ipsa substantia Patris effluerit, propriam ejus bonum secundum naturam sibi assicit. Rursus hunc verum esse Filium nostri comparatione cognoscimus. Cum enim id quod est natura diversæ rationis sit ab eo quod est adoptione, et id quod ex imitatione cum eo quod est veritate, nos autem filii Dei nuncupemur per adoptionem, et ex invitatione, natura igitur et veritate est ipse, cui nos, cum isthæc simus, multo opponimur, pro naturali dignitate scilicet gratiæ bonum consecuti.

I. 13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

Qui per fidem, inquit, in Christum 92 vocati sunt in adoptionem filiorum Dei, propriæ quidem nature vilitatem exuerunt, Dei que honorantis gratia ceu splendida quadam veste conspicui, ad supernaturalem dignitatem evehuntur. Non enim amplius carnis filii, sed Dei potius adoptiva soboles nuncupantur. Adverte vero quanta cautela in sermonibus suis beatus evangelista usus sit. Cum enim dicturus esset ex Deo natos esse fideles, ne

20 I Petr. 11, 9. 21 I Cor. xv, 49 ; Galat. iv, 5.

20 Hebr. 111, 14. 21 Psal. cxxxi, 6.

quis eos putaret ex Dei ac Patris substantia revera genitos, et per omnia similes esse Unigenito, aut etiam de illo abusive dici : « Ex utero ante Luciferum genui te » ; » atque ita demum in creaturarum naturam ipse quoque detruderetur, licet a Deo genitus dicatur, idcirco hanc cautionem excogitat. Cum enim potestatem a naturali Filio datam iis esse dixerit, ut filii Dei fierent, adoptione nimirum et gratia, tandem tutissime subiicit, « Ex Deo nati sunt : » ut gratiæ quoque magnitudinem ostendat, qua quod alienum est a Deo ac Patre, ad ejus naturale quodammodo consortium colligitur, et quod servum est, ad Domini nobilitatem ob vehementem ejus charitatem evehitur. Sed quid majus, inquiet forsitan aliquis, vel quid eximii præ Israelitis nacti sunt fideles, cum et ipsi Israelitiæ nati esse a Deo dicantur, juxta illud : « Filios genui, et exaltavi, et ipsi autem spreverunt me » . Ad hoc respondemus, primum quidem, quod cum lex umbram futurorum honorum haberet, non autem ipsam rerum veram speciem, ita neque istud Israelitis vere concessum, sed typice et figurate descriptum in ipsis fuit, « Usque ad tempus correctionis » , sicut scriptum est, quo emersuri erant qui decenarius atque verius propter inhabitantem Unigeniti Spiritum Patrem Deum appellarent. Illi siquidem habebant « spiritum servitutis in timore, hi vero spiritum adoptionis filiorum, » in libertatem, « in quo clamamus : Abba Pater » . Igitur populus per fidem in Christum ad filiorum adoptionem evehendus, in illo, velut in umbra, præfiguratus est, quemadmodum nempe videmus etiam spiritalem circumcisionem in illorum carne præfigurari ; in summa, omnia nostra in illis erant typice adumbrata. Ad hæc, dicimus Israelæm typice vocatum fuisse in adoptionem filiorum. **¶** Dei per mediatorem Moysen ; ideoque in ipsum quoque baptizati sunt in nube et in mari, ut Paulus ait ²⁴, et in legem servitutis ex idolorum cultu reparabantur, ministrato eis legis præcepto per angelos. Qui autem in filiorum Dei adoptionem fide in Christum evehuntur, non in unam a creaturis aliquam, sed in ipsam sanctam Trinitatem baptizantur, mediante Verbo, quod sibi humanitatem quidem conjungit per carnem unitam, sed naturaliter Patri conjungitur, quatenus natura Deus. Hoc enim pacto servi ad filiationem vocantur, per veri Filii participationem ad dignitatem ei naturaliter inexistentem vocati et quodammodo evecti. Quam ob rem filii Dei dicimur ac sumus, qui spiritalem regenerationem per fidem accepimus. Sed quoniam nonnulli præcipitii quadam audacia de Unigenito juxta et sancto Spiritu falsa prodere non verentur, creatum et factum hunc esse dicentes, et ipsum omnino Dei ac Patris consubstantialitate dejicere, age, rursus eorum intemperiei rectæ fidei doctrinam opposentes, quod nobis et lectoribus usui sit profera-

πιστευκότας, ἵνα μήτις οἰηται τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπεφυκέναι κατὰ ἀλήθειαν αὐτοῦς, καὶ εἰς ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα τρέχειν τῷ Μονογενεῖ, ἢ καὶ κατ' ἐκείνου καταχρηστικώτερον λέγεσθαι, τὸ, « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφύρου ἐξεγέννησά σε, » οὕτω τε λοιπὸν εἰς τὴν τῶν ποιημάτων καὶ αὐτὸς καταφέροιο φύσιν, καὶ εἰ λέγοιτο γεγενῆσθαι παρὰ Θεοῦ, ἀναγκαίως ἡμῖν προεπινοεῖ τὴν ἀσφάλειαν. Δεδόσθαι γὰρ αὐτοῖς ἐξουσίαν εἰπῶν παρὰ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ πρὸς τὸ γενέσθαι τέκνα Θεοῦ, καὶ τὸ θέσει καὶ χάριτι διὰ τούτου προεισενεγκῶν, ἀκινδύνως ἐπάγει λοιπὸν τὸ, « Ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν » ἵνα καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς χάριτος ἐπιδείξῃ τὸ μέγεθος, ὥσπερ εἰς οἰκειότητα φυσικῆν συλλέγοντος τὸ ἀλλότριον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τὸ δούλον εἰς δεσποτικὴν εὐγένειαν ἀναδιβάζοντος, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν θερμὴν ἀγάπην. Τί οὖν ἄρα τὸ πλεόν, ἐρεῖ τις τυχόν; ἢ τί τὸ ἐξαιρετικόν ἐν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν παρὰ τὸν Ἰσραὴλ, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς γεγενῆσθαι λέγεται παρὰ Θεοῦ κατὰ τὸ, « Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν; » Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα οἶμαι λέγειν δεῖν, πρῶτον μὲν ὅτι σκιάν ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, οὐδὲ τοῦτο κατ' ἀλήθειαν ἔχειν εἶδου τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ καὶ σχήματι γραφόμενον ἐν αὐτοῖς· « Ἀχρι καιροῦ διορθώσως, » καθὰ γὰρ γέγραπται, καθ' ὃν ἔμελλον ἀναδειχθῆσθαι· λοιπὸν οἱ περὶ πλεονέστερον τε καὶ ἀληθέστερον ἀποκαλοῦντες Πατέρα τὸν Θεόν, διὰ τὸ ἐνοικῆσαν αὐτοῖς Πνεῦμα τοῦ Μονογενοῦς· οἱ μὲν γὰρ εἶχον « πνεῦμα δουλείας εἰς φόβον, οἱ δὲ πνεῦμα υἰοθεσίας, » εἰς ἐλευθερίαν, « ἐν ᾧ κρᾶζομεν· Ἀββὰ ὁ Πατήρ. » Οὐκοῦν ὁ διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀναβήσασθαι μέλλων εἰς υἰοθεσίαν λαός, καθάπερ ἐν σκιάς ἐν ἐκείνῳ προκατεγράφετο, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὴν ἐν πνεύματι νοοῦμεν περιτομὴν ἐν τῇ ἐκείνων πάλιν προανατυποῦσθαι σαρκί· καὶ συλλήβδην εἰπεῖν, πάντα ἦν ἐν ἐκείνοις τὰ ἡμέτερα τυπικῶς. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις, κάκεινό φαμεν, ὅτι κέκληται τυπικῶς εἰς υἰοθεσίαν ὁ Ἰσραὴλ διὰ μεσίου Μωσέως· διὸ καὶ εἰς αὐτὸν ἔβαπτιζόντο, καθάπερ ὁ Παῦλος φησιν, ἐν τῇ νεφέλῃ, καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ εἰς νόμον δουλείας ἐξ εἰδωλολατρίας ἀνεσκευάζοντο, διακονουμένης αὐτῆς [αὐτοῖς] τοῖς [Ἰς. τῆς] ἐν γράμμασιν ἐντολῆς δι' ἀγγέλων· οἱ δὲ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν εἰς υἰοθεσίαν ἀναβαίνοντες Θεοῦ, οὐκ εἰς ἓν τι τῶν γεννητῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἀγίαν βαπτίζονται Τριάδα, διὰ μεσίου τοῦ Λόγου, συνάπτοντος μὲν ἐαυτῷ τὰ ἀνθρώπινα διὰ τῆς ἐνωθείσης σαρκὸς, συναπτομένου δὲ φυσικῶς τῷ γεννήσαντι, καθὼ φύσει Θεός· οὕτω γὰρ ἀνατρέχει τὸ δούλον εἰς υἰότητα, διὰ μετοχῆς τοῦ κατ' ἀλήθειαν Υἱοῦ, πρὸς τὸ ὑπάρχον αὐτῷ κατὰ φύσιν ἄζωμα, καλούμενόν τε καὶ οἶον ἀναβιβαζόμενον. Διὰ τοῦτο γεγενῆσθαι λεγόμεθα καὶ ἐσμὲν τοῦ Θεοῦ, οἱ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγέννησιν διὰ πίστεως παροδεξάμενοι. Ἐπειδὴ δὲ βίφικινδύνως ἀποτολμῶσι

²² Psal. c.x, 3. ²³ Isa. 1, 2. ²⁴ Hebr. ix, 10. ²⁵ Rom. viii, 15. ²⁶ I Cor. x, 1.

τινες, ὡσπερ τοῦ Μονογενοῦς, οὕτω καὶ τοῦ ἁγίου καταφεύδονται Πνεύματος, γενητὸν αὐτὸ καὶ κτιστὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ ὅλων τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐξέλιπεν ὁμοουσιότητος· φέρε δὴ πάλιν ταῖς ἐκείνων ἀθυρογλωσσίαις· τὸν τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀντεξάγοντες λόγον, ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἐντελομένους ὠφελείας γεννήσωμεν ἀφορμάς. Εἰ γὰρ μήτε Θεὸς κατὰ φύσιν, ὡ οὗτοι, μήτε μὴν ἐκ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστὶν ἴδιον αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ὁμοιωδῶς ἐνυπάρχον αὐτῷ· ἕτερον δὲ τι παρ' αὐτὸν, καὶ τῆς τῶν πεποιημένων ὁμοφυίας οὐκ ἀπωχισμένον· πῶς οἱ δι' αὐτοῦ γεννηθέντες ἡμεῖς ἐκ Θεοῦ γεγενῆσθαι λεγόμεθα; Ἡ γὰρ ὅτι ψεύδεται πάντως ἐροῦμεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἢ εἴπερ ἐστὶν ἀληθής, ἔχει δὲ οὕτω, καὶ οὐχ ἑτέρως, Θεὸς ἴσται καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν τὸ Πνεῦμα, οὐ δὴ καὶ μετῴσκειν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἀξιούμενοι, θείας τε φύσεως ἀποτελούμεθα κοινωνοί, καὶ ἐκ Θεοῦ γεγενῆσθαι λεγόμεθα, καὶ θεοὶ διὰ τοῦτο χρηματίζομεν, οὐ χάριτι μόνον εἰς τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀνιπτάμενοι δόξαν, ἀλλ' ὡς ἤδη καὶ Θεὸν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς ἐνοικοῦντα καὶ αὐλιζόμενον, κατὰ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κεῖμενον, ὅτι « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω » ἐπὶ κατὰ τῖνα τρόπον λεγόντων ἡμῖν οἱ τῆς τοσαύτης ἀμαθίας ἀνάπληψ νοοὶ Θεοῦ, κατὰ Παῦλον ἐσμέν, τὸ Πνεῦμα ἔχοντες κατοικοῦν ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστίν; Εἰ γὰρ κτίσμα ἐστὶ καὶ γενητὸν, διὰ ποίαν αἰτίαν ἡμᾶς ἔκαταφείρει Θεός, ὡς Θεοῦ καταφείροντας ναὸν, ὅταν τὸ σῶμα καταμολύνωμεν, ἐν ᾧ τὸ Πνεῦμα οἰκεῖ, ὅλην ἔχον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὴν φυσικὴν ἰδιότητα, καὶ ὁμοίως τοῦ Μονογενοῦς; Ἐπὶ πῶς ἀληθεύσει λέγων ὁ Σωτὴρ, « Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ Πατὴρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔλευσάμεθα, καὶ ἐν αὐτῷ καταλύσομεν; » Καίτοι τὸ Πνεῦμα ἐστὶ τὸ κατοικοῦν ἐν ἡμῖν, καὶ δι' αὐτοῦ πιστευόμενον ἔχειν ἅμα τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καθάπερ οὖν ἔφη καὶ αὐτὸς τοῦ πάλιν ὁ Ἰωάννης ἐν Ἐπιστολαῖς· « Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. » Πῶς δὲ ὅλων καὶ Θεοῦ κεκλήσεται Πνεῦμα, εἰ μὴ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο Θεός; Εἰ γὰρ ὑπάρχον, ὡς ἐκεῖνοί φασι, γενητὸν, πνεῦμά ἐστι τοῦ Θεοῦ, τὸ κωλύον οὐδὲν πνεύματα Θεοῦ καὶ τὰ ἄλλα καλεῖσθαι ποιήματα· φθάσει γὰρ καὶ ἐπ' αὐτὰ δυνάμει τὸ πρᾶγμα, εἴπερ ὅλων ἐνδέχεται γενητὴν οὐσίαν πνεῦμα ὑπάρχειν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἦν μὲν ὅπως ἀκόλουθον, μακρὸν ἐπὶ τούτοις ἀναπτύξει λόγον, καὶ διὰ πλείονων ἀδολεσχησάτω, τὰς τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν ἀνατρέποντας ἀβουλίας· ἀρκούντως δὲ ἤδη διεληφότες διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τῷ *Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος* βιβλίῳ, τὸ πολλὰ λέγειν ἔτι, διάτοι τοῦτο παρήσομεν.

Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο.

Εἰςθόβηκεν ἤδη καθαρῶς διὰ τούτου εἰς τὸν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγον. Ὅτι γὰρ Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονε τε ἤδη καὶ κερημάτικεν ὁ Μονογενής, ἐξηγηταὶ σαφῶς· σημαίνει γὰρ τοῦτο, καὶ ἕτερον οὐδὲν, τὸ σὰρκα γενέσθαι τὸν Λόγον εἰπεῖν· ὅμοιον γὰρ, ὡς εἰ καὶ γυμνότερον ἐφασκεν, Ὁ Λόγος ἀνθρώπος ἐγένετο. Ἐξέον δὲ πάλιν ἡμῖν, ἢ ἀσύνηθες οὐδὲν οὕτω

A mus. Si enim neque Deus secundum naturam, neque ex Deo est Spiritus ejus, eique substantialiter inexistens, sed alius ab ipso, nec a natura creaturarum alienus, quomodo nos, qui per ipsum nati sumus, ex Deo nati dicimur? Aut enim mentiri plane evangelistam fatebimur: aut si verax est, sicuti est profecto, Deus erit, et ex Deo secundum naturam Spiritus: cujus participatione per Iidem in Christum donati, et naturæ divinæ participes efficiemur, et ex Deo nati esse dicimur, et eam ob rem dii nuncupamur, non gratia solum ad supernaturalem gloriam evecti, sed quo jam Deum in nobis habitantem atque diversantem habeamus³⁷, juxta illud prophetæ dictum: « Quia inhabitabo in ipsis et inambulabo inter eos³⁸. » Alioqui, respondeant, quæso, nobis, qui tanta pleni sunt incertitia, quomodo templa Dei simus, juxta Paulum³⁹, inhabitantem in nobis Spiritum habentes, nisi Spiritus Deus sit secundum naturam? si enim creatura est, ac opus, quam ob causam Deus nos destruit, tanquam qui Dei templum destruamus, cum corpus inquinamus, in quo Spiritus habitat⁴⁰, qui totam Dei ac Patris et similiter Unigeniti naturalem proprietatem **94** in se habet? Nam quomodo verum erit quod a Salvatore dicitur: « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus⁴¹, » cum Spiritus sit qui habitat in nobis, et per ipsum habere nos Patrem simul et Filium credamus, quemadmodum ipse quoque rursus alicubi Joannes in Epistolis ait: « In hoc cognoscimus, quoniam in ipso manemus, et ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis⁴². » Quomodo vero, quæso, Spiritus quoque Dei vocabitur, nisi ex ipso et in ipso secundum naturam sit, ac proinde Deus? Si enim creatus cum sit, ut illi volunt, Dei tamen est spiritus: nihil obstat quominus alias quoque creaturas spiritus Dei vocemus. Id enim in eas utique cadere poterit, si profecto fieri potest ut creata substantia sit spiritus Dei. Plura quidem certo hic essent dicenda, et longiori disputatione evertenda esset hæreticorum temeritas: sed cum de sancto Spiritu in libro *De Trinitate* jam abunde tractaverimus, plura dicere super-

D sedebimus.

1, 14. Et Verbum caro factum est.

Aperte demum his verbis incarnationis sermonem ingreditur. Clare enim docet Filium hominis factum et appellatum esse Unigenitum. Id enim significat illud quod ait, Verbum carnem factum esse. Idem enim est ac si diceret, Verbum esse factum hominem. Quod cum ait, nihil nobis inusitatum aut peregrinum ingerit, cum plerumque di-

³⁷ I Cor. vi, 19. ³⁸ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16. ³⁹ Rom. viii, 1. ⁴⁰ I Cor. iii, 15, 16. ⁴¹ Joan. xiv, 23. ⁴² I Joan. iv, 13.

vina Scriptura solius carnis vocabulo totum animal significat, juxta illud quod apud Joëlem scriptum est: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem »⁴³. Neque vero putandum est prophetam dicere inanimatam et soli humanæ carni divinum suppeditatam iri Spiritum: sic enim ridicula erit illa interpretatio. Sed ex parte totum complexus, nomine carnis significat hominem; quod aliter fieri non oportebat. Quam autem ob causam, necesse est, ut videtur, explicare. Est igitur homo rationale quidem animal, sed compositum ex anima nimirum et hac fragili atque terrena carne. Cum autem factus sit a Deo, et in ortum eductus, non habens ex natura sua ut sit incorruptibilis et immortalis (hæc enim soli Deo substantialiter iusunt), obsignatus est vitæ spiritu, habituque ad Deum bonum quod naturam excedit consecutus: « Insufflavit enim, » inquit, « in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem »⁴⁴. Cum autem ob transgressionem punitus fuerit, « Terra es, et in terram reverteris »⁴⁵, jure tunc audiens, gratia nudatus est, et « terrena carne recessit spiraculam vitæ, hoc est Spiritus ejus qui dicit: « Ego sum vita »⁴⁶, et animal in mortem per solam carnem, incidit immortalitate animæ servatus, quoniam ad solam carnem quoque dictum est: « Terra es, et in terram reverteris. » Oportuit ergo id quod in homine periculo maxime obnoxium erat, quamprimum servari, et conjunctione eam naturali vita ad immortalitatem revocari. Oportuit id quod ægrum erat, morbo liberari: Oportuit cessare tandem illud: « Terra es, et in terram reverteris, » Verbo nimirum omnia vividanti ineffabili ratione corpore quod ceciderat unito. Decebat quippe carnem, postquam ejus facta esset, immortalitatis ipsius fieri participem. Neque enim consentaneum esset ignem virtutis suæ naturalis qualitatem sensibilem imprimere posse materiam, eaque propemodum in se transmutare, in quibus est per participationem: existimare autem Dei Verbum quod excedit omnia, utique non posse proprium sibi ac naturale bonum, vitam nimirum, carni indere. Hac igitur maxime de causa puto sanctum evangelistam a parte affecta potissimum animali significato, dixisse carnem factum esse Dei Verbum, ut una cerneatur vulnus et remedium, æger et medicus, quod in mortem prolapsus est, et qui excitavit ad vitam, quod corruptioni cessit, et qui corruptionem amovet, quod morte superatum est, et qui morte superior est, quod orbatum est vita, et qui vitam largitur. Non autem ait ad carnem Verbum venisse, sed carnem factum esse, ne habitudine, sicut in prophetas, aut sanctos alios ipsum venisse suspiceris, sed revera carnem factum esse, id est hominem: hoc enim modo diximus. Quocirca etiam Deus est secundum naturam in carne, et cum carne, quippe qui propriam sibi

λέγων εισφέρει, πολλακις τῆς θείας Γραφῆς, καὶ ἀπὸ μόνης τῆς σαρκὸς, ὄλον ἀποκαλούσης τὸ ζῶον, κατὰ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον Ἰωήλ· « Ἐρχεῖ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· » καὶ οὐ δῆπου νομιοῦμεν ἀψύχῃ καὶ μόνῃ τῇ ἀνθρωπιᾷ σαρκὶ τὸ θεῖον χορηγήσεσθαι Πνεῦμα τὸν προφήτην εἰπεῖν· ἀμοιρῆσαι γὰρ οὕτω γελιοῦτος οὐδαμῶς τὸ δηλούμενον, ἀλλ' ἐκ μέρους τὸ ὄλον συλλεθῶν, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ὀνομάζει τὸν ἀνθρώπον, ἔδει δὲ μᾶλλον οὕτω, καὶ οὐχ ἑτέρως· καὶ διὰ τοιαύτα ἀναγκαῖον, ὡς ἔοικεν, εἰπεῖν· « Ἔστι τοίνυν λογικὸν μὲν, σύνθετον δὲ ζῶον ὁ ἀνθρώπος, ἐκ ψυχῆς δηλονότι καὶ τῆς ἐπικήρου ταύτης καὶ γῆνης σαρκὸς. Ἐπειδὴ δὲ πεποιητο παρὰ Θεοῦ, καὶ παρήχθη πρὸς γενεσιν, οὐκ ἔχων ἐξ οικείας φύσεως τὸ τε ἀφθαρτον καὶ ἀνώλεθρον (μόνη γὰρ ταῦτα πρόσεστιν οὐσιωδῶς τῷ Θεῷ)· κατασφραγίζετο τῷ πνεύματι τῆς ζωῆς, σχέσει τῇ πρὸς Θεὸν ἀποκερδαίνων τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀγαθόν· « Ἐνεψύσθησε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἀνθρώπος εἰς φυγὴν ζωῆς· » ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν παράστασιν ἐκολάζετο, τὸ, « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » τότε δικαίως ἀκούων ἀπεγυμνώθη τῆς χάριτος· ἀπανίστατο δὲ τῆς γῆνης σαρκὸς ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ Πνεῦμα τοῦ λέγοντος, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, » καὶ πίπτει τὸ ζῶον εἰς θάνατον διὰ μόνης τῆς σαρκὸς, σωζομένης ἐν ἀθανασίᾳ τῆς ψυχῆς, ἐπὶ καὶ πρὸς μόνην εἰρητο τὴν σάρκα· « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση. » Ἔδει τοίνυν τὸ μάλιστα κινδυνεύσαν ἐν ἡμῖν, γοργότερον ἀνασῶζεσθαι, καὶ συμπλοκῇ πάλιν τῇ πρὸς ζωὴν τὴν κατὰ φύσιν, ἀνακαλεῖσθαι πρὸς ἀφθαρσίαν. Ἔδει τὸ πεπονηθὸς, λύσιν εὐρέσθαι τοῦ κακοῦ. Ἔδει λοιπὸν ἀπονησθαι τὸ, « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση, » ἐνωθέντος ἀφράστως τοῦ προσπεσόντος σώματος τῷ πάντα ζωογονοῦντι Λόγῳ. Σάρκα γὰρ ἔδει γενομένην αὐτοῦ, τῆς ἀπ' αὐτοῦ μετασεῖν ἀθανασίας· καὶ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων τὸ μὲν πῦρ ἐντιθέσθαι δύνασθαι ταῖς ὕλαις, καὶ κατὰ φύσιν αὐτῷ προσούσῃ ἐνεργείας τὴν ἐν αἰσθήσει ποιότητα, καὶ μονουχὴ μετασχευάσειν εἰς αὐτὸ τὰ ἐν οἷς ἂν γένοιτο μεθεκτῶς· τὸν δὲ ὑπὲρ πάντα τοῦ Θεοῦ Λόγον, μὴ πάντως οἶσθαι, τὸ ἴδιον ἀγαθὸν ἐνεργάζεσθαι τῇ σαρκὶ, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ζωὴν. Ταύτης οὖν οἶμαι μάλιστα τῆς αἰτίας ἕνεκα τὸν ἅγιον εὐαγγελιστὴν, ἀπὸ τοῦ παθόντος μάλιστα τὸ ζῶον σημαίνοντα, σάρκα γενέσθαι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰπεῖν· ἵνα θεωρῆ τις ὁμοῦ τὸ τραῦμα καὶ τὸ φάρμακον, τὸ νοσοῦν καὶ τὸν ἰατρὸν, τὸ κεκλιμένον εἰς θάνατον καὶ τὸν ἐγείραντα πρὸς ζωὴν, τὸ φθορᾷ νενικημένον καὶ τὸ ἐλαύνοντα τὴν φθορὰν, τὸ θανάτῳ κρατηθὲν καὶ τοῦ θανάτου τὸν κρείττονα, τὸν ζωῆς ἐσταρτημένον καὶ τὸν χορηγὸν τῆς ζωῆς. Οὐκ εἰς σάρκα δὲ τὸν Λόγον ἐλθεῖν, ἀλλὰ σάρκα γενέσθαι φησὶν, ἵνα μὴ καθάπερ ἐν προφήταις τυχόν, ἢ καὶ ἑτέροις τῶν ἁγίων τισὶν ἐκφοιτῆσαι σχετικῶς ὑπολάβῃς αὐτὸν, ἀλλ' αὐτὸ κατὰ ἀλήθειαν γενέσθαι σάρκα, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνθρώπον· τούτο γὰρ ἀκριβῶς ἐλέγομεν· διὰ τοῦτο καὶ Θεός ἐστι

⁴³ Joel II, 28. ⁴⁴ Gen. II, 7. ⁴⁵ Gen. III, 19. ⁴⁶ Joan. XIV, 6.

κατὰ φύσιν ἐν σαρκί, καὶ μετὰ σαρκός, ὡς ἰδέαν ἔχων αὐτήν, καὶ ὡς ἑτερόν τι παρ' αὐτὴν νοούμενος, καὶ ἐν αὐτῇ καὶ οὐκ αὐτῇ προσκυνούμενος, κατὰ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον Ἠσαΐα· ἄ Ἄνδρες ὕψηλοι ἐπὶ σὲ διαθήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δούλοι, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ἔτι ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ. Ὁ Ἰδοῦ καὶ ἐν αὐτῷ Θεὸν εἶναι φασί, μὴ ἀποδιελόντες τοῦ Λόγου τὴν σάρκα· καὶ πάλιν οὐκ εἶναι ἕτερον Θεὸν πλὴν αὐτοῦ δισχυρίζαντο, ἐνοῦντες τῷ Λόγῳ τὸ φορούμενον, ὡς Ἰδιον αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι τὸν ἐκ Παρθένου ναόν· εἰς γὰρ ἐξ ἄμφω ἐὶν ὁ Χριστός.

Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.

Ἐπεξεργάζεται χρησίμως τὸ εἰρημένον ὁ εὐαγγελιστής, καὶ εἰς ἐμφανεστέραν ἄγει διάνοιαν τὴν τοῦ θεωρήματος δύναμιν· ἀπειλή γὰρ ἔφη σάρκα γεγενῆσθαι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἵνα μὴ τις ἐκ πολλῆς ἀμαθίας τῆς μὲν ἰδέας αὐτὸν ὑπολάβῃ φύσεως ἐκδραματῆν, μεταπεποιθῆσθαι δὲ ἔντως εἰς σάρκα (καὶ παθεῖν, ὅπερ ἦν ἀδύνατον· ἀλλοιώσεως γὰρ ἀπάσης, καὶ μεταβολῆς τῆς ἐφ' ἑτερόν τι, κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον τὸ θεῖον ἀπόκειται)· καλῶς γε σφόδρα παιῶν ὁ θεολόγος ἐπήνεγκεν εὐθύς, ὅτι Ἐκκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα δύο νοήσας τὰ σημανόμενα, τὸν τε σκηνοῦντα καὶ τὸ ἐν ᾧ ἡ σκηνώσις, μὴ εἰς σάρκα παρασετράφηαι νομίσας αὐτὸν, σκηνοῦσαι δὲ μᾶλλον ἐν σαρκί, ὡς ἰδίῳ προσχρησάμενον αἰμάτι, τῷ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ναφ'· Ἐν αὐτῷ γὰρ κατόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν· ἐσκηνωμένοι γε μὴν τὸν Λόγον ἐν ἡμῖν χρησίμως δισχυρίζεται, βαθὺ καὶ τοῦτο λίαν ἡμῖν ἐκκαλύπτων μυστήριον· πάντες γὰρ ἤμεν ἐν Χριστῷ, καὶ τὸ κοινὸν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς αὐτὸν ἀναβίῳ πρόσωπον. Ἐπεὶ καὶ ἔσχατος Ἀδάμ διὰ τοῦτο κατωνόμασται τῇ κοινότητι τῆς φύσεως πάντα πλουτίζων τὰ εἰς εὐθυμίαν καὶ δόξαν, ὡς περ οὖν καὶ ὁ πρῶτος Ἀδάμ εἰς φθορὰν καὶ κατήφειαν. Ἐν πᾶσι τοίγαρ οὖν ὁ Λόγος ἐσκήνωσε δι' ἐνός, ἵνα τοῦ ἐνός δρισθέντος Ἰησοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἀγιωσύνης εἰς ἄλην ἐρχηται τὴν ἀνθρωπότητα τὸ ἀέλιωμα, οὕτω τε φθάσῃ καὶ ἐφ' ἡμᾶς δι' ἕνα πᾶν ἐξ ἡμῶν τὸ, Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰψίστου πάντες. Οὐκοῦν ἐν Χριστῷ μὲν ἀληθῶς ἐλευθεροῦται τὸ δούλον, ἀναβαίνον εἰς ἐνότητα τὴν μυστικὴν τῷ φορέσαντι τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ἐν ἡμῖν δὲ κατὰ μέμησιν τὴν πρὸς τὸν ἕνα διὰ τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν Ἐπεὶ διὰ ποίαν αἰτίαν οὐκ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ, ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, καὶ γενέσθαι κατὰ ἀληθειαν ἄνθρωπος; Ἄρ' οὐχὶ πᾶσίν ἐστι καταφανές, ὅτι καταδέθηκεν εἰς τὸ δούλον, αὐτὸς, οὐκ ἑαυτῷ τι διὰ τούτου παρξενῶν, ἀλλ' ἡμῖν ἑαυτὸν χαρίζμενος, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐταῦ πτωχεῖᾳ πλουτήσωμεν, ἀνατρέχοντες διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητος εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ καὶ ἐξαιρετον ἀγαθόν, θεοὶ τε καὶ Θεοῦ τέκνα διὰ τῆς πίστεως ἀναφαινώμεθα; Ἐσκήνωσε γὰρ ἐν

illam habeat, et tamen ut aliud quid intelligatur ab ipsa, et in ipsa, atque eum ipsa adoretur, juxta illud Isaiæ dictum: Viri excelsi ad te transibunt, et tui erunt servi, et post te sequentur vincti manicis, et adorabunt te, et in te orabunt, quoniam in te est Deus, et non est Deus præter te⁴⁷. » Ecce Deum etiam in ipso esse aiunt, non separantes carnem a Verbo: et rursus alium non esse Deum præter ipsum confirmant, conjungentes Verbo genitamen, ut ejus proprium, templum scilicet ex Virgine: unus enim ex ambobus Christus est.

I, 14. Et habitavit in nobis.

Explicat pluribus verbis evangelista quod dixit, atque suam sententiam clarius exponit. Cum enim dixerit carnem factum esse Dei Verbum, ne quis propria ipsum natura excidisse stultissime suspicaretur, et in carnem vere transmutatum esse, atque id pati quod omnino pati non possit (quod omni quippe alteratione et conversione in aliud, ratione essentiae Deus longissime abest), recte utique Theologus statim infert, « Et habitavit in nobis » ut cum duo necessario intelligas, et eum qui habitat, et id in quo habitatur, in carnem ipsum non esse transmutatum existimes, sed habitare potius in carne, ut proprio utentem corpore, templo illo nimirum quod est ex sancta Virgine: « In ipso enim inhabitavit omnis plenitudo divinitatis corporaliter » ut Paulus ait⁴⁸. Quin et in nobis habitasse Verbum utiliter asserit, altissimum quoque nobis istud revelans mysterium. Sumus enim omnes in Christo, et communis humanitatis personam in ipsum reviviscit. Nam et novissimus Adam idcirco nuncupatus est, qui naturae participatione omnia locupletat ad felicitatem et gloriam, sicuti primus Adam in corruptionem et ignominiam⁴⁹. In omnibus itaque Verbum habitavit per unum, ut, uno constituto Dei Filio in virtute, secundum spiritum sanctitatis in universam humanitatem dignitas illa redundaret, adeoque per unum ex nobis in nos quoque perveniret illud: « Ego dixi: Dii estis, et filii Excelsi omnes⁵⁰. » Igitur in Christo quidem serva natura sit reapse libera, ad mysticam unitatem ejus evecta, qui servus formam, in nobis vero imitatione et similitudine cum illo uno, propter carnis cognitionem. Alioqui enim, quam ob causam non angelorum quidem, sed Abrahamæ semem apprehendit, unde debuit per omnia fratribus assimilari⁵¹, et vere homo fieri? Annon manifestum est omnibus, quod ad servilem conditionem ipse se demisit, nihil ex hoc sibi acquirens, sed nobis seipsum largiens, ut nos ejus paupertate ditaremur⁵², similitudine cum ipso ad proprium et eximium ejus bonum evecti, dicque et Dei filii per fidem redderemur? Habitavit enim in nobis, qui per naturam

⁴⁷ Isa. xlv, 14. ⁴⁸ Col. ii, 9. ⁴⁹ I Cor. xv, 45-49. ⁵⁰ Psal. lxxxvi, 6; Joan. x, 34. ⁵¹ Hebr. ii, 47.

⁵² II Cor. viii, 9.

Filius est ac Deus : ideoque in ejus Spiritu clamamus : « Abba Pater ⁶³. » Habitat autem Verbum in omnibus, in uno templo scilicet quod propter nos et ex nobis assumpsit, ut omnes in seipso habens, omnes in uno corpore, sicuti Paulus ait ⁶⁴, reconciliaret Patri.

I, 14. *Et vidimus gloriam ejus gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis.*

Cum Verbum carnem factum esse dixerit, hoc est hominem, et fratrem servorum atque creaturarum, integram tamen ei quoque servat hoc pacto divinam dignitatem, et plenum esse Patris proprietate rursus ostendit. Naturam quippe divina in seipsa firma et stabilis est, nec mutationem capit in aliud, sed eodem se modo semper habet, et in suis lotibus constanter manet. Itaque licet evangelista Verbum carnem factum esse dicat, non tamen ipsum carnis infirmitatibus succubuisse asserit, nec pristina illa sua virtute et gloria excidisse, eo quod infirmum nostrum et inglorium corpus induit. Vidimus enim gloriam ejus, inquit, omni gloria sublimiorem, et qualem decere Filium ex Deo Patre unigenitum nemo non fateatur. Plenus enim erat gratia et veritate. Si quis enim sanctorum chorum contempletur, et uniuscujusque res gestas perpendat, mirabitur utique, et illorum virtutibus oblectabitur, eosque gloria repletos a Deo fuisse fatebitur. Unigeniti vero gloriam et gratiam, nullo modo cum cæterorum gloria comparandam esse theologi docent ac sacri testes, sed longe eminentiorem ac præstantiorem, ut qui non definitam habeat gratiæ mensuram quasi ab altero acceptam, sed tanquam in perfecto perfectam, ac veram, id est, non ascititiam, nec aliunde quasi accessionis loco suppeditatam, sed substantialiter inexistentem, et fructum **98** paternæ proprietatis naturaliter transmissum in Filium. Quod si cui placet accuratius id quod dictum est examinare, consideret apud se, quid sancti ipsi, et quid Salvator noster Christus mirabiliter patrarunt, tantumque distare comperit, quantum antea diximus. Quid quod illi quidem ut meri famuli in domo versantur, hic autem ut Filius domui suæ præest? Præterea scriptum est de Unigenito : « Benedictus qui venit in nomine Domini ⁶⁵. » De sanctis vero Deus ac Pater ait : « Et misi ad vos omnes servos meos prophetas ⁶⁶. » Quinetiam, illi superna virtute donati sunt : hic autem est virtutum Dominus. « Si non facio opera Patris mei, inquit, nolite mihi credere. Si autem facio, et si mihi non creditis, operibus meis credite ⁶⁷. » Itaque si ex ipsis operibus Patri virtute æqualis Unigenitus esse cernitur, æquali utique gloria cum Patre merito celebrabitur, maxime cum æqualiter operetur. Tantum autem, licet sit in carne, ad fraternitatem vocatos superabit, quantum homines naturalis

Α ἡμῖν ὁ κατὰ φύσιν Υἱὸς καὶ Θεὸς· διὸ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι αὐτοῦ κρᾶζομεν· « Ἀββὰ ὁ Πατήρ » σκηνοὶ δὲ ὁ Λόγος· ἐν πᾶσιν, ἐν ἐνὶ τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ἐξ ἡμῶν ληφθέντι ναφ̄, ἵνα πάντας ἔχων ἐν ἑαυτῷ. ἀποκαταλλάξῃ πάντας ἐν ἐνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα, καθάπερ ὁ Παῦλος φησὶ.

Καὶ θεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.

Σάρκα γεγενῆσθαι τὸν Λόγον εἰπὼν, τοῦτ' ἐστίν, ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἀδελφότητα καταγαῶν τὴν πρὸς τὰ δούλα καὶ ποιήματα, φυλάττει καὶ οὕτως ἀκέριον αὐτῷ τὸ θεοπροπῆδες ἀξίωμα, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ πατρικῆς ιδιότητος ἀνάπλεον ὄντα πάλιν δεικνύει. Πέπηγε γὰρ ὅπως ἡ θεία φύσις ἐφ' ἑαυτῆς, τὴν ἐφ' ἑτερόν τι παρατροπὴν οὐκ ἀνεχομένη παθεῖν, ἔχουσα δὲ μᾶλλον ὡπαύτως ἀεὶ, καὶ ἐν τοῖς ἰδίους ἐστῶσα πλεονεκτήμασιν. Οὐκοῦν εἰ καὶ σάρκα φησὶ γεγενῆσθαι τὸν Λόγον ὁ εὐαγγελιστῆς, ἀλλ' οὐ ταῖς τῆς σαρκὸς ἀσθενείαις αὐτὸν νενικῆσθαι δισχυρίζεται, οὐδὲ τῆς ἀρχαιοτάτης ἰσχύος τε καὶ δόξης ἀποπεισῖν, ἐπειδήπερ τὸ ἀσθενὲς ἡμῶν καὶ ἀδοξότατον περιεβάλετο σῶμα. Εἴδομεν γὰρ αὐτοῦ τὴν δόξαν, φησὶ, παρὰ τὴν τῶν ἄλλων ἐξείρετον, καὶ ὅποιαν ἂν τις ὠμολόγησε πρέπειν τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Υἱῷ Μονογενοῦ. Πλήρης γὰρ ἦν χάριτος τε καὶ ἀληθείας. Ἀφορῶν μὲν γὰρ τις εἰς τὸν τῶν ἁγίων χορὸν, καὶ τὰ δι' ἐκάστου γεγενημένα παραδόξως ἀναμετρούμενος, θαυμάσει μὲν κατὰ τὸ εἶδος, καὶ τοῖς ἐκάστῳ προσοῦσιν ἀγαθοῖς ἐφησθήσεται, δόξης τε αὐτοὺς ἀναπεπλησθαι πάντως ἐρεῖ τῆς παρὰ Θεοῦ· τὴν δὲ γε τοῦ Μονογενοῦς δόξαν τε καὶ χάριν, οὐ ταῖς τῶν πάντων ἀμιλλωμένην θεθεσθαι φασιν οἱ θεολόγοι καὶ μάρτυρες, ἀλλὰ πολὺ λίαν ὑπερτενεῖ, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς ἀναβαίνουσιν, οὐ μεμετρημένην ἔχουσαν ὡς ἑτέρον διδόντος τὴν χάριν, ἀλλ' ὡς ἐν τελείῳ τελείαν καὶ ἀληθῆ, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἐπεισακτον, οὐδὲ ἐξωθεν ὡς ἐν προσθήκης μέρει προσπεπορισμένην, ἀλλ' οὐσιωδῶς ἐνυπάρχουσαν, καὶ καρπὸν πατρῶου ἰδιώματος φυσικῶς ἐπὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ διήκουσαν Υἱόν. Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ πλατυτέροις θεωρήμασι βασανίζειν τὸ εἰρημένον, ἀποσκοπεῖτω καθ' ἑαυτὸν καὶ τὰ δι' ἐκάστου τῶν ἁγίων παραδόξως γεγενημένα, καὶ τὰ διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ τοσαύτην οὖσαν εὐρήσει τὴν διαφορὰν, ὅσην ἤδη προλαβόντες εἰρήκαμεν· πρὸς δὲ γε τούτῳ χάκεινο. Οἱ μὲν γὰρ ὡς οἰκέται γνήσιοι περὶ τὸν οἶκόν εἰσιν, ὁ δὲ ὡς Υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ· καὶ περὶ μὲν τοῦ Μονογενοῦς ἡ θεία λέγει Γραφή· « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· » περὶ δὲ τῶν ἁγίων ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· « Καὶ ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς πάντας τοὺς δούλους μου τοὺς προφήτας. » Καὶ οἱ μὲν τὴν ἄνωθεν ἐδανείζοντο δύναμιν· ὁ δὲ ὡς τῶν δυνάμεων Κύριος, « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, φησὶ, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. » Οὐκοῦν εἰ τοσοῦτος εἰς δύναμιν ὁ Μονογενὴς, ὅσοσπερ

⁶³ Rom. viii, 15. ⁶⁴ Ephes. ii, 16. ⁶⁵ Psal. cxvii, 26. ⁶⁶ Jerem. vii, 25. ⁶⁷ Joan. x, 37, 38.

ἀν εἶη καὶ ὁ Πατήρ, δι' αὐτῶν ὁράται τῶν ἔργων ἰσοστάθμοις ἀναλόγως μεγαλυνθήσεται δόξαις, ἅτε δὴ καὶ τῶν Ἰσων ἐργάτης· ὑπερέξει δὲ πάντως τοσοῦτον, καὶ ἐν σαρκὶ γεγωνῶς, τοὺς εἰς ἀδελφότητα κεκλημένους·, ὅσον ἀνθρώπους ὁ κατὰ φύσιν Θεός, καὶ υἱοὺς τοὺς κατὰ θεοῖν ὁ κατὰ ἀλήθειαν ἐξέλλεται. Ἐπειδὴ δὲ γέγραπται παρὰ τῷ μακαρίῳ Λουκᾶ· « Τησοῦς δὲ προέκοπτεν ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι· » σημειωτέον ἐν τούτοις, ὅτι πλήρης χάριτος ἔχειν τὴν δόξαν ἐφ' ἣν ὁ πνευματοφόρος· εἶτα ποῖ ποτε προκόψει τὸ πλήρες, ἢ ποῖαν ὁλως ἐπιδέχεται προσήκην, οὐ ἐπέκεινα μηδέν; Οὐκοῦν, οὐχ ἢ Λόγος ἐστὶ καὶ Θεός προκόπτειν εἰρηται, ἀλλ' ὅτι μεζιζόνως ἀεὶ θαυμαζόμενος, χαριέστερος παρὰ τοῖς ὁρῶσι διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων ἀνεδείκνυτο, προκοπτοῦσης, ὡς τῶν ἑξῆως, ἥπερ αὐτοῦ τοῦ τελείου, πρὸς χάριν, ὡς Θεοῦ. Εἰρήσθω καὶ ταῦτα χρησίμως, εἰ καὶ ἐστὶ παρεκβατικὸς ὁ λόγος.

Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγεν.

Ἀκολουθεῖ πάλιν ταῖς ἰδίαις ἐννοίαις ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστής, καὶ ὡς τοῖς ὀπίσω χρεωστούμενον τὸν ἐφεξῆς εὐρύθμως ποιεῖται λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐφη περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, « Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς, » ἵνα μὴ μόνος φαίνεται τοῦτο λέγων, οὐχ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ « ἑθεασάμεθα » πρέποντος, τὸν ὁμῶνυμον συνάπτει μάρτυρα, μίαν ἔχοντα πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν αὐτὴν εὐσέβειαν. Μαρτυρῶ, φησὶ, τοιγαροῦν ἐγὼ (τεθέσμαι γὰρ ὅπερ εἶπον), μαρτυρεῖ δὲ ὁμοίως καὶ ὁ Βαπτιστής. Ἀξιολογωτάτη τῶν πνευματοφόρων δυὰς καὶ ἀξίχρεως ξυνωρῖς, ἀληθείᾳ συνθεσραμμένων, καὶ οὐκ εἰδῶτων τὸ ψεύδεσθαι. Θέα δὲ ὅπως ἐμφαντικωτάτην ἡμῖν ἐποίησατο τὴν ἐξήγησιν. Οὐ γὰρ μόνον διὰ μαρτυρεῖ φησὶν ὁ Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ, προστιθῆσι δὲ χρησίμως, ὅτι καὶ κέκραγεν, ἀπὸ τοῦ, « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, » λαμβάνων τοῦ λόγου τὴν ἀπόδειξιν· καλῶς δὲ καὶ τοῦτο λίαν. Ἐνεχώρει γὰρ τινὰς τῶν δι' ἐναντίας εἰπεῖν· Πότε τῷ Μονογενεῖ μεμαρτύρηκεν ὁ Βαπτιστής, ἢ καὶ τίσιν ἐκεῖνος περὶ τούτων ἀνεκοινώσατο; Κέκραγεν οὖν, φησὶν, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἐν παραδύστῳ λαλεῖ, οὐκ ἡρέμα, καὶ ψιθυρίζων μαρτυρεῖ· σάλπιγγος ἀκοῦση βοῶντος εὐχέστερον. Οὐ μόνος ἀκούσας τὰ τοιαῦτά φημι, πλατὺς καὶ εἰς πάντας ὁ λόγος, λαμπρὸς ὁ κήρυξ, ἐπίσημος ἡ φωνὴ, μέγας καὶ οὐκ ἄγνωστος ὁ πρόδρομος.

Ὁδτος ἦν, ὃν εἶπον· Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Ὁνομάσας τὸν μάρτυρα τὸν ὁμογνώμονα καὶ ὁμῶνυμον αὐτῷ, καὶ μεγάλην δαίξας ἀποχρησάμενον τῇ φωνῇ πρὸς τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν, ἐπάγει χρησίμως καὶ τῆς μαρτυρίας τὸν τρόπον· ἐν τούτῳ γὰρ μέγιστα σύμπαν ἦν τὸ ζητούμενον. Τί οὖν ἔρα τὸν τοιοῦτον Ἰωάννην ἀνακεκραγῶτα περὶ τοῦ Μονογενοῦς εὐρήσομεν; « Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἐμπροσθέν μου γέγονε, ὅτι πρῶτός μου ἦν· » Βαθὺς ὁ λόγος, καὶ πολλὴν ἐφ' ἑαυτῷ τὴν βάσανον ἀπαιτῶν· ἢ μὲν γὰρ πρόχειρος τοῖς πολλοῖς καὶ τετριμμένη

A Deus, et filios adoptivos superat verus. Porro cum apud beatum Lucam scriptum sit: « Jesus autem proficiebat sapientia et gratia⁸⁸ », observandum est hic evangelistam dixisse Filium plenum gratia habere gloriam. At quomodo proficiet id quod plenum est, aut quid ei, quæso, accedere potest ultra quod nihil est? Igitur non qua Verbum est ac Deus, dictus est proficere, sed quod magis magisque admirat: onem sui præberet, ex operibus ipsis gratia in dies augeri spectatoribus videbatur, proficiente potius, ut vere dicam, admirantium habitu, quam ipso ad gratiam, qui perfectus est, ut Deus. Atque hæc commemorasse non erit inutile, quamvis aliquantulum digressa sit oratio.

ἔστι μᾶλλον εἰπεῖν ἀληθέστερον, τῆς τῶν θαυμαζόντων. Εἰρήσθω καὶ ταῦτα χρησίμως, εἰ καὶ ἐστὶ παρεκβατικὸς ὁ λόγος. B I, 15. Joannes testimonium perhibet de ipso et clamat.

Eidem sententiæ insisit sapientissimus evangelista, et posteriorem sermonem apposite conuectit præcedenti. Nam cum de Filio Dei dixisset: « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti, » ne solus istud dicere videretur, cum « Vidimus, » non uni personæ conveniat, cognominem sibi testem adjungit, una secum et eadem erga Deum pietate præditum. Testor igitur, inquit, ego, (spectavi enim quod dixi), testatur item Baptista. Dignissimum par theologorum testiumque locupletum, qui veritati innutriti sunt et omnis mendacii nescii. Cerne autem quo pacto significantissime id nobis exponat. Non enim solum ait Joannem testari de ipso, sed etiam clamare utiliter addit, sumpta occasione ex illo dicto, « Vox clamantis in deserto⁸⁹; » recte sane: possent enim quærere adversarii, quandonam de Unigenito testatus est Baptista, aut quibuscum de hisce rebus communicavit. Clamat igitur, inquit, hoc est, non in occulto loquitur, non submisso et clam susurrans testatur. Tubam clamantis altius insonantem audies. Non hæc solus audit scilicet, longe lateque sermo manavit in omnes, præco illustris, clara et distincta vox, magnus nec obscurus præcursor.

I, 15. Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est; quia prior me erat.

Citato teste ejusdem secum nominis ac sententiæ, quem magna voce suæ prædicationis officium inpluisse dixit, commodum subjicit ejusce testimonii rationem, in hoc enim potissimum tota quæstio vertitur. Quid ergo Joannem istum de Unigenito clamasse comperiemus: « Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat? » Altus est sermo, et multæ indaginis. Trita enim et pervulgata plurimorum hæc est sententia: Quod ad nativitatem carnis attinet, Sal-

⁸⁸ Luc. II, 52. ⁸⁹ Isa. XL, 5; Joan. I, 25.

valorem Baptistæ præcessit, et secutus est quodammodo, et sex mensibus totis posterior visus est Emmanuel, ut beatus Lucas narravit. Id a Joanne dici quidam existimant, ut hoc pacto intelligatur illud, ratione ætatis nimirum: « Qui post me venturus est, ante me factus est. » Sed qui divinis Scriptis acrius mentis oculos intendere, videbit, primum quidem inanem esse hanc interpretationem, et a rebus quasiis longe recedere. Assumptus enim est testis sanctus Baptista, non ut natiuitatis tempore modo posteriorem, modo priorem Christum ostenderet, sed ut is, qui una spectaverat et gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre pleni gratiæ et veritatis. Quam igitur explicationem 99° afferes adeo intempesivæ narrationi, aut quomodo recte illam interpretaberis, si ad temporis spatium referas id quod in quæstione versatur, nimirum, « Qui post me venturus est, ante me factus est? » Ut enim Dominum post Baptistam venire omnes fateantur, præsertim cum ratione temporis quo incarnatus est, sit illo posterior, quoniam pacto etiam prior illo erit, tempore nimirum? Hunc enim sensum a nobis vicissim postulat ordo præcedentium et consecutio. At istud fieri non posse, nemo dubitabit, opinor. Quod enim tempore posterius est aliquo, utique prius non erit eo quod antecedit. Igitur absurdum est plane et incredibile, sanctum Baptistam de tempore incarnationis locutum esse cum dixit: « Qui post me venturus est, ante me factus est; » sed ad propositum nobis scopum illud potius intelligentes, hoc modo dictum esse credemus. Scite beatus Baptista a vulgari loquendi consuetudine sermonem transferri ad spiritualem rerum qualitatem, et ab imagine ac similitudine rerum humanarum ad explicationem subtilioris sensus progreditur. Fere enim sit ut qui dux est alicui, nobilior sit eo qui sequitur, et cedunt discipuli magistris; quemadmodum peritus faber ætarij aut architectus, exempli gratia, vel textor dux est quodammodo et præstat ei qui se in disciplinam ejus artis dedit, et ad perfectam ejus notitiam contendit. Sed si magistri peritiam superaverit iste discipulus et longo intervallo post se reliquerit, non insulse dicturum opinor eum qui a discipulo fuerit superatus: « Qui post me venit, ante me factus est. » Ad hanc igitur formam si vim et rationem illius dicti, tam de Salvatore nostro Christo quam de sancto Baptista, transferas, recte mea quidem sententia intelliges: sed ab initio accipito singula. Admirationi erat apud omnes Baptista, multos undique sibi discipulos collegerat, magna turba venientium ad baptismum ad eum confluebat: Christus autem ignorabatur, quamvis esset eo præstantior, Deus verus nesciebatur esse; cumque lateret is qui Baptista erat admirationi, eo quoque posterior esse quodammodo videbatur; ibat aliquanto post illum qui honore et gloria inter homines ma-

διάνοια, τοιαύτη τις οὔτα τυγχάνει· ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς τὸν τῆς γεννήσεως χρόνον τῆς μετὰ σαρκὸς, προσεβάδιζε τοῦ Σωτῆρος ὁ Βαπτιστής, ἠκολούθει δὲ πως, καὶ ὀπίσω τρέχων ἐφαίνετο, μὴσιν δὲ ὑστερίζων ὁλοι; ὁ Ἐμμανουήλ, ὡς ὁ μακάριος Ἰσοδότης Λουκάς. Τοῦτο λέγειν οἴονται τὸν Ἰωάννην τινεῖς, ἵνα νοῆται τοῦτωδε κατὰ τὸν τῆς ἡλικίας χρόνον· « Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν » ἄλλ' ἔστιν ἰδεῖν τὸν ὀξυωπέτερον τοῖς θεοῖς ἐναπενίζοντα θεωρήμασι, πρῶτον μὲν, ὅπως εἰς ἐξετήλους ἐννοίας ὁ λόγος ἡμῖν εἰσφέρεται, καὶ μακρῶν που τῶν ἀναγκαίως ζητουμένων ἀποδημεῖ. Παρελήφθη γὰρ μάρτυς ὁ ἅγιος Βαπτιστής, οὐκ ἵνα τῷ τῆς γεννήσεως χρόνῳ, ποτὲ μὲν ὑστερίζοντα, ποτὲ δὲ αὐτὸ πάλιν προτρεπύοντα δέξῃ Χριστὸν, ἀλλ' ὡς συνθεαμένοσ εἶν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δέξῃ ὡς Μονογενοῦσ παρά Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ποῖον οὖν ἂν τις ἐφαρμόσαι λόγον τοῖς οὕτως ἀκαίρως εἰσθεθηκόσι διηγῆμασιν; ἢ πῶς ἂν τις ἡμῖν ἐρμηνεύσει σοφῶς, εἰς ποσότητα χρόνου λαβὼν τὸ ζητούμενον, τοῦτ' ἔστιν, « Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονε »· Καίτω γὰρ δὴ, καὶ ὁμολογουμένως, τὸ κατόπιν ἐρχεσθαι τοῦ Βαπτιστοῦ τὸν Κύριον, ἅτε δὴ γεγονότα τῷ χρόνῳ τῷ κατὰ τὴν σάρκα δεύτερον· κατὰ τίνα τρόπον καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ γενήσεται, κατὰ χρόνον δὲ δηλονότι; Καλεῖ γὰρ εἰς τοῦτον ἡμᾶς τὸν νοῦν ἢ τοῖς προλαβοῦσιν ἀναλόγως ὀφειλομένην τάξις τε καὶ ἀκολουθία. Ἄλλ' οἴμαι τοῦτο παντὶ γὰρ γενέσθαι σαφές, ὡς οὐκ ἂν εἴη τῶν ἐνδεχομένων. Τὸ γὰρ ὑστερίζον τινὸς κατὰ τὸν χρόνον, οὐκ ἂν ποτε φάσαι τὸ ἡγούμενον. Οὐκοῦν ἀμαθὲς κομιδῆ, καὶ παντελῶς ἐπιθῆμον, περὶ χρόνου τοῦ κατὰ τὴν σάρκα τὸν ἅγιον εἰπεῖν οἴεσθαι Βαπτιστὴν· « Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν »· ἀκολουθῶσ δὲ μᾶλλον τῷ ἡμῖν προτεθέντι σκοπῷ νοοῦντες αὐτὸ, τοῦτωδε πως εἰρησθαι πιστεύσομεν. Καριέντως ὁ μακάριος Βαπτιστής ἀπὸ τοῦ κατὰ συνήθειαν σχήματος ἀναφέρει τὸν λόγον, ἐπὶ ποιότητα πραγμάτων πνευματικῆν, καὶ ὡσπερ ἀπὸ τινος εἰκόνοσ τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς ἐξήγησιν ἐρχεται νοσημάτων λεπτομερεστέρων. Φησὶ μὲν γὰρ πως αἰετὸ ἡγείσθαι πεφυκὸς, τῶν ἐπεσθαι λεγομένων ὑπάρχειν ἐπιδοξότερον, παραχωρεῖ δὲ τοῖς ἡγούμενοισ τὰ ἐπιμενα· οἶον ὁ χαλκευτικὴν ἀκριβῶσ τεχνὴν, ἢ τεκτονικὴν τυχόν, ἢ ὑφαντικὴν, ἡγείται πως, καὶ τὸ ἀμεινον εχει τοῦ κατὰ μαθηταῖαν ἐπεσθαι νοουμένου, καὶ εἰς τὸ τελειῶσ εἰδέναι βαδίζοντοσ· ἀλλ' ὅταν ὁ τοιοῦτοσ τὴν τοῦ διδάσκοντοσ ὑπερανθαβίῃ τεχνὴν, καὶ κατόπιν ἑάσας αὐτὴν ἐργάζηται τὸ ἀμεινον, οὐκ ἀκόμωσ ερεῖν τὸν νενικημένον ὑπολαμβάνω περὶ τοῦ νικῆσαντοσ μαθητοῦ· « Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονε. » Κατὰ τοῦτο τοῖνον μετακομίζω τὸ σχῆμα τὴν τοῦ θεωρηματοσ δύναμιν ἐπὶ τε τοῦ Σωτῆροσ ἡμῶν Χριστοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ, νοήσασ ἀρθῶσ· δέχου δὲ τὰ καθ' ἕκαστοσ ἐξ ἀρχῆσ. Ἐθαυμάζετο παρά πάντων ὁ Βαπτιστής, πολλοὺσ ἐποίει τοῖσ μαθητάσ, δῆλοσ αὐτὸν περιέθει τῶν βαπτίζομένων πολὺσ· ἠγνοεῖτο δὲ καίτοι κρείττων ὢν ὁ Χριστόσ, ἐλάτθανεν, ὡσὶ θεὸσ ὑπὲρ-

γεν ἀληθινός· ἐπειδὴ δὲ ἠγνοεῖτο τὸ θαυμαζόμενον τοῦ Βαπτιστοῦ, ἐδόκει πως καὶ ὑπερβίβειν αὐτοῦ· ἐδάδιζεν ὅπισω βραχὺ τὸ μείζων ἔχοντος ἐτι κατὰ τιμὴν καὶ δόξαν τὴν ἐν ἀνθρώποις ἐκείνου· ἀλλ' ὁ ἐρχόμενος ὀπίσω γέγονεν ἔμπροσθεν, μείζων Ἰωάννου, καὶ κρείττων ἀναδεικνύμενος. Ὁ μὲν γὰρ ἦδη Θεὸς ὑπάρχων, διὰ τῶν ἔργων ἀπεκαλύπτετο· ὁ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος οὐκ ἀναβαίνων τὸ μέτρον, ὀπίσω λοιπὸν καὶ γεγονὼς εὐρίσκειται. Οὐκοῦν αἰνιγματικῶς ὁ μακάριος ἔφασκε Βαπτιστῆς· «Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν,» ἀντὶ τοῦ, Ὁ ποτὲ κατόπισ τῆς ἐμῆς ὑπάρχων τιμῆς, ἐπιδοξότερος ὤφθη, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς τὸ ἐμοὶ πρόπον τε καὶ προσὸν ὑπερεκτρέχει μέτρον. Οὕτω νοοῦντες τὸ εἰρημένον, μάρτυρα τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς εὐρήσομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἰκάλων πραγμάτων ἀκαιροῦ ἐξηγητήν. Τὸ γὰρ μείζονα λέγειν ἐαυτοῦ τὸν Χριστὸν, μεγάλην ἔχοντος ἐπὶ ἀγιότητι τὴν ὑπάλψιν, τί ἂν ἔτερον εἴη λοιπὸν, ἢ δόξαν αὐτῷ τὴν ἐξαιρέτην ἐπιμαρτυρεῖν; Ὅτι, «Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν,» εἰπὼν, ἀναγκαίως ἐπιφέρει τὸ, «Ὅτι πρῶτός μου ἦν,» πρεσβυτάτην αὐτῷ τὴν δόξαν ἀνατιθεὶς, καὶ τὸ προῦχειν ἀπάντων οὐκ ἐν χρόνῳ προσγεγονὸς, ἀλλ' ἐνυπάρχον ἔκωθεν, ὡς Θεῷ κατὰ φύσιν, διαθεβατιούμενος. Ἦν γὰρ μου πρῶτος, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀμείνων καὶ ἐπιδοξότερος· διὰ δὲ τῆς πρὸς ἓνα τῶν γεννητῶν συγκρίσεως, ἢ κατὰ πάντων ψήφος τῷ ὑπὲρ πάντας συνάγεται. Οὐ γὰρ ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ τὸ μέγα τῷ τὴν Ἰωάννου δόξαν ὑπερδραμεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ

Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν.

Ἀποδέχεται διὰ τούτων τὴν ἀληθῆ τοῦ Βαπτιστοῦ μαρτυρίαν ὁ εὐαγγελιστῆς, καὶ σαφῆ ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὑπεροχῆς, καὶ τοῦ κεκτησθαι τὸ πλεον οὐσιωδῶς κατὰ παντὸς γεννητοῦ, κατὰ τε τὴν δόξαν αὐτὴν, περὶ ἧς ὁ λόγος μάλα νυνί, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἄπασι ἀγαθοῖς εὐκλεῖα κατὰλογον. Ἄριστα γὰρ μοι, φησὶ, καὶ ἀληθέστατα λέγων ὁ Βαπτιστῆς ἀναφαίνεται περὶ τοῦ Μονογενοῦς, «Ὅτι πρῶτός μου ἦν,» τοῦτ' ἐστὶ, πολὺ δὴ κρείττων καὶ ἔμεινον· ἐπὶ καὶ πάντες ἡμεῖς οἱ εἰς τὸν πῶν ἁγίων κατατεταγμένοι χορὸν, τὸ ἴδιον αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν ἀγαθῶν, καὶ τοῖς ἐκείνου μᾶλλον ἢ περ τοῖς ἑαυτῆς ἐπισταμνόμενοι πλεονεκτημασιν ἢ ἀνθρώπου φύσις, ὅταν ἔχουσά τι τῶν ἀξιαγαστῶν εὐρίσκηται· ἀπὸ γὰρ τοῦ πληρώματος τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἐξ ἀενάου πηγῆς, ἢ τῶν θεῶν χαρισμάτων ἀναβλύζουσα δόσις, εἰς ἀκάστην ἔρχεται ψυχῆν, ἢ περ ἂν φαίνοντο τοῦ λαβεῖν ἀξία. Εἰ δὲ χορηγεῖ μὲν ὡς ἐκ φυσικοῦ πληρώματος ὁ Υἱὸς, χορηγεῖται δὲ ἢ κτισίς· πῶς οὐκ ἂν νοεῖτο λοιπὸν οὐχ ὁμοίαν ἔχον τοῖς ἄλλοις τὴν δόξαν, ἀλλ' ἢ περ ἂν κρείττοι τῷ ἐκ Θεοῦ Μονογενεῖ, φύσιως οἰκείας ἔχοντι καρπὸν τὰ κατὰ πάντων πλεονεκτήματα, καὶ πατρικῆς ἰδιότητος ἀξίωμα τὴν ὑπεροχῆν; Οἶμαι δὲ ἔγωγε καὶ τὸν σοφώτατον Παῦλον περὶ τῆς τῶν ἁγίων διαλαβόντα φύσεως, κεκινήσθαι διὰ τούτων εἰς ἐνοίας ἀληθείας, οὕτω τε λοιπὸν ὡς

PATROL. GR LXXIII.

A Jor etiamnum erat : sed qui pone sequebatur factus est Joanne major. Ille enim divinitatem suam operibus probavit, hic ultra humanitatem conditionem non evectus, postremus esse quoque reperitur. Itaque ænigmatico beatus Baptista dixit : « Qui post me venturus est, ante me factus est ; » quasi diceret : Qui mihi honore inferior erat, visus est illustrior, et incomparabili excellentia conditionem meam antecellit, si dictum evangelistæ hoc modo intelligamus, testem gloriæ Unigeniti ipsum comperiemus, nec inanium rerum intempestivum interpretem. Dicere enim Christum se majorem esse, cum magnam sibi sanctitatis opinionem conciliasset, quid aliud est demum quam eximiam et singularem ei gloriam tribuere? B Postquam enim dixit, « Qui post me venturus est, ante me factus est, » necessario subjungit, « quia prior me erat, » antiquissimam ei gloriam ascribens, et præstantiam supra res omnes non temporariam, sed superne inexistentem, ut Deo secundum naturam confirmans. Erat enim prior me, inquit, id est, semper, et perpetuo major, et præstantior. Facta autem ejus cum una ex creaturis comparatione, supremum omnium Deum cum omnibus comparatum intellige. Non enim ex hoc solo magnificentiam et admirandam Dei majestatem agnosceremus, quod Joannem gloria superet, sed quod omnem creatam substantiam excedat. καὶ ἀξιαγαστὸν τοῦ Υἱοῦ θεωρησομεν ἀξίωμα, ἐν πάσης ὑπερκεῖσθαι γεννητῆς οὐσίας.

C I, 16. Quoniam de plenitudine ejus nos omnes accepimus.

Probat his verbis evangelista verum esse Baptistæ testimonium, et eminere Salvatorem nostrum clare demonstrat, atque substantialiter excedere res omnes creatas tam quod ad gloriam ipsam attinet, de qua maxime nunc agitur, quam quod ad cæterorum bonorum numerum spectat. Optime enim ac verissime de Unigenito Baptista mihi dicere videtur : « Quia prior me erat, » hoc est multo me præstantior, ac dignior, quandoquidem nos omnes, qui in sanctorum numero censemur, proprii ejus boni participis facti sumus, et illius potius quam suis prærogativis hominum natura gloriatur, cum admiratione dignum aliquid in se habere comperitur. De plenitudine quippe Filii, tanquam ex perenni fonte divinarum gratiarum donum scaturiens, in unamquamque animam eo munere 100 dignam illabitur. Quod si Filius quasi de naturali plenitudine dona largitur, ista vero creatura excipit, quomodo non dissimilem illis gloriam possidere censebitur, illam nimirum, quæ Dei Unigenitum decet, qui ut naturæ propriæ fructum habet omnem dignitatem atque eminentiam quam in se Pater habere intelligitur. Quibus adductum ego quoque Paulum arbitror, ut cum de universi natura dissereret, vere pronuntiarit illud quasi creaturam compellans : « Quid enim

6

habes quod non accepisti ⁶⁰? » Non enim esse solum sed etiam bene, et hoc aut illo modo esse, datum est a Deo creaturæ, nihilque a se habet, sed sola benignitate largientis. Observandum est porro Filium hic dici plenum, id est in omnibus perfectissimum, tantumque abesse ab alicujus rei penuria, ut et omnibus abunde largiri possit, citra diminutionem ullam aut jacturam, et eminentiæ suæ magnitudinem eandem semper et integram retineat.

I, 16-17. *Et gratiam pro gratia : quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est.*

Quoniam universorum hominum gloria clarior esse Unigeniti gloriam asseruit, et sanctitatis magnitudine sanctis omnibus ipsum incomparabiliter antecellere, nunc eorum comparatione qui ad summum virtutum culmen evecti sunt rem demonstrare conatur. De Joanne quippe Salvator ait : « Amen, amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista ⁶¹. » Sed illum adeo magnum atque sublimem nunc introducit clamantem, ut ipse ait, et magna voce dicentem : « Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. » Cum autem Joannis gloria Unigeniti gloria sit inferior, eique cedat, sequitur neminem sanctorum ad talem gloriam operumque splendorem evehi posse qualis est in Christo Salvatore. Quocirca sancti illi qui adventus temporibus exstiterunt, cum non possint æquare Joannis virtutem, nec ad illud pervenire fastigium, Christo cedent una cum ipso, siquidem beatus ille Baptista summum tenens bonitatis cacumen, ejusque gloria nulli cedens, non aliorum voce sed sua ipse confessione longe **101** minorem se Christo prædicavit, dicens, ipsum vere sanctum esse. Quoniam autem demonstrandum erat Emmanuelem præstantiorem et majorem esse precibus illis sanctis, necessario beatus evangelista ad Moysen primum sacrorum antistitem se confert, ad quem a Deo dictum est : « Scio te præ omnibus, et gratiam invenisti apud me ⁶². » Notior vero præ cæteris Deo fuisse hinc quoque scire possumus : « Si fuerit propheta ex vobis, inquit Dominus, in visione ei agnoscar, et in somno loquar ei. Non sic servus meus Moyses ; in tota domo mea fidelis est. Os ad os loquar ei ; in specie, et non per ænigmata ⁶³. » Licet ergo tanta supra cæteros veteris fœderis sanctos patres dignatione præditus sit Moyses, præstantiorem nihilominus, et modis omnibus clariorem esse ostendit Unigenitum : « Ut appareat ipse in omnibus primatum tenens, » sicuti Paulus scribit ⁶⁴. Idcirco ait : « Et gratiam pro gratia : quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Arbitror enim ego divinum evangelistam istiusmodi quiddam significare velle. Veram, inquit, con-

Α πρὸς τὴν κτίσιν εἶπεν· « Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες ; » Μετὰ γὰρ τοῦ εἶναι, καὶ τὸ εἶναι τοῦ ὡσοδε τυχόν, τῇ κτίσει θεοδοτόν, ἔχει δὲ οἰκοδεν οὐδὲν, πλουτεῖ δὲ μόνῃν τὴν τοῦ διδόντος φιλοτιμίαν. Σημειωτέον δὲ πάλιν, ὅτι πλήρη, τοῦτ' ἔστιν, ἐν πᾶσι παντέλειον εἶναι φησι τὸν Ὑῖόν, καὶ τοσοῦτον ἀφαστώτα τῶν κατὰ τι γούν ἐπιδεᾶ καθεστᾶναι, ὡς καὶ πᾶσι δύνασθαι χορηγεῖν, τὸ ἐλαττοῦσθαι παραιτούμενον, καὶ τῆς οἰκείας ὑπεροχῆς αἰετὸν μέγεθος ἐν ταυτότητι διασώζοντα.

Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσῆως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

Λαμπροτέραν τῆς ἐν ἅπασιν ἀνθρώποις εὐκλείας τὴν τοῦ Μονογενοῦς ἀναπαφάνθαι δόξαν εἶπὼν, καὶ τὸ ἐν ἀγιότητι μέγεθος ἀσύγκριτον αὐτῷ πρὸς τοὺς ἀγίους εἰσφέρων, ἀπὸ τῶν εἰς ἄκρον ἀναβεδηκότων ἀρετῆς ποιεῖσθαι σπουδάζει τοῦ προτεθέντος σκοποῦ τὴν ἀπόδειξιν. Περὶ μὲν Ἰωάννου φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγήγγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἀλλὰ τὸν οὕτω μέγαν καὶ ἀξιοζήλωτον παρέστησεν ἤδη, καθάπερ αὐτὸς φησὶν, ἀνακεκραγότα, καὶ μεγάλη λέγοντα τῇ φωνῇ· « Ὁ ὅπισω μου ἐρχόμενος, Ἐμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. » Ἐπισημνῆς δὲ τῆς Ἰωάννου δόξης, καὶ παραχωρούσης τῷ Μονογενεῖ, πῶς οὐκ ἀνάγκη λοιπὸν ἐννοεῖν μηδένα τῶν ἄλλων ἀγίων εἰς τὸ ἴσον ἀναφέρεσθαι μέτρον τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, κατὰ γε τὸν τῆς εὐκλείας λόγον, ὅς ἐν τῇ τῶν ἔργων θεωρεῖται λαμπρότητι ; Οἱ μὲν οὖν κατὰ τοὺς τῆς ἐπιδημίας καιροὺς γεγονότες ἅγιοι, τὴν Ἰωάννου πλουτεῖαν οὐκ ἔχοντες ἀρετῆν, οὐδὲ τὸ ἐκείνῳ προσὸν ἀναβαίνοντες μέτρον, παραχωρήσουσι σὺν αὐτῷ τὸ νικᾶν τῷ Χριστῷ· εἴπερ ἔχων ἐν ἀγαθοῖς τὸ ἀκρότατον ὁ μακάριος Βαπτιστής, καὶ τρόπον ὑπερβολῆς καταλειποῦς οὐδένα, τὴν ἐπ' ἐλάττωσι ψῆφον οὐ διὰ τῆς ἐτέρου λαμβάνει φωνῆς, ἀλλ' αὐτὸς αὐτοῦ κατεσφράγισε τὸ πρῶγμα, λέγων, ὡς ἅγιος ἀληθῶς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγίων ἐχρῆν ἀναφαίνεσθαι κρείττονά τε καὶ μείζονα τὸν Ἐμμανουὴλ, ἀναγκαίως ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς ἐπὶ πρῶτον ἐρχεται τὸν ἱεροφάντην Μωσέα, πρὸς ὃν εἶρητο παρὰ Θεοῦ· « Οὐδὲ σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὐρεῖς παρ' ἐμοί. . . » ἐγινώσκετο παρὰ πάντας τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτου πάλιν ἡμεῖς εἰσόμεθα· « Ἐὰν γένηται, φησὶ, προφήτης ὑμῶν, ἐν ὄραματι αὐτῷ γνωσθήσομαι, καὶ ἐν ὑπνῷ λαλήσω αὐτῷ. Οὐχ οὕτως [ὡς] ὁ θεράπων μου Μωσῆς· ἐν ὄρω τῷ ὄρω μου πιστός ἐστι· στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων. » Ἐχόντος τοίνυν καὶ τοῦ πανσόφου Μωσῆως κατὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀγίων τὴν οὕτω μεγάλην ὑπεροχὴν, κρείττονά τε καὶ εὐκλείστερον κατὰ πάντα τρόπον ἀποδεικνύει τὸν Μονογενῆ, « ἵνα φαίνηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, » ὡς ὁ Παῦλος φησὶ· καὶ διὰ τοῦτο λέγει· « Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσῆως ἐδόθη· ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. »

⁶⁰ I Cor. iv, 7. ⁶¹ Matth. xi, 11. ⁶² Exod. xxxiii, 12. ⁶³ Num. xii, 6-8. ⁶⁴ Col. i, 18.

Οἱ μὰρ ἔγωγε τοιοῦτον τι βούλεσθαι δηλοῦν τὸν A μακάριον εὐαγγελιστὴν· Ἀληθῆ, φησί, τὴν ὁμολογίαν ὁ μέγας ἐποίησατο Βαπτιστῆς περὶ τοῦ Μονογενοῦς διαβήθη ἀπαγγέλλων· « Ὁ ὅπισθ' μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· καὶ γὰρ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. » Καὶ νομιζέτω μηδεὶς Ἰωάννου μὲν, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, οἱ κατὰ τοὺς τῆς ἐπιδημίας γεγόνασι καιροὺς, ὑπερ ανέχειν τὸν Μονογενῆ· ἠττάσθαι γε μὴν κατὰ τὴν δόξαν τῶν ἀρχαιότερων, οἵπερ ἦσαν ἐν ἁγιασμῷ διαλάμποντες κατὰ τοὺς ἀνωθεν τῆς ἐπιδημίας χρόνους· θεωρήσει γὰρ αὐτὴν πολὺ τὸ Μωσέως, φησὶν, ἀναβαίνοντα μέτρον, καίτοι τὸ μείζον, ὡς πρὸς ἐκείνους, ἐν ἁγιασμῷ κεκτημένου· παρὰ πάντας γὰρ αὐτὸν ἐγνωσκέναι σαφῶς ὁ νομοθέτης διεθεδαύσατο. Ἰωάννης μὲν οὖν ἐξ ἰδίας ἠλέγχετο φωνῆς, ὡς ὀπίσω δόξης ἐβάδιζε τοῦ Υἱοῦ· ἔρχεται δὲ κατόπιν τῆς λαμπρότητος αὐτοῦ, καὶ οὐδὲν ὅπως ἐπ' ἐκείνῳ τὸ ζητούμενον, ἢ καὶ ἀποτραχῶνεν τῆς ἀληθείας τὴν εὐρεσιν. Πόθεν οὖν ἄρα καὶ αὐτὸν εὐρήσομεν τὸν ἱεροφάντην Μωσέα τῆς τοῦ Χριστοῦ δόξης ἠττώμενον; Ἐξετάζέτω, φησὶν, ὁ φιλομαθῆς τὴν δοθείσαν ἡμῖν διὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν εὐαγγελικὴν, ἀντὶ χάριτος τῆς νομικῆς τῆς διὰ Μωσέως· τότε γὰρ δὴ θεωρήσει τοσοῦτω κρείττονα τὸν Υἱὸν, ὅσῳπερ ἂν φαίνοιτο τῆς κατὰ νόμον πολιτείας τὰ ἀμείνω νομοθετῶν, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν διὰ Μωσέως εἰσφέρων τὰ βελτίονα. « Ὁ μὲν γὰρ νόμος, φησὶ, διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. » Τίς οὖν ἄρα τὸ νόμον πρὸς τὴν διὰ τοῦ Σωτῆρος χάριν ἡ διαφορά, θεωρήσει πάλιν ὁ φιλοζήτητης καὶ ἐταίρος ἰδρωτῶν ἀγαθῶν· ὀλίγα δὲ ἡμεῖς ἐροῦμεν ἀντὶ πολλῶν, ἀμήρυτον τινα καὶ μακρὸν τῶν ἐπὶ τούτοις θεωρημάτων τὸν ἀριθμὸν ὄντα πιστεύοντες. Οὐκοῦν « Ὁ μὲν νόμος κατέκρινε τὸν κόσμον (συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ), καὶ ἠλάσσειν ἡμᾶς ἐνόχους ἦντας· ἐδείκνυεν· ἐλευθεροῖ δὲ πολλοὺς αὐτὸς ὁ Σωτῆρ· οὐ γὰρ ἦλθεν ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. » Καὶ χάριν μὲν ἀνθρώποις καὶ ὁ νόμος ἐδίδου, καλῶν ὅλων εἰς θεογνωσίαν, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας ἐξέλκων τοὺς πεπλανημένους, καὶ προσέτι τούτω καὶ τὸ φαῦλον ὑποδεικνύς, καὶ διδάσκων τὸ ἀγαθόν, εἰ καὶ μὴ τελείως, ἀλλὰ παιδαγωγικῶς καὶ χρησίμως. Ἢ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἀλήθεια καὶ χάρις, οὐκ ἐν τύποις ἡμῖν εἰσφέρει τὸ ἀγαθόν, οὐδὲ ὡς ἐν σκιάς χαράττει τὰ συμφέροντα· ἀλλ' ἐν λαμπροῖς, καὶ καθαρωτάτοις διατάγμασι, καὶ πρὸς τελείαν τῆς πίστεως γνῶσιν χειραγωγεῖ· καὶ ὁ μὲν νόμος πνεύμα δουλείας ἐδίδου πρὸς φόβον, τὸ δὲ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ὁ Χριστὸς εἰς ἐλευθερίαν. Ὁ νόμος ὁμοίως τὴν ἐν σαρκὶ περιτομὴν οὐδὲν οὔσαν εἰσφέρει· ἡ περιτομὴ γὰρ οὐδὲν ἐστίν, ὡσπερ οὖν ὁ Παῦλος ἐπιστέλλει τισίν· ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν ἐν πνεύματι καὶ καρδίᾳ περιτομὴν διὰ πίστεως προξενεῖ. Ὁ νόμος ὕδατι βαπτίζει γυμνῶ τοὺς μεμολυσμένους· ὁ Σωτῆρ, « ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. » Ὁ νόμος

A fessionem magnus ille Baptista edidit palam et aperte prædicans de Unigenito: « Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat. Etenim de plenitudine ejus omnes accepimus. » Nec putet quispiam Joanni quidem et cæteris sanctis qui tempore adventus exstiterunt Unigenitum excellere, gloriæ tamen veterum cedere, qui ante adventus tempora sanctitate fulgebant: videbit enim Christo longe inferiorem esse Moysen, inquit, licet eorum comparatione sanctitate præcelluerit. Sibi enim præ cæteris notum esse ipse legum auctor clare confirmavit. Joannes ergo suo ipse testimonio probavit, se Filii gloria longe minorem esse. Cedit autem ejus splendori, nec ea de re ambigendi locum relinquit, aut in quæstionem vocandæ veritatis. Unde ergo ipsum quoque sacrorum antistitem Moysen comperimus inferiorem esse Christi gloria? Examinet, inquit, studiosus, datam nobis per Salvatorem gratiam evangelicam, eamque cum legali gratia conferat quæ per Moysen nobis est tradita. Tunc enim certe videbit, tanto præstantiorem esse Filium, quanto legali disciplina potiores Mosaicisque præceptis meliores leges ferre conspicitur. **102** « Lex enim, inquit, per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Quantum igitur intersit inter legem, et Salvatoris gratiam, spectabit rursus quisquis erit discendi cupidus, et sudorum bonorum socius. Pauca vero dicemus e multis qui infinitum et longum ea de re contemplationum numerum esse credimus. Igitur « Lex quidem damnavit mundum (conclusit enim Deus omnia per ipsam sub peccato, » ut scribit Paulus ⁶⁵) et nos pœnæ obnoxios esse ostendit; Salvator autem ipse nos potius liberat: « Non enim venit ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus ⁶⁶. » Deinde lex gratiam quoque hominibus dabat, ad agnitionem Dei utique illos vocans, et ab idolorum cultu errantes educens, et quid prævum quidve bonum esset edocens, si non perfecte, at pædagogici more, et cum fructu. Veritas et gratia per Unigenitum non in typis bonum nobis proponit, neque per umbram res salubres nobis imprimit, sed claris apertisque præceptis, et ad perfectam fidei cognitionem deducit. Lex spiritum servitutis dabat ad formidinem. Christus vero spiritum adoptionis filiorum in libertatem ⁶⁷. Lex circumcisionem carnis quæ nihil est, inducit (circumcisio enim nihil est, ut alicubi scribit Paulus ⁶⁸), Dominus autem noster Jesus Christus spiritus et cordis circumcisionem per fidem conciliat. Lex aqua sola baptizat inquinatos: Salvator, « in Spiritu sancto et igne ⁶⁹. » Lex in exemplar verorum tabernaculum proponit: Salvator in ipsum cælum transfert; et in verius tabernaculum introducit, quod statuit Dominus, non homo ⁷⁰. Quibus omnibus probandis difficile non esset com-

⁶⁵ Hebr. xi, 7; Galat. iii, 22. ⁶⁶ Joan. iii, 17. iii, 11. ⁷⁰ Hebr. ix, 2, 3.

⁶⁷ Rom. viii, 15-21. ⁶⁸ I Cor. vii, 19. ⁶⁹ Matth.

plures alias demonstrationes addere, sed inodus servandus. Illud tamen omnino prætermittere non possumus, beatum Paulum paucis verbis solvere illam de lego et Salvatoris gratia quæstionem dum ait : « Nam si ministratiōni damnationis gloria est, multo magis abundat ministerium justitiæ in gloria 71. » Ministerium enim damnationis vocat præceptum Mosaicum, ministerium vero justitiæ, Salvatoris gratiam nominat, cui etiam abundantiam gloriæ tribuit, rerum naturam recte perpendens, ut qui sit afflatus Spiritu. Igitur cum lex condemnans data per Moſen, per Unigenitum vero facta 103 sit gratia justificans, quomodo non gloriosus erit is per quem potiores leges latæ sunt? Vere itaque Psalmista, dum in Spiritu canit Dominum nostrum Jesum Christum universam sanctorum clarissimam illam multitudinem superare, ait his verbis : « Quis in nubibus æquabitur Domino, aut quis similis erit ei in filiis Dei 72? » Nubes enim spirituales, hoc est sancti prophetæ, palmam Christo cedent, nec existimabunt unquam sibi certandum esse cum ipso de gloria, secundas illo tenente, qui præ cæteris agnitus erat a Deo, Mose nimirum : filii autem Dei qui adventus tempore fulserunt, non erunt per omnia similes naturali Filio, sed conditionem suam agnoscent, cum sanctus Baptista longe se infra illum positum asserat, de quo ait qui corda novit : « Non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista 73. » Verax est igitur evangelista beatus, dum ait se spectasse « Gloriam ejus, gloriam Unigeniti a Patre, » hoc est, qualis deceat unigenitum a Deo Patre Filium, non autem eos qui ad ejus fraternitatem vocati sunt, quorum est primogenitus.

Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἀληθεύει δὴ οὖν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς, τεθεσθαι λέγων « Τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, » τοῦτ' ἐστὶν ἥπερ ἂν πρέποι τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Υἱῷ μονογενεῖ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀδελφότητα κεκλημένους αὐτοῦ, ὧν ἐστὶ πρωτότοκος

CAP. X.

Quod solus secundum naturam Filius ex Patre sit unigenitus, ut ex ipso, et in ipso.

I, 18. Deum nemo vidit unquam : unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit.

Animadvertite rursus hic divini evangelistæ prudentiam. Non ignoravit nonnullos in ea quæ de Unigenito dicta sunt, acrius inquisituros, ac dicturos : Asseruisti, o bone, spectasse « Gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre : » Cumque deceret subtiliorem istarum rerum nobis explicationem afferre, et divinum quiddam atque sublime dicere, gloriam illam demonstrasti ex eo quod Moyses et Joannis excellentiam superavit, quasi non posset aliter ejus gloria spectari, cum beatus propheta Isaias dicat : « Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum : et plena domus gloria eius. Et seraphim stabant in circuitu ejus : sex alæ

71 II Cor. iii, 9. 72Psal. lxxxviii, 7. 73 Matth. xi, 11.

41) Cotelierius, Monum. Eccl. Gr. supplendum conjicit χρηματισθέντες, quod et sequentia ostendunt. Edit.

εις τὴν ἀντίτυπον τῶν ἀληθινῶν εἰσφέρει σκηνήν · ὁ Σωτὴρ εἰς αὐτὸν ἀναφέρει τὸν οὐρανὸν, καὶ εἰς τὴν ἀληθεστέραν εἰσάγει σκηνήν, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος, οὐκ ἀνθρώπος· καὶ χαλεπὸν μὲν οὐδὲν ἀποθείξις τοῖς εἰρημένους ἐπισωρεύειν ἑτέρας, τιμητέον δ' οὖν ὁμοῦ τὸ μέτρον. Πλὴν ἐκεῖνο χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως ἐροῦμεν, διὅτι περὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐν ὀλίγοις ἔλυσε τὸ ζητούμενον περὶ τε τοῦ νόμου καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος χάριτος, εἰπὼν· « Εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης δόξη. » Διακονίαν μὲν γὰρ κατακρίσεως, τὴν διὰ Μωσέως φησὶν ἐντολήν· διακονίαν δὲ δικαιοσύνης, τὴν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ὀνομάζει χάριν, ἥ καὶ τὸ πλέον ἐν δόξῃ κεκτῆσθαι χαρίζεται, τὴν τῶν πραγμάτων ἀριστα δοκιμάζων φύσιν, ὡς πνευματοφόρος. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περὶ ὁ μὲν κατακρίτων νόμος ἐδόθη διὰ Μωσέως, γέγονε δὲ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἡ δικαιοῦσα χάρις, πῶς οὐκ ἐν δόξῃ, φησὶν, ὁ δεῖ οὐ τὰ κρείττω νενομοθέτηται ; Ἀληθεύσει δὴ οὖν καὶ ὁ Μελιπῆδς ἐν Πνεύματι, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν πάσης ὁμοῦ τῆς λαμπρᾶς τῶν ἁγίων κληθῆναι ὑπερκεῖσθαι βῶν· « Τίς γὰρ, φησὶν, ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ ; ἢ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν ὑλοῖς Θεοῦ ; » Νεφέλαι μὲν γὰρ αἰ νοηταί, τοῦτ' ἐστὶν, οἱ ἀγιοὶ προφήται, παραχωρήσουσι τὸ νικᾶν τῷ Χριστῷ· οἰθήσονται δὲ δεῖν οὐδαμῶς ἰσομέτρῳ πρὸς αὐτὸν ἀμιλλᾶσθαι τιμῇ, τὴν δευτέραν ἀποφερομένου τάξιν τοῦ παρὰ πάντας ἐγκωσμένου παρὰ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ Μωσέως· ὑλοὶ δὲ οἱ χρι. . . (1) τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, οὐκ ἀπαρραλλάκτως ὁμοιωθήσονται τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον ἐπιγνώσονται μέτρον, ὅπισθω μάλιστα τεθεσθαι λέγοντος ἑαυτὸν τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ, περὶ οὗ φησὶν ὁ καρδίας εἰδώς· « Οὐκ ἐγγήγερατ' ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μελλῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. » Ἀληθεύει δὴ οὖν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς, τεθεσθαι λέγων « Τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, » τοῦτ' ἐστὶν ἥπερ ἂν πρέποι τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Υἱῷ μονογενεῖ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τοῖς εἰς ἀδελφότητα κεκλημένους αὐτοῦ, ὧν ἐστὶ πρωτότοκος

ΚΕΦΑΛΑ. I.

Ἵτι μόνος κατὰ φύσιν Υἱὸς ἐκ Πατρὸς ὁ Μονογενετής, ὡς ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ

Θεὸν οὐδεὶς εἰδὼκα κώποτε · ὁ μονογενεὴς Υἱὸς δ' ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

Θεὸς δὴ πάλιν ἐν τούτοις τοῦ πνευματοφόρου τὴν νῆψιν. Οὐκ ἠγνόησεν δεῖ πάντως ἐροῦσιν τινες, τὰ περὶ τοῦ Μονογενοῦς εἰρημένα πικρότερον βασιανίζοντες· Ἐφησ, ὡ οὗτος, τεθεσθαι· « Τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, » εἶτα δέον ἀπολεπτόναι ἡμῖν τὴν ἐπὶ τούτοις ἐξήγησιν, καὶ θεοπρεπῆς τι πρᾶγμα καὶ ἐξαισιον εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς κατὰ Μωσέως ὑπεροχῆς καὶ τῶν Ἰωάννου μέτρων ἐποιήσω τὴν ἀπόδειξιν, ὡς οὐκ ἐνὸν ἑτέρας ὀρᾶσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, καίτοι τοῦ μὲν μακαρίου προφήτου λέγοντος Ἡσαίου· « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ σεραφίμ εἰστήκεισαν

κύκλιφ αὐτοῦ, ἐξ πτέρυγες τῶ ἐνι, καὶ ἐξ πτέρυγες αὐτοῦ ἐνι, καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυοὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυοὶν ἐπέταντο· καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πάσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὁ Ἰεζεχὴλ δὲ πάλιν διαβρῆθην ἡμῖν ἀνακεκραγόντος, ὅτι καὶ θεάσαιτο τὰ χερουβιμ, στερέωμα μὲν ὡς ἐν εἶδει σαπφείρου ταῖς οἰκείαις ἐπληρωμένον ἔχοντα κεφαλαῖς· ἐπὶ θρόνου δὲ ὁμοίως τὸν Κύριον Σαβαώθ· λέγει γὰρ ἐπ' αὐτῆς οὕτω τῆς λέξεως· καὶ ἰδοὺ, φησὶ, φωνὴ ὑπὲρ ἀνωθεν τοῦ στερεώματος τοῦ θντος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν, ὡς ὄρασις λίθου σαπφείρου ὁμοίωμα θρόνου ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος τοῦ θρόνου ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνθρώπου ἀνωθεν, καὶ εἶδον ὡς ἔβην ἡλέκτερον ἀπὸ ὀράσεως ὀσφύος καὶ ἐπάνω, καὶ ἀπὸ ὀράσεως ὀσφύος καὶ ἔως κάτω, καὶ εἶδον ὡς ὄρασις πυρός, καὶ τὸ φέγγος αὐτοῦ κύκλιφ ὡς ὄρασις τῶ ζέου, ὅταν ἦ ἐν τῇ νεφέλῃ ἐν ἡμέραις ὕατοῦ, οὕτως ἡ ὄρασις τοῦ φέγγους κυκλόθεν. Ὁ αὐτὴ ἡ ὄρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ἔπερ ἐλπίδος ἦν οὐ μακρὰν, τοιαυτὰ τινα[ς] πρὸς ἡμᾶς ἔρεῖν τῶν ἀμαθιστέρων, ἀναγκαίως ὁ μακάριος εὐαγγελιστῆς ἀνακόπτειν αὐτῶν τὰς ἐπιχειρήσεις ἐπέλεγεται λέγων· Ἐθὼν οὐδεὶς ἔώρακε πώποτε· αὐτὸς γὰρ ὢν Θεὸς ὁ Μονογενῆς, ἐν κόλποις ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταύτην πρὸς ἡμᾶς ἐποιήσατο τὴν ἐξήγησιν, πρὸς μὲν τὸν ἱεροφάντην Μωσῆα σαφέστατα ἴδαν εἰκῶν· Ὅτι οὐδεὶς ἔβηται τὸ πρόσωπον, καὶ ζήσεται· πρὸς δὲ γε τοὺς οἰκειοὺς, κατὰ καιρὸν μαθητᾶς· Ὅχι ὅτι τὸν Πατέρα ἔώρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἔώρακε τὸν Πατέρα· μόνυ γὰρ Ἰησοῦ τῶ κατὰ φύσιν ὀρατὸς ὁ Πατὴρ, καὶ οὕτως, ὡς ἂν τις εἰκάσαι θεοκρεπῶς τὴν θείαν ὀρᾶν τε καὶ ὀρᾶσθαι φύσιν, ἐτέρω δὲ τῶν θντων οὐδενί· διαψεύσεται γε μὴν οὐδαμῶς τῶν ἀγίων προφητῶν ὁ λόγος, ἔωρακέναι βρώντων τὸν Κύριον Σαβαώθ· οὐ γὰρ αὐτὸ κατ' οὐσίαν τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ φύσις θεθεσθαι δισχυρίζονται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ διαβρῆθην ἀναβοῶσι λέγοντες· Ὁ αὐτὴ ἡ ὄρασις ὁμοιώματος δόξης Κυρίου. Ὁκοῦν ἀπὸ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων αἰνιγματωδῶς τὸ τῆς θείας δόξης ἀνεπλάττετο σχῆμα, καὶ μᾶλλον ὁμοίωσις ἦν, ὡς ἐν πίνακι φέρουσα θεοκρεπεί, τῆς ἐπὶ τούτοις ἀληθείας εἰς τὴν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀναβαινούσης ὑπεροχῆν. Ἀριστὰ δὲ οὖν ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστῆς, καὶ ἔθεασάμεθα, λέγων, τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, ἀπὸ τῆς κατὰ πάντων ὑπεροχῆς εἰσφέρει τοῦ Λόγου τὴν ἀπόδειξιν. Ὁπερ γὰρ τρόπον ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἡ τοῦ πάντων γενεσιουργοῦ θεωρεῖται δύναμις· καὶ διηγουῦνται μὲν ἀφῶνους οἱ οὐρανοὶ δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ ἡ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· οὕτω πάλιν ἀμείνων ἐν δόξῃ καὶ λαμπρότερος ὁ Μονογενῆς ἀναδειχθήσεται, τὴν μὲν, ὅσον ἦκεν εἰς ὀφθαλμοῦ δύναμιν, κατὰ τὴν ἀναβαίνων, ὡς Θεός· ἀφ' ὧν δὲ τὴν κτίσιν νικά, διὰ τούτων ὡς ὑπάρχων ὑπὲρ αὐτὴν, νοούμενός τε καὶ δοξαζόμενος. Ταύτην μὲν οὖν, οἶμαι, καὶ οὐχ ἕτεραν

uni, et sex alæ alteri: et duabus quidem 104 velabant faciem, et duabus velabant pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, ac dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus sabaoth. Plena est omnis terra gloria ejus⁷⁴. » Cum item Ezechiel palam prædicet se spectasse cherubim firmamentum instar sapphiri imminens capitibus suis habentia, in throno vero similiter Dominum sabaoth. Ait enim his verbis: « Ecce, » inquit, « Vox facta est desuper firmamento quod erat super caput eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri, similitudo throni super illud: et super similitudinem throni similitudo quasi species hominis desuper. Et vidi quasi aspectum electri a visione lumbi et supra: et a visione lumbi et usque deorsum vidi visionem ignis, et splendor ejus in circuitu. Velut visio arcus, cum fuerit in nube, in die pluvie, hic erat aspectus splendoris per gyrum⁷⁵. » « Hæc visio similitudinis gloriæ Domini⁷⁶. » Igitur, cum istiusmodi quedam nobis ab imperitis statim objectum iri beatus evangelista jam tum animo et cogitatione perciperet, ad eorum conatus retundendos aggreditur, dicens: « Deum nemo vidit unquam. » Ipse enim cum sit Deus Unigenitus, qui est in sinu Dei ac Patris, istud nobis enarravit: qui ad Moysen apertissime dixit: « Quia nemo vidit faciem ejus, et vivet⁷⁷. » Et ad suos olim discipulos: « Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem⁷⁸. » Soli enim Filio naturali aspectabilis est Pater, eo modo quo natura divina cerni potest, et nulli præter eum alteri: non tamen propterea sancti prophetæ mentientur, dum se vidiisse clamant Dominum sabaoth. Non asserunt enim ipsam se vidisse Dei essentiam ac naturam, sed aperte id clamant: « Hæc est visio similitudinis gloriæ Domini⁷⁹. » Igitur a rebus humanis divinæ gloriæ figura obscura formabatur, eratque tanquam in tabula expressa veritatis similitudo longe ultra mentem et orationem tendentis. Optime ergo sapientissimus evangelista: « Et vidimus, inquit, gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre⁸⁰, » ab illa eminentia qua Christus cuncta superat, dictum suum confirmat. Quemadmodum enim a creaturarum pulchritudine auctoris rerum omnium virtus proportione quadam 105 innoscit: et enarrant cœli absque voce Dei gloriam, et opus manuum ejus annuntiat firmamentum⁸¹: » ita vicissim Unigenitus gloriosior et illustrior apparebit, si ex iis quibus creaturam superat, intelligatur ac putetur, ut supra ipsam existens, licet oculorum aciem effugiat, ut Deus. Alium ego rei propositæ sensum et explicationem esse non arbitror. Observandum autem est rursus, evangelistam hic Filium unigenitum Deum appellare, et in sinu Patris esse dicere, ut rursus ostendatur longe alienius esse a creaturæ rationibus, et propriam ac peculiarem ha-

⁷⁴ Isa. vi, 13. ⁷⁵ Ezech. i, 26-28. ⁷⁶ Ezech. ii, 1. ⁷⁷ Exod. xxxiii, 20. ⁷⁸ Joan. vi, 46. ⁷⁹ Ezech. ii, 1. ⁸⁰ Sap. xiii, 5. ⁸¹ Psal. xviii, 2.

bere ex Patre et in Patre existentiam. Si enim revera Deus est Unigenitus, quomodo non diversæ est naturæ ab illis qui adoptione dii sunt ac filii? Intelligetur enim non in multis fratribus Unigenitus, sed solus existere a Patre. Cum autem, ut Paulus ait⁸⁰, multis existentibus et nominatis diis, cum in cælo, tum in terra, Deus sit Unigenitus, extra cæterorum numerum scilicet collocabitur, nec inter eos qui dii sunt per gratiam numerabitur, sed erit potius cum Patre Deus verus. Sic enim Paulus eum conjungit, dicens: « Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia⁸¹. » Cum enim unus sit per naturam Deus Pater, non potest non esse Verbum, quod ex ipso et in ipso est, genitoris propriis bonis conspicuum, et substantialiter æquali dignitate præditum, in eo nimirum quod Deus est secundum naturam. Quapropter in sinu quoque ipsum ait esse Patris, ut intelligas rursus id quod in ipso et ex ipso est, juxta illud Psalmistæ: « Ex utero ante Luciferum genui te⁸². » Ut enim hic « ex utero, » pro eo quod « ex ipso, » etiam proprie ponit, ducta rursus a nobis similitudine (ex utero quippe prodeunt qui ex hominibus nascuntur), ita cum « in sinu » ait, tantum non significare vult in Patris utero gignente quidem Filium per expressionem divina velut emicatione et ineffabili quodam progressu ad propriam hypostasim, sed ipsum rursus habente, quandoquidem non per decisionem aut divisionem aliquam e corpore divinum a Patre genimen prodiit. Unde Filius alicubi ait se in Patre quidem esse, sed habere vicissim Patrem in seipso⁸³. Quod enim proprium est Patris substantiæ naturaliter pervadens in Filium, ostendit in ipso Patrem, Pater autem vicissim habet in seipso Filium. **106** per omnia æquali substantiæ identitate radicatus infixum, et ex ipso quidem genitum, non tamen per divisionem ullam sive disjunctionem localem, sed inexistentem et semper coexistentem: ita sane magis pie accipimus illud, in sinu Patris Filium esse, non ut quidam Dei hostes interpretantur, quorum justa condemnatio est: omnia enim recta pervertunt, juxta prophetæ dictum⁸⁴, simpliciorum aures seducentes, et temere in fratres peccantes, pro quibus Christus mortuus est. Necesse enim est quid illi dicant ac sentiant, quidque docere nitantur exponere. Cum evangelista in sinu Dei ac Patris Filium esse dicat, cumque Ecclesiæ illi recte sentiant, et ex Patre atque in Patre idcirco ipsum existere confirment, ac veram generandi rationem servandam esse contendunt, in risum illico effusi recordes illi, his nos impetere verbis non verentur. Nugæ sunt vestrarum sententiæ, o boni, indoctum enim et insulsum est quod de Deo sentitis, cum ex eo quod in sinu Patris Filius natus esse dicitur, ipsum utique ex ejus substantia exivisse

τὴν θεωρίαν ὠδίνειν τοῦ προκειμένου τὴν ἔννοιαν. Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν, ὅτι καὶ Μονογενῆ Θεὸν ἀποκαλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ ἐν κόλποις εἶναι φησι τοῦ Πατρὸς, ἵνα φαίνηται πάλιν τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ὁμοφυίας ἐξοικισμένους, καὶ ἰδιάζουσας ἔχων ἐκ Πατρὸς καὶ ἐν Πατρὶ τὴν ὑπαρξίν. Εἰ γὰρ ὅπως Θεὸς ἐστὶ Μονογενῆς, πῶς οὐκ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἕτερος, ὡς πρὸς ἐκείνους, ὅπερ εἰσὶ κατὰ θέσιν θεοὶ καὶ υἱοί; Νοθήσεται γὰρ ἔν τε πολλοῖς ἀδελφοῖς ὁ Μονογενῆς, ἀλλ' ὡς μόνος ὢν ἐκ Πατρὸς. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν, πολλῶν ὄντων, ἢ καὶ ὀνομαζομένων, ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τῶν θεῶν Θεός ἐστὶ Μονογενῆς, ἐξω δηλονότι τῶν ἄλλων κείσεται, καὶ οὐκ ἐν τοῖς κατὰ χάριν τετάξεται θεοῖς, ἐστὶ δὲ μᾶλλον μετὰ Πατρὸς ἀληθινός· οὕτω γὰρ ἡμῖν ὁ Παῦλος συναρμόττει λέγων· « Ἡμῖν δὲ εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. » Ἐνδὸς γὰρ ὄντος κατὰ φύσιν Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἐξω τοῦ εἶναι Θεός ὁ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ μενεῖ Λόγος, τῆ τοῦ γεννησαντος ἰδιότητι διαπρέπων, καὶ οὐσιωδῶς πρὸς τὸ Ἰσον ἀναβαίνων ἀξίωμα, κατὰ γὰρ τὸ εἶναι κατὰ φύσιν Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν κόλποις αὐτὸν εἶναι φησι τοῦ Πατρὸς, ἵνα ἐνοηθῆς πάλιν τὸ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐν Ἰαλλμοῖς εἰρημένον· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐξεγέννησά σε. » Ὅσπερ γὰρ ἐν τούτῳ, τὸ ἐκ γαστρὸς, ἰδιὰ τὸ, ἐξ αὐτοῦ, καὶ γνησίως τίθησιν, ὡς ἐξ ὁμοιότητος πάλιν τῆς καθ' ἡμᾶς· πρόεισι γὰρ ἐκ γαστρὸς τὰ ἐξ ἀνθρώπων γεννώμενα· οὕτω καὶ ὅτε τὸ « ἐν κόλποις » φησι, μονονοχὴ βούλεται δηλοῦν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς νηδύϊ γεννώσῃ μὲν τὸν Υἱὸν ἐκφαντικῶς, ὡς ἐν ἐκλάμψει θεοπροπειῆ, καὶ ἀρρήτῳ τινὶ προόδῳ τῆ πρὸς ἴδιαν ὑπόστασιν, ἐχούσῃ δὲ πάλιν αὐτὸν, ἐπεὶ μὴ κατὰ ἀποκοπήν, ἤτοι μερισμὸν τὸν κατὰ σῶμα, τὸ θεῖον ἐκ Πατρὸς προέκυψε γέννημα· καὶ γοῦν ὁ Υἱός ποῦ φησιν, ὡς εἴη μὲν αὐτός ἐν Πατρὶ, ἔχει δ' αὐτὸ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα· τὸ γὰρ ἴδιον αὐτὸ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας φυσικῶς διήκον εἰς τὸν Υἱὸν, ἐν αὐτῷ δείκνυσι τὸν Πατέρα· ἔχει δ' αὐτὸ πάλιν ὁ Πατήρ ἐν ἑαυτῷ τὸν Υἱὸν ἀπαρἀλλάκτῳ τῆς οὐσίας ταυτότητι ῥιζοῦμενον, καὶ ἐκπεφυκότα μὲν ὡς ἐξ αὐτοῦ, πλὴν οὐ κατὰ μερισμὸν, ἢ διάστασιν τοπικὴν, ἀλλ' ἐνυπάρχοντά τε καὶ ἀεὶ συνυπάρχοντά· οὕτω δὲ μᾶλλον εὐσεβῶς τὸ ἐν κόλποις εἶναι τοῦ Πατρὸς παραδεξόμεθα τὸν Υἱὸν, οὐ καθάπερ ἐξειλήφασί τινες τῶν θεομαχεῖν εἰθισμένων, ὧν τὸ χρεῖμα ἐνδοκίον ἐστὶ· πάντα γὰρ τὰ ὀρθὰ διαστρέφουσι, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, τὰς τῶν ἀπλουστέρων παραλύοντες ἀκοάς, καὶ ἀμαρτάνοντες ἀφυλάκτως εἰς τοὺς ἀδελφούς, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ἀπέθανε. Τί γὰρ δὴ νοοῦσι, καὶ λέγουσι, καὶ διδάσκουσιν ἐπιχειροῦσιν, ἀναγκαῖον εἶπεῖν· Εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ ἁγίου γέγοντος εὐαγγελιστοῦ, εἴτα τῶν τῆς Ἐκκλησίης τέκνων νοούντων ὀρθῶς, καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ ἐν Πατρὶ διὰ τοῦτο διαβεβαιουμένων ὑπάρχειν αὐτὸν, καὶ τὸ ἐν γεννήσει γνήσιον ἀποσῶζεσθαι δεῖν, καὶ μᾶλα εἰκότως φιλονεικούντων αὐτῶν, διαγελῶσιν εὐθύς οἱ πάση μεθύοντες ἀμαθία, καὶ δὴ

⁸⁰ 1 Cor. viii, 5. ⁸¹ ibid. 6. ⁸² Psal. cix, 3. ⁸³ Joan. xiv, 11. ⁸⁴ Mich. iii, 9

καὶ ἀποτολμῶσι λέγειν· Ἀἴρος, ὃ οὗτοι, τὰ παρ' Ἀ
 ὁμῖν· οὐ γὰρ εὐπαιδευτῶς τὰ περὶ Θεοῦ δοξάζετε,
 διὰ τὸ ἐν κόλπῳ λέγεσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἐκ-
 πεφυκέναι, πάντως αὐτὸν οἰόμενοι, τῆς οὐσίας αὐτοῦ
 καὶ τῆς ἀγενήτου φύσεως εἶναι καρπὸν, ἀνοήτως
 ὑπολαμβάνοντες. Ἡ γὰρ οὐκ ἠκούσατε, φασίν, ἐν
 ταῖς εὐαγγελικαῖς παραβολαῖς, ὅτε τοὺς περὶ τοῦ
 πλουσιοῦ καὶ τοῦ Λαζάρου λόγους αὐτὸς ἐποιεῖτο
 Χριστὸς, ὅτι Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν τὸν Λάζαρον, καὶ
 ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον τοῦ
 Ἀβραάμ; Δώσατε δὴ οὖν, διὰ τὸ ἐν κόλπῳ τοῦ
 Ἀβραάμ γενέσθαι τὸν Λάζαρον, ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐν
 αὐτῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν αὐτόν; ἢ τοῦτο μὲν
 παραιτήσεσθε λέγειν, ποιούντες ὀρθῶς, διὰ δὲ
 τοῦ κόλπου τὴν ἀγάπῃσιν νοεῖσθαι καὶ αὐτοὶ σὺν
 ἡμῖν συγχωρήσατε; Εἶναι τοιγαροῦν τὸν Υἱὸν ἐν
 κόλπῳ φαμὲν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀντὶ τοῦ ἐν
 ἀγαπῆσει, καθὰ καὶ αὐτὸς ποῦ φησίν· «Ὁ Πατὴρ
 ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν.» Ἄλλ' ὅταν τοῦτοις ἡμᾶς πάλωσι
 τοῖς λόγοις οἱ φιλεπιτιμηταί, καὶ πρὸς μόνον τὸ
 διαιουδορεῖσθαι γοργοί, τότε καὶ ἡμεῖς ἀντεροῦμεν,
 τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας ἀντεξάγοντες λόγον· Ὁ
 κόλπος ἡμῖν, ὃ βέλτιστοι, σημαίνει καθ' ὁμᾶς τὴν
 ἀγάπῃσιν· τοῦτο γὰρ ἀρτίως λεγόντων ἠκούσαμεν.
 Ἄρ' οὖν, ἐπειδὴ περὶ «Ἠγάπησαν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον,»
 κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν· ἀγαπᾷ δὲ «Κύριος
 καὶ τὰς πύλας Σιών,» κατὰ τὸν ἅγιον Ψαλμῶδόν·
 ἀκινδύνως ἐροῦμεν ἐν κόλπῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 τὸν τε κόσμον αὐτὸν καὶ τὰς τῆς Σιών εἶναι πύλας;
 Ὅταν δὲ λέγῃ καὶ πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωσῆα,
 «Εἰσένεγκε τὴν χειρὰ σου εἰς τὸν κόλπον σου,»
 ἀγαπᾷ, εἰπέ μοι, προστάττει τὴν χεῖρα αὐτῷ, καὶ
 οὐχὶ μᾶλλον κατακρύψαντα ἔχειν; Εἶτα πῶς οὐ
 μέγα ἐπὶ τοῦτοις ὀφλήσομεν γέλωτα; μᾶλλον δὲ πῶς
 εἰς αὐτὸν οὐκ ἀσεβήσομεν τὸν Πατέρα, πάντα ἐν
 κόλποις εἶναι λέγοντες αὐτοῦ, καὶ τὸ μόνου τοῦ Μο-
 νογενοῦς ἐξαιρετοῦ ἀγαθὸν κοινοποιούντες τοῖς ἄλλοις,
 ἵνα πλέον ἔχοι μηδὲν παρὰ τὴν κρίσιν ὁ Υἱὸς;
 Οὐκοῦν ταῖς ἐκείνων ἀβουλαῖς ἐβρώσθη φράσαντες,
 ἐπὶ τὸν εὐθὴ τῆς ἀληθείας βαδιοῦμεν λογισμὸν, ὅταν
 ἐν κόλπῳ λέγεται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἐξ αὐτοῦ καὶ
 ἐν αὐτῷ νοοῦντες αὐτόν· ἀναμαξάμενοι δὲ ἀκριβῶς
 τὴν τοῦ νοήματος δύναμιν, οὕτως ἔγον, καὶ οὐχ
 ἑτέρως εὐρήσομεν· «Ὁ μονογενὴς, φησὶ, Θεὸς, ὁ
 ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.»
 Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη μονογενὴ καὶ Θεὸν, τίθησιν εὐθύς,
 «Ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς,» ἵνα νοῆται καὶ
 Υἱὸς ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ἀντὶ τῆς οὐσίας
 τὸν κόλπον εἰπῶν, ὡς ἐκ παραδείγματος σωματικοῦ.
 Τῆτοι γὰρ εἰσὶ πῶς τῶν νοητῶν τὰ ἐμφανεστερα,
 καὶ χειραγωγεῖ πρὸς κατάληψιν τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς τὰ
 ἐν ἡμῖν· λαμβάνεται δὲ πολλάκις ὡς ἐν εἰκόνας τάξει
 τὰ σωματικὰ, καὶ λεπτοτέρων ἡμῖν θεωρημάτων
 εἰσφέρει τὴν κατάληψιν, εἰ καὶ οὕτω νοεῖται κατὰ
 καιρὸν οἰκείον, ὡς ἂν εἰρησθαι δοκῇ, ὅποιον εἶναι
 φημι τὸ ἐπὶ Μωσῆος, «Εἰσένεγκε τὴν χειρὰ σου εἰς
 τὸν κόλπον σου.» Ἀδίκησει δὲ ὅλως τὸν λόγον οὐδὲν
 τὸ ἐν κόλπῳ θετεῖσθαι τοῦ Ἀβραάμ τὸν Λάζαρον

putatis, et increatae naturae fetum esse stulte sus-
 picamini. Numquid enim audistis, inquit, in
 evangelicis parabolis ⁸⁴, ubi de divite et Lazaro
 verba Christus faciebat, Lazarum post mortem ab
 angelis in sinum Abraham fuisse portatum? Num
 igitur, quoniam in sinu Abraham Lazarus esse dic-
 citur, ex ipso et in ipso eum existere secundum
 naturam concedetis, aut id recte sapienterque
 negabitis, sed per sinum amorem intelligi ipsi
 quoque nobiscum fatebimini? In sinu ergo Dei ac
 Patris Filium esse dicimus, id est, in dilectione
 atque amore, sicut ipse quoque ait alicubi, «Pater
 diligit Filium ⁸⁵.» Atqui si nos ejusmodi verbis
 petant homines ad reprehendum proni, et in con-
 vinciendo duntaxat solertes, tunc nos eis vicissim
 respondebimus, rectum veritatis sermonem oppo-
 nentes. Sinus apud vos, o boni, pro dilectione
 sumitur: id enim modo a vobis audivimus. An
 igitur, quoniam «Deus dilexit mundum ⁸⁶,» juxta
 Salvatoris vocem, et diligit quoque «Dominus por-
 tas Sion ⁸⁷,» ut canit sanctus Psalmista, citra per-
 iculum dicemus, in sinu Dei ac Patris esse cum
 mundum ipsum, tum portas Sion? Cum autem
 dicat ad Moysen sacrorum **107** antistitem: «Infer
 manum tuam in sinum tuum ⁸⁸,» numquid, amabo
 vos, ei praecepit manum suam diligere, ac non
 potius eam occultare? At qui non continuo in-
 gentem risum movebimus, imo vero qui non in
 ipsum Patrem impii erimus, cuncta in ejus sinu
 esse dicentes, et, quod solius Unigeniti eximium
 ac praecipuum est bonum commune facientes aliis,
 ut nihil plus Filio sit quam creaturæ? Itaque illo-
 rum stultitia rejecta rectum veritatis sensum in-
 sistemus, et quando in sinu Patri Filius esse dici-
 tur, nihil aliud quam ex ipso et in ipso esse intelli-
 gemus. Si vim et rationem illius sententiæ subactio
 ingenio perscrutemur, istiusmodi esse comperie-
 mus. «Unigenitus,» inquit, «Deus qui est in sinu
 Patris, ille enarravit.» Unigenitum et Deum pri-
 mo dixit: deinde illico subjicit, «qui est in sinu
 Patris,» ut intelligatur etiam Filius ex ipso, et in
 ipso naturaliter, sinum pro substantia dicens, a
 re corporea desumpta similitudine. Typi enim fere
 sunt rerum intelligibilibus ea quæ sensibus patent,
 et quæ in nobis sunt ad comprehensionem nos
 deducunt eorum quæ supra nos sunt: fitque sæpe-
 numero ut similitudinis loco res corporeæ suman-
 tur, quæ nos ad subtiliorum contemplationum no-
 titiam evehant ⁸⁹, licet historice intelligantur si
 capiantur eo modo quo dicta sunt: cujusmodi
 est illud de Mose: «Infer manum tuam in sinum
 tuum.» Quod autem dicitur in sinu Abraham posi-
 tus esse Lazarus, non modo nihil officit, sed do-
 ctrinæ nostræ suffragatur. Id enim tantum non
 Scriptura dicit: «Mortuus Lazarus, et cornu
 vita exsolutus, in sinum Abraham delatus est, ⁹⁰» id
 est, inter filios Abraham collocatus est, quem pa-

⁸⁴ Luc. xvi, 19-31. ⁸⁵ Joan. iii, 35. ⁸⁶ ibid. 16.
 20 seqq. ⁸⁷ Luc. xvi, 22.

⁸⁷ Psal. lxxxvi, 2. ⁸⁸ Exod. iv, 6. ⁸⁹ Rom. i.

trem multarum gentium posuit Deus". Scriptum A quippe est alicubi de ipso : « Quoniam Patrem multarum gentium te constitui ». »

τὴν μετὰ σώματος καταλύσας ζωὴν, εἰς κόλπον Ἄβραάμ ἀπηνέχθη, » ἀντὶ τοῦ, ἐν υἱοῖς Ἄβραάμ κατατίθεται· πατέρα δὲ πολλῶν ἔθνῶν τέθεικεν αὐτὸν ὁ Θεός. Οὕτω δὲ πού γεγραπται περὶ αὐτοῦ· « Ὅτι Πατέρα πολλῶν ἔθνῶν τέθεικά σε. »

1, 19-20. *Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judæi ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ad eum, ut interrogarent eum : Tu quis es ? Et confessus est et non negavit ; et confessus est : Quia non sum ego Christus.*

Sui sermonis memor evangelista, fusius ea nobis explicat quæ summam prius indicavit. Cum enim dixerit : « Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, **108** ut testimonium perhiberet de lumine, » necessario subjicit quale sit ejus testimonium. Cum enim, inquit, Judæorum principes ad eum sacerdotes et levitas cum mandatis miserunt, qui rogarent quidnam de seipso diceret, tunc sane palam et aperte professus est, nihil veritatis propter veritatem. Dixit enim se non esse Christum. Itaque, ne ego quidem, inquit, hujus libri scripor mentitus sum, eum dixi de illo : « Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. »

βίου συγγραφεὺς διέφευσμαι λέγων περὶ αὐτοῦ· « Οὐκ

1, 21. *Et interrogaverunt eum : Quid ergo ? Elias es tu ? Et dixit : Non sum. Propheta es tu ? Et respondit : Non.*

Cum explicandi gratia evangelista dixerit : « Confessus est, quia ego non sum Christus, » rursum ostendere conatur, quo modo facta fuerit illa confessio, adeoque mihi videtur his verbis Judæorum inscitiam palam detegere : « Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt », et legis singularem sibi cognitionem arrogant, ultro citroque prolatis præceptis Mosaicis, et cum sanctorum prophetarum doctrina sibi cumprimis convenire asserentes, istiusmodi stultis interrogationibus suam mirifice produnt imperitiam. Moses enim ille sacrorum antistes, Dominum instar prophetæ apparituum inquiens prædicebat filiis Israel : « Quia prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitabit Dominus Deus tuus : ipsum audietis, secundum omnia quæ petisti a Domino Deo tuo in Chorob ». » Beatus autem Isaias, præcursorem nobis et prænuntium significans : « Vox clamantis in deserto, inquit : Parate vias Domini, rectas facite semitas ejus. » Tertius accedit Joel, qui de Elia Thesbite scribit in hunc modum : « Et ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, qui convertet cor patris ad filium, et incredulos ad prudentiam justorum, ne forte veniam et percutiam terram ». » Cum igitur tres sint qui venturi nuntiabantur, Messias nimirum, Joannes et Elias, Judæi sperant plures venturos, ut jure audiant : « Erratis, nescientes Scripturas ». » Interrogato enim

¹¹ Gen. xvii, 5. ¹² Rom. i, 22. ¹³ Deut. xviii, 15, 16. ¹⁴ Isa. xl, 3; Joan. i, 23. ¹⁵ Malach. iv, 5, 6. ¹⁶ Matth. xii, 29.

εἰπεῖν, συναγορεύσει δὲ μᾶλλον αὐτῷ, καὶ τοῖς ἡμετέροις συνδραμεῖται θεωρημασι. Μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτο φησιν ἡ θεία Γραφή· « Τεθνεὺς ὁ Ἀδάμας, καὶ Ἄβραάμ ἀπηνέχθη, » ἀντὶ τοῦ, ἐν υἱοῖς Ἄβραάμ κατατίθεται· πατέρα δὲ πολλῶν ἔθνῶν τέθεικεν αὐτὸν ὁ Θεός. Οὕτω δὲ πού γεγραπται περὶ αὐτοῦ· « Ὅτι Πατέρα πολλῶν ἔθνῶν τέθεικά σε. »

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευῖτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτόν, Σὺ τίς εἶ ; Καὶ ὡμολόγησεν, καὶ οὐκ ἠρνήσατο· καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστός.

Μέμνηται τῶν αὐτοῦ λόγων ὁ εὐαγγελιστὴς, καὶ πλατύτερον ἡμῖν ἐξηγεῖται σπουδάζει, καλῶς γε σφόδρα ποιῶν, ἅπαρ ἤδη φθάσας ὡς ἐν κεφαλαιῷ συνελημμένους καταμεμήνυκεν· εἰπὼν γάρ· « Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· » ἀναγκαίως εἰσφέρει, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ γενομένης μαρτυρίας τὸν τρόπον. Ὅτε γάρ, φησὶν, οἱ τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων κατὰ νόμον καθηγῆται πρὸς αὐτὸν ἀπεστάλκασιν ἱερεῖς καὶ Λευῖτας, ἀναποθέσθαι προστάξαντες, τί ἂν λέγοι περὶ αὐτοῦ, τότε δὴ καὶ μάλα σαφῶς ὡμολόγησεν, πᾶσαν ὑποπέψασας αἰδῶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· ἔφη γάρ, ὅτι Ἐγὼ οὐκ εἰμι ὁ Χριστός. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ, φησὶν, ὁ τοῦ βίου ἦν ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. »

Καὶ ἠρώτησαν αὐτόν· ἼΙ οὐν, Ἡλίας εἶ ; Καὶ λέγει· Οὐκ εἰμι. Ὁ προφήτης εἶ σύ ; Καὶ ἀπεκρίθη· Ὁδ.

Ὡς ἐν ἐξηγήσει πάλιν εἰπὼν· « Ὁμολόγησεν ὅτι Ἐγὼ οὐκ εἰμι ὁ Χριστός, » δεικνύειν πειράται πῶς, ἢ κατὰ τίνα τρόπον ὁ τῆς ὁμολογίας γέγονε λόγος· καὶ μοι, δοκεῖ διὰ τούτων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπειθεσίαν βούλεσθαι γυμνοῦν· « Φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοί, ἐμυράνθησαν· » καὶ ἐπὶ τῆ τοῦ νόμου γνώσει κατωφρυμένοι, ἄνω τε καὶ κάτω τὰς διὰ Μωσέως προτεινόμεντας ἐντολάς, καὶ πρὸς τοὺς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπηκριθῶσθαι λόγους διαχυριζόμενοι, δι' ἃν ἐρωτῶσιν ἀπαιδευτῶς, διὰ τούτων πολὺ λίαν ὄντες ἀμαθεῖς ἐξελέγχονται· ὁ μὲν γὰρ ἱεροφάντης Μωσῆς ὡς ἐν προφήτου τάξει τὸν Κύριον ἀναδειχθῆσεσθαι λέγων, προεκήρυττε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· « Ὅτι προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε· κατὰ πάντα ὅσα ἠτήσω παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν Χωρήβ. » Ὁ δὲ μακάριος Ἡσαίας, πῶν πρόδρομον ἡμῖν καὶ προάγγελον εἰσφέρειν, « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, » φησὶν· « Ἐτοιμάσατε τὰς ὁδοὺς Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Καὶ τρίτος ἐπὶ τούτοις ὁ προφήτης Ἰωὴλ περὶ τοῦ Θεοῦ φησὶν (Ἡλίας δὲ οὗτος)· « Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμῖν Ἡλίαν τὸν Θεοῦ, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἵνα μὴ εἰθῶ, καὶ πατάξω τὴν γῆν ἄρηγν. » Τριῶν ὄντων τοίνυν, οἵπερ ἤξεν ἠγγέλλοντο, [τοῦ Μεσοῦ,] καὶ Ἰωάννου, καὶ Ἡλίου, πλείους ἀφίξεσθαι προσδοκῶσιν Ἰουδαῖοι, ἵνα καὶ δικαίως ἀκούσωσι· « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες

τάς Γραφάς. » Διερωτήσαντες γάρ τὸν μακάριον **A** Βαπτιστὴν, καὶ μαθόντες περὶ αὐτοῦ οὐκ εἶπεν ὁ Χριστός, ἀποκρίνονται· Τί σὺν; Ἡλίας εἶ; Καὶ λέγοντος, Οὐν εἶμι, δέον αὐτοῦ περὶ τοῦ Προδρόμου λοιπὸν ἀναπυθάνεσθαι (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ λοιπὸν), ἀπαιδεύτως ἐπ' αὐτὸν ἀνατρέχουσι τὸν Χριστὸν, τὸν ὡς προφήτην διὰ τοῦ νόμου καταδηλούμενον. Ὅρα γάρ τί φασιν οὐκ εἰδότες τὰ διὰ Μωσέως· « Ὁ προφήτης εἶ σὺ; Καὶ ἀπεκρίθη· Ὁ. » Οὐ γάρ ἦν αὐτὸς ὁ Χριστός, καθὰ καὶ φθάσας ἤδη διεχυρίσατο.

Τὶ σὺ λέγεις περὶ σεαυτοῦ· Ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Ὡς οὐδὲν εἰδόμενος ἐλέγχει γοργῶς, καὶ προφητικῆ πιστοῦται μαρτυρίᾳ τὴν ἐγγειρισθεῖσαν ὑπέθεσιν, ἥτοι διακονίαν αὐτῷ. Ἦκω γάρ, φησὶν, οὐδὲν ἕτερον ἐρῶν, ἢ ἐτι λοιπὸν ἐπὶ θύραις ὁ προσδοκώμενος, μάλ- **B** λον δὲ εἶπω θυρῶν ὁ Δεσπότης. Ἐτοιμάσθητε πρὸς ἡνερ ἂν ἐπιτάττει βαδίζειν ὁδὸν, ἐβαδίσατε τὴν διὰ Μωσέως, ἀνελάβετε τὴν διὰ Χριστοῦ· ταύτην ἡμῖν ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν προεκήρυττε χορός.

Παράδοσις ρητῶν περὶ ὁδοῦ τῆς κατὰ Χριστόν.

Ἠσαΐας. « Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀγγαλεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. »

Ὁ αὐτός. « Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἁγία κληθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λείων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν ποιηρῶν οὐδὲν οὐ μὴ ἀναβῆ ἔκει, οἱ δὲ διεσπαρμένοι πυρεύσονται ἐν αὐτῇ. »

Ὁ αὐτός. « Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Ἱερουσαλήμ **C** παρακαλέσω εἰς ὁδόν. »

Ὁ αὐτός. « Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ, ἧ οὐκ ἔγνωσαν καὶ τρίβους, ἃς οὐκ ἤδεσαν, πατήσαι ποιήσω αὐτοῦς. »

Ἱερεμίας. « Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους Κυρίου αἰωνίους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίζετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὐρήσατε ἁγιασμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. »

Τίς οὖν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ καὶ ἀγνίζουσα τοὺς βαδίζοντας ἐν αὐτῇ, αὐτὸς λέγεται Χριστός· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός. »

Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Τί σὺν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστός, οὔτε Ἡλίας, οὔτε ὁ προφήτης;

Οἱ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπεσταλμένοι (Ἄευται δὲ ἦσαν, καὶ τῶν ἐν Ἱερουσῶντι τινῶν), ἀπαιδεύτως ἐρωτῶντες ἠλέγχοντο. Ἐτερον γάρ εἶναι τὸν Χριστόν, ἕτερον δὲ τὸν διὰ τοῦ νόμου προφήτην ὑποτοπάζαντες, ἐφασκον, μετὰ τὸ φῆσαι τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν, Ἐγὼ οὐκ εἶμι ὁ Χριστός· « Ὁ προφήτης εἶ σὺ; » Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἡ τῶν Φαρισαίων πληθὺς δοκησιοσοφουσα μάλλον ἤπερ ἕντως ἀκριδοῦ τῶν θεῶν λογίων τὴν γῶσιν ἔχουσα φωρᾶται· « Τί γάρ ὄκως βαπτίζεις, φησὶν, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστός, οὐδὲ Ἡλίας, οὐδὲ ὁ προφήτης; » Φαίνονται δὲ πάλιν, οὐ μικρὰν ὠδίνοντες κατὰ τοῦ Βαπτιστοῦ τὴν ἀπόνοιαν. Οὐ γάρ ἀξιοῦσι,

A Joanne Baptista, postquam acceperunt ipsum non esse Christum, subjiciunt: Quid ergo? Elias es tu? Illo negante, cum esset consentaneum percunctari de præcursore, **109** (id enim restabat) imperite ad ipsum Christum statim se conferunt, qui ut propheta per legem significatur. Vide enim quid dicant scriptorum Mosiacorum ignari: « Propheta es tu? Et respondit, Non. » Non erat enim ipse Christus, ut jam ante confirmavit.

I, 22, 23. Quid dicis de teipso? Ego vox clamantis in deserto.

Tanquam ignaros Scripturarum acriter eos arguit et prophetico testimonio fidem facit ministerii ac vicis sibi mandatæ. Venio enim, inquit, nihil dicturus aliud nisi pro foribus demum esse eam qui exspectatur, imo potius Dominum intra portas. Parati sitis quamcunque jubet viam insistere: ambulastis in via Mosis, Christi viam suscipite: hæc nobis sanctorum prophetarum prædixit chorus.

Testimonia prophetarum de via Christi.

Isaias. « Venite ascendamus in montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea ⁷⁷. »

Idem. « Erit ibi via munda, et via sancta vocabitur: non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet in eam, sed ambulabunt in ea dissipati ⁷⁸. »

Idem. « Principium dabo Sion, et Jerusalem hortabor ad viam ⁷⁹. »

Idem. « Et ducam cæcos in via quam non norunt, et per semitas quas non norunt incedere ipsos faciam ⁸⁰. »

Jeremias. « State super vias, et interrogate semitas Domini quæ a sæculo: et videte qualis est via bona, et ambulate in ea, et invenietis purificationem animabus vestris ⁸¹. »

Quænam ergo sit illa via bona, quæque sanctificat incedentes in ea, ipse dicat Christus: « Ego sum via ⁸². »

I, 24-25. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis: et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta?

Qui a Judæis missi erant, Levitæ nimirum, et quidam ex sacerdotum ordine, **110** stultam quæstionem fecisse arguebantur. Alium enim esse Christum, alium prophetam illum, ejus in lege sit mentio suspicati, cum sanctus Baptista respondisset se non esse Christum, dicebant: « Propheta es tu? » Sed ecce turba ipsa quoque Pharisæorum vana persuasionem sapientiæ inflata potius quam vera divinorum oraculorum cognitione prædita esse deprehenditur. « Quid enim, » obsecro, « baptizas, » inquirunt, « si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta ⁸³? » Hic rursus videntur

⁷⁷ Isa. 11, 3. ⁷⁸ Isa. xxxiv, 8, 9. ⁷⁹ Isa. xli, 27. ⁸⁰ Joan. 1, 25.

⁸¹ Isa. xlii, 16. ⁸² Jerem. vi, 16. ⁸³ Joan. xiv, 6.

Joannem Baptistam non parum habere despectui. Nolunt enim, ut apparet, ipsum in eorum numero qui exspectabantur collocare, sed familiari sibi fastu nihili faciunt, quamvis prophetæ voce prænuntiatus sit. Cum enim audierint: « Ego sum vox clamantis in deserto: Parate viam Domini », oraculo rejecto, impudenter ipsum his propemodum verbis aggrediuntur: Nulla, o quisquis es, in te est auctoritas, nihil magni aut admirabilis: quid, cum nihil ipse sis, tantam rem moliris? Impiorum Pharisæorum iste mos erat, præsentem elevare, eum autem qui venturus erat ficto honore afficere. Ut enim apud Judæos in honore semper essent, et divitias ingeutes sibi compararent, neminem præter se honorari patiebantur. Propterea ipsum quoque interfecerunt hæredem, dicentes: « Venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus ».

I, 26-27. Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est: cujus non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

Beatus Baptista æquo animo fert increpantes, et valde apposite salutaris præconii occasionem sumit ex iis quæ de se narrat: docetque demum vel invitos qui ad se missi erant Pharisæos, Christum intra portas esse. Ego enim, inquit, baptismum affero institutum, abluens aqua peccato inquinatos ad initium pœnitentiæ, et homines a parvis ad perfectiora docens evehi. Hoc enim est reapse implere, ad quod prædicandum sum missus, « Parate, » scilicet, « viam Domini. » Qui autem majorum et digniorum dator est, ac universæ honorum perfectionis largitor, in medio stat vestri, ignotus adhuc, quia carne indutus est: qui tanto me intervallo superat, ut ne servi loco dignum me apud ipsum reputem, hoc enim, mea sententia, significat illud, « Non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti. » In quo cum verum dicit, tum aliud facit observatione dignum. Pharisæos enim ad modestiam revocat, semetipso ad rei exemplum proposito.

I, 28. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

Locum notat, ut accurate diligenterque factam esse narrationem significet. Solemus enim, cum de rebus magnis facienda nobis est narratio, etiam meminisse locorum, in quibus eas fieri contigit.

* Isa. xl, 3; Joan. i, 23. * Matth. xxi, 58.

κατὰ τὸ εἶδος, ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προσδοκωμένων κατ[α]ττειν αὐτὸν, τὴν δὲ ἑαυτοῖς συντετραμμένην νοσοῦντες ἀλαζον[ε]ίαν, οὐδὲν εἶναι νομίζουσι, καὶ διὰ τῆς τοῦ προφήτου προαγγέλλεται φωνῆς. Ἀκούσαντες γάρ, οἱ: « Ἐγὼ εἰμι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » τὸν λόγον οὐ παραδεξάμενοι, μονονουχί, καὶ ἀνέδην ἐπιτιμῶσι λέγοντες· Οὐδὲν, ὦ οὗτος, ἐν σοὶ τὸ ἀξιοπίστον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ θαυμαστὸν, ἢ μέγα· τί καὶ ὄλωσ βαπτίζεις; τί δὲ πράγματι τηλικούτω, τὸ μηδὲν ὄν, ἐπιχειρεῖς; Ἔθος δὲ τοῦτο ποιεῖν τοῖς ἀνοστοῖς Φαρισαῖοις, τὸν μὲν ἡδὴ παρόντα κατασμικρύνειν, προσποιεσθαι δὲ ἄλλον τιμᾶν τὸν ἀφιζόμενον· ἵνα γὰρ αἱ τὰς παρὰ τῶν Ἰουδαίων πραγματεύονται τιμὰς, καὶ χρημάτων ἑαυτοῖς προξενῶσι πορισμοὺς, οὐδένα τῶν ἄλλων ὀραῖσθαι βούλονται διαπρεπῆ. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸν ἀπέκτειναν τὸν κληρονόμον, λέγοντες· « Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. »

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης, λέγων· Ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Αὐτός ἐστιν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἐμπροσθέν μου γέγονεν, οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἀξίος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος.

Ἀνεξικάνως ὁ μακάριος Βαπτιστῆς ἐπιτιμῶντων ἀνέχεται· εὐαφρόρως δὲ λίαν τὴν ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἐξήγησιν ὑπόθεσιν ἐποιεῖτο τοῦ σωτηρίου κηρύγματος· διδάσκει δὲ ἡδὴ καὶ οὐχ ἐκόντας τοὺς παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀπεσταλμένους, ὅτι περ εἰσω θυρῶν ὁ Χριστός. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶ, παιδαγωγικὸν εἰσφέρω τὸ βάπτισμα, τοὺς ἐξ ἁμαρτίας μεμολυσμένους ἀπολούων ὕδατι πρὸς μετανοίας ἀρχήν, καὶ ἐκ τῶν ὑποβεβηκότων ἀνακομίζεσθαι διδάσκων ἐπὶ τὰ τελειότερα· τοῦτο γὰρ ἦν ἔργῳ πληροῦν, ὃ κηρύττειν ἀπεστάλην· « Ἐτοιμάσατε, » δηλονότι, « τὴν ὁδὸν Κυρίου. » Ὅ δὲ τῶν μειζόνων τε καὶ ἀξιολογωτάτων δοτῆρ, καὶ ἀπάσης τελειότητος τῆς ἐπ' ἀγαθοῦς χορηγός, μέσος ὑμῶν στήκει, ἀγνοοῦμενος ἔτι διὰ τὴν ἐκ τῆς σαρκὸς περιβολήν, τοσοῦτον ἐμὲ τὸν Βαπτιστὴν ὑπερτρέχων, ὡς οἴεσθαι δεῖν ἐμαυτὸν οὐδὲ ἐν οἰκέτῳ τάξει μετρεῖσθαι παρ' ἐκείνῳ· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ, « Οὐκ εἰμὶ ἱκανός, ἵνα λύσω αὐτοῦ [τὸν] ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. » Πρᾶγμα δὲ λέγων ἰσχυρῶς, ἕτερον ἐπίσημον ἐργάζεται· ταπεινοφρονεῖν γὰρ ἀναπειθεῖ τὸν ἀλαζόνα Φαρισαῖον, ἑαυτὸν δὲ τύπον εἰσφέρει τοῦ πράγματος.

Ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων.

Σημεῖον ὡς περ καὶ τοῦτο τιθεὶς μνήμης ἀκριβοῦς καὶ λεπτῆς. Πεφύκαμεν γὰρ πῶς καὶ εἰθίσμεθα πάντες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀναγκαίων δηγήμασι μεμνησθαι καὶ τόπων, ἐν οἷς αὐτὰ γενέσθαι συμβέβηκεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ ΒΙΒΛΙΩ.

CAPITA

QUÆ IN LIBRO SECUNDO CONTINENTUR.

- A'. Ὅτι οὐ κατὰ μετοχήν, οὐδὲ ὡς ἐπακτὸν ἐν τῷ Ἰῶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔστιν, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐνυκάρχει αὐτῷ, προκειμένου ρητοῦ· « Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης, διὰ τὸ θεάσασθαι τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ὡσεὶ περισστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. »
- B'. Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς γενητοῖς ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐπάνω πάντων, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, προκειμένου ρητοῦ· « Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἔστιν. »
- Γ'. Ὅτι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἔστιν ὁ Υἱὸς, προκειμένου ρητοῦ· « Ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν διὰ τοῦ Θεοῦ ἀληθείας ἔστιν. »
- Δ'. Ὅτι οὐ μεταληπτῶς ἐν Ἰῶ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Ἰδία, ἀλλ' οὐσιωδῶς καὶ κατὰ φύσιν, προκειμένου ρητοῦ· « Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. »
- Ε'. Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς προσκυνουσίῳν ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἢ ἄλλος ἔστι καὶ Θεός, προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον μετὰ Πατρός, προκειμένου ρητοῦ· « Ὑψίς προσκυνεῖται, δὲ οὐκ οἴδατε ἡμεῖς προσκυνούμεν, δ οἴδαμεν. »
- Ϛ'. Ὅτι οὐκ ἐλάττωρ, ἢ κατὰ δύναμιν, ἢ κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τισιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἰσοσθενής τε καὶ ὁμοιος, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν, προκειμένου ρητοῦ· « Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιούντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῇ. »
- Ζ'. Ὅτι τῶν θεοπρεπῶν ἀξιομάτων, ἦτοι πλεονεκτημάτων, οὐδέν ὡς ἐκ μετοχῆς, ἢ ἐπακτὸν ἐν τῷ Ἰῶ, προκειμένου ρητοῦ· « Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Ἰῶ. »
- Η'. Ὅτι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, καὶ εἰκὼν τοῦ γενήσαντος ἀκριβῆς, ἴσην ἔχει τὴν πρὸς αὐτὸν τιμὴν καὶ δόξαν, προκειμένου ρητοῦ· « Οὐ δύναμαι ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν· καθὼς ἀκούω, κρίνω. »
- I. Quoa non per participationem, neque tanquam ascititius sit in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam insit, proposito dicto: « Et testimonium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, et mansit super eum. »
- II. Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed supra omnes, ut Deus de Deo, proposito dicto: « Qui desursum venit, super omnes est. »
- III. Quoa Deus et ex Deo secundum suam naturam sit Filius, proposito dicto: « Qui accepit ejus testimonium, signavit quia verax est. »
- IV. Quod non per participationem sint in Filio quæ Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, et secundum naturam, proposito dicto: « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. »
- V. Quod Filius non sit in adorantium numero quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoratur, proposito dicto: « Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus. »
- VI. Quod non minor aut potentia vel actu in quibusdam rebus sit Patre Filius, sed æqualis potestatis, eique similis, ut ex ipso secundum naturam, proposito dicto: « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem; quæcunque enim illa fecerit, hæc et Filius similiter facit. »
- VII. Quod nulla dignitas aut excellentia divina, velut ex participatione vel adscititia sit in Filio, proposito dicto: « Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. »
- VIII. Quod Deus et ex Deo secundum suam naturam cum sit Filius, et perfectissima genitoris imago, æqualem cum ipso honorem habet et gloriam, proposito dicto: « Non possum ego a meipso facere quidquam; sicut audio, judico. »

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SECUNDUS.

Τῇ ἐκαύτῳ βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν.

Ἐν ὀλίγῳ κομιδῇ τῷ καιρῷ, προφήτης ἑμοῦ καὶ ἀπόστολος ὁ Βαπτιστὴς ἀναδείκνυται. Ὅν γὰρ ὡς ἕξοντα προσκήρυττε, τοῦτον ἤδη παρόντα δεῖκνυσι.

112-13 I, 29 Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se.

Brevi admodum tempore propheta simul et apostolus evadit Joannes Baptista. Quem enim venturum prædicabat, hunc jam monstrat præsen-

«m. Propterea propheta quoque mensuram excessit, ut ipse alicubi Salvator ait cum Judæis de eo disserens : « Quid existis in desertum videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam ». Illi enim Christum aliquando venturum prophetabant : hic autem cum venturum clamaret, etiam adesse monstravit. « Altera enim die, inquit, vidit Jesum venientem ad se. »

1. 29. *Et ait : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.*

Non jam inquit, « Parate » : convenienter amplius dici potest, cum cornatur demum et in oculis sit ille propter quem sit præparatio. Aliud loquendi genus rerum natura postulat. Exponendum est **114** quis sit ille qui jam adest, et quas ob res ad nos descenderit, qui de cælis venit. « Ecce » igitur, inquit, « Agnus Dei, » quem propheta Isaia nobis præsignificavit, dicens : « Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondeute se obmutuit ». « Quem olim, inquit, Mosis lex præfiguravit. Sed eo quidem tempore servabat ex parte, non in omnes misericordiam suam diffundens : typus enim erat et umbra ; nunc autem ille Agnus, qui olim ænigmatische præfigurabatur, immaculata illa hostia pro omnibus ad occisionem ducitur, ut mundi peccatum amoveat, ut orbis exterminatorem evertat, ut mortem pro omnibus obeundo mortem aboleat, ut solvat hominum maledictionem ⁹, ut cesset tandem illud : « Terra es, et in terram revertaris ¹⁰, » ut sit ille secundus Adam, non e terra, sed e cælo, omnique boni principium naturæ humanæ existat, solutio invecti interitus, æternæ vite conciliator, causa reformationis ad Deum, pietatis et justitiæ principium, via denique ad regnum cælorum. Unus enim mortuus est agnus pro omnibus, omnem hominum gregem servans Deo ac Patri : unus pro omnibus, ut omnes Deo subjiciat : unus pro omnibus, ut omnes lucrifaciat : ut omnes denique non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit ¹¹. Nam cum in multis peccatis essemus, atque idcirco morti et corruptioni obnoxii, dedit Filium suum Pater redemptionem pro nobis, unum pro omnibus, quoniam omnia sunt in ipso, et omnibus melior est. Unus pro omnibus mortuus est, ut omnes vivamus in ipso. Cum enim occisum pro omnibus Agnum mors absorpserit, simul etiam in ipso et cum ipso cunctos evomuit. Omnes enim eramus in Christo qui propter nos et pro nobis mortuus est, atque resurrexit : abolito vero peccato, qui fieri poterat ut mors etiam, quæ ex ipso est, propter ipsum non abolita sit? Mortua radice quomodo germen servabitur? mortuo peccato, quæ moriendi nobis causa erit? Quare de occisione Agni Dei solemniter exultatione dicamus : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, inferne? »

Διὰ τοῦτο, καὶ τὸ προφητῶν ἀνεπὴρῆσαι μέτρον, ὡς αὐτὸς ποῦ φησὶν ὁ Σωτὴρ, πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος περὶ αὐτοῦ· « Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον ἰδεῖν ; Προφήτην ; Ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσύτερον προφήτου. » Οἱ μὲν γὰρ εἶ· κατὰ καιροὺς ἀναδειχθήσεται Χριστὸς προσεφῆτευσον, ὁ δὲ ὡς ἤξει βοῶν, καὶ παρόντα δέδειχε. « Τῆ γὰρ ἐπαύριον, φησὶ, βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν. »

Καὶ λέγει· Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Οὐκέτι τὸ, « Ἐτοιμάσατε, » καιρὸν ἔχει τὸν πρέποντα λοιπὸν ὁρωμένον καὶ ὄντος ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ δι' ἐν τῇ ἐτοιμασίᾳ γίνεται· ἐτέρων ἰδεῖτο λόγων ἢ τοῦ πράγματος φύσις. Ἐρχῆν ἐξηγησῆσαι τίς ὁ παρῶν, καὶ ἐπὶ τίσιν ἔχει τὴν κάθοδον ὁ πρὸς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν ἀφιγμένος. « Ἴδε τοίνυν, φησὶν, ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ, » ὃν ὁ προφήτης ἡμῖν Ἰσαίας κατασήματικῶς λέγων· « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωτός. » Ὅν καὶ πάλαι, φησὶν, ὁ διὰ Μωσέως ἀνετύπου νόμος· ἀλλ' τότε μὲν ἔσωζε μερικῶς, οὐκ εἰς ἅπαντας ἐκτείνων τὸν ἔλεον· τύπος γὰρ ἦν, καὶ σκια· νυνὶ δὲ ὁ πάλαι δι' αἰνιγματῶν ζωγραφούμενος ὁ ἀληθινὸς Ἄμνος, τὸ ἄμωμον ἱερεῖον ὑπὲρ πάντων ἀγεται πρὸς σφαγὴν, ἵνα τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν ἐλάσῃ, ἵνα τὸν τῆς οἰκουμένης ὀλοτρευτὴν ἀνατρέψῃ, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον ὑπὲρ πάντων ἀποθανῶν, ἵνα λύσῃ τὴν ἐφ' ἡμῶν κατάραν, ἵνα παύσῃται λοιπὸν τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἵνα γένηται δευτέρος Ἀδάμ, οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀρχὴ γένηται τῆ ἀνθρώπου φύσει παντὸς ἀγαθοῦ, λύσεις ἐπιστάτου φθορᾶς, πρόξενος αἰωνίου ζωῆς, ἀναμορφώσεως τῆς εἰς Θεὸν ὑπόθεσις, εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἀρχῆς, ὁδὸς εἰς βασιλείαν οὐρανῶν· εἰς γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἄμνος, ὅλην ἀνασώζων τὴν ἐπὶ γῆς ἀγέλην τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας ὑποτάξῃ Θεῷ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας κερδάσῃ· ἵνα λοιπὸν οἱ πάντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμεν ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις, διὰ τε τοῦτο χρεωστούμενοι θανάτῳ καὶ φθορᾷ, δέδωκεν ἀντιλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἵνα ὑπὲρ πάντων, ἐπὶ καὶ πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ πάντων κρείττων ἔσῃ· εἰς ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, ἵνα οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ· καταπιὼν γὰρ ὁ θάνατος τὸν ὑπὲρ πάντων Ἄμνον, πάντα ἐξήμεσεν ἐν αὐτῷ τε καὶ σὺν αὐτῷ. Οἱ γὰρ πάντες ἤμεν ἐν τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, καὶ ἐγερθέντι Χριστῷ· καταργουμένης δὲ τῆς ἁμαρτίας, πῶς ἐνδέχεται μὴ οὐχὶ πάντως καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς δι' αὐτὴν καταργηθῆναι θάνατον ; Ἀποθανούσης τῆς ρίζης, πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ὁ ἐξ αὐτῆς ἐσῶθη βλαστὸς ; Διὰ ποῖαν αἰτίαν ἐμέλλομεν ἀποθνήσκειν ἐτι, τῆς ἁμαρτίας ἀναρουμένης ; Οὐκοῦν εὐορτάζοντες λέγωμεν ἐπὶ τῇ σφαγῇ τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ· « Πού ἡ νίκη σου, θάνατε ; ποῦ τὸ κέντρον σου, ἄδῃ ; — Πᾶσα γὰρ ἀνομία, » καθ' ἅπερ ἔφη ποῦ φάλλων ὁ Μελεθδῆς, « ἐμφοράζει τὸ

⁹ Matth. xi, 9. ¹⁰ Isa. liii, 7. ¹¹ I Cor. xv, 3 seqq. ¹² Gen. iii, 19. ¹³ II Cor. v, 14, 15.

στόμα αὐτῆς, οὐκέτι κατηγορεῖν τῶν ἐξ ἀσθενείας ἁμαρτηκότων ἰσχύουσα. « Θεὸς γὰρ ὁ δικαίων· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γινόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κἀνάρα, ἵνα ἡμεῖς τὴν ἐξ ἀνομίας ἀρὰν διαφύγωμεν. »

Οὗτος ἐστὶ περὶ οὗ εἶπον· Ὁπίσω μου ἐρχεται ἄνηρ, δὲ ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Εἰς ὑπόμνησιν ἄγει τῶν ἐξ αὐτοῦ λόγων τοὺς ἀκρωμένους, καὶ τὸ μείζον ἐν δόξῃ παραχωρεῖ τῷ Χριστῷ, οὐκ ἀγάτης, ἀληθείας δὲ μᾶλλον ἢ καὶ ἀνάγκης ἔργον ἀποπληρῶν· ὑποκείσεται γὰρ, κἂν μὴ βούληται, τῷ ποιητῇ τὸ ποίημα, τῷ δεσπότη τῷ δουλον, τῷ χορηγῷ τῷ χορηγούμενον. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον ὀπίσω μὲν ἦν Ἰωάννου Χριστὸς, ἔμπροσθεν δὲ γέγονεν, ἔτι πρῶτος ἦν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, διὰ τῶν προλαβόντων ἀρκούντως εἰρήκαμεν.

Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἤλθον ἐγὼ βαπτίζων ἐν ὕδατι.

Ὁ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Ἰδίας ἀνασκιρτήσας μητρὸς, ἔτι τῆς ἁγίας Παρθένου κυοφορούσης τὸν Κύριον, ὁ πρὸ τῆς ὠδίνος προφήτης, ὁ ἐν ἐμβρύῳ μαθητής, « οὐκ ᾔδειν αὐτόν, » περὶ τοῦ Σωτῆρός φησιν· ἀληθέως δὲ λέγων· οὐ γὰρ ψεύδεται· πάντα μὲν γὰρ οἶδεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀδιδάκτως Θεός, διδακτῶς δὲ ἡ κτίσις· ἐνοικοῦν δὲ τοῖς ἁγίοις τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐνδόν ἀναπληροῖ, καὶ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τῇ ἀνθρώπου φύσει χαρίζεται, τὸ εἰδέναι, φημί, τὰ ἐσόμενα, καὶ τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων τὴν γνῶσιν. Οὐκοῦν μὴ εἰδέναι λέγων

τὸν Κύριον ὁ μακάριος Βαπτιστής, διαψεύσεται μὲν οὐδαμῶς, κατὰ γὰρ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδιον, καὶ τὸ πρέπον τῇ κτίσει μέτρον· ἀναθήσει δὲ μόνῳ τὸ πάντα εἰδέναι τῷ Θεῷ, τῷ διὰ Πνεύματος ἁγίου πρὸς τὴν τῶν κεκρυμμένων κατάληψιν φωταγωγοῦντι τὸν ἀνθρώπον· χρησαίμως δὲ λίαν, οὐκ εἰδέναι μὲν φησιν ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Χριστόν, ἐληλυθέναι γὰρ μὴν διὰ τοῦτο κυρίως, ἵνα φανερὸν αὐτὸν καταστήσῃ τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ αὐτόμολος ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν φαίνηται δραμῶν, μηδὲ ἰδίων θελημάτων ὑπηρέτης νοῆται παρά τισιν, ἀλλὰ θέας μὲν οικονομίας ἐργάτης, βουλῆς δὲ τῆς ἀνωθεν ὑπουργός, ἀποκαλυπτὸς αὐτῷ τὸν Ἄμυν τὸν αἴφροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἴνα τοίνυν εὐπετέστερον ἐπὶ τὸ πιστεῦναι τῷ Σωτῆρι Χριστῷ βαδίζοιεν Ἰουδαῖοι, καὶ ἀξιολογώτατην ἔχουσι

περὶ αὐτοῦ τὴν διάληψιν, ἐγνωκέναι φησιν αὐτόν, οὐκ εἰδῶς· ἵνα λοιπὸν ἐγνωῶσι τὸν ἀποκαλύψαντα Θεόν, καὶ τὸ ἀνωθεν ἀποναρκήσαντες κρίμα, παραδέξονται τοίνυν τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τὸν οἰκέτην ὁρῶντες ὄντα τοσοῦτον, ἀναλόγως τὸ τοῦ κρατουόντος ἀναμετρῶσιν ἀξίωμα. Τὸ γὰρ ἐληλυθέναι λέγειν, ἵνα φανερὸν αὐτὸν τῷ Ἰσραὴλ καταστήσῃ, πῶς οὐ πάντως τὴν οἰκέτην

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὅτι οὐ κατὰ μετοχήν, οὐδὲ ὡς ἁπακτόν ἐν τῷ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐστίν, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐνυπάρχει αὐτῷ.

Καὶ ἐμυτήρησεν Ἰωάννης λέγων· Ὅτι τεθέαμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, ὡσεὶ περιστέρην, ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἐμεινεν ἐπ' αὐτόν· κατὰ οὐκ ᾔδειν

« Omnis enim iniquitas¹², » ut alicui. Psalmista cecinit, « oppilabit os suum¹³, » nec poterit amplius accusare præ infirmitate peccantes. « Deus enim est qui justificat¹⁴ : » — « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum ut maledictionem peccati nos fugiamus¹⁵. »

I, 30. Hic est de quo dixi : Post me venit vir, qui ante me factus est : quia prior me erat.

Auditores ad memoriam revocat eorum quæ prius dicta sunt, et palmam gloriæ Christo cedit, non studio aut affectu ullo, sed veritate potius et necessitate id faciens. Subjicitur enim, vel ipso nolente, opus factori, domino servus, largitori munus. Quonam vero modo posterior esset Joanne Christus, et ante factus sit quoniam prior erat, ut ipse profitetur, abunde supra diximus.

I, 31. Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

Qui sancta Virgine Dominum adhuc in utero gestante exsiluit in utero suæ matris, ille ante partum propheta, ille in utero matris discipulus, Nesciebam ipsum, inquit de Salvatore. Quod cum ait vera loquitur. Deus quippe unus omnia ex se novit, a nullo edoctus, creatura vero ab alio erudita. In sanctis enim inhabitans Spiritus quod in illa deest adimplet, et quod suum est naturæ humanæ largitur, rerum nempe futurarum et occultorum mysteriorum notitiam. Cum ergo se nescire Dominum ait beatus Baptista, non mentitur, si humanitatis et creaturæ conditio spectetur : sed uni Deo cuncta nosse tribuit, qui per sanctum Spiritum ad comprehensionem rerum occultarum hominem illuminat, et utiliter valde profitetur ex seipso Christum nescire, eam ob rem tamen proprie venisse, ut Israeli notum ipsum faciat : ne ad perhibendum illud testimonium sua sponte incurrisse videatur, neque cupiditatis suæ servus putetur, sed divini consilii potius exsecutor, voluntatisque supernæ minister « Agnum » ei revelantis, « qui tollit peccatum mundi¹⁶. » Ut ergo Judæi alacrius Christo Salvatore crederent, et præclarissimam de eo existimationem haberent, ait ipsum se agnoscere quem non noverat, ut intelligant demum a Deo revelatum, et pristino animi stupore excusso, ejus sermonem admittant, et tantum famulum cernentes, proportionem quadam Domini dignitatem æstiment. Quod enim ait venisse ut manifestum eum faciat Israeli, numquid officium servii denotat?

πρέπουσαν θεραπεύειν σημαίνει ;

CAP. I.

Quod non per participationem, neque ut ascititius est in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam inest.

I, 32-33. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens : Quia vidi Spiritum descendantem, quasi columbam, de caelo, et mansit super eum : et ego

¹² I Cor. xv, 55. ¹³ Psal. cvi, 42. ¹⁴ Rom. viii, 35. ¹⁵ Galat. iii, 15. ¹⁶ Joan. i, 29.

nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.

Quoniam superius dixerat, se eum non nosse, nunc id exactius exponit, mysteriumque divinum aperit, ostendens cum sibi a Patre Deo revelatum, tum quis revelationis modus fuerit aperte explicans: adeoque auditorum animis omni ratione prodest: et per quæ Christi mysterium se didicisse ait, per ea divinæ sententiæ ostendit adversarios refragari, et magnæ Patris resistere voluntati. Quod cum facit, scite eos inducit ut vanitate rejecta eum suscipiant, qui Patris beneplacito in hunc mundum advenit ad omnium salutem. Testatur itaque se Spiritum spectasse descendentem super eum de cælo, in columbæ specie, et super eum mansisse. Ad hæc, ait se auribus suis accepisse ab eo a quo missus est ad baptizandum in aqua, illum baptizaturum in sancto Spiritu, in quem descendisset, et in quo maneret Spiritus. Locupletissimus ergo testis, supernaturale signum, illius auctor ac demonstrator Pater, omnium supremus. Atque hæc quidem ita se habent. Sed insultabit forsitan iterum vitiligator hæreticus, et in cachinnum effusus dicet: Quid porro nobis responsuri estis, o boni, aut quibus argutiis quod scriptum est redarguetis? Ecce Spiritum ait in Filium descendere: ecce ungitur a Deo ac Patre Filius, et quod non habet nimirum accipit, Psalinista nobis suffragante, et his ipsum verbis compellente: « Propterea **117** unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis ¹⁷. » Quomodo igitur consubstantialis erit perfecto Patri Filius, qui quod perfectus non sit, ideo ungitur? Istiusmodi hominibus qui veneranda Ecclesiæ dogmata convellunt, et Scripturarum rectum sensum pervertunt, dicendum reor: « Evigilate, qui ebrii estis ex vino vestro ¹⁸, » ut, illustri veritatis pulchritudine perspecta, nobiscum inclamare Filio possitis: « Vere Filius Dei es tu ¹⁹. » Si enim credis ipsum Deum secundum naturam esse, quomodo, quæso, perfectione carebit? Sequitur enim idipsum etiam vos impie de Patre asserere. Unde enim ipse, quæso, perfectionem necessario, ut dicitis, habiturus est? aut quomodo non ad illam diminutionem Filii, sententia vestra imperfectionem delapsurus est, si divina essentia imperfectionem in Filio semel susceperit, ut stulte et imperite contenditis? Non enim certe magnam illam et immortalem naturam in diversas rationes secabimus, ut in hoc, verbi gratia, sit imperfecta, in illo perfecta: cum humanitatis definitio una sit de omnibus, et eadem in omnibus nobis, nec homo aliquid minus aut majus sit altero homine, qua homo est: nec angelus, opinor, ab altero angelo differat, ratione angelicæ substantiæ, omnibus, ex

A αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι· ἐκεῖνός μοι εἶπεν· Ἐφ' ὃν ἄν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Ὅχι εἶδέναι φήσας αὐτὸν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, χρησίμως ἐπεξεργάζεται, καὶ τὸ θεῖον ἀπογυμνοῦ μυστήριον, καὶ τὸν αὐτῷ μηνύσαντα δεικνύον Πατέρα Θεόν, καὶ τίς ὁ τῆς δειξέως γέγονε τρόπος, ἀναφανδὸν ἐξηγουμένους. Ἄφελει δὲ διὰ πάντων τῶν ἀκρωμένων τὸν νοῦν, καὶ δι' ὧν ἐκ Θεοῦ παιδαγωγῆσθαι φησι τὸ περὶ Χριστοῦ μυστήριον, ταῖς ἀνωθεν ψήφοις πολεμοῦντας ἀποφαίνει τοὺς ἀνθεσθηκίτας αὐτῷ, καὶ ῥιψοκινδύνως τῇ μεγάλῃ τοῦ Πατρὸς ἀντιπροστάττοντας γνώμῃ. Τοῦτο δὲ ἦν ἀναπειθόντος εὐφῶς τῆς μὲν εἰκαίας αὐτῶν ἀποσχέσθαι βουλῆς, παραδέξασθαι δὲ τὸν εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἐπιδημήσαντα. Μαρτυρεῖ τοιγαροῦν, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα θεάσαστο καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ, περισσεύς ἐν σχήματι, καὶ ὅτι μεμένηκεν ἐπ' αὐτόν. Εἶτα πρὸς τοῦτ' ἵνα αὐτήκοος γενέσθαι φησὶ τοῦ πεπομφότος αὐτὸν ἐπὶ τὸ βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ὡς ἐκεῖνός ἐστιν ἐν ἁγίῳ βαπτίζων Πνεύματι, ἥπερ ἂν ἐπιφοιτήσῃ ἀναπομείνη τὸ Πνεῦμα. Ἀξιοπιστότατος τοίνυν ὁ μάρτυς, ὑπερφυὲς τὸ σημεῖον, ἐπάνω πάντων ὁ δειξας Πατήρ. Καὶ ταῦτα μὲν τῆδε. Ἀνασκιρτήσει δὲ ἴσως ὁ φιλεγκλήμων αἰρετικὸς, καὶ πλατὺ γελᾶσας ἐρεῖ· Τί πάλιν ἡμῖν, ὦ οὔτοι, καὶ πρὸς τοῦτό φαστε; ἢ ποῖον ἐξυφανεῖτε λόγον κατασοφίζόμενοι τὸ γεγραμμένον; Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα καταβαίνειν φησὶν ἐπὶ τὸν Υἱόν· Ἰδοὺ καταχρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅπερ δὲ οὐκ ἔχει, λαμβάνει δηλαδὴ, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Μελωδῶδου, καὶ λέγοντος, ὡς πρὸς αὐτόν· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλεον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἐν ὁμοουσιότητι τοῦ τελείου Πατρὸς, ὁ μὴ τοιοῦτος Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο χρισόμενος; Πρὸς δὲ τοῦτο φάναι δεῖν ὑπολαμβάνω τοὺς τὰ σεμνὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέπουσι δόγματα, καὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ὁρθότητα διαστρεφουσιν· « Ἐκνήψατε, οἱ μεθύοντες, ἐξ ὀφθαυ αὐτῶν, » ἵνα δύνησθε, τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας περιαθρήσαντες κάλλος, σὺν ἡμῖν ἀναδοῦσαι πρὸς τὸν Υἱόν· « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱός εἶ. » Εἰ γὰρ ὄλωσ πιστεύεις Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν αὐτόν, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι τὸ τέλειον; Ὡρα γὰρ ὑμᾶς καὶ εἰς αὐτὸν ἤδη δυσσεβεῖν τὸν Πατέρα· πόθεν γὰρ αὐτὸς, ὡς φῆς, ἐξ ἀνάγκης ἔξει τὴν τελειότητα; πῶς δὲ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ γεννημάτος ὑφῆσιν, τὴν ὡς καθ' ὑμᾶς ἀτελῆ κατοισθησεται, παραδεξαμένης ἅπαξ ἐν Υἱῷ τῆς θείας οὐσίας τὸ δύνασθαι μὴ ἔχειν τὸ τέλειον, κατὰ γε τὸν παρ' ὑμῖν ἀμαθῆ καὶ ἀπαθευτὸν λόγον; Οὐ γὰρ δῆπου τὴν μεγάλην ἐκείνην, καὶ ἀκρίματον φύσιν εἰς διαφόρους καταμεριούμεν λόγους, ὡς εἶναι μὲν ἐν τῷδε τυχὸν ἀτελῆ, τελείαν δὲ αὐτὴν πάλιν ἐν ἐκείνῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ὄρος εἰς κατὰ πάντων ἐστὶ καὶ Ἰσὸς ἐν πᾶσιν ἡμῖν· Ἐλαττον δὲ τις ἀνθρώπος, καθὼ πέφυκεν ἀνθρώπος, ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἐτέρου καταληφθήσεται, ἀγγέλου δὲ, οἶμαι, διοίσει

¹⁷ Psal. xlv, 8. ¹⁸ Joel i, 5. ¹⁹ Matth. xiv, 33:

κατ' οὐδὲν ἕτερος ἄγγελος, κατα γε τὸ εἶναι τοῦθ' ὅπερ' εἰσὶν ἄγγελοι, δηλαδὴ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοειδίας, εἰς μίαν ἅπαντες ἀναδεσμούμενοι φύσιν. Πῶς ἂν οὖν ἡ θεία καὶ ἀπάντων ὑπερανίσχουσα φύσις, ἂν ἐλάττωσι τῶν γενητῶν ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὴν ἀγαθοῖς ὀφθῆσεται, ὑπομενεῖ δὲ πάθος, ὃ παθεῖν οὐκ οἶδεν ἢ κτίσις; Πῶς δὲ ὄλως ἔσται καὶ ἀπλή καὶ ἀσύνθετος, εἴπερ ὅν ἐν αὐτῇ φανεῖται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές; Συγκρίσεται γὰρ δι' ἀμφοῖν, εἴπερ οὐχ ὅμοιον τῷ τελείῳ τὸ ἀτελές. Εἰ μὲν γὰρ ὅμοιον ἔστι, καὶ τὸ διαλλάττον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς, πᾶν, ὅπερ ἂν εἴη τέλειον, ἀδιαφόρως ἔσται καὶ ἀτελές· καὶ εἴ τι πάλιν ἀτελές, τοῦτο καὶ τέλειον, καὶ οὐδὲν ἐν Υἱῷ τὸ κατηγορήμα, κἂν ταῖς ἡμετέραις διανοαῖς τὸ τέλος ἔχων οὐ φαίνεται· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ὑπεραλεῖται τὸν Υἱὸν ἐπὶ τελειότητι μαρτυρούμενος, καὶ λέλυται πάλιν ἡμῖν τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πολλὸς ἀποτειχίζει λόγος τοῦ τελείου τὸ ἀτελές, δέχεται δὲ καὶ ἡ θεία φύσις κατὰ ταυτὸν ἀμφοτέρα, σύνθετος ἄρα, καὶ οὐχ ἀπλή. Ἄλλ' ἐρεῖ τις τυχόν, ὡς ἀσυμφυῖ τέ ἐστι καὶ ἀσυνύπαρκτα κατὰ ταυτὸν ἐν ἐνὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὰ ἐναντία, ὡς ἐν σώματι τυχόν ὁμοῦ χρῶμα λευκὸν καὶ μέλαν. Καλῶς γε, ὦ φίλος, καὶ μάλα γοργῶς τοῖς ἡμετέροις ἀπηγωνίσω λόγοις. Εἰ γὰρ μία τις ἐστὶν ἡ θεία φύσις, καὶ παρ' αὐτὴν οὐχ ἕτερα, πῶς ἂν, εἰπέ μοι, τῶν ἐναντιῶν γένοιτο δεκτικῆ; πῶς δὲ καθ' ἐν τι τὸ ὑποκείμενον τὰ ἀλλήλοις ἀνόμοια συμβῆσεται; Θεοῦ δὲ ὄντος κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς, Θεός ἐστι κατὰ φύσιν καὶ ὁ Υἱός· οὐδὲν ἄρα διόσει, κατὰ γε τὸ εἶναι τέλειος, ὡς πρὸς τὸν Πατέρα, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ τελειοτάτης οὐσίας ἐκπεφυκώς· ἢ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τέλειον εἶναι πάντως τὸν ἐκ τελείου γεννητορος, εἴπερ ἐστὶν αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, καθὰ γέγραπται; Ἄλλ', οἶμαι, πᾶς τις ἡμῖν συνερεῖ καὶ συνθήσεται· ἢ λεγέτω πάλιν εἰς μέσον ἐλθὼν, κατὰ τίνα τρόπον τοῦ τελείου Πατρὸς ἀπαράλλακτος ἔσται χαρακτήρ ὁ Υἱός οὐκ ἔχων ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸ εἶναι τέλειος, κατὰ τὴν τινῶν δυσθουλίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶ χαρακτήρ καὶ εἰκὼν, τέλειος ἄρα καὶ αὐτὸς ὡς κεῖνος, οὐ καὶ ἐστὶν εἰκὼν. Ἄλλ' εἶδε, φησὶν, Ἰωάννης ἐξ οὐρανοῦ τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ἐπὶ τὸν Υἱὸν, καὶ ἐπακτὸν ἔχει τὸν ἀγιασμὸν δέχεται γὰρ ὡς οὐκ ἔχων δηλαδὴ. Ἄρα δὴ οὖν ἀναφανδὸν ποίημα μὲν λέγειν αὐτὸν, ὀλίγη μάλιστα ὑπεροχῇ τιμώμενον, ἐν ἴσῃ δὲ τάξει τοῖς ἄλλοις τελειοῦμένον τε καὶ ἀγιαζόμενον, καὶ ἐπίκτητον ἔχοντα τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν· εἶτα πῶς οὐ διαψεύσεται λέγων ὁ εὐαγγελιστής, «Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν;» Πῶς γὰρ ἔσται πλήρης ἐν ἰδίᾳ φύσει λαμβάνων αὐτὸς παρ' ἐτέρου; ἢ πῶς ἂν ὄλως νοοῖτο Πατὴρ ὁ Θεός, εἴπερ ἐστὶ ποίημα καὶ οὐχὶ μᾶλλον Υἱὸς ὁ Μονογενής; Ψευδώνυμος γὰρ, ἂν οὕτως ἔχη, καὶ αὐτὸς ἔσται Πατὴρ, ἀλήθεια δὲ οὐδαμῶς ὁ Υἱός, νόθον ἔχων ἐφ' ἑαυτῷ τὸ ἀξίωμα, καὶ μέχρι γυμνῶν ρημάτων τὴν προσηγορίαν. Οἰχθήσεται δὴ οὖν εἰς οὐδὲν τὸ σύμπαν ἡμῖν, οὔτε τοῦ Πατρὸς κατ' ἀλήθειαν ὄντος Πα-

eo quod ejusdem sunt speciei, in unam naturam colligatis. Quomodo ergo divina et omnium suprema illa natura, minor in se esse videbitur quam creatura, eique videtur quod ne in ipsam quidem creaturam cadere possit? Aut quomodo, quæso, erit simplex et incomposita, si in ea videamus esse perfectionem et imperfectionem? Ex utroque enim componetur, siquidem perfecto imperfectum simile non est. Si enim simile sit, nihilque sit inter ea discriminis, quodcunque perfectum est, passim quoque erit imperfectum; et siquid vicissim imperfectum, illud quoque perfectum erit, nec Filio quidquam detrahemus, licet eum perfectione carere putemus: sed neque Pater Filium superabit: quanvis ei perfectio ascribatur, et soluta rursus nobis est quæstio: sin autem imperfectum a perfecto multis rationibus distinguitur, utrumque vero divina quoque natura eodem modo suscipit, composita igitur erit, et non simplex. Sed forsitan dicet quispiam, contraria in uno subjecto simul non posse existere, ut in **118** corpore, exempli causa, albus color ac niger simul esse nequeunt. Bene habet, amice; nostris dictis egregie tu quoque suffragaris. Nam si una est natura divina, nec præter eam altera, quomodo, quæso, admittet contraria? quomodo in unum subjectum quæ inter se dissimilia sunt convenient? At cum Pater Deus sit secundum naturam, Deus quoque secundum naturam est Filius: nihil ergo differet ille a Patre, ratione perfectionis, qui ex ejus divina et perfectissima substantia processit. Numquid enim, quæso, necesse non est eum esse perfectum, qui ex perfecto est Patre, siquidem ejus est cum per omnia similis imago, tum substantiæ character, ut scriptum est ²⁰? Sed nemo non assentietur nobis, opinor, et suffragabitur: alioqui prodeat rursus in medium, et dicat quomodo perfecti Patris futurus sit æqualis in omnibus character Filius, si natura sua perfectus esse nequit, ut stulte quidam sentiunt. Cum autem sit character et imago, perfectus igitur quoque erit non secus ac ille cujus est imago. Sed Joannes vidit, inquit, Spiritum descendentem de cælo super Filium ²¹, et ab alio sanctificationem habet: eam quippe suscipit, ut qui non habeat, scilicet. Sequitur ergo ipsum aperte dicendum esse creaturam, qui parva excellentia vix sit ornatus, et perinde atque res cæteræ perficiatur et sanctificetur, et sua bona aliunde suscipiat. At qui non mentietur evangelista dicens: «Quia de plenitudine ejus nos omnes accepimus ²²?» Quomodo enim ille plenus erit in sua natura, qui ab alio accepit? Aut quomodo, quæso, Pater censebitur esse Deus, si Unigenitus creatura est, non autem Filius? Ipse enim Pater falso quoque nuncupabitur, et veritas neutiquam erit Filius, spuriam habens in seipso dignitatem, et vocabulo tenuis appellationem. In nihilum

²⁰ Col. 1, 15; Hebr. 1, 3. ²¹ Joan. 1, 32. ²² ibid. 16.

ergo plane corrueat, cum neque Pater vere sit Pater, neque Filius secundum naturam sit id quod esse dicitur. Sin autem Pater vere est Deus, utique habet id cuius est Pater, Filium videlicet, qui ex ipso processit. At quomodo per naturam sancta Deitas Filium sanctitatis expertem gignit, et fructum edet suis proprietatibus destitutum? Nam si aliunde sanctificationem habet, ut illi nugantur, necesse est vel invitos ipsos fateri, non semper fuisse sanctum, sed tum demum exstitisse, cum Spiritus, ut scribit Joannes, descendit super eum. Quomodo igitur sanctus erat etiam ante incarnationem **119** Filius? Sic enim ipsum celebrant seraphim hymno illo trisagio quo vox illa, «Sanctus,» ter a primo ad tertium ordinatim repetitur. Si ergo sanctus erat, etiam ante incarnationem, imo vero cum Patre semper exsistebat, quomodo sanctificante indigebat, idque novissimis temporibus, quando nimirum factus est homo? Miror autem quo pacto illud eos fugiat cum alloqui sciscitatores sint atque curiosi: necessario nimirum statuendum esse Filium aliquando posse quoque sanctitatem abjicere, si non est ei substantialis, sed perinde ac nobis aut alicui alteri creaturæ rationali accidit. Quod autem sanctificatione excidit, nonne etiam peccati vinculis est obnoxium, et in vitium labitur, non jam retinens in seipso id quo vitium superabat? Igitur ne immutabilem quidem Filium comperimus, et Psalmista quoque mentietur cum in Spiritu ad ipsum clamat: «Tu autem idem ipse es²².» Præterea, illud quoque observandum est, quod eodem pertinet: nimirum, id quod participat aliud procul dubio quiddam esse natura ab eo quod participatur. Nam si verum istud non est, nec alterum ab altero ullo modo differt, suiipsius particeps erit quodcumque est alicujus particeps, quod vel cogitare est absurdissimum. Quomodo enim aliquis sui particeps esse censebitur? Quod si naturali diversitate invicem illa necessario discrepant, videant qui Unigenito Spiritum esse contendunt per participationem, quantam in impietatem nescii præcipitent. Nam si particeps Spiritus est Filius, sanctus autem natura est Spiritus, non erit sanctus ipse per naturam, sed alterius conjunctione vix tandem illud consecutus est, ad meliorem statum quam initio per gratiam reformatus. Sed videat rursus Dei hostis quantam in absurditatem illa desinant. Primum enim alterationem quamdam et mutationem, sicuti jam antea dixi, comperimus esse in Filio: si mutatus autem sit, ut vos vultis, et profecerit in melius, Patre nescio quomodo minor est, sed et major demum fiet, quo pacto vero, dicemus, ex Scripturæ divinæ auctoritate. Divus Paulus de ipso alicubi inquit: «Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, for-

α τρὸς, οὐτε μὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχοντος. ὅπερ εἶναι λέγεται. Εἰ δὲ ἀληθῶς Πατὴρ ἐστὶν ὁ Θεὸς, ἔχει δὴ πάντως, οὐ καὶ ἐστὶ Πατὴρ, Υἱὸν δηλονότι τὸν ἐξ αὐτοῦ. Εἶτα πῶς ἡλικατὰ φύσιν ἅγια Θεότης, ἀγιότητος ἔρημον τὸ ἐξ αὐτῆς ἀποτίξεται, καὶ γυμνὸν ἡμῖν τῶν αὐτῆ προσόντων ἰδιωμάτων τὸν οικεῖον ἀποδώσει καρπὸν; Εἰ γὰρ ἔχει τὸν ἁγιασμὸν ἑπακτὸν, ὡς ἐκαίνοι ληροῦντές φασι· ἀνάγκη δὴ πᾶσα συνομολογεῖν καὶ οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς, ὡς ἦν μὲν ἅγιος οὐκ αἰεὶ· γέγονε δὲ ὑστερον, ὅτε καὶ τὸ Πνεῦμα καταβέβηκεν ἐπ' αὐτόν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ· πῶς οὖν ἅγιος ἦν καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως ὁ Υἱός; Οὕτως γὰρ αὐτὸν ἐδοξολογεῖ τὰ σεραφίμ ἐπὶ τὸν τρίτον ἐφεξῆς ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου, τὸ ἅγιος στοιχηθὲν ἀναφέροντα. Οὐκοῦν εἴπερ ἅγιος ἦν, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, μάλλον **B** δὲ ὑπάρχων αἰετὰ μετὰ τοῦ Πατρὸς, πῶς ἐδεῖτο τοῦ ἁγιάζοντος, καὶ τοῦτο ἐν ὑστερίοις καιροῖς, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος; Θαυμάζω δὲ ὅπως αὐτοὺς κάκεινο λαμβάνει, καίτοι λίαν ὄντας φιλοζητητάς· ἢ γὰρ οὐκ ἀνάγκη νοεῖν, δύνασθαι ποτε τὸν Υἱὸν καὶ ἀποπτύσαι τὸν ἁγιασμὸν, εἴπερ οὐκ ἐστὶν οὐσίωδης ἐν αὐτῷ, συνέβη δὲ ὡσπερ ἡμῖν, καὶ ἐτέρῳ τινὶ τῶν λογικῶν κτισμάτων; Τὸ δὲ ἀγιότητος ἔκπεσόν, οὐχὶ δὴ πάντως ἐστὶ καὶ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας δεσμῶ, καὶ ὀκλάσει πρὸς τὸ χεῖρον, οὐκ ἐτι διασῶζον πρὸς τὸ φαυλότητος ἔξω γενέσθαι ποιοῦν; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀναλλοίωτος ἡμῖν ὁ Υἱὸς ἐδρεθήσεται, διαφεύσεται δὲ καὶ ὁ Μελεψῆδς ἐν Πνεύματι, «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ,» βροῦν, ὡς πρὸς αὐτόν. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημίνοις παριαθραίσθαι καὶ τοῦτο, συγγενῆ τὴν θεωρίαν εἰσφέρον, τοῦ μετέσχοντος τὸ μετεχόμενον ἑτερόν τι κατὰ τὴν φύσιν ὑπάρχειν, ἀπαστισοῦν ἀναγκάσει λόγος. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, διοίσει δὲ κατ' οὐδένα τρόπον ἐκαίνο πρὸς τοῦτο, καὶ ἐστὶ ταυτὸν, ἑαυτοῦ μέτοχον ἔσται τὸ τινος μετέχον, ὅπερ ἐστὶ καὶ μόνον ἐννοεῖν ἀπίθανον. Πῶς γὰρ ἂν τις ἑαυτοῦ νοοῖτο μετεσχηκῶς; Εἰ δὲ κεῖται πάντως ἐν ἑτερότητι φυσικῇ τῇ πρὸς ἄλληλα τὰ εἰρημίνα, καὶ διατέμνει λόγος ἀναγκαῖος αὐτὰ, ὁράτωσαν οἱ ἐκ μετοχῆς τὸ Πνεῦμα διδόντες τῷ Μονογενεῖ, πρὸς δὴν κατολισθαίνοντες ἀσέβειαν οὐκ αἰσθάνονται. Εἰ γὰρ μέτοχός ἐστι τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, ἅγιον δὲ τῇ φύσει τὸ Πνεῦμά ἐστιν, οὐκ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἅγιος αὐτός· ἐδείχθη δὲ τοῦτο μόλις τῇ πρὸς ἕτερον συμπλοκῇ, πρὸς τὸ ἀμεινον, ἢ ἐν οἴσπερ **D** ἦν ἀρχῇ. κατὰ χάριν μεταστοιχειούμενος· ἀλλ' ὁράτω πάλιν ὁ θεομάχος, εἰς δὴν αὐτῷ δυσσέβειαν καταστρέφει τὰ προβλήματα. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀλλοίωσις τις καὶ τροπῆ, καθάπερ ἦδη προεῖπον, περὶ τὸν Υἱὸν εὑρεθήσεται· ἀλλοιωθεὶς δὲ καθ' ὅμας, καὶ προκῆσται ἐπὶ τὸ ἀμεινον, οὐχ ὅπως ἐλάττω ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἦδη πῶς καὶ ἐν μείζοσι γεγονώς δειχθήσεται· καὶ ὅπως, ἐρούμεν, ἀπὸ τῆς θείας λαβόντες Γραφῆς· Ὁ θεσπέσιος Παῦλος περὶ αὐτοῦ τοῦ φησὶ· «Τοῦτο φρονεῖτω ἕκαστος ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀρπαγμὸν ἠγῆσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφῇ δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμε-

²² Psal. ci, 13.

νος, καὶ σχήματι ἐδρεθείς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν· ὅτε τοίνυν πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνον τὸ Πνεῦμα λαβὼν ἐξ οὐρανοῦ ἠγιασθῆ κατ' ἐκείνους, κρείττων τε ἅμα καὶ μείζων ἑαυτοῦ διὰ ταύτην ἀναπέφανται τὴν αἰτίαν, ὑπερβαίνει δηλονότι λοιπὸν καὶ τὸ τοῦ γεννησαντος μέτρον. Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα λαβὼν εἰς τὸ ὑπερπέκεινα τοῦ Πατρὸς ἀναβέβηκεν ἀξίωμα, κρείττων ἄρα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοῦ Πατρὸς, τὴν κατ' αὐτοῦ τῷ Υἱῷ χαριζόμενον ὑπεροχὴν. Τίς οὖν ἄρα καὶ πρὸς μόνην οὐκ ἀποφρῖξει τὴν ἀκοήν; Χαλεπὸν μὲν γὰρ ὄντως καὶ τὸ διὰ τῶν τοιοῦτων λέναι λόγων· ἔστι γὰρ μὴ οὐχ ἐτέρω τὰ ἐκ τῆς ἐκείνων δυστροπίας ἀποκρούσασθαι βλάβη. Διὸ δὴ πάλιν ἐροῦμεν αὐτοῖς· εἰ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀγιάζεται τὸ Πνεῦμα λαβὼν· πρὸ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς, οὐπω κατ' ἐκείνους ἠγιασμένος, ὥρα λέγειν ἀποτολήσαντας, ἄγιον οὐκ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, εἴπερ ὄλω; ὁ σύμμορφός τε καὶ ἴσος αὐτῷ κατὰ πάντα Λόγος, ἄγιος οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ, ἐν ὑστέροις δὲ μόλις τοῦτο γέγονε καιροῖς. Καὶ πάλιν· εἰ αὐτός ἐστι κυρίως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ Πνεῦμα λαμβάνων, καὶ ἀγιάζόμενος ἐν ἰδίᾳ φύσει, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δι' ἐναντίας, πότερόν ποτε μείζων ἑαυτοῦ γέγονεν ἢ ἐλάττω, ἢ καὶ ἔμεινεν ἐν ταυτοῦται τοῦτο παθίων. Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχει τὸ πλεόν, μένει δὲ οὕτω καθάπερ ἦν ὁ αὐτός, μὴ σκανδαλίζου μανθάνων, ὅτι καταβέβηκεν ἐπ' αὐτόν. Εἰ δὲ ἠδικήθη λαβὼν, καὶ γέγονεν ἐν ἐλάττωσι, παθητὸν ἡμῖν εἰσίσσεις τὸν Λόγον, καὶ κατηγορήσεις τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀδικούντος μᾶλλον, ἢ ἀγιάζοντος. Εἰ δὲ ἀμείνων ἐδείχθη τὸ Πνεῦμα λαβὼν, ἦν δὲ καὶ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὶν αὐτὸν βελτιωθῆναι κατ' ὕμᾶς, οὐκ εἰς ἀκρότητα δόξης ἀναβέβηκεν ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἐν ἐκείνους ἔσται τοῖς μέτροις, ἐν ὅσπερ ἦν σὺν αὐτῷ σύμμορφός τε καὶ ἴσος ὑπάρχων ὁ πρὸς τὸ μείζων ἀναπηδήσας Υἱός.

Εὐκαιρον οὖν οἶμαι λέγειν ἐπὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις αἰρετικοῖς· « Ἰδοὺ λαὸς μωρός, καὶ ἀκάρδιος· ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, καὶ οὐ βλέπουσιν. » Ἀπετύφλωσε γὰρ ὄντως ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐθάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· οἷς δὲ καὶ μᾶλλον ἐπαγγύεσθαι δεῖν, οὐ χαλεπαίνειν ἀξίον. Οὐ γὰρ ἔρασαν, ἀ ἀναγινώσκουσιν· ὅτι δὲ ἀληθῆς ὁ λόγος, ἐντεῦθεν ἡμῖν ἔσται καταφανές, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα διὰ τῶν ἡδὴ προγεγυμνασμένων, οὐκ ἀκομφὸν ἐποιήσαμεθα τὴν ἀπόδειξιν· αὐτὸ δὲ πάλιν ἡμῖν τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου λελεγμένον φωτὸς προστήσεται. « Τοῦτο φρονεῖτω, φησὶν, ἕκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκέκωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι ἐδρεθείς ὡς ἄνθρωπος,

A mam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et **120** habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum²⁰. » Cum ergo ante incarnationem esset in forma et æqualitate Patris, sed incarnationis tempore cœlitus accepto Spiritu sanctificatus sit, ut illi volunt, meliorque et major seipso hanc ob causam redditus, major etiam Patre factus est videlicet. Jam, si accepto Spiritu ultra dignitatem Patris est evectus, superior igitur est ipso quoque Patre Spiritus, qui eminentiam Patre majorem Filio largitur. Quis ergo vel auditu solo non exhorrescat? Enimvero grave est profecto ejuscemodi verba facere: sed aliter non possumus eorum malignitatem retundere. Quare ipso iterum aggrediemur his verbis: Si, cum homo factum est Dei Verbum, tunc accepto Spiritu sanctificatur, ante incarnationem vero in forma erat et æqualitate Patris, nondum, ex eorum sententia, sanctificatum: sequitur necessario dicendum, Deum ac Patrem non esse sanctum si, cum ei conforme et æquale Verbum sit in omnibus, sanctum tamen non erat principio, sed novissimis temporibus vix tandem sanctum fuit. Præterea: si ipsum est proprie Dei Verbum, quod Spiritum accipit et in natura sua sanctificatur, dicant nobis adversarii, utrum tandem seipso majus factum sit aut minus, aut eo accepto in eodem statu permanerit. Nam si amplius nihil habet accepto Spiritu, sed idipsum manet quod erat, noli turbari cum audieris Spiritum in eum descendisse. Quod si eo suscepto detrimentum aliquod et imminutionem sustinuit, patibile nobis Verbum statues, et Patris substantiam incusabis, qui damnum infert potius quam sanctificat. Sin autem accepto Spiritu mellor effectus est: erat autem in forma et æqualitate Patris, etiam antequam melior redderetur, ut sentitis; Pater fastigium gloriæ non attigit, sed in eodem erit statu in quo erat cum ipso conformis et æqualis ille Filius, qui ad eminentiorem statum est evectus.

Opportune itaque de imperitiis hæreticis dici potest: « Ecce populus stultus et sine corde: oculi eis, et non vident²¹. » Excæcavit enim revera Deus sæculi hujus corda infidelium, ne illuminatio Evangelii gloriæ Christi eis illuceat²². Quibus certe indolendum potius quam irascendum arbitror; non enim intelligunt quæ legunt. Verum autem esse quod dico, hinc manifestum nobis erit, licet ex **121** iis quæ hactenus disceptata sunt, non insulse id demonstraverimus. Sed Pauli dictum rursus proponetur. « Hoc sentite, inquit, in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum. » Ecce utique Filium summopere miratur, utpote qui sit æqualis

²⁰ Philipo II, 5-8. ²¹ Jerem. v, 21. ²² II Cor. IV, 4.

trem multarum gentium posuit Deus". Scriptum A quippe est alicubi de ipso : « Quoniam Patrem multarum gentium te constitui ¹¹. »

την μετὰ σώματος καταλύσας ζώην, εἰς κόλπον Ἄβραάμ ἀπηγάθη, ἵ ἀντι τοῦ, ἐν υἱοῖς Ἄβραάμ κατατίταται· πατέρα δὲ πολλῶν ἔθνων τίθεικεν αὐτὸν ὁ Θεός. Οὕτω δὲ που γέγραπται περὶ αὐτοῦ·
« Ὅτι Πατέρα πολλῶν ἔθνων τίθεικά σε. »

1, 19-20. *Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judæi ab Jerusalem sacerdotēs et levitas ad eum, ut interrogarent eum : Tu quis es ? Et confessus est et non negavit ; et confessus est : Quia non sum ego Christus.*

Sui sermonis memor evangelista, fusius ea nobis explicat quæ summam prius indicavit. Cum enim dixerit : « Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. Hic venit in testimonium, **108** ut testimonium perhiberet de lumine, » necessario subjicit quale sit ejus testimonium. Cum enim, inquit, Judæorum principes ad eum sacerdotes et levitas cum mandatis miserunt, qui rogarent quidnam de seipso diceret, tunc sane palam et aperte professus est, nihil veritus propter veritatem. Dixit enim se non esse Christum. Itaque, ne ego quidem, inquit, hujus libri scriptor mentitus sum, eum dixisse illo : « Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. »

βλίου συγγραφεὺς διέψευσαι λέγων περὶ αὐτοῦ· « Οὐκ

1, 21. *Et interrogaverunt eum : Quid ergo ? Elias es tu ? Et dixit : Non sum. Propheta es tu ? Et respondit : Non.*

Cum explicandi gratia evangelista dixerit : « Confessus est, quia ego non sum Christus, » rursum ostendere conatur, quo modo facta fuerit illa confessio, adeoque mihi videtur his verbis Judæorum incertiam palam detegere : « Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt ¹², » et legis singularem sibi cognitionem arrogantes, ultro citroque prolatis præceptis Mosaicis, et cum sanctorum prophetarum doctrina sibi cumprimis convenire asserentes, istiusmodi stultis interrogationibus suam mirifice prodant imperitiam. Moses enim ille sacrorum antistes, Dominum instar prophetæ appariturum inquires prædicabat filiis Israel : « Quia prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitabit Dominus Deus tuus : ipsum audietis, secundum omnia quæ petisti a Domino Deo tuo in Choreb ¹³. » Beatus autem Isaias, præcursorem nobis et prænuntium significans : « Vox clamantis in deserto, inquit : Parate vias Domini, rectas facite semitas ejus. ¹⁴ » Tertius accedit Joel, qui de Elia Thesbite scribit in hunc modum : « Et ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten, qui convertet cor patris ad filium, et incredulos ad prudentiam justorum, ne forte veniam et percussam terram ¹⁵. » Cum igitur tres sint qui venturi nuntiabantur, Messias nimirum, Joannes et Elias, Judæi sperant plures venturos, ut jure audiant : « Erratis, nescientes Scripturas ¹⁶. » Interrogato enim

¹¹ Gen. xvii, 5. ¹² Rom. i, 22. ¹³ Deut. xviii, 15, 16. ¹⁴ Isa. xl, 3 ; Joan. i, 23. ¹⁵ Malach. iv, 5, 6. ¹⁶ Matth. xxii, 29.

ἡμετέροις συνδραμεῖται θεωρήμασι. Μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτό φησιν ἡ θεία Γραφή· « Τεθνεὼς ὁ Ἀδάμαρος, καὶ Ἄβραάμ ἀπηγάθη, » ἀντι τοῦ, ἐν υἱοῖς Ἄβραάμ κατατίταται· πατέρα δὲ πολλῶν ἔθνων τίθεικεν αὐτὸν ὁ Θεός. Οὕτω δὲ που γέγραπται περὶ αὐτοῦ·

Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱερουσόλων ἱερεῖς καὶ λευῖτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτόν, Σὺ τίς εἶ ; Καὶ ὠμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο· καὶ ὠμολόγησεν, ὅτι Οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστός.

Μέμνηται τῶν ἑαυτοῦ λόγων ὁ εὐαγγελιστής, καὶ πλατότερον ἡμῖν ἐξηγεῖσθαι σπουδάζει, καλῶς γε σφόδρα ποιῶν, ἅπερ ἤδη φθάσας ὡς ἐν κεφαλαίῳ συνειλημμένος καταμεμήνυκεν· εἰπὼν γάρ· « Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννης. Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· ἵνα ἀναγκαιῶς εἰσφέρει, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ γενομένης μαρτυρίας τὸν τρόπον. Ὅτε γὰρ, φησὶν, οἱ τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων κατὰ νόμον καθηγηταὶ πρὸς αὐτὸν ἀπεστάλακσιν ἱερεῖς καὶ λευῖτας, ἀναπυθέσθαι προστάξαντες, τί ἂν λέγοι περὶ ἑαυτοῦ, τότε δὴ καὶ μάλα σαφῶς ὠμολόγησε, πᾶσαν ὑποπτύσας αἰδῶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· ἔφη γάρ, ὅτι Ἐγὼ οὐκ εἰμι ὁ Χριστός. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ, φησὶν, ὁ τοῦ βιβλίου ἐκεῖνο τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. »

Καὶ ἠρώτησαν αὐτόν· Τί οὖν, Ἡλίος εἶ ; Καὶ λέγει· Οὐκ εἰμι. Ὁ προφήτης εἶ σὺ ; Καὶ ἀπεκρίθη· Ὁθ.

Ὅς ἐν ἐξηγήσει πάλιν εἰπὼν· « Ὁμολόγησεν ὅτι Ἐγὼ οὐκ εἰμι ὁ Χριστός, » δεικνύειν πειρᾶται πῶς, ἢ κατὰ τίνα τρόπον ὁ τῆς ὁμολογίας γέγονε λόγος· καὶ μοι, δοκεῖ διὰ τούτων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπειθεσίαν βούλεσθαι γυμνοῦν· « Φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. » καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ νόμου γνώσει κατωφρωμένοι, ἄνω τε καὶ κάτω τὰς διὰ Μωσέως προτείνοντες ἐντολάς, καὶ πρὸς τοὺς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπηκριβῶσθαι λόγους δισχυριζόμενοι, δι' ὧν ἐρωτῶσιν ἀπειθεύτως, διὰ τούτων πολὺ λίαν ὄντες ἀμαθεῖς ἐξελέγχονται· ὁ μὲν γὰρ ἱεροφάντης Μωσῆς ὡς ἐν προφήτῳ τάξει τὸν Κύριον ἀναδειχθήσεσθαι λέγων, προεκήρυττε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· « Ὅτι προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε· κατὰ πάντα ὅσα ἠτήσω παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν Χωρήβ. » Ὁ δὲ μακάριος Ἠσαίας, πῶν πρόδρομον ἡμῖν καὶ προάγγελον εἰσφέρων, « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, » φησὶν· « Ἐτοιμάσατε τὰς ὁδοὺς Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Καὶ τρίτος ἐπὶ τούτοις ὁ προφήτης Ἰωὴλ περὶ τοῦ Θεοῦ τῆς φωνῆς (Ἡλίας δὲ οὗτος)· « Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεοῦ τῆς φωνῆς, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἵνα μὴ εἰδῶ, καὶ πατάξω τὴν γῆν ἄρην. » Τριῶν ὄντων τοίνυν, οἵπερ ἤξειν ἠγγέλλοντο, [τοῦ Μεσσοῦ,] καὶ Ἰωάννου, καὶ Ἠλίου, πλείους ἀφίξεσθαι προσδοκῶσιν Ἰουδαῖοι, ἵνα καὶ δικαίως ἀκούσωσι· « Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες

τὰς Γραφάς. » Διερωτήσαντες γὰρ τὸν μακάριον Βαπτιστήν, καὶ μαθόντες διεπερ αὐτὸς οὐκ εἶη ὁ Χριστὸς, ἀποκρίνονται· Τί οὖν; Ἠλίας εἶ; Καὶ λέγοντος, Οὐκ εἰμί, δέον αὐτοὺς περὶ τοῦ Προδρόμου λοιπὸν ἀναπυθάνεσθαι (τοῦτο γὰρ εἶτι τὸ λοιπὸν), ἀπαιδεύτως ἐπ' αὐτὸν ἀνατρέχουσι τὸν Χριστὸν, τὸν ὡς προφήτην διὰ τοῦ νόμου καταδηλούμενον. Ὅρα γὰρ τί φασιν οὐκ εἰδότες τὰ διὰ Μωσέως· « Ὁ προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπακρίθη· Οὐ. » Οὐ γὰρ ἦν αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καθὰ καὶ φθάσας ἤδη διεσυρίσατο.

Τί σὺ λέγεις περὶ σεαυτοῦ· Ἐγὼ φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Ὁς οὐδὲν εἰδότες ἐλέγχει γοργῶς, καὶ προφητικῆ πιστοῦται μαρτυρίᾳ τὴν ἐγγχειρισθείσαν ὑπόθεσιν, ἦτοι διακονίαν αὐτῷ. Ἦκω γὰρ, φησὶν, οὐδὲν ἕτερον ἔρω, ἢ ὅτι λοιπὸν ἐπὶ θύραις ὁ προσδοκώμενος, μᾶλλον δὲ εἰσω θυρῶν ὁ Δεσπότης. Ἐτοιμάσθητε πρὸς ἡμερὰν ἃν ἐπιτάττει βαδίζειν ὁδὸν, ἐθαδίσατε τὴν διὰ Μωσέως, ἀνελάθετε τὴν διὰ Χριστοῦ· ταύτην ἡμῖν ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν προεκήρυτε χορὸς.

Παράθεσις ρητῶν περὶ ὁδοῦ τῆς κατὰ Χριστόν.

Ἠσαίας. « Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. »

Ὁ αὐτός. « Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἁγία κληθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λίων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν οὐ μὴ ἀναβῆ ἔκει, οἱ δὲ διεσπαρμένοι πορευσονται ἐν αὐτῇ. »

Ὁ αὐτός. « Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Ἱερουσαλήμ παρακαλέσω εἰς ὁδόν. »

Ὁ αὐτός. « Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ, ἧ οὐκ ἔγνωσαν καὶ τρίβους, ἃς οὐκ ᾔδεσαν, πατήσαι ποιήσω αὐτούς. »

Ἰερμίας. « Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους Κυρίου αἰωνίους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίζετε ἐν αὐτῇ, καὶ εὐρήσατε ἁγίασμα ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. »

Τίς οὖν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ καὶ ἀγνίζουσα τοὺς βαδίζοντας ἐν αὐτῇ, αὐτὸς λεγέτω Χριστὸς· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. »

Καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων, καὶ ἠρώτησαν αὐτόν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὔτε ὁ προφήτης;

Οἱ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπεσταλμένοι (Δευταὶ εἰ δὲ ἦσαν, καὶ τῶν ἐν Ἱερουσῶν τινες), ἀπαιδεύτως ἐρωτῶντες ἠλέγγοντο. Ἔτερον γὰρ εἶναι τὸν Χριστόν, ἕτερον δὲ τὸν διὰ τοῦ νόμου προφήτην ὑποτοπάζαντες, ἔφασκον, μετὰ τὸ φῆσαι τὸν ἅγιον Βαπτιστήν, Ἐγὼ οὐκ εἰμί ὁ Χριστὸς· « Ὁ προφήτης εἶ σύ; » Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ἡ τῶν Φαρισαίων πληθὺς δοκησιοφοῦσα μᾶλλον ἢ περ ὄντως ἀκριβῆ τῶν θείων λογίων τὴν γνώσιν ἔχουσα φωρδαί· « Τί γὰρ ὄλω βαπτίζεις, φησὶν, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὐδὲ Ἠλίας, οὐδὲ ὁ προφήτης; » Φαίνονται δὲ πάλιν, οὐ μικρὰν ὠδίνοντες κατὰ τοῦ Βαπτιστοῦ τὴν ἀπόνοιαν. Οὐ γὰρ ἀξιοῦσι,

A Joanne Baptista, postquam acceperunt ipsum non esse Christum, subjiciunt: Quid ergo? Elias es tu? Ille negante, cum esset consentaneum percunctari de præcursore, 109 (id enim restabat) imperite ad ipsum Christum statim se conferunt, qui ut propheta per legem significatur. Vide enim quid dicant scriptorum Mosaicorum ignari: « Propheta es tu? Et respondit, Non. » Non erat enim ipse Christus, ut jam ante confirmavit.

I, 22, 23. Quid dicis de teipso? Ego vox clamantis in deserto.

B Tanquam ignaros Scripturarum acriter eos arguit et prophetico testimonio fidem facit ministerii ac vicis sibi demandatæ. Venio enim, inquit, nihil dicturus aliud nisi pro foribus demum esse eum qui exspectatur, imo potius Dominum intra portas. Parati sitis quamcunque jubet viam insistere: ambulastis in via Mosis, Christi viam suscipite: hanc nobis sanctorum prophetarum prædixit chorus.

Testimonia prophetarum de via Christi.

Isaias. « Venite ascendamus in montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea 97. »

Idem. « Erit ibi via munda, et via sancta vocabitur: non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet in eam, sed ambulabunt in ea dissipati 98. »

C Idem. « Principium dabo Sion, et Jerusalem hortabor ad viam 99. »

Idem. « Et ducam cæcos in via quam non noverunt, et per semitas quas non norunt incedere ipsos faciam 1. »

Jeremias. « Stare super vias, et interrogate semitas Domini quas a sæculo: et videte qualis est via bona, et ambulate in ea, et invenietis purificationem animabus vestris 2. »

Quænam ergo sit illa via bona, quæque sanctificat incedentes in ea, ipse dicat Christus: « Ego sum via 3. »

I, 24-25. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis: et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta?

D Quia Judæis missi erant, Levitæ nimirum, et quidam ex sacerdotum ordine, 110 stultam quæstionem fecisse arguebantur. Alium enim esse Christum, alium prophetam illum, cujus in lege sit mentio suspicati, cum sanctus Baptista respondisset se non esse Christum, dicebant: « Propheta es tu? » Sed ecce turba ipsa quoque Pharisæorum vana persuasionem sapientiæ inflata potius quam vera divinorum oraculorum cognitionem prædita esse deprehenditur. « Quid enim, » obsecro, « baptizas, » inquirunt, « si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta 4? » Hic rursus videntur

97 Isa. II, 3. 98 Isa. XXXV, 8, 9. 99 Isa. XLII, 27. 1 Joan. I, 25.

1 Isa. XLII, 16. 2 Jerem. VI, 16. 3 Joan. XIV, 6.

Joanem Baptistam non parum habere despectui. Nolunt enim, ut apparet, ipsum in eorum numero qui exspectabantur collocare, sed familiari sibi fastu nihili faciunt, quamvis prophetæ voce prænuntiatus sit. Cum enim audierint: « Ego sum vox clamantis in deserto: Parate viam Domini^a, » oraculo rejecto, impudenter ipsum his propemodum verbis aggrediuntur: Nulla, o quisquis es, in te est auctoritas, nihil magni aut admirabilis: quid, cum nihil ipse sis, tantam rem moliris? Impiorum Phariseorum iste mos erat, præsentem elevare, eum autem qui venturus erat ficto honore afficere. Ut enim apud Judæos in honore semper essent, et divitias ingentes sibi compararent, neminem præter se honorari patiebantur. Propterea ipsum quoque interfecerunt hæredem, dicentes: « Venite, occidamus eum, et habebimus hæreditatem ejus^b. »

I, 26-27. Respondit eis Joannes, dicens: Ego baptizo in aqua: medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est; cujus non sum dignus, ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

Beatus Baptista æquo animo fert increpantes, et valde apposite salutaris præconii occasionem sumit ex iis quæ de se narrat: docetque demum vel invitos qui ad se missi erant Phariseos, Christum intra portas esse. Ego enim, inquit, baptismum affero institutum, abluens aqua peccato inquinatos ad initium pœnitentiæ, et homines a parvis ad perfectiora docens evehi. Hoc enim est reapse implere, ad quod prædicandum sum missus, « Parate, » **¶** scilicet, « viam Domini. » Qui autem majorum et digniorum dator est, ac universæ honorum perfectionis largitor, in medio stat vestri, ignotus adhuc, quia carne indutus est: qui tanto me intervallo superat, ut ne servi loco dignum me apud ipsum reputem, hoc enim, mea sententia, significat illud, « Non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti. » In quo cum verum dicit, tum aliud facit observatione dignum. Phariseos enim ad modestiam revocat, semetipso ad rei exemplum proposito.

I, 28. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

Locum notat, ut accurate diligenterque factam esse narrationem significet. Solemus enim, cum de rebus magnis facienda nobis est narratio, etiam meminisse locorum, in quibus eas fieri contigit.

^a Isa. xl, 3; Joan. i, 23. ^b Matth. xxi, 38.

κατὰ τὸ εἶδος, ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν προσδοκωμένων κατ[α]ρ[α]ττειν αὐτὸν, τὴν δὲ ἑαυτοῖς συντεθραμμένην νοσοῦντες ἀλαζον[ε]ϊαν, οὐδὲν εἶναι νομίζουσι, καὶ διὰ τῆς τοῦ προφήτου προαγγέλλεται φωνῆς. Ἀκούσαντες γὰρ, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » τὸν λόγον οὐ παραδεξάμενοι, μονουοῦσι, καὶ ἀνέδην ἐπιτιμῶσι λέγοντες· Οὐδὲν, ὡ οὗτος, ἐν σοὶ τὸ ἀξιοπίστον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ θαυμαστὸν, ἢ μέγα· τί καὶ ὄλωσ βαπτίζεις; τί δὲ πράγματι τηλικούτῳ, τὸ μηδὲν ὄν, ἐπιχειρεῖς; Ἔθος δὲ τοῦτο ποιεῖν τοῖς ἀνοσίοις Φαρισαίοις, τὸν μὲν ἤδη παρόντα κατασμικρύνειν, προσποιεῖσθαι δὲ μᾶλλον τιμᾶν τὸν ἀφιζόμενον· ἵνα γὰρ αἰετὰς παρὰ τῶν Ἰουδαίων πραγματεύονται τιμὰς, καὶ χρημάτων ἑαυτοῖς προξενῶσι πορισμοὺς, οὐδένα τῶν ἄλλων ὁρᾶσθαι βούλονται διαπρεπῆ. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸν ἀπέκτειναν τὸν κληρονόμον, λέγοντες· « Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχώμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. »

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης, λέγων· Ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· μέσος δὲ ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Αὐτός ἐστιν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὃς ἐγὼ οὐκ εἰμι ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος.

Ἀνεξικλάως ὁ μακάριος Βαπτιστὴς ἐπιτιμῶντων ἀνέχεται· εὐαφῶρως δὲ λαὸν τὴν ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἐξήγησιν ὑπόθεσιν ἐποιεῖτο τοῦ σωτηρίου κηρύγματος· διδάσκει δὲ ἤδη καὶ οὐχ ἐκόντας τοὺς παρὰ τῶν Φαρισαίων ἀπεσταλμένους, ὅτι περ εἰσω θυρῶν ὁ Χριστός. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, παιδαγωγικὸν εἰσφέρει τὸ βάπτισμα, τοὺς ἐξ ἁμαρτίας μεμολυσμένους ἀπολούων ὕδατι πρὸς μετανοίας ἀρχὴν, καὶ ἐκ τῶν ὑποθεθηκότων ἀνακομιζέσθαι διδάσκων ἐπὶ τὰ τελειότερα· τοῦτο γὰρ ἦν ἔργον πληροῦν, ὃ κηρύττειν ἀπεστάλην· « Ἐτοιμάσατε, » δηλονότι, « τὴν ὁδὸν Κυρίου. » Ὁ δὲ τῶν μειζόνων τε καὶ ἀξιολογωτάτων δοτῆρ, καὶ ἀπάσης τελειότητος τῆς ἐπιγαθοῖς χορηγὸς, μέσος ὑμῶν στήκει, ἀγνωσμένος ἔτι διὰ τὴν ἐκ τῆς σαρκὸς περιβολὴν, τοσοῦτον ἐμὲ τὸν Βαπτιστὴν ὑπερτρέχων, ὡς οἴεσθαι δεῖν ἑμαυτὸν οὐδὲ ἐν οἰκέτου τάξει μετρεῖσθαι παρ' ἐκείνῳ· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ, « Οὐκ εἰμι ἱκανὸς, ἵνα λύσω αὐτοῦ [τὸν] ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. » Πράγμα δὲ λέγων ἀληθές, ἕτερον ἐπίσημον ἐργάζεται· ταπεινοφρονεῖν γὰρ ἀναπειθεῖ τὸν ἀλαζόνα Φαρισαῖον, ἑαυτὸν δὲ τύπον εἰσφέρει τοῦ πράγματος.

Ταῦτα ἐν Βηθανίᾳ ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου ἦν Ἰωάννης βαπτίζων.

Σημεῖον ὡς περ καὶ τοῦτο τιθεὶς μνήμης ἀκριβοῦς καὶ λεπτιῆς. Πεφύκαμεν γὰρ πως καὶ εἰθίσιμα πάντες, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐν τοῖς περὶ τῶν ἀναγκαίων διηγῆμασι μεμνησθαι καὶ τόπων, ἐν οἷς αὐτὰ γενέσθαι συμβέβηκεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩ ΔΕΥΤΕΡΩ ΒΙΒΛΙΩ.

CAPITA

QUÆ IN LIBRO SECUNDO CONTINENTUR.

- Α'. Ὅτι οὐ κατὰ μετοχήν, οὐδὲ ὡς ἑκακτὸν ἐν τῷ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔστιν, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ κατὰ φύσιν ἐνυπάρχει αὐτῷ, προκειμένου ῥητοῦ· « Καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης, ὅτι τεθεῖμαι τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ὡσεὶ περιστέρην ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. »
- Β'. Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς γρηγοῦσι ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐπάνω πάντων, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ, προκειμένου ῥητοῦ· « Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἔστιν. »
- Γ'. Ὅτι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἔστιν ὁ Υἱὸς, προκειμένου ῥητοῦ· « Ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἔστιν. »
- Δ'. Ὅτι οὐ μεταληπτῶς ἐν Υἱῷ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἴδια, ἀλλ' οὐσιωδῶς καὶ κατὰ φύσιν, προκειμένου ῥητοῦ· « Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. »
- Ε'. Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς προσκυνούσιν ἔστιν ὁ Υἱὸς, ἢ Λόγος ἔστι καὶ Θεὸς, προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον μετὰ Πατρός, προκειμένου ῥητοῦ· « Ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε· ἡμεῖς προσκυνούμεν, ὃ οἴδαμεν. »
- ΣΤ'. Ὅτι οὐκ ἐλάττωρ, ἢ κατὰ δύναμιν, ἢ κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τῶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἰσοσθενής τε καὶ ὁμοιος, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν, προκειμένου ῥητοῦ· « Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῦντα· ὃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῇ. »
- Ζ'. Ὅτι τῶν θεοπρακῶν ἀξιομάτων, ἢτοι πλεονεκτημάτων, οὐδέν ὡς ἐκ μετοχῆς, ἢ ἑκακτὸν ἐν τῷ Υἱῷ, προκειμένου ῥητοῦ· « Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. »
- Η'. Ὅτι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, καὶ εἰκὼν τοῦ γεννησαντος ἀκριβής, ἴσην ἔχει τὴν πρὸς αὐτὸν τιμὴν καὶ δόξαν, προκειμένου ῥητοῦ· « Οὐ δύναμαι ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν· καθὼς ἀκούω, κρίνω. »
- I. Quoa non per participationem, neque tanquam ascititius sit in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam insit, proposito dicto: « Et testimonium perhibuit Joannes dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de caelo, et mansit super eum. »
- II. Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed supra omnes, ut Deus de Deo, proposito dicto: « Qui desursum venit, super omnes est. »
- III. Quoa Deus et ex Deo secundum suam naturam sit Filius, proposito dicto: « Qui accepit ejus testimonium, signavit quia verax est. »
- IV. Quod non per participationem sint in Filio quæ Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, et secundum naturam, proposito dicto: « Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus. »
- V. Quod Filius non sit in adorantium numero quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoretur, proposito dicto: « Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus. »
- VI. Quod non minor aut potentia vel actu in quibusdam rebus sit Patre Filium, sed æqualis potestatis, eique similis, ut ex ipso secundum naturam, proposito dicto: « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem; quæcunque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit. »
- VII. Quod nulla dignitas aut excellentia divina, velut ex participatione vel ascititia sit in Filio, proposito dicto: « Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. »
- VIII. Quod Deus et ex Deo secundum suam naturam cum sit Filius, et perfectissima genitoris imago, æqualem cum ipso honorem habet et gloriam, proposito dicto: « Non possum ego a meipso facere quidquam; sicut audio, judico. »

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SECUNDUS.

Τῇ ἐκαῶριον βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν.

Ἐν ἄλιγῳ κομιδῇ τῷ καιρῷ, προφήτης ὁμοῦ καὶ ἀπόστολος ὁ Βαπτιστής ἀναδείκνυται. Ὅν γὰρ ὡς ἤξοντα προσκήρυττε, τοῦτον ἤδη παρόντα δεικνύει.

112-13 I, 29 Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se.

Brevi admodum tempore propheta simul et apostolus evadit Joannes Baptista. Quem enim venturum prædicabat, hunc jam monstrat præsen-

um. Propterea propheta quoque mensuram excessit, ut ipse alicubi Salvator ait cum Judæis de eo disserens : « Quid existis in desertum videre? Prophetam? Etiam dico vobis, et plus quam prophetam ». Illi enim Christum aliquando venturum prophetabant : hic autem cum venturum clamaret, etiam adesse monstravit. « Altera enim die, inquit, vidit Jesum venientem ad se. »

1, 29. *Et ait : Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.*

Non jam inquit, « Parate » : convenienter amplius dici potest, cum cernatur demum et in oculis sit ille propter quem fit præparatio. Aliud loquendi genus rerum natura postulat. Exponendum est **114** quis sit ille qui jam adest, et quas ob res ad nos descenderit, qui de cælis venit. « Ecce » igitur, inquit, « Agnus Dei, » quem propheta Isaiâ nobis præsignificavit, dicens : « Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondeute se obmutuit ». Quem olim, inquit, Mosis lex præfiguravit. Sed eo quidem tempore servabat ex parte, non in omnes misericordiam suam diffundens : typus enim erat et umbra ; nunc autem ille Agnus, qui olim ænigmatische præfigurabatur, immaculata illa hostia pro omnibus ad occisionem ducitur, ut mundi peccatum amoveat, ut orbis exterminatorem evertat, ut mortem pro omnibus obeundo mortem aboleat, ut solvat hominum maledictionem, ut cesset tandem illud : « Terra es, et in terram reverteris », ut sit ille secundus Adam, non e terra, sed e cælo, omnisque boni principium naturæ humanæ existat, solutio invecti interitus, æternæ vitæ conciliator, causa reformationis ad Deum, pietatis et justitiæ principium, via denique ad regnum cælorum. Unus enim mortuus est agnus pro omnibus, omnem hominum gregem servans Deo ac Patri : unus pro omnibus, ut omnes Deo subjiciat : unus pro omnibus, ut omnes lucrifaciat : ut omnes denique non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. Nam cum in multis peccatis essemus, atque idcirco morti et corruptioni obnoxii, dedit Filium suum Pater redemptionem pro nobis, unum pro omnibus, quoniam omnia sunt in ipso, et omnibus melior est. Unus pro omnibus mortuus est, ut omnes vivamus in ipso. Cum enim occisum pro omnibus Agnum mors absorpserit, simul etiam in ipso et cum ipso cunctos evomuit. Omnes enim eramus in Christo qui propter nos et pro nobis mortuus est, atque resurrexit : abolito vero peccato, qui fieri poterat ut mors etiam, quæ ex ipso est, propter ipsum non abolita sit? Mortua radice quomodo germen servabitur? mortuo peccato, quæ moriendi nobis causa erit? Quare de occisione Agni Dei solemnî exultatione dicamus : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi stimulus tuus, inferne? »

Διὰ τοῦτο, καὶ τὸ προφητῶν ἀνεπήδησε μέτρον, ὡς αὐτὸς ποῦ φησιν ὁ Σωτὴρ, πρὸς Ἰουδαίους διαλεγόμενος περὶ αὐτοῦ· « Τί ἐξήλθετε εἰς τὴν ἔρημον ἰδεῖν ; Προφήτην ; Ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσώτερον προφήτου. » Οἱ μὲν γὰρ οὕτως κατὰ καιροὺς ἀναδειχθήσεται Χριστὸς προσφῆτευσον, ὁ δὲ ὡς ἔχει βῶων, καὶ παρόντα δέδειχε. « Τῇ γὰρ ἐπαύριον, φησὶ, βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν. »

Καὶ λέγει· Ἰδὲ ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Οὐκέτι τὸ, « Ἐτοιμάσατε, » καιρὸν ἔχει τὸν πρόποντα· λοιπὸν δρωμένοι καὶ ἄνθρωποι ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ δι' ἡμᾶς ἢ ἐτοιμασία γίνεται· ἐτέρων ἐδίδοτο λόγων ἢ τοῦ πράγματος φύσις. Ἐρχῆν ἐξηγησθαι τίς ὁ παρὼν, καὶ ἐπὶ τίσιν ἔχει τὴν κάθοδον ὁ πρὸς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν ἀφιγμένος. « Ἰδὲ τοίνυν, φησὶν, ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ, » ὃν ὁ προφήτης ἡμῖν Ἰσαίας καταστήμηναι λέγων· « Ὡς πρόβατον ὁ ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφῶνος. » Ὅν καὶ πάλαι, φησὶν, ὁ διὰ Μωσέως ἀνετύπου νόμος· ἀλλὰ τότε μὲν ἔσωζε μερικῶς, οὐκ εἰς ἅπαντας ἐκτείνων τὸν ἔλεον· τύπος γὰρ ἦν, καὶ σκία· νυκτὶ δὲ ὁ πάλαι δι' αἰνιγμάτων ζωγραφούμενος ὀληθηδὸς Ἄμνός, τὸ ἅμωμον ἱερεῖον ὑπὲρ πάντων ἄγεται πρὸς σφαγῆν, ἵνα τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν ἐλάσῃ, ἵνα τὸν τῆς οἰκουμένης ὀλοτροευτὴν ἀνατρέψῃ, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντων, ἵνα λύσῃ τὴν ἐφ' ἡμῖν κατάραν, ἵνα παύσῃται λοιπὸν τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, » ἵνα γένηται δεύτερος Ἀδάμ, οὐκ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀρχὴ γένηται τῇ ἀνθρώπου φύσει παντὸς ἀγαθοῦ, λύσις ἐπισησάκτου φθορᾶς, πρόξενος αἰωνίου ζωῆς, ἀναμορφώσεως τῆς εἰς Θεὸν ὑπόθεσις, εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἀρχὴ, ὁδὸς εἰς βασιλείαν οὐρανῶν· εἰς γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἄμνός, ὅλην ἀνασώζων τὴν ἐπὶ γῆς ἀγέλην τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας ὑποτάξῃ Θεῷ· εἰς ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντας κερδάσῃ· ἵνα λοιπὸν οἱ πάντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι, καὶ ἔγερθέντι. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμεν ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις, διὰ τε τοῦτο χρεωστούμενοι θανάτῳ καὶ φθορᾷ, δέδωκεν ἀντιλυτρον ὑπὲρ ἡμῶν, τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἕνα ὑπὲρ πάντων, ἐπεὶ καὶ πάντα ἐν αὐτῷ, καὶ πάντων κρείττων ἐστίν· εἰς ἀπέθανεν ὑπὲρ πάντων, ἵνα οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ· καταπιὼν γὰρ ὁ θάνατος τὸν ὑπὲρ πάντων Ἄμνον, πάντας ἐξῆμασεν ἐν αὐτῷ τε καὶ σὺν αὐτῷ. Οἱ γὰρ πάντες ἤμεν ἐν τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, καὶ ἔγερθέντι Χριστῷ· καταργουμένης δὲ τῆς ἁμαρτίας, πῶς ἐναδέχεται μὴ οὐκὶ πάντως καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς δι' αὐτὴν καταργηθῆναι θάνατον; Ἀποθανούσης τῆς ρίζης, πῶς ἂν ἔτι λοιπὸν ὁ ἐξ αὐτῆς ἐσώθῃ βλαστός; Διὰ ποίαν αἰτίαν ἐμέλλομεν ἀποθνήσκειν ἐτι, τῆς ἁμαρτίας ἀναρουμενῆς; Οὐκοῦν ἐορτάζοντες λέγωμεν ἐπὶ τῇ σφαγῇ τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ· « Πού ἡ νίκη σου, θάνατε; ποῦ τὸ κέντρον σου, ἔβδη; — Πᾶσα γὰρ ἀνομία, » καθάπερ ἔφη ποῦ φάλλων ὁ Μελοδός, « ἐμφράζει τὸ

⁷ Matth. xi, 9. ⁸ Isa. liii, 7. ⁹ I Cor. xv, 3 scqq. ¹⁰ Gen. iii, 19. ¹¹ II Cor. v, 14, 15.

στόμα αὐτῆς, οὐκέτι κατηγορεῖν τῶν ἐξ ἀσθενείας Α
ἡμαρτηκότων ἰσχύουσα. Ἐθεὸς γὰρ ὁ δικαίων Χρι-
στὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρτας τοῦ νόμου, γε-
νώμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, ἵνα ἡμεῖς τὴν ἐξ ἀνο-
μίας ἀρὰν διαφύγωμεν. »

Οὗτός ἐστι περὶ οὗ εἶπον Ὁπίσω μου ἔρχεται
ἄνθρωπος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.

Εἰς ὑπόμνησιν αἰεὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ λόγων τοὺς
ἀκρωμένους, καὶ τὸ μείζον ἐν δόξῃ παραχωρεῖ τῷ
Χριστῷ, οὐκ ἀγάπης, ἀληθείας δὲ μᾶλλον ἢ καὶ ἀνάγκης
ἔργον ἀποπληρῶν ὑποκαίεται γὰρ, κἂν μὴ
βούληται, τῷ ποιητῇ τὸ ποίημα, τῷ δεσπότῃ τὸ δοῦ-
λον, τῷ χορηγῷ τὸ χορηγούμενον. Κατὰ τίνα δὲ
τρόπον ὀπίσω μὲν ἦν Ἰωάννου Χριστὸς, ἔμπροσθεν Β
δὲ γέγονεν, ἔτι πρῶτος ἦν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, διὰ τῶν
προλαβόντων ἀρκούντως εἰρήκαμεν.

Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τῷ
Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἤλθον ἐγὼ βαπτίζων ἐν ὕδατι.

Ὁ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς ἰδίας ἀνασκιρτήσας μητρὸς,
Ἐτὶ τῆς ἀγίας Παρθένου κυοφορούσης τὸν Κύριον, ὁ
πρὸ τῆς ὠδίνος προφήτης, ὁ ἐν ἐμβρύῳ μαθητής,
« οὐκ ᾔδειν αὐτόν, » περὶ τοῦ Σωτῆρός φησιν ἄληθῆσαι
ἐξ ἑλέων· οὐ γὰρ ψεύδεται· πάντα μὲν γὰρ οἶδεν ἐξ
αὐτοῦ καὶ ἀδιδάκτως Θεός, διδακτῶς δὲ ἡ κτίσις·
ἐνοικοῦν δὲ τοῖς ἁγίοις τὸ Πνεῦμα, τὸ ἐνδόν ἀναπλη-
ροῦ, καὶ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τῇ ἀνθρώπου φύσει χαρίζε-
ται, τὸ εἰδέναι, φημί, τὰ ἐσόμενα, καὶ τῶν κεκρυμμέ-
νων μυστηρίων τὴν γῶσιν. Οὐκοῦν μὴ εἰδέναι λέγων
τὸν Κύριον ὁ μακάριος Βαπτιστής, διαφεύσεται μὲν C
οὐδαμῶς, κατὰ γε τὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἴδιον, καὶ τὸ
πρέπον τῇ κτίσει μέτρον· ἀναθήσει δὲ μόνῳ τὸ πάντα
εἰδέναι τῷ Θεῷ, τῷ διὰ Πνεύματος ἁγίου πρὸς τὴν
τῶν κεκρυμμένων κατάληψιν φωταγωγοῦντι τὸν ἀν-
θρώπον· χρησίμως δὲ λαν, οὐκ εἰδέναι μὲν φησιν ἐξ
ἑαυτοῦ τὸν Χριστόν, ἐληλυθέναι γε μὴν διὰ τοῦτο κυ-
ρίως, ἵνα φανερόν αὐτόν καταστήσῃ τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα
μὴ αὐτόμολος ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν φαίνεται δραμῶν,
μηδὲ ἰδίων θελημάτων ὑπέρτης νοῆται παρὰ τισιν,
ἀλλὰ θείας μὲν οἰκονομίας ἐργάτης, βουλῆς δὲ τῆς
ἄνωθεν ὑπουργός, ἀποκαλυπτῆς αὐτῷ τὸν Ἄμυνόν
τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ἴνα τοί-
νον εὐπετέστερον ἐπὶ τὸ πιστεύειν τῷ Σωτῆρι Χρι-
στῷ βαδίζοιεν Ἰουδαῖοι, καὶ ἀξιολογητάτην ἔχωσι D
περὶ αὐτοῦ τὴν διάληψιν, ἐγνωκέναι φησιν αὐτόν, οὐκ
εἰδώς· ἵνα λοιπὸν ἐννοῶσι τὸν ἀποκαλύψαντα Θεόν,
καὶ τὸ ἄνωθεν ἀποναρχήσαντες κρίμα, παραδέξωνται
τοῖνον τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ τὸν οἰκέτην ὀρώντες ὄντα
τοσοῦτον, ἀναλόγως τὸ τοῦ κρατούντος ἀναμετρῶσιν
ἀξίωμα. Τὸ γὰρ ἐληλυθέναι λέγειν, ἵνα φανερόν αὐ-
τόν τῷ Ἰσραὴλ καταστήσῃ, πῶς οὐ πάντως τὴν οἰκέτη

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὅτι οὐ κατὰ μετοχήν, οὐδὲ ὡς ἑκακτόν ἐν τῷ Υἱῷ
τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔστιν, ἀλλ' οὐσιωδῶς, καὶ
κατὰ φύσιν ἐνυπόρχει αὐτῷ.

Καὶ ἔμμετρον Ἰωάννης λέγων Ὅτι τεθεά-
μαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, ὡσεὶ περιστέρην, ἐξ
οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν· κἀγὼ οὐκ ᾔδειν

« Omnis enim iniquitas ¹², » ut alicui. Psalmista
cecinit, « oppilabit os suum ¹³, » nec poterit am-
plius accusare præ infirmitate peccantes. « Deus
enim est qui justificat ¹⁴ : » — « Christus nos re-
demt de maledicto legis, factus pro **115** nobis ma-
ledictum ut maledictionem peccati nos fugiamus ¹⁵. »

I, 30. Hic est de quo dixi : Post me venit vir,
qui ante me factus est : quia prior me erat.

Auditores ad memoriam revocat eorum quæ prius
dicta sunt, et palmam gloriæ Christo cedit, non
studio aut affectu ullo, sed veritate potius et ne-
cessitate id faciens. Subjicitur enim, vel ipso no-
lente, opus factori, domino servus, largitori mu-
nus. Quonam vero modo posterior esset Joanne
Christus, et ante factus sit quoniam prior erat,
ut ipse profitetur, abunde supra diximus.

I, 31. Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur
in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

Qui sancta Virgine Dominum adhuc in utero
gestante exsiluit in utero saxe matris, ille ante
partum propheta, ille in utero matris discipulus,
Nesciebam ipsum, inquit de Salvatore. Quod cum
ait vera loquitur. Deus quippe unus omnia ex se
novit, a nullo edoctus, creatura vero ab alio eru-
dita. In sanctis enim inhabitans Spiritus quod in
illa deest adimplet, et quod suum est naturæ humanæ
largitur, rerum nempe futurarum et occultorum
mysteriorum notitiam. Cum ergo se nescire Do-
minum ait beatus Baptista, non mentitur, si hu-
manitatis et creaturæ conditio spectetur : sed uni
Deo cuncta nosse tribuit, qui per sanctum Spiritum
ad comprehensionem rerum occultarum hominem
illuminat, et utiliter valde profitetur ex seipso Chri-
stum nescire, eam ob rem tamen proprie venisse,
ut Israeli notum ipsum faciat : ne ad perhiben-
dum illud testimonium sua sponte incurrisse vi-
deatur, neque cupiditatis suæ servus putetur, sed
divini consilii potius exsecutor, voluntatisque
supernæ minister « Agnum » ei revelantis, « qui
tollit peccatum mundi ¹⁶. » Ut ergo Judæi alacrius
Christo Salvatore crederent, et præclarissimam de
eo existimationem haberent, ait ipsum se agno-
scere quem non noverat, ut intelligant demum a
Deo revelatum, et pristino animi stupore excusso,
eius **116** sermonem admittant, et tantum famu-
lum cernentes, proportionem quadam Domini digni-
tatem æstimant. Quod enim ait venisse ut mani-
festum eum faciat Israeli, numquid officium servi
denotat?

πρέπουσαν θεραπείαν σημαίνει ;

CAP. I.

Quod non per participationem, neque ut ascititius est
in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et
secundum naturam inest.

I, 32-33. Et testimonium perhibuit Joannes, di-
cens : Quia vidi Spiritum descendantem, quasi co-
lumbam, de caelo, et mansit super eum : et ego

¹² I Cor. xv, 55. ¹³ Psal. cvi, 42. ¹⁴ Rom. viii, 33. ¹⁵ Galat. iii, 13. ¹⁶ Joan. i, 29.

nesciebam eum : sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit : Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto.

Quoniam superius dixerat, se eum non nosse, nunc id exactius exponit, mysteriumque divinum aperit, ostendens cum sibi a Patre Deo revelatum, tum quis revelationis modus fuerit aperte explicans : adeoque auditorum animis omni ratione prodest : et per quæ Christi mysterium se didicisse ait, per ea divinæ sententiæ ostendit adversarios refragari, et magnæ Patris resistere voluntati. Quod cum facit, acite eos inducit ut vanitate rejecta eum suscipiant, qui Patris beneplacito in hunc mundum advenit ad omnium salutem. Testatur itaque se Spiritum spectasse descendentem super eum de cælo, in columbæ specie, et super eum mansisse. Ad hæc, ait se auribus suis accepisse ab eo a quo missus est ad baptizandum in aqua, illum baptizaturum in sancto Spiritu, in quem descendisset, et in quo maneret Spiritus. Locupletissimus ergo testis, supernaturale signum, illius auctor ac demonstrator Pater, omnium supremus. Atque hæc quidem ita se habent. Sed insultabit forsitan iterum vitiligator hæreticus, et in cachinnum effusus dicet : Quid porro nobis responsuri estis, o boni, aut quibus argutis quod scriptum est redarguetis? Ecce Spiritum ait in Filium descendere : ecce ungitur a Deo ac Patre Filius, et quod non habet nimirum accipit, Psalmista nobis suffragante, et his ipsum verbis compellente : « Propterea **117** unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis ¹⁷. » Quomodo igitur consubstantialis erit perfecto Patri Filius, qui quod perfectus non sit, ideo ungitur? Istiusmodi hominibus qui veneranda Ecclesiæ dogmata convellunt, et Scripturarum rectum sensum pervertunt, dicendum reor : « Evigilate, qui ebrii estis ex vino vestro ¹⁸, » ut, illustri veritatis pulchritudine perspecta, nobiscum inclamare Filio possitis : « Vere Filius Dei es tu ¹⁹. » Si enim credis ipsum Deum secundum naturam esse, quomodo, quæso, perfectione carebit? Sequitur enim idipsum etiam vos impie de Patre asserere. Unde enim ipse, quæso, perfectionem necessario, ut dicitis, habiturus est? aut quomodo non ad illam diminutionem Filii, sententia vestra imperfectam delapsurus est, si divina essentia imperfectionem in Filio semel susceperit, ut stulte et imperite contenditis? Non enim certe magnam illam et immortalem naturam in diversas rationes secabimus, ut in hoc, verbi gratia, sit imperfecta, in illo perfecta : cum humanitatis definitio una sit de omnibus, et eadem in omnibus nobis, nec homo aliquid minus aut majus sit altero homine, qua homo est : nec angelus, opinor, ab altero angelo differat, ratione angelicæ substantiæ, omnibus, ex

Α αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμφας με βαπτίζων ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· Ἐγὼ ὄν ἄν ἴδης τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Οὐκ εἰδέναι φήσας αὐτὸν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, χρησίμως ἐπεξεργάζεται, καὶ τὸ θεῖον ἀπογυμνοῖ μυστήριον, καὶ τὸν αὐτῷ μνηύσαντα δεικνύον Πατέρα Θεόν, καὶ τίς ὁ τῆς δεξιῶς γέγονε τρόπος, ἀναφανδὸν ἐξηγούμενος. Ὁφείλει δὲ διὰ πάντων τῶν ἀκρωμένων τὸν νοῦν, καὶ δι' ὧν ἐκ Θεοῦ πεπαιδευσθαι φησι τὸ περὶ Χριστοῦ μυστήριον, ταῖς ἀνωθεν ψήφοις πολεμοῦντας ἀποφαίνει τοὺς ἀνθεσθηκῆτας αὐτῷ, καὶ ριφοκινδύνως τῇ μεγάλῃ τοῦ Πατρὸς ἀντιπροστάττοντας γνώμῃ. Τοῦτο δὲ ἦν ἀναπειθοντος εὐφῶς τῆς μὲν εἰκαίας αὐτῶν ἀποσχέσθαι βουλῆς, παραδέξασθαι δὲ τὸν εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πάντων ἐπιδημήσαντα. Μαρτυρεῖ τοιγαροῦν, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα θεάσαστο καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν ἐξ οὐρανοῦ, περιστερᾶς ἐν σχήματι, καὶ ὅτι μεμένηκεν ἐπ' αὐτόν. Ἔτα πρὸς τοῦτῳ, καὶ αὐτήκοος γενέσθαι φησὶ τοῦ πεπομφότος αὐτόν ἐπὶ τὸ βαπτίζων ἐν ὕδατι, ὡς ἐκεῖνός ἐστιν ἐν ἁγίῳ βαπτίζων Πνεύματι, ὥπερ ἂν ἐπιφοιτήσαν ἐναπομένειν τὸ Πνεῦμα. Ἄξιοπιστότατος τὸν ὁ μάρτυς, ὑπερφύεος τὸ σημεῖον, ἐπάνω πάντων ὁ δεῖξας Πατῆρ. Καὶ ταῦτα μὲν τῆδε. Ἄνασκιρτήσει δὲ ἴσως ὁ φιλεγκλήμων αἰρετικὸς, καὶ πλατὺ γελᾶσας ἐρεῖ· Τί πάλιν ἡμῖν, ὦ οὔτοι, καὶ πρὸς τοῦτό φασε ; ἢ ποῖον ἐξυφανεῖτε λόγον κατασοφίζόμενοι τὸ γεγραμμένον ; Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα καταβαίνειν φησὶν ἐπὶ τὸν Υἱόν· Ἰδοὺ καταχρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅπερ δὲ οὐκ ἔχει, λαμβάνει δηλαδὴ, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Μελιτροῦ, καὶ λέγοντος, ὡς πρὸς αὐτόν· « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλεον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. » Πῶς ἂν εἴη λοιπὸν ἐν ὁμοουσιότητι τοῦ τελείου Πατρὸς, ὁ μὴ τοιοῦτος Υἱός, καὶ διὰ τοῦτο χρισόμενος ; Πρὸς δὲ τοῦτο φάναί δειν ὑπολαμβάνω τοὺς τὰ σεμνὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέπουσι δόγματα, καὶ τὴν τῶν γεγραμμένων ὀρθότητα διαστρέφουσιν· Ἐκνήψατε, οἱ μεθύοντες, ἐξ οἴνου αὐτῶν, ἢ να δύνησθε, τὸ λαμπρὸν τῆς ἀληθείας περιαθρήσαντες κάλλος, σὺν ἡμῖν ἀναδοῦσαι πρὸς τὸν Υἱόν· Ἄληθῶς Θεοῦ Υἱός εἶ. » Εἰ γὰρ ὅλως πιστεύεις Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν αὐτόν, πῶς οὐκ ἂν ἔχῃ τὸ τέλειον ; Ὡρα γὰρ ὑμᾶς καὶ εἰς αὐτὸν ἦδη δυσσεβεῖν τὸν Πατέρα· πόθεν γὰρ αὐτὸς, ὡς φῆς, ἐξ ἀνάγκης ἔξει τὴν τελειότητα ; πῶς δὲ οὐχὶ πρὸς τὴν τοῦ γεννήματος ὕψειν, τὴν ὡς καθ' ὑμᾶς ἀτελεῖ κατοισθήσεται, παραδεξαμένης ἅπαξ ἐν Υἱῷ τῆς θείας οὐσίας τὸ δύνασθαι μὴ ἔχειν τὸ τέλειον, κατὰ γὰρ τὸν παρ' ὑμῖν ἀμαθῆ καὶ ἀπαίδευτον λόγον ; Οὐ γὰρ δήπου τὴν μεγάλην ἐκείνην, καὶ ἀκήρατον φύσιν εἰς διαφόρους καταμεριούμεν λόγους, ὡς εἶναι μὲν ἐν τῷδε τυχὸν ἀτελεῖ, τελείαν δὲ αὐ πάλιν ἐν ἐκείνῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ὄρος εἰς κατὰ πάντων ἐστὶ καὶ ἴσος ἐν πᾶσιν ἡμῖν· Ἐλαττον δὲ τις ἀνθρώπος, καθὼ πέφυκεν ἀνθρώπος, ἀλλ' οὐδὲ πλέον ἐτέρου καταληφθήσεται, ἀγγέλου δὲ, οἶμαι, διοίσει

¹⁷ Psal. **xiv**, 8. ¹⁸ Joel **i**, 5. ¹⁹ Matth. **xiv**, 33;

κατ' οὐδὲν ἕτερος ἄγγελος, κατα γε τὸ εἶναι τοῦθ' ὅπερ' εἰσιν ἄγγελοι, δηλαδὴ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους ὁμοειδίας, εἰς μίαν ἅπαντες ἀναδεσμούμενοι φύσιν. Πῶς ἂν οὖν ἡ θεία καὶ ἀπάντων ὑπερανίσχουσα φύσις, ἐν ἐλάττωσι τῶν γενητῶν ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὴν ἀγαθοῖς ὀφθῆσεται, ὑπομνεῖ δὲ πάθος, ὃ καθεὶν οὐκ οἶδεν ἢ κτίσις; Πῶς δὲ ὅλως ἔσται καὶ ἀπλῆ καὶ ἀσύνθετος, εἴπερ ὅν ἐν αὐτῇ φανεῖται τὸ τέλειον καὶ τὸ ἀτελές; Συγκρίσεται γὰρ δι' ἀμφοῖν, εἴπερ οὐχ ὁμοιον τῷ τελείῳ τὸ ἀτελές. Εἰ μὲν γὰρ ὁμοίον ἔστι, καὶ τὸ διαλλάττον οὐδὲν ἐν αὐτοῖς, πᾶν, ὅπερ ἂν εἴη τέλειον, ἀδιαφόρως ἔσται καὶ ἀτελές· καὶ εἴ τι πάλιν ἀτελές, τοῦτο καὶ τέλειον, καὶ οὐδὲν ἐν Υἱῷ τὸ κατηγόρημα, κἂν ταῖς ἡμετέραις διανοαῖς τὸ τέλος ἔχων οὐ φαίνεται· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ὑπεραλείται τὸν Υἱὸν ἐπὶ τελειότητι μαρτυρούμενος, καὶ λέλυται πάλιν ἡμῖν τὸ ζητούμενον· εἰ δὲ πολὺς ἀποτειχίζει λόγος τοῦ τελείου τὸ ἀτελές, δέχεται δὲ καὶ ἡ θεία φύσις κατὰ ταυτὸν ἀμφοτέρα, σύνθετος ἄρα, καὶ οὐχ ἀπλῆ. Ἄλλ' ἔρει τις τυχόν, ὡς ἀσυμφυῆ τέ ἔστι καὶ ἀσυνύπαρκτα κατὰ ταυτὸν ἐν ἐνὶ τῷ ὑποκειμένῳ τὰ ἐναντία, ὡς ἐν σώματι τυχόν ὁμοῦ χρῶμα λευκὸν καὶ μέλαν. Καλῶς γε, ὦ φίλος, καὶ μάλα γοργῶς τοῖς ἡμετέροις ἀπηγωνίσω λόγους. Εἰ γὰρ μία τίς ἔστιν ἡ θεία φύσις, καὶ παρ' αὐτὴν οὐχ ἑτέρα, πῶς ἂν, εἰπέ μοι, τῶν ἐναντίων γένοιτο δεκτικὴ; πῶς δὲ καθ' ἐν τι τὸ ὑποκείμενον τὰ ἀλλήλοις ἀνόμοια συμβῆσεται; Θεοῦ δὲ ὄντος κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς, Θεός ἔστι κατὰ φύσιν καὶ ὁ Υἱός· οὐδὲν ἄρα διοίσει, κατὰ γε τὸ εἶναι τέλειος, ὡς πρὸς τὸν Πατέρα, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ τελειοτάτης οὐσίας ἐκπεφυκός· ἢ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τέλειον εἶναι πάντως τὸν ἐκ τελείου γεννητορός, εἴπερ ἔστιν αὐτοῦ καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως, καθὰ γέγραπται; Ἄλλ', οἶμαι, πᾶς τις ἡμῖν συνερεῖ καὶ συνθήσεται· ἢ λεγέτω πάλιν εἰς μέσον ἔλθων, κατὰ τίνα τρόπον τοῦ τελείου Πατρὸς ἀπαράλλακτος ἔσται χαρακτήρ ὁ Υἱός οὐκ ἔχων ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸ εἶναι τέλειος, κατὰ τὴν τινων δυσουλίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἔστι χαρακτήρ καὶ εἰκὼν, τέλειος ἄρα καὶ αὐτὸς ὡς ἐκείνος, οὐ καὶ ἔστιν εἰκὼν. Ἄλλ' εἶδε, φησὶν, Ἰωάννης ἐξ οὐρανοῦ τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ἐπὶ τὸν Υἱὸν, καὶ ἑπακτὸν ἔχει τὸν ἀγιασμόν· δέχεται γὰρ ὡς οὐκ ἔχων δηλαδὴ. Ὡρα δὴ οὖν ἀναφανδὸν ποίημα μὲν λέγειν αὐτὸν, ὀλίγη μόλις ὑπεροχῇ τιμώμενον, ἐν Ἰσῆ δὲ τάξει τοῖς ἄλλοις τελειούμενόν τε καὶ ἀγιαζόμενον, καὶ ἐπίκρητον ἔχοντα τὴν τῶν ἀγαθῶν χορηγίαν· εἶτα πῶς οὐ διαφεύσεται λέγων ὁ εὐαγγελιστής, « Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν; » Πῶς γὰρ ἔσται πλήρης ἐν ἰδίᾳ φύσει λαμβάνων αὐτὸς παρ' ἑτέρου; ἢ πῶς ἂν ὅλως νοοῖτο Πατὴρ ὁ Θεός, εἴπερ ἔστι ποίημα καὶ οὐχὶ μᾶλλον Υἱὸς ὁ Μονογενής; Ψευδώνυμος γὰρ, ἂν οὕτως ἔχη, καὶ αὐτὸς ἔσται Πατὴρ, ἀλήθεια δὲ οὐδαμῶς ὁ Υἱός, νόθον ἔχων ἐφ' ἑαυτῷ τὸ ἀξίωμα, καὶ μέχρι γυμνῶν ρημάτων τὴν προσηγορίαν. Οἰχθήσεται δὴ οὖν εἰς οὐδὲν τὸ σύμπαν ἡμῖν, οὔτε τοῦ Πατρὸς κατ' ἀλήθειαν ὄντος Πα-

A eo quod ejusdem sunt speciei, in unam naturam colligatis. Quomodo ergo divina et omnium suprema illa natura, minor in se esse videbitur quam creatura, etique continget quod ne in ipsam quidem creaturam cadere possit? Aut quomodo, quæso, erit simplex et incomposita, si in ea videamus esse perfectionem et imperfectionem? Ex utroque enim componetur, siquidem perfecto imperfectum simile non est. Si enim simile sit, nihilque sit inter ea discriminis, quodcumque perfectum est, passim quoque erit imperfectum; et siquid vicissim imperfectum, illud quoque perfectum erit, nec Filio quidquam detrahemus, licet eum perfectione carere putemus: sed neque Pater Filium superabit: quamvis ei perfectio ascribatur, et soluta rursus nobis est quæstio: sin autem imperfectum a perfecto multis rationibus distinguitur, utrumque vero divina quoque natura eodem modo suscipit, composita igitur erit, et non simplex. Sed forsau dicet quispiam, contraria in uno subjecto simul non posse existere, ut in **118** corpore, exempli causa, albus color ac niger simul esse nequeunt. Bene habet, amice; nostris dictis egregie tu quoque suffragaris. Nam si una est natura divina, nec præter eam altera, quomodo, quæso, admittet contraria? quomodo in unum subjectum quæ inter se dissimilia sunt convenient? At cum Pater Deus sit secundum naturam, Deus quoque secundum naturam est Filius: nihil ergo differet ille a Patre, ratione perfectionis, qui ex ejus divina et perfectissima substantia processit. Numquid enim, quæso, necesse non est eum esse perfectum, qui ex perfecto est Patre, siquidem ejus est cum per omnia similis imago, tum substantiæ character, ut scriptum est ¹⁰? Sed nemo non assentietur nobis, opinor, et suffragabitur: alioqui prodeat rursus in medium, et dicat quomodo perfecti Patris futurus sit æqualis in omnibus character Filius, si natura sua perfectus esse nequit, ut stulte quidam sentiunt. Cum autem sit character et imago, perfectus igitur quoque erit non secus ac ille cujus est imago. Sed Joannes vidit, inquit, Spiritum descendentem de cælo super Filium ¹¹, et ab alio sanctificationem habet: eam quippe suscipit, ut qui non habeat, scilicet. Sequitur ergo ipsum aperte dicendum esse creaturam, qui parva excellentia vix sit ornatus, et perinde atque res cæteræ perficiatur et sanctificetur, et sua bona aliunde suscipiat. At qui non mentietur evangelista dicens: « Quia de plenitudine ejus nos omnes accepimus ¹² »? Quomodo enim ille plenus erit in sua natura, qui ab alio accepit? Aut quomodo, quæso, Pater censebitur esse Deus, si Unigenitus creatura est, non autem Filius? Ipse enim Pater falso quoque nuncupabitur, et veritas nequam erit Filius, spuriam habens in seipso dignitatem, et vocabulo tenus appellationem. In nihilum

¹⁰ Col. 1, 15; Hebr. 1, 3. ¹¹ Joan. 1, 32. ¹² ibid. 16.

ergo plane corruct, cum neque Pater vere sit Pater, neque Filius secundum naturam sit id quod esse dicitur. Sin autem Pater vere est Deus, utique habet id cuius est Pater, Filium videlicet, qui ex ipso processit. At quomodo per naturam sancta Deitas Filium sanctitatis expertem gignet, et fructum edet suis proprietatibus destitutum? Nam si aliunde sanctificationem habet, ut illi nugantur, necesse est vel invitos ipsos fateri, non semper fuisse sanctum, sed tum demum existisse, cum Spiritus, ut scribit Joannes, descendit super eum. Quomodo igitur sanctus erat etiam ante incarnationem **119** Filius? Sic enim ipsum celebrant seraphim hymno illo trisagio quo vox illa, «Sanctus,» ter a primo ad tertium ordinatum repetitur. Si ergo sanctus erat, etiam ante incarnationem, imo vero cum Patre semper existebat, quomodo sanctificante indigebat, idque novissimis temporibus, quando nimirum factus est homo? Miror autem quo pacto illud eos fugiat cum alioqui sciscitatores sint atque curiosi: necessario nimirum statuendum esse Filium aliquando posse quoque sanctitatem abjicere, si non est ei substantialis, sed perinde ac nobis aut alicui alteri creaturæ rationali accidit. Quod autem sanctificatione excidit, nonne etiam peccati vinculis est obnoxium, et in vitium labitur, non jam retinens in seipso id quo vitium superabat? Igitur ne immutabilem quidem Filium comperimus, et Psalmista quoque mentietur cum in Spiritu ad ipsum clamat: «Tu autem idem ipse es²².» Præterea, illud quoque observandum est, quod eodem pertinet: nimirum, id quod participat aliud procul dubio quiddam esse natura ab eo quod participatur. Nam si verum istud non est, nec alterum ab altero ullo modo differt, suiipsius particeps erit quodcumque est alicujus particeps, quod vel cogitare est absurdissimum. Quomodo enim aliquis sui particeps esse censebitur? Quod si naturali diversitate invicem illa necessario discrepant, videant qui Unigenito Spiritum esse contendunt per participationem, quantam in impietatem nescii præcipitent. Nam si particeps Spiritus est Filius, sanctus autem natura est Spiritus, non erit sanctus ipse per naturam, sed alterius conjunctione vix tandem illud consecutus est, ad meliorem statum quam initio per gratiam reformatus. Sed videat rursus Dei hostis quantam in absurditatem illa desinant. Primum enim alterationem quamdam et mutationem, sicuti jam antea dixi, comperimus esse in Filio: si mutatus autem sit, ut vos vultis, et profecerit in melius, Patre nescio quomodo minor est, sed et major demum fiet, quo pacto vero, dicemus, ex Scripturæ divinæ auctoritate. Divus Paulus de ipso alicubi inquit: «Hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, for-

A τὸς, οὐτε μὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχοντος, ἔπερ εἶναι λέγεται. Εἰ δὲ ἀληθῶς Πατὴρ ἐστὶν ὁ Θεός, ἔχει δὴ πάντως, οὐ καὶ ἐστὶ Πατὴρ, Υἱὸν δηλονότι τὸν ἐξ αὐτοῦ. Εἴτα πῶς ἤκατὰ φύσιν ἅγια Θεότης, ἀγίτητος ἔρημον τὸ ἐξ αὐτῆς ἀποτέλλεται, καὶ γυμνὸν ἡμῶν τῶν αὐτῆ προσόντων ἰδιωμάτων τὸν οἰκεῖον ἀποδώσει καρπὸν; Εἰ γὰρ ἔχει τὸν ἁγιασμὸν ἐπακτὸν, ὡς ἐκεῖνοι ληροῦντές φασι· ἀνάγκη δὴ πᾶσα συνομολογεῖν καὶ οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς, ὡς ἦν μὲν ἅγιος οὐκ αἰ· γέγονε δὲ ὑστερον, ὅτε καὶ τὸ Πνεῦμα καταβέβηκεν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶ· πῶς οὖν ἅγιος ἦν καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως ὁ Υἱός; Οὕτως γὰρ αὐτὸν ἐδοξολόγει τὰ σεραφίμ ἐπὶ τὸν τρίτον ἐφεξῆς ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ πρώτου, τὸ ἅγιος στοιχηθὲν ἀναφέροντα. Οὐκοῦν εἴπερ ἅγιος ἦν, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, μᾶλλον **B** δὲ ὑπάρχων αἰετὰ μετὰ τοῦ Πατρὸς, πῶς ἐδεῖτο τοῦ ἀγιάζοντος, καὶ τοῦτο ἐν ὑστερίοις καιροῖς, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος; Θαυμάζω δὲ ὅπως αὐτοὺς κἀκεῖνο λαμβάνει, καίτοι ἴλιαν ὄντας φιλοζητητάς· ἡ γὰρ οὐκ ἀνάγκη νοεῖν, δύνασθαι ποτε τὸν Υἱὸν καὶ ἀποκτήσει τὸν ἁγιασμὸν, εἴπερ οὐκ ἐστὶν οὐσιώδης ἐν αὐτῷ, συνέδη δὲ ὡς περ ἡμῶν, καὶ ἐτέρῳ τινὶ τῶν λογικῶν κτισμάτων; Τὸ δὲ ἀγίότητος ἐκπεσθὲν, οὐχὶ δὴ πάντως ἐστὶ καὶ ὑπὸ τὰ τῆς ἁμαρτίας δεσμὰ, καὶ οὐκ αἰετὰ πρὸς τὸ χεῖρον, οὐκ αἰετὰ διασῶζον πρὸς τὸ φαυλότητος ἔξω γενέσθαι ποιοῦν; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀναλλοίωτος ἡμῶν ὁ Υἱὸς εὐρεθήσεται, διαψεύσεται δὲ καὶ ὁ Μαλωδὸς ἐν Πνεύματι, «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ,» βροῦν, ὡς πρὸς αὐτόν. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημίνοις περιαιθεραῖσθαι καὶ τοῦτο, συγγενῆ τὴν θεωρίαν εἰσφέρον, τοῦ μετίσχοντος τὸ μετεχόμενον ἑτερόν τι κατὰ τὴν φύσιν ὑπάρχειν, ἀπαστισοῦν ἀναγκάσει λόγος. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, διοίσει δὲ κατ' οὐδένα τρόπον ἐκεῖνο πρὸς τοῦτο, καὶ ἐστὶ ταυτὸν, ἑαυτοῦ μέτοχον ἐστὶ τὸ τινος μετέχον, ἔπερ ἐστὶ καὶ μόνον ἐννοεῖν ἀπίθανον. Πῶς γὰρ ἂν τις ἑαυτοῦ νοοῖτο μετσαχηκῶς; Εἰ δὲ καίτοι πάντως ἐν ἑτερότητι φυσικῇ τῇ πρὸς ἄλληλα τὰ εἰρημίνα, καὶ διατέμνει λόγος ἀναγκαῖος αὐτὰ, ὁράτωσαν οἱ ἐκ μετοχῆς τὸ Πνεῦμα διδόντες τῷ Μονογενεῖ, πρὸς ὅσων κατολισθαίνοντες ἀσέβειαν οὐκ αἰσθάνονται. Εἰ γὰρ μέτοχος ἐστὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, ἅγιος δὲ τῇ φύσει τὸ Πνεῦμά ἐστιν, οὐκ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἅγιος αὐτός· ἐδειχθη δὲ τοῦτο μάλισ τῇ πρὸς ἑτερον συμπλοκῇ, πρὸς τὸ ἄμεινον, ἢ ἐν οἴσπερ **D** ἦν ἀρχῇ, κατὰ χάριν μεταστοιχειούμενος· ἀλλ' ὁράτω πάλιν ὁ θεομάχος, εἰς ὅσων αὐτῷ δυσσέβειαν καταστρέφει τὰ προβλήματα. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀλλοιωσὶς τις καὶ τροπῆ, καθάπερ ἤδη προείπω, περὶ τὸν Υἱὸν εὐρεθήσεται· ἀλλοιωθεὶς δὲ κατ' ὄμας, καὶ προκόψας ἐπὶ τὸ ἄμεινον, οὐχ ὅπως ἐλάττων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἤδη πῶς καὶ ἐν μετῶσι γεγονώς δειχθήσεται· καὶ ὅπως, ἐροῦμεν, ἀπὸ τῆς θείας λαβόντες Γραφῆς· Ὁ θεσπέσιος Παῦλος περὶ αὐτοῦ τοῦ φησὶ· «Τοῦτο φρονεῖτω ἕκαστος ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγματὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαθὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμε-

²² Psal. ci, 13.

νος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν· ὅτε τοίνυν πρὸ μὲν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνον τὸ Πνεῦμα λαβὼν ἐξ οὐρανοῦ ἡγιασθὴ κατ' ἐκείνους, κρείττων τε ἅμα καὶ μείζων ἑαυτοῦ διὰ ταύτην ἀναπέρανται τὴν αἰτίαν, ὑπεραίρει δηλονότι λοιπὸν καὶ τὸ τοῦ γενήσαντος μέτρον. Καὶ εἰ τὸ Πνεῦμα λαβὼν εἰς τὸ ὑπερεπέκεινα τοῦ Πατρὸς ἀναβέθηκεν ἀξίωμα, κρείττων ἄρα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοῦ Πατρὸς, τὴν κατ' αὐτοῦ τῷ Υἱῷ χαριζόμενον ὑπεροχὴν. Τίς οὖν ἄρα καὶ πρὸς μόνον οὐκ ἀποφρίξει τὴν ἀκοήν; Χαλεπὸν μὲν γὰρ ὄντως καὶ τὸ διὰ τῶν τοιοῦτων λέγειν λόγων· ἔστι γε μὴν οὐχ ἑτέρως τὰ ἐκ τῆς ἐκείνων δυστροπίας ἀποκρούσασθαι βλάβη. Διὸ δὴ πάλιν ἐροῦμεν αὐτοῖς· εἰ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἀγιάζεται τὸ Πνεῦμα λαβὼν· πρὸ δὲ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἦν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς, οὐπω κατ' ἐκείνους ἡγιασμένος, ὥρα λέγειν ἀποτολήσαντας, ἄγιον οὐκ εἶναι τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, εἴπερ ὄλος ὁ σύμμορφός τε καὶ ἴσος αὐτῷ κατὰ πάντα Λόγος, ἅγιος οὐκ ἦν ἐν ἀρχῇ, ἐν ὑστέροις δὲ μόλις τοῦτο γέγονε καιροῖς. Καὶ πάλιν· εἰ αὐτός ἐστι κυρίως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὸ Πνεῦμα λαμβάνων, καὶ ἀγιάζόμενος ἐν ἰδίᾳ φύσει, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ δι' ἐναντίας, πότερον ποτε μείζων ἑαυτοῦ γέγονεν ἢ ἐλάττων, ἢ καὶ ἔμεινεν ἐν ταυτοῦτητι τοῦτο παθῶν. Εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔχει τὸ πλεόν, μένει δὲ οὕτω καθάπερ ἦν ὁ αὐτός, μὴ σκανδαλίζου μανθάνων, ὅτι καταδέθηκεν ἐπ' αὐτόν. Εἰ δὲ ἡδὲ κήθη λαβὼν, καὶ γέγονεν ἐν ἐλάττωσι, παθητὸν ἡμῖν εἰσοίσεις τὸν Λόγον, καὶ κατηγορήσεις τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ἀδικούντος μᾶλλον, ἢ ἀγιάζοντος. Εἰ δὲ ἀμείνων ἐδείχθη τὸ Πνεῦμα λαβὼν, ἦν δὲ καὶ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς, καὶ πρὶν αὐτὸν βελτιωθῆναι κατ' ὑμᾶς, οὐκ εἰς ἀκρότητα δόξης ἀναβέθηκεν ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἐν ἐκείνους ἔσται τοῖς μέτροις, ἐν ὅσπερ ἦν σὺν αὐτῷ σύμμορφός τε καὶ ἴσος ὑπάρχων ὁ πρὸς τὸ μείζον ἀναπηδήσας Υἱός.

Εὐκαιρον οὖν οἶμαι λέγειν ἐπὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις αἰρετικοῖς· « Ἰδοὺ λαὸς μωρός, καὶ ἀκάρδιος· ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, καὶ οὐ βλέπουσιν. » Ἀπετύφωσε γὰρ ὄντως ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ· οἷς δὴ καὶ μᾶλλον ἐπαγγύεσθαι δεῖν, οὐ χαλεπαίνειν ἄξιον. Οὐ γὰρ ἴσασιν, ἀ ἀναγινώσκουσιν· ὅτι δὲ ἀληθὴς ὁ Λόγος, ἐντεῦθεν ἡμῖν ἔσται καταφανὲς, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα διὰ τῶν ἤδη προγεγυμνασμένων, οὐκ ἀκομφὸν ἐποιήσαμεθα τὴν ἀπόδειξιν· αὐτὸ δὲ πάλιν ἡμῖν τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου λελεγμένον φωνῆς προστήσεται. « Τοῦτο φρονεῖτω, φησὶν, ἕκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ; ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκέκωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος,

A *man servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et* **120** *habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum.* » Cum ergo ante incarnationem esset in forma et æqualitate Patris, sed incarnationis tempore coelitus accepto Spiritu sanctificatus sit, ut illi volunt, meliorque et major seipso hanc ob causam redditus, major etiam Patre factus est videlicet. Jam, si accepto Spiritu ultra dignitatem Patris est evectus, superior igitur est ipso quoque Patre Spiritus, qui eminentiam Patre majorem Filio largitur. Quis ergo vel auditu solo non exhorrescat? Enimvero grave est profecto ejusmodi verba facere: sed aliter non possumus eorum malignitatem retundere. Quare ipsos iterum aggrediemur his verbis: Si, cum homo factum est Dei Verbum, tunc accepto Spiritu sanctificatur, aut incarnationem vero in forma erat et æqualitate Patris, nondum, ex eorum sententia, sanctificatum: sequitur necessario dicendum, Deum ac Patrem non esse sanctum si, cum ei conforme et æquale Verbum sit in omnibus, sanctum tamen non erat principio, sed novissimis temporibus vix tandem sanctum fuit. Præterea: si ipsum est proprie Dei Verbum, quod Spiritum accipit et in natura sua sanctificatur, dicant nobis adversarii, utrum tandem seipso majus factum sit aut minus, aut eo accepto in eodem statu permanerit. Nam si amplius nihil habet accepto Spiritu, sed idipsum manet quod erat, noli turbari cum audieris Spiritum in eum descendisse. Quod si eo suscepto detrimentum aliquod et imminutionem sustinuit, patibile nobis Verbum statures, et Patris substantiam incusabis, qui damnum infert potius quam sanctificat. Sin autem accepto Spiritu mellior effectus est: erat autem in forma et æqualitate Patris, etiam antequam melior redderet, ut sentitis; Pater fastigium gloriæ non attigit, sed in eodem erit statu in quo erat cum ipso conformis et æqualis ille Filius, qui ad eminentiorem statum est evectus.

Opportune itaque de imperitis hæreticis dici potest: « Ecce populus stultus et sine corde: oculi eis, et non vident.» Excæcavit enim revera Deus sæculi hujus corda infidelium, ne illuminatio Evangelii gloriæ Christi eis illuceat. Quibus certe indolendum potius quam irascendum arbitror; non enim intelligunt quæ legunt. Verum autem esse quod dico, hinc manifestum nobis erit, licet ex **121** iis quæ hactenus disceptata sunt, non insulse id demonstraverimus. Sed Pauli dictum rursus proponetur. « Hoc sentite, inquit, in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum. » Ecce utique Filium summopere miratur, utpote qui sit æqualis

¹¹ Philippi II, 5-8. ¹² Jerem. V, 21. ¹³ II Cor. IV, 4.

et conformis Deo ac Patri, neque tamen illud rauerit propter charitatem illam in nos, sed ad humilitatem descenderit, accepta servi forma, exinatus propter humanitatem. At si, accepto Spiritu, magis sanctificatus est, cum homo factus est, et in seipso melior factus est propter sanctificationem, in quam humilitatem eum descendisse videbimus? Quomodo depressum est id quod est exaltatum, quomodo descendit quod sanctificatum est, aut quomodo non ascendit potius et in melius eventum est? eequam habet inanitionem illa per Spiritum impletio? quomodo denique propter nos homo factus censebitur, tantam in suis rebus expertus utilitatem? Quomodo propter nos factus est pauper²⁸, qui propter nos locupletatus est? quomodo vero dives erat etiam ante adventum, qui in eo adventu, ut illi sentiunt, accepit quod non habebat, nimirum Spiritum? aut quomodo non potius ea jure nobis ipse dona referat, quibus propter nos cumulatus est? « Obstupuit, ut scriptum est, cœlum super hoc: obstupuit, et inburrat supra modum, dicit Dominus. Duo enim revera et mala fecit » hæreticorum « populus²⁹, » non intelligens quid dicat, neque de quibus affirmet, et in rebus tanti momenti periculum adire non gravatur. Alioqui enim cum magna vi lacrymarum, et ingenti clamore ipsi quoque dixerint: « Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis. Ne declines cor meum in verba malitiæ³⁰. » Verba enim profecto sunt malitiæ, quæ auditoribus extremum damnus afferunt. Sed nos eorum nugis de corde nostræ expulsis, ad rectam fidei doctrinam convertemur, illius dicti memores: « Consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in 122 obsequium Christi³¹. » Age ergo, mentem quoque nostram in explicandis rebus propositis captivam ducentes, eam subjiciamus gloriæ Unigeniti, omnia prudenter referentes ad ejus obsequium, hoc est ad incarnationis rationem. « Cum enim esset dives, propter nos pauper factus est, ut nos ejus paupertate ditaremur³². » Accipe vero, si juvat, etiam ex iis quæ dicturi sumus aliam hujusce rei demonstrationem, et patientem nobis aurem accommoda.

Ad imaginem, et similitudinem supremi omnium Dei factum esse hominem divina Scriptura testatur. Moses quippe, ille Deo notus præ cunctis, in primo libro Geneseos: « Et fecit, inquit, Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eum³³. » Quod autem per Spiritum ad imaginem Dei fuerit obsignatus, ipse nos rursus docuit, his verbis: « Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ³⁴. » Simul enim et vitam creaturæ Spiritus indidit, et suos characteres divinitus impressit. Ita profecto animali rationis partecipe, optimus ille artifex Deus salutare man-

²⁸ II Cor. VIII, 9. ²⁹ Jerem. II, 12, 13. ³⁰ Psal. CXL, 3, 4. ³¹ II Cor. I, 4, 5. ³² II Cor. VIII, 9.

³³ Gen. I, 27. ³⁴ Gen. II, 7.

Α εταπεινώσων εαυτόν. Ἰδοὺ δὴ λίαν ἀποθαυμάζει τὸν Υἱὸν, ὡς ἴσον μὲν ὄντα καὶ σύμμορφον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, μὴ μὴν ἀρπάσαντα τοῦτο διὰ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς ἡμᾶς, καταβεβηκότα δὲ εἰς ταπεινώσιν, διὰ τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, κεκενωμένον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ἀλλ' εἶπερ, ὧ οὔτοι, τὸ Πνεῦμα λαβὼν ἠγγίσθη μᾶλλον, ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος, εαυτοῦ τε κρείττων ἐδείχθη διὰ τὸν ἁγιασμόν, εἰς ποίαν αὐτὸν ὀφόμεθα καταβεβηκότα ταπεινώσιν; Πῶς εταπεινώθη τὸ ὑψωθέν; ποῦ κατέβη τὸ ἁγιασθέν; ἢ πῶς οὐκ ἀνέβη μᾶλλον, καὶ ἐπὶ τὸ κρείττον ὑψώθη; Ποίαν ἔχει τὴν κένωσιν ἢ διὰ τοῦ Πνεύματος πλήρωσις; Πῶς δ' ἂν ὄλωσ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσας νοοῖτο, τοσαύτην ἐν τοῖς καθ' εαυτὸν ὑπομένοντας τὴν θνησίαν; Πῶς ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ὁ πλουτήσας δι' ἡμᾶς; Πῶς δὲ ἦν πλούσιος καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας, ὁ λαβὼν ἐν αὐτῇ κατ' ἐκείνους ὅσα οὐκ εἶχε, τὸ Πνεῦμα δηλαδὴ; Ἡ πῶς οὐχὶ μᾶλλον αὐτὸς ἀναβῆσαι δικαίως ἡμῖν, τὰ ἐφ' οἷς δι' ἡμᾶς ὠφέληται χαριστήρια; « Ἐξέστη, » κατὰ τὸ γεγραμμένον, « ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, ἐξέστη καὶ ἐφρίξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα, λέγει Κύριος. Δύο γὰρ ὄντως καὶ πονηρὰ πεποίηκεν ὁ τῶν ἑτεροδοξούντων λαός, μὴ νοήσας, μήτε ἂ λέγει, μήτε περὶ τίνων διαβηταιοῦται, κινδύνουσειν δὲ οὕτως ἐν τοῖς ἀναγκασιότατοις, οὐδὲν ἠγοῦνται βαρῦ· ἢ γὰρ ἂν, καὶ αὐτοὶ πικρὸν ἐκ βλεφάρων καταχέοντες δάκρυον, καὶ μεγάλην εἰς ὕψος ἀνατείνοντες τὴν φωνήν, προσήεσαν λέγοντες: « Θεῷ, Κύριε, φυλάκην τῷ στόματί μου, καὶ θύραν περιοχῆς περὶ τὰ χεῖλη μου. Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πονηρίας. » Λόγοι γὰρ ὄντως πονηρίας οἱ παρ' εαυτῶν τὴν ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ζημίαν τοῖς ἀκρωμένους ὠδίνοντες. Ἡμεῖς δὲ τῆς εαυτῶν καρδίας τὸν ἐκείνων ἐξοικίσαντες λῆρον, ἐπὶ τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως βαδιούμεθα λόγον, τὸ γεγραμμένον ἔχοντες εἰς νοῦν· « Λογισμοὺς καθαροῦντες, καὶ πᾶν ὑψωμα ἐπαυρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. » Φέρε δὴ οὖν, καὶ τὸν ἐν τοῖς προκειμένοις ἡμῖν θεωρήμασιν αἰχμαλωτίζοντες νοῦν, ὑποτάξωμεν τῇ δόξῃ τοῦ Μονογενοῦς, πάντα φέροντες συνετῶς εἰς τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὸν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον. « Πλούσιος γὰρ ὢν, ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμεῖς τῇ αὐτοῦ πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. » Δέχου δὲ, εἰ σοὶ δοκεῖ, καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἡμῖν τὴν ἀπόδειξιν, ἀνεξίκακον

Δ τοῖς λόγοις ἀπλώσας τὴν ἀκοήν.

Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἐπὶ πάντας ὄντος Θεοῦ πεποιῆσθαι τὸν ἀνθρώπον ἢ θεία μαρτύρεται Γραφή. Καὶ γοῦν ὁ τὸ πρῶτον ἡμῖν συντάξας βιβλίον (Μωσῆς δὲ οὗτος ὁ ἐγνωσμένος; παρὰ πάντας τῷ Θεῷ), « Καὶ ἐποίησε, » φησὶν, « ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. » Ὅτι δὲ διὰ τοῦ Πνεύματος εἰς εἰκόνα τὴν θεῖαν κατεσφραγίζετο, πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν εἰπών· « Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. » Ὅμοῦ γὰρ καὶ ζωὴν ἐνετίθει τὸ Πνεῦμα τῷ πλάσματι, καὶ τοῦς εαυτοῦ χαρακτηριστῆρας θεοπροπῶς ἐνεσημαινε· οὕτω

II Cor. VIII, 9. II Cor. I, 4, 5. II Cor. VIII, 9.

τὸ ἐπὶ γῆς λογικὸν ἐξαρτίαςας ζῶον ὁ ἀριστοτέλης A
 θεός, ἐν τολῆν ἐδίδου τὴν σὺζουσαν· καὶ ἦν ἐν τῷ παρα-
 δέσῳ, καθὰ γέγραπται, διαφυλάττων ἔτι τὸ δοθὲν,
 καὶ τῇ θεῖᾳ τοῦ παποικηκότος διαπρεπῆς εἰκόνι διὰ
 τοῦ ἐνοικισθέντος ἁγίου Πνεύματος· ἐπειδὴ δὲ ταῖς
 τοῦ διαβόλου παρατετραμμένους ἀπάταις κατεφρόνει
 τοῦ ἀημιουργοῦ, καὶ νόμον τὸν ὀρισθέντα πατήσας
 ἐλύπει τὸν εὐεργέτην, τὴν αὐτῷ δοθείσαν ἀνεπράττετο
 χάριν· «Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ,» τότε πρῶτον
 ἀκούσας ὁ γεγονώς εἰς ζῶην, παρεχαρτέτο ἡδὴ καὶ
 ἡ πρὸς θεὸν ὁμοιωσις διὰ τῆς ἐπιδραμούσης ἀμαρ-
 τίας, καὶ ἦσαν μὲν οὐκέτι λοιπὸν οἱ χαρακτῆρες
 λαμπροὶ, ἀμυδρότεροι δὲ πως· ἐν αὐτῷ καὶ ἐσκο-
 τισμένοι διὰ τὴν παράδοσιν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς πληθὺν
 ἀριθμοῦ κρείττονα τὸ ἀνθρώπινον ἐξτείνεται γένος, B
 κατεκράτει δὲ πάντων ἡ ἀμαρτία, πολυτρόπως τὴν
 ἐκείνου ληϊζομένη ψυχῇ, ἀπεγυμνοῦτο μὲν χάριτος
 τῆς ἀρχαίας ἢ φύσεως· ἀπανίσταται δὲ τὸ Πνεῦμα
 παντελῶς, καὶ πίπτει πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀλογίαν ὁ
 λογικὸς, καὶ αὐτὸν ἀγνοήσας τὸν κτίσαντα. Ἄλλ' ὁ
 πάντων Δημιουργὸς μακροῦς ἀνεξικακήσας χρόνους,
 ἐλεεῖ λοιπὸν κατεφθαρμένην τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν
 μὲν δραπετεύσασαν ἐπὶ τῆς γῆς ἀγέλην ταῖς ἀνω
 συνάπτειν ἀγαθὸς ὢν ἠπειγέτο· μεταστοιχειοῦν δὲ
 πάλιν εἰς τὴν ἀρχαίαν εἰκόνα τὴν ἀνθρωπότητα διὰ
 τοῦ Πνεύματος ἰδοκίμαζεν. Ἦν γὰρ οὐχ ἑτέρως τοῦς
 θεοῦ ἀναλάμψαι χαρακτῆρας ἐν αὐτῇ, καθάπερ οὖν
 ἦσαν καὶ πρότερον. Τί οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο μηχανά-
 ται, πῶς δὲ ἄσυλον ἐν ἡμῖν ἐφύτευσε τὴν χάριν, ἢ
 πῶς ἐβρίδωθη πάλιν ἐν ἀνθρώποις τὸ Πνεῦμα, τίνα C
 δὲ τρόπον ἢ φύσει ἀνεμορφώθη πρὸς τὸ ἀρχαίον,
 ἀκλόουθον εἶπαι. Ὁ πρῶτος ἀνθρώπος, χοϊκὸς τε
 ὑπάρχων καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐν ἰδίᾳ κειμένην ἔχων
 ἐξουσίαν, τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ τοῦ φαύλου τὴν αἵρεσιν,
 ροπῆς γε τῆς ἐπ' ἀμφῷ κύριος ὢν, πικρῶ συνηρ-
 τάσθη δόλῳ, καὶ ἀποκλίνας εἰς παρακοήν, πίπτει
 μὲν εἰς τὴν θέν ἐξέφω μητέρα τὴν γῆν, φθορᾷ δὲ
 ἡδῆ, καὶ θανάτῳ κρατούμενος, ὄλω παραπέμπει τῷ
 γένει τὴν ζημίαν. αὐξομένου δὲ ἐν ἡμῖν, καὶ πληθύν-
 οντος τοῦ κακοῦ, καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ἀεὶ καταβαί-
 νούσης τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας, βεβασίλευκεν ἡ ἀμαρτία,
 γυμνῆ τε οὕτω λοιπὸν τοῦ ἐνοικισθέντος ἁγίου Πνεύ-
 ματος ἡ ἀνθρώπου φύσις ἀνεδείκνυτο. «Ἄγιον γὰρ
 Πνεῦμα σοφίας, φεύξεται δόλον,» καθὰ γέγραπται·
 καὶ, «οὐ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρησθ' ἀμαρτίας.» D
 Ἐπεὶ τοίνυν ὁ πρῶτος Ἀδάμ τὴν παρὰ Θεοῦ δοθεί-
 σαν οὐ δέσασε χάριν, ἐπενώησεν ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ
 τὸν δεύτερον Ἀδάμ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. Πέμπει γὰρ
 εἰς ὁμοιωσιν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀτρεπτόν τε καὶ ἀναλ-
 λοίωτον δοτὰ τῇ φύσει τὸν ἴδιον Υἱόν, καὶ τὸ ἀμαρταῖν
 οὐκ εἰδὸτα παντελῶς, ἵνα καθάπερ διὰ τῆς τοῦ πρῶ-
 του παρακοῆς ὑπὸ θεῖαν γεγόναμεν ὄργην, οὕτω διὰ
 τῆς ὑπακοῆς τοῦ δευτέρου, καὶ τὴν ἀρὰν διαφύγωμεν,
 καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀργήσῃ κακὰ. Ἐπειδὴ δὲ ἀνθρώπος
 γέγονεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δέχεται τὸ Πνεῦμα παρὰ
 τοῦ Πατρὸς, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, οὐχ ἑαυτῷ τι λαμβάνων
 ἰδικῶς· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τοῦ Πνεύματος χορηγός·

datum ei dedit. Et erat in paradiso, sicut scriptum
 est ²⁵, servans adhuc mandatum, et divina Crea-
 toris conspicuus imagine per inhabitantem Spiritu-
 tum: sed cum diaboli fraude seductus Creatorem
 contempsisset, et imposita sibi lege conculcata be-
 neficii auctorem offendisset, gratia sibi data spo-
 liatus est, atque tunc primum audit: «Terra es,
 et in terram revertaris ²⁶,» qui factus erat ad vi-
 tam: adulterata est illa similitudo Dei incursum
 peccati, nec jam characteres amplius erant in ipso
 clari et splendidi, sed subobscuri, ac tenebris in-
 voluti ob transgressionem. Sed humano genere in
 immensum propagato, cum peccatum regnaret in
 omnes, et uniuscujusque animam depræderetur,
 veteri quidem gratia natura destituta est: recedit
 penitus ab eis Spiritus, et in extremam rationis
 penuriam labitur homo rationis ille particeps, ip-
 sum etiam ignorans Creatorem. Sed universorum
 Opifex diuturna usus patientia, miserationem de-
 mum cepit corrupti orbis et fugitivum in terris
 gregem superis aggregare, bonus ipse cum sit, fe-
 stinavit, et ad imaginem pristinam humanitatem
 reformare per Spiritum statuit. Non enim aliter
 poterant in ea divini characteres eo modo **123**
 quo prius relucere. Quid ergo in hoc molitus
 sit Deus, quomodo gratiam in nobis inviolatam
 inseruerit, aut quomodo rursus in hominibus
 radicem Spiritus egerit, quove pacto natura
 in pristinum statum reformata sit, exponendum
 est deinceps. Primus ille homo terrenus cum esset
 ac de terra, et in sua potestate sitam haberet bo-
 ni malive optionem, atque propensionis in alteru-
 trum dominus esset, gravi dolo correptus est, et
 in inobedientiam lapsus, in terram matrem unde
 prodierat, decidit, et corruptioni demum mortique
 obnoxius, in universum genus damnatum transmit-
 tit; crescente vero in nobis et multiplicato malo,
 et animo nostro semper in pejus ruente, regnavit
 peccatum, atque ita demum natura hominis spo-
 liata est inhabitante Spiritu. « Spiritus enim sanctus
 sapientiæ dolum fugiet, » ut scriptum est, « nec
 habitabit in corpore subdito peccatis ²⁷. » Quo-
 niam ergo primus Adam gratiam sibi a Deo datam
 non servaverat, destinavit nobis cœlitus secundum
 Adam Deus ac Pater. Mittit enim in similitudi-
 nem nostri suum Fillium natura sua mutationis et
 alterationis nescium, et peccati prorsus expertem,
 ut quemadmodum per inobedientiam primi divina
 iræ subjecti fuimus, ita per obedientiam secundi
 maledictionem quoque fugiamus, et ejus mala
 cessent ²⁸. Cum autem homo factum sit Dei Ver-
 bum, Spiritum a Patre accipit, ut unus e nobis,
 non sibi aliqui specialiter accipiens (erat enim
 ipse largitor Spiritus), sed ut acceptum naturæ
 nostræ conservaret, ut homo, et rursus radicet
 in nobis gratiam quæ recesserat, is, qui peccatum
 non novit. Hanc enim ob causam existimo san-

²⁵ Gen. ii, 25. ²⁶ Gen. iii, 19. ²⁷ Sap. i, 5. ²⁸ Rom. v, 13.

ctum Baptistam utiliter addidisse, « Quia vidi Spiritum descendentem de cœlo, et manentem super eum ⁴⁰. » Avolavit enim ex nobis propter peccatum, factus autem est velut unus ex nobis qui peccatum non novit, ut assuefieret porro Spiritus manere in nobis, cum discedendi aut subducendi se causam in ipso non haberet. Igitur nobis per seipsum Spiritum accipit, et naturæ vetus bonum renovat. Sic etiam pauper factus dicitur propter nos. Dives enim cum sit, qua Deus, et nullius boni indigus, homo factus est omnium egenus; ad quem alicubi dictum est præclare: « Quid enim **124** habes quod non accepisti ⁴¹? » Quemadmodum ergo vita secundum naturam existens mortuus est secundum carnem propter nos, ut mortem vinceret pro nobis, et universam secum naturam conresuscitaret (omnes enim eramus in ipso, quatenus homo factus est), sic etiam Spiritum propter nos accipit, ut omnem sanctificet naturam. Non enim in suum commodum venit, sed ut nobis omnibus principium, et via, et janua sit honorum cœlestium. Nisi enim accipere, ut homo, visum esset, aut etiam pati, ut unus e nobis, quomodo ipsum se humiliasse ostendi posset? aut quomodo servi forma recte ei tribueretur, nisi de ipso quiddam etiam servo conveniens scriptum esset? Noli ergo sapientissimam incarnationis rationem vellere, quam divinus ille Paulus jure miratur, clamans: « Ut innotescat nunc principatibus et potentatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro ⁴². » Sapientia enim revera, eaque Deo conveniens, magnum illud incarnationis videtur esse mysterium. Ita de Servatore nostro sciendum esse reor, si pii esse volumus, et dogmatum relicitudinem amplectimur. Neque enim in tantam rationis penuriam devolvemur, ut in Filio secundum naturam Spiritum per participationem esse putemus, ac non substantialiter potius insitum quemadmodum nimirum et in ipso Patre. Ut enim Patris, ita Filii quoque est sanctus Spiritus. Sic apud Scripturas divinas legimus: « Cum enim venissent in Mysiam, inquit, tentabant ire in Bithyniam, et non permisit eos Spiritus Jesus ⁴³. » Quod si quis contentiosius urgeat, et rursus asserat Spiritum per participationem esse in Filio, aut cum prius non inesset, cœpisse tunc in eo esse, cum baptizatus est, incarnationis nimirum tempore, videat rursus in quot et quantas absurditates se conjiciat. Primum enim, inter eos qui gignuntur e mulieribus non surrexisse major dicitur Joanne Baptista ⁴⁴. Vere quidem: sed videmus eum qui summum gloriæ humanæ tenet fastigium, incomparabili excellentia Christi honorare: « Non sum » enim « dignus, inquit, ut solvam ejus corrigiam calceamenti ⁴⁵. » At qui non absurdum et impium est,

ἵνα τῇ φύσει διασώσῃ λαβῶν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ῥιζώσῃ πάλιν ἐν ἡμῖν τὴν ἀποφοιτήσασαν χάριν, ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν. Διὰ ταύτην γὰρ οἶμαι τὴν αἰτίαν προστεθεικέναι χρησίμως τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν· « Ὅτι θεέσμαι τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. » Ἀπέπτῃ μὲν γὰρ ἐξ ἡμῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν, γέγονε δὲ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ἵνα προσεθίσῃ τὸ Πνεῦμα μένειν ἐν ἡμῖν, ἀφορμὴν οὐκ ἔχον ἀναχωρήσεως, ἣ ὑποστολῆς ἐν αὐτῷ. Οὐκοῦν ἡμῖν δι' αὐτοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα, καὶ ἀνανεοῖ τῇ φύσει τὸ ἀρχαῖον ἀγαθόν· οὕτω καὶ πτωχεῦσαι λέγεται δι' ἡμᾶς. Πλούσιος γὰρ ὢν, ὡς Θεός, καὶ οὐδενὸς τῶν ἀγαθῶν ἐπιδεής, ἄνθρωπος γέγονε πάντων ἐπιδεής, πρὸς δὲ εἰρηταί σου, καὶ σφόδρα καλῶς· « Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; » Ὅσπερ οὖν ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἀπέθανε κατὰ σάρκα δι' ἡμᾶς, ἵνα νικήσῃ τὸν θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὅλην αὐτῷ συναναστήσῃ τὴν φύσιν· πάντες γὰρ ἡμεῖν ἐν αὐτῷ, καθὼ γέγονεν ἄνθρωπος· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα δέχεται δι' ἡμᾶς, ἵνα πᾶσαν ἀγιασῇ τὴν φύσιν. Οὐ γὰρ αὐτὸν ὠφελήσων ἐλήλυθεν, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν ἡμῖν ἀρχή, καὶ ὁδὸς, καὶ θύρα γένηται τῶν οὐρανῶν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ μὴ εἶδοξε λαμβάνειν, ὡς ἄνθρωπος, ἣ καὶ πάσχειν, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, πῶς ἂν εἰδείε τις, ὅτι τεταπεινώκεν αὐτόν; ἢ πῶς ἂν ἐσώθη καλῶς ἡ τοῦ δούλου μορφή, εἰ μὴ τι καὶ δουλοπρεπὲς ἐγράφη περὶ αὐτοῦ; Μὴ διασυρέσθω τοίνυν ὁ πάνσοφος τῆς οἰκονομίας λόγος, ἐν καὶ αὐτὸς ὁ θεσπέσιος Παῦλος εἰκότως ἀποθαυμάζει βῶθῶν· « Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἣ πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Σοφία γὰρ οὕτως καὶ θεοπρεπὴς, τὸ μέγα τῆς ἐνανθρωπήσεως ὄραται μυστήριον. Τοιαύτην ἔχειν ἡμᾶς τὴν περὶ τοῦ Σωτῆρος διάλγησιν χρῆναι δεῖν ὑπολαμβάνω τοὺς εὐσεβεῖν ἐλομένους, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν δογμάτων ὀρθότητι χαίροντας· οὐ γὰρ δὴ σου πρὸς τοσαύτην ἀλογίαν καταδησόμεθα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἴεσθαι μεθεκτὸν ἐν τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ὑπάρχειν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον οὐσιωδῶς ἐκπεφυκὸς, ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ αὐτῷ τῷ Πατρὶ. Ὅσπερ γὰρ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὕτω καὶ ἀνέγνωμεν παρὰ ταῖς θείαις Γραφαῖς· « Ἐλθόντες γὰρ κατὰ τὴν Μυσίαν, φησὶν, ἐπέειραζον εἰς τὴν Βιθυνίαν ἀπελθεῖν, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς Πνεῦμα Ἰησοῦ. » Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ φιλονεικότερον τοῖς περὶ τούτων ἐνίστασθαι λόγους, καὶ δισχυρίζεσθαι πάλιν, ὅτι κατὰ μέθεξιν ἐν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμά ἐστιν, ἣ καὶ τότε γέγονεν ἐν αὐτῷ, πρότερον οὐκ ἐνυπάρχον, ὅτε καὶ ἐβαπτίσθη, κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνον, ὁρᾶτω πάλιν ἡλικίους τε καὶ ἕσους περιπεσεῖται τοῖς ἀτοπήμασι. Πρῶτον μὲν γὰρ, οὐκ ἐγηγέρθαι φησὶν ὁ Σωτὴρ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ τὸν μελίζονα· καὶ ἀληθῆς ὁ λόγος· ἀλλ' ὁρῶμεν τὸν εἰς ἀκρότητα δόξης τε καὶ ἀρετῆς ἀναβεδηκῶτα τῆς ἐν ἡμῖν, ἀσυγκρίτους ὑπεροχαῖς τιμῶντα Χριστόν·

⁴⁰ Joan. 1, 32. ⁴¹ I Cor. iv, 7. ⁴² Ephes. iii, 10, 11. ⁴³ Act. xvi, 7. ⁴⁴ Math. xi, 11. ⁴⁵ Joan. 1, 27.

« Οὐκ εἰμι γάρ, φησὶν, ἰκανὸς, ἵνα κύψας λύσω τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. » Ἐἴτα πῶς οὐκ ἄτοπον, μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ ἀσεβές, Ἰωάννην μὲν ἐκ κοιλίας ἔτι μητρὸς αὐτοῦ, Πνεύματος ἀναπεπλησθαι τοῦ ἁγίου πιστεύειν, διὰ τὸ οὕτω γεγράφθαι περὶ αὐτοῦ· τὸν δὲ τούτου, μᾶλλον δὲ ἀπάντων δεσπότην καὶ Κύριον τότε πρῶτον οἰεσθαι τὸ Πνεῦμα λαβεῖν, ὅτε καὶ ἐβαπτίζετο, καίτοι τοῦ ἁγίου λέγοντος Γαβριὴλ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Καὶ ὁράτω μοι πάλιν ὁ φιλομαθής, ὅσην ἡ λογὸς ὠδίνει τὴν ἔνοιαν. Περὶ μὲν γὰρ Ἰωάννου φησὶν, ὅτι Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται· ὁσὸν γὰρ ἦν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐκ οὐσιωδὲς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Περὶ δὲ τοῦ Σωτῆρος, ἀπέκει τὸ, πλησθήσεται, λέγει· καλῶς γε σφῶδρα νοῶν, ἀλλ' ὅτι τὸ γεννώμενον ἅγιον, οὐδὲ τὸ ἔσται προσθετικῶς· ἦν γὰρ ἀεὶ τοῦτο κατὰ φύσιν ὡς Θεός. Ἐπειδὴ δὲ οἶμαι προσήκειν πανταχόθεν ἡμᾶς θηρᾶσθαι τὸ ὑπελόν, παρενεχθείσης ἀπαξ τῆς τοῦ ἀρχαγγέλου φωνῆς, φέρε καὶ εἰς αὐτὸν ὀλίγα γυμνῶσωμεν. « Πνεῦμα, φησὶν, ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Λεγέτω τοίνυν ἡμῖν ὁ ἐκ πολλῆς ἀμαθίας τοῖς ὀρθοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀνατείνων δόγμασι, πότερόν ποτε καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως Υἱὸς ἦν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ, ἢ ἐν μόνοις τοῖς ὀνόμασιν εἶχε τὴν δόξαν, νόθος δὲ ἦν, καὶ ψευδώνυμος. Εἰ μὲν γὰρ ὅπως οὐκ εἶναι φησὶν Υἱὸν, ἀρνήσεται τὸν Πατέρα· τίνος γὰρ ἔσται Πατὴρ, οὐκ ὄντος Υἱοῦ; Φρονήσει δὲ ἀπάσαις τὰ ἐναντία ταῖς θείαις Γραφαῖς. Εἰ δὲ Υἱὸν ὁμολογεῖ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν Υἱὸν εἶναι τε καὶ λέγεσθαι, πῶς ἡμῖν ὁ ἀρχάγγελος τὸ τεχθήσεται μέλλον διὰ τῆς ἁγίας Παρθένου, κληθήσεσθαι φησὶν Υἱὸν Θεοῦ, καίτοι τοῦτο καὶ πάλαι κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα; Ὅσοι οὖν αἰδίως ὑπάρχων μετὰ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ὡς ἀρχὴν ἔχων τοῦ εἶναι, κατὰ τὸν τῆς σαρκώσεως χρόνον Υἱὸς ὀρίζεται Θεοῦ, διὰ τὸ πεφηνῆναι μετὰ σώματος εἰς τὸν κόσμον· οὕτως ἔχων οὐσιωδῶς ἐν ἑαυτῷ τὸ ἕϊον Πνεῦμα, λαμβάνειν ὡς ἄνθρωπος λέγεται, διασωζῶν τῇ ἀνθρωπότητι τὴν αὐτῇ πρέπουσαν τάξιν, καὶ σὺν αὐτῇ τὰ αὐτῇ πρέποντα δι' ἡμᾶς οἰκειούμενος· πῶς δ' ἂν καὶ ὅπως, εἶχα ποτὲ τοῦ ἰδίου Πνεύματος ὁ Λόγος νοοῖτο; Ἡ γὰρ οὐκ ἄτοπον ἀνθρώπου κευχρίσθαι λέγειν τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ, κατὰ τε τὸν τῆς φύσεως ὄρον, καὶ εἰς ὀλόκληρον τοῦ ζῶου τὸν ἀπαρτισμόν; Ἄλλ' οἶμαι πᾶσιν ὑπάρχειν τοῦτο καταφανέστατον. Τίνα δὲ ὄν τρόπον ἀπομεριούμεν τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τὸ οὕτως ἔμπεφυκός, καὶ οὐσιωδῶς ἠνωμένον, δι' αὐτοῦ τε προκύπτον, καὶ ὑπάρχον ἐν αὐτῷ φυσικῶς, ὡς μηδὲν ἕτερον εἶναι νομίζεσθαι παρ' αὐτὸν, διὰ τε τὴν τῆς ἐνεργείας ταυτότητα, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον; Ἄκουε δὲ τί φησὶν ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς· « Ἐὰν ἀγαπήτε με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσετε, καὶ γὰρ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ

A credere Joannem ab utero matris suæ Spiritu sancto repletum, propterea quod ita scriptum est de ipso; hujus vero, imo universorum potius Dominum, existimare tunc primum accepisse Spiritum, cum baptizatus est, licet sanctus Gabriel ad sanctam Virginem dicat: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei ⁴⁵. » Quorum verborum sensum quisquis est discedi cupidus perpendat. De Joanne enim Spiritu sancto repletum iri ait: in ipso quippe erat ex munere, non substantialiter sanctus Spiritus. De Salvatore vero, non jam repletum iri dicit: præclare sane; sed quod nascetur, sanctum esse; neque fore addidit: sanctus enim natura ^B semper fuit, qua Deus. Verum quoniam decet nos undique venari quod in rem sit, propositis semel angeli verbis, agendum ea paucis expendamus. « Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei. » Dicat ergo nobis, qui præ multa inscitia rectis Ecclesie dogmatis adversatur, utrum etiam ante incarnationem Filius esset Verbum Dei ac Patris, aut solo nomine tenus gloriam illam haberet, ac spurius esset, falsoque Filius nuncupatus. Si enim plane Filius esse negat, Patrem negabit: (cujus enim Pater erit, si non sit Filius?) et sententiam afferet cunctis divinis Scripturis contrariam. Sin autem ^C Filium etiam ante incarnationem fatetur Filium esse ac dici, quomodo nobis archangelus id quod per Virginem nasci debebat Filium Dei vocatum iri ait, quamvis id etiam olim secundum naturam existeret? Quemadmodum igitur ab æterno existens cum Patre Filius, ut existendi principium habens incarnationis tempore Filius Dei statuitur, propterea quod cum corpore in hoc mundo apparuit: ita licet Spiritum suum habeat in seipso, eum tamen accipere dicitur, ut homo, convenientem gradum servans humanitati, et una cum ipsa quæ ei conveniunt propter nos sibi asciscens. Quomodo vero, quæso te, absque proprio Spiritu Verbum intelligetur? Nunquid enim absurdum esset dicere hominis spiritum ab homine separatam esse ^D ratione naturæ, et integra perfectione animalis servata? Patet id, opinor, cuivis. Quo pacto igitur separabimus Spiritum a Filio, sic innatum ei et substantialiter unitum, **126** quique per ipsum prodit, et in ipso naturaliter existit, ita ut nihil aliud esse putetur ab ipso, propter operationis identitatem, et ipsam omnimodam naturæ similitudinem. Audi ergo quidnam Salvator ad suos discipulos dicat: « Si diligitis me, mandata mea servate: et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, Spiritum veritatis, quem mundus non potest capere ⁴⁶. » Ecce aperte Spiritum veritatis vocat sanctum Spiritum. Quod autem ipse ac

⁴⁵ Luc. 1, 35. ⁴⁶ Joan. xiv, 15, 16.

non alius ab ipso sit veritas, audi rursus dicentem : « Ego sum veritas ». Cum ergo veritas sit et vocetur natura Filius : vide quantam habeat cum ipso Spiritus unitatem. Ait enim alicubi de Salvatore nostro Joannes discipulus : « Hic est qui venit per aquam, et sanguinem, et Spiritum, Jesus Christus : non in aqua solum, sed in aqua et sanguine ; et Spiritus est qui testatur, quia Christus veritas est ». Præinde, et in habitante in nobis sancto Spiritu, in interiori homine, habitare ipse dicitur Christus, atque ita se res habet natura. Et certe beatus Paulus id clarissime docens ait : « Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu ; siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si vero Christus in vobis, corpus quidem mortuum propter peccatum, Spiritus autem vita propter justitiam ». Hic promptam aures, quæso, dictis accommoda. Cum Spiritum Christi inhabitantem in nobis nominasset, statim subjunxit : Si vero Christus in vobis, æqualem per omnia similitudinem statuens Filii cum Spiritu qui proprius ejus est et ab ipso secundum naturam procedit. Ideoque Spiritus adoptionis quoque dicitur, et in ipso clamamus : Abba Pater. Et ut beatus alicubi Joannes ait : « Ex hoc cognoscimus, quia in nobis est, quia de Spiritu suo dedit nobis ». Hæc suffectura quidem arbitror, ut Ecclesiæ filii possint hæreticorum damna repellere : si quis autem mera inscitia ebrius ac temulentus, Filium existimat tum primum Spiritum accepisse, cum factus est homo : ostendat Dei Verbum ante incarnationem sanctum non esse, et nos tacebimus. Jure autem mirandus est sanctus evangelista qui ubique multa cum cautione conservat ea quæ naturæ divinæ convenient. Cum enim antea dixisset, nominem unquam vidisse Deum, et 127 nunc a beato Baptista visum Spiritum asserat, descendentem super Filium cœlitus, addit necessario, spectasse quidem, sed specie columbæ, non simpliciter qualis natura sua existit, sed mitissimi animalis specie adumbratum, ut hoc pacto rursus videretur conjunctionem et similitudinem naturalem servare cum Filio dicente : « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde ». Igitur non desinet esse Deus secundum naturam Spiritus : de quo nempe dicitur nunquam visum esse, nisi duntaxat in columbæ specie propter discentis utilitatem. Loco enim signi et iudicii datam sibi fuisse descensionem Spiritus, beatus Baptista profertur, Salvatoris nostri testimoniis illud addens : « Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit : Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto ». Quam ob rem insanos hæreticos vehementer irridendos arbitror, qui quod signi loco positum est, pro veritate ipsa rei capiunt, quamvis singulari factum id sit consilio,

Αλλον Παράκλητον δώσει ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται χωρεῖν. Ἰδοὺ διαβρῆθην Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ἅγιον Πνεῦμά φησιν. Ὅτι δὲ αὐτὸς, καὶ οὐχ ἑτερός ἐστι παρ' αὐτὸν ἡ ἀλήθεια, πάλιν ἄκουε λέγοντος · Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ἀληθείας οὖν ὄντος τε καὶ κεκλημένου τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ, βλέπε πόσῃν ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς αὐτὸν τὴν ἐνότητα. Λέγει γάρ που περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰωάννης ὁ μαθητῆς · Οὗτός ἐστιν ὁ ἔλθων δι' ὕδατος, καὶ αἵματος, καὶ Πνεύματος Ἰησοῦς Χριστός· οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι, καὶ τῷ αἵματι, καὶ τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Διάτοι τοῦτο, καὶ ἐνοικούντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικεῖν αὐτὸς λέγεται Χριστός, καὶ οὕτως ἔχει τὸ πρῶγμα τῆ φύσει. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος σαφέστατα τοῦτο διδάσκων φησὶν · Ἐγμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν Πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Ὁξεῖαν, ὧ οὗτος, τοῖς εἰρημένοις ὑπόσχεσθαι τὴν ἀκοήν. Πνεῦμα Χριστοῦ τὸ κατοικεῖν ἐν ἡμῖν ὀνομάσας, ἐπήγαγεν εὐθύς · Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἀπαράλλακτον εἰσφέρων τὴν ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ, πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ κατὰ φύσιν προχοόμενον Πνεῦμα. Διάτοι τοῦτο, καὶ Πνεῦμα υἰοθεσίας λέγεται, καὶ ἐν αὐτῷ κράζομεν Ἀββὰ Πατήρ. Καὶ ὡς ὁ μακάριος πού φησιν Ἰωάννης · Ἐκ τούτου γινώσκομεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστιν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. Ὁμῖαι μὲν οὖν ἐξαρχέσειν καὶ ταῦτα, πρὸς τὸ δύνασθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας τέκνα τὰ τῶν ἑτεροδοξούντων ἀποκρούσασθαι βλάβη· εἰ δὲ τις ἀκράτῃ τῆς ἀμαθίας βεβάπτισται μέθῃ, τότε δὲ πρῶτον τὸ Πνεῦμα λαβεῖν ολεταὶ τὸν Υἱὸν, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· ἀποδεικνύτω πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἅγιον οὐκ ὄντα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν. Ἀποθαυμάσαι δ' ἔν τις καὶ λίαν εἰκότως τὸν ἅγιον εὐαγγελιστὴν τὰ τῆ θείᾳ πρόποντα φύσει μετὰ πολλῆς τινος τῆς ἐπιτηρήσεως πανταχῇ διασώζοντα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη πρὸ τούτων, ὅτι θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, τεθεσθαι δὲ νῦν τὸ Πνεῦμά φησι τὸν μακάριον Βαπτιστὴν, καταβαῖνον ἐπὶ τὸν Υἱὸν ἐξ οὐρανοῦ, προστεθεῖσιν ἀναγκαίως, ὅτι θεάσοιτο μὲν, πλην ἐν εἴδει περιστερᾶς, οὐκ αὐτὸ κατὰ φύσιν, ὅπερ ὑπάρχει γυμνόν, ἀλλ' ἐν τῷ πρῶστῳ σχηματιζόμενον ζῶν· ἵνα φαίνεται πάλιν καὶ διὰ τούτου οικειότητα, καὶ ὁμοίωσιν διασῶζον φυσικῆν, πρὸς τὸν Υἱὸν τὸν λέγοντα· Ἐμάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Οὐκοῦν οὐκ ἀποπασεῖται τοῦ εἶναι Θεὸς κατὰ φύσιν τὸ Πνεῦμα· τετήρηται γὰρ αὐτῷ τὸ μὴ τεθεσθαι πώποτε, πλην ὅσον ἐν τῷ τῆς περιστερᾶς σχηματισμῷ, διὰ τὴν τοῦ μανθάνοντος χρείαν. Ὡς γὰρ ἐν σημειῷ καὶ γνωρίσματός τάξει δεδῶσθαι φησὶν ἑαυτῷ τῆν τοῦ Πνεύματος κάθοδον ὁ μακάριος Βαπτιστῆς, ταῖς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

¹⁷ Joan. xiv, 6.

¹⁸ I Joan. v, 6.

¹⁹ Rom. viii, 9.

²⁰ Matth. xi, 29.

²¹ Joan. i, 3.

²² Ibid. 15.

²³ I Joan. iv, 13.

²⁴ Ibid. 12.

μαρτυρίας ἐπενεγκῶν, ὅτι ὁ πέμψας μὲ βαπτί-
ζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ
Πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Ἐφ' ὃ δὴ καὶ
μάλιστα διαγελῆν οἶμαι πρέπει τοὺς ἀνοήτους αἰρετικούς, τὸ ἐν τάξει σημείου τεθῆναι, εἰς ἀλήθειαν
πράγματος ἐκλαμβάνοντας, εἰ καὶ γέγονεν οικονομικῶς, καθάπαρ ἤδη προεῖρηται, διὰ τῆς ἀνθρω-
πότητος χρεῖαν.

Καὶ ἑώρακα, καὶ μαμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Ἀσφαλῆς ὁ μάρτυς, ὅπερ ὄντως τελέσσεται, τοῦτο
καὶ λαλῶν. Οὐκ ἀγνοεῖ γὰρ Ἰωάννης τὸ γεγραμμένον·
« Ἄ εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, λέγε. » Ἐἶδον οὖν, φησὶ,
τὸ σημεῖον, καὶ συνῆκα τὸν δι' αὐτοῦ σημαίνοντα.
Μαρτυρῶ δὲ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ διὰ
νόμου μὲν τοῦ διὰ Μωσέως ἀναδοξώμενος, διὰ φωνῆς
τῶν ἁγίων προφητῶν κηρυττόμενος· δοκεῖ δέ μοι
πάλιν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς μετὰ πολλῆς τιμῆς
τῆς ἀσφαλείας εἰπεῖν· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, »
τοῦτ' ἐστίν, ὁ εἰς καὶ μόνος κατὰ φύσιν, ὁ τῆς τοῦ
γεννήσαντος ἰδιότητος κληρονόμος, πρὸς ὃν καὶ ἡμεῖς
οἱ κατὰ θέσιν μορφούμεθα, καὶ δι' οὗ πρὸς τὸ τῆς
υἰοθεσίας ἀξίωμα κατὰ χάριν κεκλήμεθα. Ὡς γὰρ ἐκ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς, « Πᾶσα πατριὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ
ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, » διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι κυρίως καὶ
πρῶτον [αἰ. πρώτως] καὶ ἀληθῶς Πατέρα, οὕτω καὶ
πᾶσα υἰότης ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι κυρίως
καὶ μόνον ἀληθῶς Υἱὸν, οὐ νόθον οὐδὲ ψευδώνυμον,
ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐ κατὰ
ἀποκοπήν, ἢ βεῦσιν, ἢ μερισμὸν, ἢ τομήν· ἀπαθῆς
γὰρ ἡ θεία φύσις παντελῶς· ἀλλ' ὡς ἓνα ἐξ ἑνός,
ἀει συνυπάρχοντα, καὶ συναίδιον καὶ ἐμπαφυκῶτα τῷ
γεννήσαντι, ἐν αὐτῷ τε ὄντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ προελ-
θόντα ἀμερίστως καὶ ἀδιαστάτως, ἐπεὶ μὴδὲ κατὰ
σῶμα τὸ θεῖον, μήτε τόπω περιληπτόν, ἢ διαστημα-
τικὰς τὰς μεταβάσεις ποιεῖσθαι πεφυκός, ἀλλ' ὡς
πρόεσιν ἐκ πυρὸς ἢ ἐνοῦσα θερμότης αὐτῷ, δοκοῦσα
μὲν πως αὐτοῦ ταῖς ἐπινοαῖς μερίζεσθαι, καὶ ἕτερόν
τι παρ' αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐξ αὐτοῦ δὲ οὐσα καὶ ἐν αὐτῷ
κατὰ φύσιν, καὶ ἐξ αὐτοῦ προλούσα μετὰ τοῦ μηδὲν
ἀδικεῖν κατὰ γὰρ τὸν ἀποκοπῆς, ἢ τοῦ μερισμοῦ καὶ
βεῦσεως λόγον· ἅλα γὰρ ἐν ὅλῳ τῷ πυρὶ σώζεται·
οὕτω νοήσομεν καὶ ἐπὶ τοῦ θεῖου γεννήματος θεο-
πρεπεστάτην ἐπ' αὐτῷ τὴν θεωρίαν λαμβάνοντας·
καὶ Υἱὸν μὲν ἰδίως ὑφαστάθαι πιστεύοντας, οὐ μὴ
ἔξω τιθέντες αὐτὸν τῆς μιᾶς καὶ ἀφράστου θεότητος,
οὐδὲ τοῦ Πατρὸς ἕτεροῦσιον εἶναι λέγοντας· ἢ γὰρ
ἂν Υἱὸς οὐκέτ' ἂν νοεῖτο δικαίως, ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ
τοῦτο, καὶ πρόσφατος ἡμῖν ἀνατελεῖ θεός, ἕτερος
ὑπάρχων παρὰ τὸν ὄντα καὶ μόνον. Τὸ γὰρ οὐκ ἐν
ὁμοῦσιον τῷ κατὰ φύσιν θεῷ, πῶς οὐ πάντως ἀπο-
πειρεῖται τοῦ εἶναι θεός ἀληθινός; Ἐπειδὴ δὲ ἀξιώ-
χρῶς τε καὶ ἀξιολογώτατος ὁ μακάριος Βαπτιστὴς,
μαρτυρεῖ δὲ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· Θεὸν
εἶναι πάντως ἀληθινὸν ὁμολογήσομεν τὸν Υἱὸν, καὶ
ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· τοῦτο γὰρ ἡμῖν σημαίνει
τὸ τῆς υἰότητος ἕνωμα, καὶ ἕτερον οὐδέν.

Τῇ ἐκατέρῳ πάλιν εἰσὶν ἡμεῖς ὁ Ἰωάννης, καὶ
ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο, καὶ ἐμβλέψας τῷ

A quemadmodum jam dictum est, ad humani generis
utilitatem.

I, 34. Et ego vidi, et testimonium perhibui, qui
hic est Filius Dei.

Gravissimus testis, qui quod revera spectavit,
illud etiam loquitur. Non enim forsitan ignorat id
quod scriptum est: « Quæ oculi tui viderunt, illa
dixit ». Vidi ergo, inquit, signum, et agnovi
eum qui per ipsum significabatur. Testor autem
hunc esse Dei Filium, qui a Mose per legem prædi-
catus est, et sanctorum prophetarum voce. Bur-
sus autem, beatus evangelista mihi videtur consi-
derate admodum dicere: « Hic est Filius Dei, »
hoc est, unus ac solus secundum naturam, ille pa-
ternæ proprietatis hæres, ad quem etiam nos ad-
optivi conformamur, et per quem ad dignitatem
adoptionis per gratiam vocati sumus. Ut enim ex
Deo et Patre « Omnis paternitas in cælo et in terra
nominatur », propterea quod ipse est proprie,
per se, et vere Pater est, sic etiam omnis filia-
tio ex Filio, propterea quod ipse proprie duntaxat est
Filius, non spurius, neque falso nuncupatus, sed
ex substantia Dei ac Patris, non per decisionem,
aut fluxum, seu divisionem (divina quippe natura
passionis omnis est expertus) sed unus ex uno, **128**
semper coexistens, et cœternus, et Patri inæitus,
et in ipso existens, atque ex ipso procedens, ci-
tra divisionem et indivulsum, quandoquidem neque
corporeus est Deus, nec loco circumscriptus, aut
transitu locorum spatiorumque movetur, sed quem-
admodum ex igne prodit insita ei caliditas, quem-
videtur ab eo quodammodo cogitatione separari,
et aliud ab ipso quiddam existere, cum sit ex
ipso et in ipso secundum naturam, et ex eo citra
damnum ullum procedat, nimirum citra decisio-
nem seu divisionem ac fluxum (tota enim in toto
servatur igne) sic etiam statuendum nobis est de
divino genimine, pro eo ac de Deo decet cogitan-
tibus: et Filius proprie quidem subsistere cre-
dendus, non tamen ab una et ineffabili deitate
excludendus, neque alterius esse a Patre substan-
tiæ dicendus. Alioquin enim non amplius Filius
esse jure putabitur, sed aliquid aliud ab ipso, et
recens nobis Deus existet, alius ab eo qui est ac
solus est. Quod enim non est consubstantiale na-
turali Deo, quomodo fieri poterit ut sit Deus ve-
rus? Sed cum gravissimus ac locupletissimus sit
beatus Baptista, et hunc esse Filium Dei testetur,
Filium Deum esse verum utique fatebitur, et de
substantia Patris. Hoc enim, et nihil aliud signifi-
cat nomen filiationis.

I, 35-36. Altera die iterum stabat Joannes, et ex
discipulis ejus duo: et respiciens Jesum ambulans-

¹²⁸ Prov. xiv, 8. ¹²⁹ Ephes. iii, 15.

tem dicit : *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.*

Ipsam jam antea beatus Baptista demonstravit : sed ecce rursus eadem oratione repetita suis discipulis ostendit Jesum et agnum Dei nominat, et tollere mundi peccatum ait, propemodum eis in memoriam ipsum revocans apud prophetas dicentem : « Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas, et non recordabor ». Non frustra vero beatus Baptista eadem de Salvatore identidem repetit. Officium quippe ac virtus doctoris est, res nondum perceptas discipulorum mentibus inculcare, nec eadem sæpius repetendo gravari, sed ad discipulorum utilitatem patienter id agere. Quod fit ut beatus quoque Paulus dicat : « Eadem vobis scribere, me quidem non piget, vobis autem necessarium est ».

129 I, 57. *Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum.*

Vides quam cito suum fructum doctrina protulit? Vides quantum repetitionis lucrum inventum sit? Discat ergo ex his, quisquis ille est cui docendi creditum munus est, pigritiam omnem superare, sibi que majori noxæ quam auditoribus putare silentium, nec talentum Domini in ignava inertia, velut humi defodere, sed argentum potius nummulariis tradere. Recipiet enim Salvator quod suum est cum fenore, ac veluti semen quoddam in iactum sormonem vivificabit. Habes hic admodum genuinam istius rei demonstrationem. Non gravatus enim Baptista suis discipulis Dominum ostendere, iterumque repetere : « Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi », tantum discipulis suis contulit, ut eos sequi demum persuaserit, et ejus disciplinæ sese jam tum adjungere.

I, 58. *Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis : Quid queritis?*

Opportune conversus est Dominus ad sequentes se, ut reipsa discas quod in Psalmis canitur : « Exquisivi Dominum et intendit mihi ». Quandiu enim bonis moribus et recta fide Deum non querimus, post ipsum averso vultu quodammodo collocati sumus : sed cum divinæ legis siti sanctum et eximium justitiæ iter insistimus, tunc certe nos respicit, illud nobis inclamans : « Convertimini ad me, et convertar ad vos, dicit Dominus omnipotens ». Ad eos autem Christus, « Quid queritis? » inquit, non quod ignoraret (cuncta enim novit, ut Deus), sed quod interrogationem hanc colloquendi primordium ac veluti radicem statueret.

I, 58. *Qui dixerunt ei : Rabbi (quod dicitur interpretatum magister), ubi habitas?*

Docte ei occurrunt interrogati. Primum enim magistrum ipsum vocant, clare significantes se

Ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει· Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.

Φθάσας ἤδη προέδειξεν αὐτὸν ὁ μακάριος Βαπτιστής· ἀλλ' ἰδοὺ καὶ αὐθις τὸν αὐτὸν ἀνακυκλήσας λόγον, ἐπιδεικνύει τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀμνὸν ὀνομάζει Θεοῦ, καὶ τὴν τοῦ κόσμου φησὶν αἴρειν ἁμαρτίαν, μονονοχὶ πρὸς ὑπόμνησιν ἄγων τοῦς ἀκρωμένους τοῦ ἐν προφήταις λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείψων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. » Ἐπαναλαβὼν δὲ οὐ μάτην ὁ Βαπτιστής τὴν αὐτὴν ποιεῖται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξήγησιν. Ἀρετῆς γάρ ἐστιν ἔργον διδασκαλικῆς· τὸν οὕτω παραδεχθέντα λόγον, ταῖς τῶν μαθητευομένων ἐγκαθεριγγύναι ψυχαῖς, οὐκ ὀκνοῦσης πρὸς ἐπανάληψιν, ἀνεξικακούσης δὲ μᾶλλον ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν παιδευομένων. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλὸς φησὶ· « Τὰ αὐτὰ λέγει ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. »

Καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ.

Ὅρας τῇ διδασκαλίᾳ γείτονα τὸν ἐξ αὐτῆς ἀναδοθέντα καρπὸν; Ὅρας ὅσον τῆς ἐπανάληψεως εὐρέθη τὸ κέρδος; Μανθανέτω τοιγαροῦν διὰ τούτων ὁ διδάσκειν πιστευμένος, ἔκνου μὲν ἀμείνων ὀραῖσθαι παντὸς, ἑαυτῷ δὲ πλεον, ἢ τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιζημιον ἡγείσθαι τὴν σωτηρίαν, καὶ μὴ εἰς ἀργίαν μὲν ἀδρανῆ, καθάπερ εἰς γῆν, τὸ δεσποτικὸν ἀντορύττειν τάλαντον, διανέμειν δὲ μᾶλλον τοῖς τραπεζίταις τὸ ἀργύριον· κομιεῖται γὰρ ὁ Σωτὴρ τὸ ἑαυτοῦ σὺν τόκῳ, καὶ καθάπερ τινὰ σπόρον ζωογονῆσει τὸν ἐγκαταβληθέντα λόγον. Ἐχει ἐν τοῦτοις εὐφυσστάτην τῶν εἰρημένων ἀπόδειξιν. Οὐ γὰρ ὀκνήσας ὁ Βαπτιστής τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιδείξει τὸν Κύριον, καὶ εἰς δεύτερον εἰπεῖν· « Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, » τοσοῦτον αὐτοῦς ὠφελήσας ὁράται, ὡς καὶ ὑποπεισαι λοιπὸν ἀκολουθεῖν, καὶ ἤδη τῆς ὑπ' αὐτῷ μαθητείας ἐρᾶν.

Στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ θαυμάζων αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς. Τί ζητεῖτε;

Ἐπιστράφη χρησίμως πρὸς τοὺς ἀκολουθοῦντας ὁ Κύριος, ἵνα ἔργῳ μάθης τὸ μελιτροῦμενον· « Ἐξεζητήσα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. » Ἰως μὲν γὰρ οὕτω διὰ τρόπων ἀγαθῶν, καὶ τῆς ἐν τῷ πιστεύειν ὀρθότητος ἐπιζητοῦμεν τὸν Θεόν, ἐν προσώπῳ τρόπον τινὰ κατόπιν κείμεθα· ἐπὶ δὲ τὸν θεῖον αὐτοῦ διψήσαντες νόμον, τὴν ἀγίαν καὶ ἐξάριτον τῆς δικαιοσύνης ἐχηλατώμεν ὄδον, τότε δὴ πάντως ἡμᾶς ἐπισκέπεται τὸ γεγραμμένον ἐκείνη βοῶν· « Ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » — « Τί δὲ ζητεῖτε; » φησὶ πρὸς αὐτοὺς· οὐκ ἀγνοήσας, πόθεν πάντα γὰρ οἶδεν ὡς Θεός· ἀρχὴν δὲ καὶ ρίζαν ταῖς διαλέξεσι τιθεὶς τὴν ἐρώτησιν.

Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· Ῥαββί, ὁ λέγεται ἐρμηνεύμενον, Διδάσκαλε, ποῦ μένεις;

Εὐπαιδευτῶς ὑπαντῶσιν οἱ διερωτώμενοι· διδάσκαλον γὰρ ἤδη καλοῦσι, τὸ βούλεσθαι τι μαθεῖν,

⁵⁷ Isa. XLIII, 25. ⁵⁸ Philipp. III, 1. ⁵⁹ Joan. I, 29. ⁶⁰ Psal. XXXIII, 5. ⁶¹ Zachar. I, 3.

διὰ τούτου σαφῶς ἐρμηνευόντες· εἶτα τὴν ἐστῆσαν αὐτοῖς εἰπεῖν, ὡς ἐν αὐτῇ τὴν χρισίαν ἐροῦντες εὐκαίρως· οὐ γὰρ δήπου, κατὰ τὸ εἶδος, τὸν ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις λόγον, ὁδοῦ πάρεργον ποιεῖσθαι δεῖν ἐδοκίμαζεν [αἰ. ἐδοκίμαζον]· ἔσται δὲ πάλιν ἡμῖν εἰς τὸ πονεῖν ἐπωφελεῖ τὸ λεγόμενον.

Λέγει αὐτοῖς· Ἔρχεσθε καὶ ἴδετε.

Οὐ σημαίνει τὴν οἰκίαν, καίτοι τούτο ποιεῖν ἐξαιτούμενος, ἰέναι δὲ μᾶλλον εἰς αὐτὴν παραχρημα καλεῖ· πρῶτον μὲν ἐκεῖνο διδάσκων, ὡς ἐν ὑπογραμμῇ τῷ πράγματι, ὅτι τῶν ἀγαθῶν τὴν ζήτησιν οὐκ εἰς ὑπερθέσεις ἀναρρίπτεισθαι καλόν· τὸ γὰρ μέλειν ὅλως ἐν τοῖς ὠφελείν παφουκόσιν ἐπιζημίον· εἶτα πρὸς τούτῳ, καὶ τότε, ὅτι τοῖς ἀγνοοῦσιν ἐτι τὸν θεῖον οἶκον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τοῦτ' ἐστι, τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ τὸ ὅποι ποτὲ καίται μαθεῖν ἀρχίσει πρὸς σωτηρίαν, ἀλλὰ τὸ ἐλθεῖν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως, ἰδεῖν τε τὰ ἐν αὐτῷ μυστικῶς δηλονότι τειλούμενα.

Ἦλθον οὖν καὶ εἶδον ποῦ μένει, καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ὥρα ἦν ὡς δεκάτη.

Εὐπαρέδρως οἱ μαθηταὶ τὴν τῶν θεῶν μυστηρίων ἐκπαίδευσιν· οὐ γὰρ οἶμαι πρέπειν ἀψίκορον τοῖς φιλομαθέσιν ὑπάρχειν διάνοιαν, φιλοπονωτάτην δὲ μᾶλλον, καὶ τῆς ἐν ἰδρώσιν ἀγαθοῖς μικροφυχίας κρείττονα, ὡς εἰς ἅπαντα τῆς ζωῆς τὸν καιρὸν ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ προθυμίᾳ φαίνεσθαι διαπρέποντας· πῶτος γὰρ ὡς δι' αἰνίγματος οἶμαι δηλοῦν τὸ, « Παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην »· ἐπειδὴ δὲ φησὶν, « Ὁρα ἦν ὡς δεκάτη, » καὶ πρὸς αὐτὸ τούτο λέγομεν τὸν ἐκάστην χρησίμον τε καὶ οἰκείον ἐφαρμόζοντας λόγον, ὅτι πάλιν ἡμᾶς διὰ τῆς οὕτω λεπτοῦς ἐπιχειρήσεως ἐκδιδάσκει τῆς θεολογίας ὁ συγγραφεύς, ὡς οὐκ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ μέγα τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐγνώσθη μυστήριον, ἀλλ' εἰς τέλος ἤδη καταλύοντος τοῦ καιροῦ· « Ἐπ' ἐσχάτων γὰρ, ὡς γέγραπται, τῶν ἡμερῶν διδάσχοι πάντες ἀναδειγμένα Θεοῦ. » Δέχου δὲ μοι πάλιν τῶν εἰρημίων εἰκόνα περὶ τὴν δεκάτην ὥραν, προσεδρεύοντας τῷ σωτῆρι τοὺς μαθητάς, οὓς καὶ καταλύσαντας ἀπαξ προσμεμενηκέναι φησὶν ὁ ἅγιος εὐαγγελιστῆς· ἵνα πάλιν μανθάνωσιν οἱ διὰ πίστεως εἰς τὸν θεῖον εἰσελαύνοντες οἶκον, καὶ αὐτῷ προστρέχοντες τῷ Χριστῷ, ὅτι χρῆ προσμένειν αὐτῷ, καὶ μὴ πάλιν ἀλλοτριοῦσθαι φιλεῖν, ἢ πρὸς ἀμαρτίαν ἐκβαίνοντας, ἢ παλινορομούντας εἰς ἀπιστίαν.

Ἦν Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου, εἰς ἃν ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου, καὶ ἐκκληρωθέντων αὐτῷ· εὗρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ· Ἐβρήκαμεν τὸν Μεσσίαν, ὃ ἐστι μεθερμηνεύμενον ὁ Χριστός, καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν.

Οἱ λαβόντες ἄρτι τὸ τάλαντον, εὐθύς τοῦ τάλαντου τὴν ἐργασίαν ἐπάγονται, καὶ τῷ Δεσπότῃ προσάγουσι. Τοιαῦται γὰρ ὄντως αἱ φιλήκοοι τε καὶ εὐμαθεῖς ὄρωνται ψυχαί, οὐ μακρῶν δεόμεναι πρὸς ὠφέλειαν ῥημάτων, ἀλλ' ἐν κύκλοις ἐτών, ἢ μηνῶν τὸν ἐκ τῆς

velle aliquid discere. Tum rogant uti domum suam indicet, tanquam ibi opportune dicturi quod sit operæ pretium. Nolebant enim, ut credibile est, de rebus gravissimis obiter tantum colloqui. Quo ex dicto exemplum nobis rursus utile capiendum est.

130 1, 39. *Dicit eis: Venite et videte.*

Domum suam non indicat, quamvis hoc rogaretur, sed potius ut ad eam statim se conferat jubet. Primum quidem, ut ea re ad exemplum proposita doceret in quærendis bonis malam esse dilationem: in rebus enim utilibus damnosa est omnis cunctatio. Deinde, ignorantibus adhuc sanctam Salvatoris nostri Christi domum, id est Ecclesiam, ad salutem non sufficere, si didicerint ubinam illa sit, nisi ad ipsam per fidem venerint, et quæ mystice in eo peraguntur perspexerint

I, 39. *Venerunt igitur et viderunt ubi maneret, et apud eum manserunt die illo: hora erat quasi decima.*

Assidui erant discipuli in percipienda divinorum mysteriorum cognitione. Levitatem quippe discendi cupidis convenire non existimo, sed laboriosum animum ac generosum, adeo ut omni tempore vitæ constanti studio clareant. Id enim significari arbitror his verbis: « Et apud eum manserunt die illo. » Cum autem ait: « Hora erat quasi decima, » theologum dicimus accommodatæ cuique ratione rursus nos subtiliter edocere, non in hujus sæculi primordiis magnum illud Salvatoris nostri mysterium innotuisse, verum tempore jam ad finem tendente. « In novissimis » enim, ut scriptum est, « diebus, docti a Deo omnes sumus ». Præterea, eum discipuli circiter horam decimam Salvatoris assideant, et a sancto evangelista apud eum porro mansisse dicantur: discant rursus inde qui per fidem in divinam domum ingrediuntur, et ad Christum accurrunt, apud ipsum manendum esse, nec ab eo secedendum ad peccatum transeundo, aut in incredulitatem rursus migrando.

I, 40, 41. *Erat Andreas frater, Simonis Petri, unus ex duobus, qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei: Invenimus **131** Messiam (quod est interpretatum Christus). Et adduxit eum ad Jesum.*

Qui talentum nuper acceperant, ejus statim questum uberius Domino offerunt. Tales enim profecto sunt illæ studiosæ animæ, quibus opus non est multis verbis ut erudiantur, neque longo annorum aut mensium curriculo, ut doctrinæ fru-

¹ Jerem. xxxi, 34.

etum afferant: sed in ipsis discendi primordiis A scientiæ perfectionem, complectuntur. « Sapientia enim da occasionem, et sapientior erit, inquit Scriptura: notifica justo, et addet ad recipiendum ⁴². » Fratrem itaque suum Andreas servat, Petrum videlicet, totum illud magnum brevi compendio declarans mysterium. Invenimus enim, inquit, Jesum, ceu « Thesaurum in agro absconditum, aut pretiosam margaritam ⁴³ », juxta evangeliorum parabolas.

1, 42. *Intuitus autem cum Jesus, dixit: Tu es Simon filius Jona: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petra.*

Divinitus intuetur, qui corda et renes novit, et cernit quantam ad pietatem discipulus perventurus sit, et quantam ad virtutis perfectionem evehendus. Nihil enim ignorat qui cuncta novit priusquam fiant, quo sane potissimum docet prædictum discipulum, se citra cujusquam doctoris operam, Deus cum sit, cuncta nosse. Nulla siquidem oratione præmissa, nullaque facta inquisitione, ut disceret quis aut unde is ad se veniret, tam patrem ejus quam ipsum nomine appellat, et Simonem cum non jam vocari patitur, eum sibi pro sua potestate tam tum ut suum vindicans, sed congrua similitudine Petrum a petra vocari placuit, puta super quem fundaturus erat suam Ecclesiam.

1, 43, 44. *In crastinum voluit Jesus exire in Galilæam, et invenit Philippum, et dicit ei Jesus: Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreæ et Petri.*

Erat ejusdem animi cum prioribus Philippus, et ad sectandum Christum perquam idoneus. Hunc probum fore Christus noverat, ideoque, « Sequere me », inquit, hoc verbo gratiam qua donatus erat demonstrans, et cum sequi jubet, hominem probæ vitæ esse testificans; neque **132** enim eum nisi probum ad id muneris elegisset.

1, 45. *Invenit Philippus Nathanael, et dicit ei: Quem scripsit Moyses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth.*

Cito admodum ille discipulus fructum affert, ut vel hinc ejusdem animi ac studii cum prioribus esse videretur. Invenit enim Nathanael, non certe casu oblatum, sed multo studio quæsitum. Norat quippe studiosissimum illum esse ac valde eruditum: deinde narrat se Christum invenisse illum per omnes Scripturas divinitus prædicatum: neque hominem convenit earum nescium, sed signa quæ tam apud Moysem quam prophetas litteris mandata sunt cum primis edoctum. Invaluerat autem apud Judæos falsa de Christo Salvatore nostro opinio, ex oppido nimirum aut pago Nazareth ipsum fore, quamvis Scriptura divina Bethlehemitam ipsum nuncupet: « Et tu enim, inquit, terra Bethlehem, domus Ephrata, nequaquam mi-

παιδεύσεως ἀνατίκτουσαι καρπὸν, ἀλλ' ὁμοῦ τῆς τῶν μαθητῶν ἀρχαιότητος συνέσεως κατακλείουσαι τέλος. « Δίδου γὰρ σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται, » φησὶν ἡ θεία Γραφή: « γνῶριζε δικαίω, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. » Ἀνασῶζει δὲ ὅν τὸν οἰκεῖον Ἀνδρέας ἀδελφόν· Πέτρος δὲ οὗτος ἦν· ἕλον ἐν δλίγῳ κεφαλαίῳ τὸ μέγα δηλώσας μυστήριον. Εὐρήκαμεν γὰρ, φησὶν, ὡς « Θεσαυρὸν κεκρυμμένον ἐν ἀγρῶ, ἡ ὡς ἓνα πολύτιμον μαργαρίτην » τὸν Ἰησοῦν, κατὰ τὰς ἐν τοῖς Εὐαγγελοῖς παραβολὰς.

Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· Σὺ εἰ Σίμων ὁ Υἱὸς Ἰωάνη, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται Πέτρα.

Ἀτενίζει θεοπρεπῶς ὁ καρδίας ὀρῶν καὶ νεφρούς· ὀρᾶ δὲ πρὸς δσην εὐλάβειαν ὁ μαθητῆς ἀναθήσεται, καὶ πολίς ἔστι ἀτόχος ἀρετῆς, καὶ εἰς ποῖον καταλήξει τέλος. Ἄγνοεὶ γὰρ οὐδὲν ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσθαι αὐτῶν, ᾧ δὲ καὶ μέλιστα παιδεύει τὸν κεκλημένον, ὅτι θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς ἀδίδακτον ἔχει τὴν γνῶσιν. Λόγου γὰρ ὅπως δεηθεὶς οὐδενός, ἀλλ' οὐδὲ ἐπιζητήσας μαθεῖν τίς, ἡ πόθεν ἦκοι πρὸς αὐτὸν ὁ ἀνὴρ, ποίου μὲν ἐξέφυ πατρὸς, τίς δὲ καὶ αὐτὸς ὀνομάζοιτο λέγει, καὶ Σίμωνα μὲν οὐκέτι καλεῖσθαι συγχωρεῖ, κατεξουσιάζων ἤδη καὶ κατακρατῶν, ὡς γεγονότος οἰκεῖου· φερωνύμως δὲ ἀπὸ τῆς πέτρας μετωνόμαζε Πέτρον· ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἔμελλε τὴν αὐτοῦ θεμελιοῦν Ἐκκλησίαν.

Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ἐξελεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καὶ εὐρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀκολουθεῖ μοι. Ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαιᾶ ἐκ τῆς πόλεως Ἀνδρέου καὶ Πέτρον.

Ἰσχυρῶν τοῖς προλαβοῦσιν ὁ Φίλιππος, καὶ λίαν ἔχων ἐπιτηδειῶς εἰς ἀκολουθήσιν τοῦ Χριστοῦ. Ἦδει γὰρ καὶ αὐτὸν ἐσόμενον ἀγαθόν· διὰ τοῦτο καὶ φησὶν· « Ἀκολουθεῖ μοι, » γνῶρισμα τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος τὸ βῆμα τιθεῖς, καὶ δι' ὧν ἔπασθαι προστάττει πολιτείαν αὐτῷ τὴν ἀρίστην ἐπιμαρτυρῶν· ὡ γὰρ ἂν ἐπελέξατο, μὴ οὐκί πάντως ἔντα χρηστόν.

Εὐρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναήλ, καὶ λέγει αὐτῷ· Ὁν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφήται, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν υἱὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ.

Ὅξυς δὲ λίαν ὁ μαθητῆς εἰς καρποφορίαν, ἢ φαίνεται διὰ τούτου τοῖς προλαβοῦσι κατὰ τὴν ἔξιν συγγενῆς· εὐρίσκει γὰρ τὸν Ναθαναήλ, οὐκ ἀπῶς ἐρχομένῳ περιτυχόν, ἀλλὰ πολλὴν ἐπ' αὐτῷ τὴν ζήτησιν ποιησάμενος. Ἦδει γὰρ ἔντα φιλοπονῶντων τε καὶ φιλολογώτατον· εἶτα λέγει τὸν διὰ πάσης κηρυττόμενον τῆς θείας Γραφῆς ἀνηρημέναι Χριστόν, οὐκ ὡς ἀγνοοῦντι προσομιλῶν, ἀλλ' ὡς λίαν ἐκπαιδευμένῳ, τὰ τε τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ τῶν προφητῶν μηνύματα· ὑπόνοια δὲ οὐκ ἀληθῆς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκράτει, ὡς ἐκ πόλεως, ἦτοι κώμης ἔσται τῆς Ναζαρέτ, καίτοι Βηθλεεμίτην αὐτὸν, ὅσον εἰς τούτον ἔχει τὸν λόγον, τῆς θείας λεγοῦσης Γραφῆς· « Καὶ σὺ γὰρ, φησὶν, γῆ Βηθλεεμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, μή

⁴² Prov. ix, 9. ⁴³ Matth. xiii, 44, 45 seqq.

ὀλιγοστῶς εἰ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰουδα, ἐκ σοῦ μοι ἄξιον εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἐξοδοῦ αὐτοῦ, ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Ἀνετράφη μὲν γὰρ εἰς Ναζαρέτ, ὡς τοῦ καὶ αὐτὸς ὁ εὐαγγελιστῆς διεμαρτύρατο λέγων· « Καὶ ἦλθον εἰς Ναζαρέτ, » οὗ ἦν ἀναστραμμένος· ἦν δὲ οὐκ ἐκεῖθεν, ἀλλ' ἔθεν ἤδη προεῖπομεν, μᾶλλον δὲ ὡς ἡ τοῦ προφήτου διισχυρίσατο φωνή. Ἀκολουθήσας τοίνυν ὁ Φίλιππος τῇ τῶν Ἰουδαίων ὑπονοίᾳ φησὶν·

Ἔχει Ναζαρέτ δύναται τι ἀγαθὸν εἶναι;

Συνομολογεῖ προχείρως ὁ Ναθαναὴλ, ὅτι μέγα δὴ τι καὶ κάλλιστον εἴη τὸ ἐκ τῆς Ναζαρέτ ἀναδειχθῆσθαι προσδοκώμενον. Δῆλον δὲ δήπου πάντως ἐστίν, ὡς οὐ μόνον ἐδέχτο πρὸς πίστιν τοῦ ζητουμένου τὴν Ναζαρέτ, ἀλλ' ἐκ νόμου, καὶ προφητῶν τὴν γνώσιν ἐραυζόμενος, ταχεῖαν ὡς πολυμαθῆς ἐποιεῖτο τὴν σύνεσιν.

Λέγει αὐτῷ Φίλιππος· Ἔρχου καὶ ἴδε.

Ἀρχαίαι πρὸς πίστιν ἡ θεά, φησὶν, καὶ μόνον εἰς λόγους ἑλθῶν συνομολογήσεις γοργότερον, καὶ ἀνευδοκίᾳ εἰσεῖς αὐτὸν ὄντως ὑπάρχει τὸν προσδοκώμενον. Χρῆ δὲ πιστεύειν ἡμᾶς, ὅτι περ ἦν θεὰ τις καὶ ἀρήτος χάρις, τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις συνεκτρέχουσα, καὶ τὰς τῶν ἀκρωμένων ψυχὰς καταθέλουσα. Οὕτω γὰρ γέγραπται, ὅτι· « Πάντες ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. » ὡς γὰρ ἐνεργῆς ὁ λόγος εἰς δύναμιν, οὕτω καὶ εἰς τὸ παῖθαι ἦν ἐκῶως.

Ἐίδεν ὁ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ· Ἰθα ἀληθῆς Ἰσραηλιτῆς, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν.

Ὁσπερ τὴν διὰ σημείων ἐπιτηδεύσας ἐπίδειξιν, ἐτέρω τρόπῳ Χριστὸς τοὺς τε οικειοὺς ἀναπαῖθαι ἐπειράτο μαθητὰς, καὶ τοὺς ὅσοι περ ἦσαν τῶν αὐτῶ προσιώντων νουνεχέστεροι, ὡς εἴη μὲν αὐτὸς ὁ κατὰ φύσιν Υἱὸς καὶ Θεὸς, ἦκει δὲ τῆς ἀπάντων ἕνεκα σωτηρίας ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ. Τίς οὖν ὁ τρόπος ὁ πρὸς πίστιν ἐπαγωγός; Ἡ θεοπραγμῆς δηλονότι γνώσις. Τὸ γὰρ εἰδέναι τὰ πάντα, μόνω πρέπει Θεῷ· ἀποδέχεται τοιγαροῦν τὸν Ναθαναὴλ, οὐ κολακείαις ἀρπάξων εἰς διάθεσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτῷ συνήδει πιστούμενος, ὅτι γινώσκει καρδίας, ὡς Θεός.

Λέγει αὐτῷ Ναθαναὴλ· Πόθεν με γινώσκεις;

Ἄρχεται θαυμάζειν ὁ Ναθαναὴλ, καὶ καλεῖται ὁ πρὸς πίστιν ἤδη βεβαίαν· ἔτι δὲ μανθάνειν ἄξιόν, πόθεν ἂν ἔχοι τῶν κατ' αὐτὸν τὴν γνώσιν· ἀκριβεῖς γὰρ λίαν αἱ φιλομαθεῖς καὶ φιλόθεοι ψυχαί. Ὑπονοεῖ δὲ ἰσως ὑπὸ Φιλίππου τὰ κατ' αὐτὸν δεδειχθαι τῷ Κυρίῳ.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὅντα ὑπὸ τὴν συκῆν εἶδόν σε.

Ἐλυθεν αὐτῷ τὴν ὑπόνοιαν ὁ Σωτῆρ, καὶ πρὸ τῆς τοῦ Φιλίππου συντευξέως τε καὶ ὁμιλίας ἑωρακέναι λέγων αὐτὸν ὑπὸ συκῆν, καίτοι μὴ παρῶν τῷ σώματι. Χρησίμως τε σφόδρα καὶ ἡ συκῆ, καὶ ὁ τόπος ἐνομαζέται, τὴν τοῦ τεθεωρηθῆσαι πίστιν αὐτὸν ἐγ-

nima es ut sis in millibus Juda : ex te enim egredietur dux qui regat populum meum Israel, et egressus ejus ex diebus sæculi ⁶⁶. » Educatus enim est in Nazareth, ut alicubi testatus est evangelista, his verbis : « Et venerunt in Nazareth ⁶⁶ », ubi erat nutritus; sed inde oriundus non erat, verum ex eo loco quem jam diximus, imo qui voce prophetæ confirmatus est. Philippus ergo Judæorum opinionem secutus ait :

I, 46. A Nazareth potest aliquid boni esse?

Confestim assentitur Nathanael magnum quidpiam et eximium esse id quod ex Nazareth profuturum expectabatur. Certum est autem quod ad probandum id quod quærebatur non Nazareth solum attulit, verum etiam ex lege et prophetis, ut qui multæ lectionis erat, cognitionem hauriens, cito ejus intelligentiam assecutus est.

I, 46. Dicit ei Philippus : Veni et vide

Sufficiet ad credendum, inquit, vel spectasse, et, si cum eo sermonem duntaxat contuleris, magis consenties, ac mecum indubitate fateberis ipsum esse revera qui expectatur. Porro credendum est, divinam quamdam et ineffabilem gratiam in Salvatoris sermone ac verbis fuisse qua delinirentur. **133** etiam auditorum animi. Sic enim scriptum est, quia : « Omnes mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius ⁶⁶. » Ut enim ejus oratio efficax erat ad agendum, sic etiam ad persuadendum erat idonea.

I, 47. Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, et dicit de eo : Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.

Cum nondum signis et miraculis se Christus manifestasset, alio modo persuadere nitebatur suos discipulos, et quotquot ex eis erant acutiores, se nimirum esse Filium secundum naturam, ac Deum, et pro omnium salute in humana forma venisse. Quænam igitur est illa ratio quæ ad fidem adducit? Cognitio Deo conveniens. Omnia enim nosse uni Deo convenit. Excipit ergo Nathanaelem, non assentatiunculis eum sibi concilians, sed expositis iis quorum conscius erat, hominum corda qua Deus est se nosse confirmans.

I, 48. Dicit ei Nathanael : Unde me nosti?

Nathanael mirari incipit, et ad firmitatem fidei jam vocatur, sed etiamnum percunctatur undenam ipsum Christus nosset. Accuratæ enim fere sunt studiosæ ac Dei amantes animæ. Forsan autem suspicatur se Philippi opera Domino innotuisse.

I, 48. Respondit Jesus, et dixit ei : Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te

Solvit ejus suspicionem Servator, dum ait se eum sub ficu vidisse tametsi corpore aberat, priusquam ad se venisset aut locutus esset Philippus. Et valde utiliter cum ficus, tum locus ipse designantur, quibus certiorẽ fidem facit se eum

⁶⁶ Mich. v, 2. ⁶⁶ Luc. II, 51. ⁶⁶ Luc. IV, 22.

conspicuum esse. Cum enim id plane nosset, etiam consecrarium facile admisit.

1, 49. Respondit ei Nathanael, et ait : Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel.

Noverat probe Deum scrutatorem esse cordium, nec ulli alteri mentem hominis patere, illud opinor, Psalmistæ animo revolvens : « Scrutans corda et renes Deus ». Quod enim alii nulli quam naturæ divinæ istud insit, 134 tanquam ei proprium ac peculiare Psaltes attribuit. Cum itaque animadvertisset ea Domino patere quæ tacitus apud se versabat, magistrum cum illico nominat, ejusque disciplinæ alacri mente se tradit, Filiumque Dei et Regem Israel esse fatetur, eum utique secundum naturam esse quoque Deum confirmans, in quo Deitatis proprietates inexistunt.

1, 50. Respondit Jesus, et dixit ei : Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis : majora his videbis.

Firmior eris ad fidem, inquit, cum his majora videris. Qui enim uni signo credit, quomodo non erit longe firmior, cum potiora miracula appa-uerint ?

1, 51. Amen, amen dico vobis, videbitis cælum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.

Jam ad omnes orationem convertit qua Nathanaelis fidem confirmat. Cum autem angelos visum iri ait, ascendentes ac descendentes super Filium hominis, hoc est ministrantes, et mandatis ejus, ad salutem eorum qui credituri sunt, obsequentes, tunc maxime se natura Dei Filium esse demonstratum iri significat. Non enim sibi mutuo spirituales illæ virtutes, sed Deo certe serviunt. Quod cum dicimus earum subjectionem non tollimus : nec enim servitutem quisquam recte sane dixerit : de Christo vero sancti evangelistæ scribunt, angelos ad Servatorem Christum accessisse, et ei ministrasse 49.

11, 1-4. Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ : et erat mater Jesu ibi. Vocatus est autem et Jesus et discipuli ejus ad nuptias. et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum : Vinum non habent. Et dicit ei Jesus.

Opportune ad patranda miracula Christus aggreditur, licet fortuito ad ea vocatus videatur. Nam cum nuptiæ celebrarentur, caste nimirum et honeste, adest quidem mater Servatoris, sed et ipse 135 una cum discipulis suis invitatus venit, non tam epulaturus quam ut miraculum faceret, ac præterea generationis humanæ principium sanctificaret, quod ad carnem nimirum attinet. Conve-

47 Psal. vii, 10. 48 Matth. iv, 11.

γνώμενα· ὁ γὰρ ἀκριβῶς ἤδη μαθὼν, καὶ τὸ σὺν αὐτῷ ἐτοίμως ἂν παρεδέξατο
 Ἄπεκρίθη Ναθαναήλ, καὶ λέγει αὐτῷ· Ῥαββί, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ Βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ.

Οἶδε μόνον ὄντα καρδιῶν ἐρευνητὴν τὸν Θεόν, οὐδενὶ δὲ ἐτέρῳ τὸν ἀνθρώπου δίδωσιν ἐξεπίστασθαι νοῦν, τὸ ἐν Ψαλμοῖς ἐκεῖνο, κατὰ τὸ εἰκός, ἐνθυμούμενος· « Ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς ὁ Θεός. » Ὡς γὰρ οὐδενὶ τῶν ἄλλων προσὸν, μόνῃ τῇ θεῖᾳ φύσει, καὶ τοῦτο ἐξαιρετὸν ὁ Μελεθδὸς ἀνατίθεικεν. Οὐκοῦν ἐν ἀφθόγγοις ἐτι ψευρισμοῖς τὴν ὑπόνοιαν αὐτῷ στρεφομένην κατὰ τὸν νοῦν ἐπιπέτερ ἔργω θεωροῦντα τὸν Κύριον, διδάσκαλον μὲν εὐθύς ἀποκαλεῖ, προθύμως ἤδη τὴν ὑπ' αὐτῷ μαθητείαν εἰσθαίνων, Θεοῦ δὲ Υἱὸν ὁμολογεῖ καὶ βασιλεῖα τοῦ Ἰσραήλ, ἥπερ ἂν ἐνυπάρχοι τὰ τῆς Θεότητος Ἰδία, τοῦτον εἶναι πάντως καὶ κατὰ φύσιν Θεὸν εὐπαιδεύτως διαθεβαιούμενος.

Ἄπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ὅτι εἶπόν σοι, ὅτι εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις· μίζω τούτων ὄψεαι.

Ἀσφαλέστερος ἔση πρὸς πίστιν, φησὶν, ὅταν ἴδῃς τὰ τούτων μίζονα· ὁ γὰρ ἐνὶ σημείῳ πεπιστευκῶς, πῶς οὐκ ἔσται πάντως διὰ πολλῶν ἐν ἀμείνοσιν, ὅταν δὴ μάλιστα φαίνοντο τῶν ἤδη τεθραυσμένων ἀξιολογότερα

Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεφώρτα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

Κοινὸς ἤδη πρὸς πάντας ὁ λόγος ἐπισφραγίζων τοῦ Ναθαναήλ τὴν πίστιν. Ἀγγέλους δὲ ὁφθήσεσθαι λέγων ἔνω τε καὶ κάτω τρέχοντας ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἔστιν, ὑπηρετοῦντας καὶ διακονομένους τοῖς αὐτοῦ διατάγμασιν, εἰς τὴν τῶν μελλόντων πιστεύειν σωτηρίαν, τότε δὴ μάλιστα Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων Υἱὸς ἀναδειχθήσεσθαι φησὶν. Οὐ γὰρ ἀλλήλαις αἱ λογικαὶ δυνάμεις, Θεῷ δὲ πάντως δουλεύουσιν. Οὐκ ἀνατρεῖ δὲ ὁ λόγος τὴν ἐν ἀγγέλοις ὑποταγὴν· ὁδὲ γὰρ ἂν εὐλόγως τοῦτο καλοῖτο δουλεία· ἀκηκόαμεν δὲ διὰ τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν, ὅτιπερ ἀγγελοὶ προσήλθον τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καὶ διεκόνουν αὐτῷ.

Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο ἐν Κανῶ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ. Ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον, καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν, Οἶνον οὐκ ἔχουσι. Καὶ λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς.

Εὐαφόρμωι ἔρχεται λοιπὸν ἐπὶ τὴν τῶν σημείων ἀρχὴν, εἰ καὶ ἀβουλήτως ἐδόκει καλεῖσθαι πρὸς αὐτὴν· πανηγύρεως γὰρ τῆς ἐπὶ γάμῳ τελουμένης, δῆλον δὲ δήπου πάντως ὅτι σεμνῶς, πάρεστι μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡ μήτηρ, κεκλημένος δὲ καὶ αὐτὸς τοῖς οἰκείοις συναφικνεῖται μαθηταῖς θαυματουργήσων μᾶλλον, ἥπερ ἔστιασόμενος, ἐτι τε πρὸς τούτῳ καὶ αὐτὴν ἀγιάσων τῆς ἀνθρώπου γενέσεως τὴν ἀρχὴν·

ὄσον δὲ ἦκεν εἰς τὴν σάρκα, φαμέν. Ἔδει γὰρ αὐτὴν Ἀ τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀνακεφαλαιούμενον, καὶ ὄλην ἀνασκευάζοντα πρὸς τὸ ἄμεινον, μὴ μόνον τοῖς ἡδὴ πρὸς τὸ ὑπάρχειν κεκλημένοις διανέμειν τὴν εὐλογίαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὄσον οὐδέπω τεχθισμένοις προσυπεπιλείπει τὴν χάριν, καὶ ἄγίαν αὐτὴν καταστήσῃ τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον. Καὶ τρίτην ἐπὶ τούτῳ δέχου τὴν ἀπολογία. Εἰρητὸ που πρὸς τὴν γυναῖκα παρὰ Θεοῦ· « Ἐν λύκαις τέξῃ τέκνα. » πῶς οὖν ἔδει καὶ ταύτην ἡμᾶς ἀποκρούσασθαι τὴν ἀράν, ἢ πῶς ἂν ἐτέρως διαφυγεῖν καταδεδικασμένον τὸν γάμον; Ἔλυσε καὶ τοῦτο φιλόανθρωπος ὢν ὁ Σωτὴρ. Τελίμμηκε τῇ παρουσίᾳ τὸν γάμον, ἢ πάντων εὐθύμια καὶ χαρὰ, ἵνα τῆς τεκνογονίας τὴν ἀρχαίαν ἐξελάσῃ κατήφειαν· « Εἰ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. » Καὶ, « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, » ὡς ὁ Παῦλος φησι, Β « γέγονε δὲ καινά. » Ἐρχεται τοιγαροῦν ὁμοῦ τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς εἰς τὸν γάμον· ἔδει γὰρ παρεῖναι τῷ θαυματουργῷ τοῖς τῶν παραδόξων φιλοθεάμοις, τροφήν τινα ὡσπερ τῇ ἐν αὐτοῖς πίστει συλλέγοντας τὸ τελούμενον. Ἐπειδὴ δὲ οἶνος ἐπιλέλοιπε τοὺς ἐστιωμένους, ἐπὶ τὴν συνήθη φιλανθρωπίαν ἀγαθὸν ὄντα τὸν Κύριον ἢ μήτηρ ἐκάλεσε λέγουσα· « Οἶνον οὐκ ἔχουσιν. » ὡς γὰρ ἔνδον ἐπ' ἐξουσίαις αὐτῷ πᾶν ὅπερ ἂν βούλοιο ποιεῖν, εἰς τὸ θαῦμα προτρέπει.

Τί ἐμοὶ καὶ σοί, γύναι; οὐπω ἦκε ἡ ὥρα μου.

Ἄριστα καὶ τοῦτον ἡμῖν τὸν λόγον ὁ Σωτὴρ ἐσηματίζετο. Οὐ γὰρ ἔδει δρομαίον ἐπὶ τὸ πράττειν, ἔλθεῖν, οὐδὲ αὐτόμολον ὡσπερ ὄρασθαι θαυματουργόν, κεκλημένον δὲ μόλις ἐπὶ τοῦτο βαδίζειν, καὶ τῇ χρείᾳ C μᾶλλον, ἢ περ τοῖς ὀρώσιν ἐπιδοῦναι τὴν χάριν. Δοκεῖ δὲ πως εἶναι καὶ χαριστέρα τῶν ποδομένων ἢ ἔκθασις, οὐκ ἐκ τοῦ προχείρου τοῖς αἰτοῦσι χορηγούμενη, διὰ δὲ μικρᾶς υπερθέσεως εἰς ἐλπίδα καλλίστην ἀνωθουμένη· ἄλλως τε καὶ διὰ τούτου τὴν τοῖς τεκοῦσι χρεωστούμενην τιμὴν ἀξιολογωτάτην ὑπάρχουσαν ἐπιδεικνύει Χριστὸς, ὅπερ οὐ πράττειν ἢ θελεν αἰδοῖ τῇ περὶ μητέρα καταδεχόμενος.

Λέγει ἢ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις· Ὅτι ἐὰν λέγῃ ὑμῖν, ποιήσατε. Ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὄνθραι λίθιναι ἕξ κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμόν τῶν Ἰουδαίων χωροῦσαι ἀπὸ μιστηρὰς δύο ἢ τρεῖς.

Πολλὴν ἔχουσα τὴν ῥοπήν εἰς τὸ γενέσθαι τὸ θαῦμα D νενίκηκεν ἢ γυνὴ πείθουσα διὰ τὸ πρόπον ὡς οὖν τὸν Κύριον. Ἄρχεται δὲ τοῦ πράγματος αὐτὴ πρὸς ὑπουργίαν ἡδὴ τῶν γενέσθαι προσαττομένων τοῖς τῆς πανηγύρεως ὑπηρέτας εὐτρεπίζουσα.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Γεμίσατε τὰς ὄνθρας ὕδατος. Καὶ ἐγένεσαν ἕως ἄνω. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Ἄνελήσατε νῦν, καὶ φέρετε τῷ ἀρχιερικλίνῳ καὶ ἡνεγκαν. Ὡς δὲ ἐγεύσατο ὁ ἀρχιερικλίνος τὸ ὕδωρ οἶνον γεσημένον, καὶ οὐκ ἔδει πόθεν ἐστίν· οἱ δὲ διάκονοι ἤδεισαν οἱ ἡνεληκότες τὸ ὕδωρ· φωνεῖ τὸν κυμῖλον ὁ ἀρχιερικλίνος, καὶ λέγει αὐτῷ· Πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον εἶθι, καὶ δεῖν μεθυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω. Σὺ τετήρηκας τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι.

ᶜᶜ Gen. iii, 16. ᶜᶜ I Cor. v, 17.

niebat enim ut qui naturam ipsam hominis revocaturus ac totam in meliorem statum revocaturus erat, non solum iis qui jam in ortum vocati erant benedictionem impertiret, sed et iis quoque qui postea nascituri essent gratiam præstueret, et eorum ortum sanctum efficeret. Porro tertiam tibi hanc habeto rationem. Dictum est alicubi ad mulierem a Deo: *In dolore paries filios* ᶜᶜ. Quomodo igitur hanc a nobis exsecrationem depelli oportebat, aut quam alia ratione condemnatas nuptias vitare licebat? Istud etiam solvit Servator, hominum amantissimus. Præsentia sua nuptias cohonestavit, ipse gaudium et lætitia cum sit universorum, ut veterem partus tristitiam depelleret: « *Si quis enim in Christo, nova creatura est.* » Et, « *Vetera transierunt,* » ut Paulus inquit, « *et facta sunt nova* ᶜᶜ. » Venit itaque una cum suis discipulis ad nuptias. Decebat quippe, ut miracula patranti adessent qui rerum mirabilium studio tenebantur, id quod patrandum erat quasi quemdam cibum fidei suæ collecturi. Cæterum vino convivas deliciente, mater eum rogat ut solita sua bonitate et benignitate uti velit, dicens: « *Vinum non habent.* » Nam quasi in ejus potestate sit cuncta facere quæ velit, ad miraculum eum hortatur

II, 4. *Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea.*

Hunc sermonem præclare quoque Servator effudit. Nec enim ad patrandam miracula currere aut ulro inferre se non oportuit, sed rogatum eo venire, et utilitati magis quam spectatorum oculis hanc impertiri gratiam. Gratiore vero sunt quæ optantur, si non cito petentibus ea tradantur, sed aliquantula mora in pulcherrimam spem offerantur. Præterea, maximum esse illum honorem qui parentibus debetur, Christus ostendit, dum reverentia matris id faciendum suscipit, quod facere nolebat.

II, 5-6. *Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, 136 capientes singulæ metretas binas vel ternas.*

Magnam habens auctoritatem ad miraculum eliciendum mulier Dominum filium suum, ut par erat, persuasit. Hæc autem rem aggreditur, dum nuptiarum ministros præsto esse jubet, eaque ministrare quæ Dominus mox imperaturus esset.

II, 7-10. *Dicit eis Jesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, et ferte architriclino: et tulerunt. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset; ministri autem sciebant qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus, et dicit ei: Omnis homo primum bonum vinum ponit: et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu autem servasti bonum vinum usque adhuc.*

Jussa quidem ministri faciunt : ineffabili vero A virtute aqua in vinum transmutatur. Quid enim Omnipotenti difficile? Qui res e nihilo ad esse vocat, quomodo jam factas in quodcumque voluerit difficile erit ei transformare? Rem vero mirantur ut eximiam; non enim alia esse poterant quæ per Christum agebantur. Porro architriclinus sponsum increpat, non illepide, ut arbitror, si rei gestæ ratio spectetur, quod sub finem cœnæ melius vinum profunderet.

II, 11-13. *Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ : et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli ejus. Post hæc descendit in Capharnaum ipse et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus : et ibi manserunt non multis diebus. Et prope erat Pascha Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam.*

Multa, eaque præciara, uno et primo signo simul agebantur. Nuptiæ quippe honorabiles sanctificatæ sunt, et execratio in mulieres repulsa. Non enim in doloribus ultra parient liberos, cum ipsum quoque nostræ generationis initium Christus benedixerit. Gloria vero Salvatoris nostri radii solaris instar emicuit, et harum rerum admiratione discipulorum fides magis confirmatur. Sed historicæ quidem expositionis satis sit hactenus; alia nobis est ineunda contemplandi ratio, 137 e' quid his subinnuat, indicandum. Descendit igitur de cœllis Dei Verbum, sicut ipse ait alicubi⁷¹, ut naturam hominis sibi sociatam spiritalibus sapientiæ seminibus quasi sponsus prægnantem fieri persuaderet. Et sponsa quidem, ut par est, idcirco vocatur humanitas, sponsus vero Salvator, divina Scriptura ex rerum nostrarum similitudine, ad intelligentiam nobis altiore dictum illud evehente. Nuptiæ tertia die celebrantur, hoc est extremis hujus sæculi temporibus. Ternarius enim numerus, initium nobis, medium et finem inducit. Sic enim quodlibet tempus dimetitur. Huic propheticum illud quadrare videbitur : « Percutiet, et curabit nos post duos dies in tertia die : et resurgemus, et vivemus in conspectu ejus, et sciemus. Persequemur ut cognoscamus Dominum. Quasi mane paratum inveniemus eum⁷². » Percussit enim nos propter prævaricationem illam in Adam, dicens : « Terra es, et in terram reverteris⁷³. » Sed corruptione et morte percussos rursus curavit ipse tertia die, id est non primis, neque mediis, sed in ultimis temporibus, quando homo factus, naturam sanam reddidit, eam totam excitans e mortuis in seipso. Ideoque vocatur primitiæ quoque dormientium⁷⁴. Igitur cum tertiam diem dicit, qua peragebantur nuptiæ, ultimum tempus significat. Præterea locum designat. In Cana enim Galilææ oppido, inquit. Illic rursus animadvertat studiosus, non Hierosolymis nuptiarum celebritatem, sed extra Judæam ut in

Πηρουσι μὲν οἱ διακονοῦντες τὸ προσταθῆναι ἀφάτῳ δὲ δυνάμει τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετασκευάζεται. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπὸν τῷ πάντα ἰσχύοντι ; ὁ δὲ τὰ οὐκ ὄντα καλῶν εἰς γένεσιν, πῶς ἂν κάμοι τὰ ἤδη πεποιημένα μεταρρυθμιζῶν ἐφ' ὅπερ ἂν βούλοιο; Ἀποθαυμάζουσι δὲ τὴν χρῆσιν ὡς ἐξαιρετὸν· οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως ὁρᾶσθαι τὰ διὰ Χριστοῦ. Αἰτιᾶται δὲ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος, ὡς ἐν ὑστέρω τοῦ δείπνου καίρη δαπανῶντα τὸ ἄμεινον, οὐκ ἀκόμψως, ὡς γέ μοι φαίνεται, κατὰ γε τὸν τῆς ἱστορίας λόγον

Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς Καπερναοὺμ αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐκεῖ ἔμειναν οὐ πολλὰς ἡμέρας. Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱερουσόλυμα ὁ Ἰησοῦς.

Πολλὰ κατὰ ταυτὴν ἐτελεῖτο τὰ κάλλιστα δι' ἐνὸς καὶ πρώτου σημείου. Γάμος μὲν γὰρ ὁ τίμιος ἠγάγετο, ἀρὰ δὲ ἡ κατὰ γυναικῶν ἐκποδῶν. Οὐ γὰρ ἐν λύπαις ἐτι τέχονται τέκνα, καὶ αὐτὴν ἡμῶν τῆς γενήσεως τὴν ἀρχὴν εὐλογήσαντος τοῦ Χριστοῦ. Ἠλιακῆς δὲ δίκην ἀκτίνοιο ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνέλαμψε δόξα, καὶ τὸ μείζον ἐπὶ τούτοις βεβαιοῦνται πρὸς πίστιν ἀπὸ τοῦ θαυμάζειν οἱ μαθηταί. Ὁ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας λόγος ἐν τούτοις στήσεται· οἶμαι δὲ δεῖν, καὶ ἑτέραν τοῖς εἰρημόνοις ἐπινοεῖσθαι θεωρίαν, καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν ὑποθηλούμενον εἰπεῖν. Καταβέβηκε τοίνυν ἐξ οὐρανῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὡς αὐτὸς τοῦ φησιν, ἵνα τὴν ἀνθρώπου φύσιν νυμφίου δίκην οἰκωσάμενος κυοφορεῖν ἀναπέσῃ τὰ πνευματικὰ τῆς σοφίας σπέρματα. Καὶ νύμφη μὲν εἰκότως ἡ ἀνθρωπότης διὰ τοῦτο καλεῖται, νυμφίος δὲ ὁ Σωτὴρ, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς νόησιν τὴν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀνατεινούσης τὸν λόγον τῆς θείας Γραφῆς· συγχροτεῖται δὲ ὁ γάμος ἐν ἡμέρᾳ τρίτῃ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν ἐσχάτοις τοῦ παρόντος αἰῶνος καιροῖς· ὁ γὰρ τρίτος ἡμῶν ἀριθμὸς ἀρχὴν εἰσφέρει, καὶ μεσότησα, καὶ τέλος· οὕτω γὰρ ὁ σύμπας ἐκμετρεῖται χρόνος. Τούτων φανερὰι προσεικὸς, τὸ δι' ἐνὸς που τῶν ἀγίων προφητῶν εἰρημόνον· « Πατάξει, καὶ μοτώσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ· καὶ ἀναστήσομεθα, καὶ ζήσομεθα ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ γνωσόμεθα. Διώξομεν τοῦ γυνῶνα τὸν Κύριον· ὡς ἤρθρον ἔτοιμον εὐρήσομεν αὐτόν. » Ἐπλήξε μὲν γὰρ διὰ τὴν ἐν Ἀδὰμ παράβασιν, εἰπὼν· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Τὸ δὲ φθορᾶ καὶ θανάτῳ πεπληγὸς πάλιν ἐμότωσεν αὐτὸς κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐν πρώτοις, οὐδὲ ἐν μέσοις, ἀλλ' ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, ὅτε δι' ἡμᾶς γενόμενος ἀνθρωπος ὕγιᾶ τὴν φύσιν ἀπέδειξεν, ὅλην ἐν νεκρῶν ἀναστήσας ἐν ἐλευθῆ. Διὰ τοῦτο καλεῖται καὶ ἀπαρχὴ τῶν κακοιμημένων· οὐκοῦν διὰ τοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν εἰπεῖν, καθ' ἣν ὁ γάμος ἐτελεῖτο, τὸν τελευταῖον σημαίνει καιρὸν· καταμηνύει δὲ καὶ τὸν τύπον· ἐν Κανᾷ γὰρ τῆς Γαλιλαίας, φησὶν. Ἐπιτρέψτω δὲ πάλιν ὁ φιλομαθῆς·

⁷¹ Joan. vi, 38 et alibi.

⁷² Osee, vi, 3.

⁷³ Gen. iii, 19.

⁷⁴ I Cor. xv, 20.

ὁ δὲ γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἢ πανήγυρις, ἔξω τῆς Ἰουδαίας τὸ δεῖπνον, ὡς ἐν τῇ τῶν ἔθνῶν ἐπιτελεῖται χώρα. *Galilæa γὰρ τῶν ἔθνῶν*, ὡς ὁ προφήτης φησὶν. Δῆλον δὲ δήπου πάντως ἐστίν, ὡς ἡ μὲν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ τὸν ἔξ ὀυρανῶν ἀπόστατο νομήριον, προσεβέβατο δὲ, καὶ λαὸν ἀσμένως, ἢ ἔξ ἔθνῶν Ἐκκλησία. Ἔρχεται δὲ εἰς τοὺς γάμους οὐκ αὐτόμολος ὁ Σωτὴρ· πολλὰς γὰρ ἀγίων ἐκαλεῖτο φωνὰς. Ἄλλ' οἶνος ἐπιλελοιπὴν τοὺς ἐστιωμένους· οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, οὐκ ἐξήκει πρὸς τὸ εὐφραίνει τελείως τὸ γράμμα τὸ Μωσαϊκόν· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ τὸ τῆς ἐμφύτου νήψεως μέτρον, εἰς τὸ δύνασθαι διασώζειν ἡμᾶς ἐξαιρέτως. Οὐκοῦν ἀληθὲς ἂν εἴη καὶ ἐφ' ἡμῶν, τὸ, οἶνον οὐκ ἔχουσιν, εἰπεῖν· ὁ δὲ πλουσιόζωρος ἡμῶν Θεὸς, οὐ περιορᾷ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἔνδειξ τριβομένην τὴν φύσιν. Οἶνον ἡμῖν ἀπέδειξε τοῦ πρώτου βελτίονα· « Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκατείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ » καὶ ὁ μὲν νόμος οὐκ ἔχει τὸ τέλειον ἐν ἀγαθοῖς· τὴν δὲ θεῖα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας παιδεύματα, πληρεστάτην εἰσφέρει τὴν εὐλογίαν. Θαυμάζει δὲ τὸν οἶνον ὁ ἀρχιεπίσκοπος· ἕκαστος γὰρ, οἶμαι, τῶν εἰς τὴν θεῖαν ἀρχιερωσύνην κατατεταγμένων, καὶ πεπιστευμένων τὸν οἶκον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τὸν ὑπὲρ νόμου αὐτοῦ καταπλήττεται λόγον. Πρώτῳ δὲ αὐτῷ καλεῖται δοθῆναι Χριστὸς, ὅτι κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, « Τὸν κοπιῶντα γεωργεῖν [vulg. γεωργὸν] δεῖ, πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. » Καὶ νοεῖτω πάλιν ὁ ἀκροατὴς ὁ λέγων.

Καὶ εὐρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας, καὶ πρόβατα, καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστάς καθήμενους

Ἐξελέγονται πάλιν, καὶ διὰ τούτων Ἰουδαῖοι τῶν δοθέντων αὐτοῖς ὑπερφρονοῦντες νόμων, καὶ γραμμάτων μὲν Μωσαϊκῶν οὐδένα ποιούμενοι λόγον, εἰς μόνην δὲ βλέποντες τὴν φιλοκαρδίαν. Προκαθαίρεσθαι γὰρ κατὰ ποικίλους τρόπους τοῦ νόμου κελεύοντος τοὺς ὡςπερ ἐμελλόν εἰς τὸν θεῖον ἀναβήσεσθαι ναδν, ἀργυραιοῖδους, ἦτοι κερματιστάς, καὶ ἑτέρους ἐπὶ τούτοις, οἷς πλεονεξία τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ τόκος, καὶ πλεονασμὸς, ἐν ἐπιθυμίαις· ὁλος γὰρ ἐν τούτοις ὁ τῶν ἐμπόρων σκοπὸς συντείνεται· τὴν ἀγίαν καταμολύνασθαι οὐκ ἀπειργον αὐλήν, ἀνίπτους δὲ ὡςπερ εἰς αὐτὴν εἰσιέναι ποσὶ, καὶ αὐτοὶ δὴ πάντως ἐπέταττον, οἱ διακωλύειν ἰσχύοντες· Ἰνα δὴ φαίνεται λέγων ἀληθῆ περὶ αὐτῶν ὁ Θεὸς, ὅτι « Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκαν μερίδα ἐπιθυμητῆν μου εἰς ἔρημον ἄβατον, ἐγενήθη εἰς ἀφανισμόν ἀπωλείας. » Διεφθάρη γὰρ ὅπως ὁ δεσποτικὸς ἀμπελῶν, σέβας μὲν αὐτὸ τὸ περὶ τὸ θεῖον πατεῖν διδασκόμενος, ταῖς δευσίαν ἀποχερούμενος.

Καὶ κοίψας ὡς φραγέλλιον ἐκ σχοιρίων πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τὰ τε πρόβατα, καὶ τοὺς βόας, καὶ τῶν κολλυθιστῶν ἐξέχευ τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε. Καὶ τοῖς τὰς περιστερὰς πωλοῦσιν εἶπεν.

Ἄγανακτεῖ μὲν εἰκότως ἐπὶ ταῖς τῶν Ἰουδαίων

¹⁷ Isa. ix, 1; Matth. iv, 15. ¹⁸ Hebr. vii, 19, 10, 11

A regione gentium convivium peragi. *Galilæa enim gentium est, ut ait propheta* ¹⁷. Illud sane perspicuum est, Judæorum Synagogam sponsum illum cœlestem repulisse, sed ab Ecclesia gentium lubenti animo susceptum. Non venit autem Salvator ad nuptias, non concupitus: multis enim sanctorum vocibus est invocatus. Cæterum vinum, inquit, defecit convivis. Nihil enim lex perfecit ¹⁸: non sufficiebat ad perfectam lætitiā scriptum Mosaicum; sed neque ipsa insitæ naturalisque sobrietatis ratio salutis afferendæ par erat. Quare de nobis vere quoque dici potest, vinum non habent: sed munificentissimus Deus noster non despicit bonorum penuria laborantem naturam. Vinum nobis priori multo præstantius obtulit. « Littera enim occidit, spiritus autem vivificat ¹⁹. » **138** Præterea lex bonorum perfectionem non habet, sed evangelica doctrina plenissimam benedictionem evahit. Architrictinus vinum illud miratur: quilibet enim, opinor, eorum qui in pontifices ordinati sunt, et quibus credita est domus Christi nostri Salvatoris, ejus doctrinam præ lege vehementer mirantur. Illi autem Christus primum propinari jubet, quia juxta Pauli sententiā, « Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere ²⁰. » Rursus autem capiat auditor quæ dico.

II, 14. *Et invenit in templo vendentes boves, et oves, et columbas, et nummularios sedentes.*

C Rursus arguuntur etiam hinc Judæi leges sibi datas contemnere, et scripta Mosaica nihili facere, sed quæstui tantummodo studere. Cum enim lex præciperet ingressuros Dei templum prius variis modis lustrari, argentarios sive nummularios et id genus alios homines, qui lucro, fenori, et coacervandæ pecuniæ toti student (is enim mercatoribus scopus unus est propositus), sanctum atrium inquinantes non arcebant, sed illotis quodammodo pelibus introire ipsi utique jubebant, quibus erat vetandi potestas, uti de his vere dictum a Deo videatur: « Pastores multi diruperunt vineam meam, polluerunt partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in desertum invium, posita est in dissipationem perditionis ²¹? » Corrupta enim est certe vinea Domini, quæ divinum cultum conculcare didicit, ac turpi quæstu præpositorum in quamvis ignorantie vastitatem incurrit.

δὲ τῶν προσοτηχότων ἀσχοκαρδίας εἰς πᾶσαν ἀπαι-

II, 15, 16. *Et cum secisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et nummulariorum effudit æs, et mensas subvertit. Et his qui columbas vendebant, dixit:*

Merito quidem Salvator ob Judæorum vesaniarum

²¹ II Cor. iii, 6. ¹⁹ II Tim. ii, 6. ²⁰ Jerem. xii,

indignatur. Non enim oportebat Dei templum domum negotiationis fieri, sed orationis. Sic enim scriptum est⁸⁰. Non nudis autem verbis duntaxat animi sui commotionem prodit, sed verberibus et flagro sacris **139** aditibus exturbat, servitutem in eos jure pro pœna statuens, utpote qui libertatis assertorem Filium per fidem suscipere recusaturi essent. Vide porro tanquam in imagine descriptum illud Pauli dictum: « Si quis templum Dei violaverit, disperdet eum Deus⁸¹. »

11, 16. *Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis.*

Mandat quidem ut Dominus, ad officium autem manuducit, ut magister, et præterquam quod castigat, delicta aperit, et eorum pudore eum qui punitur, angere non sinit. Observandum autem, rursus Patrem suum vocare unice ac peculiariter Deum, puta quod ipse etiam solus secundum naturam sit ex ipso, ac vere genitus. Nam si rationem istam non habet, sed Verbum ita nobiscum est filius, ut unus ex nobis, adoptione nimirum, et sola Patris voluntate, quam ob rem, quæso, communem illam et omnibus propositam gloriam solus sibi arrogat cum ait: Nolite facere domum Patris mei, non autem potius domum Patris nostri? hoc enim dicere magis forsitan consentaneum erat, si se unum ex iis qui natura non sunt filii Dei seipsum esse sciebat. Cum autem Verbum seipsum non inter filios per gratiam ascriptum, sed ex substantia Dei ac Patris esse cognoscat, extra numerum aliorum se collocat, Deum suum Patrem nuncupans. Decet enim eos qui in filiorum numerum vocati sunt, et ascititia dignitate præditi, ita Deum compellere precando: « Pater noster, qui es in caelis⁸². » Unus autem ac solus ex uno existens Unigenitus, suum Patrem Deum merito nuncupaverit. Quod si res proposita acutius scrutari, et superioribus hæc etiam accommodare velimus, alio modo consideranda est illa lectio,

Et invenit in templo vendentes boves, et oves, etc.

Vide ergo rursus totam dispensationis nostræ formam duabus rebus contexti. Nam cum Cananæis Galilææ incolis epulatur Christus atque diversatur, et mensæ consortes facit eos a quibus invitatus erat et coonestatus, miraculis prodest, et quod ad honestum gaudium ipsis deerat, explet, et omne bonorum genus affatim largitur, hoc veluti typo edocens, se Galilææ incolas **140** etiam suscepturum, hoc est gentes, per earum fidem ad ipsas veluti vocatum, et in caelestem thalamum introducturum, in primogenitorum Ecclesiam nimirum, easque cum sanctis collocaturum (cum convivis enim accubuerunt discipuli), et divinæ ac spiritualis celebritatis futuras participes, quemadmodum etiam ipse ait alicubi: « Quia multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum

A ἀπονοίαις ὁ Σωτήρ. Οὐ γὰρ οἶκον ἐμπορίου τὸν θεῖον ἐχρῆν ἀποτελεῖσθαι ναὸν, ἀλλ' οἶκον εὐχῆς. Οὕτω γὰρ γέγραπται· δείκνυσιν δὲ οὐκ ἐν φιλοῖς τὸ κίνημα λόγους, ἀλλὰ πληγαῖς, καὶ μάστιγι τῶν ἱερῶν ἐξωθεῖ περιβόλων, δουλοπρεπῆ δικαιοῦς αὐτοῖς ἐπινοήσας τὴν τιμωρίαν· οὐ γὰρ ἱμελλόν ὑποδέξασθαι τὸν ἐλευθεροῦντα διὰ πίστεως Υἱόν. Ὅρα δὲ μοι καλῶς ὡς ἐν εἰκόνι πραγμάτων καταγραφόμενον τὸ διὰ τοῦ Παύλου λελεγμένον· « Εἰ τις οὖν τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθεῖρη, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. »

Ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, μὴ ποιῶτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου, οἶκον ἐμπορίου.

Ἐπιτάττει μὲν ὡς Δεσπότης, χειραγωγῶν δὲ πρὸς τὸ πρέπον, ὡς διδάσκαλος, παρατίθησιν τε τῇ κολάσει τὴν τῶν πταισμάτων ἐξήγησιν, αἰδοῖ τῇ περὶ αὐτὰ χαλεπαίνειν οὐκ ἔων τὸν ἐπιτιμώμενον. Σημειωτέον δὲ ὅτι πάλιν οικεῖον Πατέρα ἀποκαλεῖ μοναδικῶς τὸν Θεόν, ὡς αὐτὸς δὴ καὶ μόνος ὁ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἐξ αὐτοῦ, καὶ γεγεννημένος ἀληθῶς. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἔστι δὲ οὕτως μεθ' ἡμῶν ὁ Λόγος υἱός, ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, κατὰ θέσιν διπλοῦς, καὶ κατὰ μόνον τὸ ἐν θελήσει τοῦ Πατρὸς, ὅπου δὴ χάριν τὸ κοινὸν δῆπου, καὶ πᾶσι προκειμένον καύχημα, μόνος εἰς ἑαυτὸν ἀρπάζει λέγων· Μὴ ποιῶτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐχὶ μᾶλλον τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς ἡμῶν; Τοῦτο γὰρ ἦν ἰσως ἀκολουθήτερον εἰπεῖν, ἔκπερ ἓνα τῶν οὐκ ὄντων κατὰ φύσιν υἱῶν καὶ ἑαυτὸν ἐξηπίστατο. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐν τοῖς κατὰ χάριν υἱοῖς, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας ὄντα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκ τὸν ὁ Λόγος ὄντα γινώσκει, ἐξ ὧν ἄλλων τίθησιν, ἴδιον Πατέρα καλῶν τὸν Θεόν. Ἀρμόσει μὲν γὰρ τοῖς εἰς υἰότητα κεκλημένοις, καὶ ἑκατὸν ἔχουσι τὸ ἀξίωμα προσευχομένοις ἀναβοᾶν· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » εἰς δὲ καὶ μόνον ἐξ ἐνός ὑπάρχων ὁ Μονογενής, ἴδιον εἰκότως ἀποκαλεῖται Πατέρα τὸν Θεόν. Εἰ δὲ δεῖ τοῖς προκειμένοις προσβάλλονται, λογικώτερον ἐφαρμόσει τοῖς ἀνωτέρω καὶ ταῦτα, θεωρητέον ἑτέρως τὸ ἀνάγκωσμα,

Καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας τὰ πρόβατα καὶ τοὺς βόας, καὶ τὰ ἐξῆς.

Θέα δὴ πάλιν ὄλον τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας τοῦ σχήμα διὰ δύο πραγμάτων ἐξυφαινόμενον. Καναναίων μὲν γὰρ τοὺς κατὰ τὴν Γαλιλαίαν, φημί, καὶ συνεσιῶνται καὶ συναυλίζονται Χριστὸς, καὶ ὁμοτραπέζους ἐποιεῖτο τοὺς κεκληκότας αὐτὸν, καὶ διὰ τοῦτο τιμήσαντας· καὶ διὰ σημείων ὤφραει, καὶ τὸ λείπον αὐτοῖς εἰς εὐφρασίαν ἀναπληροῖ· καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἐπιδαψιλεύεται, ὡς διὰ τύπου διδάσκων, ὅτι καὶ προσδέξεται τοὺς τῆς Γαλιλαίας οἰκήτορας, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἔθνη, κεκλημένος, ὡς πρὸς αὐτὰ διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς πίστεως, καὶ εἰς τὸν οὐράνιον εἰσάξει παστὸν, εἰς τὴν τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίαν δηλαδὴ, καὶ συναυκλινεῖ τοῖς ἁγίοις αὐτὰ (συνανέκειντο γὰρ τοῖς ἐστουμένοις οἱ ἅγιοι μαθηταί), καὶ τῆς θείας καὶ πνευματικῆς συμμεθέξουσιν ἑορτῆς, καθὰ καὶ αὐτὸς ποῦ φησιν· « Ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ δυσμῶν

⁸⁰ Matth. xxi, 13. ⁸¹ I Cor. iii, 17. ⁸² Matth. vi, 9.

ἔξουσι, καὶ ἀνακληθήσονται μετὰ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ὁ οὐδενὸς αὐτοῖς εἰς θυμηδῖαν ἐλλείποντος. Ἐφόρσυνη γὰρ αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Ὁ τοῦ δὲ ἀπειθήσαντος Ἰουδαίου τόπων μὲν τῶν ἁγίων ἐκβαλεῖ, ἔξω δὲ θήσει τῆς ἱερᾶς τῶν ἁγίων περιβολῆς· ἀλλὰ καὶ προσάγοντας τὰ εἰς θυσίαν οὐ προσδέξεται· κολάσει δὲ μέλλον, καὶ μάλιστα ὑποθήσει, σειραῖς τῶν οἰκείων πλημμελημάτων κατασφιγμένους. Ἄκουε γὰρ λέγοντος· Ἐὰν τεύθην, ὡς ἵνα πάλιν ἐκεῖνα νόσῃς, ἃ δὴ καὶ πάλαι διὰ φωνῆς τοῦ προφήτου φησὶν Ἠσαΐου· Ὁλοκαύτωμα τῶν κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλωμαι, οὐδ' ἂν ἐρχήσθε ἐφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ἁμῶν; Πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρητε σμιθάλιν, μέταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἐστὶν· τὰς νομιμίας ὑμῶν καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Νηστειαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονὴν, οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Ὅπερ ἄριστα διὰ τύπου σημαίνει τὸ ἐκ σκηνίων αὐτοῖς ἐπινοήσας φραγέλιον. Κολάσεως γὰρ σημείον αὐτῶν.

Ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστίν· Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεταί με. Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ.

Ἐρανίζονται κατὰ βραχὺ τὸ ἐν γνώσει τέλειον οἱ μαθηταὶ, καὶ ταῖς τῶν πραγμάτων ἐκβάσει τὰ γεγραμμένα συμβάλλοντες πολλὴν ἡδὴ δεικνύουσι τὴν ἐπὶ τὸ μείζον ἐπίδοσιν.

Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς.

Καταπλήττεται τῆς ἐξουσίας τὸ ξένον ἢ τῶν Ἰουδαίων πληθῆς, δυσφοροῦσι δὲ λίαν οἱ τῶν ναῶν προσεδρεύοντες, κερδῶν οὐκ εὐαριθμητῶν ἀποστεροῦμενοι. Καὶ διὰ λόγους μὲν οὐκ ἔχουσιν, ὡς οὐκ ἄριστα λέγει, καὶ δεῖν ἐμπορίας οἶκον τὸν θεῖον ἀναδεικνύσθαι ναὸν ἐπιτάτων· ὑπερθέσεις δὲ πάλιν τῆ τῶν ἐμπορῶν φυγῆ πραγματεύονται, τὸ μὴ χεῖρην προχείρως ὑπείχειν αὐτῷ προφασίζόμενοι, μήτε μὴ ἀπερισκέπτως εἰς υἴον παραδέξασθαι τοῦ Θεοῦ τὸν ὑπ' οὐδενὸς σημείου μαρτυρούμενον.

Ἀπεκρίθη δὲ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι.

Τοῖς ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως αἰτούσι τὰ ἀγαθὰ καὶ λίαν ἐτοιμῶς ὀρέγεται Θεός· τοῖς δὲ προσιοῦσι πειραστικῶς, οὐχ ὅπως ἀρναίεται μόνον τὴν ἐφ' ὧς ἂν αὐτοῖσι φιλοτιμίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς πονηρίας ἔγκλημα περιτεθῆσιν· οὕτως αἰτούντας σημεῖον τοῦ Φαρισαίου ἐν ἑτέροις τῶν Εὐαγγελίων τόποις ἠλάγγεν εἰπὼν ὁ Σωτὴρ· Ἐγενεὶ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. Ὅπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Ὅπερ οὖν

Abraham, et Isaac, et Jacob⁴², ὁ nullius expertes gaudii. « Lætitia enim sempiterna super caput eorum⁴³. » Incredulos autem Judæos de sanctis locis exturbabit, et extra sacra sanctorum mœnia statuet: quin et sacrificia offerentes non suscipiet, sed eos potius punit, flagrisque subjiciet, catenis suorum criminum constrictos. Audi enim dicentem: « Averte ista hinc, » ut illa rursus intelligas quæ per Isaiæ vocem olim locutus est: « Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo, neque venialis ut apparatus mihi. Quis enim quæsit hęc de manibus vestris? Calcarea atrium meum non apponetis. Si afferatis simillam, vanum incensum, abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbata, et diem magni non fero; jejunium, et otium, et solemnitates vestras edit anima mea. Facti mihi estis in satietatem: nequaquam ultra dimittam peccata vestra⁴⁴. » Quod flagello e funibus facto præclare significat. Flagra enim signa sunt punitiois.

II, 17, 18. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei.

Perfectam cognitionem paulatim adipiscuntur discipuli, et cum rerum exitu Scripturas conferentes, magnum jam in melius profectum præ se ferunt.

II, 18. Quod signum ostendis nobis quia hæc facis? Respondit Jesus, et dixit eis.

Miratur inauditam illam potestatem multitudo Judæorum, et ægre admodum ferunt qui in templo sedebant, non paucos se quæstu orbatos. Neque vero arguere possunt eum tanquam non recte loquatur, cum templum Dei negotiationis domum non esse faciendum statuit; sed mercatorum [14] fugæ moram struunt, præterentes, non esse illico parandum ei, neque temere pro alio Dei recipiendum, qui nullo adhuc signo sit probatus.

II, 19. Respondit Jesus, et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud. Dixerunt ergo Judæi.

Bono consilio bona petentibus prompte largitur Deus: qui vero tentandi gratia adeunt, iis non solum quæ petunt largiri abnuunt, verum etiam illos malignitatis arguit. Sic Phariseos signum petentes aliis in Evangeliorum locis acrius reprehendit, dicens: « Generatio mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophete. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus⁴⁵. » Quod ergo illis dicebat, istud etiam bis, paucis immutatis, ait; tentando enim petunt, ut illi. Signum

⁴² Matth. viii, 11. ⁴³ Isa. li, 11. ⁴⁴ Isa. i, 11, 14.

⁴⁵ Matth. xvi, 4, 5.

autem datum utique non fuisset eo modo affectis, nisi ita fieri plane oportuisset propter nostram salutem. Sciendum vero hinc illos ejus accusandi causam arripere, cum sub Pontio Pilato falso proferunt quod non audierunt: (Ipse enim dixit,) inquit, « Possum destruere templum Dei⁸⁷. » Quocirca de iis dicebat Christus in prophetis: « Surgentes testes iniqui, quæ ignorabant interrogabant me⁸⁸. » Item: « Insurrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi⁸⁹. » Non hortatur autem illos ad patriandam eandem, cum ait, « Solvite templum hoc, » sed quoniam id eos certo facturos sciebat, rem futuram figurate indicat. « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, » εἰπὼν· ἀλλ' ἐπαίπερ ἕξει ἡθικῶς ὑπαινίττεται.

II, 20. *Quadragesima et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud?*

Mysterii altitudinem non intelligentes, signum irrident, et inscitiae suæ morbum tanquam justam ei non parendi causam arripiunt, rei que difficultatem apud se perpendentes, frivolum istam pollicitationem existimant, et quæ præstanti nequeat: ideoque vere de iis dici posse videtur quod scriptum est: « Obscurentur oculi eorum ne videant: et dorsum 142 eorum semper incurva⁹⁰; » ut deorsum quodammodo curvati, et in solas res terrenas proni, sublimia Christianæ pietatis dogmata intueri nullatenus possint: non invidente Deo hominum amante, sed justo supplicio intoleranda eorum crimina puniente. Cerne enim quo pacto suam ipsi animam violant atque contemnunt. Dominus enim noster Jesus Christus suum vocabat Patrem Deum, dicens: « Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis⁹¹. » At cum deceat ipsos eum Filium ac Deum, utpote qui ex Deo Patre effulsit, intelligere, nudum tamen hominem et e nobis unum exemplum esse credunt. Proindeque tempus quod ædificando templo insumptum est, objiciunt, dicentes: « Quadragesima et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud? » Sed, o vos, omnimoda vesania ebrii, jure quispiam, opinor, dixerit; si vobis mens sapit, si templum illud vestrum Dei domum esse creditis, quomodo non oportuit eum esse Deum secundum naturam intelligere, qui impune dicere ausus est: « Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis? » Et que pacto, quæso, longis temporum spatii ad unius domus structuram opus illi fuerit? aut quomodo ulla in re imbecillior fuerit, qui septem duntaxat numero diebus universum hoc ineffabili virtute fabricatus est, et qui quod tantummodo vult potest? Hæc enim æstimare debebat populus sacrarum Litterarum peritus.

II, 21, 22. *Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati*

Α ἐκείνοις ἔφη, τοῦτο καὶ τοῦτοις μετ' ὀλίγης ἐξαλλαγῆς· αἰτοῦσι γὰρ, ὡς ἐκεῖνοι, πειράζοντες. Οὐκ ἂν δὲ ὄλιγος τοῖς οὕτως ἔχουσι γνώμης οὐδὲ τοῦτο δέδοτο τὸ σημεῖον, εἰ μὴ πάντως ἔδει γενέσθαι διὰ τὴν ἀπάντων ἡμῶν σωτηρίαν. Ἰστίον δὲ εἶπε ταύτην αὐτῷ τῆς κατηγορίας τὴν πρόφασιν ἐποιήσαντο, λέγοντες ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου διεψευσμένως, ὅπερ οὐκ ἤκουσαν· « Αὐτὸς γὰρ ἔφη, » φησί, « Δύναμαι καταλύσαι τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ. » Διὸ δὴ καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐν προφήταις ἔφασκεν ὁ Χριστὸς· « Ἀναστάντες μάρτυρες ἄδικοι, ἀ οὐκ ἐγίνωσκον ἐπιηρώτων με. » Καὶ πάλιν, εἰ· « Ἐπανέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι, καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία αὐτῆ. » Οὐ προτρέπεται δὲ αὐτοὺς εἰς μαιφρονίας, δράσοντας ἀνωπερήτως, αὐτὸ τὸ συμβῆσαι μελλόν

Β Τεσσαράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν ὑποδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν;

Διηγῶνται τὸ σημεῖον, οὐ συνέντες τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος, ἀρπάζουσι δὲ τῆς αὐτῶν ἀμαθίας τὴν νόσον εἰς εὐλόγον ἀφορμὴν τοῦ μὴ ὑπακούειν αὐτῷ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἐννοοῦντες δυσχεραίναν, ὡς εἰκαίμῃ λόγῳ, μᾶλλον ἢ περὶ τῶν ἐφικτῶν ὑπιοχουμένῳ προσεσχέκασιν, ἵνα φαίνηται τὸ γεγραμμένον ἐπ' αὐτοῖς ἀληθές· « Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῦτον αὐτῶν σύγκαμψον διὰ παντός, ἵνα τρέπον τινὰ κάτω κεκυφότες αἶψαι καὶ εἰς μόνα τὰ ἐπὶ γῆς κατανεύοντες πράγματα, τῶν ὑψηλῶν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας δογμάτων μηδεμίαν δέχοιντο θεωρίαν, οὐ βασκαίνοντες αὐτοῖς ἐπὶ τοῦτοις τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, ἰσοστάθμῳ δὲ μᾶλλον κολάζοντος δίχη τοὺς ἀφόρητα πλημμελήσαντας. Ὅρα γὰρ ὅπως ἀνοήτως ὑβρίζουσι τῆς αὐτῶν ἀπειθήσαντες ψυχῆς. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἴδιον ἐκάλεσε Πατέρα τὸν Θεόν, « Μὴ ποιεῖτε, » λέγων, « τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου. » Εἶτα δίδον αὐτοὺς Ἰῶν ἦδη καὶ Θεόν, ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνότα νοεῖν, ἀνθρώπων εἶναι γυμνῶν καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὑπάρχειν ἵνα πιστεύουσι. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἐπὶ τῇ τοῦ ναοῦ κατασκευῇ διαπανθθέντα χρόνον προτεινούς λέγοντες, « Τεσσαράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν ὑποδομήθη ὁ ναὸς οὗτος· καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; » Ἄλλ', ὡ πάσῃ μεθύοντες ἀπονοίᾳ, δικαίως ἂν οἶμαι λέγειν αὐτοῖς, εἰ σοφὸς ἐν ὑμῖν ἐνφύκισται νοῦς, εἰ τὸν παρ' ὑμῖν ὄντα ναὸν οἶκον εἶναι Θεοῦ πιστεύετε, πῶς οὐκ ἔδει Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐννοεῖν τὸν ἀκινδύνως εἰπεῖν θαρσύναντα· « Μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου; » Εἶτα πῶς ἂν, εἰπέ μοι, λοιπὸν μακρῶν ἐδεήθη χρόνων εἰς τὴν ἐνὸς οἴκου κατασκευήν; ἢ πῶς ἂν ἤτῳνησε πρὸς ὅπερ ἂν τύχοι γεννητικῶς, ὃ ἐν μόναις ἡμέραις ἐπτά τὸν ἀριθμὸν τῶδε τὸ σύμπαν ἀφάτῳ δυνάμει διατεχνησάμενος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ θέλειν ἔχων τὸ δύνασθαι; Ταῦτα γὰρ ἔδει λογίζεσθαι τὸν τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐπιστήμονα λαόν.

Ἐκείνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ τῶν νεκρῶν, ἐμνή

⁸⁷ Matth. xxvi, 61.

⁸⁸ Psal. xxxiv, 11.

⁸⁹ Psal. xxvi, 12.

⁹⁰ Psal. lxxviii, 24.

⁹¹ Joan. ii, 16.

σθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο εἶπε· καὶ ἄσυντακτοῦσαν τῇ Γραφῇ καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

Εὐπαράδεκτος τῷ σοφῷ τῆς σοφίας ὁ λόγος· ἐν-
 ιζάνει δὲ τῶν μαθημάτων ἢ γνώσις τοῖς συνεισ-
 εῦπετεστερον, καὶ ὡσπερ ἐν κηρῷ μὴ λιαν ἀπεσκλη-
 κότε καλῶς ἐγγράφεται τῶν σημάνεων ὁ τύπος,
 οὕτως ἐν τρυφερωτέραις καρδίαις ἀνθρώπων ὁ θεὸς
 ἐτοιμῶς ἐμπήγνυται λόγος· διὰ τοῦτο καὶ πονηρὸς
 ὁ σκληροκαρδὸς ὀνομάζεται. Σοφούνται τοίνυν ἀγα-
 θοὶ τὴν ἔξιν ὄντες οἱ μαθηταί, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς θείας
 Γραφῆς ἀναμασῶνται λόγους, εἰς ἀκριβεστέραν ἐαυ-
 τοὺς ἐκπερέοντες γνώσιν, καὶ πεπηγότες ἐνταῦθεν
 ἐπὶ τὸ πιστεῦσθαι ἐρχόμενοι. Ἐπειδὴ καὶ ναὸς ἀ-
 ἐκλήθη τὸ σῶμα Χριστοῦ, πῶς οὐκ ἂν εἴη κατὰ φύσιν
 Θεὸς ὁ ἐνοικῶν αὐτῷ μονογενὴς Λόγος, εἴπερ οὐκ ἐν-
 λέχεται κατοικεῖν ἐν ναῷ λέγεσθαι τὸν οὐκ ὄντα Θεόν;
 Ἡ λεγέτω παραλλῶν τις εἰς μέσον, τίνος ποτὲ τῶν
 ἁγίων ναὸς ἀπεκλήθη τὸ σῶμα· ἀλλ' οὐκ ἂν, οἶμαι,
 τις ἐπιδείξει τὸ εἰρημένον· φησὶ δὴ λοιπὸν, ὃ δὴ καὶ
 ὑπάρχον εὐρήσομεν ἀληθές, ἀκριβῶς τὴν θείαν ἐρευ-
 νῶντας Γραφὴν, ὡς οὐδενὶ τῶν ἁγίων ἢ τοιαύτη
 προσῆται τιμὴ. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Βαπτιστῆς,
 καίτοι πάσης μὲν ἀρετῆς εἰς ἀκρότητα βεβηκώς, μη-
 δενὶ δὲ πρὸς εὐσέθειαν ἐπιτρέψας ἔχειν τὸ μείζον, διὰ
 τῆς Ἡρώδου μανίας τὴν κεφαλὴν ἀπετέμνετο, ἀλλ'
 οὐδὲν ἐπ' αὐτῷ φέρεται τοιοῦτον. Ἐκ δὲ τῶν ἐναν-
 τίων καὶ παχυτέραν ἐπὶ τοῦ λειψάνου τὴν λέξιν ἐπ-
 ἐνόησεν ὁ Βαπτιστῆς [Ἰσ. ὁ εὐαγγελιστῆς], οἰκονο-
 μικῶς, ὡς γέ μοι φαίνεται, καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἵνα μόνῳ
 σώζεται τῷ Χριστῷ τὸ ἀξίωμα. Γράφει δὲ οὕτως·
 « Καὶ πέμφας, » φησὶν, ὁ μισθρὸς Ἡρώδης δηλαδὴ,
 ἐτὸν Ἰωάννην ἀπεκεφάλισεν ἐν τῇ φυλακῇ· καὶ
 προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἦραν τὸ πτώμα αὐ-
 τοῦ. » Εἰ δὲ πτώμα καλεῖται τὸ Ἰωάννου σῶμα, τὸ
 φῆνος ἔσται ναὸς; καὶ ἕτερον ὄντος λόγον, τοῦ ναοῦς
 ἡμᾶς εἰρησθαι Θεοῦ, διὰ τὸ ἐνοικεῖν ἐν ἡμῖν ἅγιον
 Πνεῦμα· Θεοῦ γὰρ πάλι, καὶ οὐχ ἑαυτῶν χρημα-
 τίζομεν ναοί. Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις· Πῶς οὖν, εἰπέ μοι,
 καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τὸ ἴδιον σῶμα πτώμα καλεῖ; « Ὅπου,
 γὰρ, φησὶν, ἐὰν ἦ τὸ πτώμα, ἐκεῖ συναχθήσονται
 οἱ ἀετοί. » Πρὸς δὴ καὶ τοῦτο φαμεν, ὡς οὐ περὶ
 τοῦ ἴδιου σώματος ἐφη ταῦτα Χριστὸς, ἀλλ' ὡς τρέ-
 παρ παραβολῆς καὶ σχήματι τὴν ἐσομένην τῶν ἁγίων
 ἐπ' αὐτὸν συνδρομὴν κατ' ἐκεῖνο σημαίνει καιροῦ,
 ὅταν αὐθις ἡμῖν ἐξ οὐρανῶν ἐπιφανῆται μετὰ τῶν
 ἁγίων ἀγγέλων, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Ὅνπερ
 γὰρ τρόπον, φησὶν, αἱ τῶν κρεοφάγων ὀρνέων ἀγέλαι
 ἐπὶ τὰ πίπτοντα τῶν σωμάτων ὄξει καταφέρονται
 βοίξῃ, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐπ' ἐμὲ συναχθήσεσθε. Ὁ δὲ
 καὶ Παῦλος ἡμῖν ἀπεγγόμενος, λέγων· Ἐσπαρίσει γὰρ,
 καὶ οἱ νεκροὶ ἔγερθήσονται ἀφθαρτοί· » καὶ μὴν καὶ
 ἐτέρωθεν, « Καὶ ἐν νεφέλαις ἀρπαγησόμεθα εἰς ἀπάν-
 τησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα· καὶ οὕτως πάντοτε σὺν
 Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Ἀδικήσει τοιγαροῦν οὐδὲν τὸ ἐξ
 ὁμοιώσεως εἰς εἰκόνα ληφθὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἐπι-
 ναμιν.

Ἦς δὲ ἦν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ Πάσχα,

A sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat : et crediderunt
 Scripturæ et sermoni quem dixit Jesus.

Sapienti gratus est sermo sapientiæ, et disci-
 plinarum cognitio intelligentibus celerius insidet :
 et quemadmodum in cera non nimis dura figura
 signaculorum recte imprimitur, sic in teneris ho-
 minum cordibus sermo divinus facile infigitur :
 ideoque improbus duri cordis nominatur. Erudiun-
 tur itaque discipuli facili cum ingenio, et Scri-
 pturæ divinæ sermones ruminant, seipsos ad exqui-
 sitionem cognitionem nutrientes, et hinc firmo pede
 ad credendum venientes. Cum enim templum vo-
 catum sit corpus Christi, quomodo non erit
 secundum naturam Deus **143** unigenitum Verbum
 quod inhabitat in eo, siquidem in templo habitare
 nequaquam is dicitur qui non sit Deus? Alioqui
 prodeat aliquis in medium, et dicat cujusnam
 sancti corpus templum fuerit appellatum : nemo,
 ut opinor, id ostenderit. Dico itaque, neque id fal-
 sum esse comperiemus, si divinam Scripturam
 accurate scrutari velimus, nulli sancto id honoris
 esse tributum. Et sane tametsi beatus Baptista ad
 apicem virtutis omnium pervenerit, nec ulli pietate
 secundas Herodis furore capite truncatus fuerit,
 nihil tamen de ipso tale fertur. Contra vero de
 ejus exuviis evangelista seculum durius exco-
 gitavit, singulari, ut mihi videtur, consilio, ut uni
 Christo dignitas servaretur. Sic autem scribit :
 « Et mittens, » Herodes ille crudelis nimirum, in-
 quit, « decollavit Joannem in carcere, et acceden-
 tes discipuli ejus tulerunt cadaver ejus ». « Quod
 si Joannis corpus cadaver appellatur, templum de
 quonam dicitur? Quippe alia ratio est cur Dei
 Spiritum sanctum in nobis. Nam et templa Dei
 dicimur, non nostri. At enim objiciet forsitan ali-
 quis : Quomodo igitur, quæso, suum quoque corpus
 ipse Salvator cadaver nominat? Alicubi enim ait :
 « Ubicunque fuerit cadaver, ibi congregabuntur
 aquilæ ». » Ad illud respondemus, Christum de
 suo corpore hæc non dixisse, sed in modum para-
 bolæ sanctos ad se tunc temporis venturos signifi-
 care, cum denuo nobis apparebit cum sanctis an-
 gellis in gloria Patris sui. Quemadmodum enim,
 inquit, carnivorarum avium greges stridentibus alis
 in cadavera devolant, sic etiam vos ad me convo-
 labitis. Quod sane Paulus quoque nobis declarat
 his verbis : « Canet enim tuba, et mortui resur-
 gent incorrupti ». » Et alibi : « Et in nubibus
 rapiemur obviam Christo in aera, et sic semper
 cum Domino erimus ». » Nihil ergo rationi veri-
 tatis officit, quod ex similitudine ad rem expri-
 mendam traductum est.

II, 23. Cum autem esset Hierosolymis in Pascha,

¹⁴³ Matth. xiv, 10, 12. ¹⁴⁴ Matth. xxiv, 28. ¹⁴⁵ I Cor. xv, 52. ¹⁴⁶ I Thess. iv, 16.

in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus quæ faciebat.

Non cessat Christus salvare et juvare. Sapientes enim verbis inducit, alios **144** divina quoque virtute percellens, ad fidem pertrahit, adigitque ut ex ejus operibus, quorum ipsi spectatores fuerant, Deum esse revera credant eum, qui res tam admirabiles faciat.

II, 24. *Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis.*

Certa non est eorum cognitio qui nuper crediderunt, sed neque mens satis firmata est recentibus miraculis. Quibus enim tener adhuc est sermo catecheticos, quomodo stabiles in pietate jam fuerint? Nondum igitur se novitiis credit Christus, ostendens magnum quiddam et expetendum esse sincerum in Deum amorem, nec repente cuivis, sed studio et exercitatione virtutis ac tempore perfici. Discant itaque hinc quibus credita sunt Dei mysteria, intra sacra vela hominem præmature non admittere, neque neophytos eos sacris mœnibus adhibere qui intempestive baptizantur, et quibus Christi omnium Domini fides præmature creditur. Ut enim figura hic etiam nobis esset, doceretque quinam potissimum sit initiandus, credentes quidem suscipit, sed nondum eis considere videtur, eo quod seipsum non credat, ut hinc pateat, novitiis in fide non exiguo tempore inter catechumenos esse versandum, quoniam vel sic vix fideles evasuri sunt.

II, 24-25. *Eo quod ipse nosset omnes, et quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.*

Hæc quoque dignitas, uti et cæteræ quæ sunt in Christo, Deo competit, nec in ulla re creata reperitur. Soli enim Deo vero ipsam tribuit Psalmista, dicens: « Qui sinit sigillatim corda eorum: qui intelligit omnia opera eorum ⁹⁶. » Quod, si Deo solo quæ in nobis sunt intelligente, Christus intelligit, quomodo non erit secundum naturam Deus, qui abdita novit, et alta cognoscit et arcana, sicut scriptum est? « Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est ⁹⁷? » Cum autem nullus sciat, solus non ignorabit Deus: neque enim in universorum numero collocatur de quibus merito dicitur, « nullus, » sed extra omnia est, et omnia sub pedibus ejus ⁹⁸. Idipsum quoque Paulus testabitur dicens: « Vivus est enim sermo Dei et efficax, et **145** penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medulliarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus ⁹⁹. »

Ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίησεν.

Οὐ καταλήγει διασωζῶν καὶ ὠφελῶν ὁ Χριστός. Τοὺς μὲν γὰρ σοφοὺς ἐπάγεται λόγοις, τοὺς δὲ καὶ δυνάμει καταπλήττων θεοπρεπεί, σαγηνεύει πρὸς πίστιν, ἐξ ὧν ἐνεργοῦντα θεέονται κατανεύειν ἀναπεισμένους, ὅσπερ ὄντως ὑπάρχοι θεοῦ ὁ τῶν ὄντως ἀξιαγάστων δημιουργός.

Αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς.

Οὐκ ἀσφαλῆς ἡ γνώσις; ἡ τῶν ἀρετῶν πεπιστευκότητων, ἀλλ' οὐδὲ ἰδρυμένος ὁ νοῦς ἐπὶ νεαροῖς τοῖς θαύμασι· καὶ οἱ τρόπων τινὰ χλωρὸν ἔτι τὸν τῆς κατηχήσεως ἔχοντες λόγον, πῶς ἂν εἴεν ἤδη πεπηγότες εἰς εὐλάβειαν; Ὑποταγοῦν τοῖς νεήλοισιν ἑαυτὸν ἐπιτρέπει Χριστός, χρῆμά τι μέγα, καὶ ἀξιεραστότατον ἐπιδεικνύς τὴν εἰς Θεὸν γεννησιώτητα, καὶ οὐχ ἐτοίμως προκείμεναι τοῖς ἐθέλουσιν εἰσεῖν, ἀλλ' ἐφέσει τῇ εἰς ἀγαθὸν, καὶ μελέτῃ καὶ χρόνῳ κατορθουμένην. Μανθανέντωςαν διὰ τούτων οἱ τῶν τοῦ Σωτῆρος μυστηρίων ταμίαι, μὴ πρόωρον τῶν ἱερῶν καταπετασμάτων εἰσὼ ποιεῖσθαι τὸν ἀνθρώπον, μηδὲ νεοφύτους ταῖς θείαις ἐπιτρέπειν προσιέναι τραπέζαις ἀοιρῶν βαπτισζομένων τινάς, καὶ οὐκ ἐν καιρῷ τῶν ἀπάντων Δεσπότην πιστευομένου Χριστόν. Ἴνα γὰρ τύπος ἡμῖν κἄν τούτῳ γένηται, καὶ διδάξῃ τίνι μάλλον ἔστι τὸ μνησθῆναι προπεδούστου, δέχεται μὲν τοὺς πιστεύοντας, εὐπω δὲ αὐτοῖς ἀποθαρήσας ὁρᾶται, διὰ τοῦ μὴ πιστεύειν ἑαυτὸν ὡς εἶναι δῆλον ἐντεῦθεν, ὅτι χρῆ τοὺς νεήλους οὐ μικρὸν ἐν κατηχήσει τρίβεσθαι χρόνον· οὕτω γὰρ ἂν μόλις γένοιτο ἐν πίστει.

Διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκων πάντα, καὶ ὅτι οὐ χριστῶν εἶχε, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Θεοπρεπὲς καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἐν Χριστῷ τὸ ἀξίωμα, καὶ οὐδενὶ τῶν γεννητῶν ἐνυπάρχον. Μόνῳ γὰρ αὐτὸ τῷ κατ' ἀλήθειαν ὄντι Θεῷ προσάπτει λέγων ὁ Παλαμῶδός· « Ὁ πλάσας κατὰ μῆτρας τὰς καρδίας αὐτῶν, ὁ συνιείς εἰς πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν. » Εἰ δὲ μόνου συνιέντος τὰ ἐν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ συνήσιν ὁ Χριστός· πῶς οὐκ ἔσται κατὰ φύσιν Θεός ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης, καὶ γινώσκων βαθέα καὶ ἀπόκρυφα, καθὰ γέγραπται; « Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; » Εἰδότης δὲ οὐδενός, μόνος οὐκ ἀγνοήσει Θεός, ἐπεὶ μηδὲ ἐν τοῖς πᾶσι καταριθμεῖται ποτε, καθ' ὧν ἂν εἰκότως φέροιτο τὸ « οὐδεὶς, » ὡς δὲ ἐξω πάντων, καὶ πάντα ὑπὸ πόδας εἰσεται [Ἰσ. κεισεται]. Μαρτυρήσει δὲ καὶ ὁ Παῦλος λέγων· « Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνεργῆς, καὶ τοιμῶτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ δεικνύμενος ἄκρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. »

⁹⁶ Psal. xxxii, 15. ⁹⁷ I Cor. ii, 11. ⁹⁸ Psal. viii, 8. ⁹⁹ Hebr. iv, 12, 13.

Ἦ; γὰρ φυτεύσας τὸ οὖς, πάντα ἐπικροῦσται, καὶ ὡς πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν, κατανοεῖ. Καὶ δὴ εἰσφέρεται λέγων ἐν Ἰώβ· « Τίς οὗτος ὁ κρύπτων με βουλήν, συνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ δὲ οἰεῖται κρύπτειν; » Ἴνα τοίνυν Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκωμεν τὸν Υἱὸν, ἀναγκαίως φησὶν ὁ εὐαγγελιστής· « Ὅτι χρεῖαν οὐκ εἶχεν ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. »

Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος ὄνομα αὐτῷ, ἄρχων τῶν Ἰουδαίων. Οὗτος ἦλθε πρὸς αὐτὸν νυκτὸς, καὶ εἶπεν αὐτῷ.

Ἐτοιμότερος μὲν ὁ Νικόδημος περὶ τὸ πιστεῦναι ἐστίν, αἰδοῦ δὲ οὐκ ἀγαθῆ νικώμενος, δόξης τε ἅμα τῆς ἐν ἀνθρώποις οὐ περιωρῶν, παραιτεῖται τὴν παρρησίαν, μερίζεται δὲ τὴν γνώμην ἐπ' ἄμφω, καὶ χαλεπὴν τὴν προαίρεσιν, ἐπὶ δισσοῖς δὲ ταῖς ἰγνύσας, ὡς γέγραπται, ἀσθενεῖ, τοῖς μὲν ἀπὸ τοῦ συνειδότητος ἐλέγχους εἰς τὸ χρῆναι πιστεῦναι συνωθούμενος διὰ τὴν τῶν θαυμάτων ὑπερβολὴν, τῆς δὲ τοῦ ἔθνους ἡγεμονίας οὐ φορητὴν ἠγούμενος τὴν ζημίαν· ἦν γὰρ ἄρχων τῶν Ἰουδαίων. Οἰηθεὶς δὲ δύνασθαι, καὶ τὴν παρ' ἐκείνοις ἀνασώσασθαι δόξαν καὶ λεληθότως εἶναι πιστὸς, ἔρχεται πρὸς τὸν Ἰησοῦν, συνεργάτην τῷ σκέμματι τὸν ἀπὸ τῆς νυκτὸς ποιησάμενος σκότον, καὶ τῷ κεκρυμμένως ἔλθειν ἐπὶ διπλῆ τῆ γνώμῃ κατηγορούμενος.

Ῥαββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος. Οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα δύναται ποιεῖν, ἢ σὺ ποιεῖς, ἂν μὴ ᾖ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ. *Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ.*

Ἐν τούτοις ψήθη τοῖς λόγοις ὀλόκληρον ἔχειν δύνασθαι τὴν εὐσέθειαν, καὶ ἀρκέσειν αὐτῷ πρὸς σωτηρίαν ὑπολαμβάνει τὸ θαυμάσαι μόνον τὰ οἷς θαυμάζεσθαι πρέπει· ἕτερον δὲ οὐδὲν ἐπὶ τούτοις ζητεῖ. Διδάσκαλον δὲ παρὰ Θεοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ συνεργούμενον ὀνομάζων αὐτὸν, οὐπω κατὰ φύσιν οἶδεν ὄντα Θεὸν, οὐδὲ συνίησι δηλονότι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν λόγον, εἶτι δὲ ὡς ἀνθρώπῳ πρόσεισι γυμνῷ, καὶ μικρὰν ἐπ' αὐτῷ τὴν διάληψιν ἔχει.

Ἄμην, ἄμην λέγω σοι, ἂν μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Νικόδημος.

Οὐκ ἔφ' οἷς ψήθης, φησὶν, ὁ Νικόδημος, τὸ πιστεῦναι ἰστέν. Οὐκ ἀρκεῖ σοι λόγος εἰς δικαιοσύνην, οὐδὲ ἐν ψυχαῖς κατορθώσεις ῥήμασι τὴν εὐσέθειαν· Ὁ γὰρ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐθέλημα δὲ τοῦ Πατρὸς, μέτοχον μὲν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναδειχθῆναι τὸν ἀνθρώπον, εἰς δὲ ἀσυνήθη καὶ ξένην ἀναγεννηθέντα ζωὴν, καὶ οὐρανοῦ χρηματίσαι πολιτίην τὸν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἄνωθεν δὲ λέγων τὴν διὰ Πνεύματος ἀναγέννησιν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχον τὸ Πνεῦμα δεικνύει σαφῶς, ὡς περ ἀμέλει, καὶ αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ ποῦ φησιν· « Ἐγὼ

Auduit enim omnia, ut qui plantavit aurem; et considerat, ut qui finxit oculum¹. Unde in Job introducitur dicens: « Quis est iste qui celat me consilium, continens autem verba in corde, et me putat celare? » Ut igitur Deum secundum naturam esse agnoscamus Filium, necessario ait evangelista: « Quia ei opus non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine. »

III, 1. *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Ille venit ad Jesum nocte, et dixit ei.*

Promptus est ad fidem Nicodemus, sed pudore non bono victus et gloriæ humanæ studio, libere loqui non audet, sed ancipiti sententia distrahitur, ac in proposito claudicat, et utroque, ut scriptum est², poplite laborat, partim conscientiæ stimulis ad credendum ob miraculorum magnitudinem adactus, partim ægre ferens principatu illo, quem in sua gente habebat (erat enim Judæorum princeps), excidere. Existimans autem posse dignitatem illam apud suos servare, et Christo clam adhaerere, venit ad Jesum, noctis tenebris consilium celans, et ancipitem animam clandestino illo adventu prodens.

III, 2. *Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister. Nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, ni fuerit Deus cum eo. Respondit Jesus, et dixit ei.*

His verbis perfectam se pietatem obtinere posse putat, sibi que satis fore existimat ad salutem, si ea tantum miretur quæ admiratione digna sunt. Cæterum nihil aliud præter hæc quærit. Dum autem ipsum magistrum ait a Deo venisse, et cum ipso Deum operari, nondum novit eum esse Deum secundum naturam, neque rationem videlicet incarnationis intelligit, sed eum adhuc tanquam merum hominem adit, et tenuiter admodum de illo sentit.

146 III, 3. *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit desuper, non potest videre regnum Dei. Dicit ad eum Nicodemus.*

D Non quibus rebus existimas, inquit, o Nicodeme, fides comparatur. Non sufficit tibi sermo ad justitiam, neque nudis verbis pietatem consequeris. « Non enim, quicumque mihi dicit, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui in cælis est. » Voluntas autem Patris est, ut homo sancti Spiritus efficiatur particeps, et qui de terra est, regeneratus ad insolitam et novam vitam, cæli quoque civis nuncupetur. Dum autem regenerationem illam quæ sit per Spiritum desuper esse ait, clare demonstrat Spiritum ex substantia Dei ac Patris esse, sicut ipse nimirum de seipso quoque dicit alicubi:

¹ Psal. xciii, 9. ² Job xcii, 3. ³ Psal. xvii, 46.

⁴ Matth. vii, 21.

« Ego de supernis sum ». Et sapientissimus evangelista de eodem : « Qui desursum venit, super omnes est ». Qua de re fusius suo tempore dicemus.

III, 4. *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, et renasci? Respondit Jesus.*

Hinc arguitur adhuc animalis esse Nicodemus, proindeque ea neutiquam suscipere quæ sunt Spiritus Dei. Stultitiam enim esse putat illud adeo augustum ac illustre mysterium. Et cum generationem supernam ac spiritalem audit, corporeum ventrem imaginatur, res jam genitas iterum parientem; et legem naturæ nostræ non excedens, res divinas ei admittitur, cumque doctrinæ sublimitatem invenerit a qua se extricare nequeat, deorsum fertur ac ruit. Quemadmodum enim quæ vehementiori jactu lapidibus alliduntur, percussa resiliunt: sic etiam indocta mens, opinor, si res offendat quarum vim sustinere nequeat, illico refugit, et sua mediocritate contenta præstantiorem et altiorem intelligentiam rejicit. Quod cum illi Judæorum principi contigerit, spiritalem generationem non capit.

III, 5. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.*

Cum non intelligeret Nicodemus 147 quid sibi velit istud, natus esse desuper, apertius illud mysterium exponit. Dominus enim noster Jesus Christus regenerationem, quæ per Spiritum fit, desuper esse aiebat, ostendens Spiritum supremæ omnium substantiæ illud esse, per quem divina consortes efficiuntur naturæ, dum percipimus eum qui substantialiter ex ipsa procedit, et per ipsum atque in ipso ad exemplarem pulchritudinem reformamur, et sic ad vitæ novitatem nascimur, et in filiorum Dei adoptionem refingimur. Nicodemus autem, cum non eo in sensu vocem illam, « desuper, » acciperet, civitatem, cujusmodi est corporum, denno futuram significari suspicatus est, proindeque rem impossibilem animo volvens, stultitiam suam et incitiam prodidit. Necessario itaque Salvator cum eo ut imbecilli adhuc mente prædito mollius agit, et, orationis tegmine sublato, aperte demum ait: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. » Cum enim homo sit compositum quid, non simplex natura, ex duobus attemperatus, corpore nimirum sensibili et anima intelligente, gemino quoque opus erit ei ad regenerationem remedio utrique quodammodo adini et amico. Spiritu namque sanctificatur hominis spiritus: aqua vero sanctificata, corpus. Quemadmodum enim infusa lebetibus aqua, si admoveatur igni

Α ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· καὶ ὁ σοφώτατος δὲ περὶ αὐτοῦ ποῦ φησιν εὐαγγελιστῆς· « Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν, » περὶ οὗ ἐν οικείῳ κατῳπλάτυτερον ἐροῦμεν.

Πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέροντων ἢ μή δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δευτέρου εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς.

Ἐλέγχεται διὰ τούτων ψυχικὸς ὢν ἐτι ὁ Νικόδημος, διὰ τε τοῦ δεχόμενος οὐδαμῶς τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρίαν γὰρ εἶναι νομίζει τὸ σεπτεῖν οὕτω καὶ περιφανῆ μυστήριον. Γέννησεν δὲ ἀκούων τὴν ἄνωθεν καὶ πνευματικὴν, σωματικὴν ἐτι γαστέρα φαντάζεται παλινδρομοῦσαν εἰς ὕδρα τῶν ἤδη γεγεννημένων, καὶ τὸν τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως οὐκ ἀναβατίνων νόμον, κανονίζει τὰ θειώτερα· ἀνεξίτητον δὲ ταῖς οικείαις ἐννοίας τὸ τῶν μαθημάτων ὑψὲς εὐρών, κάτω πίπτει καὶ φέρεται· Ὅνπερ γὰρ τρόπον τὰ τοῖς ἀποκεκλιμένοι τῶν λίθων εὐτονωτέρας προσαρραχθέντα βολαῖς, ὁπίσω πάλιν ἐξάλλεται· οὕτως, οἶμαι, καὶ νοῦς ἀμαθῆς χορηγότερος ἢ καθ' ἑαυτὸν προσβαλὼν θεωρήμασιν, ἀτονήσας ὑπνοστέει, καὶ μέτροις ἀεὶ τοῖς αὐτῷ πρέπουσιν ἐμφιλοχωρῶν, τὴν ἀμείνω καὶ ὑψηλοτέραν ἀτιμάζει σύνεσιν· ὁ δὲ πεπνοθῶς ὁ τῶν Ἰουδαίων ἡγούμενος τὴν πνευματικὴν οὐ καταδέχεται γέννησιν.

Ἐάν μή τις γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Οὗ συνιέντα τὸν ἄνθρωπον, καθ' ὃν ἴδει τρόπον, τί ἂν βούλοιο σημαίνειν τὸ ἄνωθεν γεννηθῆναι δεῖν, σαφεστέροις ἐκπαίδευσί· μαθήμασι, γυμνοτέραν δὲ αὐτῷ παρατίθει τοῦ μυστηρίου τὴν γνώσιν. Ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν διὰ Πνεύματος ἀναγέννησιν ἄνωθεν ἀπεκάλει, τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας τὸ Πνεῦμα δεικνύς, δι' οὗ τῆς θείας φύσεως γινόμεθα κοινωνοί, ὡς τὸ ἐξ αὐτῆς οὐσιωδῶς προῖον καρπούμενοι, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἀναμορφούμενοι κάλλος, οὕτω τε εἰς καινότητα ζωῆς ἀνατικτόμενοι, καὶ εἰς τὴν θείαν υἰοθεσίαν ἀναπλαττόμενοι. Τὸ δὲ « ἄνωθεν » ὁ Νικόδημος οὐχ οὕτως ἐκλαδῶν τὴν εἰσαυθίης ἐσομένην ὑπετόπησε γέννησιν, ὡς ἐπὶ σωμάτων, σημαίνεσθαι· διὰ τοῦτο καὶ τοῖς εἰς ἀδύνατον ἀποκλείουσι περιπεσῶν λογισμοῖς, ἄνους τε ὁμοῦ καταφυράθη καὶ δυσμαθῆς. Ἄναγκαιῶς τοιγαροῦν ὁ Σωτὴρ ὡς ἀσθενεστέραν τὴν ἐξὶν τρυφερώτερον ἐτι προσφέρειται, καὶ τὸ δοκοῦν ἐπεβρίθθαι τῷ λόγῳ κάλυμμα περιελών, ἀναφανδὸν ἤδη φησὶν· « Ἐάν μή τις γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ σύνθετόν τι, καὶ οὐχ ἀπλοῦν κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος, ἐκ δύο κεκαρασμένος, αἰσθητοῦ δηλονότι σώματος καὶ ψυχῆς νοεράς, διπλῆς αὐτῷ πρὸς ἀναγέννησιν ἐνδεήσει θεραπείας, συγγενῶς πως ἔχουσης πρὸς ἀμφω τῶν δεδηλωμένων. Πνεύματι μὲν γὰρ ἀγιάζεται τοῦ ἀνθρώπου τὸ πνεῦμα, ὕδατι δὲ αὖ πάλιν ἡγιασμένον, τὸ σῶμα.

¹ Joan. xvi, 27. ² Joan. iii, 31. ³ II Petr. 1, 4.

⁴ Rom. vi, 4; Ephes. 1, 5.

Ὅπως γὰρ τρέπον τὸ ἐν τοῖς λέβησιν ἐκχεόμενον ὕδωρ ταῖς τοῦ πυρὸς ὀμίλησαν ἀχμαῖς τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἀναμάττεται, οὕτω διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας τὸ αἰσθητὸν ὕδωρ πρὸς θεῖαν τιὰ καὶ ἀβύρητον ἀναστοιχειοῦται [αἰ. μεταστοιχειοῦται] δύναμιν, ἀγιάζει τε λοιπὸν τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο.

Τὸ γεννημένον ἐκ τῆς σαρκός, σὰρξ ἐστίν, καὶ τὸ γεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμα ἐστίν.

Ἐτέρω πάλιν αὐτὸν ἀναπέθει λογισμῶ πρὸς ὑψηλοτέραν ἀναβαίνειν σύνασιν, καὶ πνευματικὴν ἀκούοντα γέννησιν, μὴ τὰ σωματικῶν ἰδία λαμβάνειν εἰς νοῦν. Ὅπως γὰρ ἀνάγκη, φησὶν, πάντως εἶναι σάρκα τὰ σαρκῶν γεννήματα, οὕτω δηλονότι καὶ πνεύματα τὰ ἐκ πνεύματος. Οἷς δὲ ὁ τοῦ πως εἶναι λόγος ἐξηλλαγμένος, τοῦτοίς ἔσται πάντως καὶ ὁ τῆς γεννήσεως τρόπος οὐχ ὁ αὐτός. Ἰστέον δὲ ὅτι γέννημα τοῦ πνεύματος τὸ τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα φάμεν, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἀμύχανον γὰρ ἄλλ' ὡς ἐν πρώτῳ μὲν καὶ ἀρχαιτέρῳ λόγῳ κατὰ τὸ δι' αὐτοῦ κακῆσθαι τὸ μὴ ἂν εἰς γένεσιν, ἐν δὲ δευτέρῳ καὶ οἰκονομικῶς κατὰ τὴν δι' αὐτοῦ πρὸς Θεὸν ἀναμόρφωσιν, τοὺς οἰκείους ἡμῖν χαρακτήρας ἐνθλίβοντος, καὶ εἰς τὴν ἰδίαν ὡσπερ ποιότητα τὴν διάνοιαν μεταπλάττοντος. Οὕτω γὰρ, οἶμαι, νοήσεις ὀρθῶς καὶ τὸ διὰ τοῦ Παύλου πρὸς τινὰς εἰρημένον· « Τεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Καὶ πάλιν· « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. »

Μὴ θαυμάσης ὅτι εἰπὸν σοι Δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν. Τὸ πνεῦμα ἔσω θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωτὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἐρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ καὶ ὁ γεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος.

Ἀρετὴ διδασκάλου, τὸ ποικίλοις δύνασθαι μεθοδεύειν τῶν ἀκραωμένων τὸν νοῦν, καὶ διὰ πολλῶν ἰέναι θεωρημάτων, τὰς ἐφ' οἷς ἂν φαίνηται δυσχερὴς ὁ λόγος ἀποδειξίς ἐπισωρεύοντα. Δέχεται τοῖσιν ἐκ παραδειγμάτων τοῦ μυστηρίου τὸν τύπον, καὶ φησὶ· Τὸ πνεῦμα τοῦτ' ἐκ γένοσθαι τε καὶ ἐναερίαν περιπεθεῖ μὲν δὴν οἰκουμένην, καὶ ὅποιεπρ ἂν βούληται διαδραμὸν, κτύπη μόνῳ παρὸν σημαίνεται, καὶ διαλανθάνει μὲν τὸν ἀπάντων ὄφθαλμῶν, αὔραις δὲ τοῖς σώμασι λεπτοτάταις προσομιλοῦν, αἰσθητὸν τινα τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ φυσικῆς ἐνεργείας ἐνίησιν· οὕτω μοι νοεῖ, φησὶ, καὶ τὴν διὰ Πνεύματος ἀναγέννησιν, ἐκ μικρῶν παραδειγμάτων ἐπὶ τὰ μείζω χειραγωγούμενος, καὶ καθάπερ ἐν εἰκόνι τῷ παροισθέντι λόγῳ τὰ ὑπὲρ αἰσθησὶν ἐνοῶν.

Ἀπεκρίθη Νικόδημος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ.

Οὐδὲν ὁ μακρὸς ὠφέλιση λόγος τὸν οὐ νοοῦντα μηδὲν. Σοφὸν οὖν ἄρα τὸ ἐν βιβλίῳ Παροιμιῶν εἰρημένον, « Εἰς ὧτα ἀκούοντων λάλει· » καὶ τοῦτο διὰ πείρας ἀληθῆς ὃν εἰδείξεν ὁ Σωτὴρ, τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν κἀν τοῦτῳ

III, 6. *Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex Spiritu, spiritus est.*

Alia rursus ratione ad sublimiorem intellectum ascendendum esse persuadet, et dum spiritalem generationem audit, non esse continuo de re propria corporum accipiendum. Ut enim necesse est, inquit, omnino carnem esse quod ex carne gignitur, ita etiam spiritus ea quæ nascuntur ex spiritu. Quibus autem diversa est essentialis ratio, hæc utique generationis modum habent non eundem. Sciendum est vero nos genimen spiritus dicere hominis spiritum, 148 non quasi ex ipso sit secunde naturam (id enim fieri prorsus nequit), sed prima quidem et antiquissima ratione, quod per ipsum nimirum id quod non erat, vocatum sit in orsum, altera vero, nimirum ex dispensatione, quod ad Deum reformemur per ipsum, dum animæ characteres suos imprimit, et in propriam, ut ita dicam, qualitatem mentem transformat. Sic enim recte, opinor, intelliges etiam illud quod per Paulum ad aliquos dictum est: « Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis: » Item: « In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui 19. »

C III, 7, 8. *Non mireris quia dixi tibi, Oportet vos nasci desuper. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui nascitur ex Spiritu.*

Doctoris virtus est, variis modis tractare possetem auditorum, multisque rationibus rerum demonstrationes afferre quæ difficiles apparent. Ab exemplis igitur mysterii figuram capit, et ait: Spiritus hic aereus perflat universum orbem, et cum libero ac vago impetu decurrat, solo sonitu ejus presentia comprobatur, nec ulli cernitur, sed tenuissimis auribus corporibus se communicans, naturalis et insitæ efficacitatis sensum quemdam eis injicit: ita spiritalem, inquit, illam regenerationem intellige, a tenuibus exemplis ad majora quasi manu ductus, et allato dicto tanquam in imagine, res quæ sensum excedunt intelligens.

III, 9. *Respondit Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Jesus, et dixit ei.*

Longa oratio nihil profuerit intelligenti nihil. Sapienter itaque in libro Proverbiorum dicitur: « In aures audientium loquere 20. » Idque verum esse experimento Saluator ostendit, dum seipsum

19 Galat. iv, 19. 20 I Cor. iv, 15. 21 Prov. xxii, 17.

etiam hic nobis exemplum fecit. Non poterit autem A
objici magistro ipsum persuadendi facultate care-
re, si doceat quæ recta esse putet, quamvis
præ auditorum tarditate nihil proficiat. Alioquin
etiam hinc discimus cæcitatem ex parte conti-
gisse in Israel : « Auditum enim audientes non
intelligunt¹². »

149 III, 10. *Tu es magister in Israel, et hæc
ignoras?*

Ex uno Christus omnes arguit, magistrorum
quidem nomine ornatos, et nuda opinione doctrinæ
legalis redimitos, sed tanta inscitia ac stupore ple-
nos, ut nihil sciant eorum quæ scire convenit,
nedum alios edocere queant. Quod si istiusmodi
est qui docet alios, quales demum erunt discipuli,
cum discipulus, juxta Salvatoris sententiam, non
sit magistro superior? « Non est enim, inquit,
discipulus supra magistrum suum¹³. » Cum autem
in tanta versentur ignorantia, vere Christus eos
sepulcris dealbatis similes esse dicit¹⁴. Et scite
quoque Paulus ad Judæorum principem : « Per-
cutiet te Deus, paries dealbate¹⁵. »

III, 11. *Amen, amen dico tibi, quia quod scimus
loquimur, et quod vidimus testamur.*

Imperitum et oppido rudem comperit hominem,
quique præ multa ingenii crassitie ad divinorum
dogmatum comprehensionem nullatenus deduci
queat, multis licet verbis exemplisque variis in id
insumptis. Unde accuratiori expositione jure præ-
termissa, simplici fide accipiendum esse demum
consulit, quod intelligere nequeat : testatur autem
ipse clare scire se quod dicit, ipsius pene vultus
aspectu, ostendens porro periculosissimum esse
contradicere. Non enim credibile erat Nicodemum
oblitum esse ejus quod de Christo Salvatore nostro
asseverat, nimirum a Deo ipsum venisse magi-
strum. Resistere vero ei qui a Deo et Deus sit,
quomodo periculi plenum non fuerit? Istud enim
videtur esse cum Deo pugnare. Verunitamen
discendum hinc nobis est, penes quos est docendi
potestas, satius esse fidem simplicibus rationibus
constantem tradere neophytis, quam altum sermo-
nem et operosam expositionem. Et certe Paulus
ipse lac potum dabat iis qui solidis cibis nondum
uti poterant¹⁶. Et sapientissimus Salomon alicubi
nobis ait : « Evidenter cognoscēs animas gregis
tui¹⁷ : » volens doctrinam non esse promiscue tra-
dendam cuivis, sed uniuscujusque captui accom-
modatam.

150 III, 11. *Et testimonium nostrum non acci-
pitis.*

In plurali numero testis personam Servator extu-
lit, puta quod in seipso Patrem habeat ac Spiri-
tum natura : ut quodammodo juxta legem Mosai-
cam, in ore duorum et trium testium verbum firme-

Α διδούς. Ἐξω δὲ πάντως τῆς ἐπὶ τῷ μὴ δύνασθαι
πειθῆναι αἰτίας ὁ διδάσκων κείσεται, λέγων μὲν αὐτὸς
ἄπερ ἂν ἔχειν οἴηται καλῶς, ὠφελῶν δὲ μηδὲν διὰ
τὸ τῶν ἀκρωμένων δυσμαθές. Ἄλλως τε καὶ διὰ
ταύτου μανθάνομεν, ὅτι πάρωσις γέγονεν ἀπὸ μέρους
τῷ Ἰσραὴλ. « Ἀκαθῆ γὰρ ἀκούοντες οὐ συνίσκιν. »

Σὺ εἶ-ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ
γινώσκεις :

Ἐξ ἐνὸς ἔπαντας ἐλέγχει Χριστὸς, ὀνόματι μὲν
τῷ διδασκαλικῷ περιηγηθισμένους, καὶ νομομαθίας
ὀπὸληψιν ἡμφοισμένους γυμνήν, ἀπαίδευσις δὲ
ἀνάπλεων φοροῦντας τὸν νοῦν, καὶ συνέναι δυναμέ-
νους οὐδὲν τῶν ὄσαπερ αὐτοὺς οὐχ ὄπως ἐχρῆν ἐπι-
στασθαι μόνον, ἀλλ' ἤδη δύνασθαι καὶ διδάσκειν ἐτί-
B ρους. Εἰ δὲ ὁ παιδεύων ἐν τοῦτοις, ἐν τῶν ὁ παιδεύ-
μενος, οὐχ ὑπεράφροντος μαθητοῦ τοῦ διδασκάλου τὸ
μέτρον, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν; « Οὐκ ἔστι
γὰρ, φησὶ, μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ. »
Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἦσαν ἀμαθεῖς, ἀψευδῆσαι μὲν ἂ
Χριστὸς, τάφοις αὐτοὺς κεκονιαμένοις ἐξομοίω-
ἀσκειώματα δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐρεῖ πρὸς τὸν τῶν Ἰου-
δαίων ἡγούμενον : « Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεὸς, τοίχε
κεκονιαμένε. »

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὁ οἶδαμεν λαλοῦμεν,
καὶ ὁ ἐωρακάμεν μαρτυροῦμεν.

Ἀφιλομαθῆ καὶ λαῶν ἀπαίδευτον εὗρίσκει τὸν
ἄνθρωπον, καὶ διὰ πολλὴν παχύτητα νοῦ, πρὸς τὴν
τῶν θείων δογμάτων κατάληψιν, οὐδαμῶθεν ἐστὶ χει-
ρῶν γαιεῖσθαι δυνάμενον, καίτοι μακροῦ καὶ διὰ ποι-
C κλίων παραδειγμάτων δαπανηθέντος λόγου. Ὅθεν
εἰκότως τὸ δι' ἀκριβείας ἐξηγεῖσθαι παρεῖς, ἀπεριε-
γάζσῃ τῇ πίστει λοιπὸν συμβουλεύει χρῆναι λαβεῖν,
ὅ νοεῖν οὐ δύναται : μαρτυρεῖ δὲ αὐτὸς εἰδέναι σαφῶς
ὃ λέγει, τῇ τοῦ προσώπου περιφανείᾳ, τὸ ἀντιλέγειν
ἐστὶ δεκνῶν ἐπισφαλέστατον : οὐ γὰρ ἦν εἰκόσ ἐπι-
λελῆσθαι Νικόδημον, ὃς εἰδέναι διισχυρίσατο περὶ
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ὅτι παρὰ Θεοῦ ἐλήλυθε
διδάσκαλος : τὸ δὲ ἀντιτείνειν τῷ παρὰ Θεοῦ καὶ Θεῷ
πῶς οὐκ ἂν γένοιτο κινδύνου μεστόν; Θεομαχία γὰρ
ἤδη τὸ πρᾶγμα φαίνεται. Πλὴν ἰατέον ἐντεῦθεν ἡμῖν,
οἵπερ ἂν ἔχομεν τοῦ διδάσκειν τὴν ἐξουσίαν, ὅτι τοῖς
ἀρτίως ἐπὶ τὸ πιστεῦναι ἰούσιν ἀμείνων ἢ πίστις
ἐν ἀπλοῖς λογισμοῖς, ἢ βαθύς τις λόγος, καὶ περιε-
D γότερα μᾶλλον ἐξήγησις. Ἰάλακτι δὲ καὶ ὁ Παῦλος
ἐπὶ τῆς τινος, οὕτω δυνάμενος τῶν στερεωτέρων
μετῆσχειν βρωμάτων : καὶ ἡ Γνωστῶς δὲ πάλιν, « ἐπι-
γνώσῃ ψυχὰς ποιμνίου σου, » πρὸς ἡμᾶς ποῦ φησιν
ὁ σοφώτατος Σολομῶν : οὐκ ἀδιάκριτον τοῖς προ-
ιοῦσι τὸν διδασκαλικὸν ἐθέλων προκειῖσθαι λόγον,
ἀλλὰ τοῖς ἐκάστου μέτροις ἀναλόγως ἐφηρμοσμένον.

Καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε.

Ὅς ἔχον ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα
φυσικῶς, εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν τὸ τῶν μαρτυ-
ρῶντων πρόσωπον ἐξέτεινεν ὁ Σωτῆρ : ἵνα τῶσπον
τινὰ, κατὰ τὸν Μωσέως νόμον, ἐπὶ στόματος δύο καὶ

¹² Rom. xi, 8. ¹³ Matth. x, 24. ¹⁴ Matth. xxiii, 27. ¹⁵ Act. xxiii, 5. ¹⁶ I Cor. iii, 2. ¹⁷ Prov. xxvii, 23.

τρῶν μαρτύρων κρατῶνται τὸ εἰρημένον. Οὐδαμῶθεν δὲ ἄλλως ἀνασώζεσθαι θέλοντας ἐπιδεικνύει τοὺς Ἰουδαίους, ἀγαλίνοις δὲ ἀπλῶς καὶ ἀπερισκέπτους ὀρμηταῖς ἐπὶ τὸ βαθὺ τῆς ἀπωλείας φρομένους βάρυθρον· εἰ γὰρ μήτε νοεῖν ἰσχύουσιν ἐκ πολλῆς ἀμαθίας τὸ κηρυττόμενον, μήτε πίστευι ποιοῦνται δεκτὸν, τίς ἂν αὐτοῖς σωτηρίας ἕτερος ἐπινοηθεῖη τρόπος; Καλῶς δὴ οὖν, καὶ μάλα δικαίως ἀναπολόγητον ἔσεσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ Ἐφραταῖν ὁ Σωτήρ, ὡς αὐτόκλητον ἐφ' ἑαυτὴν ἀρπάξουσιν ἔλεθρον. « Ἱερουσαλήμ γάρ, Ἱερουσαλήμ, φησὶν, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον Ἐρῆνις ἐπισυναγάγει τὰ νοσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας,

Et tὰ ἐπίγνια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἂν εἶπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύετε; Καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ.

Μάθημα, φησὶν, τὴν ἀνθρώποις πρέπουσαν οὐκ ἀναβαίνον σύνεσιν, ἐξ ἀμέτρου λοιπὸν ἀλογίας οὐ παρεδέξασθε, καὶ πῶς ἂν ὑμῖν ἐξηγησαίμην τὰ θεώτερα; Οἱ δὲ ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς ἀμαθέστατοι, πῶς ἂν εἴεν ἐν τοῖς ὑπεραιρούσι σοφοί; Καὶ οἱ πρὸς τὸ ἔλαττον ἀτονήσαντες, πῶς οὐκ ἂν ἔχοιεν τὸ μείζον ἀφῶρητον; Καὶ εἰ μὴ μόνω, φησὶν, ἐμολ πιστεύετε λέγοντι, πολλοὺς δὲ ἐφ' ἑκάστῳ ζητεῖτε τοὺς μάρτυρας, τίνα παροῖσοι [Ἰσ. παροῖσοιμι] τῶν οὐρανίων ὑμῖν μυστηρίων τὸν θεωρῶν; «Οὐδεὶς γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.» Τοῦ δὲ Θεοῦ Λόγου καταβεβηκότος ἐξ οὐρανοῦ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καταβῆκαί φησι, διχάζεσθαι μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν εἰς δύο πρόσωπα παραιτούμενος, καὶ οὐκ ἐπιτρέπων τισὶν, ἕτερον μὲν λέγειν Υἱὸν τὸν ἐκ Παρθένου διὰ τὴν χρεῖαν ληφθέντα ναῶν, ἕτερον δὲ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνότα Λόγον, πλὴν ὅσον εἰς τὸν ἐκάστῳ πρέποντα κατὰ φύσιν διαιρισμόν· ὡσπερ γὰρ ἔστιν ἐκ Θεοῦ Λόγος, οὕτω καὶ ἀνθρώπος ἐκ γυναικός. Εἷς δὲ λοιπὸν ἐξ ἀμφοῖν ὁ Χριστὸς, ἀδιαίρετος εἰς υἰότητα καὶ εἰς δίξαν θεοπροπη, ἐπεὶ κατὰ τινὰ τρόπον ὡς ἴδια περιτέθησι τῷ ἐκ τῆς Παρθένου ναῶ, τὰ γυμνῶ καὶ μόνω πρέποντα τῷ Λόγῳ· ἰδιοποιεῖται δὲ πάλιν αὐτὸς τὰ μόνω πρέποντα τῇ σαρκί. Νῦν μὲν γὰρ ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι φησὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· φοβεῖται δὲ, καὶ πτοεῖται, καὶ ἀδημονεῖ κατὰ τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, καὶ ὡς αὐτὸς παθὼν ἀναγγέλλεται τὰ μόνω τῇ ἀνθρωπότητι πρέποντα πάθη.

Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιον ἐν τῇ ἔρημῳ, οὕτως ὕψωθηναὶ δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.

Ἀπολογητάμενος ἀκούοντως, καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῶ παραθεῖς, δι' ἣν οὐκ εἰς ἀμετρον τι καὶ ὑπερφύεις ὁ τῆς πρὸς αὐτὸν διδασκαλίας ἀνατρέχει λόγος, καταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὰ διὰ Μωϋσῆως τυπικῶς ἀνωθεν γεγεννημένα, χειραγωγίας μᾶλλον αὐτὸν ταῖς διὰ

tur. Ostendit autem Judæos salutem plane respicere, et effrenato atque temerario impetu in profundum perditionis barathrum ferri. Si enim præ multa inscitia intelligere nequeunt quod prædicatur, nec fide suscipere volunt, quam demum aliam salutis rationem invenient? Bone itaque ac jure merito Salvator Jerusalem inexcusabilem fore aiebat, puta quæ ipsa sibi perniciem arcesseret. « Jerusalem » enim, inquit, « Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluiti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta ¹⁷. »

καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν.»
III, 12, 13. *Si terrena dixi vobis, et non creditis: quomodo si dixero vobis caelestia, credetis? Et nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo.*

Doctrinam, inquit, hominum captum non excedentem præ immanti stupore non suscepistis: et quomodo vobis quæ diviniora sunt exposuero? Qui in suis rebus sunt ignarissimi, quomodo in sublimioribus sapient? et qui in tenui re deficiunt, quomodo majorem ferre poterunt? Jam nisi mihi uni dicenti creditis, inquit, sed in singulis multos testes exigitis, quem vobis proferam caelestium mysteriorum spectatorem? « Nemo enim ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis. » Cum autem Deus Verbum descenderit de caelo, Filium hominis descendisse ait, nolens in duas personas post inhumanationem secari, nec ullis permittens dicere alium quidem esse Filium, templum nimirum illud quod ex Virgine assumptum est, alium quod ex Deo Patre effulsit Verbum, nisi quantum ad naturæ divisionem attingit unicuique congruentem. Ut enim est ex Deo Verbum, sic etiam ex muliere homo. 151 Unus autem Christus demum ex ambobus, in filiatione indivisibilis est ac majestate Deo digna: nam quæ nudo et soli Verbo conveniunt, ea quodammodo, ceu propriis templo quod ex beata Virgine est attribuit, et vicissim ipse sibi arrogat quæ soli carni congruunt. Nunc enim descendisse ait de caelo Filium hominis: timet autem, et pavet, et angitur passionis tempore, eaque illi ascribuntur quæ soli humanitati conveniunt, quasi ipse passus sit.

III, 14, 15. *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam.*

Postquam idoneam causam attulit ob quam ei res supra captum et naturam non exponit, descendit rursus ad ea quæ typice facta sunt olim a Moysæ, cum sciret ipsum exemplis potius ad veritatis agnitionem deduci posse, quam spiritualium

¹⁷ Matth. xxiii, 37, 38.

sermonum exquisita ratione. Plane autem necesse est, inquit, exaltari seipsum instar serpentis Moisaici, ostendens necessario scrutandam esse historiam, ac illud tantum non incinens ignaro: «Scrutamini Scripturas, quia illæ sunt quæ testimonium perhibent de me¹⁴.» Serpentes quippe Judæos in deserto quondam infestabant, qui cum spicarum in morem caderent, et ad eum qui periculum illud inopinato immiserat miserabiles ex immenso dolore voces jactarent, supernam et a Deo salutem posebant. Ille autem bonus ac misericors, utpote Deus, Moysen jussit eis statuere serpentem ex ære, in eoque præmeditationem quamdam vult esse futuræ per fidem salutis. Morsu enim serpentis laborantibus unicum remedium erat, æneum illum coram intueri, et extremo disserimine fides cum isto obtutu liberabat. Sed hæc quoad historiam. Rursus autem ipsa re totum velut in typo delineat incarnationis mysterium. Serpens enim peccatum significat, æveum illud et homini exitiosum, quod universum genus humanum depascebatur, variis morsibus uniuscujusque animam appetens, et multiplex nequitiæ venenum effundens, quod in tantum invaluerat ut aliter a nobis vitari non posset, quam ope cælesti. **152** Factus est ergo Deus Verbum in similitudinem carnis peccati, ut damnaret peccatum in carne, sicut scriptum est¹⁵, et respicientibus in ipsum intentiori fide, aut divinorum dogmatum inquisitione, æternæ salutis conciliator existeret. Quod autem in sublimi cippo serpens erectus fuerit¹⁶, ostendit illustri et conspicuo in loco positum fuisse Christum, ut neminem lateret eum a terra exaltatum fuisse, sicut ipse quoque alicubi ait¹⁷, propter passionem quam in cruce sustinuit.

III, 16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Hic aperte ostendit Deum se esse secundum naturam, siquidem necessario censendus est ille Deus, qui ex Deo Patre effulsit, non adventitia dignitate præditus, sicuti nos, sed idipsum vere existens quod esse creditur. Singulari autem consilio id ait, scite admodum et opportune Dei ac Patris charitatem erga nos commemorans. Confundit enim incredulum Nicodemum, imo vero contumacem eum esse demonstrat. Cito enim ad credendum, Deo aliquid docente, non accedere, quid aliud est, quæso, quam veritati mendacii crimen innectere? Præterea, dicendo seipsum dari pro mundi vita, imprimis cogitandum esse admonet, quanti supplicii rei sint, qui tam admirabilem illam Dei ac Patris gratiam pro nihilo ducunt: «Sic enim, inquit, Deus dilexit mundum, ut Filium

Α σχημάτων μόλις δύνασθαι πρὸς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἰλθεῖν, ἢ πνευματικαῖς ἀκριβολογίαις, ἐξπιστάμενος. Δεῖ δὲ δὴ πάντως ἐαυτὸν ὕψωθῆναι, φησὶν, ὡς τὸν θρῖν τὸν διὰ Μωσέως, ἀναγκαιοτάτην ἐπιδεικνύς τῆς ἱστορίας τὴν βάσανον, καὶ μονονοῦχι πάλιν ἐκεῖνο λέγων πρὸς τὸν νοοῦντα μηδὲν· «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.» Ὅφεις μὲν γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπεπῆδων κατὰ τὴν ἔρημον, οἱ δὲ ἀσταχῶν πίπτοντες δίκτην, καὶ πρὸς τὸν ἀδοκῆτως ἐπισκῆψαντα κίνδυνον ὡς μετρίως ἀσχάλλοντες, οὐκτροτάτας ἀφιέντες φωνάς, τὴν ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ σωτηρίαν ἐκάλουν. Ὁ δὲ ἐπίπερ ἦν ἀγαθὸς τε καὶ φιλοκτερίμων, ὡς Θεός, θρῖν αὐτοῖς ἀναστῆσαι χαλκῶν καλεῖται Μωσῆα· καὶ δὴ καὶ ἐν αὐτῷ προμελετῆν ἐπιτάττει τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. Ἦν γὰρ τῷ δηχθέντι τὸ φάρμακον, τὸ εἰς πρόσωπον ἰδεῖν τοῦ κειμένου, καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ἀπαλλαγῆν κινδύνων ἢ πίστις μετὰ τῆς θείας τοῖς ὁρῶσιν ἐπραγματεύετο. Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἐν τούτοις. Ὅλνο δὲ πάλιν, ὡς ἐν τύπῳ, τῷ πράγματι τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καταγράφει μυστήριον. Ὅφεις μὲν γὰρ τὴν πικρὰν καὶ ἀνθρωποκτόνῃν ἁμαρτίαν σημαίνει, ἢ καὶ σάμπαν τὸ ἐπὶ τῆς γῆς κατεβόσκειτο γένος, πολυτρόπως τὴν ἐκάστου δάκνουσα ψυχὴν, καὶ πολυειδῆ τῆς φαυλότητος τὸν ἰὸν ἐκχέουσα· ἦν δὲ οὐχ ἑτέρως ἡμᾶς τὴν οὕτω νικῶσαν διαφυγεῖν, εἰ μὴ διὰ μόνης τῆς ἐξ οὐρανῶν ἐπικουρίας. Γέγονε τοίνυν ὁ Θεὸς Λόγος ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, ἵνα κατακρίνη τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, καθὰ γέγραπται, καὶ τοῖς ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν δι' ἐκτενεστέρως τῆς πίστεως, ἢ καὶ τῆς τῶν θείων δογμάτων ἐρεύνης, σωτηρίας ἀκαταλύτου πρόξενος ἀναδειχθῆ. Τὸ δὲ ἐφ' ὕψηλῆς τιнос ὑποβάθρας ἀνεστηλῶσθαι τὸν θρῖν, δηλοῖ δὴ πάντως τὸ ἐν περιφανείᾳ καὶ ἐπισημότητι γενέσθαι Χριστὸν, ὡς ἀγνοηθῆναι μηδὲν τὸ ἐκ γῆς ὕψωθῆναι, καθὰ καὶ αὐτὸς πού φησι, διὰ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος.

Ὅπως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.

Ἀναφανδὸν ἐν τούτοις, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστίν, ἐπιγεται δηλοῦν, εἴπερ ἀνάγκη νοεῖν τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Πατὴρ εἶναι δὴ πάντως καὶ Θεὸν, οὐκ ἐπακτὸν ἔχοντα τὸ ἀξίωμα, καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ' ὑπάρχοντα τοῦτο κατ' ἀλήθειαν, ὅπερ εἶναι πιστεύεται. Οἰκονομικῶς δὲ λίαν καὶ τοῦτό' φησι, τὴν εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παρασεύξας ἀγάπῃσιν εὐφρῶς, εὐαφῶρμος τε λίαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον ἐρχόμενος. Δυσωπιεῖ μὲν γὰρ ἀπειθοῦντα τὸν Νικόδημον, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ἀπειθοῦντα δεικνύει. Τὸ γὰρ μὴ λίαν ἐτοίμως ἐπὶ τὸ πιστεῦναι ἵναί, Θεοῦ τι διδάσκοντος, τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ τῷ τοῦ ψεύθους ἐγκλημάτι περιβαλεῖν τὴν ἀλήθειαν; Εἴτα πρὸς τούτῳ διδοσθαι λέγων ἐαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς ἐνελεῖν ἀναστῆθαι χοργῶς, πόσης ἂν γένοιτο τιμωρίας ἔνοχοι, παρ' οὐδὲν ἐξ ἀπονοίας οἱ

¹⁴ Joan. v, 39. ¹⁵ Rom. viii, 3. ¹⁶ Num. xxi, 9.

¹⁷ Joan. xii, 32.

τὴν οὕτως ἀξιάγαστον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ποιησά-
μενοι χάριν. « Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἠγάπησεν ὁ Θεὸς
τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ δέ-
δωκεν. » Ἀκούετω πάλιν ὁ Χριστομάχος, αἰρετικὸς,
καὶ λεγέτω παρελθόν, εἰ τὸ μέγα τῆς ἀγάπης τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ πῶς ἂν αὐτὴν εἰκότως ἀποθα-
μάσαιμεν· ἀλλ' ἐρεῖ δὴ πάντως τῆς ἀγάπης ὁρᾶσθαι
τὸ ἀξιάγαστον, ἐν τῷ δεδοσθαι τὸν Υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν,
καὶ τοῦτο μονογενῆ. Οὐκοῦν ἵνα μένη καὶ σώζηται
μεγάλη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡ ἀγάπησις, Υἱὸς νοεῖ-
σθω, μὴ ποίημα· Υἱὸν δὲ φημι τὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
Πατρὸς, ὁμοούσιον δηλονότι τῷ γεγεννηκότι, καὶ
Θεὸν ὄντως καὶ κατ' ἀλήθειαν. Εἰ δὲ κατὰ τὸν σὸν
λόγον, ὧ οὕτως, τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς οὐκ ἔχει, καὶ τὸ εἶναι κατὰ φύσιν Υἱὸς καὶ
Θεὸς συναποβαλεῖ, καὶ ἀργήσει λοιπὸν τὸ περίπυ-
στον θαῦμα τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς. Ποίημα γὰρ
ποιομάτων ἠλλάξατο, καὶ οὐχ Υἱὸν ἀληθῶς· εἰκὴ δὲ
ἡμᾶς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος θορυβήσει λέγων·
« Ἀθετήσας τις χωρὶς νόμον Μωσέως, χωρὶς οἰκτιρμῶν
ἐπὶ δυσίῃ ἢ τρισὶν μάρτυσιν ἀποδοθήσκει, πόσω
δοκαίτε χειρόνος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Υἱὸν
τοῦ Θεοῦ καταπατήσας; » Καταπατεῖ μὲν γὰρ ὁμο-
λογουμένως ὁ καταφρονήσας, ἀλλ' οὐχ ὡς Υἱὸν
ἀληθινόν, ἀλλὰ Μωσέως ὁμόδουλον, εἴπερ ἐστὶ τῷ
πεποιημένῳ τὸ ποίημα πάντως ἀδελφόν, κατὰ γε τὸν
τοῦ πεποιησθαι λόγον, κἂν ταῖς εἰς τὸ μείζον ἢ ἀμι-
νον ὑπεροχαῖς τὴν ἐτέρου δόξαν πλεονεκτῆ· ἀλλ'
ἐστὶν ἀληθὴς ὁ τοῦ Παύλου λόγος· χαλεπωτέραν δὲ
ἀποτίσει τὴν δίκην ὁ καταπατήσας τὸν Υἱὸν, οὐχ
ὡς εἰς ποίημα πλημμελῶν, οὐδὲ εἰς ἓνα τῶν Μωσέως
τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς τὸν ἐξ ἑαυτοῦ

Ὁὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς
τὸν κόσμον, ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα
σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ.

Υἱὸν ἑαυτὸν δι᾿ ῥῆδην ὀνομάσας τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς, οὐκ ἀμαρτύρητον ἔσθ' οἰεται δεῖν τὸν λόγον,
ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων, ἵνα οὕτως εἶπω, ποιό-
τητος ἐπιφέρει τὴν ἀπόδειξιν, ἀσφαλεστέρους εἰς
πίστιν τοὺς ἀκρωμένους ἀποτελών. Οὐ γὰρ ἀπεστά-
λην, φησὶ, κατὰ τὸν ἱεροφάντην Μωσαῖα, νόμῳ κατα-
κρίνων τὴν οἰκουμένην, οὐδὲ πρὸς ἑλεγχον τῆς
ἀμαρτίας· εἰσφέρω τὴν ἐντολὴν, οὐδὲ οἰκτιρικὴν ποιού-
μαι τὴν διακονίαν· ἀλλὰ Δεσπότην πρέπουσαν τὴν
φιλανθρωπίαν εἰσφέρω, ἐλευθερῶ τὸ δοῦλον, ὡς
Υἱὸς καὶ κληρονόμος τοῦ Πατρὸς, μετασκευάζω τὸν
καταδικάζοντα νόμον εἰς δικαιοῦσαν χάριν, ἀνίημι
τῆς ἀμαρτίας τὸν τῶν οικειῶν πλημμελιμάτων κατ-
εσφιγμένον σειραῖς, ἀνασώσω τὴν οἰκουμένην, οὐ
κατακρίνων ἐλήλυθα. Ἔδει γὰρ, εἶδει Μωσαῖα μὲν,
φησὶν, ὡς οἰκτιρῆν νόμου τοῦ κατακρίνοντος γενέσθαι
διάκονον, ἐμὲ δὲ ὡς Υἱὸν καὶ Θεὸν τῆς τοῦ νόμου
κατάρτας ἀπολύειν τὴν οἰκουμένην, καὶ ταῖς εἰς
φιλανθρωπίαν ὑπερβολαῖς θεραπεῦσαι τοῦ κόσμου
τὴν ἀσθένειαν. Εἰ δὲ ἀμείνων ἢ δικαιοῦσα χάρις τῆς
κατακρινούσης ἐντολῆς, πῶς οὐκ ἀκόλουθον ἤδη νοεῖν
τὴν οἰκτιρικὸν ἀναβαίνειν μέτρον τὸν οὕτω θεοπρεπῆ

²² Hebr. x, 28, 29.

A suum unigenitum dederit. » Audiat rursus Christi
hostis hæreticus, ac dicat obiter, quid magni ha-
beat Dei ac Patris dilectio, aut quomodo ipsam
merito admiremur? Sed respondebit utique in ea
dilectione id cerni admiratione dignum, quod datus
sit pro nobis Filius, adeoque unigenitus. Igitur ut
constet magna illa Dei ac Patris dilectio, Filius
intelligendus est, non creatura. Fillum autem dico,
qui est ex substantia Dei ac Patris nimirum, ei
consubstantialis, et revera Deus. Quod si juxta
tuam doctrinam, o quisquis es, non est ex substan-
tia Dei ac Patris, simul etiam naturalis Filius ac
Deus esse desinet, et inanis erit demum eximia
illa et **153** admirabilis Patris dilectio. Creaturam
enim pro creaturis, non vere Filium dedit. Frustra
vero nobis beatus Paulus terrorem injiciet dicens :
« Irritam faciens legem Moysi, sine ulla misera-
tione, duobus vel tribus testibus moritur : quanto
magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium
Dei conculcaverit ²²? » Conculcat enim procul
dubio is qui spernit, atqui non ut Filium verum,
sed Moysis conservum, si quidem creatura est rei
creatæ soror in ratione rei creatæ, licet dignitate
aut excellentia alterius gloriam superet. At verum
est Pauli dictum : et graviorem pœnam luet qui
Filius conculcaverit, non ut in creaturam peccans,
nec in unum ex Moysis conservis. Magna igitur
est ac supernaturalis illa Patris dilectio, qui pro
mundi vita illum ex seipso et proprium Filium
dedit.

ὁμοδόουλον. Μεγάλη δὲ οὖν καὶ ὑπερφυῆς ἡ ἀγάπη
καὶ ἴδιον αὐτοῦ δεδοκόςτος Υἱὸν.

III, 17. Non enim misit Deus Filium suum in
mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mun-
dus per ipsum.

Quoniam Filium Dei ac Patris seipsum aperte
nominavit, id citra probationem dictum non vult,
sed ex rerum ipsarum, ut ita dicam, qualitate
demonstrationem infert, auditores in fide confir-
mans. Non enim missus sum, inquit, quemadmo-
dum sacrorum ille interpretes Moyses, ut lege ter-
rarum orbem condemnem, neque ad peccatum re-
darguendum mandatam fero, nec servilli fungor
ministerio, sed qualem Dominum deceat benigni-
tatem exhibeo. Ut Filius ac hæres Patris servitute
hominis libero, condemnatricem legem in justifi-
cantem gratiam commuto, suorum criminum cen-
tibus constrictis peccata remitto : salvaturus orbem
terrarum, non condemnaturus veni. Oportebat
enim, inquit, Moysen ut famulum nimirum, con-
demnatricis legis ministrum esse, me vero, ut Fi-
lium ac Deum, execratione legis orbem terrarum
vindicare, et benignitatis exsuperantia infirmitatem
mundi curare. Quod si justificans gratia potior est
mandato condemnatorio, qui non consentaneum
est arbitrari servilem conditionem illum excedere,
qui potestatem præ se fert adeo divinam, et pec-

cati vinculis hominem liberat? Una hæc igitur est **154** nec insulsa, ut opinor, verborum propositorum ratio. Altera vero eadem pene complectens, et superiori doctrinæ affinis afferetur. Salvator cernebat Nicodeum Mosaicis affixum legibus, et veteri quidem mandato mordicis adhærere, et ad regenerationem spiritalem quodammodo exhorrescere, atque ad novam et evangelicam vitam torpere, ratum, ut credibile est, hanc legalibus mandatis fore difficiliorem. Cum ergo non ignoraret, utpote Deus, timorem ex imperitia ipsum invasisse, unica brevique ratione perturbationem illam adiunit, et præceptum quidem Mosaicum ex eo quod orbem condemnat, intolerabilius easse demonstrat, seque benignitatis largitorem exhibet, dicens: « Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. »

κύνει, ἡμερότητος δὲ βραβευτὴν ἑαυτὸν εἰσφέρει, λέγων· « Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. »

III, 18. *Qui credit in Filium non iudicatur: qui autem non credit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine unigeniti Filii Dei.*

Postquam rebus ipsis probavit se Dei ac Patris Filium existere, et Moysis ministerio præstabiliorem mundo gratiam invehere, (qui enim præstabilius non est justificari gratia, quam lege condemnari?) aliam rationem excogitat ut Deus, qua deducamur ad fidem, quæque perierant undique congregans ad salutem. Proponit igitur hoc præmium credenti, quod non vocandus sit ad iudicium, non credenti autem supplicium, in unam eandemque viam utrinque tendens, et hos quidem promissione gratiæ, illos terrore cruciatus ad fidem **155** benigne convocans. Grave autem et magnum esse crimen infidelitatis ostendit, quandoquidem Filius est atque Unigenitus. Quanto enim præstat illud quod contumeliam accipit, tanto gravius is qui intulit condemnabitur. Jam vero iudicatum esse ait incredulum, puta quod ipse jam in seipsum sententiam tulerit, cum sibi percusius sit repudiassæ eum per quem fit ut non condemnemur.

III, 19. *Hoc autem est iudicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines tenebras magis quam lucem.*

Non sinit indiscussum remanere incredulorum **155** iudicium. Addit vero causas et aperte ostendit, quod, juxta illud Proverbiorum, « Non inique tenduntur retia volucris »²². Qui enim, inquit, lucis participes esse cum possint, in tenebris jacere malunt, quomodo non mala sibi accessere credentur, cum sua sponte ea patientur, quæ effugere liceret, si æqui rerum æstimatores esse velent, et tenebris lucem atque honesta turpibus anteferre? Præterea liberam a necessitatis vinculis hominis voluntatem servavit, et suapte nutu in utramque partem tendentem ut ex bene actis lau-

²² Prov. i, 17.

τὴν ἐξουσίαν εἰσφέροντα, καὶ τῶν τῆς ἀμαρτίας δεσμῶν ἀφιέντα τὸν ἀνθρώπων; Εἰς μὲν δὴ τῶν προκείμενων οὐτοσί, καὶ οὐκ ἀκομψος, ὡς οἶμαι, λόγος· δεύτερος δὲ ἐπὶ τούτῳ διὰ τῶν αὐτῶν ἀνακυκλημάτων στρεφόμενος, καὶ συγγενῆ πως τοῖς ἄνω τὴν θεωρίαν εἰσφέρων, ἐκ φιλομαθίας εἰρήσεται. Ἐθεώρει τὸν Νικόδημον ὁ Σωτὴρ τοῖς Μωσαϊκοῖς ἐμπεπηγότα νόμοις, καὶ τῆς μὲν ἀρχαιοτέρας ἀπρὲς ἐχόμενον ἐντολῆς, ἀποφρίττοντα δὲ πως πρὸς τὴν διὰ Πνεύματος ἀναγέννησιν, καὶ πρὸς τὴν νέαν καὶ εὐαγγελικὴν κατοκνοῦντα πολιτείαν, οἰθηθέντα, κατὰ τὸ εἶδος, φορτικωτέραν ἔσσεσθαι ταύτην τῶν ἡβη διατεταγμένων. Οὐκ ἀγνοήσας τοιγαροῦν, ὡς θεός, τὸν ἐξ ἀμαθίας ἐπεισηδήσαντα φόβον, ἐνὶ καὶ ἀποτόμῳ χρησάμενος λογισμῶ, τῶν ἐπὶ τούτῳ θορόδων ἐλευθεροῖ, καὶ τὴν μὲν διὰ Μωσαίως ἐντολήν, διὰ τοῦ κατακρίνειν τὸν κόσμον, δυσσαχθεστέραν οὖσαν ἐπίδει-

Ἦ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ.

Πληροφορήσας διὰ πραγμάτων, ὅτι καὶ υἱὸς ὑπάρχει τοῦ θεοῦ καὶ Πατρός, καὶ τῆς Μωσαίως διακονίας ἀξιολογωτέραν εἰσφέρει τῷ κόσμῳ τὴν χάριν, (πῶς γὰρ οὐκ ἀμεινον τοῦ κατακρίνεσθαι νόμῳ, τὸ δικαιῶσθαι χάριτι;) τὸ πρόπον ἡμῖν ἕτερον ἐπανόησεν, ὡς θεός, εἰς πίστιν ἐπαγωγὸν, πανταχόθεν τοὺς ἀπολωλότας συναγαίνων εἰς σωτηρίαν· προτίθησι τοίνυν τῷ μὲν πιστεύοντι γέρας τὸ μὴ καλεῖσθαι πρὸς κρίσιν, τῷ δ' ἀπειθοῦντι κόλασιν, εἰς τὴν αὐτὴν καὶ μίαν δι' ἀμφοῖν ὁδεύων ὁδόν, καὶ τοὺς μὲν ἐφέσει τῇ περὶ τὴν χάριν, τοὺς δὲ φόβῳ τοῦ παθεῖν, ἐπὶ τῷ πιστεύειν ἵεσθαι μακροθύμως συγκαλῶν. Χαλεπὸν δὲ καὶ μέγα τῆς ἀπιστίας δεικνύει τὸ ἔγκλημα, ἐπεὶ περ ἔστιν υἱὸς καὶ Μονογενής. Ὅσα ἔγρ' ἂν ἀξίόπιστον ὑπάρχοι τὸ παροινούμενον, τοσοῦτον μειζρόνως εἰς τὸ πλημμελῆσαι δεινὰ τὸ ἀτιμάζον καταδικασθήσεται. Ἦδη δὲ κεκρίσθαι τὸν ἀπιστοῦντά φησιν, ὡς αὐτὸν ἤδη καθ' ἑαυτοῦ τὴν τοῦ κολάζεσθαι δεῖν ὀρίσαντα ψῆφον, δι' ὧν ἔγνω παραιτῆσθαι τὸν τοῦ μὴ κρίνεσθαι χορηγόν.

Ἀυτὴ δὲ ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι τὸ σκότος μᾶλλον, ἢ τὸ φῶς.

Οὐκ ἀζήτητον ἀπομένειν ἐξ τῶν ἀπειθοῦντων τὸ κρίμα. Ἐπιλέγει δὲ τὰς αἰτίας, καὶ δεικνύει σαφῶς, ὅτι, κατὰ τὸν Παροιμιώδη λόγον, « Οὐκ ἀδίκως ἐκτίναται δίκτυα πτερωτοῦς. » Οἱ γὰρ, ἐξῆν καταφωτισθῆσθαι, φησὶ, τὸ ἐν σκότῳ κεῖσθαι τιμήσαντες, πῶς οὐκ ἂν εἴεν εἰκότως αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τῶν δεσνῶν ὀρισται, καὶ αὐτόματοι πρὸς τὸ παθεῖν ἃ καὶ διαφεύγειν ἐξῆν, εἴπερ ἦσαν ὀρθοὶ τῶν πραγμάτων ἐξετασταί, τὸ φωτίζεσθαι μᾶλλον ἐθέλειν τοῦ μὴ τοιοῦτου προκρίνοντες, καὶ τῶν ἀμεινόνων δεύτερα ποιῆσθαι μελετώντες τὰ αἰσχίονα; Ἐλευθέρην δὲ πάλιν τῶν ἐξ ἀνάγκης δεσμῶν τὴν τοῦ ἀνθρώπου

διετήρησας γνώμην, καὶ ῥοπαίς οικειαίς ἐπ' ἄμφω βαδίζουσας, ἵνα δέχηται δικαίως ἔπαινον τε τῶν ἐπ' ἀγαθῶς, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἐναντιοῖς κόλασιν· ὡς περ οὖν ἀμέλει καὶ ἐν ἑτέροις τοῦτο δίδειχεν, εἰπὼν· « Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδετα. »

Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσων μωρεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῆ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἐπεξεργάζεται χρησίμως τὸ εἰρημένον, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς συμπερούσιν ἔκνον ἐξ ἀγάπης ὄντα τῆς εἰς τὸ φαῦλον ἐλέγχει, καὶ ρίζαν ἔχοντα τὸ μὴ βούλεσθαι μαθεῖν, δι' ὧν ἂν γένοιτό τις σοφός τε καὶ ἀγαθός. Φεύγει μὲν γὰρ καὶ παραιτεῖται, φησὶν, ὁ τῶν πονηρῶν ἐργάτης τὸ ἐν φωτὶ γενέσθαι τῷ θεῷ, οὐκ αἰδοῖ τῆ διὰ τὸ φαῦλον ἐγκαλυπτόμενος (ἢ γὰρ ἂν ἐσώθη τοῦτο παθὼν), ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ μένειν τοῦ πικροτέους ἀγαπῶν, ἵνα μὴ πλήττηται πλημμελῶν, κερκροτέους ἤδη τοῖς ἀπὸ τοῦ συνειδότης ἐλέγχους προσθαλῶν, καὶ διὰ τοῦ λοιποῦ ἐξεπίστασθαι τὸ ἀγαθὸν, δυσασχετέραν ὑφέξων τῷ κρίνοντι δικην, εἰ μὴ βούλοιοτο δρᾶν, ἄπερ ἂν ἀρέσκη Θεῷ.

Ὁ δὲ ποιῶν ἀλήθειαν, ποῦτ' ἔστιν, ὁ τῶν τῆς ἀληθείας ἔργων ἐραστής τε καὶ ποιητής, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα αὐτοῦ, διὰ ἐν Θεῷ ἔστιν εἰργασμένα.

Ὁ γὰρ παραιτεῖται τὸν ἐν πνεύματι φωτισμὸν, ἐξ αὐτοῦ δὴ μάλιστα πρὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν ἀσυναρπάκτους χειραγωγούμενος, εἰ μὴ τὴν θεῖαν ἐκδόθηκεν ἐντολήν, καὶ εἰ πάντα κατὰ νόμον ἐργασταὶ Θεοῦ. Ἔστι τοίνυν ἀπόδειξις ἑναργῆς τῆς μὲν εἰς τὸ φαῦλον ἀγαλίνου ῥοπῆς, καὶ ἀκράτου πρὸς τὸ χεῖρον ἡδονῆς, τὸ μὴ ἐθέλησαι μαθεῖν, τὰ δι' ὧν ἂν τις ἴσχυσε πρὸς τὸ ἀμεινον ἀναδραμεῖν· τῆς δὲ ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις ἐπιθυμίας, τὸ φωτίζεσθαι διψῆν, καὶ ὡς περ τινα κανόνα καὶ ἀπισυθνητέρα πρὸς τὴν ἀρέσκουσαν πολιτείαν τῷ Θεῷ, τὸν αὐτοῦ ποιείσθαι νόμον· ὅπερ εἰδῶς οὕτως ἔχειν, καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφαλλε Μελφός· « Ὁ νόμος Κυρίου ἄμωμος, ἐπιστρέφων ψυχὰς, ἡ μαρτυρία Κυρίου πιστή, σοφίζουσα νῆπια· τὰ δικαιοῦματα Κυρίου εὐθέα, εὐφραίνοντα καρδίαν, ἡ ἐντολή Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς. »

Καὶ μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν Αἰνῶν ἐγγύς τοῦ Σαλήμ, οὗ ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ, καὶ παρεγένοντο, καὶ ἐβαπτίζοντο. Οὐκ ἦν γὰρ ἦν βεβλημένος εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Ἰωάννης.

Ἱέρως ἤδη λαβούσης τῆς πρὸς Νικόδημον ὀμιλίας, ἑτερόν τι πάλιν ἐξαρτῦει χρησιμώτατον ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστής. Πνεύματι γὰρ τῷ θεῷ φωταγωγούμενος πρὸς τὴν τῶν ἀναγκαιότητων ἐξήγησιν, συνείδων ὅτι λυσιτελήσει σφόδρα τοὺς ἐντευχομένους τὸ διαγνῶναι σαφῶς, πόσῃν ἔχει τὴν ὑπεροχὴν, ἢ καὶ ὅσοις ὑπέρκειται μέτροις, ὡς πρὸς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα τὸ διὰ Χριστοῦ. Ἦν γὰρ ὅπως ἐλπιδος εὐ

A dem jure suscipiat, et ex contrariis punitioem. Quod alibi quoque ostendit, dicens: « Si voluerit et audierit me, bona terræ comedetis: quod si noluerit neque exaudierit me, gladius devorabit vos 24. »

III, 20. *Omnis enim qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur operi ejus.*

Utiliter pergit in expositione ejus quod dictum est, et in bonis capessendis segnitiam ex improbitatis studio profectam arguit, eamque radicem habere, quod nimirum ea discere nolit, per quam quis sapiens evadat ac bonus. Fugit enim ac renuit malorum artifex, inquit, divina in luce versari, non vilii pudore (nam si hoc ei contingeret, servaretur), sed quod in virtutis ignoratione manere velit, ne, si peccet, in acriores demum conscientiae stimulos incurrat, et cognitione boni graviores daturus sit judici poenas, quod nolit ea facere quae Deo sunt placita.

III, 21. *Qui autem facit veritatem (hoc est qui diligit opera veritatis, et ea facit), venit ad lucem ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.*

Non enim spiritalem spernit illuminationem, per ipsam eo maxime perductus, ut non temere intelligere possit, num divinum mandatum sit praetergressus, et an omnia juxta Dei legem peregerit. Manifestum igitur argumentum est effrenatæ ad vitium, impetus, et interumperantis libidinis, discere nolle ea per quae 156 ad meliorem frugem reverti possis: probitatis autem ac virtutis, cupere ut lucis compos evadas, et regulam veluti quamdam et amussim vitae Deo placentis ejus legem facere. Quod cum ita esse divinus Psalter nosset, canebat: « Lex Domini immaculata, convertens animas; testimonium Domini fidele, sapientiam praestans parvulis. Justitiae Domini rectae, laetificantes corda, praecceptum Domini lucidum, illuminans oculos 25. »

III, 22-24. *Et post haec venit Jesus et discipuli ejus in Judaeam terram. Erat autem et Joannes baptizans in Aenon juxta Salim; quia aquae multae erant illic, et veniebant, et baptizabantur. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem.*

Finito Christi cum Nicodemo colloquio, aliud quiddam utilissimum iterum struit divinus evangelista. Divino quippe illuminatus Spiritu ad res necessarias exponendas, sciebat magno usui fore auditoribus, si clare agnoscerent quanto intervallo Joannis baptismi Christi baptismate superetur. Metus enim erat profecto non dubius, exorturos aliquos, qui praementis inopia dicere auderent,

²⁴ Isa. I, 19, 20. ²⁵ Psal. xviii, 8, 9.

vel nullum esse procerum eorum discrimen, sed pari utrumque in pretio habendum, vel ex hac in agrestiore in scitiam delapsos Christi baptismum postponere, priorem autem locum baptismi qui per aquam sit impudenter et insolenter ascribere. Quod enim audaciæ genus intentatum relinquunt imperiti, aut quam blasphemiam non arripiunt, insurgentes adversus Ecclesiæ dogmata, et omnia, ut scriptum est ²⁴, recta pervertunt? Ut ergo sapiens evangelista proceras illorum voces prius everteret, ipsum nobis inducit sanctum Baptistam suis discipulis rei quæsitæ solutionem exponentem. Baptizat itaque Christus per suos discipulos: Joannes similiter, non tamen profecto per aliorum manus, sed neque in illis ipsis fontibus baptizabat, in quibus Christus hoc facere cernebatur, sed prope Salem, ut scriptum est, et in fonte quodam qui vicinus erat, et illo Judaicorum fontium discrimine baptismi discrimen quodammodo ostendens, **157** et obscure innuens, idem non esse baptismum Joannis cum eo quod a Salvatore nostro Christo factum est: proximum tamen esse et circa ipsum, ut doceret præparationem quamdam et rudimentum esse perfectioris. Quemadmodum ergo lex Mosaica umbram habere dicitur futurorum bonorum, non veram ipsam rerum imaginem (est enim præexercitatio quædam, et cultus spiritualis rudimentum, occultam intrinsecus veritatem parturiens), ita quoque de baptismi illo in pœnitentiam censendum est.

μάτων· προγύμνασμα γάρ τι καὶ προκατήχησις τῆς ἐν πνεύματι λατρίας τὸ γράμμα ἐστὶ τὸ Μωσαϊκὸν, κεκρυμμένην ἔσωθεν ὄδινον τὴν ἀληθεῖαν· οὕτω

III, 25-26. *Facta est autem quaestio ex discipulis Joannis cum Judæis de purificatione: et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei.*

Cum Judæi legales lustrationes defendere non possent, nec purificationi buculæ cinere fieri solitæ patrocinari, quiddam in Joannis discipulos ordiuntur, quo sperabant se negotii non parum eis allaturos, quamvis in suis facile superarentur. Nam quoniam beati Baptistæ discipuli, magistri sui baptismi suscipientes, et purificationes legales impugnant, præstare jam Pharisæis virtute et eruditione videbantur, ideo graviter et inique id illi ferunt, in conviciando solum vehementes, et ad omnem malitiam expediti. Et certe alio respicientes, laudant Christi baptismum, non quod ita sentirent, neque quod veras ei laudes affunderent, sed animo tantum lacessendi, et præter sententiam id facientes, donec ad exitum consilium suum perducerent. Ratione ergo nullatenus demonstrare queunt, nedum testimoniis Scripturæ Christo patrocinantur, (unde enim istud ingenii hominibus imperitiis?) sed ad confirmanda sua dicta illud allegant, paucos admodum ad Joannem, multos vero gregatim ad Christum confluere. Sperabant enim forsitan isti oppido vecordes victoriæ calculum se reportaturos, et legalibus lustrationibus potiores partes datum

A μακρὰν ἀναδειχθῆσεσθαι ποτε τοὺς ἀποτολμῶντας ἐξ ἀνοίας; εἰπεῖν, ἢ μηδεμίαν ὄλωσ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχειν τὴν διαφορὰν, ἰσομέτροις δὲ αὐτὰ χρῆναι στεφανοῦσθαι τιμαῖς, ἢ καὶ ταύτης εἰς ἀγρωτέραν ἀπαιδεύσιν ἐξολισθαίνοντας, τὴν μὲν ἐπὶ τοῖς ἀμείνοσι ψῆφον ἀφελῆσθαι τοῦ διὰ Χριστοῦ, τὸ δὲ νικᾶν τῷ δι' ὕδατος ἀναισχύρτως ἐπασωταῦσεσθαι. Καλὸν γὰρ θράδος τοῖς ἀπαιδευτοῖς οὐ βατὸν, ἢ διὰ πλείους οὐκ ἐλαύνουσι δυσφημίας, οἱ κατὰ τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων ἐξανιστάμενοι, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφονται, καθὰ γέγραπται; Ἴνα τοίνυν τῆς ἐκείνων ἀθυρολογητικῆς προανέλη τῆς αἰτίας ὁ σοφιστικῆς εὐαγγελιστῆς, αὐτὸν ἡμῖν εἰσφέρει τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν τοῖς οἰκείοις παρατιθέντα μαθηταῖς τοῦ ζητουμένου τὴν λύσιν. Βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν· ὁμοίως δὲ καὶ Ἰωάννης, καὶ οὐ πάντως διὰ χειρὸς ἑτέρων, ἀλλ' οὐδὲ ἐν αὐταῖς ἐκείναις ἐδάπτειζε ταῖς πηγαῖς, ἐν αἷς τοῦτο πράττων ἐφαίνετο Χριστὸς, ἀλλὰ πλησίον τοῦ Σαλήμ, καθὰ γέγραπται, καὶ εἰς μίαν τῶν κύκλῳ καὶ γείτονα πηγῶν, καὶ δι' αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ διωρῆσθαι, φημί, ταῖς τῶν Ἰουδαίων πηγαῖς, τὴν ἐπὶ τῷ βαπτισματι δεικνύων διαφορὰν, καὶ κατασημαίνων, ὡς δι' αἰνίγματος, ὡς ταυτὸν μὲν οὐκ ἔστι τῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὸ δι' αὐτοῦ· πλησίον δ' οὖν ὅμως, καὶ περὶ αὐτὸ, προμελέτησιν τινα καὶ εἰσαγωγῆν εἰσφέρειν τοῦ τελειοτέρου. Ὄσπερ οὖν καὶ ὁ νόμος ὁ διὰ Μωσῆως σκιὰν ἔχειν λέγεται τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων νοήσεις καὶ τὸ εἰς μετένοιαν βάπτισμα.

C Ἐγένετο οὖν ζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίων περὶ καθαρῖσμου, καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ εἶπον αὐτῷ

Ἀπονοῦντες Ἰουδαῖοι τοῖς κατὰ τὸν νόμον περιβραντηρίοις συνίστασθαι, καὶ συναγορεύειν οὐκ ἔχοντες τῷ διὰ σποδοῦ δαμάλειω καθαρῖσμῳ, ἐξυφαινοῦσι τι τοῖς Ἰωάννου μαθηταῖς, δι' οὐπερ ἐνόμιζον οὐ μετρίως ἀνιάσειν αὐτοῖς, καίτοι λίαν ἐτοίμως ἐν τοῖς καθ' αὐτοὺς ἠγγνώμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τῷ μακαρίῳ προσεδρεύοντες Βαπτιστῆ, κρείττους ἦδη καὶ συνετώτεροι τῶν Φαρισαίων ἐφαίνοντο, τὸ παρὰ τῷ οικίῳ διδασκάλῳ θαυμάζοντες βάπτισμα, καὶ τοὺς κατὰ νόμον καταγωνιζόμενοι καθαρῖσμοῦ· δυσφοροῦσιν ἐπὶ τούτοις οἱ πρὸς μόνον τὸ διαλογοῦσθαι γοργοί, καὶ εἰς πᾶσαν ἐτοιμότητι κακουργίαν· καὶ δὴ τὸν οἰκείον παρατρέψαντες λόγον ἐπαινοῦσι τὸ βάπτισμα τὸ διὰ Χριστοῦ, διακαίμενοι μὲν οὐκ ὀρθῶς, οὐδὲ ἀληθεῖς ἐπαινοῦς τοῦ πράγματος καταχέοντες, εἰς δὲ μόνον τὸ λυπηῆσαι παρωξυμμένοι, καὶ τὴν παρὰ γνώμην δανειζόμενοι πρόθεσιν, ἕως ἂν αὐτοῖς; εἰς ἔργον ἐκτρέχη τὸ σπούδασμα. Λογικῆν μὲν οὖν οὐδεμίαν ἔχουσι ποιῆσθαι τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλ' οὐδὲ ἐκ τῶν ἱερῶν λαβόντες Γραμμάτων συνηγοροῦσι Χριστῷ· πόθεν γὰρ ἡ ταύτη τοῖς ἀπαιδευτοῖς σύνεσις; ἐκεῖνο δὲ μόνον εἰς βεβαίωσιν τῶν οἰκειῶν προλογηται λόγων, τὸ κομιδῆ

²⁴ Mich. III, 9.

μὴν εἶναι βραχεῖς ἀριθμῶ τοὺς Ἰωάννη προστρέχοντας, ἀγελῆδὸν δὲ βαδίζειν ἐπὶ Χριστόν· φροντο γὰρ ἴσως πολλὴ λαν ἀφραίνοντες τὴν ἐπὶ τῷ δύνασθαι νικᾶν ἀποκομιεῖσθαι ψῆφον, καὶ τοὺς νομικοὺς περιβράντηριος, ὡς ἦδη κεκρατηκόσιν, ἀπαυθαδίζεσθαι τῆς Ἰωάννου χειρὸς, ἐν ἀμείνοσι θέντες τὸ διὰ Χριστοῦ τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ χορηγοῦμενον βάπτισμα, καὶ λυπήσειν μὲν ὄντως τοὺς, πρὸς τοὺς ἦν ὁ λόγος. ῥοῦσι τῶν Ἰωάννου μαθητῶν, ἐξ ἀπερισκέπτου νοῦσι γὰρ τοῖς ἐξ ἀνάγκης ἐπαίνους, καὶ οὐχ ἐκόντες ῥαββί, ὃς ἦν μετὰ σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. Ἀπεκριθὴ Ἰωάννης, καὶ εἶπερ.

Τοῖς τῶν Φαρισαίων λόγοις καταδηχθέντες οἱ μαθηταί, καὶ εἰς αὐτὴν οὐ τοῦ πράγματος ἀφορῶντες τὴν φύσιν, ψευδομένους μὲν ἐλέγχειν ἤσαν οὐχ οἶοί τε, διαποροῦσι δὲ εἰκότως, καὶ τὸ μέγα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὐκ εἰδότες ἀξίωμα, καταπτουῦνται καὶ ἐπὶ τοῖς Ἰωάννου μειονεκτήμασιν, αἰδοί τε καὶ θαύματα τὸν ἐξ ἀγάπης κεράσαντες λόγον, ἀξιοῦσιν ἦδη μαθεῖν, ὅτου δὴ χάριν ὁ ταῖς παρ' αὐτοῦ μεμαρτυρημένος φωνᾶς φθάνει μὲν αὐτὸν ἐν εὐκλείαις, προπηδᾷ δὲ τῇ χάριτι, καὶ σαγηνεύει βαπτίζων οὐ μέρος τῆς ἀπάσης πληθύς Ἰουδαϊκῆς, ἀλλ' ἦδη καὶ πάντας. Ἐποιοῦντο δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, οὐκ ἀθεοὶ τὴν ζήτησιν· καλεῖται γὰρ ἐντεῦθεν ὁ Βαπτιστής εἰς ἀκριθεῖ καὶ μακρὰν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐξήγησιν, καὶ διαφανεστάτην τῶν βαπτισμάτων εἰσφέρει τὴν διαφορὰν.

Οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ ἦ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Οὐδὲν φησιν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθόν, ὃ μὴ πάντως εἶναι καὶ θεόδοτον. «Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες;» ἀκούειν ἂν πρέποι τῇ κτίσει. Χρῆναι δὲ οἶμαι τοῖς μὲν ἀπονεμηθεῖσιν ἀρκεῖσθαι μέτροις, καὶ ταῖς οὐρανῶδες δωρισμέναις ἐφήδισθαι τιμαῖς, ἐκταίνεσθαι ἐκ περαιτέρω μηδαμῶς, μηδὲ ἀχαριστως τῇ πρὸς τὸ μείζον ἀεὶ κεχρημένους ἐφέσει, τὴν ἀνωθεν ἀτιμάζειν ψῆφον, καὶ δεσποτικοὺς ἀπομάχεσθαι κρίμασιν, αἰδοί τοῦ μὴ δοξᾶν τοῦ τελειοτέρου τὸ ἔλαττον ἀποφέρεσθαι· ἀλλ' οἷς περ ἂν ἐθειλῆσας τιμῆσιν, ταῦτα δὴ καὶ μάλα ποιεῖσθαι περὶ πολλοῦ. Μὴ ἀσχαλέτω τοιγαροῦν ὁ ἐμὸς, φησὶ, μαθητῆς, εἰ μὴ τὸ ἐμὸν ἐξάλλομαι μέτρον, εἰ τὸ μείζον οὐκ ἄγνοῶ, καὶ εἰς ὄξαν ἀνθρωποπρεπῆ συστῆλλομαι.

Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον· Ἐγὼ οὐκ εἶμι ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἶμι ἐμ-προσθερ ἐκείνου.

Εἰς ἀνάμνησιν ἀγεῖ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ὧν ἦδη πολλάκις ἀκροάσει λόγων, ὁμοῦ μὲν ἐλέγχων εὐφυῶς, ὡς τῇ τῶν χρησίμων λήθῃ κεκαρωμένους, καὶ περὶ τὴν οὕτω σεμνοτάτην διδασκαλίαν ἀπουστάζοντας, ὁμοῦ δὲ ἀναπέθων τῆς θείας μεμνησθαι Γραφῆς, ἃτε δὴ τῇ ἐπὶ τούτῳ φιλομαθείᾳ συνθετραμμένους· τίνα μὲν ἴσασθαι κηρύττει Χριστόν· τίνα δὲ αὐτὸν πάλιν τὸν προκήρυκα Βαπτιστὴν· οὕτω γὰρ ἐμελλον τὴν

A iri, eoque nomine se gloriaturos, si Christi baptismum ei qui manum Joannis tradebatur anteferrent, et molestiam profecto creaturos iis ad quos verba faciebant. Sed discedunt tandem, et ex inconsiderata disputatione multo magis victi digrediantur. Dominum **158** quippe velut ex necessitate laudibus coronant, etiam inviti.

Ἀπαλλάττονται δὲ μόλις ἐπὶ τούτοις, καὶ ἀναχωρομαχίας πολὺ μειζόνως ἠττώμενοι. Καταστεφάτον Κύριον.

III, 26. Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat, et omnes veniunt ad eum. Respondit Joannes, et dixit.

B Discipuli, Pharisaeorum dente lacessiti, ipsamque rei naturam intuentes, eorum quidem mendacium coarguere non poterant, sed jure dubitant; cumque exiniam illam nostri Salvatoris dignitatem ignorant, vehementer mirantur minoris fieri Joannem, et pudore atque admiratione sermionem ex amore profectum temperantes, sciscitantur demum quam ob causam Christus ei gloria antecellat, cujus voce testimonium accepit, eique gratia praestet, nec partem solum Judaicæ multitudinis, sed omnes baptizando ad se pertrahat. Illud porro non sine numine, ut videtur, quaesierunt: provocatur enim hinc Baptista ad exactam et longam de Salvatore narrationem faciendam, et manifestum baptismatum illorum discrimen affert.

C III, 27. Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de caelo.

Nihil inquit in hominibus bonum esse, quod plane a Deo datum non sit. «Quid enim habes, quod non accepisti?» creaturam audire decet. Arbitror autem sua sorte contentos esse debere, et honoribus caelitus concessis acquiescere, nec ulterius quidquam affectare, nec ingrato animo divinum aspernari decretum, majus semper aliquid ambiendo, et Domini pugnare judiciis, quod assenti pudeat quod perfecto sit minus, sed quaecunque honorare voluerit, ea certe magni facienda. Ne angitor itaque meus, inquit, discipulus, si meam sortem non excedo, si majorem non ignoro, et

D III, 28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim: Non sum ego Christus; sed quia missus sum ante illum.

Discipulis suis in memoriam reducit ea quae saepe jam audierant, partim quidem eos scite arguens, quasi rerum utilium **159** oblivione gravatos, et ad tam gravem doctrinam dormitantes, partim vero suadens divinæ Scripturae meminisse, homines in ejus studio praesertim educatos, quem illa futurum Christum praedicet, et quem item praeconem Baptistani. Sic enim utroque cognite

¹ I Cor. iv, 7.

graviter laturo non erant, quod eos convenienti sibi sorte peditos viderent. Aliis ergo testibus, inquit, ad id confirmandam opus mihi non erit, cum mei discipuli ipsimet audierint. Servum me esse professus sum, missus sum ut predicarem, « Ego non sum Christus. » Vincat, superet, celebretur ille gloriosius ut Dominus ac Deus.

III, 29. *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.*

Rursus ducta quodammodo a nobis similitudine ad cognitionem subtilium contemplationum nos deducit. Figuræ namque rerum intellectualium sunt ea quæ manu palpantur, et corporalium exemplorum crassitie, accuratissime sæpe res spirituales demonstrantur. Sponsus est igitur, inquit, et celebritatis Christus est princeps: ego vero vocator et auspex, cui summæ voluptatis et illustris dignitatis loco est in amicorum ordine duntaxat collocari, et vocem convivoris audire. Habeo itaque demum quod optabam, et quod in animo orat mihi perfectum est. Prædicavi enim non solum Christum venturum, sed ipsum quoque jam specto præsentem, et ejus vocem auribus percipio. Vos vero, sapientissimi discipuli, cum humanitatem Christo desponsatam ad eum accedere videtis, et naturam illam rejectam, atque ab ejus amore divulsam ad spiritalem conjunctionem per sanctum baptismum redire conspiciatis, ne moleste feratis, inquit, quod non ad me, sed ad spiritalem sponsum accurrit. Hoc enim æquius erat atque convenientius. Nam qui sponsam habet, sponsus est: hoc est, nolite in me sponsi coronam querere: non mihi saltat Psalmista, dicens: « Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, quia concupivit rex decorem tuum²⁸; » neque meum thalamum sponsa querit, cum ait: « Renuntia mihi quem diligit **160** anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie²⁹. » Habet illa cœlestem sponsum: ego vero oblectabor, cum servi conditionem excesserim, nomine et re amicitie. Rerum ergo propositarum sententiam recte imprimis explanatam esse puto. Cum vero de spiritualibus nuptiis abunde jam dis-

III, 30. *Illum oportet crescere, me autem minui.*

Discipulos reprehendit, quasi parvis rebus turbentur, et quibus minime par est, præmature offendantur, qui necdum accurate sciant, quis et undenam sit Emmanuel. Non enim eatenus tantum, inquit, admirationi erit, nec quoniam plures ab eo baptizantur, eam ob rem duntaxat honorem meum excedet, sed in tantum gloriæ modum evehetur, quantus Deum decet. Oportet enim ipsum gloriæ

Α ἐφ' ἐκάστῳ γινῶσιν ἀναδεξάμενοι χαλεπαίνειν οὐδαμῶς, ἐν τοῖς ἐκάστῳ πρέπουσιν ὁρῶντες αὐτούς. Δεισομαι τοιγαροῦν οὐχ ἐτέρων, φησὶν, εἰς τοῦτο μαρτύρων, αὐτηκόους ἔχων τοὺς ἐμαυτοῦ μαθητάς· ὁμολόγηκα τὴν δουλείαν, προκηρῆξεν ἀπεσταλήν· « Ἐγὼ οὐκ εἰμι ὁ Χριστός. » Νικάτω, κρατείτω, καταλαμπρυνέσθω μερίζωνς, ὡς Δεσπότης καὶ Θεός.

Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν, ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἐστηκώς, καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. Ἀδτε οὖν ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ πεπλήρωται.

Ἐγεγόνει μὲν πάλιν ὡς ἐξ ὁμοιώσεως τῆς καθ' ἡμᾶς ὁ λόγος, ἄγει δὲ ἐπίγλωσσι θεωρημάτων λεπτῶν· τύποι γὰρ τῶν νοητῶν, τὰ χειρὸς ἀφήν ὑπομένοντα, καὶ σωματικῶν παραδειγμάτων παχύτης, ἀκριβεστάτην εἰσφέρει πολλάκις τῶν πνευματικῶν τὴν ἀπόδειξιν· ἔστι τοίνυν, φησὶ, νυμφίος μὲν καὶ πανηγυριάρχης ὁ Χριστός, δειπνοκλήτωρ δὲ ἐγὼ καὶ νυμφαγωγός, θυμῶν ἔχων ἀκροτάτην, καὶ ἀξίωμα περιφανές, τὸ ἐν φίλοις κατατετέχθαι μόνον, καὶ τῆς τοῦ ἐστιῶντος ἐπακροῦσθαι φωνῆς. Ἐγὼ μὲν οὖν ἦδη τὸ ποδοῦμενον ἐγὼ, καὶ πεπλήρωται μοι τὸ σπούδασμα· ἐκήρυξα γὰρ οὐ μόνον, ὡς ἤξει Χριστός ἄλλ' ἦδη καὶ παρόντα τεθέαμαι, καὶ αὐτὴν ἐν ὧσιν εἰσοικίζομαι τὴν φωνήν. Ὑμεῖς δὲ, ὡ σοφώτατοι μαθηταί, τὴν νυμφευομένην ἀνθρωπότητα τῷ Χριστῷ πρὸς αὐτὸν ἰούσαν ὁρῶντας, καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναβαίνουσαν οἰκειότητα διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὴν ἀποκκοιμένην, καὶ δραπετεύσασαν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης καταθεύωμενοι φύσιν, μὴ ἀσχάλλετε, φησὶν, ὅτι μὴ μᾶλλον ἐμοί, προστρέχει δὲ λίαν εὐπετώς τῷ κατὰ πνεῦμα νυμφίῳ τοῦτο γὰρ ἦν ὄντως δίκαιόν τε καὶ πρεπωδέστερον. Ὁ γὰρ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· τοῦτ' ἐστίν, μὴ ἐν ἐμοί ζητεῖτε τοῦ νυμφίου τὸν στέφανον, οὐχ ἐμοί χορεύει λέγων ὁ Μελεψδός· « Ἀκουσον, οὐγάτερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ σὺς σου, καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τὸ ὄχλου τοῦ πατρὸς σου, ὅτι ἐπεθύμησεν ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· » οὐδὲ τὸν ἐμὸν ζητοῦσα θάλαμον ἡ νύμφη φησὶν· « Ἀπάγγειλόν μοι, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, ποῦ κοιτάζεις, ποῦ ποιμαίνεις ἐν μεσημβρίᾳ. » Ἐχει τὸν ἐξ οὐρανοῦ νυμφίον· ἐγὼ δὲ ἠσθήσομαι καὶ τὴν δούλῳ πρέπουσαν ἀναπληθῆσας τιμὴν, ἐν τῷ τῆς φιλαίας ὀνόματι τε καὶ πράγματι. Τὴν μὲν οὖν τῶν προκειμένων διάνοιαν οἶμαι δὴ καὶ μάλα διερμηνεύεσθαι καλῶς· ἀρκοῦνται; δὲ ἦδη περὶ τοῦ πνευματικοῦ διεληφῶς γάμου, τὸ γράφειν ἔτι περὶ αὐτοῦ φορτικὸν ἤγούμαι.

Ἐκείνον δεῖ ἀξέειναι, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι.

Ὡς ἐπὶ μικροῖς ἦδη θορυβουμένους ἐλέγχει τοὺς μαθητάς, καὶ πρόωρον μὲν ἐφ' οἷς ἤμιστα χρῆν ὑπομείναντας σκάνδαλον, οὕτω δὲ εἰδότας ἀκριδῶς, τίς τε καὶ πόθεν ἐστὶν ὁ Ἐμμανουήλ. Οὐ γὰρ μέχρι τούτων, φησὶ, τὰ ἐπ' αὐτῷ θαυμασθήσεται, οὐδὲ ὅτι πλείους βαπτίζονται παρ' αὐτῶν [γρ. αὐτοῦ], διὰ τοῦτο καὶ μόνον τὴν ἐμὴν ὑπεραλείται τιμὴν, ἀλλ' εἰς μέτρον ἀναθήσεται δόξης τοσοῦτον, ὅσον ἂν

²⁸ Psal. xlv, 11, 12. ²⁹ Cant. i, 6.

πρέτοι Θεῷ· δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν εἰς ἀξίῃσιν εὐκλείας ἵναί, καὶ ταῖς καθ' ἡμέραν τῶν σημάτων προσθή-
καις αἰετὸς πρὸς τὸ μείζον ἀναπηδᾶν, καὶ λαμπρότερον
ἀναβαίνεισθαι τῷ κόσμῳ· ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι, μέ-
νοντα μὲν ἐν οἷς ὑπάρχων ὁρῶμαι, καὶ τῶν ἀπαξ
δοθέντων οὐχ ὑφικάνοντα μέτρων, τοῦ δὲ πρὸς ἀξίην
ἀναβαίνοντος δόξης αἰετὸς, τοσοῦτον ἡττώμενον, ὅσον
ἂν τρέψῃ καὶ φέρηται. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν ὁ μακά-
ριος διερμηνεύει Βαπτιστῆς· ἤξει δὲ χρησίμως διὰ
παραδειγμάτων ὁ λόγος, ἐναργεστέρην παριστάς τῶν
εἰρημένων τὴν δύναμιν· Δίπτην τυχὸν ἐπὶ γῆς
ἐστάτω ξύλον. Περιχεισθῶ δὲ καὶ φυτὸν, ἄρτι μὲν
γῆς ὑπερκύπτει, χλωροῦς δὲ ἀνατείνει τοὺς ὄρθους,
καὶ τῆς ἀπὸ βίβης ἐπι ὥρας αἰετὸς πρὸς ὕψος τὸ μείζον
ἀνωδοῦμενον· ἄρ' οὐν εἴ τις περιβίη τῷ ξύλῳ φωνῆν,
εἶτα τοῦτο λέγει περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ φυτοῦ τοῦ γελ-
νοτος, « Τοῦτο δεῖ ἀξιάσθαι, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι, »
οὐκ ἂν εἰκότως νοοῖτο βλάβος μὲν τι ἐν τοῖς καθ'
ἑαυτὸ σημαίνειν οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς κολῶσιν τὸ
αὐτῷ προσὸν οὐκ ἔχουσα μέτρον, ἐλαττοῦσθαι δὲ
κατὰ τοῦτο μόνον διευχυρίζεσθαι τὸ εἶδος, καθ' ὃ τοῦ
πρὸς ἀξίῃσιν ἰόντος αἰετὸς μείον ἔχον εὐρίσκειται;
Συγγενὲς δὲ τούτῳ λήψῃ πάλιν παραδειγμα, καὶ τῶν
πῶν ἀστέρων ἐπισημύτατον, περὶ τοῦ ἡλίου λέγοντα
βοᾶν· « Ἐκεῖνον δεῖ ἀξιάσθαι, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. »
Ἔως μὲν γὰρ τῆς νυκτὸς ἀγλῦτὸ τὸ αἰθέριον καταμε-
λαίνεται βᾶθος, χρυσὴν ἀπαστρέπτοντα τὸν ἐωσφόρον
αὐγῆν, καὶ ὀλοκλήρῳ διαπρέποντα δόξη, θαυμάσιον
ἂν τις εἰκότως· ἡλίου δὲ ἀνίσχιν ἀπειλησαντος ἡδῆ,
καὶ μετρίῳ τὸν κόσμον φωτὶ καταβρᾶίνοντος, νικᾶται
βραχύ. Λέγει δ' ἂν καὶ αὐτὸς εἰκότως τὴν Ἰωάννου
φωνήν.

ΚΕΦΑΛ. ΒΨ.

Ἄτι οὐκ ἐν τοῖς γεννητοῖς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐπάνω
πάντων, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Ἄτι οὐκ ἐν τοῖς γεννητοῖς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐπάνω
πάντων, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Ἄτι οὐκ ἐν τοῖς γεννητοῖς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ἐπάνω
πάντων, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Ὁ δὲ ἀνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστὶν.
Ὁ δὲ μέγα, φησὶν, οὐδὲ λαν ἐστὶν ἀξιάσθαι, εἰ
τὴν τῆς ἀνθρωπότητος δόξαν ὑπερτρέχει Χριστός·
οὐ γὰρ μέγρι τοῦτον τοὺς τῆς ἰδίας εὐκλείας ἰσθῆσιν
ἔρους, ἐπὶ πᾶσιν δὲ ἐστὶ τὴν κτίσιν, ὡς Θεὸς, ἐπάνω
πάντων ἐστὶ τῶν πεποιημένων, οὐχ ὡς ἐν πᾶσι κατ-
αριθμούμενος, ἀλλ' ὡς καὶ πάντων ἐξηρημένος, καὶ
τοῖς πᾶσι θεοπροπῶς ἐποχούμενος. Ἐπιλέγει δὲ τὴν
αἰτίαν, τὸν ἀντιτείνοντα δυσωπῶν, καὶ κατασιγάζων
τὸν ἀνθιστάμενον. « Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος, » φησὶ,
τοῦτ' ἐστὶν, ὁ τῆς ἀνωθεν βίβης ἐκπεφυκὸς, τὴν
πατρῴαν ἐφ' ἑαυτῷ φυσικῶς ἀποσώζων εὐφυσίαν, τὸ
ἐπάνω πάντων ὑπάρχειν ὁμολογουμένως κεκτησεται·
ἦν γὰρ δὴ καὶ ἀμήχανον, μὴ οὐχὶ πάντως τοιοῦτον
ὄρασθαι τὸν Υἱὸν, ὁποῖός περ ἂν, νοοῖτο καὶ κατὰ τὴν
ἀξίαν ὁ γεννήσας αὐτόν. Ὁ γὰρ τῆ ταυτότητι τῆς
φύσεως διαπρέπων Υἱὸς, τὸ ἀπαύγασμα καὶ ὁ χα-
ρακτήρ τοῦ Πατρὸς, πῶς ἂν γένοιτο κατὰ τὴν δόξαν
ἐλάττων αὐτοῦ; ἢ γὰρ οὐκ ἐν Υἱῷ τὸ τοῦ Πατρὸς
ἴδιον ἀτιμασθήσεται, καὶ τὸν τοῦ τεκόντος ὀβριούμεν
χαρακτήρα, ἐν ἐλάττωσι τιθέντες αὐτόν; Ἄλλ', οἶμαι,
πᾶσιν ἐστὶ ταῦτο καταφανές· διὰ τοῦτο καὶ γέ-
γραπται· « Ἰνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι

⁸⁰ Joan. v, 23.

A incrementum capere, et quotidianis miraculorum
accessionibus semper in majus efferri, et mundo
clariorum apparere, me autem minui, manentem
in quo nunc cernor statu, nec infra sortem mihi
sonel datam subsidentem, illo ad majorem gloriam
semper crescente, tanto minorem, quanto ille
præcurret. Atque hæc quidem nobis Baptista bea-
tus exponit. Sed exempla nos utiliter adbibebimus,
quibus dictorum vim et sententiam clarius ob
oculos ponamus. Bicubitale in terram figatur
lignum: juxta sit planta recens enata, quæ virides
ramos expandat, et adhuc a radice in altitudinem
majorem subvehatur: an ergo si quis ligno vocem
affixerit, tum de seipso et vicina planta dicat,
« Hanc oportet crescere, me autem minui, » non
jure censeretur significare sibi nihil detrimenti fore.
sed nec mensuram suam mutilatum iri, sed asserere
se minui specie sola tenuis, quatenus planta cre-
scente minus semper esse comperitur. Huic affine
rursum aliud exemplum capito. Finge tibi unum
inter astra lucidissimum de sole dicere: « Illum
oportet crescere, me autem minui. » Quamdiu enim
noctis tenebris vastus aer obscuratur, luciferum
aureo fulgore lucentem et omni ex parte conspi-
cium jure mireris: verum ubi sol ortum suum
161 dēnuntiat, et modica luce mundum aspergit, a
majore vincitur, et præstantiori sensim lucifer ced-
dit, eaque Joannis verba jure usurpaverit, cum
idipsum quod ille patiat.

τῷ μείζονι, καὶ παραχωρεῖ πλεονεκτοῦντι κατὰ
φωνήν, αὐτὸ δὴ τοῦτο παθῶν, ὅπερ ἐκεῖνος ὑπομεί-

C CAP. II.

Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed
supra omnes, ut Deus de Deo.

III, 31. Qui desursum venit, super omnes est.

Nihil magni est, aut multum stupendi, inquit, si
humanitatis gloriam Christianus excedit. Non enim
eatenus ejus gloria terminatur, sed supra univer-
sam creaturam est, ut Deus, supra res omnes
creatas, non ut in omnium numero comprehensus,
sed ut ab omnibus exemptus, et divina ratione se-
dens supra universa. Causam subdit, qua confun-
dit adversarium, et ad silentium adigit. « Qui de-
sursum venit, » inquit, hoc est, qui de superna
radice prodiit, paternam in seipso naturaliter con-
servans nobilitatem, supra omnes erit procul
dubio. Nec enim fieri usquam potest ut non talis
appareat Filius, qualis censeretur esse, idque jure
merito, qui ipsum genuit. Filius quippe ille identi-
tate naturæ conspicuus, splendor et character
Patris, quomodo gloria minor fuerit? An non enim
in Filio Patris proprietates dedecorabitur, et cha-
racteri genitoris injuriam faciemus, si eum mino-
rem statuamus? At nemini, ut reor, dubium istud
est. Idcirco scriptum quoque est: « Ut omnes
honorificent Filium, sicut honorificant Patrem; qui
non honorificat Filium, non honorificat Patrem⁸⁰. »

Qui autem æqualibus honoribus cum Deo ac Patre glorietur, propterea quod ex ipso est secundum naturam, quomodo non censebitur demum rerum creaturarum excedere substantiam? hoc enim significat illa verba, « super omnes est. » Verum sentio rursus minime quieturos Christi hostium animos, sed ore procaeci et effrenato dicturos: Cum beatus Baptista desursum venire Filium asserat, quænam ratio nos adiget ut ex substantia Patris ipsum venire suspicemur, propter illud « desursum, » ac non potius e cœlis, aut etiam ex illa qua præstat supra omnes eminentia, ut ideo quoque supra omnia intelligatur esse ac **162** dicatur? Si quando nos igitur istiusmodi sermonibus appetant, iis reponemus: Non sequar putidissimas vestras rationes, o boni, sed divinam potius Scripturam, solasque sacras Litteras. Scrutandum est igitur in illis, quo pacto vim hujus vocis « desursum » accipiant. Audiant itaque unum ex illis spiritu afflatis apostolis clamantem: « Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum ²¹. » Ecce aperte illud « desursum » explicat Scriptura, « a Patre. » Cum enim sciret nihil aliud res creatas excedere præter ineffabilem illam Dei naturam, idcirco ei proprie vocem hanc « desursum » attribuit. Alia quippe omnia servitutis jugo subjecta sunt; solus autem servire nescit, et regnat Deus, unde ipse revera supra omnes quoque est. Deus autem, et ex Deo secundum naturam cum sit Filius, ejuscemodi gloria non excludetur. Quod si illud « desursum » accipiendum putatis pro « cœlitis, » id ipsum quoque de quovis angelo et rationali virtute dicatur. Veniunt enim ad nos de cœlis, et ascendunt atque descendunt, ut alicubi ait: « Supra Filium hominis ²². » Quid ergo beatum Baptistam impulit ut quod penes multos est, illud velut eximium soli Filio tribuat, ac tanquam de unico superne descendente dicat: « Qui desursum venit? » Honorem quippe illum communem aliis facere par esset: « Qui desursum veniunt, super omnes sunt. » Sed novit uni Filio vocem illam deberi, tanquam ex æsuprema radice edito. Non ergo illud « desursum » significat « cœlitis, » sed modo quo jam diximus pie et vere capiatur. Quomodo enim, quæso, erit super omnes, si non illa vox « desursum » significet, a Patre, sed potius de cœlo? Nam si ita res est, erit etiam angelorum quisque super omnia, utpote cum inde veniat. Si vero unusquisque universorum numero non comprehendatur, ex quibusnam demum illud « omnia » colligetur? aut quomodo vox illa « omnia » integra permanebit, servans exacte suum significatum, cum angelorum tanta multitudine excludatur, et vim hujus vocis « omnia » evertat? Non enim amplius omnia sunt, si extra maneant ii qui erant in omnium numero. Verbum autem quod ineffabili ratione ex

τὸν Πατέρα ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ. » Ὁ δὲ ἰσομέτρως, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα. τιμαῖς ἐπαγλαϊζόμενος, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν, πῶς οὐκ ἂν νοῦτο λοιπὸν τῆν τῶν γεννητῶν ἀναβαίνειν οὐσίαν; τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐπάνω πάντων ἐστίν. » Ἄλλ' αἰσθάνομαι πάλιν, ὡς ἡρεμήσει μὲν οὐδαμῶς τῶν Χριστομάχων ὁ νοῦς, ἤξουσι δ' ὡς εἰκός, ἀθυροστομοῦντες, καὶ λέγοντες· Ὅταν ὁ μακάριος Βαπτιστὴς ἀνωθεν ὀρμᾶσθαι λέγῃ τὸν Κύριον, ποῖος ἡμᾶς ἀναγκάσει λόγος ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔχειν αὐτὸν ὑποτοπῆσαι διὰ τὸ « ἀνωθεν, » καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐξ οὐρανόων, ἢ καὶ ἐκ τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ κατὰ πάντων ὑπεραρχῆς, ὡς διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ πάντα νοῦτο, καὶ λέγοιτο; Ὅταν τοίνυν ἡμᾶς τοῖς τοιοῦτοις κατασφενδονῶσι λόγοις, ἀντακούσονται πάλιν· Οὐ τοῖς παρ' ὁμῶν σαθροτάτοις, ὧ βέλτεστοι, λογισμοῖς, ἀλλὰ μᾶλλον τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καὶ μόνους τοῖς ἱεροῖς ἀκολουθήσομεν Γράμμασιν. Ἐρευνητέον δὴ οὐκ ἐν ἑκαίνοις, ὅπως ἡμῖν τῆν τοῦ « ἀνωθεν » ὀρίζονται δόναμιν. Ἀκουέτωσαν τοίνυν ἀνακεκραγότες τινὸς τῶν πνευματοφόρων « Πᾶσα δόσις ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, ἀνωθεν ἐστὶ καταβαῖνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων » ἰδοὺ διαβρῆθη τὸ « ἀνωθεν, » ἐκ τοῦ Πατρὸς « εἶναι φησὶν· ἕτερον γὰρ οὐδὲν ὑπερχεισθαι γινώσκων τὰ γενητὰ παρὰ τὴν ἀβρῆτον τοῦ Θεοῦ φύσιν, αὐτῇ κυρίως προσῆψε τὸ « ἀνωθεν. » Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα σύμπαντα τῷ τῆς δουλείας ὑποπίπτει ζυγῷ, μόνος δὲ ἄνω τοῦ κρατεῖσθαι πηδᾶ καὶ βασιλεύει Θεός· ὁθεν ἀληθῶς αὐτὸς καὶ ἐπάνω πάντων ἐστίν. Θεὸς δὲ καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱός, τῆς ἐπὶ τούτῳ λαμπρότητος οὐκ ἐκκείσεται. Εἰ δὲ τὸ « ἀνωθεν » οἴεσθε δεῖν « ἐξ οὐρανοῦ » λαμβάνεσθαι, λεγέσθω καὶ ἐπὶ παντὸς ἀγγέλου καὶ δυνάμεως λογικῆς ἢ λέξις· ἔρχονται γὰρ ὡς ἡμᾶς ἐξ οὐρανόων, καὶ ἀναβαίνουσι, καὶ καταβαίνουσι, ὡς πού φησιν· « Ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Τί οὖν ἄρα ἐστὶ τὸ τὸν μακάριον Βαπτιστὴν πεπεικός, τὸ πολλὸς εἰτοιμον εἰς ἐξουσίαν ἀναθελῆναι μόνῳ κατ' ἐξαιρετον τῷ Υἱῷ, καὶ ὡς ἐφ' ἐνὸς τοῦ ἀνωθεν καταβαίνοντος εἰπεῖν, « Ὁ ἀνωθεν ἐρχόμενος; » Χρῆν γὰρ δήπου κοινοποιεῖσθαι τοῖς ἄλλοις τὸ ἀξίωμα, λέγοντα· Ὁι ἀνωθεν ἐρχόμενοι, ἐπάνω πάντων εἰσίν. » Ἄλλ' οἶδεν ἐνὶ τῷ Υἱῷ τὸ ῥῆμα χρεωστούμενον, ὡς τῆς ἀνωτάτω βίξις ἐκπαφυκότι. Οὐκ ἄρα τὸ « ἀνωθεν » σημαίνει τὸ « ἐξ οὐρανοῦ » νοηθήσεται δὲ, καθάπερ ἤδη προείπομεν, εὐσεβῶς τε καὶ ἀληθῶς. Πῶς γὰρ ὄλως ἐστὶ καὶ ἐπάνω πάντων, εἰ μὴ τὸ ἐκ Πατρὸς σημαίνει τὸ « ἀνωθεν, » ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἐξ οὐρανοῦ; Ἔσται γὰρ, ἂν οὕτως ἔχη, καὶ ἕκαστος τῶν ἀγγέλων ἐπάνω πάντων, ὡς ἐκείθεν ἐρχόμενος· ἐκάστου δὲ διαφεύγοντος τὸ ἐναριθμῆσθαι τοῖς πᾶσιν, ἀποτίνων ἐτι τὸ « πάντα » συναθῆσεται; Ἡ πῶς ἂν ὁ τοῦ « πάντα » λόγος ἀκέραιος διαμείναι, διασώζωι ἀκριβῶς, ὃ σημαίνειν βούλεται, τοσαύτης ἀγγέλων ἀποφοιτώσης πληθῆος, καὶ παραλυούσης τοῦ « πάντα » τὸν ὄρον; Οὐκέτι γὰρ πάντα, μὲνόντων ἐκτός, οἵπερ ἦσαν ἐν πᾶσιν. Ὁ δὲ γε ἀβρῆτως ἐκ Θεοῦ

²¹ Jac. 1, 17. ²² Joan. 1, 51.

Πατὴρ διαλάμψας λόγος, ἰδιάζουσαν ἔχων τὴν ἀνωθεν γένεσιν, καὶ καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὑπάρχων, ἐρχόμενος οὐκ ἀδικήσει τὸ, πάντα, τὸ ἐν πᾶσιν ὡς μέρος τετάχθαι διαφυγῶν· ἔσται δὲ μᾶλλον ἐπάνω πάντων, ὡς ἕτερος παρ' αὐτὰ, καὶ φύσει, καὶ δυνάμει θεοπρεπεί, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ γεννησαντος ἰδιώμασιν. Ἄλλ' ἐροῦσι τυχόν, τὰς ἐκ τῆς ἐρεύνης ἀτοπίας δυσωπούμενοι· Εἰ σημαίνει τὸ « ἀνωθεν » τὸ ἐξ οὐρανῶν, ἀπὸ τῆς ἐνούσης αὐτῷ κατὰ πάντων ὑπεροχῆς. Φέρε δὴ οὖν, ἀκριβέστερον βασανίζοντες τοῦ λεγομένου τὴν δυνάμει, ἴσωμεν πάλιν εἰς πόλον αὐτοῖς καταστρέψει τέλος τὸ ἐγχειρημα. Πρῶτον μὲν οὖν ἀμαθῆς τε καὶ ἀδιανόητον κομιθῆ, τὸ αὐτὸν ἐκ τοῦ οικείου λέγειν ἀξιώματος ἐρχεσθαι τὸν Υἱόν, καὶ ὡσπερ ἀπὸ τινος τόπου, ἢ καὶ ὡς ἐξ ἐνδῶ, ἕνα τὸν αὐτὸν ἐκ τῆς Ἰσθμίας ὑπεροχῆς εἰς τὸ ἐπάνω πάντων εἶναι βαδίζειν. Πρὸς δὲ γε τοῦτο κἀγὼ πυθολομην ἂν ἤδιστα λαὸν αὐτῶν, τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, πότερὸν ποτε δώσουσιν οὐσιώδη καὶ ἀναπαίρετον τῷ Υἱῷ, ἢ προσπεπορισμένην ἔξωθεν κατὰ λόγον τοῦ συμβεθηκότος. Εἰ μὲν οὖν ἐπίκτητον ἔχειν ἐροῦσιν αὐτὸν τὴν ὑπεροχὴν, καὶ ἐπακτοῖς ἐπισεμνύεσθαι τοῖς ἀξιώμασιν, ἀνάγκη προσομολογεῖν ἐρημὸν ποτε δόξης εἶναι δύνασθαι τὸν Μονογενῆ, καὶ τὴν ἐπίκτητον, ὡς ἐκεῖνοί φασι, ἀποδύσασθαι χάριν, καὶ τὸ ἐπάνω πάντων εἶναι ζημιωθέντα, φαίνεσθαι γυμνὸν ἥς ἄρτι θαυμάζουσιν ὑπεροχῆς, εἴπερ ἔστι τὸ συμβεθηκὸς ἀπόβλητον, ὅτε μὴ τῆς οὐσίας ἔπεται τοῦ ὑποκειμένου· Ἔσται τοιγαρὸν μεταβολὴ καὶ ἁλλοίωσις περὶ τὸν Υἱόν· καὶ διαφεύσεται μὲν εἰκαλοῖς αὐτὸν ἀναμέλτων ῥήμασιν ὁ Μελωδός· « Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἔλξεις αὐτοῦς, καὶ ἀλλαγῆσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. » Ποῦ γὰρ ὁ αὐτὸς, εἰ μεταπίπτει σὺν ἡμῖν, καὶ τοῦτο ταῖς εἰς τὰ χεῖρα μεταβολαῖς; Μάτην δὲ, ὡς εἶπες, καὶ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ κατασεμνύεται λέγων· « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ. » Πῶς δὲ οὐχὶ καὶ εἰς αὐτὸν ἀναθήσεται τὸν Πατέρα τὰ τοῦ Γεννήματος πάθη, χαρακτήρ εἴπερ ἔστι καὶ εἰκὼν ἀπαράλλακτος αὐτοῦ; Ἔσται δὲ οὖν ἄλλοιωτὸς μὲν ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἔχει δὲ προσγεγονότως τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, καὶ σωπῶ τὸ λειπόμενον. Οἰκειώσεται γὰρ ὡς ἐξ ἀνάγκης τὰ ἐν τῇ εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον. Ἄλλ' ἐπίκτητον μὲν οὐκ ἐροῦσιν ἔχειν αὐτὸν τὴν ὑπεροχὴν πρὸς τὰς τοιαύτας τῶν λογισμῶν δυσχεραίας τε ὁμοῦ καὶ ἀτοπίας ἀποφρῖτοντες, οὐσιώδη δὲ μᾶλλον καὶ ἀναπαίρετον. Ἔϊτα πάλιν, ὧ βέλτιστοι, πῶς ἡμῖν οὐ συνερεῖτε, καὶ ἀκοντες, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς ἐπάνω πάντων ἐστὶ, διὰ τοῦτο καὶ ἐκ μόνης ἐρχεται τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; Εἰ γὰρ οὐδὲν ἔστι τῶν γεννητῶν, ὁμῆ τῇ τοῦ παντὸς δυνάμει περιστοιχίζεται, ἐπάνω δὲ πάντων ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ὡς ἕτερος δηλονότι παρὰ πάντα, καὶ οὐσιώδη κατὰ πάντων ἔχων τὴν ὑπεροχὴν, καὶ οὐχ ὁ αὐτὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχων τοῖς

A Deo Patre effulsit, peculiarem habens illam superne generationem, et ex Patris substantia tanquam ex fonte manans, nihil detrimenti omnibus afferet, cum in omnium numero tanquam pars eorum esse nequeat: sed erit potius supra omnia, tanquam aliud ab ipsis, cum natura, tum virtute divina, aliisque genitoris proprietatibus. Sed earum absurditatum pudore confusi forsitan objicient: Si « desursum » idem est ac de cælo, ex eo quod universis supereminet, id significat. Agedum ergo vim illius dicti accuratius perpendentes, rursum videamus quem exitum habituri sint eorum conatus. Primum itaque imperiti ac plane dementis est dicere, Filium ipsum a sua dignitate venire, et velut ex aliquo loco, sive etiam velut ex uno unum eundem ex sua eminentia venire, ut sit supra omnia. Præterea ego lubens ab ipsis petiero utrum illam supra omnia eminentiam daturi sint substantialem, et quæ auferri non possit Filio, an instar accidentis extrinsecus invectam. Si ergo ascititia præditum ipsum esse dicent eminentia, et adventitiis honoribus gloriari, necesse erit porro fateri Unigenitum gloria quandoque posse carere, et acquisitam, ut ipsi loquuntur, exuere gratiam, et illa excellentia supra res omnes orbatum, spoliari ea quam modo mirantur excellentia, siquidem accidens amitti potest quando e subjecti non dependet essentia. Mutatio igitur et alteratio cadet in Filium, et mentitur Psalmista dum vanis eum ornat laudibus in hunc modum: « Cæli peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium volves eos, et mutabuntur: tu autem idem es, et anni tui non deficiunt ²³. » Quomodo enim idem erit, si conceidit nobiscum, idque mutationibus in deterius? Frustra autem, ut apparet, de se etiam ipse gloriatur, dicens: « Videte, videte, quia ego sum, et non est Deus præter me ²⁴. » Quomodo vero non ad ipsum quoque Patrem Filii mutationes pertinebunt, siquidem est character et imago ejus per omnia similis ²⁵? Erit igitur mutabilis nobis Deus ac Pater, et adventitiam habebit supra res omnes excellentiam: reliqua taceo. Exemplar quippe sibi quæ sunt imaginis necessario vindicabit. Sed tantarum indignitatum et absurditatum horrore tacti respondebunt ascititiam ei non esse eminentiam, sed substantialem potius, quæ auferri nequeat. Verum, o boni, quomodo nobiscum vel **164** inviti non fatebimini, Filium, cum Deus sit secundum naturam, supra omnia esse, ideoque ex sola Dei ac Patris substantia procedere? Nam si nihil est creatum quod universi ratione et significato non constringatur, supra universa autem est Filius, ut alius nimirum ab universis et substantiali supra universa eminentia præditus, nec idem existens secundum naturam cum universis, quomodo non erit tandem Deus verus? Qui enim extra creaturarum multitu-

²³ Psal. ci, 27, 28. ²⁴ Isa. xlv, 5. ²⁵ I Cor. xi, 7.

dipem substantialiter est positus, nec natura sua potest in earum ordine collocari, quidnam aliud demum erit nisi Deus? Nihil quippe interjectum videmus, quantum ad subsistentis essentiae rationem attinet. Creatura enim imperio subjacet, supraque eam positus Deus intelligitur. Igitur si Deus secundum naturam est Filius, et ex Deo ac Patre ineffabiliter est genitus, genitoris naturam illa vox « desursum » significat, ideoque supra universa est Unigenitus, maxime cum ex ipsa esse videatur.

III, 31. *Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur.*

Non eadem est persuadendi vis et facultas terrigenæ, quæ supremo universi Deo. Loquitur enim de terra, qua homo, et consultoris locum tantum obtinet, totas credendi habenas auditoribus permittens: sed qui superne venit ut Deus, divina quadam et ineffabili gratia tinctum sermonem discipulorum auribus injicit. Quanto vero potior est natura, tanto certe erit efficacior. Admodum autem utiliter beatus Baptista suis discipulis hæc incalcat. Nam cum viderent ipsum Salvatoris gloriæ cadere, eoque nomine non parum offenderent, ideoque venissent ad eum, dicentes: « Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce, hic baptizat, et omnes veniunt ad eum »; necessario vir divino Spiritu affatus offensionem amovet, suisque discipulis rerum necessariorum cogitationem injiciens, exponit quidem Salvatoris supra universa eminentiam, nihilominus vero causam edocet ob quam ad illum jam omnes confluerent, et aquæ baptismo relicto ad diviniorum et perfectiorum, qui per Spiritum sanctum fiebat nimirum, se reciperent.

165 III, 31. *Qui de caelo venit, super omnes est.*

Hoc testatur, inquit, plurimos et incomparabili intervallo terrenos homines a Deo Verbo, quod superne et coelitus descendit, superari. Cui confirmando nisi sim idoneus, et si quæ dicturus sum sola non sufficiant, ipse testis accedet Filius, et incomprehensibili spatio distans terrenum ab illo summo rerum omnium principe docebit. Quippe alicubi Salvator impios Judæos alloquens: « Vos de deorsum estis, ego de supernis sum »²⁷. Deorsum enim rerum creaturarum naturam ait esse, ut subjectam, et ut ex necessitate Deo ad esse vocanti servientem. Sursum vero, divinam et ineffabilem dominatricem illam naturam, utpote quæ res creatas pedibus suis subjectas habet, et potestatis suæ jugo subditas. Non frustra autem hæc beatus Baptista superioribus adjecit. Ne suis enim discipulis vanas rationes fingere putaretur, et quasi puderet sine causa Christo inferiorem videri,

²⁶ Joan. III, 26. ²⁷ Joan. VIII, 25.

πάσαι, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν Θεὸς ἀληθινός; Ὁ γὰρ τῆς τῶν ποιημάτων πληθύς οὐσιωδῶς ἐκκειμένος, καὶ τὸ ἐν γενητοῖς τετάχθαι κατὰ φύσιν ἐκδραμῶν τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ Θεός; Μεσολαβοῦν γὰρ ἄρῶμεν οὐδὲν, ὅσον ἤκεν εἰς οὐσίας ὑφεστῶσης λόγον. Κτίσις γὰρ ἢ βασιλευμένη, καὶ ἐπ' αὐτῇ νοεῖται Θεός. Οὐκοῦν εἰ Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐγεννήθη δὲ ἀρρήτως ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὴν τοῦ γεννήσαντος φύσιν τὸ ἐνωθεν σημαίνει, διὰ τοῦτο τε ἐπάνω πάντων ἐστὶν ὁ Μονογενής, ἅτε δὴ καὶ ἐξ αὐτῆς ὄρ[μ]ώμενος.

Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ.

Οὐκ ἰσομέτρως ἐνεργῆσαι, φησὶν, εἰς τὸ δύνασθαι κείθην ὁ γηγενὴς τῷ ἐπὶ πάντας ὄντι Θεῷ. Λαλήσει μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐν μόνῃ συμβούλου κείσεται τάξει, ὅλας τοῖς παιδευμένοις ἐπιτρέψας τὰς τοῦ βούλεσθαι πιστεύσειν ἡγίας· ὁ δὲ ἐνωθεν ἐρχόμενος, ὡς Θεός, θέλει τινὶ καὶ ἀρρήτων χάριτι καταχρῶσασ τὸν λόγον, ταῖς τῶν προσόντων ἐνίησιν ἀκωαῖς. Ὅση δὲ ἀμείνων ἐστὶ κατὰ φύσιν, τοσούτω δὴ πάντως ἐνεργῆσαι γοργότερον. Χρησίμω· δὲ ἴαν ὁ μακάριος Βαπτιστῆς πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς τὰ τοιαῦτά φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος δόξης ἐθειώρου ἠτεώμενον, ἐπὶ τε τούτω λοιπὸν οὐ μετρίως ἐσκανδαλίζοντο, (ὡδὲ δὴ καὶ προσήεσαν λέγοντες· « Ραββί, ὃς ἦν μετὰ σοῦ ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὃ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν »)· ἀναγκαίως ὁ πνευματοφόρος, τὸ τοῦ σκανδάλου πάθος ὑποτιμνόμενος, ὑγιᾶ τε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὴν ἐπὶ τοῖς ἀναγκασιότατοις διάλειψιν ἐντιθεῖς, ἐξηγᾶται μὲν τοῦ Σωτῆρος τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, διδάσκει δὲ οὐδὲν ἥττον τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἤδη πάντες ἐπ' ἐκείνου ἐβάδιζον, καὶ τὸ δι' ὕδατος μόνου παρατρέχοντες βάπτισμα, τῷ θειοτέρῳ καὶ τελειοτέρῳ προσήεσαν, τῷ διὰ Πνεύματος ἁγίου δηλαδὴ.

Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν.

Τοῦτο μαρτυρεῖ, δεῖ πλειστα, φησὶν, καὶ ἀσύγκριτος ἡ διαφορὰ τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς πρὸς τὸν ἐνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντα Θεὸν Λόγον. Εἰ μὴ διδάσκειν ἀξιώχρως ἐγὼ, καὶ εἰ μόνος ὑμῖν ὁ ἐμὸς οὐκ ἐξαρξέσει λόγος, αὐτὸς ἐπιθεβαύσει μαρτυρῶν ὁ Υἱός, ἀκαταλήπτω μέτρῳ διαστάναι τὸ γηγενὲς τῆς ἐπάνω πάντων ἀρχῆς· διαλεγόμενος δὲ πρὸς τοὺς ἀνοσίους Ἰουδαίους, ἔφασκεν ὁ Σωτῆρ· « Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ· ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. » Κάτω μὲν γὰρ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν εἶναι φησιν, ὡς ὑποκειμένην καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης δουλεύουσαν τῷ πρὸς τὸ εἶναι καλοῦντι Θεῷ· ἄνω δὲ πάλιν τὴν θέσαν καὶ ἀρρήτων δεσπόζουσαν φύσιν, ὡς πάντα ὑπὸ πόδας ἔχουσαν τὰ γενητὰ, καὶ τῷ τῆς ἐξουσίας ὑποθεῖσαν ζυγῷ. Οὐ μάτην δὲ ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω προστέθεικεν ὁ μακάριος Βαπτιστῆς· ἵνα γὰρ μὴ νομιζῆται παρὰ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, εἰκότως ἀναπλάττεσθαι λογισμοῦς, αἰδοῖ δὲ τοῦ μὴ δοκεῖν εὐλόγως ἠτεῖσθαι Χριστοῦ,

μειζονα μὲν λέγειν καὶ ἄνωθεν αὐτὸν, ἑαυτὸν δὲ κά-
τωθεν καὶ ἀπὸ τῆς γῆς· ἀναγκαίως ἀφ' ὧν αὐτὸς
ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ, τὴν τῶν εἰρημένων ἐπισφραγίζει
δύναμιν, καὶ πρόφασιν μὲν, οὐ καθάπερ φροντο κενῆν,
ἀληθείας δὲ μᾶλλον ἀπόδειξι, ἐπιδεικνύει τὴν ἐξ-
ήγησιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἑτέρα φαίνεται τοῦ στίχου
γραφή·

Ὁ γὰρ ἔωρακε, φησὶ, καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρ-
τυρεῖ·

Φέρε καὶ εἰς αὐτὴν ὀλίγα διαλεξόμεθα. Τὰς ἐφ'
ἐκάστῳ τῶν πραγμάτων πληροφορίας, διὰ δύο μάλιστα
τῶν κυριωτέρων αἰσθήσεων λαμβάνειν πεφύκαμέν τε
καὶ κατειθίσμεθα, ὁφείωσ δὴ λέγω καὶ ἀκοῆς· αὐτ-
ήκοοι τε γὰρ καὶ αὐτεπίσκοτοι γεγεννημένοι τινῶν,
ἐπὶ τὸ λέγειν ἀνευδοκίως περὶ αὐτῶν ἐρχόμεθα.
Ἀναπειθῶν τοιγαροῦν, δρομαίως αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πι-
στεύειν ἵναί τῳ Χριστῷ, λαλεῖ γὰρ, ὅπερ ὀλδε,
φησὶν, ἀκριβῶς· λαμβάνει δὲ πάλιν ὡς ἐξ ὁμοίτη-
τος τῆς καθ' ἡμᾶς, ἵνα νοῦμεν θεοπροπέστερον, καὶ
φησὶν· «Ὁ ἔωρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ.»

Καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει.

Οὐχ ὡς μηδενὸς δεχομένου τὴν μαρτυρίαν (ὅτι δὴ
καὶ θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχει Χριστὸς, ἄνωθεν τε
καὶ ἐκ Πατρὸς ὁρμώμενος, ἐπάνω πάντων ἐστὶ), τὰ
τοιαῦτά φησὶν ὁ μακάριος Βαπτιστῆς (πολλοὶ γὰρ
ἐδέξαντο καὶ πεπιστεύκασι, καὶ πρό γε πάντων ὁ
Πέτρος, εἰπὼν· «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
τοῦ ζῶντος»)· ἀλλ' ὡς τῶν ἀπάντων αὐτὸς ἀκριβέ-
στερον τὸ μέγα τοῦ λαλοῦντος ἐνοήσας ἀξίωμα, μο-
νονουχὶ κατασεύσας τὴν κεφαλὴν, καὶ μηρῷ τὴν δε-
ξιάν ἐπιπροτήσας, ἀποθαυμάζει τῶν ἀπειθοῦντων
αὐτῷ τὴν ἀπόνοιαν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι θεὸς, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Χριστὸς.

Ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγησεν
ὅτι ὁ θεὸς ἀληθὴς ἐστίν.

Οὐχ ἑτέρως ἢ ἐπιδειξάτω τὴν τῶν ἀπειθοῦντων
ἀσέθειαν, εἰ μὴ τῶν πιστευόντων τὸ λαμπρὸν ἐξεκα-
λύφθη κατόρθωμα· τῇ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἀντιπαρα-
θέσει τὸ φαῦλον εὐκόλως διαγιγνώσκεται, καὶ τῶν
ἀμεινόνων ἢ γνώσις ἐλέγχει τὰ αἰσχίονα. Εἴτις οὖν,
φησὶ, τοῖς τοῦ ἄνωθεν ἤκουτος ἐπιπέσει λόγους, κατ-
εσφράγισέ τε καὶ ἐξοφάλιστο διὰ τῆς συν[αίν]έσεως,
ὅτι τὸ ἀψευδεῖν αἰετῇ θεῖα σύνηθές τε καὶ φιλαίτα-
τον φύσει. Ἀπὸ δὴ τούτου πρόδηλον λοιπὸν τοῖς ὁρώσι
τὸ ἐναντίον· καταμαρτυρήσει γὰρ πάντως ὁ τὴν πί-
στιν ἀποκρούμενος, ὅτι ὁ θεὸς οὐκ ἐστὶν ἀληθής.
Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν, ὅτι τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ὁμο-
ουσιότητος ἐξέλκει τὸν Υἱὸν, καὶ θεὸν ὄντα κατὰ
φύσιν διὰ τῶν εἰρημένων ἐπιδεικνύει. Εἰ γὰρ ὁ τοῖς
καρ' αὐτοῦ λαλοῦμένοις πειθόμενος, δεχόμενος δὲ τὴν
μαρτυρίαν, ἦν περ ἂν αὐτὸς ποιοῖτο περὶ ἑαυτοῦ,
κατεσφράγισέ τε καὶ ἐπεφύφιστο καλῶς, ὅτι δὴ ὁ
θεὸς ἀληθὴς ἐστὶ· πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο κατὰ φύσιν
θεὸς ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ διὰ τῆς πίστεως τῶν ἑναγχοῦ
εἰρημένων ἀληθὴς ἐπιμαρτυρούμενος; Ἡ λεγέτω

²² Matth. xvi, 16.

A ipsum majorem et deorsum dicere, se vero
deorsum, et de terra, necessario ex Salvatoris
ipsius verbis dictorum sententiam comprobat, et
ostendit eam expositionem non esse, ut existima-
bant, inanem, sed claram potius demonstrationem
veritatis. Quoniam autem in versiculo aliter quo-
que scriptum videtur :

III, 32. Quod enim vidit, inquit, et audivit, hoc
testatur ;

Agendum pauca quaedam in illud disseramus. Duo
nobis sunt sensus, quibus potissimum solemus
de rerum veritate fieri certiores, visus nimirum
et auditus. Quæ enim audivimus ipsi, ac vidimus,
de his certo et iudubitate loquimur. Cum igitur
eos ad Christi fidem arripiendam hortaretur, lo-
quitur enim, inquit, quod opprime novit. Rursum
a nobis similitudinem ducit, ut quod divinum est
intelligamus, et ait : « Quod vidit et audivit, hoc
testatur. »

III, 32. Et testimonium ejus nemo accipit.

Non hæc ait beatus Baptista, quasi nemo testi-
monium illud accipiat, quod Christus nimirum sit
Deus secundum naturam, et superne atque ex Pa-
tre delapsus super omnia sit constitutus : multi
enim **166** susceperunt, et crediderunt, et ipse
inprimis Petrus, cum dixit : « Tu es Christus
Filius Dei vivi ²² : » sed cum ipse accuratius quam
cæteri omnes magnam loquentis dignitatem animo
concepisset, tantum non moto capite, et femore
dextra percusso, eorum demiratur ameniam qui
ei non credunt.

CAP. III.

Quod Deus, et ex Deo secundum naturam sit Christus.

III, 33. Qui accipit ejus testimonium, signavit
quia Deus verax est.

Non aliter ostendere poterat incredulorum im-
pietatem, nisi credentium præclaram virtutem pa-
lam faceret. Bonorum etenim collatione vitium
facile dignoscitur, et honesti cognitione turpia
produntur. Si quis ergo, inquit, ejus qui superne
venit sermonem susceperit, obsignavit, et cognitione
illa comprobavit, naturam divinam a mendacio
abhorre. Hinc patet deturum contrarium. Nam
quisquis fidei nuntium remisit, testatur utique
Deum veracem non esse. Observandum autem est
porro, his verbis a consubstantialitate creaturæ
Filium removeri, et Deum secundum naturam esse
ostendi. Si enim qui ejus sermonibus credit, et
testimonium quod ipse de seipso perhibet accipit,
signavit ac probe confirmavit quod Deus verax
est, quomodo Christus non intelligetur secundum
naturam Deus, qui eorum quæ paulo ante dicta
sunt! auctoritate verax esse comprobatur? Alioqui
dicat rursum nobis adversarius quomodo natura
divina honoratur ut verax suscepto Salvatoris

nostri testimonio. Si enim plane secundum naturam non est Deus, religiosus non erit erga naturam divinam is qui credit, ut veraci, sed potius erga creaturam unam, ut illi volunt, præstantissimam. Cum autem asseveratio illa veracitatis ad Deum pertineat, quando fides Christo præstatur, utique manifestum est quod verus existens non falsi nominis Deus ipse sibi honorem illum credentium arrogat. Sed non astipulabitur, ut apparet, huic nostræ sententiæ veritatis inimicus; quinimo Deum secundum naturam esse fateri nolens, supra modum procax nos rursus his verbis aggredietur: Cavillaris, o bone, et versutarum rationum strophas commisceris, **167** simplicem quodammodo et rectam sententiam amoliens. Cum enim cœlitus Dei Verbum descendit, aperte clamans: « Ex meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar »; et rursus: « Omnia quæcunque audivi a Patre nota feci vobis »; tametsi, ut ipse in sequentibus sanctus Baptista testatur: « Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur; » idcirco de eo dicit: « Qui accipit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est ». Verax enim est Deus ac Pater: tu vero in Filium deflectere conaris quod alteri debetur. Quid igitur ad hæc nos quoque respondebimus? An ergo inter prophetas Unigenitum ministerium prophetis conveniens implere, nihilque præter hoc aliud facere dicemus? Quis enim non plane fateatur Dei ad nos voces prophetas detulisse? At quid eximii habet Filius, si hoc ipsum duntaxat impleat? Quomodo vero supra omnes est, si prophetarum in ordine censetur, et servili conditione est præditus? quomodo ceu illis gloria præstantior in Evangeliiis ait: « Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis quia blasphemias; quia dixi, Filius Dei sum »? His enim verbis aperte seipsum eximit a prophetarum grege, eosque deos vocatos esse dicit, propterea quod factus est ad ipsos Dei sermo; seipsum vero Dei Filium asserit. Nam sanctis prophetis particularis quædam per Spiritum collata est gratia: in Christo vero Salvatore, placuit omnem plenitudinem deitatis habitare corporaliter, ut Paulus ait. Ideoque de plenitudine ejus omnes accepimus, ut Joannes asseruit. Quomodo igitur æqualis erit accipientibus largitor, aut quomodo in ordine ministri erit deitatis plenitudo? Hinc ergo animadvertant quanta se obstringunt blasphemia quicunque ista loquuntur. Quo pacto vero sit intelligendum illud: « Ex meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, aut quid loquar », suo tempore ac loco fusius explicabitur. Inpresentiarum autem arbitror adversariorum objectiones ad pietatem

A πάλιν ἡμῖν ὁ δι' ἐναντίας, πῶς ἡ θεία τιμᾶται φύσις, ὡς ἀληθεύουσα, τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας παραδεδομένης. Εἰ γὰρ ὁλως κατὰ φύσιν οὐκ ἔστι Θεός, οὐκ εἰς τὴν θείαν εὐσεβῆσαι φύσιν ὁ πιστεύων, ὡς ἀληθεύοντι, μᾶλλον δὲ εἰς ἐν τῶν κτισμάτων κατ' ἐκείνους τὸ κάλλιστον. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ ἀληθεύειν ἡ ψῆφος εἰς Θεὸν ἀνατείνεται πιστευομένου Χριστοῦ, πρόδηλον δήπου πάντως ἔστιν, ὅτι Θεὸς ὑπάρχων, οὐ ψευδώνυμος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ τὴν ἀπὸ τῶν συναινούτων ἀρπάζει τιμὴν. Ἄλλ' οὐ συνθήσεται μὲν, κατὰ τὸ εἰκὸς, τοῦτοις ἡμῖν τοῖς λόγοις ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς· ἀνασκιρτήσει δὲ μέγα, Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν οὐ παραδεχόμενος τὸν Υἱόν. Ἐρεῖ δὲ δὴ πάλιν· Κατασοφίῃ τὸν λόγον, ὧ ὄυτος, καὶ στροφᾶς ἐπινοεῖς πολυπλόκων θεωρημάτων, τὴν ἀπλήν τῶν τινὰ καὶ εὐθείαν ἀεὶ διάνοιαν παραιτούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ οὐρανοῦ καταδέδωκεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, διαρρόθηδον ἀναβοῶν, « Ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτὸς μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω » καὶ πάλιν, « Πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀπαγγεῶν [vulg. ἐγνώρισα] ὑμῖν, » εἰ καὶ ὡς αὐτὸς ἐν τοῖς ἐφεξῆς ὁ ἅγιος διεμαρτύρατο Βαπτιστῆς· « Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ »· διὰ τοῦτο λέγει περὶ αὐτοῦ· « Ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἔστιν »· ἀληθὴς γὰρ ἔστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· οὐ δὲ ἡμῖν εἰς τὸν Υἱὸν περιτρέπειν πειρᾶ τὸ ἐτέρῳ χρεωστούμενον. Τί οὖν πρὸς ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν εἰρήσεται; Ἄρ' οὖν ἐν προφήταις ἡμῖν ὁ Μονογενὴς τετάξεται, τὴν προφήταις πρόπουσαν διακονίαν ἀποπληρῶν, καὶ ἕτερον ἐπὶ τούτῳ πράττων οὐδέν; Τίνι γὰρ τῶν ὄντων οὐκ ἀνευδοκίμως παραδεχτὸν, ὅτι τὰς θεόθεν ὡς ἡμᾶς διεκόμεζον οἱ προφῆται φωνάς; Εἶτα τί τὸ ἐξαιρετὸν ἐν Υἱῷ, τοῦτο αὐτὸ πληροῦντι μόνον; Πῶς δὲ ἐπάνω πάντων ἔστιν, εἰ προφῆταις ἐπι συντάσσεται, καὶ δουλοπρεπεῖ περιβέβληται μέτρῳ; πῶς δὲ ὡς ἐκείνους ἐν δόξῃ πλεονεκτῶν, ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν, « Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ Γραφή, ὃν ὁ Πατὴρ ἠγάπησε, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον· Υἱὸς εἰμι τοῦ Θεοῦ; » Ἐαυτὸν γὰρ ἐν τούτοις ἀποδιορίζει σαφῶς τῆς τῶν προφητῶν ἀγάλης, καὶ θεοὺς μὲν αὐτοὺς κατωνομάσθαι φησὶ, διὰ τὸ γενέσθαι πρὸς αὐτοὺς τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, ἑαυτὸν δὲ Υἱὸν Θεοῦ λέγει. D Τοῖς μὲν γὰρ ἁγίοις προφήταις μερικῆ διὰ τοῦ Πνεύματος διενεμήθη χάρις· ἐν δὲ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος εὐδόκησε κατοικῆσαι σωματικῶς, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ· διὸ καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἐλάβομεν, ὡς Ἰωάννης δι-ισχυρίσασα. Πῶς οὖν ἐν ἰσομέτρῳ τοῖς λαμβάνουσιν ὁ διδοῦς; ἢ πῶς ἐν τῇ τοῦ διακονούντος κατατετάξεται μοῖρᾳ τὸ ἵηθις θεότητος πλήρωμα; Περιαδρεῖτωσαν τοῖνυν ἐντεῦθεν, εἰς ὅσην αὐτοῖς ἀποκινδυνεύσει δυσφομίαν ὁ Λόγος, καὶ τίνα μὲν τῶν προφῆταις νοεῖσθαι τὸ, « Ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτὸς μοι ἐντολὴν δέδωκε τί εἴπω, καὶ τί λα-

¹⁶⁷ Joan. xii, 49. ¹⁶⁸ Joan. xv, 15. ¹⁶⁹ Joan. iii, 31. ¹⁷⁰ Ibid., 33. ¹⁷¹ Joan. x, 35, 36. ¹⁷² Col. ii, 9.

¹⁷³ Joan. i, 16. ¹⁷⁴ Joan. xii, 49.

λήσω, ἢ πλατύτερον ἐν ἰδίῳ καιρῷ καὶ τόπῳ διερμηνευθήσεται. Χρῆναι δὲ οἶμαι πρὸς τὸ παρὸν, ὑπόθεσιν εὐσεβείας τὰ τῶν ἐναντιῶν ποιεῖσθαι προβλήματα, καὶ ἐξ ὧν ἔχθινοι προσθεύουσι, τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἐπαγωνίασθαι δόγμασιν. Οὐκοῦν ἐντολὰς μὲν εἰληφέναι παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ λαλεῖν ἀφ' αὐτοῦ μηδὲν, δισχυρίζονται τὸν Υἱὸν· ὅσα δὲ ἤκουσεν, ὡς αὐτὸς ποῦ φησι, ταῦτα καὶ ἡμῖν ἐπειγεσθαι λέγειν. Καλῶς, ἐχέτω καὶ τῆδε· συνθησόμεθα γὰρ, οὐδὲν ἀδικούντος, κατὰ γε τῶν τοῦ πῶς εἶναι λόγον, τοῦ πράγματος τὸν Υἱὸν, καλλίστην δὲ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ παρόντος μάλιστα τὴν οἰκονομίαν εἰσάγοντος. Οὐκοῦν, ὅταν λέγοντες ἀκούσωσιν αὐτοῦ· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· » λαμβανέτωσαν τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, φφραγίζέτωσαν, ὅτι ὁ Θεὸς καὶ λαλεῖν τὸν Υἱὸν· μὴ ἀπιστεῖτωσαν τοῖς τοῦ Σωτῆρος

« Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ.

Οἶδεν οὖν ἄρα κατὰ φύσιν ὄντα αὐτὸν ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ τὸν ἴδιον Υἱὸν· τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ, « Ἐν ἑσμεν, » καὶ οὐχ ἑτερόν τι κατασημαίνειν, Υἱὸν ὄντα, καὶ οὐ ποίημα γινώσκαι· Υἱὸν δὲ φημι, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, καὶ οὐ ψιλῶ τῆς υἰότητος τετιμημένον ὄνοματι· οἶδεν ὄντα τῆς ἰδίας ἰδιότητος ἀπαράλλακτον εἰκόνα· ὡς ὁρᾶσθαι μὲν τελείως ἐν αὐτῷ, ζωγραφεῖν δὲ ἐν αὐτῷ τὸν ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἀρρήτως ἐκλάμψαντα· καὶ ἔχειν μὲν ἐν αὐτῷ τὸν Υἱὸν, εἶναι δὲ αὐτὸν πάλιν ἐν Υἱῷ, διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτέτητα. Ταῦτα φρονήσας, αἰρετικῆ, πικροῦ μὲν σαυτὸν ἀπαλλάξεις νοσήματος, τριβῆς δὲ ἡμᾶς τῆς ἐν λόγοις καὶ ζητήμασιν. « Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. » Ὅταν ἐκ τῶν προχείρου νοηταῖ τὸ προκείμενον, τί πάλιν ἔσται θαυμαστὸν ἐν Υἱῷ; « Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ τὸν ἀγίον Ἐκαστος προφητῶν, καὶ ἀπεστέλλετο παρὰ Θεοῦ, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ διήγγελλε λόγους; Καὶ γοῦν πρὸς μὲν τὸν ἱεροφάντην Μωσῆα εἰρηταί ποι· « Καὶ νῦν δεῦρο ἀποστείλω σε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐρεῖς πρὸς Φαραῶ· Τάδε λέγει Κύριος· » πρὸς Ἰερემίαν δὲ γε τὸν ἱερώτατον· « Μὴ λέγε, ὅτι Νεώτερος ἐγώ εἰμι· ὅτι πρὸς πάντας, οὓς ἐὰν ἐξαποστείλω σε, πορεύσῃ, καὶ κατὰ πάντα, ὅσα ἐὰν ἐντείλωμαι σοι, λαλήσεις. » Τί οὖν ἄρα τὸ πλεῖον ἐν τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ, λαλοῦντι τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα, διὰ τὸ ἀπεστάλθαι παρ' αὐτοῦ; Προφήτης ἡμῖν, ὡς εἶοικεν, ἀναδειχθήσεται πάλιν, καὶ ἕτερον οὐδὲν, ὅσον ἤχεν εἰπεῖν εἰς τὸν τῆς διακονίας τρόπον. Οὐκοῦν τὸ « ἀπέστειλε » νοήσεις ἐν τούτοις, ἢ κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγον, καὶ τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς ἐπιφοίτησιν· ἢ πάλιν ἐκλήφη θεοπροπέστερον καὶ ἀξιολογώτερον. Οὐ γὰρ ἔκρυψεν ἐν αὐτῷ τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδίας ἐξέλαμψε φύσεως, ὡς ἐκ φωτὸς ἀπαύγασμα, κατὰ τὸν ἀφραστὸν τε καὶ ἀνεξήγητον τῆς θείας γεννήσεως τρόπον· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἡμῖν διασάφει λέγων ὁ Μονογενῆς· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. » Ἐξελήλυθε γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς ἰδίαν

A esse transferendas, et ex 168 iis quæ illi statuunt, patrocinandum Ecclesie dogmatibus. Igitur mandata quidem accepisse a Patre, et a seipso loqui nihil Filium asserunt : quæcunque vero audivit, ut ipse alicubi ait, hæc nobis etiam eloqui. Bene habet : assentemur enim, cum istud quoad substantiæ modum Filio nihil officiat, sed præclaram potius nobis divini consilii rationem inpræsentiarum significet. Igitur, cum audiant ipsunt dicentem : « Ego et Pater unum sumus » : Qui vidit me, vidit et Patrem » : Ego in Patre, et Pater in me » ; accipiant ejus testimonium, signent Deum et Patrem esse veracem, et quod vere scit, id velle loqui Filium, ne diffident verbis Salvatoris, qui quæ sunt a Patre nobis exponit.

Πατήρ ἀληθὴς ἐστίν, ὅπερ οἶδεν ἀκριβῶς ἀναπεθῶν ῥήμασι, τὰ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῖν ἐρμηνεύοντος.

B. III, 34. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.

Novit itaque Pater in seipso secundum naturam existere Filium suum; hoc enim, opinor, illud, « Unum sumus, » significare Filium esse, non autem creaturam, agnoscit. Filium autem dico, qui ex ejus est substantia, non nudo filiationis nomine ornatus. Sicut esse suæ proprietatis imaginem per omnia similem, ita ut perfecte quidem cernatur in ipso, ipse vero in seipso depingat eum qui ex ipso secundum naturam ineffabiliter effulsit, et habeat, quidem in seipso Filium, sitque vicissim in Filio, propter identitatem substantiæ. Hæc si sentias, hæretice, et te ipsum morbo gravissimo, et nos disputandi molestia liberaveris. « Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur. » Si ut jacet dictum illud accipiat, quid magni demum et admirabilis erit in Filio? An non enim sanctorum prophetarum quilibet etiam missus est a Deo, ejusque verba manifesta fecit? Et certe alicubi dictum est, ad Moysen sacrorum interpretem : « Et nunc mittam te in Ægyptum, et dices ad Pharaonem : Hæc dicit Dominus. » Ad Jeremiam autem sanctissimum : « Noli dicere Quia junior ego sum, quia ad omnes ad quos misero te, ibis, et juxta omnia quæcunque mandavero tibi, loqueris. » Quid ergo plus est in Filio naturali qui Dei verba loquitur, ex eo quod missus est ab ipso? Nihil aliud rursus, ut videtur, quam propheta esse nobis patebit, si de ministerii ratione loquamur. 169 Igitur hic « misit, » aut ratione incarnationis et adventus in hunc mundum cum carne, aut diviniore et sublimiori quadam ratione accipies. Non enim in seipso Filium Pater occultavit, sed ex sua natura eluxit, ut ex luce splendor emicat ineffabili et inenarrabili divinæ generationis modo. Quod ipse quoque nobis exposuit Unigenitus, dicens : « Ego ex Patre exivi, et venio. » Exivit enim ex Patre in propriam hypostasim Filius, licet in ipso sit secundum naturam : et quod ibi « exire, » id ipsum,

⁶⁸ Joan. v, 30. ⁶⁷ Joan. xiv, 9. ⁶⁶ Ibid., 11. ⁶⁵ Exod. iii, 10. ⁶⁴ Jerem. i, 7. ⁶³ Joan. xvi, 28.

hic « missum esse, » significat. Verbum igitur quod ex Patre effulsit et emicuit, puta cum Deus sit de Deo, Deo convenientibus vocibus utetur : Deo autem convenientibus quæ veræ sunt voces, et ab omni mendacii labe sunt immunes. Quocirca « qui Salvatoris testimonium accipit, signavit quia Deus verax est. » Est enim, revera secundum naturam Deus. *λῆδα « παραιτούμενοι. Οὐκοῦν « ὁ λαμβάνων τοῦ Σωτῆρος τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστίν. »* ἔστι γὰρ ὅπως κατὰ φύσιν Θεός.

III, 34. *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum.*

Hic attentissimas aures adhibe, quæso, ut nobiscum rursus sanctorum mireris sapientiam. Dixit Filium, cum a Deo missum esse, tum Dei verba loqui. At si prima fronte vim eorum verborum quis consideret, videntur eum in prophetarum ordine quadammodo statuere, quemadmodum paulo ante diximus. Per hæc igitur ipsum nequaquam parem iis esse ostendit, et uno hoc signo docet multum et incomparabiliter ab iis distare. Fieri enim non potest, inquit, ut qui ad certum modum Spiritum accipiant, eum alteri quoque largiri possint. Nusquam enim sanctus sancto Spiritus sancti largitor fuit : sed eum omnibus de sua plenitudine largitur Filius²². Itaque non ad mensuram dat, neque ut illi, partem quamdam exiguam Spiritus habet, idque per participationem : sed cum sit etiam ipse largitor, utique manifestum est illum totum habere substantialiter in seipso. Igitur qui tantam habet præ illis excellentiam, non tanquam unus ex illis loquetur quæ Dei sunt, sed ut Deus existens ex Deo, convenientes Deo sermones proferet. Nihil autem nostræ doctrinæ officiet quod per manus apostolorum datum esse nonnullis Spiritum quidam existimant : Spiritus enim invocatores potius quam Spiritus sancti **170** largitores ipsos credimus : nam et beatus ipse Moyses nequaquam de suo spiritu auferre iussus est, sed suæ potestati servavit latud Deus, qui præcipit quidem ipsum addere septuaginta viros, promittens se ablaturum de ejus spiritu, et impositurum eis²³. Norat enim uni Deo competere eorum faciendorum potestatem quæ Deum decet.

CAP. IV.

Quod non per participationem sint in Filio quæ Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, et secundum naturam.

III, 35. *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus.*

Cum enim dixerit Deum Filium qui ex Patre effulsit non posse aliis uti verbis quam quibus Pater utatur, veris nimirum : « Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur²⁴, » inquit ; necessario id fusius exponit, et ait : « Pater diligit Filium. » Non offendemus, inquit, Deum et Patrem, si æqualem ejus Filio honorem exhibeamus : non offendemus, si Filium, qui honorum Patris substantialiter

ὑπαρξίν ὁ Υἱός, εἰ καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ἐστὶ· καὶ ὅπως ἡμῖν ἐν ἐκείνῳ τὸ ἐξελεῖν σημαίνει, τοῦτο πάλιν ἐνταῦθα τὸ ἀπεστάλθαι δηλοῖ. Ὁ τοίνυν, φησὶν, ἐκ Πατρὸς πεφηνώς τε καὶ ἀπαστραφθεὶς λόγος, ἅτε δὴ Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ, | τοῖς τῷ Θεῷ πρέπουσι καυχῆσται λόγοις· λόγοι δὲ ἂν εἴεν Θεῷ πρέποντες οἱ ἀληθεῖς, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ψεύδεσθαι κτη-

Οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσι τὸ Πνεῦμα.

Ὁξεῖαν ὑπόσχεσις νοῦν δὴ μάλιστα τὴν ἀκοήν, ὡ γενναίᾳ, ἵνα δὴ πάλιν ἡμῖν συνθαυμάσεις τῶν ἁγίων τὴν νῆψιν· Ἐφη τὸν Υἱὸν καὶ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ῥήματα λαλεῖν· ἀλλ' ὑπαισθά-
B νεται πως, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν πρόχειρον τοῦ λόγου δύναμιν, προφητικὸν αὐτῷ περιθεὶς τὸ μέτρον, ὡσπερ οὖν καὶ διελάθησαμεν ἄρτιως. Ἀναφέρει τοίνυν αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκείνου ἰσότητος διὰ τούτων, καὶ δι' ἐνδὸς δὴ τούτου σημείου δίδωσι νοεῖν, ὡς πολλὴ δὴ τίς ἐστι, μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ ἀσύγκριτος ἡ διαφορὰ. Ἀμῆχανον γὰρ, φησὶ, τοὺς μεμετρημένον λαχόντας τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐτέρῳ δύνασθαι τοῦτο χαρίζεσθαι· οὐ γὰρ ἅγιος ἄλλῳ ποτὲ Πνεύματος ἁγίου γέγονε χορηγός· χορηγεῖ δὲ πᾶσιν ὁ Υἱός, ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος. Οὐκοῦν οὐκ ἐκ μέτρου δίδωσιν, οὐδὲ ὡσπερ ἐκείνοι, μικρὰν τινα μοῖραν ἔχει τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο μεταληπτῶς· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἀνεδείχθη καὶ χορηγός, δηλὸς ἂν εἴη δῆπουθεν ὅλον ἔχων οὐσιωδῶς ἐν ἑαυτῷ. Οὐκοῦν ὁ τοσαύτην ἔχων πρὸς C ἐκείνου τὴν ὑπεροχήν, οὐχ ὡς εἰς ἐξ ἐκείνων λαλήσει τὰ παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ, τοὺς Θεῷ πρέποντας ἀνερεύξεται λόγους. Ἀντικεισεται δὲ τοῖς εἰρημένους οὐδαμῶς, τὸ διὰ χειρῶν ἀποστολικῶν δεδούσθαι τὸ Πνεῦμά τισιν ἵεσθαι τινος· πνευματοκλήτορας γὰρ, ἥπερ ὅπως τοῦ Πνεύματος χορηγούς τοῦ ἁγίου εἶναι πιστεύσομεν· ἐπεὶ καὶ Μωσῆς ὁ μακάριος, οὐκ αὐτὸς ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ ὄντος ἐπ' αὐτῷ πνεύματος προσετέτατο, μόνῃ δὲ τῇ ἰδίᾳ τετήρηκεν ἐξουσίαν καὶ τοῦτο Θεός, χρῆναι μὲν αὐτὸν προσβαλέσθαι τοὺς ἐβδομήκοντα λέγων, ἀφελεῖν δὲ ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπιθήσειν ἐπ' αὐτοῖς ὑπισχνούμενος. Ἥξει γὰρ μόνῳ πρέπειν ἐπιτελεῖν τῷ Θεῷ τὰ θεοπρεπῆ.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

D *Ὅτι οὐ μεταληπτῶς ἐν Υἱῷ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἴδια, ἀλλ' οὐσιωδῶς κατὰ φύσιν.*

Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα ἐδίδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ γὰρ εἰρηκεν, ὡς ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Θεὸν τὸν Υἱὸν μὴ ἐτέροις δύνασθαι χρῆσθαι λόγοις, ἢ ὡσπερ ἂν χρῆσαιτο καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν, ἀληθεῖα δηλαδὴ (« Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ, » φησὶν)· ἀναγκαίως διὰ τῶν προκειμένων ἐπεξεργάζεται, καὶ φησὶν· Ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν. » Οὐκ ἀνίστομεν, φησὶ, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τὴν ἴσην τῷ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντι περιτιθέντες τιμὴν· οὐ προσκρούσομεν τῇ θεοπροπέῃ στεφαινοῦντες,

²² Joan. i, 46. ²³ Num. xi, 17. ²⁴ Joan. iii, 34.

δόξη τὸν τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν οὐσιωδῶς κληρο- A νόμον· « Ἀγαπᾷ γὰρ τὸν Υἱόν. » Οὐκοῦν ἐφησθήσε-
ται μὲν δοξαζομένη πρὸ [γρ. πρὸς] ἡμῶν, βαρυνθή-
σεται δὲ πρὸς τὸ ἐναντιόν· καὶ μήτις οἰέσθω, φησὶν,
ὡς ἐνὸς δὴ τούτου καὶ μόνου θεοπροπευτοῦς ἀξιωματος
κληρονόμον ἔχει τὸν ἴδιον Υἱόν· « Πάντα γὰρ δέδω-
κεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ· » τοῦτ' ἐστὶ σύμπαν, ὅσον
ἐστὶν οὐσιωδῶς ἀγαθὸν ἐν Πατρὶ, τοῦτο πάντως
ἐστὶν ἐν δυνάμει τοῦ Υἱοῦ. Χεῖρα γὰρ ἐν τούτοις
ὀνομάζει τὴν δυνάμιν, ὡσπερ ὅταν δι' ἐνός που προ-
φήτου λέγῃ· « Ἡ χεὶρ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν, »
ἀντὶ τοῦ ἢ δυνάμεις. Ἔχει δὲ σύμπαν ἐν ἑαυτῷ τὸ τοῦ
Πατρὸς ἴδιον, οὐ μεταληπτῶς, εἰ καὶ δεδωκέναι λέ-
γεται ὁ Πατήρ (ἢ γὰρ ἂν ἐπίκτητον ἔχοι, καὶ οὐ
φυσικὴν τὴν θεότητα)· δίδωσι δὲ οὕτως ὁ Πατήρ τῷ
Υἱῷ πάντα τὰ ἑαυτοῦ, ὡσπερ ἀνὴρ καὶ ἀνθρώπος τῷ B
ἐξ αὐτοῦ φῦντι παιδί διδοῦναι νοοῖτο τὰ τῆς ἀνθρωπώ-
τητος ἴδια ἢ ὡσπερ ἀνὴρ καὶ τὸ πῦρ τῇ ἐξ αὐτοῦ
κατ' ἐνέργειαν προΐουση θερμότητι διδοῦναι λέγεται
τῆς ἰδίας φύσεως τὸ ἴδιωμα. Ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις,
καὶ τὸ παρασχέειν τοῖς παρέχουσιν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ
κατὰ μερισμὸν ἢ ἀποκοπὴν τῶν παρέχουσι νοου-
μένων ἢ ὁδός· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ δόξαι λαβεῖν, τοῖς
λαβοῦσιν ἀκατηγόρητον. Διὰ γὰρ μόνον τὸ ἐξ οὗ τὰ
τοιαῦτα λέγεται, καὶ φυσικῆ τινος, ἐν οὕτως εἶπω,
ποιότητος τῶν γεννῶντων νοεῖται τὰ γεννώμενα, τὸ
τί ἐστὶ κατ' οὐσίαν τὸ γεννῶν ἐκφαίνοντα, καὶ κατα-
λαμπρύνοντα τῆς οὐσίας πηγῆς τὴν κατὰ φύσιν ἐν-
έργειαν. Καὶ ταῦτα μὲν πάλιν, ὡς ἐπὶ παραδειγμα-
των, ἀνωτέρω δὲ τούτων δηλονότι Θεός. Διὰ τοι τοῦτο C
τὸ ἀνθρώπινον, ἀσθενοῦντα λόγον οὐκ αἰτιασόμεθα.
« Δόξα γὰρ Κυρίου κρύπτει λόγον, » καθὰ γέγρα-
πται. Καὶ εἰ βλέπομεν δι' ἐσόπτρου καὶ αἰνίγματος,
καὶ νοοῦμεν ἐκ μέρους, πῶς ἂν οὐκ πολλῶν δὴ με-
ζόνως τοῖς διὰ γλώττης ἀτονήσασιν βήμασιν; Νοή-
σεις τοιγαροῦν εὐσεβῶς, ἢ κατὰ ταῦτον τὸν τρόπον
τὸ πάντα δεδόσθαι παρὰ Πατρός τῷ Υἱῷ· ἢ παρα-
λήψῃ πάλιν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν λόγον,
οὐκέτι τὸ δοῦναι, καὶ λαβεῖν, ἐπὶ τῶν φυσικῶν
ἰδιωμάτων εἰσφέροντα, ἀλλ' ἐπὶ τῇ κατὰ πάντων τῶν
τοιούτων.

Ὁ Πατήρ ἀγαπᾷ τὸν Υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν
ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ.

Μὴ ἀπευθαδίζεσθω, φησὶν, ὁ δυσήκεος, ἀνθρώπων
ἔργων τὸν ἀπάντων κύριον, μηδὲ νομιζέτω ψεύδεσθαι
τὴν ἀλήθειαν, τὸ χρῆναι πιστεῦειν ὡς Θεῷ διὰ τὴν
σάρκα παραιτούμενος. Δεχέσθω τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, D
κατασφραγιζέτω δὲ προθύμως, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς
ἐστίν, ἵνα μὴ λυπῆ τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα.
Ἀγαπᾷ γὰρ τὸν ἴδιον Υἱόν· ἀπόδειξις δὲ τῆς εἰς
αὐτὸν ἀγάπης, τὸ πάντων αὐτῷ δίδεσθαι τὴν ἐξου-
σίαν. Ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Πάντα
μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου. » Καὶ πάλιν·
« Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία, ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ
τῆς γῆς. » Καὶ οὐ δῆπου διὰ τὸ δόξαι λαβεῖν ὁ Υἱός,
εὐλόγως ἂν ὡς ἐλάττων ὑπέ του κατηγοροῖτο· καὶ
διατί; Λαμβάνει γὰρ, ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος, ὅτε

A est hæres, divina gloria coronatus : « Diligit enim Fi-
lium. » Igitur oblectabitur cum a nobis ille gloriam et
laudem accipiet; secus vero, offendetur. Et ne quis
arbitretur, inquit, Filium Patri esse quasi unius
bujus ac solius divinæ dignitatis hæredem. « Om-
nia enim dedit in manu ejus, » hoc est, quidquid
boni est in Patre substantialiter, hoc utique est in
potestate Filii. Manum etenim hic potestatem vocat,
ut cum per unum prophetam ait alicubi : « Manus
mea firmavit cælum », id est, virtus mea. Habet
autem Filius in seipso quidquid est Patris pro-
prium, non per participationem, tametsi Pater
dedit quoque dicitur (alioqui enim ascititiam
haberet, non autem naturalem deitatem); sed ita
omnia sua dat Filio Pater, quemadmodum etiam
B homo genito ex se filio tribuere censetur quidquid
proprium est naturæ humanæ, aut sicut ignis co-
lori ex se actu procedenti ea quæ naturæ suæ pro-
pria sunt tribuere dicitur. In his autem, dare danti
nihil obest: nec enim divisionem aut sectionem
hic patiuntur ea quæ traduntur, et quod accipere
videtur, accipientibus dedecori verti nequit. Hæc
enim nihil aliud quam ex 171 quo significant, et
naturalis, ut ita dicam, generantium qualitas cen-
sentur esse ea quæ gignuntur, cum explicent quid
secundum substantiam sit id quod gignitur, et sui
fontis naturalem operationem illustrent. Atque hæc
duota quidem ab exemplis similitudine: sed his
major est Deus scilicet. Nec ideo rationis hu-
manæ accusanda est imbecillitas : « Gloria enim
Domini celat verbum, » ut scriptum est. Quod
si per speculum videmus et ænigma, et cognosci-
mus ex parte, quomodo non multo magis nos verba
deficient? Aut igitur pie intelliges hæc ratione data
esse a Patre cuncta Filio: aut ad incarnationem
istud referes, ita ut non jam dare, et accipere, de
naturalibus proprietatibus intelligatur, sed de
summa illa Filii supra creaturas omnes eminentia,
ut rursus aliquid istiusmodi mente capias.

γεννητῶν ἐξουσίᾳ τιθέντα τὸν Υἱόν, ἵνα πάλιν νοῆς C

*Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu
ejus.*

Ne contumax sis incredulus, inquit, universi
dominium hominem videns, neque sibi persuadeat
mentiri veritatem, nolens ei ut Deo credere propter
carnem. Accipiat ejus testimonium, et lubenti
D animo obsignet Deum esse veracem, ne Patrem
offendat qui in cæcis est. Diligit enim Filium
suum. Cujus dilectionis argumentum est, quod
rerum omnium potestas ei data est; quod quidem
Salvator ipse dicebat : « Omnia mihi tradita sunt
a Patre meo ». Item : « Data est mihi omnis
potestas, in cælo et in terra ». Neque vero ex
eo quod accipere Filius videtur, jure ideo ut
minorem illum arguas. Quid ita? Accepit enim,
cum factus est homo, cum seipsum propter nos

¹⁶ Psal. xxxii, 2.

¹⁷ Prov. xxv, 2.

¹⁸ Matth. xi, 27.

¹⁹ Matth. xxviii, 18.

exinanivit, cum servus vocatus est⁹⁰, qui Dominus : cum inter famulos ascriptus est, qui liber est Filius. Alioqui, quomodo humiliavit seipsum, aut quomodo ex æqualitate cum Deo et Patre descendisse dicitur? Annon enim videns in his hunc quidem dici tradere modo Deo convenienti, illum autem hominis ac servi ratione accipere quæ habebat ut Deus? Non est autem proprie donatio illa quæ Filio initium dominandi rebus omnibus tribuat, sed repetitio potius ac reversio etiam cum carne ad potestatem qua præditus erat ante carnem. Non enim cum factus est homo, tunc creaturæ imperium **172** capessit. Quantam in depressionem enim descendisse dicitur, si cum factus est homo, tunc cœpit esse Dominus? Aut quomodo in servi forma apparebit, qui tunc certe omnium factus est Dominus? Procul sit ista rationum absurditas; sed cum factus est homo, tunc etiam hoc pacto dominari cœpit, ita tamen ut dignitatem divinam propter carnem non amiserit, sed rursus ad id quod erat initio, cum carne quoque redierit. Quod autem priorum sint repetitio quæ de Christo feruntur, probat ipse dicens: « Pater, clarifica me illa claritate quam habui priusquam mundus esset apud te⁹¹. » Vides quo pacto non initium gloriæ, sed renovationem ejus quod prius habebat, postulet, idque dicat, ut homo? Præterea, omnia data esse incarnationis causa Filio, studioso undique colligere et intelligere quidem licebit, maxime tamen ex illa horribili visione Danielis⁹², in qua Antiquum dierum quidem spectasse ait sedentem super throno, et mille millia, ac dena millia denum millium partim ei ministrare, partim astare asserit. Addit autem: « Et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniens: et usque ad Antiquum dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum. Et datus est ipsi principatus, et honor, et regnum: et omnes populi, tribus et linguæ ipsi servient⁹³. » Vides quomodo hic totum nobis accurate incarnationis mysterium delineet; vides quo pacto regnum a Patre susceptum dicatur Filio. Non est nuda prophetæ oratio, sed « quasi Filius hominis apparens, » inquit. « Humiliavit enim seipsum, » ut scriptum est, « habitu propter nos inventus ut homo⁹⁴, » ut primus quoque ad regnum reversus

Α τεταπεινωκεν εαυτον δι' ημᾶς, οτε δουλος, εχρηματισεν ο Δεσποτης, οτε γεγονεν εν οικειαις ο λευθερος Υιός· επει κατα τινα τροπον τεταπεινωκεν εαυτον, η πως εξ ισότητος της προς τον Θεον και Πατέρα καταβεθηκηναι λεγεται; "Η γαρ ουχ ορθως εν τούτοις, τον μεν διδοντα θεοπροπως, τον δε ανθρωπινως τε και οικειτικως λαμβανειν λεγόμενον. Απερ ειχεν ως Θεός; Ου δόσις δε κυριως εστιν η παρα Πατρὸς εις αρχην τιθεισα της κατα παντων κυριότητος τον Υιόν· επαναδρομη δε μλλον, και επανάληψις, και μετα σαρκος εις την προ σαρκος εξουσιαν· ου γαρ οτε γεγονεν ανθρωπος, τότε της κτίσεως αρχεται κρατειν. Επει προς παλαιν ερελ τις αυτον καταβεθηκηναι ταπεινωσιν, ειπερ οτε γεγονεν ανθρωπος, τότε του κυριεύειν αρχεται; "Η πως εν τη του δουλου φαγεται μορφη, τότε δη και μόλις απάντων αναδειγμένος Δεσποτης; "Απαγε της εν τούτοις ατοπίας των λογισμών! άλλ' επείτερ ανθρωπος γεγόνε, τότε και ουτως αρχεται κρατειν, ουκ αποβαλων το θεοπροπεδες αξίωμα δια την σάρκα, αναβαλων δε αυθις, και μετα σαρκος, επ' οπερ ην εξ αρχης. "Οτι δε των αρχαιότερων επανάληψις ην τα επι Χριστου θρυλωμένα, πληροφορησει λέγων αυτός· « Πάτερ δόξασόν με τη δόξη, η ειχον προ του τον κόσμον ειναι παρα σοί. » Ορθως οπως, ου δόξης αρχην, άλλ' επαναέωσιν την εις τὸ αρχαιον αιτεί, και τούτο λέγων ως ανθρωπος; "Οτι δε πάλιν δια την της ανθρωπότητος αιτίαν δεδόσθαι λεγεται τα πάντα τῷ Υιῷ, πανταχόθεν μεν ο φιλομαθης επισωρεύσει σοφῶς, και συνιέναι δυνησεται, μέλιστα δε δι' εκεινης της του Δανιηλ φρικωδέστατης ὀπτασίας, εν η τον μεν Παλαιον των ημερων θεδεσθαι φησιν ιδρυμένον επι του θρόνου, χιλίας δε χιλιάδας, και μυρίας μυριάδας, τας μεν λειτουργειν, τας δε παρεστάναι δισχυριζεται. Προσετιθει δε τούτοις τὸ, « Και ιδου μετα των νεφελων του ουρανοῦ, ως Υιός ανθρωπου ερχόμενος ην, και εως του Παλαιου των ημερων εφθασεν, και ενώπιον αυτου προσηνήθη, και αυτη εδόθη η αρχη, και η τιμη, και η βασιλεια, και πάντες οι λαοι, φυλαι, γλώσσαι αυτῷ δουλεύουσιν. » Ορθως πως εν τούτοις, ὄλον ημῶν ακριβως καταγράφεται της ενανθρωπήσεως το μυστήριον; ορθως οπως λαμβανειν λεγεται την βασιλειαν παρα Πατρὸς ο Υιός· ου γυμνὸς τῷ προφήτη λόγος, άλλ' ως Υιός ανθρωπου φαινόμενος· « Εταπεινωσε γαρ εαυτον, » καθά γεγραπται, « οχηματι δι' ημᾶς ευρεθεις ως ανθρωπος· » Ινα και πρώτος εις βασιλειαν ανενεχθει, αρχη πάλιν ημῶν και ὁδὸς της εις βασιλειαν δόξης αναδειχθῆ. Και ὡσπερ ὑπάρχων κατα φύσιν ζωη, καταβέθηκε δι' ημᾶς εις τον ὡπερ πάντων κατα σάρκα θάνατον, Ινα ημᾶς και θανάτου και φθορᾶς εξέλγηται, δια της προς ημᾶς ὁμοιώσεως ὡς αναιμίας εαυτον, και ζωῆς της αιωνίου μετόχους απεργασάμενος· οὕτω και ταις ημετέραις ὑλιγοτιμίας συσηματιζεται, Κύριος της δόξης ὑπάρχων, ως Θεός, Ινα και εις την βασιλιδα τιμήν αναγάγη την ανθρωπου φύσιν. Γέγονε γαρ εν πάσιν αυτὸς πρωτεύων, ως ο Παῦλος φησιν, και ὁδὸς, και θύρα, και ἀπ-

⁹⁰ Philip. II, 7. ⁹¹ Joan. XVII, 5. ⁹² Dan VII, 9, 10. ⁹³ Ibid., 13, 14. ⁹⁴ Philip. II, 7. ⁹⁵ Col. I, 16.

αρχὴ τῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἀγαθῶν, ἐκ θανάτου πρὸς ζωὴν, ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν, ἐξ ἀσθενείας εἰς δύναμιν, ἐκ δουλείας εἰς υιοθεσίαν, ἐξ ἀτιμίας καὶ ἀδοξίας εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τὴν βασιλικήν. Οὐκοῦν ὅταν φαίνεται λαμβάνων ὡς ἄνθρωπος ὁ Υἱὸς, ὅπερ εἶχεν ὡς Θεὸς, σκανδαλιζώμεθα μὲν μηδαμῶς, ἐννοῶμεν δὲ μᾶλλον τῆς δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν οικονομίας τὸν τρόπον. Οὕτω γὰρ ἀτραπὸν τε καὶ ἀζήμιον τὸν λατῶν διατηροῦμεν νοῦν.

Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀζητήτως τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν ζωὴν προκίεσθαι τὸ γέρας ὁ σοφώτατος ἐπιμαρτυρεῖ Βαπτιστῆς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἡμῖν, ἴν' οὕτως εἴπω, τῆς τῶν πραγμάτων ποιότητος εἰσχομίζεται τὴν ἀπόδειξιν· ζωὴ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Μονογενῆς· « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. » Εἰσοικίζεται δὲ πάντως ἡμῖν διὰ τῆς πίστεως, καὶ κατοικεῖ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ἐν οικείαις Ἐπιστολαῖς· « Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐν ἡμῖν ἐστὶν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν. » Ζωοποιεῖσαι τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὡς αὐτὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν ζωὴ, καὶ λοιπὸν κατοικῶν ἐν αὐτοῖς. « Ὅτι δὲ διὰ τῆς πίστεως ὁ Υἱὸς αὐλλίζεται, πληροφορήσει λέγων ὁ Παῦλος· « Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ὀνομάζεται· ἵνα δῶ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ [vulg. addit. εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον] κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν διὰ τῆς πίστεως. » Ὅτε τοίνυν διὰ τῆς πίστεως ἡ κατὰ φύσιν ἡμῖν ἐπισκρίνεται ζωὴ, πῶς οὐκ ἀληθὴς ὁ λέγων, « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· αὐτὸν νοουμένην ζωὴν.

Ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν.

Ἀρ' οὖν, ἐρεῖ τις τυχὸν, ἑτέραν ἡμῖν προσθεύει δόξαν ὁ Βαπτιστῆς, καὶ τὸν τῆς ἀναστάσεως παραφέρει λόγον, ζωοποιηθῆσθαι μὲν τὸν πιστεύοντα λέγων, τὸν δὲ μὴ τοιοῦτον οὐκ εἶσθαι ζωὴν ὅπως διαθεδαιώμενος; Ἐγερθησόμεθα δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, οὐ πάντες, ταύτην ἡμῖν εἰσχομικτός τοῦ λόγου τὴν διαφορὰν· εἴτα ποῦ ποτε χωρήσει τὸ ἀπολύτως καὶ ὡς ἐφ' ἅσπασιν εἰρημένον, « Ἀναστήσονται οἱ νεκροί; » Τί δ' ἂν καὶ δρῶν λέγων ὁ Παῦλος, « Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς δεῖ φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον; » Ἐπαινείσθαι μὲν οὖν οἰήσομαι δεῖν τὸν φιλομαθῆ, χρῆναι δὲ ὁμοῦς ἀκριβεστάτην ἐν τοῖς ἱεροῖς Γράμμασι ποιεῖσθαι τὴν βάσανον. Ὅρα γὰρ μοι σαφῶς τὴν τῶν εἰρημένων διαστολήν. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ πιστεύοντός φησιν, ὅτι ζωὴν ἔχει τὴν αἰώνιον. Περὶ δὲ τοῦ ἀπειθήσαντος, ἑτέραν ὁ λόγος ἔχει τὴν ἔμφασιν. Οὐ γὰρ ἐφη ζωὴν οὐχ ἔχειν αὐτὸν· ἔγερθησεται γὰρ τῷ κοινῷ τῆς ἀναστάσεως νόμῳ·

⁶⁶ Rom. viii, 15. ⁶⁷ Act. xviii, 28. ⁶⁸ I Joann. iv, 13. ⁶⁹ Ephes. iii, 14-17. ⁷⁰ I Cor. xv, 52-70 II Cor. v, 10.

A ptione ad incorruptionem, ab imbecillitate ad virtutem, a servitute in adoptionem filiorum Dei⁶⁶, a dedecore et ignominia ad honorem et gloriam regalem. Itaque cum videtur accipere ut homo Filius ea quae habebat ut Deus, non offendamur, sed rationem dispensationis quae nostri causa et pro nobis facta est animo potius perpendamus. Sic enim invulnerabilem et illibatam mentem nostram servabimus.

III, 36. Qui credit in Filium, habet vitam aeternam.

Non simpliciter nec indiscusse credentibus in Christum vitam propositam esse in praemium sapientissimus Baptista testatur, sed ex ipsa, ut ita dicam, rerum qualitate demonstrationem infert. Vita enim secundum naturam est Unigenitus. « In ipso quippe vivimus, movemur, et sumus⁶⁷. » In nobis autem introducitur per fidem, et habitat per sanctum Spiritum. Idque Joannes in suis Epistolis testatur dicens: « In hoc cognoscimus quia in nobis est, quoniam de spiritu suo dedit nobis⁶⁸. » Vivificat igitur Christus credentes in se, puta cum sit ipse secundum naturam vita, ac demum habitet in ipsis. Quod autem per fidem Filius inhabitet, Paulus certo nobis demonstrabit, dicens: « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur: ut det vobis secundum divitias gloriae suae, virtute corroborari per Spiritum ejus Christum habitare per fidem in cordibus vestris⁶⁹. » Cum ergo per fidem vita illa secundum naturam in nos subeat, quomodo verax non est qui dicit: « Qui credit in Filium, habet vitam aeternam: » ipsum videlicet Filium, non autem aliam ab ipso vitam.

αἰώνιον; αὐτὸν δηλονότι τὸν Υἱὸν, καὶ οὐχ ἑτέραν
III, 36. Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam.

An igitur, inquiet forsitan aliquis, diversam nobis Baptista gloriam constituit, et resurrectionis rationem corrumpit, dicendo vivificatum quidem iri credentes, incredulos vero nequaquam visuros vitam asserendo? Excitabimur vero, ut videtur, non omnes, inter nos istud intercedere discriminis dictum illud significet. At quonam demum abibit illud absolute et tanquam de omnibus dictum, « Resurgent mortui⁷⁰? » Quid vero faciat Paulus dicens: « Omnes enim nos **174** manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum⁷¹? » Laudandum igitur arbitror illum, quisquis est, discendi studiosum, attamen accuratissime ei sacras Litteras rimandas esse reor. Vide enim, quaeso, clare verborum illorum distinctionem. De eo enim qui crediderit, ait vitam habiturum aeternam: de eo autem qui non crediderit, aliam intellectum habet oratio. Non enim dixit ipsum vitam non habiturum

(resurget enim communi resurrectionis lege), sed vitam non visurum ait, hoc est ne aspectu quidem solo sanctorum vitam consequetur, non attinget illorum felicitatem, non gustabit vitam illam gaudio plenam. Vita enim est illa profecto: in supplicis vero spiritum ducere, quavis est morte tetricius, cum ad solum malorum sensum anima relinatur in corpore. Ejusmodi nonnullam quoque Paulus vitæ differentiam statuit. Audi quid ad eos dicat qui peccato mortui sunt propter Christum. « Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria ⁷¹. » Vides quomodo vitam sanctorum appellet manifestationem illam in gloria cum Christo? Quid vero cum nobis etiam Psalmista canit dicens: « Quis est homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Contine linguam tuam a malo ⁷². » Nonne sanctorum vitam his verbis significari dicemus? At cuivis, opinor, manifestum est. Nec enim a malis abstinere quosdam jubet, ut certe resurrectionem carnis obtineant (resurgent enim etiamsi non cessaverint a malo), sed ad illam potius vitam instigat, in qua licet omnino videre dies bonos, in felicitate et gloria æternam degentes vitam.

III, 36. Sed ira Dei manebit super eam.

Apertius hac illatione beatus Baptista ditorum suorum scopum ostendit. Discat autem rursus sciscitandi cupidus vim illius sententiæ. « Qui non credit, inquit, Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum. » Atqui si intelligendum esset incredulum vita corporea revera privatum iri, statim utique intulisset, sed mors manebit super eum. Cum autem iram Dei nominet, manifestum **175** est sanctorum felicitati supplicium impiorum opponere, et vitam vocare eam quæ vere est vita, in gloria cum Christo: impiorum vero cruciatus, iram Dei. Quod autem ira pro punitione sæpius apud Scripturas divinas accipiatur, duos testes adducam, Paulum et Joannem. Ille enim ad eos qui conversi erant ex gentibus: « Et eramus, inquit, filii iræ natura, sicut et cæteri ⁷³; » hic ad Phariseos et Scribas: « Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira ⁷⁴? »

IV, 1-3. Ut ergo cognovit Dominus quia audierunt Pharisei, quod Jesus plures discipulos facit, et baptizat, quam Joannes (quanquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus), reliquit Judæam, et abiit iterum in Galilæam.

Undenam huc processerit oratio, aut quo ex capite narrationis ordine huc perducto cognovisse Dominus dicatur quæ Pharisei audierant, non insulsum erit, opinor, dicere. Illud enim evangelistæ,

ἀλλὰ ζωὴν οὐκ ἔψαθε αἱ φησιν, τοῦτ' ἔστιν οὐδ' ἴσθαι εἰς θεωρίαν ψαλὴν τῆς τῶν ἀγίων ἐπίσταται ζωῆς, οὐκ ἔψαθε τῆς ἐκείνων μακαριότητος, ἔγευστος διαμνηστικῆς ἐν εὐφροσύνῃ διαγωγῆς· ζωὴ γὰρ ὄντως ἐκείνη· τὸ δὲ ἐν κολάσειν ἀναπνεῖν, θανάτου παντὸς ἀναπνεύσασθαι, ἐπὶ μόνῃ τῇ τῶν κακῶν αἰσθησῆαι ψυχὴν σπύλον ἐν σώματι. Τοιαύτην τινὰ καὶ ὁ Παῦλος ζωῆς εἰσφέρει διαφοράν. Ἄκουε τί φησι πρὸς τοὺς ἐν κακίᾳ νενεκρωμένους διὰ Χριστόν· « Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ θεῷ· ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῆ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Ὅρᾳς πῶς τὸ ἐν δόξῃ φανερωθῆσθαι μετὰ Χριστοῦ τὴν τῶν ἀγίων ὀνομάζει ζωὴν; Τί δὲ, ὅταν ἡμῶν καὶ ὁ Ἰωάννης ἀναμέληται λέγων· « Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθῆς; Παῦσον τὴν γλώσσο σου ἀπὸ κακοῦ. » Ἄρ' οὐχὶ τὴν τῶν ἀγίων ἐν τοιαύτῃ ἐροῦμεν κατασημαίνεσθαι ζωὴν; Ἄλλ' ἐστὶν, ὡμαι, πᾶσι καταφανές. Οὐ γὰρ δήπου τῶν φαύλων ἀποσχέσθαι κελεύει τινὰς, ἵνα δὴ τύχοιεν τῆς εἰσαΐης ἀναβιώσεως τῆς σαρκὸς (ἀναστήσονται γὰρ καὶ εἰ μὴ πεπύσοιντο τοῦ κακοῦ)· πρὸς ἐκείνην δὲ μᾶλλον ἐρεθίζει τὴν ζωὴν, ἐν ἣ πάντως ἐστὶν ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθῆς, ἐν μακαριότητι καὶ δόξῃ τὸν μακαριωτέρως τριβόντας βίον.

Ἄλλ' ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ [ουκ εἰσφέρει] ἐπ' αὐτόν.

Γυνώτερον ἡμῶν διὰ τῆς ἐν τούτοις ἐπαγωγῆς τῶν τῶν εἰρημέκων σκοπὸν ὁ μακάριος ἰδεῖξαι Βαπτιστῆς. Περιαιθερω δὲ πάλιν ὁ φιλοζητητῆς τὴν τοῦ νόμου δύναμιν. « Ὁ ἀπειθῶν, φησὶ, τῷ Ἰῶν, οὐκ ἔψαθε τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν. » Ἄλλ' εἴπερ ἦν ὄντως ἐρημον ἔσεσθαι τῆς ἐν σώματι ζωῆς ἐνοησῆαι τὸν ἀπειθήσαντα, πάντως ἀνεπήνεργον εὐθύς· Ἄλλ' ὁ θάνατος μενεῖ ἐπ' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ὀργὴν ὀνομάζει Θεοῦ, δῆλον ἂν εἴη λοιπὸν ταῖς τῶν ἀγίων εὐθυμίας τὴν τῶν ἀσεβῶν ἀντιδιαστῆλλον κέλευσιν, καὶ ζωὴν μὲν ἀποκαλῶν τὴν ὄντως ζωὴν ἐν δόξῃ μετὰ Χριστοῦ, τὰς δὲ ἐπὶ τοῖς ἀσεβοῦσιν αἰτίας, ὀργὴν τοῦ Θεοῦ· ὅτι δὲ ὀργὴ πολλὰκις ἡ κήσας εἰρηται παρὰ ταῖς ὁσείας Γραφαῖς, δύο παροῖσω τοῖς μάρτυρας, Παῦλόν τε καὶ Ἰωάννην· ὁ μὲν γάρ ἐστι πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφοντας· « Καὶ ἤμεν τέκνα ὀργῆς φύσει, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ. » ὁ δὲ τῶν Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις, « Γεννήματα ἐχθρῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; » Ὡς οὖν ἔγνω ὁ Κύριος, οὗτι ἤκουσαν οἱ Φαρισαῖοι, ἡ Ἰησοῦς πλίστορας μαθητῆς ποιεῖ καὶ βαπτίζει, ἡ Ἰωάννης (καίτοι γὰρ αὐτὸς Ἰησοῦς οὐκ ἐβάπτισεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ), ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Πόθεν ἡμῖν εἰς τοῦτο πρόεισιν ὁ λόγος, ἡ ἐκ παλαιᾶ ἀρχῆς ἡ τοῦ διηγῆματος καθέρπουσα τάξις, ἐγνωκῆσθαι τὸν Κύριον εἰσφέρει τοὺς Φαρισαίους, ἅπερ ἐπίδοτον μαθεῖν, οὐκ ἀκομφῶν, ὡς ἔοικεν, εἰπεῖν. Τὸ γὰρ, «

⁷¹ Col. iii, 3, 4. ⁷² Psal. xxxiii, 13, 14. ⁷³ Ephes. ii, 3. ⁷⁴ Luc. iii, 7.

οὐκ ἔγνω ὁ Κύριος, ἡ λέγειν τὸν ἄγιον εὐαγγελιστὴν, Ἄ
 ἔμφασιν τινα προῦποκειμένου πράγματος ἀνατίκει
 σαφῶς· πάντα μὲν γὰρ, οὐδενὸς τι καταμηνύοντος,
 αὐτομάτως οἶδεν, ὡς Θεὸς, καὶ οὐχ ὅτι γίγνεται
 πρῶτως, ἀλλὰ καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὡς ὁ προ-
 φῆτης διεμαρτύρατο. Περιμένει δὲ τοὺς ἐφ' ἑκάστῳ
 καιροῦς, καὶ ταῖς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαις, ἢ τῇ
 προηρώσει, μᾶλλον ἐνδίδωσιν· ἦν γὰρ δὴ καὶ τοῦτο
 Θεοπροπεῦς οἰκονομίας ἄξιον. Ζητήσεως τοιγαροῦν
 γενομένης ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίον
 περὶ καθαρισμοῦ, πολλὸς παρ' ἀμφοῖν ἦν ὁ λόγος·
 οἱ μὲν γὰρ τῷ οἰκείῳ διδασκάλῳ συναγορεύοντες, τῶν
 νομικῶν περιβήσαντων, καὶ τῶν παρ' ἐκείνοις τυ-
 πικῶν καθαρισμῶν ἐν ἀμείνοσιν ἤδη μέτροις τὸ δι'
 αὐτοῦ γενέσθαι διεταίνοντο βάπτισμα. Καὶ δὴ, κατὰ
 τὸ εἰκὸς, εἰς ἀπόδειξιν ἐποιούοντο τοῦ πράγματος, τὸ
 πολλοὺς μὲν λέναι πρὸς αὐτόν, τῶν δὲ ἀρχαιοτέρων
 καὶ ἀνωθεν ἐθῶν ἤδιστα λαν ἀποφοιτῶν. Οἱ δὲ αὖ
 πάλιν, ἐπειπερ τοῖς δι' ἐναντίας ὁ λόγος ἐφέρετο
 κατὰ πρᾶνοῦς, καὶ ὑδάτων δίκην καταβράζουσα τῆς
 ἀληθείας ἡ δύναμις, τὸν ἀδρανῆ τῶν ἀνθεστηκότων
 ἐβάπτισε νοῦν, ἐπὶ τὸ παρὰ γνώμην χωροῦσι, καὶ
 ἄκοντες, πολὺ δὴ κάλλιον εἶναι λέγοντες τὸ διὰ Χριστοῦ
 λεγόμενον βάπτισμα· καὶ κατεγράτουν ἤδη, τοῖς ἰσοῦς
 εἰς ἀπόδειξιν ἀποχρησάμενοι λογιμοῖς, καὶ διὰ τῶν
 αὐτῶν ἐνθυμημάτων τοῖς νενικηκόσιν ἀντεγειρόμενοι·
 πολλῶν γὰρ ὀρᾶσθαι πλείους δυσχυρίζοντο τοὺς προσ-
 ιόντας Χριστῷ, καὶ πάντας ἐκείνῳ μᾶλλον, ἢ περ
 Ἰωάννη προστρέχειν· ὅθεν οἶμαι καὶ εἰς λύπην
 ἀνακαθεύοντας τοὺς Ἰωάννου μαθητὰς, τῷ οἰκείῳ δι-
 δασκάλῳ προσελθεῖν λέγοντας· « Ραββί, ὃς ἦν μετὰ
 σοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε
 εὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. Τὰς
 γὰρ ἐξ ἑριδος τῶν Ἰουδαίων προτάσεις, ἦτοι λόγους
 ἀποδεικτικούς, ὡς ἐν ἐρωτήσεσι προέσχονται. Ἐντεῦθεν
 παγαροῦν ἐγνωσκάναι φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς τὸν Κύριον,
 ὅτι ἤκουσαν οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι Ἰησοῦς πλείους
 μαθητὰς ποιεῖ, ἢ Ἰωάννης. Εἶτα τὸν ἐξαίσιον αἰσῶν
 τὸ παθεῖν, τῆς μὲν τῶν Ἰουδαίων ὑπέξεισι χώρας,
 ἀναχωρεῖ δὲ πάλιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχασθαι διὰ τῆς Σαμαρείας·
 ἔρχεται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην
 Συχάρ, πλησίον τοῦ χωρίου, ὃ ἔδωκεν Ἰακώβ
 Ἰωσηφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

Ἡ πολλῆς ἀγχινοίας, καὶ ἀκράτου νήψεως ἰφθάνει
 ταῖς ἀπολογίαις τὰ ζητήσεσθαι προσδοκώμενα· εἶπε
 γὰρ ἂν τις εὐθὺς, ἢ ἐτέρῳ προσλαλῶν, ἢ λεληθότως
 διενθυμούμενος· Τοῦ δὲ χάριν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστὸς, οὐκ ἐν καιρῷ τῷ καθήκοντι τῶν Σαμαρειτῶν
 ἐποίησατο φωτισμὸν; Προσῆλθε μὲν γὰρ ἡ Συροφοι-
 νικισσά ποτε, τὸν ἐπὶ τῇ τάλαιπύρῳ θυγατρὶ μετὰ
 δακρύων ἔλασιν ἐξαιτούσα, καὶ τί πρὸς αὐτὴν ὁ φιλο-
 κτήριμω; « Οὐ καλὸν, φησὶ, λαθεῖν τὸν ἄρτον τῶν
 τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις· » οὐ γὰρ, οἶμαι,
 δεῖν ἐδοκιμασε, πρόωρον τοῖς ἐξ ἐθνῶν τὴν τοῖς ἐξ
 Ἰσραὴλ ἀπονημηθείσαν ἐπιδαψιλεύεσθαι χάριν· ὃ
 δὲ καὶ σαφέστερον αὐτὸς ἐποίησε λέγων· « Οὐκ ἀπεστά-
 λην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου
 Ἰσραὴλ. » Πῶς οὖν ἔρα, φήσεις; ἂν τις, ὃ πρὸς μὲ-

« Ut ergo cognovit Dominus, » præteritam quam-
 dam rem manifeste declarat. Univerſa quippe nullo
 monstrante ipse per se novit, ut Deus, non cum
 primum fiunt, sed etiam antequam fiant, ut testatus
 est propheta ⁷⁴. Expectat autem uniuscujusque
 tempora, et rerum consecutione potius quam præ-
 notione definit: est enim illud quoque divina certe
 dispensatione dignum. Quæstione igitur a Joannis
 discipulis orta cum Judæo de purificatione, magno
 utrique studio suam opinionem defendebant. Illi
 enim suum magistrum tuentes, ejus baptismum
 legalibus aspersionibus et typicis purificationibus
 præstare contendebant. Ad quod probandum affe-
 rebant, multos priscis ritibus relictis ad eum ultro
 se conferre. Hi autem, cum adversariorum sermo-
 nibus in præceps raperentur, et veritatis vi ceu
 quodam aquarum obruerentur impetu, præter sen-
 tentiam, atque inviti saleri coguntur longe præ-
 stantius esse Christi baptismum, obtinebantque de-
 mum iisdem utentes ad id demonstrandum rationi-
 bus, et similibus argumentis in victores **176** in-
 surgebant; multo plures enim ad Christum quam ad
 Joannem accedere, imo vero cunctos accedere aie-
 bant. Hinc opinor incensos Joannis discipulos ad
 magistrum suum venisse, dicentes: « Rabbi, qui
 erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium per-
 hibuisti, ecce, hic baptizat, et omnes veniunt ad
 eum ⁷⁵. » Judæorum quippe contentiosas proposi-
 tiones sive rationes demonstrativas interrogandi
 modo proferunt. Hinc ergo evangelista Dominum
 ait cognovisse, quod audierant Pharisei, Jesum
 nempe plures discipulos facere quam Joannem.
 Mox eorum ingentem vitans invidiam, et suo tem-
 pori passionem reservans, ex Judæorum regione
 se subducit, rursusque revertitur in Galilæam.

ἔρχεται οὖν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας λεγομένην
 Συχάρ, πλησίον τοῦ χωρίου, ὃ ἔδωκεν Ἰακώβ
 Ἰωσηφ τῷ υἱῷ αὐτοῦ.

IV, 4, 5. Oportebat autem eum transire per Sa-
 mariam. Venit ergo in civitatem Samariæ quæ dici-
 tur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob Joseph
 filio suo.

O miram ingenii acrimoniam, ac defæcatam so-
 lertiam! respondendo prævenit quæ mox querenda
 veniebant. Dixisset enim statim aliquis, aut cum
 alio colloquens, aut clam apud se cogitans: Quam
 demum ob causam Dominus noster Jesus Christus
 non congruo tempore Samaritanos illuminavit?
 Accessit enim aliquando Syrophœnissa miseræ filię
 misericordiam supplex petens cum lacrymis. Et
 quid ad eam ille misericus? « Non est bonum,
 inquit, accipere panem filiorum, et mittere cani-
 bus ⁷⁶. » Non enim placebat, ut roor, gratiam Is-
 raelitis assignatam præmaturo gentilibus largiri.
 Quod ipse quidem palam faciebat his verbis:
 « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt
 domus Israel ⁷⁷. » Quomodo igitur, inquit aliquis,

⁷⁴ Dan. xiii, 24 ⁷⁵ Joan. iii, 20. ⁷⁶ Matth. xv, 26. ⁷⁷ ibid. 24.

qui ad solum missus est Israellem, Samaritanorum genus edocebat, quamvis Israel gratiam nondum prorsus excussisset? Responsionem ad hæc affert probabilem, idque cum auctoritate quadam, nimirum, « Oportebat autem eum transire per Samariam. » Non enim eam solam ob causam in Samariam venit ut ibi prædicaret verbum, et totam plane ad eos transferret Israelis benedictionem, sed quoniam illac transeundum erat, idcirco docet, sapientiæ opus peragens. Quemadmodum **177** enim ignis naturalem urendi vim habere non cessat, sic etiam plane fieri non posse autumo, ut universi Sapientia quod sapientiæ convenit non faciat. Et quemadmodum tametsi diceret non licere panem filiorum mittere canibus, mulierculæ tamen in lacrymas effusæ et multis verbis misericordiam oranti atque obtestanti gratiam injecit, non aliunde præstituto dandi tempore, sed illud cum Patre ipse definiens, ut Filius, et Deus, ac Dominus : sic etiam miseratus est Samaritanos, et divinæ potestatis ineffabilem vim reserans, universam regionem in viæ transcurso illuminabat. Quid quod minus consentaneum erat Israellem jam in rabiem actum et cædem Domini meditantem perfecte diligi ; sed cum nondum totis animis, verum cum moderatione quadam persequeretur, idcirco Dominus noster Jesus Christus necdum eum gratia prorsus exiit, verumtamen ad alios paulatim benedictionem suam traducit. Quod autem e Judæorum regione prorsus excedere, et ad alienigenas migrare præ se fert propter immanitatem persequentium, figura quædam est qua interminari videtur, gratiæ jacturam penitus facturos, et suum bonum, hoc est Christum in alios amandatum iri, nisi a petulantia sua in ipsum absterneant.

1V, 6. *Erat autem ibi fons Jacob; Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.*

Egressus ex Judææ finibus, cumque apud alienigenas jam esset Salvator, commoratur ad fontem Jacob : typice nobis et ænigmatice subinnuens, licet evangelica prædicatio excessura esset Hierosolymis, et ad gentes sermo divinus deinceps abiret, non tamen una cum Israele perituram esse illam in Patres dilectionem, sed eos rursus in gratiam Christum recepturum, et apud eos ut sanctos nimirum rursus commoraturum pristina illa gratia immarcescibiliter eis servata. Libenter autem versatur in sanctorum memoria, ut seipsum nobis etiam hac ratione exemplum præbeat, et sit initium ac janua honoris parentibus exhibendi. Resedit autem lassus de via, ut scriptum est, ut hic quoque impietatem eorum a quo pulsus est redargueret. Nam cum **178** justis honoribus eum sibi conciliare deberent, et reverentia ac metu ceu benefactorem suum fovere, sudore et laboribus Dominum cruciant, ut verum sit quod de ipsis dicitur in libro

nov ἀπεσταλμένος τὸν Ἰσραὴλ τὸ Σαμαρειτῶν ἐπαίδευε γένος, καίτοι τοῦ Ἰσραὴλ οὕτω παντελῶς τὴν χάριν ἀπολακτίσαντος ; Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα, πιθανῆς μετ' ἐξουσίας τὴν ἀπολογίαν εἰσφέρει τὸ, « Ἐδεῖ δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας. » οὐ γὰρ ἤ τούτου γε ἕνεκα καὶ μόνου τὴν πρὸς Σαμαρείτας ἀποδημίαν ἐπέταλτο, ἐφ' ᾧτε κηρύξαι περ' αὐτῶν τὸν λόγον, καὶ ὅλην ἐξ ὄλου μεταστήσαι τὴν εὐλογίαν τοῦ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ἐπέπερ εἶδει παρέρχεσθαι, διὰ τοῦτο διδάσκει, τὸ σοφίας ἔργον ἀποτελῶν. Ὡς περ γὰρ οὐκ ἂν ποτε τῆς ἐνούσης αὐτῷ κατὰ φύσιν καυστικῆς ἐνεργείας καταλήξαι τὸ πῦρ, οὕτως οἶμαι κατὰ τὸ παντελῶς ὑπάρχειν ἀμήχανον, τὴν τῶν ὄλων σοφίαν μὴ οὐχὶ τὸ σοφία πρέπον ἐνεργεῖν· καὶ ὡς περ οὐκ ἐξείναι λέγων λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, δακρυρροοῦντι, καὶ πολλοὶ εἰς ἔλεον ἐκλιπαροῦντι λόγοις, προσέβριψε τῷ γυναικὶ τὴν χάριν, οὐ παρ' ἐτέρου νομοθετούμενος τὸν τοῦ διδόναι καιρὸν, ἀλλ' αὐτὸς ὑπάρχων μετὰ Πατρὸς ὁριστῆς, ὡς Υἱὸς, καὶ Θεὸς, καὶ Κύριος· οὕτω καὶ Σαμαρείτας ἤλεε, καὶ τῆς θεοπρεποῦς ἐξουσίας τὴν ἀφραστον ἀνακαλύπτων δύναμιν, ὁδοῦ πάρεργον χώρας ὅλης ἐποίητο τὸν φωτισμόν. Ἦν δὲ καὶ ἐτέρας ἄστοπον, ἦδη ταῖς ἀπονομαίαις λελυτηκότα, καὶ φωνῶντα κατὰ τοῦ Κυρίου τὸν Ἰσραὴλ ἀγαπᾶσθαι τελείως. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω μὲν ὀλοτελῶς, δὴναι δ' οὐδ' ἄλλοις ἔτι συμμέτρως, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, οὕτω μὲν αὐτὸν ὀλοκλήρως ἀπογομῶι τῆς χάριτος, ἐξέλκει δ' οὐδ' ἄλλοις εἰς ἐτέρας τὴν εὐλογίαν κατὰ βραχὺ. Τὸ δὲ ὅλως τῆς Ἰουδαίων ἀπανίστασθαι χώρας, καὶ εἰς τὴν τῶν ἀλλογενῶν σπουδάζειν ἵνα, διὰ τὴν τῶν διωκόντων ἀπανθρωπίαν, ἀπειλή τις ἦν, καθάπερ ἐν τύπῳ ζωγραφουμένη τῇ τοῦ πράγματος φύσει, ὡς ὀλοκλήρως ἦδη τῆς χάριτος ὑπομενοῦσι ζημίαν, καὶ παραπέμψουσιν εἰς ἐτέρας τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν, τοῦτ' ἔστι τὸν Χριστὸν, εἰ μὴ τῆς εἰς αὐτὸν παροινίας ἀπόσχονται.

Ἦν δὲ ἐκεῖ κηγῆ τοῦ Ἰακώβ· ὁ οὐδ' Ἰησοῦς κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοικορίας, ἐκαθέζετο οὕτως ἐπὶ τῇ κηγῇ.

Τοὺς τῶν Ἰουδαίων ὄρους ἐκβεδηκῶς, καὶ παρὰ τοῖς ἀλλογενέσιν ἦδη γεγονῶς ὁ Σωτὴρ, ἐπὶ τῇ κηγῇ καταλύει τοῦ Ἰακώβ· ὡς ἐν τύπῳ πάλιν ἡμῖν καὶ δι' αἰνίγματος ὑποδεικνύς, ὅτι κἂν τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκφοιτήσῃ κήρυγμα, καὶ εἰς ἔθνη λοιπὸν ἢ θεὸς ἐκδράμοι λόγος, οὐ συναποβληθήσεται τῷ Ἰσραὴλ ἢ εἰς τοὺς πατέρας ἀγάπη, ἀλλὰ πάλιν αὐτῶν ἀνθέξεται Χριστὸς, καὶ ἐπαναπαύσεται, καὶ καταλύσει πάλιν ὡς ἐν ἀγίοις, ἀμάραντον αὐτοῖς τὴν ἐν ἀρχαῖς ἀποσώζων χάριν. Ἐμφιλοχῶρει δὲ ταῖς τῶν ἁγίων μνήμασι, ἵνα τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν κἂν τοῦτε παράσχοι, καὶ ἀρχὴ καὶ θύρα τῆς εἰς τοὺς πατέρας γένοιτο τιμῆς. Καταλύει δὲ κεκοπιακῶς ἐκ τῆς ὁδοικορίας, ὡς γέγραπται, ἵνα κἂν τοῦτε τῆς τῶν ἐλευνόντων αὐτῶν ἀσεβείας κατηγορηθῆ. Δέον γὰρ ταῖς εὐγνώμοσιν ἀνακεῖσθαι τιμαῖς, αἰδοῖ τε καὶ φόβῳ περιθάλλειν, ὡς εὐεργέτην, ἰδρῶτι καὶ πόνῳ κατακίχονται τὸν Κύριον, ἵνα καὶ ἀληθεύῃ λέγων περὶ αὐτῶν ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν· « Καὶ ἀνταπεδίδοσάν μου

πονηρὰ ἀντ' ἀγαθῶν. » Ἰουδαίων μὲν οὖν ἐν τούτοις ὁρᾶται τὸ θράσος. Τί δὲ ἄρα φήσουσι πρὸς τοῦτο πάλιν ἡμῖν, καὶ οἱ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας γέιτονες Ἀρειανοί, μᾶλλον δὲ πρὸς οὓς ἂν λέγοιτο δικαίως, Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ; Οἱ μὲν γὰρ κατὰ σάρκα σταυροῦσι Χριστὸν, οἱ δὲ εἰς αὐτὴν ἐμπαρονοοῦσι τὴν ἀρρήτῃον τοῦ Λόγου φύσιν. Ἰδοὺ κεκοιτακεν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, τίς ὁ τοῦτο παθών; Ἄρα καὶ ἰσχύος ἡμῖν ἐπαθεῖ τὸν τῶν δυνάμεων εἰσοίσετε Κύριον, καὶ αὐτῷ τῷ ἐκ Πατρὸς Μονογενεῖ τὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἀναθήσετε πόνον, ἵνα καὶ παθητὸς νοῆται λοιπὸν ὁ παθεῖν οὐκ εἰδώς; Ἡ φρονεῖν μὲν οὕτω παραιτήσασθε ποιοῦντες ὀρθῶς, μόνῃ δὲ τῇ τοῦ σώματος φύσει περιθήσασθε τὰ ἐπὶ τούτοις ἐγκλήματα, μᾶλλον δὲ τῇ ἀνθρωπότητι πρέπειν ἐρεῖτε τὸν πόνον, ἥπερ ὄντι καὶ νοουμένων γυμνῶ καὶ καθ' ἑαυτὸν τῷ Λόγῳ; Ὅνπερ οὖν τρόπον ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸ πάντα δύνασθαι κεκτημένος, καὶ αὐτὸς ὑπάρχων ἢ πάντων ἰσχύς κεκοιτακέναι λέγεται (μὴ γὰρ μοι διέλης εἰς υἱῶν δυάδα τὸν ἕνα Χριστόν), καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ἑαυτὸν οἰκειούται πάθη, καίτοι μένων ἀπαθῆς, ἐπαίπερ ἀνθρώπος γέγονεν, ὁ κοπιᾷ μὴ πεφυκώς. Οὕτως εἰ τι καὶ λέγοι τῶν ὅσα δὴ πρέπειν ἀνθρώπῳ μᾶλλον οἰησόμεθα δεῖν, καὶ οὐκ ἄρα τῷ Θεῷ, μὴ λεξιθηρῶμεν [εἰ. λεξιθηρῶμεν] εὐθύς, μηδὲ ὅτε μάλιστα τέχνης ἡμῖν τῆς εἰς εὐσέβειαν δεῖ, τότε δὴ διαφερόντως ἀμαθαίνοντες ἀλισκώμεθα, τὸν μὲν τῆς μετὰ σαρκὸς οικονομίας ὡς πορρωτάτω ποιούμενοι λόγον, ἐπ' αὐτὴν δὲ θερμῶς ἀναβαίνοντες τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, καὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς πραγμάτων ἐκ πολλῆς τῆς ἀμαθίας ἀπτόμενοι. Εἰ μὲν γὰρ ὄλιγος οὐ κεχηρημάτικεν ἀνθρώπος, εἰ μὴ γέγονεν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ, θορυβεῖσθαι δίκαιον, ὅταν τι λέγη δουλοπρεπές· ἀπαιτεῖσθαι δὲ μᾶλλον πάντα κατὰ τὸν πρέποντα τῷ Θεῷ λόγον. Εἰ δὲ σωζόμενον ἐν πίστει βεβαίᾳ, καὶ ἀνευδοκίᾳ τειρασθήκαμεν, ὅτι κατὰ τὴν ἰωάννου φωνήν, « Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » ὅταν ἴδῃς, ὡς σάρκα λαλοῦντα, τοῦτ' ἔστιν, ὡς ἀνθρώπον, δέχου πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ κηρύγματος τὸν ἀνθρώπον πρέποντα λόγον. Οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως ἐπιγνώνα· σαφῶς, ὅτι Θεὸς ὢν καὶ Λόγος, γέγονεν ἀνθρώπος, εἰ μὴ τι καὶ παθεῖν ὁ ἀπαθῆς, καὶ λαλήσαι τι ταπεινὸν ὁ ὑψηλὸς ἀνεγέγραπτο.

Ἦρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη.

Εὐαφόρμως ἐπὶ τῇ πηγῇ καταλύοντα δεικνύει τὸν Ἰησοῦν. Ἐλλοῦ γὰρ ἀκριβοτάτην ἀπὸ μέσων ἀψίδων τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἀκτίνα καταχέοντος, καὶ ἀκράτους τὰ σώματα καταπλέγοντος βολαῖς, τὸ μὲν ἐπιπρόσω βαδίζειν οὐκ ἀζήμιον, τὸ δὲ ἀναπνεῦσαι βραχὺ, μᾶλλον ἦν ἀκολουθότερον, ὅτε δὴ μάλιστα καὶ τὴν ἐπὶ τρυφαίς αἰτίαν βραδίως ἂν ἀπεκρούσατο, καιροῦ τοῦ πρέποντος συνηγοροῦντος τῷ πράγματι. Ἐκτὴν δ' οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἕκτην εἶναι τὴν ὥραν φησὶν, ἵνα καὶ ἡμεῖς μανθάνωμεν μηδὲ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἀδιαφορεῖν, πειρᾶσθαι δὲ μᾶλλον καὶ τὴν ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν.

⁷⁸ Psal. cxxviii, 21. ⁷⁹ Matth. xi, 24. ⁸⁰ Joan. i, 14.

Psalmorum : « Et retribuēbant mihi mala pro bonis ⁷⁸. » In his ergo Judæorum manifestatur audacia. Quid vero dicturi sunt ad hæc rursum nobis illorum dementia vicini Ariani, in quos illud jure dici possit : Justificata est Sodoma ex te ⁷⁹? Illi enim Christum secundum carnem crucifigunt : hi contra ineffabilem Verbi naturam debacchantur. Ecce lassus est de via. Quis ille qui hoc passus est? An virtutum Dominum viribus defectum staturis, et ipsi ex Patre Unigenito laborem itineris affingentis, ut et patibilis censeatur esse demum, qui pati nescit? An rejecta, ut par est, ea sententia, soli corporis naturæ has infirmitates tribuetis, et humanitati laborem magis convenire dicetis quam nudo et in se existenti soli Verbo? **B** Quemadmodum ergo cum natura sua omnia possit, et ipse omnium sit virtus, defatigatus esse dicitur (cave enim in duos filios unum Christum dividere), et passiones humanitatis in se suscipit, quamvis remaneat impatibilis, quandoquidem factus est homo qui laborare nescit : ita licet aliquid dicat, quod homini convenire potius quam Deo putabimus, ne continuo ex vocibus male intellectis occasionem captemus male sentiendi, neque cum maxime disciplina pietatis indigemus, tunc deprehendamus insigniter imperiti, qui incarnationis ratione procul amandata, ad ipsam continuo Verbi deitatem ascendamus, et per summam inseltiam res supra nos positas attingamus. Si enim homo nuncupatus plane non est, si non factus est in forma servi, est cur jure turbemur, cum dicit aliquid servo conveniens, omniaque requirenda sunt Deo congrua. Sin autem firma et indubitata fide credimus quod, juxta Joannis vocem, « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ⁸⁰, » cum videris ipsum loqui ut carnem, id est, ut hominem, sermonem homini convenientem ad asserendam prædicationem factum intellige. Non enim aliter clare potest intelligi Verbum, cum Deus sit factum, esse hominem, nisi et passum aliquid eum qui est impatibilis, et aliquid humile dixisse qui sublimis est, scriptum esset.

179 Hora erat quasi sexta.

D Opportune Jesum ad fontem residere ostendit. Sole enim meridie intensissimos radios mortalibus immittente, et immodico æstu adurente corpora, sine damno progredi non poterat ulterius, sed satius erat respirare tantisper, cum præsertim voluptatis causam a se facile removerit, congruo tempore rei suffragante. Sextam vero non simpliciter, sed quasi sextam horam, esse dicit, ut et nos discamus ne res minimas quidem nullo discrimine habere, sed in quibusvis rebus veritatem colere.

IV, 7, 8. *Venit mulier de Samaria haurire aquam. A* Dicit ei Jesus : Da mihi bibere. (Discipuli enim abierant in civitatem, ut cibos emerent.) Dicit ei mulier ille Samaritana.

Non ignorabat mulierculæ adventum Salvator. Recte quippe, sciebat cum Deus verus esset, statim eam adfore, ut e fonte frigidam hauriret. Ubi vero adfuit, eam statim relibus implicare sibi proposuit, et doctrinæ sermonem protendens, e re nata colloquendi anam arripuit. Judæos igitur lex inquinari quovis modo vetabat, ideoque ab omni re impura jubebat recedere, neque cum alienigenis, aut incircumcisis misceri. Hi vero quasi plus facerent quam lege cavebatur, et vanas observationes potius quam legis rationem secuti, cum alienigenarum carnem propemodam tangere non auderent, in omnem se impuritatem delapsos putabant, si vel minimum quidem consentire cum Samaritanis viderentur. Tantum autem dissentiebant inter se, ut aquam et cibum gustare nollent, qui alienigenæ manu esset oblati. Ut ergo muliercula novitate rei commota peregrinum alloquatur, ac sciscitetur quis et unde sit, aut etiam quomodo Judaicos mores contemnat, atque ita demum ad scopum suum perveniat, sitire se simulat, dicens : « Da mihi bibere. » Illa vero respondit : εφρόνησι ἐθῶν, αὐτῶ τε λαῶν ὁ λόγος ἐπὶ τὸν οὐρανό βαδίζῃ σκοπῶν, καὶ τὸ διψῆν ὑποκρίνεται, λέγων : Δός μοι πινῆν. » Ἡ δὲ ἐφη :

IV, 9. *Quomodo tu, Judæus cum sis, bibere a me piscis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim* **190** *concurunt Judæi Samaritanis. Respondit Jesus, et dixit ei.*

Inquisitio initium est discendi, et ad dubitatio radix intelligendi quæ ignoramus. Hoc initium sermo capessit : proindeque Salvator sapienter quoque fingebat se Judæorum mores nihili ducere.

IV, 10. *Si sciras donum Dei, et quis est qui dicit tibi : Da mihi bibere : tu forsitan petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. Dicit ei mulier.*

Scyramundanam et supercælestem Unigeniti substantiam cum non nosset, imo vero cum incarnatum Verbum penitus ignoraret, Judæum ipsum mulier nominabat. Et ad hoc quidem cum fructu silet, ut colloquii ratio sursum constaret. Veruntamen ad sublimiorem de ipso cogitationem eam evehit, cum nescire ipsam ait quis ille sit qui potum petit, ut quanta gratia prædita sint ea quæ divinitus conceduntur : quæ si nimirum cognosceret, iis carere se non pateretur, sed Dominum prior illa rogasset. His itaque verbis eam instigat, ut ea discere summopere velit. Observa autem quo pacto genuinum et procul ab omni fastu sermonem instituens, seipsum Deum esse dicit, licet tardo sit ingenio mulier. Nam persuadendo Dei donum mirari, hujus seipsum largitorem insinuat. Si enim clare scires donum Dei, et quis sit qui dicit tibi,

Ἔρχεται γυνή ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλήσαι ὕδωρ. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς : Δός μοι πινῆν (οἱ γὰρ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεισιν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι). Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή ἡ Σαμαρεῖτις.

Οὐκ ἠγνοεῖ τοῦ γυναίου τὴν ἀφίξιν ὁ Σωτῆρ. Εὐ γὰρ δὴ καὶ λίαν ἠπίστατα Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, ὡς αὐτίκα παρέσται ψυχρὸν ἀπὸ κρήνης ἀρουμένη τὸ νῆμα · ἐπειδὴ δὲ παρῆν, εἶσω βρόχων ἐποιεῖτο τὸ θήραμα, καὶ τὸν τῆς διδασκαλίας εὐθὺ καταταίνων λόγον, ἀπὸ τῶν ἐν χειρὶ πραγμάτων ἐποιεῖτο τὴν διάλεξιν. Τὸ μὲν οὖν μηδαμῶθεν χρῆναι καταμαλύνεσθαι, τοῖς Ἰουδαίοις ὁ νόμος ἐπραγματεύετο · διὰ τε τοῦτο παντὸς ἀναχωρεῖν ἀκαθάρτου διαύπου πρὶ γ-ματος, καὶ μήτε ἀλλογενέσιν, ἢ ἀπερτεμήτοις ἀναμιγέσθαι. Οἱ δὲ, ὡς πλέον τι πλεονάζοντες τῆς ἐντολῆς τὴν δύναμιν, καὶ εἰκαισάταις μᾶλλον ἐπιτηρήσειν, ἢ ταῖς ἀκριβεῖσιν τῶν λεγομένων ἀκολουθήσαντες, οὐδ' ὅσον ἀποθίγειν τῆς τῶν ἀλλοφύλων σαρκὸς ἀποτολμῶντες, ἀπάσης εἶσω πεσεῖν ἀκαθαρσίας ἐνόμιζον, εἰ κατὰ τι γούν ὀφθεῖεν ὅπως Σαμαρεῖταις συμβαίνοντες. Εἰς τοσοῦτον δὲ αὐτοῖς καὶ τῆς διαστάσεως ἔχουσι λοιπὸν, ὡς καὶ ὕδατος καὶ τροφῆς ἀπογεύεσθαι ναρκῆν, τῆς διὰ χειρὸς ἀλλοφύλων προσκομιζομένης. Ἴνα τοίνυν ξενοφωνήσῃ τὸ γυναίον, καὶ τὸ ἀσύνηθες αὐτῷ καλέσῃ πρὸς ζήτησιν, τίς μὲν εἶη, καὶ πόθεν, ἢ καὶ ὅπως τῶν Ἰουδαϊκῶν κατ-

Πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν, καρ' ἐμοῦ πινῆν αἰτεῖς **C** γυναϊκὸς Σαμαρεῖτιδος ὄψεως ; Οὐ γὰρ συγγρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρεῖταις. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπερ αὐτῇ.

Ἀρχὴ μαθήσεως ζήτησις, καὶ βέβα τῆς ἐπὶ τισιν ἀγνοουμένοις συνέσεως, ἢ περὶ αὐτῶν ἐπαρτήσεως. Ταύτην ὁ λόγος ἐλείν ἐπιθυμεῖ τὴν ἀρχὴν · διὰ τοῦτο καὶ τὸ δοκεῖν ἠγασθαι μῆθεν τὰ τῶν Ἰουδαίων εἶη, σαφῶς ὁ Σωτῆρ ὑπεκλάττετο.

Ἐλ ἤδεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἔσται ὁ λέγων σοι, Δός μοι πινῆν, σὺ ἂν ἤτησας αὐτὸν, καὶ ἔδωκε σοι ὕδωρ ζῶν. Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή.

Τὴν ὑπερκόσμιον τε καὶ ὑπερουράνιον οὐκ εἶδὼς τοῦ Μονογενοῦς οὐσίαν, μᾶλλον δὲ ἀγνοοῦσα πανταλῶς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον, Ἰουδαῖον αὐτὸν ὠνόμαζεν ἡ γυνή. Καὶ σιωπᾷ μὲν πρὸς τοῦτο χρησίμως, ἵνα σώζῃται πάλιν ἡ τοῦ πρὸς αὐτὴν ὑπόθεσις λόγου. Ἀναφέρει δ' ὅταν ὁμοῦ εἰς ὑψηλοτέραν τὴν περὶ αὐτοῦ διάληψιν, οὐκ εἶδέναι λέγων, τίς ὁ ποτὸν αἰτήσας ἔστιν, ἢ καὶ ὅσην ἔχει τὴν χάριν τὰ θεῶθεν χορηγούμενα, ὡς εἶπερ ἔχον τὴν γνώσιν, οὐκ ἂν διατερίζειν ἠέμεγετο · ἤτησε γὰρ ἂν προλαβοῦσα τὸν Κύριον. Ἐρεθίζει μὲν οὖν διὰ τούτων, εἰς τὸ καὶ λίαν ἐσπουδασμένως ἐθελῆσαι μαθεῖν. Ἐπιτήρει δὲ ὅπως, εὐφυᾶ δὴ καὶ νῦν καὶ κόμπου γυμνὸν ἐπιτηδεῶν λόγον, Θεὸν ἑαυτὸν εἶναι φησιν, εἰ καὶ βραδεῖα πρὸς τὸ δύνασθαι νοεῖν ἡ γυνή. Ἀποθαυμάζειν γὰρ ἀναπειθῶν τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν, ταύτης ἑαυτὸν εἰσφέρει χορηγόν · εἰ γὰρ ἤδεις σαφῶς τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ,

καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι, σὺ ἂν ἤτησας αὐτόν· τίνας δ' ἂν καὶ πρέποι τὸ χαρίζεσθαι τὰ τοῦ Θεοῦ; Μὴ οὐχὶ κατὰ φύσιν ὄνει Θεῶ; Ἔδωκε δὲ ζῶν ἀποκαλεῖ τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος ὀδόν, δι' ἧς καὶ μόνης ἡ ἀνθρωπότης, καίτοι τοῖς ἐν ὄρεσι πρέμνοις ἀναινομένη παραπλησίως, ξηρὰ τε ἤδη, καὶ πάσης ἀγνοίας ἀρετῆς ταῖς τοῦ διαβόλου κακοουργίαις ἀναδεδειγμένη, πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀνατρέχει τῆς φύσεως κάλλος, καὶ τὴν ζωοποιὸν ἐκπίνουσα χάριν, πολυτρόποις ἀγαθῶν ἰδέαις περιανθίζεται, καὶ εἰς ἕξιν ἀναδραστώσα τὴν φιλάρετον, εὐτραφεστάτους τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀνήσει κλῶνας. Τοιοῦτον δὲ τι, καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησὶν Ἡσαΐας πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός· « Βύλογήσει με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρήνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν, ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς· ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτόν, λαόν μου ὃν περιεποίησά μιν τὰς ἀρετάς μου διηγείσθαι. » Ἔσσεσθαι δὲ καὶ τὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν, ὡς ξύλον ἔγκαρπον, ἑτέρος φησὶ τῶν ἁγίων, καὶ ἀνατελεῖν μὲν, ὡς ἐπὶ ὄρει ἀναμέσον ὕδατος, ὀφθήσεσθαι δὲ ὡς ἰσάν ἐπὶ παραρῆρον ὕδωρ. Δυνατὸν μὲν οὖν τοῖς εἰρημένοις καὶ ἑτέρας ἡμᾶς ἐπισωρεύειν τὰς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρίας, δι' ὧν ἦν καὶ μάλα ραδίως ἐπιδεικνύειν, ὡς ἐν ὕδατος προσηγορίᾳ τὸ θεῖον πολλάκις κατωνόμασται πνεῦμα. Τοῦ δὲ τούτοις ἡμᾶς ἐμφιλοχωρεῖν οὐ καιρός· διὸ δὴ πάλιν ἑτέροις ἐπινηξόμεθα πρὸς τὸ μέγα καὶ πλατὺ τῶν θείων θεωρημάτων ἐπιγόμενοι πέλαγος.

Κύριε, οὐτε ἀντλήμα ἔχεις, καὶ τὸ φρέαρ ἐστὶ βαθύ· πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;

Οὐδὲν τῶν ἐν συνθεῖσι κλέον ἢ γυνὴ φαντάζεται, καὶ συνίησι μὲν οὐδαμῶς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, οὐεται δὲ ὅτι κατὰ τινὰς τῶν ἐξ ἐπαρῆς, καὶ δαιμονιώδους ἀπάτης θαυματουργεῖν ἐλωθότων, σχεῖν τοῦ δέχου, καὶ τινος ἑτέρας μηχανῆς, αὐτόματον αὐτῇ τὸ ὕδωρ ἐκ τῶν φρεατίων ἀνοίσει πυθμένων· ὕδωρ δὲ ζῶν, ὡς πρὸς τὸν οἰκτεῖον ὀνομάζει σκοπὸν, τὸ νεωστὲ τῶν πηγαίων ἀνομβρήσαν μαστῶν.

Μὴ σὺ μεῖζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἐπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ.

Ἐαυτῆς ἐπιλαμβάνεται, καὶ σφόδρα τὴν ταχίστην ἢ γυνὴ, συνοραῖ δὲ οὐχ ὀσίως, οὐδὲ πάντως ἀληθεῖς λαβοῦσα τὰς ὑπονοίας περὶ αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἦν μὴ πάντως ὠφελείσθαι πρὸς νῆψιν, τὴν ὄλιγος τῶν θείων ἀπολαύουσαν λόγων. Ὡς ἐνδεχομένου τοιγαροῦν ἐπιπυθῶν μὲν οὐκ εἶναι τὸν λέγοντα, προφήτην δὲ μᾶλλον καὶ τῶν ἐν ἁγιασμῷ διαπρέπων [Ἰσ. διαπρεπόντων], διὰ τε τοῦτο παρέξει αὐτῇ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν καταπαγγέλλεσθαι, καὶ δέχα τῶν κατὰ συνήθειαν ἀντημάτων, ἢ πολὺ πρὸς χρῆσιν τὸ ἄμεινον ἐξ ἑτέρας ἀνυπερσκακοντα πηγῆς, μετατίθησι τὸν λόγον εὐθύς ἐπὶ τὸ σαφρονέστερον, καὶ ὡς ἅγιον ἀγίῳ συγκρίνει λέγουσα, « Μὴ σὺ μεῖζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τοῦτο; » Δέχου τοῦ νοήματος τὴν περίνοιαν, ἐκ τοῦ μηκέτι θαυμάζειν αὐτήν, εἰ σχεῖν οὐκ ἔχων τὸ ὕδωρ ἐπαγγέλλεται, τῆς δὲ

tu petisses ab eo. Cui enim convenit ea largiri quæ Dei sunt? An non ei qui secundum naturam Deus est? Aquam autem vivam appellat vivificum illud Spiritus donum, per quod solum humanitas quamvis perinde ac montani stipites prorsus arefacta et omnis fructus expers diaboli fraude reddita ad veterem naturæ pulchritudinem revocatur, et vivificam gratiam ebibens variis honorum generibus redimitur, et ad virtutis studium repullulans uberimos dilectionis Dei ramos edit. Tale vero quiddam nobis quoque Deus per Isaiam prophetam ait : « Glorificabunt me bestię agri, sirenes, et filię struthionum, quia dedi in deserto aquas et flumina in inaquoso, ut bibere faciam genus meum electum; populum meum quem acquisivi, ut virtutes meas narret ». Justi porro animam fore tanquam lignum fructiferum aliter nobis sanctus canit, et orituram sicut fenum in medio aquæ, et sicut salicem super præterfluentem aquam. Possem his alia complura testimonia Scripturæ adjungere, quibus facillimum esset ostendere aquæ vocabulo plerumque divinum spiritum nuncupari. Sed tempus non est in his immorandi : proinde rursum in vastum illud et amplum divinarum contemplationum pelagus enatabimus.

διὸ δὴ πάλιν ἑτέροις ἐπινηξόμεθα πρὸς τὸ μέγα καὶ

IV, 11. *Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est : unde ergo habes aquam vivam?*

Nihil nisi vulgare mulier sibi proponit, neque dictorum vim capit, sed existimat repente ipsum e putei fundo aquam deducturum, non secus ac ii qui magicis carminibus ac dæmonum fraude mirabilia patrare solent. Aquam vivam, ex sua mente nominat, nempe quæ ex fontis uberibus recens effluxit.

IV, 12. *Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum hunc, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus? Respondit Jesus, et dixit ei.*

Mulier cito seipsam castigat, simulque animadvertit se non pie et vere de illo sentire. Nec enim ei plane deesse poterat auxilium ad intelligendum, quippe quæ divinis sermonibus frueretur. Quasi ergo fieri non posset ut is qui loquebatur incantator esset, sed propheta potius, et ex eorum numero qui sanctitate conspicui sunt, et proinde præbiturum se ei aquam vivam polliceretur, idque sine vulgaribus haustis, aut ad usum longe meliorem, ex alio nimirum fonte repertam, emendat statim quod dixerat, et quasi sanctum cum sancto comparat, dicens : « Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum hunc? » Vim hujus dicti accipe ex eo quod ipsa non amplius miratur quod fume destitutus aquam nihilominus pollicetur, sed de ejus qualitate gustabili dun-

¹¹ Isa. XLIII, 20, 21. ¹² Isa. XLIV, 4.

taxat loquitur. Samaritani itaque alienigenæ, quippe qui Babyloniorum colonia erant. Patrem autem ipsi quoque Jacob venditant, duplici ratione : cum enim finitimam et vicinam Judæorum regionem habitarent, **182** nonnihil in se eorum cultu exprimebant, et Judæis patribus gloriari nitebantur. Alia ratio, eaque verissima hæc est, quod plerique eorum qui Samariam incolebant a Jacob genus ducebant. Jeroboam quippe filius ille Nabat, congregatis decem Israelis tribubus et dimidia parte tribus Ephraim, profectus Hierosolymis regnante Roboam filio Salomonis, Samariam occupavit, in eaque domos et urbes exstruxit.

IV, 13-14. *Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Dicit ad eum mulier.*

Samaritana eximiam veluti quamdam et expugnatu difficilem objectionem proponente : « Numquid tu major es patre nostro Jacob, » scite admodum rursus Salvator ostentationem fugit, dum se non majorem quidem esse aperte profitetur, sed ex rebus ipsis suadet expendere, uter antecellat. Idcirco incomparabilem inter spirituales aquas et sensibiles ac terrenas intercedere differentiam ostendit dicens : « Omnis qui bibit ex hac aqua, sitiet iterum. » Qui vero, inquit, meis aquis impletus fuerit, non modo nunquam sitiet, sed fontem in seipso habebit, qui possit eum ad vitam educare sempiternam. Igitur qui majora largitur, major utique erit eo qui minus habet, neque victus eamdem quam victor gloriam reportaturus est. Sciendum hic denuo Salvatorem aquam, Spiritus sancti gratiam appellare, cujus si quis particeps exstiterit, scaturientem habebit in seipso divinarum doctrinarum vinum ut jam aliorum monitis non indigeat, sed facile possit eos hortari quibus divinum ac cœleste verbum sitire contigit : cujusmodi erant in hac vita et in terris adhuc degentes sancti prophetæ, atque apostoli, et qui successores sunt eorum ministerii, de quibus scriptum est : « Et hauriatis aquas cum gaudio de fontibus salutaris ²². »

IV, 15. *Da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. Dicit ei Jesus.*

183 Consuetudo rursus tantum loquitur et imaginatur, nihil autem eorum quæ dicuntur prorsus intelligit, sed exigui laboris allevamento existimat se totam Salvatoris liberalitatem complexuram, et sitis extinctione gratiæ divinæ modum circumscribit ; tantum abest ut subtili cogitatione res supramundanas capiat.

²² Isa. xii, 3.

κατὰ γεῦσιν ποιότητος περί διαλέγεσθαι μόνης. Σαμαρείται μὲν οὖν ἀλλογενεῖς, Βαβυλωνίων γὰρ ἀποικοί. Πατέρα δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν Ἰακώβ ἐπιγράφονται κατὰ δύο τρόπους· ὡς γὰρ ὁμορὸν τε καὶ γείτονα τὴν Ἰουδαίων οἰκοῦντες χώραν, ὀλίγα τῆς ἐκείνων λατρείας εἰς ἑαυτοὺς ἀνεμάττοντο, καὶ τοῖς Ἰουδαίων πατράσιν ἐπαυχεῖν ἐμελέτων. Ἄλλως τε, καὶ ἦν ὄντως ἀληθές, ὅτι τῆς Ἰακώβ ἐξέφυσαν ῥίζης τῶν τὴν Σαμαρείαν οἰκούντων οἱ πλείους. Ὁ γὰρ τοῦ Ναβὰτ Ἰεροβοάμ, δέκα τοῦ Ἰσραὴλ συναγείρας φυλάς, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραΐμ, ἀπαίρει μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ κατὰ καιρὸν τῆς Ἰεροβοάμ βασιλείας, υἱοῦ Σολομῶνος, καταλαβὼν δὲ τὴν Σαμαρείαν, καὶ οἴκους ἐν αὐτῇ, καὶ πόλεις ἐδείματο.

Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐπιθώσεται αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή.

« Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ὡς περ τι μέγα, καὶ δυσκαταγώνιστον πρόβλημα προτεινούσης τῆς Σαμαρείτιδος, εὐφρέστατα πάλιν ὁ Σωτὴρ παραιτεῖται μὲν τὸν ἐν ῥήμασι κόμπτον, ὅτι μείζων ὑπάρχει, σαφῶς οὐκ εἰπὼν, ἀπὸ δὲ τῆς τῶν πραγμάτων ποιότητος δοκιμάζειν ἀναπεθεῖν τὸν προύχοντα. Διὰ τοῦτο, καὶ ἀσύγκριτον οὖσαν τῶν νοητῶν ὑδάτων πρὸς τὰ ἐν αἰσθήσει καὶ γεωδέστερα τὴν διαφορὰν ἐπιδεικνύει λέγων· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, τούτου διψήσει πάλιν, » ὃ δὲ τῶν ἐμῶν, φησὶν, ὑδάτων ἐμφορησάμενος, οὐχ ὅπως τοῦ διψῆν ἐτι κρείττων ἀποφανθήσεται, ἀλλ' ἔξει πηγὴν ἐν ἑαυτῷ πρὸς ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέφειν ἰσχύουσαν. Οὐκοῦν ὁ τὰ μείζω δωρούμενος ἐν μείζουσιν ἔσται, φησὶ, τοῦ τὸ ἕλαττον ἔχοντος, καὶ τὴν αὐτὴν οὐκ ἀπόσεται δόξαν τῷ νικῶντι τὸ ἡττώμενον· ἰστέον δὲ πάλιν, ὡς ὕδωρ ἐν τούτοις τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ὁ Σωτὴρ ἀποκαλεῖ, ἥς εἴπερ τις γένοιτο μέτρος, ἀναπηγάζουσαν ἔξει λοιπὸν ἐν ἑαυτῷ τῶν θείων μαθημάτων τὴν χορηγίαν, ὡς μηκέτι μὲν αὐτῷ τῆς παρ' ἐτέρων νοουθεσίας ἐνδεῖν, ἐξαρκεῖν δὲ μᾶλλον εἰς τὸ δύνασθαι βραδίως παρακαλεῖν, τοὺς ὅσπερ ἂν γένοιτο διψῆν τὸν θεῖον τε καὶ οὐράνιον λόγον, ὅποιοί τινες ἦσαν κατὰ τὸν παρόντα βίον, καὶ ἐπὶ γῆς ἐτι κλιτευόμενοι, ἅγιοι τε προφῆται, καὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τῆς ἐκείνων κληρονομία λειτουργίας, περὶ ὧν γέγραπται· « Καὶ ἀνελήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου. »

Δός μοι τούτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἐρχώμαι ἐνθόδους ἀντιλεῖν. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς.

Μόνα πάλιν τὰ συνήθη καὶ λαλεῖ καὶ φαντάζεται, συνίησι δὲ ὅλως τῶν λεγομένων οὐδέν· ἐν δὲ τῷ μικρῶν ἀπαλλάττεσθαι πόνων, ὅλην ἔξιν οἰεταί τοῦ Σωτῆρος τὴν φιλοτιμίαν, καὶ ἐν τῷ μηκέτι διψῆν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἠρίξει τὸ μέτρον, οὐδ' ὅσον ἐννοίας ψιλαῖς δεχομένη τὰ ὑπερκόσμητα.

Ἔπαρε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθέ Α IV, 16. *Vade, voca virum tuum, et veni huc.*
ἐρθάδς.

Ἦν ἄρα καλῶς τε καὶ οὐκ ἐψευσμένως εἶπε, ὅτι θήλειαι πῶς εἰσι θηλειῶν αἱ φρένες, καὶ μαλακὰς ἐνώκισται νοῦς γυναιξίν, οὐδαμῶθεν ἔχων τὸ δύνασθαι τι συνιέναι γοργῶς. Εὐμαθεστέρα δὲ πῶς ἡ ἀνδρῶν ἐστι φύσις, καὶ πολὺ πρὸς λόγους ἐτοιμοτέρα, διεγρηγερμένον εἰς νῆψιν, καὶ, ἐν οὗτοις εἶπω, θερμὸν τε καὶ ἀπηρσενωμένον ἔχουσα τὸν νοῦν. Διὰ ταύτην, οἶμαι, τὴν αἰτίαν, τὸν ἄνδρα καλεῖν τῷ γυναικῷ παρεκλεύετο λεληθότως ἐλέγχων, ὡς ἀμαθεστάτην μὲν ἔχει τὴν καρδίαν, τοῖς δὲ εἰς σοφίαν λόγοις ἀμεταχείριστον, ὁμοῦ δὲ τι καὶ ἕτερον ἐπὶ τούτῳ κάλλιστον οἰκονομῶν.

Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή· Ἄνδρα οὐκ ἔχω. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Καλῶς εἶπες, ὅτι ἄνδρα οὐκ ἔχω· πάντε γὰρ ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἐστι σου ἀνήρ. Τοῦτο ἀληθὲς εἰρηκας, λέγει αὐτῷ ἡ γυνή.

Καὶ τίνοι λοιπὸν οὐκ ἂν εἴη καταφανὲς, ὡς οὐκ ἠγνοεῖ μὲν ὁ Σωτὴρ τοῦ κατὰ νόμον κατωφερότου ἐρημον ὑπάρχειν αὐτήν, πρόφασιν δὲ τοῦ ἀνακαλύψαι τὰ κεκρυμμένα τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐποήσατο ζήτησιν; Ἦν γὰρ οὕτω μόλις ὠφελῆσαι θαυμάζουσαν οὐκέτι λοιπὸν ὡς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ ἀνθρωπίνου ἔβδη διὰ τοῦ παραδόξως εἰδέναι τὰ ἐν αὐτῇ, ἀποδέχεται δὲ χρησίμως ἄνδρα λέγουσαν οὐκ ἔχειν, καίτοι τοσοῦτοις συνεφθαρμένην. Οὐ γὰρ σύνοδος ἐκ φιληδονίας, ἀλλ' ἡ κατὰ νόμον συναίνεσις, καὶ σύνδεσμος ἐξ ἀγάπης καθαρὰς τὸν ἀκατηγόρητον ἀποτελοῦσι γάμον.

Κύριε, θεωρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ.

Μόλις ἀναλάμπει πρὸς νῆψιν, καὶ πάλιν οὕτω τελείαν. Προφήτην γὰρ ἔτι καλεῖ τὸν προφητῶν δεσπότην· πλὴν ἀμείνων ἢ πρότερον ἀνεδείχθη κατὰ βραχὺ, κατ' οὐδένα μὲν τρόπον πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀσφάλουσα, τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ σημείου δύναμιν εἰς ὠφέλειαν ἀρπάζουσα, καὶ μαλακῆς μὲν οὕτως ἐκβαίνουσα φρενὸς, μετρίως γέ μὴν εἰς νεανικὸν ἀναβαίνουσα νοῦν, καὶ τῆς καρδίας τὸν ὀφθαλμὸν εἰς ἀθήτην πραγμάτων θεωρίαν ἐκτείνουσα. Ἐφ' ᾧ δὴ μάλιστα θαυμάζειν ἀκόλουθον τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνεξικακίαν τε ὁμοῦ, καὶ δύναμιν, καὶ τὰς ἀπαιδευτοὺς διανοίας εἰς ἀξιόγαστον ἔξιν εὐκόλως μεταρρυθμίζοντος.

Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν· καὶ ἡμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου προσκυνεῖν δεῖ. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς.

Προφήτην ὄντως ὑπάρχειν, καὶ Ἰουδαίον οἰθηθεῖσα τὸν Κύριον, τοῖς ἐπιχωρίοις ἔθεσι· πολὺ δὲ λίαν ἐναδρύνεται, καὶ τῆς Ἰουδαίων ὑπονομίας βεβουλεύεσθαι τὰ κρείττω τοὺς Σαμαρείτας δι' ἰσχυρίζεται. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ παχυτέρας ἔτι τὰς περὶ τῆς θείας καὶ ἀσωμάτου φύσεως διαλήψεις δεχόμενοι, ἐν μόνις τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἥτοι Σιών τῇ γείτονι, χρῆναι προσκυνεῖσθαι τὸν ἐπὶ πάντας Θεὸν διετείνοντο, ὡς ὅλης ἀπαξ τῆς ἀρθήτου καὶ ἀκαταλήπτου φύσεως καταλούσης ἐκείσε, καὶ χειροποιήτοις ἐν-

Bene utique nec falso dici potest, quodammodo femineos esse seminarum animos, mollemque mulieribus inesse mentem, quæ nullo modo possit aliquid acute sagaciterque concipere. Docilior autem est virorum natura, et ad omnem rationem solertior, excitata ad intelligendum, et, ut ita dicam, mascula mente prælitata. Hanc, opinor, ob causam, virum suum arcessere [jussit mulierem], obscure quodammodo eam ut rudem increpans, et ad capessendam sapientiæ doctrinam hebetem, simulque aliud quiddam pulcherrimum instituens.

IV, 17, 18. *Dicit ei mulier: Virum non habeo. Dicit ei Jesus: Bene dixisti, quia non habeo virum. quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir. Hoc vere dixisti, dicit ei mulier.*

Cui vero non manifestum sit demum Salvatorem non ignorasse legitimo eam marito carere, sed percontando de viro, occasionem cepisse occulta revelandi? Hæc enim una ratio propemodum erat illius juvandæ, si non jam eum ut merum hominem, sed ut homine superiorem admiraretur, puta cui inaudito modo sua arcana paterent; utiliter autem responsum ejus probat quo dixit virum se non habere, tametsi a tam multis fuerat corrupta; non enim qui ex voluptate fit coitus, sed qui secundum legem est consensus, et quæ ex casto amore conjunctio existit, inculpata nuptias efficiunt.

IV, 19. *Domine, video quia propheta es tu.*

Tandem ad cognitionem emicat, sed eam nondum perfectam. Prophetam etenim adhuc appellat prophetarum Dominum: melior tamen sensim facta est quam prius, nullo quidem modo reprehensione ægre ferens, sed miraculi vim utiliter arripiens, et cum hac ratione mollem animum excutiat, tarde nihilominus 184 ad virtutem ascendit, et cordie oculum ad inusitatum rerum spectaculum intendit. In quo mirari utique decet Salvatoris nostri clementiam simul et virtutem, qui rudes animos in admirabilem statum facile transformat.

IV, 20. *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet. Dicit ei Jesus.*

Cum Dominum revera prophetam esse, eumque Judæum existimet, patrii ritibus mirum quantum gloriatur, et Samaritanos asserit longe potiora statuisset quam Judæos. Judæi quippe crassioribus de divina corporisque experte natura opinionibus imbuti Hierosolymis duntaxat, aut in vicina Sion adorandum esse supremum universi Deum contendebant, quasi tota prorsus ibi ineffabilis et incomprehensibilis natura habitaret, et manufactis templis inclusa foret. Quamobrem voce quoque

prophetarum supinæ hac in re inscitiz arguebantur, dicente Deo : « Cœlum thronus meus, terra autem scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi, dicit Dominus ? vel quis locus quietis meæ ? » Samaritani vero rursus, uti loco et regione, sic etiam inscitia et imperitia Judæis finitimi, in monte, qui Garizin dicebatur, cum et orandum et adorandum putarent, merito risum non effugiunt. Ei autem stultitiæ occasionem præbuit illa benedictio, quam in monte Garizin factam in Deuteronomio legimus. Hanc mulier Salvatori quæstionem ceu magnam quamdam et difficillimam objectionem proponit, dicens : « Patres nostri in monte hoc adoraverunt, » etc.

IV, 21. *Crede mihi, mulier, quia venit hora, quando neque in Hierosolymis, neque in monte hoc adorabilis Pater.*

Omnium inscitiam simul condemnat, cum adorandi modum, qui apud utrosque obtinuerat, ad veriore translatus iri ait. Non enim quæretur amplius locus, inquit, in quo proprie Deum habitare existiment, sed ut qui universa impleat et continere valeat Dominum, **185** adorabunt unusquisque de loco suo, sicut quidam sanctorum prophetarum ait. Horam autem et tempus ejusmodi rituum abrogandum suum in hunc modum cum corpore adventum ait. Observa autem quo pacto eleganti prorsus ratione mulierculæ mentem ad intelligentiam Filii deducat, Patrem Deum vocando : quomodo enim, quæso, intelligeretur Pater, non existente Filio ?

CAP. V.

Quod Filius non sit inter adorantes quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoretur.

IV, 22. *Vos adoratis quod nescitis : nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est.*

Loquitur denuo ut Judæus et homo, rei ordine hunc etiam loquendi modum postulante; nec enim Christus a decore et opportunitate aberraverit. Tribuit autem plus aliquid cognitionis Judæorum cultui. Samaritani siquidem simplici et inconsulta ratione Deum adorant; Judæi vero per legem et prophetas veri Dei cognitione quantum in se est accepta. Ideoque nescire Samaritanos ait, sed Judæos scire quodammodo, ex quibus etiam oritur salutem affirmat, nostram videlicet. Christus enim est ex semine Davidis, quod ad carnem attinet : David autem ex tribu Juda oriundus est. Seipsum porro inter adoratores collocat, ut homo, is qui cum Deo et Patre, cum a nobis, tum a sanctis angelis adoratur. Quando enim servilem formam assumpsit, conveniens quoque servo ministerium explet, nequaquam desinens esse Deus, ac Dominus, et adorandus. Manet enim idem, licet factus sit

A αποκλεισθείσης ναός. Διὸ δὴ, καὶ λίαν ἀσυνετούνητες ἐπὶ τούτῳ διὰ τῆς τῶν προφητῶν ἠλέγγοντο φωνῆς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος : « Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε μοι, λέγει Κύριος, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου ; » Σαμαρεῖται δὲ πάλιν, οὐ πόρρω τῆς Ἰουδαίων ἀμαθίας κείμενοι, χώραν τε ὁμοῦ καὶ ἀπαιδευσίαν ἁμορὸν ἔχοντες, ἐν βρει τῷ Γαρίζειν οὕτω καλουμένῳ, καὶ προσεύχεσθαι δεῖν, καὶ προσκυνεῖν οἰόμενοι, τὸ γελᾶσθαι δικαίως οὐ διαφεύγουσι. Γέγονε δὲ καὶ αὐτῆς τῆς ἀνοίας ἡ πρόφασις, τὸ δεδῶσθαι τῆν εὐλογίαν ἐν βρει Γαρίζειν, καθὼς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ γεγραμμένον εὐρίσκομεν. Ταύτην ἡ γυνὴ τῷ Σωτῆρι τὴν ζήτησιν, ὡς τι μέγα, καὶ δυσκατάληπτον πρόβλημα προλογεῖται λέγουσα : « Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ βρει τούτῳ προσεκύνησαν, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Πίστενέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις, οὔτε ἐν τῷ βρει τούτῳ προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ.

Ὁμοῦ τῆς ἀπάντων ἀμαθίας καταψηφίζεται, μετασθῆσθαι λέγων ἐπὶ τὸ ἀληθέστερον τῆς παρ' ἀμφοῖν λατρείας τὸ σχῆμα. Οὐ γὰρ ἐτι, φησί, ζητηθήσεται τόπος, ἐν ᾧ δὴ κυρίως οἰήσονται κατοικεῖν τὸν Θεόν, ἀλλ' ὡς τὰ πάντα πληροῦντι καὶ συνέχειν ἰσχύοντι προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ, ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καθάπερ τίς φησί τῶν ἁγίων προφητῶν. « Ὄραν δὲ καὶ καιρὸν τῆς τῶν τοιούτων ἐθῶν μεταστάσεως, τὴν ἑαυτοῦ μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐν κόσμῳ φησίν. Ἐπιτήρει δὲ ὅπως ἀστειοτάτη τοῦ λόγου χρησάμενος ἀγωγῇ πρὸς ἐννοίας τὰς περὶ Υἱοῦ ποδηγεῖ τοῦ γυναίου τὸν νοῦν, Πατέρα καλῶν τὸν Θεόν : πῶς γὰρ ἂν ὄλωσ νοοῖτο Πατὴρ οὐκ ὄντος Υἱοῦ ;

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

« Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς προσκυνούσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἢ ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ Θεός, προσκυνεῖται δὲ μᾶλλον μετὰ Πατρός. »

Ἔμεις προσκυνεῖτε δὲ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνούμεν, δὲ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

Ἁλεῖ μὲν πάλιν ὡς Ἰουδαῖος καὶ ἄνθρωπος, τοῦτον καὶ νῦν ἀπαιτούσης τὸν τρόπον τῆς τοῦ πράγματος οἰκονομίας : οὐδὲ γὰρ ἂν καιροῦ τε καὶ πρέποντος ἀπεσφάλη Χριστός. Ἀπονέμει δὲ τι καὶ πλέον εἰς σύνεσιν ταῖς Ἰουδαίων λατρείαις. Σαμαρεῖται μὲν γὰρ, ὡς ἐν ἀπλῶ τε καὶ ἀζητητῶ λόγῳ, προσκυνεῖσι τὸν Θεόν : Ἰουδαῖοι δὲ, διὰ νόμου καὶ προφητῶν, τὴν τοῦ ὄντος γνῶσιν κατὰ τὸ ἐγγωροῦν δεχόμενοι. Διὰ τοῦτο Σαμαρεῖταις μὲν οὐκ εἰδέναι φησίν, ἐξεπίστασθαι δὲ πῶς τοὺς Ἰουδαίους, ἐξ ὧν καὶ ἀναδειχθήσεσθαι τὴν σωτηρίαν, ἑαυτῶν δηλονότι διῆσχυρίζεται. Ἀπὸ γὰρ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστός, φυλῆς δὲ τῆς Ἰουδα γέγονεν ὁ Δαβὶδ. Ἐν δὲ τοῖς προσκυνούσιν ἑαυτὸν κατατάττει πάλιν ὡς ἄνθρωπος, ὁ μετὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, πρὸς τε ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων προσκυνούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ οἰκτικὸν περιεβάλλετο σχῆμα τὴν οἰκέτη πρέπουσαν ἀποπληροῦ λειτουργίαν, οὐκ ἀπολέσας

⁸⁵ Isa. Lxvi, 1.

τὸ εἶναι Θεὸς, καὶ Κύριος, καὶ προσκυνητός. Μένει γὰρ ὁ αὐτὸς εἰ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀποσώζων δὲ πανταχῆ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν λόγον· κἀν μεγάλην ἰσῆς, καὶ ὑπερῶν τὴν ταπεινώσιν, θαυμαστῆς εἰσέρχου, μὴ κατήγορος, μὴ φιλεγκλήμων, μᾶλλον δὲ μιμητής. Τοιοῦτους ὁ Παῦλος ἡμᾶς ὀρᾶσθαι βούλεται λέγων· «Τούτῳ φρονεῖτω [αὐτοῦ φρονεῖτε] ἕκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβών, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτόν. Ὅρῳ ὅπως ταπεινοφροσύνης ὑπόδειγμα γέγονεν ἡμῖν ὁ Υἱὸς ἐν ἰσότητι μὲν ὑπάρχων τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν μορφῇ καθὰ γέγραπται, καταθεθῆκώς δὲ δι' ἡμᾶς εἰς ἐκούσιον ὑπακοῆς, καὶ ταπεινώσιν; Πῶς οὖν ἄρα τὸ τῆς ὑπακοῆς, πῶς δὲ τὸ τῆς ταπεινώσεως ἔδει φαίνεσθαι σχῆμα, ἢ δηλονότι ὁ διὰ τῶν πραγμάτων, καὶ λόγων τῆς θεοπροπέου ἀξίας ὑποθεθηκότων, καὶ πολὺ τὸ ἐλαττον ἔχόντων, ἢ ἐν οἴσπερ ἦν γυμνὸς ἔτι παρὰ Πατρὶ Λόγος, καὶ ἀσύμπλοκος τῆς τοῦ δούλου μορφῆς; Ποῦ γὰρ ὅπως αὐτὸν καταθεθῆναι φήσομεν, εἰ μὴ τι καὶ τῶν παρ' ἀξίαν ὑπομείναι δώσομεν; Γέγονε πῶς ἐν ἀνθρώπων ὁμοιώματι κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, εἰ μὴ τὸ ἀνθρώποις πρέπον ἐμιμήσατο; Πρᾶγμα οὐκ ἀνθρώποις προπεθέστατον ἢ προσκύνῃσι, ὡς ἐν ὀφλήματος τάξει κατατιομένη τε καὶ προσαγομένη παρ' ἡμῶν τῷ Θεῷ. Οὐκοῦν προσκυνεῖ μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, προσκυνεῖται δὲ ἀεὶ μετὰ Πατρὸς, ἐπεὶ Θεὸς ἐστὶ τε καὶ ἔσται κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινός. Ἄλλ' οὐκ ἀνέξεται πάλιν ὁ δι' ἐναντίας, ἐκεῖνο δὲ λέγων ἀναστήσεται· Μὴ ξενίζου προσκυνεῖν ὅτε φανὲν τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ οὕτως οἰόμεθα χρεῖναι προσκυνεῖν αὐτὸν τῷ Πατρὶ, ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ ἡμᾶς, ἢ καὶ ἀγγέλους τυχόν, ἀλλ' ἐξαιρετός τις ἐστὶν ἢ προσκύνῃσι, καὶ πολὺ τῆς παρ' ἡμῶν ἐν ἀμείνοσι. Τί οὖν πρὸς ταῦτα πάλιν ἐρούμεν ἡμεῖς; Ὡς ἀξιολογωτάτην, ἄνθρωπε, περιτιθεὶς τῷ Μονογενεῖ τὴν δουλείαν, καὶ οἰκετικὸν ἀξίωμα τοῖς ἐξ ἀπάτης καταχρυσώσας λόγοις τισὶν, οἷοι παραχρυσόμενος. Παῦσαι δοξάζων ἐν ἀτιμίᾳ τὸν Υἱόν, ἵνα μείνης τιμῶν τὸν Πατέρα. «Ὁ γὰρ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ,» καθὼς γέγραπται. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, πρὸς ἐλευθερίαν ὄψῃσει τὸν Μονογενῆ, τὸ ἐξαιρετον ποιῆσθαι παρ' ἡμᾶς τὴν προσκύνῃσιν; Ἔως γὰρ ἂν ἐν τοῖς προσκυνούσι εὐρίσκηται, δούλος ἔσται πάντως, καὶ εἰ νοοῖτο προσκυνητῆς ἐξαιρετός, διοίσει δὲ τῶν κτισμάτων κατὰ μὲν τὸ εἶναι γενητὸς οὐδαμῶς, ὑπεροχαῖς δὲ μόνον ταῖς ἄλλαις, ὥσπερ ἀνθρώπων ὁ Μιχαήλ, ἢ καὶ ἑτέρα τις τῶν ἀγίων, καὶ λογικῆς δύναμις, ἢ τὸ μὲν προὔχειν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς οὐσιωδῶς ὀρᾶται προσπεφυκός, ἢ κατὰ τὸν τῆς ἀγιότητος λόγον, ἢ καὶ τινι δόξης πλεονασμῷ, δόξαν οὕτω τῷ παντῶν ἀριστοτέλῃ, τότε μὴν τοῖς γενητοῖς συντετάχθαι, κατὰ τὸν τοῦ πεποιθῆσθαι λόγον, πρὸς τὰ ἄλλα κοινόν. Οὐκοῦν οὐδαμῶθεν τὸ εἶναι γενητὸς ἐν Πατρὶ,

A homo, et ubique dispensationis cum carne servans rationem : at, si tu eximiam et supernaturalem humilitatem videris, admirandus subii, non accusator, non calumniator, sed imitator. Tales nos videri vult Paulus, dicens : « Hoc enim sentite unusquisque in vobis, quod et in Christo Jesu : qui cum forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitus inventus ut homo, humiliavit semetipsum ⁶⁶. » 186 Vides ut humilitatis exemplum nobis factus sit Filius, quamvis in æqualitate sit Patris, et forma, ut scriptum est, sed propter nos in voluntariam obedientiam et humilitatem descenderit? Quomodo igitur obedientiæ aut humilitatis habitus aliter appareret, quam ex rebus ac sermonibus divina dignitate inferioribus, longeque minoribus quam Verbo nudo adhuc necdum servi formæ conjuncto conveniant? Quomodo enim descendisse eum dicemus, nisi quiddam eum a sua dignitate alienum pati fatebimur? Quomodo in similitudinem hominum factus est, juxta Pauli sententiam, si quod hominibus congruit non sit imitatus? Conventissima vero res est hominibus, adoratio, quam nos Deo tanquam debitam deferimus atque rependimus. Itaque adorat quidem ut homo, quandoquidem factus est homo; adoratur vero semper cum Patre, quia Deus est eritque secundum naturam, ac verus. Sed non id feret denuo adversarius, verum in nos his verbis insurget : « Noli commoveri cum Filium adorare dicimus. » Nec enim arbitramur ipsum adorare Patrem debere eodem modo quæ aut etiam angeli verbi gratia; sed eximiam quamdam adorationem esse, et nostra longe præstantiorem. Quid igitur ad hæc rursum dicemus? Nempe, o quisquis es, imposita Unigenito servitute, et versutis sermonibus dignitate famuli deaurata speras te nos ludificaturum. Desine Filium ignominia decorare, ut Patrem honorare pergas : « Qui enim non honorificat Filium, neque Patrem honorificat, » ut scriptum est ⁶⁷. Quid enim, quæso, ad libertatem proderit Filio, quod eum eximia quadam ratione adoramus? Quandiu enim inter adoratores reperietur, utique servus. D erit, licet eximius adorator esse censeatur : nequaquam autem creaturis præstabit qua creatus est, sed alia dumtaxat excellentiam, quemadmodum hominibus Michael, aut alia quædam sancta et intellectuales virtus, quæ natura sua mortalibus antecellit, aut ratione sanctitatis, aut quadam abundantia gloriæ, ita volente universitatis opifice : verumtamen quatenus creata est, id habet cum cæteris commune, ut in creaturarum ordine reputatur. Igitur fieri non potest ut Verbum non sit creatum in Patre et ex Patre naturaliter procedens, licet præcipuo 187 quodam modo adorare dicatur. At quomodo res producta Filius esse potest, aut quo

⁶⁶ Philipp. 11, 7, 8. ⁶⁷ Joan. 7, 23.

pacto Dominus erit, qui servus et adorator est? Nam mea quidem sententia regis ac domini dignitas in eo elucet, quod quis adoratur; famuli vero ac servi conditio, in eo quod quis adoratio-nem et cultum alicui defert. Existimandum quippe nobis est summam illam et supremam omnium naturam subdito similem fore. Quocirca Moysis il-lus sapientissimi ore dictum est creaturæ univer-sæ: « Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies ⁹⁰. » Ideoque quodcumque servum est natura et deitatis jugo subditur, huic adorandi Dei necessitas incumbit, et adoratoris personam in se suscipiendi. Nam cum Moyses Dominum dicit, ser-vum discernit, et creaturam, cum Deum. Simul enim quodammodo intelliguntur, invicem oppo-nuntur naturali Domino quidem servus, et in-creatæ deitati, res creata. Filius autem, cum ab æterno sit in Patre, et Dominus existat, ut Deus, undenam adorare debeat, ego quidem ostendere non possum. Sed de novo nugas suas illi proferant. Adorabit, inquit, Patrem Unigenitus, neque ut servus, neque ut creatura: sed ut filius genito-rum suum. Posita est igitur in filiatione adorantis ratio; omninoque dicemus adorandum esse Filio Patrem, ut qui in hoc esse nactus sit, sicuti nobis quoque adorandum incumbit ex eo quod ani-malia sumus ratione prædicta, et mortalia, men-tis et disciplinæ capacia, potius quam animi ac voluntatis motu. Nam si natura Unigenitus ac velut ex necessitate quadam adorare debet, ita-que illi sentiunt ac prædicant: quomodo non aperte in ipsum Patrem peccare deprehenden-tur? Omnino enim necesse est ipsum quoque ta-lem censerem, quandoquidem ejus imago et charac-ter est Filius ⁹¹, et quæcumque eandem et per omnia æqualem similitudinem habent, ea uti-que nullo modo differunt. Quod si in sola volun-tate Filii positum esse dicunt, quod Patrem ad-oret, conjecturis moventur potiusquam rationibus veris. At quid veterit quominus alii inconsidera-tam præ se ferentes pietatem dicant, Patrem ad-orare velle Filium, quamvis secundum naturam suam non sit adorator? Sed consentaneum est, inquit, ut persona Patris ab adoratione eximatur, Filius autem ei adorationi sit obnoxius eique non juvit. Quid ais, o bone? Tune rursum nobis **188** tanquam ex adytis aut Græcorum tripode profers oracula, aut exemplo Sameæ illius Elamitæ de corde tuo eructas, non ex ore Domini? Et hic nobis consentaneum illud opponere velut invictum quiddam non erubescis? Numquid enim consenta-neum esse putabis, ut qui secundum naturam Deus est, Deum habeat Verbum ex se genitum, et is quem adorat omnis creatura adorabilis Filii non adorantis Pater vocetur et sit natura? Atqui te nihil sapientibus dissentaneum dicturum puto. Quomodo porro statuemus consentaneum esse, ut

καὶ ἐκ Πατρὸς φυσικῶς διαφεύξεται ὁ Λόγος, καὶ ἑξαιρέτως λέγεται προσκυνεῖν. Ἐἴτα πῶς Υἱὸς ἔτι τὸ ποιηθὲν, ἢ πῶς ἔτι Κύριος ὁ δοῦλος, καὶ λάτρης; Οἴμαι γὰρ ἔγωγε τὸ μὲν βασιλικὸν τε καὶ δεσποτικὸν ἐν τῷ προσκυνεῖσθαι διαλάμπειν ἀξίωμα· τὸ δὲ οἰκετικὸν τε καὶ δουλοπρεπὲς, ἐν τῷ προσκυνεῖν ὀρίζεσθαι μέτρον. Τῷ γὰρ ὑποκίπτοντι ἡμᾶς οἴεσθαι δεῖ τὴν ὑπερκειμένην καὶ ἐπάνω πάντων ὁμολογου-μένην φύσιν. Τοιγάρτοι καὶ πάσῃ τῇ κτίσει διὰ τοῦ πανσόφου προσεφωνεῖτο Μωσέως, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις » ὥστε ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶν ἡ δουλεία, καὶ ὑπὸ τὸν τῆς θεότητος πίπτει ζυγόν, τοῦτο δὲ πάντως, καὶ ἀνάγκη προσκυνεῖν, καὶ τῷ τῆς λατρείας ὑποκείσθαι σχήματι. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν Κύριον, διορίζει τὸ δοῦλον, ἐν δὲ τῷ Θεόν, τὸ πεποιημένον. Συνεπινοεῖται γὰρ πως καὶ ἀντιδιαστέλλεται, τῷ μὲν κατὰ φύσιν Κυρίῳ τὸ δοῦλον, τῇ δὲ ἀγενήτῃ θεότητι τὸ παραχθὲν εἰς γένεσιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἀβίωτος ὢν ἐν Πατρὶ, καὶ Κύριός τε ὑπάρχων ὡς Θεός, ὅθεν ἂν φαίνοντο τὸ προσκυνεῖν ἐποφείλων, ἀπορῶ μὲν ἐπι-δεικνύειν ἐγὼ φλωαραύοντων δὲ πάλιν ἐκείνοι. Προσ-κυνήσει, φησὶν, ὁ Μονογενὴς τῷ Πατρὶ, οὔτε ὡς δοῦλος, οὔτε ὡς ποίημα, ἀλλ' ὡς Υἱὸς τῷ γεννή-σαντι. Παραληπτέον οὖν ἄρα τὴν προσκύνησιν ἐν τῷ τῆς υἰότητος ὄρει, καὶ χρῆναι πάντως ἐρούμεν τὸν Υἱὸν προσκυνεῖν τῷ Πατρὶ, ὡς ἐν τούτῳ τὸ εἶναι λαχόντα, καθάπερ οὖν καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ εἶναι ζῶα λο-γικά, καὶ θνητὰ, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικά, ἢ τοῖς ἔξωθεν κατὰ νοῦν κινήμασι, καὶ ταῖς ἐκ θελημάτων βολαῖς ἐπιτρέφομεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐνέσπαρται κατὰ φύσιν τῷ Μονογενεῖ τὸ χρῆναι πάντως, καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης προσκυνεῖν, οὕτω τε νοοῦσι καὶ λέγουσι, πῶς οὐ γυμνῶς εἰς αὐτὸν δυσσεβοῦντες ἀλώσονται τὸν Πατέρα; Πᾶσα γὰρ καὶ αὐτὸν ἀνάγκη νοεῖσθαι τοιοῦτον, ἐπεὶ περ καὶ εἰκὼν αὐτοῦ, καὶ χαρακτήρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς, καὶ ὅσα περ ἂν ἐν ἀπαραλλάκτοις ὑπάρχοι τοῖς ὁμοιώμασι, ταῦτα δὴ πάντως κατ' οὐδὲν διοίσει. Εἰ δὲ ἐν μόνῳ κείσθαι φασὶ τῷ θελῆσαι τὸν Υἱὸν προσάγειν τῷ Πατρὶ τὴν προσκύνησιν, στοχα-σταὶ μᾶλλον εἰσιν, ἢ τῆς ἀληθείας ἐπιστήμονες. Τί δ' ἂν καὶ ἐτέρους κωλύσαι εἰπεῖν, βυψοκίνδυνόν τινα πλαττομένους εὐλάβειαν, ὅτι θελητὸν τῷ Πατρὶ προσ-κυνεῖν τῷ Υἱῷ, καίτοι κατὰ φύσιν οὐκ ὄντι προσ-κυνητῇ; Ἄλλ' αὐτὸ, φησὶ, τὸ πρόπον, τὸ μὲν τοῦ Πατρὸς ὑπεξελεῖται πρόσωπον, ὑποθήσει δὲ τῷ πράγματι τὸν Υἱὸν, οὐκ ἀβούλητον ἔχοντα τὸ προσ-κυνεῖν τῷ Πατρὶ. Τί φης, ὦ οὔτος; Πάλιν ἡμῖν ὡς ἐξ ἀδύτων, ἦτοι τριπόδων Ἑλληνικῶν ἀναφέρεις τὰς μαντείας, ἢ κατ' ἐκείνον ἔρχῃ τὸν Ἑλαμίτην Σημέαν τὰ ἀπὸ καρδίας ἐρευγόμενος, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου; Τὸ δὲ πρόπον ἡμῖν, ὡς ἀκαταγῶ-νιστον ἐν τούτοις ἀντεξάγων οὐκ ἐρυθρίβης; Ἡ γὰρ οὐκ οἴησιν πρέπειν τὸν ὄντα κατὰ φύσιν Θεόν, Θεὸν ἔχειν τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Λόγον, καὶ τὸν ᾧ προσκυνεῖ πᾶσα ἡ κτίσις, προσκυνουμένου μᾶλλον, ἢ προσκυνουόντος Πατέρα καλεῖσθαι, καὶ εἶναι τῇ

⁹⁰ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10 ⁹¹ Col. i, 15.

φύσει; Ἄλλ' οἶμαι τοῖς δυνατοῖς σοφοῖς οὐκ ἀπόδοντα λέγειν. Πῶς δὲ καὶ πρέπειν ὀριούμεθα προσκυνεῖσθαι παρὰ τοῦ ἰδίου γεννήματος τὸν Πατέρα, τοσαύτην ὑπομενουσὴς ζημίαν τῆς ἐπ' ἀμφοῖν ὑπολήψεως; Πρῶτον μὲν γὰρ οὔτε ἐν ἰσότητι τῆς ἀξίας, οὔτε ἐν ἀπαρἀλλάκῃ τῆς φύσεως εἰκόνι τῷ μὴ προσκυνουντι κείσεται. Προσκυνοῦν γὰρ ὡς ἐλάττων, καὶ οὐ ποσότητι μετρητὸς, τῇ κατὰ τι τῶν προσπεφυκότων· οὐ γὰρ ἐλάττων ἔσται Θεός, ἢ Κύριος· ἀλλ' ὡς ὄρω διαφέρων τῷ κατὰ τὸν τοῦ πῶς εἶναι λόγον. Εἴτα πῶς ἀληθῆς ἀναφανεῖται λέγων, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Πῶς δὲ χρῆναι τιμᾶσθαι φησὶν ἑαυτὸν οὐκ ἐν ἐλάττωι μόρῃ τοῦ Πατρὸς τὸ ἴσον οὐκ ἔχων ἐν δόξῃ κατὰ γε τὸν τοῦ προσκυνουντος λόγον; Εἴτα πρὸς τοῦτω, καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ Πατὴρ οὐ τῆς τυχοῦσης ἀκοσμίας εἰσω γενοῦς ὀφθῆσεται. Δόξα μὲν γὰρ αὐτῷ τὸ γεννησῆαι τοιοῦτον, ὁποῖός περ ἂν ὑπόφαχοι κατὰ φύσιν αὐτός· ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων αἰσχος οὐ μικρὸν ἑτερογενῆ τε καὶ ἔκφυλον ἔχειν τὸν ἐξ αὐτοῦ, καὶ παθεῖν τι τοιοῦτον, ὃ καὶ αὐτῆ τῶν γεννητῶν ἀπενάρκυσεν ἡ φύσις. Τίττει γὰρ ἑαυτῶν οὐκ αἰσχίονα τὰ τοῦ τίττειν λαχόντα τὴν δύναμιν, ὄρω καὶ βουλήσει τοῦ πάντων Δημιουργοῦ. « Ἐξενεγκάτω γὰρ, » φησὶν, « ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ πᾶν ξύλον κάρπιμον φέρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Οὐκοῦν ἐν δευτέροις μὲν τῶν γεννητῶν ἔσται τὸ θεῖον, εἴπερ ἐκεῖνα μὲν ἐν τούτοις, τὸ δὲ οὐδαμῶς· ὃ δὲ πρέπειν τε ὁμοῦ, καὶ διωρισθῆαι καλῶς ἐπὶ ταῖς ἐκ τῶν δυνατῶν διαδοχαῖς ἐπιψηφίζετο, τούτου δὴ, καὶ μόνος ἀλώσεται διαμαρτιῶν. Τίς ἂν οὖν, ὃ βέλτιστοι, λεγόντων ἀνάσχοιτο, πρέπειν τῷ ἰδίῳ γεννήτορι προσκυνεῖν τὸν Ὑῖόν; Ἐπειδὴ δὲ ταῖς παρ' ὁμῶν προστίθεται λόγοις, ὡς οὐδὲ ἀνεθέλητον τῷ Μονογενεῖ τὸ πρᾶγμα ἔσται, καὶ ταύτην ἡμῖν ἐπιτελιχίσετε τὴν ἀναπόδεικτον ὀφορμὴν, ἀπὸ μόνου λαθόντες τοῦ πρέπειντος, φέρε πάλιν ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων, καὶ τοῦτο κατασκευάμεθα. Ὅθεν οἶμαι μάλιστα προσήκειν θηρᾶσθαι σπουδάζειν τὴν ἐφ' ἑκάστῃ τῶν ζητουμένων ἀποδείξιν.

Οὐκοῦν ὁ μὲν νόμος συντελεῖσθαι παρ' ἑκάστου τῶν Ἰουδαίων τῷ ἐπὶ πάντας δυνατῷ Θεῷ τὸ ἡμισυ τοῦ διδράχμου προσέταττεν, οὐκ ἀργυρολογίας ἐπινοήσας εὐρεσιν, οὐδὲ χρημάτων εἰκαῖον ἐρανοσμὸν, ἀλλὰ παιδευσὶν τινα δι' ἐναργεστάτων ὑπεμφαίνουσαν τύπων· πρῶτον μὲν, ὅτι κύριος οὐδαίς τῆς ἰδίας ἐστὶ κεφαλῆς, ἕνα δὲ οἱ πάντες κεκτῆμεθα τῇ τῶν τελεσμάτων καταθήκῃ πρὸς δουλείαν καταγραφόμενοι· εἴτα πρὸς τούτοις τὰς ἐκ νοῦ τε καὶ πνευματικὰς καρποφορίας, ὡς ἐν παχυτέρῳ πάλιν ζωγραφούσαν γράμματι τε καὶ πράγματι. « Τίμα γὰρ, φησὶ, τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων, καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης· » ὃ δὴ καὶ γενέσθαι συμβέβηκε διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τῆς κατὰ νόμον ἤδη λατρείας συνεσταλμένης. Οὐ γὰρ εἰ ταῖς ἐξωθεν δωροφορίαις θεραπεύειν οἰόμεθα δεῖν τὸν ἀπάντων Κύριον, τὸ ἐξ ὕλης φθαρτῆς συντελεῖν ἐπιειγόμενοι διδράχμου· ἀληθινοὶ δὲ ἔντες προσκυνηταὶ, προσκυνουμένον ἐν πνεύματι, καὶ ἀληθεῖα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ταύτην

a suo genimine Pater adoretur, cum illa de utraque opinio tantum detrimenti patiatur? Primum enim, nec dignitate æqualis, nec imago per omnia similis erit non adoranti. Adorat enim, ut minor: idque non quantitatis accidentariæ mensura. (nec enim minor esse potest unquam Deus aut Dominus), sed essentiali differentia. At quomodo verax erit dicens: « Qui vidit me, vidit et Patrem ⁹⁰⁻⁹¹. » Et quomodo seipsum honorandum esse ait, non minus quam Patrem, qui gloriæ æqualitatem non habet, quod ad rationem adorantis attinet? Præterea, ipse Pater non leve dedecus incurrere videbitur. Gloria quippe ei est talem genuisse, qualis sit ipse natura: contra vero dedecus non parvum, alterius naturæ Filium habere, et tale aliquid pati, quale ne ipsa quidem creaturarum natura ferat. Nec enim deteriora se pariunt, quæ facultate pariendi sunt prædita, sic volente ac statuente universi Opifce. « Germinet enim terra, inquit, herbam pabuli, et lignum fructiferum cum habens semen ejus sit in eo secundum genus et similitudinem ⁹². » Igitur creaturis Deus erit inferior, siquidem illæ sunt istiusmodi, hic non item: sed quod ad rerum vicissitudines recte convenienterque statuit, eo certe solus ipse carebit. Quis vos igitur ferat dicentes, o boni, convenire Filio ut adoret Genitorem? Cum autem addideritis, id Unigenito præter voluntatem non contingere, et hoc nobis tanquam indemonstrabile argumentum a solo decore desumptum opponatis, agendum e sacris quoque Litteris istud rursus expendamus, unde singularium rerum quæ in quæstionem veniunt demonstrationem venari potissimum debemus.

189 Igitur lex ⁹⁴ ab utroque Judæo didrachmi supremo Deo persolvi jubebat, non quod exigendæ aut corrogandæ pecuniæ rationem quamdam invenisset, sed quod manifestissimis figuris nos edoceret, primum quidem neminem sui capitis esse dominum, sed nobis omnibus unum esse, qui tributorum collatione in servitutem ascripti sumus; deinde quod secunditatem intellectualem ac spirituales velut in rudiori tabula depingeret. « Honora, » enim, inquit, « Dominum de tuis justis laboribus, et primitias ei offeras de tuis fructibus justitiæ ⁹⁷. » Quod certe quoque contigit, cultu legali per evangelicam doctrinam tandem represso. Non enim externis muneribus amplius colendum esse putamus universi Deum, didrachmum e corruptibili materia pendere coacti: sed cum simus veri adoratores, adoramus in spiritu et veritate Deum ac Patrem. Hanc in littera legali sententiam latere censendum est. Cum igitur Dominus esset Hierosolymis, exactores didrachmi Petrum percontabantur.

⁹⁰⁻⁹¹ Joan. xiv, 9. ⁹² Gen. i, 11. ⁹³ Exod. xxx, passim. ⁹⁷ Prov. iii, 9.

his verbis : « Magister vester non solvit didrachmum ⁹⁹. » Jesus autem ipsum in ades ingredientem, ut scriptum est, prævenit dicens : « Reges terræ a quibus accipiunt tributum, aut censum ? A filiis suis, an ab alienis ¹⁰⁰ ? » Cum respondisset : « ab alienis, dixit Jesus : Liberi ergo sunt filii. Sed ne scandalizemus eos, vadens ad mare jace hamum, et primum qui ascenderit piscem tolle ; et aperiens os ejus invenies staterem, quem da pro me et te ¹. » Cernis Filium ferre non posse ut sit tributarius, neque instar unius ex iis qui servituti sunt obnoxii, rem servilem sustinere ? Nam cum suæ naturæ liberam dignitatem esse norit, servile nihil se debere Deo et Patri affirmat : « Liberi enim sunt filii, » inquit. Quomodo ergo adorat servi more, neque id invitus ? Qui autem vel ipsam rei figuram respuit, quomodo veritatem ipsam susceperit ? Annon enim adorationem tributum aut oblationem quamdam spiritali existimabimus, et servitutis genus ipsam esse dicemus ? Quam enim ob causam lex adorationi servitutum conjunxit, dicens : « Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi **100** soli servies ². » Etenim janua veluti quædam et via obsequii præstandi adoratio, principium habens servitutem erga Deum. Ideoque Psalmista nonnullos compellat his verbis alicubi : « Venite, adoremus, et procidamus ante eum, et proremus coram Domino qui fecit nos ³. » Vides proevidere sequi et conjunctum esse adorationi ? Quo quid magis servo conveniat apud eos qui rerum qualitates recte æstimant, dicere non possum. Quod si perseverant adversarii, præfracta impudentia elati, et frivolis rationibus hæc astruere non cessant, ostendant nobis universa Scriptura sancta pervoluta, Filium Deum et Patrem adorasse, cum audum adhuc esset Verbum, ante incarnationis tempora, et illam servi formam. Nunc enim quia homo citra reprehensionem adorat, sed tunc, non item. Sed ex divinis sacrisque Litteris id ostendere nunquam poterunt ; verum cum nobis conjecturas, et putidas argutiolas coacervent, jure audient : « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei ⁴, » et gloriam Unigeniti. Quod enim quatenus Verbum ac Deus non adoret, sed nostri similis etiam humano more id susceperit, propter dispensationem cum carne, non aliunde probationem quæremus, sed ex ejus verbis rursus agnoscemus. Quid enim ad Samaritanam mulierem ait præterea ?

« Πλανήθετε μή εἰδότες τὰς Γραφὰς, μηδὲ γενοῦς. Ὅτι γὰρ ἢ μὲν Λόγος καὶ Θεὸς οὐ προσκυνεῖ, πρὸς τὴν κατεδέξατο διὰ τὴν οἰκονομίαν τὴν μετὰ διὰ δὲ τῶν αὐτοῦ πάλιν εἰσόμεθα λόγων. Τί γὰρ δὴ

Vos adoratis quod nescitis : nos adoramus quod scimus.

Nonne cuivis etiam ex hoc manifestum est, quod cum plurali usus sit numero, et seipsum inter

ἄ ἐγκεκρῦθαι τῷ νομικῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ὑποτοπητέον. Ὡς οὖν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ὁ Κύριος ἦν, οἱ τοῦ διδραχμοῦ πρακτῆρες ἀνεπυθάνοντο τοῦ Πέτρου λέγοντος· « Ὁ διδάσκαλος ἡμῶν οὐ τελεῖ τὸ διδραχμον. » Εἰσελθόντα δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, ὡς γέγραπται, προέφθασεν αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς λέγων, « Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλος, ἢ κῆνσον ; Ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτριῶν ; » Εἰπόντες δὲ αὐτοῦ, « Ἀπὸ τῶν ἀλλοτριῶν, ἔφη ὁ Ἰησοῦς· Ἄρα ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. Ἴνα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν βάλε ἀγκίστρον, καὶ τὸν ἀναβαίνοντα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ εὐρήσεις στατήρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὲς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ, καὶ σοῦ. » Ὅρθως οὐκ ἀνεχόμενον ὑποτελῆ γενέσθαι τὸν Υἱὸν, οὐδὲ ὡς ἓνα τῶν ὑπὸ τὸν τῆς δουλείας ζυγόν, ὑπομείναι πράγμα δουλοπρεπές ; Εἰδὼς γὰρ τῆς αὐτοῦ φύσεως τὸ ἐλεύθερον ἀξίωμα, οἰκετικὸν οὐδὲν ἐποφείλει τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διτοχυρίζεται. « Ἐλεύθεροί γὰρ εἰσιν οἱ υἱοί, » φησὶν. Πῶς οὖν οὐκ ἀνεθέλητον ἔχει τὴν δουλοπρεπῆ προσκύνησιν ; Ὅ δὲ καὶ πρὸς μόνον ἀποναρχήσας τὸν τοῦ πράγματος τύπον, πῶς ἂν αὐτὴν καταδέξατο τὴν ἀλήθειαν ; Ἡ γὰρ οὐχ ὡς τέλος, καὶ καρποφορίαν πνευματικὴν λογιώμεθα τὴν προσκύνησιν, καὶ λατρείας εἶδος ὑπάρχειν ἐροῦμεν αὐτήν ; Ἐπεὶ διὰ ποίαν ὁ νόμος αἰτίαν τῆς προσκυνήσεως συνέδησε τὴν λατρείαν εἰπὼν, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Πύλη γὰρ ὡσπερ τίς ἐστι, καὶ ὁδὸς τῆς ἐν ἔργοις λατρείας ἢ προσκύνησεως, ἀρχὴν ἔχουσα δουλείαν τὴν ὡς πρὸς Θεόν. Διὸ δὴ καὶ πρὸς τινὰς ὁ Μελιβδὸς ποῦ φησὶ· « Δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ, καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. » Ὅρθως παρεπόμενόν τε καὶ συνεζευγμένον τῷ προσκυνεῖν τὸ χρῆναι προσπίπτειν ; Ὅ ἐπὶ ἂν γένοιτο δουλοπρεπέστερον, παρά γε τοῖς ὀρθῶς δοκιμάζουσι τὰς τῶν πραγμάτων ποιότητας, εἰπεῖν οὐκ ἔχω. Εἰ δὲ ἐπιμένουσιν οἱ δι' ἐναντίας ἐπ' ἀβαύστοις ἐπιταῖς ἀναισχυντίας σοβαρευόμενοι, καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις ἀπαιδεύτων οὐ καταλήγουσι λογισμῶν, ἐπιδεικνύτων ἡμῖν διην τὴν ἀγίαν περινοστοῦντες Γραφὴν προσκυνήσαντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ὅτε γυμνὸς ἦν ἔτι Λόγος, πρὸ τῶν τῆς ἐνανθρωπήσεως χρόνων, καὶ τοῦ τῆς δουλείας σχήματος. Νῦν μὲν γὰρ ὡς ἄνθρωπος ἀκατηγορήτως προσκυνεῖ, τότε δὲ, οὐκέτι. Ἄλλ' οὐχ ἔξουσι μὲν ἐκ τῶν θείων τε καὶ ἱερῶν ἐπιδείξει τούτο Γραμμάτων· στοχασμοὺς δὲ ἡμῖν, καὶ σαθρῶν ἐνθυμημάτων ἐπινοίας συνείροντες, εὐλόγως ἀκούσθαι τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δόξαν τοῦ Μονογεγονῶς δὲ καθ' ἡμᾶς, καὶ τούτο παθεῖν ἀνθρωποσαρκῶς, οὐ θύραθεν ἡμῖν ἢ πληροφορία ζητηθήσεται, καὶ φησὶ πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σαμαρείας γυναῖκα ;

Ἵμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἰδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὃ οἶδαμεν.

Ἄρ' οὐχὶ παντὶ τῷ καὶ διὰ τούτου καταφανές, ὅτι τῷ πληθυντικῷ χρησάμενος ἀριθμῷ, καὶ τοῖς ἐξ ἀνάγ-

⁹⁹ Matth. xvii, 25.

¹⁰⁰ ibid. 24.

¹ ibid. 25, 26.

² Deut. vi, 13.

³ Psal. xciv, 6.

Matth. xii, 29.

κης και δουλειας προσκυνουσιν εαυτον εναριθμων, ως εν δουλη τη ανθρωποτητι γεγωνως τα τοιαυτα φησι; Τι γαρ ην, ειπε μοι, το κωλυον αυτον εις οικειον προσωπον εκλυσαι μοναδικως την προσκυνησιν, ει νοεσθαι παρ' ημων επιθυμει προσκυνητης; "Εδει γαρ μλλον ειπειν: « Εγω προσκυνω ο υδα, » ενα τοις αλλοις ασυντακτος ων, επ' εαυτω και μονω την των ειρημενων αρπαση δυναμιν. Νυνι δε το « Ημεις, » αριστα τε φησι και λιαν ασφαλως, ως εν δουλοις ηδη κατατεταγμενος δια την ανθρωποτητα, ως τοις προσκυνουσιν εναριθμος, ως Ιουδαιοι δια την χωραν.

Αλλ' ερχεται ωρα, και νυν εστιν, οτε οι αληθινοι προσκυνηται προσκυνησουσι τω Πατρι εν πνευματι και αληθεια. Και γαρ ο Πατηρ τουουτους ζητει τους προσκυνουντας αυτον. Πνευμα ο θεος, και τους προσκυνουντας αυτον εν πνευματι και αληθεια δεϊ προσκυνειν. Αεγει αυτω η γυνη.

Σημαίνει μεν της εαυτου παρουσιας τον ηδη παρ-
 αντα καιρον, μετασκευασθησασθαι δε τους τυπους φησιν εις αληθειαν, και την του νομου σκιαν εις λατρειαν πνευματικην. Δια δε της ευαγγελικης παιδευσεως εις ευαρεστον τω Πατρι πολιτειαν χειραγωγηθησασθαι λεγει τον αληθινον προσκυνητην, τον ανθρωπον δηλονοτι τον πνευματικον, ετοιμωτερον πως εις οικειότητα τρεχοντα πως την προς θεον. Πνευμα γαρ ο θεος, ως προς σωματος νοεται φυσιν· δια το τουτο δικαιως τον πνευματικον αποδεχεται προσκυνητην, ουκ εν μορφωσει, και τυποις φορουντα της ευσεβειας την μορφωσιν Ιουδαϊκως, αλλα τοις μεν εξ αρετης κατορθωμασιν ευαγγελικως διαλαμποντα, τη δε των θειων δογματων ορθοτητι την δυναως αληθη πληρουντα προσκυνησιν.

Οιδαμεν οτι Μεσσιας ερχεται ο λεγόμενος Χριστός. Όταν ελθη εκεινος, αναγγελει ημιν παντα.

"Οραν αφιξεσθαι και καιρον, μλλον δε ηδη παρ-
 ειναι, διδασκοντος του Χριστου, καθ' ον οι αληθινοι προσκυνηται την εν πνευματι λατρειαν προσοισουσι τω θεω και Πατρι, παραρημα το γυναιον εις την λαλουμενην παρ τοις Ιουδαιοις ελπιδα τοις υπαρξιν αναπερουται νοημασιν. Ειδεναι δε τον Μεσσιαν, ως ηξει κατα καιρον οικειον ομολογει, και ηξει μεν επι τισιν, ακριβως οφ φησιν, απεριεργαστους, ως εοικε, τους επ' αυτω λαμβανουσα θυλλους, ατε δη φιλογελως τε, και φιλοσαρκουσα γυνη· ου μην ηγνωσε παντελω, ως αστειοτερων μαθηματων εισηγητης επι τον Ισραηλ αναδειχθησεται, και τουτο δη παντως εν τοις περι αυτου λογοις ευρισκουσα.

Αεγει αυτη ο Ιησους· Εγω ειμι ο λαλων σοι.

Ου ταϊς απακρυτοις ψυχαϊς, η και αμαθεσι παντελω εαυτον ανακαλυπτει Χριστος, αλλ' εκειναις μλλον επιλαμπει και φαίνεται, αιπερ αν ειεν ηδη προς το βουλεσθαι τι μαθειν ετοιμωτεραι, και της πιστεως την αρχην εν αποκλις ωδινουσαι λογοις, προς την των τελειοτερων επελγονται γνωσιν. Τοιαυτη τις ημιν και η Σαμαρειτις ανεδειχθη γυνη, παχυτερον

A eos collocet qui necessitatis et servitutis ratione adorant, hæc ait, tanquam qui in serva humanitate existat? Quid enim, quæso, impediabat ipsum quominus ad suam personam adorationem singulariter transferret, si a nobis adorator censi vellet? Dicendum enim erat potius, « Ego adoro quod scio, » ut cum in aliorum numero non esset, sibi uni vim illius dicti arrogaret. Nunc autem, eam vocem recte et prudenter usurpat, ut jam inter servos collocatus, propter humanitatem, ut inter adorantes numeratus, ut inter Judæos, propter regionem.

191 IV, 23, 24. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est Deus: et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. Dicit ei mulier.

Significat adventus quidem sui jam præsens tempus, sed mutatum iri dicit figuras in veritatem, et legis umbram in cultum spiritalem. Per evangelicam autem disciplinam deductum iri ait verum adoratores, id est spiritalem hominem, ad conversationem Patri placentem, majore quodammodo studio ad conjunctionem cum Deo festinantem. Spiritus enim Deus intelligitur si cum natura corporis comparetur, proindeque spiritalem adoratores probat, non qui pietatis formam Judaico more in figuris et typis ferat, sed qui præclaris virtutis operibus juxta morem evangelicum præfulgeat, et recta divinorum dogmatum ratione veram utique adorationem implet.

IV, 25. Scimus quia Messias venit, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia.

Ducente Christo horam adfore et tempus, imo jam adesse, quo veri adoratores spiritalem cultum oblaturi erant Deo ac Patri, mulier confestim cogitationibus elata ingenio suo majoribus ad spem evolat Judæis pervulgatam. Profitetur autem scire se venturum Messiam suo tempore; sed quas ob res venturus sit, utique non ait, cum de eo ut videtur, rumores nescio quos accepisset, maxime cum voluptatis carnisque studio duceretur mulier: non tamen penitus ignoravit: puta quæ sciret potioris doctrinæ magistrum Israeli adfuturum, idque in iis quæ scripta erant de ipso inveniret.

IV, 26. Dicit ei Jesus: Ego sum qui loquor tecum.

Christus seipsum rudibus et imperitiis animis haud prorsus revelat, sed illis maxime lucem et cognitionem infundit, quibus ad discendum studium est alacrius, et qui simplicibus sermonibus initium fidei **192** parientes ad perfectiorum cognitionem emittuntur. Talem se nobis exhibet Samaritana, quæ crassius quidem quam par erat divina

theoremata consideret, ei tamen voluntas non defuit, nec intelligendi studio plane caruit. Primum enim Christo potum petenti non continuo præbet: sed cum videret, quantum humano more dici potest, eum patrias evertentem consuetudines, transgressionis prius quæsitit rationem, hac velut admonitione Dominum ad id explicandum invitans. Qui sit enim, inquit, ut tu, Judæus cum sis, a me potum quæras Samaritana muliere? Cum autem in sermonis progressu prophetam esse quoque confiteretur, salutare sibi pharmacum arguendo comparans, aliud sciscitatur discendi desiderio, his verbis: « Patres nostri in monte hoc adorant, et vos dicitis esse locum Jerosolymis, in quo adorare oportet. » Sed rursum didicit venturum quandoque, imo vero jam adesse tempus, quo veri adoratores non amplius in terrenis montibus adoraturi sunt, sed altiorem et spiritalem Deo et Patri cultum delaturi. Illa vero uni Christo congruere id optime statuens, et meliorem cognitionem illius temporibus attribuens: « Scimus, inquit, quia Messias venit, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia. » Cernis quo pacto jam prompta est ad credendum muliercula, et quibusdam quasi gradibus ex parvis quæstionibus ad sublimiorem statum demum prosilit. Operæ pretium erat igitur ut ei planioribus vocibus explicaret quod petebat, et quod in optima spe repositum erat, ob oculos ei poneret dicendo: « Ego sum qui loquor tecum. » Illi ergo quibus docendi in ecclesiis cura est concredita, neophytis ruminari sinant doctrinam catecheseos, atque ita demum eis Jesum ostendant, a parvis initiis ad perfectiorem fidei cognitionem eos evehentes. Qui autem alienigenam adeoque proselytum rapiunt, et in tabernaculum interius inferunt, illisque adhuc manibus agnum sacrificare permittunt, atque dignitate sacerdotali nondum in fide eruditum coronant, ad magnas rationes reddendas in die iudicii se præparent. Hoc enim mihi vel dixisse satis est.

φωντες ἀξιῶματι τὸν οὕτω κατηχούμενον, πρὸς μεγάλους ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως εὐτρεπιζέσθωσαν λόγους· Ἄρκει γὰρ μοι τοῦτο καὶ μόνον εἰπεῖν.

193 IV, 27. *Et continuo venerunt discipuli ejus.*

Finem attulit colloquio cum muliere discipulorum præsentia. Silet enim deinceps Christus, et calida fidei scintilla Samaritanis indita, magnum excitat incendium. Hoc modo capiendum est quod ad ipso dicitur: « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat? »

IV, 27. Et mirabantur quia cum muliere loquebatur.

Rursum discipuli Salvatoris benignitatem et demissionem illam attoniti mirantur. Non enim ut nonnulli immodice religione efferati colloquium cum muliere aversatur, sed in omnes expandit suam mansuetudinem, eaque re ostendit quod cum

A μὲν, ἥπερ ἐχρῆν, τοῖς ὄντως θεοῖς προσβαλοῦσα θεωρήμασιν, οὐ μὴν τοῦ βούλεσθαι τι καὶ νοεῖν ἐξοικισμένη παντελῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ αἰτήσαντι τῷ Χριστῷ τὸ ποτὸν, προχειρῶς οὐ δίδωσι· παραλύοντα δέ πως, ὅσον ἦεν ἀνθρωπίνως εἰπεῖν, τὰς ἐπιχωρίους τῶν Ἰουδαίων συνηθείας καταθεωμένη, τοὺς τῆς παραβάσεως προσανεζήτηει λόγους, μονονοχη διὰ τῆς ὑπομνήσεως εἰς ἐξήγησιν καλοῦσα τὸν Κύριον. Πῶς γὰρ σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν παρ' ἐμοῦ πιεῖν αἰτεῖς, γυναικὸς Σαμαρείτιδος οὖσης; Ἐπειδὴ δὲ τοῦ τῆς κατηχῆσεως προϊόντος λόγου, καὶ προφήτην ὡμολογῆσαι εἶναι λοιπὸν, φάρμακον εἰς σωτηρίαν λαβοῦσα τὴν ἐλεγχον, ἐτέραν αὐτῷ προσῆγε τὴν πεῦσιν λέγουσα φιλομαθῶς· « Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τοῦτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου προσκυνεῖν δεῖ. » Ἄλλ' ἐδιδάσκει τοῦτο πάλιν, ὡς ἤξει ποτὲ, μᾶλλον δὲ ἤδη πάρεστιν ὁ κριτὴρ, καθ' ὃν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνῆται τὸ ἐν ὄρει τοῖς ἐπὶ γῆς προσκυνεῖν παρωσάμενοι, τὴν ὑψηλοτέραν καὶ ἐν πνεύματι λατρείαν προσοῖσουσι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Μόνῳ δὲ πρέπει ἀναθεῖτα κάλλιστα τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμείνοισι γνώσιν τοῖς ἐκείνου χρόνοις τηρήσασα, « Οἴδαμεν, φησὶν, ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός. Ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα. » Ὅρξῃς ὅπως ἦδη τὸ γύναιον εὐτρεπὲς εἰς τὸ πιστεῦναι ἐγίνετο, καὶ ὡσπερ τινὰ βαθμῶν ἀναβαίνουσα θέσιν, ἐκ μικρῶν ἐρωτημάτων εἰς ὑψηλοτέραν ἕξιν ἀναπηδᾷ. Ἐδει τοίνυν αὐτῇ τρανωτέρας μὲν ἤδη φωνᾶς ἀπογομνοῦν τὸ ποθοῦμενον, τὸ δὲ ἐν ἐλπίσει σωζόμενον ἀγαθαῖς παρατιθέσθαι λοιπὸν ἐν βίῃ λέγοντα· « Ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. » Ἐπιτρεπόντων τοιγαροῦν τοῖς νεφλύσιν, οἱ τὸ διδασκαλικὸν ἐκκλησιαστικὸν ἔχοντες ἐπιτήδευμα, τὴν τῆς κατηχῆσεως ἀναμασάσθαι λόγον, οὕτω τε λοιπὸν καταδεικνύντων αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, ἐκ μικρῶν παιδαγωγίας ἐπὶ τὴν ἐντελεστέραν τῆς πίστεως ἀναδιβάζοντες γνώσιν. Οἱ δὲ τὸν ἀλλογενῆ, καὶ οὕτω προσήλυτον ἀρπάζοντες, καὶ σκηνῆς μὲν εἴσω τῆς ἐσωτέρας ποιούμενοι, θύειν δὲ ἀνίπτοις ἐτι χεροὶ τὸν ἄμυδον ἐπιτρέποντες, καὶ τῷ τῆς ἱερωσύνης καταστέ-

Καὶ ἐπὶ τοῦτῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Τέλος τῶν πρὸς τὴν γυναῖκα λόγων, ἡ τῶν μαθητῶν παρουσία. Σιωπᾷ γὰρ λοιπὸν ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν θερμὸν τῆς πίστεως σπινθήρα Σαμαρείταις ἐνθεῖς, ἐπιτρέπει ταῖς ἐνδόσεσιν εἰς μεγάλην ἐξάπτεσθαι φλόγα. Οὕτω νοήσεις τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον· « Πῦρ ἦλθον βυλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἦδη ἀνήφθῃ; »

Καὶ ἐθαύμαζον, ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει.

Καταπλήττονται πάλιν οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἡμερότητα, καὶ τὸν ὑφειμένον ἀποθαυμάζουσι τρόπον. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τινὰς τῶν ἐπ' ἀκράτους εὐλαβείας ἠγριωμένων, τὴν πρὸς γυναῖκα διάλεξιν ἀποφρίττειν ἀξιοί, ἐξαπλοῖ δὲ εἰς ἄπαντας τὴν φι-

° Luc. xii, 49.

ανθρωπιαν, και δι' αὐτοῦ δεικνύει τοῦ πράγματος, ὅτι δὴ πάντως εἰς ὑπάρχων δημιουργός, οὐ μόνους ἀνδράσι τὴν διὰ πίστεως ἀπονέμει ζώην, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ πρὸς αὐτὴν σαγγενεῖς γένος. Κερδαινέτω πάλιν καὶ τοῦτο πρὸς ὑπογραμμὸν ὁ διδάσκων ἐν ἐκκλησίαις, καὶ μὴ παρατείσθω γυναίκας ὡφελεῖν. Οὐ γὰρ θελήμασι τοῖς ἰδίους, ἀλλὰ τῇ τοῦ κηρύγματος χρεῖζ δεῖ πάντως ἀκολουθεῖν.

Ὁ δὲ εἰς μέντοι εἶπε· *Τί λαλεῖς, ἢ τί ζητεῖς μετ' αὐτῆς;*

Μαθητῶν ἦν ἔργον ἐπιστημόνων, καὶ τὴν πρέπουσαν τῷ διδασκάλῳ τιμὴν περιώζειν εἰδόντων, μὴ περιέργοις ἐρωτήσασιν εἰς ἐκτόπους δοκεῖν ὑπονοίας ἀποδημεῖν, ὅτι μετὰ γυναίκας ἐλάλει, αἰδοῖ δὲ μᾶλλον, καὶ φόβῳ τὴν μὲν γλώτταν εἰργεῖν δόντων ἐν τῷ, περιμένειν δὲ μᾶλλον αὐτομολοῦντα πρὸς λόγους τὸν κύριον, καὶ ἐθελοῦσιον αὐτοῖς περιτιθέντα τὴν ἐξηγήσιν. Θαυμαστόν τοιγαροῦν διὰ τούτων ἐφ' ἡμερότητι μὲν τὸν Χριστὸν, ἐπὶ δὲ σοφίᾳ, καὶ συνέσει τοὺς μαθητὰς, καὶ τῇ τοῦ πρέποντος γνώσει.

Ἄφηκεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἢ γυνή, καὶ ἀπήλθεν εἰς τὴν πόλιν.

Κρείττων ἦδη καὶ ὑψηλοτέρα φαίνεται τῶν εἰς τὸ σῶμα φρονεῖδων, ἢ κατὰ τὴν χθὲς καὶ τρίτην πολυανδρῶς οὔσα γυνή, καὶ ἡ ψυχραῖς πολλάκις εὐάλωτος ἡθοναῖς, πλεονεκτεῖ τῆς σαρκὸς τὴν ὡς ἐξ ἀνάγκης χρεῖαν, διψῆς τε ὁμοῦ, καὶ ποτῶν ἀλογήσασα, πρὸς ἑτέραν ἐξιν διὰ τῆς πίστεως ἀνεχαλκεύετο.

Ἀγάπην δὲ παραχρῆμα τὴν καλλίστην πασῶν ἀρετῆν, καὶ τὸν φιλάλληλον μελετώσα τρόπον, ὅπερ αὐτῇ πέφηγεν ἀγαθόν, τοῦτο καὶ ἑτέροις ἐξαγγέλλουσα γοργῶς δρόμῳ τῷ πρὸς τὴν πόλιν συντείνεται.

Ἐπιφάνει γὰρ ἐν αὐτῇ, κατὰ γε τὸ εἶκος, ὁ Σωτὴρ, καὶ λεληθότως, κατὰ τὸν νοῦν ἐπιθύριζε λέγων· Ὁ δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. Ἐμανθάνωμεν διὰ τούτου, μὴ ζηλοῦν μὲν ἐκείνον τὸν ὀκνοφίλον τὸν οἰκέτην, διὰ τε τοῦτο εἰς γῆν καταχωρῶντα τὸ τάλαντον, ἐπεργάζεσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὸ σπουδάζωμεν. Ὁ δὴ καὶ δρώσα καλῶς ἡ πολυθρύλλητος αὐτῆ γυνή, κοινοποιεῖται τοῖς ἄλλοις τὸ προσπεσὸν ἀγαθόν, ὕδωρ μὲν, ὅπερ ἦν ἀρυσσάμενη, τῶν πηγαίων οὐκέτι λαβοῦσα μαστῶν, οὐδὲ τὴν ἐκ γῆς ὑδρίαν οἰκοὶ πάλιν ἀποκομίζουσα, θεῖα δὲ μᾶλλον καὶ οὐρανίῳ χάριτι, καὶ πανσόφῳ τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίᾳ τὰς τῆς διανοίας ὑποθήκας ἐμπλήσασα. Ἰστέον ἐντεῦθεν, ὡς ἐν τύπῳ πάλιν καὶ γραφῇ, ὅτι μικρῶν δὴ λίαν ὑπερφορῶντες, καὶ σωματικῶν, πολλαπλασιονά τε καὶ ἀμείνω ὡς πρὸς τὴν ἀνωθεν σύνεσιν;

Καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις· Ἀσῦτε, ἴδετε ἀνθρώπον, ὃς εἶπε πάντα, ὅσα ἐποίησα· μήτι οὐτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Ἡ παραδόξου μεταβολῆς, ὡ μεγάλης ὄντως, καὶ θεοπεποῦς ἰσχύος, ἐπ' ἀρρήτῳ διαφανοῦς τῷ θαύματι! Τεχνίτης ἦδη πρὸς λόγους καὶ μυσταγωγός, ἢ συνειεῖσα μὲν οὐδὲν τῶν ἐν ἀρχῇ λεγομένων, διὰ δὲ τοῦτο δικαίως ἀκούσασα· Ἐἴπαγε, φώνησόν σου τὸν ἄνδρα, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε. Ὁρα γὰρ ὅπως ἐντέ-

⁶ Matth. x, 8. ⁷ Matth. xxv, 25 seqq.

A unus omnino sit opifex non solis viris vitam per fidem tribuit, sed et femineum genus ad eam convertit. Hoc sibi rursus exemplum habeat quicumque doctoris partes agit in ecclesiis, nec prodesse renuat mulieribus. Non enim voluntatem suam, sed prædicationis utilitatem sequi oportet.

IV, 27. *Nemo tamen dixit: Quid quæris aut quid loqueris cum illa?*

Prudentium discipulorum erat, et magistro debitum honorem servantium, non superfluis quæstionibus in absurdas suspiciones abire quod cum muliere loqueretur, sed pudore potius ac metu linguam intra dentes concludere, et expectare dum magister loqueretur, ejusque rei causam ultro aperiret. Mirari ergo debemus hic Christum ob mansuetudinem; discipulos autem ob sapientiam atque prudentiam, et decori notitiam.

IV, 28. *Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem.*

Victrix corporeæ curæ jam videtur illa heri ac nulliustertius multorum virorum uxor, et quæ stultis voluptatibus sæpe succubuerat, carnis usum necessarium defraudat, simulque sitim et potum aspernata in alium statum per fidem **194** reformatur. Statim vero charitatem virtutum optimam, mutuumque amorem amplexa, quod sibi oblatum est bonum, citato in urbem cursu studiose annuntiat. Inclamabat enim ei, ut credibile est, et in animum clam insusurrabat, dicens: «*Gratis accepistis, gratis date*». Hinc discamus non esse nobis imitandum ignavum illum servum qui talentum humi defodit, sed illud exercere conemur⁷. Quod celeberrima hæc mulier egregie præstat, quæ bonum sibi oblatum aliis communicat, quam hactenus hauserat aquam non jam e scaturigine hauriens, neque terrestrem hydriam domum denuo reportans, sed divina potius ac cœlesti gratia, sapientissimaque Salvatoris doctrina mentem plenam gerens. Hinc rursus tanquam in figura et tabula observandum est, exiguis admodum et corporeis neglectis multo copiosiora et meliora nos a Deo percepturos. Quid enim est aqua de terra, si cum intelligentia quæ superne venit, comparetur?

πρὸς Θεοῦ ληψόμεθα. Τί γὰρ ὕδωρ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς,

IV, 29. *Et dicit illis hominibus: Venite et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: numquid ipse est Christus?*

O inopinatam mutationem! o magnam profecto divinamque virtutem, quæ ineffabili miraculo patescit! Docet demum et alios initiat illa, quæ nihil capiebat, eorum quæ principio dicebantur, quæque idcirco jure audierat: «*Vade, voca virum tuum, et veni huc.*» Observa enim quanta industria et

arte Samaritanos alloquatur. Non continuo dicit se Christum invenisse, nec statim de Jesu narrationem suam orditur: certe enim despecta fuisset, nec immerito, ut quæ longe ultra quam ejus conditionem decebat saperet, nec morum suorum ignaros auditores haberet. Prius ergo faciles eos ad credendum reddidit miraculo, iisque inusitato eventu attonitis, planius quodammodo fidei iter efficit. « Venite, et videte », inquit, vehementiori voce tantum non inclamans. Ad fidem, satis erit vel ipsius rei inspectio, majoribusque miraculis præsentibus confirmabimini. Nam qui cordium secreta novit, et hac ingenti ac divina dignitate est præditus, quomodo non plenis, ut aiunt, velis ferretur ad ea peragenda quæ velit?

195 IV, 30. *Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.*

Judæorum duritiam Samaritanorum facilitas arguit, et illorum crudelitas in istorum humanitate clucet. Hic rursus discendi studiosus observet quanta sit in utrisque Jesium recedentia, ut certe non immerito miretur Jesium recedentem a Judæorum Synagoga, et alienigenis seipsam largientem. Quod enim Judæis venturus esset Christus, et quas ob res appariturus esset, Mosaica lex denunciabat, et gravissimas ille prophetarum chorus prædicabat, atque ipsis propemodum foribus adesse demonstrabat, dicens: « Ecce Deus noster, ecce Dominus ». Et postremus omnium magnus ille inter natos mulierum Joannes, præsentem jam et conversantem monstrabat, dicens: « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi ». Et quod omnem admirationem superat, multorum operum vi ac potestate divina seipsum Salvator revelabat. Quid igitur illi ad nefaria consilia præcipites machinantur? Mortem ejus injuste appetunt, insidiantur impie, cædem crudeliter machinantur, et de terra ac civitate sua ejiciunt vitam, lumen, illam omnium salutem, viam regni, et peccatorum remissionem, atque adoptionis in Dei filios largitorum. Quocirca Salvator jure dicebat: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos, quomodo gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis dominus vestra deserta ». Samaritani vero Judæorum recordia videntur potiores, quorum duritiam facilitate sua vincentes, uno duntaxat audito miraculo confestim ad Jesum accurrunt, non sanctorum prophetarum vocibus inducti, non Mosaicis præconiis, aut Joannis indicatione, sed unius ejusque peccatricis mulierculæ narratione. Jure itaque Servatoris in eos admirantes sententiam, exclamemus: « Justus es, Domine, et rectum judicium tuum ».

ἐπ' αὐτοὺς τοῦ Σωτῆρος ἀποθαυμάζοντες ψῆφον, καὶ θεῖα ἢ κρίσις σου. »

ἄνωγος τὴν πρὸς Σαμαρείτας ἐποιεῖτο διάλεξιν. Οὐκ εὐθύς εὐρηκέναι φησὶ τὸν Χριστὸν, οὐδὲ ἐν πρώτοις ἐαυτῆς εἰσφέρει διήγησιν τὸν Ἰησοῦν· ἢ γὰρ ἂν καὶ διεπτύσθη δικαίως, ὡς πολὺ μὲν τὸ μέτρον τῶν αὐτῆς πρεπόντων ἀναβαίνουσα λόγων, οὐκ ἀγνώστας δὲ τῶν αὐτῆς τρόπων τοὺς ἀκρωμένους εὐρίσκουσα. Προεξευμνίζει τοιγαροῦν τῷ θαύματι, καὶ τῷ παραδίξῃ προκαταπλήξασα, λειοτέρων ὡσπερ τῆ πίστει τὴν ὁδὸν ἀπεργάζεται. « Δεῦτε, καὶ ἴδετε », φησὶ συνετῶς, μονονοχὶ θερμότεραις βῶσσι φωναῖς· ἀρκέσει καὶ μόνῃ πρὸς πίστιν ἡ θέα, καὶ πληροφορήσει παρόντας ἀξιολογώτεροις τοῖς θαύμασιν. Ὁ γὰρ γινώσκων τὰ κεκρυμμένα, καὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ θεοπρεπὲς ἀξίωμα λαχὼν, πῶς οὐκ ἐξ ἐξουρίας δραμεῖται πρὸς τὴν ὡν ἂν βούλοιοτο πλήρωσιν;

Ἐξῆλθον οὖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν.

Ἐλεγχοσ τῆς Ἰουδαίων σκληροκαρδίας· ἢ Σαμαρειτῶν εὐπειθεία, καὶ τὸ ἐν ἐκείνοις ἀπάνθρωπον ἐν τῇ τούτων ἡμερῶντι διαφαίνεται. Καὶ ὁράτω πάλιν ὁ φιλομυθὸς ἐν ἀμφοῖν ἔξωσ τὴν διαφορὰν, ἵνα δὴ καὶ μάλα δικαίως ἀποθαυμάξῃ τὸν Ἰησοῦν τῆς μὲν τῶν Ἰουδαίων ἀποδημῶντα συναγωγῆς, ἐαυτὸν δὲ μᾶλλον τοῖς ἀλλογενέσι δωρούμενον. Ἰουδαίους μὲν γὰρ οἱ ἔξει καὶ ἐπὶ τίσιν ἀναφανῆται Χριστός, ὁ διὰ Μωσέως διήγγελλε νόμος, προφητῶν δὲ ὁ πάνσομος ἀνεκῆρυττε χορὸς, καὶ μονονοχὶ παρόντα λοιπὸν ἐπὶ θύραις ἐπαδείκνυε λέγων· « Ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν, Ἰδοὺ Κύριος. » Καὶ τελευταῖος ἐπὶ πᾶσιν ὁ μέγας ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ἰωάννης, ἦδη κεφηνότα, καὶ συνδιαϊτώμενον φανερόν καθίστη λέγων, « Ἴδε ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Καὶ τότε πάντων παραδοξότερον, διὰ πολλῶν πραγμάτων, δυνάμειος τε καὶ ἐξουσίας θεοπρεποῦς ἐαυτὸν ὁ Σωτὴρ ἐξεκάλυπτε. Τί δὴ λοιπὸν ἐπὶ τούτοις οἱ πρὸς ἐκτόπους ἀχάλινοι μελετῶσι βουλὰς; Φωνῶσιν ἀδίκως, ἐπιβουλεύουσι δυσσεβῶς, φονοῦσι δυστρόπως, γῆς τε καὶ πόλεως τῆς ἐαυτῶν ἐξελαύνουσι τὴν ζωὴν, τὸ φῶς, τὴν ἀπάντων σωτηρίαν, τὴν εἰς βασιλείαν ὁδὸν, καὶ τῶν πλημμελούντων τὴν ἀφῆσιν, τῆς υἰοθεσίας τὸν χορηγόν. Διὰ τοῦτα δικαίως ἐφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἢ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολούσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησεν ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὅν τρόπον ὄρνις ἐπισυναγαγεῖ τὰ νοσσία ἐαυτῆς ὑπὲρ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν Ἐρημος. » Σαμαρείται δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας ἀναφανῶνται κρείττονες, καὶ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς δυσμάθειαν ταῖς εὐπειθείαις νικήσαντες, ἐνὸς καὶ μόνου κατακούσαντες θαύματος, δρομαῖοι βαδίζουσιν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, οὐ ταῖς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀναπειτασμένοι φωναῖς, οὐ Μωσαϊκοῖς κηρύγμασιν, ἢ ταῖς Ἰωάννου δακτυλοδείξιας, ἀλλὰ μᾶς αὐτοῖς ἐξηγουμένης, καὶ τοῦτο ἁμαρτωλοῦ γυναικός. Εὐλόγως τοιγαροῦν τὴν

ἡμεῖς ἀναφθεγζώμεθα· Δίκαιος εἶ, Κύρια, καὶ εἰ-

⁹ Isa. XL, 9. ⁹ Joan. I, 29. ¹⁰ Matth. XXIII, 37, 38. ¹¹ Psal. CXXIII, 137.

Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτῶν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· Ῥαββί, φάγε. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς.

Οἰκονομῆ μὲν ἄριστα τοῦ βιβλίου τὴν συγγραφὴν ὁ θεοπνεύστος εὐαγγελιστὴς, παραλιμπάνει δὲ οὐδὲν τῶν ὄσα δὴ πάντως τοῖς ἐντευξομένοις ἐπεσθαι πιστεύει λυσιτελεῖ. Ἄκουε τοίνυν ὅπως ἡμῖν ἀξιολογητάτου πράγματος γεγονότα πάλιν ὑπογραμμῶν εἰσφέρει τὸν Ἰησοῦν. Οὐδὲν γὰρ οἶμαι τεθεῖσθαι μάτην ἐν ταῖς τῶν ἁγίων συγγραφαῖς, ἀλλὰ καὶ ὅπερ ἔν τις οἴηται μικρὸν, οὐκ εὐκαταφρόνητον ὠδίνον ἐσθ' ὅτε τὴν ὠφέλειαν εὐρίσκειται. Ἀρξάμενος τοιγαροῦν τῆς Σαμαρειτῶν ἐπιστροφῆς, καὶ ὅσον οὐδέπω προσδοκωμένων αὐτῶν· ἦδει γὰρ ἤξοντας ὡς θεός· ὅλα μὲν ἐξ ὅλων πρὸς τὴν τῶν κεκλημένων σωτηρίαν συντείνεται, ποιῆται δὲ λόγον οὐδένα τῆς τοῦ σώματος τροφῆς, καίτοι καὶ κεκμηκῶς ἐκ τῆς ὀδοπορίας, ὡς γέγραπται, ἵνα διὰ τοῦτου πάλιν τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὠφελήσῃ διδασκάλους, καὶ καμάτου μὲν παντὸς ἀναπαύσῃ περιορῶν, κρείττονα δὲ τῆς περὶ τὸ σῶμα φροντίδος τὴν ἐπὶ τοῖς σωζομένοις ποιῆσθαι σπουδῆν· «Ὁυαὶ γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, οἱ ποιοῦντες τὸ ἔργον Κυρίου ἀμειλῶς.» Ἴνα τοίνυν μανθάνωμεν ἐν τοῖς τοιούτοις μάλιστα καιροῖς ἀστεινῶν εἰωθότα τὸν Κύριον, ἐρωτῶντας εἰσφέρει τοὺς μαθητὰς, καὶ μονονουχὶ προκυλινδουμένους, ἵνα δὴ τι βραχὺ τῶν πεπορισμένων, ὡς ἀπαραίτητόν τε καὶ ἀναγκαῖον ποιήσαιο τροφῆν. Ἀπελύθησαν γὰρ εἰς τὴν πόλιν, ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσιν, ἃς καὶ παρήσαν ἤδη συγκομισάμενοι.

Ἐγὼ βρώσιν ἔχω φαγεῖν, ἢν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Χαρίεντως μὲν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ τῶν ἐν χειρὶ πραγμάτων ἐξυφαίνει τὴν ἀπόκρισιν. Μόνον δὲ οὐχὶ φησὶν ἐπεσκιασμένως, ὡς εἴπερ εἶδειεν αὐτοὶ τὴν Σαμαρειτῶν ἐπὶ θύρας οὖσαν ἐπιστροφῆν, ἐκείνης ἐχέσθαι μᾶλλον ὡς τρυφῆς, ἢ σάρκα τρέφειν ἀνέπειθον. Ἐκ δὲ δὴ τούτου πάλιν ὅσην ἔχει τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην ἢ θεία φύσις ἐξεστὶ μαθεῖν· τροφῆν γὰρ ὡς περ ἡγεῖται καὶ τρυφῆν τῶν ἀπολωλότων τὴν εἰς σωτηρίαν ἀναδρομῆν.

Ἐλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους· Μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

Σκοτεινὸν ἔνθα τὸν λόγον οὕτω συνέντες οἱ μαθηταὶ, τὰ πολλάκις γεγονότα καθ' ἑαυτοὺς ἐλογίζοντο, καὶ πρὸς τὰς συνήθεις καταβαίνουσιν ἐννοίας, προσῆχθαι μὲν ὑπὸ τοῦ τροφῆν ὑποπεύοντες αὐτῷ, τιμιωτέραν δὲ πῶς, ἢ καὶ ἥδιονα τῆς παρ' αὐτῶν συλλεγεῖσθαι ὑπάρχειν αὐτῇ.

Ἐμὸν βρώμιά ἐστιν, ἵνα ποιήσω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον.

Ὅλον ἀπορρήξας τοῦ λόγου τὸ κατάλυμα [ἡρ. κάλυμμα αὐτὸ κατάλυμα] διαφανεστάτην αὐτοῖς ἀπέδειξε τὴν ἀλήθειαν, ὡς δὲ ὅσον οὐδέπω τῆς οἰκουμένης ἐσομένοις διδασκάλους τύπον ἑαυτῶν εἰσφέρει, συντόνου τε καὶ λίαν ἀρίστης σπουδῆς, τῆς ἐπὶ τὸ χρῆναι διδάσκειν δηλαδὴ, καὶ τῆς ἀναγκαίας τοῦ σώματος χρείας δευτέραν ἐχούσης διὰ τοῦτο τὴν φροντίδα. Βρώμα γὰρ εἶναι λέγων ἑαυτῷ θυμηρέστατον τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτόν, καὶ τε-

IV, 51. *Interea rogabant eum discipuli ejus, dicentes: Rabbi, manduca. Ille autem dicit eis.*

196 Divinus evangelista præclaro librum suum ordine componit, nihilque prætermittit eorum quæ lectoribus usui fore existimat. Audi ergo quo pacto rei præclarissimæ Jesum nobis exemplum rursus statuatur. Nihil enim frustra in sanctorum libris positum esse puto, sed quod parvum existimas, non penitendam quandoque utilitatem parturire comperies. Auspicatus igitur a Samaritanorum conversione, et cum jamjam exspectarentur ipsi (venturos enim noverat, ut Deus), totus in salutem electorum incumbit, nutriendi vero corporis curam nullam habet, licet etiam ex itinere defatigatus, ut scriptum est¹¹, quo nimirum Ecclesie doctoribus denno prosit, et laborem aspernari doceat, majoremque salutis proximorum quam sui corporis curam gerere. «Væ enim, inquit propheta, qui facitis opus Domini negligenter¹².» Ut ergo discamus in istiusmodi maxime temporibus Dominum jejuna solitum, interrogantes inducit discipulos, ac tantum non genibus advolutos petere, ut modicum quid eorum quæ suppetebant in necessarium cibum caperet. Petierant quippe urbem ut cibos emerent, eosque jam attulerant.

IV, 52. *Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.*

Scito Salvator e re præsentis responsionem tenuit. Tantum non autem subinnuit, quod si nosset Samaritanorum conversionem ipsis propemodum instantem foribus, ei potius incumbere ceu deliciis persuaderentur, quam nutriendæ carni vacare. Hinc vero denuo discere licet quantam in homines habeat natura divina charitatem: ciborum enim et deliciarum loco ei est perditorum ad salutem reversio.

IV, 53. *Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare? Dicit eis Jesus.*

Obscurum sermonem cum discipuli nondum intelligent, quæ sæpe contigerant apud se cogitabant, et de more suspicabantur a quodam ei cibum allatum, delicatiorum nimirum et meliorem quodammodo eo quem corrogarant.

197 IV, 54. *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me, et perficiam opus ejus.*

Omni velamine sermonis disrupto apertissimam ostendit eis veritatem, et jam seipsum futuris orbis magistris exemplum statuit acerrimi et præclari ad docendum studii, cui necessaria corporis etiam præferantur. Nam cum suavissimum sibi eum cibum esse dicit, nimirum facere voluntatem ejus a quo missus est, et perficere ejus opus, apostolici ministerii munus describit. Quantum vero in illis studium esse debeat, clare ostendit. Docendi

¹¹ Jean. iv, 6. ¹² Jerem. xlviii, 10.

enim curæ intentos illos esse duntaxat oportet, et a carnis deliciis in tantum recedere, ut ne necessarium quidem obsequium admittant quod ad vitam conservandam exhibetur. Atque hæc dicta quidem sint in præsentiarum tanquam ad typum et exemplum apostolicæ vitæ pertinentia. Quod si aliquid magis dogmaticum addendum est iis quæ diximus, ait missum se a Deo et Patre, vel ratione incarnationis per quam mundo cum carne illuxit, beneplacito et nutu Patris, vel ut Verbum ex genitoris mente prodiens quodammodo, et voluntatem suam adimplens, non ut alienæ voluntatis executor assumptus, sed ipse cum sit et Verbum vivens, et manifestissima Patris voluntas, prompte servans eos qui perierunt. Quocirca opus ejus a quo missus est, cum se dixisset, ipse perfectior esse videtur. Omnia enim a Patre per Filium in Spiritu. Filium quippe Verbum, consilium, voluntatem et virtutem esse Patris¹⁴, nemini, opinor, non est manifestum: sed abs re non erit id etiam ex divina Scriptura comprobare. Igitur videbis Verbum esse ex hoc loco: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum¹⁵. » Videbis consilium, in eo quod ait Psalmista oratione ad Deum et Patrem conversa: « In consilio tuo deduxisti me¹⁶. » Videbis voluntatem esse, in eo quod ipse dicit: « Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem¹⁷. » Roborat enim sanctorum decorem, id est omnem virtutis bonam habitudinem vivens ac subsistens Patris voluntas, hoc est Filius. Virtutem quippe illum esse hinc rursus intelliges: **198** « Manda, Deus, virtuti tuæ, confirma hoc, Deus, quod perfecisti in nobis¹⁸. » Vides in his utique Dei ac Patris beneplacito incarnatam ejus virtutem, hoc est Filium, ut confirmaret hoc quod nobis perfecit corpus. Nisi enim habitasset in nobis, profectio ne ipsa quidem carnis natura infirmitatem ex corruptione profectam exuisset. Cum ergo Filius sit bona Patris voluntas, perficit opus ejus, salutem tribuens credentibus in eum. Sed objiciet forsitan aliquis: Si Filius ipse est voluntas Patris, quam voluntatem Patris perfecturus missus est? Aliud enim esse debet id quod perficitur ab eo qui perficit. Quid igitur ad hoc dicimus? Exigit quidem nominum impositio rerum significatarum diversitatem, sed in Deo sæpe id negligitur, et naturæ supremæ ratio accuratorem illam respuit. Nec enim ea quæ de ipsa dicuntur ut vere se habent utique exprimuntur, sed pro eo ac potest enarrare lingua, et auris hominis audire. Qui enim videt in ænigmate, in ænigmate quoque loquitur. Quid enim facies, cum is qui simplex est, natura duplex apparebit dicendo de Israhelitis: « Et filios suos ducebant per ignem, quod non mandavi eis, et non ascendit in cor meum¹⁹. » Annon enim necesse est cor aliud esse ab eo in quo est? Et quomodo jam simplex Deus

¹⁴ I Cor. I, 18, 24. ¹⁵ Joan. I, 1. ¹⁶ Psal. LXXII, rem. XIX, 5.

λειώσαι αὐτοῦ τὸ ἔργον, τῆς μὲν ἀποστολικῆς λειτουργίας διαγράφει τὸ ἐπιτήδευμα. Ποταποὶ δὲ τὴν ἔξιν ὑπάρχειν ὀφείλουσι καταμηνύει σαφῶς. Συντετάσθαι γὰρ δὴ κατὰ τὸ εἶδος, ἀναγκαῖον αὐτοὺς ἐπὶ μόνους τοὺς διδασκαλικούς φροντίσμασι, δεῖν δὲ τοσοῦτον ἀποφοιτᾶν τῆς εἰς σάρκα τρυφῆς, ὡς μὴδ' αὐτὴν προσέσθαι τὴν ὡς ἐξ ἀνάγκης θεραπείαν, διὰ μόνην ἐπιτελουμένην τὴν τοῦ τεθνάναι παραίτησιν. Καὶ ταῦτα μὲν εἰρήσθω πρὸς τὸ παρὸν, ὡς εἰς τύπον, καὶ ὑπογραμμὸν ἀποστολικῆς συντείνοντα πολιτείας. Εἰ δὲ χρὴ τοῖς εἰρημένους καὶ δογματικώτερον προσβαλλόντας εἰπεῖν, ἀπεστάλθαι φησὶ, δῆλον δὲ ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ κατὰ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τρόπον, καθ' ὃν ἐπέλαμψε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς, εὐδοκίᾳ καὶ συναίνεσει τοῦ Πατρὸς, ἢ ὡς Λόγος ἐκ τοῦ γεννήσαντος νοῦ προκύπτων τρόπον τινὰ, καὶ τὸ δόξαν ἀποπληρῶν, οὐχ ὡς ἀλλοτρίων θελημάτων παραληφθεὶς ὑπουργός, ἀλλ' αὐτὸς ὑπάρχων καὶ Λόγος ὁ ζῶν, καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐναργέστατον, ἐπιμῶς διασώζων τοὺς ἀπολωλότας. Διὰ γάρ τοι τοῦτο, καὶ τοῦ πεπομφότος αὐτὸν εἶναι τὸ ἔργον εἰπῶν, αὐτὸς ὁράται τελειωτής. Πάντα γὰρ παρὰ Πατρὸς δεῖ γίῃ ἐν Πνεύματι· ὅτι γὰρ καὶ λόγος, καὶ βουλή, καὶ θέλημα, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς. εἶναι μὲν ἅπασιν νομίζω καταφανές· λυπεῖ δὲ οὐδὲν καὶ ἀπὸ τῆς θέας πιστώσασθαι Γραφῆς. Οὐκ οὖν ὁράτω μὲν τις ὑπάρχοντα Λόγον ἐν τῷ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Ὅρατω βουλὴν ἐν τῷ λέγειν, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, τὸν Μεταφθόν· « Ἐν τῇ βουλῇ μου ὠδήγησάς με. » Ὅρατω θέλημα πάλιν ἐν τῷ λέγειν αὐτόν· « Κύριε, ἐν τῷ θεληματί σου παράσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν. » Νευροὶ γὰρ τῶν ἁγίων τὸ κάλλος, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἅπασαν ἀρετῆς εὐεξίαν, τὸ ζῶν τε καὶ ἐνυπόστατον θέλημα τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Υἱός. Ὅτι γὰρ ἐστὶ καὶ δύναμις, πάλιν ἐντεῦθεν συνήσεις· « Ἐντειλαί, φησὶν, ὁ Θεός, τῇ δυνάμει σου, δυνάμωσον, ὁ Θεός, τοῦτο, ὃ κατειργάσω ἡμῖν. » Ὅρατ' ἐν τούτοις ἀκριβῶς εὐδοκίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, σαρκωθεῖσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Υἱόν, ἵνα δυναμώσῃ τοῦτο, ὅπερ ἡμῖν κατηρτίσαστο σῶμα. Εἰ μὴ γὰρ ἐσχίησεν ἐν ἡμῖν, οὐδ' ἂν ἔδωκε τὴν ἀπὸ φθορᾶς ἀσθένειαν ἢ τῆς σαρκὸς ἀπεδύσατο φύσις. Αὐτὸς τοιγαροῦν ὑπάρχων ὁ Υἱὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦ Πατρὸς θέλημα, τελειοῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ, σωτηρίαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν δωρούμενος. Ἄλλ' ἔρει τις πρὸς τοῦτο τυχόν· Εἰ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ποῖον ἀπεστάλη πληρώσων θέλημα; Δεῖ γὰρ ἕτερον εἶναι παρὰ τὸν πληροῦντα τὸ πληρούμενον. Τί οὖν ἄρα πρὸς τοῦτό φαμεν; Ἀπαιτεῖ μὲν δυνως τῶν ὀνομάτων ἢ θέσις τῶν σηματονομένων τὴν ἐτερότητα, ἀδιαφορεῖ δὲ πολλάκις ἐπὶ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀκριβές ἐν τούτοις ὁ τῆς ἀνωτάτω φύσεως παραιτεῖται λόγος. Λαλεῖται γὰρ τὰ περὶ αὐτῆς, οὐχ ὡς ἔχει πάντως ἀληθείας, ἀλλ' ὅπως ἂν δύναιτο διερμηγεῖν ἢ γλῶττα, καὶ οὐς κατακροᾶσθαι τὸ ἀνθρώπινον. Ὅ γὰρ ἐν αἰνίγματι βλέπων, ἐν αἰνίγματι καὶ λαλεῖ.

¹⁷ Psal. XXI, 8. ¹⁸ Psal. LXXII, 29. ¹⁹ Jerem. XIX, 5.

Ἐπεὶ τί ποιήσεις ὅταν ὁ ἀπλούς ἡμῖν τὴν φύσιν εἰσ-
δαίνη διπλοῦς, διὰ τοῦ λέγειν περὶ τοῦ ἐξ Ἰσραήλ·
«Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διήγον διὰ πυρὸς, ὃ οὐκ ἐνετει-
λάμην αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν μου.»

Ἡ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τὴν καρδίαν ἐτέραν ὑπάρχειν παρὰ
τὸν ἐν ὑπερ ἔστι; Καὶ πῶς ἀπλοῦς ἐτι νοηθήσεται
θεός; Ὑποκῶν ἀνθρωπίνως μὲν λαλεῖται τὰ περὶ
θεοῦ· νοεῖται δὲ οὕτως, ὡς ἂν ἀρμόττοι Θεῷ, καὶ τὸ
μέτρον τῆς ἡμετέρας γλώττης, τὴν ἐπὶ πάντας οὐκ
ἀδικήσει φύσιν. Κἀν εὐρίσκηται τοιγαροῦν ὁ Υἱὸς,
ὡς περὶ τινος ἐτέρου λέγων τοῦ θελήματος τοῦ Πα-
τρὸς, ἀδιαφορήσεις οἰκονομικῶς τῆ τῶν λόγων ἀσθε-
νεῖα περιτιθεῖς τὸ μὴ δύνασθαι τι μεῖζον εἰπεῖν.
Μήτε μὴν ἐτέρω κατασημῆναι τὸ δηλούμενον. Καὶ
ταῦτα μὲν εἰρήσθω πάλιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ νοεῖσθαι
κειμένω βήτῳ, λόγος μὲν οὐδεὶς ἀναγκάσει θελήμα
νοεῖσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, διαφόρως Ἰσρ. ἀδιαφό-
ρως] δὲ μᾶλλον παραδεξόμεθα τὴν ἐπὶ τοῖς ἀπολωλοῖσι βουλήν ἀγαθὴν.

Ὁδὴ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ ὁ β
θερισμός ἐρχεται;

Δέχεται πάλιν τοῦ λόγου τὰς ἀφορμὰς, ἀπὸ και-
ροῦ, καὶ πράγματος, καὶ ἀπὸ τῶν ἐν αἰσθήσει τῆ
παχυτέρα, πνευματικῶν θεωρημάτων ἀναπλάττει
διήγησιν. Ὁρα μὲν γὰρ ἦν χειμῶνος ἐτι κατ' ἐκεῖνο
καιροῦ, ἀρτιθαλῆς δὲ, καὶ νέος τῶν σπερμάτων ὁ κά-
λαμος μόγις μὲν τῆς ἀρούρας ἐξέφριττε· καιροῦ δὲ
τεσσάρων μηνῶν διῆππεύσαντος, εἰς τὴν τοῦ θερίζον-
τος χεῖρα πεσεῖσθαι προσεδουκάτο. «Ὁδὴ ὑμεῖς οὖν,
φησὶν, οἱ ἄνθρωποι, λέγετε ὅτι τετράμηνός ἐστι, καὶ
ὁ θερισμός ἐρχεται;»

Ἰδοὺ λέγω ὑμῖν· Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς
ἡμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι
πρὸς θερισμόν.

Τουτέστιν ὀλίγον τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων τὸν τῆς
διανοίας ὀφθαλμὸν ἀνοχλίσαντες, τὸν πνευματικὸν
ἀναθρεῖτε σπόρον, ὅτι λευκάνθισται μὲν ἐπὶ τὴν
ἄλωνα βαδιούμενος ἦδη· καλεῖ δὲ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτῷ
τὸν ἀμνηστῆρα σίδηρον. Ἀπὸ δὲ τῆς ὁμοιότητος τῶν
ἐν ἱστορίᾳ πραγμάτων θεωρήσεις τὸ δηλούμενον.
Σπόρον μὲν γὰρ νοήσεις τὸν νοητὸν, καὶ πληθὺν
ἀσταγῶν πνευματικῶν, τοὺς διὰ τῆς τῶν προφητῶν
προχρηθέντας· φωνῆς εἰς τὴν μέλλουσαν ἀναδειχθή-
σεσθαι πίστιν διὰ Χριστοῦ. Λευκαίνεται δὲ πέπειρός
τε καὶ ἔτοιμος ἦδη πρὸς τὸ πιστεύειν γεγεννημένος,
καὶ συμπετηγμένος εἰς εὐλάβειαν. Ὁ δὲ τοῦ θερί-
ζοντος σίδηρος, ὁ λαμπρός τέ ἐστι καὶ τομώτατος
τῶν ἀποστόλων λόγος, τῆς μὲν κατὰ νόμον λατρείας
ἀποκείρων τοὺς ἀκρωμένους, ἐπὶ δὲ τὴν ἄλω μετα-
τιθεῖς, τοῦτ' ἐστίν, ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· ἔνθα
δὴ τριβόμενοι τε καὶ πόνοις ἀγαθῶν ἐνθλιβόμενοι,
ἀποθήκης ἐπέξις.

Ἦδη ὁ θερίζων, μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει
καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα ὁ σπειρῶν ὁμοῦ
χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων. Ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος
ἀληθινός ἐστι, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπειρῶν, καὶ ἄλλος
ὁ θερίζων.

Λόγου, φησὶν, ὁ καιρὸς τοῦ καλοῦντος εἰς πίστιν,
καὶ τῶν νομικῶν τε καὶ προφητικῶν κηρυγμάτων
τὴν εἰς τέλος ἀφίξιν τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιδεικνύον-
τος. Ὁ μὲν γὰρ νόμος, ὡς ἐν σκιαῖς ταῖς ἐν τύπῳ

A esse censebitur? Itaque humano quidem more di-
cuntur quæ de Deo loquimur, sed eo modo intelli-
guntur quo Deo conveniunt, et linguæ nostræ infir-
mitas supremæ illi naturæ nihil officiet. Licet ergo
Filiū de voluntate Patris loqui comperias, tan-
quam de alia quadam, æquo animo id feres, imbe-
cillitati sermonis consulte tribuendo quod non
possit majus quidpiam dicere, neque aliter certe
rem significatam exprimere. Atque hæc dicta qui-
dem sunt rursus ad demonstrandum Filium volun-
tatem Patris censi quoque oportere: In dicto
vero proposito, nulla ratio cogit intelligere Patris
voluntatem, sed indifferenter bonam voluntatem
erga eos qui perierunt intelligemus.

καὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Ἐν δὲ γε τῷ προ-
νοεῖσθαι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, διαφόρως Ἰσρ. ἀδιαφό-
ρως]

IV, 35. Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor
menses sunt, et messis venit.

Occasionem dicendi rursus a tempore et re capit,
et ab iis quæ sub sensum 199 cadunt spiritualium
contemplationum explicationem adornat. Erat enim
tum adhuc hiemis tempestas, et virides ac recen-
tes culmi nondum in campis inhorrescebant; sed
elapso quadrimestri spatio in messorum manus
deventuri erant. «Nonne vos igitur, inquit, dicitis
quod adhuc quatuor menses sunt, et messis ven-
nit?»

IV, 35. Ecce ego dico vobis: Levate oculos ve-
stros, et videte regiones, quia albæ jam sunt ad mes-
sem.

Hoc est, a rebus terrenis intellectus oculo pau-
lum sublato spiritualia sata circumspicite, flavescen-
tia jam, et in aream mox ventura, et messoris
ferrum tandem appetentia. A similitudine autem
rerum quæ hic commemorantur spectabis id quod
significatur. Sata enim spiritualia hic intelliges, et
spicarum spiritualium multitudinem, eos qui pro-
phetarum voce prius exculti sunt ad futuram
Christi fidem instituendi. Flavescit vero, qui et
maturus et paratus jam est ad credendum, et ad
religionem confirmatus. Messoris autem ferrum,
splendida est et acutissima prædicatio apostolo-
rum, auditores quidem a cultu legali resecans, et
in aream transferens, hoc est in Ecclesiam Dei,
ubi virtutum laboribus contriti purus cibus effi-
cientur, collectoris horreo dignissimus.

καθαρός ἀποδειχθήσονται σῖτος τῆς τοῦ συνάγοντος

IV, 36-37. Jam qui metit, mercedem accipit, et
congregat fructum in vitam æternam: ut et qui semi-
nat simul gaudeat, et qui metit. In hoc enim est
verbum verum, quia alius est qui seminat, et alius
est qui metit.

Tempus, inquit, est verbi vocantis ad fidem et
consummationem legalium et prophetiarum præ-
coniorum auditoribus ostendentis. Lex enim velut
in umbris typico cultu venturum prænuñtiabat,

Christum videlicet : prophetæ vero post ipsum, annuntiantes Spiritus sermones, jamjam adfuturum præsignabant. Cum autem portas introierit, spem non differet in longum tempus apostolorum prædicatio, sed jam præsentem eum ostendet qui exspectabatur : et **200** metet quidem ex legali cultu eos qui adhuc legi serviunt, et soli litteræ incubant, atque instar manipulorum transferet in mores et conversationem evangelicam, et rescabit similiter ab errore qui multitudinem deorum astruit idolorum cultorem, eumque ad agnitionem veri Dei perducet, et ut in summa quoad licet dicamus, eos qui terrena adhuc sapiunt, ad angelorum vitam per fidem in Christum transferet. Hanc autem, inquit, prædicatio messorum efficiet. Merces vero non deerit : congregabit enim eis fructum qui in vitam æternam nutriat ; neque vero qui perceperint soli in seipsis gaudebunt, sed tanquam qui prophetis adlaboraverint, et sata prius ab iis exulta messuerint, unam cum iis celebritatem peragent. Quo factum, arbitrator, ut Paulus sapientissimus, qui rerum futurarum typos apprimè noverat, de sanctis patribus ac prophetis dixerit : « Hos nimirum omnes perfectos [*Vulg.* probatos] per fidem non accepisse repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur ²⁰ ». Salvator enim messorum voluit una gaudere cum satore.

περι ἡμῶν κρείττον τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν. » Ὁμοῦ γὰρ χρῆναι χαίρειν ἔδοξίμασεν ὁ Σωτὴρ τῷ προσπαρκῶτι τὸν θεριστήν.

IV, 38. *Ego misi vos metere quod vos non laborastis : alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.*

Totum eis tandem revelat mysterium, et obscuro circuitu verborum sublato manifestissimam rei significatæ sententiam exhibet. Cum autem Salvator prophetas et apostolos diligeret, nec illorum labore carere vult apostolos, nec sanctis apostolis totam gloriam tribuit eorum qui salvandi erant per fidem in ipsum : sed temperans quodammodo, et mutua operatione permiscens utrorumque laborem, unum fore ait in utrisque gloriæ studium. Introisse tamen apostolos in sanctorum prophetarum labores asserit, non permittens insultare priorum nobilitati, sed eos honore prosequi potius persuadens, ut qui labore et tempore præeant. Optimum autem istud nobis quoque documentum fore, quis annuere detrectabit ?

ἡγησαμένους ἐν τε πόνῳ, καὶ χρόνῳ. Κάλλιστον δὲ ὁ συναινεῖν παραιτούμενος ;

201 IV, 39. *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis : Quia dixit mihi omnia quæcunque feci.*

His verbis rursus Israel condemnatur, et ex Samaritanorum facilitate durns et præfractus ejus animus arguitur. Vehementer enim miratur evan-

λατρείας, προσδήλου τὸν ἀφιζόμενον, τοῦ ἔστι Χριστόν· προφήται δὲ μετ' αὐτόν, τοὺς παρὰ τοῦ Πνεύματος διαπορθμεύοντες λόγους μικρὸν ὄσον καὶ ὡς ἤδη παρεσόμενόν τε καὶ ἤξοντα προεμήνουν. Ἐπειδὴ δὲ εἰσω βέβηκε θυρῶν, οὐκ εἰς ἐλπίδα μακρὰν ἀναθήσει τὸ προσδοκῆθὲν τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος, ἀλλ' ἤδη παρὸν ἐπιδείξει· καὶ θερίσει μὲν ἐκ νομικῆς λατρείας τοὺς ἐτι νόμῳ δουλεύοντας, καὶ μόνῳ προσκαθημένους τῷ γράμματι, μεταθήσει δὲ δίπην δραγμάτων εἰς ἔξιν τε καὶ πολιτείαν εὐαγγελικὴν, ἀποκρεῖει δὲ ὁμοίως πολυθέου μὲν πλάνης τὸν τῶν εἰδῶλων προσκυνητὴν, μεταίσει δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, καὶ τὸ σύμπαρ, ὡς ἐνι, καὶ συλλήθδην εἰπεῖν, τοὺς φρονούντας ἐτι τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων μεταστήσει ζῶν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν. Ταύτην μὲν δὴ, φησὶν, ὁ τῶν θεριστῶν ἐξεργάζεται λόγος. Ἔσται δ' οὖν ὁμοῦ οὐκ ἀμισθῆς· συνάξει γὰρ δὴ πάντως αὐτοῖς τὸν εἰς ζῶν αἰώνιον ἀποτρέφοντα καρπὸν· καὶ οὐ δὴ που λαβόντες μόνον καθ' ἑαυτοὺς εὐφρανθήσονται, ἀλλ' ὡς τοῖς τῶν προφητῶν ἐπικεκμηκότες πόνοις, καὶ τὸν παρ' ἐκείνων προγεωργηθέντα θερίσαντες σπόρον, μίαν αὐτοῖς ἐπιτελέσουσι τὴν πανήγυριν· Οἴμαι δ' ἔγωγε τὸν σοφώτατον Παῦλον, τοὺς ἐπὶ τοῖς μέλλουσι τύπους ἐκμεμαθηκότα σαφῶς, ἐντεῦθεν εἰπεῖν περὶ τῶν ἁγίων πατέρων καὶ προφητῶν, ὅτι « Καὶ οὗτοι πάντες τελειωθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἔκομισαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ

C Ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν, ὃ οὐχ ὑμεῖς κοπιᾶτε· ἄλλοι κεκοπιᾶσαι, καὶ εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε.

Ἦδη τὸ σύμπαρ αὐτοῖς ἀνακαλύπτει μυστήριον, καὶ τὴν αἰνιγματώδη τῶν λόγων ἀποστήσας περιβολὴν, ἐναργεστάτην τοῦ σημαυνομένου παρίστησι τῆς διάνοιαν. Φιλοπροφῆτης δὲ ὡν ὁ Σωτὴρ, καὶ φιλόστολος, οὔτε τὸν ἐκείνων πόνον ἔξω τῆς τῶν ἀποστόλων τίθησι χειρὸς, οὔτε μὴν ὀλοκλήρως ἀπονέμει τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις τὸ ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀνασθησεσθαι καύχημα διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτόν· ἀνεκράσας δὲ ὡσπερ καὶ ταῖς ἐν ἀλλήλαις ἐνεργείαις [*αἱ συνεργείαις*] ἀναμίξας τὸν ἑκατέρων πόνον, μίαν ἔσεσθαι φησι, καὶ μάλα εἰκότως, ἐπ' ἀμφοῖν τὴν φιλοτιμίαν. Εἰσθεθηκέναι γε μὴν ἐπὶ τοῖς τῶν ἁγίων **D** προφητῶν τοὺς ἀποστόλους διαθεβαίουται πόνοις, ταῖς τῶν προλαβόντων εὐκλείαις οὐκ ἐπιτρέπων ἐνάλλεσθαι, τιμῶν δὲ μᾶλλον ἀναπέθειν αὐτοὺς, ὡς δὴ που καὶ ἡμῖν ὅτι δὴ πάντως ἔσται τὸ μάθημα, τίς

Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν τῶν Σαμαρειτῶν διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρούσης· Ὅτι εἶπέ μοι πάντα, ὅσα ἐποίησα.

Κατακρίνεται πάλιν καὶ διὰ τούτων ὁ Ἰσραὴλ, καὶ διὰ τῆς Σαμαρειτῶν εὐπειθείας, ἀφιλομαθῆς τε ὁμοῦ καὶ ἀπηγῆς ἐξελέγχεται. Θαυμάζει γὰρ ἴαν

²⁰ Hebr. xi, 39, 40

ὁ εὐαγγελιστὴς πολλοὺς εἰς Χριστὸν πεπιστευμένους, λέγων, « Διὰ τὸν λόγον τῆς γυναῖκος, » καίτοι τῶν διὰ νόμου παιδαγωγουμένων εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ γῶσιν, οὕτε τὰς Μωσείας παραδεξαμένων φωνάς, οὕτε τοὺς προφητῶν ὅτι πείθεσθαι χρὴ διεγνωκῶτων κηρύττασι. Προκατασκευάζει δὲ διὰ τούτων, μᾶλλον δὲ προαπολογεῖται σοφῶς, ὅτι χάριτός τε καὶ ἐλπίδος τῆς εἰς Χριστὸν ἐξωσθήσεται μὲν εὐλόγως ὁ Ἰσραὴλ, ἀντεισθῆσεται δὲ τῶν ἐθνῶν, ἦτοι τῶν ἀλλογενῶν, ἢ εὐπειθεστέρα πλεθὺς.

Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μῖται παρ' αὐτοῖς· καὶ ἔμεινον ἐκεῖ δύο ἡμέρας. Καὶ πολλῶν πλεις ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ.

Ἐξηγεῖται μὲν ὡς ἐν ἀπλότῃ λόγων, ὃ δὴ γενέσθαι συμβέβηκεν· ἑτέραν δὲ ὡσπερ ἐξαρτύει πάλιν ἐπιδέξειν, τοῦ χρῆναι δικαίως ἀπορρίπτεσθαι μὲν τῆς ἐλπίδος τὸν Ἰσραὴλ, μεταμοσχέυσθαι δὲ τοὺς ἀλλογενεῖς ἐπ' αὐτήν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ θαυματουργοῦντα ποικίλως τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐν δόξῃ τῇ θεοπροπέτῃ διαλάμποντα, πικραῖς τε καὶ ἀφορήτοις ὑπονοίαις ὑβρίζουσι, καὶ τοσοῦτον ἐμπαροινεῖν οὐκ ἐρυθριῶντες ἀλίσκονται, ὡς ἐξοικόν τε ποιῆσθαι, καὶ πόλεως τῆς σφετέρας ἐλαύνειν ἐπιχεῖσθαι τὸν ἀπάσης αὐτοῖς εὐθυμίας πρόξενον. Σαμαρεῖται δὲ γε μᾶς γυναῖκας ἀναπεισμένοι λόγοις, δρομαίους μὲν ὅτι χρὴ πρὸς αὐτὸν ἀφικνεῖσθαι λογίζονται. Ἐπειδὴ δὲ ἤκον, ἐκλιπαροῦν ἐσπουδαζον, εἰς τε τὸ ἄστυ παρελθεῖν, καὶ τὸν σωτήριον αὐτοῖς ἐπιδαφιλεύσασθαι λόγον· ἐπιναυεῖ δὲ προχείρως εἰς ἀμφὶ Χριστός, οὐκ ἄκαρπον ἐσθαι τὴν χάριν εἰδώς. Πολλοὶ γὰρ ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἰστω πάλιν διὰ τούτων ὁ φιλόθεός τε καὶ φιλευλαθής, ὅτι τῶν μὲν λυποῦντων αὐτὸν ἀπαντίστανται Χριστός, ἐνοικίζεται δὲ τοῖς εὐφραίνουσιν δι' ὑπακοῆς τε καὶ πίστεως ἀγαθῆς.

Τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλίαν πιστεύομεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν καὶ οἶδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστός.

Ἀπὸ τῶν μειζόνων Σαμαρεῖταις ἢ πῖστις, καὶ οὐκ ἐξ ὧν ἐτι παρ' ἑτέρου μανθάνουσιν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτῆχοοι γεγονότες θαυμάζουσιν. Ἐγνωκέναι δὲ φασιν, ὅτι περ εἴη σαφῶς αὐτός ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ, πίστεως ἐνέχυρον τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος τὴν ὁμολογίαν ποιούμενοι.

Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Αὐτός γὰρ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμῆν οὐκ ἔχει.

Ἐξείσι μὲν ἀπὸ τῆς Σαμαρείας, καταστειράς ἦδη τὸν σωτήριον λόγον, καὶ γεωργοῦ τινος δικην ἐγκατακρύψας τὴν πίστιν τοῖς οἰκοῦσιν αὐτήν, οὐκ ἵνα ταῖς τῶν λαβόντων καταδεσμοῖτο σιωπαῖς, ἡρεμοῦσα τρέπον τινὰ καὶ κατακωσμένην, ἀλλ' ἵνα δὴ μᾶλλον ταῖς ἀπάντων ἐγκαταφύοιτο ψυχαῖς, ἔρπουσά τε καὶ διέκνουμένη πρὸς τὸ μᾶλλον εἶναι, καὶ πρὸς τὴν ἐκφανεστέραν τρέχουσα δύναμις. Ἐπειδὴ δὲ διὰ μέσου κειμένην παρατρέχει τὴν Ναζαρέτ, ἐν ἧσπερ αὐτὸν κατατετράφθη λόγος, ὡς ἐντεῦθεν ἦδη, καὶ ἄστυν

PATROL. GR. LXXIII.

A gellista multos in Christum credidisse, cum ait: « Propter verbum mulieris, » quamvis ii qui per legem ad istius agnitionem erudiebantur, neque Moysis verba susceperint, neque prophetarum præconiis credendum esse censuerint. Astruit porro his verbis et in antecessum sapienter probat Israeleem gratia et spe illa in Christum jure deturbatum iri, et in ejus locum gentium aut alienigenarum multitudinem obsequentiore introducendam.

IV, 40, 41. Cum ergo venissent ad eum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret: et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.

B Simplicibus verbis id quod factum est exponit; sed aliam rursus demonstrationem quodammodo præparat, nimirum Israeleem merito spe dejici, et in eam alienigenas transplantari. Judæi quippe miracula variis modis patrantem Jesum, et divina gloria præfulgentem acerbo et immani furore prosequuntur, et eo intemperiarum devenisse comperiuntur, ut extorrem et e civitate sua exsulem facere conentur omnis felicitatis conciliatorem. Samaritani vero, unius mulierculæ sermonibus persuasi, existimant magno cursu ad eum esse properandum. Cum autem venissent, enixe rogabant ut in urbem migraret, et salutarem eis sermonem affatim largiretur; utrique vero prompto Christus annuit, cum gratiam non infructuosam fore nosset. Multi enim crediderunt in eum propter sermonem ejus. Animadvertat rursus in his verbis Dei ac religionis quisquis est amans, Christum ab his quidem recedere qui eum offendunt, in iis autem habitare qui eum exhilarant per obedientiam et spem bonam.

202 IV, 42. Et mulieri dicebant, quia Non jam propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, et scimus quia vere est Salvator mundi Christus.

A majoribus rebus Samaritani credunt, et non ex iis quæ aliunde jam accipiunt, sed ex iis quæ hauserunt ipsi auribus mirantur. Aiunt vero se nosse ipsum esse mundi Salvatorem, pignus fidei confessionem spei in ipsum facientes.

D IV, 43-44. Post duos autem dies exiit inde in Galilæam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet.

Discedit ex Samaria postquam salutarem sermonem prosemavit, et instar agricolæ fidem in illius incolarum mentibus defodit, non ut silentio constringeretur otiosa ac quodammodo obruta, sed ut in omnium animis insereretur, magis ac magis crescens, atque ad majorem vim properans. Quoniam autem interjacentem Nazareth prætervehitur, in qua educatus fuisse perhibetur, ita ut ex ea urbe oriundus et illius civis putetur, et in Galilæam descendit, rationem affert necessario cur sit præter-

vectus, atque Jesum ipsum testatum esse prophetam in patria sua honore carere. Ita enim fere natura comparati sumus, ut quod familiare nobis est, licet eximium et pretiosum sit, nihili ducamus. Neque vero volebat Salvator honores sibi ab illis cum fastu et ambitione venari, sed apprime nove rat quod apud eos qui ne honorandum quidem magistrum putabant, acceptus et suavis non esset fidei sermo futurus. Prætervehitur itaque jure merito, nec inanem in eos laborem insumere dignatur, qui nihil essent utilitatis inde capturi: et per hoc gratiam contemptoribus præstat. Non enim credibile erat eos qui tanto crimine se obstringerent impune id facturos, cum in confesso sit apud omnes, extremam pœnam reportaturos qui contempserint eum, ac tam admirabile donum respuerint.

IV, 45. *Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo: et ipsi enim venerant ad diem festum.*

Non temere Galilæi suscipiunt Jesum, sed partim ob miracula quæ jam ab eo patrari viderant jure attoniti, partim ob pietatem in ipsum Judæorum condemnantes vecordiam, et animi candore ac simplicitate illis in lege eruditissimos potiores reperti.

IV, 46. *Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum.*

Inter candidos homines lubens versatur Christus, gratosque et beneficiorum memores, eisque majora bona affatim largitur. Venit ergo miracula facturum in Cana, existimans insuper esse juvandos ejus incolas, opinione in eorum animis, per signa quæ in illa jam fecerat, quodammodo insita, cuncta eum facere posse.

IV, 46-48. *Et erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. Hic cum audisset quia Jesus adveniret a Judæa in Galilæam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descenderet et sanaret filium ejus; incipiebat enim mori. Dixit ergo Jesus ad eum.*

Prosciscitur quidem ille regulus, tanquam ad eum cui sit sanandi potestas: sed nondum intelligit secundum naturam esse Deum: et Dominum quidem eum appellat, sed veram dominationis dignitatem nequaquam ei tribuit. Alioqui enim illico ad genua ejus accideret, rogaretque non ut domum se conferret, et secum ad ægotantem puerum descenderet, sed potius ut pro sua potestate et nutu divino morbum infestum abigeret. Quid enim necesse erat ægroto astare eum cui etiam absenti facile poterat reddere sanitatem? Quomodo vero non valde stultum est existimare ipsum morte potiore fore, et eum qui repletus sit divina virtute nequaquam Deum esse putare?

Α είναι δοκείν, καταίρει δὲ μᾶλλον εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀναγκαιῶς ποιεῖται τὴν ἀπολογία τῆς παραδρομῆς, καὶ φησιν, ὅτι μεμαρτύρηκεν αὐτοῦς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει. Περύκαμεν γὰρ πως οὐδὲν ἠγείσθαι τὸ σύνθετος, κἂν ὑπάρχῃ μεγάλα καὶ τίμιον. Καὶ οὐ δήπου τὰς παρ' ἐκείνων ὅτι δεήσοι θηράσθαι τιμὰς ὁ Σωτὴρ ἔδοκιμαζεν, ἐν ἀνδρὸς φιλοδόξου τινὸς τάξει καὶ φιλοκομπαστοῦ, ἀλλ' ἠπίστατο σαφῶς, ὅτι τοῖς μηδὲως ολομένοις, ὅτι προσήκοι τιμᾶν τὸν διδάσκοντα, οὐδ' ἂν ἐτι γλυκύς τε καὶ εὐπαράδεκτος ὁ τῆς πίστεως γένοιτο λόγος. Παρελαύνει τοιγαροῦν εἰκότως, εἰς ὠφελουμένους οὐδὲν εἰκαλοῦς ἀναλώσας πόνους οὐκ ἀξίων, καὶ χάριν δὲ διὰ τοῦτου τοῖς καταφρονουσι κατατιθεῖς. Οὐ γὰρ ἦν εἰκὸς εἰς τοσοῦτον ἐξαμαρτάνοντας νηποιῖν τοῦτο δράσαι αὐτοῦς, ὁμολογουμένου δὴ πάντως, καὶ ἀναμφισβητήτως ἔχοντος, ὡς τὴν ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ἀποίσονται κόλασιν οἱ καταφρονεῖν ἐγνωκότες αὐτοῦ, καὶ τὴν οὕτως ἀξιοθαύμαστον περιπτύοντες δωρεάν.

Ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐδέξαντο αὐτὸν οἱ Γαλιλαῖοι πάντα ἑωρακότες, ὅσα ἐποίησεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ· καὶ αὐτοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν.

Οὐκ ἀπερισκέπτως οἱ Γαλιλαῖοι δέχονται τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ δι' ὧν ἤδη θαυματουργοῦντα τεθέανται δικαίως καταπληττόμενοι, καὶ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν εὐλαβείας τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας καταδικάζοντες, καὶ πολὺ πρὸς εὐγνωμοσύνην ἀμείνους τῶν νομομαθῶν εὐρισκόμενοι.

Ἦλθεν οὖν ἄλλιν εἰς τὴν Κανὰ τῆς Γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον.

Εὐφιλοχωρεῖ τοῖς εὐγνώμοισιν ὁ Χριστὸς, καὶ τὰς ἐτοιμότερον πως ἰούσι πρὸς τὴν ὧν ἂν εὐ πάθουαι αἰσθησὶν τε καὶ γνώσιν, καὶ μειζόνων ἀγαθῶν ἐπιδαψιλεύεται χορηγίας. Ἐρχεται τοίνυν τερατοποιήσων ἐν Κανᾷ, προσωφελεῖν μὲν ὅτι προσήκοι τοῖς ἐν αὐτῇ λογιζόμενος, προκατεσπαρμένην δὲ ὡσπερ, διὰ τῶν ἤδη προτετελεσμένων ἐν αὐτῇ σημείων, τὴν τοῦ πάντα δύνασθαι δρᾶν ὑπόληψιν ἔχων.

Ἦν δὲ τις βασιλικὸς, ὃς ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν Καφαρναούμ [ουλγ. Καπερναούμ]. Οὗτος ἀκούσας ὅτι Ἰησοῦς ἦκει ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπῆλθε πρὸς αὐτόν, καὶ ἠρώτα ἵνα καταβῆ, καὶ ἴδωσται αὐτοῦ τὸν υἱόν, ἐμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν. Εἶπερ οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτόν.

Πρόσεισι μὲν ὁ βασιλικὸς, ὡς πρὸς θεραπείαν ἰσχύοντα· νοεῖ δὲ οὕτω κατὰ φύσιν θεὸν ὄντα· καὶ Κύριον μὲν ἀποκαλεῖ, τὸ δ' ἀληθὲς τῆς κυριότητος ἀξίωμα δίδωσιν οὐδαμῶς. Ἡ γὰρ ἂν εὐθὺς ἐδεῖτο προσπεσόν, οὐχ ἵνα δὴ πάντως ἐπὶ τὴν ἐστίαν βαδίξοι, καὶ καταβαλῇ σὺν αὐτῷ πρὸς τὸ ἀβρωστῶν μειράκιον, ἀλλ' ἵνα δὴ μᾶλλον ἐξουσιαστικῶς, καὶ θεοπρεπῶς προστάγματι τὴν ἐπισκήψασαν ἐξέλθοι νόσον. Τί γὰρ ἐδεῖ παρεῖναι τῷ κάμωντι τὸν ὡσπερ ἦν δύνασθαι διασώζειν, καὶ ἀπόντι, βαδῖως; Πῶς δὲ λίαν οὐκ ἀμαθὲς, ὅτι μὲν ἔσται θανάτου κρείττων ὑπολαμβάνειν αὐτόν, θεὸν δὲ ὑπάρχειν οἰεσθαι μηδὲ μὴς τὸν θεοπρεποῦς ἰσχύος πεπληρωμένον;

'Εὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσετε. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλικός.

'Απηνής μὲν ἐτι τοῖς πλανωμένοις ἐναυλιζέται νοῦς, λόγου δὲ πως ἔσται τοῦ καλοῦντος εἰς πίστιν κρείττον τὸ θαυματουργότερον. Διὰ γε τοῦτο τεράτων δεῖσθαι μᾶλλον αὐτοὺς ἐφασκεν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸ δύνασθαι βραδίως πρὸς τὸ συμφέρον μεταπαιδεύεσθαι, καὶ τὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκειν Θεόν.

Κύριε, κατάδηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου.

'Ολίγος μὲν κομιδῇ πρὸς σύνεστιν ὁ βασιλικός, νηπιάζει δὲ πως περὶ τὴν τῆς χάριτος αἰτησίαν, καὶ ἡρέμια παραληρῶν οὐκ αἰσθάνεται. Οὐ γὰρ ὅτι μόνον ἰσχύσει παρῶν, ἀλλ' ὅτι δὴ πάντως καὶ ἀπῶν ἐνεργήσει πεπιστευκῶς. ἀξιοπρεπεστάτην ἂν ἐπ' αὐτῷ τὴν διάληψιν ἐποιήσατο. Νυκτὶ δὲ φρονῶν τε καὶ πράττων παραλογώτατα, τὴν Θεῷ μὲν πρόπουσαν ἰσχὺν ἀπαιτεῖ, ὡς δὲ Θεὸν οὐκ οἶσται τὰ πάντα πληροῦν, ἀλλ' οὐδὲ θανάτου γενήσασθαι κρείττονα, καίτοι τῷ πλείστῳ κρατηθέντα πλεονεκτεῖσθαι παρακαλῶν. ἔμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν ὁ παῖς.

Λέγει αὐτῷ ὁ 'Ιησοῦς· Πορεύου, ὁ υἱός σου ζῆ.

Οὕτως ἔδει πιστεύοντα προσελαθεῖν, ἀλλ' οὐ ταῖς ἡμῶν ἀμαθίαις φιλονεικῶν ὁρᾶται Χριστός· εὐεργετῆ δὲ πάλιν καὶ παιλόντας, ὡς Θεός. 'Ὅπερ οὖν ἔδει δρῶντα θαυμάζεσθαι, τοῦτο καὶ μὴ δεδρακότα διδάσκει τὸν ἄνθρωπον, ὁμοῦ καὶ τῶν καλλίστων εἰσηγητῆς, καὶ τῶν ἐν εὐχαίς ἀγαθῶν χορηγός ἀναδεικνύμενος. Ἐν μὲν γὰρ τῷ « Πορεύου » τὸ πιστεύειν ἔστιν, ἐν δὲ τῷ « Ὁ υἱός σου ζῆ, » τῶν ποθουμένων ἡ πληρωσίς μετὰ πολλῆς τίνος καὶ θεοκρεποῦς ἐξουσίας ἐκφαινομένη.

'Ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ, ὃ εἶπεν αὐτῷ ὁ 'Ιησοῦς, καὶ ἐπορεύετο. Ἦδη δὲ αὐτοῦ καταβαλόντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀπήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγελλον λέγοντες, ὅτι ὁ υἱός σου ζῆ.

Ἐν τοῦ Σωτῆρος ἐπιτάγμα δύο θεραπεύει ψυχάς. Τῷ μὲν γὰρ βασιλικῷ τὴν ἀσυνήθη πίστιν ἐνεργάζεται, θανάτου δὲ τὸ μειράκιον ἐξέλκει σωματικοῦ. Τίς δὲ πρὸ τίνος ὄλως ὑγιάζεται χαλεπὸν εἰπεῖν· ἄμφω γὰρ, οἶμαι, κατὰ ταυτὸν σύνδρομον, τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιτάγμασι τῆς νόσου λαβούσης τὴν λύσιν. Ἀπαγγέλλουσι δὲ τὴν τοῦ παιδὸς θεραπείαν ὀπαντῶντες οἰκέται ὁμοῦ, καὶ τῶν θείων ἐπιταγμάτων ἀπολευκαίνοντες τὴν ὀξύτητα· καὶ τοῦτε δὴ μάλα σαφῶς οἰκονομοῦντος Χριστοῦ, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐλπιδὸς ταχὺ βεβαιούντος εἰς πίστιν ἀσθενοῦντα τὸν δεσπότην.

'Ἐπύθετο οὖν κηρ' αὐτῶν τὴν ὥραν, ἐν ἣ κομψότερον ἔσχε. Καὶ εἶπον αὐτῷ ὅτι, Χθὲς ὥραν ἐβδόμην ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός. Ἔγνων οὖν ὁ Πάτερ, ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, ἐν ἣ εἶπεν αὐτῷ ὁ 'Ιησοῦς, ὅτι Ὁ υἱός σου ζῆ· καὶ ἐπίστευσεν αὐτός, καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη. Τοῦτο πάλιν δευτέρου σημεῖου ἐποίησεν ὁ 'Ιησοῦς ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

'Αναπυθάνεται τὴν ὥραν τῆς ἐπιτὸ κρείττον τοῦ νοσοῦντος ῥοπῆς, εἰ συντρέχει δοκιμάζων τῷ τῆς χάριτος χρόνῳ. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἔχειν, καὶ οὐκ ἐτέ-

IV, 48. *Nisi signa et prodigia videritis, non credetis. Dicit regulus ad eum.*

Durus quidem adhuc in iis est animus, sed exhortatione ad fidem potiora futura sunt miracula. Proindeque prodigiis opus illis esse Salvator aiebat, **204** ut facile possent ad meliorem frugem erudiri, et agnoscere Deum esse secundum naturam.

IV, 49. *Domine, descende priusquam moriatur filius meus.*

Angustus valde est reguli animus, quin puerum se prodit in petenda gratia, nec sentit se sensim delirare. Nam si non modo presentem, sed etiam absentem Christum vim suam exserere posse credidisset, de illo pro eo ac decet sensisset. Nunc autem absurdissime sentit ac facit qui virtutem Deo quidem convenientem postulat, sed ut Deum implere cuncta ipsum non existimat, sed nec mortem superaturum, licet jam fere morituro ipsum optulari rogaret: incipiebat enim mori puer.

IV, 50. *Dicit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit.*

Sic oportebat credentem accedere, sed nostram imperitiam Christum non rejicit, quin peccantes etiam beneficiis afficit, ut Deus. Quod igitur laudi esset homini, si faceret, hoc etiam non fecisse docet simul virtutum magister et honorum quæ petuntur largitor constitutus. Nam in eo quod ait, « Vade, » fides est; in eo vero quod dicit, « Filius tuus vivit, » rei optatæ consummatio cum ingenti quadam et Deo convenienti potestate elucet.

IV, 50, 51. *Credidit homo sermone quem dixit ei Jesus, et ibat. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt, dicentes, quia filius ejus viveret.*

Unum Salvatoris mandatum duas sanat animas. In regulo quippe insolitam fidem operatur, et ex corporea morte adolescentulum eripit. Uter autem prior sanetur difficile dictu est; ambo enim, ut reor, eodem tempore Salvatoris nostri jussu morbo soluto sanati fuerunt. Servi autem occurrentes, pueri curationem annuntiant juxta et divini mandati celeritatem, Christo id utique palam ordinante et infirmum dominum illum spei eventu ad fidem cito confirmante.

IV, 52-54. *Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius habuerit. Et dixerunt ei quia, Heri hora septima reliquit eum febris. Cognovit ergo pater quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit. Et credidit ipse, et domus ejus tota. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judæa in Galilæam.*

Sciscitatur qua hora ægrotus convalescere cœperat, ut exploraret an momentum illud gratiæ temporis congrueret. Postquam autem ita rem esse

comperit, cum tota domo salvatur, miraculi virtutem Christo tribuens, et quemdam veluti grati animi fructum, firmiorem nempe fidem, offerens.

V, 1-4. *Post hæc erat dies festus Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethesda, quinque porticus habens. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, exspectantium aquæ motum. Angelus enim Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat a quacunque detinebatur infirmitate.*

Non temere beatus evangelista predictis conjungit Salvatoris in urbem Hierosolymorum reditum; sed ei propositum erat ostendere, ut videtur, quantum alienigenæ Judæis obediendi facultate præstarent, et quanta cerneretur in utrisque ingenii ac morum differentia. Hoc enim pacto discere licebat, justo cunctipotentis Dei judicio, et personam accipere nescientis Israelæ spe excidere, et in ejus locum gentium multitudinem induci. Grave autem non erit collatione capitum ea quæ dicuntur expendere. Ostendit igitur ipse uno quidem miraculo Samaritanorum urbem servasse, alio itidem illum regulum, et per illud ejus domui suppetias omnino tulisse. Testatus autem his verbis promptissimum esse alienigenis ad obediendum studium, rursus Hierosolyma illum miraculorum editorem reducit, et rem Deo convenientem facere ostendit. Inveturato enim morbo paralyticum liberat, sicuti nimirum moribundum reguli filium. Sed hic cum universa domo credidit, et Deum confessus est Jesum: illi, cum eum **206** admirari deberent, illico ad cædem deposcunt, et benefactorem suum, ceu iniquum, impie persequuntur, ipsi se turpissimæ rei condemnantes, per quam alienigenarum sapientiæ et pietati in Christum longe postpositi comperiuntur. Atque hoc est certe quod in Psalmis dicitur de ipsis oratione ad Dominum Jesum conversa: « Quoniam pones eos dorsum ²¹. » Nam qui primi ob electionem patrum constituti sunt, ultimi et post gentium vocationem venient: « Cum enim plenitudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet ²². » Hunc nobis contemplationum scopum parit concinnus ille capitum ordo ac consensus: sigillatim vero versiculorum sententiam expendemus.

V, 5, 6. *Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua. Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cum cognovisset quia jam multum tempus haberet.*

Azymorum festo a Judæis celebrato, in quo

²¹ Psal. xi, 13. ²² Rom. xi, 25, 26.

A ρως εἰδῶσακτο, σώζεται πανοικί, τὴν τοῦ παρὰδῶξου δύναμιν ἀναθεῖς τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καὶ ὡσπερ τιὰ τῆς ἐπὶ τούτοις εὐχαριστίας καρπὸν ἀσφαλεστέρην προσάγων τὴν πίστιν.

Μετὰ ταῦτα ἦν ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσόλυμοις ἐπὶ τῆ προβατικῆ κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδα, πέντε στοᾶς ἔχουσα. Ἐν ταῦταις κατέκειτο πλήθος πολλὸν τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν. Ἄγγελος γὰρ Κυρίου κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρῃ, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ. Ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος, ὕγιής ἐγένετο, ὃ δὴ ποτε κατεῖχετο νοσήματι.

B Ὁ μᾶτην εὐθὺς ἐπισυνάπτει τοῖς εἰρημένοις ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς τὴν ἐντεῦθεν εἰς Ἱεροσόλυμα τοῦ Σωτῆρος ἐπάνοδον· ἀλλ' ἦν αὐτῷ, κατὰ τὸ εἶδος, ἐπιδείξαι σκοπὸς, ὅσον μὲν ἀμείνους εἰς εὐπίθειαν Ἰουδαίων ἀλλογενεῖς, πόση δὲ ἐν ἀμφοῖν ἐξίως τε καὶ τρόπων ὁρᾶται διαφορὰ. Ἦν γὰρ οὕτως ἡμᾶς, καὶ οὐχ ἑτέρως ἐκμαθεῖν, ὅτι ψήφω δικαίᾳ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, καὶ ἀνθρώπου πρόσωπον οὐκ εἰδότες λαθεῖν, ἀποπίπτει μὲν εἰκότως τῆς ἐλπίδος ὁ Ἰσραὴλ, ἀντεισφέρεται δὲ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς. Χαλεπὸν δὲ οὐδὲν τῆ τῶν κεφαλαίων ἀντιπαράθεσι προσδύποντας τὴν ἐπὶ τοῖς λεγομένοις ποιεῖσθαι βάσανον. Ἔδειξε τοίνυν αὐτὸν ἐν μὲν σημεῖον τὴν Σαμαρειτῶν ἀνασώσαντα πόλιν, ἐν δὲ ὡσαύτως τὸν βασιλικὸν, καὶ δι' ἐκείνου τοὺς ἐν αὐτῇ πάντως δῆπου καὶ λίαν ὠφελήκοντα. Ἐπιμαρτυρήσας δὲ διὰ τούτων πολλὸν τὸ πρόχειρον τοῖς ἀλλογενέσιν εἰς εὐπίθειαν, ἀναφέρει πάλιν τοῖς Ἱεροσόλυμα τὸν θαυματουργὸν, πρᾶγμα δὲ θεοπραπὲς ἐπιτελοῦντα δεῖκνύσει. Παλαιότητης γὰρ παραδόξως ἐλευθεροῖ τὸν παραλύτην νόσου, ὡσπερ οὖν ἀμέλει θανατοῦντα τοῦ βασιλικοῦ τὸν Υἱόν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐπίστευσε πανοικί, καὶ Θεὸν ὠμολόγει τὸν Ἰησοῦν· οἱ δὲ, καταπλήττεσθαι θέον, φωνῶσιν εὐθὺς, καὶ διώκουσι δυσσεβῶς ὡς παρανομοῦντα τὸν εὐεργέτην, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσχίῳσιν ὀρίζοντες ψῆφον, δι' ὧν τῆς ἐν τοῖς ἀλλογενέσιν συνέσεως, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν εὐλαθείας ὅπισθω πόντες ἀλίσκονται. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ περὶ αὐτῶν ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον, ὡς πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν·

D « Ὅτι θῆσεις αὐτοὺς νότον. » Οἱ γὰρ πρῶτοι καταταγαμένοι διὰ τὴν τῶν πατέρων ἐπιλογὴν, ὑπερβῆ, καὶ κατόπιν τῆς τῶν ἐθνῶν βαδιοῦνται κλήσεως· « Ὅταν γὰρ τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· » τοῦτον ἡμῖν τῶν θεωρημάτων ὠδίνει τὸν σκοπὸν τῆς τῶν κεφαλαίων συνθήκης ἡ εὐρυθμος τάξις· ποιησόμεθα δὲ κατὰ μέρος καὶ τῆς ἐν τοῖς στίχοις διανοίας ἀκριβῆ τὴν ζήτησιν.

Ἦν δὲ τις ἀνθρώπος ἐκεῖ τριᾶκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχωρ ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς κατακείμενον, καὶ γινούσας εἰς κολῆν ἤδη χρόνον ἔχει.

Τὴν ἐπὶ τοῖς ἀζύμοις ἑορτὴν ἐπιτελεσάντων τῶν

Ἰουδαίων, ἐν ἧ καὶ τὸ πρόβατον ἀποσφάττειν ἴθως αὐτοῖς, κατὰ τὸν τοῦ Πάσχα δηλονότες καιρὸν, ἀπαίρει μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ, Σαμαρείταις δὲ καὶ ἀλλογενέσιν ὁ Χριστὸς ἐπιμισοῦται, καὶ διδάσκει παρ' αὐτοῖς, ἐπὶ ταῖς τῶν Φαρισαίων δυστροπίαις λελυπημένος. Ὑπονοστήσας δὲ μόλις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς, αὕτη γὰρ ἦν ἐφεξῆς, καὶ γείτων ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἡ πανήγυρις, ἐπὶ τοῖς τῆς κολυμβήθρας ὕδασι ὑγιάζει τὸν παράλυτον, μακρὸν μὲν ἐν ἀρρώστῳ διαπανήσαντα χρόνον (ἦν γὰρ δὴ καὶ ὄγδοον ἔτος ἐπὶ τριακοστῷ), πλὴν οὐκ πρὸς τὸν ἐκ νόμου τέλειον ἀριθμὸν ἀναδεηκότα, φημί δὲ δὴ τὸν ἐκ δέκα τετράκις, ἦτοι τεσσαρακοστὸν. Ὁ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ἡμῖν ἐν τούτοις καταλύσει λόγος. Μετασκευασθέν δὲ πάλιν εἰς θεωρίαν πνευματικὴν τὸν ἀπὸ τοῦ πράγματος τύπον. Τὸ μὲν γὰρ τῆς Ἱερουσαλήμ λελυπημένον ἀπανίστασθαι τὸν Ἰησοῦν μετὰ τὴν τοῦ προβάτου σφαγῆν· Σαμαρείταις δὲ, καὶ Γαλιλαίους ἐπιφοιτῶν, καὶ τὸν σωτήριον ἐκείνους κηρύττειν λόγον, τί ἂν βούλοιο σημαίνειν ἔξερων, ἢ τὴν γενομένην ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἀναχώρησιν αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῷ τιμῷ σταυρῷ σφαγῆν τε καὶ θάνατον, ὅτε δὴ καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν τε καὶ ἀλλογενέσιν ἐχαρίζετο, διηλοῦσθαι κελεύων τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, ὅτι πρόβγαι πάντας εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Τὸ δὲ ἐπὶ τέλει τῶν ἑβδομάδων τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς παλινοδρομεῖν αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, καθάπερ ἐν τύποις καὶ αἰνίγμασιν ὑποφαίνει πάλιν τὴν ἐσομένην εἰς Ἰουδαίους τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκ φιλανθρωπίας ὑποστροφῆν ἐν ἐσχάτοις τοῦ παρόντος αἰῶνος καιροῖς, καὶ ὄνπερ οὐ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀνασεσωμαμένοι πίστεως, τὰς ἐπὶ τῷ σωτηρίῳ πάθει πανσέμνους ἐπιτελούμεν ἑορτάς. Τὸ δὲ θεραπεύεσθαι τὸν παράλυτον πρὸ καιροῦ τοῦ κατὰ νόμον τελείου, σημαίνει πάλιν ὡς διὰ τύπου τοῦ συμβεβηκότος, ὅτι δυσσεβῶς ἐμπαροινήσας ὁ Ἰσραὴλ τῷ Χριστῷ ἀσθενήσει μὲν, καὶ παραλυθήσεται, καὶ μακροὺς ἐν ἀργίᾳ κατατρίψει χρόνους, οὐ μὴν εἰς τελείαν οἰχθήσεται κόλασιν, ἀλλ' ἔσται τις αὐτῷ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπισκοπὴ, καὶ ὑγιασθήσεται καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ κολυμβήθρῳ δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως. Ὅτι δὲ τέλειος κατὰ νόμον τὸν θεῖόν ἐστιν ὁ πῶν ἐκμαθεῖν, τοῖς ἅπασι ταῖς θείαις ὁμιλοῦσι Γραφαῖς.

Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; **D** Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὀσθενῶν.

Ἀπόδειξις ἐναργῆς τῆς εἰς ἄκρον ἀγαθότητος τοῦ Χριστοῦ, τὸ μὴ πάντως τὰς ἀπὸ τῶν καμνόντων ἰκεταίας ἐκδέχεσθαι, φθάνειν δὲ αὐτῶν τῇ φιλανθρωπίᾳ τὴν αἰτήσιν. Ἐπιτρέχει γὰρ, ὡς ὄραξ, τῷ κειμένῳ. καὶ κατοικτεῖρει τὸν κάμνοντα παρακλήσεως δίχα. Τὸ δὲ εἰ βούλοιο τῆς ἀρρώστιας ἀπαλλάττεσθαι φιλοπευστεῖν, οὐ διερωτῶντος ἦν ἐξ ἀγνοίας τὸ πᾶσιν ὁμολογουμένως καταφανές, ἀλλ' εἰς θερμῆραν διανιστάντος ἐπιθυμίαν τοῦ πράγματος, καὶ πρὸς τὸ λίαν ἐσπουδασμένως αἰτεῖν παροτρύνοντος. Τὸ δὲ εἰ βούλοιο τῶν ποδομένων τυχεῖν ἐρωτῶν, ἐμφασίην τινα καὶ λόγον ὠδίνει τοῦ δύνασθαι παρασχέιν, εὐτρεπῆ τε ἤδη πρὸς τοῦτο γενέσθαι, μόνην ἔτι περιμένοντα τοῦ τὴν χάριν κομιζομένου τὴν αἰτήσιν.

A moris erat apud eos Paschæ nimirum tempore aguum etiam occidere, discedit quidem Hierosolymis, et cum Samaritanis et alienigenis Christus versatur, docetque apud eos, Pharisæorum perversitate offensus. Tandem vero circa tempus sanctæ Pentecostes reversus, hoc enim festum Hierosolymis post illud proxime celebrabatur, ad aquas piscinæ paralyticum sanat, qui longo jam tempore in infirmitate detinebatur (agebatur enim octavus annus supra trigesimum), verumtamen nondum ad numerum ex lege perfectum pervenerat, nimirum qui quater decies numeratur, sive quadragesimum. Igitur historię quidem ratio hactenus. Transferendus est autem rei typus ad spiritalem contemplationem. Jesum enim offensum discedere Hierosolymis post agni occisionem, et cum Samaritanis et Galilæis versari, salutaremque doctrinam eis prædicare, quid aliud sibi velit, quam eum recessisse a Judæis postquam in cruce immolatus est ac mortuus, quando nimirum gentilibus et alienigenis gratiam largitus est, jubens declarari suis discipulis se post resurrectionem a mortuis præcessurum omnes in Galilæam? Quod autem sub finem hebdomadum **207** sanctæ Pentecostes ipse revertitur Hierosolymiam, figurate et ænigmatische rursus significat futuram nostri Salvatoris ad Judæos pro sua benignitate erga homines reversionem ultimis præsentis ævi temporibus, in quo nos salvati per fidem in ipsum, salutaris passionis sanctissima festa celebramus. Quod autem paralyticus ante tempus ex lege perfectum sanatur, typice rursus Israelæm significat in Christum impie debacchatum, in infirmitate quidem detentum iri, et paralyticum multoque tempore inertem fore, non tamen extremo supplicio periturum, sed Salvatorem eum respecturam, et ipsum quoque salvatum iri in piscina, per obedientiam ac fidem. Quod autem ex lege divina quadragenarius numerus perfectus sit, nemo non facile intelliget, qui in lectione divinarum Scripturarum sit vel mediocriter versatus.

τεσσαράκοντα ἀριθμὸς, οὐδαμῶθεν ἂν γένοιτο χάλε

V, 6. Dicit ei Jesus : Vis sanus fieri? Respondit ei languidus.

Manifestum argumentum summæ Christi bonitatis, quod utique laborantium preces non exspectet, sed petitionem benignitate sua præveniat. Occurrit enim, ut vides, jacenti, et miseratur ægrum antequam ei supplicet. Quod autem interrogat utrum velit infirmitate liberari, non istud est ignorantis id quod omnibus certe patebat, sed ad vehementius illius rei studium excitantis et ad flagitandam sanitatem instigantis. Quod autem interrogat utrum velit re optata frui, emphasis quamdam habet, qua significat se eam præbere posse, jamque ad id præstandum paratum esse, solamque petitionem ejus qui gratiam accersiturus erat, præstolari.

V, 7, 8. *Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit. Dicit ei Jesus: Surge.*

Circa diem sanctæ Pentecostes angeli descendentes de cœlo piscinæ aquam turbabant, ex eoque sonum edebant in signum suæ præsentis. Et aqua ex sanctis spiritibus sanctificabatur. Quod si quis ex ægrotantium turba prius quam cæteri descendisset, **208** deposito infesto morbo sanus redibat, sed sanationis vis et ratio ei tantum congruebat qui prior occupasset; quod signum quoque erat auxilii illius legalis per sanctos angelos ad unam ac solam Judæorum gentem pertinentis, ac nullam præterea curantis. A Dan enim usque ad Bersabee Mosaica præcepta prædicabantur ministrata per angelos in monte Sina circa dies sanctæ Pentecostes ultimo constitutæ. Ideoque piscinæ aqua alio tempore non turbabatur, significans sanctorum angelorum in se descensum. Paralyticus itaque cum non haberet a quo in aquam deiceretur, tam morbum quam inopiam suam deslebat, dicens: « Hominem non habeo, qui me nimirum in aquam demittat. » Expectabat enim sibi ab Jesu datum iri consilium.

λέγων· « Ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, τὸν εἰς τὸ ὕδωρ κατακομιζόντα δηλαδὴ. » Τοῦτο γὰρ πάντως εἶπεν τε καὶ συμβουλεύειν αὐτῷ προσεδόκησε τὸν Ἰησοῦν.

V, 8-9. *Tolle grabatum tuum, et ambula. Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat. Erat autem Sabbatum in die*

Deo conveniens est illud iussum, et virtutis ac potestatis humanam mediocritatem excedentis manifestissimum habet argumentum. Non enim precatur sanitatem ægro, ne sanctis aliquibus prophetis ipse quoque similis videatur, sed tanquam virtutum Dominus pro nutu ac potestate fieri præcipit, jubens ut lætus domum redeat, et lectulum humeria tollat, ut spectatores virtutem ejus qui sanavit inde colligerent. Jussa autem facit æger illico, et per obedientiam ac fidem optatissimam sibi gratiam conciliat. Quoniam autem in præcedentibus ipsum in figuram et typum populi Judaici protulimus, quasi in ultimis temporibus sanandi: agedum, rursus excogitemus aliquid quod prioribus illis sententiis respondeat. In Sabbato Christus hominem sanat, sanatum vero statim observationem legalem solvere jubet, suadens ut in Sabbato iter faciat, idque lectulo oneratus, licet aperte clamet alicubi per unum sanctorum prophetarum Deus: « Neque exportabitis die Sabbati pondera e domibus vestris²¹. » Neque vero dixerit quisquis sanæ usquam sit mentis, **209** hominem illum divinatorum mandatorum reddi contemptorem: Christus enim velut in typo Judæis ostendebat eos quidem sanatum iri per obedientiam ac fidem in extremis sæculi temporibus: hoc enim

Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω ἵνα, ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, ἐμβάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ γὰρ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρό ἐμοῦ καταβαίνει. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγείραι.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς, ἄγγελοι καταφοιτῶντες ἐξ οὐρανοῦ τὸ τῆς κολυμβήθρας ἐξετάραττον ὕδωρ, εἶτα τὸν ἐντεῦθεν ἐπιποιῦντο κτύπον τῆς ἑαυτῶν ἐπιστασίας τὸν κήρυκα. Καὶ τὸ μὲν ὕδωρ ἐξ ἁγίων πνευμάτων ἡγιαζέται· εἰ δέ τις ἐφθη προκατελθεῖν τῆς τῶν νοσοῦντων πληθῆος, τὸ συντρέβον αὐτὸν ἀποφορτισάμενος ἀνέβαινε πάθος, εἰς ἓνα δὲ μόνον τὸν προαρπάζοντα συνεμετρεῖτο τῆς θεραπείας ἡ δύναμις. Ἄλλ' ἦν καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς δι' ἀγγέλων νομικῆς ὠφελείας ἐφ' ἓν καὶ μόνον τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος ἐκτεινομένης, ἕτερον δὲ ἐπ' αὐτοῖς θεραπευούσης οὐδένα. Ἀπὸ γὰρ Δάν τῆς καλυμμένης, καὶ ἕως Βηρσαβὲ τὰ διὰ Μωσαίως ἐλαλεῖτο προστάγματα, διακονήθοντα δι' ἀγγέλων ἐν δρεῖ Σινῆ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ὕστερον ὀρθοείσης ἁγίας Πεντηκοστῆς. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο, καὶ τῆς κολυμβήθρας τὸ ὕδωρ οὐκ ἐν ἑτέρῳ συνεταράττετο καιρῷ, τὴν τῶν ἁγίων ἀγγέλων εἰς ἑαυτὸ σημαῖνον διὰ τοῦτου καταδρομῆν. Οὐκ ἔχων τοιγάρου ὁ παράλυτος τὸν εἰς τὸ ὕδωρ ἐξακοντίζοντα, μετὰ τοῦ συνέχοντος πάθους, καὶ τὴν τῶν θεραπευόντων ἐρημίαν ἐθρῆνει

Ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπατεῖ. Καὶ εὐθὺς ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἤρε τὸν κράββατον αὐτοῦ, καὶ περιπατεῖ. Ἦν δὲ Σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.

Θεοπρεπὲς τὸ ἐπίταγμα, καὶ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων δυνάμεως τε καὶ ἐξουσίας ἀναργεστάτην ἔχων τὴν ἀπόδειξι. Οὐ γὰρ ἐπεύχεται τῷ κειμένῳ τῆς ἀρρωστίας τὴν λύσιν, ἵνα μὴ κατὰ τινος φαίνοιο καὶ αὐτὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀλλ' ὡς τῶν δυνάμεων Κύριος ἐξουσιαστικῶς ἐπιτάττει γενέσθαι, χαίροντα μὲν οἰκαδὲ βαδίζειν εἰπὼν, ἐπωμάδιον δὲ ποιῆσθαι τὸ κλινίδιον, ὑπόμνημα τῆς τοῦ θεραπεύσαντος ἰσχύος τοῖς ὀρώσιν ἐσόμενον. Πράττει δὲ παραχρῆμα τὸ προσταχθὲν ὁ νοσῶν, καὶ δι' ὑπακοῆς, καὶ πίστεως τὴν τριπλόητον ἑαυτῷ πραγματεύεται χάριν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν προλαβόντων εἰς εἰκόνα καὶ τύπον τῆς τῶν Ἰουδαίων πληθῆος αὐτὸν εἰσηγάγομεν, ὡς μελλούσης εἰ ὑστέριος θεραπεύεσθαι καιροῖς· φέρε δὴ τι πάλιν ἐπινοήσωμεν ταῖς εἰς τοῦτο συμβαῖνον ἐννοιαῖς ἀναλόγως τοῖς προεξητασμένοις. Ἐν Σαββάτῳ τὸν ἀνθρώπον ὑγιαίνει Χριστὸς, ὑγιασθέντα δὲ παραχρῆμα τὴν νομικὴν ἐπιτάττει παραλύειν συνθήθειαν, περιπατεῖν ἀναπειθῶν ἐν Σαββάτῳ, καὶ τοῦτο τῷ κλινιδίῳ πεφορτισμένον, καίτοι διαβρῆθην βοῶντος τοῦ Θεοῦ δι' ἑνός που τῶν ἁγίων προφητῶν· « Καὶ οὐκ ἐξοίσετε βαστάγματα ἐξ οἰκίων ὑμῶν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου. » Καὶ οὐ δὴ που φήσειεν ἄν τις, ὅς γε σωφρονοῖη, καταφρονητὴν τινα, καὶ ἐξήνιον τῶν θείων ἐνταλάτων ἀποτελεῖσθαι τὸν ἀνθρώπον· ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ τοῖς Ἰουδαίοις φανερὸν ἐποίησε Χριστὸς,

²¹ Jerem. xvii, 21.

ὅτι θεραπευθήσονται μὲν δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως ἔν ἰσχύϊ τοῦ αἰῶνος καιροῦ· τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ Σάββατον θελοῦν, τελευταίαν οὖσαν τῆς ἔβδομάδος ἡμέραν. Κομισαμένους δὲ ἅπασι τὴν διὰ πίστεως θεραπείαν, καὶ εἰς καινότητα μεταβρῦθμισθέντας ζωῆς, τὴν μὲν τοῦ νομικοῦ γράμματος παλαιότητα παρ' οὐδὲν ἀνάγκη ποιῆσθαι, παραιτεῖσθαι δὲ τὴν ὡς ἐν σκιά; αἰνιγματώδη λατρείαν. Ἐντεῦθεν οἶμαι λαβόντα τοῦ λόγου τὰς ἀφορμὰς καὶ τὸν μακάριον ἐπιστεῖλαι Παῦλον τοῖς μετὰ τὴν πίστιν παλινδρομοῦσιν ἐπὶ τὸν νόμον· « Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν πάλιν· « Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν Ἐλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ· Σάββατόν ἐστι, καὶ οὐκ ἐξεστὶ σοι ἄραι τὸν κράββατόν σου.

Ἐπικαιρότατον οἶμαι βοᾶν ἐπὶ τούτοις· « Ἴδοὺ λαὸς μωρὸς, καὶ ἀχάρδιος· ὀφθαλμοὶ αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσι. » Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀπαιδευτότερον, ἢ τί πρὸς ἀναισθησίαν τὸ μεῖζον; Τὸ μὲν γὰρ ὅτι προσήκει θαυμάζειν αὐτοὺς, τὴν τοῦ θεραπεύσαντος δύναμιν οὐ δεχονται κατὰ νοῦν· πικροὶ δὲ ὄντες ἐπιτιμηταί, καὶ μόνον εἰδότες τοῦτο καλῶς, παρανομίας ἐγκλήματι περιβάλλουσι τὸν ἄρτι καὶ μόλις τῆς μακρᾶς ἀνακούφαντα νόσου, κείσθαι δὲ πάλιν ἐπιτάττουσιν ἀμαθῶς, ὡς καὶ ἐν τῷ χρῆναι νοσεῖν τῆς εἰς τὸ Σάββατον πληρουμένης τιμῆς.

Ὁ δὲ ἀπεκρίθη αὐτοῖς· Ὁ ποιήσας με θνήσκει, ἐπαῖνος μοι εἶπεν· Ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει. Πρώτησαν οὖν αὐτόν.

Σοφωτάτην ὁ λόγος ὠδίνει τὴν ἔνοιαν, καὶ τῆς Ἰουδαίων δυστροπίας ἀποκρουστικὴν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐξεστὶν ἐν Σάββατῳ, φησὶν, οἴκαδε τὴν κλίνην ἐλόντα βαδίζειν, παρανομίας τῷ τεθεραπευμένῳ βιάπτοντες γραφὴν, ἀναγκαίως αὐτοῖς γοργότεραν ἀντετάξει τὴν ἀπολογίαν, ἐκείνον αὐτῷ περιπατεῖν ἐντετάλαι λέγων, ὅς καὶ τῆς ὑγείας ἀνεδείχθη δοτήρ, μόνον δὲ οὐχὶ τοιοῦτόν τι φησὶν· Ἀξιολογώτατον, ᾧ οὗτοι, φημι πρὸς τὸ χρῆναι τιμᾶσθαι, καὶ λυπεῖν ἐπιτάττειν τὰς τοῦ Σάββατου τιμὰς, τὸν ᾧ τσαούτη πρόσσειν ἰσχύς, ἐστὶ καὶ χάρις, ὡς τὴν ἐμὴν ἐξελάσαι νόσον. Εἰ γὰρ τοῦ τυχόντος ἐστὶ τὸ ἐν τούτοις διαπρέπειν ἀλλότριον, ἀρμόσει δὲ μᾶλλον ἐνεργεῖα καὶ δύναμις θεοπροπεῖ, πῶς ἂν ἀμάρτοι, φησὶν, ὁ τούτων ἐργάτης; ἢ πῶς ἂν οὐ πάντως τὰ κεχαρισμένα Θεῷ συμβουλευούσιν ὁ θεοπροπῆ τὴν δύναμιν ἔχων; Τρέφει τοίνυν ἐν ἑαυτῷ πικρὰν ὁ λόγος τὴν ἔμφασιν.

Τίς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπὼν σοι· Ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει; Ὁ δὲ λαθεὶς οὐκ ἴδρι τίς ἐστὶν· ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξήνευσεν δόλου ὄρους ἐν τῷ τόπῳ. Μετὰ ταῦτα εἰρήσκει αὐτόν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ.

Ἀπληστος εἰς μαιφονίαν τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς. Διερευνώσει τὸν ἐπιτάξαντα, συνεπιπλέκειν αὐτόν τῷ παραδόξῳ ὑγιασθέντι βουλευόμενοι. Μόνος γὰρ, ὡς εἰκός, κινδυνεύων ἐλόπει διὰ τὸ Σάββατον, ὁ βρόχους

arbitror significare Sabbatum, qui dies est ultimus hebdomadis. Per fidem vero sanatos et in novitatem vitæ reformatos litteræ quidem legalis vetustatem necesse est abjicere, et quidem typicum repellere. Hinc occasione sumpta, beatum quoque Paulum opinor scripsisse illis qui post fidem susceptam revertuntur ad legem : « Dico autem vobis quia, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit ; » item : « Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis ²⁴. »

περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· » καὶ νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. »

V, 10. Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat : Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

Valæ opportune, ut reor, hic nobis exclamandum est : « Ecce populus stultus et vecors : oculi sunt ipsis, et non vident ²⁵. » Quid enim his stupidius aut inertius esse potest? Non enim intelligunt suspicionam sibi esse vim et potestatem ejus qui sanavit : sed hoc unum sciunt, acerbè increpare, adeoque violatæ legis crimen intentant ei qui recens ac vix diuturno morbo solutus fuerat, eumque rursus decumbere stulte præcipiunt, quasi in ægrotandi necessitate Sabbati honor consistat.

V, 11. Ille autem respondit eis : Qui me sanum fecit, ille mihi dixit : Tolle grabatum tuum, et ambula. Interrogaverunt ergo eum.

Sapientissimam hæc verba sententiam pariunt, qua Judæorum perversitas exploditur. Cum enim dicant non licere in Sabbato, sublato grabato, domum proflisci, prævaricationis crimen ei qui sanatus fuerat intentantes, necessario his acriorem defensionem opponit, dicens ab illo se ambulandi mandatum accepisse, a quo sanitatem etiam accepit, et istiusmodi quiddam tantum non ait : Summam auctoritatem qua Sabbatum 210 coli aut violari jubeat in eo esse dico, cui tanta vis inest atque gratia, ut meum morbum abegerit. Nam si ea laus a quovis aliena est, virtutique ac potestati divinæ convenit, quomodo ea excidet, inquit, qui operatur isthæc? aut quomodo non et accepta Deo consulet, qui divina potestate præditus est? In se itaque hæc verba continent acrem emphasiam.

V, 12-14. Quis est ille homo qui dixit tibi : Tolle grabatum tuum, et ambula? Is qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset : Jesus enim declinavit a turba constituta in loco. Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi.

Inexplebili cædis cupiditate ardet Judæorum animus. Indagant eum qui ægrum jussit ambulare, statucentes ipsum una cum eo qui mirabiliter sanatus fuerat irretire. Angebantur enim, ut apparet,

²⁴ Galat. v, 2, 4. ²⁵ Jerem. v, 21.

quod solus periclitaretur, propter Sabbatum, is qui modo laqueos inevitabiles aufugerat, et ex ipsis mortis januis eductus fuerat. Medicum vero indicare non potest, quamvis eum studiose inquirerent, Christo seipsum singulari consilio celante, ut eorum intemperias declinaret. Neque vero fugam suscipit, quasi pati aliquid velut ex necessitate possit, nisi pati velit, sed nobis etiam in hoc exemplum seipsum rursus statuit.

V, 14. *Ecce sanus es, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.*

Qui divino consilio primum latuit, eodem nunc rursus apparet, congruenti unicuique tempore servato. Nec enim quidquam ab eo qui peccatum nescit fieri potest absque convenienti ratione. Occasionem igitur eum alloquendi salutaris illa admonitio præbuit, qua jam non amplius peccandum dixit, ne deterioribus quam prius malis implicetur. Hinc porro docet non solum in futurum judicium peccatoribus Deum reservare supplicia, sed in corporibus adhuc degentes etiam ante magnum et manifestum illum Judicis universorum diem variis modis punire. Quod autem sæpe feritur percipientes et offendentes Deum, testatur porro sapientissimus Paulus his verbis: « Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi: quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur. Dum judicamur 211 autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. »

V, 15. *Abiit igitur ille homo, et nuntiavit Judæis quia Jesus esset qui fecit eum sanum.*

Judæis indicat Jesum, non ut mali quidpiam in ipsum machinari audentes, impii esse deprehenderentur, sed ut admirabilem istum medicum agnoscerent, si quis etiam eorum curari vellet. Animaadvertite enim quo pacto id ei propositum sit. Non enim, ut vitiligatores nonnulli volunt, nuntiat Jesum esse eum qui ambulare jussit in Sabbato, sed qui sanum se fecit. Hoc autem erat nihil aliud agere quam medicum duntaxat indicare.

V, 16. *Propterea persequabantur Judæi Jesum, et quærebant eum interficere, quia hæc faciebat in Sabbato. Jesus autem respondit eis.*

Non simpliciter hic Judæorum furor ostenditur: non enim quod Jesum persequuntur duntaxat, sed quam ob causam id facere audeant, significat rursus evangelista, cum emphasi dicens, « Quia hæc faciebat in Sabbato. » Insectantur enim stulle et impie, quasi lex bene agere in Sabbato prohibeat, neque liceat ægri misereri, et quasi oporteat legem omnem charitatis, fraternitatis laudem, et humanitatis gratiam deponere. Multis autem ac variis rationibus ostendere quis posset, Judæos nihil non boni repudiasse, legislatoris de Sabbato

211 I Cor. xi, 30-32.

ἄρτι καὶ παγίδας ἀφύκτους διαδραμῶν, καὶ αὐτῶν ἐξείλυτος τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν. Εἰπεῖν ἔτι τὸν ἱατρὸν καίτοι φιλοπευστοῦσιν οὐκ ἔχει, καλῶς τε καὶ οἰκονομικῶς κατακρύψαντος ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ παραυτίκα θερμὸν τῆς ἐκείνων ὀργῆς διεξίτω. Καὶ οὐχ ὡς τι παθεῖν ὡς ἐξ ἀνάγκης δυνάμενος, εἰ μὴ βούλοιο παθεῖν, ἐπιτηδεύει τὴν φυγὴν, ἀλλ' ἡμῖν ὑπογραμμὸν καὶ τούτω δὴ πάλιν ἑαυτὸν καθιστᾷς.

Ἴδε ὀργῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν σοι τι γένηται.

Οἰκονομικῶς τὰ πρῶτα λαθὼν ἐμφανίζεται πάλιν οἰκονομικῶς, τὸν ἀρμόδιον ἐκάστῳ τηρήσας καιρὸν. Οὐ γὰρ ἦν τι γενέσθαι παρὰ τοῦ μὴ εἰδότος ἐξαμαρτεῖν, ὃ μὴ πάντως ἔχει λόγον ὑφ' ἑαυτῷ τὸν πρόποντα. Πρόφασιν τοίνυν τῆς πρὸς αὐτὸν διαλέξεως τὸ ψυχωφελὲς ἐποιεῖτο παράγγελμα, μηκέτι πλημμελεῖ χρῆναι λέγων, ἵνα μὴ χεῖροσι τῶν παρωχηκότων ἐπαλύνοιο κακοῖς. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὡς οὐ μόνον εἰς τὴν μέλλουσαν ἕσσεσθαι κρίσιν ἀποθησαυρίζει Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις τὰ πλημμελήματα, μαστιγῶν δὲ ποικίλως ἐτι ζῶντας ἐν σώμασι, καὶ πρὸ τῆς μεγάλης καὶ ἐπιφανοῦς ἡμέρας τοῦ πᾶσι δικάσαντος. Ὅτι δὲ πολλάκις πληττόμεθα πταίνοντές τε καὶ λυπῶντες τὸν Θεόν, ἐπιμαρτυρήσει βωῶν ὁ σοφώτατος Παῦλος: « Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί· εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. »

Ἀπῆλθεν οὖν ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὀρθῆ.

Καταμηνύει δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἵνα τι δρᾶν εἰς αὐτὸν ἀποτολμῶντες δαιμόνιον δυσσεβούντες ἀλίσκωνται, ἀλλ' ἵνα, εἴπερ βούλοιο καὶ αὐτοὶ θεραπεύεσθαι, τὸν ἀξιοθαύμαστον εἶδεν ἱατρὸν. Ἐπιτρέπει γὰρ ὅπως οὗτος ἦν ἐκεῖνῳ σκοπός. Οὐ γὰρ κατὰ τινὰ τῶν φιλεγκλημόνων ἀπαγγέλλει προσελθὼν, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ περικατεῖν ἐπιτίξας ἐν Σαββάτῳ, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὸν ὀρθῆ. Τοῦτο δὲ ἦν ἕτερόν τι ποιῶντος οὐδὲν, ἀλλ' ἣ μόνον τὸν ἱατρὸν σημαίνοντος.

Καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν Σαββάτοις. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς.

Οὐχ ἀπλῆν ὁ λόγος ἔχει ἐν τούτοις τῆς Ἰουδαίων παρανοίας τὴν ἐξήγησιν· οὐ γὰρ ὅτι διώκουσι μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τίσιν τοῦτο δρᾶν οὐκ αἰσχύνονται, κατασημαίνει πάλιν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐμφαντικώτατα λέγων: « Ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν Σαββάτῳ. » Διώκουσι γὰρ ἀμαθῶς τε καὶ δυσσεβῶς, ὡς ἀγαθοεργεῖν ἐν Σαββάτῳ τοῦ νόμου διακωλύοντος, ὡς οὐκ ἔξδν ἕλσειν τε καὶ κατοικτεῖρειν τοὺς κάμνοντας, ὡς ἀποδύσασθαι δέον τὸν τῆς ἀγάπης θεσμὸν, τὸν τῆς φιλαδελφίας ἔπαινον, τὴν τῆς ἡμερότητος χάριν. Καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν ἀγαθῶν ἀποκτεῖναι κατὰ ποικίλους μὲν

ἔχει τις ἂν ἀποδείξει τρόπους, οὐκ εἰδότες Ἰουδαίους ἅνθρωποι περὶ τὸ Σάββατον τοῦ νομοθέτου σκοποῦν, εἰκαι-
τάτην τελείαν ἐπ' αὐτῷ ποιουμένους τὴν ἐπιτή-
ρησιν. Καὶ γὰρ, ὡς αὐτὸς ἔφη πρὸς Χριστὸς, ἕκαστος
αὐτῶν τὸν βίον βουῖν, ἦτοι τὸ πρόβατον ἀπαγαγὼν
ποιεῖται, καὶ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαβ-
βάτῳ, ἵνα μὴ λυθῆ ὁ νόμος Μωσέως. Εἶτα γολῶσιν,
ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγῆ ἐποίησεν ἐν Σαββάτῳ, διὰ
πᾶσιν ἡθῶν δυστροπίαν τε ὁμοῦ καὶ ἀπαιδεύσιν,
οὐδὲ τῶν ἀλόγων τὸν κατ' εἰκόνα τὴν θείαν γεγονότα
προσάπττοντες, ἀλλ' ἐξείναι μὲν πρόβατον ἐλεῖν οἴ-
μενοι δεῖν ἐν Σαββάτῳ, καὶ λιμοῦ καὶ δίψης ἀπα-
λάττειν ἀνεγκλήτως, παρανομίας δὲ καὶ ταῖς ἐπι-
τοῖς ἐσχάτοις ὑποκείσθαι γραφαῖς, τοὺς οἵπερ ἂν
γένοιτο χρηστοὶ τε καὶ ἀγαθοὶ περὶ τὸν πέλας κατὰ
τὸ Σάββατον. Ἴνα δὲ πάλιν θεωρῶμεν αὐτοὺς οὐ
μετρίως ἀνοηταίνοντας, διὰ τε τοῦτο δικαίως ἀκούειν
ὀφείλοντας· « Πανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, »
φέρει δὲ καὶ ἐκ τῶν ἱερῶν λαθόντες Γραμμάτων ἐπι-
δεικνύμεν ἐναργῶς, καὶ πάλαι προαναζωγραφου-
μενον ὡς ἐν τύπῳ τὸν Ἰησοῦν ἀδιαφοροῦντα περὶ τὸ
Σάββατον. Οὐκοῦν ἐν γήρᾳ μακρῷ, καθὼς γέγρα-
πται, τῶν ἀνθρωπίνων ἀποδημήσαντος τοῦ πανσόφου
Μωσέως, καὶ εἰς τὰς ἔνω μεθρομισθέντος μονὰς,
κρίσει καὶ ψήφῳ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, τὴν
ἡγεμονίαν τὴν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἔλαχέ τε καὶ ἐκληρώ-
σατο παῖς ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς. Ἐπειδὴ δὲ μυριάν-
δρους ἐπιτιτῶν ἀριθμοὺς κύκλῳ περιστήσας τῆς
Ἰεριχοῦς, ἐλθὼν τε ἤδη καὶ καταστρέφειν αὐτὴν
ἐβούλετο, σύνθημα μὲν τοῖς λευταῖς ἐδίδου, κύκλῳ
περιάγειν τὴν κιβωτὸν, ἐφ' ὧν εἰς τὸν ἀριθμὸν
ἡμέραις, τῆ δὲ ἐβδόμῃ, τοῦτ' ἐστὶ, κατὰ τὸ Σάββα-
τον, συναλαλάζειν ταῖς σάλπιγξι τὴν ἀμετρον τῶν
στρατευμάτων ἐκέλευσε πληθύν, καὶ κατεσείσθη μὲν
ὅσα τὰ τεῖχος, εἰσδραμόντες δὲ εἰσω, χειροῦνται
τὴν πόλιν, οὐ τὴν ἀκαιρον τοῦ Σαββάτου τιμῶντες
ἀργίαν, οὐδὲ τὸ νικᾶν ἐν αὐτῷ παραιτούμενοι διὰ τὸν
ἐξείργοντα νόμον, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς Ἰησοῦ στρατηγῆ-
μασιν ἀνσιπράττοντες τότε, λοιδορίας δὲ παντελῶς
ἐλευθέραν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἡγεμονίαν τηρήσαντες.
Καὶ ὁ μὲν τύπος ἐν τούτοις. Ἐπειδὴ δὲ παρῆν ἡ
ἀλήθεια, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸς, τὴν ἐπιτιχιθεῖσαν
κατὰ τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τοῦ διαβόλου φθορὰν
καθελών τε καὶ χειρωτάμενος, εἶτα τοῦτο ποιῶν
ὄραται κατὰ τὸ Σάββατον, ὡς ἐν προοίμῳ καὶ ἀρχῇ
τοῦ πράγματος, ἐν τῷ παραλελυμένῳ, δυσφο-
ροῦσιν ἀπαιδεύτως, καὶ τῆς τῶν πατέρων εὐπειθείας
καταδικάζουσι, τὴν ἐκ τῶν ἀβρῶστημάτων ἐπήρειαν
ἐκείνην ἐν Σαββάτῳ τὴν φύσιν οὐκ ἐπιτρέποντες, ὅσον
εἰς τὸ χρῆναι διώκειν ἐπελεγεσθαι τὸν Ἰησοῦν εὐερ-
γετοῦντα κατὰ τὸ Σάββατον.

Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ ἐγὼ ἐργά-
ζομαι.

Διαλέγεται μὲν ὡς ἐν Σαββάτῳ Χριστὸς. Τοῦτο
γὰρ ἀνάγκη τὸ « ἕως ἄρτι » δηλοῦν, ἵνα τὸν ἐαυτῆ
πρέποντα λόγον ἢ τοῦ θεωρηήματος δέχεται δύναμις.
Ἀπαιδεύτους δὲ ὄντας τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τίς
μὲν ἐπι κατὰ φύσιν οὐκ εἰδότες ὁ Μονογενὴς,
μόνη δὲ ἀνατιθένας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ διὰ
Μωσέως νόμου τὸν ἕρισμόν, αὐτῷ τε χρῆναι
καὶ πείθεσθαι μόνῳ διαβεβαιούμενους, ἀναπειθεῖν

¹⁷ Luc. xiii, 15. ¹⁸ Matth. xxii, 29. ¹⁹ Deut. xxiv, 8, 9. ²⁰ Josue iii, 3 seqq.

voluntatem ignorantes, et vanissime illud obser-
vantes. Nam, ut ipse Christus dixit alicubi, qui-
libet eorum boves ac oves suas adaequat¹⁷, et cir-
cumcisionem homo suscipit in Sabbato, ut non
solvatur lex Moysis. At indignantur quod homi-
nem in die Sabbati totum sanitati restituit, propter
summam morum perversitatem simul et rudita-
tem, ne brutis quidem ipsis æquiparantes eum qui
ad imaginem Dei factus est, sed in Sabbato licere
quidem ovis misericordia teneri, eamque citra
culpam fame ac siti liberari posse credentes, præ-
varicari vero et extremis suppliciis obnoxios esse
quicumque bonitate et pietate erga proximum uter-
entur in Sabbato. Ut certe videamus eos rursus
non mediocriter insanire, atque idcirco jure illis
audiendum **212** esse: « Erratis nescientes Scri-
pturas¹⁸, » age ergo allatis quoque sacrarum Scri-
pturarum testimoniis clare ostendamus quondam
etiam typice præfiguratum fuisse Jesum Sabbati
observationem contemnere. Igitur sapientissimo
Moysæ, ut scriptum est, in extrema senectute re-
bus humanis defuncto, et ad supernas mansiones
translato, judicio ac sententia cunctipotentis Dei
Josue illius Nave Israelitarum regem obtinuit¹⁹.
Qui cum innumerabilibus armatorum copiis Je-
richuntem obsidisset, eamque vi expugnare sta-
tuisset, signum dedit Levitis ut totis sex diebus
circum urbem arcam deferrent, septima vero, id
est Sabbato, innumerabilem militum multitudinem
tubis clangere simul jussit, atque ita concussis ac
dirutis mœnibus ingressi urbem ceperunt, non
observantes intempestivum Sabbati otium, neque
victoriam illo die recusantes ob legis prohibiti-
onem, sed nec sui ducis imperium detrectantes,
adeoque ipsam omni plane convicio liberantes²⁰.
Atque hæc figurate quidem. Quoniam autem veritas
advenit, id est Christus, expugnata et eversa
corruptione a diabolo adversus naturam hominis
erecta, cumque id facere videatur circa Saba-
tum, velut in primordio et rei principio, in para-
lytico nimirum, stulte indignantur, obsequium
patrum condemnant, non ferentes morborum do-
lorem in Sabbato superari, quatenus ad insectan-
dum Jesum in Sabbato bene merentem adiguntur.

ἀρχῇ τοῦ πράγματος, ἐν τῷ παραλελυμένῳ, δυσφο-
ροῦσιν ἀπαιδεύτως, καὶ τῆς τῶν πατέρων εὐπειθείας
καταδικάζουσι, τὴν ἐκ τῶν ἀβρῶστημάτων ἐπήρειαν
ἐκείνην ἐν Σαββάτῳ τὴν φύσιν οὐκ ἐπιτρέποντες, ὅσον
εἰς τὸ χρῆναι διώκειν ἐπελεγεσθαι τὸν Ἰησοῦν εὐερ-
γετοῦντα κατὰ τὸ Σάββατον.

V, 17. Pater meus usque modo operatur, et ego
opero.

Disserit quidem Christus ut in Sabbato. Istud
enim necesse est significari his verbis, « usque
modo, » ut convenientem sibi sermonem vis et
ratio theorematibus accipiat. Imperitos autem Ju-
dæos, et nescientes plane quis secundum naturam
sit Unigenitus, sed uni Deo ac Patri præscripta
Mosaicæ legis tribuentes, eique uni parendum affir-
mantes, persuadere clare conatur omnia se una

cum Patre 213 operari, et cum Genitoris in seipso naturam habeat, propterea quod aliud non est ab illo, quod ad substantiæ identitatem spectat, se nihil aliud unquam sensurum quam quod Patri placuerit; cumque sit ejusdem substantiæ, eadem quoque statuere, imo, cum ipse sit vivens consilium et virtus Patris, omnia in omnibus cum Patre operari. Ut ergo Judæorum inane murmur amoveret, ac flecteret insectantes quasi honorem Sabbati violasset, « Pater meus, inquit, usque modo operatur. » Tale enim quiddam propemodum significare vult: Si credis, o quisquis es, nutu et voluntate Dei omnium rerum opificis creaturam gubernari etiam die Sabbati, ita ut sol oriatur, et imbriferi fontes resolvantur, et fructus e terra erumpant, neque crescere detrectent propter Sabbatum, ignis autem pro sua natura agat, et hominum usibus nullo impediendo serviat, satere utique Patrem, pro eo ac Deum decet, operari in Sabbato. Cur ergo, inquit, stulte criminaris eum per quem cuncta operatur? Non enim aliter Deus ac Pater operatur, quam per Filii virtutem et sapientiam. Idcirco inquit, « Ego quoque operor. » Confundit igitur argumentis in absurdum deducentibus Judæorum effrenatum animum, ostendens eos sibi non tam repugnare quam Patri, cui certe uni legis honorem ascribere studebant, nondum agnoscentes naturalem ejus Filium. Ideo enim et peculiariter suum Patrem dicit Deum, scilicet admodum ad pulcherrimam et eximiam hanc doctrinam quasi manu deducens.

φύσιν Υἱόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μοναδικῶς ἑαυτοῦ εἰς τὸ κάλλιστον δὴ τοῦτο, καὶ τίμιον μάθημα.

V. 18. *Propterea ergo magis queriebant eum Judæi interficere: quia non solum solvebat Sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

Ad crudelitatem magis ac magis fertur Judæorum animus, et quibus ex rebus sanari deberent, his ægrescunt magis, ut illi jure audiant: Quomodo dicetis quia, Sapientes sumus nos? Cum enim oporteret eos convenienti ratione ad pietatem reformatos animo mitigari, etiam nunc cædem machinantur ejus qui rebus ipsis demonstrat nihil plane in legem divinam peccatum esse, homine 214 sanato die Sabbati. Addunt vero ad iram ob Sabbatum conceptam blasphemiam crimen esse ipsam veritatem, suorum peccatorum catenis perpetua ira seipsos obstringentes. Existimabant enim impietatem esse, indignabanturque quod, cum homo esset, Deum Patrem suum diceret. Nesciebant enim Deum Verbum in forma servi propter nos factum esse, et ex Deo Patre vitam promanare, hoc est Unigenitum, cui certe uni proprie ac vere Deum Patrem esse dicimus, nobis vero non item. Adoptivi enim sumus, ad dignitatem supernaturalem honorantis voluntate evecti et nomina illa *deorum* ac *filiorum* obtinentes, propter inhabitantem Christum in no-

πειράται σαφῶς, οτι πάντα τῷ Πατρὶ συνεργάζεται, καὶ τὴν τοῦ γεννησαντος φύσιν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, διὰ τὸ μὴ ἕτερον τι παρ' ἑκείνον ὑπάρχειν, ὅσον εἰς τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα, οὐχ ἕτερον τι φρονήσαι ποτὲ παρὰ τὸ τῷ φύσαντι δοκοῦν· ὡς δὲ τῆς αὐτῆς ὑπάρχων οὐσίας ταῦτα καὶ βουλευόμεται, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων ἢ ζῶσα βουλή, καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐνεργεῖ τὰ πάντα ἐν πᾶσι μετὰ Πατρός. Ἰνα τοίνυν τὸν εἰκαῖον τῶν Ἰουδαίων ἀποκρούσῃται γογγυσμὸν, καὶ δυσωπήσῃ διώκοντας ἐφ' οἷς χαλεπείναι ἐδόκουν, ὡσαυτὴ τῆς περὶ τὸ Σάββατον καταφρονήσεως τιμῆς· « Ὁ Πατὴρ μου, φησὶν, ἕως ἄρτι ἐργάζεται. » Μόνον γὰρ οὐχὶ τοιοῦτόν τι κατασημαίνειν βούλεται· Εἰ πιστεύετε, ἄνθρωπε, νεύματί τε καὶ βουλήσει τοῦ τὰ πάντα συμπήξαντός τε καὶ τεχνησαμένου Θεοῦ τὴν κτίσιν διοικεῖσθαι καὶ κατὰ τὸ Σάββατον, ὡς ἀνίσχειν μὲν ἥλιον, ὀμβροτόκους τε ὁμοίως ἀνίσχαι πηγὰς, καὶ καρποὺς μὲν ἐκ γῆς ἀνατρέχειν, οὐ παραιτούμενους τὴν αὐξὴν διὰ τὸ Σάββατον, ἐνεργεῖν δὲ τὰ οἰκία τὸ πῦρ, ταῖς τῶν ἀνθρώπων χρεαῖς, ἀδιακωλύτως ὑπηρετοῦν· Ἰσθὶ δὲ πάντως ὁμολογῶν ἐνεργεῖν τὸν Πατέρα τὰ θεοπροπῆ κατὰ τὸ Σάββατον. Τί τοιγαροῦν ἀπαιδεύτως, φησὶν, αἰτιῶν τὸν δι' οὗ τὰ πάντα ἐργάζεται; Ἐνεργήσει γὰρ οὐχ ἑτέρως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἀλλ' ὡς διὰ δυνάμεως καὶ σοφίας τοῦ Υἱοῦ. Διὰ τοῦτο φησὶ, « Κἀγὼ ἐργάζομαι. » Δυσωπεῖ τοιγαροῦν ταῖς εἰς ἄτοπον ἐννοιαῖς τὸν ἀχάλιον τῶν διωκόντων θυμὸν, οὐχ ἑαυτῷ τοιοῦτον ἀντιτείνοντας δεικνύς, ὅσον εἰπεῖν τῷ Πατρὶ, ὃ δὴ καὶ μόνῃ τὴν τοῦ νόμου τιμὴν ἀναγράφειν ἐπορεύσας, οἴπω γινώσκοντες τὸν ἐξ αὐτοῦ κατὰ Πατέρα φησὶ τὸν Θεὸν, εὐφύεστατα χειραγωγῶν

Διὰ τοῦτο οὐν μᾶλλον ἐζητοῦν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτείνειν, οτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἰδίον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ.

Ἐπιτείνεται πρὸς ἀπανθρωπίαν τῶν Ἰουδαίων ο νοῦς, καὶ δι' ὧν ἐχρῆν θεραπεύεσθαι, νοσοῦσι μείζονως, ἵνα δὴ δικαίως ἀκούσειαν· Πῶς ἐρεῖτε οτι σοφοὶ ἐσμεν ἡμεῖς; Δέον γὰρ αὐτοὺς ἐξημεροῦσθαι τὴν γνώμην, λογισμῶ τῷ κρέποντι μεταποιουμένους εἰς εὐλάβειαν, καὶ φονῶσιν ἤδη κατὰ τοῦ πληροφροῦντος διὰ πραγμάτων, ὡς οὐδὲν ὄλως εἰς τὸν θεῖον ἡμάρτηται νόμον, ὑγιασθέντος ἀνθρώπου κατὰ τὸ Σάββατον. Ἐπιπλέκουσι δὲ ταῖς διὰ τὸ Σάββατον ὀργαῖς, ὡς βλασφημίας ἔγκλημα τὴν ἀλήθειαν, σειραῖς τῶν οἰκείων πλημμελημάτων εἰς ἀλύτους ὀργὰς ἑαυτοὺς κατασφίγγοντες. Δυσσεθεῖν γὰρ ἐδόκουν, ἴδων οτι λέγει Πατέρα τὸν Θεὸν ἄνθρωπος ὡν ἀσχάλλοντες. Οὐ γὰρ ἤδεσάν πω τὸν ἐν δούλου μορφῇ δι' ἡμᾶς γεγονότα Θεὸν Λόγον, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἀναβρούσαν ζῶην, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Μονογενῆ, ὃ δὴ καὶ μόνῃ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ἐπιγράφεται τε καὶ ἐστὶ Πατὴρ ὁ Θεός, ἡμῖν δὲ οὐκέτι. Θεοὶ γὰρ ἡμεῖς, εἰς τὸ ὑπὲρ φύσιν ἀσίτωμα διὰ τὴν τοῦ τιμήσαντος θέλησιν ἀναβαίνοντες, καὶ τὸ θεοὶ καὶ υἱοὶ καλεῖσθαι κερδαίνοντες διὰ τὸν ἐν ἡμῖν οἰκοῦντα Χριστὸν διὰ

του ἁγίου Πνευματος. Εἰς τὴν σάρκα τοιγαροῦν ἀφορῶντες μόνην, τὸν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ κατοικοῦντα Θεὸν οὐκ ἐπιγινώσκοντες, οὐκ ἀνέχονται πρὸς τὸ ὑπερέκεινα τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἀναπιδῶντος μέτρον, διὰ τοῦ Πατέρα λέγειν ἑαυτοῦ τὸν Θεόν. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, «Ὁ Πατὴρ μου,» ταύτην ἂν εἰκότως εἰσφέρει τὴν ἔννοιαν· οἴονται δὲ δεῖν τὸν ὕπερ ἐστὶν ἰδιαζόντως Πατὴρ ὁ Θεός, ἵσταν εἶναι κατὰ φύσιν αὐτῷ, τοῦτο δὲ μόνον νοοῦντες ὀρθῶς· ἔχει γὰρ οὕτως, καὶ οὐχ ἑτέρως. Ὡς οὖν καὶ ταύτην τοῦ λόγου τὴν ἔννοιαν παρεισάγοντος, ἀνανακτοῦσι μειζῶνως τὸν ὀρθὸν τῆς ἀληθείας ἐκτερεπόμενοι λόγον.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Ὅτι οὐκ ἐλάττω κατὰ δύναμιν ἢ κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τισιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἰσοσθενῆς τε καὶ ὁμοιος, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν. B

Ἀπεκρίνατο οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄψ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.

Ὅπερ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρηκαμεν, τοῦτο πάλιν ἑτέρῳ διερμηνεύει τρῶσπ, πανταχόθεν ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας εὔρεσιν σαγηνεύων τοὺς ἀκροωμένους· τὸν δὲ ἐν πρώτοις οὐ παραδεχθέντα λόγον, διὰ τὴν τῶν συνιέναι μὴ δυνηθέντων ἀσθένειαν, ἑτέρως ἀναμορφοί, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἰόντα θεωρημάτων, εἰσφέρει ποικίλως. Ἔργον δ' ἂν εἴη τοῦτο τῆς διδασκάλων πρεπούσης ἀρετῆς, τὸ μὴ τρέχοντα δηλονότι, καὶ περιπτέμενον τῶν διδασκομένων τὴν γνῶσιν ποιῆσθαι τὸν λόγον, ἀλλ' εὐπάρυφόν τε καὶ διαφόρως ἐξορχοῦμενον, καὶ τῷ τῆς φράσεως ἐξηλλαγμένῳ, πολ- λάκις τὴν ἐν τοῖς θεωρήμασι ψιλοῦντα δυσχέριαν. Ἀναμίξας τοίνυν τῷ θεοπροπέει τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μέσον ἐξ ἀμορφῶν ἕνα κεράσας λόγον, ὡς ἡρέμα μὲν ὑφιζάνει τὸ τῷ Μονογενεῖ πρόπον ἀξίωμα, ἀναβαίνει δὲ τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ὡς Δεσπότης ἄμα, καὶ ἐν δούλοις κατατεταγμένος, φησὶν· «Ὁὐ δύναται ποιεῖν ὁ Υἱὸς ἄψ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.» Ἐν μὲν γὰρ τῷ δύνασθαι ποιεῖν ἀπαρράλλακτως τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ὁμοίως ἐνεργεῖν τῷ γενήσαντι, τῆς οὐσίας ἑαυτῶν μαρτυρεῖ τὴν ταυτότητα. Ἐνεργῆσαι γὰρ ὁμοίως τὰ τὴν αὐτὴν ἀλλήλοις λαχόντα φύσιν, οἷς δὲ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐξηλλαγμένος, τοῦτοις ἂν εἴη καὶ ὁ τῆς ἐψ' ἅπασιν ἐνεργείας τρόπος οὐχ ὁ αὐτός. Οὐκοῦν ὡς Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ, ταῦτα δύνασθαι ποιεῖν ὁμοίως ἐκεῖνος φησὶν, ἀλλ' ἵνα μὴ μόνως [αἰ. μόνον] ἴσος ὢν ἐν δυνάμει φαίνηται τῷ Πατρὶ, ὁμογώμων δὲ κατὰ πάντα, καὶ μίαν ἔχων τὴν ἐψ' ἅπασιν θέλησιν, μὴ δύνασθαι λέγει ποιεῖν ἐξ ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ὅμοιον δὲ ὡς εἰ λέγοι τρανώτερον πρὸς τοὺς διώκειν ἐπιχειρήσαντας, ἀνδρὸς ἐν Σαββάτῳ θεραπευμένου· Καταλείψαι νομίζετε τὴν τοῦ Σαββάτου τιμὴν, ἀλλ' οὐκ ἂν ἔδρασα τοῦτο ποτε μὴ οὐχὶ τὸν ὅμοιον ἐργάτην ὁρῶν τὸν Πατέρα· ἐνεργεῖ γὰρ τὰ

A bis per sanctum Spiritum²¹. Cum ergo solam carnem spectent et Deum in carne habitantem non agnoscant, non ferunt Jesum ultra naturæ humanæ conditionem efferri ex eo quod Patrem suum dicit Deum. In eo enim quod dicit, «Pater meus,» ista sententia jure exprimitur. Existimant autem eum, cui proprie ac peculiariter Pater est Deus, æqualem esse ei secundum naturam; quod unum ipsi recte judicant: ita enim res est, ac non aliter. Quasi ergo hunc sensum verborum suorum ipse in medium afferat, indignantur magis, rectum veritatis sermonem alio detorqueutes.

CAP. VI.

Quod non minor secundum virtutem aut operationem sit Pater Filius, sed æqualis potestatis, eique similis, ut ex ipso secundum naturam.

V. 18, 19. Respondit itaque Jesus, et dixit eis: Amen, amen dico vobis, non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit.

Quod in præcedentibus diximus, hoc alia ratione rursus explicat, auditores suos ad agnitionem veritatis usquequaque irretiens. Porro doctrinam quæ primū suscepta non est, ob eorum imbecillitatem alio modo refingit, et cum in iisdem versetur theorematis, varie tamen eam tractat. Probi autem magistri officium est, non cursim, neque perfunctorie docere, sed eleganti cum varietate distinctam doctrinam tradere, plerumque theorematum 215 difficultatem eximio dicendi genere explicando. Miscens itaque divino humanum, et medium ex ambobus unum sermonem temperans, quodammodo subsidit dignitas Unigenito conveniens; effertur vero, quoad hominis naturam, ut Dominus simul et inter servos collocatus, inquit: «Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem et Filius similiter facit²².» In eo enim quod potest eadem per omnia facere quæ sunt Dei ac Patris, et operari similiter ac Pater, identitatem probat suæ substantiæ. Quæ enim eandem sortita sunt naturam, similiter operantur: quibus autem essendi ratio est diversa, his utique non erit idem in omnibus operandi modus. Igitur ut Deus verus ex Deo Patre vero, eadem cum illo facere se posse ait, sed ut non solum virtute æqualis esse Patri videatur, sed ejusdem per omnia sententiæ, et unam in cunctis habere voluntatem, ait se non posse facere quidquam a seipso, nisi viderit Patrem facientem. Idem vero est ac si dicat planius ad eos qui ob hominem in die Sabbati sanatum ipsum insectabantur: Existimatis Sabbati honorem esse violatum; sed nusquam istud fecissem, nisi viderem Patrem similiter facere, qui quæ ad constitutionem mundi pertinent etiam Sabbato, quanquam per me, peragit. Fieri non potest igitur, inquit, ut qui ex

²¹ Rom. viii, 11. ²² Joan. v, 19, 30.

ipse secundum naturam est Filius, non utique in omnibus quæ Patris sunt operetur ac velit, non quasi aliunde tanquam a magistro faciendi exemplum accipiat, aut etiam voluntatis impulsu ut eadem cum Patre velit adigatur, sed quod naturæ immutabilis legibus ad eandem cum Deo ac Patre voluntatem et actionem efferatur. Non posse enim a seipso facere quidquam, his maxime continetur. Ita pie cogitantibus arbitror « captivandum esse omnem intellectum in obsequium Christi », sicut scriptum est.

Sed reclamabit forsitan veritatis hostis, et amenitatis suæ pabulum veluti quoddam id quod dictum est arripiet, atque his nos urgebit: Si est æqualis Patri Filius, nullam ei excellentiam necessario tribuens, propter naturæ suæ defectum, quid eum adegit ut tam aperte diceret non posse a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem facientem? Clare enim in his, inquit, fatetur nihil plane ex seipso facere posse, ut qui præstantiorem et excellentiorem agnoscat. Tu vero ad argutias tuas denuo reverteris. Quid igitur ad hæc porro dicemus? In blasphemias Christi hostis invalescit, neque ex imperitia ebrium se intelligit. Decebat quippe, o bone, vim et sententiam eorum quæ dicuntur exquirere, non temere insultare, rationibus imperitis. Quomodo enim de æqualitate cum Patre deturbandum esse Filium putas, ex eo quod dicit non posse a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem facientem? An enim isthæc loquitur, quasi non sit æquali virtute præditus? Atqui vel ex verbis propositis potius videre est Filium ejusdem esse cum Filio virtutis, quam divina carere virtute. Non enim dicere videtur, Non potest Filius a seipso facere quidquam, nisi acceperit potestatem a Patre (hoc enim dicere, profecto esset viribus defecti); sed, « nisi viderit Patrem facientem. » Quod autem videndi sensu ad res perspicendas vocemur, non autem majores vires accipiamus, inficiaturum opinor neminem. Igitur cum Filius dicit se Patris opera videre, non significat se imbecillum esse, sed imitatore potius, aut spectatore, prout in sequentibus accuratius dicemus. Quod autem per eandem et simillimam in omnibus operationem æqualis esse potestate videatur, ipse clare docebit in sequentibus de suo Patre subdens: « Quæcunque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit. » Quomodo ergo minor est, qui æqualibus cum Deo ac Patre operationibus est conspicuus? Nunquid enim ignis aliud operabitur quam ignis, nulla in operando mutatione percepta? Qui namque id fieri possit? Quomodo ergo eadem operabitur quæ Filius, si idcirco minoris virtutis esse censetur? Atque hæc quidem nobis ex dicto proposito allata sunt impræsentiarum;

²² II Cor. x, 5.

πρὸς σύστασιν κόσμου καὶ κατὰ Σάββατον, εἰ καὶ δι' ἐμοῦ. Ἀδύνατον οὖν ἐμὰ, φησὶν, τὸν ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν Υἱὸν, μὴ οὐχὶ πάντως ἐν πᾶσι τὰ τοῦ Πατρὸς ἐνεργεῖν τε καὶ βούλεσθαι, οὐχ ὡς ἔξωθεν λαβόντα διδασκῶς τὸν τοῦ ποιεῖν ὑπογραμμὸν, ἢ καὶ ἐκ προαιρετικοῦ κινήματος ἐπὶ τὸ τὰ αὐτὰ βούλεσθαι τῷ Πατρὶ κεκλημένον, ἀλλ' ὡς φύσεως ἀπαραποίητου νόμοις ἐπὶ τὴν Ἰσὴν ἀναβαίνοντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ βουλὴν τε καὶ πράξιν. Τὸ γὰρ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐν τούτοις εὐ μάλα περιορίζεται. Οὕτως οἶμαι χρῆναι νοοῦντας εὐσεβῶς, « αἰχμαλωτίζειν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, » καθὰ γέγραπται.

Ἀπειθήσει δὲ Ἰσως ὁ τῆ ἀληθείᾳ μαχόμενος, καὶ τροφὴν ὡσπερ τινὰ τῆς ἑαυτοῦ δυσβουλίας ποιήσεται τὸ εἰρημένον. Ἐπερ ἦν ἐν ἰσότητι, λέγων, τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὐδεμίαν ἀπονέμων ὡς ἐξ ἀνάγκης αὐτῷ τὴν ὑπεροχὴν, διὰ τὸ τῆς οἰκείας φύσεως μιου-ἐκτημα, τί τὸ πεπεικὸς οὕτως αὐτὸν ἀκατακαλύπτως εἰπεῖν, μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μῆτι βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα; Σαφῶς γὰρ ἐν τούτοις, φησὶν, ὁμολογεῖ μηδὲν ὄλως ἐξ ἑαυτοῦ δύνασθαι ποιεῖν, ὡς εἰδῶς δηλονότι τὸν ἀμείνω καὶ ὑπερέχοντα. Σὺ δὲ αὖ πάλιν ἡμῖν κατασοφίζῃ τὸν λόγον. Τί οὖν πρὸς ταῦτα, καὶ παρ' ἡμῶν; Ἀνθρί-ζεται πάλιν εἰς δυσφημίας ὁ χριστομάχος, καὶ μεθῶν ἐξ ἀπαιδευσίας οὐκ αἰσθάνεται. Χρῆν γάρ, ὡ βέλτιστε, δοκιμάζειν ἀκριβῶς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, καὶ μὴ προχειρῶς ἐπιπηδᾶν τοῖς ἐξ ἀμαθίας εἰσβαίνουσι λογισμοῖς. Κατὰ τίνα γὰρ τρόπον τῆς ἰσότητος τῆς πρὸς τὸν Πατέρα κατακομίζειν οἶε χρῆναι τὸν Υἱὸν, διὰ τοῦ φάναι μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μῆτι βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα; Ἄρα γὰρ ὡς οὐκ ἔχων ἐν δυνάμει τὸ ἴσον τὰ τοιαῦτα φησι; καίτοι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν προκειμένων ἰδεῖν ἔστιν ἰσοσθενούντα τῷ φύσαντι τὸν Υἱὸν, ἢ περ ἰσχύος τῆς θεοπροπεοῦς ἐπιδεᾶ. Οὐ γὰρ φαίνεται λέγων, Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ λάβῃ τὸ δύνασθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς; τοῦτο γὰρ ἦν ὄντως ἀσθενούντος εἰπεῖν· ἀλλ', « Ἐν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποιοῦντα. » Ὅτι δὲ διὰ τῆς ὀπτικῆς αἰσθήσεως οὐκ εἰς τὸ δυναμῶσθαι μᾶλλον, ἀλλ' εἰς θεωρίαν τὴν τινῶν καλεῖσθαι πεφύκαμεν, ἀντιστατήσειν οἶμαι μηδένα. Οὐκοῦν τοῖς τοῦ γενήσαντος ἔργοις ἐνατενίζεῖν ἑαυτὸν εἰρηκῶς ὁ Υἱὸς οὐκ ἀσθενούντα δεικνύει, ζηλωτῆν δὲ μᾶλλον, ἢ τοῦ θεατῆν, καὶ ὅπως ἀκριβέστερον ἡμῖν ἐν τοῖς ἐφεξῆς εἰρησεται. Ὅτι δὲ διὰ τῆς ἀπαραλλάκτου καὶ ὁμοιότητος ἐνεργείας, τῆς εἰς ἅπαντα φημι, τὸ ἴσον ἔχων ἐν τῇ δυνάμει φαίνεται, διδάξει σαφῶς ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐπιλέγων αὐτὸς ὡς περὶ τοῦ ἰδίου Πατρὸς· « Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῆ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῆ. » Πῶς οὖν ἐλάττωον ἔστιν, ὁ ταῖς ἰσορρόποις τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διαπρεπῆς ἐνεργείαις; Ἐνεργήσει γὰρ ἄρα τὰ πῦρ ἐτερόν τι παρὰ τὸ πῦρ, οὐδεμίᾳ κατ' ἐνεργείαν θεωρουμένης ἐξαλλαγῆς; Καὶ πῶς ἂν γένοιτο τοῦτό ποτε; Πῶς οὖν ὁμοίως ἐργάσεται

τὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, εἰ διὰ τοῦτο ἔλαττον ἔχειν τῆς
 ἰσχύος ὡς πρὸς αὐτὸν ἰσχύος ἀπολιμπάνεται; Καὶ
 ταῦτα μὲν ἡμῖν, ὡς ἐκ τοῦ προκειμένου πρὸς τὸ
 παρὸν ἐλήφθη ῥητοῦ· Ἰδωμεν δὲ πάλιν καὶ δι' ἐτέρων
 λόγων θεωρημάτων, εἰ ἐπιδέχεται ποι τὸ ἐν δευτέροις
 εἶναι τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ φύσις· προκείσθω
 δὲ ὁμοίως ἡμῖν ὁ περὶ δυνάμεως λόγος. Ἄρα Θεὸν
 ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινόν, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας
 ἢ Θεὸν μὲν εἶναι φασί, τὸ δὲ ἐξῆρκεῖσθαι τῆς οὐσίας

ἢ Θεὸν μὲν εἶναι φασί, τὸ δὲ ἐξῆρκεῖσθαι τῆς οὐσίας
 Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς εἶναι λέ-
 γουσιν αὐτὸν, οὔτε Θεὸς ἔσται κατὰ φύσιν, οὔτε Θεὸς
 ἀληθινός. Ὁ γὰρ μὴ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων,
 οὐδ' ἂν ὅλως νοοτο κατὰ φύσιν Θεός, οὐδὲ Υἱός, εἰ μὴ
 ἐκ τῆς οὐσίας ἐγεννήθη τοῦ Πατρὸς· νόθον δὲ ἡμῖν
 καὶ πρόσφατόν τινα παρεισάγουσι Θεόν. Εἰ δὲ τοῦτο
 μὲν οὐκ ἐροῦσι, τὴν ἐν τοῖς οικείοις δόγμασιν ἀπο-
 πικρὸν ἐρυθριάσαντες, δώσουσι δὲ ἀληθῶς ἐκ Πατρὸς
 ὑπάρχειν τὸν Μονογενῆ, καὶ εἶναι Θεὸν κατὰ φύσιν
 καὶ ἀληθινός· πῶς ἐν ἐλάττωσιν ἔσται τοῦ Πατρὸς, ἢ
 πῶς ἀτονήσει περὶ τι, καὶ οὐχὶ τῆς τοῦ τεκόντος
 οὐσίας κατηγορήσει τὸ πρᾶγμα; Εἰ γὰρ ὅλως ἀσθε-
 νεῖν ἐνδέχεται τὸν κατὰ φύσιν ὄντα Θεόν, τί τὸ κω-
 λυόν ἐστὶ τοῦτο παθεῖν τὸν Πατέρα, ἐχούσης ἀπαξ τὸ
 δύνασθαι παθεῖν τῆς θείας καὶ ἀρρήτου φύσεως, καὶ
 οὐτως ἤδη φαινομένης ἐν Υἱῷ κατὰ τὸν ἐκείνων λό-
 γον; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀπαθὲς διὰ τοῦτο τὸ θεῖον, ἀλλ'
 οὐδὲ ἐν ταυτότητι καὶ ἀμεταβλήτῳ κείσεται πάντως
 μακαριότητι. Εἶτα τίς, εἰπέ μοι, τῶν τὰ τοιαῦτα
 δοξαζόντων ἀνέξεται; Τίς δὲ, τῆς θείας βοώσης Γρα-
 φῆς, οἱ Κύριος τῶν δυνάμεων ἔστιν ὁ Υἱός, οὐ
 καταναρκῆσει λέγων, δυναμοῦσθαι χρῆζειν αὐτὸν,
 καὶ ἀτελῆ κατὰ τοῦτο ὑπάρχειν, ὃ κυρίως καὶ μόνῳ
 πρότερον αὐτῷ μετὰ Πατρὸς καὶ ἁγίου Πνεύματος;
 Ἐρεῖ δὲ πάλιν ἡμῖν ὁ δι' ἐναντίας· Κατὰ τοῦτό φαμεν
 ὑπερκεῖσθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα. Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ
 τῶν ἔργων προκαταρκτικός, ὡς ἔχων ἐν τε τῇ δυνά-
 μει καὶ ἐν τῇ πάντα εἰδέναι τὸ τέλειον· ὃ δὲ πρότε-
 ρον γίνεται θεατῆς, εἰθ' οὕτως ἐργάτης τῆς τοῦ
 Πατρὸς ἐνεργείας ἀναματτόμενος εἰς ἑαυτὸν τὴν μι-
 ρησιν, ἵνα διὰ τῆς τῶν ἔργων ὁμοιότητος, καὶ αὐτὸς
 νοῆται Θεός. Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς ἐκδιδάσκει λέγων, μὴ
 δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπη
 τὸν Πατέρα ποιῶντα. Τί φης, ὦ πάντολμο σύ; Τῆς
 τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας ἀναμάττεται τοὺς τύπους εἰς
 ἑαυτὸν ὁ Υἱός, ἵνα διὰ τοῦτου νοῆται Θεός; Διδακτικῶς
 οὖν ἐστὶ Θεός, καὶ οὐκέτι κατὰ φύσιν· ὥσπερ δὲ ἐν
 ἡμῖν ἐπιστήμη καὶ τέχνη τυχόν, οὕτως ἄρα ἐν αὐτῷ
 ἐστὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ τεχνίτης μᾶλλον ἐστὶ τῶν τῆς
 θεότητος ἔργων, ἢ Θεὸς ἀληθινός· ἕτερος δὲ δήπου
 πάντως αὐτὸς παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ τέχνην, καὶ ὑπάρχει
 θεοπερετής. Πῶς οὖν ἄρα τὸν τῶν τῆς θεότητος ὄρων
 ἐκθεδηκῶτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ τέχνῃ φοροῦντα τὴν
 δόξαν προσκυνοῦσι μὲν ἄγγελοι κατ' οὐρανόν, προσ-
 κυνοῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἀνεγκλήτως, τὸ μὴ χρῆναι
 λατρεύειν ἐτέρῳ παρὰ τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν τῆς ἁγίας
 νομοθετοῦσης ἡμῖν Γραφῆς; «Κύριον, » γὰρ φησὶ,
 « τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύ-

A consideremus autem rursus aliter an Filii natura
 Patre possit esse inferior, virtutis et potestatis ra-
 tione similiter nobis proposita. An Deum de Deo
 secundum naturam ac verum, et de substantia
 Patris revera esse latentur Filium, aut Deum
 quidem esse dicunt, sed a Patris alienum esse
 substantia impie addunt?

ὄντως τοῦ Πατρὸς ὁμολογοῦσιν ὑπάρχειν τὸν Υἱόν,
 τοῦ Πατρὸς, δυσσεβοῦντες, προσάπτουσιν.

Quod si de substantia Patris ipsum non esse
 dicunt, **217** neque Deus erit secundum naturam,
 neque Deus verus. Qui enim de Deo non est se-
 cundum naturam, nec Deus utique censebitur se-
 cundum naturam, neque Filius, nisi ex substan-
 tia Patris sit genitus, sed adulterinus quidam ac
 novus Deus nobis ab ipsis invehitur. Quod si hoc
 minime quidem dicturi sunt, veriti suorum do-
 gmatum absurditatem, sed concedent vere ex Patre
 Unigenitum existere, et secundum naturam ac
 vere Deum esse: quomodo Patre minor erit, aut
 quomodo, si minus ipse quam Pater in aliquo pos-
 sit, imbecillitatis notam Deo non affinget? Nam si
 naturalis Deus imbecillis fieri potest, quid prohibet
 Patrem in se quoque id suscipere, cum divina et
 ineffabilis natura id semel habeat ut pati possit,
 atque ita jam, ut illi volunt, appareat in Filio?
 Igitur nec Deus impatibilis erit, nec semper idem,
 nec in felicitate immutabili constitutus. At quis,
 obsecro, sanus hæc feret? Quis, divina clamante
 Scriptura, Dominum virtutum esse Filium, non
 gravabitur dicere ipsum corroborari oportere, et
 quod proprie et ipsi soli inest cum Patre et sancto
 Spiritu, ideo imperfectum esse? Sed rursus no-
 bis adversarius: Ideo asserimus superiores esse
 Filio Patrem. Hic enim prima causa est operum,
 utpote cum perfectus sit virtute et cognitione
 rerum: ille vero prius sit spectator, tum deinde
 operatur, operationis Patris imitationem in se ex-
 primens, ut per similitudinem operum etiam ipse
 intelligatur Deus. Hoc enim nos docet, cum ait
 non posse a se facere quidquam, nisi quod viderit
 Patrem facientem. Quid ais, audacissime? Opera-
 tionis Patris formas in se exprimit Filius, ut hoc
 pacto Deus intelligatur? Disciplina ergo Deus est,
 non autem natura: et sicuti in nobis est scientia
 et ars, ita est in ipso dignitas; et deitatis operum
 potius est artifex, quam Deus verus et alius utique
 ipse a sua arte, quamvis Deo sit illa conveniens.
 Quomodo igitur angeli, nosque cum illis citra cul-
 pam adoramus eum qui deitatis terminis excidit,
 et in sola arte gloriam positam habet, cum sancta
 Scriptura cautum nobis sit ne alium quam eum
 qui revera Deus est adoremus? (« Dominum » enim,
 inquit, « Deum tuum adorabis, et ipsi soli **218**
 servies ».) Sed a decoro non aberrat sancta polli-
 simum angelorum turba, sed Filium adorat, et no-
 biscum eum colit quem secundum naturam Deum

²¹ Matth. iv, 10; Deut. vi, 3.

novit esse, neque disciplina, ut illi nugantur: nec A enim, ut apparet, sentiant quantas in absurditates inde prolabantur. Primum etenim Filius alterationem et mutationem in majus a minori suscipiet, quamvis per prophetam ipse dicat: « Videte, videte quia ego sum, et non mutor ²⁵. » Sed mentietur utique Psalmista clamans in Spiritu ad Filium: « Tu autem idem ipse es ²⁶. » Expectat enim, ut illiasserunt, dum Pater circa aliquid operetur tanquam dux et magister, ut, eo conspecto, ejus imitator fiat. At qui fieri potest ut qui hujusmodi est non videatur ex ignoratione ad agnitionem quorundam evehi, et a deteriori in melius transmutari, si boni cujusdam scientiam ignoratione præstabiliorem esse judicemus? At quidnam insuper absurdi sequatur, dicent nobis qui magistrum potius quam Patrem Deum esse statuunt: utrum Filius ignorans Patris opera expectat dum videat, an exactissimam eorum notitiam non habens? Nam si dicent expectare, quamvis illa cognoscat, clare ostendent inaniter facere, et vanissimæ rei operam dare Patrem. Ille enim quod apprime novit, ut ignorans considerat: hic illius gnarum docere aggreditur. Cuiam autem dubium esse potest quin hæc plane ridicula sint? Sed hoc forsitan dicturi non sunt, imo contrariam in partem potius se transferent. Asserent enim ipsum necessario expectare dum Pater operetur, ut ex illius contemplatione discat operari. Quomodo ergo universa novit antequam fiant ²⁷? aut quomodo vere dicet ipse de seipso: « Deus appropinquans ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe: num abscondetur quid a me ²⁸? » Quomodo non absurdum et insulsum erit Spiritui credere, et inquirere ac scire profunda Dei, existimare autem largitorem Spiritus ignorare Patris opera, et suo Spiritu quoad cognitionem inferiorem esse? Nunquid enim Filius quoque Sapientia esse desinet, cum utique ignoret, discendoque percipiat? Sapientia enim potius capax erit, quam ipsamet secundum naturam Sapientia. Sapientia quippe est id quod sapientiam largitur, non quod sapientiam accipit, quemadmodum nempe etiam lumen est illuminans, 219 non quod illuminatur. Igitur aliud quiddam ipse rursus erit ab ea quæ in ipso est sapientia: et primum quidem non simplex, sed compositus ex duobus; deinde Deus esse quoque desinet: Deum autem dico secundum naturam et substantialiter. Discere namque ab aliquo, et duplicem esse atque compositum, alienum est penitus a deitatis natura, cui tanquam proprium et perfectissimum bonum simplicitas inest. Quod si Deus non est secundum naturam Filius, quomodo operatur et præstat ea quæ soli Deo congruunt? An enim dicturi sunt ei sufficere ad virtutem Deo convenientem quod tantummodo Deum operantem aspiciat, et solo aspectu id habere, ut sit secundum

σεις. « Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀπεσφαλῆ τοῦ πρόποντος ἡ ἀγα
 μάλιστα τῶν ἀγγέλων πληθὺς, προσκυνεῖ δὲ τὸν
 Υἱὸν, καὶ λατρεῖ μεθ' ἡμῶν, κατὰ φύσιν ὄντα θεῶν
 ἐπιγινώσκουσα, καὶ οὐ διδακτῶς, ὡς ἐκεῖνοι ληροῦν-
 τές φασιν· οὐ γὰρ αἰσθάνονται, κατὰ τὸ εἶδος, ὅσως
 ἐντεῦθεν περιπεσοῦνται τοῖς ἀτοπήμασι. Πρῶτον μὲν
 γὰρ ὁ Υἱὸς ἀλλοιωσὶν τε καὶ τροπῆν τὴν ἐπὶ τῷ μεί-
 ζον ὡς ἐξ ἐλάττονος ἐπιδέξεται, καίτοι διὰ τοῦ προ-
 φήτου λέγων αὐτός· « Ἴδετε, ἴδετε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ
 οὐκ ἠλλοίωμαι. » Διαψεύσεται δὲ πάντως καὶ ὁ Παλ-
 μψδὸς ἐν Πνεύματι, « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, » βῶν πρὸς
 τὸν Υἱόν. Περιμένει γὰρ, ὡς ἐκεῖνοι φασιν, ἐνερ-
 γοῦντα τὸν Πατέρα περὶ τι τῶν ὄντων, οἷον καθη-
 γητὴν τινα καὶ διδάσκαλον, ἵνα θεωρήσας γένηται
 μιμητής. Εἶτα πῶς ὁ τοιοῦτος οὐκ ἂν τῷ ὁδοῦ λοιπὸν
 ἐξ ἀγνοίας τῆς τιῶν ἀναβαίνειν εἰς γνῶσιν, καὶ ἀπὸ
 τοῦ χειρόνος μετατρέπεσθαι πρὸς ἄμεινον, εἰπερ
 εἶναι λογιούμεθα τὸ εἰδέναι τι τῶν ἀγαθῶν, τοῦ μὴ
 εἰδέναι κάλλιον; Εἶτα τι πρὸς τούτοις ὁρᾶται τὸ
 ἀτοπον, λεγόντων ἡμῖν οἱ παιδαγεῖται, ἢ Πατέρα μάλ-
 λον εἰσφέροντες τὸν Θεόν· πότερόν ποτε τῶν ἔργων
 τοῦ Πατρὸς ἐν ἀγνοίᾳ καθεστηκώς ὁ Υἱὸς περιμένει
 τὸ εἶδεν, ἢ τὴν ἐπὶ τούτοις γνῶσιν οὐκ ἔχων ἀκριβε-
 στάτην; Εἰ μὲν οὖν εἰδὸτα περιμένειν ἐροῦσιν αὐτὸν,
 περιττότατόν τι ποιοῦντα σαφῶς ἐπιδείξουσι, καὶ
 εἰκαιστάτου πράγματος ἐπιτηδεύτην τὸν Πατέρα. Ὅ
 μὲν γὰρ, ὅπερ οἶδεν ἀκριβῶς, ὡς ἀγνοῶν ἐπισκί-
 πτεται, ὁ δὲ τὸν εἰδὸτα διδάσκειν ἐπιχειρεῖ. Καὶ τί
 τῶν ὄντων οὐκ ἔσται καταφανές, ὅτι τῆς ἐσχάτης γε-
 λουότητος εἴσω κείσεται τὰ τοιαῦτα; Ἄλλὰ τοῦτο μὲν
 οὐκ ἐροῦσι τυχόν· μεταθήσονται δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον.
 Περιμένειν γὰρ αὐτὸν ἀναγκαίως ἐνεργοῦντα διαβε-
 βαιώσονται τὸν Πατέρα πρὸς τὸ θεωρησάντα μαθεῖν.
 Πῶς οὖν οἶδε τὰ πάντα, πρὶν γενέσεως αὐτῶν; ἢ
 πῶς ἀληθεύσει λέγων αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ· « Θεὸς ἐγ-
 γίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ πόρρωθεν·
 μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται τι; » Πῶς δὲ οὐκ ἀτοπὸν τε
 καὶ ἀμαθὲς τῷ μὲν Πνεύματι πιστεύειν, ἐρευνᾶν τε
 καὶ εἰδέναι τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ τοῦ Πνεύματος
 χορηγὸν ἐν ἀγνοίᾳ καθεστάναι νομίζειν τῶν ἔργων
 τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ ἰδίου Πνεύματος, ὅσον εἰς γνῶσιν
 ἀπολιμπάνεσθαι; Ἄρα γὰρ οὐκ ἀποβαλεῖ καὶ τὸ
 εἶναι σοφία λοιπὸν ὁ Υἱὸς, ἐπεὶ περ ὄλωσ ἀγνοεῖ, καὶ
 λαμβάνει διὰ μαθήσεως; Σοφίας γὰρ μᾶλλον ἔσται
 D δεκτικὸς, ἢ περ αὐτὸ κατὰ φύσιν σοφία. Σοφία γὰρ τὸ
 σοφοῦν, οὐ τὸ σοφοῦσθαι πεφυκός, ὡς περ οὖν ἀμέλει
 καὶ φῶς τὸ φωτίζον, οὐ τὸ φωτίζεσθαι πεφυκός.
 Οὐκοῦν ἕτερόν τι πάλιν αὐτὸς παρὰ τὴν ἐν αὐτῷ σο-
 φίαν, καὶ πρῶτον μὲν οὐκ ἀπλοῦς, ἀλλ' ἐκ δύο λοι-
 πῶν συγκαίμενος· εἶτα πρὸς τοῦτο, καὶ τὸ εἶναι θεὸς
 ἀπολέσει, Θεὸν δὲ φημί κατὰ φύσιν καὶ οὐσιωδῶς.
 Μαθήσεως γὰρ τῆς ἀπὸ τίνος ὄλωσ, καὶ διπλῆς τῆς
 κατὰ σύνθεσιν ἢ θεῶν φύσις οὐκ ἀνέχεται, καὶ τὸ
 ἀπλοῦν ὡς ἴδιον ἀγαθόν, καὶ τὸ παντέλειον ἔχουσα.
 Καὶ εἰ μὴ ἔστι Θεὸς κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, πῶς τὰ μόνη
 πρόποντα Θεῷ καὶ ἐνεργεῖ, καὶ ἐργάζεται; Ἄρα
 γὰρ ἐξαρχέσειν ἐροῦσιν αὐτῷ, καὶ πρὸς δύναμιν τῆν

²⁵ Malach. III, 6. ²⁶ Psal. CI, 13. ²⁷ Dan. XIII, 42. ²⁸ Jerem. XXI, 23, 24.

Θεοπρεπή, τὸ μόνον ἰδεῖν ἐνεργοῦντα τὸν Πατέρα, καὶ διὰ ψιλῆς ὀφείας ἀποκερδαίνειν τὸ εἶναι κατὰ φύσιν Θεός, καὶ τοσαῦτα δύνασθαι ποιεῖν, ὅσαπερ ἂν καὶ ὁ δεικνύων αὐτῷ; Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ κωλύον ἐστὶ, καὶ πολλοὺς ἡμῖν ἑτέροισι ἀναδειχθῆναι θεοῦς, ἐθελήσαντος καὶ αὐτοῦ ἐπιδειξάι τοῦ Πατρὸς τῶν οὐρανῶν ἔργων τὴν ὁδόν, καὶ ἐν τῷ μαθεῖν τι περιττὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας κείσεται τὸ ἐξαίρετον· οὐ γὰρ διδακτῶς, ὡς ἐκεῖνοι φασιν, εἰς ἀξίωμα τὸ τῆς κατὰ φύσιν θεότητος ἀναδραμῶν εὐρίσκειται λέγων· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν. Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Ἀναμετρεῖτωσαν τοίνυν ὅσοι αὐτοῖς δυσφημίας ἄλλοι ἐκ τοῦ τοιῶσδε νοεῖν ἐθέλειν ἐπισωρεύεται, καὶ φρονεῖτωσαν ἀληθῆ περὶ τοῦ Υἱοῦ καθὰ γέγραπται. Οὕτε γὰρ ἐκ θεωρίας τῆς ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι τοῦ Πατρὸς, οὕτε μὴν ὡς προκαταρκτικοῦ ἐν τοῖς ἔργοις ἔχον αὐτὸν, ποιητῆς ἐστίν, ἢ θαυματουργοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶν Υἱός, ἀλλ' ὅτι φυσικῶς ὡσπερ τις αὐτὸν ἀποφέρει νόμος ἐπὶ τὴν τοῦ γενήσαντος ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα, εἰ [Ἰσ. 7] καὶ διὰ τῆς τῶν ἔργων ἀνελλιπούς ἐμπερείας ἀναλάμπει, καὶ φαίνεται. Παραθέτες δὲ καὶ εἰσαυθίς, εἰ δοκεῖ, τὸ τοῦ λόγου κεφάλαιον, καὶ δριμυτέρας ἐρεῦναι λοιπὸν τῶν λεγομένων ἢ δύναμις, καὶ ὅπως προσήκει

Οὐκοῦν, Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται, φησὶν, ἡ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ὅρξας ὅπως καὶ διὰ τῆς ἐν τοῖς ἔργοις ἀπαράλλακτον ταυτότητος, ὅμοιον ἑαυτὸν κατὰ πάντα δεῖκνυει τῷ Πατρὶ, ἵνα δὴ φαίνεται διὰ τούτου καὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ κληρονόμος· ὡς γὰρ ἀναγκαιῶς τε καὶ ἀναντιρρήτως νοητομένου Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν τοῦ τὴν Ἰσὴν ἐνέργειαν ἔχοντος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τὰ τοιαῦτά φησὶν ὁ Σωτήρ. Σκανδαλιζέσθω δὲ μηδεὶς, ὅταν φαίνεται λέγων οικονομικῶς, μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα· ὡς γὰρ ἦδη τὴν τοῦ δούλου μορφὴν περιχειμενος διὰ τὸ ἐκωθῆναι σαρκί, οὐκ ἐλευθέρων, οὐδὲ ἀνεμμένην παντελῶς εἰς θεοπρεπή παρῆρσιαν ἐποιεῖτο τὴν διάλεξιν· ἐχρήστο δὲ μᾶλλον τοιαύτη δι' οικονομίαν ἔσθ' ὅτε, ἢ περ ἂν πρόποι Θεῷ τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπῳ. Καὶ γὰρ ἦν δυνατός κατὰ ταυτὸν ἀμφοτέρω· εἰς μὲν δὴ λόγος οὕτως ἀληθής· οἶμαι δὲ δεῖν καὶ ἐτέρω πάλιν ἐπεξηγεῖσθαι τρόπῳ τὸ προκαείμενον, καὶ ὀξύτερόν πως τῆ τοῦ θεωρήματος ἀκριβεῖα προσβάλλειν. « Οὐ δύναται, » φησὶν, « ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἄφ' ἑαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. » Τὸ, « οὐ δύναται, » ἦτοι τὸ ἀδύνατον κατηγορεῖται τινῶν, ἦτοι τῶν δυνατῶν ἐπιφέρεται. Τοῦτο γὰρ δὴ, τὸ κατηγορεῖσθαι, φησὶν, οὐκ ἄντι πάντως ἀνάγκης, οὐδὲ ἀσθενείας ἐστὶ σημαντικόν· διδάσκει δὲ πολλάκις καὶ φύσεων ἐδραϊότητα, καὶ οὐσιῶν ἀκλόνητον στάσιν, τὴν ἐφ' οἷς ἡ ἐστίν, ἢ γέγονεν ἐκάστη τῶν σημαινομένων, καὶ ἄπερ οἷδε φυσικῶς τε καὶ ἀμεταθέτως ἐνεργεῖν. Ἐκτέω δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ διὰ παραδειγματικῶν ὁ λόγος. Ὅταν

A naturam Deus, et tam multa efficere possit quantum etiam qui ei ostendit? Nihil ergo prohibet quominus multi alii quoque dii evadant, si Pater etiam ipse voluerit suorum operum viam indicare, et in supervacanea re discenda paternæ substantiæ præstantia collocabitur. Non enim doctrina, ut illi dicunt, ad dignitatem naturalis deitatis ascendisse comperitur, cum ait: « Ego et Pater unum sumus »³⁹. Qui vidit me, vidit et Patrem⁴⁰. » Expendant igitur quantum vim blasphemiarum ex hujusmodi sententia colligant, et vera de Filio sentiant, ut scriptum est. Neque enim ex contemplatione paternorum operum, neque certe ut qui ipsum in operibus ducem ac magistrum habeat, effector est aut patrorum miraculorum, atque idcirco Filius est, sed quoniam naturalis veluti quædam lex eum ad eandem per omnia cum Patre similitudinem infert, quæ etiam per operum absolutam imaginem elucet et apparet. Sed proposito rursus textu, eoque acutius pervestigato, diligenter consideremus quænam sit dictorum sententia, et qua pietate intelligere decet perspicimus.

αὐτὸ βασανίζοντες, θεωρῶμεν ἀκριβῶς, τίς ἂν εἴη νοοῦντας εὐσεβεῖν, ἤδη περισχεπτώμεθα.

Igitur: Amen, amen dico vobis, non potest, inquit, Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit. Cernis ut etiam per absolutissimam operum identitatem similem se Patri in omnibus ostendit, ut per hoc certe substantiæ quoque Patris hæres appareat. Salvator enim hæc ait, quasi necessario et citra controversiam intelligendus sit Deus secundum naturam existere, cui æqualis sit cum Deo et 220 Patre operatio. Nemo autem scandalizetur, cum per dispensationem dicere videtur Filius non posse a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: nam quia servi formam assumpsit^{41, 42}, et homo factus est⁴³ propter carnis conjunctionem, non semper ea quæ Deo convenit libertate atque auctoritate in loquendo utebatur, quin potius per dispensationem eam interdum adhibebat, quæ Deo pariter et homini conveniat. Erat enim utrumque simul revera. Hæc quidem doctrina vera est; sed alio quoque modo rem propositam insuper explicandam esse reor, et acutius illius theorematis rationem intuentiam. « Non potest, » inquit, « Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. » Illud « Non potest, » sive impossibile est, de quibusdam prædicatur, sive nonnullis rebus tribuitur. Illud enim, prædicari, non utique necessitatem aut imbecillitatem significare dicimus, sed plerumque denotat naturarum stabilitatem, et substantiarum statum inconcussum quoad essentiam, et naturalem atque immutabilem operationem uniuscujusque. Sed, si juvat, etiam exemplis rem explicemus,

³⁹ Joan. x, 30. ⁴⁰ Joan. xiv, 9. ^{41, 42} Philip. ii, 7. ⁴³ Joan. i, 14.

Si quis, exempli gratia, dicat se non posse grave A atque portatu difficile lignum gestare, suam imbecillitatem prodit. Sin autem alius dicat: Homo rationis compos cum sim, et rationali prognatus patre, non possum facere proprium veluti quiddam et a meipso, quod non videam inesse naturæ Patris; tunc illud « Non possum » substantiam firmam esse, et mutari non posse in aliud ab eo quod est, significat. Non possum enim, inquit, a meipso non esse animal rationis compos, profligatis iis quæ naturæ insunt prærogativis. Non enim videntur posse hoc pati in patris natura. Eodem itaque modo Christum dicentem intelliges: « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. » Nolite enim, inquit, reprehendere opera Filii: Genitoris quippe sui essentiam velut B in suis cogitationibus sive naturalibus motibus contemplans, quarum rerum opificem convenienter esse videt, has utique facit, ac nihil aliud, cum non possit aliquid eorum quæ præter naturam suam sunt pati, propterea quod ex ipsa est. Exempli gratia: natura Patris habet ut sit misericors; hoc certo Filius cum ei quoque inesse videat, ut qui sit ex ipso, naturaliter misericors est, nec potest aliud esse quam quod illa 221 est. Habet enim ex Patre, ut essentiam, ita quoque essentia bona: simpliciter nimirum, et citra compositionem, ut Deus: ideoque sapienter statim subjicit: « Quæcunque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit, » totam, ut in summa dicam, significationem horum verborum, non posse a semetipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem, hic colligens. Quod si causam, ob quam hæc Filius dicit, inquiras, accuratius dictis animum advertes. Igitar quoniam die Sabbati paralytici miseratus erat, Judæi ipsum insectari cœperunt: sed Christus eos; confundit, ostendens Deum ac Patrem miserari Sabbato. Nec enim prohibenda censuit quæ ad salutem nostram conferunt. Et certe initio dixit: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor. » Sed quoniam præ multa recordia gravate hæc ferre videbantur, subdit rursum: « Non potest Filius a semetipso facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem. Quæcunque enim ille facit, hæc et Filius similiter facit. » Quoniam enim Pater non recusat, inquit, in Sab- D lato misereri, cum eum usquequaque misericordem esse videam, idcirco etiam ego usquequaque misereor, qui Patris essentiam in meipso immutare non possum, ita ut non videar et sim talis, qualis ipse est secundum naturam. Quæcunque enim ejus sunt operor, ut existens ex ipso. Dicere autem Patrem opera prius inchoare, extrema non caret incertitia. Quomodo enim ipse seorsita ac solus inchoaverit cum virtus ejus qua in omnibus operatur sit Filius, qui ab æterno quidem ei inest, voluntatem vero ejus et motionem in agendo exprimit. Jam si stulte contendunt ipsum exspectare in unoquoque opere singularem Patris operationem, ut similiter imite-

ανθρωπος εἶπη τυχόν, ἄπῃχ' τε [Ἰσ. ἀπῃχ'ς] εἰπὼς, καὶ βαρὺ μὴ δύνασθαι διακομίζεῖν ξύλον, τῆς ἰσότητος αὐτῶν [Ἰσ. αὐτῶ] ἀσθενείας κατηγορεῖ· ὅταν δέ τις ἕτερος εἶπη, "Ἀνθρωπος ὢν λογικὸς κατὰ φύσιν, καὶ ἐκ λογικοῦ κατὰ φύσιν γεγεννημένος πατρός, οὐ δύναμαι ποιεῖν ὡσπερ ἰδίον τι καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ, ὃ μὴ βλέπων προσπεφυκὸς τῇ τοῦ γεννήσαντος φύσει, τότε τὸ « Οὐ δύναμαι » τὴν τῆς οὐσίας ἐδραιότητά, καὶ τὸ ἀμετάπτωτον εἰς ἕτερόν τι παρ' ὅπερ ὑπάρχει δηλοῦν. Οὐ δύναμαι γάρ, φησὶν, ἀπ' ἐμαυτοῦ μὴ εἶναι ζῶον λογικόν, τῶν τῇ φύσει προσόντων κατευμεγεθίας πλεονεκτημάτων. Οὐ γὰρ ὁρῶ τὸ δύνασθαι τοῦτο παθεῖν ἐν τῇ τοῦ τεκόντος φύσει. Κατὰ τοῦτον οὖν ἄρα τὸν τρόπον ἀκούσῃ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· « Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἐαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. » Μὴ ἐπιτιμάτε γάρ, φησὶ, τοῖς ἔργοις τοῦ Υἱοῦ· τὴν γὰρ τοῦ τεκόντος αὐτὸν ὡς ἐν ἰδίαις ἐννοίαις, ἦτοι φυσικοῖς κινήμασιν ἀναθεωρῶν οὐσίαν, ὡσπερ ἂν ἴδοι προπόντως ἐργάτιν αὐτὴν, ταῦτα δὴ πράττει, καὶ ἕτερον οὐδὲν, παθεῖν τι τῶν παρὰ φύσιν, διὰ τὸ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχειν, οὐ δυνάμενος. Οἶον, ἔχει τὸ θέλειν ἐλεεῖν ἡ τοῦ Πατρὸς φύσις· τοῦτο δὴ καὶ ἐν-πάρχον αὐτῇ θεωρῶν ὁ Υἱὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ, φυσικῶς ἐλεήμων ἐστίν, οὐ δυνάμενος ἕτερόν τι παρ' ὅπερ ἐστὶν ἐκεῖνη γενέσθαι. Ἐχει γὰρ ἐκ Πατρὸς, ὡσπερ τῆς οὐσίας, οὕτω καὶ τῆς οὐσίας ἀγαθὰ· ἀπλῶς δὲ δῆλον ὅτι καὶ ἀσυνθέτως ὡς Θεός· διὰ τοῦτο τοῦτο τοῖς πρώτοις ἐπιλέγει σοφῶς· « Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ » ὀλην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν περινοίαν τοῦ μὴ δύνασθαι ποιεῖν ἀφ' ἐαυτοῦ μηδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα, συναγων ἐν τούτοις. Ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἣ τὰ τοιαῦτά φησὶν ὁ Υἱὸς, ἀκριβέστερον τοῖς παρ' αὐτῶν εἰρημένους ἐπιστήσεις τὸν νοῦν. Οὐκοῦν ἐπι-δῆπερ ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου τὸν παράλυτον ἤλθει, διώκειν αὐτὸν ἐπαίρουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· δυσωπαὶ δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστός, ἐλεοῦντα δεικνύς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα κατὰ τὸ Σάββατον. Οὐ γὰρ ψῆθη δεῖν ἀποκωλύσαι ποτε τὰ ὅσα πέρ ἐστιν εἰς σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν συντείνοντα. Καὶ δὴ καὶ ἐφασκεν ἐν ἀρχαῖς· « Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἀσφάλλοντες πρὸς ταῦτα διὰ πολλὴν ἐφαίνοντο δυσουλίαν, ἐπιλέγει πάλιν· (Ὁ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἐαυτοῦ οὐδὲν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. » Ἐπεὶ γὰρ οὐ παραιτεῖται, φησὶν, ὁ Πατὴρ ἐλεεῖν ἐν Σαββάτῳ, βλέπων ὄντα διὰ παντὸς φιλοκτιρμονα, ταύτητοι καὶ γὰρ διὰ παντὸς ἐλεῶ, καινοτομησαί πως τοῦ Πατρὸς τὴν οὐσίαν ἐν ἐμαυτῷ μὴ δυνάμενος, διὰ τοῦ μὴ φαίνεσθαι καὶ εἶναι τοιοῦτος, ὅποῖός ἐστι κατὰ φύσιν αὐτός. Ἐνεργῶν γὰρ πάντως ὡς ἐξ αὐτοῦ, τὰ αὐτοῦ. Τὸ δὲ λέγειν προκαταρκτικῶν τῶν ἔργων τὸν Πατέρα ὑπάρχειν, ἀμαθίας ἐσχάτης οὐκ ἀμοιρεῖ. Πῶς γὰρ ἂν αὐτὸς ἴδιος καὶ μόνος προκατάρξειτο ποτε, δύναμιν ἔχων ἐφ' ἅσασιν ἐνεργητικὴν τὸν Υἱὸν, συναπάρχοντα μὲν αἰδίως αὐτῷ, θελήσεως δὲ τῆς ἐπί τι καὶ κινήσεως τῆς κατ' ἐνεργείαν τὴν ἐπί τισιν ἐκφαντικῶν. Καὶ εἰ περιμένειν αὐτὸν τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ἔργων

ἰδιὴν ἐνέργειαν τοῦ Πατρὸς ἀπαιδεύτως διισχυρίζονται, πρὸς τὸ ἴσον ἀπομιμησάσθαι, δεικνύουσιν ἡμῖν ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐργασάμενον τι τὸν Πατέρα πώποτε, ἢ καὶ πάλιν αὐτὸς προθεραπεύσας παράλυτον, δέδωκεν ὡς ἐν τύπῳ τὸ πρᾶγμα τῷ Γεννήματι.

Ὁ γὰρ Πατήρ φιλεῖ τὸν Υἱόν.

Ἀσυνέτως ἐξαγριουμένους εἰς εἰκαίαν ὄργην, τοὺς ὄπερ ἦσαν δυσσεβούντες εἰς αὐτὸν ἀφυλάκτως διὰ τὸ Σάββατον ἐξελέγχει Χριστὸς, ἐναργεστᾶτην τοῦ πράγματος ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν διὰ τοῦ φιλεῖσθαι λέγειν περὶ τοῦ ἰδίου Γεννήτορος. Εἰ γὰρ ὅπως φιλεῖ τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ, οὐ λυπούμενα δὴλον ὅτι φιλεῖ, κατευφραίνοντα δὲ μᾶλλον ἐφ' οἷς ἂν ποιῇ καὶ ἐργάζηται. Μάτην οὖν ἄρα δικάουσι τὸν ἐλεῖν ἐν Σαββάτῳ μὴ παραιτούμενον, καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀντιτείνοντες ψήφοις διὰ τούτου πάλιν ἀλίσκονται. Χρῆναι γὰρ ὄλονται μισεῖν, ὃν αὐτὸς ἀγαπᾷ, δὴλον δὲ δῆπου πάντως ἔστιν, ὡς οὐκ ἂν ἠγάπησέ ποτε τὴν τοῦ τεκόντος αὐτὸν παρατρέχοντα βούλησιν, καὶ ἰδίᾳ καὶ μόνον ὅπερ ἂν αὐτὸς ἐβέλῃσαι ποιεῖν εἰθισμένον. Ἐπειδὴ δὲ δικαίως ἀγαπᾷ, συναινεῖ δηλοῦν καὶ συγκατανεύει τοῦ Σαββάτου τὴν λύσιν, ἀγανακτῆσαι Θεὸς ὁ τοῦ νόμου Κύριος.

Καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ.

Ἀναγκαίως καὶ ταῦτα τοῖς προλαβοῦσιν ἐπάγει, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐρῶ δὴ πάλιν. Πατέρες μὲν γὰρ οἱ παρ' ἡμῖν, φυσικαῖς ἐσθ' ὅτε φιλοστοργίαις φητώμενοι, καὶ λυπούμενοι ἀνέχονται τῶν υἱῶν, καὶ τοῖς παρὰ γνώμην ἐπιχειροῦντες ὀρώντας ἀνεξικακοῦσι πολλάκις. Ἀριμὸς γὰρ τις αὐτοῖς ὁ περὶ παιδᾶς ἐνφικισαὶ πῶδες, πᾶσαν ἀναπειθίαν τὴν ἐπ' ἐκείνους μικροψυχίαν πλεονεκτεῖν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Υἱὸν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Οὐ δύναται γὰρ τι ποιεῖν, ὃ μὴ πέφυκεν ἐργάζεσθαι καὶ αὐτός· ὡς δὲ μίαν ἔχων πρὸς αὐτὸν τὴν οὐσίαν, φυσικοῖς τισιν, ἔν' οὕτως εἰπωμεν, νόμοις πρὸς ἀπαράλλακτον καλεῖται θελήσιν τε καὶ δύνάμιν. Οὐδὲν οὖν ἄρα, φησὶ, παρὰ τὸ τῷ τεκόντι δοκοῦν ἢ πρέπον ὁ Υἱὸς ἐργάζεται, οὐδὲ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀγάπης καταπρηπερεδεται, φιλότεχνός τις [ἴσ. φιλότεχνός τις] ὑπάρχων ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἐξήνωσ· ἀλλ' ὡς ὄντα θεάσαιτο ποιητῆν, ὡς ἐν ἐνομοῖς δὲ πάλιν, ταῦτα δὴ πάντα ἐπιτελεῖ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας, εἰς τὸ μηδαμοῦ παρεκπίπτειν τὸ Θεῷ πρέπον διακρατούμενος. Τροπῆς γὰρ τῆς ἐπί τι καὶ ἀλλοιώσεως ἀμοιρεῖ· μένει δὲ ὁ αὐτὸς ἀδιαλείπτως, ὡς ὁ Ψαλμῶδός ποῦ ψησι. Δεικνύει δὲ πάλιν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ, οὐ καθάπερ ἐν εἰνακί διαγεγραμμένα παρατιθεῖς, ἢ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκων (πάντα γὰρ ὀφείδεν ὡς Θεός), ἀλλ' ὅλον ἑαυτὸν ἐν τῇ τοῦ Γεννήματος φύσει ζωγραφῶν, καὶ τὰ ἰδίως αὐτῷ προσπεφυκότα δεικνύων ἐν ἑαυτῷ, ἵνα ἐξ ὧν αὐτὸς ὑπάρχει καὶ φαίνεται, ποταπὸς τε καὶ τίς κατὰ φύσιν ἔστιν εἰδείη τὸν Γεννήτορα. Αἰὰ γὰρ τοῦτό φησιν ὁ Χριστὸς, ὡς ἔοικε γινώσκει τίς ἔστιν ὁ Υἱός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα τίς ἐπιγινώσκει, τίς ἔστιν, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Κεῖται γὰρ ἐν ἀμφοῖν ἢ ἕκα-

atur, ostendant nobis Patrem uspiam operatum esse quiddam seorsim ac per se, aut etiam quoniam ipse, paralytico prius sanato, istud velut in typo Genimini tribuerit.

V. 20. Pater enim diligit Filium.

Vana ira stulte efferatos eos a quibus propter Sabbatum temere et impie lacessitus erat Christus ostendit, idque clarissime, cum ait, se diligi a Patre. Nam si Pater diligit Filium, utique non se contristantem diligit, sed exhilarantem potius, propter ea quæ facit et operatur. Frustra itaque persequuntur eum, quod in Sabbato misereri non recuset, et Dei ac Patris placitis repugnare idcirco deprehendantur. Existimant enim odio habendum quem ipse diligit; manifestum est autem quod non dilexisset eum, Patris sui voluntatem prætergredientem, et seorsim quod sibi placeat agere solitum. Sed cum jure diligat, consentit nimirum et simul annuit solvi Sabbatum, nihilque habere demonstrat, ob quod Deus legis Dominus jure indignetur.

καὶ οὐδὲν ἔχουσαν ἐπιδεικνύει τὸ ἐφ' ὧπερ ἂν εἰκότως

V. 20. Et omnia demonstrat ei quæ ipse facit

Necessario hæc addit quoque præcedentibus, quam autem ob causam, dicam denuo. Patres nostri naturali amore victi quandoque filios molestos ferunt, et præfractos atque inobedientes sæpenumero patiuntur. Insitum eis enim est vehemens erga liberos studium, quod eos adigit ut animi angustiam superent. Sed non sic Filium, inquit, Deus ac Pater diligit. Nihil enim facere potest, quod non ipse quoque Pater operetur; cum autem unam habeat cum ipso substantiam, naturæ quibusdam, ut ita dicamus, legibus ad eandem per omnia vocatur voluntatem ac virtutem. Nihil igitur, inquit, præterquam quod Genitori placuerit aut deceat, Filius operatur, neque adversus Patris charitatem agit perperam, ambitiosa operandi affectatione et contumacia; sed quæ eum facientem intellectu videt, hæc utique universa perficit, eum ob identitatem substantiæ nusquam ab eo quod Deo convenit excidere queat. Omnis enim mutationis et alterationis est expers, sed manet idem semper, ut Psalmista canit alicubi⁴⁴. Demonstrat autem rursus Pater Filio quæ ipse facit, non quasi depicta in tabulis proponat, aut quasi doceat ignorantem, cuncta enim novit, ut Deus; sed seipsum totum in Genimini natura exprimens, et quæcumque ei proprie insunt, in seipso demonstrans, ut ex quibus ipse est et apparet, quinam et quantus secundum naturam sit Pater, agnoscat. Idcirco enim Christus ait, quod «Nemo novit quis sit Filius, nisi Pater neque Patrem quis novit quis sit, nisi Filius?» Est enim in utroque utriusque cognitio, non doctrina, sed natura: et videt quidem Deus ac Pater in

⁴⁴ Psal. cii, ciii.

seipso Filium, ac vicissim Filius in seipso Patrem. A Idcirco ait : « Ego in Patre, et Pater in me est »⁴⁸. Illud autem, *videre et videri*, Deo convenienter hic rursus capiendum est.

V, 20. *Et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.*

In superioribus refert beatus evangelista Judæos Jesum interficiendum querere, quoniam non solum solvebat Sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem seipsum faciens Deo⁴⁹. Accusationem igitur violati Sabbati refutavit, ostendens ipsum quoque Patrem operari in Sabbato, longa in id oratione consumpta. Conatur autem demonstrare etiam quamvis propter nos homo sit factus, æqualem tamen esse Patri. Hoc enim dicendum restabat. Ideoque ait : « Majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. » At quid rursus his verbis sibi vult? Sanatus est, inquit, paralyticus, triginta et octo annos habens in infirmitate sua. Et mira est sane virtus ejus qui sanavit, divinaque plane potestas. Sed tam mirabilium rerum patratores, nemo sanæ mentis, opinor, reprehenderit, se Deum esse dicentem, et quia Filius est, per omnia Patri æqualem. Quoniam autem pessime ac stultissime sentiendo, inquit, propter fragile hoc corpus scandalizavimus, necessario sciendum vobis est, hunc non fore potestatis ac virtutis meæ terminum : majora namque, vel inviti, spectabitis, mortuorum scilicet resurrectionem : tumque magis mirabimini, divinam gloriam ac virtutem in me cernentes, quem blasphemiam crimine nunc involvitis, et persequi non veremini, propterea quod solum dixi, me Dei Filium esse. Quo pacto vero Deus ac Pater opera Filio demonstrat, copiose antea diximus.

V, 21. *Sicut enim Pater suscitavit mortuos, et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat.*

Vide rursus æqualitatem his verbis clare demonstrari. Qui enim æqualiter in suscitandis mortuis operatur, quomodo ulla in re esset inferior? aut quomodo diversæ esset a Patre substantiæ, qui iisdem refulget proprietatibus? Propria autem est divini substantiæ vivificandi potestas, quæ æqualiter Patri ac Filio inest. Item, non per se seorsim quosdam Pater vivificat, ac seorsim Filius: cum enim habeat in seipso Patrem naturaliter, cuncta operatur, et facit cuncta Pater per Filium. Sed cum vivificandi potestatem habeat Pater in sua natura, quemadmodum et ipse, ideo vivificare posse mortuos utrique tribuit quasi utrique seorsim id insit.

⁴⁸ Joan. xiv, 11. ⁴⁹ Joan. v, 18.

τέρου γνώσις οὐ διδακτικῶς, ἀλλὰ φυσικῶς· καὶ ὁρᾷ μὲν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν αὐτῷ τὸν Υἱόν, ὁρᾷ δὲ αὐτὸν πάλιν ὁ Υἱὸς ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν. Τὸ δὲ ὁρᾶν τε, καὶ ὁρᾶσθαι, πάλιν ἐν τοῦτοις νοεῖσθε θεοπρεπῶς.

Καὶ μείζονα τούτων ἔργα δεῖξει αὐτῷ, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω φησὶν ὁ Μιχαήριος εὐαγγελιστῆς, ὡς ἐζήτουν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν ἀποκτείναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ Σάββατον, ἀλλὰ καὶ Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον αὐτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Τὴν μὲν οὖν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ κατηγορίαν ἀπεσκευάζετο, καὶ αὐτὸν ἐπιδικνύς ἐνεργόν ἐν Σαββάτῳ τὸν Πατέρα, καὶ μακρὸν ἐπὶ τούτῳ προσαναλώσας λόγον. Ὅτι δὲ ἐστὶν ἐν ἰσότητι τῇ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἀνθρώπος γεγωνῶς δι' ἡμᾶς, πειράται διδάσκειν. Τοῦτο γὰρ ἦν ἐπὶ τῷ λόγῳ τὸ λαίπων. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι « Μείζονα τούτων δεῖξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. » Καὶ τί πάλιν ἡμῖν βούλεται διὰ τούτου δηλοῦν; Θεεράπειται, φησὶν, ὁ παράλυτος, τριάνκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Καὶ θαυμαστὴ μὲν ὄντως ἡ τοῦ θεραπεύσαντος δύναμις, θεοπρεπῆς τε ἡλὴν ἡ ἐξουσία. Τὸν δὲ οὕτω θαυματουργόν, οὐκ ἔν τις, οἶμαι, σωφρονῶν αἰτιάσασθαι θεῖν αὐτὸν εἶναι λέγοντα, καὶ ἐπίπερ ἐστὶν Υἱὸς, ἴσον κατὰ πάντα τῷ Γεγεννηκότι. Ἐπειδὴ δὲ φρονούντες, φησὶ, κάκιστά τε καὶ ἀλογώτατα, διὰ τὸ ἐπίπερον τουτοὶ σκανδαλίζεσθε σῶμα, ἀναγκαῖον ὑμᾶς ἐκμαθεῖν, ὡς οὐ μέχρι τούτων τὰ τῆς ἐμῆς ἐξουσίας τε καὶ ἰσχύος στήσεται· μείζονων γὰρ ἔσεσθε παραδόξων, κἂν μὴ βούλησθε, θεωροί, τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως δηλαδὴ, καὶ τότε μείζονων καταπλαγήσεσθε, τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν ἰσχύν τε καὶ δόξαν ἐν ἐμοὶ κειμένην ὁρῶντες, ὅν δυσφημίας ἐγκλήματι περιβάλλετε νῦν, καὶ διώκειν οὐκ αἰσχύνεσθε, διὰ τὸ μόνον εἰπεῖν, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ εἰμι. Δεικνύει δὲ ὅπως ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὰ ἔργα τῷ Υἱῷ, προλαβόντες ἤδη διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν.

Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ.

Θεὰ δὴ πάλιν ἐν τοῦτοις σαφῆ τὴν τῆς ἰσότητος ἀπόδειξιν. Ὁ γὰρ Ἰσως ἐνεργὸς περὶ τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν, πῶς ἂν ἔχοι κατὰ τι τὸ ἕλαττον; ἢ πῶς ἂν εἴη πρὸς τὸν Πατέρα λοιπὸν ἑτεροφυῆς καὶ ἐκφυλοῦς τοῖς αὐτοῖς διαλάμπων ιδιώμασιν; Ἴδιον δὲ τῆς θείας οὐσίας τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν, ὅπερ ἐστὶν ὁμοίως ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ. Ζωογονεῖ δὲ πάλιν οὐκ ἰδίως μὲν τινὰς καθ' αὐτὸν ὁ Πατὴρ, ἰδίως δὲ τινὰς κενωρισμένους ὁ Υἱός· ἔχων γὰρ ἐν αὐτῷ φυσικῶς τὸν Πατέρα, τὰ πάντα ἐργάζεται, καὶ ἐνεργεῖ δι' Υἱοῦ τὰ πάντα ὁ Πατὴρ. Ἄλλ' ἐπίπερ ἔχει τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν ὁ Πατὴρ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει, καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς, ὡς καὶ ἰδίως ἑκατέρῳ προσὸν ἀποδμεῖ τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν τοὺς νεκροὺς.

ΚΕΦΑΛ. Ζ΄.

“Οτι τῶν θεοπροπῶν ἀξιωματῶν, ἤτοι πλεονεκτημάτων, οὐδὲν ἐκ μετοχής ἢ ἐπακτῶν ἐν Υἱῷ.

Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ.

Ἐτερον εἰσφέρει πρῶγμα θεοπροπέας τε καὶ ἐξαισιον, διὰ πολλῶν ἀναπειθῶν, ὅτι Θεός ἐστι κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινῶς. Τίνι γὰρ ἂν καὶ ἐτέρῳ πρέπῃ τὸ κρίνει τὴν οἰκουμένην, εἰ μὴ μόνῳ τῷ ἐπὶ πάντας ὄντι Θεῷ, ὃν δὴ καὶ πρὸς τοῦτο καλοῦσιν αἱ θεαὶ λέγουσαι Γραφαί, ποτὲ μὲν, « Ἀνάστα ὁ Θεός, κρίνον τὴν γῆν » ποτὲ δὲ αὖ πάλιν, « Ὅτι ὁ Θεός κριτὴς ἐστι, τοῦτον ταπεινοί, καὶ τοῦτον ὕψολ. » Δεδόσθαι γὰρ μὴ τὴν κρίσιν ἑαυτῷ φησι παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ὡς ἔξω τῆς ἐπὶ τοῦτω κείμενος ἐξουσίας, ἀλλ’ ὡς ἄνθρωπος οικονομικῶς, πρεπωδέστερον ἀνακαίσθαι τῇ θεῖᾳ φύσει τὰ πάντα διδάσκων, ἢ; καὶ αὐτὸς εἰσω βεβηκῶς, ἢ μὲν ἐστὶ Λόγος καὶ Θεός, οἰκοθεν ἔχει τὴν ἐφ’ ἅπασιν ἐξουσίαν ἢ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, πρὸς ὃν εἴρηται ποῦ « Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; » δεδέχθαι περιπόντως ὁμολογεῖ. Πρὸς δὴ ταῦτα πάλιν ἐρεῖ τις τυχὸν τῶν δι’ ἐναντίας· Ἰδοὺ διαβήθη ὁ Υἱὸς τὴν κρίσιν δεδέχθαι φησὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς. Λαμβάνει δὲ, ὡς οὐκ ἔχων δηλαδὴ. Πῶς οὖν οὐκ ἂν εἴη μείζων, καὶ μεγαλοφύστερος ὁ διδοὺς μετ’ ἐξουσίας, τοῦ δεομένου λαβεῖν; Τί δὴ οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο φαρμεν; Ὁ μὲν λόγος ἡμῖν ὁ προτεταγμένος, οὐκ ἀκόμψως, ὡς οἶμαι, διήρτισται, θεωρίαν εἰσφέρων τὴν τῷ καιρῷ μάλιστα πρέπουσαν τῆς ἐνανθρωπήσεως δηλαδὴ, καὶ οικονομίᾳ τῇ μετὰ σαρκὸς ἀρμυδιωτάτην, ὅτε δούλος ἐγρημάτισεν, ὅτε τεταπεινώκεν ἑαυτὸν, ἐν ὁμοιύματι τῷ ἡμετέρῳ γενομένῳ. Ἐπειδὴ δὲ σοι δοκεῖ τῶν μὲν ἀπλουστέρων κατασοβαρεύεσθαι δογμάτων, περιεργότεραν δὲ μᾶλλον ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν, ἄγε δὴ πάλιν τοῖς σοῖς ἐναντίως ἰόντες προβλήμασι, πρῶτον ἐκείνο λέγωμεν· Οὐχὶ πάντως, οὐδὲ ἀναγκαίως, ὡς οὗτος, ὃ δοῦναί τι λεγόμενος, ὡς οὐκ ἔχοντι τῷ δεχομένῳ προσέμει, ἀλλ’ οὐδὲ μείζων κεί τοῦ λαμβάνοντος ὁ διδοὺς. Ἐπεὶ τί ποιήσεις, ὅταν Ἰησὺς ἐν Πνεύματι τὸν ἱερὸν λέγοντα Ψαλμῶδον, « Δότε δόξαν Θεῷ; » Δόξης ἄρα καθεστάναι τὸν Θεὸν ἐπιθεῖα λογιούμεθα, ἢ καὶ μείζους τοῦ κτίσαντος διὰ τοῦτο πάντως ἡμεῖς, οἱ ταύτην αὐτῷ προσάγειν ἐπιταττόμενοι; Ἄλλ’ οὐδ’ ἂν αὐτὸς ἀποτολήσεις εἰπεῖν, ὃ τὸν ἐπὶ ταῖς δυσφημίαις δκνον οὐ παραιτούμενος· πλήρες γὰρ δόξης τὸ Θεῖον, κἂν μὴ δέχεται παρ’ ἡμῶν. Ὁ δὲ οἰκοθεν ἔχει λαμβάνων ἐν τάξει τιμῆς, οὐκ ἂν ἐλάττων νοοῖτό ποτε τῶν, ὅπερ αὐτῷ τὴν δόξαν ὡς δῶρον προσάγουσιν. Ἔστι τοίνυν ὄρα ἂν τὸν εὐληφότα τι τοῦ δεδικότος οὐκ αἰσχίονα, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μεγαλοφύστερος ὁ Πατήρ τοῦ ἰθίου Γεννήματος, ἐπεὶ πᾶσαν αὐτῷ δέδωκε τὴν κρίσιν. Εἶτα πρὸς τοῦτω κάκεινο περισκεπτέον· τὸ κρίνειν, ἤτοι δικάζειν, ἐνέργειαι μᾶλλον εἰσι καὶ πράγματα τῶν περὶ τὰς οὐσίας νοουμένων, ἢ αὐτὸ κατ’ ἀλήθειαν οὐσίαι. Ἐνεργουμέν γὰρ τι δικάζοντες, ἰδιαζόντως ὑπάρχοντες ὅπερ ἐσμέν. Εἰ δὲ τὸ κρίνειν,

A

CAP. VII

Quod nulla dignitas aut excellentia divina ex participatione, vel ascititia sit in Filio.

V, 22. Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio.

Aliud quiddam divinum ac stupendum affert, longo sermone se natura et vere Deum esse persuadens. Cui enim alii terrarum orbem iudicare conveniat, nisi uni supra omnes existenti Deo, quem sane divinæ Scripturæ ad hoc etiam vocant, modo quidem his verbis: « Surge, Deus, iudica terram »; et rursus: « Quoniam Deus iudex est: hunc humiliat, et hunc exaltat »; Datum autem sibi a Patre ait iudicium, non quasi ab ea potestate sit alienus, sed quod homo cum sit per dispensationem, naturæ divinæ congruentius omnia tribui doceat; qua cum sit ipse præditus, in quantum est Verbum ac Deus, a se habet omnium potestatem: quatenus autem homo factus est, ad quem alieni dictum est: « Quid enim habes quod non accepisti »? « se accepisse, ut decet, fatetur. Ad hæc rursus dicet forsitan adversariorum aliquis: Ecce aperte Filius ait se iudicium a Patre accepisse. Accipit autem, ut qui non habeat videlicet. Quomodo ergo major non erit ac magnificentior qui cum potestate dat, quam cui accipere est opus? Quid igitur huic respondemus? Antea quidem non inscite, ut arbitror, ea de re disserimus, allata observatione maxime convenienti incarnationis tempori nimirum, et dispensationi cum carne aptissima, cum servus nuncupatus est, cum seipsum exinanivit, in similitudine nostra 225 factus ». Sed quoniam simpliciora dogmata superbe despicias, et exquisitius ea vis examinari, age denuo tuas objectiones refutantes, primum dicamus. Non semper neque necessario eum qui dare aliquid dicitur, accipienti tribuere quasi non habenti, sed neque dantem accipientem semper esse maiorem. Alioqui enim, quid facies cum videris sanctum Psalmistam dicentem in Spiritu: « Date gloriam Deo »? « Anne gloria opus esse Deo putabimus, aut majores Creatore nos esse qui hanc ei deferre iubemur? Atqui tu id proferre non audebis, licet in blasphemis egregie exercitatus: Deus enim gloria plenus est, quamvis eam a nobis non accipiat. Quod autem a se habet, si id honoris loco accipit, non est inferior idcirco censendus his qui gloriam ipsi ceu donum offerunt. Licet ergo videre eum qui aliquid accepit nihilo inferioriorem esse eo qui dedit, neque proinde magnificentiorum Patrem suo Genimine, quod ei dedit omne iudicium. Deinde, illud quoque considerandum est, iudicare sive jus dicere, operationes potius esse aut actus eorum quæ circa substantias esse intelliguntur, quam ipsas revera substantias. Aliquid enim facimus dum jus dicimus, iidem prorsus secundum substantiam permanentes. Quod si iudicare substantiam esse concedemus,

⁴⁵ Psal. LXXXI, 8. ⁴⁶ Psal. LXXIV, 8. ⁴⁷ I Cor. IV, 7. ⁴⁸ Philip. II, 7. ⁴⁹ Psal. LXXII, 35.

quomodo necesse non est ut vel inviti fateamur, A
neminem plane existere posse in rerum natura
nisi actu judicare videatur, et cum quis judicare
desinit, una quoque cessare ejus substantiam? Sed ita sentire est absurdissimum. Judicare
igitur actio quædam est, ac præterea nihil.
Quid ergo dedit Pater Filio? Nullam quidem ex
sua natura excellentiam, in eo quod omne judi-
cium ei tradidit, sed actionem potius in eos qui
judicantur. Quomodo igitur in hoc major erit, aut
magnificentior, nonnullo addito quod non erat in
Filio qui dicit: « Omnia quæ habet Pater, mea
sunt²⁰. » Quomodo igitur illud dare sit intel-
ligendum, attende, quæso. Quemadmodum Deus
ac Pater creandi potestate præditus cuncta creat
per Filium, tanquam per virtutem et robur suum:
ita, cum penes eum sit judicandi potestas, id quo-
que præstabit per Filium tanquam per justitiam
suam: ut si dicatur ignis naturali suæ virtuti ali-
quid comburendum concedere, cum res id ferat.
Hoc modo pie interpretantes illud, « dedit, » vita-
bimus **226** laqueum diaboli. Quod si perstant
impudenter asserere additam ei esse gloriam a
Patre, ex eo quod terræ judex statuitur, doceant
nos quo pacto jam intelligatur Dominus, qui et
in extremis temporibus hoc honore coronatur.

CAP. VIII.

Quod Deus et ex Deo secundum naturam cum sit
Filius, et perfectissima Genitoris imago, æqualem
cum ipso honorem et gloriam obtinet.

V, 23. Ut omnes honorificent Filium, sicut hono-
rificant Patrem: qui non honorificat Filium, non
honorificat Patrem, qui misit illum.

Causa et ratio eorum quæ prius allata sunt esse
videtur, nimirum æqualitate et similitudine cum
Patre Filium esse honorandum. Quod si paulo
alius repelas, et ad loci memoriam redeas, sermo-
nis vim ac sensum accurate perspicies. Igitur
Patrem suum aiebat Deum esse, seipsum æqualem
faciens Deo. Præterea æquipotentem et coopificem
seipsum ostendebat, dicens: « Quæcunque enim
ille facit, hæc et Filius similiter facit²¹. » Quod
autem vita sit et vivificus secundum naturam, non
secus ac Pater, declarabat addens: « Sicut enim
Pater suscitavit mortuos, et vivificavit, ita et Filius
quos vult vivificat²². » Sed quod futurus sit quo-
que universorum judex, Patre in omnibus simul
assentiente et annuente, exponebat dicens: « Neque
enim Pater judicat quemquam, sed omne iudicium
dedit Filio²³. » Quænam ergo istorum causa est?
Aut quid Unigenitum adegit, ut istiusmodi ser-
mone utatur? « Ut omnes, inquit, honorificent
Filium, sicut honorificant Patrem. » Nam si omnia
est quæcunque Pater, quod ad dignitatem Deo
convenientem spectat, quomodo non decebit iisdem
honoribus eum coronari, cui nihil ad identitatem

ητοι δικάζειν, οὐσίαν εἶναι δούτομεν, πῶς οὐκ ἀνάγκη
καὶ οὐχ ἐκόντας ὁμολογεῖν, μηδὲ ὑπάρχειν ὅλως δύνα-
σθαι τῶν ὄντων τινὰς, εἰ μὴ φαίνονται κριταί, συγ-
καταλήγειν τε πάντως αὐτοῖς τῷ τέλει τῆς κρίσεως
τὴν οὐσίαν; Ἄλλ' ἔστι τὸ οὕτως νοεῖν τῶν ἀτοπωτά-
των. Ἐνέργειά τις τοιγαροῦν τὸ κρίνειν ἐστὶ, καὶ
ἕτερον οὐδέν. Τί ὄν ἄρα δέδωκεν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ;
Πλεονέκτημα μὲν ὡς ἐξ ἰδίας φύσεως οὐδέν, ἔν τε τῷ
τὴν κρίσιν ἐπιτρέψαι πᾶσαν αὐτῷ, ἐνέργειαν δὲ
μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν κρινομένων. Πῶς ὄν ἐστὶ
κατὰ τοῦτο μείζων, ἢ μεγαλοφύεστερος; τί προστε-
θεικώς, ὅπερ οὐκ ἦν ἐν Υἱῷ τῷ λέγοντι: « Πάντα
ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμένα ἐστὶ; » Πῶς ὄν ἄρα τὸ δοῦναι
νοητέον, ἀκουε λοιπόν· Ὅσπερ ἔχων τὸ δύνασθαι δι-
μιουργεῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, δι' Υἱοῦ τὰ πάντα δι-
μιουργεῖ ὡς διὰ δυνάμεως καὶ ἰσχύος ἰδίας· οὕτως
ἔχων καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν, ἐνεργεῖ καὶ αὐτὸ
δι' Υἱοῦ, ὡς διὰ δικαιοσύνης ἰδίας· ὡσπερ ἂν εἰ λέ-
γοιτο πῦρ τῆ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐνεργεῖα τὸ καύσαι
τι παραχωρεῖν, τὰύτην ἔχοντος τοῦ πράγματος τὴν
δύναμιν. Οὕτω τὸ, « δέδωκεν, » εὐσεβῶς ἐρμηνεύοντες,
τὴν τοῦ διαβόλου παγίδα διαφευξόμεθα. Εἰ δὲ ἐπιμέ-
νευσιν ἀναιδῶς προστεθεῖσθαι δόξαν αὐτῷ παρὰ τοῦ
Πατρὸς διαβεβαιούμενοι, διὰ τοῦ κριτὴν ἀναφαίνε-
σθαι τῆς γῆς, διδασκόντων ἡμᾶς, πῶς ἂν εἴ τι νοεῖτο
Κύριος, ὁ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ταῖς ἐπὶ τούτῳ τι-
μαῖς στεφανούμενος;

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὅτι Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὁ
Υἱὸς, καὶ εἰκὼν τοῦ γεννηθέντος ἀκριβῆς,
ἴσην ἔχει πρὸς αὐτὸν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν.

Ἴνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν
Πατέρα· ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πα-
τέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν.

Αἰτία καὶ πρόφασις ἦδη τῶν προκατηριθμημένων
ὄραται, τὸ χρῆναι τιμᾶσθαι τὸν Υἱὸν ἐν ἰσότητι καὶ
ὁμοίᾳ τῇ πρὸς τὸν Πατέρα. Βραχὺ δὲ ἀναλαβόν,
καὶ εἰς τὴν κατὰ τόπον ἀνακομιζόμενος μνήμη,
περιαθρήση ἀκριβῶς τοῦ λόγου τὴν δύναμιν. Οὐκ οὖν
ἴδιον μὲν ἔφασκε Πατέρα τὸν Θεὸν ὑπάρχειν, ἴσον
ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, εἶτα πάλιν ἰσοσθενῆ καὶ
ὁμότεχνον ἀπεδείκνυε λέγων· « Ἄ γὰρ ἂν ἐκεῖνος
ποιῆ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ἑμοίως ποιεῖ. » Ὅτι δὲ καὶ
ζῶη καὶ ζωοποιὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν, ὡσπερ ὄν καὶ
ὁ γεννησας αὐτόν, διεσάφει προστιθείς· « Ὅσπερ
γὰρ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ,
οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὗ θέλει ζωοποιεῖ. » Ἄλλ' ὡς ἔσοιτο
καὶ πάντων κριτῆς, συνευδοκοῦντος ἐφ' ἅπασιν, καὶ
συγκατανεύοντος τοῦ Πατρὸς, ἐξηγεῖτο λέγων· « Οὐδὲ
γὰρ ὁ Πατήρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσιν
δέδωκε τῷ Υἱῷ. » Τίς ὄν ἡ τούτων αἰτία; τί δὲ ἄρα
τὸ πεπεικῶς διὰ τοιούτων ἐρχεσθαι λόγων τὸν Μονο-
γενῆ; « Ἴνα πάντες, φησί, τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς
τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Εἰ γὰρ πάντα ἐστὶν, ὅσα καὶ ὁ
Πατήρ, ὅσον ἦεν εἰς ἀξίωμα θεοπροπέας, πῶς οὐκ ἂν
εἴη πρέπον ἰσοστάθμους ἐκείνῳ στεφανοῦσθαι τιμαῖς
τὸν, ὅπερ οὐδὲν εἰς ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐνδεί; Τί

²⁰ Joan. xvi, 15. ²¹ Supra, γ, 19. ²² ibid. 21. ²³ ibid. 22.

οὖν ἔρα πάλιν καὶ πρὸς τοῦτ' φασιν εἰ πάντα τὰ ἄρθρα διαστρέφοντες, ὡς ὁ προφήτης φησὶν Ἡσαίας; Ἐὶ δὲ τὸ λέγεσθαι, φησὶν· « Ἴνα πάντα τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὰ τιμῶσι τὸν Πατέρα, » νομίζετε χρῆναι τὸν Υἱὸν ἰσομέτροις τῷ Πατρὶ κατασεμνύνειν τιμαῖς, ἀγνοεῖτε τῆς ἀληθείας μακρὰν που βαδίζοντες. Οὐ γὰρ πάντως τὸ « καθὼς » ἰσότητα πραγμάτων εἰσφέρει, καθ' ὧν ἂν φαίνοιτο τεθῆν, ὁμοίωσιν δὲ τινα χαρακτηριστρίξει πολλάκις, ὄιον, φησὶν, ὁ Σωτὴρ που συμβουλεύει, λέγων· « Γίνεσθε οἰκτιρμονες, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτιρμων ἐστίν. » Ἄρ' οὖν ἐσίμεθα φιλοοικτιρμονες οὕτως, ὡς ὁ Πατὴρ, διὰ τὸ « καθὼς; » Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς λέγει πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα περὶ τῶν μαθητῶν· « Ἐγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. » Ἄλλ' οὐχ οὕτω δώσομεν ἠγαπήσθαι τοὺς μαθητάς, ὡς τὸν Υἱὸν πάλιν, διὰ τὸ « καθὼς. » Τί οὖν εὐρεσιλογεῖς, καὶ ἀποθιάζει τὴν λέξιν εἰς δυσφημίαν, οὐδεμίαν τοῖς ἀκρωμένοις ἀνάγκην εἰσφέρουσαν, εἰς τὸ χρῆναι συμῶν τὸν Υἱὸν, ἐν ἰσῷ μέτρῳ τῷ φύσαντι; Τί οὖν πρὸς ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν; Πικροὺς μὲν ἡμῶν καθυλακτοῦσι λόγους οἱ θεομάχοι, ἀλλ' ἔξω τοὺς κύνας, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, ἔξω τοὺς κακοὺς ἐργάτας, ἔξω τῆς ὀρθῆς πίστεως τὴν κατατομήν· ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἀληθείας υἱοὶ, καὶ τέκνα φωτός. Διάτοι τοῦτο τὸν Μονογενῆ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ συνδοξάζομεν, οὐ κατὰ τινα διαφορὰν, ἀλλ' ἐν ἰσότητι τιμῆς τε καὶ δόξης, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἐκ φωτός, καὶ ζῶν ἐκ ζωῆς. Καὶ περιεργάζεσθαι μὲν τὸ πιστεῖν παραδεχτὸν, ὡς ἐπὶ πλεῖστον οὐκ ἀσφαλές· βασανιστέον δ' οὖν ὁμοῦ καὶ τοῦ « καθὼς » τὴν δύναμιν, ἵνα μὴ μέγα φρονῶσιν ἐφ' ἑαυτοῖς οἱ δι' ἐναντίας.

Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῶν ἀνομοίων κατὰ τὴν φύσιν ὅτε τάττεται τὸ « καθὼς, » οὐ πάντως ἀπαράλλακτον ἡμῖν εἰσφέρει τὴν ἰσότητα, ὁμοιότητα δὲ μᾶλλον καὶ εἰκονισμόν, ὡς καὶ αὐτοὶ προλαβόντες ὠμολογήκατε. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀλλήλοις κατὰ πάντα προσοικιῶτων εἴπερ ὄρωτο τεθῆν, καὶ ἰσότητα τὴν ἐν πατρὶ καὶ ὁμοιότητα δηλοῦν, καὶ εἰ τι τούτοις ἕτερον ἰσοδυναμοῦν εὐρίσκαται. Ἐπὶ τῆς φωνῆς· Λαμπρὸς μὲν ὁ κατ' οὐρανὸν ἐστὶν ἥλιος, λαμπρὸς δὲ ὁμοίως καὶ ὁ γῆθεν ἄργυρος, ἀλλ' ἡ μὲν φύσις τῶν εἰρημένων διάφορος. Νοεῖσθε δὲ τίς τυχὸν τῶν ἐπὶ γῆς πλουσιῶν, τοῖς κατ' οἶκον οἰκέταις, Λαμπέτω, λέγων, ὁ ἄργυρος, καθὼς καὶ ὁ ἥλιος· ἐν τούτῳ δὲ μάλα δικαίως οὐκ εἰς τὴν ἰσὴν ἀναβαίνειν λαμπρότητα τῷ ἡλίῳ τὴν ἐκ γῆς ὕλην φαμέν, ἀλλ' εἰς ὁμοίωσιν τινα καὶ ἐμφέρειαν, καὶ εἰ φέροιτο κατ' αὐτοῦ τὸ « καθὼς. » Πέτρον δὲ, καὶ Ἰωάννου τυχὸν τῶν ἁγίων μαθητῶν παρενεχθέντων εἰς μέτρον, οἱ καὶ τῷ τῆς φύσεως λόγῳ, καὶ τῇ εἰς Θεὸν εὐσεβείᾳ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀκριβοῦς ὁμοιότητος οὐκ ἀπολιμπάνονται, τετάχθω τὸ « καθὼς, » λέγοντός τινος περὶ αὐτῶν, ὡς ἐν ὑποκειμένῳ· Τιμάσθω παρὰ πάντων Ἰωάννης, καθὼς καὶ ὁ Πέτρος· ἄρα τὸ « καθὼς » ἀνοήσει πάλιν εἰς τὸ μὴ δεῖν ἐπ' ἀμφοῖν τὴν ἰσὴν ἄγασθαι τιμῆν; Ἄλλ' οὐκ ἂν, οἱ

substantiæ deest? Quid igitur ad hæc respondent rursus qui omnia recta pervertunt, ut ait Isaias propheta⁵⁴? Si ex eo quod scriptum est, inquirunt: « Ut honorificent Filium, sicut honorificant Patrem, » existimatis Filium æqualibus cum Patre honoribus esse decorandum, nescitis a veritate longe vos abesse. Non enim sane dictio ista, « sicut, » æqualitatem eorum rerum de quibus dicitur significat, sed quamdam²²⁷ similitudinem potius indicat, quomodo Salvator, inquirunt, alicubi consulit, dicens: « Estote misericordes, sicut et Pater vester ille cœlestis est⁵⁵. » An ergo misericordiæ amantes erimus, perinde atque Pater, propter dictionem illam, « sicut? » Item, Christus ad suum Patrem de discipulis ait: « Dilexisti eos, sicut et me dilexisti⁵⁶. » At nequaquam concedemus dilectos esse discipulos perinde ac Filium propter dictionem illam, « sicut. » Quid ergo frustra te angis, et dictionem vi detorques in blasphemiam, quæ nullam auditoribus necessitatem avertit Filii æqualitatem cum Patre honorandi! Quid igitur his reponimus? Acerbis quidem in nos latrant Dei hostes sermonibus: sed foras canes, ut Paulus ait⁵⁷, foras mali operarii, foras rectæ fidei depravatio: nos enim veritatis filii sumus, et lucis proles. Idcirco Unigenitum una cum Deo et Patre conglorificamus, non secundum ullam differentiam, sed æqualitate honoris et gloriæ, ut Deum de Deo, et lumen de lumine, et vitam ex vita. Et certe curiosius scrutari quod fide suscipitur ut plurimum tutum non est; verumtamen examinanda nobis est vis illius dictionis « sicut, » ne adversarii nimios sibi spiritus assumant.

Igitur, cum illa dictio, « sicut, » de natura diversis effertur, tunc non omnimodam æqualitatem, sed similitudinem potius et imaginem significat, ut et ipsi prius confessi estis. Quod si de iis posita videatur quæ omnimodam inter se similitudinem habent, et æqualitatem in omnibus, et similitudinem significat, et si quid his aliud cujusdam virtutis reperitur. Exempli gratia: sol in cœlo nitet, et argentum de terra similiter: sed inter se natura discrepant. Fingamus autem aliquem divitem suis domesticis forsan dicere: Fulgeat argentum sicut sol; jure quidem tum dicemus materiam terrestrem ad æqualem cum sole splendorem non accedere, sed ad similitudinem quamdam et effigiem, etiamsi de ipso efferatur illa dictio, « sicut. » De Petro vero et Joanne sanctis discipulis, qui cum naturæ ratione, tum pietate in Deum perfectam inter se similitudinem habent, efferatur illa dictio, « sicut, » et dicat quispiam, exempli causa: Honoretur ab omnibus Joannes sicut et Petrus; an illa dictio, « sicut, » neutiquam significabit æqualem utrique esse tribuendum²²⁸ honorem? Sed nemo, ut reor, istud dixerit: nihil enim videbit quod prohibeat si ratio significationis spectetur.

⁵⁴ Imo Mich. iii, 9. ⁵⁵ Luc. vi, 36. ⁵⁶ Joan. xvii, 23. ⁵⁷ Philipp. iii, 2; Apos. xxii, 15.

Cum ergo de Filio et Patre dictio illa, « sicut, » Afferatur, quam ob causam æqualibus honoribus ornare cunctabimur? Nam futura prævidens ut Deus, et malignam tuæ imperitiæ contradictionem non ignorans, non nudam statim, neque convenienti sibi præsidio destitutam dictionem illam, « sicut, » intulit, sed eam idoneis firmatam probationibus; et cum prius ostenderit se quoque Deum esse secundum naturam (suum enim faciebat Patrem Deum), affirmaveritque se et Deum opificem, et viventem revera esse, atque, ut ita dicam, Dei ac Patris proprietatibus conspicuum, opportune tandem infert: « Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificent Patrem. » Quid autem nunc adversari videtur? At quid prohibebit quominus is, cui substantialiter insunt quæcumque Patris peculiariora et eximia sunt, ad æqualem honoris ascendat mensuram? Ipsam quippe Dei ac Patris honorare naturam comperiemur in Filio egregie relucens. Idcirco enim subjicit: « Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. » Filii enim contemptus aut blasphemie vis et ratio ad alium non pertinebit, quam ad ipsum Patrem, qui a sua natura tanquam a fonte Filium edidit, licet ei ab æterno coexistens ubique in Scriptura sacra prædicetur. Sed esto, inquit adversarius, contemptus Filii quo velis pertineat, imo vero ad ipsum Deum ac Patrem pertingat. Indignatur enim jure merito, non tamen quasi eadem natura lædatur in Filio, ut modo disseruimus; sed quoniam est imago ejus et character⁸⁰, ad divinam et ineffabilem ejus naturam optime formatus, jure quidem indignatur, et in se omnino injuriam refert. Absurdissimum quippe esset eum, qui divinis characteribus insultat, peccati in archetypum admissi pœnas non luere. Quemadmodum nempe, si quis terrenorum regum imagines ludibrio habuerit, non aliter quam si in regem ipsum peccaverit punitur. Tale vero quiddam a Deo quoque de nobis statutum comperiemus. « Qui enim sanguinem hominis, inquit, effuderit, pro sanguine 229 ejus effundetur, quia in imagine Dei feci hominem⁸¹. » Vides igitur ex hoc, inquit, manifeste Deum ac Patrem existimare indignari debere læsa imagine, non autem divina sua natura. Hoc itaque modo exponendum est illud quod dictum est a Christo: « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat. » An igitur a Patris substantia alienus erit nobiscum Unigenitus? Quomodo ergo jam secundum naturam Deus est, si de rationibus deitatis excidit, in propria quadam et alia quam in qua Pater est, natura constitutus? Iniqui vero sumus acilicet, qui in unam deitatis rationem sanctæ Trinitatis unionem adducimus. Adorare quippe nos oporteret Patrem, ut Deum: gloriam autem quamdam peculiariter ac propriam Filio ac Spiritui tribuere, in

Α μαι, τίς τὸ τοιοῦτον ἐρεῖ· θεωρήσει γὰρ δὴ τὸ κωλύον οὐδὲν κατ' αὐτὴν τοῦ νοήματος τὴν ἀναλογίαν. Ὅταν ἐφ' Υἱοῦ καὶ Πατρὸς φέρεται τὸ « καθὼς, » διὰ ποίαν αἰτίαν ἀποναρκετομένην ἰσομετροῦς ἀμφω καταστέφειν τιμαῖς; Προανασκευάμενος γὰρ ὡς Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ τὴν βάσκανον τῆς σῆς ἀμαθίας περιαθρήσας ἀντιλογίαν, οὐ γυμνῶν εὐθὺς, οὐδὲ τῆς αὐτῷ προεπούσης Ἐρημον ἐπικουρίας, τὸ « καθὼς » εἰσενήνοχεν, ἀλλὰ ταῖς μὲν καθηκούσαις προχυρώσας πληροφορίαις, προαποδείξας ἅ ὅτι καὶ Θεὸς ὑπάρχει κατὰ φύσιν· Ἴδιον γὰρ ἔποιεῖτο Πατέρα τὸν Θεόν· προκατασκευάσας δὲ πάλιν, ὅτι καὶ Θεὸς δημιουργὸς καὶ ζῶν κατ' ἀλήθειάν ἐστι, καὶ ὅλος, ἴν' οὕτως εἴπω, τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπαγλαϊζόμενον ἰδιώμασι προεἰσενεγκῶν, εὐχαίρω ἐπάγει· λοιπόν· « Ἴνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Εἶτα τί τὸ ἀντιστατοῦν ἀναφανεῖται λοιπόν; τί δὲ τὸ κωλύον ἐστὶ τὸν, ἕπερ οὐσιωδῶς ἐνυπάρχει τὰ τοῦ γεννήσαντος ἴδια καὶ ἐξαιρέτα, πρὸς τὸ ἴσον τῆς τιμῆς ἀναβαίνειν μέτρον; Αὐτὴν γὰρ ἤδη τιμῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀλωσόμεθα φύσιν, καλῶς ἐν Υἱῷ διαλάμπουσαν. Διὰ γὰρ τοῦτο φησὶν ἐφεξῆς· « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμφαντα αὐτόν. » Ἀναθήσεται γὰρ οὐκ ἐφ' ἑτερόν τινα μᾶλλον τῆς εἰς Υἱόν ἀτιμίας τὸ ἔγκλημα, καὶ τῆς δυσφημίας ἢ δύναιμις, ἢ εἰς αὐτόν ἀληθέστερον τὸν Πατέρα, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς οἰκείας φύσεως ἀνέντα τὸν Υἱόν, εἰ καὶ συνυπάρχων ἀἰδίως αὐτῷ διὰ πάσης ὁράται τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἀλλὰ ναί, φησὶν ὁ δι' ἐναντίας, ἡκέτω τῆς εἰς Υἱόν ἀτιμίας τὸ ἔγκλημα πρὸς ἕπερ ἀνβούλοιο, μᾶλλον δὲ εἰς αὐτόν ἀφικνεῖσθαι τὸν Θεόν καὶ Πατέρα. Ἀγανακτήσει γὰρ δὴ καὶ μᾶλα εἰκότως, ἀλλ' οὐχὶ πάντως, ὡς τῆς αὐτῆς φύσεως ὀδρισμένης ἐν Υἱῷ, κατὰ τὸν ἀρτίως ἡμῖν φιλοτεχνηθέντα λόγον ἀλλ' ἐπεὶ περ ἐστὶν εἰκὼν αὐτοῦ καὶ χαρακτήρ, ὡς πρὸς τὴν θεῖαν τε καὶ ἀρρήτον αὐτοῦ φύσιν ἄριστα μεμορφωμένος, χαλεπαίνει μὲν εὐλόγως, ἀνοίσει δὲ πάντως εἰς ἑαυτὸν τὸ ἀδίχημα. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως τῶν ἀποπουάτων, τὸν τοῖς θεοῖς χαρακτήρσιν ἐμπαροινήσαντα, μὴ οὐχὶ πάντως τῆς εἰς ἀρχέτυπον ἀμαρτίας ἀποτινύναι δίκας. Ὅσπερ οὖν ἀμῆλει, καὶ ὁ ταῖς εἰκόσι τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων ἐμπαροινήσας, ὡς εἰς αὐτόν ἤδη πεπλημμεληκῶς τὸν κρατοῦντα κολάζεται. Ὀρισμένον δὲ τι τοιοῦτον παρὰ Θεοῦ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν εὐρήσομεν. « Ὁ γὰρ ἐκχέων, φησὶν, αἷμα ἀνθρώπου, ἀνεὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθῆσεται· ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. » Ὅρα οὖν, φησὶν, ἤδη διὰ τούτου, καὶ μᾶλα σαφῶς, ὅτι τῆς εἰκότος ἀδικουμένης, καὶ οὐχὶ πάντως τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, ἀγανακτεῖν οἴεται δεῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Οὐκοῦν κατὰ τοῦτο νοεῖσθαι τε καὶ ἐσηματιεῖσθαι τὸν τρόπον τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ· « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ. » Ἀρ' οὖν ἐξω καίσεται μεθ' ἡμῶν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὁ Μονογενῆς; Πῶς οὖν ἐτι κατὰ φύσιν Θεὸς ἐστίν, εἴπερ ὅλος ἐξώλισθε τῶν τῆς

⁸⁰ II Cor. iv, 4. ⁸¹ Gen. ix, 6.

θεότητος ὄρων, ἐν ἰδίᾳ τινὶ φύσει καὶ ἑτεροίᾳ κεί-
 μανος, ἢ ἐν ἡπέρ ἐστιν ὁ Πατήρ; Ἄδικοῦμεν δέ,
 κατὰ τὸ εἰκός, εἰς ἓνα θεότητα ἀναδιβάζοντες λόγον,
 τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν σύνταξιν. Ἐδει γάρ, ἴδει
 λοιπὸν προσκυνεῖν μὲν ἡμᾶς ὡς Θεὸν τὸν Πατέρα,
 δόξαν δὲ τινα πάλιν ἰδιαν ἀπονέμειν τῷ Υἱῷ καὶ
 τῷ Πνεύματι, ὡς εἰς διαφόρους κατασχίζοντας φύ-
 σεις, καὶ ἴδιον ἐκάστῳ τὸν τοῦ πῶς ἐστὶ διορίζοντας
 λόγον· ἀλλ' ἓνα Θεὸν ἡμῖν αἰθεῖται προσεύουσι Γρα-
 φαί, τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα συντάττουσαι,
 ὡς διὰ τῆς οὐσιότητος καὶ ἀπαραλλάκτου ταυτέτητος,
 εἰς ἓνα θεότητα ἀναφερομένης λόγον τῆς ἁγίας
 Τριάδος. Οὐκ ἄρα ἐστὶ τῆς τοῦ Γενήσαντος φύσεως
 ἀλλότριος ὁ Μονογενής, ἀλλ' οὐδ' ἂν ὄλω; Υἱὸς ὑπάρ-
 χων νοοῦτο κατὰ ἀλήθειαν, εἰ μὴ ἐκ τῆς τοῦ τεκόντος
 ἐξέλαμψεν οὐσία; τοιοῦτος γάρ, καὶ οὐχ ἕτερος ἐν
 πᾶσιν ὁ τῆς ἀληθεύς υἰότητα; ὁρος τε καὶ τρόπος.
 Υἱοῦ δὲ οὐκ ὄντος, συναναιρεθήσεται πάντως καὶ τὸ
 εἶναι Πατέρα τὸν Θεόν. Πῶς οὖν ἀληθεύσει λέγων ὁ
 Παῦλος περὶ αὐτοῦ, « Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν τε
 οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται; » Εἰ γάρ μὴ γεγέν-
 νηκεν ἐξ ἑαυτοῦ θεοπροπῶς τὸν Υἱὸν, πῶς ἐν αὐτῷ
 τῆς παρότης ἢ ἀρχῆ διήκουσα κατὰ μίμησιν ἐπί
 τε τοὺς ὄντας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς; Ἄλλ'
 ἐστὶ Πατήρ κατ' ἀλήθειαν ὁ Θεός· Υἱὸς ἄρα κατὰ
 φύσιν ὁ Μονογενής, εἰς τὸ πῶς ἐστὶ τῶν τῆς θεό-
 τητος ὄρων. Θεὸς γάρ ἐκ Θεοῦ τευθήσεται, καθάπερ
 οὖν ἀνθρώπος ἐξ ἀνθρώπου τυχόν, καὶ οὐ διαφεύσεται
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἢ τὰ πάντα ὑπερκείμενη φύσει,
 τὸν αὐτῇ μὴ πρόποντα τεκνοῦσα γαρῶν. Ἐπειδὴ δὲ
 δυσσεβῶς τε καὶ ἀνοήτως φασιν, οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς ἐξυθρίζεσθαι φύσιν ἐν Υἱῷ, μὴ τῆς προσ-
 ηκούσης ἀπολαύουσι δόξης πρὸς τινῶν ὡς εἰκόνας
 εἰκότως γε δὴ ποιοῦντα καὶ καλῶς ἐρωτητέον
 Πατρὸς εἶναι τε καὶ λέγεσθαι τὸν Υἱόν. Μᾶλλον δὲ
 στελλωμεν τῆς εἰκόνας τὰ εἶδη, κατὰ γε τὸν
 τε καὶ ἴδιαν εὐκρινεστέρα τῶν ζητουμένων ἢ εὐρεσις.

Οὐκοῦν μία μὲν ἦδη καὶ πρώτη τῆς κατὰ φύσιν
 ταυτέτητος ἐν ἀπαραλλάκτοις τοῖς ἰδιώμασιν ἢ εἰ-
 κῶν, ὡς ἐξ Ἀδάμ ὁ Ἀβελ, ἢ Ἰσαὰκ ἐξ Ἀβραάμ.
 Δευτέρα δὲ πάλιν ἢ κατὰ μόνην τὴν τοῦ χαρακτήρος
 ἐμφέρεϊαν, καὶ τὸ ἀκριβὲς τοῦ εἶδους ἐκτύπωμα,
 καθάπερ ἢ τοῦ βασιλέως ἐν ξύλῳ γραφῆ, ἢ καὶ καθ'
 ἕτερόν τινα πεποιημένη τῶν, ὡς πρὸς αὐτὸν,
 ἀριστά τε καὶ ἐντεχνέστατα. Εἰκῶν δὲ ἕτερα λαμ-
 θάνεται πάλιν πρὸς ἡθῆ, καὶ τρόπους, καὶ πολι-
 τεϊαν, καὶ θέλημα τὸ ἐπὶ τισιν ἀγαθοῖς ἢ φαύλοις,
 ὡς εἰκέναι λέγεσθαι τυχόν τὸν μὲν ἀγαθοεργοῦντα
 τῷ Παύλῳ, τὸν δὲ μὴ τοιοῦτον, τῷ Κάιν. Τὸ γὰρ ἐν
 τοῖς ἴσοις ὁρᾶσθαι φαύλους τε καὶ ἀγαθεῖς, τὴν
 ὁμοίωσιν ἐκάστῳ πραγματεύεται καὶ περιττότησιν
 εἰκότως. Εἶδος δὲ πῶς εἰκόνας ἐστὶν ἕτερον, καὶ τὸ
 ἐν ἀξιώματι, καὶ τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ ὑπεροχῇ,
 ὡσπερ ἂν εἰ τις τυχόν τὴν τινος ἀρχὴν διαδέχοιτο,
 καὶ πάντα δρόμῳ μετ' ἐξουσίας, ἅπερ ἂν ἐκεῖνος προ-
 ἦκοι τε καὶ πρόποι. Εἰκῶν δὲ ἕτερος, ἢ καθ' ἕτεραν
 τε καὶ ποιότητα πράγματος, ἢ ποσότητος, σχῆμά τε

A differentes naturas eos partientes, et suam (uique
 essendi rationem tribuentes. Atqui unum nobis
 Deum divinæ Scripturæ prædicant, Filium cum
 Patre et Spiritum collocant, quasi per substan-
 tialem et omnimodam identitatem sancta Trinitate
 in unam deitatis collata rationem. Non est ergo a
 natura Genitoris alienus Unigenitus, sed nec om-
 nino Filius esse revera censebitur si ex Genitoris
 substantia non effulsit; nec enim alia est in omni-
 bus veræ filiationis desinitio ac modus. Si auteu
 Filius non est, sequitur ut ne Pater quidem sit
 etiam Deus. Quomodo ergo verax erit Paulus de
 ipso dicens: « Ex quo omnis paternitas in cælo et
 in terra nominatur ». Nam si non genuit ex
 seipso divina ratione Filium, quomodo in ipso est
 paternitatis initium, quod per imitationem ad eos
 quicunque in cælo et in terra sunt permanat? At-
 qui Pater revera est Deus: Filius ergo secundum
 naturam est Unigenitus, et intra deitatis rationes
 constitutus. Alioqui enim Deus ex Deo gignetur,
 sicuti forsitan homo ex homine; neque tamen fru-
 strabitur Dei ac Patris summa illa natura, gignendo
 fetum nequaquam sibi convenientem. Sed quoniam
 stulte et impie prædicant Dei ac Patris naturam
 minime lædi in Filio, cui minus congrua ab nou-
 nullis gloria tribuatur, sed jure merito potius indi-
 gnari, quod in ipso imaginem suam contemptam cer-
 nat, interrogandi sunt demum, quoniam pacto velint
 imaginem Patris esse ac dici Filium. Sed responsio-
 nem præveniamus **230** ipsi potius, et imaginum spe-
 cies, quoad fieri potest, prius distinguamus; sic enim
 clarior et apertior futura est hujus quæstionis ratio.
 δὲ μᾶλλον ἰδίας ἡτιμασμένης ἐν αὐτῷ χαλεπαίνειν,
 αὐτοὺς, κατὰ τῆν τρόπον εἰκόνα βούλονται τοῦ
 αὐτοῦ τὸν παρ' ἐκείνου φθάσαντες λόγον προδια-
 ἐγγυροῦντα λόγον· οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο σαφῆς

Igitur una quidem est ac prima naturalis identi-
 tatis in proprietatibus iisdem imago, sicuti Abel
 ex Adam, aut Isaac ex Abraham. Altera, quæ con-
 sistit in sola characteris effigie, et exacta formæ
 expressione, veluti regis in ligno pictura, aut alia
 quadam ratione præclare et artificiose facta. Præ-
 terea imago dicitur respectu vitæ ac morum et
 voluntatis erga virtutem ac honestatem, ac studii:
 ita ut probus vir Paulo similis esse dicatur; im-
 probus vero, Cain. Idem enim virtutis aut vitii
 studium similitudinem unicuique jure conciliat.
 Est et aliud quodammodo genus imaginis, quod in
 dignitate, honore, gloria et excellentia versatur,
 ut si quis, exempli gratia, alicujus principatum exci-
 piat, omniaque cum potestate faciat quæ illi decent.
 Præterea imago dicitur, quæ versatur in alia qua-
 dam rei qualitate aut quantitate, figuraque et propor-
 tione, ut summam dicam. Doceant ergo nos illi
 divinæ imaginis subtilissimi, inquisitores, utrum
 tandem substantialem et naturalem similitudinem

Unigenito tribuendam esse putent, atque ita Patris imaginem esse dicant Verbum illud quod ex ipso prodiit, sicuti nimirum Abel ex Adam, qui totam in se Patris servat naturam, et integram humanitatis in se rationem habet? An ægre istud ferent, quippe qui Deum revera de Deo secundum naturam esse Filium fateri cogantur, suoque more cum veritate pugnantes, ad secundum genus imaginis sese conferent, quod in sola forma, caractere et figura spectatur. Sed arbitror eos hic hæsuos. Nemo enim tam stultus est qui sibi in animum inducat, Deum quantitate aut figura circumscribi, et caractere comprehendendi, aut denique res incorporeas quæ corporum sunt pati. An ergo ratione studii ac morum similem esse dicunt ipsum, et hanc ei imaginem affingere non verentur? Quomodo ergo secundum naturam Deus esse censetur is, qui sola voluntate est ipsi similis, cum aliud quiddam in se proprie existat? Subsistere quippe ipsum utique fatebuntur. **231** At quid in eo plus demum esse videbitur, quam creatura? Nunquid enim angelos quoque credemus conari ad voluntatem divinam seipso perficere, cum aliud quiddam natura sint a Deo? Quid vero, si de nobis etiam dictum illud intelligatur? An enim res supra naturam temere invadere, et quæ fieri non possunt appetere ipse nos docet Unigenitus his verbis: « Estote misericordes, sicut et Pater vester ille cœlestis misericors est ⁶¹? » Hoc enim procul dubio nihil est aliud quam nobis utique suscipiendam esse Patris imaginem quæ consistit in voluntatum identitate. At Paulus etiam imitator fuit Christi, qui, ut illi nugantur, imago est Patris, in sola voluntatum similitudine consistens. Sed relictis, opinor, hisce miseris argutiis, aliud quiddam majus ac præclarius excogitaturi sunt, dicentque Unigenitum esse Dei ac Patris imaginem, quoad voluntatum identitatem, quoad dignitatem, gloriam ac potestatem divinam, et creandi vim, ac miraculorum operationem, et universorum dominationem, et in quantum iudex constitutus est, atque ab angelis, et hominibus, omnique, ut verbo dicam, creatura adoratur. Quibus ex omnibus Patrem nobis ostendens in seipso, non dicit « ex substantia, » sed « characterem » esse « substantiæ ejus ⁶². » Igitur, ut modo dicebamus, nihil eorum quæ dicta sunt Filius est secundum naturam, sed in universum ab iis, juxta stultissimam vestram sententiam, excludetur: neque Deus verus, neque Filius, non rex, non Dominus, non opifex, non potens, neque adeo natura bonus est proprie: sed in nuda ac sola gloriatione Deo convenienti cernitur: et quod in tabulis esse colorum inductio, quæ sola verietate decus affert, cum veri nihil habeat: hoc et in Filio Dei ac Patris dignitatum pulchritudo nudis ac solis nominibus efflorescit, extrinsecus autem

καὶ ἀναλογίαν· δεῖ γὰρ ἡδὴ συλλεῖσθαι εἰπεῖν. Διδασκέτωσαν τοίνυν οἱ τῆς θείας εἰκόνης ἀκριδέστατοι ζητηταί, πότερὸν ποτε τὴν εὐσεβῆ καὶ φρεσικῆν ἀπομένειν ὁμοίωσιν εἶναι δεῖν τῷ Μονογενεῖ, καὶ οὕτως εἰκόνα φασὶν ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα Λόγον, ὡσπερ αὖτις καὶ τὸν Ἄδελφόν ἐξ Ἀδάμ, ὅλην ἀποσώζοντα τοῦ τεκόντος τὴν φύσιν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὁλόκληρον τῆς ἀνθρωπότητος φοροῦντα τὸν λόγον; Ἡ δυσχαιρανοῦσι μὲν ἐπὶ τούτῳ λίαν, ὡς Θεὸν ὄντως ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁμολογεῖν ἀναγκαζόμενοι τὸν Υἱόν, ἐπὶ δὲ τὸ μάχεσθαι τῇ ἀληθείᾳ συνήθως ἐκνεύοντες, ἐπὶ τὸν δεῦτερον τῆς εἰκόνης βαδιῶνται τρόπον, ὅς ἐν μὲν ἡ νοεῖται μορφῇ, καὶ χαρακτήρι, καὶ σχήματι. Ἄλλ' οἶμαι μὲν τοῦτο λέγειν ἀποναρχήσειν αὐτούς. Οὐ γὰρ πεποσῶσθαι τὸ θεῖον, ἢ καὶ σχήματι περιγραφτὸν, καὶ χαρακτήρι μετροῦμενον, ἢ καὶ ὅπως τὰ σωματῶν ὑπομένειν τὰ ἀσώματα, ὑπολήψεται τις, οὐ δ' εἰ σφόδρα φαίνοιο ληρῶν. Ἄρ' οὖν ὡς πρὸς ἡθῆν, καὶ τρόπους, καὶ θέλημα μεμορφῶσθαι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ταύτην αὐτῷ περιτιθέντες οὐκ εἰσχύονται τὴν εἰκόνα; Πῶς οὖν εἰ κατὰ φύσιν νοεῖται Θεὸς ὁ ἐν μόνῳ τὸ [γρ. τῷ] θέλειν τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχον ὁμοίωσιν, ἕτερον δὲ τι καθ' ἑαυτὸν ἰδίως ὑπάρχον; Ὑπεστάναι γὰρ πάντως ὁμολογήσουσιν αὐτόν. Εἴτα τί τὸ πλεόν ἐν αὐτῷ παρὰ τὴν κτίσιν φανεῖται λοιπόν; Ἡ γὰρ οὐκὶ καὶ ἀγγέλους πιστεύομεν πρὸς τὸ θεῖον ἑαυτοὺς ἐπιείχεσθαι διαπράττειν θέλημα, ἕτερόν τι παρὰ τὸν Θεὸν κατὰ φύσιν ὑπάρχοντας; Τί δὲ ἔστιν καὶ ἐφ' ἡμῶν νοηταί τὸ εἰρημένον; Ἄρα γὰρ τοὺς ὑπὲρ φύσιν παραλόγως ἐπιπηθῶν, καὶ τῶν ἀδυνάτων ἐπίεσθαι διδάσκει λέγων αὐτὸς ὁ Μονογενής· « Γίνεσθε οἰκτιρῶντες, καθὼς καὶ ὁ Πάτερ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτιρῶν ἐστὶ; » Τοῦτο γὰρ ἦν ἀνευδοιάστως εἰπεῖν, χρῆναι δεῖ [Ἐσ. δὴ] πάντως ἡμᾶς τὴν ἐν ταυτότητι θελημάτων ἀναλαμβάνειν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς. Μιμητῆς δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐγένετο τοῦ Χριστοῦ, τῆς, ὡς ἐκεῖνοι ληροῦντές φασιν, ἐν θελήμασι μόνοις εἰκόνης τοῦ Πατρὸς. Ἄλλὰ καὶ τούτων μὲν ἀπαναστήσουσιν, κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἀθλίων νοημάτων, ὡσπερ δὲ τι μείζον ἐπινοοῦντας καὶ ἄμεινον, ἐκεῖνο δὴ πάντως ἐροῦσιν· Εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Μονογενής, ὅσον ἐν ταυτέτη θελημάτων, ὅσον ἐπὶ ἀξίωμα, καὶ δόξαν, καὶ δύναμιν τὴν θεοπρεπῆ, ὅσον εἰς ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τῷ κτίσειν καὶ θαυματουργεῖν, ὅσον εἰς τὸ βασιλεύειν καὶ πάντων κρατεῖν, ὅσον εἰς τὸ κρίνειν καὶ προσκυνεῖσθαι πρὸς τε ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, καὶ πάσης ἀπαξιαπλῶς τῆς κτίσεως. Διὰ τούτων πάντων ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ δεικνύων τὸν Πατέρα, οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως φησὶν, ἀλλὰ « χαρακτήρ » ἐστὶ « τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. » Οὐλοῦν, ὅπερ ἔφημεν ἄρτίως, οὐδὲν ἐστὶ τῶν εἰρημένων κατὰ φύσιν ὁ Υἱός, ἔξω δὲ πάντων ἀθρόως κείσεται, κατὰ γὰρ τὸν παρ' ἡμῶν ἀνοητότατον λόγον, οὕτε δὲ Θεὸς ἀληθινός, οὕτε Υἱός, οὐ βασιλεύς, οὐ Κύριος, οὐ δημιουργός, οὐ δυνατὸς, οὕτε μὴν ἐν θελήμασιν ἐγχεθῆς κατὰ φύσιν

⁶¹ Luc. vi, 36. ⁶² Hebr. i, 3.

ιδίως ἐστίν· ἐν δὲ γυμνοῖς καὶ μόνοις τοῖς θεοπρε-
πέσιν ὁράται καυχήμασι, καὶ ὅπερ ἐστὶ ταῖς ἐν
πίναξι γραφαῖς ἢ τῶν χρωμάτων ἐπιβολῇ, μόνοις
αὐταῖς τῶν ὁρωμένων ποικιλίαις ἐξωραϊζουσα, φο-
ροῦσα δὲ ἀληθὲς οὐδέν· τοῦτο καὶ ἐν Υἱῷ τῶν τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀξιομάτων τὸ κάλλος· ἐν μὲν
ψιλοῖς καὶ μόνοις ὀνόμασι περιανθίζεται, ἐξωθεν δὲ
ὡσπερ χρωμάτων τινῶν ἐπαλείφεται εἰκην· σκια-
γραφεῖται δὲ μᾶλλον ἢ θεία φύσις ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς
ἐν ψιλῷ φαίνεται τύπῳ. Εἶτα πῶς οὐκ ἀντικρὺς
ἀπάσαις φανήσεσθε ταῖς ἀγίαις πολεμοῦντες Γραφαῖς,
ἵνα δὴ καὶ δικαίως ἀκούσητε· Ἐκκληροτράχηλοι,
καὶ ἀπερίτμητοι καρδίαις καὶ τοῖς ὤσιν, ὑμεῖς ἀεὶ
τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες
ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. » Πότε γὰρ οὐ Θεὸν ἀληθινὸν ὀνο-
μάζουσι τὸν Υἱὸν, ἢ πότε τῆς τοῦ τεκνόντος οὐσίας
ἔξω φέρουσι αὐτόν; Τίς δὲ ὁ τολμήσας εἰπεῖν, ὡς
οὔτε φύσει δημιουργός, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε παντο-
κράτωρ ἢ προσκυνητός ἐστιν; Ὁ μὲν γὰρ θεοπέ-
σιος Μελιπῆδης ὡς πρὸς αὐτόν πού φησι τὸν Μονο-
γενῆ· « Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος. » Θωμᾶς δὲ πάλιν ὁμοίως ὁ νουνεχέστατος
μαθητῆς, καὶ Θεὸν ὁμοῦ, καὶ Κύριον ἀποκαλεῖ.
Παντοκράτωρ δὲ καὶ δημιουργός, διὰ πάσης ἀγίου
καλεῖται φωνῆς, καὶ ὡς οὐκ ἐπακτὸν ἔχων καθ' ἑμᾶς
τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' ὡς τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων,
ὅπερ εἶναι λέγεται, διὰ τε τοῦτο προσκυνεῖται παρὰ
τε τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ πρὸς ἡμῶν, καίτοι
μηδενὶ προσκυνεῖν ἐτέρῳ τῆς θείας λεγοῦσης χρῆναι
Γραφῆς, πλην μόνῳ Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Εἰ μὲν οὖν
ἐπίκτητον αὐτῷ καὶ δοτὸν ἐνυπάρχειν τὸ θεοπρεπὲς
ἀξίωμα πεπιστεύκασι, εἶτα τῷ τοιοῦτῳ προσκυνεῖν
ὀδονται δεῖν, ἴστωσαν παρὰ τὸν κτίστην τῆ κτίσει
λατρεύοντες, πρόσφατόν τε καὶ νέον ἑαυτοῖς ζωγρα-
φούντες Θεὸν, ἥπερ ὅπως τὸν κατὰ φύσιν γινώσκον-
τες. Εἰ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἔξω κεί-
σθαι λέγοντες τὸν Υἱὸν, καὶ Υἱὸν αὐτόν καὶ Θεὸν
ὁμολογοῦσιν ὑπάρχειν ἀληθινόν, καὶ βασιλέα, καὶ
κύριον, καὶ δημιουργόν, καὶ οὐσιν ἑαυτῷ τὰ
εἰς Πατρὸς ἔχειν ὅσια καὶ ἐξάρτητα· βλεπέτωσαν
ὅσοι ποτὲ πάλιν αὐτοῖς τὸ τῶν τῆδε δοκούντων ἀπο-
κινδυνεύσει τέλος. Οὐδὲν γὰρ ὅλως ἐν τῇ θεῇ φύσει
τὸ ἀξιώπιστον εὐρεθήσεται, δυναμένης ἡδὴ καὶ τῆς
τῶν γεννητῶν φύσεως ὑπάρχειν τοῦτο κατ' ἀλήθειαν,
ὅπερ ἂν νοοῖτο καὶ αὐτῇ. Ἀποδέδεικται γὰρ, κατὰ
τὸν παρὰ τοῖς δι' ἐναντίας ἀδρανέστατον λόγον,
τῆς μὲν θείας φύσεως οὐκ ὑπάρχων ὁ Μονογενῆς,
ἔχων δ' οὖν ὅμως ἀληθινῶς ἐν ἑαυτῷ τὰ ἐκείνης
ἐξάρτητα. Εἶτα τίς οὐκ ἀποφρίξει, καὶ μόνον ἀκούων
τῆν τῶν δογμάτων δυσσέθειαν; Πάντα γὰρ ἄνω τε
καὶ κάτω στρέφεται λοιπὸν, τῆς μὲν τὰ πάντα ὑπερ-
κειμένης φύσεως καταβαινούσης ἐπὶ τὸ συντάττεσθαι
τοῖς γενητοῖς, αὐτῆς δὲ τῆς κείσεως εἰς τὸ ὑπερ-
έκεινα καὶ οὐκ ὀριζόμενον αὐτῇ παραλόγως ἀναπηδῶ-
σης μέτρον. Οὐκοῦν, ὡς ὀκνάδος ἐν πελάγει βαπτι-
ζομένης, τῆς τῶν τοιοῦτων δογμάτων ἀτοπίας
ἀπονηχόμενοι, σπεύδωμεν ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ καὶ ἀκυ-

A instar quorundam colorum superinducitur, imo
vero natura divina in ipso adumbratur, ac veluti
figura tenuis tantum spectatur. At quomodo non
cum omnibus Scripturis manifeste pugnare com-
periemini, ita ut jure audiat: « Dura cervicē, et
incircumcisi cordibus et auribus, vos semper
Spiritu sancto resistitis; sicut patres vestri, ita
et vos ». » Quando enim non Deum verum nomi-
nant **232** Filium, aut quandam ipsum ab
essentia Genitoris excludunt? Quis vero dicere
ausus est enim neque naturā opificem, neque regem,
neque cunctipotentem esse, aut adorabilem? Divi-
nus quippe Psaltes tanquam ad ipsum Unigenitum
ait alicubi: « Sedes tua, Deus, in sæculum sæ-
culi ». » Thomas autem similiter, prudentissimus
B ille discipulus, et Deum simul et Dominum appel-
lat. Omnipotens vero et Creator ab omnibus san-
ctis vocatur, idque non quasi dignitatem illam
habeat, ut vos vultis, ascititiam, sed quod hoc
secundum naturam existat quod esse dicitur,
atque idcirco adoratur cum a sanctis angelis, tum
a nobis, quamvis Scriptura divina neminem ad-
orandum esse statuat præterquam solum Dominum
Deum. Si ergo ascititiam et aliunde iavectam esse
credunt in eo divinam dignitatem, et, tamen ad-
orandum esse putant, sciant se creaturam adorare
præ Creatore, novumque ac recentem Deum sibi
delineare, potius quam naturalem agnoscere. Sin
autem a Patris substantia Filium excludentes, et
Filium ipsum et Deum verum esse fateantur, regem-
que, ac dominum, et opificem, et quæ Patris eximia
sunt ac propria substantialiter habere in seipso,
videant quoniam demum eorum recidat opinio qui
sic sentiunt. Nihil enim certi in natura divina
reperietur, cum rerum creaturarum natura id etiam
revera esse queat, quod ipsa. Demonstratum enim
est adversariorum admodum infirma oratione divi-
næ naturæ non esse Unigenitum, vero tamen habere
in seipso quæcumque ejus sunt eximia. At quis non
cohorrescat, si vel solum dogmatum impietatem
audiat? Omnia enim sursum ac deorsum vertun-
tur, cum natura illa omnium suprema eo depressa
sit, ut inter creaturas numeretur, et ipsa creatura
ad supremum nec sibi constitutum modum temerè
evehatur. Quocirca, velut in profundo navi de-
mersa, ex hujusmodi dogmatum absurditate
emergentes, ad tutum et quietum veritatis portum
contendamus, Deique ac Patris imaginem Filium
esse fateamur, non fragilibus quibusdam dignita-
tibus obductum, neque solis prærogativis Deo con-
venientibus conspicuum, sed substantialiter et
omni ex parte perfectissimum Genitori responden-
tem, et per omnia existentem secundum natu-
ram suam id quod Pater esse censeatur, **233** ni-
mirum Deum verum vere de Deo, omnipotentem
creatorem, bonum, adorandum, et si quid amplius
addi potest quod Deo conveniat. Tunc enim osten-

²³² Act. vii, 51, ²³³ Psal. xlii, 7.

dentes eum in omnibus similem esse Deo ac Patri, etiam vere dici ab eo demonstrabimus, quod « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat, qui misit illum. » De hoc enim quæstio nobis est, et eo spectat quæ mox facta est disputatio.

νοῦτο καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν, τούτεστι Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ Θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν, παντοκράτορα, δημιουργὸν δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἰ τι τοῖς εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρόπον παρέξουσται. Τότε γὰρ δὴ κατὰ πάντα προσεικόντα δεικνύοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀληθεύοντα παραστήσομεν, ὡς « Εἰ μὴ τις βούλοιο τιμᾶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾶ τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. » Περὶ τούτου γὰρ ἡμῖν ἡ ζήτησις, καὶ ἡ τῶν ἀρτίως ἐξητασμένων κενκίνηται βάσανος.

V, 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in iudicium non venit, sed transit a morte ad vitam.

Postquam in superioribus abunde ostendit miseris Judæos non in solum Filium peccare, cum audent reprehendere quæ docendo loqueretur, aut apud ipsos operaretur, sed in ipsum etiam Patrem stulte peccare, et, si ad vim dictorum respicias, eorum audaciam coercent, ac proposita futurorum spe melius vivere persuasit, ad obsequium tandem eos adigit. Artificiosa vero hic oratione rursus utitur. Nam cum Judæos adhuc laborare nosset, hoc est de se scandalizari, fidem rursus ad Dei ac Patris personam refert, non quasi seipsum excludat, sed quod propter identitatem substantiæ etiam in Patre honorificetur. Credentes vero non solum æternæ vitæ fore participes, sed et iudicii vitaturos periculum, justificatos nimirum affirmat, nectum spe mistum injiciens. Sic enim efficacior et expressior in auditorum animis futura erat oratio.

τεινων τὸν φόβον. Οὕτω γὰρ ἦν ἐνεργέστερόν πως τὸν λόγον.

V, 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei : et qui audierint, vivent.

Cum dixisset credentes a morte transituros ad vitam, modo se ipsum promissionis illius effectuorem, totiusque rei consummatorem significat, simul etiam Judæis indicans mirabilem revera eam quæ spectata est in paralytico virtutem, veruntamen mirabiliora his a Filio patraturum iri, qui non morbum duntaxat et morbi infirmitates ex humanis corporibus depellat, sed et ipsam **234** mortem, et incubantem corruptionem evertat. Id ipsum enim est quod paulo ante dictum est ²³ : « Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit ; et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. » Admiratio enim illa major in resurrectione mortuorum spectatur. Simul etiam illud astruens, ex quo verisimile erat non mediocre auditoribus allatum iri admirationem, nimirum excitatum se mortuos, et eos in iudicium adducturum, manifeste prædicat, ut ex eo quod se coram eo stituros aliquando, et rationem de singulis redd-

μονα λιμένα τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογῶμεν τὸν Υἱὸν, οὐκ ἐπικλήροις ὡσπερ τισὶ περιπεπλάσμενον ἀξιώμασιν, οὐδὲ μόνοις τοῖς θεοπροπέσι κατηγγλασμένον ἀξιώμασιν, ἀλλ' οὐσιμῶς πρὸς τὴν τοῦ τεκόντος ἀκρίθειαν ἀπηκριθωμένον, καὶ ἀπαραλλάκτως ὑπάρχοντα κατὰ φύσιν, ὅπερ ἀν Θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν, παντοκράτορα, δημιουργὸν δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἰ τι τοῖς εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρόπον παρέξουσται. Τότε γὰρ δὴ κατὰ πάντα προσεικόντα δεικνύοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀληθεύοντα παραστήσομεν, ὡς « Εἰ μὴ τις βούλοιο τιμᾶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾶ τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. » Περὶ τούτου γὰρ ἡμῖν ἡ ζήτησις, καὶ ἡ τῶν ἀρτίως ἐξητασμένων κενκίνηται βάσανος.

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν.

Ἀποδείξας ἤδη διὰ τῶν προλαβόντων ἀρχούτων, ὡς οὐκ εἰς μόνον ἁμαρτάνουσι τὸν Υἱὸν οἱ τάλαντες Ἰουδαῖοι, τολμῶντες ἐπιτιμᾶν οἷσπερ ἂν λέγῃ διδάσκων, ἢ καὶ ἐργάζεσθαι παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἀμαθαινόντες πλημμελοῦσι τὸν Πατέρα, καὶ ὅσον ἤκεν εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν, περιστελλας τῷ φόβῳ τὸ θράσος, καὶ ζῆν ἀναπεισας ἐπιεικέστερον τῇ τῶν ἐσομένων ἐλπίδι, λοιπὸν σαγηνεύει πρὸς εὐπειθειαν. Οὐκ ἀτέχνως δὲ πάλιν τὸν ἐπὶ τούτοις ἐποίησατο λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ἐπινοοῦντας τοὺς Ἰουδαίους, σκανδαλιζομένους τούτεστι περὶ αὐτοῦ, πάλιν ἀναφέρει τὴν πίστιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχ ὡς ἑαυτὸν ἐξω τιθεῖς, ἀλλ' ὡς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας καὶ ἐν Πατρὶ τιμώμενος. Τοὺς δὲ γε πιστεύοντας, οὐ μετόχους ἔσεσθαι μόνον τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν τῆς κρίσεως διαφευξέσθαι κίνδυνον, δικαιουμένους δηλονότι δισχυρίζεται, κεκερασμένον ἐλπίδι προκαὶ δεικτικώτερον τοῖς ἀκρωμένους ἀπεργάσεσθαι

Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ἔτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσουσι.

Ἐκ θανάτου πρὸς ζωὴν μεταβήσεσθαι τοὺς πιστεύοντας εἰπὼν, ἑαυτὸν εἰσφέρει τῆς ἐπαγγελίας ἐργάτην, καὶ ὅλου τοῦ πράγματος ἀποτελεστήν, ὁμῶς μὲν ἐκεῖνο τοῖς Ἰουδαίοις ὑπαινιττόμενος, ὅτι θαυμαστή μὲν ὄντως ἐστὶν ἡ ἐπὶ τῷ παραλελυμένῳ δύναμις, ἀξιολογώτερον δ' οὖν ὁμῶς ἀναδειχθήσεται δημιουργὸς ὁ Υἱὸς, οὐκ ἀρρώστημα μόνον, οὐδὲ τὰς ἐκ νόσου μαλακίας τῶν ἀνθρωπίνων ἐξελαύνων σωματίων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἤδη τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐπισκήψασαν ἀνθρώπων φθορὰν (τούτο γὰρ ἦν τὸ καὶ μικρῶ πρότερον εἰρημένον : « Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν, ἃ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. » Τὸ γὰρ ἐν τῷ θαυμάζεσθαι μείζον, ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει φαίνεται.) ὁμοῦ δὲ πάλιν ἐκεῖνο κατασκευάζων, ὅπερ ἦν εἰκὸς οὐκ ἐν ὀλίγῳ μέτρῳ καταποθήσαι τοὺς ἀκρωμένους : ἔτι γὰρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ πρὸς κρίσιν ἄξει τὸ ποίημα, διαγορεύει σαφῶς, ἵνα τῷ προσδοκῶν αὐτῷ παραστῆσεσθαι ποτε, καὶ τὸν ἐφ' ἐκίστοις

²³ Supra, vers. 20.

ἀποδώσιν λόγον, ὀκνηρότεροι μὲν πως εἰς τὴν ἐπὶ Α τὸ δῶκεν αὐτὸν εὐρίσκονται τόλμαν, δέχονται δὲ προθυμότερον ἤδη τὸν τῆς διδασκαλίας τε καὶ ὑφηγήσεως λόγον. Εἰς ταῦτα μὲν οὖν ὁ τοῦ κεφαλαίου σκοπὸς ὁράται καὶ συντείνεται. Τὸ δὲ πρὸς λέξιν, ἡμᾶς ἀναγκαῖον ἀπολευκάναι λοιπόν. Ὁ μὲν οὖν κοινὸς, ὡς εἴκειν, ἔχει λόγος, ὡς ἤξει ποτὲ καιρὸς, καθ' ὃν ἀκούσονται τῆς τοῦ διανιστῶντος φωνῆς οἱ νεκροί· παρῆναι δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἤττον ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν, ἢ ὡς Λαζάρου τυχὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀκουσομένου φωνῆς, ἢ καὶ νεκροὺς εἶναι λέγοντες τοὺς οὐπω διὰ τῆς πίστεως εἰς αἰώνιον ἀνακεκλημένους ζῶν, οἳ δὴ καὶ πάντως εἰς αὐτὴν ἐμελλόν ἀναθήσεσθαι, τὴν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίαν παραδεξάμενοι. Καὶ ὡς μὲν ὄντως τῆς θεωρίας ὁ τρόπος τὸ ἐν πιθανότητι σχῆμα, τὸ δὲ ἀκριθὲς οὐ πάνυ. Β Διὲ δὴ πάλιν τὴν τῶν λεγομένων ἀναμασσώμενοι δύνανται, τὸν πρῆπουδέστερόν πω; αὐτοῖς ἐφαρμόσωμεν νοῦν, διαστελούμεν δὲ οὕτω τὸ ἀνάγνωσμα.

« Ἄμην, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ὡρα δηλονότι πάλιν, ὅτε καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Διὰ μὲν οὖν τῶν ἐν ἀρχῇ, τὸν τῆς ἀναστάσεως σημαίνει καιρὸν, καθ' ὃν εἰς ἀπολογίαν τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς ἀναστήσεσθαι τοὺς κεκοιμημένους διὰ τῆς τοῦ διδάσκοντος ἐκδιδάσκει φωνῆς, ἵνα καθάπερ ἤδη προεῖπον, ὡς περ τινα χαλινοὺς τὸν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἐπινοήσας φόβον, καλῶς δὴ σφόδρα καὶ ἐπιστημόνως ἀναπέσει βιοῦν. Διὰ δὲ τῶν ἐν ἑστέροις τὸν τοῦ χρῆναι πιστεῦν αὐτῷ δείκνυσιν παρόντα καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐπειθείας μισθὸν τὴν αἰώνιον ἔσεσθαι φησι ζῶν, μονονοχλ τοιοῦτόν τι δηλῶν· « Ἦξετε πάντες εἰς κρίσιν, ὃ οὗτοι, κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλονότι καιρὸν, ἀλλ' εἰ κερὸν ὑμῖν τὸ κολάζεσθαι δοκεῖ, καὶ ἀπεράντους λευπημένῳ τῷ κρινόντι τὰς δίκας ὑπέχειν, μὴ παρατρέχειν ἔατε τὸν τῆς εὐπειθείας καιρὸν, ἀλλ' ἔτι παρόντος ἐπιδραττόμενοι, πρὸς τὴν αἰώνιον ζῶν ἀναβαίνειν ἐπειγῆθε.

Ὡς περ γὰρ ὁ Πατὴρ ἔχει ζῶν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν.

Ὅρα δὴ μοι πάλιν καὶ τὴν ἐν τούτοις οἰκονομίαν, ἵνα τοῦ λόγου θαυμασίας τὸ σχῆμα, καὶ μὴ τοῖς ἐξ ἀμαθίας περιπίπτων σκανδάλους, αὐτὸς ἐπὶ σεαυτῷ D καλέσεις τὴν ἀπώλειαν. Ἄνθρωπος ὑπάρχων, ὅσον εἰς τὴν φύσιν τοῦ σώματος, ὁ Μονογενὴς, καὶ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι μετὰ σαρκὸς ὄρωμενος, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις πολυτρόπως τὰ πρὸς σωτηρίαν εισηγούμενος, δύο πραγμάτων θεοπροπῶν ἐαυτῷ περιτέθεικε τὴν λαμπρότητα. Ὅτι γὰρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ κριθομένους παραστήσει τῷ οἰκείῳ βῆματι, διεβεβαίουτο σαφῶς· ἀλλ' ἦν καὶ σφόδρα εἰκὸς δυσχεραίνειν ἐπὶ τούτῳ τοὺς ἀκρωμένους, ἐγκαλοῦντας ἤδη, καὶ δῶκεν εὐλόγως αὐτὸν ὑποπεύοντας, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἀνακεράσας τοῖς νοῦν ἐξουσίαν

dituros sperabant, persequendi audacia retardata. alacrius tandem doctrinae et institutionis sermonem audirent. Eo itaque capitis illius scopus pertinet. Quod autem ad verba spectat, explicandum nobis superest. Communis expositio est, venturum aliquando tempus quo mortui suscitantis vocem audient: sed et nunc adesse nihilominus ipsum existimant, aut quasi Lazaro, exempli gratia, Salvatoris vocem audituro, aut etiam quod mortui dicantur ii qui nondum per fidem ad aeternam vocati sint vitam, qui que ad eam suscepta Salvatoris doctrina erant evahendi. Et haec quidem explicandi ratio praese fert aliquam verisimilitudinem, sed veritatem neutiquam. Quare dictorum vim revolventes animo, convenientiorem eis sensum aptabimus, et lectionem hunc in modum patefaciemus.

« Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei. » Hora videlicet rursus est, quando et qui audierint, vivent. Prioribus igitur verbis resurrectionis tempus significat, quo ad reddendam rationem vitae in hoc mundo peractae suscitatum imortuorum edocet, ut eos, quemadmodum prius jam dixi, hujus rei formidine quasi freno quodam in recta et honesta vivendi ratione contineat. Posterioribus autem verbis tempus ei credendi nunc adesse declarat, sed et obedientiae praemium aeternam vitam fore ait, tale quidpiam propemodum significans: Venietis omnes ad iudicium, tempore resurrectionis videlicet, sed si vobis acerbum videtur offensum iudicem a vobis interminabiles poenas repetere, nolite 235 obediendi tempus praetermittere, sed illud jam praesens arripentes, ad aeternam vitam ascendere nitimini.

V, 26, 27. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso; et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.

Animadvertite rursus horum verborum dispositionem, ut dicendi formam mireris, et ne praeripitiam in offensiones incurrens, ipse tibi exitium arcessas. Homo cum esset Unigenitus, quoad corporis naturam, et sicut unus ex nobis in terra cum carne adhuc appareret, ac Judaeis multiplici ratione exponeret ea quae ad salutem pertinent, duarum magnarum rerum et Deo convenientium claritatem sibi conciliavit. Nam et a se mortuos suscitatum iri, et iudicandos ad suum tribunal adductum iri palam affirmabat: sed probabile erat auditores eam rem aegre admodum laturos, cum jam eum reprehenderent, et iure insectari sibi persuaderent, quoniam Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo⁹⁶. Divina itaque potesta-

⁹⁶ Supra, v, 18.

et splendore sermone temperans humanitati
convenientem, ita asperitatem subducit, mitius
quodammodo ac submissius quam oportebat di-
cens: « Sicut enim Pater habet vitam in semetipso,
sic et Filio dedit habere vitam in semetipso. » No-
lite mirari, inquit, si cum vestri nunc similis sim,
ac videar homo, mortuos me suscitaturum promit-
to, et in iudicium adducturum minor: dedit
quippe mihi Pater potestatem vivificandi, dedit
mihi iudicandi potestatem. Postquam autem Ju-
dæorum lubricas aures his verbis curavit, illico
se ad sequentia convertit, et causam statim expo-
nens, ob quam ait se potestatem illam accepisse,
nimirum humanitatem, quæ a seipsa nihil habet,
subjicit: « Quia Filius hominis est. » Quod enim
vita sit secundum naturam suam Unigenitus, ne-
que vitam ab alio participet, sed eo modo quo
Pater vivificet, superfluum est, opinor, impræsen-
tiarum dicere, cum in libri hujus initio fuisse de
illo disputatum sit ad eum locum: « Quod factum
est in ipso vita erat. »

V, 28, 29. *Nolite mirari hoc, quia venit hora in
qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem
Filii Dei, et procedent qui 236 bona fecerunt, in
resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in
resurrectionem judicii.*

His quidem verbis resurrectionis universorum
tempus significat, quo, ut divinus ille noster Pau-
lus scribit, « Ipse Dominus in jussu, in voce ar-
changelii, in tuba Dei descendet de cælo, » iudica-
turus orbem in justitia⁶⁹, et redditurus unicui-
que secundum opera sua. Repetitione tamen
eorundem imperitos Judæorum animos quasi man-
ducit, ut clare discere queant majora ab eo
miracula patraturum iri quam quod factum est in
paralytico, et se totius orbis constitutum iri iudi-
cem. Comparans autem mortuorum resurrectioni
unius curationem, majorem et digniorem ostendit
esse vim illam solvendæ mortis, et corruptionis
omnium tollendæ, adeoque jure et necessario
quasi de minore miraculo ait: « Nolite mirari
hoc. » Neque vero putabimus ipsum his verbis
operum suorum claritati detrahere, aut certe au-
ditoribus præcipere ne mirentur quæ alioquin
admiratione sunt dignissima; sed hoc scire et
credere vult eos qui attoniti erant illo miraculo,
parum illud esse hactenus. Verbo enim ac virtute
divina, non tantum diuturnis morbis vexatos exci-
tat, sed et ipsi morti immersos, et inevitabili cor-
ruptione superatos. Ideoque majus quiddam infe-
rens ait: « Quia venit hora, in qua omnes qui in
monumentis sunt audient vocem ejus. » Qui verbo
enim cuncta e nihilo produxit, quomodo non pote-
rit efficere ut quod jam factum est in ortum denovo
revertatur? Utrumque enim ejusdem est virtutis,
et unius potestatis mirabile est opus in utroque.
Utiliter autem subjicit, processuros e monumentis,

A καὶ λαμπρότητι τῆ θεοπροπέει τὸν ἀρμόζοντα τῆ ἀ-
θρωπότητι λόγον, ὑποκλέπτει τὸ βαρὺ τῆς ὀργῆς,
ἐπιεικότερόν πως καὶ ὑφειμένως, ἢ ἤπερ ἐχρήσθη,
λέγων: « Ὡςπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ,
οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. » Μὴ
θαυμάζετε, φησὶν, εἰ καθ' ὑμᾶς νῦν ὑπάρχων, καὶ
ὀρώμενος ἄνθρωπος, ἀναστήσειν ὑπισχνούμαι τοῖς
νεκροῖς, καὶ εἰς χρίσιν ἄγειν ἀπειλῶ· δέδωκέ μοι τὸ
δύνασθαι ζωογονεῖν ὁ Πατὴρ, δέδωκέ μοι τὸ κρίνειν
ἐπ' ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τούτων τὴν εὐδυστοχίαν
τῶν Ἰουδαίων τεθεράπευκεν ἀκοήν, φροντίδα ποιεῖται
γοργῆν καὶ τῆς τῶν ἐφεξῆς ὠφελείας, καὶ τὴν αἰτίαν
εὐθύς τοῦ δεδέχθαι λέγειν ἑαυτὸν ἐξηγοῦμενος τῆ
οὐδὲν ἔχουσαν ἐξ ἑαυτῆς ἀθρωπότητα, προλεγειται
λέγων: « Ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. » Ἄτι γὰρ καὶ
B ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐ ζωῆς τῆς
παρ' ἑτέρου μέτοχος, ζωογονεῖν τε οὕτως, ὡςπερ καὶ
ὁ Πατὴρ, περιττὸν οἶμαι λέγειν πρὸς τὸ παρὸν, ἐπ-
είπερ ἡμῖν οὐ βραχυὸς ἐν τούτῳ δεδαπάνηται λόγος
ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου, προκειμένου ῥητοῦ, « Ὁ γί-
γονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. »

Μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ
πάντας οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς
αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιή-
σαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πρά-
ξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

Σημαίνει μὲν διὰ τούτων τῆς ἀπάντων ἀναστά-
σεως τὸν καιρὸν, ὅτε, καθάπερ ἡμῖν ὁ θεσπίσας
ἐπέστειλε Παῦλος, « Αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν χειρὸς
ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται
C ἀπ' οὐρανοῦ, » κρίναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ,
καὶ ἀποδώσων [αἰ. ἀποδώσειν] ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα
αὐτοῦ. Χειραγωγεῖ δ' οὖν ὁμοίως διὰ τῆς τῶν αὐτῶν
ἐπαναλήψεως τὴν ἀμαρτωλοῦ τῶν Ἰουδαίων διά-
νοιαν εἰς τὸ δύνασθαι συνιέναι σαφῶς, ὅτι καὶ μι-
ζόντων ἔσται τερατοουργός, ἐν οἷς ὁ παράλυτος ἦν, καὶ
τῆς οἰκουμένης ἀναδειχθήσεται χριτῆς. Ἀντιπαρε-
τιθεὶς δὲ χρησίμως τῆ τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν τῆ
ἐφ' ἐνὶ τῶν νοσοῦντων θεραπείαν, μετρίονά τε καὶ ἀξιο-
λογωτέραν ἐπιδεικνύει τὴν θανάτου λυτικὴν ἐνέρ-
γειαν, καὶ φθορᾶς τῆς ἀπάντων ἀναιρετικῆν, εἰκότως
τε καὶ ἀναγκαίως, ὡς ἐπ' ἐλάττονι τῷ παραδόξῳ
φησὶ: « Μὴ θαυμάζετε τοῦτο. » Καὶ οὐ δήπου πάν-
τας [ισ. πάντως] νομιζόμεν αὐτὸν τῆς τῶν οἰκείων
D ἔργων λαμπρότητος διὰ τούτων κατηγορεῖν, ἢ καὶ
τοῖς ἀκρωμένους ἐπιτάττειν, μὴ χρῆναι θαύματος
ἀξιοῦν, τὰ ἐφ' οἷς ἀνεικότως θαυμάζοιεν, ἀλλ' εἰδέναι
τε καὶ πιστεύειν βούλεται τοὺς ἐπ' ἐκείνων καταπελη-
γμένους, ὅτι μικρὸν αὐτῷ τὸ μέχρι τούτου θαυμάζε-
σθαι. Ἐγείρει γὰρ λόγῳ καὶ ἐνεργείᾳ θεοπροπέει, οὐχ
ὅπως ἐκ μακρῶν ἀβρόστημάτων τοὺς κάμωντας,
ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἦδη τοὺς τῷ θανάτῳ βεβαπτισμένους,
καὶ ἀκράτῳ νενικημένους φθορᾶ. Καὶ διὰ τοῦτο φησι,
τὸ μετρίον εἰσφέρων: « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες
οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Ὁ
ἔρη λόγῳ τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγῶν,
πως οὐκ ἂν ἐσχῆσαι τὸ ἦδη πεποιημένον καλιθρομεῖν

⁶⁹ Supra. 1, 4. ⁷⁰ I Thess. iv, 13.

ἀναπέσαι πρὸς γένεσιν; Ἐἴεν γὰρ ἂν οὕτω τῆς αὐ-
 τῆς ἐνεργείας ἐκάτερα, καὶ μίαις ἐξουσίας τὸ ἐπ’
 ἀμφοῖν ἀξιάγαστον ἀποτελεσμα. Ἐπιλέγει δὲ χρησί-
 μως, ὅτι προελεύσονται τῶν μνημάτων, οἱ μὲν ἐπ’
 αἰσχροῖς ἀλόντες, καὶ πονηρίᾳ συμβιοτεύσαντες, τὴν
 ἀτελεύτητον ὑπέξονται [ὑπέξοντες] δίχην· οἱ δὲ δια-
 πρεπέεις ἐν ἀρεταῖς, τῆς ἐπιχειρίας μισθὸν ἀντικομιού-
 μενοι τὴν αἰώνιον ζωὴν· ὁμοῦ μὲν, καθάπερ ἤδη
 προεῖπομεν, ἑαυτὸν διανομέα τῶν ἐκάστῳ πρεπόν-
 των καὶ διὰ τούτων εἰσφέρων, ὁμοῦ δὲ ἀναπέθων,
 ἢ τῷ φόβῳ τοῦ παθεῖν τὰ θειὰ, παρατεῖσθαι τὸ φαῦλον, καὶ συνελαύνεσθαι πῶς εἰς τὸ βιοῦν ἐθέλειν ἤδη
 σωφρονέστερον, ἢ ἐφέσει νυττομένουσιν τρόπον τινὰ τῇ περὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, συντονωτέραν ποιησῶμαι
 σπουδάζειν τὴν ἐπ’ ἀγαθοῖς προθυμίαν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Ἵτι κατ’ οὐδὲν ἐλάττω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ
 Υἱὸς, ἀλλ’ ἰσοσθενῆς κατ’ ἐνέργειαν τὴν ἐφ’
 ἅπανσιν ἔστιν, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Ὁὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ’ ἐμαυτοῦ οὐδὲν.
 Καθὼς ἀκούω, κρῖνω, καὶ ἡ κρίσις ἣ ἐμὴ δικαία
 ἐστίν· ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ
 θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς.

Ἐπίστησον πάλιν τοῖς λεγομένοις ἀκριβέστερον,
 καὶ δέχου τοῦ θεωρήματος ὡς ἐν περίνοιᾳ τὴν δύνα-
 μιν. Οὐκ εἶδότες Ἰουδαῖοι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκono-
 μίας τὸ βαθὺ μυστήριον, ἀλλ’ οὐδὲ τὸν ἐνοικοῦντα
 τῷ ἐκ Παρθένου ναφ̄ Θεὸν λόγον ἐπιγινώσκοντες,
 ζήλω πολλᾷκις πεπλανημένοι, καὶ οὐ τῷ κατ’ ἐπί-
 γνωσιν, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, εἰς ἀγρίότητα τρόπων
 καὶ ἀνημέρους ὀργᾶς ἐξεκαίοντο· καὶ δὴ καὶ κατα-
 λυεῖν ἐπεχείρουν αὐτὸν, ὅτι περὶ ἀνθρώπου; ὡν, ἑαυ-
 τὸν ἐποίησε Θεόν, καὶ πάλιν, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε
 τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ
 ἦσαν οὕτω δυσμαθεῖς, καὶ θεοπρεπῶν μὲν ὅλως οὐκ
 ἀνεχόμενοι λόγων, μικρὰ δὲ περὶ αὐτοῦ καὶ φρο-
 σοῦντες καὶ λέγετε [ἰσ. λέγοντες], οἰκονομικῶς ὁ
 Σωτὴρ συνηπιάζει μὲν αὐτοῖς, κευραμένην δ’ οὐν
 ὁμως ἐποιεῖτο τὴν ἐξηγησιν, οὕτε τοῦ τῷ Θεῷ πρὸς
 ὄντας λόγους ὀλοτελῶς παραιτούμενος, οὕτε μὴν
 εἰς ὀλόκληρον τῶν ἀνθρωπίνων ῥημάτων ἀποφοιτῶν·
 εἰπὼν δὲ τι τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας ἄξιον, παραχρῆμα
 κολάζει τὸν ἀπαιδεύτον τῶν ἀκρωμένων θυμῶν,
 ἐπαγαγὼν τι καὶ ἀνθρώπινον, καὶ πάλιν ἀνθρώπινόν
 τι διὰ τὴν οἰκονομίαν εἰπὼν, οὐκ ἐν μικροῖς ὀρᾶσθαι
 μόνους τὰ καθ’ ἑαυτὸν, Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπι-
 δεικνύων διὰ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἰσχύος καὶ λόγων
 πολλᾷκις. Τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν
 προκειμένοις εὐρήσεις τὴν τέχνην. Τί γὰρ ἔφη φθά-
 σας; « Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς,
 καὶ ζωοποιεῖ » εἶτα πάλιν, « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν
 ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς
 αὐτοῦ » καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι καὶ ἐξελεύσονται κρι-
 θησόμενοι, καὶ ἀναλόγως ὡσπερ αὐτὴν ἐργάζεται τὴν
 ἀντιμισθίαν ἀποληψόμενοι. Ὁ δὲ δύνασθαι λέγων
 οὕσπερ ἂν ἐθέλει ζωογονεῖν, καὶ οὕτως ὡς ὁ Πατὴρ·
 πῶς ἂν οὐχὶ τὴν Θεῷ πρόπουσαν δύναμιν ἑαυτῷ
 νοήτο περιτεθεῖς; Ἔσται δὲ ὅτι καὶ πάντων κριτῆς
 ὁ διαρρήθην εἰπὼν, πῶς οὐκ ἂν ἐκπαράξει δικαίως
 τοὺς ἀνθρώπων ἐτι γυμνὸν οἰομένους ὑπάρχειν αὐτόν;

A peccatores quidem, et quotquot improbe viverint,
 ut aeternas poenas luanl, bonis autem et virtutibus
 conspicuis, ut sempiternam vitam probitatis praemium referant, simulque, ut jam prius diximus,
 seipsum judicem eorum quæ cuique debentur his
 quoque verbis significans, ac praeterea suadens
 aut metu malorum improbitatem fugere et ad me-
 liorem frugem se transferre, aut aeternae vitae de-
 siderio quodammodo stimulatos virtutem vehem-
 entius cupere.

237 CAP. IX.

B Quod nihilo minor sit Deo ac Patre Filius, sed in
 omnibus agendis pari potestate praeditus, ut Deus
 de Deo.

V, 30. Non possum ego a meipso facere quid-
 quam. Sicut audio, judico : et iudicium meum
 justum est; quia non quaero voluntatem meam, sed
 voluntatem ejus qui misit me Patris.

Attende rursus acrius in ea quæ dicuntur, et
 vim horum verborum intellectum percipe. Cum Ju-
 dæi altum incarnationis mysterium ignorarent, sed
 neque scirent Deum Verbum inhabitare in templo
 Virginis, erroneo plerumque zelo, et non secun-
 dum scientiam, ut Paulus ait **, in morum ferita-
 tem et immanes iras exardescabant : adeoque la-
 pidibus ipsum obruere nitentur, quod, homo cum
 esset, seipsam Deum faceret, ac praeterea, quod
 Patrem suum Deum vocaret, æqualem seipsam fa-
 ciens Deo. Cum autem essent adeo hebetes, ac
 divinos sermones utique non ferrent, deque ipso
 tenuiter admodum sentirent ac loquerentur, sin-
 gulari consilio Salvator ad eorum pueritiam sese
 demittit, temperata nihilominus expositione uti-
 tur, cum nec convenientes Deo sermones plano
 repudiet, nec ab humanis vocabulis in totum re-
 fugiat : sed divina potestate dignum aliquid locu-
 tus, statim aliquid humanum subjicit quo inso-
 lentem eorum animam reprimat; et rursus ubi
 propter incarnationis dispensationem aliquid hu-
 manum protulit, virtute et voce humana majori
 sæpe ostendit se, Deus cum sit secundum natu-
 ram, in eo tantum humilitatis statu non versari.
 Istiusmodi quamdam artem etiam in his quæ modo
 proposita sunt reperies. Cur enim antea dixit :
 « Sicut enim Pater suscitât mortuos, et vivificat; »
 item : « Quia venit hora, in qua omnes mortui
 vocem ejus audient; » praeterea, et quod procedit
 iudicium subituri? At qui dicit posse se quos velit
 vivificare, non secus ac Pater : quomodo non cen-
 setur divinam sibi gloriam arrogare? Qui vero
 palam asserit se universorum fore judicem, quo-
 modo non jure percellet eos qui merum hominem
 238 ipsum esse putant? Cum enim Hebræi es-
 sent, ac divinis eruditi Litteris, probabile erat eos

** Rom. x, 2.

te et splendore sermonem temperatus humanitati convenientem, iræ asperitatem subducit, mitius quodammodo ac submissius quam oportebat dicens : « Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit habere vitam in semetipso. » Nolite mirari, inquit, si cum vestri nunc similis sim, ac videar homo, mortuos me suscitaturum promitto, et in iudicium adducturum minor : dedit quippe mihi Pater potestatem vivificandi, dedit mihi iudicandi potestatem. Postquam autem Judæorum lubricas aures his verbis curavit, illico se ad sequentia convertit, et causam statim exponens, ob quam ait se potestatem illam accepisse, nimirum humanitatem, quæ a seipsa nihil habet, subjicit : « Quia Filius hominis est. » Quod enim vita sit secundum naturam suam Unigenitus, neque vitam ab alio participet, sed eo modo quo Pater vivificet, superfluum est, opinor, impræsentiarum dicere, cum in libri hujus initio fuisse de illo disputatum sit ad eum locum : « Quod factum est in ipso vita erat ⁴⁷. »

V, 28, 29. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui **236** bona fecerunt, in resurrectionem vitæ : qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.

His quidem verbis resurrectionis universorum tempus significat, quo, ut divinus ille noster Paulus scribit, « Ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, in tuba Dei descendet de cælo, » iudicaturus orbem in justitia ⁴⁸, et redditurus unicuique secundum opera sua. Repetitione tamen eorundem imperitos Judæorum animos quasi manuducit, ut clare discere queant majora ab eo miracula patratum iri quam quod factum est in paralytico, et se totius orbis constitutum iri iudicem. Comparans autem mortuorum resurrectioni unius curationem, majorem et digniorem ostendit esse vitam illam solvendæ mortis, et corruptionis omnium tollendæ, adeoque jure et necessario quasi de minore miraculo ait : « Nolite mirari hoc. » Neque vero putabimus ipsum his verbis operum suorum claritati detrahere, aut certe auditoribus præcipere ne mirentur quæ alioquin admiratione sunt dignissima ; sed hoc scire et credere vult eos qui attoniti erant illo miraculo, parum illud esse hactenus. Verbo enim ac virtute divina, non tantum diuturnis morbis vexatos excitat, sed et ipsi morti immersos, et inevitabili corruptione superatos. Ideoque majus quiddam inferens ait : « Quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus. » Qui verbo enim cuncta e nihilo produxit, quomodo non poterit efficere ut quod jam factum est in ortum denuo revertatur ? Utrumque enim ejusdem est virtutis, et unius potestatis, mirabile est opus in utroque. Utiliter autem subjicit, processuros e monumentis,

A καὶ λαμπρότης τῆ θεοπροπέει τὸν ἀρμόζοντα τῆ ἀθρωπότητι λόγον, ὑποκλέπτει τὸ βαρὺ τῆς ὀργῆς, ἐπιεικέστερόν πως καὶ ὑφειμένως, ἢ ἤπερ ἐχούσιν, λέγων : « Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατήρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. » Μὴ θαυμάζετε, φησὶν, εἰ καθ' ἑμᾶς νῦν ὑπάρχων, καὶ ὀρώμενος ἀνθρώπος, ἀναστήσειν ὑπισχυνοῦμαι τοῖς νεκροῖς, καὶ εἰς χρίσιν ἄγειν ἀπαιτῶ· δέδωκε μοι τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν ὁ Πατήρ, δέδωκε μοι τὸ κρίνειν ἐπ' ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τούτων τὴν εὐδοκίαν τῶν Ἰουδαίων τεθεράπευκεν ἀκοήν, φροντίδα ποιεῖται γοργῆν καὶ τῆς τῶν ἐφεξῆς ὠφελείας, καὶ τὴν αἰτίαν εὐθύς τοῦ δεδέχθαι λέγειν ἑαυτὸν ἐξηγουόμενος τὴν οὐδὲν ἔχουσαν ἐξ ἑαυτῆς ἀνθρωπότητα, προσιχεται λέγων : « Ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. » Ὅτι γὰρ καὶ B ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστίν ὁ Μονογενῆς, καὶ οὗ ζωῆς τῆς παρ' ἐτέρου μέτοχος, ζωογονεῖν τε οὕτως, ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ, περιττὸν οἶμαι λέγειν πρὸς τὸ παρὸν, ἐπεὶ περ ἡμῖν οὐ βραχὺς ἐν τούτῳ δεδαπάνηται λόγος ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου, προκαιμένου ῥητοῦ, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. »

Μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντας οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

Σημαίνει μὲν διὰ τούτων τῆς ἀπάντων ἀναστάσεως τὸν καιρὸν, ὅτε, καθάπερ ἡμῖν ὁ θεόσιμος ἐπέστειλε Παῦλος, « Αὐτοῦς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, » κρίναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀποδώσων [αἱ ἀποδώσειν] ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Χειραγωγεῖ δ' οὖν ὁμοῦς διὰ τῆς τῶν αὐτῶν ἐπαναλήψεως τὴν ἀμαρυστάτην τῶν Ἰουδαίων διανοίαν εἰς τὸ δύνασθαι συνίεναι σαφῶς, ὅτι καὶ μισθῶν ἐστὶν τερατουργῆς, ἐν οἷς ὁ παράλυτος ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀναδειχθήσεται κριτῆς. Ἀντιπαρετιθεὶς δὲ χρησίμως τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει τὴν ἐφ' ἐνὶ τῶν νοσοῦντων θεραπείαν, μερίζοντά τε καὶ ἀξιολογωτέραν ἐπιδεικνύει τὴν θανάτου λυτικήν ἐνέργειαν, καὶ φθορᾶς τῆς ἀπάντων ἀναιρετικήν, εἰκότως τε καὶ ἀναγκαίως, ὡς ἐπ' ἐλάττωνι τῷ παραδόξῳ φησὶ : « Μὴ θαυμάζετε τοῦτο. » Καὶ οὐ δήπου πάντας [Ἰσ. πάντως] νομοῦμεν αὐτὸν τῆς τῶν οἰκείων ἔργων λαμπρότητος διὰ τούτων κατηγορεῖν, ἢ καὶ τοῖς ἀκρωμένους ἐπιτάττειν, μὴ χρῆναι θαύματος ἀξιοῦν, τὰ ἐφ' οἷς ἀν. εἰκότως θαυμάζοιεν, ἀλλ' εἰδέναι τε καὶ πιστεύειν βούλεται τοὺς ἐπ' ἐκείνῳ καταπεληγμένους, ὅτι μικρὸν αὐτῷ τὸ μέχρι τούτου θαυμάζεσθαι. Ἐγείρει γὰρ λόγῳ καὶ ἐνεργείᾳ θεοπροπέει, οὐχ ὅπως ἐκ μακρῶν ἀβρῶστημάτων τοὺς κάμνοντάς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἦδη τοὺς τῷ θανάτῳ βεβαπτισμένους, καὶ ἀκράτῳ νενικημένους φθορᾶ. Καὶ διὰ τοῦτό φησι, τὸ μεῖζον εἰσφέρων : « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Ὁ ἔρη λόγῳ τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγῶν, πως οὐκ ἀν. ἰσχύσαι τὸ ἦδη πεπαιγμένον καλινδρομεῖν

⁴⁷ Supra. i, 4. ⁴⁸ I Thess. iv, 13.

ἀναπέσαι πρὸς γένεσιν; Ἐἴεν γὰρ ἂν οὕτω τῆς αὐ-
 τῆς ἐνεργείας ἐκάτερα, καὶ μιᾶς ἐξουσίας τὸ ἐπ'
 ἀμφοῖν ἀξιόγραφον ἀποτελεσμα. Ἐπιλέγει δὲ χρησί-
 μως, ὅτι πρόελεύσονται τῶν μνημάτων, οἱ μὲν ἐπ'
 αἰσχροῖς ἀλόντες, καὶ πονηρίᾳ συμβιωτεύσαντες, τὴν
 ἀτελεύτητον ὑφέζονται [ὑφέζοντες] δίχην· οἱ δὲ δια-
 τρεπέεις ἐν ἀρεταῖς, τῆς ἐπεικειας μισθὸν ἀντικομού-
 μενοι τὴν αἰώνιον ζωὴν· ἑμοῦ μὲν, καθάπερ ἤδη
 προεῖπομεν, αὐτῶν διανομέα τῶν ἐκάστῳ πρεπόν-
 των καὶ διὰ τούτων εἰσφέρων, ἑμοῦ δὲ ἀναπέθων,
 ἢ τῷ φόβῳ τοῦ παθεῖν τὰ δεινὰ, παραιτεῖσθαι τὸ φαῦλον, καὶ συναυνεσθαι πῶς εἰς τὸ βιοῦν ἐθέλειν ἤδη
 σωφρονέστερον, ἢ ἐφέσει νυττομένους τρόπον τινὰ τῇ περὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν, συντονωτέραν ποιῆσθαι
 σπουδάσειν τὴν ἐπ' ἀγαθῶς προθυμίαν.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Ἵτι κατ' οὐδὲν ἐλάττω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ
 Υἱός, ἀλλ' ἰσοσθενής κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐφ'
 ἀπανσιν ἔστιν, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Ὁὐ δύναμιμι ἐγὼ ποιῶν ἅπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν.
 Καθὼς ἀκούω, κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δίκαια
 ἔστιν· ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ
 θέλημα τοῦ πέμφσαντός με Πατρὸς.

Ἐπίστησον πάλιν τοῖς λεγομένοις ἀκριβέστερον,
 καὶ δέχου τοῦ θεωρήματος ὡς ἐν περίορτι τὴν δύνα-
 μιν. Οὐκ εἰδότες Ἰουδαῖοι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκono-
 μίας τὸ βαθύ μυστήριον, ἀλλ' οὐδὲ τὸν ἐνοικοῦντα
 τῷ ἐκ Παρθένου νεφ̄ Θεὸν Λόγον ἐπιγινώσκοντες,
 ζήλω πολλᾷκις πεπλανημένοι, καὶ οὐ τῷ κατ' ἐπί-
 γνωσιν, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, εἰς ἀγριότητα τρόπων
 καὶ ἀνημέρους ὀργᾶς ἐξεκαίοντο· καὶ ὅτι καὶ κατα-
 λυεῖν ἐπεχείρουν αὐτὸν, ὅτι περ ἀνθρώπου; ὦν, ἐαυ-
 τὸν ἐπικαίει Θεόν, καὶ πάλιν, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε
 τὸν Θεόν, Ἰσὸν αὐτὸν ποῶν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ
 ἤσαν οὕτω δυσμαθεῖς, καὶ θεοπρεπῶν μὲν ὅλως οὐκ
 ἀνεχόμενοι λόγων, μικρὰ δὲ περὶ αὐτοῦ καὶ φρο-
 σοῦντες καὶ λέγετε [Ἰσ. λέγοντες], οἰκονομικῶς ὁ
 Σωτὴρ συνηπιάζει μὲν αὐτοῖς, κεκραμένην δ' οὐν
 ὄμως ἐποιεῖτο τὴν ἐξηγήσειν, οὐτε τοὺς τῷ Θεῷ πρέ-
 ποντας λόγους ὀλοτελῶς παραιτούμενος, οὐτε μὴν
 εἰς ὀλοκλήρον τῶν ἀνθρωπίνων ρημάτων ἀποφοιτῶν·
 εἰπῶν δὲ τι τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας ἄξιον, παραχρῆμα
 κολάζει τὸν ἀπαιδεύτον τῶν ἀκρωμένων θυμῶν,
 ἐπαγαγῶν τι καὶ ἀνθρώπινον, καὶ πάλιν ἀνθρώπινόν
 τι διὰ τὴν οἰκονομίαν εἰπῶν, οὐκ ἐν μικροῖς ὀρᾶσθαι
 μόνους τὰ καθ' αὐτὸν, Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπι-
 δεικνύων διὰ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἰσχύος καὶ λόγων
 πολλᾷκις. Τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν
 προκειμένοις εὐρήσεις τὴν τέχνην. Τί γὰρ ἔφη φθά-
 σας; « Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς,
 καὶ ζωοποιεῖ » εἶτα πάλιν, « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν
 ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημαῖσι ἀκούσονται τῆς φωνῆς
 αὐτοῦ » καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι καὶ ἐξελεύσονται κρι-
 θησόμενοι, καὶ ἀναλόγως ὡσπερ ἀνεῖ ἐργέται τὴν
 ἀντιμισθίαν ἀποληφόμενοι. Ὁ δὲ δύνασθαι λέγων
 οὐσπερ ἂν ἐθέλει ζωογονεῖν, καὶ οὕτως ὡς ὁ Πατὴρ·
 πῶς ἂν οὐχὶ τὴν Θεῷ πρέπουσαν δύναμιν ἐκτυ-
 νοῖτο περιτεθείς; Ἔσται δὲ ὅτι καὶ πάντων κριτῆς
 ὁ διαρρήδην εἰπῶν, πῶς οὐκ ἂν ἐκταράξει δικαίως
 τοὺς ἀνθρώπων ἐτι γυμνὸν οἰομένους ὑπάρχειν αὐτόν;

⁶⁶ Rom. x, 2.

A peccatores quidem, et quotquot improbo viverint,
 ut aeternas poenas luant, bonis autem et virtutibus
 conspicuis, ut sempiternam vitam probitatis præ-
 mium referant, simulque, ut jam prius diximus,
 seipsum judicem eorum quæ cuique debentur his
 quotquot verbis significans, ac præterea suadens
 aut metu malorum improbitatem fugere et ad mel-
 liorem frugem se transferre, aut æternæ vitæ de-
 siderio quodammodo stimulatos virtutem vehe-
 mentius cupere.

ut aeternas poenas luant, bonis autem et virtutibus
 conspicuis, ut sempiternam vitam probitatis præ-
 mium referant, simulque, ut jam prius diximus,
 seipsum judicem eorum quæ cuique debentur his
 quotquot verbis significans, ac præterea suadens
 aut metu malorum improbitatem fugere et ad mel-
 liorem frugem se transferre, aut æternæ vitæ de-
 siderio quodammodo stimulatos virtutem vehe-
 mentius cupere.

237 CAP. IX.

B Quod nihilo minor sit Deo ac Patre Filius, sed in
 omnibus agendis pari potestate præditus, ut Deus
 de Deo.

V, 30. Non possum ego a meipso facere quid-
 quam. Sicut audio, judico : et judicium meum
 justum est; quia non quero voluntatem meam, sed
 voluntatem ejus qui misit me Patris.

Attende rursus acrius in ea quæ dicuntur, et
 vim horum verborum intellectu percipe. Cum Ju-
 dex altum incarnationis mysterium ignoraret, sed
 neque scirent Deum Verbum inhabitare in templo
 Virginis, erroneo plerumque zelo, et non secun-
 dum scientiam, ut Paulus ait ⁶⁶, in morum ferita-
 tem et immenses iras exardescabant : adeoque la-
 pidibus ipsum obruere nitebantur, quod, homo cum
 esset, seipsum Deum faceret, ac præterea, quod
 Patrem suum Deum vocaret, æqualem seipsum fa-
 ciens Deo. Cum autem essent adeo hebetes, ac
 divinos sermones utique non ferrent, deque ipso
 tenuiter admodum sentirent ac loquerentur, sin-
 gulari consilio Salvator ad eorum pueritiam sese
 demittit, temperata nihilominus expositione uti-
 tur, cum nec convenientes Deo sermones plane
 repudiet, nec ab humanis vocabulis in totum re-
 fugiat : sed divina potestate dignum aliquid locu-
 tus, statim aliquid humanum subjicit quo inso-
 lentem eorum animum reprimat; et rursus ubi
 propter incarnationis dispensationem aliquid hu-
 manum protulit, virtute et voce humana majori
 sæpe ostendit se, Deus cum sit secundum natu-
 ram, in eo tantum humilitatis statu non versari.
 Istiusmodi quamdam artem etiam in iis quæ modo
 proposita sunt reperies. Cur enim antea dixit :
 « Sicut enim Pater suscitavit mortuos, et vivificavit ; »
 item : « Quia venit hora, in qua omnes mortui
 vocem ejus audient ; » præterea, et quod proced-
 ent judicium subituri, et pro suis meritis mer-
 cedem recepturi ? At qui dicit posse se quos velit
 vivificare, non secus ac Pater : quomodo non cen-
 setur divinam sibi gloriam arrogare ? Qui vero
 palam usserit se universorum fore judicem, quo-
 modo non jure porcellet eos qui merum hominem
 esse putant ? Cum enim Hebræi es-
 sent, ac divinis eruditii Litteris, probabile erat eos

Cum ergo de Filio et Patre dictio illa, « sicut, » Α μαί, τίς τὸ τοιοῦτον ἐρεῖ· θεωρήσει γάρ διή τὸ ἐfferatur, quam ob causam æqualibus ambos honoribus ornare cunctabimur? Nam futura prævidens ut Deus, et malignam tuæ imperitiæ contradictionem non ignorans, non nudam statim, neque convenienti sibi præsidio destitutam dictionem illam, « sicut, » intulit, sed eam idoneis firmatam probationibus; et cum prius ostenderit se quoque Deum esse secundum naturam (suum enim faciebat Patrem Deum), affirmaveritque se et Deum opificem, et viventem revera esse, atque, ut ita dicam, Dei ac Patris proprietatibus conspicuum, opportune tandem infert: « Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. » Quid autem nunc adversari videtur? At quid prohibebit quominus is, cui substantialiter insunt quæcunque Patris peculiaria et eximia sunt, ad æqualem honoris ascendat mensuram? Ipsam quippe Dei ac Patris honorare naturam comperiemur in Filio egregie relucentem. Idcirco enim subiicit: « Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. » Filii enim contemptus aut blasphemiae vis et ratio ad alium non pertinebit, quam ad ipsum Patrem, qui a sua natura tanquam a fonte Filium edidit, licet ei ab æterno coexistens ubique in Scriptura sacra prædicetur. Sed esto, inquit adversarius, contemptus Filii quo velis pertineat, imo vero ad ipsum Deum ac Patrem pertingat. Indignatur enim jure merito, non tamen quasi eadem natura lædatur in Filio, ut modo disseruimus; sed quoniam est imago ejus et character⁶⁶, ad divinam et ineffabilem ejus naturam optime formatus, jure quidem indignatur, et in se omnino injuriam refert. Absurdissimum quippe esset eum, qui divinis characteribus insultat, peccati in archetypum admissi poenas non luere. Quemadmodum nempe, si quis terrenorum regum imagines ludibrio habuerit, non aliter quam si in regem ipsum peccaverit punitur. Tale vero quiddam a Deo quoque de nobis statutum comperiemus. « Qui enim sanguinem hominis, inquit, effuderit, pro sanguine 229 ejus effundetur, quia in imagine Dei feci hominem⁶⁷. » Vides igitur ex hoc, inquit, manifeste Deum ac Patrem existimare indignari debere læsa imagine, non autem divina sua natura. Hoc itaque modo exponendum est illud quod dictum est a Christo: « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat. » An igitur a Patris substantia alienus erit nobiscum Unigenitus? Quomodo ergo jam secundum naturam Deus est, si de rationibus deitatis excidit, in propria quædam et alia quam in qua Pater est, natura constitutus? Iniqui vero sumus scilicet, qui in unam deitatis rationem sanctæ Trinitatis unionem adducimus. Adorare quippe nos oporteret Patrem, ut Deum: gloriam autem quamdam peculiariter ac propriam Filio ac Spiritui tribuere, in

κωλύον οὐδὲν κατ' αὐτὴν τοῦ νοήματος τὴν ἀναλογίαν. Ὅταν ἐφ' Υἱοῦ καὶ Πατρὸς φέροται τὸ « καθὼς, » διὰ ποίαν αἰτίαν ἀποναρχήσομεν ἰσομέτροις ἀμφοῦ καταστῆσαι τιμαῖς; Προανασχεψάμενοι γὰρ ὡς Θεὸς τὰ ἐσόμενα, καὶ τὴν βάσκανον τῆς σῆς ἀμαθίας περιαθρήσας ἀντιλογίαν, οὐ γυμνὸν εὐθὺς, οὐδὲ τῆς αὐτῆς πρεπούσης ἔρημον ἐπικουρίας, τὸ « καθὼς » εἰσενήνοχεν, ἀλλὰ ταῖς μὲν καθηκούσας προχυρώσας πληροφορίας, προαποδείξας δὲ ἔτι καὶ Θεὸς ὑπάρχει κατὰ φύσιν· Ἴδιον γὰρ ἐποίητο Πατέρα τὸν Θεόν· προκατασκευάσας δὲ πάλιν, ὅτι καὶ Θεὸς δημιουργὸς καὶ ζῶν κατ' ἀλήθειάν ἐστι, καὶ ὅλως, ἢ οὕτως εἶπω, τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπαγαυζόμενον ἰδιώμασι προεισενεγκῶν, εὐκαίρως ἐπάγει λοιπόν· « Ἴνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Ἐἴτα τί τὸ ἀντιστατοῦν ἀναφανεῖται λοιπόν; τί δὲ τὸ κωλύον ἐστὶ τὸν, ὥπερ οὐσωδῶς ἐνυπάρχει τὰ τοῦ γεννήσαντος ἴδια καὶ ἐξάιρετα, πρὸς τὸ ἴσον τῆς τιμῆς ἀναβαίνειν μέτρον; Αὐτὴν γὰρ ἤδη τιμῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀλωσόμεθα φύσιν, καθὼς ἐν Υἱῷ διαλάμπουσαν. Διὰ γὰρ τοῦτο φησὶν ἐφεξῆς· « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. » Ἀναθήσεται γὰρ οὐκ ἐφ' ἑτερόν τινα μᾶλλον τῆς εἰς Υἱόν ἀτιμίας τὸ ἐγκλημα, καὶ τῆς δυσφημίας ἡ δύναμις, ἢ εἰς αὐτὸν ἀληθέστερον τὸν Πατέρα, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τῆς οικείας φύσεως ἀνέντα τὸν Υἱόν, εἰ καὶ συνυπάρχων ἀδίδως αὐτῷ διὰ πάσης ὁράται τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ἀλλὰ ναί, φησὶν ὁ δι' ἐναντίας, ἡκέτω τῆς εἰς Υἱόν ἀτιμίας τὸ ἐγκλημα πρὸς ἕπερ ἀν βούλοιο, μᾶλλον δὲ εἰς αὐτὸν ἀφικνεῖσθαι τὸν Θεόν καὶ Πατέρα. Ἀγανακτήσει γὰρ διὸ καὶ μάλα εἰκότως, ἀλλ' οὐχὶ πάντως, ὡς τῆς αὐτῆς φύσεως ὕβρισμένης ἐν Υἱῷ, κατὰ τὸν ἀρτίως ἡμῶν φιλοτεχνηθέντα λόγον· ἀλλ' ἐπειπερ ἐστὶν εἰκὼν αὐτοῦ καὶ χαρακτήρ, ὡς πρὸς τὴν θείαν τε καὶ ἀρρήτον αὐτοῦ φύσιν ἀριστὰ μεμορφωμένος, χαλεπαίνει μὲν εὐλόγως, ἀνοίσει δὲ πάντως εἰς ἑαυτὸν τὸ ἀδίχημα. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως τῶν ἀτοπωτάτων, τὸν τοῖς θεοῖς χαρακτηρησὶν ἐμπαροινήσαντα, μὴ οὐχὶ πάντως τῆς εἰς ἀρχέτυπον ἀμαρτίας ἀποτινύναι δίκας. Ὅσπερ οὖν ἀμέλει, καὶ ὁ ταῖς εἰκόσι τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων ἐμπαροινήσας, ὡς εἰς αὐτὸν ἤδη πεπλημμεληκῶς τὸν κρατοῦντα κολάζεται. Ὀρισμένον δὲ τι τοιοῦτον παρὰ Θεοῦ καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν εὐρήσομεν. « Ὁ γὰρ ἐκχέων, φησὶν, αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται· ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. » Ὁρᾷς οὖν, φησὶν, ἤδη διὰ τούτου, καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι τῆς εἰκότος ἀδικουμένης, καὶ οὐχὶ πάντως τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως, ἀγανακτεῖν οἴεται δεῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. Οὐκ οὖν κατὰ τοῦτοι νοεῖσθαι τε καὶ ἐσχηματισθαι τὸν τρόπον τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ· « Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ. » Ἀρ' οὖν ἔξω κείσεται μεθ' ἡμῶν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὁ Μονογενῆς; Πῶς οὖν ἔτι κατὰ φύσιν Θεὸς ἐστίν, εἴπερ ὅλως ἐξώλισθε τῶν τῆς

⁶⁶ II Cor. iv, 4. ⁶⁷ Gen. ix, 6.

θεότητος ὄρων, ἐν ἰδίᾳ τινὶ φύσει καὶ ἑτεροῖς κελί-
 μανος, ἢ ἐν ἡμέρᾳ ἐστὶν ὁ Πατήρ; Ἄδικοῦμεν δὲ,
 κατὰ τὸ εἰκόσ, εἰς ἓνα θεότητος ἀναδιβάζοντες λόγον,
 τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν σύνταξιν. Ἐδεῖ γάρ, εἶδει
 λοιπὸν προσκυθεῖν μὲν ἡμᾶς ὡς Θεὸν τὸν Πατέρα,
 δόξαν δὲ τίνα πάλιν ἰδίαν ἀπονέμειν τῷ Υἱῷ καὶ
 τῷ Πνεύματι, ὡς εἰς διαφόρους κατασχίζοντας φύ-
 σεῖς, καὶ ἰδιὸν ἐκάστῳ τὸν τοῦ πῶς ἐστὶ διορίζοντας
 λόγον· ἀλλ' ἓνα Θεὸν ἡμῖν αἰθεῖαι πρεσβεύουσι Γρα-
 φαι, τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ καὶ τὸ Πνεῦμα συντάττουσαι,
 ὡς διὰ τῆς οὐσιώδους καὶ ἀπαρλλάκτου ταυτότητος,
 εἰς ἓνα θεότητος ἀναφερομένης λόγον τῆς ἁγίας
 Τριάδος. Οὐκ ἄρα ἐστὶ τῆς τοῦ Γενήσαντος φύσεως
 ἀλλότριος ὁ Μονογενῆς, ἀλλ' οὐδ' ἂν ὅλως Υἱὸς ὑπάρ-
 χων νοοῦ κατὰ ἀλήθειαν, εἰ μὴ ἐκ τῆς τοῦ τεκόντος
 ἐξέλαμψεν οὐσία; τοιοῦτος γάρ, καὶ οὐκ ἕτερος ἐν
 πᾶσιν ὁ τῆς ἀληθεῦς υἰότητος θεός τε καὶ τρόπος.
 Υἱοῦ δὲ οὐκ ὄντος, συναναίρεθῆσεται πάντως καὶ τὸ
 εἶναι Πατέρα τὸν Θεόν. Πῶς οὖν ἀληθεύσει λέγων ὁ
 Παῦλος περὶ αὐτοῦ, « Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν τε
 οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται; » Εἰ γάρ μὴ γεγέν-
 νηκεν ἐξ ἑαυτοῦ θεοπρεπῶς τὸν Υἱὸν, πῶς ἐν αὐτῷ
 τῆς πατρότητος ἢ ἀρχῆ διήκουσα κατὰ μίμησιν ἐπὶ
 τε τοῦς ὄντας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς; Ἄλλ'
 ἐστὶ Πατήρ κατ' ἀλήθειαν ὁ Θεός· Υἱὸς ἄρα κατὰ
 φύσιν ὁ Μονογενῆς, εἰσω τέ πῶς ἐστὶ τῶν τῆς θεό-
 τητος ὄρων. Θεός γάρ ἐκ Θεοῦ τεχθήσεται, καθάπερ
 οὖν ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου τυχόν, καὶ οὐ διαψεύσεται
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἢ τὰ πάντα ὑπερκειμένη φύσις,
 τὸν αὐτῆ μὴ πρέποντα τεκοῦσα γαρῆν. Ἐπειδὴ δὲ
 δυσσεβῶς τε καὶ ἀνοήτως φασίν, οὐ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς ἐξυβρίζεσθαι φύσιν ἐν Υἱῷ, μὴ τῆς προσ-
 ηκούσης ἀπολαύοντι δόξης πρὸς τινων· ὡς εἰκόσος
 εἰκότως γε δὴ ποιοῦντα καὶ καλῶς· ἐρωτητέον
 Πατρὸς εἶναι τε καὶ λέγεσθαι τὸν Υἱόν. Μᾶλλον δὲ
 στελλωμεν τῆς εἰκόσος τὰ εἶδη, κατὰ γε τὸν
 τε καὶ λίαν εὐκρινεστέρα τῶν ζητουμένων ἢ εὐρεσις.

Οὐκοῦν μία μὲν ἤδη καὶ πρώτη τῆς κατὰ φύσιν
 ταυτότητος ἐν ἀπαρλλάκτοις τοῖς ιδιώμασιν ἢ εἰ-
 κῶν, ὡς ἐξ Ἀδὰμ ὁ Ἄβελ, ἢ Ἰσαὰκ ἐξ Ἀβραάμ.
 Δευτέρα δὲ πάλιν ἢ κατὰ μόνην τὴν τοῦ χαρακτήρος
 ἐμφέρειαν, καὶ τὸ ἀκριβὲς τοῦ εἶδους ἐκτύπωμα,
 καθάπερ ἢ τοῦ βασιλέως ἐν ξύλῳ γραφῆ, ἢ καὶ καθ'
 ἑτερόν τινα πεποιημένην τρόπον, ὡς πρὸς αὐτὸν,
 ἀριστά τε καὶ ἐντεχνέστατα. Εἰκῶν δὲ ἑτέρα λαμ-
 θάνεται πάλιν πρὸς ἡθῆ, καὶ τρόπους, καὶ πολι-
 τεῖαν, καὶ θέλημα τὸ ἐπὶ τισιν ἀγαθοῖς ἢ φαύλοις,
 ὡς εἰκόσος λέγεσθαι τυχόν τὸν μὲν ἀγαθοεργοῦντα
 τῷ Παύλῳ, τὸν δὲ μὴ τοιοῦτον, τῷ Κάιν. Τὸ γὰρ ἐν
 τοῖς ἰσοῖς ὁρᾶσθαι φαύλοις τε καὶ ἀγαθοῖς, τὴν
 ὁμοίωσιν ἐκάστῳ πραγματεύεται καὶ περιτίθησιν
 εἰκότως. Εἶδος δὲ πῶς εἰκόσος ἐστὶν ἕτερον, καὶ τὸ
 ἐν ἀξιώματι, καὶ τιμῆ, καὶ δόξῃ, καὶ ὑπεροχῇ,
 ὡσπερ ἂν εἰ τις τυχόν τὴν τινοῦ ἀρχὴν διαδέχοιτο,
 καὶ πάντα δρῶν μετ' ἐξουσίας, ἄπερ ἂν ἐκείνῳ προ-
 ἦκοι τε καὶ πρέποι. Εἰκῶν δὲ ἑτέρως, ἢ καθ' ἑτέραν
 τὴν εὐκρίνητα πρᾶγματος, ἢ ποσότητα, σχῆμά τε

A diferentes naturas eos partientes, et suam cuique
 essendi rationem tribuentes. Atqui unum nobis
 Deum divinæ Scripturæ prædicant, Filium cum
 Patre et Spiritum collocantes, quasi per substan-
 tialem et omnimodam identitatem sancta Trinitate
 in unam deitatis collata rationem. Non est ergo a
 natura Genitoris alienus Unigenitus, sed nec om-
 nino Filius esse revera censebitur si ex Genitoris
 substantia non effulsit; nec enim alia est in omni-
 bus veræ filiationis definitio ac modus. Si autem
 Filius non est, sequitur ut ne Pater quidem sit
 etiam Deus. Quomodo ergo verax erit Paulus de
 ipso dicens: « Ex quo omnis paternitas in cælo et
 in terra nominatur⁶⁶. » Nam si non genuit ex
 seipso divina ratione Filium, quomodo in ipso est
 paternitatis initium, quod per imitationem ad eos
 quicumque in cælo et in terra sunt permanet? At-
 qui Pater revera est Deus: Filius ergo secundum
 naturam est Unigenitus, et intra deitatis rationes
 constitutus. Alioqui enim Deus ex Deo gignetur,
 sicuti forsitan homo ex homine; neque tamen fru-
 strabitur Dei ac Patris summa illa natura, gignendo
 fetum nequaquam sibi convenientem. Sed quoniam
 stulte et impie prædicant Dei ac Patris naturam
 minime lædi in Filio, cui minus congrua ab non-
 nullis gloria tribuatur, sed jure merito potius indi-
 gnari, quod in ipso imaginem suam contemptam cer-
 nat, interrogandi sunt demum, quonam pacto veliat
 imaginem Patris esse ac dici Filium. Sed responsio-
 nem præveniamus **230** ipsi potius, et imaginum spes-
 cies, quoad fieri potest, prius distinguamus; sic enim
 clarior et apertior futura est hujus quæstionis ratio.

δὲ μᾶλλον ἰδίας ἡτιμασμένης ἐν αὐτῷ χαλεπαίνειν,
 αὐτοῦς, κατὰ τίνα τρόπον εἰκόνα βούλονται τοῦ
 αὐτοῦ τὸν παρ' ἐκείνου φθάσαντες λόγον προδια-
 ἐγγωροῦντα λόγον· οὕτω γάρ ἂν γένοιτο σαφῆς

Igitur una quidem est ac prima naturalis identi-
 tatis in proprietatibus iisdem imago, sicuti Abel
 ex Adam, aut Isaac ex Abraham. Altera, quæ con-
 sistit in sola characteris effigie, et exacta formæ
 expressione, veluti regis in ligno pictura, aut alia
 quadam ratione præclare et artificiose facta. Præ-
 terea imago dicitur respectu vitæ ac morum et
 voluntatis erga virtutem ac honestatem, ac studii:
 ita ut probus vir Paulo similis esse dicatur; im-
 probus vero, Cain. Idem enim virtutis aut vitii
 studium similitudinem unicuique jure conciliat.
 Est et aliud quodammodo genus imaginis, quod in
 dignitate, honore, gloria et excellentia versatur,
 ut si quis, exempli gratia, alicujus principatum exci-
 piam, omniaque cum potestate faciat quæ illum decent.
 Præterea imago dicitur, quæ versatur in alia qua-
 dam rei qualitate aut quantitate, figuraque et propor-
 tione, ut summam dicam. Doceant ergo nos illi
 divinæ imaginis subtilissimi, inquisitores, utrum
 tandem substantialem et naturalem similitudinem

Unigenito tribuendam esse putent, atque ita Patris imaginem esse dicant Verbum illud quod ex ipso prodiiit, sicuti nimirum Abel ex Adam, qui totam in se Patris servat naturam, et integram humanitatis in se rationem habet? An ægre istud ferent, quippe qui Deum revera de Deo secundum naturam esse Filium fateri cogantur, suoque more cum veritate pugnantes, ad secundum genus imaginis sese conferent, quod in sola forma, caractere et figura spectatur. Sed arbitror eos hic hæsuros. Nemo enim tam stultus est qui sibi in animum inducat, Deum quantitate aut figura circumscribi, et caractere comprehendi, aut denique res incorporeas quæ corporum sunt pati. An ergo ratione studii ac morum similem esse dicunt ipsum, et hanc ei imaginem affingere non verentur? Quomodo ergo secundum naturam Deus esse censetur is, qui sola voluntate est ipsi similis, cum aliud quiddam in se proprie existat? Subsistere quippe ipsum utique fatebuntur. **231** At quid in eo plus demum esse videbitur, quam creatura? Nunquid enim angelos quoque credemus conari ad voluntatem divinam seipsos perficere, cum aliud quiddam natura sint a Deo? Quid vero, si de nobis etiam dictum illud intelligatur? An enim res supra naturam temere invadere, et quæ fieri non possunt appetere ipse nos docet Unigenitus his verbis: « Estote misericordes, sicut et Pater vester ille cœlestis misericors est ⁴¹ » Hoc enim procul dubio nihil est aliud quam nobis utique suscipiendam esse Patris imaginem quæ consistit in voluntatum identitate. At Paulus etiam imitator fuit Christi, qui, ut illi nugantur, imago est Patris, in sola voluntatum similitudine consistens. Sed relictis, opinor, hisce miseris argutiis, aliud quiddam majus ac præclarior excogitari sunt, dicentque Unigenitum esse Dei ac Patris imaginem, quoad voluntatum identitatem, quoad dignitatem, gloriam ac potestatem divinam, et creandi vim, ac miraculorum operationem, et universorum dominationem, et in quantum iudex constitutus est, atque ab angelis, et hominibus, cœnique, ut verbo dicam, creatura adoratur. Quibus ex omnibus Patrem nobis ostendens in seipso, non dicit « ex substantia, » sed « characterem » esse « substantiæ ejus ⁴². » Igitur, ut modo dicebamus, nihil eorum quæ dicta sunt Filius est secundum naturam, sed in universum ab iis, juxta stultissimam vestram sententiam, excludetur: neque Deus verus, neque Filius, non rex, non Dominus, non opifex, non potens, neque adeo natura bonus est proprie: sed in nuda ac sola gloriatione Deo convenienti cernitur: et quod in tabulis est colorum inductio, quæ sola varietate decus affert, cum veri nihil habeat: hoc et in Filio Dei ac Patris dignitatum pulchritudo nudis ac solis nominibus efflorescit, extrinsecus autem

καὶ ἀναλογίαν· δεῖ γὰρ ἤδη συλλεῖσθαι εἰπεῖν. Διδασκόμενοι τὸν οὖν οἱ τῆς θείας εἰκόνης ἀκριβέστατοι ζητηταί, πότερον ποτε τὴν εὐσεβῆ καὶ φυσικῇ ἀπομένειν ὁμοίωσιν εἰσονται δεῖν τῷ Μονογενεῖ, καὶ οὕτως εἰκόνα φασὶν ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα Λόγον, ὡσπερ ἀνεῖ καὶ τὸν Ἄδελφον ἐξ Ἀδάμ, ὅλην ἀποσώζοντα τοῦ τεκόντος τὴν φύσιν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ὁλόκληρον τῆς ἀνθρωπότητος φοροῦντα τὸν λόγον; Ἡ δυσχαιρανοῦσι μὲν ἐπὶ τούτῳ λίαν, ὡς θεὸν ὄντως ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁμοιωσὶν ἀναγκαζόμενοι τὸν Υἱὸν, ἐπὶ δὲ τὸ μάχεσθαι τῇ ἀληθείᾳ συνήθως ἐκνεύοντες, ἐπὶ τὸν δεῦτερον τῆς εἰκόνης βαδιῶνται τρόπον, ὅς ἐν μόνῃ νοεῖται μορφῇ, καὶ χαρακτῆρι, καὶ σχήματι. Ἄλλ' οἶμαι μὲν τοῦτο λέγειν ἀποναρκῆσαι αὐτούς. Οὐ γὰρ πεποσῶσθαι τὸ θεῖον, ἢ καὶ σχήματι περιγραπτῶν, καὶ χαρακτῆρι μετρούμενον, ἢ καὶ ὅπως τὰ σωμάτων ὑπομένειν τὰ ἀσώματα, ὑπολήψεται τις, οὐδ' εἰ σφόδρα φαίνονται ληρῶν. Ἄρ' οὖν ὡς πρὸς ἤθη, καὶ τρόπους, καὶ θέλημα μερορφῶσθαι λέγουσιν αὐτὸν, καὶ ταύτην αὐτῷ περιτιθέντας οὐκ αἰσχύονται τὴν εἰκόνα; Πῶς οὖν εἶτι κατὰ φύσιν νοεῖται Θεὸς ὁ ἐν μόνῳ τὸ [γρ. τῷ] θέλειν τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχον ὁμοίωσιν, ἕτερον δὲ τι καθ' ἑαυτὸν ἰδίως ὑπάρχων; Ὑπεστάναι γὰρ πάντως ὁμολογήσουσιν αὐτόν. Εἴπατε εἰ τὸ πλεόν ἐν αὐτῷ παρὰ τὴν κτίσιν φανεῖται λατῶν; Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἀγγέλους πιστεύουσαν πρὸς τὸ θεῖον ἑαυτοῦ ἐπισήμασθαι διαπράττειν θέλημα, ἕτερον τι παρὰ τὸν θεὸν κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα; Πῶς δὲ ὅταν καὶ ἐφ' ἡμῶν νεῖται τὸ εἰρημένον; Ἄρα γὰρ τοῖς ὑπὲρ φύσιν παραλόγως ἐπιπηδῶν, καὶ τῶν ἀδυνάτων ἐπίσθαι διδάσκει λέγων αὐτὸς ὁ Μονογενής· « Γίνεσθε οἰκτιρῶντες, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτιρῶν ἐστίν; » Τοῦτο γὰρ ἦν ἀνευδοκίμως εἰπεῖν, χρῆναι δεῖ [Ἰσ. δὴ] πάντως ἡμᾶς τὴν ἐν ταυτότητι θελημάτων ἀναλαμβάνειν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς. Μιμητῆς δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐγένετο τοῦ Χριστοῦ, τῆς, ὡς ἐκεῖνοι ληροῦντές φασιν, ἐν θελήμασι μόνως εἰκόνης τοῦ Πατρὸς. Ἄλλὰ καὶ τούτων μὲν ἀπανατήσονται, κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἀθλίων νοημάτων, ὡσπερ δὲ τι μείζον ἐπινοοῦντες καὶ ἀμεινον, ἐκεῖνο δὴ πάντως ἐροῦσιν· Εἰκόνα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Μονογενής, ὅσον ἐν ταυτότητι θελημάτων, ὅσον ἐπὶ ἀξίωμα, καὶ δόξαν, καὶ δύναμιν τὴν θεοπρεπῆ, ὅσον εἰς ἐνέργειαν εἶναι ἐπὶ τῷ κτίσειν καὶ θαυματουργεῖν, ὅσον εἰς τὸ βασιλεύειν καὶ πάντων κρατεῖν, ὅσον εἰς τὸ κρίνειν καὶ προσκυνεῖσθαι πρὸς τὸ ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων, καὶ πάσης ἀπαξιαπλῶς τῆς κτίσεως. Διὰ τούτων ἀπάντων ἡμῖν ἐν ἑαυτῷ δεικνύων τὸν Πατέρα, οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἢ φησὶν, ἀλλὰ « χαρακτῆρ » ἐστὶ· τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ὁλοῦν, ὅπερ ἐφημὲν ἄρτιως, οὐδὲν ἐστὶ τῶν εἰρημένων κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς, ἐξω δὲ πάντων ἀθρώπων κείσεται, κατὰ γὰρ τὸν παρ' ἡμῶν ἀνοητότατον λόγον, οὔτε ἕξ Θεοῦ ἀληθινός, οὔτε Υἱός, οὐ βασιλεὺς, οὐ Κύριος, οὐ δημιουργός, οὐ δυνατός, οὔτε μὴν ἐν θελήμασιν ἐγχεθῆς κατὰ φύσιν

⁴¹ Luc. vi, 36. ⁴² Hebr. i, 3.

ιδίως ἐστίν· ἐν δὲ γυμνοῖς καὶ μόνοις τοῖς θεοπρε-
πέσιν ὁρᾶται καυχήμασι, καὶ ὅπερ ἐστὶ ταῖς ἐν
πίναξι γραφαῖς ἢ τῶν χρωμάτων ἐπιβολή, μόναις
αὐταῖς τῶν ὁρωμένων ποιικιλίαις ἐξωραϊζουσα, φο-
ροῦσα δὲ ἀληθὲς οὐδέν· τοῦτο καὶ ἐν Υἱῷ τῶν τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀξιωμάτων τὸ κάλλος· ἐν μὲν
ψιλοῖς καὶ μόνοις ὀνόμασι περιανθίζεται, ἐξωθεν δὲ
ὡσπερ χρωμάτων τινῶν ἐπαλείφεται δίκην· σχι-
γραφεῖται δὲ μᾶλλον ἢ θεία φύσις ἐν αὐτῷ, καὶ ὡς
ἐν ψιλῷ φαίνεται τίτῳ. Εἶτα πῶς οὐκ ἀντικρὺς
ἀπάσις φανήσεθε ταῖς ἀγίαις πολεμούντες Γραφαῖς,
ἵνα δὴ καὶ δικαίως ἀκούσητε· « Σκληροτράχηλοι,
καὶ ἀπερίτμητοι καρδίαι καὶ τοῖς ὡσὲν, ὑμεῖς ἀεὶ
τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες
ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. » Πότε γὰρ οὐ θεὸν ἀληθινὸν ὀνο-
μάζουσι τὸν Υἱὸν, ἢ πότε τῆς τοῦ τεκνόντος οὐσίας
ἔξω φέρουσι αὐτόν; Τίς δὲ ὁ τολμήσας εἰπεῖν, ὡς
οὔτε φύσει δημιουργός, οὔτε βασιλεὺς, οὔτε παντο-
κράτωρ ἢ προσκυνητός ἐστιν; Ὁ μὲν γὰρ θεοπέ-
σιος Μελιπῆδς ὡς πρὸς αὐτόν πού φησι τὸν Μονο-
γενῆ· « Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ
αἰῶνος. » Θωμάς δὲ πάλιν ὁμοίως ὁ νουνεχέστατος
μαθητῆς, καὶ Θεὸν ὁμοῦ, καὶ Κύριον ἀποκαλεῖ.
Παντοκράτωρ δὲ καὶ δημιουργός, διὰ πάσης ἀγίου
καλεῖται φωνῆς, καὶ ὡς οὐκ ἐπακτὸν ἔχων καθ' ἑμᾶς
τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' ὡς τοῦτο κατὰ φύσιν ὑπάρχων,
ὅπερ εἶναι λέγεται, διὰ τε τοῦτο προσκυνεῖται παρά
τε τῶν ἀγίων ἀγγέλων, καὶ πρὸς ἡμῶν, καίτοι
μηδενὶ προσκυνεῖν ἐτέρῳ τῆς θείας λεγοῦσης χρῆναι
Γραφῆς, πλην μόνῳ Κυρίῳ τῷ Θεῷ. Εἰ μὲν οὖν
ἐπίκτητον αὐτῷ καὶ δοτὸν ἐνυπάρχειν τὸ θεοπρεπὲς
ἀξίωμα πεπιστεύκασι, εἶτα τῷ τοιοῦτῳ προσκυνεῖν
οἴονται δεῖν, ἴσωςαν πρὸς τὸν χριστὴν τῇ κτίσει
λατρεύοντες, πρόσφατόν τε καὶ νέον ἑαυτοῖς ζωγρα-
φούντες Θεὸν, ἤπερ ὄντως τὸν κατὰ φύσιν γινώσκον-
τες. Εἰ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐσίας ἔξω κεί-
σθαι λέγοντες τὸν Υἱὸν, καὶ Υἱὸν αὐτόν καὶ Θεὸν
ὁμολογούσιν ὑπάρχειν ἀληθινόν, καὶ βασιλέα, καὶ
κύριον, καὶ δημιουργόν, καὶ οὐσιωδῶς ἐν ἑαυτῷ τὰ
τοῦ Πατρὸς ἔχειν ὅια καὶ ἐξάρτητα· βλέπτεωσαν
ὅσοι ποτὲ πάλιν αὐτοῖς τὸ τῶν τῆδε δοκούντων ἀπο-
κινδυνεύσει τέλος. Οὐδὲν γὰρ ὅλως ἐν τῇ θεῇ φύσει
τὸ ἀξιώπιστον εὐρεθῆσεται, δυναμένης ἤδη καὶ τῆς
τῶν γεννητῶν φύσεως ὑπάρχειν τοῦτο κατ' ἀλήθειαν,
ὅπερ ἂν νοοῖτο καὶ αὐτῇ. Ἀποδέδδεται γὰρ, κατὰ
γε τὸν παρὰ τοῖς δι' ἐναντίας ἀδρανέστατον λόγον,
τῆς μὲν θείας φύσεως οὐκ ὑπάρχων ὁ Μονογενῆς,
ἔχων δ' οὖν ὁμοῦ ἀληθινῶς ἐν ἑαυτῷ τὰ ἐκείνης
ἐξάρτητα. Εἶτα τίς οὐκ ἀποφρίξει, καὶ μόνον ἀκούων
τῆν τῶν δογμάτων δυσέδειαν; Πάντα γὰρ ἄνω τε
καὶ κάτω σφρέσσεται λοιπὸν, τῆς μὲν τὰ πάντα ὑπερ-
κειμένης φύσεως καταβαινούσης ἐπὶ τὸ συντάττεσθαι
τοῖς γεννητοῖς, αὐτῆς δὲ τῆς κτίσεως εἰς τὸ ὑπερ-
έκεινα καὶ οὐκ ὠρισμένον αὐτῇ παραλόγως ἀνατηδύ-
σης μέτρον. Οὐκοῦν, ὡς ὀλκάδος ἐν πελάγει βαπτι-
ζομένης, τῆς τῶν τοιούτων δογμάτων ἀτοπίας
ἀπονηχόμενοι, σπεύδωμεν ὡς ἐπ' ἀσφαλῆ καὶ ἀκῦ-

A instar quorumdam colorum superinducitur, imo
vero natura divina in ipso adambatur, ac veluti
figura tenuis tantum spectatur. At quomodo non
cum omnibus Scripturis manifeste pugnare com-
periemini, ita ut jure audiat: « Dura cervicæ, et
incircumcisi cordibus et auribus, vos semper
Spiritus sancto resistitis; sicut patres vestri, ita
et vos »⁶⁰. » Quando enim non Deum verum nomi-
nant **232** Filium, aut quandonam ipsum ab
essentia Genitoris excludunt? Quis vero dicere
ausus est eum neque natura opificem, neque regem,
neque cunctipotentem esse, aut adorabilem? Divi-
nus quippe Psaltes tanquam ad ipsum Unigenitum
ait alicubi: « Sedes tua, Deus, in sæculum sæ-
culi »⁶¹. » Thomas autem similiter, prudentissimus
ille discipulus, et Deum simul et Dominum appel-
lat. Omnipotens vero et Creator ab omnibus san-
ctis vocatur, idque non quasi dignitatem illam
habeat, ut vos vultis, ascititiam, sed quod hoc
secundum naturam existat quod esse dicitur,
atque idcirco adoratur cum a sanctis angelis, tum
a nobis, quamvis Scriptura divina neminem ad-
orandum esse statuat præterquam solum Dominum
Deum. Si ergo ascititiam et aliunde inveciam esse
credunt in eo divinam dignitatem, et, tamen ad-
orandum esse putant, sciant se creaturam adorare
præ Creatore, novumque ac recentem Deum sibi
delineare, potius quam naturalem agnoscere. Sin
autem a Patris substantia Filium excludentes, et
Filium ipsum et Deum verum esse fateatur, regem-
que, ac dominum, et opificem, et quæ Patris eximia
sunt ac propria substantialiter habere in seipso,
videant quonam demum eorum recidat opinio qui
sic sentiunt. Nihil enim certi in natura divina
reperietur, cum rerum creaturarum natura id etiam
revera esse queat, quod ipsa. Demonstratum enim
est adversariorum admodum infirma oratione divi-
næ naturæ non esse Unigenitum, vere tamen habere
in seipso quæcumque ejus sunt eximia. At quis non
cohorrescat, si vel solam dogmatum impietatem
audiat? Omnia enim sursum ac deorsum vertun-
tur, cum uatura illa omnium suprema eo depressa
sit, ut inter creaturas numeretur, et ipsa creatura
ad supremum nec sibi constitutum modum temere
evehatur. Quocirca, velut in profundo navi de-
mersa, ex hujusmodi dogmatum absurditate
emergentes, ad tutum et quietum veritatis portum
contendamus, Deique ac Patris imaginem Filium
esse fateamur, non fragilibus quibusdam dignita-
tibus obductam, neque solis prærogativis Deo con-
venientibus conspicuum, sed substantialiter e
omni ex parte perfectissimo Genitori responden-
tem, et per omnia existentem secundum natu-
ram suam id quod Pater esse censeatur, **233** ni-
mirum Deum verum vere de Deo, omnipotentem,
creatorem, bonum, adorandum, et si quid amplius
addi potest quod Deo conveniat. Tunc enim osten-

⁶⁰ Act. vii, 51, ⁶¹ Psal. xlii, 7.

dentes eum in omnibus similem esse Deo ac Patri, etiam vere dici ab eo demonstrabimus, quod « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat, qui misit illum. » De hoc enim quæstio nobis est, et eo spectat quæ mox facta est disputatio.

νοῦτο καὶ ὁ γεννήσας αὐτὸν, τούτέστι Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ Θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν, παντοκράτορα, δημιουργὸν δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἴ τι τοῖς εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρότερον παρέζευκται. Τότε γὰρ δὴ κατὰ πάντα προσεικότα δεικνύοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀληθεύοντα παραστήσομεν, ὡς « Εἰ μὴ τις βούλοιο τιμᾶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾶ τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. » Περὶ τούτου γὰρ ἤμῃν ἡ ζήτησις, καὶ ἡ τῶν ἀρτίως ἐξητασμένων κεινίηται βάσανος.

V, 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in iudicium non venit, sed transiit a morte ad vitam.

Postquam in superioribus abunde ostendit miseris Judæos non in solum Filium peccare, cum audiret reprehendere quæ docendo loqueretur, aut apud ipsos operaretur, sed in ipsum etiam Patrem stulte peccare, et, si ad vim dictorum respicias, eorum audaciam coercuit, ac proposita futurorum spe melius vivere persuasit, ad obsequium tandem eos adigit. Artificiosa vero hic oratione rursus utitur. Nam cum Judæos adhuc laborare nosset, hoc est de se scandalizari, fidem rursus ad Dei ac Patris personam refert, non quasi seipsum excludat, sed quod propter identitatem substantiæ etiam in Patre honorificetur. Credentes vero non solum æternæ vitæ fore participes, sed et iudicii vitaturos periculum, justificatos nimirum affirmat, metum spe mistum injiciens. Sic enim efficacior et expressior in auditorum animis futura erat oratio.

ταῖων τὸν φόβον. Οὕτω γὰρ ἦν ἐνεργιστέρον πως τὸν λόγον.

V, 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei : et qui audierint, vivent.

Cum dixisset credentes a morte transituros ad vitam, modo seipsum pronissionis illius effectorem, totiusque rei consummatorem significat, simul etiam Judæis indicans mirabili revera eam quæ spectata est in paralytico virtutem, verumtamen mirabiliora his a Filio patratum iri, qui non morbum duntaxat et morbi infirmitates ex humanis corporibus depellat, sed et ipsam **234** mortem, et incubantem corruptionem evertat. Id ipsum enim est quod paulo ante dictum est ⁴⁰ : « Pater diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit ; et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. » Admiratio enim illa major in resurrectione mortuorum spectatur. Simul etiam illud astruens, ex quo verisimile erat non medicrem auditoribus allatum iri admirationem, nimirum excitaturum se mortuos, et eos in iudicium adducturum, manifeste prædicat, ut ex eo quod se coram eo stituros aliquando, et rationem de singulis red-

μονα λιμένα τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁμολογῶμεν τὸν Υἱὸν, οὐκ ἐπικλήροις ὡσπερ τοῖς περιπεπλάσμενον ἀξιώμασιν, οὐδὲ μόνους τοῖς θεοπρεπέσι κατηγγαλισμένον ἀξιώμασιν, ἀλλ' οὐσιμῶς πρὸς τὴν τοῦ τεκόντος ἀκριβείαν ἀπηκριθωμένον, καὶ ἀπαρράλλεκτος ὑπάρχοντα κατὰ φύσιν, ὅπερ ἂν νοῦτο καὶ ὁ γεννήσας αὐτόν, τούτέστι Θεὸν ἀληθινὸν, ἐκ Θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν, παντοκράτορα, δημιουργὸν δεδοξασμένον, ἀγαθὸν, προσκυνητὸν, καὶ εἴ τι τοῖς εἰρημένοις ὡς Θεῷ πρότερον παρέζευκται. Τότε γὰρ δὴ κατὰ πάντα προσεικότα δεικνύοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀληθεύοντα παραστήσομεν, ὡς « Εἰ μὴ τις βούλοιο τιμᾶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾶ τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. » Περὶ τούτου γὰρ ἤμῃν ἡ ζήτησις, καὶ ἡ τῶν ἀρτίως ἐξητασμένων κεινίηται βάσανος.

Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ λόγῳ μου, οὐκ ἐρχεται εἰς τὸ κριθῆναι, ἀλλὰ μεταβήσκει ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν.

Ἀποδείξας ἤδη διὰ τῶν προλαβόντων ἀκούοντας, ὡς οὐκ εἰς μόνον ἀμαρτάνουσι τὸν Υἱὸν οἱ τάλαντες Ἰουδαῖοι, τολμῶντες ἐπιτιμᾶν οἷσπερ ἂν λέγη διδάσκων, ἢ καὶ ἐργάζηται παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν ἀμαθαίνοντες πλημμελοῦσι τὸν Πατέρα, καὶ ὅσον ἤκεν εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν, περιστείλας τῷ φόβῳ τὸ θράσος, καὶ ζῆν ἀναπαίσεως ἐπιεικέστερον τῇ τῶν ἐσομένων ἐλπίδι, λοιπὸν σαγηνεύει πρὸς εὐπίθειαν. Οὐκ ἀτέχνως δὲ πάλιν τὸν ἐπὶ τούτοις ἐποιήσατο λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ἐπινοοῦντας τοὺς Ἰουδαίους, σκανδαλιζομένους τούτεστι περὶ αὐτοῦ, πάλιν ἀναφέρει τὴν πίστιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐκ ὡς ἑαυτὸν ἐξωτιθεὶς, ἀλλ' ὡς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας καὶ ἐν Πατρὶ τιμώμενος. Τοὺς δὲ γε πιστεύοντας, οὐ μετόχους ἔσεσθαι μόνον τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν τῆς κρίσεως διαφεύξεσθαι κίνδυνον, δικαιουμένους δηλονότι δισχυρίζεται, κεκερασμένον ἐλπίδι προκαὶ δεικτικώτερον τοῖς ἀκρωμένους ἀπεργάσασθαι

Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσουσι.

Ἐκ θανάτου πρὸς ζωὴν μεταβήσονται τοὺς πιστεύοντας εἰπὼν, ἑαυτὸν εἰσφέρει τῆς ἐπαγγελίας ἐργάτην, καὶ ὅλου τοῦ πράγματος ἀποτελεστήν, ὁμοῦ μὲν ἐκεῖνο τοῖς Ἰουδαίοις ὑπαινιττόμενος, ὅτι θαυμαστή μὲν ὄντως ἐστὶν ἡ ἐπὶ τῷ παραλελυμένῳ δύναμις, ἀξιολογώτερον δ' οὖν ὅμως ἀναδειχθήσεται δημιουργὸς ὁ Υἱὸς, οὐκ ἀρρώστημα μόνον, οὐδὲ τὰς ἐκ νόσου μαλακίας τῶν ἀνθρωπίνων ἐξελαύνων σωματῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἤδη τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐπισκήψασαν ἀναιρέτων φθορὰν (τούτο γὰρ ἦν τὸ καὶ μικρῷ πρότερον εἰρημένον · « Ὁ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν, καὶ πάντα δείκνυσιν, ἃ αὐτὸς ποιεῖ, καὶ μείζονα τούτων δεῖξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. » Τὸ γὰρ ἐν τῷ θαυμάζεσθαι μείζον, ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει φαίνεται.) ὁμοῦ δὲ πάλιν ἐκεῖνο κατασκευάζων, ὅπερ ἦν εἰκὸς οὐκ ἐν ὀλίγῳ μέτρῳ καταπτοῦσιν τοὺς ἀκρωμένους ὅτι γὰρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ πρὸς κρίσιν ἄξει τὸ ποίημα, διαγορεύει σαφῶς, ἵνα τῷ προσδοκῶν αὐτῷ παραστήσασθαι ποτε, καὶ τὸν ἐφ' ἐκείνους

⁴⁰ Supra, vers. 20.

ἀποδώσειν λόγον, ὀκνηρότεροι μὲν πως εἰς τὴν ἐπὶ Α τὸ διώκειν αὐτὸν εὐρίσκονται τόλμαν, δέχονται δὲ προθυμότερον ἤδη τὸν τῆς διδασκαλίας τε καὶ ὑψηφύσεως λόγον. Εἰς ταῦτα μὲν οὖν ὁ τοῦ κεφαλαίου σκοπὸς ὀράται καὶ συντελεῖται. Τὸ δὲ πρὸς λέξιν, ἡμᾶς ἀναγκαῖον ἀπολευκάναι λοιπόν. Ὁ μὲν οὖν κοινός, ὡς εἴκειν, ἔχει λόγος, ὡς ἤξει ποτὲ καιρός, καθ' ὃν ἀκούσονται τῆς τοῦ διανιστῶντος φωνῆς οἱ νεκροί· παρῆναι δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἤττον ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν, ἢ ὡς Λαζάρου τυχὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀκουσομένου φωνῆς, ἢ καὶ νεκροὺς εἶναι λέγοντες τοὺς οὐπω διὰ τῆς πίστεως εἰς αἰώνιον ἀνακεκλημένους ζῶν, οἳ δὴ καὶ πάντως εἰς αὐτὴν ἐμελλόν ἀναθήσονται, τὴν τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίαν παραδεξάμενοι. Καὶ ὡς μὲν ὄντως τῆς θεωρίας ὁ τρόπος τὸ ἐν πιθανότητι σχῆμα, τὸ δὲ ἀκριθὲς οὐ πᾶν. Β Δι' ὃν δὴ πάλιν τὴν τῶν λεγομένων ἀναμασσώμενοι δύνανται, τὸν πρῆπουδέστερόν πως αὐτοῖς ἐφαρμόσωμεν νῦν, διαστελούμεν δὲ οὕτω τὸ ἀνάγνωσμα.

« Ἄμην, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσι τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ὡρα δηλονότι πάλιν, ὅτε καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. Διὰ μὲν οὖν τῶν ἐν ἀρχῇ, τὸν τῆς ἀναστάσεως σημαίνει καιρὸν, καθ' ὃν εἰς ἀπολογίαν τῆς ἐν κόσμῳ ζωῆς ἀναστήσονται τοὺς κεκοιμημένους διὰ τῆς τοῦ διδάσκοντος ἐκδιδάσκει φωνῆς, ἵνα καθάπερ ἤδη προεῖπον, ὡς περ τινὰ χαλινὸν τὸν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἐπινοήσας φόβον, καλῶς δὴ σφόδρα καὶ ἐπιστημόνως ἀναπέσει βιοῦν. Διὰ δὲ τῶν ἐν ἑστέροις τὸν τοῦ χρῆσαι πιστεῦν αὐτῷ δείκνυσιν παρόντα καιρὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐπειθείας μισθὸν τὴν αἰώνιον ἐσεσθαι φησὶ ζῶν, μονονοχὶ τοιοῦτόν τι δηλῶν. « Ἦξετε πάντες εἰς κρίσιν, ὃ οὗτοι, κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλονότι καιρὸν, ἀλλ' εἰ πικρὸν ὑμῖν τὸ κολάζεσθαι δοκεῖ, καὶ ἀπεράντους λευπημένῳ τῷ κρίνοντι τὰς δίκας ὑπέχειν, μὴ παρατρέχειν ἔατε τὸν τῆς εὐπειθείας καιρὸν, ἀλλ' ἔτι παρόντος ἐπιδραττόμενοι, πρὸς τὴν αἰώνιον ζῶν ἀναβαίνειν ἐπέγεισθε.

Ὡς περ γὰρ ὁ Πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι Υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν.

Ὅρα δὴ μοι πάλιν καὶ τὴν ἐν τούτοις οἰκονομίαν, ἵνα τοῦ λόγου θαυμάσης τὸ σχῆμα, καὶ μὴ τοῖς ἐξ ἀμαθίας περιπίπτων σκανδάλους, αὐτὸς ἐπὶ σεαυτῷ D καλέσεις τὴν ἀπώλειαν. Ἄνθρωπος ὑπάρχων, ὅσον εἰς τὴν φύσιν τοῦ σώματος, ὁ Μονογενῆς, καὶ ὡς εἶς ἐξ ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι μετὰ σαρκὸς ὄρωμενος, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις πολυτρόπως τὰ πρὸς σωτηρίαν εισηγούμενος, δύο πραγμάτων θεοπροπιῶν ἐαυτῷ περιτέθεικε τὴν λαμπρότητα. Ὅτι γὰρ καὶ ἀναστήσει τοὺς νεκροὺς, καὶ κριθομένους παραστήσει τῷ οἰκείῳ βήματι, διεθεθαυτο σαφῶς· ἀλλ' ἦν καὶ σφόδρα εἰκὸς δυσχεραίνειν ἐπὶ τούτῳ τοὺς ἀκρωμένους, ἐγκαλοῦντας ἤδη, καὶ διώκειν εὐλόγως αὐτὸν ὑποπεύοντας, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἀνακεράσας τοῖς νῦν ἐξουσίαν

dituros sperabant, persequendi audacia retardata, acrius tandem doctrinae et institutionis sermonem audirent. Eo itaque capitis illius scopus pertinet. Quod autem ad verba spectat, explicandum nobis superest. Communis expositio est, venturum aliquando tempus quo mortui suscitantis vocem audient: sed et nunc adesse nihilominus ipsum existimant, aut quasi Lazaro, exempli gratia, Salvatoris vocem audituro, aut etiam quod mortui dicantur ii qui nondum per fidem ad aeternam vocati sint vitam, quique ad eam suscepta Salvatoris doctrina erant evahendi. Et haec quidem explicandi ratio praese fert aliquam verisimilitudinem, sed veritatem neutiquam. Quare dictorum vim revolventes animo, convenientiorem eis sensum aptabimus, et lectionem hunc in modum patefacimus.

« Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei. » Hora videlicet rursus est, quando et qui audierint, vivent. Prioribus igitur verbis resurrectionis tempus significat, quo ad reddendam rationem vitae in hoc mundo peractae suscitatum iri mortuos edocet, ut eos, quemadmodum prius jam dixi, hujus rei formidine quasi freno quodam in recta et honesta vivendi ratione contineat. Posterioribus autem verbis tempus ei credendi nunc adesse declarat, sed et obedientiae praemium aeternam vitam fore ait, tale quidpiam propemodum significans: Venietis omnes ad iudicium, tempore resurrectionis videlicet, sed si vobis acerbum videtur offensum iudicem a vobis interminabiles poenas repetere, nolite 235 obediendi tempus praetermittere, sed illud jam praesens arripentes, ad aeternam vitam ascendere nitimini.

V, 26, 27. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso; et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.

Animadvertite rursus horum verborum dispositionem, ut dicendi formam mireris, et ne praetermissa in offensiones incurrens, ipse tibi exitium arcessas. Homo cum esset Unigenitus, quoad corporis naturam, et sicut unus ex nobis in terra cum carne adhuc appareret, ac Judaeis multiplici ratione exponeret ea quae ad salutem pertinent, duarum magnarum rerum et Deo convenientium claritatem sibi conciliavit. Nam et a se mortuos suscitatum iri, et iudicandos ad suum tribunal adductum iri palam affirmabat: sed probabile erat auditores eam rem aegre admodum laturos, cum jam eum reprehenderent, et iure insectari sibi persuaderent, quoniam Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo⁹⁶. Divina itaque potesta-

⁹⁶ Supra, v, 18.

te et splendore sermonem temperatus humanitati convenientem, iræ asperitatem subducit, mitius quodammodo ac submissius quam oportebat dicens : « Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio dedit habere vitam in semetipso. » Nolite mirari, inquit, si cum vestri nunc similis sim, ac videar homo, mortuos me suscitaturum promitto, et in iudicium adducturum minor : dedit quippe mihi Pater potestatem vivificandi, dedit mihi iudicandi potestatem. Postquam autem Judæorum lubricas aures his verbis curavit, illico se ad sequentia convertit, et causam statim exponens, ob quam ait se potestatem illam accepisse, nimirum humanitatem, quæ a seipsa nihil habet, subjicit : « Quia Filius hominis est. » Quod enim vita sit secundum naturam suam Unigenitus, neque vitam ab alio participet, sed eo modo quo Pater vivificet, superfluum est, opinor, impræsentiarum dicere, cum in libri hujus initio fuisse de illo disputatum sit ad eum locum : « Quod factum est in ipso vita erat ⁴⁷. »

V, 28, 29. *Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui* **236** *bana fecerunt, in resurrectionem vitæ : qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.*

His quidem verbis resurrectionis universorum tempus significat, quo, ut divinus ille noster Paulus scribit, « Ipse Dominus in jussu, in voce archangeli, in tuba Dei descendet de cælo, » iudicaturus orbem in justitia ⁴⁸, et redditurus unicuique secundum opera sua. Repetitione tamen eorundem imperitos Judæorum animos quasi manu ducit, ut clare discere queant majora ab eo miracula patraturum iri quam quod factum est in paralytico, et se totius orbis constitutum iri iudicem. Comparans autem mortuorum resurrectioni unius curationem, majorem et digniorem ostendit esse vim illam solvendæ mortis, et corruptionis omnium tollendæ, adeoque jure et necessario quasi de mirare miraculo ait : « Nolite mirari hoc. » Neque vero putabimus ipsum his verbis operum suorum claritati detrachere, aut certe auditoribus præcipere ne mirentur quæ alioquin admiratione sunt dignissima ; sed hoc scire et credere vult eos qui attoniti erant illo miraculo, parum illud esse hactenus. Verbo enim ac virtute divina, non tantum diuturnis morbis vexatos excitat, sed et ipsi morti immersos, et inevitabili corruptione superatos. Ideoque majus quiddam inferens ait : « Quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus. » Qui verbo eniri cuncta e nihilo produxit, quomodo non poterit efficere ut quod jam factum est in ortum denuo revertatur ? Utrumque enim ejusdem est virtutis, et unius potestatis mirabile est opus in utroque. Utiliter autem subjicit, processuros e monumentis,

A καὶ λαμπρότητι τῆ θεοπροπέει τὸν ἀρμόζοντα τῆ ἀθρωπότητι λόγον, ὑποκλέπτει τὸ βαρὺ τῆς ὀργῆς, ἐπιεικέστερόν πως καὶ ὑφειμένως, ἢ ἤπερ ἔχρη, λέγων · « Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατήρ ἔχει ζωὴν ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ τῷ Υἱῷ δέδωκε ζωὴν ἔχειν ἐν αὐτῷ. » Μὴ θαυμάζετε, φησὶν, εἰ καθ' ὁμᾶς νῦν ὑπάρχων, καὶ ὀρώμενος ἀνθρώπος, ἀναστήσειν ὑπισχοῦμαι τοὺς νεκροὺς, καὶ εἰς χρίσιν ἄγειν ἀπειλῶ · δέδωκέ μοι τὸ δύνασθαι ζωογονεῖν ὁ Πατήρ, δέδωκέ μοι τὸ κρίνειν ἐπ' ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τούτων τὴν εὐδίσθητον τῶν Ἰουδαίων τεθεράπευκεν ἀκοήν, φροντίδα ποιεῖται γοργήν καὶ τῆς τῶν ἐφεξῆς ὠφελείας, καὶ τὴν αἰτίαν εὐθύς τοῦ δεδέχθαι λέγειν ἑαυτὸν ἐξηγοῦμενος τὴν οὐδὲν ἔχουσαν ἐξ ἑαυτῆς ἀθρωπότητα, προλαίεται λέγων · « Ὅτι Υἱὸς ἀθρώπου ἔστί·ν. »

B ζωὴ κατὰ φύσιν ἔστιν ὁ Μονογενὴς, καὶ οὗ ζωῆς τῆς παρ' ἐτέρου μέτοχος, ζωογονεῖν τε οὕτως, ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ, περιττὸν οἶμαι λέγειν πρὸς τὸ παρὸν, ἐπεὶ περ ἡμῖν οὐ βραχὺς ἐν τούτῳ δεδαπάνηται λόγος ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου, προκαίμενου ῥητροῦ, « Ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. »

Μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντας οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσι τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.

Σημαίνει μὲν διὰ τούτων τῆς ἀπάντων ἀνάστασεως τὸν καιρὸν, ὅτε, καθάπερ ἡμῖν ὁ θεόσιμος ἐπέστειλε Παῦλος, « Αὐτοῦς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, » κρίναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἀποδώσων [αἰ. ἀποδώσειν] ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Χειραγωγεῖ δ' οὖν ὁμοῦ διὰ τῆς τῶν αὐτῶν ἐπαναλήψεως τὴν ἀμαρυστάτην τῶν Ἰουδαίων διάνοιαν εἰς τὸ δύνασθαι συνίεναι σαφῶς, ὅτι καὶ μισθῶν ἔσται κεραιουργός, ἐν οἷς ὁ παράλυτος ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀναδειχθήσεται κριτής. Ἀντιπαρτιθεὶς δὲ χρησίμως τῇ τῶν νεκρῶν ἀναστάσει τὴν ἐφ' ἐνὶ τῶν νοσοῦντων θεραπείαν, μαζονά τε καὶ ἐξιολογωτέρων ἐπιδεικνύει τὴν θανάτου λυτικήν ἐνεργείαν, καὶ φθορᾶς τῆς ἀπάντων ἀναιρετικῆν, εἰκότως τε καὶ ἀναγκαίως, ὡς ἐπ' ἐλάττωνι τῷ παραδόξῳ φησὶ · « Μὴ θαυμάζετε τοῦτο. » Καὶ οὐ δήπου πάντας [Ἰσ. πάντως] νομοῦμεν αὐτὸν τῆς τῶν οικείων ἔργων λαμπρότητος διὰ τούτων κατηγορεῖν, ἢ καὶ τοῖς ἀκρωμένους ἐπιτάττειν, μὴ χρῆναι θαύματος ἀξιούν, τὰ ἐφ' οἷς ἀν. εἰκότως θαυμάζοιεν, ἀλλ' εἰδέναι τε καὶ πιστεύειν βούλεται τοὺς ἐπ' ἐκείνῳ καταπεληγμένους, ὅτι μικρὸν αὐτῷ τὸ μέχρι τούτου θαυμάζεσθαι. Ἐγείρει γὰρ λόγῳ καὶ ενεργείᾳ θεοπροπέει, οὐχ ὅπως ἐκ μακρῶν ἀβρῶστημάτων τοὺς κάμνοντάς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἦδη τοὺς τῷ θανάτῳ βεβαπτισμένους, καὶ ἀκράτως νενικημένους φθορᾶ. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶ, τὸ μείζων εἰσφέρειν · « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ. » Ὁ ἦρ λόγῳ τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ πρὸς τὸ εἶναι παραγαγόν, πως οὐκ ἀν. ἰσχύσαι τὸ ἦδη πεπαιρημένον παλινδρομεῖν

⁴⁷ Supra. 1, 4. ⁴⁸ 1 Thess. iv, 13.

ἀναπέσαι πρὸς γένεσιν; Ἐἴεν γὰρ ἂν οὕτω τῆς αὐ-
 τῆς ἐνεργείας ἐκότερα, καὶ μίᾳ ἐξουσίᾳ τὸ ἐπ’
 ἄμφοιν ἀξιόλογον ἀποτελεσμα. Ἐπιλέγει δὲ χρησί-
 μως, ὅτι προελεύονται τῶν μνημάτων, οἱ μὲν ἐπ’
 αἰσχροῖς ἀλόντες, καὶ πονηρίᾳ συμβιοτεύσαντες, τὴν
 ἀτελεύτητον ὑπέξονται [ὑπέζοντες] δίχην· οἱ δὲ δια-
 κρεπίεις ἐν ἀρεταῖς, τῆς ἐπεικειᾶς μισθὸν ἀντικομιού-
 μενοι τὴν αἰώνιον ζωὴν· ὁμοῦ μὲν, καθάπερ ἤδη
 προεῖπομεν, ἐαυτὸν διανομέα τῶν ἐκάστῳ πρεπόν-
 των καὶ διὰ τούτων εἰσφέρων, ὁμοῦ δὲ ἀναπέθων,
 ἢ τῷ φόβῳ τοῦ παθεῖν τὰ θεινά, παραιτεῖσθαι τὸ φαῦλον, καὶ συναυνεσθαι πῶς εἰς τὸ βιοῦν ἐθέλειν ἤδη
 σωφρονέστερον, ἢ ἐπέσει νυττομένους τρόπον τινὰ τῆ περι τὴν αἰώνιον ζωὴν, συντονωτέραν ποιεῖσθαι
 σπουδάζειν τὴν ἐπ’ ἀγαθοῖς προθυμίαν.

ΚΕΦΑΛ. Θ’.

Ἵτι κατ’ οὐδὲν ἐλάττω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ
 Υἱὸς, ἀλλ’ ἰσοσθενῆς κατ’ ἐνέργειαν τὴν ἐφ’
 ἅπαντι ἐστίν, ὡς Θεὸς ἐκ Θεοῦ.

Ὁὐ δύναμι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ’ ἐμαυτοῦ οὐδὲν.
 Καθὼς ἀκούω, κρῖνω, καὶ ἡ κρῖσις ἢ ἐμὴ δικαία
 ἐστίν· οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ
 θέλημα τοῦ πέμφσαντός με Πατρὸς.

Ἐπίστησον πάλιν τοῖς λεγομένοις ἀκριθέστερον,
 καὶ θέλω τοῦ θεωρήματος ὡς ἐν περίνοια τὴν δύνα-
 μιν. Ὅχι εἰδότες Ἰουδαῖοι τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκono-
 μίας τὸ βαθὺ μυστήριον, ἀλλ’ οὐδὲ τὸν ἐνοικοῦντα
 τῷ ἐκ Παρθένου ναῦ Θεὸν λόγον ἐπιγινώσκοντες,
 ζήλιον κολλάκις πεπλανημένῳ, καὶ οὐ τῷ κατ’ ἐπί-
 γνωσιν, ὡς ὁ Παῦλος φησιν, εἰς ἀγριότητα τρόπων
 καὶ ἀνημέρους ὀργᾶς ἐξεκαίοντο· καὶ δὴ καὶ κατα-
 λέγειν ἐπεχείρουν αὐτὸν, ὅτι περ ἀνθρώπου; ὦν, ἐαυ-
 τὸν ἐποίησε Θεὸν, καὶ πάλιν, ὅτι Πατέρα ἴδιον ἔλεγε
 τὸν Θεόν, ἴσον ἐαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ
 ἦσαν οὕτω θυσμαθεῖς, καὶ θεοπρεπῶν μὲν ὄλως οὐκ
 ἀνεχόμενοι λόγων, μικρὰ δὲ περὶ αὐτοῦ καὶ φρο-
 νοῦντες καὶ λέγετε [ἰσ. λέγοντες], οἰκονομικῶς ὁ
 Σωτὴρ συνηπάξει μὲν αὐτοῖς, κεκραμένην δ’ οὖν
 ὁμως ἐποίητο τὴν ἐξήγησιν, οὕτε τοὺς τῷ Θεῷ πρέ-
 ποντας λόγους ὀλοτελῶς παραιτούμενος, οὕτε μὴν
 εἰπὼν δὲ τι τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας ἔδειον, παραχρῆμα
 κολάζει τὸν ἀπαίδευτον τῶν ἀκρωμένων θυμὸν,
 ἐπαγαγὼν τι καὶ ἀνθρώπινον, καὶ πάλιν ἀνθρώπινόν
 τι διὰ τὴν οἰκονομίαν εἰπὼν, οὐκ ἐν μικροῖς ὀραῖσθαι
 μόνους τὰ καθ’ ἐαυτὸν, Θεὸν οὐτα κατὰ φύσιν ἐπι-
 δεικνύων διὰ τῆς ὑπὲρ ἀνθρώπου ἰσχύος καὶ λόγων
 πολλάκις. Τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν
 προκειμένοις εὐρήσεις τὴν τέχνην. Τί γὰρ ἔφη φθά-
 σας; « Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς,
 καὶ ζωοποιεῖ » εἶτα πάλιν, « Ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν
 ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς
 αὐτοῦ » καὶ πρὸς τοῦτοις, ὅτι καὶ ἐξελεύσονται κρι-
 θησόμενοι, καὶ ἀναλόγως ὡσπερ αὐτὸν ἐργάται τὴν
 ἀντιμισθίαν ἀποληψόμενοι. Ὁ δὲ δύνασθαι λέγων
 οὕσπερ ἂν ἐθέλει ζωογονεῖν, καὶ οὕτως ὡς ὁ Πατὴρ·
 πῶς ἂν οὐχὶ τὴν Θεῷ πρέπουσαν δύναμιν ἐαυτῷ
 νοῖτο περιτεθεῖς; Ἔσται δὲ ὅτι καὶ πάντων κριτῆς
 ὁ διαρρήθην εἰπὼν, πῶς οὐκ ἂν ἐκταράξει δικαίως
 τοὺς ἀνθρώπων ἐπὶ γυμνῶν οἰομένους ὑπάρχειν αὐτόν;

peccatores quidem, et quotquot improbe viverint,
 ut aeternas poenas luant, bonis autem et virtutibus
 conspicuis, ut sempiternam vitam probitatis præ-
 mium referant, simulque, ut jam prius diximus,
 seipsum judicem eorum quæ cuique debentur his
 quoque verbis significans, ac præterea suadens
 aut metu malorum improbitatem fugere et ad me-
 liorem frugem se transferre, aut æternæ vitæ de-
 siderio quodammodo stimulatos virtutem vehe-
 mentius cupere.

237 CAP. IX.

Quod nihilo minor sit Deo ac Patre Filius, sed in
 omnibus agendis pari potestate præditus, ut Deus
 de Deo.

V, 30. Non possum ego a meipso facere quid-
 quam. Sicut audio, judico : et iudicium meum
 justum est; quia non quæro voluntatem meam, sed
 voluntatem ejus qui misit me Patris.

Attende rursus acrius in ea quæ dicuntur, et
 vim horum verborum intellectu percipe. Cum Ju-
 dæi altum incarnationis mysterium ignorarent, sed
 neque scirent Deum Verbum inhabitare in templo
 Virginis, erroneo plerumque zelo, et non secun-
 dum scientiam, ut Paulus ait **, in eorum ferita-
 tem et immunes iras exardescabant : adenque la-
 pidibus ipsum obruere nitentur, quod, homo cum
 esset, seipsum Deum faceret, ac præterea, quod
 Patrem suum Deum vocaret, æqualem seipsum fa-
 ciens Deo. Cum autem essent adeo hebetes, ac
 divinos sermones utique non ferrent, deque ipso
 tenuiter nimodum sentirent ac loquerentur, sin-
 gulari consilio Salvator ad eorum pueritiam sese
 demittit, temperata nihilominus expositione uti-
 tur, cum nec convenientes Deo sermones plane
 repudiet, nec ab humanis vocabulis in totum re-
 fugiat : sed divina potestate dignum aliquod locu-
 tus, statim aliquid humanum subijcit quo inco-
 lentem eorum animum reprimat; et rursus ubi
 propter incarnationis dispensationem aliquid hu-
 manum protulit, virtute et voce humana majori
 sæpe ostendit se, Deus cum sit secundum natu-
 ram, in eo tantum humilitatis statu non versari.
 Istiusmodi quamdam artem etiam in his quæ modo
 proposita sunt reperies. Cur enim antea dixit :
 « Sicut enim Pater suscitavit mortuos, et vivificat; »
 item : « Quia venit hora, in qua omnes mortui
 vocem ejus audient; » præterea, et quod proced-
 edem iudicium subituri, et pro suis meritis mer-
 cedem recepturi? At qui dicit posse se quos velit
 vivificare, non secus ac Pater : quomodo non cen-
 setur divinam sibi gloriam arrogare? Qui vero
 palam asserit se universorum fore iudicem, quo-
 modo non jure porcellet eos qui merum hominem
 ipsum esse putant? Cum enim Hebræi es-
 sent, ac divinis eruditi Litteris, probabile erat eos

** Rom. x, 2.

non ignorare Deum fore totius orbis iudicem, apud quos illud sæpenumero canebatur : « Exsurge, Deus, iudica terram ⁷⁰. » Et rursus : « Quoniam Deus iudex est ⁷¹. » Quia ergo stultos hosce Judæorum populos sciebat eam ob rem indignari, ab ira solita eos advocat humano more, dicens : « Non possum ego a meipso facere quidquam. Sicut audio, iudico. » Prima igitur fronte videtur Judæorum mentem irridere; imbecillitatis enim cujusdam, non autem liberæ potestatis opinionem præ se fert oratio, quamvis ita non sit revera; quippe cum æqualis sit per omnia Patri Filius, eadem virtute ac potestate præditus est naturaliter. Ait autem non posse facere se quidquam a seipso, sed sicut audierit iudicare, alio rursus modo sibi ipsi eandem voluntatem ac virtutem ostendens esse quæ Deo ac Patri. Neque enim ulla in re operari censebitur solus ac seorsim Pater absque Filio, cum ipsum habeat robur ac virtutem. Quapropter « Omnia certe facta sunt per ipsum, et sine ipso factum est nihil ⁷²; » neque rursus aliquid per seipsum faciet Filius, ita ut cum eo non sit Pater. Idcirco enim ait : « Ego a meipso facio nihil : Pater autem in me manens, ipse facit opera ⁷³. » Neque porro censebimus Filium quasi ex infirmitate a Patre corroborari, sed ei rursus omnium potestatem tribui; non enim esset ultra natura Deus si adventitiam haberet in se deitatis pulchritudinem. Sed nec ipse Pater absoluta honorum eminentia præfulgebit, si naturæ suæ characterem habeat virtute ac potestate aliena carentem. Quæretur enim pro ratione imaginis et archetypi, qui res antedictas largiatur, atque ita denique in quæstionem infinitam sermo abibit, et in profundum blasphemiarum pelagus excurret. Sed quoniam, ex substantia Patris cum sit Filius, omnia Genitoris secundum naturam propria sibi asciscit, et substantialiter in unam cum ipso deitatem, propter naturæ identitatem, concurrat, est ipse quidem in Patre, ac rursus habet Patrem in seipso : idcirco sæpe inculpato ac vere suorum operum potestatem tribuit Patri, non quod seipsum id posse neget, sed quod ad unius operationem deitatis omnia referat. **239** Una autem deitas in Patre est, ac Filio, sanctoque Spiritu. Quod autem non inferior sit Patre Filius virtute, aut operatione, sed per omnia similis et aequipotens, antea demonstravimus, ad illum locum : « Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem : quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit. »

καὶ δι' ἐτέρων ἡμῖν ἀποδείκνυται, προκειμένου ἴδαν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα ποιῶντα· ἃ γὰρ ἂν Sed quoniam divinis dogmatibus citra ullam segregationem incumbere æquum esse statuo, age rursus, auctarum more, totam capitis rationem inстар funis colligamus. Sic enim videre licet Filium suam non incusare naturam, dum ait non posse a seipso fa-

Ἦν γὰρ δὴ, κατὰ τὸ εἶδος, Ἑβραίους ὄντας αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἱεροῖς παιδαγωγουμένους Γράμμασιν, οὐκ ἀγνοῆσαι παντελῶς, ὅτι Θεὸς ἔσται τῆς οἰκουμένης κριτῆς, ἔπειτα καὶ παρ' αὐτοῖς πολλάκις ἐψάλλετο : « Ἀνάστα, ὁ Θεὸς, κρίνον τὴν γῆν. » Καὶ πάλιν : « Ὅτι ὁ Θεὸς κριτῆς ἔστιν. » Ἐπειδὴ οὖν τούτοις ἀσχάλλοντας ἤδει τοὺς ἀνοήτους τῶν Ἰουδαίων λαοῦς, τῆς αὐτῆς συνήθους ὁργῆς ἐξίστησι λέγων ἀνθρωπινώτερον : « Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. Καθὼς ἀκούω, κρίνω. » Ὅσον μὲν οὖν ἔστιν, ἐκ τοῦ προχείρου λαβόντας, εἰπεῖν, διαγελά τῶν Ἰουδαίων τὸν νοῦν· ἀσθενείας γὰρ τινος, καὶ οὐ πάντας [γρ. πάντως] ἐλευθέρας ἐξουσίας ὑπόληψιν πλάττεται τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, ἔχει δὲ οὐχ οὕτω κατ' ἀληθειαν· ἐπειπερ Ἰσὸς ὢν ὁ Υἱὸς κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ, τὴν αὐτὴν ἐνεργειάν τε καὶ ἐξουσίαν ἔχει φυσικῶς. Λέγει δὲ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν ἀπ' ἐαυτοῦ, κρίνειν δὲ οὕτως, ὡσπερ ἂν ἀκούσαι· τρόπων γὰρ πάλιν ἑτέρων, καὶ ἰσογνώμονα καὶ ἰσοσθενῆ δεικνύων αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Οὐδὲ γὰρ ἐνεργὸς περὶ τι τῶν ὄντων δίχα τοῦ Υἱοῦ νοοῦ· ἂν μόνος καὶ καθ' ἐξουσίαν ὁ Πατὴρ, ἰσὺν ἔχων αὐτὸν καὶ δύναμιν. Διὸ δὴ « Πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· » οὐδ' αὖ πάλιν ἐξεργάσεται τι καθ' ἑαυτὸν ὁ Υἱὸς, μὴ οὐχὶ συνόντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ φησιν· « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν· ὁ δὲ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ οὐ δήπου διακεισόμεθα δυναμοῦσθαι μὲν ὡς ἐξ ἀσθενείας παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, χορηγεῖσθαι δὲ πάλιν αὐτῷ καὶ τὴν ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίαν· οὐ γὰρ ἂν οὐκέτι ἦν κατὰ φύσιν Θεός, ἐπακτὸν ὡσπερ ἔχων τὸ τῆς θεότητος κάλλος. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ ἐν ἀκράτοις τῶν ἀγαθῶν ὑπεροχαῖς ἐτι κείσεται, δυνάμειος τῆς παρ' ἑτέρου καὶ ἐξουσίας δεόμενον ἔχων τῆς ἰδίας φύσεως χαρακτῆρα λόγον. Ζητηθήσεται γὰρ ἀναλόγως τῆ εἰκόني καὶ τῷ ἀρχετύπῳ τῶν εἰρημένων ὁ χορηγός, οὕτω τε λοιπὸν εἰς ἀέραντιν ζήτησιν ὁ λόγος ἡμῖν οἰχθήσεται, καὶ εἰς βαθύ βλασφημιῶν ἐκδραμεῖται πέλαγος. Ἄλλ' ἐπειπερ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ὑπάρχων ὁ Υἱὸς, πάντα τὰ τοῦ γεννήσαντος ἴδια κατὰ φύσιν ἐπάγεται, καὶ οὐσπερ δὴ ἀνατρέχει πρὸς μίαν αὐτῷ θεότητα, διὰ τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον (ἔστι μὲν αὐτὸς ἐν Πατρὶ, ἔχει δ' αὖ πάλιν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα)· διὰ τοι τοῦτο πολλάκις ἀκατηγορητῶς τε καὶ ἀληθῶς ἀνατιθῆσι τῷ Πατρὶ τῶν οικειῶν ἔργων τὴν δύναμιν, οὐκ ἔξω τοῦ δύνασθαι τιθεὶς ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῇ ἐνεργείᾳ τῆς μιᾶς θεότητος τὰ πάντα προσέμενον. Μία δὲ ἡ θεότης ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ ἄγιῳ Πνεύματι. Ὅτι δὲ οὐκ ἐλάττωον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἢ κατὰ δύναμιν, ἢ κατ' ἐνεργεῖαν τὴν ἐπὶ τισιν, ἀλλ' ὅμοιος κατὰ πάντα καὶ ἰσοσθενῆ τοῦ· « Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀπ' ἐαυτοῦ οὐδέν, ἐκεῖνος ποιῆ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. »

Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐν τοῖς θεοῖς δόγμασιν ἀξιεραστοτάτην σπουδὴν, ὅκνου παντὸς ἀναφαίνεσθαι κρείττονα, δίκαιόν τε καὶ κρέττον ὑπολαμβάνω· φέρε ἢ πάλιν τοῖς ἐν τῇ θαλάττῃ ναυτίλοις ποιῶντες τὰ παραπλήσια, σχολίου τινὸς δίκην, ἕλον εἰσαυθὶς τὴν

⁷⁰ Psal. LXXI, 8. ⁷¹ Psal. LXXIV, 8. ⁷² Supra I, 3. ⁷³ Joan. XIV, 10.

τοῦ κεφαλαίου λόγον ἀναμνηρσώμεθα. Ἔστι γὰρ οὕτως ἰδεῖν, οὐ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως κατηγοροῦντα τὸν Υἱὸν δι' αὐτοῦ τοῦ λέγειν μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίαν ἐξελέγχοντα, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν διὰ Μωσέως πατήσαντας νόμον διαρρήθην ἐπιδεικνύοντα. Τὸ γὰρ εὐθύς ἐπεισάγεσθαι τῷ, « Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐδὲν, » τὸ « Καθὼς ἀκούω, κρίνω, » λοιδορίας μὲν ἀπάσης τῆς ἐπὶ τὸ μὴ δύνασθαι δρᾶν ἐξ οικείας δυνάμεως ἐλευθεροῖ τὸν Υἱόν· φιλοπάτορα δὲ καὶ συνεθελητὴν τῷ γεννήσαντι κατὰ πάντα σαφῶς ἀποφαίνει. Εἰ γὰρ ὡσπερ εἶ τυχὸν ἀτονήσας τὴν ἐκ Πατρὸς ἐδανείζετο δύναμιν, ὡς οὐκ ἐξαρκούσαν ἔχων ἀφ' ἑαυτοῦ, πῶς οὐκ ἔδει μᾶλλον εἰπεῖν, « Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐδὲν, λαμβάνω δὲ τὸ δύνασθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς; » Νυνὶ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ εἰπὼν, ἐπενεγκῶν δὲ μᾶλλον τῷ μὴ δύνασθαι τι δρᾶν ἀφ' ἑαυτοῦ, τὸ κρίνειν οὕτως, ὡσπερ ἂν καὶ ἀκούσαι, δῆλος ἂν εἴη λοιπὸν, ὅτι ἐπ' ἀσθενείᾳ τῇ κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐπὶ τισὶ τὸ μὴ δύνασθαι συνθετικῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ μὴ ἐνδέχεσθαι παραβαίνειν αὐτὸν κατὰ τι γούν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. Μιάς γὰρ θεότητος τῆς ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ νοουμένης, ἔσται διηπου πάντως καὶ θέλημα ταυτὸν, οὐτε δὲ ἐν Πατρὶ, οὐτε μὴ ἐν Υἱῷ, ἢ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι στασιάζουσα ποτε καθ' ἑαυτῆς ἢ θεία φύσις νοηθήσεται, ἀλλ' ὅπερ ἂν δόξαι τῷ Πατρὶ τυχόν, τοῦτο πάσης ἐστὶ τῆς θεότητος θέλημα. Ἀναγκαίως τοιγαροῦν ὁ Υἱὸς, συνευδοκῆτην ὡσπερ τινὰ καὶ συγκατανεύοντα τῷ Πατρὶ, πρὸς τὴν ἐφ' ᾧπερ ἂν δόξαι ψῆφον αὐτὸν εἰσφέρει, μὴ δύνασθαι τι δρᾶν ἐξηγουόμενος, ὃ μὴ πάντως ἐστὶ κατὰ γνώμην τοῦ Πατρὸς. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν σημαίνει, τὸ, « ἀπ' ἑμαυτοῦ, » ὡσπερ ἂν εἰ λέγοι μὴ δύνασθαι δρᾶν ἁμαρτίαν, οὐκ ἂν τῷ δόξαι δικαίως ἀσθενείας ὑπομείναι γραφῆν, ἐξηγεῖσθαι δὲ μᾶλλον ἀξιάγαστόν τι καὶ θεοπρεπὲς τῆς οικείας φύσεως ἰδιώμα· ὅτι γὰρ ἀτρεπτός· τε καὶ ἀναλλοίωτος ὑπάρχει, δηλοῖ. Οὕτως ἔτι ἀφ' ἑαυτοῦ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν ὁμολογῆ, καταπλαγησόμεθα μᾶλλον, φύσεως ἀτρέπτου καρπὸν ὄρωντες τὸ ἀτρέπτου, ἢ περ οὐκ εὐκαίρως ὡς ἀσθενείας σημαντικὸν τὸ « μὴ δύνασθαι » λογιούμεθα. Ταῦτα δὲ πάλιν ἡμῖν ἀναλόγως μὲν τοῖς εἰρημένοις εἰρήσθω μέτροις· ἐρευνάτω δὲ ὁ φιλομαθὴς τὰ βελτιονα. Διερμηνεῦσαι μὴν καὶ ἐτέρως τὸ ῥητὸν οὐκ ὀκνήσομεν, βραχὺ τι τῶν τῆς θεότητος ὄρων καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπεροχῆς τὸν λόγον ὑποβιβάζοντες, καὶ ἐπεὶ περ ἄνθρωπος γέγονε τε ὄντως καὶ κερημάτικεν ὁ Υἱὸς, ἐπὶ τὴν ῥυθμίζοντες δύναμιν, συγγενῆ τε καὶ συνημμένα τοῖς

ὄντων ὅτι καὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ ὅτι καὶ κρηθισόμενοι προελύονται διεμαρτύρατο σαφῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ εἰς τὸν περὶ τοῦ κρίνειν αὐτὸν τὴν οἰκουμένην ἐκδέθηκε λόγον, οὐ μόνον ὅτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃ ἔισθαι φησι τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν, δικαίως ἔσται κριτῆς ἐπαγγέλλεται, ἀλλὰ γὰρ ἤδη καὶ τὰ ἐν τῷδε τῷ βίῳ πράγματα κρίνειν ὁρθῶς καὶ δικαίως διαχυρίζεται. Τί δὲ ἦν τὸ κρινόμενον, καὶ ἐπὶ τίσιν ὁ λόγος, ἀκουε λοιπὸν· Ἐγεννήθη δι' ἡμᾶς ἐκ γυναι-

A cere quidquam, sed potius Judæorum reprehendere stultitiam, et aperte ostendere ab iis conculari legem ipsam Mosaicam. Quod enim his verbis, « Non possum ego facere a meipso quidquam, » statim subjungitur illud, « Sicut audio, judico, » ab omni convicio Filium liberat quo nihil ex sua vi posse facere dicitur: Patri vero obsequentem, eique in omnibus rebus astipulatorem esse aperte demonstrat. Nam si præ infirmitate quodammodo a Patre virtutem acciperet, quasi a seipso sufficientem non habeat, qui non potius dicere debebat, Non possum ego facere a meipso quidquam, sed accipio potestatem a Patre? Jam vero cum istud non dixerit, sed posteaquam significavit non posse a seipso facere quidquam, intulerit potius judicare se sicut audierit, manifestum est non ob infirmitatem in nonnullis faciendis dixisse se non posse, sed quod ne ulla quidem in re Patris voluntatem possit prætergredi. Nam cum una in Patre et Filio deitas intelligatur, erit utique eadem etiam voluntas, neque vero in Patre, neque adeo in Filio sanctoque Spiritu dissentire unquam a se natura divina censetur, sed quod Patri placuerit, hoc tota vult deitas. Necessario itaque Filius consentire se et annuere Patri quæcunque res ei placuerit significat, docens non posse facere quidquam quod utique non sit juxta Patris sententiam. Hoc enim significat illud « a meipso, » ut si diceret non posse **240** facere peccatum, nemo existimaverit cum imbecillitatis jure accusari, sed mirabilem quamdam ac divinam potius naturæ suæ explicare proprietatem: ostenderet enim se mutationis et alterationis immunem existere. Ita cum a seipso non posse facere se quidquam profiteretur, mirabimur potius immutabilis naturæ fructum immutabilem cernentes, quam illud, « non posse, » infirmitatem significare intempestive putabimus. Hæc autem rursus nclis pro ratione eorum quæ ante dicta sunt sufficient; scrutetur porro discendi studiosus meliora. Explicare tamen dictum illud alio modo non gravabimur, paululum quiddam de deitatis rationibus et Unigeniti excellentia dicendo minuente, et quoniam homo revera factus est, Filiusque vocatus, vim theorematum ad dispensationem cum carne transferentes, cognataque et conjuncta superioribus sequentia demonstrantes.

μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν τὴν τῶν θεωρημάτων μεταρπροσποδεδομένοις καὶ τὰ ἐφεξῆς ἀποδεικνύοντες.

Igitur clare testificatus est mortuos omnes ejus vocem audituros, et ad judicium processuros. Quoniam autem semel eo proventus est ut dixerit se orbem judicaturum, non solum profiteretur se justum judicem fore eo tempore quo futuram ait resurrectionem, verum etiam hujus vitæ actiones recte ac juste judicaturum confirmat. Quodnam autem judicandum sit, et de quibus sermo sit, attende modo. Natus est propter nos ex muliere; ut enim Paulus ait: « Non apprehendit angelos,

sed semen Abrahæ, unde debuit per omnia fra-
tribus assimilari ⁷⁴. » Cum autem factus sit homo,
et in servi forma, factus quoque est sub lege is qui
legislator est, ut Deus ac Dominus ⁷⁵⁻⁷⁶. Quare Inter-
dum loquitur, ut qui sub lege est, interdum ut qui
supra legem, et citra reprehensionem habet utrius-
que faciendi potestatem. Dissertit autem nunc cum
Judæis, ut legis custos et homo, ut qui præter-
gredi nesciat mandata divina, nihilque ex sen-
tentia sua facere queat, quod non divinæ legi
congruat. Ideoque ait : « Non possum ego a me
ipso facere quidquam ; sicut audio, judico. » Cum
vero testificatur non posse a seipso facere quid-
quam, quod utique non sit etiam legi placitum, et
re judicare sicut audierit, suggerente nimirum
lege, Judæorum inobedientiam arguit, eorumque
præfractos mores reteggit. **241** Hoc enim recte
annuntiant illa verba : « Non possum a meipso
facere quidquam, » hoc est : Vos data vobis man-
data temere prætergredientes, a vobis ipsis cuncta
facere audetis, et de singulis rebus judicia divinis
jussis minime consentanea facitis. Docetis enim
doctrinam mandata hominum, et voluntatem vestram
pro lege vobis præscribitis. Quænam ergo sit
horum verborum ratio, aut quomodo seipsum juste
judicantem significet, rursus dicitur. Curavit in
Sabbato paralyticum, misertus est hominis diu-
urna ægrotudine laborantis, rectum nimirum bo-
numque de ipso ferens judicium. Decebat enim
etiam in Sabbato misereri jacentis, neque vere-
cundia Sabbati misericordiam coercere, vanissimæ
religionis obtentu. Quemadmodum autem Pater in
Sabbato erga creaturas operatur, utique per Fi-
lium : ita et Filius. Neque enim placuit miseri-
cordia carere in Sabbato propter Sabbatum, cum
sciret Dominum esse Filium hominis. Non enim
homo propter Sabbatum factus est, sed Sabbatum
propter hominem. Itaque rectum quidem est ac
honum Salvatoris de his judicium, qui propter
Sabbatum misericordiam erga jacentem non in-
hibuit, sed quod efficere poterat, ut Deus, sicut
quippe bonitatis est natura divina, illud etiam in
Sabbato præstitit. Judicium autem eorum qui ea re
offendebantur propter Sabbatum, atque idcirco
mortem quærebant ejus a quo nulla in re violatum
erat, quomodo non divinis legibus valde repugnat
(scriptum est enim : « Innocentem et rectum non
interficiet ⁷⁷ »), et ab eorum crudelitate potius
quam ex sacris Litteris profectum est? Audi itaque
Jesus emphaticè dicentem ad eos qui ob ejus
beneficia indignantur, et sancta ejus incusant ju-
dicia, suis duntaxat insistentes, idque pro lege
habent quod sibi placuerit quamvis legi repugnet :
« Non possum ego a meipso facere quidquam, » hoc
est, juxta legem Mosaicam cuncta facio, nihil a
meipso facere possum ; « sicut audio, judico. »
Quid enim lex sibi vult : « Non accipies personam

κός· ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, « Οὐκ ἀγγέλων ἐπι-
λαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ· ὅθεν ὡρεῖται
κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. » Ἐπειδὴ δὲ
γένονεν ἄνθρωπος, καὶ ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ,
γένονε καὶ ὑπὸ νόμον ὁ νομοθέτης ὡς Θεὸς καὶ Κύ-
ριος. Λαλεῖ τοιγαροῦν ποτὲ μὲν ὡς ὑπὸ νόμον, ποτὲ
δὲ αὐτὸν πάλιν ὡς ὑπὲρ νόμον, καὶ ἀκατηγόρητον ἐπὶ
ἀμφοῖν ἔχει τὴν ἐξουσίαν. Διαλέγεται δὲ νυνὶ πρὸς
Ἰουδαίους, ὡς νομοφύλαξ καὶ ἄνθρωπος, ὡς οὐκ
εἰδὼς παραβαίνειν τὰς ἀνωθεν ὁρισθείσας ἐντολάς,
οὐδὲ ἀπὸ γνώμης οἰκείας ἀνεχόμενός τι ποιεῖν, ὃ μὴ
τῷ θεῷ νόμῳ συνδοκεῖ. Διὰ τοῦτο φησιν· « Οὐ δύνα-
μαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν· καθὼς ἀκούω,
κρίνω. » Ἐαυτῷ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν ἀπὸ
ἑαυτοῦ μαρτυρῶν, ὃ μὴ πάντως ἐστὶ καὶ θελητὸν τῷ
νόμῳ, κρίνειν τε οὕτω καὶ δικάζειν τοῖς πράγ-
μασιν, ὡσπερ ἂν ἀκούσαι, διαγορευόντος θελήοντος
τοῦ νόμου, τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀπειθείας ἐξ-
ελέγχει, καὶ [τῶν] Ἰσραηλιτῶν αὐτῶν ἀπογοιμοῦ τὸ ἐξήκοντον
Τοῦτο γὰρ δὴ καὶ ὑπερβαίνει καλῶς θεοειμένον τὸ,
« Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν, » ἀντι-
τοῦ, Ἵμεῖς ἀφυλάκτως τὰς δοθείσας ὑμῖν παραβα-
ίνοντες ἐντολάς, πάντα πράττειν ἀπ' ἑαυτῶν, ὡς ἐξ
ἀκινήτου λοιπὸν ἔθαρησατε, καὶ τὰς ἐφ' ἐκείνῳ
τῶν πραγμάτων κρίσεις, οὐκ ἀκολουθοῦσας τοῖς θε-
θεν διατεταγμένοις ποιεῖσθαι σπουδάζετε. Διδάσκειτε
γὰρ διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ νόμον
ὠρίσασθε τὸ οἰκεῖον θέλημα. Τίς οὖν ὁ τῆς διασευῆς
τῆς ἐν τούτῳ τρόπος, ἢ πῶς ἑαυτὸν μὲν εἰσάγει
κρίνοντα δικαίως, ἐκείνους δὲ οὐδαμῶς, εἰρήσεται
πάλιν. Θεωράπτουκεν ἐν Σαββάτῳ τὸν παράλυτον,
ἠλέησεν ἄνθρωπον μακροῦς ἐν νοσήματι κατατρί-
ψαντα χρόνους, ὀρθὴν δηλονότι καὶ ἀγαθὴν ἐπ' αὐτῷ
τὴν κρίσιν ἐξενεγκῶν. Ἔδει γὰρ ἐποιχεῖσθαι καὶ ἐν
Σαββάτῳ τὸν κείμενον, καὶ συστεῖλαι μὲν τὸν ἔλεον
οὐδαμῶς αἰδοῖ τῇ περὶ τὸ Σάββατον, εἰκαιότατην
ἐπιτηδεύοντας τὴν εὐλάβειαν. Ὅσπερ δὲ ἐν Σαββάτῳ
καὶ ὁ Πατήρ ἐνεργῆς περὶ τῶν κτισμάτων ἐνέρ-
γειάν ἐστι, πάντως δὲ δι' Ἰησοῦ, οὕτως καὶ αὐτός. Οὐδὲ
γὰρ ἀποστρεφῆσθαι δεῖν τὸν ἔλεον θεόμενον ἐν Σαβ-
βάτῳ διὰ τὸ Σάββατον ἐδοκιμαζεν, ἐπεὶ Κύριον ᾔδει
τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· οὐ γὰρ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ
Σάββατον ἐγένετο, ἀλλὰ τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρω-
πον. Οὐκοῦν ὀρθὴ μὲν ἐπὶ τούτοις καὶ ἀγαθὴ τοῦ
Σωτῆρος ἡ κρίσις, οὐ διὰ τὸ Σάββατον τὴν ἐπὶ τῷ
κείμενῳ φιλανθρωπίαν ἀποκωλύσαντος, ἀλλ' ὅπερ
οἶδεν ὡς Θεὸς ἐνεργεῖν (πηγὴ γὰρ ἀγαθότητος ἡ θεῖα
φύσις ἐστὶ), τοῦτο καὶ ἐν Σαββάτῳ ποιήσαντος. Ἡ δὲ
γε κρίσις ἢ ἐπ' αὐτῷ λυπούμενων διὰ τὸ Σάββατον,
καὶ διὰ τοῦτο φονόντων κατὰ τοῦ μηδὲν ἀδικήσαντος,
πῶς οὐ λίαν ἐστὶ τοῖς μὲν θεοῖς ἀπάδουσα νόμοις
(γέγραπται γάρ· « Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀπο-
κτενεῖς »), ἐξ ὠμότητος δὲ μᾶλλον τῆς ἀπ' αὐτῶν,
καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἱερῶν ἠρημένην Γραμμάτων; Δέχου
τοῖνον τὸν ἐπὶ τούτοις μετ' ἐμφάσεως τινος λέγοντα
τὸν Ἰησοῦν πρὸς τοὺς ἐφ' οἷς εὐεργετῆ ἡλεπί-
νοντας, καὶ τοῖς μὲν ὁμοίως αὐτοῦ κρίμασιν ἐπισκί-

⁷⁴ Hebr. II, 16. ⁷⁵⁻⁷⁶ Philipp. II, 7; Galat. IV, 5.

⁷⁷ Exod. XXXI, 7; Dan. XIII, 53.

πτονας, ακολουθούντας δὲ μόνοις τοῖς ἑαυτῶν, καὶ τὸ δόξαν ἔχειν ὀρθῶς νόμον ὡσπερ ὀριζομένους, καὶ ἀπόδη τῷ νόμῳ· « Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐδέν, » ἀπὲρ τοῦ, Πάντα κατὰ νόμον πράττω, τὸν ὀρισθέντα διὰ Μωσέως, οὐδὲν ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιεῖν ἀνέχομαι, « καθὼς ἀκούω, κρίνω. » Τί γὰρ ὁ νόμος βούλεται; « Οὐ λήψη πρῶτον ἄνθρωπον ἐν κρίσει, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐστίν. » Τί νῦν ἐμοὶ χολᾶτε, φησὶν, ὅτι ὄλον ἄνθρωπον ὑγιή ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ, Μωσέα μὴ κρίνοντες, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεσθαι δεῖν τὰ βρέφη διαταξάμενον; « Μὴ κρίνετε κατ' ἐξέχον, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε. » Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἀπερισκέπτως ἀσχάλλετε τεθεραπευμένον ὄλον ἐν Σαββάτῳ θεώμενοι. Οὐκοῦν ἐγὼ μὲν ἔκρινα δικαίως, ὑμεῖς δὲ οὐκέτι· πάντα γὰρ ἀπ' ἑαυτῶν ποιεῖτε. « Ἐγὼ οὐ δύναμαι ποιεῖν ἀπ' ἑμαυτοῦ οὐδέν· καθὼς ἀκούω, κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν. Οὐ γὰρ ζητῶ τὸ ἐμὸν θέλημα, καθάπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὸ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. » Τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς φησὶν πρῶτον εἰρηκότες, τὸ λέγον ἐπιπερ τοῦτον παρῆσομεν. Ἰὴν ἐκεῖνο χρησίμως ἐπαρηρητόν, ὅτι

Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἐστὶν ἀληθής. Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστὶν ἡ μαρτυρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.

Ὁ σοφώτατος Σολομών, τὰ ἐφ' ὅσπερ ἄν τις καὶ μᾶλα εἰκότως ἐπισμενύοντο, καὶ ἀξιοζήλωτον τὸν οἰκεῖον ἀποφαίνειν τρόπον, συλλέγων τε ἄρα καὶ προτιθεὶς τοῖς ἐπιεικεστέρους εἰς τὸ μαθεῖν, « Δίκαιος, φησὶ, κατήγγρος ἑαυτοῦ ἐν πρωτολογίᾳ. » Καὶ πάλιν· « Ἐγκωμιαζέτω σε ὁ πέλας, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα· ἄλλοτριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χεῖλη. » Ἔστι γὰρ ὄντως φορητὸν, καὶ χρῆμα τοῖς ἀκρωμένους δυσφορητότατον, τὸ μὴ διὰ τῆς ἐτέρων ἐπαινεῖσθαι φωνῆς ἐθελησαί τινας, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἀνέδην ἐπιμαρτυρεῖν τὰ κάλλιστα καὶ ἐξαιρέτα. Ἀπιστοτο δ' ἄν εἰκότως ὁ τοιοῦτος λόγος. Περύκαμεν γὰρ ὡσπερ τισὶ φυσικοῖς τε καὶ ἀναγκαίως φιλαυτίας ὀλοῖς καλεῖσθαι σπουδαίως εἰς τὸ, φαῦλον μὲν ἑαυτοῖς ἐπιγράφειν οὐδέν, ἀεὶ δὲ περιτιθέναι, καὶ οὐ πάντως ἀληθεύοντας, τὰ ἐφ' οἷς ἄν οἴηται τις ὀρθῶς καὶ κόσμῳ τε καὶ ἀγαθῷ. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἑαυτῷ τὸ τὰ δικαίως κρίνειν ἐπαφίεζτο, μὴ δύνασθαι τι ὀρθῶν ἀπ' ἑαυτοῦ διαρρήδην εἰπεῖν, κανόνα δὲ ὡσπερ ἐφ' ἅπασιν τοῖς πρακτέοις ποιησάσαι τὴν τοῦ Θεοῦ βούλησιν, καὶ τοῦτο λέγων, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ μάρτυς εἰσδέθηκεν, εἰ καὶ ἦν ἀληθής, ἀναγκαίως καὶ τῆς παρὰ τῶν Φαρισαίων εὐρεσιλογίας φροντίσας, ὅπερ ἐμελλον εἶρεῖν ἀμαθεῖνοντες (οὐ γὰρ ἤδεσάν πως κατὰ φύσιν ὄντα θεῖν), εἰς μέσον ἄγει προλαβὼν, καὶ φησιν· Ἐρεῖτε δὴ πάντως, ταῖς τῶν πολλῶν συνηθείαις ἐπόμνητοι, καὶ τὴν Ἰουδαίους πρέπουσαν ὑπόνοιαν οὐκ ἐκβαλόντες· « Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής· » ἀλλὰ πρὸς τοῦτο πάλιν ἀνακούσασθε, φησὶν· Ἀνέχομαι, φησὶ, δυσφημούντων ἐπι, χαλεπαίνω δὲ λίαν οὐδαμῶς, τὰ ἐξ ἀμαθίας

A in judicio, quoniam judicium Dei est⁷⁰. » Cur mihi nunc itaque succensetis, inquit, quia totum **242** hominem in Sabbato curavi, cum Moysen non reprehendatis qui jussit infantes etiam in Sabbato circumcidere? « Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate⁷¹. » Si circumciditur homo in Sabbato, ne Mosaica lex solvatur, temere excandescitis, quod totum hominem in Sabbato curatum videatis. Quapropter ego juste quidem judicavi, vos vero non item: omnia quippe a vobis facitis. « Ego non possum a meipso facere quidquam: sicut audio iudicio, et iudicium meum justum est. Non enim quero voluntatem meam, sicuti vos, sed ejus qui misit me Patris. » Quis autem modus missionis, et quæ ratio sit cur missus dicatur, cum pluribus antea dixerimus, hic prætermittemus; verumtamen observandum est imprimis, Dei ac Patris voluntate legem hic ab eo significari.

καὶ ὁ τοῦ πεπέμφθαι λόγος, διὰ πολλῶν ἀποστολῆς, καὶ ὁ τοῦ πεπέμφθαι λόγος, διὰ πολλῶν ἀποστολῆς, καὶ ὁ τοῦ πεπέμφθαι λόγος, διὰ πολλῶν ἀποστολῆς, καὶ ὁ τοῦ πεπέμφθαι λόγος, διὰ πολλῶν ἀποστολῆς.

V, 31, 32. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Alius est qui testimonium perhibet de me: et scio quia verum est testimonium quod perhibet de me.

Sapientissimus Salomon, ea colligens ex quibus laudem sibi quisque parare et mores suos recte commendare possit, eaque bonis ad discendum proponens: « Justus, inquit, tui ipsius accusator est in principio sermonis⁷⁰. » Item; « Laudet te vicinus, et non os tuum: alienus, et non labia tua⁷¹. » Gravis enim profecto auditoribus, ac per molesta res est, cum se quidam aliorum voce laudari nolunt, sed eximia quæque impudenter sibi arrogat. Sed minus vera videri potest istiusmodi oratio. Solemus enim naturalibus ac necessariis veluti quibusdam proprii amoris funibus trahi, ut nihil pravi nobis ascribere velimus, sed ea potius quamvis falso arrogemus quibus probi honestique videamur. Quoniam ergo Dominus noster Jesus Christus justum judicium sibi tribuit, aperte dicens non posse a seipso facere quidquam, sed in omnibus rebus agendis Dei voluntatem tanquam regulam sibi proponere; et cum hoc diceret, ipse de seipso testimonium inicit, tametsi verax erat, prospiciens tamen quid stulti Pharisei nugaturi essent, nec enim noverant ipsum esse naturam Deum, aut vertit eos et ait: Dicetis utique **243** vulgi consuetudinem secuti, nec ultra Judæorum suspensiones evecti: « Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum; » sed vicissim audietis, inquit: Vestra maledicta patior, inquit, nec succenseo vobis ob ea verba quæ præ familiari vestra eruntatis inscitia. Suppono recte hoc a vobis dici. Esto: repudiate meum testimonium: alius est qui de me testatur. Significat autem his verbis Deum ac Pa-

⁷⁰ Deut. xvi, 19. ⁷¹ Deut. i, 16; Joan. vii, 24.

⁷⁰ Prov. xviii, 17. ⁷¹ Prov. xxvii, 2.

trem celestem, qui multis jam modis Filium suum sibi consubstantialem esse testificatus est, cujus testimonium verum esse scire se porro asserit, ostendens utique suum etiam calculum certissimum ac verissimum esse. Ne rursus enim ansam aliquam hæreticis male cogitandi præberet, aut eorum calumniæ pateret, quasi falsa de seipso dicere se fatetur, posteaquam decore et consuetudini se accommodans asseruit fidem ut idoneo testi habendam non esse ei qui seipsum laudat et commendat, denuo redit, ut Deus, ad dignitatem sibi debitam, et scire se ait testimonium Patris verum esse, perinde ac si diceret: Ego Deus verus cum sim, novi, inquit, meipsum, Pater autem nihil ad gratiam de me dicet. Ego enim is sum natura, quem ipse verax quoque comprobavit. Quapropter illic consensus quædam erat quasi per condescensionem, et ex hypothetica magis quam vera oratio: in eo vero quod ait scire se testimonium Patris esse verum, auctoritatis ac fidei Deo convenientis declaratio. Observandum est autem rursus Patrem quoad propriam hypostasim alium esse a Filio, non autem, ut nonnullis imperitis hæreticis placuit, Filiiopatrem esse statuendum.

τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν ἀληθῆ, τῆς Θεῶν προποῦσης κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν ἄλλος ἐστὶν ὁ Πατὴρ παρὰ τὸν Υἱὸν, καὶ οὐχ ὡστερ ἔδοξε τισι τῶν ἀπαιδευτῶν αἰρετικῶν, Υἱοπάτωρ εἰσφέρεται.

V, 33. Vos misistis ad Joannem, et testimonium perhibuit veritati.

Quemadmodum antea turpe et stultissimum esse dicebamus, suarum aliquem laudum præconem videri, licet ob multam virtutem mentiri nolit, sic et non vocatum ad testificandum accedere, et quæsitibus ultro se offerre, non dissimilis est insaniam. Videtur enim nec abs re, istiusmodi homo haud multum curare veritatem, sed quod tanto studio 244 se ad testificandum ingerit, non rei naturam, sed animi sui sententiam aperire. Artificiose itaque Dominus noster Jesus Christus, imo vero ut Deus, Phariseorum criminationem prævertens, ait: « Vos misistis ad Joannem; » non ultro se ingessit ad sententiam de me ferendam Baptista. Non potest id ei objici; liberum testimonium tulit. Vos misistis qui rogarent, et testimonium perhibuit veritati. Ab iis enim rogatus qui ad ipsum missi fuerant, utrum esset ipse Christus, confessus est, et non negavit²². Confessus est non esse Christum, sed missum me esse ante ipsum. Testimonium ergo perhibuit veritati, Christus enim est veritas²³.

αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο. Ἀπεσταλμένοι εἶμι ἐμπροσθεν ἐκείνου. Μεμαρτύρηκεν

V, 34. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico ut vos salvii sitis.

Non rejicit Joannis testimonium tanquam inutile, neque frustra esse veritatis testem asserit. Alioquin absurde facere visus esset, si fidem ei dero-

A τῆς ὁμῶν [αἰ. ὁμῶν] φιλαίτατης ἐρευγομένων ῥήματα: Δίδωμι καθ' ὑπόθεσιν καλῶς παρ' ὁμῶν εἰρηθεῖαι καὶ τοῦτο. Ἐστὼ, τὴν ἐμὴν παρακρούεσθε φωνὴν, ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ. Σημαίνει δὲ διὰ τοῦτο τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὄντα Θεὸν καὶ Πατέρα, κατὰ πολλοὺς ἤδη τρόπους τὸ γνήσιον τῆς οὐσίας ἐμαρτυρήσαντα τῷ ἰδίῳ γεννηματι, οὗ καὶ εἰδέναι τὴν μαρτυρίαν φησὶν, ὡς ἐστὶν ἀληθῆς, ἀξιοπιστοτάτην ὄντως καὶ ἀληθῆ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψῆφον ἐπιδεικνύς. Ἴνα γὰρ μὴ καταδεξάμενος ὡστερ τὸ ψευδῆ λέγειν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, χῶραν τινὰ πάλιν κακονοίας, καὶ παρεῖδουσιν τοῖς ἑτεροδοξεῖν εἰσισμένοις παράσχοι καθ' ἑαυτοῦ, ἀναγκαιῶς ἐπιδοῦς τῷ πρέποντι καὶ τῇ συνθηαί τὸ μὴ χρῆναι πάντως ὡς ἀληθῆ πιστεῦσθαι τὸν ἑαυτὸν ἐταινοῦντα καὶ ἀποδεχόμενον, ἀνατρέχει πάλιν, ὡς Θεός, ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ χρεωστομένην ἀξίαν, καὶ εἰδέναι φησὶ τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν, ὡς ἐστὶν ἀληθῆς, μονουχὶ τοῦτο διδάσκων, ὅτι Θεός ὢν ἀληθινός, οἶδα, φησὶν, ἑμαυτὸν, κεχαρισμένον δὲ οὐδὲν ὁ Πατὴρ ἐρεῖ περὶ ἐμοῦ· ἔχω γὰρ οὕτω κατὰ φύσιν, ὡστερ ἂν οὖν καὶ αὐτὸς ἀληθῆς ὢν ἐπιψηφισαίτο. Οὐκοῦν ἐν ἐκείνῳ μὲν συγκαταδατικῆς τις ὡστερ συναίσεις ἦν, καὶ ὑποθετικῆς μᾶλλον ἡπερ ἀληθῆς ὁ λόγος· ἐν δὲ τῷ εἰδέναι λέγει ἀξιοπιστίας ἐπιδείξεις. Σημειωτέον δὲ πάλιν, ὅτι

Ἔμεῖς ἀπεστάλακατε πρὸς Ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ.

ὡστερ ἀρετικῶς αἰσχρὸν εἶναι διεβεβαίουμεθα, καὶ τῆς ἐσχάτης εὐηθείας οὐκ ἀμορεῖν τὸ τῶν οικειῶν κλεονεκτημάτων θαυμαστὴν ὀρᾶσθαι τινα, καὶ εἰ παραιτοῦτο τὸ ψεῦδεσθαι διὰ πολλὴν ἀρετὴν· οὕτως ἀδελφὴν ὡστερ ἔχει καὶ γείτονα τὴν ἀτοπίαν ἐκείνη, τὸ μὴ κεκλημένους ἐπὶ τὴν ἐπὶ τισι μαρτυρίαν ἵνα τινὰς, αὐτομόλους δὲ τοῖς δικάζουσιν, ἤγνων τοῖς διερωτῶν ἐθέλουσιν ἀναπειθεσθαι. Δόξει γὰρ ἂν ὁ τοιοῦτος, καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ, μὴ πάντας ἐπιγεσθαι λέγειν τὸ ἀληθῆς, τὸ δὲ λίαν προθύμως ἐθέλῃσιν μαρτυρεῖν, οὐχ ὅπερ ἔχει τοῦ πράγματος ἡ φύσις, ἑαυτῷ δὲ μᾶλλον τὸ δοκοῦν ἀποφαίνεσθαι. Ἐντεχνάστατα τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, μᾶλλον δὲ ὡς Θεός, καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις τῶν Φαρισαίων προανατρέπων αἰτίαν, φησὶν· « Ἔμεῖς ἀπεστάλακατε πρὸς Ἰωάννην » οὐκ αὐτόκλητος, φησὶ, πρὸς τὴν ἐπ' ἐμοῦ ψῆφον ὁ Βαπτιστής. Ἐξω τῆς ἐπὶ τούτῳ κείνῳ γραφῆς, ἐλευθέραν ἐποιήσατο τὴν μαρτυρίαν. Ἔμεῖς ἐρωτῶντες ἀπεσταλάκατε, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ. Ἐρωτώμενος γὰρ παρ' ἐκείνων, ὡστερ ἦσαν πρὸς αὐτὸν ἀπεσταλμένοι, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ὡμολόγησεν, ὅτι Ἐγὼ οὐκ εἰμι ὁ Χριστός, ἀλλ' ὅτι οὖν τῇ ἀληθείᾳ· ἀλήθεια γὰρ ὁ Χριστός.

Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε.

Οὐχ ὡς ἄχρηστον ἀποπέμπεται τὴν Ἰωάννου φωνὴν, οὐδὲ ἀργὸν ἀποφαίνει τῆς ἀληθείας τὴν μαρτυρία. Ἡ γὰρ ἂν ἔδοξε δικαίως αὐτός τι καθ'

²² Joan. 1, 20. ²³ Joan. xiv, 6.

ἑαυτοῦ τῶν ἀτόπων ἐργάζεσθαι, τοῦ χρῆναι πιστεύ-
 σθαι παραλόγως ἐκπέμπων ἐν αὐτοῖς ἐπιμψε βοῆν·
 « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς
 τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν » ἄλλ' ὡς ἀμέτρω δυσκολία
 τῶν Ἰουδαίων μαχόμενος, ἐπὶ τὰ μείζω τε καὶ ἀξιο-
 λογώτερα χωρεῖ, οὐκ ἀναγκαίως μὲν ἐξ ἀνθρώπου
 φωνῆς τὴν ἐφ' ἑαυτῷ δέχεσθαι μαρτυρίαν εἰπῶν,
 μᾶλλον δὲ ἀπὸ τῆς πρεπούσης ἐξουσίας τῆ κατὰ
 φύσιν ὄντι Θεῷ, καὶ ἀπὸ τῆς ἐν ταῖς θεοσημείαις
 ὑπεροχῆς, λαμπροτέραν ποιήσασθαι τὴν ἀπόδειξιν.
 Ἐνθρώπου μὲν γὰρ ἔσθ' ὅτι παρακρούσαιτ' ἐν τις
 φωνῆν, ὡς οὐκ ἀληθεύσαν, εἰ καὶ τις εἴη τυχὸν τῶν
 ἐν ἀγίοις καταταγμένων. Ὁ δὲ καὶ ποιεῖν οὐ
 κατοκνοῦντές τινες, τοῖς τῶν προφητῶν ἀντίπραττον
 λόγοις, Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, βοῶντές, καὶ ἀναγγέλ-
 λετε ἡμῖν ἕτεραν πλάνησιν. Ἐτι τε πρὸς τοῦτους,
 καὶ τῶν ἐξ Ἱεροσολύμων, ἦτοι τῆς Ἰουδαίων χώρας,
 εἰς τὴν Αἴγυπτίω καταπεφυγότες τινες (Ἀζαρίας
 δὲ ἦν υἱὸς Ὠσηῆ, καὶ Ἰωάννης υἱὸς Καρηῆ, καὶ
 πάντες οἱ ἄνδρες οἱ ὑπερήφανοι, καθὰ γέγραπται),
 διαβρήθησαν ταῖς Ἱερουσαλίαις ἀπειθοῦντες,
 ἔφασκον· Ἐψεύδη, οὐκ ἀπίστευτέ σε Κύριος πρὸς
 ἡμᾶς εἰπῶν· Μὴ εἰσέλθῃτε εἰς Αἴγυπτον. Ἡ δὲ διὰ
 τῶν θαυμάτων ἀπόδειξις, ποῖαν ἂν λάθοι τὴν ἀντι-
 λογίαν; καὶ τὸ τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιμαρ-
 τυρῆσθαι πλεονεκτήμασι, ποῖον εἴη δώσει τοῖς φιλεγ-
 κλήμοσι τῆς δυστροπίας τὸν τρόπον; Καὶ γοῦν ὁ
 Νικηθῆμος (εἷς δὲ ἦν οὗτος τῶν παρ' ἐκείνους καθηγη-
 τῶν, καὶ ἐν τοῖς τὸ ἄρχειν λαχοῦσι καταταγμένος),
 ἀνανεῖβρότητον τὴν ἀπὸ τῶν θαυμάτων ἐποιεῖτο μαρ-
 τυρίαν λέγων· Ἐ Ραββί, οἶδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλή-
 λυθας διδάσκαλος· οὐδεὶς γὰρ δύναται τὰ σημεῖα
 ταῦτα ποιεῖν ἢ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ἦ ὁ Θεὸς μετ' αὐ-
 τοῦ. Ὡς οὖν οὐκ ἐκβαίνοντες τὴν Ἰουδαίων κακό-
 νοιαν τοῦ καὶ αὐτὸν ἀπιστεῖσθαι τὸν ἄγιον Βαπτί-
 στήν, ὅσον ἔχε τὴν εἰς λόγους μαρτυρίαν εἰσάγοντα,
 πάλιν, ὡς ἐν ἤθει, φησί· Ἐμαρτύρηκε μὲν τῇ
 ἀληθείᾳ, καίτοι παρ' ὑμῶν ἐρωτώμενος, ὁ μακάριος
 Βαπτιστής· ἄλλ' ἐπιπερ ὑμῖν ἀνεπιχείρητον οὐδὲν,
 καὶ βίβρακινδύνως ἐπὶ πᾶσαν ἰέναι λοιδορίαν κατεί-
 θισται, καὶ τὴν ἐκείνου, κατὰ τὸ εἶδος, παρεκρούσασθε
 φωνῆν. Ἐπειδὴ δὲ ὀρθῶς ὑμῖν ἔχειν καὶ τοῦτο δοκεῖ,
 ἔστω δὲ, παῖθωμα τυχόν, κατανεύω σὺν ὑμῖν, ἀποστή-
 σομαι δὲ ὑμᾶς καὶ τῆς Ἰωάννου φωνῆς, καὶ τὴν
 ἐκείνου μαρτυρίαν μεθ' ὑμῶν παραγράφωμαι. Ἐχω τὸν ἄνωθεν μαρτυροῦντα Πατέρα. Διδάσκων δὲ πάλιν,
 ὅτι συναίνεσιν ὑποθετικῆν ὁ λόγος ἰδίως, ἐπήνεγκε· Ἐ ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε· ἀντι
 τοῦ, Τοὺς ποιούτους πρὸς ὑμᾶς ἐποισάμεν λόγους, οὐχ ὅπως ἔχουσης τῆς ἀληθείας; ἀλλ' ὑποθετικῶς,
 ἵνα ὑμεῖς διὰ παντὸς σώζησθε τρόπον. Καὶ μέχρι δὲ τούτου τὸ δεύτερον ἡμῖν βιβλίον στήσεται.

A gasset, quem miserat ut clamaret : « Parate viam
 Domini, rectas facite semitas Dei nostri » ; sed
 pugnans cum obstinatione Judæorum, ad majora et
 digniora procedit, asseritque non ex voce quidem
 hominis de seipso testimonium accipere, sed po-
 testate potius naturali Deo convenienti, et mira-
 culorum præstantia clarius se demonstrasse. In-
 terdum quippe hominis testimonium repudiaveris,
 licet in numero sanctorum collocati. Quod nonnulli
 facere non veriti prophetarum verbis oblectabantur
 clamantes : Aliena nobis loquimini, et alienum
 errorem nobis nuntiatis. Azarias item Osee filius,
 et Joanan filius Caree, qui ex Judæa in Ægyptum
 fugerunt, omnes quidem viri superbi, sicut scri-
 ptum est⁶⁵, Jeremiæ prophetiis palam refragantes,
 aiebant : « Mentiris, non misit te Dominus ad nos
 ut diceres : Nollite in Ægyptum ingredi⁶⁶. » De-
 monstratio vero quæ per miracula fit, quomodo
 refelli poterit, et Dei ac Patris prærogativis pro-
 bari, quam malignitatis 245 rationem præbuit
 reprehendendi cupidis? Nicodemus quippe, unus
 ex doctoribus et principibus Judæorum, miraculo-
 rum testimonium certissimum et indubitatum esse
 credebat, dicens : « Rabbi, scimus quia a Deo ve-
 nisti magister ; nemo enim potest hæc signa facere
 quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo⁶⁷. » Quasi
 ergo ne ipse quidem Baptista malevolorum Judæo-
 rum incredulitatem effugiat, qui verbis tenuis testi-
 monium protulit, rursus eorum mores quodam-
 modo perstringit dicens : Testimonium quidem
 perbibuit veritati⁶⁸, licet a vobis interrogatus heus-
 tus Baptista ; sed quia nihil intentatum vobis est,
 et in omne genus convicii ruere soletis, illius quo-
 que vocem, ut probabile est rejecistis. Sed quoniam
 rectum istud esse quoque putatis, esto certe : pareo
 libens, annuo vobiscum, Joannis vocem in vestri
 gratiam rejiciam, et illius testimonium vobiscum
 repudiabo. Habeo supernum testem, Patrem nimi-
 rum. Rursus autem ostendens assentiri se ex con-
 ditione, utiliter subjungit · Sed hæc dico, ut vos
 salvi sitis, id est, istiusmodi verba ad vos feci, non
 quod ita se veritas habeat, sed ex conditione, ut
 vos nimirum omni ratione salvi sitis. Atque hic
 certe secundi libri nobis finis erit.

⁶⁵ Matth. III, 5. ⁶⁶ Jerem. XLIII, 2. ⁶⁷ Ibid. ⁶⁸ Joan. III, 1. ⁶⁹ Joan. I, 32.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩ ΤΡΙΤΩ ΒΙΒΑΙΩ.

CAPITA

QUÆ IN LIBRO III CONTINENTUR.

- I. *Discussio exacta, cur non lucerna solum, sed ardens et lucens beatus Baptista dictus sit a Christo, proposito dicto, « Ille erat lucerna ardens, » etc.*
- II. *Quod imago Dei ac Patris sit Filius. Ubi Judæi etiam reprehenduntur quod non intelligant quæ a Moyse ænigmatica scripta sunt, proposito dicto, « Neque vocem ejus unquam audistis, » etc.*
- III. *Quod Salvatoris adventum Moyses significabat, ex Deuteronomio de Christo.*
- 246 IV. *Quod plerumque Christi migrationes ex Jerusalem significant translatum iri gratiam in gentes; ubi sermo quoque est de quinque panibus hordeaceis, et duodecim pisciculis, proposito dicto, « Et post hæc abiit Jesus trans mare Tiberiadis. »*
- V. *Quod character substantiæ Dei ac Patris sit Unigenitus, et non alius ab ipso character aut sit aut intelligatur, proposito dicto, « Quam Filius hominis dabit vobis, » etc.*
- VI. *De manna, quod typus erat Christi adventus, et donorum spiritalium per ipsum: proposito dicto, « Dixit ergo eis Jesus, Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de caelo. »*
- A'. *Ζήτησις ἀκριβῆς, διατί μὴ μόνον λύχνος, ἀλλὰ καιόμενος καὶ φαίνων ὁ μακάριος Βαπτιστῆς εἰρηται παρὰ Χριστοῦ, προκειμένου ῥητοῦ, « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος. »*
- B'. *Ὅτι εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, ἔν ᾧ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἐλεγχοῦ, ὡς μὴ νοοῦντας τὰ διὰ Μωσέως αἰνιγματωδῶς μάλ-
λον εἰρημένα, προκειμένου ῥητοῦ, « Οὐτα φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκάτε, » καὶ τὰ ἐξῆς.*
- Γ'. *Ὅτι τοῦ Σωτῆρος ἀφίεν ἐσήμαινεν ὁ Μωσῆς, ἐκ τοῦ Δευτερονόμιου περὶ Χριστοῦ.*
- Δ'. *Ὅτι πολλὰκις αἱ Χριστοῦ μεταβάσεις ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ μετατεθήσεσθαι τὴν χάριν ἐπὶ τὰ ἔθνη δηλοῦσιν· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ λόγος περὶ τῶν πέντε ἄρτων κριθίνων, καὶ τῶν δώδεκα ὀψαρίων, προκειμένου ῥητοῦ, « Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. »*
- Ε'. *Ὅτι χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐχ ἕτερος παρ' αὐτῶν, ἢ ἐστίν, ἢ νοσῖται χαρακτήρ, προκειμένου ῥητοῦ, « Ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμῖν δώσει, » καὶ τὰ ἐξῆς.*
- Ζ'. *Περὶ τοῦ μάννα, ὅτι τύπος ἦν τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῶν δι' αὐτοῦ χαρισμάτων πνευματικῶν, προκειμένου ῥητοῦ, « Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. »*

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER TERTIUS.

247 CAP. I.

Discussio exacta, cur non solum lucerna, sed ardens, et lucens, beatus Baptista dictus sit a Christo.

Vix jam absoluto libro secundo, divinarum contemplationum altissimum et vastum pelagus emensi, et vix ad finem tanquam ad portum appulsi, in terra propemodum scapham religare cœperamus, cum ecce maris alterius initium nobis occurrit ad sequentia properantibus, quod magno studio tranare cum ipse rei scopus nobis persuadet, tum illud dictum hortatur: « Bonorum enim laborum gloriosus est fructus⁹⁹. » Age ergo, animi præsentia

⁹⁹ Sap. III, 18.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

A Ζήτησις ἀκριβῆς, διατί μὴ μόνον λύχνος, ἀλλὰ καιόμενος καὶ φαίνων ὁ μακάριος Βαπτιστῆς εἰρηται παρὰ Χριστοῦ.

Ἄρτι καὶ μόλις τὸν ἐπὶ τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ στήσαντες κάλαμον, καὶ τῶν θείων θεωρημάτων τὸ πλατὺ τε καὶ βαθὺ διανηξάμενοι πέλαγος, καταίρειν τε οὕτω νομίσαντες, ὡς εἰς λιμένα τὸ τέλος, καὶ μονονοχί τῆς ἡπείρου τὸ σκάφος ἐξάπτοντες, θαλάττης ὀρώμεν ἑτέρας ἀρχὴν, τὸν ἐπὶ τοῖς ἐφεξῆς δηλονότι ὁρῶμεν, ὃν καὶ ὅτι προσήκοι μετὰ πάσης ἡμᾶς ἐξανύειν σπουδῆς, καὶ αὐτὸς δυσωπεῖ τοῦ πρίγματος ὁ σκοπὸς, ἀναπειθεὶ δὲ οὐδὲν ἤττον καὶ τὸ

ὕπὸ τοῦ λεγόμενον· Ἐγαθῶν γὰρ πόνων καρπὸς εὐκλείης. Ὁ θέρει δὲ οὖν εἰς εὐτοίμων πάλιν ἀναβαίνοντες φρόνημα, τῷ μὲν ἀγαθῷ καὶ φιλανθρώπων θεῷ τὰ καθ' ἡμᾶς οἰακοστροφεῖν ἐπιτρέπωμεν· ἀναπατάσαντες γὰρ καθάπερ ἰστίον τῆς διανοίας τὸ πλάτος, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐγκολπούμενοι καθάπερ ἐκ πρύμνης οὐρίαν ἤχην, εἰς βαθεῖαν ἐκτρέχωμεν ζήτησιν. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ὁ διδοὺς ἐν θαλάσῃ ὄδον, καὶ ἐν ὕδατι τρίβον. Κατέληξε μὲν οὖν τὸ δεύτερον ἡμῖν βιβλίον, ἐν τῷ, Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε. Ἀρξώμεθα δὲ τοῦ τρίτου, στοιχηθὲν ἐπισυνάπτοντες τὰ ἐφεξῆς περὶ τοῦ ἁγίου Βαπτιστοῦ, λέγοντος τοῦ Χριστοῦ·

Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φάτωρ ὑμῖν δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὄραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ.

Λύχνῳ παρεικάζει τὸν ἅγιον Βαπτιστὴν, ὅτε δὴ κατὰ τὸ προσεῖναι πεφυκὸς ἀνθρώπων μέτρον, προαναλαμβάνοντα μὲν τῆς παρουσίας αὐτοῦ, πλήν οὐκ ἰδίῳ κεχρημένον φωτὶ· οὐ γὰρ ἴσων ἐν τῷ λύχνῳ τὸ φῶς, ἀλλ' ἐξωθέν τε καὶ ἐπακτόν καὶ προστεθειμένον· οὕτω δ' ἂν ἴσους καὶ τὸν ἐν ἁγίοις παρὰ Χριστοῦ φωτισμὸν ἐν Πνεύματι. Διὸ δὴ καὶ λίαν εὐγνωμονέστατα καὶ φρονούντες καὶ πράττοντες, ἀντοὶ δι' οἰκείας ὁμολογοῦσι φωνῆς· Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Ὁ φῶς μὲν γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν ὁ Μονογενής, ὅτε δὴ καὶ ἐκ φωτὸς ἀναλάμψας, τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας φημί· μετέχει δὲ ἡ κτίσις αὐτοῦ· καὶ πᾶν εἶ τι τῆν τοῦ λογικεύεσθαι καὶ φρονεῖν ἐπάγεται δύναμις, οὐκ ὡς περ ἐστὶν εἰς τὸ δύνασθαι θεῖον πληροῦσθαι φωτὸς, ἔριστα διηρησιμένον ὑπὸ τοῦ πάντων ἀριστοτέχνου Θεοῦ. Λύχνος οὖν ὁ μακάριος Βαπτιστῆς, κατὰ τὸν ἤδη προεποδοθέντα λόγον. Τοῦτο δὲ λέγων ὁ Σωτὴρ οἰκονομικῶς τοὺς ἀνοήτους Φαρισαίους καλεῖ πρὸς ὑπόμνησιν τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φωνῆς, λέγοντός που περὶ αὐτοῦ· Ἡτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. Ἐφόδρα δὲ χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως τοῖς ἤδη προειρημένους ἐπάγει νυκτὶ τὰ τοιαῦτα Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ πᾶσαν ἀποκλείων τοῖς Ἰουδαίοις ἀφορμὴν ἀπειθείας, καὶ πανταχόθεν αὐτοὺς συναλαμβάνων εἰς τὸ χρεῖναι πιστεῦσθαι αὐτῷ, συνανεῖν ἑδοξέ πως εἰς τὸ μὴ δέχεσθαι τὴν παρ' αὐτοῦ μαρτυρίαν, εἰπὼν· Ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἵνα μὴ δοκοῦν ἔντως τε καὶ ἀληθῶς οὕτω διακαῖσθαι περὶ τοῦ Προδρόμου τὸν Κύριον, ὡς περ οὖν ἔχει τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, χρησίμως εἰς τὸ παρὸν, οὐκ ἑαυτὸν τι λέγοντα περὶ αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς τοῦ Πατρὸς φωνῆς εἰσφέρει βεβῶμενον. ἦστο γὰρ δεῖν αἰδοῦ μάλιστα τῇ πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, τὸν ἀντιτεινόντα θυσιάζειν, ἡγεῖν ἤδη γυμνότερον θεομαχοῦντα δεικνύειν, ὡς καὶ αὐτοῖς τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀνέδην ὑπαντιάζοντα λόγοις. Ἐν οὖν, φησὶν, ἐκεῖνος ὁ λύχνος· ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὄραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. Ἐδει γὰρ οὐ μόνον τοῦ πρόβοντος ἀποφοιτῶντας εὐκόλους, καὶ

A rursus erecti, bono et misericordī Deo nos gubernandos tradamus. Nostrae quippe mentis latitudinem ceu velum explicantes, et gratia Spiritus non secus ac a prora secundo vento in sinum susceptio, in profundam quaestionem exeurramus. Christus enim est qui viam in mari ostendit, et semitam in aqua 248 forti. Desiit itaque liber secundus in illis verbis : « Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed haec dico ut vos salvi sitis ». Aggrediamur vero tertium, conjungentes ordine quae sequuntur de sancto Baptista, dicente Christo :

V, 35. Ille erat lucerna ardens et lucens : vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus.

Lucernae comparat sanctum Baptistam, quippe qui, quantum in hominem cadere potest, Christi adventui praeluxerit, verumtamen proprio lumine usus non est : non enim propriam est in lucerna lumen, sed extrinsecus advenit, et acciscitur : istiusmodi quoque videre licet in sanctis illuminationem a Christo in Spiritu. Unde ipsi gratissimi animi sensu palam istud profiteatur : « Quia de plenitudine ejus nos omnes accepimus ». Lux enim est secundum naturam Unigenitus, quippe qui ex luce quoque, Patris nimirum effulserit substantia : ejus autem particeps creatura est, et quisquis ratiocinandi sapiendique vi praeditus est, vas quodammodo est ab sapientissimo illo universi architecto Deo praeclare formatum ut divina luce impleri queat. Lucerna itaque est beatus Baptista, ut jam prius dictum est. Hoc autem dicendo Salvator singulari quodam consilio stultos Phariseos ad memoriam revocat ejus quod allicubi Deus ac Pater de ipso ait : « Paravi lucernam Christo meo ». Valde autem utiliter ac necessario his quae jam prius dicta sunt haec subjungit Christus. Nam cum visum esset ut omnem incredulitatis occasionem Judaeis intercluderet, et ad ei credendum illos undique cogeret, quodammodo assentiri ac dicere se ab ipso testimonium non accipere : « Ego vero ab homine testimonium non accipio ; ne putarent Dominum reapae ac vere erga praecursorem eo modo affici quo loqui videbatur, utiliter impresentiarum significat nihil a se loqui de ipso, sed voce Patris. Putabat enim Dei ac Patris metu potissimum persuasum iri eos qui contradicerent, aut certe apertius demum proditum iri Dei hostes, ut qui Dei ac Patris sermonibus impudenter refragarentur. « Erat 249 igitur, inquit, ille lucerna : vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. » Ostendere quippe decebat non aolum a recti studio Phariseos facile decerrare, et praemulta impietate fidei voluntatem excutere, sed et eos leves ac fastidiosos esse, nec ullatenus studio

16 Joan. v, 34. 17 Joan. i, 16. 18 Psa. cxxxi, 17.

bonorum inhærere solitos, sed vix gustatis, et A verbis tenuis laudatis sanctis hominibus, non vereri statim alios affectus capere. Hoc enim arbitrator significari cum dicuntur ad horam exsultare voluisse in luce ejus. Suspiciebant enim principio sanctorum Baptistam, ut in rebus divinis assidue versantem, ut Dei amantem, ut pietatis omnibus exemplum; sed qui eum suspiciebant, iidem ipsum denuo insectantur, nec ferre possunt dicentem: « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri²². » Hoc enim utique facere per incredulitatem comperiuntur. Jam ergo, ut arbitrator, trita et familiari loci hujus exponendi ratione servata, ejus sententiam pro virili explicavimus. Sed quoniam Salvatoris oratio ad alios animi sensus nos vocat, atque ad subtiliores conceptus propemodum nos adigere videtur, non simpliciter lucernam esse Joannem significans, sed ardentem et lucentem, necessarium existimamus, dictorum vi et ratione acriori mentis acie perspecta, pulchritudinem veritatis indagare. Locum autem ipsum denuo proferemus. « Ille erat lucerna, » inquit. Sufficiebat vel hoc unum, ad significandum sanctum Baptistam: adeo ut auditores ad memoriam revocari possent ejus, quæ de ipso facta est, prophetiæ, in hunc modum: « Paravi lucernam Christo meo. » Cum autem non tantum « lucerna » dicat, sed adjiciat, « ardens et luens, » patet utique non ad prophete vocem duntaxat auditorem revocari, sed etiam ad typum quemdam legalem, qui, velut in umbra et figura, Joannem faciem præferentem, hoc est testimonium de Christo Domino perhibentem, præmonstrabat. Rursum autem Phariseos qui falsa persuasione sapientiæ inflati erant, utpote qui in scriptis Mosaicis assidue versarentur, ostendit imperitos esse, et opinione potius sapientes quam legis peritos. Hic itaque totius orationis hujus scopus est. Existimo vero, ipso quoque oraculo divino in medium 250 prolato, ostendendum jam nobis esse, beatum Baptistam non lucernam simpliciter esse, sed et ardentem et lucentem. Cum ergo Deus quæ ad sanctum tabernaculum pertinent statueret, perfectis aulæis derem, sacrorum antistitem Moysen sic alloquitur: « Et tu præcipe filiis Israel, et sumant sibi oleum de olivis, mundum, purum, expressum ad lumen, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonii, extra velum testamenti. Accendet eam Aaron et filii ejus, a vespera usque ad mane, eorum Domino, legitimum sempiternum in progenies vestras a filiis Israel. Et tu addue ad te ipsum Aaron fratrem tuum, et filios ejus ex filiis Israel, ut mihi sacerdotio fungantur²³. » Haec enim divinum oraculum, quod jam nobis quoad fieri potest explicandum est. Oleum defæcatum ac purum significare videtur purissimam et simplicissimam Spiritus sancti naturam, quæ ineffabili modo instar olei nos pene-

διὰ πολλὴν ἀνοσιότητα τρόπων, τὸ θελήσαι πιστεῦ-
εἶν ἐξωθουμένους ἀποδείξαι τοὺς Φαρισαίους, ἀλλὰ
καὶ ἀφικόρους ὄντας ἐλέγγειν, καὶ προσεβρεῦειν μὴ
τῇ ἐφέσει τῶν ἀγαθῶν οὐδαμῶθεν κατεπισημένους.
ἀπογευομένους δὲ μόλις, καὶ ὅσον ἐν ῥήματι
ἐπαινέσαντας μόνον τοὺς, οἵπερ ἂν ὀφείαν εἶναι
σεπτοί, ταχὺ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἔξιν μεταχωρεῖν οὐκ
αἰσχυνομένους. Τοῦτο γὰρ οἶμαι σημαίνειν, τὸ θε-
λῆσαι πρὸς ὦραν ἀγαλλιασθῆναι ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ.
Ἀπαθαύμαζον μὲν γὰρ ἐν ἀρχαῖς τὸν ἅγιον Βαπτι-
στήν, ὡς ἀκητήν, ὡς φιλόθεον, ὡς εὐλαβείας ἀπά-
σης ὑπογραμμῶν, ἀλλ' οἱ τιμῶντες τῷ θαύματι, πά-
λιν ὑβρίζουσιν, οὐκ ἀνεχόμενοι λέγοντος: « Ἐτοιμά-
σατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Τοῦτο γὰρ δὴ καὶ ποιῶντες σαφῶς
διὰ τῆς ἀπειθείας ἀλίσκονται. Ἦδη μὲν οὖν, καθάπερ
ὑπολαμβάνω, τὸν εὐτρίβῃ καὶ κατεπισημένον τὰς
πολλοὺς τῆς ἐρμηνείας τρόπον τοῦ προκειμένου τηρή-
σαντες, τὴν ἐπ' αὐτῶν θεωρίαν, κατὰ τὴν ἐνοῦσαν
ἡμῖν ἐξεθέμεθα θύναμι. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ Σωτῆρος ὁ
λόγος, εἰς βαθείας ἡμᾶς κατατείων ἐννοίας καὶ μικρο-
τέρων ἀφαισθαι νοημάτων μονονοῦχι καὶ ἐπαναγχι-
ζῶν ὁράται, οὐκ ἀπλῶς ὅτι λύχνος ἦν Ἰωάννης ση-
μαίνων, ἀλλ' ὅτι καὶ καϊόμενος, καὶ φαίνων ἀναγ-
καῖον ἡγοῦμεθα, προσβαλόντας ὀξυωπέστερον τῇ τῶν
εἰρημένων δυνάμει, τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ἰηγηλα-
τεῖν. Αὐτὸ δὲ δὴ πάλιν εἰς μέσον ἡμῖν παροισθῆσεται
τὸ ῥητόν: « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος, » φησὶν. Ἐξήρει
καὶ διὰ τοῦτου μόνου κατασημῆναι τὸν ἅγιον Βα-
πτιστήν, ὥστε καὶ εἰς ἐννοίαν τοὺς ἀκρωμένους;
ἀναδραμεῖν τῆς περὶ αὐτοῦ προφητείας, ἐγούσης;
ὡδε: « Ἦτοίμασα λύχνον τῷ Χριστῷ μου. » Ἐπειδὴ
δὲ προστιθῆσι τῷ « λύχνον » εἰπεῖν, « ὁ καϊόμενος,
καὶ φαίνων, » ὁ δὴ ἂν εἰη δῆπουθεν οὐκ εἰς μόνην
τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ἀναφέρων τὸν ἀκροατὴν,
ἀλλὰ καὶ εἰς νομικὴν τινα διατύπωσιν, ὡς ἐν σχή-
ματι πάλιν καὶ σκιᾶ τὴν Ἰωάννου δαδουχίαν προ-
αναπλάττουσαν, ἣν καλῶς ἐποίησατο μαρτυρήσας τῷ
Δεσπότη Χριστῷ. Ὡς δὲ τοῖς Μωσαϊκοῖς ὀμιλοῦντας
λόγοις καὶ τοῦτο ἐνδελγῶς τοὺς οἰσιφρονεῖς Φαρι-
σαίους ἐξελέγχει πάλιν ἀμαθαίνοντας, καὶ δοκῆσαι
μᾶλλον ὄντας σοφοὺς, ἤπερ ὄντας νομομαθεῖς. Οὗτος
μὲν οὖν σύμπτas ἐστὶν ὁ τοῦ λόγου σκοπός. Δεῖν δὲ
ἡμᾶς ἀναμφιλόγως ὑπολαμβάνω, καὶ τὸ θεῖον αὐτὸ
παρακομίζοντας λόγιον, ἐπιδεικνύειν ἤδη λύχνον οὐκ
ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ καϊόμενον καὶ φαίνοντα τὸν μακά-
ριον Βαπτιστήν. Ὅτε τοίνυν τὰ περὶ τῆς ἁγίας
σκηνῆς διετύπου Θεὸς, μετὰ τὴν αὐλαίων τῶν δέκα
συμπλήρωσιν, λέγει πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωσῆα:
« Καὶ σὺ σύνταξον τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ λαβέτωσάν
σοι ἔλαιον ἐξ ἐλαίων, ἀτρυγόν, καθαρὸν, κεκομμένον,
εἰς φῶς καῦσαι, ἵνα καίηται ὁ λύχνος διὰ παντὸς ἐν
τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἐξωθεν τοῦ καταπετάσμα-
τος, τοῦ ἐπὶ τῆς διαθήκης. Καῦσαι αὐτὸν ἄσπρον,
καὶ υἱοὶ αὐτοῦ, ἀπὸ ἐσπέρας ἕως πρωῆς ἐναντίον
Κυρίου, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν παρὰ
τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ σὺ προσάγαγού πρὸς σκεπῆ,

²² Isa. xl, 3. ²³ Levit. xxiv, 1-9.

τόν τε Ἰσραῶν τὸν ἀδελφόν σου, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἱερατεύειν μοι. » Τὸ μὲν οὖν θεῖον λόγιον ἐν τούτοις ἡμῖν ἐστάτω, χωρητέον δὲ ἤδη πρὸς τὴν ἰνδεχομένην σαφήνειαν αὐτοῦ. Τὸ ἔλαιον τὸ ἀπυρρόν τε καὶ καθαρὸν, εἰκειν ὑποδηλοῦν τὴν καθαρωτάτην καὶ ἀθλόωτον τοῦ ἀγίου Πνεύματος φύσιν, ἣτις ἐν ἡμῖν ἔλαιου δίκην ἀπερινοήτως εἰστρέχουσα ἀπυρρῆται, καὶ συνέχει καὶ αὔξει τὸν ἐν ψυχῇ φωτισμὸν, καθάπερ ἐν λύχνῳ κείμενον. Οὕτω δὲ καὶ τὸν θεσπέσιον Βαπτιστὴν τῆς περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαρτυρίας τὸ φῶς ἐκλάμψαι πιστεύομεν, οὐκ ἐτέρωθεν τὴν τοῦ δύνασθαι φωταγωγεῖν κομιεσόμενον δύναμιν, ἣ διὰ τοῦ ἔλαιου τοῦ νοητοῦ, δυνατῶς τε καὶ ἐπιτηδεῖως ἔχοντος εἰς τὸ φῶς καῦσαι τὸ θεῖον ἐν ἡμῖν, ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὡς ἐν αἰνίγματι κατεμηνύε λέγων « Πῦρ ἦλθεν βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; » Λύχνος οὖν ὡς ἐν τύπῳ πάλιν ὁ καιόμενος, καὶ φαίνων διὰ παντὸς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ὁ μακάριος ἦν Βαπτιστῆς. Καὶ τὸ μὲν ἐν σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου φαίνειν αὐτὸν, σημαίνει καὶ καλῶς, ὅτι δεκτὸς ἐν ἐκκλησίαις ὁ παρ' αὐτοῦ φωτισμὸς, καὶ οὐκ ἔξω κείσεται τῆς ἱερᾶς τε καὶ θείας τοῦ Σωτῆρος αὐλῆς. Τὸ γὰρ μὴν ἔξω τοῦ καταπετάσματος ὁρᾶσθαι τὸν λύχνον, εἰκειν ὑποδηλοῦν, ὅτι τὸν ἀπλοῦστερόν τε καὶ εἰσαγωγικὸν εἰσίσσει φωτισμὸν, « Μετανοεῖτε, λέγων ἡγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Τῶν δὲ ἔσω τοῦ καταπετάσματος ἀποκεκρυμμένων, δηλαδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μυστηρίων, οὐδὲν ἄλλως ἐπιδεικνύει. Οὐ γὰρ ἐδάπτισεν εἰς μετουσίαν ἀγίου Πνεύματος, οὐδὲ εἰσῆγγεγεν ἐκ παρ' αὐτοῦ φωτισμὸς εἰς τὸ ἔσω τοῦ καταπετάσματος. Ἦν γὰρ ἐπὶ τῆς ἔξω σκηνῆς; « τῆς ἐχούσης ἔτι τὴν στάσιν, » κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Ἐπειδὴ δὲ φησὶν, ὅτι « καὶ καύσει αὐτὸν Ἰσραῶν, καὶ υἱοὶ αὐτοῦ, ἀπὸ ἑσπέρας ἕως πρωῆ ἑναντίον Κυρίου, νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, » τοιῶσδε πάλιν νοησαί προσήκειν οἶμαι τὸ εἰρημένον. Ἰσραῶν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, τοὺς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ καιρὸν ἱερουργούντας ὑποσημαίνουσι, τούτεστι τοὺς ἐν αὐταῖς διδασκάλους, καὶ τῶν θεῶν θυσιαστηρίων λειτουργοῦς· οὗτοι τὸν λύχνον τὸν νοητὸν, τούτεστι τὸν Ἰωάννην αἰεὶ διαλάμποντα τηρεῖν ἐπιτάττονται· τούτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Καύσουσιν αὐτὸν ἀπὸ ἑσπέρας ἕως πρωῆ. » Ὁ γὰρ σύμψας καιρὸς ἐν ᾧ προσῆκε τὸ τοῦ λύχνου φαίνεσθαι φῶς, τὸ μῆκος ἐστὶ τῆς νυκτὸς, δι' οὗ σημαίνεται τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ μέτρον. Φῶς γὰρ, τὸν μέλλοντα νοούμεν αἰῶνα· καλεῖται γὰρ μὴν, ἦτοι λαμπρὸς ὁ λύχνος διαφυλάττεται, δεκτὴν αἰεὶ τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν τὴν ἐπ' αὐτῷ δουχίαν ποιούμενος, καὶ διτιπὲρ ἐστὶν ἀληθῆς τὰ τοιαῦτα λέγων περὶ Χριστοῦ, διὰ φωνῆς τῶν κατὰ καιροὺς ἱερῶν ἐπιμαρτυρούμενος. Ἵνα δὲ σε διδάξῃ Θεός, ὅτι διὰ τούτου τὸν τοῦ Σωτῆρος ἀνετύπου προάγγελον, εὐθὺς ἐπισυνάπτει τὴν τῶν ἱερατευόντων ἐπιλογὴν. Ἀναβῆση δὲ πάλιν, ὄλον τοῦ κεφαλαιου τὸν λόγον ἀναμασσώμενος, εἰς τοιαύτην τινὰ θεωρίαν, καὶ οὐκ ἀκομψόν, ὡς γέ μοι δοκεῖ· Ἐπὶ

A trans, nutrit, conservat, et auget, non secus ac oleum in lucerna positum, illuminationem in anima. Sic autem divinum Baptistam testimonii de Salvatore nostro lucem eluxisse credimus, ut non aliunde illuminandi vim susceperit, aut per oleum illud intelligibile possit in nobis lumen illud accendere, quod Salvator ipse ænigmatice significabat his verbis : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat? » Lucerna ergo rursus illa ardens ac lucens jugiter in tabernaculo testimonii erat beatus Baptista. Et quidem quod ipsa lucet in tabernaculo testimonii, recte quoque significat receptam esse in ecclesiis ejus illuminationem, nec extra sacram et divinam Salvatoris aulam positum iri. Quod tamen lucerna extra velum cerneretur, significare videtur simpliciore et præparatoriam allaturum esse illuminationem, dicendo : « Pœnitentiam agite : appropinquavit enim regnum cœlorum ». Sed eorum quæ sunt intra velum abscondita, mysteriorum Christi nimirum, nullum plane ostendit. Non enim baptizavit in participationem sancti Spiritus, nec ejus illuminatio in tabernaculi interiora intulit. Erat enim in exteriori tabernaculo, « quod statum adhuc habebat », juxta Pauli dictum. Quod autem dicit : « Et accendet eam Aaron, et filii ejus, a vespera usque **251** ad mane, coram Domino; legitimum sempiternum in progenies vestras, » hoc modo rursus intelligendum puto. Aaron et filii ejus significant eos qui sacro munere funguntur in ecclesiis, hoc est, doctores et divinorum sacrificiorum ministros. Hi lucernam intelligibilem, hoc est Joannem perpetuo relucentem servare jubentur; hoc enim est quod dicitur : « Accendent eam a vespera usque ad mane. » Totum enim tempus in quo debebat lucernæ lumen fulgere, nocturnum est spatium, quo præsentis sæculi significatur intervallum. Lucis quippe nomine futurum sæculum intelligimus; accenditur vero, sive ardens lucerna servatur, dum facit ut accepta sit semper credentibus in Christum illa ejus prælustratio, et vero hæc de Christo dicere sacerdotum voce comprobatur. Ut autem doceret se Deus Salvatoris prænuntium per hanc lucernam significari, electionem sacerdotum statim subjicit. Porro si totam capitis rationem consideratius expenderis, ad istiusmodi contemplationem non incertam ut reor ascendes. Post ordinationem tabernaculi positum est de lucerna præceptum, et post illud statim sacerdotum nominatio et functio. In fine quippe legis et prophetarum præcursoris vox effulsit in deserto, ut scriptum est, clamantis : « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri »; » post quem statim facta est sanctorum apostolorum ordinatio et institutio per Christum. Elegit enim Christus duodecim, quos et apostolos nominavit. Absoluta hic lucernæ observatione, Salvatoris vocem rursus videamus : « Ille erat lucer-

⁶⁶ Luc. xii, 49. ⁶⁷ Matth. iv, 17. ⁶⁸ Hebr. ix, 8. ⁶⁹ Isa. xl, 3; Matth. iii, 3.

na, inquit, ardens ac lucens : vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus²⁰. Imperitiam, et præfractam indolem Pharisæis objicit, ostenditque rursus eos incomparabili laborare imperitia, qui quæ scire profitebantur, minime intelligerent, et ab exacta legis cognitione multum abessent, sed ea prorsus ignorarent quæ typica legislator præfiguravit per Moysen. His enim verbis, « Lucerna erat ille, ardens ac lucens, » confundit eos, ut videtur, quasi nondum intelligant legalia ænigmata umbrasque veteres. Cum autem addit, « vos vero voluistis exultare ad horam in lumine ejus, » significat rursus eos divinæ sententiæ sua placita semper antepone, solamque suam libidinem sequi solitos. Cum enim legislator, inquit, lucernam accendi et perpetuo lucere jusserit, vos ipsam non semper lucere voluistis, sed ad horam tantum, hoc est, in brevissimum tempus. Principio enim mirati, extinxistis quantum in vobis erat lucernæ lumen, præter omnem rationem insultantes ei qui divinitus missus est; neque solum ipsi baptizari ab eo noluistis, sed et quominus alios baptizaret vetuistis. Misistis quippe ad eum, dicentes : « Quid igitur baptizas²¹ ? » hoc est, cur illuminas in penitentiam, et cognitionem Christi? Quapropter stultitiæ et prævaricationis accusat stultos Scribas atque Pharisæos Salvator, dum Joannis vocibus rursus suffragatur. Quod cum præclare beatus Lucas intelligeret, illorum increpat insaniam, dicens : « Et omnis populus audiens (verba Salvatoris nimirum), justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis. Pharisæi autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsis, non baptizati ab eo²². »

εσταλέμων, και ού μόνον αύτοι τὸ βαπτίζεσθαι παραιτούμενοι, ἀλλὰ και τοῦ βαπτίζεσθαι ἐτέρους ἀπακλύοντες. Ἀπεστείλατε γάρ πρὸς αὐτὸν λέγοντες· « Τί οὖν βαπτίζεις; » τούτῃστί, τί φωτίζεις εἰς μετάνοιαν και ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν εὐθελας ἅμα και παρανομίας ἐπήνεγκε γραφὴν τοῖς ἀνοήτοις Γραμματεῦσι και Φαρισαίοις, ταῖς Ἰωάννου πάλιν ἐπαγωνιζόμενος φωναῖς ὁ Σωτήρ. Ὅπερ, οἶμαι, συνείδ, ἔραστὰ τε διελθὼς και ὁ μακάριος Λουκᾶς, τῆς ἐκείνων ἀπονοίας καταβοᾶ, λέγων· « Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἀκούσας (τῶν τοῦ Σωτήρος ῥημάτων δηλαδὴ), ἐδικαίωσαν τὸν Θεὸν βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι και οἱ νομικοὶ, τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ ἠθέτησαν ἐν ἑαυτοῖς, μὴ βαπτισθέντες ἐπ' αὐτοῦ. »

V, 36, 37. *Ego autem testimonium habeo majus Joanne. Opera enim quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ea, ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. Et qui misit me Pater, testimonium perhibuit de me.*

Tametsi lucerna erat ille, inquit, cum legalibus libris descripta, tum sanctorum prophetarum vece prænuntiata, quæ vero lumini prælucere debebat, et vobis nuntiare parandam esse viam Domini ac Dei : tamen quoniam vobis, inquit, minus idoneis testis videtur, tanta licet virtute præditus, ob effrenatam nimirum et immanem stultitiam, ad majus nunc me confero, in quod, ut videtur, nihil denuo dicturi estis, ipsam veritatis, etiam inviti pukehri-

τάλει τῆς σκητῆς, ἡ ἐπὶ τῶν λύχνῳ διάταξις εἰσενήνεται, μεθ' ἣν εὐθύς ἡ τῶν ἱερῶν προβολὴ τε και χρῆσις. Ἐπὶ γὰρ τάλει τοῦ νόμου και τῶν προφητῶν, ἡ τοῦ προβαδίζοντος ἐξέλαμψε φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὰ γέγραπται· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » μεθ' ἣν εὐθύς ἡ τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Χριστοῦ χειροτονία τε και ἀνάδειξις· ἐξελέξατο γὰρ ὁ Κύριος δώδεκα, οὓς και ἀποστόλους ὠνόμασεν. Ἐν τούτοις ἡμῶν τῆς ἐπὶ τῶν λύχνῳ θεωρίας συμπερασμένης, ἰδωμεν πάλιν τὴν τοῦ Σωτήρος φωνήν· « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος, φησὶν, ὁ καιόμενος και φαίνων· ὁμοίως δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὦραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. » Ἐξὶν ἀμαθῆ και δυσώγων εἰς ἑπακοὴν τοῖς Φαρισαίοις ἐγκαλεῖ και διελγχει πάλιν, ὡς ἀσύγκριτον νοσοῦσι τὴν ἀπαυευσίαν, οὐδὲ ἀπερεῖδέναι καταπαγγέλλονται νοεῖν ἰσχύοντες, και πολὺ μὲν λίαν τῆς ἀκριβοῦς νομομαθείας ἐφημισμένοι, ἀγνοοῦντες δὲ κατὰ τὸ πανταλὸς, ἀπὸ ὡς ἐν-σχῆμασιν ὁ νομοθέτης προανειτύπου διὰ Μωσέως. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ λέγειν, ὅτι· « Ὁ λύχνος ἦν ἱεῖνος ὁ καιόμενος και φαίνων, » δυσώπει, κατὰ τὸ εἶδος, ὡς οὐκ ἔνευχοτας τὸ ἐν νομικοῖς αἰνίγμασι, και πάλαι σκιαγραφούμενον. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· « Ἰμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὦραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ, » τῆς ἀνωθεν ψήφου τὸ οἰκεῖον ἀεὶ προτίτοντας θέλημα πάλιν εἰσφέρει, και ὡςπερ ἂν βούλωνται μόνους ἀκολουθεῖν εἰθισμένους. Τοῦ γὰρ νομοθέτου, φησὶ, διὰ παντὸς φαίνειν τε και καιεσθαι τὸν λύχνον διατεταχότος, οὐκ εἰς ἀεὶ φαίνειν αὐτὸν ἡμεῖς ἠθελήσατε, ἀλλὰ πρὸς μόνην ὦραν, τούτῃστί πρὸς ὀλίγον κομιδῆ τὸν κερδόν. Ἐν ἀρχῇ γὰρ θαυμάσαντες κατεσθέσατε, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, τοῦ λύχνου τὸ φῶς, ἀλαγώτατα μὲν ἐπισκῆπτοντες τῷ θεῷ ἐν ἀκα-

Εγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζονα τοῦ Ἰωάννου. Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ δέδωκε μοι ὁ Πατήρ ἵνα τελειώσω αὐτὰ, αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ποίω μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ Πατήρ με ἀπέσταλκε. Καὶ ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ.

Εἰ και λύχνος ἦν ἱεῖνος, φησὶ, και διὰ νομικῶν συνταγμάτων ζωγραφούμενος, και διὰ φωνῆς τῶν ἀγίων προφητῶν προδιδόμενος, ὡς ἀκαθεῖχθησάτο ποτε τοῦ κατ' ἀλήθειαν προαναλάμψων φωτός, και διαγγέλλων ἐν ἡμῖν, ὅτι προσήκει τὴν ἐδὸν εὐερεπῆ κοιεσθαι τοῦ Κυρίου και Θεοῦ· ἀλλ' ἐπειπερ ἡμῖν οὐκ ἀξιόπιστος ἴσως ὁράται, καιτοι τοσοῦτος ὑπάρχων ἐν ἀρετῇ, διὰ τὴν ἐνοῦσαν ἡμῖν ἀχάληνόν τε και ἐκτετακτὴν ἀπόνοιαν, ἐπὶ τὸ μείζον ἤδη χωρῶ, καθ' οὗ, κατὰ

²⁰ Joan. v. 35. ²¹ Joan. i, 25. ²² Luc. vii, 29 30.

τὸ εἰκὸς, ἔρατε πάλιν οὐδὲν, αὐτὸ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος παρὰ βούλησιν τὴν ἑαυτῶν δυσωπούμενοι. Οὐ γὰρ λόγους ἔτι καὶ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων ψήφους ἔπιση- μύνομαι, οὐδὲ τὰς ἐκ θημάτων ψιλῶν συλλέγειν ἐπ' ἑμαυτῷ μαρτυρίας οἰήσομαι δεῖν, ἀξιολογωτέροις δὲ καὶ πολὺ μείζοσι τῶν εἰρημένων ἐπιτρέψω τὰ κατ' ἑμαυτὸν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἡδὴ καταλαμπρύνω τῆς ἐν ἔργοις μεγαλειότητος, ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν εἰμι, καὶ ἐκ Θεοῦ πέφνηνα Πατρός, ἀδικῶ δὲ οὐδὲν τοὺς ἔμοιους, ἐφ' ὅπερ ἂν βούλωμαι μεταρρυθμίζων νόμους, καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ γράμμα παχύτητος εἰς πνευματικὴν θεωρίαν μεταστοιχειῶν τὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις ἀνιγμα- τωδῶς εἰρημένα. Κατανοεῖτω δὲ πάλιν ὁ φιλομαθής, ὅτι λέγων ὁ Σωτὴρ διὰ τῶν ἔργων ἐπιμαρτύρεσθαι καλῶς εἰς τὸ εἶναι κατὰ φύσιν Θεός, ἐκδιδάσκει σα- φῶς, ὡς οὐκ ἂν εἴη τῶν ἐνδεχομένων ἀπαρραλλάτως ἐνυπάρχειν τινὶ τὴν Θεῷ κρέπουσαν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, εἰ μὴ αὐτὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχοι Θεός. Μαρτυρεῖται γὰρ διὰ τῶν ἔργων, οὐ καθ' ἕτερον, οἶμαι, τρόπον, ἀλλὰ κατὰ τοῦτον αὐτόν. Εἰ γὰρ τῶν τοῦ γεννήσαντος ἔργων ὕδαται τελειωτῆς, καὶ ἅπερ ἂν ἐκείνῳ καὶ μόνῳ φαίνοντο προσηπόμενα, ταῦτα καὶ αὐτὸς ἐξ οικείας ἰσχύος ἀποπληροῖ· πῶς οὐκ ἂν γένοιτο παντὶ τῷ σαφῆς, ὅτι τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ φύσιν ἀπεκλή- ρωσατο, καὶ τοῖς τοῦ τεκόντος ἰδιώμασι διαλάμπων, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὴν ἴσιν αὐτῷ δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν ἔχει; Εἰληφέναι γὰρ μὴν παρ' αὐτοῦ τὰ ἔργα φησὶν, ἢ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος σχῆμα, καὶ τὴν τοῦ δούλου μορφήν, ταπεινότερόν πως ἤπερ ἔχρη. καὶ τοῦτο λαλῶν οἰκονομικῶς, ἢ τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εὐδο- κίαν τε καὶ συναίνεσιν, τὴν ἐφ' ἧσιν οἱ τοῖς παραδό- ξως ἔπιτελουμένοις, τῷ τῆς δόσεως ἀποσεμνύων ὀνόματι. Οὕτω γὰρ καὶ ἀπεστάλθαι διςχυρίζεται, ἅτε δὴ καὶ κενώσας ἑαυτὸν, καθὰ γέγραπται, τῆς ἀπάτης προσηπύσης ἀξίας τῷ Θεῷ, διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην. Ἐταπεινώσε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ τὴν τοῦ ταταπεινώσθαι σμικροπρέπειαν οὐκ ἂν ἑτέροις εὐρή- σουμεν τρόποις, ἢ ἐφ' οἷσπερ ἂν ὡς ἄνθρωπος ἐσθ' ὅτε λαλῇ. Τοῦτω συνάδει τὸ διὰ τοῦ Παλμψοῦ πάλιν ὡς ἐξ αὐτοῦ δι' ἡμᾶς ἀνθρωποπροπεπῶς εἰρημένον· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Ὁ γὰρ βασιλεύων ἀεὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὁ σύνθρονός τε καὶ σύνεδρος, ὡς Θεὸς Θεῷ τῷ γεννήσαντι, χειρο- τονησθαι φησὶν εἰς βασιλεῖα καὶ κύριον, ἅπερ εἶχεν ὡς Θεὸς λαμβάνειν εἰπὼν, ὅτι πέφνηεν ἄνθρωπος, ᾧ τὸ βασιλεύειν κατὰ φύσιν οὐκ ἔνεστιν, ἀλλὰ γὰρ ἐπαχτόν.

A tudinem veritū. Non jam enim, inquit, hominum sermonibus ac suffragiis gloriolior, neque de meipso testimonium ex nudis vocabulis colligendum esse pulo, sed dignioribus ac longe majoribus res meas commendo, 253 et ex ipsa tandem operum magnificencia ostendo me Deum esse secundum natu- ram, et ex Deo Patre genitum esse : nec facio cui- quam injuriam, dum meas leges in quocumque placuerit transmutō, et a litterali crassitie ad spiri- talem contemplationem quæ veteribus ænigmatice dicta sunt transfero. Observet porro denuo quicun- que est discendi cupidus, Salvatorem, cum ait operi- bus egregie probari se Deum secundum naturam esse, clara docere fieri non posse ut divina vis et operatio per eadem similis insit alicui, nisi Deus ipse ait secundum naturam. Comprouatur enim per opera, non alio, ut opinor, modo, quam isto. Si enim Patris opera facere videtur, si quæcumque illi ac soli conveniunt, hæc ipse quoque propria virtute adimplet : quomodo cuivis non manifeste patebit, eandem cum illo sortitum esse naturam, et Patris proprietatibus præfulgere, ut qui ex ipso natus eandem cum ipso vim et operationem ha- bet? Verumtamen ab eo se opera dicit accepisse, aut propter humanitatem et servi formam, humilius quodammodo quam par erat, idque ratione dispensationis de se loquens, aut Patris comproba- tionis et assensum in faciendis miraculis dona- tionis nomine adornans. Sic enim missum quoque se asserit maxime cum exinanierit seipsum, sicut scriptum est ², dignitate illa quæ Deo admodum convenit, propter dilectionem in nos. Humiliavit enim semetipsum, et humiliationis vilitatem alia ratione constare non comperimus, quam quod interdum ut homo loquatur. Huic suffragatur quod per Psalmistam rursus sub ejus persona propter nos humano more dictum est : « Ego autem con- stitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini ³. » Nam qui cum Deo Patre semper regnat, qui in eodem throno considet, ut Deus cum Deo Patre, regem se con- stitutum fatetur ac dominum, quæ habebat ut Deus, accipere se dicens, cum factus est homo, cui ho- mini regnandi potestas natura non inest, sed cum ipsum dominationis nomen, tum res ipsa utique ascititia est.

καὶ τὸ τῆς κυριότητος ὄνομα τε καὶ πρῶτα πάντως

ΚΕΦΑΛ. Β.

254 CAP. II.

Ὅτι εἰκὼν ἔστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός. Ἐν ᾧ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἐβλήθη, ὡς μὴ νοούντας τὰ διὰ Μωσέως ἀνιγματωδῶς μᾶλλον εἰρη- μένα.

Quod imago Dei ac Patris sit Filius. Ubi Judæi etiam reprehenduntur, quod non intelligant quæ a Moysæ figurata scripta sunt.

Οὕτε φωνὴν αὐτοῦ ἠκούσατε ἀκηκόατε, οὕτε εἶ- δος αὐτοῦ ἐώρακατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, ὅτι ὄν ἀπέσταλακεν ἐκείνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

V, 37, 38. Neque vocem ejus unquam audistis, ne- que speciem ejus vidistis; et Verbum ejus non habe- tis in vobis manens : quia quem misit ille, huic vos non creditis.

² Philipp. II, 7. ³ Psal. II, 6.

Nemo simplicem loci hujus sensum esse videbit, sed multos eosque abstrusos intellectus, qui simplicium auditorum mentes facile admodum effugiant, et acrioribus tantum ingenii capiuntur. Quid enim causæ est, inquiet forsitan aliquis, ut cum Jesus dicat ab operatione Deo congruente se habere testimonium, ad rem tamen a proposito longe alienam se convertat, cum ait Phariseos neque Dei ac Patris vocem unquam audisse, neque speciem ejus vidisse, sed neque Verbum illius habere manens in ipsis? Ego certe et quivis alius dubitationem istiusmodi non abs re fore dixerit. Quem igitur sensum proposito loco aptaturi simus, et quid novi excogitaturi, veritati prorsus insistentes, Spiritus virtute et gratia exponere conabor. Solet Salvator Christus sæpe disserens utiliter cum stultis Phariseis, in eorum corda penitus intueri, et pro eo ac Deum decet quæ taciti volunt animo perspicere, hisque potissimum respondere, et verba de iis facere, tamen increpare; verborum seriem omnino non egreditur, sed illorum consiliis et cogitationibus statim occurrit, hinc etiam ostendens se Deum secundum naturam esse, ut qui agnoscat occulta, et corda scrutetur et renes. Si quis autem velit, manifestissimam hujusce rei demonstrationem ab aliis evangelistis, Luca nimirum, et aliis accipiet. Scriptum est in aliis Evangeliiis, Phariseos et legis doctores ex omni circumquaque Judæa congregatos fuisse. « Et ecce viri, inquit, portantes in lecto **255** hominem, qui erat paralyticus : et quærebant eum inferre, et ponere ante eum. Et non invenientes qua parte illum inferrent præturba, ascenderunt super tectum, et per tegulas submisserunt eum cum lecto in medium ante Jesum. Quorum fidem ut vidit, dixit paralytico : Homo, remittuntur tibi peccata tua. Et cœperunt cogitare Scribæ et Pharisei dicentes : Quis est hic qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens dixit ad illos : Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittantur tibi peccata tua : an dicere : Surge et ambula * ? » Vides ut non exspectans dum loquendo responderent aut admurmurarent, eorum cogitationibus occurrat, ut Deus. Aliud exemplum istiusmodi apud eundem reperies. Sic enim beatus Lucas ait : « Factum est autem et in alio Sabbato ut intraret in synagogam, et doceret. Et erat ibi homo, et manus ejus dextera erat arida. Observabant autem Scribæ et Pharisei si in Sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum. Ipse vero sciebat cogitationes eorum : et ait homini qui habebat manum aridam : Surge, et sta in medium. Et surgens, stetit. Ait autem ad illos Jesus : Interrogabo vos, si licet Sabbato benefacere, an male * ? » Vides rursus hic ut perspecto corde eorum qui stulte ipsum criminari nitebantur, ista dixerit? Tale quid porro a

Οὐχ ἀπλῆν ἂν τις ἴδοι νοημάτων διασκευὴν τῷ προτεθέντι πάλιν ἐπιερχομένην ῥητὴν, ἀλλὰ κεκρυμμένων θεωρημάτων ἔσμην, πολὺ δὴ λίαν εὐκόλως τὸν τῶν ἀζητήτως ἐπακρωμένων παριππεύοντα νοῦν, μόνοις δὲ τάχα τοῖς πικρότερον ἐξετάζουσιν ὀρθοῖα καταδεχόμενον. Τί γὰρ δὴ τὸ πεπεικός, ἐρεῖ τις τυχόν, ἀπὸ τῆς θεοπρεποῦς ἐνεργείας μαρτυρεῖσθαι λέγοντα τὸν Ἰησοῦν, ὡς ἐπὶ τι τῶν παρακειμένων ἔλθειν τὸ πολὺ λίαν ἀπεχοιτισμένον, τὸ μήτε ἀηχοῖναι, φημί, τοὺς Φαρισαίους πώποτε τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φωνῆς, μήτε μὴν τεθεῶσθαι τὸ εἶδος αὐτοῦ, ἀλλὰ μῆδὲ τὸν Λόγον ἔχειν ἑνοικουῦντα αὐτοῖς τὸν ἐκείνου. Καὶ συνθήσομαι γε, καὶ πᾶς τις, οἶμαι, τῶν ἄλλων, ὡς οὐκ ἔξω τοῦ πρέποντος γένοιτ' ἂν ἡ τοιαυτὴ παρὰ τινῶν ἐπαπόρησις. Ποῖον οὖν ἔρα τοῖς προκειμένοις ἐφαρμόσομεν νοῦν, τί δὲ πάλιν εὐρεσιλογουῦντες ἐξαρτύσομεν, τῆς ἀληθείας ἐχόμενοι πανταχῆ, διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας τε καὶ χάριτος ἐξεῖπεν πειράσομαι. Ἔθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ποιουμένῳ πολλάκις τὰς ἐπιωφελεῖς διαλέξεις πρὸς τοὺς ἀσυνέτους μάλιστα Φαρισαίους, εἰς τὸ τῆς καρδίας αὐτῶν ἀτενίζειν βάθος, καὶ περισκέπτεσθαι θεοπρεπῶς τὰ ἐν λογισμοῖς ἀφώνως ἔτι κατὰ τὸν νοῦν στρεφόμενά τε καὶ ἀνακινούμενα, καὶ πρὸς ταῦτα μάλιστα καὶ τὰς ἀποκρίσεις ποιεῖσθαι, καὶ τοὺς λόγους ἐσθ' ὅτε, καὶ τοὺς ἐλέγχους τοὺς ἐπ' αὐτοῖς, καὶ οὐ πάντως τῶν οἰκείων ῥημάτων ἀνεξίτητον διατηρεῖ τὸν εἰρμόν· ἀλλὰ πρὸς ὅπερ ἂν ἐκείνοι βουλεύονται, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἑνοῦσιν, δριμύς ὑπαντᾷ, καὶ διὰ τοῦτου δεικνύς, ὅτιπέρ ἐστι κατὰ φύσιν Θεός, ὡς γινώσκων τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα, καὶ καρδίας ἐρευνῶν καὶ νεφρούς. Δεχέσθω δὲ, εἰ τι δοκεῖ, τὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν παρὰ τῶν ἐτέρων εὐαγγελιστῶν, Λουκᾶ δὴ, φημί, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Γέγραπται τοίνυν ἐν ἐτέροις Εὐαγγελλίοις, ὡς ἦσαν ποτε συναληλυθότες ἀπὸ πάσης τῆς περιχώρου τῆς Ἰουδαίας Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι. « Καὶ ἰδοὺ ἄνδρες, φησί, φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον, ὃς ἦν παραλελυμένος, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν καὶ θεῖναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ μὴ εὐρόντες διὰ πείρας εἰσενεγκῶσιν αὐτὸν διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθήκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινοῦ εἰς τὸ μέσον, ἔμπροσθεν τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπε τῷ παραλυτικῷ. Ἄνθρωπε, ἀφένοντα! σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου. Καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, λέγοντες. Τίς ἐστὶν οὗτος, ὃς λαλεῖ βλασφημίας; Τίς δύναται ἁμαρτίας ἀφέναι, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός; Ἐπιγνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς, φησί, τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς. Τί διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; Τί ἐστὶν εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἄφένοντα σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι καὶ περιπάτει; Ὅρθως ὅπως οὐ περιμυσθῆναι τὴν ἐν προφορᾷ ῥημάτων ἀπόκρισιν, ἧτος γογγυσμὸν, πρὸς τὰς ἐν αὐτοῖς ἐνοίας ὡς Θεὸς ἀποκρίνεται. Εὐρήσεις δὲ πάλιν καὶ ἐτέραν πράγματος εἰκόνα, κατὰ τοῦτο διηρητισμένην τὸ σχῆμα. Λέγει γὰρ οὕτως ὁ μακάριος Λουκᾶς

* Luc. v, 18-26. * Luc. vi, 6-9.

Ἐγένετο δὲ ἐν ἑτέρῳ Σαββάτῳ εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Συναγωγὴν, καὶ διδάσκειν. Καὶ ἦν ἄνθρωπος ἐκεῖ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. Παρατηροῦντες δὲ αὐτὸν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, εἰ ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπεύσει, ἵνα εὕρωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ ᾔδει τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν· καὶ εἶπε τῷ ἀνδρὶ τῷ ξηρᾷ ἔχοντι τὴν χεῖρα· Ἔγειραι, καὶ στήθι εἰς τὸ μέσον. Καὶ ἀναστὰς, ἕστη. Εἶπε δὲ Ἰησοῦς πρὸς αὐτούς· Ἐπερωτήσω ὑμᾶς, εἰ ἔξεστι πρὸς Σαββάτῳ ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆσαι. Ὁρᾷς δὲ πάλιν ἀνακαλυμμένως ἐν τούτοις, ὡς εἰς αὐτὴν ὀρῶν τὴν καρδίαν τῶν ἀνοήτως αἰτιάσθαι πειρωμένων αὐτὸν, ἐποίησατο τοὺς λόγους. Τοιοῦτόν τι πάλιν καὶ ἐπὶ τῷ προκειμένῳ ῥητῷ τεθεωρηθῆσαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐν ταῖς τῶν Φαρισαίων διανοαῖς ὑποτοπήσομεν. Ὁρᾷς δὲ τὴν εὐθειαν ἢ τὴν τοῦ πράγματος θέσιν οὐκ ἀπλακτέσαντα τὸν λόγον, ἕκαστα τῶν ἡδὴ προειρημένων ἀναμηρῶσασθαι κατοκνήσας οὐδαμῶς. Γέγονε τοίνυν ἐν ἀρχῇ πρὸς ἐκείνους ὁ πολὺς τε καὶ μακρὸς οὗτος λόγος, ἐπὶ τῷ θεραπευμένῳ κατὰ τὸ Σάββατον, καὶ διὰ ποικίλων εὐρημάτων καὶ συλλογισμῶν ἀναπαθεῖν ἐπειρᾶτο Χριστὸς τοὺς, ὅσπερ ἦσαν ἐπὶ τῇ τῷ Σαββάτου λύσει δυστρόπως ἀσχάλλοντες, ὡς ἔξεστι καὶ ἕλειν ἐν Σαββάτῳ, καὶ εἰς πάντας ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθόν, καὶ πρὸς τούτοις, ὅτι πράγματος ἀξιολογώτατος σκιάν, ὁ νόμος ἐποιεῖτο τὴν κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίαν, ἄλλως τε καὶ, ὅσον ἦκεν εἰς τὴν ἐκείνων ψῆφον, παραλύσας τὴν τοῦ Σαββάτου τιμὴν, ἢ καὶ τὸν νόμον ὡς διὰ τοῦτο δὴ μάλιστα παραβεβηκώς, καὶ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἴαν εὐτόνος δισχυρίζετο, καὶ προσέτι μαρτυρεῖσθαι παρ' αὐτοῦ, καὶ συνευδοκῆσιν ἐφ' ἅπαντι, ὅσπερ ἂν ἐργάσαιτο, διελάλει σαφῶς. Πρὸς ταῦτα, κατὰ γὰρ τὸ ἐν λογισμοῖς πιθανόν, διενθυμοῦνται πάλιν οἱ Φαρισαῖοι κατ' αὐτοῦς, ὅτε δὴ ταῖς νομικαῖς προσεβριούσας γράμμασιν, αἱ τὰς διὰ Μωσέως ἐντολὰς προϊσχυμένοι, καὶ ἀνεγνωκῆναι λέγοντες, τίς ὁ παρὰ τούτου λόγος· πῶς δὲ αὐτῷ συνευδοκῆσαι παραλύοντι τὸν νόμον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ; πότε δὲ μαμαρτύρηκεν, ἢ τίνα ψῆφον ἐποίησατο περὶ αὐτοῦ; Ἐκ μὲν γὰρ τῶν Μωσαϊκῶν συνταγμάτων ἐγνώκαμεν, ὅτι καταδέδωκεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ ἔρος τὸ Σινᾶ, ὠφθη ταῖς πατρῷσι τὸ εἶδος αὐτοῦ. Ἀκουσθῆ, φησὶ, γέγονεν ἢ φωνὴ αὐτοῦ· λελάληκεν ὅλη τῇ Συναγωγῇ, τηρεῖν ἐκέλευσε τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, σαφῶς διαστελλας ὡδε· Ἐμνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἐργᾶ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ, Σάββατα ἄγια Κυρίου τῷ Θεῷ σου. Οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον. Καὶ οὐκ ἑτέρου, φησὶ, ταῦτα λέγοντος ἠκούσαμεν, αὐτήκοος ἦν τῆς θεοθεν φωνῆς ἢ τῶν πατέρων πληθὺς, καὶ μετ' ἐκείνους ἐν ἡμῖν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Τίς δὲ οὗτος ἐστιν; Ταῦτα πάλιν ἐπαίτερ ἐνθυμουμένου θεάσαντο, μικρῶς ἀμαθαίνοντας ἐξελέγχει, λέγων· Ὅτε φωνῆς αὐτοῦ πῶποτε ἀκηκάατε, οὐτ' εἶδος αὐτοῦ ἐώρακάατε, καὶ τὸν Λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ

A Salvatore in Phariseorum mentibus observatum in proposito dicto suspicamur. Quod si ea quæ prius dicta sunt repetere non gravaberis, videbis a recta linea, aut rei ordine sermonem non recedere. Longiorem itaque initio cum ipsis de eo qui Sabbato curatus fuerat disputationem suscepit, variisque rationibus et argumentis probare Christus conabatur iis qui Sabbatum esse violatum perperam indignabantur, licere misereri in Sabbato, et omnibus benefacere, et præterea, legem sabbaticum otium umbram statuisse rei dignissimæ, præsertim cum soluto, **256** ut illi volunt, Sabbato, sive lege per hoc maxime violata, sese missum etiam a Patre confirmaret, et testimonium ab ipso habere, et omnia opera consentiente Patre facere, clare exponeret. Adversus hæc, ut probabile est, illud excogitant, maxime cum legis litteræ intærent, et Mosaicæ præcepta semper allegarent, et in eorum lectione exercitatos se venditarent: Quidnam illud est quod ab eo dicitur? et quomodo consensusus ei est Deus ac Pater legem solventi? Et quando vero testimonium perhibuit, aut quam sententiã de ipso tulit? Ex Mosaicis enim scriptis agnovimus descendisse Deum in montem Sina, visam esse patribus nostris speciem ejus. Vox ejus, inquit, ad auditum pervenit, locutus est toti congregationi: servare jussit diem Sabbati, clarè præcipiens in hunc modum: « Memento diem Sabbatorum sanctificare eam. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua: septima autem die, Sabbata sancta Domino Deo tuo. Non facies in ea ullum opus ». Neque ab alio, inquit, hæc audivimus: vocem divinitus emissam ipsi patres audierunt, et post illos factus est in nobis Dei sermo. Hic autem quinam est? Talia volventes animo cum vidisset, acerbè illis insauiam objicit, dicens: « Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis: et Verbum ejus non habetis in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis ». Quæ enim per id temporis figuratè facta sunt, et per quæ Dei in montem Sina descensus ipsis formabatur, illi omnino prorsus ignari pro imaginibus rerum spiritaiium non capiebant, sed et corporis oculis cerni posse naturam divinam et voce corporea uti sibi persuaserant. Quod autem D verum sit id quod de ipsis a Salvatore dictum est, et quod neque Dei ac Patris vocem unquam audierint, neque adeo corporeis oculis speciem ejus quisquam viderit, hoc est ullum ei omni ratione similem, operæ pretium duco ad spiritalem indagatorem ea quæ in Exodo scripta sunt proferre. Sunt autem istiusmodi: « Et eduxit Moyses populum in occursum Dei e castris: et astiterunt sub monte Sina. Mons autem Sina fumabat totus, eo quod descenderat **257** super eum Deus in igne. Et ascendebat fumus, tanquam fumus fornacis. Et obstupuit omnis populus valde. Factæ sunt autem voces tubæ præcedentes, fortes valde. Moyses loquebatur: Deus

¹ Ἐξοδ. xx, 8. ² Joan. v, 37, 38.

autem respondebat ei voce. » Et istiusmodi quidem est sapientissimi Moysis oraculum. Sed nunc, opinor, ostendendum nobis est Judæos in opinionem de Deo valde ridiculam esse delapsos, qui putarint cum ejus speciem se vidisse, tum vocem qua natura divina prædita sit re vera audisse. Age itaque, Salvatoris gratia et benignitate cæcisi, litteræ legalis crassitiam ad spiritalem contemplationem subtilius transferamus. Sic enim apparebit quoque verum illud esse quod ad Phariseos de Deo dictum est : « Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis. »

Ἐξὸν γεγραμμένα παραθέντα πρὸς ἔρευνάν τε καὶ βάσανον πνευματικὴν. Ἐχει δὲ οὕτως. « Καὶ ἐξήγαγε Μωσῆς τὸν λαὸν εἰς τὴν συνάντησιν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς παρεμβολῆς, καὶ παρέστησαν ὑπὲρ ἕως τὸ Σινᾶ. Τὸ δὲ ἕως τὸ Σινᾶ ἐκαπνίζετο ὄλον διὰ τὸ καταβεβηκέναι τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτοῦ ἐν πυρὶ. Καὶ ἀνέβαινον ὁ καπνὸς, ὡς καπνὸς καμίνου. Καὶ ἐξέστη πᾶς ὁ λαὸς σφόδρα. Ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσαι, ἰσχυραὶ σφόδρα. Μωσῆς ἰλάσκει, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. » Ἔδε μὲν οὖν ἦρᾶν τὸ πᾶν σφόδρα Μωσῆς λόγιον ἔχει. Δεῖν δὲ οἶμαι, καὶ νῦν εἰς γελαιότητάν καπολισθηίνοντας περὶ Θεοῦ ἔδειν τοὺς Ἰουδαίους ἐλέγχειν, καὶ αὐτὸ τεθεσθαι τὰ εἶδος οληθέντας αὐτοῦ, καὶ ἀκούσαι τῆς ἔντως ἐννοῆσης τῆς θεῆς φύσει φωνῆς. Ἄγε δὴ τοῖνον τῆ τοῦ Σωτῆρος ἐπιθαρσοῦντες χορηγία καὶ χάριτι, τὴν τοῦ νομικοῦ παχύτητα γραμματος εἰς πνευματικὴν θεωρίαν ἀπολεπτύωμεν. Οὕτω γὰρ μάλιστα φανεῖται καὶ ἀληθὲς τὸ πρὸς Φαρισαίους εἰρημένον περὶ Θεοῦ. « Οὕτε φωνὴν αὐτοῦ ὡποτε ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑώρακατε. »

Quod igitur populus in occursum Dei educitur, sicut scriptum est, manifestum signum fuerit, et figura non posse aliquos ad Deum absque institutione et scientia venire, sed lege potius quasi manu ad agnitionem eorum quæ capiunt deductos, perdiscere. Mosem quippe pro lege capiemus, juxta illud quod a quodam dictum est : « Habent Moysen et prophetas ¹⁰. » Quod autem populus præstat sub monte, cum jam descendisset Deus et in ipso esset, animi studium et alacritatem eorum qui vocantur in servitum significat, qui non renunt ullo modo res supra vires aut altiores natura sua agredi opitulante ipsis Deo. Hujusmodi sunt nimirum, qui Salvatoris sunt participes. Ideoque qui virtutem colunt humana majorem : « Quis nos separabit, inquit, a charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius ¹¹? » Omnia quippe mala tolerabilia sunt piis hominibus propter dilectionem Christi, et licet tribulatio in mons erigatur, omnino periculum animose illi superabunt, et a dilectione Dei non recedent. Cum autem descendere dicatur Deus, tamen non in planitie, sed supra quodammodo, et in monte apparet, ut tale quiddam apud te cogites, nimirum licet natura divina nostris mentibus condescendens, seipsam nobis intelligendam præbeat, altiore tamen esse quam ut eam exprimere dicendo aut assequi cogitando possimus. Sublimitas enim et eminentia divinorum dogmatum per montem significatur, quem fumo totum opletum **258** dicit. Acres enim sunt profecto, nec admodum clari apud nos de deitate sermones, qui mentis oculum vellicant. Quapropter Paulus ille sapientissimus, in speculo et ænigmate videre

ἄμα οὐ πιστεύετε. » Τὰ γὰρ ἐν τύπῳ γεγόντα καὶ ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καὶ δι' ὧν αὐτοῖς ἡ ἐπὶ τὸ ἕως τὸ Σινᾶ κάθοδος ἐσηματίετο τοῦ Θεοῦ, ταῦτα πάντες εἰδότες οὐδὲν, οὐκ εἰς εἰκόνας πραγμάτων ἰδέοντες νοητῶν, ἀλλ' ἔντως [αἰ. ἔντως] καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς ὄρατὴν εἶναι δύνασθαι τὴν θεῖαν ὄντο φύσιν, καὶ φωνῇ σωματικῇ κεχρησθαι πισποταύκασαν. « Ὅτι δὲ ἀληθὲς ἐπ' αὐτοῖς τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος ἦν, καὶ οὔτε φωνῆς ἀκηκόασί ποτε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὔτε μὲν ἔπει τῆ διὰ σώματος τεθέαται τις εἶδος αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τὸν ὁμοιον αὐτῷ κατὰ πάντα λόγον, χρῆναι πάντων ἐπιδειξάει σαφῶς ὑπολαμβάνω τὰ ἐν τῇ

Ἐχει δὲ οὕτως. « Καὶ ἐξήγαγε Μωσῆς τὸν λαὸν εἰς τὴν συνάντησιν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς παρεμβολῆς, καὶ παρέστησαν ὑπὲρ ἕως τὸ Σινᾶ. Τὸ δὲ ἕως τὸ Σινᾶ ἐκαπνίζετο ὄλον διὰ τὸ καταβεβηκέναι τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτοῦ ἐν πυρὶ. Καὶ ἀνέβαινον ὁ καπνὸς, ὡς καπνὸς καμίνου. Καὶ ἐξέστη πᾶς ὁ λαὸς σφόδρα. Ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσαι, ἰσχυραὶ σφόδρα. Μωσῆς ἰλάσκει, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. » Ἔδε μὲν οὖν ἦρᾶν τὸ πᾶν σφόδρα Μωσῆς λόγιον ἔχει. Δεῖν δὲ οἶμαι, καὶ νῦν εἰς γελαιότητάν καπολισθηίνοντας περὶ Θεοῦ ἔδειν τοὺς Ἰουδαίους ἐλέγχειν, καὶ αὐτὸ τεθεσθαι τὰ εἶδος οληθέντας αὐτοῦ, καὶ ἀκούσαι τῆς ἔντως ἐννοῆσης τῆς θεῆς φύσει φωνῆς. Ἄγε δὴ τοῖνον τῆ τοῦ Σωτῆρος ἐπιθαρσοῦντες χορηγία καὶ χάριτι, τὴν τοῦ νομικοῦ παχύτητα γραμματος εἰς πνευματικὴν θεωρίαν ἀπολεπτύωμεν. Οὕτω γὰρ μάλιστα φανεῖται καὶ ἀληθὲς τὸ πρὸς Φαρισαίους εἰρημένον περὶ Θεοῦ. « Οὕτε φωνὴν αὐτοῦ ὡποτε ἀκηκόατε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑώρακατε. »

Τὸ μὲν οὖν διὰ Μωσῆως ἐξάγεσθαι τὸν λαὸν εἰς ἀπάντησιν τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται, σημεῖον ἐν γένωται σαφές, καὶ λόγος ὡς ἐν ἀνίγματι, τοῦ μὴ δύνασθαι τινὰς ἀπαιδαγωγῆτως τε καὶ ἀνεπιστῆτως εἶναι πρὸς Θεὸν, νόμῳ δὲ μᾶλλον χειραγωγούμενος εἰς ἐπίγνωσιν ὧν ζητοῦσι, μαθεῖν. Μωσῆς γὰρ εἰς νόμον ἡμῖν νοηθήσεται, κατὰ τὸ εἰρημένον ὅτι τινος. « Ἐχουσι Μωσαία, καὶ τοὺς προφήτας. » Ἡ δὲ γε παράστασις ἡ ὑπὲρ τὸ ἕως, καταβεβηκένος ἦδη καὶ ἔντος ἐν αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐτοιμότητα τῆς γνώμης καὶ τὸ γοργὸν εἰς δουλείαν τῶν καλουμένων ὑποδηλαῖ, οὐκ ἀνανεύντων τρόπων τινά, καὶ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν καὶ ὑψηλοτέρους ἢ κατὰ τὴν φύσιν προσβαλεῖν, συμπάροντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοι δὲ πάντως τοῦ Σωτῆρος οἱ μέτοχοι. Διὸ δὴ καὶ τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων μελετῶντες ἀνδρείαν, « Τίς ἐν ἡμᾶς χωρῖσαι, φασίν, ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις, ἢ στενωχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα ; » Πάντα γὰρ τοῖς εὐσεβοῦσιν οἰστὰ τὰ θειὰ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην. καὶ ὡς ἕως ἡ θλίψις ἐγείρηται, παντὸς ἐκεῖνοι κινδύνῳ κατανεανιούσονται, καὶ τῆς πρὸς Θεὸν φιλίας τὴν γνώμην οὐκ ἀποστήσουσι. Κατελθεῖν δὲ λεγόμενος, οὐκ εἰς χθαμαλὸν τινα χώρον, ἀλλ' ἀνεῖ πάντων σου καὶ ἐν ἕρει φαίνεται Θεός, ἵνα δὴ τι τοιοῦτον ἐνοήσῃς κατὰ σαυτὸν, ὅτι καὶ ταῖς ἡμετέραις διανοαῖς ἡ θεῖα φύσις συγκαταβαίνουσα, ἑαυτὴν ἡμῖν προσάγει πρὸς κατανόησιν, ἀλλ' ἐστὶ πάντων ἐν τοῖς πολλῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ λόγοις, καὶ θεωρήμασι. Τὸ γὰρ ὑψηλὸν τε καὶ ὑπέροχον τῶν περὶ αὐτῆς δογμάτων διὰ τοῦ ἕως σημαίνεται, ὃ καὶ σύμπαν ἡμῖν τῷ καπνῷ καταμελαίνεσθαι λέγει. Δριμείς γὰρ ἔντως καὶ οὐ σφόδρα λαμπροὶ παρ' ἡμῖν αἱ περὶ θεότητος λόγοι, τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν καπνοῦ [δίκην] ἀμύττοντες. Διὸ

¹⁰ Exod. xix, 17-19. ¹¹ Luc. xvi, 29. ¹² Rom. viii, 35.

τοῦτο, Παῦλος μὲν ὁ σοφώτατος ἐν ἱσραήλ καὶ ἐναίνιγματι βλάπτει ἡμᾶς διεμαρτύρατο. Τεθεικέναι δὲ σάτος ἀπακρυφὴν αὐτοῦ, τὸν Θεὸν δηλονότι, φησί πάλιν ὁ Μελεψδῆς, ἐφ' οὗ τοῦ σάτους ὀνόματι τὴν περὶ αὐτὸν ἀκαταλήψιαν ὑποδηλών, ἥσπερ ἂν εἰς τύπον ληφθεῖη καλῶς ὁ περὶ τὸ πῦρ ἐν τῷ βρει καπνός. Ἐν πυρὸς δὲ σχήματι κάτεισι τὸ θεῖον αὐτὸ, κατ' ἐκείνο δὴ μάλιστα καιροῦ, κρεπόντως τε καὶ ἀναγκαιῶς τῆς τοῦ πράγματος φύσει. Ἔδει γάρ, εἶδει, τὸν εἰς δουλείαν καὶ σύνεσιν διὰ τοῦ μέλλοντος ὀρίσθησθαι νόμου καλοῦντα τὸν Ἰσραήλ, φωτιστὴν ὀρέσθαι καὶ κολαστὴν· ἄμφω δὲ ταῦτα τελεῖται διὰ πυρός. « Ἀλλὰ καὶ φωναί, φησὶν, αἱ τῆς σάλπιγγος ἐγίνοντο προβαίνουσαι ἰσχυρότεραι σφόδρα, » ἵνα πάλιν ἡμῖν τοιαύτη τις νοημάτων ἐξυφαίνηται δύναμις· ἐξφωνήθη μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος παρὰ Θεοῦ, κλην οὐ συντόμως ἐν ἀρχῇ διὰ τὴν τῶν παιδαγωγουμένων ἀσθένειαν, ἀλλ' ἰσχυροφώνως, ἵ' οὕτως εἶπω, καὶ οὐκ ἄλην ἔχων τὴν τοῦ σαλπίζοντος δύναμιν. Αὐτὸ δὲ καὶ βραδύγλωσσον ἑαυτὸν ὀνόμαζεν ὁ Μωσῆς. Προβαίνοντες δὲ τοῦ καιροῦ, καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ γράμμα σκιάς εἰς πνευματικὴν ἀναφέροντες λατρείαν τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστὸν, ἰσχυρότεραι σφόδρα τῆς θείας σάλπιγγος ἐξέδραμον αἱ φωναί, τοῦ σωτηρίου τε καὶ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πᾶσαν τρέπον τινὰ περιηχοῦντας τὴν οἰκουμένην. Οὐ γὰρ, καθάπερ ὁ λεπτοδόξος τε καὶ σμικροκηρυξὶς νόμος εἰς μόσῃν τὴν τοῦδαίαν ἠκούσθη χώραν, ἣ καὶ ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως Βηρσαβὲ καταγγέλλετο, μᾶλλον ἐκ εἰς πᾶσαν ἐξήλθε τὴν γῆν ὁ φθόγγος αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. Τί δὲ δὴ πάλιν ἐπὶ τούτοις; « Μωσῆς ἐλάλει, φησὶν, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. » Ἀριμύς ἔστω πάλιν τῶν εὐμαθεστέρων ὁ νοῦς, ἐπιτηραῖτω δὲ ἀκριβῶς τὴν τοῖς θεοῖς λόγοις ἐνοῦσαν ἀσφάλειαν. Ἀλαλεῖ μὲν γὰρ ὁ Μωσῆς, ἀποκρίνεται δὲ Θεὸς τοῦτω φωνῇ, οὐκ ἰδίᾳ πάντως φωνῇ (τοῦτο γὰρ οὐ φησὶν), ἀλλ' ἀπλῶς τε καὶ ἀπολελυμένως φωνῇ, τῇ διὰ κτύπου βημάτων ἀνθρωπινώτερον παραδόξως ἀποτελουμένη. Περὶ τί γὰρ ἂν τῶν ἔργων ἀτονῆσαι Θεός; τί δ' οὐκ ἂν ἐξάνοση θελήσας, καὶ λίαν εὐκόλως; Ἐλάλει τοιγαροῦν ὁ Μωσῆς, ὁ δὲ Θεὸς ἀπεκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. Καὶ ὁ μὲν τύπος ἐν τούτοις. Ἰδόμεν δὲ τὴν ἀλήθειαν. Ἔχεις τοιγαροῦν ἐν ἁγίοις εὐαγγέλιος λαλοῦντα τὸν Κύριον· « Πάτερ, δόξα σὺν σου τὸν Υἱόν· » ἀποκρινόμενον δὲ διὰ φωνῆς τὸν Πατέρα· « Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω. » Οὐκ εἶναι δὲ τὴν φωνὴν ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Σωτὴρ εἰδείξεν, εἰπὼν τοῖς τὸ τῆνικαδὲ παροῦσιν· Οὐ δι' ἐμὲ ἡ φωνὴ αὕτη γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Ὁρᾶς ὅπως γεγενῆσθαι σαφῶς δυσχυρίσατο τὴν φωνὴν, ἐπεὶ μὴ τῇ διὰ κτύπου κληρησθαι φωνῇ τὴν θεῖαν οἰεσθαι φύσιν ἀκολουθῶν, κλην ταῖς ἡμετέραις συσχηματίζηται χραλαίς, καὶ λαλῆ καθ' ἡμᾶς οἰκονομικῶς. Ταῦτα πάλιν ἡμῖν ἀναγκαιῶς εἰσεκομισθῆ πρὸς τὸ πικρὸν ἐφ' ἄλγῳ τὰ θεωρήματα. Χρῆναι γὰρ πάντως ἐλογισάμεθα, τοῖς ἐντευξάμενοις ἀληθεύοντα φαίνεσθαι τὸν Ἰησοῦν, ὅταν εὐρίσκηται λόγων πρὸς Ἰουδαίους περὶ τοῦ

A nos testatus est ¹¹. Et alicubi Psalmista ¹² Deum tenebras posuisse latibulum suum ait, tenebrarum nomine comprehendi se non posse significans, cuius incomprehensibilitatis typum esse fumum illum ignis in monte, recte dicemus. In forma autem ignis Deus ipse descendit : quod eo tempore potissimum necessarium erat et rei naturæ congruebat. Decebat enim, decebat eum qui per legem futuram Israeliam ad servitatem et scientiam vocabat, illuminare, et dirigere : quæ duo efficiuntur per ignem. « Sed et voces, inquit, tubæ factæ sunt præcedentes, fortiores valde ¹³; » ut hinc rursus nimirum intelligas, legem quidem prolatam esse quoque a Deo, non tamen contenta voce initio, ob eorum qui erudiebantur imbecillitatem, sed exili, ut ita dicam, nec totis viribus tubicinis. Proindeque seipsum etiam tardiloquum Moses nominabat. Processu vero temporis, fidelibus ex litterali umbra ad spiritalem cultum revocatis, longe vehementiores ex tuba divina voces eruperunt, salutari et evangelico præconio universum orbem quodammodo personante. Non enim sicuti lex gracilis illa ac tenuis præco in sola Judæa exauditus est, aut etiam a Dan usque ad Bersabee nuntiatus est, sed in omnem terram exivit sonus eorum, ut scriptum est ¹⁴. Quid porro his additur? « Moses loquebatur, inquit, Deus autem respondit ei voce ¹⁵. » Hic rursus acrius attendant studiosi, et accurate observent divinorum oraculorum soliditatem. Loquitur enim Moses : huic respondet Deus voce; non propria utique voce (non hoc enim dicit), sed simpliciter, et absolute, «voce, » quæ verborum sono humano more mirabiliter est edita. Quid enim difficile est Deo? imo quid efficere non potest facile, si modo velit? Loquebatur itaque Moses, Deus autem respondit ei voce. Sed hæc quidem figurate : videamus porro veritatem. Habes in Evangeliiis loquentem Dominum : « Pater, clarifica Filium tuum ¹⁶; » respondet autem **259** voce Pater : « Et clarificavi, et iterum clarificabo ¹⁷. » Sed non esse revera vocem Dei ac Patris Salvator ostendit, dicens iis qui tunc aderant : « Non propter me hæc vox venit, sed propter vos ¹⁸. » Vides quo pacto vocem factam esse clare asseruit : siquidem putandum non est voce quæ sono editur usam esse naturam divinam, licet nostris conformetur usibus, et singulari dispensatione loquatur, sicuti nos. Hæc rursus a nobis impræsentiarum observata sunt. Jesum quippe vocem esse existimandum esse putamus, eum de suo Genitore ad Judæos dicere comperiat : « Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis, et Verbum ejus non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis ¹⁹. » Jam vero, Pharissæos immamini fastu turgidos divinum Verbum in se et apud se esse fluxisse, ideoque ad mirabilem quamdam se pervenisse sapientiam asseruisse, id spiritus ipse quoque Christi testabi-

¹¹ I Cor. xiii, 12; ¹² Psal. xviii, 14. ¹³ Dent. xix, 19. ¹⁴ Psal. xviii, 5. ¹⁵ Deut., xix, 19.

¹⁶ Joan. xii, 28. ¹⁷ Ibid. ¹⁸ Ibid. 30. ¹⁹ Joan. v, 37.

tur, per prophetam Jeremiam dicens ad eos : **A** Quomodo dicetis, quia sapientes nos sumus, et Verbum Domini nobiscum est? Frustra factus est juncus mendax Scribis, confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt, sapientia quænam est in eis, quia Verbum Domini reprobaverunt ²⁰. Quomodo enim vivens, et subsistens Dei Verbum non reprobasse deprehenduntur, qui fidem non susceperunt, sed Dei ac Patris characterem dedecore affecerunt, et verissimam ejus speciem per divinam potentiam ac virtutem contemplari dedignati sunt? Aliter enim comprehendere divinam et ineffabilem naturam non possumus, quam per ea quæ perficit et operatur. Quapropter a magnitudine et pulchritudine creaturarum similitudine quadam Paulus ire nos jubet ad parentis rerum contemplationem. Præterea Salvator ad sui comprehensionem deducit, his verbis : « Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi : si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus meis credite ²¹ » Jure autem reprehendebat suum discipulum (Philippus is erat) quod existimaret aliter posse Deum ac Patrem spectari, cum liceret immutabilem ejus imaginem contemplari, quæ accurate in seipsa Genitorem exprimit. **260** Ideoque dicebat : « Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe? Qui vidit me,

vidit et Patrem ²². » λέγων, μή πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἔμοι μή δὲ καὶ λίαν εὐλόγως τὸν οἰκεῖον μαθητὴν (Φίλιππος οὗτος ἦν), ὡς ἐτέρως δύνασθαι πρὸς τὴν ἐπὶ τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ θεωρίαν ἔλθειν ἀζητήτως ὑποτοπίσαντα, καίτοι παρὸν ἐπ' ἐξουσίας αὐτῶν τὴν ἀναρροπήσαντα εἰκόνα κατασκέπτεσθαι, δεικνύουσαν ἀκριδῶς ἐν χρόνῳ μεθ' ὁμῶν εἶμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε ;

V, 39-40. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere : et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.

Communis et trita hujus textus expositio docet imperandi modo Phariseis a Salvatore dictum esse, ut scrutarentur Scripturas, in quibus testimonia de ipso colligant ad vitam : verum quoniam in medio coppula, et, posita, illa verba conjungit : « Non vultis venire ad me, » manifestum est aliud quiddam significare, cognatum quidem antedictis, sed in quo nonnihil sit diversi. Si enim illud imperandi modo sit intelligendum, quomodo necessarium non esse dicemus, hac loquendi forma, verbi gratia, totum dicere : « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me ; » postquam autem eas perscrutati fueritis, « venite ad me ; » sed eos invitos venire, quamvis manu deductos, incusat dicens : « Et non vultis venire ad me. » Legemus itaque utilius et convenientius ita quæ ante dicta sunt, non utique imperandi modo, sed assentiendi potius atque indicandi. Erit porro loci hujus sententia talis : cum videret eos ex Mosis scriptis plurima imperite adversus se-

A ἰδίου γεννήτορος · « Οὐτε φωνὴν αὐτοῦ πώποτε ἀκηκόατε, οὐτε εἶδος αὐτοῦ ἑώρακατε, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ὑμῖν μένοντα, οὗτις ἐν ἀπίστω ἐκείνῳ, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. » Ὅτι δὲ πάλιν οἱ Φαρισαῖοι πρὸς ἐκτόπου ἀλαζονείας ἀναρροήμενοι, τὸν θεῖον εἶναι σὺν αὐτοῖς τε καὶ ἐν αὐτοῖς ἐπλάττοντο λόγον, διὰ τε τοῦτο πρὸς ἀξιώμαστον ἔλασαι σοφίαν ἀνοήτως δισχυρίζοντο, μαρτυρήσει καὶ αὐτὸ τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, διὰ τοῦ προφήτου λόγον Ἰερεμίου πρὸς αὐτούς · « Πῶς ἐραῖτε, οὗτις σοφοὶ ἔσμεν ἡμεῖς, καὶ λόγος Κυρίου μεθ' ἡμῶν ἔστιν ; Εἰς μάτην ἐγενήθη σχεῖνος ψευδῆς Γραμματεῦσιν, ἠσχύνθησαν σοφοί, ἐπτοήθησαν καὶ ἔλασαν, σοφία τις ἔστιν ἐν αὐτοῖς, οὗτις τὸν λόγον Κυρίου ἀπαθεύμασαν. » Πῶς γὰρ τὸν ζῶντα καὶ ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀποδοκιμάσαντες οὐκ ἀλώσονται, τὴν εἰς αὐτὸν οὐ παραδεξάμενοι πίστιν, ἀλλὰ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀτιμάσαντες χαρακτηρήσα, καὶ τὸ ἀληθέστατον ὡς πρὸς εἶδος αὐτοῦ διὰ τῆς θεωρητικῆς ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως θεωρηθῆσαι παρατηρησάμενοι ; Καταληπτὴ γὰρ ἡμῖν οὐκ ἐτέρως κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἢ θεῖα τε καὶ ἀρρήτος φύσις, ἣ δὲ ὡς ἐπιτελεῖ καὶ ἐργάζεται. Διὰ γὰρ τοῦτο, καὶ ἀπὸ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἐπὶ τὴν τοῦ γενεσιουργοῦ θεωρίαν ὁ μὲν Παῦλος ἡμᾶς λέγει προστάται· ξαναγεῖ δὲ πάλιν εἰς τὴν ἐφ' ἑαυτῷ καταλίψιν ὁ Σωτὴρ, « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου,

C Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, οὗτις ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ὁμῶς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. Καὶ οὐ θέλετε ἔλθειν πρὸς με ἵνα ζωὴν ἔχητε.

Ἡ μὲν λέλα καὶ ἰμπήλατος τοῖς πολλοῖς καὶ τετριμμένη διάνοια τοῦ βητοῦ, προστακτικῶς εἰρηθῆαι νομίζειν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πρὸς τοὺς Φαρισαίους ἀναπέθειν τὸ χρῆμα, τὰς θείας ἐρευνῶντας Γραφάς, τὰς περὶ αὐτοῦ μαρτυρίας πρὸς ζωὴν ἐρανίζεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ σύνθεσμον ἐν τῷ μεταξὺ θεῖς, φημι δὲ τὸ, Καὶ, συνάπτει τὸ, (οὐ θέλετε ἔλθειν πρὸς με) δῆλος ἂν εἴη λοιπὸν ἕτερον τι σημαίνων, συγγενὲς μὲν τοῖς εἰρημένους, ἔχον δὲ τι βραχὺ τὸ ἐξηλλαγμένον. Εἰ γὰρ ἔδει νοεῖσθαι προστακτικῶς, πῶς οὐκ εἶναι φήσομεν ἀναγκαῖον, κατὰ τὸδε τὸ σχῆμα τυχὴν τὸ σύμπαν εἰπεῖν · « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, οὗτις ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ. » ἐρευνήσαντες δὲ, « ἔλθετε πρὸς με ; » ἀλλ' ὡς μὴ θέλοντας ἔλθειν, καίτοι διὰ τῆς ἐρεύνης ἐπὶ τοῦτο χειραγωγούμενοι, κατατιτθεῖται, λέγων · « Καὶ οὐ θέλετε ἔλθειν πρὸς με. » Ἀναγνωσόμεθα τοίνυν, ἐπὶ τὸ χρησιμώτερον βλέποντες, καὶ τὸ τοῖς προσοδοθεῖσιν ἀκολουθεῖν, οὐ πάντως προστακτικῶς, ἀλλ' ὡς συνάσει [αἱ συναινέσει] μᾶλλον καὶ ὑποστιγμῆ. Ἔσται δὲ πάλιν τοῦ προκει-

²⁰ Jerem. viii, 9, 10. ²¹ Joan. x, 37, 38. ²² Joan. xiv, 9.

μένου τοιούτους ὁ νοῦς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐθαύασατο τρέχον-
τας ἐπὶ τὰ Μωσαίως συγγράμματα, καὶ συλλέγοντας
ἐκεῖθεν ἀπαιδεύτως τὰς τῶν ἀντιλογιῶν ἀφορμὰς,
ζητοῦντας δὲ ἕτερον οὐδὲν, ἢ καὶ δεχομένους, ὅπερ
ἂν αὐτοῖς τὸ χρῆναι πιστεῦναι περιποιῆ· διὰ τοῦτο
πάλιν ἀναγκαιῶς ἀχρηστοὶ αὐτοῖς καὶ ἀνόνητον τὸν
τῆς ἐπὶ τούτοις ἐρεύνης ἀποφαίνει πόνον, καὶ ὡς
μεγάλω τε καὶ ἐπωφελεστάτῳ πράγματι μεμελετή-
κασιν οὐ κατὰ λόγον κεχρησθαι τὸν πρέποντα δι-
ελέγχει σαφῶς. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τὸ χρῆσιμον, ὅτι
τὰς μὲν θείας, φησὶν, ἐρευνᾶτε Γραφάς, οἰόμενοι δὲ
αὐτῶν εἰς αἰώνιον ἀναθήσεσθαι ζωὴν; Ἐπὶ δὲ ταύ-
τας ἐμοὶ μαρτυρούσας εὐρίσκητε, καὶ ζωὴν ὀνομα-
ζούσας ἐμὲ τὴν αἰώνιον, οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρὸς με,
ἵνα ζωὴν ἔχητε. Οὐκοῦν ὅθεν ἔδει σῶζεσθαι, φησὶν,
ἐκεῖθεν τὰ μέγιστα τὰς ἑαυτῶν ζημιουῦντες οὐ νοεῖτε
ψυχὰς, πρὸς μὲν μόνον τὸ ἀντιλέγειν ἐκ Μωσαϊκῶν
ἀκονώμενοι λόγων, τὰ δὲ ἐφ' οἷς ἦν ὑμᾶς τὴν αἰώνιον
ἀποκερδαίνειν ζωὴν, οὐδ' ὅσον εἰς νοῦν τὸν ἑαυτῶν
εἰσοικίζοντες. Ὅτι δὲ πολὺς ἐν τε τῷ νόμῳ καὶ τοῖς
τούτέστι τοῦ Μονογενοῦς, πᾶσιν οἶμαι τοῖς φιλομαθέσιν

Δόξαν παρὰ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνω, ἀλλ' ἔργωκα ὑμᾶς, ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς.

Ἀισθάνεται πάλιν, μᾶλλον δὲ ὄρα θεοκρεπῶς, τὸ
δυσκειθὲς καὶ δυσήμιον τῶν Φαρισαίων καταδακνύ-
μενον στίφος, καὶ οὐ πάντως ἐφ' οἷς ἤτις τὰς
θείας ὡς οὐ δεόντως ἐρευνῶντας Γραφάς, ἀλλ' ἐπὶ
τῷ μᾶλλον εἰπεῖν· « Οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρὸς με. » Ἄ
γὰρ αὐτοὶ νοσοῦσιν εὐκόλως, ταῦτα δύνασθαι κρα-
τεῖν καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος πιστεύουσιν· ὦροντο γὰρ
δὴ, κατὰ τὸ εἶδος, ἐκ πολλῆς καὶ τοῦτο παθόντες
ἀνοίας, φιλαρχεῖν ἤδη κατ' αὐτῶν τὸν Κύριον, καὶ
τὰς παρὰ πάντων τιμὰς ἑαυτῷ πραγματεύεσθαι
θέλειν, διὰ τοῦ καλεῖν εἰς μαθητεῖαν αὐτοῦς. Τοιαύ-
την διὰ τὴν ὀνόνοιαν λαβόντες εἰς νοῦν, ἐκπεσεῖσθαι
μὲν ὅσον αὐδέπω τῆς κατὰ τοῦ ἔθνους ἐξουσίας προσ-
εδόξαν αὐτοὶ· διεπρίοντο δὲ οὐ μικρῶς τὸν κληρο-
νόμον ὀρῶντες ἀπαιτεῖν ἐθέλοντα τὸν τοῦ ἀμπελωνος
καρπὸν. Διὸ δὴ πάλιν, ὅσον ἤκεν εἰς ὄργην καὶ τοῦς
ἐπὶ τοῖς εἰρημένους φθόνους, μονονουχὶ λέγουσι τὸ
ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς παραβολαῖς· « Δεῦτε, ἀποκτείνω-
μεν αὐτὸν, καὶ σχώμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. »
Ἄκαιρων τοιγαροῦν τὴν ἐξ εἰκαιότητος ἐν αὐτοῖς
κατεσπαρμένην ὀνόνοιαν, καὶ τὰ ἐκ φθόνου καὶ
βασκανίας προαπορριζῶν βλαστήματα, γυμνῆ λέγει
τῇ φωνῇ· « Δόξαν παρὰ ἀνθρώπου οὐ λαμβάνω. »
Οὐ γὰρ καλῶ, φησὶν, εἰς μαθητεῖαν τὴν παρ' ἐμοὶ
[αἱ ἐμοῦ] τοῦς ἀκρωμένους, ἢ τὰς παρ' ὑμῶν,
ἢ τὰς παρ' ἑτέρων τιμὰς, καθάπερ ὑμεῖς, θηρώμε-
νος, οὐδὲ τοῦτον τῆς διδασκαλίας ἀντικομισαίμην ἂν
τὸν μισθὸν, πληρεστάτην ἔχων τὴν δόξαν ἐξ ἑαυτοῦ,
καὶ ὑστεριζούσης τῆς παρ' ὑμῶν· ἀλλ' εἶρηκα μὴ
θέλειν ὑμᾶς ἔρχεσθαι πρὸς με διὰ τὸ γινῶναι σαφῶς,
ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς. Ἐρη-
μοὶ γὰρ ὄντες τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, φησὶ, πῶς ἂν

A ipsum colligere, nihilque aliud querere, aut etiam
suscipere quo ad credendum inducerentur, idcirco
necessario illis rursus declarat inutilem istam
scrutandi diligentiam, manifesteque arguit eos re
magna et utilissima non eo quo decet modo uti.
Quid enim prodest, quæso, inquit, quod divinas
scrutamini Scripturas, credentes per ipsas vos ad
æternam vitam evectum iri? Quippe cum eas de
me testificari comperiat meque vitam æternam
nominare, non vultis tamen ad me venire ut vitam
habeatis. Igitur, unde vos salvari oporteret, inquit,
inde maximam animorum jacturam vos accipere
non intelligitis, quos librorum Mosaicorum lecturæ
ad contradicendi studium solum acuit, quæ vero
ad æternam vitam conducunt, **261** ne in animum
quidem vestrum admittitis. Cæterum multa in lege
et sanctis prophetis de vita secundum naturam,
hoc est de Unigenito contineri, nemo, ut opinor,
discendi studiosus ignorat.

ἅγιοις προφήταις ὁ λόγος περὶ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς,
ὑπάρχειν καταφανές.

V, 41, 42. *Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.*

Sentit rursus, imo vero videt modo Deo conven-
nienti contumacem et præfractam Pharisæorum
turbam commoveri, non quod eos divinas Scriptu-
ras minus recte scrutari objecerat, sed ex eo potius
quod dixerat, « Non vultis venire ad me. » Qua
enim ipsi ægritudine laborabant, eandem quoque
reperiri in Salvatore putabant. Existimabant enim,
ut videtur, idque præ singulari insaniam, Dominum
eorum ambire jam principatum, et honores sibi a
cunctis aucupari ex eo quod ipsos ad discendum
invitaret. Cum eam suspicionem animo concepis-
sent, jamjam deturbatum iri se de suæ gentis imperio
credebant: non mediocriter autem dirumpen-
bantur, cum viderent hæredem fructum vineæ velle
repetere. Quapropter si eorum iram et livorem
spectemus, illud propemodum clamant quod in
evangelicis parabolis scriptum est: « Venite, occi-
damus eum, et habebimus hæreditatem ejus⁴⁴. »
Tollens itaque suspicionem eorum levem ac tem-
porariam, et germina livoris ac malignitatis prius
D eradicans, palam et aperte ait: « Claritatem ab
hominibus non accipio. » Non enim in disciplinam
meam, inquit, auditores provoco, honores aut a
vobis aut ab aliis, sicuti vos, affectans, neque doctri-
næ mercedem istam reportaverim qui absolu-
tissimam a meipso claritatem habeo, qua longe
inferior est illa vestra: sed dixi vos ad me venire
nolle, propterea quod aperte novi dilectionem Dei
vos in vobis non habere. Expertes enim cum sitis
dilectionis Dei, inquit, quomodo poteritis ad me
Filium Dei unigenitum accedere?

ἄφικοισθε πρὸς με, τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Θεὸν
μονογενῆ;

⁴⁴ Matth. xxi, 38.

V 43. *Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.*

Ne Pharisæi putarent inferri sibi a 262 Domino convicia cum ait: « Non habetis dilectionem Dei in vobis, » id quod dictum est verum esse demonstrans, statim ad superiora istud quoque refert. Quod enim, inquit, non mentiar, dum vos Dei dilectione carere dico, unica re vobis declarabo. Ego siquidem « Veni in nomine Patris mei²⁶: » cuncta enim ad gloriam Dei Patris facere vos hortor: vos autem incredulitate vestra cœlitus venientem, et ex Deo procedentem repellitis: accipietis vero, ut Deus enim futura novi, falsinominem illum, qui Deo ac Patri gloriam non referet, et a vobis fidem exiget, sed eam suo nomini tribuet. Hinc arbitror beatum quoque Paulum vere illud de Judæis et iniquitatis filio dicere: « Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, ideo mittit illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati²⁷. » Hinc igitur patet Pharisæos a Salvatore vanis sermonibus ictos non fuisse, cum dictum illud rei suo tempore futuræ prophetia inferat.

τῆ ἀδικίᾳ. » Ἀπόδειξις τοίνυν τοῦ μὴ λόγοις εἰκαλοῖς τὸ εἰρημένον ἐστὶ, πράγματος ἐσομένου κατ' οἰκείον
V, 44. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis: et gloriam quæ a solo Deo est non queritis?*

Pharisæos gloriæ humanæ dominandique cupidos arguit, obscure subinnuens ipsos male admodum agere, qui animi sui morbos Deo temere affingunt omnis plane morbi nescio. Deinde ex eo quod inanis gloriæ cupiditati mordicus inhaerent, rei præclarissimæ, fidei nimirum in ipsum jaecturam illos facere ostendit. Quod certe Paulus etiam nobis clare dixisse videtur: « Si enim adhuc, inquit, hominibus placerem, Christi servus non essem²⁸. » Solent igitur qui humanos honores venantur, superna gloria et illa quæ a Deo solo proficiscitur, ut ait Salvator, necessario quodammodo excidere. Hic solum Deum rursus ait, ipsum diis gentium comparans, nec ab illius unius honore seipsum excludens. Sanctæ namque et consubstantialis Trinitatis plenitudo, quemadmodum jam sæpe diximus, in unam deitatis naturam et gloriam coalescit.

263 V, 45. *Notite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.*

Postquam dixit Pharisæos ambitiosam magis quam piam vitam colere, atque idcirco in obstinationem incredibilem delapsos, etiam ab ipso Moyse ipsos accusatum iri dicit, quo tamen solebant mirifice gloriari. Et certe, cæco illo a natiuitate dicente: « Numquid et vos vultis discipuli

Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκείνον λήψεσθε.

Ἴνα μὴ δοκοῖεν οἱ Φαρισαῖοι διαλοδορεῖσθαι μὴ ἄλλον αὐτοῖς τὸν Κύριον, διὰ τοῦ λέγειν· « Οὐκ ἔχετε τὴν ἀγάπην ἐν ἑαυτοῖς τοῦ Θεοῦ· » πρᾶγμα δεῖκνός ἀληθές τὸ εἰρημένον, περιτέθεισιν εὐθύς τοῖς ἀνωτέρω καὶ τοῦτο. Ὅτι γὰρ, φησὶν, οὐ διαφεύδομαι, τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἀγάπης ἐρήμους ὑμᾶς ὑπάρχειν εἰπὼν, δι' ἐνὸς ὑμῖν παραστήσω πράγματος. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου. Πάντα γὰρ εἰς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιτελεῖσθαι πράττειν ὑμᾶς ἀναπέθω· ἀλλὰ ταῖς ἀπειθείαις ἀπετινάζασθε μὲν τὸν ἄνωθεν ἤκοντα, καὶ θεῶν ὁρμώμενον· λήψεσθε δὲ πάντως (οἶδα γὰρ ὡς θεὸς τὰ ἐσόμενα) τὸν ψευδώνυμον, οὐ τῷ Θεῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὴν δόξαν ἀνατιθέοντα, καὶ τὴν παρ' ὑμῶν ἀπαιτοῦντα πίστιν, ἀλλ' ὀνόματι τῷ ἰδίῳ πραγματευόμενον. Ἐντεῦθεν, οἶμαι, συνείς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ἀληθῆς τί φησι περὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ τῆς ἀνομιᾶς υἱοῦ· « Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς, διὰ τοῦτο πέμψει αὐτούς ὁ Θεὸς ἐνεργεῖαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτούς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσιν ἅπαντες· οἱ μὴ πιστεῦσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐσηκῆσαντες βεβλήσθαι τοὺς Φαρισαίους παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καιρὸν προφητεῖαν εἰσφέρον.

Πῶς δύνασθε πιστεῦειν, δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε;

Φιλαρχοῦντας ἤδη, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμὰς ποιουμένους περὶ πολλοῦ τοὺς Φαρισαίους ἐλέγχει, λεληθότως ὑπαινιττόμενος, ὅτι περ σφόδρα ποιούσι κακῶς, τὰ νοσήματα τῆς οικείας ψυχῆς περιτιθέντες ἀδούλωγ τῷ κατὰ μὴδένα τρόπον νοσεῖν εἰδοῖς θεῷ. Ἐἴτα τῆς φιλοδοξίας ἀπριεξέχομένους, δι' αὐτὴν τὰ κάλλιστα ζημιουῖσθαι φησι, τὴν πίστιν δὲ λέγων τὴν εἰς αὐτόν. Ὅπερ δὴ καὶ ὁ Παῦλος ἡμῖν ὁρᾶται εἰπὼν σαφῶς· « Εἰ γὰρ ἔτι, φησὶν, ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην. » Πέφυκε τοίνυν ὡς περ ἐξ ἀνάγκης συμβαίνειν τοῖς τὰς ἐξ ἀνθρώπων θηρωμένοις τιμὰς, τὸ τῆς ἀνωθεν ἀποπίπτειν δόξης, καὶ παρὰ Θεοῦ τοῦ μόνου, καθά φησιν ὁ Σωτῆρ. Μόνον δὲ ἄλλιν φησὶ τὸν Θεόν, τοῖς τῶν ἐθνῶν ἀντιδιαστέλλων, καὶ οὐκ ἔγω τιθεὶς ἑαυτὸν τῆς τοῦ μόνου τιμῆς. Ἀναβαίνει γὰρ, καθά περ ἤδη πολλὰκις εἰρήκαμεν, εἰς μίαν θεότητος φύσιν τε καὶ δόξαν, τῆς ἀγίας τε καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τὸ πλήρωμα.

Μὴ δοκεῖτε, ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν Πατέρα· ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν Μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπικατε.

Φιλοδόξως μᾶλλον, ἤπερ εὐσεβῶς διαζῆν ἐπιτελεῖσθαι τοὺς Φαρισαίους εἰπὼν, διὰ τε τοῦτο πρὸς ἄμετρον ἀπειθειαν ἀποκλίνειν διδάξας, καὶ ἐξ αὐτοῦ φησι κατηγορηθῆσεσθαι Μωσαίως, ἐφ' ᾧ περ ἦν ἔθος αὐτοῖς καὶ λίαν εὐτόνως ἀποσεμνύνεσθαι. Καὶ γούν λέγοντός ποτε τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ πρὸς αὐτούς

²⁶ Joan. v, 45. ²⁷ II Thess. II, 10, 11. ²⁸ Galat. I, 10.

περὶ Χριστοῦ · « Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι ; » διαβρήδην εὐθὺς ἀναεκραγότες φασί· « Σὺ μαθητὴς εἰ ἐκεῖνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί· » Κατηγορήσει τοίνυν, φησί, καὶ αὐτὸς ὑμῶν ὁ Μωσῆς, ἐφ' ᾧ πᾶσαν ἐθεοθετήν ἐλπίζα, καὶ τῆς ἐνούσης ὑμῖν ἀπονοίας καταβοήσει παρὰ Θεοῦ, μετὰ τῶν ἄλλων καταφρονούμενος. Καὶ οὐ δὴ που νομιοῦμεν ἀνεγκλήτους εἶναι παρὰ Χριστῶ τοὺς ἀπειθοῦντας αὐτῶ, διὰ τὸ φάναι πρὸς Ἰουδαίους · « Μὴ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν Πατέρα. » Τί γὰρ δὴ καὶ ἐρούμεν, ὅταν ἀκούωμεν λέγοντος · « Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἔμῳ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐν αὐτῶ ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς · ὅστις δ' ἂν ἀρνήσῃται με ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἰρηνοσομαι καὶ ἐν οὐρανοῖς ; » Ἄρ' οὐκ εὐλόγως ὑπονοήσομεν κατηγορηθῆσθαι ποτε παρὰ τῶ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τῆς ἀρνήσεως, τοὺς οἴσπαρ ἂν τοῦτο συμβαλῆν διὰ Χριστοῦ ; Ἄλλ' ὑπάρχειν οἴμαι τοῦτο παντὶ τῶ σαφές. Οὐκοῦν οὐκ ἐλεύθεροι τοῦ κατηγορεῖσθαι πάντως εἰσὶν Ἰουδαῖοι, διὰ μακρὰς ἀπειθείας ἀρνηώμενοι τὸν Χριστὸν, ἀλλ' εὐφύεστατα πάλιν ὁ πρὸς αὐτοὺς ἔχει λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ τὰς παρ' αὐτοῦ νομοθεσίας ἀποσιμῶμενοι, καὶ ἐν τῷ μηδενὶ κατατάττοντες λόγῳ τὴν θέλαν τε καὶ οὐράνιον διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἐπὶ τὸ χρεῖαι φυλάττειν αἰετὰ τὰ Μωσέως βαδίζουσιν, ὡς καὶ γυνότερον ἔδει βιώντας ὁρῆσαι· « Ἡμεῖς οὐδαμῶν, ὅτι Μωσὴς λαλάηκεν ὁ Θεὸς, τοῦτον δὲ οὐκ οὐδαμῶν πόθεν ἐστίν· » ἀναγκαίως δὲ σφόδρα καὶ εἰς αὐτὸν πλημμελοῦντας ἐλέγχει, τὸν

ejus fieri? » statim exclamant: « Tu discipulus Ilius sis; nos autem Moysi discipuli sumus ».
 Accusabit igitur, inquit, etiam vos ipse Moyses, in quo spem vestram omnem posuistis, et vestrum furorem redarguet apud Deum, una cum aliis contemptus. Neque vero putabimus inculpato esse apud Christum infideles illos, ex eo quod ad Judæos dixit: « Nolite putare quod accusaturus sim vos apud Patrem. » Quid enim dicemus cum audiamus dicentem: « Omnis ergo quicumque confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui in cælis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo, qui in cælis est ».
 Numquid jure putabimus accusatum iri apud Deum ac Patrem per negationem eos qui per Christum negati fuerint? Nemini, ut reor, obscurum istud est. Ab hac igitur accusatione Judæi utique non sunt immunes, qui longa incredulitate Christum negarunt, sed hæc oratio scite admodum eis convenit. Nam cum ejus monitis repudiatis divinaque et celesti ejus doctrina pro nihilo habita, ad observanda Mosaica præcepta se convertant, ita ut videre liceat ipsos aperte clamantes: « Nos scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit »: idcirco nunc eos necessario demonstrat in ipsam quoque Moysen peccare, quæ se mirifice jactant, nec ullo accusatore alio opus fore aut, unicamque Moysis legem susceptorum ad eos jure accusandos, etiammè judicium, hæc est Christi, vox si-
 C
 leat.

Εἰ γὰρ ἐπιστάδατε Μωσῆ, ἐπιστάδατε ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἐγραφε.

Ἐπὶ τοῦ πανόρου Μωσέως κατηγορηθῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους εἰπὼν, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς εἰς αὐτὸν ἀπειθείαις ὑποκειμένην γραφὴν, ἐπιφέρει καὶ ταῦτα χρησίμως τὸ μὴ μάτην αὐτοῖς ἐπισκῆψαι διδάσκων, ἢ καὶ ἄλλως τὴν ἐπὶ τῷ λοιδορεῖσθαι φιλεῖν ὑπόληψιν παραστήσας. Πρῶτον γὰρ λέγων εὐ διαφανεῖς ὁρᾶται. Ἔστω τοίνυν, φησί, τοὺς ἐμοὺς ὅτι παροκρούεσθε λόγους, καρτερήσω καὶ ἀπειθούμενος. Καταδέξασθε Μωσῆ τὸν ταυτῶν· ὅτε τῷ παρ' ἡμῶν θαυμάζομεν τὴν πίστιν, καὶ γνώσεσθε πάντες, ὅτι οὐκ εἰδότες ἀτιμάζεσθε. Ἀναβρήξατε τοὺς τύπους ὠδίνοντας τὴν ἀλήθειαν. Ἐγὼ γὰρ ἐν τοῖς ἐκεῖνου σκιαγραφομένοις βιβλίοις. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸς ὁμῶν κατηγορήσει, φησὶν, ὁ Μωσῆς, ὅταν ἀπειθοῦντας ἴδῃ τοῖς περὶ ἐμοῦ συγγράμμασιν.

235 V, 46. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi. De me enim ille scripsit

Cum dixerit a sapientissimo Moyse Judæos accusatum iri, et incredulitatis postulatam iri, hæc etiam utiliter subjungit, docens se non frustra eos increpare, aut certe opinionem convicii a se removens. Rem enim veram dicere videtur. Esto igitur, inquit, sermones meos rejicite: austinebo, et minus mihi credi patiar. Vestrum Moysen suscipite: fidem adhibete ei quem suspicitis, et agnoscetis eum quem præ inscitia contemnitis. Typos rescindite qui veritatem parturiant. Ego enim in illius libris adumbratus sum. Quocirca ipse quoque vos Moyses accusabit, inquit, cum viderit vos his quæ de me scripta sunt non credere.

Operæ pretium quidem forsitan esset, propositi textus explanata sententia, ad reliqua deinceps progredi, figurarum Mosaicarum disquisitione studiosis relicta. Pleni enim sunt figuris hujusmodi libri Mosaici, multaque in iis afferuntur, sed intellectu difficilia, et subtilibus atque occultis con-

27 Joan. ix, 28. 28 Matth. x, 32. 29 Joan. ix, 29.

templationibus referta. Sed ne scriptis Mosaicis difficultates affingendo inertiae succumbere tamque praeclarum laborem defugere videamur, ad ea nos quoque demitemus, gnari ejus quod scriptum est: « Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa⁹⁹. » Cum autem de his multa scripta sint, ut diximus, et per multas figuras sapientissimus Moyses Christi mysterium praedixerit, non arbitramur immensam quamdam eorum congeriem obrudendam esse lectoribus, sed, uno e cunctis selecto, clare demonstrare conabimur Salvatorem tum vere locutum esse, cum ad Judaeos dixit: « Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi. De me enim ille scripsit. »

ἔτι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀληθῆς ἦν ὁ λόγος, ὃν ἐποιεῖτο πρὸς Ἰουδαίους εἰπὼν· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆι, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. »

265 CAP. III.

Quod Salvatoris adventum Moyses nuntiarit.

Ex Deuteronomio, de Christo.

« Prophetam vobis ex fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus. Ipsum audietis. Secundum omnia quae petiisti a Domino Deo tuo in Choreb in die convocationis, dicentes: Non adjiciemus audire vocem Domini Dei tui, et ignem hunc magnum non aspiciemus ultra, neque moriamur. Et ait Dominus ad me: Recte omnia quae locutus es. Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te: et dabo verbum meum in ore ejus: et loquetur eis, secundum quod mandabo ei. Et homo, qui non audierit quaecunque locutus fuerit propheta ille in nomine meo, ego vindictam sumam de eo⁹⁹. » Repetitionem quamdam et quasi recapitulationem librorum Mosaicorum Deuteronomium continet. Ideoque dici non potest nos ex ἔργο τύπον et imaginem sacerdotii legalis accipere. Quia tamen desipere non solemus quotquot recte sapimus propter Christum, lectoribus dicamus positi quoque textus sententiam reserantes. Ecce rursus aperte nobis praedicatur Christi mysterium, ex similitudine Moysis per subtilissimam contemplationem artificiose figuratum: « Prophetam quippe vobis, inquit, suscitabit Dominus Deus noster, ex fratribus tuis, sicut me. » Explicans autem ipse illico, qualis ex ejus similitudine induceretur contemplatio, sapienter intulit: « Secundum omnia quaecunque petiisti a Domino Deo tuo in monte Sina, in die congregationis, dicentes: Non adjiciemus audire vocem Domini Dei nostri, et ignem hunc magnum non aspiciemus ultra, neque moriamur. » Seipsum enim tunc mediatorem dictum esse confirmat, cum Judaeorum congregatio nondum res supra naturam intueri posset, ideoque prudenter id quod vires suas superabat renueret. Illud autem erat Dei visio nimirum, insolita specie perterrens, et tubarum sonitus immanes atque intolerabiles. Igitur mediatio Moy-

χειρίας δ' ὄν ἑμῶς τῆς εἰς τὸ συνίεναι μεσῶς, λεπτῶν δὲ σφόδρα, καὶ κεκρυμμένων θεωρημάτων ἀνάπλευς. Ἴνα δὲ μὴ δοκῶμεν ὀκνη μὲν τῷ κρατεῖν ἐπιτρέψαι, ἰδρῶτα δὲ οὕτω τὸν ἀξιάγαστον οὐκ εὐλόγως ἀναδύεσθαι περιτιθέντες ἀπλῶς τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι τὴν δυσχέρειαν, ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τοῦτο καθήσομεν, τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Κύριος δώσει βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ. » Μακροῦ δὲ ὄντος τοῦ περὶ τούτων λόγου, καθάπερ εἰρήκαμεν, καὶ διὰ πολλῶν σχημάτων τοῦ πανσόφου Μωσῆος τὸ ἐπὶ Χριστῷ προαναμύλλοντος μυστήριον, οὐκ ἀμετρήτῳ τινα τοῖς ἐντευξομένοις ἐπισωρεύειν ὄχλον οἰησόμεθα εἶναι, ἀλλ' ἐν ἐλόντας ἐκ πάντων, σαφῆ τὴν ἀπόδειξιν ποιέσθαι σπουδάσομεν.

B

ΚΕΦΑΛ Γ.

« Ὅτι τοῦ Σωτῆρος φηξίεν ἐσθίμηνεν ὁ Μωσῆς.

Ἐκ τοῦ Δευτερονόμιου, περὶ Χριστοῦ

« Προφήτην ἡμῖν ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμέ, ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσασθε. Κατὰ πάντα ὅσα ἠήτησω παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἐν Χωρῆβ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας; λέγοντες· Οὐ προσθήσομεν ἀκούσαι τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀφίμεθα εἶναι, οὐδὲ μὴ ἀποθάνωμεν. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· Ὅρθως πάντα, ὅσα ἐλάλησας (1). Προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὥσπερ ἐγώ, καὶ δώσω τὸ ῥῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθότι ἂν ἐντελιωμαι αὐτῷ. Καὶ ἄνθρωπος, ὅς ἂν μὴ ἀκούσῃ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ. » Ἐπανάληψίν τινα καὶ ἀνακιφαλαίωσιν τῶν Μωσαϊκῶν βιβλίων τὸ Δευτερονόμιον ἔχει. Αἰδὲ δὴ τύπον ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰκόνα τὴν ἐκ νομικῆς ἱερουργίας οὐκ ἐνεστὶν ἐλόντας εἰπεῖν. Ὅμως ἐπειπερ ἀσυντελεῖν οὐκ εἰθίσμεθα πάντες νοούντες ὀρθῶς διὰ Χριστὸν, τοῖς ἐντευξομένοις ἐρούμεν, καὶ τὴν ἐν τοῖς προκειμένοις ἀναμοχλεύοντας νοῦν. Ἴδοὺ δὲ πάλιν ἀκατακάλυπτως ἡμῖν τὸ ἐπὶ Χριστῷ λαλεῖται μυστήριον, ἐξ ὁμοιότητος τῆς κατὰ Μωσῆα διὰ λεπτοτάτης θεωρίας ἐντέχνως μεταπλαττόμενον. « Προφήτην γὰρ ἡμῖν ἀναστήσει, φησί, Κύριος ὁ Θεός ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμέ. » Διεργηνεύων δὲ αὐτὸς, καὶ μάλα γοργῶς, ὅποιαν εἰσφέρει τὴν ἐξ εἰκονισμοῦ τοῦ κατ' αὐτὸν θεωρίαν τὸ διηγηγέμενον, ἐπιφέρει σοφῶς· « Κατὰ πάντα, ὅσα ἠήτησω παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας, λέγοντες· Οὐ προσθήσομεν ἀκούσαι τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τὸ πῦρ τὸ μέγα τοῦτο οὐκ ὀφίμεθα εἶναι, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνωμεν. » Ἐαυτὸν μὲν γὰρ τὸν τῆνικαδὲ μεσίτην εἰρήσθαι δισχυρίζεται, τοῖς ὅπερ τὴν φύσιν προσβαλεῖν ἀνοούσης ἐτι τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς, καὶ τὰ ὑπὲρ δύναμιν διὰ τοῦτο σωφρόνως παραιτουμένης. Τοῦτο δὲ ἦν θεοκτία δηλονότι, ταῖς οὐκ ἐξ ἑθους φαντασίαις τὴν ἑσὴν ξενίζουσα, καὶ σαλπύγγων ὑπερφυῆ καὶ

⁹⁹ Psal. LXXVII, 41. ⁹⁹ Deut. xviii, 15-19.

(1) LXX et Vulg. ἐλάλησας, locuti sunt, et sic infra col. 430 C.

ἀφόρητα τοῖς ἀκρωμένους ἀπηχήματα. Οὐκοῦν ἀσθε-
 νείας τοῖς τηνιάδε φάρμακα ἢ Μωσέως ἀνεδείκνυτο
 μεσιτείας, διακονούντος τῆ συναγωγῇ τὰ θεῶν τεθε-
 σπισμένα. Μεταλήψῃ δὲ πάλιν τὸν τύπον ἐπὶ τὴν
 ἀλήθειαν, καὶ τὸν μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων διὰ
 τούτων ἐννοήσεις Χριστὸν, διακονούντα τοῖς εὐμαθε-
 στέροις διὰ φωνῆς ἀνθρωπίνης, ὅτε δι' ἡμᾶς ἐκ γυναικὸς
 ἐγεννήθη, τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀπόρρητον θέλη-
 σιν, γκωριζομένην αὐτῷ δὴ καὶ μόνῳ, καθὼς καὶ Υἱὸς
 ἐξ αὐτοῦ καὶ σοφία νοεῖται, πάντα εἰδώς, καὶ τὰ βέβη
 τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς
 οὐκ ἦν ἀκράτῳ καὶ γυμνῇ προσβαλεῖν τῇ θεῖᾳ τε καὶ
 ἀπόρρητῳ δόξῃ τῆς τὰ πάντα ὑπερκαιμένης οὐσίας· οὐ-
 δεῖς γὰρ ὄφεται τὸ πρόσωπόν μου, φησὶ, καὶ ζήσεται·
 ἀναγκαίως ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ταῖς
 ἡμετέραις ἀσθενείαις συνεσχηματίσθη, τὸ ἀνθρώπι-
 νον δὴ τοῦτο κατὰ τὸν ἀπόρρητον τῆς οἰκονομίας λόγον
 ἡμφιασμένους σῶμα, καὶ τὴν ἀνωθεν ἡμῖν, τουτέστι
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φανεράν ἐποίησεν βουλήν, λέγων·
 « Πάντα ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα ἀνα-
 γέλλω ὑμῖν. » Καὶ πάλιν, ὅτι « Ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ
 ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πάτερ, αὐτὸς μοι ἐντο-
 λὴν δέδωκε τί εἴπω, καὶ τί λαλήσω. » Οὐκοῦν κατὰ
 μὲν τῆς μεσιτείας εἰκόνα, τύπος ἂν νοοῖτο Χριστοῦ
 καὶ πάλαι Μωσῆς, τὰ θεῶν διωρισμένα τοῖς υἱοῖς
 Ἰσραὴλ εὐ δὴ καὶ μάλα διακονούμενος· ἀλλ' ἡ μὲν
 Μωσέως μεσιτεία διακονικὴ, ἐλευθέρα δὲ ἡ διὰ Χρι-
 στοῦ καὶ μυστικώτερα, φυσικῶς τῶν μεσιτευομένων
 ἐπιθηγγάνοντος, καὶ πρὸς ἄμφω διήκοντος, τὴν τε με-
 σιτευομένην ἀνθρωπότητα, καὶ Πατέρα Θεόν. Ἦν
 μὲν γὰρ φύσις Θεὸς ὡς καὶ Θεοῦ Μονογενῆς, οἷον
 τῆς τοῦ γεννησαντος οὐ κεχωρισμένης οὐσίας, καὶ
 αὐτῇ προσπεφυκῶς, καθὼς νοεῖται καὶ ἐξ αὐτῆς. Ἦν
 δὲ καὶ ἄνθρωπος, καθὼς γέγονε σὰρξ αὐτὸν ἡμῖν ἐξ-
 ομοίων, ἵνα δι' αὐτοῦ συνάπτηται Θεῷ τὸ πολὺ κατὰ
 φύσιν διηρημένον. Ὅταν οὖν λέγῃ Μωσῆς· « Ἀνα-
 στήσῃ Κύριος ὑμῖν τὸν προφήτην ὡς ἐμέ, » νοήσεις
 οὐκ ἑτέρως, ἢ ὅπως τρόπον ἀριτίως εἰρηκαμην· ἐπεὶ
 καὶ αὐτὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον ἐπισφραγίζει λέγων
 ὁ Θεός· « Ὅρθως πάντα ὅσα ἐλάλησαν. Προφήτην
 αὐτοῖς ἀναστήσω ὡς περ σὲ, καὶ θήσω τὰ ῥήματά
 μου ἐπ' αὐτῷ, καὶ λαλήσει αὐτῷ κατὰ πάντα, ὅσα
 ἂν ἐπιτάλωμαι αὐτῷ. — Φέροι γὰρ τὰ πάντα τῷ ῥή-
 ματι τῆς δυνάμεως ὁ Υἱὸς, » ὡς ὁ Παῦλος φησὶ, καὶ
 τὰς τοῦ Πατρὸς ἡμῖν ἀναγγέλλει φωνὰς, ὅτε δὴ παρ'
 αὐτοῦ μεσίτης χειροτονημένος, κατὰ τὸ ἐν Ψαλ-
 μοῖς φέρομενον, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ· « Ἐγὼ δὲ
 κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ
 ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Εἰ
 δὲ τῷ δοκεῖ, καὶ ἐξ ἑτέρων ἐννοιῶν ἐπὶ τὸν τῆς
 ὁμοιότητος ἀναδιβάσθαι τρόπον, ἐκλήψεται μὲν
 νομοθέτην τὸ « ὡς ἐμέ, » καὶ παροῖσι πρὸς ἀπόδει-
 ξιν τὸ « Ἐβρέθη τοῖς ἀρχαίοις· οὐ μοιχεύσεις·
 ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Ἐκλήψεται.
 δὲ πάλιν ὁμοίως τὸ « ὡς ἐμέ, » χειραγωγὸν οἰονεί
 τινος, καὶ καθηγούμενον, λέγων, εἰς τὸ δύνασθαι νοεῖν
 τὰ ἐν θελήσει Πατρὸς, καὶ δι' ὧν ἂν γένοιτο τῆς εἰς

Α
 sis divina decreta populo ministrantis ad levan-
 dum hominum qui tunc temporis erant infirmita-
 tem instituta est. Hic typum rursus ad veritatem
 transferes, et mediatorem Dei et 266 hominum
 Christum per hæc intelliges, ministrantem docili-
 bus humana voce, quando propter nos ex muliere
 natus est, Dei ac Patris voluntatem ineffabilem,
 ipsi certe uni cognitam, in quantum et Filius ex
 ipso, et sapientia intelligitur, cuncta cognoscens,
 etiam profunda Dei²¹. Cum enim corporeis oculis
 divinam et ineffabilem deitatis omnia superantis
 gloriam puram ac nudam cernere non possemus :
 « Non enim videbit homo faciem meam, inquit, et
 vivet²²; » idcirco necessario unigenitum Dei Ver-
 bum nostris infirmitatibus conformatum est, mor-
 tali hoc corpore secundum ineffabilem dispensa-
 tionis rationem indutum, et supernam nobis, hoc
 est Dei ac Patris, voluntatem manifestavit, dicens :
 « Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota facio
 vobis²³. » Item : « Ego ex meipso non sum locu-
 tus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum
 dedit quid dicam, et quid loquar²⁴. » Igitur quod
 ad mediationis quidem spectat imaginem, typus
 Christi censendus est Moyses, qui divina decreta
 filiis Israel utique ministrabat, sed Moysis quidem
 mediatio ministratoria erat, Christi vero mediatio
 libera et mystica, utpote qui naturaliter ea quo-
 rum mediator est attingit, et ad ambo pertinet, hu-
 manitatem nimirum, cuius mediator est, et Pa-
 trem Deum. Est enim natura Deus ut ex Deo Uni-
 genitus, a substantia Genitoris non separatus, et
 ipsi inexistens, in quantum ex ipsa etiam intelli-
 gitur. Est vero etiam homo, quatenus caro factus
 est, seipsum nobis similem faciens, ut per ipsum
 id quod natura longe dissitum erat, Deo conjun-
 geretur. Cum ergo dicit Moyses : « Suscitabit Do-
 minus vobis prophetam sicuti me²⁵, » aliter non
 intelliges quam quo modo antea diximus : nam et
 ipse Deus id confirmat, dicens : « Recte omnia quæ
 locuti sunt : prophetam suscitabo eis, sicut te :
 et dabo verba mea in ore ejus; et loquetur eis
 quæcunque mandavero ei²⁶. » Portat enim omnia
 verbo virtutis suæ Filius, quemadmodum Paulus
 ait²⁷, et Patris voces nobis annuntiat, maxime cum
 ab ipso mediator sit constitutus, juxta illud Psal-
 mistæ tanquam ex persona Christi : « Ego autem
 constitutus sum rex ab eo super Sion montem
 sanctum ejus prædicans præceptum Domini²⁸. »
 Quod si cui libeat aliis quoque contemplationibus
 similitudinis illius modum inquirere, his 267 qui-
 dem verbis, « sicut me, » legislatorem intelliget,
 et ad id demonstrandum illud proferet : « Dictum
 est antiquis : Non mœchaberis : ego autem dico
 vobis : Non concupisces²⁹. » Similiter, his ver-
 bis, « sicut me, » ducem veluti quemdam esse
 intelliget ad ea percipienda quæ in voluntate
 sunt Patris, et per quæ regni cœlestis iter pa-

²¹ I Cor. II, 10. ²² Exod. xxxiii, 20. ²³ Joan. xv, 15. ²⁴ Joan. xii, 49. ²⁵ Deut. xviii, 15.
²⁶ Deut. xviii, 18. ²⁷ Hebr. I, 3. ²⁸ Psal. II, 6. ²⁹ Matth. v, 27-28.

teat, quemadmodum nimirum beatus ille Moyses legalis institutionis magister etiam veteribus existitit, ubique suis addens oraculis : « Ut multo tempore vivas, et inducat te Dominus Deus tuus in terram quam juravit patribus tuis ». Quoniam vero subjunxit : « Et homo qui non audierit quaecumque locutus fuerit propheta ille in nomine meo, ego vindictam sumam de eo », ignari Judæi, et extrema duritie obdūmati ultro se suis capitibus exitium arcessere tandem intelligant. Iræ quippe divinæ subiacent, sæe in Christum petulantiae stipendium, omnium nempè omnino honorum jacturam reportantes : « Si enim credidissent Moysi, credidissent et Christo ; de ipse enim ille scripsit. »

V, 47. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis creditis?

Magnam in his verbis obscuritatem esse non immerito quis existimet. Poterit enim, neque id abs re, falso suspicari, Mosaiica scripta Salvatoris verbis antecellere. Id enim quodammodo præ se ferre videtur oratio, et nisi rem accuratius introspeciamus, Moysi scriptis plus auctoritatis tribuit, quam verbis Salvatoris. Nam cum dicat : « Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis creditis ? » illius scripta suis sermonibus præstare, quodammodo cogitandum relinquit. Sed ipsa rei natura extremæ insanix plenam esse hanc explanationem ostendet. Quomodo enim scripta Mosaiica verbis Salvatoris præstare censebuntur, cum illa figuræ tantum essent et umbræ, Christi autem verba sint veritas? Et certe difficile forsitan haud esset longum ea de re sermonem texere, sed quæ valde manifesta sunt, nec aliunde, sed a seipsis produntur, male an sæcius se habeant, superflue dici puto. Cur enim istiusmodi subtilitatibus explicandis quispiam immoretur, et, **268** intempestiva prolixitate, quæ nihil difficultatis in se habent in minutas quodammodo partes secet? Eorum igitur quæ a Salvatore dicuntur sensus est hujusmodi. Si legem, inquit, Moysi scriptam cum habeatis, et in ejus scriptis assidue versemini, pro nihilo tamen ducitis ea prætergredi, ingenti obli-
vione mergentes quod sæpe legistis : quomodo erga meos sermones æquiores fueritis, aut quomodo promptiores et alacriores ad ea suscipienda quæ dico vos præbueritis, qui non sæpe nec semper assidetis, sed velut in transcurso ea auditis, et vix semel in aures corporis admisistis? Aut enim hoc modo ea intelliges, aut certe (utilis enim ac bona est in his curiositas) scripta Mosaiica dices institutionem quamdam, et typicam formam Christi mysteriorum continere, et quæ in ipsis adumbrantur elementa veluti quædam esse cognitionis ejus, de quibus antea prolixius diximus. Fi-

οὐρανοὺς βασιλεία; ἡ οὐδὲς ἰσπηλάτος· ὡσαύτ' οὐκ ἀμέλει καὶ τοὺς ἀρχαιοτέρους ὁ μακάριος Μωσῆς τῆς διὰ νόμου παιδαγωγίας διδάσκαλος ἀνεφαίνετο, παρὰ τῶν ἰσθίων ἐπιτιθεὶς λογίους τὸ, « Ἴνα πολὺν ζήσης χρόνον, καὶ εἰσάξῃ σε Κύριος ὁ Θεὸς σου εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσι σου. » Ἐπειδὴ δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐπήνεγε· « Καὶ ἄνθρωπος, ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐπιδίξω ἐξ αὐτοῦ, ἀμαθιῶντας Ἰουδαῖοι, καὶ πρὸς ἐσχάτην δυσσηκοίαν τὸν οἰκιστὴν ἀποτραχύνοντες νοῦν, αὐτόκλητον ἦδη βλέπτοσαν ταῖς αὐτῶν κεφαλαῖς ἐπανελούντες τὸν βίβρον. Ἔσονταί γὰρ ὑπὸ θείαν ἀργίην, ὀφώκα τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας τὸ ἐν ὀλοκλήρῳ τῶν ἀγαθῶν ζημῆ γενέσθαι λαμβάνοντες. » Εἰ γὰρ ἐπίστευον Μωσῆ, ἐπίστευον ἂν τῷ Χριστῷ· περὶ γὰρ αὐτοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. »

Εἰ δὲ τοῖς ἐκεῖνον γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἔμοις ῥήμασι πιστεύετε;

Ἡελλῶν ἂν τῷ καὶ λίαν εὐκότως ὁ λόγος ἔχεν [δίδειν] τὴν ἀσάφειαν. Οἰχῆσεται γὰρ καὶ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ, πρὸς ὑπονοίας οὐκ ἀληθεῖς, ὑπερκεῖσθαι τὰς Μωσαϊκὰς συγγραφάς τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων ὀπολαθῶν. Ἐχει γὰρ τινα τοιοῦτον ὁ λόγος τὸν σχηματισμὸν, καὶ ὅσον ἔστιν οὐκ ἐξ ἀκριβοῦς θεωρίας ἐλόντας εἰπεῖν, ἀξιολογωτέραν τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασιν ἐκπορίζει τὴν ὑπόληψιν. Διὰ γὰρ τοῦ λέγειν· « Εἰ δὲ τοῖς ἐκεῖνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἔμοις ῥήμασι πιστεύετε; » τὸ ἐν ἀμείνοσι κεῖσθαι τὰς ἐκεῖνου συγγραφάς ἢ ἐν οἷς ἂν εἴεν οἱ παρ' αὐτοῦ λόγοι, δίδωσι πῶς ἰνοεῖν. Ἄλλ' αὐτῆ τοῦ πράγματος ἡ φύσις τῆς ἐσχάτης εὐθελαίας ἀνάγκων τὴν οὕτως ἀπίθανον ἐπιδείξει διάνοιαν. Πῶς γὰρ ἂν νοοῖτο τὰ Μωσαϊκὰ γράμματα τῶν τοῦ Σωτῆρος διανεγκόμενα ῥημάτων, ὅπου τύποι μὲν ἦσαν τὰ δι' ἐκεῖνου καὶ σκιαί, ἀλήθεια δὲ τὰ ἐκ Χριστοῦ; Καὶ μακρὸν μὲν ἦν ἴσως οὐ χαλεπὸν ἐπὶ τοῦτ' ἀπανησῆαι λόγον· τὰ εἰ λίαν ἐπαργῆ, καὶ εὐθάρθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν, οὐκ ἐξωθεν τοῖς ἐλέγχου λαμβάνοντα, περιττὸν οἶμαι λέγειν, ὡς οὐκ ἂν ἐχοι κακῶς, ἢ καλῶς. Τί γὰρ ἂν τις τοῖς τοιοῦτοις ἐπιδιατρῖξαι λεπτομυθῶν, καὶ τὰ μηδαμῶθεν δυσχερῆ κατακερματίζων εἰς οὐκ εὐκαίρους πολυλογίας; Ἐχει τοίνυν τὸ διὰ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενον τοιοῦτόν τι νοῦν· Εἰ νόμον, φησί, τὸν διὰ Μωσαίου ἔχοντες γραμμένον, ἄνω τε καὶ κάτω τὰ ἐκεῖνου μελετῶντες γράμματα παρ' οὐδὲν ποιήσθε τὴν ἐπ' αὐτοῖς παράθεσιν, ἐκτόπιμ λήθη βαπτίζοντες τὸ πολλάκις ἐνεργωσμένον, πῶς ἂν γένοιθε περὶ τοὺς ἔμοις ἐγνωμονέστεροι λόγοις, ἢ πῶς ἂν ἐτοιμότεροι καὶ εὐπειθέστεροι πρὸς τὰς ἐμὰς ἀναφανείσθε φωνὰς, οὐ πολλάκις οὐδὲ ἀεὶ προσεδρεύοντες, ἀλλ' ὡς ἐκ παραδρομῆς ἀκροώμενοι, καὶ μόνον ἀπαξ ἑσθ' ὅτε ταῖς τοῦ σώματος ἀκοαῖς εἰσοικίζοντες; Ἡ γὰρ κατὰ τὸ σχῆμα τὸδε τοῖς εἰρημένοις προσβαλεῖς, ἢ ἐτίμω ἐπαθλήσεις· χρηστομαθῆς γὰρ λίαν ἢ ἐν τοῖτοις περιεργία καὶ ζήτησις· οὐκοῦν τὰ μὲν Μωσαϊκὰ γράμματα

268 Deut. v, 16

παιδαγωγίαν τινά, καὶ τὸν διὰ τύπου σχηματισμὸν τῶν ἐπὶ Χριστῷ μυστηρίων εισφέρει, καὶ οἶον εἰ στοιχεῖα τινὰ τῆς περὶ αὐτοῦ γνώσεως, τὰ ἐν ἐκείνῳ σκιαγραφούμενα, ἃ καὶ διὰ τῶν ἤδη προσεξητασμένων πλατύτερον ὑπεδείξαμεν. Τέλος δὲ παιδεύσεως νομικῆς ὁ Χριστός, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πληρωμα νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός. Οἱ τοίνυν, φησὶ, τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ μὴ παραδεξάμενοι, καὶ τὸν δι' ἐμφανεστέρου τοῦ γράμματος χειραγωγούντα νόμον ταῖς εὐήθειαις ἰσώσομενοι, πῶς ἂν ἐπι τῆς τελειοτέρας ἐφίκοντο γνώσεως; ἢ πῶς ἂν αὐτοῖς εὐπαράδεκτον ἐπι μείζον, χωρηθέντος οὐδαμῶς τοῦ μικροῦ τε καὶ ὑποβεβηκότος;

ΚΕΦΑΛ. Δ.

Ὅτι πολλακις αἱ Χριστοῦ μεταβάσεις ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ εὐ μετατεθήσονται τὴν χάριν ἐπὶ τὰ ἔθνη δηλοῦσιν. Ἐν αὐτῷ δὲ καὶ λόγος περὶ τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθῶν καὶ τῶν δύοδεκα ὄψαριων.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος.

Πρῶτον ἐκεῖνο χρῆναι τοῖς ἀκρωμένοις εἰπεῖν ὑπολαμβάνω ἀναγκαῖον, ὅτι τὰς ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων μεταβάσεις ὁ Κύριος οὐ δίχα τινὸς ἀναγκαιοτάτης αἰτίας ὀφθαίτοι. Οἰκονομεῖ θεὸς τι σχεδὸν ἐφ' ἐκάστη, καὶ ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καθάπερ ἐν πίνακι, καταγράφει μυστήρια. Ὅποιος μὲν οὖν τῆς μεταστάσεως ὁ σκοπὸς, καὶ τί το ἐνευθεν ὑποβηλούμενος, ἐν οἰκείῳ καιρῷ καταφανῆ καταστήσομεν, ἐκβεβηκότων εἰς πέραν τῶν προκειμένων ἡμῖν κεφαλαίων. Ἐκαστα γὰρ διελόντες κατὰ βραχὺ, καὶ τὸ ἐκ τῶν Γραμμάτων διερμηνεύσαντες χρήσιμον, οὕτως τε τοῖς ἐνευξομένοις παραθέντες εἰς νόησιν, τελευταίαν ἰποίσωμεν τὴν ἐπὶ τῷ παντὶ θεωρίαν τὰ πολυμερῶς εἰρημένα κεφαλαιωδέστερον ἐπιτέμνοντες. Ὁ δὲ νῦν ἐν χερσὶν ὑπάρχει, τοῦτο καὶ πρῶτον εἰπεῖν οἰήσομαι δεῖν. « Μετὰ ταῦτα, φησὶν, ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος. » Μετὰ ποῖα ταῦτα, ζητητέον οὐ παρεμμένως. Παράδειξος τοίνυν ἐν ταῖς Ἱεροσολύμοις ἱερεὺς ἀνεδείχθη Χριστός. Τεθεράπευκεν ἄνθρωπον τριάκοντα καὶ ἑκτὼς ἔτη ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, οὐ φάρμακον ἐπιθεῖς, οὐ νοσημάτων ἀποκρουστικὸν ἐπινοήσας βοήθημα, λόγῳ δὲ μάλλον, ὡς Θεός, ἐξουσία παντουργῶ καὶ θεοπροπέτῃ τῷ νεύματι. « Ἐγερθεὶς γάρ, φησὶν, ἄρῳ τὸ κλινίδιον σου, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. » Ἐπειδὴ δὲ Σάββατον ἦν, χαλεπαίνουσιν ἀμαθῶς οἱ τὴν παχύτητα νοσοῦντες τοῦ γράμματος Ἰουδαῖοι, οἱ πλέον ἢ ἐκεῖνος ταῖς συντροφίαις αὐτῶν ἀλογίαις ἐνυδεδεμένοι, οἱ πάντων ὁμοῦ τῶν ἀγαθῶν ἀδρανῆ νοσοῦντες ἀργίαν, οἱ παράλυτοι τὸν νοῦν, καὶ τὴν ἕξιν ἐκλελυμένοι, πρὸς οὐδ' ἂν εἰκότως καὶ λέγοιτο· « Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα. » Χαλεπαίνουσι δὲ τὴν ὀφειλομένην τῷ Σάββατι τιμὴν χρῆναι λέγοντες καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου φυλάττεσθαι· καταδικάζουσιν ὡς παραβαίνοντες τοῦ Χριστοῦ, ὡς γεγραμμένον οὐ δεχόμενοι· « Ἀσεβῆς, ὁ λέγων βασιλεῖ Παρνομεῖς. » Ἐπὶ τούτοις ἑλεγχοὶ μὲν ἦσαν παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἑρμῆς· λόγος δὲ διεσκευάζετο πολὺς τε καὶ μακρὸς,

A nis autem institutionis legalis Christus, ut scriptum est ⁴¹⁻⁴², plenitudo legis et prophetarum Christus. Qui ergo, inquit, elementa initi sermonum Dei non suscipiunt, et legem per litteram quasi manu discentem stulte repellunt, quo pacto demum perfectiorem cognitionem assequantur? aut quomodo id quod majus est capient, qui quod parvum ac inferius est non capiunt?

CAP. IV.

Quod plerumque Christi migrationes ex Jerusalem significant translatum tri gratiam in gentes. Ubi sermo quoque est de quinque panibus hordeaceis, et duodecim pisciculis.

B VI, 1. Et post haec abiit Jesus trans mare Tiberiadis.

Primum auditoribus illud dicendum puto, Dominum Hierosolymis non sine gravi et necessaria causa migrare. Quoties autem id facit, aliquid eximium fere molitur, et in rerum natura tanquam in tabula mysteria depingit. Quonam igitur spectet migratio, et quid illa significet, sup **269** tempore docebimus, cum ad calcem capitum pervenerimus. Singulis enim divisis, et Scripturarum utilitate exposita, atque hoc pacto auditoribus ad intelligendum proposita, extremam totius rei contemplationem afferemus, quæ varie tractata fuerint summam dividentes. Quod autem in manibus jam nobis est, primum omnium declarandum existimo. « Post hæc, inquit, abiit Jesus trans mare Tiberiadis. » Quænam sint ea de quibus ait. post hæc, diligenter investigandum est. Christus Hierosolymis mirabilem medicum se præbuit. Sanavit hominem, qui octo et triginta totos annos ægrotabat, non adhibito pharmaco, nulla medicæ artis ope, sed solo verbo, utpote Deus, omnipotenti virtute, et nutu Deo convenienti : « Surgens enim, inquit, tolle grabatum tuum, et revertere in domum tuam ⁴⁴. » Sed quoniam Sabbatum erat, Judæi stulte indignantur, cum crassitie litteralis morbo teneantur, et inconsiderantia sua, vehementius quam ægrotus ille morbo stringantur, adeoque penorum omnium penuria laborent. Illi mente paralytici, et moribus dissoluti, in quos illud jure quadraverit : « Confortamini, manus remissæ, et genua dissoluta ⁴⁵. » Indignantur vero, Sabbati honorem ab ipso quoque legislatore servandum esse dicentes : Christum condemnant, quasi prævaricatorem, cum non capiant quod scriptum est : « Impius est qui dicit regi : Injuste agis ⁴⁶. » Hos acriter Salvator redarguit : multisque probavit cum cessationem in Sabbato typice a lege constitutam, tum Filium hominis dominum esse Sabbati ⁴⁷ : at quibus nulla erat cura boni, sed ad omnem propensi malitiam, in doctorem insurgunt,

⁴¹⁻⁴² Rom. x, 4. ⁴³ Joan. v, 8. ⁴⁴ Isa. xxxv, 5. ⁴⁵ Job xxxiv, 18. ⁴⁶ Luc. vi, 5.

et eadem ejus machinantur qui sapientiam iis infundere volebat, mala ei pro bonis, ut scriptum est⁹⁹, retribuentes. Postquam igitur hæc ab eo facta sunt ac dicta, discedit Hierosolymis velut ex necessitate quadam Dominus, cumque prope esset Pascha Judæorum, ut in sequentibus paulo post reperiemus, ipsum mare Tiberiadis trajecit, sive paludem ita dictam in regione Judæorum. Quoniam vero mox diximus quidnam eum potissimum impulit, et recedere coegit in alia loca, **270** eaque tanto spatio Hierosolymis distantia, illud esse mirum, quod prope esset Pascha Judæorum, ostendendum arbitror Jesum recte utique eo tempore Hierosolymis reperiri noluisse. Igitur lex Mosaica Judæos ex omni circumquaque regione Hierosolymam proficisci jubebat, ut ibi typicum Scenopægiæ festum peragerent. Et quidem hinc spiritalis homo sanctorum omnium congregationem in Christum intelliget, cum ex universo terrarum orbe post mortuorum resurrectionem in supernam civitatem convenient, illam cælestem Jerusalem, ibi gratias acturi veræ Scenopægiæ, hoc est perennitatis corporum, soluta corruptione videlicet et morte in mortem lapsa. Quod si rei veritatem historicam spectemus, certum est innumeram multitudinem ascendere solitam Jerusalem, et probabile est Phariseos eo maxime tempore apud populum valuisse, simulantes se legem defendere, et coram tanta multitudine adversus eum declamantes qui legem prætergrediebatur, aut qui eam prætergredi videbatur. Difficile enim utique non est plebeculæ multitudinem innumeram concitare, cum quis ipsam injuria affectam prædicat, et incitare nititur adversus eos etiam qui nullam injuriam intulerunt. Instar enim aquæ aut ignis temerario impetu fertur huc et illuc, et nihil non invadit quod injuriæ cesserit. Hæc igitur cum Dominus non ignoraret, cum suis discipulis Hierosolymis se subducit, et abit trans mare Tiberiadis. Quod autem Judæos, a quibus ad eadem deposcebatur, recte devitet, ex his rursus agnoscemus. Ipse enim beatus evangelista id declarat his verbis: « Post hæc autem ambulabat Jesus in Galilæa: non enim volebat in Judæa ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere⁹⁹. » Sed inquiet forsitan aliquis: Fatetur ipsum in Judæa nolle versari, ne mortem immaturam subeat: sed utrum festum quoque fugiat, nondum intelligo. Igitur qui fratres putabantur, ad Christum accedunt in Galilæa, dicentes: « Transi hinc, et vade in Judæam, ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis¹. » Ad quos Dominus: **271** « Vos ascendite ad diem festum hunc: ego non ascendo ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est². » Clarum igitur et manifestum est Salvatorem discessisse Hierosolymis, non quod sponte illic profectus sit, sed quod incredulorum nefan-

A ὅτι τυπικῶς τοῖς ἀρχαιοτέροις ἢ κατὰ τὸ Σάββατον ἀργία νενομοθέτητο, καὶ ὅτι κύριός ἐστι τοῦ Σαββάτου ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' οἱ πρὸς μὴδὲν μὲν τῶν ἀγαθῶν ἐπιτήθειοι, πρὸς δὲ πάσας ἐτοιμότητα δυστροπίας καταστασιάζουσι τοῦ διδάσκοντος ἀπερῆδει μαθεῖν, καὶ φονῶσιν ἤδη κατὰ τοῦ σοφοῦ ἐβέλοντος, πονηρὰ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδιδόντες αὐτῷ. Μετὰ τοίνυν ταῦτα τὰ παπραγμένα τε καὶ εἰρημένα ἀπανίσταται τῶν Ἱεροσολύμων ὡς ἐξ ἀνάγκης ὁ Κύριος, καὶ ἐπέπερ ἦν ἐγγὺς τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, ὡς ὀλίγον ἐν τοῖς ἐφεξῆς εὐρήσομεν, καὶ αὐτὴν διέπλευσε τὴν Τιβεριάδος θάλασσαν, ἤτοι λίμνην, αὐτῷ καλουμένην ἐν τῇ χώρῃ [αἰ. ἐκ τῆς χώρας] τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τί μάλιστα κατασοβῆσαν αὐτὸν, καὶ μεταχωρεῖν ἀναπεικίδς, εἰς ἐτέρους τε οἰχεσθαι τόπους, καὶ τοσοῦτον τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπεσχοινισμένους, ἐκείνο δὲ μάλιστα ὑπάρχειν ἀρτίως εἰρήκαμεν, τὸ ἐγγὺς εἶναι τὸ Πάσχα τῶν Ἰουδαίων, δεικνύουσι πρέπειν ὑπολαμβάνω, καλῶς δὲ λίαν τὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις εὐρίσκεισθαι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ παραιτησάμενον τὸν Ἰησοῦν. Οὐκοῦν νόμος ὁ διὰ Μωσέως ἀπὸ πάσης τῆς περιοικίδος ἀνατρέχειν εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς Ἰουδαίους ἐκέλευεν, ἐκεῖ τὴν ἐν τύπῳ τῆς σκηνοπηγίας ἐπιτελέσοντας ἑορτὴν. Καὶ νοήσει μὲν ἐντεῦθεν ὁ πνευματικὸς τὴν ἀπάντων τῶν ἀγίων ἐπισυναγωγὴν εἰς Χριστὸν, ὅτε δὴ καὶ ἀπὸ πάσης τῆς οἰκουμένης μετὰ τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν εἰς τὴν ἄνω συνενεχθήσονται πόλιν τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλὴμ, ἀναθήσονται ἐκεῖσε τὰ χαριστήρια τῆς σκηνοπηγίας τῆς ἀληθοῦς, τουτέστι τῆς τῶν σωμάτων συμπηξέως καὶ διαμωσῆς, λελυμένης δηλονότι τῆς φοβῆς, καὶ τοῦ θανάτου πεσότος εἰς θάνατον. Τὸ δὲ ὅσον εἰπεῖν εἰς τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας γίνεσθαι πεφυκὸς, ἀρῶν οὐκ ἦδει τῶν ἀναβαινόντων εἰς Ἱερουσαλὴμ ἢ πληθῶς, καὶ ἦν δὲ μάλιστα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ πολλὰ δύνασθαι τοὺς Φαρισαίους εἰκὸς, συναγορεύειν τῷ νόμῳ προσποιομένους, καὶ ὡς ἐν πλήθει τοσοῦτω καταβοῶντας τοῦ παραβαίνοντος, ἢ καὶ παραβαίνειν οἰθηθέντος αὐτοῖς. Οὐδὲν γὰρ ὄλιως τὸ χαλεπὸν, τὸν ἀμέτρητον τῶν ἀγγελίων ἀναβρίπτειν ἐσμέν, ὅταν τις αὐτὸν ἡδικῆσθαι λέγῃ καὶ παροτρύνειν ἐπιχειρῆσαι κατὰ τῶν λυπούντων οὐδέν. Ὑδατος γὰρ δίαση, ἢ καὶ πυρὸς ἀδιακρίτους καὶ ἀπροσβουλεύτους ὄρμας διαβρίπτεται πανταχῇ, καὶ πρὸς ἅπαντα χωρεῖ τὰ παθεῖν ἀνεχόμενα. Ταῦτα τοίνυν οὐκ ἀγνοήσας ὁ Κύριος ὑπεκκλέπτει μὲν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἅμα τοῖς μαθηταῖς ἑαυτὸν, ἀφικνεῖται δὲ τῆς θαλάσσης πέραν τῆς Τιβεριάδος· ὅτι δὲ φονῶντας παραιτεῖται τοὺς Ἰουδαίους, καλῶς δὲ μάλα ποιῶν, εἰσόμθετα πάλιν καὶ διὰ τούτων. Λέγει γὰρ αὐτὸς ὁ μακάριος Εὐαγγελιστῆς· « Καὶ μετὰ ταῦτα περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐξήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτείνειν. » Ὅτι μὲν οὖν παραιτεῖται τὸ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ἵνα μὴ πρόωρον ὑπομείνῃ τὸν θάνατον, οὐ κατακείσω, φησὶν, ἐρεῖ τις τυχάν, ἀλλ' εἰ καὶ ἐρεῖ

⁹⁹ Psal. xxxvii, 21. ¹ Joan. vii, 1. ² ibid. 3. ³ ibid. 8.

γαί τὴν ἑορτήν, οὕτω μανθάνω. Οὐκοῦν οἱ μὲν νομι-
σθέντες ἀδελφοὶ προσίας λέγοντες ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ
τῷ Χριστῷ· « Ἀνάσθη ἐντεῦθεν, καὶ ὑπάγε εἰς τὴν
Ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ σου βλέπωσι τὰ ση-
μεῖα ἃ ποιᾷς. » Πρὸς αὐτοὺς δὲ ὁ Κύριος· « Ὑμεῖς
ἀνάσθητε εἰς τὴν ἑορτήν· ἐγὼ οὐκ ἀναβαίνω εἰς τὴν
ἑορτήν ταύτην, ὅτι ὁ ἔμμος καιρὸς οὕτω πεπλήρω-
ται. » Πρόδηλον οὖν ἄρα καὶ σαφές, ὅτι τῶν Ἱεροσο-
λύμων ἐκκεχώρηκεν ὁ Σωτὴρ, οὐκ αὐθαίρετον τὴν
ὡς ἐξ ἐκεῖθεν ἀποδημίαν στείλαμενος, ἀλλὰ καὶ τὰς
τῶν ἀπειθοῦντων βδελυρίας ἐκμυσαιττόμενος, καὶ
τῶν δικαίων τὴν ἀγριότητα τῆς εὐστοχίας περι-
πλανῶν, καὶ τέχνη τοῦ φθόνου τὸ βέλος ἀποκρουόμε-
νος. Ὑπεκνεύει δὲ πάλιν, καίτοι παθεῖν ἰσχυῶν οὐ-
δὲν, εἶγε καὶ παρῆν, ἵνα τύπον ἡμεῖς ἀναγράψῃ κα-
λὸν, οὐ δειλίας μᾶλλον, ἀλλ' εὐλαθείας καὶ ἀγάπης
τῆς εἰς τὸν πλάσας. Εἰσόμεθα γάρ, ὡς ἐκ τύπου πρὸς
ἐπίγνωσιν χρησίμου χειραγωγοῦμενοι πράγματος,
ὅτι δικαίων ἡμεῖς τῶν ἐχθρῶν, καὶ εἰ μὴδὲν ὀρῶτο
παντελῶς ἐν τῷ παρῆναι τὸ βλάδος, ἀλλ' ἐξιστάμενοι
πως, καὶ διὰ τούτου σοφίζόμενοι τὰς τῶν ἐφόδων
ἀκμάς, ὑπεκτρέχοντες τε τὸ παραυτίκα θερμὸν, ἐξ-
ήθους ἤδη περιτευξόμεθα ταῖς τῶν ἀδικούντων ὀργαῖς,
καὶ τὸ θράσος τῆς καθ' ἑαυτῶν πλεονεξίας
ὑποτεμνόμεθα, ὠφελοῦντες μᾶλλον τοὺς ὅσπερ ἂν
γένοιτο περὶ ἡμᾶς οὐκ ἀγαθοί, καὶ ἀδίκως ἤπερ
ὠφελοῦμενοι, ὅπερ ἐστὶν ἱναργῶς, μὴ τὰ ἑαυτῶν
ζητοῦντες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων. Ἔργον οὖν ἀγάπης,
τὸ τοῖς ἐθελουκαοῦσι μὴ ἀντειρεσθαι πάντως,
μηδὲ ἀποκεχρημένους τῷ δύνασθαι πάσχειν οὐδὲ
κἂν παρ-
όντας ἀλισκώμεθα, δριμύτερον ὥσπερ ἐν
ἐκείνοις ἀπεργάζεσθαι τὸν θυμὸν, πλεονεκτεῖν
οὐκ ἔχοντα τοῦ
μισουμένου τὴν δύναμιν. « Ἡ τοίνυν ἀγάπη,
καθάπερ φησὶν ὁ Παῦλος, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, »
ἤπερ ἦν ἐν
Χριστῷ καθαρῶς.

Ὅξυ δὲ θη πάλιν ἐνερείσας γεγραμμένοις τῆς
διανοίας τὸ ὄμμα, θαυμάσιος ἀρίστην εὐρίσκων
εἰκονομίαν ἐν ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστάσει,
ταῖς ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων φημί. Ἐξελαύνεται μὲν
γάρ ὑπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας πολλάκις, κατα-
λύων ἐκ παρὰ τοῖς ἀλλογενέσι, καὶ ἀνασώζεσθαι πως
δοκεῖ παρ' ἐκείνοις, καὶ τῆς θεοῦσης ἀπολαύειν τιμῆς·
τὴν ἀμείνω ψῆφον τῇ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίᾳ διὰ τούτου
διδούς, καὶ τὸ μισῶμεν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ τῆς ἐτέ-
ρων εὐλαθείας ἐξελέγχεσθαι ποιῶν, καὶ τὸ ἐν ἐκείνοις
ὠμὸν διὰ τῆς ἐν τούτοις ἡμερότητος ἐπιδεικνύων,
ἵνα δὴ διὰ πάντων φαίνοντο λοιπὸν κεχρωσθημένως
ἦδη καὶ καλῶς τῆς εἰς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας
ἐξωθούμενοι. Ἀποπηδήσας δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ
Κύριος, οὐκ εἰς μίαν τῶν περιουσιῶν καταλύει
πόλιν, καὶ ἐν ταῖς ὁμόροις αὐλλίξεται κώμαις, πέραν
δὲ ἀπεισι τῆς θαλάσσης τῆς Τιβεριάδος, μονονουχι-
δι' ἐμφανεστάτου πράγματος ἀπειλῶν τοῖς ὅτι προ-
σῆχοι διώκειν αὐτὸν δυσσεβῶς ἡρημένοις, ὅτι τοσοῦτον
αὐτῶν ἀποστήσεται, καὶ παντὸς τοῦ ἔθνους ἑαυτὸν
ἀπονοσφίσει, ὡς καὶ ἄβιατον αὐτοῖς τρόπον τινὰ τῆς
πρὸς αὐτὸν ἐπιστροφῆς κατασκευάσαι τὴν ὁδόν·
βατὴ γὰρ οὐδαμῶς τοῖς ἀνθρώπων ποσὶν ἡ θάλασσα.
Τοιοῦτον δὲ τι καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς πρὸς αὐτοὺς που-
λέγων εὐρεθήσεται· « Ζητήσατέ με, καὶ οὐκ εὐρή-
σετε, καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. »
Λειοτάτη μὲν γάρ, καὶ εὐπόρευτος, καὶ οὐδὲν ἔχουσα
τὸ τραχὺ τοῖς διὰ πίστεως πρὸς αὐτὸν ἰούσιν ἢ διὰ

A da consilia detestaretur, et persecutorum feritatem
prudencia sua defugeret ac invidia telum arte
depelleret. Rursus autem se subducit, licet nihil
pati posset etiam cum adesset, ut exemplum nobis
præclarum statueret, non timiditatis, sed pietatis
et charitatis in proximum. Hinc enim exemplo qua-
si quodam ad rei utilis cognitionem deducti disce-
mus, quod, inimicis nos persequentibus, licet nihil
damni præsentia nostra nobis allatura videatur, si
tamen declinemus, et hoc pacto primos impetus
retundamus, eorumque furori nos subtrahamus,
iram eorum tandem sedatam offendemus, et eorum
injuriam rescabimus, adjuvantes magis eos qui
nobis infesti sunt, quam adjuti: quod quidem est,
ut apparet, nostra non querere, sed quæ sunt alio-
rum. Officium itaque charitatis est, non utique
resistere iis qui malum in nos moliuntur. neque
ex eo quod nihil nobis mali, ne si adsimus quidem,
inferri possit, eorum animum exacerbare, dum se
viribus nostris inferiores indignantur. « Charitas
igitur, ut Paulus ait, non querit quæ sua sunt », quæ
in Christo quidem erat manifeste.

C Verum si penitus ea quæ n.c scripta sunt mentis
oculis introspexeris, in isto ab Hierosolymis re-
cessu præstantissimam dispensationem miraberis.
Judæorum quippe vesania sæpe ejicitur: sed ad
alienigenas divertendo, tutum sibi apud illos per-
fugium esse putat, et se, ut decebat, honorifice
tractari: quo facto gentium Ecclesiæ potiore
calculum tribuit, et impietatem Judæorum aliorum
pietate redarguit, et illorum crudelitatem horum hu-
manitate demonstrat, ut merito videantur de pro-
missione patribus facta dejecti. Porro cum Domi-
nus recessit Hierosolymis, non in unam aliquam
ex civitatibus vicinis divertit, aut in finitimis pa-
gis moratur, sed abit trans mare Tiberiadis, ut
re ipsa quodammodo impiis persecutoribus suis
interminari videatur, tam procul ab iis se abitu-
rum et ab omni gente recessurum, ut inaccessum
quodammodo conversionis ad ipsum iter præstitu-
rus sit: inivium quippe humanis pedibus est mare.
Tale quiddam etiam in sequentibus dicere compe-
rietur: « Queretis me, et non invenietis: et quæ
ego vado, vos non potestis venire ». Planissima
enim et facilis est, nec asperitatis quidquam habet
via justitiæ venientibus ad ipsum per fidem: aspe-
ra vero et ardua, imo vero inaccessa prorsus iis
qui exacerbant ipsum, ut per unum sanctorum
prophetarum scriptum est: « Ideo, inquit, rectæ
viæ Domini, et justii ambulabunt in eis: qui au-

¹ I Cor. xiii, 5. ² Joan. viii, 21.

tem impii sunt, infirmabuntur in illis ⁵. » Itaque interjectum illud maris spatium significat Judæis difficile quodammodo, imo vero invium esse iter ad ipsum, quandoquidem impiæ quoque animæ vias intercludere se præstetur Deus apud prophetam, dicens : « Ideo, inquit, ego septimam viam ejus in sudibus, et semitam suam non inveniet ⁶. » Quod igitur ibi fossæ, id ipsum etiam hic mare significat, quod improbos ab eo cui contumelia sit separat, et a flagitiosis sanctum dispescit. Sed et videtur aliud quoddam nobis typus ille parere mysterium. Nam cum ex Ægypto educeretur Israel, insequabatur nimium quantum exasperatus Pharaos, et inopinata gentis illius felicitate exstimulatus, præ invidia ac dolore extrema quæque parabat : insequabatur autem coacturus, ut sibi persuadebat, iterum in servitutem eos qui sero ac vix illam excusserant. Et traductus quidem est a Deo per mare medium : verum cum acriter insequeretur, nec iram sedari prorsus pateretur, sed impotenti animo Deo stulte bellum inferret, in medijs fluctibus cum omnibus copiis obrutus est, solusque servatus est Israel. Sed prodeat jam nobis in medium ille Moses qui Judæorum vesaniam prius desievit, et dicat ad eos ægre ferens impia in Christum facinora : « Generatio prava, et adultera, hæcne reddis Domino ? » Eum qui te per mare et fluctus traduxit, ultra mare abigis, et insequi non vereris ? Tuæ jam sunt partes, Judæe : **273** mare te tandem opprimet. Mors enim eos qui persequuntur manet, non qui fugiunt, et quod tunc in illis, id nunc in Christo quoque et impiis Judæis videre est. Psallit vero alicubi divinus ille noster David : « Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum ⁷, » quibus verbis gravissimum Synagogæ Judæorum naufragium subindicat, et ignorantie profundo simul demergi aversatur. Sed Ægyptii quidem et eorum rex corporum tantummodo jacturam fecerunt. Judæi re præstabiliori multati gravius puniuntur : animæ quippe jacturam faciunt, pro ratione suorum facinorum præmia reportantes. Jure enim punitus est Pharaos, utpote qui liberum populum servitute premere tentaret ; contra vero juste punitur Israel, qui servire universi Domino designarentur ; et quem ille apud ipsum tyrannidis locum tenebat, hunc ipse erga Deum superbiæ tenere deprehenditur. Notandum porro hic paludem Tiberiadem mare vocari, pro more Scripturæ divinæ : « Congregationes enim aquarum maria vocavit ⁸ » Opifex. Sæpe autem hoc vocabulum externi scriptores promiscue usurpant, ita ut nonnulli paludem maris nomine nuncupare non dubitent.

ὁ Ἰσραὴλ ἦν ὑπὸ τῷ πάντων Δεσπότη δουλείαν οὐκ εἰσερχόμενος, ἀλλ' ὅπερ ἦν ὡς ἐν δυνάμει πλεονεξίας ἐκείνο; αὐτῷ, τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐκ πολλῆς ἀλαζονείας εἰς Θεὸν ἐδρισκόμενος. Σημειωτέον δὲ, ὅτι τὴν Γιβεριάδα λίμνην θάλασσαν ἀποκαλεῖ, τοῖς τῆς θείας Γραφῆς ἐπόμενος λόγοις : « Τὰ γὰρ συστήματα εἰν ὀδάτων θάλασσας ἐκάλεσεν » ὁ Δημιουργός. Ἀδιαφορεῖ δὲ πολλάκις καὶ ὁ παρὰ τοῖς; ἔξω λόγοι, ὡς καὶ λέγουσιν ἔσθ' ὅτι τὴν θάλασσαν ὀνομάζειν οὐ παρατεῖσθαι τινος.

⁵ Osee xiv, 10. ⁶ Osee ii, 6. ⁷ Deut. xxxii, 5. ⁸ Psal. lxxviii, 16. ⁹ Gen. i, 10.

τῆς δικαιοσύνης ὁδοῦ, ἐκτετραχυμένη δὲ καὶ ἀνάντης, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδιόδευτος παντελῶς τοῖς παροργίζουσιν αὐτὸν, κατὰ τὸ εἰρημένον δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν : « Διὸς εὐθείαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύουσιν ἐν αὐταῖς, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Οὐκοῦν τὸ δυσήνυτον ὄπισθεν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀνήνυτον τοῖς Ἰουδαίοις, τῆς ὡς ἐπ' αὐτὸν νοουμένης ὁδοῦ, τὸ μεταξὺ τῆς θαλάσσης κατασημαίνει διάστημα, ἐπεὶ καὶ τῆς δυσσεβοῦς φύλης ἀναφράττειν ἐπαγγέλλεται τὰς ὁδοὺς ἐν προφητῇ Θεοῦ λέγων : « Διὰ τοῦτο, ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκόλει, καὶ τὴν τρίβον αὐτῆς οὐ μὴ εὐρησῶ. »

Ὅπερ οὖν ἐν ἐκείνοις ἐδήλου οἱ σκόλοpes, τοῦτο καὶ ἐν τούτοις ἡ θάλασσα τῶν ἀφυλάκτως ἐμπαρονεῖν ἐλομένων τῶν ἐμπαρονηθέντα χωρίζουσα, καὶ διειστώσα τῶν οὐχ ὄσιων τῶν ὄσιων. Ἐπει δὲ τι καὶ ἕτερον ἡμῶν ἐν ὧσιν ὁ τύπος κεκρυμμένον ἔχειν μυστήριον. Ὅτε γὰρ τῆς Αἰγυπτίου ἐξεπέμπετο χώρας ὁ Ἰσραὴλ, ἠκολούθει μὲν λίαν ἐκτεθηγμένος ὁ Φαραὼ, ἐπὶ δὲ ταῖς ἀδοκῆτοις εὐπραγίαις τοῦ ἔθνους ἐξοιστρούμενος, τὰ ἐκ φθόνου καὶ λύπης ἀποτολμᾶν νόμῳ τῷ μάρτυρος ἠπειλεῖτο ἠκολούθει δὲ δύνασθαι παλινορομεῖν εἰς δουλείαν ἀναγκάζειν οὐόμενος τοὺς ὄψι καὶ μάλιστα τῆς ὑπ' αὐτῷ θητείας ἐκδεδουκότας. Ἀλλὰ διεβίβασεν μὲν τὴν διὰ θαλάσσης μέσην Θεοῦ, ὁ δὲ διώκων ἐντόνω, καὶ χαλάσαι μὲν τὴν ὄργην μηδαμῶς ἀνεχόμενος, θεομαχεῖν δὲ παραλόγως ἀναπεπεισμένος ἐξ ἀκράτου θυμοῦ, κατὰ μέσην αὐτὴν πανστρατιᾶν κατεπνίγετο, διεσώζετο δὲ μόνος ὁ Ἰσραὴλ. Ἄλλ' ἠκέτω καὶ νῦν εἰς μέσον ἡμῶν ὁ τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας προαναθηρησας Μωσῆς, καὶ λεγέτω πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς εἰς Χριστὸν ἀσεβείαις ἀγανακτῶν :

« Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλῆς, ταῦτα Κυρίῳ ἀναποδίδοτε; » Τὸν διενεγκόντα διὰ θαλάσσης μέσης καὶ κυμάτων σφοδρῶν πέραν ἐλαύνει θαλάσσης, καὶ διώκων οὐκ ἐρυθρίξ; ; Σὺν οὖν ἄρα τὸ παθεῖν, Ἰουδαίε, σὲ καταπνίξει λοιπὸν ἡ θάλασσα. Τῶν γὰρ διωκόντων, οὐ τῶν διωκόμενων ὁ θάνατος, καὶ ἐν ἐκείνοις ἦν τότε καὶ νῦν ἐπὶ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀνοσιῶν Ἰουδαίων. Ψάλλει δὲ πού καὶ ὁ θεοσεβὴς ἡμῶν Δαβὶδ : « Μὴ με καταποντισάτω καταγίης ὄδατος, λέγων, μηδὲ καταπιέτω με θυθὸς, » τὸ παγγάλεπον τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ὑπεμφαίνων ναυάγιον, καὶ τὸ σὺν ἐκείνοις ἐναποπνίγεσθαι τῷ τῆς ἀγνωσίας θυθῷ παραιτούμενος. Ἄλλ' Αἰγυπτίους μὲν καὶ τῷ παρ' ἐκείνοις κρατοῦντι τότε περὶ σώματος ἐκ γῆς ὁ κίνδυνος ἦν, Ἰουδαῖοι δὲ παθόντες εἰς τὰ τιμιώτερα μειζόνως κολάζονται ἡ ψυχῆς γὰρ ὑπομένουσι ζημίαν, ἀναλόγως τοῖς ἰδίοις κακούργημασι τὰ ἐπιχειρα κομιζόμενοι. Ἐκολάζετο μὲν γὰρ εὐλόγως ὁ Φαραὼ, πλεονεκτεῖν εἰς δουλείαν τὸ ἐλεύθερον ἐπιχειρῶν τιμωρεῖται δὲ πάλιν ἐξ ἀντιστροφῆς δικαίως

Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ ὄχλος πολὺς, οὗ ἐθεώρουν τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων. Ἀρ-
 ῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκεῖ ἀνάθηκα
 μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἄγγυς τὸ Πάσχα.
 ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων.

Ὅτε γάρ τῶν Ἱεροσολύμων ἀπαφείτηεν ὁ Χρι-
 στός, κατὰ τὸ ἐν προφήταις εἰρημένον· « Ἐγκατα-
 λέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, »
 ὅτε τὸν ἀπειθῆ καὶ δυσήνιον τῶν Ἰουδαίων ἀπολακτί-
 σασ λαὸν, τοῖς ἀλλογενέσιν αὐτὸν ἐχαρίζετο, τότε
 πολὺς μὲν ὄχλος ἀκολοθεῖ. Ἄνεις δὲ εἰς ὄρος αὐτό,·
 κατ' ἐκεῖνο δὴ πάντως, ὅπερ εἶρηκε φθάσας· « Κἀγὼ
 ἐὰν ἐψώθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλύσω πρὸς ἑμαυτόν. »
 Ὑψώθη μὲν γὰρ ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν
 ἀναβαίνων σταυρόν. Ὑψώθη δὲ πάλιν ἐτέρως, καθά-
 περ εἰς ὄρος ἀναβεθῆκως τὴν θεοκρεπῆ τιμὴν τε
 καὶ δόξαν. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπον ἀτιμάζομεν κατὰ τὸν
 Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὡς Θεὸν, καὶ Σωτήρα, καὶ Κύριον
 προσκυνούμεν ἡμεῖς. Παρ' ἐκείνοις μὲν γὰρ ταπεινός
 τις ὑπάρχειν, καὶ οὐδὲν ὄλωσ κατὰ τὸ παντελῶς ἐνο-
 μίζετο· καὶ γοῦν Σαμαρείτην ἀποκαλοῦντες οὐκ
 ἐφριττον, σεμνότερον δὲ πως ἀτιμάζοντες τὸν τοῦ
 τέκτονος αὐτὸν ἀπεκάλουν υἱόν· παρὰ δὲ γε τοῖς πι-
 στεύουσιν εἰς αὐτόν, ὡς μεγαλοεργός καὶ Θεός, ὡς
 τῶν παραδόξων ἐργάτης ἀποθανυμάζεται. Ἀκοῆς γάρ,
 ὅπως εὐσεβῆς τοῖς ἀκολουθήσασιν ἐνυπάρχει σκοπός.
 Ὅτι γὰρ ἐθεώρουν τὰ ἐπὶ τῶν ἀσθενούντων σημεῖα,
 διὰ τοῦτο δὴ μάλα θερμῶς ἐπισθεῖν δεῖν ὑπελάμβανον,
 ὅς ἀπὸ τῶν τελομένων ἀναλόγως ἐπὶ τῆς τοῦ τελοῦ-
 ντος ἐπίγνωσιν ποδηγούμενοι, καὶ ἀπὸ τῆς θεοκρεποῦς
 ἐξουσίας τὸν ταύτην ἡμφισσόμενον φυσικῶς ἐνοοῦν-
 τες Υἱόν. Διὰ ταύτης δὲ χρῆναι βυθίζειν ἡμᾶς τῆς
 ὁδοῦ πρὸς τὴν ἐφ' αὐτῷ πίστιν ἐκέλευσεν ὁ Σωτήρ.
 « Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, φησὶν, αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ
 ἐγὼ ποιῶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν· « Εἰ αὐ-
 ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι·
 εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου
 πιστεύετε. » Ὡσπερ οὖν ἀπὸ μεγέθους καλλονῆς τῶν
 κτισμάτων ὁ γενεσιουργός αὐτῶν θεωρεῖται Θεός, οὐ-
 τως ἀπὸ τῆς θεοσημείας, κατὰ τὴν ἰσχυρῶν νοη-
 μάτων διασκευὴν, ὁ τῶν σωμάτων ὄραται τελειωτής,
 καὶ ἡ τῶν ἀκολουθούντων πίστις δικαίως ἂν θαυμά-
 ζοιτο. Ὡμαι δ' ἔγωγε περιεργότεραν τινὰ καὶ οὐχ
 ἀπλὴν τοῖς εἰρημένους ἐγχεκρύφθαι διάνοιαν. Ὁρῶ-
 μεν γὰρ λέγοντα τὸν εὐαγγελιστήν, οὐχ ὅτι μόνον
 ἦσαν φιλοθεάμονες οἱ ἀκολουθήσαντες τῷ Χριστῷ,
 ἀλλὰ καὶ ποῖων ἦσαν σημείων δικαιοτάτοι θαυμα-
 σταί. Προστίθησι γάρ, ὅτι· « Ἄ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθε-
 ρούντων, » ἵνα διὰ τούτων ἐναντίως ἔχουσαν τῇ τῶν
 Ἰουδαίων τὴν τῶν ἀκολουθούντων ἀποφείλῃ διάνοιαν.
 Οἱ μὲν γὰρ ὅτι τὸν παράλυτον ἀσθενούντα τεθερά-
 πνευσε, δυσσεβῶς χυλεπαίνουσιν, οἱ δὲ οὐ μόνον ἐπὶ
 τοῦτοις παρόντα θαυμάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποδημούντι
 συναστρέφουσιν, ὡς θαυματουργῶ καὶ Θεῷ. Φυγωμεν
 τοίνυν τὴν Ἰουδαίους κρέπουσαν φημαθίαν, οἱ Χρι-
 στὸν Δασπότην ἐπιγραφόμενοι, προσεδρεύσωμεν αὐτῷ
 διὰ τῆς ὁπομανῆς, ὅπερ ἔδρων ἐληπαθῶς οἱ σοφῶτα-

VI, 2-6. *Sequebatur autem eum multitudo magna, quia videbant signa quae faciebat super his qui infirmabantur. Subiit ergo in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis. Erat autem proximum Pascha dies festus Judaeorum.*

Cum enim Hierosolymis Christus discessisset, juxta illud propheticum: « Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam »; et cum, praefracta et contumaci Judaeorum populo rejecto, alienigenia sese praebulasset, tunc magna secuta est eum turba. Ipse vero in montem ascendit, juxta id quod dixit: « Et ego si exaltatus fuero de terra, omnes traham ad meipsum ». Exaltatus enim est de terra, etiam cum in crucem pro nobis ascendit. Item exaltatus alio quoque modo est, cum ad honorem et gloriam Deo dignam ascendit. Non enim Israelitarum more nos eum ut hominem respicimus, sed ut Deum ac Servatorem Dominumque adoramus. Apud illos quippe vilis ac pro nihilo plane habebatur: unde Samaritanum ipsum appellare non verebantur, et qui verecundius ei illudebant, fabri filium vocitabant. Apud fideles vero, ut magnarum rerum patratore ac Deus, ut mirabilium effector suspicatur. Audi enim, ut qui sequebantur eum pio affectu ducerentur. Quia enim signa videbant quae super infirmis faciebat, idcirco magno studio sequendum esse putabant, velut a miraculorum ratione ad agnitionem ejus a quo fiebant progressionem, et a potestate Deo convenienti Dei Filium esse colligentes eum qui tanta virtute praeditus esset. Istud vero iter nos jussit Christus insistere, ad fidem contendentes. « Opera enim quae ego facio, inquit, ipsa opera quae ego facio testimonium perhibent de me ». Item: « Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus meis credite ». Sicut ergo a magnitudine speciei creaturarum auctor et opifex earum Deus agnoscitur, sic a miraculis, eodem intelligendi modo, corporum perfectior cernitur, et sequentium fides jure laudatur. Porro subtiliorem quemdam nec simplicem in his latere sensum arbitror. Videmus enim evangelistam dicere, non tantum cupide spectare miracula Christi assecutas, sed et quae signa illi jure mirarentur, indicat. Addit enim, « Quae faciebat super his qui infirmabantur, » ut hinc fidelium animum contrarium esse menti Judaeorum ostenderet. Hi enim quod paralyticum sanarit, impio succensent; illi vero, non ob ista praesentem mirantur, sed et abeuntem prosequuntur ut mirabilium patratorem ac Deum. Fugiamus itaque dignam Judaeis incertiam, quotquot Christo Domino nomen dedimus, adhaereamus et per patientiam, quod sapientissimi discipuli constantiter faciebant, nec avellamur unquam aut ordinem deseramus, sed reipsa una cum Paulo exclamemus: « Quis nos separabit a charitate Christi? » Sequamur igitur

¹⁰ Jerem. xii, 7

¹¹ Joan. xii, 32.

¹² Joan. 8, 48.

¹³ Rom. viii, 35.

¹⁴ Matth. xiii, 55.

¹⁵ Joan. iii, 36.

¹⁶ Joan. x, 38.

cum cum persecutionem patientem, tum hostium A immanitatem fugientem, ut et in montem ascendamus, et ibi sedeamus cum ipso, hoc est ad splendidam et præclarissimam gratiam efferamur, reguando cum eo, quemadmodum nimirum ipse 275 dixit: « Vos qui secuti estis me, » in tentationibus meis nimirum, « in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel¹⁷. » Hoc enim significari arbitror, cum discipuli assidere Christo dicuntur, postquam in montem conscendissent.

δόξης αὐτοῦ, καθήσασθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Ταύτας γὰρ ὄμας τὰς θεωρίας εἰσφέρειν τὸ καὶ προσεδρεύειν λέγεσθαι τῷ Σωτηρὶ τοὺς μαθητάς, καὶ ἀνελθόντας ἐν ὄρει συγκαθῆσθαι.

VI, 5, 6. Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et B vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus.

Præclarum hic rursus, et sanctissimis hominibus suis discipulis convenientissimum documentum Christus statuit, docens in maximis quoque angustiis intrepide exercendam esse hospitalitatem, et cunctationem omnem procul repellendam, imo ad eam virtutem toto animo properandum: quo quid majus apud eos esse potest qui norunt ac volunt supernam sibi amicitiam ut decet comparare? Quippe, cum turba non pauca et innumerabilis multitudo in ea loca aquarum instar conflurisset, jussit illico parari unde cibum ipsi caperent. Neque vero dubium erat quemvis licet ditissimum ab excipienda tanta multitudo deterritum iri: sed nihil admodum arduum esse Christus significat, in paucos studium nostrum conferre, sed ea quoque quæ expectationem superant generose vult nos aggredi, ejus fiducia ad quodvis bonum capessendum confirmatos. Si ergo historia rei spectetur, extra scopum non tendit eorum quæ dicta sunt vis et ratio, sed iis rursus ad spiritalem contemplationem translatis, et typica crassitie recisa, nunc apertius dicimus Deum ex monte quodammodo, hoc est, e sublimi ac divina præscientia prævidere eos qui studio bono ac fide investigant ipsum, juxta id quod a Paulo dictum est: « Quos enim præscivit et prædestinavit conformes imaginis Filii, hos et vocavit¹⁸. » Sublevat ergo Christus oculos, quo significat eos qui diligunt ipsum dignos esse qui a Deo respiciantur, 276 quemadmodum nempe benedicendi modo dictum est ad Israel: « Sublevet oculos suos Dominus ad te, et det tibi pacem¹⁹. » Sed non inspectione sola constat ea gratia, verum alio quodam addito beatus evangelista Dominum ostendit turbæ providere, cibos atque dapes præparando: ut hinc rursus intelligas id quod scriptum est in Proverbiis: « Non occidet Dominus fame

αὐτοὶ μαθηταὶ· χωρίζεσθαι μὲν καὶ λειποτακτεῖν ἀνεχόμενοι μηδαμῶς, αὐτοῖς δὲ λοιπὸν ἀναβουίντες τοῖς πράγμασι, τὸ νεανικῶς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγόμενον· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; » Ἀκολουθήσωμεν τοίνυν αὐτῷ, καὶ διωκομένων, καὶ φεύγοντι τὰς τῶν μαχομένων αὐτῷ δυστροπίας, ἵνα καὶ εἰς ὄρος ἀναβαίνωμεν, καὶ ἐκεῖ καθίσωμεν σὺν αὐτῷ, τουτέστιν, εἰς περιφανῆ καὶ εὐκλεσεστάτην ἀναπήδησωμεν χάριν, διὰ τοῦ συμβασσιλεύειν αὐτῷ, καθάπερ οὖν ἔφασκεν αὐτός· « Ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι » ἐν σοῖς πειρασμοῖς μου, « ἐν τῇ καλιγγευσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου

Ἐπάρας οὖν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ θεωρῶν ὅτι πολλὰς ὄχλους ἔρχεται πρὸς αὐτόν, λέγει πρὸς Φίλιππον· Πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους, ἵνα φάγωσιν οὗτοι; Τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτόν· αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἐμελλε ποιεῖν. Ἀπεκρίθη αὐτῷ Φίλιππος.

Μάθημα δὴ πάλιν ἀριστόν τε καὶ ἀνδράσι τοῖς ἱερωτάτοις περὶ πωδέστατον τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐκένθησεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐν δυσχωρίαις ἀκράτοις νικῶν ἀναπειθῶν τὴν ἐπὶ τρόπῳ τῷ φιλοξενίῳ δειλίαν, καὶ ὄκνον μὲν τὸν ἐπὶ τούτῳ διαβρίπτειν πού μακρὰν, θερμότερος δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἀφικνεῖσθαι κινήμασιν· οὐ τί ἂν γένοιτο μεῖζον, παρά γε τοῖς εἰδόσι καὶ θάλλουσι δι' ὧν ἂν πρέπει τὴν ἀνωθεν ἑαυτοῖς ἐξωνεῖσθαι φίλιαν; Ὅχλου γὰρ δὴ πρὸς αὐτὸν ἰόντος οὐ μικροῦ, καὶ ἀναριθμήτου πληθύος ὕδατων δίκην ἐπεισχομένης τοῖς τόποις, ἐν οἷς ἠύλλετο, πρὸς τὸ ἐτοιμάζεσθαι τρέφειν αὐτοὺς παραχρήμα διεκελεύετο. Καὶ ἦν μὲν ὄντως οὐκ ἀπεικὸς, καὶ τοῦ σφόδρα πλουσίου καταναρκήσειν τὴν προθυμίαν, τῷ πληθεῖ τῶν ὀρωμένων καταπτοσσομένην εἰς φόβον τὸν ἐπὶ τῷ μὴ δύνασθαι φιλοξενεῖν· ἀλλ' οὐδὲν ὥς δεικνύει τὸ μέγα τοῦ Χριστοῦ, ὅταν εἰς ὀλίγους γίνηται παρ' ἡμῶν ἡ φιλαδελφία, κατανεανιεύεσθαι ἕως καὶ τῶν παρ' ἐλπίδα βούλεται, τῇ εἰς αὐτὸν πεποιθήσει βεβαιουμένους πρὸς τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀγαθοῖς εὐτολμίαν. Κατὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας τὸν λόγον, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ συντείνεται τῶν εἰρημένων ἡ δύναμις, μεταβαλόντας δὲ πάλιν αὐτὰ πρὸς θεωρίαν πνευματικὴν, καὶ τὸ ἐν τύπῳ παχὺ περικείροντες σχῆμα, γυμνότερον ἤδη φαμέν, ὡς διὰ προθυμίας ἀγαθῆς καὶ πίστεως τοὺς ἐπιζητοῦντας αὐτόν, καθάπερ ἐξ ὄρους, ἐξ ὑψηλῆς δηλονότι καὶ θεοπροποῦς τῆς προγνώσεως προαναβλέπει Θεός, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Παύλου· « Οὐς γὰρ προέγνω καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ, τοὺς οὗτοι καὶ ἐκάλεσεν. » Ἐπαίρει τοίνυν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Χριστὸς, ὡς τῆς θείας ἐπισκέψεως ἀξίους ὄντας ἐπιδεικνύων τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν· ὡς περὶ οὖν ἀμείλει καὶ ἐν εὐλογίας τρόπῳ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐλέγετο· « Ἐπάροις Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ δὲξῃ σοι εἰρήνην. » Ἄλλ' οὐ μέχρι μόνης τῆς ἐπισκέψεως ἢ ἐπὶ τοῖς τιμῷ

¹⁷ Luc. xxi, 30. ¹⁸ Rom. viii, 29. ¹⁹ Numi. vi, 26.

σιν αὐτὸν ὀρίζεται χάρις, ἀλλὰ καὶ τι ἕτερον προσ-
τιθεὶς ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς, οὐκ ἀπονοήτως
ἔχοντα τῶν ὄχλων δεικνύει τὸν Κύριον, ἀλλ' εἰς τρο-
φὰς ἦδη καὶ πανδαισίας εὐτρεπίζόμενον· ἵνα δὴ πάλιν
διὰ τούτου νοῆς τὸ ἐν Παροιμαίαις φερόμενον· «Ὁ
λιμοκτονῆσει Κύριος ψυχὴν δικαίαν.» Ἐαυτὸν γὰρ
παραθήσει, καθάπερ ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τὰς τῶν
φοβουμένων αὐτὸν ἀποτρέψει ψυχὰς. Πάντα δὲ αὐτοῖς
ἐτοιμάζει τὰ ζωαρχῆ, καθάπερ οὖν ἐν Ψαλμοῖς ἐλέ-
γεται· «Ἡτοίμασας τὴν τροφήν αὐτῶν, ὅτι οὕτως ἡ
ἐτοιμασία σου.» Καὶ αὐτὸς δὲ πού φησιν ὁ Χριστός·
«Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν· Ὁ ἐρχόμενος [πρὸς μὲ] οὐ μὴ
πεινάσῃ πώποτε.» Ἐπιδώσει γὰρ, καθάπερ ἦδη προ-
είπομεν, τὰς ἐξ οὐρανοῦ δηλονότι τροφὰς, καὶ τὴν
πολυειδίῃ τοῦ Πνεύματος ἐπιδαφιλεύσεται χάριν. Εὐ-
τρεπίζεται γὰρ μὴ πρὸς τὸ δοῦναι τοῖς προσιοῦσι τὰς
τροφὰς, οὐδὲ περιμείνας τὴν αἰτησιν. Τὸ γὰρ τί
προσευζόμεθα, καθ' ὃ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, αὐτὸς δὲ ὀρέγει
πρὸ λαθῶν, ἅπερ ἡμᾶς εἰς ζωὴν συνέχει τὴν αἰώνιον.
Λέγει τοίνυν πρὸς Φίλιππον· «Πόθεν ἀγοράσομεν
ἄρτους;» Διατί πρὸς Φίλιππον, καίτοι τῶν ἄλλων
καρσιώτων τε καὶ προσκαρτερούντων αὐτῷ μαθητῶν,
ἀναγκαζόν ἴδεν. Οὐκ οὖν ζητητικὸς μὲν ὁ Φίλιππος
καὶ φιλομαθῆς, ὁξὺς δὲ οὐ λαν εἰς τὸ δύνασθαι συν-
εῖναι θερμῶς τὰ θεοπρεπέστερα. Τοῦτο δ' ἂν μάθοις,
ἐκεῖνο κατὰ σαυτὸν ἀναλογισάμενος, ὅτι χρόνους
ἀκολουθήσας τῷ Σωτῆρι μακροὺς, καὶ ποικίλως τὰ
περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ συλλέγων μαθήματα, καὶ
πλουσιωτάτην διὰ τε πραγμάτων καὶ λόγων ἐρανεζό-
μενος ἑαυτῷ [αἰ. ἐπ' αὐτῷ] τὴν κατάληψιν, ὡς οὐδὲν
οὕτω μαθὼν, ἐν τελευταίοις τῆς οἰκονομίας καιροῖς
λέγει πρὸς τὸν Ἰησοῦν· «Κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν
Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν.» Ἄλλ' ὡς ἀκακοήθως εἰπὼν
εὐ μάλα μεταπαιδεύεται. «Τοσοῦτῳ γὰρ χρόνῳ μεθ'
ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε;» φησὶν
ὁ Χριστός. Ὡς οὖν παχυτέρῳ πρὸς νόησιν, καὶ βρα-
δυτέρῳ πως ἤπερ ἐχρήν πρὸς τὴν τῶν θειοτέρων
ἰδόντι κατάληψιν προτείνει τὴν πῦσιν, γυμνάζων εἰς
πίστιν τὸν μαθητὴν. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ «πειρά-
ζων,» ἐν τούτοις, εἰ καὶ, καθάπερ ὁ μακάριος εὐ-
αγγελιστὴς διίσχυρισατο, αὐτὸς δὲ ἤβει τί ἔμελλε
ποιεῖν. Τὸ δὲ «Πόθεν ἀγοράσομεν» λέγων, τῶν συν-
όντων αὐτῷ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ τὴν ἐκούσιον διὰ
Θεοῦ πτωχεῖαν ἐπιδεικνύει, οὐδ' ὅσον εἰς τὸ πρίασθαι
τὰς ἀναγκαῖας ἔχόντων τροφὰς· ὁμοῦ δὲ τι τοῦτῃ
προσεργάζεται, καὶ διὰ τέχνης οἰκονομεῖ. Τὸ γὰρ
«πόθεν,» οὐ μάτην, ὡς πρὸς οὐδὲν ὄλω; ἐπικουμίζε-
σθαι μελετήσαντας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄγαν ἀφιλαργυρεῖν
εἰθισμένους φησὶ. Ἀποκλείσας δὴ οὖν καὶ ἀποτε-
μῶν εὐφροσύνης τὴν ἐπ' ἀργυρίους ἐλπίδα, μονο-
ουχὶ καὶ ἀναπειθεῖ λοιπὸν ἐπ' ἐκεῖνο βαδίζειν, ὅτι
δεήσει τὸν Κύριον, εἰ μηδενὸς ἐνόητος αὐτοῖς ἀποτρέψειν βούλοιο τοὺς πρὸς αὐτὸν ἐρχομένους, ἀφάτῃ
δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ θεοπρεπεῖ δημιουργῆσαι τροφὰς. Τοῦτο γὰρ ἦν ἐτι τὸ λειπόμενον, καὶ εἰς μὴνας ὄρῳ
τὰς ἐντεῦθεν ἐλπίδας ἐκάλεε λοιπὸν κατὰ τοὺς παρ' Ἑλλήσι ποιητὰς, ... σιδήραρον ἔϊκος ἀνάγκης.

Διακρίσιων δηναρίων ἄρειοι οὐκ ἀρκοῦσιν αὐ-
τοῖς, ἵνα ἕκαστος βραχὺ τι ἰδῆ.

Prov. x, 3. ²¹ Psa!. LXIV, 10. ²² Joan. vi, 35.

A animam justam ²⁰. » Seipsum enim apponet tan-
quam panem de caelo, et eorum a quibus timetur
animas nutriet. Cuncta vero ipsis preparat quam
ad vitam sufficiunt quemadmodum in Psalmis di-
citur : «Parasti cibum illorum : quoniam ita est
preparatio tua ²¹. » Et ipse Christus ait alicubi :
«Amen, amen dico vobis : qui venit ad me, non
esuriet ²². » Dabit enim, ut jam prius diximus, ces-
lestes nimirum escas, et multiformem illam Spi-
ritus gratiam affatim distribuet. Accedentibus porro
ad se cibos preparat, nec expectat dum petant.
Quid enim petere nos deceat nescimus : sed ipse
præveniēdo largitur quæ ad vitam æternam con-
servant. Dixit ergo ad Philippum : «Unde ememus
panes? » Cur ad Philippum, cum alii astarent disci-
puli, eique assiduos comites sese præstarent, operæ
pretium est animadvertere. Sciscitator nempe erat,
ac discendi avidus, sed in percipiendis rebus divi-
nis haud multum acutus. Hoc autem patebit, si
apud te reputes quod cum longo tempore Salvato-
rem secutus sit, ac de ejus deitate multa documenta
susceperit, et abundantissimam cum rebus, tum
verbis ejus cognitionem hauserit, quasi tamen nihil
adhuc didicisset, in extremis dispensationis tem-
poribus ait ad Jesum : «Domine, ostende nobis Patrem,
et sufficit nobis ²³. » Sed a Salvatore ulique docetur,
ut qui simpliciter nec malitiose id locutus esset.
«Tanto enim tempore vobiscum sum, et non cogno-
visti me, Philippe ²⁴? » inquit Christus. Quod enim
ingenio crassiori esset, ac tardius quodammodo
quam decebat res divinas caperet, idcirco inter-
rogationem proponit, discipulum ad fidem exercens.
Hoc enim significat, illa vox, «tentans,» tametsi,
ut asserit beatus evangelista, ipse sciebat quid esset
facturus. Cum autem ait, «Unde ememus,» disci-
pulorum pecuniarum contemptum, et voluntariam
277 propter Deum paupertatem indicat, qui ne
haberent quidem unde necessarios cibos emerent :
simulque aliud quiddam singulari consilio molitur.
Illud enim vocabulum, «unde,» non frustra poni-
tur, quasi dictum sit ad eos qui nihil plane afferre
curaverant, sed et qui pecuniam prorsus contem-
nere solebant. Spe igitur in pecuniis posita scite
admodum exclusa et amputata, illos eo propemo-
dum adigit ut in animum inducant cibos ineffabili
virtute ac potentia Domino creandos esse, si, ni-
hil cum cibarium sit, alere tamen velit multi-
tudinem quæ ad eum confluerat. Hoc enim unum
restabat, et ad solam spem deinceps respicere eos
monebat, juxta illud Græci poetæ : . . . . fer-
reum ulcus necessitatis.

VI, 7. Ducentorum denariorum panes non suf-
ficiunt eis, ut unusquisque modicum quid acci-
piat.

²¹ Joan. xiv, 8. ²⁴ ibid. 9.

Augustus quidem Philippi animus non percipit A porro Jesum cuncta posse, idque facile, sed ubi audit, « Unde ememus, » statim ad eum tentandum rapitur, et pecunias tantum somniat, cum non aliter rem pro sua natura perfectum iri putaret, quam si communi tritaque lege, sumptus nimirum magnos faciendo. Quapropter si discipulorum pecuniarum contemptum respiciamus, et omnium rerum penuriam, ipsamque Philippi mentem, cui nondum immensa illa Salvatoris nostri dignitas patebat, exerceri utique non potest erga multitudinem ea liberalitas. Sed non ita sit: imo exitum sortitur quodcumque Servatori placuerit. Quod enim impossibile est apud homines, possibile est apud Deum ²⁷, et rerum naturalium ordine undique potior est Dei virtus, quæ mirabiliter cuncta facere potest, etiam quæcumque mentem nostram excedunt.

V, 8, 9. *Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos et duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? Dixit vero Jesus.*

Consentanea Philippo sentit et cogitat, et affinem quodammodo de Servatore Christo habere opinionem ipse quoque arguitur. Cum enim virtutem ejus non agnovit, neque adeo ex **278** præcedentibus miraculis perceperit Jesum cuncta posse, idque facillime, indicat quidem penes puerum esse pisciculos, verumtamen hæret in fide: Hæc enim quid sunt, inquit, inter tantos? Atqui, nec enim jam remisse loquendum nobis est, sed ad eorum quæ mirabiliter jam facta sunt strenue revocanda est memoria, cogitandum cibos e nihilo creare, et paucos admodum pisces repertos divinitus multiplicare, alienum non esse ab eo qui aquæ naturam in vinum mutavit, qui paralyticum sanavit, et tam diuturnum morbum uno verbo fugavit. Qui enim illa potuit, quomodo non istud quoque efficiet? Quare imbecillius quodammodo quam decebat par illud discipulorum respondit. Cæterum, hic observandum est denuo non inutile sæpe sanctis esse, quod videntur leviter cecidisse, sed habet aliquid annexum, quod rei naturæ conducit, erga quam infirmitas eorum notetur. Nam cum memorati sancti discipuli secum putaverint et aperte dixerint, ille quidem, ducentorum denariorum panes non suffecturos iis, ut unusquisque modicum quid accipiat; hic vero, de quinque panibus ac duobus piscibus, quid hæc inter tantos? extollunt quodammodo his verbis miraculum, et Salvatoris potentiam illustriorem reddunt, significando jamjam satiatum iri multitudinem, et vis incredulitatis in bonum de Christo testimonium cedit. Quibus enim ex rebus confessi sunt tantam pecuniæ summam ad turbas vel modice reficieu-

Α Δρανώς ὁ Φίλιππος οὐκ ἐπὶ τὸ πάντα δύνασθαι καὶ λίαν εὐκόλως τὸν Ἰησοῦν ἀναβαίνει πάλιν, ἀλλὰ τὸ ἐπιθεῖν ἀγοράσασθαι ἰσχυρὰς πειραστικῶς παραχρησάμενος συναρπάζεται, καὶ εἰς μόνην ὄψιν τὴν διὰ χρημάτων ὀδὸν, οὐχ ἐτέρως ἀνυσθῆσθαι τὴν τοῦ πράγματος ἐννοήσας φύσιν, εἰ μὴ θεσμῶ ἐπὶ κοινῷ, καὶ τῷ παρὰ πᾶσι κατειθισμένῳ· τοῦτο δὲ ἦν ἡ ἐκ δαπάνης φιλοτιμία. Οὐκοῦν ὅσον εἰς τε τῶν μαθητῶν τὸ ἀφιλοχρημάτων, καὶ τὸ κεκτησθαι μηδὲν, καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τοῦ Φιλίππου τὴν διάνοιαν, οὕτω τελείως πρὸς τὸ ἐξέλαιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀφορῶσθαι ἐβλήθημα. εἰς ἀδύνατον πως περιτρέπεται λοιπὸν ἡ ἐπὶ τοῖς ἔχλοις φιλοτιμία. Τοῦτο δὲ οὐ γέγονε, διεξάγεται ἐκ τοῦ Σωτῆρος εἰς πέρας ἡ βουλήσις. Τὸ ἀδύνατον ἔρα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὸν παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τῆς ἐννοήσεως ἀκολουθίας ἐν τῇ φύσει τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, πανταχόθεν ἀμείνων ἡ θεία φαίνεται δύναμις, πάντα παραδόξως ἐξανύειν ἰσχύουσα, καὶ ὅσα τὸν ἐν ἡμῖν ἐξάλλεται νοῦν.

λέγει αὐτῷ εἰς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Ἄνδρας ὁ ἀδελφὸς Σίμωνος Πέτρου· Ἔστι κενδάριον ὧδε, ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθίνους, καὶ δύο ὀψάρια· ἀλλὰ ταῦτα τί ἔστιν εἰς τοσούτους; Ἔλεγε δὲ ὁ Ἰησοῦς.

Ἄδελφά τῷ Φιλίππῳ καὶ φρονεῖ καὶ λογίζεται, καὶ συγγενῆ πως ἔχων ἐν αὐτῷ τὴν ἐπὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ διάληψιν καὶ αὐτὸς ἐξελέγχεται. Οὐ γὰρ ἐννοήσας τὴν δύναμιν, οὕτε μὴν ἐκ τῆς τῶν φθασάντων μεγαλουργίας ἐπὶ τὸ πάντα δύνασθαι τὸν Ἰησοῦν καὶ λίαν εὐπετέστατα παιδαγωγούμενος, καταρηνύει μὲν τὰ παρὰ τῷ παιδαρίῳ κείμενα, κλὴν ἀπονήσας ὁρᾶται παρὶ τὴν πίστιν· ταῦτα γὰρ τί ἐστι, φησὶν, εἰς τοσούτους; Καίτοι, χρὴ γὰρ ἤδη λέγειν οὐχ ὑπεσταλμένως, μᾶλλον δὲ δεῖ πρὸς ἀνάμνησιν ἵνα γοργῶς τῶν ἤδη παραδόξως τετελεσμένων, λογίζεσθαι δὲ δεῖ ἕνὸν ἦν ἔργον ἢ καὶ ἀλλότριον οὐδαμῶς τοῦ μετασκευάσαντος εἰς οἶνον τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν, τοῦ θεραπεύσαντος τὸν παράλυτον, καὶ τὴν οὕτω μακρὰν ἀβρωσίαν ἐνὶ κατασοθήσαντος λόγῳ, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος δημιουργῆσαι τροφὰς, καὶ ὀλίγας κομιδῆ τὰς ἠύρημένες πολυπλασιάσαι θεϊκῶς. Ἡ γὰρ ἐν ἐκείνῳ ἐξουσία, πῶς οὐκ ἂν ἔχει καὶ τὸ ἐν τούτῳ δραστηρίῳ; Οὐκοῦν ἀδρανέστερον μὲν πως, ἤπερ ἔχρησεν ἡ τῶν μαθητῶν ἀπεκρίνετο ξυνομήσις Πλήν ἀθηρέτων ἐν τούτῳ πάλιν ἐκείνο· τὰ γὰρ δοκοῦντα τοῖς ἀγίοις καὶ διεπιτασθαι κατὰ βραχὺ, τοῦ χρησίμου πολλάκις οὐκ ἀμοίρει, ἀλλ' ἔχει τί συμπεπλεγμένον, ὃ τῇ τοῦ πράγματος φύσει λυσιτελεῖ, παρὶ τὴν ἂν γένοιτο τῆς δοκούσης ἀσθενείας αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα. Λογισάμενοι γὰρ οἱ μνημονευθέντες ἄγιοι μαθηταί, καὶ σαφῶς εἰρηκότες, ὃ μὲν δεῖ διακοσίων θνητῶν ἄρτοι οὐκ ἀρκούσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος βραχὺ τι λάβῃ· ὃ δὲ, περὶ τε τῶν πέντε ἄρτων, καὶ τῶν δύο ἰχθύων, δεῖ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους; ἀφροσύνης εἰς ὕψος τὸ θαῦμα, καὶ περιφανεστάτην ἀπεργάζονται τὴν τοῦ Σωτῆρος ἰσχύν, τὴν ὅσον οὐδέ πως κορσεθησομένην πληθὺν διὰ τῶν οικειῶν καταστημῆ-

²⁷ Luc. xviii, 27.

ναντες λόγων, και περιτέτραπται τῆς ἀπιστίας ἡ δύναμις, εἰς ἀγαθὴν μαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Δι' ὧν γὰρ τοῖς ὄχλοις οὐκ ἐπαρέσειεν ὠμολογήασαι πρὸς βραχείαν ἀπόλαυσιν τῶν τοσοῦτων ἀργυρίων τὸ μέτρον, διὰ τούτων αὐτῶν τὴν ἀπόρρητον τοῦ ἐστιῶντος καταστρέφουσι δύναμιν, ὅτε δὴ καὶ ἐνότος οὐδενός· τί γὰρ ἦν εἰς τοσοῦτους τὰ παρὰ τῷ παιδαρίῳ κατὰ τὸν Ἀνδρέου λόγον; τὰ τῆς εἰς τοὺς ὄχλους ἀγάπης καὶ σφόδρα πλουσίας ἐπέδειξε. Τοιαύτην τινὰ κατὰ τὴν ἔρημον καὶ τὴν τοῦ πανσόφου Μωσέως ὀλιγοπιστίαν εὐρήσομεν. Ἐκλαιον μὲν γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς βδελυρὰν ἐπιθυμίαν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τραπέζων κατηρεθισμένοι, λέθητας μὲν ἀκαθάρτους ἐφαντάζοντο κρεῶν, κρομμύων δὲ καὶ σκορόδων καὶ τῆς ἐν τοῖς ἄμοιδοῖσι χυδαίότητος, εἰς ἐκτοπωτάτην ἐκνεύοντες ἤδονην, καὶ τῶν θείων ἀλογήσαντες ἀγαθῶν, ἐπεφύοντό πως καὶ τῷ μεριτεύοντι καὶ παιδαγωγῶντι Μωσεί. Ἄλλ' οὐκ ἠγνόει θεὸς τὰ ἐφ' οἷς ἀνομιώζειν ἡ πληθὺς ἠπαίετο, καὶ δὴ καὶ ἐπιδώσειν αὐτοῖς κρέα κατεπηγγέλλετο. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐν ἐρήμῳ τῆς φιλοτιμίας ἡ ὑπόσχασις, καὶ δυσήνυτόν πως, ὅσον ἦκεν εἰς ἀνθρώπινον νοῦν, ἐδόκει τὸ πρᾶγμα, πρόσκειναι ἀναβοῶν ὁ Μωσῆς· « Ἐξακόσαι χιλιάδες κεζῶν ὁ λαός, ἐν οἷς εἰμι ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ εἶπες, κρέα δώσω αὐτοῖς, καὶ φάγονται μῆνα ἡμερῶν. Μὴ πρόβατα καὶ βόες σφαγήσονται αὐτοῖς, καὶ ἀρκέσει αὐτοῖς; » Καὶ τί πρὸς ταῦτα θεός; « Μὴ χεῖρ Κυρίου οὐκ ἀρκέσει; » Περὶ τί γὰρ ἂν καὶ ἀδυνατήσαι θεός; Οὐκοῦν ἐρεῖ τις εὐλόγως καὶ ἐπὶ τοῖς παρὰ Φιλίππου καὶ Ἀνδρέου λόγοις· Μὴ χεῖρ Κυρίου οὐκ ἀρκέσει; Δεχόμενοι δὲ καὶ ἡμεῖς εἰς παραδείγματος τρόπον τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, νοσημάτων ἔσχατον καὶ παντὸς ἐπέκεινα κακοῦ τὴν ὀλιγοπιστίαν ἠγώμεθα, κἂν ἐργάζηται θεός, ἢ καὶ δράσαι ἐπαγγέλληται, πιστεῖ δὴ πάντως ἀπεριμεγάζω γινέσθω δεκτὸν, καὶ μὴ τῷ οὐ δύνασθαι νοεῖν, ὅπως ἔσται τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἐπ' ἀσθενείᾳ τῇ ἐπί τισι, κατηγορεῖσθω τὸ θεῖον. Πρέποι δ' ἂν τῷ ἀγαθῷ, καὶ αἰσφρονί, καὶ βεβηκότα καλῶς φοροῦντι τὸν λογισμὸν, κάκιον λαμβάνειν εἰς νοῦν, ὡς καὶ ὁ τοῦ σώματος ὀφθαλμὸς, οὐχ ὅσον ἂν βούλοιτό τις, τοσοῦτο δὴ πάντως καὶ κατόψεται, ἀλλ' ὅσον ἐνδέχεται, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐφίησι μέτρον· τὰ δὲ ἐν ὕψει πολλῶν λίαν ἀναθεμιμένα, κἂν ὕλως φαντάζηται, διακρίσειν οὐ δύναται, λεπτοτάτην ἐπ' αὐτοῖς καὶ μόλις ἀρκέζων τὴν θεωρίαν. Οὕτω μοι νοεῖ καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν· μέχρι γὰρ τῶν δεθέντων ὄρων αὐτῷ παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐφικνέεται, καὶ ἐκτείνεται, κἂν ὕλως ὑπάρχη κεκαθαρμένος· ὕψεται γὰρ οὐδὲν τῶν ὑπερκειμένων, παραχωρήσει δὲ, καὶ οὐχ ἐκὼν τοῖς ὑπὲρ τὴν φύσιν, οὐδαμόθεν ἔχων αὐτῶν περιδράττεσθαι. Πίστει τοίνυν τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ οὐ ζητήζει λαμβάνεται, καὶ θαυμάζεται μὲν ὁ οὕτω πιστός, ἀνεπιτίμητος δὲ οὐδαμῶς ὁ τοῖς ἐναντίοις περιπεσών. Καὶ ἐπὶ τούτῳ πάλιν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ μαρτυρήσει λόγων· « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν οὐ κρίνεται, ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται.

Δειληφότες δὲ ἀπαξ τὸν λόγον τὸν ἐπὶ τῷ χρῆματι μὴ ἀπιστεῖν τῷ θεῷ, φέρε δὴ τι πάλιν ἐκ τῶν ἱερῶν Ἰ'ραμμάτων ἀναλεξόμενοι παραδῶμεν εἰς μέσον, καὶ

A das non suffecturam, iisdem ipsis ineffabilem illar saturantis virtutem depradicant, quando certe etiam cum nihil plane adesset (nam quid inter tantos erant illa, quæ penes adolescentulum supererant, ut Andreas aiebat), charitalis erga turbas officia abundantissime superavit. Talem quoque fidei tenuitatem sapientissimi Moysis in deserto comperiemus. Flebant enim Israelitæ, et nefanda mensarum Ægyptiarum cupiditate impuros carniarum lebetes, cepearum et alliorum et istiusmodi vilium rerum somniabant, immani voluptate capti, et divinerum honorum contemptu in sequestrem et doctorem 279 suum Moysen insurgabant. Sed non ignorabat Deus quibus de rebus in fletum erumperent, et certe promisit se carnes illis daturum. Sed quoniam promissio illa fiebat in deserto, et si captum mentis humanæ consideres, ea res impossibilis quodammodo videbatur, accedit clamans Moyses: « Sexcenta millia peditum hic sunt, in quibus sum in eis; et tu dixisti: Dabo eis carnes comedere, et comedent mensem dierum. Numquid oves et boves occidentur illis, et sufficiet illis? » Quid autem ad hæc Deus? « Numquid manus Domini non sufficiet? » Quid enim non possit Deus? Quocirca de Philippi et Andreæ sermonibus jure dicit aliquis: Numquid manus Domini non sufficet? Nos autem, rei natura exempli vice assumpta, morborum et malorum extremum incredulitatem esse ducamus, et, si quid Deus, aut faciat, aut facturum se promittat, fide simplici confestim illud suscipiatur, nec ex eo quod quo pacto futura sint ea quæ nos superant, præ imbecillitate cogitando assequi non possumus, Deus accusetur. Bonum porro et sapientem ac sanum decet in animum inducere, corporis oculum, non quantum quis velit perspicere, sed quantum fieri potest, et naturæ nostræ fert mediocritas: sed quæ valde sublimia sunt, licet quis mentis aciem vehementius intendat, discernere non posse. Ita quoque considera mentem hominis ad certos usque fines intelligendo protendi, licet utique purgata sit. Nihil enim quæ supra nos posita sunt perspicit, sed supernaturalibus rebus cedit, vel invita, cum nullatenus eas possit comprehendere. Fide itaque, non indagine quæ supra nos sunt capiuntur, et ut laudatur qui credit, ita culpa non caret quicumque in contrarium incidit. Cujus rei testis ipse rursus Salvator nobis erit, his verbis: « Qui credit in Filium, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est 27. »

Sed cum jam semel de incredulitate in Deum non suscipienda disseruerimus, age, rursus e sacris Litteris nonnihil in medium proferamus, et

²⁶ Num. xi, 1-25. ²⁷ Joan. iii, 18.

quo pacto incredulitatem secuta sit animadversio, ad lectorum utilitatem exponamus. Redeo itaque ad Moysen illum sacrorum antistitem. Jussus est olim, cum in deserto populus intolerabili siti premeretur, socium sibi Aaronem adhibere, **280** et virga saxum percutere, ut aquarum fontes educret. Sed cum Domini jussis haud multum crederet, et præ humanitate pusillo esset animo: « Audite me, inquit, increduli: numquid ex petra hac educemus vobis aquam? Et extollens Moyses manum suam, percussit petram semel et bis, et exsiliit aqua multa. Et dixit Dominus ad Moysen et Aaron: Quia non credidistis sanctificare me in conspectu filiorum Israel, propterea non inducetis vos synagogam hanc in terram quam dedi eis ²⁸. » Numquid ergo hiuc cuivis patebit, quam gravis sit merces incredulitatis? Quod si Moyses ille tantus vir cum esset, reprehensus est, cuinam Deus ignoscet, aut quis indignationem ejus effugiet qui adeo personarum acceptor non est ²⁹, ut ne ipsum quidem Moysen immunem esse voluerit, ad quem dictum est: « Novi te præter omnes, et gratiam inventisti apud me ³⁰. »

VI, 10. Facite homines discumbere. Erat autem fenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri numero quasi quinque millia.

Solicam suam benignitatem Salvator exercet, et ab asperis increpationibus abstinere. Nec enim acerbius insectatur discipulos, licet nimium pusillo animo ac fide oscitantes; sed rebus ipsis potius instruit ad comprehensionem eorum quæ nondum credunt. Illud enim, « Facite homines discumbere, » non mediocrem habet emphasim, et istiusmodi quiddam ab Jesu dici tantum non indicat: O tardi ad percipiendam meam virtutem, et intelligendam quinam ille sit qui loquitur: Facite homines discumbere, » ut cum nihil penes vos sit, inde tamen videntes eos saturatos, miremini. « Facite homines discumbere. » Hoc enim eis superest. Non enim denarii ducenti comparandis iis quæ turbis necessaria sunt suffecerint, sed quod nummi præstare nequeunt virtute mea assequar, quæ ad esse cuncta vocavit, et res e nihilo produxit. An vero Elias propheta ille viduæ vas oleo replere, et hydriam inefficientis cibi matrem efficere potuit ³¹: qui autem illi ut id posset tribuit, non poterit multiplicare nihilum, et quod in manibus est, ut simpliciter dicam, ineffabilis benignitatis fontem, atque inopinatæ gratiæ caput et radicem efficere? Talia **281** ergo in animo Christum habuisse non est improbabile, cum emphaticè quodammodo loqueretur. Notat vero etiam utiliter beatus evangelista fenum multum in eo loco fuisse, demonstrans aptum fuisse locum in quo viri discumberent. Observa autem quo pacto multitudine promiscue congregata, cumque mulieres una cum liberis suis adessent, solos tamen viros numerarit, legis, ut opinor,

τὴν ἐπὶ ταῖς ἀπιστίας κόλασιν ἐκλαμπρύνωμεν πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἐντεθυμένων. Οὐκοῦν ἐπ' αὐτὸν εἶμι πάλιν τὸν ἱεροφάντην Μωσεία. Ἐκελεύετό ποτε κατὰ τὴν ἔρημον ἀφορήτῃ θύφει καταβαρυνθέντος τοῦ λαοῦ, κοινωνόν μὲν ποιεῖσθαι τὸν Ἀαρὼν, κατακρούεσθαι δὲ τῇ βάβδι τὴν πέτραν, ἵνα καὶ ὕδατων ἀνομβρήσῃ πηγὰς. Ἄλλ' οὐ σφόδρα τοῖς τοῦ προστάττοντος ἀναπεισμένοις λόγοις, ὀλιγοψυχῆσας δὲ πῶς διὰ τὸ ἀνθρώπινον· « Ἀκούσατέ μου, φησὶν, οἱ ἀπειθεῖς· μὴ ἔκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξάξομεν ὑμῖν ὕδωρ; Καὶ ἐπάρα· Μωσῆς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ἐπάταξε τῇ βάβδι τὴν πέτραν ἅπαξ καὶ δις, καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ πολὺ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωσὴν καὶ Ἀαρὼν· Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατε ἀγίασαι με ἐναντίον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ· διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν δέδωκα αὐτοῖς. » **Ἄρ' οὖν ἐντεῦθεν οὐκ ἂν γίνεσθε παντὶ τῷ σαφῆς, ὅπως ἐστὶ χαλεπὰ τῆς ἀπιστίας τὰ ὀφώνια; Καὶ εἰ τοσοῦτος ὑπάρχων ἐπιτιμήθη Μωσῆς, τίος ἔτι φείσεται Θεός, τίμι δὲ οὐκ ἐποίησε τὸν ἐφ' οἷς ἂν ἀπιστήσῃ θυμὸν ὁ οὕτως ἀπροσωπώληπτος, ὡς μὴδὲ αὐτὸν ἐθελήσῃ δυσωπεῖσθαι Μωσεία, πρὸς ἐν ἐρήτῃ· Οὐδὰ σὲ παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὔρες παρ' ἐμοί;**

Ποίησατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπνεῖν. Ἦν δὲ χόρτος κολλῆς ἐν τῷ τόπῳ. Ἀπέπεσον οὖν ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι.

Πραότητα μὲν τὴν συνήθη τετίμηκεν ὁ Σωτὴρ, καὶ τὸ μὲν δριμύ τῶν ἐλέγχων ἀπίστησιν. Οὐκ ἐπιτιμῆ γὰρ δηρικῶς καὶ λίαν νυστάζουσι τοῖς μαθηταῖς, ὅσον ἦκεν εἰς τὸ ἐπ' αὐτῶ μικρόψυχόν τε καὶ ὀλιγόπιστον· παιδαγωγῶν δὲ μᾶλλον διὰ πραγμάτων αὐτῶν εἰς κατάληψιν ὧν οὐπω πιστεύουσι. Τὸ γὰρ, « Ποίησατε τοὺς ἀνθρώπους ἀναπνεῖν, » οὐ μετρίαν ἔχει τὴν ἐμφασιν, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ τοιοῦτόν τι λέγοντα δεικνύει τὸν Ἰησοῦν· Ὁ βραβεῖς εἰς τὸ τὴν ἐμὴν συνιέναι δύναμιν, καὶ νοῆσαι τίς ὁ λαλῶν, ἀνακλίνετε τοὺς ἄνδρας, ἵν' ἐκ μηδενὸς τοῦ παρ' ὑμῖν κειμένου κατακοροσθέντας ὄροντες θαυμάζητε. « Ἀνακλίνετε τοὺς ἄνδρας. » Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς τὸ λειπὸν ἔστιν. Οὐ γὰρ δηνάρια μὲν διακόσια τὰ ζωαρκῆ τοῖς βχλοῖς περιποιεῖν ἂν ἴσχυσε, χρημάτων δὲ τῶν ἐν ἀνθρώποις τὸ μείον ἐν τῷ δύνασθαι σώζειν, ἢ ἐμὴ κεκτήσεται δύναμις, ἢ πάντα πρὸς τὸ εἶναι καλοῦσα, καὶ τῶν ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργός. Οὐδὲ Ἥλιας μὲν ὁ προφήτης ἀνευδὲς τὸν ἐλαιοφόρον τῆς χήρας ἐτίθει καμφάκην, μητέρα τε ἀνεκλείπτου τροφῆς τὴν ὕδριαν ἀποτελεῖ; ὁ δὲ κάκειν τὸ δύνασθαι διδοῦς, οὐκ ἂν ἐξίσχυσε πολυπλασιάσαι τὸ μηδὲν, καὶ τὸ προστυχόν ἀπλῶς τῆς ἀβήρητου φιλοτιμίας ἐργάσασθαι πηγῆν, καὶ ἀδοκῆτου χάριτος ἀρχὴν τε καὶ ῥίζαν; Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐννοήσαι τυχόν οὐκ ἀπίθανον διὰ τῆς ἐμφάσεως οἷον εἰ λέγοντα τὸν Χριστόν. Ἐπισημαίνεται δὲ χρησίμως ὁ μακάριος εὐαγγελιστής, ὅτι καὶ χόρτος ἦν ἐν τῷ τόπῳ πολὺς, ἐπιτηδείως ἔχοντα τὸν χῶρον πρὸς τὸ καὶ δεῖν ἀνακλίνεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐπιδεικνύς. Ἐπιτήρει δὲ ὅπως ἀναμειγμένης εἰς ἑαυτὸν τῆς τῶν τρεφομένων πληθούς, καὶ γυναικῶν δηλονότι

²⁸ Num. xx, 10-12. ²⁹ Rom. ii, 11, et alibi. ³⁰ Exod. xxxiii, 17. ³¹ III Reg. xvii, 9-16.

παρουσῶν οὖν ἴξινους, μόνους τοὺς ἀνδρας ἀπρι-
 θμήσατο, ταῖς κατὰ νόμον, ὡς οἶμαι, συνηθείαις
 ἀκολουθῶν. Διατάττοντος γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς
 τὸν ἱεροφάντην λέγοντος Μωσῆ· « Λάβετε ἀρχὴν
 πάσης συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραὴλ κατὰ συγγενείας,
 κατ' οἴκους πατριῶν, κατὰ ἀριθμὸν ἐξ ὀνόματος,
 κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν· πᾶς ἄρσιν ἀπὸ εἰκοσαετοῦς,
 καὶ ἐπάνω· » ἀπετελεῖτο τὸ προσταχθὲν, καὶ μα-
 κρὸν μὲν ὀνομάτων ὁ προφήτης συνετίθει κατάλογον,
 θηλειῶν δὲ παντελῶς [καὶ] μετριακιδούς ηλικίας ἀλογή-
 σας ὁρᾶται, καταγράφει δὲ ἄλλο τὸν ἴδῃσαντα. Τίμιον
 γὰρ καὶ ἐν βιβλίῳ Θεοῦ πᾶν ὅσον ἀνδρῶδες καὶ νεα-
 νικόν, καὶ οὐ νηπιάζον εἰς φρόνησιν τὴν ἐπ' ἀγα-
 θοῖς. Οὐκοῦν καὶ συνηθείαν διὰ τούτου τετίμηκε
 νομικῆς, καὶ θεώρημά τι πάλιν διαπλάττει πνευμα-
 τικόν. Ἡ γὰρ οὐκ εὐλόγως ἐροῦμεν εἰς ἄλην τοῦ
 προκειμένου τὴν διάνοιαν βλέποντες, ὅτι τὸν μὲν
 ὑδριστὴν καὶ ἀλαζόνα τῶν Ἰουδαίων λαὸν καὶ ἐκ-
 τρέπεται δικαίως, καὶ καταλιμπάνει Χριστὸς, προσ-
 δέχεται δὲ καὶ λίαν ἡδέως τοὺς προσιόντας αὐτῷ,
 καὶ ταῖς οὐρανίοις καταπαίνει τροφαῖς, ἔρτον ὀρέ-
 γων τὸν νοστὸν, τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου;
 Ἄποτρέφει δὲ οὐκ ἐπιπόνως αὐτούς, ἀλλ' ἱλαρῶς τε
 καὶ ἀνειμένως, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐν εὐλαθείᾳ
 τέρψεως. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἢ ἐπὶ τῷ ἄρτι τῶν ἄλλων
 κατὰ κλίσεις σημαίνει, ὡς ἴδῃ καὶ πρέπει ἐκαστῶ
 τῶν τῆς τοιαύτης ἡξιωμένων χάριτος τὸ ἐν Παλμοῖς
 ἐκεῖνον λέγειν· « Κύριος παιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με
 ὑστερήσει, εἰς τόπον γλῶσς ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν. »
 Ἐν πολλῇ γὰρ τέρψει καὶ τρυφῇ ταῖς διὰ τοῦ Πνεύ-
 ματος χορηγίαις ὁ τῶν ἁγίων ἐκτρέφεται νοῦς, κατὰ
 τὸ εἰρημένον ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων· « Φάγετε,
 καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίων. » Πολλῶν δὲ
 ὄντων καὶ ἀναμιξ, καθάπερ ἴδῃ προειρήκαμεν, τῶν
 ἀνακειμένων ἀνδρῶν ἐπιμνήσθη μόνων, ἀποσωπή-
 σασ γυναικας καὶ τέκνα χρησίμως τῷ θεωρηματι.
 Διδάσκει γὰρ ἡμᾶς, ὡς δι' αἰνίγματος, ὅτι τοῖς ἀνδρι-
 ζομένοις, εἰς τὸ ἀγαθὸν δηλονότι, προπωδέστερον
 πῶς καὶ οἰκειότερον ἢ παρὰ τοῦ Σωτῆρος χορηγηθή-
 νται τροφή, καὶ οὐχὶ τοῖς ἐκθηλύνεσθαι πεφυκόσιν
 εἰς ἕξιν οὐκ ἀγαθὴν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς νηπιάζουσι ταῖς
 φρεσίν, ὡς διὰ τοῦτο μηδὲν συνίνασι δύνασθαι τῶν
 ἀναγκαίων εἰς γνῶσιν.

Ἐλαβεν οὖν τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχα-
 ριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς· οἱ δὲ μαθηταὶ
 τοῖς ἀνακειμένοις· ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαριῶν,
 ἔσον ἤθελον.

Εὐχαριστεῖ μὲν εἰς τύπον ἡμέτερον, καὶ τῆς ὀφει-
 λούσης ἡμῖν ἐνυπάρχειν εὐλαθείας ὑπογραμμὸν.
 Ἀνατιθῆσι δὲ πάλιν, ὡς ἀνθρωπος, τῇ θεῖᾳ φύσει
 τὴν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ δύναμιν. Κατετίσεται γὰρ πῶς
 οὗτος ὁ τρόπος αὐτῷ, καὶ ὠφελοῦντι πρὸς ὑπογραμ-
 μὸν εὐλαθείας, καθάπερ εἰρήκαμεν, τοὺς ἐφ' οἷς ἀνα-
 δειχθῆ τῶν καλλίστων εἰσηγητῆς, καὶ οἰκονομικῶς
 κατακρύπτοντι πῶς τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα, πρὶν
 ἐπιστῆναι τοῦ παθεῖν τὸν καιρὸν· ἦν γὰρ δὴ καὶ διὰ
 φρονιτικῶς αὐτῷ τὸ λαθεῖν ἐπιγεσθαι τὸν ἄρχοντα

A consuetudinem secutus. Deo enim jubente Moysi
 his verbis : « Sumite principium omnis congrega-
 tionis filiorum Israel secundum cognationes, se-
 cundum domos patrum eorum, secundum nume-
 rum ex nomine eorum, secundum caput eorum :
 omnis inasculus a viginti annis et supra » ; » fecit
 propheta quod jussus est, longumque nomen
 catalogum instituit, in quo feminarum et puerilis
 ætatis nullam prorsus rationem habuisse videtur,
 sed eos tantum enumerat qui pubertatem excessé-
 rant. Honoratur enim in libro quoque Dei quicquid
 virile et juvenile est, nec in cognitione bonorum
 imbecillum. Igitur et consuetudinem legis hic ser-
 vavit, et spiritale documentum aliquid instituit.

B Annon enim, si textus propositi sententiam omnem
 penitus scrutemur, recte dicemus Christum insolentem
 et superbum Judæorum populum juste aversari ac
 repellere, quotquot autem ad eum accedunt lubentissime
 suscipere, et cælestibus saginare cibis, spiritali pane
 videlicet, qui cor hominis confirmat, porrecto ?
 Alit autem eos, non gravate, sed hilari et effusa
 mente, et multa cum voluptate pietati conjuncta.
 Hoc enim nobis significat ille turbarum in feno
 discubitus, ut jam unicuique eorum qui tali gratia
 donati fuerint illud Psalmistæ dicendum sit : «
 Dominus pascit me, et nihil mihi deerit ; in loco
 pascuæ ibi me collocavit » . In multa enim
 voluptate et deliciis, largiente Spiritu sanctorum
 mens educatur, juxta illud quod scriptum est in
 Cantico canticorum : « Comedite, proximi, et
 bibite, et inebriamini » . Cum autem multi promiscue
 agerent, ut jam prius diximus, discumbentium
 virorum duntaxat meminit, mulieribus et pueris
 utiliter ad nostram doctrinam silentio præteritis.
 Docet quippe nos tanquam in ænigmate, in studio
 boni viriliter agentibus convenientius quodammodo
 et magis proprie cibum a Salvatore suppeditatum
 iri, non autem iis qui vitiosis moribus 282 sunt
 effeminati, sed nec iis qui mente sunt pueri, ut
 idcirco nihil capere possint eorum quæ sunt ad
 salutem necessaria.

VI, 11. *Accipit ergo Jesus panes, et cum gratias
 egisset, distribuit discipulis ; discipuli autem dis-
 cumbentibus : similiter et ex piscibus quantum vole-
 bant.*

Gratias agit, exemplum nobis præbens ejus quæ
 in nobis esse debet pietatis. Tribuit autem rursus
 ut homo nature divinæ miraculi virtutem. Id enim
 ei familiare est sive ad pietatis exemplum, ut dixi-
 mus, eos adjuvet, quos præclaris rebus informandos
 susceperit, sive ratione dispensationis dignitatem
 Deo convenientem celet quodammodo, priusquam
 patiendi tempus advenerit : imprimis enim sæculi
 hujus principem latere volebat. Quapropter alias
 quoque voces hominibus convenientes præ se

²⁸ Num. 1, 2, 3. ²⁹ Psal. ciii, 15. ³⁰ Psal. cxii, 2. ³¹ Cant. v, 1.

fert, sed animis auditorum rursum medetur, sapientissime quandoque inferens, ut cum ait: «Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me²⁶» Cernis ut humano more loquatur, unde simpliciorum mens turbari queat. At cum hoc dicat ut homo, dispensationis rationem statim explicat, et quod consilio latere velit, atque ita simpliciorum imbecillum animum tractat et confirmat. «Ego enim sciebam,» inquit, «quia semper me audis²⁷.» Quam ob rem hæc dicitis? Propter circumfusam turbam hæc dixi, ut credant, inquit, quia tu me misisti. Numquid ergo hinc manifestum est quod, cum nobis multis modis opitaletur, et occultum incarnationis consilium esse velit, humiliter quandoque de se loquatur? Ut igitur illud ibi, «Gratias ago tibi,» juxta rationem dispensationis accipitur, ita hic quoque intelligitur panibus benedixisse. Notandum vero, pro Eucharistias Matthæum dixisse, Eulogias, sanctorum tamen evangelistarum editionem nequaquam discrepare. Utrumque enim unum et idem esse Paulus ostendit, dicens, omnem cibum esse bonum, et nihil esse rejiciendum. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem²⁸; utique vero benedicatur id quod per precationem sanctificatur, quam super mensis perpetuo facere solemus. Porro cum nihil intactum prætermittendum 283 nobis sit quod conducatur, agendum in quinque panes qui penes adolescentulum erant, et in duos pisciculos pauca quedam dicamus. Habet enim rationem quandam mysticam eorum quæ reperta sunt, cum ipsa forma, tum numerus. Cur enim, studiosus forsitan dicet aliquis, non quatuor potius panes, et tres pisces? Aut cur non quinque, et quatuor pisciculi? Quid vero cogebat eorum potare numerum, ac non simpliciter potius et absolute dicebat, ex paucis omnino repertis innumeram hominum qui sequebantur multitudinem satiatam esse? At quod beatus evangelista tam accurate ea recenset, aliquid nobis cogitandum præbet, quod etiam indagare est necessarium. Quinque ergo panes esse ait, eosque hordeaceos, duos autem pisciculos, quibus Christus diligenter se pascitur. Existimo vero ego, servato nihilominus erudite culque suo judicio, per quinque panes hordeaceos quinque sapientissimi Mosis libros denotari, hoc est universam legem, utpote quæ per litteram et historicum sensum crassiorem quendam cibum infert. Hoc enim ex eo significatur quod essent hordeacei. Per pisciculos autem, piscatorum cibum, hoc est, delicatiora illa Salvatoris doctrinæ scripta: duos autem cum ait, apostolicam et evangelicam in nobis prædicationem effulgere significat. Utraque enim hæc sunt piscatorum inventa, et spirituales libri. Miscens itaque veteribus nova Salvator, per legem et Novi Testamenti doctrinam fidelium animas nutrit ad vitam, nimirum æternam. Quod autem discipuli piscatores essent, uti-

τῷ αἰῶνος τούτου. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐν ἑτέροις τὰς μὲν ἀνθρώποις προποῦσας σχηματίζεται φωνάς, ὁ ἄνθρωπος ἑραπεύει δὲ πάλιν τῶν ἀκρωμένων τῶν νοῦν, σαφωτάτην ἔσθ' ὅτε ποιούμενος τὴν ἐπαγωγὴν, ὡς ἐν τῷ, «Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου.» Ὅρξ, ὅπως ἀνθρωποπεπής ὁ λόγος, καὶ τὴν τῶν ἀκραιότερων διάνειαν ἐκταράξει δυνάμενος; Ἄλλ' ὅτε τοῦτο φησιν, ὡς ἀνθρώπος, τότε δὴ πάλιν εἰδὺς τῆς οἰκονομίας ἐξηγεῖται τὸν τρόπον, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ βούλεσθαι λανθάνειν σκοπὸν, ἄριστα δὴ λίαν οἰκονομῶν, καὶ ἀνατειχίζων παραλελυμένον τῶν ἀπλουστέρων τὸν νοῦν. «Ἐγὼ γὰρ ἤδειν, φησὶν, ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις.» Τίνος οὖν ἕνεκα τοιαῦτα λαλεῖς; Διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσι, φησὶν, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. Ἄρ' οὖν οὐκ ἂν γένοιτο διὰ τούτων καταφανὲς, ὅτι πολυτρόπως ἡμᾶς ὠφελῶν, καὶ τὸν κεκρυμμένον τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας, ὡς ἂν αὐτῷ πρόποι, διανύων σκοπὸν, ταπεινότερά πως, ἢ ἐν οἷς ἐστὶν ἀληθῶς, ἔσθ' ὅτε λαλεῖ: Ὡς οὖν ἐν ἐκείνῳ οἰκονομικῶς τὸ, «Εὐχαριστῶ σοι,» λαμβάνεται, οὕτως καὶ ἐνταῦθα τὸ, εὐλογῆσαι ἐπὶ τῶν ἄρτων, νοεῖται. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἀντὶ τοῦ εὐχαριστήσας, τὸ εὐλογῆσαι εἰρηκεν ὁ Ματθαῖος, διαφωνήσει δὲ οὐδαμῶς τῶν ἀγίων ἢ ἔκδοσις. Ἐν γὰρ ἀποδείξει τὸ συναμφότερον ὁ Παῦλος, εἰπὼν, ἐπὶ πάντων βρῶμα καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόδηλον. Ἀγιάσει γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως ἡ εὐλογεῖται δὲ πάντως τὸ ἀγιαζόμενον διὰ τῆς ἐν ἐντεύξει προσευχῆς, ἣν ἐπὶ τραπέζαις ἀεὶ ποιεῖν ἐπιθήμεθα. Ἐπειὴ δὲ ἀζητήτων τῶν συμφερόντων οὐδὲν καταλιμπάνεσθαι πρέπει, φέρε δὴ τι βραχὺ καὶ εἰς τοὺς πέντε λέγωμεν ἄρτους, ὅπερ ἦσαν παρὰ τῷ παιδαρίῳ, καὶ εἰς τὰ δύο ὄψαρια. Λέγον γὰρ ὠδίνει μυστικῶν τῶν τῆρημένων αὐτὸ τε τὸ εἶδος, καὶ μὴν καὶ ὁ ἀριθμὸς. Διὰ τί γὰρ, τυχὸν ἐρεῖ τις τῶν φιλομαθέστερων, οὐχὶ μάλλον τέσσαρες οἱ ἄρτοι, καὶ τρεῖς οἱ ἔχθυες; Διατί δὲ μὴ πέντε, καὶ τέσσαρα ὄψαρια; Τί δὲ ἦν ὄλιος τὸ ἀναγκάζον καὶ τῶν τῆρημένων ἐξηγεῖσθαι τὸν ἀριθμὸν, καὶ οὐχὶ μάλλον ἀπλουστερόν τι καὶ ἀπολύτως εἶπεν ἐξ ὀλίγων κομιδῆ τῶν τῆρημένων τὴν ἀμέτρητον τῶν ἀκολουθούντων ἀποτετραψάβη πληθύν; Τὸ δὲ λίαν ἐσπουδασμένως καὶ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν, διδῶσι τι πάντως ἐννοεῖν, ὃ καὶ ζητεῖν ἀναγκαῖον. Οὐκοῦν πέντε μὲν εἶναι φησὶ τοὺς ἄρτους, καὶ τοῦτο κριθίνους, δύο δὲ τὰ ὄψαρια, καὶ διὰ τούτων ἀποτρέψει Χριστὸς τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Οἶμαι δὲ ἔγωγε καὶ σκοπεῖτω τὸ κρεῖττον ὁ φιλομαθὴς ὅτι διὰ μὲν τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, τὸ πενταμερὲς τοῦ πανσόφου Μωσέως βιβλίον σημαίνεται, τούτεστι σύμπας ὁ νόμος, παχυτέραν ὡσπερ εἰσφέρων τὴν διὰ τοῦ γράμματος καὶ τῆς ἱστορίας τροφήν· τοῦτο γὰρ ὑποδηλοῖ, τὸ ἀπὸ κριθῆς· διὰ δὲ τῶν ὄψαριων ἡ διὰ τῶν ἁλίων τροφή, τούτεστι τὰ τρυφερώτατα τῶν τοῦ Σωτῆρος μαθημάτων συγγράμματα· καὶ δύο ταῦτά φησιν, ἀποστολικὸν ἐν ἡμῖν καὶ εὐαγγελικὸν διαλάμπει κήρυγμα. Ἄμφω δὲ ταῦτα τῶν ἁλίων

²⁶ Joan. xi, 41. ²⁷ Ibi l. 42. ²⁸ I Timoth. iv, 5.

εὐρήματα, καὶ λογογραφίαι πνευματικαί. Ἀναμίξας Α τοιγαροῦν ὁ Σωτὴρ τοῖς παλαιοῖς τὰ νέα, διὰ νόμου καὶ μαθημάτων διαθήκης καινῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων τὰς ψυχὰς ἀποτρέφει πρὸς ζωὴν, ὅλον δὲ τὴν αἰῶνον. Ὅτι γὰρ ἐξ ἀλιέων οἱ μαθηταί, ἀλλ' ἐπίπερ εἰσὶν ἐν αὐτοῖς οἱ καινοὶ, οὕτω τῆς οὐχίησεται.

Ὡς δὲ ἐναπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Συναγάγετε τὰ περισσεύοντα κλάσματα, ἵνα μὴ τι ἀπολέηται. Συνήγαγον οὖν, καὶ ἐτέμωσαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων, ἐκ τῶν πάντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἅπερ ἐπερίσσευσεν τοῖς βεβρωκόσι.

Δόξειε μὲν ἂν τῷ φειδῶ τῶν περισσευμάτων τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιτάξει Χριστὸς συλλέγειν αὐτά. Β Ἄλλ', οἶμαι, πασιτοῦν ἐνοήσαι πρεπόντως, ὡς οὐκ ἂν εἰς τοῦτο μικρολογίας καταβαίνειν ἠέσχετο· καὶ τί λέγω Χριστός; ἀλλ' οὐδὲ εἰς τις τῶν καθ' ἡμᾶς. Τί γὰρ ἦν ἐκ πάντε κριθίνων, τὸ περιλειφθῆαι προσδοκώμενον; Ἄλλ' ἔχει πολλὴν οἰκονομίαν ὁ λόγος, καὶ τὸ θαῦμα τοῖς ἀκροατέροις διαφανὲς ἐργάζεται. Τσαυτὴ γὰρ τις ἐνέργεια θεοπρατοῦς ἐξουσίας περὶ τὸ πρᾶγμα ἔστιν, ὡς μὴ μόνον ἐκ πάντε τὸν ἀριθμὸν κριθίνων καὶ ἀψαρίων δυοῖν ἄρτων οὕτω κατακορεσθῆναι πολλῶν, ἀλλ' ἔτι πρὸς τοῦτο καὶ συγκομισθῆναι λειψάνων κοφίνους δώδεκα. Ἄλλω τε καὶ ἐτέραν τινὰ, κατὰ τὸ εἶδος, τὸ θαῦμα τὴν ὑπόνοιαν ἀπεκρόσσατο, τῇ τῶν λειψάνων εὐρίσει βεβαιούμενον εἰς πίστιν τοῦ πάντως· τε καὶ ἀληθῶς τροφῆς γενέσθαι πλεονασμὸν, καὶ οὐχὶ μάλλον φαντασίας C ἐπιδείξειν ἀπατώσης καὶ τὸν τῶν ἐσταυμένων, καὶ πῶν διακονούντων αὐταῖς ὀφθαλμῶν. Τὸ δὲ γε μεῖζόν τε καὶ ἀξιολογώτερον, καὶ λίαν ἡμᾶς ὠφελούν, ἐκείνῳ ἐστὶ· κατανόει γὰρ ὅπως προθυμοτάτους ἡμᾶς διὰ τοῦ θαύματος ἀπεργάζεται πρὸς τὸ βούλεσθαι καὶ λίαν ἀσμένως φιλοξενεῖν, μανουουχὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν ἀναβοήσας πῶν γεγενημένων ὡς οὐκ ἐπιλείπει τὰ παρὰ Θεοῦ τὸν κοινωνικόν, καὶ τῷ φιλελλήλῳ χαίροντα τρόπον, καὶ τὸ γεγραμμένον ἀποπληροῦν ἐβεβησαντα· « Διάβρωπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου. » Ὅκνη μὲν γὰρ τῷ περὶ τοῦτο κατελιγμένους τοὺς μαθητὰς εὐρίσκομεν ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ἐπίπερ ἦσαν οὕτω διακείμενοι, πλουσίαν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ τὴν ἀπὸ πῶν λειψάνων ἐτίθει συγκομιδὴν. Διδάσκει δὲ ἡμᾶς D διὰ τούτων, ὅτι καὶ βραχὺ τι δαπανῶντες εἰς δόξαν Θεοῦ, πλουσιωτέραν ἀντιληψόμεθα χάριν, κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ· « Μέτρον καλὸν πεπισμμένον, καὶ ἐσσελευμένον, ὑπερεκχυγόμενον, δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. » Οὐκ ὀκνητέον τοιγαροῦν εἰς κοινωνίαν πῶν ἐξ ἀγάπης τῆς εἰς ἀδελφοῦς, ἰτέον δὲ μάλλον εἰς εὐτομίαν ἀγαθὴν· καὶ ἔκνον μὲν, καὶ δευλίαν τὴν ἀφιλοξενεῖν ἀναπειθούσαν, ὡς πῶρρωτάτω ποιησώμεθα, βεβαιούμενοι δὲ πρὸς ἐλπίδα διὰ τῆς κίστεως τοῦ κατὰ μικρὰ πολυπλασιάζειν δύνασθαι τὸν Θεόν, ἀνοξίωμεν τοῖς ἐσθιμένοις τὰ σπλάγγνα, κατὰ τὴν τοῦ νόμου διάταξιν· « Ἀνοξίων γὰρ, φησὶν, ἀνοξίως τὰ σπλάγγνα σου τῷ ἀδελφῷ σου τῷ

A que manifestum est. Nam licet omnes piscatores non essent, tamen quoniam inter eos tales quidam erant, idcirco a veritate non aberrat quod dicimus.

πρόδηλον δήπου καὶ σαφές· εἰ γὰρ μὴ πάντες τυχόν, ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἀληθείας ὁ λόγος ἡμῖν οὐκ ἐξ-

VI, 12, 13. *Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quae superaverunt fragmenta, ne periant. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, quae superfuerunt his qui manducaverant.*

Existimaverit aliquis Christum parcimonia quadam discipulis suis jussisse ut reliquias colligerent. Sed quisvis, opinor, 284 facile cogitabit non tam restrictum fuisse Christum, et quid dico Christum? ne unum quidem e nobis. Quid enim ex quinque panibus hordeaceis reliqui expectari poterat? At singulari consilio id dicitur, et manifestam auditorum mentibus admirationem parit. Tanta enim vis divinae potestatis est in ea re, ut non solum ex quinque panibus hordeaceis et pisiculis duobus tanta multitudo populi satiata sit, sed praeterea duodecim quoque cophini reliquiarum superfuerint. Quin miraculum istud reliquiarum abundantia confirmatum aliam quamdam suspicionem depulit, ne videlicet inani specie convivarum et ministrorum oculi deludi viderentur, sed revera cibos superesse. Sed maximum et utilissimum illud esse notabis, quod hoc miraculo Christus ad hospitalitatem sectandam alacriores efficit, ipso facto propemodum inclamata Deum non defuturum ei qui quae habet libenter confert in alios, et beneficentia oblectatur, et quod scriptum est implere nititur: « Frange esurienti panem tuum⁸⁰. » Discipulos enim comperimus initio fuisse in hoc paulo tardiores, sed cum ita affecti essent, magnam reliquiarum copiam Salvator eis colligendam tradidit. His autem docemur, si modicum quid in Dei gloriam impenderit, uberiorem nos ab eo vicissim gratiam recepturos, juxta illud quod dictum est a Christo: « Mensuram bonam et confertam, et coagitatam, et superfluentem dabant in sinum vestrum⁸¹. » Non est igitur oscitanter agendum in excipiendis cum charitate fratribus, sed audendum potius, et exentiendus es metus qui nos ab hospitalitate avocet, et in spe firmati potius per fidem quae Deum exigua quaeque multiplicare posse credimus, aperiamus viscera indigentibus, ut lex praecipit: « Aperiens enim inquit, aperies viscera tua fratri tuo qui indiget te⁸². » Quando enim misericors videbere, si durus in hac vita permanseris? Quandoque vero mandatum implebis, si tempus effluere poteris quo tu illud actu praetate possis? Recordare Psalmistae dicentis: « Quoniam non est in morte qui memor

⁸⁰ Isa. LVIII, 7. ⁸¹ Luc. VI, 38. ⁸² Deut. XV, 8.

sit tui : in inferno autem, quis constebitur tibi ⁴² ? » **285** Quis enim mortuorum fructus erit, aut quomodo meminerit Dei præcepta ejus implendo, quisquis in infernum descenderit ? « Concluserunt enim Deus super eum, » ut scriptum est ⁴³. Ideoque sapientissimus ille Paulus nos erudiebat scribens his verbis : « Dum tempus habemus, operemur bonum ⁴⁴. » Et hæc quidem, quod ad sensum historicum attinet, utiliter dici poterunt. Verum cum ratione magis spiritali intelligentes ea quæ dicta sunt, nec enim aliter factum oportuit, per quinque hordeaceos panes Mosis Pentateuchum, per duos autem pisciculos sapientia sanctorum apostolorum scripta significari dixerimus, mysticam rursus ac spiritalem quamdam observationem his quæ prius retulimus consentaneam excogitandam esse puto. Igitur jussit quidem Salvator turbas recumbere, et cum panes benedixisset et pisciculos, apposuit, discipulorum nempe ministerio. Postquam autem mirabiliter saturati sunt qui comederant, colligere jubet quæ supererant, et implentur cophini duodecim, singulis, ut credibile est, discipulis unus : totidem enim ipsi quoque erant. Quid ergo hinc intelligemus, nisi quod dominus convivii fidelium Christus est, et qui ad eum accedunt divinis ac celestibus doctrinis alit, cum legalibus, tum evangelicis et apostolicis : sed non utique ipse per se id facere videtur, sed discipuli gratiam nobis supernam ministrant : « Non enim sunt ipsi qui loquuntur, » ut scriptum est, « sed Spiritus Patris, qui loquitur in ipsis ⁴⁵. » At mercede non carebit sanctorum apostolorum iste labor. Nam cum spirituales nobis escas apposuerint, et accepta a Servatore bona ministraverint, uberrimam retributionem accipient, et plenissimam a Deo munificentia gratiam consequentur. Id enim ex eo significari puto, quod post labores et ministerium convivii exhibitum, fragmentorum cophinus uniusque mandato Christi collectus est. Cæterum dubium non est id ipsum post illos ad sanctarum Ecclesiarum præsules quoque transiturum.

σάμενοι, πλουσιωτάτην ἀποίσονται τὴν ἀντίδοσιν, καὶ πληρεστάτην εὐρήσουσι παρὰ Θεοῦ τῆς φιλοτιμίας τὴν χάριν. Οἶμαι γὰρ τοῦτο, καὶ οὐχ ἕτερόν τι, δηλοῦν τὸ μετὰ τοὺς πόνους, καὶ τὴν ὑπουργίαν τὴν ἐπὶ τοῖς δα:τυμῶσι δεδαπανημένην, κόφινον ἐκάστῳ συνειλέχθαι μεστὸν διὰ προσταγματος τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ μετ' ἐκείνους τὰ ἐκ τοῦ τύπου διαθήσεται καὶ εἰς τοὺς τῶν ἁγίων ἡγουμένους Ἐκκλησιῶν, οὐκ ἀμφίβολον.

VI. 14. Illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant quia, Hic est vere propheta **286** qui venturus est in mundum.

Signum mirantur qui quæ majestatis sunt divinæ æstimare norunt, quique ratione potius humana reguntur, quam belluina temeritate laborant, eujusmodi erant impii Judæi, qui cum ex Christi operibus juvari debuissent, sanitate mentis exciderunt. Jam enim Jesum quoque lapidandum esse statuerunt, quod eum miracula sæpius edere viderent. Illorum igitur insania longe meliores sunt,

Ἀ ἐπιδοσμένων ἐν σοφίᾳ. » Πότε γὰρ ἐλεήμων ὀφθήσεται, σκληρὸς διαμεινῶν τὸν ἐν τῷδε τῷ βίῳ χρόνον; Πότε δὲ πληρώσει τὴν ἐντολὴν, τὸν τοῦ δύνασθαι ἔργῳ ἐνεργεῖα παριπτεῦειν ἐπιτρέπων καιρὸν; Μείμησο λέγοντος τοῦ Μελεθοῦ· « Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου, ἐν δὲ τῷ ᾗδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι; » Ποῶς γὰρ ἐπὶ τῶν νεκρῶν ὁ καρπὸς, ἢ πῶς ἐπὶ μεμνήσεται τις Θεοῦ διὰ τοῦ πληροῦν ἐντολὴν, τῶν ἐν [αἰ. εἰς] ᾗδου καταβεβηκότων; « Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Διά τοι τοῦτο, καὶ ὁ σοφώτατος ἡμῶν ἐπαίδευε Παῦλος· « Ἔως καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν, » ἐπιστέλλων τισὶ. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν εἰς τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας λελέξεσθαι χρῆσιμον. Ἐπειδὴ δὲ πνευματικώτερον ἐκλαμβάνοντες τὰ εἰρημένα, χρῆν γὰρ οὕτω, καὶ οὐχ ἑτέρως, διὰ μὲν τῶν πέντε κριθῶν τὸ Μωσαϊκῶν ἐφημεν ὑποδηλοῦσθαι βιβλίον, διὰ δὲ τῶν δυῶν ἀψαρίθων, τὰ σοφὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων συγγράμματα· χρῆναι πάλιν ὑπολαμβάνω, καὶ ἐπὶ τῆς τῶν λευψάνων συλλογῆς, μυστικὸν τι καὶ πνευματικὸν ἐπινοῆσαι θεώρημα, τῇ τῶν εἰρημένων ἀκολουθίᾳ συντρέχον. Οὐκοῦν ἐκέλευε μὲν ὁ Σωτὴρ ἀναπίπτειν μὲν τοὺς ὄχλους, εὐλόγησας δὲ τοὺς ἄρτους, καὶ τὰ ἀψαρία παρεῖθε, διὰ τῆς τῶν μαθητῶν ὑπουργίας δηλαδὴ. Ἐπειδὴ δὲ κατεκορέθησαν παραδόξως οἱ βεδρωκότες, συλλέγειν ἐπιτάττει τὰ λεψάνα, καὶ πληροῦνται κόφινον δώδεκα, εἰς ἐκάστῳ τῶν μαθητῶν, κατὰ τὸ εἰκόσ· ἦσαν γὰρ τοσοῦτοι καὶ αὐτοί. Τί οὖν ἕτερον ἐντεῦθεν ὑπονοήσομεν, ἢ πάντως ἐκεῖνο, καὶ οὐκ ἐψευσμένως, ὅτι πανηγυριάρχης μὲν τῶν ἐπ' αὐτῷ πιστευόντων ἐστὶν ὁ Χριστὸς, καὶ τοὺς πρὸς αὐτὸν ἰόντας ἀποτρέφει τοῖς θεοῖς τε καὶ οὐρανοῖς, ὅλον δὲ μαθήμασι, νομικοῖς τε καὶ προφητικοῖς, εὐαγγελικοῖς τε καὶ ἀποστολικοῖς· ἀλλ' οὐ πάντως αὐτὸς ὁραταὶ τούτων ὁ αὐτοεργός, διακονοῦσι δὲ ἡμῖν τὴν ἄνωθεν χάριν οἱ μαθηταί· « Αὐτοὶ γὰρ οὐκ εἰσιν οἱ λαλοῦντες, » κατὰ τὸ εἰρημένον, « ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς τὸ λαλοῦν ἐν αὐτοῖς. » Ἄλλ' οὐκ ἄμισθὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐστὶν ὁ πρὸς τοῦτο γενήσεται πόνος. Ἡραθέντες γὰρ ἡμῖν τὰς πνευματικὰς ὄλον ὅτι τρεφάς, καὶ τὰ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῖν ἀγαθὰ διακονή-

σάμενοι, πλουσιωτάτην ἀποίσονται τὴν ἀντίδοσιν, καὶ πληρεστάτην εὐρήσουσι παρὰ Θεοῦ τῆς φιλοτιμίας τὴν χάριν. Οἶμαι γὰρ τοῦτο, καὶ οὐχ ἕτερόν τι, δηλοῦν τὸ μετὰ τοὺς πόνους, καὶ τὴν ὑπουργίαν τὴν ἐπὶ τοῖς δα:τυμῶσι δεδαπανημένην, κόφινον ἐκάστῳ συνειλέχθαι μεστὸν διὰ προσταγματος τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ μετ' ἐκείνους τὰ ἐκ τοῦ τύπου διαθήσεται καὶ εἰς τοὺς τῶν ἁγίων ἡγουμένους Ἐκκλησιῶν, οὐκ ἀμφίβολον.

D Oī οὖν ἄνθρωποι, ἰδόντες δ' ἐποίησαν ὁ Ἰησοῦς σημεῖον, ἔλεγον, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφητῆς ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον.

Θαυμάζουσι τὸ σημεῖον οἱ δοκιμάζειν εἰδότες τὰ θεο:ρεπῆ, καὶ ἀνθρωπίνῳ μᾶλλον λογισμῷ διοικούμενοι, ἤπερ κτηνώδη νοσοῦντες τὴν ἀβουλίαν, ὁποῖοί τινες ἦσαν οἱ δυσσαβεῖς Ἰουδαῖοι, δέον ὠφελείσθαι τῇ τῶν τελομένων περιφανείᾳ, καὶ τὸ κρίνειν ὀρθῶς δύνασθαι ζημιούμενοι. Χρῆναι γὰρ ἦδη καὶ καταλιθεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν ἰδοκίματον, τῶν παραδόξων ὅτι δὴ πολλάκις ὀφῶτο δημιουργῶ-

⁴² Psal. vi, 6. ⁴³ Job, iii, 25. ⁴⁴ Galat. vi, 25.

⁴⁵ Matth. x, 20.

Ἀμείνων τοιγαροῦν καὶ οὐ κατὰ τι μέρος βραχὺ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, οἱ τῆδε θαυμάζοντες, καὶ ἐπ' ἐνὶ τούτῳ, καὶ μεγάλῳ σημείῳ σωφρόνως ἀναπεισμένοι λοιπὸν, ὅτι περ εἴη πάντως αὐτὸς ὁ καὶ ἤξειν εἰς κόσμον ἐν προφήτῳ τάξει προκεκηρυγμένος. Ἐπιτήρει δέ, ὅση πάλιν ἐνεῦθεν ὁρᾶται διαφορὰ, γένους τε φημι τοῦ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἔξω τῆς Ἰουδαίας κειμένων. Οἱ μὲν γὰρ, καίτοι πολλῶν καὶ οὐκ ἀναξίων εἰς τὸ θαυμάζεσθαι γεγονότες θεωροί, σκληροὶ μὲν οὐχ ὅπως εἰσὶ, καὶ ἀπάνθρωποι μόνον, ἀλλὰ θῆ καὶ φονῶσιν ἀδίκως, τὸν δὲ προσήκοι διασώζειν αὐτοὺς προθυμούμενον, ἀτιθάσσις ἀπονοίας, πλείως τε τῆς ἑαυτῶν, καὶ χώρας ἐλαύνοντες. Οἱ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐξωκισμένοι, καὶ διὰ τούτου τὸ ἀλλογενὲς ὑπεμφαίνοντες, ἐνὶ καὶ μόνῳ σημείῳ δοξάζουσι, καὶ ἀνενδοιάστω; τῇ πίστει παραδέχεσθαι δεῖν τὰς ἐπ' αὐτῷ διαλήψεις εὐγενῶς δοκιμάζουσιν. Ἀπὸ δὲ τούτων ἀπάντων, αὐτοκατάκριτος μὲν, καὶ αὐτόκληρος εἰς τὸ χροῖται λοιπὸν ἀπερβρίπτεσθαι δικαίως ὁ Ἰσραὴλ ἀνεξείκλυτο, φειδούς δὲ τῆς ἀνωθεν, καὶ ἀγαπήσεως τῆς χρεωστούμενον.

Ἰησοῦς οὖν γινούς, ὅτι μέλλουσιν ἐρχεσθαι, καὶ ἀρπάξειν αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσι βασιλέα, ἀνεχώρησε πάλιν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος.

Ἀξιεπαινετωτάτην μὲν ἂν τις ἐποίησε τὴν ψῆφον, καὶ σφόδρα δικαίως, τοῖς ἀπὸ τοῦ μεγάλου θαύματος ἀναπεισμένοις εὐλόως, ὅτι δὴ κρέποι τὰ πάντων ἐξαιρέτα προσεῖναι Χριστῷ, καὶ τὴν ἀκροτάτην ὡς ἐν μοῖρᾳ τιμῆς ἀνατίθεσθαι. Τὸ γὰρ ἐθέλειν αὐτὸν εἰς βασιλέα προχειρίζεσθαι, τί ἂν ἕτερον, ἢ τοῦτο σημελίῳ; Ἀγασθεῖα δ' ἂν τις μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο ὑπογραμμὸς γὰρ ἡμῖν ἀφιλοδοξίας εὐρίσκειται Χριστός, καὶ τοὺς ὅτι προσήκοι τιμᾶν ἐλομένους αὐτὸν ἀπορεύων, καὶ βασιλείαν τὴν ἀνωτάτω τῶν ἐν ἡμῖν πραιτούμενος, εἰ καὶ ἀζήλων αὐτῷ ἀληθῶς τὸ πρῆγμα, διὰ τὸ πάντων βασιλεύειν μετὰ Πατρός· ἑμοῦ δὲ καὶ δίδωαι νοεῖν τοῖς εἰς ἐλπίδα τὴν μέλλουσαν ἀποδέλπουσιν, ὅτι μικρὸν αὐτοῖς τὸ ἐν κόσμῳ μέγα, καὶ ὅτι τὰς ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἦγον κόσμῳ τιμῆς, κἂν αὐτομολῶσι, μὴ προσεσθαι καλὸν, ἵν' εἰς ἐκείνην ἀναβαίνωσι τὴν παρὰ Θεοῦ ἀρετῆς γὰρ ἔντως τὸ ἐν τούτοις διαλάμψαι φιλεῖν, τοὺς οἱ γε πρὸς θεῖαν ἐπείγονται χάριν, καὶ δόξαν διψῶσι τὴν αἰώνιον. Παραιτητέον τοιγαροῦν τὴν ὑπεροψίας ἀδελφῆν καὶ γείτονα, φιλοδοξίαν, καὶ οὐ πολλῷ τῷ μέτρῳ τῶν ἐκείνης ὄρων ἀπεσχονισμένην. Καὶ τὸ μὲν ἐπιφανὲς ἐν τιμῇ κατὰ τὸν παρόντα βίον, ὡς ἀδικοῦν φεύγωμεν, ζητῶμεν δὲ μᾶλλον τὸ ἐν ταπεινώσει σεμνόν, παραχωροῦντες ἀλλήλοις, καθάπερ ἡμεῖς καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐνουθέτει, λέγων· Ἐτοῦτο φρονεῖτω ἕκαστος ἐν ὑμῖν αὐτοῖς, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπῆκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, διὰ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ

A qui hunc in modum mirantur, et qui uno isto eoque magno signo adducti sunt ut credant omnino ipsum esse quem sacræ Litteræ prædixerunt in mundum venturum instar prophetæ. Observa porro quantum rursus hinc cernatur discrimen generis Israelitici, et eorum qui extra Judæam positi erant. Illi enim quamvis multa nec admiratione indigna spectaverint, non tamen duri sunt et inhumani solum, sed et injuste cædem ei machinantur, qui eorum saluti magnopere studet, agresti furore ipsum cum ex urbe sua, tum regione tota abigentes. Qui vero dissiti sunt ab Jerusalem, atque idcirco alienigenarum rationem præ se ferunt, uno eoque solo signo sic afficiuntur, ut indubitata fide opinionem de ipso suscipiendam statuunt. Ex his omnibus igitur patet suoapte iudicio condemnatum esse Israellem ac juste repudiatum, gentibus vero repositam esse supernam misericordiam, et dilectionem per Christum.

διὰ Χριστοῦ τὸ χρῆναι λαχεῖν ἤδη τοῖς ἐξ ἐθνῶν

VI. 15. *Jesus ergo cum cognovisset quia venturi essent, ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.*

Jure utique laudandam eorum sententiam quis censuerit, qui magno illo miraculo facile ad credendum adducti sunt, esse in Christo eximia cuncta, et supremum omnium honorem ei deferendum. Quod enim eum volunt in regem creare, quid aliud quam istud significet? Sed inter cætera hoc etiam quis mirabitur, quod nimirum Christus nobis exemplum hic contemendæ gloriæ seipsum tradit, eos fugiendo qui honorem deferunt, regnum hoc mortale respuendo, licet invidendum id ei revera non sit, propterea quod omnibus cum Patre imperat: simulque cogitandum iis præbet qui in futuram spem respiciunt, parvum iis esse quod in mundo magnum est, nec pulchrum esse hujus vitæ aut sæculi honores suscipere licet ultro deferantur, ut ad illum qui a Deo est honorem ascendunt: indecorum enim est his eos clarere vellet, qui ad divinam gratiam enituntur, æternamque gloriam sitiunt. Respuenda est itaque ambitio arrogantiæ soror et vicina, nec multum dissita. Et quod honore maxime illustre est in hac vita fugiamus ut damnosum, quæramusque potius humilitatis sanctimoniam, alter alteri cedentes, ut beatus Paulus monebat, dicens: «Hoc sentite unusquisque in vobis quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit ipsum, et dedit ei nomen quod est super omne nomen⁴⁶.» Cernis ut voluntaria humiliatio clarum habeat fl-

⁴⁶ Philipp. II, 8-9.

nem, et spiritus demissio multorum nobis bonorum sit radix? In forma quidem cum esset Dei ac Patris, humiliavit seipsum Unigenitus homo factus propter nos; sed tametsi in hac vita cum carne apparuit, humilis tamen non permansit: in pristinam quippe dignitatem et gloriam divinam, licet homo factus sit, redit. Idipsum quoque de nobis intelligendum est. Si nos enim de hujus sæculi fastu ad humilia demittamus, tunc certe supernam gloriam vicissim recipiemus, eoque evehemur, ut dii simus per gratiam, ratione similitudinis cum vero naturalique Filio filiorum Dei appellationem sortiti. Atque ut propositis rebus aliquid affine dicam, etiam ipsum, si obveniat, honorum terrenorum culmen ac cæterorum fontem et originem recusemus, si celestia sapimus, et supernis servimus potius quam terrenis. Porro spiritualibus contemplationibus non caret oratio; ideoque rursum dicemus, repetita quodammodo ratione eorum quæ facta sunt, et rebus propositis denuo recensitis: sic enim id quod **288** dicendum est manifestum nobis erit, præsertimque a beato evangelista additum esse: «**Se-**cessit in montem solus ⁴⁷, » quasi necessarium et inevitabile quiddam significet. Igitur Judæorum immanitatem Christus fugiens, discessit ex Jerusalem: quod manifeste est: «**Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam ⁴⁸.** » Tranato mari Tiberiadis, et ab illorum furore procul dissitus, secessit in montem una cum discipulis: quo significari diximus Inivium et interclusum quodammodo Judæis iter ad ipsum, et Christum recessisse ob passionem, usque ad tempus congruum nimirum, eumque illustrem atque conspicuum fore cum suis discipulis, cum relicta Judæa ad gentes migraverit gratiam ad illas transferens. De monte vero aspexit eos qui sequebantur, ac præterea eorum alimonie providit. Quo rursum diximus typice significari cum inspectionem illam supernam sanctis debitam, juxta illud: «**Oculi Domini super justos ⁴⁹;** » tum providentiam quam Deus impertit colentibus se. Præterea magna multitudo populi admirabiliter nutrita est ex quinque panibus et duobus pisciculis: quo quidem intelligi statuimus scripta sanctorum veterum ac novorum per apostolos apponitis Christum diligunt; quin et discipulorum chorum, et secundum eos sanctarum Ecclesiarum Dei præsules, uberem ministerii erga nos fructum reportaturos: typus enim ille ad omnes initio spectabat. Postremo spectatores signum mirantur, et statuunt Jesum in regem rapere. Quod cum nosset, solus secedit in montem, ut scriptum est. Postquam enim cum gentes ut miraculorum effectorem ac Deum suspexerunt, postquam eum regem cuncti nuncuparunt ac Dominum, tunc quoque assumptus est solus in cælum, nemine ipsum omnino sequente. Primitivæ enim mortuorum cum esset ⁵⁰, ascendit solus in montem magnum ac verum, juxta

⁴⁷ Joan. vi, 15. ⁴⁸ Jerem. xii, 7. ⁴⁹ Psal. xxxiii, 16. ⁵⁰ I Cor. xv, 20.

Α νομα τὸ ὑπὲρ πάντων ἄνωμα. Ὁ ὄρξ̄ς ὅπως ἡ ἐκείνου ταπεινώσις λαμπρόν ἔχει τὸ τέλος, καὶ ῥίζα πολλῶν ἡμῖν ἀγαθῶν τὸ μέτριον ἀναφαίνεται φρόνημα; Ἐν μορφῇ μὲν ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταπεινώσκει ἑαυτὸν ὁ Μωνογενὴς ἀνθρώπος γενόμενος δι' ἡμᾶς· ἀλλ' εἰ καὶ πέρηνεν ἐν τῷδε τῷ βίῳ μετὰ σαρκὸς, ἀλλ' οὐκ ἔμεινε ταπεινός· ἀνατρέχει γὰρ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, καὶ εἰς δόξαν τὴν θεοπροπῆ, καὶ εἰ γέγονεν ἄνθρωπος. Τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον νοῆσαι τις τρόπον, καὶ ἐφ' ἡμῶν. Ὅταν γὰρ ἑαυτοὺς τῶν διακένων ὕψωμάτων τοῦ παρόντος βίου κατακομίζωμεν εἰς ταπεινά, τότε δὴ πάντως καὶ τὴν ἀνωθεν ἀντικομούμεθα δόξαν, καὶ εἰς τὸ εἶναι θεοὶ κατὰ χάριν ἀναθρόμεθα, καθ' ὁμοίότητα λαμβάνοντες τὴν ὡς πρὸς τὸν ἀληθῶς καὶ κατὰ φύσιν Υἱὸν, τὸ καλεῖσθαι τέκνα Θεοῦ. Καὶ ἵνα τι τοῖς προκειμένοις εἴπω τὸ συγγενές, καὶ αὐτὴν, εἰ πρόσσεισι, τὴν ἐπὶ γῆς ἀκρίτητα παραιτούμεθα τὴν ἀπάσης μητέρα τιμῆς, εἰ φρονούμεν τὰ ἐπουράνια, καὶ τοῖς ἀνω πολιτευόμεθα μέλλον, ἥπερ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. Πνευματικῶν δὲ θεωρημάτων ὁ λόγος ἡμῖν οὐκ ἀμοιρεῖ· διὸ δὴ πάλιν ἐροῦμεν, ὡς περ ἀνακεφαλαιούμενοι τῶν γεγενημένων τὴν δύναμιν, καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς τῶν προκειμένων ἀναμνηρούμενοι λόγον· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἔσται καταφανές τὸ βῆθησεσθαι μέλλον, μέλισσ' ὅτι προστίθειεν ὁ μακάριος εὐαγγελιστής, ὡς περ ἀναγκαῖόν τι καὶ ἀπαραίτητον ὑποδηλῶν, τὸ ὅτι «**Ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος.** » Οὐκοῦν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπανθρωπίαν παραιτούμενος, ἀπεδήμει μὲν τῆς Ἰερουσαλήμ ὁ Χριστὸς, ὅπερ ἐστὶν ἐναργῶς· «**Ἐγκατέλειπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου.** » Διαπεραιωσάμενος τὴν Τιβεριάδα; θάλασσαν, καὶ πολὺ λίαν τῆς ἐκείνων ἀπονοίας ἀπεσχοινομένος, ἀνεπήδα πρὸς ὄρος ἅμα τοῖς μαθηταῖς· ἃ δὴ καὶ ὑποδηλοῦν εἰρηκάμεν τό τε ἄδρατον ὡς περ καὶ ἀνήντων τοῖς Ἰουδαίοις τῆς ὡς ἐπ' αὐτὸν ὁδοῦ, καὶ τὴν ἐξ ὄργης τῆς ἐπὶ τῷ πάθει γενομένην ἀναχώρησιν τοῦ Χριστοῦ μέχρι καιροῦ δηλονότι πρόποντος, καὶ ὅτι περιφανῆς ἔσται Χριστὸς, ἅμα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὅταν ἐκβαλῆ τὴν Ἰουδαίαν καὶ πρὸς τὰ ἔθνη βαδίξῃ μετατιθεὶς ἐπ' ἐκεῖνα τὴν χάριν. Ἀπὸ δὲ γε τοῦ ὄρους τοὺς ἐπομένους αὐτῷ διεσκέπτετο, καὶ προσέτι τοῦτω διενόετο περὶ τροφῆς. Καὶ τοῦτο ἔτι πάλιν ἐλέγομεν καθάπερ ἐν τύπῳ σημαίνειν, καὶ τὴν ἀνωθεν τοῖς ἀγίοις χρεωστούμενην ἐπισκοπὴν, κατὰ τὸ «**Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους,** » καὶ ὅτι τῶν σεβομένων αὐτὸν οὐκ ἀπρονοήτως ἔχει Θεός. Εἶτα παραδόξως ὁ πολλὸς ἀπετρέφετο δῆμος, διὰ τε τῶν πέντε ἄρτων, καὶ τοῖν δυοῖν ὄψαριον· ἐφ' ᾧ δὴ χρῆναι νοεῖσθαι διωριζόμεθα τῶν ἀγίων συγγράμματα παλαιῶν τε καὶ νέων, τὴν δι' ἀποστόλων παράθεσιν τοῖς ἀγαπῶσι Χριστὸν· πρὸς δὲ τοῦτοις, ὅτι καὶ τὸν τῆς εἰς ἡμᾶς διακονίας καρπὸν πλοῦσιον κομμεῖται παρὰ Θεοῦ τῶν μαθητῶν ὁ χορδός, καὶ μετ' ἐκείνους, οἱ τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ προσετώτες Ἐκκλησιῶν· ἐπὶ γὰρ πάστας ἐν ἐκείνοις ὁ τύπος ἦν ἐν ἀρχῇ. Εἶτα θαυμάζουσιν οἱ θεωροὶ τὸ σημεῖον, καὶ ἀρπάζειν εἰς βασιλεία βου-

λεύονται τῶν Ἰησοῦν. Ὁ δὲ καὶ συνεῖς, ἀναχωρεῖ ἄ μόνος εἰς τὸ ὄρος, ὡς γέγραπται. Ὅτε γὰρ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ὡς μεγαλοεργὸς καὶ Θεός, ἐθαυμάσθη Χριστός, ὅτε πάντες αὐτὸν ἐπεγράψαντο βασιλέα καὶ Κύριον, τότε καὶ ἀνελήφθη μόνος εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐδενὸς αὐτῷ τὸ παράπαν ἀκολουθήσαντος. Ἀπαρχὴ γὰρ τῶν νεκρῶν ἀναβέβηκε μόνος εἰς τὸ ὄρος τὸ μέγα καὶ ἀληθέστερον, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Ψαλμοῦ· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; Ἄθῶς χερεῖ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. » Ἀκολουθήσει γὰρ ὁ τοιοῦτος τῷ Χριστῷ, καὶ εἰς ὄρος τὸ νοητὸν ἀναβήσεται, κατὰ τὴν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καιρὸν. Ἀναχωρήσκει δὲ εἰς τὸ ὄρος, τοῦτ' ἐστίν, ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐ τὸ βασιλεύειν τῶν πεπιστευκότων αὐτῷ παραιτούμενος, ἀλλ' ὑπεριθέμενος τὸν τῆς βασιλείας τῆς ἐκφανεστέρας καιρὸν, εἰς τὴν ἄκωθεν ὡς ἡμᾶς ἐπιστροφὴν, ὅτε καὶ ἐν δόξῃ τῇ τοῦ Πατρὸς καταβήσεται, οὐκέτι διὰ σημείων, καθάπερ καὶ πρότερον ἐπιγινωσκόμενος, ὅτι περ ὄντως ἐστὶ καὶ κατὰ φύσιν Κύριος, ἀλλ' ἐκ δόξης θεοπροποῦς, ὅτι περ ὑπάρχει γὰρ αἰθὴς ἐν ὀλίγῳ συνενεγκῶν τῶν εἰρημένων τῷ Θεῷ, τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐκφοιτήσας λαῶν, τότε δὲ πάντες αὐτὸν καὶ εἰς βασιλέα λαμβάνειν ἐπιφέρονται· ἀναβαίνει δὲ μόνος εἰς οὐρανοὺς καιρῷ τῷ πρόποντι τὴν τῆς βασιλείας ἐκφανεστέραν ἐπίδειξιν ἀποταμιεύμενος.

Ὡς δὲ ὁψία ἐγένετο, κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασσαν· καὶ ἐμβάντες εἰς πλοῖον ἤρχοντο εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς Καφαρναούμ.

Παραδόξως ἀποτελεσθέντος τοῦ πρώτου σημείου, ῥίξα πάλιν ἐτέρου, καὶ πρόφασις, ἢ ἐπ' ἐκείνῳ φυγῆ τε καὶ ἀναχώρησις, οἰκονομικῶς ἐβρίσκειται· καὶ πορεύεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐκ δυνάμεως εἰς δυνάμιν ὁ θαυματοεργός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐζητεῖτο μὲν εἰς βασιλέα παρὰ τῶν ἐπ' ἐκείνῳ τῷ μεγάλῳ καταπεπληγμένων θαύματι, παρητητο δὲ αὐτὸς τὰς ἐν τῷ κόσμῳ τιμὰς, κατὰ τοὺς ἤδη προαποδοθέντας λόγους, ἔδει δὲ πάντως καὶ τόπων αὐτὸν, μᾶλλον δὲ ἀπάσης τῆς ἐκείνων ἀπανίστασθαι χώρας. Ἴνα τοίνυν καὶ ἀποπλευσάτωι δοκῆ, καὶ τὸν τῶν ἐπιζητούντων ὑποχαυνώσῃ τόνον, προαποδημεῖν ἐπιτάττει τοῖς μαθηταῖς, ἀπομένει δὲ αὐτὸς εὐαφόρως ἐπὶ τὸ ἐξῆς σημεῖον ἐρχόμενος· ἦν γὰρ δὴ καὶ λίαν ἐσπουδασμένον αὐτῷ τὸ διὰ πάσης ἀφορμῆς καὶ πράγματος βεβαιεῖν εἰς πίστιν τὴν ἐφ' ἑαυτῷ τῶν ἀποστόλων τὸν νοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλον εἶσεσθαι τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι, καὶ ὡσπερ τινὲς φωστῆρες διαλάμψειν ἐν κόσμῳ, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ἀναγκαῖαν αὐτοῖς τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ὠφελείν πεφυκόσιν ἐποιεῖτο χειραγωγίαν. Τοῦτο γὰρ ἦν οὐχ ὅπως ἐκείνοις χαρίζεσθαι μόνοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν παιδαγωγηθήσεσθαι μέλλουσιν εἰς τὴν ἐπ' αὐτῷ κατάληψιν ἀπλανῆ. Ἀλλὰ τοῦ δὴ χάριν, ἐρεῖ τις τυχόν, μετὰ τὴν ἐπ' ἐκείνῳ μεγαλοεργίαν εὐθύς, τὸ δύνασθαι καὶ ἐπ' αὐτῆς ἰέναι θαλάσσης τὸν Ἰησοῦν εἰσφέρειται; Πιθανὴν δὲ σφόδρα τὴν αἰτίαν ὁ τοιοῦτος ἀντακούσεται. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς μὲν ὄχλους αὐτὸς ἀποτρέφειν ἐβούλετο, ἀτονήσεν δὲ πως αὐτὸν περὶ τοῦτο Φίλιππος τε καὶ Ἀνδρέας ὑπέλαβον, ὁ μὲν ἀρ-

A illud Psalmista: « Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus, et mundus corde ». Christum enim sequetur qui hujusmodi est, et in montem intellectualem ascendit, circa tempus regni caelorum. Secessit porro in montem, hoc **289** est, ascendit in caelum, non quod regnum in fideles suscipere nolit, sed quod regni illustrioris tempus differat donec caelitus ad nos revertatur, cum in gloria Patris descendet, non jam ex signis, ut prius revera et secundum naturam Dominus agnitus, sed ex majestate Deo convenienti rex citra dubitationem ullam declaratus. Itaque, dicam enim rursus, quæ prius allata sunt in pauca contrahens, cum per signa creditus et agnitus est Deus, B Judaico populo relicto, tunc omnes ipsum quoque in regem assumere nituntur. In caelos autem solus ascendit, congruo tempore clariorem regni declarationem reservans.

Κύριος, ἀλλ' ἐκ δόξης θεοπροποῦς, ὅτι περ ὑπάρχει γὰρ αἰθὴς ἐν ὀλίγῳ συνενεγκῶν τῶν εἰρημένων τῷ Θεῷ, τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐκφοιτήσας λαῶν, τότε δὲ πάντες αὐτὸν καὶ εἰς βασιλέα λαμβάνειν ἐπιφέρονται· ἀναβαίνει δὲ μόνος εἰς οὐρανοὺς καιρῷ τῷ πρόποντι τὴν τῆς βασιλείας ἐκφανεστέραν ἐπίδειξιν ἀποταμιεύμενος.

VI, 16, 17. *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare; et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum.*

Primo signo mirabiliter edito, radix denuo alterius et occasio, illius fuga et secessio singulari consilio reperitur, et procedit, ut scriptum est **289**, de virtute in virtutem miraculorum editor. Nam cum quaereretur in regem ab iis qui magno hoc miraculo autoniti erant, ipse vero mundi honores, ut prius ostendimus, recusaret: abeundum utique fuit ex locis istis, imò vero ex omni illorum regione discedendum. Ut ergo discessisse videretur, et quaerentium emolliret vehementiam, jubet discipulos prius discedere, ipse vero remanet, ad signum aliud deinceps edendum opportune se accingens: nihil enim ei prius erat quam ut quavis ex re et occasione mentem apostolorum ad fidem firmaret. Nam cum orbis doctores esse deberent, et quasi luminaria quaedam, juxta Pauli sententiam, mundo præfulgere, necessario ipsos ad utilia quæque manu ducebat. Hoc enim erat non tantum de illis bene mereri, sed et de aliis qui ab ipsis in ejus certa cognitione instruendi veniebant. Sed quam ob causam, inquiet forsitan aliquis, post illud miraculum, statim probatur posse quoque Jesus supra mare **290** incedere? At hujus rei verisimillimam causam quisquis ille est audiet. Nempe quod cum turbas alere ipse vellet, Philippus autem et Andreas id ab ipso fieri non posse suspicarentur, et ille quidem diceret grandem pecuniarum summam vix eis suffecturam, hic moneret quinque panes et pisciculos duos penes unum puerum re-
pertos, nihil tamen in tot homines istud esse, omnib'

* Psal. xliii, 3. * Psal. lxxiii, 8.

busque suis sermonibus nihil præter naturæ iustæ ordinem posse ipsum putarent : ut illiberalem hanc a se opinionem removeret, et labantem apostolorum iuentem doceret rerum natura non prohiberi quominus quæcumque velit mirabiliter faciat, ne ipso quidem necessitatis ordine vel leviter impediente, pedibus suis humidam aquarum naturam subiecit, cum humanis corporibus non possit naturaliter subsesse : omnia quippe sunt, ut Deo, possibilia. Ut ergo seruum diei factum est, et quærentium diligentiam nox resoluit, descendit quidem ad mare sanctorum discipulorum chorus. Statim quippe illud tranarunt Deo ac magistro in omnibus et sine mora parentes.

τῶν ὑδάτων φύσιν, καίτοι τοῖς ἀνθρωπίνους σώμασι δυνατόν. Ὁψίας τοιγαροῦν ἤδη γεγεννημένης, καὶ καιροῦ, καταβαίνει μὲν ἐπὶ θάλασσαν τῶν ἀγίων καὶ διδασκάλῳ πάντα, καὶ ἀμελῆτῃ κειθόμενος.

VI, 17, 18. Et tenebræ jam factæ erant : et non venerat ad eos Jesus. Mare autem vento magno flante urgebat.

Multa uno eodemque tempore constituuntur utiliter, et rerum eventus discipulos ad Salvatorem majore studio quærendum adigunt. Turbant quippe profundæ noctis tenebræ, quæ fumi instar aquis innatant, et ne pateat quo cursus dirigendus sit impediunt. Nec minus turbat ventorum vis magno stridore fluctibus ingruens, et in altum undas præter morem erigens. Sed interea Jesus nondum ad eos venerat : in hoc enim erat periculum, et timor inde augebatur, quod Christus navigantibus non adesset. Igitur necesse est tempestate jactari eos qui non sunt cum ipso, sed qui resecti sunt quodammodo, aut qui ab eo discedere videntur divinæ 291 legum contemptu, et per peccatum, ab eo qui salvare potest, separantur. Quapropter si grave sit in spiritalibus tenebris versari, et si molestum est in acerbum voluptatum mare demergi, suscipiamus Jesum : id enim nos cum a periculis, tum a peccato mortifero vindicabit. Figura autem eorum quæ dicta sunt in iis quæ hic acciderunt apparebit : nam veniet utique ad discipulos.

VI, 19, 20. Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident Jesum ambulantem supra mare, et proximum navi fieri, et timuerunt. Ille autem dicit eis : Ego sum, nolite timere.

Cum longo intervallo a continente abessent, et nulla jam vix salutis spes superesset : medium quippe jam mare tenebant, tunc sane optatissimus eis Christus apparet. Gratissima enim periclitantibus futura tunc salus erat, cum spem eis vite jam omnem metus abstulisset. Apparet autem eis præter exspectationem : hoc enim ita disponebatur ad eorum utilitatem. Stupent vero Jesum per mare medium et super aquis ipsis gradientem conspicati, et ad metum addunt admirationem.

Α γυρίων οὐκ ἐλάχιστον ἀριθμὸν μόλις αὐτοῖς ἐξαρχέσειν εἰς ὀλίγην κομιδὴν τὴν ἀπόλαυσιν εἰρηκῶς, ὁ δὲ πάντε μὲν ἄρτους, καὶ ὀψάρια δύο παρ' ἐνὶ τῶν παιδίων ἠύρησθαι διδάσκων, μὴ μὴν εἶναι τι τὸ ἠύρημένον εἰς ἕχλον οὕτω πολὺν, καὶ ἀπὸ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν οἰκείων βημάτων μηδὲν ἔξω δύνασθαι τῆς χρεωστομένης ἀκολουθίας τοῖς καθ' ἡμᾶς πράγμασιν ἐνόμισαν αὐτὸν, ἀναγκαίως, ἵνα τῆς οὕτω μικροπρεποῦς ὑπολήψεως ἑαυτὸν ἀπαλλάξῃ, καὶ ἀτονούντῳ πως ἐτι τῶν ἀποστολῶν τὸν νοῦν ἀναπειθῆ δύνασθαι μαθεῖν, ὅτι πάντα παραδόξως ἄπερ ἂν ἐθελήσαι ποιεῖ τῆ τῶν πραγμάτων φύσει μὴ κωλύμενος, μήτε μὴν κατὰ τι γοῦν ὄλω; παραποδίζούσης αὐτῷ τῆς ὡς ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθίας, ὑπὸ πόδας ἐτίθει τοὺς ἑαυτοῦ τὴν ὑγρὰν ὑποκεισθαι[οῦ] μετέτρεψαν· πάντα γὰρ ἦν ὡς θεῶ τῶν ζητούντων αὐτὸν τὴν ἀκριβείαν παραλύοντος τοῦ μαθητῶν ὁ χορὸς. Ἀπέπειε γὰρ παραχρήμα τῷ θεῷ

B Καὶ σκοτία ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς. Ἢ τε θάλασσα ἀνέμου μεγάλου κρότου διεγείρετο.

Πολλὰ κατὰ ταυτὸν οἰκονομεῖται χρησιμῶς, καὶ συνελαύνει τοὺς μαθητὰς εἰς θερμότεραν τοῦ Σουτῆρος τὴν ἐπιζήτησιν τὰ συμβαίνοντα. Θεορubei μὲν γὰρ βαθὺς ὢν τῆς νυκτὸς ὁ σκότος, καὶ τοῖς μὲν ὕδασι μαινομένοις καπνοῦ δίκην ἐπινηχόμενος, τὴν δὲ ὅποι λοιπὸν ἀπευθύνεσθαι χρῆν ἀφαιρούμενος γνώσιν. Ἐκταράττει δὲ οὐ μικρῶς καὶ πνευμάτων ἀγριότης, βροχῆδον τοῖς κύμασιν ἐπεμβαίνουσα, καὶ πρὸς ὕψος ἤδη τὸ ἀσύνηθες διανιστώσα τὸν κλύδωνα. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἤδη γεγεννημένων, οὕτω ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς· ἐν τούτῳ γὰρ ἦν μάλιστα τὸ κινδύνευμα, καὶ τὸ τοῦ φόβου πλεόν τὸ μὴ παρεῖναι Χριστὸν τοῖς πλείουσιν ἐνεργάζετο. Οὐκοῦν ἀνάγκη χεῖμάζεσθαι τοὺς μὴ συνόντας αὐτῷ, διατεμνομένους δὲ πως, ἢ καὶ δοκοῦντας ἀποθνήσκω, διὰ τοῦ τῶν θείων ἐξολεξεσθαι νόμων, καὶ χωριζομένους διὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ διασώζειν ἰσχύοντος. Οὐκοῦν εἰ βαρὺ τὸ ἐν σκότῳ γενέσθαι τῷ νοητῷ, καὶ εἰ χαλεπὸν τὸ ἐν θαλάσῃ πιπρᾶ τῶν ἡδονῶν καταπνίγεσθαι, προσδεξώμεθα τὸν Ἰησοῦν· τούτῳ γὰρ ἡμᾶς, καὶ κινδύνων ἀπαλλάξει, καὶ τῆς εἰς θάνατον ἁμαρτίας. Ὁ δὲ τύπος τῶν εἰρημένων ἐν τοῖς γεγονάσιν ὀφθῆσεται· ἤξει δὲ οὖν πάντως ἐπὶ τοὺς μαθητὰς.

C Ἐληλακτίες οὖν ὡς σταδίους εἰκοσι πέντε, ἢ τριάκοντα, θεωροῦσι τὸν Ἰησοῦν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς τοῦ πλοίου γενόμενον, καὶ ἐφοβήθησαν. Ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς· Ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβείσθε.

Ὅτε μακροῖς διαστήμασι τῆς ἡπείρου χωρίζονται, καὶ παθόντας ἦν εἰκὸς διασώζεσθαι μηδ' αὐτῶς, μέσην γὰρ εἶχον ἤδη τὴν θάλασσαν, τότε δὲ μάλα τριπέδητος αὐτοῖς ἐπιφαίνεται ὁ Χριστός. Ἦν γὰρ οὕτω καὶ χαριστάτην τοῖς κινδυνεύουσιν ἐπιδοῦναι τὴν σωτηρίαν, πᾶσαν αὐτοῖς τὴν ἐπὶ τὸ ζῆν ἐλπίδα προαποτεμόντος ἤδη τοῦ φόβου. Ἐπιφαίνεται δὲ παράδοξως αὐτοῖς· τούτῳ γὰρ ἦν μάλιστα τὸ πρὸς ὀφέλειαν οἰκονομούμενον. Καταπλήττονται δὲ διὰ μέσης θαλάσσης, καὶ ἐπ' αὐτῶν ὑδάτων ἰόντα βλέποντες τὸ

Ἰησοῦν, καὶ προσθήκη τῷ φόβῳ τὸ θαῦμα λαμβάνουσιν. Ἀπαλλάττει δὲ αὐτοὺς τῶν συμβεβηκότων παραρῆμα Χριστός· « Ἐγὼ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, » λέγων. Ἔδει γάρ, ἔδει πάντα μὲν ἐκποδῶν οἰχεσθαι θόρυβον, παντὸς δὲ κινδύνου φαίνεσθαι κρείττονας, τοὺς οἷς ἤδη παρῆν ὁ Χριστός. Εἰσόμεθα τοῖνον, καὶ διὰ τούτου πάλιν, φρόνημα μὲν ἔχειν ἐν πειρασμοῖς εὐκολμόν τε καὶ νσανικόν, ὑπομονὴ δὲ κεχρῆσθαι συντόνῳ τῇ εἰς Χριστὸν ἐλπίδι βεβαιουμένους εἰς εὐθαρσίαν τὴν ἐπὶ τῷ πάντα διασωθῆσεσθαι, κἄν πολλοὶ τινες ἡμᾶς οἱ ἐκ τοῦ περιβάλλεσθαι περικλύζωσι φόβοι. Ἐπιτήρηαι γάρ ὅπως οὐκ εὐθύς ἀποπλεύσασιν, οὐδὲ ἐν ἀρχῇ τῶν κινδύνων, τοῖς ἐν τῷ σκάφει Χριστὸς ἐπιφαίνεται, ἀλλ' ὅτε σταδίοις ἀπενοσφίζοντο τῆς ἡπείρου πολλοῖς. Οὐ γὰρ εὐθύς ἀρχομένης τῆς ἐκπαρσσούσης ἡμᾶς περιστάσεως ἢ τοῦ διασώζοντος χάρις ἐπιφοιτᾷ, ἀλλ' ὅταν ἀκμάσῃ μὲν ὁ φόβος, φαίνεται δὲ ἡδὴ κατὰ κράτος ὁ κίνδυνος, καὶ ἐν μέσοις, ἐν οὕτως εἴπω, τοῖς κύμασι τῶν θλίψεων εὐρισκόμεθα· τότε δὴ καὶ ἀδοκῆτως ἐπιφαίνεται Χριστός, καὶ παντὸς, ἀφάτω δυνάμει μετατιθεῖς τὰ δεινὰ, καθάπερ

Ἦθελον οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς πλοῖον, καὶ εὐθέως ἐβήετο τὸ πλοῖον ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ἣν ὑπῆγον.

Οὐ κινδύνων μόνον ἀπαλλάττει τοὺς πλωτῆρας ὁ Κύριος παραδόξως αὐτοῖς ἐπιλάμψας, ἀλλ' ἤδη καὶ πόνου καὶ ἰδρώτων ἐλευθεροῖ, δυνάμει τῇ θεοπρεπεῖ τῆς κατ' ἀντίπεραν γῆ προσερείσας τὸ σκάφος. Οἱ μὲν γὰρ προσεδόκων, ἐρέττοντες, ἐτι μόλις δύνασθαι διεκπλεῖν, ὁ δὲ καὶ τούτων ἐξίστησι τῶν πόνων αὐτοὺς πολλῶν, ἐν δλίγῳ νομιδῇ τῷ κερῶν (!) θαυμάτων δημιουργὸς πρὸς πληροφορίαν αὐτοῖς ἀναδεικνύμενος. Οὐκοῦν ὅταν ἡμῖν ἐπιφαίνεται, καὶ ἐπιλάμπῃ Χριστός, ἀκονιτὶ κατορθώσομεν καὶ τὸ μεῖζον ἢ κατ' ἐλπίδα τὴν ἐν ἡμῖν, καὶ οἱ διὰ τοῦ μὴ ἔχειν αὐτὸν κινδυνεύοντες, οὐδενὸς ἐτι προσδεηθησόμεθα πόνου πρὸς τὸ δύνασθαι κατορθοῦν τὰ λυσίτελῃ, παρόντος αὐτοῦ. Δύσις οὖν ἀρα παντὸς κινδύνου Χριστός, καὶ κατορθωμάτων ἐκβάσις τῶν ὑπὲρ ἐλπίδα τοῖς προσδεχομένοις αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν προκειμένων ἀναμέρος ἐποίησάμεθα λόγον, ἀγε δὴ πάλιν ταῖς τῶν ἡδὴ φθασάντων ἀκολουθίας, καὶ τὸν ἐν τούτοις συνείροντες νοῦν. πνευματικὴν ἐξυφάνωμεν θεωρίαν. Οὐκοῦν ὡσπερ εἰς ὅρος ἀναβειηθέναι τὸν οὐρανὸν ἐλέγομεν τὸν Ἰησοῦν ἀναληφθέντα, δηλονότι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν· ἀλλ' ὅτε τοῦτο γενέσθαι συμβέβηκε, τότε μόνοι, καὶ καθ' ἑαυτοῦς οἱ μαθηταὶ τύπον ἐπέχοντες τῶν ἐφεξῆς καὶ κατὰ πάντα καιρὸν διδασκάλων ἐκκλησιαστικῶν, καθάπερ τινὰ θάλασσαν τὸν ἐν τῷ παρόντι βίῳ διανήχονται κλύδωνα, συχνοῖς καὶ μεγάλαις περιπίπτοντες πειρασμοῖς, καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ διδάσκειν κινδύνους οὐκ εὐκαταφρονήτους ὑπομένοντες παρὰ τῶν ἀνθεστηκότων τῇ πίστει, καὶ μαχομένων τοῖς εὐαγγελικοῖς δηλονότι κηρύγμασιν· ἀλλὰ καὶ τοῦ φόβου πεπαύσονται, καὶ κινδύνου παντὸς, καταλήξουσιν δὲ καὶ τῆς ἐν πόνου ἐκλαιωρίας, ὅταν αὐτοῖς καὶ εἰσαυτοῖς ἐπιφαίνεται Χριστός ἐν δυνάμει θεοπρεπεῖ, καὶ πᾶσαν ἔχων ὑπὸ πόδας τὴν οἰκουμένην. Τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ

(!) Deesse videtur πολλῶν.

A Sed reipsa Christus eos statim liberat, dicens : « Ego sum, nolite timere. » Procul enim cessura erat omnis turbatio, et omni periculo superiores futuri erant ii quibus Christus aderat. Hinc ergo rursus quoque discimus tentationes virili et constanti animo sustinendas esse, firmissimaque in Christum spe posita, erecto in ipsum animo (etiamsi undique tentationum metus nos alluerent), salutem omnino consecuturos. Observa enim ut non statim a terra solventibus, nec in principio periculorum Christus in navigio appareat, sed cum stadiis multis a continente distarent. Non enim statim ac ingruit perturbatio servantis gratia nobis occurrit, sed cum invaluerit metus ac periculum, et in mediis, ut ita dicam, tentationum fluctibus reperimur, tunc etiam inopinato Christus apparet, metumque coercent, et omni periculo liberat, ineffabili virtute infesta quæque in tranquillitatem et gaudium transferens.

B περιστέλλει μὲν τὸν φόβον, κινδύνου δὲ ἀπαλλάττει εἰς γαλήνην τὴν εὐθυμίαν.

292 VI, 21. *Voluerunt ergo accipere eum in navim, et statim navis fuit ad terram in quam ibant.*

Non a periculis tantum navigantes Dominus liberat inopinato eis apparens, sed omni labore quoque et sudore vindicat, cum virtute Deo convenienti in adversam ripam navigium appellit. Illi enim vix ac ne vix quidem remigando tranare se posse putabant, hic ipsos etiam laboribus istis liberat, multis exiguo admodum tempore ad certiorē fidem editis miraculis. Cum ergo nobis apparuerit et illuxerit Christus, nullo negotio quædæ spe nostra majus est etiam perficiemus, et qui periclitamur ex eo quod ipsum non habemus, nulla amplius labore utilia quæque perficiemus, ipso præsentē. Christus itaque solutio cuncti periculi, et operum spem omnem excedentium perfectio suscipientibus ipsi. Cum autem de rebus propositis seorsim jam dixerimus, age rursus horum quoque sensum superioribus conjungendo spiritalem contemplationem texamus. Igitur diximus Jesum in cælum tanquam in montem ascendissæ assumptum, nimirum post resurrectionem a mortuis; sed postquam istud fieri contigit, tunc soli et seorsim discipuli locum tenentes sequentium **D** omni quoque tempore doctorum ecclesiasticorum, præsentis vitæ procellam ceu mare quoddam enavigant, in crebras magnasque tentationes incidentes, et docendi pericula ab adversariis fidei et evangelicæ prædicationis hostibus gnæviter sustinentes : sed a metu et laborum difficultate cessabunt, cum ipsis denuo Christus apparebit in virtute Deo convenienti, et subjectum suis pedibus orbem terrarum habens. Hoc enim significari arbitror, cum dicitur ambulare supra mare : nam mare in Scriptura divina plerumque pro mundo capitur, juxta illud Psalmistæ : « Hoc mare magnum et spatiosum : illic reptilia quorum non est

numerus ²². » Cum ergo ingressus fuerit Christus in gloria Patris sui, sicut scriptum est ²³, tunc sanctorum apostolorum navis, hoc est Ecclesia, et qui navigant in ea, id est qui per fidem **293** et dilectionem in Deum supra res humanas feruntur, cito et absque ullo labore in terram in quam tendunt appellant. Propositum enim eis est in regnum caelorum tanquam in tutissimum portum appellere. Horum autem omnium sensum Salvator confirmat, ad suos discipulos dicens, modo quidem : « Modicum, et non videbitis me, » et iterum : « modicum et videbitis me ²⁴ : » modo vero, « Pressuram habebitis in mundo : sed confidite. Ego vici mundum ²⁵. » Cæterum noctu de monte descendit Dominus, et suis discipulis insomnibus occurrit ; unde sit ut non sine metu videant accedentem : exhorrescunt enim, ut necessario quiddam hinc intelligendum quoque nobis appareat. Descendet enim de caelo, mundo veluti noctu quodammodo dormiente, et in multa peccata stertente. Idcirco enim ad nos alicubi quoque ait : « Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus est ²⁶. » Nec minus id ex virginum parabola discemus. Quinque enim prudentes virgines esse ait, stultas vero, quinque : « Moram autem faciente sponso dormitaverunt omnes, et dormierunt ; media autem nocte clamor factus est : Ecce sponsus venit ; exite obviam ei ²⁷. » Cernis ut media nocte sponsus nobis adventare nuntiatur ? Quis autem ille sit clamor, et quinam occursus divinus ille Paulus declarabit dicens, alias quidem, ipsum Dominum in missione, in voce archangeli, in tuba Dei descensurum de caelo ²⁸ ; alias vero, de sanctis qui resurrexerint : « Quia et nos qui vivimus, qui residui sumus, simul cum ipsis in nubibus rapiemur obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus ²⁹. » Quod autem discipuli metu perculsi fuerunt, licet venientem aspicerent, et laborantes atque vigilantes deprehenderentur, significat tremendum quidem iudicem in omnes venturum, adeoque justum de se timorem omnibus incussurum, quippe qui per ignem probandus sit, licet illius adventum semper exspectet, nec virtutum labores abjecerit, sed bonis vigiliis et sobrietati sit innutritus. Navigium autem cum suis discipulis non ingreditur tanquam eum iis navigaturus, sed illud potius in terram impellit. Non enim Christus apparebit amplius colentibus se ad virtutem eos perfecturus, sed iam **294** perfectis expectatum finem impositurus.

ὁ Κύριος, ἐφορμίζει δὲ μᾶλλον τῇ χέρσῳ τὸ σκάφος. τοῖς αὐτὸν σεβομένοις ἐπιφανέται Χριστὸς, ἀλλὰ τοῖς

VI, 22, 23. Altera die, turba quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una illa in quam ingressi fuerant discipuli ejus, et quia

²² Psal. ciii, 5. ²³ Luc. xxiv, 26. ²⁴ Joann. xvi, xiv, 5, 6. ²⁵ II Thess. v, 45. ²⁶ Ibid. 16.

ἐπὶ θαλάσσης περιπατεῖν, ἐπεὶ καὶ εἰς κόσμου τυπον πολλαίαι ἡ θάλασσα παρὰ τῇ θεῖᾳ λαμβάνεται Γραφῇ· κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῦ εἰρημένον· « Ἀὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη, καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. » Ὅταν οὖν εἰσέλθῃ Χριστὸς ἐν βῆσιν τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, τότε τῶν ἀγίων ἀποστόλων τὸ σκάφος, τοῦτ' ἐστίν, ἡ Ἐκκλησία, καὶ οἱ πλέοντες ἐν αὐτῇ, τοῦτ' ἐστίν, οἱ διὰ πίστεως, καὶ ἀγάπης τῆς εἰς Θεόν, ἄνω τῶν ἐν κόσμῳ γιγνόντες πραγμάτων, ἀμνηστὶ καὶ δίχα πόνου παντὸς καταλύσουσιν εἰς γῆν, εἰς ἣν ὕψησον. Ἦν γὰρ αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, καθάπερ εἰς εὐδίαν καταλύσαι λιμένα, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν δηλαδὴ. Βεβαίωθ' δὲ τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς εἰρημένους διάνοιαν ὁ Σωτὴρ, λέγων πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς, ποτὲ μὲν ὅτι· « Μικρὸν, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με, » καὶ πάλιν, « εἰ μικρὸν, καὶ ὄψεσθε με, » ποτὲ δὲ πάλιν, « Θλίβιν ἔξετε ἐν τῷ κόσμῳ· ἀλλὰ θαροῦνται. ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον. » Κάτασι γὰρ μὴν διὰ νυκτὸς ἀπὸ τοῦ ἕρους ὁ Κύριος, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἀγρυπνοῦσιν ἐπιφοιτῆ· καὶ γοῦν ἴοντα προσβόλουσι δεικίλας οὐ δίχα· καταφρίττουσι γὰρ, ἵνα δὴ τι τὸ ἀναγκαῖον εἰς νόησιν καὶ διὰ τούτων ἡμῶν ἀναφανῆται. Καταθήσεται γὰρ ἐξ οὐρανοῦ καθάπερ ἐν νυκτὶ, κοιμωμένον τρόπον τινὰ τοῦ κόσμου, καὶ εἰς πολλὴν βέγγοντος ἀμαρτίαν. Διὰ γὰρ τοῦτο, καὶ πρὸς ἡμᾶς πρὸς φησι· « Γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποῦαν ὦραν ὁ Κύριος ὑμῶν ἐρχεται. » Διδάξει δὲ οὐδὲν ἕτερον ἡμᾶς καὶ ἡ ἐπὶ ταῖς παρθένους παραβολὴ τὸ λεγόμενον. Πέντε μὲν γὰρ τὰς φρονίμους εἶναι φησι, μωρὰς δὲ τὰς πέντε. « Ἀλλὰ βραδύνοντος τοῦ νυμφίου ἐνύσταξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευδον· μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν· Ἰδοὺ ὁ νυμφίος, ἐξέρχεσθε εἰς ὑπάντησιν. » Ὅρξ' ὅπως διὰ μέσης νυκτὸς ὁ νυμφίος ἡμῶν ἀγγέλλεται ; Τίς δὲ λοιπὸν ἡ κραυγὴ, καὶ ὁ τῆς ἀπαντήσεως τρόπος, σαφηνιεῖ λέγων ὁ θεοπέσιος Παῦλος, ποτὲ μὲν ὅτι· « Ἀδελφὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, ἐν σάλπιγγι Θεοῦ καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ. » ποτὲ δὲ πάλιν περὶ τῶν ἐξηγεμένων ἀγίων· « Ὅτι καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα αὐτοῖς ἐν νεφέλαις ἀρπαγησόμεθα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Τὸ δὲ φόβῳ βεβλησθαι τοὺς μαθητὰς, καίτοι θεωροῦντας ἐρχόμενον, καὶ ἐν πόνῳ καὶ ἐργῷ γόρσει κατειλημένους, ἐκεῖνο δηλοῖ, ὅτι φοβερὸς μὲν ἐπὶ πάντας ἔξει κριτὴς, καταπλήξει δὲ πάντας ἐφ' ἑαυτῶν, καὶ ὁ δίκαιος, ὡς διὰ πυρὸς δοκιμαζόμενος, καίτοι προαναβλέπων ἀεὶ τὸν ἀφιξόμενον, καὶ οὐκ ἐκνήσας εἰς πόνους τοὺς ἐπ' ἀρετῇ, νήψει τε ὁμοίως καὶ ἀγαθῇ γρηγόρσει συνεθραμμένος. Οὐ συνεισέρχεται δὲ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὡς συμπλεύσων Οὐ γὰρ συνεργήσων ἐτι πρὸς κατόρθωσιν ἀρετῆς ἡδὴ κατωρθωμένοις πέρας ἐπιθήσων τὸ προσδοκώ-

Τῇ ἐκαύριον ὁ δχλος ὁ ὄσσηκὸς πέραν τῆς θαλάσσης, ἴδων ὅτι πλοίαριον ἄλλο οὐκ ἦν ἐκεῖ εἰ μὴ ἐν ἐκεῖνο εἰς ὃ ἀνέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ,

²⁷ Math. xvi, 27. ²⁸ Marc. xiii, 33. ²⁹ Math. xiv, 5, 6. ³⁰ II Thess. v, 45. ³¹ Ibid. 16.

καὶ ὅτι οὐ συνῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον ὃ Ἰησοῦς, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον. Ἄλλα δὲ ἦλθε πλοῦρια ἐκ Τιβεριάδος, ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον εὐχαριστήσαυτος τοῦ Κυρίου.

Ὁ δὲ λαθάναι τὸ παράδοξον, τὸ ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάσσης, φημι, περιπατῆσαι τὸν Ἰησοῦν, καίτοι διὰ νυκτός, καὶ ἐν σκότει γαγενημένον, καὶ λεληθότως οικονομηθέν. Ὑπαισθάνεται δὲ τῶν ἀκολουθεῖν εἰλωθῶτων ὁ δῆμος, διὰ πολλῆς τινας, ὡς εἶκε, τῆς ἐπιτηρήσεως πληροφορούμενος, ὅτι μήτε συμπλεύσοι τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, μήτε μὴν ἐτέρω διαπορθεύσαι τῷ σκάφει. Μόνον γὰρ ἦν ἐκεῖσε τὸ τῶν ἀποστόλων, ὃ δὴ καὶ λαθόντες πρόφχοντο. Οὐδὲν οὖν ἔρα λαθάναι τῶν ἀγαθῶν, κἂν λεληθότως ὑπὸ του ταλῆται τυχόν, καὶ ἀληθῆς ἐνεῦθεν ὀφόμεθα τὸ, « Οὐδὲν κρυπτόν, ὃ οὐ φανερωθήσεται, οὐδὲ ἀπόκρυφον, ὃ οὐ μὴ γνωσθῆ, καὶ εἰς φανερόν ἔλθῃ. » Χρῆναι φημι τοιγαροῦν τὸν τοῖς ἔχουσιν ἀκολουθεῖν ἐθέλοντα τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τὸ ἐγγωροῦν ἀνθρώπῳ πρὸς τὸν ἐν ἐκαίνῳ διαπλάττεσθαι τύπον, μὴ φιλοκόμπως ἐπαίγεσθαι διαζῆν, μηδὲ εἰς θῆραν ἐπαίνων ἐξέλκεσθαι ποιούντα τὴν ἀρετὴν, μηδὲ εἰ παράδοξον τινα καὶ λίαν ἐξηακμῆμενον ἐπανελοῖτο βίον, οὐ μετριῶς δοξάζεσθαι διὰ τοῦτο φιλεῖν, ἀλλὰ μόνους ὀρᾶσθαι θέλειν τοῖς τῆς θεότητος ὀφθαλμοῖς σθὲν εἰς ἐμφανεστάτην ἀγούσης κατάληψιν.

Ὅτε οὖν εἶδεν ὁ δχλος ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐπέδρασαν αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῦρια, καὶ ἦλθον εἰς Καφαρναοῦμ ζητοῦντες τὸν Ἰησοῦν.

Ἀκολουθοῦσιν οὗτοι θαυμασταὶ μὲν ἰσως τῶν σημείων ὑπάρχοντες, οὐ μὴν εἰς τὸ χρῆναι πιστεῦειν τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν δεχόμενοι, ἀλλ' ὡσπερ τινὰ τῷ παραδοξοποιῷ τὴν ἀντίδοσιν διὰ τοῦ καὶ μόνον αὐτὸν ἐπαίνειν οὐκ ἀνεθέλητον προσκομίζοντες. Φρονῶς δὲ τοῦτο νόσημα πικρὸν, καὶ ψυχῆς οὐδαμῶδες ἐπὶ τὴν τοῦ συμφέροντος αἰρῶσιν παιδαγωγείσθαι κατεπισημένως. Αἴτιον δὲ τούτων αὐτοῖς, τὸ μόνον ἐπιτρέπεσθαι ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς, καὶ τροφῇ μᾶλλον τῇ εὐτελεστάτῃ καὶ προσκαίρῳ προθύμως ἐπιπηδῆν, ἢ γοῦν τοῖς πνευματικοῖς ἐπιτρέχειν ἀγαθοῖς, καὶ πειρᾶσθαι καρδαίνειν, ὅσα πρὸς ζωὴν ἀποτρέφει τὴν αἰώνιον. Τοῦτο δ' ἂν μάθοις ἀκριδῶς, καὶ διὰ τῶν ἐπεξῆς.

Καὶ εὐρόντες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ· Ῥαββί, πότε ὡδε ἔγγορας;

Εἰς διάδωσιν μὲν ὁ λόγος τὴν ἐξ ἀγαπώντων σχηματίζεται, καὶ ὑποπλάττεται πως τὸ γλυκὺ, πλὴν ἀνόητος κομιδῆ, καὶ μετράκωδης ἐξελέγγεται· οὐ γὰρ ἔδει τῷ τοσοῦτῳ περιτυχόντας διδασκάλῳ, μάταιόν τι λέγειν, καὶ μαθεῖν ἐπαίγεσθαι τὸ μηδέν. Τί γὰρ ἔδει ζυλοπευτεῖν, πότε μὲν αὐτὸς ἀπέκοιτο τυχόν; τί δὲ ἦν εἰκὸς τοῦτο μαθόντας ὠφελθῆσθαι; Σοφὰ τοιγαροῦν παρὰ σοφῶν ζητητέον, καὶ προτετιμῆσθαι λόγων ἀπαιδεύτων ἢ ἐν συνέσει σιγῇ. Ἄλατι μὲν γὰρ ἠρτύσθαι δεῖν ἐπιτάττει τὸν λόγον

non introisset cum discipulis suis Jesus in navim, sed soli discipuli ejus abiissent. Alia vera supervenerunt naves a Tiberiade justa locum ubi manducaverant panem, gratias agente Domino.

Non latet miraculum quo supra mare nimirum graditur Jesus, licet noctu et in tenebris factum sit, et etiam ordinatum. Subsentit enim turba eorum qui sequi solebant, multis, ut credibile est, observationibus edocta, nec cum suis discipulis navigasse, nec alio navigio transasse. Unicum enim ibi erat navigiolum apostolorum, quo assumptum prius discesserant. Nihil ergo boni latet, quamvis clam ab aliquo forte fiat; et verum hinc esse videbimus illud: « Nihil est opertum quod non revelandum sit: et occultum, quod non sciendum, et in notitiam venturum sit ». Aio itaque oportere eum qui vestigia Christi sequi cupit, et quantum vires humanæ patientur, ad illius exemplum formari, non ad ostentationem vitam componere, nec virtutem exercendo laudes venari, neque si admirabilem et pietatis laboribus addictam vitam instituerit, immodice propterea gloriari, sed solis Deitatis oculis patere velle, quæ aperta recludit, et quod clanculum gestum est clare patefacit.

ἀπογυμνοῦσης τὰ κρυπτά, καὶ τὸ λεληθότως ἐπιτελε-

VI, 24. Cum ergo vidisset turba quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in naviculas, et venerunt Capernaum quærentes Jesum.

Sequuntur hi admirantes quidem forsitan miracula, non tamen ad credendum utilitatem ex ipsis capientes, sed remunerationem veluti quamdam referentes miraculorum editori ex eo solum quod ipsum non invitum laudarent. Mentis autem iste gravis erat morbus, et capessendo bono nequaquam assuetæ. Cujus causa hæc erat, quod carnis voluptatibus tantum oblectarentur, et vilissimum ac temporarium cibum arriperent potius quam spiritalia bona capessere, et lucrari conarentur quæcumque ad vitam nutriunt æternam. Hoc autem paulo post liquido patebit.

VI, 25. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando hic venisti?

Amicorum speciem habet oratio, et nonnihil præ se fert suavitatis: verumtamen stulta admodum et juvenilis comperitur: non decebat enim eos qui tanto magistro occurrebant vanum quiddam dicere, nihilque ab eo exquirere. Quid enim opus erat sciscitari quandonam ipse adventasset? aut quid hinc utilitatis accepturi erant, postquam didicissent? Sapientia igitur et exquisita petenda sunt a sapientibus, et prudens silentium ineptis sermonibus est anteponendum. Sale quippe con-

⁶⁶ Matth. x, 26.

diendum esse nostrum sermonem jubet discipulus⁴¹; et alius quidam e sapientibus eo nos invitat his verbis: « Fili, si quidem tibi est sermo intelligentiæ, responde: sin minus, manus tua sit in ore tuo⁴². » Quo pacto vero linguæ imperitiæ vitium damnetur, alio quoque ex loco agnoscemus. « Si quis enim putat, inquit, se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio⁴³. »

VI, 26. Respondit eis Jesus, et dixit: Amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signum, sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis.

Afferemus aliquid commune, verunitamen exiguo tritum usu. Solent magno ingenio præditi doctores irasci plerumque cum inane quiddam et inutile ab ipsis quæritur; neque vero id ex arrogantia facere comperimus, sed quod interrogantium imperitiam moleste ferant. De nobis itaque nostrique similibus non insulse dictum illud esse arbitror. Salvator autem vehementius objurgat eos qui talia quæsierant, utpote stulle loquentes et imperite quærentes non ea ex quibus boni probique evaderent, sed ipsum ob mercedem corpoream, illamque vilissimam sequerentur. Quid enim cibo illo quotidiano, nec admodum exquisito vilis? Colenda est igitur pietas in Christum et dilectio, non ut aliquid recipiamus corporeum, sed ut salutem per ipsum lucremur: et ne blandis quidem verbis eum compellemus, sicut illi Rabbi dicebant, verborum comitatem ad impetrandas divitias et pecuniarum abundantiam componentes. Nam qui latiusmodi quiddam aggreditur, non ignorabit tandem incurrere se in Christum, qui acerbe reprehendat, et occultam in ipso malitiam revelet. Porro consentaneum est dispensationem in his rursus mirari. Nam cum prædicto morbo correptus eos videret, non secus ac peritus et solers medicus duplex eis excogitavit remedium, auctoritati miraculi reprehensionis utilitatem adhibens. Signum igitur reperiemus in eo quod intima eorum noverat. In eo vero quod proprie dicit eos miraculorum editorem nolle quærare propter pietatem, reprehensionem spectabis; prodest autem duobus modis. Nam ex eo quod liquido novit intima eorum consilia, scire se quoque ostendit eos stultos esse qui divinum oculum latere posse sibi persuadeant, infossa interim cordi malitia, et blanditiis lingua compositis. Hoc enim erat eos admonere demum ut ab isto morbo caverent, sequæ a non parvo peccato expedirent: injurius enim profecto, et iniquus est, qui hanc habet de Deo opinionem; ex eo vero quod utiliter peccantes arguit, eos ab ulteriore cursu in malum quodammodo revocat. Serpit enim, et manat latius cum nihil est quod prohibeat, sed deprehensum prope-modum erubescit, et funiculi more in seipsum

ἡμῶν ὁ Χριστοῦ μαθητῆς· Ἐταρξ δὲ τις εἰς τοῦτο προτρέπει τῶν σοφῶν· « Τέκνον, εἰπὼν, εἰ μὲν ἔστι σοι λόγος συνέσεως, ἀποκριθῆτι· εἰ δὲ μὴ, χεῖρ ἔστω ἐπὶ στόματι σου. » Ὅπως δὲ φαῦλόν ἐστι τὸ ἐπ' ἀπαιδεύτω γλώττῃ καταγινώσκεισθαι, καὶ δι' ἐτέρου γνωσόμεθα· « Εἰ τις γὰρ, φησί, δοκεῖ θρησκός· εἰς ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλώτταν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, τοῦτου μάταιος ἡ θρησκεία. »

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Ἀμην, λέγω ὑμῖν· ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι εἶδετε σημεῖον, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε.

Ἐροῦμεν δὲ τι κοινόν, πλὴν θεοῦ μικρῶ τετριμμένον. Πεφύκασι πως αἱ μεγάλα τῶν διδασκάλων ἕξεις οὐ μετρίως χαλεπαίνειν πολλάκις, ὅταν τι τῶν εἰκαίων καὶ ἀνωφελῶν ἐξετάζονται· καὶ οὐ δὴ πῶ τοῦτο παθόντας αὐτοὺς ἐξ ἀλαζονείας εὐρήσομεν, ἀλλὰ μᾶλλον ταῖς τῶν ἐρωτῶντων ἀμαθίαις ἐπιστηγνάσκοντας. Ἐπὶ μὲν οὖν ἡμῶν τε καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς οὐκ ἀκόμψως εἰρῆσθαι τοῦτο ὑπολαμβάνω. Θερμὸν δὲ τοῖς ἐκεῖνα διερωτήσασιν ἐπιφέρει τὸν Ἐλεγχον ὁ Σωτὴρ, ὡς λαλοῦσιν ἀπαιδεύτως, καὶ ἀσυνέτως διεσκεμμένοις, οὐχ ὅτι προσήκοι ζητεῖν τὰ ἐφ' οἷς ἂν γένειντο καλοὶ τε καὶ ἀγαθοί, ἀλλ' ἐπὶ μισθῶ σωματικῶ, καὶ τούτῳ εὐτελεστάτῳ κατακολουθεῖν αὐτῶ. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τροφῆς τῆς ἐφημέρου, καὶ οὐκ ἐν πολυτελείᾳ, τῷ ἑλαττον; Ἐπιτηδεύτεον τοιγαροῦν τὴν εἰς Χριστὸν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην, οὐχ ἵνα τι τῶν σωματικῶν εὐρίσκωμεν, ἀλλ' ἵνα τὴν δι' αὐτοῦ σωτηρίαν ἀποκερδαίνωμεν, καὶ μὴ λέγωμεν μὲν ἀγαθὰ πρὸς αὐτὸν, ὡσπερ οὖν ἐκαίνοι τὸ Παῦλι, ἐμπορίας δὲ ἄλλως ὑπόθεσιν καὶ ἀπλήστου χρημάτων συγκομιδῆς, τὴν χρηστολογίαν μὴ ἀρτύωμεν. Ἦγουν ὁ τοιούτοις ἐπιχειρῶν, οὐκ ἀγνοήσει λοιπὸν ὅτι πεκρῶς ἐλέγχοντι προσβάλλει τῷ Χριστῶ, καὶ τὴν κερυμμένην ἐν αὐτῶ κακίαν ἀποκαλύπτοντι. Θαυμάσαι δὲ πάλιν ἀκόλουθον καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις οἰκονομίαν. Ἐπειδὴ γὰρ νόσω κατελιημένους ἐθεάτο τῇ προειρημένῃ, καθάπερ τις ἀριστοτέχνης καὶ ἐπιστήμων ἱατρὸς, διπλοῦν αὐτοῖς ἐπινόησε φάρμακον, ἀξιολογωτάτῳ σημεῖῳ τὸν ἐπωρελῆ παραπλέξας Ἐλεγχον. Τὸ μὲν οὖν σημεῖον εὐρήσομεν ἐν τῷ εἰδέναι τὰ ἐν αὐτοῖς, ἐν δὲ τῷ κυρίως μὴ δι' εὐσέβειαν ζητεῖν ἐπιείχεσθαι λέγειν αὐτοὺς τὸν θαυματουργόν, θεωρήσεις τὸν Ἐλεγχον· ὡφελεῖ δὲ διττῶς. Τῷ μὲν γὰρ ἐξεπίστασθαι σαφῶς τὰ ἐν αὐτοῖς βουλεύματα, καὶ γνωρίζειν ἀκριβῶς ἀσυνέτους ὄντας ἐπιδεικνύει, ὅτι δὴ λήσονται τὸν θεῖον ὀφθαλμὸν οἰομένους, καταχώσαντες μὲν ἐν καρδίᾳ τὴν πονηρίαν, ἐπιτηδεύοντες δὲ τὸ ἐν γλώττῃ γλυκύ. Τοῦτο δὲ ἦν ἀναπειθόντος ἡδὴ νόσου μὲν τῆς ἐπὶ τούτοις ἀποφοιτῆν, ἀμαρτίας δὲ λήγειν οὐ μικρᾶς· ὕβρισθης γὰρ ὄντως, καὶ καταπαράνομος, ὁ ταύτην ἔχων ἐπὶ Θεῷ τὴν διάληψιν· τῷ δὲ χρησίμως ἐλέγγειν ἡμαρτηκότητας, ἀνασειράζων [γρ.-ράζει] τρόπον τινὰ τοῦ κακοῦ τὸν ἐπέκεινα δρόμον. Ἔρπει μὲν γὰρ, καὶ ἐκταίνεται τὸ κωλύον ἔχον οὐδὲν

⁴¹ Coloss. iv, 6. ⁴² Eccli. v, 14. ⁴³ Jac. 1, 26.

φωραθὲν δὲ πως μονονοῦχι καὶ αἰσχύνεται, καὶ σχοινίου δίχην εἰς ἑαυτὸ συστέλλεται. Ὁφελεῖ τοιγαροῦν καὶ ἐλέγχων ὁ Κύριος, καὶ δι' ὧν ἂν τις αὐτῶν, ὅτι πληττοὶ νομίσασι, διὰ τούτων αὐτῶν εὐεργετοῦντα θεάσασαιτο. Νοητέον ἐντεῦθεν, ὅτι κἂν θεωπεύσῃ τις, ἢ χρηστοῖς περιαινωσὶ λόγους τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν ἡγουμένους, μὴ ὀρθοποδοῦσι δὲ περὶ τὴν πίστιν, οὐ συναρπάζεσθαι ταῖς κολακείαις ἀκόλουθον αὐτοῖς, οὐδὲ ὡσπερ τινὰ μισθὸν τῶν ἐπαίνων ἀντικιχρῆν τοῖς ἐπανορθώσεως δεομένοις, τὴν ἐφ' οἷς ἂν πταίωσι σιωπήν· ἐλέγχειν δὲ μᾶλλον ἐκ παρρησίας, καὶ μεταχωρεῖν ἀναπέλθαι ἐπὶ τὸ ἀμεινον, ἡγουν διὰ τούτου κἂν ἐτέρους ὠφελεῖν, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Παύλου· «Τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι.» Τὰ μὲν οὖν ἐν τοῖς προκειμένοις ἡμῖν ἀναμέρος ἐν τούτοις· ἀκολουθία γε μὴν, καὶ ἀναγκαίως ἐπενηγεμένα τοῖς ἤδη προτεθεωρημένοις, ἀναδεικνυσθαι δεῖν ὑπολαμβάνω καὶ αὐτά. Οὐκοῦν ἐν ἐκείνοις ἐλέγομεν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἐκ τοῦ θρους κἀθοδον, τὴν δευτέραν ἡμῖν καὶ αὐθις ἐσομένην ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐπιδημίαν ἀνατυποῦν, καὶ ὡς ἐν συναίρεσει τοῦ παντὸς θεωρήματα προσετίθειμεν, ὅτι καὶ ἀγρυπνοῦσι, καὶ ἐν τῷ ποταμῷ ὑπάρχουσιν ἐτι τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐπιφαίνεται, καὶ δειλίας ἀπαλλάξας παραχρῆμα τὸ σκάφος ἐτίθει πρὸς γῆν. Καὶ τί τὸ ἐκ τούτων ὡς ἐν τύποις ἡμῖν ζωγραφούμενον, ἐν ἐκείνοις ἐσαφηνίζομεν. Ἄλλ' ἐπιτήρει νῦν, ὅτι μετὰ τὸ κατελθεῖν ἐκ τοῦ θρους τὸν Ἰησοῦν, ὑστερίζουσι τινες περὶ τὴν ἀκολουθήσειν, καὶ τελευταῖοι βαδίζουσιν ἐπ' αὐτόν. Ἔρχονται γὰρ τῇ ἐπαύριον· οὐκ ἀπαρτηρήτως καὶ αἰετοπροστεθεικότος τοῦ εὐαγγελιστοῦ· εἶτα περιτυχόντες, χρηστοῖς κολακεύειν ἐπιχειροῦσι· λόγοις, ἐπιπλήττει δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, ζέοντα καὶ δριμύν ἐπάγων τὸν ἔλεγχον, ἵνα πάλιν ἐκεῖνο διενθυμώμεθα, ὅτι μετὰ τὸ ἀφικέσθαι τὸν Κύριον ὡς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν, εἰκαιοτάτη λοιπὸν καὶ ἀνωφελὴς ἀνθρώποις ἢ τῶν ἀγαθῶν ἐπιζητήσις, καὶ τὸ ἀκολουθεῖν ἐθέλειν αὐτῷ καιρὸν οὐκ ἔχει τὸν πρέποντα. Ἄλλὰ κἂν προσώσῃ τις, προσηνεστάτοις αὐτὸν καταμαλθάξειν οἰόμενοι λόγοις, οὐκέτι χρηστῷ περιτεύξονται, καὶ κρᾶψ τῷ κρῖνοντι, ἀλλ' ἐλεγκτικῷ τε καὶ πληκτικῷ. Τὴν γὰρ τῶν ἐλεγχομένων θεωπεῖαν, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἔλεγχον ἐν τοῖς τοῦ Σωτῆρος θεωρήσεσι λόγοις, ὅτε δὴ καὶ φησι· «Πολλοὶ ἐροῦσίν μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἢ τῇ τῆς κρίσεως δηλονότι· «Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὄνοματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; Ἄλλὰ τότε, φησὶν, ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι Ἄμην λέγω ὑμῖν, οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς.» Οὐ γὰρ ἐζητήσατέ με, φησὶ, καθαρῶς, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐν ἁγιασμῷ διαπρέπειν ἠγαπήσατε· ἔγνω γὰρ ἂν διὰ τούτων ὑμᾶς, ἀλλ' ἐπέπερ εἰς ἔμπορίας εὔρεσιν, τὴν ἐν δοκῆσει καὶ ἐν ψιλαῖς ὑπονοίαις εὐλάθειαν ἐποιήσασθε, καὶ ἡγνοχέμαι δικαίως ὁμολογῶ· ὅπερ οὖν ἐν τούτοις εἶναι φαμεν τὸ «Κύριε, Κύριε,» τοῦτο καὶ ἐνθάδε τὸ «Ραββί.» Οὐκοῦν ὅτι τὸ κολάζεσθαι πικρὸν, μὴ καταπιπέτω πρὸς ἀνανδρίαν, μηδὲ ἀσθενεῖτω ποικίλως εἰς τὸ

A contrahitur. Prodest ergo Dominus, etiam cum increpat, et quibus ferire putatur, iisdem ipsis beneficia conferre cernitur. Hinc statuendum est, Ecclesiarum præsulibus, tametsi quidam eis assententur, aut blandiantur, sed in fide recte non incedant, illorum adulationibus cedendum non esse, nec de eorum delictis tacendum, ut præmium veluti quoddam laudum quas acceperint, iis retribuunt quibus correctione opus est: sed libere potius increpandos, et ad meliorem frugem revocandos, adeoque cæteros quoque hinc juvandos, juxta illud Pauli dictum: «Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant.» Sed de rebus propositis sigillatim hactenus. **297** Consentaneum tamen arbitror ut quæ prioribus observationibus subjuncta sunt, ea ipsa rursus exhibeam. Igitur ibi diximus Salvatoris nostri de monte descensum figuram esse secundi et denuo futuri de cælis adventus, et omnia veluti completendo addidimus apparere ipsum discipulis suis, eum vigilantibus, tum laborantibus, et metu soluto navigium in terram statim deponere. Quid vero hinc typice nobis significatum sit, ibi declaravimus. Sed observa nunc quosdam pone sequi, et ultimos ad Jesum venire, postquam de monte descendit. Veniunt enim postero die, quod non temere evangelista addidit, et cum occurrissent Christo, blandis sermonibus ipsum aggrediuntur; sed eos Christus arguit, acrem et ferventem increpationem adhibens, ut illud rursus in animum induceremus, postquam Dominus ad nos de cælis venerit, vanissimum demum et inutilem fore bonorum postulationem, neque nos tempestive jam eum secuturos. Sed et tametsi quidam accesserint sperantes ipsum blandissimis verbis delinire, non jam facilem aemitem judicem reperturos, sed asperum ac severum. Adulationem quippe eorum qui arguentur, et increpationem ipsam in Salvatoris verbis conspicies, cum nimirum ait: «Multi dicent mihi in illa die,» judicii scilicet: «Domine, Domine, nonne in nomine tuo dæmonia ejecimus? Sed tunc, inquit, confitebor illis, quia amen dico vobis, nunquam novi vos.» Non enim pure me quæsisistis, inquit, sed nec sanctimonia splendere studuistis: hinc enim vos agnoscerem, sed cum ad lucrum faciendum imaginariam et inanem pietatis speciem præ vobis tuleritis, idcirco vos mihi quoque ignotos esse profiteor: quod igitur hic esse dicimus, «Domine, Domine,» id ipsum ibi quoque, «Rabbi.» Quocirca cuicumque grave et acerbum est puniri, ne in ignaviam delabatur, neque variis modis infirmum præbeat se ad peccatum, bonitatem Dei respiciens, sed præparet opus suum, ut scriptum est, in exitum suum, et præparetur in agrum, hoc est donec in hoc mundo est. Agrum enim mundum Salvator interpretatus est. Præparetur vero ad probationem **298** sanctitatis et justitiæ coram Dei tribunali.

¹ 1 Tim. v, 20. ² Matth. vii, 23, 24. ³ Prov. xxiv, 27.

Non enim cernet iudicem intempestive benignum, sed neque verbis ad misericordiam compositis cedentem, cui tum impigre obtemperandum fuit ad salutem vocanti, cum bonitatis tempus id permitteret, et priorum delictorum venia petenda, et benignitas Dei Salvatoris imploranda.

ἐπὶ τοῦ θεοῦ βήματος. Οὐ γὰρ ἀκαίρως ὄντα φιλόνηθρον θεωρήσει τὸν δικαστὴν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς εἰς ἔλεον εἰκοντα λόγοις, τὸν ὅπερ ἐχρῆν ἀμελήσει καταπεθεσθαι καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν, ὅτε καὶ ὁ τῆς ἡμετέρας ἐπέδου καιρὸς, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἡδῆ προεκπαισμένους ἐξαίτερον ἀμνηστία, καὶ τὴν ἐκ θεοῦ τοῦ σώζοντος φιλονηθρίαν ἐπιζητήσιν.

VI, 27. Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis.

Istiusmodi quiddam et generalius quodammodo Paulus disserens nos edocat his verbis: « Qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam ». » Seminare enim in carne sua dicit eos qui carnis voluptatibus totas, ut aiunt, laxantes habenas, præcipites seruntur quo voluntas impellit, utile a noxio nullatenus discernentes, nec ullo modo legislatoris præceptis observandis assueti, sed ad solam eamque temporariam voluptatem inconsiderate delati, rebus quæ videntur nihil quidquam præferentes. Rursus vero seminare asserit in spiritu ea quibus nos clarere vult Spiritus sanctus, cum toto animi studio et tanta cura virtutes colunt, ut nisi ratio naturæ necessarium carni alimentum præbere cogeret, ne id quidem facerent. Arbitror itaque non decere ut ad cupiditatem carnem curemus, sed necessariis potius incumbamus, eaque colamus quæ ad æternam ac divinam vitam conferunt. Corporis enim demerari delicias, nihilque ventris ingluvie potius habere, belluinum est prorsus, et extrema non caret rationis inopia. Sed honestis incumbere, et id maxime studere ut virtutibus inelarescas, atque spiritus legibus subjaceas, eaque de Deo cupidissime arripere quæ nos ad salutem conducere possunt, ejus utique fætor esse qui suam novit naturam, nec ignorat se animal rationis compos ad imaginem Creatoris conditum. Itaque, ut ipse atque Salvator, ait: « Ne solliciti simus quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur »: » sed reputantes cibo animam esse potiore, et corpus amictu, id imprimis attendamus quo pacto se habeant quæ præstant in nobis. Licet enim corpus bene se habeat, et congruis alimentis pinguescat, nihil tamen inde ad miseram animam utilitatis redit: sed e contrario damni plurimum conciliatur. In ignem quippe æternum detrudetur, cum necesse sit eos qui nihil boni egerint, idcirco puniri: corpore autem ratione convenienti frenato, atque spiritus legibus subdito, utrumque simul servari. Absurdissimum est igitur nos temporariæ carni et jamjam perituræ tantum curæ impendere, ut nihil ei plane deesse velimus quod appetat:

πλημμελεῖν, εἰς χρηστότητα βλέπων τὴν ἐν θεῷ, ἀλλ' ἐτοιμαζέτω τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, καὶ παρασκευαζέσθω εἰς τὸν ἀγρὸν, τοῦτ' ἐστίν, ἕως ἐστίν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ. Ἄγρὸν γὰρ τὸν κόσμον ἡρμήνευσεν ὁ Σωτὴρ. Παρασκευαζέσθω δὲ πρὸς ἀπόδειξιν ἀγιασμοῦ, καὶ δικαιοσύνης.

Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρώσιν τῆς ἀπολλυμένης ἀλλὰ τὴν βρώσιν τῆς μένουσας εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Τοιοῦτόν τι πάλιν ἐπὶ τὸ καθόλου καὶ γενικωτέρως ἐκπλατύνων τὸν λόγον, ὁ Παῦλος ἡμᾶς ἐκδιδάσκει [αἱ. ἐκπαιδεύει] λέγων· « Ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. » Σπείρειν μὲν γὰρ εἰς τὴν σάρκα φησὶ τοὺς οἷοι ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς ὅλας ὡς περ ἐπιτρέψαντες τὰς ἡνίας, ὁρμαῖοι βαδίζουσιν ἐφ' ὅπερ ἂν βούλωνται, διακρίνοντας μὲν οὐδαμῶς τὸ σφίσι λυσιτελεῖ, ἀπὸ τοῦ κατασίνεσθαι καὶ ἀδικεῖν πεφυκότος, δοκιμάζειν δὲ ὅπως τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν οὐδαμῶς κατεπισμένοι, ἐπὶ δὲ μόνον τὸ ἡδῶ τε καὶ πρόσκαιρον ἀπερισπείπτως κατασπυρόμενοι, καὶ τῶν ὁρμῶν προκρινόντες οὐδέν. Σπείρειν δὲ πάλιν εἰς τὸ πνεῦμα διίσχυρίζεται, τὰ ἐφ' οἷς ἂν βούλοιο διαπρέπειν ἡμᾶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅλον μὲν τῆς ἑαυτῶν διανοίας δαπανῶντας τὸ σπούδασμα, συντόνῳ δὲ οὕτως ἀποκχευόμενοι φροντίζοντες πρὸς γεωργίαν τῶν ἀγαθῶν, ὡς εἰ μὴ τις αὐτοὺς κατήπειξε λόγος φυσικὸς τε καὶ ἀνυπέρθετος τὰς ἀναγκαίας τῆ σαρκὶ χαρίζεσθαι τροφάς, οὐδ' ἂν εἰς τοῦτο ποτε καταβαίνειν ἠέσχετο. Οἶμαι τοίνυν προσθήκειν ἡμᾶς, τῆς μὲν σαρκὸς εἰς ἐπιθυμίαν μηδεμίαν ὅλας τίθεσθαι πρόνοιαν, προσκίεσθαι δὲ μᾶλλον τοῖς ἀναγκαιότατοις, καὶ ἐπιτρέψειν ἐπιείχεσθαι, τὰ ὅσα περ ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον τε καὶ θεῖαν ἀναφέρει τρωφάν. Τὸ μὲν γὰρ τὰς τοῦ σώματος ἀποθαυμάζειν τρυφάς, καὶ μηδὲν ἡγεῖσθαι τὸ ἀμεινον τῶν περὶ γαστέρα πλεονασμῶν [αἱ. πλησμονῶν], θηριῶδες ὄντως, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ἀλογίας αὐκ ἀμοιροῦν. Τὸ δὲ προσκίεσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ λαίαν ἐπιείχεσθαι διαπρέπειν ἐν ἀρεταῖς καὶ τοῖς τοῦ πνεύματος ὑποκείσθαι νόμοις, προσίεσθαι τε καὶ λαίαν ἀσμένως τὰ περὶ θεοῦ πρὸς σωτηρίαν ἐφοδιάζειν ἡμᾶς ἰσχύοντα, δοίην ἂν ἔγωγε πρέπειν ὄντως τῷ τῆν ἰδίαν ἐπιγινώσκοντι φύσιν, καὶ ὅτι ζῶν πεποίηται λογικὸν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος οὐκ ἡγνοῦσθαι. Οὐκοῦν ὡς αὐτὸς ποῦ φησὶν ὁ Σωτὴρ, « Μὴ μεριμνῶμεν τί φάγωμεν, ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμεθα »· λογίζόμενοι δὲ ὅτι κρείττων ἐστὶ τῆς τροφῆς ἡ ψυχή, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος, ὅπως ἂν ἔχοι καλῶς τὰ τιμιώτερα μᾶλλον τῶν ἐν ἡμῖν ἐνθυμώμεθα. Ἐπιθυμῶντος [Ἰσ. εὐ. παθόντος] μὲν γὰρ τοῦ σώματος, καὶ ταῖς αὐτῷ καταλλήλοις πεινινομένου τροφαῖς, θνητὸς μὲν οὐδεμία τῆ ἀθλίᾳ ψυχῇ· ἐκ δὲ τῶν ἐναντιῶν, καὶ

⁶⁷ Galat. vi, 8. ⁶⁸ Matth. vi, 31.

πολύ τι τὸ βλάβος ἀνατελεῖ· κατοικήσεται γὰρ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, ἐπειπερ ἀνάγκη τοὺς οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν εἰργασμένους, τῆς ἐπὶ τούτοις εἰσω γενέσθαι διείης· λογισμῷ δὲ τῷ πρέποντι χαλιναγωγηθέντος τοῦ σώματος, καὶ τοῖς τοῦ πνεύματος ὑπερσευγμένου νόμοις, σῶζεσθαι πάντως ἀνάγκη τὸ συναμφοτέρον. Ἔστι τοίνυν τῶν ἀποποτώτων, τῆς μὲν προσκαίρου καὶ ὅσον οὐδέπω φθαρσομένης σαρκὸς οὕτως ἡμᾶς προνοεῖν, ὡς οἰεσθαι δεῖν οὐδενὸς ὄλως ἀπολιμπάνεσθαι τῶν φιλαιτάτων αὐτῆ· ἐν παρέργου δὲ τάξει λαθεῖν, ἣ καὶ τῷ μηδενὶ παρισούν τὴν ἐπὶ ψυχῇ φροντίδα, καίτοι τοσοῦτον οἶμαι προσήκειν ἐπιγεσθαι μᾶλλον ἡμᾶς προσκεκλισθαι τοῖς ἐπὶ ψυχῇ φροντίσμασιν, ὅσον καὶ ἐν ἀμείνοσι, ἣ κατὰ σάρκα ἐστίν. Οὕτω γὰρ ὄντως, καὶ τῶν ἠττωμένων προτάττοντες τὸ ὡς ἐν συγκρίσει νικῶν, καὶ δικαίαν τὴν ἐπὶ τούτοις ὀρίζοντες ψῆφον, ὅσοι τε καὶ σοφοὶ γενησόμεθα δικασταί, καὶ οὐχ ἑτέροις τίσι τὴν ἐκ λογισμῶν ἀγαθῶν ὀρθότητα χαριούμεθα, μᾶλλον δὲ ταῖς οικειαῖς ἐπιθησόμεθα κεφαλαῖς. Ἐργαζώμεθα τοίνυν, καθά φησιν ὁ Σωτὴρ, μὴ τὴν βρώσιν τὴν ἀπολλυμένην· χωρήσασα γὰρ εἰς γαστέρα, καὶ εἰς ὀλίγον κομιτῆ τὸν καιρὸν πρὸς εὐτελεστάτην ἡσόνην τὸν νοῦν διαπαίξασα πρὸς ἐφεδρῶνα χωρεῖ, καὶ ἐκ γαστρὸς καρδίαν στηριζουσα, συνέχει τὸν ἀνθρώπον εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν καὶ χορηγήσειν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Χριστὸς ἐπαγγέλλεται, λέγων· « Ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· » συναναπλέξας ὁμοῦ τῷ θεοπρεπεί τὸ ἀνθρώπινον, καὶ συζεύξας ὄλον τῆς οἰκονομίας τῆς μετὰ σαρκὸς τὸ ἐν κόσμῳ μυστήριον. Ὑπαινίττεται ἐξ ἑκὼς τὴν μυστικὴν τε καὶ πνευματικωτέραν τροφήν, δι' ἧς καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν ἀγαζόμενοι διαζώμεν ἐν αὐτῷ. Γυμνότερον δὲ πως ἐν τοῖς ἐφεξῆς τοῦτο λέγοντα θεωρήσομεν. Τετηρησῶ τοιγαροῦν ὁ λόγος τῷ χρωστωμένῳ καιρῷ τε καὶ τόπῳ.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὅτι χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐχ ἕτερος παρ' αὐτόν, ἢ ἕστιν, ἢ νοεῖται χαρακτήρ.

Ἦν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός.

Οὐκ ἠγνόησε πάλιν, ὡς Θεός, τὰ ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀμαθίας ἐσόμενα τυχὸν ἐγκλήματα, καὶ τὰ ἐφ' οἷς ἐξαγριούσθαι πολλάκις αὐτοὺς ἀπαιδευτῶς συμβέβηκεν. Ἦδει δὲ ὅτι λογιούνται καθ' ἑαυτοὺς, εἰς μόνην ὀρῶντες τὴν σάρκα, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ Θεὸν Λόγον οὐκ ἐννοήσαντες· Τίς οὗτος ἄρα ἐστὶν ὁ τοῖς θεοπρεπέσι λόγοις ἐπιπηδῶν; Τίς γὰρ ἂν ἀνθρώποις χορηγήσεται τροφήν, τὴν εἰς ζωὴν συνέχουσαν τὴν αἰώνιον; Φύσεως μὲν γὰρ ἀνθρωπίνης παντελῶς ἀλλότριον τὸ τοιοῦτόν ἐστι, μόνῳ δ' ἂν πρέποι τῷ ἐπὶ πάντας ὄντι Θεῷ. Προαπολογεῖται τοιγαροῦν ὁ Σωτὴρ, καὶ δυσωπεῖ ταῖς εὐκαιρίαις τῶν λόγων ἐπαγωγαῖς, τὴν προσδοκωμένην αὐτῶν ἀθυρογλωττίαν. Ἐπιδώσειν μὲν γὰρ τὴν βρώσιν αὐτοῖς τὴν εἰς ζωὴν ἀποτρέφουσαν τὴν αἰώνιον, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου φησὶν, ἐσφραγίσθαι γε μὴν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν παραχρῆμα δι' ἀσχυρίσαστο· ἣ τὸ Ἐσφραγίσθαι πάλιν ἀντὶ τοῦ Κεχρίσθαι τεθεικώς, κατασφραγίζεται γὰρ ὁ χριόμενος, ἡγουν ὅτι μεμάρφωται φυσικῶς πρὸς τὸν Πατέρα δεικνύς. Ὅμοιον οὖν ὡς εἰ ἔλεγεν· Οὐκ ἀδυνατήσω βρώσιν ὑμῖν ἐπιδοῦναι τὴν μένουσαν εἰς αἰώνιον ζωὴν τε καὶ τροφήν ἀναφέρουσαν. Εἰ γὰρ καὶ ὀρώμαι καθάπερ εἰς ἐξ ὑμῶν, ἀνθρωπίνως δηλονότι·

A perfunctorie vero curare animam, aut eam omnine corporis curæ postponere, licet tanto studiosius prospiciendum sit animæ, quanto illa carni antecellit. Sic enim quod superius est inferiori præponentes, justamque de iis sententiam ferentes, sancti et sapientes iudices evademus, nec aliis recte statuendi palmam tribuemus, ea nostris capitibus reservata. Operemur itaque, sicuti Salvator ait; non cibum qui perit: postquam enim in ventrem lapsus est, et brevissimo tempore mentem vilissima voluptate frustratus est, in scilam dejicitur, et ex alvo rursus egeritur. Cibus autem ille spiritualis, cor firmans, hominem corroborat in vitam æternam, quem ipse quoque Christus largiturum se nobis pollicetur, cum ait: « Quem Filius hominis dabit vobis; » divinitati humanitatem simul connectens, et conjungens totum dispensationis in hoc mundo cum carne mysterium. Subiunxit autem mysticum et spiritalem cibum, per quem corpore et animo sanctificati vivimus in ipso. Sed apertius in sequentibus istud dicentem spectabimus. Quapropter loco ac tempori expositio reservetur.

αὐτὸς μετοχετεύεται. Ἡ δὲ βρώσις ἡ πνευματικὴ τῆς αὐτῆς μετοχετεύεται. Ἡ δὲ βρώσις ἡ πνευματικὴ τῆς αὐτῆς μετοχετεύεται. Ἡ δὲ βρώσις ἡ πνευματικὴ τῆς αὐτῆς μετοχετεύεται.

C

300 CAP. V.

Quod character substantiæ Dei ac Patris sit Unigenitus, nec alius ab ipso character aut sit aut intelligatur.

VI, 27. Quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signavit Deus.

Non ignoravit rursus, qua Deus, futuras ex Judæorum inscltia criminationes, et quas ob res ipsos sæpe exasperari contigit. Sciebat vero apud se cogitatos, cum solam viderent carnem, neque Deum Verbum in ea esse putarent: Quis iste qui divinæ sibi majestatis verba arrogat? Quis enim hominibus cibum largietur illum qui in vitam conduit æternam? Alienum quippe istud plane est ab hominis natura, solique Deo supremo convenit. Prævenit ergo responsionem Salvator, et eorum sermones excipiendo, effrenem eorum linguam coercet. Ait enim Filium hominis daturum cibum eis, illum nempe qui in vitam æternam alit; verumtamen a Patre seipsum signatum esse confestim asseruit; signatum vero se, vel pro unctum esse posuit: consignatur enim qui ungitur, vel quod ostendit se naturaliter esse Patri conformatum. Idem igitur est ac si diceret: Non erit mihi difficile cibum vobis dare permanentem, qui ad vitam et delicias conducat sempiternas. Nam etsi tanquam unus vestrum apparem, homo nimirum cum carne, unctus sum tamen et signatus a Deo Patre in omnimodam similitudinem cum ipso. Cer-

netis enim, inquit, illum quidem in me, me autem vicissim in illo naturaliter, tametsi propter vos natus sum homo ex muliere, secundum ineffabilem dispensationis rationem: cuncta enim facere possum potestate divina, nec minor ullo modo virtute Genitoris mea virtus est. Et, si Deus ac Pater cibum vobis spiritalem præbet qui servet in vitam æternam, præbebit etiam Filius, licet in carne sit, incommutabilis ejus imago cum sit, effugie nimirum in omnibus perfectissima, non secundum carnis lineamenta, aut formam ullam corporis, **301** sed divina gloria, et æquali virtute, ac imperandi potestate. Observandum autem est rursus, cum Filium hominis divina dona largiturum ait, ipsumque ad imaginem Dei ac Patris signatum esse, nullam ferre separationem, quæ assumptum ex Virgine templum a vero Dei Filio sejungere queat, sed se unum esse statuere, atque ita intelligi velle. Et enim unus revera supra nos est Christus veste sua ceu regia purpura indutus, corpore nimirum humano, sive templo illo nimirum ex anima et corpore, tametsi unus etiam ex ambobus Christus est. Ast, o bone, Christi hostis rursus inquiet, palmam veritati concede: noli cavillari, sermonem minus ingenue quo velis detorqueus. Ecce hinc quoque liquido constat Filium ex substantia Patris non existere, sed potius simulacrum substantiæ ipsius⁶⁹; cujusmodi est sigillum, inquit, aut signaculum, quod cum ceræ, verbi gratia, aut alieui alteri materiæ excipiendæ formæ idoneæ solam sui similitudinem impressit, rursus ab eo qui impressit citra ullam sui jacturam recipitur: ita Pater, cum se totum indat et imprimat quodammodo perfectissima similitudine Filio, non habet utique ex seipso partem veluti substantiæ, aut quæ ex ipsa esse censeatur, sed velut imaginem solam et exactam similitudinem.

ἐξ αὐτοῦ μὲν οὕτως ὁ Πατήρ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀκριβεστάτης τῆς ὁμοιώσεως, οὐκ ἐξ αὐτοῦ πάντως μόνον, ἀλλ' ὡς εἰκόνα μόνην, καὶ ὁμοίωσιν ἀκριθεῖν.

Videat itaque denuo discendi studiosus adversarium instar serpentis nunc quoque nobis insultare, et in altum veneno caput plenum erigere. Sed qui «confringit capita draconis⁷⁰,» istud etiam confringet, facietque ut versutas eorum malitias denuo subterfugere possimus. Respondet itaque nobis qui gravibus modo verbis obstrepbat: sigillum, sive signaculum ex ferro vel auro, seu quavis alia materia factum, an non in caractere quodam significat formam suam, et sine caractere futurum est, concipieturque signaculum? At quis etiam illorum vel invitatus veritatis vi adactus fatebitur, in caractere utique signaturum; citra characterem vero, si ut par est philosophari velint, neutiquam. Cum ergo, sicuti nobis Scriptura divina testatur⁷¹, character substantiæ Dei ac Patris sit Filius, quippe qui in ipsa est, et ex

μετὰ σαρκὸς, ἀλλ' ἐχρίσθη, καὶ κατεσφραγίσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἰς ἀπαράλλακτον ὁμοίτητα, τὴν ὡς πρὸς αὐτόν. Ὁφείθε γάρ, φησὶν, ἐν ἔμοι μὲν ἐκείνον, ἐμὲ δὲ αὐτὸν πάλιν ἐν ἐκείνῳ φυσικῶς, καὶ εἰ γεγέννηται δι' ὁμᾶς ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς κατὰ τὸν ἄρρητον τῆς οἰκονομίας λόγον· ἔχω γὰρ ἐν τῷ πάντα δύνασθαι δρᾶν ἐν ἐξουσίᾳ θεοπροπειῆ, ἀπολειφθῆσθαι τε κατ' οὐδένα τρόπον τῆς ἐνοῦσης ἰσχύος τῷ φύσαντι. Καὶ εἰ δίδωσι τροφήν ὑμῖν τὴν πνευματικὴν, τὴν διασώζουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐπιδώσει δηλονότι καὶ ὁ Υἱός, καὶ ἐν σαρκὶ γεγονώς, εἰκὼν ἀκαρτάλακτος ὑπάρχων αὐτοῦ, νοουμένης δηλονότι τῆς κατὰ πᾶν ὄντιον ἐμφαρείας, οὐ κατὰ τοὺς τῆς σαρκὸς χαρακτήρας, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τι γοῦν τῶν ὅλων ἐν σωματικῷ νοουμένων σχηματι, ἀλλ' ἐν δόξῃ θεοπροπειῆ, καὶ ἰσοστάθμῳ δυνάμει, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ βασιλικῇ. Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν, ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου χρηρηγήσειν εἰπὼν τὰ θεοπροπη, καὶ κατεσφραγίσθαι πρὸς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐκ ἀνέχεται μερισμοῦ τοῦ διατέμνοντος τῆς κατ' ἀλήθειαν υἰότητος τὸν ἐκ Παρθένου ναόν, ἀλλ' ἵνα πάλιν αὐτὸν ὀρίξει τε καὶ νοεῖσθαι βούλεται. Καὶ γὰρ εἰς ὄντως ἐστὶν· ἐφ' ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, καθάπερ ἀλουργίδα βασιλικὴν τὸ ἴδιον φόρημα περιειμένους, φημι δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἦτοι ναόν τὸν ἐκ ψυχῆς δηλονότι, καὶ σώματος, εἰ καὶ εἰς ἐξ ἄμφοιν ὁ Χριστός. Ἄλλ', ὦ βέλτιστε, πάλιν ὁ χριστομάχος ἐρεῖ, δίδου ταῖς ἀληθείαις τὸ δύνασθαι κρατεῖν, μὴ κατασοφίζου τὸν λόγον, ἐφ' ὅπερ ἂν αὐτὸς ἐβελήσας περιέλειπον οὐκ εὐγενούς. Ἰσοῦ σαφῶς, καὶ διὰ τούτων ἡμῖν οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας ὑπάρχων τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἀναδεικνύεται, ἀλλὰ μάλλον ἀπεικόνισμα τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἔστω δὲ δὴ τι τοιοῦτον, φησὶ, φαμέν· ἡ σφραγίς, ἦτοι τὸ σήμαντρον, κηρῷ τυχόν, ἦγουν ἐτέρας ὕλαις ἐπιτηδεῶς ἐχούσας εἰς τὸ λαβεῖν ἐνθλιθόμενον, καὶ τὴν ὁμοίτητα μόνην ἐγχαράξαν τὴν αὐτοῦ, πάλιν ἐπανακομίζεται παρὰ τοῦ προσθλιθόντος, ζημιωθὲν ὅλον αὐτὸν ἐνείεις, καὶ ἐνσημάντας τρόπον τινὰ δι' ἔχει μέρος ὡσπερ τῆς οὐσίας, ἦγουν ἐξ αὐτῆς νοού-

Ὁράτω δὴ πάλιν ὁ φιλομαθής, ὅτι καὶ νῦν ἡμῖν, ὡς ὄφρις ὁ δι' ἐναντίας ἐπιπηδᾷ, καὶ εἰς ὕψος ἀφρεῖ τὴν τοῦ γέμουσαν κεφαλὴν. Ἄλλ' ὁ ἐ συνθραύων τὰς κεφαλὰς τοῦ δράκοντος, ἢ συνθραύσει καὶ ταύτην, καὶ δώσει πάλιν ἡμῖν τὸ δύνασθαι τὰς πολυτρόπους αὐτῶν δυστροπίας ὑπεκδραμεῖν. Λεγέτω τοίνυν ἡμῖν ὁ δεινοῖς ἡμᾶς ἀρτίως περικυττήσας λόγοις· ἡ σφραγίς, ἦτοι τὸ σήμαντρον τὸ ἐξ ὕλης τυχόν πεποιημένον ἦτοι σιδηρᾶς, ἦγουν τῆς ἀπὸ χρυσοῦ, ἢ οὐχὶ πάντως ἐν χαρακτῆρι τινι κατασημαίνει τὰ ἐν οἷς γίνεται, καὶ δίχα χαρακτῆρος ἐστὶν τε καὶ νοηθήσεται σήμαντρον; Ἄλλ' οἶμαι πᾶς τις οὖν ὅτι καὶ τῶν παρ' ἐκείνοισ, καὶ οὐκ ἐκὼν ὁμολογήσειεν ἀπὸ τοῦ πρέποντος πρὸς αὐτὴν συνελκόμενος τὴν ἀλήθειαν, ὅτι διὰ πάντως ἐν χαρακτῆρι σφραγιῆ· χαρακτῆρος δὲ δίχα, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ πρέποντι λογισμὸν, οὐδαμῶς. Ὅτε τοίνυν, καθάπερ ἡμῖν ἡ θεία

⁶⁹ Hebr. 1, 3. ⁷⁰ Psal. LXXIII, 14. ⁷¹ Hebr. loc. cit.

διαμαρτύρεται Γραφή, χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐν αὐτῇ τε ὡν δηλονότι, καὶ ἐξ αὐτῆς φυσικῶς, αὐτὸς ἐν τίνι κατασμαινεται, ἢ διὰ τίνος ἑτέρου σφραγιστῆ χαρακτήρα τὸν ἴδιον ὁ Πατήρ; Οὐ γὰρ δὴ τις ἐρεῖ τὸν Πατέρα μὴ εἶναι πάντως ἐν εἰδει θεοπροπέτῃ, ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἡ μορφή τοῦ τεκόντος αὐτὸν, ὃν εἴπερ τις θεάσασαιτο νοητῶς, αὐτὸν δηλονότι κατόψεται τὸν Πατέρα. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο, καὶ ἑαυτὸν εἶναι φησιν ἐν αὐτῷ φυσικῶς, κἀν ἐξ αὐτοῦ νοῆται διὰ τὸ ἰδιούστατον, ὡς περ οὖν καὶ τὸ ἀπαύγασμα τυχόν, ἐν τῷ ἀπαυγάζοντι, καὶ ἐκ τοῦ ἀπαυγάζοντος, καὶ ἑτερόν τι κατὰ γε τὸν ἐν νοῆσει λόγον, καὶ πάλιν οὐχ ἑτερον, ὡς πρὸς αὐτὸ θεωρούμενον, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ λέγεσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν ὑπάρχειν. Καὶ οὐ δὴ που, κατὰ τὸ ἐν μερισμῷ καὶ ἀποκοπῇ τῇ καθόλου, καὶ κατ' οὐσίαν τὰ τοιαῦτα λαμβάνεται· ἐμπεφυκῶτα γὰρ κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας τοῖς ἀφ' ὧν εἰσι, καὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι πιστεύονται, προκύπτοντα μὲν πως κατὰ τὴν ἔκφανσιν τὴν ὡς ἐν νοῆσει πρὸς ἑτερόν τι καὶ ἰδικῶς, πλὴν οὐ μεμερισμένως. Σφραγίζεται τοίνυν παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐ γυμνός, ἢ ἀσπαρκός ὁ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ Λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον δι' αὐτοῦ τὰ πρὸς ὁμοίωσιν ἀναγόμενα τὴν ὡς πρὸς Θεὸν κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον, ὡς περ οὖν ἐν ἐκείνῳ νοοῦμεν, ἐν τῷ τινὰς λέγειν· « Ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, Κύριε. » Πρὸς ὅσον μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι φησιν, ὅπερ ἐστὶ πάλιν ὁ χαρακτήρ· φῶς δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὴν κτίσιν διέκουςαν χάριν, δι' ἧς ὡς πρὸς Θεὸν ἀναπλαττόμεθα διὰ πίστεως, οἶον ἐστὶ σημάτων τιτὴν τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν συμμορφίαν ἀναλαμβάνοντες δι' αὐτοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Πατρὸς, ἵνα ὠζήσῃται καλῶς ἐν ἡμῖν τὸ καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα γεγενῆσθαι τοῦ κτίσαντος. Ἐπειδὴ δὲ ὁμολογουμένως πρόσωπόν ἐστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, εἴη δὴπου πάντως αὐτὸς καὶ ὁ χαρακτήρ ἐν ᾧ σφραγίζει Θεός. Ἄλλὰ, Ναί, φησιν ὁ δι' ἐναντίας, ὅτι μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος κατασφραγίζει Θεὸς τοὺς ἁγίους πιστεύομεν, πλὴν οὐδὲν ὅλως τὰ παρὰ σοῦ πρὸς τὴν προκειμένην εὐρίσκειται ζήτησιν· διὸ δὴ πάλιν ἀναλαβόντες ἐροῦμεν. Ἡ σφραγίς ἢ ἀπὸ σιδήρου τυχόν, ἢ καὶ χρυσοῦ νοομένη, ἐγγαράττει τὴν ὁμοίωσιν τὴν ἑαυτῆς ταῖς ὕλαις, ταῖς ἐφ' αἷς ἂν γένοιτο, ἀποβαλοῦσα μὲν ἐξ ἑαυτῆς οὐδὲν, μόνην δὲ κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐκ τοῦ προστεθλῆθαι κατασμαινοῦσα τὰ δεχόμενα· οὕτω νοοῦμεν ἐσφραγίσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, οὐδὲν ἔχοντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀπολαύσαντα δὲ μόνης τῆς ἀκριβοῦς ὁμοιώσεως, καὶ ἑτερόν τι παρ' αὐτὸν ὑπάρχοντα, καθάπερ εἰκόνα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Ὁ παρανοίας ἀμέτρου, καὶ ῥησοκινδύνου φρονήματος! Ὡς εὐκόλως ἐπελάθου τῶν ἀρτι γεγυμνασμένων! Χαρακτήρα μὲν γὰρ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἰρήκαμεν, σφραγίζεσθαι δὲ ἐν αὐτῷ τὸ ἀλλότριον, καὶ οὐκ αὐτόν, ἵνα μὴ αὐτὸς ἑαυτοῦ νοοῖτο χαρακτήρ. Σὺ δὲ ἡμῖν οὐκ ὀρθῶς τὸν ἐπὶ τοῦτοις ἀπολακτίας λόγον, μόνην σὺτῷ τὴν κατ' ἐνέρ-

A ipsa **302** naturaliter, in quonam ipse signatur, aut per quem alium Pater characterem suum signaturus est? Nemo enim certe Patrem dicet non esse in forma Deo convenienti, id est Filio, qui forma est sui Genitoris, quem si quis intellectu conspexerit, ipsum utique Patrem videbit. Idcirco enim seipsum quoque ait in ipso esse naturaliter, quamvis ex ipso intelligatur propter propriam hypostasim: quemadmodum, exempli gratia, splendor in eo est quod splendorem emittit, et ex eo, atque diversum quiddam cogitatione putatur, et rursus non diversum, si ad illud comparatum spectetur, propterea quod ex ipso et in ipso rursus existit. Neque vero juxta divisionem aut abscessionem substantialem isthæc capiuntur: nam cum B iis a quibus sunt secundum substantiæ identitatem insint, etiam ex ipsis creduntur esse, et in aliud quiddam abire videntur intellectui, et seorsim, sed non separatim. Signatur itaque a Patre, non nudum aut carnis expertus quod ex ejus substantia est Verbum, sed potius per ipsum signantur ea quæ ad similitudinem cum Deo quoad fieri potest revocantur, quemadmodum in illo intelligimus quod quidam dicunt: « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine ⁷². » Vultum enim Dei ac Patris Filium esse dicit, id est characterem. Lumen vero ex ipso, gratiam quæ per Spiritum promanat in creaturam per quam ad Deum reformamur per fidem, signaculo veluti quodam conformitatem cum Filio recipientes per ipsum, qui C est imago Patris, ut servetur in nobis, quod ad similitudinem et imaginem Creatoris facti sumus. Cum autem procul dubio vultus sit Dei ac Patris Filius, erit utique ipse quoque character in quo signat Deus. Esto vero, inquit adversarius: Deum quidem sanctos consignare per Filium [Spiritum] credimus; verumtamen quæ abs te sunt allata nihil plane ad propositam quæstionem faciunt; proindeque ea denuo repetemus. Sigillum e ferro, verbi gratia, vel auro sui similitudinem iis rebus imprimit quæ eo insigniuntur, ita tamen ut sui ipsius nihil amittat, sed solo impressionis actu ea in quibus recipitur insinuat: sic intelligimus signatum esse a Patre Filium, quippe qui nihil substantiæ ipsius D habeat, sed sola exacta similitudine fruatur, aliudque ab ipso existat, non secus ac imago ratione archetypi. O furorem immanem, ac præceps iudicium! Quam facile, oblitus es eorum quæ modo disceptata sunt! Characterem etenim Patris Filium esse diximus, signari vero in ipso aliquid alienum ac non ipsum, ne ipse sui ipsius character censeatur. Tu autem perperam iis repudiatis, solam ei in agendo similitudinem affingere non vereris. In solis ergo characteribus Deus erit, ex vestra sententia, Filius, et natura quidem nentiquam, sed in eo quod recte formatus et effectus est duntaxat ad Genitoris effigiem. Sed ne forsitan quidem Genitoris:

⁷² Esal. iv, 7.

consentaneum enim est, imo necessarium plane A ut hinc generationem tollatis plana, etiamsi nolitis. Sed quod credendum sit genitum esse ex Patre Filium, multa jam diximus, et suo tempore dicemus; nunc satius est id quod in manibus habemus aggredi, proposita blateronibus illis hac interrogatione: An non quod datur etiam auferri posse dicent, et quod advenit, utique removeri ac deperdi fatebuntur? Nunquid eniū quidvis interdum respui contingit, quod a natura in aliquibus radices non egerit? At manifestum illud est, tametsi nemo illorum annuat. Fieri ergo poterit ut illa similitudine Filius nudetur. Sola enim agendi efficacia ut ex Patre accepta ad ejus similitudinem signatus est, ut asseritis, quippe qui naturalibus prerogativis innixus non sit, sed alius omnino censeatur et existat a Genitore, et ab ejus essentia plane resectus. Recte enim sapienterque videlicet Patri cavistis, dicentes nihil ex seipso Filio dedisse, similitudine sola excepta, ne quid in ipso passionis esse censeatur. Hoc quippe est arcanum illud vestrum stultissimum. Ignoratis enim, ut apparet, Deum ac Patrem qui omnia facit citra passionem, gignere quoque absque passione, et igne potiore esse: cogimur enim exemplo rudiori uti, qui calorem ex seipso gignit citra passionem ullam aut corpoream decisionem. Audiant itaque illi in comminiscendo strenui, qui que temere blasphemias uti impietatem non esse, sed pietatem potius existimant: si sola similitudinis conjunctione Filium cum Patre collocatum esse dicunt, 304 nullum jam in eo stabile bonum fore, sed et omnino periculum esse ne in totum natura Deus esse desinat, quin etiam fieri posse ut in deteriora mutetur. Etenim ad illum quoque Tyrionum principem dicta sunt quæ et diaboli personæ tribuere cogimur: « Tu es signaculum similitudinis »; sed ab ea similitudine is excidisse comperitur ad quem dictum illud est. Jam ergo hinc apertissime vides solam cum Deo similitudinem inconcussam intellectualibus substantiis non asserre status firmitatem, sed neque sufficere ut in suis bonis perpetuo maneant, quod ad conditoris naturam recte signati sint. Cadunt enim ipsæ quoque ac deorsum feruntur, in deteriorem sæpe wentem quam initio traductæ. Quod cum ita sit, fieri potest ut Filius, sola operandi identitate ad Patris similitudinem evectus, neque naturali fundamento, sed solo voluntatis motu firmatus, mutationem quoque patiat, aut nisi patiat, id a laudabili voluntate ac proposito habiturus sit quod non patitur, non autem a naturali firmitate qua Deus. Quid igitur, o boni? Filius desiit tandem esse revera Deus? At si, ut vultis, istiusmodi esse comperietur, cur ipsum adoramus? cur supra virtutes supernas ut Deus sedet? Nobiscum igitur ignorant ipsa quoque sancta Seraphim, mul-

γειαν ὁμοιότητα περιτιθεὶς οὐκ ἐρυθρίσας. Ἐν μόνῳ οὖν ἄρα χαρακτηρῶσι Θεὸς ἔσται καθ' ἑμᾶς ὁ Υἱός, καὶ φύσει μὲν οὐδαμῶς, κατὰ δὲ τὸ μεμορφῶσθαι μόνον, καὶ ἐσχηματίζεσθαι καλῶς πρὸς τὴν τοῦ πατρὸς ἐμφέρεσιν. Τάχα δὲ οὐκέτι εὐκρίτους ὄλωσ' ἕρα γὰρ ἑμᾶς διὰ τούτων ἀναίρειν καὶ τὴν γέννησιν, μᾶλλον δὲ ἀνάγκη πάσαι, καὶ εἰ μὴ βούλοσθε. Περὶ μὲν οὖν τοῦ χρῆναι πιστεῦειν γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς, πολὺς ἡμῖν ἤδη δεδαπάνηται λόγος, ἢ καὶ ἐν οἰκίῳ καιρῷ δαπανηθήσεται· προεπωθέσαστον ἔτι πως ἐπὶ τὸ ἐν χερσὶ βαθιούμεθα, τοῖς ἀθυρολογώτερον ἀτυλάκτως εἰσθῶσιν ἐκεῖνο προτείνοντες εἰς ἐρώτησιν· Ἄρ' οὐχὶ πάντως τὸ δοτὸν ἐροῦσι καὶ ἀφαιρέτων, καὶ τὸ προσγεγονὸς ὄλωσ' ἐγγωρεῖν ὁμολογῶσι καὶ ἀποβάλλεσθαι; Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἀποπτύεσθαι πᾶν ὅτιον ἐσθ' ὅτε συμβαίνει, ὃ μὴ κατὰ φύσιν ἐνεβρίζωθαι τίσιν; Ἄλλ' ἔστι δῆλον, κἂν εἰ μὴ τις ἐκείνων συννεύσειεν. Ἐσται δὲ οὖν, κατὰ γε τὸν ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις λόγον, γυμνός ποτε τῆς ὁμοιώσεως ὁ Υἱός· μόνην γὰρ, ὡς φασί, κατ' ἐνέργειαν τὴν ὡς ἐκ Πατρὸς πρὸς αὐτὸν ἐστημάνθη, τὸ ἐκ φυσικῶν πλεονεκτημάτων οὐκ ἔχων ἀσφαλές, ἀλλ' ἑτερός τις παντελῶς νοούμενος καὶ ὑπάρχων παρὰ τὴν γενήσαντα, καὶ ὀλοσχερῶς ἀποκεκομμένος τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Καλῶς γὰρ δὴ σφόδρα ποιῶντες, καὶ σωφράτοις τὰ πράγματα προαναδελύποντες λογισμοῖς, ἠσφαλίσαμεθα τὸν Πατέρα, μηδὲν ἐξ αὐτοῦ λέγοντες ἐπιδοῦναι τῷ Υἱῷ, πλὴν ὁμοιώσεως ἀξιώσαι μόνην, ἵνα μὴ τι πάθος νοῆται περὶ αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ὁμῶν τὸ ἀπόρρητον εὐθεῖς. Ἠγνοήσατε γὰρ, κατὰ τὸ εἶδος, ὅτι πάντα ποιῶν ἀπαθῶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, γενήσεται καὶ ἀπαθῶς, καὶ τυρός ἐστί κρείττων· καταφέρει γὰρ καὶ εἰς ταύτην ἡμᾶς ὁ λόγος τὴν χρείαν, οὐκ ἐν πάθει, καὶ ἀποκοπῇ τῇ κατὰ σῶμα νοουμένην γενῶντος τὴν ἐξ αὐτοῦ πύρωσιν. Ἀκούσασαν τοίνυν οἱ πρὸς μόνους ὑπονοίας νεανιοὶ, καὶ τὸ δυσφημεῖν ἀτυλάκτως χρῆμα μὲν οὐκ ἀνόσιον, ἀρετὴν δὲ μᾶλλον εἶναι λογιζόμενοι, ὅτι περ εἰ ἐν μόνῃ τῇ καθ' ὁμοίωσιν οἰκειότητι συνετετάχθαι φασὶ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἀγαθῶν ἀσφαλίᾳ κείσεται, ἀποκινδυνεύσει δὲ πάντως καὶ εἰς τὸ εἶναι φύσει Θεός, ἐπιδίδεται δὲ, κατὰ γε τὸ ἐνδεχόμενον, καὶ τὴν εἰς τὰ χεῖρω παρατροπήν. Καὶ γὰρ δὴ καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἐλέγετο τὸν τῶν Τυρίων ἡγούμενον, ὃ καὶ λόγος ἡμᾶς ἀναγκαῖος ἀναπειθεῖ προσάπτειν τῷ τοῦ διαβόλου προσιώπῳ· « Σὺ εἰ ἀποστρέψισμα ὁμοιώσεως· » ἀλλ' εὐρίσκειται τῆς ὁμοιώσεως ἀποπεσών, ὃ πρὸς ὃν ὁ τοιοῦτος εἴρηται λόγος. Ὅρᾳ οὖν ἤδη, καὶ μάλα σαφῶς ἀπὸ δὴ τῶν τοιούτων ὡς οὐκ ἀσφαλές εἰς ἀκλόνητον στάσιν τοῖς νοητοῖς τὸ ἐν ὁμοιότητι κείσθαι μόνῃ τῇ πρὸς Θεόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀπόχρη πρὸς ἀπαραιοῖστον διαμονὴν τὴν ἐπ' οἷσπερ ἂν εἶεν ἀγαθοῖς, τὸ κατεσφραγίζεσθαι καλῶ πρὸς τὴν τοῦ ποιηθέντος φύσιν. Καταπίπτει γὰρ καὶ αὐτὰ, καὶ φέρεται κάτω μεταχωροῦντα πολλὰ κίς εἰς αἰσχρῶνα γυνώμην, ἥπερ ἦν ἐν ἀρχαῖς. Ἐνδέχεται δὲ οὖν κατὰ τὸν αὐτῶς ἔχοντα λόγον, κατὰ

⁷³ Ezech. xxvii, 12.

μόνην τὴν ταυτοεργίαν εἰς ὁμοίωσιν ἀναβαίνοντα τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ ὑποβάθρα μὲν οὐκ ἐρημισμένον φυσικῆ, ἐν δὲ μόναίς ταῖς ἐξ οἰκειῶν θελημάτων ῥοπαῖς τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντα, ὅπομναι καὶ τροπῆν, ἢ καὶ μὴ πάθοι προαιρέσεως ἀξιαγαστοῦ καρπὸν εὐρήσει τὸ μὴ παθεῖν, καὶ οὐ φυσικῆς ἀσφαλείας ἐδραϊότητα μᾶλλον ὡς Θεός. Τί οὖν, ὦ βέλτεστοι, γέγονεν ἡμῖν οὐκίτι Θεός κατ' ἀλήθειαν ὁ Υἱός; Καὶ εἰ καθ' ὑμᾶς οὕτως ἔχον ἀλώσεται, τί προσκυνούμεν αὐτῷ; διατί δὲ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ συνδοξάζεσθε; τί δὲ καὶ τὰς ἀνωτάτω δυνάμεις, ὡς Θεός ἐποχεῖται; Ἡγήσατεν ἄρα μεθ' ἡμῶν καὶ αὐτὰ τὰ ἅγια Σεραφῖμ, ὅτι πολὺ τοῦ πρέποντος ἀποσφάλλεται, τὸν οὐκ ὄντα κατὰ φύσιν δοξολογούντα Θεόν. Πλανᾶται δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, Κύριον Σαβαώθ ὀνομάζοντα τὸν τοῖς ἰσοῖς τιμημένον. Ἡ γὰρ οὐκ ἐρούμεν, καὶ τὰς ἀνωτάτω δυνάμεις, Ἀρχάς τε καὶ Θρόνους, καὶ Ἐξουσίας, καὶ Κυριότητας συμμόρφους ὁρᾶσθαι σπουδάσειν κατὰ τὸ ἐγγυρῶν τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ τὸ ἐκ τῆς μικρῶν οὕτω ζῶν, ὡς πρὸς ἐκείνην τὴν κτίσιν, φημὶ δὴ τὸν ἀνθρώπων, τοῦ τοιοῦτω κάλλιε τιμηθεῖσαι, πᾶσιν ἔχει λόγον μὴ οὐχὶ πάντως οὐσεῖαι, καὶ πολλὸ τῶν ἐν ἡμῖν ἀμείνουσι, τὰ πολλὰ ταθεῖσθαι κρείττονα; Πῶς οὖν αὐτὸν, καὶ Κύριον Σαβαώθ ὀνομάζουσαι, καὶ ἐν δορυφόρων τάξει περιεσῆσαι, καθάπερ τῷ βασιλεῖ τῶν ἁλῶν ὑπηρετούμενα; Ὅτου δὲ χάριν, καὶ αὐτῷ συνεδρεῖται τῷ Πατρὶ, καὶ τοῦτο ἐκ δεξιῶν, τὸ δοῦλον τῷ δεσπότῃ, τῷ πεποιητότι τὸ ποιῆμα; Ἡ γὰρ οὐχὶ τοῖς γεννητοῖς, καὶ γρηγόρεως ἀπαθῆς, καὶ ἀπαρκατοῦσαν μᾶλλον ἂν πρέπη προσάγειν, ἢ τῷ κατ' οὐσίαν Θεῷ φυσικῶς ἔχοντι τὸ μὴ δύνασθαι παθεῖν; Ἄλλ' ἔστι δῆλον, καὶ ἐκεῖνοι μὴ λέγωσι. Τίς οὖν ἐστὶ τούτων ληρῶντων ἀνέξεται, ἢ πῶς οὐκ εὐλόγως ἀκεῖσεσθαι; Ἐὐαί, οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου; »

Ἄλλ' ἴσως δυσωπηθήσονται μὲν τὰς ἐκ τῶν τοιούτων συλλογισμῶν ἀτοπίας, ἐπ' ἐκεῖνο δὲ βαδιούνοσαι, καὶ κατασεσημάνθαι μὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰς ὁμοίωσιν ἀκριθεστάτην ἐρούσι τὸν Υἱόν, ἐν ἀτρέπτῳ δ' οὖν ὁμῶς εἶναι τῇ φύσει, καὶ εἰ μὴ ἔστιν ἐκ Πατρὸς. Εἴτα πῶς, εἰπέ μοι, τὸ μὴ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν, φορέσει τὸ ἴδιον αὐτοῦ· καὶ τῶν τῆς θείας οὐσίας πλεονεκτιμάτων οὐκ ἀμοιροῦν οὐσιωδῶς εὐρεθήσεται, τὸ μὴ ἐξ αὐτῆς προελθὼν κατὰ τὸν ἀληθῆ τῆς γεννήσεως τρόπον; Ἔστι γὰρ, οἶμαι, παντὶ τῷ σαφῆς, καὶ ὁμολογούμενον, ὡς ἄβαστα παντελῶς τὰ τῆς θεότητος ἴδια τῇ πεποιημένῃ κτίσει, καὶ τὰ ἐκεῖνη προσόντα φυσικῶς οὐκ ἂν γένοιτό ποτε παρ' ἐτέρῳ τῶν ὄντων τι, κατὰ τὸν ἴσον τε καὶ ἀπαράλλακτον τρόπον· οἷον τὸ ἀτρεπτον ἐν Θεῷ φυσικῶς, οὕτω δὲ καὶ ἡμῖν οὐδαμῶς, ἀσφάλεια δὲ τις ἡμᾶς ὡς πρὸς αὐτὸ σχηματίζει διὰ προσοχῆς, καὶ νήψεως, ἐφ' ἃ μὴ προσήκεν, οὐκ ἐπιτρέπουσα προχείρως μεταβιδάζεσθαι. Εἰ δὲ ὅλως ἐνδέχεται τι κατ' ἐκείνους τῶν θεϊκῶν ἰδιωμάτων ἐνυπάρχειν τι τῶν οὐκ ἐξ αὐτῆς κατ' οὐσίαν, καὶ οὕτως ἐνυπάρχει καθάπερ αὐτῇ, τί τὸ κωλύον, εἰπέ μοι, καὶ πάντα τὰ θεοπρεπῆ λοιπὸν καταχωρεῖν ἡδῆ, καὶ ἐν τοῖς μὴ ὑπάρχουσι κατὰ φύσιν θεοῖς; Ἐνδὲ γὰρ ὁλῶς ἀδιακωλύτως χωρήσαντος, τοῦ ἀτρέπτου φημὶ, τόπον ἔξει καὶ τὰ λοιπά. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; Συγκέχεται τὸ πᾶν ἡμῖν. Ἡ γὰρ οὐχὶ τὰ μὲν ἄνω χωρήσει κάτω, ἀναθήσεται δὲ πρὸς τὸν ἄνω τόπον

tum se a recto deerrare, dam eum qui Deus non est natura glorificant. Errant vero, ut videtur, dam eum Dominum Sabaoth nominant, qui eundem cum ipsis honorem obtinet. Numquid enim asseremus supremas quoque Virtutes, Principatus, Thronos, Potestates, atque Dominationes id imprimis curare, ut, quoad ejus est, Deo conformes evadent? Nam si pusillum illud de terra animal, homo nimirum, tanta pulchritudine ornatum est, cur non multo prestantioribus creaturis multo potiora tribuamus? Quomodo igitur ipsum et Dominum Sabaoth nominant, et satellitum more circumstant, cum Regi universitatis famulantes? Quam ob causam vero ipsi quoque Patri, idque a dextris, assidet, servus domino, creatori creatura? Numquid enim citra laborem vigilare et mutatione carere 305 creaturis tribuimus potius quam Deo secundum substantiam, qui naturaliter habet ut non possit pati? Atqui vel tacentibus illis nemini non est manifestum. Quis horum nugas igitur ultra feret, aut quomodo non jura audiant: « Væ, qui absque vino inebriamini! » »

Sed forsitan tantarum eos absurditatum pudebit, et alio se conferent, dicentque Filium signatum esse a Patre in perfectissimam similitudinem: immutabili tamen præditum esse natura, tametsi non est ex Patre. At quomodo, quæso, id quod ex Deo non est secundum naturam, Dei proprietatem gestabit: et quod ex ipso vero generationalis modo non processit, substantiæ divins proprietatibus non carere comperietur? Nemini quippe dubium est, deitatis proprietates creaturæ prorsus interclusas esse, et quæ illi naturaliter insonant, in nullo alio esse posse, æquali et eadem plane ratione: quemadmodum immutabilitas in Deo est naturaliter, in nobis non item, sed per attentionem et sobrietatem quæ nos ad ea quæ minus recta sunt ruere non sinit, ad eam quodammodo conformamur. Quod si, ex eorum sententia, fieri omnino potest ut divina quædam proprietates insit alieni eorum qui non sunt ex ipsa secundum substantiam, atque ita ei quodammodo inexistat, quid prohibebit, obsecro, quominus omnia quæ Deo conveniunt locum etiam habeant in iis qui non sunt dii per naturam? Uno enim semel admissio, immutabilitate nimirum, locum etiam habitura sunt reliqua. Et quid tum inde sequetur? Omnium rerum confusio. Annon enim supera deorsum cedent, et infera sursum evehentur? Quid enim ultra, quæso, prohibebit quominus supremus Deus in locum

78 Isa. xxix, 8.

nostrum deprimatur, nosque vicissim dii simus, et perinde ac Pater, nullo intercedente aut apparente discrimine, si locum habeant in nobis et naturaliter insint prerogativæ quæ soli Deo insunt? Et cum in se solo contineat, ut par est, Deus ac Pater ea per quæ similes ei futuri sumus, remanemus homines, et angeli nobiscum id quod sunt, in supremum illum locum non evecli. Quippe si posset Deus citra invidiam cunctorum potestati permittere id quod proprium ejus est, multi utique essent secundum naturam dii, qui terram, cælum, et quamvis aliam creaturam condere **306** possent. Quæ enim naturalis opificis prerogativas in se capiunt, quomodo non erunt ei similia? aut quid vetat quominus æquali majestate conspicuum sit id quod æqualibus fulget bonis? Sed videt utique Dei hostis quanta hinc absurditatum vis colligatur, et imperitiam ejus arguat. In propria enim natura Deus collocabitur, et creatura particeps quidem ejus erit, per conjunctionem spiritalem, sed ad dignitatem quæ ei immutabiliter inest neququam evehetur. Quibus ita constitutis, immutabilitatem Filio substantialiter inesse comperimus. Deus itaque secundum naturam est, et ex Patre necessario, ne quid eorum quæ ex ipso non sunt secundum naturam, ad eandem in divinitate dignitatem pertinere videatur. Sed cum nobis velut invictam rationem afferant, alium esse dicentes a Patre Filium, cujusmodi est imago respectu archetypi, et hoc commento putent eum a substantia Genitoris abscindere, haud parum denuo insanire deprehenduntur, nihilque prorsus asserere, quod revera possit id quod in animo habent recte conficere. Quid enim frustra contendunt porro, aut cur sola diversitate proprie existendi Filium a Patre reseant? Quod enim ipse in propria existat hypostasi, alienum utique a substantia Genitoris non arguit. Est enim ex Patre procul dubio, tanquam ex ejus substantia. Est autem rursus in Patre, propterea quod in ipso secundum naturam existit; ipsumque dicentem audies, alias quidem: « Ego ex Patre processi, et veni ⁷⁶; » alias vero: « Ego in Patre, et Pater in me ⁷⁷. » Nec enim in proprietatem abibit plane et omnimode separatam, ex eo quod sancta Trinitas in una intelligitur esse deitate, sed cum sit in Patre indivulsa ratione vel relatione consubstantialitatis, etiam ex ipso esse intelligitur processione ineffabiliter expressiva, sive cujusmodi est in splendore. Lumen enim est de lumine. Igitur in Patre, et ex Patre, indivulsa pariter et eorssim, ut character quidem inexistit, imago vero ut respectu archetypi in propria existentia intelligitur. Sed rationem quidem hujus rei non asseremus, verum exemplo a lege desumpto confirmabimus, veritatis vim adversus hæreticos undique munientes. Lex itaque Israelitis redemptionem sui cuique **307** capitis didrachmi medium imperavit. In uno

τὰ κάτω; Τί γάρ ἤ τὸ παραποδίζον ἐστὶ τὸν μὲν ἀνωτάτω Θεὸν πρὸς τὴν ἡμετέραν καταβιδιάζεσθαι θέσιν, ἡμᾶς δὲ αὖ πάλιν εἶναι θεοὺς, καὶ οὕτως ὡς ὁ Πατήρ, οὐδεμιᾶς ἐστὶ μεταξὺ κειμένης τε καὶ ὁρωμένης διαφορᾶς, εἰ χωρήσει καὶ ἐν ἡμῖν, καὶ ἐνυπάρξει φυσικῶς τὰ Θεῷ προσόντα μόνῳ πλεονεκτήματα; Καὶ ἐπεὶ περ ἐν ταυτῷ μόνῳ συνέγει, κατὰ τὸ εἶδος, ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, τὰ δι' ὧν ἐσόμεθα κατ' αὐτὸν, μεμενήκαμεν ἄνθρωποι, καὶ ἄγγελοι δὲ σὺν ἡμῖν τοῦθ' ὅπερ εἰσὶν ἐπὶ τὸ ἐπάνω πάντων οὐκ ἀναβαίνοντες. Ὡς εἴπερ εἰδεῖται φθόνου κρείττων ὄρασθαι Θεὸς, διὰ τοῦ προσθεῖναι πλῆθιν εἰς ἐξουσίαν τὸ ἴσον αὐτοῦ, πολλοὶ δὲ πάντως ἂν ἦσαν οἱ κατὰ φύσιν θεοὶ, γῆν τε καὶ οὐρανὸν, καὶ τὴν ἑλλην ἄπασαν κτίσιν δημιουργεῖν ἰσχύοντες. Τὰ γὰρ ἅπαντα κεχωρηκέντα ἐστὶν ἐν τῷ κατὰ φύσιν δημιουργῷ πλεονεκτήματα, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο κατ' αὐτόν; ἢ τί κωλύον ἐν ἰσῆ φαίνεσθαι δόξῃ τὸ τοῖς ἰσοῖς διαλάμπον ἀγαθοῖς; Ἄλλ' ὄρα πῶς πάντως ὁ θεομάχος, ὁσησὶς ἐνευθεν τῶν ἐκτόπων ἡμῖν ἐνοπιῶν ἢ πληθὺς ἐπισωρεύεται, καὶ τῆς ἐνοούσης αὐτῷ δυσμαθείας καταβοᾷ. Ἐν ἰδίᾳ γὰρ φαίνεται ἐδ θεῖον κείσεται, καὶ μετέξει μὲν αὐτοῦ τὸ παπιοτημένον, δι' οἰκειότητος πνευματικῆς, ἀναθήσεται δὲ οὐδαμῶς εἰς τὸ ἐκείνην προσὸν ἀπαρallάκτως ἀξίωμα. Διασκευασμένων δὲ οὕτως ἡμῖν τῶν λόγων, οὐσωδῶς τῷ Υἱῷ τὸ ἀτρεπτον ἐνυπάρχον εὐρήσασμεν. Θεὸς οὖν ἄρα κατὰ φύσιν ἐστὶν, ἀναγκαιῶς τε λοιπὸν ἐκ Πατρὸς, ἵνα μὴ τι φαίνηται τῶν οὐκ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν πρὸς τὸ ἴσον ἐν θεότητι διαβαῖνον ἀξίωμα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἀκαταμάχτητον ἡμῖν προφαγονται λογισμὸν, ἕτερον εἶναι τὸν Υἱὸν λέγοντες παρὰ τὸν Πατέρα, καθάπερ εἰκόνα πρὸς ἀρχέτυπον, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης εὐρεσιλογίας διατάμνειν οἰσονται τῆς οὐσίας αὐτῶν τοῦ γεννήσαντος· ἀλώσονται πάλιν ἀνοηταίνοντες οὐ μικρῶς, καὶ ἐπὶ μηδενὶ τὸ παράπαν διισχυρίζεσθαι μελετήσαντες, ὡσανεὶ καὶ κατ' ἀλήθειαν δυναμένῃ τοῦθ' ὅπερ αὐτοῖς κατὰ νοῦν ἐσπιν ἐξανύειν καλῶς. Τί γὰρ ὄλιως ἐπὶ τούτῳ καὶ διατείνονται μάτην, ἢ πόθεν ἀπὸ μόνης τῆς κατ' ἴδιαν ὑπαρξίν ἐτερότητος διατέμνουσι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν; Οὐ γὰρ δήπου τὸ ὑπάρχειν αὐτῶν ἰσοσυστάτως, καὶ τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας ἀλλότριον ἀποφαίνει. Ἔστι μὲν γὰρ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένως, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἔστι δὲ αὖ πάλιν ἐν Πατρὶ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν, καὶ αὐτοῦ λέγοντος ἀκούσῃ, ποτὲ μὲν· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα· » ποτὲ δὲ αὖ πάλιν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. » Ἀναχωρήσει μὲν γὰρ οὐκ εἰς ἰδιότητα παντελῶς καὶ ὁλοσρόπως κεχωρισμένην, διὰ τὸ ἐν μιᾷ θεότητι τὴν ἀγίαν νοεῖσθαι Τριάδα, ἀλλ' ὧν ἐν Πατρὶ κατὰ λόγον, ἦτοι σχέσιν ἀδιάστατον, τὴν ὡς ἐν ὁμοουσιότητι, καὶ ἐξ αὐτοῦ νοηθήσεται κατὰ πρόδοον ἀπορρήτως τὴν ἐκφαντικὴν, ἦτοι τὴν ὡς ἐν ἀπαυγάσματι. Φῶς γὰρ ἐστὶν ἐκ φωτός. Οὐκοῦν ἐν Πατρὶ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀδιάστατως τε ἅμα καὶ κεχωρισμένως, ὡς μὲν χωρηκτῆρ ἐνυπάρχων, εἰκῶν δὲ ὡς πρὸς ἀρχέτυπον, ἐν

⁷⁶ Joan. viii, 42. ⁷⁷ Joan. x, 38.

ἰδία νοούμενος ὑπάρξει. Ποιησόμεθα δὲ οὐχ ἀπλῶς ἅν ἐπὶ τούτῳ λόγον, ἀλλ' ἐκ παραδείγματος νομικοῦ βεβαιώσωμεν πανταχόθεν τοῖς ἑτεροδόξοις τὴν ἐκ τῆς ἀληθείας ἐπιτειχίζοντες δύναμιν. Οὐκοῦν προσκομίζειν ὁ νόμος τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διετάξατο λύτρον τῆς οἰκειας ἕκαστον κεφαλῆς, τὸ ἡμισυ τοῦ διδράχμου. Ἐν δὲ ἐνὶ στατήρι τὸ διδράχμον ἦν. Ἄλλα καὶ ἐν τούτῳ πάλιν αὐτὸς ἡμῖν ἐσκιαγραφεῖτο Χριστὸς, ὁ ὑπὲρ πάντων, ὡς παρὰ πάντων, λύτρον ἑαυτὸν προσ-αγαγὼν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ νοούμενος μὲν, ὡς ἐν μιᾷ δραχμῇ, πλὴν τῆς ἑτέρας οὐ κεχωρισμένως, διὰ τὸ ἐν νομίματι τῷ ἐνὶ, καθάπερ ἤδη προειρηκάμεν, τὰς δύο κεῖσθαι δραχμάς. Οὕτω δ' ἂν νοῶτο καὶ Ἰῶδς πρὸς Πατέρα, καὶ Πατὴρ αὐ πάλιν, ὡς πρὸς Ἰῶδν, ἐν μιᾷ ἄμφω τῇ φύσει, διηρημένως δὲ ἀναμέ-ρος ἕκαστος, ὡς ὑπάρχων ἰδιοσυστάτως, πλὴν οὐ πάντῃ διακεκομμένως, οὐδὲ δίχα τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον. Καὶ ὡσπερ ἦσαν ἐν ἐνὶ τῷ νομίματι δύο δραχμαί, τὸ ἐν ποσότητι μέτρον ἰσομοιροῦν ἀλλήλαις καὶ εὐδαμόθεν ἐλαττούμενον ἔχουσαι, οὕτω νοήσεις τὸ ἐν μηδενὶ παραλλάττον τῆς οὐσίας τοῦ Ἰῶδ πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα, ἢ αὐ πάλιν ἐκείνου πρὸς αὐτὸν, ὅτι αἰτελοῦν τὸν ἐφ' ἅπασιν τοῖς περὶ αὐτοῦ λαλουμένοις ἐκδέξῃ λόγον.

Εἶπεν οὖν αὐτῷ· *Τί ποιῶμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς.*

Οὐκ ἐξ ἀγαθῆς διανοίας ἢ πεύσεις, ἀλλ' οὐδὲ, ὡσπερ ἂν τις ὑποτοπήσαι τυχόν, ἐκ φιλομαθείας αὐτοῖς; πρόρισιν ἢ ἐρώτησις, γέγονε δὲ μᾶλλον ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἀλαστονείας ὁ λόγος. Ὡσπερ γὰρ εὐδὲν πρὸς οἷς ἤδσαν ἀξιούντες ἐτι μαθεῖν μονονοχῆ τοιούτων τί φασιν· Ἄλλοι, ὡ οὕτως, ἡμῖν τῶν [αἰ. τὰ] διὰ Μωσέως· Ἰσμεν οὐκ ἐλαττον, ἢ περ ἐχρήν, τὰ ἐφ' οἷς ἂν δεῖσθαι συντείνεσθαι τὸν τῶν θείων ἔργων ἐπιστήμονα. Τί δὲ ἄρα τὸ καινὸν ἐποιεῖς αὐτὸς, τοῖς κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διατεταγμένοις; τί δὲ διδάξεις τὸ ξένον, ὃ μὴ διὰ τῶν θείων ἡμῖν προσημάνθη λόγων; Οὐκοῦν ἐξ ἀπονοίας μᾶλλον, ἢ περ ὄντως ἐκ φιλομαθούς προαιρέσεως ἢ ἐρώτησις. Ἐχεις τι τοιούτο καὶ παρὰ τῷ μακαρίῳ Ματθαίῳ· νεανίας μὲν γάρ τις, οὐκ εὐποριστάτῳ κτημάτων περιουσίᾳ περιγεδόμενος, ὑπαινίττετό πως εἰς τὸ χρῆναι λοιπὸν τὴν ὑπὸ Θεῷ δουλείαν εἰσερχεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἦκεν εἰς τὸν Ἰησοῦν, σπουδαίως ἀνεπυθάνετο, τί χρῆ δρῆν αὐτὸν, ἵνα καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς εὐρίσκειτο κληρονόμος. Πρὸς αὐτὸν δὲ ὁ Κύριος· Τὰς ἐντολάς που πάντως οἶσθα, φησὶν· Ἐ Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐκ ἐπιορκήσεις, καὶ ὅσα τοῦτοις συνήρμοσται. Ἄλλ' ὡς τούτων οὐδενὸς ἐκεῖνος ἐτι δεόμενος, ἢ καὶ μαθημάτων ἐξήγησιν πολὺ τῆς ἐνοούσης ἕξεως ὑστερίζουσαν, οὐ καταδεχόμενος· Ταῦτα, φησὶ, πάντα ἐκ νεότητός μου τετήρηκα· τί δὲ ἐτι ὑστερῶ; Ὡσπερ οὖν ἐκεῖνος ἀμαθῆς συζεύξας τὴν ὑπεροψίαν τὸ, Ἐ τί ἐτι, φησὶν, ὑστερῶ; τοῦτο καὶ οὕτοι διὰ πολλῆν ἄγαν ἀλαστονείαν τε ἑαυτοῦ καὶ δοκησιοφλίαν λέγουσι· Ἐ τί ποιῶμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ; Ἄγαθὸν οὖν ἄρα τὸ μέτριον φρόνημα, καὶ ψυχῆς ἔργον εὐγενούς, τὸ τοῖς διδάσκουσιν ἐπιτρέπειν τὸ λυσιτελεῖς ἐξεπίστασθαι μᾶλλον, παραχωρεῖν τε οὕτω μαθη-

A vero statere didrachmum erat. Verum ipse nobis rursus Christus hic adumbrabatur, qui pro omnibus ut ab omnibus seipsum redemptionem Deo ac Patri obtulit; et in una drachma intelligitur quidem, non tamen ab altera separatus, propterea quod in uno illo nummo, ut antea diximus, duæ sunt drachmæ. Ita de Filio quoque censendum, respectu Patris, et de Patre vicissim, respectu Filii: qui ambo quidem in una natura, distincti vero ambo seorsim, cum uterque in propria sit hypostasi, sed non omnino separatim, neque alter absque altero. Et sicut sunt in nummo uno duæ drachmæ æqualis ponderis nec ullo modo minoris, ita quoque censebis de omnimoda substantia Filii cum Deo ac Patre æqualitate, aut Patris cum Filio, et hoc pacto demum in omnibus quæcunque de ipso dicuntur sanam doctrinam accipies.

VI, 28, 29. *Dixerunt ergo ei: Quid faciemus ut operemur opera Dei? Respondit Jesus, et dixit eis.*

Non bona mente, nec, quod quis forsitan suspicetur, discendi studio interrogant Jesum, sed præ insigni arrogantia. Quasi enim nihil præter ea quæ norant discere deinceps vellent, tale quidpiam propemodum dicere videntur: Sufficiunt nobis, o quisquis es, scripta Mosaica: scimus non minus quam oporteat quibus in rebus divinorum operum gnarum conniti deceat. Quid ergo novi afferes ad ea quæ tunc temporis constituta sunt? quid nos docturus es quod oraculis divinis non sit nobis antea signatum? Quapropter ex vecordia potius quam discendi studio istud quæritant. Tale quid etiam apud beatum Matthæum habes. Quidam enim adolescens, caduca opum copia circumfusus, serviendi Deo studium præ se ferebat. Cum autem accessisset ad Jesum, sciscitabatur quid sibi faciendum esset ut et vitam æternam possideret. Ad quem Dominus: Præcepta utique nosti, inquit: « Non occides, non adulterabis, non falsum dices testimonium », et quæ sequuntur. Sed ille quasi nullius horum expertus esset, aut doctrinam veluti 308 suis moribus longe inferiorem rejiceret: « Hæc, inquit, omnia observavi a juventute mea: quid adhuc mihi deest? » Quod ille itaque arrogantiam imperitiæ conjungens ait, « Quid adhuc mihi deest? » hoc isti quoque præ singulari fastu et inani sapientiæ persuasionem dicunt: « Quid faciemus ut operemur opus Dei? » Bona res igitur est spiritus humilis, et generosæ mentis opus, magistrorum arbitrio relinquere quid scire operæ pretium sit, eamque amplecti doctrinam, quam rectam esse existimant, utpote quorum cognitio major est. Quomodo enim magistrorum locum tenebunt, si nihil amplius eruditionis in eis sit, quam in disci-

¹⁸ Exod. xx, 15-16; Matth. xix, 18. ¹⁹ ibid. 20.

pulis, cum vix illi magistros assequi possint, A juxta illud Salvatoris : « Non est discipulus super magistrum. » Et : « Sufficit discipulo ut sit sicut magister ejus⁶⁰. »

ἄν ἔχοι τῶν παιδευομένων ὁ νοῦς, ὅτε καὶ εἰς τὸ ἐκείνων μέτρον καταλήξει μόλις αὐτοῖς ἢ εἰς τὸ μείζον ἐπίδοσις, κατὰ γε τὸ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον · « Οὐκ ἔστι μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον · » καί, « Ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. »

VI, 29. *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.*

Acerbissime rursum Dominus, licet latenter adhuc et subobscurè, in sciscitatorum dementiam invehitur : existimabit enim aliquis, si verba illa simpliciter accipiat, nihil aliud Jesum eis imperare, quam decere ut ipsi credant. Sed si dictorum sensum attentius consideret, ad aliud quiddam referri conperiet. Rectissime enim interrogatorum dementiæ convenientem sermonem instituit. Illi enim, quasi per legem abunde facere didicissent quod gratum sit Deo, Salvatoris nostri doctrinam impie rejiciunt, dicentes : « Quid faciemus ut operemur opus Dei⁶¹? » Sed ostendere debebat eos a vero Dei cultu longe adhuc remotos esse, nihilque verorum bonorum nosse, qui cum legis litteræ adhærerent, typis et figuris plenam mentem habeant. Proindeque multa cum emphasi, cultui legali fidei fructum opponens, ait : « Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. » Hoc est, non quod vos pulatis, inquit, ad solos typos respicientes : sed discite, etiam inviti, legis auctori hominum victimas non placere, nec oves immolari Deo id³⁰⁹

volenti aut exigenti. Quid vero thus futurum est, licet suavi fumo aerem repleat ; aut quid hircus proderit, inquit, et exquisitæ cinnamomi oblationes ? Non manducabit carnes taurorum Deus, sed neque sanguinem hircorum potabit. Cognovit omnia volatilia cœli, et pulchritudo agri cum ipso est⁶². Odit vero et repulit festivitates vestras, nec in conventibus vestris odorabitur, ut ipse ait alicubi⁶³ ; neque porro ad patres vestros de holocaustis et victimis locutus est. Igitur non hoc est opus Dei, sed illud potius, ut credatis in eum quem misit ipse. Etenim legali et typico cultu revera potior est salus per fidem, et condemnante præcepto gratia justificans. Opus est itaque piæ animæ, illa in Christum fides, et ejus sermonibus erudiri velle multo præstabilius est quam umbris typicis adhærere. Illud porro magis mirabere, quod cum Christus eos negligere soleat qui tentandi causa interrogant, id singulari consilio nunc respondet, tametsi nihil inde suscepturos utilitatis sciebat, in eorum condemnationem. Quemadmodum alibi quoque ait : « Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent ; nunc autem excusationem non habent de peccato suo⁶⁴. »

πρὸς τούτους · ἔχων γὰρ ἐν ἔδει Χριστὸς λόγον ποιῆσθαι μηδένα τῶν διερωτῶντων πειραστικῶς, αὐτὸ πρὸς τὸ παρὸν οικονομικῶς ἀποκρίνεται · εἰ καὶ ἦδει πάλιν ὠφεληθησομένους οὐδὲν, εἰς κατάκριμα αὐτοῖς ὡσπερ οὖν καὶ ἐν ἑτέροις φησὶν · « Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον · νυνὶ δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. »

⁶⁰ Math. x, 24, 25. ⁶¹ Joan. vi, 28. ⁶² Psal. xlix, 11. ⁶³ Is. i, 15, 14; Amos v, 21, 22. ⁶⁴ Joan. xv, 22.

Τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος.

Πληκτικώτατα πάλιν ὁ Κύριος, εἰ καὶ λεληθώς ἐτι, καὶ ἐπεσκιασμένως ταῖς τῶν ἐρωτῶντων ἀπονοίαις ἐπιπηρᾷ · οἰήσεται μὲν γὰρ τις ὅσον ἵκεν εἰπεῖν εἰς ἀπλότητα λόγου, μηδὲν ἕτερον αὐτοῖς ἐπιτάττειν τὴν Ἰησοῦν, ἢ ὅτι προσήκοι πιστεῦειν αὐτῷ.

B Περισκεπτόμενος δὲ τῶν εἰρημένον τὸν νοῦν, καὶ πρὸς ἕτερόν τι βαδίζουσαν θεωρήσει τὴν ἀναφορὰν. Καλῶς γὰρ δὴ σφόδρα ποιῶν, ταῖς τῶν ἐρωτῶντων ἀπονοίαις πρέποντα τὴν ἐπὶ τούτοις διεσχευάζετο λόγον. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, ὡς ἄλλοι διὰ νόμου μανθάνοντες τῷ Θεῷ θυμῆρες ἐργάζεσθαι, ἀθετοῦσι δυσσεβῶς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν διδασκαλίαν · « Τί ποιῶμεν, λέγοντες, ἵνα ἐργαζώμεθα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ; » Ἄλλ' ἔδει καὶ πολὺ τῆς Θεῷ φιλαίτιας λατρείας ἀπεσχοινομένους ἐτι δεικνύειν αὐτοῖς, καὶ οὐδὲν ὄλιως ἐγνωκότας τῶν ἀληθῶς αγαθῶν, τοὺς οἱ γε τῷ γράμματι τῷ νομικῷ προσεδρεύοντες, τύπων ἀπλῶς καὶ σχημάτων μεστῶν ἔχουσι τὸν νοῦν. Διὰ τοῦτο μετὰ πολλῆς τινος τῆς ἐμφάσεως λέγει ταῖς κατὰ νόμον λατρείαις τὸν ἐκ τῆς πίστεως ἀντιδιαστέλλον

C καρπὸν · « Τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. » Τοῦτό ἐστιν οὐχ ὑπερ ἡμῶν ἐνομίσατε, φησὶν, εἰς μόνους ὀρθῶντες τοὺς τύπους, ἀλλ' ἴστε δὴ πάλιν, κἂν μὴ βούλησθε μαθεῖν, ὡς ὁ νομοθέτης οὐ ταῖς παρ' ὑμῖν βουθυσταῖς ἠρέσθη ποτὲ, μηλοσφαγεῖ δὲ οὐδεὶς ἐθέλοντί τε καὶ ἀπειποῦντι τοῦτο Θεῷ. Τί δ' ἂν εἴη λιθωντῶς, κἂν εὐδόμοις εἰς ἀέρα περιελίττεται καπνοῖς ; τί δὲ ὁ τράγος ὄνησει, φησὶ, καὶ αἱ δυσπόριστοι τοῦ κινναμῶμου προσαγωγαί ; Οὐ φάγεται κρέα ταύρων Θεός, ἀλλ' οὐδὲ αἶμα τράγων πίεται. Ἐγνω πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότερος ἀγροῦ μετ' αὐτοῦ ἐστὶ. Μεμίσηκε δὲ, καὶ ἀπέωσατο τὰς ἐορτὰς ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθῆ ἔν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν, ὡς

D αὐτὸς ποῦ φησὶν · ἀλλ' οὐδὲ ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν. Οὐκοῦν οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον, ἵνα πιστεύητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν αὐτός. Καὶ γὰρ δὴ καὶ ὄντως ἁμείνων ἐστὶ τῆς νομικῆς, καὶ ὡς ἐν τύπῳ λατρείας ἢ διὰ πίστεως σωτηρία, καὶ τῆς κατακρινοῦσης ἐντολῆς ἢ δικαιοῦσα χάρις. Ἐργον οὖν ἄρα τῆ φιλοθέου ψυχῆ πίστις ἢ εἰς Χριστὸν, καὶ ἀξιολογώτερον σφόδρα τὸ ἐπειγέσθαι μᾶλλον ταῖς περὶ αὐτοῦ κατασφοδύσθαι λόγοις, ἤγουν ταῖς ἐν τύπῳ προσεδρεύειν σκιαῖς. Ἀποθανυμάσεις δὲ πάλιν κἀκεῖνο

Εἶπον οὖν αὐτῷ· Τί ποιεῖς σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν, καὶ πιστεύσωμέν σοι; εἰ ἐργάζῃ; Οἱ πατέρες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, κατὰ τὸ γηραμένον· Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν.

Ἐκκαλύπτεται κατὰ βραχὺ τῶν Ἰουδαίων ἡ γνώμη, καίτοι λανθάνουσα πῶς, καὶ ἐν ἀφανεστέροις ἐπι κατακλιθεῖσιν τοῖς λογισμοῖς. Ἐφασκον μὲν γὰρ ἐξ ἀπονοίας· «Τί ποιοῦμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἢ ἕτε δὴ, καθάπερ ἦδη προείπομεν, ἐξαρχοῦσαν ἔχοντες τὴν διὰ Μωσέως ἐντολὴν, εἰς τὸ δύνασθαι πρὸς πᾶσαν αὐτὸν ἀπευθῆναι σοφίαν, δι' ἧς ἀνεῖδειν τὸ εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Ἄλλ' ἠγνοεῖτό πως καίτοι τοιοῦτος ὢν ἐν αὐτοῖς ὁ σκοπὸς, ἀπογυμνοῦνται δὲ νυνὶ, καὶ κατὰ βραχὺ πρόεισιν εἰς τὸ ἐμφανέστερον· «Οὐ γὰρ ἔστι κρυπτόν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ὃ οὐ φανερωθήσεται. Τί τοῖων ἦδη; φασί· «Τί ποιεῖς σὺ σημεῖον;» Τετίμηται, φησί, καὶ λίαν εὐκότως ὁ μακάριος Μωσῆς· παρεδόθη πρὸς μεστειάν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἄποῦν ἔδωκε σημεῖον· ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα πάντως οἱ σὺν αὐτῷ. Σὺ δὲ δὴ λοιπὸν, ἐπίπερ εἰς τόπον ἡμῖν εἰσέρχῃ τὸν ἐκείνου μείζονα, καὶ τοῖς πάλαι διωρισμένοις ἐπιδιατάττειν οὐ παρὰ τῆ, ποῖος ἡμῶς πιστώσεις σημεῖοις, ἢ τί δεικνύων τῶν ὅσα θαυμάζεσθαι πρέπει καινότερων ἡμῖν παιδευμάτων εἰστρέχεις εἰσηγητής; Ἄληθης δὲ διὰ τούτων, καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναδείκνυται λόγος· ὅτι γὰρ ᾤοντο χρῆναι ζητεῖν, ὡχ ἵνα θαυμάζωσιν αὐτόν, ἐφ' οἷς ἔν τις δράσαι θεοπρεπῶς, ἀλλ' ἐπίπερ ἔφαγον ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθησαν, ἐξ ὧν ἦδη, φασίν, ἐλέγχονται. Σημεῖον γὰρ ἀπαιτοῦσι τὸν Ἰησοῦν, ὡχ ἀπλῶς τὸ τυχεῖν, ἀλλ' ὅπερ, ὡς ᾤοντο, πεποίηκεν ὁ Μωσῆς, οὐκ εἰς μίαν ἡμέραν, ἀλλ' ἐν ἔλαις τοῖς ἔτεσι τεσσαράκοντα τὸν ἐξ Αἰγύπτου λαὸν διαθρέψας κατὰ τὴν ἔρημον, διὰ τῆς τοῦ μάννα χορηγίας. Παντελῶς γὰρ, ὡς φαίνεται, τῶν ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ μυστηρίων εἰδότες οὐδὲν, οὐ τῇ θεῖᾳ τοῦ πεποιηκότος δυνάμει τὴν ἐπ' ἐκείνῳ θαυματουργίαν ἀνακεῖσθαι πρέπει διελογίζοντο, ἀνοήτως δὲ σφόδρα τὴν Μωσέως ἐπ' αὐτῷ καταστέφουσι κεφαλῇ. Αἰτοῦσι τοιγαροῦν τὸ ἴσον ἐκείνῳ παρὰ Χριστοῦ σημεῖον, ὁδὲν ἔλαις τὸ θαῦμα διδόντες τῷ πρὸς ἡμέραν αὐτοῖς ἐπιδειχθέντι σημεῖῳ, καὶ εἰ μέγα τυχεῖν εὐρίσκειτο, χρῆναι δὲ καὶ εἰς μακρὸν ἐκτελεσθαι χρόνον τῆς τροφῆς τὴν ἐπίδοσιν· οὕτω γὰρ ἂν, καὶ μόλις δυσωπήσειν αὐτοῦς εἰς τὸ κατανεῦειν, καὶ συμφηφρίζεσθαι λοιπὸν ἀξιολογητέτην εἶναι τοῦ Σωτῆρος τὴν δύναμιν, εὐπαράδεκτόν τε διὰ τούτου τὴν διδασκαλίαν. Πρόδηλον οὖν ἔστι, καὶ εἰ μὴ σφόδρα φασίν ἑναργῶς, ὅτι σημεῖων μὲν ἀλογοῦσι παντελῶς, προφάσει δὲ τοῦ θαυμάζειν αὐτὰ τὴν ἀκάθαρτον τῆς γαστρὸς ἡδονὴν θεραπεύειν ἐπιφέρονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Περὶ τοῦ μάννα, ὅτι τύπος ἦν τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῶν δι' αὐτοῦ χαρισμάτων πνευματικῶν.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν· Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

.. Matth. x, 26. .. Tim. II, 5.

VI, 30, 31. Dixerunt ergo ei: Quod tu facis signum, ut videamus, et credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de caelo dedit eis man, ducere.

Prodit se paulatim Judæorum animus, quamvis occultus adhuc, et obscuris consiliis infossus. Dicebant enim præ recordia: «Quid faciemus ut operemur opus Dei?» præsertim cum, ut jam antea diximus, sufficere sibi putarent præcepta Moëtica, ut ad omnem sapientiam dirigi possent, perquam voluntatem Dei perspectam haberent. Sed quodammodo latebat istud eorum propositum: nunc autem denudatur, ac sensim patet: «Nihil est enim opertum,» ut Salvator ait, «quod non revelabitur ..» — «Quid ergo, inquit, quodnam tu signum facis?» Honoratus est, idque jure merito, beatus Moyses: 310 assumptus est mediator Dei et hominum .. Etenim signum dedit idoneum: manducaverunt utique in deserto manna, qui cum ipso erant. Tu vero cum tibi majorem dignitatem arroges, et ad illa vetera præcepta nova non verrearis adjungere, quibusnam signis fidem nobis facies, aut quonam miraculo novam doctrinam nobis invehis? Hinc autem ipse quoque Salvatoris nostri sermo verus esse ostenditur: ex iis enim quæ jam dicunt arguuntur signum quærere, non ut ipsum ex operibus divinis admirerentur, sed quoniam panes ederunt, et satiati sunt. Signum enim non quodcumque petunt ab Jesu, sed quod, ut putabant, fecit ille Moyses, qui non in unum diem, sed totis quadraginta annis populum ex Ægypto eductum in deserto manna aluit. Nam cum nullum, ut videtur, divinæ Scripturæ nossent mysterium, non divinæ ejus a quo factum est virtuti miraculum illud tribuendum putabant, sed præ multa recordia ad ipsum Moysen illud referrebant. Petunt itaque simile huic a Christo signum, nec quidquam esse miraculi putant in eo quod in unum diem factum est signo, sed in longum tempus ali postulant: sic enim adductum iri se tandem, ut Salvatoris virtutem summam esse fateantur, et hinc probandam ejus doctrinam. Manifestum est igitur, licet id haud multum clare dicant, eos signa nihili plane ducere, sed eorum admirationem præ se ferendo impuræ ventris voluptati consulere.

CAP. VI.

De manna, quod typus erat Christi adventus, et gratiarum spiritualium quæ per ipsum traduntur.

VI, 32. Dixit ergo eis Jesus, Amen, amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de caelo.

Acerbe quoque nunc eos Salvator ut insanos increpat, et scriptorum Mosaicorum cum primis ignaros. Scire **311** quippe debebant Mosem Dei ad populū ministrum fuisse, et rursus filiorum Israel ad Deum, neque per se miraculum ul-
 lum patrasse, sed ministrum tantum fuisse eorum quæ ad utilitatem revocatorum ex servitute, bonorum omnium largitori facere placuisset. Quod igitur impie illi sentiebant, hoc statim Christus amputat. Hominibus enim tribuere quæ soli naturæ divinæ conveniunt ac debentur, quomodo extremæ dementiæ plenum non sit ac impietatis? Cum vero miraculi auctorem Moesen esse negaverit, et illius potestati istud subduxerit, manifestum est utique gloriam illam sibi Patrique tribuere, licet id propter auditorum inscitiam manifeste dicere nolit. Metus enim erat profecto, maxime cum talibus verbis injuria Mosis facta videretur, eos rursus inequitatum et inflammatum iri, veritatem rei nequaquam inquirentes, neque dignitatem loquentis agnoscentes, sed unum Mosis honorem sibi proponentes, temere forsitan et inconsiderate, quandoquidem ipse cum superiore conferretur. Discamus itaque majori cum ratione et discretionē pietatem erga sanctos patres nostros colere, et reddere, ut scriptum est, « Timorem, cui timorem; et cui honorem, honorem »⁷¹. Non enim faciemus injuriam, si quod cuique convenit cum ratione tribuamus, quandoquidem prophetarum spiritus prophetis quoque subjiuntur⁷²; sed cum de Salvatore nostro Christo verba sunt, tunc nobis quoque dicendum est: « Quis in nubibus æquabitur Domino, aut quis similis erit Domino inter filios Dei »?

ταῖς ὑποτάσσεται· ὅταν δὲ δὴ τις λόγος εἰσέρχεται περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τότε καὶ λέγειν ἡμᾶς ἀναγκαῖον, ὅτι, « Τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τοῦ Θεοῦ; »

VI, 32, 33. Sed Pater meus dat vobis panem de caelo verum. Panis enim Dei est, qui de caelo descendit, et dat vitam mundo.

Non solum removendi erant ab ea divinæ potestatis opinione quam illi Moysi affingebant, ostendendumque eum fuisse miraculorum potius ministrum quam auctorem, sed et ipsum miraculum, licet **312** inusitatum, elevandum, et comparatione eum majori nihil esse penitus ostendendum. Finge ergo rursus istiusmodi quiddam clamare Christum: Res magnas, o Judæi, exiguarum ac villissimarum loco habetis, et universorum Dominū liberalitatem angustia admodum finibus comprehenditis. Non parum enim desipitis, cum manna persuadetis vobis esse panem illum de caelo, licet unam Judæorum gentem duntaxat aluerit in deserto, cum innumeræ aliæ per totum orbem gentes sparsæ sint; et tam restricta erga homines benignitate Deum.

Πληκτικώτατα καὶ νῦν ὁ Σωτὴρ ἀσυνέτους ὄντας ἐλέγχει, καὶ πολλὴν ἠγωνιόκτας τὰ ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι. Χρῆν γὰρ δῆπου λίαν αὐτοῖς ἐξεπίστασθαι σαφῶς, ὅτι διεκδέχεται μὲν ὁ Μωσῆς τὰ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν λαόν, καὶ αὐτὸν πάλιν τὰ ἐξ υἱῶν Ἰσραὴλ πρὸς Θεόν, καὶ αὐτουργῆς μὲν αὐτὸς ἐπ' οὐδενὶ τῶν θαυμάτων ὑπῆρχεν, ὑπηρέτης δὲ μᾶλλον, καὶ ὑπουργὸς ὡς ἂν βούλοιο δρᾶν ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐκ δουλείας ἀναπακλιμένων ὁ πάντων αὐτοῖς τῶν ἀγαθῶν χορηγός. Ὅπερ οὖν ἦν ἐν ὑποσίᾳ δυσσεβεῖ παρ' ἐκείνοις, τοῦτο καὶ μάλα γοργῶς ὑποτίμνεται Χριστός. Τὸ γὰρ δὴ τὰ μόνη πρόποντά τε καὶ χρεωστούμενα τῇ θείᾳ φύσει, ταῖς ἀνθρώπων ἀνατιθέσθαι τιμαῖς, καὶ σὺχλὶ μᾶλλον αὐτῇ, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν μωρίας τε ὁμοῦ καὶ δυσσεβείας ἀνάπτειον; Ἀποστήσας δὲ τὸν ἱεροφάντην Μωσέα τοῦ θαύματος, καὶ τῆς ἐκείνου χειρὸς ὑπεξελὼν τὸ παράδοξον, ἤσλος ἂν εἴη δῆπουθεν ἑαυτῷ μᾶλλον ἀνατιθεὶς μετὰ Πατρὸς τὴν δόξαν, εἰ καὶ παραιτοῦτο λέγειν ἐνζυγέστερον· διὰ τὴν τῶν ἀκρωμένων ἀπαιδευσίαν. Ἦν γὰρ καὶ ὄντως ἐλπίδος οὐ μακρὰν, ἅτε δὴ Μωσείῳ διὰ τῶν τοιούτων ἐξυδρισμένου ῥημάτων, ἀποταυροῦσθαι πάλιν αὐτοῦς, καὶ εἰς ἀκράτους ὄργας ἀνακαλεσθαι, τὸ μὲν ἀληθὲς ὅπως ἂν ἔχοι διερευνῶντας οὐδαμῶς, οὐδὲ τὴν τοῦ λαλοῦντος ἀξίαν ἐπιγινώσκοντας, ἐπὶ δὲ μόνον ἀπερισκέπτως ἰόντας τὸ χρεῖναι τιμᾶσθαι Μωσέα, καὶ οὐκ εὐλόγως τυχόν, ὅτε καὶ πρὸς τὴν τὸ ὑπερτεροῦν συγκρίνοιο. Μανθάνουμι τοίνυν, εὐκρινέστερον τε καὶ λογικώτερον, τὴν εἰς τοὺς ἁγίους ἡμῶν πατέρας ἐπιτηδεύειν εὐλάβειαν, καὶ ἀποδιδοῖναι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον· τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. » Ἀδικήσομεν γὰρ οὐδαμῶς, τὸ ἐκάστην πρόπον ἀναλόγως προσάπτοντας, ἐπεὶ καὶ πνεύματα προφητῶν προφή-
 περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τότε καὶ λέγειν τῷ Κυρίῳ, ἢ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ;

Ἄλλ' ὁ Πατὴρ μου δίδωσιν ὄρνιθ' τῶν ἄρτων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν. Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ.

Ἐδει μὴ μόνον ἀποστήσασθαι Μωσέα τῆς θεοπροφητείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνοῦσαν ἐν ἐκείνοις διάληψιν, καὶ τῆς ἐπ' ἐκείνῳ θαυματουργίας ὑπηρέτην ἀναδείξαι μᾶλλον, ἢ χορηγόν, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτὸ καίτοι παραδόξως γεγεννημένον κατασμικρύνειν τὸ θαῦμα, καὶ ἀντιπαράθεσι τῇ πρὸς τὸ μείζον ἐπιδεικνύειν ὑπάρχον ὅλως οὐδέν. Δέχου γὰρ μοι πάλιν τοιοῦτόν τι βούντα Χριστόν· Ἐν μικροῖς, ὡ οὔτοι, καὶ εὐτελεστάτους τὰ μέγιστα λογίζεσθε, καὶ τὴν τοῦ πάντων Δεσπότης φιλοτιμίαν ἐν ὀλίγοις κομιδῇ διωρῆσασθε μέτροις. Ἀμαθαίνοντες γὰρ οὐ κατὰ τι βραχὺ τὸ μάννα λογίζεσθε τὸν ἄρτον εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ, καίτοι μόνον ἐν ἐρήμῳ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἀποθρέψαν γένος, ἀναριθμητῶν ὄντων ἐτέρων, τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν· καὶ συνεσταλμένην οὕτω τὴν.

⁷¹ Rom. xiii, 7. ⁷² I Cor. xiv, 32. ⁷³ Psal. lxxxviii, 7.

φιλοφροσύναν ἐλογίσασθε θέλειν ἀπαδείξει· Θεοῦ, ὡς A, esse putatis, ut uni tantum populo alimenta prae-
 ἐνὶ καὶ μόνῳ λαῷ χορηγήσῃαι τροφάς· τύποι μὲν
 γὰρ ἐκεῖνα τῶν γενικωτέρων, καὶ τῆς καθόλου
 φιλοφροσύνης εἰς τὸ κατὰ μέρος ἐπίδειξις ἦν, ὡς ἐν
 ἀρραβῶνι τοῖς προειληφθῶσιν. Ἄλλ' ὅτε τῆς ἀληθείας
 ἐπὶ θύραις ἡμῖν ὁ καιρὸς, «Ὁ Πατὴρ μου δίδωσιν
 ὑμῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ,» ὅς διὰ τῆς τοῦ μάννα
 χορηγίας τοῖς ἀρχαιοτέροις ὡς ἐν σκιαῖς καταγρά-
 φετο· μὴ γὰρ δὴ τις οἰέσθω, φησὶ, κατ' ἀλήθειαν
 ἐκεῖνον εἶναι τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, κατανευέτω
 [α. κατανεμέτω] δὲ μᾶλλον ἐκεῖνῳ τὴν ψῆφον,
 ὥπερ ἂν φαίνοιτο προσὸν τὸ πᾶσαν ἀποτρέφειν δύ-
 ναθαι τὴν οἰκουμένην, καὶ ὄλω χαρίζεσθαι τῷ
 κόσμῳ τὴν ζωὴν. Καταιτιάται τοίνυν τοῖς ἐν τύπῳ
 γενημένοις προσοπατηγῶτα τὸν Τουδαῖον, καὶ τὸ ἐκ
 τῆς ἀληθείας κάλλος ἀναζητεῖν παρατούμενον· ἦν
 γὰρ οὐκ ἐκεῖνο τὸ μάννα κυρίως, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μονο-
 γενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐκ τῆς οὐσίας ἐρχόμενος
 τοῦ Πατρὸς, ἔπειπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν ζωὴ, τὰ πάντα
 ζωογονῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ ζῶντος ἀνέφυ Πατρός,
 ζωὴ καὶ αὐτὸς κατὰ φύσιν ἐστὶ, καὶ ἐπαίπερ
 ἔργον τῆ κατὰ φύσιν ζωῆ τὸ ζωοποιεῖν, ζωοποιεῖ τὰ
 πάντα Χριστός. Ὅπερ γὰρ ἄρτος ἡμῖν ὁ ἐκ γῆς
 εὐρίσκειται, τὴν ἀσθενῆ τῆς σαρκὸς φύσιν οὐκ ἔων
 καταφθίρεισθαι· τοῦτο καὶ αὐτὸς, διὰ τῆς τοῦ Πνεύ-
 ματος ἐνεργείας τὸ πνεῦμα ζωοποιῶν, καὶ οὐ μέχρι
 τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα συνέχων εἰς ἀφθαρ-
 σίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ ἡμῖν εἰς τὸν ἐπὶ τῷ μάννα
 λόγον ἐκτρέχει τὰ θεωρήματα, τὸ λυκοῦν, κατὰ γε
 τὸ εἶδος, οὐδὲν, καὶ ἐπ' αὐτῷ τι βραχὺ περισκεψα-
 μένους εἰπεῖν, ἐξ αὐτῶν παραθέντας τῶν Μωσαϊκῶν
 βιβλίων ἀνὰ μέρος τὰ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα· οὕτω
 γὰρ ἂν καὶ εὐκρινεστάτην ποιησάμενοι τοῦ λόγου
 τὴν παράθεσιν, ἕκαστα τῶν ἐπ' αὐτῷ νοουμένων
 ἑρῶς διαφύμεθα. Ἐπιδείξομεν δὲ διὰ πάντων, ὅτι
 τὸ μάννα τὸ ἀληθινὸν αὐτό· ἐστὶν ὁ Χριστός, ὡς
 ἐν τύπῳ τῷ μάννα χορηγεῖσθαι τοῖς ἀρχαιοτέροις
 νοούμενος παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Ἔχει δὲ οὐ-
 τως ἡ τῶν λογίων ἀρχή· «Τῆ πεντακαιδέκατῃ ἡμέρῃ,
 τῷ μηνὶ τῷ δευτέρῳ, ἐξελθούτων αὐτῶν ἐκ γῆς
 Αἰγύπτου, διεγόγγυσε πᾶσα ἡ συναγωγὴ υἱῶν Ἰσ-
 ραὴλ ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἀαρὼν, καὶ εἶπον πρὸς αὐτούς
 οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ· Ὅφελον ἀπεθάνομεν πληγέντες ὑπὸ
 Κυρίου ἐν γῆ Αἰγύπτῳ, ὅταν ἐκαθίσταμεν ἐπὶ τῶν
 λεθῆτων τῶν κρειῶν, καὶ ἠσθίομεν ἄρτους εἰς πλη-
 σμονῆν, ὅτι ἐξηγάγετε ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρημον ταύτην,
 ἀποκτεῖναι πᾶσαν τὴν συναγωγὴν ταύτην ἐν λιμῷ. Ἔ
 Τὰ μὲν οὖν ἐκ τῆς ἱστορίας διαφανῆ, καὶ λίαν εὐσύννοπα,
 καὶ οὐδενὸς οἶμαι, προσδεόμενα λόγου τοῦ
 τὴν πρόχειρον βασιανίζοντος γνώσιν· ἐροῦμεν δὲ πάλιν,
 εἰς μόνον ὀρῶντες τὸν πνευματικόν.

Οὐκοῦν ἐπὶ τὴν Αἰγυπτίων ἔχοντες χώραν οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ, διὰ θεοῦ προστάγματος τὴν ἐπὶ Χριστῷ
 τυπικῶς ἐπετελοῦν ἑορτὴν, καὶ τῆς τοῦ προβάτου
 θοίνης ἀψάμενοι, μόλις οὕτω τῆς τοῦ Φαραὸν τυραν-
 νίδος τὴν πλεονεξίαν ἐξέθισαν, καὶ τὸν τῆς δουλείας
 ἀφόρητον ἀπεσεύοντο ζυγόν. Εἶτα πρὸς τούτῳ παρα-
 δέξας τὴν Ἐρυθρὰν διαπεραιωσάμενοι θάλασσαν ἐν
 ἔρημῳ γεγόνασιν· καὶ δὴ ἐν αὐτῇ λιμῶντοντες κρεω-

Igitur, cum Israelitæ in Ægypto adhuc essent,
 divino mandato Christi festum typice celebrarunt,
 et agni comestis epulis sic tandem Pharaonis tyran-
 nide soluti sunt, et intolerabile servitutis jugum
 excusserunt. Tum Rubro mari mirabiliter trans-
 vadato, in deserto manserunt, cumque ibi fame pre-
 merentur, mirificum cepit eos carnum aliorum-
 que ciborum quibus assucti erant desiderium. Ita

⁹⁰ Exod. xvi, 1-3.

contra Moſem obmurmurant, ac divini muneris A pœnitent, cum ingentes alioquin gratias agere deberent. Per Ægyptum itaque obtenebratio, et hujus sæculi status quodammodo ſignificatur, et nos in mundanam vitam, velut in regionem quamdam aſcripti, acerbam in ea patimur ſervitutem, dum nihil Deo acceptum, ſed uni diabolo gratiſſima quæque facimus, et in voluptates impuræ carnis ceu lutum quoddam ac cœnum fetidiſſimum deſilimus, inanem ac ſtultum laborem, et ærumnoſum, ut ita dicam, voluptatis ſtudio colentes: ſed ſi quando nobis Dei lex in mente loquatur, et acerbam in his ſervitutem conſpiciamus, tunc certe, tunc omnis improbitatis relinquendæ deſiderio capti, ad ipſum Chriſtum tanquam ad libertatis principium ac januam tendimus, et per pretioſum ſanguinem ſecuritate et gratia ceu viatico inſtructi, carnis in hac vita perturbationes tanquam infeſtum et procelloſum mare quoddam relinquentes, et extra tumultum omnem mundanum poſiti, 314 ad mores tandem convertimur puriores atque ſanctiores, velut in deſertum quemdam locum ſecedentes. Sed quoniam exercitatione virtutis non caret, qui per legem ad eam eruditur, ſi quando nos horum politi comperiamur, tunc tentationibus ad probationem occurrentibus, carnalium cupiditatum pungit nos interdum recordatio; tum vellicante nos vehementius libidine, præ tædio sæpe conquerimur, revocante nos ad libertatem divina lege, adeoque priorum et familiarium voluptatum fame quadam incitati, rejectis temperantiæ laboribus, non jam malam eſſe videmus amplius mundanam illam ſervitutem. Poſt enim profecto carnis voluntas animum ab omni ſtudio honorum avellere. Dixit autem Dominus ad Moysen: « Ecce ego pluo vobis panes de cœlo ⁹¹. » Potes jam hic clariffime id videre quod in Pſalmis canitur: « Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducavit homo ⁹². » Sed patet, opinor, cunctis, virtutum quæ in cœlis ſunt intellectualium nullum alium panem et cibum eſſe cenſendum, quam illum ex Deo ac Patre Unigenitum. Ipſe igitur eſt verum illud manna, ille panis de cœlo, qui omni creaturæ rationali a Deo Patre præbetur. Sed ut rerum proſopitarum ordi-

⁹¹ Exod. xvi, 4. ⁹² Pſal. lxxvii, 25.

φαγεῖν ἐπιθύμουσιν, καὶ εἰς τὴν συνήθη τῶν ἄρτων ἐπιθυμίαν ὑπεσύροντο. Ἐγόγγυζόν τε οὕτω κατὰ Μωσέως καὶ εἰς μεταγνώσιν τῆς παρὰ Θεοῦ δωρεᾶς καταπίπτονσι, θεὸν ἐπὶ τοῦτοις οὐ μετρῶς εὐχαριστεῖν. Ἀγύπτου μὲν τοίνυν σκοτασμὸς ἂν εἴη, καὶ νοηθήσεται πως εἰς τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος κατάστασιν, καὶ εἰς ἕξιν τὴν κοσμικὴν, ἣν ὡσπερ τινὲς χώραν ἐπιγραφάμενοι, πικρὰν ὑπομένομεν ἐν αὐτῇ τὴν θητεῖαν, ἐργαζόμενοι μὲν τὸ παράπαν οὐδὲν τῷ Θεῷ, μόνῳ δὲ τῷ διαβόλῳ τελούντες τὰ θυμηρότατα, καὶ καθάπερ εἰς πηλὸν, ἢ δυσώδη βόρβορον, τὰς τῆς ἀκαθάρτου σαρκὸς καταπηδῶντες ἡδονὰς, ἀμισθὸν τε καὶ ἀνόνητον τληπαθῶντες πόνον, καὶ ἀταλαίπωρον, ἐν οὕτως εἶπω, τὴν φιληθονίαν ἐπιτηδεύοντες· ἀλλ' ὅταν ἡμῖν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος κατὰ νοῦν προσλαλή, καὶ πικρὰν ἤδη βλέπωμεν τὴν ἐν τοῦτοις δουλείαν, τότε δὴ, τότε τὴν ἐξ ἀπάσης φαυλότητος ἀποδημίαν διψήσαντας, ὡσπερ εἰς τὴν τῆς ἐλευθερίας ἀρχὴν, καὶ θύραν ἐπ' αὐτὸν ἐρχόμεθα τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν δι' αἵματος τοῦ τιμίου λοιπὸν ἀσφάλειάν τε καὶ χάριν ἐφοδιαζόμενοι, καθάπερ τινὰ θάλασσαν ταραχῶδη, καὶ συγχευμένην, τὰς ἐν τῷ βίῳ περιστάσεις ἀφέντες σαρκικὰς, ἕξω τε παντὸς θορύθου γεγονόντες κοσμικοῦ, πρὸς ἕξιν ἤδη τὴν αὐλοτέραν, καὶ καθαρωτέραν ἐρχόμεθα, οἷάπερ εἰς ἔρημον καταλύοντες χώρον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀγύμναστος πρὸς ἀρετὴν ὁ διὰ νόμου πρὸς αὐτὴν παιδαγωγούμενος, ὅταν ἐν τοῦτοις ἤδη γεγονόντες εὐρισκόμεθα, τότε τοῖς δοκιμάζουσι περιπίπτοντες πειρασμοῖς, ὑπομνήσει τῇ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν ἐσθ' ὅτε καταδακνόμεθα, εἶτα πολὺ λίαν ἡμᾶς κατασυρούσης τῆς ἐπιθυμίας, καταβωόμεν ἐξ ἀκηδίας πολλάκις, καίτοι πρὸς ἐλευθερίαν ἀνακεκλησάμενοι ἡμᾶς τοῦ θεοῦ νόμου. ἐν λιμῷ δὲ ὡσπερ γεγονόντες τῶν ἀρχαιοτέρων, καὶ κατειθισμένοι ἡδονῶν, καὶ πρὸς πόνους ἤδη τοῦς ἐπὶ ταῖς ἐγκρατείας ὀλιγορήσαντες, οὐκέτι φαύλην ὁρῶμεν τὴν ἐν κόσμῳ δουλείαν. Καὶ γὰρ ἔντως, ἰκανὸν τὸ ἐν τῇ σαρκὶ θέλημα πρὸς ἀπασαν ὀλιγοψυχίαν τὴν ἐπ' ἀγαθῶς ἐλκεῖσαι τὸν νοῦν. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωσῆσιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἵω ὑμῖν ἄρτους ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. » Ἐχεις ἤδη καὶ μάλα σαφῶς ἐν τοῦτοις ὁρᾶν τὸ ἐν Ψαλμοῖς μελωδούμενον· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Ἄλλ' ἔστιν, οἶμαι, πᾶσι διαφανὲς, ὅτι τῶν ἐν τοῖς αἰρανοῖς δυνάμεων λογικῶν, οὐχ ἕτερος ἂν νοῦτος καὶ ἄρτος, καὶ τροφή, παρὰ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Μονογενῆ. Αὐτὸς οὖν ἄρα τὸ μάννα τὸ ἀληθὲς, ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ, ὁ πάσης κτίσει λογικῇ παρὰ Θεοῦ Πατρὸς χορηγούμενος. Εἰς δὲ γε τῶν προκειμένων τὴν τάξιν εἰσβαίνοντες, ἐκεῖνὸ φαμεν' κατανόησον ὅπως ἡ θεία τε καὶ ἄνωθεν χάρις, καὶ νοσοῦσαν ἐσθ' ὅτε τὰ συνήθη, τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἀνθέλκει πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἀνασώζει ποικίλως. Κατωθεὶ μὲν γὰρ λίθου δίκην ἐπιπίπτον τῷ νῷ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, καὶ πρὸς τὸ ἴδιον θέλημα τυραννικῶς ἐκδιάζεται, ἀντιπεριμάγει δὲ πάλιν ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, καθάπερ τινὲ χαλινῷ, πρὸς τὴν τῶν ἀμεινόνων ἐπιθυμίαν, καὶ εἰς ἕξιν ἀνακομίζει

τοὺς νεοσηκότας τὴν φιλόθεον. Ἰδοὺ γάρ, Ἰδοὺ τοῖς A tur nos in pietate etiam olim manna illud intellectualem, Christus nimirum.

κατολισθαίνουσιν εἰς σωματικὰς ἡδονὰς, τὰς ἐξ οὐρανῶν χρηρηγήσειν ὑπισχνεῖται τροφὰς, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος παράκλησίν, δηλονότι: τὸ μάννα τὸ νοητὸν. Διὰ γάρ τοι τούτου πρὸς πᾶσαν ὑπομονὴν διακρατούμεθα, καὶ τὸ μὴ πίπτειν ἐξ ἀσθενείας, ἐφ' ἧ μὴ προσήπεν, ἀποκαρδαίνωμεν. Ἐστῆριζε τοῖσιν ἡμᾶς εἰς εὐσέβειαν καὶ πάλαι τὸ μάννα τὸ νοητὸν, τοῦτ' ἔστι Χριστός.

Ἐπιθὴ δὲ ἀπαξ διὰ τὴν χρεῖαν, ὡς ἐν ἐκδόσει τοῦ λόγου γεγόναμεν, οὐκ ἀζήτητον αὐτὸν οἶμαι πρέπειν ἔφιν, ἑπείπερ ἔχει πολὺ τὸ τελοῦν εἰς θνησιν. Οὐκοῦν εἰρεῖ τις εὐλόγως, Ὅτου δὴ χάριν ὁ φιλόθεωσός τε καὶ φιλόρετος οὕτω Θεός, δέον μὲν φθάσαι τὴν αἴτησιν, ὅστερίζει περὶ τὴν ὑπόσχεσιν· [οὐ]κολάζει γε μὴν τοὺς οὕτω διεστραμμένους, καίτοι κολάσας ἐν τοῖς ἐφεξῆς, ὅτε τὴν ἴσῃν νοσοῦντες ἐπιθυμίαν, καὶ ἄρτους εἰς πλησμονὴν, καὶ κρεῶν ἐφαντάζοντο λέθηστας, καὶ δυσωδεσάτων κρομμύων εἰσεδέχοντο πόθον. Ἐν γάρ τοῖς Ἀριθμοῖς εὐρήσομεν ὅτι καὶ τετιμῶρηνται τινες, καὶ Μνήματα τῆς ἐπιθυμίας ὁ χῶρος ἐκλήθη, ἐν ᾧπερ ἐστρατοπέδουον τότε· Ἐκεῖ γὰρ ἔθαψαν, φησὶ, τὸν λαὸν τὸν ἐπιθυμητὴν. Ὁκοῦν πρὸς μὲν τὸ πρῶτον ἐροῦμεν, ὅτι δὴ πάντως ἐχρῆν περιμεῖναι τὰς ἐπιθυμίας, οὕτω τε λοιπὸν εὐκαίρως ἀναδείκνυσθαι χορηγόν. Χαριεστάτη γὰρ πῶς ἔστι τοῖς εὐπαθοῦσιν ἢ δόσις, ὅταν αὐτῆς τινες προαναφαίρωνται, καὶ προβαδίζουσιν ἡδοναί, διψῆν ἀναπειθούσαι τὸ οὐκω παρόν· ἀισθήσεως δὲ τῆς χαριεστέρως ἀμοιρήσειον ἢ τῆ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆ, μὴ ταῖς εἰς τὸ εὐπαθεῖν ἡδοναῖς προσυντετινομένη καὶ ἀμύνουσα. Ἄλλ' ἴσως αἴτησιν μὲν οὐδαμῶς γενεῖσθαι, τὴν ὡς παρ' ἐκεῖνων ἐρεῖς, γογγυσμὸν δὲ μάλλον, καὶ μετάγνωσιν, καὶ καταβολήν. Τοῦτο γὰρ ὄντως καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν. Πρὸς δὴ καὶ τοῦτ' ἔφαμεν, ὅτι πρέπει μὲν ἂν τοῖς μὲν τελείοις τὴν ἐξιν, ἢ δι' ἐντεῦξέως αἴτησις· ἰσομοιρήσει δὲ πῶς αὐτῇ καὶ ὁ τῶν ἀσθενεστέρων ἐξ ἀκηδίας, ἢ ὅπως ἂν γένοιτο, γογγυσμὸς· χαλεπαίνει δὲ οὐ πάντως φιλόθεωσος ὡς ὁ πάντων Σωτὴρ. Ὅνπερ γὰρ τρόπον τοῖς ἔτι κομιδῇ νηπίοις ὁ κλαυθμὸς ἔσθ' ὅτε συντελεῖ πρὸς αἴτησιν τῶν χρησίμων αὐτοῖς, καὶ καλεῖται πρὸς ἔρευναν ἢ τεκοῦσα διὰ τούτου πολλάκις τῶν ἐν ἡδοναῖς τῷ βρέφει, οὕτω τοῖς ἔτι νηπίοις, καὶ βεβηκόσιν οὕτω πρὸς σύνεσιν, ὁ ἐξ ἀκηδίας, ἢ οὕτως εἶπω, κλαυθμὸς αἰτήσεως ἔχει δύναμιν τὴν ὡς πρὸς Θεόν. Κολάζει δὲ οὐκ ἐν ἀρχῇ, καίτοι καὶ ταῖς γηῖναις ἐπιθυμίαις ἠττωμένους ὄρων, ἀλλ' ἐν μέσοις ἤδη τοῖς χρόνοις, δι' αἰτίαν τοιαύτην, ὡς γέ μοι φαίνεται. Οὕτω μὲν γὰρ τὸ μάννα λαβόντες οἱ νεωσὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποδημήσαντες, οὐδὲ τὸν ἄρτον ἔχοντες τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου, καταπίπτουσιν εἰκότως εἰς ἐπιθυμίας σαρκικὰς, διὰ τοῦτο καὶ συγγινώσκονται· οἱ δὲ ἤδη τοῦ Κυρίου κατατροφῆσαντες, καθὰ γέγραπται, τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν τὰ σαρκικὰ προτιμήσαντες, δικαιοτάτην ἡδὴ τὴν δίκην ὑπέχουσι, καὶ προσέτι τῷ παθεῖν ἐπίσημον τῆς συμφορᾶς τὴν μνήμην ἀποπληρώσονται. Μνήματα γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ὄνομα κείναι τῷ τῆς κολάσεως τόπῳ. Ἐ καὶ ἐξελύσεται ὁ λαός, καὶ συλ-

Sed quoniam ab instituto sermone utilitatis gratia semel digressi sumus, non arbitror indigne illum esse relinquendum, cum plurimum fructum habeat illa disquisitio. Itaque non abs re quaeretur aliquis, quam **315** ob causam misericors ille ac tam bonus Deus, cum petitionem praevenerit debet, non nisi rogatus polliceatur, neque principio puniat eos quibus adeo perversa mens erat, sed postea punierit cum simili cupiditate laborantes, panes, et carnum lebetas, et graveolentes caepas in memoriam revocarent, eorumque desiderio tenerentur. In Numeris enim reperimus quosdam punitos fuisse, et Cupiditatis monumentum nuncupatum esse locum, in quo olim castra motati fuerant. « Ibi enim, inquit, sepelierunt populum cupidum **32**. » Ad primum ergo dicemus, convenienter illorum petitiones exspectasse, atque ita exhibere se largitorem. Tunc enim gratissimum est beneficium, cum illud voluptates quaedam praecedunt, quae nos ad illud vehementer cupiendum, licet nondum adsit, impellant; sed suavitatis sensu caremus, cum animus noster nulla beneficii accipiendi voluptate ad illud expectandum prius est incitatus. Sed dices forsitan potius neutquam illos adhibuisse, sed murmurasse precus, et poenituisse, et vociferatos esse. Hoc enim dictum quoque profecto verius. Ad hoc etiam dicimus, convenire quidem iis qui perfecti sunt moribus, petitiones per obsecrationem: sed inferiorum murmuracionem, ex taedio aut aliunde profectam, parem iis fore petitionibus, neque vero Salvatorem universi, cum sit hominum amantissimus, id moleste accipere. Quomodo enim infantibus ejulatus interdum prodest ad ea petenda quae utilia sunt ipsis, et ex eo mater quid gratum sit infanti saepe conjicit: sic in nobis infantibus adhuc, et nondum ad scientiam provectis, ejulatus petitionis apud Deum locum obtinet. Non punit autem principio, licet nos quoque voluptatibus terrenis succubuisse videat, sed mediis demum temporibus, ob istiusmodi causam, ut mihi videtur. Cum enim Israelitae qui nuper ex Aegypto disceserant nondum manna accepissent, nec illum de caelo panem haberent qui firmat cor hominis **33**, in cupiditates carnis merito incidunt: proindeque veniam accipiunt; qui vero Domino insultant, ut scriptum est **34**, spiritualibus bonis carnalia praefereudo, justissimam demum poenam subeunt, et suo supplicio illustre calamitatis monumentum relinquunt. Monumentum enim cupiditatis punitiois **316** locus nuncupatus est. « Et exhibit populus, et colligit quod ~~est~~ in diem **35**. » Sensibile manna

³² Num. xi, 34. ³³ Psal. ciii, 15. ³⁴ Psal. xxxvi, 4. ³⁵ Exod. xvi, 4.

pro figura intellectualis capiemus. Et intellectuale quidem ipsura nobis Christum significat, sensibile vero crassiorem legis disciplinam subinnuit. In diem itaque non abs re colligebatur, et in posterum diem servari legislator prohibebat, ænigmatice veteribus significans, tempore salutis affulgente, quo in mundo cum carne Unigenitus appariturus esset, cessaturas plane legis figuras, et frustra inde cibos collectum iri, ipsius nobis veritatis deliciis fruendis utendisque appositis. « Et erit in die sexto, et parabunt quodcumque intulerint : et erit duplum quod collegerint⁵⁵. » Observa rursus, sensibilemanna non licere colligi die septima, sed quod pridie comparatum et collectum sit, comedi oportere. Septima enim dies Salvatoris nostri adventus tempus significat, quo in sanctificatione Sabbatum celebramus, a peccatorum cessantibus operibus, et ad alendam quidem et corroborandam fidem cognitionem quoque jam per legem collectam assumentes, non tamen ita ut necessario nobis ea colligenda sit, cum nobilior cibus jam sit appositus, et de cælo panem habeamus. In dupla vero mensura ante sanctam illam diem septimam manna colligitur, ut hinc rursus intelligas, lege ad finem temporis conclusa, et incipiente jam sancta illa die septima, hoc est adventu Christi, in dupla quodammodo mensura cælestia bona repertum iri, et dupiam veluti quamdam gratiam, quæ præter utilitatem legis, evangelicam quoque disciplinam invehat. Quod ab ipso quoque Domino doceri censendum est, cum ait velut in parabolæ specie : « Ideo omnis scriba doctus in regno cælorum, similis est homini diviti, qui profert de thesauro suo nova et vetera⁵⁶ : » vetera quidem, ex lege : nova autem, per Christum. « Et dixit Moyses et Aaron ad omnem synagogam filiorum Israel : Vespere cognoscetis, quia Dominus eduxit vos de terra Ægypti : mane videbitis gloriam Domini, in eo quod dabit vobis Dominus vespere carnes edere et mane panes ad satietatem⁵⁷. » Moses pollicetur Israelitis, **317** datum iri a Deo sub vesperam coturnicum vim, et hinc asserit eos clare cognituros ex Ægypto se a Deo eductos. « Mane igitur, inquit, aperte videbitis gloriam Domini, in eo quod accipietis panes ad satietatem⁵⁸. » Illic rursus attende, quæso, distincte singula : coturnicum etenim abundantia legem quodammodo significat : non enim effertur volatu, sed prope terram avis illa volat. Tales vero esse videbis eos, qui per legem erudiuntur in terrestriore et typico Dei cultu, si nimirum sacrificia respicias, et aspersiones, atque purificationes Judaicas. Paulum enim hi a terra quodammodo elevari, et in altum efferrī videntur, in ea tamen sunt, et circa ipsam : in lege quippe non est illud perfecte bonum, et intellectu sublime. Porro sub vesperam præbetur : ubi per vesperam litteræ obscuritas rursus nobis significatur, vel

λέξουσι: τὸ τῆς ἡμέρας εἰς ἡμέραν. » Εἰς τύπον τοῦ μάννα τοῦ νοητοῦ τὸ αἰσθητὸν λογιούμεθα. Καὶ τὸ μὲν μάννα τὸ νοητὸν αὐτὸν ἡμῖν κατασημαίνει τὸν Χριστὸν, τὴν δὲ γε παχυτέραν τοῦ νόμου παιδεύσιν τὸ αἰσθητὸν ὑπαινίττεται. Ἐφήμερος αὖν εὐλόγως ἡ συγκομιδὴ, καὶ ἀποκολλῆσι τηρεῖν ὁ νομοθέτης εἰς τὴν αὔριον, ὡς δι' αἰνιγμάτων ταῖς ἀργαιτέρους ὑποδηλῶν, ὅτι τοῦ σωτηρίου λοιπὸν ἀναλάμψαντος χρόνου, καθ' ὃν ἐν κόσμῳ μετὰ σαρκὸς πέφηεν ὁ Μονογενὴς, καταργηθῆσονται πάντως οἱ διὰ τοῦ νόμου τύποι, καὶ τὸ συλλέγειν ἐτι τροφᾶς ἐκείθεν, εἰκατόν, αὐτῆς ἤδη παρακειμένης τῆς ἀληθείας ἡμῖν εἰς τροφήν, καὶ ἀπόλαυσιν. « Καὶ ἔσται τῆ ἡμέρᾳ τῆ ἕκτη, καὶ ἐτοιμάσουσιν, δὲ ἂν εἰσενέγκωσι, καὶ ἔσται διπλοῦν ἃ ἐὰν συναγάγωσιν. » Ἐπιτῆρει δὴ πάλιν, ἵνα νοῆς, ὅτι οὐκ ἔξ συλλέγειν τῆ ἡμέρᾳ τῆ ἐδόμη τὸ μάννα τὸ αἰσθητὸν, τὸ δὲ ἤδη πορισθὲν καὶ συνειλεγμένον κατὰ τὴν πρὸ αὐτῆς ποιεῖσθαι κελεύει τροφήν. Ἡ μὲν γὰρ ἐδόμη, σημαίνει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐν ἁγιασμῷ σαθθατίζομεν, τῶν τῆς ἁμαρτίας ἐργῶν ἀποπαυσάμενοι, καὶ δεχόμενοι μὲν εἰς τροφήν, καὶ πληροφορίαν τῆς πίστεως, καὶ τὴν ἤδη συγκεκομισμένην διὰ τοῦ νόμου γνῶσιν, οὐ μὴν ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐτι συλλέγοντες, λαμπροτέρας ἤδη παρακειμένης τροφῆς, καὶ τὸν ἄρτον ἔχοντες τὸν ἐξ οὐρανοῦ. Ἐν διπλῷ δὲ τῷ μέτρῳ πρὸ τῆς ἁγίας ἐδόμης τὸ μάννα συλλέγεται : καὶ μοι πάλιν νοήσεις ἐντεῦθεν, ὅτι κατακλεισμένου τοῦ νόμου πρὸς τὸ ἐν τῷ χρόνῳ τέλος, καὶ ἀρχομένης ἤδη τῆς ἁγίας ἐδόμης, τοῦτ' ἔστι, τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ἐν διπλῷ τρόπῳ τινὰ τῷ μέτρῳ γενήσεται τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἢ εὐρεσις, καὶ διττὴ τις ἢ χάρις, πρὸς τοῖς ἐκ νόμου χρησίμοις, καὶ τὴν εὐαγγελικὴν εἰσάγουσα παιδεύσιν. Ὅπερ ἂν καὶ αὐτὸς νοοῖτο διδάσκων ὁ Κύριος, ὅτε φησὶ που καθάπερ ἐν εἰδει παραβλ. ὅς : « Διὰ τοῦτο γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῆ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ πλουσίῳ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ νέα καὶ παλαιά. » παλαιά μὲν τὰ ἐκ νόμου, νέα δὲ τὰ διὰ Χριστοῦ. « Καὶ εἶπε Μωσῆς καὶ Ἄαρὼν πρὸς πᾶσαν συναγωγὴν υἱῶν Ἰσραὴλ. Ἐσπέρας γινώσεσθε, ὅτι Κύριος ἐξήγαγεν ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, πρωτὶ ὤψεσθε τὴν δόξαν Κυρίου, ἐν τῷ δίδόναι Κύριον ὑμῖν ἐσπέρας κρέα φαγεῖν, καὶ ἄρτους τὸ πρωτὶ εἰς πλησμονήν. » Ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Μωσῆς χορηγηθῆσθαι μὲν παρὰ Θεοῦ τὴν ὀρτυγομήτραν, τὸ πρὸς ἐσπέρας, ἐπιγνώσεσθαι δὲ δισχυρίζεται διὰ τούτου σαφῶς, ὅτι Κύριος ἀνῆγαγεν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου. « Πρωτὶ γε μὴν διαρρήθην ὤψεσθε, φησὶ, τὴν δόξαν Κυρίου, ἐν τῷ λαβεῖν ἄρτους εἰς πλησμονήν. » Καὶ μοι πάλιν, τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν εἰρημένων ἐνόνει διαφορὰν ἢ μὴν γὰρ ὀρτυγομήτρα σημαίνει πᾶν τὸν νόμον ἢ θαυμαλοπετὴς γὰρ ὄντως ἀεὶ, καὶ περὶ γῆν τὸ στρουθίον. Οὕτω δ' ἂν ἴδοις καὶ τοὺς διὰ νόμου παιδαγωγούμενους εἰς χθαμαλωτέραν διὰ τύπων θεοσέβειαν, ὅσον δὲ ἤσαν εἰς θυσίαν φημι, καὶ περι-

⁵⁵ Ex. d. xvi, 5. ⁵⁶ Matth. xiii, 52. ⁵⁷ Exod. xvi, 12. ⁵⁸ ibid. 7, 8.

βαντήρια, καὶ καθάρσεις Ἰουδαϊκᾶς. Ὀλίγον γὰρ οὕτοι τῆς γῆς ἀνοχλίζονται πως, καὶ ἀναβαίνειν δοκοῦσιν αὐτῆς, εἰσι δ' οὖν ὄμω ἐν αὐτῇ, καὶ περὶ αὐτὴν· οὐ γὰρ ἐν νόμῳ τὸ τελείως ἀγαθόν, καὶ ὑψηλὸν εἰς σύνεσιν. Κορηγεῖται γε μὴν ἐν ἐσπέρα· ἦτοι τὸ ἐν τῷ γράμματι σκοτεινὸν τοῦ λόγου πάλιν ἡμῖν διὰ τῆς ἐσπέρας σημαίνοντος, ἢ τὴν ἀφεγγῆ τοῦ κόσμου καταστάσιν, οὕτω τὸ φῶς ἔχοντος τὸ ἀληθινόν, τουτέστι Χριστόν, ὃς ἐνανθρωπήσας φησὶν· « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα. » Γνωσέσθαι δὲ λέγει τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριος ἀνήγαγεν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου· γνώσις γὰρ μόνη τῆς καθόλου διὰ Χριστοῦ σωτηρίας, ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς ὁρᾶται συγγράμμασιν, οὕτω παρούσης αὐτοπροσώπως τῆς χάριτος. Αὐτὴ γὰρ δὴ τοῦτο καὶ ὑπεδήλου προστιθεὶς τὸ· « Πρῶτ' ὤψεσθε τὴν δόξαν Κυρίου ἐν τῷ δίδόναι ὑμῖν ἄρτους εἰς πλησμονήν. » Δελυμένης γὰρ ὡσπερ ἐν τάξει νυκτὸς τῆς νομικῆς ἀχλύος, καὶ ἡλίου τοῦ νοητοῦ πᾶσιν ἡμῖν ἀνατελλαντος, τὴν δόξαν Κυρίου παρόντος ἤδη κατοπτρίζομεθα, τὸν ἄρτον εἰς πλησμονὴν τὸν ἐξ οὐρανοῦ κομιζόμενοι, αὐτὸν δὲ ἤδη πάλιν φημὶ τὸν Χριστόν.

« Ἐγένετο δὲ ἐσπέρα, καὶ ἀνέβη ὄρτυγομήτρα, καὶ ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν. Τὸ πρῶτ' ἐγένετο καταπαυομένης τῆς δρόσου κύκλω τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἰθοῦ ἐπὶ πρόσωπον τῆς ἐρήμου λεπτὸν ὡσεὶ κόριον λευκόν. » Ὅρα δὴ πάλιν τὴν τῶν νοημάτων διασκευήν. Περὶ μὲν γὰρ τῆς ὄρτυγομήτρας φησὶν, ὅτι ἐκάλυψε τὴν παρεμβολήν· περὶ τοῦ μάννα πάλιν, ὅτι πρῶτ' καταβέβηκε, καταπαυομένης τῆς δρόσου, κύκλω τῆς παρεμβολῆς ἐπὶ πρόσωπον τῆς ἐρήμου· ἢ μὲν γὰρ διὰ νόμου παιδευσις, ἢ ἐν τύποις φημι, καὶ σχήμασιν, ἢν τῷ τῆς ὄρτυγομήτρας εἶδει παραβεβλήκαμεν, τὴν τῶν Ἰουδαίων καλύπτει συναγωγὴν· « Κεῖται γάρ, » ὡς ὁ Παῦλος φησι, ἐκάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ πύρωσις ἀπὸ μέρους. ἢ Ἐπὶ μὲν τοι γένηται πρῶτ', τουτέστιν ἀνίσχοντος ἤδη, καὶ τὴν οἰκουμένην ἔλην περιαστράπτοντος τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ καὶ ἡ δρόσος καταλήγη, λοιπὸν, τοῦτ' ἐστὶν ἡ παγεῖα, καὶ ἀχλωδῆς τῶν νομικῶν ἐπιταγμάτων εἰσῆγησις· « Τέλος γὰρ νόμου, καὶ προφητῶν ὁ Χριστός· » τότε δὴ πάντως τὸ ἀληθὲς ἡμῖν, καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβήσεται μάννα, εὐαγγελικὴν δὲ δηλονότι διδασκαλίαν φημὲν, οὐκ ἐπὶ τὴν Ἰσραηλιτῶν συναγωγὴν, ἀλλὰ κύκλω τῆς παρεμβολῆς, εἰς πάντα δηλονότι τὰ ἔθνη, καὶ ἐπὶ πρόσωπον τῆς ἐρήμου, τοῦτ' ἐστὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίας, περὶ ἧς εἰρηταί που· « Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. » Ἐπὶ γὰρ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἢ τοῦ νοητοῦ μάννα κατασκεδάννυται χάρις, ἢ καὶ τῷ κορίφω παραβάλλεται, καὶ λεπτὸν ὀνομάζεται. Λεπτὴ γὰρ ὄντως, καὶ ἀποψυκτικὴ τῶν ἐν ζέσει παθῶν ἢ τοῦ θεοῦ λόγου εὐνάμις, τὴν ἐκ σαρκικῶν κινήματων πύρωσιν ἐν ἡμῖν κατευνάζουσα, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας εἰσοδύουσα. Ψυχροτάτην δὲ εἶναι φασὶ, καὶ αὐτῆς τῆς πάας, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ κορίφου, τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐν ποιότητι φυσικῇ. Ἰδόντες δὲ αὐτὸ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, εἶπον ἕτερος τῷ ἑτέρῳ· Τί ἐστὶ τοῦτο; Οὐ γὰρ ἤδεισαν τί ἦν, ἀσυνήθεις ὄντες τοῦ παραδόξως γεγεννημένου, καὶ οὐκ ἔχοντες ἐκ πείρας εἰπεῖν ὅπερ ἂν εἴη σαφῶς, Τί ἐστὶ τοῦτο; πρὸς ἀλλήλους φασὶν· αὐτὸ

A tenebrosus ille mundi status, cum nondum veram lucem haberet, Christum nimirum, qui postquam homo factus est, ait : « Ego lux in mundum veni⁹⁹. » Cognituros autem ait filios Israel, ex Ægypto se eductos a Domino : sola enim cognitio generalis per Christum salutis in Mosaicis scriptis continetur, cum nondum ipsa gratia coram adesset. Idipsum enim significabat quoque addens : « Mane videbitis gloriam Domini, in eo quod dabit vobis panes ad satietatem. » Solutis enim nocturnis legis tenebris, et intelligibili Sole nobis omnibus exorto, Domini præsentis gloriam conspicamur, panem illum cœlestem in satietatem accipientes, ipsum, ut denuo dicam, Christum.

B « Facta est autem vespera, et ascendit coturnix, et cooperuit castra. Factum est mane conquescente rore in circuitu castrorum : et ecce super faciem deserti minutum tanquam coriandrum album¹. » Considera rursum quæ sit horum verborum ratio atque sensus. De coturnicibus enim ait castra eas operuisse ; de manna vero, mane depluisse, conquescente rore, in circuitu castrorum, super faciem deserti : disciplina enim legalis, quæ typis nimirum et figuris constat, quam coturnicum speciei comparaviimus, Judæorum congregationem operit. « Positum enim est, » ut Paulus ait, « velamen super cor eorum, et cæcitas ex parte². » Ut ergo mane factum fuerit, **318** hoc est ex oriente demum, et universum orbem Christo illustrante, ubi ros cessaverit, hoc est crassa et tenebrosa legalium præceptorum institutio, « Finis enim legis et prophetarum Christus³, » tunc certe verum illud nobis et cœlestemanna depluet, id est evangelica doctrina, non in congregationem Israelitarum, sed circum castra, in omnes gentes videlicet, et super faciem deserti, hoc est Ecclesiæ gentium, de qua dictum est alibi : « Quia multi filii desertæ quam ejus quæ habet virum⁴. » In omnem enim orbem intelligibilis manna dispersa est gratia, quæ coriandro quæque comparatur, et minutum nominatur. Tenuis enim est profecto vis divini sermonis, quæ perturbationum ardores refrigerat, carnalium motuum æstus sedans, et in cordis profunda penetrans. Frigidissimam enim esse aiunt natura coriandri virtutem. Videntes autem id filii Israel, dixerunt alter alteri : Quid est hoc ? Nesciebant enim quid esset, inusitati spectaculi rudes ; cumque nondum adhuc experimento id didicissent, alter alteri dicunt : Quid est hoc ? et idipsum quod interrogando djectum est, nomen rei faciunt, atque Syrorum lingua vocant manna, hoc est, ut rursus dicam : Quid est hoc ? Hinc porro intelliges, Christum a Judæis minus agnitum iri. Quod enim typice su-

⁹⁹ Joann. xiv, 46. ¹ Exod. xvi, 13, 14. ² I Cor. iii, 15 ; Rom. xi, 25. ³ Rom. x, 4. ⁴ Isa. liv, 1.

mitur, id experientia quoque ipsa veritate firmata ostendit.

μάνα, τοῦτ' ἐστὶ, πάλιν· τί ἐστὶ τοῦτο; Καὶ νοήσεις ἐντεῦθεν, ὡς ἐμελλε παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀγνοήσασθαι Χριστός. Τὸ γὰρ ὡς ἐν τύπῳ κρατοῦν, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔδειξε τῆς ἀληθείας ἰσχύσαν ἢ πείρα.

« Dixit autem Moyses ad eos : Nemo relinquat de eo in mane. Et non exaudierunt Moysen : sed reliquerunt quidam de eo in mane : et abullivit vermes, et computruit. Et indignatus est adversus eos Moyses¹. » Matutinum tempus rursum hic clarum et splendidissimum Salvatoris adventus tempus significat, cum, soluta quodammodo legis umbra et diabolica quæ inter gentes invaluerat caligine, instar lucis exortus est nobis Unigenitus, et spiritale diluculum apparuit. Jubet igitur beatus Moses typicum manna non servare in tempus matutinum. Exorto enim supra dicto tempore, superflua tandem et intempestiva prorsus sunt legales umbræ, propter præsentem jam veritatem. Rem autem profecto inutilem esse, postquam Christus infulsit, legalem justitiam **319** Paulus ostendit, dicens de ipso : « Propter quem omnium jacturam feci, » legalium nimirum gloriationum, « et arbitror stercora esse, ut Christum lucrificam, et inveniar in illo non habens meam justitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Jesu. » Cernis itaque ut sapienter caverit non esse relinquendum usque ad matutinum tempus? Qui autem ad matutinum tempus servaverunt, typus utique sunt incredulitatis Judæorum, quibus vehemens illud ac contumax litteræ legalis observandæ studium putredinis ac vermium causa futura est. Audis enim ut legislator ob isthæc admodum indignetur : « Et dixit Moyses ad Aaron : Accipe vas aureum unum, et injice in illud plenum gomor Man; et repones illud ante Deum, ut servetur². » Hic tempus est profecto præ summa admiratione dicere : « O altitudo divitiarum, et sapientiæ, et scientiæ Dei³! » Incomprehensibilis enim est rêvera scientia in Scripturis divinis abscondita, et alta profunditas, ut scriptum est⁴ : « Quis inveniet ipsam? » Vide itaque quo pacto postremam hujus loci partem claudimus. Nam cum ipse nobis verum manna exhibitus sit Christus, veteribus sub hac imagine adumbratus, nunc docet necessario, quam et quanta virtute et gloria plenum illum esse oporteat, qui manna illud intelligibile in seipso recondit, et Jesum in interiora sui cordis admittit, per rectam fidem in ipsum, et charitatem perfectam. Audis enim in vase aureo plenum gomor illo Man positum esse, et per manum Aaron coram Deo repositum esse reservandum. Sanctus enim et vere Dei amans animus, perfecte in seipso Christi sermonem parturiens, et thesaurum cœlestem penitus capiens, pretiosum quidem vas erit, tanquam ex auro, sed per supremum omnium pontificem offeretur Deo ac Patri,

Α δὲ δὴ τοῦτο τὸ ὡς ἐν ζητήσῃ ρηθὲν, ὄνομα ποιῶνται τῷ πράγματι, καὶ τῇ Σύρων ἀποκαλοῦσι γλώττῃ

« Εἶπε δὲ Μωσῆς πρὸς αὐτοὺς· Μηδεὶς καταλιπέτω ἀπ' αὐτοῦ ζῶς πρωτῆ. Καὶ οὐκ ἤκουσαν Μωσῆ, ἀλλὰ κατέλιπον ἀπ' αὐτοῦ τινες εἰς τὸ πρωτῆ, καὶ ἐξέβρεσε σκώληκας, καὶ ἐπόωζες, καὶ ἐπικράνθη ἐπ' αὐτοῖς Μωσῆς. » Τὸ πρωτῆ πάλιν ἐν τοῦτοις, τὸν λαμπρὸν ἡμῖν, καὶ διαφανέστατον τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας κατασημαίνει καιρὸν, ὅτε λελυμένης τρόπον τινὰ τῆς τε κατὰ νόμον σκιάς, καὶ τῆς ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀγλῶς διαβολικῆς, φωτὸς ἡμῖν δίκην ἀνέτειλεν ὁ Μονογενὴς, καὶ ἄβροτος ἔδειχθη πνευματικῶς. Ἐπιτάττει τοίνυν ὁ μακάριος Μωσῆς τὸ ἐν τύπῳ μάνα μὴ καταλιμπάνειν εἰς τὸ πρωτῆ. Ἀνατειλαντος γὰρ ἡμῖν τοῦ μνημονευθέντος ἀρετίως καιροῦ, περιτταὶ λοιπὸν, καὶ ἄκαιροι παντελῶς αἱ κατὰ τὸν νόμον σκῆαι, διὰ τὴν ἤδη παροῦσαν ἀλήθειαν. Πράγμα δὲ ὄντως ἀρκεῖον, ἀναλάμφαντος ἤδη Χριστοῦ, τὴν ἐν νόμῳ δικαιοσύνην ὁ Παῦλος ἀπέδειξε λέγων περὶ αὐτοῦ· « Δι' ἐν τὰ πάντα ἐξημῶσθη, » τὰ ἐν νόμῳ δηλονότι καυχώματα, « καὶ ἠγροῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδαῶ, καὶ εὐρεθῶ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁρᾷ οὖν, ὅπως ὡς σοφὸς ἐφυλάξατο τὸ μὴ καταλιμπάνειν εἰς τὸ πρωτῆ; Τύπος δ' ἂν εἴεν οἱ πρὸς τὸ πρωτῆ τηρήσαντες, τῆς ἀπειθήσειν μελλούσης αὐτῷ πληθῆος Ἰουδαϊκῆς, οἷς καὶ τὸ ἐντόνωσ ἐθελεν τὸν ἐν γράμμασι τηρῆσαι νόμον, καὶ σαρκίας, καὶ σκωλήκων ἔσται παραίτιον. Ἀκούεις γὰρ ὅπως ἐκπικραίνεται λίαν ὁ νομοθέτης ἐπ' αὐτοῖς· « Καὶ εἶπε Μωσῆς πρὸς Ἀαρὼν· Λαβὲ στάμμον χρυσοῦν ἕνα, καὶ ἐμβαλε εἰς αὐτὸν πᾶρρον τοῦ γόμορ Μάν, καὶ ἀποθήσεις αὐτὸ ἐναντίον τοῦ Θεοῦ εἰς διατήρησιν. » Εὐκαιρον ὄντως καὶ ἐπὶ τούτῳ δὴ λίαν ἀποθαυμάζοντα λέγειν· « Ὁ βάθους πλοῦτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! » Ἀκατάληκτος γὰρ ὄντως ἡ ἐγκεκρυμμένη σύνεσις ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, καὶ βαθύ βάθος, κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Τίς ἐρῆσει αὐτό; » Ὅρα τοίνυν ὅπως ἡμῖν καὶ ὁ τελευταῖος ἐπὶ τούτοις διήρηται λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ἡμῖν τὸ μάνα τὸ ἀληθινὸν ἀνεδείχθη Χριστὸς, ὡς ἐν εἰκόνι τοῖς ἀρχαιτέροις διὰ τύπου δηλούμενος, ἀναγκαίως διὰ τὸ προκειμένου διδάσκει, τίνος ἔσται καὶ πόσης ἀνάπλεως ἀρετῆς τε καὶ δόξης, ὃ τὸ μάνα τὸ νοσηρὸν ἀποθησαυρίζων ἐν ἑαυτῷ, καὶ εἰς τὰ ἐσώτατα τῆς αὐτοῦ καρδίας εἰσφέρων τὸν Ἰησοῦν, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τε ὀρθῆς, καὶ ἀγάπης ὀλοταίου. Ἀκούεις γὰρ ὅπως ἐν σκεύει χρυσοῦ πᾶρρον τοῦ Μάν ἐνετέθη, καὶ διὰ χειρὸς Ἀαρὼν εἰς διατήρησιν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ κατετέθη. Ἡ γὰρ ὄσια καὶ θεοφιλῆς ὄντως φύχῃ, τελείως ἐν ἑαυτῇ τὸν ἐπὶ Χριστῷ λόγον ὠθεῖνους, καὶ ἔλον λαβὼν τὸν οὐράνιον θησαυρὸν, σκεῦος μὲν ἔσται τίμιον, ὡς ἀπὸ χρυσοῦ, προσενηχῆσται· δὲ διὰ τοῦ πάντων ἀρετι-

¹ Exod. xvi, 19, 20. ² Philip. iii, 8. ³ Exod. xvi, 32. ⁴ Rom. xi, 33, 34. ⁵ Eccl. vii, 25.

ρώς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ εἰς ἑβὶν ἀνεχθήσεται ἅ
τοῦ τὰ πάντα συνέχοντός τε καὶ διασώζοντος εἰς
διατήρησιν, καὶ τὸ φθειρόμενον, ὅσον εἰς οἰκείαν
φύσιν, οὐκ εὐντος καταφθίρεισθαι. Καταγράφεται
τοιαυτῶν ὁ δίκαιος, ὡς ἐν σκευῇ χρυσῷ τὸ νοητὸν
ἔχων μάννα, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν, ἀναβαίνων εἰς ἀφ-
θαρσίαν, ὡς ἐν ἐπισκέψει Θεοῦ, καὶ μένων εἰς διατή-
ρησιν, εἰς μακράκινα δηλονότι βίον, καὶ ζῶν τὴν
ἀπέραντον. Ἀφραίνοντας τοιαυτῶν οὐ μετρίως τοῦς
Ἰουδαίους, οἰομένους τε, ἦτι παρὰ τοῦ πανσόφου
Μωσῆος τοῖς ἀρχαιτέροις ἐχορηγήθη τὸ μάννα, καὶ
μέχρι τούτων ἰστώντας τὸν ἐπ' αὐτῷ λόγον, ἐνοοῦντας
δὲ παντελῶς τῶν δι' αὐτοῦ προσημαινομένων οὐδὲν,
εὐλόγως ἐλέγχει λέγων ὁ Κύριος· « Ἀμὴν λέγω
ὑμῖν, οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸ μάννα. » Ἔδει
γὰρ μᾶλλον ἐκεῖνο διενθυμῆσθαι καὶ νοεῖν, ἔτι μόνην
εἰς τοῦτο τὴν διὰ τῆς μεσιτείας ὑπουργίαν εἰσηγή-
χεν ὁ Μωσῆς· ἦν δὲ τὸ δῶρον οὐκ ἀνθρωπιείας εὐ-
πεμα χειρὸς, ἀλλ' ἔργον τῆς ἀνωθεν χάριτος, ἐν τοῖς
πεχυτέροις καταγραφούσης τὸ νοητὸν, καὶ τὸν ἄρτον
ἡμῖν σημαινούσης τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν ὅλω τῷ κόσμῳ
διδόντα τὴν ζῶν, καὶ οὐχ ἐν ὧς κατὰ πρόκλησιν
ἀποτρέφοντα γένος τὸ ἐξ Ἰσραήλ.

Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν, Κύριε πάντοτε δός
ἡμῖν τὸν ἄρτον τοῦτο. Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰη-
σοῦς.

Ἀπογομνοῦται σαφῶς διὰ τούτων, καὶ πολὺ λίαν
ἐπιθυμήσας λαθεῖν, ὁ τῶν Ἰουδαίων σκοπός, καὶ ὅτι
μὴ θέμις ψεύδεσθαι τὴν ἀλήθειαν κατεῖδοι τις ἂν, οὐχ
ὅτι σημείων γεγονάσι θεωροί, διὰ τοῦτο καὶ ἀκολου-
θεῖν αὐτοὺς ἐπέγεισθαι λέγουσαν, ἀλλ' ὅτι φαγόντες
ἐκ τῶν ἄρτων ἐχορτάσθησαν. Ἐπὶ πολλῇ δ' ἂν εἰκό-
τως δυσμάθεια καταγινώσκοντο, καὶ χρῆναι λέγειν
ἐπ' αὐτοῖς ὅπως ὑπολαμβάνω· « Ἰδοὺ λαὸς μωρὸς,
καὶ ἀκάρδιος· ὀφθαλμοὶ αὐτοῖς, καὶ οὐ βλέπουσιν,
ὦτα αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀκούουσι. » Διὰ γὰρ τοὶ πολλῶν,
ὡσπερ οὖν ἐξεστὶ καταβεβάσθαι, λόγων ἀπιστῶντος
αὐτοῦς τῶν σωματικῶν ἐνοσιῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ, καὶ ἀναπτεροῦντος διὰ τῆς πανσόφου δι-
δασκαλίας εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, οὐκ ἀναβαίνουσι
τῶν τῆ σαρκὶ χρησίμων, καὶ ἄρτον ἀκούοντες τὸν
ζῶν διδόντα τῷ κόσμῳ, τὸν ἀπὸ γῆς ἔτι φαντάζον-
ται, Θεὸν ἔχοντες τὴν κοιλίαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
καὶ τοῖς περὶ γαστέρα κεκρατημένοι κακοῖς, ἵνα
δικαίως ἀκούσειαν· « Ἦν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐ-
τῶν. » Ἐοικότα δὲ λίαν τὸν τοιοῦτον εὐρήσεις λόγον,
τῷ διὰ γυναικὸς ἐκείνης τῆς Σαμαρειτιδος. Μακρὸν
γὰρ ἐπ' αὐτῇ δαπανῶντος λόγον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ, καὶ περὶ ὑδάτων τῶν νοητῶν ἐκδιδάσκον-
τος, λέγοντός τε σαφῶς· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος
τούτου διψήσει πάλιν, ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ
ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλ-
λομένου εἰς ζῶν αἰώνιον. » συνηρπάξτεο διὰ τὴν
ἐνοῦσαν αὐτῇ δυσμάθειαν, καὶ τὴν νοητὴν ἀρεῖσα
πηγὴν, οὐδὲν τε τὸ σύμπαν περὶ αὐτῆς ἐνοήσασα,
ἐπὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ὕδρευμάτων χορηγίαν κατο-
λισθαίνουσα, φησὶ· « Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ,

et in conspectum adducetur ejus qui omnia conti-
net atque conservat, et quod natura sua corrup-
tioni subjacet, corrumpi non sinit. Describitur
itaque justus intellectuale manna in vase aureo
habens, id est Christum, ad incorruptionem eve-
ctus, velut in Dei conspectu, et manens in con-
servationem, in longævum tempus scilicet ac vitam
æternam. Judæos igitur non parum insanientes,
qui putarent a sapientissimo illo Mose veteribus
traditum esse manna, et eatenus **320** sistentes
nihilque prorsus intelligentes eorum quæ per eum
præsignificata sunt, jure arguit dicens: « Amen
dico vobis, non Moyses dedit vobis manna ¹⁰. »
Illud enim cogitandum potius erat, Mosem media-
tionis ministerium solum ad hoc contulisse: do-
num autem illud, non ab homine profectum, sed
supernæ gratiæ opus, quæ rudioribus figuris intel-
lectuale illud adumbraret, et cælestem nobis pa-
nem significaret, qui dat vitam universo mundo,
nec unum duntaxat Israelitarum genus præ cæteris
vocatum alii.

VI, 34. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper
da nobis panem hunc. Dixit autem eis Jesus.

Ex his verbis manifestum sit Judæorum consi-
lium, quamvis illud celare admodum vellent: apparetque mentiri non posse veritatem, quæ non
idcirco illos Christum sequi asserit, quod signorum
spectatores fuerint, sed quod panibus satiati
sint. Jure autem ob multam inscitiam damnabuntur,
et de iis profecto dicendum arbitror: « Ecce
populus stultus et sine corde: oculi eis, et non
vident: aures eis, et non audiunt ¹¹. » Nam cum
multis sermonibus, ut videre est, Salvator noster
Christus eos a corporeis cogitationibus avocet ac
sapientissima doctrina ad spiritalem contemplationem
attollat, a carnis commodis non recedunt, et
panem audientes, qui dat vitam mundo, terrenum
adhuc somniant, quibus Deus venter est, ut scri-
ptum est ¹², quique ventris libidini ita sunt addi-
cti, ut jure audiant: « Quorum gloria in confusione
ipsorum ¹³. » Mirifice vero hæc cum Samaritanæ
illius verbis consentiunt. Nam cum Salvator noster
Christus multa cum ea de spiritalibus aquis
dissereret, et clare diceret: « Omnis qui bibit ex
aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua
quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis
in vitam æternam ¹⁴: » præ inscitia alio raptus est
ejus animus, et intellectuali fonte relicto, nihilque
de ipso plane cogitans, ad sensibilem adæquationem
delapsa inquit: « Domine, da mihi hanc aquam,
ut non sitiam, neque veniam huc haurire ¹⁵. » Il-
lius itaque sermonibus **321** Judæorum assinis est
oratio. Ut enim illa natura sua imbecillis erat, sic
etiam hi, opinor, nihil virilis, ut ita dicam, ac ja-

¹⁰ Joan. vi, 32. ¹¹ Jerem. v, 21. ¹² Philip. iii, 19. ¹³ ibid. ¹⁴ Joan. iv, 13, 14. ¹⁵ ibid. 45.

ventilis ad intelligendum habent, sed ventris libidinibus quodammodo effeminati, et scripti prophetici in seipsis ostendunt veritatem : « Fatuus enim fatua loquetur, et cor ejus vana intelligit ¹⁶. »

μῶς, ἐκθηλύνονται δὲ πως εἰς ἀνάνδρους ἐπιθυμίας δεῖκνύουσιν ἀληθῆς · « Ὁ γὰρ μωρὸς μωρὰ λαλήσει,

VI, 35. *Ego sum panis vitæ.*

Solet Salvator Christus cum diviniora et jam ante prænuatiata mysteria exponit, ænigmatically quodammodo nec multum aperte eorum narrationem texere. Tam sanctum quippe sermonem quibusvis nullo discrimine profanis et impiis aperte proponi non vult conculeandum, sed licet ænigmatum involucris quodammodo tegat, non tamen ea obscura esse sinit intelligentibus : quod si aliquos auditores imperitos videat, et eorum quæ dicuntur nihil plane percipientes, perspicue quid sibi velit exponit, et omni sermonis discussa caligine, nudam, apertam et manifestam mysterii cognitionem exhibet, atque ita nullum eis excusandæ incredulitatis locum relinquit. Quod autem soleat, ut diximus, adumbrato ac tecto sermone sæpe uti, ipse quoque docebit in Psalmorum libro, dicens : « Aperiam in parabolis os meum ¹⁷. » Id ipsum quoque vere a nobis dici confirmabit Isaias ille propheta beatus, clamans : « Ecce rex justus regnabit, et principes cum judicio præerunt. Et erit homo occultans sermones suos ¹⁸. » Regem enim justum regnaturum super mos ait illum, qui dicit : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum Domini ¹⁹. » Cum judicio vero, hoc est recta in omnibus ratione victuros principes, sanctos discipulos intelligit, qui Salvatorem quoque Christum sæpe sermones suos occultantem adierunt, dicentes : « Edissere nobis parabolam ²⁰. » Quin et ipse aliquando interrogatus cur in parabolis turbis loqueretur, manifestissimam causam exposuisse comperitur, dicens : « Ut videntes, inquit, non videant, et audientes non audiant, neque intelligent ²¹. » Digni enim non erant, Deo utique, qui justa judicat, ita de illis, ut videtur, statuente. **322** Plurimis itaque ultro citroque a Salvatore allatis, postquam auditores nihil intelligere vidit, apertius tandem

(1) Ed. Aub., κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐφ' ἑαυτοῖς, etc. Edit.

¹⁶ Isa. xxxii, 6. ¹⁷ Psal. lxxvii, 2. ¹⁸ Isa. xxxii, 4. ¹⁹ Psal. ii, 6. ²⁰ Matth. xiii, 36. ²¹ Luc. viii, 10.

Α ἵνα μὴ διψῶ, μὴδὲ ἔρχωμαι ἐνθάδε ἀντλεῖν. Ὁ Συγενῆς οὖν ἄρα τοῖς παρ' ἐκείνης λόγοις ὁ τῶν Ἰουδαίων. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνη διὰ τὴν φύσιν ἐμαλακίζετο, τὸν αὐτὸν, οἶμαι, καὶ οὗτοι τρόπον, τὸ μὲν ἄρσεν, ἴ' οὕτως; εἶπω, καὶ νεανικὸν εἰς φρόνησιν ἔχουσιν οὐδ' αὖ τὰς ἐπὶ γαστρὶ, καὶ τὸ (1) γεγραμμένον ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει.

Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς.

Ἔθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὰς τῶν Θεοτέρων, καὶ τῶν ἤδη προκατηγγελεμένων μυστηρίων ποιουμένων διηγήσεις; αἰνιγματώδη πῶς καὶ οὐ σφόδρα διαφανῆ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ἐξυφαίνειν διηγήματα. Οὐ γὰρ ἀκατακάλυπτον προκεῖσθαι τοῖς ἐθέλουσιν ἀπλῶς βεβήλοις τε καὶ ἀνοοίοις εἰς καταπάτημα τὸν οὕτω σκεπτόν ἐγίησι λόγον, ἐπικρύψας δὲ πως ταῖς δι' αἰνιγμάτων ἐπιβολαῖς οὐκ ἀσυμφανῆ μὲν τοῖς συνετοῖς ἐργάζεται· ἐπ' ἂν δὲ τινὰς τῶν ἀκρωμένων ἀμαθαινόντων βλήπῃ, καὶ νοούστας τὸν παράπαν τῶν λαλουμένων οὐδὲν, ἀπολευκαίνει σαφῶς, ὅσπερ ἂν ἐθέλοι δηλοῦν, καὶ πᾶσαν ὡσπερ ἀγλῦν τὴν ἐν τῷ λόγῳ περιελών, γυμνῆν, καὶ εὐσύνοπτον παρατίθησιν. τοῦ μυστηρίου τὴν γνῶσιν, ἀναπολόγητον αὐτοῖς καὶ διὰ τοῦτου τὴν ἀπιστίαν ἀποτελῶν. Ὅτι δὲ ἦν σύνθετος αὐτῷ, καθάπερ εἰρήκαμεν ἐπεσκιασμένῳ καὶ λεληθότι μάλιστα κεχρησθαι τῷ λόγῳ, καὶ αὐτὸς μὲν διδάξει λέγων ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν · « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. » Βεβαιώσει δὲ οὐδὲν ἤττον τὴν εἰς τούτοις ἡμῖν ἐξήγησιν, καὶ διεσφαλμένην οὐδαμῶς ἀποδείξει καὶ ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαίας ἀναβῶν · « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. » Βασιλέα γὰρ δίκαιον ἐφ' ἡμᾶς βεβασιλευκέναι φησὶ τὸν λέγοντα · « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρῶταγμα Κυρίου. » Κρίσει δὲ, τοῦτε ἔστιν, ὀρθότητι τῇ κατὰ πᾶν συμβουτεύοντας ἄρχοντας, τοὺς ἄγλους φησὶ μαθητὰς, οἳ καὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ κρύπτοντι πάλαις τοὺς λόγους αὐτοῦ προσήεσαν λέγοντες · « Φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν. » Ὅτε καὶ αὐτὸς, « Διατί τοῖς ὄχλοις λαλεῖς ἐν παραβολαῖς; » ἀκούσας ποτὲ, σαφειστάτην αἰτίαν εὐρίσκειται διεπιπῶν · « Ὅτι βλέποντες, φησὶν, οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ συνιῶσιν. » Οὐ γὰρ ἦσαν ἄξιοι, πάντως δήπου, κατὰ τὸ εἶδος, τοιαύτην ἐπ' αὐτοῖς ὀρισμένου τὴν ψήφον τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος Θεοῦ. Μυρίας τοιγαροῦν ὁ Σωτῆρ ἐπινοήσας τοῖς λόγοις τὰς περιστροφὰς, ἐπεὶ περ ἔθεάτο συνέντας οὐδὲν τοὺς ἀκρωμένους, γυμνότερον ἤδη φησὶν · « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, » μόνον δὲ οὐχὶ ταῖς ἀμετρήτοις αὐτῶν ἀλογίαις ἐνάλλεται λέγων · Ὡς πρὸς μόνην ἀπαιδευσίαν ἀσυγκριτον ἔχοντες τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, χορηγήσειν ὑμῖν ἄρτους· ἐξ οὐρανοῦ διεπιπόντος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοσαύτην ἐφ' ὑμᾶς πεποιημένου τὴν ὑπόσχεσιν, ἐν τῇ τοῦ μάννα τροφῇ τὴν θεῖαν ὠρίσασθε φιλοτι-

μίαν, καὶ μέχρι τούτων ἰστώντες οὐκ ἐρυθρίατε τὴν ἄνωθεν χάριν, ἀγνοοῦντες ὅτι μικρὸν καὶ ὑμῖν τὸ λαβεῖν τὰ τοιαῦτα παρὰ Θεοῦ, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Θεῷ τὸ χαρίζεσθαι. Μὴ τοίνυν ἐκείνον, φησὶ, τὸν ἄρτον εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ πιστεύετε. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ πάλοι μὲν ὑμῖν ὡς ἐν ὑποσχέσει προκατηγγελέμενος, καὶ ὡς ἐν τύπῳ δηλούμενος· παρὼν δὲ νυνὶ, καὶ χρωστούμενην ὑπόσχεσιν ἀποπληρῶν. Εἰμὶ δὲ ἄρτος ζωῆς, οὐκ ἄρτος σωματικῆς, μόνον τὰ ἐκ λιμοῦ περικόπτων πάθη, καὶ καταφθορᾶς τῆς ἐντεῦθεν ἀπαλλάττων τὴν σάρκα, ἀλλ' ὄλον ἐξ ὄλου τὸ ζῶον εἰς ζωὴν ἀναπλάττων τὴν αἰώνιον, καὶ θανάτου κρείττονα τὸν εἶς τὸ εἶναι πεποιημένον ἀνθρώπου ὑποδεικνύς. Ὑπαινίττεται δὲ διὰ τούτων τὴν διὰ τῆς ἀγίας σαρκὸς ζωὴν τε καὶ χάριν, δι' ἧς ἐν ἡμῖν τὸ τοῦ Μονογενοῦς Ἰδίου ἐπισκρίνεται, τοῦτ' ἔστιν ἡ ζωὴ. Ἰστέον δὲ ὅτι (δεῖν γὰρ οἶμαι φιλομαθῶς τὸ εἰς ὠφέλειαν τελοῦν θηρᾶσθαι σπουδάσειν) ἐφ' ὅλοις μὲν ἔτεσι τὸν ἀριθμὸν τεσσαράκοντα τὸ τυπικὸν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐχορηγήθη μάννα παρὰ Θεοῦ, συνόντος ἔτι Μωσέως αὐτοῖς· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ κοινὸν τοῦ βίου κατήντηκε τέλος, καθηγητῆς δὲ ἦδη καὶ στρατηγὸς τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγματῶν ἀπεδείχθη Ἰησοῦς, διεβίβαζε μὲν αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην, καθὰ γέγραπται, περιτεμῶν δὲ μαχαίραις πετρίναις, καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσεκομιχῶς, ἄρτω λοιπὸν ἀποτρέφεσθαι παρεσκευάζε, στήσαντος ἦδη τοῦ μάννα τὴν χορηγίαν τοῦ πανσόφου Θεοῦ. Οὐκ οὖν (ὁ τύπος γὰρ ἦδη μετασκευασθήσεται πρὸς τὸ ἀληθέστερον) ὅτε συνεστᾶλη Μωσῆς, τοῦτ' ἔστιν, ὅτε τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἤργησαν οἱ τύποι, ἀνεδείχθη δὲ Χριστὸς ἐφ' ἡμᾶς ὁ ἀληθὴς Ἰησοῦς· « Αὐτὸς γὰρ διέσωσε τὸν λαὸν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν »· τότε διέθεμεν τὸν Ἰορδάνην, τότε τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν δυοκαίδεκα λίθων ἐδεξάμεθα, τοῦτ' ἔστι τῶν ἀγίων μαθητῶν, περιτῶν ἐν τρωφήταις γέγραπται· « Ὅτι λίθοι ἅγιοι κυλλοῦνται ἐπὶ τῆς γῆς. » Οἱ γὰρ δὴ πᾶσαν περιουσιούνας τε καὶ καταθέοντες τὴν οἰκουμένην ἅγιοι λίθοι, αὐτοὶ δὴ πάντως εἰσὶ, δι' ὧν καὶ περιετμήθημεν περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ τῇ ἐν πνεύματι, διὰ Πνεύματος δηλαδὴ. Ὅτε τοίνυν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν ἐκλήθημεν βασιλείαν διὰ Χριστοῦ· τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν, καὶ οὐχ ἕτερον· τι πάλιν τὸ εἰσθῆναι τινὰς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας· τότε μάννα μὲν οὐκέτι τὸ τυπικὸν ἐφ' ἡμᾶς· οὐ γὰρ τοῖς Μωσαϊκοῖς ἔτι τρεφόμεθα γράμμασιν, ἄρτος δὲ λοιπὸν ὁ ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστι Χριστὸς, ἀποτρέφων ἡμᾶς εἰς μακράκινα ζωὴν, διὰ τε τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ μεθέξει τῆς ἰδίας σαρκὸς, ἐντιθέσης ἡμῖν τὴν τοῦ Θεοῦ μετοχὴν. καὶ νεκρότητα τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀφανίζουσης ἀρᾶς.

Ὁ ἐρχόμενος πρὸς με, οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων ἐν ἐμῇ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε.
Κέκρυπται τι πάλιν ἐν τούτοις, ὅπερ εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ἔθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ταῖς τῶν ἀγίων δόξαις οὐ σφόδρα φιλονεικεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων καὶ ἀξιαγάστοις αὐτοὺς καταστῆσαι τιμαῖς. Ἐπὶ μὲντοι τινὲς τῶν ἀμαθεστέρων, ὅσων ἔχει κατ' ἐκείνων τὴν ὑπεροχὴν οὐκ ἐπιγινώσκοντες τὴν ἀμείνω

A illum esse panem de caelo. Ego enim sum panis vitæ, vobis olim quidem promissus ac typice præsignificatus : sed qui nunc præsens adest, ac debitam vobis promissionem adimplet. Sum autem panis vitæ, non panis corporeus, qui solis famis incommodis moderi potest, et ne corpus iis enecetur, impedire : sed qui totum prorsus animal in vitam æternam reformo, et hominem ad vitam creatum morte superiore efficio. Innuo autem his verbis vitam illam et gratiam quæ per sanctam suam carnem tribuitur, per quam in nobis id quod proprium est Unigeniti introducit, vita nimirum. Sciendum est vero, nam studiose investigandum arbitror quod conducit, quadraginta totis annis typicum illud manna suppeditatum a Deo fuisse B Israelitis, Moyse adhuc cum eis degente : sed postquam vitæ finem attigit, et dux Judaici populi Josue constitutus est, ipsos quidem per Jordanem trajecit, sicut scriptum est ²², cultrisque saxeis populo circumciso, et in terram promissionis inducto, cessavit ille omnis sapientiæ auctor Deus manna largiri, et pane demum eos alere cœpit. Itaque (jam enim typus ad rei veritatem convertetur) cum excessit Moyses, hoc est, postquam legalis cultus typi cessavit, et nobis præpositus est Christus ille verus Josue : « Ipse enim salvum fecit populum suum a peccatis eorum ²³, » tunc Jordanem trajecimus, tunc spiritalem circumcisionem per doctrinam duodecim illorum lapidum, id est sanctorum apostolorum, suscepimus, de quibus scriptum est in prophetis : « Quia lapides sancti voluntur ²⁴ super terram ²⁵. » Hi enim sancti lapides sunt, qui totum orbem terrarum circumcumeunt ac percurreunt, per quos circumcisi quoque sumus, circumcissione non manufacta, sed spiritali, per Spiritum nimirum. Postquam igitur ad cœleste regnum vocati fuimus per Christum (hoc enim rursus significari arbitror, ex eo quod nonnulli in promissionis terram ingressi sunt), tunc non amplius manna illud typicum nobis traditur : non enim Mosaicis amplius litteris nutrimur, sed panis de caelo, id est Christus, qui nos in æternam vitam nutrit, cum per gratiam sancti Spiritus, tum suæ carnis participatione, quæ nobis Dei participationem indit, et mortalitatem ex vetere maledicto profectam abolet.

VI, 35. Qui venit ad me non esuriet : et qui credit in me, non sitiet unquam.

Nonnilhil rursus in his verbis latet, quod operæ pretium est exponere. Solet Salvator Christus sanctorum laudibus haud valde obniti, sed e contrario mirabili eos ornare gloria. Verumtamen si quando nonnulli rudiores, ignari quantum ipse iis antecellat, potiorum illis gloriam deferant, tunc eos

²² Josue III, 1 seqq. ²³ Matth. 1, 21. ²⁴ Zachar. IX, 16.

percommode ad saniozem mentem revocat, dum cogitandum iis objicit, quis ille sit Unigenitus, et quod omnino necesse sit, ut incomparabiliter iis antecellat. At id obscure quodammodo et citra fastum ullum facit; sed ex inspectione rerum aut comparatione de ejus præstantia statuere possunt. Exempli gratia, disserebat aliquando cum Samaritana muliere, cui daturum se etiam aquam viventem pollicebatur: sed cum id mulier prorsus non caperet: « Numquid tu major es, inquit, patre nostro Jacob, qui dedit nobis hunc puteum? » Cum autem Salvator ei persuadere vellet se eo quoque majorem, et longe digniorem esse cui fides haberetur, aquarum inter se differentiam affert, dicens: « Omnis qui bibit ex aqua hac sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam²⁵. » Quorsum vero, nisi ut persuadeat eum qui potiora tribuit, utique potiozem et præstantiorem esse eo, cum quo sit comparatio? Tali docendi genere etiam nunc utitur. Nam 324 quia Judæi ipsum quodammodo spernebant, et singulari fastu Moysen legislatorem identidem jactabant, ejusque præcepta magis quam Christi sequenda esse plerumque assercebant, et Moysen supra omnes ipsumque Salvatorem nostrum Christum honoris obtinere principatum inde maxime probari putabant, quod manna populo præbuisset, et e saxo aquarum scaturiginem eduxisset, necessario demum ad consuetam methodem revertitur: neque vero palam et aperte dicit se Moysæ præstantiorem esse, propter auditorum effrenatam audaciam et furorem: sed ad rem ipsam quæ admirationem præbebat convertitur, et a comparatione majoris minus indicat: « Qui enim venit ad me, inquit, non esuriet: et qui credit in me, non sitiet unquam²⁷. » Esto enim, inquit, ipse quoque vobis assentiar datum esse manna per Moysen: sed qui comederunt, esurierunt. Dicam vero datam esse vobis ex petra aquam « doloris: » sed qui biberunt, sitierunt: et istorum largitio temporarium usum præbuit: « Qui autem ad me venit, non esuriet unquam: et qui credit in me, non sitiet unquam. » Quidnam ergo Christus pollicetur? Nihil quidem corruptibile, sed eulogiam potius illam quæ est in participatione sanctæ carnis ac sanguinis, quæ integrum hominem ad incorruptionem revocat, ita ut nullo eorum indigeat quæ mortem arcet a corpore, cibo nimirum et potu. Videtur autem hic rursus aquam nominare sanctificationem per Spiritum, aut ipsummet divinum sanctumque Spiritum, qui in Scripturis divinis sæpe ita nominatur. Vivificat igitur sanctum Christi corpus eos in quibus fuerit, et in incorruptione conservat, nostris commistum corporibus. Corpus enim non alterius cujusdam, sed ipsius vitæ secundum naturam intelligitur, totam habens in seipso uniti Verbi

προσαγάγωνι δόξαν αὐτοῖς, τότε δὴ σφόδρα χρησίμως φρονεῖν μεταπειθεῖ τὰ προπεδώστερα, τίς μὲν ἔστιν ὁ Μονογενῆς διενθυμουμένους, καὶ ὅτι δὴ πάντως ἀσυγκρίτως διοίσει ταῖς ὑπεροχαῖς. Ἄλλ' οὐ σφόδρα σαφῆ τὸν ἐπὶ τούτοις ποιεῖται λόγον, ἐπισκιασμένον δὲ πως, καὶ δίχα κόμπου παντός, ἀπὸ δὲ τῆς ἐν πράγμασι θεωρίας, ἦτοι συγκρίσεως, τὴν ἐπὶ κρείττοσιν ἀρπάζοντες ψῆφον. Οἶον, φέρε εἰπεῖν, διελέγετό ποτε πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σαμαρείας γυναῖκα, ἥ καὶ δώσειν ὕδωρ τὸ ζῶν ἐπηγγέλλετο· συνεῖτα δὲ οὐδὲν τῶν εἰρημένων ἢ γυνή· « Μὴ οὐ μείζων εἶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ἔφη, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ; » Ἐπειδὴ δὲ μεταπέθειν αὐτὴν ὁ Σωτὴρ ἐβούλετο, ὅτι περ εἴη καὶ κρείττων αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν ὀλίγοις τισὶν ἀξιόπιστότερος μέτροις, ἐπὶ τῶν τῶν ὕδατων βαδίζοντι διαφορὰν, λέγων· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πῆν ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν, ἢ πάντως ἐκεῖνο νοεῖν δυναπεῖσθαι, ὅτι περ ἀνάγκη τὸν τῶν ἀμεινόνων χόρηγόν, κεῖσθαι δὴ πάντως καὶ ἐν ἀμεινοσιν, ἢ ἐν ὅσπερ ἂν εἴη τυχθὸν ὁ πρὸς ὃν ἢ σύγκρισις; τοιοῦτόν τινα τρόπον ὑπεγγύσεως τε καὶ διδασκαλίας ἐπιτηδεύει καὶ νῦν. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσοβαρεύοντό πως αὐτοῦ, καὶ μεγαλοφρονεῖν ἀπετόλμων Ἰουδαῖοι, Μωσέα τε τὸν νομοθέτην ἄνω τε καὶ κάτω προῖσχύμενοι, καὶ τοῖς δι' ἐκεῖνον μᾶλλον ἀκολουθεῖν, ἤπερ τοῖς διὰ Χριστοῦ χρῆναι πολλὰς διουχυρίζοντο, τὴν τοῦ μάνα χαρηγίαν, καὶ τὴν ἐκ πέτρας τῶν ὕδατων ἐκδρομὴν, ἀξιολογώτατην ἀπόδειξιν λογιζόμενοι, τῆς κατὰ πάντων πλεοσιμίας, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, λουδὸν ἀναγκαίως ἐπὶ τὴν συνθήην κεχώρηκε μέθοδον, καὶ γυμνότερον μὲν εἶ φησιν, ὅτι κρείττων εἴη Μωσέως, διὰ τὸ τῶν ἀκρωμένων ἀχάλινον θράσος, καὶ τὸ πολὺ λαν εἰς ὄρηγν ἐκκεκαυμένον· ἐπ' αὐτὸ δὲ πάλιν τὸ θαυμαζόμενον ἔρχεται πρᾶγμα, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως τῆς πρὸς τὸ μείζον, ἐλέγχει μικρόν· « Ὁ γὰρ ἐρχόμενος πρὸς με, φησὶν, οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε. » Καὶ γὰρ φησὶ, καὶ αὐτὸς ὕμιν ἐγὼ συνθήσομαι δεδῶσθαι τὸ μάνα διὰ Μωσέως, ἀλλ' οἱ φαγόντες ἐπεινάσαν. Ἐρῶ δὲ ἔτι, καὶ ἐκ πέτρας ὕμιν ὡδίνος; ἐξεδόθη τὸ ὕδωρ, ἀλλ' οἱ πίνοντες ἐδίψησαν, καὶ πρόσκαιρόν τινα κομιδὴ τὴν ἀπόλαυσιν ἢ τῶν εἰρημένων ἐνεποίησε δόσις· « Ὁ δὲ γε πρὸς με βαδίζων, οὐ μὴ πεινάσῃ πώποτε, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε. » Τί ἐστὶ οὖν ἄρα Χριστὸς ἐπαγγέλλεται; φθαρτὸν μὲν οὐδὲν, εὐλογίαν δὲ μᾶλλον τὴν ἐν μεταλήψει τῆς ἁγίας σαρκὸς τε καὶ αἵματος, ὀλοκλήρως εἰς ἀφθαρσίαν ἀνακομιζούσης τὸν ἄνθρωπον, ὡς οὐδενὸς ἐπιδεισθαι τῶν ὅσα τὸν τῆς σαρκὸς ἀπελευνῆναι θάνατον, τροφῆς δὲ δηλονότι φημί καὶ ποτοῦ. Ἔοικε δὲ πάλιν ὕδωρ ὀνομάζειν ἐν τούτοις, τὸν εἰς Πνεῦματος ἁγιασμὸν, ἢ αὐτὸ τὸ θελόν τε καὶ ἄγιον Πνεῦμα, εὐτω πολλάκις παρὰ ταῖς θέλαις ὀνομασμένον Γραταῖς. Ζωοποιεῖ τοιγαροῦν τὸ ἅγιον πῶμα

²⁵ Joan. iv, 12. ²⁶ Ibid. 13. ²⁷ Joan. vi, 35.

Χριστοῦ τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, καὶ συνέχει πρὸς ἀφθαρσίαν, τὸς ἡμέτεροις ἀνακινώμενον σώμασι. Σῶμα γὰρ οὐχ ἑτέρου τινός· ἀλλ' αὐτῆς νοεῖται τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, ἅλην ἔχον ἐν αὐτῷ τῆν τοῦ ἐνωθέντος Λόγου δύναμιν, καὶ πεπονημένον ὡσπερ, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ἀναπειλιζόμενον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, δι' ἧς τὰ πάντα ζωοποιεῖται, καὶ πρὸς τὸ εἶναι φυλάττεται. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἴσασαν ἤδη λοιπὸν οἱ βεβαπτισμένοι καὶ τῆς θείας ἀπυγευσάμενοι χάριτος, οἱ βαδίζοντες μὲν ὀκνηρῶς καὶ μόλις ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀποφοιτῶντες δὲ εἰς χρόνους μακροὺς τῆς εὐλογίας τῆς διὰ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἐπιζήμιον εὐλάβειαν πλαττούμενοι, διὰ τοῦ μὴ βούλεσθαι μετέχειν αὐτοῦ μυστικῶς, οἱ τῆς αἰωνίου ζωῆς αὐτοὺς ἐκπέμπουσιν, ζωοποιεῖσθαι παραιτούμενοι, περιτρέπεται δὲ εἰς παγίδα καὶ εἰς σκάνδαλον, καίτοι καρπὸς εὐλαθείας δοκοῦσά πως εἶναι, κερ' αὐτοῖς ἡ παραίτησις. Χρῆν γὰρ δὴ μᾶλλον ἐπιγεσθαι τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς εἰσομιλῶν δύναμιν τε καὶ προθυμίαν, ὅπως ἂν φαίνοντο γοργοὶ πρὸς ἀποκθάσιν ἁμαρτίας, καὶ πειρασθὰ μᾶλλον ἀστοιπέτην ἐπιτηδεύειν τοῦ βίου τὴν ἀγωγὴν, τρέχειν τε οὕτω λοιπὸν καὶ σφόδρα θαθαρήκοτως εἰς μετέληψιν τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ἐπειπερ ἐστὶ ποικίλος εἰς ἀπάτην ὁ Σατανᾶς, σωφρονεῖν μὲν αὐτοὺς οὐδαμῶθεν οἱ πρέπει λογίζεσθαι· συγχωρεῖ, κατασπιλώσας δὲ τοὺς κακοὺς, καὶ αὐτὴν ἀποφοιτῶν ἀναπέθει τὴν χάριν· δι' ἧς ἦν εἰκὸς, ὡσπερ ἐξ οἴνου καὶ μέθης τῆς ἐπὶ φαυλότητα καλούσης ἡδονῆς ἀνανήφοντας, τὸ συμφέρον ὄρῶν τε καὶ περισκέπτεσθαι. Ἀπορρήξαντες τοῖνον τὸν ἐκείνου δεσμὸν, ἀποσεισάμενοι τε ἐκ τῆς πλεονεξίας ἡμῶν ἐπιβριφέντα ζυγὸν, δουλεύσωμεν ἐν φόβῳ τῷ Κυρίου, καθὰ γέγραπται· καὶ τῶν εἰς σαρκὸς ἡδονῶν ἀμείνουσας ἡδὴ δι' ἐγκρατείας ἀναδεικνύμενοι, προσώμεν τῇ θεῷ τε καὶ οὐρανῷ χίριτι, καὶ εἰς ἀγίαν μετέληψιν ἀναβαίνωμεν τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω γὰρ, οὕτω, καὶ ἀπάτης διαβολικῆς περιεσώμεθα, θείας τε φύσεως γεγονότες κοινωνοί, πρὸς ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἀναδησώμεθα.

Ἄλλ' εἶπον ἡμῖν, οἱ καὶ ἐωράκατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε·

Διὰ πολλῶν μὲν αὐτοὺς καταγωνίζεται λόγων, καὶ ἐκ παντὸς συνελάνθει τῶν πρὸς τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. Ἄλλ' οὐκ ἠγγνόησε πάλιν, ὡς θεός, οἱ πρὸς ἀδελφὴν ὡσπερ τινὰ καὶ συνήθη δραμαῦνται τὴν σύντροφον ἀπιστίαν, περιόφονται δὲ ὡς οὐδὲν ἐν καλοῦντα πρὸς ζωὴν. Ἴνα τοῖνον εἰδείεν οὐκ ἠγνοήκοτα τὸν Ἰησοῦν, ὅποιοι τινες εὐρεθήσονται πάλιν, μᾶλλον δὲ, ὅπερ ἐστὶ περὶ κωδίστηρον εἰπεῖν, ὑπὸ θεῶν ὄντας αὐτοὺς ἐκμάθοισιν ὄργην, ἐπιφέρει πάλιν· Ἄλλ' εἶπον ἡμῖν, οἱ καὶ ἐωράκατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε. Προέγνω, φησὶ, καὶ προείρηκα σαφῶς, οἱ δὲ κἀντὼς διαμενεῖτε καὶ σκληροὶ, καὶ τῆς ἡμῶν φιλαυταῆτος ἀπειθείας ἀπὸρῆξ ἡμῶν, τῶν ἡμῶν ἀμέτοχοι χαρισμάτων καταλειφθήσεσθε. Καὶ τότε τοιοῦτόν τι εἰρηκεν ὁ Χριστός· Ἀναμνησκού λέγοντας πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἠσαΐαν· Ἐπορεύθητι, καὶ εἶπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ὄψητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, ἡ γὰρ οὐκ ἀληθῆς καὶ διὰ τῶν ἐν χερσὶ κειμένων ἡμῖν

A virtutem, et eadem, ut ita dicam, qualitate præditum, imo vero ejus vi et efficacia repletum, per quam omnia vivificantur, et in suo esse conservantur. Quæ cum ita sint, intelligant demum quicumque baptizati sunt, divinamque gratiam gustarunt, si cunctanter et vix ecclesias adeant, et longo temporum spatio eulogiam quæ per Christum frequentare desinant, et ex eo quod nolunt ei mystice communicare, damnosum metum ac religionem prætexant, æterna vita seipsos **325** excludere, dum vivificari renuunt: et recusationem illam, tametsi a metu ac religione profecta videtur, in laqueum cedere et scandalum. Eniti quippe magis eos omni studio ac viribus deceret, ut a peccato statim munderentur, honestumque ac probum vitæ **B** institutum amplexi, ad vitæ participationem demum magna cum fiducia properent. Sed cum Satanæ variæ ad decipiendum sint artes, ad sanctiorem mentem eos revocari non sinit, verum postquam eos malis inquinavit, ipsam quoque gratiam cogit exhorrescere, per quam a voluptate quæ ad vitium inducit, tanquam a vino et crapula ad sobrietatem revocati, quid utile sit perspicere queant. Ruptis igitur illius vinculis, et excusso jugo tyrannico, in timore Domino serviamus, ut scriptum est **28**, et carnis voluptatibus per temperantiam superatis, ad divinam ac cœlestem gratiam accedamus, et ad sanctam Christi participationem ascendamus. Sic enim sic fraudem diabolicam superabimus, et divinæ facti consortes naturæ **29**. **C** ad vitam et immortalitatem evehemur.

ἐκ τῆς πλεονεξίας ἡμῶν ἐπιβριφέντα ζυγὸν, δουλεύσωμεν ἐν φόβῳ τῷ Κυρίου, καθὰ γέγραπται· καὶ τῶν εἰς σαρκὸς ἡδονῶν ἀμείνουσας ἡδὴ δι' ἐγκρατείας ἀναδεικνύμενοι, προσώμεν τῇ θεῷ τε καὶ οὐρανῷ χίριτι, καὶ εἰς ἀγίαν μετέληψιν ἀναβαίνωμεν τοῦ Χριστοῦ. Οὕτω γὰρ, οὕτω, καὶ ἀπάτης διαβολικῆς περιεσώμεθα, θείας τε φύσεως γεγονότες κοινωνοί, πρὸς ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἀναδησώμεθα.

VI, 36. Sed dixi vobis, qui et vidistis me, et non creditis.

Multis eos oppugnat rationibus, et omni modo ad salutem impellit. Sed non ignorabat rursus, utpote Deus, ad familiarem et solitam incredulitatem properaturos, et pro nihilo habituros vocantem ad vitam. Ut ergo scirent Jesum non ignorasse quales futuri essent, imo vero, quod dictu convenientius est, intelligerent iræ divinæ se obnoxios teneri, inquit rursus: « Sed dixi vobis, qui et vidistis me, et non creditis. » Prius agnovi, inquit, et palam prædixi **D** in duritiæ vestra vos utique permansuros, et vestræ inobedienciæ mordicus adhærentes divinæ gratiæ expertes relictum iri. Ubinam vero tale quidpiam dixit Christus? Recordare apud Isaiam prophetam dicere: « Vade, et dic populo huic: Auditum audistis et non intelligetis: et videntes videbitis, et non videbitis. **326** Incrassatum enim est cor populi hujus **30**. » An non enim ex iis quæ nobis occurrunt oratio verâ esse ostendetur? Viderunt Dominum Deum esse secundum naturam, cum innumeram multitudinem hominum quinque hordeaceis panibus et

²⁸ Psal. II, 11. ²⁹ II Petr. I, 4. ³⁰ Isa. VI, 9, 10; Matth. XIII, 14, 15.

duobus aluit pisciculis. Sed cum viderint, non credunt, propter cæcitatē quæ eorum mentibus nubis instar incubuit. Erant enim procul dubio digni qui id paterentur, quandoquidem innumeris peccatis irretiti, et firmissimis iniquitatum catenis constricti, ne ipsum quidem qui advenit, potentissimum liberatorem suscipiunt. Propter hanc causam « incassatum est cor populi hujus. » Quod autem ex signi magnitudine Jesum Deum esse secundum naturam Judæorum multitudo perspiceret, hinc maxime poteris agnoscere. Admirati enim id quod factum erat, ut in superioribus scribit evangelista, rapere eum volebant, ut regem facerent. Nulla igitur excusatio dementiæ Judæis relinquitur. Attenti enim, nec abs re, divinis miraculis, et ad virtutem ejus qui prodigia illa faciebat, ex operibus deducti, ab obsequio præstando propemodum abhorrent, et a rectis moribus desilientes, ultro se in ipsum quodammodo perditionis fundum præcipitanti.

θεοσημείας, καὶ ἀναλόγως ἐπὶ τὴν τοῦ τερατοποιούντος δύναμιν ἀπὸ τῶν ἔργων ἐρχόμενοι, μονοουχὶ καταφρίττουσι τὴν εὐπίθειαν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐξέλλονται τρόπων, εἰς αὐτὸν ὡσεὶ κατακυβιστώντες ἡδέως τὸν τῆς ἀπωλείας πυθμένα.

VI, 37. *Omne quod dat mihi Pater, ad me venit.*

Non simpliciter dicere Christum oportebat : « Vidistis me, et non creditis ; » sed necessario addere debuit causam cæcitatē, ut se in divinam iram incurrisse discerent. Quapropter non secus ac peritus aliquis medicus, et infirmitatem eis ostendit, et morbi causam aperit, non ut postquam id didicerint, ibi otiosi hæreant, sed ut omni ratione universorum Dominum deliniant ob ea justis de causis infensum. Nec enim injuste succensusset unquam, sed nec ipse qui justa judicare novit istiusmodi de illis judicium tulisset, nisi ratio omni ex parte inculcata ad id eum provocasset. Porro Salvator his verbis venturum ad se quodcumque dederit Deus ac Pater asseruit, non quasi ipse sibi afferre potis non sit, nam vel 327 solo autu id facillime peregerit, virtute potentiæ, et quod ei subjecta sint omnia, sicut Paulus ait ²¹ ; sed quia necessario quodammodo dicendum videtur eos qui in ignorantia versantur, per naturam divinam illuminari, rursus ut homo eorum quæ Deo magis conveniunt, operationem tribuit Patri; id enim facere solet, quemadmodum sæpe antea diximus. Cum autem ait sibi a Deo et Patre allatum iri D omne quod dat ipsi, fidelem gentilium populum jamjam adfuturum videtur innuere. Quod quidem interminantis est, eos gratia privatum iri, et in eorum locum gentiles omnes per Dei ac Patris bonitatem adducendos tanquam ad Salvatorem et vivificum illum secundum naturam Filium, ut eulogiae quæ ab ipso facti participes, naturæ quidem divinæ jam redderentur participes, atque ita ad vitam et incorruptionem revocarentur et in pri-

A πραγμάτων ὁ λόγος ἀναδειχθήσεται; Ἐἶθον, εἶθον Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν τὸν Κύριον, ὅτε τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα τῶν ἐπ' αὐτὸν ἰόντων πληθὺν πέντε χρισθίνοις διέθρεψεν ἄρτους, καὶ δύο διακλάσας ὀψάρια. Ἄλλ' ἐωραχότες οὐ πιστεύουσι, διὰ τὴν ἐκ τῆς θείας ὀργῆς ταῖς διανοίαις αὐτῶν, ἀγλύος δίκην, ἐπισκῆψασαν πύρωσιν. Ἦσαν γὰρ δῆπου καὶ ἀναμφιλόγως ἄξιοι τοῦτο παθεῖν, ἐπεὶ περ ἀμέτροις ἐνεχόμενοι πταισμοῖσι, καὶ ἀρρήκτοις κατεσφιγμένοι σειραῖς παρανομημάτων, οὐδὲ αὐτὸν ἐπιδημήσαντα τὸν εὐθεροῦν ἰσχύοντα παραδέχονται. Διὰ ταύτην ἡ ἐπαχύνθη ἡ τὴν αἰτίαν ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. Ὅτι δὲ διὰ τῆς τοῦ σημείου μεγαλειότητος Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐθεώρει τὸν Ἰησοῦν ἡ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς, δι' ἐκείνου δὴ μάλιστα συνιέναι δυνήθη.

B Ἀποθαυμάσαντες γὰρ τὸ γεγενημένον, ὡσεὶ ὡν ἐν τοῖς ἀνωτέρω φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, ἐζητοῦν ἀπαρτίζον αὐτὸν, ἵνα ποιήσῃ βασιλέα. Σκῆψις τοιγαροῦν οὐδεμία τῆς ἀπονοίας περιλιμπάνεται τοῖς Ἰουδαίοις. Καταπλητέοι γὰρ, καὶ λίαν εἰκότως, τὰς

Pater δὲ δίδωσιν ὁ Pater, πρὸς με ἦξει.

Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν ἔδει τὸν Χριστὸν, ὅτι καὶ ἔωρακατέ με, καὶ οὐ πιστεύετε, ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον, καὶ τὴν τοῦ πεπωρωθῆαι πρόφασιν τοῖς εἰρημίοις ἐνεγκεῖν, ἵνα δὴ μάθοιεν ὑπὸ θείαν πεσόντες ὀργὴν. Οὐκοῦν ὡσεὶ τις ἀριστοτέχνης ἱατρός, καὶ τὴν ἀρρώστιαν αὐτοῖς ἐπιδεικνύει, καὶ τῆς ἀρρώστιας ἀνακαλύπτει τὴν πρόφασιν, οὐχ ἵνα μαθόντες ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ μένοιεν ἡσυχῇ, ἀλλ' ἵνα διὰ παντὸς ἐκμεύσονται τὸν τρόπον λελυπημένον ἐπ' αὐτοῖς τὸν ἀπάντων Δεσπότην, ἐπ' εὐλόγοις δὲ δηλονότι ταῖς αἰτίαις· οὐ γὰρ ἂν ἀδίκως ἐλυπηθῆ ποτὲ, ἀλλ' οὐδ' ἂν ὁ τὰ δίκαια κρίνειν εἰδὼς, τοιαύτην τινὰ τὴν ἐπ' ἐκείνοις ἐποίησατο κρίσιν, εἰ μὴ λόγος ἐκάλε πρὸς τοῦτο, τὸ κατηγορεῖσθαι δεῖν πανταχόθεν διατηρῶν. Ἀφίξασθαι γὰρ μεῖν πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ διὰ τοῦτον διιχυρίσατο πᾶν ὅπερ ἂν ἐπιδοίῃ ὁ Θεὸς καὶ Πάτερ, οὐχ ὡς αὐτὸς ἀτονήσας εἰς τὸ προσκομίζειν ἐαυτῷ (ἐξήνυσε γὰρ ἂν ἐθελήσας καὶ τοῦτο λίαν εὐπετῶς κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν, καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν)· ἀλλ' ἐπεὶ περ ἀναγκαῖόν πως εἶναι δοκεῖ καὶ πεπωδέστερον, τὸ διὰ τῆς θείας φύσεως φωταγωγεῖσθαι λέγειν τοὺς ἐν ἀγνωσίᾳ, πάλιν ὡς ἄνθρωπος ἀναιθῆσι τῷ Πατρὶ τὴν ἐπὶ τοῖς θεοπρεπεστέροις ἐνέργειαν· ἔθος γὰρ αὐτῷ τοῦτο ποιεῖν, ὡσεὶ οὐκ ἀμέλει πολλάκις εἰρήκαμεν. Εἰκόδες δὲ ὅτι προσαχθήσασθαι λέγων ἐαυτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πᾶν ὁ δίδωσιν αὐτῷ, παρεσόμενον ἡδὲ καὶ ὅσον οὐδέπω πιστεύοντα τὸν ἐξ ἐθνῶν ὑπαινίττεται δῆμον. Τοῦτο δὲ ἦν ἀπειλοῦντος εὐφυῶς, ὅτι καὶ ἀποπεσοῦνται τῆς χάριτος αὐτοῖ, καὶ ἀνταναθήσονται πάντες οἱ ἐξ ἐθνῶν, προσαγόμενοι διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς

²¹ 1 Cor. xv, 27.

ημερότητας, ὡς Σωτήρι καὶ ζωοποιῷ κατὰ φύσιν ὑπάρχοντι τῷ Υἱῷ, ἵνα τῆς εὐλογίας μετασχηκότες τῆς ἀπ' αὐτοῦ, κοινωνοὶ μὲν ἦδη τῆς θείας ἀποτελειάντου φύσεως, ἀνακομίζονται δὲ οὕτως εἰς ἀφθαρσίαν καὶ ζωὴν, καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως μεταπλάττοντο σχῆμα. Ὡσπερ οὖν εἰ τις λατρῶν προσέξῃ τὸν ἄβρωστον, ἵνα τὴν ἐπισηκῆσάν ἀποκρούσαιτο νόσον, οὕτω προτρέψῃν ἐροῦμεν τῷ Υἱῷ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τοὺς οἵπερ ἂν φάνοιντο τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας ἀξιοί. Πικρὸν οὖν ἔρα καὶ ἄλλοτριον κομιδῇ τοῖς ἔχουσιν ἡ σκληροκαρδία. Διὰ τοῦτο, καὶ προφητικῶς τοῖς Ἰουδαίοις ἐπισκήπτει λόγος, Ἐπιτεμήθητε τῷ Θεῷ, ἡ διαβρῆδην ἀναδοῶν, καὶ περιτέμεσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ. Ἐξ ἄλλ' οὐκ ἔκείνοις, ἡμῶν δὲ μᾶλλον ὁ Θεὸς καὶ Πάτερ τὴν ἐν καρδίᾳ τετήρηκε περιτομήν, τὴν διὰ Πνεύματος Ἰουδαίων. Δίκαιον οὖν ἔρα τῆς ἐκείνων ἀπειθείας ἀποπηδῆν, καὶ παραιτεῖσθαι ἀποπηδῆν τὴν σκληροκαρδίαν, εἰς τρυφερὰν δὲ μᾶλλον μεταποιεῖσθαι διάνοιαν, εἰ τὴν ἐπ' ἐκείνοις ὀργὴν ὡς ἄλλοτριον παρ- ατούμεθα.

Καὶ τὸν ἐρχόμενον πρὸς με, οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω.

Οὐκ ἀνόνητον εἶσεσθαι φησι τοῖς πρὸς αὐτὸν ἰούσι τὴν διὰ πίστεως ἐπιστροφὴν. Ἔδει γὰρ ὅπως ἀξιωματικώτατον τι χρῆμα, καὶ μυρίων παρατίτων ἀγαθῶν, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπιπέμψαι προσαγωγὴν. Ἔσται τοίνυν, φησί, καὶ ὑπάρξει τὰ κάλλιστα τοῖς διὰ τῆς ἀνωθεν χάριτος ὡς ἐμὲ καλουμένοις καὶ βαδίζουσιν. Ἐοῦ γὰρ ἐκβάλω ἔξω τὸν ἐρχόμενον, οὐτ' ἔστιν, οὐ καθάπερ τι σκευὸς ἀχρηστον ἀποπέμψομαι, κατὰ τὸ εἰρημένον δι' ἑνὸς τῶν προφητῶν. Ἡτιμώθη Ἰερουσαλὴμ, ὡς σκευὸς, οὐ οὐκ ἔσται χεῖρα αὐτοῦ, ἀπερὶρίφη, καὶ ἐξεδίθη εἰς γῆν, ἣν οὐκ ἔδει. Ἐγὼ, γῆ, ἀκουε λόγον Κυρίου· γράψον τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκκήρυκτον ἀνθρώπων. Οὐκοῦν οὐκ ἐκκηρυχθήσεται, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἀτιμὸς ἔξω ῥηφῆσεται, ἡ καὶ ἀμέτοχος ἀπομνεῖ τῆς ἐμῆς φιλοτιμίας, ἀλλ' εἰς ὑποθήκην εἰσκομισθήσεται, καὶ ἐν ταῖς οὐρανίαις καταλύσει μοναῖς, εἰσω τε πάσης ἰσχυρίας τῆς ὑπὲρ νοῦν ἀνθρώπων ἐκτελεζόμενα γεγονότα κατόψεται. Ὁφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἡ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Εἰκόσ δὲ δὴ πάλιν ὑποδηλοῦν τὸ, Ἐοῦ μὴ ἐκβάλω ἔξω τὸν ἐρχόμενον πρὸς με, οὐ μὴ παραδοθῆσθαι τῇ κρίσει τὸν πιστεύοντα καὶ τῇ θεῖα προσερχόμενον χάριτι. Τὸ γὰρ, ἔξω, τοιοῦτόν τι σημαῖνον εὐρήσεις, ὡς ἐν ἐκείνῃ τῇ παραβολῇ, τῇ παρὰ τῷ μακαρίῳ Ματθαίῳ. Ὁμοίᾳ γὰρ, φησὶν, ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, σαγήνη βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούση. ἦν ἀναβιβάσαντες, καὶ ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν ἐκπύσαντες, συνέλεξαν τὰ κατὰ εἰς ἀγῆν, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον. Τὸ μὲν γὰρ εἰς τὰς θείας καὶ οὐρανίους αὐλάς συγκαμισθήσεται τοὺς ἀγαθοὺς, διὰ τοῦ συλλελέσθαι λέγειν τὰ κατὰ εἰς ἀγῆν νοήσομεν. Διὰ δὲ τοῦ τὸν ἀχρεῖον ἔξω βεβλήσθαι, τὸ πάντων ἀποπεσεῖσθαι τῶν ἀγα-

A scum naturæ habitum reformarentur. Quemadmodum ad medicum ægrotus adducitur ut infestum mörbæ depellat, ita Deum ac Patrem ad Filium adducere dicimus eos qui digni sunt salute ab ipso consequenda. Acerba itaque et pernicioza res est admodum cordis durities. Proindeque propheta Judæos his verbis increpat : « Circumcidimini Deo, et circumcidite duritiã cordis vestri, viri Juda, et habitatores Jerusalem ²¹. » At non illis, sed vobis potius Deus ac Pater circumcisionem cordis servavit ²², quæ per Spiritum sanctum nimirum perficitur in Judæo nimirum illo qui est in abscondito. Æquum est igitur ab illorum incredulitate recedere, et omni studio cordis vitare duritiã, animique facilitatem potius colere, si Dei ob illa indignationem, ut exitiũm afferentem fugimus. ἄγιοι δηλονότι, κατὰ τὸν ἐν τῷ κρυπτῷ τελουμένην ἀγίωι, καὶ παραιτεῖσθαι ἀποπηδῆν τὴν σκληροκαρδίαν, εἰς τρυφερὰν δὲ μᾶλλον μεταποιεῖσθαι διάνοιαν, εἰ τὴν ἐπ' ἐκείνοις ὀργὴν ὡς ἄλλοτριον παρ- ατούμεθα.

VI, 37. Et eum qui venit ad me non ejiciam foras.

Non inutile fore dicit iis qui ad ipsum veniunt conversionem per fidem. Decebat quippe revera ostendere accessum illum ex Deo ac Patre rem esse optatissimam et innumeris bonis plenam. Erunt igitur, inquit, præclarissima bona iis qui per supernam gratiam ad me vocantur et veniunt. « Eum enim qui venit non ejiciam **328** foras, » hoc est non sicut inutile vas quoddam abjiciam, ut dictum est ab uno prophetarum : « Inhonoratus est Jecheonias, sicut vas cuius nullus est usus : projectus est, et ejectus in terram quam ignoravit. Terra, terra, audi sermonem Domini : scribe virum istum hominem abdicatum ²⁴. » Proinde non expelletur, inquit, neque ut ignominiosus foras projicietur, aut certe expers meæ benignitatis remanebit, sed in horreum inferetur, et in cœlestibus mansionibus habitabit, et spe omni humana mente majori frui se aspiciet. « Oculus enim non vidit, et in cor hominis non ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se ²⁵. » Præterea his verbis, « Eum qui venit ad me non ejiciam foras, » significare videtur fidelem, et quicumque divina gratia munitus accedit, non eruditum iri iudicio. Vocem enim, « foras, » istiusmodi quiddam significare comperies, ut in illa parabola, quæ est apud beatum Matthæum : « Simile enim est, inquit, regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti : quam, cum impleta esset, educentes, et secus litus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt ²⁶. » Nam quod collecti sunt boni, et in vasis reconditi, bonos in divinas et cœlestes aulas comportatum iri significat. Quod autem inutiles foras ejecti sunt, significat impium omnibus bonis spoliatum iri, et in iudicium deferendum. Quapropter cum dicat Chri-

²¹ Jerem. iv, 4. ²² Rom. ii, 29. ²³ Jerem. xxii, 28-30. ²⁴ I Cor. ii, 9. ²⁵ Matth. xiii, 47, 48.

atus : « Eum qui venit ad me, non ejiciam foras, » sic intelligemus, populum nimirum qui per fidem ad eum accedit, supplicia evasurum. Sapientissime porro mihi videtur his verbis interminari iis qui in tantam demontiam eruperunt, nisi quamprimum ad obsequium revocentur, eos ab omni bono repulsum iri, et ab ejus amicitia vel invitos deturbatum iri. Quibus enim de causis pollicetur se non foras ejectionem eum qui venit, iisdem ipsis ejectionem se utique eum qui non venit, significat.

ἐκβάλλειν ἔξω τὸν ἐρχόμενον ἐπαγγέλλεται, διὰ σημαίνει.

θῶν, καὶ εἰς χριστὴν κατοικήσασθαι τὸν ἀσεβῆ θεωρήσομεν. Οὐκ οὖν ὅταν λέγῃ Χριστός, « Τὸν ἐρχόμενον πρὸς με, οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω, » τὸ μηδαμῶδες περιπεσεῖσθαι κολάσει τὸν διὰ πίστεως αὐτῷ προσιόντα λαὸν παραδεξώμεθα. Σοφώτατα δὲ μοι δοκεῖ τοῖς ἐκτόπως ἀπονοουμένοις διὰ τούτων ὑπαπειλεῖν, ὡς, εἰ μὴ τις αὐτοὺς τὴν ταχίστην ἀγαθὴν πρὸς εὐπείθειαν μεταποιῆσαι βουληθεῖη, ἔξω μὲν κείσονται παντός ἀγαθοῦ, τῆς δὲ εἰς αὐτὸν φιλίας καὶ οὐχ ἐκόντες ἀποδημήσουσι. Δι' ὧν γὰρ οὐκ τούτων αὐτῶν ὅτι πάντως ἐκβαλεῖ τὸν οὐκ ἰόντα

329 ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ Τῷ ΤΕΤΑΡΤῷ ΒΙΒΛΙῳ.

CAPITA

QUÆ IN LIBRO QUARTO CONTINENTUR.

I. Quod nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, propterea quod ex ipso secundum naturam existit, licet ei subjici dicatur a nonnullis : proposito dicto, « Quia descendj de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. » Ubi propterea de pretiosa Christi cruce utilissime dissertitur.

II. Quod viviscum sit sanctum Christi corpus, proposito dicto, « Ego sum panis vitæ, » et reliquis, ubi velut de pane loquitur suo illo corpore.

III. Quod vitæ aliunde acceptæ Filius non sit participans, imo vero vita secundum naturam, ut ex vita secundum naturam Deo et Patre genitus, proposito dicto : « Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem ; et qui manducat me, et ipse vivet propter me. »

IV. Quod sanctum tabernaculum quod in deserto populo præferebatur, figura Christi erat, et arca quæ in eo tabernaculo erat, et lucerna, adeoque altaribus cum thymiomaticis, tum oblationum, ipsum significabat Christum, proposito dicto, « Ad quem ibimus ? Verba vitæ æterna habes. »

V. De festo Scenopægiæ. Quod spes quæ sanctis debetur consummationem significet, et resurrectionem a mortuis, proposito dicto, « Erat autem in proximo dies festus Judæorum, Scenopægia. »

VI. Dissertatio de cessatione in die Sabbati, ubi quid illa significet, multis modis indicatur, proposito dicto, « Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in Sabbato. »

VII. Dissertatio de circumcisione quæ fiebat octava die, quid ea significetur multis modis indicans, proposito dicto, « Si circumcisionem accipit homo, » etc.

A'. « Ὅτι κατ' οὐδὲν ἐλάττω τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ὁ Υἱός, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπαρχειν, κτλ. ὑποτάττεσθαι λέγεται παρά τινων, προκειμένου ρητοῦ. » Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ καὶ λόγος χρησιμώτατος περὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ.

B'. « Ὅτι ζωοποιὸν τὸ ἄγιον σῶμα Χριστοῦ, προκειμένου ρητοῦ. » Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, καὶ τῶν ἐφραξῆς, ἐν οἷς ὡς περὶ ἄρτου ρητοῦ τοῦ ἰδίου σώματος.

Γ'. « Ὅτι οὐ ζωῆς τῆς καρ' ἑτέρου μετοχός ἐστιν ὁ Υἱός, μᾶλλον δὲ κατὰ φύσιν ζωῆ, ὡς ἐκ ζωῆς τῆς κατὰ φύσιν γεγεννημένος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, προκειμένου ρητοῦ. » Καθὼς ἀπέστειλέ με ὁ ἴσῳ Πατήρ, κἀγὼ ἴσῳ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσει δι' ἐμέ. »

Δ'. « Ὅτι τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ προητοιμασμένη τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐρημον ἡ ἀγία σκηνή, καὶ ἡ κιβωτός δὲ ἡ ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ λυχνία, καὶ τὰ θυσιαστήρια δὲ, τὸ τε θυμιατόν καὶ τὸ τῶν καρπωμάτων, αὐτὸν ἐσημαίνε τὸν Χριστόν, προκειμένου ρητοῦ. » Πού ἔχομεν ἀπελθεῖν ; Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχετε. »

Ε'. Περὶ τῆς εορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας, διὲ τῆς ὀφειλομένης τοῖς ἁγίοις ἐλάϊδος ἀποκατάστασιν δηλοῖ, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, προκειμένου ρητοῦ. « Ἐν δὲ εἰρηῆς ἡ εορτὴ τῶν Ἰουδαίων, ἡ Σκηνοπηγία. »

ΣΤ'. Λόγος περὶ τῆς ἀργίας τῆς κατὰ Σάββατον, τίς ἐστὶ σημαντικὴ πολυτρόπως ἐπιδεικνύς, προκειμένου ρητοῦ. « Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σάββατῳ, ἐμοὶ χολᾶτε, διὲ ἄλλο ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σάββατῳ. »

Ζ'. Λόγος περὶ τῆς ἐν ὀγδοῇ περιτομῆς, τίς ἐστὶ σημαντικὴ πολυτρόπως ἐπιδεικνύς, προκειμένου ρητοῦ. « Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος, καὶ τὰ ἐφραξῆς. »

EIS TO KATA IOANNHN EYANGELION BIBAIION TETAPTON.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER QUARTUS.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

A

330 CAP. I.

Ὅτι κατ' οὐδέν ἐλάττω τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν, κἀν ὑποτάττεσθαι λέγεται καρὰ τινῶν.

Ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα κἀν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Δόξαιεν ἂν τυ κατὰ τὸ πρόχειρον σχῆμα δυσχερῆς ὁ λόγος, καὶ σκανδάλου τοῦ περὶ τὴν πίστιν οὐ λίαν ἀπηλλαγμένους, ὡς ἐντεῦθεν ἤδη προσδοκᾷν δυσκαταγωνίστοις ἡμᾶς περιπεσεῖσθαι προβλήμασι τοῖς ἐκ τῶν δι' ἐναντίας. Ἄλλ' οὐδὲν ὄλωσ ἐν τούτῳ τὸ χαλεπὸν· πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιούσι, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι γινώσιν, τοῦτ' ἐστὶ τοῖς εὐσεβῶς μελετήσασι διερμηνεύειν τε καὶ νοεῖν τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς μυστήρια. Ἐπέδειξεν τοίνυν ὡσπερ τινὰ καὶ πληροφορίαν ἐναργῆ τοῦ μὴ ἐκβληθῆσεσθαι ἐξω τῶν ἐρχόμενων πρὸς αὐτὸν, ἐν τούτοις ἡμῖν τοῖς λόγοις ποιεῖται Χριστός. Ταύτης γὰρ δὴ τοι, φησὶν, ἕνεκα τῆς αἰτίας κατέβην ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνθρώπος γέγονα, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀδουλήτοις ὀμιλήσας πράγμασιν οὐ καρητησέμην, ἄχρις ἂν ἐξανύσαιμι τοὺς εἰς ἐμὲ πιστεύουσι τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καταργήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος. Τί δὲ ἦν ἄρα τὸ ἀνεθέλητόν τε καὶ θελητὸν τῷ Χριστῷ; Ἡ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἀτιμία, λοιδορία, καὶ ὕβρεις, καὶ αἰκίας, καὶ μάστιγες, καὶ ἐμπτόσματα, καὶ πρὸς τούτους ἔτι συκοφαντίαι, καὶ τὸ τελευταῖον ἐφ' ἀπασιν, ὃ τῆς σαρκὸς θάνατος. Ταῦτα μὲν γὰρ δι' ἡμᾶς ἐκὼν ὑπέμεινεν ὁ Χριστός, ἀλλ' ἔσπερ ἐνεδέχετο μὴ παθόντα κατορθοῦν τὸ ἐφ' ἡμῖν σπουδαζόμενον, οὐκ ἂν ἠθέλησε παθεῖν· ἐπειδὴ δὲ πάντως τε καὶ ἀπαραιτήτως ἐμελλον Ἰουδαῖοι καταπολεμῆν τὰ ἐπ' αὐτῷ γεγονότα, καταδέχεται τὸ παθεῖν, ποιεῖται δὲ θελητὸν καὶ ἀθέλητον, διὰ τὰ ἐκ τοῦ πάθους χρήσιμα, συνευδοκοῦντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ χρῆναι πάντα προθύμως ὑπενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας ἀνγκυκατανεύοντος. Ἐν γὰρ δὴ τούτῳ μάλιστα τὴν ἀμετρον τῆς θείας φύσεως ἀγαθότητα καταβόμεθα, ὡς καὶ αὐτὸ δι' ἡμᾶς αἰρετὸν ποιῆσθαι ἀπόδηλον οὐ παραιτουμένης. Ὅτι δὲ καὶ ἀνεθέλητον μὲν πῶς ἐστὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος, θελητὸν δὲ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, συνήσεις ἐντεῦθεν. Μέλλων γὰρ ἀναβαίνειν ἐπ' αὐτὸν, τὰς πρὸς Θεὸν ἐποιεῖτο διαλέξεις, ὡς ἐν προσευχῇ

Quod nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, propterea quod ex ipso secundum naturam existit, licet ei subjici dicatur a nonnullis.

VI, 38, 39. Quia descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Haec est autem voluntas ejus qui misit me, ut omne quod dedit mihi, non perdam est eo, sed resuscitem illud in novissimo die.

Locus hic alicui prima fronte difficilis videbitur, nec procul a scandalo circa fidem, ut hinc jam in adversariorum objectiones inexpugnabiles incursumus videamur. Sed nihil in eo plane est ardui: cuncta enim obvia sunt intelligentibus, et recta his qui cognitionem inveniant, hoc est iis qui pie conantur interpretari et intelligere mysteria quae divinis Scripturis continentur. Demonstrat igitur quodammodo et 331 clare probat his verbis Christus eum qui ad ipsum venit foras non ejectum tri. Haec enim ob causam, inquit, « descendi de caelo, » id est homo factus sum, juxta Dei ac Patris beneplacitum, et tantum non res voluntarias agredi non renui, donec vitam aeternam in me credentibus et resurrectionem a mortuis devictis mortis imperio implevi. Quidnam autem est, quomodo, in Christo voluntarium ac non voluntarium? Ludibria per Judaeos illata, convicia, injuria, flagella, verbera, sputa, ad haec calumniae, et omnium postremum, mors corporis. Haec enim Christus propter nos volens sustinuit; sed si fieri potuisset ut citra passionem illam opus nostrae salutis imple-ret, pati certe noluisse: sed quis Judaei omnino et inevitabiliter ausuri erant quod in eum patrarent, passionem suscipit, et voluntarium facit quod praeter voluntatem erat, propter utilitatem quae ex passione promanatura erat, Deo ac Patre consentiente et omnia libenter pro salute omnium pati comprobante. In hoc enim potissimum immensam illam naturae divinae bonitatem contemplantur, utpote quae quod repudiandum sit, id ipsum propter nos expectandam facere non recuset. Quoniam autem involuntaria quodammodo est Christo Salvatore in cruce passio, propter nos autem voluntaria, hinc quoque Dei ac Patris beneplacitum agnosces. Nam cum ad eam ascendens esset, Patrem supplex videlicet alloquebatur, dicens: « Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut

tu ²⁷. » Quod enim qua Deus Verbum erat immortale et incorruptibile, et ipsa secundum naturam vita, mortem exhoiretens nescierit, manifestum esse cunctis arbitror. Verumtamen qua existit in carne, quæ propria sunt carni pati permittit, et mortem instantem pertimescere sinit, ut homo revera appareat. Proindeque ait : « Si possibile est, transeat a me calix iste. » Si fieri potest, inquit, o Pater, ut mortem minime patiendō vitam iis restituum qui in mortem ceciderint : si me non moriente, secundum carnem nimirum, interire mors potest, transeat, inquit, iste calix : verumtamen quando aliter fieri nequit, non sicut ego volo, sed sicut tu. Vides ut **332** rursum natura hominis etiam in ipso Christo, quantum ad eam pertinet, viribus defici comperiat, sed per unitum sibi Verbum ad fiduciam Deo dignam et generosam animi vim revocetur, ut jam non quod sibi libuerit, sed Dei voluntatem ac propositum sequatur, eoque magno studio properet, quo nos Creatoris lex invitat. Quod vere quidem a nobis dici, ex eo quod subjungitur intelliges : « Spiritus enim, inquit, promptus est, caro autem infirma ²⁸. » Non ignorabat enim Christus a dignitate divina longe alienum esse morti succumbere, ejusque metu affici ; proindeque eausam statim intulit, dicens, carnem infirmam quidem esse a natura ; verumtamen spiritum promptum existere, qui lædi omnino nesciat. Vides ut involuntaria Christo, propter carnem, et passionis ignominiam mors erat ; voluntaria tamen, donec ad finem universo mundo-prosperum perduceretur Patris placitum, id est salus omnium ac vita. An non enim istud nobis significare videtur, cum ait hanc esse voluntatem Patris, ut nihil eorum perdat quæ ad se adducuntur, sed resuscitet in novissimo die ? Etenim, sicut prius ostendimus, ad Filium ut vitam ac Salvatorem adducit eum qui vitæ ac salutis indiget, benignus eum sit et hominum amans Deus ac Pater.

ὁρᾶται, τοῦτο λέγων εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἵνα αὐτὸ ἐν τῇ ἑσχάτῃ ἡμέρᾳ ; Ὡς γὰρ ἤδη φθάσαντες καὶ σωτηρίας ἐπιθεῖα προσκομίζει φιλόανθρωπος ὢν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ.

Sed, sentio me rursum veritatis hosti contraria loqui. Nec enim iis quæ modo allata sunt suffragabitur, sed reclamabit ; et nos his vocibus incuset : Quoniam, heus tu, rursum evagaris ? observationes et multiplices quidem rationum allegationes comminisceris, sed a veritate sermonem abducis. Pudet enim te scilicet, inquit, fateri Filii subjectionem involuntariam. Numquid enim hinc nobis quoque patebit, ipsum nequaquam præfuturum rerum ordinationi, sed voluntati Patris potius subjectum iri ? Novit enim hoc pacto se inferiorem illo esse, non æqualem, ut quodammodo adigatur involuntaria facere quæ sunt voluntaria, et facere utique non quod sibi lubeat, sed Patri.

²⁷ Matthi. xxv, 39. ²⁸ Ibid., 44.

δηλονότι σχήματι λέγων · « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο, πλην οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. » Ὅτι μὲν γὰρ ἡ θεὸς ἦν ὁ λόγος ἀθάνατος τε καὶ ἀδιάφθορος, καὶ αὐτὸ κατὰ φύσιν ζωὴ, καταπατήσασιν οὐκ ἔδει τὸν θάνατον, πάσιν, οἴμαι, προδηλότατον. Ἐπιτρέπει γὰρ μὴν, ὡς ἐν σαρκὶ γεγωνῶς, ὑπομένειν τὰ ἴδια τῇ σαρκὶ, καὶ γεγονότα λοιπὸν ἐπὶ θύραις ὑποπατήσασιν ἐξ τὸν θάνατον, ἵνα φαίνεται κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο φησὶν · « Εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο. » Εἰ ἐνδέχεται, φησὶν, ὦ Πάτερ, μὴ παθόντα τὸν θάνατον κατορθῶσαι τοῖς εἰς αὐτὸν πεσοῦσι τὴν ζωὴν, εἰ ἀποθνήσκων θάνατος μὴ τεθνεώτος ἐμοῦ, κατὰ τὴν σάρκα δὲ δηλονότι, παροικήσθω, φησὶ, τὸ ποτήριον · πλην ἐπειδήπερ οὐκ ἂν γένοιτο, φησὶν, ἐτέρως, οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Ὅρᾳς ὅπως ἀνοουσα μὲν πάλιν ἡ ἀνθρώπου φύσις, καὶ ἐν αὐτῇ τῷ Χριστῷ, τὸ ὅσον εἰς ἑαυτὴν, εὐρίσκειται · ἀνακομίζεται δὲ διὰ τοῦ ἐνωθέντος αὐτῇ λόγου πρὸς εὐτολίμην θεοπροπη, καὶ εἰς φρόνημα νεανικὸν μεταπαιδεύεται, ὡς μὴ τοῖς ἰδίοις τὸ δοκοῦν ἐπιτρέψαι θελήμασιν, ἀλλὰ σκοπῶ μᾶλλον ἀκολουθεῖν τῷ θεῷ, καὶ πρὸς ἑαυτὸν τρέχειν ἐπιγεσθαι, πρὸς ὅπερ ἂν ἡμεῖς ὁ τοῦ κεποιήχουτος ἀνακαλῆ νόμος. Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτά φαμεν ἀληθεύοντας, καὶ ἐξ αὐτοῦ μαθήσῃ τοῦ συνεζευγμένου · « Τὸ μὲν γὰρ πνεῦμα, φησὶ, πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. » Οὐ γὰρ ἠγνόησε Χριστὸς, ὅτι τῆς θεοπροπῆς ἀξίας πολὺ δὴ λαν ἀπελιμπάνετο [αἰ. ἀπολιμπάνετο] τὸ δοκεῖν ἡττησθαι θανάτῳ, καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ δειλίας αἰσθάνεσθαι · διὰ τοῦτο θερμωτάτην τοῖς εἰρημῶνοις ἐπήνεγκε τὴν ἀπολογία, ἡσθενηκῆναι μὲν τὴν σάρκα διὰ τὸ αὐτῇ πρέπον καὶ φύσει προσῶν, εἰπὼν · πρόθυμον δ' οὖν ὅμως ὑπάρχειν τὸ πνεῦμα, τὸ παθεῖν αὐδὲν τῶν ἀδικούντων εἰδός. Ὅρᾳς ὅπως ἀδούλωτος τῷ Χριστῷ, διὰ τε τὴν σάρκα καὶ τὴν ἐκ τοῦ πάθους ἀδοξίαν, ὁ θάνατος ἦν · θελήτης δ' οὖν ὅμως, ἄχρις ἂν εἰς αἰσὶν διεξάγῃται πέρας τῷ κόσμῳ παντὶ [αἰ. παντός] τὸ ἐν εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἐστίν, ἡ σωτηρία πάντων καὶ ἡ ζωὴ ; Ἡ γὰρ οὐχὶ πάντως δῆπου καὶ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον ἡμῖν κατασημαίνων τῶν προσαγομένων ἀπολήσῃ μηδὲν, ἀλλ' ἀναστήσῃ προδειξαμεν, ὡς ζωῆ καὶ σωτηρί, τῷ Υἱῷ, τὸν ζωῆς καὶ Πατῆρ.

Ἄλλ' αἰσθάνομαι πάλιν ἀπῆλθοντα λέγων τῷ τῆς ἀληθείας ἐχθρῷ. Συγκατανεύσει μὲν γὰρ τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημῶνοις οὐδαμῶς · ἀναθοῆσει δὲ μέγα, καὶ διαπρύσιόν τι κεκραγὼς ἀφίξεται · Ποῖ δὲ πάλιν ἡμῖν περιπλανᾶς, ὦ οὖτος, τὰ θεωρήματα, καὶ πολυπλόκους μὲν ἐπινοεῖς νοημάτων ἐπισηφορὰς, ἐξέλχεις δὲ τῆς ἀληθείας τὸν λόγον ; Ἐρυθρίξ γὰρ, κατὰ τὸ εἰκός, ὁμολογήσαι, φησὶ, τὴν ἀκούσιον ὑποταγῆν τοῦ Υἱοῦ. Ἡ γὰρ οὐκ ἐστὶ καὶ διὰ τούτων ἡμῖν καταφανές, ὅτι κατάρξει μὲν αὐτὸς καὶ καθηγῆσεται τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν οἰκονομίας οὐδαμῶς, ὑπόκειται δὲ μᾶλλον τοῖς θελήμασι τοῦ Πατρὸς ; Οἶδε γὰρ οὕτως ἑαυτὸν τῆς πρὸς αὐτὸν ἰσότητος ἠγτώμενον, ὡς καὶ ἀναγκάζεσθαι τρόπον τινὰ, καὶ τὰ ἀναβέλητα ποιῆσαι θελητά, καὶ

πράττειν οὐ πάντως τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ τῷ Πατρὶ. Καὶ μὴ λέγε μοι πάλιν, φησὶν, εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν περιέλιξον τὸ εἰρημένον, ὡς ἄνθρωπος ὑποτάσσεται. Ἰδοὺ γὰρ, ὡς ὄρεξ, Θεὸς ὢν ἔτι γυμνὸς λόγος, καὶ ἀσύμπλοκος τῆς σαρκὸς, καταθέθηκεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ πρὶν ὄλωσ τὴν τοῦ δούλου περιεθεῖναι μορφήν. ὑπετάττετο προὔχοντι δηλονότι καὶ κατάρχοντι τῷ Πατρὶ. Δεινοῖς μὲν ἡμῶν, ὡ γενναῖε, καθάπερ οἶε δὴ πάντως, καὶ λίαν εὐτροχωτάτοις καθιπτεύεις λόγοις, οὐ μὴν δι' εὐθείας ἰούσιν, ἀλλ' ἐκ τῶ ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς τε καὶ τετριμμένης ἐκσεσθημένοις, ἀφελὸς δὲ, ὡς ὁ παρ' Ἑλλήσιν ἔχει λόγος, τὴν ἀμαξίτον, ἐπὶ κρημνοῦς ἐπιείγη καὶ πέτρας. Διαστίνεσθε μὲν γὰρ εἰκὴ πρὸς ἡμᾶς, τὸ πειθεσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, ἔνω τε καὶ κάτω λέγοντες, ὡσανεὶ καὶ τινος τῶν ὀρθῶ φρονεῖν εἰκθότων, ὅτι χρὴ πρεσβεύειν τὸ ἐναντίον ἐνθυμουμένου, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον καὶ συναγορεύειν ὑμῖν ἐπὶ τούτῳ διεγνωκότος. Οὐ γὰρ στασιάζουσάν ποτε καθ' ἑαυτῆς τὴν ἀγίαν τε καὶ ὁμοούσιον Τριάδα νήσμεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς διαφόρους κατασχίζεσθαι γνώμας, ἢ καὶ καταμερίζεσθαι πως εἰς τὸ ἴδιον δοκοῦν, ἢ τὸν Πατέρα τυχόν, ἢ τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ συμφέρεσθαι μὲν ἐφ' ἅπασιν, ὡς ἐκ μιᾶς δὲ δηλονότι θεότητος, ἐν ἀεὶ πάντως καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα ἐν ὅλῃ τῇ ἀγίᾳ κείσθαι Τριάδι. Ἀργεῖτω τοιγαροῦν ὁ μακρὸς ἡμῖν περὶ τούτων λόγος, καὶ ἡσυχάζετω τὸ φιλονεικεῖν ἀναπειθόν ἐφ' οἷς ἤκιστα χρὴ. Οὐδενὸς γὰρ ἐπὶ τούτῳ χαλεπαίνοντος, περιττὸν ὑμῖν ἔτι τὸ διαστίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ δυστροπιώτατα φρονεῖν τε καὶ νοεῖσθαι εἰθισμένοι, τὸ συμφέρεσθαι τοῖς θελήμασι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, τὴν ὡς ἐξ ἀνάγκης ὑποταχὴν ὀνομάζετε, πρὸς τοῦτο δὴ πάλιν τὰ εἰκότα πρὸς ὑμᾶς διαλέξομαι. Ἐν ἀπλότῃ μὲν γὰρ εἰ προεκομισθὴ παρ' ὑμῶν ἡ τοιαύτη φωνή, κλιν εἰκότως ἐψησυχάζοντες, τὸ περὶ τὴν λέξιν ἀδιάφορον οὐ πάντως ἐβασανίζομεν· ἐπειδὴ δὲ μετὰ πολλῆς τινος τῆς κακοηθείας προεκομισμένην ὀρώμεν, ἀναγκαίως ἀντιταξόμεθα· τῇ δυνάμει τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ οὐ τοῖς ἐνοῦσιν ἡμῖν θαρσύναντες λόγοις. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐκ ἀπολύτως, οὐδὲ εἰς πᾶσαν ἀπλῶς ὑπόθεσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ παντὸς πράγματος, μὴ πάντως τῶν οἰκείων ἔχεσθαι θελημάτων ὁ Υἱὸς διισχυρίσατο, φυλάξαι γὰρ μὴν τὸ τοῦ Πατρὸς λέγει κατὰ πράγματος ὠρισμένου, διὰ τὰς σὰς, ὡς γὰρ μοι παρέστη νοεῖν, εὐρεσιλογίας, προνοήσας τῆς ἡμετέρας φιλίας, ὡς Θεός. Ὑπομένει δὲ τὸ ἀβούλητον, καὶ ποιεῖται θελητὸν δι' ἡμᾶς· πάθος δὲ φημι τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ, δηλονότι συναρέσαν οὕτω καὶ τῷ γεννήσαντι, καθάπερ ἡμῖν ἦδη προείρηται. Καὶ γοῦν ἔξεστιν ὄρεξ παρατεθεῖσαι εὐθὺς τὴν ἀπόδειξιν, καὶ παρακειμένην ἐναργῶς τὴν ὑπόθεσιν, ἐφ' ἣ, καθάπερ αὐτὸς φησι, τῶν μὲν οἰκείων ἀπέστη θελημάτων, ἀποπληροῖ δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς. «Τοῦτο γὰρ ἔστι, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.» Καὶ ὅτι μὲν ἕνωσ ἀνεθέλητὸν τε ὁμοῦ καὶ θελητὸν τῷ Μονογενεῖ τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος ὀρεῖται, προείρηται μὲν ἦδη σαφῶς. Διαληψόμεθα δὲ καὶ ἐσαυθὺς ἀκριβεστέραις ὁσιαν.

Neque vero mihi dixeris, inquit, dictis nostris ad incarnationem detortis, qua homo est, subijci.

333 Ecce enim, ut vides, Deus nudus cum esset, adhuc Verbum, necdum carni unitum, et descendit de caelo³³, et antequam servi forma indueretur, subjectum erat Patri, praestantiori scilicet ac superiori. Acerrimis, ut existimas, vir egregie, in nos verbis inveheris, non tamen recta progredientibus, sed extra regiam tritamque viam detortis, et relicta comuni, ut fert Graecorum proverbium, in abrupta loca et saxa praecipitas. Frustra enim nobiscum contenditis, dum subjectum esse Patri Filium iam amice contenditis, quasi ullus ex iis qui recte sentiunt contrarium asserere in animum induxerit, ac non potius in hoc astipulari vobis velit. Non enim a seipsa dissidere sanctam et substantialem Trinitatem nobis unquam persuadebimus, sed nec in discrepantes sententias dividit, aut etiam Patrem, sive Filium, vel Spiritum sanctum seorsim quemque variis sententiis distrabi, sed consentire quidem in omnibus, ut ex una deitate scilicet una semper et eadem voluntas in tota sancta Trinitate consistat. Pluribus itaque non est nobis utendum, et ab iis in quibus contentione opus non est, abstinendum. Nam cum nemo eam ob rem indignetur, superflua demum nobis est contentio. Sed cum vos qui perverse sapere et sentire soliti estis, consensionem illam Filii cum voluntate Patris, ceu necessariam quamdam subjectionem nominetis, nonnulla haud abs re de eo vobiscum disseremus. Nam si in simplicitate haec a vobis dicta essent, merito tacuissem, nec vocis illius disquisitionem aggressus essem: cum autem eam maligne allatam videamus, necessario repugnabimus, virtute sancti Spiritus, non nostris sermonibus confisi. Omnino enim Filius non absolute, neque quavis simpliciter de causa, sed nec in omni re non facere quod sibi placuerit asseruit, verumtamen servare se Patris voluntatem ait in re certa ac definita, propter tuas, ut suspicor, nugas, nobis providens, ut Deus. Sustinet autem rem praeter voluntatem, et voluntariam facit illam propter nos: passionem in cruce dico, cum ita scilicet Patri placuisset, ut jam antea diximus. Et certe 334 videre licet causam manifeste expositam, ob quam, ut ait ipse, a voluntate sua recessit, et Patris adimplet. «Haec est enim, inquit, voluntas Patris, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die³⁵.» Et quidem involuntariam simul et voluntariam Christo fuisse passionem in cruce manifeste jam prius dictum est sed accuratius idipsum rursus investigabimus, lectoribus veritatem explanantes.

³³ Joan. vi, 38. ³⁵ Ibid., 39.

Prius autem ad discutiendam aggrediar illam quam dicitis subjectionem, præsupposito nimirum, nec a vobis in dubium revocato, sanctæ Trinitatis voluntates in unam voluntatem ac sententiam semper concurrere. Dicant ergo nobis acres illi sophistæ, utrum in subjectionis nomine ac re essentia Filii consistat, idque ei sit natura, quemadmodum homini, exempli gratia, humanitas : an prius existens ipse ut in propria ratione, subji- ciatur Patri ; cujusmodi, verbi gratia, de angelo aut alia quadam intellectuali virtute potest intelli- gi. Nam cum sint isthæc, ac subsistant, sub- jectionis modum capiunt. Si ergo eo quod subji- citur Patri, essentiam Filii constitutam dicitis, sub- jectionis utique erit, non autem Filium. At quo- modo, quæso, non summa istud insania videbitur ? Subjectio enim ipsa quomodo subsistere per se censebitur, nec ulli rei inexistere ? Quæ enim inhærent, necessario accidunt rebus prius sub- jectis, non secus : et circa substantias potius spectantur, quam substantiis convenire, aut per se subsistere. Et quemadmodum cupiditas, verbi gratia, quæ nos ad aliquid impellit, non per se existit, sed ingeneratur potius in eo qui ad eam suscipiendam natura est idoneus : ita subjectio, quæ voluntatum propensionem quamdam ad pa- rendum alicui significat, non in propria natura esse intelligitur, sed ut passio, aut voluntas, aut cupiditas inest potius alicui. Alioquin sub- jectionis nomen ac res de nullo proprie dictum indiscriminatim censeatur, sed neque malum aut bonum esse agnoscatur, nisi adjunctum habeat cujus sit subjectio. Subjicitur enim aliquis Deo, sed et diabolo : et quemadmodum sapientis no- men medium est (sapient enim quidam in malo faciendo, et sapientes rursus gloriam percipient, **335** qui sapient nimirum in bonis), ita subjectio mediam quamdam significationem habet, non veram certo ac determinate. Subjectio enim incertum quiddam nique significat. Erit ergo incerta quo- que Filii natura, si a vobis censeatur esse subjectio. Cujus enim sit subjectio, si nihil addatur aliud, nemo veredicere potest. Quod autem ipsa per se non exi- stat secundum propriam rationem subjectio, cum ruidius quodammodo, et ex creaturarum inductione elarius demonstratum sit, syllogismo quodam id ipsum insuper confirmabimus. Si enim in sub- jectione essentiam hominis constitutam esse dici- mus, verbi gratia, non esse utique ipsum in eo quod non subjicitur concludemus. Quomodo ergo a Psalmista dictum est ad quemdam, quasi esset quidem jam atque existeret, sed nondum subjectus esset : « Subditus esto, Domino, et ora eum ⁴¹. » Videsne ergo ut stultissimum sit putare ipsam subjectionem per se subsistere ? Igitur necesse est primum confiteri eum esse, tum existere Filium in propria natura, deinde hoc pacto dicere se Patri

Βαδιοῦμαι δὲ πρότερον ἐπὶ ζήτησιν τῆς λεγομένης παρ' ὑμῶν ὑποταγῆς, προὑποκειμένου δηλονότι, καὶ ἀνευδοκίᾶς ὁμολογουμένου παρ' ὑμῶν, ὅτι συντρέχει τῆς ἁγίας Τριάδος εἰς μίαν βουλήν τε καὶ γνώμην ἀεὶ τὰ θελήματα. Λεγέτωσαν τοίνυν ἡμῖν εἰ δεινοὶ σοφισταί, πότερὸν ποτε ἐν τῷ τῆς ὑποταγῆς ὀνόματι τε καὶ πράγματι τὸ εἶναι ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦτο αὐτῷ φύσις, ὡς περ ἀνθρώπων τυχόν ἢ ἀνθρωπότης, ἢ ὑπάρχων πρότερον αὐτὸς ὡς ἐν ἰδίῳ λόγῳ ὑποτάσσεται τῷ Πατρὶ, ὡς περ οὖν ἂν εἰ τις νοήσει τυχόν ἐπ' ἀγγέλου καὶ ἐτέρας τινὸς δυνάμεως λογικῆς. Ὅντα γὰρ ταῦτα καὶ ὑπερστώτα, τὸν τῆς ὑποταγῆς δέχεται τρόπον· εἰ μὲν οὖν ἐν τῷ ὑποτάττεισθαι εἰς τὸ εἶναι φασὶ τοῦ Υἱοῦ, ὑποταγή μᾶλλον ἐστίν, καὶ οὐχ Υἱός. Εἶτα πῶς οὐ λανθάνοι μοι, ληροῦντες ἀναφανήσεσθε λοιπόν ; Ὑποταγή γὰρ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν πῶς ἂν ὑπερστώται νοοίτο, μὴ ἐνυπάρχουσα τῶν ὄντων τινί ; Τὰ γὰρ τοιαῦτα προὑποκειμένων ἀναγκαιῶς τῶν ἐν οἷς γίνεσθαι φιλεῖ συμβαίνειν ἔθος, καὶ οὐχ ἐτέρω· θεωροῦνται δὲ μᾶλλον περὶ τὰς οὐσίας, ἥτοι ταῖς οὐσίαις συμβαίνονα, ἥγουν ὑπερστώτα καθ' ἑαυτά. Καὶ ὡς περ ἐπιθυμία τυχόν, ἢ ἐπί τι τῶν ὄντων καλοῦσα καὶ φέρουσα, οὐκ ἂν ὑπάρξει καθ' ἑαυτὴν, ἐντίκτεται δὲ μᾶλλον τῷ δέχεσθαι παρφυκῶτι· οὕτως ἡ ὑποταγή, θελημάτων τινὰ ῥοπήν ὑπεμφαίνουσα πρὸς τὸ δεῖν ὑποτάττεισθαι τισιν, οὐκ ἐν ἰδίῳ φύσει νοηθήσεται, ἀλλ' ὡς πάθος, ἢ θελήσις, ἢ ἐπιθυμία τυχόν ἐνυπάρξει μᾶλλον τῶν ὄντων τινί. Ἄλλως τε τὸ τῆς ὑποταγῆς ὄνομα τε καὶ πρᾶγμα, καθ' οὐδενὸς ἂν νοοίτο κυρίως ἀδιακρίτως ἐκφανηθῆν, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι φαῦλόν ἐστιν ἢ ἀγαθόν τις διαγνώσεται, εἰ μὴ προσκαίμενον ἔχει τὰ τίνος ἐστὶν ὑποταγή. Ὑποτάσσεται μὲν γάρ τις τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῷ διαβόλῳ· καὶ ὡς περ τὸ σοφὸς ἕνομα μέσον τί ἐστὶ (σοφοὶ γὰρ εἰσι τοῦ ἀκακοποιῆσαι τινος)· σοφοὶ δὲ πάλιν κληρονομήσουσι δόξαν, ἔχοντες δὲ δηλονότι τὴν σοφίαν ἐπ' ἀγαθοῖς· οὕτως ἡ ὑποταγὴ μεσότητά τινα μᾶλλον ἔχει, καὶ οὐκ ἀλήθειαν ὠρισμένην. Ἀδύλον γὰρ τίνος ὅλως ὑποταγὴ ἐστίν. Τοιγαροῦν, καὶ ἐπ' ἀθέλοις ἡμεῖν ἡ τοῦ Υἱοῦ φύσις, εἰ νοοίτο παρ' ὑμῶν ὑποταγή. Τίνος γὰρ ὑποταγή, προσκαίμενου μηδενὸς, οὐκ ἂν δύνατό τις ἀφευδῆσαι εἰπεῖν. Ὅτι δὲ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐκ ὑπάρξει ποτε καθ' ἴδιον λόγον ἢ ὑποταγή, παχύτερόν πως καὶ ἀναργέστερον ἐπ' αὐτῶν ἤδη τῶν καιρημάτων καταγεγόντες τὸν λόγον, θεωρήσομεν δὴ τινα ἐπὶ τούτοις συλλογισμόν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ ὑποτάττεισθαι τὸ εἶναι δώσομεν τῷ ἀνθρώπῳ τυχόν, τὸ μὴ εἶναι πάντως αὐτὸν ἐν τῷ μὴ ὑποτάττεισθαι λογιούμεθα. Πῶς οὖν ἐλέγγοτο πρὸς τινα παρὰ τοῦ Μελεποδοῦ, ὡς ἦντα μὲν ἤδη καὶ ὑπάρχοντα, οὐ μὴν εἶναι καὶ ὑποταγμένον· Ὑποτάγητι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσον αὐτόν. Ὅρθως οὖν ὅπως ἀνήτητον κομιδῇ τὸ αὐτὴν ὑπερστώται καθ' ἑαυτὴν ὁλεσθαι τὴν ὑποταγήν ; Οὐκοῦν ἀνάγκη συνολογεῖν ὑπάρχοντα τε καὶ εἶναι τὸν Υἱὸν ἐν ἰδίῳ φύσει πρότερον, εἰθ' οὕτως ὑποτάττεισθαι λέγειν τῷ Πατρὶ. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τὸ ἀναγκάζον ἐστὶ τὸν εἶ

⁴¹ Psal. xxxvi, 7.

της ουσίας ὄντα τοῦ γενήσαντος, τὸν ἀπαραιοῖτον τῆς αὐτοῦ φύσεως χαρακτῆρα, τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποπίπτειν ἰσότητος, διὰ τὸ πειθῆνιον; Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἔρθα φρονούντες, καὶ λέγοντες, ὁμοούσιον ὄντα τῷ γεγεννηκῶτι γινώσκουμεν, καὶ τὴν ἐφ' ἅπασιν ἰσοτιμίαν αὐτῷ περιτίθεμεν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον τῆς θεοπροποῦς ἀξίας ἠτάσθαι λογιούμεθα. Σὺ δὲ μοι σκόπει κατὰ τίνα τρόπον ἐκβαλεῖς τῆς ἰσομέτρου πρὸς τὸν Πατέρα τιμῆς, διὰ τὴν λεγομένην ὑποταγὴν, τὸν τοῖς ἰσοῖς ἐπαγαλιζόμενον ἀγαθοῖς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας. Ἄλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο, φησι, τοῖς παρ' ἡμῶν ἐπαγωνιέται λόγοις, τὸ πειθεσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, καὶ θελημάτων μὲν τῶν ἰδίων οὐ σφόδρα φροντίζειν, εἰκεν δὲ μάλλον τοῖς τοῦ Πατρὸς, ἕως ὑπερκειμένου δηλονότι καὶ μειζροῦς. Ἄλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο κατὰ τὴν σὴν, ὡ εὐτος, φωνήν, ὅπερ οἶσι τοὺς σοὺς ὠφελήσειν λόγους. πάλιν ἔτερον εὐρήσεις οὐδὲν, ἢ τῆς ἐκούσης ἡμῖν ἀμαθίας καρπὸν. Εἰ μὲν γὰρ τὸ, τίς ἀμείνων ἐν ἀξιώματι, καὶ τὸ μείζον ἔχων ἐν δόξῃ, διεκρίνομεν, ἔδοξεν ἂν πως καὶ τότε δὴ μόλις εὐκαιρῶν τίνα λόγον ἔχειν ἡμῖν τὸ θρυλλούμενον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆς ὁμοουσιότητος ἐξετάζεται τρόπος, πῶς οὐ μετρίως ἀσυνετοῦντες ἀλώσεσθε, τὸ μείζον ἐν αὐτῇ κατὰ τοῦ ἰδίου Γενήματος ἀπονέμοντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ; Τὸ μὲν γὰρ μείζον, ἦτοι τὸ ἐλαττον, ἢ ὅπερ ἂν λέγηται ἐν τοῖς τοιοῦτοις ὁμοειδῆς, οὐκ αὐτὰ κυρίως οὐσίας εἶναι δῶσομεν ὥσπερ οὐκ ἐλλογόμεν καὶ ἐπὶ τῆς ὑποταγῆς, ἀλλ' ἐξωθεν εἰσι καὶ τῶν περὶ τὰς οὐσίας. Τὸ γὰρ ἡδὴ προφαστηκὸς καὶ ὑπάρχον, ἐπιδέχεται τυχόν, ὡς ἐν συγκρίσει τῇ πρὸς ἕτερον, τὸ μείζον ἢ ἐλαττον· μὴ ὑποκειμένου δὲ τινος καὶ προφαστηκὸς περὶ ὃν τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι φιλεῖ, πῶς ἂν εἴεν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, καίτοι κατὰ τὴν τοῦ συμβεβηκότος τάξιν νοούμενά τε καὶ ὀριζόμενα; Οὐκοῦν ὅταν τὸ ἐλαττον ἢ τὸ μείζον ἡμῖν ὀνομάζῃται, τῆς οὐσίας μὲν οὐχ ἄψεσθε τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλ' οὐδὲ τῆς τοῦ Πατρὸς, μόναις δὲ ταῖς ἐξωθεν ὑπερφαίς, ἦτοι μειονεκτήμασι, κατασκευναίτε μὲν ὥσπερ οὐκ ὀλεσθε τὸν Πατέρα, διαλοδορηθήσεσθε δὲ τῷ Υἱῷ, καίτοι διαβρῆδην ἀκούοντες βῶντος αὐτοῦ· «Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾶ, » καὶ οἱ προσήκοι πάντας τιμᾶν τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ἰσοστάθμῳ γὰρ χρῆναι περιβάλλεσθαι δόξῃ τὰ μηδαμόθεν εἰς ἐκφυλον ἀλλοτριότητα μερισθῆναι δυνάμενα, λαχόντα δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν, καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ἐδίδασκεν ὁ Χριστὸς, οὐ παρ' ἀνθρώπων τὴν ἐφ' ἑαυτῷ μαρτυρίαν λαβεῖν ἐκδεξάμενος, καθάπερ ἐφασκεν αὐτὸς, ἀλλὰ τῶν ὄντων ἀπάντων ἀξιοχρεῶς τε καὶ ἀξιώτερος αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ μάρτυς εἰσβεβηκῶς. Ἐπεὶ δὲ δὴ πάντως ἀληθῆ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἀλήθεια, καθάπερ οὐκ ἔστι καὶ ἐξ αὐτῆς ἡμᾶς δοκιμάζειν τοῦτο τῆς τῶν πραγμάτων ποιότητος. Τὸ μὲν γὰρ μείζον, ἦτοι τὸ ἐλαττον χωρήσῃ ἂν εἰκότως, οὐ κατ' αὐτῆς τῆς τιμῶν οὐσίας, ἀλλὰ κατὰ τινῶν τῶν περὶ τὰς οὐσίας τῶν ὄντων. Οἷον δὲ δὴ τί φημι· Ἀνθρώπος ἑτέρου τυχόν ἀνθρώπου, καθ' ὅπερ ἂν ἄνθρωπος νοῦτο καὶ λέγοιτο,

A subjectum esse. Quid igitur, obsecro, adigit eum qui genitus est ex substantia Patris, illum verum et immutabilem naturæ ipsius characterem, æqualitate cum ipso excidere, propter obedientiam. Nos enim qui recte sentimus ac loquimur, consubstantialiam esse eum Patri agnoscimus, et honoris in omnibus æqualitatem ei tribuimus, nec ullo modo minorem esse dignitate Deo convenienti putabimus. Tu vero, considera quo pacto æqualitate honoris cum Patre propter illam quam dicitis subjectionem eum spoliabis, qui propter identitatem substantiæ bonis æqualibus oblectatur. Sed hoc ipsum, inquit, nostram confirmabit sententiam, quod Filius Patri obtemperat, et suæ voluntatis rationem haud multum habere, sed Patri potius obsequi, ut superiori nimirum et majori. Sed hoc ipsum, ut tuis verbis utar, o bone, quod putas opitulaturum tuæ sententiæ, nihil aliud esse rursum comperies, quam inascitiæ vestræ fructum. Etenim si quæreremus quis dignitate potior, et gloria major sit, ratione aliqua vestra sententia niti videretur. Sed cum modus consubstantialitatis inquiratur, quomodo non vehementer insanire comperiemini, qui Deum ac Patrem, quoad ipsam suo genimine majorem asseritis? Majus enim, vel minus, aut quodcumque simile eis est, **336** proprie substantias esse non concedemus, sicuti de subjectione quoque diximus, sed extrinsecus quodammodo advenire, et ex eorum esse numero quæ sunt circa substantias. Quod enim jam prius subsistit et existit, majus ac minus, exempli gratia, alterius comparatione suscipit. Quod si nullum subjectum sit, nihilque prius existat circa quod ista fieri solent, quomodo erunt ipsa per se, quæ alioquin in accidentium numero censentur atque statuuntur? Quare, cum minus nobis aut majus nuncupatur, nec Unigeniti, nec Patris substantiam tangetis, sed externa tantum excellentia seu depressione Patrem quidem, ut putatis, ornabitis, Filio vero contumeliam inferetis, quamvis aperte clamantem ipsum audiat: « Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat »; et quod omnes honorificare debent Filium, sicuti Patrem honorificant. Eadem enim gloria ornari debere quæ nullatenus a se invicem separari queunt, sed unam eandemque sortita sunt substantiam, recte admodum Christus docebat, cum diceret se non ab hominibus de seipso testimonium accepisse, sed omnium dignissimum ac locupletissimum testem ad præbendum de se testimonium accessisse. Omnino autem is vere loquitur, qui natura sua veritas est: quod ex ipsa quoque rerum qualitate probari potest. Majus enim aut minus jure dicitur non de ipsa rerum substantia, sed de rebus quæ sunt circa substantias. Verbi gratia. Homo, qua homo est ac intelligitur, majus nequam habebit aut minus: nec enim homo, in quantum homo, minor est homine, neque rursum major illa

³³⁶ Joann, v, 23.

quantum homo; in omnibus enim æqualis ratio naturæ cernitur. Idem sentiendum de angelis et quavis alia creatura. Igitur de ipsis substantiis nequeunt ista prorsus intelligi, sed substantiis accidunt, aut aliquibus eorum quæ sunt circa ipsas, quemadmodum superius ostendimus. Quomodo ergo Pater Filio major erit: qui natura Deus est, Deo secundum naturam? Nam quod ex ipso genitus sit Filius, id vos etiam invitos adiget ei consubstantialitatem tribuere. Hoc igitur præsupposito tanquam certo et indubitato, Filium nimirum Deum esse secundum naturam, **337** quæramus, si lubet, utrum ei honorem tribuentes æqualem cum eo ex quo est, gloriam quoque præterea allaturi simus Genitori, an contrarium facturi, inferioribus ac minoribus honoribus Filio contumeliam inferentes, cum re vera existat. Gloria enim est Patri, quod talem genuit Filium qualis ipse est secundum naturam. Sed contrarium prorsus ei accidet, quod Deus avertat! si non servet sibi convenientem naturæ splendorem Filius, minus habens gloriæ quam par sit, aut eorum saltem quæ ei necessario inesse debeant, ut usquequaque perfectissimus ac verus existat Deus. Cum ejus itaque naturæ sit Filius, si Patrem honorat, noli ridere, o bone, neque pœnæ ultro te offeras, stulte vituperans id quod minime oporteat. Ob hoc enim suspici debet, quod Patrem honorat ac diligit: omne enim virtutis genus fontem veluti quemdam ac radicem habet supremam illam omnium substantiam: in qua bona primum se produnt, tum ad nos deduunt, qui ad illius imaginem facti sumus. Propterea legislator nobis quoque honorandum esse patrem ac matrem præcepit, quin etiam præclara præmia addidit, cum sciret, opinor, rem esse omnium maximam, et ab omnibus sannis adeo remotam, ut et vitæ diuturnitatem afferre videatur. Quemadmodum ergo nos ex eo quod subjecti sumus, et parentibus obsequimur, ab ipsis natura diversi non efficimur, sed cum simus id quod sunt, ex hominibus nimirum homines, et perfectam humanitatis rationem retinentes, obsequium instar præclaræ cujusdam virtutis colimus, ita de Patre et Filio censendum est. Nam cum sit id quod est, ex Deo Deus nimirum, perfectus ex perfecto, character immutabilis substantiæ Genitoris, nihil quidem aliud cogitabit quam quod ipse quoque cogitaverit cujus est consilium ac Verbum: sed eadem plane cum Patre volet, iisdem, ut ita dicam, consubstantialitatis legibus ad omnia volendum cum Patre bona, una cum ipso constrictus. Noli ergo, quisquis es, o bone, offendi, cum dicentem audies: « Descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me »¹⁾. Quod enim diximus initio, hoc rursum dicemus. De re certa et manifesta hæc dixit Christus. Cum enim doceret velle se pro omnibus mori, propterea **338** quod ita natura

οὐδαμῶθεν ἔξει τὸ μείζον, ἢ Ἐλαττον· οὕτε γὰρ ἐλάττων ἄνθρωπος ἀνθρώπου καθὼ ἀνθρώπος, οὕτε μείζων καθὼ πάλιν ἀνθρώπος. Ἴσος γὰρ ἐφ' ἅπασιν ὁ τῆς φύσεως θεωρεῖται λόγος· ὁ αὐτὸς δ' ἂν σώζοιτο λόγος, καὶ ἐπ' ἀγγέλων, ἢ καὶ ἐπὶ παντὸς τοῦ πεποιημένου, καὶ ἐν τῇ κτίσει καθηριθμημένου. Οὐκοῦν ἀχώριστα παντελῶς ἐπ' αὐτῶν τὰ τοιαῦτα τῶν οὐσιῶν εὐρίσκειται, συμβαίνει δὲ ταῖς οὐσίαις, ἤγουν τισὶ τῶν περὶ αὐτάς, καθάπερ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δεδώκαμεν. Πῶς οὖν ἔσται μείζων ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, φύσει Θεὸς ὑπάρχων τοῦ κατὰ φύσιν Θεοῦ; Τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν, ἀναγκάσει δὴ πάντως; καὶ οὐχ ἐκόντας ὑμᾶς ἀποδοῦναι τὸ ὁμοούσιον αὐτῷ. Προὔποκειμένου τοιγαροῦν, καὶ ἀναμφιλόγως εἰσβαίνοντος τοῦ κατὰ φύσιν εἶναι Θεοῦ τὸν Υἱὸν, ἐπιζητῶμεν, εἰ δοκεῖ, πότερον ποτε τὴν μὲν Ἰσὴν αὐτῷ τιμὴν ἀπονέμοντας, ὡς πρὸς τὸν ἐξ οὐπέρ ἐστι, καὶ μὴν καὶ δόξαν περιθήσομεν τῷ γεγεννηκῆτι, ἢ τὸ ἐναντίον ἐξεργασόμεθα, τοῖς κατωτέρω καὶ ἐλάττοσιν ἐξυθρίζοντες τὸν γεγεννημένον, ἐπιπέτρ ὄντως ἐστὶ καὶ ἀληθέστερον. Δόξα μὲν γὰρ τῷ Πατρὶ τὸ γεννησάτωι τοιοῦτον, ὁποῖός περ ἂν ὑπάρχοι κατὰ φύσιν αὐτός. Συμβήσεται δὲ πάντως τὸ ἐναντίον, εὐφημεῖν γὰρ ἀκλόουθον, εἰ μὴ διασώζοι τὴν αὐτῷ πρέπουσαν εὐφύται ὁ Υἱὸς, τὸ μείον ἔχων ἢ κατὰ τὴν δόξαν, ἢ κατὰ τὶ γούνο τῶν ὄσα προσεῖναι πάντως ἔχρη, ἵνα δὴ φαίνουτο διὰ πάντων παντέλειός τε καὶ ἀληθινός ὑπάρχων Θεός. Ἐχων δὲ οὕτω φύσεως, εἰ τιμᾶ τὸν Πατέρα, μὴ γελᾶσης, ἄνθρωπε· μηδὲ ὀφλήσεις δίκην· κακῶν ἀμαθῶς, ὅπερ ἤκιστα χρῆν. Ἔστι γὰρ δῆπου θαυμάζειν αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρέπον, ὅτι καὶ τιμᾶ καὶ ἀγαπᾶ τὸν γεννήσαντα· πᾶν γὰρ εἶδος ἀρετῆς, πηγὴν ὡσπερ τινὰ καὶ βίξαν ἔχει τὴν ἀνωτάτω πασῶν οὐσιῶν· ἐκφανέντα δὲ πρῶτον ἐν ἐκείνῃ τὰ ἀγαθὰ, καὶ εἰς ἡμᾶς καταρρεῖ, τοὺς οἵπερ ἐμὲν γεγονότες κατὰ τὴν ἐκείνης εἰκόνα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν ὁ νομοθέτης τιμᾶν ὅτι χρῆ πατέρα καὶ μητέρα διηγγέλλεν, ἀλλὰ καὶ γέρα τούτοις ἐπιτίθει τὰ κάλλιστα· μέγιστον, οἶμαι, δὴ πάντων τὸ πρῶγμα εἰδώς, καὶ λοιδωρίας ἀπάσης τοσοῦτον ἀπηλλαγμένον, ὡς καὶ μακροβίος βίω φαίνεται πρόξενον. Ὅντις οὖν τρόπον ἡμεῖς διὰ τὸ ὑποτάττεσθαι καὶ καταπειθεσθαι τοῖς γεννήσαντι, οὐχ ἕτεροί τινες κατὰ τὴν φύσιν ὡς πρὸς αὐτοὺς ἀποτελούμεθα, ἀλλ' ὄντες ὅπερ εἰσὶν ἐξ ἀνθρώπων ἄνθρωποι, καὶ τέλειον ἔχοντες καὶ ἀποσώζοντες τὸν τῆς ἀνθρωπότητος ὄρον, ἐπιτηδύομεν ὡς ἐν τάξει λαμπρῶς ἀρετῆς τὸ πειθήμιον· οὕτω νοήσεις ἐπὶ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὡν γὰρ ὁ ἐστὶν, ἐκ Θεοῦ Θεὸς δηλονότι, τέλειος ἐκ τελείου, χαρακτήρ ἀπαραιοῦτος τῆς τοῦ γεννησαντος οὐσίας, λογίζεται μὲν ἕτερον οὐδὲν ἢ ὅπερ ἂν καὶ αὐτὸς λογίσαιτο τυχόν, οὐτέρ ἐστι καὶ βουλή, καὶ Λόγος· ἐθελήσει δὲ πάντως τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ; τοῖς αὐτοῖς, ἐν' οὕτως εἶπω, τῆς ὁμοουσιότητος νόμοις εἰς τὸ πάντα συνεθέλειν τὰ ἀγαθὰ τῷ Πατρὶ συνδιακρατούμενος. Σκανδαλίζου τοιγαροῦν, ἄνθρωπε, μηδαμῶς, ὅταν ἀκούσης λέγοντος· « Καταβέθηκα ἐκ τοῦ οὐρα-

¹⁾ Ioan. vi, 58.

νοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμφαντός με. Ὁ γὰρ ἐλέγομεν ἐξ ἀρχῆς, τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν. Κατὰ πράγματος ὠρισμένου καὶ ἐναργούς τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον ἐποιήσατο Χριστός. Διδάσκων γάρ, ὅτι τὸ ὑπὲρ πάντων τεθνῶναι θελητὸν μὲν ἔχει διὰ τὸ οὕτω βεβουλησθαι τὴν θείαν φύσιν, ἀνεθέλητον δὲ διὰ τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθη, καὶ τὸ ὅσον ἦκεν εἰς τὴν σάρκα παραιτουμένην τὸν θάνατον, τὰ τοιαῦτά φησι. Καὶ μακρὸς μὲν ἡμῖν ἀνάλωται λόγος, ὅτι καὶ ἀνεθέλητον πως ὁρᾶται τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καθόπερ ἦν ἄνθρωπος, τὸ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀκόλουθον ἡμᾶς τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως καταδεῖν.

Φαμέν οὖν, ὅτι τῆς Ἰουδαϊκῆς ἔργον ἦν ἀνομοίως, τὸ πάντῃ τε καὶ πάντως σταυρωθῆσθαι τὸν Χριστὸν, καὶ τοῦτο ἀνυπερβέτως ἐμαλλεν ἐξεσθαι παρ' αὐτῶν, οὐκ ἀμελέτητον ἔχόντων τὴν τόλμαν τὴν ἐπὶ τούτοις, ἀφ' ὧν ἤδη παπράχασαν εἰς τε τοὺς ἁγίους προφήτας, καὶ τοὺς οἵπερ ἦσαν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ γεγονότες ἄγγελοι. Ἐπειδὴ δὲ οὐχ ἑτέροις [Ἰσ. ἑτέρως] ἦν τὸ πεπτωκὸς εἰς θάνατον, ἐξανασηῆναι πάλιν εἰς ζωὴν, εἰ μὴ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἔδει δὲ πάντως γεγονότα παθεῖν, τὸ ἀνεθέλητον ἐποιήσατο θελητὸν, καὶ τοῦτο τῆς θείας φύσεως διὰ τὴν εἰς ἡμᾶς καταδεξαμένης ἀγάπην. Ἡ γὰρ πάντων τεχνίτις σοφία, τοῦτ' ἔστιν ὁ Υἱὸς, τὸ ἐκ διαβολικῆς δυστροπίας σκευωρηθὲν, φημι δὲ τὸν ἑαυτοῦ κατὰ σάρκα θάνατον, ὁδὸν ἡμῖν σωτηρίας καὶ θύραν ἀνέδειξε ζωῆς, καὶ ἀντέστραπται τῷ διαβόλῳ τὰ ἐν ἐλπίσει, καὶ μόλις ἔγνω παθῶν, ὅτι σκληρὸν αὐτῷ τὸ θεομαχεῖν. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ ὁ θεσπέσιος Μελωδὸς τοῦ περὶ τούτων συμφέρεσθαι λόγους, καὶ τι τοιοῦτον ὑποδηλοῦν, ὅτε φησιν ὡς περὶ Χριστοῦ καὶ τοῦ διαβόλου· « Ἐν τῇ παγίδι αὐτοῦ ταπεινώσει αὐτόν. » Παγίδα μὲν γὰρ συνεπήξατο τῷ Χριστῷ τὸν θάνατον ὁ διάβολος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τεταπεινῶται τῇ οικείᾳ παγίδι. Λέλυται γὰρ θάνατος ἐν θανάτῳ Χριστοῦ, καὶ κατηργήθη τυραννὸς ὁ πεσεισθαι μὴ προσδοκῶν. Καὶ μακρὸν μὲν ἦν ἐπὶ τούτοις ἐπιθεῖναι λόγον οὐ χαλεπὸν· ὁ δὲ ἦν ἐν χερσίν, αὐτὸ δὴ πάλιν ἐροῦμεν. Εἰ μὴ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς θελημάτων ἦν ἔργον Ἰουδαϊκῶν, καὶ τῶν ἐν ἐκεῖνοις ἀνοσιῶν τολμημάτων καρπὸς ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, κρῖμα δὲ ἦν τὸ θεῖον, ὡσπερ ολονταί τινες, τὸ πάντως ἔργον εἰς τοῦτο· πῶς οὐκ ἔδει λοιπὸν καὶ ὡς ἐξ ἀνάγκης πληροῦσθαι τὸ δόξαν δι' ἀνθρώπων δὴ πάντως, καὶ οὐχ ἑτέρως; Εἴτα πῶς ἂν, εἰπέ μοι, δικαίως ἔτι κολάζονται ταῖς ἀπαιρήτοις τοῦ Θεοῦ ψήφοις ὑπηρετούντές τινες; Πῶς δὲ δειλαῖος καὶ ἐν ἀμείνοσιν, εἰ μὴ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος δι' οὗ παρεδόθη Χριστός; Εἰ γὰρ θελητὸν τῷ Σωτῆρι τὸ πάθος, καὶ ἀνεθέλητον οὐδαμῶς καθ' ἑτερόν τινα τρόπον νοοῖτο, ποῖαν ἂν ἐβλόγως εἰσπράττειτο δίκην, θελημάτων δεσποτικῶν, καὶ τῶν ἐσομένων ἀπαιρητῆτος, ὑπηρετῆς ἀναδεξιζόμενος; Ἡ γὰρ οὐκ ἅπασιν ἔσται διαφανὲς, ὅτι πάντως ἔδει γενέσθαι τὰ τῇ θεῖᾳ τε καὶ ἀβρόχῳ δοκοῦντα [αἱ δόξαντα] φύσει, γενέσθαι δὲ πάντως διὰ τινωσ; Ἄλλ' ἔστι καὶ διὰ τούτων, καὶ διὰ πλείονων ἐτέρων συνδεῖν ὡς, ἐπειπερ ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν ὁ Υἱός, τὸν ὑπὲρ ἀπάντων ὑπέμεινε θάνατον, ἐκίοντες

A divina velit : nolle autem, propter crucis passionem, et quod ad carnem attinet quæ mortem aversatur, isthæc loquitur. Et quidem multis verbis ostendimus involuntariam quodammodo videri in Christo, quatenus homo est, crucis passionem, sed ex ipsa quoque verum natura idipsam animadvertere consentaneum est.

Dicimus itaque a Judaico furore proficisci quod Christus omnino crucifigendus esset, idque sine mora ab ipsis factum iri, qui ad istam audaciam ex iis qua jam erga prophetas et illius temporis sanctos patravertant, exercitati erant. Cum autem

B aliter id quod in mortem ceciderat non posset ad vitam rursus excitari, nisi unigenitum Dei Verbum homo factum esset, et jam factum utique pati oporteret, involuntarium fecit voluntarium, natura divina propter dilectionem in nos id suscipiente. Universorum enim opifex illa sapientia, id est Filius, quod diaboli arte structum erat, mortem, inquam, suam secundum carnem, iter nobis salutis ac vitæ januam effecit, et retro versa est spes diaboli, vixque tandem agnovit durum sibi esse cum Deo pugnare. Quibus assentiri mihi videtur Psalmista divinus, et istiusmodi quiddam innuere cum ait tanquam de Christo et diabolo :

C « In laqueo suo humiliabit eum⁴⁴. » Laqueum enim Christo, id est mortem, struxit diabolus : sed in ipso laqueo suo est humiliatus. Destructa enim mors est in morte Christi, et delctus est tyrannus, qui ruinam non expectabat. Plura de his dicere non est difficile : sed quod in manibus nobis est, iterum dicemus. Si Christi mors a Judæorum audacia proprie ac vere profecta non esset, sed iudicio divino, ut quidam existimant, eo impulsus essent, quomodo necesse non esset ejus voluntatem utique per homines tantum impleri? At quomodo, quæso, jure punirentur qui inevitabilibus Dei decretis parent? Quomodo miser ille, per quem Christus traditus est, meliorem sortem nactus esset, si non esset natus homo ille⁴⁵? Nam si voluntaria in Salvatore passio, et nequaquam involuntaria alio quodammodo censenda sit, quam pœnam jure pendere cogeretur, qui voluntatis Dominicæ 339 et eorum quæ certissime et inevitabiliter futura erant minister est constitutus? Numquid enim cunctis manifestum est, omnino fieri debere quæ divinæ et ineffabili naturæ placuerint, et fieri quidem per aliquos? At cum ex his, tum ex pluribus aliis videre est, Filium, quandoquidem descendit de cælis, pro omnibus mortem pertulisse, volentem simul et inivitum, ut omnes in novissima die suscitaret, cum ita ipsi quoque Patri placuerit, propter utilitatem omnium : nequaquam tamen seipsam ideirco diversæ naturæ

⁴⁴ Psal. x, 10. ⁴⁵ Matth. xxvi, 24.

aut vel minima in re Patre minorem censi Δ ὁμοῦ καὶ ἄκων, ἵνα πάντας ἀναστήσῃ τῇ ἐσχάτῃ
 ἡμέρᾳ, δόξαν οὕτω καὶ αὐτῷ τῷ Πατρὶ διὰ τὸ πᾶσι
 συμφέρον· ἐτροφυᾷ δὲ οὐδαμῶς, ἢ κατὰ τι γοῦν ἠτιώμενον τοῦ γεγεννηκότος ἑαυτὸν νοεῖσθαι διὰ τού-
 των βούλεται.

Adversarium itaque pudore suffusum iri demum ,
 et his quæ dicimus non repugnaturum existimo. Quod
 si insistat porro, et diutius rixari velit, illud addo. Si
 descendit de cælo Filius, non ut suam voluntatem im-
 pleret, ut ipse ait ⁴⁶, sed Patris : nec tibi forsân arri-
 debunt quæ paulo ante ea de re docuimus, annon dicere
 necesse erit, eorum voluntates invicem quodam-
 modo esse oppositas, et in contrarium dividi vo-
 luntatem? At manifestum rursus est, si nihil est a
 quo distinguatur, unam certe in ambobus esse vo-
 luntatem; sin autem suam, ut a Patris voluntate
 diversam, prætervehitur, hanc autem adimplet,
 quomodo non stulte asseremus eam unam esse, ac
 non aliam ab alia diversam? Videamus ergo qui-
 bus in rebus sit Patris voluntas : sic enim quonam
 alia quoque pertineat agnosceamus. Itaque Patris
 quidem est voluntas, ut Salvator ipse dixit, ut
 omne quod dedit non perdat ex eo, « sed resuscitet
 illud in novissimo die ⁴⁷. » Et bonam quidem atque
 benignam esse erga homines nemo inficiabitur :
 sed si cogitationes nostras ad contrariam illam
 Filii voluntatem transferamus, neque benignum, ne-
 que bonum plane comperiemus, qui contraria Patri
 omnino sentiat, neque servare nos, neque adeo a
 morte suscipere velit. Quomodo igitur est pastor
 bonus? aut quomodo benignitatis suæ erga nos si-
 gnum posuit, quod animam pro nobis tradit? Nam
 si descendit de cælis ut istud volens ac lubens
 impleret, qui sit ut id quod ei traditur a Patre non
 perdendo, sed in novissimo die excitando suam
 voluntatem non impleat? Quod si istud ipse non
 vult, sed Patris voluntati potius obsequitur, dum
 servat, et **340** excitat eos qui perierant videlicet,
 et morti succubuerant, quomodo non vere assero-
 mus neque bonum esse, neque adeo benignum erga
 homines Filium? Cesset igitur Christi hostis, cum
 ejus objectio accusetur undique blasphemix, nec
 acerbis sermonibus de his porro nobis oblatrare
 pergat.

VI, 40. *Hæc enim est voluntas Patris mei qui D
 misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in
 eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum
 in novissimo die.*

Bona voluntate Patris jam definita, iterum eam
 explicat, et auditoribus amplius conspiciendam
 exhibet, idem denuo repetens. Qua ratione enim
 adducantur ad se homines, et quid inde lucri re-
 portaturi sicut qui adducuntur, clare exponit. Dat
 igitur Pater Filio qui vivificare potest ea quæ vitæ
 indignat; dat autem, unicuique nimirum, veram
 Filii cognitionem instillando, efficiendoque ut clare

Τὸν μὲν οὖν δι' ἐναντίας ὑπερυβρίσσειν ἤδη, καὶ
 τοὺς περὶ τούτων ἡμῖν οὐκ ἀντιτάξασθαι λόγους ὑπε-
 λαμβάνω. Ἐνισταμένῳ δὲ πάλιν, καὶ φιλοσοφῶντι ὅτι
 πρέποι διεγνωστέον μακρότερον, ἐκεῖνό φημι· Εἰ κατα-
 βέβηκεν ἐξ οὐρανῶν ὁ Υἱός, οὐ τὸ οἰκτεῖον ἀποκλήρω-
 σων θέλημα, καθάπερ αὐτός φησιν, ἀλλὰ τὸ τοῦ
 Πατρὸς, καὶ σοὶ τῆς ἀρετικῆς ἡμῖν εἰρημένης ἐπὶ τούτῳ
 θεωρίας οὐκ ἤδεῖς οἱ λόγοι φανοῦνται τυχόν· Ἐρ' οὐκ
 ἀναγκαῖον εἰπεῖν ἀντιτετάχθαι πᾶσι αὐτοῖς τὰ θελή-
 ματα, καὶ διωρισθαι κατὰ τὸ ἐναντίον τῆν βούλησιν;
 Ἄλλ' ἔστι δὴ πάλιν ὁμολογούμενον. Εἰ μὲν γὰρ τὸ
 διεῖργον οὐδὲν, μία δὴ ποὺ πάντως ἐν ἀμφότεν ἡ θέλη-
 σις· εἰ δὲ ὡς ἑτέραν τινα παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς ὑπ-
 ἄρχουσαν, παρελαύνει μὲν τὴν ἑαυτοῦ, πληροὶ δὲ
 ἐκείνην, πῶς οὐκ ἀσυνέτως ἐροῦμεν μίαν εἶναι, καὶ
 οὐκ ἑτέραν ὡς πρὸς ἑτέραν; Ἴδωμεν τοίνυν ἐν τίσιν
 ἔστιν ἡ θέλησις τοῦ Πατρὸς· οὕτω γὰρ δὴ καὶ τὴν
 ἑτέραν, ὅποι ποτὲ βλέποι, διαγνωσόμεθα. Οὐκοῦν ἡ
 μὲν βούλησις τοῦ Πατρὸς, ὡς αὐτὸς εἰρηκεν ὁ Σω-
 τῆρ, ἵνα πᾶν ὃ δίδωκεν αὐτῷ μὴ ἀπολέσῃ ἐξ αὐτοῦ,
 « ἀλλ' ἀναστήσῃ αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. » Καὶ ἀγαθὴ
 μὲν ὅτι καὶ φιλόανθρωπος, οὐδεὶς ἀντερεῖ· μεθιστάναται;
 δὲ πρὸς τὴν ἐναντίας ἔχουσαν βούλησιν τοῦ Υἱοῦ τὰς
 ἐνοίας, οὕτε φιλόανθρωπον, οὕτε μὴν ὅπως εὐρήσομεν
 ἀγαθὸν, φρονούοντα δὴ πάντως τὰναντία τῷ Πατρὶ,
 καὶ οὕτε διασώζειν ἡμᾶς, οὕτε μὴν ἐκ θανάτου δι-
 ανιστᾶν ἐθέλοντα. Πῶς οὖν ἔστι ποιμὴν ἀγαθὸς, πῶς
 δὲ σημεῖον ἡμῖν τῆς ἐνοῦσις αὐτῷ φιλοανθρωπίας
 εἶσθαι, τὸ δίδόναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν; Εἰ μὲν γὰρ
 καταβέβηκεν ἐξ οὐρανῶν, ἵνα τοῦτο πληρώσῃ καθ'
 ἐκούσιον βούλησιν, πῶς οὐ τὸ ἴδιον θέλημα πληροῖ,
 μήτε ἀπολλύων τὸ προσαγγόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀνιστάς
 κατὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν; Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ἐν θελήσει
 τοῦτο αὐτῷ, ὀηρεται δὲ μᾶλλον τοῖς θελήμασι τοῦ
 Πατρὸς, καὶ διασώζων, καὶ διανιστάς, τοὺς ἀπολωλότας
 δηλονότι καὶ τῷ θανάτῳ κεκρατημένους· πῶς οὐκ
 ἀληθεύσομεν, οὕτε ἀγαθὸν, οὕτε μὴν ἑτέρως φιλό-
 ανθρωπον εἶναι διαβεβαιούμενοι τὸν Υἱόν; Παιδεία
 τοίνυν ὁ Χριστομάχος πανταχόθεν αὐτῷ πρὸς δυσφη-
 μίαν κατηγορούμενου τοῦ προβλήματος, καὶ πικραῖς
 ἡμᾶς περὶ τούτων μὴ καθυλακτικῶ λόγους.

Τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ θέλημα τοῦ κερματῆρος με
 Πατρὸς, ἵνα πᾶς ὃ θεωρῶν τὸν Υἱόν, καὶ σι-
 στέων εἰς αὐτόν, ἔχη ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀναστή-
 σω αὐτόν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Ἐριστάμενος ἤδη τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Πατρὸς,
 ἀπολευκαίνει πάλιν αὐτὸ, καὶ πλατύτερον εἰς ἐπί-
 σκεψιν τοῖς ἀκρωμένους προτίθησι διὰ τοῦ καὶ
 ἐσαυθις ἀναλαβεῖν. Τίς γὰρ ἀν γένοτο τῆς προ-
 αγωγῆς ὁ τρόπος, καὶ τί τὸ ἐκ τοῦ προσήχθαι κερ-
 δανούσι τινες, ἐξηγεῖται λαμπρῶς. Δίδωσι τοίνυν ὁ
 Πατὴρ τῷ Υἱῷ ζωοποιεῖν ἰσχύοντι τὰ ζωῆς ἐπιπέδ·
 δίδωσι δὲ οὕτως, ὡς διὰ γνώσεως, ἐκάστην δηλονότι,

⁴⁶ Joan. vi, 58. ⁴⁷ Ibid., 39.

τὴν ἐφ' Ἰησοῦ κατάληψιν ἀληθῆ, καὶ τὸ δύνασθαι αὐτὸν καθαρῶς, ὅτι περ εἰς θεὸς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ, ἐν οὕτως διατίθει, καὶ ταῖς ἐπ' αὐτῷ θεωρίαις καταγγλισμένος, ἐπὶ τὸ ἐκ τῆς πίστεως ἀναφέρειτο γέρας, τοῦτ' ἐστὶ τὴν μακροχρόνιον ζωὴν, καὶ τὸν ἀμήρτον ἐν μακαριότητι βίον. Προσάγει μὲν οὖν ὁ Πατὴρ διὰ γνώσεως καὶ θεοπρεποῦς θεωρίας τῷ Ἰησοῦ, τοὺς οἷς ἂν τὴν θεῖαν ἐπιψηφίσαιτο χάριν. Ζωοποιεῖ δὲ λαβὼν ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἴδιον ἀγαθὸν τοῖς ἐξ οὐκείας φύσεως καταφθείρεσθαι πεφυκόσιν ἐντιθεῖς, καὶ καθάπερ σπινθῆρας πυρὸς ἐγκαταχύσας αὐτοῖς τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, ὅλους δὲ ὅλου μεταπλάττει πρὸς ἀθανασίαν. Ἀκούων δὲ πάλιν, ὅτι προσκομίζει μὲν ὁ Πατὴρ, τὸ δὲ ἀναδιοῦν δύνασθαι χορηγεῖ τοῖς προστρέχουσιν ὁ Υἱὸς, μὴ πρὸς ἐκτόπους ἀποδημήσεις ἐννοήσας, ὡς ἰδίᾳ καὶ μεμερισμένως οἰεῖσθαι ποιεῖν ἐκάτερον, πρὸς ὅπερ ἂν ἔχοι φύσεως ἐπιτηδεύσεως, δέχου δὲ πάλιν εἰς νοῦν ὅτι συνέργησις μὲν ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῷ Ἰησοῦ, καὶ ὁ Υἱὸς οὐ πάλιν τῷ Πατρὶ, καὶ ὅλης, ἐν οὕτως εἶπω, τῆς ἁγίας Τριάδος ἐστὶν ἔργον ἢ καθ' ἡμᾶς σωτηρία, καὶ ἡ ἐκ θανάτου πάλιν εἰς ζωὴν ἐπάνοδος. Ἀρχοῦντως δὲ ἴσθαι καὶ τὸν Πατέρα πρὸς πᾶσαν ἔχειν ἰσχύον τε καὶ χρεῖαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν Υἱόν, καὶ προσέτι τὸ ἕγιον Πνεῦμα ἔρχεται δὲ διὰ πάσης τῆς ἁγίας Τριάδος τὰ εἰς ἡμᾶς ἀγαθὰ, καὶ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὁλοκλήρως εὐρίσκειται δι' Ἰησοῦ ἐν Πνεύματι. Ἐπιτηρητέον δ' οὖν ὅμως κάκεινο, ὡς πολὺ τι τὸ ἀξιόλογον ἐν τῷ πιστεῦν εἰς τὸν Υἱόν εὐρίσκειται. Ζωὴν γὰρ ἔχει τὸ γέρας. Εἰ δὲ ἐν Ἰησοῦ Θεὸς ὁ κατὰ φύσιν ἐπιγινώσκειται, τίς ἂν ἀνάσχοιτο λοιπὸν τῶν ἕξω φερόντων αὐτὸν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀπὸ τῶν ἐχόντων εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ δυσφημίαν τὸ σέλιμα; Αἱ ὧν δὲ δύνασθαι διανιστάειν εἰς ζωὴν τὸ πεπτωκὸς εἰς θάνατον ἐπαγγέλλεται, διὰ τούτων αὐτῶν, οὐδεμίαν ἤδη μεσολαβούσης ἐξ ἀλλαγῆς, εἰς ταυτότητα φυσικὴν ἀναβαίνει τῷ γεγεννηκότι. Ζωῆς γὰρ ἔργον ἴδιον τὸ ζωοποιεῖν καὶ ἐκείπερ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ζωὴ πάντως καὶ ὁ κατὰ φύσιν ἐξ αὐτοῦ νοηθήσεται, τουτέστι ὁ Μονογενῆς.

Ἐγγύζουσιν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Ἀγανακτοῦσι πάλιν οἱ τῶν εἰρημένων παρὰ Χριστοῦ συνέτες οὐδὲν· πέφυκε δὲ πῶς ἐν τούτοις ὁραθῆναι κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ ἀπαλθευτὸς νοῦς· οὐ γὰρ ἔχον περιεργάτεσθαι τῶν ἐννοίων, δι' ὧν ἦν εἰκὸς μεταποιηθήσεσθαι πῶς ἐπὶ τὸ ἄμεινον, εἰς ἀκαίρους διλογίας ἐκτελεσε. Ἦ γὰρ ὅχι καὶ ἀληθὲς ἐπ' αὐτοῖς δὴ πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις τὸ εἰρημένον εὐρήσομεν; Καλεπαίνουσι γὰρ διὰ ποίαν αἰτίαν; τίς δὲ αὐτοῦ εἰς τοῦτο κέκληκε λόγος; γογγύζουσι δὲ διαί; Καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν φιλομαθέστερον τοῖς εἰρημένοις ἐπιστῆσαι τὸν νοῦν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη κατασκέπτεσθαι τῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν τῆς ἐν τοῖς ἀποτελεσθεῖσι μεγαλοουργίας εἰς δοκιμασίαν ἵνα εὐνοῖαν, πότερόν ποτε διαψεύδοιτο Χριστὸς, ἄρτον ἐκεῖθεν, καὶ τοῦτο ἐξ οὐρανοῦ καταβηθῆκότα καλῶν, ἦγον ἀληθεύει, καὶ τοῦτον ἔχον

A intelligat ipsum verum esse Deum qui de Patre vero sit, ut ita affectus, et ejusmodi circa ipsum contemplationibus illustratus, ad fidei præmium evehatur, longævam illam nimirum vitam, ac sempiternam felicitatem. Pater itaque per cognitionem et contemplationem Deo convenientem eos quibus divinam dare gratiam decreverit, ad Filium adducit. Recipiens autem illos Filius vivificat, et proprium sibi bonum his qui natura sua corruptioni subjacent inserens, ac tanquam ignis scintillas, vivificam nempe spiritus virtutem his inserens, totos de integro ad immortalitatem transformat. Rursus autem, cum audies Patrem adducere quidem, sed Filium resurgendi vim accedentibus ad se tribuere, in absurdas cogitationes C abduci noli, ut seorsim ac divisim quemlibet facere id existimes ad quod natura sit idoneus: sed in animum rursus inducito, Patrem quidem cooperari Filio, et Filium vicissim Patri, et salutem nostram, atque adeo ad vitam reditum, totius, ut ita dicam, sanctæ Trinitatis opus esse. Scias vero Patrem omni virtuti ac rei parem esse, Filiumque similiter, ac sanctum Spiritum; per sanctam vero Trinitatem bona in nos promanare, Deum ac Patrem in solidum reperiri omnia in omnibus per Filium in Spiritu. **341** Observandum tamen est fidei in Filium magnum esse operæ pretium. Huic enim præmii loco vita est proposita. Quod si in Filio secundum naturam Deus agnoscitur, quis jam ferat eum a substantia Patris excludi, et blasphemis peccati vocibus? At per quæ se posse mortuos ad vitam revocare profitetur, per hæc ipsa, nullo interjecto discrimine, ad identitatem naturæ cum Genitore ascendit. Vivificare enim vitæ proprium est opus, et cum vita secundum naturam sit Pater, utique is qui ex ipso secundum naturam est, id est Unigenitus, vita quoque esse censebitur.

VI, 41. Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus qui de cælo descendi.

Rursus stomachantur, cum nihil plane intelligent eorum quæ a Christo dicuntur: in his enim animi imperitia ut plurimum cernitur, qui cum non possit ea cogitando assequi, per quæ mutandum sit in melius, in absurdas angustias decidit. Nunquid enim de Judæis id vere dici comperiemus? Cur indignantur enim? quæ ratio huc eos impulit? cur murmurant? Cum alioqui studiosius dictis attendere deberent, et ex ipsis demum rebus dispicere veritatem atque ex miraculorum magnitudine certissime explorare utrum mentiretur Christus, dum seipsum panem qui de cælo descendit nominabat, an vere loqueretur, hisque moribus præditus reperiretur. Sic enim recte judicando, ad rei utilis disquisitionem præclare erudiri possent. Sed cum nihil quærant, indignantur, quamvis ex iis quæ antea

dixit Christus seipsum revera panem vitæ et verum ostenderit, seque manna quod in deserto per figuram et typice patribus eorum datum fuit comparavit. « Qui enim venit ad me, inquit, non esuriat unquam ⁴⁴ : » quippe cum ii qui manna illud manducarunt, brevi et caduca voluptatis corporeæ usura potiti sunt : qui autem ad ipsum per fidem veniunt, non similem cum his utilitatem, sed potius perpetuam benedictionem, gratiam nimirum percepturi sint. Fallitur itaque Judæorum animus, terrena tantum spectando ; et hoc erat utique quod de ipsis canebatur : « Obscurentur **342** oculi eorum ne videant : et dorsum eorum semper incurva ⁴⁵, » ut cum nullatenus ad divinorum mysteriorum cognitionem oculos attollant, mali male pereant, propter eorum dementiam et incredulitatem immanem. Sed si scripta Mosaica mente revolvamus, paternam veluti quamdam Judæorum hæreditatem esse comperiemus de optimis ac præstantissimis quibusque murmurare : verum cum illis olim, tum his nunc male cessisse ostendit. Murmurabant illi in deserto, et ingrati animi voces adversus Deum jactabant, sed a serpentibus perierunt ⁴⁶, ut alicubi quoque sapiens Paulus testatus est ⁴⁷ : murmurant etiam hi contra Christum, et legislatori atque Redemptori longa incredulitate contumeliam inferunt : « Sed mandabit draconi, et mordebit eos ⁴⁸, » ut scriptum est, et omnivoræ belluæ dapes apponentur. Finem quippe habet tristissimum incredulitas.

Οὗτοι κατὰ Χριστοῦ, καὶ τὸν νομοθέτην καὶ Λυτρωτὴν ταῖς οὕτω μακραις ἀπειθείαις ὑβρίζουσιν· « Ἄλλ' ἐντελείεται τῷ δράκοντι, καὶ δήξεται αὐτούς, » κατὰ τὸ γεγραμμένον· προκείσονται δὲ θοίνῃ τῷ παμφάγῳ θηρί. Καταλήγει γὰρ ὡς ἐξ ἀνάγκης αἰὲς πρὸς τέλος ἡ ἀπειθεία τὸ παγχάλεπον.

VI, 42. *Et dicebant : Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, Quia de caelo descendit?*

O magnam inscitiam, et immodica temulentia obscuratum animum ! « Incrassatum est, ut scriptum est, cor populi hujus ⁴⁹. » Nihil enim profecto cernit eorum quæ clare percipere deberet, et digna risu sentit et loquitur. Satius enim esset eos, cum ex scriptis Mosaicis, tum sanctorum prophetarum præconiis agnoscere Christum non absque carne, nec sine corporis amictu ad nos venturum, sed in humana forma appariturum, et in communi hoc omnium habitu inventum iri. Proinde sanctam Virginem habituram in utero, et parituram Filium, propheta nobis denuntiat ⁵⁰, et Dominus beato Davidi juravit veritatem, et non frustraturum eam promisit, « Quoniam ponet de fructu lumbi sui super sedem ejus, » ut scriptum est ⁵¹, ac præterea exituram virgam de radice Jesse prædixit ⁵² : hi vero eo dementiæ delatos se non sentiunt, ut quoniam noverant **343** matrem secundum carnem ejus quem cum carne venturum.

Αὐτοῖς τὸν τρόπον ἄλλοκοίτο. Οὕτω γὰρ ἦν κρίνοντας ὀρθῶς παιδαγωγεῖσθαι καλῶς πρὸς τὴν τοῦ συμφοροντος εὐρεσιν. Ἄλλὰ ζητούντες οὐδὲν χαλεπαίνουσι, καίτοι διὰ τῶν ἤδη παρωχηκότων, ἔρπον δυνως ζωῆς καὶ ἀληθινὸν ἐπιδείξαντος ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, ἀντιδιαστέλλοντός τε τῷ ἐν τύπῳ καὶ σικιᾷ χρηρηθέντι μάννα κατὰ τὴν ἔρημον τοῖς πατράσιν αὐτῶν. « Ὁ γὰρ ἐρχόμενος πρὸς με, φησιν, οὐ μὴ πεινάσῃ πώποτε » ὡς τῶν ἐκεῖνο φαγόντων τὸ μάννα, βραχυζιάν τινα καὶ εὐαπόβλητον κομιδῇ τὴν ἀπόλαυσιν ἐσχηκότων περὶ τὴν σάρκα· τῶν δὲ πρὸς αὐτὸν ἰόντων διὰ τῆς πίστεως, οὐκ εἰς ὁμοίαν τοῖς τότε τὴν δυναν ἀναθησομένων, καρποσομένων δὲ μᾶλλον διηρηκτὴ τὴν εὐλογίαν τὴν χάριν. Σφάλλεται τοίνυν τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς, μόνα βλέπων τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· κατὰ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἄδόμενον· Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νότον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκυψον, » ἵνα μηδαμῶθεν πρὸς τὴν τῶν θεῶν μυστηρίων ἀνανεύοντες γινώσκιν, κακοὶ κακῶς ἀπόλοιτο διὰ τὰς σφῶν αὐτῶν ἀπειθείας, καὶ τὸ λῆαν ἀκρατές εἰς ἀπειθείαν. Ἀναμνησθέντες δὲ πως τὰ ἐν τοῖς Μωσαϊκοῖς συγγράμμασι, πατρῶν ὡσπερ τινὰ τοῖς Ἰουδαίοις κληρον ἔχοντα τὸν ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις τε καὶ ἀγαθοῖς γογγυσμὸν εὐρήσομεν· ἄλλ' εἰς πικρὸν καταλήγον τὸ πρᾶγμα τέλος, καὶ πάλα μὲν ἐν ἐκείνοις ἡ πείρα, καὶ νῦν ἐπὶ τοῖσι οὐδὲν ἤττον ἐπέδειξεν. Ἐγγύζουσι ἐκεῖνοι κατὰ τὴν ἔρημον, καὶ ἀχάριστον ἐποιούντο κατὰ Θεοῦ τὴν καταβολήν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ὄρεων ἀπόλοντο, καθάπερ πον καὶ ὁ σοφὸς διεμαρτύρατο Παῦλος· Γογγύζουσι καὶ

Καὶ ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Υἱὸς Ἰωσήφ, οὗ ἡμεῖς οἶδαμεν τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέγει, ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα ;

Ἡ πολλῆς ἀμαθίας, καὶ ἀκράτῳ μέθῃ κατεσκευασμένης διανοίας ! Ἐπαχύνθη, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου. » Θεωρεῖ γὰρ δυνας οὐδὲν, ὧν ἔδει συνίεναι λαμπρῶς, καὶ γέλωτος ἔξια καὶ φρονεῖ καὶ φθιγγεταί. Χρῆν γὰρ δῆπου μέλλον αὐτοῦς τὴν τοῦ πανσόφου Μωσέως ἐκμελετώντας συγγραφῆν, τοῖς τε τῶν ἁγίων προφητῶν ἐντροφῶντας κηρύγμασιν ἐκεῖνο νοεῖν, ὡς οὐ δίχα σαρκὸς, οὐδὲ τῶν διὰ σώματος περιβλημάτων, ὡς ἡμᾶς ἀφίεσθαι προσεδοκᾶτο Χριστὸς, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπιᾷ μορφῇ φανῆσεσθαι προεκηρύττετο, καὶ ἐν τῷ κοινῷ δὴ τούτῳ πάντων εὐρεθῆσεσθαι σχήματι. Διὰ ταῦτα τοῦτο τὴν μὲν ἁγίαν Παρθένον ἔξεν ἐν γαστρὶ, τέξασθαι δὲ καὶ Υἱὸν, προφητικὸς ἡμῖν ἀναφωνεῖ λόγος· ὁμοίως δὲ τῷ μακαρίῳ Δαυὶδ ἀλήθειαν εὐρίσκαται Κύριος, ἦν ἔη καὶ ἀθετήσεν οὐδαμῶς ἐπηγγέλλετο, « Ὅτι θήσιν τὸν ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, » καθὰ γέγραπται· ἔξελεύσεσθαι δὲ καὶ βῆδος ἐκ τῆς βίβης Ἰεσσαὶ προαπηγγέλλετο· οἱ δὲ εἰς τοσαύτην

⁴⁴ Joan. vi, 35. ⁴⁵ Psal. lxxviii, 24. ⁴⁶ Num. xxi, 8, 9. ⁴⁷ I Cor. x, 9. ⁴⁸ Amos, ix, 3. ⁴⁹ Isa. vi, 9; Matth. 13, 15. ⁵⁰ Isa. vii, 14. ⁵¹ Psal. cxxxii, 11. ⁵² Isa. xi, 1.

ἀλογίαν ἐκτρέχοντες οὐκ αἰσθάνονται, ὡς εἴπερ εἶ-
 δεῖται τὴν κατὰ σάρκα μητέρα τοῦ μετὰ σαρκὸς
 ἀφίξασθαι προκεκηρυγμένου, διὰ τοῦτο χρῆναι δὴ
 πάντως ἀπειθεῖν οἰομένων, ὅτι καταβέβηκεν ἐκ τῶν
 οὐρανῶν. Εἰ γὰρ μὴ κατὰ σῶμα τοῦτο γεγονός εὐρή-
 σομεν, ἀλλ' ἦν ὡς ἐν οἰκίῳ ναῶ τῷ ἐκ Παρθένου
 σώματι λόγος ὁ θεῖος, ἄνωθεν ἐκ Πατρὸς ὡς πρὸς
 ἡμᾶς ἀφικόμενος, καὶ διὰ τὴν ἀπάντων σωτηρίαν
 « σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιδραξάμενος, ἵνα κατὰ
 πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆ, » καὶ καλέσῃ πρὸς
 υἱοθεσίαν τὴν ὡς πρὸς Θεὸν τὴν ἀνθρώπου φύσιν,
 Θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος ἀναδειγμένος. Ἄλλ' οὐ
 συνέντες τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν Ἰουδαῖοι, ἀπὸ τοῦ τὴν μητέρα γίνωσκειν αὐτοῦ
 καὶ τὸν πατέρα, καίτοι μὴ ὄντα πατέρα, οὐκ ἐρυ-
 ριῶσιν ἀσγάλλοντες, ὅτι καταβῆναι λέγοι Χριστὸς
 ἐξ οὐρανοῦ. Τύπος δὲ πάλιν ἡμῖν ὠφελείας ἀνατέλλει
 κἂν τοῦτω πολλῆς. Παιδευόμεθα γὰρ διὰ τούτων ἐν
 τοῖς καθ' ἡμᾶς, ὅτι πολλὴν ἂν ἡμῖν προσοίση ζημίαν
 τὸ μὴ μᾶλλον τοῖς νοητοῖς τῆς καρδίας ὀμμασι τὴν
 ἐνοῦσαν τοῖς ἀγίοις περιθερεῖν ἀρετῆν, καὶ εἰς τὴν
 ἐγκερυμμένην αὐτοῖς δόξαν ἀφορᾶν, ἀλλ' ἐκ τῆς
 περὶ τὸ σῶμα μικροπρεπειας πολλάκις οὐδενὸς ἐν
 τάξει τιθέναι τὸ μέγα παρὰ Θεῷ καὶ τίμιον. Οὕτω
 περὶ τῶν ἁγίων ἐν προφήταις ὁ Θεὸς ποῦ φησιν, ὡς
 ἐν ἐνὶ κατὰ πάντων ἀπλώσας τὸν λόγον· « Εὐλογημέ-
 νος ὁ ἄνθρωπος, ὃς πέποιθεν ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ
 ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ, καὶ ἔσται ὡς ξύλον εὐ-
 θηνοῦν παρ' ὕδατι, καὶ ἐπὶ ἰκμάδα βαλεῖ ρίζαν
 αὐτοῦ, ἐν ἐνιαυτῷ ἀβροχίας οὐ φοβηθήσεται, καὶ οὐ
 διαλείψει ποιῶν καρπὸν. Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ
 πάντα, καὶ ἄνθρωπος ἔστι, καὶ τίς γινώσκει αὐτόν;
 Ἐγὼ Κύριος ἐτάξω καρδίας, δοκιμάζων νεφροῦς. »
 Ὅταν τοίνυν ἡμεῖς τὸν ἐγνωσμένον παρὰ Θεῷ, καὶ
 ἐν ταῖς ἀρετίαις εἰρημέναις τεταυμασμένον ἀρεταῖς,
 ταῖς ἀλαζονεῖαις κατασμιχρύνωμεν, εἰς μόνην αὐτοῦ
 τὴν ἐξωφανῆ καὶ ἐπίκηρον ἀποβλέποντες σάρκα,
 καὶ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀδοξίαν πρόφασιν τῆς ἐπ'
 αὐτῷ σμιχροφυχίας ποιησάμενοι, πῶς οὐχὶ τάναντία
 φρονοῦντες τῷ πάντων ἁλωσόμεθα βασιλεῖ, δίκην τε
 οὕτως ὑφέξομεν οὐ μετρίαν, ἔσθ' ὅτε τὸ ὑψηλὸν
 λέγοντες ταπεινὸν, καὶ τὸ φῶς τιθέμενοι σκοτός, καὶ
 τὸ γλυκὺ πικρὸν ὀριζόμενοι; Φυλακτέον τοιγαροῦν
 τοῖς ἀγίοις τὰς αὐτοῖς περεπούσας τιμὰς, καὶ θεω-
 ρητέον μᾶλλον αὐτοῦς διὰ τῆς ἔσωθεν καὶ κεκρυμ-
 μένης εὐκλείας, ἣ ἐν οἷς ἂν εἶεν διὰ τὴν σάρκα.
 Ἀλλὰ γὰρ οἱ πλείστοι τῶν ἐν ἡμῖν, τὸν μὲν ἐν κό-
 σμῳ ταπεινὸν, τιμῆς μὲν ὄλωσ ἣ καὶ τινος δόξης
 ἀξιοῦν οὐκ ἀνέχονται, κἂν ὑπάρχοι διαπρεπῆς ἐν
 ἀρεταῖς· εἰς δὲ μόνην ἀποβλέποντες τὴν ἐκ πλουτοῦ
 πλεονεξίαν, καὶ τὴν εὐδιάφορον τε καὶ ὄσον οὐδέπω
 τεθνηξομένην εὐκλείαν ἐνορῶντες οὐ σφόδρα δικαιοῖς
 ὀφθαλμοῖς, παρ' οὐδὲν ποιοῦνται τὸ κρίνειν ὀρθῶς.
 Τοῦς γὰρ δὴ τοιοῦτους, καὶ λίαν εἰκότως διαγγελᾶ
 τοῦ Σωτῆρος ὁ μαθητῆς, λέγων· « Ὑποκριταί· ἐὰν
 γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἄνθρωπος χρυσο-
 δακτύλιος ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς

A prophetae praedixerant, idcirco nullo modo creden-
 dum putarent ipsum descendisse de caelo. Licet
 enim istud non ut sit in corpore factum reperia-
 mus, erat tamen in Virginis corpore, ut in proprio
 templo Verbum illud divinum, quod caelitus ad nos
 pervenit, et propter omnium salutem « Abrahæ
 semen apprehendit, ut per omnia fratribus assimi-
 laretur »⁷⁷, et vocaret in adoptionem filiorum Dei
 hominis naturam, Deus simul et homo declaratus.
 Sed cum Judæi Salvatoris nostri dispensationem il-
 lam incarnationis non perciperent, quia tamen ma-
 trem ejus, et patrem, quamvis pater non esset, agno-
 scebant, succensere non verentur et indignari, quod
 Christus se de caelo descendisse diceret. Hic utilis-
 simum nobis exemplum se rursus offert. Hinc enim
 B discimus nocere plurimum, non intellectualibus
 cordis oculis virtutem sanctorum perspicere, et in
 latentem eorum gloriam penitus oculos desigere,
 sed ex neglectu corporis pro nihilo sæpe habere
 id quod magnum apud Deum et venerandum est.
 Ita de sanctis apud prophetas alicubi Deus sub
 unius persona de omnibus loquens : « Benedictus
 homo qui confidit in Domino, et erit Dominus
 spes ejus, et erit tanquam lignum fructiferum secus
 aquas, et ad humorem mittet radicem suam ; et in
 anno siccitatis non timebit, et facere fructum non
 desinet. Profundum est cor super omnia, et homo
 est, et quis cognoscet eum ? Ego Dominus scrutans
 corda, et probans renes »⁷⁸. » Si ergo nos cognitam
 apud Deum et praedictis virtutibus conspicuum
 C hominem superbe despexerimus, externam tantum
 ejus et caducam carnem intuentes, et ex corporis
 ignobilitate angustum animum esse statuerimus,
 numquid ab universorum rege dissentire compe-
 riemur, nec parvæ pœnæ obnoxii erimus, quod
 magnum est quandoque dicentes parvum, et lucem
 tenebras ponentes, et quod dulce est amarum sta-
 tuentes »⁷⁹ ? Servandi sunt itaque sanctis sui hono-
 res, et interna potius nobilitate, quam carnis rati-
 onibus sunt æstimandi. Sed inter nos plurimi
 eum qui abjectus sit in hoc mundo, licet virtu-
 tibus conspicuus sit, nullo honore aut gloria
 344 dignum ducunt, sed ad solam opum copiam, et
 corruptibilem ac jamjam perituram gloriam haud
 multum æquis oculis respicientes, rectene an per-
 peram judicent nihil morantur. Hos enim merito
 irridet Salvatoris discipulus dicens : « Hypocritæ,
 etenim si introierit in conventum vestrum vir
 aureum anulum habens, in veste candida : intro-
 ierit autem et pauper in sordido habitu, deinde
 dixeritis, inquit, diviti, ut in dextero loco sedeat,
 pauperi autem : Tu sta illic ; aut sede sub scabello
 pedum eorum, nonne judicastis apud vosmet-
 ipsos ? » Atqui hinc observare consentaneum est,
 quam justæ querimonie sint obnoxii qui externa
 specie, non internis virtutibus hominem suspiciunt.
 Divitiæ enim, et earum splendor, alienam quam-

⁷⁷ Hebr. 11, 16. ⁷⁸ Jerem. xvii, 5, 6, 10. ⁷⁹ Isa. 7, 20. ⁸⁰ Jac. 11, 1-4.

dam et adulterinam gloriam possessoribus afferunt: cordis autem et bonorum operum claritas, veræ sunt ac nativæ divitiæ, quæ non simul cum carne manent, aut cum ea simul extinguuntur, sed quandiu animus in hac vita moratur, cum eo habitant, et cum discedit, simul abeunt quo rectori hujus universi placuerit: « Multæ enim sunt mansiones apud Patrem⁴¹, » ut audivimus. Honorandi sunt igitur non qui opibus clari sunt, ac terrenis gloriolis cum pictura sunt obducti, sed illi potius quibus operum splendor immarcescibilem nobilitatem conciliat, et in quibus internum decus emicat omni specie honorum illustratis.

ἔνδημῶσι μὲν ἐστὶ τῆ ψυχῆ κατὰ τὸν βίον συνψικισμένοι, ἐκδημῶσι δὲ πάλιν συναφιστάμενοι, ὅπου περ ἂν ὁ τοῦ παντός νεύσειεν ἡγεμών. « Πολλὰ γὰρ νομὰ παρὰ τῷ Πατρὶ, » καθάπερ ἠκούσαμεν. Τιμητέον τοιγαροῦν οὐχὶ πάντως ἢ ἀναγκαιῶς τὸν ἐν πλούτῳ διαφανῆ, καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς δοξαρίους καθάπερ ἐν πίνακι καταχρωσμένον, ἐκείνους δὲ μᾶλλον, οἷς ἢ τῶν ἔργων φαιδρότης ἀμάραντον ἀποτίεται διὰ Θεοῦ τὴν εὐκλειαν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἑναστράπτει.

VI, 45, 44. Respondit Jesus, et dixit eis: Nolite B
murmurare invicem: nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum: et ego resuscitabo eum in nobilissimo die.

Judæi despiciunt Jesum, Patrem qui in cœlis est ignorantes, nec ullatenus agnoscentes eum Filium esse omnium Domini, sed ad solam matrem et Joseph respicientes. Proindeque vehementius quodammodo eis occurrit, et ad ipsam rursus divinam dignitatem utiliter 345 assurgit, per eandem ipsa quibus noverat ut Deus quid intra se inurmurarent, et in animo haberent, cogitandum eis relinquens a veritate seipso excludere, et abjecte admodum de eo sentire. Qui enim omnino corda novit, et cogitationes scrutatur, nihilque ignorat quod mente versetur, quomodo non gloria divina exornandus sit, et supra hominum parvitatem in tantum efferendus, quantum supra homines Deus attollitur? Cogitationem itaque hominis adhuc formis infossam, et murmurationem occultis querimoniis inter eos exortam ob prædictam causam patefaciens: « Nolite murmurare invicem⁴², » inquit. Tum ostendens Christi mysterium bonum esse divinitus hominibus traditum, et cognitionem ejus supernæ gratiæ opus esse, ad ipsam neminem posse pervenire ait, nisi Patris admonitionibus pertractum. Hic autem nihil aliud rursus agebat quam ut persuaderet oportere metu et acerbissimo dolore eorum quæ deliquerant veniam querere, rogare ut ad salutem per fidem in Christum quodammodo pertrahantur, consilio Patris et auxilio divino iter eis planum ac facile redente, quod ipsi peccando immodice exasperaverant. Cæterum excitaturum se a mortuis fidelem utiliter asserebat, hinc iterum crassis et indoctis, se Deum esse secundum naturam, ac verum,

⁴¹ Joan. xiv, 2. ⁴² Joan. vi, 43.

(4) Aubertus, μορφῆς, et in marg. δίχης. Εοίτ.

ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι, εἶτα λέγῃτε, φησὶ, τῷ μὲν πλούτῳ περὶ τῷ δεξιῷ καθέζεσθαι τόπω, τῷ δὲ πτωχῷ Ἐστῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου, οὐ δὲ ἐκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς; » Καίτοι σκοπεῖν ἐντεῦθεν ἀκούουθον, πόσης ἂν εἴεν εὐλόγου μομφῆς (4) ὑπάτιοι γεγονόντες, οἱ τοὺς ἔξωθεν περιδλήμασι, καὶ οὐχὶ τοὺς ἔσωθεν ἀγαθοῖς, τὸν ἄνδρα θαυμάζοντες. Πλοῦτος μὲν γὰρ, καὶ τὸ ἐκ πλοῦτου λαμπρὸν, ἄλλοτριαν τινὰ καὶ νόθην τοῖς κεκτημένοις προοίσειεν ἂν εἰκότως τὴν δόξαν ἢ δὲ ἐν καρδίᾳ λαμπρότης, καὶ τὸ ἐν ἔργοις ἀγαθῶς διαφανῆς, γνήσιος ἂν εἴεν καὶ ἐμπνευστικῶς τοὺς ἔχουσι πλοῦτος, οὐ συναπομένον τῇ σαρκί, καὶ σὺν αὐτῇ καταστησόμενος, ἀλλ' ἐνδοξοῦται ἐν τῷ πλούτῳ διαφανῆ, καὶ τοὺς ἐπὶ γῆς δοξαρίους καθάπερ ἐν πίνακι καταχρωσμένον, ἐκείνους δὲ μᾶλλον, οἷς ἢ τῶν ἔργων φαιδρότης ἀμάραντον ἀποτίεται διὰ Θεοῦ τὴν εὐκλειαν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἑναστράπτει.

Ἄπακριθὲν Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων· οὐδεὶς δύναται εἰσεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν, κἀγὼ ἀναστήσω αὐτόν ἐν τῇ ἑσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Κατασμικρύνουσιν Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν, τὸν μὲν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγνοοῦντες Πατέρα, καὶ οἱ εἰς ἡμᾶς κατὰ φύσιν Υἱὸς τοῦ πάντων δεσπόζοντος, οὐδαμῶδες ἐπιγινώσκοντες, εἰς δὲ μόνην ἀποβλέποντες τὴν ἐπὶ τῆς γῆς μητέρα, καὶ τὸν Ἰωσήφ. Διὰ τοῦτο θερμότερον πως αὐτοῖς ὑπαντᾷ, καὶ παραχρημα πάλιν ἐπ' αὐτὸ τὸ θεοπροπέτρες ἀξίωμα χρησίμως ἀναπηρᾷ, δι' ὧν οἶδεν, ὡς Θεός, καὶ τὸ λάθρα ψιθυρισθὲν, καὶ εἰς νοῦν αὐτοῖς ἀναβεθῆκε, διὰ τούτων αὐτῶν ἐπιτρέπων ἐννοεῖν, ὅτι τῆς ἀληθείας ἐκπίπτουσι, καὶ μικρὰν κομιδὴν τὴν ἐπ' αὐτῷ διάληψιν ἐποίησαντο. Τὸν γὰρ ὁμοῦ εἰδὸς καρδίας, ἐξετάζοντά τε τὰ ἐν νῷ κινήματα, καὶ οὐδὲν ἡγνοήσαντα τῶν ἐν ψυχαῖς βουλευμάτων, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐχρῆν δόξη μὲν ἤδη καταστῆσαι τῆ θεοπροπέτρεως, ἀνακομιζεῖν δὲ εἰς τούτου τῆς ἐν ἀνθρώποις σμικροπροπέτρεως, ὅσον δὲ ὑπερέκειτο τῆς ἐπὶ γῆς ὁ Θεός; Ἀνακαλύπτων τοίνυν τὸν ἐν ἀφθόγγῳ ἐστὶ μορφᾷ καταχρωσμένον λογισμὸν, καὶ τὸν λάθρα διαψιθυρισθέντα γογγυσμὸν ἐν αὐτοῖς φανερὸν καθιστὰς δι' αἰτίαν ἤδη τὴν εἰρημνῆν· « Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων. » Εἶτα δεικνύς, ὅτι θεοδιδασκτον ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὸν τὸ περὶ αὐτοῦ μυστήριον, καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος ἔργον εἶναι ἢ περὶ αὐτοῦ γινώσις, μὴ δὲ δύνασθαι φησὶν ὡς αὐτὸν ἀφικέσθαι, μὴ οὐχὶ ταῖς τοῦ Πατρὸς νοουθεσίαις καθελκυσμένον. Ἦν δὲ τοῦτο πάλιν ἕτερον ποιῶντος οὐδὲν, ἢ σκοπεῖν ἀναπέθοντος, ὅτι δεήσει μὲν αὐτοῖς κλαίοντας καὶ πικραίνονμένους, ἐφ' οἷς μὲν ἤδη λελυπηκεσαν ἐλευθεροῦσθαι ζητεῖν, ἀνελεσθαι δὲ πως καὶ εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτόν, διὰ βουλῆς τῆς Πατρὸς καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπιουρίας, κατευμαρτιζούσης αὐτοῖς τὴν ἐν τούτοις ὁδὸν, καὶ

λαϊαν ὡς περ ἀποτελοῦσης, τὴν, ἐπειπερ ἡμάρτανον, ἀφαιδῶς ἐκτετραχυμένην. Ἀναστήσειν γε μὴν ἐκ νεκρῶν ἐν πιστεύοντα χρῆσίμω; διεθεδαυῶτο, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν θεῶν ὄντα κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸν τοῖς ἀνοήτοις ἑαυτὸν παριστάς· τὸ γὰρ ὄλωσ δύνασθαι ζωοποιεῖν καὶ παλινορομησαι πρὸς ἀναβίωσιν πρέπει δικαίως τῇ τοῦ Θεοῦ φύσει, προσγράφοντο ζωοποιεῖν, καὶ οὐχὶ τοῦ παρ' ἑτέρου δανειζομένου τὴν χάριν.

Ἔστι γραμμῆνον ἐν τοῖς προφήταις· Καὶ ἔσονται πάντες διδασκῶντες Θεοῦ.

Τὴν συνυπάρχουσαν τοῖς ἀκρωμένοις ἀπόνοιαν ἐνωθήσας ὡς Θεός, πῶς ἐμαρτύρησον ἐξ τῶν ἐπὶ τούτῳ λόγον, ἀνωθεν δὲ διὰ τῶν ἀγίων προφητῶν προεκκηρυγμένον ἤδη καὶ προαναφηγηθέντα δεικνύει, καὶ εἰς τῶν ἀντερεῖν ὅτι πρέπει πάλιν αὐτῷ θεοθυμουμένων προαναίρων ἀφορμάς, καὶ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἀμαθίαν οὐδὲν ἤττον ἀπορυμνῶν, διὰ τοῦ καὶ τοῦτο δὴ πάλιν ἀγνοουσίας ἀρᾶσθαι, καίτοι νόμῳ παιδαγωγουμένους πρὸς τὴν τῶν ἐσόμενων κατάληψιν. Ἀναπειθεῖ τοίνυν καὶ οὐχ ἐκόντας ἤδη συνυεῖν· οὐ γὰρ ἦν εἰκός, καὶ ταῖς τῶν ἀγίων προφητῶν ἀντιστήσιν φωναῖς, ὅτι τοῖς ἀξίοις ἐνηγήσει ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τὸ περὶ αὐτοῦ μυστήριον, καὶ ἀποκαλύψει τὸν υἱὸν Ἰῶν, ἀποβήτως ἐκάστῳ προσδαλῶν, καὶ θεοπερεπῶς τὴν ἐπὶ τούτοις σύνεσιν ἐντιθεῖς. Ἀνωτέρω δὲ λέγων· «Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, ἐλύσῃ αὐτὸν, » οὐκ ἀναγκαστικὴν, οὐδὲ βίαιοτάτην οὖσαν ἐπιδεικνύει τὴν ἔλξιν, προστιθεῖς·

Πᾶς οὖν ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ μισθῶν, ἔρχεται πρὸς με.

Ὅπου γὰρ ἀκοή, καὶ μάθησις, καὶ τὸ ἐκ παιδεύσεως ἀγαθὸν, διὰ πειθοῦς δηλονότι, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἢ πίστεως. Ἀντιληπτικὴ δὲ μᾶλλον, ὡς ἐξ ἀγάπης τοῖς ἀξίοις ἢ ἐπὶ Χριστῷ σύνεσις χορηγεῖται παρὰ Πατρὸς, ἢ περ ἀναγκαστικῆ· περιώζεσθαι γὰρ ὁ δογματικὸς ἀναγκάζει λόγος τὸ αὐτεξούσιον καὶ αὐτοπροαίρετον τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, ἵνα δικαίους μὲν ἐπ' ἀγαθοῖς ἀπειτῇ τοὺς μισθοῦς, σφαλλομένη δὲ τοῦ πρέποντος, καὶ τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν ἐκ ῥηθυμίας ἐκθαίνουσα, τὴν ἐπὶ τὸ κολάζεσθαι εἰκὴν εὐλογωτάτην ἀποκομίζοιτο. Ἰστέον δὲ ὅτι πᾶν λέγοιτό τις ἀκπαίδευειν ὁ Πατὴρ τὸ ἐπὶ Χριστῷ μυστήριον, ἀλλ' οὐ μόνος ἐνεργῆσει περὶ τοῦτο, ἐπιτελέσει δὲ μᾶλλον ὡς διὰ σοφίας ἰδίας αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ. Ἐννοεῖν γὰρ ἀκόλουθον, ὡς οὐ δίχα σοφίας ἢ κατὰ σύνεσιν ἐν τισιν ἀποκαλύψις ἔσται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Σοφία δὲ τοῦ Πατρὸς ἔστιν ὁ Υἱός. Οὐκοῦν ὡς διὰ σοφίας ἐνεργῆσει τοῦ ἰδίου γεννήματος τὴν ἐν τοῖς ἀξίοις ἀποκαλύψιν ὁ Πατὴρ. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀληθῶς δὲ δὴ πάντως, καὶ οὐχ ἑτέρως, οὐκ ἂν τις ἁμάρτοι, πᾶν ὅσα πέρ ἐστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐνεργήματα τὰ ἐπὶ τισιν, ἤτοι θελήματα, πάσης εἶναι λέγων τῆς ἀγίας Τριάδος, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Διὰ γάρτοι ταύτην, ὡς ἐγώμαι, τὴν αἰτίαν, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀποκαλύπτειν λεγομένου τὸν Ἰδιον Υἱὸν, καὶ

A ostendens: vivificandi enim, et mortuum ad vitam iterum revocandi potestas soli quidem naturæ divinæ jure congruit, nec ulli creaturæ est ascribenda. Viventis enim est vivificare, non ejus qui ab altero vitæ gratiam accipit.

ἀναγκάσαι τῷ θανάτῳ κεκρατημένον, μόνῃ μὲν ἂν δὲ τῶν γενητῶν οὐδενί. Τοῦ γὰρ ζώντος ἔστι τὸ

VI, 45. *Est scriptum in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei.*

Auditorum contumaciam ut Deus agnoscens, testimonio affirmat quod dixit, et jam olim per sanctos prophetas prædictum et prænuntiatum ostendit, causas omnes prævertens ei contradicendi, et Judæorum inscitiam nihilominus retegens, ex eo quod istud ignorare denotæ compertiuntur, quamvis **346** lege ad rerum futurarum comprehensionem eruditi. Eos igitur vel invitos cogit assentiri: nec enim consentaneum erat prophetarum quoque vocibus repugnaturus, quibus prædictum est Deum ac Patrem ejus mysterium dignorum auribus instillaturum, et Filium suum revelaturum, arcana ratione quemlibet alloquendo, divinitusque horum cognitionem infundendo. Cum autem superius ait: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum », attractionem illam non vi neque necessitate fieri significat, addens:

VI, 45. *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.*

Ubi enim auditio, et disciplina, et eruditionis fructus est, fides utique persuasionem, non vi ac necessitate, sit. Opitulatrix autem potius illa est quæ ex charitate dignis a Patre præstatur Christi cognitio, quam coactiva: etenim veritatis dogma libertatem voluntatis et arbitrii hominis animo servare nos adigit, ut ob virtutes justa præmia deponat; sin autem a recto deflexerit, et legislatoris voluntatem præ inertia prætergressus fuerit, justissimam pœnam recipiat. Sciendum porro, tamen etsi Pater aliquos edocere dicatur Christi mysterium, non tamen solum in hoc operari, sed peragere potius tanquam per suam sapientiam, Filium nimirum. Intelligere quippe convenit non absque sapientia revelationem illam secundum scientiam in nullo fore a Patre. At sapientia Patris est Filius. Igitur ut per sapientiam, proprium genimen videlicet, revelationem in iis qui digni fuerint operabitur Pater. Et ut simpliciter ac vere dicam, si quis omnia quæ Deus ac Pater erga nonnulla vult et operatur, et Filius similiter, ac sanctus Spiritus, communia totius Trinitatis esse dixerit, non errabit. Ob hanc enim causam, ut existimo, cum Deus ac Pater Filium suum revelare dicitur, et ad ipsum eos vocare qui prompto animo ad fidem veniant, ipse quoque Filius hoc facere deprehen-

⁴⁵ Joan. vi, 44.

ditur, nec minus sanctus Spiritus. Salvator enim A beato Petro fidem in ipsum magna cum fiducia prolitenti ait : « Beatus es, Simon Barjona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est ⁶⁴. » Ipse autem istud **347** alibi facere cernitur. Beatus quippe Paulus triumphat, dum de Christi mysterio clamat : « Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi ⁶⁵. » Quinetiam videre licet Spiritum sanctum nihilominus nobis revelare Christum. Unde sapientissimus ille Joannes scribit : « Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis, et non necesse habetis ut aliquis doceat vos : sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus ⁶⁶. » Et ipse alicubi Salvator ait de Paraclete, hoc est Spiritu : « Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo ; cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis ⁶⁷. » Cum enim sit Spiritus veritatis, illuminabit eos in quibus fuerit, et ad veritatis comprehensionem deducet. Atque hæc dicimus, non quasi Patrem a Filio, aut a Patre Filium, sed neque Spiritum sanctum a Patre et Filio dividentes plane atque separantes : sed quoniam una revera Deitas est, et ita in sancta et consubstantiali Trinitate considerata prædicatur, quæ cuilibet tribuuntur et peculiariter ascribi videntur, cum operationes, tum consilia totius Trinitatis esse decernentes. Non enim per seipsam separatim divina et inseparabilis natura operatur, quod ad unam Deitatis rationem attinet, quamvis sit in propria quisque hypostasi : est enim Pater id quod est, et Filius similiter, ac sanctus Spiritus. Observandum porro nomina quæ ad aliud referuntur, alterum ex altero cognosci, et unius significationem in significatione alterius spectari. Igitur necesse est plane per Patrem indicari Filium, et vicissim per Filium Patrem : cum altero enim alterum simul intelligitur, et si quis noverit Patrem natura Deum, utique Filium ex ipso genitum intelliget, et vicissim. Qui enim confessus fuerit Filium, non ignorabit Genitorem. Quare quatenus Pater est Deus, atque ita intelligitur et prædicatur, cognitionem de suo genimine auditoribus infundit : qua vero Filius ex ipso secundum naturam nominatur ac revera est, Patrem significat. Idcirco ad Patrem ait : « Manifestavi nomen tuum hominibus ⁶⁸. » Quia enim cognitus est apud fideles **348** Filius, manifestatum esse nomen Patris ait. Cognitionem autem sui geniminis nobis immittere Deus ac Pater censendus est, non voce fragoris ex alto aut tonitruum instar orbem circumsonante, sed divina scilicet nobis illustratione præfulgente ad intelligentiam Scripturæ divinitus inspiratæ : ad quod nobis adiutorem quoque Filium esse com-

καλεῖν ἐπ' αὐτῷ τοὺς εἰς τὸ πιστεῦν ἐτοιμοτέρους, καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦτο ποιῶν εὐρίσκειται, καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ οὐδὲν ἤττον τὸ ἅγιον. Πέτρῳ μὲν γὰρ τῷ μακαρίῳ φησὶν ὁ Σωτὴρ, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν εὐθεροσέστατα διωμολογηκότι· « Μακάριος εἶ, Σίμων Βἄρ' Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Αὐτὸς δὲ τοῦτο ποιῶν ἐν ἑτέροις ὁράται. Καὶ γοῦν ἐφ' ἑαυτῷ καλῶς δὴ λέων ὁ Παῦλος ἀποσεμνύεται, περὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου βοῶν· « Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρ' ἀνθρώπου παρέλαθον αὐτὸ, ἢ ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἰδοὺς δ' ἂν ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδὲν ἤττον ἡμῖν ἀποκαλύπτει Χριστόν. Ἐπιστέλλει γοῦν ὁ σοφώτατος Ἰωάννης· « Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, μένει ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς, ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων. » Καὶ αὐτὸς δὲ πού φησιν ὁ Σωτὴρ, ὡς περὶ τοῦ Παρακλήτου, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ Πνεύματος· « Ἐτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνο τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, δηγήσει ὑμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ πάση. Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούει λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. » Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὑπάρχον, φωταγωγῆσει τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, καὶ ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας χειραγωγῆσει κατάληψιν. Καὶ ταῦτά φαμεν, οὐχ ὡς κατασχίζοντες εἰς ἀλλοτριότητα, καὶ εἰς τὸ διηρημένους κατὰ τὸ πᾶν, ἢ τὸν Πατέρα τιθέντες τοῦ Υἱοῦ, ἤγον τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' εἴπερ μία Θεότης ἐστὶ τε ὄντως, καὶ οὕτω κηρύττεται ἐν τῇ ἀγίᾳ καὶ ὁμοουσίᾳ θεωρουμένη Τριάδι, τὰ ἐκάστω προσαπτόμενα, καὶ ἰδίως ἀνατεθεῖσθαι δοκοῦντα, πάσης εἶναι διοριζόμενοι τῆς Θεότητος, βουλὰς τε καὶ ἐνεργείας. Ἐνεργῆσει γὰρ δι' ἑαυτῆς οὐ μεμερισμένως ἡ θεία τε καὶ ἀδιαίρετος φύσις, ὅσον ἤκεν εἰς τὸν ἕνα τῆς Θεότητος λόγον, εἰ καὶ ὑφέστηκε τῶν νοουμένων ἕκαστον ἰδιοσυστάτως· ἐστὶ γὰρ ὃ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένους περιαθρητέον κακείνο· τὰ πρὸς τί πως ἔχοντα τῶν ὀνομάτων, αὐτὰ δι' ἀμφοῖν γνωρίζεται, καὶ τῆν τοῦ ἐνὸς δήλωσιν ἐν τῇ τοῦ ἑτέρου κατὰ τις ἂν. Οὐκοῦν ἀνάγκη μὲν πᾶσα διὰ Πατρὸς ἀποκαλύπτεσθαι τὸν Υἱόν, δι' Υἱοῦ δ' αὖ πάλιν τὸν Πατέρα συνεισάγεσθαι γὰρ πάντως θατέρῳ τὸ ἕτερον, καὶ εἰ τις εἰδείῃ Πατέρα τῇ φύσει τὸν Θεόν, ἐνοήσει δὴ πάντως τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν· ὡπερ οὖν ἀμέλει καὶ τὸ ἕτερον. Ὁ γὰρ Υἱὸν ὁμολογῶν οὐκ ἀγνοήσει τὸν γεγεννηκότα. Οὐκοῦν ἢ μὲν ἐστὶ Πατὴρ ὁ Θεός, οὕτω τε νοεῖται καὶ κηρύττεται, τὴν περὶ τοῦ ἰδίου γεννήματος τοῖς ἀκρωμένους ἐντίθησι γνώσιν· ἢ δὲ Υἱὸς ὁ ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν ὀνομάζεται, καὶ ἐστὶν ἀληθῶς, διαγγέλλει τὸν Πατέρα. Διὰ τὸ τοῦτό φησιν, ὡς πρὸς αὐτόν· « Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐγνωσθὲν παρὰ τοῖς πεπιστευκόσιν ὁ Υἱὸς, πεφανέρωσθαι φησὶ τὸ τοῦ γεννησαντος ὄνομα. Νοηθεῖν δ' ἂν τὴν περὶ τοῦ

⁶⁴ Matth. xvi, 17. ⁶⁵ Galat. i, 12. ⁶⁶ I Joan. ii, 27. ⁶⁷ Joan. xvi, 12, 15. ⁶⁸ Joan. xvii, 6.

βίου γεννήματος γνῶσιν ἐντιθεὶς ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, οὗ φωνῆς ἀνωθεν καταβῆναι μεμένης, καὶ βροντῆς τίνος· δέκην περιεκυπόσης τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ θείας δηλονότι φωταγωγίας ἀναλαμπούσης ἐν ἡμῖν, πρὸς κατανόησιν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· εὐρήσεις δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῖν ἐνεργὸν τὸν Υἱόν. Γέγραπται γάρ που περὶ τῶν ἀγίων μαθητῶν, ὅτι τότε διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, εἰς τὸ νοεῖν

Ὅχι ὅτι τὸν Πατέρα ἴδρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ Θεοῦ, οὗτος ἴδρακε τὸν Πατέρα.

Προανασκοπήσας πάλιν, ὡς Θεὸς, ἔτι παραδέξονται μὲν οὐδαμῶς τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀποκάλυψιν, οὐδὲ τὴν ἀνωθεν μὲν ἐν φωταγωγίαις ἐνοήσουσι ἴσασιν, ἀπαιτήσουσι δὲ διὰ πολλὴν δυσθουλίαν καὶ αὐτὸ τὸ χρῆναι θεωρεῖν τὸν Πατέρα, καὶ, ἵνα οὕτως εἴπωμεν, δι' αὐτοπροσώπου παιδεύεσθαι θέας, ὅπερ, ὡς ἔροντο, τοῖς πατράσιν αὐτῶν ὑπέχρηθη ποτὲ, καταφοιτώσης ἐπὶ τὸ ἕρος τὸ Σινᾶ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· προανασειράζει πάλιν, καὶ ὥσπερ τινὶ χαλκῶ περιτρέπαι πρὸς τὸ χρῆναι μὴ παχεῖαν ἔχειν ἐπὶ τῷ Θεῷ τὴν διάληψιν, μηδὲ ὁρατὴν εἶσεσθαι ποτε τὴν ἀθέατον εἶσεσθαι φύσιν. « Οὐδεὶς γὰρ πώποτε, φησὶ, τεθέαται τὸν Πατέρα. » Ἔοικε δὲ πάλιν καὶ αὐτὸν ὑπαινίττεσθαι τὸν ἱεροφάντην Μωσῆα. « Ὦνοντο μὲν γὰρ ἀνοήτως· δὴ σφόδρα καὶ τοῦτο φρονοῦντες· Ἰουδαῖοι, διὰ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὸν γνόφον, αὐτὸν τεθεᾶσθαι τὴν ἄβυσσον τοῦ Θεοῦ φύσιν, καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς κατιδεῖν ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν τὸ ἀκήρατον κάλλος. Ἄλλ' ἵνα μὴ τι γυμνότερον λέγων ἐπὶ τῷ πανόφω Μωσῆι, δεκτῆ πᾶσι αὐτοῖς ἐπὶ τὸ σύνηδες παρτρύνειν ἑκάστος, ἀδιορίστως τε ἅμα κατὰ πάντων καὶ ὡς ἐπ' ἑκαίνω φησὶν· « Ὅχι ὅτι τὸν Πατέρα ἴδρακέ τις. » Μὴ γὰρ δὴ τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀπαιτεῖτε, φησὶ, μηδὲ εἰς τὸ πᾶσι τοῖς γεγνηόσιν ἀνέμμεστον παραλόγοις φέρεσθε ταῖς ὁρμαῖς. Ἀπέδρα τε γὰρ καὶ διακλήθηεν ἡ θεία καὶ ἀπερινόητος φύσις, οὐχ ὅπως τοῖς ἐν ἡμῖν ὀφθαλμοῖς ὄντας μόνους, ἀλλ' ἤδη καὶ τοὺς ἀπάσης τῆς κτίσεως. Ἐν γὰρ τῷ, ὕδατι, τὰ πάντα περισχιζέται, ἑαυτὸν δὲ καὶ μόνον εἶναι τε ἐκ Θεοῦ, καὶ τεθεᾶσθαι τὸν Πατέρα διοριζόμενος, ἔξω τίθησι δηλονότι τῶν πάντων, καθ' ὧν ἂν νοῖτο τὸ Οὐδεὶς ἀποφατικῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἔξω πάντων ἐστὶ, καὶ οὐδενὸς ὁρῶντος τὸν Πατέρα, μόνος αὐτὸς τοῦ βλέπειν οὐχ ἀμαρτάνει, πῶς οὐκ ἂν νοῖτο λοιπὸν ἕκx ἐν τοῖς πᾶσιν ὑπάρχων, ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἔξω τῶν πάντων, ὡς ὑπὲρ πάντα; Καὶ εἰ πάντων εἶναι λεγομένων παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μηδενὸς ὁρῶντος τὸν Πατέρα· τὰ γὰρ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν· μόνος αὐτὸς θεωρεῖ, τὸ, Παρὰ Θεοῦ, ληψόμεθα νοῦντες ὁρθῶς ἐπ' αὐτοῦ δὴ καὶ μόνου, τὸ Ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὅτου δὴ χάριν, καθάπερ ἤδη προείπομεν, πάντων εἶναι λεγομένων παρὰ Θεοῦ, μόνος αὐτὸς ἐπὶ τὴν τοῦ γεννήσαντος ἀναβαίνει θέαν, διὰ τὸ εἶναι παρὰ Θεοῦ; Οὐκοῦν εἰρησεται μὲν ἐπὶ τῶν ποιημάτων καταχρηστικώτερον· παρὰ Θεοῦ γὰρ τὰ πάντα δημιουργητῶς; διὰ τὸ παρῆχθαι δι' αὐτοῦ πρὸς γένεσιν· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, καθ' ἑτερόν τε καὶ ἀληθέστερον τρόπον, τὸ παρὰ Θεοῦ, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ

A peries. Scriptum enim est ἀπὸ τοῦ δὲ ἁγίων discipulis, quia tunc aperuit oculos eorum, ut intelligerent nimirum divinas Scripturas 66. »

Υἱόν. Γέγραπται γάρ που περὶ τῶν ἀγίων μαθητῶν, ὅτι τότε διήνοιξεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, εἰς τὸ νοεῖν

VI, 46. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem.

Prævidens rursum, ut Deus, revelationem Spiritus sancti non suscepturos, neque supernam illam illuminationem intellecturos, sed præ multa temeritate petituros ut Patrem liceret contemplari, atque, ut ita dicamus, ipsomet ejus aspectu erudiri, quod, ut existimabant, patribus eorum olim contigit, cum in montem Sinæ Dei gloria descendisset: eos denum revocat, ac sereno veluti quodam a tam crassa de Deo sententia retrahit, docetque non esse putandum invisibilem naturam corporeis oculis cerni unquam posse 67. « Nemo enim, inquit, Patrem vidit unquam 68. »

Videtur autem ipse rursus Moyses hic quoque subinnui. Existimabant enim, idque stultissime, Judæi, ex eo quod in caliginem ingressus erat, ipsum ineffabilem Dei spectasse naturam, et corporis oculis vidisse incorruptam illam natura sua pulchritudinem. Sed ne si apertius quiddam de sapientissimo illo Moyse diceret, videretur eos ad solitam animi perturbationem acuere, indeterminate de omnibus et quasi de illo ait: « Non quia Patrem vidit quisquam. » Nolite enim, inquit, postulare quæ naturam excedunt, et quæ creaturis omnibus in via sunt temerario impetu ne flagitetis. Fugit enim divina et incomprehensibilis illa natura non modo nostros, sed et creaturarum omnium oculos. Hac enim dictione, Nemo, omnia complectitur; cum autem se cum ex Deo esse, tam vidisse Patrem statuit, seipsum ex omnibus nimirum excludit, de quibus intelligenda vox illa est, Nemo, negative. Cum ergo extra omnia sit, et nemine Patrem vidente, solus eum ipse videat:

349 numquid in omnium numero non esse censendus est, ut unus ex ipsis, sed extra omnia, ut supra omnia? Et si, cum a Deo omnia existere dicantur, ac nemo Patrem videat, omnia enim a Deo, ut Paulus ait 69, solus ipse eum videt: illud, A Deo, recte intelligemus de ipso solo, quasi dicat, Ex substantia Patris. Si enim ita non est, quam ob causam, ut antea diximus, cum omnia plane a Deo esse dicantur, solus ipse ad Patris visionem ascendit, propterea quod est a Deo? Quapropter de creaturis abusive quidem dicitur. A Deo enim sunt omnia opificii ratione, propterea quod in ortum per eumeducta sunt. De Filio vero, Ex ipso secundum naturam, dicitur. Quare cum nec in omnium numero sit positus, sed extra omnia existat; et supra omnia cum Patre, non in eadem

66 Luc. xiv, 45. 67 Exod. xxxiii, 20. 68 Joan. i, 18. 69 Cor. xi, 12.

infirmirate cum omnibus erit, maxime cum ejusdem naturæ cum iis non sit, sed tanquam ad Genitoris naturam recurrens, eum utique videbit ex quo est. Quomodo vero aut qua ratione vel ipse Patrem videat, aut vicissim videatur a Patre, lingua nostra nequit explicare : existimandum tamen id modo fieri divino.

VI, 47. *Amen, amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.*

Fides itaque janua et iter est ad vitam, et a corruptione ad incorruptionem reditus. Mirari porro licet auditoribus singularem in his dispensationem. Quia enim cernit eos nihil plane intelligere, neque putare prophetarum dictis fidem habendam esse, imbecillitatem eorum ad fidem ex rationibus humanis profectam jurejurando præcidit. Luculentis autem præmiis fidelibus propositis, non secus ac quibusdam machinis eos vel nolentes trahit, et ad id quod prædicatur impellit. Quid enim præstabilius æterna vita esse potest iis quibus mors acerbata et corruptionis casus duri videntur? Magistri porro sapientis est, qualibet via ad vitam ducente imperitos ac vecordes in melius revocare. Ipse vero cum 350 æterna vita sit, seipsum credentibus traditurum pollicetur quod est, « inhabitare Christum in cordibus nostris per fidem ».

Αὐτὸς δὲ ὑπάρχων ἡ αἰώνιος ζωῆ, ἑαυτὸν τοῖς « κατοικήσεια Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τῆς

CAP. II.

Quod vivificum sit sanctum Christi corpus, ubi veluti de pane loquitur suo corpore.

VI, 48-50. *Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. Hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.*

Clare admodum in his videre licet quod ab Isaia propheta prædictum est : « Manifestus factus sum non quærentibus me, inventus sum ab his qui me non interrogabant. Dixi, *Ecce ego*, genti qui non vocaverunt nomen meum. Expandi manus meas tota die ad populum incredulum et contradicentem ».

Ἔτι ἡ ἀποστολή λέγει : « Ego sum panis vitæ : » ut hinc discant, si velint corruptionis immunes esse, et ipsam ex prævaricatione ingruentem mortem exuere, necessario accedendum esse ad participationem ejus qui vivificare potest, et qui corruptionem delet, ac mortem destruit : proprium enim istud revera et convenientissimum vitæ secundum naturam opus est. Quoniam autem patribus suis datum esse manna in deserto asserentes, panem qui revera de cælo descendit, id est Filium, necessario comparat, ut ita agnoscant non esse

φύσιν λελέξεται. Διὸ τοῖς πᾶσιν οὐ συναριθμούμενος, ἀλλ' ἔξω πάντων ὑπάρχων, καὶ ἐπάνω πάντων μετὰ Πατρὸς, οὐ συνασθενῆσει τοῖς πᾶσιν, ἅτε θῆ τῆς ἐκείνων ὁμοφυτὰς ἐξηρημένος, ὡς δὲ εἰς τὴν τοῦ γεννησαντος ἀνατρέχων φύσιν, κατόψεται πάντως τὸν ἐξ οὐπερ ἐστὶ. Τὸ δὲ ὅπως, ἢ κατὰ τινὰ τρόπον, ἢ αὐτὸς θεωρήσει τὸν Πατέρα, ἢ αὖ πάλιν παρὰ Πατρὸς ἐβήθηται, τῆς μὲν ἡμετέρας γλώττης οὐκ ἔργον εἶπεῖν ὀιητέον δ' οὖν ὁμῶς θεοπρεπῶς.

Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, ἔχει ζωὴν αἰώνιον.

Θύρα τοιγαροῦν, καὶ ὁδὸς εἰς ζωὴν ἡ πίστις, καὶ ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν ἀναδρομή. Θαυμάσει γε μὴν οὐδὲν ἦτρον παρέσται τοῖς ἀκρωμένους, καὶ τὴν ἐν τοῦτοις οἰκονομίαν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν τὸ παράπαν συνέντας αἰσθάνεται, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι προσήκει τοῖς ἐκ προφητῶν ὑποπαιθεσθαι λόγους οἰομένους ὄρεθ, τὸ μὴ ἴδον ἦν ἀσθενεῖν εἰς πίστιν ὡς ἐκ λογισμῶν ἀνθρώπων, ὁρῶν τῷ πρὸς ἀλήθειαν ὑποπέμνεται. Γέρα δὲ τοῖς πιστεύουσιν προτιθεὶς τὰ ἀξιοζήλωτα, καθάπερ εἰσὶν ὁλοκίς, ἐπιθυμίαις δηλονότι ταῖς εἰς αὐτὰ, μονονουχί καὶ οὐχ ἐκόντας ἐκδιάζεται, καὶ ἀναπαύει βαδίζειν ἐπὶ τὸ κηρυττόμενον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς αἰωνίου ζωῆς προτιμότερον, τοῖς οἷς γε παρὰ θάνατος, καὶ τὰ ἐκ τῆς φθορᾶς ἀναφαίνονται πάθη; Πρέπει δ' ἂν καὶ τοῦτο σοφῶς διδασκάλω, τὸ διὰ πάσης φημί τῆς εἰς ζωὴν καλοῦσης ὁδοῦ τοὺς ἰσχυροὺς φρονεῖν ἐλομένους μεταπαιδεύειν ἐπὶ τὸ ἀμεινω. πιστεύουσιν ἐπιδιώσειν ἐπαγγέλλεται, ὅπερ ἐστὶ τὸ πίστεως.

C

ΚΕΦΑΛ. ΒΨ.

Ἔτι ζωοποιὸν τὸ ἄγιον σῶμα Χριστοῦ, ἐν οἷς ἄς περὶ ἄρτου φησὶ τοῦ ἰδίου σώματος.

Ἐγὼ εἶμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγη, καὶ μὴ ἀποθῆ.

Σαφῶς δὲ λίαν ἐν τοῦτοις ἐκείνω καταθεσάμεθα παρέσται τὸ διὰ τοῦ προφήτου παραναφανομένου Ἠσαίου : « Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητούν, ἠύρεθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπα, Ἴδοὺ εἶμι, ἃ ἔθνη, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομα μου. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. » Ὅλην γὰρ τοῦ λόγου τὴν λεθηρίδα περιελθὼν, καὶ πᾶσαν, ἐν ὅπως εἶπα, περιστολήν ἀποστήσας, ἀκατακαλύπτως ἦδη τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἑαυτὸν ἐμφανίζει λέγων : « Ἐγὼ εἶμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, » ἵνα δὴ μάθωσιν, ὡς, εἴπερ ἔχουσι θελήτων τὸ κρείττους εἶναι τῆς φθορᾶς, καὶ αὐτὸν τὸν ἐκ παραδόσεως ἐπισκέψαντα θάνατον ἀποδύσασθαι, δεήσει βαδίζειν αὐτοὺς εἰς μετάληψιν τοῦ ζωοποιῆ ἰσχυόντος, καὶ ἀφανίζοντος μὲν τὴν φθορὰν, καταργούντος δὲ καὶ τὸν θάνατον ἔργον γὰρ ὄντως τοῦτο τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς ἰδίον τε καὶ πρεπωδέστατον. Ἐπειδὴ δὲ δεδῶσθαι τὸ μάννα κατὰ τὴν ἐρημον τοῖς πατράσιν αὐτῶν διαβεβαιούμενοι, τὸν ἄρτον ἀληθῶς τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσαντα, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Ἰῆν,

⁷⁸ Ephes. III, 17. ⁷⁹ Isa. LXV, 1, 2.

οὐκ ἐδέχοντο, ἀναγκαίαν τοῦ τύπου πρὸς τὸ ἀληθές· A ποιεῖται τὴν σύγκρισιν, ἔν' οὕτως εἶδεν οὐκ ἐκείνον ὄντα τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ὃν ἡ τοῦ πράγμα-τος πείρα τοιοῦτον κατὰ φύσιν ὄντα δεικνύει. Οἱ μὲν γὰρ ὑμέτεροι, φησὶ, πατέρες τε καὶ πρόγονοι φαγόντες τὸ μάννα, τῆ τοῦ σώματος φύσει τὸ χρέος ἀποδεδώ-κασιν, πρόσκαιρον δι' ἐκείνου τὴν ζωὴν ἀποκερδάναν-τες, καὶ ἐφήμερον τὴν ἐξ αὐτοῦ τροφὴν τῆ σαρκὶ προσ-κομιζόντες, τὸ μὴ παραυτίκα τεθνᾶναι μόλις ἐπραγ-ματεύοντο. Εἴη δ' ἂν ἐπαρρησιάζη, φησὶν, ἀπόδειξις τοῦ μὴ ἄρτον εἶναι τὸν ἐξ οὐρανοῦ κατὰ τὸ ἀληθέστε-ρον, τὸ μὴ μαδαμόθεν εἰς ἀφθαρσίαν ὠφελείσθαι δι' αὐ-τοῦ τοὺς μετεσχηκότας. Σημεῖον δὲ πάλιν ὁμοίως τοῦ κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ἄρτον εἶναι ζωῆς τὸν Ἰῶν, τὸ καὶ αὐτῶν ἀναδείκνυσθαι κρείττονας τῶν ἐκ θανάτου δεσμῶν τοὺς ἀπαξ μετεσχηκότας, καὶ ἀνακεκραμένους B τρόπον τινὰ διὰ τῆς κοινωνίας αὐτῶν. Ὅτι γὰρ πάλιν εἰς εἰκόνα μᾶλλον, ἢ σκιά, τοῦ Χριστοῦ τὸ μάννα λαμβάνεται, καὶ τὸν ἄρτον ὑπεδήλου τῆς ζωῆς, αὐτὸ δὲ οὐκ ἦν ὁ τῆς ζωῆς ἄρτος, εἰρηται μὲν ἡμῖν διὰ πολλῶν. Συνεργεῖ δὲ πᾶς καὶ ὁ Ψαλμῶδες ἐν πνεύ-ματι βοῶν· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Δοκεῖ μὲν γὰρ πᾶς ὁ λόγος ἐπὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ εἰρηθεῖναι παρὰ τοῦ Πνευματοφό-ρου, ἔχει δὲ οὐκ οὕτω τὸ ἀληθές, ἐφ' ἡμῖν δὲ μᾶλλον ὁ τῶν εἰρημένων σκοπὸς συντείνεται. Ἡ γὰρ οὐκ εἴηθε καὶ ἀνόητον κομιδῆ, τοὺς ὄντας κατὰ τὸν οὐρανὸν ἄγιους ἀγγέλους, καίτοι φύσιν λαχόντας τὴν ἀσώματον, παχυτέρας μετίσχειν ὀλεσθαι τροφῆς, καὶ δεῖσθαι βοηθημάτων εἰς τὸ διακρατεῖσθαι πρὸς ζωὴν, C ὁποῖον περ ἂν καὶ τοῦτ' ἐκ γῆς ἐπιθυμῆσαι σῶμα; Ἄλλ' οὐδὲν, οἶμαι, χαλεπὸν ἔννοεῖν, ὡς ἐπειπερ εἰσι πνεύματα, τοιαύτης ἂν δεοῖντο καὶ τροφῆς, πνευμα-τικῆς δηλονότι καὶ νοητῆς. Πῶς οὖν ἄρτος ἀγγέλων τοῖς τῶν Ἰουδαίων προγόνοις κεχορηγηθεῖσθαι λέγεται, εἰ ἀληθεύει ταῦτα βοῶν ὁ προφήτης; Ἄλλ' ἔστι δη-λον, ὡς ἐπειπερ ἦν τὸ μάννα τὸ τυπικόν εἰς εἰκόνα Χρι-στοῦ, τοῦ συνεχοντός τε καὶ διακρατοῦντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ ἀποτρέφοντος μὲν ἀγγέλους, ζωογονοῦν-τος δὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ὡς ἐν σκιάς ὑποδηλούμενον ὀνόματι τῶ τῆς ἀληθείας ὁ προφήτης ἀπεκάλε, τῶ μὴ δύνασθαι τοὺς ἄγιους ἀγγέλους γεωδεστέρας μετίσχειν τροφῆς, παχείας ὡς περ ἐννοίας, τῆς ἐπὶ τῶ μάννα φημι, καὶ οὐκ ἐκόντας ἐξέλκων τοὺς ἀκρωμένους, ἀνακομι-ζων δὲ πᾶς εἰς λόγον πνευματικῶν, τὸν ἐπ' αὐτῶ δηλον- D ὅτι τῶ Χριστῶ, ὃς καὶ αὐτῶν ἄρτος τῶν ἁγίων ἐστὶν ἀγγέλων. Οὐκοῦν οἱ μὲν φαγόντες τὸ μάννα, φησὶ, τετελευτήκασιν, ὡς οὐδεμιὰς δηλονότι ζωῆς μετου-σίαν παρ' αὐτοῦ δεξάμενοι. Οὐ γὰρ ἦν ἕντως ζωο-ποιῶν, λιμοῦ δὲ μᾶλλον ἐπίκουρον σαρκικοῦ, καὶ ὡς ἐν τύπῳ ἀληθεστέρου παραληφθέν. Οἱ δὲ τὸν ἄρτον ἐν ἑαυτοῖς εἰσκομιζόντες τῆς ζωῆς, γέρας ἔξουσι τὴν ἀθανασίαν, φθορὰς τε καὶ τῶν ἐκ ταύτης κακῶν παντελῶς ἀλογήσαντες, πρὸς ἀμῆρυσόν τε καὶ ἀτελευτή- τον βίου τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀναβήσονται μῆκος. Διαλυμανεῖται δὲ τοῖς περὶ τούτων ἡμῶν λόγοις οὐδὲν τὸ καὶ ἀπογεύεσθαι δεῖν θανάτου σαρκικοῦ διὰ τὸ φύσει πρέπον, τοὺς ἐν μεταλήψει γεγονότας τοῦ Χρι- στοῦ, ὅτι καὶ εἰ τῶ δὴ τούτῳ περιλιθισθαιόντες τέλει πάθωσι τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλ', ὡς ὁ Παῦλος φησι, ζῶσι τῶ θεῶ ζῆσιν μέλλοντες.

illum panem qui de caelo descendit, sed quem ex- perientia talem secundum naturam esse declarat. Vestri enim, inquit, patres et majores manducan- do manna corpori consulebant temporariam ex hoc cibo vitam percipientes, et diurnam escam carni afferentes, vix consequerentur ne statim in- teriret. Quod autem cibus ad immortalitatem iis qui illo vescerentur nequaquam conducere, argu- mentum certissimum est panem de caelo revera il- lum non esse. Contra vero, signum est Filium pro- prie ac vere vitae panem esse, quod qui semel ejus 351 facti sunt, et ei per communionem quodam- modo immisti sunt, ipsis quoque mortis vinculis redduntur potiores. Quod enim pro imaginæ vel umbra Christi manna sumatur, et panem vitae significet, sed vitae panis non sit, multis antea diximus. Nobis autem quodammodo suffragatur Psalmista clamans in spiritu : « Panem caeli dedit eis ; panem angelorum manducavit homo »⁷⁵. Videtur enim id de Israelitis a Propheta dictum esse : sed non ita est, imo vero ad nos potius per- tineat. Nonne enim stultum ac demens plemis- simum est existimare sanctos angelos, qui in caelo sunt, licet incorporam sortiti sint naturam, cras- sioribus cibis vesci, et iis adjumentis ad vitam con- servandam opus habere, quæ terrenum hoc corpus expetit? At difficile non est intelligere quod, cum sint spiritus, cibo quoque spirituali et intellectuali indigent. Quomodo ergo panis angelorum majeri- bus Judæorum traditus esse dicitur, si vere hæc a Propheta dicuntur? Atqui manifestum est quod cum manna esset typus et figura Christi, qui omnia in esse continet ac corroborat, et nutrit quidem angelos, terrena vero vivificat, veritatis nomine id quod tanquam in umbra significatur Propheta vocabat, ex eo quod non possint angeli terreno illo cibo uti, auditores etiam invitos a rudi et crassa illa mannae consideratione abstrahens, et ad rationem spiritalem ipsius Christi nimirum, qui et ipsorum sanctorum angelorum panis est, reducens. Quare, qui manducaverunt manna, in- quit, mortui sunt, utpote qui nullam ab eo vitae participationem acceperunt. Non erat enim pro- fecto vivificum, sed adversus famem corporis re- medio erat, et veri manna typus. Qui vero panem in se vitae suscipiunt, præmium immortalitatem habebunt, et corruptionis, cæterorumque malorum expertes ad æternum et perpetuum illud vite Christianæ spatium ascendent. Nec obstat quod iis qui facti sunt Christi participes necessario mors gu- standâ sit. Nam licet humanitus eis mors accidat, tamen, ut Paulus ait⁷⁶, vivunt Deo victuri.

⁷⁵ Psal. LXXVII, 25. ⁷⁶ Rom. VI, 10.

352 VI, 51, 52. *Ego sum panis vivus qui de caelo descendendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.*

« Eadem vobis scribere, mihi quidem haud pigrum, vobis autem necessarium ⁷³, » inquit alicubi divinus ille Paulus, ex ipsis, opinor, Salvatoris verbis id edoctus. Quemadmodum enim feris ulceribus non uno medicamento opus est, sed multiplici remedio, eoque jugi et continuo tandem expugnantur: sic animo contumaci ac praefracto crebra et continua a magistris subsidia adhibenda esse reor; nec enim una tantum admonitio deliniet, sed identidem licet iisdem verbis repetita. Saepe itaque Salvator eundem sermonem Judæis inculcans varie proponit, modo quidem ænigmate et obscuritate multa involutum, modo rejecta tunica nudum et apertum, ut nisi crediderint, condemnationem non effugiant, sed mali male percaant, in suam ipsi perniciem gladium stringentes. Nihil igitur occultans demum Christus ait: « Ego sum panis vivus, qui de caelo descendit. » Illud manna typus erat, inquit, et umbra, et imago. Audite palam nunc, et aperte: « Ego sum panis vivus. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum. » Qui ex illo manducaverunt, mortui sunt; non erat enim vivificus. Qui autem manducat hunc panem, id est, me, sive carnem meam, vivet in aeternum. Cavendum itaque ne obdurescamus pietatis sermonibus, Christo nos non semel, sed multoties ad se vocante. Dubium quippe non est, quin gravissimorum criminum rei futuri sint qui extrema ducti recordia et per immanem incredulitatem rerum optimarum magistro impudenter insultare non verentur. Quare de Judæis inquit: « Si non venissem, et locutus fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo ⁷⁴. » Nam qui auribus acceptum verbum salutis in cor non admiserunt, mitiorem forsitan reperient judicem, nullo modo audisse causantes, licet **353** rationem ob id reddiduri sint quod quaerere neglexerunt. Sed qui saepe iisdem admonitionibus ac sermonibus ad investiganda quæ sibi prosint erudiuntur, seipsos autem rebus optimis stulte defraudant, acerbissime punientur, ac velut in offensum judicem incurrent, dementiae suæ excusationem, qua eum placare possiat, reperire non valentes.

VI, 52. *Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.*

Morior, inquit, pro omnibus, ut omnes vivificem per meipsum, et carnem omnium carne mea redemi. Morietur enim mors in morte mea, et mecum simul quæ corrui, inquit, hominum natura

Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Ἐάν τις φάγη ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.

« Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές, » ἐπιστέλλει τισὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ἐξ αὐτῶν, οἶμαι, καὶ τοῦτο τῶν τοῦ Σωτῆρος πεπαιδευμένους ῥημάτων. « Ἦν περ γὰρ τῶν τοῖς ἀγριάλουσι τῶν τραυμάτων οὐχ ἑνὸς δεῖ φαρμάκου προσβολῆς, πολυτιμοῦς δὲ μᾶλλον τῆς θεραπείας καὶ οὐχ ἅπας τυχὸν προσκομιζομένης, ἀλλὰ τῇ συνεχεῖ τῆς ἐπαγωγῆς ἐκπολιορκούσης τὸ πάθος ὀδυρμαί δεῖν καὶ ἀπνηστώτῃ ψυχῇ, καὶ νῶ κατεσκληρότῃ, συχνὰς ἐπαρύεσθαι, καὶ ἄλλεπαλλήλους λέναι τὰς ἐκ τῶν διδασκάλων ἐπικουρίας ἡ καταμαλθάσαι γὰρ ἂν εἴη μὴ διὰ μίαν καὶ πρώτην ὑψηλότητος, ἀλλὰ γὰρ διὰ τῆς καὶ ἐσαυθὺς προσκομιζομένης αὐτῷ, καὶ εἰ διὰ τῶν αὐτῶν ἔρχοιτο λόγων. Πολλάκις τοιγαροῦν ὁ Σωτὴρ τὸν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις ἀνακυκλήσας λόγον παρατίθεισι ποικίλως, ποτὲ μὲν αἰνιγματώδη, καὶ ἀσαφείᾳ πολλῇ κατηφιερμένον, ποτὲ δὲ διπλῆς ἀπάσης ἀπληθαγμένον, ἀφειμένον τε καὶ ἀνετον, ἵνα λοιποὶ ἀπειθήσαντες, μηθεὺς ἔτι δεοῖντο πρὸς κατάκρισιν, κακοὶ δὲ ἀπόλοιτο κακῶς, αὐτοὶ τῆς ἐκ τῶν κατωθούτων τῆς ἀπωλείας τὸ ξίφος. Οὐδὲν τοιγαροῦν ἐπικυρψάμενος ἔτι φησὶν ὁ Χριστός: « Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. » Ἐκεῖνο τύπος ἦν, φησὶ, καὶ σκιὰ, καὶ εἰκὼν. Ἀκούσατε διαβήθησαν ἤδη καὶ οὐ κεκαλυμμένως: « Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν. Ἐάν τις φάγη ἐκ τοῦ ἄρτου τούτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. » Οἱ ἐξ ἐκεῖνου φαγόντες ἀπέθανον: οὐ γὰρ ἦν ζωοποιός. Ὁ δὲ τούτου ἐσθίαν τὸν ἄρτον, τοῦτ' ἐστὶν ἐμὲ, ἦτοι τὴν σάρκα τὴν ἐμὴν, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. Παραφουλακτέον τοιγαροῦν, καὶ παρατιθέον ὁμοῦ τὸ σκληρύνεσθαι τοῖς εἰς εὐσέβειαν λόγοις, οὐχ ἅπας ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ πολλὰς μεταπέθοντος τοῦ Χριστοῦ. Εἴη γὰρ ἂν οὐκ ἀμφιλογον, ὡς ἐνοχοὶ πάντες ἔσονται παγγαλέποις ἐγκλήμασι, οἱ πρὸς ἐσχάτην ἐκνευκότες ἀπόνοιαν, καὶ δι' ὑπερμέτρον τῆς ἀπειθείας ἐμπαροινεῖν οὐ παραιτούμενοι τῷ τῶν καλλίστων εἰσηγητῇ. Διὰ τοῦτο φησὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων, « Εἰ μὴ ἤλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον: νυνὶ δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Οἱ μὲν γὰρ οὐδὰ μὴ δὲ τῆς ἀκοῆς εἰς καρδίαν εἰσφικόμενοι τῆς σωτηρίας τὸν λόγον, ἡμερωτέρω τυχὸν περιτεύζονται τῷ κριτῇ, τὸ μηδὲως ἀκούσαι προτείνοντες, εἰ καὶ οἱ μάλιστα τὴν ἐπὶ τῷ μὴ ζητῆσαι μαθεῖν ἀποδοῦσαν αὐτὸν ἀνευρίσκαι οὐκ ἔχοντες.

Καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σὰρξ μου ἐστίν, ἢ ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς.

Ἀποθνήσκω, φησὶν, ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντες ζωοποιήσω δι' ἐμαυτοῦ, καὶ ἀντίλυτρον τῆς ἀπάντων σαρκὸς τὴν ἐμὴν ποιήσάμην. Τεθνήξεται γὰρ ὁ βίαντος ἐν θανάτῳ τῷ ἐμῷ, καὶ συναναστήσεται με,

⁷³ Philip. III, 1. ⁷⁴ Joan. xv, 22.

φῆσιν, ἡ πεσοῦσα τῶν ἀνθρώπων φύσις. Γέγονα γὰρ Ἀ
 διὰ τοῦτου καθ' ὑμᾶς, ἄνθρωπος δηλονότι ἐκ σπέρμα-
 τος Ἀβραάμ, ἵνα κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῶ.
 Συνεῖς δὲ τοῦτο καλῶς, ὅπερ ἀρτίως ἡμῖν ἔφη Χρι-
 στὸς, καὶ αὐτὸς φῆσιν ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἐπεὶ
 οὖν τὰ παιδία κεκοινωνήκεν αἵματος καὶ σαρκὸς,
 καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχε τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ
 τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ
 θανάτου, τοῦτ' ἐστι, τὸν διάβολον. » Οὐ γὰρ ἦν ἐτέ-
 ρως τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου καταργηθῆναι
 ποτε, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν θάνατον, εἰ μὴ δέδωκεν ἑαυτὸν
 ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, εἰς ὑπὲρ πάντων ἀντιλυτρον·
 ἦν γὰρ ὑπὲρ πάντας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν Ψαλμοῖς ποῦ
 φῆσιν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὡσπερ ἄμωμον ἱερεῖον ἀνα-
 τιθεὶς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν
 οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ καθήρτισέ μοι. Ὀλοκαυτώματα
 καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠδόκησας· τότε εἶπον· Ἰδοὺ
 ἤκω. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ
 ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεὸς μου, ἡδουλήθην. »
 Ἐπειδὴ γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς
 θυμαίων οὐκ ἐξήρκει πρὸς ἀποκάθαρσιν ἁμαρτίας,
 ἀλλ' οὐδὲ ἡ τῶν ἀλόγων σφαγὴ κατήργησεν ἂν ποτε
 τοῦ θανάτου τὸ κράτος, αὐτὸς εἰσβαίνει Χριστὸς τρό-
 πον τινα τὰς ὑπὲρ ἀπάντων ὑπέβη δίκης. « Τῷ γὰρ
 μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν, ὡς ὁ προφήτης φησὶ,
 « καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνηνέγκεν ἐν τῷ σώ-
 ματι αὐτοῦ εἰς τὸ ξύλον. » Ἐσταυρώθη δὲ ὑπὲρ πάν-
 των, καὶ διὰ πάντας, ἵνα ἐνὸς ὑπὲρ πάντων ἀποτεθνη-
 κότες, οἱ πάντες ζήσωμεν ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ ἦν δυνα-
 τὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου, ἀλλ' οὐδ' ἂν
 τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς κατακράτησεν ἡ φθορά. Ὅτι
 δὲ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς τὴν ἑαυτοῦ προσήγαγε
 σάρκα Χριστὸς, καὶ διὰ τῶν αὐτοῦ γνωσόμεθα λόγων·
 « Πάτερ γὰρ, φῆσιν, ἄγιε, τήρησον αὐτούς. » Καὶ
 πάλιν· « Ἵπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγάξω ἑμαυτόν. » Ἐαυ-
 τὸν δὲ φῆσιν ἀγάξειν ἐν τούτοις, οὐκ εἰς ἁγιασμὸν
 ὠφελῶν τὸν ἐν καθάρσει ψυχῆς ἤτοι πνεύματος, ὡς
 ἐφ' ἡμῶν νοούμενον, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος μέθεξιν· ἦν γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα φυσικῶς·
 ἦν τε καὶ ἔστιν ἄγιος ἀεὶ, καὶ ἔστιν κατὰ τὸ διηγεκές·
 τὸ δὲ ἀγάξω φῆσιν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ, ἀνατίθῃμι
 καὶ προσάγω καθάπερ ἄμωμον ἱερεῖον εἰς ὄσμην
 εὐωδίας. Ἡγιαζέτο γὰρ, ἤτοι κατὰ νόμον ἐκαλεῖτο
 ἄγιον τὸ τῷ θυσιαστηρίῳ προσκομίζόμενον. Δέδωκε
 τοιγαροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τὸ ἴδιον σῶμα
 Χριστὸς, ἐνοικίζει δὲ πάλιν ἡμῖν δι' αὐτοῦ τὴν ζωὴν·
 καὶ ὅπως, ἐρῶ κατὰ δύναμιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ζωοποιὸς
 τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐνέσκηκε τῇ σαρκί, μετεσκεύασεν αὐ-
 τὴν εἰς τὸ ἴδιον ἀγαθόν, τοῦτ' ἐστι τὴν ζωὴν, καὶ
 ὅλως αὐτῇ κατὰ τὸν ἀρρήτῳ τῆς ἐνώσεως λόγον
 συμβεβηκώς ζωοποιὸν ἀπέδειξε, καθάπερ οὖν ἐστὶ
 κατὰ φύσιν αὐτός. Διὰ τοῦτο ζωοποιεῖ τοὺς μετέχον-
 τας αὐτοῦ τὸ σῶμα Χριστοῦ· ἐξελαύνει γὰρ τὸν θά-
 νατον, ὅταν ἐν τοῖς ἀποθνήσκουσι γέννηται, καὶ ἐξ-
 ἴστησι φθορὰν, τὸν τὴν φθορὰν ἀφανίζοντα λόγον τε-
 λεῖως ὥδινον ἐν ἑαυτῷ.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις τυχόν, εἰς τὴν τῶν κεκοιμημένων

resurget. Factus enim idecirco sum vobis similis,
 homo nimirum ex semine Abraham, ut per omnia
 fratribus assimiler⁷⁹. Quod cum recte intelligeret
 quoque beatus ipse Paulus ait : « Quia ergo pueri
 communicaverunt carni et sanguini, et ipse simi-
 liter participavit eisdem, ut per mortem destrue-
 ret eum qui habebat mortis imperium, id est dia-
 bolum⁸⁰. » Nec enim aliter unquam destrui poterat
 is qui mortis habet imperium, adeoque mors ipsa,
 nisi dedisset seipsum Christus pro nobis, unus red-
 emptionem pro omnibus : erat enim supra omnes.
 Proindeque in Psalmis ait alicubi seipsum pro no-
 bis quasi hostiam immaculatam offerens Deo ac
 Patri : « Sacrificium et oblationem noluisti, corpus
 autem perfecisti mihi. Holocausta et pro peccato
 non postulasti : tunc dixi : Ecce venio. In capite
 libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem
 tuam, Deus meus, volui⁸¹. » Cum enim sanguis
 taurorum et hircorum, et juvenicarum cinis non
 sufficeret ad expiandum peccatum, sed nec brutora
 animalium cædes mortis imperium destruere
 unquam posset, ipse Christus infert se quodam-
 modo poenas passurus pro omnibus. « Livore enim
 ejus sanati sumus, ut ait propheta⁸², et peccata
 nostra in corpore suo ipse pertulit super lignum⁸³. »
 Crucifixus autem est pro omnibus et propter om-
 nes, ut uno pro cunctis mortuo, omnes vivamus
 in ipso : nec enim fieri poterat ut morti obnoxia
 esset, aut corruptioni succumberet secundum
 naturam vita. Quod autem pro mundi vita suam
 354 carnem Christus obtulerit, ex ejus porro
 verbis agnosceremus : « Pater enim, inquit, sancte,
 serva eos⁸⁴. » Et rursus : « Pro eis ego sanctifico
 meipsum⁸⁵. » Hic autem sanctificare seipsum ait,
 non sanctificatione et [purgatione animæ aut spi-
 ritus, quemadmodum nos sanctificari dicimur,
 sed neque participatione sancti Spiritus : erat
 enim in eo Spiritus naturaliter, eratque et est
 sanctus, et in perpetuum erit; sed Sanctifico
 ait, pro consecro et offero quasi hostiam im-
 maculatam in odorem suavitatis. Sanctificaba-
 tur enim, sive sanctum juxta legem vocabatur id
 quod super altare offerebatur. Dedit ergo suum
 corpus Christus pro vita omnium, et per ipsum
 rursus in nobis vitam inserit : quoniam autem pacto,
 dicam pro viribus. Postquam enim vivificum
 illud Dei Verbum in carne inhabitavit, in suum
 bonum eam, hoc est ad vitam reformavit, et om-
 nino ei ineffabili unionis modo conjunctum, vivi-
 ficam reddidit, non secus ac ipsum est secundum
 naturam. Proinde Christi corpus vivificat eos qui
 ejus sunt participes : expellit enim mortem cum
 fuerit in morti obnoxiiis, et corruptionem removel,
 rationem in seipso pariens, quæ corruptionem per-
 fecte deleat.

Sed dicet forsán aliquis, resurrectionem mor-

⁷⁹ Rom. viii, 29. ⁸⁰ Hebr. ii, 14. ⁸¹ Psal. xxxix, 7-9; Hebr. x, 5-7. ⁸² Isa. liii, 5. ⁸³ I Petr. ii, 24. ⁸⁴ Joan. xvii, 11. ⁸⁵ Ibid., 19.

tuorum mentia oculo attente considerans : Enimvero qui fidem in Christum non susceperunt, nec facti sunt ejus participes, resurrectionis tempore non reviviscunt. Quid ergo? nonne omnis creatura quæcunque in mortem lapsa est, revocabitur ad vitam? Ita sane : resurget omnis caro : suscitatum enim iri mortuos propheta prænuntiat. Ad omnem quippe humanitatem illud per resurrectionem Christi mysterium pertinere statuimus, et in ipso æ primo nostram omnem naturam corruptione liberatam esse credimus. Omnes enim resurgent juxta similitudinem ejus qui propter nos excitatus est, et qui omnes sicuti erat homo in seipso continet. Et quemadmodum in primo Adamo inclusi sumus in mortem, sic in eo rursus qui primogenitus est propter nos a mortuis cuncti resurgent : « Sed qui bona quidem egerint, in resurrectionem vitæ, » ut scriptum est : « qui vero mala egerint, in resurrectionem judicii »⁶⁶. Resurgere vero ad poenam, et ad sola supplicia excitari, morte ipsa longe acerbius esse judico. Magis itaque **355** proprie vita utique in Christo censenda est illa quæ sanctitate, felicitate atque perpetua animi voluptate constat : nam et hanc veram esse vitam agnoscit sapiens ille Joannes dicens : « Qui credit in Filium, habet vitam æternam : qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum »⁶⁷. » Ecce enim, ecce non visuros vitam incredulos affirmat, quamvis omnis creatura reditum ad vitam et resurrectionem præstoleatur. Manifestum est igitur illam sanctis paratam in gloria et sanctitate vitam jure merito Salvatorem nuncupare, quam sectaturos eos qui ad vivificationis carnis participationem veniunt, nemo sanæ mentis ambigit.

Sed quoniam seipsum Salvator sæpe jam antea panem nuncupavit, videamus rursus num aliquid eorum quæ prænuntiata sunt in mentem nobis hoc vocabulo revocare, et quæ sacris Litteris continentur in memoriam reducere velit, in quibus sub figura panis etiam olim significabatur. Scriptum igitur est in Numeris : « Et ait Dominus ad Moysen, dicens : Loquere filiis Israel, et dices ad eos : In ingrediendo vos in terram in quam ego induco vos, et erit, quando comedetis vos de panibus terræ, demetis demptionem, segregationem Domino, primitias conspersions vestræ. Panem segregationis demptionem ipsam, sicut demptionem ab area, sic demite ipsum, primitias conspersions vestræ : et dabitis Domino demptionem in progenies vestras »⁶⁸. » Obscure itaque, et crasso veluti sub amictu ista lex figurabat : sed prædicebat rursus panem utique illum verum qui de cælo descendit, hoc est Christum, et qui dat vitam mundo »⁶⁹. Animadvertite enim quo pacto homo sicuti nos propter similitudinem nostri factus, delibatio veluti

ἀναβίωσιν τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμῶν ἀπερείσει· οἱ γὰρ πιστῶν μὲν τῆς Χριστοῦ οὐ παραδεξιόμενοι, μέτοχοί τε οὐ γεγονότες αὐτοῦ, κατὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως οὐκ ἀναβιώσονται χρόνον. Τί δὲ ; οὐχὶ καλινδρομήσει πρὸς ζωὴν σύμπαν τὸ ποιῆμα τὸ πεπικνωκὸς εἰς θάνατον ; Ἄλλὰ ναὶ πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, ἀναβίωσται πᾶσα σὰρξ· ἐγερθῆσθαι γὰρ τοὺς νεκροὺς ὁ προφητικὸς προαγορεύει λόγος. Λεγωῦμεθα γὰρ ἐπὶ πᾶσαν διήκειν τὴν ἀνθρωπότητα τὸ διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ πᾶσαν ἀποκελεύσασθαι πιστεύομεν τῆς φθορᾶς τὴν ἡμέτεραν φύσιν. Πάντες γὰρ ἀναστήσονται, καθ' ὁμοίωσιν τοῦ δι' ἡμᾶς ἐγγεγεμένου, καὶ πάντας ἔχουσας ἐν ἑαυτῷ, καθάπερ ἦν ἀνθρώπος. Καὶ ὡς περ ἐν τῷ πρωτοπλάστῳ κατεκλείσθημεν εἰς θάνατον, οὕτως ἐν τῷ πρωτοτότῳ πάλιν τῷ δι' ἡμᾶς, ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσονται σύμπαντες· ἀλλ' « οἱ μὲν τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, » καθὰ γέγραπται, « οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. » Δοξὴν δ' ἀνέγωγε καὶ οὐ τῷ τυγχόντι μέτρου, θανάτου πικρότερον τὸ ἀναστῆναι πρὸς κλάσιν, καὶ εἰς μόναν αἰκίαν τὴν ἀναβίωσιν λαβεῖν. Κυριώτερον τοιγαροῦν ζωὴν ὄντως τὴν ἐν Χριστῷ νοητέον, τὴν ἐν ἀγιασμῷ, καὶ μακαριότητι, καὶ ἀδιαπύπτῳ θυμηδίᾳ· ἐπεὶ καὶ ταύτην ἀληθῶς οὖσαν τὴν ζωὴν ἐξεπίσταται καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης, λέγων· « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ οὐκ ἔσται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν. » Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ τὸν ἐν ἀπειθείᾳ κατελιγμένον τὴν ζωὴν οὐκ ἔσθαι φησὶ· καίτοι τοῦ παντὸς ποιήματος καλινδρομήσειν εἰς ζωὴν, καὶ ἀναστήσασθαι προσδοκώμενου. Πρόδηλον οὖν, ὅτι τὴν τοῖς ἀγίοις ἠυπρεπισμένην, τὴν ἐν δόξῃ φημι καὶ ἀγιασμῷ, ζωὴν εἰκότως ἀπεκάλεσεν ὁ Σωτὴρ, ἦν ὅτι διώκειν δεήσει πρὸς μετέληψιν ἰόντας τῆς ζωοποιούσης σαρκὸς, οὐδὲν τῶν εὐφρονούντων ἀμφίβολον.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλῶν ἤδη τῶν προκειμένων ἄρτων ἑαυτὸν ἀπεκάλεσεν ὁ Σωτὴρ, Ἰδοὺ πάλιν, εἰ μὴ τῶν προκατηγγελλένων εἰς νοῦν ἀναφέρεσθαι τὸν ἡμέτερον καὶ διὰ τούτου βούλεται, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἑεροῖς κειμένων ἀναμνησθεὶς Γραμμάτων, ἐν οἷς ὡς ἐν ἄρτου σχήματι καὶ πάλαι κατεσημαίνετο. Γέγραπται τοίνυν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων· Λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ εἰρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐγὼ εἰσάγω ὑμᾶς ἐκεῖ, καὶ ἔσται ὅταν ἐσθίητε ὑμεῖς ἀπὸ τῶν ἄρτων τῆς γῆς, ἀφείψετε ἀφαίρεμα, ἀφορίσμα Κυρίῳ ἀπαρχὴν φυράματος ὑμῶν. Ἄρτον ἀφαίρεμα ἀφοριεῖτε αὐτὸ, ὡς ἀφαίρεμα ἀπὸ ἄλλου, οὕτως ἀφοριεῖτε αὐτὸν, ἀπαρχὴν φυράματος ὑμῶν, καὶ δώσατε τῷ Κυρίῳ ἀφαίρεμα εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν. » Αἰνιγματικῶς μὲν οὖν, καὶ παλαιῶν ὡς περ τὴν ἀπὸ τοῦ γράμματος περιστολὴν ἔχον νόμος τὰ τοιαῦτα διτύπου· προανεφώνει δὲ πάλιν τὸν ἄρτον ὄντως τὸν ἀληθινὸν τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτῶντα, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν, καὶ ζωὴν δίδοντα τῷ κόσμῳ. Ἐννοεῖ γὰρ ὅπως ἀνθρώπος καθ' ἡμᾶς διὰ

⁶⁶ Joan. v, 29 ; Matth. xxv, 46. ⁶⁷ Joan. iii, 36. ⁶⁸ Num. xv, 18-21. ⁶⁹ Joan. vi, 53.

τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν γεγεννημένος, ἀπαρχὴ τις ὡς περ τοῦ ἡμετέρου φυράματος, καὶ ἀφόρισμα, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀνετέθη τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν ἀναδεδειγμένος, καὶ ἀπαρχὴ τῆς ἀπάντων ἀναπαύσεως εἰς αὐτὸν ἀναβαίνων τὸν οὐρανόν. Ἐλήφθη μὲν γὰρ ἐξ ἡμῶν, σπέρματος γὰρ Ἀβραάμ ἐπελάβετο, καθάπερ ὁ Παῦλος φησιν, ἀνετέθη δὲ ὡς ἐξ ἀπάντων, καὶ ὑπὲρ πάντων, ἵνα τοὺς πάντα ζωοποιήσῃ, καὶ καθάπερ ἐξ ἄλλωνος δράγμα τὸ πρῶτον ἀναφέρηται τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ὡς περ δὲ ὑπάρχων κατ' ἀλήθειαν φῶς, ἐπέτελλε τοῖς ἐαυτοῦ μαθηταῖς τὴν ἀπὸ τοῦ πράγματος χάριν· « Ὑμεῖς γὰρ ἐστε, φησὶ, τὸ φῶς τοῦ κόσμου· οὕτω καὶ ἄρτους ὑπάρχων ἁ ζῶν, καὶ ὅ πάντα ζωογονῶν, καὶ πρὸς τὸ εἶναι συνέχων, καθ' ὁμοιότητα πάλιν, καὶ διὰ σκιάς τῆς κατὰ τὸν νόμον, ὡς ἐν ἄρτοις δώδεκα τὸν ἱερὸν ἀνετύπου τῶν ἀποστόλων χορὸν. Λέγει γὰρ οὕτως ἐν τῷ Λευιτικῷ· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσὴν λέγων· Ἐντείλαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ λαβέτωσάν σοι ἔλαιον ἐλάτινον, καθαρὸν κκοκομμένον εἰς φῶς· καύσαι λύχνον διὰ παντὸς ἐξωθεν τοῦ καταπετάσματος ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου. » Εἰτά φησιν ἐπὶ τούτοις, « Καὶ λήψαθε σεμιδάλι, καὶ ποιήσετε αὐτὴν δώδεκα ἄρτους, δύο δεκάτων ἕσται ἄρτος ὁ εἰς. Καὶ ἐπιθήσατε αὐτοῦς δύο θέματα· ἐξ ἄρτους τὸ ἐν θέμα ἐπὶ τὴν τράπεζαν τῆς καθαρᾶν ἔναντι Κυρίου, καὶ ἐπιθήσατε ἐπὶ τὸ θέμα, λίβανον καθαρὸν καὶ ἄλας, καὶ ἔσται εἰς ἄρτους εἰς ἀνάμνησιν προκείμενα τῷ Κυρίῳ. » Λύχνον μὲν οὖν τὸν ἐν τῇ ἀγίᾳ σκηνῇ, καὶ ἐξωθεν τοῦ καταπετάσματος καταφωτίζοντα, τὸν μακάριον Ἰωάννην ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἶναι δεδώκαμεν, τρεφόμενον μὲν ἐλαίῳ τῷ καθαρῷ τῷ, τοῦτ' ἔστι, τῷ διὰ τοῦ Πνεύματος φωτισμῷ. Ἐξω γὰρ μὴν τοῦ καταπετάσματος, ἐπαίπερ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτῷ κατηχητικῶς· « Ἐτοιμάσατε γὰρ τὴν ὁδὸν Κυρίου, φησὶν, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Τὰ δὲ ἔσω τοῦ καταπετάσματος, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἀποκρυμμένον περὶ Χριστοῦ μυστήριον, οὐ λίαν ἐκφαίνει. « Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν, ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστίν, οὗ οὐκ εἰμι ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι. Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ. » Ὁρᾶς οὖν ὅπως καταλάμπει μὲν αὐτὸς, ὡς ἐν ἀπλουτέρω τῷ λόγῳ καλῶν εἰς μετάνοιαν, τὰ γὰρ μὴν ἔσω τοῦ καταπετάσματος ἀπογομνοῦν ἐπιτρέπει τῷ βαπτίζοντι διὰ πυρὸς καὶ Πνεύματος; Καὶ πλατύτερον μὲν τὰ περὶ τούτων διελήφαμεν, προτεθέντος ἡμῖν ῥητοῦ, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ βιβλίου· « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καίόμενος καὶ φαίνων. » Ἠψάμεθα δὲ πῶς ἐκ παραδρομῆς ἀρτίως, ἐπαίπερ ἦν ἀναγκαῖον, μετὰ τὴν Ἰωάννου πάροδον, γελίτονα δεικνύειν καὶ εὐθύς κεκλήθη τῶν ἀγίων ἀποστόλων ἡμῖν τὴν ἀνάβρῃσιν. Διὰ γὰρ ταύτην, ὄμαι, τὴν αἰτίαν ὁ λόγος προκατασημῆνας αὐτὸν, τὴν ἐν τοῖς δώδεκα ἄρτοις θεωρίαν ἡμῖν παρατίθησι. « Ποιήσατε γὰρ, φησὶ, δώδεκα ἄρτους· δύο δεκάτων ἔσται ὁ ἄρτος

A quaedam nostræ massæ, et demptio, ut scriptum est ⁹⁹, oblatum est Deo ac Patri, primogenitus ex mortuis factus ¹⁰⁰, et primitiæ resurrectionis ¹⁰¹ omnium in ipsum cœlum ascendens: assumptus enim est ex nobis, etenim Abrahamæ semen apprehendit, sicuti Paulus ait ¹⁰², oblatum autem est ut ex omnibus, et pro omnibus, ut omnes vivificaret, ac tamquam ex area primus manipulus offerretur Deo ac Patri. Quemadmodum autem cum sit ipse vera lux, gratiam istam discipulis **356** adjecit: « Vos enim estis, inquit, lux mundi ¹⁰³: » sic cum sit panis ille vivus, et qui cuncta vivificat, ac in esse continet, juxta similitudinem rursus, et per umbram legalem duodecim quodammodo panibus sacram apostolorum eorum designabat. Sic enim ait in Levitico: « Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Præcipe filiis Israel: et sumant tibi oleum de olivis mundum expressum ad lumen: ut ardeat lucerna semper extra velum in tabernaculo testimonii. » Addit præterea: « Et sumetis similaginem et facietis eam duodecim panes: de duabus decimis erit unus panis. Et imponetis eos duas positiones; sex panes unam positionem super mensam mundam ante Dominum. Et imponetis super positionem thur mundum, et sal; et erunt in panes ad commemorationem propositionis Domino ¹⁰⁴. » Lucernam igitur, quæ in tabernaculo sancto erat, et extra velum lucebat, divinum Joannem esse antea diximus, quæ oleo quidem purissimo fovebatur, hoc est illuminatione spiritali. Extra velum autem, quoniam doctrina ejus præparativa erat: « Parate enim viam Domini, inquit, rectas facite semitas Dei nostri ¹⁰⁵. » Quæ enim erant intra velum, hoc est, occultum de Christo mysterium haud multum patefacit: « Ego, enim, inquit, baptizo vos aqua in poenitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calcementa portare. Ipse vos baptizabit in Spiritu et igne ¹⁰⁶. » Vides quo pacto effulgeat quidem ut in simpliciore doctrina vocans ad poenitentiam: verumtamen ea quæ sunt intra velum denudanda relinquit ei qui per ignem et Spiritum baptizat? Sed de his fusiuse in principio libri disseruimus ad istum locum: « Erat ipse lucerna ardens et lucens ¹⁰⁷. » Nunc autem velut in transcurso ea attingimus, quoniam necesse erat ostendere statim post Joannis transitum sanctorum apostolorum prædicationem sequi. Ob hanc enim causam, ut existimo, Scriptura ipso prænuntiato duodecim nobis panum contemplationem exhibet. « Facietis enim, inquit, duodecim panes, de duabus decimis erit panis unus ¹⁰⁸. » Solet Scriptura divina denarium numerum perfectum semper accipere et plenissimum agnoscere, **357** numerorum enim sequentium series et ordo revolutione quadam et multiplicatione ejusdem numeri quo voluerit progreditur, atque extenditur. Ex-

⁹⁹ Num. xv, 19. ¹⁰⁰ Coloss. i, 18. ¹⁰¹ I Cor. xv, 20. ¹⁰² Hebr. ii, 16. ¹⁰³ Matth. v, 14. ¹⁰⁴ Levit. xiv, 1-7. ¹⁰⁵ Matth. iii, 5. ¹⁰⁶ Isa. xl, 5. ¹⁰⁷ Matth. iii, 11. ¹⁰⁸ Joan. v, 35. ¹⁰⁹ Levit. xiv, 5.

duabus itaque decimis unumquemque panem constare jubet, ut in discipulis conjunctarum virtutum perfectionem spectares, activæ nimirum, et contemplativæ. Imponi porro duas positiones jubet, ipsam forsân locum significans, quem Domino, ut videtur, tribuere solebant, cum medium illum semper exciperent, et eum tanquam magistrum circumstare solerent. Ut autem disceremus ipsos, sicuti Paulus ait ⁹⁹, Christi bonum odorem fuisse Deo ac Patri, thus imponi jubet panibus, et sale inspergi. Dictum enim est ad eos alicubi: « Vos estis sal terræ ¹; » sed et Sabbatorum die offerri jubet, utiliter. Extremis enim sæculi temporibus apparuerunt: est autem Sabbatum ultima dies hebdomadis. Neque id solum, verum etiam quia tempore adventus Salvatoris nostri spiritaliter sabbatizavimus: otium enim a peccatis egimus. Tunc autem sancti etiam apostoli nobis exhibiti sunt, quorum divinis scriptis enutriti ad vitam evehimur quæ sanctificatione continetur. Idcirco die Sabbatorum proponi potissimum jubet panes in sancta mensa, hoc est in Ecclesia, sæpe enim ex parte totum significatur. Quid vero sancta illa Christi mensa sanctius fuerit? Quocirca, ut panis quidem Salvator præfigurabatur in lege: sed panes rursus discipuli ad similitudinem ejus dicuntur. Omnia enim vere quidem erant in Christo, sed similitudine cum ipso, etiam in nobis sunt per ejus gratiam.

τῆ ἀγία τραπέζη, τοῦ ἔστιν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· σημαίνεται τὸ ἀγιώτερον; Οὐκοῦν ὡς ἄρτοι μὲν ὁ Σωτὴρ προανευτυποῦτο κατὰ τὸν νόμον· ἄρτοι δὲ πάλιν οἱ μαθηταὶ καθ' ὁμοιότητα τὴν αὐτοῦ· πάντα γὰρ ἀληθινῶς μὲν ἦν ἐν Χριστῷ, καθ' ὁμοιότητα δὲ τὴν ὡς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐφ' ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος.

VI, 53. *Litigabant ergo Judæi ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Dixit ergo eis Jesus.*

« Omnia præsentia intelligentibus, et recta inventientibus scientiam, ut scriptum est ²: » insipientibus vero obscurum est etiam id quod facillimum. Solers enim auditor quæ perspicua sunt citra cunctationem ullam in mentis thesauro recondit: quorum autem ratio difficilis videatur, ea sæpe ac multum investigat, et sciscitari non cessat, canum venaticorum more, qui odora vi a natura præditi, latibula ferarum usque circumveunt. Nonne enim sapientem ut tale quiddam faciat sermo propheticus invitat, his verbis: « Quærens quære, et apud me habita. » Oportet enim quærentem quærere, hoc est vehementissimum studium in hoc afferre, nec in futiles cogitationes abduci, sed quanto asperior sese difficultas offeret, tanto acrior adhibendus erit animus, et vehementiori conatu id quod latet expugnandum. Sed rudis et indocilis animus, et quid ipsum fugiat, incredulitate sua statim elevat, ac tanquam adulterinum rejicit quod ejus caput superat, ex indocta temeritate in extremam elatus superbiam. Nulli enim cedere velle, nec existimare se quidquam esse majus, nonne demum

ὁ εἶς. » Ἔθος τῆ θεῖα Γραφῆ τὸν ἀριθμὸν τὸν δέκα τελειὸν ἀεὶ προσδέχεσθαι καὶ εἰδέναι πληρέστατον. ἐπεὶ περ ἡ τῶν ἐφεξῆς ἀριθμῶν πάροδος τε καὶ θέσις ἀνακύκλῳσιν τινα καὶ πολυπλασιασμὸν τῶν αὐτῶν εἰς τὰ αὐτὰ δεχομένην, πρὸς ὅπερ ἂν ἐβελήσῃ βαδίζει, καὶ ἐκτείνεται. Ἐκ δύο τοιγαροῦν δεκάτων ἑκαστον εἶναι κελεύει, ἵνα τὸ τελειὸν ἴδῃς ἐν τοῖς μαθηταῖς, ἐν ἴσῃ τῇ ζυμωρίδι, τῇ τε πραγματικῇ φημι καὶ τῇ κατὰ θεωρίαν ἀρετῇ. Ἐπιτίθεσθαι γὰρ μὴν δύο θέματα κελεύει, μονοουχὶ καὶ τὴν στάσιν αὐτὴν ὑποδεικνύς, ἣν ἔθος ἦν, κατὰ τὸ εἰκὸς, ποιεῖσθαι, μέσον ἀεὶ τὸν Κύριον δεχομένους, καὶ ὡς περ τινὰ καθηγῆται ἀεὶ κυκλοῦν εἰθισμένους αὐτόν. Ἴνα δὲ μάθωμεν, ὅτι, καθάπερ ὁ Παῦλος φησι, Χριστοῦ γεγόνησιν εὐωδία τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἐπιτίθεσθαι τοῖς ἄρτοις κελεύει τὸν λιθωνῶτον, καταπάττεσθαι δὲ καὶ ἀλίην.

Ἐῖρηται γὰρ πον πρὸς αὐτοῦς: « Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· » ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν Σαββάτων ἡμέρα προσκομίζεσθαι κελεύει χρησίμως, ἀνεδείχθησαν γὰρ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς· ἐσχάτη δὲ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρα τὸ Σάββατον. Καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐπεὶ περ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ἐσαββατίσαμεν πνευματικῶς· ἠρήρησαμεν γὰρ ἐξ ἁμαρτιῶν· συνῆθη δὲ τότε καὶ τοὺς ἀγίους ἡμῶν ἀποστόλους ἀναδειχθῆναι, ὧν καὶ τὰ θεῖα τρεφόμενοι συγγράμματα πρὸς ζῶην ἀναβαίνομεν τὴν ἐν ἀγιασμῷ· διὰ τοῦτο κατὰ τὴν τῶν Σαββάτων ἡμέραν προκεῖσθαι μάλιστα κελεύει τοὺς ἄρτους ἐν τῷ ἁγίῳ· ἵνα ἡμῶν ἀποστόλων ἀναδειχθῆναι γὰρ πολλὰκις ἀπὸ μέρους τοῦ πᾶν. Τί δ' ἂν γένοιτο τῆς ἀγίας Χριστοῦ τραπέζης τὸ ἀγιώτερον; Οὐκοῦν ὡς ἄρτοι μὲν ὁ Σωτὴρ προανευτυποῦτο κατὰ τὸν νόμον· ἄρτοι δὲ πάλιν οἱ μαθηταὶ καθ' ὁμοιότητα τὴν αὐτοῦ· πάντα γὰρ ἀληθινῶς μὲν ἦν ἐν Χριστῷ, καθ' ὁμοιότητα δὲ τὴν ὡς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐφ' ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος.

Ἐμάχοντο οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.

« Πάντα ἐνώπια τοῖς συνιούσι, καὶ ὀρθὰ τοῖς εὐρίσκουσι γινώσκιν, » κατὰ τὸ γεγραμμένον· σκοτεινὸν δὲ τοῖς ἀνοήτοις καὶ τὸ λαν εὐμαθές. Ὁ μὲν γὰρ συνετὸς ὄντως ἀκροατῆς, τὸ μὲν τῶν μαθημάτων εὐσυνοπτότερον τῷ τῆς διανοίας ἐγκατακλείει θησαυρῷ, μελλισμὸν ἐπὶ τούτῳ μὲν παραδεξάμενος· τὰ δὲ ἐφ' οἷς ἂν φαίνεται χαλεπὸς ὁ λόγος, καὶ ἐρεῦναις περινοστέει, καὶ φιλοπευστῶν οὐ παύεται. Καί μοι δοκεῖ τοιοῦτόν τι χρησίμως ἐπιτελεσθαι ὀρθῶν, ὁποῖόν τι φασὶ τὰς εὐδρομωτάτας καὶ θρησκευτικὰς ἀπεργάζεσθαι κύνας, αἱ πρὸς ἀσθήσιν τὴν διὰ βίων πολλὴν ἔχουσαι παρὰ τῆς φύσεως τὴν ὀξύτητα, τὰς τῶν ζητουμένων καταδόσεις ἀεὶ περιθέουσιν. Ἡ γὰρ οὐχὶ πρὸς τοιαύτην τινὰ τὴν ἐξὶν καλέσει τὸν σοφὸν καὶ προφητικὸν ὡς λόγιον ἔχον· « Ζητιῶν ζητεῖ, καὶ παρ' ἐμοὶ οἶκει. » Χρῆ γὰρ ζητοῦντα ζητεῖν, τοῦτο ἔστι, συντονωτάτην εἰς τοῦτο τὴν προθυμίαν εἰσέροντα μὴ ἀπυνοσφίξεσθαι ποι πρὸς ἐξιτήλους ἐννοίας, ἀλλ' ὅσπερ ἂν ἀποτραχύνῃται τι πρὸς δυσχέρειαν, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον ὀξύτέρῳ προσέρχεσθαι νῦν, καὶ γοργοτέρας ἐνθυμημάτων ἐκπολιορκεῖν προσβολαῖς τὸ κριπτόμενον. Ἀλλὰ γὰρ ὁ ἀκριβής τε καὶ

⁹⁹ II Cor. II, 15. ¹ Matth. v, 13. ² Prov. VIII, 9.

ἀχειραγωγῆτος νοῦς, ὅπερ ἂν αὐτὸν ἀνατρέχῃ, τοῦτο πάντως ἐξυβρίζει ταῖς ἀπειθείαις, καὶ ὡς κίβδηλον ἐκτρέπεται τὸ νικῶν, ἐξ ἀπαιδέυτου θράσους, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀναβαίνειν ὑπεροψίαν. Τὸ γὰρ μηδὲν παραχωρεῖν ἐθέλειν, μηδὲ οἴεσθαι τι μείζον ὑπάρχειν αὐτοῦ, πῶς οὐκ ἂν εἴη λοιπὸν, ὅπερ ἀρτίως εἰρήκαμεν; Τοῦτω περιπεσόντας τῷ πάθει καὶ τοὺς Ἰουδαίους εὐρήσομεν, εἰς τὴν τοῦ πράγματος ἀφορῶντες φύσιν. Δέον γὰρ αὐτοὺς παραδέχεσθαι μὲν ἀμελλητὶ τοῦ Σωτῆρος τοὺς λόγους, προτεθαυμακτότα; ἤδη διὰ πολλῶν τὴν θεοπρεπῆ δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐφ' ἅπασιν ἀμαχον ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τοῖς δυσσεφικοῖς φιλοπευστεῖν, καὶ παιδεύεσθαι μᾶλλον παρακαλεῖν περὶ ὧν ἂν φαίνονται δυσχεραίνοντες· πάλιν τὸ πῶς ἀνοήτως ἐπὶ Θεοῦ λέγουσιν, ὡς περ οὐκ εἰδότες, ὅτι δυσφημίας ἀπάσης ἀνάπλευς ὁ λόγος ὁρᾶται. Τὸ γὰρ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν ἀκονίτι πρόσσει τῷ Θεῷ· ψυχικοὶ δὲ θντες, καθάπερ φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, οὐκ ἐδέχοντο τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, μωρία δὲ αὐτοὺς τὸ συνετὸν οὕτως ὁρᾶται μυστήριον. Δεῖ τοιγαροῦν ἐντεῦθεν ἡμᾶς ὠφελουμένων, καὶ ἐξ ὧν ἕτεροι πταλοῦσι τὸν οἰκεῖον ἐπανορθοῦντας βίον, ἐν ταῖς παραλήψεσι τῶν θείων μυστηρίων πίστιν μὲν ἔχειν ἀζητήτων, μηδὲν δὲ τῶν λεγομένων ἐπιφέρειν τὸ πῶς· Ἰουδαϊκὸν γὰρ τὸ ῥῆμα, καὶ κολάσεως δὲ τῆς ἐσχάτης διὰ τοῦτο παραίτιον, ἐπὶ καὶ ὁ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ἡγούμενος, Νικόδημος δὲ οὗτος ἦν, τὸ « Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; » λέγων, ὅτε τῶν θείων κατακροῦστο λόγων, ἐγελᾶτο δικαιῶς ἀκούσας· « Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις; » Ἐντεχνέστεροι τοίνυν πρός τὴν τοῦ συμφέροντος θήραν καὶ διὰ τῆς ἐτέρων ἀτορίας εὐρισκόμενοι, τὸ πῶς, λέγειν ἐφ' ὅς ἂν ἐργάζεταιται Θεὸς παραιτώμεθα, ἀνατιθέναι δὲ μᾶλλον μελετήσωμεν αὐτῷ, τῶν ἰδίων ἔργων τὴν ὁδὸν ἐξεπίστασθαι. Ὅνπερ γὰρ τρόπον εἴσεται μὲν οὐδεὶς τὸ τί κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Θεός, δικαιούται δὲ πιστεύων ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεσθαι· οὕτως ἀγνοήσει μὲν πάλιν τὸν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν τελουμένων παρ' αὐτοῦ τρόπον, ἀνατιθεὶς δὲ τῇ πίστει τὴν ἔκδοσιν, καὶ τὸ πάντα δύνασθαι συναινῶν τῷ ὑπὲρ πάντας Θεῷ, κομιεῖται τῆς οὕτως ἀγαθῆς διαλήψεως οὐ καταφρονητὸν τὸν μισθόν. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς διακρίσθαι καὶ αὐτὸς ἐθέλων ὁ πάντων Δεσπότης, διὰ τοῦ προφήτου φησὶν Ἡσαίου· « Οὐ γὰρ εἰσὶν αἱ βουλαὶ μου, ὡς περ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ ὡς περ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, αἱ ὁδοὶ μου, λέγει Κύριος. ἀλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχουσιν αἱ ὁδοὶ μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. » Ὁ δὲ τοσοῦτον ἡμῶν κατὰ τε σοφίαν καὶ δύναμιν ὑπερκειμενος, πῶς οὐχὶ καὶ ἐργάζεται παραδόξως, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπεραλεῖται κατάληψιν; Βουλοίμην δ' ἂν ἔτι καὶ λογισμὸν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἀκομφον, ὡς γέ μοι φαίνεται, παρεισενεγκεῖν. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ τόνδε τὸν βίον τῆς καλουμένης μηχανικῆς τὴν ἐπιστήμην ἐπανελόμενοι, μέγα τι πολλάκις κατορθοῦν ἐπὶ χυγέλλονται, καὶ τῶν μὲν ἀκρω-

A id fuerit quod mox diximus? In hunc morbum Judæos incidisse comperiemus, si rei naturam attendamus. Nam cum Salvatoris sermones incunctanter suscipere deberent, cujus divinam virtutem, et invictam in omnibus potentiam multis jam signis antea percipientiam admirati fuerant, et de rebus arduis sciscitari, eorumque intelligentiam quærere quæ difficultatem afferre videbantur: rursum illud « quomodo, » stulte de Deo proferunt, quasi nescirent hoc loquendi genus omni scaterere blasphemia. Cuncta enim citra laborem perficiendi potestas in Deo est: sed cum animales essent, sicuti beatus Paulus ait, non percipiebant ea quæ sunt Spiritus Dei: sed stultitiam esse putabant sapientissimum illud mysterium. Hinc igitur utilitatem capientes, et per quæ cæteri cadunt, per hæc ipsa vitam nostram emendantes, in susceptione divinatorum mysteriorum fidem habere quidem nos oportet curiositatis expertem, neque cum aliquid dicitur, subjicere illud quomodo: Judaicum enim est illud vocabulum, et extremi proinde causa supplicii. Nam et princeps ille Synagogæ Judæorum Nicodemus, cum auditis sermonibus divinis diceret: « Quomodo possunt hæc fieri? » jure derisus est, his verbis: « Tu es magister in Israel, et hæc ignoras? » Aliorum igitur stultitia ad rei utilis investigationem sapientiores facti, de iis quæ Deus operatur illud quomodo usurpare caveamus, sed ei potius operum suorum viam perspectam esse fateri sindeamus. Quemadmodum enim nemo novit quid sit natura Deus, sed justificatur credens eum esse, et quærentes eum mercedem ab ipso accipere: ita rursus modum quo ab ipso quæque sunt ignorabit quidem, sed utcunque res cadat fidei permittendo, et supremum Deum cuncta posse satendo, tam recti iudicii non leve præmium reportabit. Ita quippe nos affectos esse cum ipse universorum Dominus velit, per Isaiam prophetam inquit: « Non enim suæ cogitationes meæ sicut cogitationes vestræ, nec sicut viæ meæ, viæ vestræ, dicit Dominus; sed sicut distat cælum a terra, sic distant viæ meæ a viis vestris, et cogitationes vestræ a cogitatione mea. » Qui autem sapientia et potentia tam supra nos eminet, qui non et mirabiliter operabitur et nostrum captum excedet? Lubet autem non insulsum, meo iudicio, comparisonem hic subjicere. Qui inter nos machinalem scientiam exercent, magnum quiddam sæpe se facturos profitentur, et cujus faciendi ratio mentes nostras fugit priusquam illam spectaverimus: sed artem ipsam considerantes, etiam ante experimentum ipsum fidem adhibemus, pudetque iis oblectari. Quomodo igitur, inquiet aliquis, non gravissimorum criminum rei jure tenebuntur, qui prastantissimum rerum omnium artificem Deum incredulitate sua elevare audent, qui de iis quæ operatur, quomodo, quætere

¹ I Cor. II, 14. ² Joan. III, 9, 10. ³ Isa. LV, 8, 9.

non verentur, quamvis universæ sapientiæ largitorum eum esse noverint, et ex omni divina Scriptura cunctipotentem esse didicerint? Quod si perstas, o Judæe, usurpare illud *quomodo*, ego vicissim tuam imperitiam imitans tibi reponam: Quomodo egressus es ex Ægypto? Quomodo, quæso, in serpente versa est virga Mosaica? Quomodo manus lepra infecta est, et in pristinum statum rursus rediit, ut scriptum est? Quomodo in sanguinis naturam versa est aqua? Quomodo per medium mare sicco pede transisti? Quomodo amara illa aqua de Merra per lignum versa est in dulcem? Quomodo tibi aqua e petrarum uberibus effluxit? Quomodo propter te manna decidit? Quomodo porro Jordanis immotus stetit? Aut quomodo solo clamore **360** Jerichuntis inexpugnabiles muri corruerunt? Nec te loquentem deficiet illud *quomodo*. Multis enim deprehenderis jam antea attonitus esse miraculis, de quibus, si tuum illud *quomodo* subinde inferas, omni plane Scripturæ divinæ fidem derogabis, et omnia sanctorum prophetarum scripta, adeoque ipsius Moysis autem omnia sacros libros evertes. Decebat itaque potius, Christo credentes, ejusque dictis incunctanter assentientes, ad discendum potius eulogiæ modum eniti, quam temere et inconsiderate temulentarum more dicere: « Quomodo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum? » Ita singularem fastum præ se ferunt cum particula *hic* utuntur: istud enim vocabulum eorum arrogantiam tacite indicat.

τῆς εὐλογίας τὸν τρόπον, οὐκ ἀπερισκέπτως ἐμπαροινεῖν λέγοντας. « Πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν; » Οὕτω καὶ τὸ οὗτος ἐν ὑπεροφίᾳ φασί· τοιοῦτον γὰρ πάλιν αὐτοῖς τὸ ὑπέροχον ὑπανίσταται ῥῆμα.

VI, 54. *Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

Patiens certe ac multum misericors Christus est, ut ex ipsis quoque rebus propositis videre licet. Nihil enim curans cum angustis incredulorum animis contendere, rursus eis vivificam mysterii cognitionem apponit, et eorum a quo offendebatur, qua Deus, fastum superans, æternæ vitæ iter edocet. Et modum quidem quo carnem suam ad manducandum traditurus esset nondum explicat: sciebat enim eos in tenebris versari, nec illud arcanum ullo modo capere posse. Quantum autem boni ex ejus manducatione eventurum esset utiliter ostendit, ut sempiterna quodammodo voluptate proposita ad vitæ desiderium vehementius iis instigatis credendum esse monstraret. Sequitur enim ut qui jam crediderint, intelligere quoque valeant. Sic enim propheta Isaias: « Si enim non credideritis, inquit, non intelligetis? » Oportebat igitur fide prius in ipsis fundata eorum quæ ignorant scientiam introduci, nec inquisitionem fide priorem spectari. Hanc, opinor, ob causam jure præmittens quoniam modo suam eis carnem daturus

ἂ μένον διαλαθάνει τὸν νοῦν πρὸ τῆς θεωρίας τῶν δρωμένων ἢ μέθοδος· εἰς δὲ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ἀποβλέποντες τέχνην, καὶ πρὸ πάρας αὐτῆς ποιούμεθα τῆ πίστει δεκτὸν, τὸ ἀντιτείνειν ἐτι δυσωπούμενοι. Πῶς οὖν, εἴρει τις, οὐκ ἂν εἰεν εἰκότως δεινοῖς ἐγχαλίμασιν ἔνοχοι, τὸν ἀπάντων ἀριστοτέχνην θεὸν ταῖς ἀπειθείαις ἀτιμάζειν κατατολμῶντες, οἱ τὸ πῶς ἐφ' ὧν ἂν ἐργάζηται λέγειν οὐ παραιτούμενοι, καίτοι σοφίας ἀπάσης χορηγὸν ἐγνωκότες αὐτὸν, καὶ ὅτι πάντα δύναται διὰ πάσης παιδεύόμενοι τῆς θείας Γραφῆς; Εἰ δὲ ἐπιμένεις, Ἰουδαῖε, λέγων τὸ πῶς, ἐρῶ σοι κατὰ τὴν σὴν ἀμαθίαν μιμούμενος· Πῶς ἐξῆλθες ἐξ Αἰγύπτου; Πῶς δὲ, εἰπέ μοι, καὶ εἰς ὄφιν μετετρέπη ῥάβδος ἡ Μωσαικῆ; Πῶς ἐλεπρώθη μὲν ἡ χεὶρ, ἀποκατεστάθη δὲ αὐθις, ὡς γέγραπται; Πῶς εἰς τὴν αἵματος φύσιν

B μετέστη τὸ ὕδωρ; Πῶς διήλθες διὰ μέσης θαλάσσης, ὡς διὰ ξηρᾶς; Πῶς δὲ διὰ ξύλου τὸ πικρὸν τῆς Μερβᾶς ὕδωρ εἰς γλυκὺ μετεσκευάζετο; Πῶς δὲ σοι καὶ ὕδωρ ἐκ τῶν πετραίων ἀνεδόθη μαστῶν; Πῶς ἐπὶ σὲ κατηνέχθη τὸ μάνα; Πῶς δὲ κατὰ χώραν ἔστη πάλιν ὁ Ἰορδάνης; Ἡ πῶς κατεσεύθη διὰ μόνης κραυγῆς τῆς Ἰερικουῦς τὸ ἀπόρθητον τεῖχος; Καὶ οὐκ ἐπιλείπει λέγοντά σοι τὸ πῶς. Πολλὰ γὰρ ἤδη προτεθαυμακῶς ἀλώση μεγαλοουργήματα, οἷς εἴπερ ἐπάγεις τὸ πῶς, ὅλη παντελῶς ἀπειθήσεις τῇ θείᾳ Γραφῇ, καὶ πάντας τῶν ἁγίων προφητῶν ἀνατρέψεις τοὺς λόγους, καὶ αὐτοῦ δὲ πρὸ πάντων τοῦ Μωσέως τὰ ἱερὰ συγγράμματα. Οὐκοῦν εἶδει μᾶλλον, πιστεύοντας τῷ Χριστῷ, καὶ τοῖς καρ' αὐτοῦ λεγομένοις ἀμελλητὶ κατανεύοντας μανθάνειν ἐπαίγεσθαι μᾶλλον

C Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίετε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.

Μακρόθυμος ὄντως καὶ πολυέλεος ὁ Χριστὸς, ὡς περ οὖν ἔξεστι καὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη τῶν προκειμένων ἰδεῖν. Φιλονεικῆσας γὰρ οὐδαμῶς ταῖς τῶν ἀπειθῶντων μικροψυχίαις, πάλιν αὐτοῖς τὴν ζωοποιὸν τοῦ μυστηρίου γνώσιν ἐπιδαψιλεύεται, καὶ νικῆσας ὡς θεὸς τὴν τῶν λυπούντων ἀλαζονείαν, τὰ δι' ὧν εἰς μακράλωνα βίον ἀναθήσονται φησι. Καὶ τίνα μὲν τρόπον αὐτοῖς τὴν σάρκα δώσει φαγεῖν, οὕτω διδάσκει· ἥδει γὰρ ὄντας ἐν σκότει, καὶ νεκρῶν οὐδαμῶθεν ἰσχύοντας τὸ ἀπόρθητον. Ὅσον δὲ αὐτοῖς ἐκ τοῦ φαγεῖν ἀγαθὸν ἐκδέχεται, παραδεικνύει χρησίμος, ἵνα τάχα πως αὐτοῖς ταῖς εἰς τὸ βούλεσθαι εἶναι ἀπεράντοις ἡδοναῖς ἐτοιμότερον πειθῶν, τὸ πιστεύειν διδάξειε.

D Πεπιστευκοῖσι γὰρ ἤδη καὶ τὸ μανθάνειν δύνασθαι πρεπόντως ἀκολουθεῖ· ἐπεὶ καὶ οὕτω φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαίας· Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε. Οὐκοῦν εἶδει προσβρίζωμένης ἐν αὐτοῖς τῆς πίστεως, δευτέραν ἐπισκερῖνεσθαι τὴν ἐφ' οἷς ἀγνωοῦσι σύνεστιν, καὶ οὐ πρεσβυτέρων τῆς πίστεως ὀραῖσθαι τὴν ζητήσιν. Διὰ ταύτην, οἶμαι, τὴν αἰτίαν περὶ εἰκότως ὁ Κύριος τὸ λέγειν αὐτοῖς,

⁶ Joan. vi, 53. ⁷ Isa. vii, 9.

εἶνα τρόπον ἐπιδώσει τὴν σάρκα αὐτοῦ φαγεῖν, ἐπὶ τὸ χρῆναι πιστεῦσιν πρὸς τῆς ἐρεῦνης καλεῖ. Τοῖς γὰρ ἤδη πιστευούσας διακλάσας τὸν ἄρτον εἶδου, λέγων· « Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. » Ὁμοίως δὲ καὶ εἰς πάντας τὸ ποτήριον περιενεγκῶν· « Λάβετε, πίστε, » φησὶν, « ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γὰρ ἐστι τὸ αἷμά μου τῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄρσιν ἁμαρτιῶν. » Ὁρᾷς ὅπως τοῖς μὲν ἀνοηταίνουσιν ἐτι, καὶ τὸ πιστεῦσιν ἀζητήτως ἐξωθούμενοι, οὐκ ἐξηγείται τοῦ μυστηρίου τὸν τρόπον, τοῖς δὲ ἤδη πιστευούσας σαφέστατα διειπλῶν εὐρίσκεται; Ἀκούε- τωσαν τοίνυν οἱ τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν ἐξ ἀνοίας ὄπω παραδεξάμενοι· « Ἄν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς, » Ἀμέτοχοι γὰρ παντελῶς καὶ ἀγευστοὶ μένουσι τῆς ἐν ἀγιασμῷ καὶ μακα- ριότητι ζωῆς, οἱ δὲ τῆς μυστικῆς εὐλογίας οὐ παρα- δεξάμενοι τὸν Υἱόν. Ζωὴ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἐστὶ, καθὼ καὶ ἐκ ζωῆτος ἐγεννήθη Πατὴρ· ζωοποιὸν δὲ οὐδὲν ἦετον καὶ τὸ ἅγιον αὐτοῦ σῶμα, συνενηγεμένον τρόπον τινὰ καὶ ἀρρήτως ἐνωθὲν τῷ τὰ πάντα ζωο- γονοῦντι Λόγῳ· διὸ αὐτοῦ λελογίσταται, καὶ ὡς εἰς νοεῖται σὺν αὐτῷ. Ἀδιαίρετος γὰρ μετὰ τὴν ἐναν- θρώπησιν, πλήν ὅσον εἰς τὸ εἶδέναι τὸν ἐκ Θεοῦ Πα- τρὸς ἤκοντα Λόγον, καὶ τὸν ἐκ τῆς Παρθένου ναόν, οὐ ταυτὸν μένοντα τῇ φύσει, οὐ γὰρ ὁμοούσιον τῷ ἐκ Θεοῦ Λόγῳ τὸ σῶμα, ἐν δὲ τῇ συνόδῳ καὶ ἀπερι- νοήτῳ συνδρομῇ· καὶ ἐπιτελερ ζωοποιὸς γέγονε τοῦ Σωτήρος ἡ σὰρξ, ἅτε δὴ τῇ κατὰ φύσιν ἠνωμένη ζωῇ, τῷ ἐκ Θεοῦ δηλονότι Λόγῳ, ὅταν αὐτῆς ἀπογευσό- μεθα, τότε τὴν ζωὴν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς συνενούμενοι καὶ ἡμεῖς αὐτῇ, καθάπερ οὖν αὐτῇ τῷ ἐνοικήσαντι Λόγῳ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τῷ τοῦς νεκροῦς διεπιστῆν οὐ λόγῳ μόνον, οὐδὲ τοῖς θεοκρεπέσιν ἐπιτάγμασιν ὁ Σωτὴρ ἐνεργὸς εὐρίσκεται, ἀλλὰ συν- εργάτην ὡσπερ τινὰ πρὸς τοῦτο δὴ μάλιστα τὴν ἀγίαν αὐτοῦ λαμβάνειν ἠπαίετο σάρκα, ἵνα δεικνύῃ ζωοποιεῖν δυναμένην, καὶ ὡς ἐν ἡδὴ γενομένην πρὸς αὐτόν· καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἴδιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἕτερον τὸ σῶμα. Καὶ γοῦν ὅτε τὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου κόριον διεανίστη λέγων· « Ἡ παῖς, ἔγερται, » ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, καθὰ γέγραπται· ζωοποιῶν μὲν ὡς Θεὸς, τῷ πανουργῷ προστάγματι· ζωοποιῶν δὲ αὐτῷ πάλιν, καὶ διὰ τῆς ἀφῆς τῆς ἀγίας σαρκὸς, μίαν τε καὶ συγγενῆ δι' ἀμφοῖν ἐπιδεικνυσι τὴν ἐνέργειαν. Ἄλλὰ καὶ ὅτε εἰσεπορεύετο εἰς πόλιν καλουμένην Ναϊν, καὶ ἐξεκομίζετο μονογενὴς υἱὸς τεθνηκῶς τῆ μητρὶ αὐτοῦ, πάλιν ἤφατο τῆς σοροῦ, λέγων· « Να- ανία, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι. » Καὶ οὐ μόνον δίδωσιν ἐνεργεῖν τῷ λόγῳ τὴν τῶν νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ ζωοποιὸν τὸ ἴδιον σῶμα, καθάπερ οὖν ἡδὴ προείπομεν, τῶν τεθνεώτων ἄπτεται, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐντιθεῖς τοῖς ἡδὴ κατεφθαρμένοις. Καὶ εἰ διὰ μόνης ἀφῆς τῆς ἀγίας σαρκὸς ζωοποιεῖται τὸ ἐφθαρμένον, πῶς οὐχὶ πλουσιωτέραν ἀποκερδανού- μεν τὴν ζωοποιὸν εὐλογίαν, ὅταν αὐτῆς καὶ ἀπογευ- σόμεθα; Μεταποιήσει γὰρ πάντως εἰς τὸ ἴδιον ἀγα-

A esset manducandam, eos ad credendum invitavit prius quam inquirant. Credentibus enim jam cum fregisset panem, dedit, dicens : « Accipite, comedite : hoc est corpus meum ». Similiter autem et calicem cum in omnes circumtulisset : « Accipite, bibite, » inquit, « ex eo omnes : hic enim est sanguis meus Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum ». Vides quo pacto insipientibus et citra curiositatem credere nolentibus, **361** mysterii modum non explicet, sed jam credentibus clarissime illud expromere comperitur? Audiant igitur qui fidem in Christum praevecordia nondum susceperunt : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis ». Experimentes enim et vacui plane vitae quae in sanctificatione ac felicitate est remanent, qui per mysticam eulogiam non susceperunt Filium. Vita enim est secundum naturam, in quantum et ex vivente Patre genitus est : sed nihilominus etiam sanctum ejus corpus conjunctum aliquo modo et Verbo cuncta vivificant ineffabiliter unitum : idcirco ejus esse reputatur, ac velut unum cum ipso censetur. Individuum enim est post incarnationem, praeterquam quod Verbum ex Deo Patre existens, et templum ex Virgine assumptum, intelliguntur idem non esse natura : non enim consubstantialia est corpus Christi Verbo divino, sed unum congressu et concursu incomprehensibili : et quoniam vivificata est caro Salvatoris, utpote vitae secundum naturam, Verbo nimirum divino, unita, cum illam degustabimus, tunc vitam habebimus in nobis, ei quoque simul uniti, quemadmodum ipsa Verbo inhabitanti. Hanc enim ob causam etiam in suscitandis mortuis, non verbis tantum et nutu Deo convenienti Salvatorem operatum esse comperimus, sed carnem suam quasi cooperatricem ad hoc potissimum adhibuisse, ut ostenderet illam vivificare posse, ac velut unum quid cum ipso jam factam esse : enimvero proprium ejus, nec alterius corpus est. Unde, cum principis Synagoga filiam suscitavit dicens : « Filia, surge, » apprehendit manum ejus, ut scriptum est¹¹ : eam nempe omnipotenti suo jussu ut Deus, et rursus tactu sanctae carnis vivificando, unam esse et eandem utriusque demonstrat operationem. Praeterea cum in civitatem Naim advenisset, et efferretur filius ille matris unicus, rursus tetigit loculum, dicens : « Adolescens, tibi dico, surge ». Itaque non solo verbo mortuos excitari vult, sed ut ostendat vivificum esse suum corpus, ut jam antea diximus, mortuos tangit, et per ipsum vitam jam corruptis immittit. Quod si solo tactu sanctae carnis id quod corruptum est vivificatur, quomodo vivificam illam eulogiam non uberiorem consequemur, cum eam quoque degustabimus? **362** In suum enim ipsius bonum, hoc est immortalitatem,

⁹ Matth. xxvi, 26. ¹⁰ Ibid., 29. ¹¹ Joan. vi, 54. 13-17.

¹¹ Marc. v, 35-37; Luc. vii, 49-56. ¹² Luc. vii,

nos qui participes ejus fuerimus, omnino transformabit. Neque vero eam ob rem mirari velis, aut Judæorum more apud te, *quomodo*, quærere : sed cogita potius, aquam natura sua frigidam esse, sed in lebetem infusam, cum igni admota fuerit, tum suæ propemodum naturæ immemorem, in posteriori virtutem migrare : eodem quoque modo nos, licet ob carnis naturam corruptibiles simus, verumtamen in mitione veræ vitæ deposita nostra infirmitate ad id quod proprium illius est reformari, id est, vitam. Oportebat enim, oportebat, non solum per sanctum Spiritum in vitæ novitatem animam reformari, sed et crassum ac terrenum corpus hoc crassiore et cognata participatione sanctificari, et ad incorruptionem vocari. Sed nequaquam existimet veterinosus et ad percipiendum segnis Judæus, novam nobis mysteriorum excogitatum esse rationem. Etenim in vetustissimis scriptis, Mosaicis, inquam, eam præfiguratam videbit, et vim ac significationem veritatis præferentem, cum in nudis etiam figuris versaretur. Quid enim, quæso, exterminatorem inhibuit? aut quid impedivit quominus illorum majores una cum Ægyptiis perirent, cum mors omnium victrix adversus primogenitos armaretur? Nonne omnibus manifestum est quod, cum divinæ legi obtemperantes agnum sacrificassent, ac degustatis illius carnis sanguine januarum postes oblevissent, eos ut sanctificatos necessario mors præteribat? Exterminator enim, id est mors carnis adversus hominis naturam universam arma cepit, propter primi hominum parentis transgressionem. Tunc enim primum audivimus : « Terra es, et in terram reverteris ¹³. » Sed quoniam sævissimum illum tyrannum Christus eversurus erat, per sanctam suam carnem in nobis existens ut vita, mysterium illud veteribus præfiguratum fuit, ideoque carnes agni gustabant, et sanctificati sanguine servabantur, eosque ita volente Deo exterminator angelus præteribat, qui fuerant agni participes. Cur itaque succenses, Judæe, ad figurarum demum vocatam veritatem, quando Christus ait : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis? » Atqui majori cum fiducia ad mysteriorum comprehensionem accedere te oporteret, **363** qui libris Mosaicis institutus, et veteribus figuris ad fidem indubitatam quasi manu deductus es.

VI, 55. *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam : et ego resuscitabo eum in novissimo die.*

Hic etiam mirari sanctum evangelistam maxime convenit, « Et Verbum caro factum est ¹⁴, » palam clamantem : non enim factum esse in carne, sed eam factum esse incunctanter dixit, ut osten-

¹³ Gen. III, 19. ¹⁴ Joan. I, 14.

(a) Supple τῆς ἀληθοῦς ζωῆς.

θόν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀθανασίαν, τοὺς μετασχημάτας αὐτῆς. Καὶ μὴ θαυμάσῃς ἐπὶ τοῦτῃ, μὴδὲ εἴπῃς κατὰ σεαυτὸν Ἰουδαϊκῶς τὸ πῶς ἐννέει δὲ μᾶλλον ὅτι ψυχρὸν τῇ φύσει τὸ ὕδωρ ἐστίν· ἀλλ' ὅταν εἰς λέβητα κεχυμένον ὀμιλήσῃ πυρὶ, τότε τῆς μὲν ἰδίας μονονουχί καὶ ἐπιανθάνεται φύσεως, εἰς δὲ τὴν τοῦ νενικηκίτος ἐνέργειαν ἀποφοιτᾷ. Τὸν αὐτὸν οὖν ἄρα καὶ ἡμεῖς τρόπον, εἰ καὶ φθαρτοὶ διὰ τὴν φύσιν ἐσμὲν τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τῇ μίξει (a) τὴν ἑαυτῶν ἀφέντες ἀσθένειαν, εἰς τὸ ἐκείνης ἰδίου ἀναστοιχειούμεθα, τοῦτ' ἔστι τὴν ζωὴν. Ἔδει γάρ, ἔδει, μὴ μόνον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς ζωῆς καινότητα τὴν ψυχὴν ἀνακτερίζεσθαι, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ παχὺ τοῦτο καὶ γεῶδες σῶμα διὰ παχυτέρας καὶ συγγενοῦς ἀγιάζεσθαι μεταλήψεως, καὶ καλεῖσθαι πρὸς ἀφθαρσίαν.

B Οὐδέστω δὲ μηδαμῶς ἐκ κωθρὸς εἰς σύνεσιν Ἰουδαίος νεωτέρων ἡμῖν μυστηρίων ἀνηρῆσθαι τρόπον. θεωρήσει γὰρ ἐν ἀρχαιοτάτοις συγγράμμασι, φημί ἐκ τοῖς Μωσαϊκοῖς, προκαταγραφόμενον ἤδη, καὶ τῆς ἀληθείας φοροῦντα τὴν δύναμιν, ὅτε καὶ ἐν ψαλλοῖς ἐτελείτο τοῖς σχήμασι. Τί γὰρ ἐδυσώπησεν, εἰπέ μοι, τὸν ὀλοθρευτῆν; τί δὲ καὶ τοὺς προγόνους τοὺς ἐκείνων μὴ συναπαλέσθαι τοῖς Αἰγυπτίοις παρεσκεύασεν, ὅτε κατὰ τῶν πρωτοτόκων ὁ πάντα νικῶν ἐξωπίλκετο θάνατος; Ἄρ' οὐχὶ πᾶσιν ἂν γένοιτο συμφανές, ὡς ἐπίπερ τῷ θεῷ νόμῳ καταπειθόμενοι τεθύκασι τὸν ἄμνυν, καὶ τῶν ἐκείνου σαρκῶν ἀπογευσάμενοι κατέχρισαν τῷ αἵματι τὰς φιλίας, παρελαύνειν αὐτοῦ, ὡς ἡγιασμένους, ὁ θάνατος ἠναγκάζετο; Παρετέτακτο μὲν γὰρ κατὰ θέσιν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὁ ὀλοθρευτῆς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τῆς σαρκὸς θάνατος, διὰ τὴν ἐν τῷ πρωτοπλάστῃ παράθεσιν. Τότε γὰρ πρῶτον ἠκούσαμεν· « Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἄλλ' ἐπίπερ ἐμελλε τὸν οὕτω δεῖν ἄνατρέφειν τύραννον ὁ Χριστός, διὰ τῆς ἁγίας ἑαυτοῦ σαρκὸς, ἐν ἡμῖν γινόμενος ὡς ζωὴ, προανετυπούτο τοῖς πάλαι τὸ μυστήριον, καὶ ἀπεγέουοντο τῶν τοῦ προβάτου κρεῶν, ἀγιάζομενοι τε τῷ αἵματι διεσώζοντο, παρατρέχοντες αὐτοῦ, κατὰ βούλησιν Θεοῦ, τοῦ ὀλοθρευεῖν τεταγμένους, τοὺς οἵπερ ἦσαν μέτοχοι τοῦ ἄμνου. Τί τοιγαροῦν χαλεπαίνεις, Ἰουδαῖε, πρὸς τὴν ἐκ τῶν τύπων ἤδη καλούμενος ἀλήθειαν, ὅταν λέγῃ Χριστός· « Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς; » Καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν εὐθαρσέστερόν πως ἐπὶ τὴν τῶν μυστηρίων ἰέναι κατάληψιν, διὰ τῶν Μωσαϊκῶν προπαιδαγωγηθέντα βιβλίων, καὶ διὰ σχημάτων ἀρχαιοτάτων ἐπὶ τὸ χρῆναι πιστεῦειν ἀνεκδοκίως χειραγωγούμενον.

Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ γὰρ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἑσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Κὰν τοῦτῃ δὴ μάλιστα θαυμάσαι προσήκει τὸν ἅγιον εὐαγγελιστῆν, « Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, » διαβήθη ἀνακεκραγῶτα· οὐ γὰρ ὅτι γέγονεν ἐν σαρκί, ἀλλ' ὅτι γέγονε σὰρξ, οὐ κατενάρχησεν εἰπεῖν

ἵνα δείξῃ τὴν ἔνωσιν. Καὶ οὐ δὴ ποῦ φαμεν, ἢ τὸν ἐκ Πατρὸς Θεοῦ Λόγον εἰς τὴν τῆς σαρκὸς μεταπεποιθῆσθαι φύσιν, ἢ γοῦν τὴν σάρκα μεταχωρῆσαι πρὸς Λόγον· μένει γὰρ ἐκάτερον, ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει, καὶ εἰς ἐξ ἀμοφοῖν ὁ Χριστὸς, ἀπορρήτως δὲ καὶ ὑπὲρ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ἠνωμένος ὁ Λόγος τῇ ἰδίᾳ σαρκί, καὶ ὅλην ὡσπερ εἰς ἑαυτὸν μεταστήσας κατ' ἐνέργειαν τὴν ἐν τῷ δύνασθαι ζωοποιεῖν τὰ ζωῆς δεόμενα· τῆς μὲν ἡμετέρας φύσεως ἐξήλασε τὴν φθορὰν, ἐξέστησε δὲ καὶ τὸν πάλαι διὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐσχύσαντα θάνατον. Οὐκοῦν « ὁ τρώγων τὴν » ἀγίαν σάρκα Χριστοῦ, « ζωὴν αἰώνιον ἔχει »· ἔχει γὰρ ἢ σὰρξ ἐν ἑαυτῇ τὸν Λόγον κατὰ φύσιν ὄντα ζωὴν. Διὰ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι « Ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. » Ἄντι δὲ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι περ Ἀὐτὸν, τὸν ἐσθίοντα δηλόνοσι, τὸ ἐμὸν ἀναστήσει σῶμα, τὸ Ἐγὼ τίθεικεν, οὐχ ὡς ἕτερος ὢν παρὰ τὴν ἰδίαν σάρκα, καὶ οὐ πάντως τῇ φύσει· διατέμενεσθαι γὰρ εἰς Ἰῶν δυάδα μετὰ τὴν ἔνωσιν οὐκ ἀνάχεται. Ἐγὼ τοιγαροῦν, φησιν, ὃ ἐν αὐτῷ γεγονώς, διὰ τῆς ἐμῆς δηλονότι σαρκὸς, ἀναστήσω » τὸν ἐσθίοντα « τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. » Ἦν γὰρ δὴ καὶ ἀμήχανον μὴ οὐχὶ πάντως νικῆσαι τὴν φθορὰν, καὶ κρατῆσαι θανάτου τὸν κατὰ φύσιν ὄντα ζωὴν. Διὰ τοῦτο κἂν βιάζεται τὸ ἀνθρώπινον σῶμα πρὸς τὸ καταφθεῖσθαι δεῖν ὁ διὰ τῆς παραβάσεως ἐπιπηδήσας θάνατος, ἀλλ' ἐπέπερ ἐν ἡμῖν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς ἰδίας γίνεταί σαρκὸς, ἀναστησόμεθα πάντως· ἀπίθανον γὰρ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδύνατον μὴ ζωοποιεῖν τὴν ζωὴν τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο. Ὡσπερ γὰρ εἰ τις σπινθηρα λαβὼν ἀχρούρις ἐγκαταχῶσαι πολλοῖς, ἵνα σωζόμενον ἔχη τὸ τοῦ πυρὸς σπέρμα· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ἢ Χριστὸς διὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς ἐναποκρύπτει τὴν ζωὴν, καὶ ὡσπερ τι σπέρμα τῆς ἀθανασίας ἐντίθησιν, ὅλην τὴν ἐν ἡμῖν ἀφανίζον φθορὰν.

Ἡ γὰρ σὰρξ μου ἀληθῆς ἐστὶ βρωσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῆς ἐστὶ πόσις.

Ἀντιδιαστέλλει πάλιν τῇ τοῦ μάννα χορηγίᾳ τὴν μυστικὴν εὐλογίαν, καὶ τοὺς ἐκ πετραίων λαγόνων νάμασι τοῦ ποτηρίου τὴν γνῶσιν. Ὅπερ δὲ ἤδη καὶ δι' ἑτέρων εἴρηκε φθάσας, τοῦτο πάλιν ἐνταῦθά φησι, πολυτρόπως τὸν αὐτὸν ἐξυφαίνων λόγον. Οὐ γὰρ δὴ χρῆται λίαν ἀποθουμάζειν αὐτοῖς τὸ μάννα παρεγγυᾶ, προσδέχεσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὸν, ὡς ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ χορηγὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς. « Οἱ μὲν γὰρ πατέρες ὑμῶν, φησιν, ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἀπέθανον· οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ. » Ἡ μὲν γὰρ τοῦ μάννα τροφή πρὸς ὀλίγον, φησὶ, κομιδῇ τὸν καιρὸν τὴν τοῦ σώματος χρεῖαν διαπαίσασα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδείας δυσωπήσασα βλάβος, ἠσθένησε πάλιν οὐκ ἐντιθεῖσα τοῖς βεβρωκόσι τὴν αἰώνιον ζωὴν. Οὐκ ἦν οὖν ἄρα βρωσις ἀληθῆς, καὶ ἄρτος ἐξ οὐρανοῦ τοῦτ' ἐστὶ· τὸ δὲ ἄγιον σῶμα Χριστοῦ, πρὸς ἀθανασίαν καὶ ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέφον, βρωσις ὄντως ἐστὶ ἀληθῆς. Ἄλλ' ἐπιον καὶ ὕδωρ ἐκ

A deret unionem. Neque vero dicimus, aut ex Patre Deum Verbum in carnis mutatum esse naturam, aut carnem in Verbum transisse: manet enim utrumque id quod est natura, et unus ex utroque Christus; sed ineffabili et hominibus incomprehensibili modo unitum propriae carni Verbum, et totam quodammodo in seipsum transferens secundum virtutem qua vivificare potest ea quæ vitæ indigent, a nostra quidem natura corruptionem amovisse, ac præterea mortem, quæ olim propter peccatum invaluerat ahegisse. « Qui manducat, ergo sanctam Christi carnem, « habet vitam æternam: » habet enim caro in seipsa Verbum, quod vita est secundum naturam. Idcirco namque ait, « Ego resuscitabo eum in novissimo die. » Jam vero, Eum, qui manducat nimirum, meum corpus resuscitabit, « Ego resuscitabo, » dixit: non quasi alter existens a sua carne, ac non plane alter secundum naturam: nam post unionem in Filiorum dualitatem secari non potest. Ego igitur, inquit, in eo existens, per meam carnem videlicet, « resuscitabo eum, » qui manducat nimirum, « in novissimo die. » Fieri enim prorsus nequit ut qui secundum naturam vita est corruptionem non superet, ac vincat mortem. Proinde licet mors quæ per prævaricationem nos invasit humanum corpus corruptionis necessitati subjiciat, tamen quia Christus per suam ipsius carnem in nobis est, omnino resurgemus: incredibilem enim est, imo vero impossibile, ut vita eos in quibus fuerit non vivificet. Quemadmodum enim scintillam multis paleis inserimus ut semen ignis servemus, sic etiam Dominus noster Jesus Christus per carnem suam in nobis vitam integit, ac veluti quoddam semen immortalitatis inserit, quod totam quæ in nobis est corruptionem abolet.

364 VI, 56. *Caru enim mea verus est cibus, et sanguis meus verus est potus.*

D Distinguit rursus mysticam eulogiam a manna largitione, et calicis communicationem ab aquis e petrarum scissuris scaturientibus. Quod autem jam antea aliis quoque verbis dixit, hic denuo repetit, multis modis eundem sermonem contexens. Monet enim non oportere eos manna vehementer mirari, sed se potius suscipiendum esse tanquam panem de cælo, atque æternæ vitæ largitorem. « Patres enim vestri, inquit, comederunt manna in deserto, et mortui sunt: hic autem est panis qui de cælo descendit, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur¹⁵. » Cibus enim manna, ad breve admodum, inquit, temporis spatium necessitate corporis delinita, et damno famis amoto, factus est rursus invalidus, et cum vitam æternam non infunderet manducantibus. Non erat igitur cibus verus, et panis de cælo nimirum: sanctum autem Christi corpus ad immortalitatem et vitam æternam nutriens, cibus profecto verus erit. Sed illi quoque

¹⁵ JOH. VI, 49.

de petra biberunt aquam. Quid autem inde consecutum est, inquit, et quæ utilitas bibentibus? mortui enim sunt. Illud igitur non erat verus potus, sed verus, ut vere loquamur, potus esse comperitur pretiosus sanguis Christi, qui totam radicibus extirpat corruptionem, et mortem in humana carne inhabitantem subvertit. Sanguis enim utique est non vulgaris alicujus hominis, sed ipsiusmet vitæ secundum naturam. Quocirca nos corpus et membra Christi nuncupamur, ut qui per eulogiam ipsum in nobis suscipimus Filium.

VI, 57. *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.*

Multifariam nos his verbis instituit, et quoniam doctrina ista ab imperitis facile capi nequit, cognitionem per fidem potius requirens quam curiosam inquisitionem, eadem ultro citroque versando variis modis explanat, et rei utilitatem omni ex parte nobis exponit, præclarum ejus desiderium fundamentum veluti quoddam et basim fidei statuens. « Qui enim manducat meam carnem, inquit, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. » Quemadmodum enim si quis ceram **365** ceræ conjunxerit, utique alteram in altera esse videbit: eodem quoque, opinor, modo, qui Salvatoris nostri carnem suscipit, et bibit ejus pretiosum sanguinem, ut ipse ait, unum quiddam cum eo reperitur, commistus quodammodo et inmixtus ei per illam participationem, ita ut in Christo quidem ipse reperiat, et vicissim Christus in ipso. Ita nos quoque Christus in Evangelio secundum Matthæum quodammodo edocebat, his verbis: « Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum ¹⁶. » Quænam autem sit illa mulier, quæ sata tria, aut quid satum omnino significet, suo loco dicitur: de solo fermento loquimur in præsentiarum. Quemadmodum ergo Paulus ait, « Medicum fermentum totam massam fermentare ¹⁷, » sic minima eulogia totum nostrum corpus in se miscet, propriaque replet efficacia: atque ita Christus in nobis existit, et nos vicissim in ipso: etenim vere dici potest fermentum quidem esse in tota massa, et simili ratione massam in toto fermento. Habes paucis eorum quæ dicta sunt sententiam. Sed si vitæ æternæ amore flagramus, si largiorem immortalitatis in nobis habere cupimus, ne, quod quidem negligentiores faciunt, eulogiam suscipere recusemus, caveamusque neve laqueum nobis et tendiculum diabolus insigniter fraudulentus struat, damnosam nempe religionem ac metum. Atenim scriptum est, inquit: « Qui manducat ex hoc pane, et de calice bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit ¹⁸. » Ubi vero probavi meipsum, indignum me esse video. Quando nam ergo dignus eris, o quisquis hæc dicis; quando nam te ipsum Christo sistas? Nam si te peccata

A πέτρας ἐκείνοι. Καὶ τί τὸ ἐνεῦθεν, φησὶ, ποῖα δὲ τοῖς πεπωκόσιν ἡ ὄνησις; τετελευτήκασι γὰρ. Ἦν οὖν ἀρκάκεῖνο πόσις οὐκ ἀληθῆς, ἀληθῆς δὲ κατ' ἀλήθειαν εὐρίσκειται πόσις τὸ τίμιον αἷμα Χριστοῦ, ὅλην ἐκ βάρων ἀπορρίζουσαν τὴν φθορὰν, καὶ ἀναμαχλαῖον τὸν ἐν τῇ ἀνθρωπείᾳ σαρκὶ κατοικήσαντα θάνατον. Αἷμα γὰρ ἐστὶν οὐχ ἐνὸς τῶν τυχόντων ἀπλοῦς, ἀλλ' αὐτῆς τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς. Διὰ τοῦτο καὶ σῶμα καὶ μέλη Χριστοῦ χρηματίζομεν, ὡς διὰ τῆς εὐλογίας αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς; δεχόμενοι τὸν Υἱόν.

Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ.

Β Πολυτρόπως ἡμᾶς διὰ τούτων μυσταγωγεῖ, καὶ ἐπειπερ ἐστὶ δυσεπίκτος πῶς τοῖς ἀμαθεστέροις ὁ λόγος, τὴν ἀπὸ τοῦ πιστεῦναι σύνεσιν ἐφ' ἑαυτῷ μάλλον ἀπαιτῶν, ἡ ζήτησιν ἄνω τε καὶ κάτω τῶν αὐτῶν ἐλλείτων, ἐξευμαρτίζει ποικίλως, καὶ πανταχόθεν ἡμῖν τὸ ἐκ τοῦ πράγματος καταλαμπρόνει χρήσιμον, θεμέλιον ὡσπερ τινὰ καὶ κρηπίδα τῇ πίστει τὴν ἐπ' αὐτῷ καλλίστην ἐπιθυμίαν καταπηγνύς. « Ὁ γὰρ τρώγων μου, φησὶ, τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ. » Ὡσπερ γὰρ εἰ τις κηρὸν ἐτέρῳ συνάψει κηρῷ, πάντως δῆπου καὶ ἕτερον ἐν ἐτέρῳ γεγόνετα κατόφεται: τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρώπον καὶ ὁ τὴν σάρκα δεχόμενος τοῦ σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ πίνων αὐτοῦ τὸ τίμιον αἷμα, καθὰ φησιν αὐτὸς, ἐν ὧς πρὸς αὐτὸν εὐρίσκειται συνανακρινάμενος ὡσπερ καὶ ἀναμειγνύμενος αὐτῷ διὰ τῆς μεταλήψεως, ὡς ἐν Χριστῷ μὲν αὐτὸν εὐρίσκεισθαι, Χριστὸν δὲ αὐτῷ πάλιν ἐν αὐτῷ. Οὕτω πῶς ἡμᾶς καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ Χριστὸς; ἐπαιδαγωγεῖ λέγων: Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμη, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἔκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως ὅθ' ἐξυμῶθη ὄλον. « Τίς μὲν οὖν ἡ γυνή, τίς δὲ τῶν καλουμένων σάτων ἡ τριάς, ἣ καὶ τί τὸ σάτον ὅλως ἐστὶν, ἐν οἰκείῳ λελέξεται τόπω· πρὸς δὲ γε τὸ παρὸν εἰς μόνην ἐροῦμεν τὴν ζύμην. Ὡσπερ οὖν ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι: Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμᾷ, οὕτως ὀκλίστη πάλιν εὐλογία σύμπαν ἡμῶν εἰς ἑαυτὴν ἀναφύρει τὸ σῶμα, καὶ τῆς ἰδίας ἐνεργείας ἀναπλήροῖ, οὕτω τε ἐν ἡμῖν γίνεται Χριστός, καὶ ἡμεῖς αὐτῷ πάλιν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀληθεύον ἐρεῖ τις ὅτι καὶ ἐν παντὶ μὲν ἐστὶν ἡ ζύμη τοῦ φουράματος, καὶ τὸ φύραμα δὲ κατὰ τὸν ἰσον λόγον ἐν ὅλῃ γίνεται τῇ ζύμῃ. Ἐχεις ὡς ἐν βραχέσι τῶν εἰρημένων τὸν νοῦν. Ἄλλ' ἔσπερ ἐσμὲν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἔρασταί, εἰ τὸν τῆς ἀθανασίας χορηγὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν εὐχόμεθα, μὴ κατὰ τινὰς τῶν ἀμελεστέρων τὸ εὐλογεῖσθαι παραιτώμεθα, μηδὲ παγίδα καὶ βρόχιον ἡμῖν ἐξαρτυέντες τὴν ἐπιζήτημον εὐλόθειαν ὁ βαθεὺς εἰς πανουργίαν διάβολος. Ναὶ γὰρ γέγραπται, φησὶ: Ὁ ἐσθίων ἐκ τοῦ ἄρτου, καὶ πίνων ἐκ τοῦ ποτηρίου ἀναξίως, κρίμα ἑαυτοῦ ἐσθίει, καὶ πίνει: ὁ κοκμίας δὲ τὰ κατ' ἑμαυτὸν, οὐκ ἄξιον ὄντα βλέπω. Πότε τοίνυν ἄξιος ἔσῃ, καὶ παρ' ἡμῶν ὁ τοῦτο λέγων

¹⁶ Matth. xiii, 33. ¹⁷ I Cor. v, 6. ¹⁸ I Cor. xi, 29.

ἀπούσεται· τότε σαυτὸν παραστήσεις τῷ Χριστῷ; A
 Εἰ γὰρ μέλλεις δεῖ καταπιεσθῆναι τοῖς ὀλισθήμασιν,
 ὀλισθαίνων δὲ οὐκ ἂν ποτε παύσῃ· Ἐγὼ γὰρ συν-
 ἦσαι παραπτώματα; ἢ κατὰ τὸν ἄγιον Παύλῳ, ἀμέτοχος
 εἰρηθῆσθαι παντελῶς τοῦ ἀδίκου σώζοντος
 ἀγαποῦ. Οὐκοῦν λογιῆ μὲν εὐσεβέστερον σύννομον
 ἐπιτηδεύειν βίον, μεταλήψῃ δὲ οὕτω τῆς εὐλογίας,
 οὐ θανάτου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν νοσημάτων
 ἀποκρουστικὴν εἶναι πιστεύσας· κατακοιμίζει γὰρ
 ἐν ἡμῖν γεγονὸς ὁ Χριστὸς τὸν ἐν τοῖς μέλλεισι τῆς
 σαρκὸς ἀγριαίνοντα νόμον, καὶ ἀναζωπυρεῖ μὲν τὴν
 εἰς θεὸν εὐλόθειαν, ἀπονεκρεῖ δὲ τὰ πάθη, μὴ λογι-
 ζόμενος ἡμῖν τὰ ἐν οἷς ἐσμεν παραπτώματα, θερα-
 πείων δὲ μᾶλλον ὡς νενοσηκώτας. Καταδεσμῶ γὰρ
 τὸ συντριμμένον, ἐγείρει τὸ πεπτωκός, ὡς ποιμὴν
 ἀγαθός, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεοεικὸς ὑπὲρ τῶν B
 προβάτων.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι οὐ ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου μέτοχος ἐστίν ὁ
 Υἱός, μᾶλλον δὲ κατὰ φύσιν ζωῆ, ὡς ἐκ ζωῆς
 τῆς κατὰ φύσιν γεγενημέρος, τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς.

Καθὼς ἀπεστάλλε με ὁ Ἰσὺς Πατὴρ, καὶ ἔγω γὰρ διὰ
 τὸν Πατέρα, καὶ ὁ ἐρώγων με, κάψινος ζήσεται
 δι' ἐμέ.

Ἄσμφανέστερος μὲν τῶν προκειμένων ὁ νοῦς,
 καὶ οὐ τῇ τυχοῦσιν δυσχερεῖα κατημφασμένος· πλὴν
 οὐ πνιτελῶς ἀποσκιρτήσει πρὸς τὸ δυσύρρετον,
 καταληφθήσεται γὰρ καὶ ἀλώσιμος ἔσται τοῖς ὀρθῶς
 ἐθέλουσι νοεῖν. Ὅτε τοίνυν ἀπεστάλθαι φησὶν αὐτὸν
 ὁ Υἱός, τότε τὸ σεσαρκῶσθαι δηλοῖ, καὶ ἕτερον C
 οὐδὲν· σεσαρκῶσθαι δὲ ὅταν λέγωμεν, ἄνθρωπον
 ὀλοκλήρως γενέσθαι φαμέν. Ὅσπερ τοίνυν ἄνθρω-
 πὸν με, φησὶ, πεποίηκεν ὁ Πατὴρ, καὶ ἐπέπερ ἐκ
 τῆς κατὰ φύσιν ἐγενήθη ζωῆς, θεὸς ὢν λόγος ζῶ,
 καὶ ἄνθρωπος γεγωνὸς τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τὸν
 ἐμὸν ἐμπλήσας ναδν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ σῶμα· τὸν αὐτὸν
 δὴ τρόπον καὶ ὁ τὴν ἐμὴν ἐσθίων σάρκα ζήσεται δι'
 ἐμέ. Ἐλαβὼν μὲν γὰρ τὴν ἀποθήσκουσαν σάρκα,
 ἀλλ' ἐπέπερ ἐνέκηκα ταύτην, ζωῆ κατὰ φύσιν ὑπ-
 ἄρχων, διὰ τὸ ἐκ ζῶντος εἶναι Πατρός, πᾶσαν εἰς
 ζωὴν ἀνεστοιχείωσα τὴν ἑαυτοῦ. Οὐ νενίκημαι τῇ
 φθορᾷ τῆς σαρκὸς, νενίκηκα δὲ μᾶλλον αὐτὴν ὡς
 θεός. Ὅσπερ οὖν, ἐρῶ γὰρ αὐθις ὀκνήσας οὐδὲν διὰ
 τὸ χρῆσιμον, εἰ καὶ γέγονα, φησὶ, σὰρξ· τοῦτο γὰρ D
 τὸ ἀπεστάλθαι σημαίνει· ζῶ πάλιν διὰ τὸν ζῶντα
 Πατέρα, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν τοῦ τεκόντος εὐφυῆν ἐν
 ἑμαυτῷ διασῶζων, οὕτω καὶ ὁ διὰ τῆς μεταλήψεως
 τῆς ἐμῆς σαρκὸς ἐπὶ δεχόμενος ἐν αὐτῷ ζήσεται,
 πάντως ὅλως [αἱ. ὀλοσ] εἰς ἐμὲ μεταστοιχειούμενος,
 τὸν ζωογονεῖν ἰσχύοντα διὰ τὸ ὡσπερ ἐκ ρίζης εἶναι
 τῆς ζωοποιοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.
 Σεσαρκῶσθαι δὲ λέγει παρὰ τοῦ Πατρὸς, καίτοι τοῦ
 μὲν Σολομῶνος λέγοντος· Ἐ σοφία ἐκκοδόμησεν
 αὐτῇ οἶκον· τοῦ δὲ μακαρίου Γαβριὴλ τῇ τοῦ
 Πνεύματος ἐνεργείᾳ τὴν τοῦ θεοῦ σώματος ἀνατι-
 θέντος ποιήσιν, ὅτε τῇ ἀγίᾳ προσελάλει Παρθένω·

usque deterreant, labi autem cessaturus sis nun-
 quam : « Quis enim delicta intelliget? » ut sanctus
 ait Psalmista **, » vacuus omnino comperiere
 sanctificationis illius quam in æternum nos servat.
 Quare pie apud te status recte honestoque degere.
 atque ita eulogis particeps fias, credens eam non
 mortis solam, verum etiam morborum nostrorum
 depellendorum vi pollere : Christus enim existens
 in nobis, sopit sævientem in nostris membris car-
 nis legem, et pietatem in Deum exsuscitat, pertur-
 bationes mortificat, delicta in quibus sumus nobis
 non imputans, sed potius ut ægrotos sanans. Con-
 fractum enim alligat, **306** erigit lapsum, cen-
 pastor bonus, et qui animam suam ponit pro
 ovibus suis.

CAP. III.

Quod vitæ aliunde acceptæ particeps non sit Filius,
 sed vitæ potius secundum naturam, ut ex vitæ
 secundum naturam, Deo nimirum ac Patre, ge-
 nitus.

VI, 58. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo
 propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet
 propter me.

Obscurior est propositi textus sententia, nec
 vulgari difficultate involuta : verumtamen non est
 plane querentibus in via, comprehendetur enim
 ab iis qui recte sentire voluerint. Cum ergo seip-
 sum missum esse Filius ait, tunc nihil aliud quam
 se incarnatum esse significat; cum autem incar-
 natum esse dicimus, hominem prorsus factum as-
 serimus. Quemadmodum igitur, inquit, hominem
 me fecit Pater, et quia ex vitæ secundum naturam
 sum genitus, Deus existens Verbum vivo, et homo
 factus mea ipsius natura meum tempus, id est
 corpus, implevi : sic etiam « Qui manducat meam
 carnem, vivet propter me. » Assumpsit enim car-
 nem mortalem, sed quoniam in hac inhabitavi,
 vitæ secundum naturam existens, propterea quod
 ex vivente sum Patre, totam ad vitam meam trans-
 formavi. Non succubui corruptioni, sed ipsam de-
 vici potius, ut Deus. Quemadmodum ergo, nec
 enim id propter utilitatem denuo repetere grava-
 bor, licet factus sim caro, inquit (hoc enim si-
 gnificat missum esse), vivo rursus propter vive-
 ntiam Patrem, genitoris videlicet naturalem in me-
 ipso dotem servans : sic etiam qui per carnis meæ
 participationem me suscipit, in seipso vivet, uti-
 que totus in me transformatus qui vivificare valeo
 propterea quod sum ex radice vivifica, hoc est
 Deo ac Patre. Ait autem incarnatum se esse a Pa-
 tre, quamvis Salomon dicat : « Sapientia ædifica-
 vit sibi domum **; » et beatus Gabriel virtuti Spi-
 ritus corporis divini structuram tribuat, sanctam
 Virginem his verbis compellans : « Spiritus enim
 sanctus, inquit, superveniet in te, et virtus Altis-

** Psal. XVIII, 13. ** Prov. IX, 1.

simi obumbrabit tibi ²¹;) ut rursus intelligas, A e Πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ quod cum una secundum naturam deitas et in Patre **367** et in Filio intelligatur ac sancto Spiritu, non operatur quisque seorsim, sed quod per unum esse dicitur, utique id totius naturæ divinæ est opus. Nam cum sancta Trinitas consubstantialitatis ratione una sit, una certe quoque in omnibus virtus erit. Omnia quippe sunt ex Patre per Filium in Spiritu. Cæterum quod sæpe diximus rursus hic afferemus: quod quidem repetere, licet grave sit, tutum nihilominus ac securum est. Solet Salvator Christus ea quæ humanas vires excedunt Patris virtuti commode tribuere. Humiliavit enim seipsum factus homo, cumque servi formam suscepit, servilem conditionem non aversatur ²². Verumtamen non excludetur ab omnibus cum Patre faciendis; operatur autem qui genuit ipsum omnia per ipsum, juxta Salvatoris ipsius vocem: « Pater enim, inquit, in me manens, ipse facit opera ²³. » Cum igitur dispensationi cum carne tribuat quod ei convenit, ad Deum ac Patrem refert ea quæ vires excedunt humanas. Templum enim in virgine condere, vires hominis transiit. Sed ad hæc rursus inquiet adversarius: Quomodo aliter quid secundum naturam sit Filius revelasset, aut quomodo clare ostendisset majorem esse Patrem, quam dicendo: « Ego vivo propter Patrem? » Nam si Pater vitæ largitor est Filio, quis in tantam erumpet insaniam, ut non plane intelligat id quod vitæ est particeps non idem esse cum vita secundum naturam, aut eo qui vivificare potest? Adversus hæc, doctrinam veritatis in aciem educentes, opportune dicemus: « Fatuus fatua loquetur, et cor ejus vana intelligit ad perficiendum iniqua, et loquendum ad Dominum errorem ²⁴. » Quid enim ista hæreticorum sententia esse potest iniquius? Quomodo non summus error adversus Christum vivificantem ab iis profertur, cum dicere non vereantur dementissimi homines, ipsum vivere, accepta ab alio vita, non secus ac ea quæ creata sunt per ipsum? Filius ergo animal quoque erit, maxime cum vitæ sit particeps, sed non ipsamet secundum naturam vita. Animal enim aliud esse plane oportet ab ea quæ est in ipso vita. Quod si idem esse posse existimant, dicatur omne animal vita: sed nemo, ut reor, sanæ mentis id fecerit: igitur neque animal nobis Unigenitus, sed vita secundum naturam censobitur. Quomodo enim verum fuerit **368** illud quod ait: « Ego sum resurrectio et vita ²⁵? » Vita enim est id quod vivificat, non quod opus habet aliunde vitam accipere, sicuti nimirum sapientia intelligitur id quod alii sapientiam largiri, non quod sapiens fieri potest. Ex vestra itaque sententia mentietur quidem veritas, nec vere loquetur Christus dicens: « Ego sum vita ²⁶. » Præterea mentietur splendidus ille sanctorum chorus, qui verba fundit per Spiritum,

²¹ Luc. 1, 35. ²² Philipp. 11, 7, 8. ²³ Joan. xiv, 10. ²⁴ Isa. xxxii, 6. ²⁵ Joan. xi, 25. ²⁶ Joan. xiv, 6.

δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί· ἵνα πάλιν ἐνωθῆς, ὅτι μιᾶς οὐσίας τῆς κατὰ φύσιν θεότητος, καὶ ἐν Πατρὶ, καὶ ἐν Υἱῷ νοουμένης, καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐ μεμερισμένως ἕκαστος ἐνεργῆσαι περὶ τῶν ὄντων, ἀλλ' ὅπως ἂν λέγοιτο γενέσθαι καὶ δι' ἐνός, τοῦτο πάντως ἐστὶν ἑνὸς ἔργου τῆς θείας φύσεως. Μιᾶς γὰρ οὐσίας τῆς ἁγίας Τριάδος κατὰ γὰρ τὸν τῆς ὁμοουσιότητος λόγον, μιὰ δὲ ποῦ πάντως καὶ ἡ ἐφ' ἁπασιν ἔσται δύναμις. Πάντα γὰρ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. Ὁ δὲ πολλακίς εἰρήκαμιν, τοῦτο πάλιν ἐροῦμεν· τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν εἰ καὶ φορτικόν, ἀλλ' οὖν ἔχει τὸ ἀσφαλές. Ἔθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὰ ὁσαπῆρ ἐστὶ τῆν ἀνθρώπων κτήσαν ἀναπαύδωντα δύναμιν, τῆν τοῦ Πατρὸς ἐνεργίαν χρῆσιμῶς ἀνατιθέναι. Τεταπεινώκα γὰρ ταυτὸν ἀνθρώπος γεγονώς· καὶ ἐπέπερ τὴν τοῦ δούλου μορφήν κατεδέξατο, τὸ δουλοπρεπὲς οὐκ ἀτιμάζει μέτρον. Πλὴν οὐκ ἔξω κείσεται τοῦ πάντα ποιεῖν μετὰ τοῦ Πατρὸς· ἐνεργεῖ δὲ ὁ γεννήσας αὐτὸν δι' αὐτοῦ τὰ πάντα, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν· « Ὁ Πατὴρ γὰρ, φησὶν, ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. » Ἀποδοῦός τοίνυν τῆ οἰκονομίᾳ τῆ μετὰ σαρκὸς τὸ πρόπον, ἀνατίθῃσι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπου δύναμιν. Τὸ γὰρ κτεῖσαι καθ' ἐν παρθένῳ, τὴν ἀνθρώπου δύναμιν ἐξέλλεται. Ἄλλ' ἐρεῖ πρὸς ταῦτα πάλιν ὁ δι' ἐναντίας· Καὶ πῶς ἂν ἐτέρως τὸ εἶ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἐξεκάλυψεν ὁ Υἱός, ἢ πῶς ἂν ἔδειξε σαφῶς ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Πατὴρ, εἰ μὴ διὰ τοῦ λέγειν, ὅτι « Ζῶ διὰ τὸν Πατέρα; » Εἰ γὰρ χορηγός ἐστὶν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ τῆς ζωῆς, τίς εἰς τοσαύτην ἀβελτηρίαν ἐλάσει λοιπὸν, ὡς μὴ πάντως ἔνοσιν ὅτι τὸ μέτοχον ζωῆς οὐ ταῦτον ἔσται κατὰ φύσιν τῆ ζωῆς, ἦτοι τῷ ζωοποιεῖν ἰσχύοντι; Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα καὶ ἡμεῖς, τὸν τῆς ἀληθείας ἀντεξάγοντες λόγον, ἐροῦμεν εὐκαίρως· « Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσαι, τοῦ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν. » Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς τοιαύτης τῶν αἰρετικῶν ἐνοίας τὸ παρανομώτερον; Πῶς δὲ οὐκ ἐσθλήτη πλάνησις λαλεῖται παρ' αὐτῶν κατὰ τοῦ πάντα ζωογονούντος Χριστοῦ, ὅτε λέγειν οὐκ ἐρυθριῶσιν οἱ παραφρονέστατοι, ζῆν αὐτὸν τῆς παρ' ἐτέρου μετέχοντα ζωῆς, καθάπερ τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα; Ἄρ' οὖν ἔσται λοιπὸν καὶ ζῶον ἡμῖν ὁ Υἱός, ἅτε δὴ καὶ ζωῆς ὑπάρχων μέτοχος, ἀλλ' οὐκ αὐτὸ κατὰ φύσιν ζῶν. Τὸ γὰρ ζῶον ἕτερον εἶναι δεῖ πάντως παρὰ τὴν ὄσαν ἐν αὐτῷ ζῶν. Εἰ δὲ νομίζουσι ταυτὸν εἶναι δύνασθαι, λεγέσθω πᾶν ζῶον ζῶν· ἀλλ' οὐκ ἂν, οἶμαι, τίς οὕτω ποιήσαι σωφρονῶν· οὐκοῦν οὐδὲ ζῶον ἡμῖν ὁ Μονογενής, ἀλλὰ ζῶν κατὰ φύσιν νοηθήσεται. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ἀληθεύσαι λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωῆς; » Ζωὴ γὰρ ἐστὶ τὸ ζωογονοῦν, οὐ τὸ τῆς παρ' ἐτέρου ζωῆς ἐπιδέξαι, ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ σοφία νοεῖται τὸ σοφοῦν ἐνδύμενον, οὐ τὸ σοφοῦσθαι πεφυκός. Οὐκοῦν καθ' ἑμᾶς διαφεύσεται μὲν ἡ ἀλήθεια, καὶ οὐκ ἀληθεύσει λέγων ὁ Χριστός· « Ἐγὼ

εἰμι ἢ ζωῆ. » Ψευδομυθήσει δὲ πάλιν καὶ ὁ λαμ- A
 πρὸς τῶν ἁγίων χορδῆ, τοὺς διὰ τοῦ Πνεύματος
 ἐρευγόμενος λόγους, καὶ ζωὴν ἀποκαλῶν τὸν Μο-
 νογενῆ. Ὁ μὲν γὰρ θεὸς ἡμῖν Ψαλμῶδες ὡς πρὸς
 τὸν Πατέρα λέγων εὐρίσκειται · « Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ
 ζωῆς. » Ὁ δὲ θαυμάσιος εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν
 οικείαις ἐπιστολαῖς οὕτω φησὶν · « Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς,
 ὃ ἀκηχάμεν, ὃ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡ-
 μῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφη-
 σαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη,
 καὶ ἐωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέ-
 λομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣτις ἦν πρὸς τὸν
 Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. » Ὁρᾷς ἀληθεύοντα
 τὸν Ψαλμῶδον, καὶ διὰ τῆς Ἰωάννου φωνῆς, ὅτε
 φησὶ πρὸς τὸν τῶν ὄλων Πατέρα Θεόν · « Ὅτι παρὰ
 σοὶ πηγὴ ζωῆς; » Ἦν γὰρ καὶ ἔστι παρ' αὐτῷ πηγὴ B
 ζωῆς ὁ Υἱός · ὅτι γὰρ περὶ αὐτοῦ τὰ τοιαῦτά φησιν
 ὁ πνευματοφόρος, διὰ τῶν αὐτοῦ πάλιν πληροφορη-
 σει λόγων. Ἐπιστέλλει γὰρ οὕτως · « Καὶ ὁδᾶμεν
 ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινὸν [Θεόν]. Καὶ ἔσμεν ἐν τῷ
 ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ· οὗτός
 ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ ζωὴ ἡ αἰώνιος. »

Εἶτα τίς, εἰπέ μοι, λοιπὸν τῆς τῶν ἑτεροφρόνων τερ-
 θρείας ἀνέξεται; ἢ τίς τῆς ἐκείνων δυσσεβείας οὐ κατα-
 δοῆσει δικαίως, ζωῆς τῆς παρ' ἐτέρου μέτοχον ἀποτολ-
 μῶντων εἰπεῖν τὸν Υἱόν, καίτοι τῆς ἁγίας καὶ θεοπνεύ-
 στοῦ Γραφῆς οὐδὲν μὲν τοιοῦτον λεγούσης περὶ αὐτοῦ,
 διαβήθη δὲ μᾶλλον βώσης, ὅτι καὶ Θεός ἐστὶ κατὰ
 φύσιν, καὶ ἀληθινός, καὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ ζωὴ πάλιν
 αἰώνιος; Πῶς γὰρ ἂν νοοῖτο Θεός ἀληθινός ὁ ζωῆς
 τῆς παρ' ἐτέρου δεόμενος, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ὑπάρ-
 χων αὐτὸς κατὰ φύσιν ζωῆ; ἢ πῶς ἂν λέγοιτο ζωῆς C
 ἐστὶ πηγὴ, ταῖς παρ' ἐτέρου χορηγίαις εἰς τὸ δύ-
 νασθαι ζῆν βοηθούμενος; Ἄλλὰ ναί, φησὶν ὁ δι-
 ἐναντίας, κατὰ τοῦτο ζωὴν εἶναι δώσωμεν τὸν Υἱόν,
 καθὼ καὶ αὐτὸς δύναται ζωοποιεῖν, ὡς ἔχων ἐν
 ἑαυτῷ τὸν ζῶντα Πατέρα. Ἄλλὰ οὐκ ἀρκέσει
 ταῦτα πρὸς ἀπολογίαν ὑμῖν, ὧ βέλτεστοι, τῆς κα-
 τὰ τοῦ Μονογενοῦς δυσφημίας· ἀπαίδευτος δὲ καὶ
 πανταχῇ διαπίπτων ὁ λόγος ὑμῖν κἂν τούτῳ πά-
 λιν ἀλώσεται. Τὸ γὰρ χρῆναι λέγειν ζωὴν ἀπο-
 καλεῖσθαι τὸν Υἱόν, ἐπεὶ περὶ οἷδε ζωογονεῖν τὰ
 ζωῆς δεκτικὰ, διὰ τὸ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα,
 πῶς οὐκ ἀμετρόν τινα τὴν ἀμαθίαν ὠδίνει; Οὐ γὰρ
 ἔστε δῆπου, κατὰ τὸ εἶδος, τί μὲν ἐστὶ τὸ κατὰ φύσιν,
 τί δὲ τὸ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, ὡς αὐτὸ συντιθέμενον,
 ὅπερ ἐστὶ τὸ κατὰ θέσιν. Οἷον θερμὸν μὲν τῆ φύσει D
 τὸ πῦρ, θερμὰ δὲ καὶ ἕτερα, τῆς ἐνεργείας με-
 τέχοντα τῆς ἀπ' αὐτοῦ, σίδηρος τυχόν, ἢ ξύλον· ἀλλ'
 οὐκ ἐπέπερ ἐθερμάνθη, διὰ τοῦτο λέγοντ' ἂν εἶναι
 καὶ πῦρ· ἄλλοτριον γὰρ καὶ οὐ φυσικὴν ἐν ἑαυτοῖς
 τὴν ἐνέργειαν ἔχει. Ἡξεῖ δὲ καὶ ἐφ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν
 παραδειγματῶν ὁ λόγος. Ἡ γραμματικὴ τυχόν, ἣτοι
 γεωμετρικὴ, λογικῆς μὲν ἐπιστήμης εἰδησις πι-
 στεύεται· ἀλλ' ὅταν τις ἴδῃς γένηται γραμματικῆς,
 ἦτοι τῆς ἐτέρας, οὐκ αὐτὸς γραμματικὴ βοηθησεται
 τυχόν, ἦτοι γεωμετρικῆ, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ γενο-
 μένης γραμματικῆς γραμματικὸς ὀνομάζεται, καὶ
 πάλιν ὁμοίως τὸ ἕτερον· οὕτω καὶ ἡ κατὰ φύσιν ζωὴ

et vitam vocat Unigenitum. Divinus etenim Psal-
 mista ad Patrem ita dicere comperitur: « Quia
 apud te est fons vitæ 27. » Mirabilis autem evan-
 gelista Joannes in suis epistolis ita scribit: « Quod
 fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus ocu-
 lis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ
 contrectaverunt de Verbo vitæ, et vita manifestata
 est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis
 vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit
 nobis 28. » Vides Joannis quoque testimonio Psal-
 mistam vere loqui, cum ad universi Deum Patrem
 ait: « Quia apud te est fons vitæ? » Erat enim et
 est apud ipsum fons vitæ Filius. Nam quod de ipso
 hæc propheta dicat, ex ejus verbis rursum patebit.
 Sic enim scribit: « Et scimus quoniam Filius Dei
 venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus
 verum Deum, et simus in vero Filio ejus Jesu
 Christo: hic est verus Deus et vita æterna 29. »

At quis demum adversariorum feret argutias?
 aut quis adversus Illorum impietatem non jure
 exclamabit, qui dicere audent vitæ quam aliunde
 acceperit Filium esse participem, cum sancta et
 divinitus inspirata Scriptura nihil tale de ipso di-
 cat, sed aperte potius clamet Deum secundum natu-
 ram esse, et verum, et fontem vitæ, et vitam
 rursus æternam? Quomodo enim verus Deus esse
 censebitur cui vita aliunde accepta opus est, ac
 non est ipse potius vita secundum naturam? Aut
 quomodo vitæ fons dicetur, qui ut vivere possit al-
 terius largitione juvatur? At enim, inquit adver-
 sarii, in hoc fitebimur Filium esse vitam, quod
 ipse quoque vivificare potest, utpote cum in
 seipso viventem Patrem habeat. Sed non suffi-
 cient ista vobis, o boni, ad tuendam illam adversus
 Unigenitum blasphemiam, sed rudis et vana vestra
 hic quoque ratio deprehendetur. Dicere enim vita
 nuncupari Filium, quia vivificare potest ea quæ

369 vitam capiunt, propterea quod habet Patrem in
 seipso, nonne immensam prodit ignorantiam? Nec-
 scitis enim, ut apparet, quid sit esse secundum natu-
 ram, et esse ex eo quod est secundum naturam, po-
 sitione nimirum. Verbi gratia, calidus quidem est ignis
 natura, sed et alia sunt, accepta ab eo virtute calida,
 puta ferrum videlicet, aut lignum: sed non ideo dic-
 centur ignis, quod incaluerint: alienam quippe et non
 naturalem vim habent in seipsis. Idipsum exemplo a
 nobis sumpto confirmare licet. Grammatica, exempli
 gratia, aut geometria, cognitio quidem scientiæ
 ratione utentis esse creditur, sed si quis grammatice
 peritus aut alterius ovaserit, ipse grammatica
 aut geometria nequaquam esse censebitur, sed ex ea
 quam didicit grammatica grammaticus appellatur,
 aut a geometria geometra: sic vita secundum natu-
 ram aliud quiddam est plane ab illis in quibus
 est, transformans in seipsam id quod natura tale

²⁷ Psal. xxxv, 10. ²⁸ I Joan. i, 12. ²⁹ I Joan. v, 20.

non est. Igitur cum dicatis in Filio Patrem existere, velut in materia scilicet, ut quoniam vita est secundum naturam, ipse quoque vivificare possit, stulte vitam esse concedetis, ac non potius vitæ ab alio acceptæ participem, et relatione, non substantialiter ad largitoris dignitatem excitatum. Et quemadmodum nemo calefactum ferrum ignem recte vocaverit, licet ignis vim habeat, propterea quod ab eo calefactum est; aut sicut nemo sanæ mentis grammaticum grammaticam nominaverit, propterea quod alios in ea quoque arte possit instituere: ita nullus, opinor, sanæ mentis vitam Filium appellaverit, ex eo quod possit alios quoque vivificare, cum ex eorum sententia a natura non habeat ut sit vita, sed ex virtute Patris insitum, sive propter inhabitantem Patrem. Quid autem prohibuerit, quæso, Filium ut unum ex nobis intelligi, corruptibili nempe natura præditum, si vivit propter Patrem, hoc est vita a Patre accepta, ut illi existimant? Corrupti enim plane sequeretur, nisi in scipso viventem Patrem haberet. Et si vere eum loqui fatemur, cum ait: « Ego in Patre et Pater in me est », habet quidem ipse in seipso Patrem qui vita est secundum naturam: sed est ipse in Patre, quævis vita non sit secundum naturam. Et ne blasphemiam loquar, licet ad revincendam Dei hostium impietatem proferenda sit, deprehendetur Pater in seipso vita destitui, id 370 est habere corruptionem, sive naturam corruptibilem. Quod enim rei natura ita nos cogat sentire de Filio, quærendum nobis iterum, et per multas observationes eundem, quandoquidem propositum nobis est accurate et subtiliter, ut par est, quæestionem expendere.

περ ἡμῖν σκοπὸς ταῖς προσηκούσαις ἀκριβείαις καταλεπτύνειν τὸ ζητούμενον.

● Vitam secundum naturam Deum ac Patrem esse dicis. Recte: ita quippe se habet: sed est in Filio quoque. Id enim ex verbis etiam vestris sequitur. Percontari velim igitur deinceps, et ex vobis discere, quidnam operaturus sit erga Filium, cum in ipso existat? An suo genimini suam vitam impertietur, ceu experti et non habenti vitam ex seioso? Et quomodo necesse prorsus non erit intelligere expertem esse vitæ Filium? At quod vitæ es: expertis, quidnam aliud demum sit quam corruptibile? At non impertietur vitam suam genimini: vita enim est, licet eam ab ipso non accipiat. Quomodo igitur quidam ultra cavillantur temere debilaterantes, atque idcirco vivere Filium dicunt, quia Patrem in se habet qui vita est secundum naturam? Nam si vivit etiam absque Patre, ut qui sit et ipse vita substantialiter, non jam vivit propter Patrem, id est, propter vitæ participationem ex Patre. Sin autem largitorum propriæ vitæ Patrem habeat, vita propria destitutus ipse apparebit: eam enim alteri acceptam habet, et quod initio dicebamus, animal potius est quam vita, et corruptibilis

²⁰ Joan. XIV, 11.

A ἑτερόν τι πάντως ἐστὶ παρὰ τὰ ἐν οἷς γίνεται, μετασκευάζουσα πρὸς ἑαυτὴν τὸ μὴ φύσει τοιοῦτον. Οὐκοῦν ὅταν ἐν Υἱῷ λέγητε τὸν Πατέρα ὑπάρχειν, ὡσπερ ἐν ὕλῃ τυχόν, ἵνα, ἐπειπερ ἐστὶ ζωὴ κατὰ φύσιν, ζωογονεῖν δύνηται καὶ αὐτὸς, ἀνοήτως ἐτι ζωὴ εἶναι δώσετε, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ζωῆς τῆς παρ' ἑτέρου μέτοχον, σχέσει δὲ μᾶλλον, καὶ οὐκ οὐσιωδῶς εἰς τὸ τοῦ χορηγούντος ἀνακεκλημένον ἀξίωμα. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἂν τις εὐλόγως τὸν θερμανθέντα σίδηρον ἀποκαλέσειε πῦρ, κἂν τὴν τοῦ πυρὸς ἐνέργειαν ἔχη, διὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ θερμανθῆναι· ἢ καὶ πάλιν οὐκ ἂν τις νοῦν ἔχων ὀνομάσαι γραμματικὴν τὸν γραμματικόν, διὰ τὸ καὶ ἑτέρους δύνασθαι χειραγωγεῖν εἰς τὴν ἐπιστήμην· οὕτως οὐκ ἂν, οἶμαι, τις τὰ εἰκότα φρονῶν, ζωὴν ὀνομάσαι τὸν Υἱὸν διὰ τὸ καὶ ἑτέρους δύνασθαι B ζωογονεῖν, οὐ κατὰ φύσιν ἔχοντα κατ' ἐκείνους τὸ εἶναι ζωὴν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας ἐνεσπαρμένον, ἥτοι διὰ τὸν ἐνοικοῦντα Πατέρα. Τί δ' ἂν, εἰπέ μοι, καὶ διακωλύσαι λοιπὸν, ὡς ἐξ ἡμῶν ἐνανοεῖσθαι τὸν Υἱόν, φθαρτῆς δηλονότης φύσεως, εἰ ἔζη διὰ τὸν Πατέρα, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἐκ τοῦ τεκόντος ζωὴν χορηγούμενος, ὡς νοοῦσιν αὐτοί; Ἐφθάρη γὰρ ἂν κατὰ τὴν τῶν νοημάτων ἀναλογίαν, εἰ μὴ ἔσχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ζῶντα Πατέρα. Καὶ εἰ συγχωροῦμεν ἀληθεύειν λέγοντι· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, » ἔχει μὲν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα ζωὴν ὄντα κατὰ φύσιν· ἐστὶ δὲ αὐτὸς ἐν Πατρὶ, καίτοι ζωὴ κατὰ φύσιν οὐκ ὢν. Καὶ σιωπῶ τὸ δύσσημον, εἰ καὶ λέγειν ἐχρῆν εἰς ἑλεγχον τῆς τῶν θεομάχων ἀσεβείας· ἀλώσεται γὰρ ἔχων ὁ Πατὴρ ἐν ἑαυτῷ τὸ ζωῆς ἐρημον, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν φθοράν, ἥτοι φύσιν τὴν φθειρομένην. Ὅτι γὰρ ἢ τοῦ πράγματος φύσις οὕτως νοεῖν ἡμᾶς ἀναγκάσῃ περὶ τοῦ Υἱοῦ, ζητητέον ἡμῖν καὶ ἐσαῦθις, καὶ διὰ ποικίλων ἰτέον θεωρημάτων, ἐπι- C

Ζωὴν εἶναι φησὶ κατὰ φύσιν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα. Καλῶς· ἔχει γὰρ οὕτως, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν Υἱῷ. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ παρ' ὑμῶν δίδωσι λόγος. Ἐροίμην δ' ἂν εἰκότως ἦδη λοιπὸν, ἐκεῖνο μανθάνειν ἐπιθυμῶν, τί ἐνεργήσει περὶ τὸν Υἱόν, ὑπάρχων ἐν αὐτῷ; Ἄρα μεταδώσει τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῷ ἰδίῳ γεννήματι, καθάπερ δεομένην, καὶ οὐχ ἔχοντι τὴν ζωὴν ἐξ αὐτοῦ; D Καὶ πῶς οὐκ ἀνάγκη πᾶσα νοεῖν ἔρημον εἶναι ζωῆς τὸν Υἱόν; Τὸ δὲ ζωῆς ἔρημον, τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ φθορὸν; Ἄλλ' οὐ μεταδώσει τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῷ γεννήματι· ζωὴ γὰρ, καὶ εἰ μὴ δέχοιτο παρ' αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐτι συκοφαντοῦσαι τινες ἀθυρολογητικῶν ἀφυλάκτως, καὶ διὰ τοῦτο λέγουσι ἔζη τὸν Υἱόν, ἐπειπερ ἔχει ζωὴν ὄντα κατὰ φύσιν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα; Εἰ μὲν γὰρ ἔζη καὶ διχα τοῦ Πατρὸς, ὡς ὑπάρχων οὐσιωδῶς καὶ αὐτὸς ζωὴ, οὐκέτι ἔζη διὰ τὸν Πατέρα, τοῦτ' ἐστὶ, διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς μετάληψιν. Εἰ δὲ χορηγὸν τῆς ἰδίας ζωῆς ἔχει τὸν Πατέρα, ζωὴν ἰδίαν οὐκ ἔχων αὐτὸς ἀναδειχθήσεται· δανεῖσθαι γὰρ τὴν παρ' ἑτέρου, καὶ ὅπερ ἐξ ἀρχῆς ἐλέγομεν, ζῶν μᾶλλον ἐστίν, ἢ ζωὴ, καὶ φθαρτῆς ἦδη φύσεως. Πῶς οὖν ἑαυτὸν ἀπεκάλεε ζωὴν; Ἡ γὰρ ἐξέσται καὶ ἡμῖν

ἀκινδύνως εἶπεν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ· ἢ ἔπειρ ἐστὶ ἀφαιρέτως ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἐξέσται ποιήματι τοῖς θεοπρεπέσιν ἀξιώμασιν ἐπισηδῆν· οἶδεν ἄρα ζωὴν ὄντα κατὰ φύσιν ἑαυτὸν ὁ Υἱός. Ἐπει πῶς ἔσται χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ γεννησαντος αὐτόν, πῶς δὲ εἰκῶν καὶ ὁμοίωσις ἀκριδῆς; Ἦ πῶς οὐκ ὀρθῶς ἐποίησε λέγων ὁ Φίλιππος· « Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν; » Καὶ γὰρ δὴ καὶ ὄντως ἐνοῦσαι προσήκει, ὅτι τὸν Υἱὸν τις τεθεαμένος οὕτω τεθεώρηκε τὸν Πατέρα, εἶπερ ὁ μὲν ἐστὶ κατὰ φύσιν ζωὴ, ὁ δὲ ζωῆς τῆς παρ' αὐτοῦ μέτοχος. Οὐ γὰρ ἂν τις ἴδοι τὸ ζωοποιεῖν ἐν τῷ ζωοποιουμένῳ ποτὲ, ἐν τῷ θεομένῳ τὸν ἀπροσδεδ. Οὐκοῦν καὶ καθ' ἕτερον φεύσεται τρόπον, εἰπὼν· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Ἄλλ' ὀρᾷ που πάλιν ὁ τῶν εὐσεβῶν τῆς Ἐκκλησίας δογματῶν ἐραστῆς, ὅσα ταῖς ἐκείνων φλυαρίαις ἀκολουθήσει τὰ ἄτοπα. Ἐκκλινέτω τοιγαροῦν ἀπ' αὐτῶν, καὶ παραλλαττέτω, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ποιείτω μὲν τροχιάς ὀρθάς, τὰς δὲ ὁδοὺς κατευθυνέτω τὰς ἑαυτοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἀπλοῦν τῆς ἀληθείας ὁράτω κάλλος, ζωὴν μὲν κατὰ φύσιν εἶναι πιστεύων τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ζωὴν δὲ πάλιν τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον Υἱόν. Ὡς γὰρ φῶς ἐκ φωτός εἶναι λέγεται, οὕτω καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς· καὶ ὡς περ τὰ φωτὸς θεόμενα φωτίζει ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ φωτὸς ἰδίου, τοῦ Υἱοῦ, καὶ σοφοὶ τὰ σοφίας δεκτικὰ, ὡς διὰ σοφίας ἰδίας, καὶ δυνατοὶ τὰ δυνάμειος χρῆζοντα, ὡς διὰ δυνάμειος πάλιν ἰδίας, οὕτω ζωοποιεῖ τὰ ὁσαπῆρ ἐστὶ τῆς παρ' αὐτοῦ θεόμενα ζωῆς, διὰ ζωῆς ἰδίας καὶ ἐξ αὐτοῦ προχομῆνης, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Υἱοῦ. Ὅταν οὖν λέγῃ· « Ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, » μὴ νομίσης ὅτι διὰ τὸ δέχεσθαι τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς ζωὴν, ζῆν ἑαυτὸν ὁμολογεῖ, ἀλλ' ἐπειπερ ἐκ ζῶντος ἐγεννήθη Πατρός, διὰ τοῦτο καὶ ζῆν ἑαυτὸν δι᾽ ἰσχυρίσαστο. Οὐ γὰρ ἐνεχώρει μὴ ζῆν τὸν ἐκ ζῶντος Πατρός. Καὶ ὡς περ εἰ τις λέγοι τῶν καθ' ἡμᾶς· Ἄνθρωπός εἰμι λογικὸς διὰ τὸν πατέρα· ἀνθρώπου γὰρ λογικοῦ γέγονα τέκνον· οὕτω νοήσεις καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Μονογενοῦς· « Ζῶ, φησὶ, διὰ τὸν Πατέρα. » Ἐπειδὴ γὰρ ζωὴ κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ γεννήσας με Πατὴρ, εὐφρῆς δὲ εἰμι καὶ γνήσιον γέννημα, τὸ ἴδιον αὐτοῦ κατὰ φύσιν ἐπάγομαι, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εἶναι ζωὴ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ ὁ Πατὴρ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἐξ ἐνός νοεῖται τε καὶ ἐστὶν· ἐκ Πατρὸς γὰρ ὁ Υἱός, εἰ καὶ συνῆν ἀδίδως· εἰκότως τοῖς φυσικοῖς τοῦ γεννησαντος ἀξιώμασιν, ὡς ἰδίους ἐπισεμνύεται.

est Filius, tametsi ab æterno simul erat), naturalibus est Filius, tametsi ab æterno simul erat), naturalibus

Ὁ δὲ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· οὐ καθὼς ἐφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον. Ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσκει εἰς τὸν αἰῶνα.

Μεγάλα, φησὶν, εἶναι δεῖ τὰ ἐκ μεγάλων ἀποτελέσματα· καὶ τὰ διὰ τῆς ἀνωθεν χορηγοῦμενα χάριτος, ὁρᾶσθαι προσήκει θεοπρεπῆ, καὶ τῆς θείας μεγαλοδωρεῆς ἄξια. Εἰ γὰρ ὅλων ἐποίησω παραδεκτὸν ἐν πίστει τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταβαλῆναι τὸν ἄρτον, ἐμποιεῖτω τοῖς ἐπιεμένους διηνεκῆ τὴν ζωὴν, καὶ ἀκατάλη-

A demum naturæ. Quomodo ergo seipsum vitam vocabat? Aut enim licebit quoque nobis citra periculum dicere: « Ego sum vita », aut si periculosum est ita loqui: non licet enim creaturæ in divinas dignationes invadere: scit utique Filius se vitam esse secundum naturam. Alioqui, quomodo character erit substantiæ Genitoris, quomodo imago et perfecta similitudo? Aut quomodo non recte faciebat Philippus cum diceret: « Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis? » Utique enim censere debemus, eum qui Filium spectaverit nondum spectasse Patrem, si hic secundum naturam vita est, ille vitæ ab ipso acceptæ particeps. Nemo enim unquam viderit eum qui vivificat, in eo qui vivificatur, et qui non eget, in eo qui indiget. Igitur alio quoque modo mentietur cum ait: « Qui videt me videt et Patrem ». Sed qui pia Ecclesiæ dogmata sectatur, videt rursus quantæ illorum nugæ absurditates sequantur. Declinet igitur ab iis et convertatur, sicuti scriptum est, et dirigat vias suas, atque ad simplicem veritatis pulchritudinem oculos convertat, Deum ac Patrem vitam quidem secundum naturam esse credens, et vitam rursus qui ex ipso genitus est Filium. Sicut enim lumen de lumine esse dicitur, sic etiam vita ex vita: et quemadmodum lucis expertes Deus ac Pater illuminat per suum lumen, Filium nimirum, et sapientes reddit sapientiæ capaces ut per suam sapientiam, et confirmat infirmos atque corroborat ut per propriam virtutem, ita vivificat quæcunque vitæ indigent, per vitam propriam et ex se promanantem, id est Filium. Cum dicit igitur: « Vivo propter Patrem, » noli existimare ipsum fateri se vivere propterea quod a Patre vitam accipiat, sed quia ex vivente genitus est Patre, idcirco vivere se quoque asseruisse. Nec enim fieri potest ut non vivat qui ex vivente est Patre. Et quemadmodum si quis nostrum dicat: Homo sum rationis compos propter patrem; hominis enim rationalis sum filius: sic etiam de Unigenito intelliges illa verba: « Vivo, inquit, propter Patrem. » Nam cum Pater qui me genuit vita sit secundum naturam, et nativum ac verum sim ejus genimen, proprietatem ejus ego quoque mihi assumo secundum naturam, hoc est, vita sum: Pater quippe vita quoque est. Cum autem unus ex uno intelligatur et sit (ex Patre enim

Genitoris dignitatibus ut propriis jure gloriatur. VI, 59. *Hic est panis qui de celo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.*

Magna, inquit, esse oportet quæ a magnis sunt opera, et quæ superna gratia traduntur Deo convenientia censenda sunt, et munificentia divina digna. Si enim utique credideris panem cœlitus delapsus, vitæ perennitatem indat iis necesse est qui appetierint ipsum, et immortalitatis indesi-

²¹ Joan. xiv, 6. ²² Ibid. 8. ²³ Ibid. 9.

nentem vim habeat. Clarum enim argumentum est, ipsum esse de caelo panem, id est a Deo : nam æternum æterna largiri decet, non autem cibi temporarii usum, qui vel brevissimo spatio durare vix queat. Neque vero sapientis est putare panem illum esse divinitus ac superne demissum, quem tametsi majores nostri comederint, morti nihilominus **372** succubuerunt, et vos corruptionis illius damnum retinetis. Nec mirum : nec enim panis erat ille qui reddere possit immortales. Proindeque nec de caelo esse jure censebitur ac dicetur. Nam qui de caelo descendit, ille potest morte et corruptione potiores eos reddere, qui sunt ejus participes. Præterea panem hunc esse de caelo, qui per Christum nimirum traditur, hoc est corpus ejus, indubitato argumento confirmabitur. Facit enim ut in æternum vivat qui eum comederit. Magna autem naturæ divinæ dignitas etiam hic cernitur, quæ nihil exiguum largiri velit, sed omnia potius supernaturalia, licet captum nostrum ob gratiæ magnitudinem excedentia a simplicioribus non credantur. Qui enim fieri posset ut tam opulenta manus non ditissima largiri velit? Idcirco Paulus miratur dicens : « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum ²⁴. » In parvis autem lex magna præfigurabat, umbram habens futurorum honorum, non ipsam rerum imaginem, sicut scriptum est ²⁵ : ut in manna cibo eulogia illa quæ per Christum est, cerneretur : umbra enim futurorum illa voteribus præfigurabantur.

τὴν εὐλογίαν ὁρᾶσθαι τὴν διὰ Χριστοῦ· σικιά γὰρ γράφετο.

VI, 60. *Hæc dixit in synagoga, docens in Capharnaum.*

Admirabilium mysteriorum expositionem sapientissimus evangelista nobis afferens, initium ejus doctrinæ ad Salvatorem Christum merito refert, auctoritate personæ adversariis metum injiciens, eosque deterrens : magistrorum enim claritas auditorem ad credendum promptiorem sæpe facit, et ad assentiendum statim adigit. Recte autem subjungit illud, *in synagoga*, quasi diceret : Non unus aut alter Christum hæc dicentem audierunt : palam de omnibus in synagoga docuisse cernitur, quemadmodum ipse quoque per Isaiam prophetam dicit : « Non in abscondito locutus sum, neque in loco terræ tenebroso ²⁶ : » Libere enim de his loquebatur, omnem Judæis excusationem præcidents, et incredulos gravioris ob incredulitatem criminis reos faciens. Nondum enim **373** tam venerandum illud edocti mysterium jure quidem poenam deprecari essent, et ignorantiam causati mitiore judice usi essent. Sed cum illud perspectum habeant, et sæpe edocti incredulitate sua despexerint, qui fieri potest ut non jure sublata omni misericordia puniantur, et acerbissimam ei quem contempserunt

κτον ἐχέτω τῆς ἀθανασίας τὴν ἐνέργειαν. Εἴη γὰρ ἂν ἀπόδειξις αὕτη σαφῆς τοῦ εἶναι τὸν ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, παρὰ Θεοῦ· ἐπεὶ καὶ πρέπειεν ἐρούμεν αἰώνια τῷ αἰωνίῳ χαρίζεσθαι, καὶ μὴ πρὸ καιροῦ [Ἰσ. προσκαίρου] τροφῆς ἀπόδωσιν, εἰς ὀλιγιστὸν κομῆθ' τὸν καιρὸν καὶ μάλιστα ἀντέχειν ἰσχύουσαν. Λογίζεται γὰρ τις οὐκ ἐτι σοφῶς ἄρτον εἶναι τὸν παρὰ Θεοῦ καὶ ἄνωθεν, ὃν βεβρωκότες οἱ πρόγονοι θανάτῳ νενίκηνται, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς οὐκ ἀπεκρούσατε βλάβην. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν ἄρτος γὰρ ἀπαθανατίζειν ἰσχύων ἐκεῖνος οὐκ ἦν. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐξ οὐρανοῦ δικαίως ἂν ὑπὸ τοῦ νοοῦτο καὶ λέγοιτο. Ἦν γὰρ δὴ καὶ ἔργον τῷ ἐκεῖθεν καθικνουμένῳ πρέπον καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀμείνους ἀποτελεῖν τοὺς μετέχοντας αὐτοῦ. Ἀναμφιλόγη δὲ πάλιν ἀποδείξει βεβαιωθήσεται, (ἄρτον εἶναι τοῦτον ἐξ οὐρανοῦ, τὸν διὰ Χριστοῦ δηλαδὴ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ σῶμα αὐτοῦ. Ζῆν γὰρ εἰς αἰῶνα ποιεῖ τὸν ἀπογευσάμενον. Πολὺ δὲ δὴ τις τὸ ἀξιώπιστον τῆς θείας φύσεως κἀν τούτοις ὁρᾶται, οὐδὲν ἀξιοῦσης χαρίζεσθαι μικρὸν, πάντα δὲ μᾶλλον ὑπερφυῆ, εἰ καὶ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὑπερέλλοντα, ὡς διὰ τὸ μέγεθος ἦδη τῆς χάριτος καὶ ἀπιστεῖσθαι παρὰ τῶν ἀπλουστέρων. Τῆ γὰρ οὕτω πλουσία χειρὶ πῶς οὐκ ἔδει προσεῖναι τὸ πλουσία χαρίζεσθαι θέλον; Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀποθαυμάζει λέγων· « Ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἀ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Ἐν μικροῖς δὲ ὁ νόμος τὰ μεγάλη διετύπητο, σικιὰν ἔχων τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, καθὰ γέγραπται· ὡς ἐν τῇ τοῦ μάννα τροφῆ τῶν μελλόντων ἐκεῖνα τοῖς ἀρχαιοτέροις προκατε-

Ταῦτα εἶπεν ἐν τῇ συναγωγῇ, διδάσκων ἐν Καφαρναούμ.

Θαυμαστῶν ἡμῖν μυστηρίων ἐξηγήσιν εἰσενεγκῶν ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστῆς, ἀνατίθεισιν εἰκότως τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὴν τῆς ἐπ' αὐτοῖς διδασκαλίας ἀρχὴν, τῇ τοῦ προσώπου περιφανεῖ τὸν ἀντιπράττοντα δυσωπῶν, καὶ τοὺς ὅσπερ ἐμελλον ἀντερούντες ἀφίξεσθαι προκαταπτῶν· ἡ γὰρ τῶν διδασκόντων ἐσθ' ὅτε λαμπρότης ἐτοιμότερόν πως εἰς πίστιν τὸν ἀκροατὴν ἐργάζεται, καὶ γοργότεραν παρὰ τῶν παιδευομένων ἀπαιτεῖ τὴν συναίνεσιν. Εἰ δὲ δὴ λίαν ἐπάγει τὸ ἐν τῇ συναγωγῇ· μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτο δηλούμενος ὁ λόγος· Ἄλλ' οὐδὲ εἰς που τυχὸν ἢ δύο κατήκουσαν ταῦτα λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· διαβρήθη ἐπὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ διδάξας ὁρᾶται, ὡς περ οὖν αὐτὸς καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου φησὶν· « Οὐκ ἐν κρυφῇ ἠελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. » Ἐποίητο γὰρ ἐν παρρησίᾳ τοὺς περὶ τούτων λόγους, ἀναπολόγητον τοῖς Ἰουδαίοις τὴν κρίσιν ἀποτελῶν, καὶ τοὺς ἀπειθήσασιν τὰ ἐκ τοῦ μὴ πιστεύειν αὐτῷ διασαχθέντες παρῶν ἐγκλήματα. Οὐπω μὲν γὰρ τὸ οὕτω σεπτὸν παιδευθέντες μυστηρίων, εὐλογον ἂν ἐποίησαντο τοῦ καλῶσεσθαι τὴν παραίτησιν, καὶ τὸ μηδὲ ὄλωσ' εἰδέναι προϊσχύμενοι, μετρω-

²⁴ I Cor. II, 9. ²⁵ Hebr. X, 1. ²⁶ Isa. XLV, 19.

τέραν ἂν τὴν τοῦ κρίνοντος ὑπέμειναν κίνησιν. Ἐγνω-
κότες δὲ καὶ πολλὰκις μυσταγωγοῦμενοι, εἶτα ταῖς
ἀπειθείαις ὑβρίζοντες, πῶς οὐκ ἂν εἰκότως παντὸς ἀν-
βρημένου λοιπὸν ἔλεον κολάζοντο, καὶ πικροτάτην ἀπο-
πίσειαν τῷ παρ' αὐτῶν ἡτοιμασμένῳ [ἡτοιμασμένῳ]
τὴν δίκην; Τοιοῦτόν τι καὶ αὐτὸς ἐπ' αὐτοῖς εἶρηκεν
ὁ Σωτὴρ· « Εἰ γὰρ μὴ ἤλθον, φησί, καὶ ἐλάλησα αὐ-
τοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχονσαν. Νυνὶ δὲ πρόφασιν οὐκ
ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Παραφυλακτέον
τοιγαροῦν, μᾶλλον δὲ παραιτητέον ὡς θανάτου πρό-
ξενον τὸ δυσήκουν, καὶ ζωῆς παρακτικὴν τὴν πίστιν
ἡγώμεθα τὴν ἐφ' οἷς ἂν διδάσκη Χριστός. Διαφευζό-
μεθα γὰρ οὕτω τὸ μετ' ἐκείνων κολάζεσθαι. Προστίθῃσι δὲ ὅτι καὶ ἐν Καφαρναοῦμ ταῦτα λελάληκεν ὁ
Χριστός, ἵνα φαίνεται μεμνημένος ἀκριβῶς. Ὁ γὰρ εἶδος καὶ τόπον καὶ κώμην, πῶς ἂν ἁμάρτοι περὶ τὴν
τῶν διδαχθέντων ἐξήγησιν;

Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, B
εἶπον· Σκληρός ἐστιν ὁ λόγος οὗτος, τίς δύνα-
ται αὐτοῦ ἀκούειν; Εἶδως δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ,
ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ,
εἶπεν αὐτοῖς.

Τοῦτο τοῖς ἀνοήτοις ἔθος· αἶψα γὰρ τῶν μαθημάτων
κατατιτῶνται τὰ λεπτότερα, καὶ τὴν ὑψηλοτέραν ἢ
κατ' αὐτοὺς θεωρίαν ἀμαθῶς διασύρουσιν, ἐπεὶ μὴ
νοοῦσιν αὐτοί· καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν μανθάνειν ἐπι-
γασθαι, καὶ τοῖς λαλουμένοις συναπαλεπτύνεσθαι φι-
λεῖν, οὐκ ἐκ τῶν ἐναντίων τῶν οὕτω σοφῶν κατεξ-
ανίστασθαι λόγων, καὶ σκληρὸν ἀποκαλεῖν, ὃ καὶ θαυ-
μάζεσθαι πρέπει. Πάσχοισι γὰρ τι τοιοῦτον, ὅποσον
περ' ἂν τις ὑπομένοντας βλέποι τοὺς τῶν ὀδόντων
ἑστερημένους· ἐκείνοι μὲν γὰρ τρυφερωτέροις ἐπι-
τρέχοντες εἰσίοις, ἀτιμάζουσι πολλὰκις τὰ τῶν ἰδω- C
δίων χρηστότερα, καὶ τὸ κρεῖττον ἐσθ' ὅτε κακύνου-
σιν, οὐχ ὁμολογοῦντες τὴν νόσον, ὑφ' ἧς αὐτὸ παραι-
τεῖσθαι βιάζονται. Οἱ δὲ ἀμαθῆς σύντροφοι, καὶ φρε-
νὸς τῆς ἀγαθῆς ἠτῶμενοι, καταφρίττουσι τὴν γνώ-
σιν, ἣν ἴδουσι καὶ σφόδρα πολλοῖς καταθηρᾶσθαι πόνοις,
καὶ διὰ συντόνου μᾶλλον ἐξανύειν σπουδῆς. Ἀνὴρ
μὲν οὖν ὁ πνευματικὸς τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν-
τρυφήσει λόγοις, ἀναβοήσει δ' ἂν καὶ δικαίως· « Ὡς
γλυκία τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, ὑπερ' μέλι καὶ
κηρίον τῷ στόματί μου. » Ὁ δὲ ψυχικὸς Ἰουδαῖος
μωρίαν εἶναι λογιούμενος ἀσυνέτως τὸ πνευματικὸν
μυστήριον, καὶ διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων ἐπὶ
τὴν ἀνθρώπων πρέπουσαν σύνεσιν ἀναθαίνειν παρα-
καλούμενος, ἐπὶ τὴν σύντροφον αἶψα καταπίπτει μω- D
ρίαν, τὸ μὲν πονηρὸν καλὸν λέγων, τὸ δὲ καλὸν πο-
νηρὸν, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Πατρώνει δὲ
πάλιν, καὶ τῆς τῶν προγόνων ἀμαθίας ἀπομιμούμενος
κάν τοῦτοις ἀλώσεται. Οἱ μὲν γὰρ τὸ μάννα παρὰ
θεοῦ χορηγοῦμενοι, καὶ τῆς ἀνωθεν μετέσχοντες εὐ-
λογίας ἐπὶ τὴν συνήθη χυδαίότητα κατεφέρνοντο, καὶ
τὰς ἐν Αἰγύπτῳ δυσωδίας ἐζήτουν, κρέμμυα, καὶ
πράσα, καὶ κρεῶν λέβητας ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν· οἱ
δὲ τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος χάριν δέχασθαι παρα-
καλούμενοι, καὶ τὸν ἄρτον τὸν ἀληθινόν, τὸν ἐκ θεοῦ
Πατρὸς ἦκοντα τρέφεσθαι διδασκόμενοι, πρὸς τὴν
ἑαυτῶν ἐκνεύουσι πλάνην, φιλήθονοι μᾶλλον ὄντες,

proenam lauant? Tale quiddam ipse quoque de his
Salvator dixit: « Si enim non venissem, inquit,
et locutus essem eis, peccatum non haberent.
Nunc autem excusationem non habent de peccato
suo³⁷. » Cavenda igitur, imo vero fugienda ceu
Christus docet vitæ conciliatricem putemus. Sic
enim cum illis nequaquam puniemur. Addit porro
Christum hæc in Capharnaum dixisse, ut accurate
cuncta exposuisse appareat. Qui enim locum et vi-
cum novit, quomodo aberraverit in explicandis iis
quæ docuit?

VI, 61, 62. Multi ergo audientes ex discipulis
ejus, dixerunt: Durus est hic sermo, et quis potest
eum audire? Sciens autem Jesus apud semet-
ipsum quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit
eis.

Hæc indoctorum est consuetudo: subtiliorem
doctrinam condemnant, et altiori quam ut eam ca-
pere possint contemplationi detrahunt, quia non
intelligunt ipsi: cum studium potius ad discendum
afferre deberent, et una cum iis quæ dicuntur
mentem acuere, non e contrario tam sapienti do-
ctrinæ resistere, et durum vocare sermonem quem
admirari debebant. Idem enim illis accidit quod
edentulis qui, molliores cibos arripientes, exquisi-
tissima sæpe contemnunt edulia, et quod bonum
est interdum vituperant, celantes morbum qui eos
id aversari cogit. Imperitiæ vero alumni, et qui
pravo sunt ingenio, a cognitione abhorrent, quam
multis utique laboribus et vehementi studio venari
potius deberent. Vir itaque spiritalis Salvatoris
nostri sermonibus summopere oblectabitur, et jure
exclamabit: « Quam dulcia faucibus meis eloquia
tua, super 374 mel et favum ori meo³⁸! » Anima-
lis vero Judæus inepte sibi persuadens spiritale
mysterium stultitiam esse, et verbis Salvatoris ad
intelligentiam homini convenientem ascendere mo-
nitus, ad solitam tamen insaniam usque delabitur,
malum quidem bonum dicens, et bonum malum,
juxta prophetæ dictum³⁹. Patrissare vero et ma-
jorum suorum stultitiam imitari hic quoque depre-
hendetur. Illi enim manna a Deo suscepto, et be-
nedictionis supernæ facti participes, ad solitam
delapsi vecordiam fetores Ægyptios desiderabant,
allia, et cepas, et carniū lebetes videre cupien-
tes: hi vero ad vivificam Spiritus gratiam susci-
piendam invitati, et panem illum verum, qui ex
Deo Patre venit comedere edocli, ad suum errorem
se conferant, voluptatis amantes potius quam Dei.
Et quemadmodum horum majores ipsum manna
cibum damnabant, dicentes: « Anima autem nostræ
exaruit in manna hoc⁴⁰; » sic etiam hi rursus
panem illum verum abjiciunt, non veriti dicere

³⁷ Joan. xv, 22. ³⁸ Psal. cxviii, 103. ³⁹ Isa. v, 20. ⁴⁰ Num. xi, 5, 6.

« Durus est hic sermo ⁴¹. » Divinorum itaque mysteriorum auditores sapientes esse oportet, ac peritis numerulariis similes, qui probam pecuniam et adulterinam agnoscant, neque ad ea quæ fide suscipiuntur inextricabiles quæstiones intempestive afferant, neque rursus damnosam quandoque fidem temere iis adhibeant in quibus opus est indagare, sed unicuique eorum quæ dicuntur quod congruum est reddant, ac per rectam veluti semitam eant, nequam in partem deflectentes. Regia quippe via gradiendum est ei qui ad fidei Christianæ rectitudinem proprat.

πρότερον τῶν λαλουμένων, καὶ δι' εὐθείας ὥσπερ εἶναι γὰρ βασιλικῇ πορεύεσθαι πρέπει τὸν εἰς ὁρθότητα VI, 62, 63. *Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius.*

Præ multa inscitia quidam ex Servatoris Christi discipulis ejus verbia offendebantur. Nam cum dicentem audiissent : « Amen amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et hiberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis ⁴². » invitari se ad belluinam aliquam crudelitatem putabant, ita ut carnis quidem vesci inhumaniter, et sorbere sanguinem juberentur, et quæcumque vel auditu **375** solo borrenda sunt facere cogentur. Non enim mysterii illius decus noverant, et pulcherrimam ob ipsum excogitatum dispensationem, sed illud apud semetipsos utique versabant : Quomodo corpus humanum æternam nobis vitam inseret? aut quid ad immortalitatem conducet id quod ejusdem est nobiscum naturæ? Christus ergo eorum consilia intelligens : « Cuncta enim nuda et aperta sunt in oculis ejus ⁴³, » ad comprehensionem eorum quæ ignorabant eos rursus multis modis officiose quasi manu deducit. Vos enim, inquit, stulte admodum sermonibus meis offendimini. Nam si nondum ad credendum adduci potuistis, quamvis meum corpus vitam vobis inditurum sæpe docuerim, quid sentietis, inquit, cum ipsum quoque in cælum evolare cernetis? Non enim solum polliceor me in ipsum quoque cælum ascensurum, ne rursus obtrudatis illud quomodo; oculis vestris ipsammet rem spectabitis, ut quicumque contradixerit confundatur. Si ergo spectaveritis, inquit, in cælum ascendentem Filium hominis, quid porro dicetis? Non mediocriter enim insanire deprehendimini. Nam si carnem meam vitam vobis inserere non posse putatis, quomodo volucris instar in cælum ascendet? Si enim vivificare non possit, quia ad vivificandum natura sua comparata non est, quomodo per aërem incedat, aut quomodo in caelos ascendet? Nam hoc æque carni est impossibile. Quod si præter naturam ascendat, quid prohibet damnum quominus etiam vivificat, licet natura sua vivificare non possit? Nam qui caeleste effecit id quod de terra est, vivificum quoque red-

A ἢ φιλόσοφοι. Καὶ ὥσπερ οἱ τοῦτων κέρηνοι καὶ αὐτῆς κατηγοροῦν τῆς διὰ τοῦ μάννα τροφῆς, ἀποκαλωπῶντας λέγειν· « Ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν κατέβητος ἐν τῷ μάννα τούτῳ· » οὕτω καὶ οὗτοι πάλιν τὸν ἄρτον ἀποπέμπονται τὸν ἀληθινόν, οὐκ ἐρυθριῶντες λέγειν· « Σκληρός ἐστιν ὁ λόγος οὗτος. » Δεῖ τοιγαροῦν σοφοὺς εἶναι τοὺς τῶν θεῶν μυστηρίων ἀκροατάς, δεῖ δοκιμῶν εἶναι θεραπεζίας, ὡς εἰδέναι τὸ δοκιμῶν καὶ τὸ παράσημον νόμισμα, καὶ μήτε τοῖς πίστει παραδέκτοι ἀκαίρως ἐπάγειν τὴν ἀνεξίτητον ζήτησιν, μήτε τοῖς τῆς ζητήσεως δοσμένοις ἐπισωτεύεσθαι πίστιν ἐσθ' ὅτε τὴν ἐπιζήμιον, ἀποδιδόναι δὲ τὸ ἐκάστην τρίβου, τὸ ἐκκλίνειν ἐπ' ἄμφο παραιτουμένους. Ὁδὴ πίστειως τρέχοντα τῆς ἐν Χριστῷ.

Τοῦτο ὑμᾶς scandalίζει; Ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, δεῖ οὖν τὸ πρότερον.

Ἐκ πολλῆς ἔγαν τῆς ἀμαθίας τῶν ὑπὸ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ μαθητανομένων τινὲς ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ λόγοις ἐσκandalίζοντο. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπερωῶντο λέγοντος· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς· » εἰς ὠμότητά τινα θηριαπρεπῆ καλεῖσθαι σφᾶς ὑπελάμβανον, ὡς σαρκοφαγεῖν μὲν ἀπανθρώπως, αἷμα δὲ ροφεῖν ἐπιτάττεσθαι, καὶ ὅσα καὶ μόνον ἀκούσαι φρικτὰ, ταῦτα ποιεῖν ἀναγκάζεσθαι. Οὐ γὰρ ἴδωσάν πως τοῦ μυστηρίου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἡδυσμένην ἐπ' αὐτῷ καλλίστην οἰκονομίαν· ἐπὶ δὲ γε τοῦτω κάκεινό πιν πάντως καθ' ἑαυτοὺς ἐλογίζοντο· Πῶς ἂν ἡμῖν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὴν αἰώνιον ἐμψυτῶσαι ζωὴν; τί δὲ ὄνησει πρὸς ἀθανασίαν τὸ ἡμῖν ἄμοφές; Συνεὶς τοιγαροῦν ὁ Χριστὸς τὰ ἐν αὐταῖς βουλευόμενα· « Πάντα γὰρ γυμνά καὶ τετραγλισμένα ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, » θεραπεύει πάλιν εἰς κατάληψιν τῶν ἀγνωσμένων ἐτι πολυτρόπως χειραγωγῶν. Ἀνοήτως γὰρ λῆαν, ὧ οὔτοι, φησὶν, ἐπὶ τοῖς παρ' ἐμοῦ scandalίζεσθε λόγους. Εἰ γὰρ οὕτω πιστεύειν ἐγνώκατε, καίτοι πολλάκις μυσταγωγούμενοι, οὐ ζωὴν ὑμῖν ἐνήσει τὸ ἡμέτερον σῶμα, τίνα τρόπον διατεθήσεσθε, φησὶν, ὅταν αὐτὸ καὶ εἰς οὐρανὸν ἀνιπτάμενον βλέπτε; Οὐ γὰρ ὑπισχοῦμαι μόνον, ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν ἀναθήσομαι τὸν οὐρανὸν, ἵνα μὴ πάλιν λέγητε τὸ πῶς· ἐν ὀφθαλμοῖς ὑμῖν ἡ θέα στήσεται, πάντα δισωποῦσα τὸν ἀντιλέγοντα. Ἐὰν οὖν βλέπτε, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβαίνοντα τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τί ἐρεῖτε πάλιν; Ἐλεγχθήσεσθε γὰρ οὐ μετρίως ἀφραίνοντες. Εἰ γὰρ μὴ δύνασθαι τὴν ἐμὴν σάρκα τὴν ζωὴν ὑμῖν ἐνθεῖναι λογίζεσθε, πῶς πτηνοῦ δεκτὴν εἰς οὐρανὸν ἀναθήσεται; Εἰ γὰρ μὴ δύνασθαι ζῶποιεῖν, ὅτι μὴ πέφυκε ζῶποιεῖν, πῶς ἀεροθατήσεται, πῶς δὲ εἰς οὐρανοὺς ἀναθήσεται; Καὶ τοῦτο γὰρ ὁμοίως ἀδύνατον τῇ σαρκί. Εἰ δὲ ἀναβαίνει παρὰ φύσιν, τί τὸ κωλύον ἐτι καὶ ζῶποιεῖν αὐτήν, καὶ εἰ μὴ πέφυκε ζῶποιεῖν, ὅσον εἰς ἰδίαν φύσιν; Ὁ γὰρ οὐράνιον ἀποδείξας τὸ ἀπὸ γῆς, καὶ ζῶποιον ἀποτελέσει, καὶ εἰ πᾶ-

⁴¹ Joan. vi, 61. ⁴² Ibid. 51. ⁴³ Hebr. iv, 13.

φύκει φθίρεισθαι κατὰ τὸν ἴδιον λόγον. Ἐπιτηρη-
 τέων δὲ ὅπως οὐκ ἀνέγεται πάλιν εἰς δύο καταμερί-
 ζεσθαι Χριστοῦς, κατὰ τὴν τινῶν ἀβουλίαν. Ἀμέρι-
 στον γὰρ ἑαυτὸν πανταχῆ φυλάττει μετὰ τὴν ἰνα-
 θρώπησιν. Τὸν γὰρ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου φησὶν ἀνα-
 θαίνειν, ὅπου ἦν τὸ πρότερον, καίτοι τοῦ ἐκ γῆς σώ-
 ματος οὐκ ἔντος ἀνω πρὸ τούτου, μόνου δὲ ἔτι καὶ
 καθ' ἑαυτὸν τοῦ Λόγου, πρὸ συνδρομῆς τῆς εἰς σάρκα.
 Καλῶς οὖν ὁ Παῦλος τὸ, « Ἐἷς Κύριος Ἰησοῦς Χρι-
 στός » ἐν ἰδίαις ἐπίστολαίς. Εἷς γὰρ Υἱός,
 καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως, καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν,
 καὶ οὐκ ἄλλότριον τοῦ Λόγου τὸ ἴδιον αὐτοῦ λογιού-
 μαθα σῶμα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου
 φησὶ τὸν ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσαντα Λόγον,
 Σὺρξ γὰρ ἐγένετο, κατὰ τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν,
 καὶ οὐκ εἰς σάρκα μεταχωρήσας ἐκ παρατροπῆς.
 ἄτρεπτος γὰρ καὶ ἀναλλοίωτος κατὰ φύσιν ἐστίν, ὡς
 Θεός· ἀλλ' ὡς ἐν ἰδίῳ κατοικήσας ναῶ, τῷ ἐκ Παρθέ-
 νου φημι, καὶ ἀνθρώπος γεγονώς κατὰ λόγον ἀληθινόν.
 Ἀναθήσεσθαι δὲ λέγων, ἐνθα καὶ πρότερον ἦν, διδω-
 σὶ πως ἐνοεῖν τοῖς ἀκρωμένοις, ὅτι καταδέθηκεν
 ἐξ οὐρανοῦ. Ἦν γὰρ οὕτως εἰκὸς συνένεας τοῦ λόγου
 τὴν δύναμιν, οὐχ ὡς ἀνθρώπου προσέχειν μόνον, ἀλλ'
 εἰδέναι λοιπὸν καὶ τὸν ἐν σαρκὶ Θεὸν Λόγον, πιστεύειν
 τε ὅτι καὶ ζωοποιὸν ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ.

*Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν· ἡ σὰρξ οὐκ
 ὀφείλει οὐδέτι.*

Οὐ σφόδρα, φησὶν, ἀσυνέτως τὸ μὴ δύνασθαι ζωο-
 ποιεῖν περιτεθείκατε τῇ σαρκί. Ὅταν γὰρ μόνη
 νοῆται καθ' ἑαυτὴν ἡ τῆς σαρκὸς φύσις πως, οὐκ
 ἔσται δηλονότι ζωοποιός· ζωογονήσει μὲν γὰρ τι
 τῶν ὄντων οὐδαμῶς, δεῖται δὲ μᾶλλον αὐτῆ τοῦ ζωο-
 γονεῖν ἰσχύοντος. Ἐπὶ δὲ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως
 πολυπραγμονῆται μυστήριον, εἶτα τίς ὁ ἐνοικῶν
 τῆδε τῇ σαρκὶ μανθάνητε, διατεθήσαθε πάντως,
 φησὶν, εἰ μὴ καὶ αὐτοῦ κατηγορεῖτε τοῦ Θεοῦ Πνεύ-
 ματος, ὅτι δύναται ζωοποιεῖν, κἂν μηδὲν ὄλων ἡ
 σὰρξ ἐξ ἑαυτῆς ὠφελῆ. Ἐπειδὴ γὰρ ἤνωται τῷ
 ζωοποιῶντι Λόγῳ, γέγονεν ὅλη ζωοποιός πρὸς τὴν
 τοῦ βελτίονος ἀναδραμούσα δύναμιν, οὐκ αὐτῆ πρὸς
 τὴν ἰδίαν βιασαμένη φύσιν τὸν οὐδαμόθεν ἠττώμε-
 νον. Κἂν ἀσθενῆ τοιγαροῦν ἡ τῆς σαρκὸς φύσις, ὅσον
 ἦκεν εἰς ἑαυτὴν, εἰς τὸ δύνασθαι ζωοποιεῖν, ἀλλ'
 οὖν ἐνεργήσει τοῦτο τὸν ζωοποιὸν ἔχουσα Λόγον, καὶ
 ἄλην αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν ὀδίνουσα. Σῶμα γὰρ ἐστὶ
 τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς, καὶ οὐκ ἐνός τινος τῶν ἀπὸ
 τῆς γῆς, ἐφ' οὐπερ ἂν καὶ ἰσχύσαι δικαίως τὸ, « Ἡ
 σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. » Οὐ γὰρ ἡ Παύλου τυχὸν,
 ἀλλ' οὐδὲ ἡ Πέτρου, ἦγουν ἐτέρου τινὸς τοῦτο ἐν
 ἡμῖν ἐργάζεται· μόνη δὲ καὶ ἐξαιρέτως ἡ τοῦ Σωτή-
 ρος ἡμῶν Χριστοῦ, « ἐν ᾧ κατέκχησε πᾶν τὸ πλή-
 ρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. » Καὶ γὰρ ἂν εἴη
 τῶν ἀποπατάτων τὸ μὲν μέλι τοῖς οὐκ ἔχουσι κατὰ
 φύσιν τὸ γλυκὺ τὴν ἰδίαν ἐντιθέναί ποιοῦντα, καὶ εἰς
 ἑαυτὸ μετασκαυάζειν τὸ, ᾧπερ ἂν ἀναμισηται, τὴν
 δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ζωοποιὸν φύσιν μὴ ἀνακομίζειν

A det, tametsi natura sua corruptioni sit obnoxium.
 Observandum autem rursus quo pacto se in duos
 Christos dividi, ut nonnulli docent, nequaquam
 sustineat. Indivisum enim se ubique servat post
 incarnationem. Filium enim hominis eo ascendere
 dicit, ubi erat prius⁴⁴, quamvis corpus illud ter-
 renum antehac sursum non esset, sed solum et in
 seipso Verbum priusquam in carnem conveniret.
 Recte igitur Paulus in Epistolis : « Unus Dominus Je-
 sus Christus⁴⁵. » Unus enim est Filius, et ante in-
 carnationem, et post incarnationem ; nec alienum
 esse a Verbo proprium ejus corpus censebimus.
 Idcirco enim Filium quoque hominis ait Verbum
 quod caelitus descendit. Caro enim factum est, ut
 ait beatus evangelista⁴⁶, non mutatione in carnem
 transeundo (immutabile enim et inalterabile sec-
 undum naturam est, ut Deus), sed ut in **376** sac-
 templo, quod nimirum ex Virgine assumpsit, ha-
 bitans, et revera factus homo. Cum autem ascen-
 surum se ait ubi etiam prius erat, auditoribus
 aliquo modo innuit se descendisse de caelo.
 Sic enim consentaneum erat ipsos, intellecta
 vi et sententia ejus quod dicebat, ei obtemperare
 non tantum ut homini, sed Deum deinceps in carne
 Verbum agnoscere, et credere corpus etiam ejus
 esse vivificum.

VI, 64. *Spiritus est qui vivificat : caro non prodest
 quidquam.*

C Non nimis absurde, inquit, vivificandi vim carni
 detraxistis. Nam si sola seorsim natura corporis in-
 telligatur, non erit utique vivifica : nulla enim plane
 res creata vivificat, sed ipsa potius a quo vivificari
 possit indiget. Si autem incarnationis mysterium pro-
 prius expendatur, et quis ille sit qui habitat in carne
 hac perceperitis, credetis utique, inquit, nisi divino
 quoque Spiritui detrabit, carnem vivificare posse,
 quamvis caro nihil plane ex seipsa prosit. Quia enim
 vivificanti Verbo unita est, idcirco facta est tota vivi-
 fica, ad potioris virtutem evecta, non in suam natu-
 ram vi adacto eo qui nullatenus superari cogive po-
 test. Licet igitur natura carnis per se vivificare ne-
 queat, idipsum tamen praestat Verbum vivificum in
 se habens, et totam ejus efficacitatem proferens.
 D Corpus enim est ejus qui vita est secundum natu-
 ram, non autem alicujus terreni hominis, de quo
 jure dici possit illud : « Caro non prodest quid-
 quam⁴⁷. » Non enim Pauli, verbi gratia, aut Petri,
 vel cujusvis alterius caro id in nobis praestabit,
 sed unica et sola Servatoris nostri Christi, « in quo
 habitavit omnis plenitudo deitatis corporaliter⁴⁸. »
 Absurdissimum namque esset, mel qualitatem suam
 iis quae nihil habent in se dulcedinis imprimere,
 et in seipsum id cui permistum fuerit transferre,
 Dei vero Verbi naturam vivificam non existimare
 in suam perfectionem id in quo inhabitavit corpus
 adducere. Quapropter de reliquis omnibus vere
 dicetur quod caro non prosit quidquam, de solo

⁴⁴ Joan. vi, 65. ⁴⁵ I Cor. viii, 6. ⁴⁶ Joan. i, 14. ⁴⁷ Joan. vi, 64. ⁴⁸ Coloss. ii, 9.

Christo non poterit, propterea quod in eo vita habitet, hoc est Unigenitus. Spiritum vero seipsum appellat : Spiritus enim Deus est ; et juxta beatum Paulum : « Etenim Dominus Spiritus est ⁴⁹. » Neque vero hæc dicimus, quod Spiritum sanctum **377** non subsistere proprie dicamus : sed quemadmodum Filium hominis seipsum dicit, quia factus est homo, sic a proprio Spiritu seipsum Spiritum appellat. Nec enim alienus est ab ipso Spiritus ejus.

VI, 64. *Verba quæ ego locutus sum vobis, Spiritus et vita sunt.*

Totum demum suum corpus vivifica virtute Spiritus replet. Spiritum enim deinceps carnem suam nominat, ita tamen ut non propterea carnem esse neget : sed quia perfecte ei est unita, et totam ejus vivificam vim induit, idcirco Spiritum quoque eam nominat ; nec est quod mireris, aut ea re offendaris. Si enim qui Domino adhæret spiritus cum eo unus est, quomodo non potius proprium ejus corpus unum cum ipso nominabitur? Sententia igitur horum verborum est hujusmodi : Ex internis vestris cogitationibus sentio, inquit, stulte vos existimare a me dictum esse terrenum hoc corpus natura sua esse vivificum. Sed non est verborum meorum iste scopus : tota edissertatio mea vobiscum est de Spiritu divino, et de vita æterna. Nec enim carnis natura vivificum reddit Spiritum, sed virtus Spiritus vivificum corpus facit. « Verba itaque quæ ego locutus sum vobis Spiritus sunt, » id est spiritalia, et de Spiritu ; « et vita sunt, » id est vivifica, et de vita secundum naturam. Quæ quidem dicit, non quod irritam carnem suam esse velit, sed ut veritatem nos edoceat. Sed quod modo diximus, operæ pretium censemus denuo repetere. Natura carnis per se vivificare non potest : quid enim amplius esset in Deo secundum naturam? Sed nec unica et seorsim in Christo quoque esse censenda est : habet enim Verbum unitum, quod secundum naturam est vita. Cum ergo Christus eam vivificam nominat, non æque illi ac sibi, sive suo Spiritui vivificandi vim attribuit. Propter ipsum enim proprium ejus quoque corpus vivificum est, quoniam illud in suam ipsius vim reformavit. Quoniam autem pacto, nec mente capi potest, nec lingua exprimi, sed silentio tantum ac fide mentem excedente debet honorari. Quod autem Filius in divinis Scripturis Spiritus quoque sancti nomine sæpe nuncupetur, ex iis quæ subjecta sunt agnoscemus. Scribit enim beatus Joannes de ipso : « Hic est qui venit per aquam et sanguinem **378** [Spiritum] Jesus Christus : non in aqua solum, sed et in aqua et Spiritu. Spiritus est qui testificatur quoniam Spiritus est veritas ⁵⁰. » Ecce enim Spiritum veritatem nominat, cum Chri-

σῶμα. Οὐκοῦν ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀληθῆς ἔσται λόγος, ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδὲν· ἀποθήσει δὲ ἐπὶ μόνου Χριστοῦ, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ κατοικῆσαι τὴν ζωὴν, τοῦτ' ἐστὶν, τὸν Μονογενῆ. Πνεῦμα δὲ φησὶν αὐτόν· Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός· καὶ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον· « Καὶ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. » Καὶ οὐκ ἀναίρουντες τὸ ἰδίως ὑφessestῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ θεῖον, τὰ τοιαῦτά φαμεν· ἀλλ' ὥσπερ Ἰῶν ἀνθρώπου φησὶν αὐτόν, ἐπειδὴ γέγονεν ἀνθρώπος, οὕτω πάλιν ἀπὸ τοῦ ἰδίου Πνεύματος αὐτόν [Πνεῦμα] ὀνομάζει. Οὐ γὰρ ἀλλότριον αὐτοῦ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Τὰ ῥήματα, ἃ λελάληκα ὑμῖν Πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστίν.

Ὅλον ἤδη τῆ ζωοποιῶ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖα τὸ ἴδιον σῶμα πληροῖ. Πνεῦμα γὰρ λοιπὸν τὴν σάρκα καλεῖ, καὶ οὐκ ἀνατρέπων τὸ εἶναι σάρκα αὐτήν· διὰ δὲ τὸ ἀκρως ἠνώσθαι τε αὐτῷ, καὶ ὀλην αὐτοῦ τὴν ζωογόνον ἐνδύσασθαι δύναμιν, ὀφειλοῦσαν ἡσὴ καλεῖσθαι καὶ Πνεῦμα· καὶ θαυματοῦν οὐδὲν, μηδὲ γὰρ ἐπὶ τοῦτω σκανδαλισθῆς. Εἰ γὰρ ὁ καλλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνευμά ἐστὶν, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα ἐν ὧς πρὸς αὐτόν ὀνομασθήσεται ; Σημαίνει τοιγαροῦν διὰ τῶν προκειμένων τοιοῦτόν τι πάλιν· Ἐκ τῶν ἐνότων ὑμῖν διαλογισμῶν ὑπαισθάνομαι, φησὶν, ἀσυνετοῦντες ὅτι διαλογίζεσθε, γηγῶναι μοι λόγον τὸν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι τῆ φύσει ζωοποιὸν ἐστὶ τὸ ἀπὸ γῆς σῶμα. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἦν ἐν τοῖς ἐμοῖς ῥήμασιν ὁ σκοπός· ὀλη γὰρ ἦν πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ θεῖου Πνεύματος ἡ ἐξήγησις, καὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Οὐδὲ γὰρ ἡ τῆς σαρκὸς φύσις ζωοποιὸν τὸ Πνεῦμα ἐργάζεται, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις ζωοποιὸν τὸ σῶμα ποιεῖ. « Τὰ ῥήματα τοῖνον, ὅπερ ὑμῖν διελεγμαί, Πνεῦμά ἐστὶ, » τοῦτ' ἐστὶ πνευματικὰ, καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, « καὶ ζωὴ ἐστίν, » ἀντὶ τοῦ ζωοποιῶ, καὶ περὶ τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς. Καὶ οὐκ ἀθετῶν τὴν ἰδίαν σάρκα τὰ τοιαῦτά φησιν, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, τοῦτο διδάσκων ἡμᾶς. Ὅπερ γὰρ εἰρηκαμεν ἀρτίως, τοῦτο πάλιν ἐρούμεν ἀναλαβόντες διὰ τὸ χρῆσιμον. Ἡ τῆς σαρκὸς φύσις αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἂν δύναιτο ζωογονεῖν· ἐπεὶ τί τὸ πλέον ἐν τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ ; Ἄλλ' οὐ μόνη καὶ καθ' ἑαυτὴν, καὶ ἐν Χριστῷ νοηθήσεται· ἔχει γὰρ ἐνωθέντα τὸν Λόγον, ὃς ἐστὶ κατὰ φύσιν ζωή. Ὅταν οὖν ζωοποιὸν αὐτὴν ὀνομάζει Χριστὸς, οὐκ αὐτῆ τοσοῦτον, ὅσον αὐτῷ, εἶτε τῷ ἰδίῳ Πνεύματι τὸ ζωογονεῖν δύνασθαι μαρτυρεῖ. Δι' αὐτόν γὰρ καὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα ζωοποιὸν ἐστὶν, ἐπισπερ αὐτὸ πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνεστοιχειώσε δύναμιν. Τὸ δὲ ὅπως οὕτε νῦν καταληπτόν, οὕτε γλῶττη λεκτόν, σιωπῆ δὲ καὶ πίστει τῆ ὑπὲρ νοῦν τιμῶμενον. Ὅτι δὲ πολλὰς τῷ τοῦ Πνεύματος ὀνόματι παρὰ ταῖς θέλαις Γραφαῖς καλεῖται καὶ ὁ Ἰῶς, διὰ τῶν ὑποστατημένων εἰσόμεθα. Γράφει τοῖνον ὁ μακάριος Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ· « Οὗτός ἐστὶν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος Ἰησοῦς Χριστὸς, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὕδατι, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι. Τὸ Πνεῦμά ἐστὶ τὸ μαρ-

⁴⁹ II Cor. III, 17. ⁵⁰ I Joan. V, 6.

ευρουῖν, ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. » Ἴδου γάρ A
 Γνεῦμα τὴν ἀλήθειαν ὀνομάζει, καίτοι βωῶντος διαβ-
 ῥήθην Χριστοῦ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Παῦλος δὲ
 πάλιν ἡμῖν ἐπιστέλλων φησὶν· « Οἱ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῶ
 ἀρέσαι οὐ δύνανται· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ'
 ἐν Πνεύματι Θεοῦ, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν.
 Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐ-
 τοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ τὴν
 ἁμαρτίαν, τὸ δὲ Πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. » Ἴδου
 γάρ δὴ πάλιν ἐν τούτοις τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα κατοικεῖν
 ἐν ἡμῖν ἀποφηνάμενος, αὐτὸν εἰρηκεν ἐν ἡμῖν εἶναι τὸν
 Χριστόν. Ἀδιαίρετον γάρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ,
 κατὰ γε τὸν ἐν ταυτέτῃ φύσεως λόγον, εἰ καὶ νοοῖτο
 ὑπάρχειν ἰδιουσιστάτως. Διὰ τοῦτο πολλάκις ἀδιαφο-
 ρεῖ, ποτὲ μὲν τὸ Πνεῦμα, ποτὲ δὲ ἐαυτὸν ὀνομάζων.

Ἄλλ' εἰσὶν ἐξ ὁμῶν τινες, οἱ οὐ πιστεύουσιν. B
 Ἥδει γάρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἰησοῦς, τινες εἰσὶν οἱ μὴ
 πιστεύοντες, καὶ τίς ἐστὶν ὁ παραδώσω αὐτόν.
 Καὶ εἰπε· Διὰ τοῦτο εἶρηκα ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς
 δύναται ἔλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ἢ δεδομένον
 αὐτῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς μου.

Ἐν τούτῳ δὴ πάλιν ἐστὶ διαβρῆθην ὄραν πληροῦ-
 μενον τὸ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν προκεκρυμμέ-
 νον· « Ἀκοῆ δὲ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ
 βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γάρ
 ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ὄτα αὐτῶν
 ἐδάρυναν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκαμύσαν,
 μὴ ποτε ἴωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τῇ καρ-
 διᾷ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἴσωμαι αὐτούς. » C
 Αὐτῆχοι γάρ τῶν τοῦ Σωτῆρος γιγνόμενοι διδασκά-
 των, καὶ οὐ παρ' ἐτέρου τινὸς τῶν ἁγίων μανθάνον-
 τες, διὰ φωνῆς δὲ μᾶλλον τοῦ πάντων Δεσπότης μου
 σταγαγούμενοι, ἀλλὰ γάρ καὶ τοῖς τοῦ σώματος
 ὀρώντες αὐτὸν ὀφθαλμοῖς, ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀνοιαῖς
 ἐξεπαχύνοντο, καὶ τὸν τῆς διανοίας καταμύσαντες
 ὀφθαλμῶν, τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἀπετρέποντο, τὸν
 ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς παιδεύσεως φωτισμὸν οὐ παρα-
 δεχόμενοι· πονηροὶ γάρ ἦσαν, καὶ πολλοὶς ἦδη τοῖς πα-
 ρρηχηκόσιν ἔνοχοι πταίσμασι. Διὰ τοῦτο καὶ πῶρωςιν
 ἀπὸ μέρους γεγενησθαι πῦρ Ἰσραὴλ ὁ σοφὸς ἡμῖν δια-
 μαρτύρατο Παῦλος. Ἐπεὶ δὲ καὶ οὐ τῆς τυχοῦσης φρο-
 νήσεως τὸν ἐν ἀνθρωπιᾷ μορφῇ κρυπτόμενον ἐπι-
 γνῶναι Θεὸν, μὴ δύνασθαι φησὶ πρὸς αὐτὸν εἶναι τὸν
 οὐπω λαβόντα σύνεσιν δὲ δηλονότι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ
 Πατρὸς, καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γάρ « πᾶσα δόσις D
 ἀγαθῆ, καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον ἀνωθέν ἐστὶ, κατα-
 βαίνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων » πῶς ἂν οὐχὶ
 μᾶλλον καὶ τὸ ἐπιγνῶναι Χριστὸν δῶρον ἂν γένοιτο
 τῆς τοῦ Πατρὸς δεξιᾶς; καὶ ἡ τῆς ἀληθείας κατά-
 ληψις πῶς οὐκ ἂν νοοῖτο πάσης ἐπέκεινα χάριτος;
 Ὅσῳ γάρ ἂν φαίνοιτο τῶν ἀνωτάτω πρόξενος ἀγαθῶν,
 τοσούτῳ μᾶλλον ἂν πρέποι τῆς θείας αὐτὴν ἡρετῆσαι
 φιλοτιμίας. Οὐ δίδωσι γε μὴν αὐτοῖς ἀκαθάρτοις ὁ
 Πατὴρ τὸ ἐπιγνῶναι Χριστόν, οὐδὲ τοῖς εἰς ἐκτόπους
 ἀπειθείας ἀποφοιτῶν μελετήσασιν τὴν ἐπωφελεστάτην
 τοῦ Πνεύματος ἐνίησι χάριν· οὐ γάρ ἔδει βορδῶρ τὸ
 τίμιον ἐπιχειῖσθαι μύρον. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος προ-

stus palam prædicet : « Ego sum veritas ⁸¹. » Rursus
 autem Paulus nobis scribens, ait : « Qui in carne
 sunt Deo placere non possunt ; vos autem in
 carne non estis, sed in Spiritu Dei, si tamen Spi-
 ritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum
 Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Chri-
 stus in vobis est, corpus quidem mortuum est
 propter peccatum, Spiritus autem vivit propter
 justitiam ⁸². » Ecce enim rursus hic Dei Spiritum
 habitare in nobis asserens, ipsum in nobis dixit
 esse Christum. Indivisus enim est a Filio Spiritus
 ejus, secundum rationem identitatis naturæ, licet
 in propria hypostasi intelligatur existere. Proin-
 deque indifferentem loquitur, modo Spiritum, modo
 semetipsum nominans.

VI, 65, 66. Sed sunt quidam ex vobis qui non cre-
 dunt. Sciebat enim ab initio Jesus, qui essent non
 credentes, et quis traditurus esset eum. Et dicebat :
 Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me,
 nisi fuerit ei datum a Patre meo.

Hic rursus clare videre licet impletum esse id
 quod per unum e sanctis prophetis prænuntiatum
 est : « Aure audietis, et non intelligetis : et viden-
 tes videbitis, et non perspicietis. Incrassatum est
 enim cor populi hujus : et aures suas gravaverunt,
 et oculos compresserunt, ne forte videant oculis
 suis, et auribus audiant, et corde intelligant, et
 convertant se, et sanabo illos ⁸³. » Nam cum ab
 ipsomet Salvatore, non ab alio quovis sanctorum
 præcepta haurirent, necnon voce Domini omnium
 instituerentur, adeoque corporis oculis ipsum cer-
 nerent, dementia tamen sua incrassati, et mentis
 oculo capti, justitiæ solem fugiebant, evangelicæ
 doctrinæ illuminationem non suscipientes : improbi
 quippe erant, et multis jam præteritis obstricti
 peccatis : proindeque cæcitatem ex parte comi-
 tuisse in Israel, sapiens nobis Paulus testatus
 est ⁸⁴. Cum autem non vulgaris sapientiæ sit
 Deum in humana forma latentem agnoscere,
 379 non posse venire ad se ait eum qui cogni-
 tionem videlicet a Deo et Patre nondum acceperit :
 neque id abs re. Si enim « omne datum optimum,
 et omne donum perfectum desursum est, descendens
 a Patre luminum ⁸⁵ : » quomodo non donum quo-
 que dexteræ Patris erit Christi agnitio, et verita-
 tis comprehensio quomodo non gratiam omnem
 excedere censebitur? Quanto enim suprema nobis
 largiri bona videmus, tanto magis ipsam a divina
 liberalitate pendere convenit. Impuris porro iis
 Pater non dat Christum agnoscere, nec in imma-
 nem incredulitatem abire conantibus utilissimam
 Spiritus gratiam immittit : non enim decebat pre-
 tiosum unguentum in cœnum infundi. Unde beatus
 propheta Isaias boni cujusvis operis studio prius
 purgandos esse præcipit eos qui ad Christum acce-
 dere velint, his verbis : « Querite Deum, et in in-

⁸¹ Joan. xii, 6. ⁸² Rom. viii, 8-10. ⁸³ Isa. vi, 9, 10. ⁸⁴ Rom. xi, 25. ⁸⁵ Jac. i, 17.

veniendo eum: *Invocate. Et postquam vobis appropinquaverit, derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur, quia multum dimittet peccata vestra*⁵⁶. » Vides ut prius derelinquendam esse dicat veterem viam, et ab iniquis recedendum consiliis, ut peccatorum remissionem reportemus, per fidem nimirum in Christo. *Justificati enim sumus non ex operibus legis, sed per gratiam quæ ex ipso est*⁵⁷, et datam nobis superne peccatorum obliterationem. Atenim, dicit forsitan aliquis, quid prohibuit quominus oblivioni tradiderit, et Judæis ac Israelii nobiscum peccatorum remissionem largitus sit? Ita quippe facere decebat eum qui perfecte bonus est. Sed quomodo veracem se præbebit, inquit, cum ad nos ait: « Non veni vocare justos, sed peccatores ad poenitentiam »⁵⁸? » Quid ergo dicemus ad hæc? Solis Israelitis ac primis gratia Salvatoris destinatur: missus enim est, ut ipse asseruit, ad solas illas oves quæ perierunt domus Israel⁵⁹. Et quidem credere volentibus ad æternam quoque vitam properare licebat. Sed qui moribus ingenuis utebantur, et veritatem indagabant, illi Dei ac Patris opitulatrice gratia in salutem per fidem servabantur; arrogans autem Pharisæus, et duræ cervicis cum illis pontificibus ac seniores populi credere nolabant, quamvis a Moyse et **380** prophetis prius instituti. Sed cum ob suam vecordiam indigni demum æterna vita facti essent, illuminationem quæ a Deo et Patre proficiscitur non receperunt. Habes istius quoque rei typum in veteribus Scripturis. Quemadmodum enim quicumque in deserto Deo diffiderunt, datum non est in terram promissionis ingredi⁶⁰, sic et iis qui per incredulitatem Christum asperrantur, datum non est in regnum cælorum ingredi, cujus typus erat terra promissionis. « Neque tamen iniquus est Deus, qui infert iram »⁶¹. Cum enim justus sit secundum naturam, recta utique statuet, et suum iudicium convenienter naturæ suæ disponet, quamvis ordinationis illius quæ supra nos est modum non intelligamus. Utiliter porro beatus evangelista dicit Jesum cuncta nosse, nec ignorare quinam credituri sint, et quis impietatis futurus sit in ipsum minister: ut rursum intelligatur esse Deus, quippe qui cuncta no-
rit antequam fiant⁶².

VI, 67. *Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro: et jam non cum illo ambulabant.*

Dura fere sunt insipientibus quæ sapientia sunt prædita, et quod non mediocriter eis profuturum putaveris, hoc plerumque noxium esse comperitur. Quemadmodum enim ii quibus oculi dolent

⁵⁶ Isa. lv, 6, 7. ⁵⁷ Galat. ii, 16. ⁵⁸ Matth. ix, 13. ⁵⁹ Matth. x, 6. ⁶⁰ Num. xiv, 28-30. ⁶¹ Rom. iii, 5. ⁶² Dan. xiii, 42.

A φήτης Ἡσαίας, προαποκαθαίρασθαι δεῖν ταῖς εἰς τὴν ἔργον ἀγαθὸν ἐπιθυμίαις, τοὺς ἐγγίξαι ἐθέλοντας τῷ Χριστῷ διὰ τῆς πίστεως ἐπιτάττει βεβῶν· « Ζήτησα τὸν Θεόν, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκαι αὐτὸν ἐπακαλέσασθε. Ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολιπέτω ὁ ἀσεθὴς τῆν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὴν βουλήν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται, ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀφήσει τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. » Ὅρθε ἕως προεξανίστασθαι χρῆναί φησι τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, καὶ τῶν παρανόμων ἀκανίστασθαι βουλευμάτων, ἵνα τῶν ἀμαρτιῶν ἄρεσιν κομισώμεθα, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ. Δεδικαιώμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, ἀλλὰ κατὰ χάριν τῆν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὴν δωρηθεῖσαν ἡμῖν ἀνωθεν ἀμνηστιασίαν. Ἄλλ' ἐπεὶ τις τυχόν· τοιγαροῦν εἰ τὸ κωλύσαν αὐτὸν ἀμνηστιασίαν κακῆσαι καὶ Ἰουδαίοις, καὶ τῷ Ἰσραὴλ σὺν ἡμῖν τῆν ἄρεσιν ἐπιδαφιλεύσασθαι; Ἦν γὰρ δὴ καὶ οὕτως πρέπον τῷ τελείως ἀγαθῷ. Πῶς δὲ καὶ ἀληθεύει, φησὶν, ὅταν λέγῃ πρὸς ἡμᾶς· « Οὐκ ἦλθον καλεῖσαι δικαίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν; » Τί οὖν πρὸς ταῦτα; Μόνους τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ καὶ πρώτους ἢ διὰ τοῦ Χωστῆρος προσοπνοεῖται χάρις· ἀπιστία γὰρ, ὡς αὐτὸς διεδεικνύσατο, πρὸς μόνον τὰ ἀπωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ γοῦν τοὺς ἐθέλουσι πιστεύειν ἐξῆν καὶ εἰς τὴν ζωὴν ἀνατρέχει τὴν αἰώνιον. Ἄλλ' οἱ μὲν εὐγενεστέρῳ συζῶντες τρόπῳ, καὶ τῆς ἀληθείας βγτες ἐρευνηταί, τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χάριν συνεργῶν λαβόντες εἰς σωτηρίαν ἐκ πίστεως ἀνασώζοντο· ὁ δὲ ἀλαζῶν Φαρισαῖος, καὶ οἱ σκληροκάριοι μετ' ἐκείνων ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ πιστεύειν οὐκ ἤθελον, καίτοι προπεπαιδευμένοι διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὴν ἐαυτῶν δυσθυλίαν ἀνάξιοι λοιπὴν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀνεδείκνυντο, τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐκ ἐκομίζοντο φωτισμένον. Ἐχέει καὶ τούτου τὸν τύπον ἐν ἀρχαιωτέροις συγγράμμασι. Ὅνπερ γὰρ τρόπον τοῖς κατὰ τὴν ἔρημον ἀπιστήσασιν τῷ Θεῷ τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας οὐ δέδοται, οὕτω καὶ τοῖς διὰ τῆς ἀπειθείας ἀτιμώσουσι τὸν Χριστὸν οὐκ ἐδόθη τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, ἧς ἦν ὁ τύπος τῆς ἐπαγγελίας ἡ γῆ. « Καὶ οὐκ ἄδικος ὁ Θεὸς ἐπιπέφρων ἐκάστη τὴν ὁρτῆν. Δίκαιος γὰρ ὢν κατὰ φύσιν ὁρίει πάντως ὁρὰ, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀπευθύνει κρῖμα πρεπόντως τῇ ἰδίᾳ φύσει, καὶ μὴ νοοῖμεν αὐτοὶ τῆς ὑπὲρ ἡμᾶς οἰκονομίας τὴν ὁδόν. Χρησίμως γε μὴν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς πάντα φησὶν εἰδέναι τὸν Ἰησοῦν, καὶ οὐκ ἀνοήτως πάλιν τίνες μὲν οἱ ἀπειθήσιν μέλλοντες, τὶς δὲ ὁ τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ὑπουργός, ἵνα πάλιν νοήται Θεός, ὡς εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν. Ἐκ τούτου πολλοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀπηλθοῦν εἰς τὰ ὄπισθον, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπέτουν.

Σκληρὰ πῶς ἐστὶ τοῖς ἀσυνέτοις αἰεὶ τὰ σοφὰ, καὶ ὅπερ ἂν οἴηται τις οὐ μετρίως ὀνήσειν αὐτοῖς, αὐτὸ πολλὰκις ὁρᾶται καὶ ἐπιζήμιον. Ὅνπερ γὰρ πρέπον τοῖς τὴν ἔψιν ἀλογοῦσι τὴν σωματικὴν μάχεται μὲν

τοῦ ἡλίου ἐν φῶς, ἡδὺ δὲ πῶς ἐστὶ τὸ ἀφεγγεῖν ἐγ- καθιδρεύεσθαι τόποις, οὕτω τοῖς νοσοῦσι τὰ κατὰ τὸν νοῦν ἀπεχθῆ μὲν τῶν μαθημάτων τὰ περισσευότερα, καὶ τὰ δυσσευρέτοις ἔννοιαις ἐπασχιασμένα, βδελυρώ- τατα, κἀν πολὺ τὸ ὠφέλιμον ἔχει, προσφιλεῖ δὲ μάλ- λον τὰ μικρὰ, καὶ ἡδύονα, κἀν μηδὲν ἔσθ' ὅτε περι- ποιῆ τὸ λουσιτέλες. Ἡ γὰρ οὐκ ἐκ τῶν προκειμένων τὸ εἰρημένον ἀληθὲς ἐν εὐρήσομεν; Τὸ θεῖον καὶ μέγα μυστήριον παρατιθέντος Χριστοῦ, καὶ διὰ ποικίλων θεωρημάτων ἀνοιγνύντος τὴν ἐπ' αὐτῷ κατάληψιν, καὶ μονονοχὶ περιστέλλοντος ἡδὴ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ, καὶ τὴν ἑσπεράν σκηπὴν ἐκκαλύπτοντος, καταμυσάττονται μὲν τὸν οὐρανὸν σο- φὸν τε καὶ οὐράνιον λόγον, ἀπονεύουσι δὲ πάλιν εἰς ἀμαθίαν κτηνοπρεπῆ, καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ὄπισω, καθάπερ φησὶν ὁ εὐαγγελιστής, καὶ τὸ περιπατεῖν ἐτι σὺν αὐτῷ παραιτούμενοι· τοῦτο γὰρ ὄντως ἐστὶ τὸ, ὄπισω πασεῖν. Διὰ τοῦτο, καὶ διὰ τοῦ προφήτου φησὶ πάλιν Ἰερειμίου πρὸς τὴν ἀγκώμονα καὶ φιλό- νεικον Ἰερουσαλήμ, τὴν τῶν ἀπειθούντων δηλονότι τροφόν· «Σὺ ἀπεστράφης με, λέγει Κύριος, καὶ ὄπισω παρεύση.» Καὶ γὰρ δὴ κατὰ λόγον τὸν ἀληθῆ τῆ τῶν ἀγαθῶν ἀποστραφῆ τὸ ὄπισω πίπτειν ἀκο- λουθεῖ. Θεὸς δὲ τὸ πᾶν ἀγαθόν. Οὐκοῦν ἀπῆλθον εἰς τὰ ὄπισω, καὶ πεπτῶκασιν ἀνόπιν οἱ θεῖλαιοι, τῷ Σωτῆρι μὴ συμβαδίζοντας ἐτι, πρὸς ἐτέρας δὲ ὡσερ τραπόμενοι τρίβους, καὶ εἰς τὰ συνήθη κατασυρό- μενοι πάθη. Ἄλλ' ἴθωμεν πάλιν, εἰ μὴ καὶ τούτου τὸν τύπον ἐν τοῖς τοῦ Μωσέως εὐρίσκομεν λόγους. Οὐκοῦν ὅτε μακρὰς διέππευσαντες ὁδοὺς, καὶ τὴν ἀγρίαν ἐκαίην διελάσαντες ἐρημον, ἐπ' αὐτῇ λοιπὸν ἦσαν τῆς ἐπαγγελίας τῆ γῆ, κατασκευάμενοι ταύτην κατὰ θεῖον ἀπεστέλλοντο πρόσταγμα Ἰησοῦς· τε ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ σὺν αὐτῷ τινες ἕτεροι. Ὡς δὲ δι- οπτεύσαντες ἄπασαν ἐπὶ Μωσέα πάλιν ἀνεκομίζοντο, προσελάλουν τῇ συναγωγῇ πικρὰ μὲν τινες· «Γῆ γὰρ, ἔφασκον, ἦν κατασκευάμεθα αὐτήν, χαλεποὺς ἔχει τοὺς οἰκήτορας, καὶ υἱοὺς γιγάντων ἐωράκαμεν ἐκεῖ,» καὶ ὅσαπερ ἦν τοὺς ἀκρωμένους ὀρρώδειν ἀναπαίθοντα προστιθέντες διετέλουν. Ἰησοῦς δὲ μετ' ἐκείνους πολλοῖς μὲν ἐπαίνους καταστέφειν ἐπειρᾶτο τὴν γῆν· παρεκάλει δὲ λέγων· «Ἡ γῆ, ἣν κατασκευά- μεθα αὐτήν, ἀγαθὴ σφόδρα· εἰ αἰρετίζει ἡμᾶς Κύ- ριος, εἰσάξει ἡμᾶς εἰς αὐτήν.» Ἄλλὰ τῶν Ἰουδαίων οἱ πρόγονοι καταλιθοῦν μὲν ὅτι πρόποι τὸν Ἰησοῦν διετείνοντο· τοῦ δὲ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ τὸ μηδὲν δύνασθαι καταψηφίζόμενοι, καθίσαντες ἔθλαιον, καθὰ γέγραπται, καὶ παροξύνουσι μὲν ἐπὶ τούτοις εἰκότως τὸν ἀπάντων Δεσπότην. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ἀπειθεῖς οὕτω καὶ ὄβριστοι, τῆς ἐπαγγελίας ἀποπεπτῶκασιν· «Ὡς γὰρ ὤμοσα, φησὶν, ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύ- σονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου.» Εἶτα τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Παλινδρομεῖν αὐτοῖς καὶ ὄπισω βαδίζειν ἐσαυθὶς ἐπιτάττει Θεός. Λέγει γὰρ πρὸς Μωσέα· «Ἀβύριον ἀπάραντες ἐπιστράφητε ὑμεῖς ὁδὸν θάλασσαν Ἐρυθράν.» Ἐπειδὴ γὰρ εἰσελθεῖν οὐκ ἐβουλήθησαν, εἰς ἣν ἐκλήθησαν γῆν, πέμπονται πρὸς ὑποστραφῆν,

A corporis lumen solis officit, et in obscuris locis versari gratum est, ita qui mente laborant doctrinam arduam aversantur, et quæ difficili sensu obscurata sunt, ea fastidiunt, licet in se utilitatis multum habeant, minuta vero quæque suscipiunt hisque oblectantur, licet nihil interdum utilitatis afferant. Nonne enim istud verum esse ex hoc textu comperiemus? Cum divinum et magnum mysterium Christus exponeret, variisque contempla- tionibus aditum ad ejus comprehensionem pate- fieret, ac velo templi propemodum collecto inter- rius tabernaculum revelaret, tam sapientem ac coelestem sermonem fastidiose rejiciunt, et in bel- luanam ignorantiam recidunt, retroque abeunt, ut ait evangelista, nec amplius ambulare cum eo vol- unt; hoc enim revera est, retro cadere. Idcirco per prophetam quoque Jeremiam ad ingrattam et contentiosam Jerusalem, illam nempe incredulo- rum nutricem, ait: «Tu aversata es me, dicit Dominus, et retrorsum ibis⁶².» **331** Etenim, ut vere dicamus, qui a bonis avertitur, sequitur ut retro cadat. Deus autem omne bonum est. Igitur abierunt retro, et aversi ceciderunt miseri, non amplius cum Salvatore ambulantes, sed ad alias vias quodammodo conversi, et in suos retrusi morbos. Sed videamus iterum numquid ejus quo- que typum in scriptis Mosaicis reperiamus. Cum decursis longis itineribus, et vasta illa solitudine peragrata terram ipsam promissionis propemodum tetigissent, missi sunt, Deo ita mandante, qui eam explorarent, Jesus nempe filius Nave, et una cum ipso alii quidam. Cum autem eam totam perlustras- sent, ad Mosem reversi congregationi horrores plena quidam retulerunt: «Terra enim, inquiet- bant, quam lustravimus, ævros habet incolas, et filius gigantum ibi vidimus,» et quæcunque me- tum et horrorem auditoribus incutere poterant, addere non cessabant⁶³. Jesus vero post illos multis laudibus terram efferre conebatur: «Terra quam exploravimus, valde bona est: si eligit nos Domi- nus, introducet nos in eam⁶⁴.» Sed Judæorum majores Jesum lapidandum esse contendebant: cumque omnipotentem Deum nihil posse cense- rent, sedentes lugebant, ut scriptum est⁶⁵, atque eam ob rem Dominum universorum jure concita- runt. Quoniam vero adeo increduli ac petulantes erant, promissione exciderunt: «Juravi enim, in- quit, in ira mea, si introibunt in requiem meam⁶⁷.» Quid porro? Reverti eos et retrocedere Deus rur- sum præcipit. Ad Mosem enim ait: «Cras rever- tinini per viam in mare Rubrum⁶⁶.» Quia enim ingredi noluerunt in terram ad quam vocati sunt, reverti jubentur, et eandem denuo viam revolvere coguntur: noluerunt enim obtemperare Jesu ser- monibus, neque cum terram esse bonam audirent, ejus consiliis acquieverunt. Quod illis igitur con- tigit, idipsum nunc his quoque accidit. Nam iter

⁶² Jerem. xv, 6. ⁶³ Num. xiii, 33, 34. ⁶⁴ Num. xiv, 7, 8. ⁶⁵ Ibid. 4. ⁶⁷ Psal. xciv, 11 ⁶⁶ Num.; xiv, 25.

æternæ vitæ edocti, et ad regnum cœlorum invitati, incredulitate sua contumeliose dedignantur. Idcirco jure abierunt retro, sua perversitate id etiam damni consecuti, quod non amplius una cum ductore suo pergunt ad salutem.

νίου ζωῆς, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσπράττειν παρακαλούμενοι, ταῖς ἀπειθείαις ὑβρίζουσι. Διὰ τοῦτο δικαίως ἀπέθλησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὸ ταῖς ἑαυτῶν δυστροπίαις ζημιούμενοι.

382 VI, 68. *Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid et vos vultis abire?*

Dominus noster Jesus Christus sanctos discipulos ad discedendum non excitat, neque liberam et culpæ immunem fore istam licentiam ostendit, sed nec temere discedere permittit, quasi nihil inde noxæ perpassuri sint: verum graviter potius interminatur, retro quoque ipsos missum iri, nec amplius secum ambulaturos, sed ruituros in exitium, nisi potiores se Judæorum inscitia præstiterint. Adoratores enim apud Deum non multitudine æstimantur, sed recta fide, licet exiguus sit eorum numerus. Proindeque multos quidem esse vocatos Scriptura divina prædicat, sed susceptum iri tantum electos, et probatissimos esse quam paucissimos. Id enim ipse quoque nobis divinus sermo testatur. Idem quippe est ac si discipulis suis Salvator diceret: Si nostris verbis incunctanter creditis, si indubitata fide mysterium suscipitis, si acerbum vobis videtur et cumprimis detestandum, quod mei sermones duritiei accusantur, si cavetis Judaico more dicere: « Quomodo potest nobis hic dare carnem suam ad manducandum? » lubens ego vos mecum versari conspiciam, et vobiscum lætus conversabor, adeoque tanquam veros ac legitimos amicos recipio; sin autem idem quod ii qui retro ceciderunt sentitis, et una vos amando, et jure vos cum lis expello. Nec enim adoratores deerunt, evangelico præconio non unam tantum Judæam, sed totum terrarum orbem pervadente, ac in unam veluti societatem omnes undique vocante, et ad veritatis agnitionem facile congregante. « Vide ergo bonitatem et severitatem Dei, » ut Paulus loquitur⁷⁰: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; bonitatem vero rursus in eos qui agniture sunt ipsum, si permanserint in bonitate, ut alicubi rursus beatus Paulus asseruit⁷¹. Nam et ipsi excidentur: qui enim naturalibus ramis non pepercit, nec insitis parcat⁷². Intelligat ergo et ex his discat qui præ amentia in fide claudicat, nisi velit morbum illum excutere, retro quidem se abiturum, et duce amisso qui ad vitam æternam

383 deducat, in infernum detrusum iri, et suam temeritatem ibi defleturum: « Ibi enim erit, inquit, fletus et stridor dentium⁷³. » Porro aliud quiddam hic utile subinnui videtur, cum Jesus discipulis suis ait: « Numquid et vos vultis abire⁷⁴? » Ne putarentur enim etiam ipsi Judaica temeritate simul abripi et labi cum incredulis, aut alioqui cum

καὶ τὴν αὐτὴν αὔθις ἀνελίττειν ὁδὸν ἀναγκάζονται· οὐ γὰρ ἠθέλησαν ἀκολουθεῖσαι τοῖς Ἰησοῦ λόγοις, οὐδὲ ἀγαθὴν ἀκούοντες γῆν, ἐτίμων τῇ συναίνεσει τὸν σύμβουλον. Ὅτι οὖν ἐκεῖνοι πεπόνθησαν, τοῦτο καὶ οὗτοι νοῦν. Διδασκόμενοι γὰρ τὴν ὁδὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν εἰσπράττειν παρακαλούμενοι, ταῖς ἀπειθείαις ὑβρίζουσι. Διὰ τοῦτο δικαίως ἀπέθλησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὸ ταῖς ἑαυτῶν δυστροπίαις ζημιούμενοι.

Εἶπεν οὖν τοῖς δώδεκα ὁ Ἰησοῦς· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ἀπάρχειν,

Ὁ προτρέπει πρὸς ἀπόστασιν τοὺς ἀγίους ἀποστόλους ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, οὐδὲ ἐλευθέρων αὐτοῖς καὶ ἀκατηγόρητον τοῦ πράγματος ἐπιδεικνύει τὴν ἄδειαν, ἀλλ' οὐδὲ προχείρως ἀπονεύειν ἐφίησιν, ὡς οὐδὲν πεισομένους ἐκ τούτου τὸ βλάβος· ἀπειθεῖ δὲ μᾶλλον εὐφρῶς, ὡς εἰ μὴ φαίνοντο κρείττους τῆς Ἰουδαίων ἀπαιδεύσεως, ὀπίσω καὶ αὐτοὶ πεμψήσονται, καὶ οὐκέτι σὺν αὐτῷ βαδιοῦνται, καταχρησονται δὲ πρὸς ἀπώλειαν. Οὐ γὰρ ὁ πολλὸς ἐν ἀριθμῷ προσκυνητῆς πάντως ἔσται παρὰ Θεοῦ καὶ τίμιος, ἀλλ' ὁ ἐν ὀρθῇ διατρέπων πίστει, καὶ εἰ φαίνεται βραχύς. Διὰ τοῦτο πολλοὺς μὲν εἶναι τοὺς κεκλημένους ἢ θεῖα λέγει Γραφή, παραδεχθήσεσθαι δὲ μόνους τοὺς ἐκλεκτοὺς, καὶ δοκιμωτάτους ἀγίους ὄντας κομιδῇ. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸς ὁ θεὸς ἡμῶν διεμαρτύρατο λόγος. Ὅμοιον τοίνυν, ὡς εἰ καὶ ἔφασκε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ· Εἰ μὲν τοῖς ἡμετέροις ἀμελλῆτι καταπειθεσθε λόγους, εἰ τὸ κατηγοροῦν ἐνδοιάζειν ἀφέντες ἀπεριεργάστῃ πίστι λοιπὸν παραδέχεσθε τὸ μυστήριον, εἰ πικρὸν ἡμῶν φαίνεται, καὶ βδελυρίας οὐ τῆς τυχοῦσης ἀνάμεσον τὸ σκληρίαν τῶν ἐμῶν κατηγορησάτω λόγων, εἰ παραιτεῖσθε λέγειν Ἰουδαϊκῶς· « Πῶς δύναται ὑμῖν οὗτος δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν; » ἤλομαι τε συνόντας ἡδέως, καὶ συνδιατήσομαι χαίρων, καὶ γρησίου ὄντας ἀγαπῶ· εἰ δὲ τοῖς ὀπίσω πεσοῦσι τὰ ἴσα φρονεῖν ἐγνώκατε, καὶ συναποτρέχειν ἐφίημι, καὶ συναπελαύνω δικαίως. Οὐ γὰρ ἐπιλείψουσι προσκυνητῆ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων οὐκ εἰς μόνην λεληθησομένων τὴν Ἰουδαίαν, ἀλλ' εἰς πᾶσαν ἤδη περιφοιτῶντων τὴν οἰκουμένην, καὶ καθάπερ εἰς θίασον ἕνα τοὺς ἀπανταγχοσε καλούντων, καὶ συναγειρόντων αὐπετῶς ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. « Ἦδε τοιγαροῦν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, » καθάπερ ὁ Παῦλος φησὶ· καὶ ἀποτομίαν μὲν ἐπὶ τοῖς ἀπειθεύσασιν, χρηστότητα δὲ πάλιν ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἐπιγινώσκειν αὐτὸν, ἐὰν ἐπιμένουσι τῇ χρηστότητι, καθάπερ πάλιν ὁ Παῦλος δι᾽ ἰσχυρίσαστο. Ἐπει καὶ αὐτοὶ ἐκκοπήσονται· ὁ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν οὐ φειδόμενος κλάδων, οὐδὲ τῶν ἐγκεντρισθέντων φείσεται. Ἰστω τοιγαροῦν καὶ παιδεύεσθω διὰ τούτων ὁ χυλεύων ἐξ ἀνοίας περὶ τὴν πίστιν, ὡς εἰ μὴ βούλοιο τῆς τοιαύτης καταληξαι νόσου, βαδιεῖται μὲν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὸν καθηγούμενον ἐπι πρὸς ζωὴν αἰώνιον οὐκ ἔχων κατοικήσεται μὲν εἰς ἄδου στυγνὸς, ἀνωμῶς δὲ τὴν ἑαυτοῦ δυσβουλίαν· « Ἐκεῖ γὰρ ἔσται, φησὶν, ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. »

⁷⁰ Joan. vi, 53. ⁷¹ Rom. xi, 22. ⁷² ibid. ⁷³ ibid. 21. ⁷⁴ Matth. viii, 12. ⁷⁵ Joan. vi, 68.

Εἰκὸς δὲ δὴ πάλιν καὶ ἕτερον ἡμῖν ὑποσημαίνεσθαι ἅ illis in eum murmurare quasi dura doceret, et
 χρῆσιμον, διὰ τοῦ λέγειν τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τὸν
 Ἰησοῦν· « Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν ; » ἵνα γὰρ
 μὴ νομίζοντο, καὶ αὐτοὶ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς ἀμαθίαις
 συναποφέρεσθαι, καὶ συγκατολισθαινεῖν τοῖς ἀπειθή-
 σασιν, ἢ καὶ ἄλλως καταδοῆσαι μετ' ἐκείνων αὐτοῦ,
 ὡς σκληρὰ μὲν διδάσκοντες, ἀδύνατα δὲ μυσταγωγεῖν ἐπιχειροῦντος τοὺς ἀκρωμένους, ἐκυνθάνετο χρη-
 σίμως εἰ θελητὸν αὐτοῖς εἶη τὸ μετ' ἐκείνων ἀποφοιτᾶν, ἵνα διὰ τούτου καλέσῃ πρὸς ὁμολογίαν τῆς
 ὁρθῆς καὶ ἀκατηγορήτου πίστεως, ὃ δὴ καὶ γέγονεν.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

ἽΟτι τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ προηγουμένη τοῦ
 λαοῦ κατὰ τὴν ἔρημον ἢ ἀγία σκηνή, καὶ ἡ
 κίβωτός δὲ ἡ ἐν αὐτῇ, καὶ ἡ λυχνία, καὶ τὰ
 θυσιαστήρια, τὸ τε τοῦ θυμιάματος καὶ τὸ τῶν
 καρπωμάτων, αὐτὸν ἐσήμαινε τὸν Χριστόν.

Ἐπεκρίθη αὐτῷ Σίμων Πέτρος· Κύριε, πρὸς
 τίνα ἀπελευσόμεθα ; Ῥήματα ζωῆς αἰωνίου
 ἔχεις.

Δι' ἐνὸς οἱ πάντες λαλοῦσι τοῦ προδοντος, τὴν
 ἀγίαν ὄντως πρεπωδεστάτην ἀποσύζοντες ἐπιστήμην,
 ἵνα δὴ τύπος τοῖς μετ' αὐτοὺς ἅν τούτῳ πάλιν εὐ-
 ρίσκοντο σώφρονός τε καὶ ἀξιαγάστου λογισμοῦ.
 Χρῆ γὰρ εἰς διδασκάλου λαλεῖν ἀκοάς. οὐχὶ πάντας
 ἀδιακρίτως προπηθῶντας τῶν ἄλλων προαλῆστερον,
 καὶ τὸ ἀγορεύειν οὐκ αὐτοῖς πρεπόντως ἀρπάζοντας,
 παραχωρεῖν δὲ μᾶλλον ἐπαίεσθαι σοφῶς τοῖς οἴπερ
 ἂν εἶεν καὶ βουλῇ καὶ τάξει προτεταγμένοι. Διὰ
 τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, « Προφηταί, φησὶ, δύο ἢ τρεῖς
 λαλείτωσαν, καὶ ἀνά μέρος. » Οὐ [Ισ. οἱ] γὰρ ἐπει-
 δήπερ τῇ τῆς προφητείας τετίμηται χάριτι, διὰ
 τοῦτο δὴ μᾶλλον ἐπιστημόνως τοῖς ἀκρωμένοις
 προσλαλεῖν διεκελεύετο. Οὐκοῦν ἐπιστήμη· ἦν ἔργον
 ἀγιοπρεποῦς τὸ ὑπὲρ πάντων ἀπολογεῖσθαι μόνον
 ἔᾶν τὸν ὄπερ ὑπῆρχε τὸ μείζον ἐν τάξει. « Πρὸς
 τίνα τοιγαροῦν ἀπελευσόμεθα, » φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Τίς
 ἡμᾶς μυσταγωγῆσει τὰ παραλήσια ; ἢ καὶ, Τίνοι
 προσελθόντες τὸ κρεῖττον εὐρήσομεν ; « Ῥήματα
 ζωῆς αἰωνίου ἔχεις. » οὐ σκληρὰ, καθάπερ ἐκαίνοι
 φασιν, ἀλλ' εἰς τὸ πάντων ἐξαίρετον ἀναφέροντα,
 τοῦτ' ἔστιν, εἰς ἀκατάληκτον καὶ μακράϊωνα βίον,
 καὶ φθορᾶς ἀπάσης ἐξωκισμένην ζωὴν. Δῆλον δὲ
 δῆπου πάντως ἡμῖν καὶ διὰ τούτων ἔσται τῶν λόγων,
 ὡς ἐνὶ καὶ μόνῳ διδασκάλῳ δεῖ προσκαθίεσθαι τῷ
 Χριστῷ, καὶ προσεδραῦειν ἀπαρλείπτως τε καὶ
 ἀπερισπάστως αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ποιεῖσθαι καθηγητὴν,
 ποδηγεῖν εἰδὸτα καλῶς εἰς ζωὴν τὴν ἀπέραντον.
 Οὕτω γάρ, οὕτω καὶ εἰς τὴν οὐράνιον τε καὶ θείαν
 αὐλὴν ἀναθροσόμεθα, καὶ εἰς τὴν τῶν πρωτοτόκων
 Ἐκκλησίαν εἰσελαύνοντες, τοῖς ὑπὲρ νοῦν τὸν ἀν-
 θρώπινον ἐνερυσόμεθα ἀγαθοῖς. Ὅτι γὰρ ἔστιν
 ἀγαθὸν τε καὶ σωτήριον χρῆμα τὸ μόνῳ βούλεσθαι
 κατακολουθεῖν τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτῷ συνελπεῖν διὰ
 παντός, καὶ αὐτῇ μὲν ἀναμφιλόγως ἡ τοῦ πράγματος
 πληροφόρησι φύσις. Οὐδὲν δὲ ἦτον καὶ ἐκ τῶν ἀρ-
 χαιοτέρων Γραμμάτων εἰσόμεθα. Οὐκοῦν οὗτε τὰς Αἰ-
 γυπτίων πλεονεξίας ἀποδυσάμενοι πρὸς τὴν τῆς ἐπαγ-
 γελίας γῆν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἠκαίγοντο, οὐκ ἀτάκτους

CAP. IV.

Quod sanctum tabernaculum quod in deserto populo
 præferebatur, figura Christi erat, et quod arca
 quæ in eo tabernaculo erat, et lucerna, adeoque
 altaria, cum thymiamatis tum oblationum, ipsum
 significabant Christum.

VI, 69. Respondit ergo ei Simon Petrus : Do-
 mine, ad quem ibimus ? Verba vitæ æternæ habes.

Per unum illum qui cæteros inter eminebat loquun-
 tur omnes, sanctam utique et sanctis congruentem
 servantem disciplinam, ut etiam hoc pacto posteris
 exemplum præberent prudentiæ singularisque mo-
 destiæ. Decet enim non omnes confuse nec alios
 præ aliis ad loquendum temere prosiliendo magistri
 aures obtundere, sed dicendi locum iis cedere qui
 consilio et ordine cæteris præsent. Eam ob rem
 Paulus, « Prophetæ, inquit, duo aut tres dicant,
 idque vicissim. » Quia enim prophetiæ gratia or-
 nati erant, idcirco suos auditores alloqui majori
 cum sapientia jubebantur. Opus igitur erat sanctis
 dignæ prudentiæ, ei soli cunctorum nomine re-
 spondendi vices deferre, qui loco et ordine major
 erat. « Ad quem igitur ibimus ? » inquit, pro eo
 quod est, Quis nos similia docebit ? vel, Apud
 quem meliora inveniemus ? « Verba vitæ æternæ
 habes, » non dura, sicuti aiunt illi, sed quæ ad
 rem omnium præstantissimam deducunt, **384** hoc
 est ad æternam et longævam vitam, et ab omni
 corruptione alienam. Ex his autem verbis discere
 profecto poterimus, uni ac soli magistro Christo
 esse adhærendum, eumque nobis ducem adhiben-
 dum qui nos ad vitam sempiternam rite deducere
 potest. Sic enim, sic in cœlestem ac divinam ingre-
 diemur sulam, et in primogenitorum Ecclesiam
 intromissi, bonis cumulabimur quæ humano inge-
 nio capi nequeunt. Rem quippe bonam ac saluta-
 rem esse, unum Christum sequi velle, cum eoque
 perpetuo versari, ipsa rei natura manifeste de-
 monstrabit. Sed nihilominus ex veteribus Scriptu-
 ris id agnosceamus. Cum Ægyptiorum excussa
 tyrannide ad promissionis terram Israelitæ perge-
 rent, non incertis et vagis itineribus, neque quo-
 cunque vellent ferri permisit Deus : dubium quippe
 non erat eos vagos fore si duce destituerentur.
 Quapropter scriptum est rursus ad informationem
 nostram in libro qui Numerorum dicitur : « Et die
 qua statutum est tabernaculum, textit nubes

¹⁵ 1 Cor. xiv, 29.

tabernaculum, domum testimonii : et vespere erat super tabernaculum velut species ignis usque mane. Ita fiebat semper : nubes tegebat illud die, et species ignis nocte. Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, et postea promovebant filii Israel; et in loco ubicunque steterat nubes, ibi castra collocabant filii Israel. Per praeceptum Domini promovebunt. Et custodient filii Israel custodiam Dei, et non promovebunt. Per vocem Domini in castris erunt, et per vocem Domini promovebunt⁷⁶. » Vides ut sequi jubeantur, et castra movere simul cum ascendente nube, et rursus cum ipsa subsistere et quiescere? Adhærere quippe ductori suo, cum ipsis Israelitis tunc temporis, tum nobis impraesentiarum non separari a Christo salutare est. Ipse enim erat veteribus ut tabernaculum, et nubes, et tanquam ignis adumbratus, sed, quantum in nobis est, rei historiam ad spiritalem sensum transferemus. ἀπαρούση τῇ νεφέλῃ, συγκαταλείπει δὲ πάλιν αὐτῇ, καὶ συγκατευναίξεται; Τὸ γὰρ συνεῖναι τῷ ποτῇ γούνη σωτήριον καὶ τότε μὲν ἦν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἡμῖν δὲ νυνὶ τὸ μὴ χωρίζεσθαι Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἦν τοῖς ἀρχαιότεροις καὶ ὡς σκηνή, καὶ νεφέλη, καὶ ὡς πῦρ μορφούμενος· μετοιθεῖσθαι δὲ πάλιν, ὡς ἐφικτόν, τῆς ἱστορίας ὁ λόγος ἐπὶ τὸ πνευματικόν.

Postquam « Sapientia edificavit sibi domum, » ut scriptum est⁷⁷, ac verius tabernaculum, id est templum illud ex Virgine sibi exstruxit, descendit in ipsam **385** incomprehensibili ac divina ratione qui est in sinu Dei ac Patris sui Deus Verbum, et homo factus est⁷⁸, ut jam illuminatis ac tanquam in die ambulantibus, juxta Pauli dictum⁷⁹, nubes fieret obumbrans, et perturbationum æstum qui ex infirmitate oritur exstinguens: ignorantibus autem adhuc et in tenebris versantibus, ignis illuminans, et in ardorem Spiritus eos transformans. Qui namque boni sunt, calidos Spiritu esse credimus: nec enim aliam ob causam existimo nubem interdiu supra tabernaculum apparere, ignem vero noctu. Quod autem sequitur, non suapte autu progrediendum, sed consistendum aut pergendum ad nubis motum, figura rursus erat, ut intelligeres id quod a Christo dictum est: « Si quis mihi ministrat, me sequatur: et ubi ego sum, illic et minister meus erit⁸⁰. » Constantia enim in eo sequendo, eique jugiter adhærendo significatur, dum ab ejus latere ministrum discedere non oportere dicitur. Simul autem cum Servatore Christo incedere, et eum sequi, non utique secundum corpus intelligitur, sed operum virtute potius peragitur, quam firmo animo respicientes sapientissimi discipuli, et retro abire cum incredulis ceu perniciosum recusantes, jure aiunt: « Ad quem ire possumus? » quasi dicant: Tecum semper versabimur, tuisque mandatis obtemperabimus, ac sermones suscipiemus, ne leviter quidem culpantes aut eum recordibus illis durum esse putantes quod ad nos edocendos protuleris, sed exclamabimus potius: « Quam dulciora faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo⁸¹. » Hæc est ergo loci propositi sen-

ποιεῖσθαι τὰς πορείας αὐτοῦς Θεός, οὐδὲ ἔσπουαν ἐν τῇ ἐθειλῆσαι βαδίζειν ὁ νομοθέτης ἡφίει· κληρονομεῖσθαι γὰρ πάντως οὐκ ἔχοντας τὸν ἡγούμενον οὐκ ἀμφίλογον ἦν. Διὰ τοῦτο γέγραπται πάλιν πρὸς ὑποτύπων ἡμετέραν ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ καλουμένῳ τῶν Ἀριθμῶν· « Καὶ τῇ ἡμέρᾳ, ἣ ἐστάθη ἡ σκηνή, ἐκάλυψεν ἡ νεφέλη τὴν σκηνήν, τὸν οἶκον τοῦ μαρτυρίου, καὶ τὸ ἐσπέρας ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς εἶδος πυρός, ἕως πρωῆ. Οὕτως ἐτίγνυτο διὰ παντός· ἡ νεφέλη ἐκάλυπτεν αὐτὴν ἡμέρας, εἶδος πυρός τὴν νύκτα. Καὶ ἦν ἡ ἀνέβη ἡ νεφέλη ἀπὸ τῆς σκηνῆς, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπήραν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἂν ἔστη ἡ νεφέλη, ἐκεῖ παρενέβαλον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Διὰ προστάγματος Κυρίου ἀπαροῦσι. Καὶ φυλάξονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὴν φυλακὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἐξάρωσι. Διὰ φωνῆς Κυρίου παρεμβάλοισι, καὶ διὰ προστάγματος Κυρίου ἀπαροῦσιν. » Ὁρᾷ ὅπως ἀκολουθεῖν ἐπιτάττονται, καὶ συναπαίρειν μὲν

« Ὅτε γὰρ ἐῖ σοφία, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ψυχὴν ἑαυτῇ οἶκον, » καὶ τὴν ἀληθεστέραν ἱστορίαν σκηνήν, τοῦτ' ἐστὶν, τὸν ἐκ Παρθένου ναόν, καταβέβηκεν εἰς αὐτὴν ἀπειροσήτως τε καὶ θεοπροπῶς ὁ ἐν κόλποις ἂν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Θεός Λόγος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα τοῖς μὲν ἤδη παρωτισμένοις καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦσι, κατὰ τὸν Παῦλον, νεφέλη γέννηται συσκιάζουσα, καὶ τῶν ἐξ ἀσθενείας παθῶν τὸν καίσινα παραλύουσα· τοῖς δὲ ἄγνοοῦσι ἐτι καὶ πλανωμένοις, καὶ καθάπερ ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ διαιωμένοις, πῦρ καταφωτίζον, καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ζῆσιν μεταποιοῦν. Θερμοὺς γὰρ εἶναι τῷ Πνεύματι φῶς ὅπερ εἰσὶν ἀγαθοὶ παστῆσαι· οἶμαι γὰρ οὐχ ἑτέρου πῦρος ἕνεκα φαίνεσθαι μὲν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν νεφέλην ἐν ἡμέρᾳ, τὸ πῦρ δὲ τὴν νύκτα, ἢ τῆς ἤδη προαποδομένης ἡμῖν θερμότητος. Τοῖς δὲ ἔπισθαι τοῖς προστεταγμένοις μὴ αὐτοματεῖν εἰς ὀδοποιρίαν ἐπιτάττετο, συγκαταλείπει δὲ τῇ σκηνῇ [ἡρ. νεφέλη], καὶ συγκαταλείπει αὐτῇ δι' αὐτὴν, διὰ τύπου πάλιν, ἵνα νοῆς ἐκείνο τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ· « Ὁ ἐμοὶ διακονῶν ἀκολουθεῖτω μοι, καὶ ὅπου εἰμι ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. » Τὸ γὰρ πεπηγὸς περὶ τὴν ἀκολουθήσιν, καὶ τὸ τῆς προεδρείας [ἡρ. προσεδρείας] ἔκτενός, διὰ τοῦ συμβαδίζειν ἀπερισπάστως αὐτῷ σημαίνεται. Τὸ δὲ συμβαδίζειν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ ἀκολουθεῖν οὐχὶ πάντως κατὰ σῶμα νοεῖται, πληροῦται δὲ μάλιστα τῆς ἐν ἔργοις ἀρετῆς, ἐφ' ἣ τὸν οὐρανὸν καταπέφανται νῦν οἱ σοφίστατοι μαθηταί, καὶ τὸ ἀπελθεῖν ὅπως μετὰ τῶν ἀπειθῶντων ὡς ἄθετον παρανοούμενοι, τὸ « Ποῦ ἔγομεν ἀπελθεῖν; » ἀναδοῶσιν εἰκότως, ἀντὶ τοῦ, Σοὶ πάντοτε συνεσόμεθα, καὶ τῶν σὺν ἀθεσίαις προσταγμάτων, καὶ τοῦς σὺς παραδειξόμεθα λόγους, οὐ κατὰ τι γούνη ἐπεισεύμενοι, καὶ μετὰ τῶν ἀπαιδύτων σκληρὸν εἶναι νομίζοντες, ὅπερ ἂν λέγῃς

⁷⁶ Num. ix, 15-23. ⁷⁷ Prov. ix, 4. ⁷⁸ Joan. i, 14. ⁷⁹ Rom. xii, 13. ⁸⁰ Joan. xii, 26. ⁸¹ Psal. cxviii, 103.

μουσταγωγῶν, ἀλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον· «Ὡς γλυκεία τῷ ἄρουργί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου.» Τῶν μὲν οὖν προκειμένων τοιοῦτος ὁ νοῦς. Ὅτι δὲ ἡ σκηνὴ τοῖς ἀρχαιότεροις εἰς τύπον ἦν τοῦ Χριστοῦ, γνωσόμεθα πάλιν, τοῖς περὶ αὐτῆς εἰρημένοις πρὸς τὸν ἅγιον Μωσῆα λεπτὴν ἐπιστήσαντες τὴν διάνοιαν. Παρεκβατικῶς μὲν οὖν δόξειεν εἶναι εἶναι τῶν τυχόν ὁ περὶ τούτων λόγος, ἀλλ' ὀνήσειεν οὐ μικρῶς. Δεῖ γὰρ, οἶμαι, περὶ τούτων προθύμως δὴ τιμωμένων φιλοσοφίας παραιτουμένους.

Ἐχει τοιγαροῦν τὸ θεῖον λόγιον οὕτως ἐκθησόμεθα γὰρ ἀνά μέρος τὴν ἐκ τοῦ γράμματος σκιάν, ὡς ἐνι καταλεπτύνοντες. «Καὶ ἐλάλησας, φησὶ, Κύριος πρὸς Μωσῆν λέγων· Ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ μηνὸς τοῦ πρώτου, νομηνίᾳ στήσεις τὴν σκηνήν.» Τί τὸ πεπεικῶς τὸν ἀπάντων Κύριον, ἐρεῖ τις εὐλόγως τῶν φιλομαθεστέρων, ἐν μιᾷ μὲν ἴστασθαι τὴν σκηνὴν ἡμέρᾳ προστάξαι, καὶ μὴ ἐν δυσὶν, ἢ τρισὶν, ἐν δὲ τῇ νομηνίᾳ, καὶ οὐ μηνὸς ἀπλῶς τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τοῦ πρώτου; Πολλὴν γὰρ ὄντως ἡμῖν τὰ τοιαῦτα καὶ μάλα εἰκότως ἐμποιεῖται τὴν ζήτησιν, ἐπειδὴ τῶν εἰρημένων ταῖς Γραφαῖς εἰκαῖον οὐδέν. Οὐκοῦν (ἐξόμεθα γὰρ τοῖς ἑαυτῶν περὶ τούτων λόγοις), ἡ ἀνισταμένη σκηνὴ τὸ ἅγιον σῶμα σημαίνει Χριστοῦ, καὶ, ἵνα οὕτως εἶπω, τὴν σύμπληξιν τοῦ τιμίου σκῆτους αὐτοῦ, «Ἐν ᾧ ἠυδόκησε κατοικῆσαι πᾶν τὸ πληρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς.» Ἀνίστασθαι γε μὴν ἐν ἡμέρᾳ κελεύει μιᾷ, καὶ τοῦτο δὴ μάλιστα σοφῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ἵνα διὰ τῆς μιᾶς ἡμέρας τὸν αἰῶνα νοῆς τὸν ἐνεστηκότα, καθ' ὃν καὶ μόνον γέγονεν ἄνθρωπος. Νομηνίαν δὲ οὐδὲν ἕτερον ἀκόλουθον ἐνοεῖν, ἢ τὴν ἀνακαινίζουσαν ἡμᾶς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, καθ' ἣν ἐτὰ μὲν ἀρχαῖα παρηλθε, γέγονε δὲ τὰ πάντα καινά. Νέος γὰρ ἡμῖν ἀνεδέχθη καιρὸς ἐν Χριστῷ, τὴν μὲν παλαιότητα τῆς νομικῆς λατρείας ἐξουθενήσας, εἰς νέαν δὲ καὶ καινὴν ἀναβρυσθιμίζων ζωὴν διὰ τῶν εὐαγγελικῶν παιδεύματων, ἀλλὰ καὶ τοὺς πεπαλαιωμένους ἐξ ἁμαρτίας, καὶ ἀφανισμοῦ γεγονότας ἐγγὺς ἀνακαινίζων εἰς δικαιοσύνης ἀρχὴν, καὶ τὴν μὲν παλαιότητα καταλύων τῆς ἐπιστάτου φθορᾶς, τῇ δὲ τῆς ἀφθαρσίας καινότητι καταφαιδρύνων τοὺς διὰ πίστεως εἰς ζωὴν ἀναδραμόντας τὴν αἰώνιον. «Ἐἰ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Μηνὶ δὲ τῷ πρώτῳ τὴν θεῖαν ἐγείρασθαι διατάττει σκηνήν, ὅτι τῆς τροπῆς τῆς ἐαρινῆς ἀναλαμβάνει τὸ κάλλος, ἀπονεύραμενον ὡσπερ τοῦ χειμῶνος τὴν κατ' ἔρησον, ὑποδάσκειται δὲ μαλακῶς λαμπροτέροις ἢ δὴ καὶ καθαρωτέροις ἡλίοις ἢ γῆ, καὶ κυριζοῦσι μὲν ἀμπελώνες, ταῖς δὲ τῶν ἀνθῶν εὐοσμίας ὁ γηπῶνος ἐνερυφῆ, καὶ ποηφορεῖ μὲν πεδία, ταῖς δὲ τῶν ἀσταχῶν ὄχμοις ὄλαι φρίττουσιν ἀρούραι, κατὰ τινος τῶν παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν. Ὅτι παρηλθεν ὁ χειμῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπαρεύθη δὲ καὶ ὁ ὑετός αὐτῷ, ὅτι τῆς τομῆς ἐφθασεν ὁ καιρός.» Ταῦτα δὲ πάντα νοήσεις πνευματικῶς, καὶ χειμῶνα ἐν ἐκλείψει, καὶ ὑετὸν περὶλάσαντες, τοὺς ἐκ διαβολικῆς τυραννίδος ἐπι-

lencia. Quod autem tabernaculum veteribus Christi figura esset, rursus agnoscemus, si ad ea quæ a Mose de ipso dicta sunt, ingenii nostri aciem intendamus. Etsi autem digressio nonnullis forte hic videri possit, non parum tamen juvabit. Decet enim, opinor, de his subtilius disserere, rejectis cavillationibus eorum qui nos absque ratione reprehendunt.

δὴ μάλιστα στενολεγεῖν, τὰς τῶν οὐκ εὐλόγως ἐπι-

Oraculum itaque divinum est huiusmodi. Umbra enim litteræ quantum in nobis est sigillatim explicabimus. Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens: In die una mensis primi, in neomeniâ B statues tabernaculum⁸¹. Quid adegit universorum Dominum, non abs re dicet 386 aliquis discendi cupidus, ut juberet in unâ quidem diē statuere tabernaculum, non in duabus, aut tribus, et in neomeniâ, non utique mensis cujuscvis, sed primi? Multas quippe quæstiones jure ista pariunt, cum in Scripturis divinis frustra nihil sit. Igñtur, ut ante allatis consentanea dicamus, tabernaculum illud quod statuitur, corpus Christi significat, atque, ut ita dicam, compagem pretiosi ejus tabernaculi, «in quo placuit inhabitare omnem plenitudinem divinitatis corporaliter⁸².» Statui porro juberet in die una, sapienti certe prudentique consilio, ut per diem unum illud tempus intelligas in quo uno factus homo est. Neomeniam vero nihil aliud intelligere convenit, quam Salvatoris adventum quo renovamur, quo «vetera transierunt, et nova facta sunt omnia⁸³.» Novum enim in Christo tempus apparuit, quod vetustate legalis cultus rejecta in novum nos vitam per doctrinam evangelicam reformat, sed et peccatis inveteratos ac interitui proximos ad justitiæ primordium renovat, et vetustatem quidem adventitiæ corruptionis destruit, ac immortalitatis novitate fideles exhilarat ad vitam æternam properantes. «Si quis enim est in Christo, nova creatura est,» ut scriptum est⁸⁴. Mense autem primo divinum tabernaculum excitari jubet, quando deteresa quodammodo hiemis tristitia verni solstitii pulchritudo elucet, et clarioribus ac purioribus solis radiis sensim tellus incalescit, vineæ florent, agricola floram odoribus oblectatur, campi virescentibus herbis vestiuntur, et spicarum culminibus tota borreat arva, ut quidam Græcorum poetarum ceciderunt. «Quando tranñit hiems, ut scriptum est, et pluvia recessit sibi; quando putationis tempus advenit⁸⁵.» Hæc autem omnia spiritali modo accipies, et hiemem atque pluviam recessisse, hoc est diabolicæ tyrannidis tentationes et impotentem illum in omnes dominatum. Eversa enim est dæmonum potestas in diebus Christi: nobis autem ortus est Sol lucidus, ipse nimirum, de quo Deus ac Pater ait: «Orietur vobis Sol justitiæ⁸⁶,» eos qui frigidi facti sunt in

⁸¹ E. od. xi, 2. ⁸² Col. ii, 9. ⁸³ II Cor. v, 17.

⁸⁴ ibid. ⁸⁵ Cant. ii 11, 12. ⁸⁶ Malach. iv, 2.

peccatum fervore Spiritus calcificans in justitiam. **387** Rursus autem vineas intellectuales, et flores spirituales, ac præterea spicas sanctos esse censebis, multiplices erga Deum pietate conspicuos et varios fructus virtutis edentes. Ut autem in summam contrabam: ver universam terram vestit floribus et herbis, prata novo germine coronat, stipites infecundæ hiemis injuriâ diu arefactos repubescere facit, et gratiori facie reddita, solitis eos frondibus ac floribus ornat, efficitque ut naturæ frugibus agricola magnifice gloriatur. Tale quid nobis etiam accidere comperimus. Qui enim quondam arefacti eramus propter regnans in nos peccatum, et fructuum expertes ad salutem, resoruiimus in justitiam per Christum, et fructum jam per fidem novum ac recentem spirituum agricolæ proferimus: atque ita jure intelligimus quod per unum sanctorum prophetarum tanquam ex persona Christi dictum est: « Ipse qui loquor adsum, ut ver super montes ⁸⁷. » Quid enim ver in montibus, hoc est vernum tempus, præstet, antea jam clare diximus. Igitur in una quidem die utiliter jubet statuere tabernaculum, quod typum Christi præ se ferebat, ut intelligas ipsum semel mortuum esse in uno hoc præsentis tempore. Nequaquam enim iterum nascetur, neque denuo morietur, qui natus ac mortuus est semel, et resurrexit a mortuis: necesse enim est ut mortem sequatur resurrectio, quæ constructio quedam est sancti illius tabernaculi. In neomenia vero, quia novum nobis in Christo est sæculum; quæ enim sunt in ipso, nova creatura sunt ⁸⁸. Primus autem mensis assumitur, naturæ humanæ ex morte et corruptione ad vitam et immortalitatem renovationem significans, et a sterilitate ad fertilitatem transitum, et præteritam diaboli tyrannidem, hiemis instar elapsi demum atque repressi. Præterea nobis alio modo typice Emmanuelem ostendit dicens: « Et pones arcam testimonii, et teges arcam velamine ⁸⁹. » In superioribus enim totius quodammodo arcæ figura Verbum comprehendimus: erat enim domus Dei inhabitantis in ipsa, nimirum sanctum Christi corpus. Sed nihilominus idem nobis quoque per arcam peculiariter designatur. Ex lignis **388** enim imputribilibus constructa erat, ut intelligas ejus incorruptibilitatem. « Tota vero inaurata erat auro puro, ut scriptum est, intrinsecus et extrinsecus ⁹⁰. Cuncta quippe pretiosa et regia sunt in eo, cum divina; tum humana, « et in omnibus ipse primatum tenet, » ut Paulus ait ⁹¹. Aurum autem præstantiam et excellentiam supra omnia denotat. Constructa itaque arca ex lignis imputribilibus et inaurata divinam quoque legem reconditam habebat, ut typus esset Dei Verbi inhabitantis et uniti sanctæ carni: verbum enim Dei etiam lex erat, licet non hypostaticum, sicuti Filius est. Tegitur autem velamine. Deus enim Verbum incarnatum

σκήπτοντας πειρασμούς, καὶ τὴν κατὰ πάντων πλεονεξίαν. Ἀέλεται γὰρ ἡ τῶν δαιμόνων ἰσχύς ἐν ἡμέραις Χριστοῦ· ἥλιος δὲ ἡμῖν ἀντίκειται λαμπρὸς, αὐτὸς δηλονότι περὶ οὗ φησὶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· « Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν ἥλιος δικαιοσύνης· » τοὺς ἀπεψυγμένους εἰς ἁμαρτίαν, τῇ τοῦ Πνεύματος ζήσει καταβάλλον εἰς δικαιοσύνην. Ἀμπέλους δὲ πάλιν τὰς νοητὰς καὶ ἀνοητὰς πνευματικὰς, καὶ ἀστάχους ἐπὶ τούτοις, τοὺς ἀγίους νοήσεις, πολυτρόπως τῇ εἰς Θεὸν εὐσεβείᾳ διαπρέποντας, καὶ πολυειδῆ τῆς ἀρετῆς ἀναθρόοντα καρπὸν. Εἰπεῖν δὲ ὡς ἐν συντόμῳ λοιπὸν ἀναγκαῖον ἀνθοκομεῖ τὸ ἔαρ, καὶ χλοηφορεῖν μὲν ἅπασαν παρασκευάζει τὴν γῆν, καταστέφει δὲ νέφω τοὺς λειμῶνας βλαστῶν, καὶ πρέμνα τὰ πάλαι ξηρὰ διὰ τὴν τοῦ χειμῶνος ἀφόρητον ὕδριν ἀνηθῶν ἀναπειθεῖται, καὶ πρὸς ὕψιν ἄγει τὰ ἀμείνονα, καὶ φύλλω μὲν τῷ συνήθει περιανθίζεσθαι ποιεῖ, καρποὺς δὲ τοῖς κατὰ φύσιν φιλοτιμεισθαι παρασκευάζει τὸν ἐφεστώτα γηπόνον. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐφ' ἡμῶν γεγενημένον εὐρήσομεν. Οἱ γὰρ πάλαι ξηροὶ διὰ τὴν ἐφ' ἡμᾶς βασιλεύουσαν ἁμαρτίαν, καὶ καρπῶν ἔρημοι τῶν εἰς σωτηρίαν ἀνεθάλωμεν εἰς δικαιοσύνην διὰ Χριστοῦ, καὶ τὸν διὰ πίστεως ἤδη καρπὸν ἀρτιφανῆ τε καὶ νέον τῶ τῶν πνευμάτων γηπόνῳ προσκομίζομεν· οὕτω τε νοούμεν εὐκρίτως τὸ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν εἰρημένον, ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ· « Αὐτὸς ὁ λαλῶν πᾶρ-αιμι, ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὀρέων. » Τί γὰρ ἐν τοῖς ὄρεσιν ἡ ὥρα, τοῦτ' ἐστίν, ὁ ἐαρινὸς ἐργάζεται καιρὸς, προλαβόντες ἤδη σαφῶς εἰρήκαμεν. Οὐκοῦν ἐν μᾶ μὲν ἴστασθαι τὴν σκηπὴν ἡμέρᾳ προστάττει χρησίμως, τύπον ἐπέχουσαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα νοῆς ἐπ' αὐτῷ, τὸ ἅπαξ ἀποθανεῖν ἐν ἐνὶ τούτῳ τῷ παρόντι καιρῷ. Γεννηθήσεται γὰρ εἰσαυθις οὐδαμῶς, ἀλλ' οὐδὲ τεθνήσκειται, γεγεννημένος ἅπαξ, καὶ ἀποθανών, καὶ διαναστὰς ἐκ νεκρῶν· ἀκολουθεῖν γὰρ ἀνάγκη τῷ θανάτῳ τὴν ἀνάστασιν, σύμπτειν τινα τοῦ ἀγίου σκήνου; ὑπάρχουσαν. Ἐν νοσηνίᾳ δὲ, ὅτι νέος ἡμῖν αἰὼν ἐν Χριστῷ· καιρὴ γὰρ κτίσις τὰ ἐν αὐτῷ. Καὶ ὁ μὴν δὲ ὁ πρῶτος παραλαμβάνεται, τὴν ἐκ θανάτου καὶ φθορᾶς εἰς ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν ἐπανανέωσιν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὑποδηλών, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀκαρπίας εἰς εὐκαρτίαν ἤδη μετὰστασιν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος τὴν παραδρομὴν, καταλήξαντος ἤδη χειμῶνος δίκην καὶ συνεσταμένου. Ἐἴτα πάλιν ἐτέρως ἡμῖν ὡς ἐν τύπῳ καὶ σχηματὶ τὸν Ἐμμανουὴλ ἐπιδακνύει λέγων· « Καὶ θῆσις τὴν κιβωτὸν τοῦ μαρτυρίου, καὶ σχεπάσεις τὴν κιβωτὸν τῷ καταπετάσματι. » Ἐν μὲν γὰρ τοῖς προλαβοῦσιν ὁ Λόγος ἡμῖν ὡς ἐν ὁλοκλήρῳ καταγράφεται τῇ σκηπῇ· ἦν γὰρ οἶκος Θεοῦ τοῦ ἐνοικησαντος ἐν αὐτῷ, δηλονότι τὸ ἅγιον σῶμα Χριστοῦ. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον ἡμῖν καὶ διὰ τῆς κιβωτοῦ κατὰ μέρος ὁ αὐτὸς σημαίνεται. Κατεσκευάστω μὲν γὰρ ἐκ ξύλων ἀσῆπτων, ἵνα νοῆς τὸ ἀδιάφθορον αὐτοῦ. « Κατακτεχύρωσω τὸ ὅλην χρυσοῖα καθαρῶν, καθὰ γέγραπται, ἰσθῶν τε καὶ ἐξωθεν. » Πάντα γὰρ τίμια, καὶ βασιλικὰ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὸ θεῖον, καὶ τὸ ἀνθρώπινον, « καὶ ἐν

⁸⁷ Isa. LII, 6. ⁸⁸ II Cor. v, 17. ⁸⁹ Exod. xxvi, 31. ⁹⁰ Exod. xxv, 24. ⁹¹ Col. I, 18.

πῶς αὐτὸς πρωτεύει, ἢ κατὰ τὸν Παῦλον. Εἰς τιμῆς αὐτοῦ καὶ ὑπεροχῆς τῆς κατὰ πάντων τοῦ χρυσοῦ λαμβάνεται. Κατεσκευασμένη τοιγαροῦν ἡ κιβωτὸς ἐκ ξύλων ἀσήπτων, καὶ κεχρυσωμένη, καὶ τὸν θεῖον εἶχε ἑναποθεθέντα νόμον, εἰς τύπον τοῦ ἐνοικήσαντος καὶ ἐνωθέντος τῇ ἁγίᾳ σαρκὶ Θεοῦ Λόγου· βῆμα γὰρ Θεοῦ καὶ ὁ νόμος ἦν, εἰ καὶ μὴ ἐνυπόστατον, ὡς περ οὖν ἐστὶν ὁ Υἱός. Καλύπτεται δὲ τῷ καταπετάσματι. Καὶ γὰρ ἦν πῶς καὶ ἀσυμφανῆς τοῖς πολλοῖς ἐνανθρωπήσας ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ περιβολὴν ἔχων τὸ βίον σῶμα, καὶ ὡς περ ἐν καταπετάσματι διαλανθάνων τῇ ἁγίᾳ σαρκὶ, ὡς ἐντεῦθεν οὐδὲ ἐγνωχότας αὐτοῦ τινὰς τὸ θεοκρεπὲς ἀξίωμα, ποτὲ μὲν καταλιθεὺν ἐπιχειρεῖν, ἔγκλημα ποιουμένους, ὅτι περ ἄνθρωπος ὢν, αὐτὸν εἶναι λέγοι Θεόν· ποτὲ δὲ πάλιν, οὐδὲν ὅλως ὑπερυβριῶντας εἰπεῖν· « Οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ, οὗ ἡμεῖς οἶδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέγει, ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; » Οὐκ οὖν τὸ ἐπαρρησιάζεσθαι τῇ κιβωτῇ τὰ καταπετάσματα [αἰ. τὸ καταπέτασμα], τὸν Ἰησοῦν. Ἦν οὖν ἄρα καὶ ἡ κιβωτὸς εἰς τύπον αὐτοῦ. Ἦν οὖν ἄρα καὶ ἡ κιβωτὸς εἰς τύπον αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ τοῦτο καὶ προεβάδιζε τῶν ἐξ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν ἔρημον, τὴν τοῦ Θεοῦ τάξιν ἀποκληρούσα τότε· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τοῦ λαοῦ καθηγούμενος. Καὶ μάρτυς ὁ Φαλμαῦδος, λέγων· « Ὁ Θεός, ἐν τῷ προκορευέσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε τὴν ἔρημον, γῆ ἐστίασθαι· καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » Προελαυνούσης γὰρ καὶ προεβιβάσθησθαι αἰετῆς κιβωτοῦ, Θεὸς διαβιβάσθησθαι λέγεται. Σαφεστέρην δ' ἂν ἔχοις τὴν ἐπὶ τοῦτῳ πάλιν ἀποδείξειν, ἐκεῖνο διενθυμούμενος.

Ἐκέλευε ποτε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διὰ Μωσέως Θεός, ἀναβαίνειν μὲν τεθαροσχητότως ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σηεῖρ, ἐκπολιορκεῖν δὲ τὸν Ἀμορραῖον· ἀλλ' εἰς ἀδρανῆ πεσόντες δειλίαν οἱ κεκαλευσμένοι, καὶ βῶμαις ταῖς αὐτῶν ἀναθέντες τὸ κατορθοῦν, καὶ οὐκ ἄλλοι μᾶλλον ταῖς ἀνωθεν ἐπικυρταῖς ἐπιθαρσῆσαντες, καθίσαντες ἔκλειον παρὰ τὸ ὄρος, καθὰ γέγραπται· Ἐπὶ τούτοις εἰκότως ὁ νομοθέτης ἐξεπικραίνετο, καὶ ἠπάλει λοιπὸν οὐδὲν ἀπολείπειν εἰς τὴν γῆν τῆς επαγγελίας αὐτοῦς. Καταδυσχθέντες δὲ μόλις ταῖς ἀπειλαῖς, καὶ εἰς μετάγνωσιν ἐνεχθέντες οὐκ εὐκαιρον, ἀναβαίνειν ἐπεχείρουν, ἐκ παρακοῆς δευτέρας, ὅπλα κατὰ τῶν Ἀμορραίων ἀρπάσαντες. Ἀλλὰ προηγόρευε Θεὸς τὰ ἐσόμενα διὰ Μωσέως· εἶπε γὰρ αὐτοῖς· « Οὐκ ἀναβήσεσθε, φησὶ, ἢ οὐ μὴ πεσεῖσθε πρὸ προσώπου τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν· οὐ γὰρ εἰμι μεθ' ὑμῶν. » Πανταχθὲ δὲ νοσοῦντες τὸ δυσήκοον καὶ παραδυσάμενοι ἀνέβαινον εἰς τὸ ὄρος, καθὰ γέγραπται. Ἀλλ' ἡ κιβωτὸς, φησὶ, τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀνέβη μετ' αὐτῶν· ἔμεινε γὰρ ἐν τῇ παρεμβολῇ. Ὁρᾷς ὅτι, Θεοῦ λέγοντος, « Οὐκ εἰμι μεθ' ὑμῶν, » οὐ συναναβαίνει τοῖς ἀπειθοῦσιν ἡ κιβωτὸς, αὐτὸ σαφῶς τοῖς εὐμαθεστέροις ἐπιδεικνύουσα, τὸ τάξιν ἐπεχειν τοῦ καθηγεμόνος Θεοῦ; Ἀλλὰ καὶ κύκλιον τῆς Ἰερικῆς διὰ τῶν ἱερῶν ἐδαστάζετο, καὶ τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς κατέρριψε τεῖχος, οὐχ ἐλεπτοῖς ἐπιστήσασα καὶ κρυπτοῖς, διὰ σαλπίγγων δὲ μᾶλλον καὶ φωνῆς· ἔπερ ὃν ἀληθὲς ἐν Χριστῷ πάλιν εὐρήσομεν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τοῖς ἱεροῖς ἀγίοις ἀνδράσι ἐποχοῦμενος, καὶ πᾶσαν διαβόλου καταστρέφων ἰσχὺν, οὐχ ὀπλοῖς, ἀλλὰ κρυπτῇ καὶ σαλπίγγι, τοῦτ' ἐστὶν, ἀποστολικῶς τε καὶ εὐαγγελικῶς κηρύγμασι, καὶ συναίνεσι τῇ

A cum esset multos latebat, corpore suo amictum et sancta carne quasi velamine contextum, ita ut exinde nonnulli divinam ejus majestatem ignorantes modo eum lapidare aggredierentur, crimini dantes quod homo cum esset seipsum Deum esse diceret: modo nihil vererentur dicere: « Nonne hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de caelo descendi? » Quod ergo arca velum super injectum esset, Jesum apud multos ignotum fore significat. Erat igitur etiam arca typus ipsius. Idcirco enim Israelitas illa quoque praecedebat in deserto, cum Dei locum tunc impleret: ipse enim erat ductor populi. Quod testatur Psalmista, dicens: « Deus, cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires desertum, terra mota est: etenim caeli distillaverunt. » Arca enim praecedente, Deus utique praecedere dicitur. Quod hinc clarius agnosces, si tecum illum reputaveris.

τὸ ἀγνωστὸν εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς ὑποσημαίνει αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ τοῦτο καὶ προεβάδιζε τῶν ἐξ Ἰσραὴλ κατὰ τὴν ἔρημον, τὴν τοῦ Θεοῦ τάξιν ἀποκληρούσα τότε· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τοῦ λαοῦ καθηγούμενος. Καὶ μάρτυς ὁ Φαλμαῦδος, λέγων· « Ὁ Θεός, ἐν τῷ προκορευέσθαι σε ἐνώπιον τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε τὴν ἔρημον, γῆ ἐστίασθαι· καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν. » Προελαυνούσης γὰρ καὶ προεβιβάσθησθαι αἰετῆς κιβωτοῦ, Θεὸς διαβιβάσθησθαι λέγεται. Σαφεστέρην δ' ἂν ἔχοις τὴν ἐπὶ τοῦτῳ πάλιν ἀποδείξειν, ἐκεῖνο διενθυμούμενος.

Jussit olim Deus per Moysen Israelitis, ut in montem Seir ad expugnandum Amorrhæum ascenderent: sed timore percussi quod in suis viribus, et non auxilio superno spem suam ponerent, sedentes lugebant ad montem, ut scriptum est. Qua re legislator merito indignatus, minabatur ne quidem se eos in promissionis terram deducturum. Illi vix tacti minis, et intempestiva ducti pœnitentia, denuo præter legislatoris mandatum raptis armis ascendere conabantur. Sed quid futurum esset Deus per Moysen prædixit, his verbis: « Nolite ascendere, » inquit, « et non cadetis ante faciem inimicorum vestrorum: non enim sum vobiscum. » Verum illi singulari contumacia vim facientes, ascenderunt in montem, ut scriptum est. Arca vero Dei non ascendit cum ipsis: mansit enim in castris. Vides ut, Deo dicente: « Non sum vobiscum, » una cum incredulis arca non ascendat, manifeste ostendens se locum ductoris Dei tenere? Sed et circum Jerichuntem per sacerdotes portata, ejus moenia subruit, non machinis aut arcebus admotis, sed tubis ac voce: quod in Christo præterea verum esse comperiemus. Ipse enim est, qui a sanctis viris portatur, et omnem diaboli vim evertit, non armis, sed clamore ac tuba, hoc est evangelica prædicatione, et consensu omnium populorum in rectitudine fidei Dominum constantis. Quod in mysticis quoque rerum divinarum celebrationibus impleri videmus, pontificali tuba, hoc est ministrantis voce, populo præeunte: ita vero cadit

²² Joan. vi, 42. ²³ Psal. lxxvii, 8, 9. ²⁴ Num. xiv, f. seqq. ²⁵ Num. xiv, 42.

et conleritur adversariorum vis : « Arma enim nostra non sunt carnalia , » sicuti Paulus ait , « sed potentia Deo ⁹⁶. » Quod autem sanctis quodammodo insideat et superimpositus sit Christus, declarabit quidem propheta etiam Ambacum dicens : « Quia ascendes super equos tuos , et equitatio tua salus ⁹⁷. » Nec minus Salvator ipse docebit de Paulo ad Ananiam dicens : « Vade , quoniam vas electionis est mihi iste , ut portet nomen meum coram omnibus gentibus ⁹⁸ ; quin etiam inferes mensam , » inquit , « et propones propositionem ejus , et inferes candelabrum , et impones lucernas ejus ⁹⁹. » Quibus duobus Christum intelliges : mensa enim quæ propositos panes habet, figura Christi est, propterea quod in ipso cuncti ad vitam æternam alantur , qui nimirum sanctam ejus carnem participant , quemadmodum ab ipso dictum est : « Ego sum panis qui de cælo descendi , et vitam dans mundo. Si quis manducaverit ex hoc pane , vivet in æternum. Et panis quem ego dabo , caro mea est quam ego dabo pro mundi vita ¹. » Mensæ itaque propositio , **390** id est panes , sanctum Christi corpus significant , quod omnes ad vitam nutrit æternam. Cum autem beatus David et qui cum eo erant fame pressi , ut scriptum est ² , panes propositionis manducarint : videamus num quid etiam hinc mystici significaretur. Non licebat propositionis vesci panibus , præterquam sacerdotibus solis , ex legis præscripto , sed David ejusque comites tametsi non erant ex tribu sacerdotali , sanctissimum tamen cibum attigerant : ut hinc rursus fides gentium et ex parte Israelitarum significaretur. Debeatur enim Christus Israelitis , ut sanctoribus propter patres et legem , sed introducta quodammodo , quamvis propter errorem profana esset , alienigenarum multitudo manducavit panem vitæ , David etiam una cum ipsa asstante , et locum velut implente eorum qui servati sunt ex Israel , quos beatus Isaias reliquias nominat ³ : multi enim ex iis quoque Christo crediderunt. Præterea candelabrum est , ut qui toti domui luceat , id est mundo . « Ego sum lux mundi , » inquit ⁴. Septem vero lucernas ac non unam tantum capit : multis enim modis illuminat , et variis donis credentium animas illustrat. Fit autem ex auro puro , propterea quod omnes Christus superat , et eo nihil est pretiosius ; sed et solidum habet stipitem : sic enim scriptum est ⁵. Vanum enim ac leve in Christo nihil est. In eo vero lilia sunt , propter fragrantiam quæ est in sanctimonia , juxta illud , « Ego flos campi , liliū convallium ⁶. » Et ipsa demum iafusoria divinarum gratiarum ubertatem significant. Præterea duos ramos olivarum circa ipsum spectari propheta Zacharias confirmat ⁷ , ut intelligas duorum populorum Deum miserum esse , quos etiam filias pinguedinis appetat , cesque assistere ait

A παρὰ πάντες τοῦ λαοῦ , ἐν ὀρθότητι πίστεως τὸν Θεὸν ὁμολογούντος Δεσπότην. Ὁ καὶ ἐν ταῖς μυστικαῖς δεξιολογίαις ὀρώμεν ἀποπληρωμένον , προαναφώνουτος τοῦ λαοῦ ἀόληπτος ἱερατικῆς , ἡ καὶ ἐν τῇ τοῦ λειτουργούντος νοεῖται φωνῇ , πίπτει δὲ οὕτω καὶ συντρίβεται τῶν ἐναντίων ἡ δύναμις . Ἐὰν γὰρ ἐκλαθῶν οὐ σαρκικὰ , κατὰ τὸν Παῦλον , ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ . Ὅτι δὲ τοῖς ἀγίοις ἐποχέται τρέπον τινὰ καὶ ἐπίκειται Χριστός , σαφηνεῖ μὲν λέγων καὶ ὁ προφήτης Ἀμβακούμ . Ὅτι ἐπιθήσῃ ἐπὶ τοὺς ἱππους σου , καὶ ἡ ἵππασια σου σωτηρία . Διδάξει δὲ οὐδὲν ἥττον καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρὸς τὸν Ἀνανίαν περὶ τοῦ Παύλου . Ἐφορεύου , ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μού ἐστιν οὗτος τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου , ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν . ἀλλὰ καὶ εἰσοίσεις τὴν τράπεζαν ἐπὶ τούτοις , φησὶ , καὶ προθήσεις τὴν πρόθεσιν αὐτῆς , καὶ εἰσοίσεις τὴν λυχνίαν , καὶ ἐπιθήσεις τοὺς λύχνους αὐτῆς . Νοήσεις δὲ δι' ἀμφοῖν τὸν Χριστὸν ὡσαυματιζέται γὰρ ἐν τραπέζης τρόπῳ , προκειμένου ἔχουσης τοὺς ἄρτους , διὰ τὸ ἐν αὐτῷ πάντας εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀποτρέφειν , μετασχόντας δηλονότι τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς , κατὰ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ . Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὴς , καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ . Ἐάν τις φάγη τὸ ἄρτου τούτου , ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα . Καὶ ἄρτος ὁ ἐν ἐγὼ δώσω , ἡ σὰρξ μου ἐστίν , ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς . Οὐκ οὖν τῆς τραπέζης ἡ πρόθεσις , τοῦτ' ἐστίν , ὁ ἄρτος , τὸ ἅγιον σημαίνουσι ὅσα Χριστοῦ , τὸ πάντας εἰς ζωὴν ἀποτρέφον τὴν αἰώνιον . Ἐπιθήσῃ δὲ ὁ μακάριος Δαβὶδ , καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πινύσαντες , καθὰ γέγραπται , τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἐφαγον , ἴδωμεν εἰ μή τι καὶ διὰ τούτου μυστικῶν ἀνεγράφετο . Οὐκ ἀξίην ἀπογεύεσθαι τῶν τῆς προθέσεως ἄρτων , εἰ μὴ μόνους τοῖς ἱερεῦσι , κατὰ διδάξαν νομικῆν ἄλλ' οὐκ ὄντες ἐκ φυλῆς ἱερατικῆς Δαβὶδ τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ , τῆς ἱερωτάτης ἡπικτο τροφῆς . Ἰνα διὰ τούτου πάλιν ἡ τῶν ἐθνῶν πίστις καὶ ἀπὸ μέρους τῶν ἐξ Ἰσραὴλ σημαίνηται . Ὁρεῖλετο μὲν γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Χριστός , ὡς ἱερωτέρους διὰ τοὺς πατέρας καὶ τὸν νόμον , ἀλλ' ἐπισταμοῦσα τρόπον τινὰ , καίτοι διὰ τὴν πλάνην ἀνιέρσασα , τῶν ἀλλογενῶν ἡ πληθὺς , ἔφαγε τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς , συμπιπτόντος αὐτῆ τοῦ Δαβὶδ , καὶ ὡσαυτὶν τὸν τύπον ἀποπληροῦντος τῶν ἀνασσεωσμένων ἐξ Ἰσραὴλ , ὅπερ ὁ μακάριος Ἡσαίας ὀνομάζει κατάλειμμα . πολλοὶ γὰρ καὶ ἐξ αὐτῶν πεπιστεύκασι τῷ Χριστῷ . Λυχνία δὲ πάλιν , ὡς ὅλη φαίνων τῇ οἰκίᾳ , τοῦτ' ἐστὶν τῷ κόσμῳ . Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου , φησὶν . Ἐπὶ δὲ τοῖς λύχνους , καὶ οὐκ ἔνα λαμβάνει φωτίζει γὰρ πολυτρόπως , καὶ διαφόροις καταλαμπρύνει χαρίσμασι τὰς τῶν πιστευόντων ψυχάς . Γίγνεται δὲ πάλιν ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ , διὰ τὸ ὑπὲρ πάντας καί τιμιον . Ἀλλὰ καὶ στερεὸν ἔχει τὸν καυλὸν γέγραπται γὰρ οὕτω . Διέκεινον γὰρ , ἀλλ' οὐδὲ κοῦφον οὐδὲν ἐν Χριστῷ . Ἐχει δὲ κλίνα διὰ τὴν εὐαδὶαν τὴν ἐν ἀγιασμῷ , κατὰ τὸ , Ἐγὼ ἄμβος τοῦ ποδίου , κρήνη

⁹⁶ II Cor. x , 4 . ⁹⁷ Habac. iii , 8 . ⁹⁸ Act. ix , 15 . ⁹⁹ Num. viii , 3 . ¹ Joan. vi , 50-52 . ² I Reg. xvi , 4-6 . ³ Isa. x , 22 ; Rom. ix , 27 . ⁴ Joan. viii , 12 . ⁵ Num. viii , 4 . ⁶ Cant. ii , 1 . ⁷ Zach. iv , 11 sqq .

τῶν κοιλῶν. Ἡ δὲ αὐταὶ δὲ πάλιν αἱ ἐπαρυστρίδες τὰς τῶν θείων χαρισμάτων χορηγίας σημαίνουσι. Δύο γε μὴν κλάδους ἐλαίων ὁρᾶσθαι περὶ αὐτὴν ὁ προφήτης Ζαχαρίας δισχυρίσατο, ἵνα νοῆς δύο τοὺς ἡλεκμένους λαοὺς, οὗς καὶ τοὺς πισίτητος ἀπεκάλεσεν υἱοὺς, παρεστάναι τε λέγει τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς, κτίτοι περὶ τὴν λυχνίαν τεθεωρημένων τῶν κλάδων, ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν διὰ τοῦτου ποιούμενος, ὅτι περὶ ἡ λυχνία Χριστός, δι' ὑπακοῆς καὶ πίστεως ἐαυτῷ παραστήσας τὸν τε ἐξ ἔθνῶν, καὶ τὸν ἐκ τῶν Ἰουδαίων λαόν. Ἐἶτα τούτοις ἐπιλέγει, πολυτρόπως ἡμῖν κατασημαίνων αὐτόν. « Καὶ θῆσαις τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν εἰς τὸ θυμιατὸν ἐναντίον τῆς κιβωτοῦ, καὶ ἐπιθήσεις κάλυμμα καταπέτασματος ἐπὶ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ περιθήσεις τὴν σκηνὴν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἁγιάσεις κύκλῳ. » Ἐπιτηρητέον γάρ, ὅπως καὶ δι' ἀμφοῖν ἡμῖν τοῖν θυσιαστηρίων ὁ Χριστός καταγράφεται. Ἀποτεθῆναι γὰρ διατεταχώς τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν, ἐν ᾧ τὸ θυμιαμα κατέναντι τῆς κιβωτοῦ, κάλυμμά τε διὰ μέσου ταῖς τῆς σκηνῆς περιτείνεσθαι θύραις εἰπόν, ὡς ἂν μὴ τὰ ἔθνη ὀφίητο, καὶ τὸ τῶν καρπωμάτων θυσιαστήριον παρὰ ταῖς θύραις τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου κείσθαι κελεύει, οὐκ ἀσυμφανές, ἢ διαλανθάνον. Ἐξω γὰρ ἦν τοῦ καταπέτασματος. Ὅρα τοίνυν αὐτὸν διὰ μὲν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιαματος εἰς ὁσμὴν εὐωδίας ἀναβαλόντα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ (τούτῳ γὰρ ὑποδηλοῖ τὸ θυμιαμα)· διὰ τε τοῦ θυσιαστηρίου τῶν καρπωμάτων, ὡς θυμα καὶ σφάγια ὑπὲρ ἡμῶν προσαγόμενον. Ἐκρύπτετο δὲ διὰ τοῦ καταπέτασματος τὸ χρυσοῦν θυσιαστήριον· κεκρυμμένη γὰρ ἦν ἡ δόξα Χριστοῦ, ἐμφανές δὲ τὸ ἕτερον τὸ τῶν καρπωμάτων, ἐν ᾧ τὰ σφάγια· φανερός γὰρ ὁ Χριστοῦ θάνατος, καὶ πᾶσι γνώριμος. Κεῖται γε μὴν οὐκ ἀδιακρίτως· τὸ μὲν γὰρ ἀπέναντι τῆς κιβωτοῦ, τὸ δὲ παρὰ ταῖς θύραις τῆς σκηνῆς. Καὶ τὸ μὲν ἀπέναντι τῆς κιβωτοῦ τὸ χρυσοῦν κείσθαι θυσιαστήριον, οἶονεὶ τὸ ἐν ἔψει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, θαυμαστὴν εἶναι τὴν δόξαν τοῦ Υἱοῦ δι' ἀνίγματος ὑποδηλοῖ, κατὰ τὸ, « Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ. » Τὸ δὲ πρὸς αὐταῖς κείσθαι ταῖς θύραις τῆς σκηνῆς τὸ τῶν καρπωμάτων θυσιαστήριον, τύπον ἔπλεον τοῦ θανάτου αὐτοῦ, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντων σφαγῆς, σημαίνει πάλιν μὴ ἑτέρως δύνασθαι προσελθεῖν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμᾶς, εἰ μὴ διὰ τῆς Χριστοῦ θυσίας, κατὰ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ἐν κύκλῳ γε μὴν περιτείνεσθαι τὴν σκηνὴν διατάττει τῶν ἐν αὐτῇ πάντων περιεκτικῆν, ὡς μίαν ὁρᾶσθαι, καὶ οὐ πολλὰς. Ἐξ γὰρ ἐν ἡμῖν ὁ Χριστός, καὶ πολυτρόπως νοεῖται, σκηνὴ μὲν διὰ τὸ καταπέτασμα τῆς σαρκὸς, κιβωτὸς δὲ τὸν θείον ἔχουσα νόμον, ὡς Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· τράπεζα δὲ πάλιν, ὡς ζωὴ καὶ τροφή· λυχνία δὲ, ὡς φῶς νοητὸν καὶ πνευματικόν· καὶ θυσιαστήριον θυμιαματος, ὡς εὐωδίας ὁσμὴ· τῆς ἐν ἁγιασμῷ· καὶ θυσιαστήριον καρπωμάτων, ὡς σφάγιον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Ἁγιάζεται δὲ

A Domino universæ terræ, quamvis duobus tantis circa illud candelabrum exstantibus clarissime ostendat Christum esse candelabrum, qui per obedientiam ac fidem cum gentium, tum Judæorum populum sibi fecit assistere. Deinde, multiplici ratione ipsum nobis significans, subjungit : « Et pones altare aureum, ad incensandum coram arca, et impones operimentum velaminis super ostium tabernaculi testimonii : et circumpones tabernaculum, et omnia ejus sanctificabis in circuitu ». Observandum enim, quo pacto utroque illo altari Christus quoque nobis describatur. **391** Postquam enim jussit statui altare aureum, in eoque incensandum coram arca, et operimentum interea tabernaculi foribus expandi, ne quæ intus latebant cernerentur, altare quoque oblationum pro foribus tabernaculi testimonii statui jubet, non latens aut absconditum : erat enim extra tentarium, ipsum itaque vide, per altare quidem thymiamatis ascendentem in suavitatis odorem Deo ac Patri (hoc enim significat incensum), per altare vero oblationum ut hostiam et victimam pro nobis oblatam. Aureum autem altare velo tegebatur : abscondita enim erat Christi gloria : sed oblationum altare in propatule erat, ubi victimæ. Manifesta enim Christi mors facta et omnibus nota. Non tamen citra discrimen statuitur : illud enim coram arca, hoc autem præ foribus tabernaculi. Et quod in conspectu quodammodo Dei ac Patris aureum altare collocatur, admirabilem esse Filii majestatem ænigmatice innuit, juxta illud : « Nemo novit Filium, nisi Pater ». Quod autem pro ipsius tabernaculi foribus ponitur oblationum altare, mortis ejus pro omnibus figuram in se habens, significat rursus nos ad Deum ac Patrem accedere non posse, nisi per Christi sacrificium, ut ab ipso dictum est : « Ego sum ostium, et nemo venit ad Patrem, nisi per me ». In circuitu vero tendi tabernaculum præcipit, quo quæcumque in eo erant comprehenderentur, ita ut unum illud tantum cerneretur. Unus enim est in nobis Christus, et multis modis intelligitur : tabernaculum quidem, propter velamen carnis : arca vero divinam legem continens, ut Verbum Dei ac Patris : item mensa, puta cum vita sit ac cibus : candelæ, utpote lumen intelligibile ac spiritale : altare thymiamatis, ut odor suavitatis in sanctificatione : et altare oblationum, quatenus est pro vita mundi victima. Sanctificantur autem in ipso altari omnia : totus enim est sanctus, quocumque modo Christus intelligatur. Præeunte igitur sancto tabernaculo Israelitæ simul procedere et una conquiescere jubebantur, Deo nos rursus utiliter monente, ducem nobis itineris ad salutem assumendum esse. Deum Verbum propter nos incarnatum, ejusque præceptis incunctanter parendo ad vitam æternam **392** esse ascendendum : quod cum facere nolissent qui multis ver-

^a Num. iv, 11. ^b Matth. xi, 27. ^c Joan. x, 9.

his instituti fuerant, abierunt retro, nec amplius cum ipso ambulabant. Sapientissime vero beatus Petrus: « Quonam abire possumus ¹¹? » ad Salvatorem ait: nullatenus a Deo quippe discedere, sed eum eo potius versari spiritaliter, sanctis revera est convenientissimum.

σαρκωθέντα Θεὸν Λόγον, καὶ τοῖς αὐτοῦ διατάγμασιν ἀμαλλητεὶ συννείοντας, εἰς ζωὴν ἀναβαίνειν τὴν αἰώνιον· ὃ καὶ δρᾶν οὐ θελήσαντες· οἱ διὰ πολλῶν μυσταγωγηθέντες λόγων, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτου. Σοφώτατά γε μὴν ὁ μακάριος Πέτρος τὸ, « Πού ἔχομεν ἀπελθεῖν, » πρὸς τὸν Σωτῆρά φησι· τὸ γὰρ κατὰ μηδένα τρόπον ἀποφοιτᾶν τοῦ Θεοῦ, συνεῖναι δὲ μᾶλλον ἐπαίτησθαι πνευματικῶς, ἀγίοις ὄντως προπεδιόστατον.

VI, 70. *Et nos credimus, et cognovimus quia tu es Christus Filius Dei.*

Mira est sanctorum apostolorum fides, fervida confessionis ratio, eximia et præcellens consensio. Non enim, ut rudiores nonnulli, aut sicut illi qui durum vocabant Salvatoris sermonem, retro jure abierunt ac ceciderunt, neque vero ad credendum levitate sua temere provocati sunt, sed prius certiores facti, ac vere credentes vivificorum verborum plenum esse doctorem et cælestis doctrinæ magistrum. Tuta vero est fides hujusmodi, sed quæ talis non est, facile rejicitur, et quæ radice, hoc est certitudine caret, cito ex hominis mente evellitur. Unde Salvator ipse in parabolis, cum de eo qui seminabat verba faceret, « Aliud cecidit supra petram, » inquit, « et natum aruit, quia non habebat radicem ¹², » petram ænigmatically inueniens mentem induratam, et quæ doctrinam injeclam præ modo suscipit. Hoc enim miseris Judæis præ multa incititia cum accidisset, prophetæ voce monebantur in hunc modum: « Dirumpite corda vestra, et non vestimenta vestra ¹³. » Quemadmodum enim, priusquam semina in terram jactantur, agriculturæ lege terra proscindi debet: sic opinor iis qui ad suscipiendos sermones divinos accedunt, illorum desiderio prius esse quodammodo cor aperiendum: sic enim iis susceptis, animam ceu tellurem aliquam fecundam reddunt. Igitur in certitudine fidei sapientissimi discipuli se cognovisse aiunt, ac præterea confidere, ipsam esse Christum illum Dei Filium. Porro sapienter admodum contextum hunc sermonem comperies. Et credere enim, et scire se aiunt, ambo in unum et idem conferentes. Oportebat enim et credere et intelligere: neque ex eo quod res divinæ fide percipiuntur, idcirco ab earum indagine in totum cessandum est, sed conandum potius ut ad mediocrem saltem earum notitiam evehamur, quæ sit tanquam in speculo et ænigmate, sicuti Paulus ait ¹⁴. Rursus autem optime dicunt non primum se cognovisse, deinde credere, sed præmissa fide, cognitionem secundo loco inserunt. Fidem enim sequitur cognitio, non antecedit, juxta illud: « Si non credideritis, non intelligetis ¹⁵. » Fide quippe simpliciter nec curiosa basis instar constituta, superædificatur deinceps cognitio, quæ panatim in

πάντα τὰ ἐν αὐτῇ· ἅγιος γὰρ ὁλος, καὶ ὅπως ἀννοῆται Χριστός. Καθηγουμένης τοιγαροῦν τῆς ἁγίας σκηνῆς, συναπαίρειν τε αὐτῆ καὶ συγκαταλύειν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐπετάττοντο, παιδεύοντες πάλιν ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ καὶ δοδάσκοντες χρησίμως, ἡγεμόνα ποιείσθαι καὶ καθηγητὴν τῆς εἰς σωτηρίαν ὁδοῦ, τὸν δι' ἡμᾶς

Καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν, καὶ ἐγνώμεν ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

Θαυμαστὴ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἡ πίστις, θερμὴ τῆς ὁμολογίας ὁ τρόπος, ἀξιεραστοτάτη καὶ ὑπερμερής ἡ συναίεσις. Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τινὰς τῶν ἀμαθεστέρων, ἢ καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς, ὡς περ' ἀπῆλθον τὸν τοῦ Σωτῆρος ἀπακάλου λόγον, ὅπισω δικαίως ἀπῆχοντο, καὶ πεπτώκασιν, οὔτε μὴν ἐξ ἐλαφρίας εὐσυναρπάστως ἐπὶ τὸ πιστεῦν ἐκλήθησαν, πληροφρορῆθέντες δὲ πρότερον, καὶ διακαίμενοι, κατὰ τὴν ἀληθῆς, ὅτι βημάτων μὲν ζωοποιῶν ἀνάμεστος ἦν ὁ μυσταγωγὸς, οὐρανίων δὲ παιδευμάτων εἰσηγητής. Ἀσφαλῆς δὲ λίαν ἡ τοιαύτη πίστις· ἡ δὲ οὐχ οὕτως ἔχουσα, βλάβος ἀν εἰκότως καὶ ἀποπτύοιτο, καὶ ῥίζαν οὐκ ἔχουσα τὴν πληροφρορίαν, ἐτοιμώτατα τῆς ἀνθρώπου διανοίας ἐκτρέβεται. Καὶ γοῦν αὐτὸς ἐν παραβολαῖς ὁ Σωτὴρ, ὅτε τοὺς περὶ τοῦ σπειρόντος ἐποιεῖτο λόγους, « Ὅ δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν, φησὶ, καὶ μὴ ἔχον ῥίζαν ἐξηράθη, » πέτραν εἶναι λέγων αἰνιγματωδῶς νοῦν τὸν ἀπεσκληρότα, καὶ τὸν ἀκατὰ ἐγκαταβληθέντα λόγον οὐδαμῶθεν ἔχοντα παραδείξασθαι. Τοῦτο γὰρ δὴ καὶ πεπονθότες ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἀμαθίας οἱ τάλανος Ἰουδαῖοι, « Διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν, » διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς ἐδιδάσκοντο. Ὅνπερ γὰρ τρόπον πρὸς τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς, ἀρότρῳ χρῆναι προανατέμνεσθαι τὴν γῆν ὁ τῆς γηπονίας συμβουλεύει νόμος· οὕτως οἶμαι δεῖν τοὺς πρὸς ἀνάληψιν θείων λόγων προαναπτύσσειν τρόπον τινὰ ταῖς εἰς αὐτοὺς ἐπιθυμίαις τὴν καρδίαν· παραδεχθέντες γὰρ οὕτω, γῆν ὡς περ' τινὰ καρποφόρον ἀποτελοῦσι ψυχὴν τὴν ὠδίνουσαν. Οὐκοῦν ἐν πληροφρορίᾳ πίστεως ἐγνωκέναι φασὶν οἱ σφώτατοι μαθηταί, καὶ πρὸς γε τούτῳ θαρσεῖν, ὡς αὐτὸς εἶη Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Σοφῶς δὲ λίαν καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ πάλιν ἐξυφασμένον εὐρήσεις λόγον. Καὶ πιστεῦν γὰρ, καὶ ἐγνωκέναι φασὶ, συνενεγκόντες ἀμφω κατὰ ταῦτόν. « Ἐδεῖ γὰρ καὶ πιστεῦν, καὶ νοεῖν· καὶ οὐκ ἐπέπερ' ἐστὶ πίστις παραβεκτὰ τὰ θεϊότερα, διὰ τοῦτο χρῆ πάντως τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐρεύνης ἐλοκλήριως ἀποφοιτᾶν, πειρᾶσθαι δὲ μᾶλλον καὶ γοῦν εἰς μετρίαν ἀναβαίνειν γῶσιν, τὴν ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ αἰνίγματι, καθάπερ ὁ Παῦλός φησιν. Εὐ δὲ δὴ πάλιν οὐ πρότερον ἐγνωκέναι φασὶν, εἶτα πιστεῦν, ἀλλὰ προθέντες τὴν πίστιν, δευτέραν τὴν γῶσιν ἐπάγουσι. Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν ἡ γῶσις, καὶ οὐ πρὸ τῆς πίστεως, κατὰ τὰ

¹¹ Joan. vi, 69. ¹² Luc. viii, 6. ¹³ Joel ii, 15. ¹⁴ I Cor. xiii, 12. ¹⁵ Isa. viii, 9.

γεγραμμένον, Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συν-
 ἦτε. » Προκαταθεθείσης γὰρ ἐν ἡμῖν κρηπίδός τι-
 νος δίκην τῆς ἀπεριεργάστου πίστεως, ἐποικοδομῶ-
 νται λοιπὸν ἡ γνώσις κατὰ βραχὺ, καὶ εἰς μέτρον ἡλι-
 κίας ἡμᾶς ἀναφέρουσα τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ εἰς ἀνδρα
 τέλειον καὶ πνευματικόν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ Θεός
 τοῦ φησιν · « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών,
 λίθον ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἐντιμον. » Ἀρχὴ γὰρ
 ἡμῖν καὶ θεμέλιος εἰς ἀγιάσμων καὶ δικαιοσύνην,
 Χριστός, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι, καὶ οὐχ ἑτέρως ·
 οὕτω γὰρ ἡμῖν ἐνοικίζεται. Ἐπιτήρει δὲ ὅπως παν-
 ταχῆ μοναδικῶς, καὶ προτεταγμένου τοῦ ἄρθρου,
 φασὶ · Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος,
 τῶν μὲν ἐν χάριτι κεκλημένων εἰς υἰοθεσίαν, ὡς ἕνα
 καὶ ἐξαιρετὸν ὑπεξάγοντες τὸν ἀληθῶς Υἱόν, οὐ καθ'
 ὁμοιότητα καὶ ἡμεῖς υἱοί. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ πάλιν
 ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν ὡς ἕνα · πλὴν ἰστέον ὅτι Χριστός
 οὐκέτι καλεῖται δι' ἑαυτὸν, ἢ ὡς τοῦτο ὑπάρχων οὐ-
 σιωδῶς, ὡσπερ οὖν ἔσται καὶ Υἱός, ἀλλ' εἰς μὲν ὄντως
 καὶ ἐξαιρετός. Οὐδεὶς γὰρ ἐν Χριστοῖς ὡς αὐτός, πλὴν
 καθ' ὁμοιότητα τὴν ὡς πρὸς ἡμᾶς ὀνομάζεται Χρι-
 στός. Κύριον μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ ἀφωρισμένον ἰδικῶς
 ὀνομά τε καὶ πρᾶγμα κατ' ἀλήθειαν, τὸ Υἱός, κοινὸν
 δὲ ὡς πρὸς ἡμᾶς τὸ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐχρίσθη
 καθὼ γέγονεν ἄνθρωπος, διὰ τοῦτο Χριστός. Οὐκοῦν
 εἰ τὸ καχρίσθαι τῇ ἀνθρωπότητι περιθῆσομεν χρεῖα,
 Χριστός ἂν νοοῖτο καθ' ὁμοίωσιν τὴν ὡς πρὸς ἡμᾶς,
 καὶ οὐχ οὕτως ὡσπερ ἐστὶ καὶ Υἱός, πλὴν εἰς καὶ μόν-
 ος φυσικῶς τε καὶ ἐξαιρετός, καὶ πρὸ σαρκός, καὶ
 μετὰ σαρκός, καὶ οὐ δύο, καθάπερ ὀφονται τινες, οὐ
 νοοῦντες, ὡς ἔοικε, τοῦ μυστηρίου τοῦ βᾶθος. Οὐ γὰρ
 εἰς ἄνθρωπον ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς καταπεφοίτηκε Λό-
 γος, ὡσπερ ἐφ' ἕνα τυχόν τῶν ἁγίων προφητῶν ἡ
 διὰ Πνεύματος χάρις, ἀλλ' αὐτὸς κατ' ἀλήθειαν ἐγένε-
 το σὰρξ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἄνθρωπος δηλαδὴ.
 Ἀδιαίρετος τοιγαροῦν μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ οὐχ εἰς
 δύο πρόσωπα κατασχίζεται, κἂν ἑτερόν τι νοῶμεν
 τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον, καὶ τὴν ἐν ἧ κατέφικε σάρκα.
 Ὅλον δὲ τοῦ χοροῦ τῶν ἁγίων ἀποστῆλων τὴν ἐκ
 τούτοις ἡμῖν βεβαιῶντος πίστιν, δι' ὧν ἐγνωκέναι
 φασὶ μοναδικῶς, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοὺς
 ἑτερόν τι πρὸς τούτοις ἐπικαινοτομεῖν ἐξ ἀνοίας οὐ
 πραιτουμένους, εἰ φρονηθῆν ὀρθῶς, οὐ παραδειξί-
 μεθα.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · Ὅτι ἐγὼ ὁμᾶς
 τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; καὶ ἀξ ὁμῶν εἰς διά-
 βολός ἐστιν; Ἔλεγε δὲ τὸν Ἰούδαν Σίμωνος
 Ἰσκαριώτην · οὗτος γὰρ ἐμελλεν αὐτὸν παρα-
 δίδόναι, εἰς ὧν ἐκ τῶν δώδεκα.

Ἐπιτείνει τὸν ἐλεγχόν, καὶ δριμυτέροις αὐτοῦς
 κατασφίγγει λόγοις, τὸ χαῖνον καὶ ἀνευμένον εἰς
 βραθυμίας τὰς ἐπὶ τῷ σοφοῦσθαι θέλειν ὑποτεμνόμε-
 νος. Τοιοῦτον γὰρ τι μονοουχὶ λέγων ὀρᾶται · Νή-
 φεως, ὡ μαθηταί, καὶ φρενῶν ὁ καιρὸς, καὶ συντό-
 νου διανοίας, εἰς τὸ σώζεσθαι θέλειν. Ὑλισθηροτάτη
 γὰρ λίαν ἡ τῆς ἀπωλείας ὁδός, οὐ τὸν ἀσθεῆ ἴσον
 ὑποσύρουσα νοῦν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἦδη κορυπῶτα βεβαίως

A mensuram ætatis Christi et in virum perfectum ac
 spiritalem nos effert. Proindeque Deus alicubi ait :
 « Ecce ego immittam in fundamenta Sion lapidem
 electum, angularem ac pretiosum ¹⁶. » Intium
 enim et fundamentum Christus nobis est in san-
 ctificationem ac justitiam, per fidem videlicet, ac
 non aliter : sic enim in nobis habitat. Observa au-
 tem ut ubique singulariter, et præposito articulo
 dicant : Tu es ὁ Χριστός, ὁ Υἱός, id est, *ille Chris-
 tus, ille Filius* Dei viventis : illum vere Filium
 velut unicum et eximium ab illis qui gratia vocati
 sunt in adoptionem eximientes, cujus similitudine
 nos quoque filii sumus ¹⁷. Et τὸν Χριστὸν quoque
 rursus nominant ipsum, tanquam unum : verum-
 tamen sciendum Christum non dici propter se-
 ipsum, aut quasi id substantialiter existat quemad-
 modum et Filius, sed unum quidem revera et
 eximium : nullus enim inter christos est sicut ipse :
 verumtamen ob similitudinem quam habet nobis-
 cum, Christum nuncupari. Proprium enim est ei
 et eximium ac peculiare nomen, et ipsa res vero,
Filius : commune autem nobiscum illud nomen,
Christus. Quia enim unctus fuit quatenus homo
 factus est, idcirco Christus est. Quare si ungi hu-
 manitati tribuendum est, Christus unctus intelli-
 getur nostri similitudine, nec eo modo quo Filius
 est, verumtamen unus ac solus naturaliter, et
 eximio modo, cum ante carnem, tum post carnem,
 ac non duo, sicuti quidam existimant, qui altitu-
 dinem mysterii, ut apparet, non capiunt. Non
 enim in hominem illud ex Deo Patre Verbum
 descendit, quemadmodum in unum aliquem san-
 ctorum prophetarum gratia Spiritus, sed ipsum
 revera caro factum est, ut scriptum est ¹⁸, homo
 nimirum. Indivisible igitur est post unionem, nec
 in duas personas finditur, licet aliud quiddam in-
 telligamus Dei Verbum et illam in qua habitavit
 carnem. Cum autem universus sanctorum **394**
 apostolorum chorus nostram de his fidem con-
 firmet, ex eo quod scire se aiunt singulariter,
 ipsum esse Christum illum Dei Filium, novatores
 qui aliud quiddam præter hæc stulte commisisci
 non verentur non suscipimus, si recte sapimus.

VI, 71, 72. Respondit eis Jesus : Nonne ego vos
 duodecim elegi : et ex vobis unus diabolus est? Di-
 cebat autem Judam Simonis Iscariotem : hic enim
 erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

Reprehensionem auget, et acrioribus eos verbis
 coercet, oscitantiam et ignaviam omnem præciciens.
 Istiusmodi enim quiddam propemodum dicere vi-
 detur : Vigilantia et animi contentione, o mei disci-
 puli, nunc vobis opus est ad salutem. Valde enim
 lubrica est perditionis via, quæ non modo imbe-
 cillam mentem subruit, sed eam quoque quæ jam
 firma stare videtur. Periculosa quippe res ac peri-

¹⁶ Isa. xxviii, 16. ¹⁷ Rom. viii, 16. ¹⁸ Joan. i, 14

iformis est peccatum, variis voluptatibus mentem declinans, et facillimis quodammodo cupiditatibus in ea quæ minus recta sunt abstrahens; cuius rei vos mihi exemplum, inquit, eritis. Neminem quippe eorum qui præ levitate retro ceciderunt, sicuti vos elegi bonos: noveram enim ut Deus vestri cordis intima; sed unum ex vobis lucrî studio rapuit Satanas, nec me plane fefellit animus. Liberum enim est ac integrum hominibus in hæc aut illam partem deflectere, vitium dico ac virtutem. Acriori ergo illa inerepatione eos cum ad congruentem vigilantiam excitat, tum efficit ut singuli sibi magis caveant: nondum enim a quo tradendus esset, clare explicat, sed uni simpliciter et indeterminate impietatis illius opere impaeto, sollicitos omnes reddebat et ad majorem vigilantiam provocabat, unoquoque animæ suæ reformidante jacturam. Quin etiam aliud quiddam præstabat quod ad discipulos in fide confirmandos conducere. Nam quia illi scire se et constanter credere asseruerunt ipsum Filium Dei esse, res futuras sibi perspectas esse declarat, ut hinc quoque certam esse illorum confessionem ostenderet. Nulli enim alii quam unî ac soli naturali Deo futura nosse convenit, de quo et scriptum est: « Qui **395** novit omnia antequam fiant ¹⁹. » Diabolum vero diabolicæ voluntatis ministrum nominat, neque id falso. Sicut enim qui Domino adhaeret unus cum eo spiritus est, ita qui et diabolo.

CAP. V.

De festo Scenopægiæ. Quod spei quæ sanctis debetur restitutionem significet, et resurrectionem a mortuis, proposito dicto, « Erat autem in proximo dies festus Judæorum, Scenopægia. »

VII. 1. *Posthæc autem ambulabat Jesus in Galilæa: non enim volebat in Judæa ambulare, quia quærerant eum Judæi interficere.*

Post hæc, inquit, dicta factaque rursus versabatur libenter in Galilæa Christus; istud enim arbitror significari hac voce, *ambulabat*. Sed se quidem non sponte versari eum illis, verum necessitate quadam id sibi evenire ostendit, causis additis. Volebant enim ipsum, inquit, interficere Judæi: idcirco alienigenis seipsum etiam in longum tempus præbuit, nolens in Judæa versari. Sed magnæ utique perversitatis accusari Israelitas inde arbitror, quod satius ille existimet apud alienigenas reperiri, quam cum Judæis versari. Quod propheta quidem Jeremias prædixit, his verbis: « Dereliqui domum meam, dimisi hereditatem meam: dedi animam meam dilectam in manus inimicorum ejus ²⁰. » Christum enim persecutorum impietate extorrem fieri, et ad Gali-

A *εστάναι. Δεινόν δ' ὅτι χρέμα, καὶ πολύμορφον ἄμαρτία, πολυτρόποις ἤθουαι: τὸν ἀνθρώπινον κατρηγητεύουσα νῦν, καὶ ληστοτάτις ὡς περ ἐπιθυμίαι, εἰς ἃ μὴ προσήκειν ἐξέλκουσα· ὑπόδειγμα δὲ μοι τοῦ λόγου, φησὶν, ἔσται τὸ καθ' ὑμᾶς. Ἐρῶ γὰρ τέως οὐδένα ἐκείνων τῶν ἐξ ἐλαφρίας ὀπίσω πεσόντων, ὡς ἀγαθοῦς ὑμᾶς ἐπελεξάμην· ἦδειν γὰρ ὡς θεός τὰ ἐν ὑμῖν· ἀλλ' ἤσπασεν ἐν ἀδείᾳ [γρ. ἕνα διὰ] φιλοκερδείας ὁ Σατανᾶς, καὶ οὐ διεψεύσεται πάντως ψῆφος ἡ ἐμή. Προαιρετικὸν γὰρ ἐν ἀνθρώποις καὶ αὐθαίρετον τὸ ἐπ' ἄμφω βαδίζειν, εἴτε εἰς δεξιὸν, εἴτε οὖν εἰς ἀριστερὸν, ἀρετὴν δὲ δηλονότι καὶ κακίαν φημί. Ὅμοῦ τοιγαροῦν διὰ τοῦ καὶ μειζρόνως ἐπισημαίνει αὐτάι:, καὶ εἰς νῆψιν ἔγειρει τὴν πρέπουσαν, καὶ ἐν τοῖ: καθ' ἑαυτὸν, ἕκαστον ἀσφαλέστερον ἀπεργάζεται· τὸ μὲν γὰρ τίς ὁ προδωκῶν αὐτὸν, οὕτω λέγει σαφῶς· ἐνὶ δὲ ἀπλῶς καὶ ἀορίστως τῆς ἀσεβείας ἐπιθεῖς τὸ φορτίον, εἰς ἀγῶνα καθίστη τοὺς πάντας, καὶ πρὸς νῆψιν ἀκριβεστέραν ἐκάλει, καταφρίττοντος ἕκαστου τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τὴν ζημίαν. Ὅμοῦ δὲ τι τούτοις καὶ ἕτερον ἀπετέλει τῇ τῶν μαθητῶν εὐπιστίᾳ λυσιτελέας. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδῆναι καθωμολογήκασι, πεπιστευκέναι τε ἀραρότως, ὅτι περ αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φαίνεται προειδῶς τὰ ἐσόμενα, βεβαίαν ὡς περ καὶ διὰ τούτου τὴν ἐφ' ἑαυτῶ δεικνύς ὁμολογίαν. Πρέπει γὰρ τῶν θυτῶν οὐδενὶ τὸ γινώσκειν τὰ μέλλοντα, πλην ἐνὶ τῷ μόνῳ κατὰ φύσιν Θεῷ περὶ οὗ καὶ γέγραπται· « Ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσθαι αὐτῶν· » Διάβολον δὲ, τὸν τῶν διαβολικῶν θελημάτων ἀπεκάλεσεν ὑπουργόν, οὐ διεψευσμένως. C Ὡς περ γὰρ ὁ κολλῶμενός τῷ Κυρίῳ ἐν πνευμᾷ ἐστίν, οὕτω δηλονότι καὶ τὸ ἐναντίον.*

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας. Ὅτι τῆς ὀρειλομένης τοῖς ἀγίοις ἑλεῖθος τὴν ἀποκατάστασιν δηλοῖ, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, προκειμένου ῥητοῦ· « Ἦν δὲ ἐγγύς ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἢ Σκηνοπηγία. »

Καὶ μετὰ ταῦτα περιεπάτει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· αὐτὸν γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτείνειν.

Μετὰ ταῦτα, φησὶ, τὰ εἰρημένα τε καὶ πεπραγμένα, πάλιν ἐποιετο τὰς διατριβὰς ἀσμενέστερον ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ Χριστός· τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ περιεπάτει δηλοῦν. Ἄλλ' οὐκ ἐθελοούσιν αὐτῷ τὰ παρ' ἐκείνοις εἶναι, μάλλον δὲ ὡς ἐξ ἀνάγκης συμβεῖν ἐπιδεικνύει προσθετικῶς τὰς αἰτίας. Ἦθελον γὰρ, φησὶν, αὐτὸν ἀποκτείνειν οἱ Ἰουδαῖοι· διὰ τοῦτο τοῖς ἀλλογενέσι καὶ εἰς μακροὺς ἡμετῶν ἐχαρίζετο χρόνους, τὸ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν παραιτούμενος. Ἄλλ' οἶμαι πάλιν οὐδὲν ἤττον διὰ τούτων ἐπὶ πολλῆς λίας δυστροπία κατηγορεῖσθαι τὸν Ἰσραὴλ, εἰ γὰρ τοῦ διατῆσθαι παρ' αὐτῷ πολὺ τι κρείττον ἐφαίνετο τὸ παρὰ τοῖς ἐξ ἔθνῶν εὐρίσκεισθαι μᾶλλον. Ἦν ἂν ἄρα τοῦτ' ἐκ τοῦ προφήτου πεφωρημένου Ἰερεμίου· « Ἐγκατάλειπα τὸν οἶκόν μου, ἀρῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἡγαπημέ-

¹⁹ Dan. xiii, 42. ²⁰ Jerem. xii, 7.

την ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐξοικον μὲν διὰ τὴν τῶν διωκόντων ἀνοσιότητα γενέσθαι Χριστὸν, μεταφαιτῆσαι δὲ παρὰ τοῖς Γαλιλαίοις, πῶς οὐκ ἔστι διαβρῆθην ἐπιδοῦναι τὴν οἰκίαν ψυχὴν εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς; Ἐχθρὰ γὰρ τὰ ἔθνη Χριστοῦ, κατὰ γὰρ τὸ δουλεύειν ἐτέρῳ, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, διὰ τὸ μήπω τὴν εἰς αὐτὸν παραδέξασθαι πίστιν. Καὶ τοῦτο σαφῶς διδάξει λέγων αὐτός· «Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἔστιν.» Ἄλλ', οἶμαι δὴ, πᾶς τις ἐρατὶ πρὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καὶ πίστεως οὐκ εἶναι τὰ ἔθνη μετὰ Χριστοῦ· ἦν ἄρα κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ τῶν ἐχθρῶν τάξει διὰ τοῦτο κείμενα. Οὕτω δὲ ἔχοντος τούτου, καὶ σαφῶς διεγνωσμένου, τσσαύτη τις παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ μυσαρότης ἐπολιτεύετο, ὡς ἐν μοίρᾳ κείσθαι ἄμείνονι, τὸ παρ' ἐχθροῖς ὀρθῶσαι φοιτῶντα, καὶ μεθ' ὧν ἥιστα χρεῖν ἥδιον ποιῆσθαι τὰς διατριβὰς, ἢ ὅπερ ἦν μᾶλλον ἀκόλουθόν τε καὶ πρεπωδέστερον παρὰ τοῖς συγγενέσι κατὰ τὴν σάρκα· καὶ ὅσον εἰς τοῦτο, καὶ ἀγαπᾶν ὀφείλουσιν. Εὐλογώτατα τοίνυν ἐπὶ τὰ ἔθνη μεθίστη ὁ Χριστὸς, καὶ δι' αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ πράγματος ἦδη λέγων, ὡς, εἰ μὴ τοῦ διώκειν ἀπόσχοντο, καὶ παραλύσειν ταῖς ἀπονοαῖς τὸν εὐεργέτην, ὀλοκλήρως ἑαυτὸν τοῖς ἔξωθεν χαριεῖται, καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη μεταστήσει Χριστός. Ὅσπερ δὲ τοῦτό φασιν ὑπεμφαίνειν αὐτὸν διὰ τοῦδε τοῦ πράγματος, οὕτω πάλιν εὐρήσομεν, καὶ διὰ σχήματος ἀρχαιοτέρου τὴν ἐκ τῆς Ἰερουσαλήμ ἀποδρομὴν ἀπειλήσαντα. Ὅτε τοίνυν τοὺς περὶ τῶν θυσιῶν διωρίζετο νόμους, καθὰ καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ γέγραπται τῷ Ἀευτικῷ, προδιαιτυπώσας, ὡς ἐν εἰκόني Χριστοῦ, προσάγεσθαι μόνον εἰς τὸ δῶρον καὶ ὀλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ. Πάλιν ἐτέρως αὐτὸν σχηματίζει, λέγων· «Ἐὰν δὲ ἀπὸ τῶν προβάτων τὸ δῶρον αὐτοῦ τῷ Κυρίῳ, ἀπὸ τε τῶν ἀρνῶν καὶ τῶν ἐρίφων εἰς ὀλοκαύτωμα, ἄρσεν ἑμῶν προσάξει αὐτό, καὶ ἐπιθήσει τὴν χεῖρα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ σφάξουσιν αὐτὸ ἐκ πλαγίων τοῦ θυσιαστηρίου πρὸς βορρᾶν ἔναντι Κυρίου.» Πῶς ὂν ἄρα καὶ διὰ τούτων ἡμῖν τὸ ἐπὶ Χριστοῦ μορφοῦται μυστήριον, ἀναγκαίως κρευνητέον. Πρῶτον δὲ οἶμαι προσήκειν αὐτοῦ τα. τοῦ ναοῦ ἐν Ἰεροσολύμοις, καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τὴν θέσιν εἰπεῖν, ἵνα οὕτω νοώμεν, ὃ τί ποτε ἄρα δηλοῖ, τὸ μὴ κατ' εὐθὺ τῶν εἰρημένων ὄρᾶν, τετράρθα δὲ μᾶλλον πρὸς βορρᾶν τὸ πρόβατον. Καίτοι τοιγαροῦν ἐν μὲν τοῖς νεωτέροις [γρ. νοτιωτέροις] τῆς γῆς μέρεσι τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, βλέπει δὲ εἰς ἄρᾶν ὁ νεὸς, καὶ ταῖς πρώταις τοῦ ἡλίου βολαῖς ἀνοίγει τὰς θύρας. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ θεῖον θυσιαστήριον, κατεῦθ' ὧν. Ἄγιων ἐρηρησμένων, ὡσπερ ἐν ὕψει Θεοῦ, τοῖς ἐξ ἄρας εἰσβάλλουσιν τὸ πρῶτον ἐδίδου μέτωπον, τῶν δύο πλαγιῶν τοῦ μὲν ὀρόντος εἰς νότον, τοῦ δὲ ἐπὶ βορρᾶν. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, καθάπερ εἰρήκαμεν, πληροφορηθῆσαι μαθῶν τὸ παρὰ τῷ προφήτῃ Ἰεζεχιήλ κείμενον. Ὅτι γὰρ δὴ τὰ περὶ τῆς Φαλιεῖς τελευτῆς ἐδιδάκατο, διὰ θεωρίας δὲ δηλονότι πνευματικῆς, οὕτω φησὶ· «Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὡς εἰκοσικαιπέντε

A laeos migrare, quid aliud est, obsecro, quam trahere animam suam in manus inimicorum ejus? Gentes enim Christi sunt inimicæ, in quantum alteri serviant, et creaturam adorant præ Creatore, propterea quod fidem in ipsum nondum ausceperunt. Quod ipso quidem aperte docebit dicens : « Qui non est mecum, contra me est »²¹. Sed quis, opinor, fatebitur ante veram Dei cognitionem ac fidem non fuisse gentes cum Christo : erant ergo contra ipsum, et loco proinde hostium. Quod cum ita se habeat, ac manifestum sit omnibus, tanta erat Israelitarum immanitas ut et satius esset ad inimicos migrare, et jucundius versari cum iis quibuscum minus oporteret, quam quod magis consentaneum videbatur, cum suis secundum carnem cognatis, a quibus vel hoc nomine saltem diligi debebat. Consultissimo itaque ad gentes se transtulit Christus, ea re quodammodo denuntians traditurum se totum alienigenis, nisi a perseguendo abstinuerint, et expellendi benefactoris finem fecerint. Quemadmodum autem istud re ipsa subinnuere dicimus, ita rursus compertimus ipsum sub venustiore figura discessum illum ex Hierosolymorum urbe interminatum. Cum de sacrificiis leges statueret, ut et in Levitico scriptum est, typum Christi velut in imagine præformans, vitulum Domino in munus et holocaustum afferri jussit. Rursus aliter quoque ipsum adumbrat, dicens : « Si autem de ovibus novus ejus Dominus, et de agnis, et de hædis in holocaustata; masculum immaculatum adducet illud, et imponet manum super caput ejus : et jugulabunt illud a latere altaris ad aquilonem ante Dominum »²². Quo pacto igitur hinc nobis adumbratur Christi mysterium, necessario nobis indagandum est. Primum autem dicendum existimo quis fuerit situs templi Hierosolymitani et altaris, ut sic intelligamus quid sit quod pecus oblatum non recta ad altare, sed ad aquilonem converteretur. Judæorum regio in partibus terræ sita est australibus; ad orientem vero templum respicit, et præinis solis radiis portas aperit. Sed et ipsum altare divinum, ex adverso sanctorum exstructum velut in conspectu Dei, ingredientibus ab oriente primam faciem offerebat, uno quidem latere ad austrum respiciente, altero ad septentrionem. Hæc autem ita se, ut diximus, habere certo comperies, si acciperis id quod apud Ezechielem scriptum est. Nam cum de morte Phathis accepisset, sic ait : « Et vidi, inquit, et ecce quasi viginti et quatuor viri, posteriora sua ad templum Domini, et facies suas contra : et hi adorabant solem ad orientem »²³. Quod si is qui solem orientem adoraret pone templum relinquebat, quomodo necesse non est intelligere faciem ejus ad orientem esse conversam? In eodem vero situ ipsum quoque altare divinum erat, ut diximus. Igitur ipsius

²¹ Luc. xi, 23. ²² Levit. i, 10, 11. ²³ Ezech. vii, 16.

templi, tum divini altaris frons erat, quæ ad orientem ingredientibus patebat : duo vero latera, unum ad austrum, alterum ad aquilonem, alio nimirum deficiente quod retrorsum quodammodo concipitur ad partes occiduas. Cum hæc igitur ita sint, ad aquilonem positam comperiemus finitimam Judææ Galilæam, hoc est gentium regionem, ut scriptum est : « Galilæa gentium ²¹. » Quoniam autem Dominus noster Jesus Christus post salutarem passionem Judæorum regione excessurus erat, et in Galilæam, hoc est ad Ecclesiam gentium transiturus, idcirco ovis quæ figuræ vicem gerebat, a lateribus jugulabatur ut respiceret ad aquilonem, juxta illud Psalmistæ de Christo : « Oculi ejus super gentes respiciunt ²². » Cum vero sanctus evangelista dicat ipsum nolle cum Judæis versari, quia de eo interficiendo cogitabant, illud iis quæ antea diximus adjungemus, nempe non esse formidini ascribendum hunc Christi discessum, sed neque idcirco ei imbecillitatem ullam imputandam qui omnia potest, verum ad dispensationis ordinem referendum. Debebat enim non intempestive, sed suo tempore crucem pro cunctis subire.

καὶ παρατείσθαι φησιν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς τὸ συνέβαιναι τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὸν, ἐπεὶ περ αὐτὸν ἀνελεῖν ἐβουλεύοντο, τοῖς εἰρημένοις ἐκεῖνο προσθήσομεν, ὡς οὐ δειλιάς ἐγκλημα τὴν ἀναχώρησιν λογιώμεθα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἀσθενείας διὰ τοῦτο κατηγορήσομεν τοῦ πάντα ἰσχύοντος, τὸν δὲ τῆς οἰκονομίας ἀποδείξόμεθα τρόπον. Ἐδει γὰρ οὐ πρόωρον, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ οἰκείῳ τὸν ὑπὲρ πάντων ὑπομέναι σταυρόν.

VII, 3-5. *Dixerunt igitur ad eum fratres ejus : C Transi hinc, et vade in Judæam, ut et discipuli tui videant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto quid facit, et querit ipse palam esse. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo : nam ne fratres quidem ejus credebant in eum.*

Cum nondum in sancta carne inhabitare Deum Verbum agnoscerent qui crediti sunt fratres Salvatoris, sed neque quo tempore hæc dicebant ipsum scirent factum esse hominem, anguste adhuc de eo sentiunt, et longe illiberalius quam ejus gratiæ et eminentiæ conveniat, quippe qui nihil amplius quam reliqui cernebant, et vulgari opinione de ipso delusi suspicabantur, et revera ipsum natum esse ex patre Joseph existimabant, nec mysterii occultum opus cernebant. **398** Multis enim, ut credibile est, clam patris a Christo in Galilæa miraculis, ipsum ad inanis gloriæ cupiditatem hortantur, et ceu magnum et eximium quid spectatorum admirationem captare consulunt, quasi nullam aliam ob causam quælibet miracula patraret, quam ut apud spectatores famam sibi conciliaret, et humanis laudibus, ambitiosorum quorumdam more, efferretur. Vide enim ut eum ipsi hortentur ascendere in Judæam, et miracula ibi potius edere, non ut credant in ipsum discipuli ejus, sed ut videant opera quæ facit. Si enim vis

ἄνδρες, τὰ ὀπίσθια αὐτῶν πρὸς τὸν ναὸν Κυρίου, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀπέναντι· καὶ οὗτοι προσκύνουν κατὰ ἀνατολὰς τῷ ἡλίῳ. » Εἰ δὲ ἀνίσχονται τῷ ἡλίῳ προσκυνῶν ὀπισθομνητὴς τις τὸν ναὸν ἐτίθει τοῦ Ἰσραὴλ σώματος, πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν εἰς ἀνατολὰς τετράβηαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ; Κατὰ τοῦτο δὲ ἦν τὸ σχῆμα καὶ τὸ θεῖον αὐτὸ θυσιαστήριον, καθάπερ εἰρήκαμεν. Οὐκ οὖν αὐτοῦ τε τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θεοῦ θυσιαστηρίου μέτωπον μὲν ἦν τὸ προσβάσιμον εἰς ἀνατολὰς· πλάγια δὲ δύο, τὸ μὲν εἰς νότον, θάτερον δὲ πρὸς βορρᾶν, τοῦ ἐτέρου δηλονότι καὶ λείποντος, ὃ δὴ νοεῖται πως καὶ ὀπισθοφανὲς τοῖς τῆς ἐσπέρας ἐνορώντος μερσιν. Οὕτω τοιγαροῦν ἐχόντων ἡμῖν τῶν εἰρημέτων, πρὸς αὐτῷ κειμένην εὐρήσομεν τῷ βορρᾶ τὴν τῆς Ἰουδαίων γειτονα Γαλιλαίαν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν τῶν ἐθνῶν χώραν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. » Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὸ σωτήριον πάθος τῆς μὲν τῶν Ἰουδαίων ἀπανίστασθαι χώρας, ἀφικέσθαι δὲ εἰς τὴν Γαλιλαίαν, τοῦτ' ἐστὶ, πρὸς τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, ἐκ πλαγίων ἐσφάζετο τὸ ἐν τύπῳ ληφθὲν εἰς θυσίαν πρόβατον, ἵνα βλέπη πρὸς βορρᾶν, κατ' ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Παλμφοῦ περὶ Χριστοῦ· « Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἐπιβλέπουσιν. » Ἐπειδὴ καὶ παρατείσθαι φησιν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς τὸ συνέβαιναι τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὸν, ἐπεὶ περ αὐτὸν ἀνελεῖν ἐβουλεύοντο, τοῖς εἰρημένοις ἐκεῖνο προσθήσομεν, ὡς οὐ δειλιάς ἐγκλημα τὴν ἀναχώρησιν λογιώμεθα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἀσθενείας διὰ τοῦτο κατηγορήσομεν τοῦ πάντα ἰσχύοντος, τὸν δὲ τῆς οἰκονομίας ἀποδείξόμεθα τρόπον. Ἐδει γὰρ οὐ πρόωρον, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ οἰκείῳ τὸν ὑπὲρ πάντων ὑπομέναι σταυρόν. *Ἐλκον οὖν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ· Μετὰ βῆθι ἐνεσῦθεν, καὶ ὑκαρῆς εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ σου θεωρήσωσι τὰ ἔργα, ἃ ποιῶς. Οὐδεὶς γὰρ τι ἐν κρυπτῷ ποιεῖ, καὶ ἡρεῖ αὐτὸς ἐν παρρησίᾳ εἶναι. Εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανερώσω σεαυτὸν τῷ κόσμῳ. Οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐκίστασιν εἰς αὐτόν.*

Ὑπὸ τὸν ἐνοικῆσαντα τῇ ἀγίᾳ σαρκὶ Θεὸν λόγον ἐπιγινώσκοντες οἱ νομισθέντες τοῦ Σωτήρας ἀδελφοὶ, ἀλλ' οὐδὲ εἰδότες κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν τὰ τοιαῦτά φασιν, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος, μικρὰς ἐκ τὰς διαλήψεις ἔχουσι περὶ αὐτοῦ, καὶ πολὺ μετρίωτερα τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ χάριτος· τε καὶ ὑπεροχῆς φαντάζονται, πλέον μὲν τῶν ἄλλων ὀρώντες οὐδεὶς ταῖς δὲ κοιναῖς ἐπ' αὐτῷ διαπαιζόμενοι δόξαις, οἴμμενοι τε κατὰ τὸ ἀληθὲς ἐκ πατρὸς γεγεννησθαι καὶ αὐτὸν τοῦ Ἰωσήφ, καὶ τὴν κεκρυμμένην οὐχ ὀρώντες τοῦ μυστηρίου κατασκευῆν. Πολλῶν γὰρ, ὡς εἰκὸς, κληθῆτως θαυματουργουμένων παρὰ Χριστοῦ κατὰ τὴν Γαλιλαίαν, κενῆς ἐφίεσθαι δόξης αὐτὸν ἀνατεῖθουσι, καὶ ὡς μέγα τι χρεῖμα τὸ ἐκ τῶν ὀρώντων ἀποδέχεσθαι θαῦμα συμβουλεύουσιν, ὡς τοῦτο γε ἕνεκα καὶ μόνου θέλῃ ἐφ' ἐκείνῳ τῶν τελευτῶν γε ἕνεκα καὶ μόνου θέλῃ ἐφ' ἐκείνῳ τῶν τελευτῶν δυνάμεις ἐνεργεῖν θάλλοντος αὐτοῦ, ἵνα δὴ μόνον παρὰ τοῖς ὀρώσιν ἀξιάγαστος εἶναι δοκῇ, καὶ τοῖς ἐξ ἄνθρωπων ἐπαίνοις ἐναθρύνηται, κατὰ τινὰς τῶν φιλοδοξεῖν εἰωθῶτων. Ὅρα γὰρ ὅπως αὐτῷ συμβουλεύουσι ἀναδαίνειν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἐν αὐτῇ τε

²¹ Isa. ix, 1. ²² Psal. lxy, 7.

μᾶλλον τερατουργεῖν, οὐχ ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα θεωρήσωσι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Εἰ γὰρ βούλει γινώσκεισθαι, φασὶ (τοῦτο γὰρ τὸ εἶναι ἐν φανεροῦ, μὴ λεληθότως ἔσο μεγαλύτερο, μὴδὲ ἐν τῷ δύνασθαι) πάντα ὄντων ὑπάρχων ἐκπρεπῆς, φεῦγε τὴν πρῆβησιν· ἔση γὰρ οὕτω τῷ κόσμῳ γνώριμος, καὶ ἐν τοῖς ὄρωσι περιφανέστερος. Λόγος μὲν οὖν ὁ παρ' ἐκεινῶν ἐν τούτοις. Ἐπισημαίνεται δὲ χρησίμως ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστῆς, ὡς οὕτω πεπιστεύκεισαν εἰς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἦν ὅπως τῶν ἀποπτωμάτων τοῖς οὕτω ψυχροῖς καταγιγνώσκεισθαι λόγοις, τοῖς ἤδη διὰ τῆς πίστεως τὴν θεοπρεπῆ περὶ αὐτοῦ λαβόντας ἐπίγνωσιν. Ἐπεὶ δὲ πεπιστεύκασι τὸ μέγα περὶ αὐτοῦ συνέντες μυστήριον, εἰς τοῦτο θεοσεβείας τε καὶ ἀρετῆς ἀνατρέχουσιν, ὡς καὶ ἀποστόλους χρηματίσαι, καὶ διαπρεπῆ κτήσασθαι τὴν εὐλάβειαν. Ἔχεις καὶ τοῦτο διὰ τῆς προφητικῆν προαδόμην φωνῆς. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος φησὶν Ἱερεμίας, ὡς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ὅτι «Καὶ οἱ ἀδελφοὶ σου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου, καὶ οὗτοι ἠθέτησάν σε, καὶ αὐτοὶ ἐβόησαν, ἐκ τῶν ὀπίσω σου ἐπισυνήχθησαν, μὴ πιστεύσῃς ἐν αὐτοῖς, ὅτι λαλήσωσι πρὸς σὲ καλὰ.» Οἱ γὰρ περὶ τῆς πίστεως ἀθετήσαντες ἀδελφοὶ, καὶ διὰ τῶν ἀρετῶν ἡμῶν εἰρημένων, μονονουχὶ καὶ καταδοῶν ἐπιχειροῦντες αὐτοῦ, συνήχθησαν δὲ διὰ πίστεως, λελαλήκασι τε καλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ προσωφελοῦντες ἑτέρους, καὶ τοῖς περὶ τῆς πίστεως ἐπαγωνιζόμενοι ὀνομάσας, ἐπιφέρει χρησίμως ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς σου, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ γεγονότες νοσηθῶσιν ἐκ τῆς μακαρίας Παρθένου, μᾶλλον δὲ ὡς ἐκ μόνου πατρὸς τοῦ Ἰωσήφ.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὐκ ἔστιν ἔτοιμος, ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτέ ἐστιν ἔτοιμος. Ἐπεσκιασμένος αἶψα τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος· οὕτω γὰρ γέγραπται περὶ αὐτοῦ, ὅτι «Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ.» Ὅτι δὲ καὶ τοῦτο χρησίμως ἐπετηδέυετο, τίς τῶν αὐτῶν φρονούντων οὐκ ἔρει; Οὕτω τοιγαροῦν πρῆβησιν ἀκράτου καιροῦ, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ ἀναδείξεως τῆς εἰς ἅπαντας ἀπημφιεσμένης, οὕτω [γρ. οὐκ] τῆς Ἰουδαίων διανοίας πεπαινομένης εἰς σύνεσιν, ὡς διχα θυμοῦ καὶ ὀργῆς τοὺς παρ' ἐμοῦ δύνασθαι χωρῆσαι λόγους· ἀλλ' οὐδὲ ὅπως γνωρίζεσθαι με τῷ κόσμῳ νῦν ἐφίησιν ὁ καιρὸς, οὐκ ἔστι παντελῶς ἀποφοιτῶντων τῆς χάριτος Ἰουδαίων, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἐμπαρονησάντων εἰς ἐμὲ, ὡς ἤδη χρῆναι λοιπὸν μεθορμίσασθαι πρὸς ἑτέρους. Οὕτω τοιγαροῦν διὰ ταῦτα τὸν ἑαυτοῦ φησὶ, παρεῖναι δὲ λέγει τὸν ἐκεινῶν, καὶ ἐν ἑτοίμῳ δὲ κεῖσθαι διὰ πάντοτε. Ἐξείναι γὰρ τοῖς ἐν κόσμῳ φασὶν τὸ δοκοῦν ἐπιτελεῖν παραποδίζοντος ἀναγκαίου μηδενός, ἢ καὶ εἰς πρόσκαιρον καλοῦντος οἰκονομίαν πρὸς τὸ χρῆναι τι ὄντων ἢ μὴ, συμβουλεύουσιν, ὡς περὶ οὖν ἦν ἀμέλει καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Ἄλλως τε τῶν τὴν ἐν κόσμῳ ζωὴν ἐλομένων, ἀνεμῆνη τίς ἐστὶν ἡ βλαπτικὴ, καὶ φρονεῖδος τῆς ἐπιπονωτέρας ἀπηλλαγμένη, προκειμένη ὡς περὶ αἶψα καὶ ἡπλωμένη εἰσφέρουσα τὸν ἐπὶ τοῖς ἡδίστοις καιρὸν, καὶ ἐφ' ὅπερ ἂν βούλωνται βαδίζειν,

A agnosci, inquit : hoc enim significat, esse in manifesto : noli clam miracula patrare, neque cum omnipotentia clareas, celebritatem fugito : sic enim mundo notus eris, et spectatoribus magis conspicuus. Hæc illi. Notat porro commode sapientissimus evangelista, ejus fratres nondum in eum credidisse : absurdissimum enim esset eos tam frigidorum verborum reos esse, si jam per fidem Deo congruentem de ipso cognitionem hausissent. Sed postquam intellecto magno illo mysterio crediderunt, eo pietatis ac virtutis evehuntur, ut et apostoli vocati sint, et pietatis laude mirifice inclaruerint. Id ipsum prophetarum quoque voce prænuntiatum. Beatus quippe Jeremias tanquam ad Dominum nostrum Jesum Christum sermone converso, « Et fratres, inquit, tui, et domus patris tui, etiam ipsi spreverunt te, et ipsi clamaverunt : ex posterioribus tuis congregati sunt, ne credas in eis, quia loquentur ad te bona »²⁰. » Fratres enim qui ante fidem spreverant, et verbis modo allatis vociferantes in eum propemodum insurrexerant, congregati sunt per fidem et locuti sunt bona de ipso, cæteris opitulantes, ac fidei doctrinam tuentes. Porro propheta circumspicte admodum fratres cum dixisset, commode subjungit, « domus patris tui, » ne ipsi quoque ex beata Virgine nati censerentur, sed potius ex solo patre Joseph.

λόγους. Ἐπαγρύπτως δὲ ἵκαν ὁ προφήτης ἀδελφοῦς σου, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ γεγονότες νοσηθῶσιν ἐκ τῆς μακαρίας Παρθένου, μᾶλλον δὲ ὡς ἐκ μόνου πατρὸς τοῦ Ἰωσήφ.

C VII, 6. Dixit ergo eis Jesus : Tempus meum nondum advenit ; tempus autem vestrum semper est paratum.

399 Nunquam non umbra veluti quadam legitur Salvatoris oratio. Sic enim scriptum est de illo : « Erit homo occultans sermones suos »²¹. Id autem ab eo utiliter usurpatum esse, quis sanæ mentis non fatebitur? Nondum itaque palam et aperte loquendi tempus est, inquit, nec omnibus manifestandi, cum Judæorum mens nondum matura sit ad intelligendum, ita ut citra iram ac furorem meam doctrinam capere queant : sed neque me nunc mundo manifestari tempus permittit, cum nondum Judæi a gratia plane recesserint, neque porro in me tam petulanter insurrexerint, ut migrandum mihi sit ad alios. Hanc igitur ob causam nondum suum tempus adesse ait, sed illorum advenisse, et omnino præsto esse. Dicimus quippe licere mundanis hominibus præstare quod velint, nulla necessitate impediante, aut ad temporariam dispensationem vocante quæ ad aliquid agendum aut non agendum hortetur, sicuti nimirum in Christo. Nam mundanorum hominum vita remissa et a curis atque laboribus aliena est, commodum et expeditum semper ad voluptates tempus conferens, et suis cultoribus quo ferri voluerint facile permittens. Quocirca non quodvis tempus earum rerum quæ dispensationi

²⁰ Jerem. xii, 6. ²¹ Isa. xxxii, 2.

necessario subjacent, aptum est faciendis iis quæ decet, sed quod unicuique ita congruit, ut ipsius rei natura postulat. In iis autem qui dissolute ac libere vivunt, nihil tale reperitur : sed quocumque se conferre voluerint, maxima cum licentia et facilitate transeunt.

VII, 7. *Non potest mundus odisse vos : me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sunt.*

Scite admodum nunc quoque Salvator fratres terrena adhuc sapere ostendit, et alteram quodammodo responsionem arte mistam affert, qua non modo eos ostendit quis secundum naturam sit non agnoscere, sed præterea tam alienos esse ab ejus dilectione, ut vitam mundanæ conformem vivere malint, quam virtutem colere. Absurdissimum quippe est eum cæteris omnibus citra tergiversationem ullam quæ conducant exponere, iis autem qui fratres ejus putabantur, non ampliori longe mensura ea largiri, quibus non mediocriter adjuti agniti sint tandem sapientiæ largitorem. Hæc autem est Salvatoris Christi consuetudo. Opportuna interdum occasione arrepta longas auditoribus institutiones contexit. Semper igitur, inquit, simile sibi quisque amare solet, et morum similitudo amorem mirifice conciliat. Mundus vos non odit : adhuc enim quæ ejus sunt sapitis : me autem odit, cum ægre ferat a me sua vitia reprehendi. Itaque citra periculum quidem vos ad hoc festum acceditis, ego vero non item. Disseram enim profecto, et quæ usui sunt coram eloquar ; sed voluptuosis æcerba est reprehensio, et facile potest eum qui castigationem non admittit ad iram accendere. Rursus autem his quoque verbis Dominus nobis prodest. Nec enim utile est temere et inconsiderate arguere, et coram omnibus monere cum increpatione, sed quod scriptum est observare : « Noli arguere malos, inquit, ne te odio habeant »²⁸, quandoquidem odium sine detrimento esse non potest ; sed in aures potius audientium loquere, ut scriptum est²⁹. Pronus enim ad peccandum mundus est : sed eorum quæ vitiose fiunt castigator est Dominus ; sæpe autem correctio increpando facienda est. Detrahare enim peccato, ejus cultores objurgare est, et vitium accusare, increpare est eo infectos. Cum ergo necessitas doctorem ad arguendum adigit, et curandi ratio id postulat, discipulus vero reprehensionis impatiens vehementius indignatur, tunc ex odio mala vitioque nascuntur. Idcirco Salvator ait a mundo se odio haberi, ut qui nondum cum objurgatione admonitionem ferre possit, cum id propter utilitatem fieri deceat. Animus quippe vitiosis voluptatibus deditus, castigationem prorsus ferre nequit. Hæc autem Salvator ait, non quod omnino negaret se Hierosolyma pro-

ετοιμῶς τοῖς ἀπὲν χρωμένοις ἐπιτρέπουσα. Οὐκ οὖν τῶν μὲν ἀναγκαιῶς οἰκονομαῖς πραγμάτων ὀκειμένων, κειρὸς οὐχ ἅπας εἰς τὸ ὄρθν ἢ προσήκειν ἐπιτήδειος, ἀλλ' ὁ πρότερον ἐκάστην τελουμένων, ὡπερ ἂν ἡ τοῦ πράγματος ἀπαιτοῦ φύσις. Τῶν δὲ ἀπολύτως ἐλομένων βιοῦν, ἐπιτελεῖται μὲν τοιοῦτον οὐδὲν· ἐτοιμοτάτη δὲ μᾶλλον καὶ ἀνεπιμένη πανταλῶς, ἢ ἐφ' ὅπερ ἂν ἐθέλωσιν ἵναί τι πάροδος.

Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς, ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πορνῶ εἰσιν.

Χαριέντως σφόδρα δὲ νῦν ὁ Σωτὴρ κασμικώτερον ἔτι φρονούντας καὶ διακειμένους ἐλέγχει τοὺς ἀέλφους, καὶ δευτέραν ὡπερ ἀπολογίαν τέχνη κερῶς εἰσφέρει, δι' ἧς οὐχ ὅπως οὐκ ἐγνωκότας αὐτοὺς εἰς κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀποδείκνυσιν, ἀλλ' ἔτι τοσοῦτον τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἐξμικισμένους, ὡς ἐλθεῖν διαζῆν οὐκ ἀπαδόντως τοῖς τὸν ἐν κόσμῳ θαυμάζοντι βίον, καὶ οὐχ μᾶλλον τὸν ἐν ἀρετῇ. Ἦν γὰρ δὴ καὶ ὄντως ἀποκώτατον τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι προλαλεῖν τὰ συμφέροντα, περιστολῆς ἀπάσης τῆς ἐπὶ τούτῳ παρηρημένης· τοῖς δὲ εἶναι δοκοῦσιν ἀδελφοί, μὴ οὐχὶ πολλῶ καὶ πλείονι χαρίζεσθαι μέτρον, τὰ ἑὸς ἐμῶν οὐ μετρίως ὠφελούμενοι μανθάνειν ἤν τῆς σοφίας τὸν χορηγόν. Ἔθος δὲ τοῦτο τῷ Σωτῆρι Χριστῷ. Δραξάμενος γὰρ εὐκαίρου προφάσεως ἐπ' ὅτι, μακρὸς τοῖς ἀκρωμένοις ἐξυφαίνει τὰς κατηγορήσεις. Ἀεὶ τοιγαροῦν, φησὶ, φίλον ἐκάστῳ τὸ συγγενὲς, καὶ ἡ τοῦ τρόπου ταυτότης, παραδόξως συνέγει πρὸς διάθεσιν. Ὁ κόσμος ὑμᾶς οὐ μισεῖ· φρονεῖτε γὰρ ἔτι τὰ αὐτοῦ, ἐμὲ δὲ μισεῖ, οὐχ ἡδέως ἔρ' οὐκ ἂν ἀσχημονῆ παρ' ἐμοῦ κατηγορούμενος. Οὐκοῦν ἀναδύνας ἐπελεύσεσθε μὲν ὑμεῖς ἐπὶ τῆνδε τὴν ἑορτήν, ἐγὼ δὲ οὐκέτι. Διαλέξομαι γὰρ πάντως, καὶ ἐρῶ παρὼν τὰ συμφέροντα, πικρὸς δὲ τοῖς φιληδόκοις ὁ ἔλεγχος, καὶ πρὸς ὀργὴν ἀνακαῦσαι δεῖνός τὸν ἐπιπροσῆκοι σωφρονεῖν οὐ καταδεχόμενον. Ὀφθαλμοὶ δὲ πάλιν καὶ διὰ τούτων τῶν βημάτων ἡμᾶς ὁ Κύριος. Καὶ γὰρ δὴ ποιεῖσθαι τοὺς ἐλέγχους οὐκ ἀπεισιπτικῶς συμφέροι, οὐδὲ εἰς πάντας ἐκφέρειν μετ' ἐπιπλήξεως τὴν ὑφήγησιν, ἀλλ' εἰδέναι τὸ γεγραμμένον· « Μὴ ἔλεγχε κακοὺς, ἵνα μὴ μισήσωσί σε, » ὅτι ἢ μίσος οὐκ ἀζήμων, εἰς ὧτα δὲ μᾶλλον ἀκλύοντων ἐπιτελεῖσθαι λαλεῖν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Φιλανθρωπῶν μὲν γὰρ ὁ κόσμος ἐστίν, ἐπανορθωτὴς δὲ τῶν οὐ δεόντως ἐπιτελουμένων ὁ Κύριος. Δι' ἐλέγχου δὲ πολλάκις ποιεῖσθαι προσήκει τὴν ἐπανόρθωσιν. Τὰ γὰρ ὅλως καταλέγειν τῆς ἀμαρτίας, ἐπιτιμῶν ἐστὶ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτήν, καὶ τὸ τῆς φαιλόττης κατηγορεῖν, ἐπιπλήττειν ἐστὶ τοῖς ἔχουσιν αὐτήν. Ὅταν οὖν ἀνάγκη μὲν εἰς τὸ ἐλέγχειν καλῆ τὸν διδάσκοντα, καὶ ὁ τῆς θεραπειᾶς τρόπος διὰ τούτων ἵναί τι κελύνη χαλεπαίνῃ δὲ λίαν ὁ διὰ τῶν ἐλέγχων ἀβουλήτης παιδαγωγούμενος, τότε δεῖ [αἰ. δὴ] πάντως τὰ ἐκ μίσους ἀναφύεσθαι [αἰ. ἀναφύεται] κακά. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Σωτὴρ ἑαυτὸν μισεῖσθαι παρὰ τοῦ κόσμου, ὡς οὐπω χωρεῖν ἰσχύοντος τὴν μετ' ἐπιπλήξεως παρ-

²⁸ Prov. ix, 8. ²⁹ Prov. xxiii, 9.

αίνεσιν, ὅταν καὶ τοῦτο προσήκη γενέσθαι διὰ τὸ
χρήσιμον. Νοῦς γὰρ ἐπὶ ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς
τυραννόμενος, χαλεπαίνει δὴ πάντως τὸν διὰ προσ-
ήκει σωφρονεῖν ἀναπειθόντα λόγον. Ταῦτα δὲ φησὶν
ὁ Σωτὴρ οὐκ ἀποφθεῖσας πανταλῶς τὴν ἐν τοῖς Ἱερο-
σολύμοις ἀποθημίαν [αἰ. ἐπιδημίαν], οὐδὲ πρὸς
ἐλέγγους ἀπειρηκῶς τοὺς, οἵπερ ἂν φαίνωνται τοῖς
ἁμαρτάνουσι χρήσιμοι, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ δεόντι δρᾶν
καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων διανοοῦμενος. Σημειωτέον
δὲ ὅτι καὶ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς τοιοῦτόν τι φησι·
παραμυθεύμενος γὰρ, καὶ οὐ σφόδρα τοῖς ἐπισυμδή-
σασθαι μᾶλλον ἐπασχάλλειν διδάσκων, ὅταν αὐτὸν
τῆ οἰκουμένη κηρύττωσι, καὶ μυρίοις περιπίπτωσι
πειρασμοῖς. « Εἰ ἦτε, φησὶν, ἐκ τοῦ κόσμου, ὁ
κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τοῦ κόσμου
οὐκ ἐστὲ, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος, ἢ κόσμον
ἐν τούτοις οὐ τὴν ὁρωμένην κτίσιν ἀποκαλῶν, μᾶλ-
λον δὲ τοὺς φρονούντας τὰ ἐν κόσμῳ· οἷς δὴ καὶ
προσάτης, καὶ ἐν ἐχθροῦ τινος τάξει λελόγισται· συγγενὴς δὲ καὶ φίλος ὁ συνεθελητής, καὶ τῆ τοῦ βίου
ταυτέτητι πρὸς ἰσοτροπίαν τὴν ἐπ' αἰχροῦς συσφιγγόμενος.

Ἰμαῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτὴν· ἐγὼ οὐκ ἀνα-
βύνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὅτι ὁ ἐμὸς καιρὸς
οὐκ ἔτι πεπλήρωται.

Ἀποφάσκει μὲν ἡδὴ σαφῶς τὸ βούλεσθαι τοῖς Ἰου-
δαίοις συνεορτάζειν ὁ Κύριος, ἤγουν ἵνα κατὰ
ταυτὸν, ὡς συμμεθέξουν ἐκείνοις τῆς ἐν σκιάς εὐ-
θυμίας. Τὸ γὰρ ἄπαξ εἰρημένον, ὡς πρὸς ὀλίγους,
καίτοι νομισθέντας ἀδελφοῦς, εἰς ὅλον θυνάμει δια-
δραμεῖται τὸ γένος τὸ ἐξ Ἰσραὴλ. Οὐ γὰρ δὴ τις ἐρεῖ
τὸ συνεῖναι τοῖς ἀδελφοῖς δι' αὐτοὺς γε κυρίως
παρατεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν, ὅς γε καὶ συνῶν ἐν τῇ
Γαλιλαίᾳ φαίνεται· ὑποσηπτόν δὲ, ὅτι καὶ οὐκ
ἀπὸ σκοποῦ διὰ τὴν τοῦ γένους τοῦ κατὰ σάρκα
παρὰ πολλοῖς ὑπόνοιαν καὶ ὀμείστιος ἦν. Πρὸδῆλον
οὖν, ὅτι καθάπερ ἐν τύπῳ τοῖς ἀδελφοῖς ὀλιγῆς τῆς
Ἰουδαίων εἰσφερομένης, τὸ συνεορτάζειν αὐτοῖς
ἀποφεύγει Χριστὸς, κατὰ τὸ εἰρημένον δι' ἐνὸς τῶν
ἀγίων προφητῶν· « Μεμίσθηκα, ἀπώσμαι τὰς ἑορτάς
ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ ὀσφρανθῶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν
ὑμῶν, διότι καὶ ἂν ἐνέγκητέ μοι ὀλοκαυτώματα
καὶ θυσίαν, οὐ προσδέξομαι αὐτὰ, καὶ σωτηρίου
ἐπιφανείας ὑμῶν οὐκ ἐπιβλέψομαι. Μετάστησον ἀπ'
ἐμοῦ ἦχον ἰδῶν σου, καὶ ψαλμῶν ὀργάνων σου οὐκ
ἀκούσομαι. — Ἡνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ τοὺς προσ-
κυνθύντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσ-
κυνεῖν, ἢ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν.
Ἰπάρχων δὲ Πνεῦμα, πνευματικαῖς ἂν εἰκότως
τιμαῖς καὶ δωροφορίαις ἐφήδοτο, ὧν καὶ εἰς τύπον
διὰ τῆς νομικῆς ἐντολῆς βουδυσίας· τε καὶ μηλο-
σφαγίας καὶ λιθάνου πρὸς τούτους, σεμιδάλεως τε
καὶ ὄνου καὶ ἑλαίου προσκομιδαί τεταγμένως ἐγί-
νοντο, τὸ πολυειδὲς τῆς ἀρετῆς τῶν προσκυνούντων
ἐν πνεύματι δι' ἐμφανεστέρων σχημάτων κατα-
μηγύουσαι· ὑμεῖς τοιγαροῦν, φησὶν, οἱ τὴν σκίαν
ἀγαπῶντες ἔτι, καχύτερόν τε καὶ Ἰουδαϊκῶς δια-
κείμενοι περὶ τούτων, ἀνάβητε πρὸς τὴν ἐν σκιάς
καὶ τύποις πανήγυριν· ἐμοὶ δὲ οὐκ οὕτως ἑορτάζειν

A fecturum, neque quod reprehensiones peccatoribus
inutiles adhibere detrectaret, sed quod congruo tem-
pore istud quoque inter alia facere in animo habe-
ret. Observandum autem est ipsum suis quoque
discipulis tale quiddam dicere, eos consolando ni-
mirum, monendoque **401** succensendum esse ob
ea quæ eventura erant cum ipsum orbi prædica-
rent, et in tentationes innumeras inciderent :
« Si essetis, inquit, ex mundo, mundus quod suum
esset amaret : cum autem non sitis ex mundo, id-
circo vos mundus odit », mundum his verbis
nominos, non creatum illum quem cernimus, sed
eos potius quæ in mundo sunt sapimus, quibus
præfractus, ac difficilis, et hostis loco est, qui per-
inde ac illi non sapit : qui autem morum turpitu-
dine ac studiorum similitudine conjunctus est,
amicus et affinis eis est.

βλῶν ὁ μὲν τῶν Ἰσων οὐκ ἐραστής, σκληρὸς καὶ
συγγενὴς δὲ καὶ φίλος ὁ συνεθελητής, καὶ τῆ τοῦ βίου

VII, 8. Vos ascendite ad diem festum hunc : ego
non ascendo ad diem festum istum, quia nunc tem-
pus nondum impletum est.

Negat Dominus aperte tandem se cum Judæis
festum celebrare velle, aut una proficisci, umbra-
ticam lætitiā simul cum illis percepturam. Quod
enim ad patres dictum est, qui fratres habe-
bantur, ad totum Israelitarum genus significatione
pertinet. Nemo enim certe dixerit Jesum proprie
cum fratribus ipsorum causa versari nolle, qui in
Galilæa cum ipsis versatur, sed non abs re suspi-
candum ex eo quod multi eum generis ejusdem
secundum carnem esse credebant, in eodem quo-
que fuisse contubernio. Patet igitur Christum nolle
festum agere cum fratribus, id est cum tota Ju-
dæorum gente, ut per unum sanctorum propheta-
rum scriptum est : « Odio habui, repuli festivitatis
vestras, nec odorabor hostias in conventibus
vestris ; quia si mihi obtuleritis holocausta
et sacrificium, non suscipiam, et salutare præsen-
tiæ vestræ non respiciam. Transfer a me sonitum
carnium tuorum, et psallum organorum tuo-
rum non audiam ». — « Spiritus enim Deus est, et
eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet
adorare », juxta ipsius Salvatoris sententiam.
Cum autem sit Spiritus, jure spiritibus hono-
ribus oblectatur, in quorum typum legali præcepto
bœum ac pecudum cædes, thurisque præterea ac
similæ, vini et olei oblationes rite et ordine stæ-
bant, multiplicem speciem virtutis adorantium in
spiritu clarioribus figuris denotantes. Vos igitur,
inquit, qui umbram adhuc diligitis, quique cras-
sius et Judaico more de his sentitis, ascendite
402 ad celebritatem typicam et umbraticam : mihi
non placet hoc modo festum agere. Ad hoc festum
non ascendo, quod typo nimirum et figura con-
stat : nihil enim in eo sentio voluptatis : sed verè

²⁰ Joan. xv, 19. ²¹ Amos v, 21, 22. ²² Joan. iv, 24.

celebritatis tempus quod nondum impletum est potius exspecto. Tunc enim, tunc, inquit, cum meis sectatoribus versabor gaudens in splendore sanctorum, Patris gloria summam evibrans hilaritatem. Summum autem ac veluti proprium tempus appellat: ipsius enim est festum, ipse festivitatis dux ac princeps est. Ipsi enim eam beatus quoque Jeremias tribuebat dicens pietatis contemptoribus, et qui virtutum splendorem pro nihilo ducunt: « Quid facietis in die conventus, et in die solemnitatis Domini ²² ? » Qui enim in totum virtutem rejicitis et claram charitatis in Deum vestem non habetis, quid facietis in die solemnitatis, quomodo in divinum ac cœleste festum ingrediemini, aut quomodo vos non jure convivii Dominus ex illo pulcherrimo convivarum choro exegerit, dicens: « Amice, quomodo intrasti huc non habes vestem nuptialem ²³ ? » Huic vero affine est quod apud Zachariam prophetam scriptum est: « Et erit, inquit, quicumque relictus fuerint de cunctis gentibus quæ venerint contra Jerusalem, et ascendent per annos singulos ut adorent regem Dominum omnipotentem, et celebrent festivitatem Tabernaculorum ²⁴. » Ascensuros autem dicit eos qui relictus fuerint ad magnum Regem adorandum, et ad festum Tabernaculorum peragendum. Inter multos enim vocatos per gratiam ad supernam civitatem ascendunt non multi: « Pauci enim electi ²⁵, » juxta Salvatoris sententiam, ex omni videlicet gente assumpti. Ascensuros autem cum dicit ad adorandum, non jam significat eos qui legalem, sed qui spiritalem potius cultum peragunt, et veræ Scenopægiæ festum celebrant, illud Psalmistæ suaviter propemodum canentes: « Benedictus Dominus, quoniam exaudivit vocem deprecationis meæ. In ipso speravit cor meum, et adjutus sum, et resloruit caro mea ²⁶. » Reflorescit enim, atque iterum reviviscet, neque id absque Christo: ipse enim nobis resurrectionis initium, et veræ Scenopægiæ janua factus est. Atque hoc quidem erat quod per unum sanctorum prophetarum dictum **403** est: « Et suscitabo tabernaculum David quod ceciderat ²⁷. » Tabernaculum enim quod cecidit, Christi nimirum qui secundum carnem est ex semine David, primum ad incorruptionem Dei ac Patris virtute suscitatum est, juxta illud quod per unum apostolorum ad Judæos dictum est de ipso: « Hunc definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis: quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo ²⁸. » Et rursus: « Hunc Jesus suscitavit Deus, cujus nos omnes testes sumus ²⁹. » Scripturæ quippe sanctæ moris esse, Christum ex Davide secundum carnem Davidem nuncupare, difficile prorsus non est agnoscere.

κρατισσῶσαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς ἴσμεν

²² Osee ix, 5. ²³ Matth. xxii, 12. ²⁴ Zach. xiv, 16. ²⁵ Matth. xx, 16. ²⁶ Psal. xxvii, 6, 7. ²⁷ Amos ix, 11. ²⁸ Act. ii, 23, 24. ²⁹ Ibid. 32.

ἡδύ. Πρὸς ταύτην οὐκ ἀνεῖμι τὴν ἑορτὴν, τὴν ἐν τόπῳ δηλονότι καὶ σχήματι· ἔχω γὰρ ἐν αὐτῇ τὸ τέρπον οὐδὲν, περιμένων δὲ μᾶλλον τῆς ἀληθοῦς πανηγύρεως τὸν καιρὸν, ὃς ὄψω πεπληρωταί. Τότε γὰρ, τότε, φησί, τοῖς ἐμοῖς θιασώταις συνέσομαι χαίρων ἐν τῇ λαμπρότητι τῶν ἁγίων, τῇ τοῦ Πατρὸς δόξῃ, τὴν εἰς ἄκρον ἀπαστρέπτων φαιδρότητα. Ἐαυτοῦ δὲ φησί, καὶ ὡς ἴδιον ἀποκαλεῖ τὸν καιρὸν· αὐτοῦ γὰρ ἦν ἡ ἑορτὴ, αὐτὸς ὁ πανηγυράρχης ἐστίν. Αὐτῷ γὰρ αὐτὴν καὶ ὁ μακάριος Ἰερεμίας [ἡρ. Ὁστὶ] ἀνετίθει λέγων τοῖς κατημεληκόσι τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας, καὶ ἐν τῷ μηδενὶ πεπονημένοις τὸ βούλεσθαι διαπρέπειν ἐν ἀγαθοῖς· « Τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἑορτῆς Κυρίου; » Οἱ γὰρ ὅλως, φησί, τὸ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἰβρῶν παραιτούμενοι, καὶ τὸ λαμπρὸν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀμφιον οὐκ ἔχοντες, τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, πῶς εἰσελεύσεσθε πρὸς τὴν θείαν τε καὶ οὐράνιον ἑορτὴν, ἣ πῶς ἂν ὑμᾶς ὁ τοῦ δεικνυομένου δεσπότης οὐκ ἂν εὐλόγως ἐξώσσει τοῦ φαιδρωτάτου τῶν κεκλημένων χοροῦ λέγων· « Ἐταῖρε, πῶς εἰσῆλθες ὧδε μὴ ἔχων ἐνδυμα γάμου; » Τοῦτω δ' ἂν εἴη συγγενές, καὶ τὴν ἰσὴν ἡμῖν εἰσχομίζον διανοοῖν τὸ παρὰ τῷ προφήτῃ κείμενον Ζαχαρία· « Καὶ ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅσοι ἂν καταλειφθῶσιν ἐκ πάντων τῶν ἔθνων τῶν ἐλθόντων ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀναθήσονται κατ' ἐνιαυτὸν τοῦ προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ Κυρίῳ παντοκράτορι, καὶ τοῦ ἑορτάζειν τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας. » Ἀναθήσονται δὲ τοῖς καταλειφθέντας φησὶν ἐπὶ τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλέως προσκύνησιν, καὶ πρὸς ἀποπλήρωσιν τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας. Πολλῶν γὰρ διὰ τῆς χάριτος κεκλημένων, οἱ πρὸς ἄνω πόλιν ἀναβαίνοντες οὐ πολλοί· « Ὀλίγοι γὰρ οἱ ἐκλεκτοί, » κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, ἐκ παντὸς δηλονότι ληφθέντες ἔθνους. Ἀναθήσονται δὲ λέγων ἐπὶ τῷ προσκυνεῖν, οὐκέτι τὴν νομικὴν, μᾶλλον δὲ τὴν ἐν πνεύματι λατρείαν ἐπιτελοῦντας ἐπιδεικνύει, καὶ πληροῦντας ἑορτὴν τὴν ἐπὶ Σκηνοπηγίᾳ τῇ κατ' ἀλήθειαν, μονοουχὶ τὸ ἐν Ψαλμοῖς ἐκεῖνο λιγυρῶς ἀνιέντα· μέλος· « Εὐλόγησθε Κύριον, ὅτι ἐξήκουσε τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου. Ἐπ' αὐτῷ ἤλπισεν ἡ καρδία μου, καὶ ἐδοθήθη, καὶ ἀνέβαλεν ἡ σὰρξ μου. » Ἀναθαλεῖ γὰρ ἡ σὰρξ, καὶ εἰσαῦθις ἀναδιώσεται, καὶ οὐ δίχα Χριστοῦ· γέγονε γὰρ ἡμῖν αὐτὸς ἡ τῆς ἀναστάσεως ἀρχὴ, καὶ τῆς ἀληθεστέρως Σκηνοπηγίας ἡ θύρα. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ δι' ἐνὸς εἰρημένου τῶν ἁγίων προφητῶν· « Καὶ ἀναστήσῃ τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπωκυῖαν. » Σκηνὴ γὰρ ἡ πεσοῦσα τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σὰρκα Χριστοῦ, πρώτη πρὸς ἀφθαρτίαν διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐξεγγήγερται, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς Ἰουδαίους δι' ἐνὸς τῶν ἀποστόλων περὶ αὐτοῦ· « Τοῦτον τῇ ὠρισμένῃ βουλῇ, καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἰδοκτον λαθόντες διὰ χειρὸς ἀνόμων προσπήξαντες ἀνείλατε, ὃν ὁ Θεὸς ἀνέστησεν ἰλύσας τὰς ὀδύνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν

μάρτυρας. ὅτι γὰρ ἔθος τῆ ἀγία Γραφῆ, τὸν ἐκ Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν, Δαβὶδ ἀποκαλεῖν, χαλεπὸν ὄλωσ οὐδὲν συνιδεῖν.

Ταῦτα εἰπὼν, αὐτὸς ἐμῖνεν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ. **A** VII, 9, 10. *Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres ejus ad festum, tunc et ipse ascendit, non manifeste, sed in occulto.*

Ἐμφίλοχως τῆ Γαλιλαίᾳ, καὶ τῆς Ἰουδαίων χώρας ἐξωστρακισμένος, ἤδιόν τε καὶ ἀσφαλέστερον διαιτᾶται Χριστὸς, ἵνα πάλιν τῶν εἶναι δοκούντων νομομαθῶν εὐγενεστέρα γένηται, καίτοι λίαν ἀπαίδευτος οὖσα τῶν ἔθνων ἢ πληθὺς, διὰ τὴν ἐπι-συνέχουσαν πλάνην. Σημαίνει δὲ διὰ τοῦτου καὶ τὴν εἰς αὐτὸν δικαίαν ἀγάπην, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ εὐλογητάτην ἀπέχθειαν. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλεν ὁ πάντα γινώσκων πρὶν γενέσεως αὐτῶν, οὕτω διατεθεῖσθαι, ὡς ἀγάπης μὲν ἤδη τῆς θείας ἀξιοῦν τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν, καλουμένην οὕτως εὐπετῶς ἐπὶ τῷ πιστεύειν αὐτῷ; ἀποστειθαι δὲ λοιπὸν καὶ καταμασάττεσθαι δικαίως ὡς ἀγνώμονα τὴν Ἰερουσαλήμ, ὅς γε καὶ πρὸ αὐτῶν τῆς ἐπιδημίας τῶν χρόνων, ἐπιθυμῆσαι μὲν λέγεται τοῦ κάλλους αὐτῆς κατὰ τὴν τοῦ Ψάλλοντος ἀναφώνησιν, πόρνην δὲ καὶ μοιχαλίδα, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν τοιούτων, τὴν σκληροτροπᾶν Ἰερουσαλήμ ἀπεκάλει; Σαφέστατα γοῦν διὰ μὲν τοῦ προφήτου φησὶν Ἰεζεκιὴλ πρὸς αὐτήν· « Διὰ τοῦτο, πόρνη, ἄκουε λόγον Κυρίου· » διὰ δὲ τῆς Ἰερουσαλήμ φωνῆς ὡς μοιχαλίδα κατατιτθεται βοῶν, ὅτι « Καθὼς ἀθετεῖ γυνὴ εἰς τὸν συνόντα αὐτῆ, οὕτως ἠθέτησεν εἰς ἐμὲ οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. » Ὡς οὖν ἤδη κατὰ πρόβλεψιν τὴν ἐκ προμηθείας θεοπροπούς, τῆς μὲν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας περι-αθρήσας τὸ κάλλος, τῆς δὲ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς τὴν ἐν φαυλότητι τρώπων αἰσχρότητα, τὴν μὲν ἤδη προαγαπᾶ, καὶ προεἰσοικίζεται, καθάπερ τινὰ νύμφην ἐπὶ πασῶν, ἐπὶ δὲ τῆ ἑτέρα προσαπεχθάνεται, τὸ τελείως ἑκατέρω χρεωστοῦμενον καιρῷ τηρήσας τῷ δέοντι. Οὕτε γὰρ πρόωρον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὀλοκλήρως ἐπάγει τὴν κόλασιν, οὕτε μὴν ὀλοσχερῶς ἑαυτὸν τῆ Γαλιλαίᾳ χαρίζεται πρὸ τοῦ σωτηρίου σταυροῦ. Τότε γὰρ ἦν τοῦτο δρῶντα δικαίως ἐπ' εὐλόγοις αἰτίαις τῆς πρὸς ἐκείνους ἀγάπης ἀποφοιτᾶν. Εἰρηκῶς τοιγαροῦν, ὡς οὐκ ἀναθήσεται πρὸς ταύτην τὴν ἑορτήν, καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἐπιτρέψας, εἰ θελητὸν (λέγει γὰρ οὐπω τὸν οἶκον διεσθαιούτο καιρὸν), ἀνεῖσι μετ' αὐτοῦς, οὐχ ἕτερα μὲν λέγων, πράττων δὲ οἷς ἂν λέγοι τὰ ἐναντία· τοῦτο γὰρ ἦν ἤδη καὶ ψεύδεσθαι, καίτοι δόλου, τοῦτ' ἐστὶ, ψεύσματος, οὐχ ἡρῆσθαι λεγομένου παντελῶς ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· ἀλλ' οὕτως ἐκεῖνο δρᾶν, ὅπερ ὑπέσχετο προθυμούμενος. Οὐ γὰρ ἀναβαίνει συνορτάσων, νοουθετήσων δὲ μᾶλλον, καὶ ἐπιείκεις εἰς τὸ σῶζειν ἀφίκετο, τὰ εἰς Ἰσραὴλ ἀναφέροντα τὴν αἰώνιον ἐρῶν τε καὶ εἰσηγησόμενος. Ὅτι γὰρ οὗτος ἦν ὁ σκοπὸς ἐν αὐτῷ, διδάξει σαφῶς τὸ μὴδὲ τοῖς ἀνιούσιν ἐθελῆσαι συμβαδίζειν αὐτὸν, ἀνελεῖν δὲ μάλισ καὶ λεληθότως, οὐ παρρησία καὶ ἰλαρότητι χρώμενον τῶν ἰόντων ἐπὶ πανήγυριν. Καὶ γοῦν, ὅτε λοιπὸν ἐπὶ τὸ σωτήριον ἀν-

Christus ex Judæorum regione exsulans in Galilæa moratur, ibique libentius ac tutius versatur, ut rursus multitudo gentium, quamvis ob errorem quo adhuc tenebatur admodum ignara, nobilior tamen esset illis a lege edoctis. Hinc autem significat jure quoque se gentes diligere, et merito Israelitas aversari. Quomodo enim qui omnia novit antequam fiant ⁴¹, gentium Ecclesiam dilecturus non esset, quæ tam prompte ad credendum accedat? aut quomodo non rejecturus et aversurus esset ingratham Jerusalem, qui illius speciem ante ipsa etiam adventus tempora concupisse dicitur, juxta Psalmistæ vocem ⁴², hanc autem meretricem et adulteram, et duræ cervicis, aliisque istiusmodi nominibus appellat? Clarissime itaque per prophetam Ezechielem ipsam compellat his verbis: « Propterea, meretrix, audi verbum Domini ⁴³; » per Jeremiam vero eam velut adulteram increpat: « Sicut prævaricatur mulier in cohabitante ei, sic prævaricata est in me domus Israel, dicit Dominus ⁴⁴. » Quasi ergo per divinam præscientiam Ecclesiæ gentium specie perspecta, Judæorum autem Synagogæ morum turpitudine præcognita, illam prædiligit ac veluti sponsam in thalamum introducit, alteri autem est infensus, **C** **404** congruo reservans tempore id quod utrique debebatur. Nec enim præmaturam Israelitis utique pœnam infert, neque seipsum Galilææ ante salutarem crucem penitus tradit. Tunc enim juste id faciendo justis de causis poterat ab illorum dilectione recedere. Cum ergo dixisset se non ascendurum ad hoc festum, et fratribus suis eundi potestatem, si vellent, fecisset: nondum enim advenisse tempus suum asserebat: ascendit post illos, non quod alia loqueretur, alia faceret: hoc enim mentiri demum esset, quamvis scriptum sit dolium, id est mendacium in ejus ore inventum prorsus non esse ⁴⁵: sed quod hoc pacto illud præstare vellet quod promisit. Non enim ascendit una festum celebraturus, sed admoniturus potius, et **D** quoniam ad salvandum venit, ea dicturus et expositurus quæ ad vitam conducunt æternam. Hunc enim ei scopum fuisse inde manifestum est, quod ipsa cum ascenditibus proficisci noluerit, sed clam ascendit, nec ea libertate utatur et hilaritate qua qui ad festum ibant. Atqui cum ad salutarem passionem demum ascendit, non clam id fecit, sed pullo insidens, novum populum designanti, innumera puerorum multitudine præcedente, quæ nascituri populi figura rursus erat, de quo scriptum est: « Et populus qui creabitur lauda-

⁴¹ Dan. xiii, 42. ⁴² Psal. cvii, 12. ⁴³ Ezech. xvi, 35. ⁴⁴ Jerem. iii, 13. ⁴⁵ Isa. lvi, 9.

bit Dominum ⁴⁴. » Exclamabant vero qui præbant pueri : « Benedictus qui venit in nomine Domini ; hirsanna in altissimis ⁴⁵. » Clam igitur ascendendo Christus ostendit se Hierosolymam venire non ut festum una cum ipsis celebraret, sed ut cum eis dissertaret : verum, ut antea diximus, nondum prorsus ab Israelitis recedit, priusquam morti traditus id merito tandem facere videatur. Quod autem dixit se non ascensurum, postea vero ascendere non detrectat, invenies olim quoque typice designari in Exodo. Moses enim ille divinus ac sanctissimus in monte cum Deo versabatur, legem quam daturus erat expectans. Sed Israelitæ neglecto Dei cultu ad conflandum vitulum se contulerunt. Indignatus eam ob rem merito legislator, vituperata eorum **405** levitate qui tam temere in flagitium illud desciverant, minisque additis funditus eos perditum iri, postremo ad sanctum Moysen ait : « Procede, ascende hinc tu, et populus tuus, quos eduxisti de terra Ægypti, in terram quam juravi Abraham, et Isaac, et Jacob, dicens : Semini vestro dabo eam, et simul mittam ante faciem tuam angelum meum ⁴⁶. » Deinde ait Moyses ad ipsum : « Si non tu ipse mecum simul veneris, ne me educas hinc. Et quomodo notum erit vere quia inveni gratiam apud te et ego, et populus tuus, nisi simul incedente te nobiscum ? Et dixit Dominus ad Moysen : Et hoc tibi verbum quod dixisti, faciam ; invenisti enim gratiam in conspectu meo ⁴⁷. » Vides ut indigne ferens defectionem Israelis, se non ascensurum cum ipsis in promissionis terram asserat, sed angelum quemdam missurum dicat, verum Moysis respectu et patrum recordatione impulsus venia concessa rursus una cum eis iterum se promisit. Cum ergo negasset se festum celebraturum cum Judæis, utpote petulantibus et injuriis, qui insciando Deum spernebant, ut illi conflando vitulo, non tamen eorum a quibus offensus erat casibus insistens, sed promissionem potius quam sanctis patribus fecerat adimplens, ascendit docturus, et eis expositurus doctrinam salutis, angelo tale ministerium non demandans, ut ne tunc quidem, sed ipse suam potius ad ingratorum salutem operam conferens.

VII, 11. *Judæi ergo quærebant eum in die festo, et dicebant : Ubi est ille ?*

Judæi quærant Jesum, non ut eo invento credant : prævenisset enim eorum indignam, et seipsum obtulisset, sicut ipse ait : « Inventus sum ab iis qui me non quærebant : manifestus factus sum non interrogantibus me ⁴⁸ ; » sed præ multa iniquitate in Græcorum vanitatem delapsi, et eorum

ἐβαινε πάθος, ἀνήλθε μὲν οὐ κεκρυμμένως, ἀλλὰ πῶλῳ μὲν ἐποχοῦμενος εἰς τύπον τοῦ νέου λαοῦ, νηπίων δὲ προελαύνοντα δῆμον οὐκ εὐαριθμητον ἔχων, σχῆμα πάλιν ἀποπληροῦντα τοῦ τεχθησομένου λαοῦ, περὶ οὗ γέγραπται : « Καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. » Ἀνεφώνει δὲ καὶ τὰ προβαδίζοντα βρέφη : « Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. » Οὐκοῦν διὰ τοῦ λεληθότως ἀνελεῖν, ἀποδεικνύει ὅτι συνεορτάων μὲν οὐδαμῶς, προσδιαλεχθησόμενος δὲ μᾶλλον αὐτὰς εἰς Ἱεροσόλυμα παραγέγονεν ὁ Χριστός· ὡς γὰρ ἦδη προλαβόντες εἰρήκαμεν, οὐπω παντελῶς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπανίσταται, πρὶν ἂν θανάτῳ παραδοθῆς, ἀξίως ἦδη τοῦτο φαίνεται ποιῶν. Τοῦτο δὲ εἰπεῖν μὲν, ὡς οὐκ ἀναβήσεται, μετὰ δὲ τοῦτο μὴ παρατελεσθαι τὸ ἀνελεῖν, εὐρήσεις καὶ πάσαι τὸν τύπον ἀποπληρούμενον ἐν βιβλίῳ τῷ ἐπὶ κληνῷ Ἐξόδῳ. Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ θεοπέσιός τε καὶ ἱερώτατος τὰς ἐν τῷ ὄρει διατριβὰς ἐποιεῖτο μετὰ Θεοῦ, τὸν δοθησόμενον παρ' αὐτοῦ περιμένων νόμον. Ἐμοσχοπολεῖ δὲ κατὰ τὴν ἐρημον, τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ὀλιγορήσας ὁ Ἰσραὴλ. Ἄλλ' ὀργίζετο δικαίως ἐπὶ τοῦτοις ὁ νομοθέτης, καὶ τῆς ἐλαφρίας τῶν οὕτως ἐτοιμῶς ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν ἀποκλινάντων κατάδοξας, καὶ ἐξανωλόσειν εἰσάπαξ ἀπειλήσας αὐτούς· ἐν τελευταίῳ φησὶ πρὸς τὸν ἅγιον Μωσέα : « Πορεύου, καὶ ἀνάβηθι ἐντεῦθεν, εὐ καὶ ὁ λαὸς σου, οὗς ἐξήγαγες ἐξ Αἰγύπτου, εἰς τὴν γῆν ἣν ὠμοσα τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Ἰσαὰκ, καὶ τῷ Ἰακώβ, λέγων· Τῷ σπέρματι ὑμῶν δώσω αὐτήν, καὶ συναποστελῶ πρὸς προσώπου σου τὸν ἄγγελόν μου. » Ἔπειτα λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Μωσῆς : « Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύσῃ μετ' ἐμοῦ, μὴ με ἀγαγῆς ἐντεῦθεν· καὶ πῶς γκωστόν ἐσται ἀληθῶς, ὅτι εὐρηκα χάριν παρὰ σοῦ, ἐγὼ καὶ ὁ λαὸς σου, ἀλλ' ἢ συμπορευόμενου σοῦ μεθ' ἡμῶν ; Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωσῆν· Καὶ τοῦτόν σοι τὸν λόγον, ὃν εἰρηκας, ποιήσω· εὐρες γὰρ χάριν παρ' ἐμοῦ. » Ὅρας ὅπως ἐπὶ μὲν τοῦ Ἰσραὴλ ἀποστάσις λυπούμενος, οὐ συνανάβησσε αὐτὸν μὲν εἰς τὴν γῆν αὐτοῖς τῆς ἐπαγγελίας δισχυρίζετο, συνάποστελλειν δὲ τινα ἄγγελον ἐφασκεν, αἰδοῖ δὲ τῆ πρὸς Μωσέα, καὶ τῆ τῶν κατέρων μνήμῃ, τὴν σύγγνώμην ἐπιδοῦς, συμβαδισθαι πάλιν αὐτοῖς καθυπέσχετο. Ἀρνησάμενος τοιγαροῦν τὸ συνεορτάζειν Ἰουδαίοις, ὡς ἀλαστοὶ καὶ ὕβρισται, ὡς διὰ τῆς ἀρνήσεως ἀτιμάζουσι Θεὸν, ὥσπερ οὖν ἐκεῖνοι διὰ τῆς μοσχοποιίας, οὐ σφόδρα φιλονεικῆσας τοῖς τῶν λυπούντων πταίσμασι, ἀποπληρῶν δὲ μᾶλλον τὴν εἰς τοὺς ἀγίους πατέρας ὑπόσχεσιν, ἀνεῖσι διδάξων, καὶ τὰ εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς παράδοξων μαθήματα, οὐκ ἀγγέλω τὴν τοιαύτην ἐπιτρέψας διακονίαν, ὥσπερ οὖν οὐδε τότε, αὐτουργὸς δὲ μᾶλλον καὶ εἰς τὴν τῶν ἀγαρίστων

Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι ἐζήτουσαν αὐτὸν ἐν τῇ ἐορτῇ, καὶ εἶπον· Ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος ;

Ἐρευνησάντων Ἰουδαῖοι τὸν Ἰησοῦν, οὐκ ἵνα εὐρόντες πιστεύσιν· ἢ γὰρ ἂν καὶ τὸ ζητεῖσθαι, φθάσας ἐαυτὸν προσεκομιζέετο κατὰ τὸ πάρ' αὐτοῦ λεγόμενον· « Εὐρέθητε τοὺς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν· » ἀλλ' ἐκ πολλῆς ἀγαντῆς παρανομίας εἰς τὴν Ἑλλήνων εἰκασιπολίαν κατ-

⁴⁴ Psal. ci, 19. ⁴⁵ Matth. xxi, 9. ⁴⁶ Exod. xxxiii, 1, 2. ⁴⁷ ibid. 15-17. ⁴⁸ Isa. lxxv, 1.

ολισθαίνοντες, καὶ τὰ ἐκείνοις συνήθη ζηλώσαντες ἄλλων, ἤπερ τὰ δι' ὧν εἰκὸς ἦν διὰ τῆς ἀνωθεν καταλαμπρύνεσθαι χάριτος. Ἑλλήνων μὲν γὰρ οἱ δοκῶντες εἶναι συνετοὶ, καὶ τῆς κοσμικῆς καὶ δαιμονιώδους σοφίας ἀναπεπλησμένοι, μακροῦς καὶ πικροῦς ἀναλίσκοντες λόγους, καὶ κύκλους θεωρημάτων εἰκαίων ἐλιπτόντες, ἰσθὲν τε ἀράχνης, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὁφαίνοντες, τὴν ἀλήθειαν, ἥτοι τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ δίκαιον ὃ τίποτε κατὰ φύσιν ἐστὶν προσποιῶνται ζητεῖν, καὶ μόνην ὥσπερ ἀνὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως αὐτοῖς ἀναπλάττοντες, ἀγυστοὶ πάντεώς τῆς ἐν ἔργοις διατελοῦσιν ἀρετῆς, καὶ τῆς ἑνωθῆναι τε καὶ ὄντως σοφίας ἔρημοι διαμένοντες, ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων ἔσθ' ὅτε τὰ μέχρι λόγων ποιῶνται γυμνάσματα. Ἰουδαῖοι δὲ πάλιν, οἱ τῆς ἐκείνων ἀμαθίας ἀδελφοὶ, καὶ γειτόνες, ἀναζητοῦσι τὸν Ἰησοῦν, οὐχ ἵν' εὐρόντες πιστεῦσασιν, ὡς ἢ τῶν πραγμάτων ἔδειξε φύσις, ἀλλ' ἵνα πολλαῖς αὐτὸν λοιδοριαῖς κατακωντίζοντες, τὴν ἀσθεσονταὶ τῶν ἐαυτῶν κεφαλαῖς ἐπιποιεῖαν φλόγα. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, εἰκαιστέτην αὐτοῦς ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν οἰησάμεθα πάλιν. Μόνον γὰρ ὅτι μὴ πάρεστι προσποιῶνται ζητεῖν. Παρεῖναι γὰρ ἔδει, φησὶ, τοῖς ἰσραηλιτοῖς τὸν θαυματουργὸν, τὸ ἐν τέρψει μᾶλλον ἢ δὲ, καὶ οὐχὶ πάντως τὴν ἐκ τοῦ θαυμάζειν ὠφέλειαν θηρώμενοι· νομομαθεῖας δὲ δόξαν ἠμφισπένοντες, καὶ παπαιδεῦσθαι τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν οὐ μετρίως οἰόμενοι, τῆς προφητικῆς ἀμνημονουσί φωνῆς, ἐχούσης ὅδε· « Ζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε· ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίξη ὑμῖν, ἀπολιπέτω ὁ ἀσεβὴς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ θυμὸς τὴν βουλήν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται. » Ὁρᾷς ὅπως οὐκ ἐξαρκέσει πρὸς σωτηρίαν τὸ μόνον ζητεῖν, ἀλλ' εὐρόντας ἂν ἦδη καὶ ἐπιστρέφειν, δι' ὑπακοῆς δηλονότι καὶ πίστεως; Οὕτως δὲ ἦν ἀνασώζεσθαι τὸν ἀμαθὴ καὶ δυσάγωγον τῶν Ἰουδαίων λαόν. Ἐπειδὴ δὲ κἀν τούτῳ λαῶν ἀσυνετοῦτες ἀλλήλων, λαπὸν ἐλόγως ἀκούσονται· « Πῶς ἐραῖτε ὅτι σοφοὶ ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ λόγος Κυρίου μεθ' ἡμῶν ἐστίν; Εἰ; μάτην ἐγενήθη σχολὸς ψευθοῦς Γραμματεῦσιν. ἤσχυθησαν σοφοὶ, ἐπειθήθησαν, ἐάλωσαν. Σοφία τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς; ὅτι τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. » Πῶς γὰρ οὐ ἀπεδοκίμασαν, οὐ παραδέξαμενοι, ἢ πῶς οὐκ ἀτιμάζουσι, τὸ, « Ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος; » ἀπαιδευτῶς περὶ αὐτοῦ λέγειν οὐ παραιτούμενοι; Ἀπονοουμένων γὰρ τὸ, ἐκείνος, καὶ οὐπω

τῆς μεγαλουργίας ἐκπρεπεστάτην ἔχειν ὀφείλοντα

καὶ τοῦ γογγυσμοῦ περὶ αὐτοῦ ἦν πολὺς ἐν τοῖς ὄχλοις. Οἱ μὲν ἔλεγον· Ὅτι ἀγαθὸς ἐστίν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον· Οὐδ', ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον.

Δυσθάραιον μὲν πως αἰεὶ, καὶ δυσσύματόν ἐστι τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ δύνασθαι τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ἰγνηλατεῖν δυσκατέρθωτον τοῖς πολλοῖς, ἔξαιρέτως δὲ τοῖς ἀμαθεστέροις, καὶ οὐκ ἔχουσι τὸ ἐν συνέσει πικρὸν, οἱ ῥοπαῖς ἀλογωπάταις λογισμῶν ἀσυνέτων ἐπὶ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς εὐπετέστερον ἀποκλίνοντες, καὶ τὴν τοῦ παρεμπύπτοντος φύσιν δοκιμάζοντες οὐκ ἀνεχόμε-

mores amulati potius, quam ea per quae superna gratia illustrandi erant. Graecorum enim sapientes, et mendana illa ac daemoniaca sapientia praediti, longis ac subtilibus disceptationibus, et araneae tela contexta, ut scriptum est¹¹, quaerere simulant quid veritas, quid bonum, quidve justum sit natura, 406 et solam verae cognitionis umbram praese ferentes, virtutis actione vacui prorsus remanent, adeoque supernae ac verae sapientiae expertes cum sint, nudis tantummodo se frustra verbis exercent: Judaei vero, illorum imperitiae vicini et affines, quaerunt Jesum, non ut eo invento credant, ut ipsa rei natura declarat, sed ut, multis ipsum lacessentes conviciis, inextinguibilem flammam suis capitibus arcessant. Alio quoque modo vanissimam eos quaestionem facere putabimus. Simulant enim se tantummodo illum quaerere, quoniam abesset. Adesse quippe oportebat, inquit, festum celebrantibus miraculorum editorem, voluptatem oculorum potius quam utilitatem ex admiratione venantes. Sed qui legis scientiam praese ferant, et sacrarum Litterarum cognitionem supra modum sibi arrogant, propheticae vocis sunt immemores, quae ita habet: « Quaerite Deum, et inveniendum eum invocate: et postquam vobis appropinquerit, derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur¹². » Vides ut ad salutem non modo quaerere sufficiat, sed cum invenerimus, converti debeamus, per obedientiam nimirum ac fidem? Hoc autem pacto salvari poterat rudis ille ac praefractus Judaeorum populus. Sed cum vel in hoc admodum recordes comperiantur, jure tandem audient: « Quomodo dicetis quia Sapientes nos sumus, et lex Domini nobiscum est? Frustra factus est juncus mendax Scribis. Confusi sunt sapientes, et perterriti, et capti sunt. Sapientia quae est in eis? quia verbum Domini reprobarunt¹³. » Quomodo enim non reprobarunt, qui illud non susceperunt, aut quomodo non illud respuunt, qui stulte de ipso dicere non verentur, « Ubi est ille? » Superborum enim est ea vox, ille, et nondum eum colere dignantium, quamvis multis editis miraculis apud eos in

D maxima fama et existimatione esse debeat. θαυμάζειν ἀξιούντων αὐτὸν, καίτοι διὰ πολλῆς ἀγαν παρ' αὐτοῖς τὴν ὑπόληψιν.

VII, 12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est; alii autem dicebant: Non, sed seducit turbas.

Difficile inventu bonum est veritatis decus indagare, et compluribus arduum, 407 sed praesertim rudioribus, et qui mentis acrimonia carent, qui cum stultarum rationum absurdissimis momentis ad id quodcunque sibi visum fuerit avidius ferantur, et ejus quod se offert naturam probare nolunt, nunquam veram rerum qualitatem assequentur,

¹¹ Isa. LIX, 5. ¹² Isa. LV, 6, 7. ¹³ Jerem. VIII, 8, 9.

tametsi Paulus jubeat ut simus probi nummularii, et nos omnia probare moneat⁵⁴, ut accurato examine ad ejus quod conducit indaginem veniamus. Audiant igitur, qui præ multa vecordia Jesum non suspiciunt, sed passim eum incusare statuunt: « Gustate, et videte quia bonus est Dominus⁵⁵. » Quemadmodum enim ii qui gustu suavissimum mel probant, ex minima quam gustaverint particula illud persentiscunt, ita qui vel minimum Salvatoris verba experti fuerint, agnoscent eum esse bonum, et agnitionem suscipiant. Inter Judæos itaque, qui sapientia cæteris antecellunt, Christum defendunt, et rectum de eo calculum ferunt, ei ceu bono assentientes, secumque reputantes neminem ea facere posse quorum Deus est opifex, nisi Deus sit natura, aut certe Dei particeps, ac proinde bonus, is cui per omnia probari conveniat, et per supernam confirmari gratiam, tametsi in Christo ita non erat, cum sit ipse virtutum Dominus. Absurdissimis autem sentiis innatant, et a veritate longe abhorrent, qui impostorem vocare non verentur eum qui rectam justitiæ viam insistit. Audiat itaque vecors Judæus: « Væ qui dicitis malum bonum, et bonum malum: qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras⁵⁶! » Bonum quippe incusare, idem est ac nequitiam defendere, et res minus honestas debita criminatione eximere, et optimis reprehensionem impingere quam nullo modo merentur. Porro hæc Judæorum conviciorum reprehensiones prædictæ jam a prophetis erant. « Væ enim, inquit, eis, quia recesserunt a me! vastabuntur, quia impie egerunt in me: ego vero redemi eos: ipsi autem adversus me falsa locuti sunt⁵⁷. »

ανεφωνεῖτο δὲ καὶ τὰ ἐπὶ ταύταις αὐτῶν ταῖς λοιδορίαις ἐγκλήματα. « Οὐαὶ γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ! δειλοὶ εἰσιν, ὅτι ἠσέθησαν εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἐλυτρώσαμην αὐτούς, αὐτοὶ δὲ κατέλλαθον κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. »

VII, 13. *Nemo tamen palam loquebatur de illo, propter metum Judæorum.*

408 Inter Judæos murmur erat, et propter metum Judæorum neminem ait libere loqui posse. Igitur Judæos præcipue nominat Judæorum principes, nolens eos, ut mihi videtur, seniores, aut sacerdotes, aut alio istiusmodi nomine divinus evangelista nuncupare, zelo pietatis in eos incitatus, quos utique merito ceu intellectualis vineæ destructores Deus accusat in prophetis dicens: « Pastores multi diruperunt vineam meam, polluerunt partem meam, dederunt portionem meam desiderabilem in deserto inivium: facta est in perditionem⁵⁸. » Quomodo enim destructam revera esse vitem Dominicam eorum flagitiis non putabimus, cum vel defendere bonum, et tantummodo mirari id quod admiratione dignum erat, apud eos integrum ac liberum non esset? Pœnam vero graviolem Judæis ex hoc et aliis imminere, quis sanæ mentis dubitaverit? Ecce enim, ecce popu-

Α νοι, τῆς ἀληθοῦς τῶν πραγμάτων ποιότητος οὐκ ἂν ἐφίκοντό ποτε, καίτοι τοῦ Παύλου λέγοντος· « Γίνεσθε δόκιμοι τραπέζιται, » καὶ πάντα δὲ δοκιμάζειν ἡμᾶς ἀναπαίθοντος, ὡς ἐξ ἀκριβοῦς ἐρεύνης ἐπὶ τὴν τοῦ συμφέροντος ἐρχεσθαι θήραν. Ἀκουέτωσαν τοίνυν, οἱ ἐκ πολλῆς παρανοίας τὸν Ἰησοῦν οὐ θαυμάζοντες, ἀδιακρίτως δὲ ὅτι πρέπει κατηγορεῖν ἐγνωκότες αὐτοῦ· « Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. » Ὅνπερ γὰρ τρόπον οἱ τὸ ἐξαιρετὸν ἐν τῇ κατὰ γεῦσιν ποιότητι δοκιμάζοντες μέλι, καὶ ἐξ ὀλίγης κομῆς τῆς γεύσεως δέχονται τοῦ ζηρουμένου τὴν αἰσθησιν, οὕτως οἱ εἰς πέραν, καὶ βραχεῖαν τῶν τοῦ διασώζοντος ἰόντες λόγων, ὅτι χρηστὸς ἐπιγνώσκονται καὶ μαθόντες θαυμάσουσιν. Οἱ μὲν οὖν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις συνετώτεροι, συναγορεύουσι τῷ Χριστῷ, καὶ ὀρθὴν ἐπ' αὐτῷ τὴν ψῆφον ἐκφέρουσι, συναινόντες ὡς ἀγαθῷ, ἐκεῖνο δὲ πάντως, κατὰ τὸ εἶδος, ἐνθυμούμενοι, ὡς οὐκ ἂν τῷ προσεῖη δύνασθαι κατορθῶν, ὡν ἂν ἐργάτης ὄρωτο Θεός, εἰ μὴ Θεὸς κατὰ φύσιν ὑπάρχοι, ἡγουν Θεοῦ μέτοχος, καὶ διὰ τοῦτο ἀγαθός, ᾧπερ ἂν πρέπει καὶ τὸ διὰ πάντων εὐδοκίμειν, καὶ διὰ τῆς ἀνωθεν δυναμοῦσθαι χάριτος, εἰ καὶ οὐκ οὕτως ἦν ἐν Χριστῷ· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Ἀλογωτάταις δὲ λίαν ἐπινήχονται δόξαι, καὶ τῆς ἀληθείας ἀρεσάσαι μακρὰν, οἱ πλάνον ἀποκαλεῖν οὐκ ὀκνήσαντες τὸν εἰς ἀπλανῆ τῆς δικαιοσύνης κατευθύνοντα τρίβον. Ἀκουέτω τοιγαροῦν ὁ παράφρων Ἰουδαῖος· « Οὐαὶ, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος! » Ἐν Ἰσῆ γὰρ τάξει τῷ συνειπεῖν φαυλότητι τὸ κατηγορεῖν τοῦ καλοῦ, καὶ τῶν μὲν αἰσχροῦν τὴν εὐλογωτάτην ἀποστῆσαι κατὰ ῥῆσιν, τοῖς δὲ ἐν τῇ τῶν ἀρίστων μοίρᾳ τεταγμένοις μῶμον ἐπιβήπτειν τὸν οὐδαμόθεν αὐτοῖς χρεωστούμενον. Προ-

Ὁὐδεὶς μέντοι ἐν καρήσῳ ἐλάλει ὑπὲρ αὐτοῦ, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων.

Ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ὁ γογγυσμός, καὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, οὐδένα δύνασθαι φησὶν ἐν παρήσει λαλεῖν. Οὐκοῦν ἐξαιρέτως Ἰουδαίους ὀνομάζει τοὺς τῶν Ἰουδαίων ἐξάρχοντας, οὐκ ἀξιώσας, ὡς γὰρ μοι φαίνεται, πρεσβυτέρους αὐτούς, ἢ ἱερέας, ἢ ἑτερόν τι προσεῖπειν τῶν τοιοῦτων ὁ θεοπέσιος εὐαγγελιστῆς, ζήλω τῷ πρὸς εὐσέθειαν πρὸς τὴν ἐπ' αὐτοῖς λύπην ἠκονημένος, οὗς δὴ καὶ εἰκότως, ὡς τὸν νοητὸν καταφθειρόντας ἀμπελῶνα κατατιτῆται λέγων ἐν προφήταις Θεός· « Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου, ἔδωκαν μερίδα ἐπιθυμητῆ μου εἰς ἐρημον ἄβατον, ἐγενήθη εἰς ἀφανισμόν ἀπωλείας. » Πῶς γὰρ οὐκ οἰησόμεθα καταφθάρθαι κατ' ἀλήθειαν ἀμπελῶνα τὸν δεσποτικὸν ταῖς αὐτῶν βδελυρίαις, ὅτε καὶ τὸ συνειπεῖν τῷ ἀγαθῷ, καὶ θαυμάσαι μόνον τὸ θαύματος ἄξιον ἐπισφαλῆς ἀπεδείκνυν; φορτικωτέραν δὲ ὅτι τοῖς ἡγουμένοις τῶν Ἰουδαίων τὴν κάλῃσιν ὁπεργάζετα μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο, τίτι τῶν οὐ

⁵⁴ I Thess. v, 21. ⁵⁵ Psal. xxxiii. 9. ⁵⁶ Isa. v, 20. ⁵⁷ Osee vii, 13. ⁵⁸ Jerem. xii, 10.

φρονούντων ἀμφίβολον; Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ, δέδιέ τε καὶ καταφρίττει μὲν αὐτοὺς ὁ λαός, οὐ παιδαγωγεῖται δὲ κατὰ νόμον; ἀλλ' οὐδὲ ζῆν ἐκδιδάσκειται κατὰ λόγον τὸν πρέποντα, καίτοι καὶ μάλα προθύμως οἷσπερ ἂν ἐπιτάξειαν ὑποκείμενος. Ἀπόδειξις γὰρ τῆς εἰς ἄκρον ὑποταγῆς ὁ φόβος. Παρανομεῖν τοιγαροῦν, ἢ τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν περιθρεῖν εὐγνωμόως ἠναγκάζετο, καὶ δι' ὧν οὐδ' ὅσον ἐπαινεῖσαι τὸ ἀγαθὸν τολμῶσιν, ἐθειλοῦσι μὲν οὐδαμῶς, βιασιότην δὲ ὥσπερ, καθ' ὧν ἂν ἐκείνοι βούλωνται, τὴν ἐπὶ φαυλοτήτι ψήφον ἐκφέρειν, καὶ τὸν ἐπαίνου, καὶ θαύματος ἄξιον, ὡς αἰσχρὸν κατακρίνειν. Ὅσπερ οὖν τρόπον ἂν ἄριστά τις ἀνὴρ θαλατταῦειν εἰδώς, καὶ τοῖς τῆς νεῶς πηδαλίοις προσκαθήμενος, καὶ πειθόμενῃν ἔχων αὐτὴν ἀγάγοι κατὰ πετρῶν, αὐτὸς ἂν ὑπάτιος νοοῖτο γεγονώς τοῦ πταίσματος· ἢ ὥσπερ ἂν εἰ τις ἱππηλατεῖν εἰθισμένος, εὐδρομωτάτοις μὲν λίαν ἐποχοῖτο τοῖς πύλοις, εὐπαρακόμετον δὲ αὐτῶν καὶ τὴν ἐφ' ὅπερ ἂν βούλοιο πηῆσιν τοῖς τῶν χαλιῶν ἀνακρούσμασιν ἔχειν δυνάμενος, εἶτα λίθῳ προσσπράξας τοὺς τροχοὺς, οὐ τοῖς πύλοις τοῦ παθεῖν τὴν αἰτίαν εὐλόγως μὲν, μᾶλλον εὐαυτῷ περιθῆσαι· τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον, οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, οὐχ ὅπως τιμῶντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ὑπὲρ τοῦτο φόβῳ δουλαγωγούμενον ἔχοντες τὸν λαόν, ἀπαθόντως δὲ τοῖς θεοῖς προστάγμασι διοικήσαντες, δικαίως ἂν αὐτοὶ τῆς ἀπάντων ἀπωλείας εὐθύνας ἐκτίσειαν. Ὅτι δὲ αὐτοὶ τῆς τῶν λαῶν ἀπωλείας γεγένησιν πρόφασις, μαρτυρήσει λέγων ὁ προφήτης Ἰερεμίας· « Ὅτι οἱ ποιμένες ἤφρονευσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. »

Ἐδὴ δὲ τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης, ἀνέβη ὁ Ἰη- C
σοὺς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν.

Ἰεροπρεπῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἡ διδασκαλία· ποῦ γὰρ δὴ καὶ ἐτέρῳ μᾶλλον ἐχρῆν τὴν θείαν ἀκούεσθαι φωνήν, εἰ μὴ ἐν τόποις, οἷς τὸ θεῖον ἐνοικεῖν πιστεύεται; Πάντα μὲν γὰρ περιέπει Θεός, καὶ οὐκ ἂν νοοῖτο περιγρηπτός τόπος, ὅσον δὲ εἰς ἰδίαν φύσιν, παντελῶς τοῖς ὄσιν ἀχώρητος· πρεπωδέστερον δ' ὅπως χώραν αὐτὸν τοῖς ἁγίοις ἐνοικεῖν ὑποποτήσομεν, καὶ τὸ δοκοῦν τῇ θεῖᾳ φύσει ἀκουστὸν ἡμῖν ἐν ἱεροῖς μάλιστα τόποις ἔσεσθαι νομιούμεν εὐλογώτατα. Ὅπερ δὲ πάλιν ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ τοῖς ἀνωτέρω κατεγράφετο, τοῦτο νῦν εἰς ἀλήθειαν μετασκευάζει Χριστός. Φησὶ γὰρ πρὸς Μωσῆ τὸν ἱεροφάντην Θεός· « Καὶ ἐπιθήσεις τὸ ἱλαστήριον ἐπὶ τὴν κιβωτὸν ἀνωθεν, καὶ εἰς τὴν κιβωτὸν ἐμβαλεῖς τὰ μαρτύρια, ἃ ἐὰν δῶ σοι· καὶ γνωσθήσομαί σοι ἐκείθεν, καὶ λαλήσω σοι ἀνωθεν τοῦ ἱλαστηρίου, ἀναμέσον τῶν δύο Χερουβιμ τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, κατὰ πάντα, ὅσα ἐὰν ἐντελιωμαί σοι πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, μεσοῦσης ἤδη τῆς ἑορτῆς, καθὰ γέγραπται, ἐν τοῖς ἱεροῖς τε καὶ ἀνακειμένοις τῷ Θεῷ τόποις παραθῶν ὡς Θεός, ἐκεῖ τοῖς ὄσιν προσλαλεῖ, καίτοι λεληθότως ἀναβεδηκώς, ὥσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν σκητὴν ἱλαστηρίου, λεληθότως μὲν ἦν ἡ Θεοῦ κάθοδος, νοουμένη δὲ τότε μόλις, ὅτε τοῦ λαλεῖν ἐνεστήκει καιρός. Ἐνὶ δὲ καὶ τότε τῷ μακαρίῳ Μωσῆ διελέγετο Θεός,

A lus eos reformidat, sed juxta legem non eruditur, neque rectam vivendi normam edocetur, licet eorum mandatis prompte et alacriter obsequatur. Summi enim obsequii indicium est metus. Prævaricari itaque, aut legislatoris nutum æquo animo circumspicere cogebatur, et non modo bonum laudare non audeat, verum etiam in quos illi voluerint sententiam ferre cogitur, et laude atque admiratione dignum, ut infamem damnare. Quemadmodum ergo si quis navigandi peritus, et navis ad cursum expeditæ gubernaculis insidens, eam in cautes ac scopulos illiserit, naufragii reus erit : et quemadmodum peritus auriga perniciosissimis equis insidens, cum eorum cursum quo velit habenis flectere posset, in saxum rotas egerit, non culpam in equos, sed in seipsum potius jure conferet : sic, opinor, Judæorum principes, cum populum non obsequentem modo, sed et servili metu præterea subditum haberent, verum eum non juxta præcepta divina rexerint, jure perditionis omnium daturi sunt pœnas. Quod autem ipsi perditionis populorum causa fuerint, 409 testis nobis aderit Jeremias propheta, dicens : « Quia stulte pastores egerunt, et Dominum non quæsierunt. Propterea non intellexit omnis grex, et dispersi sunt ».

Ἐκτίσειαν. Ὅτι δὲ αὐτοὶ τῆς τῶν λαῶν ἀπωλείας γεγένησιν πρόφασις, μαρτυρήσει λέγων ὁ προφήτης Ἰερεμίας· « Ὅτι οἱ ποιμένες ἤφρονευσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. »
C VII, 14. Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat.

Salvatoris nostri doctrina sacra est, ac sanctum decet : ubi enim potius divinam vocem audiri necesse est, quam in locis in quibus Deus habitare creditur? Omnia liquippe Deus complectitur, nec cogitandum est eum loco contineri, et quoad suam naturam, a rebus creatis comprehendi nequit : convenientius tamen ipsum in sanctis locis habitare putabimus, et naturæ divinæ voluntatem in sacris potissimum locis patefactum iri, nobis jure merito arbitrabimur. Quod autem veteribus in typo et figura describebatur, id nunc Christus ad veritatem transfert. Deus enim ad Moysen sacrorum interpretem ait : « Et impones propitiatorium super arcam desuper, et in arcam injicies testimonia quæ tibi dederō ; et innotescam tibi inde, et loquar tibi desursum propitiatorii, inter duos cherubim existentes super arcam testimonii, secundum omnia quæcunque mandaverō tibi ad filios Israel ».

D Dominus vero noster Jesus Christus medio jam festo die, ut scriptum est⁶¹, in sanctis et Deo consecratis locis astans, ut Deus, ibi turbas affatur, quamvis clam ascendisset, sicut in tabernaculum propitiatorii clam Deum quidem descendebat, sed tum vix agnoscebatur, cum loquendi tempus advenisset. Cum uno vero beato Mose tunc quoque loquebatur Deus, non cum

⁶⁰ Jerem. x, 21; ⁶¹ Exod. xxv, 10-22. ⁶² Joan. vii, 14.

alio: sic etiam Christus unam Judæorum adhuc A
gentem edocebat, et unum duntaxat populum alloquebatur, nondum expansa gentibus gratia. Rectissime autem evangelista non simpliciter, ingressus est, sed ascendit in templum, inquit: atqui magna res est, ac nequitia terrena longe eminentior, in divinam scholam ingredi, et in sanctis versari locis. Rei autem typus in nobis verus est. Christus enim est qui templum sanctificat: cujus figura quondam Moses erat, qui oleo sanctificato tabernaculum ungebat et sanctificabat, ut scriptum est⁶²: quanquam sanctificari 410 potius homo per sancta loca, quam ea sanctificare debebat: sed rerum quæ figurate sunt ratio nulla est propter veritatem, cujus utique gratia ea quæ umbris constant formabantur, quemadmodum videre quoque est in prophetis. Alius enim meretrici mulieri etiam invitatus conjungi jubebatur⁶³, alius nudus incedere⁶⁴, sed et per multos dies in dextrum latus recumbere⁶⁵. Hæc autem non utique propter seipsa, sed propter ea quæ ex ipsis significabantur, fiebant. Sic ergo beatus quoque Moses tabernaculum sanctificare jubebatur, licet ad eo sanctificari potius deberet, ut Christus rursus intelligatur tanquam in ipso sumum sanctificare templum, quamvis in carne cum Judæis versetur, et in ea turbas alloquatur, sicuti Deus quondam ex propitiatorio.

VII, 15. *Mirabantur ergo Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?*

Non abs re Judæi mirantur, sed speciosus quodammodo est hic eorum sermo: admirationis enim exigua causa non erat, cum viderent inaudita eum scientia et dicendi vi præditum, qui litteras non didicisset. Capax enim est sapientiæ animus hominis, etiamsi nondum aliquis sapientiæ videatur, aptissima vero natura ad capessendam nonnullarum rerum cognitionem ac scientiam. Sed quidquid utilitatis est in natura quodammodo compressum et sopitum est, nisi discendi adsit exercitatio: qui vero laboribus ac disciplinis excoli se patiuntur, hisque totos se dedunt, præclaris doctrinæ ac sapientiæ opibus abundant. Stupent ergo Judæi, cum Christo Salvatori nondum adhæreant ut Deo secundum naturam, sed ut pudor homini, et ejus uberrimam sapientiam mirantur, maxime quod lectionis exercitatione careat, qua illa comparatur, aut quod a nullo edoctus litteras didicerit. Atqui dementiæ Judaicæ inter cætera argumentum etiam istud est: alioqui enim nihil eis mirum videri debebat, litteris non indigere cunctorum opificem Sapientiam, hoc est unigenitum Dei Verbum, quod inter ipsos in forma hominis latebat. Observandum porro, eos qui Jesum in superioribus quærebant, dixisse: « Ubi est ille? » quippe qui ex miraculis duntaxat ipsum agnoscerent: sed quis pro certo, aut cujus, aut undenam esset, nondum

Α ἑτέρῳ μὴ προσλαλῶν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ἐν εἰ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπαίδευε γένος, ἐνί τε λαῷ προσδιαλέγεται, καινήν οὖτω τοῖς ἔθνεσιν ἀπλώσας τῆν χάριν. Εὐθύ δὲ δὴ λίαν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς οὐχ ἀπλῶς εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἔ ἀνέβη, φησὶν, εἰς τὰ ἱερῶν· ὕψηλὸν γάρ τι χρῆμα καὶ τῆς χαμαιζήλου φαυλότητος πολλὴ λίαν ὑπερτερῶν τὰ εἰς θεῖον εἰσέρχεται παιδευτήριον, καὶ ταῖς ἀγίαις ἐνδαιτυθῆσθαι τόποις. Ὁ δὲ τοῦ πράγματος τύπος ἀληθῆς ἐφ' ἡμῶν. Χριστὸς γάρ ἦν ὁ ἀγιάζων τὸ ἱερὸν, καὶ τύπος ἦν τοῦτου πάλαι Μωσῆς, τῷ ἐλαίῳ τῷ ἡγιασμένῳ τὴν σκηνὴν καταχρίων, καὶ ἀγιάζων αὐτήν, καθὰ γέγραπται· καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν ἀγιάζεσθαι διὰ τῶν ἁγίων τόπων τὸν ἄνθρωπον, ἤπερ ἀγιάζειν αὐτούς· ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἐν τύπῳ τελουμένων ὁ λόγος διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἥ δὴ καὶ χάριν τὰ ἐν σκιαῖς ἀνεπλάττετο, καθ' ἑαυτῶν ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων προφητῶν. Ὁ μὲν γὰρ τις πόρνη γυναῖκα καὶ οὐχ ἐκὼν συνοικεῖν ἐκελεύετο, γυμνὸς δὲ βαδίζειν ἕτερος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλευρῆν κατακεῖσθαι τὴν δεξιάν οὐκ ὀλίγον ἡμερῶν ἀριθμῶν. Ἐτέλετο δὲ ταῦτα διὰ τὰ ἐξ αὐτῶν, καὶ οὐ πάντως δι' ἑαυτά. Οὕτω τοιγαροῦν, καὶ ὁ μακάριος Μωσῆς ἀγιάζειν ἐκελεύετο τὴν σκηνὴν, καίτοι μᾶλλον ἀγιάζεσθαι πρὸς αὐτῆς ὀφειλῶν, ἵνα Χριστὸς νοῆται πάλιν ὡς ἐν αὐτῷ τὸν Ἰδιοῦ ἀγιάζων ναὸν, καίτοι μετὰ σαρκὸς Ἰουδαίως σικκιδαιώμενος, καὶ ἐν αὐτῷ τοῖς ὅμοις προσλαλῶν, ὡσπερ οὖν ἐκ τοῦ Ἰλαστηρίου πάλαι ὁ Θεός.

Ἐθαύμαζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες: Πῶς οὗτος γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς;

Οὐκ ἀπληγῆς τῶν Ἰουδαίων τὸ θαῦμα, κεκοιμημένος δὲ πῶς ἐστὶν ὁ ἐπὶ τούτῳ λόγος· ἦν γὰρ ὁ καὶ εἰκὸς καταπύθτεσθαι βλέποντας, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει διαπρέποντα ξένως, τὸν ὄντων πλουτεῖν ἐκ μαθημάτων οὐκ ἦν. Δεκτικὸς μὲν γὰρ σοφίας ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, καὶ εἰ μὴ πῶ τις ὄρωτα σοφός, ἐπιτηδειοτάτη δὲ λίαν ἡ φύσις, πρὸς ἀνάληψιν συνείκας τῆς καὶ ἐπιστήμης τῆς ἐπί τῶν. Ἄλλ' ἐν τοῖς οὐ σφῆρα περὶ τὰς ἐν λόγοις ἔχουσι τριβὰς συμμαμυκὸς τρέπονται, καὶ κατηνασμένον ἐστὶ τὸ ἐν τῇ φύσει χρεῖμον· ἐν δὲ τοῖς εἰωθῶσι καὶ διὰ τοιούτων ἐρχοσθαι πόνων, καὶ γυμνάσμασι τοῖς διὰ λόγων ἐντυρῆν, λαμπρὸν τε λίαν ἐστὶ, καὶ εἰς νῆψιν ἔτοιμον ἀγαθὴν, λόγῳ δὲ καὶ σοφῶν ἐδρημάτων παράθειαν οὐ μετρίαν ἔχον εὐρίσκεται. Καταπλήττονται τοιγαροῦν οἱ Ἰουδαῖοι, προσέχοντες οὕτω μὲν ὡς Θεῷ κατὰ φύσιν, εἰ δὲ ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῶ τῷ Σωτῆρι, καὶ ὅτι πλουτεῖ, καὶ ἐν σοφίᾳ θαυμάζουσι, τὴν τοῦτου πρόθετον μάλιστα, τὴν ἐν τοῖς ἀναγνώσμασι γυμνασίαν οὐκ ἔχον, ἥ διὰ τὸ ἀδιδάκτως εἶδέναι γράμματα. Ὁκρῶν ἀνοίας Ἰουδαϊκῆς καὶ νοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων κατηγόρημα· ἥ γὰρ ἀνὸδὲν αὐτοῖς ἐδόκει παραδοξὸν τὸ μὴ δεῖσθαι γραμμάτων τὴν ἀπάντων τεχνίτιν σοφίαν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, ὃς ἦν ἐν αὐτοῖς ἐν ἀνθρώπου διαλανθάνων, ἀχρηστί. Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν ἐκεῖνο χρησίμως· ζητούντες μὲν γὰρ τὸν Ἰησοῦν ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέγουσι· « Πῶ

⁶² Exod. xz, 9. ⁶³ Osee 1, 1-4. ⁶⁴ Isa. xi, 2-6. ⁶⁵ Ezech. iv, 4.

ἔστιν ἐκεῖνος ; ἢ ὡς ἐκ μόνων εἰδότες αὐτὸν τῶν θαυμαμάτων, τίς δὲ ἀκριβῶς, ἢ τίνας, ἢ πόθεν οὕτω σαφῶς ἐπιστάμενοι. Ἐν δὲ τούτοις οὐχ ὅπως ἠγνοηκότες τι τῶν κατ' αὐτὸν, ἀλλ' ὡς πάντα σαφῶς ἐπιστάμενοι, λέγουσιν, ὅτι καὶ οἶδε γράμματα μὴ μεμαθηκώς. Οὐκοῦν ἢ ἐπ' αὐτὸν τε ζήτησις παρὰ τῶν Γαλιλαίων ἀσημοτέρη, καὶ παρὰ τῶν οὐκ εἰδόντων αὐτὸν ἀκριβῶς, τὸ « Ποῦ ἔστιν ἐκεῖνος ; » ἀνεφανεῖτο καταφρονητικῶς· παρὰ δὲ τῶν εἰδόντων, τὸ ἕτερον. Ἀγρωτέραν οὖν ἄρα τῶν ἐν ἀγνοίαις οἱ μὴ ἀγνοοῦντες ἀποτίσουςι δίκην· τοῖς μὲν γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι παραίτησις, τοῖς δὲ τὸ εἰδέναι κατὰκριμα. Διὰ τοῦτα, καὶ κρεῖττον εἶναι λέγεται τισι τὸ μὴ ἐπιγνῶναι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας. Ἐν γὰρ τῷ μελῶναι ἢ κλάσας, ὅτε φιλήθονοι μᾶλλον ἔσμεν, ἢ φιλόθεοι. Ὁ μὲν οὖν Ἰησοῦς, κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπαπόρησιν, ἦδει γράμματα μὴ μεμαθηκώς, ἐπαιδεύθη δὲ Μωσῆς, καθὰ γέγραπται, πάση τῇ τῶν Αἰγυπτίων σοφίᾳ· ἀλλ' ὡς οὐδὲν ὄλως εἰδώς, καίτοι λίαν ὢν ἐν ἐκείνοις σοφός, τοῖς θεοθεν λόγοις εἰς ἀμείνονα γινώσκων ἐπαιδεύετο, ἐλεγχομένης ὡς ἀβρανοῦς δηλονότι τῆς τοῦ κόσμου σοφίας, διὰ τῆς θειοτέρας καὶ κρεῖττονος, καθ' ἣν, ἥτοι δι' ἧς τὰ ἐπὶ Χριστῷ μυστήρια γινώσκονται, τὴν ἀνωθεν ὄντως, καὶ παρὰ θεοῦ κομιζόμενοι σύνεσιν. Χριστός οὖν ἄρα τὸ ἐν πᾶσι τελείως ἐγινώσκων, ἐν δὲ τῶν πάντων, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ σύνεσις, ἐφ' ἣ τὸ λαμπρὸν οὐ διδακτικόν, ἀλλ' ἐμφυτον ἔχων νοεῖται. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ φησιν Ἡσαίας, ὅτι « Πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι ἀγαθόν. » Καὶ οὐδὲν ποῦ νομοῦμεν ἀφραίνοντες, ὡς ἐν διακρίσει λογισμῶν, ἥτοι κατὰ τὴν τοῦ βελτίονος αἴρεσιν, τὸ μὲν φαῦλον ἀπετρέψασθαι τὸ δὲ θεῖον τε καὶ οὐράνιον γέννημα, προσεῖσθαι δὲ μᾶλλον τὸ ἀγαθόν. Ἄλλ' ὡςπερ ἂν εἴ τις λέγοι περὶ τοῦ πυρός, ὅτι ἀπειθεῖ τῷ ψυχρῷ, τὸ εἶναι ψυχρὸν οὐ καταδεχόμενον, οὐχ αἴρεσιν ἐν αὐτῷ τὴν ἐκ θελημάτων σημαίνει, φύσεως δὲ μᾶλλον ἐδραιωτάτην εἰς τὸ ἴδιον στάσιν οὕτω καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Φυσικὰ γὰρ ἐν θεῷ πάντα τὰ ἀγαθὰ, καὶ οὐκ ἔξωθεν ἐπισκρίνεται. Οὕτως δὲ ἦν ἐν αὐτῷ καὶ ἡ σοφία, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἦν ἡ πηγὴ κυρίως τε καὶ ἰδικῶς σοφία, δι' ἧς τὰ ἐν μεθέξει σοφὰ κατὰ μέρος, οὐράνιά τε καὶ ἐπίγεια λογικὰ κτίσματα.

A scirent manifeste. **411** Hic vero non quasi eum aliquatenus ignorent, sed quasi totum illum cognitum habeant, fatentur nosse eum litteras, cum eas non didicerit. Igitur illa quaestio a Galilaeis obscurior, et ab iis qui eum exacte non noverant, per contemptum sebat, his verbis : « Ubi est ille? » ab iis vero, qui noverant ipsum, haec postrema. Graviores itaque poenas luent qui non ignorant, quam qui in ignoratione versantur. His enim ignorantia excusationi est, illis verb cognitio condemnationi. Ideoque melius esse quibusdam dicitur nescire viam veritatis⁶⁶. Magis enim ob scientiam punimur, cum voluptatem potius quam Deum diligimus. Jesus itaque, ut inquitabant Judaei, litteras noverat, tametsi eas non didicerat, sed Moses, ut scriptum est⁶⁷, eruditus est omni Aegyptiorum sapientia, sed quasi nihil penitus nosset, quamvis inter illos sapientia praestaret, divinis sermonibus ad meliorem cognitionem instituebatur : ut imbecilla nimirum mundi sapientia proderetur per divinorem et meliorem sapientiam, secundum quam, seu per quam Christi mysteria discimus, subernam et divinam cognitionem reportantes. Christus igitur est illud in omnibus perfecte bonum, unum autem omnium, et sapientia, et scientia, cujus claritatem habet non aliunde acceptam, sed innatam atque insitam. Unde Isaias propheta de ipso ait : « Antequam sciat puer bonum aut malum, reprobat malitiam eligendo bonum⁶⁸. » Neque vero sic desipimus ut putemus divinum illud ac caelestis genimem cogitatione discernendo et eligendo id quod melius sit, malum aversari, et amplecti bonum. Sed queniadmodum si quis de igne dicat, reprobari ab eo frigus, propterea quod frigidum non admittat, non denotat in eo voluntatis electionem, sed naturae potius constantissimam suo statu firmitatem : sic etiam de Christo Naturalia enim sunt in Deo cuncta bona, nec extrinsecus inveniuntur. Hoc autem modo est in eo sapientia, imo vero ipsemet fons est propriae et peculiariter sapientiae, per quam sapientiam habent participatione quadam singula, et quaecunque in caelo ac terra sunt rationales creaturae.

D **VII, 16.** Respondit Jesus et dixit eis : *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.*

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με.

Ἄληθές ὄντως ὑπάρχον τὸ ὑπὸ τοῦ τῶν σοφῶν ἀναγεγραμμένον εὐρήσομεν, ὅτι « Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ οὗς ἀκροάσεως ἐπακροῦται τὰ πάντα. » Πρὸς δὲ γε τοὺς οἰομένους ἀνοήτως κομιδῇ, μᾶλλον δὲ ἦδη καὶ δυσσεβῶς, ὅτι θεογεγήμενοί τι τὸν θεὸν διαλήθονται νοῦν, ὁ θεοπέσιος Παλαμῶδός ποῦ φησι· « Σύνετα δὲ, ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροὶ ποτε φρονήσατε. Ὁ φυτεύσας τὸ σῶς, οὐχὶ ἀκούει ; ἢ ὡς γὰρ ἂν ὄλως ἐνδέχοιτο μὴ οὐχὶ πάντως ἀκροάσασθαι τὰ πάντα, τὸν τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις καὶ τὴν διὰ τῆς ἀκοῆς αἰσθη-

Verum utique dictam illud sapientis reperimus : « Spiritus Domini replevit **412** orbem, et auris auditionis audit cuncta⁶⁹. » Ad eos autem qui stultie admodum, imo vero imple existimant, divinis menti occultum fore quod dixerint, divinus affucbi Psalmista ait : « Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando sapite. Qui plantavit autem, non audiet⁷⁰ ? » Qui enim fieri potest ut non cuncta audiat, qui rebus a se factis audiendi sensum inseruit ? Ex hoc itaque rursus intellige Deum esse secundum naturam Dominum. Nec enim ignorat id

⁶⁶ II Petr. II, 21. ⁶⁷ Act. VII, 22. ⁶⁸ Isa. VII, 16. ⁶⁹ Sap. I, 7. ⁷⁰ Psal. xciii, 8, 9

quod Judæi in turba clanculum immurmurabant, sed auribus pro eo ac Deum decebat quodammodo accipit, licet propter metum principum nihil libere de ipso loquerentur. Quoniam autem nonnulli eorum qui ad templum confluerant mirabantur et apud se cogitabant, aut certe invicem insurrabant: « Quomodo hic scit litteras, cum non didicerit ⁷¹? » necessario rursus seipsum æqualem esse Deo ac Patri ostendit, qui nihil plane didicit, sed omnium cognitionem habet ex natura sua, et ab alio non edoctus, propterea quod omnem intellectum excedit, et omnem scientiam creaturarum superat. Poterat igitur aliis ex rebus ostendere, et fidem certam auditoribus facere, quæcunque insunt Genitori, eadem inesse quoque sibi propter identitatem naturalem. Quod alibi quoque faciet, dum ex identitate potentiae, et similis plane in omnibus operationis ad æqualem jure merito dignitatem evehitur: « Quæ enim Pater facit, inquit, hæc et Filius similiter facit ⁷². » Item: « Sicut enim Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic etiam Filius quos vult vivificat ⁷³. » Sed opportunum hic erat atque consentaneum ex iis potissimum quæ decebat demonstrationem facere. De cognitione enim et eruditione qua sine litteris præditus erat Christus loquebantur, qui animo illa versabant. Oportebat ergo id ostendere sibi inesse, non secus ac Patri. Quænam igitur hujus demonstrationis ratio? Ex eo quod eadem cum illo præditus est sapientia, quamvis, si recte ac vere philosophemur, ipse sit Sapientia, et ex Deo Patre, cui cum sit etiam per omnia similis, eadem cum illo docere se ait, modo neutique a Patre diverso. Aut enim ex eo quod perfectissima ratione doctrina sua similis est doctrinæ Patris, hanc illius esse dicit, aut ex eo quod ipse est sapientia Patris ⁷⁴ per quam cuncta loquitur **413** ac sancit, ipsius quoque doctrinam esse ait: simulque aliud quiddam ad eorum qui erudimur salutem non parum utile instituit. Quia enim hominem cum viderent propter terrenam carnem ejus, sermonem tanquam a Deo non excipiebant, et verisimili proinde quadam incredulitate laborare videbantur, utiliter Deo ac Patri doctrinam tribuit, simul et rem veram exponens, et eos qui divinis decretis resistebant, ne Dei hostes viderentur, dictis parere persuadens. Sciendum vero quod, cum rursus se missum ait, non minorem se dignitate Patris ostendit: non enim putandum est servilem hanc esse missionem, licet forma servi indutus ⁷⁵ hæc de se inculpate pronuntiet. Missus est autem eo modo quo verbum ex mente, et splendor ex sole. Hæc enim ex iis in quibus sunt aliquo modo promicant, propterea quod foras erumpere videntur, verum iis a quibus sunt, natura sua insunt et indivulse. Nec enim ex eo quod verbum ex mente proliit, et splendor ex sole, idcirco putandum est illis mentem et solem esse destituta, sed potius

σιν ἐμφυτεύσαντα; Βλέπε τοιγαροῦν κἀν τούτῳ τὸν Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν τὸν Κύριον. Τὸ γὰρ ὡς ἐν ὄχλῳ λάθρα διαψιθρισθὲν παρὰ τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἄγνοεῖ· δέχεται δὲ ὡσπερ ἐν ὄσῃ θεοπροπῆϊ, κἀν διὰ τὸν φόβον τῶν ἡγουμένων μηδὲν ἐν παρήσει λαλῶσι περὶ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ θαυμάσασσι τινες τῶν συνδραμηκότων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ διελογίζοντο, κατὰ τὸ εἰκὸς, ἣ καὶ ἀλλήλοις προελάλουν ἡρέμα· « Πῶς οὗτος γράμματα οἶδε μὴ μαθητικῶς; ἀναγκαίως δὲ πάλιν ἴσον ἑαυτὸν ἀναδείκνυσσι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τῷ μαθόντι μὲν τὸ παράπαν οὐδὲν, ἔχοντι δὲ τῶν ὄλων τὴν γῶσιν φυσικῶς τε καὶ ἀδιδάκτως, διὰ τὸ παντὸς ὑπερκεῖσθαι νοῦ, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τοῖς οὐσίῳ ὑπερανίπτασθαι φρόνησιν. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἐξ ἐτέρων τοῦτο δεικνύειν πραγμάτων, καὶ πληροφορεῖν τοὺς ἀκρωμένους, ὡς ὅσα ἐνεσσι τῷ γεγεννηκότι, ταῦτα καὶ αὐτῷ προσόντα φαίνονται, διὰ ταυτότητα φυσικῆν. Ὅσπερ ἐποίησεν καὶ ἐν ἐτέροις ἀπὸ τοῦ δύνασθαι ταυτὰ [αἰ. ταῦτα], καὶ ἀπαράλλακτον ἔχειν τὴν ἐφ' ἀπασιν ἐνέργειαν πρὸς τὸ ἴσον εἰκότως ἀναβαίνων ἀξίωμα· « Ἄ γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ ποιῆ, φησὶ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιῆ. » Καὶ πάλιν· « Ὅσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς θελεῖ ζωοποιεῖ. » Ἄλλ' ἦν πως ἐν τούτοις ἐπιχειρητάτῳ τε καὶ προπεδέστερον, ἐξ ὧν εἶδει μάλιστα ποιῆσθαι τὴν ἀποδείξιν. Συνέσεως γὰρ περὶ καὶ φιλομαθείας τῆς διχα γραμμάτων ὁ λόγος ἦν τοῖς ἐκεῖνα διενθυμουμένοις. Ἐαυτῷ τοιγαροῦν τοῦτο δεικνύειν ἐνυπάρχον ἐχρήσθη, καθάπερ ἀμφελεῖ, καὶ τῷ Πατρὶ. Τίς οὖν ὁ τῆς ἀποδείξεως τρόπος; Ἄπὸ τοῦ τὴν ἴσῃν ἔχειν ἐκεῖνον σοφίαν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα κατὰ τὸν ἀληθῆ τε καὶ σώφρονα λογισμὸν, αὐτὸς ἐστὶν ἡ Σοφία, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς, ᾧ καὶ κατὰ πάντα προσοικῶς ταυτὰ διδάσκειν ἐκεῖνον φησὶ, κατ' οὐδένα πρόπον ἐξηλλαγμένως. Ἦ γὰρ διὰ τὸ εἰς ἄκρον ἐξομωῖσθαι τῇ τοῦ Πατρὸς διδαχῇ, τὴν ἑαυτοῦ ταύτην εἶναι τὴν ἐκεῖνου φησὶν, ἣ διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τὴν σοφίαν τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς τὰ πάντα λαλεῖ, καὶ νομοθετεῖ, αὐτοῦ καὶ τὴν διδαχὴν εἶναι φησὶν ὁμοῦ δέ τι πρὸς τούτῳ, καὶ ἕτερον οἰκονομεῖ, πρὸς δὲ τῇ τῶν παιδευομένων σωτηρίαν οὐ μετρίως λυσισταίου. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνθρώπων ὁρῶντες διὰ τὴν ἀπὸ γῆς σάρκα οὐκ ἐδέχοντο τὸν λόγον, ὡς παρὰ Θεοῦ, παθεῖν δὲ τινα διὰ τοῦτα νοσεῖν ἐδόκουν τὴν ἀπειθειαν, ἀνατίθεισι χρησίμους τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν διδασκαλίαν, ὁμοῦ καὶ πρᾶγμα λέγων ἀληθῆς, καὶ φόβῳ τοῦ θεομάχους εἶναι δοκεῖν ἀντιτείνοντας ἔτι τοῖς ἀνοθεῖν ὀρισμοῖς, καταδέχεσθαι πείθων τὰ λεγόμενα. Ἰστέον δὲ ὅτι διὰ τοῦ πάλιν ἀπεσταλθαι λέγειν, οὐκ ἐν δευτέροις τῆς τοῦ Πατρὸς ἀξίας ἑαυτὸν ὄντα δεικνύει· οὐ γὰρ δουλοπρεπῆ νοητέον τὴν ἀποστολήν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἡμφιεμένως, ἀνεγκλήτως ἂν λέγοι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ. Ἀπεστάλη δὲ οὕτως ὡς λόγος ἐκ νοῦ, ὡς ἀπαύγασμα τὸ ἡλιακὸν ἐξ αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ πῶς ἐσσι τῶν ἐν οὐραῖσι ἐκφαντικὰ, διὰ τοῦ προκίπτειν ἐπὶ τὸ ἔξω

⁷¹ Joan. vii, 15. ⁷² Joan. v, 19. ⁷³ Ibid. 21. ⁷⁴ I Cor. i, 24. ⁷⁵ Philipp. ii, 7.

δοκεῖν, πλὴν τοῖς ἀφ' ὧν εἰσιν ἐνυπάρχοντα φυσικῶς καὶ ἀδιαστάτως. Οὐ γὰρ ἐπιειθέπερ ἐξεδόθη λόγος ἐκ νοῦ, καὶ ἀπαύγασμα τυχόν ἐξ ἡλίου, διὰ τοῦτο χρη πίντως οἰεσθαι τῶν ἐκβεθηκότων ὑπάρχειν ἔρημα τὰ γεννήσαντα, μᾶλλον δὲ κάκεινα ἐν τούτοις, καὶ ταῦτα δὲ ἐν ἐκείνοις ἐνυπάρχοντα πάλιν ἐβόμεθα. Ἄλογος γὰρ οὐκ ἔσται ποτὲ νοῦς, ἀλλ' οὐδὲ λόγος οὐκ ἔχων τὸν ἐν αὐτῷ μορφωθέντα νοῦν. Ἀναλόγως δὲ τούτῳ, καὶ τὸ ἕτερον ἐκλήψομεθα

Ἐάν τις τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔστιν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ λαλῶ.

Ἄζητήτως μὲν εἶδει, καὶ παντὸς ἐνδοιασμοῦ δίχα, τοὺς τῆς ἀληθείας παραδέξασθαι λόγους, καὶ τὸ ἀπαξ εἰρημένον, μὴ ἐτέρως ἔχειν δύνασθαι πιστεῦειν, ἢ ὡσπερ ἂν εἶναι διωρισάτο. Πλὴν οὐκ ἀναπόδεικτον ἐστὶ διὰ τοὺς ἀπειθούντας τὸ λεγόμενον, ἐναργεστάτην δὲ αὐτῷ καὶ σαφῆ λαὸν ἐπάγει τὴν λύσιν, τέχνη πολλῆ κεράσας τοῦ λόγου τὸ σχῆμα. Καὶ τίς ἡ τέχνη, τίς δὲ τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος, ἐροῦμεν πάλιν. Ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτείνει διὰ τὸν παράλυτον, τὸν ἐν τῷ Σαββάτῳ θεραπευθέντα φημί. Ὁμοῦ τοιγαροῦν ἡρέμα καὶ ὑποπλήττει διανοουμένους ἦδη κατ' αὐτοὺς τὸ δεινόν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ μαιφονίαν ὠδίνοντας διελέγχει σαφῶς, ὡς ἐπιθυμεῖν ἐλομένους πληροῦσθαι τὸ αὐτοῖς μᾶλλον ἢ τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν. Εἰσεσθε γὰρ τότε δὴ μάλιστα, φησὶ, τὴν παρ' ἐμοῦ διδαχὴν, ὅτι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔστιν, ἐπὶν βούλοισθε τοῖς ἐκείνου μᾶλλον, ἢ περ τοῖς οικείοις ἀκολουθηῖναι θελήμασι. Θέλημα δὲ τοῦ νομοθέτου καὶ Θεοῦ, τὸ μαιφονίας ἐξιστασθαι παντελῶς. Τότε γὰρ, τότε, φησὶν, οὐκ ἀδικῶ-μίσει. προκατελιγμένοι, οὐδὲ τρόπῳ θηριοπρεπεῖ. πρὸς οὐκ εὐκαίρους ὀργὰς ἐξωθούμενοι, διαγνώσεσθε σαφῶς, πότερον ἐκ Θεοῦ ἔστιν ὁ τῆς ἐμῆς διδαχῆς λόγος, ἢ ἀπ' ἑμαυτοῦ λαλῶ. Οὐκοῦν τῷ χρησίμῳ συναναπλέξας τὸν Ἐλεγον, κατατιθέται δικαίως, ὡς οὐκ εὐλόγως ἐπισκῆπτοντας, οἷσπερ ἂν φαίη διδάσκων, συνευδοκούντος αὐτῷ καὶ συνεθέλοντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἢ καὶ ὅπερ ἔστιν ἀληθές, συνδιδάσκοντός τε καὶ συνεξηγουμένου. Τίθησι δὲ τὸ ἀπ' ἑμαυτοῦ, ἀντὶ τοῦ ἰδιαζόντως, καὶ ἀποκεκομμένως κατὰ τὸ παντελές τοῦ κατὰ τὴν συνεθέλησιν καὶ ταυτοβουλίας τοῦ Πατρὸς. Καὶ οὐ δὴ ποῦ τις οἰήσεται, τὰ εἰκότα φρονῶν, τῶν οικείων ῥημάτων αὐτὸν ὡς κινδύλων κατηγορεῖν, ἀλλ' ὡς ἐτέρως οὐκ ἂν ἐσομένων πώποτε, εἰ μὴ κατὰ θέλησιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὰ τοιαῦτα φησι. Λαλεῖ γὰρ ὡς διὰ λόγου καὶ σοφίας τοῦ ἰδίου γεννήματος· λαλεῖ δὲ πάντως οὐκ ἀπαδόντως ἑαυτῷ· πῶς γὰρ ἐνδέχεται;

Ὁ ἐφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ.

Σημεῖον τοῦτο τίθησιν ἐναργῆς τοῦ μὴ πάντως ἑαυτῷ τὴν ἐκ τοῦ διδάσκειν πραγματεύεσθαι δόξαν, τὸ μὴ ξένους τισὶ καὶ ἄλλοτριῶν τοῦ νόμου προσχρησθαι λόγοις· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ λαλεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, καταπειθεσθαι δὲ μᾶλλον τοῖς ἦδη προτεθεσπισμένοις συμβουλεύειν αὐτοῖς, μόνην τοῦ γράμματος τὴν ἀνωφελῆ καὶ παχέαν ἀφιστῶντα σκιάν, μετασκευάζοντά

A illa in his, et hæc in illis esse vicissim comperimus. Nec enim sine verbo mens unquam esse poterit, sed neque verbum mentem in seipso formatam non habens. Quod de altero simili quoque ratione intelligendum est.

Ἄλογος γὰρ οὐκ ἔσται ποτὲ νοῦς, ἀλλ' οὐδὲ λόγος οὐκ ἔχων τὸν ἐν αὐτῷ μορφωθέντα νοῦν. Ἀναλόγως δὲ τούτῳ, καὶ τὸ ἕτερον ἐκλήψομεθα

VII, 17. Si quis voluntatem ejus fecerit, cognoscat de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego a me ipso loquar.

Citra disquisitionem quidem et dubitationem omnem suscipienda erat doctrina veritatis, credendumque quod semel dictum erat aliter se habere non posse quam quo modo ab eo definitum esset. Verumtamen propter incredulos dictum probatione carere non sinit, sed clarissimam ei et manifestissimam rationem subjungit, orationis genus multo artificio temperans. Quænam autem ars illa sit, et quæ dispositionis ratio, rursus dicemus. Quærebant enim interficere, propter paralyticum nimirum in Sabbato curatum. Sensim itaque partim eos deterret malum sibi jam parantes, partim eadem sibi machinari manifeste arguit, ipsosque adeo suæ cupiditati potius quam Dei voluntati parere. Tunc enim potissimum agnosceatis, inquit, doctrinam meam Dei ac Patris doctrinam esse, cum illius potius quam vestram voluntatem sequemini. Est autem legislatoris ac Dei voluntas, a cæde prorsus abstinere. Tunc enim, inquit, tunc non injusto præoccupati odio, neque moribus efferatis in iras intempestivas adacti, clare agnosceatis utrum ex Deo doctrina mea sit, an ego a meipso loquar. Igitur utili miscens reprehensionem, jure increpat eos quod suam doctrinam temere accusent, quam Deus ac Pater comprobet, simulque doceat ac exponat. A meipso vero dicit, pro eo quod est peculiariter et proprie secundum perfectissimam conformitatem et identitatem voluntatis Patris. Neque vero sanæ mentis quispiam putaverit sua ipsum verba ut adulterina arguere, sed quod non aliter quam per voluntatem Patris eventura sint, hæc ab eo dici. Loquitur enim per suum genimen, ut per verbum et sapientiam. Neque vero sibi ipsi dissentanea loquitur: qui enim fieri potest?

VII, 18. Qui a semetipso loquitur, gloriam querit.

Ostendit se gloriam non aucupari, docendo quod peregrinis quibusdam et a lege alienis sermonibus non utatur: hoc enim esset loqui a semetipso; sed eos hortetur potius veteribus prædictionibus parere, crassam duntaxat et inutilem litteræ umbram removens, et ad spiritalem contemplationem transferens ea quæ in typis adhuc latent: quod quidem

in Evangelio secundum Matthæum dicit : « Non a
 vovi solvere legem, sed adimplere ¹⁶. » Rursus hic
 oblique significat conversationem evangelicam lit-
 terarum ad veritatem continere duntaxat transforma-
 tionem, et qui Mosaicum typum ad id quod con-
 veniit transpulerit, spiritalis in se cultus cognitionem
 habere. Loquitur ergo, neque id a semetipso Chris-
 tus : hoc est, nihil alienum ab iis quæ prænun-
 tiata sunt. Non enim Mosen repudiat, nec legalem
 doctrinam repudiare docet, sed in typo delineatis
 colorem veluti quemdam illustriorem inducere
 veritatem. Apposite vero 415 Judæorum captans
 benevolentiam, Deo ac Patri honorem et gloriam
 tribuit. Cum enim Judæi Verbum quod ex Deo ac
 Patre affulsit nescientes, a solo Patre datam esse
 legem putarent, jure merito ipsum et glorificari
 servata lege assererat, et contrarium evenire, nisi
 ut par est servaretur. Sed licet gloriæ Patris par-
 ticeps sit Filius, et per ipsum ad Mosen Deus ac
 Pater locutus sit, illorum tamen opinioni certo
 consilio annuit. Quod autem a semetipso nihil
 loquatur quod legi non consentiat, fatetur utique
 se ædificandæ gloriæ non studere, sed ei quæ legis-
 latori debetur. Observandum præterea oblique
 rursus et occulto Judæos ab ipso reprehendi, qui
 in ea incidant quæ ipsi imperite carpunt, et sibi
 potius quam universi Domino Deo gloriam vindic-
 care soleant : quo pacto, dicam. Relictis quippe
 legis præceptis, suam quiaque cupiditatem sequeba-
 tur, docentes, ut scriptum est, « doctrinam man-
 data hominum ¹⁷. » Idcirco illos rursus Christus
 iniquis agere et adversus legislatorem ipsum pec-
 care scite arguit, ex eo quod nequaquam illius
 præscripto vivere, sed suæ doctrinæ parere po-
 tius auditores adigerent. Quocirca licet indefinite
 adhuc et absolute Christus dicat : « Qui a semet-
 ipso loquitur, gloriam propriam quærit ¹⁸, Phari-
 sæorum arrogantis morbum reteggit, ut qui dum
 sua loqui potius student, legislatoris gloriam su-
 rantur, et in seipsos ea transferant quæ Deo debentur,
 eique proinde necem temere machinantur. Eam ob
 rem enim illos potissimum legem violare
 arguit, inde occasione sermonis singulari consilio
 arrepta, quod servandæ legi studeat, atque ita Deum
 se Patrem honoret.

στούμνα, ἀφυλάκτως τε διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ
 φρονεῖν αὐτὸν ἤδη βουλευέσθαι. Διὰ γὰρ τοῦ
 μάλιστα παρανομοῦντας ἐλέγχει, πρόσθεν τοῦ λόγου
 νόμον, διὰ τε τούτου τιμᾶν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα.

VII, 18. Qui autem quærit gloriam ejus, inquit,
 qui misit eum, hic verax est et injustitia in illo non
 est.

Quod nempe is qui quod suum est quærit potius
 quam quod Dei verax non sit, sed valde injustus ;
 non est enim verax, quippe qui legem calumnie-
 tur, et suum ei judicium ac voluntatem interpo-
 nat : injustissimus vero, qui legislatoris justum

¹⁶ Matth. v, 17. ¹⁷ Luc. xxix, 13 ; Matth. xv, 9.

τε πιθανῶς εἰς πνευματικὴν θεωρίαν τὰ ἐν τύποις
 εἶναι λαμβάνοντα ὅπερ οὖν καὶ ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον
 Εὐαγγελίῳ φησὶν : « Οὐκ ἤλθον καταλῦσαι τὸν νό-
 μον, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Τοῦτο πάλιν ἐνθάδε πλαγίως
 ὑποδηλοῦ· μόνην ἔχει τοῦ γράμματος μεταμόρφωσιν
 εἰς ἀλήθειαν ἢ εὐαγγελικὴν πολιτείαν, καὶ Μωσαϊκὴν
 τις μετασκευάσας τύπον ἐπὶ τὸ πρεπωδέστερον, ἔχει
 τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὴν εἰδῆσιν. Ἁλεῖ τοιγοῦ-
 οῦν, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ Χριστός· τοῦτ' ἐστὶν, ἔφην
 οὐδὲν τῶν ἤδη προδηγηγμένων. Οὐ γὰρ ἀποπέμ-
 πεται Μωσῆς, οὐδὲ τῆ ἐν νόμῳ παραιτεῖσθαι διδά-
 σκει παιδεύειν, ἀλλὰ τοῖς ἐν τύπῳ σκιαγραφουμέ-
 νοις, καθάπερ τι χρῶμα περιφανέστερον ἐπαλείφειν
 τὴν ἀλήθειαν. Εὐμεταχειριστως δὲ σφόδρα τὰς τῶν
 Ἰουδαίων εὐνοίας ἐξωνοῦμενος, ἀνατίθηται τῷ Θεῷ
 καὶ Πατρὶ τιμὴν τε καὶ δόξαν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἰ-
 θότες Ἰουδαῖοι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφηνότα Λόγον,
 παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς φροντο δεδῶσθαι τὸν νόμον,
 εἰκότως αὐτὸν καὶ δοξάζεσθαι μὲν σωζομένου τοῦ
 νόμου, διέσχυρίζετο, καὶ τὸ ἐναντίον ὑπομένειν, εἰ
 μὴ φυλάττειτο κατὰ λόγον. Ἄλλ' εἰ καὶ τῆς δόξης
 τοῦ Πατρὸς κοινωνῶς ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ δι' αὐτοῦ
 πρὸς Μωσῆα λελάληκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὁμοῦ τὰς
 ἐκείνων ὑπονοίας οἰκονομικῶς συναίνει. Ἐν δὲ τῷ
 μῆρῳ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλεῖν, ὃ μὴ τῷ νόμῳ δοκεῖ, ὃ
 πάντως τὴν οἰκίαν ἐπέγειρεσθαι· ᾄξαν οἰκοδομῆν
 ἠμολογεῖ, ἀλλὰ τὴν τῷ νομοθέτῃ χρεωστομένην.
 Πρὸς δὲ γε τούτω, κἀκείνω θεωρητέον· πλαγίως γὰρ
 εἶτι, καὶ ἐπεσκιασμένως ὑποπλήττει τοὺς Ἰουδαίους,
 περιπίπτοντας μὲν οἷς ἐγκαλοῦσιν ἀμαθῶς, ἑαυτοὺς
 δὲ μᾶλλον, ἤπερ τῷ πάντων Δεσπότη Θεῷ τὴν δόξαν
 ἀρπάζειν κατειθισμένους, καὶ ὅπως, ἐρῶ. Ἀπολλύ-
 νοντες γὰρ τῶν τοῦ νόμου διαταγμάτων, ἐπὶ τῷ
 δοκοῦν ἕκαστοι κατεφέροντο, διδάσκοντες, καθὰ ἐ-
 γραπται, « διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. » Ἐπὶ
 τούτῳ πάλιν εὐφυσῶς παρανομοῦντας ἐλέγχει Χριστός,
 καὶ εἰς αὐτὸν πλημμελοῦντας τὸν νομοθέτην, δι' ὃν
 οὐ τοῖς ἐκείνου διαζῆν ὀρισμοῖς, προκεισθαι δὲ μᾶ-
 λον τὰς παρ' αὐτῶν διδασκαλίαις τοὺς ἀκρωμένους
 ἀνέπειθον. Οδοῦν, κἀν ἀδιορίστως εἶτι, καὶ ἀπολλύ-
 μένος λέγει Χριστός, « Ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δό-
 ξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ, » τῆς τῶν Φαρισαίων ἀπονοίας
 ἐλέγχει τὴν νόσον, ὡς διὰ τοῦ μᾶλλον τὰ οἰκία βού-
 λεσθαι λαλεῖν τὴν τοῦ νομοθέτου κλέπτοντας δόξαν.

καὶ περιπλανῶντας εἰς ἑαυτοὺς τὰ τῷ Θεῷ χρεω-
 στούμνα, ἀφυλάκτως τε διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ
 φρονεῖν αὐτὸν ἤδη βουλευέσθαι. Διὰ γὰρ τοῦ
 μάλιστα παρανομοῦντας ἐλέγχει, πρόσθεν τοῦ λόγου
 νόμον, διὰ τε τούτου τιμᾶν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα.

Ὁ δὲ ζητῶν, φησὶν, τὴν δόξαν τοῦ σφραγιστοῦ
 αὐτοῦ, οὗτος ἀληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ
 οὐκ ἐστίν.

Ὡς τοῦ μὴ ζητοῦντος τὸ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον, ἀλλὰ
 τὸ οἰκίον, οὔτε ἄνθρωπος ἀληθοῦς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπι-
 κωτάτου· οὐκ ἐστὶ μὲν γὰρ ἀληθής ὡς συκοφαντῶν
 τὸν νόμον, καὶ τὸ οἰκίον θέλημα παραιοφύρων αὐτῷ·
 ἀδικώτατος δὲ ἐστὶ τὸ τοῦ νομοθέτου δίκαιον κρῖμα

¹⁸ Joan. v, 41.

παρωσόμενος, καὶ ἐν ἀμείνοσι τῶν δεσποτικῶν τὰ **A** εἰκατα τίθει· δίκαιος οὖν ἄρα καὶ ἀληθὴς ὁ Χριστὸς, οὐδὲν τῶν εἰρημίων ὑποπέπτων ἐγγλήματι.

Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον; καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον. Τί με ζητεῖτε ἀποκτείναι

Διὰ πολλῶν εὐρημάτων ἐφ' ἓνα συντρέχει σκοπὸν τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος. Πλαγίως μὲν γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ὑπελέγξας τοὺς Φαρισαίους, ὡς προσήκον, οἰομένους, οὐχὶ τοῖς θεοῦ διαιταταγμένοις καταπειθεσθαι δεῖν, ἀλλὰ γνώμας εἰσηγεῖσθαι τὰς ἑαυτῶν, θηρᾶσθαι δὲ μᾶλλον ἐπαίγεσθαι τὴν παρὰ τῶν ὑπηκόων τιμὴν, καὶ οὐ τῷ πάντων ἀνατιθέντας δεσπότην, ἀλλ' εἰς τὸ σφῶν αὐτῶν περιέλκοντας πρόσωπον, ὡς ἐντεῦθεν ἦδη, καὶ παρανομεῖν ἀποτολμᾶν εὐπετέστερον, ἐτέρῳ πάλιν καὶ δριμυτάτῳ **B** χρῆσάμενος τρόπῳ, γυμνῶν αὐτοὺς ἦδη καὶ ἀκατακάλυπτον ἐξαρτῶν τὸν ἐλεγχον. Ἐπὶ γὰρ τῇ τοῦ Σαββάτου λύσει κρινόμενος, καὶ παρανομίαν ἀδικωτάτην ὑπομένων ἐπ' αὐτῷ τὴν γραφὴν, οὐ καθ' ἓνα λοιπὸν πλημμελοῦντας εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' ὅτι ἦδη σύμπαν τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος παρ' οὐδὲν ἐτι πεποιήται τὰ Μωσέως διήλεγξε. Λέγετε γὰρ μοι, φησὶν, οἱ τὸν ἀλεεῖν ἐν Σαββάτῳ προθυμούμενον κατακρίνοντας, οἱ βδελυρωτάτην τὴν ἐπὶ τοῖς εὐ ποιούσιν ἀρίζοντες ψῆφον, καὶ τῶν οἰκτιρισμῶν ἀνέβην καταδικάζοντες, ἄρ' οὐχὶ διὰ Μωσέως ὑμῖν, ὃν ἀεὶ θαυμάζετε, τὸ ἐπὶ τῷ χρῆναι μισοφονεῖν δέδοται πρόσταγμα; Οὐκ ἠκούσατε λέγοντος, « Ἀθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς; » Τί τοιγαροῦν, καὶ τὸν ἑαυτῶν λυπεῖτε Μωσῆα, προχειρωσθε οὖτω τὸν ὀρισθέντα δι' αὐτοῦ παραβαίνοντες νόμον; Ἐλεγχος δὲ τούτου καὶ ἀποδείξις ἐναργῆς, τὸ τὸν μηδὲν ἡμαρτηκότα διώκειν ἐμὲ, καὶ ἀναιρεῖν ἀδίκως ἐπαίγεσθαι τὸν οὐδαμόθεν, ὅτι πρᾶποι τοῦτο παθεῖν, αὐτῷ κατηγορεῖσθαι δυνάμενον. Οὐκοῦν ἐν ἤθει πολλῷ τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος, καὶ πληκτικώτατα μὲν ἐν τούτοις ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπονομαῖς ἐπιπηδᾷ, κατολισθαίνοντας δὲ ὡσπερ ἀγαλίνους ὄρμαῖς ἐπὶ τὸ καταδικάζειν αὐτοῦ διὰ τὴν τοῦ Σαββάτου παράβασιν, παρανομοῦντας ἐπιδεικνύει, καὶ μισοφονεῖν ἐλομένους, διὰ τε τοῦτο καὶ μόνον, εἰς ἀμαρτίαν τὴν ἀπασῶν καταπίπτειν χεῖρονα. Μόνον δὲ οὐχὶ καὶ βοᾷ· Πικρᾷ καὶ ἀνοουθετήτῳ περιπεσόντα νόσῳ, καὶ ἀπορήτῳ λοιπὸν ἀβήρωστία δαπανώμενον θεράπευκα τὸν παράλυτον, ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου· ἀλλ' εὐ ποιήσας, ὡς ἐφ' ἅπασιν τοῖς αἰσχίσταις ἀλοῦς κατακρίνομαι, καὶ φόνον διὰ τοῦτο τῆς ἐμῆς καθορίζετε κεφαλῆς. Ποῖος οὖν ἄρα, φησὶ, τιμωρίας ὑμῖν εὐρεθήσεται τρόπος τῶν τολμημάτων ἐπάξιος; Ἴδου γὰρ παραβαίνετε μὲν καὶ αὐτοὶ τὸν νόμον· ὁ δὲ τῆς παραβάσεως λόγος, οὐ τοῖς ἐμοῖς ἐγγλήμασι παραπέλησως. Οὐ γὰρ εὐ ποιούντες, ὡσπερ κἀγὼ, τοῦτο ὄρῳ ἀναπειθεσθε, ἀλλ' εἰς φόνον ὀρώντες, τὸν ἀπάσης πλημμελείας χεῖρονα. Ποῦ τοιγαροῦν ἐν τούτοις ὑμῖν ὁ Μωσῆς, δι' ὃν ἐγὼ, καίτοι διακώλων, κρινομαι; Οὐκ αὐτὸς ὑμῖν τὸν ἐπὶ τούτῳ νόμον ὤρισσατο; μὴ ἄρα δὴ πάλιν, ὡς ἐμὸν πατήσαντες λόγον, παρ' οὐδὲν ποιεῖσθε τὴν παράβασιν φονῶντες ἀδίκως; Τῶταῦτα

judicium repudiat et suum longe **416** præstare statuit : justus igitur et verax est Christus, qui nulli horum criminum est obnoxius.

VII, 19, 20. Nonne Moses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem? Quid me queritis interficere?

Multiplici ratione ad unam scopum tendit sermo Salvatoris. Supra enim reprehensis, ut decebat, oblique Pharisæis, qui putabant nequaquam obediendum esse divinis mandatis, sed sua placita obtrudenda, honoremque venandum a subditis, eum sibi arrogantes, non autem universi Domino tribuentes, adeo ut jam inde quoque ad legem violandum audaciores essent, alia rursus eaque gravissima ratione usus, nudam et apertam demum increpationem stravit. Damnatus enim Sabbati violati, et per summam iniquitatem ejusce rei accusatus, non jam unum aut alterum in legem peccare, sed universam demum Judæorum gentem Mosaica præcepta nihili facere ostendit. Agendum enim, inquit, dicite, quæso, qui damnatis eum qui misericordiam exercere vult in Sabbato, qui nefariam in beneficientes fertis sententiam, et misericordes impudenter condemnatis : numquid per Mosen quem perpetuo suscipitis, vobis datum est hominis necandi mandatum? Non audistis dicentem : « Innocentem et justum non occides? » Cur ergo vestrum quoque Mosen offenditis, qui tam temere latam ab eo legem violatis? Hujus autem rei argumentum et evidens indicium est, quod me insonem persequimini, et injuste necare queritis immerentem. Itaque multo affectu plenus est Salvatoris sermo, et Judæorum recordia acriter hic insultat, et violare legem ostendit, dum effrenato quasi quodam impetu eum violati Sabbati accusant, et cædem machinantur, atque ob id unum in gravissimum omnium peccatum incidere. Sed et illud prope modum elata voce ait: Ego paralyticum qui gravi et intolerabili morbo tenebatur sanavi in die Sabbati, sed ob bonum factum quasi ob turpissimum **417** scelus condemnor, cædemque eam ob rem in meum caput molimini. Quis ergo supplicii modus audacia vestra dignus reperietur? Ecce enim legem ipsi quoque transgredimini : transgressionis autem vestræ ratio similis non est ei quod mihi imponitis. Non enim bene faciendo, sicut ego, ad id faciendum impellimini, sed cædes vobis proposita est, quovis peccato deterior. Ubi nam ergo hic vobis Moses propter quem ego, licet eum observem, judicor? Nonne ipse vobis ea de re legem statuit? Nonne sicuti doctrinam meam calcatis, ita quoque legem violare pro nihilo ducitis, dum cædem injuste molimini? Talia igitur ad impios Pharisæos jure Christus dicere poterat. A sua vero persona legem impræsentiarum removevet, licet ipse legislator sit, solique Patri eam tibi

¹⁹ Exod. xxiii, 7.

buit, hoc pacto Judæos impudentes reprimens, apud quos illa major ipso putabatur. Etenim, ut sæpe diximus, nondum Deum natura illum esse agnoscebant, sed neque dispensationis cum carne altum sciebant mysterium, sed Mosis gloriam potius mirabantur.

ὕπελιπτο. Καὶ γὰρ, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, οὕτω μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἤδεσάν πω τὸ βαθὺ μυστήριον, τὴν Μωσείως δὲ μᾶλλον ἐθαύμαζον δόξαν.

VII, 20. Respondit turba, et dixit: Dæmonium habes: quis te querit interficere? Respondit Jesus, et dixit eis.

Argui se sentiunt, et acribus verbis petiti ad negandam se conferunt, cædis perpetranda consilium a se proprie non removens, sed summo studio caventes ne legem violare videantur; sola quippe existimatione Pharisæorum gloria constat: idæoque sepulchra dealbata Christus eos appellabat **, foris quidem speciosa opinione scientiæ redimitos, intus vero plenos cadaverum impuritate. Arbitror vero hæc illos quoque dicere, ut sublato metu securitatem ei injicerent, non quod eum revera tutum ab omni periculo facerent, sed ut in damnosam loquendi libertatem pertraherent, et quod existimarent se ei persuasuros ne latebras quæreret. Tunc enim, ut suspicabantur, non erat difficile ei insidiari. Stulte enim putabant eum, quem ignari persequerentur, suæ perversitati cessurum, etiam invitum, nec dissimilem fore cæteris hominibus, quibus intimæ cordis cogitationes patere **418** nequeunt. Fructus itaque perversitatis est negatio, et impietatis in Christum ratio altera. Unde enim sermonem ejus ut minime verum repudiare conantur, inde eum ut mendacem condemnant, addentes iniquitatem suæ iniquitati, ut scriptum est **.

VII, 21. Unum opus feci, et omnes miramini.

Legemus quidem locum quasi per interrogationem cum subdistinctione. Porro in his verbis sapientissimam dispositionem et artificium esse non ignorabimus. Observa enim quo pacto benignitatem qua usus est erga paralyticum exponens, non temere dicat: Ego sanavi hominem in Sabbato, ac proinde miramini: sed submissee potius ac modeste admodum: « Unum opus feci, » inquit, intempestivam multitudinis iram demulcens. Nec enim improbable erat eos, cum ægre ferrent Sabbathum esse violatum, lapidibus Jesum petituros. Insanum quippe, ex Græcorum poetarum sententia, et in iram præceps semper est vulgus, et summo impetu quo animus jubet rapitur, effrenique audacia facile offeratur, et ad sæva quæque audenda vehementius ruit. Fastu itaque omni, ut auditoribus prosit, repudiato, mitissimis verbis utitur, et modeste admodum ait: « Unum opus feci, et omnes miramini. » Ob id unum, inquit, licet ad jacentis salutem ac

A μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἀνοσίτους Φαρισαίους εὐκότως ἐν λέγοι Χριστός. Ἀφίστησι δὲ πρὸς τὸ παρὸν τοῦ οἰκείου προσώπου τὸν νόμον, καίτοι νομοθέτης ὑπέρχων αὐτὸς, μόνω δὲ ὡσπερ αὐτὸν ἀνατίθησι τῷ Πατρὶ, δι' ἐκείνου δὴ μάλιστα δυσωπῶν ἀνασχυντούνας τοὺς Ἰουδαίους, ὅς εἶναι καὶ μεῖζων αὐτοῦ παρ' ἐκείνου:

κατὰ φύσιν ὄντα θεὸν ἐπεγίνωσκον. ἄλλ' οὐδὲ τῆς

Ἄπεκρίθη ὁ δόχλος, καὶ εἶπε· Δαιμόνιον ἔχει· τίς σε ζητεῖ ἀποκτείναι; Ἄπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς.

Δισθάνονται. τῶν ἐγκλημάτων, καὶ πικροὺς ἦθη τοῖς ἐντεῦθεν βαλλόμενοι λόγοις, χωροῦσι πρὸς ἄρνησιν, οὐκ αὐτὸ κυρίως τὸ μαιφονεῖν παραιτούμενοι, B μόνον δὲ τὸ δοκεῖν παραλύειν τὸν νόμον. περισπούδαστως ἀποκρούμενα· ἐν μόνῃ γὰρ εἰρήσει τῶν Φαρισαίων τὸ καυχήμα· διὸ δὴ καὶ τάφους αὐτοῦς κενοναιμένους ἀπεκάλει Χριστός, ἔξωθεν μὲν περιαιμένους τῆς ἐκ τεχνῶν ἐπινοίας τὴν ὠραιότητα, γέμοντας δὲ τὸ εἶσω τῆς νεκρῶν ἀκαθαρσίας. Οἴμαι δὲ οὗτοι καὶ τὸν ἐπὶ τῷ προσδοκῆσαι τι παθεῖν ἀφιστώντες φόβον τὰ τοιαῦτα φασιν, οὐ τὸ θαρσεῖν ἀληθῶς ὡς αὐτοὶ πείσονται διδόντες αὐτῷ, ἄλλ' εἰς ἐπικινδύνον ἐξέλιγοντες παρβήσιαν, καὶ τὸ μὴ ἐπιγέσθαι διαλαθάνειν αὐτοὺς ἀναπειθεῖν οἰόμενοι. Τότε γὰρ ἦν δύνασθαι χαλεπὸν οὐδὲν ἐπιβουλεύειν αὐτῷ, κατὰ γὰρ τὴν οὖσαν ἐν ἐκείνοις ὑπόνοιαν. Ὄνοντο γὰρ ἀμαθῶς οὐκ εἰδότες τὸν διωκόμενον, ὅτι ταῖς παρ' αὐτῶν δυστροπῆαις ὑποκρίσεται, κἂν μὴ βούληται παθεῖν, C ἄλλωστετα: δὲ καθ' ἑνα τῶν οὐκ εἰδότεων τῶν ἐν ταῖς διανοαῖς αὐτῶν διαλαθάνοντα λογισμῶν. Καρπὸς τοιγαροῦν δυστροπίας ἡ ἄρνησις, καὶ δυσσεβείας τῆς εἰς Χριστὸν ἕτερος τρόπος. Δι' ὧν γὰρ ἐπιχειροῦσιν, ὡς οὐκ ὄν ἀληθὲς ἀποκρούεσθαι τὸ παρ' αὐτοῦ λελεγμένον, ὡς ψευδάμενον κατακρίνουσι, προστιθέντες ἀνομίαν ἐπὶ τῇ ἀνομίᾳ ἑαυτῶν, καθὰ γέγραπται.

Ἐν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε

Ἀναγνωσόμεθα μὲν τὸ προκείμενον, ὡς ἐν ἐρωτῆσει, καθ' ὑποσιγήτην καὶ τελείαν. Τὴν ἐν τῷ λόγῳ τέχνην οὐκ ἀγνοήσομεν, σοφωτάτην ἐν ἑαυτῷ τῷ οἰκονομίαν ὠδίνοντι. Ἐπιτῆρει γὰρ ὅπως τὴν ἐπὶ τῷ παρεϊμένῳ γεγενημένην φιλανθρωπίαν τοῖς Ἰουδαίοις ἐξηγούμενος, οὐκ ἀφυλάκτως φησὶ· Τεθεράπευκα τὸν ἄνθρωπον ἐν Σαββάτῳ, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζετε· ὑφειμένως δὲ μᾶλλον, καὶ πολὺ λίαν εὐπεριστόλως, « Ἐν ἔργον ἐποίησα, » λέγει, τὴν ἐκ τῶν πλήθους ἀκαιρον τιθασσεύων ὀργήν. Καὶ γὰρ ἦν οὐκ ἀπεικὸς διὰ τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ δηχθέντας παράβασιν, καταλιθοῦν ἤδη περῆσθαι τὸν Ἰησοῦν. Ἀκριτίδουλον γὰρ πως, κατὰ τοὺς παρ' Ἑλλῆσι ποιητάς, καὶ πρόχειρον εἰς ὀργὴν αἰετὸ πλῆθός ἐστι, καὶ τελειοτάτη συμπτῶσι τῇ πρὸς ὅπερ ἂν βούλοιο κεχρημένον, καὶ εἰς ἀκάθεκτον θράσος εὐκόλως ἀποταυρούμενον, γοργότερον δὲ πως, ἤπερ ἐχρῆν, εἰς τὰς ἐπὶ τοῖς δεινοῖς ἀλλοκεται τόλμας. Ἀποστήσας τοιγαροῦν τὸν ἐπὶ τῷ πράγματι κόμπον διὰ τὸ χρήσιμον, κραστὰ

** Matth. xxiii, 27. ** Isa. xxx, 1.

ποις μὲν προσχρῆται λόγοις, ἐπεικῶς δὲ σφόδρα φησὶν· « Ἐν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. » Ἐφ' ἐνὶ φησὶ, τούτῳ, καίτοι γεγονότι διὰ τὴν τοῦ καιμένου σωτηρίαν καὶ ζωῆν, ὡς ἐπ' ἐκτόποις ὄντως τολμήμασι κατακρίνετε τὸν μεγαλοῦργον, καὶ εἰς μόνην ὀρώντες τὴν τοῦ Σαββάτου τιμὴν, οὐ τῷ παραδόξῳ τῷ θαύμα χαρίζεσθε· τοῦτο γὰρ ἦν ὄντως τὸ πρεπωδέστερον. Ἄλλ' ὅτι λέλυται πῶς κατὰ τὴν ἐνοῦσαν ὑμῖν ὑπόνοιαν ἀμαθῆ παράγγελμα νομικόν, οὐκ ἐπὶ μικροῖς τισιν, ἢ καὶ οὐδενὸς ἀξίους, ἀλλ' ἐπ' ἀνθρώπου σωτηρίᾳ καὶ ζωῇ, παραλόγως ἠγάσθητε, ὅσον ἐπαίνους μᾶλλον ἀπονέμειν αὐτῷ, τῷ τὴν οὕτω μεγάλην καὶ θεοπρεπῆ κατημυσισμένην δύναμιν. Ἀπαιδευτος τοιγαροῦν καὶ διὰ τούτων ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐλέγχεται δῆμος, ἐφ' οἷς οὐ προσῆκε τὴν ἐπὶ τῷ θεραπευμένῳ δαπανήσας κατὰπληξιν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον αὐτὴν ἀναθεῖς τῷ παραδόξῳ διασώζοντι Χριστῷ. Ἰστέον δὲ, ὅτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ προσδιαλεγόμενος, καὶ λέγων· « Ἐν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε, » πλαγίως ὑπελέγχει πάλιν, καὶ τοιοῦτόν τι παραδηλοῖ. Ἐφ' ἐνὶ τούτῳ γὰρ, φησὶ, τῷ καθ' ὅμας πλημμελήματι τὴν ἐμὴν ἀποθαυμάζετε γνώμην. ὡς τῷ νομοβέτῃ προσκρούειν ἀποτολήσαντος. Εἶτα πῶς οἰεσθαι [ἡρ. οἰεσθε] διακείσθαι θεὸν οὐ καθάπαξ αὐτοὶ λυποῦντες τὸν νόμον, ἀλλ' ὡς οὐδὲν παραβαίνοντες, τὰ ἐφ' οἷς ἑτέρους κρίνετε ;

Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομήν, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωσέως ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν Σαββάτῳ περιτέμνετε ἀνθρώπων.

Βαθὺς μὲν ὁ λόγος, καὶ δυσῆρικτόν πῶς ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῷ προκειμένῳ θεώρημα, πλην ἔσται καταφανὲς διὰ τὴν τοῦ φωτίζοντος χάριν. Διὰ πολλῶν τοιγαροῦν κατασφριζόμενος λόγων τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπαιδευσίαν, καὶ διδάσκων πολυτρόπως, ἐπὶ τῇ τοῦ Σαββάτου λύσει πρὸς ἀκαίρους ὄργας ὅτι μὴ προσῆκεν ἀποδημεῖν, διὰ τὸ Κύριον εἶναι τοῦ Σαββάτου τὸν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου· λοιπὸν ὄντας οὐδὲν διὰ τὴν τῶν ἀκρωμένων κακοβουλίαν, ἐφ' ἕτερον οἰκονομίας διαβαίνει τρόπον, καὶ πειράται δεικνύειν ἤδη σαφῶς αὐτὸν τὸν ἱεροφάντην Μωσέα τὸν τοῦ νόμου διάκονον, τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ παρὰ νόμον διὰ τὴν περιτομήν, τὴν ἐκ τῆς τῶν Πατέρων συνηθείας μέχρι καὶ τῶν αὐτοῦ διήκουσαν χρόνων, ἵνα λοιπὸν εὐλόγως φαίνηται καὶ αὐτὸς πατῶν ὡς περ ἀποσώζων ἔθος, καὶ ἐπειπερ ἐν Σαββάτῳ θεὸς ἐργάζεται, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸν ἐνεργὸν ἐπιδεικνύς, οὐδὲν ἠγούμενον τοῦ Σαββάτου τὴν παράδασιν, διὰ τὸ συμφρονεῖν αὐτῷ γενήσαντι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐφασκεν· « Ὁ Πατήρ μου, ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι. » Ἴνα τοῖνον μὴ ἐμὲ, φησὶν, ἐνεργούντ' αὐτὸ κατὰ τὸ Σαββατον βλέποντες ὡς ἐπὶ ξένῳ, καὶ παραλογωτάτῳ θαυμάζετε πράγματι, δέδωκεν ὑμῖν ὁ Μωσῆς τὴν περιτομήν ἐν Σαββάτῳ, καὶ φθάσας ἐκεῖνος τὸν ἐπ' αὐτῷ παρέλυσεν νόμον. Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; Οὐκ ἐνόμιζε πράττειν ὀρθῶς, τὸν τοῖς πατράσι διορισθέντα νόμον, καὶ τὸ ἐξ ἐκείνων ἔθος ἀτιμάζων διὰ τὸ Σαββατον. Διὰ γὰρ τοῦτο, ὡς ἐν Σαββάτῳ περιτέμνεται ἀνθρώπος. Εἰ δὲ ὅτι προσῆκοι τιμᾶν τὸ πατῶν ἔθος ὁ

A vitam factum, quasi ob insigne profecto flagitium damnatis miraculi editorem, et Sabbati honorem duntaxat respicientes, rem inusitatam quam admirari magis decebat contemnit. Sed quia, ut imperite suspicamini, legale mandatum non parvas neque nihili ob res, sed ob salutem ac vitam hominis quodammodo violatum est, miramini temere, cum potius laudandus esset is qui tam magna tamque divina virtute redimitus est. Imperitus ergo Judæorum populus hinc quoque proditur, quod nequaquam decebat ejus qui sanatus fuerat stupore teneri potius, quam Christum a quo insolita ratione servatus erat, admirari. Sciendum vero quod Judæos alloquendo, dicendoque : « Unum opus feci, et omnes miramini, » **419** oblique rursus quiddam istiusmodi subinnuit. Ob unum hoc, inquit, ut vobis persuadetis, peccatum, meum consilium miramini, quasi ausus sim legislatori refragari. At quo animo Deum erga vos esse putatis, qui non semel legem offenditis, sed quorum alios reos facitis, in iis legem violare pro nihilo ducitis?

[ἡρ. οἰεσθε] διακείσθαι θεὸν οὐ καθάπαξ αὐτοὶ λυποῦντες τὸν νόμον, ἀλλ' ὡς οὐδὲν παραβαίνοντες, τὰ ἐφ' οἷς ἑτέρους κρίνετε ;

VII, 23. Propterea Moses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Mose est, sed ex patribus, et in Sabbato circumciditis hominem.

Alta et difficilis est propositi textus explicatio : verumtamen illuminantis gratia clara futura est. Multis itaque verbis refutata Judæorum imperitia, monstratoque non esse in tantum furorem erumpendum ob Sabbatum violatum, propterea quod Filiius hominis Dominus est Sabbati⁶¹ : cum nihil demum propter auditorum inalignitatem profuisset, aliam rationem instituit, et clare jam ostendere conatur ipsum Mosem, sacrorum antistitem, illum legis ministrum, Sabbati legem violare propter circumcisionem quæ ex patrum consuetudine ad ejus etiam usque tempora pervenit, ut ipse quoque paternum morem servare videretur, et quia Deus operatur in Sabbato, idcirco seipsum etiam operari demonstrans, nulla ratione habita Sabbati violati, propterea quod Patri semper astipulatur. Ideo enim dixit : « Pater meus usque modo operatur, et ego operor⁶². » Cum itaque videritis, inquit, me aliquid operari in Sabbato, ne me tantum ob insolitam ac valde inopinatam rem admiri remini, dedit vobis Moses circumcisionem in Sabbato, et ille prior ejus legem violavit. Quam ob causam? Recte facturum se non putabat, si datam patribus legem, et illorum consuetudinem negligeret propter Sabbatum. Idcirco enim in Sabbato circumciditur. Quod si patrum consuetudinem colendam esse Moses putabat, eamque honore Sabbati potiore esse statuebat, quid propter me frustra turbati estis, et velut unum eorum qui temere violare legem solent, ob legislatoris contemptum

⁶¹ Matth. XII, 8. ⁶² Joan. V, 17.

admiramini? Atqui æqualia cum Patre factio, inquit, et in omnibus faciendis ei assentior, **420** et quoniam operatur in Sabbato, bene utique in ipso cessare nolo. Datam tamen a Mose circumcisionem asserit, quamvis non esset ex ipso, ut jam diximus, sed ex patribus, propterea quod datam est patribus circumcisionis mandatum, sed subtilius quodammodo et accuratius ejus ritus a Mose præscriptos. Prior enim circumcisus est pater ille Abraham, sed non octava die, neque par terturum aut duo pulli columbarum eam ob rem in sacrificium oblati sunt, juxta Mosis præceptum. ἐπ' αὐτῇ διαρῆσθαι διὰ Μωσέως. Περιετμήθη μὲν γὰρ ὁ προπάτωρ Ἀβραάμ, ἀλλ' οὐκ ὁκταήμερος, οὐδὲ ζεύγος ἐπ' αὐτῷ τρυγόνων, ἢ περιστερῶν ξυνωρὶς εἰς θυσιαν ἀνέθη, κατὰ τὴν Μωσέως διάταξιν.

CAP. VI.

Dissertatio de cessatione in die Sabbati, ubi quid illa significet multis modis indicatur.

VII, 23. *Si circumcisionem accipit homo in Sabbato, ut non solvatur lex Mosis, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in Sabbato?*

Multi hunc locum sine distinctione legunt, nec clare distingui posse putant: idcirco de hoc prius dicemus. Per membra itaque legemus, dictionis compositionem transponentes, sic enim illius sensum exacte percipies. « Si ergo circumcisionem, inquit, homo in Sabbato accipit, mihi indignamini, ut non solvatur lex Mosis, quod totum hominem sanum fecerim in Sabbato? » Nec enim circumcisionem homo accipit in Sabbato, ut non solvatur lex Mosis: solvitur enim cessante propter circumcisionem Sabbato: nam ut prius jam docuimus, imo potius, ut ipse dixit Salvator, non ex Mose, sed ex patribus est circumcisio²⁴. Quare propter illam a patribus acceptam circumcisionem solvitur, quodammodo lex Mosis de Sabbato. Proindeque, ut non solvatur lex Mosis, conjungendum est hoc pacto: Indignamini mihi, inquit, ut non solvatur lex Mosis, quod totum hominem sanum fecerim in Sabbato. Distinctio itaque hic statuenda est, licet ejus sententia difficile comprehendatur. Hominis itaque curandi ratio quædam est circumcisio, quam ipse quoque mandato Sabbatico superior est. Necessè quippe erat circumcisio adhiberi quoque remedia. Quid ergo impederit, aut quomodo **421** lex Sabbati jure vetuerit totum hominem sanari, quæ solvi Sabbatum curandæ vni duntaxat partietas permisit? Circumciditur enim, curaturque accepto vulnere citra culpam in die Sabbati. Frustra itaque mihi succenssis, violatæ legis accusantes qui meliora facio, cum non violetur lex a Mose, vel parva circumcisio rejecta. Ex his autem argumento ducto persuadet frustra eos offendi non

²⁴ Joan. vii, 22.

(1) Lege Ἰσέον. Tunc sensus erit: *Progredientem autem etiam est ad eorum quæ indicata fuerit expositionem, licet valde sint comprehensu difficilia.*

Α Μωσῆς ἐλογίζετο, καὶ κρείττον αὐτὸ τῆς εἰς Σάββατον ἐπίθεσι τιμῆς, τί τεθοροῦσθε μάρτην ἐπ' ἐμοί, καὶ ὡς περ τινα τῶν παρανομῶν ἀφυλάκτως εἰσθῆτων, ἐπὶ τῇ τοῦ νομοθέτου καταφρονήσει θαυμάζετε; Καίτοι τῷ γεγεννηκότι, φησὶ, τὰ ἴσα μὲν ἔρω, συμφρονῶ δὲ ἀεὶ πρὸς πᾶν τὸ δοκοῦν, καὶ ἐπειπερ ἐνεργῆς ἐστὶν ἐν Σαββάτῳ, τὸ ἀργεῖν ἐν αὐτῷ παρειτούμαι καλῶς. Δεδοικέναι γε μὴν τὴν περιτομὴν τῶν Μωσέα δισχυρίζεται, καίτοι μὴ ὄσσαν ἐξ αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀριτίως εἰρημένον, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων· διὰ τὸ δεδοσθαι μὲν τοῖς πατέρας τὴν ἐπὶ τῷ περιτέμνεσθαι δεῖν ἐντολήν· λεπτότερον δὲ πῶς καὶ ἀκριβέστερον τὰ

B

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Λόγος περὶ τῆς ἀργίας τῆς κατὰ τὸ Σάββατον, εἶδος ἐστὶ σηματικῆ καλυτέροπως ἐπίδεικτός.

Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἴνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἐμοὶ χολῶτε, ὅτι ἔλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ;

Ἀδιάκριτόν πῶς ἐστὶ τοῖς πολλοῖς τὸ ἀνέγνωμα, καὶ οὐ σφόδρα σαφές εἰς διαίρεσιν· διὰ τοῦτο πρότερον ἐροῦμεν τὰ ἐπ' αὐτῷ. Ἀναγνωσόμεθα τοιγαροῦν κατὰ βραχὺ, παραμεινόντες [αἰ. παραμειδόντες] τὴν ἐν τῇ λέξει συνθήκην· οὕτω γὰρ νοήσεις ἀκριβῶς τὸ δηλούμενον. « Εἰ περιτομὴν τοιγαροῦν, φησὶ, λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἐμοὶ χολῶτε, ἴνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ὅτι ἔλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ; » Οὐ γὰρ δέχεται τὴν περιτομὴν ἄνθρωπος ἐν Σαββάτῳ, ἴνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως· λύεται γὰρ ἀργούντος διὰ τὴν περιτομὴν τοῦ Σαββάτου· ὡς γὰρ προφθάσαντες ἤδη προσεδάξαμεν, μᾶλλον δὲ ὡς αὐτὸς εἰρηκεν ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἐκ τοῦ Μωσέως, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων ἐστὶν ἡ περιτομή. Ὅσως διὰ τὴν ἐκ τῶν πατέρων περιτομὴν λύεται πῶς νόμος ὁ Μωσέως, ὁ ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ φημί. Διὰ τοῦτο, ἴνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, συναπτέον· Χολῶτε γὰρ μοι, φησὶν, ἴνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ὅτι ἔλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν Σαββάτῳ. Τὰ μὲν οὖν τῆς διαίρεσεως, ἐν τούτοις ἤδη περιοριστίον. Ἰστέον (1) δὲ καὶ πρὸς τὴν τῶν δηλουμένων ἐξήγησιν, εἰ καὶ σφόδρα δυσχερῆ πρὸς κατάληψιν. Φροντίδος τοιγαροῦν τῆς ἐπ' ἀνθρώπῳ, φησὶ, τρόπος ἐστὶν ἡ περιτομή, καὶ αὐτὴν νικῶσα τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ διάταξιν. Ἦν γὰρ ἀνάγκη τῷ παθόντι καὶ θεραπεύεσθαι. Τί τοιγαροῦν τὸ ἀπειργῶν ἐστὶν, ἢ πῶς ἂν εὐλόγως διακαλύσειε τὸ πᾶν ὑγιάζεσθαι· σῶμα τὸ ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ νομοθετούμενον, ἀνέγλιπτον ἤδη τὴν λύσιν τῇ κατὰ μέρας καὶ βραχὺ θεραπεύει συγκεχωρητός; Περιτέμνεται γὰρ τις, καὶ θεραπεύεται παθὼν, οὐ κατηγορούμενος ἐν Σαββάτῳ. Μάρτην οὖν ἄρα, φησὶν, ἐπασχάλλετε τῷ τῶν ἀμεινόν-

Ansam errori dedit quod præcedit περιοριστίον. COTELLERUS, *Monum. Eccl. Gr.* II, 620.

νων ἐργάτῃ τὴν τοῦ νόμου παράβασιν ἐπιφέροντες, ὅτε μὴ λυπεῖται νόμος, καὶ ἐπὶ σμικρᾷ τῇ περιτομῇ παρὰ τοῦ Μωσῆως ἐξωθούμενος. Ἀναπλέκεται δὲ διὰ τούτων συλλογισμὸς, ἀναπειθῶν εἰς συναίνεσιν, ὅτι μὴ προσήκοι λυπεῖσθαι μάτην αὐτοῦς, εἰ τύπος ἤδη παραλόγως ὅτι πρέποι νομιζόντες, καὶ εἰς τὸ χρῆναι ποιοῦμενοι νόμον.

Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε.

Ἐν νόμος, φησὶν, ὃ συναγορεύειν ἐπιείχεσθε, δι' ἐν οὕτω, καὶ εἰς ἀγρίαν ὄργην ἀνεκαούθητε, διαβρόθηθον βοᾷ. « Οὐ λήψετε πρόσωπον ἐν κρίσει, ὅτι ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐστίν. » Οἱ τοίνυν ἐμὲ κατακρίνοντες, ὡς παρανομῶντα διὰ τὸ Σάββατον, καὶ ἐπὶ τούτῳ χαλεπαίνειν ὅτι καὶ μάλα προσήκοι διεγνωχότες, μελετήσατε τὴν εἰς τὸν νόμον τιμὴν· δυσωπήθητε τὸ διηγγελμένον. « Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε. » Εἰ μὲν γὰρ ἐξω τοῦ παρανομεῖν τεθείκατε τὸν Μωσῆα, καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ καταγνωσεως ἀμοιρεῖν εὖ μάλα ποιῶντες λογίζεσθε, καίτοι παραλύοντά τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ θεσμόν διὰ τὴν ἐκ πατέρων περιτομὴν, ἀπελύσατε τῶν ἐγκλημάτων καὶ τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς ἀεὶ συμπερόμενον γνώμη, καὶ τοῖς ἐκείνου συναινούντα θελήμασι, καὶ ἄπερ ἂν ἐργάζηται, ταῦτα καὶ αὐτὸν ὁμοίως ποιεῖν εἰθισμένον. Εἰ δὲ μόνου καταδικάζετε τοῦ Υἱοῦ, Μωσῆα μὴ κρίνοντες, καίτοι τοῖς Ἰσοῖς, φησὶν, ἐνεχόμενον, ὅσπερ οἴεσθε κάμει διὰ τὸ Σάββατον, πῶς οὐκ ἤδη τὸν θεῖον πατοῦντες ἀλώσεσθε νόμον, καὶ τοῖς ἄνωθεν ἐνυβρίζοντες ὄροις καταληφθήσεσθε, αἰδοῖ τῇ περὶ τινος τὸν ἐπὶ τῷ τὰ δίκαια κρίνειν παραφθείροντες λόγον, καὶ τῶν θεῶν ἐνταλάτων ποιοῦμενοι κρείττονα, τὸν ὃ τὴν ἐκ προσωποληψίας αἰδῶ παρανομοῦντες χαρίζεσθε; Ἐπιτηρέτω δὲ πάλιν ὁ συντετὸς ἀκροατῆς τῷ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὴν ἀξιάγαστον τέχνην. Ἐνὸς νόμου γὰρ ἐγκαλούμενος λύσιν, διὰ πολλῶν ἄγαν παρανομοῦντας ἐλέγχει, μονονοχὶ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο λαλῶν. « Τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σφῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; » Κακὸν οὖν ἄρα τὸ κατακρίνειν ἑτέρους. « Ἐν ὃ γὰρ τις κρίνει τὸν ἕτερον, ἑαυτὸν κατακρίνει, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Διάτοι τοῦτο, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἐλέγετο. « Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε, μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε. » Καὶ ταῦτά φαμεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. Παρανομήσει γὰρ οὐδαμῶς ὁ Χριστὸς τοὺς ἑαυτοῦ μεταπίθεις, ἐφ' ὅπερ ἂν βούληται, νόμους, καὶ τῆς ἀληθείας τὴν εὐχροίαν ταῖς νομικαῖς ἐπιτάτῃσι σκιαῖς. ἵνα δὴ λοιπὸν, καὶ εἰς πνευματικὴν μεταβάλλοιτο θειορίαν, τὰ παχύτερόν πως τοῖς ἀρχαιοτέροις διατεταγμένα. Ἐπειδὴ δὲ ἅπασι ὁ λόγος ἡμῖν εἰς τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ, καὶ τῇ περιτομῇ κατεβρόχη μνήμην, οἴμαι δὴ πάλιν οὐ μείον εἰσοῖσιν ἡπερ ἔδει τὸ κέρδος τῷ γε ὅλως φιλομαθεῖ, τὸ συνιδεῖν ἀκριβῶς, τοῦ μὲν ἂν εἰη σημαντικὸς ὁ ἐν ἐβδόμῃ σαββατισμὸς, τὸ δ' αὖτὸ ἐποδηλούμενον διὰ

A debere, quod typus istius rei Moses fuerit, quem cum defendendum temere putarent, etiam ad homicidium perpetrandum illius lege pro nihilo habita ferebantur.

τοῦ πράγματος γέγονεν ὁ Μωσῆς, ὃ συναγορεύειν μαιφονεῖν κατεσύροντα παρ' οὐδὲν τὸν δι' ἐκείνου

VII, 24. *Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicatis.*

Lex, inquit, quam defendere nitimini, ob quam tam efferata ira succensi estis, aperte clamat: « Non accipietis personam in iudicio, quia iudicium Dei est ». Qui ergo me damnatis quasi violem Sabbatum, atque idcirco mihi potissimum succensetis, reveremini legem, mandatum suscipite, « Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicatis. » Si enim Mosen legis prævaricatorem esse negatis, et ejus rei damnari non posse recte putatis, licet ob circumcisionem a patribus acceptam Sabbati legem violet, Filium quoque ea culpa liberate, qui Patris sententiam perpetuo sequitur, et cum ejus voluntate consentit, et quæ Pater facit, eadem ipse quoque similiter facere solet. Quod si Filium tantum damnatis, Mose non damnato, licet iidem obnoxio, quibus me teneri propter Sabbatum existimatis, qui fieri potest ut divinam legem calcare non deprehendimini, et supernis decretis illudere, qui nonnullorum respectu divinum illud præceptum, quo justa iudicare jubetur, violatis, et supra divina mandata collocatis eum cujus personam violando legem reveremini? Observet autem rursus prudens auditor Salvatoris nostri Christi mirabile artificium. Unius enim legis violatæ postulatus, in multis eos prævaricari arguit, illud evangelicum propemodum **422** inclamans: « Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est non consideras? » Mala itaque rea est, alios damnare. « In quo enim quis iudicat alterum, seipsum condemnat, » ut scriptum est⁶⁷. Idcirco ab ipso quoque Salvatore dicebatur: « Nolite iudicare, et non iudicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini⁶⁸. » Et hæc quidem quod ad nos attinet dicta sunt. Nec enim Christus inique facit, qui suas in quodcumque liberit leges transfert, et veritatis lucem legalibus umbris inducit, ut nimirum in spiritalem quoque contemplationem transferat ea quæ crassius quodammodo veteribus præscripta sunt. Sed quoniam ad mentionem de circumcisione et Sabbato faciendam nostra defluxit oratio, non minus utilitatis studiosis allaturum arbitror, accurate dispicere quid significet dici septimæ sabbatismus: quid rursus illa quæ fiebat octava die circumcisione indicetur; præterea quam ob causam circumcisio in ipso quoque Sabbato suscipiatur, quæ legalem cessationem non ferat:

⁶⁷ Deut. 1, 17. ⁶⁸ Luc. vi, 41. ⁶⁹ Rom. 11, 1. ⁷⁰ Luc. vi, 37.

quorum omnium rationem sigillatim, pro meis viribus conabor exponere.

βάνεται τῷ Σαββάτῳ, τῆς κατὰ νόμον ἀργίας οὐκ ἀνεχομένη· τὸν δὲ ἐφ' ἐκάστῳ λόγον, ὡς ἂν οὗτος τε ὦ, διαυκρινησάμενος, σαφῆ ποιῆσαι πειράσομαι.

Primum autem de die septima, sive de Sabbato, et otio Sabbatico propositum nobis est disserere. Sic enim reliqua deinceps convenientissime discutere licebit. Primum omniam inquiramus igitur quo pacto nota sit lex de eo posita. Cum ex Ægyptiaca servitute liberatos Israelitas ad pristinam libertatem Deus per sapientissimum illum Mosen vocaret, et per medium mare sicco pede mirabiliter transvectos ad promissionis terram eniti juberet, ut eos tandem ad expiandum se et purgandum præpararet atque assuefaceret, eorum concionem in monte Sina vocavit, in quem cum in ignis specie descendisset, leges ad salutem dabat his verbis: « Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis. Non erunt tibi dii alii præter me. Non facies tibi ipsi idolum, neque ullam similitudinem eorum quæcunque sunt in cælo sursum, et quæcunque sunt in aquis subter terram. Non adorabis illa, neque coles illa. Ego sum Dominus Deus tuus, Deus zelotes ⁹⁰. » Hinc enim rerum utilium promulgationem inchoare decebat, et **423** divinæ cognitionis doctrina prius eos instruere, qui se in servitum et obsequium Deo dederant. Radix enim virtutis omnis est Dei cognitio, et pietatis fundamentum est fides. Postquam ergo seipsam ostendit ac veluti manifestavit his verbis: « Ego sum Deus tuus ⁹¹, » fidemque prius in ipsis per cognitionem coluit, interdicta plane idoli cuiusvis fabrica, et falsorum deorum adoratione, quia illud prætergredi non erat eis impune futurum, transgressionis quoque pœnam ob oculos ponit, clamans: « Non assumes nomen Domini Dei tui in vano ⁹², » hoc est, non impones idolo vano divinum illud ac tremendum nomen. « Non enim, inquit, mundabit Dominus Deus tuus assumentem nomen ejus in vano ⁹³. » Postquam ergo non mediocri peccati reum esse statuit eum qui alterum adoraverit, et falso deum nuncupaverit, minasque addidit prout congruebat recens ad fidem adductis, et tenera mente adhuc præditis, alteram veluti legem ponit, dicens: « Memento diem Sabbathorum sanctificare eam. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua: die autem septimo, Sabbata Domino Deo tuo: non facies in eo ullum opus ⁹⁴. » Deinde quem imitaturi sint hoc faciendo significans, utiliter subjicit: « In diebus enim sex, inquit, fecit Dominus cælum et terram, et mare et omnia quæ in eis: et requievit Deus die septima. Propter hoc benedixit Deus diem septimam, et sanctificavit eam ⁹⁵. » Quid ergo rursus, inquiet aliquis, de Sabbato lex præsignabat? aut quam ob causam altera statim post intentatas transgresso-

A τῆς ἐν ὀγδόῃ περιτομῆς, ἔτι τε πρὸς τοῦτω τὸ μαθεῖν καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἡ περιτομὴ καὶ ἐν αὐτῷ λαμβάνεται· τὸν δὲ ἐφ' ἐκάστῳ λόγον, ὡς ἂν οὗτος τε

Προκρίσεται δὲ πρῶτος ἡμῖν ὁ περὶ τῆς ἐβδόμης, ἦτοι τοῦ Σαββάτου, καὶ τῆς ἀργίας τῆς ἐν αὐτῷ. Οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο καὶ τῶν ἐφεξῆς προηγουμένων ἡ βία ἢ ἡ βία. Οὐκοῦν ἤδη τὸν πρῶτον ἐπ' αὐτῷ διορισθέντα νόμον, ὅπως τε καὶ τίνα τρόπον ἐρῶ, ζητήσωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας τὸν Ἰσραὴλ ἐξελών, πρὸς τὴν ἀνωθὴν τε καὶ ἀρχαίαν ἐλευθερίαν ἐκάλει Θεὸς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ διὰ μέσης θαλάσσης ξηρῷ τρόπῳ τινά, καὶ ἀβρόχῳ ποδὶ παραδόξως διενεγκῶν ἐπὶ τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἐπιείχεσθαι γῆν διεκελεύετο· λοιπὸν ἀναγκαίως προαφανίζεσθαι τρόπον τινά, καὶ προκαθαίρεσθαι προσεβίβων αὐτοῦς, συνεκάλει μὲν εἰς Ἐκκλησίαν ἐν τῷ ἔρει Σινᾶ· ἐν πυρὸς δὲ εἶδει καταφοιτήσας ἐπ' αὐτὸ, τὰ πρὸς σωτηρίαν ἐνομοθέτει λέγων· « Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὅστις ἐξήγαγέ σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας· οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροὶ πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, Θεὸς ζηλωτῆς. » Ἐδεῖ γὰρ, εἰ τῶν συμφερόντων νομοθεσίας ἐντεῦθεν ἀπάρχεσθαι, καὶ τοῖς εἰς θεογνωσίαν μαθήμασι προμυσταγωγῆν τοὺς ἀπαξ παραστήσαντας ἑαυτοὺς εἰς δουλείαν καὶ ὑπακοὴν τῷ Θεῷ. Πρῶτα γὰρ ἀπάσης ἀρετῆς ἡ θεογνωσία, καὶ κρηπίς εὐσεβείας ἡ πίστις. Ἐπιδείξας τοιγαροῦν ἑαυτὸν, καὶ οἰνεῖ καταστῆσας φανερόν ἦδη, διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, » καὶ προηγουμένης ἐν αὐτοῖς τὴν διὰ γνώσεως πίστιν, ἀποφῆσας τε παντελῶς τὴν εἰδῶλου κατασκευὴν, καὶ προσκύνησιν τῶν ψευδῶν θεῶν, ἔτι τὸ παραβαλεῖν αὐτοῖς οὐκ ἀζήμιον, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μεθίστασθαι κόλασιν, εἰς βῆν ἄγει, βοῶν· « Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ, » τοῦτ' ἐστίν, οὐ προσθήσεις εἰδῶλῳ ματαίῳ τὸ θελόν τε καὶ φικωδέστατον ὄνομα. « Οὐ γὰρ μὴ, φησὶ, καθάρσιον Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Ἐνοχὸν τοίνυν ἔσεσθαι διεϊπῶν οὐ μετρίῳ πταίσματι τὸν, ὥπερ ἂν γένοιτο φίλον προσκυνεῖν ἑτέρῳ, καὶ ψευδῶν μὲν ἐπιγράφεσθαι θεῶν, καὶ ἀπειλήσας συμμέτρως, ἅτε δὴ καὶ ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸ πιστεῦναι ἡγμένοισι, καὶ τρυφερωτέραν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, εἴθῃσιν ἐφεξῆς, καὶ δεύτερον ὥσπερ διευτύπου νόμον. « Μνήσθητι, λέγων, τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἐργᾶ, καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ Σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου· οὐ ποιήσεις ἐν αὐτῇ πᾶν ἔργον. » Εἶτα καὶ τίνα τοῦτο δρῶντες ἀπομιμήσονται χρησίμως ἐπιδεικνύς, « Ἐν γὰρ ἐξ ἡμέρας ἐποίησε, φησὶ, Κύριος τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ. Διὰ

⁹⁰ Exod. xx, 2-5.

⁹¹ Exod. xx, 2.

⁹² Ibid. 7.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid. 8-10.

⁹⁵ Ibid. 11; Gen. ii, 2

τοῦτο ἠλόγησε Κύριος τὴν ἡμέραν τὴν ἐβδόμην, καὶ ἤγιασεν αὐτήν. Ὁ Τί οὖν ἄρα πάλιν, ἐρεῖ τις, ὁ ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ παρεδῆλον θεσμός; δεύτερος δὲ καὶ γένοιτο εὐθύς μετὰ τὴν ἐπὶ ταῖς παραβάσεσιν ἀπειλήν εἰσηγήμεναι διὰ ποίαν αἰτίαν; Πρὸς δὲ καὶ τοῦτο φαμεν, ὡς εἶδει μὴ μόνον, ὅτι πείσονται τὰ δεινὰ τοῖς παραβαίνουσιν ἀπειλεῖν, μηδὲ μόνῳ τῷ δαίματι πρὸς εὐλάβειαν ἀσφαλίζεσθαι τὸν Ἰσραὴλ· δουλοπρεπέστερον γὰρ τὸ ἐν φόβῳ θεοσεβεῖν, ἀλλ' ἐπιδειξαι, καὶ τίνων ἔσονται μέτοχοι, ἢ καὶ εἰς ποῖον καταλήξουσι τέλος οἱ τῆς εἰς αὐτὸν ἰαγάπης ἀπρὸς ἡρηγμένοι. Διορίζει τοιγαροῦν, καὶ δίδωσιν ὡς ἐν τύπῳ τῶν ἐσομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν τὴν ὑπόσχεσιν. « Σκίαν γὰρ ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, » καθὰ γέγραπται, καὶ προγύμνασμα τι τῆς ἀληθείας τὸ ἐν αὐτῷ σχῆμα φαίνεται. Ἀργεῖν δὲ κελεύει τὴν τελευταίαν τῆς ἐβδομάδος ἡμέραν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ Σάββατον, καὶ ἀποπαύεσθαι μὲν ἔργου παντός, ἀνεῖσθαι δὲ, καὶ ἀνάπαυσιν ἐπιτηδεύειν ἐν αὐτῷ, τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἐσομένην τοῖς ἁγίοις ἀνάπαυσιν τε καὶ τρυφήν διὰ τοῦτου δηλῶν, ὅτε τῆς ἐν κόσμῳ καταλήξαντες ζωῆς, καὶ τοῖς ἐπὶ ταῖς ἀγαθουργίαις ἰδρωτᾶς ἀπονηψάμενοι, τὴν ἀπονόν τε καὶ καμάτου δίχα παντός διαζήσονται οἱ ἐν Χριστῷ, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ αὐτῶν διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· « Ἐπιλήσονται γὰρ τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρώτην, καὶ οὐ μὴ ἀναβῆν αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὐφροσύνη αἰώνιος ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν· ἐπὶ γὰρ κεφαλῆς αὐτῶν ἀνεῖσις, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτούς. Ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη, καὶ στεναγμός. » Καταλύσαντα τοίνυν, καὶ μονονουχί τῶν ἐπὶ τῇ δημιουργίᾳ πόνων καταλήξαντα τὸν Δημιουργὸν ἀπομιμούμενοι καὶ αὐτοὶ, τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ καμάτων ἀποπαύονται, πρὸς τρυφήν ἀναβαίνοντες τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἁγιασμένην παρὰ Χριστοῦ. Καὶ εἰς τοῦτον ὁμαί συντετάσθαι τὸν σκοπὸν τὴν ἐν τῷ Σαββάτῳ διατεταγμένην ἀργίαν. Ἐπιτῆρει δὲ ὅπως ἀποφατικῶς μὲν φησὶν ὁ νομοθέτης τὸ, « Οὐ προσκυνήσεις θεοὺς ἑτέροις. » Τὸν δὲ ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ θεσμὸν γένοιτο τοῦτω τιθεῖς, τὸ, « Μνήσθητι, » λέγει. Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; Ὅτι τοῦ μὲν μὴ προσκυνεῖν θεοὺς ἑτέροις, ἤδη παρῆν ὁ καιρός. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐνεργούς εἶναι περὶ αὐτὸ παραχρῆμα διεκαλεύετο, διὰ μνήμης δὲ πως κατιδεῖν τὰ ἐσόμενα, καὶ τὰ ἐν τύποις ἐτι ζωγραφούμενα ταῖς ἐνομοῖσι προαναθεωρεῖν ἐνεδέχετο· Ἔτα πρὸς τοῦτω κάκεινο περισκεπτέον· εὐ γὰρ δὴ καὶ μάλα διατεταχώς τὰ ἐπὶ τῇ πίστει παθήματα, τίθησιν εὐθύς, τῆς ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων ἐπαγγελίας τὴν μνήμην, εἶτα λοιπὸν τοῖς ἑτέροις ὀρίζει νόμους, τὸ, « Τίμα, φημι, τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ τὸ, « Οὐ φονεύσεις, » καὶ τὰ λοιπὰ, ἵνα μὴ ἐξ ἔργου δικαιῶσθαι νομιζόμεν, μηδὲ τῶν οἰκείων πόνων καρπὸν τὴν ἄφθονον τοῦ Θεοῦ μεγαλοδωρεάν, ἀλλ' ἐκ πίστεως μᾶλλον ἑαυτοὺς ἑσθαι προσδοκῶμεν. Διὰ τοῦτο πρὸ τῶν νόμων τῆς κατ' εὐσέβειαν πολιτείας, γένοιτο εὐθύς τῆς πίστεως τῶν ἐν ἐλπίσιν ἀγαθῶν ἢ χάρις εἰσβέδηκα.

A ribus poenas illata est? Respondemus, non solum graves poenas transgressoribus interminari, neque solo metu Israelitas in pietate firmare debuisset: servile enim est metu Deum colere; sed etiam docere quorumnam futuri sint participes, et quem exitum habituri qui ejus dilectioni firmiter inhærent. Designat igitur, ac futurorum bonorum promissionem typice largitur. « Umbra enim habet lex futurorum bonorum, » ut scriptum est⁹⁸, et figuræ quæ ea continentur, præexercitatio quædam videntur esse veritatis. Ultima vero die hebdomadis cessare jubet, hoc est Sabbato, et ab omni opere abstinere, ac remisso labore quietem agere, **424** eventuram in fine sæculorum sanctis quietem et delicias hinc ostendens, cum hac vita perfuncti, virtutumque sudoribus absteris, expertem laboris omnem vitam degent in Christo, sicuti prophetæ voce dictum est de ipsis: « Obliviscetur tribulationis prioris, et non ascendet super cor eorum, sed lætitia sempiterna super caput eorum: super caput enim eorum laus, et lætitia apprehendet eos: fugit dolor, et tristitia, et gemitus⁹⁹. » Quiescentem igitur ac propemodum a creationis laboribus cessantem opificem ipsi quoque imitantes ab hujus vitæ laboribus cessabunt ad delicias evecti, quas in fine sæculorum Christus largiturus est. Et ad hunc quidem scopum tendere opinor cessationem illam Sabbati die observandam. Sed advertite, quæso, quo pacto legis auctor negative quidem ait: « Non adorabis deos alienos¹⁰⁰. » Legem vero Sabbati proxime subjiciens, infit: « Memento. » Quid ita? quia deos alienos non adorandi jam tempus aderat. Idcirco enim statim id facere præcipit, memoria vero perspicere futura, et quæ in umbris adhuc depingebantur, mente contemplari licebat. Observandum præterea, constitutis iis quæ ad fidem spectant, statim promissionis in fine sæculorum mentionem subjicere: deinde alias sancire leges, nimirum: « Honora patrem tuum et matrem tuam, » et: « Non occides, » et cætera¹⁰¹: uti ne ex opere nos justificari putemus, neque uberem illam Dei magnificentiam nostris laboribus, sed ex fide potius nobis adfore speremus. Idcirco ante piæ conversationis leges, gratia bonorum spectatorum, fidem statim proxime secuta est. Significat ergo Sabbatica cessatio sanctorum vitam in requie et sanctificatione futuram, cum, omni excussa molestia, et omni labore soluto, divinis bonis perfruuntur. Unde beatus ille Paulus, cum de his loqueretur, et sabbatismi populi Dei modum indagare vellet, ita scribit: « Qui bus autem juravit non introire in **425** requiem ipsius, nisi iis qui incredulis fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire propter incredulitatem¹⁰². » Cum enim quidam existimarent illam esse requietis terram in quam ibant qui ex Ægyptiorum terra excesserant, quamvis typus esset ejus quæ

⁹⁸ Hebr. x, 1. ⁹⁹ Isa. lcv, 16 18; xxxv, 10. ¹⁰⁰ Exod. xx, 3. ¹⁰¹ Ibid. 12, 17. ¹⁰² Hebr. iii, 16.

danda sanctis erat a Christo, quam David etiam nuncupavit « terram viventium », et conatur sapientissimus Paulus ostendere illam, quæ Josue mandatis in sortem data est filiis Israel, typum fuisse ejus quæ speratur. Illa enim in veritatis typum accipi firmo argumento demonstrat hoc pacto : « Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et illi quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem : iterum terminat diem quamdam, Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictum est : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione. Nam si eis Jesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die ». Vides ut quod adversari videbatur statim solvat? Respondere enim potuisset aliquis Judæorum sermones defendens : Quid ais, o bone? nonne Josue populum in terram promissionis introduxit? nonne quievit, et Sabbatum in ea coluit? Etiam, inquit : sed per typum et rerum verarum imaginem. Nam si hisce solis Dei gratia et promissionis divinæ ratio constat, et Israelis spes completa est in illis, nihilque aliud legalis littera significat : quoniam pacto demum, quasi Josue nondum eos in requie collocarit, rursus per beatum Davidem requietis aliud tempus definitur, tametsi tam longo post tempore vixerit? Igitur postquam sapienter admodum ac prudenter ostendit ea quæ historice scribuntur typum et imaginem esse, occultam adhuc et abditam sabbatismi rationem exponit, addens : « Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse quievit ad operibus suis, sicut a suis Deus ». At quomodo hinc clare non patebit quod cessare ab operum laboribus sabbatismum sanctorum intelligit, cum recte prius factis in hac vita splendidus sanctorum census summa cum voluptate perfructur, **426** juxta similitudinem universorum Opificis, qui quiescit et oblectatur in die septima, ut in Proverbiorum libro ait Sapientia : « Ego eram, cui adgaudebat. Quotidie autem oblectabar in facie ejus in omni tempore, cum lætaretur orbe perfecto, et lætaretur in filiis hominum. »

καὶ διαλανθάνοντα λόγον ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ καταλαμπρύνει, προστιθεὶς · « Ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ ἀσέως κατέπαυσε ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, καθάπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός. » Εἶτα πῶς ἐντεῦθεν οὐκ ἂν ἦθῃ λοιπὸν ὁμολογεῖται σαφῶς, ὅτι τὸ καταλύσαι πόνων τῶν ἐπ' ἔργοις δηλαδὴ, σαββατισμὸν οἶδε τῶν ἁγίων ὁ νοῦς, ὅτε τοὶς ἦθῃ προειργασμένοι ἐν τῷδε τῷ βίῳ κατορθώμασι, τὸ λαμπρὸν τῶν ἁγίων ἐντροφήσει σέλιφος, καθ' ὁμοιότητα τοῦ πάντων Δημιουργοῦ, καταπαύσαντός τε καὶ εὐφραينوμένου κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν, ὡσπερ οὐ, ἐν βιβλίῳ Παροιμιῶν ἡ σοφία φησὶν · « Ἐγὼ ἤμην ἢ προσέχαιρε. Καθ' ἡμέραν δὲ ἠὲ φρασεύομαι ἐν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ἠὲ φραίνεται τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνημφραίνεται ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. »

Igitur, (revertar enim unde sum digressus, et D totius sermonis scopum repetam,) sanctorum vitam laborum expertem cessatio Sabbatica significat. Omnia quippe citra laborem bona tum temporis a

A Σημαίνει τοιγαροῦν ἡ κατὰ τὸ Σάββατον ἀργία, τὴν ἐν ἀναπαύσει καὶ ἁγιασμῷ τῶν ἁγίων ζωὴν, ὅτε δὴ σύμπαν ἀποδυσάμενοι τὸ λυποῦν, καὶ πόνου πάντοδ καταλήξαντες, τοὶς θεόθεν ἐντροφῆσουσιν ἀγαθοῖς. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτε τοὺς περὶ τούτων ἡμῖν ἐποιεῖτο λόγους, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σαββατισμῷ τοῦ λαοῦ διερευνήσασθαι τρόπον, ἀριστά τε ποιῶν ἐδοκίμαζεν, οὕτω φησὶ · « Τίσι δὲ ὤμοσε μὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασιν; Καὶ βλέπομεν, ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν διὰ τὴν ἀπιστίαν. » Ἐπειδὴ γὰρ φροντοῦ τινες ἐκαίην εἶναι τῆς καταπαύσεως τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐδάδιζον τῆς τῶν Αἰγυπτίων ἐκκεχωρηχότες, καίτοι ληφθεῖσαν εἰς τύπον τῆς τοῖς ἁγίοις δοθησομένης παρὰ Χριστοῦ, ἦν καὶ « γῆν ζώντων » ἀπεκάλεσεν ὁ Δαβὶδ, πειράται δεικνύειν ὁ σοφώτατος Παῦλος, ὅτι τύπος ἦν ἐκαίην τῆς προσδοκωμένης, κατακληροδοτηθεῖσα τότε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ τοῖς Ἰησοῦ διατάγμασιν. Ὅτι γὰρ εἰς τύπον τῆς ἀληθείας ἐκεῖνα λαμβάνεται, διελέγχει γοργῶς. ἀποδεικτικῶν τοῖς εἰρημένους ἐπάγων συλλογισμῶν λέγει δὲ οὕτως · « Ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τινα εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπιστίαν, πάλιν ὀρίζει τινα ἡμέραν, Σήμερον, ἐν Δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον, καθὼς προσέφηται · Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παρακίρασμαῖ. Εἰ γὰρ αὐτοῖς Ἰησοῦς κατέπαυσε, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. » Ὅρθῳ ὅπως τὸ δοκοῦν ἀντιπίπτειν ἕως γοργῶς; Εἶπε γὰρ ἂν τις εὐθὺς πρὸς ἐκεῖνα, τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἐπαγωνιζόμενος λόγοις · Τί οὖν, ὦ βέλτιστε, φησὶν, οὐκ εἰσκακόμην ὁ Ἰησοῦς τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας; οὐ κατέπαυσε, καὶ ἐσαββάτισεν ἐν αὐτῇ; Ναί, φησὶν, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ τῶν ἀληθινῶν καὶ μιμήματι. Εἰ γὰρ ἐν τούτοις καὶ μόνοις ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις, καὶ τῆς ἐπαγγελίας τῆς παρ' αὐτοῦ τὸ μέτρον περιερίζεται, καὶ πεπληρωταὶ τῷ Ἰσραὴλ ἐν ἐκεῖνοις τὰ ἐν ἐλπίσι, θηλαί δὲ πρὸς τούτοις ἕτερον οὐδὲν τὸ γράμμα τὸ νομικὸν, καὶ τίνα δὲ τρόπον, ὡς μὴ που καταπαύσαντος αὐτοῖς Ἰησοῦ, πάλιν ἕτερος διὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὁ τῆς καταπαύσεως ὀρίζεται καιρὸς, καίτοι τοσοῦτοις ὑπερῖζοντος χρόνοις; Σοφῶς οὖν ἔρα, καὶ λίαν εὐφρόνως τύπον ἐπιδείξας καὶ εἰκόνα τὰ ἐν ταῖς ἱστορίαις κείμενα, τὸν κενουμένον εἶ

Οδοῦν (ἐπανήξω γὰρ αὖτις ἐπὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς, καὶ τοῦ πάντοδ λόγου τὸν σκοπὸν ἀναλήψομαι) τὴν ἀπὸ τῶν ἁγίων ζωὴν ἡ κατὰ τὸ Σάββατον ἀργία δηλαδὴ. Πάντα γὰρ διχα πόνου τὰ ἀγαθὰ κατ' ἐκεῖνο καιρῷ

¹ Psal. xxvi, 43. ² Hebr. iv, 6-8. ³ Ibid. 9, 10.

τοὺς ἀγίους χορηγηθήσεται παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐτε τὴν ἀρχέκακον ἀμαρτίαν ἐργασάμεθα τότε, διὰ τὸ πρόβριζον αὐτὴν ἐξ ἡμῶν ἀπολέσθαι μετὰ τοῦ κατασπείρειν αὐτὴν ἐν ἡμῖν εὐθότος, κατὰ τὸ, « Οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν οὐ μὴ ἀναβῆ ἔκει, ἀλλ' ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσεται. » Ἀλλὰ καὶ πάντων ἀκονιτῶν τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀγίων ὁ νοῦς ἀνθίσταται. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ὁ συλλέγων ἐν Σαββάτῳ τὰ ξύλα λιθόλευστος τελευτεῖ, ὡς ἀδικήσας ἐν τῷ τύπῳ τὴν ἀλήθειαν. Καταλύσαντες γὰρ καὶ εἰς ἐκείνην κατανήσαντες τὴν ἀνάπαυσιν, οὐκ ἐξελευσόμεθα ποτε τὸν ἀξιάγαστον τε καὶ ἐν ἀρεταῖς διαφανῆ τρόπον, καθάπερ ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς ἰδίας σκηπῆς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν πυρὸς ἐπι τροφὸν καὶ μητέρα συλλέξομεν ἀμαρτίαν, ὡσπερ οὖν ἐκεῖνος τὰ ξύλα, διὰ πολλὴν ἄγαν ἀναισθησίαν, οὐ συνείδῃ τὰ ἐν τύπῳ πρὸς ἀλήθειαν βλέποντα. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τοῖς λίθοις τοῖς ἀναισθητοῖς, ἅτε δὴ καὶ ἀλοὺς ἐπ' ἀναισθησίᾳ πολλῇ, παρὰ τῶν κολαζόντων ἐβάλλετο, γραφόμενην ἔχων ἐν τῇ τιμωρίᾳ τὴν ποιότητα τοῦ τρόπου. Ὅτι μὲν οὖν τότε τὴν βδελυρὰν ἀμαρτίαν οὐκ ἐργασάμεθα, ὅθλον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὠφελοῦν ἰδρῶτι κατορθώσομεν, καὶ ὀφόμεθα πάλιν ὡς ἐν αἰνίγματι καὶ τοῦτο δηλούμενον ἐν βιβλίοις τοῖς Μωσαϊκοῖς. Ἀρτίου μὲν γὰρ δίκην ἐκπιφίει τὸ μάννα τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐν ἐρήμῳ Θεοῦ, καὶ δέδωκεν ἄρτον ἀγγέλων αὐτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον· εἶτα καὶ νόμον ἐπ' αὐτῶν διωρίζετο διὰ τοῦ προφήτου Μωσέως. Προσφώνει γὰρ οὕτως· « Φάγετε σήμερον· ἔστι γὰρ Σάββατα σήμερον τῷ Κυρίῳ· οὐχ εὐρήσατέ ἐν τῷ πεδίῳ. Ἐξ ἡμέρας συλλέξετε τῆ δὲ ἕρπ' ἐρπ' τῆ ἐδόδομη Σάββατα, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ. » Ὑποδιδάσκοντες γὰρ, ὅτι πρὸ μὲν τῆς ἐν αἰώνων συστολῆς, πόνῳ τὸ ὠφελοῦν καὶ τὸ ἀποτρέφον ἡμᾶς εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον συναγεῖρειν ἀκόλουσον, ὡσπερ οὖν ἐκεῖνοί τὴν πλάτειαν περιθέοντες ἔρημον, ἀπανταχόθεν εἰς τροφήν τὸ μάννα συνεκομιζοντο· ἐν δὲ τῇ ἐδόδομη, τούτεστιν, ἐπὶ τῷ τέλει λοιπὸν, ὁ μὲν τῆς τῶν χρησίμων συλλογῆς ἐξολίχεται καιρῶς, τοῖς δὲ ἤδη πρόπεπορισμένοις ἐντροφήσομεν, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Παλαμῶδου· « Τοῖς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγεσθαι. » Ὁ μὲν οὖν νομοθέτης καὶ Θεοῦ, οὐ ταῖς σκαῖς ἐφήθόμενος, ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἤδη τὴν τοῦ πράγματός εἰκόνα προαναβλέπων, διηγέλλετο μὴ δεῖν ἐν Σαββάτῳ ποιεῖν. Ἀλλ' ὑπερπρονησαντές τινες τοῦ διορισθέντος αὐτοῖς ἐπὶ τούτῳ νόμου, καὶ βεβουλημένοι τῷ πάντων Δεσπότη προσκρούειν οὐ παραιτούμενοι, τὸ μὲν οὖν προσήκον βαδίζειν συγκομισσόμενοι τὸ μάννα, καὶ ἐν Σαββάτῳ διεγνώσκουσαν, καὶ οὐκ ἐν βουλαῖς τὸ τόλμημα μόνας, ἀλλ' εἰς ἔργον ἤδη τὸ δοκοῦν διεξήγαγον. Ἐπισκήπτει τοιγαροῦν διὰ τοῦτο πάλιν αὐτοῖς ὁ νομοθέτης, καὶ φησὶν· « Ἔως ἄντε οὐ βούλεσθε εἰσακοῦναι τὰς ἐντολάς μου καὶ τὸν νόμον μου; Ἰδέτε· ὁ γὰρ Κύριος ἔδωκεν ὑμῖν τὴν ἡμέραν ταύτην Σάββατα. Διὰ τοῦτο ἀνάως δέδωκεν ὑμῖν τῆ ἡμέρᾳ τῆ ἑκτῆς ἄρτους δύο ἡμερῶν. Καθίσθετε ἕκαστος εἰς τοὺς οὐλοὺς ἑαπὼν, μηδέ τις

A Deo sanctis tribuentur, neque peccatum totius mali fontem tunc admittemus, illo radicitus ex nobis avulso una cum eo qui nobis illud inserere sollicitus est, juxta illud : « Non erit ibi leo, et mala bestia non ascendet in eam, sed erit ibi via pura, et via sancta vocabitur ». Sed et omnibus bonis citra laborem ullum sanctorum animus perfruetur. Idcirco enim is qui ligna Sabbato colligit lapidibus obruitur, quasi qui veritatem in typo violaverit. Postquam enim quieverimus, et in illam requiem pervenerimus, nunquam extra laudabiles et virtutibus præclaros mores, ut ille ex suo tabernaculo, exhibimus, neque porro nutricem ac matrem ignis, hoc est peccatum, colligemus, sicuti nimirum ille ligna, præ multo stupore non intelligens res typicas ad veritatem tendere. Proindeque saxis sensu carentibus, sensus ipse maxima vacillate cum teneretur, a legis vindictibus petitus est, descriptam habens in poena morum qualitatem. Igitur nos tunc detestandum peccatum non admisuros, sed neque cum sudore peracturos quod conducatur, nec rursus ut in ænigmatibus viatorum, in libris quoque Mosais ostenditur. Floris enim instar Deus Israelitis in deserto manna demisit, panemque angelorum dedit eis, ut scriptum est, legemque de eo per Moysen prophetam statuit. Sic enim eum allocutus est : « Comedite hodie; sunt enim Sabbata hodie Domino : non inveniatis in campo. Sex diebus colligetis, septima vero die Sabbata sunt, quia non est in eo ». Significat enim, priusquam sæcula contrabantur, labore congregandum nobis esse id quod prosit et nutriat nos in vitam æternam, quemadmodum illi, vastam solitudinem peragrantes, in cibum undique manna comportabant; sed die septima, hoc est in fine decimum, 427 colligendorum bonorum tempus cessaturum, nosque jam ante partis perfructuros, juxta illud Psalmistæ : « Labores fructuum tuorum comedes ». Legis auctor igitur ac Deus, non quod umbris delectaretur, sed quod jam ipsam rei imaginem prævideret, præcepit non esse laborandum Sabbato. Sed, cum legem istam nonnulli superbe despexissent, et universi Dominum offendere pro nihilo haberent, Sabbato quoque manna colligere statuerunt : neque id facinus voluntate solum, sed res ipsa ausi sunt. Eos itaque legislator rursus increpat, et ait : « Quousque non vultis exaudire mandata mea et legem meam? Videte : Dominus enim dedit vobis diem hunc Sabbata. Idcirco ipse dedit vobis die sexto panes duorum dierum. Sedete unusquisque in domibus vestris : nemo excedatur de loco suo die septimo ». Videtis ut in typicis illis cessationibus viam nobis omnis laboris ac sudoris expertem præfigurans, nihil plane facere permittat Sabbato. Colligere quippe manna non sinit, sed insuper jubet domo nullatenus excedere, nec e suis questibus

1 Is. lxxv, 9. 2 Num. xv, 35. 3 Psal. lxxvii, 25. 4 Exod. xvi 25 26. 5 Psal. cxxvii, 2. 6 Exod. xvi, 28-30.

locis exire. Quo quid nos discere velit rursus exponemus, simili loco appposito. Beatus propheta Jeremias Judæos alloquebatur in hunc modum : « Hæc dicit Dominus : Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die Sabbatorum, neque egrediamini portis Jerusalem, neque efferatis pondera e domibus vestris in die Sabbatorum. Non egrediemini unusquisque ex loco vestro, et omne opus non facietis, et sanctificate diem Sabbatorum, sicut præcepi patribus vestris ¹⁰. » Quorsum isthæc? Ad vigilantæ studium nos exhortans, servare nostram animam jubet : sic enim licebit tandem ad speratum sabbatismum introire. Quantis vero bonis fruituri sint qui hunc obtinebunt, subjunctis aliis clare exposuit. Onere quippe gravari non sinit ullos, quod tunc temporis nemo grave peccati pondus suscepturus sit : tempus enim est sanctimonix, vetere peccato prorsus deleto, et uniuscujusque anima ad virtutis perseverantiam instaurata. Quin etiam extra portas Jerusalem excedere non **428** permittit. Etenim juxta veram rectamque doctrinam splendidus sanctorum chorus cœlestem Jerusalem firmiter inhabitabit, nec extra sanctam civitatem egredietur, sed in ea perpetuo morabitur, in bonis divinitus collatis divina virtute sic firmatus, ut ea nunquam deserere possit : « Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei, » juxta sanctum Paulum ¹¹. Quod autem rursus ait : « Non egrediemini unusquisque ex loco vestro, » istiusmodi quiddam significare videtur, multas nimirum esse re vera apud Deum ac Patrem mansiones ¹², juxta Salvatoris vocem, cujus typum rursus sanctum illud tabernaculum præ se ferebat, in quo atria erant duodecim, et datum iri quidem unicuique mansionem pro dignitate et recte factorum ratione. Qui autem eorum tabernaculorum possessionem semel inierint, in iis perpetuo versabuntur nec bonis unquam excident quæ a Deo susceperint. Cujus rei locuples nobis testis erit ipse quoque Isaias propheta, qui de his ita statuit : « Oculi tui videbunt Jerusalem : civitas dives, tabernacula quæ non commoveantur, neque movebuntur, paxilli tabernaculi ejus in sempiternum ¹³. » Quod enim ait tabernacula in divite civitate non moveri, stabilitatem mansionis et habitationis in ea significat. Præterea, « Omne opus in ea non facietis, inquit, et sanctificabitis diem Sabbatorum. » Quo significatur, ut jam sæpe diximus, illud cessationis et quietis, adeoque totum illud sanctum tempus quod in festum diem Christo consecratum est. Rursus autem, nobis nihil agendum esse Sabbato, sed quodammodo quiescendum, et a cujusvis operis et laboris sudore cessandum, ex aliis quoque locis agnoscemus. In Exodo quippe ait : « Sex annis seminabis terram tuam, et colliges fructus ejus ; septimo autem, remissionem facies, et requiem dabis illi ¹⁴. » In Levitico vero :

¹⁰ Jerem. xvii, 21, 22. ¹¹ Rom. xi, 20. ¹² Joan. xiv, 2. ¹³ Isa. xxxiii, 20. ¹⁴ Exod. xxiii, 10, 11.

ὑμῶν ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ. Ὁρᾷς ὅπως τὴν ἰδρωτὸς καὶ πόνου παντὸς ἐλευθέραν ἡμῖν προαναπλάττων ζωὴν ἐν ταῖς κατὰ τύπον ἀργίαις, ὄψιν οὐδὲν ὄλως ἐποίησιν ἐν Σαββάτῳ ; Συλλέγειν μὲν γὰρ οὐκ ἐξ, προσπιτᾷται δὲ τοῦτῃ, καὶ τὸ χρῆναι τὸν οἶκον ἀφέντα μηδὲ μῶσε χωρεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων μὴ ἐκπορεύεσθαι τόπων. Καὶ τί πάλιν ἡμᾶς διὰ τούτου βούλεται μαθεῖν, ἐκθησόμεθα, συγγενὲς αὐτῷ καὶ ὡσαύτως ἔχον παραθέντες ῥητόν. Προσελάλει τοιγαροῦν ὁ μακάριος προφήτης Ἰερεμίας τοῖς Ἰουδαίοις ὡδί : « Τάδε λέγει Κύριος· Φυλάξατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ μὴ αἴρετε βαστάγματα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων, καὶ μὴ ἐκπορεύεσθε ταῖς πύλαις [αἱ τῶν πυλῶν] Ἰερουσαλήμ, μὴ ἐκφέρετε βαστάγματα ἐξ οἰκίων ὑμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων. Οὐκ ἐξελεύσεσθε ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου ὑμῶν, καὶ πᾶν ἔργον οὐ ποιήσετε, καὶ ἀγιάσατε τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων, καθὼς ἐνετείλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν. » Καὶ τί τὸ ἐνετεῖν ; Εἰς ἕξιν ἡμᾶς διανιστὰς τὴν φιλάργυρον, φυλάττει ἐπιτᾷται τὴν ἰδίαν ψυχὴν· οὕτω γὰρ ἂν ὑπάρξει ῥαδίως, καὶ τὸ δεῖν εἰσελάσαι λοιπὸν εἰς τὸν ἐν ἐλπίσει σαββατισμόν. Ἀναφανεῖται δὲ ὅσα τοῖς τοῦτε τυχοῦσι τὰ ἀγαθὰ, διεσάφει καλῶς διὰ τῆς ἐτέρων ἐπαγωγῆς. Βαστάγματι μὲν γὰρ οὐκ ἐξ καταβριθεσθαί τις, ὡς οὐδενὸς ἐστι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ διασχεθῆς τῆς ἀμαρτίας ἀναληψομένου φορτίον· ἀπίστητος γὰρ ὁ καιρὸς, οἰχομένης μὲν εἰς ἀνάσσειν παντελῆ τῆς ἀρχαίας ἀμαρτίας, ἀνακαινίζομένης δὲ τῆς ἐκάστου ψυχῆς εἰς ἕξιν ἀκλινῶς τὴν φύσιν. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐξω φοιτᾶν τῶν τῆς Ἰερουσαλήμ οὐκ ἐφίσει πυλῶν. Καὶ γὰρ δὴ κατὰ τὸν ἀληθῆ τε καὶ ὀρθῶς ἔχοντα λόγον οἰκῆσει παγίως ὁ λαμπρὸς τῶν ἁγίων χορὸς τὴν οὐράνιον Ἰερουσαλήμ, καὶ τὴν ἁγίαν οὐκ ἐκθήσεται πῶλιν, ἔσται δὲ μᾶλλον διὰ παντὸς ἐν αὐτῇ πρὸς τὸ δύνασθαι δραπετεύειν οὐδαμῶς τῶν ἀπαξ δοθέντων ἀγαθῶν τῇ θείᾳ δυνάμει διακρατούμενος· « Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα, καὶ ἡ κλήσις τοῦ θεοῦ, » κατὰ τὸν ἅγιον Παῦλον. Ἐν δὲ γε τῷ πάλιν εἰπεῖν, « Οὐκ ἐξελεύσεσθε ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου ὑμῶν, » ἐκεῖνο δὴ μάλα σαφῶς εἰκεν ὑποδηλοῦν· πολλοὶ μὲν γὰρ ἐν τῷ αἰῶνι παρὰ τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, καὶ τούτου δὴ πάλιν λαμπρῶς ἀνεπλήρου τὸν τύπον τῆς ἀγίας σκηνῆς, δέκα λαμβάνουσα τὰς αὐλὰς, καὶ δοθήσεται μὲν ἐκάστῳ κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ ἀναλόγως τοῖς κατωρθωμένοις τῇ μονῇ. Οἱ δὲ ὄλως ἐν κατασχέσει τῶν ἐκείσε σκηνομάτων γεγεννημένοι, διὰ παντὸς μὲν αὐτοῖς ἐνδιαττήσονται, βραδιούνται δὲ οὐδαμῶς εἰς ἀπόπτωσιν τῶν ἐκ θείας αὐτοῖς ἀπονεμηθέντων δωρεῶν. Καὶ ἀληθῆς ἡμῖν ὁ μάρτυς εἰσθήσεται. Λέγει γὰρ οὕτως ὁ προφήτης Ἠσαίας περὶ τῶν τοιούτων διειληφῶς· « Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄψονται Ἰερουσαλήμ· πόλις πλουσία, σκηνὰ, αἱ οὐ μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ μὴ κινήθῶσιν οἱ πάσσαλοι τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Ἐν γὰρ τῷ μὴ σεισθῆναι λέγειν τὰς ἐν τῇ πλουσίᾳ πόλεις σκηνὰς, τὸ ἀμετάθετον τῆς ἐν

αὐτῇ διαμονῆς καὶ ἐνδαιτιήσεως καταδηλοῖ. Ἄλλὰ A. « Cum introieritis in terram, quam ego do vobis, καὶ πρὸς τοὺτους ἔτι, « Πᾶν ἔργον, φησὶν, οὐ ποιήσετε ἐν αὐτῇ, καὶ ἀγιάσετε τὴν ἡμέραν τῶν Σαββάτων. » Καθάπερ ἦδη πολλάκις εἰρήκαμεν, ἀργίας τῆς ἐπ' ἄμφοιν καὶ ἀναπαύσεως ὁ καιρὸς, καὶ ὁλος ἄγιος ἀνατεθειμένος εἰς ἑορτὴν τῷ Χριστῷ. Τὸ δὲ χρῆναι πάλιν ἡμᾶς ἐνεργεῖν μὲν ἐν Σαββάτῳ μηδὲν, καταλύειν δὲ ὡς περ καὶ ἀνεῖσθαι παντὸς τοῦ πρὸς ἰδρῶτα καλοῦντος καὶ πόνου, καὶ δι' ἑτέρων ἐπιγνωσόμεθα. Ἐν μὲν γὰρ τῇ Ἐξόδῳ φησὶν· « Ἐξ ἔτη σπερεῖς τὴν γῆν σου, καὶ συνάξεις τὰ γεννήματα αὐτῆς· τῷ δὲ ἑβδόμῳ θρεσιν ποιήσεις, καὶ ἀνήσεις αὐτήν. » Ἐν δὲ τῷ Λευϊτικῷ· « Ὅταν εἰσέλθῃτε εἰς τὴν γῆν, ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, καὶ ἀναπαύσεται ἡ γῆ, ἣν ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν, Σάββατα Κυρίου. Ἐξ ἔτη σπερεῖς τὸν ἀγρόν σου, καὶ ἐξ ἔτη τεμεῖς τὴν ἀμπελὸν σου, καὶ συνάξεις τὸν καρπὸν αὐτῆς· τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑβδόμῳ, ἀνάπαυσις ἔσται τῆς γῆς, Σάββατα Κυρίου. » Τὴν μὲν γὰρ ἀναίσθητον τῶν πόνων οὐκ ἀνίστη γῆν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ κυρίως τὸν ἐπὶ τούτοις ἐχαρίζετο νόμον, εἰ δὲ μὴ χρῆναι πονεῖν, διὰ τοῦ τὴν γῆν ἀνεῖναι τοῖς αὐτῇ κεκτημένοις ἐπραγματεύετο. Πολυτρόπως γὰρ ἡμῖν τὴν ἐπὶ Χριστῷ κατεσήμεναι ἐορτὴν, καθ' ἣν οἱ φόβῳ τῷ θεῷ συζησαντες, εἰς παντελῆ καὶ ὁλόκληρον ἐλευθερίαν ἀναδραμοῦνται τὴν ἐν ἀγιασμῷ καὶ πλουσιωτάτῃ τοῦ Πνεύματος χάριτι. Καὶ τοῦτο δὲ πάλιν δι' αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν Μωσαϊκῶν ἐνταλάματων. Ἔχει γὰρ οὕτως· « Ὅταν πραθῇ σοι ἀδελφός σου, ἢ ἡ ἀδελφή σου, ὁ Ἑβραῖος, ἢ ἡ Ἑβραία, ἐξ ἔτη δουλεύσει σοι, τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑβδόμῳ ἄφεσις. » Οἱ γὰρ πάλαι τῇ ἀμαρτίᾳ δουλεύσαντες, καὶ ἡδονῇ τῇ πρὸς τὸ φαῦλον ἑαυτοὺς τρόπον τινὰ τῷ διαβόλῳ καταπωλήσαντες, δικαιοθίντες ἐν Χριστῷ διὰ τῆς πίστεως, εἰς τὸν ἀληθῆ καὶ ἅγιον ἀναθησόμεθα σαββατισμὸν, τὴν διὰ τῆς χάριτος ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀνέμοι, καὶ ἀγαθοὺς τοῖς θεοῦ ἐλαμπυρυσμένοι.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Λόγος περὶ τῆς ἐν ὀγδόῃ περιτομῆς, τίς ἐστὶ σημαντικὴ πολυτρόπως ἐπιδεικνύς.

Ἀρχοῦντως ἦδη, καθάπερ ὑπὸ λαμβάνω, καὶ κατὰ δύναμιν τῆς ἐνοουσίας ἡμῖν διανοίας τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ διαπεύξαντες λόγον, ἐπὶ τὴν τούτῳ γειτόνα περιτομὴν τὸν ἐπὶ τῇ ζητῆσει μετοίσομεν πόνον, πανταχόθεν τὸ λυσιτελεῖς ὅτι· πρέπει θηρᾶσθαι διεγνωκότες. Καὶ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀποπωτάτων, καὶ γελοιοῦτος δὲ τῆς ἐσχάτης οὐκ ἀμοιροῦν, τὸ μὴ πάντα πόνον ἡδῶς τῆς ἐν τούτοις γνώσεως ἀμείβεσθαι φιλεῖν. Τί δὲ δὴ καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς ὡς ἐν τύπῳ τοῖς ἀρχαιοτέροις ὑποδηλούμενον, περιαθροῦντες πνευματικῶς ἐκθησόμεθα πάλιν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐπιχορηγίας, τοῦ παντὸς τὰ σκοτεινὰ φανεροῦντος Θεοῦ, καὶ θησαυροὺς ἡμῖν ἀποκρύφους ἀοράτους ἀνοίγοντος. Τοῖς μὲν γὰρ πρὸς ἕξιν ἦδη βεθηκόσι τὴν ἀπροσδεῖα, καὶ τελειότεραν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, ἐξέσται νοεῖν καὶ λαλεῖν πολὺ τούτων βελτίονα. Ἡμεῖς δὲ τὰ εἰς νοῦν ἰόντα τὸν ἡμέτερον, καὶ τοῦ πρέποντος ὑπερῖζειν δοκεῖς [Ἰσ. δοκεῖ], τοῖς ἀχρωμένοις παραθήσομεν, οὐκ αἰδοῖ τοῦ μὴ δοκεῖν ἠτήθησθαι τινῶν τὴν φιλαδελφίαν λυπήσαντες, μᾶλλον δὲ τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Αἰδοῦ σοφῶ ἀφορμῆν, καὶ σοφώτερος ἔσται. Γνώριζε δικαίῳ, καὶ προσθήσει τοῦ δέχεσθαι. »

Πρῶτος τοιγαροῦν ἐπὶ τῇ περιτομῇ διωρίζετο νόμος, λέγοντος πρὸς Ἀβραάμ τοῦ Θεοῦ· « Σὺ τὴν διαθήκην μου διατηρήσεις, καὶ τὸ σπέρμα σου μετὰ

et requiescet terra quam ego do vobis, Sabbata Domino. Sex annis seminabis agrum tuum, et sex annis putabis vineam tuam, et congregabis fructum ejus; anno autem septimo requies erit terræ, Sabbata Domino¹⁴. » Non enim terram cessare vult, in quam laborum sensus cadere non potest: nec ei proprie legem hanc posuit, sed terram incultam relinquendo ac remittendo, possessores ejus cessare faciebat. **429** Multis enim modis festivitatem illam in Christo nobis significabat, in qua qui cum Dei timore vixerint, perfectissimam et absolutam libertatem recipient in sanctificatione et ditissima Spiritus gratia. Quod ex præceptis Mosaicis rursus intelligimus: « Si venundatus fuerit tibi frater tuus Hebræus aut Hebræa, serviet tibi sex annis, et septimo dimittes eum liberum¹⁵. » Qui enim peccato quondam serviimus, et voluptate ad malum diabolo nos quodammodo mancivimus, justificati in Christo per fidem, in verum et sanctum sabbatismum ascendemus, libertate induti per gratiam, et bonis divinis illustrati.

CAP. VII.

Dissertatio de circumcissione in die octava, quæ ea significentur variis modis indicat.

Postquam abunde jam, ut pro ingenii nostri captu doctrinam de Sabbato exposuimus, ad circumcissionem ei vicinam disquirendi laborem transferemus, quibus constitutum est undique venari quod conducatur. Absurdum enim esset ac summe ridiculum non quemvis laborem eorum cognitione libenter commutare velle. Quid vero etiam ex ipsa figurate veteribus significetur, spiritualiter considerantes, rursus exponemus, prout nobis largietur qui universi tenebras illustrat Deus, ac thesauros absconditos et invisibiles aperit. Iis enim qui perfectiore sunt ingenio, licebit cogitare et loqui meliora. Nos autem quæ in mentem nobis venerint proponemus, licet decorum minus tenere auditoribus videantur, non quod verear ne in fraternitatis studium peccem quod nulli cedere videar, sed potius quod sciam illud Scripturæ: « Da sapienti occasionem, et sapientior erit. Notifica justo, et addet ad recipiendum¹⁷. »

Prima igitur de circumcissione lex posita est, Deo ad Abraham dicente: « Tu testamentum meum conservabis, tu, et semen tuum post te in gene-

¹⁴ Levit. xxv, 2-4. ¹⁵ Deut. xv, 12. ¹⁷ Prov. ix, 9.

rationes suas, et hoc est testamentum quod ponam inter me et vos, et inter semen tuum post te in **430** generationes suas. Circumcidetur omne vestrum masculinum; et circumcidemini carnem præputii vestri; et erit in testamentum inter me et vos. Et puer octo dierum circumcidetur vobis, omne masculinum ¹⁶. » Postquam autem legem ea de re statuit, jussitque omnino eos circumcidere carnem præputii, non impune fore ostendit legis transgressionem, mysterii perquam necessariæ typum id esse ostendens. Subjungit enim: « Et erit testamentum meum in carne vestra in testamentum æternum: et qui non fuerit circumciscus, masculinus, qui non circumcidetur carnem præputii sui octavo die, interibit anima illa de genere suo, quia testamentum meum dissipavit ¹⁷. » Divinus igitur ille Paulus asseruit circumcisionem datam esse patriarchæ in signum quodammodo et tesseram fidei quæ est in præputio. Erat enim ei, ut videtur, imprimis propositum, ostendere vocationem per fidem ac justitiam omni legali præcepto priorem et antiquiorem. Hoc enim pacto Israelitas vix adigebat ut crederent justitiam per fidem non esse legis transgressionem, sed reversionem potius in statum pristinum etiam ante quamvis legem; sed cum alium circumcisionis modum rursus agnosceret, orationis vim ad utilitatem rei præsentis opportune transferre deprehenditur. Judæis enim consulens ut ab illa gloriatione carnis desisterent, scribit rursus: « Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio: sed qui in absconditis Judæus est, et circumcisio cordis, in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est ¹⁸. » Nunquid enim his verbis etiam admonet ut alia de illa cogitemus, neque putemus circumcisionem patriarchæ datam esse tantummodo in signum circumcisionis præputii, sed aliquid insuper majus et spirituale mente capiamus? Quærendum itaque et strenue considerandum quænam sit in spiritu circumcisio, et ejusnam rei signum intelligatur illa quæ in carne perficitur, et quam ob causam non qualibet die, sed octava circumcidatur homo. wos, τίς ἡ ἐν πνεύματι περιτομή, τίνος δ' ἂν νοοῖτο τὴν οὐκ ἀδιαφόρως, ἐν ἧ περ ἂν ἡμέρᾳ τύχοι, μόνη

Nemo plane dubitat quin cum nobis propositum sit per mediatorem Christum Deo conjungi velle, præpurgari et omni modo nos præsanctificari oporteat qui ad conjunctionem **431** cum sanctissimo Domino evehimur. Hujus autem rei typus præclarus nobis erit id quod ad sanctissimum Mosen a Deo dictum est: « Descendens testare populo, et purifica illos hodie et cras, et lavent vestimenta sua, et sint parati in diem tertiam. Tertia enim die descendet Dominus in montem Sina ¹⁹. » Cum enim prius sanctificari nos jubet, morum probitatem studiose colendam significat, vestimentorum

σὲ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν· καὶ ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσω ἀνὰ μέσον ὑμῶν καὶ ἐμοῦ, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου μετὰ σὲ εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν. Περιτμηθήσεται πᾶν ἀρσενικόν, καὶ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας ὑμῶν, καὶ ἔσται εἰς διαθήκην ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. Καὶ παιδίον ἑκτῶ ἡμερῶν περιτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἀρσενικόν. Ὁρισμένος δὲ τὸν ἐπὶ τούτῳ νόμον, καὶ ὅτι προσήκοι πάντως αὐτοὺς τῆς ἀκροβυστίας τὴν σάρκα περιτέμνεσθαι διατεταχώς, οὐκ ἀζήμιον ἀποφαίνει τοῦ νόμου τὴν παράβασιν, μυστηρίου τύπον ἀναγκαιότητος τὸ πρᾶγμα δεικνύς. Ἐπιλέγει γὰρ τούτοις ἐφεξῆς· « Καὶ ἔσται ἡ διαθήκη μου ἐπὶ τῆς σαρκὸς ὑμῶν εἰς διαθήκην αἰώνιον· καὶ ἀπεριτμητός ἄρσην, ἧς οὐ περιτμηθήσεται τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῆς, ὅτι τὴν διαθήκην διεσκέβασεν. » Ὁ μὲν οὖν θεσπέσιος Παῦλος σημειῶν ὡσπερ τι καὶ σφραγίδα δεδδοσθαι τῆς ἐν ἀκροβυστία πίστεως τὴν περιτομὴν τῷ πατριάρχῃ δισχυρίσατο. Σκοπὸς γὰρ ἦν, ὡς ἔοικεν, αὐτῷ καὶ περισπούδαστον ἐπιχείρημα, νομικοῦ παντός ἐπιτάγματος προανέχουσάν τε καὶ ἀρχαιοτέραν ἐπιδείξει τὴν διὰ πίστεως κλησίαν τε καὶ δικαιοσύνην. Ἐδυσώπει γὰρ οὕτω μόλις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ συνέπειθῆ πως, εἰς τὸ μὴ παράβασιν ἠγεῖσθαι τοῦ νόμου τὴν διὰ πίστεως δικαιοσύνην, ἐκαναδρομὴν δὲ μᾶλλον εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ πρὸ νόμου παντός· ἀλλ' ἐν καιρῷ περινεγκῶν εἰς τὸ τίως ὠφελοῦν, καὶ τῷ παρόντι χρησίμων, τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ἑτερόν τινα πάλιν εἰδώς τῆς περιτομῆς τὸν τρόπον εὐρίσκειται. Τὸ γὰρ ἐν σαρκὶ καυχᾶσθαι φιλεῖν τοῖς Ἰουδαίοις ἀπομαθεῖν συμβούλευσιν; ἐπιστέλλει πάλιν· « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαίος ἔστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαίος, καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὗ ὁ ἔκαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ἡ γὰρ οὐχὶ διὰ τούτων καὶ ὑποπίθει λοιπὸν εἰς ἑτέρας ἐννοίας ἐπ' ἐκείνη μεταδιβάξεται, καὶ οὐ μέχρι τοῦ δεῖσθαι σφραγίδα τῆς ἐν ἀκροβυστία πίστεως, τὴν περιτομὴν τῷ προπάτορι, διενθυμῆσθαι βούλεται, ἀλλὰ τι καὶ μείζον ἐπὶ τούτῳ νοεῖν καὶ πνευματικόν; Ζητητέον τοιγαροῦν καὶ περισκεπτέον οὐκ ἀνεμίσυμβολον ἢ ἐν σαρκὶ τελουμένη, καὶ διὰ ποίαν αἰ-

ἔστι τοίνυν οὐδενὶ τῶν ὄντων ἀμφίβολον, ὡς ἐπείπερ ἡμῖν ὁ σκόπος συντείνεται πρὸς τὸ θέλειν συνδεῖσθαι τῷ Θεῷ διὰ μεσίτου τοῦ Χριστοῦ, οὗ τούτο δὴ πάντως καὶ προκαθαίρεσθαι πρέπει. προαγνίζεσθαι διὰ τρόπον παντός τοὺς εἰς οικειότητα διὰ πίστεως ἀναβαλόντας τῷ πανάγῳ Δεσπότη. Ληψόμεθα δὲ εἰς ἀρίστην τοῦ τοιοῦτο πράγματος εἰκόνα, τὸ εἰρημένον παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Μωσῆ· « Καταβάς διαμάρτυραι τῷ λαῷ, καὶ ἄγνισον αὐτοὺς σήμερον καὶ αὔριον, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια ἑαυτῶν, καὶ ἔστωσαν ἑτοίμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ

¹⁶ Gen. xvii, 9-12. ¹⁷ Ibid. 14, 15. ¹⁸ Rom. ii, 28, 29. ¹⁹ Exod. xix, 10, 11.

καταβάσθαι Κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ προαγνίζεσθαι δεῖν, τὴν διὰ τρώπων ἐπιεικείαν ἐπιτηδεύειν βούλεται· ἐν δὲ τῷ χρῆναι τὰ ἄμφω περιπλύνειν αὐτοὺς, τὴν αὐτοῦ τοῦ σώματος ὑπεμφαίνει καθαράσιν. Ἄμφιον γὰρ ὡσπερ καὶ περιτολή τῆς ψυχῆς τὸ σῶμά ἐστιν. Ὁψοῦν ἐπειδήπερ (ἀναθήσομαι γὰρ ἐπὶ τὴν τοῦ λόγου πρώτην τε καὶ ἀσγκασιότατην ἀρχὴν), προαγνίζεσθαι τοὺς εἰς οικειότητα τρέχοντας τῷ ἁγίῳ Θεῷ, κατὰ τὸ παρ' αὐτοῦ λελεγμένον· « Ἄγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιος· » σύμβολον ἀγνισμοῦ διὰ τῆς ἐν σαρκὶ περιτομῆς τοῖς ἀρχαιοτέραις ὤριζετο· καὶ ὅπως, ἐροῦμεν· Τὴν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων διευκρινησάμενοι φύσιν, ἀμαρτίας ἀπάσης προβαδίζουσαν ἠδονὴν εὐρήσομεν· καὶ καλεῖται ἡμᾶς εἰς τὸ πλημμελεῖν ἐπιθυμία θερμὴ τῆς ἐνεργείας ἀεὶ προανίσχουσα, καὶ τὴν τῆς διανοίας σύνεσιν προαρπάζουσα, πείθουσά τε αὐτῶ λοιπὸν ἐπὶ τὴν τῶν αἰρεθέντων διεξαγωγὴν διὰ λειωτάτης βροχαστῆς τῆς ὁδοῦ. Ἄληθῆ δὲ πως ὄντα τὸν ἐπὶ τούτοις ἡμῶν λόγον ἀποφαίνει λέγων ὁ Χριστοῦ μαθητῆς, αὐτῶ βρῶν· « Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι ἄπο Θεοῦ πειράζομαι. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀπειραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτοὺς οὐδένα. Ἐκαστος δὲ πειράζεται, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελατόμενος καὶ δελεαζόμενος· εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαθούσα, τίκειται ἀμαρτίαν· ἡ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα, κύβη θάνατον. » Ὁρᾷς οὖν ὅπως ἐν ἐπιθυμίαις ταῖς ἐπὶ τισιν ἡ τῆς φαυλότητος προδημιουργεῖται γένεσις, καὶ ἐν ἐκτόποις ἡδοναῖς τὰ τῆς ἀμαρτίας προκυοφορεῖται σπέρματα; Προσάττει τοιγαροῦν ὁ ναυαθέτης καὶ Θεὸς, ἐκείνῳ δὴ μάλιστα τῷ μορίῳ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τῶν ἡδονῶν ἡ γένεσις, τὸν περιτέμνοντα σίδηρον ἐπιφέρεισθαι, ἵνα δὴ μάθῃς, ὡς δι' αἰνίγματος, ὡς ἀμήχανον ἡμᾶς ὀφθησεσθαι ποτε καθαροῦς, εἰ μὴ τοῦ Θεοῦ λόγου τὴν τομωτάτην ἐνέργειαν ἐν καρδίᾳ δεξόμενοι, καὶ εἰς νοῦν λαβόντες τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, τὰς ἐφ' ἅσασιν τοῖς αἰσχροῖς ἐπιθυμίαις ἀποπεμψόμεθα, πράττοντες μὲν οὐδαμῶς τὰ ἐν ἰδίοις θελήμασι, ἀν' ἡδίστην ἔχειν ὑποκρίνωνται τὴν ἀπόλαυσιν, μόνον δὲ τὸ δοχοῦν τῷ Θεῷ στέργειν καὶ θρᾶν ἀναπειθόμενοι. Τοιαύτην ἡμῖν εἰσομμοσύνης τῆς ἀληθεστέραις περιτομῆς τὴν δύναμιν, πρὸς τοὺς ἐπὶ μόνῃ τῇ σαρκὶ μεγαλοφρονεῖν εἰωθότας εἰκότως ἂν λέγοιτο· « Περιτέμηθε τὴν σάρκα τῷ Θεῷ, καὶ περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, ἀδελφοί, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ. » Ὁ γὰρ τὴν σάρκα περιτεμνόμενος, μόνῃ περιτέμνεται τῇ σαρκὶ· ὁ δὲ τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν κομισάμενος, μόνῳ καὶ ἀληθῶς περιτέμνεται τῷ Θεῷ. Δεχόμεθα δὲ τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν, ἀνακομιζούσαν εἰς οικειότητα τὴν ὡς πρὸς Θεόν, κατὰ τὴν ὁδόν, τουτέστι τὴν ἀναστρέψιμον τοῦ Σωτῆρος ἡμέραν, σημεῖον τοῦτο εἰδόμενοι τοῦ πρόξενον εἶναι ζωῆς τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν, καὶ συναινοῦντες τρόπον τινὰ δι' αὐτοῦ τῷ πράγματι, ὅτι συζησάμεθα τῷ Χριστῷ, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Παύλου· « Ἀπεθάνετε γὰρ,

A autem lotionem, ipsius corporis puritatem ostendit Corpus enim indumentum est atque amictus animæ. Quoniam ergo (nam ad sermonis initium revertar), eos prius sanctificari oportebat qui ad sancti Dei conjunctionem accederent, juxta illud quod ab ipso dictum est : « Sancti estote, quia ego sanctus sum » ; per circumcisionem carnalem datum est veteribus symbolum puritatis : quo pacto, dicam. Si naturam rerum nostrarum perpendamus, voluptatem quodlibet peccatum præcedere comperimus : ad peccandum enim provocat fervens quædam cupiditas semper actus prævia, quæ animi cognitionem præripit, atque ita demum ad peragendas res cupitæ quasi per facillimam viam nos inducit. Quod quidem verum esse docet Christi discipulus, his verbis : « Nemo cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur. Deus enim intentator malorum est : ipse autem neminem tentat. Unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus : deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum : peccatum vero, cum consummatum fuerit, generat mortem » . Vide igitur quo pacto in cupiditatibus nequitie generatio prius efficiatur, et in vitiosis voluptatibus peccati semina tanquam in utero prius gestentur? Deus itaque legis auctor jubet huic maxime parti corporis, in qua voluptates nascuntur a circumcidente ferrum admoveri, ut disceres tanquam in ænigmate fieri non posse ut puri videamur unquam, nisi accepta in corde nostro divini sermonis penetrantissima virtute, et gladio spiritus vitiosas cupiditates omnes ex animo repellamus, nequaquam facientes ea ad quæ nos voluntas adigit, licet suavissimam præ se ferant oblectationem, sed duntaxat quod Deo placet amare et facere volentes. Cum istud nobis verior illa circumcisio significet, ad eos qui sola carne gloriari solent jure dicetur : « Circumcidimini Deo vestro, et circumcidite duritiam cordis vestri, viri Juda et habitatores Jerusalem » . Cui enim caro circumciditur, sola circumcisus est carne; qui vero spiritalem circumcisionem per fidem in Christum accipit, soli ac vero Deo circumciditur. Accipimus autem spiritalem circumcisionem, quæ nos ad conjunctionem cum Deo reducit, octava, hoc est die resurrectionis Salvatoris, signum hoc statuentes quod vitæ conciliatrix sit illa spiritalis circumcisio, et ea re quodammodo falsantes nos cum Christo victuros, sicuti per Paulum dictum est : « Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria » . Nonne enim vere quoque dicet aliquis, illum mundo moriturum qui mundi voluptates propter Deum repudiavit? Talis nobis divinus ille quoque Paulus visus est dicens : « Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri

²² Levit. xix, 2. ²³ Jac. i, 15-15. ²⁴ Jerem. iv, 4. ²⁵ Coloss. iii, 3, 4.

Jesu Christi : per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ²⁶. » Ejus enim participes facti per Spiritum, qui omnem in nobis impuritatem absque manus opera circumcidit, mortui sumus mundo, et optimam vitam vivimus Deo.

Τούτῳδε τις καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἡμῖν ἀνεφαίνετο λέγων· « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. » Μέτοχοι γὰρ γεγενηθέντες αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦ πάσαν τὴν ἐν ἡμῖν ἀκαθαρσίαν ἀχειροποιήτως περιτέμνοντος, ἐπεκρώθημεν τῷ κόσμῳ, ζῶμεν δὲ τὴν ἀρίστην ζωὴν τῷ Θεῷ.

Igitur octava die fit circumcisio propter resurrectionem Christi : neque ante octavam ; non enim ante resurrectionem datus est Spiritus, sed post ipsam, sive, ipso resurrectionis tempore, cum suis quoque discipulis insufflavit et dixit : « Accipite Spiritum sanctum ²⁷. » Judæis itaque convenit illa quæ ferro fiebat circumcisio ; servi enim adhuc erant, et legi adhuc vindici obnoxii : animadversionis autem signum est ferrum. Nobis autem, utpote liberis ac spiritalibus, spiritalis est purgatio, quæ omnes ex nostris animabus sordes ejicit, et perfectionem in splendore pietatis per fidem infert. Per veriore quippe et spiritali circumcisione perfectæ pietatis gloriam impleri, observatis rursus iis quæ de Abrahamo patriarcha scripta sunt, videbimus.

433 Scriptum enim est de illo quod erat nonaginta novem annorum cum Deus circumcisionem utiliter imperavit ei ²⁸, quo ceu manifesto aliquo signo docet circumcisionem esse quasi vestibulum et aditum quemdam perfectionis ad virtutem, imo vero neminem illuc plane venire unquam posse qui non habeat puritatem quæ circumcisione carnali adumbrata est : perfectionis quippe symbolum est cætenarius numerus. Ante perfectionem igitur est circumcisio. Hæc enim præeundo, ad illam facile nos adducit. Sed non in his tantum consistunt spiritalis circumcisionis commoda, verum ipsam dumtaxat iis qui in Christo sunt liberi debitam comperiemus. Liber autem in Christo est quicumque diaboli servitutem, et peccati jugum excussit, et illorum vincula dirupit, ut scriptum est ²⁹, claræque et tyrannidis expertem justitiæ gloriam induit, justitiæ nimirum quæ est in fide Christi. Quod autem circumcisio, quæ fit octava die, liberis conveniat, non autem servis, si divinam Scripturam percurramus, nullo rursus modo ambigemus. Ismael, filius patriarchæ ex ancilla Agar, circumciscus quidem fuit, sed non in octava, imo potius in anno tertio decimo. Sic enim scriptum est : « Circumcidit Abraham Ismael filium suum, qui erat tredecim annorum ³⁰ ; » ut servæ Jerusalem filium, hoc est Israel, cum octava, tum duodecima die excidisse, divinus sermo nobis ostenderet. Excidit enim octava die, ut qui suscipere noluerit resurrectionis Salvatoris, quæ facta est octava die, prædicationem, id est Evangelium Christi, per quod dubium non erat capto ad fidelem adjumento circumciscum quoque fore in spiritu. Excidit præ-

καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἀληθεύον ἐρεῖ τις, ὅτι τῷ κόσμῳ τεθηξέται τις, τὰς ἐν κόσμῳ διὰ Θεοῦ ἡδονὰς παραιτούμενος ; Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. » Μέτοχοι γὰρ γεγενηθέντες αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος, τοῦ πάσαν τὴν ἐν ἡμῖν ἀκαθαρσίαν ἀχειροποιήτως περιτέμνοντος, ἐπεκρώθημεν τῷ κόσμῳ, ζῶμεν δὲ τὴν ἀρίστην ζωὴν τῷ Θεῷ.

Οὐκοῦν κατὰ τὴν ὀγδόην ἡ περιτομὴ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐ πρὸ τῆς ὀγδοῦς· οὐ γὰρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἡ τοῦ Πνεύματος ὁδός, ἀλλὰ μετ' ἐκείνην ἔστιν, ἥτοι κατ' αὐτὸν τῆς ἀναστάσεως τὸν καιρὸν, ὅτε καὶ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐνεφύση λέγων· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Ἰουδαίους μὲν οὖν ἡ διὰ σιδήρου περικομωτέρα περιτομὴ· δοῦλα γὰρ ἔτι, καὶ ὑπὸ νόμον τὴν κολαστὴν· κολάσεως δὲ σημεῖον ὁ σιδήρος· ἡμῖν δὲ ὡς ἐλευθέρους καὶ πνευματικοὺς ἡ διὰ πνεύματος κάθαρσις, πάντα μὲν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐκπέμποσα μολυσμῶν, τὸ δὲ τέλειον ἐν λαμπρότητι τῇ κατ' εὐσέβειαν διὰ πίστεως εἰσκομίζουσα. Ὅτι γὰρ διὰ τῆς ἀληθεστέρως καὶ πνευματικῆς περιτομῆς, τῆς κατ' εὐσέβειαν τελειώσεως ἀποπληροῦται τὸ καύχημα, περισκεψάμενοι πάλιν τὰ ἐπὶ τῷ πατριάρχῃ γεγραμμένα, θεωρήσομεν. Γέγραπται τοίνυν περὶ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ, ὡς ἦν μὲν ἐτῶν ἑννέα καὶ ἑννενηκοντα τὸν ἀριθμὸν, ἐνομοθετεῖ δὲ τότε χρησίμως αὐτῷ τὴν περιτομὴν ὁ Θεός, σημεῖον ὡσπερ τι καὶ τοῦτο τιθεὶς ἐναργεῖς, ὅτι πρόθυρον ὡσπερ καὶ προεισαγωγὴ τίς ἐστι τῆς εἰς ἀρετὴν τελειότητος ἡ περιτομὴ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὅλως ἀφιξέσθαι ποτε πρὸς τοῦτο τινα σαφῶς ὁδηγῶν, μὴ τὴν ἐκ τῆς περιτομῆς σκιαγραφουμένην ἔχοντα κάθαρσιν· τελειότητος γὰρ σύμβολον ὁ ἐκ τὸν ἀριθμὸς. Πρὸ τῆς τελειότητος τοίνυν ἡ περιτομὴ. Προβαδίζουσα γὰρ αὕτη πρὸς ἐκείνην ἡμᾶς ἀνακομίζει βραδίως. Ἄλλ' οὐ μέχρι τούτων ἡμῖν τὰ ἐκ τῆς περιτομῆς περιορίζεται χρήσιμα (περιτομῆς δὲ φημί, τῆς ἐν πνεύματι), ἀλλ' ἤδη καὶ μόνοις αὐτῆς τοῖς κατὰ Χριστὸν ἐλευθέρους χρεωστούμενην εὐρήσομεν. Ἐλευθερός δὲ δήπου πάντως ἔστιν ἐν Χριστῷ τὴν μὲν ὑπὸ τῷ διαβόλῳ δουλείαν καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας ζυγὸν ἀποσεισάμενος ὁ ἄνθρωπος, καὶ διαβρήξας μὲν τοὺς ἐκείνων δεσμοὺς, καθὰ γέγραπται, τὸ δὲ λαμπρόν τε καὶ ἀτυράννευτον τῆς δικαιοσύνης ἀναδησάμενος καύχημα, δικαιοσύνης, φημί, τῆς ἐν πίστει Χριστοῦ. Ὅτι δὲ πρόπουσαν ἐλευθερίας μὲν τὴν ἐν ὀγδόῃ περιτομὴν εὐρήσομεν, δοῦλοι δὲ οὐκ ἔτι, τὴν ἱεράν τε καὶ θεῖαν περινοστοῦντες Γραφὴν, κατ' οὐδένα πάλιν ἐνδοιάσομεν τρόπον. Οὐκοῦν ὁ μὲν Ἰσμαὴλ, ὁ ἐκ θεραπαίνης τῆς Ἀγαρ τῷ πατριάρχῃ γεγεννημένος υἱός, περιετέμνετο μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐν ὀγδόῃ, ἐν ἔτει δὲ μᾶλλον τῷ τρισκαίδεκάτῳ. Γέγραπται γὰρ οὕτως, ὅτι « Περιετέμεν Ἀβραάμ Ἰσμαὴλ τὸν υἱὸν αὐτοῦ δέκα καὶ τριῶν ἐτῶν, » ἵνα τὸν τῆς δουλειουσύνης Ἰερουσαλήμ υἱὸν, τουτέστι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς ὀγδοῦς ἐκπέσοντα, καὶ τῆς δωδεκάτης

²⁶ Galat. iv, 14. ²⁷ Joan. xx, 22. ²⁸ Gen. xvii, 24. ²⁹ Psal. cvi, 14. ³⁰ Gen. xvii, 25.

ὁ θεὸς ἡμῖν ἐπιδείξῃ λόγος. Ἐκρίπτει μὲν γὰρ τῆς ὁγδόης, ὡς οὐκ ἐθέλησας προσδέξασθαι τῆς ἐν ὁγδόῃ γενομένης ἀναστάσεως τῷ Σωτῆρι κήρυγμα, τούτεστι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗπερ ἦν οὐκ ἀμφίβολον ὠφελουμένους εἰς πίστιν, καὶ ἐν πνεύματι περιτέμεναι. Ἐκρίπτει δὲ πάλιν καὶ τῆς δωδεκάτης, ὡς ἐν αἰνίγματι τὸν ἱερὸν τῶν ἀποστόλων χορὸν ταῖς ἀπειθείαις ἐξωθούμενος, ἀγευστός τε καὶ παντελῶς ἀπείρατος τῆς παρ' ἐκείνων διδασκαλίας διατελεῖν προθυμούμενος. Ὁ μὲν οὖν οἰκίτης ἐν τούτοις ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρως ἐλεύθερος Ἰσαὰκ ἐν ὁγδόῃ περιτέμενεται. Οἱ γὰρ τῆς ἐλευθέρως ἐλεύθεροι παῖδες, τῆς ἄνω, φαμέν, Ἱερουσαλήμ, προσδεξάμενοι τὴν ὁγδόην, τούτεστι τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν πεπλουτήκασιν, ἀπάσης αὐτοὺς ἐλευθερώσασαν ἀμαρτίας, καὶ θανάτου μὲν ἀπαλλάττουσαν, ἐπειδὴ καὶ ἀμαρτίας, ἐξ ἧς καὶ δι' ἦν ὁ θάνατος, εἰς δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ ζωὴν μεθορμίζουσιν. Ὅτι δὲ πάλιν, πρὸς οἷς ἦδη φθάσαντες διειρήκαμεν, καὶ θανάτου λύσις, καὶ φοβᾶς ἀνατροπή, διὰ τῆς ἐν πνεύματι περιτομῆς εὐρίσκειται, θεωρήσομεν εὐκόλως, τὸ τῆς καλουμένης Ἐξόδου πολυπραγμονοῦντες βιβλίον. Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ μακάριος διὰ θείου προστάγματος πρὸς Φαραῶ τὸν τῶν Αἰγυπτίων ἐστέλλετο τύραννον, ὅτι τῆς μακρᾶς ἐκείνης δουλείας ἀνεῖναι προσήκοι τὸν Ἰσραὴλ ἀπαγγέλλων. Καὶ δὴ καὶ ἐθάδιζεν, ὡς ἦδη περιτευζόμενος ὧν εἰρήκαμεν χάριν· « Ἄλλ' ἐγένετο, φησὶν, ἐν τῇ ὁδῷ, ἐν τῷ καταλύματι, συνήνησεν αὐτῷ ἄγγελος, καὶ ἐζήτηε αὐτὸν ἀποκτεῖναι. Καὶ λαβοῦσα Σεπφώρα ψῆφον, περιέτεμε τὴν ἀκροβυστίαν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, καὶ εἶπεν· Ἔσθι τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου. Καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, διότι εἶπεν· Ἔσθι τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου. » Ἐνταῦθά μοι τίθει τὸ οὖς ἀκριδῶς. Μωσῆα μὲν γὰρ ὁ λεγόμενος ἄγγελος διαχειρίσασθαι καὶ ἀποκτεῖναι ζητεῖ, ἀναχωρεῖ δὲ μόλις αὐτοῦ καὶ ἀπανίσταται, τὴν τοῦ παιδίου περιτομὴν δυσωπούμενος, ἦν διὰ ψήφου Σεπφώρα δημιουργήσασα, τὸ χρεῖν ἀποπληρώσασα φησὶν. Ἔσθι γὰρ τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου, τὸν Μωσῆως ὀλοθρευτὴν ἀποσοῦσα, βοᾷ. Ἄλλ' εἰ μὴ τις καὶ τούτοις μυστικῶς ἐνεκρύπτετο λόγος, ποῖον ἂν, εἰπέ μοι, πιθανὸν ἐπιδέξαίτο νοῦν, τὸ τῆς τοῦ παιδίου περιτομῆς τὸν ἱεροφάντην σώζεσθαι Μωσῆα, καὶ θηρίου δίκην ἐπιπηδῶντα τὸν ὀλοθρευτὴν τῆς τοῦ αἵματος ἐπιδείξει καταλῆξαι μὲν τῆς ἐφόδου λοιπὸν, ἀνασειράζεσθαι δὲ ὡσπερ καὶ ὀπίσω χωρεῖν; Οὐκοῦν (ἐπ' ἐκεῖνο γὰρ δὴ καὶ πρῶτον βαδιοῦμαι τῶν ἄλλων), οὐκ ἤρκεσεν εἰς σωτηρίαν τῷ μακαρίῳ Μωσῆϊ τὸ ἐκ τῆς ἰδίας περιτομῆς ἀγαθὸν, ἦτοι καύχημα (δεῖν γὰρ οἶμαι μᾶλλον οὕτως εἰπεῖν)· οὐ γὰρ ἀνασρέψει τὸν θάνατον κατὰ παντὸς ἀδιακρίτως ἐργόμενον, πονηρὸν τε καὶ ἀγαθὸν, τῆς κατὰ νόμον περιτομῆς ἢ δύναιμις· φοβεῖ [Ἰσ. σοβεῖ] δὲ καὶ ἄκοντα, καὶ ἀνατρέπει λυσοῦντα, τοῦ νέου λαοῦ, τούτεστι, τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων, ἢ ἐν πνεύματι περιτομῆς, διὰ τῆς Σεπφώρας, τούτεστι τῆς Ἐκκλησίας, ἀρι-

terea duodecima : quo obscure innuitur sacrum apostolorum eorum incredulitate sua repellere, nec illorum doctrinam uHo modo gustare velle. Et hæc quidem quod ad servum attinet : Isaac vero qui natus est liber ex libera, octava die circumceditur. Liberi quippe ex libera filii, supernæ videlicet Jerusalem, assumpta octava, id est Christi resurrectione, spiritali quoque circumcissione sunt ditati, quæ eos ab omni peccato liberat, et a morte, quandoquidem a peccato **434** vindicat ex quo et per quod mors est, et ad Christi vitam transfert. Rursus autem dissolvi mortem, et corruptionem destrui per spiritalem circumcissionem, facile reperiemus, si librum Exodi studiosius scrutemur. Beatus quippe Moses divino jussu ad Pharaonem Ægyptiorum tyrannum missus est, denuntiaturus longa servitute liberandum esse Israel. Profectus est igitur eo consilio. « Sed factum est in via, inquit, in diversorio, obviamit ei angelus Domini, et quærebat eum interficere. Et assumpto Sepphora calculo circumcidit præputium filii sui : et procidit ad pedes ejus, et dixit : Stetit sanguis circumcissionis infantis mei. Et recessit ab eo. propterea quod dixit : Stetit sanguis circumcissionis infantis mei ⁴⁰. » Hic mihi patientem aurem accommoda. Mosen occidere et interficere quærit dictus angelus, et ægre discedit ab eo indignatus ob pueri circumcissionem quam Sepphora calculo cum peregisset, munus suum implisse ait. Stetit enim sanguis circumcissionis infantis mei, clamat, ut Mosis exterminatorem arceret. Sed nisi ratio quædam mystica in his lateat, quem sensum, obsecro, capiet, quod infantis circumcissione Moses sacrorum interpres servatur, et crudelis exterminator exhibitio cruore compescitur, ac retro quodammodo vestigia flectit? Igitur, hoc enim primum omnium aggrediar, non satis fuit ad salutem beato Mosis suæ circumcissionis bonum vel gloriatio. Sic enim potius dicendum reor : non enim mortem quæ omnes passim bonos ac malos invadit, circumcissionis legalis vis destruit : sed vel nolentem et in rabiem actam repellit ac evertit, novi populi, hoc est eorum qui in Christum crediderunt, spiritalis circumcissio, quæ per Sepphoram, id est Ecclesiam rectissime peragitur. Quomodo igitur, inquiet jure aliquis, in spiritali novi populi circumcissione Israel etiam hujus expers salvatur? Respondemus, quod ad Israelitas attinet qui noluerunt admittere resurrectionem Salvatoris nostri Christi, regnaturam fuisse mortem in perpetuum : sed postquam fideles eam susceperunt, in totam naturam resurrectionis permanasse gratiam, **435** universis quodammodo porrectam per spiritalem circumcissionem, tametsi multa resurrectionis cum in his, tum in illis differentia cernitur. Qui enim fidem Christi rejiciunt, et incredulitate sua vitæ largitorem offendunt, resurrectionis vim.

⁴⁰ Exod. iv, 24, 25.

tantum obsequuntur, ut reviviscant. Reviviscunt enim in condemnationem qui non dilexerint Christum qui justificat; sed qui resurrectionem Salvatoris demirantur, ejusque mandata sincere observant, in resurrectionem vitæ, ut scriptum est²¹, ex ea terra in qua sunt egredientur. Populus igitur in spiritu circumcisis, suum quoque bonum in incredulos porro transmittet. Eī quippe proprie resurrectionis gratia debetur: sed eam in alios transfundet, Deo totam solerti consilio naturam servare volente. Ut enim Paulus ait²²: Sicut nos aliquando non credidimus in misericordiam Israelis, ut per illum credulitatem gratiam per Christum lucraremur; ita et isti nunc non crediderunt in nostram misericordiam, ut et ipsi rursus misericordiam consequantur, transmittente in eos Salvatore nostro Christo per nostram fidem resurrectionis bonum. Quæ enim credentibus debentur, convenientius toti naturæ tribuuntur. Idcirco enim divinus quoque noster apostolus ille Paulus, resurrectionis futuræ mysterium retegens, primitias quidem Christum resurrecturum ait²³. Primus quippe resurrexit a mortuis, sed deinde, inquit, « ii qui sunt Christi, in adventum ejus²⁴. » Primum enim omnium resurrecturos ait eos qui conjuncti sunt ipsi per fidem, proprie ac peculiariter eis resurrectionem deberi ostendens, licet in totam naturam proprie ac vere extendatur, honitate videlicet ac misericordia Dei, cui mortem abolere placuit. Observa autem Sapphoram filium ferro non circumcidere: in signum etenim punitionis ferrum accipi solet, et iis qui sub lege castigatrice debebant convenit; sed: calculo, ut scriptum est²⁵, quo Christus figuratur. Soliditas enim et perfecta in omnibus naturæ Unigeniti firmitas per eum significatur. Proindeque in sanctis prophetis adamantem Christum Deus ac Pater vocabat, dicens: « Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Israel²⁶. » Adamans enim hic rursus significat divinam et ineffabilem Verbi naturam adversariis nullo modo cedere posse. Sic divinus ille noster Josue, qui mortuo Mose populi dux susceptus **436** est, divino calculo purificavit filios Israel, et cum pugnandum esset in hostes, jussit eos prius armari quodammodo circumcissione, gnarus haud aliter posse morte superiores evadere qui jamjam pugnaturi erant. Sic autem de ipso scriptum est: « Et dixit Dominus ad Jesum: Fac tibi ipsi cultros petripis de petra acuta; et sedens, circumcide filios Israel. Et fecit Jesus cultros petripis, et circumcidit filios Israel²⁷. » Hic enim petra nomen solidum et infractum Dei sermonem significat. Acumen autem vim cuncta penetrandi et acutissimam ejus efficaciam denotat, quandoquidem noster Paulus, ille sacris ac divinis Scripturis innutritus, « Vivum et efficacem, et penetrabiliorē omni gladio ancipiti, » divinum sermonem appellat, « et pertingere » ipsum

στα δὴ λίαν ἐπιτελουμένη. Πῶς οὖν, εἴποι τις ἂν, καὶ λίαν εὐχόμενος, ἐν τῇ τοῦ νόου λαοῦ κατὰ πνεῦμα πριμοτομῇ καὶ ὁ ταύτης ἀπειράτος Ἰσραὴλ περιεβόηται; Πρὸς δὲ τοῦτο φαίμεν, ὡς ὅσον μὲν ἦσαν εἰς τὸ μὴ θελήσει τὸν Ἰσραὴλ παραδέξασθαι τὴν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, βεβασιλευεν ἂν καὶ εἰς τὸ διηγεῖσθαι ὁ θάνατος· ἐπειδὴ δὲ οἱ πιστεύσαντες παρεδέξαντο, δι' αὐτοὺς εἰς ἄλην διέβη τὴν φύσιν ἢ τῆς ἀναστάσεως χάρις, προτεινομένη τράπον τινα τοῖς ὄλοις διὰ τῆς ἐν πνεύματι περπατήσεως· εἰ καὶ πολλή τις ἢ τῆς ἀναστάσεως ἐν τε τοῦτοις κάκεινοις ὁρᾶται διαφορά. Οἱ μὲν γὰρ τὸ πιστεύειν εἰς Χριστὸν ἐξουσιόμενοι, καὶ ταῖς ἀπειθείαις ὑβρίζοντες τὸν χορηγὸν τῆς ζωῆς, ὅσον εἰς τὸ μόνον ἀναδιῶναι τὴν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως κερδανούσαι δύναμιν· ἀνακλιώσονται γὰρ εἰς κατάκρισιν, οὐκ ἀγαπήσαντες τὸν δικαιοῦκα Χριστόν. Ἐκ δὲ τῆς τοῦ σωτῆρος ἀναστάσεως θαυμάσταται, καὶ τῶν ἐνταλμάτων γνήσιοι φύλακες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, καθὰ γέγραπται, τῆς ἐν ἥπερ εἶδον ἐξοικήσονται γῆς. Παραπέμφει τοιαυτοῦν ὁ ἐν πνεύματι περιτετμημένος λαὸς καὶ εἰς τοὺς ἀπίστους ἐκ τὸ ἴδιον ἀγαθόν. Αὐτῷ γὰρ κυρίως ἢ τῆς ἀναστάσεως ὀφείλεται χάρις, παραπέμφει δὲ καὶ εἰς ἑτέρους αὐτὴν, ἄλην ἐκ τέχνης ἀνασῶσαι τὴν φύσιν ἐθελήσαντος τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, ὡσπερ ἡμεῖς ἠπειθήσαμεν ποτε τῷ ἔλεψ τοῦ Ἰσραὴλ, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων εὐπειθείας τὴν διὰ Χριστοῦ περβάνωμεν χάριν· οὕτω καὶ αὐτοὶ νῦν ἠπειθήσαν τῷ ἡμετέρω ἔλεσι, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάλιν ἐλεθῶσι, παραπέμποντος καὶ εἰς αὐτοὺς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ διὰ τῆς ἡμετέρας πίστεως τὸ ἐκ τῆς ἀναστάσεως ἀγαθόν. Τὰ γὰρ τοῖς πιστεύουσι χρεωστούμενα, περπωθέστερον δὴ δωρεῖται τῇ φύσει. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος ἡμῖν ἀπόστολος Παῦλος, ἐδ περὶ τῆς ἐσόμενης ἀναστάσεως ἀποκαλύπτων μυστήριον, ἀπαρχὴν μὲν τὸν Χριστὸν ἀνασῆσθαι λέγει. Καὶ γὰρ ὅτι καὶ ἐγγηγεραὶ πρώτους ἐκ νεκρῶν, ἀλλ' ἔπειτα φησὶν, οἱ τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῇ σαρουσίᾳ αὐτοῦ. Πρὸ γὰρ τῶν ἄλλων ἀπάντων τοὺς οὐκ ἐκλεθῆντας αὐτῷ διὰ πίστεως διαναστήσασθαι λέγει, χρεωστομένην αὐτοῖς δὴ μάλιστα κυρίως τε καὶ ἰδικῶς ἐπιδεικνύων τὴν ἀνάστασιν, εἰ καὶ εἰς ἄλην δεικνύεται τὴν φύσιν, ἐξ ἀκαθότῃτος δηλονότι καὶ φιλανθρωπίας τοῦ παντελῶς καταργῆσαι τὸν θάνατον ἐθελήσαντος Θεοῦ. Ἐπιτῆρει δὲ ὅπως οὐ σιδήρω περιτέμναι τὸ παιδίον ἢ Σεπώρα (καλαστής γὰρ ὁ σίδηρος, καὶ τοῖς ὑπὸ νόμον τὸν κολάζοντα κρέπον), ἀλλὰ ψήφῳ, καθὰ γέγραπται, νοουμένη εἰς τύπον Χριστοῦ. Τὸ γὰρ ἄβραυστον καὶ στερεὸν ἐφ' ἅπασιν τῆς τοῦ Μονογενοῦς φύσεως διὰ τοῦτο σημαίνεται. Τοιγάρτοι καὶ ἀδάμαντα τὸν Χριστὸν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν ἁγίοις προφήταις ἀπεκάλεε λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐντάσσω ἀδάμαντα εἰς μέσον λαοῦ μου Ἰσραὴλ. » Τὸ γὰρ μηδὲ μὲν εἶκειν τοῖς ἀντικείμενοις δύνασθαι τὴν λίαν τε καὶ ἄρρητον τοῦ Λόγου φύσιν, ὡς ἐν σχήματι πάλιν ὁ ἀδάμας ἡμῖν σημαίνει. Οὕτω δὲ ἡμῖν καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰησοῦς, μετὰ τὴν Μωσέως στρατηγίαν, καὶ

²¹ Joan. v, 29. ²² Rom. xi, 30, 31. ²³ I Cor. xv, 20. ²⁴ I Thess. iv, 14. ²⁵ Exod. iv, 25. ²⁶ Amos vii, 8. ²⁷ Josue v, 2, 3.

τὴν ἐκείνου τελευτήν εἰς ἡγεμονίαν κεκλημένος, ἅ
 ψήφῳ τῆ θείᾳ καθαροῦς ἀπατέλει τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ
 καὶ ἐπέπερ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς κατεξανάτα-
 σσαι χρόν, προεξοπλίσθησθαι τρόπον τινα διὰ τῆς
 περιτομῆς εἰ μάλᾳ διεκταλῆστο, οὐχ ἑτέρως ἕσθαι
 τοῦ πίπτειν ἀμείνων, καὶ θανάτου κρείττενας, τοὺς
 ὄσον οὐδέπω μαχομένους, εἰδώς. Γέγραπται δὲ οὕτως
 περὶ αὐτοῦ· « Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Ἰησοῦ· Πρήσον
 σαυτῷ μαχαίρας πετρίνας, ἐκπέτρας ἀκροτόμου, καὶ
 καθίσας περιτέμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Καὶ ἐποίησεν
 Ἰησοὺς μαχαίρας πετρίνας, καὶ περιτέμε τοὺς υἱοὺς
 Ἰσραὴλ. » Ἐν γὰρ δὴ τούτοις ἡμῖν τὸ μὲν τῆς πέτρας
 ὄνομα, εἰς οἷον ἐπισημαίνει τε καὶ ἀβραυστον τοῦ
 Θεοῦ λόγου· τὸ δὲ λεγόμενον ἀκροτόμον, τὴν ἐν τῷ
 καθικνεῖσθαι λεπτῶς εἰς ἅπαντα δύναμιν, καὶ τὴν
 ἔξυτάτην ἐνέργειαν αὐτοῦ δηλοῖ, ἐπεὶ καὶ Παῦλος
 ἡμῖν, ὁ τοῖς ἱεροῖς τε καὶ θεοῖς ἐντεθραμμένος Γράμ-
 ματι, « Ζῶντα καὶ ἐνεργόν, καὶ τομώτερον ὑπὲρ
 πᾶσαν μάχαιραν δίστομον τὸν θεὸν ἀποκαλεῖ λόγον,
 δικνύσθαι τέ φησιν αὐτὸν ἕχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ
 κενύματος. » Ὁ δὲ οὕτως λεπτὸς καὶ τομῶς, ἐν
 καρδίᾳ ταῖς ἡμετέραις διὰ τοῦ ἰδίου καθικνούμε-
 νος πνεύματος, ἀπαλλάττει μὲν ἀπάτης ἀκαθαρσίας·
 περιτεμῶν δὲ, ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, τὰ ἐφ' οἷς ἔσμεν
 τῆς ἐσχάτης βδελυρίας ἀνάπλεω, καὶ ἀμώμους καὶ
 ἀγίους ἐργάζεται. Ὅρα γὰρ μοι διαφανεστάτην ἐν
 τούτοις τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα. Ἔστι γὰρ ὁ μὲν
 περιτέμνων Ἰησοῦς, οἱ δὲ ὑπομένοντες τούτο παρ'
 αὐτοῦ, πᾶν παιδίον νέον, καθὰ γέγραπται, ὅστις οὐκ
 οἶδε σήμερον ἀγαθὸν ἢ κακόν. Οἱ μὲν γὰρ τῆς Αἰγυ-
 πτίων ἐκδεδημηκότες, τῆς ἀπειθείας ὀψώνιον τὴν
 θείαν εἶχον ὄργην, καὶ παλυειδῆς αὐτοὺς κατὰ τὴν
 ἔρημον ἐξεδέχετο κόλασις, δόξαν εἰκότως τῷ πανάγῳ
 Θεῷ μὴ εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσε
 τοῖς πατράσιν αὐτῶν. Οἱ δὲ αὐ μετ' ἐκείνους τῶν
 τῆς ἀπειθείας ἐγκλημάτων ἐλεύθεροι, τύπον ἀνεκλή-
 ρου τοῦ νέου λαοῦ, ὡς καὶ τὴν ἐν πνεύματι περι-
 τομὴν διὰ Χριστοῦ λαμβάνειν, κατοικομένου πρὸς
 ἀπόλειαν, καθάπερ ἀρτίως ἐλέγομεν, τοῦ ἀρχαίου
 καὶ πρώτου λαοῦ, τουτέστι τοῦ Ἰσραὴλ. Περι-
 τέμνεται γὰρ μὴν ὁ εὐγενῆς καὶ νέος λαός, Ἰησοῦ
 διατάκτοντος πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καθὰ γέγραπται.
 Ἔχει γὰρ οὕτω καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀληθείας θεωρούμενα.
 Δεξόμεθα γὰρ οὐδαμῶς τὴν διὰ τοῦ πνεύματος ἐν
 καρδίᾳ περιτομὴν, οὐπω διαδιδασθέντες Ἰορδάνην,
 ἀλλ' ἐπέκεινα γεγονότες τῶν ἁγίων ὑδάτων. Ἐπι-
 δὴ δὲ περιετμήθη πᾶς ὁ λαός διὰ προστάγματος
 Ἰησοῦ, τὸ ἐκ τοῦ πράγματος εὐθὺς ἀνακαλύ-
 πτει χρήσιμον ὁ νομοθέτης, καὶ φησι πρὸς τὸν
 ἅγιον Ἰησοῦν· « Ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ἀφάλλον ἐδὸν
 ὀνειδισμὸν Αἰγύπτου ἀφ' ὕμῶν. » Ἐπὶ εἰσιν οὖν
 ἄρα τὸν Ἰσραὴλ ὠφειλεῖσθαι δώσωμεν; ἢ ποῖον αὐτὸν
 ὀνειδισμὸν ἀφαιρηθῆναι φαμεν; Τὴν δουλείαν δηλοῦ-
 σι, καὶ τὸ ἐξ ἀσθενείας ἔτιμον εἰς πλεονεξίαν, καὶ
 προσέτι πόνους, τοὺς ἐπὶ πληῶ καὶ πλινθείᾳ. Ὅρα
 ὅσον ἀπαλλάττει κακῶν τῆς ἐν πνεύματι νεουμένης
 περιτομῆς ἡ δύναμις. Ἐξέλακε μὲν γὰρ τῆς τοῦ δια-

ait, « usque ad divisionem animæ ac spiritus²⁶. »
 Qui cum tam acutus et penetrans sit, et pertingat
 usque ad nostrum spiritum, omni quidem nos im-
 puritate liberat, et ineffabili ratione circumcisis
 iis quæ nos summa execratione replant, sanctos
 et immaculatos efficit. Vide enim clarissimam in
 his, quæso, veritatis imaginem. Josue quippe circum-
 cidit: circumciduntur autem ab eo omnes nocena-
 nali, ut scriptum est²⁷, qui nesciunt hodie bonum
 aut malum. Qui enim ex Ægypto recesserant inero-
 dultatis stipendium divinam iram habuerunt, va-
 riisque pœnis excepti sunt in deserto, cum sanctis-
 simo Deo visum esset in terram eos non introdu-
 cere, quam juravit patribus eorum. Qui autem
 post eos incredulitatis crimine liberati sunt, novi
 populi typum impleverunt, ut et spiritalem circum-
 cisionem per Christum susciperent, in exitum pro-
 lapsa, ut modo dicebamus, vetere primoque populo,
 Israelitarum videlicet. Circumciditur porro nobilis
 et novus populus Josue mandato ultra Jordanem,
 ut scriptum est²⁸. Ita se quippe ratio veritatis ha-
 bet. Cordis enim spiritalem circumcisionem nequa-
 quam suscipiemus, nondum Jordane trajecto, sed
 ultra sanctas undas positi. Postquam autem jussu
 Josue circumcisis est populus universus, utilitatem
 rei legis auctor aperit, 437 et ad sanctum Josue
 inquit: « In hodierna die abstuli opprobrium Ægy-
 pti a vobis²⁹. » Quibus igitur in rebus Ierusalem
 auxilium suscepisse fatebimur, aut quodnam op-
 probrium ablatum dicemus? Servitutem nimirum,
 et infirmitatem vi et injuriæ expositam, præterea
 luto lateribusque fingendis labores. Vides quantis
 malis liberat spiritualis circumcisionis via ac ratio.
 Animam hominis diaboli manu eripit, peccato quod
 in nobis dominatur liberam ac immunem reddit,
 et quavis malorum daemonum tyrannide superiorem
 efficit. Sed et a luto atque lateribus eam vindicat.
 Non enim eam carnis voluptatibus amplius inquinar-
 i, aut terrenis laboribus immixceri patitur, sed
 morte et corruptione liberat; nec ea tantum præ-
 stat circumcisia, sed nos præterea naturæ divinæ
 consortes³⁰ per Salvatoris nostri Christi partici-
 pationem reddit. Subjungit enim illius libri auctor,
 filios Israel fecisse Pascha quartadecima die mensis,
 et comedissee de frumento terræ azyma, et nova.
 Non enim aliter participibus esse licet Agni veri,
 qui tollit peccatum mundi, sed neque azymum et
 novum evangelicæ prædicationis cibum reperire,
 non prius trajecto Jordane, et suscepta
 vivi sermonis circumcisione, et nisi opprobrium
 Ægypti, hoc est animæ labem prius abstergerimus,
 eo quo jam exposuimus modo. Deum autem exse-
 crari eum qui nondum circumcisis sit, ut oppro-
 brio et omni impuritate plenum, non quod carnes
 execretur, quam condere dedignatus non est, sed
 vitiosis voluptatibus sane adhuc totum, ut ita lo-
 quar, hominem, et in solidum mancipatum, rursum;

²⁶ Hebr. iv, 12. ²⁷ Josue v, 5. ²⁸ Ibid. ²⁹ Ibid. 9. ³⁰ II Petr. i, 4.

agnoscemus, cum ad sanctum Mosen et Aaron ita loqui comperiemus : « Hæc est lex ipsius Pascha. Omnis alienigena non comedet de eo : et omnem famulum, vel argento emptum circumcidet eum : et tunc comedet de eo ⁴¹. » Alienigenam quippe prorsus arcet, eum qui nondum per fidem Christo conjunctus est significans : eum autem qui peccato servit, et diabolo quodammodo mancipatus est, si prius circumcisus sit et purgatus, sacras attingere carnes opportune tunc sinit. Puri enim pure Christi participes erimus, juxta illud quod in **438** ecclesiis concinne decantatur, *Sancta sanctis*. Æquum enim et consentaneum est, ut, cum Salvator noster Christus pro nobis mortuus sit ⁴², neque legalibus nos aspersionibus, sed suo sanguine purificaverit, ei quoque nostram vitam consecremus, ac instar justī debiti ei, non nobis, vivamus, ac animalum nostrarum integram consecrationem ad sanctificationem retribuamus. Quod enim pretiosus sanguis et mors qui pro omnibus mortuus est Christi, cum ab omni malo nos liberarit, tum circumcisionem spiritalem nobis conciliarit, per quam supremo Deo conjungimur, ex hoc etiam rursus loco videbimus. Scriptum enim est de successore Mosis, Josue nimirum, quiddam hujusmodi : « Et factum est post illa, et mortuus est Jesus filius Nave servus Domini, centum decem annorum. Et sepelierunt eum ad fines sortis ejus. Ibi posuerunt cum eo, in monumento, in quo sepelierunt eum ibi, cultros petrinus in quibus circumcidit filios Israel ⁴³. » Sepultus enim est mortuus beatus Josue, et defixi sunt apud monumentum cultri qui ad circumcisionis typum servierant : ut hinc rursus intelligamus morti Salvatoris nostri Christi spiritualis circumcisionis gratiam inherere, omnium nobis cœlestium bonorum conciliatricem atque parariam. Intelligemus itaque illam in octava die circumcisionem, nihil Judaicum sentiendo, spiritalem esse purificationem, in fide et resurrectione Christi, peccati cujusvis depulsionem, mortis et corruptionis destructionem, conciliatricem sanctitatis et conjunctionis cum Christo, libertatis imaginem, familiaritatis cum Deo viam et januam. Satis itaque hactenus spiritualium observationum uadique collegimus : quibus in duo, ut par erat, capita distinctis cum convenientem unicuique dissertationem fecerimus : dicendum superest, quam ob causam spiritualis ipsa circumcisio honori quoque Sabbati quodammodo prævaleat. Circumcisio enim suscipitur etiam in Sabbato, legem de cessando in die Sabbati nihil metuens.

πρόξενον, δι' ἧς τὸ συνάπτεσθαι τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ κερδαίνομεν, κἀν τούτῳ πάλιν ὀφόμεθα. Γέγραπται γάρ τι τοιοῦτο ἐπὶ τῷ μετὰ Μωσῆα γεγονότι στρατηγῷ, φημι δὲ πάλιν Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ · « Καὶ ἐγένετο μετ' ἐκεῖνα, καὶ ἀπέθανεν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ναυῆ δούλος Κυρίου ἑκατὸν δέκα ἔτων. Καὶ ἐθαψαν αὐτὸν πρὸς τοὺς ὄρους τοῦ κλήρου αὐτοῦ. Ἐκεῖ ἐθήκαν μετ' αὐτοῦ εἰς μνήμα, εἰς ὃ ἐθαψαν αὐτὸν ἐκεῖ, τὰς μαχαίρας τὰς πετρίνας, ἐν αἷς περιέτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Ἐθάπτετο μὲν γὰρ θευνῶς ὁ μακάριος Ἰησοῦς · παρ' ἐπήγγυντο δὲ χρησίμως αἱ μάχαιραι τῷ μνημείῳ,

ὁλόου χειρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, ἐλευθέραν καὶ ἀνεμμένην τῆς τυραννοῦσης ἐν ἡμῖν ἀμαρτίας ἀποτελεῖ, καὶ πλεονεξίας ἀπάσης τῆς ἐκ πονηρῶν δαιμόνων ἀμείνων δεικνύει. Ἄλλὰ καὶ πηλοὺ καὶ πλινθελας ἀνήσιν. Οὐ γὰρ ἐτι μολύνεσθαι ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς, ἢ τοῖς περὶ γῆν ἐγκαταφύρεσθαι πόνοις ἐξ, ἐλευθεροὶ δὲ καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς · καὶ οὐκ ἐν τούτοις ὄλα τὰ ἐκ τῆς περιτομῆς, ἀλλὰ καὶ θείας φύσεως ἀποτελεῖ κοινωνοὺς διὰ μετοχῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. Ἐπισυνάπτει γὰρ τοῖς εἰρημηνοῖς ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, ὅτι καὶ ἐποίησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ Πάσχα, τῇ τεσσαραεκαδικῆτῃ ἡμέρῃ τοῦ μηνὸς, καὶ ἐφάγουσαν ἀπὸ τοῦ αἵτου τῆς γῆς, ἄζυμα καὶ νέα. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐτέρως δύνασθαι μετασχεῖν τοῦ Ἄμνου τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ ἀφρονος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἄζυμὸν τε καὶ νέαν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων εὐρέσθαι τροφήν, μὴ προπαρελθόντας μὲν τὸν μουσικὸν Ἰορδάνην, τὴν δὲ ἐκ τοῦ ζῶντος λόγου λαβόντας περιτομήν, καὶ προαποτριψαμένους τρόπον τινὰ, καθάπερ κηλίδα ψυχικὴν, τὸν οὐνειδισμὸν Αἰγύπτου, κατὰ τὸν ἀρτίως ἡμῖν διαρμηνευθέντα τρόπον. Ὅτι γὰρ ὡς οὐνειδισμῷ καὶ ἀκαθαρσίας ἀνάμειστον ἀπάσης, τὸν οὐπω περιτετημημένον καταμυσάττεται Θεός, οὐ τὴν σάρκα βδελυττόμενος, ἦν οὐκ ἀπηξίωσε δημιουργεῖν, ἀλλὰ τὸν ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς ὑγιῶς ἐτι καὶ ὀλοκλήρως, ἵνα οὕτως εἴπωμεν, ἔχοντα διὰ τὸ μὴδὲν ἀποβαλεῖν, διαγνωσόμεθα πάλιν, ὅταν εὐρωμεν λέγοντα πρὸς τὸν ἅγιον Μωσῆα, καὶ τὸν Ἄρων · « Οὗτος ὁ νόμος τοῦ Πάσχα. Πᾶς ἀλλογενὴς οὐκ ἔσται ἀπ' αὐτοῦ, καὶ πάντα οἰκέτην τινὸς καὶ ἀργυρῶνητον περιτεμείζ αὐτὸν, καὶ τότε φάγεται ἀπ' αὐτοῦ. » Ἐξείργει μὲν γὰρ παντελῶς τὸν ἀλλόφυλον, τὸν οὐπω διὰ πίστεως προσοικειωθέντα Χριστῷ διὰ τούτου δηλῶν · τὸν δὲ γε τῇ ἀμαρτίᾳ δουλεύοντα, καὶ τῷ διαβόλῳ τρόπον τινὰ καταπεπραμένον, προπεριτεμηθέντα καὶ προκεκαθαρμένον τῶν ἱερῶν ἁπτεσθαι κρεῶν εὐκαίρως δὴ λίαν ἐφήσει τότε. Καθαροὶ γὰρ μᾶλλον καθαρῶς μεθέξομεν τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις εὐρύθμως ἀναφωνοῦμενον, *τὰ ἄγια τοῖς ἁγίοις*. Καὶ γὰρ ἦν βνωῖς δίκαιόν τε καὶ πρέπον, ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ οὐ τοῖς κατὰ νόμον ἡμᾶς περιβρᾶντηρίοις καθαρισαντος, ἀλλ' αἵματι τῷ ἰδίῳ, καὶ ἡμᾶς αὐτῷ τὴν ἰδίαν ἀναθεῖναι ζωὴν, καὶ ὡς ἐν τάξει δικαίων ὀφλημάτων καταθέσθαι λοιπὸν τὸ μὴ πολιτεύεσθαι μὲν ἑαυτοῖς, ἀντιδιδόναι δὲ ὡσπερ τὴν ὀλοσχερῆ πρὸς ἁγιασμὸν ἀφιέρωσιν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ὅτι γὰρ ἡμᾶς τὸ τίμιον αἷμα καὶ ὁ θάνατος τοῦ ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντος Χριστοῦ, καὶ παντός διέσωσε κακοῦ, καὶ τῆς ἐν πνεύματι περιτομῆς γέγονε

⁴¹ Exod. xii, 45, 44. ⁴² Rom. v, 9. ⁴³ Josue xliii, 29 sq.

πάλιν ἡμεῖς διὰ τούτου συνώμεν, ὅτι τῷ θανάτῳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τῆς ἐν πνεύματι περιτομῆς παραπέτηγεν ἡ χάρις ἢ πάντων ἡμῶν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν προμνήστρια. Ἐκληψόμεθα τοίνυν τὴν ἐν ὀγδόῃ περιτομῇ, Ἰουδαίῳ νοοῦντες οὐδὲν, τὴν διὰ πνεύματος κάθαρσιν, ἐν πίστει καὶ ἀναστάσει Χριστοῦ, πάσης ἀμαρτίας ἀποβολὴν, θανάτου καὶ φθορᾶς ἀναίρεσιν, πρόξενον ἀγιασμοῦ καὶ οικειότητος τῆς εἰς Χριστὸν, ἐλευθερίας εἰκόνα, τῆς πρὸς Θεὸν οικειώσεως ὁδὸν τε καὶ θύραν. Ἄλις μὲν ὅν ἦδη τῶν ἐπὶ τούτοις πανταγόμεν ἡμῶν ἡρατισμένων θεωρημάτων πνευματικῶν, διηρημένοι δὲ, ὡς εἰκός, τοῖν δυοῖν κεφαλαίοις, ἐκάστῳ τε τὸν αὐτῷ πρόποντα διητηληχότες λόγον· λέγοντες ἂν εἴη καὶ χρεωστούμενον εἰπεῖν, ὅτου δὴ χάριν τῆς περιτομῆς τὸ χρέμα τὸ πνευματικὸν καταναυεύεται πως καὶ τῆς τοῦ Σαββάτου τιμῆς. Δεκτὴ γὰρ ἡ περιτομὴ καὶ ἐν Σαββάτῳ, τὸν ἐπ' αὐτῷ τῆς ἀργίας οὐ καταφριττουσα νόμον.

Κατασημαίνοντες τοίνυν, τοῦ μὲν ἐν ἐβδόμῃ σαβ- **A** Cum ergo septimæ diei sabbatismus cessationem
 βατισμοῦ τὴν ἐκ φαυλότητος ἀπάσης βραστώνων τε
 καὶ ἀργίαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας σχολήν, ση-
 μαινοῦσης δὲ πάλιν τῆς ἐν πνεύματι περιτομῆς οὐδὲν
 παρὰ ταῦτα ἕτερον (ὡς ἐν ἐξηλλαγμένῳ τρόπῳ τὸ
 γὰρ, οἶμαι, τῶν περιττῶν ἐπιθυμιῶν ἀπαλλάττεσθαι,
 καὶ ἡδονῆς τῆς πλείονος, τὴν ἐκ φαυλότητος ἀργίαν
 ὠδίνειν διαφανῶς)· οὐχ ὅπως κατ' οὐδένα παραλούσα-
 σαν τρόπον τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ νόμον τὴν περιτομῇ
 εὐρήσωμεν, ἀλλ' ἦδη καὶ συνασπίζουσαν, καὶ εἰς ἓνα
 καὶ τὸν αὐτὸν μόνον καὶ συνθέουσαν λόγον, καὶ
 ὅτι προσήκεν ἀργεῖν, καὶ ἀνεῖσθαι φαυλότητος ἀνα-
 φανδὸν ἀγορεύουσαν, ὡς εἶναι ταυτὸν ἀμφοτέρω, τὸ
 τε περιτέμεσθαι λέγω, καὶ τὸ ἀργεῖν ἐν Σαββάτῳ,
 καθόσον περ ἂν τις ἀριστὰ γε ποιῶν ὑπολάβοι, κατὰ
 τὴν ἐξ ἀμφοῖν εἰς ἓνα σκοπὸν συνδρομήν. Οὐ γὰρ **B** Quodnam enim tempus est in quo cessare a bonis
 δὴπου τῷ παχεῖ τῆς ἱστορίας προσεδρεύσομεν τύπῳ,
 προσδαλοῦμεν δὲ μᾶλλον πνευματικῶς τοῖς λογίοις
 τοῦ Πνεύματος. Οὐκοῦν ἀκατηγορήτως καὶ ἐν Σαβ-
 βάτῳ τὸ ἐκ τῆς περιτομῆς εἰσθήσεται χρήσιμον,
 ἐπεὶ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, βεβηλοῦσιν
 οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ναῷ τὸ Σάββατον ἰσουργοῦντες ἐν
 αὐτῷ, καὶ τῶν συνήθων οὐ καταλήγοντες, καὶ ἀναί-
 τῶς εἶσιν, ὡς αὐτὸς αὐτοῖς μεμαρτύρηκεν ὁ Κριτῆς,
 εἰ δὴ μᾶλα καὶ λίαν εἰκότως. Ἔργων γὰρ ἱερῶν καὶ
 τῶν ὅσα τὸ Θεῖον εὐφραίνει ποῖος ἂν γένοιτο καιρὸς, ὅτι
 προσήκεν ἡμᾶς ἀποσχέσθαι λέγων· τὸ δὲ καταλήγειν
 τῆς ἐν εὐσεβείᾳ σπουδῆς κατὰ τὴν χρόνον οὐκ ἐπι-
 ζήμιον· φαυλότητος οὖν ἄρα, καὶ μόνης τῆς βδελυρᾶς
 ἀμαρτίας ἀξίει πεινωτικῆς ἔχει κατὰ τὸ Σάββατον ἀργία, **C** In præcidendis enim
 διακωλύει δὲ οὐδαμῶς ἔργους μὲν ἐφήδεσθαι τοῖς ἱεροῖς, ὅπερ δ'
 ἂν οἴηται τις πρὸς ὠφέλειαν εἶσεσθαι τῇ οἰκείᾳ ψυχῇ,
 τοῦτο καὶ λίαν ἐπαίγεσθαι περὶ αὐτῶν ὀρθῶς ἀνεγκλή-
 τως ἐφήσει. Τοῦτο δ' ἂν ἴθις αὐτὸ καὶ ἐν τῇ δυνάμει
 τῆς περιτομῆς εἰσχεομισμένον τὸ χρήσιμον. Ἐν
 γὰρ τῷ τὰς εἰς τὸ φαῦλον ἡδονὰς ἀποτέμνειν, ἀργίας
 μὲν τῆς εἰς ἀμαρτίαν ὀρεῖται γένεσις, λατρείας δὲ
 τῆς ἐν πνεύματι καὶ πολιτείας τῆς ἱερωτάτης ἀρχῆς.
 Ἄλλ' ἢ γε διαφορὰ μικρὰ μὲν ἐν τούτοις, ἀναγκαῖα
 δ' οὖν ὄμω. Τὸ γὰρ ἀμφοῦ μὴ ἐν ἐβδόμῃ τελεῖσθαι
 προστάττειν, μήτε μὴν ἐν ὀγδόῃ τυχεῖν, ὅτι διέσταται
 πως, ὁ ἐφ' ἐκάστῳ λόγος δίδωσιν ἔννεα. Ἄλλ' ἔχει
 τινὰ καὶ τοῦτο διάνοιαν οὐκ ἀκομήσον, ὡς γέ μοι φαί-
 νεται. Τὸ γὰρ ἀργῆσαι φαυλότητος, οὐπω πάντως ἐστὶ
 καὶ φαυλότητος ἀποβολή. Ἦρμεῖ γὰρ πολλάκις ἐν
 ἡμῶν τὰ πάθη, τῆς μὲν διανοίας οὐκ ἐξῆθεν ὄντα **D** est ab ipso et 440 majus quiddam quam a per-
 turbatione cessare. His ita statutis, cogitandum

¹¹ Matth. XII, 5.

est demum nos perturbationes aut voluptatis peccata non prius abiectiones, quod per circumcisionem significatur, nisi ab actu peccandi prius cessamus, et motus animi ad peccatum tendentes velut in quiete et otio sistamus. His enim quae gradibus quibusdam utentes ad id, quod majus et superius est ascendemus, integram scilicet perturbationum resectionem. Sed a perturbatione quidem cessare, ex iis est quae in nostra potestate sita videntur; cessabimus enim a malo si nostram voluntatem ad meliora ferri sinamus: perturbatione vero liberari, quibus certe non est nostrae, sed Christo revera conveniens opus, qui passus est pro nobis, ut opinia quoque ad vitae novitatem reformaretur. Proindeque octavam diem circumcisionis merito haec est, tempus nobis resurrectionis quod renovandi sumus, ita ut loquar, significans: septimam vero quae ei retro proxime conjuncta est, cessatio. A tergo enim quodammodo relinquitur, et aliquantum distat ab integra perturbationum resectione, temporaria et voluntaria cessatio.

Χριστῷ τῷ παθόντι ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα καὶ πάντα μὲν ὀνόματι ἢ περιτομῇ προπόντως ἀπεκληρώσαστο, εἰσαχμίζουσα καιρῶν· γέγονε δὲ τὴν ἐπίσω βραχὺ, καὶ τὴν ἐδάμνη, ἢ ἀργία. Λαίπεται γὰρ καιρὸς, καὶ ὁλοκαίρειται βραχὺ τῆς ὁλοκλήρου τῶν παθῶν ἀποτομῆς, ἢ πρόσκαιρός τε καὶ κατὰ θέλησιν ἀργία.

κατὰ τὸ πέντη· λογισμῷ δὲ τῶν αἰσθησίων, καθάπερ τινὲν χαλινῷ, περιενεχθέντα βίαιως εἰς ἀπέδουσαν εὐταίης ἡσυχίαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς εἰς ἄσκησιν πόνοισι καὶ οὐχ ἐκόντα παραχωρεῖν. Τὴ δὲ ἀποτομίσασθαι πάθος, ὅσον ἀνθρώπων πρόπει, πάντως γε δήπου καὶ ἕτερον τι παρ' ἐκείνῳ ἐστὶ, καὶ πάλυ τι μείζον παρὰ τὸ ἀργῆσαι πάθους. Διεσκευασμένων δὲ οὕτω τῶν ἐπὶ ταῖς λόγοις, προσήκει λοιπὸν ἐννοεῖν, ὡς οὐ πρότερον ἐπὶ τὴν τῶν παθῶν, ἤτοι τῶν ἐξ ἡδονῆς πταισμάτων, ἤξομεν ἀποβολὴν, ὃ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς σημαίνεται, μὴ οὐχὶ τῆς κατ' ἐνέργειαν δραστηκῆς κακίας; προκαταλύοντες, καὶ ἰστώντες ὡσπερ εἰς ἀργίαν τὰ εἰς κλημμέλειαν πρέχοντα τοῦ νοῦ κινήματα. Βαθμῶν γὰρ ὡσπερ τινὲ τότε τῷ ταυοῦτω χρησάμενοι, καὶ προσέει μείζον καὶ ὑπερτεροῦν ῥαδίως ἀναθεσόμεθα [Ἰσ. ἀναθεσόμεθα], τὴν ὀλοσχερῆ φημι τῶν παθῶν ἀποτομῆν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀργῆσαι πάθος, εἰς τινὰ μοῖραν τοῦ καὶ ἐφ' ἡμῖν κείσθαι δοκεῖν· καταλήξομεν γὰρ τοῦ κακῶς ταῖς ἀμείνοσι τῶν ἰδίων θελημάτων ἐπιδοδόντες τὴν ῥοπήν· τὸ δὲ ἀπαλλάττεσθαι πάθος, οὐχὶ πάντως ἐφ' ἡμῖν, ἔργον δ' ἂν εἴη πρέπον ὅπως ἀναρρυθμισθῆ πρὸς καινότητά ζωῆς. Διὰ ται τοῦτο τὴν τὸν ἀνακαινιστήν, ἢ οὕτως εἶπω, τῆς ἀναστάσεως τὴν ἐδάμνη, ἢ ἀργία. Λαίπεται γὰρ καιρὸς, καὶ ὁλοκαίρειται βραχὺ τῆς ὁλοκλήρου τῶν παθῶν ἀποτομῆς, ἢ πρόσκαιρός τε καὶ κατὰ θέλησιν ἀργία.

“ Rom, xii, 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΑ ΕΝ ΤΩ ΠΕΜΠΤΩ ΒΙΒΛΙΩ.

CAPITA

QUAE IN LIBRO QUINTO CONTINENTUR.

- I. Quod non horis, ut perperam Graeci sentiunt, necessitate quadam res humanae subjectae sint, sed voluntate nostra servamur in bonum sine malum; et quod Dei nutu gubernemur.
- II. Quod post Servatoris crucem et tempus resurrectionis a mortuis firmiter in nobis Spiritus sanctus inhabitaverit.
- III. Quod nos Judaeorum robore, nec aliorum ulla vi adustus mortem in cruce sustinuerit, sed ipse ultro pro nobis eam pertulerit, ut omnes servaret.
- IV. Quod secundum naturam sit Filius nequaquam creaturis similis quoad substantiae rationem.
- V. Quod minor non sit Deo ac Patre Filius, virtute et sapientia, sed ipsamet potius sapientia et virtus ejus.

- Α'. Ὅτι κατὰ Ἑλλήνων ἀμαθεῖς ὑπονοίας, ὅθ' αὐτοῖς ἔρωσις ἢς ἐξ ἀνάγκης ἐπέσκειται τὰ κατὰ ἡμᾶς, ἀλλ' ἐτι προαιρέσεως ἰδίως ἐπὶ τὰ τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ ἐναντίον ἐρχόμεθα, καὶ ὅτι τοῖς τοῦ Θεοῦ νουμοῖσι διοικουμέθα.
- Β'. Ὅτι μετὰ τὴν τοῦ Ἐπιτήρος σταυρῶν κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν ἐμφανίσθη παρῶς ἡμῖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα.
- Γ'. Ὅτι οὐ εἴς Ἰουδαίων ἰσχυίος ἔργον ἦν τὸ ἐπὶ σταυρῷ πάθος, οὐδὲ ἐτι τινῶν πλεονεξίας ἀπέθανεν ὁ Χριστός, ἀλλ' αὐτὸς ἐκὼν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦτο πέποιθεν, ἵνα πάντας διασώσῃ.
- Δ'. Ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς, τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ὁμοιότητος ἀνεκμισμένος πανταλῶς, ὅσον εἰς οὐσίας λόγος.
- Ε'. Ὅτι οὐκ ἐλάττω ἐν δυνάμει καὶ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, μᾶλλον δὲ αὐτοσφία καὶ δύναμις αὐτοῦ.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ
BIBΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER QUINTUS.

Ελάττωσαν οὖν τινες ἐκ τῶν Ἰερουσαλυμιτῶν· οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς ἐστὶν ὁν ζήτουσιν ἀποκτείνειν;

441-442 VII, 25. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis : Nonne hic est quem quaerunt interficere?

Ἐσθηθεὶς οὖσης τῆς κατὰ νόμον Σκηνοπηγίας κατὰ
ωνομασμένης, καὶ ἐξ ἀπάσης, ὡς ἔπος εἶπεν, τῆς
παροικίδος συνδιεπραμηκότων Ἰουδαίων εἰς Ἱερουσα-
λυμα (τοῦτο γὰρ ἦν τῷ νομοθετῇ δοκοῦν), τὴν πρὸς
ἀπαντὰς διδάσκαλλάν ἐποιεῖτο Χριστός. Οὐ γὰρ θή-
σκου μόνους πρόσελλέλει τοῖς ἀστικαῖς. Οὐκοῦν ἀνάγκη
ζητεῖν τὸν γε θλας χρηστόμαθῃ καὶ φιλήκοον, τί τὸ
πεπεικός τὸν θεῖον εὐαγγελιστὴν, τὴν μὲν ἄλλην
ἀπίσαν τῶν Ἰουδαίων ἀγάτην σιωπῶσαν εἰσάγειν,
Ἱερουσαλυμίτας δὲ μόνους τῶν ἐπὶ τοῦτω προσάφαι
λόγων. τί δὲ ἄρα διεσκαμμένοι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐνθυ-
μούμενοι τὰ τοιαῦτά φασιν· σῆμα γὰρ τῷ λόγῳ
περιπέθειται. Βαθὺ τί τοιγαροῦν πρὸς τοῦτον ἐροῦμεν·
Οὐκ εὐαρέθμητα κατὰ τὸ ἄστυ σημεῖα πεποιηκότος
τοῦ πάντων Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, συχνότερον
δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐνδιατρίβοντος, ὑποκείμενον
τοῖς πῶς, ἤρέμα βασιλεύουσιν εἰς τὸ λοιπὸν
θελήσαι πιστέουσιν αὐτῷ τῶν κατὰ τὸ ἄστυ τινές,
ἀλλ' οὐτε γυμνῶς, οὐτε μὴν ἐλευθέρως ἀγαπῶν
ἀπετολμῶν, τῶν ἡγουμένων κατακτιτούμενοι θράσει,
καὶ πρὸς θεὸς ἀπειμιῶν οὐκ ἐξ ἐπιβουλῆς συνωθοῦ-
μενοι. Τοῦτο γὰρ ἐδὴλου σαφῶς ἐν τοῖς ἤδη παρ-
ψηχόσιν εἰρηκῶς ὁ μακάριος εὐαγγελιστῆς, ἐν παρ-
ρησίᾳ μηθένα λάλειν περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φόβον τῶν
Ἰουδαίων. Ἰουδαίους γὰρ ἐν τούτοις τοὺς ἡγουμέ-
νους ἀποκαλεῖ λοιπὸν, κατοικήσας, ὡς γ' ἐμοὶ φά-
νεται, τοῖς ὑπὸ τῶς ἀπεγνώσμένοις τὴν τῶν ἡγουμέ-
νων ἐκωνυμίαν χαρίζεσθαι. Παρρησιαζομένου τοι-
γαροῦν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῖς
τῶν ἀρχόντων ἀπονοαῖς ἐπιπηδῶντος εὐτόνως, διελέγ-
χοντις τε, καὶ μάλα σαφῶς, ὡς οὐδεὶς μὲν αὐτοῖς τοῦ
νομοθέτου λόγος, ἐπὶ δὲ τὸ δοκοῦν ἕκαστοι καὶ λίαν
εὐπετῶς ἀποκλίνοντες, καὶ εἰς τὸ φοιᾶν ἀπερισκέ-
πτως ὡς ἐπὶ μηδὲν τῶν φασίλων ἐξωλισθῶν, ὑπο-
μένοντες τε τῶν ἀπῶν ἐπὶ τούτοις οὐδὲν παρ' ὧν
ἦν εἰκὸς ὑποστήσεσθαι τὰ δεινὰ, αὐτὸ δὲ τοῦτο πρὸς
ἀποδείξιν καὶ κληροφρίαν τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ θεο-
κρεπίδης ἐξουσίας Ἱερουσαλυμίται λαμβάνουσι, καὶ
τοῖς ἤδη προπεθαμασμένοις πρόσθηκην ὡσερ τινὰ
καὶ τοῦτο δεχόμενοι, καὶ τοῖς προλαβοῦσιν ἐπισω-
ρεύοντες, θερμότεροις λοιπὸν τοῖς κινήμασιν ἐπὶ τὸ

Cum festum esset quod Scenopogia secundum
legem nuncupatum est, et ex omni, ut verbo di-
cant, circumiacente regione Hierosolymam Judaei
convenissent, sic enim a legislatore constitutum
erat, Christus universos edocebat: non enim solum
urbicis verba faciebat. Quapropter quisquis est
discendi audientique cupidus, quae sit necessitas
quid instigavit divinam evangelistam, ut aliam
quidem omnem Judaeorum multitudinem silentem
inducat, solos autem Hierosolymitanos israhelice lo-
quentes: aut quid porro consilii habeant ac ver-
sent in sese dum haec aiunt: signa enim est in his
verbis. Alius igitur aliquid ei responderemus. Cum
Servator noster Christus innumeris propemodum
signa fecisset in urbe, et frequentius Hierosolymis
versaretur, eosque quodammodo persuaderet,
sensim eo deducti sunt ex urbe nonnulli, ut ei
de caetero crederent; sed nec aperte nec libere
443 acquiescere dicenti audebant, principum fe-
rocitate perterriti, ac poenae metu. Id enim clare
ostendit beatus evangelista, cum antea dixit, ne-
minem libere loqui de illo propter metum Judaeo-
rum. Judaeorum quippe nomine hoc loco prin-
cipes appellat veritus, ut optior, tam desperatis
hominibus principum nomen largiri. Cum ergo
summa libertate Servator noster Jesus Christus in
principum vecordiam invehetur, et manifeste
probaret nihil eis legis auctorem esse curae, sed
unumquemque suae libidini ac sententiae obsequi,
caedemque temere spirare ceu noxae immunem:
neque tamen idcirco grave quiddam ab iis patere-
tur a quibus extremo supplicio afficiendus videba-
tur, idipsum certe ad demonstrandam proban-
damque divinam qua praeditus erat potestatem
Hierosolymitae assumunt, et ad ea quae prius mi-
rati fuerant hoc adjicientes ac prioribus accumu-
lantes, vehementius tandem impelluntur ut ei cred-
dant. Quamobrem rationis indagine rei notitiam
jure colligentes aiunt: « Nonne hic est quem qua-
runt interficere? » Cogita enim eos propemodum
sublata circumlataque huc illuc manu osten-

dere Christum arguentem, et ridere cernentes illorum jam mitigatam feritatem non humana certe ratione, sed virtute potius ac potestate divina. Notandum vero est solos Hierosolymitas reliquæ omnium Judæorum multitudini dissentanea loqui: quo pacto, dicam. Cum Servator noster Christus res præstantissimas exponeret, et Pharisei ad hæc ringi cœpissent, et facinus audax apud se moliri, atque extrema quæque aggredi, ipse eos in legem peccare arguit, quod cædis occasionem quærendam esse decrevissent: « Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem? Quid me quæritis interficere ⁴⁶? » Et quidem scopus omnium horum verborum in corda principum dirigitur: ergo turba tamen percellitur, cumque sermones illos gravate ferret, acerbius respondit dicens: « Dæmonium habes: quis te quærit interficere ⁴⁷? » Verum neminem latere arbitror Christum hæc dicere, quod jam cædis occasionem quærere Phariseos cerneret. Quo pacto igitur nonnullis hic factum negantibus, clamantibusque: « Quis te ~~44~~ quærit interficere? » soli Hierosolymitæ a reliquis dissentientes aiunt: « Nonne hic est quem quærunter interficere? » Recte vero id illi quærunter, ut tam audax facinus solis principibus ascribatur. Idcirco probabili quadam ratione adducimur ut putemus reliquam Judæorum gentem principum ignorasse consilium: Hierosolymitis autem qui plurimum cum eis versabantur, unamque simul urbem incolebant, et eos sæpius conveniebant, notum fuisse illud interficiendi Christi Servatoris consilium in eorum animis alte defossum. Et nefarius quidem ille Judæorum ordo non solum voce nostri Servatoris incusatus est, sed ab ipso quoque grege subdito, qui eorum vecordia periit, ac præcipitavit. Nam ex ante dictis videre licet eum jam sitire et inflammarî Christianæ fidei desiderio, et exigua manuuctione indigere, quam si obtinuisent, illum cœlitus ad nos profectum facile suscepissent. Rei ergo sunt perditarum ovium pastores. Quod rursus testabitur Jeremias propheta clamans in hunc modum: « Quia pastores stulte egerunt, et Dominum non quæsierunt, propterea non intellexit omnis grex, et dispersi sunt ⁴⁸. »

δεομένην τῆς χειραγωγίας, ἥς ἐπερ ἔτυχον, εὐκόλως ἀν παραδέξωνται τὸν οὐρανόθεν ὡς ἡμᾶς ἀφειγμένον. Ὑπαίτιοι τοιγαροῦν τῆς τῶν προβάτων ἀπωλείας εἰσὶν οἱ τὸ ἔγχεσθαι λαχόντες. Καὶ μαρτυρήσει πάλιν ὁ προφήτης Ἰερεμίας οὕτω βοῶν· « Ὅτι οἱ ποιμένες ἠφρονεῦσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐζήτησαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. »

VII, 26. *Ecce palam loquitur, et nihil ei di-* D

gnosci. Rationibus magis magisque persuadentur, et clariori demonstratione confirmantur, securam Christi cernentes in loquendo libertatem. Sed et jure attoniti hærent, cum reperiunt impios et quos antea feroces agnoverant repente ad insolitam æquanimitatem delatos, et novam præ se ferre mansuetudinem. Hinc in suspensiones rationi con-

αρχῆναι πιστεῦν αὐτῷ συναλαμβάνονται. Δι' αὐτὸ φασιν, τὴν ἐκ λογισμοῦ εἰκότως ἐρανεζόμενοι γνώσιν· « Οὐχ οὗτός ἐστιν, ὃν ζητοῦσιν ἀποκτείνει; » Ἐννοεῖ γὰρ ὅτι μονονοῦχι καὶ ὑψηλῆν ἀνατείναντες χεῖρα, τῆθε κάκεισε περιχομιζόντες, δεῖκνύσουσι μὲν τὸν ἐλέγχοντα, διαγελῶσι δὲ ἦδη τὴν ἐκείνων ἀτιθάσων ἀγριότητα κατηνασμένην ὁρῶντες, οὐ λογισμῷ τῷ σώφρονι ποτε, θεοκρεπεῖ δὲ μᾶλλον δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ. Σημειωτέον δὲ, ὅτι τοῖς ἄλλοις ἅπασι τῶν Ἰουδαίων ὄχλοις Ἱεροσολυμίται μόνοι τὰναντία φασί, καὶ ὅπως, ἐρῶ· Εἰσηγουμένου ποτὲ τὰ κάλλιστα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, παρε[ι]στήκεισαν οἱ Φαρισαῖοι διαπρόμενοι· ἐπὶ τοῦτοις, ἀνακεκαλυμμένοι [Ἰσ. ἀνακεκλιμένοι] δὲ ἦδη πρὸς ἀμάχανον θράσος, καὶ τὰ ἐκ φόνου πράττειν ἐπειγόμενοι· πρὸς δὲ τοῦτο αὐτὸς ἔφασκε παρανομοῦντας ἐλέγχων αὐτούς, ὅτι προσήκει φονὴν ἐγνωκότας· « Οὐ Μωσῆς ἔδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; Τί με ζητεῖτε ἀποκτείνει; » Καὶ ὁ μὲν σύμπας τοῦ λόγου σκοπὸς τὰς τῶν ἡγουμένων κατατοξεύει καρδίας· ὑποκλήττεται δ' οὖν ὁμοῦς ἡ ἀγέλη..... φορητῶς δὲ διατεθεῖσα περὶ τοὺς λόγους, ὑβριστικώτερον ἀπεκρίνατο λέγουσα· « Δαιμόνιον ἔχεις· τίς σε ζητεῖ ἀποκτείνει; » Ἄλλ' οἶμαι παντὶ τῷ δήλῳ ὑπάρχειν, ὡς ἐπέπερ ἐθεάτο φωνῶντας ἦδη τοὺς Φαρισαίους, ἐκείνᾳ φησὶν ὁ Χριστός. Πῶς οὖν ἀρνούμενων ἐνταυθὰ τινω, καὶ τὸ, « Τίς σε ζητεῖ ἀποκτείνει, » βοῶντων, Ἱεροσολυμίται μόνοι τὰναντία τοῖς ἄλλοις ἅπασι καταψήφισόμενοι λέγουσιν· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτείνει; » Εὐ δὲ καὶ τοῦτο ζητοῦσιν, ἵνα τοῖς ἀρχουσι μόνως ἐπιγράφηται τὰ τολμήματα. Οὐκοῦν πιθανὸς τις ἡμᾶς ἀναπειθεὶ λόγος ἐννοεῖν, ὡς ὁ μὲν ἄλλος τῶν Ἰουδαίων ἠγνόησε δῆμος τὸν ἐν τοῖς ἡγουμένοις σκοπὸν Ἱεροσολυμίται δὲ κατὰ τὰ πλεῖστα συνόντες αὐτοῖς, καὶ μίαν συνοικήσαντες πόλιν, αἰετὶ περιτυγχάνοντες, ἴσασι πως τὸν ἐγκεχωσμένον αὐτῶν ἀνόσιον ἐπὶ τῷ Σωτῆρι τῷ Χριστῷ σκοπὸν. Καὶ συμβέβηκεν οὐ διὰ μόνης τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνῆς τὸ μιανὸν τῶν Ἰουδαίων κατηγορεῖσθαι σίφοι, ἀλλ' ἦδη καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπ' αὐτοῖς κρατωσῆς ἀγέλης, ἣ ταῖς αὐτῶν ἀπονομίαις διόλωλέ τε καὶ ἠνέχθη κατὰ κρημνῶν. Καὶ γὰρ ἐστὶ πως ἐκ τῶν εἰρημένων διψῶσαν μὲν ἦδη καὶ ἐγκεκαυμένην ὥσπερ εἰς τὴν ἐπὶ Χριστῷ πίστιν ὄρῳν, ὀλίγης καὶ κομῶδῃ

Ἰδὲ ἐν παρῆρησι αὐτοῖς λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσιν. Ἐπιτείνουσι τῆς πληροφορίας ἐν ἑαυτοῖς τοὺς λόγους, καὶ εἰς φανερωτέραν ὥσπερ ἀναφοιτῶσιν ὑπόδειξιν, τὴν ἀκίνδυνον ὁρῶντες παρῆρησιαν Χριστοῦ. Καταπλήττονται· δὲ καὶ σφόδρα εἰκότως, εἰς ἀμελέτητόν τε καὶ ἀσυνήθη μακροθυμίαν ὑπενεχθέντες εὐρίσκοντες τοὺς ἀνοσοὺς τὸ πάλαι, καὶ ὑβριστῶς θεώμενοι τε καὶ ξένην ἐπιτιθεύοντας ἡμερότητα

⁴⁶⁻⁴⁷ Joan. vii, 19, 20. ⁴⁸ Ibid. ⁴⁹ Jerem. x, 21.

Εἰς εὐλόγους ἐντεῦθεν ἀποδημῶσιν ὑποψίας· δι' ὧν δὲ πάλιν ὡς ἀνεξικακοῦντας θαυμάζουσιν, καὶ ἐφ' οἷς οὐδαμῶθεν ἐργίζεσθαι χρῆν, διὰ τούτων αὐτῶν κατηγοροῦντες ἀλίσκονται, ὡς ἐν ἔθει παρ' ἐκείνοις ἦν τοῖς τῶν καλλίστων ἐξηγηταῖς ἀδιακρίτως ἐπιφύεσθαι, καὶ κατὰ παντὸς ἀπλῶς ἰέναι θερμῶς, ἀν μόνον αὐτοῖς ἀπέδοντα λέγη, κἂν εἴ τι τῷ θείῳ νόμῳ συνηγορή. Δεινὸν γὰρ τῶν Φαρισαίων τὸ φύσημα, καὶ μέτρον οὐκ ἔχει τῆς ἐκείνων ἀπονοίας τὸ θράσος. Τίς οὖν ἄρα, φασὶν, ὁ τιθασσεύων εἰς τὸ παρόν; καὶ τίς ὁ ἀσκέτις τῷ πάλαι θυμῷ χαλινὸν ἐπιθεῖς τὴν σὺφρονα λογισμῶν; Τίς δὴ οὕτω καταγοητεύσας, καὶ ὡς περ τινὰς ὕφεις ἐπιπηδῶντας ἀεὶ κατευνάζει· πρὸς ἡμερότητα; « Ἴδὲ ἐν παρῆρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσιν. » Οὐχ ἀπλῶς λαλεῖ, φησὶν, ἀλλ' ἐν παρῆρησίᾳ. Καὶ οὐκ ἂν, οἶμαι, τις αἰτιάσαιτο δικαίως τὴν ἐκείνων ὀργὴν ἡσυχάζουσαν, εἰ λαθραίως ἐποιεῖτο τοὺς κατ' αὐτῶν λόγους ὁ ζητούμενος. Ἐν γὰρ τῷ μὴ πυθέσθαι τυχόν, οὐδ' ἂν ἐκινήθησαν οἱ θυμοί, ἀλλ' ἐν παρῆρησίᾳ γεγονότος τοῦ λόγου, καὶ δι' ἐλέγχων ἐρχομένου πικρῶν· τοῦτο γὰρ δὴ μάλιστα τὸ τῆς παρῆρησίας βνομα δηλοῖ, οὐχ ὅπως ἀπειρήκασιν πρὸς ὀργὰς, καίτοι· λίαν ἐτοιμῶς τοῦτο νοσοῦντες, ἀλλὰ καὶ πρὸς λόγους ὀκνοῦσι μόνους. « Οὐδὲν γὰρ αὐτῷ λέγουσιν. »

Μὴ ποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἀρχοῦντες, ὅτι οὐτός ἐστιν ὁ Χριστός;

Ὁρᾶς ὅπως, ἐξ εὐλόγων ἐπινοιών, καὶ λογισμῶν τῶν εἰκότων, τὸ χρῆναι πιστεῦναι ἐραυζόμενοι, μονουοῦχι καὶ ἀσφάλλουσιν, ὡς ἐγνωκότων μὲν ἤδη τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, παραιτουμένων δὲ διαβρῆθην ἐπὶ τῷ θεομαχεῖν, καὶ τοῦ ἀνωθεν ἤκοντος καταναίσιχυνεῖν οὐκ ἀνεχομένων, καταχωννύοντων δὲ πως βασιλέων ἐπι ταῖς σιωπαῖς τὴν ἀνάβρῆσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἐγνώκασιν, φησὶν, ἀληθῶς, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, τί τὸ ἀνέχεσθαι πεπεικὸς διελέχοντος ἐν παρῆρησίᾳ, καινοτομοῦντος δὲ πως καὶ τὰ πάλαι διηλλαγμένα, δι' ὧν καὶ ἐν Σαββάτῳ θεραπεύων θλίσκετο, καὶ λυποῦντος οὐ μετρίως αὐτοῦ; δι' ὧν ἀπημειομένως φησὶν· « Οὐ Μωσῆς δίδωκεν ἡμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; » Ἀνεξικακοῦσι δὲ πρὸς ταῦτα, καίτοι λίαν ἀφορητῶς περὶ ταῦτα διακείμενοι, καὶ θερμότερον εἰωθότες ἐνάλλεσθαι καὶ τοῖς ἀδικούσιν οὐδέν. Διὰ παντὸς τοιγαροῦν ἐρχόμενοι λογισμοῦ, τὴν ἐπὶ Χριστῷ κατὰ βραχὺ συλλέγουσι πίστιν, ἀπονέμουσί τε τοῖς ἀρχουσι τὸ ἐγνωκέναι κατὰ ἀλήθειαν, ἅτε δὴ καὶ πρὸ αὐτῶν καὶ τοῖς ἱεροῖς ἐνθεραμμένοις Γράμμασι, καὶ πλέον ἤπερ αὐτοὶ τὰ ἐν θεαῖς Γραφαῖς δυναμένοις συνιέναι μυστήρια. Ἐπιτήρει δὲ διὰ πάντων ὅτι τοῖς ἀρχουσιν ἀκόπως ἀκολουθεῖν ὁ τῶν Ἰουδαίων ἡγούμενος δῆμος, ὃς καὶ πάντως ἂν διεσώθη πρὸς τὸ ἐθεῖον παρὰ τῶν ἡγουμένων παιδαγωγούμενος. Διὰ γὰρ τοῦ τοῦτο καὶ δικῶς ὑφέγουσιν πικρὰς, ὅτε καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ κατητιάτο λέγων· « Οὐαὶ ἡμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως! αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθετε, καὶ τοὺς ἐρχομένους ἐκωλύσατε. »

A sententias abeunt, et rursus quibus ex rebus eos æquo animo præditos mirantur, et ob quas nullatenus eis succensendum sit, ex his ipsis eos accusare deprehenduntur, quasi qui soliti essent in optinarum rerum magistros passim invehi, et quemvis acrius, ut ita dicam, invadere, si ab illis vel tantulum dissentiret, et si quid divinæ legi patrocinaretur. Intolerandum enim est Pharisæorum supercilium, nec modum habet vectoris illorum audacia. Quis igitur, inquit, ille, qui hos inpræsentiarum cicurat, et quis effrenato furori modestiam habenas imposuit? Quis illos serpentes ferocius inallientes quasi quibusdam incantationibus mitigavit, et lenitatem **445** transtulit? « Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt ». Non simpliciter loquitur, inquit, sed cum libertate. Neque vero illos ab ira temperasse jure quis reprehenderet si is qui quærebatur clanculum in illos verba fecisset. Nec enim cum id nescirent animis exarsissent; nunc vero, Christo palam et acerbius illos arguenti, hoc enim certe ipsum παρῆρησίας vocabulum significat, non solum non exacerbati sunt, licet oppido iracundi, sed ad sola ejus verba torpent. « Nihil enim ei dicunt. »

VII, 26. Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus?

Cernis quo pacto probabilibus argumentis et rationis indagine fide collecta, propemodum etiam indignantur, quasi principes eum quidem jam agnoscant, sed pro sua erga Deum impietate et singulari erga cœlitus missum impudentia maligno adhuc silentio ejus prædicationem obtegant. Nam si non norunt, inquit, vere eum esse Christum, quidnam eos adigit ut sustinerent, cum summa libertate illos reprehenderet, et statuta etiam antiqua couelleret novaque moliri videretur, in Sab-bato aperte curans ægros, ac non mediocriter illos his verbis læderet: « Nunquid Moses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem? » Atqui hæc tolerant quamvis ægre admodum, et licet vehementius interdum invehi soleant in eos a quibus nihil damni capiant. Per omnem igitur rationis indaginem progressi fidem in Christum sensim colligunt, sed et principibus Judæorum hoc tribuunt, quod illum vere cognoverint, præsertim cum et ante ipsos sacris inantriti sint Litteris, et præ ipsis divinarum Scripturarum possint agnoscere mysteria. Observa autem perpetuo Judaicum populum principes impigre sequi paratum, qui omnino servatus fuisset, si ab iis ad rectum iter perducias fuisset. Idcirco enim penas dabant acerrimas, quandoquidem ipse quoque Servator illos increpabat his verbis: « Væ vobis, legis periti, quia tulistis clavem scientiæ; ipsi non introiistis, et eos qui introibant prohibuistis ». Sermo quippe eorum qui recta docent janua quædam est ad Dei cognitio-

** Joan. vii, 26. ** Ibid. 19, 20. ** Luc. xi, 52.

nem, ac via quæ facile ducit ad omnem virtutem, et pastoris scientia, ovium gregem **446** servare novit. Secus autem, facile percunt et in præceptis riuunt pecudes.

VII. 27. *Sed hunc scimus unde sit.*

Hierosolymitarum animus ad credendum non adducitur externis tantum conjecturis, nec ex eo quod principes in conarguendo frustra laborem consumpserant : sed ex verisimilibus rationibus parta notitia veraque de Christo sententia ob divinam ejus potestatem collecta, ad pietatem capessendam scilicet jam informati, non sentit se rursus prolabi in errorem Judæis familiarem. Videntur enim quodammodo iis recte discussis undique verum indagare velle, neque solo principum silentio, et inusitata lenitate ad credendum veniunt, sed ipsam quoque rimantur Scripturam sanctam, recto quidem id consilio, sed imlocte tamen et imperite mysterium expendentes. Quid enim meritis tantum unde sit ille qui summa cum libertate loquitur, hoc est quoniam orisatus ex pago, et quibus prognatus parentibus aiunt non esse ipsum illum qui præsumptus est per legem. His deinceps addunt : « Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit ²⁸. » Et omnibus quidem certe patet hic errare itidem illos præ imperitia. *Quærendum* vero arbitror, undenam eo cogitationis venerint, quidem eos adegerit ut qui recte dispexerant ea quæ ad Christum pertinent, eam ob causam non esse Christum putarent, quod undenam esset non ignorabant. Sicut autem his addunt illud : « Christus cum venerit, nemo scit unde sit? » Ex hoc enim fit ut notitia veritatis excidant. Quare apud Isaiam ita de Christo legitur : « Generationem ejus quis enarrabit? quia tollitur de terra vita ejus ²⁹. » Et beatus quidem propheta de Deo Verbo vocabulum ponens, generationem pro substantia dixit. Quis enim substantiæ Unigeniti modum enarrabit? Quæ porro lingua Filii a Patre generationem ineffabilem explicabit? aut quæ mens in hoc non habebit? Nam genitum esse a Deo et Patre novimus, et credimus; quo vero modo, supra omnem animi captum, et periculosam esse disquisitionem contendimus. Altiora enim quarere omnino non oportet, nec difficiliora scrutari; sed divina præcepta **447** mente potius recordandi sunt, nec titubanter de Deo credendum ipsum esse re vera, et suis euntibus mercedem rependere. Nequaquam vero, ut scriptum est ³⁰, querenda quæ mentem ac sensum superant, non modo positum, sed universæ creaturæ, adde etiam intellectus. Quis ergo Unigeniti generationem enarrabit? Tollitur enim a terra vita ipsius, hoc est, omnium hominum mentem excedit sermo de ejus substantia. Vitam quippe eo loci rursus substantiam intelligit. Quæ res Judæorum improvidam

Θύρα γάρ ἐστιν ὡσπερ τις καὶ πόλη πρὸς θεογνωσίαν, καὶ ὁδὸς εἰς ἅπασαν ἀρετὴν εὐκόλως κομιζούσα τῶν ὀρθῶν διδασκόντων ὁ λόγος, καὶ ἡ τοῦ ποιμαίνοντος ἐπιστήμη διασώζειν διδὼν τὴν τῶν θρεμμάτων ἀγέλην. ὡσπερ οὖν καὶ τὸ ἐναντίον διόλωσι μὲν εὐκόλως, κατὰ κρημνῶν δὲ ἀπείκει τὰ πόλιμα.

Ἄλλὰ τοῦτον οὐδαμὲν πόθεν ἐστίν.

Οὐκ ἐκ μόνων τῶν ἐξωθεν ἐπινοῶν, οὐδὲ ἐκτελεσθέντων ἐποίησαντο τὸν ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις πόνον οἱ καθηγούμενοι, τὸ πιστεῦν εἰσδέχεται τῶν Ἱερουσαλιμιτῶν ἡ διάνοια· ἐφόδρα δὲ χρησίμως καὶ τοὺς ἐξ εἰκότων ὠδινῆσασα λογισμοὺς, καὶ ὑπενεχθεῖσα πρὸς ἀληθεῖς ὑπονοίας τὰς ἐπὶ Χριστῷ διὰ τῆς ἐνοούσης αὐτῷ θεοσκοπούς ἐξουσίας, οὐκ ἀκόμμιος ἦδη πρὸς τὴν τῆς εὐσεβείας παιδαγωγουμένη κατέληξεν, οὐκ αἰσθάνεται πάλιν εἰς τὴν Ἰουδαίῳ σύντροφον ἀμαθίαν ἐξολισθηαίνουσα. Δεκούς μὲν γὰρ πῶς οἱ καλῶς ἐκείνα διεσκεμμένοι, πάνταχόθεν ἐθέλειν θηρᾶσθαι τὸ ἀληθές· καὶ οὐκ ἐκ μόνης τῆς τῶν ἀρχόντων σιγῆς, καὶ τῆς ἀσυνήθους προκόπτης, ἐπὶ τὸ χεῖρ κινεῖσθαι βεβίβουσι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐρευνῶσι τὴν ἀγίαν Γραφήν· ἐξ ἐρεθῆς μὲν εἰς τοῦτο καλούμενοι γνώμης, ἀπαιδαγωγῆτος δ' οὖν ὅμως καὶ ἀσυνέτω; κόμμη τὴν ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ πῶσθαι βέβαιον· ὅτι γὰρ μόνον ἐπιγινώσκουσι πῶθεν ἐστίν ὁ ἐν περιβόλῳ λαλῶν, ποτεστίν ἐκ ποίας μὲν ὁρμάται κόμης, τίνων δὲ ἐξέφυ γόνων, οὐκ εἶναι φασιν αὐτὸν τὸν διὰ νόμον προκακηρυγμένον. Εἶτα τοῦτο ἐπαγοῦσιν· « Ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, οὐδεὶς γινώσκει πῶθεν ἐστίν. Καὶ παντὶ μὲν που δῆλον, ὡς ἐξ ἀμαθίας αὐτοὶ τὸ πλανᾶσθαι κἀν τούτῳ συμβέβηκεν. Ἐξετάσαι δὲ δεῖν ὑπολαμβάνω, πῶθεν εἰς τοῦτο πρῆσιον αὐτοῖς τὰ φρονήματα· τί δ' ἄρα τὸ ἀναπαίσαν ἐστίν αὐτοὺς, οἳ γὰρ καλῶς τὰ ἐπ' αὐτῷ διεσκεπτόντο, διὰ ταύτην οἰεσθαι τὴν αἰτίαν οὐκ εἶναι Χριστὸν, ἀπειπερ ὅθεν ἐστίν οὐκ ἠγνόουν. Διὰ τί δὲ τοῖτοις ἐπάγουσι τὸ, « Χριστὸς δὴν ἔλθῃ, οὐδεὶς οἶδε πῶθεν ἐστίν; » Ἀπὸ γὰρ τοῦ τούτου λοιπὸν τὴν τῆς ἀληθείας ζημιούνηται κατέληξεν. Οὐκοῦν φέρεται τις ἐν τῷ Ἰσραὴλ λόγος περὶ Χριστοῦ· « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » Ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς τῆς ἡ ζωῆ αὐτοῦ. » Καὶ ὁ μὲν μακάριος προφήτης ἐπὶ τῷ Θεῷ Λόγῳ τὸ ῥῆμα τιθεὶς, τὴν γενεάν ἀντὶ τῆς ὑπάρξεως λέγει. Τίς γὰρ ἂν ὄλωσ καὶ φράσαι τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως τοῦ Μονογενοῦς; Ποία δὲ γλώσσα διηγῆσεται τὴν ἐκ Πατρὸς ἀβρότην γέννησιν τοῦ Υἱοῦ; ἢ ποίος ἄρα νοῦς οὐ κατοικήσει πρὸς τοῦτο; Ὅτι μὲν γὰρ ἐγενήθη παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἴσμεν τε καὶ πεπιστεύκαμεν· τὸ δὲ πῶς, ἄβαστον εἶναι φάμεν παντὶ νῷ, καὶ σφαλέρωτάτην ἔχει τὴν βῆσανον. Δεῖ γὰρ βαθύτερα μὴ ζητεῖν, μὴδὲ ἐξετάζειν τὰ χαλεπότερα, διανοεῖσθαι δὲ μᾶλλον ἢ προστετάχμεθα, καὶ πιστεῖν μὲν οὐ σσαλευμένως περὶ Θεοῦ, ὅτι γὰρ ἐστὶ κατ' ἀλήθειαν, καὶ τίς ἐπὶ ἐξ ἡτοῦσι μισθιαποδοῦντος γίνεσθαι· ζητεῖν δὲ οὐδέτι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸ ὑπὲρ νοῦν καὶ φρονήσιν, οὐ μόνον τὴν ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ὅλῃ τῇ κτίσει, ἢ καὶ ἐν παντὶ πεποι-

²⁸ Joan. vii, 27. ²⁹ Isa. liii, 8. ³⁰ Eccli. iii, 22-26.

μῆνι λογικῶν. Τίς οὖν ἄρα τοῦ Μονογενοῦς τὴν γενεάν ἐξηγήσεται; Αἰρεται γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τούτέστιν, ὑψηλότερος ἀπάντων τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ φαίνεται λόγος. Ζωὴν γὰρ πάλιν ἐνθάδε τὴν ὑπαρξίν λέγει· τοῦτο τὸν ἀσύνετον τῶν Ἰουδαίων ἀπέσφηλε νοῦν, καὶ ἀπεκάλυψε πως τῆς ἀληθείας· ἐπὶ Χριστῷ διαγνώσεως. Οὐ γὰρ ἐνόησαν, ὡς εἰκός, ὅτι διπλοῦς παρὰ τοῖς ἁγίοις προφήταις ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐδρίσκατο. Ὅτε μὲν γὰρ ὅτι παρῆσται μετὰ σαρκὸς ἐν τῷ βίῳ σημαίνουσι, κατὰ σάρκα φανεράν αὐτοῦ καθιστώσι τὴν ἐκ Παρθένου γέννησιν. « Ἰδοὺ γὰρ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν. » Ἀλλὰ καὶ ὅπη ταχθήσεται κηρύττουσι σαφῶς. « Καὶ σὺ γὰρ, Βηθλεεμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθὰ, ὀλιγοστὸς εἶ ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ μοι ἐλεύσεται. » Τὴν δὲ γε ἐκ Πατρὸς καὶ Θεοῦ ἄρρητον γέννησιν ὡς ἐνὶ διεργνηεύοντες, ἐκαίνο φασιν, ὡσπερ εἰπομεν φθάσαντες· « Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ζωὴ αὐτοῦ· ἢ τὸ τῷ περιουθεῖν συνευγεμένον βητόν· « Καὶ ἐξοδοῦ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Ἐξέδους γὰρ ἐνταῦθα τοῦ Μονογενοῦς, τὴν ὡς ἐκ φωτὸς ἀνάλαμψιν, καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος, καὶ ἡμέρας, καὶ βροπῆς, εἰς ἰδίαν ὑπαρξίν εισδρομὴν ὡσπερ τινὰ τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ τεκόντος οὐσίας σημαίνει. Ἀμφω τοιγαροῦν ἡμῖν τῆς ἁγίας παρατιθείσης Γραφῆς, καὶ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων καὶ πόθεν ἔσται λεγόντων κατὰ σάρκα Χριστὸς, καὶ ἀξήτητον τιμῶντων σιγῇ τὴν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξίν· τοὺς Ἰουδαίους εὐρών, πλατὺ γελάσας ἐρεῖ· Οὐκ ἀπὸ μόνου τοῦ μὴ γινώσκεισθαι τὴν γενεάν τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἐπ' αὐτῷ ζητητέον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γινώσκεισθαι τίς καὶ πόθεν ὁρμάται τὸ κατὰ σάρκα;

Ἐκραξεν οὖν ὁ Ἰησοῦς διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, **C** καὶ λέγων· Κάμῃ οἰδατε, καὶ οἰδατε πόθεν εἰμι.

Ἀλλήλοις ἡρέμα ψιθυρίζοντων ἐκεῖνα τῶν Ἱεροσολυμιτῶν (οὐ γὰρ ἀπειτόλμων ἐν παρῆρησι λαλεῖν διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, καθὰ γέγραπται), δέχεται πάλιν τῶν εἰρημένων τὴν γνώσιν θεοπρεπῶς ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ δὲ προσωφελεῖν ὅτι πρέπει διεσκόπει τοὺς ἀνδρας, παραχρημα δεικνύει θεοπρεπῆ πάλιν ἐν αὐτῷ τὴν ἐνέργειαν, καὶ ὅτι πάντων ἔχει τὴν γνώσιν ἀνακαλυπτει σαφῶς. Ἐξαιρεῖ μὲν γὰρ εἰς ἄλλο τὴν βοήν, καίτοι πρότερον οὐκ εἰθιῶς πράττει αὐτὸς, διελέγχει δὲ πάλιν ὡς οὐκ ἔχοντας ἔδραϊον τὸν νοῦν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ βίξαν ποιεῖται τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις τὸ ἐν παραθύστῳ καὶ μόλις ἀναπνεύσασθαι· εἶτα πρὸς τοῦτοίς ἐτι ἐξ ὧν ὅτι χρὴ μὴ πιστεύειν αὐτῷ παραφρόνως, διὰ τούτων αὐτῶν **D** ὅτι προσήκει πιστεύειν αὐτοὺς ἀναπειθεῖ. Γοργός ἐστιν τῶν λεγομένων τοιοῦτος ὁ νοῦς. Ἐθαυμάσατε, φησί, καὶ σφῆδρα ποιοῦντες ὀρθῶς, ὅτι θεοπρεπῆς ὄντως ἐνυπάρχει μοι δύναμις, ἐξημεροῦσα βῆδῳ καίτοι φονεύσαν τὴν τῶν Ἰουδαίων διάνοιαν· ζητοῦσι γὰρ ἀποκτεῖναι με κατὰ τὸν παρ' ὑμῶν ἀφευδῆ καὶ ἐξ ἀκριβείας παρ' ὑμῶν ποιηθέντα λόγον, καὶ πολλὴν ἄγαν εἰς τοῦτο τίθενται τὴν σπουδὴν. Ἀλλὰ με, φησίν, ἐξίστασθαι θέον καὶ ἀποροῦσθαι ὡς κοβρότάτω τῶν ὅτι προσήκει φονεύειν βεβουλευμένων, οὐδὲν

A mentem decepit, et a vera Christi agnitione quodammodo prohibuit. Non enim veniebat illis in mentem, ut videtur, apud sanctos prophetas duplicem de eo sermonem circumferri. Nam cum cum carne in hac vita adfuturum significant, nativitatem ejus ex Virgine secundum carnem manifestam faciunt. « Ecce enim, inquit, virgo in utero habebit, et pariet filium ». » Quin et locum ubi nasciturus est clare prædicant. « Et tu enim, Bethlehem, domus Ephratha, minima es in millibus Juda : ex te mihi egredietur », etc. Cæterum ineffabilem ex Deo et Patre generationem, quoad licet, interpretantes, illud aiunt, quemadmodum antea diximus : « Generationem ejus quis enarrabit ? Quia tollitur de terra vita ejus », aut quod allato dicto cognatum est : « Et egressus ejus ab initio a diebus sæculi ». » Exitus enim ibi Unigeniti velut lucis emissionem et egressionem velut quamdam ex Patris substantia significat omni ævo, die, ac momento priorem. Cum igitur sancta Scriptura nobis utrumque explicuerit, et sacræ Litteræ dicant undenam futurus sit Christus secundum carnem, et investigabilem ejus ex Patre nativitatem silentio colant, an non, comperta Judæorum ignorantia, cum risu dixeris : Non ex eo tantum quod ignota est Christi generatio, in eum inquirendum est, sed etiam ex eo quod cognitum sit quis aut unde oriundus foret secundum carnem.

πὺς οὐκ ἂν τις εὐλόγως, οὐ μετρίως ἀμαθαινοντες

VII, 28. Clamabat ergo Jesus in templo docens, et dicens : Et me scitis, et unde sim scitis.

Insuperantibus sibi talia invicem Hierosolymitis (nec enim aperte et libero loqui audebant propter metum Judæorum, ut scriptum est ⁶⁶), rursus Christus divinitus agnoscit quæ dicebantur.

448 Cum autem ei propositum esset juvare homines, illico declarat in se rursus Deo convenientem esse virtutem atque efficaciam, ac penes se omnium notitiam esse manifesto reteggit. Attollit enim vocem, licet nequaquam id antea facere solitus, ac rursus eos redarguit tanquam certam ac firmam divinæ Scripturæ mentem minime assecutos, et inchoat sermonem suum a re obscura et minime explicata, eoque rem perducit ut per quæ illi minime credendum esse stulte putabant, per hæc eadem credendum esse maxime insinuet. Acris est ejusmodi verborum sententia. Mirati estis, inquit, atque id perquam recte, inesse mihi vim et efficaciam Deo convenientem, qua Judæorum animos nullo negotio sedaverim, licet cædem spirantes : me quippe ad necem quærent, ut vere et explorete dixistis, in eoque toti sunt. Cumque discendendum et procul fugiendum mihi esset ab iis qui in necem meam conjurarunt, illorum tamen recordia contempta, ego contra aperte et libere

⁶⁶ Isa. vii, 14 ; Matth. i, 23. ⁶⁷ Mich. v, 2 ; Matth. ii, 6. ⁶⁸ Isa. liii, 8 ⁶⁹ Mich. v, 2. ⁷⁰ Joan. vii, 13.

loquor, et violatæ legis illos arguo propterea quod A
 justa judicare nolunt: interim nihil omnino ab iis
 patior. Qui enim antea feroces erant, nunc vel in-
 vit: sustinent, neque id eorum voluntas præstat,
 sed meæ vis potestatis. Nec enim id eis permitto,
 quamvis rabie et ira sæviant, cum necem mihi ab
 illis parari prævideam. Ob hæc igitur merito vos
 obstupescitis, inquit: vere autem dicitis notum
 esse principibus me esse Christum. Sed recta in
 his ratione usi, et ad divinæ Scripturæ oracula
 conversi, cum utilitatem accipere deberetis, et in
 mei cognitione confirmari, contrario modo affecti
 prorsus et scandalizati estis. Comperto enim dun-
 taxat unde sum, et per quem genitus, statim puta-
 stis, inquit, non esse me Christum. Nostis itaque
 me, et unde sim, sed non, propterea quod forsitan B
 nostis me esse Nazarenum, aut Bethlehemitam, et
 genitum ex muliere, ideo vos incredulitate laborare
 debetis, imo ex iis quæ de me dicta sunt, et ex
 mea secundum carnem generatione, ex his, in-
 quam, potius ad comprehensionem meorum myste-
 riorum progrediendum nec advertenda sola vox
 prophetæ, qui generationem ex Deo et Patre ines-
 fabilem designat.

ἐχρῆν εἰς κατάληψιν τῶν ἐπ' ἔμοι μυστηρίων, καὶ οὐκ εἰς
 τὴν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀβήρητον καταμηνύει γέννησιν.

VII, 28. *Et a meipso non veni: sed est verus qui misit me.*

449 Longa incredulitate Judæos insolescentes
 clam pungit sub apologiæ speciem. Siquidem oratio-
 nem artificiose contexens, passim cavet ne videatur C
 per occasionem auditores ad justam iram excitare,
 sed obscuritate quodammodo sermones suos adum-
 brans, quidquid asperius est et ad iracundiam pro-
 vocare potest asperitur. Cur igitur, inquit, sæpe
 ipso palam ac diserte vociferato se missum esse a
 Deo et Patre, adhuc tamen non credunt, et quia
 noverint ejus genus secundum carnem, non eum
 esse aiunt qui a lege prædictus sit, imo et occurrunt
 propemodum his verbis: Falsa dicis, o bone:
 etiamne proprio motu ad nos profectus, Patris no-
 men mentiri non erubescis? Igitur amoliens a se
 hanc eorum calumniam, defensionis convictionem
 ingeniose admiscet, et ait: « A me ipso non veni,
 sed est verus qui misit me. » Vobis enim mos
 est, inquit, nimirum qui omnia facile audetis, et
 extrema quæque temere suscipitis, falsa interdum
 vaticinari, ac tametsi Deus non miserit, asserere
 tamen vos a Deo missos esse. Ego vero de vestris
 non sum, neque vestram audaciam juvat imitari.
 Non veni a meipso, neque proprio motu missus,
 sicuti vos; sed de cælo veni: verax est qui me

(1) De se et Judæis Christus ap. Cyrillum, lib. v
 in Joannem, ait: Οὐ γὰρ ἐφίημι καίτοι λευτετηκόσιν
 αὐτοῖς, καὶ εἰς ἀπάνθρωπον ἀποτεθηγμένους ὄργην,
 προορών εἰς ἐμὲ τὴν μαιφονίαν ἀποτολμᾶν. Hoc est,
 ex interprete, *Nec enim id eis permitto, quamvis ra-
 bie et ira sæviant, cum necem mihi ab illis parari
 prævideam.* Ex interprete, inquam, non ex mente

ὄλως τῆς ἐκείνων ἀπονοίας φροντίσας, ἐκ τῶν ἐνα-
 ρτων ἐν παρῆρησίᾳ λαλῶ καὶ διελέγγω λυπούοντας τὸν
 νόμον διὰ τοῦ μὴ τὰ δίκαια κρίνειν ἐθέλειν αὐτούς·
 πάτηω δὲ τὸ σῦματιν οὐδέν. Ἀνεξικακοῦσι γὰρ οὐχ
 ἐκόντες οἱ πάλαι δεινοί, καὶ οὐ τῆς ἐκείνων προαιρέ-
 σεως τὸ πρᾶγμα καρπός, ἀλλὰ τῆς ἐμῆς ἐξουσίας ἡ δύ-
 ναμις. Οὐ γὰρ ἐφίημι καίτοι λευτετηκόσιν αὐτοῖς, καὶ
 εἰς ἀπάνθρωπον ἀποτεθηγμένοις ὄργην, προορών (1)
 εἰς ἐμὲ τὴν μαιφονίαν ἀποτολμᾶν. Ἐπὶ τοῖταις
 οὖν ἄρα, φησὶ, καὶ λίαν εἰκότως, καταπεπλήχθαι
 μὲν ὑμεῖς, ἐγνωκῆναι δὲ ἀληθῶς τοὺς ἡγουμένους
 φατὲ, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός. Λυγισμῶ δὲ πρέποντι
 κατακολουθοῦντες ἐν τούτοις, πρὸς τῆς θείας Γραφῆς
 ἀπονεύοντες λόγια, δεόν ὠφελείσθαι μᾶλλον ἐς τὴν ἐκ'
 ἔμοι βεβαιουμένους κατάληψιν, τούναντιον παθόντας
 ἐσκανδαλισθητε. Ἀπὸ γὰρ τοῦ μόνον ἐπίστασθαι
 πόθεν εἰμι, καὶ διὰ τίνος γεγέννημαι, νενομίκατε,
 φησὶν, οὐκ εἶναι με Χριστόν. Ἰστε τοιγαροῦν, ὅτι
 κάμῃ οἰδατε, καὶ οἰδατε πόθεν εἰμι, καὶ οὐκ ἐπίπερ
 ἐγνωκᾶτε τυχόν, ὅτι Ναζαραῖος ἢ Βεθλεεμίτης εἰμι,
 καὶ ὅτι γεγέννημαι διὰ γυναικὸς, διὰ τοῦτο χρῆ
 πάντως ὑμᾶς καὶ τὸ τῆς ἀπιστίας εἰσδέχεσθαι νό-
 σημα· ἀλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπ' ἔμοι, καὶ διὰ τὴν
 κατὰ σάρκα γέννησιν, ἀπὸ τούτων ἵναί μᾶλλον
 οὐκ εἰς μίαν ἀποκλίναί μόνην προφήτου φωνήν, ἐς

*Καὶ ἀπ' ἔμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστα
 ἀληθινὸς ὁ πέμψας με.*

Διὰ μακρᾶς ἀπειθείας ὑβρίζοντας ὑποπλήττει πάλιν
 ἐν ἀπολογίᾳ σχήματι. Τέχνη μὲν οὖν οὐ μετρία
 συνεξυφῆνας τὸν λόγον, οἰκονομεῖ πανταχῇ τὸ μὴ
 δοκεῖν εὐαφρόμως πρὸς εὐλόγους ὁρμὰς διανοστῆν C
 τοὺς ἀκρωμένους· κατασκιάσας δὲ πῶς ἀσφαεῖ
 τὸ εἰρημένον, ὑποκλέπτει τοῦ θυμοῦ τὸ πλεόν, καὶ
 παραιρεῖ τὸ δριμύ τοῦ κινήματος. Τί τοῖνον καὶ διὰ
 τοῦτο, φησὶν, ἐξηγουμένου πολλάκις καὶ διαρρήθην
 ἀνακεγραφῆτος ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
 ἀπιστοῦσιν ἔτι, καὶ ἐπίπερ αὐτοῦ τὸ κατὰ σάρκα
 γινώσκουσι γένος, οὐκ εἶναι φασὶν αὐτὸν τὸν διὰ νόμον
 προκεκηρυγμένον, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ὑπαντιάζουσα
 λέγοντες· Ψευδομυθεῖς, ὧ οὗτος, ἐξ οἰκείων ἢ
 θελημάτων ὡς ἡμᾶς ἀφιγμένος, εἶτα τοῦ Πατρὸς
 ὄνομα πλαττόμενος οὐκ ἐρυθρίδας; Ἀποκρουόμενος
 τοιγαροῦν καὶ τὴν ἐπὶ ταυτῶ συκοφαντίαν αὐτῶν,
 ταῖς ἀπολογίαις ἀναμίσγει τὸν Ἐλεγχον, εὐφυστάτῃ
 τέ φησιν· « Ἀπ' ἔμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν
 ἀληθινὸς ὁ πέμψας με. » Ὑμῖν μὲν γὰρ ἔθος, φησὶν,
 ὧ πάντα τολμῶντες εὐκόλως, καὶ πρὸς ὅτιοῦν καὶ
 τῶν σφόδρα δεινῶν ἀπερισκέπτως βαδίζοντες, ψευδο-
 προφητεύειν ἔσθ' ὅτε, καὶ, Θεοῦ μὴ ἀπεσταλμένος,
 πεπέμφθαι λέγειν παρὰ Θεοῦ. Ἐγὼ δὲ τῶν καθ' ὑμᾶς
 οὐκ εἰμι, ἀλλ' οὐδὲ τὰς παρ' ὑμῖν τετριμμένας ἀπο-

B. doctoris, qui, aut valde erro, aut exaravit προ-
 ρον, voluitque introducere Christum aientem: Ego
 non concedo Judæis ut licet rabie acti sint, et ad
 iram ab omni humanitate alienam concitati, cæde
 in me temerario commissa sese ante tempus pol-
 luant. COTELERIUS, Monument. Eccl. Gr., II, 636.

μιμήσομαι τόλμας. Οὐκ ἀφικόμην ἀπ' ἐμαυτοῦ, οὐδὲ αὐτέγγαλος, ὡς ὑμεῖς, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ παραγέγονα. Ἀληθινός ἐστιν ὁ πέμψας με, οὐ κατ' ἐκείνον δῆπου τὸν ὑμέτερον τὸν φιλοψευδῆ, τουτέστι τὸν διάβολον, ὃ τὸ πνεῦμα λαβόντες, καὶ τὸ ψευδοπροφητεύειν ἀποταλμάτε. Οὐκοῦν ἀληθινός μὲν ὁ πέμψας με, ὃ ἐδ' ὑμᾶς πρὸς τὸ πλάττεσθαι τοὺς παρὰ Θεοῦ λόγους διανιστάς, οὐκ ἀληθινός. Ψεύστης γάρ ἐστι, καὶ τῶν ψευδομένων πατήρ. Ὅτι δὲ τοῖς Ἰουδαίοις κατειθεσμένοι ἐδρῆσομεν τὸ προφητεύειν ψευδῆ, τοῖς τῶν προφητῶν περιτυγχάνοντες λόγοις, ἀκονιτὶ θεωρήσομεν. Σαφέστατα γάρ πού φησιν ὁ πάντων Δεσπότης περὶ αὐτῶν· « Οὐκ ἀπέστειλον τοὺς προφῆτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον. Οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ ἐπροφήτευσον. » Καὶ πάλιν ἐν Ἱερεμίᾳ· « Ψευδῆ οἱ προφήται προφητεύουσιν ἐπὶ τῷ ὄνοματι μου. Οὐκ ἀπίστευα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐνετείλαμην αὐτοῖς, ὅτι ὁράσεις καὶ οἰωνίσματα καὶ προφητείας καρδίας αὐτῶν αὐτοὶ προφητεύουσιν ὑμῖν. » Ἐλέγχεται τοιγαροῦν ἐπὶ τούτῳ ὁ ἀλαζῶν Ἰουδαῖος, ὡς καὶ αὐτῷ περιθεὶς τῷ Χριστῷ τὸ προσὸν ἑαυτῷ καὶ κατὰ Θεοῦ θράσος, τουτέστι, τὴν καὶ ἐκ Πατρὸς ἀπεστέλλαι βοῶντι, τί ἂν ἕτερον εἴη τοῖς ἡμῶν εἰς ἡμᾶς μιμούμενος;

Ὅν ὑμεῖς οὐκ οἰδατε, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι, κάκεινός με ἀπέστειλεν.

Ἐλέγετε, φησὶν, ἀρτίως. Ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, οὐδεὶς οἶδα πόθεν ἐστίν. Ἀλλ' ἐπίπερ ὑμῖν τοῦτο ὄξαν ἔχειν ὀρθῶς, ὡς ἀληθῆς κρατύνετε, συναινῶ τοῖς παρ' ὑμῶν περὶ τούτου λόγοις. Ἀληθινός μὲν γάρ ἐξ οὐπερ εἶμι Πατὴρ, ἀλλ' οὐχ ὑμῖν ἔγνωσμένος. Ὅταν τοῖσιν, φησὶν, ἀβουλότατα μὲν, πλὴν ἑαυτοῖς ἀρεσκόντως διασκέπησθε τὸ περὶ ἐμοῦ μυστήριον, εἶτα γινώσκοντες τίς καὶ πόθεν εἶμι τὸ κατὰ σάρκα, τὸ χρῆναι πιστεύειν ἐκπέμπητε, διὰ τοῦτο μόνον παραδέξασθε τὴν πίστιν, ὅταν εὐρίσκησθε μὴ νοοῦντες πόθεν εἶμι· εἶμι δὲ ἐκ Πατρὸς, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἰδατε, τὸν ἐξ αὐτοῦ οὐκ εἰδότες, ἐν ᾧ καὶ μόνῳ θεοτῆς ὁ Πατήρ. Ὁ γὰρ ἑωρακῶς τὸν Υἱὸν, οὐκ ἠγγήσῃ τὸν Γεννήσαντα. Οὐκοῦν ἀπάτης αὐτοῖς εὐρεσιλογίας ἐξηρημένης, κακονοίας πάλιν ὄντως ἀλώσονται, πρόφασιν μὲν ἀπειθείας οὐδεμίαν εὐρίσκοντες εἶτι, μόναις δὲ ταῖς ἑαυτῶν δυστροπῆταις τὴν γνῶσιν ἐξωθούμενοι, ἵνα φαίνηται καὶ τὸ γεγραμμένον ἀληθές· « Εἶδετε πλεονάκις, καὶ οὐκ ἐφυλάξασθε· ἠνοιγμένα τὰ ὦτα, καὶ οὐκ ἤκούσατε. » Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τῶν Ἰουδαίων προσέχετο λόγοις, ὡς οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν ὅταν ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, ἀναγκαίως ἑαυτὸν ὑφέλκων, ὡς Θεός, τῆς τῶν γεννητῶν πληθῆος, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων, καθ' ὃν ἂν εἰκότως ἔρχοιτο οὐδεὶς, ἕτερον ὄντα τῆ φύσει δεικνύων, ὡς οὐ μετ' ἐκείνων ἀγνοεῖ τὸν ἑαυτοῦ Γεννήτορα, φησὶν, ἀλλ' εἰδέναι κατὰ πᾶσαν ἀκρίθειαν ἑαυτὸν τε κάκεινον δυσχυρίσατο. Ἔστι γὰρ Θεός ἐκ Θεοῦ Πατρός, παράδοξόν τινα, καὶ ξένην, ἣ καὶ αὐτῷ πρόπευσαν μόνῳ τὴν ἐπὶ τούτοις εἰδήσιν ἔχων. Οὐ γὰρ ὡσπερ ἡμεῖς γινώσκωμεν, κατὰ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον οἶδεν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα, Μέχρι γὰρ ἔνοιας μόνης ἐπὶ τὴν

misit, non ut ille vester amans falsi, nimirum diabolus, cujus spiritu afflatus, etiam falsa prophetare audeatis. Igitur verax quidem est qui me misit, qui vos autem ad eminentiandos Dei sermones instigat, non est verax. Mendax enim est, et mentientium pater. Porro Judæis familiare fuisse falsa prophetare, si prophetarum libros evolverimus, nullo negotio patebit. Clarissime enim de illis alicubi universorum Dominus ait : « Non mittebam prophetas, et ipsi currebant. Non locutus eram ad eos, et ipsi prophetabant ». Et rursus apud Jeremiam : « Falsa prophetæ prophetabant in nomine meo. Non misi eos, et non locutus sum ad eos, et non imperavi eis, quoniam visiones et prophetias cordis sui ipsi prophetant vobis ». Quamobrem hic redarguit arrogans Judæus qui Christo ipsi crimen sibi familiare, falsi prophetæ nimirum et temeritatis in Deum impingat. Omnino vero fidem ei negare qui se a Deo missum esse pronuntiet, quid aliud est quam palam vociferari : Falsus es propheta, qui nostra ih nos imitaris? ψευδοπροφητεῖαν. Τὸ δὲ ὅπως ἀπιστεῖν τῷ θεῷ θέν λοιπὸν, ἢ διαβρῆδην ἀνακραγεῖν, ὅτι ψευδοπροφητεῖαις

450 VII, 28, 29. *Quem vos nescitis, ego scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit.*

Dicebatis, inquit, modo : Christus cum venerit, nemo cogniturus est unde sit. Sed cum vobis illud tanquam verum asserere placeat, vestris ea de re assentior sermonibus. Verus siquidem est ille ex quo sum, Pater, sed vobis haudquaquam cognitus. Atqui cum mei mysterium inconsultissime quidem, verumtamen pro animi vestri sententia dispexeritis, et cognito quis et unde sim secundum carnem, credendi voluntatem abjeceritis, ob hoc unum fidem jam suscipite, quod unde sim nescitis : sum quippe ex Patre, quem vos non novistis, quippe qui Filium ejus ignoratis, in quo et uno conspicabilis est Pater. Qui enim vidit Filium, Patrem non ignorat. Quare, sublata eorum omni cavillatione, malignitatis deuo convincentur, qui cum nullum incredulitatis suæ prætextum reperiant, sola perversitate animi cognitionem rejiciunt, ut vere scriptum illud videatur : « Vidistis sæpe, et non custodistis : apertæ sunt aures, et non audistis ». Cum autem Christus assentiretur iis quæ Judæi dicebant, nimirum neminem cogniturum unde sit Christus, cum venerit, seipsum e creaturarum multitudine eximens, ut Deus, et alium se esse natura a cæteris omnibus ostendens, ait se cum illis suum non ignorare Patrem, sed exactissime seipsum et illum nosse confirmavit. Deus enim est ex Patre Deo, mirabilem quamdam et inusitatam, sive sibi un' convenientem hisce, de rebus notitiam habens. Non enim quo modo nos cognoscimus, eodem opinor, modo Filius novit Patrem. Solo enim animi conceptu ad Dei visionem hominum natura pergit, suumque modum

⁵⁵ Jerom. ixiii, 21. ⁵⁶ Jerem. xiv, 14. ⁵⁷ Joan. xiv, 9. ⁵⁸ Isa. xlii, 20.

non excedens, naturam divinam in rationibus ineffabilibus occultari sinit, eique cedit vel invita. Unigenitus vero Dei Patris Filius totum in seipso Patrem contemplantur, et genitoris substantiam in propria natura depingens, eo modo ipsam novit qui dicendo exprimi non potest : res enim divinæ explicari nequeunt dicendo.

451 CAP. I.

Quod non horis, ut perperam Græci sentiunt, velut ex necessitate quadam res humanæ subjaceant, sed voluntate nostra feramur in bonum sive malum. Et quod Dei nutu gubernemur.

VII, 30. *Quærebant ergo eum apprehendere : et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.*

Perstricti graviter ejusmodi reprehensionibus Pharisei, et suum silentium rati tam suæ ipsorum malignitati damnosum quam populi rationibus opportunum, eo quippe quodam modo compellebantur ut sentirent impositam sibi fatendi eum esse Christum necessitatem, ad solitam tamen et consuetam audaciam convertuntur, cædemque rursus sitiunt. Omni quippe legis pudore, ut inutili, relicto, sacrisque Litteris pro nihilo habitis, nihilque pensi habentes innocentem et justum occidere, injustissima adversus Christum laborant insania. Sed divina virtute conata rursus eis in contrarium cedunt : « Non enim dolosus assequetur prædam, » ut scriptum est⁶³. Quæruni enim eum apprehendere, sicuti ait evangelista, quasi sua sponte nutuque proprio de reprehensionibus silerent, ac ne omnino viderentur ab eo prohibiti : quod a se omnino removebant. Hoc enim nonnulli ex Hierosolymitis in argumentum trahebant Jesum esse secundum naturam Deum, dicentes : « Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus⁶⁴ ? » Sed qui apprehendit sapientes in ipsorum versutia, talia sentientium inanem reddit audaciam, confirmat vero turbis id quod opinione tantum et conjectura in vulgus tacite spargebatur. Prohibentur enim virtute divina, quæ impia refrenat facinora, et ultra solos conatus consilia extendi non sinit. Causam vero cur propositum ad exitum perducere non potuerint, percommode adjecit evangelista : « Nondum enim venerat, inquit, ejus hora, » per horam ibi diserte significans tempus passionis et venerandæ crucis. Enimvero quis ambigere ultra possit, non plane passurum fuisse Christum, nisi pati voluisset. Nec enim vi Judæorum adactus, sed suapte nutu in crucem pro nobis et propter nos ascendit⁶⁵. Quapropter convicium retundens quo defecisse viribus ferebatur, inquit : « Nemo tollit animam a me. Ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam : et iterum potestatem habeo sumendi eam⁶⁶. » Ut enim antea jam diximus, crucem pro nobis sustulit non invi-

θεοπτιαν ἢ τῶν γεννητῶν ἔρχεται φύσις, καὶ τοῖς αὐτῇ πρέποντας δρους οὐχ ὑπερτρέχουσα, ἐν ἀρρήτοις κρύπτεσθαι λόγους, καὶ οὐχ ἐκούσα τῇ θεῖα φύσει παραχωρεῖ. Ὅ δὲ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς πεφυκῶς Μονογενῆς ὢλον ἐν αὐτῷ θεωρεῖ τὸν γεννήσαντα, καὶ τῆν τοῦ τεκόντος οὐσίαν ἐν τῇ οἰκειᾷ φύσει ζωγραφῶν, οἶδεν οὕτως αὐτὸν, ὡς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν· ἀνέκφραστα γὰρ τὰ περὶ Θεοῦ.

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

Ἵτι κατὰ Ἑλλήνων ἀμαθεῖς ὑπονοίας, οὐ ταῖς ὥραις ὡς ἐξ ἀνάγκης ὑπόκειται τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως ἰδίας ἐπὶ τε τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἐναντίον ἐρχόμεθα. Καὶ ὅτι τοῖς τοῦ Θεοῦ νεύμασι διοικούμεθα.

Ἐζητοῦν οὖν αὐτὸν πιάσαι Ἰουδαῖοι· καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν εἰς αὐτὸν τὴν χεῖρα, ὅτι οὐκ ἔληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ.

Καταδηχθέντες τοῖς ἐλέγχοις οἱ Φαρισαῖοι, καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις σιωπὴν ταῖς μὲν σφῶν δυστροπίαις ὀρώντες οὐκ ἀζήμιον, ἐπιωφελεῖ δὲ ταῖς ὄχλοις (συνεπιέθηοντο γὰρ πως ἐπὶ τὸ χρῆναι λοιπὸν ὁμολογεῖν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν), ἐπὶ τὸ σύνθηρος αὐτοῖς καταστροφῆς θράσους, καὶ διψῶσι πάλιν τὸ μαιφονεῖν. Ἄλλω μὲν γὰρ τὴν πρὸς τὸν νόμον, ὡς ἀχρειοτάτην αὐτοῖς, παρωσάμενοι, ἐν δὲ τῷ μηδενὶ λόγῳ τὰ ἐν τοῖς ἱερῶς πεποιημένοι Γράμμασι, τὸ δὲ, Ἄθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς, οὐδεμιὰς ἀξιώσαντες μνήμης, ἀδικωτάτην κατὰ Χριστοῦ νοσοῦσι μανίαν. Ἄλλ' ἐκ θείας ἰσχύος περιτρέπεται πάλιν αὐτοῖς πρὸς πᾶν τοῦναντίον τῶν ἐγχειρημάτων ἡ ἐκβασις. Ὅ γὰρ ἐπιτεύχεται δόλιος θήρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ζητοῦσι μὲν γὰρ αὐτὸν πιάσαι, καθά φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὡς ἐθελοῦσιον καὶ αὐτοκείμεστον τὴν ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις ποιησάμενοι σιωπῆν, καὶ τὸ κεκωλύσθαι δοκεῖν παρ' αὐτοῦ ταῖς ὑστέραις ὀργαῖς ἀποκρουόμενοι. Τοῦτο γὰρ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι κατὰ φύσιν Θεὸν Ἰησοῦν ἔδεχοντο λέγοντές τινες τῶν Ἱεροσολυμιτῶν· « Ἴδὲ ἐν παρρησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. Μήποτε ἄρα ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι αὐτὸς ἔστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός ; » Ἄλλ' ὁ δρασοῦμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ἀχρειοτάτην μὲν τοῖς ἐκεῖνα διεσκεμμένοις ἀποφαίνει τὴν τέλμαν, βεβαίῳ δὲ τοῖς ὄχλοις τὸ ὡς ἐν σκέψει καὶ στοχασμοῖς ἡρέμα διαθρυλλούμενον. Ἐργονται γὰρ ἐνεργεῖα θεοπρεπεῖ χαλινῶν ἐπιτιθεῖση τοῖς ἀνοσιουργήμασι, καὶ μέχρι μόνων ἐγχειρημάτων ἐκτελεσθεῖς συγχωρούση τὰ σκέμματα. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ μηδὲ δυνήσασθαι διεξάγειν εἰς πέρας αὐτοῦ τὸν προτεθέντα σκοπὸν ἐπὶ τούτῳ, χρησίμως ἐπήνεγκεν ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστὴς· « Οὐπω γὰρ ἐληλύθει, φησὶν, ἡ ὥρα αὐτοῦ· ὥραν ἐν τούτοις διαβρῆδην εἰπὼν τὸν καιρὸν, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ πάθους καὶ τὸν τοῦ τιμίου σταυροῦ. Εἶτα τίνοι λοιπὸν οὐκ ἂν γένοιο καὶ διὰ τοῦτου καταφανὲς, ὡς οὐκ ἂν ὄλωσ πέπονθεν ὁ Χριστός, τὸ παθεῖν ἐθέλειν ἐξωθούμενος ; Οὐ γὰρ ἐκ πλεονεξίας Ἰουδαϊκῆς, ἀλλ' ἐθελοντῆς ἐπὶ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν δι' ἡμᾶς ἀνέβη σταυρόν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ λέγει, τὴν ἐκ τοῦ δοκεῖν ἀτονῆσαι λοιδορίαν ἀποτρεδόμενος· Ὁὐδεὶς ἀφοῖ τὴν ψυχὴν ἀπ' ἐμοῦ. Ἐγὼ τί-

⁶³ Prov. XII, 27 sec. LXX. ⁶⁴ Joan. VII, 26. ⁶⁵ Isa. LIII, 7 et alibi. ⁶⁶ Joan. X, 17, 18.

θημι αὐτὴν ἀπ' ἑμαυτοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν.» Ὡς γὰρ ἤδη προειρήκαμεν, οὐκ ἀβούλητον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε τὸν σταυρόν. Αὐτὸς γὰρ αὐτὸν καθάπερ ἄγιον ὄμμα προσεκέκρικε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, αἵματι τῷ ἰδίῳ τὴν ἀπάντων σωτηρίαν ἐξωνούμενος. Διὸ δὴ καὶ ἔφρασεν ἐν εὐαγγελικοῖς κηρύγμασιν· « Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτόν. » Τὸ δὲ « ἀγιάζω » φησὶν ἐν τούτοις, ἀντὶ « προσάγω », καὶ « ἀνατίθημι ». Ἅγιον γὰρ τὸ προσαγόμενον εἰς θύσιαν τῷ Θεῷ. Ὅτι δὲ πλεονεξίας ἀπάσης τῆς παρά τινων ἐλευθέραν ἐδέχετο τὴν ὑπὲρ ἀπάντων σφαγὴν, διαγνωσόμεθα πάλιν ὅταν ἐν Ψαλμοῖς ἀκούωμεν λέγοντος πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα· « θύσιαν καὶ προσφορὴν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρέτισα μοι. Ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἦκω. Ἐν κεφαλῇ βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιήσαι τὸ θέλημα σου, ὦ Θεός. » Ὅρξος ὅπως αὐτόμολος εἰς τὸ ὑπὲρ πάντων ἀνίας πάθος; Ἰδοὺ γὰρ ἦκω, φησὶν, οὐκ ἐξ ἀνάγκης τῆς παρ' ἐτέρου τεθῆραμαι. Διαδιδράσκει τοίνυν τῶν ἡγουμένων τὸ παραυτίκα θράσος, καιρῶ τῷ πρόποντι τὸ παθεῖν ταμειούμενος, καὶ θεοπρεπεστάτην ἐφ' ἅπασιν ἐπιτηδεύων τὴν παρῆρσιαν. Ἀρχέσει μὲν οὖν πρὸς τὴν τῶν προκειμένων σαφήνειαν, οἶμαι, καὶ ταῦτα· ἀλλ' ἐπαίπερ εἰκὸς τινος τῶν μυσταγωγουμένων ἀκούοντας καὶ τὸ, « Ὀπω ἐληλυθεὶ ἡ ὥρα αὐτοῦ, » ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἐλαφρίας πρὸς Ἑλληνικὰς καὶ μαυιόδεις ὑπενεχθῆναι κακοβουλίας, ὡς νομίσαι παραλόγως, ὥραις καὶ ἡμέραις καὶ καιροῖς ὑποκαίσθαι τὰ ἀνθρώπινα· οἶμαι δὲ πάλιν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, ὀλίγα ἄττα περὶ τούτων εἰπεῖν, εἴπερ ἡμῖν ὁ σκοπὸς διὰ πάσης ἐννοίας τοῖς ἐντευξομένοις τὸ λυσιτελοῦν ἐμπορίζειν ἐπιγέταται. Τοῖς μὲν οὖν τῆς Ἐκκλησίας τέκνοις, ἃ καὶ τοῖς ἱεροῖς ἐνέθραπται Γράμμασιν, ἀρχέσειν ὑπολαμβάνω πρὸς ἔλεγχον τῆς Ἑλληνικῆς ἀπάτης, καὶ πρὸς τὸ δύνασθαι καλῶς τὴν ἐντεῦθεν ἀποφορτίσασθαι δυσβουλίαν, τὸ ὡς ἐν τρόπῳ κατηγορίας, ἦτοι σοφῆς ἐπιπλήξεως, εἰρημένον παρ' αὐτοῦ Παύλου πρὸς τινος τῶν τῆδε διακειμένων· « Ἡμέρας παρατηρήσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς· φοβοῦμαι ὅμως, μήποτε εἰκῆ κεκοπίαχα εἰς ὅμας. » Καὶ γὰρ δὴ καὶ ὅπως εὐρεσιλογίας ἑπάσης ἀνηρημένης, ὅτι[ο] τοιαύτη κατελημμένος μωρία, τὴν μὲν αἰκείαν δλοθρεῦσε φησυχῆν, αὐτὸν δὲ ἀτιμάζων ἀλώσεται τὸν ἀπάντων ἡμῶν γενεσιουργόν, ᾧ καὶ μόνῳ τῶν καθ' ἡμᾶς ὁ σοφὸς τε καὶ εὐπαιδευτος λόγος ἀνατίθῃσι τὰ πηδάλια. Οἱ δὲ ἐπιτηρεῖν οὐκ ὀρθῶς ἐκεῖνα διεγνωχότες, τὸν μὲν τῆς Προνοίας ἀνατρέψουσι λόγον, οὐκέτι δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς ταμίαν εἶναι πιστεύουσι τὸν ἀπάντων Δεσπότην, καιροῖς δὲ καὶ ὥραις τὸ πάντων ἐπιτρέψουσι κράτος, τὴν κτίσιν ἐπιτιθέοντες ἐπάνω τοῦ Ποιητοῦ, καὶ τῶν μὲν καλλίστων ἀποστεροῦντες τὸν, ᾧ πᾶσα χρεωστεῖται τιμὴ, καὶ δόξα, καὶ προσκύνησις, τὰ δὲ ὑπὲρ κτίσιν τῇ κτίσει δωρούμενοι, καὶ τοῖς ποιήμασιν ἀπονέμοντες ὡςπερ ἐχρῆν καταστῆσαι τὸν Δημιουργόν. Καὶ οὐ μέχρι τούτων αὐτοῖς στήσεται τὰ ἐγκλήματα, προθήσεται δὲ καὶ ἐπὶ τι τούτων τὸ χαλεπότε-

tus. Ipse enim seipsum tanquam sanctum sacrificium Deo ac Patri obtulit, proprio sanguine universorum salutem redimens ⁶⁷. Proindeque in Evangelicis præconiis dicebat : « Pro eis ego sanctifico meipsum ⁶⁸. » Ubi « sanctifico » pro « offero, et consecro » ponitur. Sanctum quippe est quod offertur Deo in sacrificio. Quod autem nullius plane vi aut potentia adactus immolari voluerit pro omnibus, rursus agnosceremus ex eo quod in Psalmis eum ad Deum ac Patrem his verbis uti videamus : « Oblationem et sacrificium noluisti, corpus vero perfecisti mihi. Holocaustata et pro peccato noluisti ; tunc dixi : Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus ⁶⁹. » Vides ut sua sponte ad patiendum pro omnibus ascendit? Ecce enim venio, inquit, nec vi aut necessitate ab ullo captus sum aut coactus. Crudelitatem itaque principum statim declinat et elabatur, idoneo tempori passionem reservans, et Deo dignam in omnibus præ se ferens libertatem. Hæc quidem ad propositi textus declarationem, ut reor, sufficient : sed quoniam probabile est ex initialis nonnullos ubi audierint hæc, « Nondum venit hora ejus ⁷⁰, » præ nimia levitate in Græcorum amentiam transversos raptum iri, ita ut perperam existiment, horis, diebus, ac temporum momentis res humanas subjici, ideo necessarium mihi videtur pauca quedam de his disserere, cum nobis propositum sit omni ratione quod usui sit auditoribus corrogare. Enimvero quod ad Ecclesie filios attinet, qui sacris quoque Litteris innutriti sunt, satis fore arbitror, ad revincendas Græcorum fraudes ac retundendam eorum amentiam, id quod ab ipso Paulo per modum reprehensionis et increpationis ad nonnullos dictum est qui in eadem erant sententia : « Vos dies observatis, et menses, et tempora, et annos : timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis ⁷¹. » Revera enim, ut simpliciter dicamus, **453** quicumque tali stultitia est implicitus suam quidem animam in exitium dabit, et in ipsum omnium nostrum parentem contumeliosus et injurius deprehendetur, cui uni rerum nostrarum gubernacula a sapientibus recte tribuuntur. Sed qui perperam sentiunt, Providentiæ rationem tollunt, nec rerum nostrarum dispensatorem esse putant universi Dominum, sed temporibus ac horis suum in universa dominatum tribuunt, creaturam supra Creatorem collocantes, et præstantissima re spoliantes eum, cui omnis honor debetur, et gloria, et adoratio, et quæ creaturam excedunt creaturæ largientes, operibusque tribuentes ea quibus redimere oportet opificem. Neque his tantum criminibus contenti, gravius quiddam insuper adjicient : convitia scilicet optimo Deo facient, et malorum artificem vocabunt qui omnis peccati hostis est infensissimus. Nam si ab eo tempus, hora, dies et annus facta sunt, hæc vero nonnullos interdum ineluctabili necessi-

⁶⁷ Hebr. ix, 14. ⁶⁸ Joan. xvii, 19. ⁶⁹ Psal. xxxix, 7. 2 : Hebr. x, 5-7. ⁷⁰ Joan. vi, 30. ⁷¹ Galat. iv, 10, 11.

tate nihilque tale volentes, in scelus trahunt, ut in calamitates quæ hinc proficiuntur incidant: quomodo non verum vobis videbitur quod dicimus? Quoniam recidet illud Mosis sapientissimi: « Et vidit Deus, inquit, cuncta quæ fecerat, et ecce omnia valde bona? » Unum enim ex omnibus est tempus: in tempore vero, et hora, et dies, et annus. Jam vero si quod naturæ divinæ oculus bonum esse vidit, hoc malorum causam esse dicemus, quomodo non statim universi opificem Dominum summi probri reum esse fatebimur? Existimo itaque pudore suffusum iri in quos ea quam mox diximus culpa ceciderit. Sed quia consentaneum est aliquos Græcorum demerentia non modo assensuros, sed ei quoque patrocinaturos, agendum rursus dogmatis illius absurditatem aliter quoque discutiamus, et collectis rationum auxiliis, illorum blasphemias veritatem opponamus. Si ex vestra sententia demus, nos tempore, aut hora, vi adigente ad rem aliquam fortasse bonam aut secus trahi, superflua, ut videtur, in nobis est ratio quæ nos ad unamquamque rerum agendarum dirigit, et a malis declinare consulit, et ad laudabilia quæque ferri admonet. Quid enim, quæso, ex ratione commodi et emolumenti nobis evenit, si quocumque me temporis aut tempestatis visitauerit, sequendum mihi sit **454** etiam invito, non secus ac navium gubernatores ferunt, si vehementer tempestas incubuerit, spe servandi navigii erepta, funes omnes dimittere, ipsaque gubernacula, cum jam arti nullus sit locus, vehementiæ ventorum permittere, et in mare projicere? Nihil enim ex ante dictis utilitatis affulget virtutem sectantibus, neque damni male agentibus, nisi ad singula eorum quæ geruntur pro modo cuiusque actionis, nobis a Deo merces accesserit. Numquid enim, amabo te, hora sæpe præclara præmia mihi decernet, ac utilitatem eximiam tempus afferet, licet turpissimum perpetrarim? Contra vero nihil boni tempus quandoque decernet, sed, ut uno verbo dicam, adversa quæque etiam iis afferet, quibus bene agendi studio prius nihil est. At enim nihil istorum eveniet, dicet forsitan aliquis, sed tempus et hora tribuunt quæ unicuique conveniunt. Igitur regnum deinceps tempus obtinebit, et Providentiæ honorem tempestatibus ascribemus, nihil pensi porro Deum habentes, non jam ipsum prece vel voto fatigabimus, sed horam seu tempus. Quid porro hinc sequetur? Nimirum creaturam neglecto Creatore adorabimus, et gloriam Opificis rebus ab eo factis impie transcribemus. Ex hoc ipso vero illorum probrum et impietatis magnitudinem nullo negotio videbimus vel scortorum ipsorum impuritatem superare. Sed quod nobis rursus in mentem venit, utilitatis gratia proferemus. Vanum est, ut apparet, quod divinæ humanæque leges accleratis debitas pœnas statuunt, et ex legum

¹⁹ Gen. 1, 31,

Α ρον· διαλοιδορησεται αναφανδον τῷ φιλαθῶν θεῷ, και τῶν φαύλων ἐργάτην ἐρεῖ τὸν ἀπάσης ἁμαρτίας ἐχθρόν. Εἰ γὰρ παρ' αὐτοῦ πεποιηται χρόνος, ὥρα τε [καὶ] ἡμέρα και ἐνιαυτός, ἀγαί δὲ ταῦτά τινες ὡς ἐξ ἀγκυης και πλεονεξίας εἰς ἀβούλητον ἔσθ' ὅτε φησὶ τῆτα, και πῶς οὐκ ἀληθής ὑμῖν περὶ τούτου ἀναλέμψαι λόγος; Ὁπη δὲ ἡμῖν και βαδίζεται λοιπὴν τὸ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως; « Καὶ εἶδεν γὰρ, φησὶ, ὁ θεός πάντα ὅσα ἐποίησεν, και ἰδοὺ πάντα καλά λαν. » Ἐν δὲ τῶν πάντων ὁ χρόνος· ἐν δὲ τῷ χρόνῳ, και ὥρα, και ἡμέρα, και ἐνιαυτός. Εἰ δὲ, ὅπερ εἶδεν ἀγαθὸν ὁ τῆς θείας φύσεως ὀφθαλμός, τούτου τῶν φαύλων ἐροῦμεν ἐπαγωγὸν, πῶς οὐκ ἀντικρυς τὸ ἐπ' αἰσχίστοις ἀλῶνας δημιουργὸν τῶν ἀπάντων ὁμολογήσομεν Κύριον; Οἴμαι μὲν οὖν ὑστερον ὑπερυθρίασαι τοὺς ἐνεχομένους τοις ἐξάρτιως ἡμῖν εἰρημένους πταισμάσι. Β Ἐπειδὴ δὲ εἶδος, οὐχ ὅπως ἐνιστασθαι μόνον ταῖς Ἑλληνικαῖς ἀβουλαῖς, ἀλλ' ἤδη και συναγορευεῖν αὐταῖς βεβουλησθαι τινας· φέρε δὴ πάλιν τὴν ἐνοῖσαν ἀτοπίαν τῷ δόγματι και ἐτέρως διασκεψώμεθα, και τὰ ἐκ λογισμῶν χρήσιμα ἐπισωρεύοντες βοηθήματα ταῖς ἐκείνων βδελυρῖαις ἀντεξάγωμεν τὴν ἀλήθειαν. Εἰ γὰρ δὴ καθ' ὑμᾶς, ὡ οὔτοι, καλοῦντος ὑμᾶς ὡς ἐκ πλεονεξίας καιροῦ, και ὥρας ἐπαναγκαζούσης, ἐπί τι τυχὸν τῶν ἀγαθῶν ἢ τῶν ἐναντίων ἐλάμβεθα· περιττός, ὡς ἔοικεν, ἡμῖν ὁ πρὸς ἕκαστα τῶν πρακτικῶν διειδύων λογισμός, και τῶν μὲν φαύλων ἐξιστασθαι συμβουλεύων, ἐπιτρέχειν δὲ μᾶλλον τοῖς ἐπαινουμένους διακελευόμενος. Ποῖα γὰρ ἐντεῦθεν ἐνησι, ἐπὶ μοι, λοιπόν; τί δὲ ἐκ λογισμῶν ὑφέλημα χρηστῆς, εἰ πᾶσι μοι πάντως, και βαδῶμαι και οὐχ ἔκων ἐφ' ὅπερ ἂν ἡ ὥρα καλῆ, και ὁ καιρὸς ὑπαναγκάζειν βούληται ἀκολουθεῖν ἄρα, καθάπερ τῶν ὀκλάων φασιν τοὺς οἰαχοστροφούς, πρὸς ἅπασαν ἀπειρηχίας ἐλπίδα τοῦ διασώζεσθαι τὴν ναῦν, ἐπειδὴν χειμῶνι κινδυνεῦσαι συμβῆ, πάντα μὲν ἀνεῖναι κἄλων, ἀπλῦσαι δὲ και αὐτοὺς ἤδη τοὺς οἰακας, οὐδὲν ἐτι τῆς τέχνης ἀνασχομένους τῆς ἐν αὐτῷ, ἐπιτρέψαι δὲ οὕτω ταῖς τῶν κυμάτων ὀρμαῖς, διαφῆρῆσθαι δὲ κατὰ τὴν θάλασσαν; Οὐδὲν γὰρ . . . . ἐκ τῶν ἤδη προειρημένων τὸ κέρδος, οὔτε τοῖς ἐθέλουσι τὴν ἀρετὴν, οὔτε μὴν τοῖς τῆς κακίας ἐργάταις ἀνατέλλει τὸ βλάβος, εἰ μὴ πρὸς ἕκαστα τῶν τελομένων ἀντικομιζώμεθα παρὰ θεοῦ, και κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων ποιότητα τὰς ἀντιμισθίας ἀντιλαμβάνομεν. Δ Ὅριε γὰρ, ἐπὶ μοι, πολλάκις ἡ ὥρα τὰ κάλλιστα, και διακρίτως ἐποιοεῖ τὸ ὠφελοῦν ὁ καιρὸς, κἂν ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἀλίσκωμαι; Μετοισθέντος δὲ πάλιν πρὸς τὸ ἐναντι ἔχον τοῦ λόγου, οὐδὲν ἔσθ' ὅτε τῶν ἀγαθῶν ὁ καιρὸς ἐπιψηφιεῖται τισιν, ἐποιοεῖ δὲ μᾶλλον τὸ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, χαλεπώτερον και τοῖς ὅτι πρέπει τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν προτιμᾶν εὐ μάλα διεσκεμμένοις. Ἄλλ' οὐδὲν μὲν ἔσται τούτων, ἐρεῖ τις τυχόν, ἐκάστῳ δὲ τὸ τυχόν τὰ αὐτῷ πρόποντα δίδωσιν ἡ ὥρα και ὁ καιρὸς. Οὐκοῦν βασιλεύσει μὲν ἤδη λοιπὸν ὁ καιρὸς· τὸ δὲ τῆς Προνοίας ἀξίωμα ταῖς ὥραις περιθήσομεν. οὐδὲν ἐτι φροντίζοντες τοῦ

Θεοῦ· αἰτήσομεν δὲ δι' εὐχῆς παρ' αὐτοῦ μὲν οὐδέν, A παρὰ δὲ τῆς ὥρας, ἢ τοῦ καιροῦ. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν; Προσκυνοῦμεν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τὴν δόξαν τοῦ δημιουργοῦ, τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγονόσι δυσσεβούντας περιθήσομεν. Αὐτόθεν μὲν οὖν, τὸ ἐν τούτοις αἰσχρός, καὶ τῆς δυσσεβείας τὸ μέγεθος οὐ σὺν πολλῷ τῷ πόνῳ περιαθρήσομεν, καὶ γυναικῶν αὐτῶν τῶν ἐταιριζέσθαι πεφυκότων ἐκφανεστέρην λαχόντα τὴν βδελυρίαν. Τὸ δὲ δὴ πάλιν εἰς νοῦν ἀναβαλὼν ἐροῦμεν διὰ τὸ χρήσιμον. Περιττῶς, ὡς ἔοικεν, οἱ θεοὶ τε καὶ ἀνθρώποι νόμοι, τοῖς μὲν τῶν φαύλων ἐρασταὶ τὰς αὐτοῖς πρεπούσας ὀρίζουσι δικαιοσύνην, τοῖς δὲ τὸ ζῆν ἐθέλειν ἐπεικέστερον περὶ πολλοῦ ποιουμένοις προστεθεῖν κασι τὰς τιμὰς. Εἰ γὰρ ὄλω; οὐδὲν ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν κεῖται θελήμασιν, ὑποπέπτωκε δὲ ταῖς ἐξ ὠρῶν ἀνάγκαις, ἀφύκτως τε καὶ ἀπαραιτήτως ἀγούσαις ἐπ' ἄμφω, πῶς ἂν ἐτι δικαίως τοῖς μὲν ἀγαθοῖς B τοῖς ἐπαινεῖσθαι πρέπειν ὁμολογήσασθαι, τοῖς δὲ μὴ τοιοῦτοις τὸ ἐναντίον ὡς ἐν ὀφλήματι τάξει καταθήσομεν; Τί δὲ, εἰπέ μοι, καὶ ἐπαναγκάζουσιν ἡμᾶς οἱ νόμοι τῶν μὲν φαύλων ἀποφοιτῆν, τοῖς δὲ ἀμείνοσιν ἐπιτρέχειν ἐπείγεσθαι, ἐτέρων ἐχόντων τῶν ἐν ἡμῖν βουλευμάτων τὰς ἡνίας, καὶ ἐφ' ὅπερ ἂν βούλωνται διεξαχθῶντων εὐκόλως; Ταῖς γὰρ τῶν ὠρῶν ἐξουσίαις ὑποκείσθαι δεῖν τὰ ἀνθρώπινα, καὶ φασὶ, καὶ βεβούληται, τῆς ἐντεῦθεν ἀποκρίσεως οὐδὲν ὄλω; φροντίσαντες. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ οὐχ ἐκόντες ἐροῦσιν, ὡς ὁ πάντων τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἡγεμονίαν λαχὼν, καὶ αὐτῶν ἔσται τῶν ἀλόγων ἀθλιώτερον ζῶον, καὶ βιώσεται μὲν ἐλευθῶς· ὁ δὲ προὔχειν ὀφείλων διὰ τὴν φύσιν, ἐν εὐτερόσις ἦδη, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν ἐσχάτοις κατατάσσεται; Εἰ γὰρ ἐκείνα C μὲν ἀποκαλειστούσι ὀρμαὶς πρὸς τὸ δοκοῦν ἀπονεύει διακωλύοντος οὐδενός, καὶ προσέεται μὲν ὄπερ οἶδε λυσταλγῶν, ἀποτρέχει δὲ τῶν ἀδικεῖν εἰσθῶτων, πικρῶ δὲ ἡμεῖς τῷ χρόνῳ δεσπότην δουλεύσομεν, καὶ ἀπαρτίτητον τυραννίδα τὴν ἐπὶ τῶν ὠρῶν ἐξουσίαν σκηπτῶ τινὸς δίκην ἐπηρητημένην ἐσχῆκαμεν· πῶς οὐ πολλῶ τινι μέτρῳ τὰ καθ' ἡμᾶς χεῖρω ὦσιν, ἢ ἐν οἷς ἐκείνὰ ἔστιν; Ἄλλ' ἐρυθριάσει, ὡς ἔοικεν, ὁ συνειπεῖν θελήσας, μᾶλλον δὲ καταψεύσασθαι τῶν ὠρῶν καὶ τῶν εἰς οὐδὲν τῶν τοιοῦτων πεποιημένων χρόνων· τὴν δὲ ἐν τοῖς δόγμασιν ἀβελτηρίαν ἀποκρουόμενος ἦξει λέγων· Οὐτε τὴν ὥραν, ὡ οὗτος, ἀλλ' οὐδὲ τὸν χρόνον ἢ τὸν καιρὸν κατεξουσιάζειν τῶν ἀνθρωπίνων διοριζόμεθα· ὥρας γὰρ μὴ εἶναι φάμεν πονηράς, καὶ καιροῦς ἐπὶ ταύταις, οἱ βαγδαίων ἔσθ' ὅτε πνευμάτων δίκην τοῖς ἀθλοῖς ἡμῖν ἐπιθρῶσκουσιν. Ἄντεροῦμεν δὲ τούτοις ἡμεῖς· Ὡ παρακόποι φρενῶν, καὶ ἀκάρπων μωρῶν μεμεθυμένοι, πῶς ὑμᾶς διέλαθε πάλιν, ὅτι κατ' αὐτῆς τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας οἰκεῖον ἐξοπλίζετε νοῦν; Ἡ γὰρ οὐκ ἔσται τῶν φαύλων ἐργαίας, εἰ πονηρὸν ἔστιν τι τῶν παρ' αὐτοῦ γεγονόντων; Ἄλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς ἦδη προειρήκαμεν, παρὶπτεῦσομεν, ἐκείνο δὲ μᾶλλον ὑμῖν ἀναπαίθεσθαι σπουδάσομεν, πῶς ἂν ἡμᾶς ἢ ὥρα καὶ καιρὸς ἀδικῆσαι, ἢ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων εὐφρανθῶμεν, μὴ οὐχὶ τοῦ πάντα διευθύνοντος Θεοῦ, καθ' ὅπερ ἂν βούλεται, καὶ πρὸς τὸ ἐκάστην χρεωστούμενον ἢ λυπεῖν ἢ εὐφραίν-

A praescripto viventibus vicissim honores et praemia deferunt. Prorsus enim si nihil in nostro positum est arbitrio, sed cuncta subjacent horarum necessitatibus, inevitabili vi in utramque partem rapientibus, quomodo fateri jure poterimus bonis et justis laudem competere, contra vero se gerentibus poenam debitam irrogabimus? Quorsum, inquam, nos cogunt leges abstinere a malis, bonaque sectari, si alia nostrorum consiliorum quasi habenas 455 moderantur, et quocumque libuerit nullo negotio impellant? Horarum enim potestati res humanas subjacere, et volunt, et praedicant, nihil absurditatem quae hinc oritur pensi habentes. Numquid enim vel inviti fatebuntur hominem qui vel terrenarum rerum omnium principatum sortitus sit, brutis animantibus multo ærumnosiorum fore, et miserabiliter victurum, et qui ob naturam suam praestare cæteris debeat, infimum deum omnium ac postremum fore? Si enim illæ suo instinctu ad id quod utile est nullo prohibente inclinent, et a noxio refugiant, nos vero tempori, acerbissimo domino scilicet serviamus, et ineluctabili horarum tyrannide veluti sceptro nobis impendente premamur, quomodo non longe deteriori loco futuri sumus, quam illæ? Sed erubescet, opinor, quicumque horis ac temporibus, quæ ad nihil tale facta sunt, patrocinari, seu potius de illis ipsis mentiri statuit, et dogmatum execrationem aversatus, dicet: Neque horam, o bone, neque tempus aut tempestatem in res humanas potestatem habere dicimus; horas tamen aliquas malas esse censemus, et cum eis occasionum momenta, quæ nonnunquam nobis instar turbinis violenti miseris ingruunt. Quibus ergo respondebimus: O furiosi et vana dementia ebrii, qui non videtis vos mentem vestram adversus Deum armare? Numquid enim ipse malorum auctor erit et artifex, si quid ex iis, quæ fecit malum existat! Sed hoc quidem, ut antea diximus, praetermitteremus, illudque potius sciscitari conabimur, quo pacto tempus aut nobis damnum aut contra solatium attulerit, nisi Deus, qui cuncta gubernat eo modo quo vult, et prout uniuscujusque ratio postulat, aut damno aut contra solatio esse velit. Modo quippe dicere vos audivimus nullas res humanas horis subjacere, sed D aliquas tamen natura malas esse, et magno impetu nobis violenti turbinis instar incumbere. Sed lexi opera, ut reor, ostendere possum hanc opinionem extremæ plenam esse dementiae. Cui enim non perpicuum est duodecim horarum spatia, alia quidem diei, alia nocti esse adæquata, diem vero et noctem, non huic contingere quidem, alii minime, sed per omnes pervadere? At quod natura sua 456 malum est, nec aliter prorsus esse potest, non est alicui malum, alicui minime; sed omnibus æque detrimentum importabit, per quæcumque diei aut noctis spatia protendatur. Qui sit igitur ut die vel hora forsitan una eademque alios omni bonorum copia circumfluentes videas, ut ad

convivia pergant opipara, et magno apparatu et A cura convivis excipiant, alios contra summis in angustia positos, ut sæpe jamjam moriturus miserabiliter quispiam efferatur. Age, quæ ratio, aut quid cause est, ut una hora, uno temporis momento hunc ista, illum alia fortuna utentem videas? Quo nomine horam istam nuncupabis, malignam, an contra? Nihil enim habeo quod dicam, dum utrumque simul et eodem tempore video, ædium luxu voluptatibusque ac deliciis diffluentem, alium mortuum et exanimem summis ærumnis miserabiliter conflictatum. Numquid ista de horis *λογωαία* aut inductas fabulas, aut diabolici furoris inventa vocabimus? Sed opinor omnes incunctanter assensuros, et eos qui sic sentiunt condemnaturos. His quidem contenti esse possemus; sed ne ad casus et conjecturæ omnia referendo ansam nungandi nonnullis relinquam, ad ipsam historiam me conferam, et ex rebus gestis dissertationem hanc confirmabo. Cum Assyrii sanctam civitatem Jerusalem obsidione cinxissent, et eorum dux Rapsaces modo verbis fallacibus bellatores qui eam defendebant permulcere tentaret, modo minis id agere studeret, et Ezechias, qui tunc ejus regnum obtinebat, nequaquam suis copiis, sed universi Deo victoriæ eventum tribueret, et ab illo uno vehementissimis precibus auxilium peteret, iustum illico Deus exoravit, et gratia preces secuta est: « Egressus enim est e castris angelus Domini, sicut scriptum est ⁷², et interfecit de castris alienigenarum tantum octoginta quinque virorum ⁷³ milia. » Quid ad hoc dices, o bone? Una in nocte, et tempore eodem cadebant Assyrii angeli manu iuncti, et Hierosolymitarum populus servabatur: et illi extrema quæque patiebantur, hi gaudio et lætitia triumphabant. Ubinam erat horæ potestas? Quomodo dissimilem utrisque se præbebat, et his quidem lætitiâ, illi vero male **457** mortem afferbat? Nec enim audebis eam naturæ anticipis et multiforem nuncupare, licet naxis totius diffuas. Idem dicere possemus de Dathan et Abiron, qui adversus Mosis principatum seditione concitata, cum ad divini sacerdotii ordinem non vocati irumpere ausi essent, cum tota domo in terræ profunda demersi sunt: et hi quidem inferno absorpti sunt, cum interim reliqua populi multitudo servaretur ⁷⁴. Atqui, si non ab ira divina, sed ab hora punitio manabat, ipsam utique oportebat non in unam congregati populi partem erumpere, sed totum æque involvere. Quocirca non accipiamus horam nec diem, aut ut doloris alicujus, aut ut voluptatis et gaudii conciliatricem, quantum ad ejus naturam spectat, et recte atque inculpate dici potest, sed intelligamus nobis ex hora vel ex tempore utilitatem aut contra noxam evenire, prout aggredientes ad aliquid, scite aut imprudenter, vel læta vel tristia nacti fuerimus. Verbi gratia, suum cuique rei tempus est,

⁷² 1V Reg. xix, 35. ⁷³ Num. xvi, 1-52.

νεν ἐκ τῶν ἐναντίων θέλοντος; Ἡκούομεν γὰρ λαγόντων ἀρτίως, ὡς ἐν ἐξουσίᾳ μὲν ἐστὶ ταῖς ὥραις τῶν καθ' ἡμᾶς οὐδὲν, πονηράς γε μὴν εἶναι τῆ φύσει τινάς, καὶ ἀθρόως ἡμῖν ἐγκαταφορεῖσθαι πνεύματος δίκην. Ἄλλ' οἶμαι δὴ πάλιν ὡς χαλεπὸν οὐδὲν, τῆς ἐσχάτης ἀβουλίας ἀνάπλεων καὶ τοῦτον ὁμῖν ἐπιβέξαι τὸν λογισμόν. Τίνι γὰρ οὐκ ἐστὶ τῶν βιωτῶν καταφανές, ὅτι τὰ δέκα καὶ δύο τῶν ὥρῶν διαστήματα, τὰ μὲν ἡμέρα, τὰ δὲ νυκτὶ συμμεμέτρηται· νῦξ δὲ καὶ ἡμέρα οὐ τινὶ μὲν συμβαίνει, τινὶ δὲ οὐκ εἶ, ἀλλὰ διὰ πάντων ἔρχεται; Τὸ δὲ πονηρὸν τῆ φύσει, καὶ ἀπαραποκίτητος ἔχον εἰς τοῦτο, οὐ τῷ μὲν δεῖν πονηρὸν, ἑτέρῳ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' οὐδὲ ἐνὶ τυχόν, ἢ δευτέρῳ, πᾶσι δὲ μᾶλλον ἐν ἰσῆ μοίρῃ τὸ βλάδος ἐτίοσι, δι' ὧν περ ἂν εἴη τὸ τῆς νυκτὸς ἢ τὸ τῆς ἡμέρας διάστημα; Πῶς οὖν ἐν ἡμέρῃ τυχὸν ἢ ἐν ὥρῃ μὴ τῶν μὲν ἐξεστὶν εὐ παθόντα βλέπειν, καὶ πολλοὺς ἐν τρυφῶντα τοῖς εὐφραίνειν εἰδόσιν, ὡς ἐπὶ διαίτας ἴσθαι λαμπράς, καὶ συναγαγεῖν σὺν πολλῇ τῆ σπουδῇ τοὺς συνεστασσομένους, ἑτέροισ δὲ ἀκριβῶς ἐν τοῖς ἐναντίοις, ὡς καὶ ἀπάγεσθαι πολλὰς τινὰ τεθηξόμενον οἰκτρῶς; Τίς ὁ λόγος, εἰπέ μοι, ἢ πῶς ἂν ἐνδέχοιτο μίαις οὐσῆς ὥρας, ἢ καὶ ἐνὸς τοῦ καιροῦ, τῶν μὲν ἐν ἐκείνοις, τὸ δὲ ἐν τούτοις ὀρᾶσθαι; Τί τὴν ὥραν ἐκείνην προσειρεῖς; Πονηρὰν, ἢ τὸ ἐναντίον; Εἰπέ μὲν γὰρ οὐκ ἔχω κατὰ ταυτὸν βλέπων, καὶ τρυφῶντα μὲν ἕνα, νεκρὸν δὲ καὶ ἄπνουν καὶ ἔλαιον ἐύρισκων τὸν ἕτερον. Ἄρ' οὐχὶ μῦθος ἀμαθῆς, καὶ δαιμονιώδους μανίας εὐρήματα τὰ ἐπὶ ταῖς ὥραις ἀλύσεται ὄγματα; Ἄλλ' οἶμαι πάντας ἀμελλῆ κατανεύσειν, καὶ τῶν ἐκεῖνα φρονούντων καταψηφίσεσθαι. Καὶ ἦν μὲν, ὡς δοκεῖν, τοῖς εἰρημένοις ἀρτίσθαι πρόβρον· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῖς ἐνδεχομένοις καὶ σαχασμοῖς τὸ πᾶν ἐπιτρέψας, εὐρεσιλογίας πρόφασιν καταλειψῶ τισίν, ἐπὶ πραγμάτων ἐξήγησιν μεταβήσομαι, καὶ ἐκ τῶν γεγονότων ἀναμφιλόγω; ἐπίσπραγιῶ τὸν ἀρτίως ἡμῖν διηπειυθέντα λόγον. Οὐκοῦν Ἀσσύριοι ποτε, κύκλω περισχόντες τὴν ἁγίαν πλίν, φημί δὴ τὴν ὕψην Ἱερουσαλήμ, πολιορκεῖν ἐβουλεύοντο· ὁ δὲ τούτων στρατηγὸς (Ραψάκης δὲ οὗτος ἦν), ποτὲ μὲν ἀπατηλοῖς προεπειράτο λόγοις καταμαθᾶσθαι τῶν ἐν αὐτῇ μαχίμων τὸν νοῦν, ποτὲ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς τοῦτο ποιεῖν ἐσχέπετο· καὶ ὁ μὲν μακάριος Ἐζεχίας, τὴν βασιλίδαν τότε περιέπιον τιμῆν, οὐ τοῖς ἰδίους ἐπιθαρσεῖ στρατεύμασιν, ἀλλὰ Θεῷ τῷ πάντων ἀνετίθει τῆς νίκης τὸ τέλος, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ μόνον ἐπικουρ[ε]σαν δι' ἔκτενεστάτης ἐκάλει τῆς προσευχῆς· καὶ κατέ[κ]τεινε τὸ οὐς τῷ δικαίῳ παραρημα μὲν Θεός, γείτονα δὲ ταῖς εὐχαῖς τὴν χάριν εἰθεῖ. « Ἐξήλην γὰρ ἄγγελος Κυρίου, καθ' ἃ γέγραπται, καὶ ἀνεῖλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀλλοφύλων ἐκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. » Τί οὖν, βέλπιστα, πρὸς τοῦτο ἐρεῖς; Ἐν μίᾳ νυκτὶ, καὶ καθ' ὥραν τὴν αὐτὴν καὶ καιρὸν, ὁ μὲν Ἀσσύριος ὑπέπιπεν, ἄγγελος χειρὶ δαπανώμενος, διεσώζετο δὲ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν ἡ πληθὺς, καὶ οἱ μὲν ἦσαν ἐν τοῖς ἐσχάτοις, οἱ δὲ ἐν τέρφει καὶ χαρᾷ. Ποῦ τῆς ὥρας ἡ δύναμις; πῶς ἐπ' ἀμφοῖν ἀνόμοιος ἐμερίζετο, καὶ τοῖς μὲν τὸ χαιρεῖν, τοῖς

δὲ τὸ θνήσκειν κακῶς εἰργάζετο; Οὐ γὰρ διφυῆ τε καὶ πολύμορφον ἀποτολήμασις ἂν αὐτὴν ὀνομάσαι, καὶ εἰ σφόδρα ληρεῖς. Ὁ αὐτὸς δ' ἂν ἡμῖν ἰσχυσε λόγος ἐπὶ τῆς Δαθῆν καὶ Ἀθιρών, οἱ τῆς Μωσείως ἡγεμονίας καταστασάσαντες ποτε, καὶ ἀκλήτοι πρὸς τὴν τῆς θείας ἱερωσύνης ἀναπηθῆσαι τάξιν οὐ καταδείσαντες, πανοικί κατέθησαν εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς· καὶ οἱ μὲν ἦσαν εἰς ἄδου, διεσώζετο δὲ τῆς συναγωγῆς τὸ λοιπόν. Χρῆν δὲ δῆπου πάντως, εἴπερ ἦν ὅλως οὐκ ἐκ θείας ὀργῆς, ἀλλ' ἐξ ὥρας ἡ κόλασις, οὐκ ἐφ' ἔν ἀπλῶς καταρρήγνυσθαι μέρος τῆς συναγωγῆς, ἀλλ' ὅλην ἐξ Ἰσου περισχούσαν εἶναι. Οὐκοῦν οὐχ ὥραν, οὐδ' ἡμέραν, οὐδὲ καιρὸν, ὡς ἡ τοῦ λυποῦντος πρόξενον, ἡ τοῦ πεφυκότος εὐφραίνειν, καταδεξώμεθα, τὸ, ὅσον εἰς ἰδίαν φύσιν, ἡ καὶ ὅπως ἂν τις εἰπὼν ἐπ' αὐτὸν οὐκ ἂν ἀμάρτοι· ἀλλ' ἐκδεξώμεθα μὲν τὸ ἐξ ὥρας ἡ ἀπὸ καιροῦ χρήσιμον, καὶ ἐκ τῶν ἐναντιῶν τὸ βλάβος, ὅταν ἡ ἐπιστημόνως προσιόντες, ἤγουν ἀμαθῶς, ἡ τοῖς ἡδέσις ἡ τοῖς οὐχ οὕτως ἔχουσιν περιπίπτωμεν. Οἶον δὲ τί φημι· Καιρὸς παντὶ πράγματι, καθὰ γέγραπται, καὶ τὸ μὲν εἶδέναι καιροῦς, ἐπιωφελέστατον, τὸ δὲ μὴ ἐπίστασθαι, πολὺ δὲ λαν ἐπιζήμιον. Δεῖ γὰρ οὐκ ἐν χειμῶνι ναυτῖλλεσθαι, τὸ δὲ ἐν θέρει τοῦτο δρᾶν οὐκ ἀπαλδευτον. Οὕτω δὲ περὶ τούτων διακαίμενοι, ἀναθήσομεν τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ πηδάλια τῶ πάντων ἐπιστάτη Θεῷ. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν ἀψευδῆ Σωτῆρος φωνὴν, τὸ μικρὸν τοῦτο καὶ εὐτελεῖς στρουθίον οὐκ ἂν εἰς παγίδα πέση ποτὲ δίχα τῆς γνώμης τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, πῶς ἂν ὁ οὕτω τιμημένος καὶ τὴν κατὰ πάντων ψῆφον λαχὼν, πάθοι τι τῶν παρὰ γνώμην ἡ κατ' εὐχὴν, μὴ οὐχὶ τῆς Προνοίας οὐδὲν τι καλοῦσης, τῶν εἰρημύμων ἀναλόγως τοῖς ἐκάστῳ βεβιωμένοις; Παραθήσω δὲ τι πρὸς τούτοις ἕτερον, ὃ καὶ μικροῦ τῆς μνήμης ἀποτιναχθὲν ἐξήρχετο, καί-τοι λαν ὑπάρχον τῶν προκειμένων συγγενὲς, μᾶλλον δὲ τὴν αὐτὴν ἐξαιτοῦν ἐφ' αὐτῷ ζήτησιν, καὶ τὴν λύσιν ἔχον οὐ κατέλην, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βλάβαν εἶναι τῷ γε ὅλως συνετῷ, καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς διανοίας ἔχοντι γεγυμνασμένα πρὸς διάκρισιν ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ. Τί δὴ οὖν ἄρα κακείνῳ ἐστίν, περὶ ὃ δὴ τὰ τοιαῦτά φαμεν; Γάμον ἐπετέλουσιν οἱ Καναναῖοι ποτε, τὴν τῶν Ἰουδαίων γέιτονα προσοικοῦντες χώραν, Γαλιλαία δὲ ἦν; οἱ τ' ἐπὶ πανδαισίαν συνεκάλουν τὸν Κύριον ἅμα τῇ μητρὶ, καὶ τοῖς ἀγίοις μαθηταῖς, καὶ πρόφασις αὐτοῖς τῆς πανηγύρεως ἦν ἡ γαμήλιος εὐνή. Ὡς δὲ ὁμοσιτος τοῖς εἰς τοῦτο συνειλεγμένοις ὁ Κύριος παρῆν ὁ εὐλογῆσων, ὃν νενομοθέτηκε γάμον, ὄνος ἐπέλ[ε]πε τοὺς ἐστιωμένους. Ἔτι δὲ ὡς υἱοῦ κατεξουσιάζουσα, διὰ τὴν πολλὴν ἄγαν ὑποταγὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὁμοῦ τε καὶ τὴν ἐν δυνάμει θεοπρεπεῖ διὰ πολλῆς ἡδῆ τῆς πείρας μαθούσα, ὁ Ὀϊνον οὐκ ἔχουσα, ὁ φησίν. Ἦδει γὰρ ἐξανύσσοντα, καὶ μάλα βλάβως, ὅπερ ἀπήτει τῶν πραγμάτων ἡ φύσις. Πρὸς αὐτὴν δὲ ὁ Κύριος· « Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, γύναι; Οὕτω ἦκει ἡ ὥρα μου. » Ὁ μὲν οὖν φιλόθεος νοῦς καὶ τῶν ἀλλοκότων ἀπῆλλαγμένος δογμάτων, Ἑλληνικῆς τε ὡς πορρότάτω

ut scriptum est ¹⁶, et nosse tempora summopore conducit, ignorare valde nocet. Hieme quippe navigare non oportet: æstate vero, non caret prudentia. Quæ cum ita se habere credamus, nostrarum rerum gubernacula omnium rectori Deo tradamus. Nam si, ut vere Servator ait, exiguus ac vilis passerulus in laqueum non incidit absque Dei ac Patris voluntate, quoniam modo redimito et tam supra cætera elato homini tantis honoribus, aliquid præter aut ex animi sententia evenerit, cum providentia pro ratione vitæ cujusque pœnas decernat aut præmia? Addam his aliquid, quod e memoria mihi propemodum effluxit, quamvis admodum affine sit ante dictis, et eandem dubitationem ac solutionem habeat, non arduam quidem, sed captu perquam facilem homini cordato, et in discernendis bonis ac malis exercitato. Quidnam igitur istud est? Chananæi Galilææ incolæ Judæis finitimi nuptias faciebant; qui convivio præerant, Dominum una cum matre sanctisque discipulis invitarunt; celebritatis causa erant thorus nuptialis. Cum Dominus nuptiis benedicturus mensæ cum cæteris accubisset, vinum **458** convivas defecit. Mater pro ea quam in filium habebat auctoritate, ob ingentem Salvatoris nostri subjectionem et obedientiam, gnara virtutis illius divinæ qua prædictum eum esse multis experimentis agnoverat, « Vinum non habent, » inquit ¹⁶. Sciebat enim perfecturum, idque facile, prout negotii ratio postulabat. Cui Dominus: « Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea ¹⁷. » Plus igitur et prodigiosis illis dogmatis liber animus, et a gentili superstitione longe remotus, hoc dictum pie intelliget. Nondum enim, inquit, venit tempus manifestationis meæ, per signa videlicet ac miracula. Cum enim Deus esset natura sua, tempus cuique rei conveniens haud ignorare potuit. Ille autem præ multa incitilia hue et illuc se versans, lata enim est ad malum via et horarum potestati nonnulli ipsum quoque Christum subjacere putant, hinc insanire comperietur, et per ea ipsa quibus speravit rationes suas confirmatum iri, absurditatis condemnabitur. Si enim horarum potestati rerum naturam subjacere fatebimur, atque idcirco Christum matri suæ dicere: « Nondum venit hora mea; » quomodo, quæso, sicuti nefarie ac stultissime docetis, horarum opifex nondum suæ voluntati consentientem et consentaneam habere dicitur horarum vim et efficaciam? Illico enim aqua cernitur in vinum mutata. Sed cum horarum potestati res subjacere nosset, numquid oportebat ne principio quidem ad id Dominum aggredi quod horarum concursus minus concederet? At nihil istud ipsum moraturum videmus, sed ante horam quodammodo gratiam eis contulisse. Vis ergo et horæ potestas impedimento non erat; sed cum tempus nondum adesset quo se manifestaturus

¹⁶ Eccle. III, 1. ¹⁷ Joan. II, 3. ¹⁸ Ibid. 4.

erat per miracula Christus, nœc inñt. Quapropter, vestra ea de re opinione valere jussa, ipsam horæ, ut loquimur, tempus intelligatur quod cuique rei convenit. Quod autem horarum quoque necessitate nos simus liberi, pluribus verbis docendum non arbitror: abunde quippe jam de eo disseruimus. Verumtamen illud ad extremum ostendere conabimur, horam scilicet in Scripturis divinis idoneum cuique rei tempus significare. Et certe clamat admirabilis ille Paulus, et eam quæ dicitur horæ vim ac significatum ostendit his verbis: « Et hoc scientes tempus: quia 459 hora est jam nos de somno surgere. Nox præcessit, dies autem appropinquavit ⁷⁰. » Vides ut tempus primo loco posuerit, deinde horam adjecerit, tanquam idem per idem, et non aliud indicare volens. Tempus enim erat ut qui somno peccati gravati erant evigilarent, et ad id quod sibi conduceret oculos aperirent, atque ad sobrietatem Deique amorem excitarentur.

ἐπειπερ οἶδε χρῆναι ταῖς τῶν ὥρῶν ἐξουσίαις ὑποκείσθαι τὰ πράγματα, πῶς οὐκ ἔδει μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ὤλιως ἐπιχειρεῖν ἐξανῦσαι τὸν Κύριον, ὅπερ ἡ τῆς ὥρας οὐκ ἐδίδου συνδρομῆ; Ἄλλ' οὐδὲν τούτου φροντισίας ὀφθαί, πρὸ ὥρῶν δὲ ὡσπερ ἐδίδου τὴν χάριν ἐκείνοις. Οὐκ ἄρα τῆς ὥρας ἡ δύναμις ἦν ἐμπόδιον, καιροῦ δὲ οὕτω παρόντος εἰς ἀνάβρῃσιν τὴν διὰ θαυμάτων, τὰ τοιαυτὰ φησιν ὁ Χριστός. Οὐκοῦν ἀπὸ ἀλάθημεν τῆς ἐν τούτοις ὥρῶν ὑπονομίας, αὐτὸς καὶ ὀνομαζομένης τῆς ὥρας νοεῖσθω καιρὸς, ὁ ἐκάστην πρᾶγματι πρέπων. Ὅτι δὲ καὶ ἡμεῖς τῆς ἐξ ὥρῶν ἀνάγκης ἐλεύθεροι καθεστήκαμεν, πλείων ὀίμαι μὴ δεῖσθαι ῥημάτων τὴν πραγματείαν· ἀρκούντως γὰρ ἤδη τάδε ἐπὶ τούτῳ διεψήφηκαμεν. Πλὴν ἐκεῖνο δεῖξαι σπουδάσομεν ἐν γε τῷ παρόντι λοιπόν, ὅτι τὴν ὥραν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς τὸν ἐκάστην πρέποντα πρᾶγματι καιρὸν εὐρήσομεν. Καὶ πράξεται: μὲν ὁ θαυμάσιος Παῦλος καὶ τῆς ὀνομαζομένης ὥρας σημαίνει τὴν δύναμιν: « Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἐξ ὑπνοῦ ἐγερθῆναι. Ἡ νῦν προέκοψε, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. » Ὁρᾷς ὅτι καιρὸν προτάξας, τὴν ὥραν ἐπήνεγκεν, ὡς αὐτὸ διὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἕτερόν τι δηλῶν. Καιρὸς γὰρ ἦν, διαγρηγορήσαντας ἤδη τοὺς κεκαρωμένους ἐν ἁμαρτίαις, ἀναμῦσαι πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ διεγερθῆναι πρὸς νῆψιν τὴν θεοφιλή.

VII, 31. *De turba igitur multi crediderunt in eum, C et dicebant: Christus cum venerit, numquid plura signa facere potest quam quæ hic facit?*

Operæ pretium est intueri mirificum sermonis ordinem, et quam concinne et apposite rursus post illa nobis sese insinuet. Cum enim autea dixisset evangelista querere Judæos uti eum comprehenderent, et pro animi impotentia tam crudeli et intempestivo periculo involverent, jam ostendit populos fidem suscepisse, ut deinceps principum adversus illum maleficia et mollitiones paterent. Tam longe siquidem absunt populi ab inferenda Christo injuria, ut contra veniat illis in mentem tot ejus miraculorum, et aperte fateantur sanctissimis ejus dogmatibus adhærendum. Sermo enim, ut videtur, per omnem late Judæam increbuerat, fore ut ad res magnas Christus adveniret, ingentique supra humanum captum ratione miracula patraret, necnon doctrinam excellentiorem legisque institutis longe meliorem inveheret. Mulier quippe Samaritana, cum ad Jacobi fontem haustum aquam venisset, et cum Salvatore colloqueretur: « Scimus, inquit, quia Messias venit, qui dicitur Christus:

ἄ δεισιδαίμωνίας ἀναφυγῶν, τὸ εἰρημένον εἰσεθῶς ἐκδέξεται. Οὕτω γὰρ ἦκει, φησὶν, ὁ τῆς ἀναδείξεως ἐμοῦ καιρὸς, τῆς διὰ σημείων δηλαδὴ. Θεὸς γὰρ ὢν κατὰ φύσιν, τὸν ἐκάστην πρᾶγματι πρέποντα χρόνον οὐκ ἠγνόησέ ποθεν. Ὁ δὲ ἐκ πολλῆς ἀγῶν τῆς ἀσυνεσίας περιτρεῖται εἰς ἐκεῖνο καὶ ταῦτο (ἰσχυραῖον γὰρ πῶς ἐστὶ τοῖς πολλοῖς τὸ κακόν, καὶ ταῖς τῶν ὥρῶν ἐνεργείαις, ὡσπερ οὖν τινες ληροῦντές φασιν, ὑποκείσθαι καὶ αὐτὸν οἰόμενοι τὸν Χριστὸν), αὐτίθεν ἡμῖν ἀνοητεύων ἀλώσεται, καὶ δι' ὧν ἐπαγωνεῖσθαι τοῖς ἑαυτοῦ προσεδόκησε λόγοις, διὰ τούτων αὐτῶν τῆς ἐνοούσης τοῖς δόγμασιν ἀτοπίας καταγνώσεται. Εἰ γὰρ ταῖς τῶν ὥρῶν ἐνεργείαις ὑποκείσθαι ὄνομα μὲν τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, διὰ τε τοῦτο τὸν Χριστὸν πρὸς τὴν μητέρα τὸ, « Οὕτω ἦκει ἡ ὥρα μου, » πῶς, εἰπέ μοι, κατὰ τὸν παρ' ὑμῶν βδελυρόν τε καὶ ἀσφώτατον λόγον, οὕτω τὴν ἀπὸ τῆς ἑώρας συνασπίζουσαν αὐτοῦ τοῖς θελήμασιν ἐνεργείαν ἔχων, δημιουργὸς τῶν αἰτηθέντων γίνεται; Φαίνεται γὰρ παραχρῆμα τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταβαλόν. Ἄλλ'

Ἐκ τοῦ ὄχλου οὖν πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον· Ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μὴ πλείονα σημεῖα ἔχει ποιῆσαι, ὡν οὗτος ἐποίησεν;

Πόσην ὁ λόγος ἐν τούτοις ἔχει τὴν οἰκονομίαν, καὶ ὅπως ἡμῖν μετ' ἐκεῖνα πάλιν εὐρύθμως εἰσδέχεται, ἀξίον ἰδεῖν. Προειρηκὸς γὰρ, ὡς ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβεῖν, καὶ καθεῖρξαι βρόχους τοῖς ἐξ ἀπονομίας εἰς ὧμὸν οὕτω καὶ οὐκ ἐν καιρῷ μελετώμενον κίνδυνον, τοὺς ὄχλους δεικνύει τοὺς πεπιστευκότας, ἵνα τῶν ἡγουμένων ὁμολογῆται λοιπὸν τὰ ἐπ' αὐτῷ κακουργήματα. Τοσοῦτον γὰρ ἀφεστᾶσιν οἱ δῆμοι τοῦ βουλευέσθαι παροινεῖν εἰς αὐτὸν, ὡς καὶ τὰς ἐκ τῶν θαυμάτων ἤδη συλλέγειν ἐννοίας, καὶ ὅτι προσήκει λοιπὸν τοῖς παρ' αὐτοῦ προσκείσθαι μαθήμασι διαβρῆδην ὁμολογεῖν. Λόγος δὲ ἦν, ὡς εἰκός, ἐφ' ὅλον τῶν Ἰουδαίων τὸ γένος ἐκτεθρολλημένον, καὶ ἀνὰ πᾶσαν αὐτῶν ἠπλωμένον τὴν χώραν, ὡς ἐπὶ μεγάλοις τισὶν ἡ Χριστοῦ παρουσία γενέσθαι, καὶ τερατουργῆσαι μὲν ὑπὲρ λόγον, ἀξιολογώτεραν δὲ σφόδρα καὶ τῆς νομικῆς ἀμείνω παιδείσεως τὴν διδασκαλίαν εἰσφέρει. Γυνὴ μὲν γὰρ ἡ Σαμαρεῖτις, ὅτε τὸ ὕδωρ ἀρυσσάμενη εἰς τὴν τοῦ Ἰακώβ ἀφικνεῖται πηγὴν, καὶ τῷ Σωτῆρι προσδιέλεγετο, « Ὁδύμεν,

⁷⁰ Rom. XIII, 11, 12.

φῆσιν, ὅτι Μεσσίας ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα. » Καὶ τὸ, Ὁβδᾶμεν, ἐν τούτοις, οὐχὶ δὴ πάντως ἐκεῖνη καὶ μόνῃ περιθῆσομεν εἰκότως, ἀλλ' ἔτι προσάπττοντες τὸ Σαμαρειτῶν τε καὶ Ἰουδαίων γένος, τὸν ἀρτίως ἡμῖν προσεκομισμένον βεβαιώσομεν λόγον. Οὗτοι δὲ νῦν τὰ ἐν λαμπραῖς ἐλπίσι περὶ αὐτοῦ θρυλλούμενα τῶν ἤδη παρόντων οὐκ ἐν μείζοσι βλέποντες, μονοουχὶ πρὸς ἀλλήλους τοιαῦτά φασιν· Ἐπὶ τίσιν ἡμῖν ὁ νόμος διαδειχθήσεται διαμεμήνυκε τὸν Χριστόν; τίνα δὲ αὐτὸν ὁ τῶν ἁγίων προφητῶν κεχρησμέθηκε λόγος; Θαυματουργὸν δηλονότι, καὶ τῶν ἀρίστων εἰσηγητὴν. Ἄλλ' ὀρώμεν ἄκρω πρὸς ἄμφω τὸν ἤδη παρόντα διαπρεπῆ. Ποίων σημείων ὑπερβολὴ τοῖς ἔτι τὸ μείζον ἐννοοῦσι περιλιμπάνεται; πρὸς τί τῶν δυσχερῶν ἠσθένησεν; τί δὲ ὑπὲρ λόγον, καὶ παραδόξως οὐκ εἰργασται; ἐν τίνι τὸ πλέον ἔτι ζητήσωμεν; Ἰδῶμεν εἰ μὴ λοιπὸν ἐν δροῖς τοῦ παντός ἀφικνεῖται θαύματος· Τί ἐν Χριστῷ προσδοκώμενον, ὃ μὴ ἐν τούτῳ φαίνεται; Ἀνασχυντος ἤδη λοιπὸν ἡ τοῦ πιστεύειν παραίτησις, ἀγνώμων ἡ βραθυμία, καὶ ὁ τῆς μελλήσεως λόγος ἀπίθανος κομιδῆ, κατὰ γὰρ τὸ δεῖν αἰρεῖσθαι τὰ κάλλιστα. Ὁμολογησῶ Θεός· τοῦτο γὰρ αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις καὶ οὐχ ἐκόντας αἰτεῖ. Οὐκ ἀκόμῳ μὲν οὖν οὐδὲ τοῦ πρόποντος ἐξωκισμένως τὴν τοιαύτην ἂν τις τοῖς Ἰουδαίοις περιθείη φωνήν. Σημειωτέον γὰρ μὴν ὅτι ταῖς τῶν ἡγουμένων δυστροπείαις διόλωλε τὸ ὑπήκοον. Οἱ μὲν γὰρ ἦσαν ἀριστοὶ στοχασταί, τῇ τῶν τελουμένων λαμπρότητι πρὸς τὸ χρῆναι πιστεύειν ποθητοί, μόνῃ δὲ περὶ Χριστοῦ μένοντες τῶν ἡγουμένων συναίνεσιν· οἱ δὲ οὕτως ἦσαν εἰς ὠμότητα δεινοί, ὡς κακοῦν ἐπιχειρεῖν τὸν ἐπὶ μεγάλας ἐλπίσιν προκατηγγεγμένον, διὰ τε τῶν τελουμένων ἤδη καὶ πεπιστευμένων.

Ἦκουσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι τοῦ βχλου γογγύζοντες περὶ αὐτοῦ ταῦτα.

Ἀσχάλλει μὲν ἡ πληθὺς κατὰ τῶν ἡγουμένων καὶ μάλα εἰκότως. Ἐποιεῖτο δὲ πολλὴν τινα τὴν καταδοῆν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, οὐχ ὅτι ξένος ἦν καὶ ὑπὲρ ἐλπίδα θαυματουργός, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι τῆς νομικῆς λατρείας τὰ ἀμείνω παρῆλθεν ἔρων· ἀλλ' ὅτι τοῖς ἀρχιερεῦσιν καὶ Φαρισαίοις οὕτω γέγονε παράδοκτος τοῖς παρὰ Χριστοῦ λεγομένοις ἰσοστατοῦσαν ἔχων τὴν δόξαν, καὶ κατ' οὐδὲν ὄλωλε ἐν ἐλάττωσιν ὧν ἢ ἐν οἷσπερ ἂν ἐκεῖνον οἱ ἐπ' αὐτῷ διαγγέλουσι θρύλλοι, ἢ καὶ ὁ τῶν ἁγίων προεκήρυξε προφητῶν λόγος· ὡς οὖν ἤδη φθόνῳ κεκρατημένους ἤπερ δυνάως τῆς τῶν λαῶν σωτηρίας πεφροντικῶτα καταϊτιῶνται δικαίως· πολλὸς δὲ ὦν τῆς ἐπὶ τούτους αἰτίας ὁ λόγος οὐ διαλανθάνει τοὺς ἡγουμένους, καὶ προσεχέροντες, ὡς εἰκός, ἡ πληθὺς, εὐλόγως μὲν ἤδη καταπεπληγμένη τὸν Κύριον, διψῶσα δὲ λίαν τὸ πιστεύειν αὐτῷ, καὶ ἤδη πως τῆς τῶν ἀρχόντων πλεονεξίας τὸν ζυγὸν οὐ φέρουσα, μελετώσα δὲ ὡσπερ ἐκεῖνο δρῶν τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον· « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποβρίψωμεν αὐτῶν ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. » Οὐ γὰρ τοῖς τοῦ νόμου διατάγ-

A cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia 73. » Ubi illud, scimus, non utique ei soli tribuemus, sed Samaritanorum et Judæorum gentem simul conjungentes, allatam antea doctrinam confirmabimus. Nunc vero isti, cum quæ in præclaram spem de eo jactata fuerant rebus præsentibus non esse viderent, propemodum inter se illa sermocinantur: Ad quæ nobis lex Christum exoriturum significavit? qualem porro ipsum nobis sanctorum prophetarum oracula cecinerunt? Scilicet admirandum factorem et optimorum doctorem. Atqui cernimus hunc qui jam adest utrisque ad eminentiam excellere. Quid in signis tam incredibile est, quo non vel majus aliquid adhuc expectantibus restet intuendum? quid tam arduum quod non ille præstiterit? quid non supra omnem mentem et opinionem perfecit? in quonam plura quæremus? 460 Age, num ejus miracula omnem terminum impleverunt? Quid porro in Christo expectemus, quod non abunde in hoc elucescat? Jam impudens est illa credendi detrectatio, desidia pertinax, et in suscipiendis bonis tarditatis ratio incredibilis. Agnoscat Deus: id enim rerum natura etiam a volentibus exigit. Non insulse ergo nec præter decorum istiusmodi sermocinatio Judæis affingetur. Observandum vero perversitate morum principes nequaquam obedivisse. Illi enim optime conjectantes operum claritate ad fidem deducebantur: sed unicam spectabant principum de Christo sententiam, qui tanta immanitate furebant, ut malum ei molirentur qui magnas in spes prænuntiatus erat, et ipsis quoque jam probatus operibus.

VII, 32. Audierunt principes sacerdotum et Pharisei turbam murmurantem de illo hæc.

Commovetur in principes multitudo, nec immerito quidem. De Christo vero Salvatore nostro murmurat, non quod admirabilis ac mirabilium et omni spe majorum factor esset operum, neque quod legali cultu meliora diceret, sed quod sacerdotum principibus ac Phariseis nondum probatus esset, cum tamen ea majestate præditus esset quæ de Christo ferebatur, nec ullo prorsus modo inferior esset illis quæ prophetarum oraculis continentur. Jure ergo eos incusant, quod invidia potius quam populorum salutis cura tenerentur. Cujus expostulationis rationem non unam esse principes non latet, et offendit eos, ut videtur, multitudo, quod Dominum jure merito suspiceret, eique credere vehementer cuperet, ac impotentis principum dominatus jugum ferre non posset amplius, sed illud quodammodo facere in animo haberet quod in Psalmis dictum est: « Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum 77. » Subjicientes enim plebis animos, non legis quidem præceptis, sed suis potius inventis, docentesque

77 Joan. iv, 25. 78 Psal. ii, 3.

doctrinas mandata hominum ⁸¹, recta et ampla via relicta, in præcipitia et foveas detruserunt eos quibus in proximo jam salus erat ⁸², per sese ad rectam ratiocinationem delatis.

ἐπεμπον τοὺς οἵσπερ ἦν ἤδη καὶ ἐν ἐτοίμῳ τὸ εὖ ζῆσαι, καὶ οἰκοθεν χειραγωγοῦμενοι πρὸς εὐθύτητα λογισμῶν.

461 VII, 32. *Et miserunt principes sacerdotum et Pharisei ministros, ut apprehenderent eum.*

Cum lex aperte pronuntiet: « Innocentem et justum non occides ⁸³, » ac præterea clamet: « Non eris cum pluribus in malitia ⁸⁴, » ardent tamen interficiendi Christi cupiditate legis ipsi custodes, et qui sanctorum Moysis præceptorum explicationem sibi arrogabant, cæterosque, nisi in eadem forent sententia, reprehendere solebant. Sed hic nihil de lege solliciti, et optima quæque repudiantes, laqueis implicare nituntur eum qui omnis peccati expertus est, quique quod vere Christus sit, miraculis et operibus apud omnes fidem fecit. At decebat, inquiet aliquis, impios illos Judæorum principes, quandoquidem sanctarum legum periti erant, ad populum concionari, comprimere idoneis rationibus clamores quos de illo edebant, amoliri suspicionem invidiæ, et rectas de Christo sententias proferentes, si qua in re falli populus videretur, eum ad meliora traducere: quin et ex prophetarum testimoniis fidem facere, et evolutis sacris paginis, multitudinis errores abstergere, et docere aliquid de Christo verius, ut qui amplius quiddam nosset quam cæteri. Sed cum nullam inde sui defendendi rationem invenirent, imo sacram Scripturam erubescerent, qua se accusari ut et a populo comperiunt, in impudentem prorumpunt audaciam, et Christum de medio tollere conantur, cum eum arguere non possint peccati. Quodque minus ferendum est, non hominum de trivio hæc deliberatio est, sed cudunt talia sacerdotum principes, quibuscumque Phariseis convenit, tametsi ut sacerdotes, dignitate, consilio, et prudentia Dei voluntati consentanea his illos prestare decebat. Sed cum sanæ mentis nihil haberent, suasque cogitationes legi divinæ anteponebant, cupiditate præcipites ferebantur: « Caput enim factum est in caudam, » ut scriptum est ⁸⁵. Sequitur quippe qui præit, et cum Phariseorum impietate paria faciens, effreni demum impetu etiam adversus Christum excurrit. Sed improborum est bellum in pios ac probos sine causa suscipere; verum claudicat, ut ita dicam, pugnæ ratio, si justæ eam **462** causæ non adjuvent, ac invidiæ solo morbo nitatur. Nam cum eorum egregia facinora assequi non possint, nec pari felicitate gloriam reportare, aut præclarioribus factis antecellere, exasperantur animo, et adversus potiorum laudes armantur, stulte id delere conantes ex quo sibi dedecus afferri putant. Comparatione quippe melioris malum innotescit.

Ἀμασιν ὑποζεύξαντες τῶν ἀγελαίων τὸν νοῦν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις ὑποθέντες εὐρήμασι, καὶ διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, τὴν εὐθείαν ἀφέντες καὶ ἱππῆλατον, ἐπὶ κρημνοὺς καὶ βόθρους ἐξ-

Καὶ ἀπέστειλαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ὑπηρέτας. Ἴνα κιάσωσιν αὐτόν.

« Ἀθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς, » τοῦ νόμου διηγγελκότος. ἄνω καὶ κάτω τὸ, « Οὐκ ἔση μετὰ πλειόνων ἐπὶ κακίᾳ, » σαφῶς ἀνακεκραγός, φωνῶσιν οἱ νομοφύλακες, καὶ ἐπὶ τῷ τὰ Μωσέως ἡγεῖσθαι σεπτὰ καταφρυαττόμενοι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, εἰ μὴ τοῦτον διάκονοιο τὸν τρόπον, ἐπιτιμῶν εἰλωθότες. Ἄλλ' οὐδὲν ἐν τούτοις τοῦ νόμου φροντίσαντες, διαλακτίσαντες δὲ ὡςπερ τὰ παρ' αὐτοῖς τιμιώτατα, βρόχοις περιβαλεῖν σπουδάζουσι τὸν ἡμαρτηκότα τὸ παράπαν οὐδὲν, ὅτι δὲ μᾶλλον αὐτὸς εἴη Χριστὸς, δι' αὐτῶν ἤδη τῶν ἔργων πεπιστευμένον. Ἐχρῆν δὲ δήπου πάντως, ἐρεῖ τις εὐλόγως, τοὺς ἀνοσίους τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, εἴπερ ἦσαν τῶν θεῶν λογίων ἱστορες, καὶ τῶν θεῶν νόμων ἐπιστήμονες, προσλαλήσαι μᾶλλον τοῖς ὄχλοις, ἀνατρέψαι λογισμοῖς τοῖς καθήκουσι τὴν ἐπὶ τούτῳ καταβολήν, ἀποκρούσασθαι τοῦ φθόνου τὰς ὑποψίας, μεθίστασθαι εἰς τὸ φρονεῖν ἢ προσῆκεν, εἴτιπερ ὁμοῦ καὶ διεσφάλασθαι παρ' αὐτοῖς ἐνομίζοντο, καλὰς ἐπὶ Χριστῷ τὰς ἐπινοίας ὠδίνοντες. Ἔδει τε ἐκ προφητῶν μαρτυρίας πληροφορησάσθαι, καὶ διὰ πάσης ἀπαξιαπλῶς ἴντας τῆς θείας Γραφῆς, ἀπονίστασθαι μὲν τὰ ἐκ τῶν ὄχλων ἐγκλήματα, διδάξαι δὲ περὶ Χριστοῦ τὸ ἀληθέστερον ὡς ἐγνωκότας τι πλεόν. Ἄλλ' οὐδέμιν ἐντεῦθεν τὴν ἀπολογίαν εὐρίσκοντες, δυσωπούμενοι δὲ τὴν ἁγίαν Γραφήν, καὶ κατηγοροῦσαν αὐτῶν μετὰ τῶν ὄχλων εὐρίσκοντες, εἰς ἀναίσχυντον ἐμπέπτουσι θράσος, ἐκ μέσου ποιῆσαι σπουδάζουσι τὸν Χριστόν, τί διέπταται διελέγειν οὐκ ἔχοντες. Τὸ δὲ δὴ τῶν ἄλλων ἀφορητότερον, οὐδὲ τῶν τυχόντων ἢ σκέψαι, ἀλλὰ τῶν ἀρχιερέων τὰ τολμήματα συνδρόμων ἔχόντων τοῖς Φαρισαίοις τὴν γνώμην, καίτοι καθηγεῖσθαι δέον αὐτῶν ὡς πλεονεχτούντας τῷ τῆς ἱερωσύνης πράγματι, καὶ τὸ προτετάχθαι διὰ τούτου λαχόντας, ἔδει φαίνεσθαι καθηγητὰς, καὶ ἐν ἀγαθοῖς τοῖς σκέμμασι, καὶ βουλήν καταρχειν οὐκ ἀπρόδουσης Θεῷ. Ἄλλ' ἐπεὶπερ ἔξω φρονὸς γεγονῆσιν ἀγαθῆς, καὶ κατόπιν τῶν ἰδίων ἐνθυμημάτων τὸν θεὸν ῥίψαντες νόμον, ἐπὶ μόνῳ τῷ δοκοῦν ἀδικαίρτοις ἐφέροντο ταῖς ὁρμαῖς. « Κεφαλὴ γὰρ γέγονεν εἰς οὐρανόν, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἔπειτα γὰρ ἡγούμενος, καὶ τῇ τῶν Φαρισαίων ἀνοσιότητι συμφρονῶν, ἀχαλίλους ἤδη καὶ κατὰ Χριστοῦ ποιείται τὰς καταδρομάς. Ἀπροφάσιτος δὲ πως αἰὶ πονηροῖς ὁ πρὸς φιλαρέτους εὐρίσκεται πόλεμος, καὶ μονονωγὴ χλωεύει τῆς μάχης ὁ τρόπος, ταῖς ἐξ εὐλόγων αἰτιῶν εὐρεσιλογίας οὐ βοηθούμενος, μόνοις δὲ τοῖς ἐκ φθόνου διακεκωλυμένοι νοσήμασιν. Οὐ γὰρ ἔχοντες

⁸¹ Matth. xv, 9. ⁸² Marc. vii, 7. ⁸³ Exod. xxiii, 7. ⁸⁴ Psal. xxxvi, 1. ⁸⁵ Deut. xxviii, 44.

ἀμιλλᾶσθαι τοῖς ἐκεῖ μεγαλουργήμασιν, οὐδὲ διὰ τῆς ἰσχύος εὐτυχίας ἰσόμετρον αὐτοῖς ἀποκομίζεσθαι δόξαν, ἥ καὶ ἐν ἀμείνοσι τυχὸν διὰ τῶν ἀμεινῶν ὀρᾶσθαι, πρὸς ἀγριώτατον πίπτουσι λογισμὸν, καὶ ταῖς τῶν νικιώντων εὐφημίαις ἐξοπλίζονται παραλόγως, ἀφανίζουσι σπουδάζοντες τὸ ἀσχημονεῖν ἀναγκάζον αὐτούς. Ἄει γὰρ τῇ παραθέσει τοῦ βελτιονοῦ τὸ φαῦλον ἐλέγχεται. Ἐχρῆν δὲ δήπου μᾶλλον αὐτοὺς διὰ τῶν ἰσῶν παρισυῦσθαι φιλεῖν, καὶ τοῖς ἐπαινουμένοις τὰ αὐτὰ μᾶλλον ἐπαίγεσθαι καὶ δρᾶν καὶ φρονεῖν. Εἰκόσ δὲ δὴ τῇ πικρῶν ἐνοησῆσαι τοὺς Φαρισαίους. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπιθύητο διαγογγύζειν τοὺς θύλους, καὶ ἀλλήλοις ἤδη διαθρυλλεῖν· «Ὁὐχ οὗτός ἐστιν, ὃν ζητοῦσιν ἀποκτείνειν; Ἴδε ἐν παρήσεια λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. Μὴ ποτε ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι ἐστὶν ὁ Χριστός;» Ἀποκρουόμενοι πάλιν ἐπὶ συντροφῶν κακίᾳ τὴν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν, δεσμεῖν ἐπιτάττουσιν, αὐτὸ τε τῷτο πληρώσαντας τοὺς ὑπερέτας ἐκπέμπουσιν.

Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με.

Οὐκ ἔγνωνε πάλιν, ἅτε δὴ θεὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν ὁ Κύριος, τὰ μαιφῶνα τῶν Φαρισαίων τολμήματα, καὶ τὴν ἐφ' ἑαυτῷ τῶν ἀρχιερέων ἀνόσιον σκέψιν. Θεωρεῖ δὲ τοῖς τῆς θεότητος ὀφθαλμοῖς ἤδη καὶ παρόντας, καὶ τοῖς ἔχλοις ἀναμειγμένους τοὺς, ὅπερ ἦσαν ἐξειλεγμένοι παρ' ἐκείνων ὑπέρηται πρὸς τὸ συλλαβεῖν αὐτόν. Διὰ τοῦτο κοινὸν μὲν ὡς πρὸς ἅπαντα τὸν περιεστῶτα δῆμον ποιεῖται τὸν λόγον, ἔχοντα δὲ ὡς πρὸς ἐκείνους ἀπόκρισιν ἰδικήν, ὁμοῦ δὲ καὶ ἐν ταυτῷ πολλὰ διδάσκει τὰ χρήσιμα. Ἀπειλεῖ μὲν γὰρ χαριέντως, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οἷς ἠδουσθαι χρῆ, μικροψυχῶντας ἐλέγχει. Ἄπρακτον δὲ καὶ ἐτέρως αὐτοῖς ἐσεσθαι τὸ ἐγχείρημα κἂν γενέσθαι συμβῆ, καὶ ὅπως, ἐροῦμεν, τὸν ἐφ' ἐκάστῳ διελόντες λόγον. Ἐν μὲν γὰρ τῷ εἰπεῖν, ὅτι· «Μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι,» μονοουχὶ τοῦτο διδάσκειν λόγῳ φαίνεται· Λέγετέ μοι, φησὶ, διὰ ποίαν αἰτίαν ὡς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ βραδύνοντί μοι λοιπὸν ἐπασχάλλετε; Φορτικός εἰμι τοῖς καθ' ὑμᾶς, ὁμολογῶ, καὶ τοῖς οὐ τιμῶσι τὴν ἀρετὴν οὐ λίαν ἠδύς, συντριβῶν τὸν οὐ φιλόθεον, καὶ ὑποπλήττων ἐλέγχους ἐσθ' ὅτε τὸν δυσσεβῆ. Μίσος ἐμαυτῷ γεωργήσας οὐκ ἀγνώω. Ἀλλὰ μὴ πρόωρον οὕτως ἐπ' ἐμοὶ τὸν τοῦ θανάτου βρόχον ἐκτείνετε. Μικρὸν ἐτι μεθ' ὑμῶν ἔσομαι χρόνον, ἐπαναστήσομαι δὲ χαίρων, ὅταν ὁ τῷ παθεῖν πρέπων ἔλθῃ καιρὸς, οὔτε αὐτὸς ἀνέξομαι συνεῖναι κακοῖς, οὐχ ἠδέσθαι μοι, φησὶν, αἱ μετὰ φονῶντων διατριβαί, ἀποδραμούμαι τῶν δυσσεβούντων, ὡς θεός, συνέσομαι δὲ τοῖς ἐμοῖς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, κἂν ἀπεῖναι δοκῶ τῇ σαρκί. Ἐν δὲ τῷ λέγειν, «Ἵπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με,» σημαίνει τι πάλιν τοιοῦτον· Μάτην ἐπ' ἐμοὶ τὸ τῆς αὐτῶν δυσσεβείας, φησὶν, ἠκονήσατε ξίφος. Τί δὲ καὶ ἀννῆντοὺς καταξαινεσθε βουλαῖς; Στήσατε τοῦ φθόνου τὸ βέλος· βάλλει γὰρ εἰς οὐδὲν· οὐχ ὑποθήσεται θανάτῳ τὴν ζωὴν, οὐδὲ περιέσται τῆς ἀφθαρσίας ἡ φθορά· οὐκ ἔσομαι κάτοχος ταῖς ἄβου πύλαις, οὐκ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν ἐν μνημείοις νεκρῶς, ἀναπέθησομαι πρὸς τὸν ἐξ οὐπερ εἶμι, ἀναθήσομαι δὲ πάλιν εἰς οὐρανοὺς, ἐγκλήμα

A At satius esset conari iisdem laudibus inclarescere, eademque facere ac sentire. Videntur autem ipsi quoque Pharisæi acerbum aliquid intrase versare. Postquam enim resciverunt multitudinem murmura et sermones ejusmodi serere: «Nonne is est, quem quærunter interficere? Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes, quia hic est Christus?», amolientes talem insita sibi malignitate suspitionem, jubent eum vinciri, atque ad id negotii satellites suos delegant.

B VII, 33. *Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui me misit.*

Rursus non ignoravit Dominus, ut qui natura Deus esset, sanguinariam Pharisæorum audaciam, nec impia inter pontifices agitata de seipso consilia. Videt ergo deitatis oculis et præsentem et turbis immistos eorum satellites ad se comprehendendum missos. Propierea communem quidem velut circumfusæ multitudini habet orationem, sed quæ continet in se peculiarem quamdam ad illos responsionem, eademque opera multa utilia docet, et lepide arguteque minatur et redarguit animo consternatos ob ea quibus efferrî gaudereque oportuit. Sed enim et conatus suos ipsis irritos fore, licet id fieri contigerit: quo pacto vero, dicemus, singulas hujus loci partes distinguendo. Cum enim ait: «Adhuc modicum tempus vobiscum sum,» hoc propemodum docere videtur: Quorsum mihi ceu in terris plus æquo moranti succensetis, atque indignamini? Vobis, fateor, gravis sum, nec multum jucundus iis qui virtutem non colunt, qui impios contero, et reprehensionibus quandoque consterno. Odium mihi conciliare non sum nescius. Sed ne ita præproperum mihi laqueum **463** mortis intendite. Modicum adhuc tempus vobiscum ero, sed discedam lætus et alacer, simul ac idoneum patiendi tempus advenerit, nec sustinebo diutius versari cum impiis; non est mihi jucundum versari cum homicidis, inquit, tanquam Deus ex impiorum cœtu me proripiam, et licet carne abesse videar, cum mea tamen ero omnibus diebus sæculi. Dicendo vero, «Vado ad eum qui misit me,» tale quid significat: Nequid quam, ait, in me vestræ impietatis mucronem exeruistis. Cur vanis consiliis cruciamini? Comprimitate invidiæ telum, frustra quippe emittitur: non subjicite mortem eum qui vita est, nec superabit incorruptionem corruptio; inferorum portis non concludar, nec in sepulcris mortuorum vobiscum jacebo; sed evolabo ad eum ex quo sum, et ascendam rursus in cœlum, præbiturus angelis

⁶⁶ Joan. vii, 25, 26.

et hominibus impietatis vestræ horrendique criminis spectaculum. Alii enim redeuntem obstupefacent, alii occurrent sciscitantes : Unde tibi mediæ manus confossæ vulneribus? Quibus respondebo : « Hæ plagæ quas accepi in domo dilecti ⁸⁷. » Itaque summa cum moderatione et singulari mansuetudine conjuncta est oratio, sed ad exemplum nostrum instituta. Unde Paulus Dei servum ait « litigare non oportere, sed mansuetum esse erga omnes, cum modestia corripientem eos qui contradicunt ⁸⁸. » Decet enim, ut rror, animus Dei amantem vacuum esse omni tumultu et asperioris iræ motibus, et quæ præ mentis angustia contingunt, seu fluctuum inanem quemdam impetum ducere, atque placida mente, seu tranquilla serenitate oblectari, lenitatem præcipue colere, patientem erga omnes se præbere, usquequaque sectari probitatem, nec contumeliose hostes alloqui.

VII, 34. *Quæretis me, et non invenientis.*

Scite hoc quoque, et singulari cum mansuetudine : quod enim significat, si quidem in sensu obvio accipiatur, non difficile est intellectu; sed latens quoddam et amarum continet mysterium. Nam cum dicat se reversurum ad eum a quo missus est, hoc est ad Deum ac Patrem, innuit se. licet insidiari conentur, et licet persequi porro non cessent, nihilominus tamen in eorum manus cessurum, qui in cælos ipsos reversus fuerit. Verior autem et recondita significatio loci **464** hujus talis est. Ego, inquit, missus sum præbiturus vobis vitam, veni ut mortem quæ ob prævaricationem humanum genus invasit ab eo tollam, et longa patientia eos ad Deum reducam qui per peccatum lapsi sunt. Veni divinum ac celeste lumen inducturum iis qui versantur in tenebris, pauperibus evangelizaturus, cæcis visum redditurus, captivis prædicaturus remissionem, et vocaturus annum Domini acceptabilem ⁸⁹. Sed quoniam insigni vestra dementia tam uberem cœlestium bonorum largitionem repellitis, post exiguum quidem tempus ipse revertar ad eum ex quo sum; sed poenitebit vos, seroque mutata sententia acerbè lugebitis, ac tametsi vitæ largitorem invenire demum velitis, eo tamen frui non licebit. Vestri quippe studium plane abjiciam, et omnem fructum indaginis quærentibus vobis intercludam. Sed et tale quiddam in prophetarum vaticiniis de ipso reperiemus. De Hierosolymitis enim quidam sic inquit : « Cum ovis et vitulis ibunt ad quærendum Dominum, et non invenient eum, quia declinaverunt ab eo ⁹⁰. » Qui enim vitam ab eo præsentem capere nolunt, et bonum quod præsto est stulto consilio repudiant, quomodo id rursus accipere poterunt? Et qui occasionem amittere pensi nihil habent, quomodo occasionis bona consequentur? Imminente quippe

A τῆς ὑμετέρας δυσσεβείας καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις ὀρώμενος. Οἱ μὲν γὰρ ἀναφοιτῶντα θαυμάζουσιν, οἱ δὲ ὑπαντώντες ἐρούσι· Τί αὐταὶ αἱ πληγαὶ ἀπὸ μέσον τῶν χειρῶν σου; Καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτούς· « Αἱ πληγαὶ αὐταὶ ἄς ἐπέληγγεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀγαπητοῦ μου. » Οὐκοῦν ἐν ἤθει πολλῶν, καὶ ἐν ἐξαιρέτῳ πραότητι συντεθήσεται πάλιν ὁ λόγος, εἰς ὑπογραμμὴν δὲ καὶ τοῦτο ἡμέτερον. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος τὸν τοῦ Θεοῦ δοῦλον μὴ χρῆναι μάχεσθαι φησιν, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, ἐν πραότητι παιδύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους. Δεῖ γὰρ, οἶμαι, θοροῦτο παντὸς καὶ τῶν ἐξ ὀργῆς ἀτιθάσων κινήματων ἐξωκισθαι τὸν φιλόθεον νοῦν, καὶ ὡστερ τινὰ κυμάτων ἀργίαν ἐπιεσφορὰν παραιτεῖσθαι φιλεῖν τὰ ἐκ μακροψυχίας συμβαινόντα, νηνέμοις δὲ ὡστερ εὐδίας ἐρήθεσθαι τοῖς ἐκ πραότητος λογισμοῖς, καὶ ἀγαπῆν ἐπιμάλιστα τὸ διαζῆν ἐν μακροθυμίαις, ἀνεξίκακον δὲ πρὸς πάντας ὀρᾶσθαι, καὶ φραγὸς μὲν ἔχασθαι παντελῶς ἀγαθῆς, λόγον δὲ τὸν πρὸς ἔχθρους ποιεῖσθαι μὴ ἀσχήμονα.

Ζητήσατέ με, καὶ οὐχ εὕρησατέ.

Χαρίεντως καὶ τοῦτο, καὶ ἐν ἤθει πολλῶν σημαίνει μὲν γὰρ ὅτι, κατὰ τὸ πρόχειρον ἐκληφθὲν, οὐ δυσχερὲς εἰς κατὰληψιν, ὡδίνει δὲ τι πικρὸν ἐν παραδύστη μουστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναθήσεσθαι φησὶ πρὸς τὸν ἀποστελλαντα αὐτὸν, τούτεστι, πρὸς τὸν θεὸν καὶ Πατέρα, κἂν ἐπιβουλεύειν ἐπιχειρῶσιν ἔτι, κἂν τοῦ διώκειν οὐ παύσωνται, οὐδαμῶθεν αὐτοῖς ἀλώσιμον ἔσεσθαι λέγει τὸν εἰς αὐτοὺς δραμόντα τοὺς οὐρανοῦς. Τὸ δὲ ἀληθέστερόν τε καὶ αἰνιγματωδῶς ὑποδηλούμενον, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ, φησὶ, χορηγήσαν ὑμῖν ἀπεστάλην τὴν ζωὴν, ἀφιγμαι δὲ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ἐξελείν τὸν ἐκ παραβάσεως ἐπισκλήσαντα θάνατον, καὶ ἀνεξικάκως ἀνακομίσων πρὸς θεὸν τοὺς δι' ἁμαρτίας ἐξολισθήσαντας. Παραγέγονα τοῖς ἐν σκότει τὸ θεῖον ἐνθήσαν καὶ οὐράνιον φῶς, καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι πτωχοῖς μὲν εὐαγγελίσασθαι, τυφλοῖς ἐπιδοῦναι τὴν ἀνάδραψιν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεςιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Ἄλλ' ἐπειπερ ὑμῖν ταῖς ἀπονοταῖς ἐξελαύνειν δοκαί τὸν οὕτω πλουσίαν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν παραθέντα τὴν ἀπόλαυσιν, μετὰ βραχὺ μὲν αὐτὸς ἀνακομισθήσομαι πρὸς τὸν ἐξ οὐπερ εἰμί, μεταγνώσασθε δὲ ὑμεῖς, καὶ ἀπράκτοις ὑστεροβουλταῖς δαπανώμενοι, πικρῶς ἐφ' ἑαυτοῖς θρηνησατέ· κἂν εὕρισκειν ἔτι τὸν τῆς ζωῆς βούλησατε χορηγόν, οὐκ ἐξέσται τότε τὸν ποδοῦμενον ἀπολαῦσαι. Ἀποπηθῆσαι γὰρ ἅπαξ καὶ τῆς εἰς ὑμᾶς ἀγάπης ἀπονενευκῶς, ἀποτειχιῶ πάντως ὑμῖν καὶ τὸ ἐν ζητήσῃ χρησίμον. Τοιοῦτον δὲ τι καὶ ἐν τοῖς τῶν προφητῶν κηρύγμασι περὶ αὐτοῦ εὕρησομεν. Λέγει γὰρ τις περὶ τῶν ἐξ Ἱερουσαλήμ· « Μετὰ προβάτων καὶ μόσχων πορεύσονται τοῦ ἐκζητήσαι τὸν Κύριον, καὶ οὐ μὴ εὕρωσιν αὐτὸν, ὅτι ἐξέκλιναν ἀπ' αὐτοῦ. » Οἱ γὰρ ἐλίεσθαι παρόντος ζωὴν οὐ θελήσαντες, καὶ τὸ ἐν χερσὶν ἀγαθὸν λογισμοῖς ἀσυνέτοις ἐξωθούμενοι, πῶς ἂν εἶεν ἔτι πρὸς τὸ λαβεῖν ἐπιτήθειοι; Καὶ οἱ τὸ καιροῦ διαμαρτεῖν ἐν τῷ μῆδει

⁸⁷ Jerem. xi, 15. ⁸⁸ II Timoth. ii, 24. ⁸⁹ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 19. ⁹⁰ Osee v, 6.

κοιτησόμενοι λόγῳ, πῶς ἂν ἔχειν δύναιτο τὰ ἐκ τῶν Α καιρῶν ἀγαθὰ; Ἐνεστηκότος μὲν γὰρ τοῦ καιροῦ καὶ παρόντος, ἐπὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ζητητέον· ἐξοιχομένου δὲ ἤδη καὶ παρελαύνοντος, περιττῆ λοιπὸν καὶ εἰκαιότητι τῶν ἐν αὐτῷ χρησίμων ἢ ζήτησις. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος, « Ἴδού νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, φησὶν, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας· ἀλλὰ καὶ, « Ἔως καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας. » Ἦδὲ γὰρ, ἤδη πρέπει τοῖς τὴν ἔξιν ἀγαθοῖς τὸ μὴ δεῖν, παρηδώντος ἤδη τοῦ καιροῦ, τὰ ἐξ αὐτοῦ ζητεῖν ἀγαθὰ, ἀργομένου δὲ μᾶλλον, καὶ ἀχμαιοτάτην ὥστερ τὴν παρουσίαν ἐπιδεικνύοντος. Καὶ πολλὰ μὲν ἔστιν ἐπὶ τοῦτοῖς ἐτι περὶ καιροῦ λέγειν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς· παρὲς δὲ τοῖς φιλοπόνοις τὸ ἐκεῖνα ζητεῖν, ἐρῶ τι βραχὺ, κοινὸν μὲν καὶ ἐν χρήσει τῇ παρ' ἡμῖν, ὅμως δ' οὖν οὐ μετρίαν ἔχον τὴν δνησίαν. Φασὶ τοιγαροῦν τοὺς τὰς ἐν τοῖς πίναξιν ἀνατυπούντας γραφὰς, ὅτε καιρὸν πρὸς εἶδος ἄγουσι τὸ ἀνθρώπινον, τὸ μὲν ἄλλο τοῦ σωματος σχῆμα κατὰ τὸ δοκοῦν ἀποσημαίνεσθαι αὐτοῖς, κεφαλὴν δὲ μόνην ἐπιτηδεύειν τοιαύτην. Ἄπὸ μὲν γὰρ τῶν κατόπιν αὐτὴν ἀπότρηχά τε ἢ λειοτάτην ἐπιδεικνύουσι, λαμπροῖς ἀλείφοντες χρώμασιν· ἀπὸ δὲ μέσου κρανίου, μακρὰν τοῖς μετώποις ἐπαρτώσι τὴν τρίχα, καὶ κεχυμένην εἰς τὸ πρόσω καὶ διαβρέουσαν, δι' αὐτοῦ δὴ τούτου δηλοῦντες τοῦ σχήματος, ὅτι καιροῦ μὲν τινος ἐνεστηκότος· τε καὶ οἶον ἀνεπιπροσώπου ὑπαντιάζοντος, ῥαδίαν ἐπιδράξαιτο· παρωχηκότος δὲ ἤδη, πῶς ἂν ἐτι καὶ λάθοιτο; Δασύς μὲν γὰρ ὡστερ καὶ εὐκάτοχος ἐτι παρῶν· παραβραμῶν δὲ, οὐκέτι· τοῦτο γὰρ ἡ κατόπιν λειότης ὑποδηλοῦ, μονονοῦχὴ τὴν τοῦ κατείργειν ἐθέλοντος διαπαίζουσα χεῖρα. Οὐκοῦν ἐπειπερ οὐκ ἐν ἡμῖν τὰ ἐκ τῶν καιρῶν μετὰ τοὺς καιροὺς, παροῦσι τοῖς ἀγαθοῖς μὴ ἐπινοστάζωμεν, γρηγορῶμεν δὲ μᾶλλον, καὶ μὴ ὅτε τὸ ζητεῖν ἀνωφελές, τὸ θηρᾶσθαι τὸ ὠφελοῦν ἀσυνέτως σπουδάζωμεν.

Καὶ ὅπου εἰμι ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. C

Ἄστειότατα πάλιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐκπέμπει γένος, ἀκλόουθα μὲν τοῖς ἤδη προειρημένοις ἐπενεγκῶν, βαθὺ δ' οὖν ὅμως αὐτοῖς ἐγκαταχώσας μυστήριον. Ἀπλούστερον μὲν γὰρ προσβάλλοντες τῷ λόγῳ, καὶ ἀπεριεργότεραν ἐπ' αὐτῷ τὴν θεωρίαν δεξάμενοι, τοιοῦτον τί φαμεν ὑποδηλοῦν αὐτόν, ὡς οὐδαμῶθεν αὐτοῖς ἔσται καταληπτός, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς παρ' αὐτῶν ὑποπίσειται βρόχοις παλινδρομήσας πρὸς τὸν Πατέρα. Οὐ γὰρ βάσιμος αὐτοῖς ἔσται οὐρανός, ὁ δὲ ἐν αὐτῷ συνεδρεῖων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, πῶς ἂν καὶ γένοιτο τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν ἀλώσιμος; Ἔστι μὲν οὖν ὁ λόγος οὗτος οὐ βαθύς, πρεπωδέστερος δὲ ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἐλαφρίαι· μᾶλλον, καὶ ταῖς ἐκεῖνων διανοαῖς ἐν ἀμείνοσι· χθαμαλότερον γὰρ πῶς ἀεὶ νοοῦντες εὐρίσκονται. Ἡ δὲ ἀκριβὴς καὶ κεκρυμμένη τῶν εἰρημένων διάνοια τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ἐγὼ μὲν, φησὶ, τῆς ὑμετέρας ἀνοσιότητος τὴν παγίδα διεδραμῶν, ἀνακομιθῆσομαι πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα· προαποδημήσω δὲ πάντως τῶν ἐμῶν προσκυνητῶν, ἵνα καὶ πορευόμενος αὐτοῖς ἀποδείξας τὴν πρὸς τὸ ἄνω διακομίζουσαν τρίβον, πάντας ἔχοιμι μετ' ἐμαυτοῦ. Ὑμεῖς δὲ οὐ δύνασθε

A et praesente occasione, quaerenda quae in ea sunt et quae ex ipsa: dilapsa vero, frustra demum utilitas ex ea quaeritur. Unde beatus Paulus: « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis¹¹; » et: « Dum tempus habemus, operemur bonum in omnes¹². » Decet enim ut qui probis sunt moribus, non jam senescente tempore ejus quaerant commoda, sed incipiente potius, atque praesentia sua vigente. Multa de occasione ex sacris Litteris congeri possent, sed eorum indagine studiosis relicta, nonnihil afferam, commune quidem et usitatum apud nos, sed in quo non parum utilitatis insit. Alunt, pictores, cum tempus humana specie depingunt reliquam corporis formam ad arbitrium effingere, sed caput hoc modo statuere: **465** Occiput calvum et glabrum faciunt, claris inducentes illud coloribus: sed a medio cranio prolixis capillis pendentibus, et in anteriorem partem effusis: qua figura significant occasionem praesentem et ukro oblatam facile arripi, sin autem praetermittatur, vix ab ullo recuperari. Nam cum adest, capillis quodammodo prehendi potest: ubi effugerit, non item: hoc enim glabrities illa occipitis indicat, quae retinere conantis manum quodammodo frustratur. Quandoquidem ergo occasione dilapsa, occasionis commodis caremus, praesentibus bonis ne indormiamus, sed vigilemus potius, neque tunc bona stulte quaeramus, cum quaerere est inutile.

VII, 34. Et ubi ego sum, vos non potestis venire.

Leptide rursus Judaeorum gentem regno caelorum excludit, consentanea quidem antedictis subjiciens, verumtamen altum in iis mysterium infodiens. Simplicius enim locum hunc expendentem, nec penitius illum scrutantes, tale quid significare dicimus: nimirum nullatenus ab iis prehensum iri, nec in eorum laqueos deventurum cum ad Patrem reversus fuerit. Nec enim caelum ipsis pervium et meabile: qui autem illic Deo ac Patri assidet, quomodo capi possit ab iis. Hic sensus non admodum altus, sed levitati Judaeorum accommodatior, humile enim ac terrenum nescio quid sapere comperiuntur. Exacta vero et oeculta dictorum sententia est hujusmodi: Ego, inquit, eiectatus impietatis vestrae casses revehar ad Deum et Patrem; in discessu autem antevertam utique me cultores, ut praeeunte nie praemonstratum iter in caelum capessant, et omnes mecum babeam. Vos autem non potestis venire ubi sum ego, hoc est, exsortes divinorum honorum eritis, expertes meae gloriae, nec cum sanctis regnabitis, spei donum non assequemini, divinas nuptias non gustabitis, meam

¹¹ II Cor. vi, 2. ¹² Galat. vi, 10.

celebritatem non videbitis, ad mansiones æternas non ascendetis, neque primogenitorum Ecclesiæ decus contemplantur, non videbitis supernam civitatem, non spectabitur **466** opulentiam Jerusalem: ibi enim me grex meus glorificabit. Vos autem venire non potestis. Nec enim vos cœlum Domini cæde pollutos accipiet, neque paradisi portas Cherubim aperient, ut infensus Deo populus ingrediatur, nec vir impietatis in Deum reus flammæ gladium placabit: solum pium et Dei amantem novit, et pacis signum fidem statuit. Similem quamdam dictorum observationem subjungemus, sensum usquequaque verum et eruditum convenientem indagantes. His autem addemus nonnulla, ostendemusque conversaturos cum Christo, et festum cum eo celebraturos quotquot pietatem erga Deum coluerint: qui autem Judaicam recordiam sectati fuerint, nequaquam his polituros, sed acerbas incredulitatis suæ pœnas duros. Quocirca divinus ille nobis Paulus prodeat, ad eos qui mortui sunt peccato hunc in modum clamans: « Mortui enim estis, et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria ⁹². » Et rursus de resurrectione verba faciens: « Et nos qui vivimus, inquit, qui relinquitur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Domino in aera: et sic semper cum Domino erimus ⁹³. » Quibus affinia Servator ipse discipulis suis denuntiari videtur. Nam cum vinceretur cum iis: « Dico autem vobis, inquit, non bibam amodo de hoc genere vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno cœlorum ⁹⁴. » Sed et latroni simul pendenti, qui in ipsa mortis janua per fidem in illum sanctorum gratiam arripit: « Amen, amen dico tibi, inquit, hodie mecum eris in paradiso ⁹⁵. » Quicumque igitur eum fide coluerint, cum eo procul dubio diversabuntur, et bonis omni opinione majoribus fruuntur: qui vero recordia sua eum offendere gravati non fuerint, cum non sint sponsi filii, ad inferos ibunt præcipites acerbas daturæ pœnas. « Ejicientur quippe, » ut scriptum est, « in tenebras exteriores ⁹⁶. » Verax igitur est Dominus, cum subobscurè ad Judæos ait: « Quo ego vado, vos non potestis venire ⁹⁷. »

φήσουσι δὲ τοῖς ὑπὲρ νοῦν ἀγαθοῖς· οἱ δὲ ταῖς ἀπονοαῖς ἐξυβρίζουσιν οὐ παραιτούμενοι, καίτοι τοῦ νυμφῶνος οὐκ ὄντες υἱοὶ, κατοικήσουσι μὲν εἰς ἄβου στυγοῖ, πικρὰς ἀποτίσσοντες δίνας. « Ἐκκληθήσονται γὰρ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. » Ἀληθεύσει τοιγαροῦν ὡς ἐν αἰνίγματι λέγων πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος· « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. »

VII, 35. *Dixerunt ergo Judæi ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes?*

467 Cernis hic Judæorum recordiam, vides miseram huius repentis animi cogitationes? Non enim in cœlum ascensurum dicit, tametsi clare

⁹² Coloss. III, 3, 4. ⁹³ I Thess. IV, 16, 17. ⁹⁴ Matth. XXVI, 29. ⁹⁵ Luc. XXI, 43. ⁹⁶ Matth. XXV, 30. ⁹⁷ Joan. VIII, 21.

ἔλθειν ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, τοῦτ' ἐστὶν ἀπόκληροι τῶν θείων ἀγαθῶν εὐρεθήσεσθε, ἀμέτοχοι τῆς ἐμῆς ἐσσεθε δόξης, καὶ τοῦ συμβασιλεύειν τοῖς ἁγίοις ἀλλότριοι, ἄγυστοι διαμνεῖτε τῆς ἐν ἐλπίσι δωρεᾶς, ἀπόσιτοι τῶν θείων ἐσσεθε γάμων, τὴν ἐμὴν οὐκ ὄψεσθε πανήγυριν, οὐκ ἀναθήσεσθε πρὸς τὰς ἀνω μανάς, ὅλλ' οὐδὲ τῆς τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίας τὸ κάλλος ἐπαθήσετε· ἀποπτος ὑμῖν ἡ ἀνω γενήσεται πόλις· οὐ θεωρήσετε τὴν πλουσίαν Ἰερουσαλήμ· ἐκεῖ γὰρ με τὸ ἐμὸν δοξολογήσει ποίμνιον. Ὑμεῖς δὲ οὐ δύνασθε ἔλθειν. Οὐ γὰρ παραδέξεται Κυριοκτόνος ὁ οὐρανός, οὐδὲ ἀνοίξει τοῦ παραδείσου τὰς πύλας τὰ Χερουβιμ, ἵνα θεομάχος εἰσέλθῃ λαός, δυσωπήσει δὲ οὐδαμῶς τὴν φλογίνην ῥομφαίαν ἀνὴρ ταῖς εἰς θεὸν δυσσεβείαις ἔνοχος· μόνον οἶδε τὸν εὐσεβῆ, καὶ τιμᾶ τὸν φιλόθεον, καὶ εἰρήνης σύνθημα ποιεῖται τὴν πίστιν. Τοιαύτην τινα θεωρίαν τοῖς εἰρημένοις ἐποπόμεν πανταχῶσε τὴν ἀληθῆ, καὶ τοῖς ἐν συνέσει πρέπουσαν ἰχνηλατοῦντες, διάνοιαν. Ὅλίγα δὲ τούτοις προσθήσομεν, ἀποδεικνύντες διὰ τὸ χρήσιμον, ὅσα μὲν πρὸς ἑξὶν ἀναβαίνοντες τὴν φιλόθεον, καὶ συνέσσονται καὶ συνεορτάσουσι τῷ Χριστῷ· οἱ δὲ ταῖς Ἰουδαϊκαῖς ἀμαθίαις συντρέχοντες, οὐκ ἐν τούτοις ἔσονται ποθεν, πικρὰν τῆς ἀπειθείας ἀποτίσσοντες κόλασιν. Οὐκοῦν ὁ θεοπέσιος ἡμῖν εἰσῆτω Παῦλος, πρὸς τοὺς τῇ ἀμαρτίᾳ νενεκρωμένους ἀναδοῦν· « Ἀπεθάνετε γὰρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ὑμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. » Καὶ πάλιν τοὺς περὶ τῆς ἀναστάσεως διεκδιδάσκων λόγους· « Καὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, φησὶ, οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα· καὶ οὕτω πάντες σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Συγγενῆ τε τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς διαγορεύων ὁράται. Συνεστῶμενος γὰρ αὐτοῖς, « Λέγω δὲ ὑμῖν, φησὶ, οὐ μὴ πῖω ἀπ' ἕρτι ἐκ τοῦτου τοῦ γεννηήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω καινὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. » Ἀλλὰ καὶ τῷ συνανηρημένῳ ληστῇ παρ' αὐτὰς τοῦ θανάτου τὰς πύλας, διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν τὴν τῶν ἁγίων ἀρπάσσοντι χάριν· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, φησὶ, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. » Οἱ μὲν οὖν ταῖς εὐπειθείαις τυτι-

D μηκότες αὐτῶν, συνέσσονται μὲν ἀδιακωλύτως, ἐντυφώσουσι δὲ τοῖς ὑπὲρ νοῦν ἀγαθοῖς· οἱ δὲ ταῖς ἀπονοαῖς ἐξυβρίζουσιν οὐ παραιτούμενοι, καίτοι τοῦ νυμφῶνος οὐκ ὄντες υἱοὶ, κατοικήσουσι μὲν εἰς ἄβου στυγοῖ, πικρὰς ἀποτίσσοντες δίνας. « Ἐκκληθήσονται γὰρ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. » Ἀληθεύσει τοιγαροῦν ὡς ἐν αἰνίγματι λέγων πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος· « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. »

Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἑαυτούς· Πῶ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐκ εὐρήσομεν αὐτόν; Μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας;

Ὅρᾳς ἐν τούτοις πάλιν Ἰουδαϊκῶν ἀθλιότητα λογισμῶν; ὁρᾳς χαμαιζήλου διανοίας οἰκτροτάτην ὑπόνοιαν; Οὐ γὰρ ὅτι πρὸς οὐρανὸν ἀναθήσεται, φησὶ, καί-

περ διαρρήδην ἀκούσαντες: « Ἐτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἶμι, καὶ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, » ἀλλὰ τῆν τῶν Ἑλλήνων φαντάζονται χώραν, ὡπερ παρ' ἐκεῖνοις ἔθνος τοῦ πέπομφότος αὐτὸν, πρὸς ὃν καὶ ἐπανήξειν ἐπηγγέλλετο. Προφητεύει δὲ, ὡς εἰκὸς, διὰ τούτων, καίπερ οὐκ εἰδὼς ὃ λέγει τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος. Διὰ γὰρ θείας τινὸς ἐνεργείας κεκινημένοι δὴ τῆ τῶν ἔθνων χώρα χαρίζονται τὸν Χριστὸν, ὡς ἐν ὑποψίας σχήματι τὰ μικρὸν ὑστερον ἀληθεύειν δοξάζοντες. Ἐμελλε γὰρ καὶ βαδισθεῖν ὄντως πρὸς Ἑλληνας, καὶ διδάσκειν αὐτοὺς, τὴν ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων ἀπολακτίσας μητέρα τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐπιτήρει δὲ ὅπως οὐκ ἀπλοῦν τὸν ἐπὶ τούτῳ ποιῶνται λόγον. Οὐ γὰρ ὅτι μόνον εἰς τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀποδραμεῖται διασπορὰν ὑπολαμβάνουσιν, ἀλλ' ἐπάγουσι δυστρόπως ὅτι καὶ μέλλει διδάσκειν τοὺς Ἑλληνας, ἵνα πάλιν αὐτοῖς κατηγορίας ἀποτέκη πρόφασιν καὶ ἡ παρ' αὐτῶν ὑπόψια. Τὸ μὲν γὰρ ἐπιμίσγησθαι ταῖς τῶν Ἑλλήνων διασποραῖς διὰ τοῦ πρὸς τὰς ἐκεῖνων ἰεναὶ πόλεις ἢ χώρας, τετριμμένον τε καὶ ἀκατηγόρητον παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἠύρισκετο · τὸ δὲ ἐξηγηθεῖσθαι τοῖς ἀλλογενεῖσι τὸν νόμον, καὶ τὰ θεῖα τοῖς ἀμυήτοις ἀνακαλύπτειν μυστήρια, διαβεβλημένον καὶ οὐκ ἀνέγκλητον ἦν παρ' αὐτοῖς. Καὶ γοῦν ἀδιαφορήσαντάς τινας περὶ τοῦτο κατητιῶτο θεὸς διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ἱερεμίου · Καὶ ἀνέγνωσαν ἐξω νόμον. » Πικρῶς οὖν ἄρα φασὶν ὅτι μέλλει διδάσκειν τοὺς Ἑλληνας, ὡς ἐτοιμῶς παραβαίνοντα τὸν νόμον διασύροντες, καὶ ἐκ τῶν ἡδὴ προειργατμένων ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου τὸ πάντα πράττειν ἀπερισκέπτως, κὰν τοῖς θεοῖς ἀπάδη νόμοις, σύνηθες ὢν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ μηδενὶ γενογὸς πιστεύοντες.

Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τῆ μεγάλης εἰστέκει ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐκραξε λέγων · Ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω.

Ἦν μὲν γὰρ αὐθις καὶ ἕτερον ζητητέον εἰ μάλα κὰν τούτῳ, τί δῆποτε πάλιν ὁ σοφώτατος ἡμῖν εὐαγγελιστῆς ὑπαίνιττεται μετὰ πολλῆς τινος ἀγαν τῆς ἐκπληρώσεως, μεγάλην ὀνομάσας τὴν ἐσχάτην τῆς ἑορτῆς ἡμέραν, ἢ τί τὸ παρασκευάσαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡπερ ἐξ ἀναγκαίου τινὸς λόγου καὶ τῷ καιρῷ πρέποντος κατ' αὐτὴν μάλιστα τῆς Ἰουδαίας εἰπεῖν, « Ἐἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. » Ἦν μὲν γὰρ καὶ ἑτέροις αὐτὸν, ἀποχρήσασθαι λόγοις · οἶον, « Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς, Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια. » Ἀλλ' εἰς τὸν τοῦ πιστεύειν παρατρέψας λόγον τὴν ἐξηγήσιν, τὸ, πινέτω, ἀναγκαίων ὡπερ τι, καὶ χρεωστουμένων τοῖς περὶ τῆς ἑορτῆς εἰσχεκόμεναι λόγοις. Τὸν δὲ ἐν τῷ προκειμένῳ σκοπὸν ὡς ἐν ὀλίγοις εἰπεῖν πειράσομαι. Ὅτε τοίνυν τὰ περὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας διετύπου θεὸς εὖτω πρὸς τὸν Μωσῆν · Τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ ἑβδόμου, ἑορτὴ σκηνῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ προσάξετε ὀλοκαυτώματα, καὶ θυσίας ἑπτὰ ἡμέρας, καὶ ἡμέρα ὀγδόη κλητῆ ἀγία ἔσται ὑμῖν. » Ἐἴτα τούτοις ἐπιδιατάξας τῶν θυσιῶν τοὺς τρόπους, ἐπνευχε πάλιν · Καὶ τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ

A audierint: « Adhuc modicum vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me »; » sed gentilium regionem imaginantur, tanquam ibi esset is qui misit eum, ad quem se reversurum denuntiaverat. Per hæc autem vaticinantur, ut apparet, tametsi quid dicant ignorant populi Judæorum. Vi enim quadam divina impulsu gentibus Christum concedunt, specie suspicionis conjectantes quod non multo post verum futurum sit. Reipsa enim iturus erat ad gentes, easque edocturus, longum valere jussa ingratorum Judæorum matre Jerusalem. Observa porro, ut non simplicem ea de re sermonem faciant. Non enim duntaxat interpretantur iturum eum in gentium dispersionem, sed addunt maligne etiam gentes edocturum, ut ejus accusandi novum inde prætextum arripiat eorum suspicio. Nam miseri cum dispersis gentibus eorum urbes aut regiones petendo, apud Judæos tritum et familiare, adeoque culpa vacabat: sed enarrare legem alienigenis, et profanis aperire divina mysteria, apud eosdem crimini datum est, nec periculo caruit. Ideo nonnullos hoc passim facientes Deus per prophetam Jeremiam incusabat, dicens: « Et leges foris legerunt ». » Quamobrem amarulente obijciunt eum velle docere gentes, et ita tanquam paratum legem transgredi traducunt, persuasumque habent ex iis quæ jam ante fecerit in die Sabbati quidvis etiam temere facturum, licet divinis repugnet legibus, id ei familiare ac pro nihilo esse credentes.

VII, 37. In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat dicens: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat.

Quærendum hic rursus quidnam innuere velit nobis sapientissimus evangelista, qui multa cautione usus, novissimam festi diem magnam appellat, vel quidnam sit quod induxerit Dominum nostrum Jesum Christum, ut, velut ex necessaria quadam ratione temporis idonea, ea die potissimum Judæis diceret: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. » Poterat enim aliis uti 468 sermonibus, veluti: « Ego sum lux³, Ego sum veritas⁴. » Enimvero expositionem ad fidei doctrinam convertens, istud, bibat, tanquam necessarium quiddam et sermonibus de hac celebritate debitum, invexit. In quem vero finem, paucis attingere conabor. Cum Deus præciperet ea quæ ad festum Scenopægiæ pertinebant, sic ad Mosen ait: « Quinta decima die mensis septimi, solemnitatis Tabernaculorum Domino. Et offeretis holocaustomata et sacrificia septem diebus; et dies octava vocata sancta erit vobis⁵. » Deinde, sacrificiorum modis subjunctis, infert rursus: « Et quinta decima die mensis septimi hujus offeretis holocaustomata Domino septem dies, et die prima requies, et die octava re-

¹ Joan. vii, 53. ² Jerem. vi, 9. ³ Joan. viii, 12. ⁴ Joan. xiv, 6. ⁵ Levit. xxiii, 34-36.

quies. Et sumetis die prima spatulas palmarum, A et ramos ligni densos, et fructum ligni speciosum, et salices, et agni ramos de torrente ad lætandum ². » Cujus loci expositionem in secundo libro multis verbis jam prosecuti, eum tamen hic paucis denuo perstringemus. Nam, ut dicebamus, festum Tabernaculorum optatissimum nobis resurrectionis tempus designat: hoc vero, spatulas palmarum et fructum ligni speciosi, aliaque sumere, recuperationem quamdam paradisi ostendit, iterum nobis per Christum reddendi. Quia vero additum est omnia sumere e torrente, ex eoque delectari, torrenti Dominum nostrum Jesum Christum assimilari diximus, in quo omnem spei nostræ delectationem ac voluptatem inveniemus, in eoque divina ac spiritali ratione oblectabimur. Quod vero torrens Christus appelletur, etiam testabitur sapientissimus ille noster Psalmista, ad Deum ac Patrem dicens de nobis: « Filii hominum in tegmine alarum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos ³. » Et ipse alias ait in prophetis Dominus: « Ecce ego declino ad eos tanquam fluvius pacis, et sicut torrens inundans ⁴. » Cum ergo lex inclytam sanctam appellaverit primam ac septimam festi diem, magnam quoque ipsam denominavit divinus evangelista, ne morem qui apud Judæos inoleverat, ut verosimile est, contemneret. Quamobrem cum in cæteris ejus ⁴⁶⁹ festi solemnibus institutis torrentis quoque sit mentio, Salvator profitetur se illum esse torrentem, qui verbis legis prænuntiatus est: « Si quis sitit, inquit, veniat ad me, et bibat. » Attende enim quemadmodum mentem Judæorum a Scripturarum figuris ad veritatem traducat. Ego enim, inquit, sum torrens a legislatore prædictus in his quæ de festo sunt vaticiniis. Præterea ramum salicis et viticis, et ramos ligni densos de torrente sumere necessarium est. Torrens vero non proprie Christus est, neque festi ratio illis vere constat, sed rerum intellectualium symbola potius erunt, quæ piis dabuntur per Christum. Verum cum de iis, ut jam diximus, in secundo libro fusius tractatum sit, ea hic non repetemus, sed ad sequentia potius nos convertemus.

κλάδον ἰτέας, καὶ ἄγνου, καὶ κλάδους ξύλου δασεὶς ἐκ χειμάρρου λαβεῖν ἀναγκαῖον. Χειμάρρος δὲ ὁ Χριστὸς οὐ κυρίως, οὐδὲ ἀληθῶς τῆς ἑορτῆς ἐν ἐκείνοις ἐστὶ τὸ σχῆμα, εἴη δ' ἀνομάλων [f. ἂν μᾶλλον] πραγμάτων σύμβολα νοητῶν, ἃ δοθῆσεται τοῖς εὐσεβοῦσι διὰ διειληφότερες βιβλίω, καθάπερ οὖν ἤδη προσείπομεν, οὐ ταυτολογήσομεν, ἐψόμεθα δὲ μᾶλλον τοῖς ἐφεξῆς.

VII, 38. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, D flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*

Diuturnam senique immunem demonstrat mercedem, et uberrimis Dei donis potiturum dicit eum qui fidem non detraxerit. Hoc enim pacto spiritalibus donis cumulatus erit, adeo ut non solum animo ipse pinguescat, sed et aliorum corda possit

μηνοῦ τοῦ ἐβδόμου τουτου, προσοίσετε ὀλοκαυτώματα τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὰς ἡμέρας, καὶ ἡμέρα ἡ πρώτη, ἀνάπαυσις, καὶ ἡμέρα ἡ ὄγδοη ἀνάπαυσις. Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ πρώτῃ λήψεσθε κάλλυντρα φοινίκων, καὶ κλάδους ξύλου δασεὶς, καὶ καρπὸν ξύλου ὠραίου, καὶ ἰτέας, καὶ ἄγνου κλάδους ἐκ χειμάρρου εὐφρανθῆναι. Ἡδὴ μὲν οὖν ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ ἕκαστα τοῦ παραθέντος ῥητοῦ διεξιόντες τὰ μέρη, μακρὸν ἐπ' αὐτῷ δεδαπανήκαμεν λόγον, συντεμόντες δ' ὁμῶς ἐν ὀλίγοις, αὐθις ἐπαναμνήσομεν. Ἐφάσκομεν γὰρ τὴν μὲν ἑρπυλίαν τῆς Σκηνοπηγίας, τὸ τριπόθητον ἡμῖν τῆς ἀναστάσεως κατασημαίνειν καιρὸν· τὸ δὲ κάλλυντρα λαβεῖν, καὶ καρπὸν ὠραίου ξύλου, καὶ πρὸς τοῦτοις ἐστὶ τὰ ἕτερα, ἐπανάληψιν τινα τοῦ παραδείσου ὁριζῶν, ὡς καὶ εἰσαυθις ἡμῖν δοθησομένου διὰ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι τὰ πάντα λαβεῖν ἐκ χειμάρρου προσελθόντι, καὶ τελευτῶντι προσέκειτο τῷ ῥητῷ, ἐξ αὐτῶν τε πάλιν εὐφρανόμενοι ἐλέγομεν, χειμάρρου παρομοιοῦσθαι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐν ᾧ δὴ πᾶσαν τὴν ἐν ἐλπίσει τέρψιν τε καὶ τρυφὴν εὐρήσομεν, ἐν αὐτῷ τε εὐφρανθῆσόμεθα θεῶς τε καὶ πνευματικῶς. Ὅτι δὲ χειμάρρους ἐστὶ τε καὶ καλεῖται πνευματικῶς, ἐπιμαρτυρήσει λέγων καὶ ὁ σοφίας ἡμῶν Μελωδός, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα περὶ ἡμῶν· « Οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σέπη τῶν πετρῶν σου ἐλπιούσι. Μεθυσθήσονται ἀπὸ πίστεως οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου πειτεῖς αὐτούς. » Καὶ αὐτὸς δὲ ποῦ φησὶν ἐν προφήταις ὁ Κύριος· « Ἴδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω πρὸς αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζω. » Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ νόμος κλητὴν ἁγίαν ἐκάλεε τὴν τε πρώτην, καὶ τὴν ἐβδόμην τῆς ἑορτῆς ἡμέραν, μεγάλην αὐτὴν κατωνόμασεν καὶ αὐτὸς ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς, τετριμμένον, ὡς εἶκοι, τοῖς Ἰουδαίοις οὐκ ἀτιμάσας ἔθος. Ἐνούσης τοιγαροῦν τοῖς περὶ τῆς ἑορτῆς διατεταγμένοις, καὶ τῆς τοῦ χειμάρρου μνήμης, ἐπιδείκνυσιν ἑαυτὸν ὁ Σωτὴρ αὐτὸν ἐκείνην ὄντα τὸν χειμάρρουν, ὃς ἐν τῷ νομικῷ προκατήγγελο λόγῳ· « Εἴ τις, φησὶ, διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πίνατω. » Ὅρα γὰρ ὅπως ἐξίστηται τῶν Ἰουδαίων τὸν νοῦν τῶν ἐν γράμμασι τύπων, καὶ μετακομίζει εὐφρῶς τὰ ἐν σχήμασιν, εἴτε συμβουλεύει τὴν ἀλήθειαν. Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ διὰ τοῦ νομοθέτου χειμάρρος ἐν τοῖς περὶ τῆς ἑορτῆς προαναφωνούμενος λόγος. Καὶ ἐν

Ὁ πιστευῶν εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεῦσουσιν ὕδατος ζῶντος

Μακρὰν καὶ ἀγῆρω τῆς πίστεως ἐπιδείκνυσι τὴν ἀμοιβὴν, καὶ πλουσιωτάτους ἐν τρυφῇσιν χαρίσμασι τοῖς παρὰ Θεοῦ, τὸν οὐκ ἀπειθοῦντά φησιν. Ἔσται γὰρ οὕτω τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος δωρημάτων ἀπλεως, ὥστε μὴ μόνον τὸν ἐν αὐτῷ καταπαίσεισθαι

² Num. xxix, 42 seqq. ³ Psal. xxxv, 8. ⁴ Isa. lxvi, 12.

νοῦν, ἀλλ' ἤδη καὶ ταῖς ἐτέρων καρδίαις ἐπικλύζειν ἅ
 δυνασθαι, ποταμίου βρέματος δίκην, τὸ θεόδοτον
 ἀγαθὸν καὶ εἰς τὸν πέλας ἐκδύζοντος. Ἀπὸ δὴ τοῦτο
 τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ἐπέταττε λέγων· « Ὁμοιωθεὶς
 ἐλάβετε, ὁμοιωθεὶς δότε. » Ἐνεργῶς δὲ ἤδη περὶ αὐτὸ
 γενέσθαι ποθῶν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ σοφὸς καὶ ἱερὸς
 ἐπιστέλλει Παῦλος· « Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα
 εἰ μεταβῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν. » Ἴδοις δ' ἂν
 γὰρ τοῦτο σφόδρα καλῶς ἐν τε τοῖς ἀγίοις εὐαγγελι-
 σταῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς τῆς Ἐκκλησίας
 διδασκάλοις, οἵτινες τοῦσιν ἐπὶ Χριστὸν διὰ τῆς πί-
 στεως, ἀφθονώτατον τῆς ἐνθέου διδασκαλίας προ-
 χέοντες λόγον, πνευματικῶς κατευφραίνουσιν, οὐκέτι
 δὲ διψῆν ἐπιτρέποντες τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν, σο-
 φῶς δ' ὡσπερ ἐν σχήμασι μονουχί καὶ λαρυγγί-
 ζοντες εἰς τὴν τῶν παιδευομένων καρδίαν. Διὸ δὴ
 χαίρων ὁ Παύλος ἐν πνεύματι περὶ αὐτῶν ἀνε-
 φώνει· « Ἐπήραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπήραν οἱ
 ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Μέγα τε καὶ ἐξαισιον ὁ τῶν
 ἀγίων ἐφώνησε λόγος, « Καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξήλ-
 θεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, » καθὰ γέγραπται, « καὶ εἰς
 τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ βῆματα αὐτῶν. » Τοῦς
 τοιοῦτους ἡμῖν ποταμούς ἀναδείξιν ἐπηγγέλλετο διὰ
 τοῦ προφήτου λέγων Ἡσαΐου Θεοῦ, ὁ πάντων Θεοῦ
 καὶ Δεσπότης· « Εὐλόγησέ με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ,
 σειρήνες, καὶ θυγατέρες στρουθίων, ὅτι δέδωκα ἐν τῇ
 ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ
 γένος μου τὸ ἐκλεκτόν, τὸν λαόν μου, ὃν περιποιη-
 σάμην, τὰς ἀρετὰς μου διηγήσασθαι. » Πρόδηλον δὲ
 ὅτι ποταμούς ἐκ τῆς τοῦ πιστεύοντος κοιλίας προελεύ-
 σεσθαι φησὶν ὁ Σωτὴρ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος δι-
 δακτὴν τε καὶ ἐλλόγιμον χάριν, ἧς καὶ ὁ Παῦλος
 μνημονεύει λέγων· « Ὅ μὲν δίδεται διὰ τοῦ Πνεύ-
 ματος λόγος σοφίας. » Εἰδέναι γε μὴν πρὸς τοῦτοις
 ἐστὶ καλὸν, ὅτι περὶ οὐ τὸ βῆτον οὕτως ἔχον ὡς
 προενηνέκται παρὰ τῇ θεῷ Γραφῇ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις
 ἐνέθηκεν ὁ Σωτὴρ, ἐρμηνεύσας δὲ μᾶλλον τὸ πρὸς
 διάνοιαν. Εὐρίσκομεν γάρ που περὶ παντὸς τοῦ τι-
 μῶντος καὶ ἀγαπῶντος τὸν Θεόν, ὅτι ἐστὶ ὡς κῆπος
 μεθῶν, καὶ ὡς πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. Ὅπερ
 δὲ φησὶν ἐν τοῖς ἡδὴ κατόπιν πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σα-
 μαρείας γυναῖκα, τοῦτο καὶ νῦν διαγορεύει σαφῶς.
 Ἐκεῖ μὲν γάρ φησιν· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος
 τούτου, διψήσει πάλιν· ὅς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ
 ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τὸ
 ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδα-
 τος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ἐνταῦθα πάλιν
 σκοπὸν· « Ποταμοί, φησὶν, ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ

alluere, instar magni fluminis missum divinitus
 bonum in proxima quæque derivantis. Idipsum
 vero sanctis apostolis præcipiebat, dicens : « Gra-
 tis accepistis, gratis date ». Quod cum facere cu-
 peret sapiens ac sanctus ille Paulus, ita nobis
 scribit : « Desidero enim videre vos, ut impertiar
 vobis aliquid gratiæ spiritualis ». Hoc enim
 cumprimis cernere licet cum in sanctis evangeli-
 stis, tum in evangelicis Ecclesiæ doctoribus, qui,
 venientibus ad Christum per fidem uberrimum divi-
 næ doctrinæ sermonem profundentes, spiritaliter
 eos oblectant, non sinentes eos amplius sitire cog-
 nitionem veritatis, sed sapienti prædicatione tan-
 tum non cordibus eorum qui erudiuntur illam in-
 serunt. Quocirca Psalmista gaudens in spiritu de
 eis clamabat : « Elevaverunt flumina, Domine,
 elevaverunt flumina vocem suam ». Et sancto-
 rum voces magnum quiddam ac stupendum into-
 nuerunt, « Et in omnem terram exivit sonus
 eorum, » ut scriptum est, « et in fines orbis terræ
 verba eorum. » Talia nobis flumina exoritura
 prænuntiavit per Isaiam prophetam dicens Deus,
 ille omnium Deus ac Dominus : « Benedicent me
 bestię agri, sirenes et filię struthionum, quia
 dedi in deserto aquam, et flumina in iniquo, ut
 bibere faciam genus meum electum, populum
 meum quem acquisivi, ut virtutes meas narret ». Perspicuum
 autem est Servatorem intelligere per
 flumina, e ventre fidelium manantia, gratiam a
 Spiritu infusam et sapientia plenam, cujus etiam
 meminit Paulus dicens : « Alii quidem datur per
 Spiritum sermo sapientiæ ». Porro scire con-
 venit Servatorem in Scriptura divina hoc dictum
 non usurpare proprie et ut profertur, sed ejus
 sensum potius exprimere. Invenimus enim alicubi
 dicere de eo qui colit ac diligit Deum, esse velut
 hortum ebrum, et sicut fontem quem aqua non
 defecit. Quod autem supra de Samaritana mu-
 liere dicit, illud ipsum nunc quoque clare prædi-
 cat. Ibi quippe ait : « Omnis qui bibit ex aqua hac
 sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego
 dabo ei, flet in eo fons aquæ salientis in vitam
 æternam ». Hic rursus eodem sensu atque con-
 silio : « Flumina, inquit, de ventre ejus fluent aquę
 vivę. » πρὸς τὴν Ἰσην ἀναφέρων διάνοιαν τὸν τοῦ λόγου
 βρέσουσιν ὕδατος ζῶντος. »

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

CAP. II.

Ὅτι μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν κατὰ τὴν ἐκ
 νεκρῶν ἀναβίωσιν ἐγκαθίσθη παρὶς ἡμῖν τὸ
 ἄγιον Πνεῦμα.

Quod post Servatoris crucem, et resurrectionis tem-
 pus a mortuis firmiter in nobis Spiritus sanctus
 inhabitaverit.

Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἐμε-
 λλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· οὐκ
 γὰρ ἦν Πνεῦμα, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη.

ἸΠ, 39. Hoc autem dixit de Spiritu quem acce-
 pturi erant credentes in eum : nondum enim erat
 Spiritus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus.

Δριμεῖαν ἐφ' ἑαυτῷ τὴν βάσανον ἐξαιτεῖ τῶν
 προκειμένων ὁ νοῦς, καὶ πολλῆς ἀγχινοίας ἔργον ἂν

Subtilem indaginem hujus loci sensus exigit, et
 acris omnino ingenii est mysterii hujus altitudi-

8.9 Matth. i, 8. 10 Rom. i, 11. 11 Psal. xcii, 3. 12 Psal. xviii, 5. 13 Isa. xlvi, 20, 21. 14 1 Cor. xi, 8. 15 Isa. lvi, 11. 16 Joan. iv, 14, 15.

nem, ut par est, percipere. Si quis enim sanctos prophetas consideret, jure statim ambiget qui fieri possit ut non esset Spiritus, cum tot prophetæ exorti sint, qui in Spiritu divina quoque mysteria multis verbis prolocuti reperiuntur. Nec enim tam ratione destituti **471** sumus, ut existimemus sanctorum mentem Spiritu caruisse. Ipsa quippe prophetiæ amplitudo, quæ in sacris Litteris invenitur, necessitate nos veluti quadam adigit ut credamus revera fuisse afflatos. Samuel enim ad Saul ait : « Et insiliet super te Spiritus Domini, et verteris in virum alium ¹⁷. » De beato vero Elisæo scriptum est : « Et factum est, ut psallebat psallens ; et facta est super eum manus Domini ¹⁸. » Quin ipse Dominus noster Jesus Christus beatum Davidem testatur in Spiritu accepisse mysteria ¹⁹. Multa quidem istiusmodi congeri possent, quibus facillimum esset videre sanctos Spiritu afflatos esse. Sed in rebus tam perspicuis longa oratione uti supervacaneum videtur, aut alioqui grave. Quomodo non erat Spiritus, serio investigandum. Vere quippe loqui beatum evangelistam existimo. Quapropter ipsam veritatem omnium rerum sciens Deus perspectam habeat, nec enim decet nos ad ea quæ nostrum captum superant animum adjicere audere. Veruntamen quandoquidem datur pia ratiocinatione intueri, tale quiddam circa nos usuvenit. Istud enim rationis compos animal, id est homo, ab initio expers corruptionis factus est. Causa vero hujus incorruptibilitatis, et ad omnem virtutem durationis videbatur Spiritus sanctus ei a Deo inspiratus. « Insufflavit enim, inquit, in faciem ejus spiraculum vitæ, » sicuti scriptum est ²⁰. Sed veteri illa diaboli fraude in peccatum lapsus, ac deinceps magno in hoc sensim facto progressu, una cum aliis bonis etiam Spiritus jacturam fecit, sicque factus est deinceps non soli corruptioni obnoxius, sed ad omne delictum proclivis. Cum vero universi opifex omnia in Christo instaurare pulcherrimo sane ordine stauisset ²¹, et hominis naturam in antiquum statum denuo restituere, pollicetur una cum cæteris bonis largiter redditurum se ipsi quoque Spiritum sanctum, cum aliter in pacatam et stabilem honorum possessionem reintegrari non posset. Desinit itaque tempus descensuri in nos sancti Spiritus, adventus scilicet Christi, promittitque dicens : « In diebus illis, Servatoris videlicet, effundam de Spiritu meo in omnem carnem ²². » Ubi vero tempus tantæ munificentiæ et libertatis produxit in medium cum carne in **472** terris Unigenitum, hoc est hominem ex muliere natum, juxta divinam Scripturam ²³, rursus dedit Spiritum Deus ac Pater, primusque Christus tanquam primitiæ renovatæ naturæ eum excepit. Testatus est hoc Joannes Baptista dicens : « Vidi descendentem Spiritum de cælo, et

γένετο μόλις τοῦ συνιέναι διαρκῶς τοῦ μυστηρίου καὶ βάθος. Ἀναλογιζόμενος γὰρ τις καὶ εἰς ἕκαστον βλέπων τῶν ἁγίων προφητῶν, εὐχότως ἂν ἦδῃ καὶ εἰς ἐννοίας ἐπιβαίνει θερμᾶς, πῶς οὐκ ἦν τὸ Πνεῦμα, καίτοι τοσοῦτου προφητῶν ἀναδεδειγμένου χοροῦ, οἳ καὶ λαλοῦντες ἐν Πνεύματι τὰ θεῖα περὶ Χριστοῦ μυστήρια διὰ μακρῶν εὐρίσκονται λόγων. Μὴ γάρ τοι τοσοῦτον ἡμεῖς ἔξω βαίνομεν λογισμοῦ τοῦ καθήκοντος, ὡς οἰηθῆναι Πνεύματος ἐρῆμην τῆν τῶν ἁγίων γενέσθαι διάνοιαν. Δυσωπεῖ γὰρ ἡμᾶς, καὶ καθάπερ ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὸ πειθεσθαι καλεῖ, ὡς διακεῖσθαι κατὰ ἀλήθειαν, ὡς ἦσαν πνευματογόρα, καὶ αὐτὸ τῆς προφητείας τὸ σχῆμα ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐρίσκόμενον Γράμμασι. Πρὸς μὲν γὰρ τὸν Σαούλ ὁ Σαμουὴλ φησιν, ὅτι « Ἐφαλεῖται ἐπὶ σὲ Πνεῦμα Κυρίου, καὶ στραφήσῃ εἰς ἄνδρα ἄλλον. » Περὶ δὲ αὐτοῦ γέγραπται τοῦ μακαρίου Ἐλισαίου· « Καὶ ἐγένετο ὡς ἐψάλλον ὁ ψάλλον, καὶ ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν χεὶρ Κυρίου. » Μαρτυρεῖ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ, ὡς ἐν Πνεύματι λαβόντι μυστήρια. Καὶ πολλὰ μὲν ἐν τῷ ἐπισωρεύσει βραδίως τοῖς εἰρημένοις τὰ παραπλήσια, δι' ὧν ἂν γένοιτο καὶ λίαν εὐκόλως δύνασθαι κατέδιν πνευματοφοροῦντας τοὺς ἁγίους. Ἐν δὲ τοῖς οὕτω προφανεστάτοις τὸ μακροῖς τρίβεσθαι λόγους περιττόν, ὡς εἴοικεν, ἢ καὶ ἐτέρως φορτικόν. Πῶς οὐκ ἔν Πνεῦμα, ζητητέον ἀκριβῶς. Οἶμαι γὰρ δεῖν ἀληθεῶς ἡγεῖσθαι τὸν μακάριον εὐαγγελιστὴν. Οὐκοῦν τὸ μὲν ὄντως ἀληθές, αὐτὸς ὁ πάντων Ἰδρις ἴστω θεός· χρεὶ γὰρ οὐ περιεργότερον τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς προσβάλλειν ἀποτολμᾶν. Πλὴν ὅσον ἔστιν ὡς ἐν εὐσεβείῳ ἰδίῳ λογισμοῖς, τοιοῦτόν τι περὶ ἡμᾶς συμβέβηκε γενέσθαι. Γέγονε γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἐν ἀφθαρσίᾳ τοῦτ' ἐπὶ λογικῶν ἐπὶ γῆς ζῶον, τοῦτ' ἔστιν ὁ ἄνθρωπος. Αἴτιον δὲ τῆς ἀφθαρσίας αὐτῷ, καὶ τῆς εἰς ἄπασαν ἀρετὴν διαμνησ, τὸ ἐνοικισθῆν παρὰ Θεοῦ Πνεῦμα διεφαίνετο· « Ἐνεφύσησε γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνεῦμα ζωῆς, » καθὰ γέγραπται. Ἄλλ' ἐξ ἀπάτης τῆς ἀρχαίας ἐκεῖνης ἀπονεύσας εἰς ἀμαρτίαν, εἴτα κατὰ βραχὺ διὰ τῶν ἐφεξῆς πολλῶν εἰς τοῦτο λαβὼν τὴν ἐπίδοσιν, ὅμοι τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπομένει ζημίαν, γέγονέ τε οὕτω λοιπὸν οὐχ ὑπὸ μόνην τὴν φθορὰν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν εὐκόλος ἀμαρτίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πάντων γενεσιουργὸς ἀνακεφαλαίωσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ καλῶς γε σφόδρα ποιῶν ἐβουλεύσατο, καὶ ἀνακομίσει πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἠθέλησε τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἐπαγγέλλεται μετὰ τῶν ἄλλων, ἐπιδώσειν αὐτῷ αὐτῇ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως εἰς ἀκλόνητον στάσει τῶν ἀγαθῶν ἀναδραμεῖν. Ὅριζει τοιγαροῦν τῆς ἐφ' ἡμᾶς τοῦ Πνεύματος καθόδου τὸν καιρὸν τὸν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπαγγέλλεται λέγων· « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δηλαδὴ, ἐκχέω ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου, δηλαδὴ, ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἐπειδὴ δὲ τῆς φιλοτιμίας· ὁ χρόνος παρεκόμεζεν εἰς μέσον μετὰ

¹⁷ I Reg. x, 6. ¹⁸ IV Reg. iv, 34. ¹⁹ Marc. xii, 36. ²⁰ Gen. ii, 7. ²¹ Ephes. i, 10. ²² Joel ii, 28. ²³ Galat. iv, 4.

σαρκός ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Μογογενῆ, τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς γεγονότα κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν, εἰδίδου τὸ Πνεῦμα πάλιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ἐδέχτο δὲ πρῶτος ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἀνανεουμένης φύσεως τὸ Πνεῦμα ὁ Χριστός. Ἐμαρτύρησε γὰρ Ἰωάννης λέγων, ὅτι « Τεθέσμαι τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. » Ἐδέχτο δὲ πῶς; Ἐπεξεργαστέον γὰρ ἀναγκαιῶς τὸ εἰρημένον. Ἄρ' ὡς οὐκ ἔχων αὐτὸ τοῦτο φάμεν; Μὴ γένοιτο. Ἴδιον γὰρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμά ἐστι, καὶ οὐκ ἔξωθεν, ὡσπερ ἡμῖν ἐπεισκρίνεται παρὰ Θεοῦ χορηγούμενον, ἀλλ' ἐνυπάρχει φυσικῶς αὐτῷ καθ' ἅπερ καὶ τῷ Πατρὶ, καὶ δι' αὐτοῦ πρότεσι τοῖς ἁγίοις κατὰ τὸ ἐκάστῳ πρέπον διανεμηθὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Εἰληφέναι δὲ λέγεται, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ἦν ἀνθρώπων πρέπον τὸ λαβεῖν, καὶ ὡσπερ Υἱὸς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγεννημένος, καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ πάντων αἰώνων, κατ' οὐδὲν ὄλως ἀσγάλλει λέγοντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πρὸς αὐτόν ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος. « Υἱός μου εἶ σύ, σήμερον γεγέννηκά σε. » Τὸν γὰρ πρὸ αἰώνων ὄντα Θεόν, ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, σήμερον γεγεννησθαι φησὶν· ἴν' ἡμᾶς ἐν αὐτῷ καταδέξῃται πρὸς υἰοθεσίαν, ὅλη γὰρ ἐνηθρώπησε Χριστῷ, καθὸπερ ἦν ἄνθρωπος· οὕτω καὶ τὸ ἴδιον ἔχων Πνεῦμα, διδόναι πάλιν αὐτὸ λέγεται τῷ Υἱῷ, ἵνα ἡμεῖς ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα κερδάνωμεν. Ταύτης τοιγαροῦν τῆς αἰτίας ἕνεκα ἐπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὁμοιωθῆ δὲ κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς. Δέχεται τοίνυν οὐχ ἑαυτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Μογογενής· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, καθ' ἅπερ ἤδη προσέτιομεν· ἀλλ' ἐπεὶ περ ἄνθρωπος γεγονώς, ὅλην ἔχεν ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, ἵνα πᾶσαν ἐπανορθώσῃ μετασκευάσας εἰς τὸ ἀρχαῖον. Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις κακείνῳ περισκεπτέον. Ὀψόμεθα γὰρ διὰ λογισμῶν ἰόντες σοφῶν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς βεβαιούμενοι λόγοις, οὐχ ἑαυτῷ λαδόντα τὸ Πνεῦμα Χριστόν, ἡμῖν δὲ μᾶλλον ἐν ἑαυτῷ· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς ἡμᾶς τρέχει τὰ ἀγαθὰ. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προπάτωρ Ἀδάμ οὐ διέσωσε τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν παρατραπείς ἐξ ἀπάτης εἰς πρᾶσοῦν καὶ ἁμαρτίαν, ὅλη τε οὕτως ἐν αὐτῷ ἐζημιούτο λοιπὸν ἡ φύσις τὸ θεόδοτον ἀγαθόν, ἀναγκαιῶς ὁ τροπὴν οὐκ εἰδώς Θεὸς λόγος γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα λαθὼν εἰς ἄνθρωπος διασώσῃ παγίως τῇ φύσει τὸ ἀγαθόν. Τῶν τοιούτων ἡμῖν μυστηρίων ἐξηγητῆς καὶ αὐτὸς εἰσθήσεται ὁ θεὸς Μελαχδός. Λέγει γὰρ οὕτως πρὸς τὸν Υἱόν· « Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἑλαῖον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου, » Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, « Ἠγάπησας αἰετὴν δικαιοσύνην, » δικαίος γὰρ εἶ ὁ Θεός, παρατρέπεσθαι ποῖ παρὰ τοῦτο μὴ δυνάμενος, « ἐμίσησας δὲ τὴν ἀδικίαν » αἰετὸς φυσικῶς γὰρ σοὶ τὸ μισοπόνηρον ἐμπέφυκεν, ὡς φιλοδικαίῳ Θεῷ· « διὰ τοῦτο σε χέχρισεν ὁ Θεός καὶ Πατὴρ »· ὁ γὰρ φύσεως

A mansit super eum²⁵. » Except vero, quomodo? Nam exponendum est necessario quod diximus. Num tanquam non habens ipsum? Absit. Proprius enim est Filii Spiritus, neque extrinsecus immittitur, sicuti nobis a Deo suppeditatur, sed inest naturaliter ipsi quemadmodum et Patri, et per ipsum procedit, sanctis, prout unicuique convenit, a Patre distributus. Ipse vero dicitur accepisse, quatenus homo factus est, et quatenus homini conveniebat accipere; et quemadmodum, licet Filius, existat Dei ac Patris, et ex ejus substantia genitus, etiam ante incarnationem, imo potius ante omnia quoque sæcula, non gravatur tamen audire Deum ac Patrem se compellantem, postquam factus homo est: « Filius meus es tu: ego hodie genui te²⁶. » Eum enim qui ante sæcula Deus erat ex ipso genitus, hodie genitum esse dicit, ut nos in eo susciperet in filiorum adoptionem²⁷; tota quippe natura in Christo reperitur, in quantum homo est: sic et Pater cum proprium Spiritum habeat, eum rursus dicitur dare Filio, ut nos in eo Spiritum lucremur. Hanc igitur ob causam Abrahæ semen apprehendit, sicuti scriptum est²⁸, et assimilatus est per omnia fratribus. Accipit ergo Unigenitus Spiritum sanctum non sibi ipsi; est enim ejus, et in eo, et per eum datur, sicuti jam antea diximus: sed quoniam homo factus totam habebat in se naturam, ut eam omnem instauraret atque in integrum restitueret. Porro videre licet, si recta ratiocinatione ut et Scripturæ testimoniis uti velimus, Christum non sibi ipsi accepisse Spiritum, sed nobis potius in seipso: omnia quippe etiam per eum in nos bona derivantur²⁹. Postquam enim progenitor Adam Spiritus amisit gratiam, diaboli fraude ab obsequio Dei ad inobedientiam et peccatum abreptus, adeoque natura universa in eo divini doni jacturam fecit, de cætero Deus Verbum mutationis expers homo factus est, ut acceptum illud bonum, tanquam homo, deinceps naturæ stabile ac firmum conservaret. Hujusmodi mysteriorum nobis interpret accedet ipse quoque Psalmista divinus. Sic enim ad Filium ait: « Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem. Propterea unxit te Deus ac Pater: » habens enim immutabilem justitiam, ceu naturæ propriæ prærogativam, nunquam ad peccatum quod non nosti deflexeris, sicque affectus procul dubio sanctiam a Deo et Patre unctionem, id est Spiritum, in teipso, quatenus homo factus es, humanitati conservasti. Ergo factus est homo sicuti nos Unigenitus, ut in ipso et primo rediviva bona fun-

²⁵ Matth. III, 16.²⁶ Psal. II, 7; Hebr. I, 5.²⁷ Ephes. I, 5.²⁸ Hebr. II, 16, 17.²⁹ Rom. VIII, 32.³⁰ Psal. XLIV, 8.

dataque Spiritus gratia toti deinceps, ut par est, naturæ sarta tecta custodiretur, veluti commo-
dante nobis propriæ naturæ stabilitatem Unigen-
nito et Dei Patris Verbo, natura hominis jam in
Adam condemnata, ut mutabili, et in lapsum et
errorem prona. Quemadmodum igitur prima primi
hominis aberratione damnum toti naturæ irroga-
tum est, sic in eo qui mutationem nescit divino-
rum munerum durationis universo generi lucrum
acquiretur. Quod si non admodum consentanea
sentire videmur ac dicere, causam obiter doceat
ob quam in divinis litteris secundus Adam Christus
nuncupatus est. In illo enim primo genus humanum,
quod non erat prius in rerum naturam exoritur,
exortumque corrumpitur, quia divinam legem
violavit: in secundo vero, nempe Christo, ad aliud
velut principium revertitur, instauratum ad vitæ
novitatem et incorruptionem. « Est enim in Christo
nova creatura, » sicuti Paulus ait ²⁰. Datus est
itaque nobis renovans Spiritus, sanctus videlicet,
æternæ causa vitæ, postquam Christus glorificatus
est, hoc est post resurrectionem, cum disruptis
mortis vinculis omni corruptione major apparuit,
revixitque totam habens in seipso naturam, se-
cundum quod homo erat et unus ex nobis. Porro
curiosius inquirens causam cur post resurrectio-
nem non ante effusus sit Spiritus, illud rursus
audies: Primitiæ renovatæ naturæ Christus tunc
factus est ²¹, cum spretis mortis vinculis excitatus
est a mortuis, sicuti modo diximus. Qui ergo
consentaneum esse potest ut ante ipsas primitias
vivificarentur qui post eas erant? Qua enim rati-
one nunquam planta **474** e terra pullulabit,
nisi radix primum enata fuerit, nam inde princi-
pium habet succrescendi: eadem ratione fieri
nequit ut, cum Dominum nostrum Jesum Christum
ad immortalitatem radicem habeamus, ante ipsam
radicem germinare videamur. Ostendens vero de-
scensuri in nos sancti Spiritus instare tempus,
postquam a mortuis revixit, discipulis insufflavit,
dicens: « Accipite Spiritum sanctum ²². » Jam
enim verè pro foribus aderat, imo intra portas
renovationis tempus. Et circumspectat mihi stu-
diosus num vera dicamus. In principio quippe,
sicuti nobis divino Spiritu afflatus Moyses scripsit,
accepto pulvere de terra, cum formasset hominem
universi opifex, insufflavit in faciem ejus spiracu-
lum vitæ ²³. » Quodnam autem est spiraculum vitæ,
nisi Christi Spiritus, qui ait: « Ego sum vita et
resurrectio ²⁴? » Postquam vero ex humanitate
aufugit et evolavit sanctus Spiritus, is qui nos ad
divinum characterem conformare atque servare
poterat, rursus hunc nobis Servator elargitur, in
antiquam illam restituens dignitatem, et in suam
ipsius imaginem transformans. Idcirco enim Paulus
ad quosdam ait: « Filioli, quos iterum parturio,
donec formetur Christus in vobis ²⁵. » Sed si ita

ἰδίας πλεονέκτημα τὴν ἀτρέπτον ἔχων δικαιοσύνην,
οὐκ ἂν μετηνέχθης ποτὲ πρὸς ἡν οὐκ ἔγνω ἀμαρ-
τιαν· οὕτω δὲ ἔχων, διέσωσας ἀναμφίλογως ἐν
σεαυτῷ, καθὼ γέγονας ἄνθρωπος, τῇ ἀνθρωπότητι ἐκ
παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἁγίου χρίσμα, τοῦτ' ἐστὶ τὸ
Πνεῦμα. Γέγονε τοίνυν καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος ὁ Μω-
γενῆς, ἐν' ἐν αὐτῷ καὶ πρῶτον καλινδρομουῖτα τὰ
ἀγαθὰ, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ριζωθεῖσα χάρις ἀη-
λοῦτων ἀραρῆτως τῇ φύσει φυλάττοτο, οἷον ἐκ
χρῶτων ἡμῖν ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως ἀμετάπτωτον τοῦ
Μονογενοῦς, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ὄντος Λόγου, διὰ
τὸ κατεργῶσθαι τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐν Ἀδὰμ, ὡς
ἀδιαπτῶτως ἔχειν οὐ δυναμένην, καταλιθαίνουσαν ἔκ
καὶ σφόδρα βραδίως εἰς παρατροπὴν. Ὡσπερ οὖν ἐν
ταῖς τοῦ πρώτου τροπαίς εἰς ὄλην διήκει τὴν φύσιν ἡ
τῶν ἀγαθῶν ζημία· κατὰ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, λόγον
καὶ ἐν τῷ μη εἰδότι τροπὴν τῆς τῶν θείων χαρισμάτων
διαμονῆς ὅλη σωθῆσεται τῷ γένει τὸ κέρδος. Εἰ δὲ τὸ
μη σφόδρα δοκοῦμεν τὰ εἰκότα φρονεῖν τε καὶ λέγειν,
διδασκῆται παρελθὼν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παρὰ ταῖς
θείαις Γραφαῖς δευτέρος Ἀδὰμ ὁ Σατήρ κατωπ-
μασταί. Ἐν μὲν γὰρ ἐκείνῳ τῷ πρώτῳ πρόσει μὲν
ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ
προελθὼν ἐφθάρη, ὅτι τὸν θεῖον λελύπηκε νόμον· ἐν
δὲ τῷ δευτέρῳ, τοῦτ' ἐστὶ τῷ Χριστῷ, πρὸς ἀρχὴν
ἐπέκεισε δευτέραν ἀνασκευαζόμενον πρὸς καινότη-
τα ζωῆς, καὶ εἰς τὴν τῆς ἀφθαρσίας ἀπαναδρομήν.
« Ἔστι γὰρ ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, » ὡς ὁ Παῦλος
φησὶ. Δέδοται τοίνυν ἡμῖν τὸ ἀνακαινίζον Πνεῦμα,
τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἅγιον, τὸ τῆς αἰωνίου ζωῆς παράσιον
μετὰ τὸ δοξασθῆναι Χριστὸν, τοῦτ' ἐστὶ μετὰ τὴν
ἀνάστασιν, ὅτε διαρρήξας τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ
κρείττων ἀπάσης εὐθορίας ἀναδεδειγμένος, ἀνεβίω
πάλιν ὄλην ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν φύσιν, καθάπερ ἦν
ἄνθρωπος, καὶ εἰς ἐξ ἡμῶν. Πολυπραγμονήσας ἔκ
τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐ πρὸς τῆς ἀναστάσεως, ἀλλὰ
μετὰ ταύτην ὁ τοῦ Πνεύματος γέγονε χύσις, ἐπέκεισε
πάλιν ἀκούσῃ· Ἀπαρχὴ τῆς ἀνανεουμένης φύσεως
τότε γέγονεν ὁ Χριστὸς, ὅτε φροντίσας οὐδὲν τῶν
τοῦ θανάτου δεσμῶν ἀνεβίω πάλιν, καθάπερ ἀρκίως
εἰρήκαμεν. Πῶς οὖν ἔδει πρὸς τῆς ἀρχῆς ζωοποι-
θέντας ὁρᾶσθαι τοὺς μετὰ ταύτην; Ὅν γὰρ τρόπον
οὐκ ἂν ἀπὸ γῆς ἀναβλαστῆσαι φυτὸν, μηδ' οὐκ ἦν
πάντως τῆς ἰδίας ρίζης ἐκπεφυκυίας· ἀρχὴ γὰρ
αὐτῷ τῆς βλάστης ἐκείθεν· οὕτως ἦν ἀμήχανον ρίζαν
ἡμᾶς ἔχοντας εἰς ἀφθαρσίαν τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸς τῆς ρίζης ὁρᾶσθαι βλαστῆ-
σαντας. Ἐπιδεικνύων δὲ τῆς εἰς ἡμᾶς καθόδου τοῦ
Πνεύματος ἡδὴ παρόντα τὸν καιρὸν, μετὰ τὴν ἐκ
νεκρῶν ἀναβίωσιν, ἐνεφύσησε τοῖς μαθηταῖς λέγων·
« Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Τότε γὰρ ἦν ὄντως ἐκ
θύραις, μᾶλλον δὲ εἰς θυρῶν ὁ τῆς ἀνανεώσεως
χρόνος. Καὶ περιαθροίστω μοι πάλιν ὁ φιλομαθὴς εἰ
μη γέγονεν ἡμῖν ἀληθὴς καὶ ὁ περὶ τούτων λόγος.
Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ, ὡσπερ οὖν ἡμῖν ὁ πνευματοφόρος
ἔφη Μωσῆς, λαβὼν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ διαπέταξας
τὸν ἄνθρωπον ὁ πάντων δημιουργὸς, ἐνεφύσησεν εἰς

²⁰ II Cor. v, 17. ²¹ I Cor. xv, 20. ²² Joan. xx, 22. ²³ Gen. ii, 7. ²⁴ Joan. xi, 25. ²⁵ Galat. iv, 19.

τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοῆν ζωῆς. Καὶ τίς ἡ πνοὴ τῆς ζωῆς, ἢ δηλονότι τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ τοῦ λέγοντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ, καὶ ἡ ἀνάστασις; » Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπέστη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρὸς τὸν θεὸν ἡμᾶς χαρακτῆρα συνέχειν τε καὶ διαπλάττειν δυνάμενον, αὐθις ἡμῖν ὁ Σωτὴρ χαρίζεται τοῦτο, πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἀρχαῖον ἀναφέρων ἀξίωμα, καὶ ἀναπλάττων εἰς εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ. Διὰ γάρ τοι τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τινὰς λέγει· « Τεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ἄλλ' εἰ τοῦτο, πῶς ἦν ἐν τοῖς προφήταις; Λογιζώμεθα τοίνυν· ἀναληφώμεθα γὰρ τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, ἐν μὲν τοῖς ἁγίοις προφήταις ἑλλαμψίν ὡσπερ τινὰ πλουσίαν, καὶ δαδουχίαν γενέσθαι τοῦ Πνεύματος, παιδαγωγεῖν ἰσχύουσαν εἰς τὴν τῶν ἐσομένων κατάληψιν, καὶ τῶν κεκρυμμένων τὴν γνώσιν· ἐν δὲ τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν οὐ δαδουχίαν ἀπλῶς, τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' αὐτὸ κατοικεῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐναυλιζεσθαι τεθαρρήχαμεν. Ὅθεν εἰκότως καὶ ναοὶ Θεοῦ χρηματιζόμεν, καί τοι τῶν ἁγίων προφητῶν οὐθενὸς θεοῦ ναοῦ κεχηματικὸς πώποτε. Ἐπεὶ πῶς ἐκεῖνο διαληφώμεθα; Τί δὲ δὴ καὶ ἐροῦμεν ὅταν ἀκούσωμεν τοῦ Σωτῆρος λέγοντος ἡμῶν Χριστοῦ· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐγγεργεται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μεζῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μεζῶν αὐτοῦ ἐστίν. » Καὶ τίς ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Ἡ δόσις δηλονότι τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατ' ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον· « Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐντὸς ὑμῶν ἐστίν. » Ἐναυλιζεται γὰρ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα διὰ τῆς πίστεως. Ὅρᾳς οὖν ὅπως προτάτῃ παντὸς γεννητοῦ γυναικῶν τὸ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ τοῦ τελείου, μειονεκτούμενον; Καὶ μὴ τίς οἴεσθαι τὴν δόξαν ἢ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς κατασμικρύνειν ἡμᾶς τῶν ἁγίων, ἢ ἀμείνους εἶναι λέγειν, καὶ τοὺς εὐτελεστάτους. Οὐ γὰρ τοῦτ' αὖ φάμεν, ἀσύγκριτον γὰρ τῆς ἐκείνων πολιτείας τὸ κάλλος. Ὑπὲρ δὲ τοῦ συνιέναι σαφῶς, ἐν ὀλίγοις διερμηνεύσωμεν τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον. Μέγας ἦν ὄντως ὁ μακάριος Βαπτιστής, καὶ διὰ πάσης μὲν ἀρετῆς ἐκπρεπέστατος, ἐπ' αὐτοῦ δὲ λοιπὸν ἐλάσας τῆς ἐνοούσης ἐν ἡμῖν δικαιοσύνης τοὺς ὄρους, ὡς ὑπέρτερον εἶναι μηδέν. Ἄλλ' ὁ οὕτως ἔχων ἐδεῖτο Χριστοῦ λέγων· « Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς με! » Ὅρᾳς ὅπως τέλειος ὢν, ὅσον ἦκεν ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, ἀνακτιζεσθαι τρόπον τινά, καὶ ἀναγεννηθῆναι παρακαλεῖ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ὅρᾳς ὅπως παραχωρεῖ τοῖς ἀναγεννηθεῖσι τὸ μεζῶν, δι' ὧν αὐτὸς ἔτι δεῖσθαι τούτου φησίν; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἐν ἀμείνοισι βεβαπτισμένος, τί τὸ βαπτίζεσθαι παρακαλεῖ αὐτὸν, καὶ ἀναπειθεῖ; Εἰ δὲ οἶδεν ἑαυτὸν ἐσόμενον ἐν βελείοσιν, ὅταν ἔλθῃ τὸ βάπτισμα, πῶς οὐκ ἀναθήσει τὸ μεζῶν τοῖς ἡδὴ βεβαπτισμένοις; Μεζῶνα τοιγαροῦν καὶ αὐτοῦ φησιν Ἰωάννου Χριστοῦ τὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μικρότερον, τοῦτ' ἐστὶ καὶ τὸν ἄρτι βεβαπτισμένον, οὕτω δὲ καὶ τὸ ἐν ἔργοις

res habet, quomodo fuit in prophetis? Consideremus ergo, repetam enim propositum sermonis fluem, in sanctis quidem prophetis velut uberem quamdam illuminationem et praelustrationem fuisse Spiritus, quæ dirigere posset ad futurorum comprehensionem, et occultorum notitiam; in iis vero qui credunt in Christum, non simpliciter illustrationem Spiritus esse censemus, sed ipsum Spiritum inhabitare penitus et hospitari confidimus. Unde jure quoque templa Dei dicimur²⁵, cum nullus sanctorum prophetarum Dei templum appellatus sit unquam. Nam quomodo illud interpretabimur, aut quid dicturi sumus, cum Servatorem nostrum Christum dicentem audiemus: « Amen, amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista: qui autem minor est in regno cælorum, major est illo²⁶. » Quodnam porro est regnum cælorum? Datio utique sancti Spiritus, juxta illud: « Regnum cælorum intra vos est²⁷. » Inhabitat enim per fidem in nobis Spiritus²⁸. Vides ergo ut omnibus natis mulierum anteponat eum qui etiam perfecto minor est in regno cælorum? Neque vero quisquam nos putet elevare sanctorum illorum gloriam aut virtutem, ut iis præstantiores dicamus **475** vel minimos quosque. Non hoc dicimus: incomparabilis enim est illorum vitæ splendor. Sed ut rem clare intelligamus, Servatoris nostri dictum explicemus. Magnus erat revera beatus Baptista, et omni virtute clarissimus, eoque justitiæ, quanta in hominem cadit, proventus, ut nullum superiorem haberet. Sed cum ita se haberet, Christum tamen rogabat, dicens: « Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me²⁹? » Vides ut perfectus cum esset, quantum in homines et in natos mulierum cadebat, tamen regenerari quodammodo et refici se rogat per sanctum Spiritum? Vides ut regeneratis inferiorem se profiteretur, cum regeneratione sibi opus esse ait? Nam si præstantior futurus non erat baptizatus, quid erat necesse ut rogaret se baptizari? Sin autem sciebat se præstantiorem fore accedente baptismo, quomodo non priorem dignitatis locum tribuet jam baptizatis? Majorem igitur etiam ipso Joanne Christus ait esse minimum regni cælorum, hoc est, et recens baptizatum, et nihil dum eximium re præstantem, propter hoc duntaxat, quod genitus ex muliere beatus Baptista, hic vero ex Deo natus est, ut Scripturis proditur, et factus est naturæ divinæ particeps, ipsam Spiritum sanctum incolam in se habens, atque adeo jam Dei templum est et audit. Sed ad propositum revertimur. Erat quidem in prophetis Spiritus ad usum vaticinandi, nunc vero inhabitat credentibus per Christum, et in ipso primum cœpit, cum factus est homo. Habet enim, ut Deus, inseparabiliter insitum sibi substantialiter ac proprium Spiritum. Ungitur vero propter nos, et dicitur ut homo ac-

²⁵ I Cor. iii, 16; II Cor. vi, 16. ²⁶ Matth. xi, 11.

²⁷ Luc. xvii, 21. ²⁸ Rom. viii, 11. ²⁹ Matth. iii 14.

cipere Spiritum, non sibi sed hominum naturæ di-
vinorum bonorum communicationem concilians,
quemadmodum ante docuimus. Cum ergo divinus
evangelista nobis ait : « Nondum enim erat Spiri-
tus, quia Jesus nondum glorificatus erat ⁴⁰, » inte-
gram perfectamque in hominibus sancti Spiritus
habitationem eum significare colligamus.

φητεύειν χρεῖαν· ἐνοικίζεται δὲ νῦν διὰ Χριστοῦ τοῖς
γενονεν ἄνθρωπος. Ἐχει μὲν γὰρ ὡς θεὸς ἀδιαστάτως τὸ
οὐσιαστικὸν ἐμπεφυκὸς αὐτῷ, καὶ βίον αὐτοῦ Πνεύ-
μα. Χρῆται δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν
ἀγαθῶν ἐμπορίζων μετάληψιν, ἀλλὰ τῇ ἀνθρώπου
φύσει, καθάπερ οὖν ἦδη προειδόμεθα. Ὅταν οὖν
ἡμῖν ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς· « Οὐπω γὰρ ἦν Πνεῦμα,
καὶ ὀλόκληρον κατοίκησεν ἐν ἀνθρώποις τοῦ ἁγίου

VII, 40. *Ex illa ergo turba quidam cum audis-
sent hos sermones ejus, dicebant : Hic est vete pro-
pheta, alii dicebant : Hic est Christus.*

Admirantur ejus libertatem in loquendo, ut Deo
convenientem, dumque **476** considerant ejus verba
humanis majora, in legis recordationem veniunt,
quæ prædixit jam de Christo, surrecturum nempe
prophetam sapientissimo Mosi simillimum, per
quem Israeli divini sermones transmittentur. Sic
enim ait quodam loco Deus de eo ad sanctum Mo-
sem : « Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum sicut
te ; et ponam verba mea in ore ejus, et loquetur
eis secundum omnia quæ mandaveram ei ⁴¹. » Quam-
obrem ex qualitate sermonum, et verborum gra-
uitate ac magniloquentia, hunc ipsum qui in lege
prædictus sit jam exortum esse patet. Cui enim
dicere conveniat : « Si quis sitit, veniat ad me, et
bibat ⁴² ; » et : « Qui credit in me, sicut ait Scri-
ptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viven-
tis, » nisi soli Deo secundum naturam, sive
Christo? tametsi Judæi non satis magnifice de eo
sentientes, simpliciter prophetam vocent, non in-
tellecta Emmanuelis super omnes eminentia, sed
aliorum modulo eum metientes, et imperite ad-
modum legis doctrinam hic exponentes Christum ab
eo propheta qui in lege prædictus sit, alium fore
arbitrantur. Nec mirum si plebs harum rerum non
habeat notitiam, cum illa inimica Deo arrogantium
Pharisæorum turba, eodem cum plebe inscitæ
morbo teneatur. Increpans enim aliquando beatum
Baptistam : « Quid, siebat, baptizas, si tu non es
Christus, neque Elias, neque propheta ⁴³? » Cum
enim duo exspectarentur, nempe Elias et prædictus
in lege propheta, hoc est Christus, de tribus in-
terrogabant, alium a Christo prophetam esse con-
jectantes. Itaque quadrat in eos id quod ab Eze-
chiele propheta dictum est : « Sicuti mater, et filia
et filia matris es tu ⁴⁴. » Eodem quippe quo præ-
positi plebs morbo laborat. Animadvertendum ta-
men, propius fuisse ut populi crederent, et Serva-
toris verbis persuaderentur eum suscipere, sed cum
institutione et ductu suorum doctorum destitue-
rentur, in multiplices ibant cogitationum anfractus,

ἐξείρετον ἔχοντα, κατὰ τοῦτο μόνον, καθὼ γεννητῆς
μὲν ἐκ γυναικὸς ὁ μακάριος ἦν Βαπτιστῆς, ὁ δὲ ἐκ
θεοῦ γεγέννηται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ θείας
φύσεως γέγονε κοινωνός, ἐνοικούν ἔχων ἐν αὐτῷ τὸ
ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ναὸς ἦδη χρηματίζων θεοῦ. Ἐπ'
αὐτὸ δὲ πάλιν ἀναδραμοῦμαι τὸ προκείμενον. Ἐγένετο
μὲν γὰρ ἐν προφήταις τὸ Πνεῦμα διὰ τὴν τοῦ προ-
φητεύειν χρεῖαν· ἐνοικίζεται δὲ νῦν διὰ Χριστοῦ τοῖς
πιστεύουσι, καὶ ἐν αὐτῷ πρῶτον ἀρξάμενοι ὅτι γέ-
γονεν ἄνθρωπος ὡς ἄνθρωπος λέγεται, οὐχ ἑαυτῷ τὴν τῶν
θεῶν φύσει, καθάπερ οὖν ἦδη προειδόμεθα. Ὅταν οὖν
ἡμῖν ὁ θεὸς εὐαγγελιστῆς, λέγει, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω
ἔδοξάσθη, ἢ τὴν ὀλοκληρῆ Πνεύματος σημαίνει αὐτὸν ὑποτοπήσωμεν.

Ἐκ τοῦ δόχλου οὖν ἀκούσαντές τινες τὸν λόγον
τούτου, ἔλεγον· Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφή-
της· ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ
Χριστός.

Καταπλήττονται τὴν παρρησίαν ὡς θεοπρεπῆ, καὶ
τοὺς λόγους ὁρῶντες, οὐκέτι τοῖς ἀνθρώπου πρόπον-
τας μέτροις, ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου καταφεύγουσι μνή-
μην, ὡς προαγγελισθείη ἦδη περὶ Χριστοῦ, καὶ προ-
φήτην ἀναστῆσεσθαι λέγοντος τῷ πανσόφῳ Μωσῆ
παραπλήσιον, διαπορθμεύειν μέλλοντα τοὺς παρὰ
θεοῦ λόγους τῷ Ἰσραὴλ. Οὕτω γὰρ τοῦ φησὶν ὁ
θεὸς περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Μωσέα· « Προφήτην
αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, ὡς περὶ σε,
καὶ θήσω τοὺς λόγους μου ἐν τῷ στόμα αὐτοῦ, καὶ
λαλήσει αὐτοῖς κατὰ πάντα, ὅσα ἂν ἐνελλωμαι αὐ-
τῷ. » Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς τῶν λόγων ποιότητος, καὶ
τῆς τῶν βημάτων ὑπερβολῆς αὐτὸν ἦδη φασὶ τὸν διὰ
νόμου προκεκηρυγμένον ἀναπεφάνθαι λοιπόν. Τί
γὰρ ἂν πρέπει τὸ λέγειν· « Εἰ τις διψᾷ, ἐργέσθω
πρὸς με, καὶ πινέτω· » καὶ, « Ὁ πιστεύων ἐς ἐμὲ,
καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ
βρῦσουσιν ὕδατος ζῶντος, » εἰ μὴ μόνον τῷ κατὰ
φύσιν Θεῷ, τοῦτο δὲ ἦν ὁ Χριστός; εἰ καὶ μικρὰ
φρονούντες Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, προφήτην ἀπίως
ὀνομάζουσιν, οὐκ εἰδότες τὴν κατὰ πάντων ὑπερ-
οχὴν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἀλλ' ὡς ἓνα τῶν ἄλλων ἀνα-
μετροῦντες αὐτὸν, ἀσυνέτως δὲ σφόδρα καὶ τοῖς
νομικοῖς προσβάλλοντες θεωρήμασι, κἂν τοῦτω πάλιν
ἀλώσονται· ἕτερον γὰρ εἶναι νομίζουσι τὸν Χριστὸν
παρὰ τὸν ἐν τῷ νόμῳ προφήτην. Καὶ θαυμαστὸν
οὐδὲν, εἰ τὴν τοῦτοιοῦ ἀκρίβειαν ὁ δῆμος οὐκ ἔχει
δοῦναι καὶ αὐτῆ τῶν ἀλαζόνων Φαρισαίων ἢ θεομήτορος
πληθὺς τὴν ἴσῃν τοῖς δόλοισ ἀμαθίαν νοσοῦσα φαί-
νεται. Ἐπιπλήττουσα γὰρ ποτε τῷ μακαρίῳ Βα-
πτιστῇ, « Τί οὖν βαπτίζεις, φησὶν, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ
Χριστός, οὔτε Ἠλίας, οὔδὲ ὁ προφήτης; » Δύο γὰρ
ἦξιν προσδοκωμένων, τοῦ τε κατὰ τὸν νόμον προ-
φήτου φημι, τοῦτ' ἐστὶ Χριστοῦ καὶ Ἠλίου, περὶ
τριῶν ἐπυθάνοντο, ἕτερον εἶναι τὸν προφήτην ὑπο-
τόπησαντες παρὰ τὸν Ἰησοῦν. Οὐκοῦν εὐκαίρον ἐκεῖνο
λέγειν ἐπ' αὐτοῖς, τὸ διὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον
Ἰεζεχιήλ· « Καθὼς ἡ μήτηρ, καὶ ἡ θυγάτηρ, θυ-
γάτηρ τῆς μητρὸς σου εἶ σὺ. Νοσεῖ γὰρ ὁ δῆμος τὴν
παραπλήσια τοῖς ἡγεῖσθαι λαχοῦσι. Πλήν ἐκεῖνο κα-

⁴⁰ Joan. vii, 39. ⁴¹ Dent. xvii, 15. ⁴² Joan. vii, 37, 38. ⁴³ Joan. i, 25. ⁴⁴ Ezech. xvi 41.

λὸν συνοεῖν ὡς ἦσαν μὲν ἤδη πρὸς τὸ πιστεύειν ἠδὲ ὑπερηφανοῦνται, καὶ ἀναπειθόνται δὲ πῶς ἀπὸ τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων ἐπὶ τὸ θαυμάζειν αὐτὸν, οὐκ ἔχοντες δὲ τὴν ἀπὸ τῶν ἡγουμένων παιδαγωγίαν, εἰς πολυσχιδῆ νοημάτων ἀποφέρονται τρίβον, οἱ μὲν εἶναι καὶ ἤδη πιστεύοντες. Τὸ γὰρ ἀληθῶς ἐγκείμενον, παραδεχθείσης εισφέρει πλίττως ὑποψίαν.

Οἱ δὲ ἔλεγον· Μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται; Οὐχὶ ἡ Γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης Δαβὶδ, ἔρχεται ὁ Χριστός;

Οὐκ ἀταλαίπωρον Ἰουδαῖοι ποιοῦνται τὴν ζήτησιν τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Διὰ γὰρ πάσης ἰότητος ἐνοίας εὐρίσκονται, καὶ διὰ ποικίλων συνάγοντες ἐνοιῶν τὴν ἐπ' αὐτῷ τῆς ἀληθείας κατάληψιν. Προτεθαυμακότες γὰρ ἦδη διὰ τῶν λόγων αὐτῶν, καὶ τὴν ἐν ταῖς ὑψηλῆσειν ὑπερφερῆ παρῆρσιαν χειραγωγῶν ἦδη δεξάμενοι, πρὸς τὸ λογίζεσθαι τι μέγα περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὴν τὴν θείαν προσερευνώσει Γραφήν, ἀπλανεστάτην ἐκεῖθεν εὐρήσειν οἰόμενοι περὶ αὐτοῦ τὴν διάληψιν· ἔχει γὰρ οὕτω τῇ φύσει τὸ πρᾶγμα. Ὅτι μὲν οὖν σπέρματος ἐστὶ τοῦ τρισμακαρίου Δαβὶδ, καὶ ἐν Βηθλεὲμ ἀναδειχθήσεται τῆς Ἰουδαίας, πεπιστεύκασιν ταῖς περὶ τοῦτου δηλονότι προφητείας ἀναπαπεισμένοι. « Ὁμοσε γὰρ Κύριος τῷ Δαβὶδ ἀλήθειαν, πού φησιν ὁ σοφὸς Μελωδός, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν. Ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος σου θήσομαι ἐπὶ τὸν θρόνον σου. » Ὁ προφήτης δὲ Μιχαῖας φησὶ· « Καὶ σὺ, Βηθλεὲμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ, ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιᾷσιν Ἰούδα. Ἐκ σοῦ γὰρ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. » Ἐπλανᾶτό γε μὴν ἡ τῶν Ἰουδαίων ἀχειραγώγητος γνώμη, καὶ ἐπὶ Χριστῷ διεσφάλλετο διὰ μόνην τὴν Ναζαρέθ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ κειμένην, ἐν ἣ τετράφθαι τὸν Κύριον ὁ πολλὸς ἔχει λόγος. Οὕτω γὰρ φησὶ τις τῶν ἀγίων εὐαγγελιστῶν· « Ἦλθε δὲ εἰς Ναζαρέθ, οὗ ἦν ἀνατετραμμένος. » Ἄλλ' οὐκ εἰδότες ὅτι γεγένηται μὲν ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου τῆς ἐκ σπέρματος Δαβὶδ· φυλῆς γὰρ ἦν τῆς Ἰούδα τὸ γένος, ἀπὸ μόνου τοῦ τετράφθαι τὸν Κύριον ἐν Ναζαρέθ, τῆς ἀληθείας ἐκπίπτουσι, καὶ τοῦ σώζοντος ἀμαρτάνουσι λογισμοῦ.

Σχίσμα οὖν ἐγένετο ἐν τῷ ὄχλῳ δι' αὐτόν.

Φιλονεικοῦσι μάτην, καὶ εἰς διαφόρους κατασχίζονται γνώμας, οἱ μὲν εἶναι τὸν προφήτην αὐτὸν, οἱ δὲ τὸν Χριστὸν ὑπολαμβάνοντες. Καὶ πρόφασιν αὐτοῖς τῆς ἐντεῦθεν διχονοίας, τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Χριστὸν, μηδὲ τὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν ἀκριβείαν συνιδεῖν· ἡ γὰρ ἂν οὐχ ἕτερον εἶναι τὸν Ἰησοῦν παρὰ τὸν ἐν τῷ νόμῳ προφήτην πιστεύοντες, τῆς ἀκαίρου διχονοίας ἐξέστησαν.

Τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἤθελον πιάσαι αὐτόν· ἄλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτόν τὰς χεῖρας.

Οἱ παρὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ἀπεσταλ-

A alii Christum, alii prophetam nuncupantes, esseque jam praesentem rati. Additum enim hoc, « vere, » jam firmi stabilisque decreti significationem habet, susceptaque adeo fidei suspicionem includit.

τὸν Χριστὸν, οἱ δὲ τὸν προφήτην ἀποκαλοῦντές τε ἔμφασιν ἔχει τινὰ πεπληγότος ἦδη λογισμοῦ, καὶ

VII, 41, 42. 477 Quidam autem dicebant : Numquid a Galilæa venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?

Non est citra laborem et negotium Judæis sua in Christum inquisitio. Nam summa ejus loquendi libertate, qua passim in concionibus et alloquiis utebatur, velut manu ducti ad suscipiendam veram de eo cogitationem deveniunt. Nam cum ob ejus sermones ipsum antea suspexissent, et mirificam in docendo ejus libertatem ducem quodammodo nacti essent, ut magnum quiddam de ipso cogitarent, ipsam insuper divinam Scripturam scrutantur, certissimum inde ad ejus cognitionem iter inventuros putantes : sic enim se habet natura rei. Credunt quippe futurum ex semine beatissimi Davidis et in Bethlehem Judææ exoriturum, videlicet antiquis ea de re vaticiniis persuasi : « Jura vit enim Dominus David veritatem, » ait sapiens Psalmista quodam loco, « et non frustrabitur eum. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam ⁴⁵. » Propheta vero Michæas ait : « Et tu, Bethlehem, domus Ephrata, minima es ut sis in millibus Juda. Ex te enim mihi egredietur, ut sit in principem Israel : et egressus ejus ab initio ex diebus sæculi ⁴⁶. » Errabat tamen Judæorum sine ductore opinio, et circa Christum hallucinabatur, propter solam Nazareth in Galilæa sitam, ubi Christus educatus perhibebatur. Sic enim scribit sanctorum evangelistarum unus : « Venit autem in Nazareth, ubi erat nutritus ⁴⁷. » Sed minime gnari eum genitum esse in Bethlehem Judææ ex sancta Virgine, quæ erat ex semine David ⁴⁸; erat enim ex tribu Juda oriundus; ideo quia Dominus in Nazareth nutritus sit, a vera et salutari ratiocinatione excidunt.

VII, 43. Dissensio itaque facta est in turba propter eum.

D Altercantur frustra, et in varias opiniones scinduntur, aliis prophetam eum esse, aliis Christum contententibus. Causa vero dissidendi, quod non noverant Christum, nec accuratam habebant sacrarum Litterarum intelligentiam; alioqui enim credentes alium non esse Christum Jesum ab eo propheta qui in lege commemoratur, ad importuna illa dissensione discessissent.

VII, 44. 478 Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum : sed nemo misit super eum manum.

Qui a principibus sacerdotum et a Phariseis

⁴⁵ Psal. cxxxi, 11, ⁴⁶ Mich. v, 2, ⁴⁷ Luc. iv, 16

⁴⁸ Luc. i, 27.

missi fuerant ad comprehendendum Dominum, hanc inter se populorum dissensionem opportunam sibi occasionem esse putabant, ut in eum manus injicerent, rati permissuros haud ægre abripi eum, non jam contententes ob ea quæ pateretur, sed qui belli et seditionis inter eos quodammodo materia exstaret, ejus utique casu lætatos. Nemo tamen in eum manus injecit, non quod eum revererentur, neque quod furori pietatis frenum injicerent, sed quod sola ejus potestate ab incæpto detererentur; suo enim tempore ut pro nobis pateretur reservabat. Tandem vero Judæorum illa conjuratione inhibitione divina comprimitur. Nec enim oportebat eos præmaturam eadem aggredi, sed quamvis impii essent, impietatis tempus erat exspectandum.

VII, 45. *Venerunt ergo ministri ad pontifices et Phariseos, et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum?*

Cum ii qui ad comprehendendum Dominum missi fuerant nihil præstare potuissent eorum quæ jussi erant, ad principes reversi sunt. Hi ministrorum reditu non parum turbantur, quia non cernebant eum adduci quem quærebant; nam cum id jam factum esse crederent quod sibi persuaserant, non mediocriter percelluntur, neque id immerito. Cum enim ob ingentia miracula et sermonis eminentiam admirationi Christus esset, ejus consuetudine contabescebant; præterea non parvus eis metus erat, ne Judæorum populo tandem probatus, ex suis manibus elaberetur. Quod cum factum esse putarent (est enim ad credendum prona suspicio), studiose sciscitantur, dicentes: « Quare non adduxistis illum? » Quid enim vos prohibuit, inquirunt, quominus jussa principum perageretis? Calidius enim ad quævis discenda serimur, nec quid obsit interdum discernimus, sed ex præcipiti cupiditate et rebus aversamur, continuo judicamus.

VII, 46. *Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo.*

Percommode profecto de Christo **479** Servatore nostro dici potest: « Qui comprehendit sapientes in astutia eorum ». » Ecce enim, ecce consilium vafrorum elusit, ut scriptum est **, effectique ut tota res in contrarium versa videretur, principum scelestos mores et impietatem arguens ut infirmam ac temerariam, quæ cum Deo pugnare non vereatur. Metuentes enim sacerdotum principes ac Pharisei ne Judæorum populi Servatoris verbis caperentur, mittunt satellites suos ut eum comprehenderent, sperantes, Christo e medio sublato, omni se de illo cura liberatum iri. Sed, quod illi metuebant, cum accidisset iis qui missi fuerant, rovertuntur, adeoque principes vel inviti audire coguntur id quod horrorem videbatur allaturum, et præter animi sententiam et expectationem au-

Α μένοι πρὸς τὸ συλλαβεῖν τὸν Κύριον, εὐκαιρον τοῦ τολμήματος ἐποιούτο πρόφασιν τὴν ἐν ἀλλήλοις τῶν ἔχλων διχόνοιαν· ἀφιλονεικότερον γὰρ πως ἐπιτρέπειν αὐτοῖς ὑπελάμβανον ἀποκομίζειν αὐτὸν, οὐδὲν μὲν ἐτι ζηλοῦντας ἐπ' οἷς ἂν τι καὶ πάθοι, γεγονότα δὲ ὡσπερ πολέμου καὶ στάσεως ἀφορμὴν, καὶ ὑβριζομένῳ πάντως ἐφησθήσεσθαι. Ἄλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, οὐκ αἰδοὶ τῆ περι αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς θυμοῖς τὸν ἐξ εὐλαβείας ἐπιβρίψαντες χαλινὸν, μόνῃ δὲ τῆ παρ' αὐτοῦ καταρσιθέντες δυνάμει· καιρῷ γὰρ ἴδιῳ τὸ παθεῖν ὕπερ ἡμῶν ἐχαρίζετο. Καὶ δυσωπεῖται μόλις ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλὴ τοῖς ἄνωθεν εἰργομένη διακωλύμασιν. Οὐ γὰρ ἔδει πρῶτον τὴν μταιφονίαν ἐπιχειρεῖν, περιμένειν δὲ μᾶλλον, καίπερ ὄντας ἀνοσίους, τῆς ἀνοσιότητος τὸν καιρὸν.

Ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ Φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς ἐκεῖνοι· Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;

Οὐδὲν ἐξανῶσαι τῶν προσεταγμένων ἰσχύσαντες οἱ πρὸς τὸ θηράσαι τὸν Κύριον ἐσταλμένοι, πρὸς τοὺς ἡγουμένους ἀνεκομίζοντο. Θορυβοῦνται δὲ λίαν πρὸς τὴν ἀφιξίν τῶν ὑπηρετῶν, οὐχ ὀρώντες ἔχοντας τὸν ζητούμενον· ὃ δὲ ἦν ἐν ὑποψίαις αὐτοῖς, ἦδη δεδρασθαι πιστεύοντες, οὐ μετρίως πλήττονται δὴ μάτην. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τε σημείων ὑπερφυῶν, καὶ τῆς ἐν λόγοις ὑπερβολῆς ἐθαυμάζετο Χριστὸς, τῷ μὲν συντρόφῳ κατεμαραίνοντο· ἦσαν δὲ πάλιν οὐκ ἐν ὀλίγῳ τῷ φόβῳ μὴ ἄρα τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος.... λοιπὸν οὐκ ἔδει δοκιμάσαι αὐτὸν τῆς αὐτῶν ἐξω γένοιτο χειρὸς. Τοῦτο πεπρόχθαι νομισαντες, ἐτοιμότερα γὰρ εἰς πιστεύεσθαι τὰ ἐν ὑποψίαις αἰε, σπουδαίως ἀναπυθάνονται λέγοντες· « Διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν; » Τί γὰρ ὑμᾶς τὸ διακωλύσαν, φασί, μὴ εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ τοῖς κρατοῦσι δοκοῦν; Θερμότεροι δὲ πῶς ἐσμεν πρὸς τὸ πάντα μαθάνειν ἐπαίεσθαι, καὶ τὸ λυποῦν ἐσθ' ὅτε μὴ διακρίνοντες, ἀλλ' ἐκ προαλοῦς ἐπιθυμίας, καὶ τῶν ἀπεικτῶν τὴν γνῶμην ἀρπάζοντες.

Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται· Οὐδέποτε ἐλάλησεν οὕτως ὁ ἄνθρωπος.

Εὐκαιρον εἰπεῖν ὄντως ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος τῶν Χριστοῦ· « Ὁ δρασομένος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. » Ἴδου γὰρ, ἰδου, κατὰ τὸ γεγραμμένον, βουλὴν πολυπλόκων ἐξέστησε, καὶ ὀλην ἐξ ἀντιστρόφου τὴν τῶν πραγμάτων ἔδειξε φύσιν, πανταχόθεν τῶν ἡγουμένων τὴν μισαρρότητα, καὶ τὴν τῶν τρόπων ἀνοσιότητα διελέγχων ὡς ἀσθενῆ καὶ ριψοκίνδυνον, θεομαχεῖν οὐ παραιτουμένην. Δεδουκότες γὰρ οἱ τε ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι, μὴ ἄρα τοῖς τοῦ Σωτῆρος ὑποκεισθεῖεν ῥήμασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων λαοί, συλληφόμενος αὐτὸν τοὺς ὑπηρέτας ἐκπέμπουσι, τὸ ἐκ μέσου γενέσθαι Χριστὸν, ἀναίρησειν αὐτοῖς τὴν ἐπ' ἐκείνῳ φροντίδα νομίζοντες. Ἄλλ' ὅπερ ἦν αὐτοῖς ἐν ὑποψίαις κείμενον, τοῦτο παθόντες ὑπέστρεψαν οἱ παρ' αὐτῶν ἐσταλμένοι, καὶ ὅπερ ἦν εἰκὸς ἀποφρίττειν ἀκούοντας, καὶ οὐκ ἐκόντες διδά-

** I Cor. iii, 19. ** Job v, 13.

Ἐπιπέσει, καὶ τοὺς παρὰ γνώμην ὀμιλοῦσιν ἀδοκίως ἀκούοντες· Ὁὐδέποτε ἐλάλησεν οὕτως ἄνθρωπος. » Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἀπολογίαν τοῦ μὴ ἀγαγεῖν τὸν Κύριον τὰ τριακτὰ φασί, φέρει δὴ πάλιν ἐκπλατύνωμεν εἰς λόγους τὸ παρ' αὐτῶν εἰρημένον, πανταχοῦ τῆς σαφηνείας τῶν δηλουμένων φροντίζοντες. Εἰ γὰρ τῆ μαθήσει, φησὶ, τῶν ἱερῶν ἐντροφῶμεν Γραμμάτων, εἰ τοὺς θεοὺς ἐπαυχοῦμεν ὅτι πεπαιδευμένα νόμους, εἰ τὴν σοφίαν, ὡς χρῆμά τι τῶν ὑπερκοσμίων ἀγαθῶν θαυμάζομεν, τί δυσσεβοῦντες ἐλαύνομεν τὸν οὕτω σοφὸν, ἀδικοῦμεν δὲ οὐ μετρίως; ὃν ἤκιστα χρῆ, καίτοι μᾶλλον αὐτῷ τὴν ἐξαιρετον χρεωστοῦντες ἀγάπησιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ νόμου κινδύνοις τῶς ἑαυτῶν ὑποτίθεμεν κεφαλὰς, ἀθῶον καὶ δίκαιον παραλόγως ἀποκτεῖναι διψήσαντες; Ταύτην ἂν εἰκότως ὠδίνειν τὴν ἔνοιαν τοὺς παρὰ τῶν ὑπηρετῶν οἰησόμεθα λόγους. Οἴμαι δὲ ἔγωγε καὶ πικρότερόν τι διεσκεμμένους εἰπεῖν· Ὁὐδέποτε ἐλάλησεν οὕτως ἄνθρωπος. » Μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτο φασίν· οὐκ εὐλόγως ἐπαιτιῶσθε νυνὶ διαγαγεῖν οὐκ ἰσχύσαντας ὡς ὑμᾶς τὸν ζητούμενον· πῶς γὰρ ἂν τις καὶ βιάσαιτο τὸν ὅσον εἰς λόγους θεῶν ἔχοντα φύσιν; Ἐλάλει γὰρ οὐκ ὡς ἄνθρωπος, οὐδὲ ἦσαν ἀνθρώπων πρέποντες οἱ παρ' αὐτοῦ γεγονότες λόγοι, Θεῶ δὲ μᾶλλον τῷ κατὰ φύσιν ἀκατηγορήτως ἀρμόζοντες. Λεγέτω γὰρ τις εἰ διαμέμνηται, φασί, τίς τῶν ἁγίων προφητῶν χεῖμαρβρον ἑαυτὸν ἀλλόμενον λέγων, ἢ τίς ἀπετόλμησεν εἰπεῖν· « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. » Πότε δὲ ἡμῖν αὐτὸς ὁ μέγας ἔφη Μωσῆς· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται· ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν ὕδατος ζῶντος; » Ταῦτα δὲ λαλοῦντος ἠκούσαμεν. Ἦν οὖν ἄρα φύσει Θεὸς ὁ τοῖς ὑπὲρ ἄνθρωπον λόγοις ἀκινδύνως μεγαλαυχόμενος· τὸ δὲ θηρᾶν ἐπιχειρεῖν ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ βίαις, τὸν ὑπὲρ τὴν κτίσιν, πῶς οὐκ ἔρει τις ἐπιφαλέστατον; ἢ πῶς ἂν ἦλω πρὸς ἡμῶν οὐκ ἔκων ἑ τοσοῦτον ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅσον ἀνθρώπων Θεός; Οὐκοῦν ἀπόδειξις ἐναργῆ τοῦ κατὰ φύσιν εἶναι Θεὸν τὸν Κύριον, οἱ ὑπηρεταὶ προτείνουσι, τὸ, « Ὁὐδέποτε ἐλάλησεν ἄνθρωπος οὕτως. » Πλήττεται δὲ πανταχόθεν ὁ θεομάχος, καὶ δι' ὧν νοσῆται κατορθοῦν τὸ ποθοῦμενον, διὰ τούτων αὐτῶν οὐκ εἰδῶς ἐπισφάττεται. Deī hostis percillitur, et per quæ putat se perfecturum quod cupit, per ea ipsa insciens jugulatur.

Ἐπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ Φαρισαῖοι· Μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε;

Εὐτονώτερον ἰουδαΐζειν τοὺς ὑπηρετάς εἰκὸς γε δὴ σφόδρα, καὶ προσεδρεύοντας μὲν τοῖς Φαρισαίοις ἀεὶ, καὶ κοινῆς αὐτοῖς μετασχόντας γνώμης, τοὺς δὲ τῶν ἡγουμένων ἀεὶ περιαντλουμένους λόγους, ταῦτα δὲ φρονεῖν ὡς ἀεὶ συνόντας ἀναπεπεισμένους. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ἄγοντες μὲν οὐδαμῶς τὸν Κύριον, καταπεπληγμένοι δὲ παρ' ἐλπίδα, καὶ ὃν οὐκ ἔδει μισεῖν ἐν ἀρχαῖς, ἀφ' ἧς, καὶ μόλις θαυμάζοντες, καὶ τοὺς ἄλλους ἀπαντας πρὸς αὐτῶν ἀναπειθεσθαι λογιζόμενοι, μετὰ πολλῆς τινος τῆς ἀγωνίας φασί· « Μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; » Σύνες γὰρ ὅπως ἀπόγνω-

diunt: « Nunquam sic locutus est homo. » Quoniam autem isthæc aiunt ut excusent se quod Dominum non adduxerint, age, rursus eorum dictum latius explicemus, ubique perspicuitatem colentes. Nam si divinarum, inquam, Litterarum cognitione oblectamur, si gloriamur ex eo quod leges divinas edocti sumus, si sapientiam velut eximium aliquid ac cœleste bonum suspicimus, cur eum qui tanta sapientia præditus est impie persequimur, aut cur injuriam tantam ei facimus, cui minime factam oporteat, et cui potius singularem dilectionem debeamus; sed et pœnis a lego constitutis caput nostrum subjicimus, qui innocentem et justum sine causa interficere cupimus¹¹. Hunc quidem intellectum præ se ferre ministrorum responsionem putabimus; sed arbitror aliqui etiam acutius in animo versare, cum dicunt: « Nunquam sic locutus est homo. » Propemodum enim dicere videntur: Immerito nos accusatis, quoci non potuerimus ad vos eum quem quæritis perducere: quo enim modo quis vi adigeret eum qui, si dicentem spectemus, divina præditus est natura? Loquebatur enim non ut homo, neque homini conveniebant ejus sermones, sed Deo potius secundum naturam. Dicat enim, inquam, sanctorum [prophetarum] aliquis, utrum meminerit ullum seipsum torrentem salientem appellare? aut quis unquam ausus est dicere: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat¹²? » Quando vero magnus ille Moses dixit: « Qui credit in me etiamsi mortuus fuerit, vivet; flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis¹³? » At nos illum isthæc loquentem audivimus. Est ergo natura Deus qui tanta securitate supra hominis sortem gloriatur; velle autem per vim capere 480 eum qui est supra creaturam, quis non periculosissimum esse dixerit? aut quomodo captus fuisset a nobis vel invitus is qui tantum supra nos eminet, quantum supra homines positus est? Quamobrem evidens est ista satellitum demonstratio, certumque testimonium Domini esse natura sua Deum, dum hoc obtundunt: « Nunquam sic locutus est homo. » Undique verò

VII, 47. Responderunt eis Pharisei: Numquid et vos seducti estis?

Verisimile est satellites Judaismo tenacius adhæsisse, ut qui Phariseis semper adessent, et communem cum illis opinionem hausissent, adeoque principum sermonibus delinitos in eadem fuisse sententia. Sed cum non adducto secum Domino rediissent, præter spem illi perculti, et quem odisse non oportebat initio, sero ac vix tandem suspicientes, aliosque ab iis persuasos putantes, perturbato et anxio animo dicunt: « Numquid et vos seducti estis? » Vide enim ut desperare se de populo his verbis ostendant. Quasi enim jam cæ-

¹¹ Exod. xxiii, 7. ¹² Joan. vii, 37. ¹³ Joan. iv, 14.

torā multitudo, quæ minus constans et firma videbatur, errorem imbibisset, ministris metuere se causantes: Esto, inquit, reliquam gregariorum hominum turbam, in sacris Litteris minus versatam, sed neque ulla nobiscum consuetudine firmatam, demus ei temere adhæsisse, ejusque dictis ac factis abreptam. At vos quomodo decipi potuistis? quidnam est quod ab affectu nostri vos avertit, scilicet eidem incredulitati et perversitatis nobis insuefactos? Nam tale quidpiam innuere mihi Pharisæorum sermo videtur.

ἡμᾶς ἐξεκύσσαν ἀγάπης, καίτοι ταῖς ἱσας ἡμῶν τι τοιοῦτον τῶν Φαρισαίων τὰ ῥήματα.

VII, 48. *Numquid ex principibus aut Pharisæis aliquis in eum credidit? At hæc turba, legis ignara, maledicta est.*

Familiarē in petulantiam recidunt, dum his qui Jesum, ut miracula patrāntem et Deo digna docentem, admirantur, inscitiam probrum aspergunt, peritiæ vero legum et divinarum Litterarum scientiæ coronam sibi solis arrogānt. Quoniam autem non asipulantur eis qui recte illa demirantur, omni se virtute præditos existimant. Quasi vero lex jubet res admiratione dignas reprehendere, contra vero laudare quæ nihil in se admirationis habent, non parum animo consternantur, delirantes et ad omnem inscitiam levitate projecti. Et unde præstabat eos præsentem jam Jesum agnoscere, inde sibi ipsis nocere deprehenduntur, et « torquem suam gravant, » ut scriptum est⁸⁵. Cum enim sapientes se esse dicant, stulti facti sunt⁸⁶. Enimvero satius erat eos fateri se legem ignorare, quam exacte scire professos, et tamen eum qui lege prædicatur contumeliose tractantes, gravioribus poenis et non vitandis malis sese inducere. « Qui enim cognovit voluntatem domini sui, inquit, et non fecit eam, vapulabit multis; qui autem non cognovit, et non fecit eam, vapulabit paucis⁸⁷. » Itaque dum legis scientiam præ se ferunt, rebellionem suam et perversitatem accusant, irrident plebem, ut ignaram, ideoque Servatoris nostri miraculis captam: cumque eos dimovere de sententia proposita legis explicatione nequeant, indoctos vocant eos qui ad intelligendum parati sunt. Hoc quippe familiare est indoctis, qui cum non possint quæsitis satisfacere, inquisitorum exactam discussionem iracunde repellunt; maledictos vero existimant eos qui credunt, cum de se ipsi multo justius id dicant. Nam maledictum esse eum qui non credit magis convenit, quippe cum legis auctor de Servatore nostro Christo tanquam de propheta dixerit: « Et erit, homo qui non audierit quæcunque locutus fuerit propheta ille in nomine meo exterminabitur anima illa de populo suo⁸⁸. »

σὶν τινα τῆς ἐπὶ τοῖς δῆμοις ἐλπίδος ὄδινει τὸ ἐρημνόμενον. Ὡς γὰρ ἤδη πεπλανημένης τῆς ἄλλης πληθούς, ὅσοιπερ ἦσαν οὐκ ἀσφαλτέστεροι, τὸν ἐπὶ ταῖς ὑπερήταις προέχοντες φέδον. Τὴν μὲν γὰρ ἄλλην, φησί, τῶν ἀγγελίων πληθὺν τοῖς ἱεροῖς οὐκ ἐντετριμμένην Γράμμασιν, ἀλλ' οὐδὲ τῇ προσεδρία τῇ πρὸς ἡμᾶς ὄχυρωμένην, διδόσθω τυχὸν ἀπεριεργάστοις αὐτῶ προστεθῆναι ῥοπαῖς, καὶ συντίθεσθαι μᾶλλον εὐσυναρπάστως ὡς ἔφη, καὶ πέπραχεν, εἰσεδέχθη. Πόθεν δὲ καὶ παρ' ἡμῶν τὸ πλανᾶσθαι; κατὰ τίνα δὲ τρόπον ἐξηπάτησθε καὶ αὐτοί; τί δὲ τὸ τῆς πρὸς ἀπειθείας κατεσκληρότας; Ἰπεμφαίνειν γὰρ οἱμαί

Μήτις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων; Ἄλλ' ὁ δὲχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον, ἐπικατάρτοι εἰσιν.

Ἐπὶ τὴν συνήθη πάλιν ἀλαζονεῖαν ἐκπίπτουσιν, ἀμαθίας μὲν ἐπιβρίπτουντες γραφὴν τοῖς τὸν θεραπευγούντα, καὶ εἰσηγούμενον τὰ θεοπεριτῇ καταπεληγμένοις τὸν Ἰησοῦν, νομομαθεῖα δὲ, καὶ ἐπιστήμη τῶν ἱερῶν Γραμμάτων μόνας τὰς ἑαυτῶν καταστέφοντες κεφαλὰς. Ὅτι δὲ μὴ συναινοῦσιν αὐτοῖς τοῖς ὀρθῶς ἐκεῖνα θαυμάζουσι, διὰ πάσης ἵνα πιστεύουσιν ἀρετῆς. Ὡσπερ δὲ τοῦ νόμου κελεύοντος τῶν ἀξιαγαστῶν κατηγορεῖν, καὶ τοῖς ἐπέκεινα θαύματος κρίσιν ἐπάγειν ἀντίστροφον, οὐ μετρίως ἀμβλύνονται παραπαλιότες τε καὶ πρὸς πᾶσαν ἀπειθεῖαν ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς ἐλαφρίας εὐκόλως διαβριπτούμενοι. Ὅθεν δὲ μᾶλλον ἐχρῆν ἐπιγινώσκειν αὐτοὺς ἤδη παρόντα τὸν Ἰησοῦν, ἐκεῖθεν ἑαυτοὺς ἀδικούντες ἀλλοσκονταί, καὶ « βαρύνουσι τὸν κλοῖον ἑαυτῶν, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν. Καίτοι πολὺ τι τὸ ἄμεινον ἦν, μὴ εἰδέναι τὸν νόμον ὁμολογεῖν, ἢ εἰδέναι καλῶς οἰομένους, καὶ φάσκοντας, εἶτα τὸν δι' αὐτοῦ κηρυττόμενον ἀτιμάζοντας, πικροτέρᾳ περιπίπτειν τῇ δίκῃ, καὶ ἀφύκτοις ἐγκαταπειρεσθαι κηκοῖς: « Ὅ γὰρ εἰδὼς, φησί, τὸ ὀλέθημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας αὐτὸ, δαρήσεται πολλὰς: ὁ δὲ μὴ εἰδὼς, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ὀλίγας. » Οὐκοῦν εἰδέναι τὸν νόμον ὁμολογήσαντες αὐτοί, τῶν αὐτῶν ἀπειθείας κατηγορεῖν ἐγνώκασιν, διαγελῶσι δὲ τὸν δῆλον, διὰ τε τοῦτο τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν σεσαλευμένον θαύμασιν· εἶτα τοῖς ἐκ νόμου διηγῆμασι μεταπειθεῖν οὐκ ἔχοντες, ἀλαζῶνας ὀβριζουσιν ἀπαιδεύτους ὀνομάζοντες τοὺς ἐτοίμους εἰς σύνεσιν. Τοῦτο γὰρ ἔθος αἰετῶς τοῖς τῶν διδασκάλων ἀμαθεστέροις, οἳ μὴδὲν ἔχοντες τῶν ζητουμένων εἰπεῖν, ὀργαῖς ἀποκρούοντες τῶν φιλοπευστούντων τὴν ἀκριβείαν, ἐπαράτους δὲ εἶναι φασὶ τοὺς πιστεύοντας, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν δικαιοτέρον ἀν τοῦτο λέγειν ἀναπεισμένοι. Τὸ γὰρ ἐπάραιον εἶναι τὸν ἀπειθῆ προσηυδέστερον δὴ, εἰπόντος τοῦ νομοθέτου σαφῶς, ὡς περὶ προφήτου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ: « Καὶ ἔσται, ὅς ἂν μὴ ἀκούσῃ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, ἐξολοθρευθήσεται ἢ ψυχὴ ἐκεῖνη ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ τῆς. »

⁸⁵ Habac. II, 6. ⁸⁶ Rom. I, 22. ⁸⁷ Luc. XII, 47, 48. ⁸⁸ Deut. XVIII, 19.

Δέξει πρὸς αὐτοὺς Νικόδημος, ὁ ἐλεύων νυκτὸς A
πρὸς αὐτὸν πρότερον, εἰς ᾧν ἐξ αὐτῶν: Μὴ ὁ
νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ
πρῶτον παρ' αὐτοῦ, καὶ γινῶ τί ποιεῖ;

Εἰς μὲν ὁ Νικόδημος τῶν ἡγουμένων ἐστὶ, καὶ
τοῖς ἀρχῆν λαχοῦσιν ἐναριθμῶς, πλὴν οὐχ ὀλοκλήρως
ἀπειθῆς, οὐδὲ ταῖς ἐκείνων ἀπονοαίαις εἰς ἅπαν
ἀμειλίμως, κατανευγμένος δὲ ἤδη, καὶ οὐπω τὴν
εἰς Χριστὸν ἀγάπην ἔχων, πλὴν ἡρέμα τοῦ ἀπὸ τοῦ
συνειδότος ἐλέγχου δυσωπούμενος. Κατανευγμένος
δὲ, ὅτι γὰρ καὶ διὰ νυκτὸς εἰσαφίκετο πρὸς αὐτὸν,
καὶ ἐγνωκέναι σαφῶς διεβεβαιώσατο ὡς παρὰ Θεοῦ
τε ἦκει διδάσκαλος, καὶ ὡς οὐδεὶς ἂν δύναίτο
τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν, εἰ μὴ Θεὸν ἔχει μεθ' ἑαυ-
τοῦ, πάντας οἶμαι μαθεῖν, τοῦτο σαφῶς εἰρηχότος
ἐν ἀρχῇ τοῦ μακαρίου εὐαγγελιστοῦ. Συντεθαυμα-
κῶς τοιγαροῦν τοῖς βῆλοισ τὸν Ἰησοῦν, ὑποπλητ-
τεταί πως ἐπάρατος σὺν ἐκείνων ἀποκεκλημέ-
νων. Δεινὸν γὰρ ἀναπεῖσαι τὸ συνειδὸς ἐν τοῖς παρὰ
γνώμην ἡρεμεῖν. Ὡς οὖν ἐπὶ τούτῳ λελυτημένος,
ἀντεπάγει τὴν ἴσῃν ὑβρίν αὐτοῖς, ἐμφανῶς μὲν
οὐπω, λόγους δὲ τοῖς ἐκ νόμου τὸ πιθανὸν ἔχουσιν,
καὶ οὐ σφόδρα γυμνὴν ἀντεξάγων τὴν ἀγανάκτησιν.
Τοῦ γὰρ νόμου, φησὶν, ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ζητουμένων
πραγμάτων τὸ καὶ ἐκζητήσεις ἀκριβῶς καὶ σαφῶς,
εἰ γέγονε τὸ πρᾶγμα τοῦτο, τοῖς δικάζουσι λέγοντος,
προαλῶς κατακρίνετε τοὺς ὄψω κεκλημένους εἰς
κρίσιν, καὶ πρὶν τι τῶν παρ' ἐκείνων ἀκούσαι ῥημά-
των, προχειροτάτην οὕτω τὴν ψῆφον ἐπάγετε. Ὑμεῖς
οὖν ἄρα, φησὶν, οἱ ἀληθέστερον ἐπάρατοι καταφρονούν-
τες τοῦ νόμου. Γέγραπται γάρ· « Ἐπικατάρτατος πᾶς
ὅς οὐκ ἐμμένει τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ
νόμου τούτου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » Δι' ὧν δὲ πάλιν
ἀγανακτεῖ καταδικάζοντων τοῦ δήμου τῶν Φαρι-
σαίων διὰ μόνον τὸ θαυμάσαι τὸν Ἰησοῦν, δῆλος ἂν
εἴη τοῖς πιστεύουσι συναινῶν. Αἰδῶ μὲν γὰρ εἶτι
νοσῶν ἐπιζημίον, οὐποτε κεράσας τῷ ζήλῳ τὴν παρ-
δησίαν, γυμνὴν οὐχ ὀρθῶσαι τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ πίστιν
ἐφίησι, συντόμῳ δὲ ὡσπερ ἀμφίῳ τῇ ὑποκρίσει περι-
βαλῶν, λανθάνει πως εἶτι συναγορεύων Χριστῷ· χα-
λεπὸν δ' οὖν ὁμῶς νόσημα νοσεῖ. Χρῆ γὰρ πιστεύειν
ἀνυποστόλως, καυχωμένους μᾶλλον, ἤπερ αἰσχυνο-
μένους, καὶ διαφανῆ μὲν παρῆρσιαν ἐπιτηδεύοντας,
ὑπόκρισιν δὲ τε παραιτουμένους τὴν δουλοπρεπῆ.
Διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς διωρίζετο Παῦλος·
« Ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον δεῖ εἶναι τὸν ὀρθοτο-
μοῦντα τῆς ἀληθείας τὸν λόγον. » Καὶ αὐτὸς δὲ πού
φησιν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρετὴν διαλάμπουσαν ἐπιδει-
κνύς· « Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον, δύναμις
γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι. »
Γέγονε τοίνυν, ἐγὼ γὰρ αὖθις ἀναλαβὼν, πικρὸς ὁ
τοῦ Νικόδημου λόγος· ὅτου γὰρ χάριν ταῖς τῶν Φα-
ρισσαίων φωναῖς αὐτὸς ἀντεπράττετο μόνος λέγων,
καίτοι πολλοὺς ἔχοντων καὶ ἐταίρους τοῦ μαιφόνου
συστήματος; Ἄλλ' ἐστὶ δῆλον παντὶ τῷ λοιπῶν, ὡς
ἐπαίπερ τοῖς θαυμάζουσι τὸν Χριστὸν ἐναριθμῶς ἦν,
ἐπαράτους ἀνταποφαίνει τοὺς οἷς ἦχιστα ἔχρη ἄν-
οσίως ἐπάγοντας τὴν ἀράν.

VII, 50, 51. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui ve-
nit prius ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis: Num-
quid lex nostra judicial hominem, nisi prius audierit
ab ipso, et cognoverit quid faciat?

Unus ex doctoribus quidem est Nicodemus, et
inter populi principes ascriptus: non tamen prorsus
incrudulus, nec illorum adhaerens furori, sed
jam excitatus, necdum tamen dilectione Christi
praeditus, quamvis sensim conscientiae verecundia
tangeretur. Excitatus vero, neminem quippe latere
arbitror, quippe cum id initio clare beatus evangelista
dixerit, noctu ad eum accessisse, et profes-
sum esse a Deo venire magistrum ipsum, nec posse
482 quemquam istiusmodi signa facere, nisi Deum
secum habeat. Quoniam igitur una cum plebe Nico-
demus suspiciebat Jesum, propterea pungitur quod
cum illa maledictus appelletur. Nam difficile est
in iis quae contra animi sententiam sunt sese con-
tinere. Eo itaque verbo commotus, parem illis quo-
dammodo reponit injuriam, nondum quidem aperte,
sed rationibus ex lege petitis cum probabilitate
mentem suam expromens, nec indignationem suam
admodum patefaciens. Nam cum lex, inquit, judi-
cibus praecipiat ut inquirent diligenter et exacte
an res de qua quaeritur facta sit, vos contra non
vocos in iudicium temere condemnatis, nec audita
eorum ullo modo defensione praerpropere in
sententiam itis. Vos ergo, inquit, verius maledicti,
qui legem contemnitis. Scriptum enim est: « Ma-
ledictus homo qui non permanet in omnibus quae
scripta sunt in libro legis hujus ad faciendum
ea 52. » Rursus autem, ex eo quod indigne fert
Pharisaeos populum condemnare ob id tantum quod
Jesus illi sit admirationi, ostendit se fidelibus asti-
pulari. Nam cum damnosa laboraret verecundia
nondum libertate loquendi zelo mista, nudam pa-
tere suam fidem non patitur, sed simulatione, ceu
veste, illam involvens, nondum favere Christo de-
prehenditur: verumtamen gravi adhuc morbo ur-
getur. Credere quippe debemus citra haesitationem
ullam, gloriantes magis quam ducti pudore, et aper-
tam loquendi libertatem praer nobis ferentes, simu-
lationemque servilem procul amandantes. Idcirco
enim beatus Paulus sic statuit: « Operarium in-
D confusibilem esse oportet, recte tractantem ver-
bum veritatis 53. » Et ipse quodam loco significans
virtutem in seipso fulgentem: « Non enim erube-
sco Evangelium: virtus enim Dei est in salutem
omni credenti 54. » Cum acerbitate igitur (revertor
enim eo unde sum digressus), locutus est Nicode-
mus: quam enim ob causam solus ipse Pharisaeo-
rum vocibus resisteret, tametsi multi essent cru-
delis consilii socii? Atqui nemini dubium est,
ipsum, quia inter eos erat qui Christum suspicie-
bant, ex adverso demonstrare eos esse maledictos,
qui diris devovent et execrantur nihil tale me-
ritos.

⁵² Deut. xxvii, 26. ⁵³ II Timoth. ii, 15. ⁵⁴ Rom. i, 16.

VII, 82. *Responderunt, et dixerunt ei: Numquid et tu Galilæus es? Scrutare Scripturas, et vide quia a Galilæa propheta non surgit.*

483 Cum sis Judæus, inquit, et indigena, cur Galilæorum ignorantiam subis, et cum iis qui res nostras prorsus nesciunt, absurdam opinionem sectaris? Jam cum in sacris Litteris legisque præceptis haud mediocriter sis versatus, cur te præterit, inquit, non esse prophetam ex Galilæa expectandum? Eo spectat sermo Pharisæorum. Rursus autem advertendum est quod, cum plebem respuant, ceu ignaram eorum quæ scire oporteat, eamque ob multam inscitiam aspernentur, ac superbe indoctam appellant, ipsi pejore labore inscitia deprehenduntur, nec ullo modo ab ejus ignorantia differre. Plebs siquidem, acceptis Christi miraculis, et fide sensim in eum collecta, modo quidem aiebat: « Christus cum venerit, nunquid plura signa faciet quam quæ hic facit? » Modo rursus a tam recta abducti sententia in sola Nazareth fallabantur quæ Galilææ adjacet, ubi educatum esse Domium sacra prodit Scriptura. Proindeque aiebant: « Numquid a Galilæa venit Christus? Numquid Scriptura dicit quod ex semine David, et a pago Bethlehem, ubi erat David, Christus venturus sit? » Principes vero in plebeculæ inscitiam effuse cachinnantes, eamque proinde maledictam vocantes, nihilo magis illa sapiunt. Ecce enim ipsi dicunt: « Scrutare, et vide quia a Galilæa propheta non surrexit ». Quibus merito quis dixerit: O qui memini ignorantia conceditis, rudes et asperi, ubi vestri supercilii fastus? ubi sapientiæ vestigium in vobis? ubi illa quæ deceat peritos legis intelligentia? Nihil enim ambigere oportuit de Christo, sed potius Deo credere dicenti de hoc ad Mosem: « Quia prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te ». Illud vero, « ex fratribus eorum, » qui potest non esse ex Judæis, et ex Jerusalem? Alioquin vobis quærendi non sunt foris accusatores, ipsi per vos ipsos satis stuporem vestrum proditia. Cum enim Salvator noster Christus doceat atque aperte dicat: « Ego de cælo descendi, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me », crudelia tum omnino machinati estis, additoque non mediocri furore, rursus dixistis: « Nonne hic est filius Joseph, cujus nos patrem et matrem novimus? Quomodo **484** nunc ait, De cælo descendi? » Cujus itaque aperte confessi estis nosse vos patrem et matrem, noveratis utique hunc esse ex radice Israel. Quomodo igitur Galilæum hunc esse dicitis, qui ex Judæis est? quomodo alienigena, qui est ex Israel? Nam educatum esse in regione Galilææ, ibique aliquo temporis spatio commoratum esse, id non prorsus eum excludit, quominus ille qui ex Galilæa venerit sit genere Judæus, si in Judæorum regionem advenerit. Phariseos ergo, qui sibi sapere videntur, stultum est dicere de

Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; Ἐρεύνησον, καὶ ἴδὲ ὅτι ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγήγηται.

Ἰουδαίος, φασίν, ὑπάρχων, καὶ αὐθιγενής, τί τὴν Γαλιλαίων ἀπειρίαν ὑπέδους, καὶ τοῖς ἀγνοήσασι παντελῶς τὰ ἡμέτερα συνεκμανθάνεις ἐκτόπως. Ὁμιλήσας δὲ ὅτι μάλιστα τοῖς ἱερωτάτοις Γράμμασι, καὶ τοῖς ἐν νόμοις διατάγμασι ὑπάρχων ἐντριβής, πῶθεν οὐκ ἔγνως, φασίν, ὡς οὐκ ἔστι προσδοκᾶν προφήτην ἐκ Γαλιλαίων; Σκοπὸς μὲν οὖν τοῖς τῶν Φαρισαίων λόγοις ἐνυπάρχει τοιοῦτος. Ἀθρητέον δὲ πάλιν ἐκεῖνο· οἱ γὰρ τοὺς ἄλλους ὡς εἰδότες οὐδὲν ὦν ἐχρῆν ἐξεπίστασθαι διαπτύοντες, καὶ ἐπὶ πολλῇ λίαν ἀμαθίᾳ κατατιτώμενοι, καταμυσσάτομενοι τε καὶ ἀπαιδεύτους ἀποκαλοῦντες ὑπερηφάνως τὰ χεῖρα, νοσοῦντες ἀλίσκονται, καὶ τῆς ἐκεῖνων ἀπειρίας κατ' οὐδένα ἐπενεργῶντες τρόπον. Ἐχέεινοι μὲν γὰρ τὰ διὰ Χριστὸν λαβόντες θαύματα, καὶ συλλέγοντες ἤδη πως κατὰ βραχὺ ἐπ' αὐτῷ πίστιν, ποτὲ μὲν ἔφασκον· « Ὁ Χριστὸς, ὅταν ἔλθῃ, μὴ τι πλείονα σημεῖα ἔχει ποιήσει ὧν οὗτος ἐποίησεν; » Ποτὲ δὲ πάλιν τῆς οὕτως ὀρθῆς ἐξελεγκόμενοι γνώμης, ἀπὸ μόνης ἐσφάλλοντο τῆς Ναζαρεθ πρὸς τὴν Γαλιλαίων κειμένης, ἐν ἣ τειρόσθαι τὸν Κύριον ἢ θεοῖα διαγορεύει Γραφή. Ἐφασκόν τε διὰ τοῦτο· « Μὴ γὰρ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται; Οὐχὶ ἡ Γραφή εἶπεν ὅτι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται; » Οἱ δὲ πλατῶ γελῶντες ἐπὶ ταῖς τῶν δῆμων ἀπαιδευσίαις, ἐπαράτους δὲ διὰ τοῦτο λαλοῦντες αὐτοὺς, τῆς ἐκεῖνων ἀγνοίας οὐκ ἦσαν ἐν ἀμείνοσιν. Ἰδοὺ γὰρ καὶ αὐτῷ φασίν· « Ἐρεύνησον, καὶ ἴδὲ ὅτι ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγήγηται. » Ἐἴποι δ' ἄν τις πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ τούτοις εὐλόγως κεινημένος· Ὡ τὸ νικᾶν ἐν ἀπαιδευσίᾳ παραχωροῦντες οὐδὲν, ἄτυκτοι καὶ σκληροὶ, ποῦ τῆς ὑμετέρας ὀφρῦος καύχημα σοφίας ἔχνοσ ἐν ὑμῖν; ποῦ δὲ τοῖς νομομαθέσιν ἢ πρέπουσα σύνεσις; Οὐ γὰρ ἐνδοιάζειν ἐχρῆν ἐπὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καταθεσθαι δὲ μᾶλλον οὐδὲν ὄλωσ ἀναδυομένους τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ γέροντι περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄγιον Μωσέα· ὅτι « Προφήτην αὐτοῖς ἀναστήσω ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσπερ σε. » Τὸ δὲ, « Ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν, » πῶς οὐχὶ πάντως εἶναι χρῆν ἐκ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐξ Ἱερουσαλήμ; Ἄλλως τε τῶν μὲν θύραθεν οὐ δεήσεσθε κατηγορῶν, αὐτοὶ δὲ δι' ἑαυτῶν ἀσυνετοῦντες ἐξελεγχθήσεσθε. Διδάσκοντος μὲν γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ διαβόηδην εἰπόντος ὅτι « Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με » πικρὰ μὲν τότε διελογίζεσθε, θυμὸν δὲ τούτοις οὐ μέτριον ἐπωδίνοντες, ἐλέγετε πάλιν· « Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς Ἰωσήφ, οὐ ἡμεῖς οἶδαμεν τὸν Πατέρα καὶ τὴν μητέρα; Πῶς νῦν λέγει ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; » Οὐ τοίνυν ὠμολογήκατε εἰδέναι ἐναργῶς καὶ σαφῶς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, ἥδειτέ που πάντως τοῦτον ἀπὸ ῥίζης ὄντα τῆς ἐξ Ἰσραήλ. Πῶς οὖν Γαλιλαῖον εἶναι φατε τὸν ἐξ Ἰουδαίων; πῶς

⁴³ Joan. vii, 31. ⁴⁴ Ibid. 52. ⁴⁵ Deut. xviii, 15.

⁴⁶ Joan, vi, 38. ⁴⁷ Ibid. 42.

ἀλλογενῆς ὁ ἐξ Ἰσραὴλ; Οὐ γὰρ τὸ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ τεθράφθαι χώρα, καὶ χρόνους ἐνδιατᾶσθαι τινας, τοῦτο δὴ πάντως, καὶ τοῦ γένους ἐξίστησι, καὶ τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, ἐπεὶ τὸ κωλύον οὐδὲν Ἰουδαίων εἶναι τὸ γένος τὸν ἐκ Γαλιλαίας ὀρμώμενον, εἰ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀφίκοιτο χώραν. Εἰκαίον οὖν ἄρα τὸ λέγειν τοὺς οἰσιφρονας Φαρισαίους περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ὅτι ἐκ τῆς Γαλιλαίας προφήτης οὐκ ἐγγεργεται. Μᾶλλον γὰρ ἔδει ζητεῖν πῶς ἂν εἴη Γαλιλαίος ὁ ἐξ Ἰουδαίων, οὕτω τε λοιπὸν ἐνοεῖν τὴν ἐκ Ναζαρεθ ἀνατροφὴν, καὶ μὴ διὰ τοῦτο τοῦ πιστεύειν ἀποφαιτᾶν. Ἐπιτηρητέον δὲ πάλιν ὡς οὐδαμῶθεν ἔχοντες ἐπισκῆπτειν τοὺς θαύμασι τοῖς παρ' αὐτοῦ, καίτοι πρὸς ἀκροτάτην ἠκονημένοι δυσμένειαν, ἀπὸ Γαλιλαίας κατὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ὑπόνοιαν. Δελυμένης οὖν ἄρα τῆς ἐνοῦθεν αὐτοῖς ὑποψίας, ἡ πίστις αὐθις λοιπὸν οὐκ ἀμφίβολος, εἴπερ ἦσαν σοφοί.

Πάλιν οὖν ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς λέγων· Β Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Ὅτι ὡς ἐλέγομεν πρὸπαντα τοὺς περὶ τῆς ἑορτῆς γεγραμμένοις πεποιθῆσθαι τὸν λόγον τὸν Ἰησοῦν, ὅτι κατὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν εἰστήκει βεῶν· « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω· » ἐπειπερ χειμάρρου τὸ Μωσέως διεμέμνητο λόγιον· οὕτω καὶ ἄν ἐπὶ καιρῷ ταύτην ποιεῖται τὴν ἐξηγήσιν, καὶ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει χρεωστούμενην. Ἐπειδὴ γὰρ συναφραίνοντας τοῖς ὅχλοις ἐθεάτο τοὺς διδασκάλους, καὶ τοὺς γελῶντας τοῖς γελωμένοις νοσοῦντας τὰ παραπλήσια, μιᾷ δὲ ὡς περ νυκτὶ τῇ τῆς ἀμαθίας βεβαπτισμένους, καὶ ζητοῦντας μὲν ἐπιχειρεῖν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, εὐρίσκοντας δὲ τὸ παράπαν οὐδὲν, τὴν αἰτίαν ὡς περ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀσυνεσίας εἰς μέσον ἄγει, βεῶν· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· » διὰ πάσης, φησὶ, τῆς ἀγίας ἰόντες Γραφῆς, καὶ τὰ ἐπ' ἐμοὶ διὰ τῶν προφητῶν εἰρημένα βασανίζειν οἰόμενοι, πολὺ τῆς ὁδοῦ τῆς ζωῆς διασφάλισθε. Καὶ θαυμαστόν οὐδὲν· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν ὑμῖν ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, καὶ πάντα καταφωτίζων τὸν κόσμον ἡλίου δίκην, εἰς τὰς τῶν δεχομένων αὐτὸν καταλάμπων καρδίας. Τὸν δὲ οὐκ ἔχοντα φῶς ἐν αὐτῷ τὸ θεῖον καὶ νοητὸν, ἀνάγκη δεῖν πάντως ἐν σκότει περιπατεῖν, καὶ πολλοῖς διὰ τοῦτο περιπταεῖν τοῖς ἀτοπήμασιν. Ὅτι δὲ φῶς κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Μονογενῆς, ὡς ἐκ φωτὸς τοῦ κατὰ φύσιν ἀναλάμπας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, διὰ μακρῶν ἡμῖν δέδεικται λόγων ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, ῥητοῦ προτεθέντος· « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. » Ἀθηρτέον δὲ πάλιν ὅτι φῶς αὐτὸν εἶναι φησὶν οὐκ ἰδίως ἢ ἀφωρισμένως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ πρᾶγμα μὲν διὰ τοῦτου φησὶν ἀληθέστατον. Αὐτὸν γὰρ εἶναι φάμεν τὸν ὅλην τῇ φύσει τὸ νοητὸν ἐνιέντα φῶς, καὶ, ὡς περ τινὰ σπέρματος καταβολὴν, παντὶ τῷ κεκλημένῳ πρὸς γένεσιν τὴν ἀνθρώπῳ πρόπουσαν ἐνοσπεύοντα σύνεσιν, κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ αὐτοῦ· « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Πλὴν οἶμαι τι τῷ λόγῳ ἐγκατακεχῶσθαι πικρὸν [αἰ. κρυπτόν]. Εἰ γὰρ

Servatore nostro Christo, quod ex Galilæa propheta non surrexit. Magis enim quærere decuit quo pacto Galilæus esset, qui ex Judæis esset, sicque deinceps animo pendere educationem quæ fuerat in Nazareth, nec propterea fidem abjicere. Observandum est vero rursus, cum nulla ex parte miracula ejus, licet summo instigati odio, reprehendere possint, a sola regione illi contradicere, suspicantes eum esse Galilæum. Quare sublata inde omni suspicione fides citra controversiam et dubitationem erat, si tanillum sapere potuissent.

μόνης ἀντιλέγουσι τῆς χώρας, ἐπίπερ ἦν ἐκ τῆς ὑποψίας, ἡ πίστις

(1) VIII, 12. Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens: Ego sum lux mundi.

Quemadmodum dicebam Jesum verba fecisse congruentia cum his quæ de festo scripta sunt: cum videlicet ultimo die stetit clamans: « Si quis sitit veniat ad me, et bibat⁶⁶; » quia in effato Moysis mentio torrentis erat: ita nunc quoque valde opportunam et qualitati naturæque rerum debitam dat expositionem. Nam quia insanientes videbat cum plebe ipsos doctores, eademque velut ignorantæ nocte et caligine obsitos, et conantes mysterium de eo quærere, sed nihil tamen plane proficientes, ipsorum stuporis et tarditatis velut causam in medium affert vociferans: « Ego sum lux mundi; » omnem, inquit, percurrant Scripturam, et dicta prophetarum de me examinare diligenter vos rati, multum a via vitæ deflexistis. Neque mirum, cum non sit in vobis qui revelet mysteria, et omnem mundum illuminet, instar solis, in excipientium eum corda irradians. Alioqui necesse est ut qui non habeat in se lumen divinum et intelligibile, omnino in tenebris ambulet, et sic in magnas absurditates impingat. Quod autem Unigenitus sit lux natura sua, ut qui ex luce secundum naturam, Deo videlicet ac Patre, effulserit, in primo libro fuse ostendimus præposito dicto, « Erat lux vera⁶⁷. » Observandum porro, eum se dicere lucem, non peculiariter aut definite Israelitarum, sed universi mundi, idque hanc ob rem ait esse verissimum. Ipsum enim esse dicimus, qui toti naturæ lucem immisit intelligibilem, et velut aliquam sementem omni homini ad ortum vocato convenientem inserit intelligentiam, juxta id quod dictum est de illo: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum⁶⁸. » Quanquam alius quiddam latere in verbo existimo. Nam nisi dictum tale quid in se habeat, satis erat dicere: Ego sum lux. Quia vero mundi adjecit, tale quid innuere velle reor. Erat in sola Judæa notus Deus, et in solo Israel magnum nomen ejus⁶⁹: reli-

⁶⁶ Joan. vii, 37. ⁶⁷ Joan. i, 9. ⁶⁸ Ibid. ⁶⁹ Psal. lxxv, 2.

(1) Omittit hic Cyrillus, ut et reliqui passim Patres Græci, quod in Latinis exstat initio capituli vii de muliere in adulterio deprehensa.

quam terram alta quædam tegebant caligo, nemine in mundo divinam et cælestem lucem habente præter unum Israel. Sed tunc temporis, tanquam universis simul gentibus in hoc mundo a cognitione Dei seclusis, seorsimque suum locum tenentibus, genitus est populus Domini, pars ejus, funiculus hæreditatis ejus Israel⁶⁹: sic rursus in universum orbem sole intelligibili invecto, et lumine Israelitis decedente, gentibus vero appellente, extra universa Israel repertus est. Quippe dum expectant lucem, factæ sunt illis tenebræ, juxta id quod scriptum est⁷⁰, opperientes lucem, in nocte ambulaverunt. Non est igitur de nihilo quod Servator Pharisæos alloquens ait: « Ego sum lux mundi. » Eleganter enim minatur se discessurum ab Israel, translaturum in universum mundum suam gratiam, et aliis jam cognitionis Dei radios expansurum. Sed animadvertendum est quomodo apud audientes cum homo cernatur, et in carne, non dicat, in me est lux, sed, Ego sum lux, ne quis in duos filios dividat Christum post incarnationis dispensationem. « Unus enim Dominus Jesus Christus, » ut Paulus ait⁷¹, et ante carnem, et cum carne, et unus ac solus in veritate Filius ex Deo Patre Verbum: et quando factus est homo, nequaquam mutilatum fuit illud quod ex muliere assumpsit templum: ejus enim proprium corpus, omninoque dividiere Christum post incarnationem secundum filiationis rationem, **436** piaculo non vacat. Sciendum tamen quod, quamvis incarnationem esse dicamus, non sola carne indutum significamus Dei Verbum, sed in carnis nomine omnem denotamus hominem.

Ἰσχύον τὸ σῶμα καὶ τὸ διατέμνεται ὅλως μετὰ τὴν σάρκασιν, κατὰ γὰρ τὸν τῆς υἰότητος λόγον, δυσφημίας οὐκ ἀμφοῖσι. Πλὴν ἰστέον, ὅτι καὶ σαρκαῶσθαι λέγωμεν, οὐ μόνῃ σαρκὶ περιβεβλησθαι φασιν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἀλλ' ἐν τῷ τῆς σαρκὸς ὀνόματι τὸν πάντα δηλοῦμενον ἄνθρωπον.

Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

Undequaque cohortatur eos ad salutaria capessenda, et mandatis ejus obsequendum potius quam in sua ipsorum cæcitate manentibus æterna vita carendum. Porro ei credentibus quanta sit accessura utilitas demonstrat: est enim natura bonus, et omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem venire veritatis⁷². Cæterum quia ut Deus noverat illos rursus contradicturos, antiquiori rerum imagine sormonem adumbrat, atque ex iis quæ majoribus acciderunt, clare pronuntiat e re ipsorum futurum maxime, si eum sequantur. Scriptum igitur est de Israelitis, eos interdum nube deductos fuisse, tota vero nocte in illuminatione ignis⁷³. Nam cum solitudinem peragrarent, in terram promissionis pergentes, nubes interdum Deo ita volente solis æstum retundens, tecti alicujus instar eorum capitibus imminerebat: noctu vero columna ignis, cum tenebris pugnans, eos deducebat, cumque prævium et ducem ignem sequeren-

μὴ τι τοιοῦτον ὀδίνει τὸ εἰρημένον, ἔδει μόνον εἰπεῖν· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ κόσμου προσέθεικεν, οἶμαι δὴ τι τοιοῦτον αὐτὸν ὑπαινίττεσθαι καὶ νῦν ἐθέλειν. Ἦν μὲν γὰρ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Θεός, καὶ ἐν μόνῳ δὲ τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, βαθὺς δὲ ὡσπερ τὴν ἑτέραν ἄπασαν γῆν κατεπίμπλα σκότος, οὐδενὸς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τὸ θεῖόν τε καὶ οὐράνιον ἔχοντος φῶς, πλὴν ὅτι μόνου τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀλλ' ὡσπερ τὸ τηλικαῶδες πάντων ὁμοῦ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ τῆς θεογνωσίας ἐξοικισμένων, καὶ ὡσπερ ἐν ἰδίᾳ τινὶ τάξει κειμένων, ἐγεννήθη λαὸς Κυρίου, μέρος αὐτοῦ, σχολιασμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ· οὕτω πάλιν ἐφ' ὅλον τὸν κόσμον τοῦ νοητοῦ μεταχθέντος ἤλθου, καὶ ἀπάραντος μὲν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τοῦ φωτός, μεθομιζομένων δὲ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ἐξω τῶν ὅλων ὁ Ἰσραὴλ ἠερίσκητο. Ὑπομεινόντων γὰρ αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος, κατὰ τὸ γεγραμμένον, μείναντες αὐγὴν ἐν ἀσπίδι περιεπάτησαν. Οὐ μάλιστα οὐκ ἄρα φησὶν ὁ Σωτὴρ τοῖς Φαρισαίοις προσλαλῶν· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ἀπειλεῖ γὰρ εὐφρῶς ὡς ἐπαναστήσεται μὲν τοῦ Ἰσραὴλ, μεταπομιεῖ δὲ τὴν χάριν ἐφ' ὅλον ἤδη τὸν κόσμον, καὶ ἐφαπλώσει λοιπὸν ἑτέροις τὴν τῆς θεογνωσίας ἀκτίνα. Ἐπιτηρητέον ἐστὶ δὲ ὅπως, καίτοι παρὰ τοῖς ἀκρωμένους ἄνθρωπῶς τε ἄρῶμενος, καὶ μετὰ σαρκός, οὐκ ἐν ἐμοί, φησὶ, τὸ φῶς, ἀλλ' Ἐγὼ εἰμι, ἵνα μὴ τις εἰς υἰῶν δυνάμει διατέμῃ Χριστὸν μετὰ τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκουμένην. Εἰς γὰρ « Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, » ὡς ὁ Παῦλος φησὶ, καὶ πρὸ σαρκός, καὶ μετὰ σαρκός, καὶ εἰς, καὶ μόνος, κατὰ ἀλήθειαν, Υἱὸς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἐν μέρει τεθέντος τοῦ ἐκ γυναικὸς ληφθέντος ναοῦ· αὐτοῦ γὰρ

Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς.

Ἵποπείθει πάλιν αὐτοὺς πανταχόθεν τὸ λυσitteλῶν θηρᾶσθαι φιλεῖν, καὶ παιδαγωγείσθαι μᾶλλον ἐθέλειν τοῖς αὐτοῦ διατάγμασιν, ἢ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀμαρτίαις ἀκολουθεῖν ἐλομένους, καὶ αὐτῆς τῆς αἰωνίου στερείσθαι ζωῆς. Ὅσον δὲ πειθανοῖς αὐτῷ γεγονόσι προσέειπαι τὸ ὑπελοῦν, ὑποδείκνυσιν, ἐπεὶ πᾶρ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἀγαθός, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ἐπειδὴ δὲ ἤδει πάλιν ἀντεροῦντας ὡς Θεός, εἰκόνη πραγμάτων ἀρχαιότερα συναναπλάττει τὸν λόγον, καὶ ἐκ τῶν τοῖς προγόνοις συμβεβηκότων, ὅτι πρὸς πολλῆς αὐτοῖς ὠφελείας γενήσεται τὸ ἀκολουθεῖν ἐθέλειν αὐτῷ, διαγορεύει σαφῶς. Γέγραπται τοίνυν περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας, καὶ ὄλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρός. Ὅτε γὰρ τὴν πλατεῖαν διεβάλλον ἐρημον, πρὸς τὴν τῆς ἐπαγγελίας εἰστρέχοντες γῆν, νεφέλῃ μὲν αὐτοῖς ἐν ἡμέρᾳ τὴν ἡλιακὴν ἀκτινῶσστα φλόγα κατὰ βοῦλήσιν δηλονότι τὴν θεῖαν, ὀρφου δίκην ἐπήρητο· στύλο; δὲ ἠγεῖτο πρὸς τῆς

⁶⁹ Psal. civ, 10, 11. ⁷⁰ Isa. LIX, 9. ⁷¹ I Cor. viii, 9. ⁷² I Timoth. iii, 4. ⁷³ Num. ix, 16 seqq.

νυχτός μαχόμενος σκότῳ· καὶ προελαύνοντι κατακολουθοῦντες πυρὶ, τὸ πλανᾶσθαι διέφυγον, καὶ κατευθῦ τῆς εὐθείας ἐφέροντο γῆς, οὐδὲν ὄκως νυχτός, ἢ σκότους φροντίζοντες. Οὕτως ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, τοῦτ' ἐστίν, ὁ κατ' ἐγὼ βαίνων τῶν ἐμῶν διδασκάλων, ἔσται μὲν οὐδαμῶς ἐν σκότῳ, τὸ δὲ φῶς τῆς ζωῆς ἀποκερῆσαι, τοῦτ' ἐστίν, τῶν ἐπ' ἐμοί μυστηρίων τὴν ἀποκάλυψιν χειραγωγεῖν δυναμένην αὐτὸν εἰς ζωὴν τὴν αἰώνιον. Τεχνίτης δὲ πάλιν εἰς λόγους ὑπάρχων ὁ Κύριος, ἀγριαίνοντας προσερεθίζει μὲν οὐδαμῶς· διὰ τοῦ γομνότερον λέγειν ὅτι καὶ μενοῦσιν ἐν σκότῳ, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ἀπειθείαις ἐντεθνήσκονται· τρῶπι δὲ πάλιν ἐτέρῳ τοῦτο λέγων εὐρίσκειται, μεταστρέψας ἐπὶ τὸ χρηστότερον τοῦ λόγου τὴν δύναμιν. Δι' ὧν γὰρ ἐνθάδε τῷ αὐτῷ κατακολουθεῖν ἡρημένων ἔξειν τὸ φῶς τῆς ζωῆς ἐπαγγέλλεται, διὰ τοῦτων αὐτῶν ὑποδηλοῖ περιστακλιμένως, ὡς τὸ ἐπισθεῖαι παραιτούμενοι, καὶ φωτὸς ἔξουσιν ἐρημίαν τοῦ πρὸς ζωὴν αὐτοῦ· ἀνακομίζειν ἰσχύοντος. Ἡ γὰρ οὐ πᾶσι καταφανὲς, καὶ ἀναμφιλόγως παραδεκτὸν, ὅτι τοῖς εὐθυμῆν ἀποφεύγουσι συμβαίνειν ἀνάγκη τὸ ἐναντίον; Ἦν οὖν ἄρα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ λόγος ἀληθής, καὶ τὸ διὰ τῆς ἐν αὐτῷ τέχνης οἰκονομηθὲν οὐκ ἀμφίβολον.

Ἐἶπον οὖν οἱ Φαρισαῖοι· Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἢ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής.

Νωθῆς καὶ βραδύνους ὁ Φαρισαῖος, καὶ δυσάγωγος λίαν εἰς τὸ δύνασθαι κατεῖδεν τὴν τοῦ Κυρίου θεότητα, πλανᾶται δὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα, καὶ πλεόν οὐδὲν τῶν ὀρωμένων φαντάζεται. Πολὺ γὰρ τοῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ῥήμασι κεχρημένον ὄρων, καὶ θεοπρεπιστάτων ἐπακούσας λόγων, ἀνθρώπων ἔτι κοινὸν ἐννοεῖ, πρὸς τὸ τῆς θεότητος περιφανὲς οὐ βλέπων, οὐδὲ τὸν τῆς δικαιοῦς ἀνοιγνύς ὀφθαλμὸν πρὸς τὸ ἐπαθῆσαι τὸν Ἐμμανουήλ. Τίνι γὰρ ἂν καὶ πρέποι τὸ λέγειν· « Ἐγὼ εἰμι τὸ τοῦ κόσμου φῶς, » εἰ μὴ ἐνὶ καὶ μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ; Τίς τῶν ἁγίων προφητῶν τοιαύτην εἶπειν ἀπετόλμησε φωνήν; Ποῖος ἡμῶν τῶν ἀγγέλων τοιοῦτον ἔβῆρε λόγον, ὅλην ἡμῶν τὴν θεόπνευστον περινοστοῦσι Γραφήν, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θεῶν περιεργαζομένοις λόγων αὐτὸ δὴ τοῦτο δεκνύτωσαν. Ἄλλ' οὐδένα τῶν ἀναγκαίων τιθέμενον λόγον, ἀντερεῖν ὅτι πρέπει λογιζόνται, καὶ ἐπ' ἐκεῖνο χωροῦσι θερμῶς ὁ μόνον Ἰσασιν ἀκριδῶς, τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔγκλημά φημι. Διασύρουσι γὰρ ὡς οὐκ ἦντα τὸ φῶς τοῦ κόσμου, κατηγοροῦντες τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενον, οὐκ εἶναι τε ἀληθῆ τὴν μαρτυρίαν διαβεβαιούμενοι. Σοφοὶ γὰρ εἰσι τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλῶς ποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν, ἀνατρέψειν τε καὶ σφόδρα κιδθῆλως ὑπολαμβάνουσι δύνασθαι τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ, ἀπὸ ψιλῆς καὶ μόνης τῆς παρ' ἡμῶν συνηθείας, οὐκ ἐκ νομικῶν ἐνταλάματων ἀκυροῦν ἐπιχειροῦντες αὐτήν. Ποῦ γὰρ ὁ νόμος, διδασκέτωσαν πάλιν, ἀδέδαιον εἶναι φησι τὴν τιнос μαρτυρίαν περὶ ἑαυτοῦ. Φορτικὸν μὲν γὰρ πᾶσι ἔστι, καὶ οὐκ οἰστὸν ἔσθ' ὅτε τισὶ τὸ τινα τῶν ὄντων τυχὸν ἐπιμαρτυρεῖν αὐτῷ τὰ ἐξάίρετα. Καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος Παροιμια-

At, nullo modo aberrabant, sed recta in terram promissam ferebantur, nihil noctem aut tenebras curantes. Sic qui sequitur me, hoc est vestigia meae doctrinae insistit, nusquam in tenebris erit, sed lumen vitae lucrabitur, nimirum mysteriorum de me revelationem, quae potis sit eum ad aeternam vitam perducere. Cautus autem sermonum artifex Dominus jam tumentes et efferatos Pharisaeos non irritat, nude et simpliciter dicens quia manebunt in tenebris et in sua pervicacia morientur, sed rursus hoc alio modo efferens, vim sermonis ad meliora vertere comperitur. Nam per quae hoc loco et qui se secutus fuerit vitam aeternam pollicetur, per haec eadem innuit implicite eos qui sequi se recusaverint, lucis quae ad vitam ducere potest privationem passuros. Nunquid enim omnibus manifestum et indubitatum est, quibus bene esse non est cordi, necesse eis esse ut contrarium eveniat? Erat igitur **487** Salvatoris nostri sermo verus; et quod eo artificiose ordinatum nequaquam ambiguum.

VIII, 13. *Dixerunt ergo ei Pharisei : Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.*

Hebetes admodum et tardi Pharisaei, atque ad comprehendendam Domini deitatem indociles : quippe iterum errant propter carnem, nihilque praeter ea quae observantur oculis sibi repraesentant. Cum enim viderent Dominum uti verbis homine majoribus, adhuc tamen communem hominem concipiunt, dignitatem deitatis non cernentes, nec intelligentiae oculum aperientes ad cernendum Emmanuel. Cui enim conveniat dicere : « Ego sum lux mundi », nisi ei uni tantum qui natura sua Deus est? Quis unquam sanctorum prophetarum in talem vocem prorumpere ausus est? Quis sanctorum angelorum talia verba fecerit, ex omni evoluta sacra Scriptura nobis probent. Verum nulla salutarium rerum habita ratione, contradicendi studio cupide feruntur in id quod unum sciunt, dicacitatem videlicet. Eum enim perstringunt quasi non sit lux mundi, ejus dictum incusantes, nec verum esse testimonium asserentes. Acuti enim ad malum sunt, sed in recte faciendo mades et imperiti, et eversuros se ejus testimonium sibi persuadent ex sola et simplici quae apud nos invaluit consuetudine, non ex legum placitis ac constitutionibus illud abrogare studentes. Doceant enim ubinam lex irritum velit esse alicujus de se testimonium. Grave enim est ac minime ferendum ut aliquis res praeclearas et eximias deprædicet ac contestetur. Et sapientissimus Proverbiorum auctor : « Laudet te, inquit, vicinus, et non os tuum : alienus, et non labia tua ». Verum quod quis de seipso testatus sit, non continuo a veritate abse-

⁷⁴ Joan. viii, 12. ⁷⁵ Prov. xxvii, 2.

num comparitur. Frodeat enim Phariseorum aliquis in medium, et dicat quid beato Samueli faciamus præclaro et magnifice de se contestantanti. Nam Israelitis respondens ait: « Testis Dominus in vobis, et testis Christus ejus hodie in hac die, quia non invenistis in manibus meis quidquam ⁷⁶. » At si lex vetabat quominus de se quisquam testaretur, quomodo, quæso, eam pro nihilo habuit Samuel, cum Scriptura divina de ipso dicat: « Sanctus erat Moses, et Aaron in sacerdotibus ejus: et Samuel **488** inter eos qui invocant eum. Invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos: in columna nubis loquebatur ad eos. Custodiebant testimonia ejus et præcepta quæ dedit illis ⁷⁷. » Cernis ut una cum beato Mose conjungatur, quippe qui simili virtute fulgeat, et ut accuratus legis observator per Spiritum asseratur? Quomodo ergo legem transgressus est, inquiet aliquis, cum de seipso testatus est? Sed non transgressus est: assertur enim tanquam eam observans, et testatus est de seipso. Lex ergo neminem prohibet de seipso testari. Porro quid dicemus, cum beatum Davidem audiemus dicentem: « Domine Deus meus, si feci istud, si reddidi retribuentibus mihi mala ⁷⁸. » Quin ait beatus Jeremias: « Domine omnipotens, non sedi in consessu ipsorum ludentium, sed metuebam a facie manus tuæ ⁷⁹. » Paulus vero sapientissimus, licet patriam legem cumprimis edoctus, ut ipse alicubi testatus est: « Nihil enim mihi conscius sum ⁸⁰, » aperte vociferatur. Dicat ergo de unoquoque istorum Phariseus: « Tu de teipso testaris: testimonium tuum non est verum, » licet iis qui rerum omnium Dominum incusare non verentur, pessima quoque in alios patrandi latam viam aperiat. Cæterum, ut quæ jam attulimus denuo repetamus, dicimus necessariam non esse illam quam Pharisei ex legalibus præceptis hauriunt objectionem, sed ex sola inveterata consuetudine et morum convenientia quadam desumptam, et objurgandi studio compositam, quæ fallit eos qui jam suspiciunt, et ad credendum sunt inducti. Eum enim tanquam non vera dicentem proscindunt, fidemque dictorum corruptentes, neque lacem esse veram aiunt, ex hac impia deblatatione suis capitibus miseri creantes perniciem.

νομική, ὑποκλέπτουσά πως αὐτοὺς τοὺς ἤδη θαυμάζοντας, καὶ ὅτι προσήκει πιστεύειν ἀναπεισμένων. Διασύρθουσι γὰρ ὡς οὐκ ἀληθεύοντα, καὶ τὴν τῶν κατὰ ἀλήθειαν εἶναι φασί, τὸν ἐκ τῆς δυσφημίας φωνῆς.

VIII, 14. Respondit Jesus, et dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio unde veni, et quo vado.

Dicentem Christum se lumen esse mundi ex natura ac vere: « Ego enim sum lux mundi ⁸¹, » palam clamabat, temeraria Phariseorum turba mentiri autumabat. **489** Neque enim intelligebant mentis inopes, quod ubi quis suam nobis enarrat naturam, et quæ

⁷⁶ I Reg. xii, 5. ⁷⁷ Psal. xcvi, 6, 7. ⁷⁸ Psal. vii, 5. ⁷⁹ Jerem. xv, 17. ⁸⁰ I Cor. iv, 4.

⁸¹ Joan. viii, 12.

A στής, « Ἐγκωμιάζέτω σε, φησὶν, ὁ πῦρ, καὶ μὴ ἐσὼν στόμα· ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χεῖρα. » Πᾶς οὐ πάντως διεφευσμένον δρᾶται τὸ ὑπὸ τοῦ τυρῶν περὶ αὐτοῦ λελεγμένον. Ἦκέτω γὰρ τις ἡμῶν τῶν Φαρισαίων εἰς μέσον, εἶτα τί δρᾶσωμεν διδασκῶν τὸν μακάριον Σαμουὴλ, ἐν ἑαυτῷ μαρτυροῦντα τὰ κάλλιστα. Εὐρίσκεται γὰρ πού τοις ἐξ Ἰσραὴλ ἀπολογούμενος, καὶ λέγων· « Μάρτυς Κύριος ἐν ὑμῖν, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ σήμερον ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτι οὐχ εὐρήκατε ἐν ταῖς χερσὶ μου οὐδέν. » Ἄλλ' εἴπερ ὁ νόμος ἑαυτῷ μαρτυρεῖν τινα διεκάλω, πῶς, εἰπέ μοι, παρ' οὐδέν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Σαμουὴλ, καίτοι τῆς θείας Γραφῆς λεγούσης περὶ αὐτοῦ· « Ἅγιος ἦν Μωσῆς, καὶ Ἄαρὼν ἐν τοῖς ἱερευσιν αὐτοῦ, καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. Ἐπεκαλοῦντο τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς ἐπήκουεν αὐτῶν· ἐν στόλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. » Ἐφύλασσαν τὰ μαρτύρια αὐτοῦ καὶ τὰ προστάγματα αὐτοῦ, ὃ ἔδωκεν αὐτοῖς. » Ὁρᾶς ὅτι συνεπλάκη τῷ μακαρίῳ Μωσεὶ ὡς συντρέχουσαν ἔχων ἐκείνῳ τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς ἀκριθῆς νομοφύλαξ μαρτυρεῖται διὰ τοῦ Πνεύματος; Πῶς οὖν παρέβη τὸν νόμον ἑαυτῷ μαρτυρῆσαι, εἴποι τις ἂν; Ἄλλ' οὐ παρέβη· μαρτυρεῖται γὰρ ὡς φυλάσσω, καὶ μεμαρτύρηκεν ἑαυτῷ. Νόμος οὐκ ἄρα τὸ μαρτυρεῖν ἑαυτῷ τῶν θντων οὐδένα κωλύει. Τί δὲ πρὸς τούτους ἐροῦμεν, ὅταν ἴσωμεν λέγοντα τὸν μακάριον Δαβὶδ· « Κύριε, ὁ Θεός μου, εἰ ἐποίησεν τοῦτο, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδοῦσί μοι κακά; » Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο φησὶν ὁ μακάριος Ἱερεμίας· « Κύριε παντοκράτωρ, οὐκ ἐκάθισα ἐν συνεδρίῳ αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ' ἠύλαβούμην ἀπὸ προσώπου χειρὸς σου. » Παῦλος δὲ πάλιν ὁ σοφώτατος, καίτοι πεπαιδευμένος κατὰ ἀκριβείαν τὸν πατρῶον νόμον, καθάπερ οὖν καὶ αὐτὸς πού διεμαρτύρατο, « Οὐδὲν γὰρ ἑαυτῷ σύννομα, » διαβῆδην ἀναβοᾷ. Λέγει τοιγαροῦν ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ὁ Φαρισαῖος· « Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής. » εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τοῖς ἐπιτιμῶν αὐτῷ μὴ παραιτούμενοις τῷ πάντων Δεσπότη, τὸ κατὰ τῶν ἄλλων τὰ χεῖριστα δρᾶν ἱππηλατῶν. Πλὴν ἐκεῖνο λέγομεν ἀναλαβόντες εἰσαυθίς, ὡς οὐκ ἀναγκαῖα μὲν ἐκ νομικῶν ἐνταλάτων τῶν Φαρισαίων ἀντίβρῃσις, ἀπὸ δὲ μόνου πεποιημένη τοῦ κρατοῦντος ἐν συνῆθειᾳ, καὶ τοῦ μὴ πρέπειν δοκοῦντος τοῖς ἐπεικῆσιν τὸν τρόπον· λοιδορῆ δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἡ ἀντίβρῃσις εἰρημένων ἀρτίως παραφθειρόντες πίστιν, οὐδὲ φῶς διέθρον ταῖς ἑαυτῶν ἐπαντλοῦντες οἱ δειλοὶ κ-

Ἄπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑαυτοῦ, ἀληθής ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω.

Τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς ἑαυτὸν φάσκοντος εἶναι τοῦ Χριστοῦ, « Ἐγὼ γὰρ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » διαβῆδην ἀνεφώνει, διεφθεῖσθαι πάλιν αὐτὸν τῇ φιλοκίνδυνος τῶν Φαρισαίων ψήθῃ πληθῶς. Οὐ γὰρ ἤδεσαν ἀσυνετούντες ἐκτόπως, ὅτι

την ἰδίαν τινὲς ὅταν γε ἐκδιηγούνται φύσιν, καὶ τὰ οὐσιωδῶς αὐτοῖς ἐνυπάρχοντα λέγουσιν, οὐ φιλοκόμπως αὐτοὺς τοῦτο δρῆν τὰ εἰκότα φρονούντες ὑποπῆσωμεν, ἀλλ' οὐδὲ θόξαν ἐροῦμεν φιλοθηρεῖν τὴν διάκεινον, ἐκτρανοῦν δὲ μᾶλλον, ὅπερ εἶσιν ἀληθῶς. Οἶον δὲ δὴ τι πάλιν ἐπὶ τούτῳ φασί· Ὅταν ἄγγελος εἴπῃ, τὴν ἰδίαν κατασημαίνων φύσιν· Ἄγγελός εἰμι, εἰ καὶ ὅταν ἄνθρωπος τοῦτο ὅπερ ἐστὶν ἐπιδεικνύων λέγῃ· Ἄνθρωπός εἰμι· ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἡλίω περιθεῖη φωνὴν, εἶτα κάκεινος τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τὸ ἴδιον ἐκδιδάσκων, Ἐγὼ, φαίη, τὸν οὐράνιον διαθέων κύκλον, λαμπρὸν ἀφήμι φῶς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· οὐχ ἑαυτῷ τις αὐτὸν τὰ μὴ προσόντα μαρτυρεῖν, ἀλλ' ὅπερ ὄντως ἐστὶ κατὰ φύσιν, εὐλόγως οἰήσεται. Τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον, καὶ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, κἂν φῶς ἑαυτὸν εἶναι λέγῃ, ἀληθὲς ἔρεῖ, καὶ οὐδὲν ἤττον ἐξωθεν ἐπιχομπάζων ἀλώσεται. Οὐ συνέντες τοιγαροῦν τὸν Ἐμμανουὴλ οἱ πολλοὶ συζῶντες ἀπαίδευσις, φιλοδοξεῖν μὲν αὐτὸν ὑπολαμβάνουσιν, ὡς ἐνὶ δὲ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιφύονται, καὶ οὐ καταπεφρίκασι λέγοντες, Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθῆς, τῷ μὴ εἰδῶτι τὸ ψεύδεσθαι· οὐ γὰρ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἄλλ' ἔδει πάλιν πολὺ δὴ λίαν τῆς ἀληθείας ἀπεσφαλμένους, καὶ ἀποφοιτῶντας τοῦ πρέποντος λογισμοῦ διημαρτηχότας εἰπεῖν τῷ ἄνωθεν ὄντι, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεγεννημένῳ, τὸ καὶ ψεύδεσθαι φιλεῖν ἀνοσίως ἐπιγράφοντας. « Ἀληθῆς γὰρ, φησὶν, ἡ ἐμὴ μαρτυρία, κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ. » Ἀνθρώποις μὲν γὰρ ἐκ φιλαυτίας ἐστὶ ὅτε τὸ θέλει ἑαυτοὺς ἐπιμαρτυρεῖν τὰ κάλλιστα, κἂν εἰ μὴ τύχοιεν ἔχοντες, ὁρᾶται προσπεφυκός. Εὐδολισθος γὰρ εἰς τὸ φαῦλον ἢ φύσις, ἀλλ' οὐκ ἐν ἐμοί, φησὶ, τὸ δύνασθαι ταῦτα πρόσκειται νοσεῖν τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς. Οἶδα γὰρ πόθεν εἰμι, φῶς ἐκ φωτὸς δηλονότι, καὶ Θεὸς ἀληθινός, ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀληθινοῦ, ἄβαστον ἀσθενείας ἔχων τὴν φύσιν. Εἰ γὰρ καὶ ἄνθρωπος γέγονα, φησὶ, διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τῆς θεοπροποῦς ἀξίας ἔρημος ὦν γωσθήσομαι· μένω δὲ πάλιν ὅπερ εἰμι κατὰ φύσιν, τοῦτ' ἐστὶ Θεός. Ἀποδείξεις δὲ τούτου σαφῆς, τὸ εἰδέναι ποῦ ὑπάγω· ἀναβῆσομαι γὰρ εἰς οὐρανοὺς πρὸς τὸν ἐξ οὐτέρ εἰμι Πατέρα, ὅπερ, οἶμαι, φαίη τις ἂν οὐκ ἀνθρώπῳ πρέπειν ἐνὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ, καὶ εἰ γέγονεν ἄνθρωπος. Οὐκοῦν τὸ μὲν, « Οἶδα πόθεν εἰμι, » τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ φύσιν εἶναι τὸν Υἱὸν ὑπαινίττεται· τὸ δὲ, « Ποῦ ὑπάγω, » θεοπροποῦς μὲν ἐξουσίας ἐπίδειξις. Ἄνεσι γὰρ ὡς Θεὸς ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν· ἀπειλὴν δ' οὐκ ὄμως, εἰ καὶ οὐ σφόδρα σαφῶς, τῇ τῶν Ἰουδαίων ἀνοσιότητι πρέπουσαν ἔχει. Ὡς γὰρ ὅσον οὐδέπω πάντως μὲν ἀπασατῆσται τοῦ γένους αὐτῶν, ἐν τούτοις ὁρᾶται λέγων· ἐν ἔρημῳ δὲ τοῦ θείου φωτὸς καταλειποῦς, ἐν ὅπερ αὐτοῖς ἐν ἐτέροις σαφέστερον φαίνεται διειπών. « Ἐως γὰρ τὸ φῶς ἔχετε, φησὶ, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτί, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. »

Ἐμμεν κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ κρίνω οὐδένα.

Ἄξιισταστώτη πραότητι πάλιν τὸν ἀπάντων Κύ-

A sibi substantialiter insint exponit, interpretari debemus eum id non per jactantiam facere, aut inanem gloriam captare, sed potius id quod est vere explicare. Exempli gratia, si angelus dicat: Ego angelus sum, suam indicans naturam; vel homo id quod sit ostendens inquit: Homo sum: atque ideo si quis solem loquentem inducat, et ipse de sua natura docens hæc proferat: Ego percurrens caelestem orbem illustre lumen mortalibus præfero: non erit quisquam qui putet eum falsa de se prædicare, sed id quod revera sit per naturam ostendere. Sic, quamvis Servator noster Christus se lucem esse dicat, verum tamen dicet, neque tamen idcirco de alieno gloriari comperietur. Pharisei ergo præ inscitia non intelligentes Emmanuelem, eum inaniter gloriari opinantur, tanquam vero uni ex nobis maligne dentem infingunt, neque ei qui mentiri nescit dicere exhorrescunt: Testimonium tuum non est verum: non enim inventus est dolus in ejus ore, ut scriptum est⁶³. Sed necesse est eos a veritate ac recta ratione longe aberrare, qui Dei ac Patris Filio impie mendacium ascribere non verentur. « Verum enim est, inquit, testimonium meum, etsi ego testimonium perhibeam de meipso. » Homines siquidem assumere solent, quibus reipsa carent: nam prona est in malum natura; ego vero non possum ulla terrena contagia affici. Novi enim unde sim, lumen de lumine videlicet, ac Deus verus de Deo Patre vero, naturam habens omnis infirmitatis immunem. Etsi enim homo factus sum, inquit, nimio erga homines amore, non ideo tamen divinæ dignationis expers comperiar, maneo vero etiamnum id quod sum per naturam, nempe Deus. Cujus rei argumento est certissimo, quod scio quo vadam: ascendam enim in cælum ad eum ex quo sum Patrem, quod nemo dixerit unquam competere uni e nobis homini, sed vero natura sua Deo, quamvis homo factus sit. Itaque istud, « Novi ego unde sum, » Filium esse ex Patre per naturam indicat; illud vero, « Quo vado, » divinæ potestatis est **490** documentum. Tanquam enim Deus supra cælos ascendit, ut Paulus ait⁶⁴: sed et quamdam comminationem, licet paulo obscurius, impietati Judæorum convenientem in se continet. Significat quippe his verbis se propediem ab omni eorum gente discessurum, eosque divino lumine destitutos in ignorantia et alta caligine relicturum: quod alias planius et dilucidius ipsis videtur declarasse. « Dum enim, inquit, lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos comprehendant⁶⁵. »

VIII. 15. Vos secundum carnem judicatis, ego non judico quemquam.

Summa humanitate universi Dominum uti com-

⁶³ Isa. LIII, 9. ⁶⁴ Ephes. IV, 10. ⁶⁵ Joan. XII, 35.

periemus : nec enim pro eorum blasphemis eos perinde remuneratur, licet gravissimis pœnis obnoxii teneantur, sed optimos medicos imitari jure illum mirabimur. Hi enim ægrotantium fastidia et contemptus sæpe nihili ducunt, sed cum patientia ac tolerantia artis opem adhibent, occultantes ea quæ tristitiam afferre solent, et quandoque petiti conviciis explicantes ea quæ ad sanitatem recuperandam conducunt, salutaria remedia capessere persuadent, et morbi causam exponunt. Dominus autem noster Jesus Christus maledicentes sustinet, et probris impetitus juvat, injuriorum vulnera ligat, sed et eis clare aperit unde illis contigerit hoc in se incredulitatis morbo laborare. Vos enim, inquit, secundum carnem judicatis, hoc est erratis, quandoquidem ad hanc solam carnem respicitis, quamvis ad operum magnitudinem magis attendere deberetis : sed cum unum e vobis esse credatis, propterea quod vestra carne sum indutus, graviter aberratis, et altum incarnationis mysterium non perspicientes, perperam me condemnatis, cum veritatem ipsam mentiri dicitis. Ego vero impræsens a judicandis vobis supersedebo, atque in novissimum tempus differam : « Non enim misit Deus Filium in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus ⁶⁵. » Equidem existimo non inscite satisfactum esse quæstioni : aliam tamen explicandi rationem insistere nobis licebit, subtiliter quoad ejus est rem indagantibus. « Vos, inquit, secundum carnem judicatis, ego non judico quemquam. » Cum nihil, inquit, reprehendere jure possitis in meis **491** miraculis, propter carnem me duntaxat contemnitis, et quia homo secundum vos conspicior, me per summam impietatem nullo loco habetis. At ego non vos, inquit, propter hanc causam condemnabo, nec quia homines estis natura, ideo nullam vestri rationem habeo, neque proinde judici pœnas dabit. Non accuso naturam, non condemno mea opera ; in homine nullum esse delictum et crimen aio in quantum homo est. Sed vos quidem propter carnem me nihil esse censetis, proptereaque condemnatis ; ego vero non sic existimo de vobis, sed sciens nomen magnum quiddam et esse pretiosum, quamvis ex terra sit, meipsum exinanivi formam servi accipiens, et homo factus, licet Deus sim verus et in forma Patris ⁶⁶ : propter quod unum nunc a vobis condemnor, quamvis ipse neminem ob id judicem. Etsi vero judicem, ait, justum est meum judicium, ac verum, quia non sum solus, sed ego, et qui misit me, Pater. An ergo, inquit aliquis contra Ecclesiæ dogmata sentiens, propter hoc unum recte potest judicare Filius, quia ei judicare cupienti adest Pater? Hoc autem sic posito, atque ita vere se habente, quid porro vetat dicere Filium per consilium Patris ad rectam rationem quodammodo gubernari, non habentem hoc perfecte, licet ex seipso extra ullam reprehensionem

ριον ἀποκεχημένον εὐρήσομεν· οὐ γὰρ ἰσοστάθμης ὄργαις τοὺς δυσφημοῦντας αὐτὸν ἀνταμιβεταί, καί τοι πικρὰς ἦδει μετασχεῖν ὀφειλοντας δίκας· ἀλλὰ τοὺς τῶν ἱατρῶν ἐπεικεστέρους ἀπομιμούμενος, δίκαιον ἂν, οἶμαι, κἀν τούτῳ θαυμάζοιτο. Οἱ μὲν γὰρ τὰς τῶν ἀβήρωστούντων ὀλιγωρίας ἐν οὐδενὶ πολλὰς τίθενται λόγῳ, ἀνεξικακοῦντες δὲ τληπαθέστατα πάλιν αὐτοῖς ἐπικούρου ποιοῦνται τὴν τέχνην, τὸ περὶ κὸς ἀνίαν ἀφανίζοντες, καὶ διαλοιδοροῦμενοι ἐσθ' ὅτε, τὸ συντελοῦν εἰς ὕψαιαν ἐξηγοῦμενοι, μεταπίθουσί πως ἐπὶ τὸ δρᾶν ἐπειγέσθαι τὰ συμφέροντα, καὶ τῆς νόσου τὴν αἰτίαν καταλευκαίνουσιν. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ δυσφημοῦντων ἀνέχεται, καὶ λοιδοροῦμενος ὠφελεῖ, καταδεσμεῖ τῶν ὑβριζόντων τὰ τραύματα· ἀλλὰ καὶ πόθεν αὐτοῖς **B** συνέδη νοσεῖν τῆς εἰς αὐτὸν ἀπιστίας, τὰ ἐγκλήματα, καταλέγει διαφανέστατα. Ἔμεις γὰρ κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, τοῦτ' ἐστὶ πλανᾶσθε, καὶ λίαν εἰκότως, ἐπιπερ ὁρᾶτε πρὸς μόνην ταύτην τὴν σάρκα, καίτοι πολλὸν δεῖ μᾶλλον τῇ τῶν ἔργων μεγαλοπρεπείᾳ προσέχειν ὀφείλοντες· ἓνα δὲ τῶν καθ' ὑμᾶς εἶναι πιστεύοντες διὰ τὸ καταμιμῶσασθαι τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ, ἐξηπάτησθε δεινῶς, καὶ τὸ βαθὺ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας οὐκ ἐπαθροῦντες μυστήριον, ἀβουλοσάτην ἐπ' ἐμοὶ τὴν ψῆφον ὀρίζετα, ψεῦδεσθαι λέγοντες τὴν ἀλήθειαν. Ἐγὼ δὲ τὸ κρίνειν ὑμᾶς εἰς καιρὸν ὑπερον ὑπερβήσομαι. « Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. » Οἶμαι μὲν οὐκ ἀκόμμως λελύσθαι τὸ ἐν τῷ προκειμένῳ ζητούμενον· εἶναι δὲ πάλιν καὶ δι' ἐτέρων ἐξέσται θεωρημάτων, τὸν ἐπ' αὐτῷ καθ' ὅσον ἐνδέχεται καταλεπτόνους νοῦν. « Ἔμεις, φησὶ, κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα· οὐδὲν, φησὶν, ἔχοντες τὸ παράπαν ἐγκαλεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἡμετέροις τερατουργήμασιν οὐλόγως ἂν ἐπιστάφαι δυνάμενοι, διὰ μόνην με τὴν σάρκα κατασμιρύνετε· καὶ ἐπεὶ περ ἄνθρωπος ὄρωμαι καθ' ὑμᾶς, ἐν τῷ μηδενὶ δυσσεβῶς κατετάξατε. Ἄλλ' ἐγὼ, φησὶν, οὐ διὰ ταύτην ὑμᾶς κατακρίνω τὴν αἰτίαν· οὐ γὰρ ἐπεὶ περ ἄνθρωποι τὴν φύσιν ἐστὲ, διὰ τοῦτο πάντα ὑμᾶς λογιόμαι τὸ μηδὲν, οὐδὲ διὰ τοῦτο δίκην ἀποδώσετε τῷ κριτῇ. Οὐκ ἐπιτιμῶ τῇ φύσει, οὐκαδικόζω τῶν ἑμαυτοῦ δημιουργημάτων οὐδὲν, ἐπεὶ οὐδὲν ἐν ἀνθρώπῳ τὸ πλημμέλημα διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι φημι. Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν διὰ τὴν σάρκα τὸ μηδὲν εἶναι λογίζεσθε, καὶ διὰ τοῦτο κατακρίνατε· ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτως λελόγισμαι περὶ ὑμῶν, ἀλλὰ τι μέγα καὶ τίμιον χρέμα εἶναι τὸν ἄνθρωπον, εἰ καὶ γέγονεν ἀπὸ γῆς, ἐπιστάμενος· καίτοι θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, καὶ ἐν μορφῇ γεγεννηκότος Πατρὸς, ἐταπίνωσα ἑμαυτὸν, μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἄνθρωπος γεγινώς· ἐφ' ᾧ δὴ νυνὶ μόνῳ κατακρίνομαι παρ' ὑμῶν, καίτοι κρίνων αὐτοῦς ἐπὶ τούτῳ μηδένα. Καὶ ἐὰν κρίνω ἐγὼ, ἢ κρίσις ἢ ἐμὴ δίκαια ἐστὶ καὶ ἀληθής, ὅτι μόνος οὐκ εἶμι, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ. Ἄρα οὖν, ἔρει τις τοῖς τῆς Ἐκκλησίας φρονούντων δόγμασι, διὰ τοῦτο καὶ μόνον κρίνω

⁶⁵ Joan. III, 17. ⁶⁶ Philipp. II, 6-9.

ὁρθῶς οἶδεν ὁ Υἱὸς, ἐπιπέρι αὐτῷ. τοῦτο ἐρωτῶνι συν-
 εστιν ὁ Πατήρ; Τοῦτου δὲ τῆδε κειμένου, καὶ ἔχον-
 τος ἀληθῶς, τί λοιπόν ἐστι τὸ διακωλύον εἰπεῖν, διὰ
 βουλῆς τοῦ Πατρὸς πηδαλιουχεῖσθαι τρόπον τινὰ πρὸς
 ὁρθότητα τὸν Υἱὸν, οὐκ ἔχοντα τοῦτο τελείως, εἰ καὶ
 ἀνεγκλήτως δυνάμενον κατορθοῦν ἐξ ἐαυτοῦ; Τί οὖν
 ἄρα καὶ ἡμεῖς τοῖς παρ' ἐκείνων ἀντεροῦμεν λόγους;
 Δυσσεδές ὑμῶν, ὦ οὔτοι, τὸ φρόνημα, καὶ μόναις
 ταῖς Ἰουδαίων ἀπονοαῖς διὰ μάλιστα πρεπωδέστατον
 οὐ γὰρ ὡς οὐκ ἔχων τὸ δίκαια κρίνειν ἐξ ἐαυτοῦ δύ-
 νασθαι, τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ Υἱὸς· ἐπιμαρτυρήσει γὰρ
 αὐτῷ λέγων καὶ ὁ Μελεψδὸς ἐν Πνεύματι· «Ὁ Θεὸς
 κριτὴς δίκαιος.» «Ὅτι δὲ κριτὴς ἕτερος παρ' αὐτὸν
 οὐδεὶς, αὐτὸς εἰσδραμεῖται μάρτυς ἡμῖν ἐν Εὐαγγε-
 λιοῖς εἰπὼν· «Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ κρίνει οὐδένα,
 ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ. Ἄρα οὖν
 ὡς οὐκ εἰδότε κρίνειν ὁρθῶς τὴν κρίσιν δέδωκεν ὁ
 Θεὸς καὶ Πατήρ; Ἄλλ' οἶμαι τῆς ἀπασῶν ἐσχάτης
 ἀπονοαῖς οὕτως διακεῖσθαι περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ
 Πατρὸς, τοῦτ' ἐστι τοῦ Υἱοῦ. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ τὸ
 ἴδιον γέννημα, καὶ δέδωκεν αὐτῷ τὴν κρίσιν, τὸ δίκαια
 κρίνειν δύνασθαι, καὶ διὰ τοῦ δοῦναι σαφῶς ἐπιμαρ-
 τυρῶν. Ἔστι γὰρ οὖν προδηλότατον, ὡς οὐκ ἀσθε-
 νῶν, περὶ τὸ τὰ δίκαια κρίνειν συνδικάσειν ἐαυτῷ τὸν
 Πατέρα φησιν, ἀλλ' ὠδίνει τινὰ θεωρῶσαν τὸ προκειμέ-
 νον, τοῖς ἀνωτέρω συγγενῇ καὶ ἀκόλουθου. Τί δὲ οὖν
 ἄρα βούλεται δηλοῦν, ἐροῦμεν σαφῶς. Ὑμεῖς, φησιν,
 οἱ τῶν Ἰουδαίων ἡγεμόνες καὶ διδάσκαλοι, ἐπ' ἐμοὶ
 πονηρὰν καὶ ἀδικωτάτην ἐποιήσασθε κρίσιν. Διὰ γὰρ
 μόνην τὴν σάρκα τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι δεῖν ὑπολαμ-
 βάνετε, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντα Θεόν. Ἐγὼ δὲ κρί-
 νειν τὰ καθ' ὑμᾶς ἀρξάμενος, οὐ τοιαύτην καθ' ὑμῶν
 ἐξοίσω τὴν ψῆφον· οὐ γὰρ ἐπιπέρι ἐστὲ κατὰ φύσιν
 ἄνθρωποι, διὰ τοῦτο κολάζεσθαι πρέπειν ὑμᾶς οἴη-
 φομαι δεῖν. Ἐχων δὲ μᾶλλον ἐφ' ἅπασιν τοῖς καθ'
 ὑμῶν συνευδοκῆτην τὸν Πατέρα, κατακρίνω δικαίως
 ὑμᾶς. Καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν; Οὐ γὰρ ἐδίξασθε τὸν
 οὐρανὸν ἔχοντα, καὶ ὡς ὑμᾶς ἐκ Πατρὸς ἐσταλ-
 μένον ἐξυβρίζοντες οὐ διαλαλοῦσατε, τὸν ἐπὶ σωτη-
 ρίᾳ τῶν ὄλων ἐπιδημήσαντα κατισμικρύναντά με διὰ
 μόνην τὴν σάρκα, μακρὰν που τὸν ἀεὶ φίλον ὑμῖν ἀπο-
 λακτέσαντες νόμον. Ποῦ γὰρ, εἰπέ μοι, Μωσῆς κατα-
 δικάζειν χρῆναι κελεύει τινος διὰ τὸ ἄνθρωπον εἶναι
 τὴν φύσιν; Οὐκοῦν ἄδικα μὲν ὑμεῖς καὶ κρίνετε, καὶ
 λογιζέσθε· οὐ γὰρ ἔχετε συνευθητὴν ἐν τούτοις τὸν
 νόμον, μόνου δὲ κατὰ παντὸς τολμάτε δεινοῦ, τὰς
 ἐκ τῶν θείων θελημάτων συμπονοῖας οὐκ ἔχοντες. Ἐγὼ
 συνευδοκῆτην ἔχων ἐν ἐμαυτῷ τὸν Πατέρα, κρίνω δικαιοτάτα,
 παραδιδούς εἰς ἐρήμωσιν ὅλην ὑμῶν τὴν
 χώραν, καὶ ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου καταχωννύων συμφοραῖς,
 ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας
 ἐκπέπτων τοὺς οὕτω λευτερήκτας κατὰ τοῦ σώζειν ἐθέλοντος,
 καὶ διὰ ταύτην ἀφιγμένου τὴν αἰτίαν ἐν
 ἄνθρωπίνῳ σχήματι.

Καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ τῷ ὑμῶν γέγραπται, διὰ
 δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν. Ἐγὼ
 εἰμι δὲ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ
 ἐμοῦ ὁ κέμψας με Πατήρ.

Συνδικάσειν ἐαυτῷ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ συγ-
 κατακρίνειν τοὺς εἰς αὐτὸν δυσσεβοῦντας εἰπὼν, δε-

A. perficere queat? Quid ergo nos illorum objectionibus respondimus? Impia est, o quicumque estis, illa vestra sententia, et soli Judæorum recordiæ impfimis. conveniens: non enim hæc dicit tanquam non habens justa judicandi potestatem Filius ex seipso: id enim probabit. Psalmista ipse de eo dicens in Spiritu: «Deus justus iudex⁸⁷.» Porro iudicem alium præ se nullum esse, ipse testis nobis erit in Evangeliiis dicens: «Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedi Filio⁸⁸.» Num ergo ei dedit iudicium Deus et Pater tanquam, nesciant recte iudicare? At ultimæ dementia fuerit sic existimare de justitia Patris, hoc est Filii. Pater quippe suum genimen novit, et dedit ei potestatem judicandi, dandoque testimonium aperte præbet quod justa iudicare possit. Manifestum quippe est Filium non dicere Patrem secum iudicaturum tanquam conscium sibi alicujus infirmitatis in recte iudicando, sed parturit nescio quam contemplationem hæc quæstio ex antecedentium serie ac ordine. Quid ergo sibi 492 velit clare dicemus. Vos, inquit, Judæorum principes ac magistri, pessimum de me ac iniquissimum iudicium fecistis; propter solam quippe carnem nihilli me penditis, quamvis per naturam sim Deus. Ego vero incipiens de vobis iudicare, non talem in vos sententiam feram, neque enim quia per naturam estis homines, ob id vos plectendos ducam. Verum potius habens in omnibus astipulatorem Patrem, justis de causis vos condemnabo. Quamobrem vero? Utique quia non excepistis e caelo venientem missum a Patre, et ad mundi salutem huc peregrinantem, probris et injuriis incessere non destitistis, meque adeo propter carnem parvi fecistis proculcata omnino lege. Ubi enim, dicite mihi, Moses jubet condemnare aliquem, quod natura sit homo? Itaque injusta vos et iudicatis et cogitatis, neque enim habetis legem vobis suffragantem, sed gravia quæque audetis, divinæ voluntatis consensum, non habentes. Ego vero non ita: nam Patrem in me habens quodammodo comitem et astipulatorem, justissime iudico, solitudine et vastitate damnans omnem vestram regionem, et ex ipso regno caelorum ejiciens eos, qui adversum me servare cupientem, atque eam ob causam forma hominis indutum tanta rabie perciti fuerint.

Ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτως· σύνδρομον γὰρ ὡσπερ καὶ
 δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν. Ἐγὼ
 εἰμι δὲ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ
 ἐμοῦ ὁ κέμψας με Πατήρ.

Deum et Patrem secum una iudicaturum et condemnaturum impios erga ipsum locutus, etiam ad aliud

⁸⁷ Psal. vii, 12. ⁸⁸ Joan. v, 22.

quiddam utile hunc binarium personarum accipit. **A** Nam quod ego sum, inquit, per naturam, hoc dicere non cunctabor. Lux enim sum mundi⁹⁸; neque me quisquam idcirco temere gloriari existimet. Non enim alienis prerogativis, sed quæ mihi substantialiter insunt glorior. Cæterum, ne hæc dicens minus locuples et idoneus testis videar vobis, ut assensum vestrum et fidem veritatis merear, quia sum solus, et mihi ipsi testimonium præbeo, assumam meis prerogativis et dignationibus patrocinaturum Deum et Patrem. Una enim miracula mecum facit et operatur, ut **493** videtis. Quantum enim ad hominis naturam, nihil ego fecerim, si non habeo per naturam ut sim Deus, sed quatenus sum ex Patre, et in me habeo Patrem, fateor omnia me posse ad rectum finem perducere, et ab ejus qui me genuit natura testimonium accipio. Ut enim habens eam in me ipso per identitatem substantiæ, ad quælibet peragenda nulla impedimento devenio. Habet enim Dominus noster Jesus Christus a natura divina vim omnia efficiendi ut Deus, tametsi homo videntur: testimonium autem accipit a Patre, quod mirum ipsum in omnibus habeat cooperatorem, ut ab ipso dictum est: « A meipso nihil facio, sed Pater in me manens ipse facit opera ⁹⁹. » Sic autem ratiocinamur Patrem operari cum Filio, non tanquam forsitan invalido peculiarem quamdam ac diversam vim conferat ad effectum eorum quæ fiunt. Si enim ita statuamus, omnino imperfectam et Patris et Filii potestatem esse dabimus, siquidem per ambos aliquid admirabilem perficiatur, tanquam uno ad id non sufficiente. Verum multo magis pie dicta accipientes, ostendemus opera Dei et Patris esse Filii, et rursus opera Filii esse Dei et Patris, quod sit in Patre et Filio una deitas, et ejusdem naturæ per omnia æqualis virtus atque potentia. Dicit vero hoc: Nihil a meipso facio, non ut minister aut famulus, aut in morem discipuli alicujus opperens jussa Patris, sive ut edoctus ad perficienda miracula accedens, sed hoc potius accurate significans, se cum ex substantia Dei et Patris sit editus, et instar lucis ex altissimo ejus sinu ineffabiliter ac sine principio prodierit, atque ab æterno ei coexistat, et imago atque character substantiæ ejus sit et intelligatur ¹⁰¹, eundem, ut ita dicam, animum ac voluntatem, et in omnibus operationem habet. Ut enim doceat eadem in omnibus velle quæ Pater, « Nihil, inquit, a meipso facio: » idem enim est ac si diceret, Non sum peculiari voluntate dissitus, quæ non insit Deo ac Patri. Quæcumque Pater natura sua vult ac statuit, hæc utique in me sunt etiam, quia ex illius sinu effulsi, et verus sum fructus substantiæ ejus. Atque hæc explicatu quidem difficilia, nec lingua exprimere facile est quod mente interdum capi non potest. Verumtamen quoad fieri **494** potest pie illa explicantes, cœleste nobis præmium

χεται τὴν τῶν προσώπων δυάδα καὶ πρὸς ἑτερόν τε χρῆσιμον. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶν, ὅπερ εἰμι κατὰ φύσιν, τοῦτο καὶ λέγειν οὐ παραιτήσομαι. Φῶς μὲν γάρ εἰμι τοῦ κόσμου, καὶ φιλοκομπεῖν μὲν ὄλωσ' οὐκ ἂν τι δοκοῖην ἐγὼ. Οὐ γὰρ ἐπ' ὄντοισι πλεονεκτῆμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἐμοὶ προσοῦσιν οὐσιωδῶς, συμφύομαι. Πλὴν οὐ ταῦτα λέγων, οὐκ ἀξιώχρεως εἶναι δοκῶ πρὸς τὸ χρῆσαι λαβεῖν παρ' ὑμῶν τὴν ἐπ' ἀληθείας σύνεσιν· ἐπεὶ περ εἰμι καὶ μόνος, καὶ ἐμαυτῷ μαρτυρήκα, παραλήθομαι συνεργοῦντά τε καὶ συμφυοῦμένον τοῖς ἐμοῖς πλεονεκτῆμασι τὸν θεὸν καὶ Πατέρα. Συνθαυματούργει γάρ μοι, φησὶν, ὡς ὁρᾶτε, καὶ συνεργάζεται. Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς ἀνθρώπου φύσιν, οὐκ ἂν τι δρώην ἐγὼ, εἰ τὸ εἶναι θεὸν κατὰ φύσιν οὐκ ἔχω· ὅσον δὲ εἰς τὸ ὑπάρχειν ἐκ Πατρὸς, ἔχειν τε ἐν ἐμαυτῷ τὸν Πατέρα καὶ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν ὁμολογῶ, καὶ τῆ τοῦ γενήσαντος μαρτυροῦμαι φύσει. Ὡς γὰρ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἔχων αὐτὸν ἐν ἐμαυτῷ, ἐπὶ τὸ πάντα κατορθοῦν ἀδιακόλυτος ἔρχομαι. Ἐχει γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἀπὸ μὲν θείας φύσεως τὸ παντοῦργικὸν ὡς Θεός, καὶ εἰ πέφηνεν ἀνθρώπος· μαρτυρεῖται δὲ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς συνεργῆν αὐτὸν ἐφ' ἅπαντα ἔχων, κατὰ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ· « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ὁ δὲ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ μένων ποιεῖ τὰ ἔργα αὐτός. » Λογιζόμεθα δὲ συνεργάζεσθαι τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα, οὐχ ὡς ἀτονοῦντι τυχὸν ἰδίαν τινὰ καὶ ἑτέραν συνεισάγοντα δύναμιν πρὸς τὴν τῶν τελουμένων κατορθώσιν. Εἰ γὰρ οὕτω νοοῦμεν, ἀτελεῖ πάντως εἶναι δώσομεν καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ, εἴγε δι' ἀρφοῦν ἀποτελεῖται τι τῶν παραδόξων· ὥσπερ οὐκ ἀρκούντος εἰς τὴν χρεῖαν ἐνός. Εὐσεβέστερον δὲ καὶ νοοῦντες καὶ δευόμενοι τὸ εἰρημένον, ἐροῦμεν πάλιν, ὡς ἐπεὶ περ ἴσθιν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ μὴ θεότης, καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως ἀπαράλλακτος ἔξουσία καὶ δύναμις, ἔστι δὲ που πάντως ἔργα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὰ τοῦ Υἱοῦ, ἔργα δὲ αὐτὸ πάλιν τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Λέγει δὲ τὸ, « Ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν ποιῶ, » οὐχ ὡς ὑπηρέτης, καὶ ὑπουργός, ἢ καὶ ἐν μαθητοῦ τινος εἴδει κείμενος, καὶ περιμένων τὸ διακελεύεσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ διδακτικὸς πρὸς τὸ κατορθοῦν ἴνα τὰ παράδοξα· ἐκεῖνος δὲ μᾶλλον ἀκριβέστατα κατασημαίνων, ὅτι τῆς οὐσίας ἐκπεφυκώς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ φωτός τινος δίκην ἐκ τῶν ἀδύτων αὐτοῦ κόλπων ἀρρήτως τε καὶ ἀνάργως ἀναφύς, καὶ συνυπάρχων ἀδίως αὐτῷ, εἰκὼν τε καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ καὶ ὑπάρχων, καὶ νοούμενος, τὴν αὐτὴν αὐτῷ γνώμην, ἐν οὕτως εἴπω, καὶ τὴν ἐφ' ἅπαντα ἐνέργειαν ἔχει. Ἴνα γὰρ διδάξῃ σαφῶς, ὅτι καὶ συνευελήτης ἐστὶ πρὸς ἅπαντα τῷ Γενήτορι. « Ποιῶ, φησὶν, οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ. » ὁμοιον γὰρ ὡς εἰ ἔλεγεν· Οὐκ ἐξώκειμαί ποί πρὸς ἰδίαν τινὰ θέλησιν, τὴν οὐκ ἐνοῦσαν τῷ θεῷ καὶ Πατρὶ. Ὅσα πέφυκεν ἢ τοῦ Πατρὸς βούλεσθαι τε καὶ λογίζεσθαι φύσει, ταῦτα δὴ πάντως ἐστὶ καὶ ἐν ἐμοί, ἐπεὶ περ τῶν ἐκείνου κλίπτων ἐξέλαμψα, καὶ εἰμι καρπὸς ἀληθινὸς τῆς οὐσίας

⁹⁸ Joan. viii, 12. ⁹⁹ Joan. xiv, 10. ¹⁰¹ Hebr. i, 3.

αὐτοῦ. Δυσχερῆ μὲν οὖν ταῦτα πρὸς ἐξήγησιν, καὶ τὸ ἐκτρανοῦσθαι διὰ γλώσσης οὐκ ἀταλαίπωρον τὸ καὶ αὐταῖς ἔσθ' ὅτε ταῖς διανοαῖς οὐκ ἐφικτόν. Εἰς εὐσεβῆ δ' οὖν ὁμῶς θεωρίαν εἰς ὅσον περ ἄγοντες ἐνδέχεται τὰ τοιαῦτα, μισθὸν ἑαυτοῖς περιποιήσομεν τὸν οὐράνιον, ἄτρωτόν τε οὕτω καὶ ἀκλόνητον ταῖς εἰς ἑτερόν τι παρατροπαῖς τὸν ἑαυτῶν διατηρήσομεν νοῦν. Σημειωτέον δὲ, ὅτι προσθεὶς ὁ Σωτὴρ καὶ λέγων πρὸς Τουθαίλους, Καὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ δὲ νόμῳ γέγραπται, καταδέχεσθαι λοιπὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης ἀναπειθεὶ τοὺς Φαρισαίους τὴν τῶν προσώπων δυάδα. Μαρτυρῶ μὲν γὰρ ἐγὼ περὶ ἑμαυτοῦ, φησὶν, συλλήφεται δὲ μοι πρὸς τοῦτο καὶ ὁ Πατὴρ· ἄρα οὖν ἔσται παρ' ὁμῖν πνεύματι γράμματι, ἢ πάλιν εἰς μόνον τὸν ἐπ' ἐμοὶ ὀρώντες φόνον, οὐδὲ τὸν ὁμῖν τεθραυσμένον τηρή- σετε νόμον;

Ἐλθον οὖν αὐτῷ· Ποῦ ἔστιν ὁ Πατὴρ σου;

Κὰν τούτῳ δὴ μάλιστα τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀσυνεσία; πᾶς τις οὖν, οἶμαι, καὶ λίαν εἰκότως καταδοή- σετε, τὸ προφητικὸν ἐκαίνο λέγων· « Ἰδοὺ λαὸς μωρὸς, καὶ ἀκάρδιος. » Μακροῦ γὰρ πολλάκις πρὸς αὐτοὺς γεγονότος τοῦ λόγου παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ἄνω τε καὶ κάτω τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν ὀνομάζοντος, πρὸς τοσαύτην οἱ δειλατοὶ κατολι- σθαινοῦσιν ἄνοιαν, ὡς ἀποτολμῆσαι λέγειν· « Ποῦ ἔστιν ὁ Πατὴρ σου; » Λογίζονται μὲν γὰρ περὶ μὲν τοῦ ὄντος ἐν τοῖς οὐρανοῖς Θεοῦ τὸ παράπαν καὶ Πα- τρὸς οὐδὲν, περιθλήπονται δὲ μᾶλλον, ἢ ζητοῦσι τὸν Ἰωσήφ, αὐτὸν εἶναι Πατέρα Χριστοῦ, καὶ οὐχ ἑτέρως ἔχειν πεπιστευκότας. Ὅραξ οὖν ὅπως λαὸς ὄντως μωρὸς καὶ ἀκάρδιος εὐλόγως ἀποκέκληται· τὸν γὰρ τῆς θανατοῦς ὀφθαλμὸν οὐδ' ὅσον τῶν ἐπιγεῖων ἀνα- κουφίξιν δυνάμενοι, δεικνύουσιν ἀληθὲς τὸ ἐπ' αὐ- τοῖς εἰρημένον· « Σκοπισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῦτον αὐτῶν διαπαντὸς σὺγκαμψον. » Ζῶων μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων συνεκάμψθη τὰ νῦτα, τοῦτο [γὰρ] παρὰ τῆς φύσεως ἐχόντων τὸ στήμα, καὶ ὀρθοτενὲς ἐν αὐτοῖς οὐδέν. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς ἀπεκτηνώθη τρόπον τινα, τὸ νένευ- καν ἄε πρὸς τὸ κάτω, βλέπει δὲ τῶν οὐρανίων οὐδέν. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματός εἰς τὸν ἐπὶ τοῦτο λόγον ἄριστα παιδαγωγούμενοι φρονοῦμέν τε καὶ λογίζόμεθα περὶ αὐτῶν ἀληθῆ; Εἰ γὰρ ὅπως ἐλο- γίζοντο τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν, πῶς ἂν ἐζήτησαν τὸν ἀσώματον ἐν τόπῳ; Πῶς δ' ἂν, εἰπέ μοι, περὶ τοῦ τὰ πάντα πληροῦντος Θεοῦ, τὸ, *Ποῦ ἔστιν*, ἀβουλότατα λέγοντες, οὐχ ὀλημάχονται τῆ θείᾳ Γραφῇ, καίτοι τὸν περὶ τοῦ Θεοῦ λόγον ὡς ἐνι δι- εξιῶν ὁ θεοπέσιος Μελιπῶδης, καὶ τὸ πάντα δύνασθαι πληροῦν ἀναθεὶς αὐτῷ, « Ποῦ πορευθῶ, φησὶν, ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐάν ἀναθῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ εἶ ἐκεῖ· ἐάν καταθῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρε· ἐάν ἀναλάβω τὰς πτε- ρυγὰς μου κατ' ἄδρον, καὶ πορευθῶ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, ὅτι· μὴ τόποις περιγραπτὴν φύσιν ἔχει καθαρῶς ἐπιδεικνύς, πρὸς αὐτοὺς τοὺς οὕτως

A consequamur, et immunem atque inconcussam animam nostram ab hæreticorum perversitate ser- vemus. Insuper notandum ex eo quod adjecit Ser- vator et dixit Judæis: « Et in lege vestra scriptum est, » deinceps eum imponere velut necessitatem Pharissæis duas personas admittendi. Testor eum. de meipso, inquit, atque ad id sese mihi adjungit Pater, ut necessario vobis accipiendi sint duo tes- tes, quorum per legem auctoritas valet, vel si ve- stra in me invidia prævaluerit, legem quam tamto- pere admirari præ vobis fertis, violare deprehend- emini.

δεκτη ἢ τῶν μαρτύρων δυάς, νομικῶ βεβαιουμένη ἐν ὀρώντες φόνον, οὐδὲ τὸν ὁμῖν τεθραυσμένον τηρή-

B VIII, 19. *Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus?*

Neminem esse opinor qui non hic maxime in- cuset stuporem et insipientiam Judæorum, et illud in eos prophetæ usurpet: « Ecce populus stultus et excors ». Nam cum Servator ubique Patrem qui est in cælis et Deum nominet, eo dementiæ mi- seri prolapsi sunt, ut quærere audeant, « Ubi est Pater tuus? » Omnino enim nihil de Deo qui in cælis est ac Patre cogitant, magis vero circumspiciant et quærunt Joseph, eum Christi patrem esse, præ- terea nihil, arbitantes. Vides ergo ut populus re- vera stultus et cordis expers jure vocatus sit· mentis enim oculum vix ab humo tollere cum pos- sint, verum esse produnt quod de ipsis dictum est: « Obturentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva ». Belluarum quippe in- curvata sunt dorsa, idque a natura habent, nec ullo modo recto sunt in cælum vultu. At Judæo- rum animus efferatus est quodammodo, ac deorsum usque pronus, nec cœlestia spectat. Quippe rei ip- sius experimento edocti vere de ipsis sentimus atque statuimus. Nam si Deum ac Patrem qui in cælis est secum reputassent, quomodo eum qui corpore vacat in loco quæssissent? Aut quomodo, quæso, de eo qui implet universa, illud *ubi est* stul- tissime usurpantes, non omni Scripturæ divinæ repugnant, cum divinus Psalmista de Deo quoad licet verba faciens: « Quo ibo, inquit, **495** a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascen- dero in cælum, tu illic es; si descendero in infer- num, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris: etenim ibi manus tua deducet me, et continebit me dextera tua ». Quinetiam ipse universi Deus clare ostendens sibi non esse naturam locis circumscriptam, ad ipsos Judæos ait: « Nonne cælum ac terram ego impleo? dicit Dominus. Quam domum ædificabitis mihi? aut quis locus requietis meæ? Cælum thronus meus: terra autem scabellum pedum meorum ». Judæos itaque videre est omnino insanire, cum Servatorem Christum his verbis compellant: « Ubi est Pater tuus? » nisi de eo, qui pater ejus secun-

¹⁹ Jerem. v, 21.

²⁰ Psal. LXXVIII, 24.

²¹ Psal. CXXXVIII, 7-10.

²² Isa. LXVI, 1, 2.

dum carnem habebatur, talia dicunt, in hoc etiam A
mugantes. Quin verisimile sit verba Judæorum aliud
quiddam altius subinnuere. Quoniam enim puta-
bent sanctam Virginem ante nuptias immixtam
fuisse, hac parte amarulente admodum Christo vel-
ut nescienti ex quo sit, convitiantur, dicentes :

« Ubi est Pater tuus ? »

σάρκα νομιθεύσας πατὴρ τὰ τοιαῦτά φασι, ληρωῦντες κἀν τούτῳ. Εἰκὸς δὲ δὴ τι καὶ ἕτερον ὑπαίνιττε-
σθαι βαθὺ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ γὰρ ζῶντο μεμοιγεῦσθαι πρὸ γάμου τὴν ἁγίαν Παρθένον, ταύτην τοι
καὶ μάλα πικρῶς ὡς μηδὲν εἶδότε τῷ Χριστῷ τὸν ἐξ οὐπὲρ ἔστι διαλοιδουρῶντας λέγουσι · « Πού ἐστιν ὁ
Πατὴρ σου ; »

VIII, 19. Respondit Jesus : Neque me scitis, neque
Patrem meum : si me sciretis, forsitan et Patrem
meum sciretis.

Vera oratio, cui nota falsitatis inspergi prorsus
haud queat. Qui enim revera Christum ex Joseph B
aut stupro esse putabant, si Verbum ex Deo Patre
genitum, ac propter nos incarnatum cognovissent,
juxta Scripturam divinam, utique Genitorem quo-
que hujus agnovissent. Perfectissima enim Patris
per Filium cognitio studiosorum animis accidit,
sicut ipse quoque alicubi testatus est ad Deum ac
Patrem dicens : « Manifestavi nomen tuum homini-
bus⁹⁶. » Et rursus : « Mirabilis facta est scientia
tua ex me⁹⁷. » Quia enim Filium novimus, idcirco
ex ipso Genitorem agnoscimus. Alter enim per
alteram concipitur, et apud homines nominato
patre offert se memoria filii, et vicissim significa-
tionem filii patris nomen una comitatur. Idcirco
enim filius est quasi quædam janua et via deducens
in cognitionem patris. hinc est quod dicit : « Nemo
vadit ad Patrem nisi per me⁹⁸. » Oportet enim
nos prius quid sit Filius secundum naturam quoad
ejus est agnoscere, deinde velut ex imagine et
perfectissimo caractere in exemplaris exactam
cognitionem devenire. 496 Cernitur enim Pater
in Filio, et in natura propriæ sobolis tanquam in
speculo apparet. Quod si verum est, ut est certe,
pudore suffundatur rursus impius Arianus. Nec-
esse est enim ut secundum omnem rationem ac
modum similis sit character substantiæ ejus⁹⁹, né
Pater aliud quid ab eo quod est esse existimetur,
relucens vere et sincere in Filio. Quod si cognosci
vult in Filio et in ipso manifestari, novit utique
eum, cum ejusdem secum substantiæ, tum sua
gloria nihilo deteriore : nec enim ipse minor ha-
beri vellet quam quod secundum naturam suam
est. Cum autem istud velit, quomodo non fatendum
est similem esse per omnia Patri Filium, ut quis
per illum cognoscat etiam genitorem, quem admo-
dum prius diximus, recta in archetypum ex ina-
gine ascendens, et inculpatam de sancta Trinitate
cognitionem habere queat. Hoc pacto igitur, qui
novit Filium, Patrem novit. Considera vero quem-
admodum Dominus vere dicendo Judæis : « Neque
me novistis, neque Patrem meum, » eorum animos
atrabat ad non humana duntaxat de eo concipiendâ,

ἀνοσίους φησιν Ἰουδαίους · « Μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν
καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος ; Ποῶν οἶκον
οἰκοδομήσατέ μοι ; ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς
μου ; Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν
ποδῶν μου. » Ἔστι τοιγαρὸν διὰ πάντων ὁρᾶν ἀμα-
θαίνοντας Ἰουδαίους, ὅτε λέγουσι τῷ Σωτῆρι Χριστῷ·
« Πού ἐστιν ὁ Πατὴρ σου ; » εἰ μὴ περὶ τοῦ κατὰ

ἄπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, ὅπως ἐμὲ οἴδατε, οὕτως τὸν
Πατέρα μου · εἰ ἐμὲ οἴδατε, καὶ τὸν Πατέρα μου
ἂν εἴδητε.

Ἀληθὴς ὁ λόγος, καὶ οὐδαμῶθεν ἐπὶ τῷ διεψεῦσθαι
κατηγορεῖσθαι δυνάμενος. Οἱ γὰρ ὄντως ἐξ Ἰωσήφ,
ἦγον ἐκ πορνείας νομιζόντες εἶναι τὸν Χριστὸν, εἴ-
περ ἤδεισαν τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρός πεφηνότα Λόγον,
καὶ δι' ἡμᾶς ἐν σαρκὶ γεγονότα κατὰ τὴν θείαν
Γραφήν, ἐπέγνωσαν ἂν καὶ τὸν τούτου γεννήτορα.
Ἀκριβεστάτη γὰρ ἐπίγνωσις τοῦ Πατρὸς δι' Ἰοῦ
ταῖς τῶν φιλομαθεστέρων διανοίαις ἐγγίνεται, καθὼς
καὶ αὐτός που διεβεβαίωσατο λέγων ὡς πρὸς Θεὸν
καὶ Πατέρα · « Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἄν-
θρώποις. » Καὶ πάλιν · « Ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις
σου ἐξ ἐμοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέγνωμεν τὸν Ἰῶν,
ἐπέγνωμεν ἐξ αὐτοῦ τὸν γεννήσαντα. Εἰσφέρεται
μὲν γὰρ δι' ἀμφὸν ἡ θατέρου περίνοια, καὶ συν-
εισπρέρχει μὲν πάντως ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ
πάλιν γνωσθῆναι τῷ Πατρὶ, καὶ ἡ τοῦ γεννήματος
μνήμη · συμβαδίζει δὲ πάλιν τοῦ Ἰοῦ σημασίᾳ τὸ
τοῦ γεννήσαντος ὄνομα. Διὰ γὰρ τοῦτο οὕτως εἶπε
ὡς περ ἔστι καὶ ὁδός, εἰς ἐπίγνωσιν ἀποφέρουσα τὴν
περὶ τοῦ Πατρὸς, ὁ Ἰῶς. Ὁδὴ καὶ φησιν · « Οὐδεὶς
ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Αἰ γὰρ
πρότερον ἡμᾶς τί κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Ἰῶς, κατὰ γε
τὸ ἐγγωροῦν, ἐμμαθεῖν, εἶδ' οὕτως ὡς περ ἐξ εἰκότος
καὶ χαρακτῆρος ἀκριβεστάτου συνίεναι καλῶς τὸ
ἀρχέτυπον. Ὅραται γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν Ἰῶ, καὶ καθά-
περ ἐν ἐσόπτρῳ τῇ τοῦ ἰδίου γεννήματος φύσει δια-
φαίνεται. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, ὡς περ οὖν ἐστὶν ἀλη-
θές, δυσωπεῖσθαι πάλιν ὁ θεομάχος Ἀρειανός. Ἀνάγ-
κη γὰρ ὁμοίον εἶναι κατὰ πάντα λόγον τε καὶ τρόπον
αὐτοῦ τὸν χαρακτῆρα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἵνα μὴ
ἕτερόν τι παρ' ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὑπολαμβάνηται
ἐν Ἰῶ διαλάμπων ἀπαραιοτήτως · καὶ εἰ ἀγαπᾷ τὸ
ἐν Ἰῶ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐν αὐτῷ διαφαίνεσθαι,
πάντως δῆπου καὶ ὁμοούσιον, καὶ τῆς ἐνοούσης αὐτῷ
δόξης οἶδεν ἅντα κατ' οὐδὲν ἄλλως χεῖρονα · οὐ γὰρ
ἂν ἠθέλησεν ἐν ἐλάττωσιν εἶναι πιστεύεσθαι, παρ'
ἄπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν αὐτός. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο καὶ
ἀγαπᾷ καὶ βεβούληται, πῶς οὐκ ἀνάγκη λοιπὸν
ὁμοίον εἶναι κατὰ πάντα τρόπον ὁμολογεῖν τῷ Πατρὶ
τὸν Ἰῶν, ἵνα τις δι' αὐτοῦ γινώσκῃ καὶ τὸν γεννή-
τορα, καθάπερ ἦδη προειρήκαμεν, ἀπὸ τῆς εἰκότος
ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον ἀναβαλῶν, ὁρθῶς ἀκατηγόρητον
ἔχειν δυνάται τὴν ἐπὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα διάληψιν.

⁹⁶ Joan. xvii, 6.

⁹⁷ Psal. cxxxviii, 6.

⁹⁸ Joan. xiv, 6.

⁹⁹ Hebr. i, 3.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ γινώσκων τὸν Υἱὸν, οἶδε τὸν Πατέρα. Α κατανόει δὲ ὅπως μετὰ τοῦ λέγειν τὰ ἀληθῆ πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος, καὶ τινα τέχνην ἑτέραν παραπλέκει τῷ λόγῳ· σαφῶς γὰρ εἰπὼν, « Οὐτε ἐμὲ οἴδατε, οὔτε τὸν Πατέρα μου, » τὸν τῶν Ἰουδαίων ὑπεξέλακει νοῦν εἰς τὸ μὴ μόνον περὶ αὐτοῦ φρονεῖν αὐτὸν εἶναι τοῦ Ἰωσήφ, παραληφθέντος οικονομικῶς, τῆ γαρ κλ Λόγος, τίς δὲ ὁ τούτου κατὰ φύσιν Πατήρ.

A neque eum pro filio Joseph revera habendum, qui pater duntaxat assumptus sit certo consilio, verum potius ad disquirendum quodnam sit Verbum in carne, et quisnam sit ejus per naturam Pater.

τὰ ἀνθρώπινα, μήτε μὴν οἶεσθαι κατὰ ἀλήθειαν υἱὸν ζῆτεῖν δὲ μᾶλλον καὶ περισκέπτεσθαι, τίς μὲν ὁ ἐν

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

CAP. III.

Ὅτι οὐ τῆς Ἰουδαίων ἰσχύος ἔργον ἦν τὸ ἐπὶ σταυρῷ πάθος, οὐδὲ ἐκ τῆς τιμῶν πλεονεξίας ἀπέθανεν ὁ Χριστός, ἀλλ' αὐτὸς ἐκὼν ὑπὲρ ἡμῶν τούτο πέποιθεν, ἵνα πάντας διασώσῃ.

Quod Christus nec Judæorum robore, nec aliorum ulla vi ac necessitate adactus mortem in cruce passus sit, sed ipse ultro pro nobis eam pertulerit, ut omnes servaret.

Ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτόν, ὅτι οὐκ ἠλήλυθεν ἡ ὥρα αὐτοῦ.

VIII, 20. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo: et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus.

Ἀπολογεῖται χρησίμως ὑπὲρ τοῦ σωτηρίου πάθους ὁ σοφώτατος εὐαγγελιστής, καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ γεγονότα θάνατον οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ἀνάγκης, ἤγουν ἐξ ἑτέρας πλεονεξίας ἀβουλήτως ἐπιδεικνύει· τὸν θάνατον τὸν Ἰησοῦν παθόντα, αὐτὸν δὲ μᾶλλον ὑπὲρ ἡμῶν καθάπερ ἄμωμον θύμα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ περὶ ἡμᾶς ἀγάπην ἱεροουργήσαντα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδει παθεῖν, οὕτω μελλούσης ἀνατραπέσθαι τῆς ἐπεισάκτου φθορᾶς, καὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ τοῦ θανάτου, δέδωκεν ἀντιλυτρὸν αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς. Ποῖος οὖν ἄρα λόγος ἐν τοῖς προκειμένοις τῷ σωτηρίῳ συναγορευῶν πάθει, τίς δὲ ὁ σκοπὸς τῶν ἐν τούτῳ θεωρημάτων ὠδίνειν τὸ χρησίμιον, ἄκουε πάλιν. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἐκάλει τὰ ῥήματα Χριστὸς οὐκ ἐξω τῆς Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ εἰς πόλιν τινὰ τῶν περιοικίδων, ἀλλ' οὐδὲ εἰς πόλιν, ἢ εἰς κώμην τῆς Ἰουδαίας ἀσημοτέραν· παρ' αὐτὸ γὰρ εἰστήκει τὸ γαζοφυλάκιον, τοῦτ' ἐστὶν εἰς αὐτοῦ τοῦ ναοῦ τὸ μεσαίτατον ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ τοὺς περὶ τῶν ποιούτων ἐποιεῖτο λόγους. Ἄλλὰ καίτοι σφόδρα διακριθῆναι καὶ λελυπηκότες ἐκτόσως ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις οἱ Φαρισαῖοι, οὐκ ἐπίασαν αὐτόν, ἐξὼν εὐκόλως τότε δὴ τοῦτο μάλιστα δρᾶν αὐτοῖς· ἦν γὰρ, ὡς ἔφην, ἀρχὴν ἐντός. Τί οὖν ἄρα τὸ πεπεικός, καὶ οὐκ ἐκόντας ἠρεμεῖν, τοὺς θηρίων ἀτιθάσσω ἀγριαίνοντας δίχην; τί τὸ ἀνακόψαν τὴν ἐκείνων ὀργήν; κατεγορητεύθη δὲ ὅπως ἡ μαιφόνος τῶν Φαρισαίων καρδία; Οὕτω, φησὶν, ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν οὕτω παρῆν ὁ τοῦ θανάτου καιρὸς, οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς ἦν ὠρῆσιμος ὁ ἐπὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὰς Ἑλλήνων ψευδομουθίας ἐξ εἰμαρμένης ἐπιβρίπτουμένου, ἤγουν ἀπὸ τῆς ὥρας κατὰ τὸν παρ' ἐκείνους ληρούντα λόγον, ὠρισμένος δὲ μᾶλλον παρ' αὐτὸν κατὰ συναίνεσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Θεὸς γὰρ ὑπάρχων τῆ φύσει ἀληθινός, καὶ τοῦ πρέποντος ἀμαρτεῖν οὐκ εἰδώς, εὐ δὴ καὶ λίαν ἐξεπίστατο πόσον μὲν εἶδει τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς συνδιατεῖσθαι χρόνον μετὰ σαρκὸς, τότε δὲ αὐτίς εἶναι πρὸς οὐρανὸν, τῷ τῆς ἰδίας σαρκὸς θανάτῳ καθελόντα τὸν θάνατον· ὅτι γὰρ οὐκ ἐκ τῆς τιμῶν πλεονεξίας ὁ θάνατος ἐπενηνεκται τῆ κατὰ φύσιν ζωῆ, δῆλον μὲν δὴ ποῦ οἶμαι πᾶσι εἶναι τοῖς σοφοῖς. Πῶς γὰρ

Utilem instituit apologiam sapientissimus evangelista pro Servatoris passione, ut ostendat Jesum mortem non subiisse hominum coactu aut ulla vi, nulla sua voluntate aut consilio, sed potius ipsum se pro nobis insita erga nos charitate tanquam inculpatam hostiam Deo et Patri immolasse. Nam quia oportebat pati, ut sic invecia corruptio, **497** et peccatum, et mors abolerentur, pro omnium vita sese in redemptionis pretium dedijt. Quænam ergo ratio in verbis propositis Servatoris passioni suffragetur, et quis scopus sit utilitatis ex hac doctrina pariendæ, rursus audito. Hæc enim, inquit, verba locutus est Christus, non extra Jerusalem, neque in aliquo e circumjacentibus oppido, neque in ignobili Judææ vico, sed in gazophylacio, hoc est in ipso templi quasi meditullio, in ipso templo de his verba faciebat. Verum tametsi Pharisæi ob ea quæ dicebat valde urerentur et fremerent, non tamen eum comprehenderunt, quamvis id facillime possent agere: erat enim, uti dixi, intra eorum retia deductus. Quidnam est igitur quod eos induxit vel invites quiescere, qui more belluarum immanium efferati erant? quid eorum furorē compressit, aut quomodo crudelis ille Pharisæorum sedatus est animus? Necdum, inquit, venerat hora ejus, hoc est, nondum aderat tempus mortis, non quidem Servatori ab alio quodam prænitum, neque juxta mendaces Græcos a fato, hoc est ab hora, ut nugantur, appulsum, sed ab ipsomet præstitutum per consensum Dei Patris. Nam cum ipse verus Deus esset natura sua, et quid deceret minime ignoraret, sciebat optime quanto temporis spatio in terris immorandum esset cum carne, quando vero rursus eundem in cælum per propriæ carnis mortem, morte domita: nec enim cujusquam vi aut coactu vitæ secundum naturam mortem illatam esse cuilibet cordato manifestum est. Quo pacto enim vitam naturalem mortis vincula superarint, ipse quoque alicubi Dominus testatur, dicens: « Nemo tollit animam meam & me, ego pono eam a meipso: potestatem habeo ponendi eam et rursus potestatem habeo mit-

tendi eam ¹. » Si enim necessitate quadam præfinitum est tempus ab alio, quo ipsum utique pati mortem oportebat, quomodo in ejus potestate situm esse comperiemus ponendi animam suam? Captus enim fuisset, etiam invitus, siquidem pati non erat in ejus potestate. Sin autem eam ponit a seipso, pati ergo non in potestate alterius, sed in ejus tantummodo voluntate positum videbimus. Tunc enim se Judæorum furori permisit quo vellent abducendum, cum jam tempus morti conveniens adesse sensit. Ne supercilium **498** ergo tollat Phariseus arrogans, nec præ multa vecordia dicat: Si Deus secundum suam naturam Christus erat, quomodo retia mea non evasit? quomodo manus meas non declinavit? Audiet enim vicissim ab iis qui ipsum diligunt: Non tantum valuere tua retia: nec enim difficile erat cunctipotenti Deo illa perumpere, et impietatis tuæ plagas evadere; sed orbi salutaris erat passio, illa mortis erat resolutio, peccati et corruptionis eversionem veneranda crux habebat. Hæc cum agnosceret ut Deus, impiis horum se subiecit facinoribus. Quid enim prohibuit, quæso, quominus tunc in eum invaderes, cum in docentem apud gazophylacium dentibus infrenderes, et, si tuæ potestatis erat Christum capere, quidni tunc eum in vincula coniecisti? Atqui impotenti animo ad cædem ferebaris, cæterum nihil aperte facere audebas. Nondum enim pati volebat, nec tuæ vecordix quasi freno cedere. Hæc Judæorum petulantix quispiam opponens, eorum fastum insolentem coercēbit. Et quidem jure miraberis sanctum evangelistam ostendentem opportune et clare dicentem Servatorem hæc in templo docuisse apud gazophylacium, neminem tamen ipsum apprehendisse. Addit quippe veluti testimonium Christi verbis quæ locutus est ad Judæos, cum ad comprehendendum eum venissent: « Tanquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus ut comprehenderetis me. Quotidie sedebam in templo docens, et non comprehendistis me ². » Neque vero cordatus ullus dixerit eum incusare Judæos, quod non ei patiendi tempus accelerassent, neque quod convenienti tempore præterito tardi quodammodo ad cædem procedebant, sed potius revincere eorum insaniam, qui putassent se invitum illum superaturos, et vi capturos. Sedebam enim in templo docens, et non vinxistis me: non enim volebam, neque in præsentia etiam potuissetis hoc facere, nisi me vestris manibus sponte objecissem. Itaque non vi et potestate Judæorum fiebat quod Dominus neci traderetur, tantum impiæ illorum audaciæ conatus erat assignandus, cæterum ipsi Servatori Christo mera voluntas patiendi, ut omnes eriperet morti, **499** et redemptos proprio sanguine Deo et Patri suo repræsentaret. Deus enim erat, sicuti Paulus ait ³, in Christo, mundum reconcilians sibi ipsi, et eos qui a sua amicitia exciderant, deleta

A ἂν ὑπερίσχυσε τῆς κατὰ φύσιν ζωῆς τὰ τοῦ θανάτου δεσµὰ, καὶ αὐτὸς δὲ που διαμαρτύρεται λέγων ὁ Κύριος· « Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἐγὼ τίθηναι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· ἔξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτὴν, καὶ πάλιν ἔξουσίαν ἔχω βαλεῖν αὐτὴν. » Εἰ μὲν γὰρ ὡς ἐξ ἀνάγκης ὠρίζετο παρ' ἑτέρου τινὸς ὁ καιρὸς, καὶ ὃν εἶδει πάντως αὐτὸν ὑπομείνειν τὸν θάνατον, πῶς ἐν ἔξουσίᾳ καίµενον εὐρήσοµεν τῇ παρ' αὐτοῦ τὸ θεῖναι ψυχὴν; Ἐλήφθη γὰρ ἂν καὶ οὐχ ἐκόντως, εἴπερ ἦν οὐκ ἐν ἑαυτῷ τὸ παθεῖν. Εἰ δὲ τίθησιν αὐτὴν ἀπ' ἑαυτοῦ, τὸ ἄρα παθεῖν οὐκ ἐν δυνάμει τῇ ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' ἐν βουλήσει μόνῃ τῇ αὐτοῦ θεωρήσοµεν. Τότε γὰρ ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπονολαῖς διεξάγεσθαι πρὸς τὸ ἐκείνοις δοκοῦν συγκχώρηκεν, ὅτε δὲ συνίστε ἤδη παρόντα τὸν πρόποντα τῷ θανάτῳ καιρόν. Μὴ μέγα φρονεῖτω τοιγαροῦν ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ τολµήµασιν ὁ ἀλαζὺν Φαρισαῖος, µηδὲ λεγέτω φυσώµενος ἐκ πολλῆς ἀβουλίας· « Εἰ θεὸς κατὰ φύσιν ὑπῆρχεν ὁ Χριστὸς, πῶς οὐ γέγονεν ἔξω βρόχων τῶν ἐµῶν; πῶς οὐ διέδρα χεῖρας τὰς ἐµάς, Ἄντακώσεται γὰρ παρὰ τῶν ἀγαπώντων αὐτόν· Οὐχ ὁ σὸς οὕτως ἴσχυσε βρόχος· ἦν γὰρ οὐδὲν χαλεπὸν τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ τὴν σὴν συνδραῦσαι παγίδα, καὶ τὸ τῆς σῆς δυσσεθείας ὑπεκθῦναι δίκτυον· ἀλλ' ἦν τὸ παθεῖν τῷ κόσµῳ σωτήριον, λύσις ἦν θανάτου τὸ πάθος, ἀµαρτίας καὶ φθορᾶς καταστροφὴν ὁ μέγας εἶχε σταυρός. Ταῦτα γινώσκων ὡς θεὸς, αὐτοῖς ἑαυτὸν ὑπέθηκεν ἀνοσίους τολµήµασι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, διεκώλυε περιπλέκεσθαι τότε µᾶλλον αὐτῷ, ἢ παρ' αὐτὸ τὸ γαζοφυλάκιον διδάσκοντι τοὺς ὀδύνας ἐπέτριζες· καὶ εἰ τῆς σῆς δυνάµειος ἔργον ἦν ἰδὲ κινήσαι Χριστόν, τί µὴ δέσµιον ἐποιήσω τότε; Ἄλλ' εἰσθήκεις θυµῷ µὴ ἀκρότῳ πρὸς μαιφονίαν, ἐκκεκαλυµμένως δὲ πράττων τῶν δοκούτων οὐδὲν. Οὕτω γὰρ ἤθελε παθεῖν ὁ ταῖς σαῖς ἀπονολαῖς τῶν ἀβήρητων ὡσπερ χαλινῶν πεισθεὶς. Ταῦτα µὲν ἄν τις εἰκότως καὶ ταῖς τῶν Ἰουδαίων γλωσσαλγίαις ἀντιτιθεὶς δυσωπήσει καὶ οὐχ ἐκόντως [εἰς ὁμοίους] ἤµισα χρῆν ἀπαλαζονεῦσθαι. Ἀποθαυµάσαι δὲ ἂν τις, καὶ µάλα εἰκότως, τὸν ἅγιον εὐαγγελιστὴν ἐπισηµνήµενον εὐκαιρίως, καὶ εἰρηκότα σαφῶς, ὅτι ταῦτα ἐδίδασκεν ἐν τῷ ἱερῷ παρὰ τὸ γαζοφυλάκιον ὁ Σωτὴρ, καὶ οὐδεὶς ἐπίσασεν αὐτόν. Ἐπεμαρτύρει γὰρ ὡσπερ τοῖς σαρ' αὐτοῦ ῥήµασιν, ἅπερ ἔφη πρὸς

D Ἰουδαίους ὅτε συλληψόµενοι παρήσαν αὐτόν· « Ὅσπερ ἐπὶ ληστὴν ἐξήλθετε µετὰ μαχαίρων καὶ ξύλων συλλαβεῖν µε. Καθ' ἡµέραν ἐκαθεζόµην ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ µε· » Καὶ οὐ δήπου φήσειεν ἂν τις τὰ εἰκότα φρονῶν, ὡς ἐπηριᾶτο τοὺς Ἰουδαίους ὅτι µὴ πρόωρον αὐτῷ τὸ πάθος ἐπήγαγον, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι τὸν δέοντα παρελάσαντες χρόνον, βραδείως ὡσπερ ἐδάδιζον ἐπὶ τὸ χρῆναι μαιφονεῖν· ἐλέγχει δὲ µᾶλλον αὐτοῖς, ὡς οὐκ ἐκόντως ἀσυνέτως, καὶ οὐχ ἐκόντως αὐτοῦ περιέσεσθαι ποτε, καὶ βιασαµένους ἐλεῖν δύνασθαι τὸν οὐδὲν εἰδῶτα παθεῖν, εἰ µὴ βούλοιοτο. Ἐκαθεζόµην γὰρ διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ µε· οὐ γὰρ ἠβουλόµην τότε, ἀλλ'

¹ Joan. x, 18. ² Matth. xxii, 55. ³ II Cor. v, 19.

ὡδ' ἂν εἰς τὸ παρὸν ἰσχύσατε τοῦτο δρᾶν, εἰ μὴ ταῖς **A** peccatorum memoria, ad id quod erant initio revo-

δμετράεις χερσὶν ἠελοντῆς ὑπενήγεμαι. Οὐκοῦν διὰ cans.
πάντων ἔξεστιν ἰδεῖν, ὡς οὐ τῆς Ἰουδαίων ἰσχύος ἔργον ἦν τῷ θανάτῳ περιβαλεῖν τὸν Κύριον, ἀλλὰ τοῖς
μὲν ἐκείνων ἀνοσοῖς τολμήμασιν ἐπιγράφαιτο ἂν τὸ ἐγγείρημα · τῷ δὲ Σωτῆρι Χριστῷ τὸ ὑπὲρ πάντων
ἠελήσαι παθεῖν, ἵνα πάντας ἐξέλῃται, καὶ ἀγοράσας αἵματι τῷ ἰδίῳ παραστήσῃ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Θεὸς
γὰρ ἦν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσων ἑαυτῷ, καὶ τὸ τῆς εἰς αὐτὸν
φιλίας ἐκπεπτωκῆς ἀνακομίζων ἀμνησιχάκως εἰς ὅπερ ἦν ἐν ἀρχῇ.

Ἐἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς · Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ
ζητήσατέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθα-
ρτίσθε.

VIII, 21. Dixit ergo iterum eis Jesus : Ego vado,
et quaeritis me, et in peccato vestro moriemini.

Οτι χρὴ παρόντος ἐπιδράττεσθαι τοῦ καιροῦ καθ' ἑνὸς
δυνατὸς τὴν εἰαυτὸν ὠφελεῖν, ἐν τούτοις εὖ μάλα διαγορευοῖς Χριστός. Τὸ γὰρ ὑστερίζειν ἐν ἀγαθοῖς, καὶ ὀστεροβουλεῖν εἰς τὸ χρῆσιμον, ὄνησιν μὲν ἔχον οὐδεμίαν ὄραται, θρῆνον δὲ μᾶλλον τὸν ταῖς βῆθυσιν πρέποντα προσεβένει. Χρηστὸς τοιγαροῦν ὑπάρχων ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ ἐπιεικῆς, καθὰ γέγραπται, καὶ ἀτιμαζόντων ἀνέχεται, καὶ προσωφελεῖ τοὺς ὑβρίζοντας (1). . . . . ἀπειλεῖ δὲ χρησίμως τὴν ἐξ αὐτῶν ἀνανάστασιν, καὶ τὸ, ὑπάγω, φησὶν ἑναργῶς, ἵνα γοργοτέραν αὐτοῖς ἐμφυτεύσῃ διάνοιαν, καὶ λογισζομένους ὅτι χρὴ παρόντα τὸν λυτρωτὴν ἀπρακτὸν οὐκ ἔξῃ, παρελαύνειν αὐτοὺς ἀκονήσῃ πρὸς πίστιν, ἐτοιμοτέρους τε ἦδη πρὸς εὐπειθειαν ἐργάσῃται. Ἐπιδοήσας δὲ τὸ, ὑπάγω, καὶ ἀπειλήσας τὴν ἐκ παντὸς τοῦ ἔθνους ἀποδρομήν, παρέξουσιν οἰκονομικῶς καὶ τὴν ἐντεῦθεν οὐτοῖς ἐσομένην ζημίαν. Ἐντεθνήξεσθε γὰρ ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις, φησὶ, καὶ λόγον ἀληθῆ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν εἰσκομίζουσιν θεωρήσωμεν. Οἱ γὰρ ὅλως οὐ παραδεξάμενοι τὸν ὡς ἡμᾶς ἀφιγμένον ἐξ οὐρανῶν, ἵνα πάντας δικαιοσύνη διὰ τῆς πίστεως, πῶς οὐκ ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις ἀναμφιλόγως τεθνήσκοντα · καὶ τὸν καθαιρεῖν ἕκοντα μὴ προσηχάμενοι, πῶς οὐ διηνεκῆ τὸν ἐκ τῆς ἑαυτῶν δυσσεθείας ἔξουσι μολυσμὸν; Τὸ δὲ τεθνᾶναι μὴ λελυτρωμένον, ἀλλ' ἔτι τῷ τῆς ἁμαρτίας καταχθυσίμῳ βάρει, ὅποι παραπέμψῃ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, τίνε τῶν ὄντων ἀμφιβολῶν; Ἄδης γὰρ, οἶμαι, τὸν τοιοῦτον ὁ βαθὺς ἐκδέχεται, καὶ ἐν σκότει διατελεῖται μακρῶ, ἀλλὰ καὶ πῦρ οἰκῆσει, καὶ φλόγας, ἐκείνοις εἰκότως ἐναριθμούμενος, περὶ ὧν εἰρηταί που διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς · « Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. » Ὡν ἵνα τὴν πείραν ἀποκερδάνωσιν, εἰς ταχεῖαν αὐτοὺς ἀποστροφήν τῆς συνήθους ἀπειθείας πολυτρόπως ἐκάλει Χριστός, οὐχ ἀπλῶς ὡς ἀποδραμεῖται καὶ ἀποφοιτήσῃ λέγων, ἀλλὰ καὶ ὅσην ἐντεῦθεν ὑπομένουσι συμφορὰν ἀναγκαίως προτιθεῖς · « Ἀποθανεῖσθε γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. » Ἐπειδὴ δὲ δια μέσου τέθεικεν, ὅτι καὶ Ζητήσατέ με, ζητοῦντας δὲ τῶς αὐτὸν Ἰουδαίους οὐχ εὐρίσκομεν, ἤξομεν εὐλόγως ἐπὶ τοιαύτην τινὰ διάνοιαν · δεῖ γὰρ

Tempus arripiendum esse quo seipsum juvare quis possit, Christus hic cumprimis edocet. Virtutes enim retro abjicere et bene agendi sera consilia capere, nullius utilitatis esse comperitur, sed luctum potius segnitiei convenientem parere. Bonus ergo et mansuetissimus cum sit noster Dominus, uti scriptum ⁴, contumelias perfert, sed et ipsos etiam utilitatibus cumulat, a quibus injuriam accipit. Commode autem interminatur ab eis discessurum, et illud vado, inquit, plane ut eis acriorem imprimat sensum, et apud se perpendentes, non sinendum esse abire infecta re liberatorem, extimulet ad fidem, et ad obsequium reddat tandem paratiores. Vociferatur autem illud, vado, et interminat abitionem ex omni gente, adjunxit egregio ordine et futurum illis inde damnum. Peccatis enim vestris immoriemini, inquit. Cujus veritatem ex ipsa rei natura contemnemur. Qui enim non susceperint eum qui de caelis ad nos venit ut omnes per fidem justificaret ⁵, quomodo non in suis peccatis morientur : et qui eum qui purgare potest non admitterint, quomodo non perpetuam habituri sunt impietatis labem in seipsis? Quod autem moriatur is qui liberatus non fuerit, sed qui porro peccati onere degravandus sit, quonam detrudet hominis animam, nemini dubium esse potest. Infernus enim, ut opinor, eum profundus excipiet, et in perpetuis tenebris versabitur, adeoque in igne et flammis versabitur quicumque inter eos numeratus fuerit, de quibus alicubi prophetæ voce dictum est : « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni ⁶. » Quod discrimen ne adirent, eos multis modis hortabatur Christus a solita sua incredulitate ut quamprimum discederent, non simpliciter dicens se recessurum atque abiturum, sed et quantum inde accepturi sint damni præponens : **500** « Moriemini enim, inquit, in peccatis vestris. » Quia vero addit, Quæretis me, nec tamen comperimus demum Judæos illum quaerere, istiusmodi quiddam in animum inducemus : veracem quippe necesse est esse Christum. Si enim cum adhuc sint in corporibus, et carnis voluptatibus delusi, præ-

⁴ Joel II, 13. ⁵ Galat. II, 16. ⁶ Isa. LXVI, 24.

(1) Cardinalis Angelo Mai tom. III *Bibliotheca patrum*, p. 132, monet lacunas quæ in editione Auberti punctis denotantur, ut infra p. 522 et alias (seu veræ sint seu fictitiæ), Vaticanæ calenæ ope ex-

plere sibi non licuisse; imo eam quæ hic exstat imaginariam prorsus esse. Etenim in codice Vat. f. 89 B recte continua scribitur oratio, καὶ προσωφελεῖ τοὺς ὑβρίζοντας ἀπειλεῖ δὲ χρησίμως, etc. EDIT.

multo stupore liberatorem non quærunt, tamen ad inferos delapsi, et in loca pœnarum infelices amandati, inque malis ipsis deprehensi, tunc certe, tunc vel inviti quærunt. « Ibi enim fletus, inquit, et stridor dentium »; unoquoque eorum, ut par est, suam olim bonorum incuriam et negligentiam deplorante, et propemodum illud e libro Proverbiorum dicente: « Non audivi vocem docentis et erudentis me ». Quocirca ut Paulus ait: « Timeamus ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse ». Currere enim oportet ut comprehendamus, nec exasperandus qui nos e servitute eripit, non offendendus incredulitate, sed suscipienda potius et supinis quodammodo manibus arripienda gratia.

καὶ τὸν ἐκ δουλείας ὑμᾶς ἐξέλκοντα τῆς πικρᾶς, μὴ ὑπὸ τῆς ὡσπερ χερσὶν ἀρπάζειν τὴν χάριν.

VIII, 21. *Et quo ego vado, non potestis venire.*

Non solum in peccatis suis eos morituros ait, sed etiam regno bonorum exclusum iri, nec ad cœlestia domicilia conscensuros clare prædicat: nam qui e cœlo missum non acceperint, quomodo sequi possent vadentem in cœlum? Duplex ergo refractariis pœna est, nec simplex illius ratio. Quemadmodum enim ægrotantibus contingit ut et morbo plurimum divexentur, et sanitalis bonis ac commodis priventur: sic opinor eos qui ad inferos detrusi fuerint, parem delictis pœnam subituros, et castigationis calamitatem passuros, et spem ac fruitionem bonorum amissuros. Optime igitur ait Dominus noster Jesus Christus, non modo futurum uti moriantur in suis peccatis, sed ut nec in cœlum ascendant. Quasi enim duplici fune alligatos studet expedire ex his angustiis, undique servans quod periit, et quod contractum alligans, et quod contritum erigens¹⁰; hæc enim sunt boni pastoris, et qui animam suam dat **501** pro salute ovium¹¹; suis quidem statim discipulis promisit dicens: « Ibo et parabo vobis locum, et iterum veniam, et accipiam vos mecum », ipsum ostendit pervium fore sanctis cœlum, et cum superna domicilia parata esse docet diligentibus se¹², tum incredulis necessario dicit: « Quo ego vado, non potestis venire ». Quis enim, quæso, sanctissimum Christum sequatur, qui nolit purificari per fidem? aut quo pacto demum inquinatus, quique sordes ex vitis suis contractas nondum eluit, cum hominum amante Domino versabitur? « Quæ societas luci ad tenebras? » juxta Pauli vocem¹³. Sanctos enim esse puto qui sanctissimo Deo dicere student: « Conglutinata est anima mea post te ». Hunc sensum isti quoque loco non inepte quadrare autumo. Quod si variis modis expendendus sit, et de his aliquid insuper dicendum, id facere quoque non gravabor. « Quo ego vado, vos non potestis venire. » Deus cum sim verus, a nullo absum, sed cuncta impleo, et cum

ἀληθεύειν αὐτόν. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ὄντες ἐν σώμασι, καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἡδοναῖς ἐτι διαπαίζομενοι, διὰ πολλὴν ἄγαν ἀναισθησίαν οὐ ζητοῦσι τὸν λυτρωτὴν, ἀλλ' εἰς ἕδου πεσόντες οἱ δεῖλαιτοι, καὶ τοῖς τῶν κολαστηρίων ὀμλήσαντες τόποις, ὅταν ἐν αὐτοῖς γένηνται τοῖς κακοῖς, τότε δὴ, τότε καὶ οὐχ ἐκόντες ζητήσουσιν. « Ἐκεῖ γὰρ ἐστὶ φωνὴ, ὁ κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, » ἐκάστου, κατὰ τὸ εἶδος, τῶν ἐκεῖ γεγονότων τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς βραθυμίαν ἀνοιμίζοντος, καὶ μονοουχὶ τὸ ἐν βίβλῳ τῆ τῶν Παροιμιῶν λέγοντος: « Οὐκ ἤκουον φωνῆς παιδεύοντός με καὶ διδάσκοντός με. » Οὐκοῦν ὡς ὁ Παῦλος φησὶ, « Φοβηθῶμεν οὖν μὴ ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῆ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκεῖν. » Χρὴ γὰρ τρέχειν, ἵνα καταλάβωμεν ταῖς ἀπειθείαις ὑβρίζειν, προσέσθαι δὲ μᾶλλον, καὶ

B Καὶ ἵκου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε εἰσελθεῖν.

Οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐαυτῶν ἀμαρτίαις τευνηξονται, φησὶν, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν τῆς βασιλείας ἀγαθῶν ἔξω μενοῦσι πρὸς τὰς ἄνω μονὰς οὐκ ἀναβαίνοντες, διαγγέλλει σαφῶς: οἱ γὰρ τὸν ἄνωθεν ἤκουσα μὴ παραδεξάμενοι, πῶς ἂν καὶ δύναιντο κατακολουθεῖν τῷ πρὸς τὰ ἄνω βαδίζοντι; Διπλῆ τις οὖν ἄρα ἐστὶ τοῖς ἀπειθοῦσιν ἡ κόλασις, καὶ οὐκ ἐν ἀπλοῖς τισι τῆς ζημίας ὁ λόγος. Ὅνπερ γὰρ τρόπον τοῖς ἀβήρωσις περιπεσοῦσι σωματικῆ, τληπαθεῖν ἀνάγκη λοιπὸν, καὶ τὰ θεινὰ τοῦ πάθους ὑποφέρειν ἀλγήματα, καὶ πρὸς τούτῳ καὶ τῶν τῆς ὑγείας στερεῖσθαι καλῶν: οὕτως οἶμαι, καὶ οὐχ ἑτέρως, τοὺς ἐληλαχότας εἰς ἕδου, καὶ δίκην ἐκεῖ πραττομένους ταῖς ἀμαρτίαις ἰσόμετρον, καὶ τὴν ἐκ τῆς κολάσεως ὑπομένειν συμφορὰν, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος ζημιουῖσθαι τὴν ἀπόλαυσιν. Ἄριστα τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, οὐχ ὅτι ταῖς ἐαυτῶν ἀμαρτίαις ἐναποθανοῦνται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς τὰς ἄνω μονὰς οὐκ ἀναθήσονται φησὶ: διπλῶ γὰρ ὡσπερ αὐτοὺς καταδήσας σχοινίῳ, τῆς ἐνοῦσης δυσβουλίας ἐξέλκειν ἐπαίγεται, πανταχόθεν ἀνασώζων τὸ ἀπολλωδὲς, καὶ καταδεσμών τὸ συντετριμμένον, καὶ ἀνορθῶν τὸ κατεβράχυνον (ταῦτα γὰρ ἦν ποιμένος ἀγαθοῦ, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας ἀντιδιδόντος), ἐτοιμῶς τοῖς μὲν αὐτοῦ μαθηταῖς ἐπηγγελάτω λέγων: « Πορεύσομαι, καὶ ἐτοιμάσω τόπον ὑμῖν, καὶ πάλιν ἔξω, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς μετ' ἐμαυτοῦ, » βάσιμον ἔσεσθαι δείκνυσιν αὐτὸν τοῖς ἁγίοις τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰς ἄνω μονὰς ἠὑπερέσθαι διδάσκων τοῖς ἀγαπῶσι αὐτόν: τοῖς γε μὴν ἀπειθεῖν ἐλομένοις αὐτῷ, δικαίως τε καὶ ἀναγκαίως φησὶν, ὅτι « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε εἰσελθεῖν. » Τίς γὰρ ἂν ἄλλως ἀκολουθήσῃ ποτὲ τῷ παναγίῳ Χριστῷ, τὸν διὰ πίστεως οὐκ ἀγαπήσας καθαρῶσιν; ἢ κατὰ τίνα τρόπον ὁ μεμολυσμένος ἐτι, καὶ τὸν ἐκ τῶν ἰδίων παθῶν οὐκ ἀποτριψάμενος ῥύπον, συνέσται τῷ φιλανθρώπῳ Δεσπότη; « Τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, » κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν; Οἶμαι γὰρ ἁγίους εἶναι εἶναι τοὺς τῷ

¹⁰ Matth. viii, 12. ¹¹ Prov. v, 15. ¹² Hebr. iv, 1. ¹³ Ezech. xxxiv, 4. ¹⁴ Joan. x, 15. ¹⁵ Joan. xiv, 2. ¹⁶ I Cor. ii, 9. ¹⁷ Joan. viii, 21. ¹⁸ II Cor. vi, 11. ¹⁹ Psal. lxxii, 9.

παναγίῳ θεῷ λέγειν ἐθέλοντας· « Ἐκολλήθη ἡ ψυχὴ μου ὀπίσω σου. » Ταύτην οἶμαι τὴν διάνοιαν οὐκ ἀκόμῳς καὶ νῦν ἐφηρμόσθαι τῷ προκειμένῳ ῥητῷ. Εἰ δὲ χρὴ περινοστοῦντας αὐτὸ διαφόρως ἐπαθρῆσαι, καὶ εἰπεῖν ἐπὶ τούτοις ἕτερόν τι πάλιν, καὶ τοῦτο ποιεῖν οὐκ ὀκνήσομεν. « Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν. » Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, ἀφῆσθηκα μὲν οὐδενός, πληρῶ δὲ τὰ πάντα, καὶ τοῖς πᾶσι συνῶν, οἰκῶ μάλιστα τὸν οὐρανόν, ἤδιστα τοῖς ἁγίοις ἐνδιατιώμενος πνεύμασιν. Ἄλλ' ἐπεὶ περ εἰμι καὶ φιλόανθρωπος τῶν ὅλων γενεσιουργός, οὐ φορητὴν ἤγησάμην τῶν ἐμαυτοῦ ποιημάτων τὴν ζημίαν, ἰδὼν εἰς ἔλεθρον παντελῆ κεχωρηκότα τὸν ἄνθρωπον. Ἐθεώρουν ἐξ ἁμαρτίας πεσόντα πρὸς θάνατον· ἀλλ' ἔδει χεῖρα λοιπὸν τὴν ἐπίκουρον τῷ κειμένῳ προτείνεσθαι· ἔδει τῷ. . . . . καὶ πίπτουσι διὰ παντός ἐπαμῦναι τρόπου. Εἰτά πως ἦν ἀκόλουθον ἀνασῶσαι τὸ ἀπολωλὸς, ἔδει συνεῖναι τοῖς κινδυνεύουσι τὸν ἱατρὸν, ἔδει παρεῖναι τοῖς ἀποθνήσκουσι τὴν ζωὴν, ἔδει συνδιατιᾶσθαι τοῖς ἐν σκότει τὸ φῶς. Ἄλλ' ἦν οὐκ ἐπιτήδην, ἀνθρώπους ὄντας ὑμᾶς τὴν φύσιν, ἀναπτῆναι πρὸς οὐρανόν, καὶ συνδιατιᾶσθαι τῷ σώζοντι. Ἀφιγμαι τοιγαροῦν αὐτὸς ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς, ἤκουον τῶν ἁγίων πολλὰκις βῶντων· « Κλῖνον οὐρανός, καὶ κατέβηθι. » Καταβέβηκα τοιγαροῦν κατακλίνας, φησὶν, οὐρανοῦ· οὐ γὰρ ἦν ὑμᾶς ἔξειν ἐκαίσε προσδοκᾶν. Ἄλλ' ὡς ἐτι σὺν ὑμῖν καὶ συνδιατριβῆν ἀνέχομαι, γοργότερον ἐπιδράξασθε τῆς ζωῆς, καθαρῶσθε διὰ τῆς πίστεως, ἕως ἔτου πάρεσιν ὁ ἔλεειν ἐπ' ἐξουσίας εἰδῶς καὶ δυνάμεως. Βαδιοῦμαι γάρ, ἡ καὶ ἐπανήξω πάλιν ὅπου ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἔλθειν, κἂν ζητήσητε τῆς σωτηρίας τὴν χορηγὸν ἐξ ἀκαίρου λοιπὸν ὑστεροβουλίας, οὐχ εὕρησете. Τί τὸ ἐντεῦθεν, ἐξέστω ὀκνεῖν. Ἀποθάνεισθε γὰρ πάντως ἐν ἁμαρτίαις, καὶ τοῖς ἑαυτῶν πλημμελήμασι καταχθόμενοι, στυγροὶ κατοικήσατε λοιπὸν εἰς τὸ τοῦ θανάτου θεσμοκτήριον, δίκας ἀποτίνοντες ἐκαί τῆς οὕτω μακρᾶς ἀπειθίας. Ἀγαθὸς τοιγαροῦν ὑπάρχων καὶ σφόδρα φιλόανθρωπος ὁ Σωτῆρ, συνελαύνει τῷ φόβῳ τοῦ Ἰουδαίου τῶν ἐσομένων κακῶν καὶ οὐχ ἐκόντας ἐπὶ τὸ σώζεσθαι.

Καὶ εἰλεγον αὐτοῖς· Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμι.

Πάλιν ἐρεῖ τις τυχὸν τῶν φιλομαθεστέραν ἔχόντων διάνοιαν, καὶ λεπτότερον τῶν θείων θεωρημάτων ἐπαινεῖν κατειθισμένον, τί τὸ ἀναπέισαν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἄρτι τοῖς Ἰουδαίοις προσφωνουῖα καὶ λέγοντα· « Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσατέ με, » καθάπερ τι τῶν ἀναγκαίων ἐπιανεγχεῖν· « Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμι. » Δοκεῖ μὲν γὰρ πως οὐ σφόδρα τοῖς ἄνω κατακολουθεῖν τὰ τοιαῦτα, πλὴν ὀδίνει τινα κεκρυμμένην οἰκονομίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐστι θεὸς χρεῖαν οὐκ ἔχων, ὡς αὐτὸς τοῦ φησὶν ὁ θεοπέσιτος εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· διικνεῖται γὰρ μέχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἄρμων τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικῆς ἐστὶν ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας· οὐκ ἠγνόησε πάλιν τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀμαθεῖς ὑπονοίας, οἱ ἐπεὶ περ αὐτοῖς παχύς τις καὶ ἀδρανῆς ἐνέκισται νοῦς, τὸ, ὑπάγω, παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀκούσαντες, ὤθησαν ἀσυνέτως ἡ ὅτι φεῦξεται

in omnibus sim, cælum tamen potissimum habito, cum divinis libentissime versans spiritibus. Sed quia sum etiam hominum amans, universi parens ac auctor, creaturarum mearum damnum ferre non potui, cum hominem in extremum exitium præcipitem detrusum animadverteterem. Videbam ex peccato in mortem delapsam, sed auxiliatricem manum jacenti porrigere decebat, oportebat lapsam omni ratione opitulari. Operæ pretium erat servare perditos, cum periclitantibus versari medicum, mortuis adesse vitam, cum verfantibus in tenebris versari lucem. Sed non erat in vestra potestate situm, cum natura sitis homines, ut in cælum evolaretis, inibique servanti conviveretis. Quocirca ipse ad vos ego veni : sanctos sæpius inclamantes audii : « Inclina cælos, et descende ». Descendi itaque inclinatis cælis, inquit : nec enim huc vos venturos sperandum erat. Quamdiu igitur adhuc sustineo vobiscum esse et versari, capessite mihi ardentem vitam, purgamini per fidem, dum adest is qui potest misereri. Ibo enim, aut certe revertar, quo vos non potestis venire, et licet intempestiva tandem poenitentia ducti datorem salutis quaeratis, non invenietis. Quid porro inde consequatur vestre licet. Moriemi enim utique in peccatis, vestrisque onerati criminibus in carcerem mortis tristes detrudemini, tam longæ incredulitatis poenas ibi daturi. Bonus igitur Servator cum sit ac valde misericors, impendentium malorum metu Judæos etiam nolentes ad salutem compellit.

VIII, 25. Et dicebat eis : Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.

Quæret hic rursus forsitan aliquis, cui subtilior sit ingenii acies, animusque discendi cupidus, quid impulerit Dominum nostrum Jesum Christum ut, cum alloqueretur Judæos ac diceret : « Ego vado, et quaeritis me, » veluti necessarium quiddam subjecerit : « Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. » Videntur enim hæc non admodum superioribus consentanea esse, verumtamen abstrusam quamdam in se habent rationem. Nam cum Deus sit, nec opus habeat, sicut ipse alicubi divinus ait evangelista Joannes, ut aliquis testimonium perhibeat de homine ; ipse enim agnoscebat quid esset in homine, ut qui pertingat usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor sit cogitationum et intentionum cordis ; non ignoravit rursus Judæorum stultas cogitationes, qui crassa et imbecilla mente præditi cum audirent a Servatore illud, vado, inepte putarunt vel relicta Judæa ipsum velle fugere ali-

¹⁷ Psal. CXLIII, 6. ¹⁸ Hebr. iv, 12, 13.

quo, vel tale quidpiam intelligere : Quamdiu super-
 vum et vivo, credite, ne utique mori contingat.
 Verbum enim illud *rado*, communiter sumptum
 etiam hoc significat : neque miram si tam inopes
 mentis erant Judæi ut tale quidpiam de Christo
 cogitarent. Nondum enim sciebant eum esse Deum
 secundum naturam, sed in hoc tantum e terra cor-
 pusculum intuentes, hominem putabant esse nobis
 similem. Ideoque Servator eos increpans aiebat :
 « Vos secundum carnem judicatis ¹⁹. » Avocans
 igitur eos a tam puerili et humi repente conspe-
 ctu, docet iterum ne hæc existiment tanquam de
 aliquo ortui et interitui obnoxio, sed de Christo
 secundum veritatem cœlitus et ex Deo Patre genito.
 Neque in me quadrat mori aut fugere, inquit ; sum
 enim desursum, hoc est Deus ex Deo. Quod enim
 est super omnia, Deus est. At vobis hoc magis con-
 veniet : estis enim ex infimo, **503** nempe naturæ
 morti subditæ, corruptionique et timori subjacentis.
 Quamobrem nihil tale de me deinceps somnietis,
 vestræ ipsorum obliti infirmitatis. Neque enim
 servi Domino pares dignatione sunt, neque ii qui
 e terra sunt et deorsum, ei qui desursum ex Deo
 et Patre genitus est comparantur. Quod vero, *de
 supernis*, generationem Filii ex Deo et Patre signifi-
 cet, perspicuum est recte sentientibus. Localiter
 enim sumptum illud, *desuper*, idem sonat quod e
 cœlo, sed nihil in Filio eximium erit supra creatu-
 ram inferiorem et Deo subditam, si tantum
 veniat e cœlo, quandoquidem et ex angelis plurimi
 ad ministerium missi in terra ambulant, et terrena
 quædam gubernant desuper et e cœlo descendentes.
 Cujus rei testis ipse Servator nobis est, dicens :
 « Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum,
 et angelos Dei ascendentes et descendentes supra
 Filium hominis ²⁰. » Cum igitur angeli quoque
 descendant desursum, hoc est de cœlo, cur frustra
 gloriatur Christus quasi magna re quadam et exi-
 mia supra creaturam, quod nimirum veniat desur-
 sum? Datur itaque nullo negotio intueri, quis se-
 cundum naturam sit unigenitus, et quinam qui ab
 eo sunt angeli. Quocirca non est necesse vocabulum
 illud *desursum* significare nobis e cœlo descendere :
 sed Filium illuxisse e natura suprema omniaque
 alia supergressa. Igitur illud vocabulum, *de supernis*,
 de solo Unigenito significat id quod ex Deo secun-
 dum naturam est, ac non aliud. Inter omnia enim
 quæ ex Deo esse et existere dicuntur, soli Filio
 inest illud præ omnibus eximium, ex ipsa Pa-
 tris substantia nimirum existere, per modum
 generationis, non ut res creatæ, per modum opi-
 ficii.

CAP. IV.

*Quod secundum naturam suam sit Filius, crea-
 turis nequaquam similis quoad substantiam rationem.*

VIII, 23. *Vos de mundo hoc estis, ego non sum
 de hoc mundo.*

¹⁹ Joan. VIII, 15. ²⁰ Joan. I, 51.

ποι τὴν Ἰουδαίαν ἀρῆς, ἢ καὶ οὗτοι τοιοῦτόν τι φησὶν·
 Ἔως οὗτε περιέειμι, καὶ ζῶ, πιστεύσατε, μὴ ἄρα πως
 καὶ τεθνάναι συμβῆῃ. Τὸ γὰρ, ὑπάγω, κοινῶς ἐκλήθηθεν
 ὑποσημαίνει καὶ τοῦτο· καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ
 τοιαύταις ἀβουλίαις Ἰουδαῖοι περιπεπτώκασιν, ὡς
 καὶ λογιζέσθαι τι τοιοῦτον ἐπὶ Χριστῷ. Θεὸν γὰρ
 ὄντα κατὰ φύσιν οὐκ ἤδεσαν, μόνον δὲ εἰς τοῦτο τὸ
 ἀπὸ γῆς ὄρωντες σῶμα, ἀνθρώπων ἐνενόουν ἕνα τῶν
 καθ' ἡμᾶς. Καὶ διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ ἐπιπλήττων
 αὐτοῖς ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα
 κρίνετε. » Ἀφιστάς τοιγαροῦν αὐτοὺς τῆς εὐθῶ
 μειρακιδώδους καὶ χαμαιπετοῦς ἐννοίας, διδάσκει
 πάλιν, ὡς οὐ περὶ τίνος τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ
 διαλογίζονται ταῦτα, περὶ δὲ τοῦ ἀνωθεν καὶ ἐκ Θεοῦ
 Πατρὸς γεγεννημένου κατὰ ἀλήθειαν. Ἀρμύσει τοι-
 γαροῦν οὐκ ἐμὸν μᾶλλον τὸ τεθνάναι, φησὶ, καὶ
 φεύγειν· ἀνωθεν γὰρ εἰμι, τοῦτ' ἐστὶ Θεὸς ἐκ Θεοῦ.
 Τὸ γὰρ ἄνω πάντων Θεός. Ὑμῖν δὲ τοῦτο προσίσταται
 πρεπωδέστερον. Κάτωθεν γὰρ ἔστε, τοῦτ' ἐστὶ φύσεως
 ὑποκειμένης τε θανάτῳ καὶ ὑποπιπτούσης φθορᾷ
 καὶ δειλίᾳ. Ἐπ' ἐμοὶ τοιγαροῦν μηδὲν τοιοῦτον, φησὶ,
 διαλογίζεσθε, τὴν ἑαυτῶν ἀφέντες ἀσθένειαν. Οὐ γὰρ
 ἰσότημον τῷ Δεσπότῃ τὸ δοῦλον, τῷ ἀνωθέν τε καὶ
 ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεγεννημένῳ, τὸ κάτωθεν καὶ ἀπὸ
 τῆς γῆς. Ὅτι δὲ τὸ ἀνωθεν τὴν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς
 Υἱοῦ τὴν γέννησιν ἐπισημαίνει, καὶ λογισμὸς ἡμᾶς
 ἀναπαίσει σοφός. Τοπικῶς μὲν γὰρ ἐκλήθηθεν τὸ
 ἀνωθεν, τὸ ἐξ οὐρανοῦ δηλοῖ, ἀλλ' οὐδὲν ἐν Υἱῷ τὸ
 ἐξαιρετον παρὰ τὴν κάτω καὶ ὑποκειμένην τῷ Θεῷ
 κτίσιν, ὅταν ἔρχηται ἐξ οὐρανοῦ μόνον, ἐπεὶ τοι καὶ
 ἀγγέλων οἱ πλείους πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενοι
 κάτω βαδίζουσι διοικούντες τινα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς
 ἀνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνοντες. Καὶ μάρτυς
 ἡμῖν ὁ Σωτὴρ λέγων· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν,
 ἀπάρτε ὕψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεωγόμενα, καὶ τοὺς ἀγ-
 γέλους τοῦ Θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ
 τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. » Ὅτε τοίνυν καὶ ἀγγελοὶ
 καταβαίνουσιν ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ, τί μάτην ἐπικομ-
 πάζει Χριστὸς ὡς ἐπὶ μεγάλῳ τινι καὶ ὄλῳ ὑπερ-
 ἔχοντι τὴν κτίσιν, τῷ ἀνωθεν ἤκειν, φημί; Ἄλλ' ἐστὶν
 ἀνιδρωτὶ, καὶ ἀταλαιπώρῳ σφόδρα συνιδεῖν, τίς μὲν
 ἐστὶ κατὰ φύσιν ὁ Μονογενὴς, τί δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ
 γεγονότες ἀγγελοὶ. Οὐκ οὖν ἀναγκαίως δὴ τοῦτο τὸ
 ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνειν τὸ ἀνωθεν ἡμῖν σημαίνει,
 ἀλλ' οὐ τῆς ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα κεκλιμένης
 φύσεως ἐξέλαμψεν ὁ Υἱός. Οὐκοῦν τὸ ἀνωθεν, ἐπὶ
 μόνου τοῦ Μονογενοῦς τὸ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ
 οὐκ ἕτερον δηλοῖ. Πάντων γὰρ εἶναι τότε καὶ ὑπάρ-
 χειν ἐκ Θεοῦ λεγομένων, πρόσκειται τῷ Υἱῷ κατὰ
 πάντων ἐξαιρετον, τὸ ἐξ αὐτῆς ὑπάρχειν τῆς οὐσίας
 τοῦ Πατρὸς γεννητῶς, καὶ οὐκ ὡσπερ τὰ ποιήματα
 δημιουργικῶς.

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

*Ὅτι κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Υἱὸς τῆς πρὸς τὴν κτίσιν
 ὁμοιότητος ἀνωρισμένης παντελῶς, ὅσον εἰς
 οὐσίας λόγον.*

*Ὑμεῖς ἐκ τοῦτου τοῦ κόσμου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ
 ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.*

Ἐδειξεν ἐν τούτοις εὖ μάλα καὶ σαφῶς, τί μὲν ἀν
 νοοῖτο τὸ ἀνω, τί δὲ τὸ κάτω. Ἐπειδὴ γὰρ δυναμέ-
 νους συνιέναι μηδὲν, εἰκὸς δὴπου τοὺς Φαρισαίους
 σωματοκίωτον τοῖς εἰρημέτοις προσβαλεῖν, καὶ τὸ
 ἀνω τε καὶ κάτω τοπικῶς ἐκλαθεῖν, καὶ εἰς πολλὰς
 ἐντεῦθεν ἐννοίας περιπλανᾶσθαι, χρησίμως ὁ Κύριος
 ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ δοκοῦντος ἐπεβρίφθαι
 περιδλήματος, καὶ ἀσαφείας ἀπάσης ἀπογυμνοῖ τὸν
 λόγον, λευκότερον ὡσπερ καὶ εἰσαῦθις αὐτοῖς παρα-
 θεῖς ὅπερ εἰρηκεν αἰνιγματωδῶς. « Ὑμεῖς γάρ,
 φησὶν, ἐκ τούτου τοῦ κόσμου ἐστέ, » τοῦτ' ἐστὶ τοῦ
 κάτω. « Ἐγὼ οὐκ εἰμι ἐκ τούτου τοῦ κόσμου, »
 οὐκοῦν τοῦτό ἐστι τὸ ἀνω. Ὑπερτρέχει δὲ ἅπαν τὸ
 ἐν γενέσει Θεός, οὐ τοπικοῖς ὑπερέχων ὑψώμασιν
 (εὐθηδες γὰρ καὶ ἀνόητον κομιδῇ τὸ ἐν τόπῳ νοεῖν τὸ
 ἀσώματον)· ἀλλὰ τοῖς τῆς φύσεως ἀρρήτοις πλεον-
 εκτήμασιν ὑπερανίσχων τὰ γενητὰ, ταύτης ἑαυτὸν
 τῆς οὐσίας φησὶν ὁ Λόγος, οὐκ ἔργον, ἀλλὰ καρπὸν
 καὶ γέννημα. Ἐπιτῆρει γὰρ ὅπως οὐχ ἀλίσκεται
 λέγων· Ἐγὼ εἰμι, ἵνα δείξῃ καὶ ὅθεν ἐστὶ, καὶ ὅτι συνῆν
 αἰδιῶς Γεννήτορι. Ἄν γὰρ ἐστὶν ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ·
 ὁ δὲ ὢν, καὶ τῷ ὄντι συνῶν αἰδιῶς, κατὰ τίνα τρόπον
 δὴ οὐκ ἦν, ἢ τῶν ἑτεροδοξούντων λεγέτω μωρία. Ἄλλ'
 ἴσως ἡμῖν ἀνταναστήσεται λέγων ὁ τῆς ἀληθείας
 ἐχθρὸς· Οὐκ ἀδιακρίτως εἰρηκεν ὁ Χριστὸς· Οὐκ εἰμι
 ἐκ τοῦ κόσμου· προσθεῖς δὲ τὸ, τούτου, δέδειχεν
 ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ἑτερός ἐστὶ κόσμος ὁ νοητὸς ἀπ'
 οὐπερ εἶναι δύναται. Οὐκοῦν ἐν ποιήμασιν ὁ Υἱὸς, ὁ
 εὖ οὗτος, διαπραγματεύεται λόγος· τετάξεται δὲ
 πάντως ἐν τοῖς γενητῆν ἔχουσι τὴν φύσιν ὁ Δημιουργός,
 ἀγγελικῶν δὲ ἴσως καὶ δουλοπραπέδς τὸ ἀξίωμα
 περιθήσων τῆς δυσφημίας ἔγκλημα τῶν ἑαυτῶν ἀπ-
 ἠλλάχθαι νομίζεις. Ἡ γὰρ οὐκ οἶσθα πάλιν, ὅτι κἂν
 τὴν ἀνωτάτω στάσιν τε καὶ ὑδροῖσιν ἀποδῶς αὐτῷ
 ἢ περ ἀν νοοῖτο παρὰ τοῖς ἀγίοις ἀγγέλοις, κἂν ὑπερ-
 ἄνω πάσης Ἀρχῆς καὶ Ἐξουσίας, καὶ Θρόνων ὁμο-
 λογεῖς ὑπάρχειν αὐτὸν, γενητῶν δ' οὖν ὅμως πιστεύ-
 σης, οὐδὲν ἤττον ὑβριεῖς; Λόγος γὰρ ὅλων οὐδέ τις
 εἰς ἀξίαν τῷ Μονογενεῖ τῆς κατὰ τῶν ἄλλων ὑπεροχῆς,
 ἐστ' ἀν ὅλος νοῆται πεποιημένος. Οὐ γὰρ ἐν τῷ προ-
 τετάχθαι τινῶν ἔχει τὴν δόξαν, ἀλλ' ἐν τῷ μὴ εἶναι
 γενητὸς, ὑπάρχειν δὲ μᾶλλον Θεός ἐκ Θεοῦ κατὰ
 φύσιν. Σὺ δὲ πάλιν ἡμῖν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ πεφηνότα,
 καὶ διὰ τούτου Θεὸν τοῖς γενητοῖς ἐγκαταριθμεῖς, καὶ
 μέρος εἶναι τοῦ κόσμου λογίζῃ, καὶ εἰ μὴ τούτου
 τυχόν, ἀλλ' οὖν ἑτέρου· διοίσει γὰρ ὅλων οὐδενὸς
 ὅσον εἰς τὸν τοῦ πεποιθῆσθαι λόγον ἢ νοουμένη τῶν
 κόσμων διαφορὰ. Εἶτα τὸν τῷ γεννήσαντι συν-
 εδρεύοντα Λόγον, τοῖς δορυφόροις καὶ παραστάταις
 ἐγκαταλέγων οὐκ ἔρρυθριᾷ; Εἰ γὰρ οὐκ ἀκούεις τοῦ
 μὲν Γαβριὴλ λέγοντος πρὸς τὸν Ζαχαρίαν· « Ἐγὼ
 εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ
 ἀπεστάλην λαλῆσαι πρὸς σέ. » Ἡσαῖου δὲ πάλιν, ὅτι
 « Εἶδον τὸν Κύριον Σαβαὸθ καθήμενον ἐπὶ Θρόνου
 ὑψηλοῦ, καὶ ἐπηρμένου, καὶ Σεραφεῖμ εἰστήκεισαν
 κύκλῳ αὐτοῦ. Καὶ τό γε παράδοξον, τὸν Υἱὸν ὁ

Perspicue admodum ostendit hoc loco quidnam
 sibi velit illud vocabulum *sursum*, quidve *deor-
 sum*. Cum enim videret vecordes Phariseos cras-
 sius dicta capere, et illa vocabula *sursum* ac *deor-
 sum* localiter intelligere, ac in varios proinde erro-
 res abripi, utiliter **504** Dominus noster Jesus
 Christus detracto velamine obscuritatem omnem
 orationis relegit, planius ea rursus ipsis exponens
 quæ subobscurè protulit. « Vos enim, inquit, ex
 hoc mundo estis, » hoc est *ex infernis* : « Ego non
 sum ex hoc mundo, » id est *sum ex supernis*. Deus
 enim omne quod creatum est transcendit, non qui-
 dem localibus superans eminentiis et fastigiis :
 nam stultum est concipere in loco id quod est in-
 corporeum, sed ineffabilibus naturæ prærogativis
 creata cuncta supergrediens, hujus substantiæ
 Verbum se esse profitetur, non opus, sed fructum
 et genituram. Observa enim quemadmodum non di-
 xerit : De supernis ego factus, sed potius, Sum, ut
 ostendat et se ante omnia sæcula æternum cum
 Patre fuisse. Est enim is qui est sicut et Pater ; qui
 autem est, et cum Patre ab æterno simul existit,
 quo pacto demum non erat, hæreticorum dicat insa-
 nia. Sed nobis forsân hostis veritatis objiciet : Non
 simpliciter dixit Christus : « Non sum ex mundo : »
 sed addito *hoc*, utique significavit alium esse mun-
 dum, intelligibilem nimirum, ex quo esse potest. At-
 qui ex tuis verbis conciscitur Filium inter creaturas
 esse collocandum, et Creatorem in rerum factarum
 numero utique statuendum, eique angelicam forsân
 ac servilem dignitatem tribuendo piaculo te *cauti-
 rum* existimas. An ignoras enim quod licet eum
 in summo gradu colloces quæ sancti angeli putan-
 tur esse constituti, licet supra omnem Principatum
 et Potestatem, atque Thronos eum existere fatear-
 is, si factum tamen esse putaveris, nihilo tamen
 ipsum minus offensurus sis? Nulla enim esse potest
 pro Unigeniti dignitate eminentiæ ratio, si factus
 utique censeatur. Gloria quippe ejus non constat
 in eo quod quibusdam antecellit, sed quod factus
 non est, ac Deus potius de Deo existit secundum
 naturam. Tu vero nobis rursus eum qui ex Deo
 effulsit, atque idcirco Deus est, in creaturarum nu-
 mero statuis, et partem esse mundi somnias, si
 non hujus, at saltem alterius : mundorum quippe
 in eo quod facti sunt nulla potest esse differentia.
 Deinde Verbum quod Genitori assidet, satellitibus
 et ministris non pudet ascribere? Nunquid enim
 audis Gabrielem ad Zachariam dicentem : « Ego sum
 Gabriel qui asto ante Deum : et missus sum loqui
 ad te. » Isaiam item : « Vidi Dominum Sabaoth
 sedentem **505** super thronum excelsum et eleva-
 tum, et Seraphim stabant in circuitu ejus. » Et
 quod mirabile est, Filium propheta vidit, et Domi-
 num Sabaoth ipsum vocavit, et inducit eum regis
 instar supremis potestatibus stipatum. Quod autem
 Unigeniti gloriam clare spectaret, testabitur sapiens

¹¹ Luc. 1, 19 ¹² Isa. vi, 1.

Joannes, dicens : « Hæc autem dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo ²². » Ideoque divinus ille Paulus ex eo quod ipse Deo ac Patri assidet, et ex eo quod secundum naturam vocatus est Filius, ad certissimam mysterii comprehensionem veniens, et contemplationis illius notitiam colligens : « Cui enim dixit, inquit, angelorum : « Filius meus es tu, » Deus scilicet ac Pater, « Ego hodie genui te ²³? » Hoc enim vocabulo, genui, natura Deum esse ex Deo Filium significatur. Rursus : « Cui vero dixit inquam angelorum : Sede a dextris meis ²⁴? » Neque vero cum hæc dicit, Deum et Patrem accusat quasi injustum quid facere solitus sit, aut quasi angelorum naturam dedecoret, cum eam secundo post Fillum loco honorare stauerit. Quid enim prohibebit, inquiet forsitan aliquis, cum sit justus ac bonus Deus ac Pater ²⁵, quominus assidere sibi quoque faciat angelorum naturam, siquidem est in creaturarum numero Filius, et ejusdem generis cum ipsis, in quantum factus est, licet aliis quibusdam prærogativis earum conditionem superet, sicut illi nostram? Sed Deus ac Pater iniquus non est, qui astare præcipit angelos, eamque dignitatem eorum naturæ tribuit, cum habeat Filium suum assessorem, quia novit illum Deum esse natura, nec alienam a sua substantia suam prolem. Quomodo ergo factus demum erit, aut quomodo ex facto mundo, ac non potius in iisdem quibus Deus verus, supra omnia videlicet quæ in universo mundo sunt ac cœpisse intelliguntur positus?

ἔτι γέννητός, πῶς δὲ ἀπὸ κόσμου τοῦ γεννητοῦ, καὶ μενὰ τε καὶ ὄπ' ἀρχὴν ὁμολογούμενα.

Quoniam vero ceu magnum aliquod et invictum argumentum objicitis quod Christus distincte dixerit : « Ego non sum ex hoc mundo, » et per vocabulum hoc, alium nobis mundum significari asseritis, dicentes eum inde exsistere, videamus rursus nunquid cariosis argutis innitami, dum ex sola vestra levitate hæc somnatis ac sentitis. Illa enim vox hic, aut hoc, et si quod aliud istiusmodi pronomen usurpamus, demonstrativum est, non tamen omnino ac necessario alterius significativum. Unde beatus Baruch, unum ac solum nobis Deum significans, « Hic est, inquit, Deus noster; non æstimabitur alius ad eum ²⁷. » **506** At si vox illa hic esset omnino alterius significativa, quomodo non æstimaretur alius ad ipsum? Sed et Simeon ille justus Christi prophetans mysterium : « Ecce hic, inquit, positus est in ruinam et resurrectionem mortuorum multorum in Israel, et in signum cui contradicitur ²⁸. » At cuinam manifestum non est, Simeonem usurpare vocem illam, hic, non quod nos ab aliis personis avocet, sed quod singulariter, ut ita dicam, eum jam in hoc

A προφήτης κατεθεῖτο, καὶ Κύριον αὐτὸν ἀπεκάλεε Σαβαώθ, καὶ ἐν βασιλείῳ τάξει δορυφορούμενον παρὰ τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων εἰσφέρει. Ὅτι δὲ τὴν τοῦ Μονογενοῦς δόξαν κατεθεῖτο σαφῶς, μαρτυρήσει λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης : « Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἀπὸ τε τοῦ συνεδρεῖν αὐτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἀπὸ τοῦ κεκληθῆσθαι κατὰ φύσιν Υἱὸν, εἰς ἀκριβεστάτην ἐρχόμενος τοῦ μυστηρίου κατάληψιν, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ θεωρίας σολλέγων τὴν γνώσιν, « Τίνι γὰρ εἶπε, φησὶ, τῶν ἀγγέλων· Υἱός μου εἶ σύ; » ὁ Θεὸς δευτέρου καὶ Πατὴρ, « Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; » Ἐν γὰρ τῷ γεγέννηκα, τὸ φύσει Θεὸν ὑπάρχειν ἐκ Θεοῦ τὸν Υἱὸν σημαίνεται. Καὶ πάλιν « Τίνι δὲ εἶπέν ποτε τῶν ἀγγέλων· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου; » Καὶ οὐ δήπου τὰ τοιαῦτα λέγων, ἢ ὡς ἄδικόν τι ἐρᾶν ἐκωθότα κατατιθέται τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἢ ὡς τῶν ἀγγέλων ἀτιμάζοντα φύσιν, ὅτε τοῖς δευτέροις αὐτὴν ἔγνω τιμῆν παρὰ τὸν Υἱόν. Τί γὰρ τὸ διακωλύον, ἐρεῖ τις τυχόν, ἐπειπερ ἐστὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς ὁ Θεός τε καὶ Πατήρ, σύνεδρον ἐκτεῖν καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων ποιέσθαι φύσιν, εἶπερ ἐστὶν ὅλος [γρ. ὅλος] ἐν γενητοῖς ὁ Υἱὸς καὶ ἑμογενὴς αὐτοῦ κατὰ γὰρ τὸν τοῦ πεπεσθῆναι λόγον, κἂν ὑπεροχαῖς τισιν ἐτέροις τὸ ἐὶν αὐτοῖς; πλεονεκτή μέρων, ὡς περ οὖν ἡμᾶς ἐκεῖνοι τυχόν; Ἄλλ' οὐκ ἄδικος ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ὁ τοῖς μὲν ἀγγέλοις παρεστάναι κελεύων, καὶ τοῦτο διδοὺς τῇ ἐκείνων φύσει τὸ ἀξίωμα σύνεδρον ἔχων τὸν ἴδιον Υἱόν, ἐπείπερ οἶδε κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν, καὶ οὐκ ἄλλοτερον τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἴδιον γέννημα. Πῶς οὖν

οὐχὶ ὑπὲρ πάντα δηλονότι τὰ ἐν παντὶ κόσμῳ νοού-

Ἐπειδὴ δὲ ὡς τι μέγα καὶ ἀμαχὸν προσετίνατε τὸ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν εὐδιαστόλως : « Ἐγὼ οὐκ εἶμι ἐκ τοῦ κόσμου τούτου » διὰ δὲ τούτου τὸν ἕτερον ἡμῖν κατασημαίνεσθαι κόσμον δισχυρίζεσθε λέγοντες ἐκεῖθεν ὑπάρχειν αὐτόν· ἴδωμεν πάλιν εἰ μὴ σαθροῖς ἐπερλεῖσθε λογισμοῖς, ταῦτα λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν ὑπὸ μόνῃ τῆς ἑαυτῶν ἐλαφρίας ἀναπειθόμενοι. Τὸ γὰρ οὗτος, ἢ τούτου τυχόν, καὶ εἰ τι λέγεται παρ' ἡμῶν ἀνωσυμικῶς, δεικτικόν ἐστι, καὶ οὐχὶ πάντως οὐδὲ ἀναγκαίως ἐτέρου σημαντικόν. Καὶ μὴ ὁ μακάριος Βαρούχ, τὸν ἕνα καὶ μόνον ἡμῖν κατασημαίνων Θεὸν, « Οὗτος, φησὶν, ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. » Ἄλλ' εἶπερ ἦν πάντως τὸ οὗτος ἐτέρου σημαντικόν, πῶς οὐκ ἂν ἕτερος ἐλογίσθη πρὸς αὐτόν; Ἄλλὰ καὶ Συμεὼν ὁ δίκαιος τὸ ἐπὶ τῷ Χριστῷ προφητεύων μυστήριον, « Ἰδοὺ οὗτος, φησὶ, κείται εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν νεκρῶν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. » Καὶ τοῖς τίνι τῶν ὄντων οὐ προδηλότατον, οὐκ ὡς ἐτέρων ἡμῶν προσώπων ἀφιστάς ὁ δίκαιος τὸ οὗτος φησὶν, ἀλλ' ἵνα οὕτως εἶπω, μοναδικῶς τὸν ἕτερον καὶ πρὸς τοῦτο τεθειμένον ὑποδεικνύς. Οὐκοῦν ὅταν

²² Joan. xii, 41. ²³ Hebr. i, 5; Psal. 7, 11, ²⁴ Ibid. xiii; Psal. cix, 4. ²⁵ II Thess. ii, 15. ²⁷ Baruch iii, 36. ²⁸ Luc. ii, 34.

λέγει Χριστός: « Εγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, » οὐχὶ πάντως ὡς ὑπάρχων ἐξ ἑτέρου κόσμου τὰ τουαὐτὰ φησιν, ἀλλ' ὥσπερ δύο τινὰς τόπους σωματικώτερον ὀρίζων καὶ τιθεὶς, τῆς γενητῆς φύσεως, φημί, καὶ τῆς ἀρβήτου καὶ ἐπάνω πάσης οὐσίας ἀνθρώπου, μένοντας Ἰουδαίους ἐν τῷ τῶν γενητῶν τόπῳ τίθησι λέγων: « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἐστέ. » Ἐαυτὸν δὲ παντελῶς τῶν ἐν γενέσει διιστάς, καὶ τῷ ἑτέρῳ συνάπτων τόπῳ τῷ τῆς θεότητος, λέγων: « Οὐκ εἰμὶ, φησίν, ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. » Οὐκοῦν ἀντιπαρεὶς εἰς γνῶσιν τὴν θεότητα τῷ κόσμῳ, τὸ τούτου μὲν ἐκείνῳ δίδωσιν, ἑαυτὸν δὲ τῷ γεγεννηκότῳ Θεῷ, καὶ τῇ ἀνωτάτῳ πασῶν οὐσίᾳ προσνέμει. Ἄλλ', οὐδὲν ἀδικήσει, φησὶ, τῶν ἀγγέλων τὴν φύσιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, εἰ μὴ τοῦτοις αὐτὴν οἷς καὶ τὸν Υἱὸν ἔγνω τιμᾶν. Ἄδικον γὰρ οὐδαμῶς ἀποφαίνει τὸν Θεόν, τὸν ἐν τῇ κτίσει ποικίλον, ἢ τῷ ἐκάστῳ πρεπόντως ἀπονέμειν τὴν δόξαν, ἐπεὶ κατὰ τινὰ τρόπον ἡμεῖς πρὸς ἀγγέλους, τοῦτο καὶ ἀγγελοὶ πρὸς τὸν Υἱὸν παραχωροῦσι δὲ ὡς ἀμείνων καὶ τὸ ἐν μείζουσιν εἶναι τιμαῖς, ἢ ἐν αἰστέρ εἰσιν αὐτοί. Ἄλλ', ὡ βέλτιστε, πάλιν ἐρούμεν τὸν ἀμαθῆ δυσωποῦντα ἀιρετικόν, εἰ καὶ τῆς τῶν ἀγγέλων δόξης ἀφεστήκαμεν, ἐπεὶ καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς εὐσεβείας ἠττώμεθα, καὶ εἰ πολὺ τι τὸ ἐν τῇ κτίσει ποικίλον καὶ παρηλλαγμένον, καὶ πλεονεκτοῦν ἐν τιμαῖς, ἦτοι μειονεκτοῦμενον κατὰ τὴν τοῦ ποιήσαντος βούλησιν, ἀλλὰ γε τοῖς πᾶσιν τὸ ἐκτίσθαι κοινόν, καὶ οὐδὲν ἄλλως ἐν τοῦτοις τὸ ἕτερον ὑπερτεροῦν ἢ λειπομένον. Προῦχειν μὲν γὰρ ἐν τε τιμῇ καὶ δόξῃ τοῦ ἀνθρώπου τὸν ἀγγελὸν θαυμάστον οὐδὲν, ἢ καὶ τοῦ ἀγγέλου τὸν ἀρχάγγελον· τὸ γε μὴν εἰς τοῦ τὰ πάντα πεποιηκότος ἀναβαίνει δύνασθαι δόξαν οὐδὲν τῶν κτισμάτων προσὸν εὐρησόμεν· οὐ γὰρ ἔσται τι τῶν γεγονότων φύσει Θεός, οὐδ' ἰσότημον ἔσται τῷ δεσπότῃ τὸ δοῦλον σύνεδρόν τε καὶ συμβασιλευόν αὐτῷ. Ποῖον ἄρα μέτρον ἔσται τιμῆς τῷ Υἱῷ γεννητῷ καθ' ἡμᾶς ὄντι, καὶ ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ νοητοῦ τὸ θεοπρεπὲς ἀξίωμα; πῶς δὲ εἰς τὴν αὐτὴν ἀναδράμει τε δόξαν τῷ κατὰ φύσιν Θεῷ τὸ τοῖς κτίσμασιν ὁμογενές, καίτοι τοῦ Θεοῦ λέγοντος: « Τὴν δόξαν μου ἑτέρῳ οὐ δώσω; » Τί δὲ, εἰπέ μοι, τὸν διάβολον τῶν οὐρανίων ἐξέωσεν αὐλῶν; Ἄρα τὸ διψῆσαι τιμὴν πρέπουσαν μὲν φύσει τῇ γεννητῇ, τῶν γε μὴν προσόντων αὐτῷ μέτρων ἀμείνω καὶ μείζονα, καὶ ἐν τοῦτοις ἦν αὐτῷ τῶν ἐγκλημάτων ὁ λόγος; Ἡ οἷ τετόλμηκεν εἰπεῖν: « Ἐσομαι ὁμοιος τῷ Ὑψίστῳ; » Ἐφαντάσθη γὰρ δύνασθαι τὸ ποιηθὲν εἰς τὴν τοῦ ποιήσαντος ἀναθῆναι φύσιν, καὶ σύνθρονον ἔσθαι τῷ πάντων ἔχοντι τὸ κράτος Θεῷ. Διὰ τοῦτο καὶ πέπτωκεν ὡς ἀστραπῆ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐξ οὐρανοῦ. Σὺ δὲ ἡμῖν τοῖς οὕτω σφαλεροῖς ἀφυλάκτως ἐπιπηδῶν, ἐπὶ τῷ μηδὲν τίθῃ; τὸ ἐκ τινος κόσμου καθ' ἡμᾶς ὄντα τὸν Υἱόν, καὶ μέρος διὰ τοῦτο τῆς κτίσεως, ἐν τάξει τιμῆς καλεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἰς τὸ προσεδρεύειν αὐτῷ, τοῦτο προξενούσης αὐτῷ τῆς οὐσίας οὐδαμῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τὸ πρέπον αὐτῇ, καὶ χρεωστούμενον καλοῦ-

A positum significet. Quamobrem cum Christus ait. « Ego non sum ex hoc mundo, » non utique hæc ait quasi ex alio mundo sit, sed crassiori quadam ratione duo quædam loca statuens, creaturæ videlicet ac ineffabilis et supremæ omnium substantiæ, Judæos ait manere in rerum creatarum loco, dicens: « Vos ex hoc mundo estis. » Seipsum vero a rebus creatis prorsus eximens, et alteri, nempe deitatis loco ascribens, « Non sum, inquit, ex hoc mundo. » Quocirca deitatem cognoscendam mundo vicissim relinquens, quod hujus quidem est illi tradit, seipsum vero genitori Deo et supremæ omnium substantiæ tribuit. Sed nullam injuriam faciet, inquit, angelorum naturæ Deus ac Pater, si non iisdem ipsam quibus Filium honoribus afficere velit. Varietas enim illa quæ in creaturis est, aut distributio gloriæ pro eo ac quemque decet, haudquaquam injustum Deum reddit, quandoquidem, sicuti nos angelis, sic illi Filio honorum prærogativam facile relinquunt. At, vir optime, juvat enim rursus imperitium hæreticum confundere, licet ab angelorum gloria longe distemus, quia longe eorum pietate inferiores sumus, licet multa sit in creaturis honorum varietas, aliis plus, aliis minus habentibus, pro factoris voluntate, verumtamen commune est cunctis quod creati sumus, nec in hoc plus minusve cuiquam est. Honore quippe et gloria præstare angelum homini aut archangelum angelo, mirum nihil est: nequaquam tamen comperiemus creaturam ullam posse ad factoris gloriam ascendere: nec enim creata res ulla natura Deus unquam erit, nec servus æqualibus cum domino fruatur honoribus, aut ei assidebit et cum eo regnabit. Quinam igitur honoris modus erit Filio qui sicuti nos genitus et ex mundo illo intelligibili? quænam dignitas Deo conveniens? aut quomodo ad eandem cum Deo gloriam evehetur id quod ejusdem generis est cum creaturis, **507** cum Deus dicat: « Gloriam meam alteri non dabo? » Quid vero, amabo te, diabolum ex cœlestibus aulis expulit? An quod honorem expetierit, creaturæ quidem naturæ convenientem, sed conditione sua potiore ac majorem, eoque nomine condemnatus est? An vero quod ausus sit dicere: « Ero similis Altissimo? » Imaginatus enim est rem creatam ad Creatoris naturam ascendere posse, et cum universi rectore Deo in eodem throno consessuram. Ideoque cecidit sicut fulgur, ut scriptum est ²¹, de cœlo. Tu vero, nobis temere insultans, dicere non vereris Filium, cum sicuti nos sit ex aliquo mundo ac proutde creaturæ pars existat, honoris loco a Deo et Patre ut secum una consideat invitari, neque vero id ei substantia sua tribui, aut ad dignitatem quæ sibi conveniat ac debeatur provocari. Accipit enim hoc pacto, quem admodum vos nugamini, quasi gratiæ loco quæ supra creaturam sunt. Absit tantum piaculum, o bone! nec enim ita nos statuemus, quod Deus aver-

²⁰ Psal. xlii, 8. ²¹ Isa. xiv, 14. ²² Luc. x, 18.

lati Angelos enim et archangelos, hos quidem illis honore præstare credimus, Deo nimirum cuique rei creatæ quod jus et æquum sit decernente: Filio vero secundum naturam, eadem ipsa non credemus? Non enim gratiæ loco et ascititiam habet gloriam, sed cum sit ex Dei ac Patris substantia, Deus verus de Deo secundum naturam ac vero, ei assidet, et in eodem throno collocatus est, omnia sub pedibus habens ut Deus, et ex Patre cum Patre etiam universas creaturas divina potestate supergrediens: ideoque jure audiit, « Omnia tibi serviunt ²². » Cum autem Deus verus esse comperiat, utique manifestum est non esse ex hoc mundo, hoc est factum. Universam enim rerum creaturam naturam mundus hic nobis significat, tanquam ex parte totum indicans, quemadmodum nempe Deus seipsam ejusdem naturæ non esse cum creatura significans, apud prophetas ait: « Propterea Deus ego sum, et non homo ²³. » Neque vero quia dixit se non esse sicuti nos hominem, idcirco ipsum angelis aut quibusdam aliis creaturis ascribemus, sed ex parte ad totum progressi, aliud quiddam natura esse Deum fatebimur quam omnes creaturas. Hoc modo piis hominibus intelligenda esse reor, si quæ se difficilia offerant. Videmus enim in speculo per ænigma, sicuti Paulus ait ²⁴.

πάντως αὐτὸν ἀγγέλοις, ἤγουν ἐτέροις τισὶ τῶν γεννητῶν συντάξομεν, ἀλλ' ἐκ μέρους ἐπὶ τὸ σύμπαν ἰόντες, ἕτερόν τι κατὰ φύσιν ὑπάρχειν ὁμολογήσομεν τὸν Θεὸν παρὰ πάντα τὰ γεννητά. Οὕτως οἴμαι δεῖν εὐσεβοῦντας νοεῖν τὰ παρεμπύπτοντα δυσχερῆ. Βλέπομεν γὰρ ἐν ἐσώπτρῳ δι' αἰνίγματος, καθάπερ ὁ Παῦλος φησιν.

508 VIII, 24. Dixi ergo vobis quia moriemini in peccatis vestris.

Paucis eversa Judæorum stultissima opinione nugisque revictis, rursus ad propositum scopum revertitur, ostensurus quantæ illos maneat calamitates, si credere in se ulterius recuset. Est autem ea optima docendi ratio, sapientique et moderato viro convenientissima, æquo animo ferre auditorum ignorantiam, nec eorum curam abjicere, licet forsitan paulo tardius disciplinas capessant, sed eadem sæpius iterare eisdemque verbis inculcare, quandoquidem patiens agricola agro interdum arato nec parvis in eo laboribus insumptis, factaque semente, si corruptum semen viderit, ad aratrum vedit, et alteram sationem strenue aggreditur. Semel enim deceptus nihil tale secundo experietur. Quo animo præditus divinus ille Paulus ait: « Eadem dicere vobis, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium ²⁵. » Vides ut cum sedulus magister adest, auditorum sæpe constans in discendo sit studium. Utiliter itaque Dominus noster Jesus Christus, suum ad Judæos retexens sermonem, non vulgarem fore pœnam incredulitatis asserit: incredulos quippe in peccatis morituros ait: mori vero peccatis onustum, qui hominis animam igni tradet, minime dubium est.

μάτων γενέσθαι· πολλάκις ἀκολουθήσει· χρησίμως τοιγαροῦν τὸν πρὸς Ἰουδαίους ἀναμερισάμενος λέγειν

²² Psal. cxviii, 91. ²³ Osee xi, 9. ²⁴ I Cor. xiii, 12. ²⁵ Philipp. iii, 1.

σῆς ἀξίωμα. Δέχεται γὰρ ἂν οὕτως, καθάπερ ὑμεῖς ληροῦντές φατε, ὡς ἐν χάριτος μέρει τὰ ὑπὲρ τῆν κτίσιν. Ἄπαγε τῆς δυσφημίας, ἄνθρωπε· διαχεισόμεθα γὰρ οὐχ οὕτως ἡμεῖς, μὴ δοίη Θεός. Ἀγγέλου μὲν γὰρ, καὶ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐτι τούτων ἐν ἀμείνοσι τετιμηθεῖσαι διαφόρως πιστεύομεν κατ' ἐξουσίαν καὶ βούλησιν τοῦ πανσόφου Θεοῦ, δικαίαν δηλονότι τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν γεγονότων ὀρίζοντος ψήφον· τὸν δὲ κατὰ φύσιν Υἱὸν οὐκ ἐν τούτοις εἶναι νομοῦμεν; Οὐ γὰρ ἐν χάριτος μέρει καὶ ἐπακτῆν ἔχει τὴν ὄξιν, ἀλλ' ἐπέπερ ἐκ τῆς οὐσίας ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινοῦ, σύνθρονός τε καὶ σύνεδρος αὐτῷ ἐστὶ, πάντα ὑπὸ πόδας ἔχων ὡς Θεός, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ὄλη τῆ κτίσει θεοπρεπῶς ἐπιχοῦμενος· διὰ τοῦτο καὶ δικαίως ἤκουεν, ὅτι « Τὰ σύμπαντα δι' οὐλα σά. » Ἐπειδὴ δὲ πανταχόθεν Θεὸς ἀληθινὸς ὑπάρχων εὐρίσκειται, ὄλον δήπου πάντως ὡς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, τοῦτ' ἐστὶ γενετός. Ὅλην γὰρ τῶν πεποιημένων τὴν φύσιν ὁ κόσμος ἡμῖν ἐν τούτῳ κατασημαίνει, τὴν ὡς ἐκ μέρους ἐπὶ σύμπαν τὸ πεποιθῆσαι νοοῦμενον παραπέμπων σύγκρισιν, ὡσπερ οὖν ἀμέλει πάσης ἑαυτὸν ὑπεξήγων τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ὁμοφυίας, ἐν προφήταις ἔφη Θεός· « Διότι Θεὸς εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. » Καὶ οὐκ ἐπέπερ ἔφη μὴ εἶναι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, διὰ τοῦτο

ἔλεγον οὖν ὑμῖν ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

Δι' ὀλίγων ἀνατρέψας τὴν ἀβουλοτάτην τῶν ἐκεῖν διευθυμουμένων ὑπόνοιαν, καὶ ληροῦντας ἐφ' αὐτῷ πάλιν ἐλέγξας, ἐπάνεισιν ὡσπερ ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς προτεθέντα τῷ λόγῳ σκοπόν, καὶ ἐν ὅσοις ἔσονται κακοίς, περιπεσοῦνται δὲ τῶν ἀλογώτατα παρωθοῦμενοι τὸ πιστεῦειν αὐτῷ, καὶ εἰσαυθίς ἐπαναλαβῶν ὑποφαίνει. Χρῆμα δὲ διδασκάλῳ τῷ σοφῷ καὶ ἐπιεικεῖ προπεθεστερον ἂν εἴη· καὶ τοῦτο γὰρ οἴμαι τὸν διδάσκοντα, μὴ ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἀμαθίαις φιλονικεῖν, μηδὲ τῆς εἰς αὐτοὺς φροντίδος ὀλιγορεῖν, εἰ καὶ μὴ λίαν ἐτοιμῶς παραδέχοντο τυχόν τῶν μαθημάτων τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ εἰσαυθίς τὰ αὐτὰ, μᾶλλον δὲ καὶ πολλάκις ἀνακυκλοῦντα λέγειν, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἰέναι βημάτων· ἐπέπερ καὶ ὁ κληπαθὴς ἀροτρεὺς ἀνατεμῶν ἔσθ' ὅτε τὴν ἀρουραν, καὶ πόνους ἐν αὐτῇ διηγεληκῶς οὐ βραχείς, καὶ τὸν σπῆρον ἐγκαταχῶσας τοῖς ἀβλαξίν, ἂν ἔδη διεφθαρμένον, παλινδρομεῖ πρὸς ἀροτρον, καὶ τοῖς ἤδη κατεφθαρμένοις ἐπισπείρειν οὐ κατοκνεῖ. Δημημαρτηκῶς γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ σκοποῦ πάθοι ἂν οὐ πάντως ἐν γούν τοῖς δευτέροις τὰ παραπλήσια. Τοιαύτην ἐπισοκῆσας τὴν ἔξιν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῦ φησιν· « Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. » Ὅρῳς ὅπως ὀκνου κρείττων ὁ διδάσκων εὐρίσκειται, τότε τοῖς ἀκρωμένοις τὸ ἐν ἀσφαλεῖ τῶν ἐπιτηδευ-

ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, οὐκ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἔσεσθαι τοῦ μὴ πιστεῦειν αὐτῷ τὴν ζημίαν ὅτι ἰσχυρίζεται, δεῖν γὰρ πάντως ἐν ἁμαρτίαις ἀποθανεῖν τοὺς ἀπειθοῦντάς φησι, τὸ δὲ τεθνάναι πεφορτισμένον τοῖς πλημμελήμασιν, ὅτι φλογὶ τῇ παμφάγῃ παραδώσει τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, οὐκ ἀμφίλογον.

Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἀποθανεῖτε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. **A VIII, 24. Si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccatis vestris.**

Ἀκριβέστερον εἰσηγείται τὰ συμφέροντα, καὶ φανώτατον τῆς σωτηρίας καθιστὰς τὸν τρόπον ὑποδεικνύει λοιπὸν διὰ ποίας ἰόντες ὁδοῦ πρὸς τὴν τῶν ἀγίων ἀναθήσονται ζωὴν, καὶ εἰς τὴν ἀνω γενήσονται πόλιν, τὴν ἐπουράνιον Ἰερουσαλήμ. Καὶ οὐ μόνον ὅτι προσήκει πιστεῦσαι, φησὶν, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τοῦτο γενέσθαι δεήσει δισχυρίζεται. Δικαιούμεθα γὰρ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν ὡς εἰς Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὡς εἰς Σωτῆρα, καὶ Λυτρωτὴν, καὶ βασιλέα τῶν ὄλων, καὶ Κύριον ἀληθῶς. Ἀπολείθε τοιγαροῦν οὐ πιστεύοντες, φησὶν, ὅτι ἐγὼ εἰμι. Τὸ δὲ ἐγὼ περὶ τοῦ φησὶν, ἐν προφήταις γέγραπται· « Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλήμ· ἦκει γὰρ τὸ φῶς σου, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. » Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ πάλαι πρὸς ἀπόστασιν τῶν ἐν ψυχῇ νοσημάτων βαδίσαι κελεύων, καὶ τὴν ἐξ ἀγάπης θεραπείαν ὑπισχνούμενος διὰ τοῦ λέγειν· « Ἐπιστρέφητε, υἱοί, ἐπιστρέφοντες, καὶ ἴασομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν. » Ἐγὼ εἰμι ὁ τὴν θεοπροφητῆ ἐκ πάλαι χρηστότητα, καὶ ἀσύγκριτον ἀνεξίκακίαν χαριεῖσθαι δὴ εἰπόν, διὰ τε τοῦτο βοῶν· « Ἐγὼ εἰμι. » Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξ-αλείψων τὰς ἁμαρτίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαίου λέγων· « Λούσασθε, καὶ καθαροὶ γίνεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡσεὶ κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. » Ἐγὼ, φησὶν, εἰμι, περὶ οὗ πάλιν αὐτός ποῦ φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Ἐπ' ὄρους ὑψηλοῦ ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών, ὕψωσον ἐν ἰσχυρί τὴν φωνήν, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἰερουσαλήμ. Ὑψώσατε, μὴ φοβείσθε. Ἴδου ὁ Θεὸς ὑμῶν, Ἴδου Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας· Ἴδου ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἐχούσας παρακαλέσει. » Καὶ πάλιν· « Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται, τότε ἀλείψεται ὡς εἰλαφὸς χιλιὰς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μοιλάλων. Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, περὶ οὗ πάλιν γέγραπται, ὅτι· « Ἐξαίφνης ἦξει εἰς τὴν ναὸν αὐτοῦ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε. Ἴδου ἔρχεται, λέγει Κύριος, καὶ τίς ὑπομένει ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ; ἢ τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ; Ὅτι αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ, καὶ ὡς ποῖα πλυνόντων. » Ἐγὼ, φησὶν, εἰμι ὁ ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας προσάγειν ἔμαυτὸν εἰς θυσίαν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ διὰ φωνῆς τοῦ Μελεψδοῦ καθυπισχνούμενος, καὶ βοῶν· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ

Accuratius exponit quid conducat, et constituens modum salutis, clarissime deinceps indicat qua via progredientes ad sanctorum vitam ascendent, et sient in supernam civitatem, caelestem Jerusalem. Neque vero solum credendum esse, sed et in se credendum esse asseverat. Justificamur quippe credentes in eum ut Deum de Deo, ut in Servatorem **509** ac Redemptorem, atque regem universorum ac vere Dominum. Moriemini igitur, inquit, si non credideritis quia ego sum. Illud autem ego, de quoniam intelligendum sit in prophetis scriptum est : « Illuminare, illuminare, Jerusalem; venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est ³⁶. » Ego enim sum, inquit, qui olim jubebam animi morbos deponere, et curaturum vos pro dilectione promittebam, his verbis : « Convertimini, filii, convertimini, et sanabo contritiones vestras ³⁷. » Ego sum qui divinam jam dudum bonitatem et incomparabilem patientiam largituum me vobis dico ac proinde clamo, « Ego sum. » Ego sum qui deleo peccata tua, et non recordabor. Ego sum, inquit, is qui per Isaiam prophetam dico : « Lavamini, et mundi estote : auferte mala de cordibus vestris ab oculis meis : quiescite a malitiis vestris, et venite, et colloquamur, ait Dominus. Et si fuerint peccata vestra quasi phœniceum, sicut nivem dealbabo : si autem fuerint ut coctium, sicut lanam dealbabo ³⁸. » Ego, inquit, sum de quo rursus ipse alicubi propheta Isaias inquit : « Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion : exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. Exaltate, nolite timere. Ecce Deus vester, ecce Dominus vester cum fortitudine venit, et brachium cum dominatione : ecce merces ejus cum eo, et opus ejus in conspectu illius. Sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo congregabit agnos, et prægnantes consolabitur ³⁹. » Et rursus : « Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient ; tunc saliet sicut cervus caudus, et expedita erit lingua mutorum ⁴⁰. » Ego sum, inquit, de quo rursus scriptum est, quod « Subito veniet ad templum suum Dominus quem vos quaeritis, et angelus testamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus, et quis sustinebit diem ingressus ejus ? aut quis ferre poterit ut aspiciat eum ? Quia ipse ingreditur sicut ignis conflatorii, et quasi herba lavantium ⁴¹. » Ego, inquit, sum qui pro omnium salute meipsum in sacrificium offerre ipsi Deo ac Patri per vocem Psalmistæ polliceor, et clamo : « Sacrificium et oblationem noluit : corpus autem perfecisti mihi. Holocausta et pro peccato non postulasti ; tunc dixi : Ecce venio. In capite libri

³⁶ Isa. LX, 1. ³⁷ Qsee XIV, 3. ³⁸ Isa. I, 10-18. ³⁹ Isa. XL, 9-11. ⁴⁰ Isa. XXXV, 3. ⁴¹ Malach. III, 1, 2.

scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus ⁴². » Ego, inquit, sum porro is, quem lex per Moſen prædicabat his verbis : **510** « Prophetam ex fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus. Ipsum audietis, secundum omnia quæcunque petiisti a Domino Deo tuo in monte Choreb in die congregationis ⁴³. » Merito ergo peribitis, inquit, qui me a tot sanctis prædictum, me tot miraculis et operibus spectatum per summam impietatem non admittitis. Nec enim ullo modo pœnas effugient qui ei non crediderint, impleta Scriptura divina testimoniisque ac sermonibus de ipso, et ejus insuper operum splendore præscis vaticiniis consentiente.

τοῦ κολάζεσθαι δεῖν τοὺς ἀπειθοῦντας αὐτῷ, πεπληρωμένης μὲν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τῶν περὶ αὐτοῦ μαρτυριῶν τε καὶ λόγων, καὶ αὐτοῦ δὲ συνωδὸν τοῖς πάλαι χρησιμωδούμενοις τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων παρεχομένου λαμπρότητα.

VIII, 25. Dicebant ergo ei : Tu quis es ?

Rursus hæc cum fastu et animi intemperie profuerunt. Curiose enim sciscitantur, non ut credant ubi didicerint, sed præ eximia pravitate propemodum etiam Christo insultant. Simplicius enim ait, *Ego sum*, non addens, Deus ex Deo, neque aliud quidquam eorum quæ insitam ipsi gloriam indicare possunt, sed demisse admodum, et sine ullo fastu, tantum hoc dicit, « Ego sum, » quod superest addendum studiosis relinquens. At illi in effrenam labuntur vesaniam, et immodica superbia Servatoris sermonem duntaxat inchoatum propemodum abrumpunt, succensentque interea maligne, et post tantum temporis signa et documenta petunt : « Tu quis es ? » Quod perinde est ac si dicerent : An majus aliquid de te profiteri audes, quam quod novimus ? Scimus te fabri filium, vilis ac egentissimi hominis, ignobilis apud nos et nihili plane. Damnant igitur et Dominum, ut qui nullus sit prorsus, ad solum genus secundum carnem respicientes, sed operum magnitudinem et supernam illam ac divinam generationem animo quidem non capientes, unde maxime licebat agnoscere ipsum esse Deum secundum naturam. Quis enim fecerit ea quæ soli Deo conveniunt ? Annon solus ipse natura existens Deus ? At Christus ea faciebat : erat igitur et est Deus, etiam pro universorum salute ac vita incarnatus. Hi vero sua levitate inducti, nulla divinæ Scripturæ habita ratione, ob eas ipsas res ob quas maxime gratias agere debebant, ipsum **511** elevant, nescientes neque quæ dicunt, neque de quibus asseverant. Tu igitur cum emphasi per interrogationem cum admiratione dictum accipimus. Aiunt enim idem esse ac si diceret, Tu, qui nullus es prorsus, adeoque nobis agnitus, vilis, et ex vilibus parentibus, quid de te magnificentum jactes, aut quid admiratione dignum de te prædices ? Ista quippe audacia ab insolenti Judæorum temeritate nequaquam aliena est.

εὐτελής, καὶ ἐξ εὐτελῶν, τί περὶ σεαυτοῦ λαμπρὸν ἔχεις εἰπεῖν, τί δὲ ἄξιον λόγου τῶν περὶ σοῦ ; Τῆς γὰρ Ἰουδαϊκῆς ἀπονοίας οὐδὲν τῶν τοιοῦτων τολμημάτων ἀλλότριον.

⁴² Psal. xxxviii, 7-10. Hebr. x, 5-7. ⁴³ Deut. xviii, 18, 19.

A κατηρίσω μοι. Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ἐξεζήτησας· τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἤκω. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου, ὁ Θεός. » Ἐγὼ, φησὶν, εἰμὶ καὶ αὐτὸς ὃν διὰ Μωσέως ἐκήρυττε νόμος οὕτω λέγων· « Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ὡς ἐμὲ ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἠτήσω παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐν ὄρει Χωρήβ ἐν ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας. » Οὐκοῦν εὐλόγως ἀπολείψθε, φησὶ, καὶ δικαιοσύτην ἀποτίσετε τῷ κρίνοντι δίκην τὸν διὰ πολλῶν μὲν ὑμῖν προκεκηρυγμένον ἁγίων, μαρτυρηθέντα καὶ δι' ὧν ἐργάζομαι διὰ πολλῶν ἀνοσιότητα τρόπων οὐ προσηκόμενοι. Καὶ γὰρ δὴ κατὰ ἀλήθειαν οὐδεὶς ἐξελεῖται λόγος

B Ἐλθον οὖν αὐτῷ· Σὺ τίς εἶ,

Πρόεισι πάλιν αὐτοῖς ἐξ ἀλαζονείας ὁ λόγος ἀγρωτάτη συγκεκραμένος ὄρηξι. Φιλοπευστοῦσι γὰρ οὐχ ἵνα μαθόντες πιστεύσωσιν, ἀλλ' ἐκ πολλῆς ἀπονοίας μονονοῦχι καὶ ἐπιτηδῶσι Χριστῷ. Ἀπλοῦστερον μὲν γὰρ τὸ, Ἐγὼ εἰμι, φησὶν αὐτὸς, οὐ προσθεὶς ἕτι Θεός ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἑτερόν τι τῶν ὅσα τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ κατασημαίνει δόξαν· ὑπειμένως δὲ πάλιν, καὶ κόμπου δίχα παντὸς μόνον ἐκατένῳ φησὶ, τὸ, « Ἐγὼ εἰμι, » προστιθέμενος, τὸ λειπονέπιτρέψας τοῖς εὐμαθεστέροις· οἱ δὲ πρὸς ἐκτοπιωτάτην καὶ ἀχάλινον χωροῦσι μανίαν, καὶ ἐξ ἀμέτερου τῆς ὑπεροφίας μονονοῦχι καὶ διακόπτουσιν οὕτω πρὸς τέλος ἐλάσαντα τοῦ Σωτήρος τὸν λόγον, ἐπιτιμῶσι δὲ ὡσπερ, καὶ μεταξὺ διαλαβόντες ἐκ πολλῆς ἀνοίας μετὰ χρόνον τοσοῦτον καὶ σημεῖα καὶ διδασκαλίας ἐρωτῶσι· « Σὺ τίς εἶ ; » Τοῦτο δὲ ἦν εἰπεῖν ἐναργῶς· Μὴ ἄρα τι μείζον ὧν ἴσμεν ἡμεῖς περὶ σεαυτοῦ φρονῆσαι τολμᾶς ; Οὐδὲ μὲν σε τοῦ τέκτονος υἱὸν, ἀνδρὸς εὐτελοῦς, καὶ πνιχροτάτου, ἀσῆμου παρ' ἡμῖν, καὶ οὐδενὸς παντελῶς. Κατακρίνουσι τοιγαροῦν ὡς οὐδὲν ὄντα τὸν Κύριον ὄρωντες εἰς μόνον τὸ κατὰ σάρκα γένος, τὴν δὲ ἐκ τῶν ἔργων μεγαλοπρέπειαν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀνωθεν, καὶ ἐκ Θεοῦ γέννησιν οὐδ' ὅσον εἰς νοῦν δεξάμενοι, ὅθεν ἦν μάλιστα Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν ἐπιγιγνώσκειν αὐτόν. Τίς γὰρ ἂν εἰργάσατο τὰ μόνω πρόποντα Θεῷ ; Μὴ οὐχὶ καὶ αὐτὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν Θεός ; Εἰργάζετο δὲ ὁ Χριστός· ἦν οὖν ἄρα, καὶ ἐστὶ Θεός, καὶ ἐν σαρκὶ γεγονώς ὑπὲρ τῆς ἀπάντων σωτηρίας καὶ ζωῆς. Ἄλλ' οἱ μὲν ταῖς ἐαυτῶν δυσθουλαῖς πειθόμενοι, τῆς δὲ θείας ἡμῶν καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς λόγον οὐδένα λαβόντες πώποτε, ἐφ' οἷς ἔχει μᾶλλον εὐχαριστεῖν, ἐπὶ τούτοις αὐτὸν κατασμικρύνουσι, μὴ εἰδότες, μήτε ἀλέγουσι, μήτε περὶ τῶν διαθεσαιοῦνται. Στήσαντες τοίνυν εἰς τὸ σὺ μετ' ἐμφάσεως τὴν ὑποστιγμῆν, καὶ τὴν καλουμένην ἐξελίαν ἀναπέμφαντες, ὡς ἐν ἐρωτῆσει μετὰ θαύματος ἔνδεχόμεθα τὸν λόγον· φασὶ γὰρ τὸ σὺ, ὁμοῦ, ὧ μὴδεὶς ἔλας, καὶ τοῦτο παρ' ἡμῖν γινωσκόμενος, ὁ μὴδεὶς ἔλας, καὶ τοῦτο παρ' ἡμῖν γινωσκόμενος, ὁ

Ἐλεγε αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ ἁ

λαλοῦ ὑμῖν.
 Ἀτιμάζομαι, φησὶ, καίτοι λαλῶν εἰς αἰώνιον ζωὴν, εἰς ἀφασιν ἁμαρτιῶν, εἰς ἀπόθεσιν θανάτου καὶ φθορᾶς, εἰς ἀγιασμόν, εἰς δικαιοσύνην, εἰς δόξαν, εἰς καύχημα πρὸς υἰοθεσίαν Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ τούτοις ἅπασι στεφανοῦν ἐθέλων ὑμᾶς, ἐν τῷ μηδενὶ κατατέταγμα λόγῳ, καὶ εὐτελῆς ὄντω λελόγισμαι παρ' ὑμῖν. Ἄλλὰ καὶ δίκαια ἀράσχω, φησὶν, ὅτι καὶ λόγου παρ' ὑμῖν ἐποησάμην ἀρχὴν, ὅτι καὶ προσεφώνηκά τι τῶν εἰδόντων ὠφελεῖν, καὶ διασώζειν ἐβουλεύσάμην τοὺς ὄντες ἐμελλόν εἰς τοσαύτην κατοικήσεσθαι μοχθηρίαν, ὡς πικρὰς ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι φιλεῖν τῷ διασώζειν αὐτοὺς ἥρημέτω. Ἔοικε δ' ἔτι καὶ ἕτερον ἡμῖν διὰ τούτων ὑποδηλοῦν ὁ Χριστός. Ἔδει γάρ με, φησὶν, οὐχ ὑμῖν ὄλωσ προσλαλῆσαι κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἐκεῖνοις δὲ μᾶλλον τοῦτο χαρίζεσθαι καὶ λίαν ἀσμένως ἐφήδεσθαι λόγοις, καὶ ἀμελεῖν τὸν αὐχένα τοῖς εὐαγγελικοῖς ὑποζεύξαι διατάγμασι. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν. Ὅταν δὲ τὰ τοιαῦτα λέγοντα μὲν νοῦμεν, αὐτὸν παραφυλαξόμεθα πάλιν τῶν δι' ἐναντίας τὸν λόγον. Ἐρεῖ γάρ τις τυχὸν τῶν εὐλοθόντων χριστομαχεῖν· Ἐἰ μὴ τοῖς Ἰουδαίοις προσλαλεῖν ἐν ἀρχῇ, μᾶλλον δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἔδει, ἡμαρτεν ἄρα τοῦ πρέποντος ὁ Υἱὸς, οὐχὶ τοῦτο μᾶλλον, ἀλλ' ἐκεῖνο διαπεπραχώς. Ἄλλ' ἐροῦμεν πρὸς τοῦτο πάλιν· Οὐκ εἰς μετάγνωσιν τῶν ἰδίων, ἢ τῶν τοῦ Πατρὸς θελημάτων ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς, τὰ τοιαῦτά φησιν, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἐξω βεδηκῶς τοῦ πρέποντος, ἢ οἰκονομία πράγματος, οὐ γὰρ ἂν ἐβουλεύσατό τι Θεὸς, ὃ μὴ πάντως ἦν γενέσθαι, καὶ πρέπον. Διὰ δὲ τοῦ λέγειν, ὡς οὐχ ὑμῖν ἔδει λαλῆσαι κατὰ τὴν ἀρχὴν, οὐδὲ θεμέλιον ὥσπερ καταδαλέσθαι παρ' ὑμῖν τῆς σωτηριώδους διδασκαλίας ἀληθῆ καὶ φιλόανθρωπον κατὰ φύσιν ὑπάρχοντα καὶ τὸν Πατέρα δεικνύει, καὶ ἑαυτὸν. Ἰδοὺ γάρ, καίτοι μὴ οὖσιν ἀξίους τοῖς ἀνοσοῖς Ἰουδαίοις τὸν σωτήριον χαρίζετο λόγον ἐν δευτέρῳ κατατάξας τόπῳ τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν, καίτοι λίαν εὐπετέστερον καὶ πιστεῦειν αὐτῷ καὶ πειθεσθαι μελετήσασαν. Τί οὖν ἄρα τὸ ἀναπεισαν αὐτὸν τὸν σκληροτράχηλον τῶν Ἰουδαίων λαὸν τῶν ἐτέρων προτάξαι καὶ προσεμῆν; Πρὸς αὐτοὺς ἐποίησατο τῆς ἀφίξεως τὴν ἐπαγγελίαν διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν, αὐτοῖς ἢ χάρις διὰ τοὺς πατέρας ὠφέλιτο. Διὰ τοῦτο καὶ ἔφασκεν· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ πρὸς γυναῖκα δὲ τὴν Συροφονίσσαν· « Οὐκ ἐστὶ καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. » Οὐκοῦν ὃ μὲν Ἰσραὴλ ἐκ τούτου τετίμηται, καὶ προτέτακται τῶν ἐθνῶν, καίτοι σκαιότεραν ἔχων τὴν γνώμην. Ἐπειδὴ δὲ ἠγνόησε τὸν ἀπάντων Δεσπότην, καὶ τὸν ἐν ἐπαγγελίαις ἐθνῶν τελειωτῆν, μετέστη λοιπὸν ἐπὶ τὰ ἔθνη τῆς διδασκαλίας ἢ χάρις, οἷς ἐγρήν κατὰ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐν πρώτοις προσδιὰλεχθῆναι τὸν Κύριον, οὐχ ὅσον εἰς τὴν ὑπόσχεσιν τὴν εἰς τοὺς πατέρας γεγενημένην, ἀλλ' ὅσον εἰς τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς εὐπειθειαν.

Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν.

Καταδικάζοντων αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων προσέλεστορον, καὶ οὐδὲν μὲν ἔχοντων τὸ παράπαν ἐγκαλεῖν,

VIII, 25. Dixit eis Jesus : Principium quia et loquor vobis.

Contumelia, inquit, afficior, quamvis loquar in æternam vitam, in remissionem peccatorum, in eversionem mortis et corruptionis, in sanctificationem, in justitiam, in gloriam adoptionis filiorum Dei⁴⁴ : sed et his omnibus coronare vos volens, pro nullo habitus sum, et adeo vilis apud vos reputatus sum. Sed justa patior, inquit, quod initium sermonum ad vos feci, et locutus sum aliquid quod usui esse possit, et quod servare volui reos tantæ improbitatis futuros, ut mihi vos servare volentī pessimam admodum gratiam reposueritis. Sed et hoc alium sensum habet. Oportebat, inquit, ab initio omnino vos non alloqui, sed hoc beneficium conferre iis qui parati essent verba suscipere, et cervicibus evangelicis præceptis subjicere. Significat autem gentium multitudinem. Sed cum hunc sensum agnoscamus, quid ab adversariis possit obijci rursus observabimus. Dicit enim Christi hostium forsitan aliquis : Si decebat initio gentes et non Judæos alloqui, ab officio deerravit Filius, cum non hoc sed illud potius fecit. Cui respondebimus, Jesum non talia dicere quod eum suorum vel Patris consiliorum poeniteat, sed neque quod a decoro excidat rei istius dispositio : nec enim quidquam Deus deliberaverit, quod utique fieri non possit ac debeat : sed cum ait, Vobis non oportebat initio loqui, nec apud vos salutaris doctrinæ fundamentum quodammodo jacere, veracem atque hominum amantem se sumque Patrem ostendere. Ecce enim, licet indignis et impiis Judæis salutarem sermonem impertitus est, posthabita gentium multitudine quamvis ad credendum in eum melius comparata. Quid ergo movit eum ut duræ cervicibus⁴⁵ Judæos gentibus anteponeret? Ipsiis promissionem sui adventus per sanctos prophetas dederat, ipsis gratia propter patres debebatur. Me dicebat : « Non missus sum nisi ad oves perditas domus Israel⁴⁶. » Et ad mulierem Syrophœnissam : « Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus⁴⁷. » Igitur in his Israel gentibus prælatus est, licet signiori in Deum affectu majori quocæcitate⁴⁸. Sed quia ignorarunt universi Dominum, qui promissiones factas gentibus præstare posset, doctrinæ gratia deinceps ad gentes migravit, quibus par erat Dominum ab initio et primis omnium loqui, non quantum ad pollicitationem patribus factam, sed quantum ad promptum quod ipsis inerat parendi obsequium.

VIII, 26. Multa habeo dicere de vobis et judicare.

Judæis ipsum temere condemnantibus, et cum nihil haberent quod reprehenderent, ob solam car-

⁴⁴ Ephes. i. 5. 6. ⁴⁵ Exod. xxxii, 9; xxxiii, 5-9.

⁴⁶ Matth. xv, 24. ⁴⁷ Ibid. 26. ⁴⁸ Rom. xi, 7 seqq.

nis vilitatem supercilium tollentibus, atque idcirco A nihil ipsum esse dicentibus, eos benigne demulcebat, cum et superius dixerit: « Vos secundum carnem judicatis, ego neminem judico »⁴⁹. Secundum carnem autem judicare, istiusmodi sensum habet: Qui solas res terrenas suspiciunt, cœlestium honorum nihil vident, sed ad vitæ splendorem tantummodo respicientes, divites mirantur, aut eos qui inanibus gloriolis efferuntur; verum qui rerum naturas ad Dei legem expendunt, eum laude et imitatione dignum putant, qui vitam ad Creatoris nutum ac voluntatem dirigit. Cæterum carnis vilitas nihil officiet hominis animæ virtuti assuetæ, et contra vitæ hujus et divitiarum splendor nihil utilitatis afferet legum contemptoribus. Judicant ergo secundum carnem, sicuti mox dicebamus, qui non respiciunt ad sanctitatem, qui vitam, qui mores probare non solent, sed ad res terrenas duntaxat mentem convertunt, eumque potissimum suspiciunt qui divitiis ac **513** deliciis est innutritus. Vos igitur, o dementissimi Judæorum ductores, licet Mosaica lege ad recte judicandum instituti, ob carnis vilitatem condemnatis eum quem multis miraculis Deum esse deprehendistis. Sed vestræ ego non recordabor incitiæ, neque talem de vobis feram sententiam. Nihil quippe est prorsus hominis natura. Quid enim est caducum illud ac terrenum corpus? Corruptio, et vermis, ac præterea nihil. Sed non hanc ob causam vos condemnabo, neque ex eo quod homines secundum naturam estis, idcirco vos respuendos omnino statuam. « Habeo multa dicere de vobis ac judicare: » hoc est, non unum in vobis duntaxat reprehendere possum, sed multa, nec in ullo mentiar, sicuti vos. Possum judicare vos ut rebelles, ut arrogantes, ut maleficos, ut Dei hostes, ut ingratos, ut improbos, ut voluptatem potius quam Deum sectantes, ut gloriam invicem aucupantes, unius vero Dei non quærentes, ut qui spiritalem vineam incendistis, qui gregem vobis a Deo commissum non recte pavistis, nec ad eum qui a lege et prophetis prædicatur, hoc est ad me, deduxistis. Hæc quidem Servator Judæis dixerit; sed cum addit: « Multa habeo dicere de vobis ac judicare, » quodammodo eis interminatur judicem se quandoque declaratum iri, qui nihil illis esse videtur propter carnem.

ὁμῶν ἀγέλην παρὰ Θεοῦ, ὡς μὴ χειραγωγήσαντας τοῦτ' ἔστιν ἐμέ. Τοιαῦτα μὲν ὁ Σωτὴρ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπιφθέγγετο· προστιθεὶς δὲ τὸ, « Πολλὰ ἔχω λέγειν περὶ ὑμῶν ὅτι καὶ κρίνετε, » ὑπαπειλεῖ πως αὐτοῖς ὡς ἀναδειχθήσεται ποτε κριτῆς, ὁ μὴδὲν εἶναι δοκῶν παρ' ἐκείνους διὰ τὴν σάρκα.

VIII, 26. Sed qui misit me, verax est: et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo.

Rejuncta Judæorum incitia, et eorum petulantibus conviciis pro nihilo habitis, ad initium quodammodo revertitur, judicandi munus et severitatem non præsentem, sed potius congruo tempore et

ἐπὶ μόνῃ δὲ τῇ εὐτελείᾳ τοῦ κατὰ σάρκα γένους ἐξωφρουμένων, διὰ τοῦτο τὸ μὴδὲν εἶναι λεγόντων αὐτὸν, ἐδυσώπει πρώτως, καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω γυμνότερον εἰπὼν· « Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ κρίνω οὐδένα. » Τὸ δὲ κρίνειν κατὰ τὴν σάρκα, τοιαύτην ἂν ἔχοι τὴν διάνοιαν εἰκότως· οἱ γὰρ μόνον θαυμάζοντες τὰ ἐπίγεια, τῶν μὲν οὐρανίων ἀγαθῶν ὀρώσιν οὐδὲν, εἰς μόνῃ δὲ τὴν τῷδε τῷ βίῳ λαμπρότητα βλέποντες, τὸν πλουτοῦντα θαυμάζουσιν, ἦτοι τὸν ἑτέροις τισὶ δοξαρίοις ἐπιχοιμάζοντα· ἄλλ' οἱ γε κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον τὰς τῶν πραγμάτων διευκρινόμενοι φύσεις, τῶν ἀξιεράστων ὄντως, καὶ ἀξιοζηλώτων ἀνθρώπων ἐκείνους εἶναι φασιν, ᾧ τὸ βούλεσθαι βιοῦν ἐνυπάρχει κατὰ τὴν τοῦ πεποιηκότος βούλησίν τε καὶ θέλησιν. Ἀδικήσε: δὲ οὐδὲν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἀγαθοῦργεῖν εἰθισμένην τὸ κατὰ σάρκα μικροπρεπῆς, ὠφελήσει δὲ, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων οὐδὲν τοὺς διαζῆν ἐν νόμῳ παραιτουμένους, ἢ ἐν τῷδε τῷ βίῳ λαμπρότης, καὶ τὸ ἐκ πλοῦτου περιφανές. Κρίνουσι τοιγαροῦν κατὰ τὴν σάρκα, καθάπερ οὖν ἀρτίως ἐλέγομεν, οἱ μὴ βλέποντες εἰς ἀγιότητα, μὴ πολιτείαν, μὴ τρόπους εἰωθότες δοκιμάζειν, ἀλλ' εἰς μόνον τὰ ἐπίγεια τὸν οἰκεῖον παρατρέποντες νοῦν, καὶ παντὸς ἀξιοῦντες θαύματος τὸν ἐν πλοῦτι καὶ τρυφῇ τεθραμμένον. Ὑμεῖς οὖν, ὧ παραφρονέτατοι τῶν Ἰουδαίων καθηγῆται, καίτοι νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ δικάζειν ἀκρίθειαν παιδαγωγούμενοι, κατεγνώχστες ἐπ' οὐδενὶ διὰ μόνῃ τὴν τῆς σαρκὸς εὐτέλειαν κατακρίνετε τὸν διὰ πολλῶν ὑμῶν παραδόξων ὀφθέντα Θεόν. Ἐγὼ δὲ τὴν ὑμετέραν ἀπαιδευσίαν οὐ μιμήσομαι, οὐδὲ τοιαύτην περὶ ὑμῶν ἐξοίσω τὴν ψῆφον· οὐδὲν μὲν γὰρ ὅλως ἢ τοῦ ἀνθρώπου φύσις. Τί γὰρ ἂν εἴη τὸ ἐπίκληρον τοῦτ', καὶ ἀπὸ γῆς σῶμα; Σαπρία, καὶ σκώληξ, καὶ ἕτερον οὐδὲν. Ἄλλ' οὐ διὰ ταύτην ὑμᾶς τὴν αἰτίαν κατακρινῶ, οὐδὲ ἐπειπερ ἀνθρωποὶ κατὰ φύσιν ἔσσι, διὰ τοῦτο πάντως ὑμᾶς καὶ περιπτύεσθαι δεῖν ὀρώ. « Ἐχω πολλὰ περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν, » τοῦτ' ἔστι, πλουτεῖ πᾶς ὁ λόγος κατηγορῶν ἐφ' ὑμῖν, οὐχ ἔν γκαλέσω μόνον, ἀλλὰ πολλὰ, καὶ ἐπ' οὐδενὶ διαφεύσομαι, καθάπερ ὑμεῖς. Ἐχω κρίνειν ὡς ἀπειθεῖς, ὡς ἀλαζόνας, ὡς ὕβριστὰς, ὡς θεομάχους, ὡς ἀγνώμονας, ὡς ἀχαρίστους, ὡς πονηροὺς, ὡς φιληδότους μᾶλλον ἢ φιλοθέους, ὡς δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντας, τὴν δὲ δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου [Θεοῦ] οὐ ζητοῦντας· ὡς ἐμπυρίσαντας τὸν νοητὸν ἀμπελώνα, ὡς μὴ βροσκήσαντας κατὰ λόγον τὴν ἐγχειρισθεῖσαν ἐπὶ τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυττόμενον,

Ἄλλ' ὁ πέμψας με ἀληθὴς ἔστι, καὶ γὰρ ἡ φωνὴ αὐτοῦ, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον.

Ἐβρῶσθαι φράσας ταῖς Ἰουδαίων ἀπαιδευσίαις, καὶ τοὺς ἀναίδην αὐτῷ διαλοδορησασθαι τολμήσαντας, ἐν τῷ μὴδενὶ λογισάμενος, ἐπὶ οὐδενὶ ὡσπερ ἐπὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς, τὸ μὲν κρίνειν ἦδη τὰ κατ' αὐτοὺς, καὶ

⁴⁹ Joan. viii, 15.

τὴν ἐπὶ τοῦτω παρῆρσιαν οὐ τῷ παρόντι μάλλον, ἀλλὰ τῷ πρόποντι τηρήσας καιρῷ καὶ τῷ τῆς ἐπιδημίας τρόπῳ τὸν ἴδιον ἀποσώσας σκοπὸν· οὐ γὰρ ἦλθεν ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον, ὡς αὐτὸς ποῦ φησι. Διάτοι τοῦτο καὶ ἀπρὶξ τῶν αὐτῷ προπόντων ἐχόμενος, καὶ τὸν εἰς σωτηρίαν καλοῦντα πάλιν ἀναμνηρούμενος λόγον, ἐπιτείνει τὴν παραίνεσιν. Ἐν τοῦτω γὰρ μάλιστα θαυμάζειν ἄξιον τῆς τε ἀνεξικακίας τὸ μέτρον, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολήν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος ἐπιστέλλει περὶ αὐτοῦ· «Ὁς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πασχὼν οὐκ ἠπειλεῖ, παρδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. » Οὐκοῦν ἀναλώσω; φησὶ, τὸν πρὸς ὑμᾶς νῦν μάλιστα λόγον, οὐκ ἐφ' οἷς ὑμῖν ἔθος εἰς φιλοφροσύνης δηλονότι, καὶ τὴν ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων τριβὴν, ἀλλὰ τὸ κρίνειν ὑμᾶς καιρῷ τηρήσας τῷ πρόποντι, τῶν ὑμῖν συμφερόντων ἀνθέξομαι, καὶ τῆς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀποστήσομαι φειδοῦς, καὶ ἐξ ἀπονοίας τῆς ἐνούσης ὑμῖν ἀσυνέτως ὑβρίζετε. Ἐλεγον τοίνυν πρὸς ὑμᾶς ἀρτίως· «Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἐπὶ τοῦτω παραλόγως ἀσχέλλοντες ἀνεπηθέτα θριμείζ· «Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἀναβοῶντες ἐκτόπως, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. » Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐγὼ· «Κἀν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω. » Ἄλλ' εἰ δοκῶ τις εἶναι φορτικὸς, ταῦτα λέγων ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ δεκτός εἰμι μάρτυς περὶ τῶν ἐμοὶ προσόντων ἀξιωματικῶν φυσικῶν, «Ἄλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι, καὶ γὰρ ἡ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. » Ταυτολογῶ, φησὶ, τῷ πέμψαντι με Πατρὶ, συναφῶς τοῖς ἐκαίνου φθέγγομαι ῥήμασιν, ὅτι φῶς εἰμι κατὰ φύσιν εἰπών. Ἄπαρ οὖν ἤκουσα λέγοντος περὶ ἐμοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταῦτα λαλῶ εἰς τὸν κόσμον. Οὐκοῦν εἰ ψεύδομαι καθ' ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, προσψεύσθαι πάντως ἀναγκαῖον ὑμᾶς εἰπεῖν τὸν Πατέρα. Ἄλλ' ἐστιν ἀληθής· οὐκοῦν οὐ διεψεύσθαι, καὶ εἰ μὴ τοῖς παρ' ἐμοῦ καταπειθήσθε λόγοις, δυσωπήθητε, φησὶ, τὰς τοῦ πέμψαντός με φωνάς. Τί γὰρ ἔφη περὶ ἐμοῦ; «Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν πρὸς τοὺς σεβομένους αὐτόν· «Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομα μου Ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ Ἰασίς ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Πρὸς ἐμὲ δὲ φησιν, ὃν οὐκ εἰδότες ὑβρίζετε· «Ἰδοὺ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. » Ἄλλ' ὅτι καὶ φῶς εἰμι πρὸς ὑμᾶς ἐλέγετο παρ' αὐτοῦ. » Φωτίζου, φωτίζου γὰρ, φησιν, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. » Ταῦτα λέγοντος ἤκουσα περὶ ἐμοῦ τοῦ ἀποστειλαντός με Πατρὸς, καὶ γὰρ διὰ τοῦτο φῶς ἐμαυτὸν εἶναι τοῦ κόσμου φημι, ὑμεῖς δὲ διὰ μόνην τὴν σάρκα κατεσμικρύνετε κρίναντες οὐκ ὀρθῶς, καὶ διὰ τοῦτο λέγειν ἀποτολμάτε συγχῶς· «Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς·

adventus rationi suum scopum reservans : « Nec enim venit ut judicet mundum, sed ut salvet eum, » ut ipse ait alicubi⁵⁰. Ideoque mordicus inhærens iis quæ sibi conveniunt, et sermonem ad salutem exhortatorium denuo repetens, pergit in iis admonendis. Hic enim potissimum mirari decet cum patientiæ modum, tum vehementissimum erga homines studium. Idcirco Petrus quoque de ipso scribit : « Cum malediceretur non remaledicebat, cum **514** pateretur, non comminabatur : tradebat autem judicanti se injuste⁵¹. » Itaque orationem impendam, inquit, non ut apud vos moris est in convitiis ac nihili rebus, sed judicandi munus in aliud tempus reservans, nunc in ea quæ vobis conducibilia sunt ineumbam, nec parcere vobis desinam, licet recordibus animis immerito me prosequamini. Dicebam ergo vobis paulo ante : « Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ⁵². » Quam ob causam vos in iram exarsistis, et me his vocibus petistis : « Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum⁵³. » Quibus ego rursus : « Etsi ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum : quia scio unde veni, et quo vado⁵⁴. » Sed si videor vobis importunus cum hæc apud vos dico, si minus idoneus testis earum quæ mihi secundum naturam insunt dignationum, « At qui me misit verax est, et quæ audivi ab eo hæc dico in mundo. » Eadem enim loquor, inquit, quæ Pater a quo sum missus, illius verbis consentanea dico, cum me lucem esse natura mea aio. Quæ ergo Deum ac Patrem de me loquentem audivi, hæc ergo loquor in mundo. Quocirca si, ut vultis, mentior, et testimonium meum non est verum, omnino neesse est ut Patrem prius mentitum esse dicatis. At verax est : non mentior itaque, et nisi meis verbis fidem adhibetis, reveremini saltem vocem ejus qui me misit. Ecquid enim de me dixit? « Ecce vir, Oriens nomen ejus⁵⁵. » Et rursus ad suos cultores : « Et orietur vobis qui timetis nomen meum Sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus⁵⁶. » Et ad me quem ignorantes contumeliis afficitis : « Ecce dedi te in testamentum generis, in lumen gentium⁵⁷. » Sed et me lucem esse, vobis ab eo significatum est : « Illuminare, illuminare Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te orta est⁵⁸. » Hæc audivi, de me loquentem Patrem qui me misit : propterea ego me lucem mundi esse profiteor, at vos ob solam carnem me deprimitis, haud recte judicantes, ac proinde illud identidem objicitis : « Tu de teipso testaris : testimonium tuum non est verum. » Itaque, ut in summam totius propositi sententia contrahatur, manifesto Judæos Deo pugnare ostendit, nec solum repugnare suis ipsius vocibus, sed **515**, suffragio et calculo Patris. Hic enim, quia novit Filium

⁵⁰ Joan. xii, 14. ⁵¹ I Petr. ii, 25. ⁵² Joan. viii, 12. ⁵³ Ibid. 13. ⁵⁴ Ibid. 14. ⁵⁵ Zach. vi, 12

⁵⁶ Malach. iv, 2. ⁵⁷ Isa. xlii, 6. ⁵⁸ Isa. lxxviii, 1.

suam ex natura sua lucem esse, ideo Orientem et A
justitiæ Solem eum appellat; at isti ultimam ex
incredulitate ac rebellione perniciem in capita sua
attractantes, veritatem reprobant ac repudiant, pro
bono malum vocantes, unde illos merito Væ ma-
nebit.

Ἴδιον Υἱὸν, καὶ Ἀνατολήν, καὶ Ἥλιον δικαιοσύνης διὰ
ταυτῶν ἐπισύροντες κεφαλᾶς ἀποδοκιμάζουσι τὴν
τοῦτο δικαίως αὐτοῖς ἀκολουθήσαι τὸ, Οὐαί.

VIII, 27. *Non cognoverunt quia Patrem eis dicebat.*

Miratur rursus Judæorum stuporem divinus
evangelista, ac merito quidem. Quid enim illis in-
sulsius aut dementius esse possit, qui toties audito
repetitis sermonibus Dei ac Patris nomine, nihil-
tamen tamen de eo cogitant, licet Servator noster
eorum inculcet auribus, « Qui me misit verax
est⁹⁹. » Quo igitur prætextu, vel qua de causa
beatus evangelista Judæos nescivisse dicat Christum
per hæc Deum Patrem suum significare, necessario
exponendum est. Quandoquidem enim dixit ad eos
Servator: « Si me sciretis, forsitan et Patrem meum
sciretis¹⁰⁰, » ut in hoc vere locutus inveniatur, eos
qui ignorent Filium infert quoque ignorare Patrem.
Filius enim est tanquam janua quædam quæ in
Patris cognitionem ducit. Ideoque dicebat: « Nemo
venit ad Patrem, nisi per me¹⁰¹. » Tanquam enim
ab imagine ad exemplar recurrens animus ex eo
quod observatur ejus speciem informat. Quare nec-
cessario fuit ostendendum Judæos nihil in animo
concipere de Patre, cum ex cognitione Filii ad
eum intelligendum quasi manu duci nollent. Quam-
obrem per hæc luculenter docet evangelista cum
Christus diceret: « Qui me misit verax est¹⁰², »
Judæos non intellexisse de Patre illum loqui.

VIII, 28. *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.*

Peritissimos medicos imitatus, morbi quo animus
eorum tenebatur causam aperit, quidve prohibeat
quominus ad ejus cognitionem ac fidem cito feran-
tur, sapienter delegit. Nam cum ad carnem et ab
ea tractum genus respicerent, anguste admodum
de eo sentiebant, cumque velamen illud mentis
oculis obductum esset, nesciebant ipsum esse
Deum, licet homo appareret. Ideoque necessario
illos compellebat his verbis: Cum exaltaveritis
Filius hominis, tunc cognoscetis quia ego sum; »
hoc est, cum ex illa, abjecta **516** humique repentia
de me opinari desieritis, cum sublime aliquid sa-
pere de me inceperitis, cum Deum de Deo genitum,
tametsi propter vos homo secundum vos factus
sim, credideritis, tunc manifesto cognoscetis me
esse lucem mundi: hoc enim vobis aiebam modo.
Quid enim vetuerit, inquit, quominus is qui semel
admiserit Deum esse verum, mundi quoque lucem

⁹⁹ Joan. viii, 19. ¹⁰⁰ Ibid. ¹⁰¹ Joan. xiv, 6.

ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθῆς. » Οὐκ οὖν, ἀνα-
κεφαλαιώσασθαι γὰρ ἄληθιν ἀπέλουθον τὴν ἐν τῇ προ-
κειμένῳ διάνοιαν, θεομαχοῦντας ἀντικρὺς ἀποφαίνε-
τους Ἰουδαίους, καὶ οὐ μόνον ταῖς παρ' αὐτοῦ μα-
χομένους φωναίς, ἀλλὰ καὶ ψήφοις ταῖς παρὰ τοῦ
Πατρὸς. Ὁ μὲν γὰρ φῶς οἶδεν ἔντα κατὰ φύσιν τὸν
τοῦτο καλεῖ· οἱ δὲ τὸν ἐξ ἀπειθείας ἐλευθρον ταῖ,
ἀλήθειαν, τὸ καλὸν λέγοντες πονηρὸν, καὶ διὰ τοῦ

Οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν Πατέρα αὐτοῖς ἔλεγε.

Καταπλήττεται πάλιν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀναισθη-
σίαν ὁ πνευματοφόρος, καὶ μάλα εἰκότως. Τί γὰρ
ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀνοητότερον, οἱ γε καὶ μα-
κροῦ πολλάκις πρὸς αὐτοὺς γεγονότος λόγου περὶ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐδὲν ἔννοοῦσι περὶ αὐτοῦ τοῦ
Σωτῆρος ἡμῶν ἀρωμένοιο λέγοντος, « Ἄλλ' ὁ πέμ-
ψας με ἀληθῆς ἐστίν; » Τίς οὖν ἡ πρόφασις, καὶ διὰ
ποῖαν αἰτίαν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς οὐκ ἐγκωλύ-
ναι φησὶν Ἰουδαίους ὅτι τὸν Θεὸν αὐτοῖς καὶ Πατέρα
διὰ τούτων ἐσήμανεν ὁ Χριστὸς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν.
Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ· « Εἰ ἐμὲ ἤδετε,
καὶ τὸν Πατέρα ἤδετε, » ἵνα κἀν τούτῳ πάλιν ἀλη-
θῆ λέγων εὐρίσκηται, τοὺς ἀγνοήσαντας τὸν Υἱὸν,
ἀγνοοῦντας εἰσφέρει καὶ τὸν Πατέρα. Θύρα γὰρ ὡ-
περ καὶ πύλη τίς ἐστὶ τῆς εἰς τὸν Πατέρα γνώσεως
ὁ Υἱός. Διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν· « Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς
τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ὡς γὰρ ἐξ εἰκόνης
ἐπὶ τὸ ἀργέτωρον ἀνατρέχων ὁ νοῦς ἐκ τοῦ παρεμ-
πίπτοντος ἐκείνου φαντάζεται. Ἦν οὖν ἀναγκαῖον ἐπι-
δεῖξαι τοὺς Ἰουδαίους οὐδὲν ἔννοοῦντας περὶ Πατρὸς,
ἐπειπερ οὐκ ἠθέλησαν ἀναλόγως ἀπὸ τῆς γνώσεως
τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὴν ἐκείνου χειραγωγείσθαι κατὰ-
ληψιν. Διὰ τοῦτο γοργῶς ὁ εὐαγγελιστὴς μονοουχί
καὶ ἐπισημαίνεται, ὅτι λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· « Ὁ
πέμψας με ἀληθῆς ἐστίν, » οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν Πα-
τέρα αὐτοῖς ἔλεγεν.

Ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι.

Τοὺς τῶν λατρῶν ἀρίστους ἀπομιμούμενος, τῆς
ἐνοῦσης αὐτοῖς κατὰ ψυχὴν ἀβρωστίας ἀπογυμνῶ
τὴν πρόφασιν, καὶ τὸ διακωλύον αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπ'
αὐτῷ σύνεσιν τε καὶ πίστιν ἵναί τι γοργῶς, ἀποκαλύ-
πτει σαφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τε τὴν σάρκα, καὶ τὸ
ἐντεῦθεν βλέποντες γένος, μικρὰ πως φρονεῖν ἀνεπί-
θοντο περὶ αὐτοῦ, κάλυμμα δὲ τοῦτο τοῖς τῆς διανοίας
ἔχοντες ὀφθαλμοῖς, οὐκ ἤδεσαν ἂν Θεὸν ἔντα, καὶ εἰ
πέφηνεν ἄνθρωπος, ἀναγκάτως αὐτοῖς προσεφώνει
λέγων· « Ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου,
τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, » τοῦτ' ἐστὶν ὅταν τῆς
ἐπ' ἐμοῖ μικρᾶς τε καὶ χαμαιπετοῦς ἀποκαύσεως
διαλήψεως, ὅταν ὑψηλὸν τε καὶ ὑπέργειον φρονή-
σητε περὶ ἐμοῦ, καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα πιστεύ-
σητε, εἰ καὶ γέγονα δι' ὑμᾶς ἄνθρωπος, καθ' ὑμᾶς,
τὸ τηλικαδὲ διακρίσεσθε σαφῶς, ὅτι ἐγὼ εἰμι τὸ
φῶς τοῦ κόσμου· τοῦτο γὰρ εἰς ὑμᾶς ἔλεγον ἀρτίως.
Τί γὰρ ἂν ἔτι διακωλύσαι, φησὶ, τὸν ὄλωσ παραδε-

χθέντα Θεὸν ὑπάρχειν ἀληθινόν, καὶ φῶς εἶναι τοῦ κόσμου; Οὐ γὰρ ἤ εἰς τοσαύτην κατοικηθῆσεται τις μανίαν καὶ θράσος, ὡς καὶ τότε τολμᾶν· « Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής. » Ψευδηγορήσει γὰρ οὐδαμῶς ἐφ' οἷσπερ ἂν λέγη Θεὸς φύσει, καὶ ἀληθινός. « Ἔστι τοίνυν προδηλότατον καὶ ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων, ὅτι σμικρὰν ἔχοντες ἐπ' αὐτῶ τὴν ὑπόνοιαν, καὶ ἄνθρωπον εἶναι γυμνόν, ἐρημόν τε τῆς κατὰ φύσιν θεότητος διενθυμούμενοι, πάντως δῆπου καὶ ἀπιστήσομεν εἰκότως αὐτῷ, καὶ οὐ παραδεξόμεθα Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν. Εἶτα τί τὸ ἐντεῦθεν; τῆς ἐλπίδος ἀποπεπτώκαμεν. Εἰ γὰρ διὰ πίστεως ἡ σωτηρία, φρούδη δὲ ἡ πίστις, τί τὸ διασῶζον ἐστὶ; Πιστεύοντες δὲ, καὶ εἰς ὕψος ἀφροντες, τὸ θεοπρεπὲς τὸν Μονογενῆ, καὶ εἰ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξ οὐρίας ὡσπερ ἐρχόμενοι, καὶ τὸ παγγάλετον τοῦ βίου διαθέοντες πλάγος, πρὸς τὴν ἄνω μεθορισμέθεα πόλιν, τὰς ἐκ τοῦ πιστεῦν τιμὰς ἐκεῖ κομιούμενοι.

Ἄλλως τὸ αὐτό.

Ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γινώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι.

Πολλοὶς τε καὶ ἀγαθοὶς περιαντήσας τὸν τῶν Ἰουδαίων θυμὸν, σφριγῶντα πάλιν οὐδὲν ἤττον ὄρᾳ. Δυσφημούντες γὰρ ἀφυλάκτως οὐ καταλήγουσιν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ἄκυρον αὐτοῦ ποιῶσι τὴν φωνήν, καὶ ψεύστην ἀποκαλοῦσι δυσσεβῶς· τὸ γὰρ ὅλως εἰπεῖν, « Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής, » τί ἂν ἕτερον εἰη λοιπὸν, ἢ τοῦτο; ποτὲ δὲ πάλιν ἐξ ἀγάπης αὐτοῖς τὰ εἰς σωτηρίαν εἰσηγουμένῳ, καὶ διὰ τοῦτο λέγοντι, ὅτι· « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, » ἀντηγεύροντο θερμῶς, καὶ τοῖς ἐξ ἀγάπης αὐτοῖς ῥήμασι τοῖς ἐξ ἀπονοίας ἀντεξάγοντες λόγους, ἔφασκον· « Σὺ τίς εἶ; » Ἔδει τοίνυν τοῖς ἀκρατῶς οὕτως ἐγχευλισμένοις εἰς παράλογον θράσος τοῦ σωφρονίζοντος λόγου, καὶ μετριώτερον ἔχειν ἀναπειθόντος φρόνημα, χαλινὸν δὲ λοιπὸν ἐπιτιθέντος καὶ οὐχ ἐκούση τῇ γλώττῃ. Διὰ ταύτην αὐτοῖς ἠπειλεῖ τὴν αἰτίαν ἐναργέστατα λέγων, ὡς οὐ διαφεύζονται τὴν ἐφ' οἷς δυσσεβοῦσι κόλασιν, ἀλλ' εἰ καὶ πρὸς τὸ παρὸν ἀνεξικακοῦντα βλέπουσιν, ἀλλ' εἰς πέρασ αὐτοῖς τὸ θειὸν διεξοιχομένης τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ σταυροῦ, πάνθενον ὑποστήσονται δίχην, καὶ ἀφόρητον ἀντιδέξονται συμφορὰν, τὴν ἐκ τοῦ πολέμου δηλονότι τοῦ πρὸς Ῥωμαίους αὐτοῖς μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος συνῆδη σταυρὸν ἐξοργισθεὶς ἄνωθεν παρὰ Θεοῦ. Ὅτι δὲ ἐμελλον ὑπομεῖναι τὰ παγγάλεπα, σαφέστερόν που πάλιν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ κατεστήμαινε λέγων, ποτὲ μὲν πρὸς τὰς κλαιούσας γυναῖκας· « Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμοί, κλαίετε δὲ ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν » ποτὲ δὲ πάλιν· « Ὅταν ἔβητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλήμ, τότε ἔρατε τοὶς ὄρεσι· Κάμψατε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τοὶς βουνοῖς· Πίστετε ἐφ' ἡμᾶς. » Εἰς τοῦτο γὰρ Ἰουδαίοις τὰ ἐκ τοῦ πολέμου περιεσσι πάθη, ὡς τῆς ἐκείνων πείρας πᾶν εἶδος θανάτου γενέσθαι γλυκίων τε καὶ αἰρετώτερον. Τὴν δὲ τῆς χώρας αὐτῶν ἐξανά-

A esse credat? Nec enim profecto in tantum furorem et audaciam quisquam prolabetur, ut et tunc dicere audeat, « Testimonium tuum non est verum. » Nec enim mentiri potest qui natura Deus est ac verus. Manifestissimum igitur est vel ex ipsis verbis Servatoris, quod si tenuem de eo suspicionem habeamus, et hominem simplicem omnisque natura sua deitatis exsortem esse putemus, merito futuri simus increduli, nec Servatorem et Liberatorem concessuri. Quid tum vero? spe nostra excidimus. Si enim salus per fidem, inanis autem sit fides, quid jam salvificum erit? At si crediderimus, et ad fastigium Deo conveniens Unigenitum, licet homo factus sit, extulerimus, secundo veluti cursu delati et difficillimum vitæ pelagus emensi ad supernam civitatem transferemur, fidei præmia illic reportaturi

Idem aliter.

Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Multis iisque bonis verbis Judæorum mente delinita, nihilominus tamen eos rursus superbia tumidos conspicit. Blasphemis quippe vocibus uti non cessant, sed modo ejus verbis fidem detrahunt, eumque mendacem impie deprædicant: dicere enim, « Testimonium tuum non est verum, » quid aliud est, obsecro, quam istud? modo rursus singulari studio tradenti ea quæ ad salutem conducunt, atque ob id dicenti: « Nisi credideritis quia ego sum, in peccatis vestris moriemini », illico repugnabant, et ipsi, ex dilectione profectis verbis vesaniæ plenum sermonem opposcentes, dicebant: « Tu quis es? » Opus igitur erat eos, qui tanta intemperie in temerariam audaciam projecti erant, oratione castigari, et ad modestiam revocari, ac vel nolentem linguam freno coerceri. Hanc ob causam ipsis apertissime interminabatur, dicens eos impietatis suæ pœnam minime vitaturos, sed **517** quamvis in præsens injuriarum patientem videant, consummata tamen impietate, hoc est cruce ac morte, universos ingentes pœnas daturos, et calamitates intolerandas perpeßuros, hoc est bellum adversus Romanos, quod post Servatoris crucem eis contigit. Quod autem gravia quæque passuri essent, Servator eis rursus significabat, dicens modo quidem ad lugentes mulieres: « Filiæ Jerusalem, nolite flere super me, super vos ipsas flete, et super filios vestros »; modo rursus: « Cum videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc dicetis montibus: Incurvamini super nos, et collibus: Cadite super nos ». Tanta quippe mala Judæos ex bello manent, ut illorum experimento genus omne mortis jucundius sit atque optabilius. Cæterum Judæorum eversionem, et incolarum captivitates, cædemque crudelissimam, civitatum famem, ac liberorum in iis comestiones in Historiis

⁸² Joan. viii, 24 ⁸³ Ibid. 25. ⁸⁴ Luc. xiii, 28. ⁸⁵ Luc. xxi, 29; xiii, 30.

suis Josephus commemorat. Cum ergo, inquit, A hominis Filio cruci tradito pares crimini poenas subieritis, et flagitii erga me admissi dignum supplicium retuleritis, tunc videntes intelligetis ne esse utique omnipotentem Deum. Nam si passerulus unus in venatoris laqueum absque Dei nutu non ceciderit, quomodo universa regio, inquit, et gens dilecta in exitium hoc pacto funditus ruet, nisi cunctipotens Deus id annuerit? Mala res igitur et summum piaculum est Dei contemptus, qui nos in reproborum exitium adducit. Quo sit ut Paulus nonnullos redarguat dicens: « An divitias bonitatis ejus et longanimitatis et patientiæ ejus contemnitis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam et impoenitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ? »

ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας αὐτοῦ καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει, κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς; »

Idem aliter.

Longo temporis spatio Christus conversatus est cum Judæis, cum per omnem, ut verbo dicam, Synagogam eos alloquens, tum in omni Sabbato cum iis disserens, et plerumque doctrinam eis salutarem affatim largiens, ad illuminationem spiritalem frequenter eos vocabat, adeoque Deus naturalis ac verus cum **518** esset, aiebat: « Ego sum lux mundi⁶⁷: » sed hæc decenti stultissime repugnabant. « Tu enim, inquit, de teipso testaris. Testimonium tuum non est verum⁶⁸. » Neque C vero verbis tenus Judæorum stetit audacia, nec eorum efferatus animus convitiis solis contentus fuit: sed per omnem credulitatem ruentes, eum tandem cruci mortique tradiderunt. Cum autem vita secundum naturam esset, diruptis mortis vinculis excitatus quidem est ex mortuis, et Judæorum execratione merito relicta jure quoque ab Israele recessit, et ad gentes conversus omnes vocavit ad lucem, et cæcis visum est largitus. Contigit ergo ut post mortem quam Servator noster in cruce pertulit, Judæorum animi tenebris fuerint obsiti, maxime cum ab iis lux recessisset, et gentium corda illustrata sint, puta cum eis lux vera illuxisset.

ἐκχωρηκός παρ' αὐτῶν τοῦ φωτός, τὰς δὲ τῶν ἐθνῶν καταλαμπρυνθῆναι καρδίας, ὡς ἐπιλάμψαντος αὐτοῦ τοῦ φωτός τοῦ ἀληθινοῦ.

Cum ergo exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Id est, exspectabo impietatis vestræ finem, nec ante tempus iram meam in vos effundam. Mori quoque morte crucis sustinebo: sed et ubi cruci tradideritis Filium hominis, simplicem hominem esse rati, tunc vel nolentes intelligetis, inquit, me non mentitum esse dum dicerem: « Ego sum lux mundi. » Cum enim animadverteritis vos tenebris obsitos, illuminatam vero gentium multitudinem

στασιμῶν καὶ τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν τοὺς τε ἐξ-ἀνδραποδισμοὺς, καὶ τὴν ὠμοτάτην σφαγὴν, καὶ τοὺς ἐν ἐκάστη πόλει λιμοὺς, τὰς τε ἐν αὐτοῖς τεκνοφαγίας, ἱστορεῖ καὶ Ἰωσήπος ἐν οἰκείοις συγγράμμασι. Ὅταν οὖν, φησί, σταυρῶν παραδόντες τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀντίβροπον ὑπομείνητε κώλασιν, καὶ τῶν εἰς ἐμὲ τολμημάτων ἰσοστάθμους ἀνεκτίσθητε δίκαις, τότε βλέποντες γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ πάντα ἰσχύων, δηλονότι Θεός. Εἰ γὰρ στρουθίον ἐν ὧθῆν πρὸς παγίδα τοῦ θηρεύοντος οὐκ εἰσθῆσεται, πῶς δ' ἂν ὅλη χώρα, φησί, καὶ ἔθνος τὸ ἡγαπημένον, πρὸς βλεθρον οὕτως βαδιεῖται παντελῆ, μὴ οὐχὶ πάντως τοῦτο γενέσθαι κατανεύσαντος τοῦ πάντων κρατούντος Θεοῦ; Κακὸν οὖν ἄρα, καὶ πάνδεινον ἡ Θεοῦ καταφρόνησις εἰς πέρας ἄγουσα τῶν ἀπεικῶν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος τισιν ἐπιπλήττει λέγων:

« Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς

Ἄλλως τὸ αὐτό.

Μακροὺς διετέλεσε χρόνους τοῖς Ἰουδαίοις συνδιατρώμενος ὁ Χριστὸς, καὶ κατὰ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, Συναγωγὴν προσλαλῶν, καὶ ἐν παντὶ Σαββάτῳ προσδιαλεγόμενος, καὶ μάθημα πολλάκις αὐτοῖς ἀφθόνως παρθεῖς τὸ λυσiteloῦν, ἐκάλει συγχῶς πρὸς τὸν διὰ τοῦ πνεύματος φωτισμόν· καὶ δὴ καὶ ἐφασκεν, ἅτε δὴ καὶ Θεὸς ὑπάρχων κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινός· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » ἀντέπρακτον δὲ ταῦτα λέγοντι φρονούντες παραλογώτατα· « Σὺ γὰρ, φησί, περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθῆς. » Καὶ οὐ μέχρι τῶν ἐν ῥήμασιν ἀντιλογιῶν τὰ τῶν Ἰουδαίων ἐστὶ τολμήματα, οὐδὲ ἐν τῷ διαλοισορῆσαι φιλεῖν τὸ ἀτίθασσον αὐτῶν συμπεπέρασται θράσος· ἐρχόμενοι δὲ διὰ πάσης ὠμότητος ἀφειδῶς τελευτώντες, καὶ σταυρῷ, καὶ θανάτῳ παρέδωσαν αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἦν κατὰ φύσιν ζωῆ, διαβήξας τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, διεγήγερται μὲν ἐκ νεκρῶν, ἀποφοιτᾷ δὲ εἰκότως τῆς Ἰουδαίων βδελυρίας, καὶ τοῦ μὲν Ἰσραὴλ ἀπεπήδα καὶ σφόδρα δικαίως, ἑαυτὸν δὲ πρὸς τὰ ἔθνη μετατιθεῖς, πάντας ἐκάλεσε πρὸς τὸ φῶς, καὶ τυφλοὺς μὲν οὖσιν ἀνάβλεψιν ἐχαρίζετο. Συμβέβηκε τοίνυν μετὰ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τὰς μὲν τῶν Ἰουδαίων σκοτισθῆναι διανοίας, ἅτε δὴ καὶ

D Ὅταν οὖν ὑψώσητε, φησί, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι.

Ἄντι τοῦ Περιμενῶ τῆς ὑμῶν δυσσεβείας τὸ τέλος, οὐκ ἐποίσω δὲ ὑμῖν τὴν ὀργὴν, ἐκδέξομαι τὸ παθεῖν καὶ τὸν θάνατον ὑπομενῶ πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τοῦτο· ἀλλ' ὅτε σταυρῷ παραδῶτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρώπων γυμνὸν νομισθέντα παρ' ὑμῖν, τότε γνώσεσθε καὶ οὐχ ἐχόντες, φησὶν, ὡς οὐ διέψευσαι, λέγων, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ὅταν γὰρ ἑαυτοὺς σκοτισθέντας βλέψητε, πεφωτισμένην

⁶⁷ Rom. II, 4, 5. ⁶⁸ Joan. VIII, 12; IX, 5.

δὲ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀμέτρητον πληθύν διὰ τὸ γενέσθαι αὐτοὺς παρ' αὐτοῖς, πῶς οὐχὶ καὶ ἀκοντες συνερεῖτε λοιπὸν ὅτι φῶς εἰμι τοῦ κόσμου κατὰ ἀλήθειαν; Ὅτι γὰρ ἐμελλεν τῆς Ἰουδαίων ἀποφοιτήσῃ Συναγωγῆς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν ὁ Σωτὴρ, οὐδενὶ μὲν ἀμφίβολον· πέπρακται γὰρ, καὶ διήνυσται. Πλὴν ἔστι πῶς, μᾶλλον δὲ ἤδη σαφῶς καὶ ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ περιθρησάσι λόγων· « Ἔως γὰρ τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτι, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Ἡ γὰρ τοῦ φωτὸς συστολή τε καὶ ἀναχώρησις σκοτίας γένεσιν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἡ τοῦ φωτὸς παρουσία, σκοτίας ἀφανισμὸν ἐργάζεται. Οὐκοῦν ἀποδεικνύεται φῶς ὑπάρχων κατὰ ἀλήθειαν ὁ Χριστὸς, σκοτίας μὲν Ἰουδαίους διὰ τῆς ἀπ' αὐτῶν ἀποστάσεως, καταφωτίσας δὲ τὰ ἔθνη διὰ τῆς εἰς αὐτὰ παρουσίας, καὶ πικρὸν μάθημα τοῖς Ἰουδαίοις ἡ τῶν ἐθνῶν ἕνεργονε πείρα.

Ἄλλως τὸ αὐτό.

Ὅταν ὑψώσῃτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσασθε ὅτι ἐγὼ εἰμι.

Ἐπειπερ εἰς τὴν σάρκα, φησὶν, ἀφορῶντες μόνην, ψιλὸν ἀνθρώπον εἶναι με πιστεύετε, καὶ τῶν καθ' ὑμᾶς ὑπάρχοντα ἕνα νομίζετε, τὸ δὲ τῆς θεότητος ἀξίωμα, καὶ ἡ ἐντεῦθεν δόξα οὐδ' ὅσον εἰς νοῦν ἀνεισι τὸν ὑμῶν, ἔσται σημεῖον ὑμῖν ἐναργέστατον τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ἐκ Θεοῦ Θεὸν ὑπάρχειν ἐμὲ, καὶ φῶς ἐκ φωτὸς, τὸ πάνδεινον ὑμῶν, καὶ παρανομώτατον τὸ λήθημα, τοῦτ' ἔστιν ὁ σταυρὸς, καὶ ὁ ἐπ' αὐτῷ τῆς σαρκὸς θάνατος. Ὅταν γὰρ ἴδῃτε τῆς ἑαυτῶν ἀπονοίας ἀπρακτον μὲν γενομένην ἔκδοσιν, συνθεραπεύμενην δὲ καὶ τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ πάγην, διαναστήσομαι γὰρ ἐκ νεκρῶν, τότε καὶ οὐχ ἐκόντες ὡς ἐξ ἀνάγκης ἤδη λοιπὸν συνθήσεσθε τοῖς παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς γεγυῖσι λόγοις, καὶ Θεὸν εἶναι κατὰ φύσιν ὁμολογήσετε. Κρείττων μὲν γὰρ ἔσομαι θανάτου καὶ φθορᾶς, ὡς δὲ ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων τὸν ἐμὸν ἀναστήσω ναόν. Ἄλλ' ἔπειρ ἔστί τοῦ θανάτου κρατεῖν, καὶ τῶν τῆς φθορᾶς καταλαζονεύεσθαι βρόχων Θεῷ πρέπον τῷ κατὰ φύσιν, καὶ οὐχ ἑτέρῳ τῶν ἔντων τινί, πῶς οὐ κατὰ πάσης ἐκποδῶν γενομένης ἀντιλογίας καὶ παντὸς ἐνδοξαίου ἀναδειχθήσομαι πάντα διὰ τοῦτο νικᾶν ἰσχύων, καὶ ἀκοντεῖ; Οὐκοῦν σημεῖον ἔσεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις τὸν οἰκεῖον σταυρὸν ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ, καὶ ἀπόδειξιν τὴν ἐναργεστάτην τοῦ κατὰ φύσιν αὐτὸν εἶναι Θεόν. Τοῦτο δ' ἂν ἴδῃς αὐτὸν καὶ ἑτέρωθι που λέγοντα σαφῶς· πολλῶν μὲν γὰρ, καὶ ἀναριθμητῶν τερατουργημάτων ἐπιδειχθέντων δι' αὐτοῦ, προσήεσάν ποτε πειράζοντες καὶ λέγοντες· « Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπὸ σοῦ σημεῖον ἰδεῖν. » Ὅ δὲ ἐπεὶ τοὺς ἐν αὐτῷ ἰόντας ἐθεῖτο διαλογισμοὺς, καὶ πικρῶς διενθυμουμένους οὐκ ἠγνόει· « Γενεὰ, φησὶ, πονηρὰ, καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου· ὡσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. » Ἀκούεις ὅπως σημεῖον αἰ-

innumeram, quia cum illis ero, quomodo non vel inviti mihi assentemini quia vere sum lux mundi? Quod enim Servator ex Judæorum Synagoga recessurus esset post resurrectionem a mortuis, nemo ambigit: factum enim istud est atque completum. Verumtamen illud clare jam ex ejus quoque verbis licet contemplari: « Donec enim lucem habetis, inquit, ambulate in luce, ne vos tenebræ comprehendant⁷⁰. » Recessu quippe luminis tenebræ sunt, et rursus luminis præsentia tenebræ diffugiunt. Igitur Christus vera lux esse demonstratur, qui Judæis quidem tenebras intulit ab iis recedens, gentes autem sua præsentia illustravit, et grave documentum Judæis fuit experimentum gentium.

519 Idem aliter.

Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.

Quandoquidem in solam carnem intuentes, simplicem hominem me putatis, et unum vestri similem me esse creditis, deitatis vero dignationem nullo modo in animum vestrum inducitis, signum erit vobis evidentissimum, me scilicet secundum veritatem Deum de Deo esse, lumen de lumine, audax illud vestrum universorum facinus, hoc est crux, et in ea mors carnis. Cum enim videritis irritum vestri facinoris exitum, contritum quoque mortis laqueum (resurgam enim ex mortuis), tunc certe dictis meis ex necessitate assensum præbebitis, meque Deum esse ex natura confitebimini. Ero quippe morte et corruptione superior, et cum sim vita secundum naturam, meum denuo excitabo templum⁷¹. At si mortem superare et corruptionis laqueos despiciere Deo naturali nec ulli alii convenit, quomodo non citra dubitationem omnem et controversiam Deus apparebo, qui omnia hæc vincere possam, idque citra negotium? Igitur crucem suam signum fore Judæis Servator aiebat ac demonstrationem certissimam, ipsum esse Deum secundum naturam. Hoc autem alicubi etiam ipsum clare dicere videbis: nam cum multa et innumera per ipsum miracula edita fuissent, convenerunt tamen illi tentantes ac dicentes: « Magister, volumus a te signum videre⁷². » Qui cum eorum cogitationes perspectas haberet, et acerba consilia non ignoraret, « Generatio, inquit, mala et adultera signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ: sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus⁷³. » Audis ut signum petentibus Judæis ipsum esse Deum secundum naturam, tametsi tentando id dicerent, non aliud ipsis indicatum iri respondeat, nisi signum Jonæ prophetæ, hoc est triduanam mortem et a mortuis resurre-

⁷⁰ Joan. xii, 35. ⁷¹ Joan. ii, 19. ⁷² Matth. xii, 38. ⁷³ Ibid. 39, 40.

ctionem. Quod enim tantum tamque illustre fuerit divinae potentiae documentum, quantum abolere mortem, et evertere corruptionem, quae Dei sententia naturam humanam imperio premebat? **520** Audiit enim in Adam, « Terra es, et in terram reverteris ⁷⁴. » At in Christi Servatoris potestate erat irae suae finem imponere, et mortem quae ejus olim maledictione invaluerat, benedictione evertere. Caeterum Judaeos signum resurrectionis vehementer reformidasse, utpote quod Christum revera Deum esse probaret, postremum eorum facinus clare docebit. Ut enim audierunt Servatoris resurrectionem, nec eum in monumento comparere, eam ob rem valde attoniti atque turbati militum calumnias multis pecuniis emere statuerunt. « Dederunt enim pecuniam eis, ut dicerent quia discipuli ejus venientes furati sunt cum nobis dormientibus ⁷⁵. » Magnum igitur est resurrectionis signum, certissimam et indubitam in se habens demonstrationem Filium esse Deum: quamobrem etiam Judaeorum durum et infractum cor turbatum est. γύριον αὐτοῖς, ἵνα λέγωσιν ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοιγαροῦν τὸ ἐκ τῆς ἀναστάσεως σημεῖον ἀναμφίλογον ἔχον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι Θεὸν τὸν Υἱὸν, ἐπ' ᾧ καὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκληρὰ καὶ ἀκμπτῆς διαστράχθη καρδιά.

CAP. V.

Quod non minor sit Deo ac Patre Filius virtute et sapientia, sed ipsamet potius sapientia et virtus ejus.

VIII, 28. *et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, haec loquor.*

Humano quidem modo loquitur, eum aliter non possent intelligere Judaei, nec pure audire sustinerent ab eo res divinas. Ob id enim cum lapidibus petere deprehenduntur, blasphemiam ei ascribentes, quod, homo cum esset, seipsum faceret Deum. Detracto itaque verborum splendore qui divinae dignationi debetur, auditorum infirmitati se cumprimis accommodat, cumque eorum mentem scrutatus ignorari se Deum ab ipsis reperiat, ne rursus ira exardescerent, eique vel minimum adhaerere per summam stultitiam detractarent: Cognoscetis nunc, inquit, cum exaltaveritis Filium hominis, quia ego sum: cognoscetis item a meipso me nihil facere, sed sicut docuit me Pater, ita loqui. At quænam horum, quæso, verborum est utilitas, inquit forsitan aliquis, aut quid rursus in his Christus nos docet? **521** Paucis itaque respondebimus, singula pie explicantes. Non cessatis, inquit, mea mihi exprobrare facta, quasi impie et improbe patra, sæpe me ut legis prævaricatorum damnastis, atque ut legislatori adversari solitum. Paralyticum enim diuturno morbo liberavi, misertus sum hominis die Sabbati. Sed cum vos inde criminandi mei ansam arripere viderem, qui suspicere potius debeatis, et ab iis quæ mihi conveniunt longe aberrare, sed et cum ea quæ ad salutem conducunt nuper vobis exponerem, ad lucis participa-

Α τοῖσι τοῖς Ἰουδαίοις εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι Θεὸς ὑπάρχει κατὰ ἀλήθειαν, εἰ καὶ πειράζοντες ἔλεγον, οὐχ ἕτερον αὐτοῖς ἐπιδειχθήσεσθαι φησιν, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωάννου τοῦ προφήτου, τοῦτ' ἔστι τὸν τρίτημον θάνατον, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν; Τί γάρ ἄν γένοιτο τῆς θεοπροποῦς ἐξουσίας σημεῖον οὕτω μέγα καὶ περιφανές, ὡς τὸ καταλύσαι θάνατον, καὶ ἀνατρέξαι φθορὰν, καίτοι κατὰ θέλαν ἀπόφασιν τῆς ἀνθρωπείας κατακρατήσαντα φύσεως; Ἦκουσε γάρ ἡ ἐν Ἀδάμ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἀλλ' ἦν ἐν ἐξουσίᾳ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ τέλος ἐπιθεῖναι ταῖς οικείαις ὀργαῖς, καὶ ταῖς εὐλογίαις ἀνατρέξαι τὸν ἐκ τῆς αὐτοῦ πάλιν ἀρᾶς ἰσχύσαντα θάνατον. Ὅτι δὲ σφόδρα κατέφριττον Ἰουδαῖοι τὸ ἐκ τῆς ἀναστάσεως σημεῖον ὡς ἀναπαύσαι θελοντὶ Θεὸς ὑπάρχον κατὰ ἀλήθειαν ὁ Χριστὸς, τὸ τελευταῖον αὐτῶν δραματούργημα διδάξει σαφῶς. Ὡς γάρ ἐπίθοντο τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὅτι οὐχ εὐρηται ἐν τῷ μνημείῳ, τεθορυβημένοι τε καὶ περιδεεῖς ἐπὶ τοῦτο γεγονότες ἴλαν, τὰς ἐκ τῶν στρατιωτῶν συκοφαντίας πολλοῖς ἐξουνεῖσθαι χρήμασιν ἐμελέτων. « Δεδώκασι γάρ ἀργύρας ἑλθόντες ἐκλεψάν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων. » Μέγα ἔλθοντες ἐκλεψάν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων. » Μέγα τοιγαροῦν τὸ ἐκ τῆς ἀναστάσεως σημεῖον ἀναμφίλογον ἔχον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι Θεὸν τὸν Υἱὸν, ἐπ' ᾧ καὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ σκληρὰ καὶ ἀκμπτῆς διαστράχθη καρδιά.

ΚΕΦΑΛ. Ε.

Ὅτι οὐκ ἕλδων ἐν δυνάμει καὶ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, μᾶλλον δὲ αὐτοσοφία καὶ δύναμις αὐτοῦ.

Καὶ ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, ταῦτα λαλῶ.

Αλλ' ἔτι μὲν ἀνθρωπινώτερον, οὐχ ἑτέρως συνίναι δυναμένων τῶν Ἰουδαίων, οὐτε μὴν ἀκρατῶς ἐπαινεῖν ἀνεχομένων παρ' αὐτοῦ τὰ θεοπροπη. Ἐπὶ γάρ τοιούτων καὶ λίθους αὐτοῦ κατασφενδονῶντας ἀλίσκονται, βλασφημίαν αὐτοῦ καθορίζοντες, ὅτι περ ἀνθρώπος ὢν, ἑαυτὸν ἐποιεῖ Θεόν. Ὑπεξελὼν τοιγαροῦν τῆς θεοπροποῦς ἀξίας τὸ πλεῖον, καὶ πολλὴ τῇ ἐπὶ τοῦτω λαμπρότητι ἀπαμφίεσας τὸν λόγον, ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἀσθενεῖαις εὐ μέγα συμπλέττεται, καὶ ἐκείπερ τὴν ἐνούσαν αὐτοῖς διάνοιαν ἐρευνῶν εὐρίσκει θεῖον οὐκ εἰδόμενος αὐτὸν ἀνθρωποπροπη ποιεῖται τὸν λόγον, ἵνα μὴ πάλιν αὐτοῖς εἰς ὀργὴν ἀνακαλοῖ τὰ φρονήματα, καὶ τοῦ προσεδρεύειν κἂν γοῦν ἐκ μέρους αὐτῷ παραλόγως ἀποπηθήσειαν· Γνώσεσθε τὰ νῦν, φησὶν, ὅταν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ὅτι ἐγὼ εἰμι· γνώσεσθε πάλιν ὁμοίως, ὅτι ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ οὕτω λαλῶ. Καὶ τίς ἡ χρεῖα τῶν τοιούτων ῥημάτων, εἰπέ μοι; ἔρει τις τυχόν· τί δὲ πάλιν ἐν τούτοις διδάσκει ἡμᾶς Χριστός; Οὐκοῦν ἐρουμένον εὐδιαστόλως ἔκασαι τὸν εἰρημῶν εὐσεβῶς ἀπολεπτόντες. Οὐ διαλελοίπατε, φησὶ, τοῖς ἐμοῖς ἐπισκῆπτόντες ἔργοις, ὡς ἐκτόπως τε καὶ ἀνοσίως γεγεννημένοι, κατεκρίνατε πολλάκις ὡς παρανομεῖν οὐ παραιτούμενον, ὡς τὰ ἀπέδοντα τῷ νομοθέτῃ δρᾶν εἰσιτιμένον. Ἀπέλυον μὲν γάρ τῆς οὕτω μακρᾶς ἀβρώστιας τὸν παράλυτον, ἠλέον ἀνθρώπων ἐν Σαββάτῳ. Ἀλλ'

⁷⁴ Gen. III, 19   ⁷⁵ Matth. XXVIII, 12-15.

ιδών, φησίν, ἐπὶ τούτῳ φιλεγκλήμονας, τοῦ θαυμά-
 ζειν ὀφειλόντος, καὶ πολὺ τι τῶν ἐμοὶ κερπόντων
 ἐσφαλμένους, ἀλλὰ καὶ ἐναγχος ὑμῖν τὰ πρὸς σωτη-
 ρίαν εἰσηγούμενος, καὶ βαδίζειν ἀνέπειθον ἐπὶ τὸ
 βούλεσθαι μετασχεῖν φωτός. Ἔπειτα τὸ φῶς ὑμῖν τὸ
 ἀληθινὸν ὑποδεικνυον. Τὴν γὰρ ἑμαυτοῦ φύσιν ἐξ-
 ηγοούμενος ἔφασκον· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. »
 ὁμοίως δὲ πάλιν ἀβουλότατα δρῶντες καὶ βουλόμενοι,
 τῶν ἐμῶν κατεξανέστητε λόγων, ἀναβῆναι εἰπεῖν τε-
 τολημάκατε· « Ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἐστὶν ἀληθής. »
 Ὅταν οὖν ὑψώσητε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτ'
 ἐστὶν ἵταν αὐτὸν περιβαλεῖσθε θανάτῳ, καὶ τῶν τοῦ
 θανάτου δεσμῶν κρείττονα βλέπητε· ἀναστήσομαι
 γὰρ ἐκ νεκρῶν, ἐπαιτέρω εἰμι κατὰ φύσιν Θεός, τότε
 γνώσεσθε, φησίν, ὅτι οὐδὲν ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ, ἀλλὰ
 καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ. Μαθήσεσθε
 δὲ, ὅταν ἴητε κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν καὶ Υἱὸν, ὡς
 εἰμι καὶ ἰδιογνώμων οὐδαμῶς, συνεθελητής δὲ τῷ
 Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ὅσαπερ ἂν ἐργάζοιτο, ταῦτα καὶ
 αὐτὸς ποιεῖν οὐκ ὀκνῶ, λαλῶ δὲ πάλιν ὅσα καὶ αὐτὸν
 οἶδα λέγοντα. Τῆς γὰρ οὐσίας αὐτῆς εἰμι τῷ γεννή-
 σαντι. Ἐθεράπευον μὲν κατὰ τὸ Σάββατον τὸν παρά-
 λυτον, ὁμοίως δὲ πάλιν πρὸς τοῦτο διάκεισθε πικρῶς,
 ἀλλ' ἐνεργῶν ὑμῖν ὑπέδειξα τὸν Πατέρα καὶ ἐν Σαβ-
 βάτῳ. Ἐλεγον γάρ· « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργά-
 ζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι. » Οὐκοῦν ἀπ' ἑμαυτοῦ ποιῶ
 οὐδέν. Πάλιν ἔλεγον· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, »
 ἀλλ' ᾤχησθε τι λέγειν τῶν ἀπαθόντων αὐτῷ, κἀν
 τούτῳ πάλιν ὑμᾶς ἐδυσώπουν ὑποδεικνύς λέγοντα
 περὶ ἐμοῦ· « Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους,
 εἰς φῶς ἐθνῶν. » Μάτην οὖν ἄρα καταιτιάζεσθε, φησὶν
 τὸν ἀπὸ τῷ Πατρὶ συνεθέλοντα, καὶ ποιῶντα μηδὲν
 τῶν ἀπαθόντων αὐτῷ, μήτε μὴν τι λαλεῖν ἀνεχόμε-

tionem vos hortabar. Deinde veram vobis lucem
 ostendebam; meam quippe naturam explicans
 aiebam: « Ego sum lux mundi 76; » sed vos rur-
 sus stultissime agendo et consulendo in meos ser-
 mones insurrexistis, impudenter dicere ausi estis:
 « Testimonium tuum non est verum 77. » Cum
 ergo exaltaveritis Filium hominis, hoc est, cum
 morti per vos traditum vinculis mortis fortio-
 rem compereritis, siquidem exurgam a mortuis, quia
 secundum naturam sum Deus, tunc cognoscetis a
 meipso me nihil facere, sed sicut docuit me Pater,
 ita loqui. Cum autem videritis me secundum natu-
 ram esse Deum et Filium, tunc reipsa discetis, in-
 quit, me non esse usquam propriæ sententiæ aucto-
 rem, sed semper Deo et Patri meo astipulatorem,
 et quicquid ille operaretur diligenter facientem, et
 quæcunque illum dicere norim loquentem. Ejusdem
 enim sum substantiæ cum eo qui me genuit. Et
 quidem sanavi in Sabbato paralyticum, propter
 quod vos pessime in me animati estis, verum et
 operantem ostendi vobis Patrem in Sabbato. Dice-
 bam enim: « Pater meus usque modo operatur, et
 ego operor 78. » Igitur nihil a meipso facio. Rursus
 ego dixi, « Ego sum lux mundi: » sed existimatis me
 ei dissentanea loqui, et in hoc iterum vobis pu-
 dorem injeci, ostendens de me dicentem: « Ecce
 posui te in testamentum generis, in lumen
 gentium 79. » Quare nequidquam, inquit, insimu-
 latis me semper eadem cum Patre volentem, nihil-
 que facere aggredientem quod ei displiceat, aut
 loqui volentem quod non sit ab eo.

τῶν ἀπαθόντων αὐτῷ, μήτε μὴν τι λαλεῖν ἀνεχόμε-

νον, ὃ μὴ ἐστὶ παρ' αὐτοῦ.
 Τουτοὶ τολῶς προκειμένοις οἶμαι δεῖν ἐφαρμόσαι
 τὸν νοῦν· ἀλλὰ τὸ πικρὸν ἡμῖν ἴσως ἐφαλεῖται θηρίον,
 τὸν χριστομάχον δὲ δηλονότι φημὶ τὸν Ἀρειανόν·
 καταδοῆσει δὲ, ὡς εἰκός, καὶ λέγων ἀφιξεται ἐξ οὐρίας
 . . . . . ὄντα τὸν λόγον· Τί βιάξῃ πάλιν ἐπὶ τὸ σοὶ
 φῶς δοκοῦν ἀντιθεῖν ἐπιτιμώμενος, καὶ τὴν τῆς ἀλη-
 θείας παρακλέπτων δύναμιν οὐκ ἐρυθρίξας; Ἰδοὺ σα-
 φῶς ὁ Υἱός· οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ δισχυρίζεται δρᾶν, ἀλλ'
 ὅπερ ἂν μάθοι παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦτο καὶ
 λαλεῖν, οὕτως οἶδεν ἐν ἀμείνοσιν ὄντα τὸν ἑαυτοῦ
 Πατέρα ἢ ἐν οἷς ἐστὶν αὐτός. Τί οὖν, ὦ βέλτεστε,
 πάλιν ὁ τοιοῦτος ἀντακούσεται; ἰσχὺν ἄρα καὶ σύν-
 εσιν χορηγεῖται παρὰ τοῦ Πατρὸς ἵνα δύνηται τι
 δρᾶν, καὶ λαλεῖν ἀνεκλαλήτως. Πῶς οὖν ἐτι Θεός
 κατὰ φύσιν, ὁ παρ' ἐτέρου τὸ δύνασθαι καὶ φρονεῖν
 δανειζόμενος, καθάπερ οὖν ἔχει καὶ τῶν κτισμάτων
 ἢ φύσις; Τοῖς γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων λαχοῦσι τὴν γένε-
 σιν, πᾶν ὅπερ ἂν γένοιτο προσὸν τοῦτο δὴ πάντως
 ἐστὶ καὶ θεόδοτον. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐν Υἱῷ· Θεὸν
 γὰρ ἀληθινὸν ἢ θεία τε οἶδε καὶ κηρύττει· Γραφή. Δεῖν
 γε οἶμαι τῷ γε ὄντι κατὰ φύσιν Θεῷ πάντα τελείως
 προσεῖναι τὰ ἀγαθὰ . . . . .

Hanc ego dictorum sententiam afferri posse
 puto: sed forsitan immanis bellua adversus Chri-
 stum pugnans Arianus in nos plenis velis insilliet
 ac vociferabitur his verbis: Quid conaris in tuam
 unius sententiam adducere, 522 et veritatis vim
 suffurari non vereris? Ecce ut aperte Filius teste-
 tur et asseveret nihil ex seipso facere, sed quæ a
 Deo et Patre didicerit ea loqui, sic Patrem summ
 meliori loco quam seipsum deputat. Quid igitur,
 amabo, sic enim istiusmodi hominem denuo com-
 pellare juvat, vis et intelligentia Filio a Patre suf-
 ficitur scilicet, ut possit agere et loqui modo qui
 exprimi non potest. Quomodo ergo deinceps Deus
 erit secundum naturam suam, qui ab altero posse
 et sapere mutuetur, eodem prorsus modo quo se
 habet creaturarum natura? Quodcunque enim re-
 bus e nihilo productis inest, hoc eis utique a Deo
 datum est. Sed non ita in Filio: Deum quippe
 verum esse Scriptura ipsum agnoscit et prædicat.
 At Deo secundum naturam suam existenti omnia
 bona perfecte inesse reor. . . . .
 Quemadmodum enim immortalitas et incorruptio
 natura ei inest, non extrinsecus, nec ascititia, sic

Ὅνπερ γὰρ τρέπον τὸ ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον προσ-

76 Joan. viii, 12. 77 Ibid. 13. 78 Joan v, 17, 18. 79 Isa. xlii, 6.

etiam bonorum omnium perfectio et consummatio. Sin autem, ut indocte, o quisquis es, et impie philosopharis, Filius est imperfectus quoad posse et Deo digna facere et convenienter loqui, ille autem est et vis et sapientia Patris⁹⁹ secundum divinam Scripturam, certe hæc labes Patri est potius quam ei ascribenda. Hoc enim posito, non amplius perfectum in potestate Deum et Patrem dices, neque perfecte sapientem. Vides itaque rursus quo tua vecordia recidat. Miror autem quomodo tuam illud quoque mentem sugerit. Quomodo enim, quæso, Deus ac Pater suæ virtuti posse tribuet, aut quo pacto suam sapientiam sapientiozem efficiet? Aut enim necessario dicendum erit semper in majus assurgere, ac paulatim ad majorem quam qua præditus est potentiam evehi: quod ineptum et impossibile est prorsus; aut impie putandum ipsum ab alio potius confirmari. Sed quo pacto Filius vocari possit Dominus potestatum, aut quomodo censeatur amplius sapientia et virtus, virtutem, ut vultis, et sapientiam ab alio accipiens? Procul sit tantum piaculum et in ratiocinando absurditas. Vel enim concedite aperte Filium esse facturam, ut omnem habeatis reclamantem divinam Scripturam, aut si creditis eum esse secundum naturam Deum, date etiam ut perfecte habeat omnia deitatis propria. Est autem proprium ejus quæ est secundum naturam deitatis, in nulla re potestate defici, nec suprema 523 sapientia carere, imo eum ex natura sua ipsam sapientiam, ipsam potestatem esse: atqui in sapientia nihil est disciplina comparatum, neque in prima vereque intellecta virtute posse comperimus aliunde esse ascitum. Ut autem ipsam rerum quoque naturam inquirentes, quæ dicta sunt a Christo accuratius expendamus, istud insuper adjungamus: Quid fecit, posteaquam factus est homo Unigenitus, quod insitam ejus vim superet? Credibile enim est dicturos nonnullos, his verbis, « A meipso facio nihil¹⁰¹, » ipsum convenienter asserere tunc se perfectum esse accepta nimirum a Deo et Patre potestate, cum dæmonium abegit, cum morbo paralyticum liberavit, cum leprosum curavit, cum cæcis visum restituit, cum multitudinem hominum innumeram quinque panibus satiavit, cum mare procellosum verbo compescuit, cum Lazarum e mortuis excitavit. Numquid istiusmodi miraculorum vim insitam ejus virtutem superare dicemus? At quomodo, quæso, tam vastum illud cælum condidit, et extendit sicut tabernaculum? quomodo fundavit terram, aut quomodo solem, et lunam, et quæcunque sunt in firmamento condidit? Quomodo creavit Angelos et Archangelos, Thronos et Dominationes, ac præterea Seraphim? Et qui in tam magnis ac tam supra naturam rebus neque potestatem neque adeo sapientiam ab alio accipere opus habuit, quomodo in tam parvis defecit, aut quomodo a

αἰναί δεῖ πάντως αὐτῷ φυσικῶς, καὶ οὐκ ἔξωθεν, οὐδὲ ἑπακτῶς· οὕτω καὶ τὸ ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀγαθοῖς παντέλειον καὶ ἀπροσδεές. Εἰ δὲ κατὰ τὸν οὖν, ὡς οὗτος, ἀνόσιόν τε καὶ ἀμαθῆ λογισμὸν ἀτελής ἐστὶν ὁ Υἱὸς κατὰ γὰρ τὸ δύνασθαι ὁρᾶν τὰ θεοκρηπῆ, καὶ τὸ δεόντως λαλεῖν, ἔστι δὲ δύναμις καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν, τῷ Πατρὶ μᾶλλον ἀρμόσει καὶ οὐκ αὐτῷ τοσοῦτον τὸ κατηγήρημα. Οὕτω γὰρ ταῦτα διαλαβὼν, οὐκ ἐστὶ τέλειον ὑπάρχειν ἐρεῖς ἐν δυνάμει τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἀλλ' οὐδὲ τελείως σοφόν. Ὅρας οὖν ὅποι καταλισθαίνει πάλιν τῆς σῆς ἀμαθίας τὸ θράσος. Θαυμάζω δὲ ὅπως κάκεινο τὴν σὴν παρατρέχει διάνοιαν. Κατὰ τίνα τρόπον, λέγε μοι, πάλιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῇ ἰδίᾳ δυνάμει χορηγήσει τὸ δύνασθαι, ἢ πῶς ἂν τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν σοφωτέραν ἐργάσαιτο; Ἡ γὰρ ἀνάγκη λέγειν ὅς ἐπι τῇ μείζον ἀνεῖσιν ἀεὶ, καὶ προκόπτει κατὰ βραχὺ πρὸς τὸ δύνασθαι τι καὶ πλεόν τῆς ἐνούσης ἰσχύος αὐτῷ; ὅπερ ἐστὶν εὐθὴς τε καὶ ἀδύνατον παντέλειως, ἢ δυσσεβοῦντας ὑπολαμβάνειν παρ' ἑτέρου νευροῦσθαι μᾶλλον αὐτόν. Πῶς δ' ἂν ἐστὶ, καὶ τῶν δυνάμεων ὀνομάζοιτο Κύριος ὁ Υἱὸς, ἢ πῶς ἂν ἐστὶ νοοῖτο σοφία, καὶ δύναμις, δυναμούμενος καθ' ὅμας, καὶ σοφούμενος παρ' ἑτέρου; Ἄπαγε τῆς δουφημίας, καὶ τῆς τῶν λογισμῶν ἀτοπίας, Ἡ γὰρ ὅτε σαφῶς ὑπάρχειν ποίημα τὸν Υἱὸν, ἵνα πάσαν ἔχητε καταβοῶσαν ὁμῶν τὴν θεόπνευστον Γραφήν, ἤγουν εἰ πιστεύετε κατὰ φύσιν εἶναι Θεὸν, ὅτε δὴ τὸ τελείως ἔχουν αὐτὸν τὰ τῆς θεότητος ἰδία. Ἴδιον δὲ τῆς κατὰ φύσιν ἰδιότητος τὸ μὴ τε περὶ μηδὲν ἀσθενεῖν, μῆτε μὴ τῆς ἀνωτάτω σοφίας ἀπολιμπάνεσθαι, μᾶλλον δὲ αὐτὸν κατὰ φύσιν εἶναι σοφίαν, καὶ δύναμιν· ἐν δὲ τῇ σοφίᾳ διδασκὼν οὐδὲν· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῇ πρώτῃ τε καὶ ἀληθῶς νοουμένη δυνάμει τὸ δύνασθαι ποτε θεωρησάμεν ἑπακτόν. Ἴνα δὲ καὶ αὐτὴν ἐξετάζοντες τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, τὰ εἰρημένα παρὰ Χριστοῦ βασανίσωμεν ἀκριθέστερον, καὶ τότε τοῖς εἰρημένους ἐποίσωμεν. Τί τοσοῦτον εἰργασταὶ γεγονώς ἀνθρώπος ὁ Μονογενὴς, ὃ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ πλεονεκτῆσει δυνάμιν; Εἰκόσ γὰρ δήπου φάναι τινὰς τότε γὰρ ἠνώσθαι πρεπόντως εἰπεῖν, ἅτε δὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ δύνασθαι δανεισάμενον· « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, » ὅτι δαιμόνιον ἤλασεν, ὅτι τῶν ἀβρωσσημάτων ἀφῆκε τὸν παράλυτον, ὅτι λεπρὸν τοῦ πάθους ἀπῆλασεν, ὅτι τυφλοὺς δέδωκεν ὁρᾶν, ὅτι πλιθὺν ἀνθρώπων, οὐκ εὐαρίθμητον πέντε κατεχόρεσεν ἄρτους, ὅτι θάλασσαν ἀγριαίνουσαν κατεκόμισε λόγῳ, ὅτι τὸν Ἀάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἄρα καὶ ἀμείνω τῆς ἐνούσης ἰσχύος αὐτῷ τὴν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐρούμεν ἐπίδειξιν; Εἶτα πῶς, εἰπέ μοι, τὸν οὕτω μέγαν ἔστησεν οὐρανὸν, καὶ διατείνας ὡς σκηνὴν κατοικεῖν, πῶς ἔθεμελίωσε τὴν γῆν, πῶς δὲ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἐν τῷ στερεώματι γέγονεν ἐργάτης; Πῶς ἔκλεισεν Ἀγγέλους, καὶ Ἀρχαγγέλους, Θρόνους, καὶ Κυριότητας, καὶ πρὸς τοῦτοις ἐστὶ τὰ Σεραφίμ; Ὁ δὲ ἐν τοῖς οὕτω μεγάλους καὶ ὑπερφυσίαν, οὕτε δυνάμει, οὕτε μὴν σοφίᾳ τῆς παρ' ἑτέρου δεηθεῖς, πῶς

⁹⁹ I Cor. I, 24. ¹⁰¹ Joan. VIII, 28.

ἂν ἠτόνησεν ἐν τοῖς οὕτω μικροῖς, ἢ πῶς ἂν ἐδεήθη **A** τοῦ διδάσκειν ὀφειλοντος, ἢν χρῆν λαλῆσαι πρὸς Ἰουδαίους, ὁ καὶ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ὡς σοφία θεολογούμενος; Ἀκούω γὰρ τινος λέγοντος· Ἐκείνος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, ὁ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτοῦ ἐξέτεινε τὸν οὐρανὸν, ἢ πρὸς δέ γε τοῦτο, καὶ ὁ θεοπέσιος Ἰερεμίας φησὶν. Εἰ δὲ αὐτοῦ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον, καὶ ἡ ἰσχύς, καὶ ἡ σοφία ἐστὶ, τίς ἐτι λοιπὸν τῆς τῶν ἑτεροδόξων ἀνέξεται γλωσσαλγίας, παρ' ἑτέρου καὶ δύναμιν καὶ σοφίαν χορηγείσθαι τῷ Υἱῷ λεγόντων τὴν σοφίαν, καὶ δύναμιν εἶναι τοῦ Πατρὸς; Ἄλλ' εἰ μὲν τίνα, φησὶν, ἐλέγομεν ἕτερον ὑπαλαίπον εἰς δύναμιν ἐπιχορηγεῖν τῷ Υἱῷ, ἤγουν διδάσκειν αὐτὸν, εὐλόγως ἂν τοῖς παρ' ἡμῶν ἐπεσκήψατε λόγοις, ὡς ὑβριζομένην συνηγορεῖν ἐγνωκότες αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ταῦτα διδόναι φαμέν, ποία λοιπὸν ἐντεῦθεν ὑμῖν ἡ τῆς λύπης ἀναφανέσθαι πρόσφαις; Οὐκοῦν εἰ μὴδὲν ἀδικεῖσθαι τὸν Υἱὸν εἰς τὸ εἶναι κατὰ φύσιν ἀνόμιον τῷ Γεννήσαντι, κἂν χορηγείσθαι τι λέγεται παρ' αὐτοῦ, τῶν νέων, ὧ ἄνθρωπε, διαμέμνησο λόγων, καὶ ἀναπειθῆσαι διὰ τούτων μὴ σκανδαλιζέσθαι· δίδου δὲ αὐτῷ τὸ ἐν ἱσοῖς ὑπάρχειν κατὰ πάντα τῷ ἰδίῳ Γεννήτορι, καὶ κατὰ μηδένα πανταλῶς ἠτάσθαι τρόπον ἢ λόγον. Εἰ δὲ σε τοῦτο τῶν τῆς ὀρθότητος ἐξέλκει λογισμῶν, καὶ φρονεῖν ἂ μὴ θέμις ἀναπειθῆσαι παρ' αὐτοῦ, τί μάτην ἡμᾶς τοῖς οὕτω σαθεῖς κατασφίζεσθαι λόγοις; ἐπιχειρεῖς; Διοῖσι γὰρ ὅλως οὐδὲν κἂν ταῦτ' ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, κἂν ἑτέρος τις παρ' **C** ἐκεῖνον διδόναι τι λέγεται τῷ Υἱῷ. Ἐπὶ γὰρ τῷ τι λαβεῖν ἄπαξ κατηγορούμενος, ποῖαν ἂν ἐχῆ τὴν δησιον, κἂν λίαν ὑπάρχοι περιφανὲς τοῦ διδόντος τὸ πρόσωπον; Τί γὰρ, εἰπέ μοι, διοῖσι τῷ τὸ πλήττεσθαι παραιτουμένῳ τὸ ξυλλήνη τυχόν ἤγουν διαχρύσῳ παλεῖσθαι βάβδι; Οὐ γὰρ τὸ τοιῶσδε παθεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδαμῶς παθεῖν ἀγαθόν. Ἐλεγχόμενοι τοιγαροῦν τοῦ Υἱοῦ, δυνάμεώς τε καὶ σοφίας ἐπιθεοῦς, ὅταν φαίνηται τι παρ' αὐτοῦ λαβῶν, καὶ ἐν τούτοις σύμπαν ἔχοντος ἦδη τὸ κατηγόρημα, πῶς οὐκ εὐθεῖς κομιδῇ λόγοις ἡμᾶς ἐλώλις κατακροτεῖν τοὺς ἀκρωμένους, καὶ τοῖς ἐξ ἀπάτης εὐρήμασι περιπλάττειν τὸ ἐγκλημα διὰ τοῦ δεῖν αἰεῖσθαι τῶν μὲν ἄλλων οὐδένα, μόνον δὲ τὸν Πατέρα καταδέχεσθαι χορηγόν; Θαυμάζω δὲ ζῶως, καίτοι δοκοῦντας εἶναι σοφοὺς, καὶ λόγοις τοῖς ἐξωθεν οὐ μετρίως ἐξησκημένους πρὸς τὸ δύνασθαι διενθυμείσθαι πικρὰ, κάκεινο διέλαθεν, ὅτι τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς κατασμικρύνοντες χαρακτηρα, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Υἱὸν, οὐκ αὐτοῦ τοσοῦτον, ὅσον ἐκεῖνου κατηγορεῖν ἐγνώκατε, οὐ καὶ ἐστὶ χαρακτηρ, οὕτως ἔχειν ἐξ ἀνάγκης ὀφειλοντος ὡς ἂν ἐν Υἱῷ ἀφανίζηται; Ἄλλ' ἐκδιίσταται, φησὶν, ἡ τοῦ Υἱοῦ φωνή, πρὸς τὸ καὶ οὐχ ἐκόντα συναινεῖν οἷς εἰπεῖν οὐκ ἀπήξιωσεν. Αὐτὸς γὰρ οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ ποιεῖν ὠμολόγηκεν, ἀλλὰ καὶ ἄπερ ἂν διδάσκειτο παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταῦτα **D** λαλεῖν. Ἄλλὰ σὺ μὲν, ὧ γενναῖε, καὶ τὰ καλῶς εἰρητῆς ἀληθείας τὸ φῶς· ἡμεῖς δὲ πάλιν τὴν ἑαυτῶν βαδιούμεθα ὁδὸν, καὶ τὰ συνήθη, καὶ φιλοφρονήσομεν τοῦ Μονογενοῦς μετὰ τῆς πρεπούσης ἡμῖν εὐσεβείας τοῖς προκειμένοις προσβάλλοντες.

⁸⁵ Jerem. LI, 15.

A quo doceretur necesse habuit, qui Judæos docere debebat, quique per sanctos prophetas celebratur ut sapientia? Audio enim quemdam ex iis dicentem: « Dominus qui fecit terram in virtute sua, qui erexit orbem terrarum in sapientia sua, et prudentia sua extendit cœlum, » inquit Jeremias⁸⁵. Quod si juxta prophetæ sententiam ipse virtus et sapientia est, quis hæreticorum petulantiam ultra feret, qui virtutem et sapientiam esse Patris, idem esse dicunt ac ab alio virtute et sapientia donari? At si aliquem alium, inquit, potestate defectum diceremus Filio potestatem largiri, aut eum docere, merito nobis succenseretis, tanquam qui ei injuria affecto patrocinari velitis. Sed cum Deum et Patrem hæc illi dare dicimus, quid est cur ex eo deinceps afflicti molestia debeatis? Quocirca si discere vis nihil obesse Filio quominus sit ejusdem cum Patre substantiæ, licet dicatur ei subministrari quiddam ab ipso, **524** recordare, quæso, eorum quæ mox diximus, et hinc discite minime scandalizari, sed fatere ipsum æqualem prorsus esse suo Genitori, nec ullo modo ipso inferiorem esse. Quod si hoc a recta doctrina te abripit, atque ut animo nefanda volvas de eo te adigit, quid nos frustra tam putidis infirmisque rationibus fascinare conaris? Nihil enim omnino refert, Deusne ipse et Pater, an alius quispiam ab eo diversus dicatur Filio dare. Cum enim semel accepisse comperietur, quid proderit quantumvis illustrem esse dantis personam? Quid enim, quæso, intererit ejus qui percuit non vult, utrum ligneo puta an inaurato baculo feriat? Non enim taliter pati, sed omnino non pati bonum censendum est. Cum ergo Filius potestatis et sapientiæ inops prodatur, ex eo quod accepisse aliquid ab ipso videtur, adeoque in his prorsus lædatur, quomodo non stultum est vanis sermonibus auditores percellere, et fallacibus commentis crimen affingere persuadendo Patrem duntaxat, non ullum alium ei largiri? Miror qui vos, opinione sapientiæ et acrimonia ingenii præditos, illud præterierit, cum Dei et Patris characterem, nempe Filium, deprimitis, vos minorem huic quam illi cujus est character notam inurere, quippe cum necesse sit illum talem esse, qualis in **D** Filio suo appareat? At vero, inquit, ipsa vox Filii vel nolentem coget assentiri iis quæ dicere gravatus non est. Ipse enim nihil ex seipso facere professus est, sed quæcumque didicerit a Deo et Patre, ea se loqui. Esto vero, o egregie, quæ recte dicta sunt tibi perperam dicta videantur, quandoquidem veritatis lumen semel abnegasti: nos vero denuo familiare nobis iter insistemus, et consuetudine nostra utemur, cum ea qua decet pietate ad proposita aggredientes.

Si enim dixisset Unigenitus : Nihil a meipso facio, accipiens potestatem a Deo et Patre, et signa facio, et sum admirationi, esset etiam sic nonnulla ratio cur ne eam ob rem quidem accusari deberet, quippe qui seipsum ostenderet : verumtamen adversarius majori confidentia nobis oblectari videretur. Cum autem simpliciter et absolute, nullo addito, dicat : « Nihil a meipso facio, » nullo modo dicemus ipsum tanquam **525** alicujus infirmitatis sibi consciam propriam incusare naturam, sed aliquid aliud significare verum et nulli reprehensioni obnoxium. Ut enim exacte capiamus quod dicit translata vi sermonis in hominem, ponamus esse duos viros aliquos eandem sortitos naturam, æquales inter se viribus et animis concordēs : deinde dicat alter eorum : A meipso facio nihil : num tanquam imbecillus et nihil prorsus ex seipso facere potis hæc dicere censendus sit, an potius tanquam habens alterum in omnibus sibi conjunctum et unanimem astipulatoremque ? Eo modo cogita mihi de Fílio, et multo quidem potiori ratione. Quoniam enim ei supra omnium captum mira facienti insultabant Judæi sine causa, passim transgressionem Sabbati et legum violationem objicientes, in omnibus sibi consentientem convenientemque Deum et Patrem ostendebat, artificiose incutiens pudorem effrenibus rebellium atque incredulorum animis. Erat enim consentaneum aliquos ei crimen impingere paratos metu deterreri, cum se omnia ex voluntate Patris facere diceret, et in illius voluntate suam ostenderet. Cæterum Filium omnia facere ex voluntate Patris, non eum minorem arguet aut ministrum, sed ex ipso, et in ipso, atque consubstantialem. Quandoquidem enim is est sapientia Patris et vivens consilium, fatetur se nihil aliud facere quam quod scilicet Pater velit, cujus est sapientia et consilium, quippe cum intelligentia quæ in nobis est, ex seipsa nihil agat, sed quidquid omnino nobis libuit adimpleat. Et hoc quidem parvum est ut ad illud comparetur exemplum, aliquam tamen habet nec obscuram veritatis imaginem, et quemadmodum intelligentia quæ in nobis est non aliud quid diversum a nobis censetur, eodem modo et sapientia Dei atque Patris, nempe Filius, non est quid aliud ab eo, intelligo quoad substantiæ identitatem et omnimodam naturæ similitudinem. Pater enim est Pater, et Filius est Filius, secundum propriam hypostasim. Quoniam autem addit Dominus : « Sicut docuit me Pater, hæc loquor⁸³, » nemo putet omnino Filium ulla in re disciplinæ indignum dari : est enim absurdum : verum vis sermonis ejusmodi quiddam significat. Judæi quidem cum nihil ex iis quæ bona sunt intelligere possent, non solum ob ea quæ patrabat miracula scandalizabantur, sed ob ea quoque quæ convenienter Deo verba faciebat : etenim eo dicente : « Ego sum lux mundi⁸⁴, » dentibus fremebant, et

Εἰ μὲν γὰρ εἴρηκεν ὁ Μονογενῆς, Οὐδὲν ἄπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ, λαμβάνων τὸ δύνασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τερατουργῶ, καὶ θαυμάζομαι, ἦν μὲν τις καὶ οὕτω λόγος οὐδὲν ὄλιως ὀφειλόντα διὰ τοῦτο κατηγορεῖσθαι δεικνύων αὐτὸν, πλὴν ἐδοξέ πως ἂν εὐπροσωπώτερον ἡμῖν ἀντιπράττειν ὁ δι' ἐναντίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως ἐπενεχθέντος οὐδενός, « Οὐδὲν ἄπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ, » φησὶν, οὐ πάντως ἐρούμεν αὐτὸν ὡς κατὰ τι γούν ἀσθενῆ τὴν ἰδίαν κατατιᾶσθαι φύσιν, ἀλλ' ἑτερόν τι σημαίνειν ἀληθῶς καὶ ἀκατηγόρητον. Ἴνα γὰρ ἐπ' ἄνθρωπον μετασχηματίζοντες τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ἴδωμεν ἀκριβῶς, ὁ φησὶν· Ἔστωσαν δύο τινὲς ἄνδρες τυχόν τὴν αὐτὴν δηλονότι λαχόντες φύσιν, ἰσοσθενεῖς τε ἀλλήλοις, καὶ ὁμογνώμονες, εἶτα λέγεται εἰς ἑξ αὐτῶν· Ἄπ' ἐμαυτοῦ οὐδὲν ποιῶ· ἄρα ὡς ἀσθενῆς, ἡ καὶ δρᾶν ὄλιως οὐδὲν ἄπ' ἐαυτοῦ δυνάμενος τὸ τοιοῦτόν φησιν, ἡ ὡς ἔχων ἐφ' ἅπασιν συνευδοκητὴν καὶ ὁμογνώμονα τὸν ἕτερον καὶ συνευγμένον αὐτῷ ; Οὕτω μοι νῆει καὶ ἐφ' Ἰησοῦ, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦτο πολῶ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐργαζομένῳ τὰ παραδόξα παραλόγως ἐπετηδῶν Ἰουδαῖοι, ἄνω τε καὶ κάτω τὴν τοῦ Σαββάτου λύσιν ἐπατιώμενοι, καὶ παρανομίαν ἐγκαλοῦντες αὐτῷ, λοιπὸν ἐφ' ἅπασιν ὁμογνωμονοῦντα, καὶ συνευδοκητὴν ἐπεδείκνυε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τέχνη δυσωπῶν τὸν ἀχάλινον τῶν ἀπειθούτων θυμῶν. Ἦν γὰρ δὴ καὶ εἰκὸς ἀποπρῆξαι μὲν ἤδη τινὰς τὸ ἐγκαλεῖν ἐθέλειν αὐτῷ πάντα δρᾶν λέγοντι κατὰ βούλησιν τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ ἴδιον ἐν τῷ ἐκείνου δεικνύοντι θελήματι. Τὸ δὲ πάντα κατὰ θέλησιν τοῦ Πατρὸς ἐργάζεσθαι τὸν Υἱὸν, οὐκ ἐλάττωνα δείξει καὶ ὑπουργόν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ, καὶ ὁμοούσιον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶν αὐτοῦς ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, καὶ ἡ ζωσα βουλή, οὐχ ἕτερόν τι ποιεῖν ὁμολογεῖ παρ' ὅπερ ἂν βούληται τυχόν ὁ Πατήρ, οὐ καὶ ἐστὶ καὶ σοφία καὶ βουλή, ἐπεὶ καὶ σύνεσις ἡ ἐν ἡμῖν οὐκ ἄπ' ἐαυτῆς τι ποιεῖ, σύμπαν δὲ τὸ ἡμῖν δοκοῦν ἀποπληροῖ. Καὶ μικρὸν μὲν ὡς πρὸς ἐκεῖνο τὸ παράδειγμα, πλὴν ἔχον εἰκόνα τῆς ἀληθείας οὐκ ἀμυδρᾶν, καὶ ὡσπερ ἡ σύνεσις ἡ ἐν ἡμῖν οὐχ ἕτερον εἶναι παρ' αὐτόν ἐστιν τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ Υἱός, οὐχ ἕτερον παρ' αὐτόν ἐστὶν ὅσον εἰς οὐσίαν ταυτότητα λέγω, καὶ φύσεως ἀπαράλλακτον ὁμοιότητα. Πατήρ γὰρ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ Υἱός ὁ Υἱός ἰδιοσυστάτως. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοῦτό φησιν, ὅτι· Καθὼς εἰδίδαξέ με ὁ Πατήρ ταῦτα λαλῶ, νομιζέτω μηδὲς μαθήσεως ὄλιως τῆς κατὰ τι γούν ἐπιθεᾶ καθεστάναι τὸν Υἱόν· πολλὴ γὰρ ἐν τούτοις ἡ τῶν λογισμῶν ἀτοπία· σημαίνει δὲ τι τοιοῦτον ἡ τοῦ λόγου δύναμις. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ οἱ συνέναι τῶν ἀγαθῶν τι οὐκ ἰσχύοντες, οὐ μόνον ἐφ' οἷς εἰργάζετο παραδόξως ἐσκανδαλίζοντο, ἀλλὰ καὶ ὅτε τι τῶν θεοπροπιῶν ῥημάτων ἐφθέγγετο, τοῦτο παθόντας ἴδοι τις ἂν· καὶ γούν λέγοντός τε, καὶ ἀληθεύοντός· « Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » διεπρίοντό τε καὶ τὰ πάνδεινα δεῖν τολμᾶν διεσκέπτοντο. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἵνα μάτην αὐτοῦς ἐπὶ τούτῳ

⁸³ Joan. viii, 28. ⁸⁴ Ibid. 12.

λαλυπηκωτας ἐλέγη, τοὺς ἑαυτοῦ λόγους τοῦ Θεοῦ ἅ
 και Πατρὸς εἰναι φησιν, ἀνθρωπινώτερον μὲν τὸ
 ἐδίδαξεν εἰπών. Πλὴν οὐκ ἔξω θεωρίας λεπτήσ τὴν
 ἀπὸ τῆς λέξεως εὐρήσομεν δύναμιν· καὶ εἰ μὴ δέ-
 χοιτο τυχὸν ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς τὰ ἀνθρώπινα,
 μάλιστα μὲν ἀδικεῖ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν
 λόγον. Ἐταπεινώσε γὰρ ἑαυτὸν ὁ Μονογενὴς ἀνθρω-
 πος γεγωνὸς, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις λαλῶν ὡς ἄν-
 θρωπος. Πλὴν ἴστω πάλιν ὡς οὐδὲν ἀδικήσει τὸν Υἱὸν
 εἰς ἀζῶμα τὸ θεοπρεπὲς, τὸ εἰπεῖν, « Καθὼς ἐδίδαξέ
 με ὁ Πατήρ, οὕτω λαλῶ. » Πανταχόθεν γὰρ ὀγκῶς
 ἔχοντα καὶ καλῶς καὶ τοῦτον αὐτοῦ τὸν λόγον ἐπι-
 δεῖξομεν. Ἀποκρινάσθω δὲ ἡμῖν διερωτῶσιν ἕκαστος
 τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ὁ κατήγορος. Τίς, εἰπέ
 μοι, τὸ βρέφος τὸ ἀρτιγενὲς τῆ ἀνθρωπιᾶ διδάσκει
 κερῆσθαι φωνῆ; Διὰ τί μὴ βρυχᾶται κατὰ λέοντα, B
 ἦγουν ἑτερόν τι τῶν ἀλόγων ζῶων ἀπομιμνῆται ποτε;
 Ἄλλ' ἔδει δῆπου πάντως, καὶ ἐπ' ἕκαστον δραμεῖται
 τὸ κοινὸν, καὶ πᾶσι κατειθισμένον· ἡ φύσις διδάσκα-
 λος; πρὸς τὴν τοῦ σπείροντος ἰδιότητα τὸ ἐξ αὐτοῦ
 διαπλάττουσα. Ἔστιν οὖν ἄρα ἀδιδάκτως μαθεῖν
 παρὰ τῆς φύσεως, ὅλης, ἢ οὕτως εἶπω, τῆς τοῦ
 σπείροντος; ἰδιότητος ἐντεθείσης τῷ γεννήματι. Οὕτω
 τοιγαροῦν καὶ αὐτὸς ὁ Μονογενὴς μαθεῖν παρὰ τοῦ
 Πατρὸς καὶ ἐν τούτοις διισχυρίσατο. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν
 ἡμῖν ἡ φύσις, τοῦτο δὴ πάντως αὐτῷ νοεῖτ' ἂν εἰκό-
 τως ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· καὶ ὡπερ ἡμεῖς, ἐπειδήπερ
 ἀνθρωποὶ καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἐσμέν, ἀδιδάκτως μαν-
 θάνοντες παρὰ τῆς φύσεως; λαλοῦμεν ἀνθρωποπρε-
 πῶς, οὕτω καὶ αὐτὸς, ἐπειπερ Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ
 φύσιν ἐστίν, ἔμαθεν ὡπερ ἀπὸ τῆς ἰδίας φύσεως
 λαλεῖν ὡς Θεὸς, καὶ τὰ πρέποντα Θεῷ διαλέγεσθαι,
 ὅπερ ἐστίν, « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Ὁ γὰρ
 εἶδεν ἑαυτὸν ὄντα διὰ τὸ ἐξ οὐπερ ἐστὶ Πατήρ, φῶς
 ἐστὶ γὰρ ἐκ φωτός, τοῦτο μαθεῖν ἔφη παρ' αὐτοῦ,
 ἀδιδακτόν τινα μάθησιν τῶν θεοπρεπῶν ἔργων τε καὶ
 λόγων ἐκ τῆς τοῦ γεννήσαντος ἰδιότητος ἔχων καὶ
 φύσεως, ὡπερ ἀναγκαίως δεσμοῖς εἰς ταυτοθευλίαν
 τὴν ἐφ' ἅπασιν καὶ ταυτολογίαν ἀναβαίνων τῷ Θεῷ
 καὶ Πατρὶ. Πῶς γὰρ οὐκ ἔδει τὸ ἐν θελήσει ταυτὸν,
 καὶ τὸ ἐν λόγοις ἴσον τε καὶ ὁμοιον ἀναμφιλόγως ἐν-
 υπάρχειν τοῖς, εἴγε μίαν ἔχουσι τὴν φύσιν; Ἐπὶ Θεοῦ
 δὲ πάντως ὁ λόγος, οὐκ ἐφ' ἡμῶν· ἡμᾶς μὲν γὰρ καὶ
 ἡθῶν παρατροπαί, καὶ θελημάτων διαφοραὶ, καὶ πα-
 οῶν πλεονεξίαι τῶν τοῦ πρέποντος ἐξέλκουσιν ὄρων·
 ἡ δὲ θεία τε καὶ ἀπερινόητος φύσις, ὡσαύτως ἔχουσα,
 διὰ παντὸς καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις ἀγαθοῖς ἀκλονήτως
 ἐρηρειαμένη, ποῖαν ἔχει τὴν ἐφ' ἑτερόν τι παρατρο-
 πῆν; ἢ πῶς οὐκὶ πάντως δραμεῖται κατ' εὐθὺ τοῦ
 ἰδίου σκοποῦ, καὶ τὰ ἑαυτῆ πρέποντα καὶ λαλήσει
 καὶ ἔξεργάσεται; Τῆς αὐτῆς οὖν οὐσίας ὑπάρχων
 ὁ Μονογενὴς πρὸς τὸν ἑαυτοῦ Γεννήτορα, καὶ τοῖς τῆς
 μιᾶς θεότητος ἀξιώμασι διακρεπόντως δῆπου καὶ
 ἀναγκαιῶς ἐργάσεται μὲν ἄπερ ἂν ἐργάσαιτο καὶ
 αὐτὸς ὁ Πατήρ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ
 οὐδὲν ἀλήσει δὲ πάντως τὰ τοῦ γεννήσαντος, οὐχ
 ὡς ὑπουργός, ἢ κεκλευσμένος, ἢ ὡς μαθητής, ἀλλ'

ultima quæque machinabantur. Dominus autem
 noster Jesus Christus ut eos ostendat frustra
 526 offendi, sua verba Dei ac Patris esse dicit,
 magis tamen humano modo usurpans hoc, docuit.
 Quamquam hujus vocis vim subtili quadam specu-
 latione non carere comperiemus: quod nisi verita-
 tis hostis admittat humana, maxime injuriosus est
 incarnationis mysterio. Exinanivit enim seipsum
 Unigenitus, homo factus⁶⁶, et propterea sæpe lo-
 quitur ut homo. Verumtamen norit etiam nihil de-
 rogare Filio quoad dignationem Deo convenientem,
 istud dicere, « Sicut docuit me Pater, hæc loquor. »
 Nam undequaque hunc sermonem recte se habere
 comprobabimus. Age vero respondeat nobis pieta-
 tis dogmatum accusator. Dic mihi, quis docet in-
 fantem recens natum humana voce uti? Quare non
 rugit instar leonis, aut non aliquid aliud brutorum
 animalium imitatur? Utique dicet illud protritum
 et pervulgatum, quod natura sit magistra, ad pro-
 priam seminantis similitudinem quod ab eo semi-
 natur informans. Licet igitur discere sine disciplina
 ab universa natura, ut ita loquar, proprietate semi-
 nantis insita sato et genito. Sic ergo Unigenitus
 his verbis discere se a Patre asseveravit. Quod
 enim nobis est natura, hoc prorsus illi censendus
 est esse Deus et Pater. Et quemadmodum nos,
 utique qui homines et ex hominibus sumus, edocti
 sine doctrina a natura convenienter hominibus lo-
 quimur, sic ipse, quia Deus ex Deo secundum na-
 turam est, didicit tanquam a propria natura loqui
 ut Deus, et convenientia Deo disserere, quod qui-
 dem est, « Ego sum lux mundi. » Quod enim novit
 seipsum esse, quippe lumen est de lumine, hoc se
 ait didicisse ab eo, disciplinam quædam disciplinæ
 expertem operum verborumque Deo convenientium
 ex proprietate et natura Genitoris habens, veluti
 necessariis quibusdam vinculis in idem velle et di-
 cere per omnia Deo et Patri adhærens. Quomodo
 enim non deceret quod in voluntate et verbis idem
 est, æquale sine controversia inesse naturam eam-
 dem habentibus? In Deo vero omnino et semper
 ratio inest, non item in nobis, cum nos et morum
 depravationes, et voluntatum dissimilitudines, et
 immodici affectus atque perturbationes ab officii
 limitibus abstrahant: contra vero divina illa et
 incomprehensa natura eodem modo sese semper
 habens, et in propriis bonis inconcussa stabilitate
 fundata, quam alio declinandi causam habeat,
 527 aut quomodo non omnino rectum proposi-
 tum tenebit, et sibi convenientia cum loquetur,
 tum operabitur? Ergo Unigenitus ejusdem sub-
 stantiam cum suo Genitore, et iisdem unius deitatis
 radiis coruscans, convenienter utique et necessario
 faciet quæcumque fecerit et ipse Pater: hoc enim
 est facere a seipso nihil. Omnino vero loquetur
 quæ sunt Genitoris, non ut minister, vel jussus et
 coactus, vel tanquam discipulus, sed tanquam hunc

⁶⁶ Philipp. II, 7.

proprie naturæ fructum habens, ut Dei et Patris sui verbis utatur. In hoc enim perspicue apparet, citra omne probrum esse, quod nihil quidquam ab ipso dicatur.

VIII, 20. *Et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum.*

Clare hic ostendit se Dei ac Patris explicare consilium, non quod diversam habeat ab eo voluntatem, nullo modo: ipse enim est vivens illud et subsistens Patris consilium ac voluntas, juxta id quod in libro Psalmorum scribitur: « In consilio tuo deduxisti me; » item: « Domine, in voluntate tua præbe decori meo virtutem⁶⁶: » omnia quippe in Christo bona sunt diligentibus ipsum: sed tanquam qui ad nostram notitiam adducat ea quæ sunt in Deo ac Patre. Quemadmodum enim sermo qui foras erumpit et lingua editur, ea quæ intimis nostris sensibus teguntur explicat, cum agendæ rei voluntatem quam mente habemus ceu documentum aliquod accipiens, tum ab ea ad istiusmodi rem eloquendam impulsus: ita pie cogitemus Filium supra vim hujus exempli longe positum, cum sit ipse Deus, et Verbum, et sapientia Dei ac Patris, quæ in eo sunt eloqui. Et cum non careat propria hypostasi, sed subsistens sit ac vivens, ut qui propriam in Patre et cum Patre existentiam habeat, ait hic se non esse solum, sed secum esse eum a quo missus est. Cum autem dicit, *mecum*, aliud rursus Deo dignum et mysticum denotat. Neque enim nos existimare fas est istud eum dicere, quemadmodum forte Deus adsit prophætæ videlicet eum propugnans propria vi et potentia, aut divina per Spiritum illuminatione ad prophetiam excitans, sic et cum ipso esse Genitorem: verum alio quodam modo hic usurpat vocabulum, *mecum*, hoc est in eadem *mecum* naturam, qui me misit, Deus ac Pater nimirum. Secundum hunc loquendi modum interpreteris mihi quod est apud Isaiam prophetam de Christo: **528** « Nobiscum Deus, » cognoscite, gentes. Credentes enim aiunt *nobiscum Deus*, non quia nobis sit auxiliator et adjutor protectorque Deus, sed quia nobiscum, hoc est unus est e nobis. Homo enim factum est Verbum Dei, et in hoc omnes servati sumus, et rupimus mortis vincula, atque peccati corruptionem exuimus, quia descendit in nos, et nobiscum factus est qui in forma Dei erat Deus Verbum. Quemadmodum igitur eo loci intelligimus, *nobiscum Deus*, pro eo quod est, in eadem nobiscum factus est naturam quod ex Deo et Patre est Verbum, ita hic quoque eandem interpretandi servantem rationem, cum Christus ait: « Qui misit me, mecum est, et non reliquit me solum, » illud utique accipiemus mystice, sicuti modo diximus, nimirum, In eadem mihi est naturam Deus ac Pater, et non dimisit me solum.

⁶⁶ Psal. LXXII, 24.

(1) Deesse videtur γέγονεν, ut sententia constet, ut postea.

ὡς φύσεως ἰδίας ἔχων καρπὸν, τὸ καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χρῆσθαι λόγοις. Ἐν τούτῳ γὰρ διαφαίνεται σαφῶς καὶ λειβορίας ἀπάσης ἀμοιροῦν τὸ λέγεσθαι τι παρ' αὐτοῦ.

Καὶ ὁ πέμψας με, μετ' ἐμοῦ ἔστι· καὶ οὐκ ἀρῆκε με μόνον.

Ἐν τούτῳ δεῖκνυσιν ἀναργῶς ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διερμηνεύει βουλὴν, οὐκ αὐτὸς ἔχων ἐτέραν παρὰ τὴν ἐν ἐκείνῳ ποθέν· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ ζωσα καὶ ἐνυπόστατος βουλή τε καὶ θέλησις τοῦ γεννησαντος αὐτὸν, κατὰ τὸ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν εἰρημένον ὑπὸ τινος τῶν ἁγίων· « Ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με, » καὶ πάλιν· « Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παράσχου τῷ κάλλει μου δύναμιν· » πάντα γὰρ ἐν Χριστῷ τὰ ἀγαθὰ τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἀλλ' ὡς εἰς γνώσιν ἐκφέρων τὴν ἡμετέραν τὰ ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ὅντιν γὰρ τρόπον τὰ ἐν τῷ βάθει τῆς ἡμετέρας διανοίας ὁ προφορικὸς ἡμῶν οὗτος καὶ διὰ γλώσσης προχέμενος σαφηνίζει λόγος, καὶ τὴν ἐν τῷ νῷ θέλησιν, τὴν ἐπὶ τισι δηλονότι φημι, καθάπερ τι μάθημα λαβὼν, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐπὶ τὸ τοῦ ὡσεὶ τυχὸν λαλεῖν ὀρμώμενος· οὕτω πάλιν εἰσαθεοῦντας ὑποποπῆσωμεν τὴν τοῦ παραδείγματος δύναμιν ἀναβαίνοντα τὸν Υἱὸν, ἐπεὶ περ ἔστιν αὐτὸς Θεὸς, καὶ Λόγος, καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὰ ἐν αὐτῷ διαλέγεσθαι. Καὶ ἐπεὶ περ ἔστιν οὐκ ἀνυπόστατος ὡσεὶ ὁ ἀνθρώπινος, ἀλλ' ἐνούσιός τε καὶ ζῶν ὡς ἰδίαν ἔχων ἐν Πατρὶ καὶ μετὰ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν, οὐκ εἶναι μόνος ὡς ἐνθάδε φησιν, εἶναι δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν πέμψαντα αὐτόν. Ὅταν δὲ λέγῃ τὸ, μετ' ἐμοῦ, σημαίνει τι πάλιν θεοπρεπὲς καὶ μυστικόν. Οὐ γὰρ δήπου νομοῦμεν ἐκεῖνο λέγειν αὐτόν, ὅτι ὡσεὶ ἄνεστι τυχὸν μετὰ προφήτου Θεοῦ, συνασπίζων δηλονότι τῇ οἰκίᾳ δυνάμει, καὶ ταῖς εὐμανείαις ἐπικουρον ἦται ταῖς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλλάμψεσιν εἰς προφητεῖαν ἐγείρων, οὕτω καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν γενήσαντα· ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις τίθησι τὸ, μετ' ἐμοῦ, καθ' ἕτερον τρόπον· εἰς τὴν αὐτὴν γὰρ μοι φύσιν (1) ὁ πέμψας με, φησὶ, Θεὸς δηλονότι καὶ Πατὴρ. Κατὰ τὸδε νοήσοιτο ἀχῆμα καὶ τὸ ἐν τῷ προφήτῃ κείμενον Ἠσαΐα περὶ Χριστοῦ· « Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, » γῶντε, ἔθνη . . . ὁ λόγος, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν τοῦ σώζεσθαι πεποιημένους ἐλπίδα, φασὶ δὲ ὁμοῦ καὶ οὗτοι τὸ, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, οὐκ ὡσεὶ ἄν εἴ τις ὑπονοῆσαι τυχὸν, ὅτι συνεργός μὲν γὰρ καὶ συμπαραστάτης ἔσται Θεός, ἀλλ' ὅτι μεθ' ἡμῶν, τοῦτ' ἔστιν εἰς ἐξ ἡμῶν. Ἀνθρώπος μὲν γὰρ γέγονεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ ἐν τούτῳ πάντες διασωσάμεθα, καὶ διεβήξαμεν τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀπεδυσάμεθα φθορὰν, ἐπεὶ περ καταβίβηκεν εἰς ἡμᾶς, καὶ μεθ' ἡμῶν γέγονεν ὁ ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχων Θεός Λόγος. Ὅσπερ οὖν ἐν τούτῳ νοοῦμεν τὸ, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὴν αὐτὴν ἡμῶν γέγονε φύσιν ὁ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Λόγος, οὕτω κἀνθάδε τὴν ἴσην τοῖς θεωρημασιν ἀναλογίαν

ἀποσώζοντας, όταν λέγῃ Χριστός· ἡ Ὁ πέμφας μετ' ἐμοῦ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀφήκε με μόνον, ἡ ἐκδεχόμεθα σαφῶς ἐκεῖνο σημαίνοντα μυστικῶς, ὅτι, καθάπερ ἤδη προείπαμεν, εἰς τὴν αὐτὴν μοι φύσιν ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ οὐκ ἀφήκε με μόνον. Καὶ γὰρ ἦν ἔντως ἀμήχανον, μὴ οὐχὶ πάντως ἔχειν μετ' ἐμαυτοῦ τὸν ἐξ οὗ γαγέννηται Θεὸν καὶ Πατέρα. Καὶ ἴσως ἔρει τις, καὶ διερωτῆσαι φιλομαθέστερον, διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτὸς τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ Σωτὴρ, ἢ τί τὸ πεποιχὸς ἐπὶ ταύτην αὐτὸν ἵναί τὴν ἐξήγησιν; Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα καὶ ἡμεῖς ἀπολογισόμεθα χρησίμως, καὶ ἀναγκαίως ἐπιδεικνύοντες αὐτὸν τοῖς ἤδη προειρημένους ἐπιτιθέντα καὶ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰρηκεν, ὅτι καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ Πατὴρ ταῦτα λαλῶ, ἀναγκαίως ἤδη συνόντα τε καὶ ὁμοούσιον ἐαυτῷ δεικνύει τὸν Πατέρα, ἵνα πιστεύηται λοιπὸν τὰ ἐκείνου λαλῶν ὡς Θεὸς τὰ ἐκ Θεοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς φυσικῆς τοῦ γεννησαντος ἰδιότητος ἐπὶ τὸ λέγειν τὰ θεοπρεπῆ παραρμύμμενος, καθάπερ τὰ ἀνθρώπων τέκνα μάθησιν τινα παρὰ τῆς φύσεως ἀδίδακτον ἔχοντα, καθάπερ ἐν τοῖς ἀνωτέρω προειρήκαμεν, οἶδεν ἀληθῶς τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἰδία. Οὐ σκανδαλιστέον τοιγαροῦν, ὅταν τι λέγῃ μαθεῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· οὐ γὰρ διὰ ταύτην ἔσται τὴν αἰτίαν ἐλάττωσιν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἔκφυλός τις κατ' ἐκείνους εὐρεθήσεται· καὶ λογισμῷ τοῦτῳ τὸ πρᾶγμα παρασκευάμεθα. Οὐ γὰρ ἐν τῷ εἰδέναι τι τυχόν, ἢ μὴ εἰδέναι ὁ τῆς οὐσίας δοκιμάζεται λόγος, ἀλλ' ἐν τῷ τί ἕκαστον κατὰ φύσιν ἐστίν. Οἶον φέρε εἰπεῖν, Παῦλος ὑποκαίσθω καὶ Σιλουανός· καὶ ὁ μὲν Παῦλος ἴστω καὶ πεπαιδευσθῶ τελείως τὸ ἐπὶ Χριστῷ μυστήριον· Ἐλαττον δὲ πως ἢ κατὰ τὸν Παῦλον ὁ Σιλουανός. Ἄρ' οὖν οὐκ ὅμοιοι κατὰ τὴν φύσιν, ἢ ὑπερέξει κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ὁ Παῦλος τὸν Σιλουανόν, ἐπίπερ ἔγω μείζονως ἢ κατ' ἐκείνον τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος; Ἄλλ' οὐδένα ληρσὶν εἰς τοσοῦτον ὑπολαμβάνω, ὡς νομίσαι ποτὲ διηλλάχθαι τὴν φύσιν αὐτοῖς διὰ τὸ ἐν γνῶσει μείζον ἢ Ἐλαττον. Ὅτε τοίνυν οὐκ ἐν τῷ τι μαθεῖν ἢ διδάξαι τὰ τῆς οὐσίας ἀκριβῶς δοκιμάζεται, καθάπερ εἰρήκαμεν, οὐδὲν ἀδικήσει τὸν Υἱὸν εἶναι κατὰ φύσιν Θεόν, ὅταν τι λέγῃ καὶ μαθεῖν παρὰ τοῦ ἰδίου Πατρὸς. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοουσιότητος ἐξοιχῆσεται, μένει δὲ πάντως ἄπερ ἐστὶ, τοῦτ' ἐστὶ Θεὸς ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός. Ἄλλ' ἴσως ἔρεις· Πῶς οὖν ἐν γνῶσει μείζων ὁ Πατὴρ; Διὰ γὰρ τοῦτο μὲν ἤδη διὰ πολλῶν ἀπεδείξαμεν λόγων ὅτι μαθήσεως καὶ διδασκαλίας ἀπροσδεῆς ἡ σοφία τοῦ Πατρὸς, καὶ πολλοὺς ἐπὶ τούτῳ συνείποντες λογισμοὺς, εἰρήλεγχομεν.

Εἰτά σοι κακεῖνο πρὸς τούτοις εἰπεῖν ἀναγκαῖον ἤδη φαίνεται, ὅτι σπουδῆ τῷ Υἱῷ καὶ πολλῇ λίαν ἢ ἐπιτήρησις πρὸς τὸ κολοβοῦν αἰεὶ τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ οὐ σφόδρα θεοπρεπῶς διαλέγεσθαι διὰ τὴν τοῦ δοῦλου μορφῆν, καὶ τὴν ἐνεῦθεν δι' ἡμεῖς ἀναληφθεῖσαν ταπεινωσιν. Πῶ γὰρ καταβέβηκεν, ἢ ἐκ πόλων εἰς οἶα μετέστη λοιπὸν, εἰ μὴ λαλεῖ τι καὶ ὑποβεθηχότως καὶ τῆς θεοπρεποῦς δόξης οὐ λίαν ἐπαξίως; Διὰ γὰρ τοι τούτων πολλάκις, καὶ ἄπερ οἶδεν ὡς Θεός, ἀγνωεῖν ὡς ἄνθρωπος σχηματίζεται. Ὅψει δὲ τοῦτο σαφῶς ἐν ἱστορίᾳ τῇ κατὰ τὸν Λάζαρον, τὸν ἐκ Βηθανίας φημί,

A Et enim fieri omnino nequit ut eum mecum non habeam, ex quo genitus sum, Deum ac Patrem. Quæret autem forsitan aliquis, quam ob causam isthæc Servator dicat, aut quid ipsum adedit ut ad id narrandum se conferat? Ad hæc certe respondebimus ostendentes utiliter ac necessario id antedictis eum adjungere. Quandoquidem enim dixit: Quemadmodum docuit me Pater, hæc loquor, necessario jam secum esse et consubstantialiam Patrem ostendit, uti deinceps credatur loqui quæ sunt ejus ut Deus ea quæ sunt Dei, et naturali Genitoris proprietate ad loquendum Deo digna incitatus, non secus ac hominum filii doctrinam a natura citra doctoris operam habentes, ut supra diximus, probe norunt quæ sint humanitatis propria. Non est igitur quod quisquam scandalizetur cum quid a Patre discere se ait Filius: nec enim eam ob causam minor erit ipso, sed neque diversi generis ab ipso, ut illi volunt, comperietur: quod quidem hac ratione dispiciamus. Essentiæ ratio non spectatur in eo quod quis aliquid novit, aut non novit, sed in eo quod est quodque natura. Statuamus Paulum et Silvanum exempli gratia; et Paulus quidem sciat perfecte Christi mysterium: Silvanus vero minus quodammodo quam Paulus. An similes non sunt natura, aut ratione essentiæ Silvanum Paulus excedet, quia mysterii altitudinem perfectius quam ille novit? At neminem eo insanitiæ devenisse arbitror 529 ut eos natura differre putet ob majorem vel minorem cognitionem. Cum igitur essentiæ ratio vere non constet in discendo aut docendo, sicuti diximus, nihil vetabit quominus Filius sit secundum naturam suam Deus, licet aliquid dicat etiam a Patre se didicisse. Nec enim idcirco ei consubstantialis esse desinet, sed utique manebit id quod est, hoc est Deus de Deo, et lumine de lumine. Atenim forsitan inquires: Quomodo ergo Pater cognitione major est? Eam enim ob rem docet Filium. Sed repetemus denuo quod multis jam verbis ostendimus, nimirum sapientiam Patris doctrina vel institutione nullatenus indigere, multisque ad id probandum allatis rationibus demonstravimus in immensam blasphemiam eorum doctrinam vergere.

διδάσκει τὸν Υἱόν. Ἐροῦμεν δὲ πάλιν ὅτι μάλιστα ἀμετρον δυσφημίαν καταστρέφοντα τὸν λόγον ἐξ-

D Præterea operæ pretium videtur illud tibi inculcare, Filium imprimis suam ipsius dignitatem semper imminuere, neque suam illam Deo dignam majestatem in disserendo multum expromere, propter servi formam, et assumptam inde propter nos humilitatem. Quomodo enim descendit, aut ad humanam conditionem se demisit, nisi loquatur aliquid demisse, divinaque gloria minus dignum? Idcirco enim sæpenumero etiam ea quæ novit ut Deus, ignorare se fingit ut homo. Quod quidem clare videbis in historia Lazari ex Bethania oriundi,

quem triduanum jam et scelerem revocavit ad vitam⁸⁷. Sed vide mihi expressam in ea re dispensationem. Cum enim sciret Lazarum mortuum esse, idque prædixisset ut Deus discipulis suis, humano more sciscitabatur, his verbis: « Ubi posuistis eum⁸⁸? » O rem admirabilem! Qui procul a Bethania degebat, neque tamen ignorabat, utpote Deus, mortuum esse Lazarum, quomodo quærebatur ubinam esset ejus monumentum? At respondebis utique, si sapis, eum dissimulare quærendo, utile nonnihil interea ordinantem. Disce igitur etiam hic denuo ipsum singulari dispensatione atque consilio dicere, quæ novit ut Deus, ea se ediscere a Patre: verum cum nollet Judæorum amentiam vebementius concitari, et rudiorum furorē castigaret, non utiliter erga eos oratione usquequaque Deo digna, quamvis ea uti potissimum ipsi conveniat. Sed quoniam ipsum adhuc merum hominem esse putabant, humanis sermonibus deitatis quodammodo temperans dignitatem, demissius utique quam ferat sua conditio, singulari dispensatione consilioque dicit: « Ego quæ placita sunt ei facio semper⁸⁹. » 530 Hic mihi rursus cape solutionem difficultatis, et observare clare exponi verba illa: « A meipso facio nihil⁹⁰. » Idcirco enim, inquit, testificatus sum me nihil ex meipso facere, cum nuper vos alloquerer, quia solus ego nihil facere quod Deo ac Patri displiceat, neque possum aliquid facere nisi quod Genitori placeat. Manifestum igitur est hoc loco Filium intelligi nihil a seipso facere solum, in eo quod Deo ac Patri placita semper faciat, adeo ut, nisi ita operaretur, faceret aliquid etiam a seipso diversum, hoc est præter voluntatem Patris. Non ergo hic asseveravit se nihil a seipso facere, quasi virtute paterna sit inferior, aut non possit vi propria quidquam ad exitum perducere, sed quia solus velutque disjunctim nihil agat, cum concors, unanimis atque consentiens in quacunque re Genitori suo perseveret. Neque vero in absurdas suspiciones delapsi putabimus Filium in his ostendere virtutem aliquam habitu et præelectione comparatam, verum potius fructum naturæ immutabilis, consultare ad aliquid agendum, haud Deo dignum existimantis: siquidem in creaturis tanquam mutationi in pejus obnoxiiis, fructus animi ad pietatem et virtutem propensi fuerit bonum. In divina vero et omnia supergressa substantia non ita. Quippe dempta omni alteratione et mutatione, fructus erit deinceps substantiæ incommutabilis bonum, veluti in igne calor, aut in nive frigus: neque enim ignis habet propriam efficaciam in voluntate, sed potius naturalem ac substantialem, quæ aliter sese habere non possit, nisi forte nutu et vi ejus a quo creatus est compellatur. Non igitur quemadmodum nos ad placendum et obsequendum Deo ex præelectione ac optione impulsi,

Α ὃν καὶ παραδόξῳ δυνάμει καὶ θεοπρεπιστάτῃ φωνῇ τετριήμερον ὄντα, καὶ ὀδωδῶτα, λοιπὸν παλινοδρομησαὶ πρὸς ζωῆν παρεσκευάσεν. Ἄλλ' ὅρα μοι τὴν ἐν τῷ πράγματι πεπλασμένην οἰκονομίαν. Εἰδὼς γάρ ὅτι τέθνηκε Λάζαρος, καὶ τοῦτο προειρηκώς τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ὡς θεός, ἀνθρωπίνως ἀντεκρίθητο, « Πού τεθεῖκατε, λέγων, αὐτόν; » Ὁ παραδόξῳ πράγματος! Ὁ μακράν που τῆς Βηθανίας διατώμωνος, καὶ οὐκ ἀγνοήσας ὡς θεός, ὅτι τέθνηκε Λάζαρος, πῶς ἐζητεῖ μαθεῖν τὸ μνημεῖον; Ἄλλ' ἔρεῖς ἀριστά γε φρονῶν, ὡς ὑπεπλάττετο τὴν ἐρώτησιν οἰκονομῶν τι χρῆσιμον. Δέχου τοίνυν κἀν τούτῳ πάλιν οἰκονομικῶς, ἅπερ οἶδεν ὡς θεός, ταῦτα λέγοντα μαθεῖν παρὰ τοῦ Πατρός· παροτρύνεσθαι δὲ οὐκ ἐπιτρέπων μειζρόνως τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόνοιαν, καὶ τὴν τῶν ἀμαθεστέρων κολάζων θυμὸν, οὐκ ἄκρατον εἰς αὐτοὺς τὸν θεοπρεπῆ λόγον εἰσφέρει, καίτοι κρέσσον οὕτω μᾶλλον αὐτῷ διαλέγεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἄνθρωπον ἔτι καὶ ψιλὸν αὐτὸν ὑπάρχειν ὑπενόουν, τοῖς ἀνθρωποπρεπέσι λόγοις κεράσας ὡσπερ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα, μετριώτερόν πως ἢ καθ' ἑαυτὸν, οἰκονομικῶς προσλαλεῖ, ὅτι « Ἐγὼ τὰ ἀρεστά αὐτῷ ποιῶ πάντοτε. » Δέχου μοι πάλιν κἀν τούτῳ τὴν λύσιν τοῦ δοκούντος εἶναι δυσχεροῦς, καὶ περιᾶθρῃ σαφῶς διερμηνευόμενον ὀρθῶς τῆ, « Ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν. » Διὰ γάρ τοῦτο, φησὶν, οὐδὲν ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιεῖν διεμαρτυράμεν ὑμῖν ἐναγχος προσλαλῶν, ἐπειπερ ἔθος ἐμοὶ καὶ τριτῆ μὴδὲν ἀπέδον ἐργάζεσθαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, μὴδὲ εἰδέναι τι ὄρθῳ, εἰ μὴ ὅπερ ἀρέσκει τῷ φύσαντι. Πρόδηλον ὡς ἐν τούτῳ καὶ μόνον τὸ μὴδὲν ἀπ' ἑαυτοῦ ποιεῖν τὸν Υἱὸν βοηθήσεται, ἐν τῷ τὰ ἀρεστά πράττειν αἰὲν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὡς εἴπερ εἰ μὴ τῶν τοιούτων εἰργάζετο τυχόν, ἔδρασαν ἂν τι καὶ ἀπ' ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἔστι τὸ παρὰ βούλησιν τοῦ γεννήσαντος. Οὐκ ἄρα διὰ τὸ ἤττησθαι τῆς πατρῆας ἀρετῆς, οὐδὲ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τι κατορθοῦν ἐξ ἰδίας ἰσχύος, οὐδὲν ἀπ' ἑαυτοῦ ποιεῖν ἐν τούτοις διῆχυρισματο, ἀλλ' ἐπειπερ ἰσογνώμων ἔστι καὶ συνεθελγητῆς αἰὲν τῷ γεννήσαντι πρὸς πᾶν ὄτιον, καὶ οὐδὲν μελετήσας καταμόνας ὡσπερ καὶ διηρημέως ἐπιτελεῖ. Καὶ οὐ δῆπου νομοῦμεν εἰς ἐκτόπους ἐνοίας καταλισθαίνοντες προαιρετικῆν τινα καὶ ἐπιτηκὴν ἀρετὴν ἐνδείκνυσθαι τὸν Υἱὸν ἐν τούτοις, φύσεως δὲ μᾶλλον ἀτρέπτου καρπὸν, οὐκ ἀξιούσης τὸ θεοπρεπέως ἐν τῷ τι βουλεύεσθαι ὄρθῳ. Ἐπὶ μὲν γάρ τῶν κτισμάτων ἄτε δὴ καὶ τραπέσθαι δυναμένων ἐπὶ τὰ χεῖρω, καὶ μεταβολαῖς ὑπέκεινται ταῖς ἐξ ἀμεινόνων ἐπὶ τὰ ἀσχιόνα, καρπὸς ἂν εἴη θεοσεβοῦς τε καὶ φιλαρέτου γνώμης τὸ ἀγαθόν. Ἐπὶ δὲ γε τῆς θείας καὶ τὰ πάντα ὑπερκειμένης οὐσίας οὐχ οὕτως. Ἀλοκώσεως γάρ καὶ τροπῆς ἀπάσης ἐξηρημένης, καὶ τόπου οὐκ ἐχούσης οὐδένα, καρπὸς ἔσται λοιπὸν οὐσίας ἀπαραποιήτου τὸ ἀγαθόν, ὡσπερ οὖν ἀμέλει καὶ ἐν πυρὶ τὸ θερμὸν, ἢ ἐν χιόνι τὸ ψυχρόν· οὐ γὰρ ἐν θελήσει τὸ πῦρ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἔχον ὁράται, φυσικὴν δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιώδη, ἐτέρως ἔχειν οὐ δυνάμενον, εἰ μὴ ἄρα ποιεῖν τοῖς τοῦ πεποιηκῶτος ἐκ-

⁸⁷ Joan. xi, 39. ⁸⁸ ibid. 54. ⁸⁹ Joan. viii, 29. ⁹⁰ Joan. viii, 28.

διάζηται νεύμασιν. Οὐκοῦν οὐ καθαπερ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἕτερόν τι τῶν λογικῶν κτισμάτων, ἐκ προαιρέσεως τῆς ἐξαιρέτου διακρατούμενος εἰς τὸ δρᾶν ἐπιγεσθαι τὸ ἀρέσκον Θεῷ καὶ Πατρὶ τὰ τοιαῦτά φησιν ὁ Μονογενῆς, ἀλλ' ὡς φύσεως ἰδίας θεσμοῖς ἀκολουθῶν καὶ οὐδὲν ἕτερον εἰδῶς φρονεῖν τε καὶ πράττειν, εἰ μὴ τὰ ἐν θελήσει τοῦ γεννήσαντος αὐτόν. Πῶς γὰρ ἂν ὄλως ἡ ὁμοούσιός τε καὶ μία Θεότης αὕτη καθ' ἑαυτῆς διχονοῆσαι ποτέ; ἢ πῶς ἂν τὸ μὴ αὐτῆ φίλον ἐργάσαιτο, τινὸς αὐτὴν ἐφ' ἕτερόν τι παρατρέπαι ἰσχύοντος; Εἰ γὰρ ὑφέστηκεν ἰδίᾳ καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὖν εἰς ὀλοτελῆ μερισμὸν ἡ ἀγία καὶ ὁμοούσιος οὐ διασπασθήσεται Τριάς, εἰς μίαν δὲ μᾶλλον Θεότητα φύσιν σύμπαν αὐτῆ ἀναδαίνει τὸ πλήρωμα. Πρὸς δὲ γε τούτοις κάκεινο περισκεπτέον, ὡς οὐδεὶς ἂν εἰκότως καθέλοι λόγος τῆς πρὸς τὸν Πατέρα φυσικῆς ταυτότητος τὸν Υἱόν· ἐπειπερ γὰρ ποιεῖν τὰ ἀρεστά αὐτῷ πάντοτε διτχυρίσατο, ὁμοούσιος δὲ μᾶλλον ὑπάρχων αὐτῷ, καὶ διὰ τούτου γνωσθήσεται, καὶ Θεὸς ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινός. Τίς γὰρ ἂν, εἰπέ μοι, φρονήσει τὰ Θεοῦ θεοπεπῶς τε καὶ ἀπαρλλάκτως, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ὑπάρχοι κατὰ φύσιν Θεός; ἢ τίς ἂν ἐπιτελέσαι πάντοτε τὸ ἀρέσκον αὐτῷ, μὴ οὐχὶ τὴν φύσιν ἄβαστον ἔχων τοῖς χεῖροσι, καὶ τὸ ἐξαίρετον τῆς θείας φύσεως ἀξίωμα λαχών, τὸ μὴ εἰδέναι φημί τὸ ἁμαρτεῖν; Περὶ μὲν γὰρ τῶν κτισμάτων εἴρηται· « Τίς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, ἢ τίς παρῆρησιάσεται καθαρός εἶναι ἀπὸ ἁμαρτιῶν; » Ὁ τε καὶ εἰς ἀκροτάτην ὑπερβολὴν ἀνατείνουσα τὸ εἰρημένον ἡ θεία Γραφή, « Ἄστρα δὲ, φησὶν, οὐ καθαρά ἐνώπιον αὐτοῦ. » Ἄγγελοι μὲν γὰρ, καίτοι πολὺ τῶν καθ' ἡμᾶς διαλλάνοντες, καὶ στάσιον ἔχοντες ἑδραιοτέραν τὴν εἰς ἀρετὴν, οὐ τετηρήχασιν τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν. Διὰ γὰρ τὸ κατεσπᾶσθαι τινὰς ὄλως ἐκεῖθεν, καὶ πσεῖν εἰς ἁμαρτίαν, ὅλη κατηγορεῖται τῶν λογικῶν κτισμάτων ἢ φύσις ὡς ἁμαρτίας δεκτικῆς, καὶ τροπῆς τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀμοιρεῖν οὐκ ἰσχύουσα. Ζῶον δὲ τὸ ἐπὶ τῆς γῆς λογικόν τε καὶ θεοείκελον οὐδὲ ἐν μακροῖς ἐξώλισθε χρόνοις, ἀλλ' ἐν πρώτῳ πέπτωκε τῷ Ἀδάμ. Οὐκοῦν ἀπείρηται παντελῶς τῇ κτίσει τὸ ἀμετάφορον καὶ ἄτρεπτον, καὶ τὸ ὡσαύτως ἔχειν δύνασθαι φυσικῶς· μόνῃ γὰρ ἀρμόσει τῷ κατὰ ἀλήθειαν ὄντι Θεῷ. Τοῦτο δὲ ἐν Υἱῷ διαφαίνεται καλῶς· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ὡς ὁ Πέτρος φησὶν, οὐδὲ εὐρέθη ὄλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Θεὸς οὖν ἄρα, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς τοῦ ἁμαρτάνειν καὶ τρέπεσθαι μὴ εἰδότης, καὶ τὸ πρέπον τῇ ἰδίᾳ φύσει μὴ ἐκτρέχοντός ποτε. Ὅταν οὖν τὰ ἀρεστά τῷ Πατρὶ ποιεῖν ὁμολογῆ πάντοτε, σκανδαλιζέσθω μηδεὶς, μηδὲ ἐν ἐλάττοσι, ἢ ἐν οἷς ἔστιν ὁ Πατὴρ, ὑπάρχειν οἰέσθω τὸν ἐξ αὐτοῦ, φρονεῖτω δὲ μᾶλλον εὐσεβῶς, ὡς δὲ Θεὸς ἐκ Θεοῦ ταυτοεργίαν ἀναδαίνει τῷ φύσαντι.

Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν.

Τὸ μικροπρεπὲς ἐν τῷ λόγῳ πολλάκις ἐπιτηδεύ-

A ita hæc loquitur Unigenitus, sed velut propriæ naturæ legibus insistens, nihilque aliud cogitare aut agere sciens, quem quod in ejus qui genuit ipsum voluntate positum est. Equi enim omnino fieri possit uti consubstantialis et una Deitas ipsa contra seipsam dissideat? aut quomodo aliquid minus sibi gratum faciat, si aliquid eam possit ad aliud quiddam deflectere? Etsi enim propriæ ac per seipsum subsistat Deus et Pater, similiter et Filius et sanctus Spiritus, tamen nusquam **531** sancta atque consubstantialis Trinitas in partes omnino distrahetur, sed potius in unam Deitatis naturam tota ejus plenitudo concedit. Ad hæc illud etiam considerandum venit, nulla prorsus ratione Filium posse a naturali cum Patre identitate abstrahi: quia enim ei placita se facere passim confirmavit, ex hoc magis ei consubstantialis esse, et Deus ex Deo verus ac secundum naturam comperietur. Age enim, quis Deo convenienter et digne quæ Dei sunt sapiet, et eadem cum ipso prorsus ratione, nisi et ipse sit secundum naturam Deus? Aut quis placitum ei ubique perfecerit, nisi natura fretus deterioribus impervia, et eximiam naturæ divinæ prærogativam sortitus, nimirum non posse peccare? De creaturis enim dictum est: « Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis jactabit mundum se esse a peccatis? » Quod Scriptura divina mirifice amplificans, « Stellæ autem, inquit, non sunt mundæ in conspectu ejus? » Angeli quippe, tametsi nobis multo præstantiores et longe firmiori ad virtutem statu præditi, non servarunt tamen suum principatum. Et ex eo quod nonnulli hinc dejecti sunt, et in peccatum corruerunt, universa intellectualium creaturarum natura peccati capax, nec mutationis in pejus expers arguitur. Animal autem illud terrenum rationis compos et Deo simile non diu stetit, sed in primo Adam cecidit. Igitur creatura nequaquam est immutabilis et invariabilis, neque eadem manere potis natura, sed uni et soli secundum veritatem Deo id competit. Hoc autem in Filio luculenter cernitur, quippe qui peccatum non fecit, nec in ejus ore inventus est dolus, sicut Petrus ait. Deus igitur et ex Deo secundum naturam Filius, eoque peccati nescio, et qui quod suæ naturæ convenit nusquam egreditur. Ideoque cum placita Patri se facere ubique constiteret, nemo scandalizetur, neque minore loco quam quo Pater est, ipsum esse putet qui ex illo est, sed pie potius sentiat ipsum ut Deum de Deo secundum naturam in idem velle, et, ut ita loquar, in idem operari cum Genitore suo concedere.

κατὰ φύσιν εἰς ταυτοβουλίαν, καὶ ἔν' οὕτως εἶπω,

VIII, 30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

Loquendi genus humile Christum sæpius affe-

⁹¹ Prov. xx, 9. ⁹² Job xxix, 5. ⁹³ I Petr. ii, 22.

ctantem ad utilitatem auditorum, et aliquid eximium inde peragere **532** solitum, rursus hic sapiens evangelista miratur: cum enim cuncta dicere posset ut Deus, liberamque ac supremam de rebus omnibus disserendi potestatem haberet, singulari tamen consilio sermonem auditorum captui accommodans multos quidem ad obsequium adducit, et firmiter adhaerere sibi deinceps persuadet. Igitur non est vanum Servatoris consilium, humano more videlicet turbas alloqui. Nec enim medioeri audacia insollescebant eumque aversabantur Imperiti quidam, cum hominem eum cernerent, quamvis Deo digna loquentem audirent. Sed cum idem esset Deus ac homo, et alterutro quo vellet modo citra culpam loqui posset, auditorum levitati se cumprimis conformabat, quæ homini conveniunt sæpe de seipso varie enarrans, cujusmodi est illud: « A meipso facio nihil ⁵³, » et his similia. Nam cum nihil intelligerent, sed dicta potius citra disquisitionem ullam caperent, ad communem hanc et vulgo obviam opinionem se conferunt. Existimabant autem ipsum dicere: Quia posse a Deo accipio, idcirco miracula facio, et mecum est, quoniam ei placita ubique facio. Astipulantur itaque Judæis impiis execrandi veritatis hostes, et pietatis dogmatis adversantes anguste plane de Domino sentiunt, et quæ singulari consilio et recte dicta sunt, ad evertendam ejus gloriam potestatemque rapientes, veritatis pulchritudinem limis oculis inveniuntur. Nec enim Pauli meminerunt, ut videtur, dicentis, demittendas esse ratiocinationes et omnem akitudinem extolentem se adversus scientiam Dei, et in captivitate redigendum esse omnem intellectum in Christum et obsequium ejus ⁵⁴. Ignorant præterea id quod de divinis oraculis per unum prophetam dictum est: « Quis sapiens et intelliget hæc? aut intelligens et cognoscat ea ⁵⁵? » Nisi enim multa eos obscuritas involveret, et alium quoddam ac tenebrarum velamen tegeret, quid esset opus sapientem quærere et intelligentem, qui horum notitiam invenire posset? Sed hæc quidem impræsentiarum sufficiant; jam ex proposito textu nonnihil utile depromemus. Credebant ista loquenti Christo, ut ait evangelista ⁵⁶, non omnes, sed multi; sed cum Deus existat verus, nihilque non in oculis ejus sit nudum et apertum, cumque sciret clarissime **533** se nequaquam omnes ad obsequium adducturum, perstabat multis sermonibus eos admonens qui ad ipsum accesserant, præclarum nobis exemplum per hoc etiam tradens, et seipsum Ecclesie doctoribus typum exhibens. Licet enim non omnes utilitatem capiant propter suam nequitiam, tamen quia credibile est aliquos exinde utilitatem reportaturos, in salutaribus rebus exponendis non est oscitanter agendum. Desodientes enim velut inutili silentio talentum nobis traditum, hoc est spiritalem gratiam, similes erimus illi malo

οντα τὸν Χριστὸν, διὰ τὴν τῶν ἀκρωμένων ἀσθενίαν, καὶ μέγα τι τὸ ἐντεῦθεν κατορθοῦν εὐλόγητα θαυμάζει πάλιν ἐντεῦθεν ὁ σοφὸς εὐαγγελιστὴς· παρὸν γὰρ ὡς Θεῷ τὰ πάντα λαλεῖν, ἐλευθέρην τε καὶ βασιλικὴν ἔχουσαν τὴν ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίαν ποιεῖσθαι τὴν διάλεξιν, συμμετριάσας οἰκονομικῶς ἐξίλεισι [f. προσιοῦσι] τὸν λόγον, σαγηνεῖ μὲν εἰς εὐπειθειαν πολλοὺς, προσεδρεύειν τε λοιπὸν πολλοὺς ὑποπίθει σπουδαιότερον αὐτῷ. (Ὁλοῦν οὐκ εἰκαῖον τῷ Σωτῆρι τὸ ἐπιτήδευμα, φημί δὲ τὸ λαλεῖν τὰς ὀχλοῖς ἀνθρωποπρεπέστερον· ἀπεθρασύνοντο γὰρ οὐ μικρῶς, καὶ ἀπεφοίτων εὐκόλως αὐτοῦ τῶν ἀμαθεστέρων τινές, ἀνθρωπων βλέποντες, καὶ θεοπρεπῶν ἀκούοντες λόγων. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐν ταύτῳ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἀκατηγόρητον ἔχων ἐπ' ἅμφω τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀνεγκλήτως καθ' ὄντα ἂν βούλοιο τρόπον διαλεγέσθαι δυνάμενος, ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἐλαφρίαις εὖ μάλα ποιῶν συνεπλάττετο, τὰ ἀνθρώπων πρέποντα πολλάκις περὶ ἑαυτοῦ ποικίλως ἐξηγουμένος, οἷον δὲ τί φημι τὸ, « Ἄν' ἑμαυτοῦ οὐδὲν ποιῶ, » καὶ τὰ τοῦτοιο ἀδελφά. Συνιέντες γὰρ οὐδὲν ἀδασανίστως δὲ μᾶλλον τοῖς λεγομένοις προσδῶλλοντες, ἐπὶ τὸν κοινὸν δὴ τοῦτον καὶ πρόχειρον τοῖς πολλοῖς βαδίζει νοῦν. ὦνοντο δὲ λέγειν αὐτὸν ὅτι καὶ λαθὼν παρὰ Θεοῦ τὸ δύνασθαι θαυματουργῶ, καὶ ὅτι μετ' ἐμοῦ ἐστίν, ἐπεὶ περ αὐτῷ τὰ ἀρεστὰ ποιῶ πάντοτε. Συμφοροῦσιν ἄρα τοῖς ἀνοστοῖς Ἰουδαίαις οἱ ἐπάρατοι τῆς ἀληθείας ἔχθροί, καὶ τοῖς τῆς εὐπειθείας ἀντιπράττοντες δόγμασι, μικρὰ περὶ τοῦ Κυρίου φιλονεικοῦντες βουλευονται, καὶ τὰ οἰκονομικῶς τε καὶ καλῶς εἰρημένα πρὸς καθάρσιν τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ δόξης τε καὶ ἐξουσίας ἀρπάζοντες, τὸ τῆς ἀληθείας παραβλέπουσι κάλλος. Οὐ γὰρ διαμνηνται, κατὰ τὸ εἶδος; Παύλου μὲν λέγοντος, ὅτι χρὴ λογισμοὺς καθάρειν καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἀιχμαλωτίζειν ἐπὶ πᾶν νόημα εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ. Ἠγνοήκασι δὲ πάλιν τὸ περὶ τῶν θείων εἰρημένων [γρ. εἰρημένων] λογίων δι' ἐνός που τῶν προφητῶν· « Τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα, ἢ συνετὸς καὶ ἐπιγνώσεται ταῦτα; » Εἰ μὴ γὰρ αὐτοὺς πολλὴ λίαν ἐπεπόλαζεν ἀσάφεια, καὶ βαθύ τι καὶ σκοτεινὸν ἐκένηχτο κάλυμμα, τίς ἢ χρεῖα τοῦ ζητεῖσθαι σοφὸν καὶ συνετὸν, ὅς ἂν εὐρεῖν δύναιτο τὴν τοῦτων ἐπιγνώσιν; Ἄλλὰ τοῦτων μὲν ἕλις πρὸς τὸ παρὸν, ἐροῦμεν δὲ μᾶλλον ἀπὸ τῶν προκειμένων ἐλόντες τι χρήσιμον. Ἐπίστευον τὰ τοιαῦτα λέγοντι τῷ Χριστῷ, καθὰ φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, οὐ πάντες, ἀλλὰ πολλοὶ· ἀλλὰ καίτοι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, καὶ οὐδὲν ἔχων ἐν ὀφθαλμοῖς, ὃ μὴ πάντως ἐστὶ γυμνὸν, εἰδῶς τε καὶ λίαν ἀκριβῶς, ὡς οὐχ ἅπαντας ἀρπάσει πρὸς εὐπειθειαν, διεκαρτέρει μακροὺς ἀναλίσκων λόγους τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ, κάλλιστον ἡμῖν ὑπογραμμὸν καὶ διὰ τοῦτων διδοὺς, καὶ τύπον ἑαυτὸν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλοις ἀνατιθεῖς. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες ὠφελοῖντο τυχὸν ἕνεκα τῆς σφῶν αὐτῶν μοχθηρίας, ἀλλ' ἐπεὶ περ εἶδος ἀπόνασθαι τινος τῆς

⁵³ Joan. viii, 28. ⁵⁴ II Cor. x, 5. ⁵⁵ Psal. cvi, 43. ⁵⁶ Joan. viii, 30.

ἐντεῦθεν σκουδῆς, οὐκ ὀκνητέον περὶ τὴν τῶν συμ-
φερόντων ὑφήγησιν. Καταχωννύνας γὰρ ὡσπερ εἰς
ἄκαρπον σιωπῆν τὸ δοθῆν ἡμῖν τάλαντον, τοῦτ' ἐστὶ,
τὴν διὰ τοῦ πνεύματος χάριν, κατ' ἐκείνον ἐσόμεθα
τὸν πονηρὸν οἰκέτην τὸν ἀναίδην λέγοντα τῷ οἰκίῳ
δεσπότῃ· « Ἥθειν ὅτι σκληρὸς ἄνθρωπος εἶ, θερίζων
ὅπου οὐκ ἐσπείρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπι-
σας, καὶ φορηθεὶς κατέχουσα τὸ τάλαντόν σου. Ἴδε
ἔχεις τὸ σόν. » Ἄλλ' εἰς οἷον οὕτω δειλὸς κα-
τέτρεψε τέλος, καὶ ποίαν ἐξήγησε δίκην, ἔγνω που
πάντως ὁ φιλομαθὴς τοῖς εὐαγγελικοῖς οὐχ ἅπαξ
περιτυχὼν συγγράμμασιν. Οὐκοῦν ἐκεῖνο διενθυ-
μούμεθα καὶ σκοποῦμεν ὀρθῶς, ὡς ἔκνου μὲν ἀπηλ-
λάχθαι προσήκει πάντος, τοῦ πρὸς τὸ χρῆναι διδά-
σκειν φημί, τὸν εἰς τοῦτο προκεχειρισμένον, τρέ-
πεισθαι δὲ πρὸς ὀλιγωρίας οὐδαμῶς, εἰ καὶ μὴ
πάντας τοὺς παρ' αὐτοῦ καταπειθῶνται λόγοις, χαί-
ρειν δὲ μᾶλλον ἐφ' οἷσπερ ἂν ὅλως ἀποκερδαίνει
πόνων, ἐννοεῖν δὲ καὶ μάλα σωφρόνως ἀκόλουθον τὸ
διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· « Οὐκ ἐστὶ μα-
θητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δούλος ὑπὲρ τὸν
κύριον αὐτοῦ. Ἀρχετὸν τῷ μαθητῇ ἵνα γένηται, ὡς
αὐτοῦ. » Εἰ γὰρ οὐ πάντας ὁ Κύριος παίδει διὰ τὴν
ἀσθενοῦντα τὴν παρ' ἡμῶν αἰτιάζεται λόγον, καίτοι
σύνειπεν,

*Ἐλεγεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευ-
κότας αὐτῷ Ἰουδαίους· Ἐάν ὑμῖς μείνητε
ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταὶ μου
ἔσθε.*

Τρόπον ἀπαιτεῖ τοὺς πιστεύσαντας τὸν ἐρηρειαμέ-
νον καὶ πεπήγοτα, καὶ ἐτοιμῶς ἔχοντα πρὸς δια-
μονὴν τοῦ καθάπαξ αἰρεθέντος αὐτοῖς ἀγαθοῦ. Τοῦτο
δὲ ἦν ἡ πίστις ἢ εἰς αὐτόν. Τὸ γὰρ ἐπαμφοτερίζειν
ἀνόητόν τε καὶ ἀκερδὲς ἀποφαίνει παντελῶς, ἐπεὶ
καὶ « Ἀνήρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς
ὁδοῖς ἑαυτοῦ, » καθὰ γέγραπται. Τὸ δὲ ἀπρὶξ ἤτη-
σαι τὸ λυσitteλοῦν ἐπιτέσθαι, σοφὸν ὄντως ἐστὶ καὶ
ἐπιωφελέστατον. Ὅσον μὲν οὖν ἦκεν εἰς τὸ νοῆσαι
προχειρώς, ἐκεῖνο φησιν, ὡς εἴπερ ἂν βούλοιντο
τοῖς παρ' αὐτοῦ καταπειθεσθαι λόγοις, τότε δὴ πάν-
τως καὶ αὐτοῦ χρηματιοῦσι μαθηταί. Ὅσον δὲ εἰς
τὸ συνιέναι τι κεκρυμμένον, ἐκεῖνο δηλοῖ. Λέγων
γὰρ, ὅτι « Ἐάν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, »
φαίνεται πως αὐτοῖς ἀγωγῶς τε καὶ πρῶτος διδαχ-
μάτων ἐξέλκων τῶν Μωσαϊκῶν, καὶ τῆς μὲν τοῦ
γράμματος προσεδρίας ἀφιστάς, οὐκέτι τε τοῖς τύπῳ
λαληθεῖσι τε καὶ πεπραγμένοις προσκεισθαι κελεύων,
μᾶλλον δὲ τῷ λόγῳ τῷ παρ' αὐτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐναρ-
γῶς τῷ εὐαγγελικῷ καὶ θεσπεσίῳ κηρύγματι. Ἐλά-
λει γὰρ καὶ πάλιν πρὸς ἡμᾶς διὰ τῶν ἁγίων προφη-
τῶν, ἀλλ' ἦσαν οἱ μεσιτεύοντες οἱ, δι' ὧν δηλονότι
τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἐποιεῖτο λόγους. Λόγος δὲ κυρίως
αὐτοῦ τὸ εὐαγγελικὸν νοηθήσεται κήρυγμα· οὐ γὰρ
δι' ἑτέρου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ γεγονὸς εὐρη-
σμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο, καὶ ἐνανθρωπήσας, φησὶν·
« Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι. » Ἐπιμαρτυρήσει δὲ καὶ
ὁ Παῦλος λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ·

A servo, qui heri suo impudenter ait: « Scio quia
homo durus es, metens ubi non seminasti, et con-
gregans ubi non sparsisti: et timens ego abscondi
talentum tuum in terra. Ecce habes quod tuum
est ⁹⁰. » Sed quem exitum sortitus sit miser, et
quo supplicio multatus, novit quisquis in scriptis
evangelicis est versatus. Igitur recte statuimus
eum ad docendum impigre accedere debere, qui
ad id muneri sit assumptus, nec idcirco negli-
genter agere quod non omnes ejus verbis obtem-
perant, sed letari potius ob eos quos suis laboribus
lucrifaciat, et id in animum cumprimis inducere
quod a Servatore nostro dictum est: « Non est
discipulus super magistrum, neque servus super
dominum suum. Sufficit discipulo ut sit sicut ma-
gister suus, et servo sicut dominus ejus ⁹¹. » Nam
si non omnes Dominus persuadet, propter audito-
rum vecordiam atque duritiam, quis imbecillitatis
nostrum sermonem accusabit, quippe qui volunta-
rium requirit, non autem vi et necessitate coactum
intellectum?

ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, καὶ τῷ δούλῳ, ὡς ὁ κύριος
τῶν ἀκρωμένων σκαίωτητα καὶ σκληροκαρδίαν, τίς
προαιρετικῆν ἀπαιτοῦντα καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὴν

VIII, 31. *Dicebat ergo Jesus ad eos qui credide-
runt ei Judaeos: Si vos manseritis in sermone meo,
vere discipuli mei eritis.*

A fidelibus constantem ac firmum in servando
bono quod semel amplexi sunt animum requirit.
Hoc autem est fides in ipsum. In utramvis enim
partem nutare, cum stultum et ineptum, tum etiam
inutile prorsus esse declarat, quandoquidem « Vir
duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis,
ut scriptum est ¹. » Mordicus autem inhaerere ei
quod conducit, sapiens est revera atque utilissimum.
Jam si quod prima fronte occurrit attendamus,
significat eos **534** tum certe suos discipulos nun-
cupatum iri, si suis sermonibus parere velint. Sin
autem occultum quiddam intelligas, sensus est
istiusmodi. Cum dicit: « Si vos manseritis in ser-
mone meo, » videtur sensim eos a doctrinis Mo-
saicis abducere, et a studio litterae abstractos mo-
nere uti non jam figurate dictis factisque inhae-
reant, sed suo sermoni potius, hoc est evangelicæ
ac divinæ prædicationi. Loquebatur enim etiam ad
nos per sanctos prophetas: sed internuntii erant
ii per quos nobis verba faciebat. Sermo autem ejus
evangelica prædicatione proprie censenda est: nec
enim eam ad nos per alium, sed per ipsum factam
comperiemus. Ideoque homo factus cum esset, ait:
« Ipse adsum qui loquor. » Cujus rei Paulus testis
accedet scribens in Epistola ad Hebræos: « Multi-
fariam multisque modis olim loquens Deus patri-
bus in prophetis, novissime diebus istis locutus
est nobis in Filio ². » Igitur novissimis sæculi tem-

⁹⁰ Matth. xxv, 24, 25. ⁹¹ Matth. x, 24. ¹ Jac. 1, 8. ² Hebr. 1, 1.

poribus factus est nobis ipsemet doctor et magister Filius, ideoque sermo ejus doctrina evangelica proprie nuncupabitur. Consentaneum enim erat eum aperte quodammodo ac nude dicere : Vos qui fidem in me suscepistis, et sero quidem, sed tandem agnovistis eum qui per legem et prophetas cœlitus vobis prædicatur, nolite jam typis Mosaicis neque legalibus umbris adhærere, nec in illis utique vim et rationem salutis positam esse putate, sed in spiritali doctrina, et evangelica mea que prædicatione ; verum cum nuper ac vix fidem suscepissent, et fragili atque versatili essent ingenio, credible erat istiusmodi sermones non admissuros, sed nec ira temperaturos qua ægre ferebant his sermonibus Mosi sapientissimo injuriam inferri, ac pro nihilo haberi et contemni ea quæ per ipsum veteribus præscripta sunt : cumque nihil prius quam ut ei patrocinarentur haberent, Christi fidem penitus neglecturos. Singularem itaque consilio et latenter adhuc suis sermonibus opponens scripta Mosaica, hoc est legem prædicationis evangelicæ, et novam doctrinam 535 veteri longe præferens : « Si vos, » inquit, « manseritis in nomine meo et in verbo meo, vere discipuli mei estis ². » Nam qui integra fide relucent, et doctrinam evangelicam mente susceperunt, quique legalis umbræ curam nullam habent, vere sunt Christi discipuli : sed qui ita affecti non sunt, seipso ludificantur, cum discipuli Christi vere esse nequeant, atque idcirco salute excidant. Unde beatus Paulus iis qui post fidem ex lege stulte justificari volebant, aperte scribit : « Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini ; a gratia excidistis ³. » Admirabilis itaque et pretiosa res est fides uniformis, et arma Christi sectandi voluntas, legalibus umbris ad ejus cognitionem traductis, et figuris ad spiritalem eruditionem translatis. Prædicatur enim per legem et prophetas ejus mysterium.

κατὰ ἀλήθειαν οὐκ ἔχοντες, διὰ τε τοῦτο τῆς σωτηρίας ἐκπεπτωκότες. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος τὰς ἐκ νόμου δικαιῶσθαι μετὰ τὴν πίστιν ἀνοήτως ἐθέλουσι διαβρῆθην ἐπιστέλλει· « Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ οὐ τίνας ἐν νόμῳ δικαιῶσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσατε. » Θαυμαστὸν οὖν ἄρα καὶ εἴμιον ἢ μονότροπος πίστις, καὶ τὸ ἀκαλοῦσθαι ἀραρότως βούλεσθαι τῷ Χριστῷ τὰς ἐκ νόμου σκιάς εἰς τὴν ἐκ αὐτῷ περιελκόντας γνῶσιν, καὶ τὰ αἰνιγματωδῶς εἰρημένα πρὸς τὴν πνευματικὴν μεταπλάττοντας παιδεύουσιν. Κηρύττεται γὰρ διὰ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον.

VIII, 32. *Et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.*

Obscura etiamnum, nec admodum clara oratio ; eundem tamen cum iis quæ ante dicta sunt parit intellectum, et diverso modo contexta eamdem speculationem sequitur. Ipsa quippe nos quotquot fidem suscepimus a cultu legali recedere porro suadet, docetque legem umbram putare, relictisque typis et ænigmatis ad ejus cognitionem et ad ipsam veritatem, hoc est Christum, veræ libertatis datorem atque Liberatorem contendere. Cognoscetis

A « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς προφήταις ἐν τοῖς πετράσιν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Γίῳ. » Οὐκοῦν αὐτοῦργος ἡμῖν εἰς διδασκαλίαν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς γέγονεν ὁ Υἱός. Διὰ τοι τοῦτο λόγος αὐτοῦ κυρίως ὀνομασθήσεται μάθημα τὸ εὐαγγελικόν. Ἦν μὲν γὰρ ἀκόλουθον γυμνότερον πως καὶ ἀπτημφιασμένως εἰπεῖν· Οἱ τὴν πίστιν τὴν εἰς ἐμὲ παραδεγμένοι, καὶ ὅψε μὲν, ὅμως δ' οὐκ ἐπεγνωκότες τὸν ἄνωθεν ὁμῖν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυττόμενον, μηκέτι τοῖς διὰ Μωσέως προσπετήχθαι τύποις, μηδὲ τὰς κατὰ τὸν νόμον προσεδρεύειν σκιας ἀναπειθεσθε, μηδὲ ἐν ἐκεῖνοις ὅλως τὴν τῆς σωτηρίας ἐρίζεσθε δύναμιν, ἀλλ' ἐν μαθήμασιν τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς, καὶ δι' ἐμοῦ κηρύγμασιν· ἀλλ' ἦν οὐκ ἀπεικός, μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ ἀνευδοκίμως ἔχον, ὡς ἄρτι καὶ μόλις τὴν πίστιν παραδεξάμενοι σαλευομένην τε καὶ εὐανάτρεπτον εἰς μεταστάσιν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, οὐκ ἂν τῶν τοιούτων ἀνέχοιντο λόγων, ἀλλ' οὐκ ἂν διεκατέρησαν ὅλως ἐτοιμῶς αἰεὶ πίπτοντας εἰς ὄργην, ὡς ὕβριζεμένου δὲ διὰ τούτων τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ πεμπόμενον πρὸς τὸ μηδὲν διὰ τοῦ καταφρονεῖσθαι δι' αὐτοῦ τὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις διωρισμένα, πρὸς τὴν οἰκίαν εὐκόλως ἐτρέποντο τόλμαν, καὶ τὸ συναγορεύειν ἐκεῖνω μελετῶντες αἰεὶ, παρ' οὐδὲν ἂν ἐποίησαντο τὸ πιστεύειν ἐτι βούλεσθαι τῷ Χριστῷ. Οἰκονομικῶς τοιγαροῦν καὶ ἐπεσκιασμένως ἐτι τοῖς αὐτοῦ λόγους ἀντιδιαστέλλων τὰ Μωσέως, τοῦτ' ἐστιν, ἀντιπαρεξέγων τὸν νόμον τῷ κηρύγματι τῷ εὐαγγελικῷ, καὶ πολὺ λίαν ἐν ἀμείνοσι τῶν ἀρχαιοτέρων τὰ νέα τιθεὶς παιδείματα, « Ἐὰν ὑμεῖς, φησὶ, μένητε ἐν τῷ ὀνόματι μου καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ὄντως μαθηταὶ μοῦ ἐστέ. » Οἱ γὰρ ὀλοκλήρῳ διαλάμποντες πιστεῖν, καὶ ἀνευδοκίμως εἰς νοῦν τὸ εὐαγγελικόν παραδεξάμενοι μάθημα, σκιάς τε τῆς κατὰ νόμον οὐδ' ὅλως φροντίζοντες, μαθηταὶ κατὰ ἀλήθειάν εἰσι τοῦ Χριστοῦ· οἱ δὲ μὴ τοῦτον αὐτὸν προσιόντες τὸν τρόπον, ἑαυτοὺς διαπαίζουσι τὸ εἶναι μαθηταὶ

D Καὶ γνῶσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς.

Ἄμυδρος μὲν ἐτι, καὶ οὐ σφόδρα διαφανὴς ὁ λόγος· ὠδίνει οὖν ὅμως ἀδελφὴν τοῖς πρὸ αὐτοῦ τὴν δύναμιν, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἡμῖν ἴση θεωρημάτων ἑτεροτρόπως ἐξυφασμένος. Ἀποδημεῖν γὰρ καὶ αὐτὸς ἀναπειθεῖ, καὶ λοιπὸν ἀπανίστασθαι φιλεῖ τῆς κατὰ νόμον λατρίας τοὺς ἀπαξ πεπιστευκούς· παιδαγωγῶν δὲ ἡγεῖσθαι τὴν σκιάν εἰς τὴν ἐκ αὐτῷ γνῶσιν, καὶ τὰ ἐν τοῖς τύποις ἀφέντας καὶ αἰνιγμασιν, ἐπ' αὐτὴν ἰέναι γοργῶς τὴν ἀλήθειαν

² Joan. viii, 31. ³ Galat. v, 4.

τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, τὸν τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας Δ
δοτῆρα καὶ λυτρωτὴν. Γνώσεσθε τοίνυν, φησὶ, τὴν
ἀλήθειαν τοῖς ἑμοῖς ἐμμένοντες λόγοις, ἀπὸ δὲ τοῦ
γυνῶναι τὴν ἀλήθειαν τὴν παρ' αὐτῆς ὠφέλειαν εἰ-
ρήσετε. Καὶ δέχου μοι πάλιν τοιοῦτόν τι λέγοντα
πρὸς Ἰουδαίους τὸν Κύριον· ἐκπλατῦναι γὰρ οἶμαι
δεῖν καὶ τὸ ἐν τῷ προκειμένῳ θεώρημα, διὰ τὸ τοῖς
ἐντευξομένοις λυσιτελοῦν. Πικρὰν ἐν Αἰγύπτῳ, φη-
σὶν, ὑπεμείνατε τὴν δουλείαν, καὶ τὴν ὑπὸ τῷ
Φαραῶν θητείαν εἰσδεδικόκατε, ἀλλ' ἐθοήσατε τὸ τη-
νικᾶδε πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ πρὸς ἔλεον τὸν ἐφ' ὑμῖν
κεκινήκατε, ταῖς ἐνούσαις ὑμῖν ἐπὶ μείζον ταῖς συμ-
φοραῖς ἐξ οὐρανῶν ἐζητεῖτε τὸν λυτρωτὴν· ἐπεφο-
τιων δὲ ὑμῖν παραχρησάμεθα καὶ τότε, καὶ γῆς μὲν ὑμᾶς
τῆς ἀλλοτρίας ἐξέπεμπον, ὠμοτάτης δὲ σφόδρα
τυραννίδος ἐξελῶν πρὸς ἐλευθερίαν ἐκάλου. Ἄλλ' B
ἵνα μανθάνητε τὸν ἐπίκουρον καὶ λυτρωτὴν, κατ-
ἔγραψον ὑμῖν ἐν προβάτου σφαγῆ τὸ ἑαυτοῦ μυστή-
ριον, καὶ τὴν δι' αἵματος σωτηρίαν προανατυποῦν
ἐκέλευον τότε· διεσώζεσθε γὰρ καταχρίοντες ἑαυ-
τοὺς τε καὶ τὰς φλοιάς τῷ αἵματι τοῦ ἀμνοῦ. Οὐκοῦν
ἀπὸ τῶν τύπων ἐξω τὸ βραχὺ πηδήσαντες, ὅταν
μανθάνητε τὴν ἀλήθειαν, ἔσεσθε δὴ πάντως καὶ ἀλη-
θῶς ἐλεύθεροι, καὶ ἀμφιβαλέτω, φησὶν, ἐπὶ τούτῳ
μηδαίς. Εἰ γὰρ τοσούτων ὑμῖν ἀγαθῶν ὁ τύπος τότε
γέγονε πρόξενος, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ ἀλήθεια πλου-
σιωτέραν ἐπιδίδωσι τὴν χάριν; Τοιαῦτα μὲν δὴ τὸ
κωλύον οὐδὲν πρὸς Ἰουδαίους ὑποτοπῆσαι λέγειν
τὸν Ἰησοῦν, εἰς πλατείαν ἐκτρέχοντος θεωρίαν τοῦ
λόγου. Εἰκόσ δὲ τινα καὶ ἑτέραν ὑμῖν ἐκ τῶν προ-
κειμένων ἀναλάμψαι τὴν διάνοιαν. Ὁ νόμος ὁ διὰ C
Μωσέως βαπτισμοὺς ἐτύπου καὶ περιβρῆντήρια,
ἀλλὰ καὶ ὅτω τυχὸν ἀλῶναι συμβέβηκε, καὶ τῷ τῆς
ἁμαρτίας βόθρῳ περιολισθεῖν, θύειν ἐκέλευε μόσχους
ἢ πρόβατον, οὕτω τε τὰ ἐφ' οἷς ἂν ἕκαστος πλημ-
μελεῖ περικόπτειν ἐγκλήματα. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκείνο
πρὸς ἀπόνειψιν ἁμαρτίας. Οὐ γὰρ ἂν ἐξέλοι ποτὲ τῆς
αἰτίας τοὺς κατεγνωσμένους, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ κολάζε-
σθαι δεῖν ἐλευθέρους ἀποφαίνει, τοὺς οἷς ὁ θεὸς
πεπάτηται νόμος. Τί γὰρ ἂν ὠφελοῖται τὸν ἄνθρωπον
τὸ βουθυτεῖν πλημμελήσαντα, ἐν δὲ τῷ μηλοσφαγεῖν
ποιεῖν ἂν εὐρῆ τις τὸ κέρδος; Τί γὰρ χαριεῖται διὰ
τούτων οἶνον, ὅσον ἤκεν εἰς τὴν τοῦ νόμου παρά-
θασιν, ὑβρισμένῳ τῷ Θεῷ; Αὐτοῦ γὰρ λέγοντος
ἀκουσον· « Μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τρά- D
γων πίομαι; » Πρὸς τοῦτοις ἔτι πρὸς Ἰουδαίους ἐν-
αργῶς· « Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν
ὑμῶν συναγάγετε, καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐλάλησα
πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ
θυσιῶν, ἀλλ' ἢ τὸ βῆμα τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς
λέγων· Κρίμα δίκαιον κρίνατε. » Οὐκοῦν ἀνόνητος
παντελῶς ἢ τῶν δι' αἱμάτων προσαγωγῆ, καὶ ἀπο-
πλύνειν οὐκ οἶδε τὴν ἐξ ἁμαρτίας προστετριμμέ-
νην ἀνθρώπων κηλίδα. Πληροφορήσει δὲ πάλιν, ὅταν
ἴδῃ αὐτὸν λέγοντα πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα
τὴν Ἱερουσαλὴμ διὰ φωνῆς Ἱερσμίου· « Τί ἢ ἡγα-
πημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδελύγματα; Μὴ

igitur, inquit, veritatem si in meis sermonibus
perstiteritis, et veritate cognita, inveniatis ejus
utilitatem. Porro flagge tibi Dominum Judæos his
compellere verbis: juvat enim hujus loci contem-
plationem latius exponere, ad utilitatem auditorum.
Acerbam in Ægypto, inquit, servistis servitutem,
jugo etiam a Pharaone vobis imposito: sed clama-
stis tum temporis ad Deum, et ad vestri miseri-
cordiam conciliastis, ingruentibus undique vobis
calamitatibus liberatorem de cælo quaesistis: ego
vero illico vobis astiti, et ex aliena terra vos
eduxi, et crudelissima tyrannide solutus ad liber-
tatem vocavi. Sed ut opitulatorem ac liberatorem
agnosceretis, descripsi vobis in ovis mactatione
mei mysterium, 536 et salutem per sanguinem
præfigurare tunc jussi: servati quippe estis un-
gendo vos postesque domorum agni cruore. Itaque,
typis relictis, cum veritatem didiceritis, eritis utique
vere liberi: neque vero ea de re quisquam dubitet.
Si enim figura vobis fuit tantorum bonorum para-
ria atque conciliatrix, quomodo non multo majo-
rem et locuplettorem vobis gratiam collatura est
veritas? Talibus Jesum Judæos allocutum esse
nihil vetat quominus suspicemur, cum multis sens-
us hic locus capiat. Non abs re autem erit alium
porro vobis ex hoc loco sensum aperire. Lex Mo-
saica lustrationes et aspersiones constituēbat, sed
et quicumque forsitan lapsus esset in peccatum,
sacrificare vitulos aut ovem jubebatur, atque ita
sua quisque amputare delicta. Sed nihil ad eluen-
dum peccatum illud valebat. Nec enim a culpa
damnatos liberaverit, nec supplicii immunes red-
diderit eos, qui legem divinam conculcarunt. Quid
enim ex immolato bove utilitatis accipiet homo
qui peccarit, aut ex ovis immolatione quid ei fu-
turum est lucri? Nam quid per ista Deo gratifi-
cabitur, qui transgressione legis injuriam accepit?
Audi quippe ipsum dicentem: « Nunquid mandu-
cabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum
potabo? » Et ad Judæos præterea clare et aperte:
« Holocautomata vestra congregate cum sacrificiis
vestris, et comedite carnes, quia non sum locutus
ad patres vestros de holocautomatibus et victimis,
sed verbum hoc mandavi eis, dicens: Justum judi-
cium judicate. » Quocirca inanis ac stulta est
prorsus cruenta oblatio, nec labem homini per
peccatum inustam delere potest. Quæ res tibi
clarius constabit, cum videbis ipsum ad Judæorum
matrem Jerusalem per prophetam Jeremiam dicen-
tem: « Quid dilecta in domo mea fecit abominatio-
nem? Numquid vota et carnes sanctæ auferent a te
malitias tuas, aut propter ista effugies? » — Im-
possibile enim est sanguine taurorum et hircorum
auferrī peccata, » sicuti Paulus ait. Quod autem
repulsurus sit eos qui cultui illi addicti fuerint, et
jure merito ex atrio divino deturbandi sint qui
cruentitas istiusmodi oblationes, nulla interim boni

⁹ Psal. XLIX, 13. ¹⁰ Jerem. VII, 21, 22. ¹¹ Jerem. XI, 15. ¹² Hebr. X, 1

cujusvis habita ratione, facere studuerint, clare A
docebit, idque per vocem Isaie dicens: « Calcere atrium meum ne adjiciatis. Si asseratis similitam, vanum incensum, abominatio mihi est ¹⁰. » 537
Itaque in illis præceptis legalibus non est vera salus: sed nec optatissimam libertatem, a peccato nimirum, quisquam inde consequatur: verum nonnihil a figuris recedentes, et divini ac spiritalis cultus pulchritudinem contemplantes, agnita veritate, hoc est Christo, per fidem in eum justificamur, justificati autem ad veram libertatem traducimur, jam non deinceps quemadmodum ante in servorum loco deputati, sed in filiis Dei. Quod testabitur Joannes de Christo et iis qui credunt in eum, dicens: « Quotquot autem susceperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri ¹¹. » Ergo commode Dominus et Christus noster non amplius sinit fideles et in se credentes umbras legis mirari, in quibus nihil emolumenti est, aut unde vera libertas concilietur, contra vero præcipit intueri veritatem, per quam utique liberatum eos iri dicit, juxta eorum quæ dicta sunt sententiam.

αὐτοὺς, ἔδωκεν αὐτοῖς ἑξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. » Χρησίμως τοίνυν ὁ Κύριος καὶ Χριστὸς ἡμῶν τὸ μὲν θαυμάζειν ἐπὶ τὰς ἐν νόμῳ σκιάς οὐκ ἐξ τούτων πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἐκείναις τὸ ὠφελῶν, ἦτοι τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας πρόξενον, ἐπιγινῶναι δὲ μᾶλλον ἐπιτάττει τὴν ἀλήθειαν· διὰ ταύτης γὰρ αὐτοὺς ἀραρότως ἐλευθερωθήσεσθαι λέγει, κατὰ τὴν ἐν τοῖς εἰρημῶν δυνάμιν.

VIII, 33. Responderunt ei: Semen Abraham sumus, et nemini servivimus unquam.

Rursus irridet Servatoris nostri pollicitationem, imo et jam indignantur ut injuria affecti. Qui enim, inquit, servus non est, necesse non habet vocari ad libertatem, aut velut accessionis loco, eo quod jam possidet donari: enimvero ignorant progenitorem Abraham natum esse patre ignobili secundum mundum, sed neque illustrem admodum locum in hac vita tenuisse, sed per solam in Deum fidem inclaruisse. « Credidit autem Abraham Deo, inquit, et reputata est ei fides in justitiam, et amicus Dei vocatus est ¹². » Vides itaque jam clare admodum quæ fuerit ei causa claritatis. Quia enim vocatus est amicus cunctipotentis Dei, factus est idcirco magnus et celeberrimus, et reputata est ei fides in justitiam, et causa libertatis quæ secundum Deum est, justitia ex fide ei fuit. Igitur quando credens justificatus est, hoc est, quando peccati ignobilitatem et sordes excussit, tunc clarus et liber apparuit. Quamobrem stulte Judæi respuentes gratiam quæ ipsum generis sui auctorem liberavit, ad illum solum qui per eam liberatus est tendunt, sed neque considerantes quo pertineat illius splendor, claritatis quæ in eo est largitorem contemnunt, et fontem omnis nobilitatis relinquentes, in eo qui ejus 538 tantum est particeps magnopere gloriantur. Sed et frustra jactare comperientur se nemini unquam servisse, idque falso jactare arguentur. Servierunt quippe Ægyptiis annos numero triginta et quadringentos, et ægre tandem cælesti

εὐχαὶ καὶ κρέα ἄγρια ἀρελοῦσιν ἀπὸ σοῦ τὰς κακίας σου, ἢ τούτοις διαφεύξῃ; » — « Ἀδύνατον γὰρ αἴμα ταύρων καὶ τράγων ἀραιρεῖν ἁμαρτίας, » ὡς ὁ Παῦλος φησιν. « Οἱ δὲ ὡσαι καὶ τοὺς μελετωῦντας λατρείαν, καὶ τὰς δι' αἱμάτων προσεργωγὰς ἦτοι δωροφορίας ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων ἐπιτελεῖν σπουδάζοντες τῆς θείας εἰκότως αὐλῆς ἐξεπέμποντο, διδάξει σαφῶς καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαίου λέγων· « Πατεῖν τὴν αὐλὴν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐάν φέριτε σμιδαῖν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά ἐστιν. » Οὐκοῦν οὐκ ἐν ἐκείνοις, τοῖς ἐν νόμῳ διατεταγμένοις φημί, ἡ ἀληθῆς σωτηρία, ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰλοτό τις ἐκείθην τὴν τριπόθητον ἐλευθερίαν, τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας φημί· ὀλίγον δὲ τῶν τύπων ἀναπηθήσαντες, καὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας περιθροῦντες ἦδη τὸ κάλλος, ἐπεγνωκότες τε τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' ἐπιτὸν Χριστόν, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως δικαιούμεθα· δικαιούμενοι δὲ πρὸς ἐλευθερίαν τὴν ἀληθῆ διαβαίνομεν, καταταττόμενοι λοιπὸν οὐκ ἐν δούλῃ; ἔτι καθάπερ καὶ πρότερον, ἀλλ' υἱοῖς, θελονότι Θεοῦ. Καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ Ἰωάννης περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν· « Ὅσοι δὲ ἔλαβον Χρησίμως τοίνυν ὁ Κύριος καὶ Χριστὸς ἡμῶν τὸ μὲν θαυμάζειν ἐπὶ τὰς ἐν νόμῳ σκιάς οὐκ ἐξ τούτων πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἐκείναις τὸ ὠφελῶν, ἦτοι τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας πρόξενον, ἐπιγινῶναι δὲ μᾶλλον ἐπιτάττει τὴν ἀλήθειαν· διὰ ταύτης γὰρ αὐτοὺς ἀραρότως ἐλευθερωθήσεσθαι λέγει, κατὰ τὴν ἐν τοῖς εἰρημῶν δυνάμιν.

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ· Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε.

Διαγελῶσι πάλιν τὸν Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ὑπόσχεσιν, μᾶλλον δὲ ἦδη καὶ δυσφοροῦσιν ὡς ὀβρισημένοι. Ὅς γὰρ ἐκ δουλείας μεθέστηκεν, οὐδέπως ἂν ἔδοιτο, φησι, τοῦ πρὸς ἐλευθερίαν καλοῦντος ἡμᾶς, καὶ ὡς ἐν προσθήκῃ μέρει τὸ ἐνυπάρχον ἦδη διδόντος· ἀγνοοῦσι δὲ, καίτοι δοκῆσαι εἰσθῆτες, ὅτι γέγονε μὲν ὁ προπάτωρ Ἀβραάμ οὐ πατὴρ ἐπιστήμου κατὰ τὸν κόσμον, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐν τῷδε τῷ βίῳ θαυμάζομένοις περιφανέστατος, καταλαμπρύνθη δὲ διὰ μόνῃς τῆς πίστεως τῆς εἰς Θεόν. « Ἐπίστευσε δὲ ὁ Ἀβραάμ, φησιν, εἰς Θεόν, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην ἡ πίστις, καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. » Ὅριζ οὖν ἦδη καὶ μάλα σαφῶς τῆς ἐν ἐκείνῳ λαμπρότητος τὴν αἰτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ κερημάτικε φίλος τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, γέγονε διὰ τοῦτο μέγας καὶ αἰδιδμος, ἐλογίσθη δὲ αὐτῷ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην, καὶ πρόφατις αὐτῷ γέγονε ἐλευθερίας τῆς κατὰ Θεὸν ἢ ἐκ πίστεως δικαιοσύνης. Οὐκοῦν ὅτι πιστεύσας ἐδικαιώθη, τοῦτ' ἐστιν, ὅτι τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας δυσγένειαν ἀπεσίσαστο, τότε πέφηνε λαμπρὸς καὶ εὐγενής, καὶ ἐλεύθερος. Ἀνοήτως τοιγαροῦν Ἰουδαῖοι τὴν καὶ αὐτὸν ἐλευθερώσασαν τοῦ γένους τὴν ἀρχηγέτην περιπτύοντες χάριν, ἐπὶ μόνον τὸν δι' αὐτῆς ἐλευθερωθέντα βαδίζουσιν, ἀλλ' οὐδὲ ὅθεν ἐστὶν ἡ ὅποι ποτὲ βλέπη τὸ ἐν ἐκείνῳ λαμπρὸν περισκεψάμενοι τὸν ἐν αὐτῷ κάλλιστον ἀτιμάζουσι χορηγῶν, καὶ τὴν ἀπάσης εὐγενείας ἀφέντες πηγῆν, ἐπὶ τῇ ταύτης μετεοχηκῆτι φρονοῦσι μέγα· ἀλώσονται δὲ καὶ ἐπὶ τῷ μηδενὶ δουλεύσαι πώποτε μάτην ἐπι-

¹⁰ Isa. i, 13. ¹¹ Joan. i, 12. ¹² Gen. xv, 6; Jac. ii, 23.

κομπάζοντες, και διεψευσμένως αύτοϊς και ό περι-
 τούτου λόγος ούδέν ήττον διελεγχθήσεται. Δεδουλεύ-
 κασι μὲν γάρ Αιγυπτίοις έτη τὸν ἀριθμὸν τετρακόσια
 και τριάκοντα, και διὰ τῆς ἀνωθεν χάριτος μόλις
 ἐξεκομισθησαν ἐξ οἴκου δουλείας, και ἐκ καμίνου
 σιδηρᾶς, καθὰ γέγραπται, τῆς Αιγυπτίων πλεονεξίας.
 Δεδουλεύκασι δὲ και Βαβυλωνίοις και Ἀσσυριοίς,
 ὅτε πᾶσαν τὴν Ἰουδαίων ἀναστατάσαντες χώραν,
 και αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰς τὴν ἑαυτῶν ὄλον
 μετέθεσαν τὸν Ἰσραήλ. Οὐδαμῶθεν τοιγαροῦν τῶν
 Ἰουδαίων ὕγις ὁ λόγος· πρὸς τῷ γάρ τὴν ἀληθεστέ-
 ραν ἀγοῆσαι δουλείαν, τὴν ἐν ἀμαρτίας φημι, και
 τῷ μηδενὶ πολλάκις μέγα φρονεῖν εἰθισμένην ἔχοντας τὴν διάνοιαν.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Σωτήρ· Ἀμήν, ἀμήν λέγω
 ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δοῦλός ἐστι
 τῆς ἀμαρτίας.

Ψυχικούς ὄντας αὐτοῦς, και εἰς μόνα βλέποντας
 τὰ σωματικά, τῆς μὲν ἐνοῦσης ἀμαθείας ἐξίστησι,
 μεταδιβάζει δὲ πως ἐπὶ πνευματικώτερα, και ὡσπερ
 εἰς ἀτριβὴ τε και ἀήθη παντελῶς μετακομίζει παι-
 δευσιν, τὴν κεκρυμμένην αὐτοῖς και ἐν πολλοῖς ἀγνω-
 θείσαν καιροῦ δουλείαν ὑποδεικνύς, και ὅτι μὲν
 ψευδόμενοι λέγουσι τὸ, « Οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν
 πώποτε, » παρήσι σαφῶς, ἀλλ' οὐδὲ μάτην ἐπίκομ-
 πάζειν αὐτοῦς τῆ τοῦ προπάτορος εὐγενεία φησίν,
 ἵνα μὴ πάλιν αὐτοῦς ἐφ' ἃ μὴ προσήκε παροτρύνειν
 δοκῆ, κεκλιμένους ἤδη και πολὺ βέποντας εἰς ὀργήν·
 ἐτ' αὐτὸ δὲ ὡσπερ χωρήσας τὸ ἀναγκαῖον, και ὅπερ
 ὄντως ἔδει μαθεῖν, δοῦλον εἶναι φησι τῆς ἀμαρτίας
 τὸν ποιῶντα αὐτὴν, μόνον δὲ οὐχὶ τοῦτο λέγει, Σύν-
 θετόν τι ζῶον, ὡ οὗτοι, κατὰ τὴν γῆν ἀνθρώπος, ἐκ
 ψυχῆς δηλονότι και σώματος, και ἡ μὲν κατὰ σάρκα
 δουλεία, περι τὴν σάρκα ἐστίν, ἡ δὲ ἐν ψυχῇ, και
 περι ψυχὴν ταλουμένη, βάρβαρον ἔχει μητέρα τὴν
 ἀμαρτίαν. Τὸ μὲν οὖν κατὰ σάρκα τῆς δουλείας ἀφεῖ-
 ναι, τὸν ἀνθρώπον ἡ τῶν κρατούντων ἐξουσία κέκτη-
 ται, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐλευθεροῦν, μόνον μὲν ἂν
 πρέπον κατειρήσῃ Θεῷ, ἀρμόσει δὲ τῶν ἄλλων οὐ-
 δενί. Οὐκοῦν ἀνακείθει τὰ εἰκότα φρονεῖν, και τῆς
 ὄντως τε και ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἐπιθεσθαι, ζητεῖν δὲ
 οὕτω λατῶν οὐ τὴν τῶν προγόνων λαμπρότητα πρὸς
 οὐδὲν ὄσαν αὐτοῖς εἰς τοῦτο λυσitelῆ, μόνον δὲ τὸν
 τῶν Ἰουδαίων νόμων κατεξουσιάζοντα Θεόν, ὣν ἡ
 παράβασις τὴν ἀμαρτίαν δημιουργεῖ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ
 δουλείας τὴν τροφόν. Ἔοικε δὲ πως ὁ Κύριος ἡμῶν
 Ἰησοῦς Χριστὸς λεληθότως εἶτι και πολὺ κατασκια-
 σμένως ἐλέγχειν αὐτοῦς, ὡσανεὶ μάτην ἐπ' ἀνθρώπων
 φρονούντας μέγα, ἐλευθερόν τε ὑπάρχειν παντελῶς
 οιομένους τὸν μακάριον Ἀβραάμ. Τὸ γάρ γενικώτε-
 ρον ἀποφήνασθαι πάντα τὸν ποιῶντα τὴν ἀμαρτίαν
 δοῦλον εἶναι τῆς ἀμαρτίας, και αὐτὸν εἶσω βρόχων
 ποιεῖται τὸν Ἀβραάμ δοῦλον ὄντα τῆς ἀμαρτίας
 ποτὲ δεικναιώται γάρ οὐ δίκαιος ὢν, ἀλλ' ὅτε π-
 πίστευκε τῷ Θεῷ πρὸς τὴν ἐκ τοῦ δεδικαιώσθαι
 κεκλημένος ἐλευθερίαν. Καὶ οὐχὶ πάντως τῆ τοῦ δι-
 καίου φιλονεικοῦντες διέξῃ τὰ τοιαῦτά φαμεν, ἀλλ'
 ἐπειπερ οὐδεὶς ἐν ἀνθρώποις τῶν τῆς ἀμαρτίας

A gratia deducente e domo servitutis et de fornaco
 ferrea extracti sunt, ut scriptum est¹³, hoc est ex
 Egyptiorum tyrannide. Servierunt autem et Ba-
 byloniis et Assyriis, quando devastata omni Ju-
 daeorum regione, ipsisque adeo Hierosolymis, in
 suas terras totum Israeliem transtulerunt. Nullo
 modo igitur verus est Judaeorum sermo: praeter-
 quam enim quod verissimam omnium servitutem
 ignorant, nempe quae est in peccatis, etiam et al-
 teram negant ignobilem prorsus, et angusta mente
 praediti non admodum alta sapiunt.

VIII, 34. Respondit eis Jesus: Amen, amen dico
 vobis, quia omnis qui facit peccatum servus est
 peccati.

B Animales eos et in sola corporea intuentes ab
 insita ignorantia eximit, atque ad ea quae magis
 spiritualia sunt velutique ad inviam hactenus et
 insolentem traducit disciplinam, occultam quidem
 illis et multis temporibus ignoratam servitutem
 ostendens, et falsa locutos esse, cum dicerent:
 « Nemini servivimus unquam, » clare praeterit-
 nec redarguit, sed neque dicit eos frustra progeni-
 toris sui nobilitate superbientes, ne rursus eos in
 quae minus convenit instigare videatur, ad iram
 valde propensos: verum accedens ad id quod ma-
 xime necessarium, quodque imprimis didicisse
 oportuit, servum esse peccati ait qui committit il-
 lud, atque propemodum hoc dicit: Homo est animal
 compositum, o boni, ex anima scilicet et corpore, et
 servitus quidem secundum carnem, circa carnem
 est, servitus vero quae in anima et circa animam,
 barbaram habet matrem, peccatum. Igitur liberare
 hominem a servitute secundum carnem, peneas
 potentes et magnates sit, liberare vero peccato, soli
 Deo convenit. Igitur monet consentanea sapere,
 veramque libertatem appetere, atque deinceps non
 primogenitorum splendorem, qui nihil ad hoc eis
 conducit, sed qui Judaeorum legibus imperat, quaerere
 solum Deum, quarum transgressio 539 ope-
 ratur peccatum, servitutis quae in anima est nutri-
 cem. Latenter vero et subobscurè quodanimodo
 Dominus noster Jesus Christus reprehendit eos
 quasi frustra in uno homine se efferentes, et bea-
 tum Abraham liberum prorsus existimantes. Cum
 enim generalius demonstrarit omnem facientem
 peccatum servum esse peccati, et ipsum quoque
 beatum Abraham intra retia complexus est, ser-
 vum peccati aliquando factum: justificatus est
 enim, cum justus non esset, sed quando credidit
 Deo ad libertatem ex justificatione vocatus. Neque
 vero justus gloriae detrahentes haec dicimus, sed
 quia nemo inter mortales impenetrabilis fuit telis
 peccati, subitque etiam ille qui magnus apparebat
 jugum peccati, juxta illud: Non est justus quis-
 quam, omnes enim peccarunt, et gloria Dei egent.

¹³ Deut. iv, 20.

Atqui gloria Dei prae ceteris aliis est nullo modo posse tibi in peccatum, quod quidem solum reservatum est Christo. Solus enim factus est liber, quia non fecit peccatum, quamvis in mortuis, hoc est in hominibus deputatus, quos peccati mors quondam sub iugo tenebat. Igitur, ut quae dicta sunt ad propositum finem contrahamus, innuit quodammodo Dominus beatum Abrahami etiam aliquando servivisse peccato, et per solam in Deum fidem liberatum, jam non idoneum esse in alios spiritalem nobilitatem transmittere, quoniam qui servitutem peccati non per seipsum excussit, neque sibi ipsi libertatis conciliator et dator apparuit, sed ab alio hanc accepit, nempe a justificante ipso Christo, nullo modo aliquos liberandi auctor aut dominus esse potest.

ἀμαρτίας δουλείαν οὐ δι' αὐτοῦ ἀποπεμφόμενος, ἀλλ' παρ' ἑτέρου δὲ ταύτην λαβὼν, αὐτοῦ δηλονότι τοῦ

VIII, 35. *Servus autem non manet in domo in aeternum : filius autem manet in aeternum.*

Postquam ostendit libertatis exortem et acerbas servituti addictum esse eum qui sit peccatis obnoxius, utiliter inferit quaequam obventura sint ei qui servitutem dilexerit, quidve rursus a Deo futurum sit iis qui justum vivendi genus amplexi fuerint, et in Dei filiis idcirco fuerint deputati. Servus enim, inquit, non manet in domo in aeternum, quippe qui revera in tenebras exteriores praecipitaturus sit, ibi daturus poenas illiberalis vitae : manet vero filius in aeternum. Nam qui semel gloriam adoptionis filiorum indepti fuerint, manebunt in conspectu Dei, nec ex sacra primogenitorum 540 aula ullo unquam tempore excludentur, sed longo et ineffabili tempore in ea potius manebunt. Quod quidem accurate perspicies in evangelica illa parabola, in qua Christus secreturum se ait hircos quidem a sinistris, oves autem a dextris, et hircos exclusurum, dicendo : « Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum qui paratus est diabolo et angelis ejus ¹⁶ ; » oves autem ad se congregaturum ac placide suscepturum his verbis : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi ¹⁷. » Per hircos enim sterilis peccatorum turba significatur, per oves autem piorum chorus, justitiae fructu ceu vellere onustus. Quocirca quicumque servitutis probrum in se suscepit, de regno caelorum ceu inutile quoddam et ignominiosum vas detrudetur : cui vero recte vivere cordi fuerit, et in filiis Dei ejus rei ergo computatus fuerit, admittetur in caelestem manzionem et in ea permanebit. Haec autem dicendo subindicare videtur Dominus Judaeis, quoniam non admiserint libertatem quae per fidem, omnino eos ex sacra et divina aula expulsam iri, hoc est ex Ecclesia, ut alicubi per quemdam prophetam dictum est : « Ex domo mea expellam eos ¹⁸. » Vaticinium quippe illud ad exitum perductum fuis-

Ἀ βελῶν ἀπειρατός, ὑπηνέχθη δὲ πάντως καὶ ὁ δοκῶν εἶναι μέγας τῷ τῆς ἀμαρτίας ζυγῷ, καὶ αὐτὸ γαργαμμένον· οὐκ ἔστι δίκαιος οὐδεὶς, πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Δόξα δὲ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὸ μηδαμῶθεν δύνασθαι περιπεσεῖν ἀμαρτία, ὃ δὲ καὶ μόνῳ τετήρηται τῷ Χριστῷ· μόνος γὰρ γέγονεν ἐλευθερός, οὐ γὰρ ἐποίησαν ἀμαρτίαν, καίτοι γεγονός ἐν νεκροῖς, τοῦτ' ἔστιν ἐν ἀνθρώποις καταταταγμένος, ὃν ὁ τῆς ἀμαρτίας ποτὲ κατεκράτει θάνατος. Οὐκοῦν, ἀνακεφαλιώσομαι γὰρ τὸν ἐν τοῖς εἰρημίνοις σκοπῶν, ὑπηνίττετό πως ὁ Κύριος ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ μακάριος Ἀβραάμ, δεδουλεύκως τῇ ἀμαρτία ποτὲ, καὶ διὰ μόνος τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἐλευθερωθεὶς, οὐχ ἱκανὸς εἰς ἑτέρους παραπέμψαι τὴν πνευματικὴν εὐγένειαν, ἐκεῖ μὴδὲ τῷ

B δύνασθαι τινὰς ἐλευθεροῦν ὑπάρχει ὁ τὴν ἐκ τῆς οὐδὲ τῆς ἐλευθερίας αὐτῷ χορηγὸς ἀναδεικνύμενος, δικαιοῦντος Χριστοῦ.

'Ο δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα' ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἀνελεύθερον ἀποφύγας καὶ ὑπὸ δουλείαν ἐντα πικρὰν τὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἐνοχόν, ἐπιλέγει χρησίμως, καὶ τίνα μὲν ἔσται τῷ τὴν δουλείαν ἠγαπηκότῃ, τί δ' αὖ πάλιν ὑπάρξει παρὰ Θεοῦ τοῖς βιοῦν ἰλομίνους ἐννόμους, καὶ ἐν υἱοῖς Θεοῦ διὰ τοῦτο καταταταγμένους. Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος, φησὶν, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ γὰρ δὴ καὶ ἔντως εἰς τὸ σκότος δραμεῖται τὸ ἐξώτερον, ἐκεῖ δίκας ἀποτίσων τῆς ἀνελευθεροῦ ζωῆς, μένει δὲ ὁ υἱὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Οἱ γὰρ ἅπαξ τῆς υἰοθεσίας ἀπολαύσαντες δόξης, μενοῦσιν ἐν προσώπῳ Θεοῦ, τῆς Ἰσραὴλ τῶν πρωτοτόκων ἀλλῆς κατ' οὐδένα καιρὸν ἐξωθούμενοι, μακρὸν δὲ μᾶλλον καὶ ἀμύθητον αἰῶνα τρίβοντες. . . ἐν αὐτῇ. Συνίσης [Ἰσ. συνήσεις] δὲ τὸ λεγόμενον ἀκριβῶς ἐν τῇ τοῖς Εὐαγγελίοις προτιθεισῇ παραβολῇ εἰς ἀνάγνωσιν, ἐν ἣ στήσειν μὲν τοὺς ἐρίφους ἐξ εὐωνύμων, ἐκ δεξιῶν δὲ τὰ πρόβατά φησιν ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι τοὺς μὲν ἐρίφους ἀποπέμψεται, « Πορεύεσθε, λέγων, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » Συνάξει δὲ πρὸς αὐτὸν τὰ πρόβατα, καὶ ἀσμένως εἰσδέξεται, « Δεῦτε πάλιν, ἀναβοῶν, οἱ εὐλογημένοι τῷ Πατρὶς σου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Διὰ μὲν γὰρ τῶν ἐρίφων ἡ ἀκαρπὸς τῶν φιλαμαρτημόνων δηλοῦται πληθὺς, διὰ δὲ τῶν προβάτων ὁ τῶν εὐσεβοῦντων χορδὸς, καθάπερ ἐρίφῳ τινὶ τῷ τῆς δικαιοσύνης καρπῷ καταθριβόμενος. Οὐκοῦν ὁ μὲν τὸ τῆς δουλείας αἴσχος ἀράμενος, τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ὡς ἀχρηστόν τε καὶ ἀτιμώτατον σχεῦος ἐξωσθήσεται· εἰσδεχθήσεται δὲ εἰς τὴν ἄνω μονήν, καὶ ἐν αὐτῇ διαμνεῖ πᾶς ὁ βιοῦν ὀρθῶς ἀγαπήσας, ἐν υἱοῖς τε διὰ τοῦτο καταλεγεμένος Θεοῦ. Εἰκόσ δὲ ὅτι τὰ τοιαῦτα λέγων ὁ Κύριος καὶ ὑπαινίττεται πως αὐτοῖς, ὅτι τὴν διὰ πίστεως ἐλευθερίαν οὐ προσηκάμενοι, πάντως θήπου καὶ τῆς Ἰσραὴλ τε καὶ θείας ἀλλῆς ἐξοικήσουσιν, τοῦτ' ἔστι τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ δι' ἐνός σου τῶν προ

¹⁶ Matth. xxv, 41. ¹⁷ ibid. 34. ¹⁸ Isa. i, 8.

φητῶν εἰρημένον· Ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐκβαλῶ αὐ-
 τοὺς. » Ὅτι γὰρ εἰς πέρας αὐτοῖς τὸ ἀναφωνηθὲν ἐκβε-
 θηκεν, αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις διαμαρτύρεται.
 Ἐγκαταλείβησεται [Ἰσ. ἐγκαταλείπεται] μὲν γὰρ
 ἡ θυγάτηρ Σιών ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελώνι, καὶ ὡς
 ὄπισθοφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ, καθὰ γέγραπται. Πέ-
 πτωκε δὲ καὶ καθηρέθη παντελῶς ὁ ναὸς, καὶ αὐτοὶ
 μὲν ἔξω γεγονάσιν οὐ μείναντες ἐν αὐτῷ εἰς τὸν
 αἰῶνα, ἀντανέθη δὲ ὡσπερ καὶ ἀντεγγεγραται διὰ
 Χριστὸν ἡ ἐξ ἰθνῶν Ἐκκλησία, ἐν αὐτῇ τε μένουσι διὰ
 παντός οἱ πρὸς τὴν θείαν υἰοθεσίαν κεκλημένοι διὰ
 τῆς πίστεως· πεπαύσεται γὰρ οὐδαμῶς, ἀλλ' οὐδέ
 καταλήξει ποτὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ καύχημα. Αἱ γὰρ
 τῶν δικαίων ψυχὰι τῶν ἐπιγελαῶν ἀπαίρουσαι, πρὸς
 τὴν ἄνω μεθορμίζονται πόλιν, τὴν ἐπουράνιον Ἱερου-
 σαλήμ, τὴν τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ
 Β μήτηρ ἡμῶν κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Ἐπειδὴ
 δὲ πως καὶ τὸν περὶ τῆς δουλείας βασανίζοντες λό-
 γον, καὶ διὰ παντός τρόπου τὴν ἀλήθειαν ἰχνηλατεῖν
 γλιχόμενοι, καὶ αὐτὸν ἐν δούλοις κατωνομάσθαι τὸν
 Ἀβραάμ εἰρήκαμεν, οὐδὲ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἔξω
 τιθέντες τῆς ἐν τοῖς θεωρήμασι περιβολῆς, διὰ τὸ
 γενικώτερον εἰρησθαι παρὰ Χριστοῦ· Ἐ Πᾶς ὁ κοίων τὴν
 πάλιν τοῖς ἑαυτῶν ἐπόμενοι λόγοις τὴν τῶν εἰρημένων
 δύναμιν σαφηνίζωμεν.

Ἐφρόνου Ἰουδαῖοι μεγάλα καὶ ὑπέρογκα, τῆς
 ἐνοῦσης αὐτοῖς εὐγενείας ἀρχηγέτην ὡσπερ τινὰ καὶ
 πηγὴν προλόγου τὸν Ἀβραάμ, τὸ δὲ ὅτι προσ-
 ἤκει· ζητεῖν τὸ διὰ τῆς ἀνωθεν ἐλευθεροῦσθαι χάριτος,
 οὐδ' ὅσον ἐν ψιλοῖς ἐδέχοντο λογισμοῖς, μωροὶ καὶ
 τυφλοὶ κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχοντες φωνήν
 Ἀναγκαίως τοιγαροῦν ἐπιδείξει· βούλεται Χριστὸς,
 ὅτι τὸ τῇ φύσει δούλον εἰς ἐλευθερίαν οὐχ ἰκανὸν τὴν
 ἐτέρων, ἀλλ' οὐδὲ ὅπως εἰς τὴν ἑαυτοῦ· κατὰ τίνα γοῦν
 τρόπον ἑαυτῷ χαριεῖται τὴν ἐλευθερίαν τὸ ταύτης
 ἐπιπέδου, ὅσον εἰς τὴν φύσιν, τὸ δὲ παρ' ἐτέρου τὴν
 ἐφ' ἑαυτῷ χάριν δανειζόμενον, πῶς ἂν ἀρκέσαι πρὸς
 τὴν ἐτέρων; Ἀρμόσει δὲ μόνῳ καὶ ἀνακείσεται προ-
 πόντως τὸ ἐλευθεροῦν δύνασθαι τῷ ἐκ Θεοῦ κατὰ
 φύσιν Θεῷ. Ἀπόδειξιν τοιγαροῦν ποιεῖται σαφῆ τοῦ
 δεῖν ἀναγκαίως ὑπάρχειν καὶ ὁμολογεῖσθαι δούλον
 πᾶν, ὃ μὴ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, τοῦτ' ἐστίν, ὃ μὴ
 πρόσσει τὸ ὡσαύτως ἔχειν θεῷ. Σύμπαν μὲν γὰρ τὸ
 ἐν γενέσει πάντως θήπου καὶ ὑποκείσεται τῇ φθορᾷ·
 τὸ δὲ οὕτως ἔχον δούλον ἐστὶ δηλαδὴ τοῦ πρὸς τὸ
 εἶναι κεκληκός Θεοῦ. Περὶ γὰρ τῶν κτισμάτων ἐλέ-
 γετο πρὸς αὐτὸν, ὅτι· Ἐ Τὰ σύμπαντα δούλα σά. » Γέ-
 γονε μὲν ἐπὶ τούτῳ γενικὸς λόγος· Ἐν γε μὴν τὸ μέ-
 ρος τῷ παντὶ, τοῦτ' ἐστὶν ὁ μακάριος Ἀβραάμ, ἥτοι
 καθόλου πάλιν ἡ ἀνθρωπότης. Σημεῖον δὲ δίδωσιν
 ἐναργῆς τοῦ εἶναι βασιλεῖα καὶ δεσπότην τὸν Μονο-
 γενῆ ὄλον τὸν ἐκ Θεοῦ παφηνότα Θεόν, τὸ μένειν εἰς
 τὸν αἰῶνα· τίνι γὰρ πρόποι τὸ ὡσαύτως ἔχειν θεῷ,
 καὶ ἐν βεβαίῳ τῶν ἀδελφῶν ἰδρῦσθαι καλῶν, εἰ μὴ τῷ
 γε ὄντι κατὰ φύσιν Θεῷ; Κατὰ τοῦτον ἡμῶν τὸν λό-
 γον καὶ ὁ θεοσεβίας Μελιφῶδς τὴν μὲν κτίσιν ἀπέδειξε
 δούλην, τὸν δὲ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς παφηνότα Θεὸν λόγον
 βασιλεῖα καὶ Κύριον. Ἀπὸ γὰρ μέρους ἐπὶ τὸ σύμ-

se, ipsa rerum natura testatur. Derelinquetur enim
 filia Sion, sicut tabernaculum in vinea et sicut
 pomorum custodia in cucumerario, ut scriptum
 est. Corruit vero et funditus eversum est templum,
 et ipsi quidem foras detrusi sunt, non manentes
 in eo in æternum, sed eorum loco successit ac vel-
 ut excitata est per Christum Ecclesia gentilium,
 in eaque perpetuo manebunt qui ad divinam
 adoptionem vocati sunt per fidem: nunquam enim
 cessabit Ecclesiæ gloria. Justorum quippe animæ
 supra terrenas res evectæ ad supernam civitatem
 transcendunt, supercoelestem Jerusalem, illam
 nempe primogenitorum Ecclesiam, quæ nostra
 mater est, ut Paulus docet¹⁷. Sed quoniam de
 servitute verba facientes atque omni modo verita-
 tem indagantes, ipsum etiam Abrahamum in ser-
 vorum loco deputatum esse diximus, nec eum extra
 reliquorum sortem posuimus, propterea quod gene-
 ralius dictum est a 541 Christe: « Omnis qui facit
 peccatum, servus est peccati; » age rursus eadem
 vestigia sequentes dictorum vim ac sensum expli-
 cemus.

τὴν ἀμαρτίαν, δούλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας, » φέρε δὴ
 δύναμιν σαφηνίζωμεν.

Judæi magnum quid de se ac superbum sentie-
 bant, nobilitatis suæ auctorem et originem Abra-
 hamum præ se ferentes, nedum libertatem superna
 gratia comparari cogitabant, stulti et cæci, juxta
 Salvatoris vocem. Necessario itaque Christus
 ostendere vult eum qui natura suus servus est, nec
 ad aliorum libertatem, nedum ad suam sufficit,
 nullo modo sibi ipsi præstare posse libertatem,
 quippe cum naturæ suæ ratione illa careat; nam
 qui ab alio sibi gratiam accipit, quomodo ad alio-
 rum libertatem suffecerit? Uni vero ac naturali
 Deo libertatem aliis dare competit. Clare ergo de-
 monstrat servum necessario esse quodcumque non
 manet in æternum, hoc est, quodcumque ut eodem
 semper modo sit a natura non habet. Quidquid
 enim ortum est, omnino et corruptioni subjacebit:
 quod autem istiusmodi est, servum erit Dei vide-
 licet qui ad esse illud vocavit. Nam de creaturis
 dictum est ad eum: « Omnia serviunt tibi¹⁸. » Et
 hoc quidem dictum est in universum: pars tamen
 est universi beatus Abraham, aut rursus huma-
 nitas. Porro Unigenitum qui ex Deo Patre eduluit,
 Dominum ac regem esse, argumento est certissimo
 quod declarat eum manere in æternum: cui enim
 competit semper eodem modo se habere nisi Deo
 secundum naturam? Simili ratione Psalmista crea-
 turam quidem servam demonstravit, Deum autem
 ex Deo Patre Verbum genitum, regem ac Domi-
 num. A parte enim id omne quod ortum est de-
 monstrans, de cœlis et eo qui secundum naturam
 est Filio inquit: « Ipsi peribunt, tu autem perman-
 nes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et
 sicut opertorium volves eos, et mutabuntur: tu

¹⁷ Galat. iv, 26. ¹⁸ Psal. cxviii, 91.

autem idem ipse es, et anni tui non deficient¹⁹. » Vides ut hinc quoque verum esse pateat, servum quidem non manere in æternum, sed manere filium, et illud, non manere, argumento esse servum esse de quo predicatur; simili quoque ratione illud, manere in æternum, signum manifestum fuerit eum esse Dominum ac Deum, de quo proprie ac vere istiusmodi vox **542** dicatur. Sufficeret quidem ad id probandum Psalmistæ testimonium: sed cum in ore duorum aut trium testium, sicuti scriptum est²⁰, stet omne verbum, » agendum rursus beatum Jeremiam eadem porro sentire ac prædicare demonstramus. Ostendens quippe omne creatum ex eo quod corrumpitur servum esse, et Filium secundum naturam Deum esse demonstrans ex eo quod manet ac mutationis est expers, alicubi sic inquit ad eum: Tu sedens in æternum, et nos pereuntes in æternum. Omni quippe tempore res creata corruptibilis erit, ex eo quod creata sit, licet Dei virtute non corrumpatur; erit vero semper sedens Deus, sessione quæ hoc loco dicitur, stabilitatem substantiæ ejus et in identitate substantiæ firmitatem ostendente, accedente regia et suprema dignitate qua pollet: quorum omnium sessio quamdam adumbrat imaginem. Quamobrem, ut unde digressus sum eo revertar, a conditione non manendi in æternum, genitum et corruptioni obnoxium probat fuisse beatum Abraham. Mortuus enim est, et quodammodo migravit ex familia Domini, hoc est ex hoc mundo, secundum quam proportionem servum illum vult intelligi non tantum virum habentem, ut aliis libertatem possit impertiri: a conditione vero manendi scilicet in æternum, Filium, aperte tantem Deum de Deo secundum naturam seipsum esse ait, quem omnino sequatur esse regem ac Dominum. Quid autem ex prædicta illa differentia nobis ordinatum et constitutum sit, proxime sequenti textu atque effato clare monstrabitur.

ἔχοντα τὸ δύνασθαι καὶ ἑτέροις τὴν ἐλευθερίαν χαρίζεσθαι· ἀπὸ δὲ τοῦ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα τὸν Υἱὸν, αὐτὸν ἤδη σαφῶς Θεὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν εἶναι φησιν, ὃ δὴ πάντως ἔπειτο ἂν τὸ εἶναι βασιλεῦσα καὶ Κύριον. Καὶ τί τὸ ἐκ τῆς ἀρτίως εἰρημένης ἡμῶν διαφορᾶς οἰκονομούμενον, ἐν τῷ γείτονι καὶ ἐν τῷ ἀφεξῆς προκειμένῳ ῥητῷ δευχθήσεται σαφῶς.

VIII, 36. Si vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.

Uni, ait, secundum naturam Filio, secundum veritatem libero, extraque omnem servitutemposito attributum comperitur ut possit liberare, alteri vero præter ipsum nemini. Quemadmodum enim, quoniam est secundum naturam sapientia, et lux, et potestas, sapientiam dat sapientiæ capacibus, lumen lumine indigentibus, robur robore carentibus, ita quoniam est Deus ex Deo, et substantiæ in omnia regnum obtinentis liber atque ingenuus fructus, quibuscumque libuerit, dat libertatem: cæterum ab eo, qui secundum naturam eam non habeat, nemo vere liber fieri potuerit. Cum vero ipse Filius volet alios liberos facere, proprium ipsis inserens fru-

Α πιν τὸ ἐν γενέσει φημι τὴν θεωρίαν ἑξαπλῶν, περὶ τε τῶν οὐρανῶν καὶ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱοῦ φησιν· « Αὐτοὶ ἀπολούνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἰμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβάλοιον ἐλιξίεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγῆσονται, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείουσιν. » Ὅρθῳ ὅπως εὖ μάλα καὶ διὰ τούτων ἀληθῆς ὑπάρχον ἐμολογουμένως, ὅτι τὸ μὲν δοῦλον οὐ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, μένει δὲ ὁ υἱός, καὶ τὸ μὴ μένειν, ἀπόδειξις τοῦ εἶναι δοῦλον τὸ καθ' οὐπερ ἂν κατηγοροῦτο ἔστιν· ἀναλόγως δὲ τούτων τὸ ἕτερον, τοῦτ' ἔστι τὸ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα, σημεῖον ἂν γένοιτο σαφῆς τοῦ δεσπότην εἶναι καὶ Θεὸν καθ' οὐπερ ἂν λέγοιτο κυρίως καὶ ἀληθῶς ἡ τοιαύτη φωνή. Ἐξήρακε μὲν οὖν εἰς τὸ τοῖς παρ' ἡμῶν ἐπιμαρτυρησαί λόγοις ὁ Παλμψδός. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ

Β τὸ γεγραμμένον, « ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθίσεται πᾶν ῥῆμα, » φέρε πάλιν πρὸς ἐκείνῳ καὶ τὸν μακάριον Ἰερεμίαν συνωδᾷ καὶ φρονούντα καὶ λέγοντα δεικνύμεν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ καταφθεῖσθαι πᾶν τὸ ποιηθὲν, καὶ δοῦλον αὐτὸ διὰ τοῦτο δεικνύς, ἀπὸ δὲ τοῦ μένειν τε καὶ ἀμεταποίητως ἔχειν Θεὸν ἀποφαίνων κατὰ φύσιν τὸν Υἱὸν, ἠγῶν δὲ ὅτι διὰ τοῦτο καὶ Κύριον, οὕτω πού φησι πρὸς αὐτὸν, ὅτι Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐν παντὶ γὰρ χρόνῳ τὸ γενητὸν ἔσται φθαρτὸν κατὰ γε τὸν τοῦ πεποιθήσθαι λόγον, καὶ εἰ μὴ φθεῖροτο δύναμις Θεοῦ, ἔσται δὲ αἰὲ καθήμενος ὁ Θεός, τῆς ἐνθάδε λεγομένης καθίστασις τὸ ἰδρυμένον καὶ ἐν ταυτῷ πεπηγὸς ὑποδηλουσῆς τῆς οὐσίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ συνάγεσθαι, καὶ

Γ τὸ ἐν βασιλικῇ σχηματῖ τε καὶ πράγματι διαπρέπιν αὐτόν· εἰκόνα γὰρ πως ἔχει καὶ τούτων ἡ κάθισις. Οὐκοῦν, ἀναδραμούμαι γὰρ αὐθὺς εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς, ἀπὸ μὲν τοῦ μὴ μένειν εἰς τὸν αἰῶνα φθαρτὸν τε καὶ γενητὸν ἐπιδεικνύς τὸν μακάριον Ἀδραάμ· τετελεύτηκε γὰρ, καὶ μετέστη τρόπον τινα τῆς οικίας τῆς δεσποτικῆς, τοῦτ' ἔστι τοῦδε τοῦ κόσμου· ἀναλόγως ἐντεῦθεν καὶ δοῦλον νοεῖσθαι βούλεται οὐχ ἱκανῶς

Ἐὰν ὁ Υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὅπως ἐλεύθεροι ἔσεσθε.

Μόνῳ, φησὶ, τῷ κατὰ φύσιν Υἱῷ, τῷ κατὰ ἀληθειαν ἐλευθέρῳ, καὶ δουλείας ἀπάσης ἐξηρημένῳ τὸ ἐλευθεροῦν δύνασθαι προσὸν εὐρίσκεται, ἑτέρῳ δὲ παρ' αὐτόν τὸ παράπαν οὐδεὶ. Ὅνπερ γὰρ τρόπον, ἐπιπερ ἔστι κατὰ φύσιν καὶ σοφία, καὶ φῶς, καὶ δύναμις, σοφοὶ μὲν τὰ σοφίας δεκτικὰ, φωτίζει δὲ τὰ φως δεδεημένα, καὶ δυναμοὶ τὰ δυνάμειως χρῆζοντα, οὕτως, ἐπιπερ ἔστι Θεός ἐκ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀπάντων βασιλευούσης οὐσίας γνήσιός τε καὶ ἐλεύθερος κερπός, οἷσπερ ἂν ἐθελήσῃ χορηγεῖ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀπὸ μὲν τοῦ κατὰ φύσιν οὐκ ἔχοντος αὐτὴν οὐκ ἂν γένοιτο τις ἐλεύθερος ἀληθῶς· ὅταν δὲ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἐλευθεροῦν ἐθελήσῃ τινὰς, τὸ ἴδιον αὐτοῖς ἐντιθεὶς ἀγα-

¹⁹ Psal. ci, 27. ²⁰ Matth. xviii, 16.

θόν, χρηματιοῦσιν ὄντως ἐλεύθεροι παρὰ τοῦ τὴν ἄλυσιν ἔχοντος κομισάμενοι τὸ ἀξίωμα, καὶ οὐχὶ παρὰ τινος τῶν παρ' ἐτέρου δεδανεισμένων καὶ ὀφειλοῦντων ὡσπερ λαμπροῦ τοῖς χαρίσμασιν. Ἀναγκαιοτάτη τοιγαροῦν ἢ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐξηγήσεις, καὶ πολὺ τὸ χρήσιμον τὸ ἐκ τῆς ἐκείσε διαφορᾶς ἀνατελεῖ τοῖς ἐκμαθέστερον ἐπαλεῖν ἐσπουδακόσιν. Ἐδεῖ γὰρ συνιδεῖν πῶθεν ἡμᾶς ἀναγκαῖον ἐπιζητεῖν τὴν κατὰ θεὸν εὐγένειαν, καὶ τὸν ἐλευθερῶσαι ἰσχύοντα μανθάνειν Ἰδόν. Μελετάτωσαν τοίνυν μὴ ὀφηλοῦς ἐξογκοῦσθαι φρονήμασιν οἱ τοῖς ἐν κόσμῳ χαίροντες ἀξιώμασι, μηδὲ τῆς τῶν ἁγίων κατατρεχέτωσαν δόξης τε καὶ χάριτος, εἰ καὶ μικροὶ τινες ἐκ μικρῶν γεγόνασιν κατὰ σάρκα· οὐ γὰρ τὸ ἐν ἀνθρώποις λαμπρὸν εἶναι δοκοῦν ἀρκεῖ πρὸς εὐγένειαν τὴν παρὰ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐν βίῳ καὶ τρόποις τοῖς ἐν ἀρετῇ διαφανῆς ἐλευθερὸν ὄντως καὶ εὐγενῆ τὸν ἀνθρώπον ἀπαργάζεσθαι. Ἐπράθη μὲν γὰρ εἰς δούλον Ἰωσήφ, καθὰ γέγραπται, ἀλλ' ἦν καὶ οὗτος ἐλευθερὸς τῇ κατὰ ψυχὴν εὐγενεῖα διαλάμπων· πατὴρ δὲ ἔφυ μὲν ἐλευθέρου, καὶ ἦν ὄντως Ἡσαῦ, ἀλλὰ τῇ τῶν τρόπων αἰσχρότητι τὸ δουλοπρεπὲς ἐπαδείκνυε φρόνημα. Εὐγενεῖς οὖν ἄρα παρὰ Θεοῦ, καθάπερ οὖν ἀρκίως εἰρήκαμεν, οὐχ οἱ πλοῦτον ἔχοντες, καὶ χρημάτων περιουσιας περιχέμενοι, καὶ λαμπραῖς ἐπιχαίροντες ταῖς ἐν κόσμῳ τιμαῖς, ἀλλ' οἱ βίῳ σεμνῷ καὶ πολιτεῖα συννόμῳ διαφανεῖς.

Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτε με ἀποκτείνειν, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν.

Πολυτρόπως αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς συγγενείας τῆς πρὸς Ἀβραάμ καύχημά τε καὶ φρόνημα παντελῶς εἰκαῖον καὶ οὐδέμιαν ἔχον τὴν ὄνησιν ἐπιδεικνύς, τὰ τοιαῦτά φησιν, ἵνα ζητῶσι τὴν ἀληθῆ καὶ Θεῷ φιλην εὐγένειαν. Ὅρᾷ γὰρ οὐκ εἰς σάρκα Θεός, κατὰ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, « Ἡ σὰρξ οὐκ ὤφειλε οὐθέν, » ἀποδέχεται μᾶλλον καὶ ἐπαίνου παντός ἀξιοὶ τὸ ἐν ψυχαῖς εὐγενές, καὶ εὐγένειαν οἶδεν ἔχοντας ἀληθῆ, οὐσπερ ἂν ἡ τῶν ἔργων ὁμοιότης ἦτοί τῶν ἐθνῶν ἢ ταυτότης εἰς μίαν ὡσπερ ἀρετὴν συναγαίρουσα, ταῖς ἰσῆς τῶν ἀγαθῶν ἰδέαις ἐπισαμνύνεσθαι ποιεῖται, ἀναλόγως δὲ τούτοις καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐπεὶ κατὰ τὴν τρέπον· ἵνα γῆς ὄντως ἡμεῖς, καὶ ἐκ πηλοῦ διηρητισμένοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον, χρηματιοῦμεν τοῦ πάντων Δεσπότου, καθάπερ οὖν ὁ Παῦλος φησὶ, « Γένος οὐν ὑπάργοντες τοῦ Θεοῦ; » ὁμολογουμένως μὲν γὰρ συγγενεῖς μὲν γεγόναστε ἀδελφοὶ διὰ τὴν σάρκα τὴν ἐν τῷ κατὰ Χριστὸν μυστηρίῳ. Ἄλλ' ἐστὶ πως καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τοῦτο συνυπάρχον ἰδεῖν ἀληθές· φρονούντες γὰρ τὰ αὐτοῦ, καὶ ὅτι προσῆκεν εὐσεβεῖν οὐ παρέργως διενθυμούμενοι, χρηματιοῦμεν υἱοὶ τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ, καὶ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ θέλησιν κατὰ τὸ ἐγγυροῦν τὸν οἰκεῖον διακλάττοντες νοῦν. Ὅτι δὲ τε τὴν πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητα καὶ ἀκριβεστάτην ἐμφέρεϊαν εἰς συγγενείας δύναμιν λαμβάνει Θεός, διαγνωσόμεθα σαφῶς τοῖς ἱεροῖς ἐγκύπτοντες λόγοις, καὶ τὴν θέλαν περι-

atum, **543** vere illi liberi audient, ab eo qui jus et potestatem habet hanc dignitatem consecuti, non autem ab aliquo eorum qui aliunde mutantur, et exoticis veluti gratis splendescunt. Valde itaque necessaria fuit illa præcedens expositio, et multum utilitatis ex allata ibi differentia tardioribus orietur. Scire quippe decebat unde petenda sit secundum Deum nobilitas, et discendum Filium liberare posse. Discant igitur altos spiritus non ducere quicunque mundanis gaudent honoribus, neque sanctorum gloriam insectentur et gratiam, tametsi tenues sint et ex tenuibus orti secundum carnem: quod enim clarum esse videtur hominibus, ad nobilitatem quæ apud Deum est consequendam non sufficit; sed honestæ vitæ morumque claritas hominem vera liberum ac nobilem reddit. In servum venumdatus est Joseph, ut scriptum est ²¹, sed erat hic porro liber, animi scilicet nobilitate præfulgens: Esau vero patre libero natus est, eratque ipse liber, sed morum turpitudine servilem animum præ se tulit. Nobiles itaque illi sunt apud Deum, ut modo diximus, non qui divitiis abundant, ac pecuniarum vi, et claris hujus mundi honoribus sunt præditi, sed qui sanctitate vitæ et conversationis probitate sunt conspicui.

VIII, 37. Scio quia semen Abraham estis: sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

Multis modis eorum fastum et arrogantiam genus Abrahamæ jactantium vanam esse prorsus ac inutilem ostendens, hæc ait, ut veram Deoque acceptam nobilitatem querant. Deus enim in carnem non respicit, juxta dictum illud Salvatoris ipsius nostri Jesu Christi: « Caro non prodest quidquam ²², » sed probat potius ac laudat omnino nobilitatem animæ, eosque nobilitate vera præditos agnoscit, quos operum similitudo seu morum conformitas ad unam quodammodo virtutem conducens eadem forma honorum ac specie conspicua facit, et contra. Nam qui fieri potest ut, cum nos de terra et ex luto conditi simus, ut scriptum est ²³, » universorum Domini genus nuncupemur, sicuti **544** Paulus ait: « Genus ergo cum simus Dei ²⁴? » plane enim cognati ei facti estis propter carnem, quæ in Christi mysterio. Sed alio modo rei hujus veritatem videre licet: si enim quæ ejus sunt sapiamus, et pietatem non perfunctorie colamus, filii supremi Dei nuncupabimur, et si ad ejus voluntatem, quoad fieri potest, nostram mentem conformemus. Quod autem similitudinem et perfectam cum ipso conformitatem cognationis loco Deus accipiat, clare agnoscemus, si oraculis sacris intendamus et divinam Scripturam percurramus. Quippe Jeremiæ prophetæ temporibus existit quidam falsus vates, Elamita, Sameas nomine,

²¹ Gen. xxxvii, 28. ²² Joan. vi, 63. ²³ Gen. ii, 7. ²⁴ Act. xvii, 29.

qui de corde suo eructabat, ut scriptum est ²⁶, et non ex ore Domini. Sed cum plurima alia turba falsorum vatum ac testium populos in errorem abduceret, merito successit universorum Dominus. Tum multis de Samea verbis habitis, et quales daturus esset facinoris istius poenas exposito, ad extremum subjicit: « Et vindicabo in Sameam, et in genus ejus facientes ei similia ²⁷. » Audis quemadmodum in similibus facinoribus cognationem ponat? Quomodo enim qui justa judicare novit, una cum Samea genus ejus secundum carnem minime illi par improbitate castigasset, cum per Ezechielem prophetam clare dicat: « Anima quae peccaverit, ipsa morietur ²⁸. » Igitur ne quid tale de ipso cogitetur, ubi genus dixit, statim etiam adjunxit: « Facientes similia ei, » in factorum similitudine cognationem constituens. Sed ut de ipsis Judaeis dictum illud verum esse videamus, sancti Joannis Baptistae verba in memoriam revocemus. Nam cum vanam eorum ostentationem demonstraret qua se de genere Abraham esse dicebant: « Ne velitis, inquit, dicere intra vos: Patrem habemus Abraham. Potens enim Deus est de lapidibus istis suscitare semen Abraham ²⁹. » Cum enim a Deo dictum esset ad ipsum: « Multiplicans multiplicabo semen tuum sicut astra caeli ³⁰, » ut Judaei omnino mendacii expertem haberent eum qui talia pollicitus esset, magnopere ideo gloriabantur, nusquam futurum rati ut a progenitoris sui affinitate **545** exciderent, ut divinis promissis sua constaret fides. Sed et hanc eis spem explicans, clare admodum ait beatus Baptista: « Potens est Deus ex istis lapidibus suscitare filios Abraham ³¹. » Quibus astipulabitur etiam beatus Paulus ita dicens: « Non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitae: neque qui semen sunt Abraham, omnes filii ³². » Demonstrato igitur ex omni parte probato Deum propinquitatem in moribus et actionibus agnoscere, patet jam frustra eos esse, qui bonis et sanctis majoribus sese efferant, sed ab illorum virtute procul distant. Propterea magna cum ratione Dominus Judaeis hoc dicit: « Scio quia semen Abraham estis; sed queritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. » Enimvero quando, inquit, considero solam secundum carnem cognationem, et unde exortus sit Judaeorum populus perpendo, tunc vos e semine Abraham propagatos video: ubi vero circumspicio praeclearam illius vitae degendae rationem, jam non amplius vos consanguineos, sed alienos comperio. Queritis enim me interficere, quamvis ille quo progenitore gloriamini, minime trux et homicida fuerit: quodque pessimum et a legibus alienissimum, non ob justas causas me persequimini, sed contra omnem aequitatem cordis amore flagratis, meque ob hoc unum de medio tollere statuistis, quod sermo meus non capitur a vobis, licet vos ad vitam et ad sa-

νοστούντες Γραφήν. Ουκοῦν ἐν καιροῖς Ἱερεμίου τοῦ προφήτου; γέγονε τις Ἐλαμίτης Σαμαίτης τοῦ νομοψευδομένου, τὰ ἀπὸ καρδίας ἐρευγόμενος τῆς ἑαυτοῦ, καθὰ γέγραπται, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου. Ἐπειδὴ δὲ πολλή τις ἦν καὶ ἑτέρα πληθὺς ψευδομαρτύρων καὶ ψευδοπροφητῶν, περιπλακῶσα τοὺς ἑθλοὺς, καὶ ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν ἐξέλκουσα, ἤγανάκει λοιπὸν εἰκότως ὁ πάντων Δεσπότης Θεός. Εἶτα πολλοὺς ἐπὶ τῷ Σαμαίᾳ δαπανήσας λόγους, καὶ ποίας ὕφεξε τοῦτο πολυμήματος δίκας εἰπὼν, ἐν τελευταίοις ἐπάγει· « Καὶ ἐκδικήσω ἐπὶ Σαμαίαν, καὶ ἐπὶ τὸ γένος αὐτοῦ τοὺς ποιοῦντας τὰ ὅμοια αὐτῶν. » Ἀκούεις ὅπως ἐν τοῖς ὁμοίοις ἐπιχειρήματα τὴν συγγένειαν ὀρεῖ; Πῶς γὰρ ἂν ὁ τὰ δίκαια κρίνειν εἰδὼς συνεκόλασε τῷ Σαμαίᾳ τὸ κατὰ σάρκα γένος οὐκ ἰσότηρον αὐτῷ κατὰ γε τὸν ἐν φαυλότητι λόγον, καίτοι σαφῶς διὰ τοῦ προφήτου λέγων Ἱεζεκιήλ· « Ψυχὴ ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀποθάνεται. » Οὐκοῦν ἵνα μὴ τι τοιοῦτο νοηται περὶ αὐτοῦ, τὸ γένος εἰπὼν ἐπήνεγκεν εὐθύς· « Τοὺς ποιοῦντας τὰ ὅμοια αὐτῶν, » ἐν τῇ τῶν δρωμένων ταυτότητι τὴν συγγένειαν ὀρίζομενος. Ἄλλ' ἵνα καὶ ἐκ' αὐτῶν ἴδωμεν τῶν Ἰουδαίων τὸ εἰρημένον ἀληθές, ἀναμνησκώμεθα τῶν Ἰωάννου λόγων, τοῦ ἀγίου φησὶ Βαπτιστοῦ. Ἐὐλοῦν γὰρ ἀποφαίνων αὐτοῦ τῆς πρὸς Ἀβραάμ συγγενείας τὸ καύχημα, « Καὶ μὴ λέγετε, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. Δυνατὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων ἐγείρει σπέρμα τῷ Ἀβραάμ. » Ἐπειδὴ γὰρ εἰρητο πρὸς αὐτὸν παρὰ Θεοῦ· « Πληθύνων πληθυνὼ τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ, » τῷ χρῆναι πάντως ἀφεσθεῖν τὸν ἐπαγγελάμενον ἐπεριεῖδόμενος τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος, ἐφρόνοι μὲν μέγα, προσεδέξα δὲ εὐδαμῶς τῆς τοῦ προγόνου συγγενείας ἀποπεισεῖσθαι ποτε, ἵνα τὸ θεῖον ἐπάγγελμα σώζεται, φησὶν. Ἄλλὰ καὶ ταύτην αὐτοῖς σαφηνίζων τὴν ἐλπίδα, σαφῶς ἠγάπησεν ὁ μακάριος Βαπτιστής· « Δυνατὸς ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ. » Συνδραματίζονται δὲ τοῦτους καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ὡς λέγων· « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ἔτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα. » Δεικνυμένου τοιγαροῦν πανταχόθεν ἀληθοῦς, ὅτι τὴν ἐν ἡβει καὶ τρώποις συγγένειαν οἶδε Θεός, μάταιων μὲν ἤδη φαίνεται τὸ προγόνους μὲν ἐπαυχεῖν ἀγίως καὶ ἀγαθοῖς, ἀπολιμπάνεσθαι δὲ καὶ ἀφεστάναι μακρὰν τῆς ἑκαίνων ἀρετῆς. Διὰ τοι τοῦτο φησὶν εὐλόγως πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος· « Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἑμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. » Ναὶ γὰρ, φησὶν, ὅταν εἰς μόνην ἴδω τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν, καὶ ὅταν ἐξέψω τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος περιπέφωμαι, τότε καὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ γεγονότας ὀρεῖ· ἐπὶν δὲ τῆς ἑκαίνου πολιτείας τε καὶ γνώμης περιεθρῆσω τὸ κάλλος, ἀλλοτρίους ὑμᾶς καὶ οὐκέτι συγγενεῖς καταθεῶμαι, φησὶ. Ζητεῖτέ με γὰρ ἀποκτείνειν, καίτοι τῷ προπάτορος ἐφ' ᾧ νῦν φρονεῖτε μέγα, μὴ ἔντος φρονεῖτοῦ· καὶ τότε χεῖριστόν τε καὶ παρανομιώτατον, οὐδὲ ἐκ' εὐλόγους παρ' ὁμῶν διώκεται ταῖς ἀτίας,

²⁶ Jerem. xxiii, 46. ²⁷ Jerem. xxix, 52. ²⁸ Ezech. xviii, 4. ²⁹ Matth. iii, 9, 10. ³⁰ Gen. xii, 17; Hebr. vi, 14. ³¹ Luc. iii, 8. ³² Rom. ix, 6, 7.

φονάτε θη λίαν ἀδικῶς· διὰ τοῦτο γάρ καὶ μόνον ἀναίρειν ἐβουλεύσασθε, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, καίτοι καλῶν ὑμᾶς εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν. Οὐ χωρεῖ δὲ ἐν ὑμῖν, διὰ τὴν ἐνοικήσασαν ἐν ὑμῖν ἀμαρτίαν δηλαδὴ, καὶ τόπον ὡσπερ οὐκ ἔωσαν ἔχειν τινὰ τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς συμβουλὴν τε καὶ παραίνεσιν. Οὐκοῦν φονευταὶ κατ' αὐτὸν Ἰουδαῖοι, καὶ ἀδικώτατοι κριταὶ θανάτω χρῆσαι τιμᾶσθαι διοριζόμενοι τὸν οὐδὲν ἀδικήσαντα, μᾶλλον δὲ τὸν ὠφελεῖν ἐγκωλύτα, καὶ διασώζειν αὐτοὺς σπουδάζοντα. Ἡὼς οὖν ἐτι συγγενεὶς τῷ Ἀβραάμ τῷ δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ, οἱ τοσοῦτον τῶν ἐκείνῳ καλῶν λειπόμενοι, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοθείας ἐκδεδραμηκότες, ὅσον ἀφεστάναι δοῖη τις ἂν καὶ διωρεῖσθαι λέγοι τῆς ἀρετῆς τὴν φανύσθητα;

Ἐγὼ δὲ ἑώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μου λαλῶ, καὶ ἡμεῖς οὐδ' ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ποιεῖτε.

Ἀχώρητον ἔφη παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν ἑαυτοῦ γενέσθαι θη εἰπών, μᾶλλον δὲ καὶ φωνῶντας ἐλέγχων, ἀνάγκαιως ἐπάγει καὶ ταῦτα, καὶ διὰ πολὺν αἰτίαν, ἐκθήσομαι πάλιν. Οὐ γὰρ ἠγνόησαν, ὡς εἰκὸς, ὡς ἀνεταναστήσουσι τῶν Ἰουδαίων τινὲς τοῖς παρ' αὐτοῦ διαμαχόμενοι λόγοις, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς φρενοδραβείας ἐρευγόμενοι, πάλιν ἐροῦσιν· Οὐ μάτην, ὡς φησὶ, ἐπὶ σοὶ φωνῶσι τινες, ἐπ' εὐλόγοις εἰς τοῦτο παρώρμηται ταῖς αἰτίαις, θεοφιλὲς ἐν αὐτοῖς τὸ κίνημα, καὶ ζῆλος οὐκ ἔχων τὸ κατηγορεῖσθαι δικαίως· ἀχώρητος γὰρ ἐν αὐτοῖς ὁ σὸς ἐστὶ λόγος, ἐπεὶ παρ' αὐτὸν ἀπεψῶν ἐποκῆσω τῷ Θεῷ, φησὶν, ἑτέραν ἡμᾶς διδάσκεις πλάνησιν, καὶ τῆς μὲν κατὰ τὸν νόμον ἐξέλκεις ὁδοῦ, μεταβιβάζεις δὲ πως ἐπὶ τὸ σοὶ καὶ μόνῳ δοκοῦν. Ταῦτα δῆπου πάντως διαψιθυριζόντων κατὰ τὸ λεληθὸς τῶν Ἰουδαίων, ἧ καὶ καθ' ἑαυτοὺς διενθυμομένων προσαπαντῆ πάλιν ὁ Κύριος, εἰδὼς τὰ ἐν αὐτοῖς τῶν διαλογισμῶν κινήματα. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ἀληθινός, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· «Ἐγὼ δὲ ἑώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ,» καὶ κατεσκεψάμην τὴν τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐμοῦ φύσιν, ἰδὼν ἐξ ἑμαυτοῦ πολλάκις καὶ ἐν ἑμαυτῷ τὸν γεννήσαντα, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θελημάτων γέγονα θεωρός. Εἶδον δὲ ἐμφύτου δηλονότι γνώσεως, ποίων ἔργων ἐστὶν ἐραστής, ταῦτά τε λαλῶ πρὸς ὑμᾶς, οὐδὲν δὲ ἄλλω ἀπ᾿ ὁδοῦ εἰρηκῶς ἀλώσομαι, οὐδὲ διατέταχά τι παρὰ τὸ ἐκείνῳ δοκοῦν. Ἐπ' ἐκεῖνα καλεῖν ἐσπούδακα τοὺς ἀκρωμένους, οὐ τῶν ἐμῶν ἀφεστάς· ἐν ἐμοὶ γὰρ τὰ ἐκείνου, καὶ τὰ ἐμὰ πάλιν αὐτῷ ἐν αὐτῷ· ἄλλ' εἰ, καὶ οὕτως ἔχων τῆ φύσει, καὶ συνεθελητῆς ἐν ἅπασιν ὑπάρχων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, δοκῶ τις εἶναι παρ' ὑμῶν [sc. παρ' ὑμῖν] οὐκ ἀληθής, καὶ νενομισμαὶ τῶν θεῶν ὑμᾶς ἀποπλανᾶν παιδευμάτων, λελύσθη τὸ ἔγκλημα, ῥήψατε τὴν ὑπόνοιαν· ἠκούσατε παρὰ τοῦ Πατρὸς ποιεῖτε. Δελάληκεν ὑμῖν διὰ Μωσέως, παράσατε τὴν ἐντολήν, ἠκούσατε λέγοντος· «Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς.» Πῶς οὖν ζητεῖτέ με ἀποκτείνειν, καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς παραλόντες ἐντολήν; Ἀλλὰ καὶ καθ' ἕτερον πάλιν ἐκδεξόμεθα τρόπον· «Καὶ ὑμεῖς οὖν ἠκούσατε παρὰ τοῦ πατρὸς ποιεῖτε.» Δελάληκε μὲν, φησὶ, διὰ τῶν προφητῶν ὑμῖν, ἠκούσατε· «Χαῖρε

litem vocem. Non capitur autem a vobis, utique propter inhabitans in vobis peccatum, per quod bonis consiliis et adhortationibus locus non relinquatur. Igitur sanguinarii et homicidæ, ut ipse vult, Judæi et iniquissimi iudices, qui morte plectendum decernunt eum qui nihil peccavit^{24.25}, imo qui et eos juvare et servare studet. Quomodo igitur deinceps affines estis justo ac bono Abrahamæ, qui tantum ab ejus virtutibus, quantum virtus a vitio, distatis?

VIII, 38. Ego quæ vidi apud Patrem meum loquor: et vos quæ audistis a Patre vestro, facitis.

Postquam dixit sermonem suum a Judæis non capi, ac insuper ostendit eos cædem spirare, necessario quoque hæc subiicit, quam ubi causam rursus exponam. Non ignoravit enim, ut videtur, quosdam e Judæis suis sermonibus⁵⁴⁶ repugnatos, et dementia plena verba ructantes denuo dicturos: Non temere, ut ais, te ad cædem nonnulli poscunt: justis de causis eo sunt inducti. Dei videlicet amore ac zelo, quem jure vituperare non possis; tuus enim sermo capi nequit ad iis, quia Deo adversatur: errorem ei contrarium nos edoces, et a via legis nos abducis, atque ad tuam unius transfers voluntatem ac sententiam. Hæc Judæis clanculam insurrantibus aut intra se cogitantibus, occurrit denuo Dominus, cui nota erant eorum occulta consilia. Deus enim verus est, atque idcirco ait: «Ego quæ vidi apud Patrem:» contemplatus sum, inquit, Patris mei naturam, sæpenumero ex meipso et in meipso eum qui me genuit conspicatus, et quæ in eo sunt voluntates speculatus. Vidi, inquam, per insitam mihi cognitionem, quorum operum amans sit, et hæc loquor ad vos, neque vero quidquam vobis dixisse comperiar, aut mandasse quod ejus placitis repugnet. Ad illa vocare auditores studui, meis non exclusus, in me enim sunt quæ illius, et mea rursus sunt in ipso; sed tametsi talis sim natura, et ejusdem in omnibus cum Deo ac Patre voluntatis, si videor vobis esse quidam non verax, et a divinis institutis putor vos abducere, diluatur crimen, abjicite omnem suspicionem, quæ audistis a Patre facite. Locutus est vobis per Moysen, mandatum facite: audistis dicentem: «Innocentem et justum non interficies²⁶.» Quomodo igitur quæritis me interficere, et Patris mandatum violatis? Alio modo rursus accipiemus: «Et vos quæ audistis a Patre vestro, facitis.» Locutus est, inquit, vobis per prophetas: audistis: «Gaude vehementer, filia Sion, prædica, Jerusalem: ecce rex tuus venit tibi justus, et salvans, et insidens super pullum asinæ filium subjugalis²⁷;» sed et per vocem Isaiæ

^{24.25} I Petr. III, 22. ²⁶ Exod. XXI, 7. ²⁷ Zachar. IX, 9.

« Super montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion; exalta in virtute vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exaltate, nolite timere: ecce Deus vester, ecce Dominus cum virtute venit, et brachium ejus cum dominatione. Ecce merces ejus cum eo, et opus coram eo: sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo congregabit agnos, et pręgnantes consolabitur²⁶. » Morem igitur gerentes Patris mandatis 547 excipite me jam prędictum, et fide honorate jam vobis annuntiatum. Sinite vel Patris sermones locum habere in vobis. Sciendum vero eum dicere Dei et Patris legem esse, licet ab ipso pronuntiatam per angelos, non seipsum a lege ferenda excludendo, sed singulari consilio Judęorum opinionibus indulgendo, ita rem habere creditum. Sępe enim increpabat eos quod se non susciperent, Patris quippe nomen in medium cum adduceret.

αὐτοῦ δὲ ἀγγέλων, οὐχ αὐτὸν ἔξω τοῦ νομοθετῆσαι τῶς ἔχειν πεπιστευκέτων, καὶ οὐ διαμάχεται πρὸς αὐτούς, ἐπειπερ αὐτὸν οὐ παραδέχονται· τὸ γάρ

VIII, 39. Responderunt et dixerunt ei: Pater noster Abraham est.

O multam inscitiam, et durati obfirmatique ad incredulitatem animi ac nihil nisi rixas spectantis. Quippe Servatore nostro Christo acquiescente, disertęque aiente: « Scio quia semen Abrahamę estis²⁷, » illi insistunt iisdem, ac velut aliquo contradicente, neganteque eos e semine Abrahamę esse secundum carnem, rursus aiunt, « Pater noster Abraham est, » et multoties eadem iterare verba non erubescunt, ipsumque Batti ineptum multiloquium et linguę pruritus exsuperant. Sed forte nata est illis absurdissima quidem ejus rei occasio, quę qualis sit rursus dicendum est. Etenim cum diceret Dominus, Ego quę vidi apud Patrem meum hæc loquor²⁸, per hoc Deum et Patrem significare non putabant, contra vero intelligere vel justum Joseph, vel alium quempiam eorum qui in terra degunt, usque adeo contemptim de eo sentiebant. Sancta quippe Virgo divinum fetum utero gestavit nullo nuptiarum commercio, sed ex sancto Spiritu, sicut scriptum est²⁹. Quod cum Joseph ordinatione divina ita factum ignoraret, voluit occulte dimittere eam, ut refert Matthęus³⁰. Sed enim quod sancta Virgo ante nuptias pręgnans fuisset Judęi sciebant, nec tamen intelligebant id ex sancto Spiritu, verum ab aliquo corruptam suspicabantur, unde sinistras de Christo opiniones concipiebant, videlicet alterius patris esse filium, a quo Virgo corrupta fuisset, attributum vero eum duntaxat Josepho, cum alioqui spurius esset et illegitimus. Quare eo dicente: « Ego quę vidi apud Patrem loquor, » nullam omnino de Deo suscipiebant cogitationem, rati innuere unum aliquem patrem eorum qui 548 in terra sunt, et velle eos a sui progenitoris jactantia abducere, et suo san-

αφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἱερουσαλήμ· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι δίκαιος καὶ σώζων, καὶ ἐπιβεθῆκός ἐπι πύλων θνου υἱὸν ὑποζυγίου· ἄλλὰ καὶ διὰ φωνῆς Ἥσατου πάλιν· « Ἐπὶ ἄβραμ ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών, ὑψώσον τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνὴν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ· ὑψώσατε, μὴ φοβείσθε· Ἰδοὺ ὁ θεὸς ὑμῶν, Ἰδοὺ Κύριος μετ' ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων αὐτοῦ μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐνώπιον αὐτοῦ· ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποιμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συνάξει ἄβρας, καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσας παρακαλέσει. » Καταπειθόμενοι τοίνυν ταῖς τοῦ Πατρὸς ἐντολαῖς, παραδέξασθε τὸν προαναφωνούμενον· τιμῆσατε τῇ πίστει τὸν προκεκηρυγμένον. Δότε κἀν τοῖς τοῦ Πατρὸς λόγοις τὸ κρατεῖν ἐν ὑμῖν. Ἰστέον δὲ ὅτι τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν νόμον εἶναι φησι, καίτοι λαληθέντα παρ' αὐτοῦ, ἀλλὰ ταῖς Ἰουδαίων συγχωρῶν ὑπονοίαις οὐκ ἐδυσώπει γὰρ πολλὰς τοῦ Πατρὸς ὄνομα παράγων εἰς μέσον.

Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, καὶ εἶπον· Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν.

Ὁ πολλῆς ἀμαθείας, καὶ νοῦ κατεσκληκότος εἰς ἀπίθειαν, καὶ εἰς μόνην ὀρνώντας φιλονεικίαν. Συγκατανεύοντος γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, καὶ φάσκοντος ἐναργῶς· « Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, » τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσι, καὶ καθάπερ τινὲς διαιτηνομένου καὶ ἀντιπράττοντος, οὐκ εἶναι τε λέγοντος αὐτοῦ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ κατὰ σάρκα, πάλιν φασίν, ὅτι Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πολλὰς ἰόντες λόγων οὐκ ἐρυθριῶσιν, οἱ μὴδὲ Βάττω τάχα που παραχωρεῖν οἰόμενοι δεῖν, μόνης δὲ τῆς ἐκείνου γλωσσαλγίας ἄριστοι ζηλωταί. Ἄλλ' ἴσως γέγονέ τις αὐτοῖς ἀλογωτάτη τοῦ πράγματος ἀφορμὴ, καὶ πάλιν ἐροῦμεν. Τοῦ γὰρ Κυρίου λέγοντος, Ἐγὼ δὲ ἐώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ ταῦτα λαλῶ, τὸν μὲν θεὸν καὶ Πατέρα διὰ τούτων σημαίνειν οὐχ ὑπελάμβανον, ζῶντο δὲ λέγειν αὐτὸν, ἢ τὸν δίκαιον Ἰωσήφ, ἢ ἕτερόν τινα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, μικρὰ κομιδῇ περὶ αὐτοῦ κωμωδοῦντες καὶ φρονοῦντες, καὶ δισσεμεμένοι. Ἡ μὲν γὰρ ἅγια Παρθένος τὸ θεῖον ἐκυφόρησε βρέφος, οὐχ ὁμιλήσασα γάμοις, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καθὰ γέγραπται. Καὶ ἀγνοήσας μὲν τῆς οἰκονομίας τὸν τρόπον ἐν ἀρχαῖς ὁ μακάριος Ἰωσήφ, ἐδουλήθη δὲ λάθρα ἀπολύσαι αὐτὴν, κατὰ τὴν τοῦ Ματθαίου φωνήν. Πλὴν οὐκ ἠγνοήθη παντελῶς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι πρὸ γάμου καὶ μίσεως ἐκυφόρησεν ἡ ἅγια Παρθένος, οὐ μὴν συνῆκαν ὅτι καὶ ἐξ ἁγίου Πνεύματος, ζῶντο δὲ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ διεφθάρθαι τῶν ἐκ τοῦ ἔθους αὐτὴν, ὅθεν οὐκ ὀρθῶς διαλήψεις εἶχον ἐπὶ Χριστῷ· ἕτερον μὲν γὰρ αὐτὸν πατὴρ γεγεννηθῆαι ἐνόμιζον πᾶσα τοῦ τὴν ἅγιαν διεφθαρκότος Παρθένου κατὰ τὴν ἐκείνων ἀποπλήξιν, ἐπιγεγράφθα δὲ μόνον τῷ Ἰωσήφ νόθον ὄντα, καὶ οὐκ υἱόν. Ἀληθῶς λέγοντος τοίνυν, « Ἐγὼ δὲ ἐώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ λαλῶ, »

²⁶ Isa. xl, 9-11. ²⁷ Joan. viii, 37. ²⁸ ibid. 26.

²⁹ Luc. i, 35. ³⁰ Matth. i, 19.

οὐδεμίαν μὲν ὄλωσ ἐδέχοντο περὶ Θεοῦ τὴν ἔννοιαν, κατασημῆναι γὰρ μὴ αὐτὸν ἓνα τῶν ἐπὶ γῆς πατέρων, καὶ μετασκευάζειν αὐτοὺς ἐπιχειρεῖν τῆς ἐπὶ τῷ προγόνῳ φιλοτιμίας ὑπόπτεισον, αἵματι δὲ τῷ οὐκαὶ ἴσως προσνέμειν τὴν ἐτέρῳ χρεωστουμένην τιμὴν, καὶ τῆς πατριαρχείας τὴν ἀρχαιοτάτην δόξαν ὑποτοπήσαντες, φιλονεικότερόν τε καὶ εὐτονώτερον ὑπαντιάζουσι λέγοντες, « Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστιν » ἴσον γὰρ ὡς εἰ καὶ ἔφασκον, κἀν σοφοῖς ἡμέτερος, ὡ ὄντος, περιανελήθης λόγους, κἀν τοῖς ἐξαίσις περιεκτιπῆσης θαύμασι καὶ ταῖς ὑπὲρ λόγον κατακροτήσεως μεγαλουργίαις, οὐκ ἀποστήσεις τοῦ ἀρχαίου καυχήματος, οὐκ ἐπιγραφόμεθα τοῦ γένους ἀρχηγέτην πατέρα τὸν ὄν, ἐτέρῳ τὴν τοιαύτην οὐκ ἀναθήσομεν δόξαν, ἀλλ' οὐδὲ νέους γενάρχας τῶν ἀρχαιοτέρων ἀνταλλαξόμεθα. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ πιστεῦσθαι μακρὰν τι τοιαύταις ἀμαθίαις περιπίπτειν Ἰουδαίους, οὗτοι καὶ ψιλὸν ὑπάρχειν αὐτὸν ὑπελάμβανον ἄνθρωπον, καὶ τοῦ τέκτονος ἀπεκάλουν υἱὸν πολυτρόπως ἐξευτελιζόντες, καὶ ἐν τῷ μηδενὶ κατατάττοντες τὸν ἀπάντων βασιλέα καὶ Κύριον. Ὅτι δὲ, καὶ περὶ τῆς ἀγίας Παρθένου διετέθησαν οὐκ ὀρθῶς, ὡς ὑπὸ τοῦ κατεφθαρμένης, διὰ τῶν ἐφεξῆς σαφῶς δὴ λίαν εἰσόμεθα.

Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· *Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν· ὦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὁμῖρ λαλάληκα ἦν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ ἐποίησε.*

Διὰ παντός, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τρόπου τε καὶ λόγου, τὸ τῶν Ἰουδαίων τιθασσέων θράσος ἐπεσιασμένως αὐτοῖς προσλαλεῖ Χριστὸς, οὐ γυμνὸν προσάγων τὸν ἐλεγχον, ἀλλ' ἠπίω μὲν λόγῳ κεκραμένον, ὑφειμένως δὲ πῶς καὶ ποικίλως αὐτῶν καταγοητεύων τὸν θυμὸν. Ἐπειδὴ δὲ λίαν ἀνοηταίνοντας βλέπει, καὶ συνιέντας τῶν εἰρημένων οὐδὲν, ἐλευθέρων ἤδη καταπετάσματος, καὶ γυμνὸν ἀπάσης περιβολῆς ποιεῖται τὸν λόγον. Ἔδει γὰρ, ἔδει, φησὶν, εἰ τὸ ἐν τέκνοις Ἀβραάμ κατατετάχθαι, τιμὴν εἶναι τὴν ἀνωτάτω πεπιστεύκατε, τοὺς ἐκείνου σπουδάζειν ἀπομιμεῖσθαι τρόπους· ἔδει τοῦ προγόνου τὴν ἀξίεραστον ἰχνηλατεῖν ἀρετὴν, ἔδει πρὸς τούτοις τὴν εὐπίθειαν ζηλοῦν, καὶ ἀγαπᾶν. Ἦκουσε τοῦ Θεοῦ λέγοντος· « Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. » Καὶ μελλήσας οὐδὲν περὶ τὴν τῶν χρηματισθέντων ἐκπλήρωσιν, παραχρῆμα μὲν τῆς ἐνεγκούσης ἐξέωθει, τὴν δὲ ἀλλοτρίαν οὐκ εἰδῶς καταλαμβάνεται τοῦ προστάξαντος ἐπιθαρσῆσας φειδοί. Ἐπὶ νόσση δὲ ὡσπερ αὐτῇ γεγονῶς τοῦ βίου, καὶ ἑκατοστόν που τρίθων ἐνιαυτὸν, ἤκουσεν ὅτι Ἔσται σοι σπέρμα· καὶ κατ' οὐδὲν ἐνδοιάσας, θερμὴν ἐδίβου τῷ λαλοῦντι τὴν πίστιν, οὐ τῇ τῆς σαρκὸς ἀσθεναίᾳ προσεσχηκῶς, ἀλλὰ τὴν τοῦ χρηματισαντος ἐννοήσας ἰσχύν. Ἦκουσεν εἰς θυσίαν ἀναθεῖναι τῷ Θεῷ τὸν ἀγαπητὸν, καὶ τῶν τῆς φύσεως εὐθὺς κατηγωνίζετο πόθων, δευτέραν ἐποιεῖτο τῆς θείας ἐντολῆς τὴν ἐπὶ τῷ νεανίσκῳ φιλοστοργίαν. Πᾶν δὲ τούτοις ἐν ὑμῖν εὐρίσκω τὸ ἐναντίον. Ἀποκτεῖναι γὰρ με ζητεῖτε, φησὶν, ὅτι λαλάληκα ὑμῖν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· τοῦτο Ἀβραάμ

guini debitum alteri honorem ascribere, adeoque originis suæ vetustissimam gloriam reputantes, ambitiosius et acrius occurrunt, dicentes : « Pater noster Abraham est, » perinde ac si dicerent, licet nos sapientibus sermonibus impleas, licet stupendis miraculis undique circumsones et operum incredibili magnificentia, non abduces tamen nos ab antiqua gloriatione, non patiemur ascribi nobis generis auctorem patrem tuum, neque talem gloriam alteri concedemus, antiquiore stirps principem juniore commutantes. Nec mirum est Judæos in tantam inscitiam delabi, cum et nudum ipsum hominem esse putarent, et filium fabri eum nuncuparent, multis modis elevantes, et nullo numero omnium regem ac Dominum habentes. Quod autem de sancta Virgine non recte sentirent, quasi nempe ab aliquo corrupta esset, ex sequentibus clare admodum cognoscemus.

VIII, 39, 40. *Dicit eis Jesus : Si filii Abraham estis, opera Abraham facite : nunc autem queritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo : hoc Abraham non fecit.*

VIII, 39, 40. *Dicit eis Jesus : Si filii Abraham estis, opera Abraham facite : nunc autem queritis me interficere, hominem qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo : hoc Abraham non fecit.*

Omni modo et ratione, ut simpliciter dicam, Judæorum mitigans ferociam, obscure et adumbrate Christus eos alloquitur, nudam reprehensionem non afferens, sed blando sermone temperatam, sensimque quodammodo ac varie iram eorum permulcens. Sed postquam insanire prorsus eos videt, nihilque eorum quæ dicuntur percipere, relecto velamine omnique amictu, demum eos alloquitur. Deceret enim, inquit, si inter Abraham filios ascribi summi honoris loco ducitis, illius mores imitari : deceret progenitoris vestri vestigia virtutum ; deceret ejus obsequium æmulari. Ille Deum dicentem audiit : « Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi, » nec in perficiendis Dei jussis cunctatus, statim e patria sua discessit, cumque terram alienam ignoraret eam capessit⁶¹, Dei bonitate et misericordia 549 confusus. Jam vero cum ipsam vitæ metam attigisset, ac centesimum circiter annum ageret, audiit fore sibi semen, nihilque dubitans illico loquenti credidit, nequaquam attendens carnis infirmitati, sed Dei prædicentis potestatem apud se reputans. Jussus est in sacrificium offerre Deo dilectum, et naturalem affectum statim expugnavit, juvenis amore divino mandato postposuit. Omnia vero in vobis contraria ego reperio. Interficiendum enim me queritis, inquit, quia quæ Dei sunt vobis sum locutus. Hoc Abraham non fecit, nec enim incredulitate sua loquentem contumeliose habuit, nihil in eum molitus est qui molestiam afferebat. Quomodo ergo illi Abraham

⁶¹ Gen. xii, 1.

estis, qui quantum moribus distatis, tantum ab A
ejus erga Deum pietate estis alieni? Observa porro
quo ordine et quam apposite sermocinetur Chris-
tusus: non enim dixit in his se audisse veritatem a
Patre, sed a Deo, quoniam Judæi ob immanem
suam stultitiam in falsas de eo suspiciones ab-
ibant, rati patrem quemdam unum e mortalibus eum
dicere, verum percommode de morte sermones
faciens hominem seipsum nuncupat ubique sibi ut
secundum naturam Deo immunitatem corruptionis
asserens, cæterum suiipsius templum a se non
excludens, sed tanquam unus existens Filius,
etiam cum homo factus est. Veritatem tamen se
locutum dicit. Non enim sermo Dei docet pietatem
exercere in typis et figuris, sed cultum spiritalem
ac verum amplecti suadet. Cum vero dicit illud,
« Audiui a Patre, » nequaquam scandalizari oportet.
Quandoquidem enim hominem se profitetur,
convenienter homini et hoc dicit; ut enim tan-
quam homo mori dicitur, dicatur etiam audire
tanquam homo. Rationi autem consentaneum est,
cum insitam quam habet voluntatum Patris sui
notitiam tanquam in audiendo ponat, ipsa quippe
sacra Scriptura ita loqui de Deo solet: siquidem cum
dicit, « Et audivit Dominus, » non utique illi pro-
prium et distinctam audiendi facultatem affingemus,
qualis est in nobis. Est enim simplex,
et compositionis expers natura divina, sed potius
sumemus pro auditione cognitionem, et pro cogni-
tione auditionem, nihil vero compositum est in
simplici, ut diximus. Tertiam porro expositionem
adjungemus, a proposito nequaquam deerrantes.
Dixit alicubi de Christo Deus 550 « Prophetam
suscitabo eis (Israelitis videlicet) ex fratribus eorum
sicut te, et ponam sermones meos in os ejus,
et loquetur eis juxta omnia quæcumque mandavero
eis⁴¹⁻⁴². » Propter hanc, opinor, causam Dominus nos-
ter Jesus Christus se a Patre veritatem audivisse
ait, eamque Judæis dicendo aperuisse, simul redar-
guens eos, tanquam Deo ipsi ac Patri pugnantes,
seque reipsa eum esse perspicue demonstrans
quem legis auctor suscitaturum iis promiserat.

ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀκούσας φησι παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἀλήθειαν, ταύτην τε λαλῆσαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁμοῦ καὶ αὐτῷ, μαχομένους ἐλέγχων αὐτοὺς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ἑαυτὸν ἐναργῶς ἐκείνων ἰόντα δείκνυς, ὃν ἀναστήσειν αὐτοῖς ὁ νομοθέτης προεπηγγεῖλατο.

VIII, 41. Vos facitis opera patris vestri.

Postquam ostendit Judæos diversis a progenitore suo moribus, et ab ejus pietate in Deum longe alienos, vanam illam carnis gloriationem eis jure detrahit, cumque aperte dixerit inter ejus filios collocari non debere, alteri eos patri ascribit, et similitudinem operum propinquitatis vinculum veluti quoddam statuit, docens bonos bonis conjungi, improbos vero iis qui similibus moribus obstricti fuerint loco patrum esse oportere statuens. Quemadmodum enim quibus optime vivendi cupiditas incesserit, ac jam proinde sancti nuncupati

⁴¹⁻⁴² Deut. xviii, 18.

οὐκ ἐποίησεν· οὐ γὰρ ἐξῆδρισεν ἀπειθείαις τὸν λαλῆσαντα πρὸς αὐτὸν, οὐκ ἐξήτησέ τι δράσαι τὸν λυποῦντα αὐτόν. Πῶς οὖν ἐτι τέχνα τοῦ Ἀβραάμ ἐστε, τοσοῦτον τῆς ἐκείνου φιλοθείας ἀποφοιτήσαντες, ὅσον ἡ τῶν τρόπων δεικνύει διαφορά; Ἐπιτήρει δὲ ὅπως οἰκονομεῖ τὸν λόγον· οὐ γὰρ εἰργκεν ἐν τούτοις ἀκούσαι τὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπειπερ, ὡς ἀρτίως εἰρήκαμεν, ἐκ τῆς ἐνεύσης αὐτοῖς ἀμέτρου μαυρίας κατεσῦροντό πως ἐπ' αὐτῷ πρὸς ἐνοχίας οὐκ ἀληθεῖς, κατέματινὰ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς οἰόμενοι λέγειν αὐτόν· εὐ δὲ λῖαν τοὺς ἐπὶ τῷ τεθνάναι ποιούμενος λόγους, ἀνθρωπον ἑαυτὸν ὀνομάζει, πανταχοῦ μὲν ἑαυτῷ φυλάττων τὸ ἀδιάφορον ὡς Θεῷ κατὰ φύσιν, πλην οὐ διορίσας ἑαυτοῦ τὸν ἴδιον ναὸν, ἀλλ' ὡς εἰς ὑπάρχων Ἰῆς, καὶ ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος. Ἀληθειᾶν γε μὴν λαλῆσαι φησιν. Οὐ γὰρ ἐν τύποις ἐτι καὶ σχήμασι τὴν εὐσέθειαν ἐπιτηδεύειν ἡμᾶς ὁ τοῦ Σωτῆρος διδάσκει λόγος, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθινήν λατρείαν ἀναπέθει ἀγαπᾶν. Ὅταν δὲ λέγῃ τὸ « Ἀ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, » σκανδαλιστὸν οὐδαμῶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἑαυτὸν ἀνθρωπον εἶναι φησιν, ἀνθρωποκρατικῶς καὶ τοῦτο λαλεῖ. Ὡς γὰρ ἀποθνήσκων ὡς ἀνθρώπος λέγεται, λεγέτω καὶ ἀκούειν ὡς ἀνθρώπος. Εἰκὸς δὲ ὅτι τὴν ἐμφυτον γνῶσιν, ἣν ἔχει περὶ τῶν θελημάτων τοῦ ἰδίου Γεννήτορος, ὡς ἐν τῷ ἀκούσαι τιθῆσιν· οὕτω γὰρ ἀκούσαι ἔθος, καὶ αὐτῇ λέγειν πολλὰς τῆ θεοπνευστῆ Γραφῆ περὶ Θεοῦ· ὅταν γὰρ εἴπῃ, « Καὶ ἤκουσε Κύριος, » οὐχὶ δὴ πάντως ἰδὴκην καὶ ἀφωρισμένην τὴν ἀκουστικὴν αὐτῷ περιθήσομεν αἰσθησιν, καθάπερ οὖν ἐστὶν ἐν ἡμῖν. Ἀπὴ γὰρ ἐστὶν ἡ θεία φύσις, καὶ συνθέσεως ἀπάσης ἀπύλαγμένη· παραδεξόμεθα δὲ μᾶλλον ὡς ἀκοὴν τὴν γνῶσιν καὶ ὡς γνῶσιν τὴν ἀκοήν· σύνθετον δὲ οὐδὲν ἐν ἀπλῷ, καθάπερ εἰρήκαμεν. Τρίτον δὲ τούτοις ἐποίησεν λόγον, οὐκ ἀπὸ τοῦ πρέποντος ἰόντες σκοποῦ. Ἐφη που περὶ Χριστοῦ πρὸς Μωσῆα τὸν ἱερώτατον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὅτι Προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς· ὁ δὴλον δὲ ἐτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· « ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὥσπερ σὲ, καὶ θήσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς κατὰ πάντα ὅσα ἂν ἐντελωμαι αὐτῷ. » Διὰ ταύτην οὖν οἶμαι τὴν αἰτίαν

D Ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν.

Ἐξετεροτροποῦντας ἀποδείξας τῷ προγόνῳ τοῦ Ἰουδαίου, καὶ πολὺ τῆς ἐκείνου φιλοθείας ἐξημισμένους, ἀπογυμνοὶ μὲν εἰκότως τοῦ εἰκαίου σαρκικοῦ καυχήματος· τὸ δὲ μὴ χρῆναι λοιπὸν ἐν τοῖς ἐκείνου κατατετάχθαι τέχνους διαβρῆδην εἰπῶν, ἐτέρῳ τῷ κατ' αὐτοῦ προσνέμει πατρὶ, καὶ τὴν ἔργων ὁμοιότητα δεσμὴν ὥσπερ τινὰ συγγενείας ὤρισατο, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς τὴν ἔξιν ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς συνδεδῆσθαι πρέπει διδάσκων, τοὺς γε μὴν τῷ φαύλῳ συμβιοτεύοντας τῶν κατὰ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἰσοῖς κατεγγυωμένων ἐν τάξει ποιεῖσθαι πατέρων ἀκόλουθον εἶναι διοριζόμενος. Ὅνπερ γὰρ

ερόπων τοῖς ἁγίοις βιοῦν ἐλομένοις καὶ ἁγίοις ἦδη διὰ τοῦτο κερηματοκόσιν. ἀκινδύνως ἐξέσται Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν, ἐπειπερ αὐτὸν κατὰ τὸ ἐγγωροῦν ἀνθρώποις ἀπομιμῆσθαι σπουδάζουσιν, οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς δικαίως ἂν ἐπιγράφουσι γεννήτωρ ὁ Πονηρὸς, ἐπειπερ αὐτοῦ καὶ τῆς πονηρίας καὶ τῆς δυστροπίας ἐν ἤθεσι τοῖς ἰδίοις διαπλέττουσι τὴν εἰκόνα. Πάτηρ γὰρ οὐ πάντως ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννήσας νοεῖται μᾶλλον παρὰ τῆ θείᾳ Γραφῇ, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῖς ἰδίοις ἤθεσι συμμόρφους ἔχων· τινὰς, ὧν καὶ εἶναι λέγεται διὰ τοῦτο πατήρ. Οὕτω καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλει πρὸς τινὰς· « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Ὡσπερ οὖν, καθάπερ ἐλέγομεν, καὶ Θεῷ, καὶ τοῖς ἁγίοις πατέροι σύμμορφοι τινες ἀποτελοῦνται διὰ τῆς ἐν τρόποις ὁμοιότητος καὶ ἁγιασμοῦ· οὕτω καὶ τῷ διαβόλῳ, καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ὁμοίησιν, καὶ ὁμογνώμονες ἀποτελοῦνται τινες ἐξ ἰδίας τοῦτο πάσχοντες μοχθηρίας. Οὐκοῦν ἁγίοις μὲν πατέρες οἱ ἄγιοι, πονηροῖς δ' αὐτὸν καὶ πονηροῖς. . . . . κερηματοκόσται. Καὶ οἱ μὲν τὴν θείαν μορφήν, ὅσον ἤκεν εἰπεῖν, ἐν ἁγιασμῷ ταῖς ἐαυτῶν ἀναμαρτόμενοι ψυχαῖς καὶ τὴν οἰκειὸς υἱότητος πρέπουσαν ἔχοντες παρρησίαν, εἰκότως ἐροῦσι· « Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » φαῖλοι δὲ πάλιν τῷ κατ' αὐτοὺς ἀνακρίσονται πατρί, γεννηθέντες ὡσπερ τῆς εἰς αὐτὸν ποιγαροῦν Ἰουδαίους ἕτερον παρὰ τὸν ἁγίον Ἀβραάμ· λέγει σαφῶς.

Εἶπον οὖν αὐτῷ· Ἐκ πορνείας ἡμεῖς οὐ γεννηθήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν.

Φθάσας ἦδη προείπον ὅτι πικρὰς καὶ ἀνοστοὺς ἐπὶ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὰς διαλήψεις ἐνόσουν οἱ πάντα τολμῶντες Ἰουδαῖοι· εὐκόλως. Ὄντο γὰρ διεφθάρθαι μὲν τὴν ἁγίαν Παρθένον τὴν τοῦ Κυρίου μητέρα φημι, ἔχουσαν δὲ ἀλῶναι κατὰ γαστρός οὐκ ἐξ ἁγίου Πνεύματος, ἢ ἐξ ἐνεργείας τῆς ἀνωθεν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ τυχόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀπειθεῖς γὰρ ὄντες καὶ ἀσύνητοι παντελῶς, λόγον οὐδένα τῶν προφητικῶν ἐποιούντο γραμμάτων, καίτοι διαρρήδη ἀκούοντες· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, » ἢ εἰς μόνην ὄρωντες τὴν σάρκα, καὶ κατὰ ἡμᾶς ἀκολουθίας ἐπόμενοι, τὴν δὲ καὶ ὑπὲρ λόγον ἐργάτιν οὐκ ἐνοήσαντες φύσιν, νηδὺς ἤνυτο μὲν εὐδὲν, ἄπαν δὲ τὸ δοκοῦν ἱππηλατῶν μὴ ἐτέρως δύνασθαι κωφορεῖν γυναῖκα νομιζουσιν, εἰ μὴ ἐκ συνόδου τῆς πρὸς ἄνδρα καὶ μέλει. Τοιαύτην νοσοῦντες τὴν ὑπόψιαν οἱ δειλαιοὶ, συκοφαντεῖν ἀποτόλμων τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος γέννησιν τοῦ θεοῦ τε καὶ οὐκ ἀσχυμάτου γεννήματος. Ἐπειδὴ δὲ τῆς πρὸς Ἀβραάμ αὐτοὺς συγγενείας ἔξω τιθεῖς ἑτέρω προσέμει· δὲ πατρί, χαλεπαίνουσι σφόδρα, καὶ τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς ὀργὴν ἀχαλίνως ἐπαφρίζοντες, διαλοδορούμενοι λέγουσιν· « Ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεννηθήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. » Τοιοῦτόν τι γὰρ φασιν αἰνιγματωδῶς· Δύο μὲν πατέρας ἔχεις αὐτός, ἀλλ' οὐδὲ ἐξ εὐγενῶν ἐγεννήθης γάμων, ἡμεῖς δὲ ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν. Ἄλλ' ὁράτω τις

A fuerint, necbit iis citra periculum Deum vocare Patrem, quandoquidem eum, quantum fert humanitas, imitari student, sic improbis jure merito pater assignabitur ille Malus, quoniam in suis moribus improbitatis ejus et perversionis exprimentur imaginem. Pater enim in Scriptura divina non tantum intelligitur is qui ex seipso genuit, sed et qui sibi pares moribus aliquos habet, quorum idcirco dicitur esse pater. Ita divinus ille Paulus ad quosdam scribit : « In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui ». Quemadmodum ergo, ut antea diximus, Deo sanctisque patribus conformes quidam redduntur per morum similitudinem atque sanctitatem, sic et diabolo et ejus sociis similes quidam redduntur, ex improbitate sua id habentes. Igitur sanctis eisdem sancti sunt patres, improbis vero improbi eorum similes conveniunt. Et illi quidem divinam formam suis animis quod licet exprimentes, et legitimis filiis dignam libertatem usurpantes jure merito dicunt : « Pater noster qui es in 551 caelis ». Mali vero simili sibi patri ascribentur, in aequalem quodammodo nequitiam morum similitudine geniti. Patrem itaque Judæis alium esse a sancto Abraham Christus statuit : quis autem ille sit, nondum aperte ait.

δηλώσεως εἰς τὴν ἰσὴν μοχθηρίαν αὐτῶν. Πατέρα ὀρίζει τε καὶ ὀνομάζει Χριστός· τίς δὲ οὗτος, οὕτως

VIII, 41 Dixerunt itaque ei : Nos ex fornicatione non sumus nati : unum Patrem habemus Deum.

Antea dixi acerbis et impiis de Servatore Christo suspicionibus laborasse Judæos ad quidvis audendum præcipites. Existimabant enim corruptam quidem esse sanctam Virginem, Domini, inquam, matrem, et in utero habere deprehensam non ex sancto Spiritu aut virtute superna, sed a quodam forte homine corruptam. Increduli quippe cum essent ac imperiti prorsus, propheticorum scriptorum nullam plane rationem ducebant, quamvis palam et aperte audirent : « Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium », et ad solam respicientes carnem ac naturæ humanæ ordinem sequentes, hanc autem mirabilium effectricem naturam non spectantes existimabant mulierem non posse aliter utero concipere quam hominibus opera et coitu. Hæe suspicione laborantes miseri, calumniari audebant illam per Spiritum divinæ et admirabilis prolis generationem. Quoniam autem a cognatione Abrahæ eos excludit, et alteri adjudicat patri, vehementer excandescunt, et iram effrenate despumantes, cum convitio dicunt : « Nos ex fornicatione non sumus nati : unum Patrem habemus Deum. » Tale quid enim obscure promunt : Duos quidem patres ipse habes, qui neque ex ingenitis et legitimis natus es nuptiis, nos vero unum Patrem habemus Deum. Verum operæ pretium est rursus singularem eorum stultitiam hic attendere.

⁴¹ I Cor. iv, 15. ⁴² Matth. vi, 9. ⁴³ Isa. vii, 14.

Qui cum propter summam nequitiam et improbitatem nequidem in filiis Abraham computentur apud justum judicem, eo vesaniae feruntur, ut sibi etiam Deum Patrem arrogant, forte propter illud quod est in libris Mosaicis : « Filius meus primogenitus Israel »⁴⁷; hoc vero per vocem Isaiae dictum apud se non perpendunt : « Væ, filii desertores, hæc dicit Dominus »⁴⁸. At quæri merito possit, quid causæ sit cur Judæi in præsens non amplius dicant : « Pater noster est Abraham, » vel « Unum patrem habemus Abraham, » verum statim ad unum Deum confugiant. Respondemus tale aliquid apud se cogitasse. **552** Nimirum cum singulari contumelia Dominum incesserent tanquam corrupta ante nuptias matre, duos patres ascriberent, ut malignæ suæ suspitioni optularentur unum dicebant. Nam per quæ se unum Patrem Deum habere contendunt, per hæc eadem duos patres oblique Domino exprobrant, opponentes velut unum duobus. Sic enim cogitabant, cum dicerent : « Unum patrem habemus Abraham, » se omnino negare alios, nimirum Isaac et Jacob, et duodecim qui ex illis erant : quod si facerent, videbantur jam in seipsos armari, et cum propria voluntate et gloria pugnare, et ita Israelitas a patrum nobilitate alienos ostendere, et per hoc Domini vocibus consentire. Quare ut noxam inde futuram declinent, non amplius dicunt : « Unum patrem habemus Abraham, » sed potius sibi unum Patrem Deum ascribunt, solo conviciandi studio pellecti, ut in majorem culpam incidant, qui cum impietatis omnis essent artifices, patris loco sumere audent omnis impietatis hostem.

ἡδοναῖς καταθελγόμενοι μόναις, ἵνα καὶ μίξοσι περιπτώσει ταῖς αἰτίαις, δυσσεβείας μὲν ἀπάσης ὄντες ἐργάται, ἐν πατρὸς δὲ τάξει λαβεῖν θαρσήσαντες τὸν ἀπάσης δυσσεβείας ἕχθρὸν.

VIII, 42. Dixit ergo eis Jesus : Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me : ego enim ex Deo processi, et veni.

Non negat his verbis Dominus licere quibusdam etiam inter Dei filios collocari, sed ostendit potius quibusnam ea gloria competat, et in sanctis id maxime reperiri, quinimo contumeliosos Judæos insanire arguit. Unus enim ac verus ego secundum naturam sum Filius, inquit, ex Deo Patre nimirum : omnes ad mei similitudinem adoptati et in gloriam meam asciti, imagines quippe archetypis sunt similes. Quomodo igitur, inquit, posse numerari inter filios Dei dicitis, qui non tantum amare detrectant Filium ex Deo genitum, qui credentes in ipsum in suam ipsius formam transfert, sed et contumeliose habent non uno modo sed pluribus? At qui Dei ac Patris characterem non suspiciunt, quomodo conformabuntur ad ipsum? Cæteroque, non licet quibusvis, inquit, citra reprehensionem Deum vocare Patrem, sed in quibus pietatis erga eum decus elucet, his, opinor, ac non aliis competet. Ego præclara consulturus

πάλιν, καὶ διασκεπτεῖσθω σαφῶς ὅσην κίν τούτων νοσοῦσι μωρίαν. Οἱ γὰρ διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς φανερὰ τὴν τε καὶ μοχθηρίαν οὐδὲ ἐν τέκνοις Ἀβραάμ τεθειμένοι παρὰ τῷ δικαίῳ κρητῆ, πρὸς τοσοῦτον ἀποπληξίας οὐχονταί μετρον, ὡς καὶ θεὸν αὐτοῖς ἐπιφημίζειν πατέρα, τάχα που διὰ τὸ ἐρημμένον ἐν βίβλοις Μωσαϊκαῖς· « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ, » τὸ δὲ διὰ τῆς Ἡσαίου φωνῆς εἰς νοῦν οὐ δεχόμενοι « Οὐαὶ, τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος. » Ζητήσεις δ' ἂν τις εἰκότως, τί τὸ πεπαικὸς ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦς Ἰουδαίους οὐκέτι λέγειν· « Ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστίν, » ἢ « Ἐνα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, » ἀλλ' εὐθύς ἐπὶ τὸν ἕνα θεὸν ἀναδραμεῖν. Καὶ μοι δοκοῦσι τοιοῦτον τι διασκεπθῆναι καθ' ἑαυτοῦς. Ἐπειδὴ γὰρ ὑποπλήττοντες τῇ λοιδορίᾳ τὸν Κύριον ὡς ναυθευμένης πρὸ γάμου τῆς μητρὸς, δύο πατέρας ἐπέγραφον αὐτῷ, ἀναγκαίως συνεργὸν ὡσπερ τινὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ κακονοίας τὴν τοῦ ἐνὸς κλήσιν ἐξήρουν μαθεῖν. Δι' ὧν γὰρ αὐτοῦς ἕνα πατέρα τὸν θεὸν ἔχειν δισχυρίζονται, διὰ τούτων αὐτῶν δύο τῷ Κυρίῳ πλαγίως ἐπονειδίζουσιν ἀντιπαριστάντες ὡσπερ τὸν ἕνα θεόν. Ἐνεδόουν γὰρ ὅτι λέγοντες· « Ἐνα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, » πάντως ἂν ἠρνήσαντο τοὺς ἑτέροους, Ἰσαὰκ δὴ λέγω, καὶ Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων δυοκαίδεκα, ὅπερ εἰ δρῶεν, ἐδόκουν ἤδη καθ' ἑαυτῶν ἐξοπλίζεσθαι, μάχεσθαι τε τῷ ἰδίῳ θελήματι καὶ καυχῆματι, τῆς τῶν πατέρων εὐγενείας τὸν Ἰσραὴλ ἀλλοτριούντες, συντρέχειν τε διὰ τούτου λοιπὸν ταῖς τοῦ Κυρίου φωναῖς. Βλάβος τοιγαροῦν ἐκτρέχοντες τὸ ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἀναφύεσθαι δοκοῦν, οὐκέτι μὲν λέγουσιν· « Ἐνα πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, ἐπιγράφουσι δὲ μᾶλλον ἑαυτοῖς ἕνα πατέρα τὸν θεόν, ταῖς εἰς λοιδορίας σφαλερωτάταις ἀπάσης δυσσεβείας ἕχθρὸν.

Ἐἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἐὶ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν εἴη, ἠγαπαῖτε ἂν ἐμὲ, ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἦκα.

Ὁὐκ ἀναίρει δὲ διὰ τούτων ὁ Κύριος τὸ ἐξείναι τισι καὶ ἐν υἱοῖς κατατάττεσθαι θεοῦ, δεικνύει δὲ μᾶλλον τίσιν ἂν πρόποι τὸ καύχημα, καὶ ὅτι μᾶλλον ἀγίοις ἐνυπάρχον εὐρεθῆσεται. Διελέγχει δὲ μᾶλλον ἀφραίνοντα τὸν ὕβριστὴν Ἰουδαῖον. Εἰς μὲν γὰρ, καὶ ἀληθῆς ἐγὼ πέφυκα κατὰ φύσιν Υἱὸς, ἐκ θεοῦ δὲ δηλονότι Πατρός· τῶθεινται δὲ πάντες ὡς πρὸς ἐμὲ μορφούμενοι, καὶ εἰς τὴν ἐμὴν ἀναβλέποντες ὄψαν· αἱ γὰρ εἰκόνας αἰετὸς πρὸς τὰ ἀρχέτυπα. Ἡὼς οὖν ὄλως δύνασθαι φησὶν ἐναριθμεῖσθαι ἐν τέκνοις θεοῦ τὸν ἐκ θεοῦ πεφνηότα, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν μεταπλάττοντα μὲν μορφοῦσιν τοῦς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, φασὶν, οὐχ ὅπως οὐκ ἀγαπᾶν ἐγνωκότες, ἀλλ' ἤδη καὶ ἀτιμάζοντες, οὐ καθ' ἕνα τρόπον, ἀλλὰ κατὰ πολλοὺς; Καὶ οἱ τὸν χαρακτῆρα μὴ δεξάμενοι τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς, πῶς ἂν ὄλως μορφοθεῖαν ὡς πρὸς αὐτόν; Ἄλλως τε καὶ οἱ τοῖς τυχοῦσιν ἀνεγκλήτως ἐξίσταται, φησὶ πατέρα καλεῖσθαι τὸν θεόν, ἀλλ' οἷς ἂν τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἐναστράπτοι τὸ κάλλος,

⁴⁷ Εὐδ. iv, 22. ⁴⁸ Isa. xxx, 1.

ἐκείνους οἶμαι, καὶ οὐχ ἑτέροις, ἀρμόσει. Ἐγὼ τὰ ἀλλίστα συμβουλευῶν ἐξ οὐρανοῦ παραγγέλονα, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μὲν φωνῶν καλῶν ὑμᾶς ὁ ἐμὸς εὐρίσκεται λόγος. Ἄλλ' εἶπερ ἦν ὄντως ὑμῖν ἐν σπουδῇ καὶ πόθῳ τὸ ἔχειν πατέρα τὸν Θεόν, πάντως δεῖ καὶ ἡγαπήσατέ με, τὸν τῆς τοιαύτης ὁδοῦ καὶ καθηγῆσθαι, καὶ διδάσκαλον, τὸν δίδόντα τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ ἀληθῶς Ἰδὸν ὁμοιότητος τὰς ἀφορμὰς, τὸν ἀποτελοῦντα συμμόρφους ἑαυτῷ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοὺς δεχομένους αὐτόν. Ὁ δὲ ὄλιως, φησὶν, οἰκειότητι τῇ πρὸς Θεὸν ἐπαυχῶν, πῶς οὐκ ἂν ἡγάπησε τὸν παρὰ Θεοῦ; Πῶς γὰρ, εἶπέ μοι, τιμήσει τὸ δένδρον ὃ τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα καρπὸν ἀνοήτως ἐκμισαττόμενος; « Ἦ τοίνυν, φησὶ, ποιήσατε τὸ δένδρον καλόν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλόν, ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρόν. » Οὐκ οὖν ἐπὶ τὸ δένδρον εὐγενὲς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ λαμπρότητα ταῖς ἑαυτῶν κεφαλαῖς ἐπαντελεῖν ἐγνώκατε, διὰ τί μὴ καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ καρπὸν τοιοῦτον εἶναι πιστεύσαντες ἡγαπήσατε; Ὁμοῦ τοιγαροῦν τὸ προκειμένον καὶ πικρὸν ἔχει πρὸς Ἰουδαίους τὸν ἐλεγχόν. Δεικνύει γὰρ ψευδομένους· ὅτε γὰρ πατέρα καλεῖν Θεὸν ἐπιχειροῦσι, πολὺ τι τῆς ἀρετῆς τῶν εἰς τοῦτο κεκλημένων ἀφαιρηκότες διὰ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν· ὁμοῦ δὲ χρησίμως καὶ τῆς ἀβρότητος γεννήσεως εἰσφέρει τὴν μνήμη, ἵνα πάλιν κἀν τούτῳ δυσσεβῶντες ἀλίσκωνται, δυσσεβῆ καὶ νόθον ἀποκαλοῦντες αὐτόν. Ἐν μὲν οὖν τῷ λέγειν· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, » τὴν ἐκ Πατρὸς ἀβρότητον τε καὶ ἀναρχον γέννησιν ἑαυτοῦ σημαίνει· τὸ δὲ « Ἦκω » προστιθεὶς, τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ πάροδον τὴν μετὰ σαρκός. Καὶ οὐ δὴ πού φησιν ἄρτι τότε καὶ πρῶτον τότε ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀναλάμψαι τὸν Θεὸν Λόγον, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος· τοῦτο γὰρ ἐν τισὶν ἔδοξε τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν· ἐκλήψεται δὲ μᾶλλον καὶ ἀκολούθως τὸ εἰρημένον, καὶ νοῆσει πάλιν εὐσεβῶς. Οὐ γὰρ ἐπεὶ συνῆψε τὰς λέξεις τότε, ἐξῆλθον καὶ τὸ ἦκω φημι, ὁμόχρονος ἔσται πάντως τῇ γενέσει τῆς σαρκὸς ὃ ἐκ Πατρὸς Λόγος, ἀλλ' ἐκάστῳ τῶν σηματομένων τὸ πρέπον διατηρήσομεν· πρῶτην μὲν γὰρ τὴν τοῦ Λόγου γέννησιν τὴν ἐκ Θεοῦ νοουμένην ἀνάρχως εἶναι καὶ ὑπὲρ νοῦν πιστεύοντες· διδὲ καὶ προτίθεται ἐν τῷ, « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον » ἢ δὲ δευτέρα ἢ κατὰ σάρκα· « Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἐκεῖνός με ἀπέστειλεν. » Ἐσαρκώθη καὶ ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστι, Γέγονα ἄνθρωπος. ἐν εὐδοκίᾳ τε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀφικόμεν ἔν τῷδε τῷ κόσμῳ διαλεξόμενος ὑμῖν τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ γνωρίσων οὐκ εἰδότες τὰ ὅσα περ αὐτῷ κατὰ γνώμην ἔστιν. Ἄλλ' οὐκ ἡγαπήσατε, φησὶ, τὸν ἐκ θείας ὑμῖν ἀναδειχθέντα βουλῆσεως Σωτῆρα καὶ ποδηγόν. Πῶς οὖν ἐτι χρηματιεῖτε τέκνα Θεοῦ, ἢ κατὰ τίνα τρόπον τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀποκερδανεῖτε τὴν χάριν, τὸν ἐξ αὐτοῦ μὴ τιμήσαντες; Εἰκόσ δὲ δὴ τι πάλιν ὑπαινέττεσθαι τὸν Κύριον, καὶ καθυλακτοῦντα μάτην αὐτοῦ τῶν Ἰουδαίων τὸν δε-

ascendens ad Deum, et ad Dei formam exprimendam sermonibus meis vocare vos comperior. 553 Sed si vobis curæ esset Deum habere Patrem, omnino me diligeretis, istius viæ ducem ac magistrum, similitudinis cum uno veroque Filio vobis ansam præbentem, qui conformes sibi ipsi reddit eos qui per Spiritum sanctum eum suspiciunt. Qui autem familiaritate et propinquitate cum Deo, inquit, gloriatur, quomodo non diligeret eum qui est a Deo? Quomodo enim, amabo te, arborem colet is qui fructum ejus exsecratur? « Aut ergo, inquit, facite arborem bonam, et fructum ejus bonum: aut facite arborem malam, et fructum ejus malum ». Quare si nobilis est arbor, id est Deus ac Pater, ejusque splendorem vestris capitibus conciliare vultis, quidni fructum qui ex eo procedit istiusmodi esse credentes, una quoque diligitis? Simul ergo acerbam hic læcus Judæorum continet reprehensionem. Eos enim ostendit esse mendaces, cum Patrem vocare Deum non vereantur qui ab eorum virtute quibus id competit longe distant, propterea quod eum non diligant qui ex Deo est secundum naturam: simulque utiliter ineffabilis generationis mentionem injicit ut vel ex hoc rursus impietatis rei sint, qui impium et spurium ipsum nuncupant. Cum ergo dicit: « Ego ex Deo processi. », ineffabilem et principii expertem suam ex Patre nativitate significat, cum autem addit, « Veni, » suum in hunc mundum cum carne adventum denotat. Neque vero tum primum ex Deo ac Patre Verbum effulsisse ait, cum homo factus est, hoc enim hæretici quidam somniant; sed pie potius dictum illud accipiendum venit. Non enim ex eo quod has dictiones, processi et veni conjunxit, æquale erit nativitati carnis Verbum ex Patre, sed suum cuique tribuemus. Primum quidem Verbi generationem illam ex Deo principii expertem ac supra mentem hominis esse credentes: idcirco enim præposita est in his verbis: « Ego ex Deo processi; » altera vero secundum carnem his verbis designatur: « Neque enim a meipso veni, sed ille me misit. » Incarnatus sum sicuti vos, id est homo factus sum, et Dei ac Patris placito in hunc mundum veni, prompturus vobis quæ a Deo sunt, et nescientibus ejus voluntatem declaraturus. Sed non dilexistis, inquit, eum qui divina voluntate vobis Servator et dux est constitutus. Quomodo ergo jam filii Dei nuncupabimini, 554 aut qua ratione gratiam familiaritatis cum eo consequemini, si Filium ejus non honoratis? Consentaneum est porro Dominum aliquid rursus subinvenire, et Judæorum populo frustra ei oblatranti silentium his verbis imponere. Quid autem hic significetur paucis aperiemus. Multi apud Judæos Dei timorem nihili ducentes, sed honores humanos duntaxat æstimantes ac turpi lucro dediti, vaticinari audebant de corde suo loquentes, et non ex ore Do-

⁵⁵ Matth. xii, 33. ⁵⁶ Joan. viii, 42.

mini, sicut scriptum est ⁵¹. Unde ille universorum Dominus increpabat dicens : « Non nisi prophetas, non locutus sum ad eos, et ipsi prophetabant ⁵². » Sed et gravia deinceps facturos interminabatur, clamans : « Væ qui vaticinantur de corde suo, et omnino non vident ⁵³. » Talis erat Ananias qui Jeremiæ sermonibus suum opponebat mendacium, et, ligneis catenis arreptis confractisque, dixit : « Hæc dicit Dominus : conteram jugum regis Babylonis ⁵⁴. » Quia ergo Servatore nostro dicente : « Nunc autem quæritis interficere me hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audiavi a Deo ⁵⁵, » murmurabant Judæi, et ignorantes quis esset revera, pseudopropheta eum esse putabant, atque hanc ob causam obfirmatis animis eum conviciis incessere audebant, tantaque cædis inferendæ cupiditate flagrabant, ut ad id jam aggredierentur. Utiliter eos denuo terret, dicens haudquaquam a semetipso venisse, quemadmodum pseudoprophetae solebant, sed missum esse a Deo, ut simul et pseudoprophetae suspicionem a se renovens et docens non mediocres poenas daturus non tantum qui missum a Deo ac Patre contumeliose habeant, sed qui necem ei machinentur, effrenatam eorum audaciam reseraret. Istius ergo loci explicatio est hujusmodi. Sed credibile est hæreticum impietati suæ pabulum hinc arsepturum. Unigeniti quippe substantiam forsitan accusabit, eumque minorem esse Patre putabit ex eo quod missum se esse dicat ab ipso. Sed recolligat quisquis ille est dispensationis antea dictæ modum, et Pauli meminerit de Filio clamantis : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum ⁵⁵⁵ factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem ⁵⁶. » Quod si volens ac libens humiliavit semetipsum, consentiente videlicet ac simul quodammodo annuente Patre, quid culpæ demum erit in eo, qui dispensationis rationem ad finem quo decet modo perducit? Siq̄ autem ex eo quod se missum ait, Patre minorem eum existimās, quomodo, quæso, is qui minor sit, ut stulte censes, eodem plane et per omnia simili modo quæ Dei sunt operatur? Quomodo quæ Dei sunt minus in seipso habere videtur, cum omnia perfecte contineat quæ sui sunt genitoris, et plenissimam potestatem habeat Deo dignam? Quapropter nequaquam inferior censebitur propter missionem, sed Deus existens de Deo secundum naturam ac verus, cum sit ipse, sapientia et Patris potestas, ad nos mittitur, sicut e sole lumen spargitur, ut sapientia ditet quod caret sapientia, atque ita demum evehatur per ipsum, et ad agnitionem Dei ac Patris corroboretur quod infirmum est, et ad omnem virtutem

μον, κατάσιγάζειν ἐπειγέσθαι, καὶ διὰ τῶν τοιούτων ῥημάτων. Τί δὲ ἄρα τὸ ὑποδηλούμενόν ἐστι, δι' ὀλίγων ἐροῦμεν. Πολλοὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν μὲν θεὸν παρ' οὐδὲν ἠγούμενοι φόβον, θαυμάζοντες δὲ καὶ ἀποδεχόμενοι μόνας τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμὰς, καὶ αἰσχροῶν λημμάτων ἠτιώμενοι, προφητεύειν ἀπειλούμενοι τὰ ἀπὸ καρδίας ἑαυτῶν λαλοῦντες, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καθὰ γέγραπται. Καὶ γούν αὐτοὺς ὁ πάντων Δεσπότης ἐπητιάζο λέγων· « Οὐκ ἔπεστευδα τοὺς προφήτας, οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ προφήτευσον. » Ἄλλὰ καὶ δράσειν αὐτοὺς τὰ δευρὰ ἐπιτελεῖται λοιπὸν βοῶν· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσι! » Τοιοῦτός τις ἦν Ἀνανίας ὁ τοῖς Ἱερουσαλήμ λέγων τὸ οικεῖον ψεῦδος ἀντιτιθεὶς, καὶ τοὺς μὲν ξυλλήθους ἀρπάσας κλειοὺς, συντρέψας δὲ, καὶ εἰπὼν· « Τάδε λέγει Κύριος· Συντρέψω τὸν ζυγὸν Βαβυλωνίων βασιλείως. » Ἐπειδὴ τοίνυν λέγοντος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· « Νῦν δὲ με ζητεῖτε ἀποκτείναι ἀνθρώπων, ὅς τῃ ἀληθείᾳ ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Θεοῦ, » διεγόγγυζον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὴν ἐστὶν ἀληθῶς οὐκ εἰδότες αὐτὸν, ψευδοπροφήτην ὑπάρχειν ἐνόμιζον, ἐσκληρύνοντό τε ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὡς ἤδη μὲν αὐτῷ καὶ διαλοιδορεῖσθαι τολμᾶν, φονεῖν δὲ οὕτως ἀγρίως, ὡς ἤδη τοῦτο καὶ ἐπειγέσθαι δρᾶν, χρησίμως αὐτοὺς καταπτοεῖ πάλιν, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ μὲν ἐλθεῖν καθάπερ ἦν ἔθος αὐτοῖς ψευδοπροφητεύουσαι, ἀπεστάλθαι δὲ παρὰ Θεοῦ λέγων, ἵνα ἐν ταυτῷ καὶ τῇ τοῦ ψευδοπροφήτου δόξαν ἀποκρουόμενος, καὶ διδάσκων ὡς οὐ μετρίαν ὑπέξουσι δίκην, οὐχ ὅπως ἀτιμάζοντες μόνον τὸν ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀλλ' ἤδη καὶ φονεῖν ἐπ' αὐτῷ τολμήσαντες, τὸ ἀχάριν αὐτῶν ἀνακόψει θράσος. Ὁ μὲν οὖν τοῦ προκειμένου λόγος ἐν τούτοις. Εἰκόσ δὲ πάλιν τροφήν ὡσπερ τινὰ ποιῆσθαι τὸν αἰρετικὸν τῆς ἐνοούσης αὐτῷ δυσσεβείας τὸ εἰρημένον. Κατηγορήσει γὰρ ἰσως τῆς οὐσίας τοῦ Μονογενοῦς, εἶναι τε αὐτῇ ἐν ἐλάττωσιν, ἢ ἐν οἷς ἐστὶν ὁ Πατὴρ νομῖσει, διὰ τὸ ἀπεστάλθαι λέγειν παρ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐννοεῖτω πάλιν ὁ τοιοῦτος, καὶ τῆς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένης οικονομίας τὸν τρόπον, καὶ μεμνήσθω τοῦ Παύλου βοῶντος περὶ τοῦ Υἱοῦ· « Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαθὼν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐθεῖς ὡς ἀνθρώπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου. » Εἰ δὲ ταπεινώσεν ἑαυτὸν ἐκὼν, δηλονότι συγκατανεύοντος ὡσπερ καὶ συνεθέλοντος αὐτῷ τοῦ Πατρὸς, ποῖον ἔξει τὸ κατηγορηματικὸν διεξάγων εἰς τέλος τῆς οικονομίας τὸν τρόπον, καθ' ὃν εἶδε λόγον; Εἰ δὲ διὰ τὸ λέγειν ἀπεστάλθαι, καὶ ἐν ἐλάττωσιν ἢ ἐν οἷς ἐστὶν ὁ Πατὴρ οἶει μεῖσθαι τὸν Υἱὸν, πῶς, εἰπέ γάρ μοι πάλιν, ὁ ἐν ἐλάττωσιν ὢν κατὰ τὴν σὴν ἀμαθίαν, ἀπαρράλλακτως ἐνεργεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ; Πῶς γὰρ τὰ Θεοῦ τὸ ἐλάττων ἐν αὐτῷ διαφαίνεται πάντα τελείως ἔχοντος τὰ τοῦ ἰδίου γεννήτορος, καὶ πλη-

⁵¹ Jerem. xxiii, 16. ⁵² Ibid. 21. ⁵³ Ezech. xiii, 17. ⁵⁴ Jerem. xxx, 8. ⁵⁵ Joan. viii, 40. ⁵⁶ Philipp. ii, 6, 7.

ρεστάτην ἐξουσίαν τὴν θεοπρεπῆ; Οὐκοῦν οὐκ ἐλάττων διὰ τὴν ἀποστολὴν νοηθήσεται, ἀλλὰ Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἀληθινῶς, ἐπιπέτρ φῶτός ἐστιν ἡ σοφία καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς, πέμπεται πρὸς ἡμᾶς, καθάπερ ἐξ ἡλίου τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐκιδαννύμενον φῶς, ἵνα σοφοὶ τὸ σοφίας ἐπιδείξ, οὕτω τε λοιπὸν ἀναβιδάζοιτο δι' αὐτοῦ, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δυναμωθῆ τὸ ἡσθενηκός, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν ἀναγάγοιτο. Πάντα γὰρ τῇ ἀνθρώπου φύσει τὰ κάλλιστα διὰ μόνου κέφηγε τοῦ Χριστοῦ. Ἰκετικὸν οὖν ἄρα τὸ παράπαν οὐδὲν ἐν Χριστῷ, πλην ἄρα μόνῃς τῆς κατὰ σάρκα μορφῆς, θεοπρεπῆς δὲ μᾶλλον ἢ ἐφ' ἅπασιν ἐξουσία καὶ δύναμις, κἂν ὁ λόγος ἡμῖν σχηματίζεται. . . .

Διὰ τί τὴν λαλίαν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκοῦειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Τὸ καὶ πολλὰκις εἰρημένον ἡμῖν πάλιν ἐροῦμεν, διὰ τὸ τοῖς ἐντευξομένοις λυσitteλέσ· ἵνα γὰρ καὶ μᾶλα συχνῶς τὸν λόγον διὰ τοῦ πεφυκότος ὠφελεῖν, τὸ ἀδικοῦν οὐδέν. Ἔστω τοιγαροῦν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ τὸν μὲν ἀπὸ γλώσσης ἀναβρασθέντα λόγον οὐ πάντως ἐκδέχεσθαι τῶν ἀπειθούντων αὐτῷ, ἐνορῶν δὲ μᾶλλον εἰς καρδίας καὶ νεφρούς, τὰς ἀποκρίσεις ποιῆσθαι πρὸς τοὺς ἐν τῷ βῆθαι τῆς καρδίας αὐτῶν στρεφομένους ἐπι διαλογισμοῦς. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ οὐκ εἰδὼς τὰ ἐν ἐτέρῳ διανοήματα, τὸν προφορικὸν ἀναγκαίως ἐκδέχεται λόγον, Θεὸς δὲ οὐχ οὕτως· πάντα γὰρ εἰδὼς, ἀντὶ φωνῆς ἔχει τὸ ἐνθύμιον. Ἐπειδὴ τοίνυν ἔφη τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Κύριος ἐληλυθῆναι μὲν οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, καθάπερ ἦν ἔθος τοῖς ἐξ οἰκείας γνῶμης, καὶ οὐκ ἐκ Θεοῦ Πνεύματος ἐπὶ τὸ προφητεύειν βαδίζουσι, πεπήμεθαι γε μὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ, διενθυμοῦνται πάλιν, ἦτοι διαλογίζονται καθ' ἑαυτοὺς, ἢ καὶ λεληθότως ἀλλήλους ἐμφυθιρίζοντες ἐφασκεν· Πολλοὶ λαλαγήκασιν προφητῆται τὸ περὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Πνεύματος εἰς ἡμᾶς εἰσεκόμισαν λόγους, ἀλλ' εὐρίσκομεν οὐδὲν παρ' ἐκεῖνοις τοιοῦτον, ὅποιον ἐν τοῖς τούτου βήμασιν. Ἄποφέρει γὰρ παντελῶς τῆς κατὰ νόμον λατρείας, καὶ εἰς ἐτέραν τιὰν μεθίστησι πολιτείαν, καὶ ξένην ἡμῖν εἰσηγεῖται βίου διαγωγῆν. Οὐκοῦν ἀσύμφωνος ἐναργῶς, ἀσύμβατος δὲ τοῖς πάλαι γέγονεν ὁ λόγος αὐτῷ. Ταῦτα, κατὰ τὸ εἶδος, ἐπιπέτρ ἰθεῖστο διενθυμουμένους αὐτοὺς, δεικνύς ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶ, καὶ τὰ ἐν καρδίαις εἰδὼς βουλευήματα, προλαμβάνει καὶ φησι· « Διὰ τί τὴν λαλίαν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; » Ὅτι οὐ δύνασθε ἀκοῦειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. » Οὐκ ἠγνόηκα, φησὶν, ὡς τὴν ἐμὴν οὐ δύνασθε συνίνααι λαλίαν, ἦτοι διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐρῶ τὴν αἰτίαν ὑμῖν τοῦ πράγματος, καὶ τί τὸ ἐμποδῶν, καταστήσω σαφές. Οὐ δύνασθε τὸν ἐμὸν ἀκοῦσαι λόγον· τὸ δὲ οὐ δύνασθε φησὶν, ἀκουόντας ἐλέγχων περὶ τὸ τελείως ἀγαθόν, διὰ τὸ ἰδίους προσκράτησθαι πάθεσιν. Ἀπονευροὶ μὲν γὰρ ἡ φιληθονία τὸν νοῦν, καὶ ἡ πρὸς τὸ φαῦλον ἀγαλλίως ἐχουσα βροπὴ προσεκλύουσα τῆς καρδίας τὸν τόνον, ἀδραγῆ καὶ ἀτολμοστάτην αὐτὴν ἀπεργάζεται πρὸς γε τὸ ζῆνασθαι κατορθοῦν ἀρετῆν. Προσησθηνηκότες τοιγαροῦν ταῖς εἰς φαυλότητα βόρκαῖς, καὶ ὅπρ τῶν ἰδίων παθῶν τυραννοῦμενοι, φησὶ, τῶν ἐμῶν ἀκοῦειν

A perducatur. Præclara quæque etenim hominis naturæ per unum Christum exorta sunt. Nihil igitur in Christo servite, nisi quod ad earnis formam tantum spectat, sed Deo digna potius in quavis re virtus ac potestas, licet humanitate spectata recte loquámur, pro demissionis ratione ac modo.

οὐδὲν ἐν Χριστῷ, πλην ἄρα μόνῃς τῆς κατὰ σάρκα μορφῆς, καὶ δύναμις, κἂν ὁ λόγος ἡμῖν σχηματίζεται. . . . συμμορφούμενος.

VIII, 43. *Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.*

Quod sæpe dictum nobis est denuo repetemus in gratiam auditorum: identidem enim quæ usui esse possint inculcare, incommodi nihil est. Detur itaque Servatorem Christum incredulorum sermonem lingua expressum non excipere, sed in corda et renes eorum potius respicere, et sermocinationibus quas alto corde versabant respondere. Homo quippe cum alterius cogitationes ignoret, expressum ore sermonem excipit, Deus non item: cum enim omnia norit, pro voce cogitationem habet. Quia ergo Judæis Dominus dixit se visisse quidem non a seipso, ut moris est iis qui suoapte nutu ad vaticinandum accedunt, non ex divino Spiritu, sed missum esse a Deo, cogitant apud se, aut etiam inter se admurmurantes aiebant: Multi prophætæ locuti sunt de Deo et a Spiritu sermones nobis intulerunt, sed nihil tale apud eos reperimus, quale in verbis hujus. A legali enim cultu plane removet, et in aliud quoddam conversationis genus transfert, et peregrinum ac novum vivendi institutum nobis invehit. Proindeque ejus doctrina a veterum sermonibus plane dissentit. Hæc eos apud se volentes cum videret, ostendens Deum se secundum naturam esse, et agnoscens cordia consilia, prævertit eos et ait: « Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum ». Non ignoro, inquit, vos non posse percipere locutionem istam meam, sive doctrinam, sed rei vobis causam aperiam, et quid impedimento sit patefaciam. Non potestis audire sermonem meum; non potestis autem, inquit, arguens eos tardos et hebetes in capessendo perfecto bono, propterea quod suis vincantur affectibus. Mentem quippe voluptatis amor enervat, et ad nequitiam effrenata propensio cordis vim infringens imbecillam et segnem in colenda virtute eam efficit. Præoccupati igitur, inquit, vestris ad malum propensionibus, et vestris affectibus obnoxii meos sermones audire non potestis. « Rectæ » enim « sunt viæ Domini, » et scriptum est, » et justî ambulant in iis: qui autem impii sunt, infirmabuntur in illis ». Huic simile est quod ad Phariseos alibi dictum est: « Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam quæ a

⁸⁷ Οὐδε xiv, 10. ⁸⁸ Ibid. 10.

solo Deo est, non quaeritis⁹⁹?) Vel ex hoc enim quod non possunt illi credere, spontaneam mentis eorum infirmitatem, sive mentem ambitionis studio prius subactam significat. Rursus autem verum esse comperimus quod Pauli voce de Judæis dictum est: « Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi¹⁰⁰. » Igitur animales cum essent, stultitiam putabant eum a quo ad salutem vocabantur, et eximium conversationis iter docebantur, et per quem potest quis placere Deo virtutum amanti, cui omnis honor, gloria, potestas, in sæcula sæculorum. Amen.

πικρὰ οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν. » Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἦσαν ψυχικοί, μωρίαν ἠγοῦντο τὸν ἐπὶ τὸ σῶζεσθαι καλοῦντα λοιπὸν, καὶ τῆς ἐξαιρέτου πολιτείας διδάσκοντα τὴν ὁδὸν, ἀπευθύνοντά τε καλῶς εἰς τὸ ἀρέσκειν δύνασθαι τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ, ᾧ πᾶσα τιμὴ, δόξα, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁹⁹ Joan. v, 44. ¹⁰⁰ I Cor. ii, 14.

557 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟ ΕΝ Τῷ ΕΚΤῷ ΒΙΒΛΙΑῖ.

CAPUT LIBRI SEXTI UNICUM.

557 Quod morbi corporis ex præcedentibus animæ B peccatis nullis obveniant, sed neque peccata patrum in filios, aut quorumvis Deus ullis inferat, puniens eos qui nihil deliquerint, sed justum de omnibus iudicium ferat, proposito dicto: « Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? »

Ἐπισημαίνοντες τὴν ψυχῆς ἀμάρτηματῶν τὰ σωματικά τισιν ἐπισυμβαίνει πάθη, ἀλλ' οὐδὲ ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἢ τέκνα ἐπὶ τὴν ὁδὸν ὁ Θεός, τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας κολάζων, ἀλλὰ δίκαιον ἐπ' ἅπασιν ἐκφέρει τὸ κρίμα προσκαίμετον βητοῦ· Ῥαββί, τίς ἤμωσαν, οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ;

Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Ἐυαγγέλιον Βίβλιον Ἐκτον.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SEXTUS.

558 VIII, 44. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo.

Postquam eos jure merito cognatione Abrahæ exclusit, et illius moribus dissimiles atque a pietate erga Deum longe alienos esse ostendit, ac præterea causam exposuit ob quam non possent suis sermonibus audientes esse, rursus declarat quis convenientius ac magis proprie pater eorum nuncupetur. « Vos igitur, inquit, ex patre diabolo

Ἔμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὁμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ.

Ἀποβουκολήσας εἰκότως τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀβραὴμ συγγενείας αὐτοῦ, ἔχοντάς τε ἀνομοίως τοῖς ἐκείνου τρόποις, καὶ πολλὴ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν εὐσεβείας ἐξεστηκότας ἐλέγξας, καὶ πρὸς τούτοις ἐτι τὴν αἰτίαν ἐξηγησάμενος τοῦ μὴ δύνασθαι καθηκόους εἶναι τῆς παρ' αὐτοῦ λαλιᾶς, ἐπιδεικνύει πάλιν, τίς ἂν μᾶλλον αὐτοῖς προπεριεσπεύοντες τε καὶ οικειότερον ὄνο-

μάζοιο πατῆρ. « Ὑμεῖς τοιγαροῦν, φησὶν, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἔστε, » ὃν καὶ ἀνθρωποκτόνον φησὶν εἶναι ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἑστάναι, ψεύστην εἶναι αὐτοῖς τὸν πατέρα, ὃν καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς τίς ἂν εἴη σαφῶς διωρίσατο. Αὕτη γὰρ ἐν ὀλίγοις ἢ τῶν προκειμένων προπέτεια πολλὴν ἔχουσα τὴν ἀσάφειαν, καὶ βασιάνων τῶν ἐξ ἀκριβείας ὅτι μάλιστα δεομένη. Βαθὺς γὰρ ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ οὐκ εὐκάτοπος, οἶμαι, πολλοῖς· ὅσον γὰρ εἰς τὴν ἐξ ἐτοιμοῦ μὴ ληφθῆναι δυναμένην διάνοιαν, οὐχ ἕτερον τινα τοῖς Ἰουδαίοις ὀρίζεται πατέρα παρὰ τὸν ἐξ οὐρανοῦ κατολισθησαντα Σατανᾶν. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐφεξῆς κείμενον ὡς περὶ τοῦ διορισθέντος αὐτοῖς πατρὸς, ἕκ· « Πεύστης ἐστὶ, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, » ὁμοῦθε ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ οὐ μετρίως ἔπαπορειν ἀναγκάζει. Τίνα γὰρ τὰ εἰκότα δὴ φρονούντες ὑποτοπῆσαι μὲν ἂν γενέσθαι τῷ διαβόλῳ πατέρα, ἢ τίς πρὸ αὐτοῦ κατώλισθεν ἕτερος ὥπερ ἂν ὡς ἐν εἰδει καὶ τρώπῳ ὁ μετ' αὐτὸν παρεικάζοιτο; Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἱεροῖς τε καὶ θείοις συγγράμμασιν οὐκ ἂν τις ὑμῖν ἐπιδειξοιτο τοιοῦτον ἀνάγκωσμα, παραδεκτὸν δὲ οὐδαμῶς εἰς πίστιν ὃ μὴ ταῖς θεοπνεύστοις εἰρηται Γραφαῖς. Πνεῦμα γὰρ ἅπαν τὸ ἐν δαίμοσι τελοῦν ὡς διαβόλου τέκνον Σατανᾶς καλεῖται κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· « Εἰ οὖν ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. » Ἄλλ' ἕνα τῶν ἄλλων προύχοντά τε καὶ ὑπηρεκείμενον ἐκείνον ἠκούσαμεν πρὸς ὃν εἰρηται που διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεχιήλ· « Σὺ εἰ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως, καὶ στέφανος κάλλους ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ γεννηθείς, πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδύσθη. » Τίνα τοίνυν ὑπάρχειν ἕτερον ἀνεγκλήτως ὑποτοπῆσωμεν, πρὸς ὃν οὗτος ἐμορφώθη, κατ' εἶδος λέγω τὸ ἐν φαυλότητι; Τινὲς μὲν γὰρ τῶν παρ' ἐτέρων ἐξηγητῶν τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ διαλαμβάνοντες, τὸν μὲν ἀρχαῖον ἐκείνον Σατανᾶν, ὃς καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων ἀπάντων πρωτοστάτης νοεῖται, δεδέσθαι φασὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ εἰς αὐτὸν ἐβρίφθαι τὸν τάρταρον τὰς ἐφ' οἷς εἰς Θεὸν πεπαρῶν ηἴεν εὐθύνας ὑφέξοντα, ἕτερον δὲ μετ' ἐκείνον ἀναπαφάνθαι τινὰ, καὶ τοῦ Πατρὸς βδελυρίαις ἰσοτροποῦντα· καλῶς τὸν νῦν « Ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, » περὶ αὐτοῦ τε φάναι τὸν Σωτῆρα διίσχυρισαντο, ὅτι καὶ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὅτι ψεύστης ἐστὶν ὡς περὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἄλλ' εἰ μὴ πολλὰ καθ' ἑαυτοῦς ἐπὶ τούτῳ διενουμήθα, καὶ εἰκότως τὸν λόγον ἐξ ἐτοιμοῦ παρεδείξιμεθα. Νυνὶ δὲ ἡμᾶς συναίνειν ἀπερισκέπτως οὐκ ἐφ', καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων ἐκείνο. Κατὰ μὲν γὰρ τῆς ἐπιθημίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καιρὸν, ἢ τοῦ διαβόλου τυραννὶς ἐδέχετο τὴν τοῦ καταπίπτειν ἀρχῆν, καὶ εἰς τὴν ἀβυσσον ἐξέπέμπετο τὰ πονηρά τε καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα. Καὶ γοῦν προσόντες οἱ δαίμονες διαβρῆθον αὐτὸν παρεκάλουν, ἵνα μὴ αὐτοῖς ἐπιτάξῃ εἰς τὴν ἀβυσσον ἀπελθεῖν, καθὰ γέγραπται. Μεμνήμεθα δὲ ὅτι καὶ πολλὴν ἐποιούντο τὴν καταδοῆν ἐπὶ τούτῳ λέγοντες· « Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ Ναζαρηνέ; Οἴδαμέν σε τίς εἰ· ὁ ἅγιος τοῦ

A estis; « quem et homicidam ait fuisse ab initio, et in veritate non stetisse, mendacem eis esse patrem, quis autem ille sit in sequentibus elare distinxit. Ea enim se offert loci hujus sententia, quæ prima fronte multum in se obscuritatis habet et in qua opus est accurata indagine. Altus quippe est ea de re sermo; nec multis, ut reor, intellectu facilis: nam si paulo altiore sensum scrutemur, non alium **559** patrem Judæis statuit quam qui e cælo decedit Satanam. Sed cum in sequentibus scriptum sit tanquam de patre his constituto: « Quia mendax est, quemadmodum et pater ejus », turbat nos, imo vere non mediocriter dubitare nos cogit. Quem enim, si consentanea utique sapimus, diabolo patrem fuisse suspicabimur, aut quis ante B ipsum alius decedit, cui formæ aut morum similitudine respondeat? In sacris enim divinisque Monumentis nihil tale quisquam legerit: at pro fide nequaquam suscipi debet, quod in Scripturis divinitus inspiratis dictum non sit. Quivis enim spiritus qui in dæmonum numero censetur, ut diaboli filius Satanus nuncupatur, juxta dictum Christi nostri Servatoris: « Si ergo Satanus Satanam ejicit, adversus se divisus est ». Sed unum cæteros inter eximium ac præstantem illum audivimus, ad quem alicubi per Ezechielem prophetam dictum est: « Tu es signaculum similitudinis, et corona decoris in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso circumdatus es ». Quem igitur alium existere citra culpam suspicabimur, C ad cuius effugiem formatus est, similitudine, inquam, malitiæ? Quidam enim alii interpretes propositi loci sensum explicantes, priscum illum Satanam, qui et cunctorum aliorum dæmoniorum præses intelligitur, vincitum esse aiunt Dei virtute, et in ipsum Tartarum projectum suæ in Deum petulantia pœnas daturum, alium vero post illum quemdam exortum, patris detestandis moribus similem, eum Salvatorem nuncupasse, « Principem sæculi hujus », — « quia et homicida erat ab initio, et quia mendax est quemadmodum pater ejus. » Sed nisi multum apud nos rem perpenderemus, non immerito nos ei sermoni continuo suffragaremur. Verum illud ante omnia temere et inconsiderate nos assentiri non sinit, quod Servatoris nostri adventus tempore diaboli ruere tyrannus cœpit, et in abyssum deturbati sunt nequam et impuri spiritus. Quippe dæmones ad eum accedentes palam rogabant, ne, ut scriptum est, in abyssum discedere juberentur. Meminimus porro vehementer eam ob rem vociferatos his verbis: « Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? Scimus quia sanctus Dei es. Venisti huc ante tempus torquere nos? » **560** Domini quippe nostri Jesu Christi adventu se consumptum iri, et varie cruciatum iri novant, multa de eo apud Israelitas dici comperientes, ipsum tamen ut qui intempestive advenisset incusa-

⁶¹ Joan. viii, 44. ⁶² Matth. xii, 26. ⁶³ Ezech. xxviii, 12. ⁶⁴ Joan. xii, 31. ⁶⁵ Luc. viii 31. ⁶⁶ Matth. viii, 29.

hant, idque animo tyrannico ac superbo facientes, et tempus adventus maligne carpentes: verumtamen ante tempus aiunt, quasi alio quodam tempore cruciati quidem, sed unum illud adventus expectantes, quo debita supplicia procul dubio passuri erant. Sed ad illud hoc respondemus: Si victo illo, ut nonnulli existimant, quidam alius decepit Adamum, nequedum furere desiit, culpa quidem vacabit ille primus, inter homines, et ab omni crimine ex antedictis liber erit, sed nec ullum interfecit, neque decepit, neque mentitus est. Imo nec ad eum jure dicetur a Deo: « Sicut vestimentum sanguine conspersum purum non est, ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, et populum meum occidisti »⁹⁷. Si ergo eorum quæ modo recensita sunt malorum illorum quem primum perhibent, expertem esse concedimus, quemnam imitari statuimus eum qui est ab illo secundus, aut cujusnam ad formam expressus est is, qui ducem suum malitia superat, et crassiores improbitatis habet quam ille characteres? Hæc quidem indagari fusius abs re non fuit, enixe tamen certare de rebus non necessariis ineptum ac superfluum ducimus. Quare ad altum intellectum convertenda est oratio, et accurate querendum, quemnam Judæis patrem Christus assignet, iisdem moribus animoque præditum, cujusmodi pater jure ascribatur dæmon ille mali auctor, id est Satanæ.

κτῆρας; Ἄλλ' ἦν μὲν ἴσως οὐκ ἀπεικός καὶ διὰ τὸ γε μὴν σφόδρα διατείνεσθαι περιττὸν ἐφ' οἷς διάνοιαν, καὶ ζητητέον ἀκριβῶς τίνα τοῖς Ἰουδαίοις μονα, ὡσπερ ἂν εἰκότως καὶ πατὴρ ἐπιγράφοιτο τανδς.

Refert igitur eos ad Cain, qui primus omnium hominum vitæ suæ castigatorem ac reprehensorem est aversatus, et invidiæ, doli, mendacii ac fraudis initium factus est post illum Satanam, cujus merito quoque filius nuncupetur, ut qui omnem filius improbitatis in seipso formam exprimat. Quemadmodum enim omni sancto ac justo pater Deus esse censetur, qui sanctitatis omnium ac justitiæ principium est, sic, opinor, cujusvis improbi pater Satanæ jure dicetur, ut qui sit nequitiae omnis initium. Quia vero diximus Judæis Cain patrem datum esse, ipsi vero Cain Satanam, **561** agendum rursus ipsum Satanam ostendamus adversus Dei reprehensiones sustulisse cervicem, ac præterea decepis, ac mentitum esse, postremo, per invidiam interfecisse⁹⁸. Cui cum moribus æqualem esse Cain ostenderit, sermonem ad Judæos transferamus, qui totam in se habent improbitatis ejus imaginem. Igitur contempto quodammodo suo principatu, et rebus quæ naturam suam longe superant appetitis, sui que ordinis modo non servato, Satanæ deturbatus est, per hoc a Deo quodammodo castigatus, et naturæ suæ conditionem edoctus, sed ob suam perversitatem nihil inde utilitatis

⁹⁷ Isa. xiv, 19. ⁹⁸ Gen. iv, 3-8.

Θεοῦ. Ἦλθεσ' ὡς πρὸ καιροῦ βασιλεύσαι ἡμᾶς; Ὅτι μὲν γὰρ ἐπιδημήσας ὁ Κέρας ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατατήξεν ἡμελλεν αὐτοῦς, καὶ ποικίλως ἀνίσσειν ἤθεσάν που πάντες καὶ αὐτοὶ, πολλὴν ὄντα τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον εὐρίσκοντες παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, κατητιώοντο γε μὴν ὡς ἀφιγγόμενον οὐκ ἐν καιρῷ, καὶ τοῦτο δρῶντες τυραννικῶς, καὶ τὸν τῆς ἐπιδημίας χρόνον κατηγοροῦντες δυστρόπως - κλητὴν τὸ πρὸ καιροῦ λέγουσιν, ὡς βασιανοθένης μὲν καθ' ἕτερόν τινα χρόνον, ἔνα δὲ προσδοκῶντες τὸν τῆς ἐπιδημίας, καθ' ὃν ἐμὲλλον ἀνευδοκίμως ὑπομελεῖν τὰ προσδοκώμενα. Πρὸς δὲ γε τοῦτο κάκεινό φαμεν· Εἰ ἐκεῖνο δεδεμένον, κατὰ τὴν τιμὴν διάληψιν, ἐπὶ τὸς τις ἠπάτησε τὸν Ἀδάμ, καταλήγει δὲ οὕτω τῆς ἐφ' οἷς κατηγορεῖται μανίας, ἀνυπαίτιος μὲν ἵσται παντελῶς ὁ πρῶτος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἀπαλλάττει δὲ, ὡς εἰκός, καὶ παντός ἐγκλήματος ὁ λόγος αὐτὸν, οὔτε δὲ πεφόνευκέ τινα, οὔτε ἠπάτησεν, οὔτε ἐψεύσατο. Ἄλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν δικαίως λίσεται παρὰ τοῦ Θεοῦ· « Ὅν τρόπον ἱμάτιον ἐν αἵματι περιρμύμενον οὐκ ἔστι καθαρόν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθάρης, διότι τὴν γῆν μου ἀπέκλεισας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας. » Ἄν τοίνυν τῶν ἀρτίως ἡμῖν ἀπρηθημένων κακῶν ἀμοιρεῖν ἐκεῖνον, ὃν καὶ πρῶτον εἶναι φασι, ἐπιτρέπομεν, τίνα μιμεῖσθαι λοιπὸν ὀρισμένα τὸν μετ' ἐκεῖνον δεύτερον, ἢ πρὸς τίνα λοιπὸν ἐμορφώθη πλεονεκτηῶν ἐν κακίᾳ τὸν ἡγουμένον, καὶ τῆς ἐκεῖνον φαυλότητος παχύτερους ἔχων τοὺς χαρπλιόων ἐλθεῖν τὸν ἐπὶ τούτῳ διεραυνώοντα λόγον, ἥκιστα χρῆ λογίζεσθαι. Οὐκοῦν ἐφ' ἑτέραν ἰκὴν πατέρα ὀρίζει ὁ Χριστὸς ἰσότερόν τε καὶ ὁμογνώδαιμόνιον, ἐκεῖνος ὁ ἀρχέκακος, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Σα-

Ἄναφέρει τοίνυν αὐτοῦς ἐπὶ τὸν Κάιν, ὃς πρῶτος ἀνθρώπων ἀπάντων ἐλέγχων μὲν οὐκ ἠγάπησε τὸν σωφρονιστὴν, φθόνου δὲ, καὶ φόνου, καὶ δόλου, καὶ ψεύδους, καὶ ἀπάτης ἀρχὴ μετ' ἐκεῖνον ἐδειχθὲν τὸν Σατανάν, οὔτε ἂν δικαίως ὀνομάζοιτο καὶ υἱός, ἔτι δὲ καὶ πάσαν τῆς ἐκεῖνον πονηρίας ἀναμαρτύρητος ἐν αὐτῷ τὴν μόρφωσιν. Ὅσπερ γὰρ τρόπον ἀγίῳ τε καὶ δικαίῳ τε παντὶ Πατὴρ νοεῖται Θεός, αὐτὸς ὡς ἡ πάντων ὀργασμοῦ καὶ δικαιοσύνης ἀρχὴ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον πασι πονηρῷ πατὴρ ἂν εὐλόγως ὁ Σατανᾶς ὀνομάζοιτο, αὐτὸς ὡς ἡ ἀπάτης πονηρίας ἀρχὴ. Ἐπειδὴ δὲ τὸν μὲν Κάιν δεδύσθαι τοῖς Ἰουδαίοις πατέρα, αὐτῷ δὲ τῷ Κάιν τὸν Σατανάν εἰρηκαμει, φέρε δὲ πάλιν τοῖς αὐτῶν ἐπόμενοι λόγους ἀφανδὸν ἐπιδείξωμεν πρῶτον μὲν εἰς ἐλέγχους τοὺς παρὰ Θεοῦ τραχηλιώοντα τὸν Σατανάν, εἶτα καὶ ἀπατήσαντα καὶ ψευδάμενον, καὶ τὸ τελευταῖον διὰ φθόνου φονεύσαντα. Ἐπιδείξαντες δὲ τούτῳ τὸν Κάιν ἰσότερόν τε καὶ ὁμογνώμονα, καταφέρωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους τῆς ἐν αὐτῷ φαυλότητος ἀγέχοντας τὴν εἰκόνα. Οὐκοῦν ἀτιμάσας μὲν ὡσπερ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, καὶ πολὺ τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν αὐτοῦ γλιχόμενος, ὄρον τε τὸν τῆς αὐτοῦ τάξεως οὐ τῆρσας ὁ Σατανᾶς κατημέθη, καὶ πέπτωκεν ἐλεγχθείς

ὡσπερ διὰ τούτου παρὰ Θεοῦ, καὶ τῆς οἰκείας φύσεως τὸ μέτρον ἐκδιδασκόμενος· ἀλλ' οὐδεμίαν ἐντεῦθεν τὴν δυσίαν ἔχων διὰ τὴν αὐτοῦ δυσθεουλίαν, ἐνόσει τὰ χειρόνα βλάπτων μὲν οὐδαμῶς εἰς τὰ χρῆναι γοργῶς τὴν οἰκείαν γνώμην ἔπαυορβοῦν, ἐν ἀκλονήτῳ δὲ ὡσπερ τῆς δυστροπίας διαμεῖναι σπουδάζας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ, κατὰ τὴν Μωσέως συγγραφὴν, καὶ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν δοθεῖσαν ἔτι ἐντολήν φυλάττων, τὴν ἐπὶ τῷ ξύλῳ φημί, πρῶτος εἰς φθόνον ὁ Σατανᾶς ἀνεκαύθη, ἐλεγχομένης δὲ ὡσπερ τῆς αὐτοῦ παραβάσεώς τε καὶ παρακοῆς τοῖς πρωτοπλάστοις, ὅτι τὴν δοθεῖσαν ἐντολήν ἐφύλαττον ἔτι, πολυπλόκοις ἀπάταις αὐτοὺς εἰς παρακοὴν ἐξέλακιν ἠπειγέτο. Εἰδὼς δὲ ὅτι τεύξονται παρ' οὐδὲν ποιησάμενοι τοῦ μεγάλου βασιλέως τὰ προστάγματα, καὶ τοῦτο δρᾶν ἀναπειθεὶ τοὺς οὐδὲν ἀδικήσαντας τοῖς ἐσχάτοις περιβάλλων κακοῖς. Ὅτι γὰρ διαβολικῆς ἀπάτης καὶ φθόνου γέγονεν ἔργον ἢ ἐν Ἀδὰμ παράβασις, καὶ ὁ δὲ αὐτῆς ἐπιτηδήσας θάνατος, καὶ αὕτη μὲν ἡ τοῦ πράγματος διδάξει φύσις, σαφηνεῖ δὲ οὐδὲν ἤττον καὶ τὸ τοῦ πανσόφου Σολομῶντος λόγιον ἔχον ὡδί· « Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε· φθόνον δὲ διαδόλου θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον. » Ἐν τούτοις μὲν τὰ ἐκείνων σαφῶς· δεύτερος δὲ ὁ Κάλιν ἡμῖν εἰσίστω καὶ στήτω λοιπόν. Ἦν μὲν γὰρ πρωτότοκος ἐξ Ἀδὰμ γηπόνος τὸ ἐπιτήδευμα, δεύτερος ἐπ' αὐτῷ γέγονεν Ἀβελ, ἀλλ' ἦν προβάτων ποιμὴν. Ἐπειδὴ δὲ προσάγειν θυσίαν αὐτοὺς τῷ Θεῷ νόμος ἐκάλεε φυσικῶς, ἀδιδακτικῶς ἐντιθεὶς τὴν τοῦ δημιουργήσαντος σύνασιν, ἤτοι γνῶσιν· ἐνέσπαρται γὰρ, καὶ ἐντέθειται τῇ φύσει παρὰ Θεοῦ πάντα τὰ ἀγαθὰ, « Προσεκόμισθε μὲν ὁ Κάλιν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καθὰ γέγραπται, ἀλλὰ καὶ Ἀβελ ἤνεγκεν ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν σιαμάτων αὐτῶν. Καὶ ἐπέιδεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ Κάλιν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε. Καὶ ἐλύπησε τὸν Κάλιν λίαν, καὶ συνέπεσε τῷ προσώπῳ. Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάλιν· Ἰνα τί περιλυτός ἐγένου, καὶ ἴνα τί συνέπεσε τὸ πρόσωπόν σου; Οὐκ ἴδαν ὀρθῶς προσενέγκης, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἡμαρτες; ἤσύχασον. Εἶτα πρὸς τὸν Ἀβελ· Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ὁ μὲν Κάλιν ἠλέγχετο διελὼν οὐκ ὀρθῶς τὸ προσενεχθὲν, ἐπαίνων δὲ καὶ τιμῆς ἤξιοῦτο δικαίως ὁ Ἀβελ, ὃ δὴ καὶ τροφή φθόνου τῷ Κάλιν ἐγένετο. Ἀπετραχύνετο γὰρ πρὸς ἐλέγχους τοὺς σωφρονίζοντας καθάπερ ὁ Σατανᾶς, εἶτα τὸν ἀδικον ὠδινήσας φθόνον, καθάπερ εἰρήχαμεν, δέλω μέτεσι τὸν ἀδελφόν, τὸν ἀνόσιον ἤδη μελετήσας φθόνον. « Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κάλιν πρὸς Ἀβελ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ· Διέλωμεν δὴ εἰς τὸ πεδίον ἄλλο τούτου βέλτιον, » λέγων, καὶ καθάπερ ἐπὶ τέρψιν τινὰ καὶ χλόην, τὸν οὐδὲν εἰδότα θηριοπρεπῶς διεχρήσατο, καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ γῆς ἀπετέλει νεκρὸν, οἰηθεὶς, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ εἰκότι λόγον, ὅτι πάντως εἰσω γενήσεται θαύματος, οὐκ ἔχων ἔτι τὸν εἰδότα κίβη. Ἀλλὰ καὶ φωνεῖσας ἐφεύδετο. Λέγοντος

A capiens, pejora agitabat melioribus mentem suam corrigere nolens, sed in obfirmata perstans malitia. Postquam autem primus homo formatus est a Deo, ut scribit Moses⁶⁹, eumque versaretur in paradiso servans adhuc mandatum de ligno sibi traditum, primus invidia flagravit Satanas; sed cum ejus prævaricatio et inobedientia a primis illis hominibus reprehenderetur, quando datum sibi mandatum adhuc servabat, multiplici fraude eos ad inobedientiam adegit. Sciens autem eos compertum iri mandatorum magni regis contemptores, idipsum ut faciant impellit, extremis insontes malis involvens. Diabolicæ quippe fraudis et invidiæ opus fuisse prævaricationem illam in Adam, et quæ per eam mors irruit, cum ipsa rei natura docebit, tum etiam sapientissimi Salomonis effatum istiusmodi: « Deus mortem non fecit: invidia autem diaboli mors introivit in mundum⁷⁰. » Sed de illo quidem elare hactenus: nunc de Cain deinceps nostra procedat oratio. Erat primogenitus ille Adam filius professione agricola, alter ab eo, pastor ovium Abel. Cum autem eos ad sacrificium Deo offerendum vacaret naturæ lex, quam cetera doctoris operam noticiam indit Creatoris, impressa quippe et insita sunt naturæ a Deo cuncta bona, « Cain quidem de fructibus terræ obtulit, » ut scriptum est, « sed et Abel tulit de primogenitis ovium, et de adipibus earum. Et respexit Deus super Abel, et super munere ejus; super Cain autem et super sacrificia ejus non advertit. Et contristatus est Cain vehementer, et concidit vultu suo. **502** Et dixit Dominus Deus ad Cain: Cur factus es tristis, et cur concidit vultus tuus? Nonne si recte offeras, non recte autem divides, peccasti? quiesce. Beinde ad Abel: At te conversio ejus, et tu imperabis ei⁷¹. » Igitur reprehensus est Cain quod non recte divisisset quod obtulerat: laude autem et honore Abel jure ornatus est; quod quidem invidiæ Caino materiam præbuit. Exasperatus enim est, sicuti Satanas, reprehensionibus; deinde concepta, ut diximus, injusta invidia, dolo fratrem invadit. « Dixit enim, inquit, Cain ad Abel fratrem suum: Transeamus in campum alium, nempe meliorem isto⁷², » eumque velut ad delicias quasdam et pasqua deductum nihil tale cogitantem sereno motu trucidavit, primumque in terra morti tradidit, ratus, ut credibile est, admirationi se futurum apud omnes, si postior est non haberet. Sed et, eo interfecto, mentitus est. Deo quippe dicebat: « Ubinam est Abel frater tuus? Nescio, » inquit, sed pro eo quo aestuabat furore statim subjecit: « Numquid custos fratris mei ego sum⁷³? » Hoc enim propomodum dicere videtur: Qui eum immerito coronasti, quid ei profuisti, ipsam custodiendos? Clare itaque vides malitiæ diabolicæ totam veluti formam in eo perfecte jam expressam, et morum similitudinem accu-

⁶⁹ Gen. iii, 1. ⁷⁰ Sap. ii, 26. ⁷¹ Gen. iv, 1-7.

⁷² Ibid. 8. ⁷³ Ibid. 9.

rate depictam. Ad Judæorum igitur impietatem A γὰρ τοῦ Θεοῦ· « Πού Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου; » τὸ, ὅτι
recta deducatur oratio, et nequitie Caini similitu-
dinem eis tribuentes, eadem ostendamus eos in
Christum, quæ Ille in Abel, aggressus, ut eorum
pater jure merito deinceps nuncupetur.

αὐτόν; Ὁρᾷς οὖν καὶ μάλα σαφῶς ἦδη ἐν αὐτῷ τῆς
εἶδος, καὶ τὴν συμμορφίαν τοῦ τρόπου κατὰ τὸ Ἰσον τε καὶ ὁμοιον σχῆμα διαπεπλασμένην. Ἐκέτω τὸν
ὁ λόγος καὶ κατ' εὐθὺ τῆς Ἰουδαίων ἀνοσιότητος, καὶ τῆς τοῦ Κάιν φαυλότητος περιτεθέντες αὐτοὶ τὴν
ὁμοίωσιν, ταῦτα δεικνύωμεν ἐπιχειροῦντας ἐπὶ Χριστοῦ, ὅσα κατὰ τοῦ Ἄβελ ἐκεῖνος, ἵνα δίκαιος καὶ
πρεπόντως αὐτοῖς ἦδη λοιπὸν ὀνομάζοιτο πατήρ.

Igitur primogenitus quidem est Cain, uti dixi-
mus, primogenitus similiter adoptivos inter filios
Israel, ut scriptum est ad Moysen: « Filius meus
primogenitus Israel ⁷⁴. » Ille fructus de terra Deo
in sacrificium obtulit: « Sed non respexit ad ejus
sacrificia, » sicut scriptum est ⁷⁵: atqui terrenus
est quodammodo Israelis cultus legalis qui per vi-
tulos et oves ac terræ fructus peragitur. Sed
iec eum Deus suscipit: « Ut quid enim mihi,
inquit, thus de Saba defertis, et cinnamomum
de terra longinqua ⁷⁶? » Quinetiam per Isaiæ vo-
cem aperte clamat: « Quis enim hæc quæsitiv
ex vestris manibus ⁷⁷? » Deinde post Cain Abel
justus accedit facturus ovibus. Post cultum etenim
legalem, et cessantibus prophetis, justus revera

563 Christus advenit, fructus de terra nequa-
quam offerens in sacrificium Deo ac Patri, sed
pro vita omnium ac salute innocentem victimam
seipsum ei consecrans in suavitatis odorem ⁷⁸. Re-
jecto vero legali cultu, ut terreno, Deus ac Pater ad
Servatoris nostri Christi sacrificium respexit. « Re-
spexit, » id est accessit. Quid porro? Reprehensus
est Cain, quod non recte divisisset, et reprehensus
laborabat invidia, atque ad cædem fratri inferen-
dam præcepit rapidus. Admonerat quoque Deus in
Filio populum Judæorum, meliora ab iis in obla-
tionem petebat, legalem cultum in spiritalem uber-
tatem transferre præcipiens, et litteram in veritatem
transmutare. Sed exasperantur reprehensi, et pa-
terna quidem invidia saucii Christi nostri Serva-
toris necem inique machinantur. Decepit Cain
Abel, et in campum deductum morte affecit:
simili plane modo Judæi, quantum in se erat Chri-
stum deceperunt, submisso specie amici proditore,
qui, ut eum per fraudem traderet, fraudulentè ex-
osculatus dixit, « Ave, Rabbi ⁷⁹. » Sed et arroptum
eum in campum, id est extra portam, interfecerunt.
Extra portam quippe propter nos passus est,
et pro nobis Christus ⁸⁰. Vides itaque ut Judæi nullo
modo filiis et propinquis Abrahæ similes reperian-
tur, sed sui seque digni patris habeant imaginem,
adeoque cognata eique conformi laborantes ne-
quitia jure audiant: « Vos ex patre diabolo estis,
et desideria patris vestri vultis facere. Ille homici-
da erat ab initio, et in veritate non stetit, quia
non est veritas in eo: cum loquitur mendacium,
ex propriis loquitur, quia mendax est, quemadmo-

⁷⁴ Exod. iv, 22. ⁷⁵ Gen. iv, 5. ⁷⁶ Hebr. vi, 20.
⁸⁰ Hebr. xiii, 12.

θεοῦ θερμῶς· « Μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐγώ
εἰμι; » Μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ τοῦτο φησὶν εἰπεῖν· Ὁ
στεφανῶσας ἀδίκως, τί ὠφέλησας αὐτὸν ὁ φυλάττων
τοῦ διαβόλου κακίας ὅλον ὡσπερ ἀπικριτωμένον ἐν
εἶδος, καὶ τὴν συμμορφίαν τοῦ τρόπου κατὰ τὸ Ἰσον τε καὶ ὁμοιον σχῆμα διαπεπλασμένην. Ἐκέτω τὸν
ὁ λόγος καὶ κατ' εὐθὺ τῆς Ἰουδαίων ἀνοσιότητος, καὶ τῆς τοῦ Κάιν φαυλότητος περιτεθέντες αὐτοὶ τὴν
ὁμοίωσιν, ταῦτα δεικνύωμεν ἐπιχειροῦντας ἐπὶ Χριστοῦ, ὅσα κατὰ τοῦ Ἄβελ ἐκεῖνος, ἵνα δίκαιος καὶ
πρεπόντως αὐτοῖς ἦδη λοιπὸν ὀνομάζοιτο πατήρ.

Θυκοῦν πρωτότοκος μὲν ὁ Κάιν, καθάπερ εἰρήκα-
μεν, πρωτότοκος δὲ πάλιν ὡς ἐν Θεοῦ τέλειος τοῖς
δὲ κατὰ θεῖον ὁ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρὸς
Μωσῆν· « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ. » Προσα-
κόμεν ἐκεῖνος τὰ ἀπὸ γῆς εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ,
« Ἄλλ' οὐ προσέσχε ταῖς θυσίαις αὐτοῦ, » καθὰ γέ-
γραπται· γεωδεστέρα δὲ πῶς ἐστὶ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ,
κατὰ τὸ εἰρημένον, ἢ τοῦ νόμου λατρεία, διὰ μόσχων
καὶ προβάτων, καὶ καρπῶν τῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἄλλ'
οὐδὲ προσδέχεται ταύτην ὁ Θεός· « Ἴνα τί μοι γάρ,
φησὶν, λίθων ἐκ Σαβὰ φέρετε, καὶ κινάμων ἐκ
γῆς μακρῶν; » Ἄλλὰ καὶ διὰ φωνῆς Ἁσαίου δια-
ρήθη ἀναβοᾷ· « Τίς γὰρ ἐξήγησε ταῦτα ἐκ τῶν γε-
ρῶν ὑμῶν; » Εἶτα μετὰ τὸν Κάιν εἰσέρχεται ὁσων
Ἄβελ ὁ δίκαιος ἀπὸ τῶν προβάτων. Μετὰ γὰρ τὴν
κατὰ νόμον λατρείαν, καὶ ἐπὶ τέλει τῶν προφητῶν, ὁ
δίκαιος ὄντως ἐπεδήμησε Χριστός, οὐ καρπὸς τοῖς
ἀπὸ γῆς προσκομιζῶν εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ,
ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τε καὶ σωτηρίας ὡς

C ἄμωμον ἱερεῖον ἑαυτὸν ἀναθείς εἰς ὁσμὴν εὐωδίας
αὐτῷ. Ἀποπεμπόμενος δὲ ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τὴν
κατὰ νόμον λατρείαν ὡς γεωδεστέραν, προσέσχε
ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ. Τὸ δὲ προσ-
έσχε, τὸ προσήχηθῃ δηλοῖ. Εἶτα τί πρὸς τούτους;
ἐπιτεμήθη Κάιν οὐχ ὡς ὀρθῶς διελεῖν, καὶ διαλεγθῆς
ἐνόσει τὸν φθόνον, ἐπὶ τε τὸ φονεῦσαι ἀκρίτως ὀρμῆ.
Ἐνουθέτει καὶ Θεὸς ἐν Υἱῷ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν,
ἀπῆται τὰ κρείττονα παρ' αὐτῶν εἰς δωροφορίαν,
τὴν κατὰ νόμον λατρείαν μεθιστάται προστάτων εἰς
πνευματικὴν καρποφόρησιν, καὶ μεταπλάττει τὸ
γράμμα προτρέπων εἰς ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἠλεγγόμενοι
χαλεπαίνουσι, καὶ πληττονται μὲν τῷ πατρῷ φθόνῳ,
φονῶσι δὲ καὶ ἀδίκως κατὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν
Χριστοῦ. Ἐπάτησαν ὁ Κάιν τὸν Ἄβελ, καὶ λαβὼν εἰς
τὸ πεδῖον ἐβείβε νεκρόν· ἠπάτησαν ὁμοίως τὸ ὅσον
ἐφ' ἑαυτοῖς Ἰουδαῖοι τὸν Χριστόν, ἐν σχήματι φιλοῦ
τὸν προδότην ἀποστειλαντες, ὅς ἵνα παραδώσῃ πρὸς
αὐτὸν ἀφιγμένος ἀπατηλῶς κατηγορῆσθε λέγων·
« Καίρις, Ραββί. » Ἄλλὰ καὶ λαβόντες αὐτὸν εἰς τὸ
πεδῖον, τοῦτ' ἐστὶν, ἐξω τῆς πόλης, διεχρήσαντο. Ἐξω
γὰρ τῆς πόλης πένονθε δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ
Χριστός. Ὁρᾷς οὖν ὅπως τῷ μὲν Ἀβραάμ οἱ τοῖς
ἐξ ἐκείνου γεγονόσι προσεχῶς κατ' οὐδένα τρόπον
εοικότες ἀλλοτριῶνται, τοῦ δὲ Ἰσραὴλ καὶ πρέποντος ὄν-
τως αὐτοῖς Πατρὸς ἔχουσι τὴν εἰκόνα, σύμμορφόντι καὶ
συγγενῇ τὴν κακίαν αὐτῷ νοσοῦντες ἐκτόπως, ἐκ-
καίως ἀκούουσιν· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου

D τὸν φθόνον, ἐπὶ τε τὸ φονεῦσαι ἀκρίτως ὀρμῆ.
Ἐνουθέτει καὶ Θεὸς ἐν Υἱῷ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν,
ἀπῆται τὰ κρείττονα παρ' αὐτῶν εἰς δωροφορίαν,
τὴν κατὰ νόμον λατρείαν μεθιστάται προστάτων εἰς
πνευματικὴν καρποφόρησιν, καὶ μεταπλάττει τὸ
γράμμα προτρέπων εἰς ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἠλεγγόμενοι
χαλεπαίνουσι, καὶ πληττονται μὲν τῷ πατρῷ φθόνῳ,
φονῶσι δὲ καὶ ἀδίκως κατὰ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν
Χριστοῦ. Ἐπάτησαν ὁ Κάιν τὸν Ἄβελ, καὶ λαβὼν εἰς
τὸ πεδῖον ἐβείβε νεκρόν· ἠπάτησαν ὁμοίως τὸ ὅσον
ἐφ' ἑαυτοῖς Ἰουδαῖοι τὸν Χριστόν, ἐν σχήματι φιλοῦ
τὸν προδότην ἀποστειλαντες, ὅς ἵνα παραδώσῃ πρὸς
αὐτὸν ἀφιγμένος ἀπατηλῶς κατηγορῆσθε λέγων·
« Καίρις, Ραββί. » Ἄλλὰ καὶ λαβόντες αὐτὸν εἰς τὸ
πεδῖον, τοῦτ' ἐστὶν, ἐξω τῆς πόλης, διεχρήσαντο. Ἐξω
γὰρ τῆς πόλης πένονθε δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ
Χριστός. Ὁρᾷς οὖν ὅπως τῷ μὲν Ἀβραάμ οἱ τοῖς
ἐξ ἐκείνου γεγονόσι προσεχῶς κατ' οὐδένα τρόπον
εοικότες ἀλλοτριῶνται, τοῦ δὲ Ἰσραὴλ καὶ πρέποντος ὄν-
τως αὐτοῖς Πατρὸς ἔχουσι τὴν εἰκόνα, σύμμορφόντι καὶ
συγγενῇ τὴν κακίαν αὐτῷ νοσοῦντες ἐκτόπως, ἐκ-
καίως ἀκούουσιν· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου

⁷⁶ Exod. iv, 22. ⁷⁵ Gen. iv, 5. ⁷⁶ Hebr. vi, 20.
⁸⁰ Hebr. xiii, 12.

ἔστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· ὅταν λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἔστι, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, οὐ πιστεῦτέ μοι. » Βλέπει μὲν ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς πρὸς τὸν ἐν μέσῳ παροισθέντα, καὶ ὑποδειχθέντα τῶν Ἰουδαίων πατέρα, φημι· δὲ τὸν Κἀν, ἐκπλατύνεται δὲ πρὸς τὸ γενικώτερον. Οὐ γὰρ μέχρι τῶν ἐκείνου τρόπων τὴν τῶν λεγομένων ἴσθησι δύναμιν, περιτίθησι δὲ τῷ κατ' ἐκεῖνον παντὶ, τὸ ὡς ἐφ' ἐνὸς ἰδικῶς ἐπὶ παντὸς ὁμοίου τιθείς. Ὅταν γὰρ, φησὶν, ὁ Κἀν ἦτοι κατ' ἐκεῖνον ἕτερος ψεύστης λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐξ ἰδίας ὡσπερ συγγενείας λαλεῖ. Ἄ γὰρ ἔχει μαθὼν παρὰ τῶν ἡγουμένων, καὶ τοῦ τῆς κακίας δεδωκότος τὴν ἀρχὴν, τινὰ καθάπερ φυσικὴν ἐπιτηδεύουσα τὸ ψεῦδεσθαι ποιησάμενος τὸν ἑαυτοῦ μιμῆται πατέρα. Λαλεῖ γὰρ τὸ ψεῦδος· διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐπειπερ αὐτῷ καὶ φιλοψεύστης γέγονε πατὴρ, ἀγεται δὲ ὡσπερ τισὶ φυσικοῖς ἡδὴ δεσμοῖς εἰς δυσγένειαν τὴν πατρῴαν τε καὶ πατρικὴν, καὶ δεικνύει μὲν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐκείνων φαυλότητα, διαφανεστάτην δὲ ὡσπερ εἰκόνα τῶν ἰδίων ἡθῶν τε καὶ τρόπων τὴν ἐν τοῖς προγόνοις μοχθηρίαν πεποιημένος, ἐπαυχεῖ που πάντως τοῖς ἰδίοις κακοῖς. Ὅτε τοίνυν ταῦθ' οὕτως συμβαίνειν ἔθος, καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων φαυλότης ἐγχαρτιστομένη τοῖς ὁμοίησιν ἐκείνων αὐτοὺς καὶ παῖδας ὀνομάζεσθαι ποιεῖ, τί τὸ κωλύον ἔστι τὴν ἀλήθειαν λέγοντι καὶ μοι πιστεῦειν ὑμᾶς, ὅτι δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς πέφηνα Πατὴρ, καὶ, καθάπερ ἡδὴ προεῖπον, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἦκα; Εἰ γὰρ ψεύθεσθαι τις ἐπειδὴ ψεύστην ἔχει τὸν πατέρα, καὶ ἐξ ἰδίας ὡσπερ συγγενείας ἐκείθεν λαλεῖ, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον λέγοντα καμὲ τὴν ἀλήθειαν νοεῖσθαι δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς γεγενῆσθαι Πατὴρ, καὶ οὐ, καθάπερ ὑμεῖς δυσσεβούντες ὑπετοπάσατε, τῶν ἐπιγελῶν τινὸς ἐκ πορνείας καὶ συνόδου τῆς οὐ κατὰ νόμον; Τοιούτοις μὲν οὖν χρήσαιτο ἂν ῥήμασι πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος. Ἰστέον δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων ἡγουν πνευμάτων λογικῶν ἐν ἡθεσι καὶ τρόποις ὄραται τὸ συγγενὲς, ὡσπερ ἂν ἔχοιεν πρὸς τε ἀλλήλους εἰς τὸν ἀπάσης κακίας πατέρα διάβολον. Ἐπὶ δὲ τοῦ Μονογενοῦς μόνου εἰκόνα τοῦ θεωρουμένου τοῦ πρᾶγμα ληφθέν· οὐ παρ' αὐτοῦ γὰρ πάντως ἀπαραιοῖτως σχηματίζεται· τὸ γὰρ ὁμοφυῆς αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικόν τε καὶ οὐσιώδες. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὑπάρχων, ἀληθῶς μετὰ τῆς κατὰ φύσιν ἰδιότητος πάντα ἔχων τὰ αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐμφερείας τῆς εἰς κτὴρ ὄραται τοῦ φύσαντος. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀληθὴς ὁ Χριστός.

Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;

Οὐκ ἐλέγχεσθαι προσδοκῶντος ἢ ἐρώτησις, ἀναίρουντος δὲ μᾶλλον, καὶ ἀποφάσκοντος παντελῶς τὸ περιπεσεῖν ἁμαρτία δύνασθαι τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα Θεὸν ἀληθινόν· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν ὁ Χριστός. Ἄπαντα μὲν γὰρ ἁμαρτία ἐκ παρατροπῆς τῆς ἀπὸ τοῦ βελτίονος ἐπὶ τὸ μὴ οὕτως ἔχον λαμβάνει τὴν γένεσιν, ἐντίκτεται δὲ τοῖς τρέπεσθαι πεφυκόσι, καὶ

dum et pater ejus; ego autem quia veritatem vobis dico, non creditis mihi⁸¹. » Sermonis quidem scopus ad Cain Judæorum patrem qui in medio profertur et innuitur pertinet: sed ad aliud generalius extenditur. Nec enim ad illius mores vim et significationem horum verborum tantam extendit, sed cuius ei simili tribuit quod de uno singulariter dicitur de omnibus ejus similibus proferens. Cum enim, inquit, Cain aut alius ei similis mendax loquitur mendacium, ex cognatione et affinitate sua quodammodo loquitur. Nam quæ a magistris suis didicit et ab eo qui malitiæ dedit initium naturalem veluti quamdam aptitudinem mentiendi trahens, patrem suum imitatur. **564** Loquitur enim mendacium: idcirco, inquit, quandoquidem mendacii cum primis amans pater ei est, et quibusdam veluti naturæ legibus ad ignobilitatem avitam ac paternam tendit, et in seipso majorum improbitatem exprimit ac illustrem quodammodo morum suorum imaginem, illam nimirum progenitorum suorum improbitatem exhibet, suis utique malis gloriatur. Cum hæc igitur ita evenire soleant, et majorum nequitia impressa iis qui similibus sunt moribus efficiat ut illorum filii nuncupentur, quid vetat quominus vos mihi quoque veritatem dicenti credatis, quia nempe ex vero effulsi Patre, et, sicut antea dixi, ex Deo processi, et veni? Nam si mentitur aliquis ex eo quod patrem habet mendacem, et pro ratione sui generis loquitur, quomodo necesse non est ut ego qui veritatem loquor ex vero utique Patre prognatus censear, ac non ut impie suspicatis estis, ex terreno aliquo patre, per stuprum nimirum et illegitimum concubitus? Talia quidem Dominus ad Judæos. Sciendum vero in hominibus aut spiritibus morum affinitatem reperiri quam inter sese habent cum malitiæ omnis parente diabolo, sed in solo Unigenito imaginem ejus quod spectatur, pro re ipsa sumi. Nec enim ab eo in similitudinam immutabilem formatur, nam naturalis est ac substantialis ejus cum Patre naturæ æqualitas. Ex ipso enim cum revera sit, cum naturali proprietate habens omnia quæ ejus sunt, et omnimodæ similitudinis perfectionem, formam et imaginem, etiam character esse videtur genitoris. Cum ergo verus sit Pater, veritas utique est is, qui ex ipso est, id est Filius.

ἅπαντα τὴν ἀκρότητα, μορφήν, καὶ εἰκόνα, καὶ χαρακτὴρ, ἀλήθεια πάντως καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν,

VIII, 46. *Quis ex vobis arguit me de peccato?*

Interrogatio hæc non est redargui se expectantis, sed potius amolientis et tollentis hanc opinionem, posse Deum verum qui vere ortus sit ex Deo in peccatum incidere: « Christus enim peccatum non fecit⁸². » Omne siquidem peccatum gignitur ex mutatione a meliori in id quod secus se habet, et gignitur in eis qui mutationi sunt

⁸¹ Joan. VIII, 44, 45. ⁸² I Petr. II, 22.

obnoxii a natura, et in ea quæ minus decant perverti queunt. At qui nescius est omnis mutationis, et inconcussa firmitate propriis insitus est bonis, neque id ab alio, sed a seipso, quomodo peccare intelligeretur? **565** Interrogat ergo Judæos Dominus, num se arguere omnino possint de peccato. Quod quidem dici potest de omni in universum peccato: verumtamen hunc sermonem rei propositæ accommodantes non de omni peccato in præsens querere dicimus, quasi illud facere argueretur, sed tale quid in animum inducemus, nempe cum Judæorum peccatis pudorem præsertim injicere studeret, nequaquam eos instigare voluisse ad ea rursus ingerenda quæ prius diximus: « De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum ⁵⁶; » obijciendamque præterea Sabbati violationem, quæ quam insignis legis prævaricator habebatur. In præsentia vero peccatum vocat mendacium. Si enim, inquit, nusquam deprehendor mendax, cur vera dicenti non creditis, et clare omnino affirmanti me ex vero Patre ortum, et mendacii nescium? Fide itaque deinceps indubitata credite me quoque veracem cum de meipso dico: « Ego ex Patre exivi, et veni ⁵⁷; » de vobis autem: « Quia pater vester diabolus est ⁵⁸; » mentimini quippe, et ad cædem inflammati estis, non secus ac ille. Eos autem desiderio cædis flagrantes arguit, atque ita quodammodo eorum audaciam reprimit. Corruptum enim peccatum sæpe subrubescit, et in melius quodammodo revocatur, cum non inveniat qua parte progrediatur ulterius, sed cum latere quodammodo sibi videtur, semper in majus attolitur, et celeri impetu pessimum in finem præcipital.

ἀεὶ πρὸς τὸ μᾶζον αἰρᾶται, καὶ ἀδικωλύτους ἔρμας

VIII, 46. Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?

Eundem sermonem fidentidem repetit quia tardos eos cernit ac hebetes: magistrorum enim potissimum officium est eandem rem non semel, sed sæpe sæpius inculcare, ut auditorum mentibus firmiter insideat: « Cum ergo mendax, inquit, loquitur mendaciam, ex propriis loquitur: mendax enim est, quemadmodum et pater ejus ⁵⁹; » contra vero, mihi veritatem loquenti non creditis: ideo loquor, quia perinde verax sum ac Pater. Videtur autem ipse Judæorum imbecillitatem reprehendere, qui non possint veritatis sermones capere, quia filii non sunt veritatis, frustra vero sibi patrem **566** ascribunt Deum, cum dicunt, ut Patrem habeamus. Deus enim, inquit, cum totus sit veritas, veritate gaudet, et eos qui adorant eum in spiritu et veritate vult adorare ⁶⁰. Veritatis autem filii quod proximum et cognatum est studiose

ἁλλοιώσεως τῆς ἐφ' ἧ μὴ προσῆκε δεκτικὸς. Πῶς ἂν οὖν νοῦτο καὶ ἁμαρτεῖν ὁ τροπὴν οὐκ εἰδὼς, εὐδὲ ἁλλοιώσεως τῆς ἐπὶ τι τῶν οὐ πρὸπόντων δεκτικὸς, ἀκλόνητος δὲ μᾶλλον τοῖς ἰδίοις ἐμπεφυκόσιν ἀγαθοῖς, καὶ οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ; Ἄναπνοθάνεται τοιγαροῦν Ἰουδαίους ὁ Κύριος, εἰπερ ὡς ἔχουσι διελέγχειν αὐτὸν περὶ ἁμαρτίας. Καὶ ὁ μὲν λόγος, ὁ περὶ τούτου καὶ κατὰ παντὸς ἂν διήκει πηλημελήματος ἐπὶ τὸ καθόλου ληφθεὶς· πλὴν τῷ προκαιμένῳ πρὸπόντων ἀεὶ τῷ ἐφαρμύζοντες, ὡς περὶ πλάσης φαμὲν ἁμαρτίας ἔρεσθαι πρὸς τὸ παρὸν, καὶ οὕτως ἐλέγχεσθαι δὲ δὴ ὡς ταῦτα δρᾶν, διανοήθημεν δὲ τι τοιοῦτον, ὅτι τῆν τῶν Ἰουδαίων ἁμαρτίαν δουπεῖν ὅτι μάλιστα διὰ σκευθῆς ἔχων ἀεὶ, οὐκ ἂν διὰ τούτου παραθῆγει ἠγέσχετο πρὸς τὸ πάλιν εἶναι **B**· κατηγορεῖν, ἃ δὴ καὶ φθάσαντες ἐλέγομεν· « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν· » πρὸς δὲ τούτους ἐτι καὶ τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ παρεκομιζεῖν κατάλυσιν ἐφ' ἧπερ ἂν λίαν ὡς παρενομήσας ἐκρίνετα. Ἐμαρτίαν οὖν ἄρα πρὸς τὸ παρὸν ἐνομάζει τὸ ψεῦδος. Εἰ γὰρ οὐδέπω, φησὶν, ἐλέγχεαι ψεύστης, τοῦ δὴ χάριν ἀπειθεῖν ἐγνώκατε τῷ ἐκ παντὸς ἀληθεύοντι, λέγοντι τε πάντως σαφῶς ὅτι Πάτερὸς ἐξέφυον ἀληθινοῦ, καὶ ὅτι τὸ ψεῦδος οὐκ οἶδα; Ἄστε δὴ, δότε λοιπὸν ἀνευδοιάστως πίστει κρατεῖν ὅτι πάντως εἶμι καὶ ἀληθῆς, ὅταν λέγω περὶ ἑμαυτοῦ· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα· » περὶ δὲ ὑμῶν· « Ὅτι ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ διάβολός ἐστι· » ψεύδισθε γὰρ, καὶ φονῶντε καθάπερ ἐκαίνος. Διελέγχεαι δὲ χρησίμως φονῶντας αὐτοὺς, ἀνακόπτων ὡσαυτὰ διὰ τούτου τὰ ἐγγειρήματα. Ἐξελεγχόμενη γὰρ ἁμαρτία πολλάκις ὑπερυθριεῖ, καὶ ὑπονοσθεῖ ἐρόπων τινὰ, πρὸς τὸ πρόσω χωρεῖν καὶ ἐπακτείνεσθαι μηδαμῶθεν εὐδρίσκουσα· θεοῦσα δὲ πως διαλανθάνειν πέρας ἔρπει τὸ χεῖριστον.

Εἰ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι;

Διὰ τῶν αὐτῶν πολλάκις δίδεισι λόγων, ἐπαίπερ ὀφθῆ συνιέντας οὐδέν· γῆρμα γὰρ δὴ καὶ τοῦτο διδασκαλοῖς ὅτι μάλιστα πρὸς πρῶτον, τὸν εἰς ἕνα φημι μὴ παρενεχθέντα λόγον πολυτρόπως ἀνελλτταν ὡς κατοκνεῖν, ἵνα ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἐνίστην ψυχαῖς.

« Ὅτε τοίνυν ὁ ψεύστης, φησὶ, λαλῆ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ψεύστης γὰρ ἐστι, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· » τὰ τοῖς εἰρημένους οὐκ ἀδελφὰ λογίζεμενοι τε καὶ πράττοντες, κάμοι λέγοντι τὴν ἀλήθειαν οὐ πιστεύετε, διὰ τοῦτο λαλῶ, ἐπειπερ εἶμι καὶ οὕτως ἀληθῆς καθάπερ καὶ ὁ Πατὴρ. Εἰκὸς δὲ ἔηπου διελέγχειν αὐτὸν Ἰουδαίους ἀσθενούντας διὰ τοῦτο πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τοὺς ἐξ ἀληθείας χωρήσαντας (1). ἐπαίπερ οὐκ εἰσὶ τῆς ἀληθείας υἱοί· ἐκφραζόνται δὲ μάτην ἑαυτοῖς πατέρα τὸν Θεὸν ὅταν λέγωσιν, ἵνα πατέρα ἔχωμεν. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς, φησὶν, ὡς ὢν ἀλήθεια, χαίρει τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας

⁵⁶ Joan. x, 33. ⁵⁷ Joan. xvi, 28. ⁵⁸ Joan. viii, 44. ⁵⁹ Joan. viii, 44. ⁶⁰ Joan. iv, 24.

1) Locus corruptus.

αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ βούλεται προσκυνεῖν. Τὰ δὲ τῆς ἀληθείας τέχνα δέχεται προθύμως τὸ συγγενὲς, τοῦτ' ἐστὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὑμεῖς δὲ διὰ τοῦτο λέγοντέ μοι. . . . . δοκεῖ λέγειν πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος, ὁποῖόντι ἄν τις καὶ ἐφ' ἐτέρον σχηματίζας κατῆθοι καλῶς. Λεγέτω γάρ τις τυχὸν τῶν σωφρονεῖν εἰωθότων πρὸς ἀκόλαστον υἱὸν, ἤγουν εἰκέτην, ἢ γαίτονα· Εἰ σωφρονεῖν σοι δοκῶ πορνεῖαν παραιτούμενος, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν τῆς ἐμαυτοῦ κεφαλῆς ὡς πορρωτάτω τιθεῖς, διὰ τί ἀπειθεῖς, καὶ οὐ πιστεύεις λέγοντι φαῦλον ὅτι καὶ μουσαρὸν τὸ πρᾶγμα ἔστι; Καὶ οὐ δῆπου πάντως τῇ πεύσει τὴν ἀπολογία ἀντιπάγασθαι ζητῶν τὰ τοιαῦτα φησισιεν ἄν, ἀλλ' ἐξ ὧν ἀπειθεῖται δεικνύει σαφῶς ἐξελέγγων, ὅτι χαίρων ταῖς ἀκολασίαις οὐ χωρεῖ τὸν σωφρονίζοντα λόγον. Οὕτως οὖν ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων νοήσομεν, ὅταν εἴπῃ Χριστός· ὁ Εἰ ἀληθεῖαν λέγω, διὰ τί οὐ πιστεύετε μοι; ὁ Τῷ γὰρ τῶν τοιοῦτων ἐρωτήσεων σχῆμα, παραπίπτουσαν ἔχει καὶ αἰεὶ πως παρακειμένην ἐκ τῶν ἐρωτωμένων ὁμολογίαν, ἐλέγχει δὲ μᾶλλον αὐτὰ ἢ ἐπερώτησις κατὰ τὸ πολὺ φαίη τις ἄν. Ὅν γὰρ ἡμεῖς κεκτήμεθα νοσοῦντες τὴν ἐρημίαν. . . . .

Ἐπιτήρει δὲ ὅπως οὐκ ἀπολύτως, ἀλλ' οὐ[δὲ] καθόλου φησὶ· ὁ Διὰ τί οὐ πιστεύετε μοι; ὁ ἀλλὰ προστεθείκε τὸ, ὅμως, ἀνιτιθέμενός πως τοὺς ἀγριώτερον ἀπειθεῖν εἰωθότας, καὶ ὑπεμφανῶν ὡς κερησάν τινες εὐγενεστέραν ἰσως ἔχοντες τὴν δianoian, καὶ οὐκ ἀκριβεῖς τῆς τοῦ Κἀίν δυστροπίας τοὺς χαρακτήρας ἐν τοῖς ἰδίῳις ἤθεσιν ἀποσώζοντες, ἀλλ' ὅσον οὐδέπω προκἀφαντες καὶ εἰς τὸ ἐν τέχνῳις κατατάττεισθαι Θεοῦ. Φημὶ γὰρ ὁλοσθαι δεῖν μὴ πάντας ἄρδην ἀκράτους ἀπονοίας βεβαπτίσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλ' εἶναι τινὰς ζῆλον μὲν ἔχοντας Θεοῦ, καθάπερ ὁ Παῦλος φησι, πλὴν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, διὰ τοῦτο βραχὺ περὶ τὴν πίστιν μελλήσαντας. Ἐν δὲ γε τοῖς ὁστω διακειμένοις αἰτιασόμεθα πολὺ βλέποντας εἰς ὄργην, καὶ ἀκρατῶς ἐκκεκαυμένους εἰς μαιφονίαν, τοὺς ἄνοσιους μάλιστα Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἷς ἄν ἐπάγοιτο πρεπωδέστερον καὶ τὸ, ὁ Διὰ τί ὅμως οὐ πιστεύετε μοι; ὁ ἰδικῶς ὡσπερ αὐτοὺς τὴν ἄμετρον ἀπειθειαν ἀνατιθέμενος Χριστοῦ. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ καθηγούμενοι, καὶ συντρέχειν τοῖς σφῶν ἄνοσιουργήμασιν ἀναπειθόντες τὸ ὑπήκοον. Διὰ τοῦτο κατηγοροῦνται δικαίως ὡς ἄραντες τὴν κλειδα τῆς γνώσεως, καὶ μήτε εἰσβαίνοντες αὐτοὶ, διακωλύοντες δὲ καὶ ἐτέρους. Ἐχει τοίνυν τὸ καὶ ὅμως ἰδικωτέραν ὡσπερ πρὸς τοὺς ἠγουμένους μάλιστα τὴν ἀναγοράν.

Ὁ ἄν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· ὁ δὲ οὐκ ἀκούει, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ.

A suscipiunt, id est veritatem. « Vos vero, quare non creditis mihi? » Idcirco tale quiddam mihi videtur ad Judæos dicere Dominus, quale sub alterius cujusvis persona fictum aspicias. Finge enim tibi continentem et castum aliquem, ita filium suum, aut domesticum, aut vicinum compellare : Si caste agere tibi videor quod scortari nolim, et illius criminis opinionem a meo capite longe repellam, quidni credis potius amenti detestandam rem esse? Neque vero hæc dixerit quod interrogationi defensionem opponi velit, sed, ex eo quod sibi non creditur, clare arguet quod qui intemperantia gaudet reprehensionem et castigationem non ferat. Ita ergo de Judæis quoque censebimus, cum Christus ait : « Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? » Istud quippe interrogandi genus planam habet ac promptam fere eorum quæ rogantur confessionem, imo vero interrogatio ea ut plurimum arguit. Observa autem qui pacto non absolute, neque in universum dicat, « Quare non creditis mihi? » sed addat, vos, subinnuens quodammodo eos qui vehementius diffidere soliti erant, et subindicans adesse quosdam generosiori forsani mente præditos, nec in suis moribus notas perversitatis Cainianæ usquequaque retinentes, sed modo non inter Dei filios collocandos. Nec enim existimandum alio omnes in universum Judæos simili mentis intemperie infectos, sed esse nonnullos Dei quidem zelo præditos, sicuti Paulus ait, sed non secundum scientiam, ideoque circa fidem paulam hæsitantes⁶⁶. Inter eos vero impios illos Scribæ et Phariseos eadem ac furorem spirantes potissimum reprehendemus, in quos illud magis quadraverit, « Quare vos non creditis mihi? » Christo immensam eis incredulitatem peculiariter quodammodo tribuente. Præibant enim illi, atque impia sua facinora sectari subditos persuadebant. Proindeque jure incusantur quasi clavem scientiæ sibi arripuerint, neque tamen ingrediuntur ipsi, sed et cæteros ingredi prohibeant⁶⁷. 567 Vocabulum igitur istud vos, magis peculiariter ad ipsos populi duces refertur.

D VIII, 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

His verbis, ex Deo esse, cogitandum non est significari esse ex ejus substantia genitum : stulti enim est hoc dicere : neque secundum illud quod a Paulo dicitur, « Omnia ex Deo sunt⁶⁸; » quia enim opifex et parens omnium est, qui omnibus esse dat, propterea omnia ex eo esse ait divinus Paulus. Sed hoc loco non ita intelligendum est : quippe omnes ex Deo sunt, sive boni, sive mali,

⁶⁶ Joan. viii, 46. ⁶⁷ Rom. xi, 2. ⁶⁸ Luc. xi, 52. ⁶⁹ I Cor. xi, 12.

quatenus omnium est auctor et artifex. Ex Deo igitur esse ait eum qui per virtutem et vitæ probitatem Deo conciliatus sit dignusque habitus aliqua velut cum illo affinitate, quomodo etiam tales in liberis computandos censet. Ergo qui ex Deo est, inquit, promptissime divina verba susceperit: fere enim quod familiare et cognatum est diligitur; qui vero ex Deo non est, hoc est qui nullam prorsus cum eo conjunctionem habet, nequaquam libenter divinos sermones audierit. Nec enim apud improbos facile bonum reperias, nec par capessendæ virtuti studium, cum eorum animus extrema sit improbitate refertus, et propriam cujusque duntaxat spectet voluntatem. Cum vero dicit Christus: « Qui ex Deo est, verba Dei audit, » nemo putet eum præcipere duntaxat divinas voces corporeis auribus esse hauriendas: quis enim usque adeo perditus, ut non etiam loquentis vocem audiat, nisi sensum morbo quodam plane amiserit? sed audire hic positum esse pro eo quod esse annuere, obsequi, et intelligere, atque animo suo recondere, ut in libro Proverbiorum scriptum est: « Sapiens corde præcepta suscipiet²². » Insipientium enim vel superbiorum animum sermo vix pulsatur, et tanquam sonitus veluti frustra obstrepens repente fugit ex auribus; sed in cor sapientium velut in secundum arvom subit. Sapienter itaque Dominus Judæorum vecordiam revincens, et impudenti blasphemia uti significans, sua verba Dei verba esse ait. **568** Docet quippe eos de se consentanea sentire, neque putare Joseph aut alterius cujusvis terreni hominis filium esse revera, sed credere ex substantia Dei ac Patris, Deum de Deo genitum: quod certe cum audiunt indignantur, et vehementius excandescunt, iniquitatem addentes super iniquitatem, ut scriptum est²³, ex eo quod magis magisque injurii evadunt.

φλέγουσι τοῖς θυμοῖς, προστιθέντες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καθὰ γέγραπται, δι' ὧν ἐτι μείζονας δδρίζουσιν.

VIII, 48. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes?

Consentaneum est rursus Judæorum lugeri stuporem et immanem vecordiam. Suis enim ipsi vocibus capiuntur, non secus ac feræ quæ in venatorum manus insiliunt, seque ipsas ferro induunt. Revicti enim tanquam qui falsa dicere soliti essent, illico rem veram esse ostendunt et rumpuntur quidem, se non esse ex Deo, a Servatore audientes. Nullo vero temporis interjecto spatio, diabolicæ malitiæ perfectissimam in seipsis imaginem exhibent. Audent quippe dicere Samaritanum, et a dæmone obsessum Dei Filium, ipsi magis virulentum et Deo contrarium in se habentes dæmonium: nemo dicit anathema Jesu, nisi in Beelzebub, juxta Pauli sententiam²⁴. Mendaces ita-

Α τε και αγαθοι, καθὼ πάντων ἐστὶ δημιουργός. Ἐκ Θεοῦ τοιγαροῦν φησι τὸν ἐξ ἀρετῆς και ἐνόμου πολιτείας προσοικειωθέντα Θεῷ, και ἤξιωμένον ὡσπερ τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας, καθὼ και ἐν τέκνοις κατατάττειν τοὺς τοιοῦτους ἀξίολ. Ὁ τοίνυν, φησὶ, ὧν ἐκ Θεοῦ προχειρότατα και ἀσμένως τοὺς θείους εἰσδέχεται λόγους· φησὶ γάρ πως αἰεὶ τὸ συγγενῆς και οἰκείον· ὁ δὲ μὴ ὧν ἐκ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστίν, ὁ κατὰ μὴδὲνα τρόπον τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειώσιν τετιμημένος, οὐκ ἂν ἤδιστα τῶν θείων ἐπακροάσαιτο λόγων. Οὐδὲ γὰρ ἐνυπάρχει τοῖς πονηροῖς τὸ ἀγαθὸν ἰδέσθαι, ἀξιόμαχος δὲ οὐδαμῶς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐστὶ πῶς, ἐπειπερ αὐτοῖς τῆς ἐσχάτης ἀναπίλησται μοχθηρίας ὁ νοῦς, και πρὸς μόνον ὄρα τὸ ἴδιον θέλημα. Ὅταν δὲ λέγῃ Χριστός· Ὁ ὧν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει· νομιζέτω μηδεὶς ὅτι μόναις ταῖς τοῦ σώματος ἀκοαῖς τὰς θείας ἡμᾶς εἰσοικιζέσθαι φωνὰς ἐπιτάττει· τίς γὰρ τῶν ὄντων, εἰ και φαῦλος εἴη κομιδῆ, τῆς τοῦ λαλοῦντος ὁμιηποτοῦν οὐκ ἂν ἀκροάσαιτο φωνῆς, εἰ μὴ ἄρα νόσῳ τινὶ παρέβριπτο τὴν εἰσθησιν; Τὸ δὲ ἀκούειν εἴσθησιν ἐν τοῦτοις, ἀντὶ τοῦ συγκατανεύειν, και πείθεσθαι, και ἐννοεῖν, και εἰς νοῦν ἀπεκρῦπτειν τὸν ἑαυτοῦ, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν βίβλῳ Παροιμιῶν· Σοφὸς καρδίᾳ δέχεται ἐντολάς. Τὴν μὲν γὰρ τῶν ἀνοήτων, ἤτοι καταφρονητῶν, καθάπερ τις ἀσημος ἔχει περιενεχθῆς ὁ λόγος, και ὡσπερ τις κτύπος παρενοχλήσας εἰς, παραχρῆμα τῶν λαβόντων ἀπαλλάττεται, εἰσδύει δὲ καθάπερ εἰς ἀρουραν εὐγενῆ τῶν συνετῶν τὴν καρδίαν. Σοφῶς δὲ σφόδρα τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀπειρίας ἐλέγχων ὁ Κύριος, και δυσφημοῦντας ἀναλεῖν ἐπιδεικνύς, τοὺς ἑαυτοῦ λόγους τοῦ Θεοῦ λόγους εἶναι φησι. Μεταπειθεῖν γὰρ πως, φησὶν, αὐτοὺς εἰς τὸ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ τὰ πεπωδέστερα, και μὴ νομίζειν Ἰωσήφ, ἦγουν ἐτέρου τινὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπερυκέναι κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς Θεοῦ ἐκ Θεοῦ πεφηνῆναι πιστεύειν, ὃ δὲ και συνέντες ἀσχάλλουσι, και θερμότεροι, κατα

Ἄπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, και εἶπον αὐτῷ· Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρείτης εἰ σὺ, και δαιμόνιον ἔχεις;

Καταθρηνησάς πάλιν ἀκόλουθον τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποπληξίαν, και τῆς εὐθελείας τὴν ὑπερβολήν. Ταῖς γὰρ σφῶν αὐτῶν ἀλλοκρονταί φωναῖς, καθάπερ οἱ θῆρες, ὅτε ταῖς τῶν σφαπτόντων ἐπιτηδῶσι χερσὶν, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὰς ἐπὶ τῷ σῶθῆρῳ κυχρῶντας ὀρμάς. Ἐλεγχόμενοι γὰρ, ὡς ἔθος αὐταῖς και μέλητη σύντροφος, τὸ ψευδομυθεῖν ἀληθῆς ἐν παραχρῆμα δεικνύουσι, και διαπρίονται μὲν ὡς οὐκ εἶναι ἐκ Θεοῦ παρά τοῦ Σωτῆρος ἀκούοντες. Οὐδένως δὲ μεταξὺ διαγεγονότος χρόνου, τῆς τοῦ διαβόλου κακίας ἀκριβεστάτην ἐν ἑαυτοῖς ἀποφαίνουσι τὴν εἰκόνα. Σαμαρείτην γὰρ και δαιμονῶντα τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνῆτα τολμῶσι λέγειν Θεόν, αὐτοὶ μᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς τὸ πικρὸν ἔχοντες και θεομάχον δαιμόνιον.

²² Prov. xvi, 21. ²³ Isa. lxx, 1. ²⁴ I Cor, xii, 2.

οὐδεις γὰρ λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεελζε-
 θούλ, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Ψεύσται μὲν
 οὖν, καὶ ὄβριστοι, καὶ λοιδοροὶ καὶ διὰ τούτων ὄντες
 ἀλώσονται, καὶ θεομαχεῖν εἰδισμένοι, τὴν πρέπουσαν
 ἀποτίσουσι δίκην τῷ πάντα ἰσχύοντι κριτῇ. Ζητη-
 τέον δὲ πάλιν κἀν τούτῳ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Σα-
 μαρείτην εἶναι φασὶ καὶ δαιμονῶντα τὸν Κύριον. Τὸ
 γὰρ προσθέντας εἰπεῖν, « Οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν, »
 ὑπεμφαίνει πως ὡς ἐπ' αἰτίας τισὶ, καὶ ὡς Σαμα-
 ρεῖτην διασύρουσι, καὶ μὴν τὸ ἕτερον, ὅπερ τῆς
 ἐκείνων ἐστὶ τολμῆσαι φωνῆς. Οὐκοῦν, Σαμαρείτην
 εἶναι φασιν ὡς ἀδιαφοροῦντα περὶ τὰς νομικὰς ἐντο-
 λὰς, καὶ τὴν τοῦ Σαββάτου λύσιν ἐν οὐδενὶ λογιζόμε-
 νον. Οὐ γὰρ ἀκριθὲς παρὰ τοῖς Σαμαρείταις ἐστὶν
 Ἰουδαϊσμός, μέμικται δὲ πως ἔθεσι τοῖς ὀνόμασι
 καὶ Ἑλληνικοῖς ἢ ἐκείνων λατρεία. Ἡ καθ' ἕτερον
 λόγον Σαμαρείτην λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, ἐπεὶ περ Σα-
 μαρείταις ἦν ἔθος ἑαυτοῖς μὲν τὴν καθαρότητα μαρ-
 τυρεῖν τε καὶ ἐπιψεύδεσθαι, κατακρίνειν δὲ τοὺς
 ἐτέρους ὡς μεμολυσμένους. Διὰ ταύτην γὰρ, οἶμαι,
 τὴν πρόφασιν οὐ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις,
 κατὰ τὸ γεγραμμένον, παραιτοῦνται δὲ καὶ τὸ ἐτέ-
 ροις τισὶν ἐπιμίσησθαι, καταμυσσατόμοιοι τρόπον
 τινὰ τὸν ἐντεῦθεν μολυσμὸν, ἐπιέπερ αὐτοῖς τὸ οὐ-
 τως ληρεῖν ὀρθῶς ἔχειν δοκῆ. Καταδικάζων δὲ τὰς
 Ἰουδαίων κακοθηλαίας ὁ Κύριος, υἱοὺς μὲν αὐτοῦς
 ἀπεκάλει τοῦ διαβόλου, ἑαυτῷ γε μὴν τὸν παντελῶς
 ἀνυπαίτιον εἰς ἁμαρτίαν καὶ καθαρότητα τὴν εἰς
 ἄκρον ἐπιμαρτυρεῖ λέγων· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με
 περὶ ἁμαρτίας; » Τοῦτο δὲ ἦν ἐναργῶς ἑαυτῷ μὲν
 καθαρότητα, διὰ τοῦ μὴ δύνασθαι περιπεσεῖν ἁμαρ-
 τίας, τὴν ἄνωγάτω προσγράφοντος· διὰ δὲ τοῦ τέκνα
 λέγειν τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Σατανᾶ, κατακρίνοντος
 ὡς μεμολυσμένους, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀνάπλεων
 ἔχοντας τὸν νοῦν, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθές. Οὐκοῦν Σα-
 μαρείτην μὲν διὰ ταῦτα, δαιμονῶν δὲ πάλιν φασὶν,
 ἔτι τοῖς δαιμονίοις ἔθος, τὴν Θεῷ χρεωστούμένην εἰς
 ἑαυτὰ μετατιθέναί τιμὴν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν
 ἠρπάξαι ἀφειδῶς. Αὐτὸ δὲ τοῦτο οἴονται δρᾶν τὸν
 Χριστὸν, ὅταν ἑαυτὸν ἀνθρώπος ὦν ὡς εἰς Θεοῦ τό-
 πον εἰσφέρῃ, λέγων· « Ὁ ὦν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ
 ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. » Ὑπεμφαίνει γὰρ ὡς
 περὶ τῶν ἰδίων ῥημάτων τὰ τοιαυτὰ φησι. Τῆς μὲν
 οὖν λοιδορίας, μᾶλλον δὲ τῆς δυσφημίας τῆς κατ'
 αὐτοῦ πρόφασιν αὕτη τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἀφορμὴ
 πρὸς τὸ ἐκεῖνα λέγειν, ὅπερ αὐτοῖς τὴν αἰώνιον ἠρπα-
 θωνίζετο φλόγα. Ἐπεισοὶ δὲ μοι θαυμάσαι κἀν τούτῳ
 πάλιν αὐτοῦς· ὀργιζόμενοι γὰρ, ἐπεὶ περ υἱοὶ διαβό-
 λου καὶ ψεύσται πολλάκις ἐκλήθησαν, ἔργῳ δαι-
 κνούσου προσὲν αὐτοῖς τὸ ἔγκλημα, ὃ καὶ μᾶλλον
 ἔχρηξεν διὰ τῆς εἰς ἀρετὴν ἀποτριβεσθαι βουλής. Τὸ γὰρ
 ὅπως διαλοιδορεῖσθαι φιλεῖν, καὶ τὰ μὴ προσόντα
 τισὶν ὡς προσόντα λέγειν, οὐ τοῖς ἐν τέκνοις Θεοῦ
 καταταγαγμένοις, ἀλλὰ υἱοῖς διαβόλου περιωδέστατον.
 Λοιδοροῦσι δὲ οὐ μόνον οἱ δειλάτοι, οἱ καὶ τῆς ἑαυ-
 τῶν καταψεύδονται κεφαλῆς, ἵνα μὴ λέγω Χριστοῦ,
 ἀλλὰ γὰρ καὶ καλῶς τοῦτο διευχολογοῦνται
 δρᾶν, οὐδὲ ὅσον εἰπεῖν καταγιγνώσκοντες τῆς φαιλότητος,
 ὅπερ ἐστὶ τυφλότητος τελειοτάτης ἀπόδειξις.

A que, et injurii atque contumeliosi esse ex hoc re-
 vincuntur, et Deo pugnare `sueti dignas omnipo-
 tenti judici daturi sunt pœnas. Rursus autem
 quærenda hic est causa, propter quam Dominum
 et Samaritanum, et a dæmone agitatum dicant.
 Quod enim præmiserunt, « Nunquid nos recte di-
 cimus, » quodammodo indicat quod quibusdam de
 causis et tanquam Samaritanum eam traducant,
 prætereaque aliud quod proloqui ad ipsorum au-
 diam pertineat. Igitur Samaritanum esse dicunt,
 tanquam indifferenter se habentem circa legum
 præcepta, et solvere Sabbatum parvi ducentem.
 Neque enim apud Samaritanos exactus est Judai-
 smus, sed cultus eorum moribus extraneis atque
 Græcanicis ut plurimum est permistus. Est et alia
 ratio cur Samaritanum eum esse dicant, nempe
 quod solebant Samaritani sibi puritatem falso ar-
 rogare, alios autem damnare velut inquinatos.
 569 Hanc enim, opinor, ob causam, non contun-
 tur Judæi Samaritanis, ut scriptum est ¹⁷. Sed et
 aliis quibusdam misceri nolunt, veriti ne hinc
 aliquo modo inquinentur, qui, dum ita nugantur,
 recte se facere sibi persuadent. Dominus autem
 Judæorum improbos mores damnans, diaboli quid-
 em filios vocabat eos, sibi vero omnis peccati
 immunitatem et perfectissimam puritatem vindic-
 eat, dicens : « Quis ex vobis arguit me de peccato ¹⁸? »
 Quod autem non possit in peccatum incurrere,
 summam plane sibi puritatem ascribentis est :
 quod vero Judæos filios Satanæ indigitat, dam-
 nantis est velut inquinatos, et omni mentem im-
 puritate plenam habentes : quod verum quidem
 est. Quocirca Samaritanum quidem eas ob causas,
 et dæmone agitatum rursus dicunt, quia moris est
 dæmonibus debitum Deo honorem ad seipsos
 transferre, et Dei gloriam sibi arrogare. Quod
 quidem Christum facere putant, dum seipsam, cum
 hominis, velut in Dei locum intrudit, dicens : « Qui
 ex Deo est, verba Dei audit ¹⁹. » Sua enim verba
 Dei verba esse subinnuit. Convicii ergo, imo vero
 blasphemix in ipsum Judæis causa hæc erat, qua
 impulsu dicebant ea quæ æternæ ipsis flammæ
 arrhaboni essent. Mihi vero mirari subit, quod
 cum indignentur se vocari sæpe mendaces, et fi-
 lios diaboli, reipsa tamen ostendunt hujus crimi-
 nis se reos esse, quod potius omni ratione pro-
 pensioneque ad virtutem excutere oportuit. Om-
 nino enim conviciis delectari, et quibusdam falsa
 pro veris asserere atque imponere, diaboli filii
 maxime convenit, non iis qui in filiis Dei compu-
 tantur. Non solum autem convitiantur miseri, qui
 in suum ipsi caput mentiuntur, ne dicam Christi :
 sed hoc recte se facere asseverant, ne tantillum
 quidem suam nequitiam damnantes, quod extreme
 cæcitatatis est argumentum.

¹⁷ Joan. iv, 9. ¹⁸ Joan. viii, 46. ¹⁹ Ibid. 47.

solo Deo est, non queritis ⁵⁵?) Vel ex hoc enim quod non possunt ii credere, spontaneam mentis eorum infirmitatem, sive mentem ambitionis studio prius subactam significat. Rursus autem verum esse comperiemus quod Pauli voce de Judæis dictum est: « Animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi ⁵⁶. » Igitur animales cum essent, stultitiam putabant eum a quo ad salutem vocabantur, et exinimum conversationis iter docebantur, et per quem potest quis placere Deo virtutum amanti, cui omnis honor, gloria, potestas, in sæcula sæculorum. Amen.

πος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν.) Οὐκοῦν ἐπειδή περ ἦσαν ψυχικοί, μωρίαν ἠγοῦντο τὸν ἐπὶ τὸ σῶζεσθαι καλοῦντα λοιπὸν, καὶ τῆς ἐξαιρέτου πολιτείας διδάσκοντα τὴν ὁδὸν, ἀπευθύνοντά τε καλῶς εἰς τὸ ἀρέσκειν δύνασθαι τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ, ᾧ πᾶσα τιμὴ, δόξα, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

⁵⁵ Joan. v, 44. ⁵⁶ I Cor. ii, 14.

557 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΟ ΕΝ Τῷ ΕΚΤῷ ΒΙΒΛΙῶ.

CAPUT LIBRI SEXTI UNICUM.

557 Quod morbi corporis ex præcedentibus animæ B peccatis nullis obveniant, sed neque peccata patrum in filios, aut quorumvis Deus ullis inferat, puniens eos qui nihil deliquerint, sed justum de omnibus iudicium ferat, proposito dicto: « Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? »

Ἐπισημαίνονται τὰ σώματικά τισιν ἐπισημαίνονται πάθη, ἀλλ' οὐδὲ ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἢ τέκνων ἐπάγει τισιν ὁ Θεός, τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας κολάζων, ἀλλὰ δίκαιον ἐφ' ἅπασιν ἐκφέρει τὸ κρίμα προσκειμένου ρητοῦ· Ῥαββί, τίς ἡμῶν, οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἴνα τυφλὸς γεννηθῆ;

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

IN JOANNIS EVANGELIUM LIBER SEXTUS.

558 VIII, 44. Vos ex patre diabolo estis, et de C sideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quia non est veritas in eo.

Postquam eos jure merito cognatione Abrahæ exclusit, et illius moribus dissimiles atque a pietate erga Deum longe alienos esse ostendit, ac præterea causam exposuit ob quam non possent suis sermonibus audientes esse, rursus declarat quis convenientius ac magis proprie pater eorum nuncupetur. « Vos igitur, inquit, ex patre diabolo

Ἔμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκείνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ.

Ἀποβουκόλησας εἰκότως τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀβραῆμ συγγενείας αὐτοὺς, ἔχοντάς τε ἀνωμόως τοῖς ἐκείνου τρόποις, καὶ πολὺ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν εὐσεβείας ἐξεστηκότας ἐλέγξας, καὶ πρὸς τοὺτοισ ἐτι τὴν αἰτίαν ἐξηγησάμενος τῷ μὴ δύνασθαι κατηκόους εἶναι τῆς παρ' αὐτοῦ λαλιᾶς, ἐπιδεικνύει πάλιν, τίς ἂν μᾶλλον αὐτοῖς πρεπωδέστερόν τε καὶ οἰκαιότερον ὄνο-

μάζοιτε πατήρ. « Ὑμεῖς τοιγαροῦν, φησὶν, ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἔστέ, » ὃν καὶ ἀνθρωποκτόνον φησὶν εἶναι ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἐστάναι, ψεύστην εἶναι αὐτοῖς τὸν πατέρα, ὃν καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς τίς ἂν εἴη σαφῶς διωρίσατο. Αὕτη γὰρ ἐν ὁλίγοις ἢ τῶν προκειμένων προπέτεια πολλὴν ἔχουσα τὴν ἀσάφειαν, καὶ βρασάνων τῶν ἐξ ἀκριβείας ὅτι μάλιστα δεομένη. Βαθὺς γὰρ ὁ περὶ τούτου λόγος, καὶ οὐκ εὐκάτοπτος, οἶμαι, πολλοῖς· ὅσον γὰρ εἰς τὴν ἐξ ἐτοίμου μὴ ληφθῆναι δυναμένην διάνοιαν, οὐχ ἑτερόν τινα τοῖς Ἰουδαίοις ὀρίζεται πατέρα παρὰ τὸν ἐξ οὐρανοῦ κατολισθήσαντα Σατανᾶν. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐφεξῆς καίμενον ὡς περὶ τοῦ διορισθέντος αὐτοῖς πατρὸς, ἕτα εἰ ψεύστης ἐστὶ, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, » θορυβεῖ ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ οὐ μετριῶς· ἐπαπορεῖν ἀναγκάσει. Τίνα γὰρ τὰ εἰκότα δὴ φρονούντες ὑποτοπήσαμεν ἂν γενέσθαι τῷ διαβόλῳ πατέρα, ἢ τίς πρὸ αὐτοῦ κατώλισθεν ἕτερος ὑπερ ἂν ὡς ἐν εἶδει καὶ τρόπῳ ὁ μετ' αὐτὸν παρεικάζοιτο; Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἱεροῖς τε καὶ θείοις συγγράμμασι οὐκ ἂν τις ὁμῖν ἐπιδείξοιτο τοιοῦτον ἀνάγκωσιμα, παραδεκτὸν δὲ οὐδαμῶς εἰς πίστιν ὁ μὴ ταῖς θεοπευστοῖς εἰρηται Γραφαῖς. Πνεῦμα γὰρ ἅπαν τὸ ἐν δαίμοσι τελοῦν ὡς διαβόλου τέκνον Σατανᾶς καλεῖται κατὰ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ· « Εἰ οὖν ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. » Ἄλλ' εἶνα τῶν ἄλλων προὔχοντά τε καὶ ὑπερκειμένον ἐκεῖνον ἠκούσαμεν πρὸς ὃν εἰρηται που διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεχὶήλ· « Σὺ εἰ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως, καὶ στέφανος κάλλους ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ γεννηθεὶς, πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδεδύσο. » Τίνα τοίνυν ὑπάρχειν ἕτερον ἀνεγκλήτως ὑποτοπήσωμεν, πρὸς ὃν οὕτως ἐμορφώθη, κατ' εἶδος λέγω τὸ ἐν φαυλότητι; Τινὲς μὲν γὰρ τὸν πατ' ἐτέρων ἐξηγητῶν τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ διαλαμβάνοντες, τὸν μὲν ἀρχαῖον ἐκεῖνον Σατανᾶν, ὃς καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων ἀπάντων πρωτοστάτης νοεῖται, δεδῆσθαι φασὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ εἰς αὐτὸν ἐρρίφθαι τὸν τάρταρον τὰς ἐφ' οἷς εἰς Θεὸν πεπαρῶν ηκεν εὐθύνας ὑπέξοντα, ἕτερον δὲ μετ' ἐκεῖνον ἀναπεφάνθαι τινὰ, αὖς τοῦ Πατρὸς βέλουρταῖς ἰσοτροποῦντα· καλῶς τὸν νῦν « Ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου. » περὶ αὐτοῦ τε φάναι τὸν Σωτῆρα δι᾽ ἰσχυρίσαντο, ὅτι καὶ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὅτι ψεύστης ἐστὶν ὡς περὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἄλλ' εἰ μὴ πολλὰ καθ' ἑαυτοῦς ἐπὶ τούτῳ διεννοῦμεθα, κἂν εἰκότως τὸν λόγον ἐξ ἐτοίμου παραδεξάμεθα. Νυνὶ δὲ ἡμᾶς συναινεῖν ἀπερισκέπτως οὐκ ἐξ, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων ἐκεῖνο. Κατὰ μὲν γὰρ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καιρὸν, ἢ τοῦ διαβόλου τυραννὸς ἐδέχετο τὴν τοῦ καταπίπτειν ἀρχὴν, καὶ εἰς τὴν ἄδυσσον ἐξεπέμπετο τὰ πονηρά τε καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα. Καὶ γοῦν προσιόντες οἱ δαίμονες διαβῆθησαν αὐτὸν παρεκάλουν, ἵνα μὴ αὐτοῖς ἐπιτάξῃ εἰς τὴν ἄδυσσον ἀπαλθεῖν, καθὰ γέγραπται. Μεμνημέθα δὲ ὅτι καὶ πολλὴν ἔποιοντο τὴν καταβολὴν ἐπὶ τούτῳ λέγοντες· « Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοί, Ἰησοῦ Ναζαρηνέ; Οἴδαμέν σε τίς εἶ ὁ ἅγιος τοῦ

A estis; et quem et homicidam ait fuisse ab initio, et in veritate non stetisse, mendacem eis esse patrem, quis autem ille sit in sequentibus elare distinxit. Ea enim se offert loci hujus sententia, quæ prima fronte multum in se obscuritatis habet et in qua opus est accurata iudagine. Altus quippe est ea de re sermo; nec multis, ut reor, intellectu faciliis: nam si paulo altiore sensum scrutemur, non alium **559** patrem Judæis statuit quam qui e cælo decidit Satanam. Sed eum in sequentibus scriptum sit tanquam de patre iis constituto: « Quia mendax est, quemadmodum et pater ejus ⁶¹, » turbat nos, imo vero non mediocriter dubitare nos cogit. Quem enim, si consentanea utique sapimus, diabolo patrem fuisse suspicabimur, aut quis ante **B** ipsum alius decidit, cui formæ aut mœrum similitudine respondeat? In sacris enim divinisque Monumentis nihil tale quisquam legerit: at pro æde nequaquam suscipi debet, quod in Scripturis divinitus inspiratis dictum non sit. Quivis enim spiritus qui in dæmonum numero censetur, ut diaboli filius Satanus nuncupatur, juxta dictum Christi nostri Servatoris: « Si ergo Satanus Satanam ejecit, adversus se divisus est ⁶². » Sed unum cæteros inter eximium ac præstantem illum audivimus, ad quem alicubi per Ezechielem prophetam dictum est: « Tu es signaculum similitudinibus, et corona decoris in deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide pretioso circumdatus es ⁶³. » Quem igitur alium existere citra culpam suspicabimur, ad cujus effigiem formatus est, similitudine, inquam, malitiæ? Quidam enim alii interpretes propositi loci sensum explicant, præscum illum Satanam, qui et cunctorum aliorum dæmoniorum præses intelligitur, vincium esse aiunt Dei virtute, et in ipsum Tartarum projectum suæ in Deum petulantiae poenas daturum, alium vero post illum quemdam exortum, patris detestandis moribus similem, eum Salvatorem nuncupasse, « Principem sæculi hujus ⁶⁴, » — « quia et homicida erat ab initio, et quia mendax est quemadmodum pater ejus. » Sed nisi multum apud nos rem perpenderemus, non immerito nos ei sermoni continuo suffragemur. Verum illud ante omnia temere et inconsiderate nos assentiri non sinit, quod Servatoris nostri adventus tempore diaboli ruere tyranniam cœpit, et in abyssum deturbati sunt nequam et impuri spiritus. Quippe dæmones ad eum accedentes palam rogabant, ne, ut scriptum est, in abyssum discedere juberentur ⁶⁵. Meminimus porro vehementer eam ob rem vociferatos his verbis: « Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? Scimus quia sanctus Dei es. Venisti huc ante tempus torquere nos ⁶⁶? » **560** Domini quippe nostri Jesu Christi adventu se consumptum iri, et varie cruciatum iri noverrant, multa de eo apud Israelitas dici comperientes, ipsum tamen ut qui intempestive advenisset incusa-

⁶¹ Joan. viii, 44. ⁶² Matth. xii, 26. ⁶³ Ezech. xxviii, 12. ⁶⁴ Joan. xm, 31. ⁶⁵ Luc. viii 31. ⁶⁶ Matth. viii, 29.

bant, idque animo tyrannico ac superbo facientes, et tempus adventus maligne carpentes: verumtamen ante tempus aiunt, quasi alio quodam tempore truciati quidem, sed unum illud adventus expectantes, quo debita supplicia procul dubio passuri erant. Sed ad illud hoc respondemus: Si vinclo illo, ut nonnulli existimant, quidam alius decepti Adamum, nequedum furere desiit, culpa quidem vacabit ille primus, inter homines, et ab omni crimine ex antedictis liber erit, sed nec ullum interfecit, neque decepti, neque mentitus est. Imo nec ad eum jure dicitur a Deo: « Sicut vestimentum sanguine conspersum purum non est, ita neque tu mundus eris, quia terram meam perdidisti, et populum meum occidisti⁶⁷. » Si ergo eorum quæ modo recensita sunt malorum illorum quem primum perhibent, expertem esse concedimus, quemnam imitari statuemus eum qui est ab illo secundus, aut cujusnam ad formam expressus est is, qui ducem suum malitia superat, et crassiores improbitatis habet quam ille characteres? Hæc quidem indagari fusius abs re non fuit, onixæ tamen certare de rebus non necessariis ineptum ac superfluum ducimus. Quare ad altum intellectum convertenda est oratio, et accurate quærendum, quemnam Judæis patrem Christus assignet, hisdem moribus animoque præditum, cujusmodi pater jure ascribatur dæmon ille mali auctor, id est Satanus.

κτῆρας; Ἄλλ' ἦν μὲν Ἰσως οὐκ ἀπεικός· καὶ διὰ τὸ γε μὴν σφόδρα διατείνεσθαι περιττὸν ἐφ' οἷς διάνοιαν, καὶ ζητητέον ἀκριβῶς τίνα τοῖς Ἰουδαίοις ἴσμενα, ὡς περ ἂν εἰκότως καὶ πατὴρ ἐπιγράφοιτα τανδς.

Refert igitur eos ad Cain, qui primus omnium hominum vitæ suæ castigatorem ac reprehensorem est aversatus, et invidiæ, doli, mendaciæ ac fraudis initium factus est post illum Satanam, cujus merito quoque filius nuncupetur, ut qui omnem filius improbitatis in seipso formam exprimat. Quemadmodum enim omni sancto ac justo pater Deus esse censetur, qui sanctitatis omnium ac justitiæ principium est, sic, opinor, cujusvis improbi pater Satanus jure dicitur, ut qui sit nequitiae omnis initium. Quia vero diximus Judæis Cain patrem datum esse, ipsi vero Cain Satanam, 561 agedum rursus ipsum Satanam ostendamus adversus Dei reprehensiones sustulisse cervicem, ac præterea decepsisse, ac mentitum esse, postremo, per invidiam interfecisse⁶⁸. Cui cum moribus æqualem esse Cain ostenderit, sermonem ad Judæos transferamus, qui totam in se habent improbitatis ejus imaginem. Igitur contempto quodammodo suo principatu, et rebus quæ naturam suam longe superant appetitis, sui que ordinis modo non servato, Satanus deturbatus est, per hoc a Deo quodammodo castigatus, et naturæ suæ conditionem edocuit, sed ob suam perversitatem nihil inde utilitatis

Θεοῦ. Ἥλιθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; Ὅτι μὲν γὰρ ἐπιδημήσας ὁ Κόριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατατήξειν ἡμᾶλλον αὐτοῦς, καὶ ποιικίως ἀνιάσειν ἴδουσάν που πάντες καὶ αὐτοὶ, πολὺν ὄντα τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον εὐρίσκοντες παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, κατητιώντῳ γε μὴν ὡς ἀφιγμένον οὐκ ἐν καιρῷ, καὶ τοῦτο δρῶντες τυραννικῶς, καὶ τὸν τῆς ἐπιδημίας χρόνον κατηγοροῦντες δυστρόπως· πλὴν τὸ πρὸ καιροῦ λέγουσιν, ὡς βασανισθέντες μὲν καθ' ἑαυτὸν τινα χρόνον, ἵνα δὲ προσδοκῶντες τὸν τῆς ἐπιδημίας, καθ' ὃν ἐμῶν ἀνευδοκίως ὀνομαζομένων τὰ προσδοκώμενα. Πρὸς δὲ γε τοῦτο κάκεινό φασιν· Εἰ ἐκεῖνο δεδομένο, κατὰ τὴν τιμὴν διάληψιν, ἑταρὸς τις ἠπάτησε τὸν Ἀδάμ, καταλήγει δὲ οὕτω τῆς ἐφ' οἷς κατηγορεῖται μανίας, ἀνυπαίτιος μὲν ἔσται παντελῶς ὁ πρῶτος ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἀπαλλάττει δὲ, ὡς εἶκός, καὶ παντός ἐγκλήματος ὁ λόγος αὐτὸν, οὗτε δὲ κεφένευε τίνα, οὗτε ἠπάτησεν, οὗτε ἐφεύσατο. Ἄλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν δικαίως λέγεται παρὰ τοῦ Θεοῦ· « Ὅν τρόπον ἰμάτιον ἐν αἵματι περιφρῶμενον οὐκ ἔστι καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρός, διότι τὴν γῆν μου ἀπέλασας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτησας. » Ἄν τοῖνον τῶν ἀρτίως ἡμῶν ἀπειρηθῆμενων κακῶν ἀμοιρεῖν ἐκεῖνον, ὃν καὶ πρῶτον εἶναι φασιν, ἐπιτρέπομεν, τίνα μιμεῖσθαι λοιπὸν ὀνομαζομεθα τὸν μετ' ἐκεῖνον δεύτερον, ἢ πρὸς τίνα λοιπὸν ἐμορφώθη πλεονεκτῶν ἐν κακίᾳ τὸν ἡγούμενον, καὶ τῆς ἐκεῖνῳ φαυλότητος παχυτέρους ἔχων τοὺς χαρακτῆρας ἐλάθειν τὸν ἐπὶ τούτῳ διερευνῶντα λόγον, ἥκιστα χρῆ λογίζομεθα. Οὐκοῦν ἐφ' ἑτέραν ἰτέον πατέρα ὀρίζει ὁ Χριστὸς ἰστροπόν τε καὶ ὁμογνώμῳ δαιμόνιον, ἐκεῖνος ὁ ἀρχέκακος, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Σα-

Ἄναφέρει τοῖνον αὐτοῖς ἐπὶ τὸν Κάιν, ὃς πρῶτος ἀνθρώπων ἀπάντων ἐλέγχων μὲν οὐκ ἠγάπησε τὸν σωφρονιστὴν, φθόνου δὲ, καὶ φόνου, καὶ δόλου, καὶ ψεύδους, καὶ ἀπάτης ἀρχὴ μετ' ἐκεῖνον ἐδείχθη τὸν Σατανάν, ὅπερ ἂν δικαίως ὀνομάζοιτο καὶ υἱός, ὅτι δὴ καὶ πᾶσαν τῆς ἐκεῖνου πονηρίας ἀνεματτόμενος ἐν ἑαυτῷ τὴν μόρφωσεν. Ὅν περ γὰρ τρόπον ἀγίῳ τε καὶ δικαίῳ τε παντὶ Πατρὶ νοεῖται Θεός, αὐτὸς ὢν ἡ πάντων ἀγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης ἀρχὴ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον παρὰ πῶντῳ πατρὶ ἂν εὐλόγως ὁ Σατανᾶς ὀνομάζοιτο, αὐτὸς ὢν ἡ ἀπάτης πονηρίας ἀρχὴ. Ἐπειδὴ δὲ τὸν μὲν Κάιν δεδοσθαι τοῖς Ἰουδαίοις πατέρα, αὐτῷ δὲ τῷ Κάιν τὸν Σατανάν εἰρήκαμεν, φέρε δὴ πάλιν τοῖς ἑαυτῶν ἐπόμενοι λόγοις ἀναφανδὸν ἐπιδείξωμεν πρῶτον μὲν εἰς ἐλέγχους τοὺς παρὰ Θεοῦ τραχηλιῶντα τὸν Σατανάν, εἶτα καὶ ἀπατήσαντα καὶ ψευδόμενον, καὶ τὸ τελευταῖον διὰ φθόνου φονεύσαντα. Ἐπιδείξαντες δὲ τούτῳ τὸν Κάιν ἰστροπόν τε καὶ ὁμογνώμῳ, καταφέρωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους τῆς ἐν αὐτῷ φαυλότητος ἄληθροντας τὴν εἰκόνα. Οὐκοῦν ἀτιμάσας μὲν ὡς περ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν, καὶ πολὺ τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν ἑαυτοῦ γλιχόμενος, ὅρον τε τὸν τῆς ἑαυτοῦ τάξεως οὐ τηρήσας ὁ Σατανᾶς κατηνέχθη, καὶ πέπτωκεν ἐλεγχθείς

⁶⁷ Isa. xiv, 19. ⁶⁸ Gen. iv, 3-8.

ὡσπερ διὰ τούτου παρὰ Θεοῦ, καὶ τῆς οικείας φύσεως τὸ μέτρον ἐκιδασκόμενος· ἀλλ' οὐδεμίαν ἐνεῦθεν τὴν ἔνησιν ἔχων διὰ τὴν αὐτοῦ δυσθουλίαν, ἐνδοσε τὰ χεῖρονα βλάπων μὲν οὐδαμῶς εἰς τὸ χρῆναι γοργῶς τὴν οικείαν γνώμην ἐπανορθοῦν, ἐν ἀκλονήτῳ δὲ ὡσπερ τῆς δυστροπίας διαμεῖναι σπουδίαις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ, κατὰ τὴν Μωσέως συγγραφὴν, καὶ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν δοθείσαν ἔτι ἐντολὴν φυλάττων, τὴν ἐπὶ τῷ ξύλῳ φημί, πρῶτος εἰς φθόνον ὁ Σατανᾶς ἀνεκαύθη, ἐλεγχομένης δὲ ὡσπερ τῆς αὐτοῦ παραβάσεώς τε καὶ παρακοῆς τοῖς πρωτοπλάστοις, ὅτι τὴν δοθείσαν ἐντολὴν ἐφύλαττον ἔτι, παλυπλόκοις ἀπάταις αὐτοῦ εἰς παρακοὴν ἐξέλειπεν ἠπειγέτο. Εἰδὼς δὲ ὅτι τεύξονται παρ' οὐδὲν ποιησάμενοι τοῦ μεγάλου βασιλέως τὰ προστάγματα, καὶ τοῦτο δρᾶν ἀναπέθει τοὺς οὐδὲν ἀδικήσαντας τοῖς ἐσχάτοις περιβάλλων κακοῖς. Ὅτι γὰρ διαβολικῆς ἀπάτης καὶ φθόνου γέγονεν ἔργον ἢ ἐν Ἀδὰμ παράδοσις, καὶ ὁ δὲ αὐτῆς ἐπιτηδήσας θάνατος, καὶ αὕτη μὲν ἡ τοῦ πράγματος διδάξαι φύσις, σαφηνεῖ δὲ οὐδὲν ἦρτον καὶ τὸ τοῦ πανσόφου Σολομῶντος λόγιον ἔχον ὡδί· « Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε· φθόνῳ δὲ διαδόλου θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον. » Ἐν τούτοις μὲν τὰ ἐκείνου σαφῶς· δεῦτερος δὲ ὁ Κάλιν ἡμῖν εἰσῆτω καὶ στήτω λοιπόν. Ἦν μὲν γὰρ πρωτότοκος ἐξ Ἀδὰμ γηπόνος τὸ ἐπιτήδευμα, δεῦτερος ἐπ' αὐτῷ γέγονεν Ἀβελ, ἀλλ' ἦν προβάτων ποιμὴν. Ἐπειδὴ δὲ προσάγειν θυσίαν αὐτοῦ τῷ Θεῷ νόμος ἐκάλει φυσικῶς, ἀδιδακτικῶς ἐντιθεὶς τὴν τοῦ δημιουργήσαντος σύνεσιν, ἦτοι γινώσκον· ἐνέσπαρται γὰρ, καὶ ἐντέθειται τῇ φύσει παρὰ Θεοῦ πάντα τὰ ἀγαθὰ, « Προσεκόμιζε μὲν ὁ Κάλιν ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, καθὰ γέγραπται, ἀλλὰ καὶ Ἀβελ ἤνεγκεν ἀπὸ τῶν πρωτοτόκων τῶν προβάτων, καὶ ἀπὸ τῶν στείλων αὐτῶν. Καὶ ἐπέειπεν ὁ Θεὸς ἐπὶ Ἀβελ, καὶ ἐπὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ Κάλιν καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ οὐ προσέσχε. Καὶ ἐλύπησε τὸν Κάλιν λίαν, καὶ συνέπεισε τῷ προσώπῳ. Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάλιν· Ἰνα τί περιλυπος ἐγένου, καὶ ἴνα τί συνέπεισε τὸ πρόσωπόν σου; Οὐκ ἐάν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλθῃς, ἡμαρτες; ἡσύχασον. Εἶτα πρὸς τὸν Ἀβελ· Πρὸς σὲ ἡ ἀποστροφή αὐτοῦ, καὶ σὺ ἄρξεις αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ὁ μὲν Κάλιν ἠλέγητο διελὼν οὐκ ὀρθῶς τὸ προσενεχθῆν, ἐπαίνων δὲ καὶ τιμῆς ἡξιοῦτο δικαίως ὁ Ἀβελ, ὁ δὲ ἦ καὶ τροφὴ φθόνου τῷ Κάλιν ἐγένετο. Ἀπετραχύνετο γὰρ πρὸς ἐλέγχους τοὺς σωφρονίζοντας καθάπερ ὁ Σατανᾶς, εἶτα τὸν ἀδικον ὠδινήσας φθόνον, καθάπερ εἰρήκαμεν, δόλω μέττεισι τὸν ἀδελφόν, τὸν ἀνόσιον ἦδη μελετήσας φθόνον. « Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κάλιν πρὸς Ἀβελ τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ· Διέλιθωμεν δὴ εἰς τὸ πεδὸν ἄλλο τούτου βέλτιον, » λέγων, καὶ καθάπερ ἐπὶ τέρψιν τινα καὶ χλόην, τὸν οὐδὲν εἰδὼτα θηριοπρεπῶς διεχρήσατο, καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ γῆς ἀπετέλει νεκρὸν, οἴηθεις, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ εἰκότι λόγον, ὅτι πάντως εἰσω γενήσεται θαύματος, οὐκ ἔχων ἔτι τὸν εἰδὼτα νεκρῶν. Ἀλλὰ καὶ φωνεῖσας ἐψεύδετο. Λέγοντος

A capiens, pejora agitabat melioribus mentem suam corrigere nolens, sed in obfirmata perstans malitia. Postquam autem primus homo formatus est a Deo, ut scribit Moses⁶⁹, cumque versaretur in paradiso servans adhuc mandatum de ligno sibi traditum, primus invidia flagravit Satanas; sed cum ejus prævaricatio et inobedientia a primis illis hominibus reprehenderetur, quando datum sibi mandatum adhibere servabant, multiplicitate fraude eos ad inobedientiam adegit. Sciens autem eos compertum iri mandatorum magni regis contemptores, id ipsum ut faciant impellit, extremis insontes malis involvens. Diabolicæ quippe fraudis et invidiæ opus fuisse prævaricationem illam in Adam, et quæ per eam mors irruit, cum ipsa rei natura docebit, tum etiam sapientissimi Salomonis effatum istiusmodi: « Deus mortem non fecit: invidia autem diaboli mors introivit in mundum⁷⁰. » Sed de illo quidem elare hactenus: nunc de Cain deinceps nostra procedat oratio. Erat primogenitus ille Adam filius professione agricola, alter ab eo, pastor ovium Abel. Cum autem eos ad sacrificium Deo offerendum vocaret naturæ lex, quam citra doctoris operam notitiam indit Creatoris, impressa quippe et insita sunt naturæ a Deo cuncta bona, « Cain quidem de fructibus terræ obtulit, » ut scriptum est, « sed et Abel tulit de primogenitis ovium, et de adipibus earum. Et respexit Deus super Abel, et super munera ejus; super Cain autem et super sacrificia ejus non advertit. Et contristatus est Cain vehementer, et concidit vultu suo. 502. Et dixit Dominus Deus ad Cain: Cur factus es tristis, et cur concidit vultus tuus? Nonne si recte offeras, non recto autem divides, peccasti? quiesce. Deinde ad Abel: At te conversio ejus, et tu imperabis ei⁷¹. » Igitur reprehensus est Cain quod non recte divisisset quod obtulerat: laude autem et honore Abel jure ornatus est; quod quidem invidia Cains materiam præbuit. Exasperatus enim est, sicuti Satanas, reprehensionibus; deinde concepta, ut diximus, injusta invidia, dolo fratrem invadit. « Dixit enim, inquit, Cain ad Abel fratrem suum: Transeamus in campum alium, nempe meliorem isto⁷², » eumque velut ad delicias quasdam et pasqua deductum nihil tale cogitantem ferino more trucidavit, primumque in terra morti tradidit, ratus, ut creditibile est, admirationi se futurum apud omnes, si postiorum se non haberet. Sed et, eo interfecto, mentitus est. Deo quippe dicente: « Ubiam est Abel frater tuus? Nescio, » inquit, sed pro eo quo restuabat furore statim subjecit: « Numquid custos fratris mei ego sum⁷³? » Hoc enim propemodum dicere videtur: Qui eum immerito coronasti, quid ei prosumisti, ipsum custodiendū? Clare itaque vides malitiæ diabolicæ totam veluti formam in eo perfecte jam expressam, et morum similitudinem accu-

⁶⁹ Gen. III, 1. ⁷⁰ Sap. II, 26. ⁷¹ Gen. IV, 1-7.

⁷² Ibid. 8. ⁷³ Ibid. 9.

rate depictam. Ad Judæorum igitur impietatem
recta deducatur oratio, et nequitie Caini similitu-
dinem eis tribuentes, eadem ostendamus eos in
Christum, quæ Ille in Abel, aggressos, ut eorum
pater jure merito deinceps nuncupetur.

αὐτόν; Ὁρᾷς οὖν καὶ μάλα σαφῶς ἦδη ἐν αὐτῷ τῆς
εἶδος, καὶ τὴν συμμορφίαν τοῦ τρόπου κατὰ τὸ Ἰσὺν τε καὶ ὁμοίον σχῆμα διαπεπλασμένην. Ἡκέτω τοίνυν
ὁ λόγος καὶ κατ' εὐθὺ τῆς Ἰουδαίων ἀνοσιότητος, καὶ τῆς τοῦ Κάιν φαυλότητος περιτεθέντες αὐτοῖς τὴν
ὁμοίωσιν, ταῦτα δεικνύωμεν ἐπιχειροῦντας ἐπὶ Χριστοῦ, ὅσα κατὰ τοῦ Ἄβελ ἐκεῖνος, ἵνα δικαίως καὶ
πρεπόντως αὐτοῖς ἦδη λοιπὸν ὀνομάζοιτο πατήρ.

Igitur primogenitus quidem est Cain, ut dixi-
mus, primogenitus similiter adoptivos inter filios
Israel, ut scriptum est ad Moysen : « Filius meus
primogenitus Israel ⁷⁴. » Ille fructus de terra Deo
in sacrificium obtulit : « Sed non respexit ad ejus
sacrificia, » sicut scriptum est ⁷⁵ : atqui terrenus
est quodammodo Israelis cultus legalis qui per vi-
tulos et oves ac terræ fructus peragitur. Sed
ne eum Deus suscipit : « Ut quid enim mihi,
inquit, thus de Saba desertis, et cinnamomum
de terra longinqua ⁷⁶ ? » Quia etiam per Isaiaꝝ vo-
cem aperte clamat : « Quis enim hæc quesivit
ex vestris manibus ⁷⁷ ? » Deinde post Cain Abel
justus accedit facturus ovibus. Post cultum etenim
legalem, et cessantibus prophetis, justus revera

563 Christus advenit, fructus de terra nequa-
quam offerens in sacrificium Deo ac Patri, sed
pro vita omnium ac salute innocentem victimam
seipsum ei consecrans in suavitatis odorem ⁷⁸. Re-
jecto vero legali cultu, ut terreno, Deus ac Pater ad
Servatoris nostri Christi sacrificium respexit. « Re-
spexit, » id est accessit. Quid porro? Reprehensus
est Cain, quod non recte divisisset, et reprehensus
laborabat invidia, atque ad cædem fratri inferen-
dam præceps rapitur. Admonebat quoque Deus in
Filio populum Judæorum, meliora ab iis in obla-
tionem petebat, legalem cultum in spiritalem uber-
tatem transferre præcipiens, et litteram in veritatem
transmutare. Sed exasperantur reprehensi, et pa-
terna quidem invidia saucii Christi nostri Serva-
toris necem inique machinantur. Decepit Cain
Abel, et in campum deductum morte affecit :
simili plane modo Judæi, quantum in se erat Chri-
stum deceperunt, submisso specie amici proditore,
qui, ut eum per fraudem traderet, fraudulentè ex-
osculatus dixit, « Ave, Rabbi ⁷⁹. » Sed et arripit eum
in campum, id est extra portam, interfece-
runt. Extra portam quippe propter nos passus est,
et pro nobis Christus ⁸⁰. Vides itaque ut Judæi nullo
modo filii et propinquis Abrahæ similes reperian-
tur, sed sui seque digni patris habeant imaginem,
adeoque cognata eique conformi laborantes ne-
quitia jure audiant : « Vos ex patre diabolo estis,
et desideria patris vestri vultis facere. Ille homici-
da erat ab initio, et in veritate non stetit, quia
non est veritas in eo : cum loquitur mendacium,
ex propriis loquitur, quia mendax est, quemadmo-

⁷⁴ Exod. iv, 22. ⁷⁵ Gen. iv, 5. ⁷⁶ Hebr. vi, 20.
⁸⁰ Hebr. xiii, 12.

Α γὰρ τοῦ Θεοῦ· « Πού Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου ; » τὸ, Οὐκ
οἶδα, φησὶν, ἐκ πολλῆς δὲ λῆαν τῆς ἀπονοίας προσετί-
θει θερμῶς· « Μὴ φύλαξ τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐγώ
εἰμι ; » Μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ τοῦτο φησὶν εἰπεῖν· Ὁ
στεφανῶσας ἀδίκως, τί ὠφέλησας αὐτὸν ὁ φυλάττων

Οὐκοῦν πρωτότοκος μὲν ὁ Κάιν, καθάπερ εἰρήκα-
μεν, πρωτότοκος δὲ πάλιν ὡς ἐν Θεοῦ τέλειος τοῖς
δὲ κατὰ θέσιν ὁ Ἰσραήλ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, πρὸς
Μωσῆν· « Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. » Προσκο-
κόμιεν ἐκεῖνος τὰ ἀπὸ γῆς εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ,
« Ἄλλ' οὐ προσέσχε ταῖς θυσίαις αὐτοῦ, » καθὰ γέ-
γραπται· γεωδεστέρα δὲ πῶς ἐστὶ καὶ τοῦ Ἰσραήλ,
κατὰ τὸ εἰρημένον, ἡ τοῦ νόμου λατρεία, διὰ μίσχων
καὶ προβάτων, καὶ καρπῶν τῶν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἄλλ'
οὐδὲ προσδέχεται ταύτην ὁ Θεός· « Ἴνα τί μοι γάρ,
φησὶν, λίθον ἐκ Σαβᾶ φέρετε, καὶ κινάμωμον ἐκ
γῆς μακρῶθεν ; » Ἄλλὰ καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαίου δια-
ρήθην ἀναδοῦ· « Τίς γὰρ ἐζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χει-
ρῶν ὑμῶν ; » Ἔπειτα μετὰ τὸν Κάιν εἰσέρχεται ὁ ἴσους
Ἄβελ ὁ δίκαιος ἀπὸ τῶν προβάτων. Μετὰ γὰρ τὴν
κατὰ νόμον λατρείαν, καὶ ἐπὶ τέλει τῶν προφητῶν, ὁ
δίκαιος ὄντως ἐπαδήμησε Χριστός, οὐ καρποὺς τοὺς
ἀπὸ γῆς προσκομίζων εἰς θυσίαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ,
ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς τε καὶ σωτηρίας ὡς
C ἁμῶν Ἰσραὴλ ἐαυτὸν ἀναθεὶς εἰς ὄσμην εὐωδίας
αὐτῷ. Ἀποπεμπόμενος δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὴν
κατὰ νόμον λατρείαν ὡς γεωδεστέραν, προσέσχεν
ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ. Τὸ δὲ προσ-
έσχε, τὸ προσήχηθ' ἔδειξεν. Ἔπειτα τί πρὸς τοῦτους ;
ἐπιτιμῆθ' Ἄβελ οὐχ ὡς ὀρθῶς διελὼν, καὶ διελεγγόμενος
ἔνοισει τὸν φθόνον, ἐπὶ τε τὸ φονεῖν ἀκρίτως ὄρμηξ.
Ἐνοθεῖται καὶ Θεὸς ἐν Υἱῷ τῶν τῶν Ἰουδαίων λαῶν,
ἀπῆται τὰ κρείττονα παρ' αὐτῶν εἰς δωροφορίαν,
τὴν κατὰ νόμον λατρείαν μεθιστάνα· προστάτων εἰς
πνευματικὴν καρποφόρησιν, καὶ μεταπλάττειν τὸ
γράμμα προτρέπων εἰς ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἐλεγχόμενοι
χαλεπαίνουσι, καὶ πλήττονται μὲν τῷ πατρῷ φθόνῳ,
φονῶσι δὲ καὶ ἀδίκως κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ. Ἡπάτησεν ὁ Κάιν τὸν Ἄβελ, καὶ λαβὼν εἰς
D τὸ πεδίον ἔδειξε νεκρὸν· ἠπάτησαν ὁμοίως τὸ ὅσον
ἐφ' ἑαυτοῖς Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν, ἐν σχήματι φιλοῦ
τὸν προδότην ἀποστειλαντες, ὅς ἵνα παραδώσῃ πρὸς
αὐτὸν ἀφιγμένος ἀπατηλῶς κατησπάζετο λέγων·
« Καίρε, Ραββί. » Ἄλλὰ καὶ λαβόντες αὐτὸν εἰς τὸ
πέδιον, τοῦτ' ἴσους, ἐξω τῆς πύλης, διεχρήσαντο. Ἐξω
γὰρ τῆς πύλης πένονθε δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ
Χριστός. Ὁρᾷς οὖν ὅπως τῷ μὲν Ἀβραάμ οἱ τοῖς
ἐξ ἐκείνου γεγονόσι προσεχῶς κατ' οὐδένα τρόπον
λοικότες ἀλλίσκονται, τοῦ δὲ ἰδίου καὶ πρέποντος ὄν-
τως αὐτοῖς Πατὴρ ἔχουσι τὴν εἰκόνα, συμμορφόντες καὶ
συγγενῆ τὴν κακίαν αὐτῷ νοσοῦντες ἐκτόπως, δι-
καίως ἀκούουσι· « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου

⁷⁷ Isa. i, 12. ⁷⁸ Ephes. v, 2. ⁷⁹ Matth. xxvi, 49.

ἰστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποεικτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· ὅταν λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καθὼς καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, οὐ πιστεύετε μοι. » Βλέπει μὲν ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς πρὸς τὸν ἐν μέσῳ παροισθέντα, καὶ ὑποδειχθέντα τῶν Ἰουδαίων πατέρα, φημι δὲ τὸν Κἀίν, ἐκπλατύνεται δὲ πρὸς τὸ γενικώτερον. Οὐ γὰρ μέχρι πῶν ἐκείνου τρόπων τὴν τῶν λεγομένων ἰσῆσι δύναμιν, περιεῖθαι δὲ τῷ κατ' ἐκεῖνον παντὶ, τὸ ὡς ἐφ' ἐνὸς ἰδικῶς ἐπὶ παντὸς ὁμοίως τιθεῖς. Ὅταν γὰρ, φησὶν, ὁ Κἀίν ἦτοι κατ' ἐκεῖνον ἕτερος ψεύστης λαλήσῃ τὸ ψεῦδος, ἐξ ἰδίας ὡς περ συγγενείας λαλεῖ. Ἄ γὰρ ἔχει μαθὼν παρὰ τῶν ἡγουμένων, καὶ τοῦ τῆς κακίας δεδωκότος τὴν ἀρχὴν, τινὰ καθάπερ φυσικῆν ἐπιτηδεύοντα τὸ ψεύδεσθαι ποιησάμενος τὸν θεοῦ μιμεῖται πατέρα. Λαλεῖ γὰρ τὸ ψεῦδος· διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐπεὶ περ αὐτῷ καὶ φιλοψεύστης γέγονε πατήρ, ἀγεται δὲ ὡς περ τισὶ φυσικοῖς ἤδη δεσμοὶ εἰς δυσγένειαν τὴν παπικίαν τε καὶ πατρικὴν, καὶ δεικνύει μὲν ἐν αὐτῷ τὴν ἐκείνων φαυλότητα, διαφανεσάτην δὲ ὡς περ εἰκόνα τῶν ἰδίων ἡθῶν τε καὶ τρόπων τὴν ἐν τοῖς προγόνοις μοχθηρίαν πεποιημένον, ἐπαυχεῖ που πάντως τοῖς ἰδίους κακοῖς. Ὅτε τοίνυν ταῦθ' οὕτως συμβαίνειν ἔθος, καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων φαυλότης ἐγχαρᾶτομένη τοῖς ὁμοῦθεσιν ἐκείνων αὐτοὺς καὶ παῖδας ὀνομάζεσθαι ποιεῖ, τί τὸ κωλύον ἐστὶ τὴν ἀλήθειαν λέγοντι καὶ μοι πιστεύειν ὑμᾶς, ὅτι δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς πέφηνα Πατὴρ, καὶ, καθάπερ ἤδη προείπον, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ ἦκω; Εἰ γὰρ ψεύδεται τις ἐπειδὴ ψεύστην ἔχει τὸν πατέρα, καὶ ἐξ ἰδίας ὡς περ συγγενείας ἐκείθεν λαλεῖ, πῶς οὐκ ἀναγκαῖον λέγοντα καμὲ τὴν ἀλήθειαν νοεῖσθαι δὴ πάντως ἐξ ἀληθοῦς γεγεννησθαι Πατὴρ, καὶ οὐ, καθάπερ ὑμεῖς δυσσεβοῦντες ὑπετοπάσατε, τῶν ἐπιγείων τινὸς ἐκ πορείας καὶ συνόδου τῆς οὐ κατὰ νόμον; Τοιοῦτοις μὲν οὖν χρῆσαιτο ἂν ῥήμασι πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος. Ἰστέον δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων ἡγουν πνευμάτων λογικῶν ἐν ἡθεσι καὶ τρόποις ὁρᾶται τὸ συγγενεῖς, ὡς περ ἂν ἔχον πρὸς τε ἀλλήλους εἰς τὸν ἀπάσης κακίας πατέρα διάβολον. Ἐπὶ δὲ τοῦ Μονογενοῦς μόνου εἰκόνα τοῦ θεωρουμένου τὸ πρᾶγμα ληφθέν· οὐ παρ' αὐτοῦ γὰρ πάντως ἀπαρτοποιήτως σχηματίζεται· τὸ γὰρ ὁμοφυῆς αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικόν τε καὶ οὐσιώδες. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ὑπάρχων, ἀληθῶς μετὰ τῆς κατὰ φύσιν ἰδιότητος πάντα ἔχων τὰ αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐμφερείας τῆς εἰς κτῆρ ὁρᾶται τοῦ φύσαντος. Ἐπειδὴ τοίνυν ἀληθῆς ὁ Χριστός.

Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;

Οὐκ ἐλέγχεσθαι προσδοκῶντος ἡ ἐρώτησις, ἀναρῶντος δὲ μᾶλλον, καὶ ἀποράσκοντος παντελῶς τὸ περιπεσεῖν ἁμαρτία δύνασθαι τὸν ἐκ Θεοῦ πεφωκῶτα Θεὸν ἀληθινόν· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν ὁ Χριστός. Ἄπαντα μὲν γὰρ ἁμαρτία ἐκ παρατροπῆς τῆς ἀπὸ τοῦ βελτίονος ἐπὶ τὸ μὴ οὕτως ἔχον λαμβάνει τὴν γένεσιν, ἐντίκτεται δὲ τοῖς τρέπεσθαι πεφυκόσι, καὶ

⁸¹ Joan. viii, 44, 45. ⁸² I Petr. ii, 22.

A dum et pater ejus; ego autem quia veritatem vobis dico, non creditis mihi⁸¹. » Sermonis quidem scopus ad Cain Judæorum patrem qui in medio proferatur et innuitur pertinet: sed ad aliud generalius extenditur. Nec enim ad illius mores vim et significationem horum verborum tantum extendit, sed cuivis ei simili tribuit quod de uno singulariter dicitur de omnibus ejus similibus proferens. Cum enim, inquit, Cain aut alius ei similis mendax loquitur mendacium, ex cognatione et affinitate sua quodammodo loquitur. Nam quæ a magistris suis didicit et ab eo qui malitiæ dedit initium naturalem veluti quamdam aptitudinem mentiendi trahens, patrem suum imitatur. **564** Loquitur enim mendacium: idcirco, inquit, quandoquidem mendacii cumprimis amans pater ei est, et quibusdam veluti naturæ legibus ad ignobilitatem avitam ac paternam tendit, et in seipso majorum improbitatem exprimit ac illustrem quodammodo morum suorum imaginem, illam nimirum progenitorum suorum improbitatem exhibet, suis utique malis gloriatur. Cum hæc igitur ita evenire soleant, et majorum nequitia impressa iis qui similibus sunt moribus efficiat ut illorum filii nuncupentur, quid vetat quominus vos mihi quoque veritatem dicenti credatis, quia nempe ex vero effulsi Patre, et, sicut antea dixi, ex Deo processisti, et veni? Nam si mentitur aliquis ex eo quod patrem habet mendacem, et pro ratione sui generis loquitur, quomodo necesse non est ut ego qui veritatem loquor ex vero utique Patre prognatus censear, ac non ut impie suspicati estis, ex tereno aliquo patre, per stuprum nimirum et illegitimum concubitum? Talia quidem Dominus ad Judæos. Sciendum vero in hominibus aut spiritibus morum affinitatem reperiri quam inter sese habent cum malitiæ omnis parente diabolo, sed in solo Unigenito imaginem ejus quod spectatur, pro re ipsa sumi. Nec enim ab eo in similitudinem immutabilem formatur, nam naturalis est ac substantialis ejus cum Patre naturæ æqualitas. Ex ipso enim cum revera sit, cum naturali proprietate habens omnia quæ ejus sunt, et omnimodæ similitudinis perfectionem, formam et imaginem, etiam character ease videtur genitoris. Cum ergo verus sit Pater, veritas utique est is, qui ex ipso est, id est Filius.

D πάντα τὴν ἀκρότητα, μορφήν, καὶ εἰκόνα, καὶ χαρακτὴρ, ἀλήθεια πάντως καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν,

VIII, 46. Quis ex vobis arguit me de peccato?

Interrogatio hæc non est redargui se exspectantis, sed potius amolientis et tollentis hanc opinionem, posse Deum verum qui vere ortas sit ex Deo in peccatum incidere: « Christus enim peccatum non fecit⁸². » Omne siquidem peccatum gignitur ex mutatione a meliori in id quod secus se habet, et gignitur in eis qui mutationi sunt

obnoxii a natura, et in ea quæ minus decant perverti queunt. At qui nescius est omnis mutationis, et inconcussa firmitate propriis insitus est bonis, neque id ab alio, sed a seipso, quomodo peccare intelligeretur? **565** Interrogat ergo Judæus Dominus, num se arguere omnino possint de peccato. Quod quidem dici potest de omni in universum peccato: verumtamen hunc sermonem rei propositæ accommodantes non de omni peccato in præsens querere dicimus, quasi illud facere argueretur, sed tale quid in animum inducemus, nempe cum Judæorum peccatis pudorem præsertim injicere studeret, nequaquam eos instigare voluisse ad ea rursus ingerenda quæ prius diximus: « De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum ⁵⁶; » obijciendamque præterea Sabbati violationem, quæ quam insignis legis prævaricator habebatur. In præsentia vero peccatum vocat mendacium. Si enim, inquit, nusquam deprehendor mendax, cur vera dicenti non creditis, et clare omnino affirmanti me ex vero Patre ortum, et mendacii nescium? Fide itaque deinceps indubitata credite me quoque veracem cum de meipso dico: « Ego ex Patre exivi, et veni ⁵⁶⁻⁵⁷; » de vobis autem: « Quia pater vester diabolus est ⁵⁸; » mentimini quippe, et ad cædem inflammati estis, non secus ac ille. Eos autem desiderio cædis flagrantem arguit, atque ita quodammodo eorum audaciam reprimit. Corruptum enim peccatum sæpe subrubescit, et in melius quodammodo revocatur, cum non inveniat qua parte progrediatur ulterius, sed cum latere quodammodo sibi videtur, semper in majus attollitur, et celeri impetu pessimum in finem præcipitat.

ἀλλ' ἐπεὶ τὸ μᾶλλον εἰσέταται, καὶ ἀδικακωλοῦσι ἔργα

VIII, 46. Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi?

Eundem sermonem identidem repetit quia tardos eos cernit ac hebetes: magistrorum enim potissimum officium est eandem rem non semel, sed sæpe sæpius inculcare, ut auditorum mentibus firmiter insideat: « Cum ergo mendax, inquit, loquitur mendaciam, ex propriis loquitur: mendax enim est, quemadmodum et pater ejus ⁵⁷; » contra vero, mihi veritatem loquenti non creditis: ideo loquor, quia perinde verax sum ac Pater. Videtur autem ipse Judæorum imbecillitatem reprehendere, qui non possint veritatis sermones capere, quia filii non sunt veritatis, frustra vero sibi patrem **566** ascribunt Deum, cum dicunt, ut Patrem habeamus. Deus enim, inquit, cum totus sit veritas, veritate gaudet, et eos qui adorant eum in spiritu et veritate vult adorare ⁵⁸. Veritatis autem filii quod proximum et cognatum est studiose

ἀλλοιώσεως τῆς ἐφ' ἧς μὴ προσήκα δεκτικοίς. Πῶς ἂν σὺν νοῦτο καὶ ἁμαρτεῖν ὁ τροπὴν οὐκ εἰδώς, οὐδὲ ἀλλοιώσεως τῆς ἐπὶ τῶν οὐ προπόντων δεκτικῶς, ἀκλόνητος δὲ μάλλον τοῖς ἰδίοις ἁμαρτωλοῖς ἀγαθοῖς, καὶ οὐ παρ' ἑτέρου τινός, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ; Ἄναπυθάνεται τοιγαροῦν Ἰουδαίους ὁ Κύριος, εἴπερ ὅλος ἔχουσι διελέγχειν αὐτὸν περὶ ἁμαρτίας. Καὶ ὁ μὲν λόγος, ὁ περὶ τούτου καὶ κατὰ παντὸς ἂν διήκει πλημμελήματος ἐπὶ τὸ καθόλου ληφθεὶς· πλὴν τῷ προκαιμένῳ προπόντῳ αὐτῷ ἐφαρμύζοντες, οὐ περὶ πάσης φαμέν ἁμαρτίας ἔρεσθαι πρὸς τὸ παρὸν, καὶ οὕτως ἐλέγχεσθαι δὲ δὴ ὡς τοῦτο δρᾶν, διανοηθημὲν δὲ τι τοιοῦτον, ὅτι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἁμαρτίαν θεωροῦμεν. Ἔτι μάλιστα διὰ σπουδῆς ἔχων ἀεὶ, οὐκ ἂν διὰ τούτου παραθήγειν ἠέσχετο πρὸς τὸ πάλιν ἐκείνην κατηγορεῖν, ἃ δὴ καὶ φθάσαντες ἐλέγομεν· « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάρομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ἅν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν· » πρὸς δὲ τούτοις ἔτι καὶ τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ παρακομίζειν κατάλυειν ἐφ' ἧπερ ἂν λίαν ὡς παρανομήσας ἐκρίνετο. Ἄμαρτίαν οὖν ἄρα πρὸς τὸ παρὸν ὀνομάζει τὸ ψεῦδος. Εἰ γὰρ οὐδέπω, φησὶν, ἐλέγομαι ψεύστης, τοῦ δὴ χάριν ἀπειθεῖν ἐγνώκατε τῷ διὰ παντὸς ἀληθεύοντι; λέγοντι τε πάντως σφῶς ὅτι Πατὴρ ἐξέφυον ἀληθειῶν, καὶ ὅτι τὸ ψεῦδος οὐκ οἶδα; Ἄρα δὴ, ὅτε λοιπὸν ἀνευδοκίως πίστευι κρατεῖν ὅτι πάντως εἰμὶ καὶ ἀληθής, ὅταν λέγω περὶ ἑαυτοῦ· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα· » περὶ δὲ ὑμῶν· « Ὅτι ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ διάβολός ἐστι· » ψεύδοσθε γὰρ, καὶ φονεῖτε καθάπερ ἐκείνος. Διελέγχετε δὲ χρησίμως φωνήσας αὐτούς, ἀνακόπτων ὥσπερ διὰ τούτου τὰ ἐγγεγραμμένα. Ἐξελεγχόμενὴ γὰρ ἁμαρτία πολλάκις ὑπερυθρίβη, καὶ ὑπονοσθεῖ τρέπον τινὰ, πρὸς τὸ πρόσω χωρεῖν καὶ ἐπακτείνεσθαι μηδαμῶθεν εὐρίσκουσα· θεοκῶσα δὲ πως διαλανθάνειν πέρας ἔρπει τὸ χεῖριστον.

Εἰ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι;

Διὰ τῶν αὐτῶν πολλάκις δίδεισι λόγων, ἐπειπερ ὁρᾶ συνιέντας οὐδέν· ἤρημα γὰρ δὴ καὶ τοῦτο διδασκαλοῖς ὅτι μάλιστα προπαδόμενον, τὸν εἰς ἅπαξ φημι μὴ παρενεχθέντα λόγον πολυτρόπως ἀνελλέτταιν οὐ κατοικνεῖν, ἵνα ταῖς τῶν ἀκρωμένων ἐνιζάνη ψυχαῖς.

« Ὅτε τοίνυν ὁ ψεύστης, φησὶ, λαλῆ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ψεύστης γὰρ ἐστὶ, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· » τὰ τοῖς εἰρημένοις οὐκ ἀδελφὰ λογιζόμενοι τε καὶ πράττοντες, κάμω λέγοντι τὴν ἀλήθειαν οὐ πιστεύετε, διὰ τοῦτο λαλῶ, ἐπειπερ εἰμὶ καὶ οὐτως ἀληθής καθάπερ καὶ ὁ Πατὴρ. Εἰκόξ δὲ δὴπου διελέγχειν αὐτὸν Ἰουδαίους ἀσθενοῦντας διὰ τοῦτο πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι τοὺς ἐξ ἀληθείας χωρήσαντας (1), ἐπειπερ οὐκ εἰσὶ τῆς ἀληθείας υἱοί· ἐπιψεύδονται δὲ μάτην ἑαυτοῖς πατέρα τὸν Θεὸν ὅταν λέγωσιν, ἵνα πατέρα ἔχωμεν. Ὁ μὲν γὰρ Θεός, φησὶν, ὅλος ὢν ἀλήθεια, χαίρει τῇ ἀλήθειᾳ, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας

⁵⁶ Joan. x, 33. ⁵⁶⁻⁵⁷ Joan. xvi, 28. ⁵⁸ Joan. viii, 44. ⁵⁷ Joan. viii, 44. ⁵⁸ Joan. iv, 24.

1) Locus corruptus.

αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ βούλεται προσκυνεῖν. Τὰ δὲ τῆς ἀληθείας τέκνα δέχεται προθύμως τὸ συγγενές, τοῦτ' ἐστὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὑμεῖς δὲ διὰ τοῦτο λέγοντί μοι. . . . . δοκεῖ λέγειν πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος, ὁποῖόν περ ἂν τις καὶ ἐφ' ἑτέρου σχηματίσας κατιδοὶ καλῶς. Λεγέτω γάρ τις τυχὸν τῶν σωφρονεῖν εἰωθῶτων πρὸς ἀκόλαστον υἱὸν, ἤγουν αἰκέτην, ἢ γείτονα· Ἐὶ σωφρονεῖν σοὶ δοκῶ πορνείαν παραιτούμενος, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ὑπόληψιν τῆς ἐμαυτοῦ κεφαλῆς ὡς πορρωτάτω τιθεῖς, διὰ τί ἀπειθεῖς, καὶ οὐ πιστεύεις λέγοντι φαῦλον εἶναι καὶ μυσαρὸν τὸ πρᾶγμα ἐστὶ ; Καὶ οὐ δήπου πάντως τῇ πείσει τὴν ἀπολογία ἀντεπάγασθαι ζητῶντὰ τοιαῦτα φησίου ἂν, ἀλλ' ἐξ ὧν ἀπειθεῖται δεικνύει σαφῶς ἐξελέγων, ὅτι χαίρων ταῖς ἀκολασιῖς οὐ χωρεῖ τὸν σωφρονίζοντα λόγον. Οὕτως οὖν ἄρα καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων νοήσομεν, ὅταν εἴπῃ Χριστός· Ἐὶ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί οὐ πιστεύετε μοι ; Ἐὶ τῶν τοιούτων ἐρωτήσεων σχῆμα, παραπίπτουσαν ἔχει καὶ αἰ πως παρακειμένην ἐκ τῶν ἐρωτωμένων ὁμολογίαν, ἐλέγχει δὲ μᾶλλον αὐτὰ ἢ ἐπερώτησις κατὰ τὸ πολὺ φαίη τις ἂν. Ἐὰν γὰρ ἡμεῖς κεκτημέθα νοσοῦντες τὴν ἐρημίαν . . . . .
 . . . . . Ἐπιτῆρει δὲ ὅπως οὐκ ἀπολύτως, ἀλλ' οὐ[δὲ] καθόλου φησὶ· Ἐὶ τί οὐ πιστεύετε μοι ; ἀλλὰ προστέθεικε τὸ, ὅμως, αἰνετούμενός πως τοὺς ἀγριώτερον ἀπειθεῖν εἰωθότας, καὶ ὑπεμφαίνων ὡς παρῆσαν τινες εὐγενεστέρων ἰσως ἔχοντες τὴν διάνοιαν, καὶ οὐκ ἀκριβεῖς τῆς τοῦ Κἀὶν δυστροπίας τοὺς χαρακτῆρας ἐν τοῖς ἰδίοις ἡθεσιν ἀποσώζοντες, ἀλλ' ὅσον οὐδέπω προκόψαντες καὶ εἰς τὸ ἐν τέχνῳ κατατάττεισθαι Θεοῦ. Φημί γὰρ οἴεσθαι δεῖν μὴ πάντας ἄρδην ἀκράτοις ἀπονοίας βεβαπτίσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλ' εἶναι τινὰς ζηλον μὲν ἔχοντας Θεοῦ, καθάπερ ὁ Παῦλος φησὶ, πλην οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, διὰ τοι τοῦτο βραχὺ περὶ τὴν πίστιν μελλήσαντας. Ἐν δὲ γε τοῖς ὁτῶ διακειμένοις αἰτιασόμεθα πολὺ βλέποντας εἰς ὄργην, καὶ ἀκρατῶς ἐκκεκαυμένους εἰς μαιφονίαν, τοὺς ἀνοσίους μάλιστα Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖους, οἷς ἂν ἐπάγοιτο πρεπωδέστερον καὶ τὸ, Ἐὶ τί ὅμως οὐ πιστεύετε μοι ; Ἐὶ οὕτως ὡς περ αὐτοὶ τὴν ἀμετρον ἀπειθειαν ἀνατιθένας Χριστοῦ. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ καθηγούμενοι, καὶ συντρέχειν τοῖς σφῶν ἀνοσιουργήμασιν ἀναπειθόντες τὸ ὑπήκουον. Διὰ τοι τοῦτο κατηγοροῦνται δικαίως ὡς ἄραντες τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, καὶ μὴτε εἰσβαίνοντες αὐτοὶ, διακυλύοντες δὲ καὶ ἐτέρους. Ἐχει τοίνυν τὸ καὶ ὅμως ἰδικιώτερον ὡς περ πρὸς τοὺς ἡγουμένους μάλιστα τὴν ἀναγοράν.
 Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει·
 διὰ τοῦτο ὅμως οὐκ ἀκούετε, εἶτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὲ.

Τὸ μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ τινὰς εἶναι νοητέον ἐν τοῦτοις, οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεννηθέντας· εὐηθεῖς γάρ, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐκεῖνο τὸ διὰ τοῦ Παύλου λεγόμενον, Ἐὶ τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶ δημιουργός καὶ γενεσιουργός ἀπάντων ὁ τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι διδοὺς, διὰ τοῦτο τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ φησὶ ὁ θεοσπίσιος Παῦλος. Ἄλλ' ἐν τοῦτοις οὐχ ἄρμόσει εὐδὲως νοεῖν ἅπαντας γὰρ εἶσθαι ἐκ Θεοῦ πονηροί

αὐσουλπυnt, id est veritatem. « Vos vero, quare non creditis mihi? » Idcirco tale quiddam mihi videtur ad Judaeos dicere Dominus, quale sub alterius cuiusvis persona fictum aspicias. Finge enim tibi continentem et castum aliquem, ita filium suum, aut domesticum, aut vicinum compellare : Si caste agere tibi videor quod scortari nolum, et illius criminis opinionem a meo capite longe repellam, quidni credis potius amenti detestandam rem esse? Neque vero haec dixerit quod interrogationi defensionem opponi velit, sed, ex eo quod sibi non creditur, clare arguet quod qui intemperantia gaudet reprehensionem et castigationem non ferat. Ita ergo de Judaeis quoque censebimus, cum Christus ait : « Si veritatem dico, quare vos non creditis mihi? » Istud quippe interrogandi genus planam habet ac promptam fere eorum quae rogantur confessionem, imo vero interrogatio ea ut plurimum arguit. Observa autem quo pacto non absolute, neque in universum dicat, « Quare non creditis mihi? » sed addat, vos, subinvuens quodammodo eos qui vehementius diffidere soliti erant, et subindicans adesse quosdam generosiori forsitan mente praeditos, nec in suis moribus notas perversitatis Cainianae usquequaque retinentes, sed modo non inter Dei filios collocandos. Nec enim existimandum aio omnes in universum Judaeos simili mentis intemperie infectos, sed esse nonnullos Dei quidem zelo praeditos, sicuti Paulus ait, sed non secundum scientiam, ideoque circa fidem paulum haesitantes⁸⁰. Inter eos vero impios illos Scribas et Phariseos eadem ac furorem spirantes potissimum reprehendemus, in quos illud magis quadraverit, « Quare vos non creditis mihi? » Christo immensam eis incredulitatem peculiariter quodammodo tribuente. Praebant enim illi, atque impia sua facinora sectari subditos persuadebant. Proindeque jure incusantur quasi clavem scientiae sibi arripuerint, neque tamen ingrediantur ipsi, sed et caeteros ingredi prohibeant⁸¹. 567 Vocabulum igitur istud vos, magis peculiariter ad ipsos populi duces refertur.

VIII, 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

His vocibus, ex Deo esse, cogitandum non est significari esse ex ejus substantia genitum : stulti enim est hoc dicere : neque secundum illud quod a Paulo dicitur, « Omnia ex Deo sunt⁸² ; » quia enim opifex et parens omnium est, qui omnibus esse dat, propterea omnia ex eo esse ait divinus Paulus. Sed hoc loco non ita intelligendum est : quippe omnes ex Deo sunt, sive boni, sive mali,

⁸⁰ Joan. viii, 46. ⁸¹ Rom. x, 2. ⁸² Luc. xi, 52. ⁸³ I Cor. xi, 12.

quatenus omnium est auctor et artifex. Ex Deo igitur esse ait eum qui per virtutem et vitæ probitatem Deo conciliatus sit dignusque habitus aliquid velut cum illo affinitate, quomodo etiam tales in liberis computandos censet. Ergo qui ex Deo est, inquit, promptissime divina verba susceperit: fere enim quod familiare et cognatum est diligitur; qui vero ex Deo non est, hoc est qui nullam prorsus cum eo conjunctionem habet, nequaquam libenter divinos sermones audierit. Nec enim apud improbos facile bonum reperias, nec par capessendæ virtuti studium, cum eorum animus extrema sit improbitate refertus, et propriam cujusque duntaxat spectet voluntatem. Cum vero dicit Christus: « Qui ex Deo est, verba Dei audit, » nemo putet eum præcipere duntaxat divinas voces corporeis auribus esse hauriendas: quis enim usque adeo perditus, ut non etiam loquentis vocem audiat, nisi sensum morbo quodam plane amiserit? sed audire hic positum esse pro eo quod est annuere, obsequi, et intelligere, atque animo suo recendere, ut in libro Proverbiorum scriptum est: « Sapiens corde præcepta suscipiet⁹⁹. » Insipientium enim vel superbiorum animum sermo vix pulsatur, et tanquam sonitus veluti frustra obstrepens repente fugit ex auribus; sed in cor sapientium velut in secundum arvom subit. Sapienter itaque Dominus Judæorum vecordiam revincens, et impudenti blasphemia uti significans, sua verba Dei verba esse ait. **568** Docet quippe eos de se consentanea sentire, neque putare Joseph aut alterius cujusvis terreni hominis filium esse revera, sed credere ex substantia Dei ac Patris, Deum de Deo genitum: quod certe cum audiunt indignantur, et vehementius excandescunt, iniquitatem addentes super iniquitatem, ut scriptum est¹⁰⁰, ex eo quod magis magisque injurii evadunt.

φλέγουσι τοὺς θυμούς, προστιθέντες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καθὰ γέγραπται, δι' ὧν ἐστὶ μισθός αὐτοῖς.

VIII, 48. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes?

Consentaneum est rursus Judæorum lugeri stuporem et immanem vecordiam. Suis enim ipsi vocibus captiuntur, non secus ac feræ quæ in venatorum manus insiliunt, seque ipsas ferro induunt. Revicti enim tanquam qui falsa dicere soliti essent, illico rem veram esse ostendunt et rumpuntur quidem, se non esse ex Deo, a Servatore audientes. Nullo vero temporis interjecto spatio, diabolicæ malitiæ perfectissimam in seipsis imaginem exhibent. Audent quippe dicere Samaritanum, et a dæmone obsessam Dei Filium, ipsi magis virulentum et Deo contrarium in se habentes dæmonium: nemo dicit anathema Jesu, nisi in Beelzebub, juxta Pauli sententiam¹⁰¹. Mendaces itaque

τε καὶ ἀγαθοὶ, καθὼ πάντων ἐστὶ δημιουργός. Ἐκ Θεοῦ τοιγαροῦν φησὶ τὸν ἐξ ἀρετῆς καὶ ἐννομίου πολιτείας προσοικειωθέντα Θεῷ, καὶ ἤξιωμένον ὡσπερ τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας, καθὼ καὶ ἐν τέκνοις κατατάττειν τοὺς τοιοῦτους ἀξιοί. Ὁ τοίνυν, φησὶν, ὧν ἐκ Θεοῦ προχειρότατα καὶ ἀσμένως τοὺς θεῖους εἰσδέξεται λόγους· φίλον γὰρ πως ἀεὶ τὸ συγγενές καὶ οἰκίον· ὁ δὲ μὴ ὧν ἐκ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ κατὰ μηδένα τρόπον τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειώσιν τετιμηκώς, οὐκ ἂν ἤδιστα τῶν θεῶν ἐπακροάσαιτο λόγων. Οὐδὲ γὰρ ἐνυπάρξει τοῖς πονηροῖς τὸ ἀγαθὸν βράδιος, ἀξιόμαχος δὲ οὐδαμῶς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐστὶ πάθος, ἐπεὶ περ αὐτοῖς τῆς ἐσχάτης ἀναπέληται μοχθηρίας ὁ νοῦς, καὶ πρὸς μόνον ὄρα τὸ ἴδιον θέλημα. Ὅταν δὲ λέγῃ Χριστός· « Ὁ ὧν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει, » νομιζέτω μηδεὶς ὅτι μόναις ταῖς τοῦ σώματος ἀκοαῖς τὰς θείας ἡμᾶς εἰσικίττειται φωνᾶς ἐπιτάττει· τίς γὰρ τῶν θνητῶν, εἰ καὶ φαῦλος εἴη κομιδῆ, τῆς τοῦ λαλοῦντος ὁμιθηποτοῦν οὐκ ἂν ἀκροάσαιτο φωνῆς, εἰ μὴ ἄρα νόσφ τινὶ παρέρρηπτο τὴν ἀσθησιν; Τὸ δὲ ἀκούειν τίθησιν ἐν τοῦτοις, ἀντὶ τοῦ συγκατανεύειν, καὶ πείθεσθαι, καὶ ἐννοεῖν, καὶ εἰς νοῦν ἀποκρῦπτειν τὸν ἑαυτοῦ, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν βίβλῳ Παροιμιῶν· « Σοφὸς καρδίᾳ δέξεται ἐντολὰς. » Τὴν μὲν γὰρ τῶν ἀνοήτων, ἧτα καταφρονητῶν, καθάπερ τις ἄσημος ἵχει περιενεχθεὶς ὁ λόγος, καὶ ὡσπερ τις κτύπος παρενοχλήσας εἰκῆ, παραχρήμα τῶν λαβόντων ἀπαλλάττεται, εἰσδύνει δὲ καθάπερ εἰς ἄρουραν εὐγενῆ τῶν συνेतῶν τὴν καρδίαν. Σοφῶς δὲ σφόδρα τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας ἐλέγχων ὁ Κύριος, καὶ δυσφημοῦντας ἀναίδην ἐπιδεικνύς, τοῦ ἑαυτοῦ λόγους τοῦ Θεοῦ λόγους εἶναι φησὶ. Μεταπαιδεύει γὰρ πως, φησὶν, αὐτοὺς εἰς τὸ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ τὰ περπωδέστερα, καὶ μὴ νομίζειν Ἰωσήφ, ἤγουν ἐτέρου τινὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐκπεφυκέναι κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Θεοῦ ἐκ Θεοῦ πεφηνέναι πιστεύειν, ὃ δὲ καὶ συνέντες ἀσχάλλουσι, καὶ θερμοστέροις, κατα

Ἀπεκρίθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ· Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις;

Καταβρηνῆσαι πόλιν ἀκόλουθον τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποπληξίαν, καὶ τῆς εὐθηλείας τὴν ὑπερβολὴν. Ταῖς γὰρ σφῶν αὐτῶν ἀλίσκονται φωναῖς, καθάπερ οἱ θῆρες, ὅτε ταῖς τῶν σφαττόντων ἐπιτηδῶσι χερσίν, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὰς ἐπὶ τῷ σιδήρῳ κυχρῶντες ὀρμάς. Ἐλεγχόμενοι γὰρ, ὡς ἔθος αὐτοῖς καὶ μελέτη σύντροφος, τὸ ψευδομυθεῖν ἀληθὲς ἢ παραχρήμα δεικνύουσι, καὶ διαπρίονται μὲν ὡς οὐκ εἶναι ἐκ Θεοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀκούοντες. Οὐδενὸς δὲ μεταξὺ διαγινόντος χρόνου, τῆς τοῦ διαβόλου κακίας ἀκριβεστάτην ἐν ἑαυτοῖς ἀποφαίνουσι τὴν εἰκόνα. Σαμαρείτην γὰρ καὶ δαιμονιώντα τὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνότα τολμῶσι λέγειν Θεόν, αὐτοὶ μᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς τὸ πικρὸν ἔχοντες καὶ θεομάχον δαιμόνιον·

⁹⁹ Prov. xvi, 21. ¹⁰⁰ Isa. lxx, 1. ¹⁰¹ I Cor, xii, 2.

οὐδεις γὰρ λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐν Βεελζε-
 δούλ, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Ψεύσται μὲν
 οὖν, καὶ ὕβρισται, καὶ λοιδοροὶ καὶ διὰ τούτων ὄντες
 ἀλώσονται, καὶ θεομαχεῖν εἰθισμένοι, τὴν πρόπουσαν
 ἀποτίσουςι δίκην τῷ πάντα ἰσχύοντι κριτῇ. Ζητη-
 τέον δὲ πάλιν κἀν τούτῳ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ Σα-
 μαρείτην εἶναι φασὶ καὶ δαιμονῶντα τὸν Κύριον. Τὸ
 γὰρ προσθέντας εἰπεῖν, « Οὐ καλῶς ἡμεῖς λέγομεν, »
 ὑπεμφαίνει πως ὡς ἐπ' αἰτίας τις, καὶ ὡς Σαμα-
 ρεῖτην διασύρουσι, καὶ μὴ τὸ ἕτερον, ὅπερ τῆς
 ἐκείνων ἐστὶ τολμῆσαι φωνῆς. Οὐκοῦν, Σαμαρείτην
 εἶναι φασιν ὡς ἀδιαφοροῦντα περὶ τὰς νομικὰς ἐντο-
 λὰς, καὶ τὴν τοῦ Σαββάτου λύσιν ἐν οὐδενὶ λογιζόμε-
 νον. Οὐ γὰρ ἀκριθὲς παρὰ τοῖς Σαμαρείταις ἐστὶν
 Ἰουδαϊσμός, μέμικται δὲ πως ἔθεσι τοῖς ὀθνεῖοις
 καὶ Ἑλληνικοῖς ἢ ἐκείνων λατρεία. Ἡ καθ' ἕτερον
 λόγον Σαμαρείτην λέγουσιν αὐτὸν εἶναι, ἐπεὶ περ Σα-
 μαρείταις ἦν ἔθος ἑαυτοῖς μὲν τὴν καθαρότητα μαρ-
 τυρεῖν τε καὶ ἐπιψεύδεσθαι, κατακρίνειν δὲ τοὺς
 ἑτέρους ὡς μεμολυσμένους. Διὰ ταύτην γὰρ, οἶμαι,
 τὴν πρόφασιν οὐ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις,
 κατὰ τὸ γεγραμμένον, παραιτοῦνται δὲ καὶ τὸ ἐτέ-
 ροις τισὶν ἐπιμίσεσθαι, καταμυσσάττομενοι τρόπον
 τινὰ τὸν ἐντεῦθεν μολυσμὸν, ἐπεὶ περ αὐτοῖς τὸ οὐ-
 τως ληρῆν ὀρθῶς ἔχειν δοκῇ. Καταδικάζων δὲ τὰς
 Ἰουδαίων κακοηθείας ὁ Κύριος, υἱοὺς μὲν αὐτοὺς
 ἀπεκάλει τοῦ διαβόλου, ἑαυτῷ γε μὴ τὸν παντελῶς
 ἀνυπαίτιον εἰς ἁμαρτίαν καὶ καθαρότητα τὴν εἰς
 ἄκρον ἐπιμαρτυρεῖ λέγων· « Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με
 περὶ ἁμαρτίας; » Τοῦτο δὲ ἦν ἑναργῶς ἑαυτῷ μὲν
 καθαρότητα, διὰ τοῦ μὴ δύνασθαι περιπεσεῖν ἁμαρ-
 τία, τὴν ἀνωτάτω προσγράφοντος· διὰ δὲ τοῦ τέχνα
 λέγειν τοὺς Ἰουδαίους τοῦ Σατανᾶ, κατακρίνοντος
 ὡς μεμολυσμένους, καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀνάπλεων
 ἔχοντας τὸν νοῦν, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθές. Οὐκοῦν Σα-
 μαρείτην μὲν διὰ ταῦτα, δαιμονῶν δὲ πάλιν φασιν,
 ἔτι τοῖς δαιμονίοις ἔθος, τὴν Θεῷ χρεωστουμένην εἰς
 ἑαυτὰ μετατιθένας τιμὴν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν
 ἠρπάξεν ἀπειδῶς. Αὐτὸ δὲ τούτο οἴονται ὄρῃν τὸν
 Χριστὸν, ὅταν ἑαυτὸν ἀνθρώπος ὦν ὡς εἰς Θεοῦ τό-
 πον εἰσφέρῃ, λέγων· « Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ
 ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει. » Ἰπεμφαίνει γὰρ ὡς
 περὶ τῶν ἰδίων ῥημάτων τὰ τοιαῦτὰ φησι. Τῆς μὲν
 οὖν λοιδορίας, μαλλον δὲ τῆς δυσφημίας τῆς κατ'
 αὐτοῦ πρόφασιν αὕτη τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἀφορμὴ
 πρὸς τὸ ἐκεῖνα λέγειν, ὅπερ αὐτοῖς τὴν αἰώνιον ἠρπα-
 θωνίζετο φλόγα. Ἐπεισοὶ δὲ μοι θαυμάσαι κἀν τούτῳ
 πάλιν αὐτοὺς· ὀργιζόμενοι γὰρ, ἐπεὶ περ υἱοὶ διαβό-
 λου καὶ ψεύσται πολλάκις ἐκλήθησαν, ἔργῳ δει-
 κνύουσι προσὸν αὐτοῖς τὸ ἔγκλημα, ὃ καὶ μᾶλλον
 ἐχρήν διὰ τῆς εἰς ἀρετὴν ἀποτριβέσθαι ῥοπῆς. Τὸ γὰρ
 ἄλλως διαλοιδορεῖσθαι φιλεῖν, καὶ τὰ μὴ προσόντα
 τισὶν ὡς προσόντα λέγειν, οὐ τοῖς ἐν τέκνοις Θεοῦ
 κατατεταγμένοις, ἀλλὰ υἱοῖς διαβόλου πρεπωδίστατον.
 Λοιδοροῦσι δὲ οὐ μόνον οἱ δεδαιτοί, οἳ καὶ τῆς ἑαυ-
 τῶν καταφειδῶν κεφαλῆς, ἵνα μὴ λέγω Χριστοῦ, ἀλλὰ γὰρ καὶ
 καλῶς τοῦτο δισχυρίζονται ὄρῃν, οὐδὲ ὅσον εἰπεῖν καταγινώσκοντες τῆς
 φαιλότητος, ὅπερ ἐστὶ τυφλότητος τελειοτάτης ἀπόδειξις.

que, et injurii atque contumeliosi esse ex hoc re-
 vincuntur, et Deo pugnare s'ueli dignas omnipo-
 tenti judici daturi sunt pœnas. Rursus autem
 quærenda hic est causa, propter quam Dominum
 et Samaritanum, et a dæmone agitatum dicant.
 Quod enim præmiserunt, « Nunquid nos recte di-
 cimus, » quodammodo indicat quod quibusdam de
 causis et tanquam Samaritanum eum traducant,
 prætereaque aliud quod proloqui ad ipsorum au-
 daciâ pertineat. Igitur Samaritanum esse dicunt,
 tanquam indifferenter se habentem circa legum
 præcepta, et solvere Sabbatum parvi ducentem.
 Neque enim apud Samaritanos exactus est Judai-
 smus, sed cultus eorum moribus extraneis atque
 Græcanicis ut plurimum est permistus. Est et alia
 ratio cur Samaritanum eum esse dicant, nempe
 quod solebant Samaritani sibi puritatem falso ar-
 rogare, alios autem damnare velut inquinatos.
 569 Hanc enim, opinor, ob causam, non contun-
 tur Judæi Samaritanis, ut scriptum est⁹⁹. Sed et
 aliis quibusdam misceri nolunt, veriti ne hinc
 aliquo modo inquinentur, qui, dum ita nugantur,
 recte se facere sibi persuadent. Dominus autem
 Judæorum improbos mores damnans, diaboli qui-
 dem filios vocabat eos, sibi vero omnis peccati
 immunitatem et perfectissimam puritatem vindic-
 eat, dicens: « Quis ex vobis arguit me de peccato¹⁰⁰? »
 Quod autem non possit in peccatum incurrere,
 summam plane sibi puritatem ascribentis est:
 quod vero Judæos filios Satanae indigitat, dam-
 nantis est velut inquinatos, et omni mentem im-
 puritate plenam habentes: quod verum quidem
 est. Quocirca Samaritanum quidem eas ob causas,
 et dæmone agitatum rursus dicunt, quia moris est
 dæmonibus debitum Deo honorem ad seipsos
 transferre, et Dei gloriam sibi arrogare. Quod
 quidem Christum facere putant, dum seipsam, cum
 homo sit, velut in Dei locum intrudit, dicens: « Qui
 ex Deo est, verba Dei audit¹⁰¹. » Sua enim verba
 Dei verba esse subinnuit. Convicii ergo, imo vero
 blasphemiae in ipsum Judæis causa hæc erat, qua
 impulsî dicebant ea quæ æternæ ipsis flammæ
 arrhaboni essent. Mihi vero mirari subit, quod
 eum indignentur se vocari sæpe mendaces, et fi-
 lios diaboli, reipsa tamen ostendunt hujus crimi-
 nis se reos esse, quod potius omni ratione pro-
 pensioneque ad virtutem excutere oportuit. Om-
 nino enim conviciis delectari, et quibusdam falsa
 pro veris affingere atque imponere, diaboli filiis
 maxime convenit, non iis qui in filiis Dei compu-
 tantur. Non solum autem convitiantur miseri, qui
 in suum ipsi caput mentiuntur, ne dicam Christi:
 sed hoc recte se facere asseverant, ne tantillum
 quidem suam nequitiam damnans, quod extremæ
 cæcitatatis est argumentum.

⁹⁹ Joan. iv, 9. ¹⁰⁰ Joan. viii, 46. ¹⁰¹ Ibid. 47.

VIII, 49. Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.

Magna quidem cum lenitate sermo, sed tamen **570** efficacissime et magna cum emphasi ac significanter admodum illud: « Ego dæmonium non habeo, » seipsum autem ab iis quodammodo distinguens, ejus convicii immunem se declarat, idque dictum in eos quadrare potius ostendit. Nisi enim dæmonium reapse haberent, jure eum, qui tot operum testimoniiis Deus confirmatus est, a dæmone obsessum dicere vererentur. Apposite igitur id eis tribuens, quia reapse ita sit, Ego, inquit, dæmonium non habeo, sed vos videlicet habetis, id dictum in eos quodammodo retorquens: quippe honoro Patrem meum, dum meipsum quoque Deum, et ex Deo esse, atque omni peccati expertem asseverō. Oportet quippe Deum esse qui ex Deo est, et qui ex Deo est peccati nescio talem esse qualis est is, ex quo est. Secus autem, verbis non tam splendidis uteretur, ne offensionem vobis essem: neque enim Deus honoraretur, si Filium qui Deus non esset crederetur habere. Non honoraretur Pater, inquit, si Pater nuncuparetur ejus qui in peccatum incidere. Quapropter mihi ipsi præstantissima quæque assumo nequaquam blasphemans, inquit, sicuti vos existimatis, sed Genitorem potius honorans jure de vobis ato, vos ex Deo non esse, quippe nefas est dicere omni flagitio immersos esse ex Deo. Honorat enim, et familiaritate sua dignatur non menacem, non contumeliosum, blasphemum, superbum, et injurium, nec eum qui cædem injuste machinatur, sed modestum ac lenem, pium, Dei amantem ac probum. Quapropter etiam in hoc Patrem honoro, ab ejus familiaritate excludens eos qui effreni laborant nequitia: vos vero me hoc facientem rursus probis afficitis, et laudes Patris mei etiam incessitis, ut non solum in me impii, sed et in eum deprehendaminī. Si enim mihi ipsi de præstantissimis quibusque testimonium præbens, Genitorem honoro, utique eum debonorabit, inquit, qui Filium ejus extremis probis incesset. Undique ergo et tibi constat Christus, et se Deum secundum naturam esse clare ostendit, et ex eo quod ait a se Patrem honorari, alienorum turba ab ejus familiaritate remota, ostendit Judæos a Deo esse prorsus alienos. Quid enim est iis qui ista dicunt magis impium: « Ego gloriam meam non quero: est qui querat et judicet⁹⁹; » liquet hic vere a Petro de Servatore **571** nostro dictum: « Qui cum malediceretur non remaledicebat, eum pateretur non comminabatur, tradebat autem judicanti se injuste⁹⁹. » Videtis enim quo pacto non semel, sed frequenter audiens in se furentium sermones, in sua bonitate perstet, nec ab officio ulla ratione excidat, ad exemplum nostrum id faciens, ut ejus vestigia sequi studentes non maledictum pro maledicto,

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν Πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμᾶτέ με.

Ἐν πράττει μὲν ὁ λόγος, γέγονε δ' οὖν ὁμῶς ἐν ἤθει πολλῶ. Ἐμφατικώτατα γὰρ τὸ, « Ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, » φησὶν, ἑαυτὸν δὲ ὡς περ ἀντιδιαστῆλων ἐκείνοις, τῆς μὲν ἐπὶ τούτῳ λοιδορίας ἐλευθερον ἀποφαίνει, δεικνύει δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτῶν τὸ εἰρημένον ἀληθές. Εἰ μὴ γὰρ αὐτοὶ τὸ δαιμόνιον εἶχον ἀληθῶς, κἂν ἀπέφριττον εἰκότως δαιμονώοντα καλεῖν τὸν διὰ τῶν ἔργων αὐτοῖς μαρτυρηθέντα Θεόν. Εὐφύεστατα τοίνυν καὶ αὐτὸς μᾶλλον ἀπνέμων αὐτοῖς διὰ τὸ οὕτως ἔχειν κατὰ ἀλήθειαν, Ἐγὼ τοίνυν οὐκ ἔχω, φησὶν, ἀλλ' ὑμεῖς δηλονότι, τὸ δαιμόνιον, τιθεῖς ὡς περ ἐπ' ἐκείνοις τὸ εἰρημένον, τιμῶ δὲ τὸν ἑμαυτοῦ Πατέρα, Θεόν καὶ ἑμαυτὸν ἐκ Θεοῦ πεφηνηναί λέγων, καὶ ὅτι οὐκ ἔγνω ἀμαρτίαν δισχυριζόμενος. Ἔδει γὰρ, εἶδει Θεὸν εἶναι τὸν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸν ἐκ τοῦ μὴ εἰδότες ἀμαρτίαν κατὰ τὸν ἐξ οὐπὲρ ἐστὶ τοιοῦτον ὁρᾶσθαι. Ἦν δὲ ὡς ἀνάγκη συμβῆναι τὸ ἐναντιὸν εἰς τὸ προσκρούειν ὅμιν παραιτούμενος, τοῖς οὐχ οὕτω λαμπροῖς ἔχρησάμην λόγοις· οὐ γὰρ ἀν ἐτιμήθη Θεὸς ὕψιν ἔχειν νοούμενος τὸν οὐκ ὄντα Θεόν· οὐκ ἀν ἐτιμήθη, φησὶν, ὁ Πατήρ, εἰ τοῦ καταπίπτοντος εἰς ἀμαρτίαν ὠνομάσθη Πατήρ. Οὐκοῦν ἑμαυτῶ τὰ κάλλιστα μαρτυρῶ, δυσφημῶν μὲν, φησὶν, οὐδαμῶς, καθάπερ ὑμεῖς ὀπτακμάνετε, τιμῶν δὲ μᾶλλον τὸν γεννήτορα, φημὶ δικαίως περὶ ὑμῶν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔσθε, ἐπεὶ μὴδὲ θέμις τοῖς εἰς τοῦτο πονηρίας ἔχοντα, καὶ πάση φουλότῃ βεβαπτισμένους, ἐκ Θεοῦ εἶναι λέγειν. Τιμᾶ γὰρ καὶ οικειότητος ἀξιοῖ τῆς πρὸς αὐτὸν οὐ τὸν ψεύστην, καὶ λοιδορον, καὶ δυσφημον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ὀφιστήν, οὐδὲ τὸν ἀδίκως φωνᾶν εἰλωθότα, ἀλλὰ τὸν ἐπεικῆν, καὶ πρῶτον, καὶ εὐσεβῆ, καὶ φιλόθεον, καὶ ἀγαθόν. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο τιμῶ τὸν Πατέρα, τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος ἕξω τιθεῖς τοὺς ἐπ' ἀκράτῳ πονηρίᾳ κατεγνωσμένους, ὑμεῖς δὲ καὶ τοῦτο ποιούντα πάλιν ἀτιμάετε καὶ τοῖς ἐπαίνοις τοῖς περὶ τοῦ Πατρὸς ἐπισκῆπτοντες, ἵνα μὴ μόνον εἰς τὸν Πῖδν, ἀλλ' ἡδὴ καὶ εἰς αὐτὸν δυσσεβοῦντες ἀπισκῆσθε. Εἰ γὰρ ἑμαυτῶ τὰ κάλλιστα μαρτυρῶν τιμῶ τὸν γεννήσαντα, ἀτιμάσει δὴ πού, φησὶν, ὁ τὸν ἐξ αὐτοῦ τοῖς ἐσχάτοις ὀνειδεσι περιβαλῶν. Πανταχόθεν τοιγαροῦν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις συνίσταται Χριστὸς, καὶ ὅτι Θεὸς κατὰ φύσιν ἐστὶν ἀποφαίνει σαφῶς, καὶ δι' ὧν τιμᾶσθαι τὸν Πατέρα φησὶ, τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος τῆς τῶν ἀλλοτρῶν πληθύος ἕξωθουμένης, ἀλλοτρίους παντάπασιν Ἰουδαίους ἀποφαίνει Θεοῦ. Τί γὰρ τῶν ἐκεῖνα λεγόντων ἀνοσιώτερον; « Ἐγὼ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου· ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κριτὴν· » ἀληθές ἐν τούτοις ὁρᾶται διαφανῶς τὸ διὰ τοῦ Πέτρου περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον· « Ὁς λοιδορούμενος, οὐκ ἀντιλοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπαλεῖ, παρεδίδου δὲ τῷ κριτῶντι δικαίως, » Βλέπετε γὰρ ὅπως τὰ πάντων, καὶ τοὶ χεῖριστά τε καὶ ἀπηχίστατα τὰ παρὰ τῶν ἀνοσιῶν ἐμπαροινούντων αὐτῶν, καὶ τοῦτο πολλᾶκις, καὶ οὐκ εἰσάπαξ ἀκούων, ἐπιμένει τῇ οικειᾷ

⁹⁹ Joan. VIII, 50. ⁹⁹ I Petr. II, 23.

χρηστότητι, και τοῦ πρόποντος αὐτῷ κατ' οὐδένα τρόπον ἐξίσταται, πρὸς ὑποτύπωσιν και τοῦτα δρῶν ἡμετέραν, ἵνα τοὺς ἔχουσιν αὐτοῦ κατακολουθεῖν σπουδάζοντας, μὴ λουδορίαν ἀντὶ λουδορίας, μὴ ἑτερόν τι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοὺς ἐθέλουσι λυπεῖν ἀντιιδόντες ἀλισκαίμεθα, κικῶμεν δὲ μᾶλλον ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. Ἐγὼ τοιγαροῦν οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου, φησὶ, και οὐχ ὡς ἀκίνδυνον καθιστάς τὸ ἐμπαροινεῖν αὐτῷ τοὺς ἐθέλοντας, ἀλλ' οὐδὲ προτρέπων εὐπετῶς εἰς ταύτην ἵνα τινας τὴν ψυσθήσῃαν, τοῦτο λέγων ὀρθῶνται, ἐκείνῳ δὲ μᾶλλον ὑποβηλοῖ. Ἦκω γάρ, φησὶν, οὐ δόξαν τὴν παρ' ὑμῶν ἐμπορευσόμενος, ἀλλ' οὐδὲ ὄλωσ τιμῆς ἢ ἀκλῆσεως γλαχόμενος. Τεταπεινωκα γάρ ἐμαυτὸν, ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς ὑπάρχων, και ἀνθρώπου γενονα καθ' ὑμᾶς. Ὁ ὅτι ὅτι ὑμᾶς οὐδὲ θούλου μορφήν ἀπαξίωσας λαθεῖν, ἐξὸν ἐν ἐσθήτῃ διαμεῖναι τῇ πρὸς Θεὸν και Πατέρα, και τοὺς ὑπὲρ νοῦν και λόγον ἐκτροφῆν, πῶς ἀνέτι νοοῖτε δόξαν εἶν ὑπὲρ τινος ζητῶν, και οὐχὶ μᾶλλον ἐβελούσιον ὑπομείναι τὴν φθοξίαν διὰ τὸ ἐτέροις χρήσιμον; Ἦ γὰρ τοσοῦτο φησὶν ἐν τοῦτο δὲ Κύριος, ἢ και καθ' ἑτερον τρόπον. οὐ ζητεῖν αὐτὴν τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ὑποσηπῆσῃαν. Παρὸν γάρ αὐτῷ παρεχρῆμα κολάζειν τοὺς ὑβριστάς, και τὰς ὑπὲρ τῆς δυσφημίας εἰσπράττειν δίκας, ὡς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦντας τὸν ἡπάντων Κύριον, φέρει τὸ λοιπὸν ἡσυχῇ, και διακαρτέρει τοσοῦτον, ὡς μηδ' ὄσον λυπεῖν ἀντιλυπησῃ λόγῳ φιλοῦ τοὺς ἀλαζόνας ἐθέλειν. ἀλλ' ἵνα μὴ φαίνεται τὸ δυσσεθεῖν εἰς Θεὸν τοὺς τυχοῦσιν Ἰππηλατιῶν, ἀνεγκαίως αὐτοῖς ὡσπερ ἐπιταίχισμα τι διακαλύων εἰς τοῦτο βαδίζειν εὐθέως, τὴν τοῦ Πατρὸς ἀνέταξεν ὄργην. Ἀνεξικακοῦντας γάρ τοῦ Υἱοῦ, και τὴν ἰδίαν οὐ διεκδικούντος παρεχρῆμα δόξαν, οὐκ ἀνέξεται, φησὶν, ὁ Πατήρ. Ἐκδικος γάρ ἔσται, και τοὺς ὑβριστάς ἀπαναστήσεται, οὐχ ὡς ἐτέροις συνασπίζων τυχόν, οὐδὲ ὡς ἕνδς τῶν ἁγίων ὑβρισμένου λυπεῖσθαι θέλων και πρέπειν οἰόμενος, ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἀναβαινούσης τῆς ἀμαρτίας. οὐδὲν γάρ ὄλωσ τὸ μεσολαβοῦν Πατέρα και τὸν Υἱόν, ὄσον εἰς οὐσίας ταυτοτήτᾳ φαμεν, κἄν ἰδίως ἐκάτερος ὑπάρχειν νοοῖτο. Διὰ γάρ τοι τοῦτο και ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἐν ἐτέροις φησὶν. Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾶ. Ἐχει γάρ ἐν ἑαυτῷ φυσικῶς ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα συνδοξαζόμενόν τε και ἐκάτερον δηλονότι συνυφιστάμενον. Ἐχει δ' αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν ὡσπερ κοινωνόν τῆς οὐσίας, οὕτω και τῆς ἐφ' ἑαυτῷ δόξης. Κολασθήσονται τοίνυν οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι διὰ τῆς εἰς τὸν Κύριον και Υἱόν δυσφημίας, εἰς ἄλλην δυσσεθήσαντες τὴν ὁμοούσιον και ἁγίαν Τριάδα, και τὴν ἁπάντων βασιλεῖα φύσιν, ὡς ἐν τῷ Ἰϋῷ λυπησάντες. Παρατηρητοῦ τοιγαροῦν παντὶ τῷ γε ὄλωσ σωφρονεῖν ἐκωθότι, τὸ κατὰ τι γοῦν τῷ ἀγαθῷ προσκρούειν Θεῷ. Οὐ γάρ ἐπιπέερ οὐκ ἐπάγει παρεχρῆμα τοὺς εἰς αὐτὸν πλημμελοῦσι τὴν ὄργην διὰ τοῦτο πάντως ἡπιώτερας. Ἀγαθὸς μὲν γάρ ἐστι, μὴ ὄργην ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν. ἀλλ' ἐὰν μὴ ἐπιστραφῶμεν, τὴν ῥομφαλαν αὐτοῦ στιλβῶσει, κατὰ τὸ γεγραμμένον, και ἐντενεί τὸ δόξον αὐτοῦ καθ' ἡμῶν, ἐν ᾧ τοῦ θανάτου τὰ σκεῦη, τοῦτ' ἐστι, πᾶν εἶδος αἰκίας και ἀφορήτου συμφορᾶς.

neve aliud quoddam maius pro malo iniunctis reddamus, sed vincamus potius in bono maius. Ego itaque gloriam meam non quero, inquit, non quasi impune fore dicat iis qui se ferociter offenderint, sed neque quod ad istam impietatem his verbis excitet, sed illud potius subindicat: Veni, inquit, gloriam a vobis nequaquam aucupaturus, sed neque honoris aut claritatis cupidus. Humiliavi quippe meipsum, in forma Dei ac Patris cum essem, et homo factus sum vestri similis. At qui propter vos ne servi quidem formam assumerem designatus est, cum liceret in aequalitate cum Deo ac Patre permanere, et his quae mentem et orationem excedunt acquiescere, quo pacto censereetur inde gloriam aucupari potius, quam ad aliorum utilitatem voluntariam ignobilitatem sustinere? Aut enim istud hic ait Dominus, aut certe alio modo ipsum gloriam suam non querere putabimus. Nam cum possit a vestigio castigare injurios, et blasphemiae poenas ab iis exigere, tanquam in universi Domini impie se gerentibus, fert aequo animo injuriam, ut ne simplici quidem verbo arrogantibus dolorem velit reponere: verum ne impie se gerere in Deum quibuscumque in propellivi atque adeo impune videatur, illis necessario tanquam aggerem et repagulum sui Patris iram opposuit. Filio quippe tolerante injurias et suam ipsius gloriam non illico vindicante, Pater, inquit, nequaquam feret, sed continuo vindex aderit, et in injurios, non tanquam diversum a se defendens, neque quasi sanctorum uni injuria illata exandescens, sed velut ad se pertinente injuria insurget: nihil enim est inter Patrem et Filium discriminis quantum ad substantiae identitatem, tametsi uterque proprie subsistere concipiatur. Idcirco enim Dominus noster Jesus 572 Christus alibi ait: Qui non honorificat Filium, neque Patrem honorificat. Habet quippe in seipso naturaliter Filius Patrem conglorificatum eumque simul existentem. Sed et Pater in seipso Filium habet, ut substantiae consortem, ita quoque gloriae. Punientur itaque miseri Judaei, per blasphemiam quam in Dominum ac Filium evomunt, in totam consubstantialem et sanctam Trinitatem omniumque reginam naturam impie se gerentes, ut qui eam laeserunt in Filio. Quisquis ergo sanae mentis est imprimis cavere debet ne vel in se qualibet bonum Deum offendant. Non enim ex eo quod iram non continuo inferat iis qui in ipsum peccent, utique lenior est. Bonus enim est, qui non infert iram quotidie, sed nisi conversi fuerimus gladium suum vibrabit, ut scriptum est 573, et arcum suum tendet in nos, in quo mortis vasa, id est omne genus doloris et intolerabilis calamitatis.

¹ Rom. xii, 21. ² Philip. ii, 6, 7. ³ Joan. v, 23. ⁴ Psa. vii, 13.

VIII, 51. Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.

Superfluum ostendit longas defensiones opponere criminandi cupidis. Eo enim se convertit quo necesse erat, nempe ad vocationem per fidem in vitam æternam, sed et propemodum valere jussit qui præ vecordia erant injurii, arte quadam sermonem rursus temperat. Nam cum prius tanquam de Deo dixisset: « Qui ex Deo est, verba Dei audit », continuo subjicit: « Si quis meum sermonem servaverit, » ostendens seipsum secundum naturam esse Deum, nihilque ad summam impietatem reliqui fecisse Judæos probans, cum dixerint ipsum habere dæmonium, qui vitam æternam largitur iis qui servare velint sermonem ejus. Nunquid enim secundum naturam Deus esse vel ex hoc agnosceretur? Cui enim alii conveniat vivificare perpetuo posse eos qui sermones suos audierint, nisi ei qui secundum suam naturam est Deus? Atque sermo ille divinus servatur, non quidem si præmittatur divinum mandatum, sed si quodcumque jussum erit incunctanter et prompte peragatur, rejecta omni cessatione atque pigritia. Sed observa rursus quam accurate loquatur. Neque enim dixit, Si quis sermonem meum audierit, sed « Si quis sermonem meum servaverit. » Dei enim verbum non homines solum obstricti peccatis, sed et ipsa dæmonum impia turba excipiunt: unde 573 princeps ille omnium Satanas, cum Dominum nostrum Jesum Christum tentare auderet in deserto, contra stimulum calcitrans præ immani feritate, divinam ei quippe legem proponebat dicens: « Scriptum est quia angelis suis mandavi: de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. » Quocirca non in nuda auscultatione salutis sermo consistit, neque vita in sola per disciplinam perceptione, sed in rei perceptæ observatione, atque ei regulam ac vitæ magistrum divinum sermonem nobis proponamus. At vero non visurum mortem æternam quicumque verba sua constanter servaverit, non quasi omnino tollat mortem secundum carnem, aut quasi mortem non ducat esse mortem tanquam Deus, cui nihil est mortuum, quatenus potens est et id quod non est in rerum naturam et ortum producere, et id quod interiit facile in vitam restituere, sive quia negat sanctos visuros mortem in futurum sæculum, quod et proprie sæculum intelligitur non habens terminum, quemadmodum istud nostri simile, non visuros mortem ait in illud sæculum, quicumque sermonem suum observaverint, non quasi morituri sint aliqui post resurrectionem. Quippe mors omnium in morte Christi soluta est, et corruptionis eversum est imperium, sed mortem nominat pœnas æternas, et paratum impiis supplicium. Hoc autem tibi patebit, quæ ab eo superius

Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐὰν τις τὸν λόγον μου τηρῇ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

Περὶ τὸν ἀποφαίνει τὸ καὶ μακρὰς ἀντεπάγειν τὰς ἀπολογίας τοῖς εὐθεῶσι φιλοσογεῖν. Ἀποκλίνει γὰρ ἐφ' ὅπερ ἦν ἀναγκαῖον, τὸ καλεῖσθαι φημι διὰ πίστεως εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν μόνον δὲ οὐχὶ τὸ ἐρῶσθαι φράσας τοῖς ἐξ ἀμαθίας λελυπηκόσι, τέχνητινὶ πάλιν τὸν οἰκεῖον ἀναμίσγει λόγον. Προειρητικῶς γὰρ ὡς περὶ Θεοῦ, οὗτις « Ὁ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ ἀκούει, » παραχρημὰ φησιν: « Ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρῇ, » δεικνύς ἑαυτὸν κατὰ φύσιν ἦντα Θεόν, ἀπὸ τε τούτου διδάσκων μηδεμίαν τοῖς Ἰουδαίοις περιλελεῖσθαι δυσσεβείας ὑπερβολὴν, οὗτε καὶ δαιμόνιον ἔχειν εἰρήκασιν τὸν ζωὴν δίδόντα τὴν αἰώνιον τοῖς θέλουσι τηρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἡ γὰρ οὐχὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός, καὶ διὰ τούτου γνωσθήσεται; Τίνι γὰρ ἂν ἐτέρῳ πρέποι τὸ δύνασθαι ζωοποιεῖν εἰσαεὶ τοὺς τῶν παρ' αὐτοῦ ἀκροαμένους λόγων, εἰ μὴ τῷ γε ὄντι κατὰ φύσιν Θεῷ; Τηρεῖται γὰρ μὴν ὁ λόγος ὁ θεῖος, οὐ παραβαίνοντός τινος τῆς θείας ἐντολῆς, ἀλλ' ἐνισταμένου καὶ δρώντος ἀμελλήτη τὸ κεκελευσμένον, καὶ κατὰ μηδένα τρόπον ἐπ' ἀρχῆς τοῦ θείου κατηγορουμένου νόμου. Ἐπιτήρει δὲ πάλιν ὁσπὴν ὁ λόγος ἔχει τὴν ἀκριβείαν. Οὐ γὰρ ἠνέσχετο λέγειν: « Ἐάν τις τὸν ἐμὸν ἀκούσῃ λόγον, ἀλλ' Ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ. » Δέχονται μὲν γὰρ εἰς οὖς τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, οὐκ ἀνθρωπικὸν μόνον ἀμαρτίας ἐνοχοί, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τῶν δαιμόνων τὸ ἀνόσιον στίφος: καὶ γοῦν ὁ πάντων ἡγούμενος Σατανᾶς, οὗτος τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πειράζειν ἐτόλμα κατὰ τὴν ἔρημον, λακίζων εἰς κέντρα διὰ πολλῆς ἡδῶν ἀγριότητος, καὶ θεῖον αὐτῷ παρεῖθε λόγον, « Ἐγγραπταί, φήσας, οὗτις τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. » Οὐκοῦν οὐκ ἐν ἀκροασει ψιλλῆ τῆς σωτηρίας ὁ λόγος, οὐδὲ ἐν μόνῳ τῷ μαθεῖν ἢ ζωῆ, ἀλλ' ἐν τῷ τηρῆσαι τὸ ἀκουσθὲν, καὶ ὡσπερ τινὰ κανόνα, καὶ ὀριστὴν τοῦ βίου, τὸν θεῖον ποιήσασθαι λόγον. Φησὶ δὲ οὗτις θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων ὁ βέβαιος φύλαξ, οὐχὶ πάντως ἀναίρων τὸ τεθνᾶναι σαρκί, ἀλλ' ἢ τὸν θάνατον εἶναι θάνατον μὴ λογιζόμενος ὡς Θεός: οὐδὲν γὰρ αὐτῷ τὸ νεκρὸν, καθὼ πέφυκε καὶ τὸ μὴ ὄν ἄγειν εἰς γένεσιν, καὶ τὸ ἐνεχθὲν κατεφθαρμένον εὐκόλως ζωοποιεῖν, ἢ θάνατον οὐκ ὄψεσθαι τοὺς ἁγίους φησὶν εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα, ὅς δὴ καὶ κυρίως τε καὶ ἀληθέστερον αἰὼν νοεῖται πέρασ οὐκ ἔχων, καθάπερ οὗτος ὁ καθ' ἡμᾶς, οὐκ ὄψεσθαι θάνατον εἰς ἐκείνῳ φησὶ τὸν αἰῶνα, τοὺς τὸν θεῖον αὐτοῦ τηρήσαντας λόγον, οὐχ ὡς τεθνηξομένων τινῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Αἰλύται γὰρ ὁ πάντων θάνατος ἐν θανάτῳ Χριστοῦ, καὶ τὸ τῆς φθορᾶς ἑφάνισται κράτος: ἀλλὰ θάνατον ὀνομάζει, κατὰ τὸ εἰκός, τὸ δι' αἰῶνος καλᾶζεσθαι. Τοῦτο δὲ ἂν μάθοις, ὅπερ εἰρηκεν αὐτοῖς ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ διασχεπούμενος. Ἀμήν γὰρ, φησὶ, λέγω ὑμῖν: Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον: ὁ δὲ

¹ Joan. viii, 47. ² Psal. xc, 11.

ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ἔσται ζωὴν. Καίτοι πάντες ἀναβιώσονται, καὶ εἰς ζωὴν εἰσαυθίς ἀναδραμοῦνται, πιστοὶ τε καὶ ἄπιστοι. Μερικὴ γὰρ καὶ οὐδαμῶς ἡ ἀνάστασις, ἀλλ' ἴση τοῖς ἴλοις, κατὰ γε τὸν ἐν τῷ χρεῖναι πάντας ἀναβιώσαι λόγον. Πῶς οὖν ὁ μὴ πιστεύων τῷ Υἱῷ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔσται, καίτοι πάντων ἀναστήσεσθαι προσδοκωμένων; δῆλον οὖν ἄρα παντὶ τῷ λοιπῶν ὅτι ζωὴν ἔθος ἀποκαλεῖν τῷ Χριστῷ, τὸ ἐν εὐθυμίᾳ καὶ δόξῃ βιώναι μακρὰν, καὶ καταλήγειν εἰς πέρας παραιτουμένην, ὅπερ ἔστιν ἐν ἐλπίδι τοῖς ἁγίοις τεθησαυρισμένον. Ὅσπερ οὖν ἀπειθῶντα τῷ Υἱῷ τὴν ζωὴν ἀθέατον ἔξειν φησὶ, καίτοι πάντων ἀποδιῶναι προσδοκωμένων, οὐ τὴν τοῦ σώματος κατασημαίνων ἐν τούτοις ζωὴν, ἀλλὰ τὴν τοῖς ἁγίοις ἡντρεπισμένην εὐθυμίαν, οὕτως ἀποκαλῶν τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρέπον τὸν γενναῖον καὶ νεανικὸν αὐτοῦ θεῖον βηματῶν ἐσόμενον φύλακα, θάνατον οὐκ ἔσθαι φησὶ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχὶ πάντως τὸν τοῦ σώματος θάνατον διὰ τούτου δηλῶν, ἀλλὰ τὴν τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἡντρεπισμένην κόλασιν. Ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις ἡ εὐθυμία διὰ τῆς ζωῆς σημαίνεται, οὕτω κἀνθάδε διὰ τοῦ θάνατον ἐπιτείν, ἡ κόλασις.

Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις.

Κατηγοροῦσι πάλιν τῆς ἀληθείας, οἱ ἐπεὶ περ ὠνομάζοντο ψεῦσαι δυσφοροῦντες ὡς ὑβρισμένοι· μαρτυροῦσι δὲ καὶ οὐχ ἔχοντες ταῖς τοῦ Σωτῆρος φωναῖς, καὶ δι' ὧν ἀτιμάζουσι, διὰ τούτων αὐτὸν ἀψευδοῦντα δεικνύουσι. Τυφλοὶ δὲ οὗτοί εἰσιν οἱ δεῖλαιοι, καὶ τοσαύτης ἀμαθίας ἀναπεπλησμένην ἔχουσι τὴν καρδίαν, ὡς μηδ' ὅλως ἀποτρίβεσθαι δεῖν τὰ ἐφ' οἷς ἂν ἐγκαλοῦνται νοεῖν, ἀλλ' αἰσχίωσι τῶν παρρηχότων ἀεὶ περιπίπτειν κακοῖς, καὶ τοῖς ἑαυτῶν ἀλίσκεσθαι βρόχοις. Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ καὶ δι' ὧν ἀπολογεῖσθαι νομίζουσι, ὡς οὐ μάτην αὐτὸν λελοιδωρημένοι, ψεύσται διὰ τούτων μαιζίνως ἐλέγχονται, καὶ σειραῖς ὥσπερ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἐντονώτερον κατασφίγγονται. Εὐηθέστατα δὲ καὶ τὸ, « Νῦν ἐγνώκαμεν, » ἐνθάδε φασὶν· οἱ γὰρ καὶ πολλάκις καθυλακτοῦντες αὐτοῦ, καὶ δαιμόνιον ἔχειν ἐπιφημίζοντες, νῦν ἐγνώκαμεν φασὶ τῆς προλαβοῦσης αὐτῶν ἀθυρογλωσσίας καταδικάζοντες. Εἰ γὰρ νῦν ἐγνώκασιν, οὐκ ἤθεσαν πάλαι. Πῶς οὖν ἐφασκον δαιμονῶν τὸν οὐπω κατεγνωσμένον, ὥσπερ οὖν φήθησαν αὐτόν; Δευῆσης οὖν πάλαι καὶ πρότερον ἄρα ἦν ὁ δυσσεβῆς τῶν Ἰουδαίων λαός, καὶ ἀπυλῶτερον στόματι τὴν ἐκ τοῦ διαβόλου κακίαν ἠρεύγετο κατὰ Χριστοῦ· ἀρπάζουσι δὲ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἑαυτῶν φλυαρίας τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, διὰ πολλῆν, ὡς εἰκός, τὴν ἀποπληξίαν καὶ συνασπίζειν οἰόμενοι τῷ ψεύδει τὴν ἀλήθειαν. Εἶτα δι' ὧν εἶδει μαθεῖν ὅτι πλημμελοῦσι, δυσσεβῶς τὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς χορηγὸν ἐκτόπως ὑβρίζοντες, διὰ τούτων αὐτῶν οὐκ αἰσθάνονται πάλιν πρὸς ἐπίτασιν ἴντες τῆς νόσου· οὐ γὰρ ὅπως ἐπ' ἐκείνοις μεταγινώσκειν αὐτοὺς ὅτι πρότεροι λογίζονται, ἀλλ' ἤδη πεπεισθαί

A dicta sunt expendenti. Amen enim, inquit, dico vobis : « Qui credit in Filium, habet vitam æternam » ; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam. Quanquam omnes reviviscant, et in vitam denuo redibunt, cum fideles, tum infideles. Nequaquam enim particularis est resurrectio, sed æqualis omnibus, in quantum omnes reviviscere debent. Quomodo ergo is qui non credit Filio vitam non videbit, quamvis omnibus se excitatum iri sperantibus? Nemini ergo non manifestum est Christum solere vitam vocare, in felicitate et gloria æterna degere, quod est in spe sanctis repositum. Quemadmodum ergo eum qui Filio non crediderit vitam non visurum dicit, licet omnes resurrectionem exspectent, his verbis vitam corporis non significans, sed illam sanctis paratam felicitatem : eodem opinor modo generosum et fortem divinorum ejus verborum custodem mortem non visurum ait in æternum, nequaquam item hoc verbo mortem corporis denotans, sed paratum peccatoribus 574 supplicium. Ut enim illic felicitas per vitam significatur, ita hic cum mortem dicit, supplicium denotat.

VIM, 52. Dixerunt ergo Judæi : Nunc cognovimus quia dæmonium habes.

Veritatem denuo incusant, qui cum mendaces vocarentur, quasi convicio petiti ægre ferebant; testimonium autem vel inviti præbent Servatoris vocibus, et per quæ ei probum inferunt, per hæc eadem ipsum veracem ostendunt. Cæci vero sunt hi miseri, tantaque vecordia mentem refertam habent, ut ne abstergenda quidem esse putent ea quorum nomine male audiunt, sed deterioribus usque se obstringant, ac suis se laqueis implicent. Ecce enim, ecce et per quæ defendere se existimant, quasi non abs re convicium ei dixerint, per hæc ipsa mendacii magis arguuntur, et suorum peccatorum veluti catenis firmiter obstringuntur. Stultissime porro etiam istud, « Nunc cognovimus, » hic aiunt : qui enim sæpe ei oblatrabant, et dæmonium habere aiebant, nunc cognovisse se eum dicunt, priorem ipsi damnantes linguæ suæ petulantiam. Nam si nunc cognoverunt, utique antea nesciebant. Quomodo ergo dæmone agitatam dicunt eum qui nondum cognitus sit, ut ipsi putabant. Mendax igitur et jam olim erat impius Judæorum populus, et effrenata lingua in Christum eructabat nequitiam; sed nugarum suarum probationem ex Servatore nostro Christo arripiunt, præ multo, ut videtur, animi stupore existimantes mendacio patrocinari veritatem. Præterea per quæ discere debebant se peccare, æternæ vitæ largitorem probis atrocibus invadendo, per hæc ipsa morbum suum ingravescere non sentiunt : tantum enim abest ut eorum pœnitudine ac dolore tangi se oportere putent, ut verba sua veritatem esse persuasum jam sibi esse dicant. Et verax est pro-

^o Joan. v, 24.

pheta dicens : « Quia rectæ viæ Domini, et justi ambulabunt in iis : qui autem impii sunt, infirmabuntur in illis ¹⁰. » Sed immanem eorum furorem hic mirabere. Dæmoniorum et immundorum spirituum innumeram turbam videntes sola Servatoris voce contritam, et ex arreptitiorum corporibus vel nolentem expulsam, dicere tamen non **575** exhorrescunt ipsum habere dæmonium, licet necessariis argumentis certiores facti non esse ut Satanas Satanam ejiceret : « Omne enim regnum, ait Christus, divisum contra se, desolabitur, et omnis domus et civitas contra se divisæ desolabitur. Si Satanas Satanam ejicit, adversus se divisus est. Quomodo ergo stabit regnum ejus ¹¹ ? » Ecce igitur, dicet aliquis : « Populus revera stultus, et sine corde ; oculi eis, et non vident ; aures eis, et non audiunt ¹². » Nec enim verbo et doctrina ad meliorem mentem revertuntur, nec animi oculis universi reginam contemplantes naturam, probris immanibus eam ceu lapidibus petunt, imo vero suam potius quisque anlmam.

φρονεῖν, οὐτε τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι τὴν ἀπάντων βασιλίδα καταθεώμενοι φύσιν, ταῖς εἰς ἀτιμίαν ὑπερβολαῖς καθάπερ τισὶ λίθοις κατασφενδονῶσιν αὐτήν, μᾶλλον δὲ τὴν ἰδίαν ἑκαστος ψυχὴν.

VIII, 52. Abraham mortuus est et propheta : et tu dicis : Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum.

Cum ad omnem audaciam Judæi præcipites in suum caput mentientes Servatori aiunt : « Dæmonium habes, » nihil aliud subinnuere volunt quam illud : Te ipsum Deum facis, qui debitum naturæ divinæ honorem et gloriam tibi arrogas. Is enim mos est dæmoniorum, quemadmodum et alibi diximus. Nihil autem mente concipiunt amplius quam quod cernitur, nec in humana carne Deum Verbum agnoscunt, sed nec a corporeis vel tantillum mentem efferentes, sed solis terrenis affixi circa deteriora tantummodo versantur, quæ tactui subjecta sunt. Hanc ob causam miseri scandalizantur, et mentiri veritatem, id est Christum, existimant, sed et adversus Dei gloriam ipsum efferri suspicantur, non modo quod velit universi rectori æquari, sed quod majus quiddam se posse putet, aut se facturum promittat quam quod fecit Deus ac Pater. Quorsum enim indignentur dicentes mortuum esse Abraham et patres et prophetas, quorsum, inquam, ad evertendos Servatoris sermones sanctorum mortem obtendant, consequens est ut intelligamus. Enimvero tale quiddam volunt significare : Non mentiti sumus cum diximus, « dæmonium habes, » nempe quia te ipsum Deum facis, debitam Deo gloriam ac honorem in te vertens. Nec longe petenda est dicti fides ac probatio. Ecce enim ipsum Deum miraculis exsuperare præ se fers, et ea facile peragere quæ non præstitit. **576** Abraham enim et propheta, licet Dei verbum servassent, legibus tamen naturæ non resisterunt, sed communem corpori mortem oppetiverunt. Et

Α φασὶ περὶ ὧν εἰρήκασιν ὡς ἦν ἡ ἀλήθεια . . . . .
 Καὶ ἀληθὴς ὁ προφήτης λέγων · « Ὅτι εὐθείαι αἱ ὁδοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς · οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Καταπλαγαστὴ δ' ἄν τις τὴν ἀσύγχιτον αὐτῶν κἂν τοῦτω μανίαν. Δαιμονίων καὶ πονηρῶν πνευμάτων οὐκ εὐαριθμητὸν ἔχλον μίᾳ τοῦ Σωτῆρος φωνῇ συντριβόμενον βλέποντες, καὶ οὐχ ἐκόντα τῶν ἐν οἷς ἦσαν ἐξωθούμενον, οὐ καταφρίττουσι δαιμόνιον ἔχειν λέγοντες αὐτὸν, καίτοι διὰ λογισμῶν πληροφορηθέντες ἀναγκαίων, ὡς οὐκ ἂν ὁ Σατανᾶς ἐκβάλλοι τὸν Σατανᾶν. « Πᾶσα γὰρ βασιλεία, φησὶν ὁ Χριστὸς, μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται, καὶ πᾶσα οἰκία καὶ πόλις μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται. Καὶ εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. Πῶς οὖν σταθῆσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ ; » Ἰδοὺ τοίνυν ἐρεῖ τις, καὶ μάλα εἰκότως · « Λαὸς ὄντως μωρὸς καὶ ἀκάρβιος · ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐ βλέπουσιν, ὥτα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀκούουσιν. » Οὕτε γὰρ λόγῳ καὶ διδασκαλίαις μετατίθενται πρὸς τὸ ἐθέλειν τὰ ἀμείνω

βασιλίδα καταθεώμενοι φύσιν, ταῖς εἰς ἀτιμίαν ὑπερβολαῖς καθάπερ τισὶ λίθοις κατασφενδονῶσιν αὐτήν, μᾶλλον δὲ τὴν ἰδίαν ἑκαστος ψυχὴν.

Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις · Ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσῃται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα.

Ὅτε τῆς ἰδίας καταφουδόμενοι κεφαλῆς οἱ πάντολμοι τῶν Ἰουδαίων ὄμμοι, τὸ, « Δαιμόνιον ἔχεις, » τῷ Σωτῆρι φασιν, οὐδὲν ἕτερον ὑποδηλοῦν ἐθέλουσιν, ἢ ὅτι θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς, ὅς τὴν ὀφειλομένην τῇ θεῷ φύσει τιμὴν τε καὶ δόξαν εἰς αὐτὸν ὡσπερ περιπλαγᾶς. Τοῦτο γὰρ τοῖς δαιμονίοις ἔθος, ὡσπερ οὖν καὶ ἐν ἑτέροις εἰρήκαμεν. Νοοῦσι δὲ τῶν ὀρωμένων πλῆθον οὐδὲν, οὐδὲ τὸν ἐν τῇ ἀνθρωπιᾷ σαρκὶ θεὸν λόγον ἐπιγινώσκουσιν, ἀλλ' οὐδὲ βραχύ τι τῶν σωματικῶν τὸν οἰκεῖον ἀνοχλίζοντες νοῦν, μόνους δὲ τοῖς ἐπιγεῖοις ἐμπήξαντες, περὶ μόνῃ στρέφονται τὰ χεῖρω, ἀφαῖς ὑποκρίνοντα. Διὰ ταύτην οἱ τάλανες σκανδαλίζονται τὴν αἰτίαν, καὶ ψευδομυθεῖν οἰοῦνται τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῷ Θεῷ κρητύσης καταπαύεσθαι δόξης ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸν, οὐχ ἔπως τὸ ἐν ἰσῆ τάξει θεοῖσθαι τῷ πάντων κρατοῦντι καταδεχόμενον, ἀλλ' ἤδη μεῖζόν τι φρονοῦντα, καὶ δύνασθαι λογιζόμενον, ἢ καὶ δράσειν ὑπὸ σπινθύνων, ὅπερ οὐκ ἔδρασαν ὁ θεὸς καὶ Πατήρ. Τί γὰρ δὴ καὶ ἀσχάλλουσι, θεθνάσαι λέγοντες Ἀβραὰμ, καὶ τοὺς πατέρας, καὶ τοὺς προφῆτας, τοῦ δὴ χάριν προσανατρέπειν τὸν Σωτῆρος λόγον τὸν τῶν ἁγίων προτίζονται θάνατον, ἀκόλουθον κατιδεῖν. Οὐκοῦν τοιοῦτόν τι βούλονται δηλοῦν · Οὐ διεψεύσμεθα λέγοντες, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις, τοῦτ' ἐστίν, ὅτι θεὸν σεαυτὸν ποιεῖς, τὴν ὀφειλομένην τῷ Θεῷ τιμὴν εἰς αὐτὸν μετατιθεῖς. Οὐ μακρὰν τῶν εἰρημένων ἡ ἀπόδειξις. Ἰδοὺ γὰρ καὶ αὐτὸν ὑπεραλεῖσθαι τὸν θεὸν ἐπαγγέλλῃ τοῖς θαύμασι, καὶ κατορθοῦν εὐκόλως ἰσχύσειν ἢ μὴ δέδρακεν αὐτός. Ἀβραὰμ μὲν γὰρ καὶ οἱ προφῆται, καίτοι τὸν τοῦ Θεοῦ τηρήσαντες λόγον, τοῖς τῆς

¹⁰ Osee xiv, 10. ¹¹ Matth. xii, 25, 26. ¹² Jerem. v, 21.

φύσεως νόμοις οὐκ ἀντειρηχασιν, ἀλλ' ἐκλήθησάν τε καὶ πεπτώκασιν εἰς τὸν κοινὸν δὴ τούτου τοῦ σώματος θάνατον. Εἶτα σὺ φῆς ἀγευστον ἔσσεσθαι τοῦ θανάτου παντελῶς τὸν τῶν παρὰ σοῦ φύλακα λόγων; Πῶς οὖν οὐκ ἀμείνω, φησί, τῶν ἐκείνου τὰ σὰ δεκνύεις; Ὁ δὲ θεὸν ὑπερτερήσῃς ὑπολαβὼν, πῶς οὐκ ἀπόπληκτος ἐναργῶς; Οἴονται γὰρ ἐκ πολλῆς ἀμαθίας, μόνον τὸν τοῦ σώματος θάνατον παραδηλοῦν ἐν τούτοις τὸν Κύριον, καὶ τὸ μὴ τεθνᾶναι σαρκὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πειθομένοις καταπαγγέλ[λ]εσθαι, εἰ καὶ οὗτοι μάλιστα σωφρόνων ἦν ἔργον ἐννοεῖν, ὡς οὐδὲν ἀποθνήσκει τῷ Θεῷ, κἂν ἀποθάνῃ ζωοποιούμενον. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρετήθη, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἐτοιμότερόν τε καὶ εὐπετέστερον τὸ ἦδη παρενεχθῆν ἐς τὸ καὶ εἰσαυθίς εἶναι κληθῆσεται, κἂν βραχὺ τι νοοῦσι κατευνασθῆν δι' οἰκονομίαν; Οὐκ εἰδότες τοιγαροῦν τοῦ Σωτῆρος τὴν δόξαν Ἰουδαῖοι, κατασοβαρεύονται πως τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων, καὶ δαιμονιώντα καλοῦσιν, ὡς καὶ ὧν οὐκ εἰργασται Θεὸς τὰ μείζω ποιεῖν ὑπὸ σκηνῆς, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἐαυτῶν συκοφαντίας τὸν τε τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν ἁγίων παρακομίζουσι θάνατον, διὰ τοῦ τούτου ἐλέγγειν οἴονται τὸν Χριστὸν, ὡς ματαίους μὲν ἐπικομπάζοντα λόγοις, διηνεκῆ δὲ τὴν ὀσχοῦμενον, παραλύοντα δὲ πως καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, δι' ὧν τὰ μείζω δώσειν αὐτοῖς ὁμολογεῖ.

Μὴ σὺ μείζω εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ὅστις ἀπέθανε; Καὶ οἱ προφήται ἀπέθανον.

Ἐπισκασμένος κἂν τούτῳ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος, καὶ βαθεῖαν ἐαυτῷ τὴν διάνοιαν ὠδίνων ὁρᾶται. Τί γὰρ πάλιν ἐν τούτῳ φασίν, ἀνθρωποπρεπῆ μὲν ἐννοοῦντες, πικρὰ δ' οὖν ὅμως, κατὰ γὰρ τὸν ἐν ἑαυτοῖς ὄντα σκοπὸν; Ἰδοὺ γὰρ καίτοι, φασί, τὸν θεὸν τηρήσαντες λόγον, τεθνήκασιν Ἀβραάμ τε καὶ οἱ προφῆται, ἀλλ' ἠκούσαμεν ἄρτιως σου τὰ μείζω τισὶν ἐπαγγελομένου. Δι' ὧν γὰρ οὐδ' ὄλωσ αὐτοὺς ἀποτεθνήξασθαι φῆς, μείζους δὴκου πάντως, καὶ ἐν ἀμείνοσι τῶν εἰρημένων εἰσεῖ, κατ' αὐτὸ δὴ τούτο τὸ μὴ τεθνᾶναι. Ἀρ' οὖν, εἶπε γὰρ, φασί, καὶ ἀποκρινεται διαπυθνασόμενος ἐκείνων μείζων αὐτὸς εἶ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν προφητῶν, ὁ καὶ μείζους ἐκείνων ἐτέρους ἀποτελεῖν ὑπὸ σκηνῆς; Ἀρ' οὐ τεθνήξῃ τεθνηκότων ἐκείνων, διαμνεῖς δὲ ἀθάνατος, ἀνθρωπος ὧν, καὶ ἀπὸ γῆς ἔχων τὸ σῶμα; Πῶς οὖν ἂν ἐπιδοίης ἐτέροις ὁ οὐκ ἔχεις αὐτός; τεθνήξῃ γὰρ πάντως ἀνθρωπος ὧν. Εἰ δὲ οὐκ εἶ μείζων Ἀβραάμ τε καὶ τῶν προφητῶν, τὸν κοινὸν ἐκείνοις ὑποστησόμενος θάνατον, οὐκ ἄρα δώσεις ἐτέροις ὁ μὴδὲ σοὶ πρόσσεστιν ἀγαθόν. Τοιαύτην τινὰ τὴν διάνοιαν ἔχει τὸ πλαγίως παρ' αὐτῶν εἰρημένον. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ πλέον οὐδὲν ἐννοοῦσι περὶ Χριστοῦ. Ὡς γὰρ πολλάκις ἦδη διὰ πολλῶν εἰρήκαμεν, ἀνθρωπον αὐτὸν εἶναι ψεῖδν, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἕνα νομίζουσι, τὸν ἐκωθέντα σαρκὶ μονογενῆ Θεὸν Λόγον παντελῶς ἀγνωσάντες. «Τίνα ἴσασιν ποιεῖς;» ἐξ ἀμέτρον φρενοβλαθείας μονοουχὶ καὶ ἐπανορθοῦν οἴονται κλημμελοῦντα τὸν Κύριον, καὶ ὡσπερ ἠγνοηκότι τὸ πρέπον, συμβουλεύουσι φρονεῖν τι μετριώτερον. Ἠγνόηκας γὰρ, ὦ οὗτος, φασί, τὴν ἐαυτοῦ φύσιν,

A tu nobis polliceri audez eum qui tua verba servaverit, mortem omnino non gustaturum? Nunquid ergo te illo præstantiorem ducis? Et qui se Deo præstare autumat, nunquid demens est ac furiosus? Existimant enim præ multo stupore Dominum mortem corporis hic tantum significare, et credentibus in se immortalitatem carnis polliceri, cum alioqui cogitandum esset, si modo scaperent, nihil mori quod Deo, tametsi mortuum sit, vivificatur. Nam si e nihilo ad esse productum est, qui non longe facilius et promptius jam productum de novo excitabitur, quamvis dispensationis ergo tantisper quiescere censeatur? Judæi ergo Servatoris gloriam ignorantes, ejus quodammodo verbis insultant, et dæmoniacum nominant, quippe qui majora se facturum pollicetur quam Deus, et ad calumniæ suæ fidem atque probationem, Abrahami et sanctorum prophetarum mortem proferunt, et per hoc arguere Christum existimant, ut qui vanis se jactet sermonibus, et verba sua custodientibus perpetuam vitam daturum se pollicetur, sed ex eo quod majora se eis daturum proffertur, Dei quodammodo gloriam evertat.

Ζωῶν τοῖς φυλάττουσι τὸν λόγον αὐτοῦ δώσειν ὑπὸ σκηνῆς, δι' ὧν τὰ μείζω δώσειν αὐτοῖς ὁμολογεῖ.

VIII, 53. *Nunquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et prophetæ mortui sunt.*

Tecta et involuta hic quoque est Judæorum oratio, et aliam includere videtur sententiam. Quid enim rursus hic aiunt, humana quidem volentes animo, sed acerba tamen, si eorum scopum attendamus. Ecce enim, inquit, Abraham et prophetæ mortui sunt, licet divinum sermonem servaverint; at nos majora quædam a te nonnullis promissa recens audivimus. Quatenus enim illos prorsus non morituros spondes, utique majores sunt prophetis, secundum eam ipsam immunitatem moriendi. Tu vero nunquid major es, inquit, Abrahamo et prophetis, qui alios eis majores se effecturum polliceris? Nunquid ipse tu morieris, illis mortuis, et permanebis immortalis, 577 homo cum sis corpore terreno præditus? Quomodo ergo impertieris aliis, id quo ipse careres? Morieris enim cum homo sis. Quod si non es major Abrahamo et prophetis, communem cum illis fati sortem subiturus, quomodo ejusmodi bonum quod tibi deest aliis es daturus? Talem sententiam complectitur id quod ab eis oblique prolaturum est. Neque mireris si nihil amplius de Christo concipiunt. Ut enim multis sæpe jam diximus, verum hominem eum esse nostrique similem existimant, unitum carni unigenitum Deum Verbum prorsus ignorantes, et cum præ immani vecordia: « Quem te ipsum facis? » clamitent, peccantem Dominum propemodum corrigere sibi persuadent, et quasi decorum ignorantem modestius de se sentire conveniunt. Tuam, aiunt, naturam ignoras, et te quodammodo hominem nescis. Mensura quæ tibi a Deo

data est haud contentus, etiam majora illo te perfecturum jactas, atque ad quidvis audendum projectum tibi ipsi plus æquo assumis. Damnant igitur eum, ut qui blasphemiam locutus sit, et scorpionum instar tandem insiliunt, adeoque Christum jure merito corripiendum statuunt, quippe qui humanitatis conditionem violet, et in tantum supra eam efferatur, ut universitatis Domini gloriam transcendat, sed et sanctorum patriarcharum et prophetarum honorem conculcet. Maligne vero ista loquuntur ut eum stimulent: « Quem teipsum facis? » rati fore ut ille respondeat: Major sum et Abrahamo et prophetis. Quanquam etsi maxime hoc diceret Dominus, nequaquam a veritate discederet, cum nulla ratione homo comparari possit Deo, qui omnem longe naturam tum quæ visu, tum quæ intellectu percipitur, excedat.

VIII, 54. Respondit Jesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.

Omnis horum verborum scopus sancti Abrahamæ et prophetarum personam respicit, sed in seipsum, ut probabile est, Servator transfert rem significatam, non ignorans Pharisæum promptum ad iram esse, vel sine causa, et quaslibet voces ad cædem 578 molendam illico arripere. Invidia quippe cultores suos ad peccandum impellit, efficitque, ut vel ob ea quæ minus oportet vehementius indignentur. Istiusmodi vero Christus aliquid denuo significare vult. Insultabant Judæi, ejusque dictis refragabantur, beatum Abraham et prophetas ad satiætatem usque nominantes, et palam clamantes: « Nunquid tu major es patre nostro Abraham et prophetis, qui mortui sunt? » Deinde quasi gloriæ sanctorum insultaret, et longe supra illos emineret, arguebant dicentes: « Quem teipsum facis? » Consentaneum igitur erat ut Dominus ad hæc aperte responderet: Major sum Abrahamo et prophetis. Sed superbi Judæi nequaquam id tulissent. Succensusset enim quidam illico, et patrum studium sanctorumque gloriæ defensionem præ se ferens, acrius in Christum insurrexisset, eique cædem jure demum moliri visus esset; idcirco Dominus in seipsum dicta transferens, ait: « Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. » Illud enim propemodum (ait: nemo mortalium magnopere sese efferat; si enim velimus apud nos perpendere quid sit gloria hominis, plane eam nihil esse comperiemus: « Omnis enim caro fenum, et omnis gloria hominis quasi flos agri¹². » Nihil igitur mirum, inquit, si Abraham et prophetæ mortui sunt. Quid enim est gloria hominis, cum natura tyrannide mortis et corruptionis oppressa sit, ideoque feno facile marcescenti assimiletur? Fortasse etiam transferens in seipsum competentem Abrahamo et prophetis modum, et inquiens:

¹² Is. xl, 6; I Petr. i, 24.

Α ἐπλάθου δὲ ὡς περ ἀνθρώπος ὢν. Οὐκ ἠρκέσθης τῷ παρὰ Θεοῦ δοθέντι μέτρῳ· τίνα γὰρ ἑαυτὸν ποιεῖς, ὁ καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ φιλοτιμίας τὰ ἀμείνω δώσειν καθυπισχοῦμενος; καὶ μείζονα κατορθώσῃ τῆς ἐκείνου δυνάμεως βίβουκινδύως εἰπών; Κατακρίνουσι τοίνυν ὡς δυσφημήσαντα, καὶ σκορπίων δίκην ἐπιπηδῶσι λοιπὸν, ἐπιτιμᾶν δὲ χρῆναι καὶ σφόδρα δικαίως ὑπολαμβάνουσι τῷ Χριστῷ, ὡς τὸ μὲν τῆς ἀνθρωπότητος ἀτιμάζοντι μέτρον, ἀναπηδῶντι δὲ καὶ ἐξαλλομένῳ τοσοῦτον, ὡς ἐπέκεινα φέρεσθαι τῆς ἐνοῦσης δόξης τῷ πάντων Δεσπότῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἁγίων πατριαρχῶν τε καὶ προφητῶν κατοῦντι τιμῇν. Προσοδοῦσι γὰρ ἦδη καὶ διαβρῆδην ἀναβοῶντος ἀκούεσθαι, δι' ὧν ἐρεθίζειν νομίζουσι, τὸ, « Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » κακοτρόπως ἐπιφθγγόμενοι, ὅτι Μείζων εἶμι καὶ 'Αβραὰμ καὶ τῶν προφητῶν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τοῦτο λέγων ἀληθῆς ἦν ὁ Κύριος, ἐπειπερ οὐδεὶς ἀνθρώπων λόγος εἰς τὸ συγκρίνεσθαι Θεῷ τῷ πάσης ἐπάνω φύσεως, ὁρατῆς τε καὶ νοητῆς.

Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· Εἰ ἐγὼ δοξάζω ἑμαυτὸν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἔστι.

Βλέπει μὲν ἅπας ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς εἰς τε τοῦ 'Αβραὰμ τοῦ ἁγίου καὶ τῶν προφητῶν πρόσωπον, μετασηματίζει δὲ πιθανῶς εἰς ἑαυτὸν τὸ δηλούμενον ὁ Σωτὴρ, οὐκ ἀγνοήσας ὅτι πρόχειρος εἰς ὀργὴν καὶ προφάσεως δίχα τῆς εἰς τοῦτο καλοῦσης ὁ Φαρισαῖος, καὶ προσθήκην αὐτῷ πρὸς τὸ χρῆναι μαιφονεῖν ἀγριώτερον πανοσιῶν τῶν περὶ αὐτοῦ λαλουμένων ἐκδέχεται. Φιλαμαρτήμονας γὰρ ὁ φθόνος ἐργάζεται τοὺς ἐν οἷς ἀν γένοιτο, καὶ θερμότερον ἀναπειθεὶ δυσφορεῖν, καὶ ἐφ' οὗ ἤκιστα χρῆν. Τοιοῦτόν τι δὲ παραδολοῦν πάλιν ἐθέλει Χριστός. Ἐπετήδων Ἰουδαῖοι καὶ ἀντέπραττον τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις, ἄνω τε καὶ κάτω τὸν μακάριον 'Αβραὰμ καὶ τοὺς προφήτας κατὰ κόρον ὀνομάζοντες, καὶ διαβρῆδην βοῶντες· « Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν 'Αβραὰμ, ὅστις ἀπέθανε· Καὶ οἱ προφήται ἀπέθανον. » Ἐἴτα πρὸς τοῦτους, καὶ ὡς τῇ τῶν ἁγίων ἀλλόμενον δόξῃ, καὶ ὑπαιρόμενον πολὺ δὴ λίαν ὑπὲρ ἐκείνους, κατητιῶντο λέγοντες· « Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Ἔδει τοίνυν πρὸς ταῦτα σαφῶς ἀπολογεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ λέγειν ἐναργῶς, ὅτι Κρείττων εἶμι, καὶ μείζων 'Αβραὰμ, καὶ τῶν προφητῶν, ἀλλ' οὐκ ἀνοίστον ἐποίησατο τὸν λόγον ὁ μεγαλόφρων Ἰουδαῖος. Δ' Ἐγανάκτησε γὰρ ἀν ἐπὶ τούτῳ τις εὐθύς, καὶ φιλοπάτωρ εἶναι πλανώμενος, καὶ τῇ τῶν ἁγίων δόξῃ συναγορεύειν ὑποκρινόμενος, θερμότερον ἀν ἐπαφύη κατὰ Χριστοῦ, καὶ δικαίως ἦδη μαιφονεῖν ἰδδὲκει λελυπημένος. Διὰ τοῦτο μετασηματίσας εἰς ἑαυτὸν ὁ Κύριος τοὺς λόγους φησὶν· « Ἐάν ἐγὼ δοξάζω ἑμαυτὸν, ἡ δόξα μου ἔστιν οὐδὲν· ὁ μόνον γὰρ οὐχὶ τοῦτο φησι· Μηδεὶς ἐφ' ἑαυτῷ φρονεῖτω μέγα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰ γὰρ βουλοίμεθα διανοεῖσθαι καθ' ἑαυτοὺς, τίς ἡ ἀνθρώπου δόξα ἔστιν, οὐδὲν οὔσαν αὐτὴν εὐρήσομεν. Ἐ Πᾶσα γὰρ σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου. » Θαυμαστὸν οὖν ἄρα, φησὶν, οὐδὲν εἰ τετελεύτησεν 'Αβραὰμ, καὶ μετ' ἐκείνων

οὐ πρόφηται. Τί γὰρ ἀνθρώπου δόξα τυραννουμένης τῆς φύσεως, καὶ θανάτῳ καὶ φθορᾷ εὐμαράντων χόρτων διὰ τοῦτο παρεικασμένης; Εἰκόσ δὲ ὅτι μετασηματίστας εἰς ἑαυτὸν εὐφωῶς τὸ προσὸν τῷ Ἀβραάμ, ἦτοι τοῖς προφήταις, μέτρον, καὶ λόγων, « Ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν, » εἰς ἀνάμνησιν ἀγει τὸν Ἰουδαῖον, τοῦ μὲν Ἀβραάμ σαφέστατα λέγοντος περὶ αὐτοῦ· « Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· » τῶν δὲ μακαρίων προφητῶν ἀνακεκραγῶτων πρὸς Θεόν· « Μνήσθητι οὗτοι τοῦ ἔσμεν. » Καὶ οὐ δήπου φαμέν διὰ τοῦτο τῆς τῶν ἁγίων δόξης κατηγορεῖν τὸν δοξάζοντα αὐτούς. Ἄλλ' ἦν ἀνάγκη λοιπὸν, καὶ ὁ τοῦ χρησίμου λόγος ἐκάλει πρὸς τὸ δεικνύειν αὐτὸν, ὅσην ἔχει τὴν διαφορὰν ἢ θεία τε καὶ ἀρρήτος αὐτοῦ φύσις πρὸς τὰ ὑποκείμενα θανάτῳ καὶ φθορᾷ.

Ἔστιν ὁ Πατήρ μου ὁ δοξάζων με.

Ἦπερ σαφηνείας ἀκριβοῦς καὶ θεωρίας τῶν σημειωμένων, τοῖς αὐτοῖς ἀποκεχρήσομαι λόγοις, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἦξω ῥημάτων· Ὡς ἀμαχὸν ζήτημα καὶ πρότασιν οὐκ εὖ προτεινόντων τῶν Ἰουδαίων ἀεὶ, καὶ λεγόντων· « Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ὅστις ἀπέθανε; » Καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον. Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » οἰομένων δὲ κατὰ ἀλήθειαν ὅτι καὶ τεθνήξεται, καὶ ὑποκείται καὶ αὐτὸς θανάτῳ καὶ φθορᾷ, καὶ οὐκ ἔσται μείζων κατὰ τοῦτο τοῦ τε Ἀβραάμ καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν, φρονούντων τε τὸ παράπαν οὐδὲν ὄλωσ μίγα περὶ αὐτοῦ· λοιπὸν ἀναγκαιῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐκ τῆς τοῦ γεννήσαντος ἀιδιότητος ἀίδιον αὐτὸν ὄντα δεικνύει. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Ἔστιν ὁ Πατήρ μου ὁ δοξάζων με· » τὸ ἔστιν, ἐν τούτοις οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ ἀβασάνιστον νοεῖσθαι βουλόμενος, τεθεικώς δὲ μᾶλλον αὐτὸ ὡς τοῦ εἶναι τὸν Πατέρα σημεῖον. Ὁ δὲ ἐκ τοῦ ὄντως Πατρὸς ἀρρήτως γεγεννημένος Υἱός, ἐπάγεται δὴπου πάντως τὸ τοῦ γεννήσαντος ἴδιον, τοῦτ' ἐστὶ τὴ εἶναι. Κρείττων οὖν ἄρα καὶ Ἀβραάμ καὶ τῶν προφητῶν. Οἱ μὲν γὰρ τεθνήκασιν ὡς γηγενεῖς, θνητὸν ὄντας πατέρων· ὁ δὲ ἐκ τοῦ ὄντως ἀπερινοήτως προελθὼν, ἔστιν ἀεὶ δοξάζόμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πατρὸς, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδοῦς, βασιλεὺς γὰρ τῆς δόξης ἐστίν, ἀλλ' ὡς ἔχων καύχημα, τὸ ἐξ ἀίδιου γεννηθῆναι Πατρὸς, ἀιδίως τε διὰ τοῦτο ὑπάρχων καὶ αὐτός· ἐπάγεται γὰρ οὐσιωδῶς τὸ τοῦ τεκόντος ἀξίωμα. Ἀδικήσῃ τοιγαροῦν οὐδὲν εἰς ὑπόληψιν τὴν θεοπρεπῆ τὸν Υἱὸν, τὸ δόξαν αὐτοῦ λέγεσθαι τὸν Πατέρα, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ δοξάζεται τὸ ὁμοιον παρὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐχ ὡς δόξης ἐπιδοῦς, ἀλλ' ἐπειπερ ἡγεῖται καὶ ἔχει δόξαν τὸ τοιοῦτου γεννήματος γνωσθῆναι Πατέρα, ἰδίου δηλονότι κατ' αὐτὸν τοῦ Θεοῦ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὡς πρὸς τὸν Πατέρα φησὶ· « Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς δοξάσῃ σε. » Οὐκοῦν ἢ μὲν ἀνθρώπου δόξα τὸ παράπαν οὐδὲν. Πίπτει γὰρ τὸ ἀπὸ γῆς εἰς θάνατον, καὶ κατὰ γὰρ τὸ σῶμα, εἰ καὶ ἀναστήσεται. Δοξάζεται μὲν γε ὁ Μονογενὴς παρὰ τοῦ ἰδίου Γεννήτορος, ὡς μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀγαθῶν καὶ τὸ ἴδιον ἔχων τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ὅση δὲ αὐτοῦ πρὸς πᾶσαν τὴν κτίσιν ἢ διαφορὰ, καὶ ὁ μακάριος Μελιππὸς ὡς ἐν ὀλίγοις κατα-

« Gloria mea nihil est, » revocat in memoriam Judæis Abrahamum qui dilucide de seipso dicit : « Ego sum terra et cinis ¹⁴, » et prophetas ad Deum exclamantes : « Memento quod pulvis sumus ¹⁵. » Neque vero idcirco dicimus eum gloriæ sanctorum detrudere, qui glorificabat eos, sed necesse erat, et ratio utilitatis id postulabat, ut ipse ostenderet quantum divina et ineffabilis sua natura distet ab his quæ morti et corruptioni subja-

VIII, 54. Est Pater meus qui glorificat me.

Ut hujus dicti sensum clare et accurate exponam, hisdem sermonibus utar, eademque verba repetam. Judæis non recte invictum veluti quoddam argumentum obtendentibus, ac dicentibus : « Nunquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est? et prophetæ mortui sunt: quem teipsum facis ¹⁶? » revera autem existimantibus ipsum moriturum, et corruptioni subjectum iri, atque idcirco nequaquam majorem Abrahamo sanctisque prophetis futurum, adeoque nihil plene magni de eo sentientibus, necessario tandem Dominus noster Jesus Christus, qui ex æterno Patre, æternum se ostendit esse. Idcirco ait, « Est Pater meus qui glorificat me: » illud, est, hoc loco non simpliciter, neque sine cura et examine volens intelligi, sed per illud significare potius intendens, esse Patrem. Qui autem a vero Patre ineffabili modo est genitus, omnino simul et secum trahit quod est sui genitoris proprium, nempe ut sit. Præstantior igitur est Abrahamo et prophetis. Hi enim mortui sunt ut terra geniti et mortalibus nati patribus, ille vero ab eo qui est inexcogitabili ratione profectus, semper glorificatur a proprio Patre, non tanquam gloriæ indigus, quippe rex est gloriæ ¹⁷, sed tanquam habens gloriandi materiam, quod ab æterno genitus sit Patre, proptereaque et ipse immortalis existat; secum enim infert substantialiter ejus qui genuit dignationem. Nihil ergo impedit quominus Filius divina dignatione præditus existimetur, quod Pater ejus gloria dicitur, cum et ipse Pater glorificetur similiter a Filio non tanquam gloriæ indigus, sed quia talis geniminis, sui nimirum Filii, qui sicut ipse, Deus est, Patrem agnoscit, gloriam ducit et habet. Idcirco enim et ipse Filius ad Patrem ait : « Pater, clarifica Filium tuum ut et Filius tuus clarificet te ¹⁸. » Itaque gloria quidem hominis prorsus nihil est. Quod enim de terra est, in mortem cadit, corpus nimirum, licet suscitandum sit. Glorificatur porro Unigenitus a suo Patre, ut qui cum reliquis bonis omnibus proprium et peculiare habeat substantiæ suæ bonum. Quantum autem sit ejus cum universa creatura discrimen, etiam ipse beatus

¹⁴ Gen. xviii, 27. ¹⁵ Psal. cii, 14. ¹⁶ Joan. viii, 55. ¹⁷ Psal. xliii, 10. ¹⁸ Joan. xvii, 2.

Psalista paucis verbis significat, dicens : « Caeli A peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut oportorium velves eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es et anni tui non deficient ¹⁹ » Quidquid enim creatum est corruptioni subiacet, tametsi nondum sit corruptum, divinaque voluntate **580** sustentatur : Deus autem incorruptibilis et æternus est per ætæternam, non alterius voluntate id assecutus, sicuti creatura, sed in suis bonis perdurans, in quibus est suum genimen.

VIII, 54, 55. *Quem vos dicitis quia Deus vester est : et non cognovistis eum.*

Rursus eos arguit, ut qui nudis verbis tenus duntaxat Deum colant, cum interim eum non re vera agnoscant, adeoque propheticum illud rursus **B** lis inlclamat : tunc enim dicebat : « Appropinquat mihi populus iste, et labiis suis me honorant, sed cor eorum longe est a me ²⁰. » Nunc autem opportune et consentaneæ. Non cognovistis, inlclamat, neque id falso. Neo enim si scias Deum esse, utique habebis quoque cognitionem Dei : quod enim sit et subsistat Deus, etiam dæmones credunt et contremiscunt, juxta id quod scriptum est ²¹. Oportet autem et cognoscere quod est, et præterea opiniones eo dignas de illo imbibere ; postquam autem esse cognoverimus, nemo sanus, opinor, quid secundum naturam suam sit curiose indagaverit, invenire quippe in nullis situm est potestate ; quæcunque vero ei adsunt, vel non adsunt, in divinis Scripturis versatus facile agnoscet. Scimus enim et credimus quod potens est, scimus quod non est infirmus, scimus quod bonus est, et scimus quod non est malus, scimus quod justus est, et rursus quod non injustus. Scimus quod æternus : credimus quod non est tempore circumscriptus, neque sicuti nos temporarius. Judæi ergo verbis tenus constabantur Deum esse Deum suum, nihilosecius ignorare illum sese prodebant. Nec enim cogitant eum esse immortalem et corruptioni minime obnoxium. Quod si scirent, nusquam eo dementiæ lapsi essent ut in animum inducerent moriturum esse Unigenitum ex substantia ejus profectum. Sed neque mortem ei Abrahami et prophetarum obtendentes, stulte dicerent : « Quem teipsum facis ? » Nunquid enim jure quis dixerit, necessarium esse ut qui norunt quis secundum naturam suam sit Pater, tale esse credant et quod ex eo processit Verbum ? Quemadmodum enim ex dulci fonte dulcis rivus manat, et ex generosis arboribus generosa mala nascuntur, ita, opinor, credendum est ex Deo secundum naturam genitum verum esse Deum, et ex æterno Patre **581** genitum, æternum esse non secus ac Pater. Opportune itaque nunc ad Judæos dici potest : « Aut facite arborem malam, et fructum ejus malum, aut facite arborem bonam, et fructum ejus bonum ²². » « Non enim potest arbor bona malos

σημαίνει βοῖον · « Οι οὐρανοὶ ἀπολούνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβάλαιον ἐλίξεις αὐτοῦς, καὶ ἀλλαγῆσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείθουσι. » Φθαρτὸν γὰρ πᾶν τὸ ποιηθὲν, καὶ εἰ μὴ πῶ διέφθαρται, τῇ θεῷ βουλῆσει πρὸς τοῦτο διακρατούμενον ἀφθαρτος δὲ καὶ αἰδιός κατὰ φύσιν Θεός, οὐ τοῖς ἐτίρου θελήμασιν ἀποκερδαίνων αὐτὸ, καθάπερ ἡ κτίσις, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχων ἐν ἰσίοις ἀγαθῶς, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ ἴδιον.

"Οὐ ὁμοῖς λέγεται, ὅτι Θεός ὑμῶν ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν.

Διελέγει αὐτοὺς πάλιν ὡς μόνην τὴν ἐν ῥήμασι, καὶ τοῦτο ψιλοῖς, φιλοθεῖαν ἐπιτηδεύοντας τοῦ κατὰ ἀλήθειαν εἰδέναι τὸν Θεόν, μόνον δὲ οὐχὶ τὸ ἐκ τοῦ προφητοῦ διηγηγμένον ἐπιφθέγγεται πάλιν αὐτοῖς· τότε μὲν γὰρ ἔλεγεν · « Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσι με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πῆρῶν ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ · » νυνὶ δὲ χρῆσιμας, καὶ τῷ πάλαι συνηρημασμένως, τὸ, Οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν, ἐπιφρονεῖ· καὶ ἀληθῆς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ τὸ εἰδέναι τυχήν, ὅτι ἐστὶ Θεός, τοῦτο δὴ πάντως ἐστὶ καὶ γνώσιν ἔχειν Θεοῦ· ὅτι γὰρ ὑπέστηκε καὶ ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ τὴ δαιμόνια πιστεύουσι καὶ φρίττουσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Πρὸς δὲ τὸ γινώσκαι, ὅτι ἐστὶ, καὶ δόξας ἔχει[ν] ἀκλόουθον περὶ αὐτοῦ τὰς αὐτῷ προκούσας καὶ χρεωστωμένους· οἷον δὲ φημί τι· Τὸν θνεα Θεὸν ἐπι μὲν θντως ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὐκ ἄν, οἶμαι, τὴς πολυπραγμονήσαι σωφρονῶν· εὐρεῖν γὰρ ἀρῆξανον· τὰ γε μὴν προσόντα αὐτῷ, καὶ μὴ προσόντα, τυχήν ἐπιγνώη τις ἄν, καὶ λίαν εὐκόλως, τοῖς ἱεροῖς ὁμιλήσας Γράμμασιν. Ἰσμεν γὰρ καὶ πεπιστεύκαμεν, ὅτι δυνατός ἐστὶν, Ἰσμεν δὲ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀσθενής, Ἰσμεν ὅτι ἀγαθός ἐστὶν, Ἰσμεν ὅτι οὐκ ἐστὶν πονηρὸς, Ἰσμεν ὅτι δίκαιός ἐστὶ, καὶ πάλιν οὐκ ἐστὶν ὀδίκος. Ἰσμεν ὅτι αἰδιός ἐστὶ, διακαίμεθα καὶ πιστεύομεν ὅτι οὐκ ἐστὶ χρένω καταπρασιμένος, ἀλλὰ οὐδὲ πρόσκαιρος καθὰ καὶ ἡμεῖς. Ἐν ῥήμασι καὶ φωναῖς φάσκοντες Ἰουδαῖοι τοίνυν θνον, διωμολόγουν σαφῶς Θεὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Θεόν, ἀφροῦντες αὐτόν οὐδὲν ἤττον, ἀλλ' ἴσον τε ὅτι τε ἀφθαρτός ἐστὶ καὶ αἰδιός, συνέντας οὐκ εὐρήσομεν. Εἰ γὰρ ἤδρασαν, οὐκ ἄν, οἶμαι, πρὸς τοῦτο κατώλισθον ἀποπληξίας, ὡς τεθνήξασθαι προσδοκᾶν τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προελθόντα Ἰδὸν μονογενῆ. Ἄλλ' οὐδ' ἄν αὐτῷ τὸν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν προφητῶν προτεινοντες θάνατον, ἀνοήτως ἐφασκον· « Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς ; » Ἦ γὰρ οὐχὶ καὶ σφόδρα ἐραὶ τις εἰκότως, ὡς ἦν ἀναγκαῖον τοῖς εἰδόμενος τίς ἐστὶ κατὰ φύσιν ὁ Πατήρ, ποιούτων εἶναι πιστεύειν καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ προελθόντα Λόγον ; Ὅνπερ γὰρ τρόπον ἀπὸ γλυκειᾶς πηγῆς γλυκὸ μὲν πάντως πρόεισι νῆμα, καὶ ἀπὸ ξύλων εὐγενῶν εὐγενῆ πάντως ἐστὶ καὶ τὰ τικτόμενα· οὕτως οἶμαι δεῖν τὸν ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν Θεοῦ, Θεὸν εἶναι πιστεύειν ἀληθῆ, καὶ τὸν ἐξ αἰδίου γεγεννημένον Πατρός, ὅτι διον εἶναι κατὰ τὸν γεννήτορα. Εὐκαίρον οὖν ἄρα

¹⁹ Psal. ci, 27, 28. ²⁰ Isai. xxiv, 13. ²¹ Jac. ii, 19. ²² Matth. xii, 33.

κάνθηδες πρὸς Ἰουδαίους εἰπεῖν· Ἡ ποιήσατε τὸ ἄ
δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ σαπρὸν· ἢ
ποιήσατε τὸ δένδρον καλὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ
καλόν·— Οὐ γὰρ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποῦς
πονηρῶς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποῦς ἀγα
θοῦς ποιεῖν. Ὡς οὖν ἐνδέχεται, μᾶλλον δὲ πῶς οὐχ
γεννηθέντα Πατρὸς θνητὸν εἶναι νομίζουσιν, καὶ τοῖς
φθορᾶν;

Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν· καὶ ἐὰν εἰπῶ ὅτι οὐκ οἶδα
αὐτὸν, ἔσομαι ὁμοίως ὁμῶν ψεύστης.

Οὐκ ἐβουσάμην, φησὶν Ἰουδαίους, λέγων· « Ἐάν
τις τὸν ἐμὸν λόγον τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδοι εἰς
τὸν αἰῶνα. » Δύναμαι γὰρ ἀπαθανατίζειν, ἐπειπερ
οἶδα τοῦτο ποιεῖν ἰσχύοντα τὸν ἐξ οὐτέρ εἰμι, οἶδα
κατὰ φύσιν ὄντα ζῶν τὸν Πατέρα τὸν ἑαυτοῦ.
Εἰμι τοιγαροῦν κατ' ἐκεῖνον κατὰ ζῶν, δηλονότι
κατὰ φύσιν, καὶ ζωοποιός. Ἀρνησάμενος δὲ τὸ
δύνασθαι ζωογονεῖν, ὡς ἀγνοῶν ἔσομαι τὸν Πατέρα,
οὐ τὸ ἴδιον τῆς οὐσίας ἔχων ἐγὼ, ζωοποιεῖν δύναμαι,
καθάπερ ἐκεῖνος. Οὐκοῦν ἔχειν ὁμολογῶ πάντα τὰ ἐν
τῷ Πατρὶ, καὶ κατ' ἐκεῖνον ὑπάρχειν· λέγων δὲ μὴ
ἔχειν ἀπαραποιήτως ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια,
ψεύστης ἔσομαι καθ' ὑμᾶς, ὡς μὴ εἰδὼς τὸν Πατέρα.
Ἄλλὰ καὶ ὅτε φημί, τὴν μὲν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῶν
προφητῶν οὐδὲν εἶναι δόξαν, ἐπειπερ ἦσαν ἐκ γῆς,
καὶ ἄνθρωποι τὴν φύσιν, οἷς καὶ τὸ ἀποθνήσκειν οὐ
ξένον, τὴν δ' ἐμὴν εἶναι δόξαν, τὸ ἴδιον τοῦ
Πατρὸς, ὡς εἰδὼς τὸν Πατέρα, τὰ τοιαῦτά φημι.
Λέγων δὲ ὅτι φθαρῆσομαι κατ' ἐκεῖνους, καὶ οὐκ
εἰμι τῷ Πατρὶ συναίτιος, ψεύσομαι καθ' ὑμᾶς, ἀγνοή
σας τὸν ἐξ οὐτέρ εἰμι Πατέρα. Ἀμήχανον γὰρ
τὸν ἐκ τοῦ ὄντος καὶ ὡσαύτως ἔχοντος ἀεὶ, μὴ οὐχί
πάντως εἶναι τε καὶ ὡσαύτως ἔχειν ἀεὶ. Ἰδίον γὰρ
τὸ ἐξ ἰδίου γεγεννημένον. Ἀπλούστερον γὰρ τὸ
προκείμενον ἐκλαδῶν, ἔρει τις αὐτὸ καθ' ἑαυτὸν
εἰρησθῆαι τρόπον· Οἶδα, φησὶ, τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα·
λέγων δὲ μὴ εἰδέναι καθ' ὑμᾶς ἔσομαι ψεύστης,
τοῖς οὐκ εἰδόντας μὲν τὸν Θεόν, εἰδέναι δὲ φάσκοντάς
αὐτόν. Τίς δὲ ὁ τῆς εἰδήσεως τρόπος, καὶ ἐπὶ τίσι
τοῦ μὴ εἰδέναι τὰ ἐγκλήματα, σαφῶς ἤδη διειρηκό
τες, περιττὸν ἐπιείσομεν οὐδέν.

Ἄλλ' οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ
τηρῶ.

Ὅσον μὲν ἦκεν εἰς τὸ ἐτοιμῶς τῷ προκειμένῳ
προσβάλλειν, ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι λαλεῖ πάλιν ὡς ἄν
θρωπος, καὶ καταβιάζεται πάλιν αὐτὸν εἰς τὰ ἡμέ
τερα Χριστὸς, τὸ δουλοπρεπὲς οὐκ ἀφίεις σχῆμα
κατὰ καιρὸν τὸν πρέποντα. Λέγει τοίνυν καὶ εἰδέναι
τὸν Πατέρα, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρεῖν, καὶ οὐχί
πάντως ἐροῦμεν ἀναγκαίως ἑαυτῷ τὰ τοιαῦτα προσ
μαρτυρεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῷ πρεπόντων ἀπαρη
θμισθῆαι τινα, τέχνη δὲ τις ἀνεμίχθη τῷ λόγῳ πολλή.
Διὰ γὰρ τοῦ φάναι καὶ εἰδέναι τὸν Πατέρα, καὶ τὸν
λόγον αὐτοῦ τηρεῖν, οἷς ἔχειν αὐτὸς διασχυρίζεται,
ἐναντία φρονούντας τοὺς Ἰουδαίους ἐπιδείκνυσεν,

A fructus facere : neque arbor mala bonos fructus
facere ²². » Qui ergo fieri potest, imo vero qui non
omnimoda stultitia scaturit ex immortalis Patre geni
tum mortalem ducere, et corruptionis nescium cor
ruptibilibus ascribere?

ἀπάσης ἐστὶ μωρίας ἀνάμειστον, τὸν ἐξ ἀθανάτου
ἐφθαρμένους ἐναριθμῶν ποιῆσθαι τὸν οὐκ εἰδόντα

VIII, 55. Ego autem novi eum : et si dixero quia
non scio eum, ero similis vobis, mendax.

Non mentitus sum, inquit Judæis, cum dicerem :
« Si quis sermonem meum servaverit, mortem non
videbit in æternum ²⁴. » Possum enim immortales
facere, et quoniam novi Patrem ejus rei potentem
esse, novi secundum naturam vitam esse Patrem
meum. Quapropter ego sum sicut ille vita per
naturam et vivificans. Quod si negaverim me posse
vivificare, tanquam ignorare videbor Patrem, cu
jus proprietatem substantiæ cum habeam, possum
vivificare sicut et ille. Igitur profiteor me habere
omnia quæ sunt in Patre, et secundum illum ex
sistere : sin autem dicam me non habere eodem
et immutabili plane modo omnia quæ sunt Patris
propria, mendax ero, sicuti vos, ut qui non norim
Patrem. Sed et cum dico nihil esse gloriam Abra
hami et prophetarum, quia ex terra erant, et homi
nes natura, a quibus idcirco mors aliena non erat,
meam autem gloriam esse Patris æternitatem, tan
quam Patris gnarus hæc dico. Quod si dicam me
perinde ac illos corruptum iri, nec me Patri co
æternum esse, mendax ero sicuti vos, ignorans eum
ex quo sum Patrem. Fieri quippe non potest ut
qui est ex eo qui est, ac eodem modo se semper
habet, non utique semper sit, eodemque modo
perpetuo sit. Est enim æternum quod ex æterno
genitum est. Simplicius quippe si accipiatur hic
locus, alio modo dictum intelligetur. Novi, inquit,
Patrem meum : quod si dixero me eum ignorare,
mendax ero sicuti vos, qui Deum quidem non no
stis, sed eum nosse dicitis. Quænam autem illa
sit cognitionis ratio, et quid in ignoracione culpe
sit, cum antea clare jam exposuerimus, nihil ad
demus superflui.

582 VIII, 55. Sed scio eum, et sermonem ejus
servo.

Si locum hunc simpliciter attendamus, dicimus
Christum loqui rursus quidem ut hominem, et ad
nostra se rursus demittere, servilem formam con
gruo tempore nequaquam abjicientem. Ait ergo et
se nosse Patrem, et sermonem ejus servare, ne
que tamen omnino dicemus eum ista sibi necessa
rio ascribere, nec ulla quæ ei conveniunt tace
seri, sed multo artificio sermonem esse tempera
tum. Nam cum ait se nosse Patrem, et sermonem
ejus servare, ostendit Judæos refragari his quæ
habere se ipse profitetur, quippe qui neque Deum
norint videbunt, neque adeo servandam ejus ser

²² Matth. vii, 18. ²⁴ Joan. viii, 52.

monem esse putent : alioqui enim sermonem a Mose et prophetis proclamatum prompto et libenti animo suscepissent. Istiusmodi loquendi formam apud nos comperiemus, quæ vim et rationem reprehensionis quidem habet, quæ sensimque nonnullis sua vitia subinnuit, ita ut reprehensæ non examedescant. Verbi gratia, sit aliquis frugi, atque bonus, qui furi et ebrio sua vitia exprobrat, ac dicat : Ego probus homo sum, non furatus sum res alienas, nec immadui vino nequam, non tamen his verbis ista sibi ascribit, neque vero eum ita loqui in animum inducimus, sed contraria iis quibus est præditus, iis quos inculpat obijcere. Eodem itaque modo Dominus noster Jesus Christus se Patrem nosse ait, et sermonem ejus servare, aliter eam ob rem Judæis impiis tribuens neque Deum nosse, neque adeo sermonem ejus sustinere, aut superne datam eis legem ullatenus observare. Quod si aliter hic locus expendendus est et subtilius observandum quod oblique subinnuitur, addemus a Filio Patrem agnoscî, non talem cognitionem habente qualis nimirum est in nobis, sed Deo dignam atque inenarrabilem. Quemadmodum enim homo ex homine genitus non ab alio quodam edoctus, sed ex eo quod est ipse genitoris sui non ignorat naturam, sic et Filius ex eo quod est novit suum Patrem, servat autem sermonem ejus, hoc est totam habet prorsus in seipso substantiæ Patris rationem. Ratio quippe hominis, hoc est, definitio substantiæ ejus, hæc est : Animal rationale, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax. Sed et angeli ratio definitio substantiæ ejus censebitur. Quia vero Dei secundum naturam rationem aut definitionem capere non licet, necivus enim quid sit secundum naturam is qui genuit ipsum, idcirco a nostra consuetudine eam sumens, et humanis vocabulis utens, sermonem Patris tanquam definitionem substantiæ ejus servare ait in seipso. Est enim imago ejus qui genuit ipsum, et character expers omnis plane dissimilitudinis²², sed habens omnia in seipso quæcunque Deo convenientia et præclara sunt in Patre.

φησιν. Ἔστι γὰρ εἰκὼν τοῦ τεκόντος αὐτὸν, καὶ χαρακτηρ οὐδαμῶθεν πανταλῶς εἰς ἀνομοίωτα κατηγορούμενος, ἔχων δὲ πάντα ἐν αὐτῷ τὰ τοῦ Γεννήτορος θεοπρετῆ τε καὶ ἐξαιρετα.

VIII, 56. *Abraham pater vester exultavit ut videt diem meum; et vidit, et gavisus est.*

Diem hic, non aliud esse dicit quam tempus adventus, quo verax lux nobis infulsit, et justitiæ sol exortus est solutis calliginis instar tenebris quibus tunc delinebamur, principe sæculi hujus tyrannice nos vexante, et universum, ut verbo dicam, terrarum orbem sua perversitate offundente, atque uniuscujusque mentem variis modis obtenebrante. Idcirco divinus quoque Psalmista optatissimum ejus adventus diem quodammodo agnoscens, præcinebat in Spiritu, dicens : Hæc est dies quam fecit Dominus. Exsultemus, et læte-

²² Hebr. 1, 3.

ως μήτε εἰδότας δηλονότι τὸν Θεὸν, μήτε μὴν οἰομένους οὐκ ἐπείκει τῆρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ ἡ γὰρ ἐν εἰδέξαντο, καὶ μάλᾳ προθύμως, τὸν διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν προκεκηρυγμένον. Εὐρήσομεν δὲ πως καὶ παρ' ἡμῖν σχῆμα τι τοιοῦτον ἐν λόγοις εὐφυῆς τε καὶ κάλλιστον, ἐλέγχου μὲν ἔχον δύναμιν, καὶ ἡρέμα τισὶν ὑποδηλοῦν τὰ ἐν οἷς εἰσι κακὰ, ὑποτέμνον δὲ πως τὸν εἰς τὸ διελέγεσθαι θυμὸν. Οἷον ἔστω τις ἀνὴρ τυχὸν ἐπιεικῆς, καὶ τὰ ἄλλα χρηστὸς, ὀνειδίζων τῷ κλέπτοντι καὶ τῷ μεθύοντι, καὶ λέγων Ἐγὼ ἀνθρωπὸς εἰμὶ τις ἐπιεικῆς, οὐ κέκλωκα τὰ ἐτέρων, ἀλλ' οὐδὲ μεθύσμαι ποτε· καὶ οὐ πάντως ὁ τοιοῦτος αὐτῷ διὰ τούτου μαρτυρεῖ, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν οἰησόμεθα λαλεῖν, ἀλλ' ὧν ἔχει τὰ ἐναντία ἀπέριττα τοῖς ὀνειδίζομένοις. Οὕτω τοιγαροῦν καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς εἰδέναι φησὶ τὸν Πατέρα, καὶ τηρεῖν τὸν λόγον αὐτοῦ, ἑτεροίως δὲ διὰ τοῦτο τοῖς ἀνομοίωσι Ἰουδαίοις, τὸ μήτε εἰδέναι τὸν Θεὸν περιτιθεῖς, μήτε μὴν ἀνεχεσθαι τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, ἢ φυλακῆς τινος ὄλωσ ἀξιοῦν τὸν ἀκωθεν αὐτοῖς διορισθέντα νόμον. Εἰ δὲ χρῆ καὶ ἐτέρως τοῖς προκαιμένοις ἐμβολεῖν, καὶ λεπτότερον πως ἰδεῖν τὸ πλαγιαῖος ὑποδηλούμενον, καὶ τότε πρὸς τοῦτοις ἐροῦμεν· Οἶδεν ὁ Υἱὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα, οὐ τοιαύτην ἔχων γνῶσιν, ὅποια ἐστὶν ἡ ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ θεοπρετῆ τε καὶ ἀνεξήγητον. Ὅπερ γὰρ ὁ ἐξ ἀνθρώπου γεγεννημένος ἀνθρωπος, οὐ παρ' ἐτέρου τινὸς μαθὼν, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐστὶν αὐτὸς τὴν τοῦ γεννήσαντος φύσιν οὐκ ἀγνοεῖ, φησὶν· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οἶδε μὲν ἐξ ὧν ἐστὶ τὸν αὐτοῦ Γεννήτορα, τηρεῖ δὲ τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, ἔχει σωζόμενον ὁλοκλήρως ἐν αὐτῷ τὸν τοῦ Πατρὸς ὄρον. Λόγος μὲν γὰρ ὁ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἐστὶν ὁ ὅρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ζῶον λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀγγέλου τυχὸν ὁ λόγος, ὅρος ἂν νοσῶτο τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν ἡμᾶς μὲν λόγον ἢ ὄρον οὐκ ἐστὶ λαβεῖν (οὐ γὰρ ἴσμεν τί κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτὸν), ἀπὸ δὲ τῆς παρ' ἡμῖν συνηθείας λαβὼν, καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους ἀποχρησάμενος βήμασι, τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς οἶονεῖ τὸν ὄρον τῆς οὐσίας αὐτοῦ τηρεῖν ἐν αὐτῷ

τὸν λόγον αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, ἔχει σωζόμενον ὁλοκλήρως ἐν αὐτῷ τὸν τοῦ Πατρὸς ὄρον. Λόγος μὲν γὰρ ὁ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἐστὶν ὁ ὅρος τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ζῶον λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀγγέλου τυχὸν ὁ λόγος, ὅρος ἂν νοσῶτο τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν ἡμᾶς μὲν λόγον ἢ ὄρον οὐκ ἐστὶ λαβεῖν (οὐ γὰρ ἴσμεν τί κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ γεννήσας αὐτὸν), ἀπὸ δὲ τῆς παρ' ἡμῖν συνηθείας λαβὼν, καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους ἀποχρησάμενος βήμασι, τὸν λόγον τοῦ Πατρὸς οἶονεῖ τὸν ὄρον τῆς οὐσίας αὐτοῦ τηρεῖν ἐν αὐτῷ

Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη.

Ἡμέραν ἐν τούτοις, οὐκ ἑτερόν τι φησι παρὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, καθ' ὃν ἡμῖν τὸ φῶς ἐλαμφεν τὸ ἀληθινὸν, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνίσχεν ἥλιος, λευκόμενος ὥστερ ἐν ἀχλύος τάξει τοῦ συνέχοντος ἡμᾶς τὸ τμηκᾶδε σκότους, τυραννοῦντος ἐπὶ τοῦ ἀρχοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πάσαν, ὡς ἐπος εἰπεῖν, τὴν οἰκουμένην ταῖς αὐτοῦ δυστροπίας καταμαλαινόντος τε καὶ εἰς πολυθεὸν κατωθούοντος· πλάνην, διαφόρως τε τὸν ἐκάστου κατασκοιζόντος νοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεοσεβὴς Μελεθδῆς, ἡμέραν ὥστερ εἰδῶς τὸν τριπόθητον τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ καιρὸν,

προανερώνει λέγων ἐν Πνεύματι· « Αὐτὴ ἡ ἡμέρα, ἣν ἠποίησεν ὁ Κύριος. Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ. » Ἄλλως τε καὶ ἡμέραν ἔθοϋ ἀποκαλεῖν τῇ θείᾳ Γραφῇ τὸν ἐκάστου πράγματος καιρὸν, κατὰ τὸ, « Ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαὼθ ἐπὶ πάντα ὄβριστην καὶ ὑπερήφανον, καὶ ταπεινωθήσονται. » Καὶ πάλιν· « Τί ποιήσετε ἐν ἡμέρᾳ πανηγύρεως, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἐορτῆς Κυρίου; » Ἄλλὰ καὶ ἀπολεισθαι τοὺς τιῶν διαλογισμοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ φησὶν ὁ Μελωδός, πάλιν ἡμέραν ὀρίζων τὸν τοῦ θεοῦ καὶ προσδοκωμένου βήματος καιρὸν, καθ' ὃν οὐδὲν ὠφελήσει τοὺς ἐν κόσμῳ λαμπροὺς ἢ τῶν ἀρχαίων διαλογισμῶν ἀπάτη, καὶ τῆς ὀφρῦος τῆς ἐπὶ πλοῦτι τὸ διάκενον φύσημα. « Ἐγαλλίασατο, φησὶν, ὁ πατὴρ ὁμῶν Ἀβραάμ, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. » Καὶ πῶς ἢ πότε νομιούμεν τὸν μακάριον Ἀβραάμ τὴν ἡμέραν θεάσασθαι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν καιρὸν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ τῆς μετὰ σαρκὸς ἰδεῖν, οὐ πλατὺς μὲν ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν, ἐξ ἀντιβρόχτου λαβόντα, καὶ σαφηνίσαι· πλὴν ὡς ἐνὶ καλῶς τὰ εἰς τοῦτο νοοῦντες ἐροῦμεν, ὅτι καθάπερ ἐνὶ τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς τὸ ἑαυτοῦ μυστήριον, ἦγουν τοῦ θεάσασθαι δῶσομεν ἀληθῶς τὴν ἡμέραν αὐτὸν τῆς τοῦ Κυρίου σφαγῆς, δι' ἣν τὰ πάντα ἡμεῖν αἰσιῶς ἐκδέθηκεν, καὶ καθάπερ ἐξ οὐρίας ἠνέθη καλῶς ὅτε καὶ εἰς τύπον αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ καὶ πρωτότοκον, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Ἰσαὰκ ἀναφέρειν εἰς θυσίαν ἐπέταττε· τῷ ἱερουργοῦντι γὰρ εἰκὸς αὐτῷ τότε καθάπερ ἐν τύπῳ τῷ δρωμένῳ καταστήναι σαφεῖ τοῦ μυστηρίου τὴν ἀκριβείαν. Δολεῖ τις ἂν καὶ ἐτέρας εἰς τοῦτο τοῖς φιλομαθεστέροις τὰς ἀφορμάς. Καὶ γὰρ εἶδεν ἄνδρας τρεῖς πρὸς τῇ ὄρῳ τῇ Μαμβρῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπαγγελίαν ἐδέχτο παρὰ Θεοῦ, ὅτι πατὴρ ἐστὶ πολλῶν ἐθνῶν, ὥστε ἦν οὐχ ἐτέρας ἂν ἠσθῆναι δυνατὸν, εἰ μὴ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐκλήθη πατέρα τὰ ἔθνη τὸν Ἀβραάμ ἐπιγραφόμενα, καὶ ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ συνανακλιθισμένά τε καὶ συμμεθέξοντα αὐτῷ τῆς ἐφ' ἅσασιν ἀγαθοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φιλοτιμίας. Εἶδεν οὖν, φησὶν, ὁ μακάριος Ἀβραάμ, καὶ ἰδὼν ἐχάρη τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν. Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἐπὶ τὸ καὶ ταῦτα φάναι πρόεισι Χριστὸς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν· Ἀνθρωπὸν ὄρωντες αὐτὸν Ἰουδαῖοι διὰ τὸ περιβλεπόμενον τῆς σαρκὸς, οὐδὲν ἐνενοῦν περὶ αὐτοῦ θεοπρεπῆς, φροντοὶ δὲ ὅτι καὶ θνητός ἐστι καθ' ἡμᾶς, ἅτε δὴ καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενεχθείς· ὅτι δὲ ἦν ἀίδιος ὡς ἐξ ἀίδιου Πατρός, πιστεύειν οὐχ ἤθελον διὰ πολλὴν ἀβουλίαν. Ἵνα τοίνυν ἀποδείξῃ σαφῶς ὡς οὐ πρόσφατός ἐστιν, οὐδὲ ἀρτιγενής καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ἀρχαιοτάτοις αὐτῶν πατράσιν ἐγινώσκειτο ὡς ὢν ἀίδιος, τὰ τοιαῦτα φησὶν. Ἐνταῦθα δὲ ὡς ἐνὶ μὲν ὀνειδίζει χρησίμως, ὅτι περιπέσουσι δρῶντες ἀβούλως, καὶ φρονούντες ἀσυνέτως, ἅπερ ἦν ἐν ἐορτῆς τάξει τῷ τοῦ γένους αὐτῶν ἐξάρχοντι. Ἐκείνος μὲν γὰρ μόνον εἶδε, καὶ ἐχάρη· ἔχοντες δὲ αὐτοὶ, καὶ ἀπολαύειν ἐξὸν ταῖς ἀπειθείαις ὄβριζουσι, καὶ τῆς οὕτω λαμ-

mur in ea²⁶. » Præsertim cum et divinæ Scripturæ mos sit uniuscujusque rei tempus vocare, *diem*, juxta illud : « Dies enim Domini Sabaoth super omnem superbum et contumeliosum, et humiliabuntur²⁷. » Et rursus : « Quid facietis in die conventus et in die solempnitatis Domini²⁸ ? » Sed et perituras quorundam cogitationes in illa die Psalmista dicit²⁹, diem rursus statuens divini et exspectati judicii tempus, quo nihil proderunt claris in hoc mundo hominibus pristinarum cogitationum fraudes, et divitiarum fastus inanis. « Exsultavit, inquit, Abraham pater vester, ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est. » Quomodo vero aut quando putabimus beatum Abraham diem Christi nostri Servatoris, hoc est tempus adventus ejus cum carne vidisse, explicatu facile non est; verumtamen quoad ejus est recte dicemus ei ceu sanctorum prophetarum uni Deum revelasse suum mysterium, **584** aut certe concedemus eum revera diem spectasse necis Dominicæ, ob quam cuncta nobis prospere cesserunt, ac veluti secundo cursu fluxerunt, cum et in ejus typum unigenitum et primogenitum suum Isaac in sacrificium offerre jussus est : consentaneum quippe est ei sacrificanti mysterii veritatem tunc patefactam cum in hujus typum istud fieret. Sed et aliam rationes in studiosorum gratiam hic afferri queunt. Vidit quippe viros tres ad quercum Mambre³⁰, ac præterea promissionem accepit a Deo, multarum se patrem fore gentium, quo quidem gaudere aliter non potuit, nisi quod vocatæ sunt gentes, per fidem patrem sibi Abrahamum asciscentes in regno coelorum simul concessuræ, et in partem cum eo venturæ Servatoris nostri summæ munificentia. Vidit igitur, inquit, beatus Abraham diem meum, et cum vidisset, gavisus est. Quam autem ob causam Christus hæc dicat operæ pretium est exponere. Cum hominem ipsum Judæi cernerent, ob carnis velamen, nihil Deo dignum de eo concipiebant, sed sicut nos mortalem esse putabant, ut qui ex nihilo ad esse productus esset, æternum vero esse ut ex æterno Patre, nequaquam præ summa sua recordia credere volebant. Ut ergo clare ostenderet non recentem se neque nuper genitum sicuti nos, sed vetustissimis eorum patribus agnitum tanquam qui æternus sit, hæc ait. Simul autem, quoad licet, opportune exprobrat eos stulte respuere quæ princeps generis eorum festivitatis loco habebat. Ille enim tantum vidit, et gavisus est : sed cum habeant ipsi, fruique liceat, incredulitate sua contumeliose rejiciunt, ac tam illustrem gratiam superbe renuunt : aut certe oblique subinnuit se majorem et potiozem esse Abrahamo, cum vel ob exiguum tantum cognitionem magnum ille gaudium duceret. Aperte itaque et abeque velamine ullo dici istud non debebat ob eorum intemperiam, sed alio modo rursus istud signifi-

²⁶ Psal. cxvii, 24. ²⁷ Isa. ii, 12. ²⁸ Osee ix, 5.

²⁹ Psal. cxlv, 5, 6. ³⁰ Gen. xviii, 1 seqq

eat. Neque vero quisquam existimet Jesum dicendo Judæis : « Abrahami pater vester mortuus est, » sibi contraria dicere, quod eos modo quidem a cognatione Abrahami alienos statuat his verbis : « Si filii Abrahamæ essetis, opera Abrahamæ faceretis » : » modo vero filios Abrahamæ nuncupet. Sed sciendum est eum in his duobus sermonem suum ad veritatem dirigere. 585 Illic quippe spiritalis nobilitatis qualitatem definiens, in morum similitudine cognationem depingit : hic vero, nudam eis carnis cognationem tribuit, ut et illic vere loquatur, et hic mendacem nequam se præbeat.

ἀμφοῖν τὸν οἰκεῖον εἰς ἀλήθειαν ἀπευθύνει λόγον. Ἐν μὲν γὰρ ἐκείνοις, τῆς πνευματικῆς εὐγενείας ὀριζόμενος τὴν ποιότητα, ἐν τῇ τῶν ἡθῶν ταυτότητι τὴν οἰκειότητα ζωγραφεῖ· ἐν δὲ τούτοις, μόνῃ αὐτοῖς καὶ γυμνῇ τῆς σαρκὸς ἀπονέμει τὴν συγγένειαν, ἵνα καὶ ἐν ἐκείνοις ἀληθεύῃ, καὶ ἐν τούτοις μὴ ψεύδῃται.

VIII, 37. *Dixerunt ergo Judæi ad eum : Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?*

Stulta plane est Judæorum oratio, et multo risu digna ; sed jure quis eos mirabitur tantam in impietatem delatos, ut nihil prorsus consentaneum in animum inducere queant. Innumeris quippe modis Servatore nostro Christo eademque verba identidem eis inculcante suamque eis æternitatem variis rationibus indicante, nihil amplius sibi fingunt quam quæ corporeis oculis cernant, sed velut attoniti ac mente percussi non attendunt iis quæ Deo conveniunt, rursus vero ei ceu nostram uni qui vix tum ad esse productus sit, et in rerum natura tum esse cœperit cum est genitus, absurde mendacium exprobrant, neque quod eum dicentem audierunt satis capiunt. Hic enim dixit Abrahamum diem suum vidisse, illi vero vim sermonis in contrarium vertentes aiunt : « Quinquaginta annos nondum habes, et quomodo vidisti Abraham ? » Miser itaque Judæus, qui multa in ignorantia usque degit, immanemque furorem in se alit.

Ἐλασινὸς τοιγαροῦν ὁ παράφρων Ἰουδαῖος, πολλῇ μὲν ποιησάμενος σύντροφον.

VIII, 38. *Dixit eis Jesus : Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.*

Rursus ad familiare sibi Institutum Christus revertitur. Loquitur enim interdum per ambages, variisque modis narrationem tegens, eam cunctis patere non sinit. Ubi vero nihil intelligere eos videt audiendo, tunc exuto obscuritatis velamine, sermonem nudum et apertum proponit, quod et nunc facit. Postquam enim comperit eos intelligentia carere, licet multis verbis docuerit, nec capere posse quod esset æternus ut ex æterno Patre, quodque major Abrahamo citra comparationem tanquam Deus, jam propalam dixit, sed addito « Amen, amen, » juramenti loco ad confirmationem dictorum, 586 « antequam Abraham fieret, ego sum. » Sed enim existimandum non est Unige-

A πρὸς καταλαζονεύονται χάριτος· ἡ τάχα κάκεινο πλαγίως ὑποθηλοῖ, ὅτι καὶ μέζων ἐστὶ καὶ κρείττων τοῦ Ἀβραάμ, ἐπεὶ περ ἦν ἐκεῖνον πανήγυρις, τὸ καὶ μόνον γινῶναι τι περὶ αὐτοῦ. Γυμνῶς μὲν γὰρ, καὶ ἐπικαλύμματός τινος· διχα τοῦτο λέγειν οὐκ ἦν, διὰ τὸ ἐκείνων ἀκρατὲς εἰς ὀργὴν, ἐτέρῳ δὲ τρόπῳ κατασημαίνει· κάλιν αὐτό. Καὶ μῆτις οἰέσθω, λέγοντο πρὸς Ἰουδαίους τὸν Ἰησοῦν, « Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀπέθανεν, » ἐαυτῷ φθέγγεσθαι τάναντια, ἐπεὶ περ αὐτοῦς ποτὲ μὲν τῆς τοῦ Ἀβραάμ οἰκειότητος ἐξίστησι λέγων, « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν· ἡ νοὶ δ' αὐτὸν καλῶς ἐκείνους Ἀβραάμ ἀποκαλεῖ. Ἰστίον δὲ ὅτι· καλῶς ἐκ

ἄμφοῖν τὸν οἰκεῖον εἰς ἀλήθειαν ἀπευθύνει λόγον. Ἐν μὲν γὰρ ἐκείνοις, τῆς πνευματικῆς εὐγενείας ὀριζόμενος τὴν ποιότητα, ἐν τῇ τῶν ἡθῶν ταυτότητι τὴν οἰκειότητα ζωγραφεῖ· ἐν δὲ τούτοις, μόνῃ αὐτοῖς καὶ γυμνῇ τῆς σαρκὸς ἀπονέμει τὴν συγγένειαν, ἵνα καὶ ἐν ἐκείνοις ἀληθεύῃ, καὶ ἐν τούτοις μὴ ψεύδῃται.

B *Εἶπον οὖν Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· Πεντήκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις, καὶ Ἀβραάμ ἠώρακας;*

Ἀνόητος κομιδῇ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος, καὶ πολλὴν ὠδίνων τὴν γελοιοτητα· θαυμάσαι δ' ἐν τῷ αὐτοῦ, καὶ σφόδρα εἰκότως, εἰς τοσαύτην ἐκδεδραμηκότας τὴν ἀσέβειαν, ὡς μηδὲν τὸ παράπαν δύνασθαι ὦν ἐχρῆν ἔννοσι. Μυρίας γὰρ λόγων περιστροφῆς ἐπινοοῦντος αὐτοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, ἄνω τε καὶ κάτω διὰ τῶν αὐτῶν ἰόντος ῥημάτων, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῖς διδιδίχτητα πολυτρόπως κατασημαίνοντος, οὐδὲν ὅλως διαλογίζονται πλέον ὦν ὀρώσι τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς· ὥσπερ δὲ παντελῶς ἐξεστηκότας, καὶ παρακεκομμένοι τοῦ νοῦ τὴν ἐργεσίαν, οὐκ ἀνατείνουσι τὴν καρδίαν εἰς τὰ πρόπαντα θεῶ· πάλιν δὲ ὡς ἐνὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων, τότε μάλιστ' ἀρξαμένῳ τὸ εἶναι καὶ ἐν τοῖς οἴσι τελεῖν, ὅτι καὶ γεγέννηται, παραλόγως ἐγκαλοῦσι τὸ ψεῦδος, οὐδὲ ὅσπερ ἤκουσαν λέγοντος ἔννοούντες ἔρθως. Ὅ μὲν γὰρ ἐφη τεθεσθαι τὸν Ἀβραάμ τὴν ἡμέραν αὐτοῦ· οἱ δὲ μεταθέντες πρὸς τὸ ἐναντίον τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, « Οὐπω γὰρ, φασίν, ἔχεις ἔτη πενήτηκοντα, καὶ πῶς τεθέσασαι τὸν Ἀβραάμ; » ἀλλ' οὐκ ἐξήσας ἀπαίδευσίᾳ, μανίαν δὲ τὴν ἀτίθεσσαν

Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι.

Πάλιν ἐπὶ τὸ σύνθετος αὐτῷ καὶ φίλον ἐπιτήδευμα βεδίξει Χριστός. Λαλεῖ μὲν γὰρ ἰσθ' ὅτι πολὺ λίαν αἰνιγματωδῶς, καὶ διαφόροις ἐπικρύψεσιν ἐπισκιάζων τὴν ἐξήγησιν οὐ πᾶσιν ἐφ' γενέσθαι καταφανῆ. Ἐπὶ δὲ συνέντας ἰθὺ μηδὲν τοὺς ἀκρωμένους, τότε τῆς ἀσαφείας ἀπαμψύσσας τὸν λόγον παρατίθει γυμνὸν καὶ σαφῆ, ὃ δὴ καὶ ὄφειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπιγίγεται. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν εὐρίσκει συνέντας, καίτοι μακροῦ διηκπεύσαντος λόγου, οὐδὲ ἔθνηθέντας ἔννοσιν ὅτι καὶ ἀλδιός ἐστιν ὡς ἐξ αἰδίου Πατρός, καὶ ὅτι μεζίων τοῦ Ἀβραάμ ἀσυγκρίτως ὡς Θεός, ἀναφανδὸν ἤδη φησὶν ὡς ἐν ὄρκῳ τάξει προστεθεῖς τὸ, « Ἀμὴν, ἀμὴν, » εἰς βεβαίωσιν τῶν λεγομένων « πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. »

²¹ Joan. viii, 39.

Οἰησόμεθα δὲ οὐδαμῶς ἔταυχεῖν τὸν Μονογενῆ τῷ Α
εἶναι πρὸς μόνου τοῦ Ἀβραάμ. Ἔστι γὰρ πρὸς χρόνου
παντὸς, καὶ πρῶτον πάντων ἔχει τὴν γέννησιν ἀναρχος
ὢν ἐν Πατρὶ· ἐπειδὴ δὲ προῦκετο πρὸς τὸ παρὸν ἢ
πρὸς Ἀβραάμ αὐτῷ σύγκρισις, ἐκείνου φησὶν αὐτὸν
ὑπάρχειν ἀρχαιότερον, ὡς περ ἂν λέγοι καὶ ὁ ἐκατὸν
ἀριθμὸς τὸ τυχόν, ὅτι Μείζων εἰμὶ τοῦ δέκα, καὶ
οὐχὶ πάντως ὡς γείτονα τῷ δέκα τὴν ὑπεροχὴν ἔχων,
τὰ τοιαῦτα φήσεται ἂν, ἀλλ' ὅτι πολλὴ λίαν ὑπερκει-
μενος, καὶ ὑπὲρ τῶν δέκα ἐστίν. Οὐκοῦν οὐ τοῖς
Ἀβραάμ ἀμιλλᾶται χρόνοις, οὐδὲ ὀλίγῳ προῦχειν
αὐτὸν τῶν ἐκείνου καιρῶν δισχυρίζεται, ἀλλ' ἐπι-
περ ἐστὶν ἀνω πάντῃ χρόνου, καὶ παντὸς αἰῶνος
ἀριθμὸν ἐξάλλεται, καὶ πρὸς τοῦ Ἀβραάμ αὐτὸν
εἶναι φησὶ, πρῶτον λέγων ἀληθῆς. Οἰκείως δὲ
σφόδρα, καὶ καλῶς, ἐπὶ μὲν τοῦ Ἀβραάμ τὸ γενέ-
σθαι τίθησιν, ἐφ' αὐτοῦ δὲ τὸ, εἰμὶ, δεικνύς ὅτι
τῷ μὲν ἐξ ὧν ὄντων γενομένην πάντως ἔποιτο καὶ
τὸ φθεῖρεσθαι δεῖν, τῷ δὲ αἰεὶ ὄντι τὸ πρὸς τὸ μὴ
εἶναι χωρεῖν οὐκ ἂν συμβαίη ποτέ. Μείζων ὄν
ἄρα καὶ πρῶτον τοῦ Ἀβραάμ· μείζων μὲν ὡς
ἀδίους, κρείττων δὲ ὅτι οὐ φθεῖρεται καθάπερ
ἐκείνος.

*Ἦσαν οὖν λίθους ἵνα βάλωσιν ἐκ' αὐτόν·
ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ.*

Οὐχ ὁρῶσι τὴν ἀλήθειαν, ἅτε δὴ καὶ ὄντως ψευ-
σται τε ὄντες αὐτοὶ, καὶ ψεύστην ἔχοντες τὸν πατέρα,
κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν· ἀγανακτοῦσι δὲ
πάλιν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀνῆν εἰσθῆτων. Ὡς περ οὖν
ἀδικούμενοι τῇ τοῦ προπατόρος δόξῃ συναθροῦν οἰό-
μενοι, διὰ τούτων ἀνεκαύθησαν πάλιν εἰς οὐκ εὐκαι-
ρους ὄργας, καίτοι δεόν μᾶλλον αὐτοὺς συνιδεῖν καὶ
τῶν εἰρημένων εἰς δύναμιν, καὶ τίς ὁ ταῦτα λέγων
ἐστίν, ἀλλ' εἰς μανίαν ἀλογωτάτην καὶ θηριοπρεπῆ
παρὰ λόγως ἐκνεύοντες, λίθοις αὐτὸν ἐπιχειροῦσι
σφενδονᾶν, ὡς περ οὐκ ἀρκούντως διὰ πολλῆς ἡδῆ
λοιδορίας προσκρούσαντες, ἤγουν μετρίαν ἐξ ἀπο-
νοίας ἐφ' αὐτοῖς ἐπισυρόμενοι τὴν ὄργην. Θερμὸν
μὲν οὖν καὶ παραλογώτατον τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐγ-
χείρημα· πρόβεισι δὲ οὐκ εἰς ἔργον εὐκαιρῶς· ἀπῆν
γὰρ ἔτι τοῦ παθεῖν ὁ καιρὸς. Κατακρύπτει δὲ αὐτὸν
ὁ Χριστὸς, οὐ τοίχοις ὑποδραμῶν, οὐχ ἑτερόν τι τοῦ
ἰδίου προστησάμενος σόματος, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς
θεότητος ἀφανῆ τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν καταστήσας.
Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τῷ λαθεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐξείσιν ἐκ
τοῦ ἱεροῦ, τύπον ὡς περ τινὰ πραγμάτων ἡμῖν νόη-
τῶν καταγράφων ἐν τούτοις. Τοῖς μὲν γὰρ ἀγαπῶσιν
αὐτὸν ἐμφανῆς διὰ παντός ἐστι, κατὰ τό· « Μακά-
ριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψον-
ται. » Ἀποτρέχει δὲ τῶν θεομαχῶν εἰσοισμένων, καὶ
οὐδενὶ τῶν ὑποσεβούντων φαίνεται, ἀλλ' οὐδὲ τὸ
συνεῖναι τρόπον τινὰ, καὶ συνδιατᾶσθαι τοῖς διώ-
κουσιν αὐτὸν ποιεῖται φίλον, ἀποδημῆ δὲ μᾶλλον
αὐτῶν, καὶ ἀπανίσταται, πᾶσαν ὡς περ αὐτῷ
συνεξέλλων εὐθυμίαν, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ χαρι-

nitum gloriari quod sit ante solum Abrahamum.
Est enim ante omne tempus, et antiquissimam
nativitatem habet, cum principit expert sit in Pa-
tre; sed quia in praesens proposita erat ejus cum
Abrahamo comparatio, illo se ostendit antiquio-
rem, non secus ac si centenarius numerus, exem-
pli causa, diceret: Major sum denario, non utique
id diceret tanquam a denario haud multum distet,
sed quod decem longe superet. Igitur non conten-
dit cum Abrahami temporibus, neque parum se
illius temporibus praestare asserit, sed quia supra
omne tempus est, et omnis aevi numerum tran-
scendit, etiam ante Abrahamum se esse dicit, quod
verum quidem est. Proprie autem admodum ac
recte de Abrahamo usurpat illud, *fieri*, de seipso
vera, *sum*, docens omni quod a non esse ad gene-
rationem productum est, omnino competere ut in-
tereat, ei vero qui semper sit nusquam contingere
posse ut ad non esse procedat. Major itaque et
praestantior est Abrahamo; major quidem, ut aeter-
nus; praestantior vero, quia non est interitui, ut
ille, obnoxius.

VIII, 59. *Tulerunt ergo lapides ut jacerent in
eum: Jesus autem abscondit se, et exiit de templo.*

Non vident veritatem, quippe mendaces ipsi, et
mendacem patrem habentes, ut ait Servator²⁹,
sed, cum nihil sit unde laedantur, denuo tamen sto-
maciantur. Existimantes ergo se patriarchae glo-
riam quodammodo injuria affectam propugnare,
intempestiva ira rursus aestuant, cum vim et
rationem dicatorum potius spectare et loquentis
personam attendere deberent; sed, in bellinum
furorē immaniter erumpentes, lapidibus eum
impetere aggrediuntur, quasi non jam plus satis et
conviciis ac contumeliis insultassent, aut certe
parum in se pro dementia irae concitassent. Ar-
dens itaque Judaeorum audacia et immanis; sed
non tempestive erumpit, quoniam nondum aderat
patiendi tempus. Occultat autem sese Christus,
non parietes subiens, non aliud quidpiam proprio
corpori obtendens, sed vi deitatis se minime con-
spicibilem quaerentibus reddens. Nec contentus
latere duntaxat, egreditur templo, per haec nobis
veluti delineans figuram rerum sub intelligentiam
cadentium. Diligentibus enim se **587** nunquam
non est manifestus, juxta illud: « Beati mundo
corde, quoniam ipsi Deum videbunt³⁰. » Ab hosti-
bus vero Dei aufugit, nec impiis manifestatur,
sed nec ullo modo conversari amat cum perse-
quentibus se, imo vero ab iis refugit, secum omnem
velut pacem animorum ac tranquillitatem aufe-
rens, suaeque gratia destitutos relinuens eos qui,
quantum in impiorum audacia situm est, ipsum
male excipiunt, licet inania cuncta Christus red-

²⁹ Joan. VIII, 44. ³⁰ Matth. v, 8.

dat, impiam eorum audaciam qui in ipsum peccant A incredibili virtute delens.

καὶ εἰς τὰ τῶν δυσσεβούντων ἐγχειρήματα, εἰ καὶ μάταια πάντα δεικνύει Χριστὸς, ἀφ' αὐτῶν δυνάμει τῶν εἰς αὐτὸν πλημμελούντων τὸ ἀνόσιον ἀφανίζων θράσος.

IX, 1. *Et præteriens, vidit hominem cæcum a nativitate.*

Judeis per summam animi temulentiam lapides in eum jaculari adorantibus, egreditur confestim templo, et iis elabitur. Præteriens autem videt quemdam ab ortu ipso cæcum, certissimum velut documentum ac signum ponens se a Judæis discessurum, et impiam turbam relicturum, gentesque potius deauo respecturum, et eas invisurum, atque in illas omnem clementiæ suæ munificentiam transfusurum, quæ etiam ei qui a nativitate cæcus est assimilantur, quod in errorem natæ sint, et velut a teneris vera Dei cognitione caruerint, nec tamen lucem a Deo, hoc est illuminationem per Spiritum, habuerint. Præterea observatione dignum est quid sibi velit quod in transcurso cæcus a Christo conspectus sit. Et mihi quidem subito hæc cogitatio, non propriis venisse Christum ad gentes, sed propter solum Israel, quemadmodum et ipse alicubi ait: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt, domus Israel ». In transitu vero Christi, oculi gentium sanati sunt, transferentis in eas misericordiam, propter rebellionem et incredulitatem Israel. Et hoc est quod Moses decantabat: « Ego provocabo ad zelum in non gente, in gente stulta irritabo illos ». Gens enim insipiens quæ servit creature posthabito Creatore, et instar animalium ratione carentium omni iniquitate pacitur, solisque rebus terrenis et caducis inhæret. Quoniam vero Israel Deum commovit ad iram sapiens et doctus et intelligens, ut fretus lege ac prophetis, vicissim in iram commotus est a Deo, assumptis in ejus locum et sortem debitam antehac insipientibus, quibus per fidem et sapientiam Christi et sanctificatio et redemptio factus est, juxta Scripturam, adeoque lux et illuminatio.

CAPUT UNICUM.

Quod morbi corporei ex præcedentibus animæ peccatis nemini accidant, sed neque peccata patrum filiis, aut quorumvis Deus ullis inferat, puniens eos qui nihil deliquerint, sed justum de omnibus judicium ferat.

IX, 2. 3. *Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? Respondit Jesus: Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo.*

Bonarum rerum perquam studiosi sunt sapien-

³⁹ Matth. xv, 24. ⁴⁰ Deut. xxxii, 21. ⁴¹ I Cor. i, 30.

κακῶς, ἔσον εἰς τὸ θέλειν αὐτὸν ἀδικῆσαι φημι, καὶ εἰς τὰ τῶν δυσσεβούντων ἐγχειρήματα, εἰ καὶ μάταια πάντα δεικνύει Χριστὸς, ἀφ' αὐτῶν δυνάμει τῶν εἰς αὐτὸν πλημμελούντων τὸ ἀνόσιον ἀφανίζων θράσος.

Καὶ παράγων, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς.

Ἐμπαροινούντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων, λίθοις τε ἤδη κατακοντίζειν ἐπιχειρούντων αὐτὸν, ἔξεισι μὲν τοῦ παρ' αὐτοῖς ἱεροῦ παραχρῆμα, καὶ τῆς τῶν διωκόντων ἀνοσιότητος ἑαυτὸν ὑπεξάγει. Παρατρέχων δὲ τὸν ἐκ γενετῆς εὐθύς ἐπιδίδει τυφλὸν, σημεῖον ὡσπερ καὶ τοῦτο τιθεὶς ἐναργέστατον, ὅτι τῆς μὲν Ἰουδαίων ἐπαναστήσεται βδελυρίας, καὶ τὴν θεομάχον καταλείψει πληθύν, ἐπισκεψέται δὲ πάλιν μᾶλλον τὰ ἔθνη, καὶ εἰς αὐτὰ μεταστρέψει τῆς ἡμερότητος τῆς αὐτοῦ τὴν φιλοτιμίαν, ἃ καὶ τῷ ἐκ γενετῆς παρεικάζεται τυφλῷ, διὰ τὸ ἐν πλάνῃ γεγενῆσθαι καὶ ἐκ πρώτης ὡσπερ ἡλικίας ἔρημα τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ὑπάρχειν αὐτὰ, καὶ τὸ φῶς οὐκ ἔχειν τὸ παρὰ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος φωτισμόν. Ἐπιτηρῆσαι δὲ πάλιν ἀκόλουθον τί ἂν βούλοιο δηλοῦν τὸ ὡς ἐν παραδρομῇ τὸν τυφλὸν ἐπεσκέψαι παρὰ Χριστοῦ. Καὶ μοι πάλιν ἐπεισι νοεῖν, ὅτι κυρίως μὲν οὐ τοῖς ἔθνεσιν ἐπεδήμησεν ὁ Χριστὸς, διὰ μόνον δὲ τὸν Ἰσραὴλ, καθὰ καὶ αὐτός ποίησιν· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Κατωρθώθη δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἀνάδελψις ὡς ἐν παρόδῳ Χριστοῦ μεθορμίσαντος· ἐπ' αὐτὰ τὸν ἔλεον, διὰ τὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἀπειθειαν. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ Μωσέως, καὶ πάλιν προβόλεμον· « Ἐγὼ παραζηλώσω αὐτούς, ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιστῷ αὐτοῦ. » Ἔθνος μὲν γὰρ ἀσύνετον ἦν τὸ δουλεύον τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ κτηνῶν ἀλόγων δίχην εἰς πᾶσαν ἀπίως ἀμαθίαν καταθοσκόμενον, καὶ μόνοις ἀνέχον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ παρῶργισεν ὁ Ἰσραὴλ ὁ σοφὸς διὰ τὸν νόμον, καὶ συνετὸς διὰ τὸ προφήτας ἔχειν, ἀντιπαρωργίσθη παρὰ τοῦ Θεοῦ προσληφθέντων εἰς τὸν ἐκεῖνοις πρέποντα τόπον τῶν ἀσυνέτων τὸ πρὶν, οἷς διὰ τῆς πίστεως καὶ σοφίας γέγονεν ὁ Χριστὸς καὶ ἀγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸ γεγραμμένον, δῆλον δὲ ὅτι καὶ φῶς, καὶ ἀνάδελψις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΟΝΟΝ.

D Ὅτι οὐκ ἐκ προγενεστέρων τῆς ψυχῆς ἀμαρτημάτων τὰ σωματικά τισιν ἐπισημιδαίνει κἀθη, ἀλλ' οὐδὲ ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἢ τισιν ἐπάγει τισὶν ὁ Θεὸς τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας κολάζων, ἀλλὰ δίκαιον ἐφ' ἅπασιν ἐκφέρει τὸ κρίμα.

Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· Ῥαββί, τίς ἡμαρτην, οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἢ αὐτὸς τυφλὸς γεννηθῆν; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· Οὐτε οὗτος ἡμαρτην, οὐτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἢ αὐτὸς τυφλὸς γεννηθῆν· ἀλλ' ἵνα φανερωθῆ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

Χρηστομαθεῖς μὲν καὶ λίαν ἐπεικῶς οἱ σοφώτατοι

μαθηται, μάλλον δὲ οὐκ ἀθεῖ πρὸς τὸ βούλεσθαι ταῦτα μαθεῖν παρωρηθήσαν, καὶ φιλοπευστοῦσι χρησίμως οὐχ ἑαυτοῖς τοσοῦτον, ὅσον ἡμῖν τὴν ἐντεῦθεν ἠησιν ἐξαρτυόντες. Ὁφελούμεθα γὰρ οὐ μετρῶς παρὰ τοῦ πάντα εἰδότες, καὶ τὴν ἐν τούτοις ἀληθῆ δόξαν ἀκρωόμενοι, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι βδελυρίας ἐξιτήλων δογμάτων ἀποκρουόμενοι, ἃ μὴ παρὰ μόνους ἦν Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ ἤδη τινὲς καὶ τῶν ἐπὶ γνῶσει τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἀφορήτως ἐξοφρούμενοι, καὶ δοκούντων τελεῖν εἰς Χριστιανούς, ἀπατόλησαν εἰπεῖν ταῖς ἰβλαῖς μάλλον εὐρεσιλογίαις ἡδόμενοι, καὶ τῶν ἰβλῶν ἠττώμενοι θελημάτων, καὶ πλάνην Ἑλληνικὴν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀναφύρειν δόγμασιν οὐ καταδείσαντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ οἱ τάλανες ὡς προγονικῶν ἀσεβημάτων πραττόμενοι δίκας, καὶ ἀλογώτατα τὰς τῶν πατέρων ἀμαρτίας ἐπιβρίπτουντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ, διεγόγγυζον οὐ μικρῶς, καὶ κατεγέλων ὡς ἀδικωτάτου κρίματος, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον ὡς ἐν εἰδει παραβολῆς· « Οἱ πατέρες ἔφαγον βίψακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἔγομφισαν. » Οὗτοι δὲ πάλιν γενέοντα τε καὶ συγγενῆ νοσοῦντες ἀπαιδευσίαν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν κατωνομασμένοις, πρὸ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς προὑπάρχειν μὲν καὶ προὑφεστάειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς διατείνονται, καταφοιτώσας δὲ προθύμως εἰς τὸ πλημμελεῖν, καὶ πρὸ τῶν σωμάτων, τὸ τηνικᾶδε συνδεῖσθαι τούτοις αὐτάς, ὡς ἐν τάξει κολάσεως τὸ ἐν σαρκὶ γενέσθαι δεχομένας. Ἄλλ' ἐνὶ καὶ συντόμῳ λόγῳ τὰς παρὰ σοφίᾳ ἀσυνεσίας ἔλυσεν ὁ Χριστὸς, μήτε τὸν τυφλὸν ἡμαρτηχῆναι, μήτε μὴν τοὺς τακόντας αὐτὸν δισχυρισάμενος, ἀνατρέπει μὲν Ἰουδαίων τὸ δόγμα, οὐκ ἀπὸ τίνος πλημμελείας τυφλὸν γενενησθαι τὸν ἀνθρώπον εἰπῶν, οὐτε ἐξ οικείας, οὐτε προγονικῆς, ἀλλ' οὐδὲ πατρὸς, ἢ μητρὸς. Καταστρέφει δὲ πάλιν τῆς τῶν ἐτέρων ἀβελτηρίας τοὺς ὄφλους, οἱ καὶ πρὸ σώματος ἀμαρτεῖν λέγουσι τὰς ψυχὰς. Ἐρεῖ γὰρ τις αὐτοῖς; καὶ μάλα εἰκότως· Πῶς, εἰπέ μοι, φησὶν ὁ Χριστὸς, μήτε τὸν τυφλὸν ἀμαρτησῆαι, μήτε τοὺς γονεῖς αὐτοῦ; Καίτοι καθαρὸς ἀμαρτίας οὐκ ἂν δοίημεν ὄλωσ ὑπάρχειν αὐτούς. Ἀνθρώπους γὰρ ὄντας εἰκόσ δῆπου πάντως, μάλλον δὲ ἦν ἀναγκαῖον, περιπίπτειν καὶ πταίσμασι. Ποῖον οὖν ἄρα καιρὸν ὀρίζει Χριστὸς, καθ' ὃν ἀληθῆς ἡμῖν ὁ παρ' αὐτοῦ λόγος ὀφθήσεται, ὡς οὐτε ἡμαρτεν αὐτὸς, οὐτε μὴν οἱ γονεῖς αὐτοῦ; Ἄλλ' ἔστι δῆλον ὅτι τὸν πρὸ τῆς γενέσεως λέγει, καθ' ὃν οὐκ ὄντες ὄλωσ οὐδὲ ἡμάρτανον. Περὶ μὲν οὖν τῶν τοιούτων, καὶ ὅτι ληρούντων ἔστι, καὶ παραπαιδῶντων ἔστιν ἀληθῶς τὸ λογίζεσθαι πρὸ σωμάτων ἀμαρτησῆαι ψυχὰς, σεσωματώσθαι τε διὰ τοῦτο, καὶ εἰς τόνδε τὸν περίγειον ἀφικέσθαι χώρον, μακρὸς ἡμῖν γέγονε λόγος ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου προκειμένου εἰς ἐξήγησιν καὶ θεωρίαν ἡμῖν· « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, » καὶ παρέλκον ἂν εἴη καὶ περὶ τούτων ἡμᾶς εἰσαῦθις διαλαθεῖν. Πόθεν δὲ Ἰουδαίοις εἰ; τοῦτοδόξως καὶ ὑπονοίας ἔλθειν συμῆδηκεν, ἀναγκαῖόν τε εἰπεῖν, καὶ ἐπιδειχῆαι σαφῶς ὅτι τὴν θείαν οὐκ ἰσχύσαντες νοῆσαι φωνὴν, λογισμοῦ τοῦ πρέπτοντος ἀπεσφάλησαν.

A tissimi discipuli, imo vero non sine numine ad hæc quærenda impulsus sunt, et dum curiosi sunt ac sciscitatores, non tantum sibi quantum vobis utilitatis parant. Juvamur quippe non mediocriter ab eo qui scit omnia, cum in his rebus veram opinionem audientes, tum præterea nefaria super his dogmata longe amolientes quæ non tantum apud Judæos erant, sed et aliqui divinitus inspiratæ Scripturæ cognitione nimium quantum elati, et qui Christianæ militiæ nomen dedisse videbantur, ea proferre jam ausi erant, in suis nugis delicias agentes, et opinioni suæ cumprimis addicti, erroremque Græcorum Ecclesiæ placitis admiscentes. Judæi siquidem infelices, tanquam progenitorum suorum pœnas luerent, ac præter omnem rationem Deus peccata patrum eis impingeret, non parum immurmurabant, et ut iniquissimum judicium suggillabant, adeoque in modum parabolæ dicebant: « Patres nostri uvas acerbas comederunt, et dentes nostri obtupuerunt » . Hi vero, pari cum Judæis laborantes animi inopia, contendunt ante corporum fabricam præexistisse et substituisse hominum animas, quæ non secus ac si ultro in peccatum lapsæ essent etiam ante corpora, tum **569** illis alligatæ sint et constrictæ, pœnæ loco id habentes ut corporibus immergantur. Verum unica et compendiosa ratione utrorumque absurditates solvit Christus, neque peccasse cæcum, neque parentes ejus, asserens. Evertit enim Judæorum dogma, inquiring non ob ullum peccatum hominem factum esse cæcum, neque proprium, neque majorum, sed neque patris aut matris. Rursus autem pessumdat nugæ eorum qui dicunt animas antequam in corpora venerint peccare. Dicit enim aliquis eis, idque jure merito: Quomodo, quæso, Christus ait neque cæcum peccasse, neque parentes ejus? Atqui non omnino concesserimus eos immunes peccati. Quippe homines cum essent, necesse fuit ut in peccatum inciderent. Quod igitur tempus definit Christus, in quo verus ejus sermo nobis apparebit, quod videlicet nec ipse nec parentes ejus peccarunt? Certum est eum dicere tempus quod præcessit natiuitatem, quo tempore cum omnino non essent, peccare, ideoque in corporibus includi et ad terrena loca devenire, multis ad initium hujus Evangelii docuimus, proposito ad explicandum loco: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum » : » quæ supervacaneum hic rursus inculcare. Exponendum tamen nobis est undenam Judæi in hunc errorem atque adeo insaniam inducti sint, et clare ostendendum eos, cum divinam vocem capere non possent, a recta ratione excidisse.

⁵⁷ Jerem. xxxi, 29; Ezech. lviii, 2. ⁵⁸ Joan. i. 9.

Israel in Ægypto quondam fixit tabernacula, A Deus autem Mosen sacrorum antistitem vocavit in montem Sina : sed cum dierum quadraginta moram ibi se facturum protenderet, cunctatorum populi visus est, qui et ab Aaron tunc solo deletere, et ad Ægyptiacas idololatrias pertracti in- clamabant his verbis : « Fac nobis deos, qui præcedent nos : Moses enim, hic homo qui nos eduxit de terra Ægypti, non scimus quid factum sit ei³⁹. » Quid porro hinc secutum sit, cursim docendum arbitror. Vitulum conflarunt, ut scriptum est⁴⁰, atque eam ob rem jure Deus indignatus, totam funditus populi congregationem sublaturum se minitabatur. Procidit Moses, et veniam multis precibus oravit : universi Deus annuit, **590** nec pœnas exacturum se a populo promisit, verumtamen nequaquam ascensurum se cum his in terram promissionis confirmavit, sed angelum suum ductoris loco una cum ipsis missurum. Graviter id ferebat Moses, et ex eo quod nollet Deus ascendere una cum populo, perquam recte conjiciebat divinam iram nondum perfecte quiescisse, ac denuo precabatur enixe ut una Dominus incederet, gnarus Israelitis manuductionem angeli solius minime suffecturam, aut forte populi infirmitatem veritus, atque idcirco sanctorum angelorum odium in improbos deprecans, bonum vero, et hominum amantem, et universi regem ac Dominum versari potius orabat cum proclivibus ad peccandum. Sciebat enim non semel eis, sed sæpenumero veniam daturum, et misericordiam peccatis eorum impertiturum. Cui Deus hoc etiam annuit. Deinde signum ab eo quæsit indiciumque manifestum quo certior foret prorsus datam esse veniam, nempe ut se in conspectum daret : « Si enim inveni, inquit, gratiam apud te, manifesta mihi teipsum, clare te videam, ut consecutus dicar gratiam apud te, et ut sciam quia populus tuus gens magna hæc⁴¹. » Istud quoque Deus præstitit, quantum fieri poterat, certum faciens famulum suum se et dimisisse populo peccatum, et una se ascensurum cum eo in terram promissionis. Deinde promissioni quamdam veluti coronidem imponens, binas alias tabulas excidere jubet prioribus contractis, bonitatis suæ etiam hic non parvum argumentum indiciumque faciens. Quod cum Moses parasset, « Descendit Dominus in nubem, sicut scriptum est, et astitit ei illic : et vocavit nomine Domini. Et transiit Dominus ante faciem ejus, et vocavit : Dominus Deus misericors, et miserator, longanimis, multæ misericordiæ, verax, et justitiam servans et misericordiam in millia, auferens iniquitates, et injustitiam, et peccata. Et reum non purificabit inducens iniquitates patrum super filios, et super filios filiorum, in tertiam et quartam progeniem⁴². » Sed ecce, ut quæstionem initio propositam denuo retexam, Deo dignam bonitatem et incomparabilem clementiam se habere

Ἐσκηνοπηγεῖτο ποτε κατὰ τὴν Ἰσημον ὁ Ἰσραὴλ, ἐκάλει δὲ τὸν ἱεροφάντην Μωσῆα ὁ Θεὸς ἐν τῷ ὄρει Σινῶ· ἀλλ' ὡς εἶναι ἐκάλεσε μετὰ τοῦ Θεοῦ παρατείνων εἰς ἡμέρας τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν μελλήτης εἶναι τοὺς παρὰ τοῖς δῆμοις ἰδοὺσαι, οἱ καὶ μόνου τότε κατεξανίσταντο τοῦ Ἀαρῶν, καὶ πρὸς τὰς ἐν Αἰγύπτῳ ψευδολατρίας ἐξ ὀλιγωρίας κατασυρόμενοι κατεθῶον λέγοντες· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ πορορεύονται ἡμῶν· ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. » Εἶτα τί τὸ ἐνετύθεν οἰμαὶ δεῖν ἐπιδρομάδην εἶπαι. Ἐμοσχοποίησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ὠργίζετο δικαίως ἐπὶ τούτῳ Θεός· εἶτα καὶ ὅλην εἰσάπαξ ἀναλώσειν ἐπιτελεῖ τὴν συναγωγὴν. Προσέπιπτεν ὁ Μωσῆς, καὶ συγγνώμην ἐξήτεε διὰ μακρὰς προσευχῆς· ἐπένευσε πρὸς τὴν ἀρεσιν ὁ πάντων Δημιουργός, καὶ κολάσειν μὲν οὐκ ἔτι τὸν λαόν, πλὴν οὐ συναναβῆσθαι πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας αὐτῷ διεταίετο, συνεκπέμφειν δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ὡσπερ ἐν τάξει καθηγητοῦ τὸν ἴδιον ἀγγέλον. Ἐδυσχέρανε πρὸς τοῦτο Μωσῆς, καὶ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συναναβαίνειν τῷ λαῷ τὸν Θεόν, καταστοχάζετο πως καλῶς γε σφόδρα νοῦν ὅτι τελείαν οὐπω κατάληξιν ἔχει τὰ τῆς θείας ὀργῆς, ἰδεῖτο δὲ καὶ πάλιν ἔκτενῶς συμβαδίζειν αὐτοῖς τὸν ἀσπίτην, οὐκ ἀρτίσειν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἀγγέλου μόνην χειραγωγίαν εἰδῶς, ἢ τάχα καὶ δεθῶς τοῦ λαοῦ τὴν ἀσθένειαν, διὰ τε τοῦτο τὴν τῶν ἁγίων ἀγγέλων μισοπονηρίαν παραιτούμενος, τὸν δὲ ἀγαθόν, καὶ φιλόανθρωπον, καὶ τὸν ὅλων παμβασιλέα καὶ Κύριον συνεῖναι μᾶλλον τῶς τοιμαῖστον πταίους παρακαλῶν. Ἥθει γὰρ οὐχ ὅπως αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ πολλαῖς συγγνωσόμενον, καὶ τὸν ἐφ' οἷς ἂν πλημμελοῦσιν εἶεν ἐπιδώσοντα. Ἐπενεύστο δὲ καὶ ὁ πρὸς τοῦτο Θεός, εἶτα σημεῖον ἐξήτει παρ' αὐτοῦ, πρὸς πληροφάνειαν ἐναργῆ καὶ ἀπόδειξιν τοῦ δεδόσθαι τὴν συγγνώμην ἀλοσχερῶς, τῷ ἰδεῖν αὐτόν. « Εἰ γὰρ εὐρηκα, φησὶ, χάριν παρὰ σοί, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, γνωστῶς ἴθω σε, ὅπως ἂν ὡ εὐρηκῶς χάριν ἐναντίον σου, καὶ ἵνα γινῶ ὅτι ὁ λαός σου τὸ ἔθνος τὸ μέγα τοῦτο. » Ἐνήργει καὶ τοῦτο Θεός, ὡς ἦν ἐφικτόν, πληροφάνειαν εἰς ἅπαντα τὸν θεραπευτὴν τὸν οἰκέλον, ὅτι καὶ παρήκε τῷ λαῷ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ὅτι συναναβῆσται πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας αὐτῷ. Εἶτα ταῖς ἐπαγγελίαις ὡσπερ τινὰ κορωνίδα διὰ τὸ λείπον ἐπιτελεῖς, ἑτέρας αὐτῷ δύο πλάσιαι ἀναλαβέονται πρεσάττει, συντριθειῶν δηλονότι τῶν ἐν ἀρχῇ, πρὸς τὸ εἰσαυθῆς αὐτῷ καταγράψαι τὸν νόμον, ἡμερότητος κἀν τούτῳ τῆς ἐπ' αὐτοῖς οὐ μετρίαν ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρὸς τοῦτο γέγονεν εὐτρεπὴς ὁ Μωσῆς, « Κατέβη Κύριος ἐν νεφέλῃ, καθὰ γέγραπται, καὶ παρέστη αὐτῷ ἐκεῖ, καὶ ἐκάλεσε τῷ ὀνόματι Κυρίου. Καὶ παρήλθε Κύριος πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐκάλεσε· Κύριος ὁ Θεὸς οἰκτιρῶν, καὶ ἐλεήμων, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός, καὶ δικαιοσύνην διατηρῶν, καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας, ἀφαιρῶν ἀνομιᾶς, καὶ ἀδικίας, καὶ ἁμαρ-

³⁹ Exod. xxxii, 1, 2. ⁴⁰ Ibid. 4. ⁴¹ Exod. xxxiii, 13. ⁴² Exod. xxxvi, 6, 7.

τίας. Καὶ οὐ καθαρῶς τὸν ἔνοχον, ἐπάγων ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἐπὶ τέκνα τέκνων ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. » Ἄλλ' ἰδοὺ δὴ σαφῶς· ἐρῶ γὰρ αὐθις ἀναλαθὼν τὸ ἐν ἀρχῇ ζητούμενον· θεοσρεπῆ τὴν ἡμερότητα, καὶ ἀσύγκριτόν τινα τὴν φιλανθρωπιαν ἔχειν ἑαυτὸν δισχυρίζεται θεός. Αὐτοῦ γὰρ, καὶ οὐχ ἑτέρου τινὸς τὸν λόγον εἶναι φαμεν, καὶ οὐ, καθάπερ οἰονταί τινες, τοῦ πανσόφου Μωσέως τὰς χαριστηρίους ἀναπέμποντος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσευχάς. Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ πάντων Δεσπότης περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα λέγων, οὐχ ἕτερος ἡμῖν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μακάριος μαρτυρῆσει Μωσῆς διδάσκων ἐν βιβλίῳ τῶν Ἀριθμῶν, ὅτε πάλιν προσέκρουεν ἐξ ἀκαίρου δειλίας Ἰσραὴλ, κακυνόντων τινῶν τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν, οἱ καὶ ταύτην κατασκευάσμενοι, διὰ προστάγματος Κυρίου παρὰ Μωσέως ἐπέμποντο. Οἱ γὰρ ἐπειπερ ἐκ τῆς τῶν ἀλλοφύλων ἀνεκομίζοντο γῆς, ἤκοντο δὲ αὐθις ὡς τὸν λαὸν, πικροὺς μὲν περὶ αὐτῆς ἐξέπτουν λόγους, γῆν δὲ εἶναι ἀγρίαν ἔλεγον οὕτω καὶ ἀπηγῆ ὡς κατευθύνειν δύνασθαι τοὺς οἰκοῦντας αὐτήν, εἰς τοσαύτην δυσφημίαν τοὺς ἀκρωμένους ἐκάλουν, ὡς διάδρογον μὲν ἔχειν δακρύων τὴν παρειάν, τοὺς πόρους δὲ ἦδη, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ βούλεσθαι. « Δώμεν γὰρ, ἔφασκον, ἀρχηγούς, καὶ πορευθῶμεν εἰς Αἴγυπτον. » Ἀναλώσειν δὲ αὐτοὺς ἀπειλοῦντος Θεοῦ, πάλιν ἰδεῖτο Μωσῆς, καὶ τῆς δοθείσης ἐπαγγελίας αὐτῷ μονονοῦχι καὶ εἰς ἀνάμνησιν ἔγων τὸν Θεὸν πρόεισι βῶν· « Καὶ νῦν ὑψωθήτω ἰσχύς σου, Κύριε, ὃν τρόπον εἶπας λέγων· Κύριος, καὶ μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός, ἀραιρῶν ἀνομίας, καὶ ἀδικίας, καὶ ἁμαρτίας· καὶ καθαρισμῶν οὐ καθαρῶς τὸν ἔνοχον ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς. Ἄφες τὴν ἁμαρτίαν ἀνθρώπων τῷ λαῷ τούτῳ, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καθάπερ ἤλεως αὐτοῖς ἐγένου ἐν Αἰγύπτῳ ἕως τοῦ νῦν.

Ἀδεικεται τοίνυν ὡς αὐτὸς ἑαυτῷ τὸ φιλόανθρωπον ἐπιμαρτυρεῖ, καὶ τὸ ἀκρως ἀνεξίκαχον ὁ ἐπὶ πάντων Θεός. Πρέπον δ' ἀνεῖη λοιπὸν τὴν αἰτίαν τοῦ πεπλαυῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους εἰπεῖν, καὶ μνησικάκον τινα καὶ βεβαρυμένον ὑπάρχειν τὸν ἀγαθὸν ἡμῶν οἰεσθαι Θεόν. Ἄλλ' ἡγοίμην τῶν θείων λογίων οὐδαμῶθεν ἔχειν αὐτοὺς ἐπιδράξασθαι, ἢ καὶ δύνασθαι κατηγορεῖν ὡς οὐκ ἀριστα γεγονότων, ἀλλ' ἐκθεδηκότων πολλὸν τὸν τοῦ δικαίου θεσμόν· μόναις δὲ ταῖς σφῶν αὐτῶν καὶ τοῦτο παθεῖν ἀμαθίας αὐτοῦς, ὡς νομίσει· κατὰ ἀλήθειαν ἁμαρτίας ἐπάγεσθαι τῶν γεγεννηκότων ἐπὶ τέκνα, καὶ μακρὰν οὕτω τῆς θείας ὀργῆς γίνεσθαι τὴν παράτασιν, ὡς μέχρι τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς ἀφικνεῖσθαι, ὑπὲρ ὧν ἕτεροι κατηγοροῦνται τοὺς οὐδὲν ἡμαρτηκότας ἀδίκως κολάζουσιν. Πῶς γὰρ οὐκ ἔδει μᾶλλον, εἴπερ τινὲς ἦσαν σοφοί, διενθυμῆσθαι πρεπόντως, ὡς οὐκ ἂν ἦ τῆς δικαιοσύνης πηγῆ, καὶ τῶν παρ' ἡμῶν ἡθῶν δράζεται τὰ πειχλιόνα; Ἄνθρωποι μὲν γὰρ τοῖς παρανομοῦσι εἰλωδοῖσι τὰς ἐκ τῶν νόμων ἐπιβρίπτουσι· ποινὰς, οὐδὲν τὸ παράπαν τοῖς ἐξ αὐτῶν γεγονόσιν ἐπιφέροντες, εἰ μὴ ἀρα τινὲς συνυπαίτιοι καὶ κοινωνοὶ τῶν πταισμάτων ἄλίσκοντο. Ὅ δὲ καὶ ἡμῖν τοὺς ἐφ' ἅπασιν τοῖς δικαίοις διορισάμενος νόμους, πῶς ἂν ἀλοίῃ τιμωριῶν, τῶν καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς οὐ με-

Deus profitetur. Ejus enim non alterius hæc verba esse dicimus, neque, ut quidam existimant, Mosis sapientissimi, gratulatoria pro populo vota emittentis. Ipsum quippe universi Dominum hæc de se profari, non alius quam Moses ipse nobis testis erit, docens in libro Numerorum Israelitas intempestivo metu percussos, nonnullis promissionis terram elevantibus, qui a Mose missi fuerant eam lustraturi. Hi enim, ex alienigenarum terra ad populum reversi, dira quæque de ea renuntiabant, horridamque ac sæviam regionem esse aiebant, tantumque illius odium in auditorum animis concitabant, ut in lacrymas effusi Ægypti laborum desiderio tenerentur. « Demus enim, aiebant, duces itineris, et revertamur in Ægyptum⁴². » Quos cum Deus eversurum se minaretur, Moses rursus deprecabatur, eumque ad promissionis eis datæ memoriam propemodum revocans, inclamat : « Et nunc exaltetur fortitudo tua, Domine, quemadmodum dixisti, dicens : Dominus longanimis, et multum misericors, et verax, auferens iniquitates, et injustitias, et peccata : et non mundabit reum, reddens peccata patrum super filios usque ad tertiam et quartam progeniem. Dimitte peccatum populo huic secundum magnam misericordiam tuam, sicut propitius fuisti eis in Ægypto usque nunc⁴³. »

Patet itaque eum qui supra omnes est Deum sibi ipsi humanitatem attribuere et summam patientiam. Porro causam exponere deceret ob quam Judæi decepti putant bonum nostrum Deum injuriæ memorem et iracundum esse. Sed non existimem eos divina oracula posse ulla ex parte carpere, aut vellicare, quasi non recte facta, aut a justis et æqui lege aberrantia, verum eos suæ ignorantie tantum indulgere, ut putent patrum delicta revera trajici in filios, et in tantum iram divinam extendi, ut ad tertiam et quartam generationem usque pertingat, de insontibus alienorum criminum poenas injuste reposcens. Quomodo enim non magis deceret eos, si modo essent sapientes, existimare omnis justis et æqui fontem nihil injuste facere posse? Homines quippe legum transgressoribus poenas indignant, eorum liberis ipsas nequaquam inferentes, nisi forte eorundem criminum socii et consortes deprehendantur. Qui vero nobis omnis justitiæ leges præscripsit, quomodo infligere poenas arguetur, quas non parum ipsi condemnaverimus? Præterea observandum est quamplurimas per Mosen leges edidisse, multisque modis puniri jussisse moribus impiis constrictos, sed nusquam reperiri ab eo jussum

⁴² Num. xiv, 4. ⁴³ Ibid. 18, 19.

esse ut liberi cum peccantibus patribus in discrimen venirent. Pœna quippe in eos est qui delinquant, et supplicium in eos tantum constitutum est qui legi sunt obnoxii. Impium proinde est Judæis astipulari; sapientis autem est profecto divinam mentem attendere et omni ratione tueri quæ reginæ omnium naturæ conveniunt. Recte itaque statuimus universi Deum, pro insita sibi clementia, pro serenitate atque humanitate quam omnibus vult esse testatam, pro illa qua gloriatur patientia et misericordia, quaque tollit iniquitates et peccata, non usque adeo offensionum tenacem videri ac memorem, ut in quartam usque generationem iram protendat. Quomodo enim sit patiens, et longanimis, et multum misericors, et tollens iniquitates et peccata, qui non intra peccantis caput pœnæ modum terminet, sed ultra tertiam generationem extendat, et instar cujusdam fulminis vel innocentibus ingruat ⁴⁶? Incredibile igitur ac summæ denientiæ est existimare Deum sibi tam longam, necnon tam impotentem sui iram attribuere. His aliud addent qui Judæorum opinioni suffragantur, neque Deum congruum cuique rei tempus nosse concedent. Nam si longanimitatem pollicetur et facile admodum iram deponit, quam ob causam addidisse videtur, et inferens peccata patrum in filios, usque ad tertiam et quartam generationem ⁴⁷? Hoc enim facere, aliud nihil est quam detertere velle eos qui ab ipso peccatorum remissionem suscipiunt, ut qui spe sua plane carituri sint, si revera injuriarum tenax ac memor sit, qui jure super his offenditur. Quid vero, amabo vos, ipse nobis Moses sacrorum antistes? Nonne rem ab omni ratione alienissimam facere videtur, si, pœnas ob offensionem Israele daturis, supplex quidem procedit, sed, eam oblivionem offensionis **593** et misericordiam rogans, intempestive dicat ad Deum: Talis es a natura, ut reddas iniquitates patrum in filios? Hoc enim instigantis est potius ad iram, quam vocantis ad misericordiam, et injuriæ poscentis oblivionem potius quam longanimitatem. Sed his verbis, opinor, eum placare videbatur et in memoriam propenodum ea revocare quæ ipse dixit, cum bonitatem suam palam et aperte prædicaret. Quo pacto enim ipse longanimis sit, et multarum miserationum plenus, et quod natura sua iniquitates et peccata deleat, in his potissimum agnosceretur in quibus maxime acerbis esse videtur. Quonam igitur modo intelligenda sint quæ a Deo dicta sunt, tandem exponendum reor. « Dominus, inquit, longanimis, et multarum miserationum, tollens iniquitates et peccata; » deinde cætera velut cum interrogationis puncto legemus, « et mundatione non mundabit reor ⁴⁷? » ut tale nimirum quid intelligas: Longanimis, inquit, et multarum miserationum est Deus, et tollens iniquitates et peccata: numquid munda-

A τριῶς κατεγνωσμένων; Εἶτα κάκεινο πρὸς τούτω διασκεπτέον· μυρίους μὲν γὰρ διὰ Μωσέως ἐχρησμήθησε νόμους, καὶ πολλαχῶς διατέταχε κολάζεσθαι τοὺς ἀνοσίους συζῶντας· τρόποις ἄλλ' οὐδαμοῦ προστάτων ὁρᾶται συγκινδυνεύειν τοῖς ἀμαρτάνουσι χρῆναι τοὺς ἐξ αὐτῶν. Κατὰ γὰρ τῶν ἀμαρτανόντων ἡ δίκη, καὶ τοῖς ὑποπίπτουσι τῷ νόμῳ τὸ μόνους κολάζεσθαι πρέπειν ὠρίσαστο. Δυσσεβὲς οὖν ἄρα τὸ νοεῖν Ἰουδαϊκῶς, σοφὸν δὲ δεῖ πάντως τὸ καὶ τῆς θείας καταστοχάζεσθαι γνώμης, καὶ πανταχόσε τηρεῖν τὰ τῆ πάντων βασιλίδι πρέποντα φύσει. Τοῖνον ποιούντες ὀρθῶς, ὡς οὐκ ἂν ὁ τῶν ἄλων Θεὸς τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ γαληνότητα προτιθεὶς ὡσπερ εἰς μέσον, καὶ ἐπ' ἀκράτῳ τῆ φιλανθρωπίᾳ θαυμάζεσθαι θέλων, διὰ τε τοῦτο βοῶν Κύριος μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, **B** καὶ ἀληθινός, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας, οὕτω μνησικακὸς ἠδουλήθη γνωρίζεσθαι, ὡς καὶ εἰς τετάρτην παραπλοῦν γενεάν τὴν ὀργήν. Πῶς γὰρ ἐτι μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, ἢ πῶς ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας ἀφαιρῶν, ὁ μὴδὲ τῆς τοῦ παλαιοῦ κεφαλῆς τὰ τῆς δίκης συμμετρεῖν ἀνεχόμενος, ἀλλ' ἐκτεινὼν ἐπέκεινα τρίτης γενεᾶς, καὶ σκηπτοῦ τινοῦ δίκην καὶ τοῖς ἀθώοις ἐπιπέδων; Οὐκ οὖν ἀπίθανον κομιδῆ καὶ τῆς ἐσχάτης εὐηθείας, μακρὰν οὕτω καὶ ἀλογωτάτην ὀργὴν ἐαυτῷ προσεῖναι μαρτυρεῖν οἴεσθαι τὸν Θεόν. Εἶτά τι πρὸς τούτοις ἕτερον οἱ νοοῦντες Ἰουδαϊκῶς, οὐδὲ εἰδέναι δῶσουσι τὸν Θεὸν τὸν ἐκάστῳ τῶν πραγμάτων πρέποντα καιρόν. Εἰ γὰρ ἐπαγγέλλεται τὸ μακροθυμεῖν, καὶ τὸ κατατίθεσθαι ἴλιαν εὐκόλως τὴν θυμὸν εὐρίσκεται, τοῦ δὴ καὶ χάριν ὁρᾶται προστεθεικῶς, « ἐπάγων ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς; » Τοῦτ' ἄρα ἦν ἕτερον τοῦ δρώντος οὐδὲν, ἢ καταπτοεῖν ἐθέλοντος τοὺς ἐκδεχομένους παρ' αὐτοῦ τῶν διεπταισμένων τὴν ἀφῆσιν, ὡς οὐδαμῶθεν αὐτοῖς ὑπάρξει τὸ ἐν ἐλπίσιν, εἴπερ ὄντως ἐστὶ μνησικακὸς καὶ μακρὸς εἰς ὀργὴν ὁ ἐπ' αὐτοῖς εἰκότως λελυπημένος. Τί δὲ, εἰπέ μοι, καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ ἱεροφάντης Μωσῆς: Ἄρ' οὐχὶ ποιήσας ὁρᾶται πρᾶγμα παραλογώτατον, εἰ προσκεκρουκότος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ κολάζεσθαι μέλλοντος, πρόβεισι μὲν παρακαλῶν, ἀμνηστίαν δὲ τὴν παρὰ Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν αἰτῶν οὐκ εὐκαιρῶς φησὶ πρὸς Θεόν· Πέφυκας εἶναι τοιοῦτος ὡς ἀποδίδουσι πατέρων ἀμαρτίας ἐπὶ τέκνα. Τοῦτο γὰρ ἦν παραθήγοντες μᾶλλον εἰς ὀργὴν, ἢ καλοῦντος εἰς ἔλεον, καὶ μνησικακίαν ἐξαιτουόντος μᾶλλον, ἢ μακροθυμίαν. Ἄλλ', οἶμαι, δυσωπεῖν ἐδόκει καὶ διὰ τούτων αὐτὸν, καὶ μονονοῦχι πρὸς ὑπόμνησιν ἀγειν ὧν αὐτὸς ἐρθέγησαστο, ὅτε τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ χρηστότητος ἐποιεῖτο τὴν παρηρησίαν. Ὅπως γὰρ αὐτὸς ἐστὶ μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, καὶ ὅτι πέφυκεν ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας ἀνατρεῖν, ἐν τούτοις εὖ μάλα διαγνωσθήσεται, ἐν οἷς μάλιστα δοκεῖ τις εἶναι πικρός. Τίνα τοῖνον προσήκον νοῆσαι τρόπον τὰ εἰρημμένα παρὰ Θεοῦ, λοιπὸν οἶμαι πρέπειν εἰπεῖν. « Κύριος, φησὶ, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, ἀφαιρῶν ἀνομίας καὶ ἀμαρτίας. » εἶτα τὸ

⁴⁶ Exod. xxxiv, 6-8. ⁴⁷ Ibid. ⁴⁸ Num. xiv, 18, 19; Exod. xxxiv, 6, 7.

τούτων κείμενον ἐφεξῆς ὡς ἐν ἐρωτήσεσι μεθ' ὑπο-
στιγμῆς ἀναγνωσόμεθα, «καὶ καθαρισμῶ οὐ καθαρῖει
τὸν ἔνοχον;» ἢ να τι τοιοῦτον ἐνοήσης· Ὁ μακρό-
θυμος, φησὶ, καὶ πολυέλεος Θεός, ὁ ἀφαιρῶν ἀνομίας
καὶ ἁμαρτίας, οὐκ ἂν καθαρῖσαι καθαρισμῶ τὸν
ἔνοχον; Ἄλλ' ἔστιν οὐκ ἀμφίβολον· καθαρῖει γὰρ
πάντως; ἔπει πῶς ἔστι μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος,
καὶ ἀφαιρῶν ἁμαρτίας, πῶς δὲ εἰ μὴ καθαρῖζει τὸν
ἔνοχον; Πρὸς δὲ γε τοῦτο τῆς ἐνοήσεως αὐτῷ πάλιν
μακροθυμίας τε καὶ ἀνεξικακίας εἰς ἀπόδειξιν ἀπο-
φέρει, καὶ ὅτι τὰς τῶν πατέρων ἁμαρτίας ἐπιθήσει
τέκνοις ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς, οὐκ ὑπὲρ
πατρὸς κολάζων υἱὸν, μὴ τοῦτο νομίσης, ἀλλ' οὐδὲ
ἐχθόνων τῶν μακρῶν, καθάπερ τι φορτίον ἐπιβρίπτων
τῶν προγόνων τὰ πκαίσματα, σημαίνων δὲ τι τοιού-
τον. Γέγονε τις τυχὸν ἀνὴρ παράνομος, καὶ μοχθηρίας
ἀπάσης ἀνάμεστον ἔχων τὴν διάνοιαν· καὶ κολάζεσθαι
μὲν ὑπερθέσεως ἀπάσης δίχα τὸν οὕτω διαζῆν ἡρη-
μένον ἔχρῆν, ἐκαρτέρησε δ' οὐν ὁμοῦ ὁ Θεός· ἀνεξικά-
κως, οὐκ ἐπενεγχῶν αὐτῷ τὴν αὐτῷ χρεωστου-
μένην ὀργήν. Ἐἴτα τοῦτω γέγονεν ὁ υἱὸς ταῖς τοῦ
πατρὸς δυσσεβείαις ἀμιλλώμενος, καὶ παρατρέχων ἐν
κακίᾳ τὸν φύσαντα· καὶ μακροθύμησε καὶ τοῦτο
Θεός. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τούτου γέγονε τρίτος, ἢ καὶ ἐκ
τοῦ τρίτου τέταρτος κατ' οὐδένα τρόπον ὅσον εἰς κα-
κίας εἶδος τῶν πατέρων ἠτῶνμενος, ἰσόρροπον δὲ
ταῖς ἐκείνων ἐπιτηδεύσας τὴν δυσσεβείαν. Ἐπάγει
λοιπὸν ὁ Θεός τὴν ἄνωθεν, καὶ ἀπ' ἀρχῆς ὄλω τῷ
γένει χρεωστουμένην ὀργήν, ἀνεξικακῆσας διαρκῶς,
μᾶλλον δὲ καὶ ἢ περ ἐχρῆν. Τὸ γὰρ ὑπερθέσθαι τὴν
τιμωρίαν καὶ μέχρι τετάρτης γενεᾶς, πῶς οὐκ ἂν
γίνοιτο θεοπρεποῦς ὄντως ἡμερότητος ἐγκώμιον;
Ἔτι γὰρ οὐχ υἱὸν ὑπὲρ πατρὸς, ἀλλ' οὐδὲ πατέρα
κολάζειν οἶδεν ὑπὲρ υἱοῦ, χαλεπὸν οὐδὲν ἐκμαθεῖν
καὶ ἐξ ὧν ἐφη σαφῶς διὰ φωνῆς Ἰεζεκιηλ τοῦ προ-
φήτου πρὸς αὐτοὺς Ἰουδαίους, ἐπ' αὐτῷ δὴ τοῦτω
διαγογγύζοντας, καὶ λέγοντας· «Οἱ πατέρες ἔφαγον
βρωμακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐγομφίασαν. Καὶ
ἐγένετο, φησὶ, λόγος Κυρίου πρὸς ἐμεῖ, λέγων· Ὑἱὲ
ἀνθρώπου, τίς ὑμῖν ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν τῷ Ἰσραὴλ,
λέγοντες· Οἱ πατέρες ἔφαγον βρωμακα, καὶ οἱ ὀδόντες
τῶν τέκνων ἐγομφίασαν; Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος,
ἐὰν γέννηται ἡ παραβολὴ αὕτη ἐτι λεγομένη ἐν
τῷ Ἰσραὴλ, ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσιν. Ὅν
τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρὸς, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ
υἱοῦ ἐμαί εἰσιν. Ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα αὕτη
ἀπολείται. Ὁ δὲ υἱὸς οὐ λήφεται τὴν ἀδικίαν τοῦ
πατρὸς, οὐδὲ ὁ πατὴρ λήφεται τὴν ἀδικίαν τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ. Ἐκαστος ἐν τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, ἢ ἡμαρτεν,
ἀποθάνεται ἐν αὐτῇ.» Ἄλλ' οἶμαι ληρεῖν οὐδένα
τοσοῦτον ὡς νομίσει τὰ κάλλιστα μὲν οὐκ ἐν ἀρχῇ
νομοθετησαί Θεόν, μεταθεβουλεύσθαι δὲ πῶς, καὶ
μετεσκέφθαι τὸ ἀμεινον, καὶ ὡς ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς
ὑστεροβουλήσαντα μόλις ἐπὶ νομοθετεῖν δύνασθαι τὰ
πρῶτωδίστερα. Εἰ μὲν γὰρ ἐπαινοῦμεν ἐκεῖνα, τῶν
δευτέρων δηλονότι διὰ τοῦτου κατηγορησομεν, εἰ δὲ
τοῖς δευτέροις ἀποψηφιοῦμεθα τὸ νικᾶν, πάντως δὴ
που τῶν ἠττωμένων καταγνωσόμεθα. Ἐαυτῷ τοι-

A tione mundabit noxium? At dubium non est: pur-
gabit sane; quomodo enim longanimis sit et mi-
sericors, et tollens iniquitates, quomodo, inquam,
nisi purget noxium? Ad hæc nos ad demonstratio-
nem patientiæ et longanimitatis suæ deducit, et
quod patrum delicta illaturus sit filiis usque ad
tertiam et quartam generationem, non qui pro
patre castiget filium, ne hoc existimes; sed nec
posteris majorum culpas ceu pondus aliquod im-
pingat, sed tale quidpiam significare volens: Fuit,
verbi gratia, quidam contemptor legum et ad au-
dendum projectus, adeoque statim plectendus; to-
leravit tamen hunc patienter Deus, iram debitam
nequaquam inferens. Deinde fuit isti filius impie-
tate et scelere patri æmulus, eumque nequitia su-
B perans; sustinuit quoque iram super hoc Deus.
Sed enim ex isto natus est tertius, et ex tertio
quartus, nequaquam majoribus nequitia minor,
sed parem cum illis impietatem exercens. Dein-
ceps effundit Deus iram desuper, jam pridem toti
generi etiam ab initio debitam, satis et vel plus
quam oportebat præstolatus. Ultionis quippe usque
ad quartam generationem dilatio, quomodo non sit
vere commendatio et laus divinæ mansuetudinis?
Quod enim nec filium pro patre, 594 nec patrem
pro filio castigare solet, facile innotescet ex iis
vel quæ per Ezechielem locutus est ad Judæos ipsos,
cum super hæc eadem re murmurarent ac dicerent:
«Patres manducaverunt uvam acerbam, et dentes
filiorum obatupuerunt. Et factum est, inquit, ver-
C hum Domini ad me, dicens: Fili hominis, quæ vo-
bis parabola hæc in Israel, dicentes: Patres nostri
manducaverunt uvam acerbam, et filiorum dentes
obatupuerunt? Vivo ego, dicit Dominus: si fuerit
ultra ut dicatur parabola hæc in Israel: quia omnes
animæ meæ sunt. Quomodo anima patris, ita et
anima filii meæ sunt. Anima quæ peccaverit ipsa
moriatur. Filius autem non accipiet iniquitatem pa-
tris, neque pater accipiet iniquitatem filii sui. Unus-
quisque in iniquitate sua qua peccavit, in ea morietur
D *.» Sed neminem ita delirare arbitror, ut sibi
persuadeat Deum non optima quæque initio sta-
tuisse, sed quodammodo mutasse consilium, et
cogitationem in melius transtulisse, ac veluti no-
strum unum aliquem variata sententia vix statuere
posse meliora. Nam si prima laudemus, altera
proinde accusabimus: sin autem secundis victo-
riam tribuimus, utique prima condemnabimus.
Deus igitur sibi ipsi contraria statuet, et a recto
sicuti nos excidit, modo hæc, modo illa statuens.
Sed nemo, ut reor, tantis absurditatibus ullo modo
obnoxiam esse naturam divinam asseret, sed nec a
recto unquam excidere. Documentum itaque in-
comparabilis ejus patientiæ infert illud: «Reddens
peccata patrum in filios usque ad tertiam et quar-
tam generationem *». Clementem quippe Deum
solitum esse peccantes baud statim punire, sed

** Ezech. xviii, 2-4. ** Exod. xx, 5.

præstolari potius, et in longum tempus supplicia differre, ex ejus ipsius verbis intelliges: « Et furorem meum implevi, et sustinui, et non consumpsi eos ²⁰. » Et alibi rursus: « Nondum enim impleta sunt peccata Amorrhæorum usque nunc ²¹. » Vides ut iram quidem impleverit, quippe jam aliqui patrarant quæ iram maxime implerent, sed tolerat patienter, ut Deus, et in eos a quibus offensus erat iram implere differebat. Sed ut tibi velut in tabula eorum quæ diximus demonstrationem exhibeamus, et ex ipsis rebus ostendamus divinæ benignitatis laudem in hoc Scripturæ sacræ loco **595** contineri, et ex ipsis divinis Litteris ostendere conabor peccata patrum in filios illata usque ad tertiam et quartam generationem, justa quidem et ipsis luentibus debita ultione. Sed cursim id tantum ob narrationis prolixitatem faciam.

δὲ ὡς Θεός, καὶ τὸ συντέλειαν τοῖς λυποῦσιν ἐπενεγκεῖν ἀνεβάλλετο. Ἄλλ' ἵνα σοι, καὶ καθάπερ ἐν πίνακι τὴν τῶν εἰρημένων ἀνατυποῦντες ἀπόδειξιν, καὶ δι' αὐτῶν ἤδη πληροφορησάμενον τῶν πραγμάτων. οὗτι τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγκωμίων ἔστι τὸ εἰρημένον παρὰ τοῖς ἱεροῖς κείμενον Γράμμασι, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀποδειξαι πειράσομαι τῆς θείας Γραφῆς, ἐπενεχθείσας ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν οὐκ ἀδικῶς, ἀλλὰ δικαίως, καὶ τοῖς τοῦτο παθοῦσι καχερωστομένως. Γενήσεται δὲ ὁ λόγος διὰ τὸ μῆκος τῆς ἱστορίας ἐν παραδρομῇ.

Igitur in tertio libro Regnorum legimus, Achaab Israelitarum regum tenuisse, cumque alienæ vineæ iniquissima cupiditate flagraret, ejus dominum, nempe Nabuthæ, interfecisse. Etsi enim istud ipse non jussisset, uxoris tamen improbitati nequaquam succensuit. Indignatus eam ob rem est Deus, eique per Eliu prophetam in hunc modum est locutus: « Hæc dicit Dominus: Quomodo occidisti, et possedisti, propter hoc hæc dicit Dominus: In quo loco lixerunt sues et canes sanguinem Nabuthæ, ibi lingent canes sanguinem tuum, et meretrices lavabunt in sanguine tuo ²². » Subjicit statim: « Hæc dicit Dominus: Ecce ego induco super te mala, et succendam post te, et disperdam de Achaab mingentem ad parietem, et clausum et derelictum in Israel, et dabo domum tuam sicut domum Jeroboam filii Nabat, et sicut domum Baasat filii Achia, pro exacerbationibus quibus exacerbasti et peccare fecisti Israel. Et ad Jezebel locutus est dicens: Canes manducabunt eam in antemurali Jezrael, et mortuum ejus in campo comedent volatilia cæli ²³. » Hæc omnia cum se Dominus facturum ac sine dubio illaturum minaretur, scidit quidem vestem suam Achaab, et ingressus domum suam, ut scriptum est, compunctus est, et in lacrymas effusus sacco lumbum præcinctus est. Quo in statu eum conspicatus ac misertus Deus, iram sedare cœpit, ac frenos veluti quosdam repentino furori imponens, prophetæ dicit: « Vidisti ut compunctus sit Achaab a facie mea; non inducam hæc in diebus ejus, sed in diebus filii sui inducam malum ²⁴. » Numquid igitur æquum est videre sub quonam hæc completa sunt? Natus est ex Achaab Ochozias, « qui fecit

Ἀ γαρῶν νομοθετῆσαι τάναντία Θεός, καὶ διτμήρηκε καθάπερ ἡμεῖς τοῦ δέοντος, ποτὲ μὲν ἐκείνα, ποτὲ δὲ ταῦτα θεσμοθετῶν. Ἄλλ', οἶμαι, πᾶς τις ἔρει ταῖς μὲν εἰρημέναις ἀτοπίας κατ' οὐδένα δύνασθαι τρόπον τὴν θείαν ὑποκαίσθαι φύσιν, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἀφάρτησαι ποτὲ τοῦ δέοντος. Ἀπόδειξιν ἄρα τῆς ἀσυγκρίτου φιλοτιμίας αὐτοῦ τὸ εἰρημένον εἰσφέρει, τοῦτ' ἔστιν· « Ἀποθιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς. » Ὅτι γὰρ ἔθος τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ μὴ παραχρῆμα κολάζειν τοὺς πλημμελήσαντας, ἀναδύεσθαι δὲ μέλλον, καὶ εἰς χρόνους ἀνατιθέσθαι μακροὺς τὰς τιμωρίας, αὐτοῦ λέγοντος συνήθως· « Καὶ τὸν θυμὸν μου ἐπλησα, καὶ ἐπέσχον, καὶ οὐ συνετέλεσα αὐτούς. » Ἐτέρωθι δὲ πάλιν· « Ὁρθῶν γὰρ ἂν πεπλήρωνται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν. » Ὅρῳ δὲ ὅπως ἐπλησε μὲν τὸν θυμὸν, ἔδρων γὰρ ἤδη τινὲς πληρεστάτου ἄξια θυμοῦ, διακαταρεῖ

Ὀυκοῦν ὡς ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν Βασιλειῶν ἀνέγνωμεν, βεβασιλευκέναι ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ μετ' ἐτέρου τὸν Ἀχαάβ, ὃς ἀμπαλῆνος κατ' οὐδένα τρόπον αὐτῷ προσήκοντος, εἰς ἀδικωτάτην ἐμπασῶν ἐπιθυμίαν, ἀναιρεῖ τὸν δεσπότην, φημι δὲ τὸν Ναβουθαί. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τοῦτο γενέσθαι προστέταχεν αὐτῷ, ἀλλ' ἐπὶ ταῖς τῆς γυναικὸς δυστροπίαις οὐκ ἔδυσφόρει. Ἠγανάκτει Θεός ἐπὶ τοῦτοις ἀναγκαίως, εἰτά φησι πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ προφήτου Ἠλιού· « Τάδε λέγει Κύριος· Ὡς σὺ ἐφόνευσας, καὶ ἐκληρονόμησας, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἐν τῷ τόπῳ, οὗ διεΐξαν αἱ ἕες καὶ οἱ κύνες τὸ αἷμα Ναβουθαί, ἔκει λείξουσιν οἱ κύνες τὸ αἷμά σου, καὶ αἱ πόρνοι λούσονται ἐν τῷ αἵματι σου. » Καὶ πάλιν εὐθύς· « Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐπάγω ἐπὶ σὲ κακὰ, καὶ ἐκκαύσω ὀπίσω σου, καὶ ἐξολοθρεύσω τοῦ Ἀχαάβ οὐρόντα πρὸς τοῖχον, καὶ συνεχόμενον, καὶ ἐγκαταλειμμένον ἐν Ἰσραὴλ. Καὶ δώσω τὸν οἶκόν σου ὡς τὸν οἶκον Ἰεροβοάμ υἱοῦ Ναβάτ, καὶ ὡς τὸν οἶκον Βασαδ, υἱοῦ Ἀχιά περὶ τῶν παροργισμάτων ὧν παρώργισας, καὶ ἐξήμαρτες τὸν Ἰσραὴλ. Καὶ τῇ Ἰεζάβελ ἐλάλησε λέγων· Οἱ κύνες φάγονται αὐτὴν ἐν τῷ προτειχίσματι τοῦ Ἰεζράελ, καὶ τὸν τεθνηκότα ἐν τῷ πεδίῳ φάγονται τὰ ἔρνεα τοῦ οὐρανοῦ. » Ταῦτα δὲ δράσειν ἅπαντα, καὶ ἀναμφιλόγως ἐποίησιν διαπειλίσαντος τοῦ πάντων δεσπότη, διέβρηξε μὲν τὸ ἄμφιον ὁ Ἀχαάβ, εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, κατενύγη, καὶ δακρύων μὲν κατετήκετο πικρῶς, σάκκη δὲ διεζώσατο τὴν ὀσφύν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῦτοις αὐτὸν γεγονότα κατηλέει Θεός, κολοδοῦν ἀρχεται τὴν ὀργὴν, καὶ χαλινὸν ὡσπερ ἐπιτιθεῖς τῷ παραχρῆμα θυμῷ, τῷ προφήτῃ φησί· « Ἐώρακας ὡς κατενύγη Ἀχαάβ ἀπὸ προσώπου μου; οὐκ ἐπάξω ταῦτα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ. ἀλλ' ἐν ταῖς ἡμέραις

²⁰ Jerem. vi, 11. ²¹ Gen. xv, 16. ²² III Reg. xxi, 13, 20. ²³ Ibid. 21-24. ²⁴ Ibid. 29.

τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐπάξω τὴν κακίαν. » Ἄρα οὖν ἐπὶ τίνος ταῦτα πεπλήρωται, πῶς οὐχὶ δίκαιον κατείδειν; Οὐκοῦν γέγονε μὲν ἐξ Ἀχαάθ Ὀχοζίας, ἡς ἐποίησε, φησὶ, τὸ πονηρὸν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἐπορεύθη ἐν ὄψι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀχαάθ, καὶ ἐν ὄψι Ἰεζάβελ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἐξ Ὀχοζίου γέγονε, φησὶν, Ἰωράμ, περὶ οὗ πάλιν γέγραπται ὅτι ἐπορεύθη ἐν ταῖς ἀμαρτίαις οἴκου Ἰεροβοάμ. Ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰωράμ, βεβασιλευκε τρίτος Ὀχοζίας, περὶ οὗ πάλιν φησὶν ὅτι ἐποίησε ἐν πονηρῶν ἐνώπιον Κυρίου, καθὼς ὁ οἶκος Ἀχαάθ. Ἐπειδὴ δὲ ἦδη παρῆν ὁ καιρὸς τοῦ κολάζεσθαι δεῖν τὸν οἶκον Ἀχαάθ, μέχρι καὶ τετάρτων ἐγγόνων, τῆς κατὰ Θεοῦ δυσσεβείας οὐ καταλήξαντα, κέχρισται λοιπὸν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ εἰς βασιλέα Ἰοσαφάτ υἱὸς Ναμεσί, ὃς ἀναίρει μὲν τὸν Ὀχοζίαν, καὶ σὺν ἐκείνῳ τὴν Ἰεζάβελ, ἀναίρει δὲ τὸν Ἀχαάθ καὶ ἐτέρους υἱοὺς ἐβδομήκοντα, τὴν θείαν Ἰσραὴλ διεξάγων εἰς πέρας ὁργῆν, ὡς καὶ τιμῆς καὶ χάριτος ἐπὶ τούτῳ τυχεῖν. Τί γάρ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; « Ἀνθ' ὧν ἠγάθυνας ποιῆσαι τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς μου, καὶ πάντα ὅσα ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐποίησας τῷ οἴκῳ Ἀχαάθ, υἱοὶ τέταρτοι καθήσονται σοὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου σου. » Ὁρᾷς οὖν ὅπως τοὺς μὲν πονηροὺς ἐκ πονηρῶν ἐν τετάρτῃ μόλις ἐκόλασε γενεᾷ, τῷ δὲ τιμήσαντι, καὶ μέχρι τετάρτης γενεᾶς ἐκτείνει τὸν ἔλεον. Παῦσαι τοίνυν, Ἰουδαίε, τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης κατηγορῶν. Εἰς ἐγκωμίου γὰρ τάξιν παρ' ἡμῖν δεχθήσεται τό· Ἀποδοῦς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέσσαρα, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν. »

A malum, inquit, coram Domino, et ambulavit in via patris sui Achaab, et in via Jezabel matris suæ⁵⁵. » Sed et ex Ochozia natus est, inquit, Joram, de quo rursus scriptum est quod ambulaverit in peccatis domus Ieroboam. Porro 596 ex Joram regnavit tertius Ochozias, de quo rursus ait Scriptura, quod fecerit malum in conspectu Domini quemadmodum domus Achaab. Ubi vero advenisset tempus puniendæ domus Achaab, quæ ad quartam usque stirpem ab impietate erga Deum non cessaverat, unctus est in regem Israel Josaphat, filius Namessi, qui occidit Ochoziam et Jezabel, et alios filios Achaab septuaginta, divinam velut iram ad exitum perducens, ut et honorem et gratiam ob id consecutus sit. Quid enim inquit Deus ad ipsum? « Pro iis quæcunque bene fecisti faciendo rectum in oculis meis, et omnia quæcunque in corde meo fecisti domui Achaab, filii quarti sedebunt tibi super thronum tuum⁵⁶. » Vides ergo ut improbos quidem ex improbis prognatos vix tandem in quarta generatione puniat: ei vero a quo honorem acceperis, etiam usque ad quartam generationem misericordiam extendat. Cessa itaque, Judæe, justitiam Dei accusare. In laude quippe ponetur a nobis illud: « Reddens peccata patrum ad tertiam usque et quartam generationem⁵⁷. »

IX, 3. Sed ut manifestentur opera Dei in illo.

Δυσεξήγητον μὲν πως ἔσται, καὶ ἀπορίας ἰσως πολλῆς τὸ προκειμένον, καὶ ἦν μὲν ἰσως οὐκ ἀμαθέως καὶ παρατρέχειν αὐτὸ, καὶ διὰ τὸ σφόδρα δυσέφικτον ἔβν. Ἀλλ' ἵνα μὴ λελυμένων δογματῶν Ἰουδαϊκῶν, ἕτερόν τι συγγενὲς ἐκείνοις καθάπερ τις ῥίζα πικρίας ἀνω φύουσα ἐνοχλῆ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν (εἰκόσ γὰρ ὑποτοπῆσαι τινὰς διὰ τοῦτο πρὸς πάθη τὰ τῶν ἀνθρώπων καλεῖσθαι σώματα, ἵνα ἐν αὐτοῖς φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ), χρησίμως, ὡς γέ μοι φαίνεται, καὶ πρὸς τοῦτο εἰπεῖν ὀλίγα ἄττα πρὸς τὸ καὶ ἐντεῦθεν ἀποκρούσασθαι βλάβη, καὶ τοῖς ἐξ ἀπάτης λογισμοῖς μηδεμίαν ἔχειν ἐπιτρέψαι παρεῖδυσιν. Ὅτι μὲν οὖν οὔτε τὰς γονέων ἀμαρτίας ἐπάγει τέκνοι; Θεός, εἰ τῆς ἐκείνων δυστροπίας εἶεν ἀμέτοχα, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτοις οὐκ ἔα προγενεστέρων τῆς ψυχῆς ἀμαρτημάτων ἢ σωμάτων, ἀπεδείξαμεν. Ἀνεῖλε γὰρ παραδόξως ἀποφήσας ἀμφω Χριστὸς, ἅτε δὴ καὶ τὰ πάντα γινώσκων ὡς Θεός, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ταμίας, καὶ τῶν ἐκάστῳ προπόντων, ἥτοι χρεωστούμενων διανομέος. Ἐν μὲν γὰρ τῷ μὴ ἀμαρτῆσαι λέγειν τὸν τυφλόν, μήτε μὴν διὰ τοῦτο τὴν τύφλωσιν ὑπαμεῖναι, τὸ προγενεστέροις τοῦ σώματος πλημμελήμασιν ὑπαίτιον εἶναι νομίζειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, ἀποφαίνει μωρόν· ἐν δὲ τῷ μήτε τοὺς γονεῖς πλημμελήσαι διαρρήδην εἰπεῖν, ἵνα τυφλὸς ὁ ἐξ αὐτῶν γεννηθῆ, τὴν ἀνόητον τῶν Ἰουδαίων ὑπόνοιαν

Vix explicabile est quod proponitur, et nullæ forsam plenum dubitationis, quod silentio quidem præterire consentaneum esset propter nimiam difficultatem ejus assequendi. Sed ne solutis Judæicis placitis aliud illis affine eeu radix quædam amaritudinis sursum gominans impediât, sicuti Paulus ait⁵⁸ (suspiciabantur enim forsam aliqui ideo hominum corpora incommodis affici, ut in iis opera Dei manifesta fiant), opportune, ut reor, nonnulla hic subjiciemus, ut et damnum inde repellamus, et versutis rationationibus nullus porro locus relinquatur. Quod ergo neque parentum peccata liberis Deus irrogat, nisi perversitatis eorum sint participes, neque vero ob autè commissâ peccata animæ corporibus includantur, ostendimus. Utrumque enim negando Christus mirabiliter evertit, qui nimirum cuncta cognoscit, ut Deus, imò vero rerum ipse nostrarum dispensator est et eorum quæ cuique conveniunt aut debentur ordinator. Nam cum ait cæcum non peccasse, nec eam ob rem cæcitate pati, stulti esse ostendit existimare hominis animam 597 ream esse peccati antequam corpori infundatur: cum autem aperte dicit neque parentes peccasse, ut cæcus eorum filius nasceretur, amentem Judæorum suspicionem evertit. Postquam ergo docuit quantum necesse erat discipulos ad evertenda quæ antea diximus dogmata, tantumque

⁵⁵ III Reg. III, 6. ⁵⁶ IV Reg. xv, 12. ⁵⁷ Num. v, 9. ⁵⁸ Hebr. xii, 45.

lis gratiæ impertiit quantum hominis cognitioni par erat exhiberi, ut jam nihil deesset, causam addit manifeste cur cæcus natus sit qui nullius præcedentis reus erat peccati, soli naturæ divinæ cognitionem istorum omnium et ordinationem, tanquam ei peculiarem et eximiam, tribuens. Rursus vero responsionem hanc ad aliud quiddam scite admodum transfert, et ait: « Sed ut manifestentur opera Dei in illo. » An ergo, inquit aliquis, hæc veluti quoddam dogma Dominus tradit, quasi ob unum istud corporibus hominum incommoda contingant, ut manifesta fiant opera Dei in ipsis? Sed non ita possum mihi persuadere, imo vero absurdum plane est ita sentire; nec enim quasi dogma quoddam hoc inest: nam quod quibusdam contigit percuti ob peccata ex Scripturis sacris sæpe didicimus. Paulus quippe aperte scribit ad eos qui illotis quodammodo pedibus ad sacrum altare accedere audent, et profana atque impia manu mysticam eulogiam attingere: « Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nos ipsos judicaremus, non utique judicaremur. Dum judicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur³³⁻³⁶. » Itaque infirmis et mortuis aliquando per divinam iram morbus est illatus. Sed et ipse Dominus noster Jesus Christus, postquam paralyticum longo morbo solvisset, sanumque mirabiliter reddidisset, « Ecce, inquit, sanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat³⁷. » Hæc enim ait, quasi fieri possit ut, nisi caveat, pejus habiturus sit per peccatum, qui semel effugit, et ejus gratia servatus est. Sed esto, forsitan inquit, recte hæc dicta concedamus. Qui vero ab incunabulis, et ortu primo atque adeo a vulva ipsa morbis conflictantur, quam patiendi causam habeant, non est facile cogitatu. Nec enim credimus animam prius existere, sed neque ante corpus peccasse nobis persuaserimus. Quomodo enim peccet id quod nondum ad ortum vocatum est? Quod si nec peccatum sit, **598** nec morbus præcedat, quam demum morbi causam afferemus? At humana mente comprehendi nequeunt quæ nos valde superant, et ab iis perscrutandis abstinere sapientibus ego consuluerim, mihi que præ omnibus. Revocandum enim in mentem nobis est quod jussi sumus, et quæ altiora sunt non curiose scrutanda, neque difficiliora quærenda, nec temere effodienda quæ in divino duntaxat et ineffabili consilio sunt recondita, sed eorum penes unum Deum relinquenda est cognitio quæ sibi pecularia et eximia sunt, simulque credendum, cum omnis justitiæ fons ille sit, nihil quidpiam facturum esse aut in rebus hominum aut cujusvis alterius creaturæ constituturum, quod non ejus majestati conveniat, et a recta ratione nequaquam dissentiat. Igitur quandoquidem eo modo nos affectos esse decet, ait Dominum illud

A ἀναίρει. Διδάξας τοιγαροῦν ὅσον ἦν ἀναγκαῖον εἰδέναι τοὺς μαθητάς, διὰ τὴν τῶν ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένην δογμάτων ἀνατροπὴν, καὶ τοσοῦτον αὐτοῖς χαρισάμενος, ὅσον εἶδει τὴν ἀνθρώπου παραθείσθαι γνῶσιν, καὶ οὐκέτι πᾶν τὸ λείπον, προστίθησιν ἐναργῶς τῆς αἰτίας τοῦ γεννηθῆναι τυφλὸν τὸν ἐπ' οὐδενὶ προγενεστέρω κατηγορούμενον πταίσματι, μόνῃ τῇ θεῷ φύσει τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς τοιοῦτοις εἰδησὶν τε καὶ οἰκονομίαν ὡς ἐξείρετον ἀναθείς. Εὐφύεστατα δὲ πάλιν ἐφ' ἑτέρων τι παρατρέπει τὸν τῆς ἀποκρισεως λόγον, καὶ φησιν· « Ἄλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. » Ἄρ' οὖν ἐρεῖ τις, δογματίζει καὶ νῦν ἡμῖν ταῦτα λέγων ὁ Κύριος, ὡς διὰ τοῦτο καὶ μόνον τοῖς τῶν ἀνθρώπων σώμασι τοῦ πάσχειν ἐπισυμβαίνοντος, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτοῖς; Ἄλλ' οὐ σφόδρα μοι δοκεῖ, μᾶλλον δὲ ἀπηγὼς παντελῶς τὸ οὕτω διακρίσθαι καὶ φρονεῖν· οὐ γὰρ δογματίζων, ὡς περ οὖν οἰήσεται τις, τὰ τοιαῦτά φησιν· ὅτι μὲν γὰρ πλήττεσθαι τισιν ἐξ ἁμαρτιῶν συμβέβηκε, Γραμμάτων πολλάκις ἐπιθόμωτα τῶν ἱερῶν. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ἐπιστέλλει σαφῶς πρὸς τοὺς ἀντίπους ὡς περ ποσὶν ἐπὶ τὸ θεῖον ἀναθεῖν τολμῶντας θυσιαστήριον, καὶ βεβήλω τε καὶ ἀνοσίῃ χειρὶ τῆς μουσικῆς εὐλογίας ἐπιθηγγάνειν· « Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Ὅστε τοὺς ἀρρώστῃσασιν καὶ τεθνεῶσιν εἶθ' ὅτε διὰ θείας ὀργῆς ἐπενήνεκται τὸ παθεῖν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὅτε τὸν παράλυτον τῆς μακρῆς ἀπέλυσε νόσου, καὶ παραδόξως εἰδειξεν ὕγιε, « Ἴδε, φησὶν, ὕγιης γέγονας· μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται. » Ὡς ἐνδεχομένω γὰρ, καὶ συμβαίνοντος τοῦ καὶ ἐν χειροσιν αὐτῶν γενέσθαι δι' ἁμαρτίας, εἰ μὴ φυλάξαιτο, διαφυγῶν ἕπαξ καὶ ἀνασσεωσμένος χάριτι τῇ παρ' αὐτοῦ, τὰ τοιαῦτά φησιν. Ἄλλ' ἴσως ταύτῃ μὲν εἰρησθαι καλῶς συγχωρήσομεν. Τοῖς δὲ ἐκ σπαργάνων, καὶ ἐκ πρώτων τῆς γενέσεως χρόνων πεπονησὶ τι τῶν ἀπευκτῶν, καὶ τοῖς νοσήμασι συναποτεχεῖσιν ἐκ μήτρας, ποῖον ἂν τις ἐφαρμόσῃ λόγον, οὐ βῆδιον συνιδεῖν. Προεῖναι μὲν γὰρ τὴν ψυχὴν οὐ πιστεύομεν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ σώματος ἁμαρτεῖν οἰησόμεθα. Πῶς γὰρ ἂν καὶ **D** ἁμάρτοι τὸ κεκλημένον οὕτω πρὸς γένεσιν; Ἄμαρτίας δὲ οὐκ οὕσης, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ πάθους προηγησαμένου, τίνα λοιπὸν ἐροῦμεν τοῦ παθεῖν τὴν πρόφασιν; Ἄλλ' ἔστιν ἀθέατα παντελῶς ταῖς ἡμετέρας διανοαῖς τὰ πολὺ λίαν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ τὸ περὶ τοῦτου ὅλως ἐθελῆσαι ζητεῖν συμβουλευσαίμ' ἂν ἔγωγε παραιτεῖσθαι τοῖς σώφροσι, καὶ πρὸ γε πάντων ἑμαυτῷ. Χρὴ γὰρ διανοεῖσθαι μᾶλλον ἢ προσετάγμαθα, καὶ βαθυτέρα μὲν μὴ ἐξετάζειν, χαλεπώτερα δὲ μὴ ζητεῖν, μηδὲ ἀνορύττειν πειρᾶσθαι βίφοκινδύνως τὰ ἐγκεκρυμμένα μόνῃ τῇ θεῷ καὶ ἀφράστῳ βουλή, ἐπιτρέπειν δὲ μᾶλλον εὐσεβῶς εἰδέναι μόνῃ θεῷ τὰ αὐτῷ πρόποντα καὶ ἐξείρετα, μετὰ

³³⁻³⁶ 1 Cor. xi, 30, 31. ³⁷ Joan. v, 14.

τοῦ διακεῖσθαι καὶ πιστεῦναι ἀληθῶς ὅτι δικαιοσύνης ἀπάσης ὑπάρχων πηγὴ, οὐκ ἔν τι δράσαι τυχόν, ἢ βουλευσαίτο ἐν τε τοῖς καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐν τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν ἄλλην κτίσιν, εἰ μὴ ὅπερ ἂν αὐτῷ φαίνοιο πρόπεον, καὶ τῶν τῆς ἀληθοῦς ὀρθότητος οὐκ ἐξοίχεται λόγων. Οὐκοῦν ἐπιπέτερ ἡμᾶς τοῦτον διακεῖσθαι τὸν τρόπον οὐκ ἀπεικὸς, οὐ δογματικῶς εἰρηκέναι φημί τὸν Κύριον τὸ, « Ἴνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ » περισπῶντα δὲ μᾶλλον εἰς ἑτέραν ὁδὸν ὡσπερ τοῦ ζητουμένου τὴν ἀπόκρισιν, καὶ ἐκ τῶν βαθυτέρων ἢ καθ' ἡμᾶς περιάγοντα πρὸς τὰ περὶ πλεονέστερα· κατεῖσθαι γάρ πως καὶ τοῦτο αὐτό. Ὅτι δὲ ἀληθὴς ὁ λόγος, ἀκουε πάλιν φιλοπευστοῦντων σφόδρα ποτὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν τὰ περὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, καὶ οὐ μετρίως ἐξακριβοῦν πειρωμένων τὰ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ πολὺ τὸ ἀνθρώποις εἰκὸς ἀναβαινόντων μέτρον, σαφέστερον αὐτοὺς τῶν τοιοῦτων ἀπιστᾶς ἐρωτήσεων· « Οὐχ ὑμῶν ἔστι τὸ γνῶναι, φησὶ, χρόνους καὶ καιροὺς, οὗς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδέᾳ ἑξουσίας. Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπιθόνητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς· καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἐν τε Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀπάση. » Ἀκούεις ὅπως ζητεῖν ἡμᾶς ἄπερ ἤκιστα χρῆν οὐκ ἐφίησι παντελῶς, παρατρέπει δὲ μᾶλλον ἐφ' ὅπερ ἦν ἀναγκαῖον ἔλθεῖν· οὕτω κἀνθάδε διειρηκῶς ἐναργῶς ὅπερ ἔδει μαθεῖν, ἀποσιωπᾶ τὸ λοιπὸν, ἑαυτῷ μόνῳ πρέπειν εἰδῶς τὸ ἐξεπίστασθαι τοῦτο. Ἴνα δὲ μὴ παντελῶς σιωπήσας καλέσῃ πως αὐτοὺς εἰς τὸ καὶ εἰσαῦθις περὶ τῶν αὐτῶν ἀναπυθάνεσθαι φιλεῖν, ὡς ἐν ἀπολογίας σχήματι, καὶ ὡσπερ τινὰ χρεωστομένην ταῖς ἐρωτήσεσιν ἀμοιβῆν εὐφῶς διαπλάττων, φησὶν, « Ἀλλ' Ἴνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ, » ὅπερ ἔστιν ὡς ἐν ἑτέρῳ καὶ ἀπλουστέρῳ λόγῳ, οὐκ ἐξ οἰκειῶν ἀμαρτημάτων ἢ γονικῶν ὁ ἀνθρώπος ἀπετέχθη τυφλός, ἐπειδὴ δὲ ἄπαξ τοῦτο παθεῖν συμβέβηκε, δυνατὸν καὶ ἐν αὐτῷ δοξάζεσθαι τὸν Θεόν. Ὅταν γάρ ἐνεργεία τῇ ἀνωθεν, τοῦ παρενοχλοῦντος καὶ ἐπισκῆψαντος αὐτῷ πάθους, ἐλευθερὸς εὐρεθῇ, τίς οὐ θαυμάσει τὸν ἰατρὸν; τίς δὲ τοῦ θεραπεύσαντος οὐ κατόψεται τὴν δύναμιν ἐν αὐτῷ; Ταύτην οἶμαι τὴν διάνοιαν ἐγκατεῖσθαι τῷ προκειμένῳ, νοεῖν δὲ τοῖς συνετοῖς ἔξεστι τὰ τελειότερα. Εἰ δὲ ὅτι πρέπει φιλονεικεῖν οἴονται τινες, διὰ τε τοῦτό φασὶ τυφλὸν γεγενῆσθαι τὸν ἀνθρώπον, Ἴνα Χριστὸς ἐν αὐτῷ δοξασθῇ, πάλιν ἐροῦμεν αὐτοῖς· Ἄρα οὖν, ὧ γενναῖοι, μόνος ἦν ἐκεῖνος ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ τυφλός ἐκ γενετῆς, κατὰ τὸν τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος οἶμαι, καὶ οὐχ ἐκόντες ὀμολογήσονται ὡς ἦν δὲ καὶ τῶν τοιοῦτων εἶναι τὴν πληθύν. Πῶς οὖν εἰς ἓνα καὶ μόνον, ἢ καὶ εἰς ἑτέρους τὸν ἀριθμὸν βραχεῖς ἢ ἐπίδειξις, ἦτοι φιλοτιμία γέγονε τοῦ Χριστοῦ; Ἀλλ' οἶμαι γε δὴ καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις ὄλως διατείνεσθαι περιττόν. Οὐκοῦν ὡς εὐηθες κομιδῇ παρωσάμενοι τὸ ἀποκαλύψας ἐν τοῖς ζητούμενοις ὅσον ἔδει μαθεῖν, ἀπονεύει πρὸς ἕτερον λόγον τῆς ἐν τούτοις ἐραυνης εὐφῶς ὑπεξάγων τὸν ἴδιον μαθητῆν.

Ἡμᾶς δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ κήρυκτος ἡμᾶς ἕως ἡμέρας ἔστιν· ἐρχεται νύξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι.

Ἴδοὺ δὴ λίαν ἐν τούτοις σαφῶς τε καὶ ἐπιεικῶς

Act. 1, 7, 8.

A non tanquam dogma quoddam tradidisse cum ait, « Ut manifestentur opera Dei in illo, » sed potius velut in aliam viam abstrahendo quæsitæ responsionem, et ab altioribus captu nostro ad convenientiora circumducendo : istud enim ipsum quodam modo facere solitus est. Quod autem verum istud sit, audi rursus quo pacto sanctos discipulos, de consummatione sæculi sciscitantes, et curiose admodum de secundo ejus adventu inquirentes, atque ultra captum hominis evagantes, ab istiusmodi interrogationibus palam eos adducit his verbis : « Non est vestrum, inquit, nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in potestate sua. Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa ». Audis ut non permittat omnino nos quærere quæ minime oporteat, sed revocet magis ad necessaria : ita etiam hoc loco prolocutus aperte quod erat ediscendum, reliquum silentio premit, gnarus sibi uni convenire istud scire. Ne vero omnino silens ansam eis det denuo sciscitandi de iisdem, in modum responsionis ait, « Sed ut manifestentur opera Dei in illo, » quod perinde est ac si diceret, velut alio ac simpliciori sermone : Non ex propriis aut majorum peccatis homo natus est cæcus : quandoquidem vero illi sic affici contigit, fieri potest ut in eo Dominus glorificetur. Quando enim divina vi et efficacia eo qui incubuit in ipsum morbo iste liberatus fuerit, ecquis in eo medici qui eum curaverit vim non admirabitur? Hunc sensum in proposito textu latere arbitrator, sed subtilioribus perfectiora quædam licet animadvertere. Quod si contendant aliqui hominem idcirco natum esse cæcum, ut Christus in eo glorificetur, rursus eis dicemus : Num igitur, o boni, Servatoris tempore solus erat ille in Judæa cæcus ab ortu, ac nullus plane alius? At vel nolentes fatebuntur, opinor, istiusmodi quamplurimos in tota Judæa repertos. Quomodo ergo in unum duntaxat aut numero sane paucos benignitatem ac vim suam Christus exhibuit? Sed de his utique contendere supervacaneum arbitrator. Quocirca, eo quod initio dictum est ceu stulto rejecto, vere dicemus quod postquam tantum nobis revelavit in rebus quæsitis, quantum discere par erat, ad alium sermonem se transfert, discipulum suum ab eorum indagine scite abducens.

ἡμῶν καιρὸν, ἄλλος δὲ οὐδεὶς τὸ παράπαν; Ἀλλ', του σφόδρα εἰκὸς οὐκ εὐαρίθμητον ἐν ὅλῃ τῇ χώρῃ μόνον, ἢ καὶ εἰς ἑτέρους τὸν ἀριθμὸν βραχεῖς ἢ ἐπίδειξις, ἦτοι φιλοτιμία γέγονε τοῦ Χριστοῦ; Ἀλλ' οἶμαι γε δὴ καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις ὄλως διατείνεσθαι περιττόν. Οὐκοῦν ὡς εὐηθες κομιδῇ παρωσάμενοι τὸ ἀποκαλύψας ἐν τοῖς ζητούμενοις ὅσον ἔδει μαθεῖν, ἀπονεύει πρὸς ἕτερον λόγον τῆς ἐν τούτοις ἐραυνης εὐφῶς ὑπεξάγων τὸν ἴδιον μαθητῆν.

IX, 4. Nos oportet operari opera ejus qui misit nos, donec dies est : venit nox, quando nemo potest operari.

Ecce rursus hic clare et scite propemodum tor-

refacit, quasi aliud quiddam fecerint quam oportebat, et regia via, trita nimirum et firma relicta, aliam minime convenientem insistere ausi sunt. Quid enim queritis, inquit, quæ sileri bonum sit? aut cur relicto quod temporis congruit, discere conamini quæ hominis captum excedunt? Non istius curiositatis, inquit, sed operis ac studii vehementis est tempus: magis enim decet, opinor, istis interrogationibus prætermissis, jussa Dei studiose exsequi, et quando nos apostolos declaravit, apostolatus opus implere. Cum autem seipsum apostolis Dominus adnumerat, et inter eos quibus operandi vices mandatæ sunt ascribit, nequaquam se nobis accenset, aut se necessitate quadam servili sicuti nos Dei jubentis voluntati subjectum ait: sed vulgata loquendi consuetudine et nobis trita ac familiari utitur. Nam cum illis auditores persuadere volumus, solemus nos illis adjungere et accensore, sicuti nempe sapientissimus Paulus Corinthios **600** alloquens, tanquam de se et Apollo, ut in nobis dicatis non supra quam scriptum est esse ferri⁶¹. Donec igitur dies est, inquit, operemur opera ejus qui misit nos: veniet quippe nox, quando nemo potest operari. » (Et diem quidem hic corporeæ vitæ tempus nominat; noctem vero diem mortis. Nam cum dies tributa sit operibus, nox autem otio et somno, idcirco vitæ tempus quo operandum est bonum, diem esse dicunt, noctem vero, dormiendi tempus quo ab omni opere cessandum est. « Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato^{62, 63}, » juxta Pauli dictum, quippe ex eo quod nihil facere potest, nec peccare posse videtur. Itaque Scriptura divina hic agnoscit diei intelligibilis rationem, et noctem ab hac diversam. Sed si congruo tempore singula intelligantur, indubitatam rerum quæsitaram edunt contemplationem. In ea vero quæ minus decet et in spiritualem explicationem quod historice sumptum utilitatem in se continet vi detorque, nihil aliud est quam utilitatem quæ ex simplici narratione ex hoc loco indocte confundere atque conturbare.

ἐκφαίνει. Τὸ δὲ ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε, καὶ ἐφ' ἃ μὴ δεῖ νείαν τὸ ἱστορικῶς ὠφελοῦν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ χρησίμῳ αὐτόθεν ἐκ πολλῆς σφῆδρα τῆς ἀμαθίας

IX, 5. *Quandiu sum in mundo, sum lux mundi.*

Numquid vero Christum in mundo non esse putabimus, aut cum assumptus sit in cœlum post resurrectionem a mortuis, non jam inter homines versari credimus? Nam cum Deus sit verus, non modo cœlos et quæ supra firmamentum sunt tantum, sed et terrarum nostrum hunc orbem implet ac permeat, et quemadmodum in hoc mundo conversans in carne cum hominibus, cœlos non relinquere, ita recte statuemus, licet ex mundo absit propter carnem, nihilominus tamen divinam et ineffabilem ejus naturam iis adesse et universitati rerum præesse, quippe quæ nec ab ulla creatura

A μονονουχί, καὶ ἕτερον ὑποπλήττει τοὺς μαθητὰς ὡς ἕτερόν τι . . . μένους παρ' ὅπερ ἐχρῆν, καὶ ἀμαθιτῶν μὲν ἀφέντας τὴν εὐτρίβη τε καὶ στάσιμον, οὐδὲν δὲ ὡσπερ τὴν κατ' οὐδὲν αὐτοῖς πρέπουσαν ἰένα: θαρσθήσαντες. Τί γὰρ ζητεῖτε, φησὶν, ἃ σωπῆσθαι καλόν; Τί δὲ τὸ καιρῶ πρέπον ἀφέντας, μαθητῶν ἐπειγασθε τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπου διάνοιαν; Οὐ τῆς ἐπὶ τούτοις ἐρεύνης, ἀλλ' ἔργου, φησὶ, καὶ συντόνου σπουδῆς ὁ καιρὸς· δεῖ γὰρ, οἶμαι, μᾶλλον τὰ περὶ τούτων ἀνέντας φιλοπευστεῖν, ἐξανύειν ἐπειγασθαι τὰ προσεταγμένα παρὰ Θεοῦ, καὶ ἐπαίπερ ἡμᾶς ἀνέδειξεν ἀποστόλους, τὰ τῆς ἀποστολῆς ἔργα πληροῦν. Ἐαυτὸν δὲ τοῖς ἀπεσταλμένοις συναναπλέκων ὁ Κύριος, καὶ τοῖς ὀφελουσιν ἐργάζεσθαι τίθεισιν ἀριθμὸν, οὐχὶ πᾶσιτως ὡς μεθ' ἡμῶν, ἢ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν ἐξ ἀνάγκης δουλοπρεποῦς τοῖς τοῦ προσεταγῆτος θαλήμασιν ὑποκείμενος τὰ τοιαῦτ' α φησὶν: ἀλλὰ σύνθηθες τι, καὶ παρ' ἡμῶν τετριμμένον σχῆμα τετηρηκώς. Εἰθίσαμεθα γὰρ πως, ἐπὶν μάλιστα τὰ τοῦ πληττεῖν τοὺς ἀκρωμένους ὁ λόγος, μὴ ὑπάρχη γυμνός, ἑαυτοὺς ἐκεῖνοις συνδεῖν τε καὶ συνεισφέρειν, καθάπερ οὖν ἀμέλει καὶ ὁ σφώτατος Παῦλος Κορινθίοις προσλαλῶν, ὡς ἐφ' ἑαυτοῦ τε καὶ Ἀπολλῶ, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ἃ γέγραπται φρονεῖν. « Ἔως τοίνυν ἡμέρα ἐστὶ, φησὶν, ἐργαζόμεθα τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντος ἡμᾶς· ἦξει γὰρ νύξ, ὅτε οὐδεὶς ἐργάζεσθαι δύναται. (Καὶ ἡμέραν μὲν ἐν τούτοις τὸν τῆς ἐνσωμάτου ζωῆς ὀνομάζει καιρὸν, νύκτα δὲ γε τὸν ἐν θανάτῳ χρόνον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμέρα τοῖς ἔργοις μὲν ἀπενεμήθη, νύξ δὲ ἀργεία καὶ ὑπνῶ, διὰ τοῦτο τὸν μὲν τῆς ζωῆς χρόνον καθ' ὃν δεῖ ἐργάζεσθαι τὸ ἀγαθόν, ἡμέραν εἶναί φασι, νύκτα δὲ τὸν ἐν τῇ κοιμήσει καιρὸν, καθ' ὃν οὐδὲν ἐστιν ἐργάσασθαι παντελῶς. « Ὁ γὰρ ἀποθανόντων δεδικαιώταται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, » κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲν δύνασθαι εἶναι ἐξω καὶ τοῦ πλημμελεῖν εὐρισκόμενος. Ὡς μὲν οὖν οἶδεν ἡ θεία Γραφή καὶ ἡμέρας τῆς νοητῆς ἕτερον λόγον, καὶ νύκτα δὲ οὐδὲν ἦττον παρὰ ταύτην ἕτερον. Ἄλλ' ἐν καιρῶ τῶ πρέποντι τῶν νοημάτων ἕκαστον παραδεχθὲν, ἀπλανῆ τῶν ζητουμένων τὴν θεωρίαν περιέλκειν πειρασθαι βιαίως εἰς πνευματικὴν ἐρημῆ ἢ συγγεῖν ἀπλῶς τὸ ἀπεριέργως λυσιτελοῦν, καὶ τὸ καταδολοῦν.

D Ὅταν ᾧ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου.

Ἄρα γὰρ ὅπως οὐκ εἶναί ποτε νομινοῦμεν ἐν τῷ κόσμῳ Χριστὸν, ἢ ἀναληφθέντα πρὸς οὐρανὸν μετὰ τὴν νεκρῶν ἀναβίωσιν, οὐκ ἐνδημεῖν ἐτι τοῖς ἐν τῷδε τῷ βίῳ πιστεύομεν; Καίτοι Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινὸς οὐχ ὅπως οὐρανοῦς καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ στερεώματος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην πληροῖ τε καὶ περιέπει, καὶ ὡσπερ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκὸς ἀνθρώποις συνδιατιώμενος τῶν οὐρανῶν οὐχ ἀπελιμπάνετο, οὕτω διαχεισόμεθα φρονούντες ὀρθῶς, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ κόσμου γένηται διὰ τὴν σάρκα, παρέσται πάλιν οὐδὲν ἦττον τοῖς ἐν αὐτῷ καὶ ἐπιστατήσιν τοῖς ἄλλοις ἢ θεία τε καὶ ἀβή-

⁶¹ I Cor. iv, 6. ^{62, 63} Rom. vi, 7.

τος αὐτοῦ φύσις οὐθενὸς ἀποδημοῦσα τῶν ὄντων, ἢ ἀπολιμπανομένη τινός, πανταχῆ δὲ τοῖς πᾶσι παρ-
 οῦσα, καὶ ἑληροῦσα μὲν τότε τὸ σύμπαν, καὶ τὸ
 ὑπὲρ τοῦτο νοούμενον χρηγομένη δι' ὑπομονῆς
 ἑαυτοῖς. Τί οὖν ἔστιν ὃ φησιν ἐν τούτοις ὁ Κύριος,
 ἀκολουθοῦν συνιδεῖν. Ὡς ἔωλον ἀνατρέψας τὴν Ἰου-
 δαίων ὑπόνοιαν, καὶ σαθροῖς ἐναφραίνοντας ἀποδείξας
 δόγμασι, συμβουλεύσασθαι [F. συμβουλεύσας τε]
 τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὅτι πρέπει μᾶλλον αὐτοὺς ἐρ-
 γάζεσθαι φιλεῖν τὰ δοκούντα Θεῷ, καὶ ἀπομαθεῖν
 ἐπειγεσθαι τὸ ζητεῖν ὄλω· τὸ ὑπερτεροῦν, κατα-
 πτοήσας δὲ πως ὡς παραλάσει δρῶντας οὐδὲν ὁ τῶν
 ἔργων καιρὸς, εἰ μὴ πᾶσαν ποιοῖντο σπουδὴν εἰς τὸ
 θέλειν εὐδοκιμαεῖν, ὡς εἰσὶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ
 σαρκός, ἑαυτὴν εἰς εἰκόνα λαμβάνει τοῦ πράγματος.
 Ἰδοὺ γὰρ κἀγὼ, φησὶ, τὸ ἐμαυτῷ πρέπει ἐργάζομαι,
 καὶ ἐπειπερ ἀπῆγματι φωτίσω τὰ ἐν ἐνδοξῇ φωτὸς,
 δεῖ με καὶ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, εἰ φωτὸς
 νοσοῖεν τὴν ἀπευκτὴν ἐρημίαν, ἐνοικίσει ἐν τῷ φῶς,
 ὅταν μάλιστα τῶν πεπονηθέντων προσώσι τινες. Ἐκ-
 ληψόμεθα τοιαυτοῦν ἱστορικιώτερον, καὶ ὡς ἐν ἀπλῇ
 λόγῳ τὸ εἰρημένον. Ὅτι γὰρ ἔστι καὶ φῶς νοητὸν ὁ
 Μονογενὴς καταφωτίζει εἰδῶς καὶ δυνάμενος, οὐ
 τὰ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄλλην
 ἅπασαν ὑπερκόσμιον κτίσιν, οὐκ ἀναμφίβολον. Πρὸς
 δὲ τῶν ἐν χερσὶ θεωρίᾳ τὴν ἐκ τῶν λαλουμένων διά-
 νοιαν συναρμύζοντας, οὐκ ἀπίθανον, οἶμαι, τὸ δρῶντες
 ἄλωσόμεθα.

Ταῦτα εἰπὼν ἔβησεν χαμαὶ, καὶ ἐποίησεν πηλὸν
 ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισεν αὐτοῦ τὸν
 πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν
 αὐτῷ· Ὑπάγε, νίψαι εἰς τοῦ Σιλωὰμ τὴν κολυμ-
 σθήβραν, ὃ ἐρμηγεύεται ἀπεσταλμένος. Ἀπῆλθεν
 οὖν, καὶ ἐνίψατο, καὶ ἤλυθε βλέπων.

Εἰς τύπον τῶν ἐθνῶν κλήσεως τὴν ἐπὶ τῷδε τῷ
 τυφλῷ θεραπείαν παραδεξάμενοι, πάλιν ἐροῦμεν ὡς
 ἐν βραχέσιν ἀνακεφαλαιούμενοι τοῦ μυστηρίου τὸν
 λόγον. Πρῶτον μὲν ὅτι παρατρέχων, καὶ τὸ παρὰ
 τοῖς Ἰουδαίοις ἀρεῖς ἱερὸν, ὄρᾳ τὸν τυφλόν· εἶτα
 τούτῳ κἀκεῖνο χρησίμως ἐποίησεν, ὡς παρακλή-
 σεως διγα, καὶ οὐθενὸς ἐκλιπαροῦντος αὐτὸν, ἐθε-
 λουσῶν δὲ μᾶλλον, καὶ αὐτοκελεύστω βοήθῃ πρόσεισιν
 ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τὸ θέλειν ἰάσασθαι τὸν ἄνθρωπον,
 σημείον ὡσπερ καὶ τοῦτο τιθεὶς ὡς οὐδεμιὰς ἐκ τῶν
 ἐθνῶν παρακλήσεως γεγεννημένης· πάντες γὰρ
 ἦσαν ἐν τῇ πλάνῃ, Θεὸς ὑπάρχων ἀγαθὸς καὶ κατὰ
 φύσιν ἀγαθός, αὐτόκλητος ὡσπερ ἐπὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς
 ἔλεον παρελήλυθε. Πῶς γὰρ ἂν ὄλω ἢ κατὰ τίνα
 τρόπον ἐζήτησε παρὰ Θεοῦ τὸν ἔλεον ὁ πολύχρους
 τῶν Ἑλλήνων ἀριθμὸς, ἦτοι τῶν ἐθνῶν ἀσυγκρίτοις
 ἀμαθίαις κατακχεωσμένον ἔχων τὸν νοῦν, ὡς μὴ-
 ὄλω ὄρᾳ δύνασθαι τὸν φωτιστήν; Ὅσπερ οὖν ἀμέλει
 καὶ ὁ θεραπευόμενος τυφλὸς οὐκ εἶδε τὸν Ἰησοῦν,
 ἐλέφ δὲ καὶ φιλανθρωπίᾳ τὸ παρ' ἐλπίδα κερδαίνει·
 ὃ καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὑπέχθη διὰ Χριστοῦ. Ἐν Σαββάτῳ
 γε μὴν τὰ τῆς θεραπείας τελείται, τύπον ἡμῖν ἐν
 τελευταίῳ καιροῦ τοῦ παρόντος αἰῶνος, καθ' ὃν τοῖς
 ἔθνεσιν ἐπέλαμψεν ὁ Σωτὴρ· τέλος μὲν ἐβδομάδος

A absit, aut ab ulla relinquatur, sed ubique omnibus
 adsit, et hoc universum impleat, eoque perfrua-
 tur quod isto superius intelligitur. Quid ergo hic
 Dominus dicat, operæ pretium est considerare.
 Suspicionem Judæorum ceu vana et futilli rejecta,
 postquam putidis eos dogmatis insanire ostendit,
 consiliumque dedit suis discipulis ut quæ Deo
 placent faciant, et a superfluis questionibus ab-
 stineant, postquam item eis metum iniecit quasi
 faciendi tempus eis **601** elapsurum sit nihil agen-
 tibus, nisi bonis actionibus quamprimum inclar-
 scere omni ope studeant, cum sint illi in hoc
 mundo cum carne, seipsam in exemplum rei
 statuit. Ecce enim, inquit, ego quod mihi convenit
 operon, et quoniam illuminaturus ea quæ lucis
 egent adveni, oportet me quoque corporis oculis,
 si cæcitate laborent, lucem immittere, maxime cum
 ad nos eo affectu pressi quidam venerint. Asoi-
 piemus itaque dictum illud historico ac simplici
 sensu. Unigenitum quippe lucem quoque esse intel-
 ligibilem, qui non tantum ea quæ sunt in hoc
 mundo, sed et aliam creaturam omnem supra-
 mundanam illuminare possit, dubitandum non est.
 Quod si eorum quæ in manibus sunt contempla-
 tioni rerum antea dictarum sensum aptemus, nihil,
 ut reor, absurdi facere comperiemur.

IX, 6, 7. *Hæc cum dixisset, exspuit in terram, et
 fecit lutum ex sputo, et limiuit lutum super oculos
 ejus, et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe,
 quod interpretatur missus. Abiit ergo, et lavit, et
 venit videns.*

Quoniam cæci hujus curationem in figuram ac
 typum vocationis gentium accepimus, rursus velut
 in summam omnia recolligentes, mysterii rationem
 paucis aperiemus. Primum quidem quod obiter, et
 eum ex Judæorum templo exiret, conspicatur
 cæcum, deinde huic circumstantiæ istam etiã
 commode adjungemus, quod nullius monitu, nec
 cujusquam precibus, sed potius voluntario et sponte
 sua procedit Servator ad sanandum hunc hominem,
 ut hoc signum ac documentum statueret nulla
 gentium obsecratione (quippe omnes in errore ver-
 sabantur), Deum natura sua bonum sponte sua
 impulsim ut earum miseretur. Quomodo enim
 quisquis a Deo misericordiam inconditus ille et
 multiplex gentium numerus, tanta ignorantia obru-
 tus, ut nullo modo illuminatorem posset intueri?
 Quemadmodum igitur ille qui curatus est cæcus
 non videbat Jesum, misericordia vero et clementia
 hoc præter spem et expectationem lucratus est,
 sic et idem gentibus per Christum conigit. In
 Sabbato vero curatio illa perficitur, Sabbato nobis
 hic implere idoneo figuram ultimi temporis, præ-
 sentis nempe sæculi, quo Servator gentibus illuxit,
 finis quidem hebdomadis est Sabbathum: **602** ad-
 venit vero et apparuit nobis Unigenitus extreme

hora, et ultimis sæculi temporibus. Sed et cura-
 tionis modum mirantibus exclamare est operæ
 pretium : « Quam magnificata sunt opera tua,
 Domine! omnia in sapientia fecisti ⁶⁴. » Quam ob
 causam enim, dicit forsitan aliquis, cum omnia solo
 verbo præstare possit nulloque negotio, lutum
 quidem sputo macerat; postquam autem inunxe-
 rat oculos cæci, aliud quiddam operosius imperare
 porro cernitur. « Vade enim, inquit, lava in nata-
 toria Siloe ⁶⁵. » Sed, opinor, alta subest dictis
 ratio: nihil enim frustra facit Servator. Inungit
 siquidem luto quod veluti mancum et vitiatum
 est naturæ oculi supplens, ac per hoc ostendens
 ipsum se esse qui formaverit nos ab initio,
 quique conditor et opifex universi fuerit; sed et
 rationem quamdam mysticam habet vis rei istius. **B**
 Quid ad hoc respondendum sit rursus dicemus.
 Fieri aliter non poterat ut gentes injectam sibi
 cæcitatem excuterent, et divinam sanctamque
 lucem contemplerentur, hoc est sanctæ ac con-
 substantialis Trinitatis notitiam assequerentur,
 nisi sanctæ ejus carnis fierent participes, et pec-
 catum nigredinem inducens eluerent, exuerentque
 diaboli potestatem, per sanctum scilicet bap-
 tismum. Cum vero mysterii figuram tempus ante-
 vertentem in cæco Servator imprimeret, adim-
 plebat interim participationis illius vim per
 inunctionem sputi. Quippe in typum baptismi
 jubet cito ablui cæcum in Siloe, cujus et neces-
 sario nomen interpretatur evangelista sapientissimi-
 mus ac Spiritu divino afflatus. Existimamus enim
 alium neminem esse missum illum; quam Filium
 unigenitum, cœlitus a Patre huc profectum et de-
 legatum ad peccati perniciem, et diabolicæ tyran-
 nidis eversionem, ipsumque cognoscentes aquæ
 sanctæ piscinæ innatare inconspicibilem, abluimur
 cum fide, non ad deponendas sordes carnis, juxta
 Scripturam ⁶⁶, sed tanquam lippitudinem quamdam
 et impuritatem oculorum mentis eluentes, ut
 deinceps puri pure divinam pulchritudinem intueri
 possimus. Quemadmodum ergo credimus Christi
 corpus esse vivificum, quoniam est viventis Dei
 Verbi templum et habitaculum, omnem habens
 ejus vim et operationem; ita dicimus esse illumi-
 nationis pararium. Quippe vere corpus est lucis
 secundum naturam, et veluti cum mortuum susci-
 taret illum viduæ filium unicum, **603** non satis
 habuit imperare et dicere: *Adolescens, tibi dico,*
surge ⁶⁷, tametsi verbo peragere soleat quæcumque
 placuerit, sed etiam loculo manum admovit, pro-
 bans etiam corpus suum vivificam vim et potesta-
 tem habere: sic et hoc loco illinit sputo, docens
 et corpus suum vel exili tactu lucem posse con-
 ciliare. Corpus est enim veræ lucis, uti diximus.
 Abit porro cæcus confestim abluturus, et sine
 cunctatione imperata facit, ostendens tanquam in
 seipso gentium promptum obsequium, de quibus

τὸ Σάββατον ἐπιδηδήμηκε δὲ καὶ ἐπεφάνη πᾶσιν
 ἡμῖν ὁ Μονογενὴς ἐν ἐσχάτῃ ὥρῃ, καὶ ἐν τελευταίαις
 τοῦ αἰῶνος καιροῖς. Ἄλλὰ καὶ τὸν τῆς ἰάσεως τρέ-
 πον ἄξιον ὄντως ἀποτεθηπότας εἰπεῖν· « Ὡς ἔμεγα-
 λύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. »
 Τοῦ γὰρ χάριν, ἔρει τις τυχόν, καίτοι λόγῳ πάντα
 κατορθοῦν εὐκόλως δυνάμενος, ἀναφύρει μὲν πηλὸν
 ἀπὸ τοῦ πτύσματος, καταχρίσας δὲ τοῦ πεπονήτοτος
 τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐργωδέστερόν τι προσεπιτάτ-
 των ὀρᾷται. « Ὑπαγε, νίψαι γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν
 κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. » Ἄλλ', οἶμαι, βαθύς τις
 τοῖς εἰρημένους ἐγκέχωσται λόγος· ἐπιτελεῖ γὰρ
 εἰκαλὸν οὐδὲν ὁ Σωτὴρ. Καταχρίει μὲν γὰρ τῷ πηλῷ,
 τὸ λείπον ὡσπερ καὶ ἡμαρτημένον τῆ τοῦ ὄμματος
 φύσει προστιθεῖς, καὶ δεικνύς διὰ τούτου, ὡς αὐτὸς
 ἦν ὁ πλάσας ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ, κτίστης τε καὶ δημιουργ-
 γὸς τοῦ παντός· ἔχει δὲ καὶ λόγον τινὰ μουσικὸν ἢ
 τοῦ πράγματος δύναμις. Τί γὰρ δὴ πρὸς τοῦτό
 φαμεν, ἢ τίνας ἦν ἐπ' αὐτῷ διεσκέμμεθα, πάλιν
 ἐροῦμεν. Οὐκ ἦν ἑτέρως τὰ ἔθνη δύνασθαι τὴν ἐπι-
 σκήψασαν αὐτοῖς ἀποκρούσασθαι τυφλότητα, καὶ τὸ
 θεῖόν τε καὶ ἅγιον ἐπαθρῆσαι φῶς, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν
 τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος γνῶσιν ἀναλαβεῖν,
 εἰ μὴ γέγονε μέτοχα τῆς ἁγίας αὐτοῦ σαρκὸς, καὶ
 ἀπελούσατο τὴν καταμελαινουσαν ἁμαρτίαν, ἀπεδύ-
 σατο δὲ τοῦ διαβόλου τὴν ἐξουσίαν διὰ τοῦ ἁγίου
 δηλονότι βαπτίσματος. Ἐπειδὴ δὲ πρόωρον τοῦ
 μυστηρίου τὸν τύπον τῷ τυφλῷ ἐνεχάραττεν ὁ Σω-
 τὴρ, ἀπεπλήρου τέως τῆς μετοχῆς τὴν δύναμιν διὰ
 τῆς ἐπιχρίσεως τοῦ πτύσματος. Εἰς εἰκόνα γε μὴν
 τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τὸ ἐν τῷ Σιλωάμ ἀπονίπτει-
 σθαι δραμόντα κελεύει, εὐ καὶ ἀναγκαίως διερμηνεύει
 τὸνομα σοφὸς ἔγαν ὢν καὶ πνευματοφόρος ὁ εὐαγ-
 γελιστὴς. Λογίζόμεθα γὰρ ἕτερον οὐδένα τὸν ἀπ-
 εσταλμένον ὑπάρχειν, ἢ τὸν ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς ἁμαρτίας
 καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ἄνωθεν ἡμῖν, καὶ
 παρὰ Πατρὸς ἐπιφοιτήσαντά τε καὶ ἀπεσταλμένον
 Υἱὸν μονογενῆ, αὐτὸν τε τοῖς ὕδασι ἀοράτως ἐπι-
 νήχασθαι τῆς ἁγίας κολυμβήθρας γινώσκοντες, λού-
 μεθα μετὰ πίστεως, οὐκ εἰς ἀπόθεσιν ῥύπου σαρκὸς,
 κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλλ' ὡσπερ λύμην τινά, καὶ
 ἀκαθαρσίαν τῶν τῆς διανοίας ὀμμάτων ἐκπλύνοντες,
 ἵνα λοιπὸν καθαροὶ καθαρῶς τὸ θεῖον ἐπαθρῆιν ἰσχύ-
 σωμεν κάλλος. Ὅνπερ ὄν-τρόπον ζωοποιὸν εἶναι
 πιστεύομεν τὸ σῶμα Χριστοῦ, ἐπαίπερ ἐστὶ τῷ
 ζῶντος Θεοῦ Λόγου νὰς τε καὶ ἐνδιατήμα, πᾶσαν
 ἔχων αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὕτως εἶναι φαμεν καὶ
 φωτισμοῦ πρόξενον. Σῶμα γὰρ ἐστὶ τοῦ κατὰ φύσιν
 καὶ ἀλήθειαν φωτός, καὶ ὡσπερ ὅτε τεθνεῦτα διαν-
 ἰστη τὸν μονογενῆ τῆς χήρας υἱὸν, οὐκ ἤρξισθη
 μόνῳ τῷ προστάξει, καὶ εἰπεῖν· « Νεανίσκα, σοὶ
 λέγω, ἐγέρθητι, » καίτοι λόγῳ πάντα κατορθοῦν εἰ-
 θισμένος ὅσαπερ ἂν βούλοιο, ἀλλ' ἐπιτίθει τῇ σοφῷ
 καὶ τὴν χεῖρα, δεικνύς ὅτι καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ τὴν
 ζωοποιὸν ἐνέργειαν ἔχει· οὕτω κἀνθάδε καταχρίει
 τῷ πτύσματι, διδάσκων ὅτι καὶ φωτισμοῦ πρόξενον
 καὶ διὰ ψιλῆς τῆς ἀφῆς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐστὶ. Σῶμα

⁶⁴ Psal. xci, 6. ⁶⁵ Joan. ix, 7. ⁶⁶ I Petr. iii, 21. ⁶⁷ Luc. viii, 14.

γάρ ἐστι φως ἀληθινῶ, καθάπερ εἰρήκαμεν. Ἄπεισι γὰρ μὴν ὁ τυφλὸς ἦ τάχος ἀπονιψόμενος, καὶ ἀμειλιγὶ τὸ προσταγὴν ἀποπληροῖ, δεκνὺς ὡσπερ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν ἐθνῶν εὐπειθειαν περὶ ὧν γέγραπται: « Τὴν ἐτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐτῶν προσέσχε τὸ οὖς σόν. » Σκληροκάρδιοι μὲν γὰρ οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι, τρυφεροὶ δὲ παντελῶς εἰς ὑπακοήν, καὶ δι' αὐτῆς ἂν μαρτυρῶνται τῆς πείρας οἱ ἐξ ἐθνῶν. Ἀναμύει δὲ παραχρῆμα τὴν τυφλότητα τῷ πληρῷ συναπονιψόμενος ὁ ἀνὴρ, καὶ ὑποστρέφει βλέπων. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως γενέσθαι παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Χριστῷ. Καλὴ τοιγαροῦν ἡ πίστις, ἰσχύειν ἐν ἡμῖν τὴν θεόδοτον χάριν παρασκευάζουσα, καὶ ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, κατὰ οὐδέν.

Οἱ οὖν γείτονες, καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρῶτον δεῖ προσαιτῆς ἦν, ἔλεγον· Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος, καὶ προσαιτῶν; Ἄλλος ἔλεγον· Οὐχί, ἀλλ' ὁμοῖος αὐτῷ ἐστίν. Ἐκεῖνος ἔλεγον· Ὅτι ἐγὼ εἰμι.

Δυσπαράδεκτά πως εἰς πίστιν τὰ τῶν θαυμάτων ὑπερφερῆ, καὶ τὸ μηδαμθεν . . . . οὐκ ἀταλαίπωρον ἐφ' αὐτῷ τὴν σύνεσιν ἔχει, τιμᾶται δὲ μόλις ἀπεριέργως εἰσκομισθὲν ταῖς τιμῶν διανοαῖς. Τὸ γὰρ βασανίζειν πειρᾶσθαι τὰ ὑπὲρ νοῦν δεῖν καὶ λόγον, εὐηθείας οὐ μακρᾶν. Ἐντεῦθεν οἶμαι καὶ ἀπιστήσαι τινὰς τῶν εἰδῶτων μὲν πρῶτον τὸν ταῖς τριόδοις ἐμφιλοχωροῦντα τυφλόν, κατατεθηπότων δὲ αὐθις, ἐπειπερ αὐτὸν ἀδοκῆτως φαίδρῳ διαπρέποντα βλέπουσιν ὀφθαλμῷ. Καταμερίζονται δὲ πρὸς ἐνδοιασμὸν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, καὶ οἱ μὲν τῷ C μεγέθει τοῦ πράγματος ἐνορῶντες ἀκριβέστερον, οὐδὲ αὐτὸν εἶναι τὸν ἀνθρωπῶν, ἐμπερῆ δὲ λίαν τῷ γνωσσομένῳ φασί. Καὶ γὰρ δὴ καὶ ὄντως οὐκ ἀπεικός τι παθεῖν ἐν ταῦτοις τινὰς πρὸς τὸ καὶ αὐτὴν παραιτεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν, τῷ μεγέθει τῆς θεοσημείας εἰς ἀνεθέλητον ὡσπερ ἐξωθουμένου ψευδομυθίαν. Ἐτεροι δὲ τῶν εὐμαθεστέρων ἐλευθέραν ποιοῦνται τὴν σύνεσιν, αἰδοὶ δὲ καὶ φόβῳ τὸ θαῦμα τιμήσαντες, αὐτὸν ἐκείνον εἶναι φασί. Λύει δὲ παραχρῆμα τὸ ζητούμενον ὁ τεθεραπευμένος, ἀξιολογώτατην ἐφ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν φέρων ὁμολογίαν. Οὐ γὰρ ἂν αὐτὸν ἠγνώσκει τις, οὐδὲ εἰ σφόδρα νοσεῖ τὸ ληρεῖν. Πανταχόθεν δὲ τῷ θαυματουργῷ τὸ ἐν μεγάλοις ὀραῖσθαι προξενεῖ δι' ὑπερβολὴν δυνάμεως ἀπιστούμενον D τὸ παράδοξον.

Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· Πῶς ἀνεψήθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί;

Συννεύουσι μόλις αὐτὸν ἐκείνον εἶναι πιστεύσαντες, ὃν ἐγίνωσκον ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὸ περὶ τούτου ἀφέντες ἀμφιγνοεῖν, ἐρωτῶσιν ὅπως τὴν τυφλότητα διεκρούσατο, καὶ τίς ὁ τρόπος τοῦ παρ' ἐπίστα πράγματος. Ἐν ἰδίᾳ γὰρ πως αἰετὶ τοῖς θαυμάζουσι τὸ φιλοπευσταῖν ἀκριβέστερον, καὶ τῶν δρωμένων τὸν τρόπον περιμαρμάζεσθαι· ὃ δὴ καὶ οὗτοι ποιεῖν ἐγνώκασιν οὐκ ἄθεε, κατὰ γὰρ τὸν ἡμέτερον νοῦν, ἀλλ' ἵνα καὶ οὐχ ἐκόντες μανθάνωσι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν

scriptum est: « Præparationem cordis eorum attendit auris tua⁷⁰. » Duri enim corde Judæi, molles vero prorsus ad obsequium et faciles gentiles, ipsa comprobante experientia. Depōnit e vestigio cæcitatē luto illitus et ablutus homo, et revertitur videns. Neque enim aliter fieri poterat quam ut libebat Christo. Præclara igitur est fides, et potens in nobis divinæ donum gratiæ comparare; ambiguo vero et duplici animo esse, damnosum. « Vir enim duplex animo inconstans est in omnibus viis suis⁷¹, » quemadmodum scriptum est: et omnino a Domino nihil accipiet.

τὸ διψυχεῖν, ἐπιζήμιον. « Ὁ γὰρ διψυχὸς ἀνὴρ γέγραπται, καὶ λήψεται παρὰ Κυρίου παντελῶς οὐδέν.

IX, 8. Itaque vicini, et qui viderant eum prius quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, et mendicabat? Alius dicebat: Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat: Quia ego sum.

Ingenia miracula ægre fidem faciunt, et quod captum excedit hominis non facile percipitur, sed citra disquisitionem ullam tacita mente colitur. Scrutari quippe velle quæ mentem et orationem superant, proximum est insanix. Inde est, opinor, quod credere non possunt nonnulli eorum qui antea viderant cæcum in triviis et conpitis prostantem, et rursus obstupuerunt cum præter expectationem claro videntem oculo eum cernunt. Sed Judæi ex hoc eventu sciuntur in partes, et alii quidem, ad rei magnitudinem diligentius attendentes, non ipsum illum hominem esse aiunt, sed alium valde similem ei qui cognoscebatur. Nec mirum sic affectos esse eorum nonnullos, qui cum veritatem rejecerint, magnitudine miraculi etiam velut ad involuntarium impelluntur mendacium. Alii vero cordatiores libertatem sentiendi retinent, interim reverentia et timore 604 miraculum venerantes, ipsum illum esse aiunt. Quam controversiam exemplo solvit qui curatus est, locupletissimum de seipso videlicet proprium ferens testimonium. Nec enim est ut quisquam seipsum ignoret, etiamsi vehementer deliret ac desipiat. Miraculi vero auctorem eximium et magnum esse prodit res inopinata, cui ob virtutis excessum fides minus adhibeatur.

IX, 10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?

Ægre tandem annunt illum ipsum esse credentes quem cognoscebant, et ommissa ea de re controversia interrogant quomodo cæcitatē depulerit, et quo pacto præter spem id ei contigerit. Moris enim est iis qui admirantur, ut sciocitari ament curiosius, et facti modum inquirere ac indagare, quod et istis usuvenit, nec sine divino numine, ut nostrum quidem fort. iudicium, sed ut etiam inviti Servatoris nostri vim et potentiam

⁷⁰ Psal. x, 17, sec. Hebr. ⁷¹ Jac. i, 8.

discant, cæco illis dicitur exponente et enarrantes, quod cuius pro figura et imagine esse possit, fore ut gentes conversæ ad fidem doceant ipsum Israel, et, antiqua cæcitate depulsa, a Servatore nostro Christo per Spiritum illuminationem luceantur. Quod quidem verum esse ipsæ res probabunt.

IX, 14. Respondit: Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et unxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad natatoriam Siloe, et lava. Et abii, et lavi, et videro.

Ignorare quidem adhuc videtur Servatorem naturam suam esse Deum. Neque enim tam exiliter et demisse de eo locutus esset, sed et de eo tanquam de aliquo sanctorum et sentire videtur et loqui, idque ex obscuriore, ut par est, fama et sermonibus de illo, cum alia passim loca, tum urbem Jerusalem pervagatis colligens. Alioqui non ita cordi esse videmus illi qui mutilato sunt corpore, conflictanturque egestate et inopia, ut circa cognitionem aliquorum occupentur, paupertate quæ fascinari omnino nescit omnem hanc curam absumente. Igitur simpliciter vocat hominem, et suæ curationis modulum narrat. Oportebat quippe miraculi magnitudine persuasum auctori ejus gloriam hominis natura majorem tribuere, sed quod 605 in animum induxerit sanctus posse miranda ope Dei perficere, eo trahitur ut unum esse eorum illum existimet.

IX, 12. Et dixerunt ei: Ubi est ille? At: Nescio.

Non amore erga Deum neque benevola mente Jesum quæruni, sed neque ubi et apud quos diversetur scire student, ut adentes eum aliquid quod ad salutem conducat postulent, verum excæcati mente multo deterius quam ille quondam corpore, ira injustissima accenduntur, et immanium ferarum more invadunt, legæ mandatum de Sabbato rati a Servatore esse violatum, quod jubet ab omni prorsus opere in cessare ac feriari. Atque in rabiem haud modicam aguntur quod omnino lutam tangere ausus sit, et terram digito terere, quodque homini ut ablueret se in Sabbato præceperit. Idcirco hoc ab ira et furore evomunt, impudenter dicere non veriti, Ubi est ille? Nec enim credibile est illos ei gloriam amplam tradituros, qui cum elevando convicium faciebant, tametsi mirari oportebat, si boni essent, congruisque laudibus Dei virtutem ornare scirent: sed immani, ut reor, vecordia prætermittentes id quod sentire æquum erat, ad intempestivum zelum convortuntur, et perperam existimantes violatæ legi succurrendum, quæruni Jesum, ut qui operatus sit in Sabbato, et qui tam venerandum Dei mandatum hominem curando violaverit. Enimvero credibile est eos putare Deum

et hanc vim, exdignatum esse et saffw autois διαγγέλλοντος του τυφλου, οπερ εις εικονα ληφει καλην του γενεσθαι διδασκαλους τοις εξ Ισραηλ τοις εξ εθνων επισηπρεψαντας, και την μεν αρχαιαν διαβριντας τυφλοτητα, τον δε παρα του Σωτηρος ημων Χριστου δια του Πνευματος αποκερδαινοντας φωτισμον. "Οτι δε το ειρημενον αληθες εστιν, αυτα βοησει τα πραγματα.

Ἀπεκριθη· Ἐκεῖνος ἄνθρωπος Ἰησοῦς λεγόμενος πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ εἶπέ μοι· Ὑπάγε, νίψαι εἰς τὸν Σιλωάμ. Ἀπελθὼν οὖν, καὶ νιψάμενος, ἀνέβλεψα.

Ἐτι μὲν θεός κατὰ φύσιν ἐστὶν ὁ Σωτήρ, ἀγνοῶν ἐτι φαίνεται. Οὐ γὰρ ἂν οὕτω μικροπρεπῶς ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, εἴηκε δὲ πως ὡς περὶ τινος τῶν ἁγίων τὸ ἐπ' αὐτῷ φρονεῖν καὶ λογίζεσθαι, ἐξ ἀμυδροτέρας, ὡς εἰκός, καὶ τοῦτο φήμης ἐλὼν περιφοιτῶντας ἔπασσαν τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ ἐκτεθρυλλημένης τῆς ἐπ' αὐτῷ λαλιᾷ πανταχῇ ἀλώσεται. Ἄλλως τε καὶ οὐ σφόδρα διὰ σπουδῆς ὑπάρχειν ὀρώμεν τοῖς καὶ τὸ σῶμα λελωθημένοις, καὶ ἀκράτῳ μαχομένοις ἐνδεῖα, τὸ περὶ γνώσιν ἀσχολεῖσθαι τὴν τιμῶν, διαπαντός ὡς περὶ δὴν αὐτῶν τὴν φρονίδα τῆς ἀγορευτοῦ κενίας. Ἀπλούστερον τοίνυν καὶ ἄνθρωπον ἀποκαλεῖ, καὶ τὸν τῆς ἰασιῆς ἐξηγεῖται τρόπον. Ἐδει μὲν γὰρ τῷ μεγέθει τοῦ θαύματος ἀναπεισισμένοι τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων φύσιν χαρίζεσθαι δόξαν τῷ θεραπευγῷ, τῷ γε μὴ δύνασθαι τοὺς ἁγίους εὐεργεῖν, διὰ θεοῦ τὰ παράδοξα τὴν πίστιν ἐπιδοῦς, συναρπάζεται πως πρὸς τὸ ὑπάρχειν ἐκείνων ἕνα νομίζειν αὐτόν.

Καὶ εἶπον αὐτῷ· Ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος; Δέγει· Οὐκ οἶδα.

Οὐκ ἐκ φιλοθέου γνώμης ζητοῦσι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' οὐδὲ ἔποι καὶ παρὰ τισιν ἵπποιετο τὰς διατριβὰς ἐπιτόνται μαθεῖν, ἵνα τι τῶν συντελούντων εἰς θεῶν περιτυχόντες αἰτήσεται, πεπρωμένοι δὲ τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ πολὺ χεῖρον ἢ περὶ ἐκεῖνος ποτε τὸν τοῦ σώματος, πρὸς ἀδικωτάτην ὀργὴν ἀνακαίονται, καὶ θηρίων ἀτιθάσων ἀναπηδῶσι δίχην, λελύσθαι νομίζοντες παρὰ τοῦ Σωτηρος ἡμῶν νομίζοντες ἐντολὴν τὴν ἐπὶ τὸ χρῆμαί φημι μὴδὲν ἐν Σαββάτῳ τὸ παράπαν ἐργάζεσθαι διηγορευμένην. Ἀλνττήκασι δὲ οὐ μετρίως, ἐπέπεισε ὅπως πηλοῦ θφγειν ἀπετόλμησε περιτριψας δακτύλῳ τὴν γῆν, καὶ πρὸς ἐπὶ τοῦτο καὶ ἀπονίφασθαι δαῖν ἐν Σαββάτῳ τὸν ἄνθρωπον διετάξατο. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὸν ἐξ ὀργῆς καὶ ἀπονοίας ἐραυόνται λόγον, τὸ, «Ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος,» ἀναισχύνας οὐ παραιτούμενοι. Οὐ γὰρ ἦν εἰκός καὶ πλουσίαν ὀφελισθαι δόξαν τὴν ἐκ μικροσμοῦ λαυδερῶν προσάπτουσι, καίτοι θαυμάσαι θεόν εἴπερ ἦσαν ἀγαθοί, καὶ τοῖς προσήκουσιν ἐκαίνους τὴν τοῦ θεοῦ δύναμιν καταστέφειν εἰδότες· ἀλλ' ὅπερ, ἦν, οἶμαι, δίκαιον αὐτοὺς φρονεῖν τε καὶ ὀρᾶν ἐξ ἀμετρήτου κακοβουλίας παρωθόμενοι, εἰς ἀκρίνον παρατρέπονται ἐξῆλον, καὶ ὅτι προσήκων ἀδικουμένων τρόπον τινὰ συνειπεῖν τῷ νόμῳ κεδδῆλως ζεινθυμούμενοι, ζητοῦσιν ὡς ἐργασάμενοι ἐν Σαβ-

δάτω τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν οὕτως ἀξιάγαστον ἐντο-
λὴν ἀδικήσαντα διὰ τοῦ θεραπεῦσαι τὸν ἄνθρωπον.
Εἰκὸς γὰρ δὴ ποῦ νομίζειν αὐτοὺς, ἀπηγῆ τινα καὶ
οὐ φιλοικτιρίμονα· τὸν Θεὸν ὑπάρχειν ἐν Σαββάτῳ,
ἀγανακτεῖν δὲ σφόδρα, κἀν βλέπη σωζόμενον τὸν κατ'
εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τὴν αὐτοῦ γεγονότα, δι' ὃν καὶ
τὸ Σάββατον. «Κύριος γάρ ἐστι τοῦ Σαββάτου ὁ
Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου,» κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φω-
νήν.

*Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς Φαρισαίους τὸν
ποτε τυφλόν. Ἦν δὲ Σάββατον ἐν ᾧ ἡμέρα τὸν
πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἤρριξεν αὐτοῦ
τοὺς ὀφθαλμοὺς.*

Ἄποκομίζουσι τοῖς ἡγουμένοις τὸν ἄνθρωπον, οὐχ
ἵνα τὰ ἐπ' αὐτῷ μαθόντες θαυμάσωσιν· οὐ γὰρ ἦν
εἰκὸς ἐπὶ τινι τῶν τοιούτων ἡσθῆναι ποτε τοὺς ἀσύγ-
κριτον ὠδινόντας φθόνον κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς ἐνδύον καταστήσαντες, καθάπερ
ῥοντο, τὴν παρανομίαν αὐτοῦ, καὶ κατηγορήσαντες
ὡς ἡδίκηκότα διὰ τὸ εἰργάσθαι πηλὸν ἐν Σαββάτῳ.
Τὸ γὰρ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ θαῦμα λακτίσαντες, ὡς
πλημμελεῖ τὸ πρᾶγματος ἐπιδράττονται, ἔλεγχον
ὡς περ τῶν δεδραμένων παραδεικνύοντες τὸν ἄνθρω-
πον, ἐφ' ᾧ τετόλμηκε τὸ παράδοξον, ὁμοῦ δὲ τι καὶ
κατορθοῦν ὄνεται συντελοῦν αὐτοῖς εἰς εὐσεβείας
ὑπόληψιν ὡς ἐν ἔθεσιν Ἰουδαίκοις, καὶ νομικῶν ἐπι-
ταγῶν διεξάγειν εἰς πέρας ἐπιέχοντα. Ἐν μὲν γὰρ τῷ
Δευτερονόμιῳ Θεὸς ὁ φύσει καὶ ἀληθινὸς τὸ μὴ δεῖν
ἐτέρως παραφέρεσθαι ποιῶν τῶν φιλοθῆων τὸν νοῦν
ἐκδιδάσκων, μήτε μὴν παρ' αὐτὸν ὀεσθαι τινος εἶναι
θεοῦς, προσεδρεύειν δὲ μόνῳ τῷ κατὰ ἀλήθειαν ἐπι-
τάττων, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐκπικραίνεσθαι κατὰ τῶν
ἑτέρων τι παρὰ τοῦτο φρονεῖν συμβουλεῦσαι τολμῶν-
των, οὕτω φησὶν· «Ἐὰν δὲ παρακαλέσῃ σε ὁ ἀδελ-
φός σου ἐκ πατρὸς σου ἢ ἐκ μητρὸς σου, ἢ ὁ υἱός σου,
ἢ ἡ θυγάτηρ σου, ἢ ἡ γυνὴ σου ἢ ἐν τῷ κόλπῳ, ἢ
ὁ φίλος ὁ ἴσος τῇ ψυχῇ σου λάθρα λέγων· Πορευθῶ-
μεν, καὶ λατρεύσωμεν θεοῖς ἑτέροις, οὐ συνθηθήσῃς
αὐτῷ, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ αὐτοῦ, καὶ οὐ φείσεται ὁ
ὀφθαλμός σου ἐπ' αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐπιποθήσῃς αὐτῷ,
οὐδὲ μὴ σκεπάσῃς αὐτόν. Ἀναγγέλλων ἀναγγελεῖς
τὰ περὶ αὐτοῦ.» Ἰουδαῖοί τε πάλιν πρὸς μόνον βλέ-
πόντας τὰ ἑτέρου πταίσματα, καὶ τὸ καθ' ἑνὸς ὀρι-
σθὲν πρᾶγματος κατὰ παντὸς ἀσυνέτως ἐκδεξάμενοι,
τοὺς ἀλόντας ἐπὶ τισι τοῖς ἔξω νόμου παρῆγον ἐπὶ
τοὺς ἀρχοντας, τιμᾶν οἰόμενοι καὶ διὰ τούτου τὸν
νομοθέτην. Διὰ ταύτην, οἶμαι, τὴν αἰτίαν, τὸν μὲν
Ἰησοῦν ἐζήτησαν λέγοντες· «Ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος;» ἀνευ-
ρεῖν δὲ οὐδαμῶθεν ἰσχύσαντες, ἄγουσιν ὡς ἐν δευτέρῳ
τάξει τὸν ἐφ' ᾧ τὸ θαῦμα τετέλεστο, δι' οἰκτίας ὡς-
περ ἐπισφραγιοῦντα φωνῆς τὸ λελυῆσθαι τὸν νόμον
ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν παρὰ τοῦ θεραπεύσαντος ἐν Σαβ-
βάτῳ. Ὅτι δὲ οὐ μετρίως ἀσχάλλουσι διὰ τὸ γενέ-
σθαι πηλὸν ἐν Σαββάτῳ σαφὲς ἡμῖν καθιστὰς ὁ μα-
κάριος εὐαγγελιστής. ἐπιτηδείως ἐπισημαίνεται τὴν
τοῦ πρᾶγματος γαλοῖότητα, προσθεῖς· «Ἦν δὲ Σάβ-
βατον, ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς.»

A immitem quemdam et immisericordem esse in Sab-
bato, indignari vero vehementer, si videat servari
hominem qui ad ejus imaginem et similitudinem
factus sit, propter quem et Sabbatum est. «Do-
minus enim Sabbati est Filius hominis », juxta
Servatoris vocem.

Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, » κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φω-
νήν.

*IX, 13. Adducunt eum ad Pharisaeos qui caecus
fuerat. Erat autem Sabbatum quando lutum fecit
Jesus, et aperuit oculos ejus.*

Adducunt hominem ad magistratus, quibus non
id propositum est ut super eo certiores facti rem
admirentur: nec enim credibile erat eos ulla tan-
re oblectatum **606** iri, qui singulari in Servatore
odio flagrabant, sed ut manifestum reumque
faciant violatae legis Dominum, qui lutum in Sab-
bato fecisset. Nullam enim rationem habentes
stupendi miraculi, factum pro crimine arripiunt,
ad cujus evictionem producant hominem, in
quo miraculum facere ausus est, simulque
facere se quiddam existimant quod ad pietatis
opinionem aucupandam conducat, idque Judaico
more, et legale mandatum conantur ad exitum
perducere. In Deuteronomio quippe Deus, Hfe-
maturalis ac verus docens piorum mentem alio
non abducendam, nec alios a se deos habendos,
sed uni vero tantum adherere praecipiens, imo
vero excandescere in eos oportere qui contrarium
C persuadere auderent, sic inflit: «Si autem horta-
tus te fuerit frater tuus ex patre tuo, aut ex ma-
tre tua, vel filius tuus, vel filia, vel uxor tua, quae
in sinu tuo, vel amicus aequalis animae tuae, clan-
culum dicens: Eamus, et serviamus diis aliis, non
consenties ei, (neque exaudies eum, neque par-
cet oculus tuus super eum, non desiderabis super
eum, neque teges eum. Annuntians annuntiabis de
eo » Judaei vero, ad aliorum duntaxat peccata
respicientes, et quod de una re constitutum erat
de omni et in universum stulte accipientes, addu-
cebant ad magistratus eos qui deprehensi essent
facere aliquid extra legem, hoc modo se suum le-
gislatorem colere rati. Propter hanc, opinor, cau-
sam Jesum quaerebant, dicentes: «Ubi est ille?»
D Quem cum invenire non potuissent, adducunt se-
cundo loco et ut succedaneum eum in quo mira-
culum peractum fuerat, propria voce velut obsi-
gnaturum violatam esse circa se legem ab eo qui
securaverit in Sabbato. Quod autem non parum
indignantur ex eo quod factum est lutum die Sab-
bati, beatus evangelista nobis ostendens, ridi-
culam rem esse apte significat cum addit: «Erat
autem Sabbatum quando lutum fecit Jesus.»

¹² Luc. vi, 5. ¹³ Deut. xiii, 6, 7.

IX, 15. *Iterum ergo interrogabant eum Pharisei a quomodo vidisset.*

Curationis modum curiose denuo sciscitantur, vehementiorem in seipsis quodammodo invidiæ flammam accendentes; sciscitantur vero, cum miraculum, 607 meo iudicio, non ignorarent. Nunquid absurdum est plane ut qui ad eos olim venerant cæcum adducentes causam non rogentur cur eum adduxerint, sed quasi non satis sint illi ad Christum accusandum, ipsum etiam ore suo fateri factum adigant, graviolem hinc calumniæ vim fore credentes? Adverte enim quemadmodum non interrogent simpliciter, si curatus sit tantum, sed potius audire velint quomodo aperuerit ejus oculos, hoc autem erat avide cupientium audire duntaxat istud, « Lutum fecit, et unxit meos oculos: » in hoc enim consistere omnem legis transgressionem inepte putabant, et superna decreta violata esse causantes, jure succensere se tandem, et a violatore pœnas exigendas esse existimabant.

IX, 15. *Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video.*

Miraculi confessionem ultro ceu odii fomitem quemdam et furoris in eum materiam arripiunt. Simplicius quippe enarrat quod accidit, brevi velut confessione suum medicum celebrans, et quidem naturam rei obstupescit, illud, ut par est, apud animum reputans quod luti, insolentis videlicet pharmaci, illitu visum sibi mirabiliter restituerit. Verum significanter admodum et acute videtur dicere: « Lutum fecit, et oculos meos inunxit. » Perinde enim est ac si diceret: Scio me invidiorum auribus dicturum, nec tamen verum celabo. Bene meritum de me gratitudine animi remunerabor, intempestivo silentio non utar, honorabo medicum agnitione beneficii, qui non operosum mihi curationis modum adhibuit, cum ille nec ferro nec sectionibus malum mihi profligarit, nec pharmacorum mistionibus et condimentis remedium concinnarit, nec usitata methodo processerit, sed nova potius ratione potenter in me usus sit. « Lutum fecit, et oculos meos inunxit, et lavi, et video. » Subit hominem mirari, nec immerito, qui cæteris verbis suis istud [video] tanquam coronidem addiderit, 608 tantum non hoc dicens: Non irritam reddam ejus qui curavit virtutem, non negabo gratiam. Ego quod jampridem desideravi habeo; ego ipse, inquit, ab ipso ortu cæcus, in utero et vulva sic affectus, inunctus demum luto, curatus sum, et video, hoc est, non duntaxat oculum patefacio imo tenebris offuso, sed omnino cerno. In oculis mihi est quod in nudis antea auribus. Ecce clara mihi lux solis affulget; ecce mirabilium spectaculorum decus meis oculis se offert. Agnosce demum Jerusalem, et in ea divinum templum circumquaque refulgens video; cerno in medio sancitum altare, et si ultra portam consistam, totam undique circumspiciam Judæam, et ibi quidem

Πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν.

Περιμερίζονται τῆς θεραπείας τὸν τρόπον, θερμότερον ὡς περ ἐν αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς βασκανίας ἀνακαίοντες πῦρ, φιλοπευστοῦσι δὲ λίαν, οὐκ ἀγνοοῦντες δὲ, ὡς γέ μοι φαίνεται, τὸ παράδοξον. Πῶς γὰρ οὐκ εὐθὺς παντελῶς τοὺς ὀσπερ ἦσαν ὡς αὐτοὺς ἀφειμένοι ποτὲ τυφλὸν ἀποφέροντες, μὴ οὐχὶ πάντως εἰπεὶν τῆς ἐπαγωγῆς τὴν αἰτίαν, ὡς περ δὲ οὐκ ἀρκούντων ἐκείνων εἰς τὸ κατηγορεῖν τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν δι' οἰκειᾶς ἀναγκάζουσι φωνῆς ὁμολογήσαι τὸ δεδραμένον, χαλεπωτέραν ἴσασθαι τῆς συκοφαντίας τὴν δύναμιν διὰ τούτου πιστεύοντες; Σύνες γὰρ ὅπως οὐ διερωτῶσιν ἀπλῶς εἰ θεράπευται μόνον, ζητοῦσι δὲ μᾶλλον πῶς ἀνέβλεψεν ἀκούσαι· τοῦτο δὲ ἦν ἐπακοῦσαι λίαν ἐσπουδακότων, ὅτι « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς: » ἐν τούτῳ γὰρ πᾶσαν κείσθαι τοῦ νόμου τὴν παράβασιν ἀσυνέτως ὑπελάμβανον, καὶ τοὺς ἄνωθεν διυβρίσθαι θεσμοὺς σκηπτόμενοι, ἀπασχάλλειν ἤδη δικαίως, καὶ χρῆναι δίκας ἀπαιτεῖν ἐν λυπήσαντα διεσκεπτόντο.

Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς· Πηλὸν ἐπέθηκέ μου ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω.

Δέχονται προθύμως ὡς περ τινὰ φθόνου τροφήν τὴν ὁμολογίαν τοῦ θαύματος, καὶ ἀσμένως ἀρκάζουσι τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας τὴν ὑπόθεσιν. Ἀπλούστερον μὲν γὰρ ἐξηγεῖται τὸ συμβάν ὁ πηρὸς τότε, [καὶ κακότηδες σφόδρα φησὶν] ὡς ἐν συντόμοις ὁμολογίαις ἀνυμνῶν ὡς περ τὸν ἱατρὸν, καταπλήττεται τρόπον τινὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἐκεῖνο δὲ, ὡς εἶκός, διενθυμούμενος ὅτι πληρῶς καταχρίσας ἀσυνήθει φαρμάκῳ τὸ βλέπειν αὐτῷ παραδόξως ἐξήνυσεν. Ἐκφαντικώτατα δὲ μοι δοκεῖ, καὶ ἐκ πικρῶν νοσημάτων εἰπεῖν: « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. » Ὅμοιον γὰρ ὡς περ ἂν εἰ τις ὑπολάβοι λέγειν αὐτόν· Οἶδα μὲν αὐτὸς εἰς φθονούντων ἐρῶν ἀκοῆς, ἀλληθὲς δ' οὖν ὁμῶς οὐκ ἀποκρύψομαι. Ἀμείβομαι ταῖς εὐχαριστίαις τὸν ἐμὸν εὐεργέτην, κρείττων ἔσομαι τῆς ἀκαίρου σιγῆς· τιμῆσω ταῖς ὁμολογίαις τὸν ἱατρὸν, οὐ περιεργὸν μοι τὸν τῆς λύσεως ἐπιτηδεύσαντα τρόπον, οὐ σιδήρῳ, καὶ ἀνατομαῖς τὸ πρᾶγμα κινήσαντα, οὐ φαρμάκων καρυκείαις τὸ ὤφελον ἐξαρτύσαντα, οὐ μεθόδῳ χρησάμενον ἐντριβεῖ, ξένας μᾶλλον ἐπινοίας ἰσχύσαντα. « Πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἐνιψάμην, καὶ βλέπω. » Ἔστι πως θαυμάσαι καὶ δικαίως τὸν ἀνθρωπῶν τοῖς περὶ τούτων ῥήμασι καθάπερ κορωνίδα τινὰ χρησίμους τὸ βλέπω προσθεθεικότα μόνον· γὰρ οὐχὶ κἀν τούτῳ φησὶν· Οὐ μάταιαν ἀποφανῶ τὴν τοῦ θεραπεύσαντος δύναμιν, οὐκ ἀρνήσομαι τὴν χάριν. Ἐχω γὰρ τὸ πάλαι ποθοῦμενον· αὐτὸς ἐγὼ, φησὶν, ὅς καὶ ἐν ὠδίσιν ἦν τυφλός, ὃ ἐν ἐμβρύῳ καὶ μήτρῳ νοσῶν, πληρῶς καταχεχρισμένος θεράπευμαι, καὶ βλέπω, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀπλῶς ἀνευγόστα δεικνύω τὸν ὀφθαλμὸν, καλύπτω ἐν βᾶθει τὸν σκότον, ἀλλ' ὄντως ὀρῶ. Ἐχω λοιπὸν ἐν βίῃ τὰ ἐν ψιλῶς τοκρὶν ἀκοῆς. Ἴδου λαμπρὸν ἡλίου περιαστράπτει μοι φῶς· Ἴδου ξένων θαυμάτων τὸν ἐμὸν ὀφθαλμὸν περιστοιχίζεται κάλλος. Ἄρτι μολὶς ἔγνω τὴν Ἱερουσαλήμ,

καὶ βλέπω μὲν ἐν αὐτῇ θεῖον περιεστράπτοντα ναόν· ὁρῶ δὲ ἐν μέσῳ τὸ σεπτὸν θυσιαστήριον, καὶ ἐπέκεινα πύλης εὐρεθῶ, ὅλην ἐν κύκλῳ περιεθρήσω τὴν Ἰουδαίαν, καὶ τῇ μὲν ὄρος ἔστί, τῇ δὲ φυτὸν ἐπιγνώσομαι. Μεταμειβομένου δὲ τοῦ καιροῦ πρὸς ἐσπέραν, οὐκ ἔτι τὸν ἐμὸν ὀφθαλμὸν τὸ τῶν ἀνω θαυμάτων διαλήσεται κάλλος, οὐχ ὁ διαφανῆς τῶν ἀστέρων χορὸς, ἀλλ' οὐδὲ τῆς σελήνης τὸ πάγγρυσον σείλας. Καταπλαγῆσομαι διὰ τούτου τοῦ τεκταιναμένου τὴν τέχνην, ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἐπιγνώσομαι κατὰ τὸν Δημιουργόν. Οὐκοῦν ὅσον ἦκεν εἰς πλάτος θεωρημάτων, καὶ τὴν ἐν λόγοις κορυφαίαν, τοιαύτην τινὰ ὠδίνει δύναιμι τὸ εἰρημένον αὐτῷ τε τῷ βλέπω, φημί, καὶ τῷ πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἔχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Οὐ γὰρ ἐξυθεῖται τὸ χαρίεν ἐν θεωρήμασιν, οὐδὲ ὡς κίβδηλον παραιτεῖται λόγος· ὁ παρ' ἡμῖν, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἐκκλησιαστικὸς. Οὐκοῦν ἀσυκοφαντήτων ἀληθῶς τὴν τοῦ θεραπεύσαντος δύναμιν, ὅσον ἦν ἐν αὐτῷ, διατηρῶν τὰ τοιαῦτά φησιν, ὁ ἐπέπερ ἡλεθῆ παρὰ Χριστοῦ, παρὰ τοῖς ἱερεῦσι κρινόμενος.

"Ελεγον οὖν ἐκ τῶν Φαρισαίων τινές· Οὐκ ἔστιν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι τὸ Σάββατον οὐ τηρεῖ.

Οὐκ εἶναι φασι ληροῦντες παρὰ Θεοῦ τὸν ᾧ πρόσ-
εστιν ἐνεργεῖν δύνασθαι τὰ Θεοῦ, καὶ ἴσῳ δόξης μέ-
τρῳ στεφανούμενον βλέποντες τῷ πάντα ἰσχύοντι
Πατρὶ τὸν Υἱόν, τὸν ἐπ' ἀσεβείᾳ μῶμον ἐπὶ ῥίπτειν
οὐκ αἰσχύνονται παραλόγως αὐτὸν, παρωσάμενοι δὲ
τὴν ἐκ τοῦ παραδόξου βοήν, τὸν οἰκτεῖον ἀντεξάγουσι
φθόνον τῷ θαυματουργῷ, καὶ κατηγοροῦσιν ἀφυλά-
κτως ὡς πλημμελήσαντος τοῦ μὴ εἰδότος ἁμαρτίαν.
Ὅλον δὲ παραλεύσθαι τὸν νόμον ἀσυνέτως πι-
στεύουσι δι' ἐνὸς δακτύλου κίνησιν ἐν Σαββάτῳ τε-
τολημένην, καίτοι τῆς φάνης τὸν βούν ἀνιέντες
αὐτοί, καὶ ἐφ' ὕδωρ ἀποκομίζοντες, ἀλλὰ καὶ εἰ πρό-
βατον εἰς βόθρον ἐμπέση, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
καὶ τοῦτο σὺν πολλῇ διανοστάτες σπουδῇ. Οὐκοῦν
διυλίζουσι τὸν κώνωπα, κατὰ τὴν τοῦ Σωτή-
ρος φωνήν, τοῦτο ἦν αὐτοῖς ἐν ἔθει πολλῶν· ἀφρόνως
δὲ σφόδρα, καὶ λίαν ἀπεγνωσμένως, οὐκ ἀποτινύν-
τες τὸ θαῦμα Χριστοῦ, οὐδὲ ἐκ τοῦ κατορθώμα-
τος, τίς ἂν εἴη λοιπὸν ἐπιγινώσκειν αὐτὸν ἀνεχό-
μενοι, μικρολογοῦσι διὰ τὸ Σάββατον, καὶ ὡσπερ
ἀπάσης κατορθουμένης αὐτοῖς ἀρετῆς διὰ μόνου τοῦ
ἀργεῖν ἐν Σαββάτῳ, τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος ὀλο-
κλήρως ἐκπέπουσιν, οὐκ εἶναι λέγοντες αὐτὸν
παρὰ Θεοῦ, καίτοι μᾶλλον ἐχρῆν τὸν τῶν ἰδίων κατε-
ξουσιάζοντα νόμων ἡδὴ παρόντα νοεῖν, καὶ δεῖ
φιλον μὲν καὶ αἰρετὸν τῷ Θεῷ τὸ καὶ ἐν Σαββάτῳ
ἀγαθουργεῖν, καὶ τὸν ἐλέου δεόμενον, τῆς ἐλπίδος
οὐκ ἀφελῆσαι κενόν. Πότε γὰρ τις οὐκ ἂν ἐπαινεῖσαι
ἐν τῶν ἀγαθῶν ἐργάτην, ἢ ποῖος τῆς ἀρετῆς κατα-
συρανῆσει καιρὸς; Οἱ δὲ καίτοι τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον
θαυμάζοντες Ἰησοῦν ἰδόντα μὲν ἐν Σαββάτῳ τὴν
Ἱερικῶν, ὄρῃ δὲ τὰ τοῖς νικῶσι συνήθη τοῖς πατέ-
ρσιν αὐτῶν διατεταχτά, καὶ παρ' οὐδὲν ὄλωσ τὸ ἀρ-
γεῖν ἐν Σαββάτῳ χρῆναι ποιησάμενον, ἐπιφύονται τῷ

montem, illic plantam agnoscam. Ubi vero noctis
tempus subierit, non jam tamen caelestium mira-
culorum pulchritudo meum fugiet oculum, non
splendidus astrorum chorus, non aureum lunæ
jubar. Mirabor inde artem opificis, a pulchritudine
creaturarum Creatorem agnoscam ⁷⁰⁻⁷². Quapro-
pter si contemplationum vastitas et verborum ele-
gantia spectetur, istiusmodi vim et significationem
quamdam in se continet vox illa nimirum: « Vi-
deo, » et, « lutum fecit, » et, « unxit meos oculos. »
Nec enim a contemplationibus abest elegantia, aut
eam velut adulterinam rejicit sermo noster, id
est ecclesiasticus. Talia ergo loquitur vindicans a
calumnia, quantum in ipso situm est, medici sui
vim et potestatem, is qui, quoniam a Christo mi-
sericordiam consecutus fuerat, coram sacerdoti-
bus erat postulatus.

IX, 16. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam: Non est hic homo a Deo, quia Sabbatum non custodit.

Aiunt delirantes ex Deo non esse qui quæ Deo
sunt præstare potis est, cumque æquali gloria
præditum videant cum Patre omnipotente Filium,
non tamen erubescunt impietatis crimen ei affi-
gere, et miraculi laude detracta ejus auctori suam
invidiam objiciunt, ac temere velut peccati reum
faciunt qui omnino peccatum nesciat. Scilicet to-
tam legem violatam credunt propter unius digiti
motum in Sabbato, cum interim ipsi quoque bo-
vem a præsepi ~~609~~ solverent et aquam duce-
rent, et pecudem, si in foveam incidisset, sicut
scriptum est ⁷⁰, magno conatu retraherent. Istud
ergo facere imprimis solent qui culicem excolant,
juxta Servatoris vocem ⁷⁰; sed stulte admodum ac
desperate miraculum Christo non tribuentes, nec
ex præclaro illo facto ad ejus agnitionem venire
sustinentes, eum elevant propter Sabbatum, et
quasi cessando ac feriando die Sabbati omnis vir-
tus peragatur, a familiaritate cum Deo prorsus
alienum pronuntiant, dicentes non esse ipsum a
Deo, cum præstaret censere jam adesse legum
suarum ipsius dominum, et Deo gratum esse exi-
stimare etiam in Sabbato benefacere, et qui mis-
ericordia indiget spe sua non frustrari. Quis enim
bonorum operum cultorem non laudaverit, aut
quod tempus virtuti prævalebit? Hi vero licet an-
tiquum illum Jesum admirationi habeant qui ur-
bem Jericho in Sabbato ceperit, et patribus eo-
rum facere quæ victores solent jusserit, cessaro-
que prorsus in Sabbato neglexerit, Christum tamen
invadunt, et quantum in eorum malitia situm est,
non solum festinant exturbare Christum gloria Deo
digna, sed etiam honore sanctis debito spoliant.
Cæterum sola sua malignitate ducti impietatis ac-

⁷⁰⁻⁷² Rom. i, 20. ⁷⁰ Matth. xii, 11. ⁷⁰ Matth. xxiii, 24.

cusant eum qui mundum iustificat, et illius ergo Ἁ Χριστῷ. καὶ ἔσον εἰς ἰδίαν κακόνουαν, οὐκ ἐξῆσθαι ad nos a Patre missus est. ἐπαίρονται μόνον τῆς θεοπροποῦς δόξης αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγίοις προποῦσης ἀποστεροῦσι τιμῆς. Εἰκατομθεῖν δὲ σφόδρα διὰ μόνης τῆς σφῶν βασιανίας ἀναπειθόμενοι, τὴν ἐπ' ἀσθελεῖα καταχέουσι ψῆφον τοῦ δικαιοῦντος τὸν κόσμον, καὶ διὰ ταῦτα παρὰ Πατρὸς ὡς ἡμεῖς ἀφιγμένον.

IX, 16. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos.

Nimis humiliter etiamnum ipsi sentiunt, tanquam de simplici homine ista dicentes atque conjectantes, in eo tamen æqui iudices apparent, quod hæc divinatorum signorum documenta cessationi Sabbati anteponebant. Quippe insentem facere, et extra noxam eum ponere qui in Sabbato aliquot operæ pretium facere non dubitavit, quomodo non legi de Sabbato latè vehementer adversatur? Ratione vero omnino necessaria et alto admodum sensu prædita ad illud sentiendum adducti, hæc loquuntur. Inter omnes enim convenire oportet, divinam legem violantibus nunquam Deum concessurum esse ut aliquid præclarum et admiratione dignum efficiant. 610 Verum hoc dedit Christo, ut Judæi putant, licet Sabbati legem solventi. Non ergo aliquid facere in Sabbato, facit ut peccemur: sed neque cessationem in Sabbato bonarum rerum operatione præstantiorem quis censuerit. Nam, ut ipse alicubi Servator ait, sacra facere Levitis in Sabbato præceptum est¹, et culpa vacat ea operari, imo vero ab his abstinere periculo non vacat. Nemo enim eos reprehenderit quod boves immolent in Sabbato, aut aliis sacrificiorum generibus utantur; imo vero jure quis arguerit nisi quæ par est faciant, et quæ cultus legibus præscripta sunt. Cum ergo pro nonnullorum salute sacras oblationes ad divinum altare etiam in Sabbato adduci nefas non sit, quomodo non magis consentaneum est gratiam erga hominem peragi, propter quem etiam in Sabbato miraculum probatur? Convenienti itaque ratione ad recte judicandum aliqui Judæorum adducti, et gentilis ignorantiam depulsa caligine, Servatoris gloriam suspiciunt, tametsi non satis effuse neque pro ejus dignitate loquantur, sed dissentiant ab his qui condemnant illum. Et alii quidem, plus D impio livori quam rectæ rationi tribuentes, traducunt et calumniantur ut legi contrarium quod omnino nullam reprehensionem meretur; alii vero ad naturam rei attendentes merito damnant illorum insaniam. Porro credibile est eos aliquid quiddam moffri dum aiunt: « Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? » Omnem quippe, ut verbotice, sanctorum turbam defendere nituntur. Nam si stætibimur, inquam, licet quoque peccatoribus clarescere miraculis, easque edere, quid prohibebit demum quomodo cavillatores prophetarum turbam incusant, aut in beatum ipsum Moysen insurgant, ac tantæ venerationis virum nihili

Ἄλλοι δὲ ἔλεγον· Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; Καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς.

Ἐμικρὸν μὲν ἐτι καὶ οὕτοι φρονοῦσιν ὡς ἐπ' ἀνθρώπων ψιψῆ λαλοῦντες καὶ λογιζόμενοι, πλὴν . . . . . τὴν ἀπὸ τῆς θείας θεοσημείας ἐπίδειξιν τῆς κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίας ἡδη τιθέντες, ἐν ἀμείνοσιν ὀρθῶ φαινόνται δικαιοταί. Τὸ γὰρ ὄλωσ τοῦ πλημμελεῖν ὑπεξάγειν, καὶ ἀμαρτίας ἐξω ποιεῖν B τὴν οὐ προσήμα καὶ ἐν Σαββάτῳ τι ὄρθῳ οὐ παραιτούμενον, πῶς οὐ σφόδρα τοῖς ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ διωρισμένοις ἀνθεκίλλεται; Ὅτι δὲ, ὡς εἰκός, λογιμῶ ἀναγκαίῳ, καὶ πολλὴν ἐν ἑαυτῷ τὴν σύνεσιν ἔχοντι, πρὸς τὰ οὕτω διακείσθαι βαδίζοντας τὰ τοιαῦτα φασί. Πρὸδῆλον μὲν γὰρ καὶ ἀναμφιλόγως ὁμολογοῦμενον, οὐτι τοῖς τὸν θεῖον παραβλέπουσι νόμον, καὶ παρ' οὐδὲν τιθεμένοις τὰ διὰ τῆς ἀνοθεῖν ψῆφον διωρισμένα, οὐκ ἂν ἐπιδοίη θεὸς τὸ δύνασθαι τι πᾶποτε εἰς ἀξιαγάστῳ ἐπιτελεῖν. Ἄλλ', ὡς Ἰουδαῖοι νομίζουσι, δέδωκε τοῦτο Χριστῷ, καίτοι τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ νόμον λύσαντι. Οὐκ ἔρα τὸ ἐν Σαββάτῳ τι ὄρθῳ κρατύνει πρὸς ἀμαρτίαν, ἀλλ' αὐτὸ ἀργίαν τις ἐν αὐτῷ πολὺ δὴ λέγει κρείττονα τῆς ἐπ' ἀγαθῶς ἐργασίας. Καὶ γοῦν ὡς αὐτὸς πάλιν φησὶν ὁ σωτῆρ, ἐρῶσθαι τοῖς Λευίταις ἐφεῖται κατὰ τὸ Σάββατον, καὶ ἀζήμιον ἔχουσι τὴν ἐπὶ τοῦτῳ σπουδὴν, μᾶλλον δὲ τὴν ἀργίαν οὐκ ἀζήμιον. Αἰτιάσασθε γὰρ μὲν τίς αὐτοῖς βουθετεῖν ἐλομέτους κατὰ τὸ Σάββατον, ἢ καὶ τοῖς τῶν ἄλλων θυσιῶν ἐπιτηδεύοντας τρόπους; Ἐγκαλέσαι μὲν πάλιν μᾶλλον εἰκότως εἰ μὴ ὄρθῳ ἢ χρῆν, καὶ τοῖς τῆς λατρείας νόμοις ὠφελίετο. Ὅτι τοῖνυν τὰ ὑπὲρ τῆς τιμῆς σωτηρίας κατὰ νόμον καθοσιούμενα ἀδιακωλύτως καὶ ἐν Σαββάτῳ πρὸς τὸ θεῖον ἀναβαίνει θυσιαστήριον, πῶς οὐκ ἂν μᾶλλον ἐπιτελοῖτο προποδέσπερον ἢ εἰς ἄνθρωπον χάρις, δι' ὃν τὸ θαῦμα καὶ ἐν Σαββάτῳ δεκτόν; τοιγαροῦν λογιμῶ τῷ πρέποντι πρὸς τὰ κρίνειν ἀριστα κεκλιμένοι τῶν Ἰουδαίων τινὲς, καὶ μόλις τῆς τῷ ἔθνει προποῦσης ἀμαθίας τὴν ἀγλιν τῶν τῆς διανοίας ὀμμάτων ἀποπεμφάμενοι, τὴν τοῦ σωτῆρος θαυμάζουσι δόξαν, εἰ καὶ οὕτω σφόδρα καλῶς ἐλάττονα γὰρ ἤπερ ἔχρη λαλοῦσι περὶ αὐτοῦ, ἀποσχίζονται δὲ τῶν ἐτοιμῶς κατακρινόντων αὐτῶν. Οἱ μὲν γὰρ ἀνοσίῳ φθῶνι τὸ νικῆν ἢ λογιμῶ διδόντες τῷ πρέποντι, καὶ τὸ μῆδαι μέθεν ἐγκαλεῖσθαι πεφυκὸς εἰς παρανομίας δέχονται δύναμιν· οἱ δὲ τῆ φύσεως τοῦ πράγματος ἐνορῶντες ὀρθῶς, τῆς ἐκείνων μωρίας καταδικάζουσιν. Εἰκότως δὲ δήπου καὶ ἑτερόν τι κατορθοῦν ἐλομένους εἰπεῖν τὸ· « Πῶς δύναται ἄνθρωπος ἀμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; » Ὅλω γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, συναθλεῖν ἐπέγονται τῷ τῶν ἀγίων ἐσμῶ. Εἰ γὰρ ὄλω ἐξείναι, φασί, ἐπιτρεψόμεν καὶ τοῖς εἰωθῶσι πλημμελεῖν τοῖς

¹ Matth. xii, 5.

ἐπερ λόγον ἐπισημνύσθαι, καὶ θαυμάτων ἐρθεῖν αὐτοῖς ἐπισημνύσθαι, εἰ τὸ καλῶν ἐπιφανέται τοῖς φιλεργαῖς τῆς τῶν ἀποστόλων πληθῶς κατηγορεῖν, ἢ καὶ αὐτῶν λοιπὸν ἐπισημνύσθαι τῷ μακαρίῳ Ἰησοῦ, καὶ ἐν μηδὲν ποιῆσθαι λόγῳ τὸν οὕτως σκεπτόν, εἰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποστόλων ἀριστοῖς μαρτυροῦτο πᾶν κατὰ τὴν δόξην διὰ Χριστὸν, πρόφασιν ὡσπερ

A faciant, licet tot rebus præcætere gestis probatus sit atque conspicuus? Quocirca patrum quoque gloriam propter Christum defendunt, prætextum veluti quendam erga illos amoris capientes quæ de ipso dicebantur.

κατορθώμασιν; Οὐκοῦν καὶ αὐτοὶ συναγορεύουσι τῇ τινὰ τῆς εἰς ἐκείνους ἀγάπης καὶ τὰ ἐκ' αὐτῶν δεξά-

Αἰγροῦσιν οὖν πάλιν ἐν τυφλῷ· Τί σὺ λέγεις περὶ σεαυτοῦ, οὗκ ἠροῦσέ σε τοὺς ὀφθαλμοὺς;

IX, 17. Dicunt ergo cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos?

Παρακαλεῖν νομίζουσι τοὺς πᾶ δίκαια κρίνουν προθυμονόμους, ἐπιλελεῖσθαι δὲ μοι δοκεῖσι, πικρῶς τοῦ λέγοντος· «Κρίμα δίκαιον κρίνατε.» προκαταλημμένοι δὲ ὡσπερ τοῖς ἀπὸ φθόνου δεσμοῖς, φωνῆς οὕτως ἐπαθεῖν τιμώσης Χριστὸν οὐκ ἀνέχονται, ἀλλ' ὡσπερ αὐτοῖς τινα τῶν αὐτοῖς παλεμωτάτων παρὰ τὸν οὐρανὸν θέλοντα παροικεῖν, καὶ μικρὰ τῆς ἐαυτῶν φροντισάντες κεφαλῆς, παρατρέπουσιν ἀλαζόνως τοὺς λόγους ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον, ὃς ἦν θεραπευμένος, καὶ τὸ πᾶσι δὲ ἀκουσθῆναι ἐρωτῶσιν εἰσαυθίς, προσεκληκότες μὲν ἤδη φαῦλόν τε καὶ ἁμαρτωλὸν τὸν ἐνεργήσαντα κατὰ τὸ Σάββατον· οἰόμενοι δὲ διὰ τοῦτο καταδικάζειν αὐτοῦ εἶναι αὐτοῖς τὸν τυφλόν, καὶ ταῖς παρ' αὐτῶν ἀκολουθήσειν φωναῖς, εἰς μὲν ἐπὶ τῆ τοῦ πάθους ἀπαλλαγῆ χάριστη- ρίους εὐχὰς περιστειλαντα, δεδιότα δὲ καὶ τὴν παρ' ἐκείνων ὀργὴν καταπεφροσάμενα, κατηγορήσειν εὐκόλως ὡς παροικῆσαντος τῷ νόμῳ διὰ τὸ Σάββατον. Πονηρὸς μὲν οὖν τῶν Φαρισαίων ὁ λογισμὸς, ὅτι δὲ ἀμαρτῆς οὐκ ἀμφιβολόν. Τί γὰρ ἂν ἠδίκησε τοῦ παραδόξου τὴν δύναμιν ἐνδὸς ἀγαθῶν φωνῆ; ἢ πῶς οὐκ ἐν δόξῃ θεοπρατεῖ φανέται Χριστὸς εἰς τὸ ἐνίκηθῃ τῷ φθόνῳ τὸ τυχεῖν ὁ τυφλός, καὶ τὸ ὑπομείναι τι τῶν εἰσθῶτων λυπεῖν παροικεῖν τὴν χάριν ἠρνήσατο; Ἀλλὰ δεῖνός ἐστι τὸ πεθεῖν ὁ φθόνος τοὺς ὠδινόντων αὐτῶν πρὸς τὸ δρᾶν ἐπιτελεῖσθαι τι θερμῶς, κἂν ἔχη πολλὴ τὸ γελῆσθαι δικαίως· ἀπηλλαγμένους δὲ τῶν τοιαύτων ὁ νοῦς, λαγυμῶς μὲν ἀσυνέτους θεα- πεθῆ, ἀδόλωτον δὲ τὸ εἰκελὸν ἀεὶ διασώζων κάλλος, φέρεται κατ' εὐθὺ τοῦ πρῶτοντος, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας ὄρων οὐκ ἀποφασί. Δεῖται οὖν φωνῶν, καὶ ἀλαζόνως οἱ Φαρισαῖοι, τοὺς μὲν ὀρθὰ καὶ φρονεῖν ἀλομένους καὶ λέγειν, παραπαίειν ἠγούμενοι, ἐπανα- κάζοντες δὲ, καὶ ἂ μὴ θέμις εἶπαι περὶ τοῦ παραδόξου εἰς τὰ παρ' ἐλπίδα καλέσαντος τὸν ἱερέα μὲν εἰς εὐχαριστίας, ἐγγὺς δὲ ἤδη λαμπρῆς ἐπιγνώσεως διὰ τοῦ παραδόξου γεγεννημένον.

B Desipere putant eos quibus studium est justo judicare, sed oblitii mihi videntur **611** prorsus Dei dicentis: «Justum judicium judicate», adeoque livoris veluti constricti vineulis omnino vocem Christum laudantem audire non sustinent, sed, tanquam hostem infensissimum aversantes eum qui miraculum una constitetur parumque sibi consulentes, orationem superbe convertunt ad hominem qui curatus fuerat, et quod sæpe audierant denno regant, improbum insuper eum et peccatorem vocitantes qui in Sabbatho operatus sit, rati se habituros astipulatorem cæcum ipsum, qui præ metu suppressa gratiarum actione facile criminaturus esset eum tanquam legis violatorem propter Sabbathum. Malum ergo Phariseorum consilium et insutum esse dubitandum non est. Ecquid enim potuisset convelleie potestatem et vim stupendi signi unius ingrati vox? aut quomodo non divina Christi gloria eluxisset, si forte cæcus metu victus et periculi timore ingratus esset erga bene de se meritum? Sed invidia suos auctores ad quidvis audendum præcipites facit quamvis oppido ridiculum: verum hisce liber animus stulta consilia transiit, perunique et imbitatum decus perpetuo retinens recta fertur, et a veritatibus non recedit. Miseri ergo et insolentes Pharisei, desipere qui putant eos qui recte sentiunt ac sequuntur, dum interiam hominem gratiam quidem ac memorem accepti beneficii, sed per miraculum clarum jam propemodum auctoris cognitionem nactum, de eo a quo præter spem in ea quæ spem omnem superant vocalus erat, etiam, quæ dictu nefas proferre adigunt.

Ὁ δὲ εἶπεν· Ὅτι προφήτης ἐστί.

D IX, 17. Ille autem dixit: Quia propheta est.

Ὁὖν κατὰ καρδίας δέχονται βέλος οἱ τὸν ὄρθον μὲν καὶ δίκαιον οὐ προσέμενοι λόγον, μόνον δὲ τῷ φθόνῳ δοκούν ἠρῆσθαι σπουδάζοντες. Οὐ γὰρ ἐπιτεύξεται βόλιος θήρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Παρατρέπεται γὰρ αὐτοῖς εἰς τὸ παρὰ γνώμην τὸ σπουδάζειν, καὶ πολλὴ τῆς ἐλπίδος ἐσφάλησαν ἀδοκίμως ἀκούσαντες· «Ὅτι προφήτης ἐστί.» Συμφρονεῖ γὰρ τοῖς ἄλλοις ἀριστὰ γε ποιῶν ὁ θεραπευμένος. Οἱ μὲν γὰρ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν οὐκ ἀσυνέτως διεσκεμμένοι, ἄνθρωπον ἁμαρτωλὸν μηδὲν τῶν τοιαύτων δύνασθαι δρᾶν ἀποφασίζονται· ὁ δὲ ἐφ' ᾧ τὸ θαῦμα τετέλεστα,

E Telum acutum corde suscipiunt qui rectam quidem et justam doctrinam non admittunt, sed quod invidia tantum libaverit venari student. Sed enim doctus non assequetur prædam, ut scriptum est. Asteter enim eis cecidit quam putabant, et spe sua multum frustrati sunt, præter expectationem audientes prophetam esse Jesum. Recte quippe aliis cæcus astipulatur. Illi enim, rei naturam non indocte considerantes, hominem peccatorem talia patrare posse negant: **612** hic autem eorum mentem propemodum scrutatus, ex eo quod patratum esset

72 Deut. 1, 16. 73 Isa. XLIX, 24.

miraculum prophetam esse ait, nondum quidem accurate edoctus quisnam vere esset, sed usurpans id quod apud Judæos tritum erat. Moris enim illis erat vocare prophetas eos qui signa facerent, utpote per hæc a Deo testimonium adeptos quod probi essent. Quemadmodum igitur illi non elevant miraculi magnitudinem ob Sabbati reverentiam, ideoque peccati exsortem prorsus statuunt eum esse qui sit operatus, eodem opinor, modo hic valere jubens istum de Sabbato scrupulum, melius suffragium ei deserit qui sibi usum oculorum et videndi facultatem præbuerit, quem in sanctorum numero deputans, prophetam appellat. Mihi autem videtur legalia præcepta haud multum curare. Nec enim eum tantopere miratus esset, nec prophetæ loco habuisset medicum qui legem de Sabbato latam violare videbatur. Utilitatem igitur miraculo consecutus, et melius quam Judæi affectus, ejus auctorem observatione legali superiorem esse vult, qui legis transgressionem boni gratia culpæ prorsus exsortem statuit.

IX, 18-19. *Non crediderunt ergo Judæi de illo quia cæcus fuisset, et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus qui viderat. Et interrogaverunt eos, dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt?*

Livor oppido vehemens in medicum rem omnibus perspectam credi non sinit, et furoris æstro perciti parum omnino veritatem curant, et falsa loqui adversus Christum, ipsum imprimis cæcum, deinde etiam parentes ejus vi impellebant, tametsi utrinque operam perdidit, re longe aliter quam putabant cadente. Superflue vero prorsus parentes hominis interrogant, mihique videntur præ immensa vecordia legem quam et venerabantur et summopere tuebantur contemnere. Adduxerunt quippe vicini, ut scriptum est, eum qui olim cæcus fuerat, et astantes iis qui hæc rogabant atque renuntiabant et cæcum fuisse ab ortu, et nunc visum recepisse testabantur. Præterea cum lex pronuntiaverit in ore duorum **613** aut trium testium verum esse omne verbum¹⁴, ipsi non duorum duntaxat aut trium testimonium irritum facientes, sed vel plurimum adducentium ad eos cæcum, ad alios transeunt, nempe parentes ejus qui curatus est, rem iniquam et stultam facientes. Sed lex curæ nihil iis est, cum pro sua libidine aliquid perficere nituntur. Nam cum miraculum etiam iavitos fleteret, cum vicinorum tum ejus qui curatus fuerat voce comprobatum, sperarunt se eos adigere posse quos rogabant ut nihili veritatem facerent, et ex sua sententia loquerentur. Vide enim ut ferocius quodammodo interrogantes dicant: «Hicne est filius vester, quem vos di-

μόνονουχι τὴν ἐν ἐκείνοις γνώμην ἰσχυρατῶν, προφήτην εἶναι φησιν, οὕτω μὲν ἀκριδῶς τίς ἐστι κατὰ ἀλήθειαν ἐκμαθὼν, τετριμμένῳ δὲ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἀκολουθήσας πράγματι. Ἦν γὰρ αὐτοῖς ἐν ἰθεί προφήτας ἀποκαλεῖν τοὺς τερατουργοὺς, ὡς μαρτυρουμένους διὰ τοῦτο παρὰ Θεοῦ, ὅτι ἀγαθοὶ εἰσιν. Ὅνπερ οὖν τρόπον ἐκείνοι ποιοῦντες ὁρθῶς οὐκ αἰδοῖ τῇ περὶ τὸ Σάββατον τὸ τῆς θεοσημείας ἀτιμίζουσι μέγεθος, διὰ τε τοῦτο καὶ ἀμαρτίας ἀνυπαίτιον παντελῶς εἶναι φασὶ τὸν ἐνεργήσαντα, τὸν αὐτὸν, οἶμαι, καὶ οὗτος τρόπον τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ σμικρολογίαν παρωσάμενος, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμείνοισιν ἀπονέμει δόξαν τῷ τὸ βλέπειν ὁρησαμένῳ, ὃν καὶ ἐν τῇ τῶν ἁγίων τάξει τιθεῖς, προφήτην ἀποκαλεῖ. Δοκεῖ δὲ μοι λοιπὸν οὐ σφόδρα τῶν νομικῶν μεταποιεῖσθαι διαταγμάτων. Οὐ γὰρ ἂν ἐθαύμασε τοσούτον αὐτὸν, οὐδ' ἂν ἐν προφήτῳ τάξει παρεδίξατο τὸν λατρῶν, καίτοι παραλόβων τὸν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ δοκούντα θεομόν. Ὁφελυμένος οὖν ἄρα τῷ θαύματι, καὶ πρὸς ἔξιν ἤδη τῆς Ἰουδαίων τὴν κρείττονα διαθεθεκῶς, τῷ θαυματουργῷ τὸ χρῆναι νικᾶν ἀπονέμει νομικὴν ἐπιτήρησιν ἀνυπαίτιον παντελῶς τοῖς ἐπ' ἀγαθοῖς ποιουμένῳ παράδοσιν.

Ὅτι ἐπιστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ ὅτι τυφλὸς ἦν, καὶ ἀνέβλεψεν, ὡς ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος. Καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς λέγοντες· Οὗτός ἐστις ὁ υἱὸς ὁμῶν, ὃν ὁμῆς ἐλέγετε ὅτι τυφλὸς ὄφρα γεννηθῆ; Πῶς οὖν βλέπει ἄρτι;.

Ὅτι ἐπὶ πιστεύσθαι τὸ πᾶσιν ὁμολογούμενον ἔργον ὡς ἐν αὐτοῖς ὁ κατὰ τοῦ θεραπεύσαντος φθόνος, καὶ τῷ τῆς μανίας ὀστραφ τυραννόμενοι μικρὰ μὲν κομίδῃ τῆς ἀληθείας φροντίζουσι, ψευδοῖν τε κατὰ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν μὲν ἐν πρώτοις ἐξεδιάζοντο τὸν τυφλόν, οὐδὲν δὲ ἤττον νυνὶ καὶ τοὺς τεχνίτας αὐτὸν, εἰ καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ματαιοποιούντες, πρὸς πᾶν τούναντιον ἐκθεδηκῆτος τοῦ πράγματος. Περιττοτάτην δὲ σφόδρα τὴν πᾶσιν προσάγουσι τοῖς γεγεννηκόσι τὸν ἄνθρωπον, καὶ μοι δοκοῦσιν ἐξ ἀμέτρου δυσουρίας, καὶ τὸν δι' αἰδοῦς αὐτοῖς ὄντα, καὶ σφόδρα συνηγορούμενον ἀτιμάζειν νόμον. Ἦγον μὲν γὰρ οἱ γείτονας, καθὰ γέγραπται, τὸν ποτε τυφλόν, καὶ τοὺς ταῦτα διερωτῶσι νυνὶ παραστήσαντες πάντως δήπου καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη διήγγελλον, καὶ ὅτι νῦν ἀνέβλεψεν ἐμαρτύρουν. Εἶτα τοῦ νόμου σαφῶς ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων ἀληθές εἶναι πᾶν ῥῆμα διηγγελότος, οὐ δύο μόνον καὶ τριῶν ἀκυροῦντας ἐπιμαρτύρησιν, ἀλλ' ὡς εἰκὸς καὶ πλείωνων τῶν παραστησάντων αὐτοῖς τὸν τυφλόν, ἐπ' ἐτίρους ἐρχονται, τοὺς συγγενεῖς τοῦ τεθεραπευμένου, πρᾶγμα ποιοῦντες παράνομον τε καὶ ἀμωθές. Ἄλλ' οὐδὲν αὐτοῖς ὁ νόμος, ὅτε τι τῶν ἐν οἰκείαις ἡδοναῖς ἐξανύειν ἐπιγόνται. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδυσώπει καὶ οὐχ ἐκάντας ἦδη τὸ θαῦμα μαρτυρούμενον διὰ τε τῆς τῶν γειτόνων, καὶ διὰ τῆς τοῦ θεραπευθέντος φωνῆς, προσεδέχθησαν ἀναπειθεῖν δύνασθαι τοὺς ἐρωτωμένους παρ' οὐδὲν μὲν ποιήσασθαι τὴν ἀλήθειαν.

¹⁴ Deut. xvii, 6.

εἰπεῖν δὲ μᾶλλον τὰ κατὰ γνώμην αὐτοῖς. Ὅρα γὰρ ἄ
 ἔπως ἐμδριθέστερόν πως διερωτῶντές φασιν· «Ὁυ-
 τὸς ἐστὶν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλὸς
 ἐγεννήθη;» Μόνον γὰρ οὐχὶ τὰ πάνδεινα δρᾶν εἰς αὐ-
 τοὺς διισχυρίζονται, καὶ ἀμέτρον καταπτουοῦσι δειματι
 πρὸς ἐκεῖνο καλοῦντες, ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας, ὅπερ
 ἀκούειν ἤθελον. Τοῦτο δὲ ἦν τὸ, Οὐκ ἐγεννήθη τυ-
 φλὸς. Εἷς γὰρ ἦν ἐν αὐτοῖς καὶ δυσσεβὴς ὁ σκοπὸς,
 τὴν ἐπὶ Χριστῷ τῶν ὄχλων παραλῦσαι διάλτηψιν, καὶ
 ἀνατρέψαι τῶν ἡδὴ τεθαυμακῶτων τὴν ἀγνώμονα
 πίστιν. Ὅνπερ δὲ τρόπον οἱ πόλιν τινα τῶν εὐτυ-
 χεστάτων ἐξελεῖν σπουδάζοντες, κύκλιψ μὲν ἄπασαν
 περιόουσι, παντοδαποὺς δὲ αὐτὴν ἐκπολιορκοῦσι
 τρόποις, ποτὲ μὲν διορῦττειν τὰς ὑποβάθρας ἐπιέγον-
 ται, ποτὲ δὲ τοὺς πύργους τὰς ἐκ τῶν ἐλεπόλεων
 ἐπιστάδαι πληγὰς· οὕτω καὶ οἱ πάντολμοι Φαρισαῖοι
 ταῖς σφῶν αὐτῶν δυστροπίας πολιορκοῦσι τὸ θαῦμα,
 καὶ τρόπον οὐδένα δυσσεβείας καταλιμπάνουσιν.
 Ἄλλ' οὐκ ἦν τὸ πᾶσι διεγνωσμένον ὡς ἔωλον ἀποκρούσασθαι, καὶ τὸ πολλοῖς ἤδη τεθουμασμένον εἰς
 ἀφανεστέραν καταστρέψαι διάλτηψιν.

Ἄπεκρίθησαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπον· Οἶδα-
 μεν ὅτι οὗτος ἐστὶν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς
 ἐγεννήθη· πῶς δὲ τὸν βλέπει, οὐκ οἶδαμεν· ἢ
 εἰς ἀνέμωθεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡμεῖς οὐκ οἶ-
 δαμεν· αὐτὸν ἐρωτήσατε, ἢ λιχίαν ἔχει· αὐτὸς περὶ
 αὐτοῦ λαλήσει.

Ὁμολογοῦσιν ὡς ἀληθῆς, τὸ μηδαμόθεν ἀμφίβολον,
 καὶ ἐφ' ᾧπερ εἰκὸς ἦν ὑπομείναι τῶν ἀβουλήτων
 οὐδὲν, εἰδέναι μὲν γὰρ τὴν ἰδίαν φάσκουσι γοῆν,
 καὶ τῆς ὠδίνος οὐκ ἀρνοῦνται τὸ γνήσιον, συνετέχθη
 δὲ ὅτι τῷ πάθει λέγουσι σαφῶς, ἀναδύονται γε μὴν
 τοῦ θαύματος τὴν ἐξήγησιν, τῇ τοῦ πράγματος φύσει
 τοῦτο βοᾶν ἐπιτρέποντες, καὶ αὐτὸ μᾶλλον πρεπω-
 δέστερόν πως εἶναι διαβεβαιούμενοι τὸ, τίνα τρόπον
 θεθεράπευται λέγειν τῷ ἰδίῳ γεννήματι· δεινὸς δὲ
 πῶς ἐστὶν εἰς τὸ ἀποστῆσαι τοῦ πρέποντος ὁ ἐπὶ κιν-
 δύνῃ φόβος. Αἰδῶ δὲ τὴν τῶν Φαρισαίων ὠμότητα
 καταφρίττοντες, οὐ τετηρήκασι τὸ καλῶς εἰρημένον·
 «Ἔως θανάτου ἀγώνισαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.»
 Εἰκὸς δὲ δὴ τι παθεῖν αὐτοὺς ἕτερον· δειλὸς γὰρ ὁ
 πένης πανταχῇ, καὶ τὸ ἀντιδύειν δύνασθαι τισιν
 ἐξ ἀχρηματίας παραιτούμενος, ὑποφεύγει πολλαῖς
 εἰς ἀβούλητον σιωπῆν, καὶ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἀνεξι-
 κακίαν. Ὡς γὰρ ἤδη διαρκῶς τῷ τῆς πτωχείας ἀχθῆι
 συντετριμμένος, ὡς τὸ καὶ ἑτέροις καταφορτίζεσθαι
 κακοῖς ἀποναρκᾶ· τοιοῦτόν τι παθεῖν ὑποποσητέον
 τοὺς τεκόντας τὸν τυφλόν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα σὺν
 ἀκολουθίᾳ πολλῇ πρόβεισιν ὁ λόγος αὐτοῖς. Τὸ μὲν
 γὰρ εἰδέναι τὸν ἐξ ἑαυτῶν δῆπου πάντως μᾶλλον αὐ-
 τοῖς καὶ οὐ τῷ γεννηθέντι πρεπωδέστερον ἀναθεῖν
 τις ἂν, τὸ γε μὴ εἰδέναι τὸν ἱατρὸν οὐχὶ πάντως τοῖς
 γεγεννηκόσιν, εἴη δ' ἂν μᾶλλον ἀρμοδιώτερον τῷ
 διὰ πείρας ἔχοντι τὴν ἀπὸ τοῦ θαύματος χάριν. Οὐκ-
 οὖν ὅπερ ἴσασιν ὁμολογοῦσι σαφῶς, ἅτε δὴ καὶ τῷ
 πρέποντι πρὸς τοῦτο καλοῦμενοι· ὅπερ δὲ ἦν ἀλη-
 θέστερον ἐκεῖνον εἰπεῖν, ὡς ἀκριβεστέραν ἔχοντα τὴν
 γνώσιν, τοῦτο παρακαλοῦσι διδάσκειν. Οὐκ ἀθεῖ δὲ

citis quia cæcus natus est? » Quippe gravissima
 propemodum interminantur, et ingenti metu per-
 cellunt, adigere volentes velut ex vi et necessitate
 ut respondeant quod ipsi audire cupiunt, nimirum
 non natum esse cæcum. Unum enim, idque impium,
 propositum eis erat, populi de Christo existimatio-
 nem labefactare, et fidem eorum qui jam eum
 suspiciebant evertere. Et quemadmodum qui mu-
 nitissimam urbem oppugnant, eam undique cir-
 cumvallant, omnibusque modis obsident, et modo
 quidem fundamenta suffodiunt, modo turres ma-
 chinis labefactant : sic et ad omnem audaciam
 projecti Pharisei perversitate sua miraculum obsi-
 dent, nullumque impietatis modum relinquunt. Sed
 fieri non poterat ut quod multis perspectum est
 ceu vanum et futile respuerent, et quod in admi-
 ratione jam multis erat ex eorum mentibus dele-
 retur.

IX, 20-21. Responderunt eis parentes ejus, et
 dixerunt : Scimus quia hic est filius noster, et quia
 cæcus natus est ; quomodo autem nunc videat, ne-
 scimus ; aut quis ejus aperuerit oculos, nos nescimus :
 ipsum interrogate, ætatem habet, ipse de se loque-
 tur.

Fatentur ut verum, quod nullo modo dubium
 est, quodque sibi fraudi esse non potest, nimirum
 agnoscere se suum filium, nec partum legitimum
 negant, eumdemque cum cæcitate natum esse aiunt ;
 abstinent tamen a narratione miraculi, quia na-
 tura rei satis per se ipsa quasi vociferans id ostendat,
 multoque convenientius esse asserunt
 uti filius suus ipse dicat quomodo sanatus sit ;
 sed periculi metus ab officio nimium quantum
 homines abducit. Quo fit ut, formidantes crudelita-
 tem Phariseorum, illud præclare dictum alicubi
 non observent : « Usque ad mortem certa pro ve-
 ritate ». Usu venit et illis aliud quidpiam, quippe
 pauper ubique timidus est, ac propter egestatem
 resistere in os alicui non audens, sæpe vel invi-
 tus ad silentium et necessariam patientiam confu-
 git. Quasi enim jam plus satis paupertatis onere
 sit contritus, aliis præterea malis non vult oppri-
 mi : quod accidisse puto parentibus cæci, etsi sermo
 eorum nequaquam a veritate deflexit. Neminem
 nosse quem ipsi genuerant magis eis conveniebat
 quam ipsi genito quomodo genitus esset, nosse
 vero medicum non omnino parentibus com-
 petebat, sed ei qui miraculi gratiam ac beneficium
 in seipso expertus erat. Ergo quod sciunt aperte
 fatentur, ad id officii ratione invitati : quod vero
 erat magis consentaneum eum referre, utpote qui
 certiorum haberet notitiam, hoc exponere ipsum
 jubent. Nec sine divino numine mihi videntur hoc
 suis adjungere verbis, « ætatem habet, » quod
 nonnullam in se includit impietatis Phariseorum

accusationem. Si enim is qui visum recepit sapientiam habet a tempore et ab ætate, nihil hercle pro puero dicturus est eum refert miraculum et ejus modum, sed maturo judicio et mente provecta poterit sciens prudensque quibus voluerit suffragari. Inde licebit conspiciere impudentissimam Phariseorum pervicaciam et ineredulitatem. Ecce enim neque vicinis neque ipsi cævo credunt, nequaquam ex imbecillo hæc animo dicenti, neque ex puerilli mente ad mentiendum facile proclivi, sed ætatem habenti quæ hoc conciliare solet hominibus, ut naturas rerum non ignorent.

φρονός, οὐτε μὴν ἐκ μειρακίωδους διανοίας ἐπὶ τὸ ἔχοντι τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις προξενούσαν μὴ ἀγνοεῖν.

IX, 22. *Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos : jam enim conspiraverant Judæi, ut, si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret.*

Recte Dominus noster Jesus Christus Phariseorum capitibus infert illud: « Væ vobis legisperitis, quia tulistis clavem **615** scientiæ, ipsi non introistis, et eos qui introibant, prohibuistis ⁷⁶. » Videat enim rursus quisquis Dei est amans, nunquid his dictis veritatis pulchritudinem perspecturus sit : nec enim Christus unquam mentietur. Ecce enim præterquam quod nullus accingitur docere sermonem de Domini adventu in mundum, etiam iis qui ex fulgore rerum gestarum intelligere possent, immittibus verbis terrorem injiciunt, ac duram necessitatem suæ feritatis imponentes, fateri prohibent eum qui sit ex ipsis miracula edere. Ejicere enim a cœtu et Synagoga non verentur miseri beneficii memorem, atque idcirco ad credendum facilem ; a Deo vero alienare quodammodo eum qui Deo adheret sibi assumunt, suique in omnes furoris astipulatorem universi Deum esse persuadent. Defendit tamen eos divinus evangelista, et interrogatos metu exhorruisse dicit, ideo tamen dicere noluisse filium suum esse a Christo curatum, ut magnitudinem furoris Judæorum detegens, etiam posteris notum faciat. Quid enim dici potest istis immanius, qui gratos et beneficiorum memores pœna dignos censent, et supplicia intendunt iis omnino qui Christum per legem et prophetas annuntiatum intelligunt ? Sanctis autem prophetis non ignotum fuisse Judæorum consilium ex sacris Paginis comperiemus. Per Isaiam enim ait : « Qui corda et renes scrutatur ⁷⁷, et pertingit usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis ⁷⁸, cui omnia nuda sunt et aperta ⁷⁹. Væ, filii desertores ; hæc dicit Dominus : Fecistis consilium, et non per me : pacta, non per Spiritum meum, ut adderetis peccata peccatis ⁸⁰. » Nam quicumque dicit, Dominus Jesus, utique illud dicturus est in sancto Spiritu, juxta Pauli sententiam ⁸¹. Qui autem contrarium molitus fuerit, ne-

μοι δοκοῦσι τοὺς ἑαυτῶν ἐπενεργεῖν λόγοις τῶ, « Ἠλικίαν ἔχει » κατηγορεῖ γὰρ πως, καὶ τοῦτο τῆς τῶν Φαρισαίων ἀνοσιότητος. Εἰ γὰρ ἔχει τὸ δύνασθαι φρονεῖν ἀπὸ τε τοῦ χρόνου, καὶ τῆς ἡλικίας ὁ πρὸς τὴν ἀνάβλεψιν κεκλημένος, ὅταν λέγῃ τὸ θαῦμα, καὶ τίς ὁ ἐπ' αὐτῷ γέγονε τρόπος, οὐκ ἐκ μειρακίωδους ἐρεῖ τῆς φρονός, ἀλλ' ἐκ νοῦ βεβηκότος τε ἡδὴ καλῶς, καὶ ἀ συναγορεύειν ὡς ἂν ἐβελήσαιο τυχόν ισχύοντος. Συμβήσεται δὴ οὖν ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐνευῦθεν ἀναιδεσάτην ὁρᾶσαι τὴν τῶν Φαρισαίων ἀπειθειαν. Ἰδοὺ γὰρ οὕτε τοὺς γείτοσιν, οὕτε αὐτῷ πιστεύουσι τῷ τυφλῷ, καὶ οὐκ ἐξ ἀπαλῆς τρόπον τινὰ ταυτὶ λέγοντι ψευδηγορεῖν εὐκόλως κατολισθαίνοντι, ἀλλ' ἡλικίαν

Ταῦτα εἰπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβούντο τοὺς Ἰουδαίους· ἡδὴ γὰρ συνετίθετο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα ἐὰν τις ὁμολογήσῃ τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι, ἀποσυνάγωγος γένηται.

Καλῶς καὶ περὶ τὸν δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ταῖς τῶν Φαρισαίων κεφαλαῖς ἐπιφέρει τὸ « Οὐαὶ γὰρ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ ἐσῆλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε. » Ἐπαρθεῖτω γὰρ πάλιν ὁ θεοφιλῆς εἰ μὴ τοῖς εἰρημένους τὸν ἐκ τῆς ἀληθείας ἔψεται κάλλος· οὐ γὰρ ἂν διαψεύσαιτο ποτε Χριστός. Ἰδοὺ γὰρ πρὸς τῷ μηδένα διδάσκειν ἐπιγεσθαι τὸν περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ λόγον, καὶ τοὺς συνέναι δυναμένους ἐκ τῆς τῶν κατορθουμένων λαμπρότητος ἀμειλιχτῶ καταπτοῦσι φόβῳ, καὶ σκληρὰν ἐπιτιθέντες ἀνάγκην τὴν ἐκ τῆς σφῶν ἀγριότητος, ὁμολογεῖσθαι διακωλύουσι τὸν ἐξ αὐτῶν ὁρᾶσθαι τῶν παραδόξων οὐκ ἀτονήσαντα. Ἀποσύνακτον γὰρ ποιῶντες τὸν εὐγνώμονα διὰ τε τοῦτο πρὸς τὸ πιστεῦειν εὐκόλον οὐκ ἐρυθρῶσιν οἱ δελταῖοι, ἀλλοτριῶν δὲ τῶν τινὰ τοῦ Θεοῦ τὸν Θεῷ κολλῶμενον ἐπ' ἐξουσίας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἀναπέθειν τὸν ἀπάντων Κύριον συνεδηλητῆν γενέσθαι τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς κατὰ πάντων μανίας. Ἀπολογεῖται γὰρ μὴν ὁ θαυμάσιος εὐαγγελιστῆς, καὶ τῷ φόβῳ νενικῆσθαι φησι τοὺς ἐρωτωμένους, οὐκ ἐβελήσαι τε διὰ τοῦτο εἰπεῖν ὡς τὸν ἐξ αὐτῶν γεγονότα θεθεράπευκεν ὁ Χριστὸς, ἵνα τῆς Ἰουδαίων ἀπονοίας ἀπογυμνωσας τὸ μέγεθος φανερῶν καταστήσῃ καὶ τοῖς μετ' αὐτούς. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῶν τοιούτων ἀπανθρωπότερον, οἷ γε καὶ τιμωρίας ὀρίζουσι τοῖς εὐγνώμοσιν, ἄγουσι δὲ πρὸς τὸ κολάζεσθαι δεῖν τοὺς συνέντας ὅλως τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυττόμενον ; Οὐκ ἀγνοηθεῖσαν δὲ τοῖς ἀγίοις προφήταις τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀνοσίον σχεψίν, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων εὐρήσομεν. Διὰ γὰρ Ἰσαίου φησὶν : « Ὁ καρδίας καὶ νεφροῦς ἐρευνῶν, διέκνουμένος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικῶς ἐνθυμήσεων, καὶ ἐννοῶν καρδίας, ᾧ πάντα γυμνὰ καὶ τετραηλισμένα ἐστίν. Οὐαὶ, τέχνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος· Ἐπικησάτε βουλήν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, συνθήκα, οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου προσθεῖναι ἁμαρτίαν ἐφ' ἁμαρτίας. » Ὁ μὲν γὰρ λέγων ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, ἐρεῖ δὲ, ποῦ

⁷⁶ Luc. xi, 16. ⁷⁷ Psal. vii, 10. ⁷⁸ Hebr. iv, 12. ⁷⁹ Ibid. 13. ⁸⁰ Isa. lxx, 1. ⁸¹ I Cor. xii, 3.

πάντως ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν. Μελετήσας δὲ τῆς ἐναντίας, οὐκ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ποθεῖ, λαλήσει δὲ μάλλον ἐν Βεελζεβοῦλ. Οὐκοῦν, οὐ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αἱ τῶν Ἰουδαίων συνθήκαι προστέθησαν γὰρ ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίας, αὐτοὶ μὲν πρὸ πάντων τὸν ἐκ τῆς ἀπειθείας ὄλεθρον ταῖς ἐαυτῶν ἐπισύροντες κεφαλαῖς, παραπέμποντες δὲ καὶ εἰς ἑτέρους διὰ τοῦ κωλύειν αὐτοὺς ὁμολογεῖν τὸν Χριστόν. Δυσσεβείας μὲν γὰρ τῆς ἐσχάτης ἀνάμειστον ὄντως τὸ ἐγχείρημα· πλὴν ἀνηνύτω πράγματι σφαλερῶς ἐγχειμένους διαγεῖν λέγων ὁ Ψαλμῶδός· «Κύριε, ἐν ὄργῃ σου συνταράξεις αὐτούς, καὶ καταφάγεται αὐτοὺς πῦρ, τὸν καρπὸν αὐτῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀπολεῖς, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν ἀπὸ υἰῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἐκλίναν εἰς σὲ κακὰ, διαλογίσαντο βουλήν, ἣν οὐ μὴ δύνανται στηῆσαι. Ἰσχυσαν γὰρ οὐδαμῶς τὴν θεομάχον κρατῦναι βουλήν, καίτοι πολλάκις, καὶ διὰ μυρίων ἐπιχειρήσαντες τρώπων ἀφανίσαι τὴν δόξαν Χριστοῦ. Διὸ καὶ τῆθενται νόστος, τοῦτ' ἴστιν ἐκ προσώπου γενόμενοι, καὶ ἐξ ὀφθαλμῶν τοῦ πάντων ὑμῶν, καὶ τῆ φλογί, ἥ ἑξακαύσατα.

Ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον ὃς ἦν τυφλός, καὶ εἶπον αὐτῷ· Δὸς δόξαν τῷ Θεῷ. Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν.

Ἀποστήσαι τῆς εἰς Χριστὸν εὐφημίας τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἰσχύσαντες, ἑτέρω πρὸς τοῦτω μεθοδεύειν ἐπιχειροῦσι λόγῳ, καὶ χρηστῷ τρόπῳ τινὰ τῷ δελεάσματι πρὸς τὸν οἰκεῖον καθέλκειν ἐπιείγονται σκοπῶν, τὸ δὲ μὴδ' ὄλως μεμῆσθαι Χριστοῦ, μήτε μὴ ἀνακηρύττειν αὐτὸν ὡς ἰατρὸν διὰ πολλῶν ἀναπτέθειν ἐκμηχανώμενοι λόγων, πανουργότατα λίαν χρῆναι μὲν δόξαν ἀναθεῖναι τῷ Θεῷ διὰ τὸ θαῦμά φασιν, εὐσεβεῖν ἐν τούτῳ πλαστόμενοι, συνδιακείσθαι γε μὴν καὶ πιστεῦειν αὐτοῖς ἐπιτάττονται, κἂν τῆς ἀνωκάτω πασῶν ἀσεβείας ἀπτέμενοι ἁμαρτωλοὶ εἶναι λέγουσι τὸν ἐπ' ὄλεθρῳ τῆς ἁμαρτίας ἐπιδημήσαντα. Καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τοῦτο συκοφαντίας οὐδεμίαν πανσελῶς παρακομιζουσι τὴν ἀπόδειξιν, περιαντιζόμενοι δὲ καὶ φρονούντες ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα τι καὶ ἐξαισιον διὰ τοῦτο καὶ μόνον τὸ ἠγεῖσθαι λαῶν, τῆ τῶν προσώπων περιφανείᾳ τὴν πίστιν χαρίζεσθαι καὶ καθάπερ ἐν ἐφλήματός τάξει καταθέσθαι διακελεύονται. Τὸ γὰρ, «Ἡμεῖς οἶδαμεν,» τὴν ἀσύγκριτον ὠδίνον ὑπερφίαν ἀλώσεται παρά γε τοῖς τὸν ἑαυτὸν μανθάνοντα (1) βασιανίζουσι νοῦν. Ἄλλ' ἴστι κἀντεῦθεν οὐ μετρίως ἀποθαυμάσαι τὸν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπληκτον νοῦν. Ἀνατιθέναι γὰρ τῷ Θεῷ τὴν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ προστάττοντες δόξαν, ἅτε δὴ καὶ μόνον τῶν τοιούτων ἐργάτην τὸν ἐξ οἰκείας ἰσχύος ἐνεργήσαντα, τοῦ Θεοῦ κατακρίνουσι, καὶ οὐχ ὅπως αὐτοὶ μόνον οἱ τέλανες, συμφρονεῖν δὲ καὶ ἑτέρους ἐπαναγκάζουσι, μόνη δὲ γνώσει τῆ ἑαυτῶν ἀπονέμοντες τὸ εἰδέναι σαφῶς ὡς ἁμαρτωλὸς εἶναι Χριστός, ἀγνωοῦσιν ὅπως τὰ χεῖριστα

A quaquam id certe in sancto Spiritu fecerit, sed loquetur potius in Beelzebul. Quocirca non per Spiritum sanctum erant facta Judaeorum, addiderant enim peccata peccatis⁸¹, ipsi quidem pra omnibus ex incredulitate suis capitibus perniciem arcessentes et in alios porro transmittentes, eos Christum fateri prohibendo. Extremas quippe impietatis illud est, sed eos inani rei frustra affixos ridet Psalmista, dicens : « Domine, in ira tua conturbabis eos, et devorabit eos ignis ; »⁸² fructum illorum de terra perdes, et semen eorum a facie hominum : quoniam declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilium quod non poterunt stabilire⁸³ ; Nequaquam enim potuerunt Deo infensum stabilire consilium, licet innumeris modis Christi gloriam delere aggressi sint. Idcirco positi sunt dorsa⁸⁴, hoc est, a facie repulsi sunt et ex oculis Domini. Jure itaque ambuletis in lumine ignis vestri, et in flamma quam succendistis⁸⁵.

Ἀσαφῶς. Διχαίως πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρός

JK, 24. Vocaverunt ergo eum hominem qui fuerat cecus, et dixerunt ei : Da gloriam Deo. Nos scimus quis hic homo peccator est.

Cum eum impedire non potuissent quominus gloriam Christo daret, alia ratione sibi viam muniunt ad propositum suum, et blanditiis in eum sententiam eum pellicunt; et ut fateatur minime se a Christo curatum esse multis rationibus persuadere conantes, astutissime quidem jubent dare gloriam Deo ob miraculum, in hoc pietatem simulant, sibi tamen suffragari sibi que credere volunt, quamvis extrema cum impietate peccatorem esse dicentibus eum, qui ad avertendum peccatum advenerit. Cujus suae calumniae nullam prorsus fidem faciunt, sed inani de se opinione duntaxat et fastu tumidi, ob id solum fidem adhibere sibi statuunt, quod populis praesint, et quasi personarum id suarum claritati et auctoritati debeatur. Haec enim verba, « Nos scimus, » incomparabilem fastum pra se ferre nemo non animadvertet, qui eumque accuratius illa perpendit. Sed et hinc non parum mirari subit Judaeorum recordiam, qui cum jubeant Deo gloriam reddere ob miraculum, utpote qui solus istiusmodi rerum opifex potestate sua id effecerit, Deum tamen condemnant, quia et alios sibi astipulari cogunt : sed eum suae tantummodo cognitionis esse putent perspicuum habere Christum esse peccatorem, nesciunt se in suum caput pessima statere. Multi quippe legis scientiam venditare soliti, et sacris Litteris intolerabiliter elati, graviores utique poenas daturi sunt ex eo quod cum nosse debeant Christi mysterium

⁸¹ Isa. xxx, 1. ⁸² Psal. xx, 10-12. ⁸³ Ibid. 13. ⁸⁴ Isa. l, 10

(1) Cotelerius (Monum. E. G., II, 585) legit λαθάνοντα et vertit : Haec enim verba « Nos sci-

mus incomparabili fastu surgere apprehendantur ab iis qui mentem ignorantem se perscrutabuntur. Ed. 11.

per legem et prophetas multis **617** modis expressum atque decantatum, spontaneam tamen præ multa ægrotie ignorantiam arripiunt, licet quid agendum sit accurate norint, atque id facere in animo quondam habuerint. Satius quippe erat plebis animos ad mysteriorum Christi comprehensionem edocere, et aliis ad rerum necessarium cognitionem præesse. Sed in verba profusi et arrogantes qui superbe exclamaverunt illud, « Nos scimus, » legis quidem voces repudiantes, doctrinam Mosis et prophetarum pro nihilo ducunt, nec enim revocant ad animum ea quæ per vocem prophetæ prædicta sunt circa tempus adventus Christi. « Tunc enim, inquit, aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet sicut cervus, claudus, expedita autem erit lingua balborum⁶⁶. » Sanatus enim est in piscina Bethsaida paralyticus, cumque octavum et tricesimum annum in sua infirmitate exegisset, sicuti scriptum est, uno Servatoris verbo lectulo expeditus, instar cervi exsiliit, et cum illud ob factum admirationi Jesus esse deberet, Sabbatum idcirco tamen violatum ægre ferebant, et legis transgressionem prætexentes miraculi gratiam maligne elevabant⁶⁷. Sub idem tempus ejecto dæmonio locutus est mutus. Illi vero eo stuporis lapsi sunt, ut ne tantulum quidem fructum inde reportarint. Visum recepit cæcus: propheticum impletum est præconium, vox per Spiritum emissa ad exitum perducta est. Quid porro? ægrescunt his illi rursus, damnant miraculi auctorem, peccati reum faciunt qui Deo digna majestate elucere potest, et qui quod multis retro temporibus expectabatur adesse jam ostendit⁶⁸.

πεπληρωται κήρυγμα, ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος εἰς πέρας ἤχθη φωνή. Καὶ τί; πάλιν ἐπὶ τοῦτοις νοσοῦσιν ἐκείνοι, κατακρίνουσι τὸν θαυματουργὸν, ἀμαρτιαν καθορίζουσι τοῦ θεοπρεπῶς ἐκλάμπειν ἰσχύοντος, καὶ τὸ ἐκ μακρῶν ἄνωθεν χρόνων ἔσεσθαι προσδοκῆθῆν, παρὼν ἤδη δεικνύοντος.

IX, 25. Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio; unum scio, quia cæcus cum essem, modo video.

Duplicem, ut videtur, qui antea cæcus erat a Christo gratiam accepit, quando cum corporis oculis etiam ei mens illustrata est, et jam solis qui a nobis conspicitur fulgorem habet in carnis oculis, radium vero velut sub intellectum cadentem, sancti, inquam, Spiritus illuminationem, intro mittit, et corde suscipit. **618** Audi enim quemadmodum multa in Christum charitate ac dilectione nequissimis magistratibus resistat, et eos propemodum ebrios scite objurget, simulque sermonem conjuncta verecundia temperans et gradui præfecturæ debitum honorem reddens, apposite dicat: « Si peccator est, nescio; » neque tamen idcirco dicimus ignorasse cæcum annon esset peccator Christus, potius existimabimus eum talibus illos affari. Et forsitan ita loquatur: Stare quibus non est fas coactus præter consilium meum

Α τῆς οἰκειας καθορίζουσι κεφαλῆς. Πολλοὶ γὰρ ταῖς νομομαθείαις ἐπαυχεῖν ἐβώθητες, καὶ τοῖς ἱεραῖς ἀφορητικῶς ἐπισοβαρῶμενοι Γράμμασι, μελίζονα δὴ πάντως ἀποτίσασαι δίκην ἐξ ὧν μὲν εἰδέναι τὸ ἐπὶ Χριστῷ μυστήριον διὰ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν πολυειδῶς ἐκτυπούμενόν τε καὶ βούμενον, αὐτόκλητον δὲ διὰ πολλῆς ἄγαν τῆς βραθυμίας ἀρπάζοντες ἄγνοϊαν, εἰ καὶ εἰδότες μὲν ἀκριβῶς γε μὴν ὅπερ ἔδει ὄρῶν καὶ μάλιστα προθύμως ἐθειήσαντες ποτε. Παιδαγωγεῖν γὰρ ἔδει τῶν ἀγελαίων τὸν νοῦν πρὸς κατάληψιν τῶν ἐπὶ Χριστῷ μυστηρίων, καὶ πειραῶσθαι μᾶλλον καθηγεῖσθαι τῶν ἄλλων πρὸς ἐπίγνωσιν ὧν ἔδει μαθεῖν. Ἄλλ' οἱ πλατεῖς εἰς λόγους, καὶ δεινοὶ πρὸς ἀλαζονείας, τὸ, « Ἡμεῖς οἶδαμεν, » πολὺ λλαν ἀπηχευσίμενως ἀναδοήσαντες, τὰς μὲν τοῦ νόμου παρωθοῦντες φωνὰς, οὐδὲν τὰ Μωσαίως εἶναι λογίζονται, ὅχλος δὲ ἄλλως αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐκ προφητῶν εἶναι δοκεῖ· τίθενται γὰρ εἰς διάνοϊαν οὐδαμῶς τὰ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς ἔσεσθαι προηγγελμένα κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ· Ἔότε γὰρ, φησὶν, ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὅσα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείψεται ὡς ἑλαφος ὁ χαλδῆς, καὶ τρανῆ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων. » Θεραπείαται μὲν γὰρ ὁ παράλυτος ἐπὶ τῇ κολυμβήθρῃ τῇ Βηθεσά, τριακοστὸν δὲ καὶ ὄγδοον ἔτος διατετελεχῶς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται, ἐν τῷ Σωτῆρος ῥήματι τὸ κλινίδιον ἀφελὶς ἐλάφου δίκην ἐξήλατο· καὶ ἐπ' ἐκείνῃ θαυμάσαι δεόν τὸν Ἰησοῦν, τὴν ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ λύσιν ἐβρήκον, καὶ παραθεσῶσθαι τὸν νόμον διατεινόμενοι, τὴν ἐπὶ τῷ θαύματι κατεσοφίζοντο χάριν. Ἐκδηθέντος δὲ τότε δαιμονίου λελάληκεν ὁ κωφός. Οἱ δὲ πρὸς οὕτω δεινὴν ἀσυνεσίαν ἐξώλισθον, ὡς μὴδὲ βραχίλιαν ἐντεῦθεν ἀποκερδάναι τὴν δυνάμιν. Ἀνέβλεψεν ὁ τυφλὸς, προφητικὸν

κατεσοφίζοντο χάριν. Ἐκδηθέντος δὲ τότε δαιμονίου λελάληκεν ὁ κωφός. Οἱ δὲ πρὸς οὕτω δεινὴν ἀσυνεσίαν ἐξώλισθον, ὡς μὴδὲ βραχίλιαν ἐντεῦθεν ἀποκερδάναι τὴν δυνάμιν. Ἀνέβλεψεν ὁ τυφλὸς, προφητικὸν

Ἄπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος· Εἰ ἀμαρτωλὸς ἔστιν οὐκ οἶδα· ἐν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω.

Διττὴν, ὡς ἔοικεν, ὁ ποτὲ τυφλὸς συνεκομίσατο χάριν παρὰ Χριστοῦ· συναλαμπρύνθη γὰρ αὐτῷ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς· καὶ ὁ νοῦς· καὶ ἡλίου μὲν τοῦ καθ' ἡμᾶς τὸ σέλας ἐν σαρκικῶς ἔχει τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀκτίνα δὲ ὡςπερ τὴν νοητὴν, τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος λέγω φωτισμὸν, εἰσοικίζεται· πρὸς τὸ εἶσως τε καὶ ἐν καρδίᾳ λαμβάνει. Ἄκουε γὰρ ὅπως ταῖς τῶν ἡγουμένων βδελυρίαις ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἀντιστατεῖ, καὶ μονονουχὶ μεθούσῃ τε καὶ διαβρίπτουμένῃς εὐφρῶς ἐπιπλήττει, αἰδοῖ δὲ συμμέτρῳ συνυφάνας τὸν λόγον, καὶ τῇ τάξει τῆς ἡγεμονίας ἀναθεῖς τὸ χρεωστούμενον, ἐν ἡβῇ φησὶν· « Εἰ ἀμαρτωλὸς ἔστιν οὐκ οἶδα »· καὶ οὐ διὰ τοῦτέ φαμεν ἡγνοχέναι τὸν ἄνθρωπον, ὡς οὐκ ἦν ἀμαρτωλὸς ὁ Χριστὸς, οἰησόμεθα δὲ πως αὐτὸν τοιαῦτά τινα πρὸς ἐκείνους ἀναφωνεῖν. Λεγέτω γὰρ οὕτω τυχόν· Στέργειν ἂ μὴ χρῆν ἀβουλήτως ἀναγκαζόμενος οὐκ ἀν-

⁶⁶ Isa. xxxv, 5. ⁶⁷ Joan. v, 1 seqq. ⁶⁸ Matth. ix, 32 seqq.

ἔσομαι συκοφαντεῖν τὸν ἐμὸν εὐεργέτην, οὐ συνδικαίσομαι τοῖς ἀτιμάζουσιν ἐθέλουσι τὸν ᾧ πάσα χρεωστεῖται τιμῇ. Ἀμαρτωλὸν οὐκ ἐρῶ τὸν οὕτω θαυματουργὸν, πονηρὰν οὐκ ἐποίησα ψῆφον τῷ δρᾶν ἰσχύοντι τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἔβ' με τοῖς παρ' ὑμῶν συγκατανεῦσαι λόγοις ἐν ἐμοὶ τὸ θαῦμα βλέπομενον τυφλὸς ἤμην, καὶ βλέπω, οὐχ ἑτέρου λέγοντος τὰ ἐκείνου πεπίστευκα, οὐχ ἀπλῶς ὀφθαλμοὺς διαρπάζομαι διηγῆμασιν, οὐ τὰ ἐφ' ἑτέροις ἐπεισὶ μοι θαυμάζειν κατορθώματα. Αὐτὸς ἐγὼ, φησὶ, τῆς ἐκείνου δυνάμεως ἢ ἐπιδειξίς ἔστηκα βέλπαι ὁ κάλαι τυφλός, εἰκὼν ὡσπερ τις τῆς ἐκείνου φιλανθρωπίας τὸ κάλλος ἐπιδεικνύουσα, καὶ τῆς θεοπροποῦς ἐξουσίας τὸ μέγεθος ἐξαστρέπτουσα. Τοιοῦτόν τι οὖν ἐφηρμύσθαι προσήκειν ὑπολαμβάνω τοῖς τοῦ ἀναδλίψαντος λόγοις. Τὸ γὰρ εἰπεῖν μὲν « Εἰ ἀμαρτωλὸς ἐστίν οὐκ οἶδα, » παραχρῆμα δὲ τοῦτο συνεῖρετο. « Ἐν οἶδα, οὐ τυφλὸς ἤμην, καὶ ἄρτι βλέπω, » οὐχ ἀπλήρως θεωρίας, ἀλλὰ καὶ σφόδρα σοφῆς ὑπόνοιαν εἰσφέρει.

Εἶπον οὖν αὐτῷ πάλιν; Τί ἐποίησέ σοι; πῶς ἠνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμοὺς;

Φιλοπευστοὺσι πάλιν καὶ τὸν τῆς θεοσημείας διερευνοῦσι τρόπον, οὐκ ἐκ φρονέος ἀγαθῆς, ἢ χρηστομαθείας, τὸ πρᾶγμα ποιούμενοι, ἀλλὰ καίτοι ζημίας ἀπάσης . . . . . καὶ παντὸς κακοῦ ἐπέκεινα τιθέντες, καὶ λογιζόμενοι τὸ ὑπὸ τοῦ τῶν ὄντων εὐφημῆσθαι Χριστὸν, ταῦτα πάντα πάλιν ἀνασκαλεύουσιν, οἰόμενοι πως τὸν ἀνθρώπον οὐ ταυτολογῆσιν ἔτι, διαπασεῖν δὲ πως περὶ τοῦ πράγματος ἐξήγησιν, καίτοι τοῖς πρότερον ἔχων ἐναντίως εἰπεῖν, ἵνα τῆς διαφωνίας ἐπιδραξάμενοι, πεπλασμένον τινὰ, καὶ ψεύστην αὐτὸν ἀποφήναιαν. Διελογίζοντο γὰρ οἱ ἐπὶ πολλῇ σφόδρα συνέσει κατοφρωμένοι ἐν φιλαίς τοῦ ἀνθρώπου φωναίς τὴν τοῦ παραδόξου σώζεσθαι δύναμιν, καὶ οὐ μάλλον ἐν τῷ πεπράχθαι διαφαίνεσθαι. Οἶμαι δὲ τι καὶ τοιοῦτον αὐτοὺς ὑπομεῖναι πάλιν, οἱ μισοῖν ἀδικίως οὐ καταναρκῶντές τινας, ὅταν ἐκπύθωνται τῶν αὐτοῖς δεδραμένων, εἶτα τοῦτο μὴ δικαίως πεπράχθαι δοκεῖ, οὐχ ἀπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις αὐτὸ παρὰ τῶν ἐξηγουμένων ἐπατεῖν ἐθέλουσιν, ἀκονῶντες ὡσπερ εἰς ἐξυτέραν κίνησιν βραδύνοντά πως τὸν ἐπ' ἐκείνον θυμὸν. Δυσωπεῖ γὰρ αὐτὸ τὸ συνειδὸς ἐξελέγchon τὰ ἐν ἡμῖν, καὶ τῆς ἀδικίας κατηγορῶν οὐ παύεται, κἂν ἐκ προσπαθείας ἡδύ πως φαίνεται τὸ ἀδικεῖν. Ἀνακισθοῦσι τοίνυν, καὶ οὐχ ἐκόντα παροτρύνουσιν εἰς τὸ καὶ εἰσαυθίς ἀνακυκλοῦντα αὐτὸν, καὶ δὲ τῶν αὐτῶν ἔρχεσθαι λόγων τὸν θεραπευμένον μονονοῦχι διανεύοντες ἀλλήλοις καὶ λίαν ἐπιτηρεῖν διακελευόμενοι εἰ μὴ πέπρακται τι τῶν ἐξω νόμου διὰ τὴν ἐν Σαββάτῳ θεοσημείαν. Ἀγριαίνοντα γὰρ τὸν ἐν αὐτοῖς θηριοπρεπῆ λογισμόν κατάγχει τὸ συνειδὸς, χαλινὸν ὡσπερ ἐπιφέρον καὶ οὐχ ἐκοῦσι τὸ ἐλεγχον.

Ἀπεκρίθη αὐτοῖς· Εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκοῦειν;

Περὶ τὸν ἤδη φαίνεται, φησὶ, τὸ καὶ εἰσαυθίς εἰπεῖν εἰς ἀπειθείς ἀκοάς, εἰκατόν δὲ σφόδρα τὸ καὶ κλειστακίς ὑμᾶς περὶ τούτων διερωτῆν, οἳ γε ὡφε-

A et voluntatem, non sustinebo calumniari benemeritum de me, nec induam affectus eorum qui dedecorare cupiant eum cui omnis honor debetur Peccatorem non dicam tanti miraculi factorem, nec iniquo calculo premam illum qui quæ Dei sunt potest efficere. Quod in me cernitur miraculum, vestris assentiri sermonibus non me sinit; cæcus eram, et video, non alio referente facta ejus credidi, non abreptus sum alienis narrationibus, quæ in alio facta sunt mirari mihi non subit. Ipse ego, inquit, ipsius vis ac potentia documentum exsto: ecce video qui olim eram cæcus, velut imago quædam pulchritudinem ejus humanitatis expromens, et potentia Deo dignæ magnitudinem instar fulgetri coruscantis ejaculans. Tale quiddam convenire existimo verbis ejus qui visum receperat. Siquidem dicere: « An peccator sit nescio, » et statim subjungere illud: « unum scio quod cæcus eram et jam video, » non simplicis cujusdam considerationis, sed valde cordati hominis conceptum includit.

IX, 26. Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

Rursus cupide sciscitantur divini miraculi modum, non bono quidem animo neque discendi studio id agentes, sed cum omnis noxæ malique exortem Christum statuerent, putarentque eum ab aliquo benedicti, cuncta hæc subinde ingerunt, existimantes hominem suis dictis non staturum, sed aliqua in re titubaturum, et prioribus contraria dicturum, ut, arripientes hanc variationis occasionem, eum planum quemdam et impostorem declarent. Sic enim ratiocinabantur homines superciliosi et opinione scientiæ inflati, miraculi vim in nudis constare cæci verbis, et non in eo quod factum esset apparere. Deinde 619 arbitror et tale quiddam illis usuenisse, quale solet iis qui aliquem injuste oderunt, qui cum percontati fuerint aliqua ejus facta, nec ea justa videantur, non semel, sed sæpius idem a narrandis audire cupiunt, iram in eum segniorem velut ad graviorem impetum exacuentes. Terret enim conscientia nos redarguens, et injustitiam incusare non cessat, quamvis ex affectu dulcis nobis quodammodo videatur injuria. Instigant igitur, et vel nolentem cæcum adigunt ut eadem ipsa identidem repetat, quasi se invicem nutibus monentes ut observent annon aliquid extra legem admissum sit, propter divinum illud signum factum in Sabbato. Effertur enim eorum animum conscientia comprimit, increpationem freni cujusdam instar adhibens etiam in vitis.

IX, 27. Respondit eis: Dixi vobis jam, et non audistis: quid iterum vultis audire?

Superfluum jam videtur, ait, hæc incredulis auribus instillare, vanum item vos toties me de his rebus percontari, qui nequaquam inde meliores

evasisis, licet edocti atque persuasi, et jam retocere me jubetis eosdem sermones haudquamquam in bonum finem, ut experimentum satis probat. Per hæc enim ostendit cæcus Pharisæus valde insanire, qui aures a veritate avertant, ut scriptum est⁹⁹, et quasi de violata lege sine causa indignentur, ideoque eum qui auctori miraculi benedicere velis, accusatoris personam in illum induere jubent, aut cum eum laudatorem et admiratorem esse putarent : id enim eis reversa propositum erat ; nam indifferens prorsus iis erat ac pro nibilo habebatur legis transgressio ; idcirco, relicto recto iudicio, suæ tantum opinioni ac libidini obsequabantur, non recordantes Dei dicentis : « Labia sacerdotis loquantur, et custodiant iudicium, et legem requirant ex ore ejus » .

IX, 27. *Nunquid et vos vultis discipuli ejus fieri ?*

Confessus est palam demum et sine ulla dissimulatione se factum esse discipulum si non verbi, attamen miraculi, et credidisse jam præter opinionem facultatem **620** videndi in locum disciplinæ consecutum. Dicendo enim : Nunquid vos vultis ejus esse discipuli ? suam ipsius mentem relexit, tanquam jam contenti esse adeoque facti, meditantque quodammodo, etiam ante fidem adeptam, illud : « Gratis accepistis, gratis date » , ipsos instituit et admonet ut ad salutaria et cuncta sibi impigre accingantur. Præclare igitur observavit id quod in Proverbiorum libro scriptum est : « In aures audientium loquere » . Quinetiam videtur aliquid in his abditum significare. Quid autem illud sit, paucis dicam. Erant quidam ex principibus populi qui norant Christum quidem esse revera miraculi auctorem, sed abditam adhuc intra se cognitionem ejus servabant ; ejus rei testis nobis erit sapiens ipse evangelista dicens, principes quidem nosse ipsum esse Christum, sed propter Pharisæos veritosis confiteri. Id ipsum etiam testabitur Nicodemus aperte clamans, et ad Dominum nostrum Jesum Christum dicens : « Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister ; nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo » . Sciebant itaque nonnulli, deque

Α λαιθε μιν τὸ παράπαι οὐδὲν, καίτοι μαθήτοες καὶ πεπεισμένοι, ἀναλίττειν δὲ με καὶ τὸν τοῖς αὐτοῖς προστάτετε λόγους ἐπ' οὐδὲν ἑὸν χρησίμειον, ὡς ἡ καίρα βοᾷ. Ἐλέγχει γὰρ διὰ τούτων τοὺς Φαρισαίους ὁ θεοραπτυσμένος δις ἀνοηταίνουσι κομῶν τὴν μὲν ἀνοήν ἀποστρέφοντες ἀπὸ τῆς ἀληθείας, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπὶ δὲ τῷ λελύσθαι τὸν νόμον οὐκ εὐλόγως παρωργισμένοι, διὰ τε τούτων τὸν εὐφημῆν ἐθέλοντα τὸν τραπουργὸν ἐν κατηγορίῳ τάξει εἶναι κελύοντες, ἢ θαυμαστὴν ἀπάργειν ὑπελαμβάνοντες ἦν γὰρ αὐτοὺς ἀληθῶς ἐν κείνοις ὁ σκοπεῖς, ἐπειπερ αὐτοῖς ἀδιάφορον παντελῶς, καὶ ἐν λόγῳ τοῦ μετένδῃ τῆν τοῦ νόμου παράδοσις· διὰ τῶν αὐτῶν τὰ δίκαια κρῖνειν παρωσάμενοι, πρὸς τὸ δοκῆν ἐτραπῶντο μόνον, καίτοι λέγοντες ἀμνημονούτας Θεοῦ· « Χεῖρα ἱερέως λαλήσεται, καὶ φυλάξεται κρῖσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. »

Μὴ καὶ ὑμεῖς μαθηταὶ αὐτοῦ θέλοτε γενέσθαι ;

Ὁμολόγηκεν ἤδη σαφῶς, καὶ ὑποστολῆς ἀπάσης ἐξηρημένης, ὡς εἰ καὶ μὴ καὶ λόγῳ τυχόν, ἀλλ' οὖν ἐμαθητεύθῃ τῷ θαύματι, καὶ πεπιστευκῆν ἤδη παραδόξως τὸ βλέπειν ἐν διδασκαλίᾳ τάξει λαθῶν. Ἐν γὰρ δὴ τῷ πρὸς κείνους εἰπεῖν· Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε μαθηταὶ αὐτοῦ γενέσθαι ; τὴν οἰκίαν ὡς περ προεκάλυψε γνώμην, ὡς ἤδη θελήσωντός τε καὶ γεγονότος· μελετῶν δὲ τρέπον τινά, καὶ πρὸ δλοκλήρου τῆς πίστεως τὸ· « Δωρεᾶν ἑλάβετα, δωρεᾶν δότε, » ἠγυρέπισται τάχα, καὶ λίαν ἀφθῶνος εἰς τὸ παιδεύειν αὐτοῖς ἀοκνῶτατα τὰ λωσιτελῆ ἐτοιμάζεσθαι.

Τετάρτηκεν οὖν ἄρα, καὶ σφόδρα καλῶς τὸ ἐν βίβλῳ φαρσιμαίων· « Εἰς ἕνα ἀκούοντων λέλει. » Ἔσκε δὲ πως ἀπαινίτεσθαι διὰ τούτων λαληθῶς τι καὶ κεκρωμμένον. Καὶ τί τοῦτο, ἐν βραχέσιν ἐρῶ. Ἦσαν τινες ἐν τοῖς ἡγουμένοις οἱ διεγνώκεισαν μὲν οὐ Χριστὸς εἶναι κατὰ ἀλήθειαν ὁ θαυματουργῶν, κεκρωσμένην δὲ ὡς περ ἐν ἰδίῃ τὴν ἐπ' αὐτῷ κρύπτοντες γνώσιν ἐτι πολλοὺς διελάνθανον· μερτυρήσει δὲ καὶ ἡμῖν αὐτῶς ὁ σοφὸς λέγων εὐαγγελιστής, ὅτι ἐγνωσαν μὲν οἱ ἄρχοντες, ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ Χριστὸς, διὰ γε μὴν τοὺς Φαρισαίους οὐκ ὁμολόγουν. Ἐπαγωνιεῖται δὲ πῶς, τοῖς περὶ τούτου λόγοις καὶ ὁ Νικαῖος διαρρήδην ἀναβοῶν, καὶ λέγων πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· « Ραββί, οἴδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, καὶ οἱ ἀδελφοὶ δύνανται ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖν ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ἢ ὁ Θεὸς μετ' αὐτοῦ. » Ἦδασαν οὖν ἄρα ἐπὶ ἀρχόντων τινες, καὶ διαταρῦλλητό σῶς ; ὁ περὶ τούτου λόγος ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰερουσαλήμ, ἐγκωμῆμα μὲν τοὺς ἄρχοντας ἢ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς ὑπονοεῖ, μὴ μὴν καὶ ὁμολογεῖν οὐ βούλεσθαι διὰ βασιλείαν καὶ φθόνον. Ὅτι δὲ ἀληθῆς καὶ τοῦτο ἔστιν, ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξομεν τῶν εὐαγγελικῶν Γραμμάτων. Αὐτὸς γὰρ ποῦ φησὶν ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὡς εἰστήκει μὲν διδάσκων ὁ Ἰησοῦς ἐν αὐτῷ τῷ νῶν, καὶ ὅσα τὸν νόμον ἑδοκεῖ λυπεῖν κατὰ γε τὴν τῶν

⁹⁹ II Tim. iv, 4. ¹⁰⁰ Malach. ii, 7. ¹⁰¹ Joan. ii, 3. ¹⁰² Prov. xxiii, 9. ¹⁰³ Joan. iii, 2.

ἀπροσμέλων ὑπόνειον ἐξηγούμενος, οὐδὲν δὲ τὸ παράπαν οἱ τῶν Ἰουδαίων ἡγούμενοι κινήσαντες, ἀλλ' οὐδὲ ὅσον εἰπεῖν ἀποτολήσαντες φῆσαι λόγον· Ὡς οὗτος, ἢ παύσαι διδάσκων τὰ τοὺς πάλι νόμοι ἀπέδοντα, ἐν ὑπόνοια παρά τοὺς ὄχλους ἐγίνοντο τῆ καὶ ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένη. Καὶ γοῦν, καθὰ γέγραπται, Ἐλεγόν τινες τῶν Ἱεροσολυμαίων· Ἐ οὗτος οὗτος ἐστίν, ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; Ἴδε παρρησία λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. Μὴ ποτε ἐβρωσαν οἱ ἄρχοντες ὅτι οὗτος ἐστίν ὁ Χριστός; ἢ Μονουχὶ γάρ, φησὶν οὗτος, Ἰσακν οἱ καθηγῆσασθαι λαχόντες ὡς αὐτὸς ὄντως ἐστίν ὁ Χριστός. Ἰδοὺ καίτοι φωνῆ νομιζόμενοι κατ' αὐτοῦ κολούντες μετὰ πολλῆς ὄραν τῆς παρρησίας, οὐδὲ φιλοῖς ἐπισκῆπτουσι λόγοις. Τοναύτης τοιγαροῦν ὑπόνοια διεσπαρμένης ἀνά πᾶσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐξεπίθετό ποτε καὶ ὁ τυφλὸς, καὶ εἶχεν ἐν ὧσ' τὸν ἐπὶ πούτοις λόγον. Χαριθῶτως οὖν ἔπραττόν τινα διελέγχεον φησὶν· Ἐ ἀρὰ μὲ μάτην τοὺς θαῦμα προστάττετε, ἢ σφόδρα παιδοῦσθε τὴν καθ' ἡθουλήν ἐξηγήσαν, διαψώντες μὲν ἡδὴ τὴν ὑπ' αὐτῷ μαθητεῖαν, ἀλλήλους δὲ ἐκιδουσιπούμενοι, καὶ ἀχάριστον προτιμώντες αἰδῶ τῆς οὐταὶ ἀγαθὰςτου γνώσεως;

Καὶ ἐλοιδόρησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον· Σὺ μαθητῆς ἐπαίνοσ ἐγ, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσῶος ἐσμὲν μαθηταί;

Ἐπογελεῖ τρέπον τινα τοῦτο λέγων ὁ εὐαγγελιστοῆς. Ὅρα γὰρ τοὺς ἱερᾶσθαι λαχόντας ἀποπληξίας εἰς τοῦτο κατοικήσαντας, ὡς λοιδωρίας ἠγεῖσθαι χρῆμα τὸ οὕτω εεπῶν, τὴν ὑπὸ Χριστοῦ ὄντων παιδαγωγίαν, ἥς εἰς ἀξέμεραστον ἵοντες ἀγάπην φασὶ τῶν ὄντων τινέσ, αἰ· μὲν ὅτι Ἐ ἴσ' γλυκῆτα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου· Ἐ ἕτεροσ δὲ πάλιν, ὡς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν περὶ τῶν ἀπειθῶντων αὐτῷ· Ἐ Συνέλεσον αὐτοῦσ, καὶ ἔσται ὁ λόγος σου ἐμοί εἰς εὐφροσύνην, καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ χαρὰν καρδίαν μου. Ἐ Ἄλλ' οὐδὲν τῶν ἱερῶν μεταποιούμενοι λόγων, τὸν ὑπὸ Χριστοῦ παιδαγωγούμενοι, καὶ δι' αὐτὸ δὴ καὶ τοῦτο μόνον οὐκ ἀνεγκλήτως εἶναι νομιζουσιν, ἀληθῆ δὲ καθ' ἑαυτῶν καὶ ψηφοφοροῦντες δόγματα, διδάσκαλον μὲν τῷ τυφλῷ τὸν Χριστὸν ἀπονέμουσιν, ἑαυτοῖσ δὲ Μωσῆσ. Καὶ γὰρ δὴ καὶ ὄντως καταρωτίσθη μὲν τὰ ἔθνη παρά Χριστοῦ διὰ παιδούσεωσ εὐαγγελιστικῆσ, ἐναπέθανε δὲ τοῖσ διὰ Μωσῆωσ τύποισ ὁ Ἰαραθλ, καὶ τῆ τοῦ γράμματος ἐνεχώσθη σκιᾶ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλοσ περὶ αὐτῶν ποί φησιν· Ἐ Μέχρι γὰρ σήμερον ἦν ἴκα ἀναγινώσκηται Μωσῆσ, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κείται. Ὅτι δὲ καὶ εἰς τύπον τῶν ἔθνῶν τὴν ἐπὶ τῷ τυφλῷ καθάπερ ἐν εἰκόνι καταγράφομεν ἱστορίαν, τὰ ὡσ ἐν τύπῳ τὰ κατ' αὐτὸν εἰς τὴν ἐπ' ἐκαίνοισ ἀλήθειαν μεταπλάττοντες, οὐκ ἀμφίβολον· πλὴν ἐκαίνο σημαιωτέον, ὅτι χρῆμα τερπνόν, καὶ πάσης εὐκλείαν ἀνάμεστον ὁ διὰ Χριστὸν ὄνειδισμόσ. Δι' ὧν γὰρ ὄνται χρῆναι λυπεῖν οἱ διώκειν οὐ παραιτούμενοι τοὺσ ἀγαπιόντασ αὐτῶν, διὰ τούτων αὐτῶν οὐκ εἰδότεσ εὐφραίνουσι, λαμπροτέροσ δὲ μᾶλλον αὐτοῦσ ἀποφαίνουσι ἕπερ ἀληθῶσ ἀδικεῖν ἰσχύουσι. Κατασμηκρύνονται δὲ, ὡσ εἰκόσ, οἱ πανώλεισ Φαρισαῖοι τὰσ ἐαυτῶν κεφαλὰσ, ἵνα μὴ λέγω Χριστὸν, περὶ μὲν αὐτοῦ, τὸ

A primum est, dicebant ex Hierosolymitibus aliqui: « Nonne hic est quem querunt interficere? Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Nunquid vero cognoverunt principes quia hic est Christus? » Propemodum, inquit, sciunt principes eum revera Christum esse. Ecce haec ei eadem machinantur multa cum libertate in eum debauchantes, tamen ne verbo quidem tenuis ipsum objurgant. Cum ergo ea suspicio per totam Jerusalem increbuisse, id aliquando caecus inaudierat, eamque sermonem auribus hauserat. Scite igitur eos quodammodo redarguens ait: An me frustra eundem sermonem repetere et miraculum subinde laudare, vobisque gratam narrationem iterare jubetis, ut vos ad eum discipulos applicatis, cum vos interim pudore detereamini, et ingratis veterandiam tam admirabili cognitioni praefertis?

αὐτοῦσ ἀναμηνύσασθαι λέγουσ, καὶ ἀνομεῖν τὸ ἥθουλήν ἐξηγήσαν, διαψώντες μὲν ἡδὴ τὴν ὑπ' αὐτῷ μαθητεῖαν, ἀλλήλους δὲ ἐκιδουσιπούμενοι, καὶ ἀχάριστον προτιμώντες αἰδῶ τῆς οὐταὶ ἀγαθὰςτου γνώσεως;

IX, 28. Maledixerunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus.

Subsannat quodammodo hoc dicens evangelista. Cerne enim eos, quibus sacrificandi vires demandata erant, eo stuporis delatos ut rem tam sanctam, Christi nimium doctrinam traducant, cuius amore capti sancti nonnulli aiunt: « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel et favum orationis! »; » Alter vero velut ad Dominum nostrum Jesum Christum de infidelibus: « Consumma eos, et erit mihi verbum tuum in laetitiam, et exultationem, et gaudium cordis mei! » Sed divinos sermones nihil morari, eum qui a Christo instituitur vel hoc nomine culpandum existimant, adeoque vera contra seipos sciscientes placita, doctorem Christum caeco, sibi vero Moesem attribuunt. Siquidem gentes a Christo per doctrinam evangelicam illuminatae sunt, Israel vero in figuris Moisaicis mortuus est, et umbra litterae defensus. Propterea et Paulus de ipsis alicubi ait: « Usque enim in hodiernum diem, cum legitus Moyses, velamentum positum est super cor eorum. » Quod autem in figuram gentium historiam caeci velut imagine delineamus, ejus typum ad veritatem quam in illis est transferentes, dubium non est; sed notandum rem esse delectationis et gloriae plenam propter Christum opprobrium pati. Per quos enim persecutores diligentibus ipsam dolorem inferre se putant, per haec eadem etiam necii exhilarant, et multo plus eis splendoris quam nocementi afferunt. Deprimentes vero, ut par est, sua ipsorum capita nefarii Pharisei, ne dicam Christum, de ipso, hoc, illius, per contemptum profertur, ipsi vero intolerabili fastidiat, stulte dicunt: « Nos Moysi discipuli sumus. »

¹⁹ Joan. vii, 26. ²⁰ Psal. cxviii, 405. ²¹ Jerem. xv, 16. ²² II Cor. iii, 15. ²³ Joan. ix, 28.

ἐκείνου φασίν, ἐκπλατυνόμενοι δὲ ὡσπερ εἰς ἀλαζονείαν ὑπέροχον, ἀνοήτως λέγουσιν· « Ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσῆος ἐσμὲν μαθηταί. »

IX, 29. *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus : A hunc autem nescimus unde sit.*

Superbe et insolenter se gerunt denuo, familiarum et gratissima sibi armati dementia, et præfracta impudentia tumidi, « Nos scimus, » inclamant. Cum autem addant, « quia Moysi locutus est Deus, » eum idcirco valde honorandum esse statuentes, alio modo rursus ei contumeliam inferunt pro nihilo habentes ejus placita. Stulte quippe condemnant quem nondum agnoscunt, imo vero postquam eum cognoverunt impie dedecorant, tametsi hoc velat quemquam injuste aliquid facere aut omnino damnare. Tale vero quiddam rursus aiant : ~~Omnia enim~~ locutus est ad Moysen Deus : leges quasdam per eum præscripsit, neque ulla ratio quemquam sinit de his dubitare. Ergo sacrarum Litterarum transgressor est, qui traditis ab eo contraria sentit, et statutum de Sabbato aperte violatum est. Quippe in Sabbato curatio facta est : ejus rei manifestum ac damnatum non nosse æquum est. Non sine causa dicimus ipsum divinam non servasse legem. Igitur quando hæc dicunt de Christo, « Nescimus unde sit, » non hæc dicunt tanquam nesciant quis et unde sit, nam alias confessi disertè comperiuntur se eum nosse. « Nonne hic, aiunt, est fabri filius, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit, quia de cælo descendi? » Non igitur tanquam in significatione ignorantie accipimus istud, « Non novimus istum unde sit, » sed velut ab eorum arrogantia profectum considerabimus. Despuentes enim illum, ac prorsus nihili facientes, ejusmodi vocem de eo proferunt. Forte et illud etiam indicant; nam contemplationum ratio altius quiddam scrutari nos cogit. Scimus, inquiunt, Deum locutum esse Mosi, ideo confestim credamus his quæ per illum locutus est, et servemus quæ a Deo mandata sunt : hunc vero non novimus, quippe ad eum Deus locutus non est, neque tale quidquam de eo constituimus. Verum oportebat Phariseis, licet vana opinione sapientie et divinarum litterarum cognitionis tumidis, 623 illud in mentem venire, Deum et Patrem, cum per sapientissimum Moysen prædicat tanquam venturum tempore suo Jesum, sic loqui : « Prophetam suscitabo eis ex fratribus eorum, sicut te : et dabo verba mea in ore ejus, et loquetur iis secundum quod mandabo ei. Et homo, qui non audierit quæcunque locutus fuerit propheta ille in nomine meo, ego vindictam sumam de eo. » Nam Judæos ita jure aliquis compehaverit : Vos quibus incredulitas tantum cordi est, si Moysis sermonibus illico fidem adhibetis, quia locutus est ei Deus, qui non id facere in Christo etiam oportebat, cum palam clamantem audiat : « Verba quæ ego loquor non sunt mea,

Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσῆϊ λελάληκεν ὁ Θεός· τούτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν.

Ἀπαυθαβίζοντες πάλιν, ἔπλον ἔχοντες τὴν αὐτοῖς συνήθη καὶ φιλεστάτην ἀπόνοιαν, καὶ ἐπ' ἀθραύστοις ἀναισχυνταῖς σοβαρευόμενοι, τὸ « Ἡμεῖς οἴδαμεν » ἀναφθέγγονται. Προσθείντες δὲ, « ὅτι Μωσῆϊ λελάληκεν ὁ Θεός, » διὰ τε τούτου τιμῆν ὅτι κρείτοι καὶ σφόδρα διεγνωκότες αὐτὸν, ἐτέρῳ τρόπῳ πάλιν ὑβρίζουν. . . . ἐν οὐδενὶ τὰ ἐκείνου τιθέντες δόγματα. Κατακρίνουσι γὰρ ἀσυνέτως, ὃν οὕτω γινώσκουσι, καίτοι μᾶλλον δὲ καὶ μαθόντες δυσσεβῶς ἀτιμάζουσι, καίτοι τοῦ νόμου τὸ ἀδίκως ἐξείναι τισιν ἀπηγῆς τι δρᾶν ἢ ψηφίζεσθαι παντελῶς ἀποφάσκοντες. Τοιοῦτον δὲ τί φασὶ καὶ διὰ τούτου πάλιν· Ὁμολογουμένως λελάληκε πρὸς Μωσῆα ὁ Θεός· οὐδεὶς ἐπὶ τούτῳ λόγῳ ἐνδοιάζειν ἀναπαίθων, τινὰς νόμους ὠρίαστο δι' αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἐφ' ἐκάστῳ τῶν πρακτικῶν τέθεικεν δρους. Παραβάτης οὖν ἄρα, φησὶν, τῶν ἱερῶν Γραμμάτων, ὁ τοῖς δι' ἐκείνου φρονῶν τάναντία, καὶ λέλυται σαφῶς ὁ ἐπὶ τῷ Σαββάτῳ θεσμός. Ἐθεραπεύθη γὰρ ἐν Σαββάτῳ· τὸν ἐπὶ τούτοις ἀλόγῳ, καὶ καταγνωσμένον οὐκ εἰδέναι δίκαιον. Εὐλόγως ἤδη φαμὲν ὅτι τὸν θεῖον οὐ τετήρηκε νόμον. Οὐκοῦν ὅτε λέγουσι περὶ Χριστοῦ, τὸ, « Οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν, » οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες τὸ τίς ἢ πόθεν ἐστὶ τὰ τοιαῦτά φασιν· ἀλλίσκονται γὰρ ἐτέρωθεν διαβήθην ὁμολογήσαντες· εἰδέναι τὰ ἐπ' αὐτῷ. Οὐχ οὕτως γὰρ ἐστὶν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός, οὗ ἡμεῖς τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα οἴδαμεν; Πῶς οὖν λέγει ὅτι Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; » Οὐχ ὡς ἀγνοῦντες οὖν ἄρα σημαντικῶν ἐκδεξώμεθα τὸ, « Οὐκ οἴδαμεν τούτον πόθεν ἐστίν, » ἀλλὰ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀλαζονείας καρπὸν ἐπαθρήσομεν. Περιπτύοντες γὰρ αὐτὸν, καὶ ἐν τῷ μηδενὶ τὸ παράπαν λογιζόμενοι, τὴν τοιαύτην ἐπ' αὐτῷ λέγουσι φωνήν. Εἰκόσ δὲ δὴ πού κακίῳ βούλεσθαι δηλοῦν· ἀναπαίθει γὰρ πως ἡμᾶς τὸ τοῖς θεωρήμασι πρόπον, καὶ εἰς λεπτοτέραν ἵναί βᾶσσαν. Οἴδαμεν, φησὶν, ὅτι Μωσῆϊ λελάληκεν ὁ Θεός, πιστεύσωμεν οὖν ἄρα καὶ ἀμελλητὶ τοῖς δι' αὐτοῦ, καὶ τηρήσωμεν τὰ θεῖα δισταλμένα, τούτων δὲ οὐκ οἴδαμεν· οὐ γὰρ λελάληκε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, οὐδέ τι τοιοῦτον ἐπ' αὐτῷ διεγνώκαμεν. Ἄλλ' εἶδει τοὺς Φαρισαίους, καίτοι δοκησιοσφείν εἰθισμένους, καὶ πολὺ τῇ γνώσει τῶν θεῶν ἐπαυχοῦντας λόγων, ἐκεῖνο λογιζέσθαι, ὅτι διὰ τοῦ πανσόφου Μωσῆος προκηρύττων ὡς ἤξοντα κατὰ καιρὸν τὸν Ἰησοῦν ὁ Θεός καὶ Πατὴρ οὕτω φησί· « Προφήτην ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν ὡσπερ σὲ, καὶ δώσω τὸ βῆμά μου ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ λαλήσει αὐτοῖς καθ' ὅτι ἂν ἐνταλιωμαι αὐτῷ. Καὶ ἄνθρωπος ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ. » Καίτοι φήσειεν ἂν τις τοῖς Ἰουδαίοις εὐλόγως ἐπιφυσόμενος· Μόνον εἰδότες τὸ ἀπειθεῖν, εἰ τοῖς τοῦ Μωσῆος λόγοις καταπειθεσθε προαλλέστερον, ἐπειπερ αὐτῷ λελάληκεν ὁ Θεός, πῶς οὐκ ἐχρῆν τούτο δρᾶν καὶ ἐπὶ

⁹⁹ Matth. xiii, 55. ¹ Deut. xviii, 14, 15,

Χριστῷ, καίτοι διαβρήθη ἀνακεκραγὸς ἀκούοντες; Ἐὰν ῥήματα δὲ ἐγὼ λαλῶ, οὐκ ἔστιν ἐμὰ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός. » Καὶ πάλιν· Ἐὰν ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατήρ, αὐτός μοι ἐντολὴν δέδωκε, τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω. » Πρόφως οὖν ἄρα, καὶ λογισμῶν εἰκαλῶν εὐρήματα τῶν Φαρισαίων οἱ λόγοι. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο φασὶ Μωσὲ μᾶλλον ἔπισθαι δεῖν, ἐπειπερ αὐτῷ λελάληκεν ὁ Θεός, τί μὴ καὶ ταῦτα φρονούσιν ἐπὶ Χριστῷ, καίτοι λέγοντι σαφῶς ἅπερ ἀρτίως εἰρήκαμεν; Ἄλλ' ἐν μέρει τιμῶντες τὸν νόμον, καὶ σεπτὸν ἡγεῖσθαι προσποιούμενοι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, πλήττουσιν ἐτέρως χειρόνως ἀτιμάζοντες διὰ τοῦ μὴ παραδέχασθαι θέλειν τὸ καιριώτερον κήρυγμα· τοῦτο δὲ ἦν τὸ ἐπὶ Χριστῷ διὰ τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν ὡς ἐν προφήτῳ τάξει κατηγγελημένον.

Ἄπεκριθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐν τούτῳ γὰρ τὸ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι ὑμῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἤνοιξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς.

Καταπέπληγμαι, φησὶ, καὶ σφόδρα καλῶς εἰ τὸν ἐν ἀγίότητι τοσαύτη, καὶ θεοπρεπεῖ δυνασταίξ δι' ὧν εἰργασταὶ μαρτυρούμενον ἡγνοῦντες φατέ. Καὶ τὸ προσεδρεύειν ἀπερισπάστως τῷ Θεῷ νομιζόμενοι, καὶ νόμου προσοτηκῶτος, καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐντυφῶντες Συλλαβαῖς, καὶ λαχόντες ἡγεμονίαν εἰ καὶ μάλιστα τὸ ἀγαθὸς εἶναι φροντιστάς. Τίτι γὰρ ἂν καὶ πρέποι τὸ εἰδέναι καλῶς τοὺς τερατουργοῦντας διὰ Θεοῦ, εἰ μὴ καὶ τοῖς ἱεραῖς προστεταγμένοις, καὶ οἷς εἰς φροντίδα τὸ σεπτὸν ἀπενεμήθη μυστήριον· καταπλήττεσθαι δὲ λέγων ὡς ἡγνοῦντας κομιδῇ τὸν οὐτως ἀξιάγαστον καὶ ξένην εἰς αὐτὸν ἐπιτελέσαντα τὴν θεοσημίαν, ὑποπλήττει; λεληθῶτος, ὅτι τοσοῦτον ἀφροσύνην ἀγασμοῦ, καὶ τῆς εἰς εὐσέβειαν ἐπιεικείας, ὡς καὶ ἀναισχύντως ὁμολογεῖν μὴδὲ εἰδέναι παντελῶς τὸν ἀληθῶς ἅγιον, τοῦτ' ἐστὶ Χριστόν. Ἴνα γὰρ τὸν καθ' ἡμᾶς γυμνάσωμεν λόγον ἔτι, ἀληθῆς τοῦτο που καλῶς εἰρημόνον, ὅτι πᾶν ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτοῦ, καὶ τῷ ὁμοίῳ αὐτοῦ προσκολληθήσεται ἄνθρωπος, πῶς εἶπερ ἦσαν ἅγιοι τε καὶ ἀγαθοί, τὸ κολλᾶσθαι φιλεῖν ἀπετρέποντο τῷ ἁγίῳ καὶ ἀγαθῷ; Ἐλεγχοι οὖν ἄρα τῆς τῶν Φαρισαίων ἐναργυῶς πολιτείας, ἥτοι διαγωγῆς ὡδίνει τὸ εἰρημένον. . . . . ἐπὶ τούτῳ παραδηλοῦν. Δεῖν γὰρ οἶμαι τοῖς θεωρήμασι φιλεργῶν ἐπάγοντα τὴν διάνοιαν, τὸ ἐν ἐκάστῳ κεκρύφθαι δοκοῦν ὀξυωπέστερον καθορᾶν. Τί τοίνυν ἐστὶ τοῦτο; Πολλὸς μὲν ἄπασαν τὴν Ἰουδαίαν περιηγεῖτο λόγος περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ, πλὴν ὡς περὶ προφήτου. Οὕτω γὰρ ὁ νόμος αὐτὸν ἤξεν προεχρησμάθησε· Ἐπὶ προφήτην, ὁ λέγων, ἔνασθήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν· ὁ εἰχὼν γε μὴν ἐν ἐλπίσιν ὡς ἀναδειχθεὶς καιρὸν κατὰ τὸν οἰκεῖον, τὰ ὑπὲρ τὸν νόμον αὐτοῖς διαλεχθήσεται, καὶ τὴν ἀληθεστέραν τοῦ νομοθέτου βούλησιν εὐ μάλα διεξιὼν μετακαίδεύσει τὰ πρεπωδέστερα. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλπίς ἦν καὶ λόγος

A sed ejus qui misit me Patris. » Et rursus: « A meipso non loquor, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam et quid loquar. » Phariseorum itaque sermones tergiversatio tantum sunt et vanæ ratiocinationis inventa. Nam si Mosem ideo sequendum esse potius aiunt, quod ei locutus sit Deus, quidni hæc ipsa de Christo sentiunt, qui quæ modo retulimus aperte enuntiat? Sed cum ex una parte legem venerentur et sanctam esse apud se Dei voluntatem simulant, ex alia parte eam violant, deterius eam dedecorantes in eo quod opportuniorem prædicationem volunt suscipere, quæ de Christo, nimirum tanquam propheta, propter incarnationis dispensationem annuntiata erat.

B IX, 30. Respondit ille homo, et dixit eis: In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperui meos oculos.

Venementer, inquit, miror, quomodo dicatis vos ignorare eum qui tanta sanctitate præditus est, quique potentia sua divina talia faciendo satis probatus est. Nam qui profitemini vos Deo adherere, qui legi præestis, et in sacris Litteris perpetuo versamini, quique populi nacti estis principatum, utique deceret recte philosophari. Quis enim rectius et convenientius eos agnoscere debeat qui per Deum miracula faciunt, quam qui sacris præsent et quibus demandata est sancti cura mysterii? Quæ cum dicit latenter eos increpat 624 quod tam longe absint a sanctificatione et pietate, ut se non nosse prorsus vere sanctum, hoc est Christum, impudenter profiteantur. Nam ut repetamus quod alicubi dictum est, si verum est omne animal sui simile amare, et hominem ad sui similem adhaerurum, quomodo, si sancti essent ac probi, adherere nollent sancto et bono? Reprehensionem ergo Pharisæicæ conversationis continet dictum istud, ac insuper aliud subinnuit. Studiosè enim arbitror, quicumque contemplationibus animum adjunxerit, quid in unaquaque lateat penitus intuendum. Quodnam ergo est illud? Rumor per universam Judæam longe lateque sparsus erat de Servatore nostro Christo, sed tanquam de propheta. Sic enim venturum eum lex prædixerat dicens: « Prophetam suscitabit Deus noster ex fratribus vestris. » sperabant tamen, ubi suo tempore venisset, traditurum esse quæ supra legem essent, et veriofrem legislatoris voluntatem cumprimis enarrando ad convenientiora translaturum. Neque mireris si apud Judæos spes ac sermo talis esset, cum apud alienigenas idipsum increbuisse. Nam Samaritana illa mulier: « Scio, inquit, quia Messias venit, qui dicitur Christus: « Cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia. » Sciebant igitur idque manifeste

¹ Joan. xiv, 24. ² Ibid. 10. ³ Deut. xviii, 18.

⁴ Joan. iv, 25.

Judæi, venturum Christum: hoc enim Messias significat, et præstantiorem Dei voluntatem expositorum, præterea cæcorum oculos aperturum patet ex Isaiæ manifesta dicente: « Quia tunc aperientur oculi cæcorum ». Sed et alia fama apud Hierosolymitas obtinebat, ex eo quod Isaias propheta Dei ac Patris ineffabilem Filium ignotum esse suis verbis: « Generationem ejus quis enarrabit? » Judæos ad suum sensum detorta istius loci significatione censuisse ignotum prorsus fore Christum, nemine plane agnoscente unde sit, quamvis divine Scriptura ejus generationem secundam carnem apertissime nobis exprimat, et ideo hæc vociferetur: « Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium ». Quod autem rursus Judæorum animus ad rerum necessariarum comprehensionem durus et intractabilis cum esset, Christum ignotum iri putare, difficile non est. **625** Iis quæ beatus evangelista Joannes Hierosolymitis de eo dicere se asseveravit. Dicebant enim ex Hierosolymitis aliqui: « Nonne hic est quem quærunt interficere? Et ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Nunquid vere cognoverunt principes, quia hic est Christus? Sed hunc scimus unde sit: Christus autem cum venit, nemo scit unde sit ». Ergo Judæis absurde talia de Christo censentibus, subitas de eo cogitationes suscipit qui antea cæcus erat, ex miraculo, ac tantum non arripit in confirmationem suæ ratiocinationis Pharissorum verbum. Hoc enim mirum, inquit, quod nescitis unde sit, et tamen aperuit oculos meos. Duo, inquit, habet signa, etque manifestissima quæ probent eum esse Christum. Ignoratis enim unde sit, et porro oculos meos aperuit. Ipse igitur is est sine controversia, qui per legem prædicitur, et prophetarum oraculis venturus nuntiatur.

τούτω γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τὸ παράδοξον, ὅτι οὐκ οἴσασθε φησὶν, ἔχω σημεῖα, καὶ μάλιστα σαφὲς τοῦ αὐτῶν εἶναι τὸν Χριστόν. Οὐτε γὰρ οἴσασθε πόθεν ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἤνοιξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Αὐτὸς οὖν ἄρα οὗτος σαφῶς ὁ διὰ νόμου προβοδύμενος, καὶ διὰ φωνῆς προφητῶν μαρτυρούμενος.

IX, 31. Scimus quia peccatores Deus non audit, sed si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit.

In prædictionibus prophetarum ac legis quodammodo prius exaplatius quasi jam adimpletis, quod ignoretur unde sit Christus, et aperti sint cæcorum oculos unde quæque contrahens fidei facientis subsidia, insuper et aliud quiddam excogitat. Quippe ex necessariis et confessis ad ejus quod sibi conducit perquisitionem ire præxit, et pium veluti syllogismum componit, siquidem contendit et cordate quidem Deum justitiam amantem et virtutis peccatores nusquam audire, quod cum posuit pro indubitato proæus et minima controverso, illico infert contrarium tanquam verum, nulla quo ex parte oppugnatum, videlicet semper et ubique Deum universi exaudire omnes pios, cujus conclu-

Α τοῦτο, ὅπου καὶ παρὰ τοὺς ἄλλογενέσι τῶν αὐτῶν διέσπαρτο λόγος. Καὶ γοῦν ἡ Σαμαρείτις ἐκείνη χροῖ· « Οὐδαμὲν ἐστὶ Μεσσίας ἐρχεται ὁ λεγόμενος Χριστός· ἔτιαν εἰθὲ ἐκείνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν πάντα. » Ἦδρασεν τοιγαροῦν ἐπὶ Ἰουδαίῳ, καὶ μάλιστα σαφῶς, ὅτι καὶ ἔξει Χριστός, τούτω γὰρ ὁ Μεσσίας δηλοῦ, καὶ βούλησαν αὐτοῖς τὴν ἀρεῖαν διεραμενεῦσαι Θεοῦ, πρὸς δὲ γε τούτους ὅτι καὶ ὀφθαλμοὺς ἀνοίξει τυφλῶν, διωραλόγηται παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ φάσκοντος ἐναργῶς· « Ὅτι τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν. » Ἀλλὰ καὶ ἑτέρως τις τὴν Ἰερουσαλήμ περιφεροῖτα λόγος, ἐπιδήμῳ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀβήρητον τόκον ἀγνωστον εἶναι πάντως φησὶν ὁ προφητῆς Ἰσραὴλ λέγων· « Τὴν γενεὰν αὐτοῦ εἰς διηγήσεται; » Πάλιν Ἰουδαίῳ πρὸς ἰδίας παρατρέποντες ἔνοιας τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἀγνοήσεσθαι πανταλῶς τὸν Χριστὸν ὑπετόπισαν, οὐδεὶς τὸ παράπαν εἰδότες πόθεν ἐστὶ, καίτοι τῆς θείας Γραφῆς φανωτάτην αὐτοῦ τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν καθιστάσης ἡμῖν, διὰ τε τούτω βοῶσης· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν. » Ὅτι δὲ πάλιν ἀχειραγωγῆτος εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων κατάληψιν τῶν Ἰουδαίων ὑπάρχων ὁ νοῦς, ἀγνοήσεσθαι τὸν Χριστὸν ὑπελάμβανον, οὐ χαλεπὸν εὖν ἰδεῖν, ἐξ ὧν ὁ μακάριος εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης Ἰερουσαλίταις ἐπὶ αὐτῶ φάναι διςχυρίσατο. Ἐλάγον γὰρ τινες τῶν Ἰερουσαλιμῶν· « Οὐχ οὕτως ἐστὶν ὃν ζητοῦσιν ἀπακτεῖναι; καὶ ἡ παρῆρησι λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῶ λέγουσι. Μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι οὕτως ἐστὶ ὁ Χριστός; Ἀλλὰ τούτων οὐδαμὲν πόθεν ἐστὶν, ὁ δὲ Χριστός ὅταν ἐρχῆται, εὐδελς γινώσκει πόθεν ἐστὶν. »

Οὐκοῦν τὰ τοιαῦτα δογματιζόντων ἀσυνέτως ἐπὶ Χριστῶ τῶν Ἰουδαίων, ἔνοιας ἤδη τὰς ἐπὶ αὐτῶ λαμβάνει γοργῶς ὁ ποτὲ τυφλὸς ἀπὸ τοῦ θαύματος, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀρπάζει πρὸς βεβαίωσιν τῶν οἰκείων διαλογισμῶν τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα. Ἐν πόθεν ἐστὶ, καὶ ἤνοιξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Δύο, φησὶν, ἔχω σημεῖα, καὶ μάλιστα σαφῶς τοῦ αὐτῶν εἶναι τὸν Χριστόν. Οὐτε γὰρ οἴσασθε πόθεν ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἤνοιξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. Αὐτὸς οὖν ἄρα οὗτος σαφῶς ὁ διὰ νόμου προβοδύμενος, καὶ διὰ φωνῆς προ-

Οὐδαμὲν ἐστὶ ἁμαρτωλῶν ὁ Θεὸς οὐκ ἀκούει, ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβῆς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει.

Προεντραφῆσας τρέπον τινὰ τοῖς διὰ τῶν προφητῶν καὶ νόμου κηρύμασιν, ὡς περὶ ἤδη τετελειωμένοις, ἐν τῶ καὶ ἠγνοῖσθαι πόθεν ἐστὶν ὁ Χριστός, καὶ ἀνοχθῆναι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, πανταχόθεν ἑαυτῶ τὰ εἰς πίστιν ἐρανεζόμενος βοηθήματα, προσεπινούει τε καὶ ἑτερον. Ἐξ ἀναγκαίων γὰρ καὶ ὁμολογουμένων ἐνομιῶν ἐπὶ τὴν τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ πρέποντος ζήτησιν εἶναι σχηματίζεται, καὶ συλλογισμὸν ὡς περὶ τινὰ συνάγει θεωρητικῶν φιλαμαρτημένων γὰρ οὐκ ἀκούσαι πώποτε τὸν φιλοδικαῖον τε καὶ φιλέρετον Θεόν, ἀριστὰ γε φρονῶν διςχυρίζεται, καὶ τούτω ἐν τάξει τῶν ἀνευδοκίως ὁμολογουμένων τιθεὶς, ἀντιπαρεισάγει τὸ ἐναντίον ὡς ἀληθές, ὡς μηδαμῶθεν ἀντιλεγόμενον, φημὶ δὲ τῶ πάντῃ τε καὶ πάντως ὑπακούειν

⁶ Isa. xxxv, 5. ⁷ Isa. lviii, 8. ⁸ Isa. vii, 14. ⁹ Joan. vii, 26, 27.

τῶν θεοσεβῶν εὐδοκῶν τὸν ἀπάντων Κύριον, καὶ ὁ μὲν τοῦ συμπαραστάτος σκοπὸς εἰς μόνον ἔρξ' τὸν Χριστὸν, πεποιήται δὲ πως ἐπὶ τὸ γενικώτερον, καὶ καθολικὴν ἔχει τὴν δήλωσιν. Ὡς γὰρ ἦδη φθάσας ἐμψύσα, χθαμαλωτέραν ἔχει τὴν ἐπὶ Χριστῷ διήληψιν ὁ ποτὲ τυφλός, ὅπως δὲ ὄντα κατὰ φύσιν θεὸν ἀκριβῶς ἐκμαθῶν, ὡς περὶ προφήτου διανοεῖται καὶ λαλεῖ, ἐφ' ὅπερ ἀκατηγορήτως τάττοιτο τὸ θεοσεβεῖν· Χριστῷ δὲ οὐδαμῶθεν ἀρμόσει· θεὸς γάρ ἐστι κατὰ φύσιν, τὴν ἐκ τῶν θεοσεβούντων λατρείαν, ὡς ἐν τάξει θυσίας πνευματικῆς προσδεχόμενος.

Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ἐφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου.

Καταδηχθεὶς ὡς εἰκεν οὐ μικρῶς, ἐπαλγήσας δὲ ὥσπερ ταῖς ἐπὶ Χριστῷ λοιδορίαις καὶ ἀφορήτως λελυπημένος, ἐπιπέτρ' ὡς ὀνειδίζοντες ἔφασαν· « Σὺ μαθητὴς εἶ ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμέν μαθηταί, » συναγορεύειν ἐπιτίγεται τῷ οὐκ εὐκλειῶς καθ' ἡγήτην, καὶ ἀντιπαρεξάγει ἐρόπον τινα τοῖς διὰ Μωσέως τετελειωμένοις τὰ λαμπρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κατορθώματα, ὅσα μείζων ἐστὶν εἰς θεραπευγίαν, τοσοῦτον δεικνύς ἐν ἀμείνοισιν. Ἡ γὰρ οὐκ ἀνάγκη τὸν τοῦ μείζονος ἀποτελεσθῆναι εἶναι δὴ πάντως καὶ κατὰ τὴν δόξαν ὑπερπερῆ; Ἄλλ' ἐστὶν οὐκ ἀμφίβολον. Ὁμοῦ δὲ ὡς εἰκόσ' δηλοῖ τι τοιοῦτον, ἀρχαιωτάτης μὲν προδούσης προφητείας, ἐχούσης δὲ ὡδε περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, τότε, φησὶν, ἀνοίχθησονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν· οὐδεὶς μὲντοι πρότερον τοιοῦτόν τι δεδρακώς ἐθαυμάσθη, πεπλήρωται δὲ διὰ τοῦτου καὶ μόνου ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ὅπως, φησὶν, ἀμαρτωλῶν ἀποκαλεῖν οὐ κατεναρχήσατε. Εἰταὶ πολὺς μὲν ἁγίων προφητῶν ἀνεδείχθη χορδὸς, οὐκ εὐαριθμητοὶ δὲ δικαίων ἐσμοί (1) διὰ τῶν ἱερῶν φέρονται Γραμμάτων, ἀλλ' ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Ὁὗτος οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ Χριστὸς ὁ πάρας ἐπενεγκῶν τοῖς τῶν προφητῶν μηνύμασιν, ὁ πρὸς τέλος διεξαγαγὼν τὰ πάλαι διηγγελμένα; Εἰ γὰρ οὐδεὶς παρ' αὐτὸν ἀνοίγει ἕτερος τυφλῶν ὀφθαλμοὺς, τί λοιπὸν ἀντιστατήσῃ τῇ πίστει; τί δὲ ἀνατρέψει τὴν ἐπ' αὐτῷ συναίνεσιν; ἢ πῶς οὐ παντὸς ἐνδοξασμοῦ γεγονότος ἐκποδῶν, διὰ λειωτάτης ὥσπερ δραμεῖται τῆς ὁδοῦ τῆς ἐπ' αὐτῷ γνώσεως τὸ μυστήριον; Συναγορεύει τοιγαροῦν τῷ Σωτῆρι Χριστῷ καὶ διὰ τούτων ὁ θεραπευόμενος· βλέπει δὲ ὅπως εὐφυνὸς τὸν τῆς συνηγορίας ἐξυφαίνει λόγον. Ἦν μὲν γὰρ ὄντως ἐλευσίερας παντελῶς παρῆρσις εἰπεῖν, ὅτι καὶ Μωσέως καὶ προφητῶν ἀμείνων τε καὶ διαφανέστερός ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἦν οὐκ ἀπεικὸς ἐννοεῖν ἄλλοθεν· ἐπὶ τούτῳ τοὺς Φαρισαίους τὸ μὲν ἐπαγωνίζεσθαι τοῖς ἁγίοις ὡς ὕβρισμένοις προσποιεῖσθαι πανουργῶς, εὐαφῶρως δὲ ἦδη καὶ κολάζειν ἐπιχειρήσαι τὸν ἀνθρώπον, ἵνα μὴ ζῶν καὶ ὀρώμενος ὑπόμνημα τῆς τοῦ Χριστοῦ φέροιτο δόξης, καὶ εἰκὼν ὥσπερ τις τῆς ἐνοούσης αὐτῷ θεοπροποῦς ἐξουσίας· διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀντεῦθεν ὑπεκνεύων ὀργῆν, καὶ ταῖς ἐκείνων μαιφρονίαις ἀποκλείων τὴν εἰς τὸ πρόσω πάροδον,

* Isa. xxxv, 5.

(1) Aubertus, ἐμοί, et interpres, et ex sacris Litteris innumeri iusti se mihi offerant. Ed. 17.

PATROL. GR. LXXIII.

visiois scopus in solam Christum intendit, sed facta est generalius, et universalem habet significationem. Quippe cæcus, ut jam subinavi, paulo humiliorē habet de Christo conceptum, necdum satis edoctus eum esse secundum naturam Deum, tanquam de propheta sentit et loquitur, de quo recte et inculpate dici potest, piū et religiosum eum esse; sed Christo nullo modo competet: quippe cum sit Deus per naturam, præstitum a piis cultum loco sacrificii spiritualis accipiens.

IX, 32. A sæculo non est auditum quia quis aperuit oculos cæci nati.

Non parum, ut videtur, indignatus et ægre ferens cæcus tot convitiis impeti Christum, summaque molestia affectus quod sibi ut probrum ingerant: « Tu discipulus illius es, nos autem Mosis sumus discipuli, » festinat suo magistro patrociniari, et quodammodo gestis Mosis præclara Servatoris nostri facta opponit, quanto major sit in miraculis patrandis, tanto præstantiorem esse demonstrans. Numquid enim necesse est ut qui majora patrat, omnino et gloria exsuperet? Dubium certe non est. Simulque uti consentaneum est tale quidpiam designat, antiquissima prophetia de Christi adventu præcinnente fore ut tunc cæcorum oculi aperiantur*; nemo utique antea tale quidquam faciens admirationi fuit, sed hoc adimpletum est per hunc solum, quem vos nescitis unde est, ut dicitis, nec vos piguit eum appellare peccatorem. Quamvis autem nullus sanctorum prophetarum chorus in terris exortus sit, et non pauca justorum examina in sacris Litteris ferantur, « non tamen auditum est a sæculo quemquam aperuisse oculos cæci nati. » Numquid igitur is est Christus qui prophetarum vaticiniis finem imposuit, et olim prædicta complevit? Si enim nemo præter eum cæcorum oculos aperit, quid superest quod fidei repugnare, aut evertere certam de illo confessionem possit? Vel quomodo non, sublata omni dubitatione, deinceps plana et facili via cognitionis ejus mysterium decurret? Hujusmodi verbis ergo patrociniatur Servatori Christo cæcitate liberatus; et animadvertite quam apte et iugeniuse hujus patrocini orationem contextat. Fuisset quidem summæ libertatis dicere, Christum esse Mose et prophetis majorem ac illustriorem, sed consentaneum etiam erat conicere, Pharissæos ob id irritatos malitiose simulaturos esse se pugnare pro sanctis ut injuria affectis, et jam honesto prætextu de homine pœnas expelituros, ne vivus et in oculis omnium Christi monumentum ac imago veluti quedam ipsitæ ipsi diviniæ potestatis exstaret: 627 propterea iram eorum ab ea parte declinans, cruentaque illorum audaciæ aditum ad ulteriora intercludens, scopum sermonis sui ad generaliora et minus distincta convertit, post homines natos a

32

nemine prorsus factum esse inquit, quod Christus in se fecisset. Quod nihil erat aliud quam hoc ostendere, majorem esse Christum omnibus et gloriosorem, qui tantam sibi insitam vim et potestatem re ac operibus declaret, quantam nullus sanctorum unquam in se habuit. Quare suum medicum omni excellentiæ genere coronat, ad probationem afferens id quod ab aliis nec factum unquam nec peractum est, nempe cæcitatibus depulsionem.

IX, 33. *Nisi hic esset a Deo, non poterat facere quidquam.*

En qui recens videt perspicacior est ad veritatem cognoscendam quam qui lege instituti sunt. Multa enim jam fecit verba, falsissimam demonstrans et adulterinam Pharisæorum mentem. Et quoniam dixerunt de Christo absque ratione: Istum non novimus unde est, rursus coarguit eos vehementer ut injuste sentientes, qui tantorum miraculorum auctorem prorsus se cognoscere negent, cum omnibus liquido constet fieri non posse ut qui non sit ex Deo, aliquid agat eorum quæ divina vi perficiuntur. Deus enim per sanctos duntaxat operatur talia: alieno vero, et qui nondum pietatem in ipsum assecutus sit, nusquam tanta gloria fulgere et extolli concesserit. Sed prodeat in medium demens Pharisæus, nobisque dicat quænam apud Deum sancti et profani sit differentia, justus et peccatoris, impii et Dei cultoris. Si enim dicatis utrumque æqualiter splendescere, nihil est intermedium, et omnia confusa sunt, et quod illud Scripturæ cum ratione usurpabimus: « Quid est Omnipotens, ut serviamus ei, et quid nobis prodest si oraverimus ¹⁰? » Si enim, ut poetarum Græcorum quidam ait,

Æqua pars remanenti, ac strenue dimicanti
[tribuitur,

et perinde honorantur bonus ac malus, qui non vanum est duos virtutis causa labores inire? Sed nusquam in animum inducimus hæc ita se habere: « Nam glorificantes me, » inquit Deus, « glorificabo, et qui spernit me, spernetur ¹¹. » Verum libenter interrogaverim istos qui sibi sapere videntur Pharisæos: **628** Si citra discrimen, et per peccatores talia operatur Deus, quidni eadem cum magno Mose fecerunt Ægyptiorum magi? quamobrem cum per eadem ierint miracula et ostenta, non eandem cum illo gloriam reportarunt? Sed dices virgam Mosis lapsam in terram, versam esse in serpentem, nec minus magorum virgas in angues esse conversas ¹². Audies a nobis contra, magorum virgas non in angues esse transformatas, sed fuisse fraudem et præstigias humanis illudentes oculis, atque artem magicam baculum specie anguis ostendentem. At virga Mosis in anguem reipsa mutata

A ἐπὶ τὸ καθόλου καὶ ἀσημότερον παρατρέπει τοῦ λόγου τὸν σκοπὸν, ἐκ τοῦ αἰῶνος, ὑπὸ μηδενὸς τὸ παράπαν γεγενῆσθαι λέγων ὑπερ εἰργάσατο Χριστὸς ἐπ' αὐτῷ. Τοῦτο δὲ ἦν ἕτερον ὑποδεικνύοντος οὐδέν, ἢ ὅτι μείζων ἀπάντων καὶ ἐπιδοξότερος ὁ Χριστὸς, ὁ τοιαύτην ἐνοῦσαν αὐτῷ τὴν τε δύναμιν καὶ ἐξουσίαν διὰ πραγμάτων ἐπιδεικνύς, ἦν ἐμπεφόρηκεν οὐδεὶς τῶν ἁγίων πώποτε. Καταστέφει τοιγαροῦν τὸν οἰκτεῖον ἱατρὸν τῇ κατὰ πάντων ὑπεροχῇ, λαβὼν εἰς ἀπόδειξιν τὸ τοῖς ἑτέροις ἀνήνωτόν τε καὶ ἀνεπιχείρητον· τοῦτο δὲ ἦν ἡ τυφλότητος ἀνατροπή.

Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιῆσαι οὐδέν.

Ἵσχυρότερος εἰς ἀλήθειαν τῶν διὰ νόμου πεπαιδευμένων ὁ ἄρις βλέπων, καὶ τῆς ἀρχαίας τυφλότητος παραδόξως ἀπηλλαγμένος. Ἴδου γὰρ, ἰδοὺ πολλοὶς ἅγαν καὶ σοφοῖς ἀποκέρχεται λόγοις κειθηλοτάτην ἐπιδεικνύς τῶν Φαρισαίων τὴν γνώμην. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφασαν ἀνοήτως περὶ Χριστοῦ, ὅτι τοῦτον οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν, ἐξελέγχει πάλιν εὐτόμως, ὡς φρονούντας πλημμελῶς, ὅτε τὸ παράπαν οὐκ εἰδέναι φασι τὸν οὕτω θαυματουργόν, προδήλου πᾶσιν ὑπάρχοντος ὡς ἀμήχανόν τι δρᾶν τῶν διὰ θείας ἐνεργείας ἀποτελουμένων τὸν οὐκ ὄντα παρὰ Θεοῦ. Ἐνεργεῖ γὰρ μόνον δι' ἁγίων τὰ τοιαῦτα Θεός· ἄλλοτριῶν δὲ, καὶ οὕτω βεβηκότι τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν οὐκ ἂν ἐπιδοίη ποτὲ τὸ δύνασθαι τοιαύταις ἐναδρῶνεσθαι δόξαις. Ἐπεὶ λεγέτω παρελθὼν ὁ παραπληξὴς Φαρισαῖος, τίς ἐστὶ λοιπὸν ἡ διαφορὰ παρὰ Θεῷ ἁγίου καὶ βεβήλου, δικαίου καὶ ἀμαρτωλοῦ, ἀνοσίου καὶ θεοφιλοῦς. Εἰ γὰρ ἐφεῖται διὰ τῶν ἰσῶν ἀπαραποιήτως διαλάμπειν ἑκάτερον, οὐδὲν ἐστὶ τὸ μεσολαβοῦν, πάντα δὲ ἦδη συγκέχυται, καὶ τὸ γεγραμμένον εὐλόγως ἐρούμεν· « Τί ἱκανῶς δουλεύσωμεν αὐτῷ, ἢ τίς ὠφέλεια ὅτι ἀπαντήσωμεν αὐτῷ; » Εἰ γὰρ, καθάπερ ἔφη τις τῶν παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν,

Ἴσῆμοισα μένοντι, καὶ εἰ μάλα τις πολεμίζει,

καὶ ἐν ἰσῆ τιμῇ κακὸς τε καὶ ἀγαθὸς, πῶς οὐκ εἰκαῖον τὸ πικρῶν ἀποπειρᾶσθαι πόνων διὰ τὴν ἀρετήν; Ἄλλ' οὐχ οὕτω ταῦτ' ἔχειν λογιούμεθά ποθεν· « Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, φησὶν ὁ Θεός, δοξάσω· καὶ ὁ ἐξουθενῶν με ἐξουθενωθήσεται. » Ἐροίμην δ' ἂν ἔγωγε τοὺς οἰσιφρονας Φαρισαίους, Εἰ ἀδιακρίτως, καὶ διὰ τῶν ἀμαρτωλῶν ἐνεργεῖ τὰ τοιαῦτα Θεός, τί μὴ ταυτὰ τῷ μεγάλῳ Μωσῆι δεδράκασι τῶν Αἰγυπτίων οἱ μάγοι; διὰ τί μὴ διὰ τῶν ἰσῶν ἰόντες θαυμάτων τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ δόξαν ἀπηγάκαντο; Ἄλλ' ἔρεῖς ὅτι γέγονε μὲν ὄφις πεσοῦσα πρὸς γῆν βάρβδος ἢ Μωσαϊκῆ, γεγονάσι δὲ οὐδὲ ἦττον καὶ αἱ τῶν μάγων. Ἀντακούση παρ' ἡμῶν ὡς αἱ μὲν ἐκεῖνων οὐκ εἰς ὄφιν μεταπεποιήγντο, ἀλλ' ἦν ἀπάτη καὶ φάντασμα τῆς ἀνθρωπίνης ὕψεως παρακλέπτων τὴν ἀκριβείαν, καὶ τέχνη τις μαγικὴ τὴν βάρβδον ὡς ὄφιν ἐπιδείκνουσα. Ἡ δὲ Μωσῆως ἀληθῶς εἰς ὄφιν μετασκευάζετο, καὶ εἰς τὴν τοῦ θηρίου μεταπέθετα φέ-

¹⁰ Job xxi, 15. ¹¹ I Reg. ii, 32. ¹² Exod. vii, 10, 12.

σιν. Ἀπὸ δὲ τῆς διαφορᾶς τῆς τοῖς ἱεροῖς ἐνταθείσης Γράμμασιν, ἀληθῆς κατόψεϊ τὸ εἰρημένον· κατέφαγε γὰρ ἡ Μωσέως τὰς ἐκείνων βάρδους· καὶ γὰρ ἦσαν ἐν ψιλῶς τῶν ὄψεων σχήμασιν, ἡ δὲ ἀληθῶς τε καὶ φυσικῶς τοῦθ' ὅπερ ἐφαίνετο, παρεκομισθῆ καὶ εἰς ὄργην, ἵνα ζῶον φαίνεται, καὶ βάρδος οὐκέτι, καταδάκνει δὲ καὶ ὑπὲρ δύναμιν ὄψεως ἀφάτω δυνάμει, καὶ τὸ οὕτω χαλεπὸν ἐξευμαρίζοντος τοῦ Θεοῦ. Λεγέτω δέ μοι πάλιν ὁ Φαρισαῖος, οἱ ταῖς ἐαυτῶν βάρδους τὰ τῶν ὄψεων ἐπιτιθέντες σχήματα, καὶ πῶς καὶ χεῖρα λεπτῶσαν οὐκ ἔδειξαν καθαρὰν, ἀτονήσαντες δὲ διαβρήθησαν ἔρασκον· « Δάκτυλος Θεοῦ ἐστὶ τοῦτο »· πῶς δὲ, εἰπέ μοι, πῦρ ἐξ οὐρανῶν οὐ κατήγον οἱ τοῦ Βαὰλ ἱερεῖς, καίτοι κατενεγκόντος Ἥλιου; Ἐν προσωπολήψιας οὖν ἄρα τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ· μὴ γένοιτο. Δίκαιος γὰρ ὢν, καὶ δικαίων ἔραστης, καὶ διὰ μὲν τῶν ἀγίων ἐνεργεῖ τὰ χάρισμα τὰ παράδοξα, διὰ δὲ τῶν πλημμελούντων οὐδαμῶς. Εὐλογώτατα τοίνυν ὁ ποτὲ τυφλὸς ταῖς τῶν Φαρισαίων ἀθυρογλωττίας ἐπιτιμᾷ, καὶ πλημμελῶς ἐλέγχει πεφρονηκότας, ἐπειπερ οὐκ εἶναι φασὶ παρὰ Θεοῦ τὸν ἐκ τοῦ δύνασθαι δρᾶν τὰ παράδοξα θεόθεν ὄντα κατὰ φύσιν μαρτυρούμενον.

Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ· Ἐν ἀμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὁλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; Καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Δυσπαράδεκτα τοῖς πολλοῖς τὰ ἐξ ἐλέγχων τραύματα, καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐκπαρόρθωσις. Ἥσθ' ἂν γὰρ καὶ ἡδὲα τοῖς σοφοῖς, ἐπειπερ ἔχει πολλὴν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ὄψην καὶ τὴν εἰς τὸ ἀμεινον ἀνακομιδὴν, καὶ συμβαίνει τὸ δάκνον. Πικρὰ δὲ τοῖς φιλαμαρτήμοσι, καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν ἄκουε. Εὐριζώσαντες γὰρ ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς τὴν διάνοιαν τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἀποκείρουσαν νοθεσίαν, ὡς τὸ λυποῦν ἐκτρέπονται, καὶ ζημίαν ἠγοῦνται τὴν ἐκ τῶν ἡδέων ἀποδορμῆν, οὐδένα τοῦ λυσιτελεῖν πεφυκότος ποιούμενοι λόγον. Ὅνπερ γὰρ τρόπον οἱ νεῶς ἀποπίπτοντες, καὶ ποταμῶν ρεύματι γεγονότες ἀλώσιμοι ἀντιπράττειν μὲν οὐδαμῶς ἰσχύουσι, τὸ δὲ ἀντιήχεσθαι τοῖς ὕδασι σφαλερὸν ἠγοῦμενοι, μόνῃ φέρονται τῇ βύμῃ τὸν αὐτὸν, οἴμει, τρόπον καὶ οὗτοι, περὶ ὧν ἀρετίως ὁ λόγος, τῇ τῶν οἰκείων ἡδονῶν τυραννίδι νικῶμενοι, πάσας ἔχειν αὐταῖς ἐπιτρέπουσι τὰς ἡλίας, τὸ ἀντιστατεῖν κατὰ τι γοῦν ἀπαυδήσαντες. Δυσφοροῦσι τοιγαροῦν οἱ δειλοὶ Φαρισαῖοι, καὶ τῷ τῶν ἀρίστων εἰσηγητῇ θηριοπρεπῶς ἐπιτρίζοντες, ἐπὶ τὰ τῆς ὄργης χωροῦσι προοίμια, καὶ μανίας ἀπρόσιτον ἀπαρχὴν ἀναβλύζοντες λοιδοροῦσιν ἀθέσμως, ἀναπηδῶντες δὲ τρόπον τινὰ πρὸς τὴν σύντροφον αὐτοῖς ὑπεροψίαν, ἐν ἀμαρτίαις γεγενῆσθαι φασὶ τὸν τυφλόν, Ἰουδαϊκαῖς ἀπονομαῖς πρὸς τοῦτο διαπαιζόμενοι, καὶ ἀσυστάτῳ δόγματι συναγορεύοντες ἀμαθῶς. Ὅτι γὰρ τῶν ὄντων οὐδεὶς οὕτε δι' ἑαυτὸν κυρίως, οὕτε μὴν διὰ τοῦς τεκόντας αὐτῶν τυφλὸς ἀποτίκτεται, ἠγοῦν ἕτερόν τι πάθος ἔχων σωματικόν, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι τὰς τῶν πατέρων ἀμαρτίας ἐπὶ τέκνα καταφέρει Θεός, οὐκ ἀκόμψως, ὡς γε μοι φαίνεται, διὰ μακροῦ δεδειχάμεν λόγου προτεθέντος ἡμῖν εἰς

A est, et in feræ transiit naturam. Quinetiam ex differentia quæ sacris inserta est Litteris verum deprehendes esse quod dictum est, siquidem virga Mosis illorum virgas devoravit : quoniam illæ in nudis tantum anguium figuris, ista autem vere et naturaliter id erat quod apparebat, exarsit in iram, ut animal et non amplius virga videretur, mordebatque etiam supra vim anguis, vi inexplicabili, et Deo difficultatem expediente. Kursus dicat mihi Phariseus, qui suis virgis anguium speciem induerunt, quomodo et manum lepra obsitam non prouiderunt puram, quod cum non potuissent, diserte confessi sunt : « Digitus Dei est : » quomodo, dic mihi, sacerdotes Baal non ignem cælo devocarunt, cum Elias deduxisset? Ergo Deus habet acceptionem personarum : absit istud. Est enim justus, et iustorum amans, et per sanctos operatur stupenda charismata, per flagitiosos vero nequaquam. Quamobrem recta ratione cæcitate liberatus succenset temerariis Phariseorum sermonibus, et coarguit ut pessime sentientes, quoniam negant a Deo esse quem ex Deo esse secundum naturam hoc satis testatur, quod miranda præter omnium spem facere possit.

IX, 34. *Responderunt et dixerunt ei : In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.*

Gravia sane multis et non ferenda castigationum vulnera quæque ex his consequitur emendatio. At sapientibus dulcia sunt et suavitatis plena, quoniam plurimum in se utilitatis habent, et ad meliora reversionem, licet contingat reprehensionis morsus. Sed quam ob causam acerba sint flagitiosis et extra legem viventibus, accipe. Cum altas radices in pravis cupiditatibus animo fecerint, exhortationem eos inde abstrahentem ut molestam aversantur, et voluptatum abstinentiam damni loco deputant, nulla ejus quod conducibile est ratione habita. Quemadmodum enim qui navi excidunt et fluctibus involvuntur, resistere nullo modo queunt, sed adverso fluctu natate periculosum ducentes, ejus impetu ferri se sinunt : sic, opinor, illi quos modo diximus, suarum voluptatum tyrannide pressi, totas eis habenas laxant, ac ne vel tantisper resistere dignantur. Quapropter miseri Pharisei optima monenti indignantur, in morem ferarum infrendentes, iræque et furori ultra modum indulgentes, conviciantur sine more, deinde, ad insitam sibi superbiam quodammodo revoluti, cæcum in peccatis natum esse aiunt, Judaica amentia in eo delirantes, instabilique dogmati inepte suffragantes. Quod enim omnium qui sunt nemo neque propter se proprie, neque propter parentes suos, vel cæcus aut alio quodam corporis incommodo affectus nascitur, quod neque patrum peccata in filios transfert Deus, non ineleganter, ut opinor, jam probatum est, proposito nobis ad explicandum illo dicto, « Rabbi, quis peccavit, hic aut parentes ejus, ut cæcus nasce-

retur ¹⁴ ? » Quoniam itaque cæcitate liberatus ausus est coarguere Phariseos, non modo contumeliis impetitus, sed et foras ejectus ab iis, accipere rursus id quod factum est in rei veræ figuram. Quod enim futurum erat ut Israelitæ execrationi haberent gentes tanquam in peccatis innutritas propter præcedentem fraudem, quivis cognoscet ex his quæ Pharisei ad eum dixerunt. Emittunt vero et ejiciunt illum; nam et apud Judæos rejiculi sunt et exterminabiles qui Christi fidem prædicant ac testantur.

IX, 35. *Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras.*

Audivisse Dominum nostrum Jesum Christum evangelista divinus ait, non omnino, neque ex necessitate aliquo renuntiante id quod factum esset, sed quoniam, ut quidam sapientium dixit: « Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et auris auscultationis audit omnia ¹⁴. » Audit enim, sicuti Psaltes ait: « Qui plantavit aurem, non audit? et qui sinit oculum non considerat ¹⁵ ? » Cum ergo injuria afficimur propter eum, vel aliquid molestiæ sustinemus ab hostibus Dei, credendum est prorsus inspectorem adesse Deum; **630** audit vero tanquam supervenientem tentationem: ipsa enim rei natura, et eorum qui propter eum dedecorantur ingenuitas, in divinis auribus magnum clamorem habet.

IX, 35. *Et cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?*

Qui cæcus fuerat, a Phariseis ejectus est, sed quærit illum non longo post tempore Christus, et inventum arcana docet. Erit ergo et istud documentum curæ esse Christo eos qui defendere ipsum parati sint, et pro ejus fide periclitari non vereantur. Audis enim quemadmodum, velut loco amplissimæ mercedis se manifestum ei faciens, perfectissimum fidei desiderium ejus animo inserere satagit. Injicit porro interrogationem, ut accipiat assensionem. Is enim est credendi modus. Propterea eos qui ad divinum baptismum procedunt, primum interrogatos an credant, deinde assentientes jam et confessos tanquam genuinos ac legitimos deinceps gratiæ transmittimus. Quare nobis rei figura inde originem habet, et ex eo modum didicimus quo de Servatore nostro Christo sermones habendi sunt. Ob eam rem divinus quoque Paulus se confessum esse hanc confessionem coram multis testibus asseveravit ¹⁶, hoc est sanctis angelis: quod si horrendum est ei qui coram angelis locutus sit fallere et mentiri, quanto magis coram ipso Christo! Igitur interrogat cæcitate liberatum, non simpliciter an velit credere, sed addit etiam in quem: fides enim est in Filium Dei, et non tanquam in hominem unum e nobis, sed tanquam in Deum hominem factum. Hoc enim modo plenum est de Christo mysterium. Dicens vero hoc, *Tu credis?*

ἄξήγησιν, « Ῥαββί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ; » Ἐπειδὴ τοίνυν διαλέγειν ἔγνω τοὺς Φαρισαίους ὁ ποτὲ τυφλὸς, οὐχ ὅπως ἐλοιδορήθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκβάλλεται παρ' αὐτῶν, καὶ δέχου πάλιν εἰς τύπον πράγματος ἀληθοῦς τὸ τετελεσμένον. Ὅτι γὰρ ἐμελλον οἱ ἐξ Ἱερουσαλήμ καταδεδούσεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν ὡς τεθραμμένους ἐν ἁμαρτίαις διὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀπάτην, ἐπιγνώσεται τις ἐξ ὧν οἱ Φαρισαῖοι πρὸς ἐκεῖνον εἰρήκασιν. Ἐκπέμπουσι δὲ αὐτόν· ἀπόπεμπτοι γὰρ καὶ ἀπόδητοι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οἱ τὸν ἐπὶ Χριστῷ πρὸςθεύοντες λόγον.

Ἦκουσαν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐξέβαλον αὐτόν ἐξω.

Ἀκούσαι φησὶν ὁ θεοπέσιος εὐαγγελιστὴς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν οὐχὶ πάντως, οὐδὲ ἐξ ἀνάγκης ἀπαγγέλλοντός τινος αὐτῷ τὸ γεγενημένον, ἀλλ' ἐπίπειρ, ὡς ποῦ τις ἐφη τῶν σοφῶν, ὅτι· Ἡνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ οὐς ἀκροάσεως ἀκροῦνται τὰ πάντα. » Εἰσακούει γὰρ, ὡς ὁ Ψάλλον φησὶν « Ὁ φυτεύσας τὸ οὖς, οὐχὶ ἀκούει; καὶ ὁ πλάσας ὀφθαλμούς οὐχὶ κατανοεῖ; » Ὅταν τοίνυν ὑβριζόμεθα δι' αὐτόν, ἢ καὶ τι τῶν περὶ τῶν λυπεῖν ὑπομεινόμεν παρὰ τῶν θεομαχεῖν εἰσθότων, πιστεύειν ἀκολουθοῦν, ὅτι δὴ πάντως ἐπόπτης ἔσται Θεὸς, ἀκούει δὲ ὡσπερ τὸν ἐπιβαίνοντα πειρασμόν· αὐτὴ γὰρ ἡ φύσις τοῦ πράγματος, καὶ τῶν δι' αὐτόν ἀτιμαζομένων τὸ γνήσιον ἐν ὧσὶ τοῖς θαλαῖς μεγάλῃν ἔχει τὴν βοήην.

Καὶ εὐρῶν αὐτόν, εἶπερ αὐτῷ· Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,

Ἐκδέλλεται παρὰ τῶν Φαρισαίων ὁ ποτὲ τυφλὸς, ἀλλ' οὐ μακροῦ μεταξὺ χρόνου ζητεῖ μὲν αὐτόν ὁ Χριστὸς, εὐρῶν δὲ μυσταγωγῆ. Σημεῖον οὖν ἔσται καὶ τοῦτο τοῦ ἐν φρονίδι κείσθαι τῇ παρὰ Θεῷ τοῦς συναγορεύειν ἐθέλοντας αὐτῷ, καὶ τῆς εἰς αὐτόν πίστεως προκινουμένους οὐ καταφρίττοντας. Ἀκούεις γὰρ ὅπως ὡς ἐν τάξει καλῆς ἀντιμισθίας ἑαυτὸν ἐμφανῆ καθιστάς, τελειώτατον αὐτῷ τὸν ἐπὶ τῇ πίστει πόθον ἐμφυτεύειν ἐπιτίγεται. Προσάγει δὲ τὴν πεῦσιν ἵνα λάβῃ τὴν συναίεσιν. Οὗτος γὰρ τοῦ πιστεύειν ὁ τρόπος. Διὰ γὰρ τοῦτο τοὺς ἐπὶ τῷ θεῷ ἰόντας βάπτισμα προδιερωτημένους παρέργως εἰ πεπιστεύκασιν, συναινοῦντάς τε οὕτως καὶ διωμολογηκότας, ὡς γνησίους ἤδη τῇ χάριτι παραπέμπομεν. Ἀρχεται ὁ τοῦ πράγματος τοίνυν τύπος ἐνευθεν ἡμῖν, καὶ ἐξ αὐτοῦ μεμαθήκαμεν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὸ τίνα χρῆ τὸν τρόπον τὸν ἐπὶ τῇ πίστει ποιῆσθαι λόγον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος ὁμολογεῖσθαι τὴν ἐν τούτοις ὁμολογίαν ἐπὶ πολλῶν μαρτύρων διῆχυρισάτο, τοῦτ' ἐστὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων· καὶ εἰ φρικτῶδες ἐστὶ τὸ ἐπ' ἀγγέλων εἰρηκότα διαψεῦσασθαι, πόσῳ μᾶλλον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ; Ἐρωτᾷ τοιγαροῦν τὸν ποτε τυφλὸν οὐχ ἀπλῶς εἰ βούλοιο πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τίνα προστίθῃσιν· ἢ γὰρ πίστις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐχ ὡς εἰς ἄνθρωπον ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὡς εἰς Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Πλήρης γὰρ οὕτω ἐδ

¹⁴ Joan. ix, 2. ¹⁵ Sap. i, 7, 10. ¹⁶ Psal. xciii, 9. ¹⁷ I Tim. vi, 12.

ἐπὶ Χριστῷ μυστήριον. Λέγων δὲ τὸ, *Σὺ πιστεύεις;* Α *μονοουχίφησι, Βούλει τῆς ἐκείνων ἀπονοίας ὀρθῶσαι κρείττων;* σὺ ταῖς ἐκείνων ἀπειθείαις ἐρῶσθαι φράσας καταδέχου τὴν πίστιν. Τὸ γὰρ, *σὺ, τοιαύτην εἰσφέρει τινὰ τὴν ὡς πρὸς ἑτέρους ἀντιδιαστολήν.*

Καὶ εἶπεν ὁ Κύριος, φησὶν, Ἰνα πιστεύσω εἰς αὐτόν;

Ἡ σῶφρων λογισμῷ προκατηρτισμένη ψυχῇ, ἐλευθέρως τε τῆς διανοίας ἑμμοσι τὸν τῆς ἀληθείας διερευνώσα λόγον ἀπαρμποδίστως ἐν αὐτῇ καθάπερ εἰς λιμένα καταβρίει, καὶ ἀταλαίπωρον ἔχει τὴν τοῦ συμφέροντος θύραν. Ἔσται δὲ πάλιν ἀπόδειξις τῶν εἰρημένων ὃ ποτὲ τυφλός. Διὰ πολλῶν γὰρ ἤδη λογισμῶν τε καὶ ἐννοσι τὸ ἐπὶ Χριστῷ θαυμάσας μυστήριον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀβήρητον αὐτοῦ καταπε- Β *πληγμένος ἰσχυρὸν, ἐξ ὧν οὐχ ἑτέρος τις, ἀλλ' αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ πεπειράται, πρόχειρος οὕτως εἰς τὸ πιστεύειν εὐρίσκαται, καὶ ἀμελλῆτι πρὸς τοῦτο βαδίζων. Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ τίνι δεήσει προσάγειν τὴν ἤδη προοικοδομηθεῖσαν ἐν αὐτῷ πίστιν διερωτᾷ· λείπει γὰρ αὐτῷ τοῦτο μόνον προηυρετισμένῳ πρὸς ἐκεῖνο, καθάπερ εἰρηκαμεν.*

Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· Καὶ ἐώρακας αὐτόν, καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν.

Εἰς τίνα προσήκει πιστεῦσαι διερωτώμενος, ἑαυτὸν ἐπιδεικνύει, καὶ οὐχ ἀπλῶς, Ἐγὼ εἰμι, λέγων, ἀλλὰ τὸν ὀρώμενόν τε καὶ προσλαλοῦντά φησι τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ, ὠφελείας τῆς ἡμετέρας πανταχῇ προνοῶν, καὶ τὰ εἰς πίστιν βοηθήματα τὰ τὴν C *ἀπλανῆ τε καὶ ἀδιάστροφον ἔδδν ἐξυφαίνει ποικίλως, ἵνα μὴ δοκοῦντες εὐσεβεῖν εἰς βρόχους καὶ παγίδα ἐμπέσωμεν διαβολικῇ, τοῦ μυστηρίου τὴν ἀληθειαν ἀσυνέτως ἀποκρυπτόμενοι. Ἦθῆ γὰρ τινες καὶ τῶν δοκούτων εἶναι Χριστιανοί, οὐ συνέντες ἀκριβῶς τῆς μετὰ σαρκὸς οικονομίας τὸν σκοπὸν, ἀποδιελθὲν τετραλήκασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν ἐκ γυναικὸς δι' ἡμᾶς ληφθέντα ναὸν, καὶ εἰς υἱῶν καταμερίσαντο θυάδα τὸν ἕνα καὶ ἀληθῶς Υἱὸν, καὶ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος διὰ γὰρ πολλὴν ἀποπληξίαν ἀπαξιοῦσι, κατὰ τὸ εἰκόσ, ὁμολογεῖν, ὃ καὶ δράσαι δι' ἡμᾶς οὐκ ἀπηξίωσαν ὁ Μονογενῆς. « Αὐτὸς γὰρ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐχ ἄρπαγ- μὸν ἤρῃσατο τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇν δούλου λαβὼν, » ἵνα γένηται καθ' ἡμᾶς D *ἄνθρωπος, δηλαδὴ χωρὶς ἀμαρτίας. Οἱ δὲ φρονουσι ἐκτόπως ἐπιτιμῶντες τρόπον τινὰ τῇ θεῷ καὶ φιανθρώπων βουλήν, παρωσάμενοι δὲ ὅσον εἰς οικίας ἐννοίας τῆς ἀληθοῦς υἰότητος τὸν ἐκ γυναικὸς ληφθέντα ναὸν, οὐ παραδέχονται τὴν ταπεινώσιν, πολὺ δὲ τῆς ἀληθείας ἐπεσφαλμένην ἐπινοοῦντες δόξαν, ἕτερον μὲν εἶναι φασὶ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρός Υἱὸν μονογενῆ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεννηθέντα Λόγον, ἕτερον δὲ πάλιν τὸν ἐκ γυναικὸς υἱόν. Εἶτα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς Υἱὸν καὶ Χριστὸν ἀνακηρυττούσης ἕνα, πῶς οὐχ ἀπάσης εἰσὶ δυσσεβείας ἀνάπλεθ διατέμνοντες εἰς δύο τὸν ἕνα καὶ**

A ferme dicit, Vis illorum furore et amentia superior conspici? tu, valere jubens eorum pertinaciam et incredulitatem, suscipe fidem. Illud enim, tu, talem quendam includit ab aliis distinctionem.

IX, 36. Et quis est, Domine, inquit, ut credam in eum?

Anima prudenti ratione præparata, ac perfecta liberaque mentis oculorum acie verbum veritatis exquirens, citra impedimentum in eam tanquam in portum defertur, et aditum ad id quod conducibile est facilem continet. Quorum omnium cæcus certissimo nobis est argumento. Cum enim jam per multas ratiocinationes et cogitationes Christi mysterium admiratus 631 sit, sed et ineffabilem ejus vim his quæ non alius quispiam, sed ipse in seipso est expertus, obstupuerit, ita promptus ad credendum invenitur, et impigre eo progreditur. Ecce enim percontatur cui adjicienda sit fides in eo ædificari cœpta, quod unum ei tantum deest ad illud satis ante præparato, uti diximus.

IX, 37. Et dixit ei Jesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est.

Dominus interrogatus in quem credendum sit, seipsum ostendit, et non simpliciter, Ego sum, dicit, sed, qui cernitur et qui loquitur, eum Filium Dei esse ait, ubique nostræ utilitati consulens, et disciplinam quæ ad fidem omnis erroris expertem dirigit varie contextit, ne obtentu pietatis in diaboli casses et laqueos incidamus, mysterii veritatem sine ratione aversantes. Jam enim quidam etiam ex illis qui videntur esse Christiani, non exacte intelligentes scopum incarnationis, ausi sunt separare a Verbo Deo templum propter nos ex muliere desumptum, atque in duos filios partiti sunt unum et vere Filium, et factum esse hominem præ multa recordia fateri dedignantur, quod tamen propter nos non est dedignatus Unigenitus. « Ipse enim in forma Dei cum esset, » ut scriptum est, « non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens »¹⁷, » ut fieret sicuti nos homo, sine peccato tamen. Hi vero, stulte sentientes, divinæ et hominum amanti providentiæ quodammodo succensent, templumque assumptionem ex muliere quoad in se est a vera filiatione excludentes, demissionem illam non probant. sed opinionem excogitantes a veritate longe alienam, aliam quidem esse statuunt Filium ex Deo Patre unigenitum, hoc est ex ejus substantia genitum Verbum, et alium ex muliere natum. Porro, cum sacra Scriptura Filium et Christum proclamet unum, quomodo non impietatis rei sunt qui unum et vere Filium in duos partiuntur? Quatenus enim est Deus Verbum, alius concipitur et diversus a carne; quatenus vero caro est, alius censetur a

¹⁷ Philipp. II, 6, 7.

Verbo : quatenus autem Verbum ex Deo Patre factum est homo, aliud ac diversum **632** esse desinit, propter ineffabilem unionem et conjunctionem. Unus enim ac solus Filius est, et ante conjunctionem cum carne, et postquam carni unitus est, sed per carnem in solidum hominem appellamus, anima, inquam, et corpore constantem. Propter hanc ergo causam rursus admodum provide Dominus, quis sit Filius Dei, interrogatus, non dixit, Ego : forte enim quidam stulte existimassent solum Verbum quod ex Deo et Patre effulsit per hoc significari, sed, sublata omni dubitatione, seipsum prius ostendens his verbis, « et vidisti eum, » etiam inhabitans ipsum in carne demonstrat Verbum, illud addendo, « et qui loquitur tecum, ipse est. » Vides ergo quantam Verbum habeat unionem : non enim posuit differentiam, sed se ait ipsum esse qui et corporis oculis subjicitur, et ex loquela cognoscitur. Igitur summæ impietatis est et insectiæ quod nonnulli inconsiderate dicunt, Homo Christi : Deus enim cum esset, homo factus est, et quidem indivisus, in quantum Deus est, et Filius, et cum carne; perfectissima enim fidei in illum confessio et cognitio in his consistit.

γονεν ἄνθρωπος καὶ ἀδιαίρετος ὅσον εἰς τὸ εἶναι ἐν τούτοις ἢ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ὁμολογία καὶ γνῶσις.

IX, 38. *At ille ait : Credo, Domine, et proci dens adoravit eum.*

Promptus utique ad confessionem fidei et ad pietatem cæcus. Postquam enim cognovit præsentem et vere oculis subjectum Filium unigenitum, adoravit eum, tanquam Deum; tametsi eum videret in carne, gloria Deo digna prorsus carentem; verum illuminato corde vi et potestate illi insita, proportionem quadam ad cogitationes bonas et sapientiæ plenas assurgit, divinæque illius et ineffabilis naturæ pulchritudinem sibi animo repræsentat : non enim adorasset ut Deum, nisi Deum esse credidisset, ex facto in se miraculo ad ita sentiendum institutus. Verum quando totum cæci negotium ac historiam ad gentium quasi personam transtulimus, age aliquid rursus ea de re dicamus. Ac imprimis considera mihi quomodo per adorationem figuram cultus in spiritu repræsentet, ad quam quasi manuctæ sunt gentes per fidem. Moris quidem erat Israeli universi Dominum colere immolationibus taurorum, et thura adolere, et alia etiam animalia offerre ex præcepto legis : qui vero e gentilibus crediderunt, hac via cultus relicta, **633** ingressi sunt aliam, nempe spiritualem, quam maxime sibi cordi esse Deus ipse proficitur. « Non enim manducabo carnes taurorum, inquit, neque sanguinem hircorum potabo ¹². » Sed potius sacrificare præcipit sacrificium laudis, hoc est cum cantu adorationem, ad quam cum omnino venturas esse gentes per fidem Psaltes in sancto Spiritu videret, velut ad Dominum nostrum et Servatorem

A ἀληθῶς Υἱόν; Ἥ μὲν γὰρ ἐστὶ Θεὸς Λόγος, ἑτερονοεῖται παρὰ τὴν σάρκα· ἢ δὲ σὰρξ ἐστὶν, ἑτερόν τι νοεῖται παρὰ τὸν Λόγον· ἢ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, ἀργήσῃ παντελῶς τὸ ἑτεροσ καὶ ἑτερος διὰ τὴν ἀρρήτον ἕνωσίν τε καὶ σύν- οδον. Εἰς γὰρ καὶ μόνος Υἱὸς, καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς συνόδου, καὶ ὅτε συνῆλθε σαρκί, διὰ δὲ τῆς σαρκὸς ὀλοκλήρως τὸν ἄνθρωπον ὀνομάζομεν, τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος λέγω. Διὰ ταύτην οὖν ἄρα τὴν πρό- φασιν, προνοητικώτατα πάλιν ὁ Κύριος, τίς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ διερωτώμενος, οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ· ἦν γὰρ δὴ τις, ὡς εἰκός, ἀσυνέτως ὑπολαμβάνειν ὅτι μόνος ὁ Λόγος ὁ ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς πεφηνώσ διὰ τούτου κατεσημαίνετο, αὐτὸ δὲ τὸ δοκοῦν ἀμφιβά- λῃσθαι παρὰ τισιν ἑαυτὸν προαποδείξας διὰ τοῦ εἰπεῖν, « καὶ ἐώρακας αὐτὸν, » καὶ τὸν ἐνοικοῦντα αὐτὸν τῇ σαρκὶ παραδεικνύει Λόγον, διὰ τοῦ πάλιν εἰπεῖν καὶ ἐνεγκεῖν, « καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖ- νός ἐστιν. » Ὅρῳ οὖν ὅσον ὁ Λόγος ἔχει τὴν ἕνωσιν· οὐ γὰρ τέθεικε διαφορὰν, ἀλλ' ἑαυτὸν εἶναι φησι, καὶ τὸν τοῖς σώματος ὀφθαλμοῖς ὑποπίπτοντα, καὶ τὸν ἐκ τῆς κλιτῆς γνωσκόμενον. Ἀπαίδευτον οὖν ἄρα, καὶ δυσσεβὲς κομιδῆ τὸ λέγειν ἀπερισκέπτως τινὰς, Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Χριστοῦ· Θεὸς γὰρ ὢν γέ- Θεός, καὶ Υἱός, καὶ μετὰ σαρκὸς· τελευτάτῃ γὰρ

Ἐγὼ δὲ εἶπα· Πιστεύω, Κύριε, καὶ προσεκύνη- σεν αὐτῷ.

Ἐξὺς εἰς ὁμολογίαν, τὴν ἐπὶ τῇ πίστει φημι, καὶ θερμὸς εἰς εὐσέθειαν ὁ ποτὲ τυφλός. Ἐπειδὴ γὰρ ἔγνω παρόντα τε καὶ ὀρώμενον τὸν ἀληθῶς Υἱὸν τὸν μονογενῆ, προσεκύνησεν ὡς Θεῷ, καίτοι βλέπων αὐτὸν ἐν σαρκί, ὄψαν οὐκ ἔχοντα τὴν ἐν τῷ Θεῷ πρέπουσαν, πεφωτισμένους δὲ τὴν καρδίαν ἀπὸ τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ δυνάμεως τε καὶ ἐξουσίας, ἀναλόγως εἰς ἐνόημα ἀναπηδᾷ σοφὰς τε καὶ ἀγαθὰς, καὶ τῆς βίαις αὐτοῦ καὶ ἀρρήτου φύσεως τὸ κάλλος κατα- φαντάζεται· οὐ γὰρ ἂν προσεκύνησεν ὡς Θεῷ, εἰ μὴ Θεὸν εἶναι πεπίστευκεν, ἀπὸ τοῦ γεγονότος εἰς αὐτὸν καὶ παραδόξως τετελεσμένου θαύματος ἐπὶ τὸ φρονεῖν οὕτω παιδαγωγούμενος. Ἐπειδὴ δὲ ὄλην τὴν ἐπ' αὐτῷ πραγματείαν εἰς τὸ τῶν ἐθνῶν μετηγά- γομεν πρόσωπον, φέρε δὴ περὶ τούτου λέγωμεν πάλιν. Βλέπε γὰρ μοι πληροῦντα διὰ τῆς προσκυ- νήσεως τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὸν τύπον, εἰς ὃν ἐχειραγωγῆθη τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως. Βουθυσίαι γὰρ καὶ λιθανωτοῖς, καὶ ταῖς τῶν ἐτέρων ζώων προ- σαγωγαῖς θεραπεύειν ἦν ἔθος τῷ Ἰσραὴλ τὸν ἀπάν- τω Κύριον κατ' ἐπίταγμα νομικόν· οἱ δὲ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευότες οὐ ταύτην ἴσασι τῆς λατρείας τὴν ὁδόν, ἐτράποντο δὲ τὴν ἑτέραν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν πνευ- ματικὴν, ἣν δὴ καὶ μάλιστα φιλεῖν αὐτὸν, καὶ ἡδιονά φησιν εἶναι Θεός. « Οὐ γὰρ φάγωμαι κρέα ταύρων, φησιν, ἀλλ' οὐδὲ αἷμα τράγων πίνωμαι. » Θύειν δὲ μᾶλλον ἡμῖν ἐπιτάττει θυσίαν ἀνέσεως, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν μετ' ὥδης προσκύνησιν, εἰς ἣν ὅτι πάντως ἀνα- θήσεται, φησὶ, τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως ἐν ἀξίῳ

¹² Psal. xlii, 13.

Πνεύματι θεωρήσας ὁ Μελιφδὸς ὡς πρὸς τὸν Κύριον ἠμῶν καὶ Σωτῆρά φησι· « Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλάτωσάν σοι, ψαλάτωσαν δὴ τῷ δόγματί σου. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἠμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τῆς νομικῆς λατρείας ἐν ἀμείνοσιν οὖσαν ἐπιδεικνύς τὴν πνευματικὴν, πρὸς τὴν ἐκ τῆς Σαμαρείας γυναῖκα φησι· « Πίστευσόν μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ Πατρὶ. Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνῆται προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. Πνεῦμα ὁ Θεὸς· καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Διαλογιζόμεθα δὲ φρονούντες ὀρθῶς τούτῳ διαπρέπει τῷ τρόπῳ καὶ τοὺς ἄγιους ἀγγέλους, καὶ ὡσπερ τινὰ δωροφορίαν πνευματικὴν προσκομίζειν Θεῷ τὴν προσκύνησιν. Καὶ γοῦν ὅτε τὴν θεοπρεπῆ προσάγειν τιμὴν τῷ πρωτοτόκῳ καὶ Μονογενεῖ τὸ Πνεῦμα τοῖς ἀνω διεκελεύετο, « Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ, φησὶ, πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς Ψαλμῶδες ἡμᾶς πρὸς τοῦτο λέγων ἐκάλε· « Δεῦτε, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτῷ. » Καὶ μακρηγορεῖν μὲν ἦν ἐπὶ τούτοις οὐ χυλεπὸν· μέτρον δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐπιθέντες τὸ πρέπον, τῆς τῶν ῥητῶν παραθέσεως πρὸς τὸ παρὸν ἀφεξόμεθα. Πλὴν ἐκεῖνο πάλιν ἀναμνήσωμεν, ὅτι τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας τὸν τύπον ἀπεπλήρου καλῶς ὁ ποτὲ τυφλὸς, τῆ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ γαίτονα τιθεὶς τὴν προσκύνησιν.

Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· Εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.

Τῆς ἀναδείξεως τῆς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ φημι τὴν αἰτίαν ἡμῖν ἐξηγούμενος διὰ φωνῆς Ἰσοαίου φησὶν ὁ Χριστὸς· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ ἔνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῆν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτους ἀφῆσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθι ποῦ φησιν· « Οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε, καὶ οἱ τυφλοὶ, ἀναβλέψατε ἰδεῖν. » Ὅτε τοίνυν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας χειροτονησθαι λέγει παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἵνα κηρύξῃ τυφλοῖς τὴν ἀνάβλεψιν, πῶς ἐνθάδε φησὶν, « Εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται; » — « Ἄρα οὖν, ἔρεῖ τις, Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; » κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν· « Μὴ γένοιτο. » Ἀφίκετο μὲν γὰρ ἐξανύσων τὸν ἐξ ἡμερότητος τῆς εἰς ἡμᾶς προτεθέντα σκοπὸν, τοῦτ' ἐστίν, καταφωτισαὶ σύμπαντας τῆ τοῦ Πνεύματος δροχίᾳ. Δεινοὶ δὲ πρὸς ἀπειθειαν ὑπάρχοντες Ἰουδαῖοι τὴν καταλαμπρύνουσαν αὐτοὺς οὐ παρεδέξαντο χάριν, ἀπόκλητον ὡσπερ ἐφ' ἑαυτοὺς καλοῦντες τὸν σκοτισμόν. Καὶ γοῦν γέγραπται περὶ αὐτῶν ἐν προφητικῶς μηνύμασιν· « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος, μείναντες αὐγὴν, ἐν ἀωρίᾳ περιεπάτησαν. » Ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς τὸ τοῦ νόμου κήρυγμα, περι-

ait : « Omnis terra adoret te, et psallant tibi psallam dicant nomini tuo ». Sed et ipse Dominus noster Jesus Christus, adoratione legali pottiorem esse ostendens spiritalem, ad Samaritanam mulierem ait : « Crede mihi, mulier, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate : nam Pater tales querit qui adorent eum. Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate adorare oportet ». Eodem quoque modo conspicuos esse recte existimamus sanctos angelos, et quasi doni oblationem spiritualem afferre Deo ipsam adorationem. Spiritus quippe cœlitibus præcipiens primogenito et Unigenito honorem Deo convenientem offerre, ait : « Et adorent eum omnes angeli Dei ». Ad quod nos etiam David invitat, inquiens : « Venite, adoremus, et procidamus ei ». Et quidem in his prolixum esse non est difficile : verum modum dictis imponentes, ab istiusmodi testimoniiis proferendis abstinēbimus. Cæterum illud etiam atque etiam recordemur, cæcum egregie repræsentasse figuram cultus gentium, cum fidei confessioni proximam etiam posuit adorationem.

IX, 39. Et dixit ei Jesus : In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant.

Christus per vocem Isaiæ causam suæ in hoc mundo apparitionis exponens, ait : « Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum ». Sed et alibi ait : « Surdi, audite, et cæci, suspicite ut videatis ». Quando igitur 634 ob hanc causam electum se dicit a Deo et Patre, ut prædicet cæcis visus recuperationem, quorsum hoc loco ait : « In judicium veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant? » — « Numquid ergo Christus peccati minister est? » inquiet aliquis, juxta Pauli vocem : « Absit ». Venit enim ad exsequendum erga nos bonitatis suæ propositum, hoc est ad omnes illuminandos face Spiritus. Obstinati vero et increduli Judæi affulgentem sibi gratiam non receperunt, accersitis potius ad se velut tenebris. De quibus scriptum est in prophetarum vaticiniis : « Cum expectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ : præstolantes splendorem, in obscuritate ambulabant ». Etenim quoad legis prædictionem opperiebantur Judæi diem et lucem, hoc est Christum. Venturum enim ipsum expectabant ac prætolabantur; sed qui hac in re pietatem colere videban-

¹⁹ Psal. lxxv, 4. ²⁰ Joan. iv, 21, 22. ²¹ Psal. xcvi, 7. ²² Psal. xciv, 6. ²³ Luc. iv, 18; Isa. lxi, 4. ²⁴ Isa. xlii, 18. ²⁵ Galat. ii, 17. ²⁶ Isa. lxxix, 9.

tur, in nocte ambulaverunt, hoc est in densis tenebris, non aliunde olorta ipsis harum tenebrarum causa, quod ipsi sua incredulitate et pertinacia eum morbum sibi arcescebant. Adveni ergo, inquit, daturus cæcis usum videndi per fidem. At perversicium et intracabilem feroc animus ad rebellionem spectans, ut adventus illuminantis in condemnationem sibi cederet effecit. Quia enim non credunt, condemnantur. Quod quidem apertius alias dixit Servator: « Amen, amen dico vobis, qui credit in Filium, non judicatur: qui autem non credit in Filium, jam judicatus est, quia non credit in nomine Filii Dei ». Quapropter scite admodum ab ea re quæ præ manibus habetur disputat, et quod admiranda ratione in isto quidem cæco factum est, velut radicem et originem sermoni statuit, quippe illum recepisse visum non modo quoad corpus, sed et quoad animum confirmat, quoniam fidem receperit; contrarium vero Pharisæis evenisse, qui gloriam ejus non viderint, in maximo et novo miraculo clarissime refulgentem.

εις νοῦν δισχυριζεται, οὐδὲ το παραδέξασθαι τὴν οὐ γὰρ ἐθεάσαντο τὴν δόξαν αὐτοῦ, καίτοι φανώτατα διαλάμπουσαν, καὶ ἐν τῷ μεγίστῳ καὶ νεαρῷ θαύματι.

IX, 40. Audierunt quidam ex Pharisæis qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Numquid et nos cæci sumus?

Insidiantur Christo Servatori Pharisæi, eumque assectantur, quamvis acutum telum corde susceperint. Cumque dolore et invidia ob ejus gloriam contabescerent, tamen eum assectantur, nova odio suo pabula et varias eludendas ejus miraculis calumnias exquirentes, et simpliciorum mentem ideo pervertentes. Ubi vero hæc dicentem Christum audiunt, rursus dissecantur: neque enim ignorare poterant, sermonis habiti scopum ad se pertinere. Verum quia vago adhuc et indefinite dictum fuerat hoc, « ut qui vident cæci fiant », nondum occasionem nacti aperte succensendi ut de injuria illata, malitiose interrogant, dictorum vim ad suam ipsorum trabentes personam, jubentesque apertius declarare an et ipsos cæcos esse dicat, ut rursus tanquam violatæ legis reum peragant. Apprime enim Mosaicæ scripta noverant, cum ea continuo volverent, nec ignorabant in iis scriptum esse: « Principi populi tui non maledices ». Vel igitur hæc dicant, sperantes se injuria illum affecturos, quo non sine ratione in eum invadere, et citra reprehensionis periculum insidias ei struere viderentur, vel certe amarulentius aliquid intra se eoquentes, et calumniam parturientes. Quoniam enim dixerat Christus: « In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident videant, » et per hoc innuebat restitutionem oculorum cæco, cum non possint hujus miraculi ferre mentionem, consurgunt rursus in eum stimulante invidia, ac ferme

ἔμνον Ἰουδαῖοι τὴν τε αὐγὴν, καὶ τὸ φῶς, τοῦτο ἔστι τὸν Χριστόν. Ἦξειν γὰρ καὶ παρεδέχοντο, καὶ προσεδόκων αὐτόν· ἀλλ' οἱ κατὰ τοῦτο δοκοῦντες εὐσεβεῖν, ἐν ἀωρίᾳ περιπάτησαν, τοῦτο ἔστιν, ἐν σκότῳ βαθεῖ, οὐχ ἔτερον τινὸς αὐτοῖς γεγονότος αἰτίου τοῦ παθεῖν τὸν σκοτισμὸν, ἀλλὰ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀπειθείαις ἀντεπισπαστον ἐφ' ἑαυτοῖς ἐχόντων τὴν νόσον. Παραγέγονα τοίνυν, φησὶ, τυφλοῖς ἐπιθῶσαν τὸ βλέπειν διὰ τῆς πίστεως· ἡ δὲ τῶν ἀχειραγωγῆτων καὶ ἀνυποτάκτων ἀτεγκτος γνώμη, πολλὴ βλέπουσα πρὸς ἀπειθειαν, εἰς κατάκριμα γενέσθαι παρασκευάσεν αὐτοῖς τὴν τοῦ φωτίζοντος ἀφιξίν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πιστεύουσι, κατακρίνονται. Τοῦτο δὲ σοι σαφέστερον καὶ δι' ἐτέρων εἴρηκεν ὁ Σωτὴρ· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, οὐ κρίνεται, ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπιστεύκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Χαρέντως τοιγαροῦν ἀπὸ τοῦ παρεκκειμένου καὶ ἐν χερσίν ὄντος διαλέγεται τε πράγματος, καὶ τὸ παραδόξως ἀποταλεσθὲν ἐπὶ τῷ ποτε τυφλῷ ῥίζαν ὡσπερ ποιεῖται τῷ λόγῳ· ἀναδιδέσθαι μὲν γὰρ αὐτὸν οὐ κατὰ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσον πίστιν, παθεῖν δὲ τὸ ἐναντίον τοῦς Φαρισαίους·

Ἦκουσαν ἐκ τῶν Φαρισαίων ταῦτα οἱ μετ' αὐτοῦ ὄντες, καὶ εἶπον αὐτῷ· Μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοὶ ἐσμεν;

Προσεδρεύουσιν οἱ Φαρισαῖοι, καὶ συμβαδίζειν ἐπιέγονται τῷ Σωτῆρι Χριστῷ, καίτοι πικρὸν εἰς καρδίαν ἔχοντες βέλος. Καὶ λύπη καὶ φθόνῳ διατηκόμενοι διὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ, συμβαδίζουσι δὲ ὄμως τροφᾶς τῷ μίσθῳ συλλέγοντες, καὶ πολυτρόπως τοῖς θαύμασι συκοφαντίας ἀρτυνόντες, παραλύουσίν τε διὰ τοῦτο τῶν εὐπειθεστέρων τὴν ἀκακοήθη διάνοιαν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λέγοντος διεπυθάνοντο τοῦ Χριστοῦ, διεπρόντο πάλιν· οὐ γὰρ ἦν εἰκὸς ἀγνοεῖν ὅτι τέτραπται πρὸς αὐτοὺς ὁ τοῦ λόγου σκοπός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπολελυμένως ἐπι καὶ ἀδιωριστως εἴρηγο παρ' αὐτοῦ, τὸ, « ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται »· οὕτω καιρὸν ἔχοντες ἐγκαλεῖν εὐλόγως ὡς ὕβρισμένοι, διερωτῶσι πανούργως τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν εἰς τὸ οἰκεῖον περιελκόντες πρόσωπων, καὶ σαφέστερον ὡσπερ ἀξιοῦντες εἰπεῖν, εἰ καὶ αὐτοὺς εἶναι λέγει τυφλοὺς, ἵνα δὴ πάλιν ὡς νομικὴν ἐντολὴν ἀδικήσαντα κατακρίνωσιν. Ἦθεσαν γὰρ ἔνθα καὶ κάτω τῆ Μωσέως συγγράμματα, καὶ περινοστοῦντες ὅτι γέγραπται· « Ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἔρεις κακῶς. » Ἦ τοίνυν ὕβρισσασθαι προσδοκῆσαντες τὰ τοιαῦτα φασιν, ἵνα δοκοῖεν εὐλόγως ἐπιφύεσθαι, καὶ ἀκατηγόρητον ἤδη ποιῆσθαι τὴν ἐπιβουλήν τὴν ἐπὶ Χριστοῦ, ἣ καὶ ἀληθῶς ἔχοντες τι πικρότερον εἰς νοῦν, καὶ συκοφαντίας εἶδος τὸ αὐτοῖς πρέπον ὀδύοντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἐφη Χριστός, « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσιν, » ὑπεδήλου δὲ διὰ τοῦτου τοῦ τυφλοῦ τὴν ἀνάδεδεσθαι, οὐ δυνηθέντες ἐνεγκαλεῖν

²⁷ Joan. III, 18, 19. ²⁸ Joan. IX, 39. ²⁹ Exod. XXI, 28.

τοῦ παραδόξου τὴν ἀνάμνησιν, ἀντεγείρονται πάλιν A διατετηγμένοι τῷ φθόνῳ, καὶ ἀντιπράττειν ἐπιχειροῦσι τοῖς παρ' αὐτοῦ μονονουχί λέγειν οὐ παραιτούμενοι· Δεινὰ κομπάζεις, ὦ οὗτος, κατορθώσας οὐδὲν ὦν εἰργάσθαι νομίζεις, ἀλλ' ἄρα μὴ βούλει, φασί, καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν πλάττεσθαι τὴν θαυματουργίαν; ἄρα μὴ παρέσται σοι λέγειν ὅτι καὶ ἡμεῖς ὄντας τυφλοὺς τεθεράπευκας; Βούλει σοι περιθῶμεν τὴν ἰατροῦ δόξαν καὶ θαυματουργοῦ, ψευδάμενοι κατ' ἐκείνον, ὃν φησὶ ἀναβλέψαι γεννηθέντα τυφλόν; Μὴ καὶ ἡμεῖς ἄρα συκοφαντήσεις ἀποτολήσας εἰπεῖν τὰ ἐπ' ἐκείνῳ; Πονηρὸς οὖν ἄρα, καὶ σφόδρα πικρὸς τῶν Φαρισαίων ὁ λόγος διαγελόντων τὰ ἐπ' ἐκείνῳ, καὶ συκοφαντίαν εἶναι μᾶλλον οἰομένων ἤπερ ἀλήθειαν· δυσωπεῖ γὰρ οὐδὲν τὸν ἀγνώμονα.

Ἐἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν B εἶχετε ἁμαρτίαν. Νῦν δὲ λέγετε· Ὅτι βλέπομεν· αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν μενουσὶ.

Κατατῆχει πάλιν αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ τέχνη κεράσας τὸν ἑλεγχον. Λοιδορίας μὲν γὰρ ἀπάσης ἀποφοιτᾷ, εὐσωπεῖ δὲ τῆς ἀληθείας παρατιθεὶς τὴν δύναμιν· ἐπ' οὐδενὶ δὲ χρησίμῳ τὸ βλέπειν ἔχοντας ἀποδεικνυσι, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ μηδὲλως ὀρώντας πεισόντας ἐν χείροσιν. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ὁ τυφλός, φησὶ, τῷ τεθεσθαι μὴδὲν τῶν παραδόξως ἀποτελουμένων, ἔξω βέβηκεν ἁμαρτίας, καὶ ἀνυκαίτιός πως ὑπάρχει· οἱ δὲ τῶν θαυμάτων ἐπόπται καὶ θεωροὶ διὰ πολλὴν ἀνομίαν καὶ κακόνειαν τὴν ἐξ αὐτῶν οὐ παραδεξάμενοι πίστιν, δυσωπόνειπον ἔχουσι τὴν ἁμαρτίαν, καὶ δυσεξίτητον ὄντως τὴν ἐπὶ τούτῳ κατάκρισιν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς σωματικῆς τυφλότητός τε καὶ ἀνα- C θλήψεως τῆςδε νοεῖν οὐκ ἀπίθανον· ἀναλίγως δὲ διαβαίνοντες εἰς τὸ νοητὸν, καὶ τὴν ἴσην ἐντεῦθεν ἀνεματτόμενοι τῷ λόγῳ δύναμιν πάλιν ἐροῦμεν, ὡς ἄνθρωπος μὲν ὁ ἀσύνητος; εὐλογωτάτην ἂν τὴν ἐπὶ τοῦ δικάζοντος αἰτήσαι συγγνώμην, ὁ δὲ ὄψις εἰς νόησιν, καὶ συνίεις τὸ συμφέρον, εἶτα τοῖς αἰσχίσι τῆς ἑαυτοῦ διανοίας καταπληθῆσας τὴν ῥοπήν, καὶ τὸ νικᾶν ἡδοναῖς οὐ τῷ χρησίμῳ δωρούμενος, ἀνασχύνας αἰτήσῃ τὸν ἑλπον, καὶ παραίτησιν τὴν ἐπὶ τῷ κολάζεσθαι δεῖν, οὐδαμῶθεν ἔξει βοηθουμένην, ἀπολείπει δὲ καὶ σφόδρα δικαίως ἀσυνηγόρητον ἐφ' ἑαυτῷ τηρήσας τὴν ἁμαρτίαν. Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτὸ δὴ τοῦτο κατασημαίνειν ἐν Εὐαγγέλοις φησὶν· «Ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρῆσεται πολλὰς.» Ἄγνοιας μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ εἰδῶσι τὰ ἐγκλήματα, καταφρονήσεως δὲ τῆς ἐσχάτης ἐπὶ τῷ νενοηκότι, καὶ τὸ ὄρῃν ἀβούλως ἐξωθουμένῳ. Ἐπιτῆρει δὲ πάλιν ὁμοῦ καὶ τούτῳ γέγονεν ἀσφαλῆς τοῦ Σωτῆρος ὁ λόγος· οὐ γὰρ δὴ φησὶν ἀποφαντικῶς ὅτι βλέπετε, ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶ, λέγετε ὅτι βλέπομεν. «Ἦν γὰρ δὴ καὶ λίαν ἀποπώστατον σύνεσιν ἐπιμαρτυρεῖν τοῖς ὄψις τυφλοῖς, καὶ ἀπεσθηκότα φοροῦσι τὸν νοῦν, ὡς τοιμῆσαι φάναι περὶ αὐτοῦ· «Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς ἐστίν.» Αὐτοκατάκριτοι τοιγαροῦν Ἰουδαῖοι βλέπειν μὲν ἑαυτοὺς

A dicunt : Magnifice te jactas, o egregie, cum nihil prorsus feceris eorum quæ te operari putas; sed numquid etiam vis, aiunt, et in nobis ipsis fingere miracula? numquid audebis dicere nos cæcos a te curatos esse? Vis tibi attribuamus medici et miraculorum editoris gloriam, mentientes velut ille quem tu cæcum natum visum recuperasse prædicas? An et nobis imponere audebis, referens quæ in illo gesta sunt? Improba itaque et acerba Pharisæorum oratio irridentium miraculum cæci, et imposturam potius quam veritatem esse arbitramur, quando nihil est quod ingrato pudorem possit incutere.

IX, 41. Dixit eis Jesus : Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis : Quia sidemus : peccatum vestrum manet.

Rursus eos emollit Servator, reprehensione artificiosæ temperata. Abstinet **636** quippe ab omni convicio, sed objecta veritatis vi pudorem incutit : nihil vero utilitatis percipere ex eo quod videant ostendit, imò quod pejus est, ne videre quidem prorsus. Homo enim cæcus, inquit, eò quod miraculorum quæ facta sunt nihil viderit, extra peccatum est : at spectatores eorum, qui tot stupenda oculis usurparunt, nec tamen per summam insipientiam ac malitiam fidem inde collegerunt, peccatum habent nusquam eluendum, et condemnationem. De corporea igitur cæcitate et visus recuperatione ita censere consentaneum est : proportione vero et similitudine quadam ad id quod sub intellectum cadit gradum facientes, et parem vim ac intelligentiam sermonis hinc exprimentes, rursus dicemus, nempe hominem ignarum et imprudentem jure petiturum a judicante veniam, acutum vero et intelligentem quid sit utile, deinde turpissimis quibusque rebus aciem mentis suæ applicantem impudenter facturum, si misericordiam roget, nec deprecationem pœnæ omnino ei profuturam, et quidem merito periturum esse cum foverit adversus se peccatum, quod nulkum patrociniûm et defensionem admittat. Quare Dominus noster Jesus Christus idipsum significans in Evangelio, ait : « Qui cognovit voluntatem domini sui et non fecit, vapulabit multis ⁴⁰. » Crimen enim est ignorantie in eo qui nescit, contemptus vero summi in eo qui novit, et tamen facere amens recusavit. Observa autem mihi rursus quemadmodum certa et circumspecta est in his Servatoris oratio : non enim ait affirmative, videtis, sed vos, ait, « dicitis, Videmus. » Fuisset enim absurdissimum prudentiam attribuere tam cæcis exstinctaque mentis luce hominibus, qui audebant dicere de ipso : « Nos scimus quod iste homo peccator est ⁴¹. » Igitur suo ipsorum ore damnati Judæi affirmantes se videre, sed omnino nihil eorum quæ oportuit

⁴⁰ Luc. xii, 47. ⁴¹ Joan. ix, 24.

facientes, et cognoscentes quidem voluntatem A Patris, sed ita contemptores et superbi, ut maximis etiam miraculis resistere auderent.

X, 1-5. Amen, amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et lairo; qui autem intrat per ostium, pastor est ovium: huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt, et proprias oves vocat nominatim, et educit eas, 637 et cum proprias oves emiseric, ante eas vadit, et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus: alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.

πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἶδασιν τὴν φωνὴν ἀλλὰ ψεύζονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἶδασιν τῶν

Non satis accurate rem expendentibus videri B possit hujus parabolæ sermo parum opportune invectus: siquidem de cæcitate et visus recuperatione verba faciens, de ovibus statim, et stabulo, et ostio loquitur. Sed qui sapientia præditus est, atque attentius adjicere animum solet speculationi, rursus sermonem recta via progredientem, nulloque modo a decoro deerrantem animadvertet: quod autem sæpenumero dixi, iterum et dicam. Moris est Servatori Christo, quando aliqui ad eum accedant, non ad solum voce editum verbum respondere; sed, quoniam scrutatur renes et corda ²², etiam ad conceptus et cogitationes solas respondet. Omnia quippe nuda ei et aperta sunt ²³, neque ulla est creatura invisibilis in conspectu ejus. Propterea et ad unum e sanctis loquitur: « Quis est qui celat me consilium? cohibens autem verba in corde, et me celare putat ²⁴? » Quandoquidem ergo Pharisæi malitiose et vafre interrogabant, sicut antea diximus, an et ipsi cæci essent, ut dicens vere id quod erant, nempe cæci, iterum condemnaretur, velut injurios principibus ac magistratibus: immane enim quantum ea de re superbiebant: necessario Dominus noster Jesus Christus huic eorum cogitationi resistens, infert commode parabolam, obscure quidem ac velut ambagibus innuens, non fore illis stabilem et firmum principatum, sed neque constare posse tutam dignitatem illis qui ejus datorem Deum arroganter despiciunt, ac docet hoc solis illis affuturum quos ipse ad populorum præfecturam vocaverit. Ergo seipsum januam esse ait, proprio consilio ducendis rationalibus gregibus adhibentem eum quem et gubernandi peritum, et Dei amantem cognoverit. Latronem vero et furem appellat eum qui alia via grassatur, et per vim ac tyrannidem non datum sibi honorem posse assequi putat, quales nonnulli erant, de quibus per unum ex prophetis ait: « Regnaverunt, et non per me: principes exstiterunt, et non per Spiritum meum ²⁵. » Significat autem per hæc, 638 si illis regendorum populorum incesserit cupiditas, ad

διαθεβατιούμενοι, πράττοντες δὲ τὸ σύμπαν οὐδὲν ὦν εἶδει δρῶν, καὶ λίαν εὐτόνως, καὶ γινώσκοντες μὲν τοῦ Κυρίου τὸ θέλημα, περιφρονούντες δὲ οὕτως, ὡς καὶ τοῖς ἀρίστοις ὑπαντιάζειν θαύμασιν.

Ἄμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλήν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής· ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, ποιμὴν ἐστὶ τῶν προβάτων· τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει, καὶ τὰ ἴδια πρόβατα φωνεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά· ὅταν δὲ πάντα τὰ ἰεὶ ἀ ἐκβάλη, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται, καὶ τὰ αὐτοῦ· ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσουσιν, ἀλλοτρίων τὴν φωνήν.

Δόξειεν ἂν, καὶ μάλα εἰκότως, τοῖς ἀθανάτιστως ἐπακρωμένοις οὐ λίαν εὐκαιρῶς ὁ τῆς προκειμένης παραβολῆς εἰσπεφορηθεὶς λόγος· τυφλότητάς τε γὰρ ἀναβλέψεύς τε περί διαλεγόμενος, περί προβάτων εὐθύς, αὐτῆς τε καὶ θύρας ποιεῖται τοὺς λόγους. Ἄλλ' ὅτῳ σοφὸς ἐνψυχισταὶ νοῦς, καὶ περιεργότερον τοῖς θεωρημασι προσβάλλειν ἐσπούδασται, κατόψεται πάλιν ἐπ' εὐθείας ὡς περ ἰόντα τὸν λόγον, καὶ μηδαμῶς τοῦ πρέποντος ἀπεσφαλμένον· ὁ δὲ πολλάκις εἶπον ἐρῶ καὶ εἰσαυθὶς ἀναλαβῶν. Ἔθος τῷ Σωτῆρι Χριστῷ μὴ πρὸς μόνους ἀποκρίνεσθαι τοὺς διὰ φωνῆς ἀποκτυπηθέντας λόγους, ὅταν αὐτῷ προσώσῃ τινες, ἀλλ' ἐπεὶ περ ὄρα καὶ νεφρούς, καὶ καρδίας, καὶ πρὸς ἐνθυμήσεις ἀπολογεῖται μόνας. Πάντα γὰρ αὐτῷ γυμνά καὶ τετραχλησιμένα, καὶ οὐκ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ. Διὰ τοι τοῦτο καὶ πρὸς ἕνα τῶν ἁγίων φησὶ· « Τίς οὗτος ὁ κρύπτων με βουλήν, συνέχων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ, ἐμὲ δὲ οἰεταὶ κρύπτειν; » Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ τῶν Φαρισαίων ἀνόσιον στίφος κακούργως διεπυθάνετο, καθάπερ ἐλέγομεν ἀρτίως, εἰ καὶ αὐτοὶ τυφλοὶ εἰσιν, ἵνα λέγων ἀληθῶς ὅτι πᾶρ εἰσι, τυφλοὶ δηλονότι, καταδικάζηται πάλιν ὡς τοῖς ἡγουμένοις διαλοιοδορησόμενοι, καὶ κακῶς εἰρηκῶς τοὺς ἀρχεῖν λαχίντας λαῶν· ἐφρόνου γὰρ ἐπὶ τούτῳ μέγα τι καὶ ἐξαισίον ἀναγκαίως ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, καὶ ταύτη πάλιν αὐτῶν τῇ διενθυμῆσει μαχόμενος, εἰσχομίζει χρησίμως τὴν παραβολὴν ἀμυδρότερον πως, καὶ ὡς ἐν ἀνίγμισιν ὑποδηλῶν ὡς οὐχ ἐξουσίαν ἐκ πλεονεξίας τὸ καθηγεῖσθαι βεβαίως, ἀλλ' οὐδὲ πάγιον αὐτοῖς προσέεται τὸ ἀξίωμα τὸν τοῦτο δοτῆρα τὸν Θεὸν ἐξ ἀλαζονείας ὑβρίζουσι· διδάσκει δὲ ὅτι τοῦτο προσέεται μόνοις τοῖς δι' αὐτοῦ καλουμένοις εἰς λαῶν ἡγεμονίαν. Θύραν τοιγαροῦν ἑαυτὸν εἶναι φησιν εἰσφέροντα διὰ βουλῆς ἰθίας εἰς τὸ καθηγεῖσθαι ποιμνίων τῶν λογικῶν τὸν ἐπιστήμονα καὶ φιλόθεον. Κλέπτην δὲ καὶ ληστὴν ἀποκαλεῖ καὶ ἀλλαχόθεν ἀναβαίνοντα τὸν ἐκ βίας καὶ τυραννίδος τὴν οὐ δοθείσαν αὐτῷ τιμὴν δύνασθαι λαβεῖν οἰόμενον, ὅποιοί τινες ἦσαν περὶ ὧν πού φησι δι' ἐνός τῶν προφητῶν, ὅτι· Ἐβασίλευσαν, καὶ οὐ δι' ἐμοῦ, ἤρξαν, καὶ οὐ διὰ τοῦ Πνεύματος μου. Ἀνίττεται δὲ διὰ τούτων ὡς, εἴπερ αὐτοῖς κατ' ἠδονὴν τὸ ἡγεμονεῖν

²² Psal. vii, 10. ²³ Hebr. v, 13. ²⁴ Job xlii, 3.

²⁵ Osee viii, 4.

ἔστι τῶν λαῶν, δεήσει πιστεύσαντας καὶ τὸ θεῖον A παραδεξαμένους κήρυγμα δι' αὐτοῦ πρὸς τοῦτο δραμασί, ἵνα καὶ ἀκλόνητον καὶ καλῶς ἰδρυμένην ἔχοιεν τὴν ἀρχὴν, ἧ δὴ καὶ γέγονεν ἐν τε τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν διδασκάλους, οἷς καὶ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, τοῦτ' ἔστιν, ἡ ὁ τεταγμένος ἄγγελος εἰς τὸ ταῖς Ἐκκλησιαῖς ἐπιστατεῖν, καὶ συμπράττειν τοῖς ἱερᾶσθαι λαχοῦσιν εἰς τὰς τῶν λαῶν ὠφελείας, ἡ πάλιν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, αὐτὸς καὶ θύρα, καὶ τῆς θύρας ὑπάρχων Κύριος. Καταπελθεσθαι γέ μὴν καὶ ὑπέικειν ὁρθῶς τῇ τοῦ ποιμαίνοντος φωνῇ τῆν τῶν προβάτων ἀγγέλην εἰ μάλ' α δισχυρίζεται, παρατελεσθαι δὲ καὶ λίαν ἐσπουδασμένως τὴν τῶν ἀλλοτρίων φωνὴν, ἵνα πρᾶγμα νοῆς ἀληθὲς ἐπὶ τὸ γενικώτερον ἐκπλατύνων τοῦ λόγου τὴν δύναμιν. Διδάσκωμεν γὰρ ἐν Ἐκκλησιαῖς τὰ διὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς παρακομίζοντες δόγματα, καὶ ὡς περ τινα τροφὴν πνευματικὴν τὸν εὐαγγελικὸν τε καὶ ἀποστολικὸν παρατιθέντες λόγον. Κατήκοι δὲ τῶν τοιούτων εἰσὶν οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν, καὶ ἀδιαστρόφω διαπρέποντες πίστει, παραιτοῦνται δὲ πρὸς τὰς τῶν ψευδοποιμένων φωνάς, καὶ ὡς ὀλέθριον ἀποτρέπονται πάθος. Τί οὖν ἄρα τὸ ἐντεῦθεν, ἔρει τις, τοῖς Φαρισαίοις ὑποδηλούμενον; Συνελὼν ὡς ἐν βραχεὶ τε καὶ κεφαλαιώδεις λόγῳ πάλιν ἔρω. Ἐαυτὸν ἐπιδεικνύει καὶ τῆς αὐτῆς κύριον, καὶ θύραν, καὶ θυρωρὸν, ἵνα δὴ μάθοιεν ἀκριδῶς ὡς οὐχ ἔξουσι τῆς ἡγεμονίας ἰδρυμένην τὴν στάσιν, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ πρὸς ταύτην ἰόντες τὸ θεόδοτον ἔχοιεν ἀγαθόν. Προσθεὶς δὲ ὅτι τὰ πρόβατα τοῖς ἰδιοῖς C καταπελθεταὶ ποιμέσι, τῶν δὲ ἀλλοτρίων ἐξάλλεται, πάλιν εὐφρῶς ὑπαινίττεται ὡς ἐπιστατήσουσι μὲν οὐδαμῶς αὐτοὶ τῶν μελλόντων πιστεύειν εἰς αὐτὸν, ἀποφοιτήσει δὲ πάλιν τῆς παρ' αὐτοῖς διδασκαλίας τὰ πρόβατα, καὶ τοῖς δι' αὐτοῦ ποιμέσι προσκείσεται.

Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἐκείνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἢ ἐλάλει αὐτοῖς.

Ἄπλοῦς τῶν ἁγίων ὁ λόγος, καὶ τῆς Ἑλλήνων περιερίας ἀπηλλαγμένος. « Ἐξελέξατο γὰρ ὁ Θεὸς τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, » κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, « ἵνα κατασχῶν τούτους σοφοῦς. » Κατεχρήσατο τοῖνον τῆς παροιμίας ὀνόματι · καλεῖ γὰρ οὕτω τὴν παραβολὴν. Τάχα δὲ ὅτι μίμικτα πῶς αἰετῶν τοιούτων ὁ χαρακτήρ, καὶ δι' ἀμφοῖν ὡς δι' ἐνὸς νοεῖται τὸ δηλούμενον· πλὴν ἐκεῖνός φαμεν ὡς ἀποθανυμάζει σφόδρα τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσυνέσιαν ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστής. Ὡς γὰρ αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ πείρα διαμαρτύρεται, πέτραις ἢ σιδήρῳ παραπλησίαν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, οὐδὲν τὸ παράπαν ἐπιωφελῶν ἀκροαμάτων εἰσδέχεσθαι μελετήσασαν. Διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ἐλέγετο διὰ φωνῆς Ἰωὴλ τοῦ προφήτου · « Διαρρήξαι τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἰμάτια ὑμῶν. » Δοκεῖ δὲ μοι πάλιν οὐκ ἀπερισκέπτως εἰπεῖν ὁ τοῦ βιβλίου συγγραφεὺς, ὅτι · « Ταύτην τὴν παραβολὴν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς · οἱ δὲ οὐκ συνῆκαν, φησὶ, τίνα ἦν ἢ ἐλάλει αὐτοῖς, » ἐκφωνεῖ δὲ ταύτην μετ' ἐμφάσεως οὐ μικρᾶς. Ἐν ἰσῳ γὰρ εἰ λέγοι σαφῶς· Οὕτως ἀπειπείσθη τοῦ δύνασθαι τι συνίναί τῶν ἀναγκαίων

A id credentibus ac divinum præconium per se accipientibus esse tendendum, ut deinceps ab omni vi tutum principatum obtineant, quod factum est et in sanctis apostolis, et in sanctarum Ecclesiarum post illos doctoribus, quibus et janitor aperit, hoc est, vel ordinatus angelus ad præsidendum Ecclesiis, et opem ferendam iis qui sacerdotium sortiti sunt ad populorum utilitatem, vel rursus ipse Servator, ipse et Janua et Januæ Dominus. Obedire vero pastoris voci ovium gregem percommodè asseverat, detrectare vero et refugere maxime alienorum vocem, ut rem veram intelligas, latius extendens et accipiens sermonis vim. Docemus enim in Ecclesiis, sacræ Scripturæ dogmata proferentes, et evangelicum atque apostolicum sermonem velut quemdam cibum spiritalem apponentes. Audiunt vero talia credentes in Christum, et recta ac incorrupta fide coruscantes, rejiciunt vero falsorum pastorum voces, et ut malum atque perniciem quandam aversantur. Quid igitur inde, dicit quispiam, Pharisæis significatur? Paucis ego et summam comprehendam. Seipsum designat et stabuli et januæ dominum atque janitorem, ut intelligant se non habituros firmum et stabilem principatus statum, nisi per eum illuc progredientes divino munere concessum bonum fuerint consecuti. Adjungens vero oves suis pastoribus obsequi, ab alienis vero resiliere, rursus ingeniose subindicat eos nunquam præfuturos iis qui credituri sunt in ipsum, contra vero oves ab eorum doctrina refugient, et pastoribus ab eo datis adhærebunt.

X, 6. Hoc proverbium dixit eis Jesus: illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

Simplex est sanctorum sermo, et cultus ac curiositatis Græcorum expers. « Elegit enim Deus quæ stulta sunt mundi, » ut ait Paulus, « ut sapientes confundat »²⁶. « Abusus est autem hoc loco paræniæ nomine: sic enim vocat parabolam. Forte quod earum character et nota ut plurimum confunditur, ac per 639 utramque tanquam per unam res significata intelligitur: verum illud asseveramus, evangelistam magnopere admirari Judæorum stuporem. Quippe ut ipsa rerum experientia testatur, saxo vel ferro simillimum habent animum, salutarium auditionum nullo modo capacem. Idcirco ad eos per vocem Joel prophætæ dictum est: « Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra »²⁷. Porro videtur mihi Evangelii hujus scriptor non temere dixisse: « Hanc parabolam dixit eis Jesus: illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis, » eamque non parva cum emphasi proferre. Idem enim est ac si diceret: Tantum abest ut aliquid eorum quæ necessaria sunt intelligere valeant Pharisæi, licet opi-

²⁶ I Cor. 1, 27. ²⁷ Joel 11, 13.

nione sapientiæ oppido inflati, ut istam parabolam nou capiant, tam alioqui perspicuam ac dilucidam, in qua difficile nihil est aut flexuosum, impedimentumque ad concipiendum et comprehendendum. Scite vero Judaicam irridet amentiam, qui nihili Christum decebant, quamvis doceret quæ supra legem, et multo quam Moses gratiorem institutionem adhiberet.

X, 7. Dixit eis Jesus : Amen dico vobis, ego sum ostium ovium.

Novit sane, utpote cum secundum naturam Deus sit, et quæ in profundo posita sunt perspiciat, Phariseum, licet intolerabili fastu et opinione sapientiæ et eruditionis in lege supra modum inflatum, nihil tamen eorum quæ supra dicta sunt percipere. Idcirco manifestissime rem eis exponit, et prolixo sermone velut in compendium misso paræmiæ mentem paucis aperit. Cum enim bonus sit natura, etiam inumerentes quasi manu ducit ad cognitionem, ut aliquis saltem utilitatis modus eis alluceat. Seipsum vero aperte ovium ostium esse profitetur, docens nimirum id quod inter omnes convenit : per solam quippe in eum fidem in Dei velut familiaritatem et consortium admittimur; cuius rei testis ipse est, dicens : « Nemo venit ad Patrem, nisi per me ³⁰. » Vel igitur tale quidpiam vult significare, vel quod proposito magis convenit, explanat rursus nos per eum ad principatum, et ad greges ratione utentes moderandos devenire, juxta id quod dixit Paulus : « Nec enim quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo ³⁰. » Et quidem nullus sanctorum prophetarum seipsum elegit et renuastavit, **640** sed neque clarus ille et magnus apostolorum chorus seipsum ad id vocasse comperietur. Electus enim est per voluntatem Christi, qui vocavit eos ad apostolatam nominatim et singulos, quemadmodum ait in proposita parabola. Scimus enim quo pacto in Evangelio secundum Mattheum posita sint ordine apostolorum nomina, deinde statim subjunctus sit electionis modus : Hos enim, inquit, « duodecim elegit Salvator, quos et apostolos nominavit ³⁰. » Phariseos igitur libidine imperandi prurientes, atque principatus re et nomine haud mediocriter accensos videns, commode docet seipsum esse principatus datorem, cui potestas sit facile eo perducendi. Cum enim janua sit sacræ ac divinæ aulæ, admittit idoneam ac merentem, et ei qui talis non est aditum ad interiora intercludet.

X, 8. Omnes quotquot venerunt ante me, fures sunt et latrones : sed non audierunt eos oves.

Undequaque cicurare volens, et delinire feram mentem Pharisæorum, atque ad sapientem rationem traducere, nititur ostendere rem esse inutilem ac periculosæ alexæ plenam, velle præesse, non cœlitus ad id electos, nec divina voluntate, sed humana

A et Pharisæoi, καίτοι δοκησιοσφοῦντες ἐκτόπως, ὡς τε ταύτην οὐ συνῆκαν τὴν παραβολὴν, τὴν οὕτως εὐκατασπτον, καὶ λελευκασμένην, ἐν ἧ δυσχερὲς οὐδὲ καμπύλον οὐδὲν εἰς νόησιν, οὐ χαλεπὸν εἰς κατάληψιν. Διαγελά δὲ πρεπόντως τὴν Ἰουδαϊκὴν δυσβουλίαν, ἐπειπερ αὐτοῖς τὸ μὴδὲν εἶναι Χριστὸς κατασφαίνεται, καίτοι τὰ ὑπὲρ νόμον διδάσκων, καὶ πολὺ τῆς Μωσέως χαριστέραν ποιούμενος τὴν ὑφήγησιν.

Ἐλεγε οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ἑ λέγων ἡμῖν, ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων.

Ἐγὼ δὲ πάντως κατὰ τὴν φύσιν ὑπάρχων Θεὸς καὶ τὰ ἐν τῷ βάθει κείμενα βλέπων, ὡς οὐδὲν τῶν παρ' αὐτοῦ λεγομένων συνῆκεν ὁ Φαρισαῖος, καίτοι μεγάλη φρονεῖν εἰσθῆς ἐπὶ τὴ νομομαθείᾳ, καὶ ἐπὶ τῷ δοκεῖν εἶναι σοφός, ἀσυγκρίτως ἐξοφρωόμενος. Β Διὰ τοῦτο φανωτάτην αὐτοῖς ποιεῖται τὴν ἐξήγησιν, καὶ ἀναμνηρυσάμενος ὡς περ διὰ τῶν μακρῶν λόγων ἐν ὀλίγοις κομίδῃ τὸν τῆς παροιμίας διερμηνεύει σκοπόν. Ἄγαθός γάρ ὢν φύσει, χειραγωγεῖ πρὸς κατάληψιν καὶ οὐκ ὄντας ἀξίους, ὡς τάχα τις αὐτοῖς ὠφελείας ἐλλείμφοι τρόπος. Ἐαυτὸν δὲ φησὶν ἐναργῶς τῶν προβάτων εἶναι τὴν θύραν, πρᾶγμα διδάσκων ὁμολογούμενον ἄλλοις γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, εἰς οἰκειότητα τὴν ὡς πρὸς Θεὸν εἰσελαίνωμεν, καὶ μάρτυς αὐτὸς ἐπὶ τούτῳ λέγων ἑ Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Ἡ τοίνυν τοιοῦτόν τι σημαίνει βούλεται, ἡ ὅπερ ἐστὶ τοῖς προκειμένοις θεωρήμασι πρεπωδέστερον, ἀπολευκαίνει πάλιν ὡς δι' αὐτοῦ πρὸς ἡγεμονίαν, καὶ τὸ καθηγείσθαι τῶν λογικῶν ποιμνίων ἐρχόμεθα, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ Παύλου ἑ Οὐ γὰρ ἐαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. C Καὶ γοῦν οὐδεὶς ἐαυτὸν ἀνέδειξε τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀλλ' οὐδὲ ὁ λαμπρὸς καὶ μέγας τῶν ἀποστόλων χορὸς ἐαυτὸν εἰς τοῦτο κακληκῶς ἀλώσεται. Ἀνεδείχθη γὰρ διὰ θελήσεως τοῦ Χριστοῦ καλέσαντος εἰς ἀποστολὴν αὐτοῦς κατ' ὄνομα, καὶ καθ' ἕνα, καθά φησιν ἐν τῇ προκειμένῃ παροιμίᾳ. Ἴσμεν γὰρ ὅπως ἐν Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Ματθαῖον συνετέθη μὲν ἐφεξῆς τὰ τῶν ἀποστόλων ὀνόματα, εἴτ' εὐθύς ἐπενήθηται τῆς ἀναβήσεως ὁ τρόπος ἑ τούτους γὰρ, φησὶ, ἑ τοὺς δώδεκα ἀνέδειξεν ὁ Σωτὴρ, ὅς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν. D Ἀρχοντιῶντα τοιγαροῦν τὸν ἀπόπληκτον Φαρισαῖον, καὶ οὐ μετρίως ἐγκεκαυμένον ὄρων πρὸς τὸ τῆς ἡγεμονίας ὄνομα τε καὶ πρᾶγμα, διδάσκει χρησίμως ἐαυτὸν ὄντα, καὶ τοῦ καθηγείσθαι τισι χορηγῶν, καὶ πρὸς τοῦτο βῆδως εἰσκομίζειν ἰσχύοντα. Θύρα γὰρ ὢν τῆς ἐκείνης τε καὶ θείας αὐλῆς, εἰσδέχεται μὲν τὸν ἐπιτήδειον, ἀποτευχίει δὲ τῷ μὴ τοιοῦτῳ τὴν εἰς τὸ εἶσω πάροδον.

Πάντες ὄσαι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσι καὶ ληστὰι ἑ ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα.

Πανταχόθεν τὴν ἀτίθασσον τῶν Φαρισαίων καταγοητεῶν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἐμφρονα μετατιθεῖς λογισμὸν, πειρᾶται δεικνύειν, ὡς ἀνόνητόν τι χρῆμα καὶ σφαλερώτατον, τὸ καθηγείσθαι τιμᾶν, οὐ διὰ τῆς ἀνωθεν χειροτονίας, οὐδὲ διὰ τῆς θείας βουλήσεως.

³⁰ Joan. xiv, 6. ³⁰ Hebr. v, 4. ³⁰ Luc. vi, 13. Cf. Matth. x, 2.

ἀλλ' ἐξ ἀνθρωπίνης ἀπονοίας οἰομένους ὅτι περι-
 ἔσσονται τῆς ἀρχῆς, κἀν ὁ ταύτης μὴ βούληται χορη-
 γός. Ἐαυτὸν τοιγαροῦν θύραν εἶναι διαρρήδην εἰπὼν,
 ἄτε δὴ καὶ μόνον εἰσχομίζοντα πρὸς ἡγεμονίαν τοὺς
 ἐπιτηδαιούς, τὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπιχειρήματα πα-
 ρατίθησιν εὐθὺς, ἵνα καθάπερ ἐν πίνακι σκιαγρα-
 φουμένην βλέποντες τὴν εἰς τέλος τοῦ πράγματος
 διεξαγωγὴν, μάθοιεν ἤδη σαφῶς ὡς τὸ δύνασθαι κρα-
 τεῖν καὶ προηγεῖσθαι ποιμνίων καὶ λαῶν, διὰ μόνης
 τῆς ἄνωθεν ὑπάρχει χάριτος, καὶ οὐκ ἐξ ἐπιχειρημά-
 των τυραννικῶν. Χρησίμως τοιγαροῦν κἀνάθε φησὶ
 πρὸς ἀνάμνησιν ἀνακομίζων τὴν ἐν τοῖς ἀρχαιοτέ-
 ροις · « Πάντες ὅσοι ἤλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί,
 ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα. » Ὑποκρινά-
 μενοι γάρ τὴν τῶν ἀγαθῶν ποιμένων ἐπιστάσιαν,
 παρῆλθον εἰς μέσον τινὰς, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἦν αὐτοῖς ὁ
 ὑποτιθεὶς τὸ ἡγούμενον, καὶ ὑπακούειν ἀναπειθῶν
 ὧν ἡγεμονοῦειν ἐχρῆν, ἀπεσπίρτησεν ἡ τῶν προβά-
 των πληθὺς. Ὑποτοπητέον δὲ οὐδαμῶς διὰ τὸ πάν-
 τες εἰπεῖν, ἀκουοῦσθαι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χρι-
 στοῦ τῶν ἁγίων προφητῶν τὴν ἀποστολήν · οὐ γὰρ
 κατ' ἐκείνων, ἀλλὰ καθ' ἑτέρους λόγους. Ἐπειδὴ γὰρ
 περὶ τὰ ψευδοποιμένους, καὶ τῶν ἀλλαγθῆεν ἀναβαί-
 νόντων εἰς τὴν αὐλήν τῶν προβάτων προδικεῖτο λέγειν,
 ἀναγκαιῶς ἤδη προσημανθέντων ἐναργῶς τῶν ἐφ'
 οἷς ἦν ὁ λόγος, τὸ πάντας, φησιν, οἰησόμεθα δὲ οὐδα-
 μῶς τὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀθετεῖσθαι πρόσωπον.
 Πῶς γὰρ ἀνῆθέτησεν ὁ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας δι' ἐκεί-
 νων ἐναργῆ καταστήσας τὰ μηνύματα; ὁ λέγων · « Ἐγὼ
 ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὠμοῦσθην; »
 πρὸς Ἱερεμίαν δὲ εἰπὼν · « Μὴ λέγε ὅτι νεώτερος
 ἐγὼ εἰμι, ὅτι πρὸς πάντας πρὸς οὓς ἀν ἀποστελῶ σε
 πορεύσῃ, καὶ κατὰ πάντα ὅσα ἀν ἐντελιωμαί σοι,
 λαλήσεις, » πρὸς δὲ τὸν μακάριον Ἰεζεχιήλ · « Ὑπὲρ
 ἀνθρώπου, ἐξαπιναεῶς ἐγὼ σε πρὸς τὸν οἶκον τοῦ
 Ἰσραὴλ, τοὺς παραπικραίνοντάς με. » Οὐκοῦν ὁ τοῦ
 λόγου σκοπὸς οὐκ εἰς τὸν τῶν ἁγίων προφητῶν τέ-
 τραπται χορὸν, ὁρᾷ δὲ μᾶλλον εἰς ἐκείνους, οἵπερ
 ἤσαν ποτε κατὰ τὴν Ἰουδαίαν προφητείας ὑποκρινό-
 μενοι, καὶ ψευδηγοροῦντες ὡς παρὰ Θεοῦ ἤκοντες,
 καὶ τὸν λαὸν ἀναπειθόντες οὐ τοῖς ἀληθῶς παρὰ Θεοῦ
 προφητεύουσι καταπειθεῖσθαι μᾶλλον, ἢ τοῖς παρ'
 αὐτῶν διαπειλασμένοις ἐπιχειρήμασι τε καὶ λόγοις,
 περὶ ὧν ποὺ φησὶ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ὁ πάντων
 Δεσπότης καὶ Θεός · « Οὐκ ἀπέστειλλον τοὺς προφη-
 τας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον, οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτούς,
 καὶ αὐτοὶ ἐπροφήτευσον. » πρὸς δὲ γε τὸν μακάριον
 Ἱερεμίαν · « Ψευδῆ οἱ προφήται προφητεύουσιν ἐπὶ
 τῷ ὀνόματί μου, οὐκ ἀπέστειλα αὐτούς, καὶ οὐκ
 ἐλάλησα πρὸς αὐτούς, καὶ οὐκ ἐνετειλάμην αὐτοῖς,
 ὅτι ὁράσεις καὶ οἰωνίσματα καὶ προφητείας καρδίας
 αὐτῶν αὐτοὶ προφητεύουσιν ὑμῖν. Εἰ προφήται εἰσι,
 καὶ εἰ ἔστι λόγος Κυρίου ἐν αὐτοῖς, ἀπαντησάτωσάν
 μοι. Τί τὸ ἄχυρον πρὸς τὸν σίτον; » Ὁ μὲν γὰρ
 λόγος ὄντως ὁ παρὰ Θεοῦ τροφιμωτάτην ἔχει τὴν
 δύναμιν, καὶ στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου, κατὰ τὸ
 γεγραμμένον, ὁ δὲ τῶν ἀνοσιῶν προφητῶν, ἦτοι ψευ-

amentia, arbitantes se principatus fore composites,
 etiam invito datore. Quare seipsum januam esse
 aperte prolocutus, tanquam qui solus idoneos ad-
 moveat rerum gubernaculis, proponit evestigio
 antiquorum molitiones, ut quasi depictam in tabula
 videntes totius rei seriem ac eventum, jam manifesto
 intelligant potestatem imperandi gregibus et popu-
 lis non ab audacia tyrannica, sed a numinis gratia
 esse petendam. Utiliter igitur et hoc loco ad reficandam
 vetustiorum memoriam ait: « Omnes quotquot
 venerunt fures sunt et latrones, sed non audierunt
 eos oves. » Prodierunt quippe in medium nonnulli
 bonorum pastorum officium simulantes; verum quia
 non erat qui et ipsis imperium et a subditis obse-
 quium præstaret, ovium multitudo ab his resiliit.
 Sed nullo modo e voce omnes suspicari convonit
 sanctorum prophetarum missionem a Servatore
 nostro Christo **641** irritam fieri: nec enim con-
 tra illos est sermo, sed contra alios. Siquidem quia
 intendebat loqui de falsis pastoribus, et in caulas
 aliunde ascendentes, necessario tanquam abunde
 demonstratis de quibus sermo est, ait hoc, omnes;
 nec existimandum est personam sanctorum prophe-
 tarum explodi aut abdicari. Qui enim eos abdi-
 caret, qui eis internuntiis manifestas sui adventus
 dedit significationes? qui dicit: « Ego visiones
 multiplicavi, et in manibus prophetarum aseimilatus
 sum⁴¹; » qui ad Jeremiam dixit: « Noli dicere
 quia junior sum: quoniam ad omnes ad quos mi-
 sero te, ibis: et juxta omnia quæ mandavero tibi,
 loqueris⁴²; » et ad beatum Ezechiel: « Fili homi-
 nis, mittam ego te ad domum Israel, exacerbantes
 me⁴³. » Igitur non pertinet sermo ad cœtum
 sanctorum prophetarum, sed magis ad eos spectat
 qui aliquando fuerant in Judæa prophetias fingentes,
 et mentientes quasi a Deo venirent, et populo
 persuadentes, ut non missis a Deo prophetis, sed
 suis ipsorum commentis adhæreret, de quibus ait
 alicubi ipse universi Dominus ac Deus: « Non
 mittebam prophetas, et ipsi currebant; non locutus
 eram ad eos, et ipsi prophetabant⁴⁴; » et ad bea-
 tum Jeremiam: « Falsa prophetæ dicunt in no-
 mine meo; non misi eos, et non locutus sum ad
 eos, et non mandavi eis, quia visiones et prophe-
 tias cordis sui ipsi prophetant vobis⁴⁵. Si prophe-
 tæ sunt, et si est verbum Domini in eis, occur-
 rant mihi. Quid palea ad triticum⁴⁶? » Sermo enim
 a Deo vere procedens habet in se vim maximam
 alendi, et confirmat cor hominis, juxta Scripturam⁴⁷:
 impiorum vero prophetarum aut falsorum
 doctorum sermo, fragilis et paleæ simillimus, nullam
 audientibus importat utilitatem. Cum ergo fures
 nuncupat et latrones eos qui adventum suum
 præcesserunt, vel multitudinem eorum quos modo
 diximus fallacem mendacemque denotat, vel certe
 vim sermonis transferas licet in eos de quibus in
 Actibus apostolorum scriptum est. Magistratus

⁴¹ Osee xii, 10. ⁴² Jerem. i, 7. ⁴³ Ezech. ii, 3. ⁴⁴ Jerem. xxiii, 28. ⁴⁵ Psal. ciii, 15.

⁴⁶ Jerem. xxiii, 21. ⁴⁷ Jerem. xvii, 15. ⁴⁸ Jerem.

enim Judæorum aliquando coactis sanctis apostolis, et impio suo concilio **642** sistere jussis, urbe Jerusalem interdiciere volebant, atque extrema quæque pericula intentare; sed Gamaliel eis falsos doctores in memoriam revocavit dicens: « Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis quid acturi sitis. Ante eos enim dies exstitit Theudas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum: qui occisus est: et omnes qui credebant ei, dissipati sunt et reducti ad nihilum. Post hunc exstitit Judas Galilæus in diebus professionis, et avertit populum post se. Et ipse periit, et omnes quotquot consenserunt ei dispersi sunt ⁴⁸. » Ex quibus certum et indubitatum relinquitur, non de sanctis prophetis, sed de alium ordinem sortitis hæc loqui Christum, ut vel nolentibus Pharisæis persuadeat non esse appetendam invito Deo a propria temeritate consilii inopia populorum præfecturam, sed omnium arbitrium divinæ voluntati esse permittendum, et per veram januam potius ingrediendum, quam more prædonum alia parte enitendum in ovium caulias.

Κάκεινος ἀπόλωτο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέβηθον αὐτῷ καὶ σαφῶς, ὡς οὐ περὶ τῶν ἀγίων προφητῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν τὴν ἑτέραν ἐχόντων τάξιν τὰ τοιαῦτὰ φησιν ὁ Χριστὸς, ἵνα καὶ οὐχ ἐκόντας ἀναπέσει τούς Φαρισαίους μὴ ταῖς ἐαυτῶν ἀπονοίαις ἐπιτρέπειν ἀβούλων τὸ δύνασθαι προξενεῖν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ἐκόντος Θεοῦ, τὸ προσεσθάναι λαῶν, ἀλλὰ νεύματι τῷ θείῳ τὴν ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίαν παραχωρεῖν, καὶ διὰ τῆς ὄντως παραπλήσιως ἀλλαχθὲν ἀναβαίνειν ἐπιχειρεῖν εἰς

X, 9. *Ego sum osium; per me si quis ingressus fuerit, salvabitur: et ingrediatur, et egredietur, et pascua inveniet.*

Ex eo quod usuvenire solet ad spiritualem contemplationem velut ex historico sensu sermonem componit, et propemodum ex iis quæ notiora sunt atque omnium oculis exposita, nec ad comprehendendum ardua, ignotiorum ducit imaginem. Fures enim, inquit, et latrones in stabula ovium irruentes, per januam quidem non introeunt, sed aliunde insilientes, ac caulæ septum transcendent, periclitantur. Nam adeo inconsideratus latro ac maleficus prope est ut capiatur; qui vero per ipsam januam ingrediuntur, longe a periculo absunt, utpote non ignobiles, neque ovium domino ignoti: quippe intrant, aperiente eis januæ præfecto. Atqui tales, inquit, cum ovibus degent summa cum securitate ac libertate, tanquam in maxime legitimo et maleficii vacuo, itaque a prædandi suspicione alieno ingressu facto. Et hæc quidem historiarum ratio est, **643** cujus sensum ad spiritualem utilitatem traducentes, dicimus, eos qui sine permissu ac voluntate Dei ad regendos populos accedunt, perinde ac qui per januam ingredi recusant omnino, utique esse perituros, divino judicio, quantum in eorum audacia situm est, vim inferentes. Qui vero divinitus sibi concessa gubernacula susceperunt, atque ad ea capessenda per Christum veniunt, summa cum auctoritate et gratia

ἁδοδιδασκάλων εὐδιαθροπτότατός τε καὶ ἀχυρῶδης ὑπάρχων οὐδεμίαν τοῖς ἀκρωμένους ἐμποεῖ τὴν ὄνησιν. Ὅταν τοίνυν κλέπτας ὀνομάζει καὶ ληστὰς τοὺς προελάσαντας τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ἢ τὴν ψευδήγορον καὶ ἀπατεῶνα τῶν ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένων ὑποσημαίνει κληθῆναι, ἢ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν ἐπολέσεις κάκεινος, περὶ ὧν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται. Οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καθηγῆται τοὺς ἀγίους ἀποστόλους συνενεγκόντες ποτὲ, καὶ εἰς τὸ παρανομώτατον ἐαυτῶν στήσαντες βουλευτήριον ἐξελαύνειν μὲν τῆς Ἱερουσαλήμ ἐβουλεύοντο, κινδύνους δὲ τοῖς ἐσχάτοις ἀναγκάσαι προσομιλεῖν, ἀλλ' εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ ψευδοδιδασκάλων ἐκάλεσε λέγων ὁ Γαμαλιήλ: « Ἄνδρες Ἰσραηλίται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράττειν. Πρὸ γὰρ τῶν ἡμερῶν τούτων ἀνέστη Θεοδᾶς λέγων τινὰ ἐαυτὸν εἶναι μέγαν, ᾧ προσεκολληθήσαν ἀνδρῶν ἀριθμὸς ὡσεὶ τετρακόσιοι, ὃς ἀνηρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέβηθον αὐτῷ, οὗτοι διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέσθησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ.

διεσκορπίσθησαν. » Ὅρας οὖν ἐν τούτοις ἀνευδοκίως καὶ οὐκ ἐκόντας ἀναπέσει τούς Φαρισαίους μὴ ταῖς ἐαυτῶν ἀπονοίαις ἐπιτρέπειν ἀβούλων τὸ δύνασθαι προξενεῖν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ἐκόντος Θεοῦ, τὸ προσεσθάναι λαῶν, ἀλλὰ νεύματι τῷ θείῳ τὴν ἐφ' ἅπασιν ἐξουσίαν παραχωρεῖν, καὶ διὰ τῆς ὄντως παραπλήσιως ἀλλαχθὲν ἀναβαίνειν ἐπιχειρεῖν εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλῆν.

C *Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ βομήν εὐρήσει.*

Ἀπὸ τοῦ συμβαίνειν εὐθότος εἰς θεωρίαν πνευματικὴν καθάπερ ἐξ ἱστορίας διαπλάττει τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, καὶ μονονουχὶ τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ἠπλωμένα, καὶ οὐδὲν ἔχοντα χαλεπὸν εἰς κατάληψιν, εἰκόνα ποιεῖται τῶν ἀφανιστέων. Οἱ μὲν γὰρ κλέπται, φησὶ, καὶ λησταὶ τοῖς τῶν προβάτων σηκοῖς ἀναίδη προσβάλλοντες, διὰ μὲν τῆς θύρας οὐκ εἰσελαύνουσι, καταπηδῶντες δὲ ἀλλαχθὲν, καὶ τῆς αὐλῆς τὸ θρυγκίον ὑπεραλλόμενοι κινδυνεύουσι. Ἄλῳναι γὰρ δὴ που καὶ σφόδρα εἰκὸς τὸν οὕτω ληστεύοντα, καὶ ἀπερισκέπτως κακούργειν ἡρημένον, οἱ δὲ δι' αὐτῆς τῆς θύρας εἰσβαίνοντες, ἀκινδυνωτάτην ποιοῦνται τὴν εἰσδρομὴν, οὐκ ἀσημοὶ δηλονότι τυγχάνοντες, ἀλλ' οὐδὲ ἀγνωστοὶ τῷ τῶν προβάτων δεσπότη· εἰστρέχουσι γὰρ ἀνοιγνύοντας αὐτοῖς τοῦ ταῖς θύρας ἐφειστηκότος. Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι, φησὶ, συνέονται τοῖς προβάτοις ἐν πολλῇ παρῆρησιν νομιμωτάτην ὡσπερ καὶ ἀκάκουργον, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ ληστεύειν ὑποψίας ἀπηλλαγμένῃ τὴν εἰσβολὴν ποιησάμενοι. Οὕτως μὲν οὖν τῆς ἱστορίας ὁ τύπος· μεταθιβάζοντες δὲ τὸ ἐξ αὐτῆς ὑποδηλούμενον εἰς ὠφέλιαν πνευματικὴν, ἐκεῖνο φάμεν, ὅτι μὴ διὰ θείας ἐπιτροπῆς τε καὶ γνώμης εἰς τὸ κατάρχειν λαῶν ἀναβαίνοντες, ὡσπερ οἱ τὸ διὰ θύρας γε εἰσελθεῖν παραιτούμενοι πάντως δὴπου καὶ ἀπολούνται, φησὶ, κρίμα τὸ θεῖον ἐκδιδάσκοντες, κατὰ γε τῶν ἐγχειρημάτων τὸν λόγον. Οἱ δὲ

⁴⁸ Act. v, 35-38.

θεόδοτον λαχόντες ἡγεμονίαν, καὶ διὰ Χριστοῦ πρὸς Α τοῦτο βαδίζοντες, ἐν πολλῇ παρρησίᾳ καὶ χάριτι τῆς ἱερωτάτης κατάρξουσιν ἀλήθως, τοσοῦτον ἀφροσύνη τῆς ἐπ' ἐκείνοις ὀργῆς, ὡς καὶ τιμὰς ἐντεῦθεν ἐκδέχασθαι, καὶ στεφάνους ἄνωθεν ἤζοντας ὅσον οὐδέπω καταδοκεῖν, ἐπειπερ σκοπὸς αὐτοῖς οὐ διαλυμῆσθαι μὲν τὰ πρόβατα, ἐπωφελεῖν δὲ μᾶλλον αὐτὰ, καὶ τῷ τῆς ἀγέλης δεσπότῃ τὰ θυμῆρη δρώντας διὰ παντὸς διασώζεσθαι φιλεῖν τοῖς ὑπ' αὐτῷ γεγονόσι. Θορυβεῖ δὲ σφόδρα καὶ διὰ τούτων ὁ Κύριος τοὺς ἀκαμπεῖς Φαρισαίους, ἥμισυ μὲν αὐτοὺς διασωθήσεσθαι λέγων, ἀποπεσεῖσθαι δὲ πάντως τῆς ἐν ἡπέρ εἰσιν ἀρχῆς, καὶ μάλα δικαίως, ἐπειπερ οὐ διὰ Θεοῦ, διὰ δὲ τῆς σφῶν αὐτῶν κακωνολίας παγίως αὐτὴν ἔξειν ὑπολαμβάνουσιν. Ἄλλὰ μοι καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζειν ἐπέρχεται τὴν ἀσύγκριτον τοῦ Σωτῆρος φιλοανθρωπίαν. Οἰκτιρῶν γὰρ ὅπως καὶ ἐλεῆμων ὁ Κύριος προτιθεὶς μὲν ἅπασι τῆς σωτηρίας τὴν ὁδόν, πολυτρόπως δὲ καλῶν ἐπ' αὐτὴν καὶ τὸν σφόδρα δυσήκοον καὶ ἀπεσκληρότα. Ἔσται δὲ μοι πάλιν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἡ τῶν εἰρημένων ἀπόδειξις. Ἐπειδὴ γὰρ οὔτε διὰ θαυμάτων, οὔτε μὴν πῶς τῷ πρὸς ἐλπίδα καὶ δόξαν ὀρώντι τὴν μέλλουσαν ἀναπειθεῖ τὸν Φαρισαῖον τὸν παρ' αὐτοῦ προσήκασθαι λόγον, ἐπ' ἐκεῖνο βαδίζει γοργῶς, ἐφ' ᾧ περ ἦν μάλιστα θορυβουμένους εἰκός, ὡς ἐξ ἀφύκτου λοιπὸν ἀνάγκης εἰς εὐπειθειαν ὄρα. Τῆς γὰρ ἐκ τοῦ καθηγεῖσθαι δόξης μεταποιουμένους εἰδῶς, καὶ οὐκ ἐν τοῖς τυχοῦσι τὸ ἐντεῦθεν λογιζέσθαι κέρδος ἐσπουδακότας, ἀπογυμνωθῆσεσθαι αὐτοὺς ταύτης φησὶ, καὶ ἐρήμους ἔσεσθαι παντελῶς τοὺς σφόδρα τετιμημένους, καὶ μετὰ χεῖρας ἐστήσαντες ἐπὶ τὸ θέλειν ὑπακούειν αὐτῷ τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς ἀπολαύσειαν.

Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ ἄλλο θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὴν ἔχωσι.

Θύραν ἑαυτὸν εἶναι φάσκοντος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῷ κεῖσθαι διδάσκοντος τὸ καὶ εἰσχομίζεσθαι ἂν βούλοιο τυχεῖν, ἔξω τε μένειν ἔξω τὸν ἀνεπιτήδειον, καὶ πρὸς τὸ ποιμαίνειν ἀτεχνέστατον, ἔτι τε πρὸς τοῦτοις καὶ ληστὰς, καὶ κλέπτας ἀποκεκληκότος τοῦ οἵπερ ἦσαν αὐτόμολοι πρὸς τὴν οὐ δοθεῖσαν αὐτοῖς ἄνωθεν χάριν, διελογίζοντο πάλιν οἱ δειλαιοὶ Φαρισαῖοι τίς ἄρα ὑπάρχων οὕτοι πρὸς τοσαύτην ἄνεσις παρρησίαν, ἐκείνοις ὡν τάχα καὶ αὐτὸς ἐναριθμῶν, ὡν κατατιᾶται τὴν ἀφίξιν. Ψευδοποιμένα γὰρ ὄντο καὶ ψευδειςτάτην καὶ αὐτὸν ὡς ἐξ οἰκείας ἀναδεδεῖχθαι γνώμης, οὐχ ὅτι Θεὸς ὡν γέγονεν ἄνθρωπος, κατὰ τὸ ἀρχαιότατον κήρυγμα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· εἰκός δὲ δὴ καὶ συλλέξαντας τὴν ἀλήθειαν γνῶσιν περὶ αὐτοῦ καθάπερ τι τῶν δυσαχθῶν ταῖς ἀπειθείαις ἀποφορτίζεσθαι. Ἐπεὶ τοίνυν ἔγνω ταῦτα διενθυμουμένους, ἡ καὶ ἀλλήλους ἐκψιθυρίζοντας, οὐ περιμεινὰς τὴν παρ' αὐτῶν ἐμφανεστέρην ἀτάκην, ἀπολογεῖται πρεπόντως, καὶ ἐξ αὐτῶν χρῆναι τῶν πραγμάτων δοκιμάζεσθαι δισχυρίζεται, τίς μὲν ὁ ποιμὴν, τίς δὲ ὁ κλέπτης ἐστὶ. δυσδιάκριτόν γε μὴν τὸ τοιοῦτον οὐδα-

A sacro præterunt ovili, adeo nullam inde iram et offensionem incursum, ut potius honores hinc accipiant, et coronis cœlestibus fruuntur, quandoquidem eis non perniciem ovibus, sed utilitatem potius asserere consilium sit, et gregis domino grata facientes, omnino servare studeant ejus subditos. Sed et per hæc metum gravem incutit duris Pharisæis Dominus, eos minime servatum iri inquiens, sed exturbatum iri ab eo in quo sunt potentie gradu, nec immerito quidem, quando non per Deum, sed per suam improbitatem ac malitiam se habituros eam firmam ac stabilem arbitrantur. Verum et propter hoc mirari mihi subit incomparabilem Servatoris humanitatem. Misericors enim profecto et benignus est Dominus **, proponens quidem omnibus salutis iter, et multis modis ad illud vocans etiam contumaces ac duros. Porro ipsa res eorum quæ dicta sunt documento esse potest. Nam cum neque miraculis, neque eo quod ad spem et gloriam futuram spectat desiderio Pharisæos ad sermonem suum excipiendum permoveat, ad illud acriter tendit in quo consentaneum est turbatos maxime Pharisæos tanquam ab ineluctabili necessitate deinceps in obsequium esse inclinatos. Sciens enim eos imperandi gloriam ardentem expetere, nec parum inde lucri sibi proponere, fore ut ab ea recedant dicit, penitusque spolientur qui maximo honore donati fuerunt, nisi quamprimum ad parendum conversi, veniam ab eo et misericordiam consequantur.

ὅπως αὐτοῖς, εἰ μὴ τὴν ταχίστην ἑαυτοὺς μετα- X, 10. Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat. Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant.

Cum Servator noster Jesus Christus januam se ipsum diceret, ac penes se esse ostenderet quos vellet introducere, rursus quos voluisset ut ad pascendum 644 ineptos excludere, præterea etiam latrones et fures appellaret eos qui se ultra ad non sibi datam desuper gratiam obtruderent, cogitabant Pharisæi denuo quisnam iste foret tantæ libertatis homo, illis ipsis forte annumerandus quorum adventum culparet. Etenim eum falsum pastorem arbitrabantur, et falsum doctorem tanquam ex voluntate sua electum esse, non autem quod Deus existens factus est homo, juxta vetustissimum divinæ Scripturæ præconium : et credibile est eos acceptam de illo veram cognitionem ceu molestum onus incredulitate sua rejicere. Quorum cogitationes tacitosque susurros cum intelligeret, non exspectans ut apertius ab iis incensatur, decenter respondet, contenditque ab ipsis operibus esse discutiendum quis pastor et quis fur : nec illud quidem judicatu difficile ait, ubi quis utriusque finem et mores circumspicere volet. Nam fur, inquit, ad perniciem ovium venit, quo-

** Joel II, 13.

niam furandi cupiditas haud dubie talem eventum habet: at bonus vere pastor nullum in damnum ad stabula ovium accedet, sed potius quod eis conducibile est studiose praestiturus. Veniat ergo tanquam ab alia imagine ad veritatem vis et ratio sermonis, videantque rursus Pharisaei quidnam falsi pastores et doctores praestiterint unquam iis quos deceperint, quam vero et qualem Christus felicitatem daturus venerit. Igitur quibus non fuit unquam religio falsa dicere, quique a Deo se missos commenti sunt, prophetantes, sicuti scriptum est, ex corde suo, et non ex ore Domini⁶⁰, et ad eos insuper Theudas ille et Galilaeus Judas qui populum post se ad defectionem traxerunt, cum fuis quos seduxerant perierunt. At Dominus noster Jesus Christus aeternam vitam nobis conciliaturus ex summo in nos amore advenit; quorum vero et scopus adventus sui et modus tantopere distant, quomodo non et mens et institutum plane dissentiant? Ergo ex qualitate rerum probandum esse ait quoniam essent illi, et quisnam ipse. Sic enim persuaderi poterat Pharisaeis ne quid absonum de eo sentirent, alioqui eum unum e falsis pastoribus, vel qui **645** aliunde in stabulum ovium ascenderent, consentibus, sed venisse potius dicerent introductorem et pastorem Christum, non ut duntaxat oves vitam haberent, inquit, sed et aliquid amplius: praeterquam enim quod reviviscerent in eum credentes, etiam spes haud dubia erat ut omni bonorum genere cumularentur. Est vero consentaneum hoc in vita praeclearius sive honoratius, accessionisque et cumuli vicem habens, eum perfectissimam Spiritus participationem dicere, licet quibusdam involucris. Siquidem reviviscere commune omnibus sanctis et peccatoribus: resurgent enim mortui, et qui in monumentis sunt excitabuntur, et exsultabunt qui sunt in terra, juxta verissimam Servatoris promissionem⁶¹. At sanctum Spiritum participare nequaquam omnibus commune est, sed supra vitam ex abundanti ac loco majoris boni quam quod omnibus communiter exstiterit, solis his distribuetur qui per fidem in Christum justificati fuerint; Spiritus vero participationem et regnum caelorum nuncupare solent divinae Litterae. Quod quidem significat divinus Apostolus inquitens: **D** « Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba, canet enim tuba, et mortui resurgent in Christo incorrupti, et nos immutabimur⁶². » Omnes enim ex mortuis suscitabuntur, propterea quod naturae omni data est resurrectionis gratia, et in uno Christo qui primus ac princeps mortis imperium evertit, et in vitam perpetuam suscitatus est, communis humanitatis ratio etiam ad immortalitatem reformata, sicut in Adam uno illo ac primo ad mortem et corruptionem judicata: sed magnum

πῶς εἶναι φησιν, ὅταν τις τὸν ἐκάστου περιπαθήσῃ σκοπὸν τε καὶ τρόπον. Ὁ μὲν γὰρ κλέπτῃς ἐρχεται, φησιν, ἐπὶ λύμῃ θρεμμάτων, τῆς τοῦ ληστεύειν ἐπιθυμίας ταύτην ἐχούσης ἀναμφιλόγως τὴν ἐκβασιν· ὁ δὲ ἀγαθὸς ὄντως ποιμὴν ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἀφίεται τῶν δεινῶν εἰς τὴν τῶν προβάτων ἀσλήν, κατορθώσων δὲ μᾶλλον αὐτοῖς τὸ λυσιστελοῦν, καὶ ἄπερ ἂν νοοῖτο πρὸς πολλῆς αὐτοῖς ὠφελείας; ἔσεσθαι, ταῦτα συντόμως ἐξεργασόμενος. Ἦκέτω τοιγαροῦν ὡς ἐξ ἑτέρας εἰκόνος ἐπὶ τὸ ἀληθέστερον ἢ τοῦ λόγου δύναμις, καὶ ἀθρεῖτω πάλιν ὁ Φαρισαῖος, τί μὲν ὡς ψευδοποιμῆνας καὶ ψευδοδιδάσκαλοι τοῖς παρ' αὐτῶν παφανακισμένοις προῦξήτησαν τότε, τίνα δὲ δώσων ἀφίεστο Χριστὸς, ἢ πρὸς ποίαν ἡμᾶς ἀνοίσων εὐημερίαν. Οὐκοῦν οἱ ψευδηγορεῖν οὐ παραιτησάμενοί ποτε, καὶ τὸ ἀπεστάλθαι παρὰ Θεοῦ πλασάμενοι, προφητεύσαντές τε, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καὶ πρὸς τούτους ἐπιθευδῆς τε ἐκείνων καὶ ὁ Γαλιλαῖος Ἰούδας; ἀποστήσαντες λαὸν ὀπίσω αὐτῶν, τοὺς συναπαχθεῖσι συνδιεφθάρησαν. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὴν αἰώνιον ἡμῖν προξενήσων ζωὴν, ἐξ ἀγάπης τῆς εἰς ἡμᾶς παραγέγονεν· ὧν δὲ ἐναντίας ὁ σκοπὸς, καὶ ὁ τῆς ἀφίξεως τρόπος τοσούτων ἐξηλλαγμένος, πῶς οὐκ ἐναντία καὶ γνώμη καὶ ἐπιτήδευμα; Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ποιότητος δοκιμάζεσθαι χρῆναί φησι τίνες μὲν ἂν εἰεν ἐκείνοι, τίς δὲ πάλιν αὐτοῦ. Ἦν γὰρ οὕτως ἀναπέσαι μηδὲν ἀπηχῆς περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ἐπι τοὺς ἡγουμένους, ἕνα τῶν ψευδοποιμῆνων ὑπάρχειν οἰομένους αὐτὸν, ἢ καὶ τῶν ἄλλοθεν ἀναβαινόντων εἰς τὴν τῶν προβάτων ἀσλήν, θύραν δὲ μᾶλλον, καὶ εἰσαγωγέα, καὶ ποιμένα Χριστὸν ἐηλυθέναι γε μὴ λέγειν, οὐχ ἕνα μόνον ἔχωσι ζωὴν τὰ πρόβατα, φησιν, ἀλλὰ τι καὶ περιττόν· πρὸς γὰρ τὸ ἀναβιώσασθαι τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, καὶ τὸ ἐν πᾶσιν ἔσεσθαι τοὺς ἀγαθοῖς ἐλπίς οὐκ ἀμφιλογος. Εἰκόσ δὲ ὅτι τὸ περισσὸν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς, τοῦτ' ἐστι, τὸ πλέον ἦτοι τὸ τιμωτέρον τὴν τελευταίην τοῦ Πνεύματος μέθεξιν εἶναι φησιν, εἰ καὶ σφόδρα περιστάλλόμενος. Τὸ μὲν γὰρ ἀναβιώσασθαι κοινὸν ἀγίοις τε καὶ ἁμαρτωλοῖς· ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῆ, κατὰ τὴν ἀψευδῆ τοῦ Σωτήρος ὑπόσχεσιν. Τὸ δὲ ἐν μεθέξει γενέσθαι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐκέτι πᾶσι κοινόν, ἀλλὰ πρὸς τῇ ζωῇ περιττόν, καὶ ὡς ἐν τάξει πλείονος τοῦ κοινῆ πᾶσιν ὑπάρξαντος μόνος ἀπονεμηθήσεται τοῖς διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν δεικναιωμένοις· τὴν δὲ τοῦ Πνεύματος μέθεξιν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ὀνομάζειν οἶδεν ἢ θεία Γραφή. Σημαίνει δὲ καὶ τοῦτο ὁ θεὸς ἡμῖν Παῦλος λέγων· « Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν κοιμηθησόμεθα, οὐ πάντες; δὲ ἀλλαγησόμεθα. Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι, σαλπίσσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἐγερθήσονται ἁφθαρτοί, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. » Πάντες μὲν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσονται διὰ τὸ πάσῃ δεδῶσθαι τῇ φύσει διὰ τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν,

⁶⁰ Jerem. xxiii, 16. ⁶¹ Joan. v, 28. ⁶² I Cor. xv, 51

καὶ ἐν ἐνὶ τῷ Χριστῷ, τῷ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρώτῳ κατα-
λύσαντι τοῦ θανάτου τὸ κράτος, καὶ εἰς ζωὴν ἐγε-
ρίντι τὴν διηνεκῆ ὁ κοινὸς τῆς ἀνθρωπότητος ὄρος
καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἀναμορφούμενος, καθάπερ οὖν
ἐν Ἀδάμ ἐν ἐνὶ πάλιν καὶ πρὸς θάνατον καὶ
φθορὰν καταδικαζόμενος· ἀλλὰ πολλή τις κατ'
ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ἀνισταμένων ἔσται ἡ διαφορὰ,
καὶ πολὺ τι τὸ διαλλάττον εὐρεθήσεται. Οἱ μὲν γάρ
ἐν πίστει τῇ εἰς Χριστὸν ἀναπαυσάμενοι, καὶ τὸν
ἀβραάμωνα τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς μετὰ
σώματος ζωῆς κοιμώμενοι, τελευτάτην ἀποκομιούν-
ται τὴν χάριν, καὶ ἀλλαγῆσονται πρὸς δόξαν ἀνακομι-
ζόμενοι τὴν παρὰ Θεοῦ. Οἱ δὲ ἀπειθήσαντες τῷ Ἰῶ καὶ τὴν
ἀπειθείας ἀποτίσουςι δίκας. Κατοχήσονται γάρ εἰς ἕδου
κόλασθῆσόμενοι, καὶ ἀνόνητον ἔξουσιν ὑστερο-
βουλίαν. « Ἐστὶ γὰρ ἐκεῖ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν
ὀδόντων. »

Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός.

Προσπειθεῖς εὐ μάλα καὶ σαφῶς ὅσα τοῖς ἀρ-
χαιοτέροις ἢ τῶν ψευδοπροφητῶν, ἦτοι ψευδοποιμέ-
νων ὑπόκρισις διελυμήνατο, ἐμφανῆ τε καταστήσας
τῆς αὐτοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα, καὶ ἐξ αὐ-
τῆς ἦδη τῆς τῶν προβάτων συγκρίσεως τὴν νικῶσαν
ἀπεινεγκάμενος, καὶ ταῖς ἐξ ἀληθείας στεφανούμενος
ψήφοις, εἰκότως ἀναφθέγγεται τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ
ποιμὴν ὁ καλός. » Μάτην οὖν ἄρα, φησὶν, ἐκεῖνα
κατ' ἐμοῦ διεσκέπτεσθε, ἐγκαλεῖν δὲ οὐκ ἔχοντες ὡς
κατὰ τι γοῦν ὅλως παραχαράττειν ἐθέλοντι τὸ τοῖς
προβάτοις λυσιτελεῖς, τοῖς τοῦτο δρᾶν εἰωθῶσιν
ἐπαριθμεῖν οὐ κατεναρκήσατε, τὸν δὲ ἀληθῶς ἀγα-
θὸν, πονηρὸν εἶναι φατε, καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν
ὀρθῶς ἐφ' ἐκάστῳ πράγματι κατὰ τὴν τοῦ νομοθέτου
διάταξιν ἐκ τοῦ φιλαυτεῖν ζημιούμενοι. Οὐκοῦν ὡς
ἀλογήσαντας κομιδῆ τῶν διὰ Μωσέως, ὡς ἠγνοηκό-
τας τῆς ἐπιθεμίας αὐτοῦ τὸν σκοπὸν ἐλέγχει τοὺς
ἡγουμένους, ἵνα δὴ λοιπὸν καὶ ἀληθεύων ἐπ' αὐτοῖς
ὁ προφήτης Ἡσαΐας εὐρίσκηται· « Οὐαὶ γάρ, φασὶν,
οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν,
οἱ λέγοντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ,
οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. »
Ἡ γὰρ οὐχὶ τοῦτο δρῶντες ἀλώσονται, τὸ κατὰ ἀλή-
θειαν φῶς, τοῦτ' ἔστι, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
Χριστὸν τιθέντες εἰς σκότος, διὰ τοῦ τὸν ἀγαθὸν
ἡμῶν ποιμένα τοῖς ψευδωνύμοις ποιμέσιν οὐ παραι-
τεῖσθαι συντάττειν, καὶ τάχα τῆς ἐκείνων τιμῆς
ὀπίσω πέμπειν ἀποτολμᾶν; Τοῦς μὲν γὰρ τὸν θεῖον
ἐαυτοῖς ἐπιφημίζοντας λόγον, καὶ τῷ τῆς προφητείας
ὀνόματι καταληγῆσθαι μὲν μελετήσαντας τῶν ἀγε-
λαίων τὸν νοῦν, καὶ ὁδοῦ μὲν τῆς πρὸς ἀλήθειαν
ὑπεκκλιέποντας, ἀποδοουκούντας δὲ ποι πρὸς τὸ
δοκοῦν αὐτοῖς, καὶ οὐχὶ πάντως Θεῷ, διὰ πολλῆς
εἶχον αἰδοῦς οἱ καὶ τότε δοκοῦντες κρατεῖν. Σαμαί-
ας γοῦν ὁ Αἰλαμίτης τοῖς παρὰ Θεοῦ λόγοις τὴν ἐξ
ἐαυτοῦ ψευδομυθίαν ἀντιτιθεῖς, τῆς Ἰερουσαλὴμ δόξης
κτεθερασμένοτο. Ὁ μὲν γὰρ ἦν ἐν δεσμοῖς, ὁ δὲ τὴν
παρὰ Σαδεκίου τιμὴν, γέρας εἶχε τῆς ψευδηγορίας.
Φαρισαῖοι δὲ νῦν οἱ δελλαῖοι πάλιν τῆς ἐκείνων δυσ-
σεβείας ἰόντες ἐπέκεινα, καὶ ἀσχημονοῦντες νεανί-

A erit tunc temporis eorum qui resurgent discrimen.
Qui enim in fide Christi requieverint, et arrhabo-
nem Spiritus in tempore vitæ corporeas tulerint,
perfectissimam gratiam consequentur, et ad gloriam
cælestem revocati immutabuntur. Qui autem Filium
non crediderint, ac tam illustrem retributionem
pro nihilo duxerint, condemnabuntur, et solum
resurrectionis beneficium consecuti, tam longæ
incredulitatis poenas sunt daturi. Ibunt enim ad
inferos supplicio afficiendi, nec quidquam illis
sera poenitentia proderit : « Erit enim ibi fletus et
luctus, et stridor dentium ».

B X, 11. Ego sum pastor bonus.

646 Cum antea clare admodum ostendisset
quantam veteribus perniciem falsorum propheta-
rum aut falsorum doctorum hypocrisis attulerit,
et adventus sui præclaras utilitates manifestas
fecisset, et ex ipsa ovium comparatione palmam
reportasset, ac veritatis calculo donatus esset,
jure inlclamat illud : « Ego sum pastor bonus. »
Frustra igitur est, inquit, vestra illa contra me
mollitio, qui cum commodis ovium detrahare me
vel minimum quid arguere non possitis, me tamen
eorum numero qui istud faciunt habere non gra-
vamini, et quod vere bonum est, malum esse di-
citis, et rectum ex legislatoris præscripto de una-
quaque referre iudicium hominis nimium sui
amantis esse dicitis. Itaque magistratus ut injustos
carpit, ut Mosaicorum mandatorum contemptores,
ut consilium adventus ejus ignorantes, adeo ut
vere de ipsis Isaias propheta dicere comperiat :
« Væ qui dicunt malum bonum, et bonum malum :
qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce, qui
ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem ».
Numquid enim id facere comperientur, qui ve-
ram lucem, hoc est Dominum nostrum Jesum
Christum ponunt in tenebras, dum bonum pasto-
rem nostrum in falsorum pastorum numero collo-
care non verentur, atque, si diis placet, inferiorem
facere? Nam qui tum temporis populis præerant,
magno in honore habebant eos qui divinam do-
ctrinam sibi assumerent et prophetiæ nomine
simpliciorum animos deprædari conarentur et a
via veritatis avertere, eosque suis placitis magis
quam Deo adhærere cogerent. Et certe Samæas
Ælamites, divinis sermonibus sua mendacia oppo-
nens, ausus est in Jeremiæ gloriam insurgere. Hic
enim in vinculis est habitus, ille a Sedecia hono-
rem mendacii præmium retulit. Sed infelices
Pharisæi, nunc illorum impietatem longe superan-
tes majorique audacia præditi, ne Christo quidem
quod falsis doctoribus relinquunt. Quid enim de
ipso dicunt ad eos qui sermonem ejus libenter

¹¹ Matth. viii, 12. ¹² Isa. v, 20.

audiebant? « Dæmonium habet, et insanit : quid eum auditis ⁴³? » Idcirco etiam ipse per prophetam Isaiam de iis inquit : « Væ eis, quoniam resilierunt a me. Meticulosi sunt, quoniam impie egerunt in me ; ego vero redemi eos : ipsi locuti sunt contra **647** me mendacia ⁴⁴. » Item : « Cadent in gladio principes eorum propter imperitiam linguæ eorum ⁴⁵. » Quomodo enim non quavis poena digni sunt qui linguam tam procacem in Christum acuunt, ut in illum dicere audeant, quæ sui similes tantum deceat vel in aures admittere, vel temere deblaterare?

σαντες, ὡς ἐκεῖνα φάναι τολμήσαι κατὰ Χριστοῦ, κατ' αὐτοὺς ἀκοῆς τε τῆς σφῶν εἰσω ποιήσασθαι,

X, 11-13. *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis ; mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves, videt lupum venientem, et relinquit oves, et fugit ; et lupus rapit et dispergit oves. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum cura de ovibus.*

Postquam opposuit singulari artificio quorundam blaterationibus suorum operum splendorem, et latrones aliunde in ovium caulam irrumpentes, se vero pastorem omnino bonum ostendit, jam ad ipsos Judæorum principes transit, ac Pharisæorum principatu suum potiore esse demonstrat. Quam demonstrationem rursus comparatione magnopere illustrat. Opponit enim tanquam horum ignaviae vigilantiam et charitatem suam, ac eos quidem redarguit, ut sui gregis omnino securos, sibi vero curam pro illis eo usque progredi ait, ut vitam quæ omnibus charissima est negligat. Definit vero quonam fere modo bonum pastorem probari oporteat, ac ipsam quidem animam prodigere debere pro salute ovium pugnantem docet, quod quidem per Christum factum est : homo enim a charitate et affectu erga Deum discessit, in peccatum lapsus, ideoque divina aula, paradiso, inquam, exturbatus est, cumque ea calamitate premeretur, diabolo ad peccatum illicienti et morti ex peccato germinanti, acerbis revera et truculentis lupis in prædam cessit. Posteaquam vero pastor bonus renuntiatus est Christus super omnes, animam suam pro nobis posuit ⁴⁶, pugnavit adversus par et bigam illam ferarum immanium, crucem sustinuit propter nos, ut morte mortem perimeret, condemnatus autem est propter nos, ut universos criminis **648** ac peccati damnatos eximeret, abolita per fidem peccati tyrannide, et affixo suæ cruci quod contra nos erat chirographo, quemadmodum scriptum est ⁴⁷. Igitur parens peccati velut oves in inferno posuit morti nos pascendos tradens, sicut in Psalmis scriptum est ⁴⁸. Mortuus autem est propter nos vere bonus, ac pastor, ut obscuro mortis specu exemptos cœlestibus cœlibus atque

κώτερον, οὐδὲ τὸ ὑπάρξαν τοῖς ψευδοδιδασκάλοις ἀπονέμουσι τῷ Χριστῷ. Τί γὰρ δὴ καὶ φασὶ περὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἡδίστα τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον ἐπακρωμένους ; « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται » τί αὐτοῦ ἀκούετε ; « Διὰ γὰρ τοι τοῦτο καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν Ἡσαίου περὶ αὐτῶν : « Οὐαὶ αὐτοῖς, οἱ ἀπεπήδησαν ἐπ' ἐμοῦ. Δεῖλαιοι εἰσιν, οἱ ἠσέθησαν εἰς ἐμέ· ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτούς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. » Καὶ πάλιν· « Πεσοῦνται ἐν ῥομφαίᾳ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν δι' ἀπειθευσίαν γλώσσης αὐτῶν. » Πῶς γὰρ οὐχ ἀπάσης ἀξιοδίκης οἱ γλῶτταν οὕτω δριμύειαν ἀνοήτως ἐπασχέ-
ἄπερ ἡμῖν μὲν οὐδαμῶς, μόνους δὲ ἀρμόσει τοῖς καὶ ῥιψοκινδύνως εἰπεῖν ;

B Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὦν ποιμὴν, οὐ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεσπεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα, καὶ φεύγει· καὶ ὁ λύκος ἀρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἐστὶ, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων.

Ἀντιπαρθεῖς ἐντέχνως ταῖς τινῶν γλωσσαλγίαις, καὶ ἀθέμοις τολμήμασι τὴν ἐκ τῶν ἰδίων ἔργων φαιδρότητα, καὶ ληστὰς μὲν καταπηδώντας ἀλλαχθὲν εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλὴν, ἑαυτὸν δὲ ποιμένα τὸν ὄντως ἀγαθὸν ἀποφύνας τε καὶ ὀνομάσας, ἐπ' αὐτοὺς ἤδη μεταχρεῖται τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, καὶ τῆς τῶν Φαρισαίων ἡγεμονίας ἀμείνων δεκνύει τὴν ἑαυτοῦ. Ποιεῖται δὲ πάλιν ἀπὸ συγκρίσεως φανερωτάτην αὐτοῖς τὴν ἀπόδειξιν. Ἀντιπαρεξάγει γὰρ ὡς περ ταῖς παρ' αὐτῶν βραθυμίας γρήγορσιν τε καὶ ἀγάπην τὴν παρ' αὐτοῦ, καὶ πεφροντικότητας μὲν τῆς ἀγέλης οὐδὲν ἐξελέγχει πάλιν, ἑαυτῷ γε μὴν ἔχειν εἰς τοῦτο τὴν ὑπὲρ αὐτῆς φροντίδα φησὶν, ὡς καὶ τῆς ἀπασὶ φιλιότητος ὑπερφρονῆσαι ψυχῆς. Ὅριζει δὲ ὡς περ κατὰ τὴν δοκιμάζεσθαι προσήκοι τρόπον ποιμένα τὸν ἀγαθὸν, καὶ αὐτὴν γὰρ χρῆναι μὴ κατοκνεῖν προσέσθαι τὴν ψυχὴν διορίζεται τῆς τῶν ποιμνίων σωτηρίας ὑπερμαχόμενον, ὃ δὴ καὶ τετέλεσται διὰ Χριστοῦ· ἀπεσκίρτησε μὲν γὰρ τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης ὁ ἀνθρώπος, ἀπονεύσας εἰς ἀμαρτίαν, ἐξῆκίσθη διὰ τοῦτο τῆς ἱερᾶς τε καὶ θείας αὐλῆς τῶν τοῦ παραδείσου περιθόλων φημι, καὶ ταύτην νοσήσας τὴν συμφορὰν τῷ πρὸς ἀμαρτίαν φανακίσαντι διαβόλῳ, καὶ θανάτῳ τῷ ἐξ ἀμαρτίας ἀναβλαστήσαντι, πικροῖς ὄντως καὶ ἀγοητεύτοις κατεσαγηγέσθη λύκοις. Ἐπειδὴ δὲ ποιμὴν ἀγαθὸς ἐπ' ἀπαντας ἀνεδείχθη Χριστὸς, ἔθηκεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν τῇ τῶν ἀτιθάσων θηρίων ξυνωρίδι μαχόμενος, σταυρὸν ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς ἵνα θανάτῳ νεκρώσῃ τὸν θάνατον, κατεκρίθη τε δι' ἡμᾶς ἵνα τῆς ἐπὶ τῷ πλημμελεῖν καταχρίσεως πάντας ἐξέληται, καταργήσας διὰ τῆς πίστεως τὴν τυραννήσασαν ἀμαρτίαν, καὶ προστλώσας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τῷ ἰδίῳ σταυρῷ, κατὰ γέγραπται. Οὐκοῦν ὁ μὲν τῆς ἀμαρτίας πατὴρ ὡς πρόβατα ἐν ἀῆθ' ἔθετο θανάτῳ ποιμανεῖν ἡμᾶς ἐπι-

⁴³ Joan. x, 20. ⁴⁴ Osee, vii, 15. ⁴⁵ ibid. 16. ⁴⁶ I Joan. iii, 16. ⁴⁷ Coloss. ii, 14. ⁴⁸ Psal. xlviii, 15.

τρέψας, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον. Ἀπέθανε δὲ δι' ἡμᾶς ὄντως ὁ ἀγαθός, ὄντως ὁ ποιμὴν, ἵνα τῆς ἀφεργουῦς τοῦ θανάτου σκιᾶς ἐξελῶν τοῖς οὐρανίοις συναγελάζεσθαι παρασκευάσῃ χοροῖς; καὶ ἀντὶ σηκῶν τῶν εἰς πυθμένας ἀθύσσου καὶ μυχοῦς θαλάσσης κειμένων, τὰς ἄνω καὶ παρὰ Πατρὶ χαρίσῃται μονάς. Διὰ ταῦτο καὶ πρὸς ἡμᾶς ποῦ φησι· «Μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν παίμμιον· ἠὲ δόκησε γὰρ ὁ Πατὴρ δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν.» Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ διὰ Χριστοῦ ἴσμεν δὲ τὰ ἐκείνων ἐν τίσιν. Οὐκοῦν ἕτερον μὲν οὐδὲν ὄντως ἀλώσονται τῶ γε ἡμᾶσιν ὀρθοῖς τὰ ἐπ' αὐτοῖς διευκρινουμένῳ ἢ μισθωτοῖ, καὶ ψευδοποιμένες, καὶ δειλοὶ, καὶ προδόται, καὶ ἄκηροὶ, λόγον μὲν οὐδένα τῆς τῶν προβάτων ὠφελείας παποιημένοι πύποτε, τὸ δὲ ἡδὺ πως καὶ ἐκάστῳ δοκοῦν πάντα χόθεν ἐκπορίζειν σπουδάζοντές. Μισθωτοὶ γὰρ ἦσαν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, οὐκ ἦν αὐτῶν ἴδια τὰ πρόβατα, μᾶλλον δὲ τοῦ Χριστοῦ τοῦ μισθώσαντος κατὰ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἐπὶ τιμαῖς ταῖς ἀνωτάτω χειροτονήσαντος ἐπιστάτας τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς τοὺς λεουργούς. Οἱ δὲ τῆς τῶν θρεμμάτων αὐλῆς ἀφειδήσαντες παντελῶς, προῦδωκαν τῷ λύκῳ τὰ πρόβατα, καὶ ὅπως, ἢ τίνα τρόπον, ἐροῦμεν ἐπιτομώτερον. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἀρχαιοτέροις καιροῖς, μόνον ἐπεγράφετο βασιλέα τὸν Θεὸν ὁ πολύχους τῶν Ἰουδαίων λαός, αὐτῷ τὸ διδραχμον θυσίαν ἐπετελεῖ, καὶ ὡσπερ τινὰ δασμῶν, τὴν ἐν νόμῳ προσεχομίζετο πολιτείαν. Ἄλλ' ἦλθεν ἐπ' αὐτὸν καθάπερ τις ἀγριὸς λύκος ἑτερογενῆς ἀνθρώπου, δουλείας ἐπιθεὶς ὀνομά τε καὶ πρᾶγμα. καὶ βασιλείας ἀνθρωπίνης ἐπιβρίπτῶν ζυγὸν, μετακομίζεσθαι πως ἐπαναγκάζων εἰς ἔκνομον τε καὶ ἀθήτη ζωὴν, φόρους ἐκζητῶν, τῆς ὑπὸ Θεῷ βασιλείας ἀποσυλῶν. Ἦν γὰρ δὴ καὶ ἀνάγκη τοῖς εἰς τοῦτο ταλαιπωρίας κατεβραγαμμένοις τοῖς τοῦ κρατοῦντος ὑπέκειν θετμοῖς. Ἦκεν ἀλλογενῆς ἀφιστάς μὲν ἀρχῆς τῆς παρὰ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς ἱερᾶς λαχούσης φυλῆς, ἢ τὸ κρίνειν καὶ τὸ δικάζειν ἐπετέτραπτο παρὰ Θεοῦ, μετατιθεῖς πάντα, καὶ βιαζόμενος, ἑαυτὸν τοῖς νομίμασιν ἐνημαίνεσθαι ποιῶν, καὶ πῆν εἶδος ἐπάγων πλεονεξίας. Πρὸς τὴν οὕτως ἀφόρητον ὑβρίν οὐκ ἠγρύπνησαν οἱ ποιμένες. Εἶδον τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ τὴν ἀγέλην ἀφέντες ἀπέδρασαν· οὐ γὰρ ἦν αὐτῶν ἴδια τὰ πρόβατα, οὐκ ἐκάλεσαν τὸν ἐπαμῦναι δυνάμενον, τὸν διασώσαντα μὲν ἐκ Βαβυλωνίων, ἀνατρέψαντα δὲ τὸν Ἀσσύριον, τὸν ἀνελόντα διὰ χειρὸς ἀγγέλου ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν ἀλλογενῶν Ὅτι δὲ ἠδίκησεν οὐ μικρῶς καὶ παρέλυσεν εἰς εὐλάβειαν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ τὸ παραδέξασθαι τὴν ὀθνεῖαν ἀρχὴν, τὴν ὑπὸ γὰρ τοῖς ἀλλογενέσι φημι, καὶ ἐξ αὐτοῦ μαθήσῃ τοῦ πράγματος. Πιλάτου γὰρ ποτε τοῖς Ἰουδαίοις τὸ παράλογον ἐξῆνεῖδιζοντος θράσος, ὅτε καὶ σταυροῦσθαι παρεκάλουν τὸν Κύριον, καὶ ἀκατακαλύπτως λέγοντος· «Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω;» τότε δὴ, τότε τὴν ὑπὸ Θεῷ δουλείαν ἀποσεισάμενοι, καὶ τὰ τῆς ἀρχαίας δεσποτείας διαβρήγγυντες δεσμά, νέους ὡσπερ προσεχώρουν ζυγοῖς, ἀνάδην ἀναφωνή-

A choris aggregaret, et pro stabulis in voragine abyssi et profunda maris subsidentibus superas et apud Patrem mansiones nobis compararet. Proindeque alicubi nos compellat his verbis: «Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum⁴⁰.» Et hactenus quidem quæ ad Christum spectant: videamus deinceps quinam illi sint. Nihil aliud esse quidem emunctæ naris homini videantur, quam mercenarii, et falsi pastores, ignavi, proditores, ac pigri, et nusquam de ovium salute solliciti, sed quod cuiquam suave et jucundum videatur undecunque captantes. Vere siquidem mercenarii erant, juxta Servatoris vocem; nec enim eorum oves erant propriæ, sed Christi, qui ab initio conduxerat, atque ad honores supremos elegerat præfectos Judæorum populis sacerdotes, qui nulla habita gregis et stabuli cura oves lupo prodiderunt, atque id quo pacto, paucis dicemus. Nam priscis quidem temporibus multiplex Judæorum populus solum sibi Deum regem ascribebat, didrachmum in sacrificium pendebat, ac tributum veluti quoddam legitimam vitæ formam ac rationem offerebat. Verum irruit in eum ferus quidam lupus, homu alienigena, servitutis nomen et rem imponens, regni que humani jugum injiciens, ac per vim eos in dissolutam atque insolentem vitam traducens, tributa exigens, regnoque Dei exspolians. Quippe necesse erat eo miseris redactis ut potentioris legibus obtemperarent. Venit alienigena principatu qui ex Deo est, hoc est tribu sacerdotium sortita, cui judicandi munus a Deo mandatum erat, exturbans, omniaque violenter e suo loco movens, suamque in nummis imaginem cudi faciens, nullumque non tyrannidis et crudelitatis genus invehens. Ad tam intolerandas libidines ac injurias non expergefati sunt pastores. Viderunt lupum venientem et, relicto grege, diffugerunt, nec enim ad eos oves pertinebant, **649** nec invocaverunt eum qui propugnare ac repellere posset, qui e Babyloniorum manibus servasset, qui Assyrium evertisset, qui per manum angeli centum et octoginta quinque millia alienigenarum confecisset. Quod vero non mediocre detrimentum Israeli importatum sit accepto externo, nempe sub alienigenis principatu, res ipsa etiamnum tibi ostendet. Etenim cum aliquando Pilatus Judæis incredibilem eorum audaciam exprobraret, quod Dominum crucifigi ab eo flagitarent, aperteque diceret: «Regem vestrum crucifigam⁴¹?» tunc certe excussa Dei servitute et veteris domini vinculis disruptis, novo tanquam jugo cervices subjecerunt, impudenter vociferati: «Non habemus regem nisi Cæsarem⁴².» Quæ omnia cum florent et clamarentur, principibus recte se habere visa sunt, quibus ideo omnium malorum causæ ascribendæ sunt. Damnantur enim jure merito tanquam gregis

⁴⁰ Luc. xii, 32. ⁴¹ Joan. xix, 15. ⁴² Ibid.

sui proditores, ignavi et imbelles prorsus, ac pugnare pro subditis gregibus detrectantes. Ideoque Deus ipsos arguit dicens : « Pastores stulte egerunt, et Dominum non quaesierunt : propterea non intellexit omnix grex, et dispersi sunt ²¹. » Ex ipsa itaque rebus ostensum est Christum revera esse bonum pastorem ovium, illos vero esse corruptores potius et pestes quam bonos, et a vera laude longe alienos.

ποιμένες ἠφρονεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν· διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκοπίσθησαν. » Ἐξ αὐτῶν τοιγαροῦν ἀποδέδεικται τῶν ὁ Χριστός, οἱ δὲ φθόροι μᾶλλον ἢ ἀγαθοὶ ἐπαίτων τε

X, 14. *Ego sum pastor bonus.*

Exsultavit rursus, tanquam causa superior et Judaici principatus calculum adeptus, non aliquorum testimonio, sed ipsarum jam rerum documentis evidentibus delatum. Quemadmodum enim postquam opposuit facta sua falsorum prophetarum maleficio, suaque ipsius opera et praclaros effectus eorum mendaciis potiores ostendit (siquidem illos venisse duntaxat ut furentur, ut inactent, et periant, ac praeterea ut mentiantur, et quae dicta sint nefas, se vero non modo ut vitam ovibus, sed ut et aliquid amplius daret), exclamavit illud : « Ego sum pastor bonus, » ita et hoc loco ubi definiit bonum vere pastorem, qui mori vult pro ovibus, et animam suam **650** libenter ponat pro illis; mercenarium vero et extraneum praefectum fugacem esse ac timidum, et quidvis tale, quoniam norat se eum esse qui animam pro ovibus esset positurus, rursus merito exclamat illud : « Ego sum pastor bonus. » Operiebatur enim eum omnes vincere, qui in omnibus primas obtinebat, ut et vere dixisse Psalmista videatur, ad ipsum alicubi dicens his verbis : « Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum judicaris ²². » Jam vero praeter supradicta illud expendendum est. Puto enim Dominum proponentem ut illa Judaeis non suis tantum verbis, sed et ex prophetarum oraculis monere eos ut quae rationi consentanea sunt, sentiant, et aperte noverint, ipsam esse bonum et egregium pastorem, istos vero nequaquam. Probabilis enim conjectura erat fore ut, si non ejus verbis fidem haberent, attamen vel invitati prophetarum vaticiniis assentirentur. Ait ergo : « Ego sum pastor bonus, » revocans in memoriam Judaeis quae per vocem Ezechiel dicta sunt. Sic enim de Christo et de iis quibus sorte obtigerat praesente gregi Judaeorum ait : « Haec dicit Dominus : O pastores Israel, anquid pastores pascunt semetipsos? Nonne oves pascunt ipsi pastores? Ecce iac comeditis, et lanis operimini, et quod crassum est occiditis, et oves meas non paciscitis. Quod infirmum fuit non confortastis, et quod aegrotum non sanastis, et quod contritum non alligastis, et quod errabat non reduxistis, et quod perierat non quaesistis, et quod forte erat a-

σαντες· « Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Καὶ ταῦτα τοῖς ἡγουμένοις ὀρθῶς ἔχειν ἔδδεικε, δρωμένα τε καὶ ἀναφωνούμενα· αὐτοῖς οὖν ἄρα τὰς ἐφ' ἅπασιν τοῖς κακοῖς ἀναθετόν αἰτίας. Κατακρίνονται δὲ καὶ μάλα ἐκτόως ὡς τῶν ποιμνίων προδότες, ὡς δειλοὶ, καὶ ἀνανδροί, καὶ φιλόμαχοι παντελῶς, καὶ ἀπαυδήσαντες ὀλοκλήριος τὸ ὑπερασπίζειν, καὶ ὑπερμάχεσθαι θέλει τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων. Διὰ τοῦτο καὶ Θεὸς αὐτοὺς ὑπαιτιᾶται λέγων, ὅτι « Οἱ

Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός.

Ἄνεσπρίθησε πάλιν ὡς τὴν νικῶσαν εὐρὴν, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ χρῆμα προτάττεσθαι τῆς Ἰουδαίων ἀρχῆς ἀποκομισάμενος ψῆφον, οὐ ταῖς τιμῶν μαρτυρίαις, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ἤδη τῆς τῶν πραγμάτων συνεξετάσεως ἀναφωνουμένην. Ὅπως γὰρ τρόπον ἀντιπαρατιθεῖς τὰ οικεῖα τοῖς διὰ τῶν ψευδοπροφητῶν κακουργήμασι, καὶ ἀμείνων δεῖκναι τῆς ἐκεῖνων ψευδολογίας τῶν οικείων κατορθωμάτων τὴν ἔκδοσιν (τοῖς μὴ γὰρ ἐπὶ μόνῳ τῷ κλέψαι, καὶ θύσαι, καὶ ἀπολίσθαι γενέσθαι φησὶν αὐτομόλους ἐπὶ τὸ ψεύδεσθαι, καὶ ἂ μὴ θέμις εἶπεν, ἑαυτὸν γε μὴ ἀφίχθαι πρὸς τὸ μὴ μόνον ἔχειν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ περισσόν τι τὰ πρόβατα ἔχουσαν) καλῶς τε καὶ ὀρθῶς ἀνεφάνει τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, » οὕτω κἀνθάδε τὸν ἀγαθὸν ὄντως ποιμένα διορισάμενος ἐν τῷ καὶ προσηύκειν ἐπαίγεσθαι τῶν προβάτων, καὶ τὴν ψυχὴν προθεῖναι προθύμως ὑπὲρ αὐτῶν, τὸν δὲ μισθωτὸν καὶ ὀφειλὸν ἐπιστάτην, καὶ δειλὸν, καὶ φυγάδα, καὶ τί γὰρ τὸν τοιοῦτον οὐχὶ περιρηκῶς, ἐπαίτερον ἑαυτὸν εἶδε καταθήσοντα τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, εὐλόγως πάλιν ἀναβοᾷ τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. » Ἔδει γὰρ, εἶδει πάντας νικᾶν τὸν ἐν πᾶσι πρωτεύοντα, ἵνα καὶ ἀληθῆς φαίνεται πάλιν ὁ Μελεψὸς πρὸς αὐτὸν που λέγων· « Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαι σε. » Πρὸς δὲ γε τοῖς εἰρημένοις κακίῳ διασκεπτόν. Οἶμαι γὰρ ἔγωγε τὰ πρὸς ὠφέλειαν ἐσόμενα πολλῆς τοῖς Ἰουδαίων λαοῖς παραθέντα τὸν Κύριον, μὴ μόνον ἐξ οικείων βημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τῶν προφητῶν χρησιμῆς ἀναπαύειν αὐτοὺς ἐπαίγεσθαι τὰ εἰκότα φρονεῖν, καὶ εἶδέναι σαφῶς, ὡς αὐτὸς μὴ ἔστιν ὁ ποιμὴν ὁ καλός, οἱ δὲ οὐκέτι, πῶθεν. Ἦν γὰρ οὐκ ἀπεικὸς ἐνοεῖν ὡς εἰ μὴ τοῖς κατ' αὐτοῦ καταπειθόνται λόγοις, ἀλλὰ γε τοῖς δι' ἐκεῖνων καὶ οὐχ ἐκόντες ἐνδώσουσι. Λέγει τοίνυν τὸ, « Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, » εἰς ἀνάμνησιν ὡσπερ τῶν εἰρημέκων διὰ φωνῆς Ἰεζεχὴλ τοῦ προφήτου τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀνακομιζῶν διάνοιαν. Λέγει γὰρ οὕτω περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν καθηγεῖσθαι λαχόντων τῆς Ἰουδαίων ἀγάλης· « Τάδε λέγει Κύριος· Ὁ ποιμένες τοῦ Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυτούς; Οὐχὶ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες; Ἴδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε, καὶ τὰ ἴβια περιβάλλετε, καὶ τὸ παχὺ σφάζετε, καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσκετε. Τὸ ἡσθηνη-

²¹ Jerem. x, 20. ²² Psal. i, 6.

κῆς οὐκ ἐνισχύσατε, καὶ τὸ κακῶς ἔχον οὐκ ἰσωμα- A
 τοποιήσατε, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, καὶ τὸ πεπλανημένον οὐκ ἀπεστρέψατε, καὶ τὸ ἀπο-
 λωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ τὸ ἰσχυρὸν κατειργάσασθε
 μόθῳ. Καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά μου διὰ τὸ μὴ
 εἶναι ποιμένας, καὶ ἐγενήθη εἰς κατάθρωμα πᾶσι
 τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ διεσπάρη τὰ πρόβατά
 μου ἐν παντὶ βρει, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν,
 καὶ ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐκ-
 ζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων. Ὡς γὰρ τοῖς Ἰουδαίων
 καθηγηταῖς ὁ σκοπεὸς πρὸς μόνην ὄρῃν τὴν φιλοκερ-
 δίαν, καὶ χρηματίζεσθαι μὲν ταῖς παρὰ τῶν ὑπηκόων
 προσωνυγαῖς, δασμοὺς τε συλλέγειν, καὶ τὰ ὑπὲρ
 νόμον διατάσσειν, τοῦ δὲ γε λυσισταλοῦς εἶναι μέλλον-
 τος, ἢ καὶ τοῦ διασώζειν ἰσχύοντος τοὺς ὑπὸ χεῖρα B
 λαοῦς, μηδένα ποιεῖσθαι λόγον. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐπ'
 αὐτοῖς οὕτω φησὶν ὁ καλὸς ὄντως ποιμὴν. « Τάδε
 λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκ-
 ζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ
 ἀποστρέψω αὐτοὺς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά
 μου, καὶ οὐ βοσκήσουσιν ἐτι οἱ ποιμένες αὐτά, καὶ
 ἐξελύμμαι τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ
 ἐκ τοῦ στόματός αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐτι ἔσονται αὐτοῖς
 εἰς κατάθρωμα. » Καὶ πάλιν μεθ' ἕτερα. « Καὶ
 ἀναστήσω αὐτοῖς ποιμένα ἕνα, καὶ ποιμανεῖ αὐτούς,
 τὸν δούλον μου Δαβὶδ, καὶ ἔσται αὐτῶν ποιμὴν, καὶ
 ἐγὼ Κύριος ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεὸν, καὶ Δαβὶδ ἄρχων
 ἐν μέσῳ· ἐγὼ Κύριος ἐλάλησα καὶ διαθήσομαι τῷ
 Δαβὶδ διαθήκην εἰρήνης, καὶ ἀφανιώ θηρία πονηρὰ
 ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κατοικήσουσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ C
 ὑπνώσουσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς. Καὶ δώσω αὐτοῖς περι-
 κύκλῳ τοῦ ὄρους μου, καὶ δώσω τὸν ὕετον ὕμιν, ὕετον
 εὐλογίας, καὶ τὰ ξύλα τοῦ πεδίου δώσουσι τὸν καρπὸν
 αὐτῶν, καὶ ἡ γῆ δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. Ὁ οὐκοῦν
 ἐν τούτῳ εὐ μάλα καὶ σαφῶς, ὅτι μὲν τῆς τῶν
 Ἰουδαίων ἡγεμονίας ἐκοιτήσεται τῶν Φαρισαίων ἢ
 ἀνοσία πληθὺς διαγορεύει Θεός, ὅτι δὲ μετ' ἐκείνου
 ἐπιστατήσῃ ταῖς λογικαῖς τῶν πιστευόντων ἀγέλαις
 ὁ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς ἀνα-
 φανθὲν ὠρίσαστο. Διαθήκην γὰρ εἰρήνης συντάτταται
 δι' αὐτοῦ, τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ θεσπέσιον
 κήρυγμα πρὸς φιλίαν ἡμᾶς ἀναφέρον. τὴν ὡς πρὸς
 Θεόν, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν περιποιούν.
 Δι' αὐτοῦ τε πάλιν ὁμοίως ὁ τῆς εὐλογίας ὕετος, D
 τοῦτ' ἐστίν, ἢ τοῦ Πνεύματος ἀπαρχὴ καρποφόρον
 ὡσπερ τινὰ γῆν ἀποτελοῦσα τὴν ἐν ἥπερ ἂν γένοιτο
 ψυχῆν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς μὲν προβάτοις οὐ μετρίως οἱ
 Φαρισαῖοι διελυμήναντο, καταδόσκοντες μὲν οὐδαμῶς,
 καταλωδᾶσθαι δὲ μᾶλλον αὐτὰ πολλαχῶς ἐπιτρέ-
 ποντες, δίδωσσε δὲ ὁ Χριστὸς, καὶ τῆς ἀνωθεν εὐλο-
 γίας ἐδείχθη καὶ δοτὴρ καὶ πρόξενος, εἰκότως ἀνα-
 φαίνεται τοῦθ' ὅπερ ἐστὶν ὁμολογῶν, « Ἐγὼ εἰμι ὁ
 ποιμὴν ὁ καλός. » Σκανδαλιζέσθω δὲ μοι μηδεὶς, εἰ δούλον ἀπεκάλασεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὸν ἐκ σπέρ-
 ματος Δαβὶδ γενόμενον ἄνθρωπον, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντα Θεὸν καὶ Υἱὸν ἀληθινόν, ἐννοεῖτω δὲ μᾶλλον, ὅτι
 τεταπεινωκεν ἑαυτὸν μορφῆν δούλου λαβῶν. Πρεπόντως ἄρα τῇ ληφθείσῃ μορφῇ κέκληται δούλος παρὰ
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

25 Ezech. xxxiv, 3, 6. 26 ibid. 10. 27 ibid. 23-27. 28 Philipp. II, 6, 8.

X, 14. *Et cognosco oves meas, et cognoscunt me a meæ. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem.*

Nihil aliud hio innuere velle Dominum quispiam simpliciter dixerit, nisi se suis manifestum fore, seque credentibus in eum largiturum esse sine labore sui cognitionem, et se suos agniturum esse, non inutile utique cognosci, quibus id forte obtigerit, insinuans. **652** Quid enim melius dicemus quam innotescere Deo? Sed cum id quod dictum est subtiliorem requirat indaginem, maxime quia additum est: « Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem: » age verborum istorum sensum expendamus. Neque enim opinor quisquam dicere ausit, posse quemquam talem de Christo percipere notitiam, qualis forte sit in Deo et Patre de eo. Solus enim Pater novit suam genituram, et cognoscitur a sola genitura. « Nemo enim novit Filium nisi Pater: neque Patrem quis novit nisi Filius, » secundum ipsius Servatoris vocem⁶⁵. Quod enim et Deus sit Pater et Filius similiter verus Deus, scimus atque credimus: quid vero sit secundum substantiam ineffabilis illa natura prorsus supra nostrum et aliarum intellectualium creaturarum captum est. Quomodo igitur sciemus eodem modo quo Pater Filium? Despiciendum enim quomodo cogniturum ipse nos affirmet, cognitum vero iri a nobis, sicut ipse Patrem novit, et Pater ipsum. Exactius itaque inquirendum qua pacto nos a proposito non alienam explicationem huic dicto accommodemus; ego quidem quod in mentem venit non reticebo, quod tamen liberum sit volentibus accipere. Puto enim hic cognitionem dicere, non duntaxat scientiam, sed necessitudinem et conjunctionem, sive eam quæ secundum genus est et naturalem, sive eam quæ tanquam in participatione est honoris et gratiæ. Notos igitur Græci vocare solent, non tantum genere propinquos, sed et fratres consanguineos; quod autem Scriptura sacra cognitionem pro necessitudine et conjunctione accipiat, hinc intelligemus. Ait enim alicubi Christus de iis qui minime ipsi conjuncti sunt: « Multi dicent mihi in illa die, iudicii nimirum: Domine, Domine, nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, et dæmonia ejecimus? Tunc constebor eis: Amen dico vobis, nunquam novi vos⁶⁶. » Atqui si notitia nobis solam significaret scientiam, quomodo ignoraret aliquos, qui omnia habet nuda et aperta in oculis suis, quemadmodum scriptum est⁶⁷, quique omnia novit antequam fiat⁶⁸. Ergo non solum absurdum, sed etiamnum impium est suspicari Dominum ignorare aliquos, quinimo potius existimandum est eum dicere nullam secum prorsus similitudinem ac relationem habere. Non enim, inquit, novi eos amantes virtutis, non verbi mei cultores ac retinentes, sed neque bonarum actionum conjunctione

Και γινώσκω τὰ ἑμὰ, καὶ γινώσκουσι με τὸ ἑμὰ. Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα.

Ἀπεριεργότερον μὲν ἐπὶ τούτῳ φαίη τις ἂν ἕτερον οὐδὲν βεβουλησθαι καταστημῆναι τὸν Κύριον, ἢ ὅτι σαφῆς μὲν αὐτὸς ἔσται τοῖς ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἀταλαίπωρον χαριεῖται τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, ἐπιγνώσεται δὲ καὶ αὐτὸς τοὺς ἰδίους, οὐκ ἀνόητον δηλονότι τὸ γινώσκεισθαι καθιστὰς τοῖς τοῦτο δὴ λαχοῦσι. Τί γὰρ ἐρωῦμεν τὸ ἀμεινον τοῦ γινώσκεισθαι Θεῷ; Ἐπειδὴ δὲ πικροτέραν ἐφ' ἑαυτῷ τὴν βάσανον ἐξαιτεῖ πως τὸ εἰρημένον διὰ τὸ προσκεῖσθαι μάλιστα, « Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν Πατέρα » φέρε πρὸς αὐτὴν ἰωμεν τοῦ προκειμένου τὴν ἔνοιαν. Οὐ γὰρ οἶμαι, τίς ἐρεῖ τῶν ἐβρωμένων ἐχόντων τὸν νοῦν κατισχύσαι τῶν ὄντων τινὰ τοιαύτην δύνασθαι λαβεῖν περὶ Χριστοῦ τὴν γνῶσιν, ὅποια περ ἂν εἴη τυχόν ἢ ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ περὶ αὐτοῦ. Μόνος γὰρ οἶδεν ὁ Πατήρ τὸ ἴδιον γέννημα, γινώσκειται δὲ ὑπὸ μόνου τοῦ ἰδίου γεννηματος. « Οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδ' ἂν τὸν Πατέρα τίς οἶδε τίς ἐστιν εἰ μὴ ὁ Υἱός, » κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ὅτι μὲν γὰρ Θεὸς ὁ Πατήρ καὶ Θεὸς ὁμοίως ἀληθινὸς ὁ Υἱός, ἴσμεν τε καὶ πεπιστευκάμεν· τὸ δὲ τί κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἢ ἀβρῆτος φύσις, ἀνεπίκτον παντελῶς ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἄλλοις λογικοῖς κτίσμασι. Πῶς οὖν ἰσομέτρως εἰσόμεθα τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν; Ἀθρητέον ὅπως ἐπιγνώσεται μὲν αὐτὸς ἡμᾶς διίσχυρίζεται, ἐπιγνωσθήσεσθαι δὲ παρ' ἡμῶν ὡς οἶδεν αὐτὸς τὸν Πατέρα, καὶ ὁ Πατήρ αὐτόν. Οὐκοῦν ἐπεξεργαστέον, καὶ τίνα τοῖς εἰρημένοις ἐφαρμόζωμεν θεωρίαν, οὐκ ἀπὸ τοῦ προκειμένου φέρουσαν σκοποῦ· ζητητέον δὲ τὸ γὰρ ἦκον εἰς νοῦν, ἐγὼ μὲν οὐκ ἀποκρύψομαι, τοῖς γὰρ μὴ ἐθέλουσιν ἔστω παραδεκτόν. Οἶμαι γὰρ ὅτι τὴν γνῶσιν ἐν τούτοις οὐκ ἀπλῶς τὴν εἰδησιν λέγει, δέχεται δὲ μᾶλλον ἀντὶ τῆς οικειότητος, ἥτοι τῆς κατὰ γένος, καὶ φυσικῆς, ἢ τῆς ὡς ἐν μεθέξει χάριτος καὶ τιμῆς. Γνωστοὺς οὖν ἔθος ἀποκαλεῖν τοὺς Ἑλλήνων παισὶν οὐχ ὅπως τοὺς κατὰ γένος οικειοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁμαίμους ἀδελφούς· ὅτι δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή γινώσιν οἶδε τὴν οικειότητα, διὰ τούτων εἰσόμεθα. Λέγει γὰρ πού Χριστὸς περὶ τῶν οὐδαμόθεν οικειωθέντων αὐτῷ· « Πολλοὶ ἐροῦσι μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς κρίσεως δηλονότι· Κύρια, Κύρια, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν, καὶ δαίμονας ἐξεβάλομεν; Τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι Ἄμην λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς. » Ἄλλ' εἶπερ ἢ γνῶσις μόνη ἡμῖν κατασημαίνει τὴν εἰδησιν, πῶς ἠγγόση τῶν ὄντων τινὰς ὁ πάντα ἔχων γυμνά καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται· ὁ καὶ πρὶν γενέσεως πάντα εἰδώς. Οὐκοῦν ἀνόητον κομιδῇ μᾶλλον δὲ ἤδη καὶ δυσσεβὲς τὸ ἀγνοῆσαι τινὰς ὑποτοπῆσαι τὸν Κύριον, οἰησόμεθα δὲ μᾶλλον εἰπεῖν αὐτὸν ὡς οὐδαμόθεν τὴν οικειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν καὶ σχέσιν ἐπάγονται. Οὐκ οἶδα γὰρ, φησὶ, γεγονότας ἐραστὰς ἀρετῆς, οὐ τὸν ἑμὸν τιμή-

⁶⁵ Matth. xi, 27. ⁶⁶ Matth. vii, 22, 23. ⁶⁷ Hebr. iv, 13. ⁶⁸ Dan. xiii, 42.

σαντας λόγον, ἀλλ' οὐδὲ συναφθέντας ἐμοὶ διὰ πρά-
 ξων ἀγαθῶν. Ἀκολούθως τις ἀν νοήσῃ καὶ ἐπὶ τοῦ
 πανσόφου Μωσέως, ὅταν πρὸς αὐτὸν λέγῃ Θεός·
 «Ὅσα σε παρὰ πάντας, καὶ χάριν εὐρες παρ' ἐμοῦ, »
 ἀντὶ τοῦ, Ἐν οικειότητι τῇ ὑπὲρ πάντας ἐτέθης παρ'
 ἐμοὶ, καὶ πολλὴν ἐπορίσω τὴν χάριν· καὶ οὐκ
 ἀναιροῦντες τὸ καὶ εἰς εἰδήσεως δύναμιν λαμβάνεσθαι
 τὰ τοιαῦτά φαμεν, ἀλλὰ τρόπον τοῖ; θεωρήμασιν
 ἐπινοοῦντες τὸν προπεωδέστερον. Οὐκοῦν « Γινώσκω,
 φησὶ, τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν.
 Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατήρ, καὶ γὼ γινώσκω τὸν
 Πατέρα, » ἀντὶ τοῦ, Προσοικειωθήσομαι τοῖς προ-
 βάτοις τοῖς ἐμοῖς, οικειωθήσεται δέ μοι τὰ πρόβατα
 τὰ ἐμὰ, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐμοὶ μὲν
 οικειός ἐστιν ὁ Πατήρ, ἐγὼ δὲ αὐτὸν ἀπάλιν οικειός εἶμι
 τῷ Πατρὶ. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὀδεν ὁ Θεὸς καὶ Πα-
 τὴρ γησίαν ἔχων ὠδῖνα τὸν Ἰδιον Ἰδιον, καὶ καρπὸν
 τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ὀδὲ δὲ πάλιν ὁ Ἰδιὸς Πατέρα κατὰ
 ἀλήθειαν ἔχων τὸν Θεόν, ἅτε δὴ γεννητὸς ὑπάρχων
 ἐξ αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς τρόπον προσοικει-
 ωθέντες αὐτῷ, γένος αὐτοῦ χρηματίζομεν, καὶ
 κεκλήμεθα τέκνα, κατὰ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ,
 « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. »
 Γένος δὲ καὶ γνήσιόν ἐσμεν, καὶ χρηματίζομεν τοῦ
 Ἰοῦ, καὶ δι' αὐτὴν τοῦ Πατρὸς, ἐπαίπερ ὑπάρχων ἐκ
 Θεοῦ Θεὸς μονογενὴς ἄνθρωπος γέγονε, τὴν αὐτὴν
 ἡμῖν φύσιν ἀναλαθὼν, εἰ καὶ δίχα πάσης ἁμαρτίας.
 Ἐπεὶ πῶς γένος ἐσμεν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τίνα δὲ τρό-
 πον θείας φύσεως κοινωνοί; Οὐ γὰρ ἐν μόνῳ τῷ
 ἐθελῆσαι Χριστὸν εἰς οικειότητα λαβεῖν ἡμᾶς τὸ τῆς
 καυχήσεως ἔχομεν μέτρον, ἀλλ' ἐπαληθεύεται πάλιν
 ἡμῖν ἡ τοῦ πράγματος δύναμις. Θελα μὲν γὰρ φύσις
 ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ μετὰ σαρκὸς, ἡμεῖς δὲ γένος
 αὐτοῦ, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ, διὰ τὸ τὴν αὐ-
 τὴν ἡμῖν σάρκα λαβεῖν. Οὐκοῦν ἐμπερὴς ὁ τῆς οικει-
 οτήτος τρόπος. Ὡς γὰρ φκεῖται μὲν αὐτὸς τῷ
 Πατρὶ, φκεῖται δὲ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ὁ
 Πατήρ αὐτῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ καθὼς γέγονεν
 ἄνθρωπος, καὶ αὐτὸς δὲ ἡμῖν. Δι' αὐτοῦ δὲ ὡς διὰ
 μέστου τῷ Πατρὶ συναπτόμεθα. Μεθόριον γὰρ ὡσπερ
 τι θεότητος τε τῆς ἀνωτάτω, καὶ ἀνθρωπότητος ἐστὶν
 ὁ Χριστὸς, ἐν ταυτῷ τε ὢν τὰ ἀμφοτέρα, καὶ ὡς
 συνέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοσοῦτον διψκισμένα, καὶ
 συνάπτεται μὲν ὡς φύσει Θεὸς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ,
 ἀνθρώποις δὲ πάλιν ὡς κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος.
 Ἄλλ' ἴσως ἔρει τις· Οὐχ ὀρθῶς, ὡ οὕτως, ὅποι ποτὲ
 πάλιν ὁ οὗς ἀπικινδυνεῦει λόγος; Εἰ γὰρ καθὼς γέ-
 γονεν ἄνθρωπος γινώσκειν αὐτὸν οἰησόμεθα τὰ αὐ-
 τοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, ἐλθεῖν εἰς οικειότητα τῶν προβάτων
 αὐτοῦ, τίς ἐξω μένει τῆς ἀγέλης; Ἔσονται γὰρ
 οικεῖοι σύμπαντες καθὼς καὶ ἄνθρωποι, καθάπερ αὐ-
 τός. Τί οὖν ἐν τῷ λέγειν ἐτι τὸ περισσὸν τὰ ἐμὰ;
 τί δὲ τοῖς ὄντως αὐτοῦ τὸ ἐξαίρετον; Εἰ γὰρ πάντες
 οικεῖοι διὰ τὴν ἡδὴ προειρημένην αἰτίαν, τί τοῖς
 γνωρίμοις ἐσται τὸ πλεῖον; Πρὸς τοῦτό φαμεν,
 ὅτι κοινὸς μὲν ἅπασιν καὶ τοῖς ἐγνωκόσιν αὐτὸν, καὶ
 τοῖς ἀγνωσασιν ὁ τῆς οικειότητος τρόπος· γέγονε

653 mihi devinctos. Eodem modo et ad sapien-
 tissimum Mosen dictum est : « Scio te præ omni-
 bus, et gratiam invenisti apud me », pro eo
 quod est, Præ omnibus mihi conciliatus es, et
 magnam nactus es gratiam : quæ quidem dico, non
 quod inficias ire velim notitiam etiam signifi-
 catione scientiæ accipi, sed ut modum, quam maxi-
 me fieri potest convenientem conceptibus, excogi-
 tem. Igitur, « Cognosco, inquit, meas, et cogno-
 scunt me meæ. Sicut novit me Pater, et ego
 agnosco Patrem », hoc est, Familiaris sum
 meis ovibus, et mihi oves meæ conjungentur eo
 modo quo mihi conjunctus est Pater, et ego vi-
 cissim conjunctus sum Patri. Quo enim modo no-
 vit Deus et Pater suum ingenium ac germanum
 setum, habens proprium Filium ac fructum sub-
 stantiæ suæ; et rursus, novit Filius Patrem, eum
 revera Deum habens, tanquam qui ex eo genitus
 est, eodem modo et nos familiares ei facti, ge-
 nus ejus audimus et vocamur, quemadmodum ab
 illo dictum est : « Ecce ego et pueri quos dedit
 mihi Deus ». Verum autem genus sumus Filii
 ac dicimur, ac propter eum, Patris, quandoqui-
 dem existens ex Deo Deus unigenitus, homo fa-
 ctus est, eadem nobiscum natura assumpta, citra
 tamen omne peccatum. Si quidem quomodo genus
 sumus Dei, aut qua ratione diviniæ naturæ parti-
 cipes? Nec enim in eo solo quod voluerit Chri-
 stus nos in affinitatem accipere, gloriationis mo-
 dum habemus, sed vis ipsa rei vere nobis compe-
 tit. Divina quippe natura Dei Verbum etiam cuni
 carne, nos vero genus ejus, quamvis sit secu-
 dum naturam Deus, quod eandem nobiscum car-
 nem assumpserit. Itaque similis est conjunctionis
 modus. Ut enim conjunctus est ipse Patri, et con-
 junctus est per identitatem naturæ Pater ipsi, sic
 et nos ei, in quantum homo factus est, et ipse
 nobis. Per eum autem tanquam per mediatorem
 Patri conciliamur. Quippe Christus est veluti
 quoddam divinitatis et humanitatis interliminium
 in uno eodemque existens utrumque, et veluti com-
 prehensens in seipso ea quæ tantopere sunt dissi-
 ta, et conjungitur quidem tanquam natura Deus
 Deo et Patri : rursus et hominibus tanquam secu-
 dum veritatem homo. Sed dicit forsitan aliquis :
 Nonne vides quodnam te demum in periculum
 conjicias? **654** Si enim quatenus homo factus est
 ipsum suas agnoscere putabimus, hoc est in fam-
 liaritatem ovium suarum venire, quisnam extra
 gregem manet? Erunt universi familiares, quate-
 nus homines, sicut ipse. Quid ergo eximii est
 quod ait, meæ? aut quid ultra cæteras est ejus ovi-
 bus? Nam si omnes conjuncti propter causam
 ante dictam, quid noti plus habituri sunt? Ad
 hoc respondemus communem quidem esse omnibus,
 tum qui noverint ipsum, tum qui ignoraverint,
 conjunctionis modum : factus est enim homo,

⁶³ Exod. xxxii, 12. ⁶⁴ Joan. x, 14. ⁶⁵ Isa. viii, 18. ⁶⁶ Act. xvii, 29. ⁶⁷ Il Petr. i, 4.

non gratificatus privatim quibusdam, aliis non item, sed universam naturam lapsam miseratus. Sed nihil profuturus est ille conjunctionis modus, contumacia et rebellione in eum peccantibus; contra diligentibus eum tanquam præmium aliquod singulare attribuetur. Quo enim modo resurrectionis ratio pertinet quidem ad omnes propter resurrectionem Servatoris, qui secum totam naturam humanam suscitavit, nec tamen id quidquam proderit peccati amantibus, quippe qui ad inferos ibunt præcipites, vita in hoc duntaxat ut puniantur recuperata; magno contra usui erit iis qui vitam virtuti consentaneam exercuerint, quia ad participatum bonorum captum mentis superantium resurrectionem accipient: eodem modo opinor conjunctionis rationem ad omnes bonos ac malos pertinere, sed non æqualiter omnibus inesse, sed iis qui credunt in eum veræ cognationis et prærogativæ omnisi ei debitæ causam, secus facientibus ingratitude ac impietatis gravissimum crimen consistere. Et de his quidem nos ista, quibus meliora excogitare cuivis liberum esto. Cæterum animadvertendum est quomodo sermo verus simul ac certa dispositione sibi constans sit, in suo et convenienti ordine rebus positus. Non enim dixit: Cognoscunt me meæ, et cognosco meas, sed seipsum priorem infert cognoscentem suas oves, deinde sic seipsum cognitum iri ab eis ait. Sumpta vero cognitione pro scientia, sicuti principio diximus, hoc ferme modo intelliges: Non nos ipsum cognovimus primi, cognovit nos vero primus ipse. Paulus quippe scribens iis qui ex gentibus erant, tale quid ait: Propter quod memores estote vos gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quia eratis in illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo; nunc autem in Christo Jesu, vos, qui aliquando eratis longe, facti **655** estis prope in sanguine Christi ⁶⁷. Ex immensa enim benignitate seipsum gentibus Christus obtulit, et præcognovit potius quam cognitus est a nobis. At vero accepta cognitione pro conjunctione et affinitate, rursus illud dicimus: Non nos recepimus, sed qui ex Deo Deus unigenitus est: nec enim nos apprehendimus deitatem quæ supra naturam est, sed ipse qui natura Deus est semen Abrahamæ apprehendit, quem admodum Paulus ait ⁶⁸, et factus est homo, ut fratribus assimilatus per omnia, in conjunctionem accipiat eum, qui non habet eam a seipso, nempe hominem. Itaque necessario nos ipse prius nosse ait, deinde et nos ipsum.

X, 15. *Et animam meam pono pro ovibus.*

Spondet deinceps se paratum esse omni modo propugnare et periclitari tanquam pro suis pro-

⁶⁷ Ephes. II, 11-13. ⁶⁸ Hebr. II, 16, 17.

γὰρ ἄνθρωπος, οὐ χαριζόμενος ἀνὰ μέρος τισί, τισὶ δὲ οὐκέτι, ἀλλ' ἄλην πεσοῦσαν ἐποικταίρας τὴν φύσιν. Ὀνήσει δὲ οὐδὲν ὁ τῆς οικειότητος τρόπος τοῦς διὰ τῆς ἀπειθείας ὑβρίζοντας, ἀπονεμηθήσεται δὲ μᾶλλον καθάπερ γέρας ἐξαιρετον τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος διήκει μὲν ἐπὶ πάντας, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν, ἄλην ἑαυτῷ συνανιστώντος τὴν ἀνθρώπου φύσιν, ὠφελῆσει δὲ οὐδὲν τοῦς φιλαμαρτίμονας, κατοικήσονται γὰρ εἰς τὸν ᾗδην ἐπὶ μόνη τῷ χρῆναι κολάζεσθαι τὸ ἀναδιῶναι δεχόμενοι, τοῖς γε μὴν τὸν ἐξαιρετον ἡσχηκόσι βίον πρὸς ὠφελείας ἔσται πολλῆς. Ἐπὶ γὰρ μετουσίᾳ τῶν ὑπὲρ νοῦν ἀγαθῶν λήφονται τὴν ἀνάστασιν, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸν τῆς οικειότητος λόγον ἤκειν μὲν ἐπὶ πάντας πονηροῦς τε καὶ ἀγαθοῦς, μὴ μὴν ἐν ἴσῳ ὑπάρχειν πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν πιστεύουσιν εἰς αὐτόν συγγενείας ἀληθοῦς, καὶ τῶν ταύτῃ χρεωστουμένων ἀφορμῆν, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις ἀχαριστίας τε καὶ ἀνοσιότητος ἐγκλημα χαλεπώτατον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦτοις ἡμεῖς· διανοεῖσθω δὲ τις τὰ τελευτώτερα. Ἐπιτηρητέον δὲ γε μὴ ὅπως ἔστιν ἀληθῆς τε ὁμοῦ καὶ ἀσφαλῆς ὁ λόγος, οὐ γὰρ διαφορῆσας περὶ αὐτὸν ὁράται, ἀλλ' ἐν τάξει τῇ οικείᾳ καὶ προπεθεστάτῃ τῶν πραγμάτων ἕκαστα τιθεῖς. Οὐ γὰρ ἔφη· Γινώσκεις με τὰ ἐμὰ, καὶ γινώσκω τὰ ἐμὰ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐγνωκότα πρότερον εἰσφέρει τὰ ἴδια πρόβατα, εἶθ' οὕτως γνωσθήσεσθαι φησι παρ' αὐτῶν. Ἐκληφθείσης δὲ τῆς γνώσεως ἐπὶ μὲν τῆς εἰδήσεως, ὡςπερ οὖν ἐλέγομεν ἐν ἀρχῇ, τοῖσδε πῶς νοήσεις. Οὐχ ἡμεῖς αὐτὸν ἐπεγνωκάμεν πρῶτοι, ἐπέγνω δὲ ἡμᾶς πρῶτον αὐτός. Καὶ γοῦν ὁ Παῦλος τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστέλλων τοιοῦτον εἶ φησι· Ἐὰν μνημονεύετε ἡμεῖς τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ τῇ λεγομένῃ ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ· νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡμεῖς οἱ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγύς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Ἐξ ἀμετρῆτου γὰρ ἡμερότητος ἑαυτὸν τοῖς ἔθνεσι προσεγγόχεν ὁ Χριστός, καὶ προέγνω μᾶλλον, ἢ ἐγνωσθη παρ' ἡμῶν. Εἰς δὲ γε τὴν οικειότητα καὶ συγγένειαν νοουμένης τῆς γνώσεως, πάλιν ἐκεῖνὸ φάμεν, οὐχ ἡμεῖς ἠρξάμεθα τοῦ πράγματος, ἀλλ' ὁ ἐκ Θεοῦ Θεὸς μονογενῆς· οὐ γὰρ ἡμεῖς ἐπεδραξάμεθα τῆς ὕπερ φύσιν θεότητος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φύσει Θεὸς σπέρματος Ἀβραάμ ἐπελάβετο, καθά φησιν ὁ Παῦλος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ἵνα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθεῖς κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας, πρὸς οικειότητα λάβῃ τὸν οὐκ ἔχοντα ταύτην ἐξ ἑαυτοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τὸν ἄνθρωπον. Οὐκοῦν ἀναγκαίως αὐτὸς ἡμᾶς προσεγνωκέναι φησὶν, εἶθ' οὕτως ἡμᾶς αὐτόν.

Καὶ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων.

Ὡς ὑπὲρ οικείων ἦδη καὶ συγγενῶν ἠτύρπισται μὲν εἰς τὸ παντὶ μὲν ὑπερασπίζειν τρίπῳ, καὶ κατ-

επαγγέλλεται και προκινδυνεύει μὲν ἐτοίμως, συνιστάς ἐν ταυτῷ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως ὅτι περ αὐτὸς ὄντως ἐστὶν ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Οἱ μὲν γὰρ τοῖς λύκοις ἀνέντες τὰ πρόβατα, καὶ δειλοὶ καὶ μισθωτοὶ διὰ τοῦτο καὶ ἄλλα κατωνομάσθησαν· ὁ δὲ ἔπειτα ἔγνω τοσοῦτον αὐτῶν ὑπεραγωνίσασθαι δεῖν, ὡς μηδὲ αὐτὸν καταναρκῆσαι τὸν θάνατον, εὐλόγως ἂν δὴ νοεῖτο ποιμὴν ὁ καλός. Λέγων δὲ, ὅτι « Τίθῃμι τὴν ψυχὴν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, » ἔπειτα εἶμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὑποπλήττει τὸν Φαρισαῖον, καὶ δίδωσι πως ἐννοεῖν δεῖ τοσοῦτον ἐμπαροινήσει ποτὲ, καὶ εἰς τοῦτο μανίας τῆς ἐπ' αὐτῷ κληθήσεται, ὡς θανάτῳ περιβαλεῖν ἂν ἦμισα μὲν τοῦτο πάσχειν ἐχρῆν, ἐπαίνου δὲ μᾶλλον παντὸς ἀξιούσθαι καὶ θαύματος αὐτῶν τῶν εἰργάζετο χάριν, καὶ τῆς ἐν τῷ ποιμαίνειν εὐτεχνούς ἐπιστήμης. Σημειωτέον γε μὴν ὅτι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς θάνατον οὐκ ἀκούσιον ὑπέμενον ὁ Χριστὸς, ἐθελοντῆς δὲ πρὸς τοῦτο βαδίζων ἔβηται, καίτοι βῆστα τὸ πάσχειν διαδράναι δυνάμενος, εἰ μὴ βούλοιο παθεῖν. Ὑποκοῦν τὸ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης ὡς καλός, καὶ τὸ τῆς ἡμερότητας ὑπερφυῆς, ἐν τῷ καὶ ἐκόντα παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ὀφόμεθα.

Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· ἀνακείνα με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποιμὴν, καὶ εἰς ποιμὴν.

Πολυτρόπως τὸν ἄτακτον περικροτεῖ Φαρισαῖον· ὅτι μὲν γὰρ τῆς τῶν προβάτων ἐπιστασίας ὅσον οὐδέποτε παρωσθήσεται, κατάρξει δὲ μᾶλλον αὐτὸς, καὶ καθηγῆσεται διὰ πολλῶν ὑπεμφαίνει λόγων. Ὑποσημαίνει δὲ ὅτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐγγνωμονεστέροις τὰς ἐκ τῶν ἐθνῶν ἀναμίξας ἀγέλας, οὐ μόνως ἡγεμονεύσει τῆς Ἰουδαίων, ἀλλ' ἦδη καὶ εἰς ἄλλην διαβαίνει τὴν γῆν τῆς αὐτοῦ δόξης τὸ φῶς, καὶ καλέσει πρὸς θεογνωσίαν τοὺς ἀπανταχόσε λαοὺς, οὐκ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς εἶναι καταδεχόμενος, ὡς περ οὖν ἐν ἀρχαῖς, ἀπάση δὲ μᾶλλον τῇ ὑπ' οὐρανὸν προτιθεὶς εἰς ἀπλάωσιν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας τὴν ἐπιστήμην. Ὅτι δὲ παιδαγωγὸς εἰς εὐσέθειαν τοῖς ἔθνεσιν ἀνεδείχθη Χριστὸς ἐκμάθει τις ἂν καὶ λίαν εὐκόλως· μεστὴ γὰρ ἡ θεόπνευστος Γραφὴ τῶν ἐπὶ τούτῳ μαρτυριῶν, καὶ ἦν μὲν ὡς εἶοικε παρατρέχειν οὐκ ἀπαικὸς ἀνέντα σὺς εὐμαθεστέροις τὴν ἐπὶ τούτῳ ζήτησιν, παραθεὶς δ' οὖν ὁμοῦ δύο τῶν προφητῶν, ἧ τρεῖς περὶ τούτου λόγους ἐρῶ πάλιν τὰ ἐφεξῆς. Φησὶ που τοῖνον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ περὶ αὐτοῦ· « Ἰδοὺ μαρτύριον ἔθνεσι δέδωκα αὐτὸν, ἀρχοντα καὶ προστάσσοντα ἔθνεσιν. » Διεμαρτύρατο γὰρ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Χριστὸς μάθημα τὸ σωτήριον, καὶ δι' ὧν ἀνασώζεσθαι χρῆν ἀνυποστῆλως εἰπῶν. Μελιώδης δὲ ὁ θεὸς καθάπερ εἰς θίασον ἔνα τοὺς ἀπανταχόσε καλῶν, καὶ πρὸς οὐράνιον ἑορτὴν συναγείρεσθαι τὴν θφ' ἡλίῳ κελεύων, « Πάντα τὰ ἔθνη, φησὶ, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως. » Ἄλλ' εἰ τῷ δοκοῖη καὶ τῆς οὕτω λαμπρᾶς καὶ αἰοδίου πανηγύρεως πολυπραγμονεῖν τὴν αἰτίαν, εὐρήσει λέγοντα σαφῶς ὅτι· Βασιλεὺς πάσης τῆς

A priis ac cognatis, simulque hac resumptione astruens, se vere bonum esse pastorem. Qui enim lupis suas relinquunt oves, merito timidi et mercenarii nuncupati sunt; qui vero ita paratus est ad eas defendendas ut ne mortem quidem detrectet, jure bonus pastor censeatur. Cum autem ait, « Pono animam meam pro ovibus, » quia pastor bonus sum, Phariseos increpat, et indicat illos eo temulentiae ac furoris venturos ut eum morte afficiant quem minime id pati oportuit, laude vero et admiratione dignum haberi et eorum quae fecit operum summæque in pascendo industriae ac scientiae gratiam accipere. Et quidem notandum est mortem pro nobis non invitum sustinuisse Christum, imo ultro ei volens se offerre conspicitur, quamvis, si nollet pati, nullo negotio passionem posset evitare. Igitur in eo quod volens et sponte pro nobis passus sit, ejus erga nos dilectionem et bonitatis magnitudinem magis ac magis suscipiemus.

X. 16. *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili: et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor.*

Multis modis Phariseos insolentes confundit: eos quippe praefectura ovium jamjam deturbatum iri, se vero eis praefuturum multis verbis innuit. Significat vero quod gratioribus ex Israel greges e gentibus admiscens, non Judæis tantum praerit, sed in universam terram suae gloriae lumen diffundet, et vocabit ad Dei cognitionem omnes undequaque populos, nolens in Judæa sola cognosci sicut ab initio, sed omnibus potius qui sub caelo sunt, ad perfrendam veram Dei cognitionem, scientiam proponens. Quod vero praedagogus gentibus institutus fuerit Christus, nullo negotio videre est: plenae quippe sunt Litterae divinae de eo testimoniis, quae praetermittere non abs re ducimus, relicta studiosioribus eorum indagare; verumtamen duobus prophetarum aut tribus locis allatis pergam deinceps ad reliqua. Ait igitur alicubi Deus ac Pater de ipso: « Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem et praecipientem gentibus. » Contestatus enim est ac denuntiavit Christus gentibus disciplinam salutarem, et ea per quae salvanda essent protulit. Psaltes vero ille divinus tanquam ad unam celebritatem effusos undequaque populos invitans, et ad coelestem festum congregari terram universam praecipiens: « Omnes gentes, inquit, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. » Sed sicut libuerit hujus adeo claræ et illustris festivitatis causam perscrutari, inveniet clare dicentem quoniam: « Rex omnis terræ Deus, psallite sapienter: regnavit Deus super omnes gentes. » Et ipsum in-

⁶⁰ Galat. III, 24. ⁷⁰ Isa. LV, 4. ⁷¹ Psal. XLVI, 4.

⁷² ibid. 8, 9.

duxit alicubi Dominum universis simul gentibus A evangelicam annuntiantem prædicationem. In octavo quippe et quadragesimo psalmo ait : « Audite, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, quique terrigenæ, et filii hominum, in unum dives et pauper. Os meum loquetur sapientiam, et meditatio cordis mei intelligentiam ⁷³. « Quibus verbis doctrinam Christi innui comperimus. Itaque ut ad institutum sermonem revertar, gentium multitudinem congregatum iri una cum iis qui ex Jerusalem convertentur, aperte denuntiat. Sed forte dixerit aliquis hujus loci sensum subtilius indagans, Servator alloquens principes Judæorum, et ad homines quibus corodio et invidia æstuabat verba faciens, revelat mysteria. Quid enim, quæso, tales necesse fuit scire imperatorum gentibus, et oves quæ extra 657 Judæam sunt in suas caulas impositurum? Quid igitur ad hoc dicemus aut responderemus? Quid in quod tanquam amicis mysteria communicet, neque tamen vanam de his expositionem faciat; verum quia sciebat se profuturum quantum in seipso; id enim propositum erat, licet audientibus animus durus esset et intractabilis. Quoniam autem sciebat eos librum Mosis et sanctorum prophetarum prædictiones tenere, et prolixum esse apud prophetas sermonem, fore ut Christus gentes ad Dei cognitionem velut irretiret, ideo rem illis velut signo et documento ponens, quod is ipse manifesto esset olim prædictus et prænuntiatus, palam asseveravit se oves quæ non es-

ent ex Judæorum stabulo vocaturum, ut deinceps eum ipsum vere esse crederent, quem sanctorum virorum oracula et vaticinia prædixissent. αὐτὸς εἶη σαφῶς ὁ προηγγελμένος, ὅτι καλέσει καὶ τὰ ῥήθη δῖσχυρίσατο, ἵνα λοιπὸν, ὡς περ οὖν ἐλέγομεν καὶ ὁ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προεξηρησμέναι χορῶς.

X, 17. *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam.*

Non tantum iis quæ lingua pronuntiata sunt, sed etiam quæ in imo pectore sunt abdita sæpius occurrit: cum enim Deus verus existat, omnium certam habet notitiam. Irridentibus igitur impiis Judæis ejus sermonem et nugari eum putantibus, qui tantopere se suas oves propugnaturum sponderet, ut etiam vitam profundere paratus esset, necessario simul et ex inscitia atque impietate ridentes demonstrat etiam innum reprehendere ausos, cum verbis tum rebus, quod Deus et Pater magno honore dignum ducat. Amat enim me, inquit, propter hoc quod præ summa inscitia et stupore nihili penditis. Quomodo ergo non arrogantes ac *proterve impij estis qui ridiculum appellatis id quod Deo acceptissimum est?* Per hæc etiam quodammodo eis significat eos deo maxime invisos et abominatos. Si enim amat eum qui ponit animam pro comisso sibi grege, omnino necesse est existimare, eum odio dignum ducere, qui cernit lupum

γῆς ὁ Θεὸς, ψάλλετε συνετῶς, ἐβασίλευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Καὶ αὐτὸν δὲ που τὸν Κύριον ἐν ἰδίῳ λόγῳ εἰσαγγέλλων πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἔθνεσι τὸ εὐαγγελικὸν περιεγγέλλοντα κήρυγμα. Ἐν γὰρ τῷ ὀγδόῳ καὶ τεσσαρακοστῷ λέγει ψαλμῷ· « Ἀκούσατε. πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, οἱ τε γηγενεῖς, καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιτοαυτῶ, πλούσιος καὶ πένης. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. » Ἀληθὲν εὐρήσομεν ὡς μάθημα τὸ διὰ Χριστοῦ. Οὐκοῦν, ἐπανήξει γὰρ ὁ λόγος εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτι τοῖς ἐξ Ἱερουσαλήμ ἐπιστρέφουσι συναγελασθήσεται τῶν ἔθνῶν ἡ πληθὺς, προαγορεύει σαφῶς. Ἄλλὰ τοῦ δὴ χάριν, φαίη τις ἂν, τὴν ἐν τῷ προκειμένῳ διάνοιαν πικρότερον ἐρευνῶν, τοῖς Ἰουδαίων ἡγουμένοις προσδιαλεγόμενος ὁ Σωτὴρ, καὶ πρὸς ἀνδρας μίσει καὶ φθόνῳ διακεκαυμένην ἔχοντας τὴν καρδίαν λαλῶν, ἀποκαλύπτει μυστήρια. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τοὺς τοιοῦτους ἐχρῆν ὅτι τῶν ἔθνῶν κατάρξει μαθεῖν, καὶ ὅτι τὰ ἔξω τῆς Ἰουδαίας πρόβατα ταῖς ἰδίαις αὐλαῖς εἰσοικιεῖ; Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς τοῦτο; τί δὲ ἀπολογησόμεθα; Οὐχ ὡς φίλοις ἀνακονοῦται μυστήρια, ἀλλ' οὐδὲ εἰκαίαν αὐτοῖς ποιεῖ τὴν ἐπὶ τούτοις ἐξήγησιν· ἀλλ' ἐπιπέτρ ὠφελήσων ἠπίστατο, ὅσον δὲ ἦν ἐφ' ἑαυτῷ· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ προκειμένον, εἰ καὶ τῶν ἀκρωμένων δυσάλωτος κομιδῆ καὶ πρὸς εὐπαίθειαν οὐκ εὐχερῆς ὑπάρχων ὁ νοῦς διέμενεν ἀκαμπῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τε Μωσέως συγγραφὴν καὶ τὰ τῶν ἁγίων προφητῶν μηνύματα διεγνωχότας ἠπίστατο, πολλὸς δὲ καὶ μακρὸς παρὰ τοῖς προφήταις ὁ λόγος, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη πρὸς θεογνωσίαν σαγηνεύσει Χριστὸς, διὰ τοῦτο σημείων αὐτοῖς ὡς περ τὸ πρᾶγμα τιθεὶς ἐναργέστατον ὡς τὰ οὐκ ὄντα ἐκ τῆς Ἰουδαίων αὐλῆς πρόβατα, διαρῆτως αὐτὸν ὄντως ἐκαίον εἶναι πιστεύουσαν, ὃν

Διὰ τοῦτό με ὁ Πατὴρ ἀγαπᾷ, ὅτι τίθημι τὴν ψυχὴν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν.

Ἵπαντεὶ πολλάκις οὐ μόνον τοῖς ἤδη διὰ γλώττης ἐκπεφωνημένοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν τῷ βάθει λογισμοῖς· Θεὸς γὰρ ὑπάρχων ἀληθινός, πάντων ἔχει σαφῆ τὴν ἐπίγνωσιν. Διαγελῶντων τοιγαροῦν τῶν ἀνοσίων Ἰουδαίων τῶν παρ' αὐτοῦ λόγον, καὶ ἐπιπέτρ εἰς τοσοῦτον τοῖς ἰδίῳ προβάτοις συναθλήσειν κατεπηγγέλλετο, καὶ σφόδρα προθύμως, ὡς καὶ προτεθνᾶναι λίαν ἐτόιμος ἔχειν, ληρεῖν οἰομένων ἤδη καὶ μαίνεσθαι δοκούντων αὐτῶν [Ἰσ. αὐτὸν], ἀναγκαίως ἤδη λοιπὸν ἐξ ἀπαιδευσίας ὁμοῦ, καὶ δυσσεβείας ἀμέτρου τῆς ἐνούσης αὐτοῖς διαγελῶντας ἐκδεικνύει λόγοις τε καὶ πράγμασιν ἐπιτιμῶν ἐλομένους ἂ πολλῆς οἶδε τιμῆς ἀξιοῦν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ. Ἄγαπᾷ γὰρ με διὰ τούτα, φησὶν, ὁ διὰ πολλὴν ἀσυνείσταν πεποίησθε παρ' οὐδέν. Πῶς οὖν οὐκ ἀλαζόνες, καὶ δυσσεβείας ἀπάσης ἐντὸς, οἱ καταγέλαστον εἶναι φατε τὸ τῷ Θεῷ θυμηρέστατον; Δίδωσι δὲ πως αὐτοῖς καὶ διὰ τούτων ἐνοεῖν, ὅτι μεμίσθηται σφόδρα παρὰ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἀγαπᾷ τὸν τιθέντα τὴν ψυχὴν

⁷³ Psal. XLVIII, 2-4.

ὕπερ τῶν προβάτων τῆς ἐγχειρισθείσης ἀγέλης, ἀνάγκη δὴ πᾶσα νοεῖν, ὅτι βδελυρὸν ἡγήσεται τὸν θεωροῦντα τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀνέντα μὲν τὴν ἀγέλην ἐπιπηδῶντι, καὶ μαινομένῳ, τρεπόμενον δὲ πρὸς φυγὴν, ὃ δὴ καὶ δρῶντας ἐξήλεγε τοὺς ἄρχαι λαχόντας τοῦ Ἰουδαίων λαοῦ, ἦτοι αὐλῆς. Ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν, καὶ θεομισεῖς, καὶ ἀσεβοῦντας ἐλέγχει διὰ τοῦ μὴ καταφρίξαι γελᾶν τὸ παρὰ τῷ Θεῷ τιμωτάτον, ἡγαπήσθαι γὰρ μὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διΐσχυρίζεται Χριστὸς, οὐχ ὅτι μόνον τίθησι τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὅτι τίθησιν ἵνα καὶ λάβῃ· ἐν γὰρ δὴ τοι μάλιστα τούτῳ τῶν εἰς ἡμᾶς καταρωθῶμενον ἀγαθῶν διαλάμπει τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ ἐτεθνῆκει μὲν μόνον, μὴ ἐγήγερτο δὲ, τί τὸ πλέον ἦν εἶτι; Κατὰ τί δ' ἂν τὴν φύσιν ὀνήσας ἐφάνη νεκρὸς σὺν ἡμῖν ἀπομεινας, ὑπὸ τὰ τοῦ θανάτου δεσμὰ, καὶ ὑπὸ τῆς ἐπεισάκτου φθορᾶς ἀναμιξέτοῖς ἄλλοις τυραννοῦμενος; Ἐπειδὴ δὲ τέθεικεν ἵνα καὶ λάβῃ, διέσωσεν ὅλην κατὰ τοῦτο τὴν φύσιν, καταργήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ κτίσιν ἵνα ἀναβίξῃ καινὴν. Ἀγαπᾶται τοιγαροῦν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὐχ ὡς ἐξω τῆς ἀγάπης διαμένων, εἰ μὴ συνέβη τὸ καθ' ἡμᾶς· ἦν γὰρ αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀγαπώμενος. Βαδιούμεθα δὲ πρὸς τὴν τοῦ λεγομένου κατάληψιν· τὰ φύσει προσόντα τισιν, ἢ καὶ καθ' ἑξίν συμβαίνοντα, τότε δὴ μάλιστα χαριστάτην ἔχει τὴν ἔκφρασιν, ὅταν ἀγῆται πρὸς ἐνέργειαν. Οἷον, τὸ πῦρ ἔχει φυσικῶς τὴν ἰδίαν ἐν ἑαυτῷ θερμότητα· ἀλλ' ὅταν ἐνεργῇ τι περὶ τὰς ὕλας, τότε δὴ μάλιστα τίς αὐτῷ καὶ ποία δύναμις ἐνυπάρχει διαγιγνώσκωμεν. Ὁμοίως ὁ γραμματικὸς τυχῶν, ἤγουν ἐτέρας τοιαύτης τινὸς ἐπιλαβόμενος ἐπιστήμης, οὐχ ἂν, οἶμαι, θαυμάζοιτο σιωπῶν, προστιθεὶς δὲ μᾶλλον εἰς γνῶσιν ἐτέροις τὸ τῆς ἐνούσης αὐτῷ μαθήσεως κάλλος. Οὕτω τοιγαροῦν ἡ θεία τε καὶ ἀρρήτος φύσις ὅταν ἐνεργῇ τι τῶν ἰδίως ἀνακειμένων αὐτῇ, καὶ προσεῖναι περυκτότων, τότε δὴ μάλιστα καὶ αὐτὴ παρ' ἑαυτῆς χαριστέρα φαίνεται, ὁρᾶται δὲ οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν. Καὶ γοῦν ἡ σοφία φησὶν ἐν βιβλίῳ Παροιμιῶν· « Ἐγὼ ἤμην, ἢ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ ἠύφραινόμεν ἔν προσώπῳ αὐτοῦ ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ἠύφραινέτο τὴν οἰκουμένην συντελέσας, καὶ ἐνηυφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. » Καὶ τὸ χαίρειν αἰεὶ προσεῖσι τῷ Θεῷ, καὶ τὸ ἀτελεύτητον εὐθυμηδίας. Τὸ γὰρ λυποῦν ὄλως τῶν ἀπάντων οὐδὲν ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν· ἀλλὰ προσέχαιρε τῇ ἰδίᾳ σοφίᾳ συντελέσας τὴν οἰκουμένην. Εἰς ἔργον γὰρ ἐνεχθεῖσαν ὄρων τῆς ἑαυτοῦ σοφίας τὴν ἐνέργειαν, τότε δὴ μάλιστα χαίρειν φέρετο δεῖν πλουσιώτερον. Οὕτω τοιγαροῦν κἀνθάδε νοήσωμεν. Ἀγάπη γὰρ ὑπάρχων ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνὴν, καὶ οὐκ ἀγαθὸς ἀπλῶς, αὐτὸ δὲ μᾶλλον τὸ ἀγαθὸν, ἐπέπερ οἶδε τὸν ἴδιον Υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν τίθεντα διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης, καὶ ἀσυγκρίτου χρηστοδότητος τῆς αὐτοῦ φύσεως ἀκριβεῖς ἀποσώζοντα τοὺς χαρακτήρας, ἡγάπησεν εἰκότως, οὐ μισθὸν ὡσπερ τινὰ τῶν εἰς ἡμᾶς γεγονότων τὴν ἀγάπην αὐτῷ διωρούμενος,

A venientem, et relinquit gregem invadenti vertitur que in fugam. Quod quidem facere convincit eos qui Judæorum populo aut stabulo præsent. Simu' ergo et Deo invisos et impios ostendit, ex eo quod **658** subsannare non vereantur eum qui summus in honore est apud Deum, et se dilectum esse Deo et Patri affirmat Christus, non quia duntaxat ponit animam, sed quia ponit ut et accipiat: in hoc enim maxime collatorum in nos honorum magnitudo elucet. Si enim tantum mortuus fuisset, nec resurrexisset, quod inde operæ pretium? Et quid naturam juvisset mortuus nobiscum manens, vinculis mortis obseptus, atque invectæ corruptionis tyrannide promiscue cum aliis oppressus? Quoniam igitur posuit, ut et acciperet, universam secundum **B** hoc servavit naturam, debilitata mortis potentia, nobisque alia veluti creatione renovatis. Enimvero diligitur a Deo et Patre Filius, non tanquam extra dilectionem positus, nisi occasio illa de nobis incidisset: erat enim semper dilectus. Et sic quidem dictum interpretemur, quod quæ natura insunt aliquibus, vel etiam per habitum contingunt, tunc maxime grata sese exserunt specie, cum ad effectum perducentur. Veluti ignis quidem habet naturaliter proprium in seipso calorem; cum verum operatur in materiam et ligna, hinc maxime qualis quantaque vis insit ei, dignoscimus. Consimiliter et mathematicæ vel alterius alicujus scientiæ peritus, non erit, opinor, admirationi si sileat, sed potius si ad utilitatem et cognitionem aliorum partæ sibi scientiæ pulchritudinem exponat. Sic igitur divina et ineffabilis natura, cum aliquid eorum quæ ipsi proprie competunt et naturaliter insunt operatur, tunc maxime et ipsa apud seipsam gratior apparet, et sic apud nos cernitur. Unde sapientia libro Proverbiorum ait: « Ego eram cui adgaudebat, per singulos dies lætabar in conspectu ejus, in omni tempore, cum lætaretur orbe terrarum perfecto et lætaretur in filiis hominum ⁷⁶. » Et lætitia Deo semper inest, atque interminabile gaudium. Nec enim ulla mœroris causa in eum cadere potest, qui omnium rerum potestatem habet; sed adgaudebat suæ sapientiæ perfecto orbe terrarum. Suæ quippe sapientiæ vim et energiam in actum deductam cernens, tunc maxime sibi lætandum censebat. Sic igitur et hoc loco accipiemus. Cum enim Deus et Pater sit dilectio, juxta vocem Joannis ⁷⁷, et non simpliciter bonus, sed ipsamet potius bonitas, quando vidit Filium suum, per dilectionem erga nos et bonitatem incomparabilem servantem germanas ac veras suæ ipsius naturæ notas, merito dilexit, non velut **659** aliquam suorum in nos meritorum mercedem ei tribuens dilectionem, sed, quemadmodum diximus, veritatem suæ ipsius substantiæ genuinam in Filio conspiciens, ac veluti quibusdam necessariis et ineluctabilibus naturæ illecebris ad id invitatus. Quemadmodum igitur et

⁷⁶ Prov. viii, 30, 31. ⁷⁷ I Joan. iv, 8.

quis nostrum formæ exactum et vivum characterem inspiciens, affectum amoris intendit, maxime cum eum intuetur, ad eundem, opinor, modum Deus ac Pater diligere Filium dicitur, ponentem pro nobis suam animam, et rursus accipientem. Dilectionis enim opus elegisse pati, idque cum ignominia propter aliquorum salutem, et non mori duntaxat, sed et depositam animam resumere, ut morte mortem afficeret, et omnem ex morte et corruptione mœrorem abstergeret. Dilectus igitur existens semper propter naturam, dilectus fuisse etiam censebitur, quod per dilectionem nostri Genitorem suum oblectaverit, cernentem illinc omnino puram, ac vividam nulloque fucō elucentem suæ ipsius naturæ imaginem.

Θήσεται καὶ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς ἀγάπης καλῶν εἰς τευθεν ὀρθῶν ἀθλότων παντελῶς καὶ ἀπαρακοιήτως

ἄλλ' ὡσπερ εἰρήκαμεν, τῆς οὐσίας τῆς ἑαυτοῦ τὸ γνήσιον ἐν Υἱῷ θεωρῶν, καὶ φύσεως ὡσπερ τισὶν ἀναγκαίως τε καὶ ἀπαραιτήτως ὀλοκὸς πρὸς τοῦτο καλούμενος. Ὅσπερ οὖν εἰς τῶν καθ' ἡμᾶς ἐν ἰδίῳ τέκνῳ τυχόν τῆς οικείας μορφῆς ἀκριβῆ τὸν χαρακτήρα καταθεώμενος, ἀφρεταί πρὸς ἐπίτασιν ἀγάπης ὅτε μέλιστα βλέπει· κατὰ τοῦτον, οἶμαι, τὸν τρόπον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀγαπήσαι λέγεται τὸν ἴδιον Υἱὸν ὑπὲρ ἡμῶν τιθέντα τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ αὐθις λαμβάνοντα. Ἀγάπης γὰρ ἔργον τὸ καὶ παθεῖν ἐλάσθαι, καὶ τοῦτο ἀδόξως διὰ τὴν τιμῶν σωτηρίαν, καὶ οὐχ ἔπος τεθνάναι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐθις τὴν τεθείσαν ψυχὴν λαβεῖν, ἵνα νεκρώσῃ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς ἐλάσῃ κατήφειαν. Ἀγαπή- τὸς οὖν ὑπάρχειν ἀεὶ διὰ τὴν φύσιν, ἡγαπήσθαι νοη- θυμῶδιαν τὸν ἑαυτοῦ γεννήτορα· ἐπειπερ ἦν κἀνεκλάμπουσεν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τὴν εἰκόνα.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. CYRILLUS, ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

EXPOSITIO IN JOANNIS EVANGELIUM.

Proemium. 9

LIB. I. — CAP. I. — Quod æternus sit et ante sæcula Unigenitus. 20, 25

CAP. II. — Quod Deus, et consubstantialis Patri cum sit Filius, in propria est hypostasi, similiter autem et Pater. 30

CAP. III. — Quod Deus secundum naturam, nec ullo modo, aut minor, aut dissimilis Patri sit Filius. 58

CAP. IV. — Adversus eos qui dicere audent, aliud esse internum et naturale in Deo et Patre Verbum, et aliud quod Scripturæ divinæ appellat Filium. Est autem Eunomaniorum error istiusmodi. 51

CAP. V. — Quod natura sua creator sit Filius cum Patre, ut qui ex ejus est substantia, et non tanquam minister ad id assumptus. 78

CAP. VI. — Quod vita secundum naturam sit Filius, atque ideo non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris. 86

CAP. VII. — Quod lux secundum naturam sit Filius, et profunde non creatus, sed ex substantia Dei ac Patris, ut lux vera de luce vera. 94

CAP. VIII. — Quod solus Dei Filius sit vera lux, creatura non item, cum sit lucis particeps. utpote creata. 111

CAP. IX. — Quod hominis anima ante corpus non existat, neque ob præcedentia peccata corpore includatur, ut nonnulli asserunt. 125

CAP. X. — Quod solus secundum naturam Filius ex Patre sit unigenitus, et ex ipso, et in ipso. 175

LIB. II. — CAP. I. — Quod non per participationem, neque ut accitius est in Filio sanctus Spiritus, sed ei substantialiter et secundum naturam inest. 190, 191

CAP. II. — Quod in creaturarum numero non sit Filius, sed supra omnes, ut Deus de Deo. 266

CAP. III. — Quod Deus et ex Deo secundum naturam sit Christus. 274

CAP. IV. — Quod non per participationem sint in Filio quæ Dei ac Patris sunt propria, sed substantialiter, et secundum naturam. 279

CAP. V. — Quod Filius non sit inter adorantes quatenus Verbum est ac Deus, sed cum Patre potius adoretur. 505

CAP. VI. — Quod non minor secundum virtutem aut operationem sit Patre Filius, sed æqualis potestatis, eique similis, et ex ipso secundum naturam. 350

CAP. VII. — Quod nulla dignitas aut excellentia divina ex participatione, vel accitius sit in Filio. 366

CAP. VIII. — Quod Deus et ex Deo secundum naturam cum sit Filius, et perfectissima Genitoris imago, æqualem cum ipso honorem et gloriam obtinet. 367

CAP. IX. — Quod non minor sit Deo ac Patre Filius, sed in omnibus pari potestate præditus, ut Deus de Deo. 386

LIB. III. — CAP. I. — Cur non solum lucerna, sed ardens et lucens, beatus Baptista dicitur sit a Christo. 399

CAP. II. — Quod imago Dei ac Patris sit Filius. Ubi Judæi etiam reprehenduntur, quod non intelligant quæ a Mose figurate scripta sunt. 410

CAP. III. — Salvatoris adventum Moses nuntiavit. 427

CAP. IV. — Quod pierumque Christi migrationes ex Jerusalem significant transiitum Iri gratiam in gentes. Ubi sermo quoque est de quinque panibus hordeaceis, et duodecim pisciculis. 454

CAP. V. — Quod character substantiæ Dei ac Patris sit Unigenitus, nec alius ab ipso character aut sit, aut intelligatur. 482

CAP. VI. — Manna typus erat Christi adventus, et gratiarum spiritualium quæ per ipsum traduntur. 498

LIB. IV. — CAP. I. — Quod nulla in re minor sit Deo ac Patre Filius, propterea quod ex ipso secundum naturam existit, licet ei subici dicatur a nonnullis. 550

CAP. II. — Quod vivificum sit sanctum Christi corpus, ubi veluti de pane loquitur suo corpore. 559

CAP. III. — Quod vitæ a iunde acceptæ particeps non sit Filius, sed vita potius secundum naturam, ut ex vita secundum naturam, Deo nimirum ac Patre, genitus. 586

CAP. IV. — Quod sanctum tabernaculum quod in deserto populo præferebatur figura Christi erat, et quod arca quæ in eo erat, et lucerna, adeoque altaris, cum thymi- matis tum oblationum, significabant Christum. 614

CAP. V. — Festum Scenopegia spel quæ sanctis debent restitutionem significat, et resurrectionem a mortuis. 651

CAP. VI. — Dissertatio de cessatione in die Sabbati, ubi quid illa significet multis modis indicatur. 671

CAP. VII. — Dissertatio de circumcisione in die octava, quæ ea significantur variis modis indicat. 686

LIB. V. — CAP. I. — Quod non horis, ut perperam Græci sentiunt, veluti ex necessitate quadam res humanæ sub- jaceant, sed voluntate nostra feramur in bonum sive ma- lum. Et quod Dei nutu gubernemur. 706, 719

CAP. II. — Quod post Servatoris crucem, et resurre- ctionis tempus a mortuis, firmiter in nobis Spiritus sanctus inhabitaverit. 750

CAP. III. — Quod Christus nec Judæorum robore, nec aliorum ulla vi ac necessitate adactus, mortem in cruce passus sit, sed ipse ultro pro nobis eam pertulerit ut omnes servaret. 791

CAP. IV. — Quod secundum naturam suam sit Filius, creaturis non similis quoad substantiæ rationem. 801

CAP. V. — Quod non minor sit Deo ac Patre Filius virtute et sapientia, sed ipsamet potius sapientia et vir- tus ejus. 851

LIB. VI. — CAP. UNIC. — Morbi corporei et præceden- tibus animæ peccatis nemini accidunt, sed neque peccata patrum filii, aut quorumvis Deus illis infert, puniens eos qui nihil deliquerunt, sed justum de omnibus judicium fert. 891, 939

FINIS TOMI SEPTUAGESIMI TERTII.

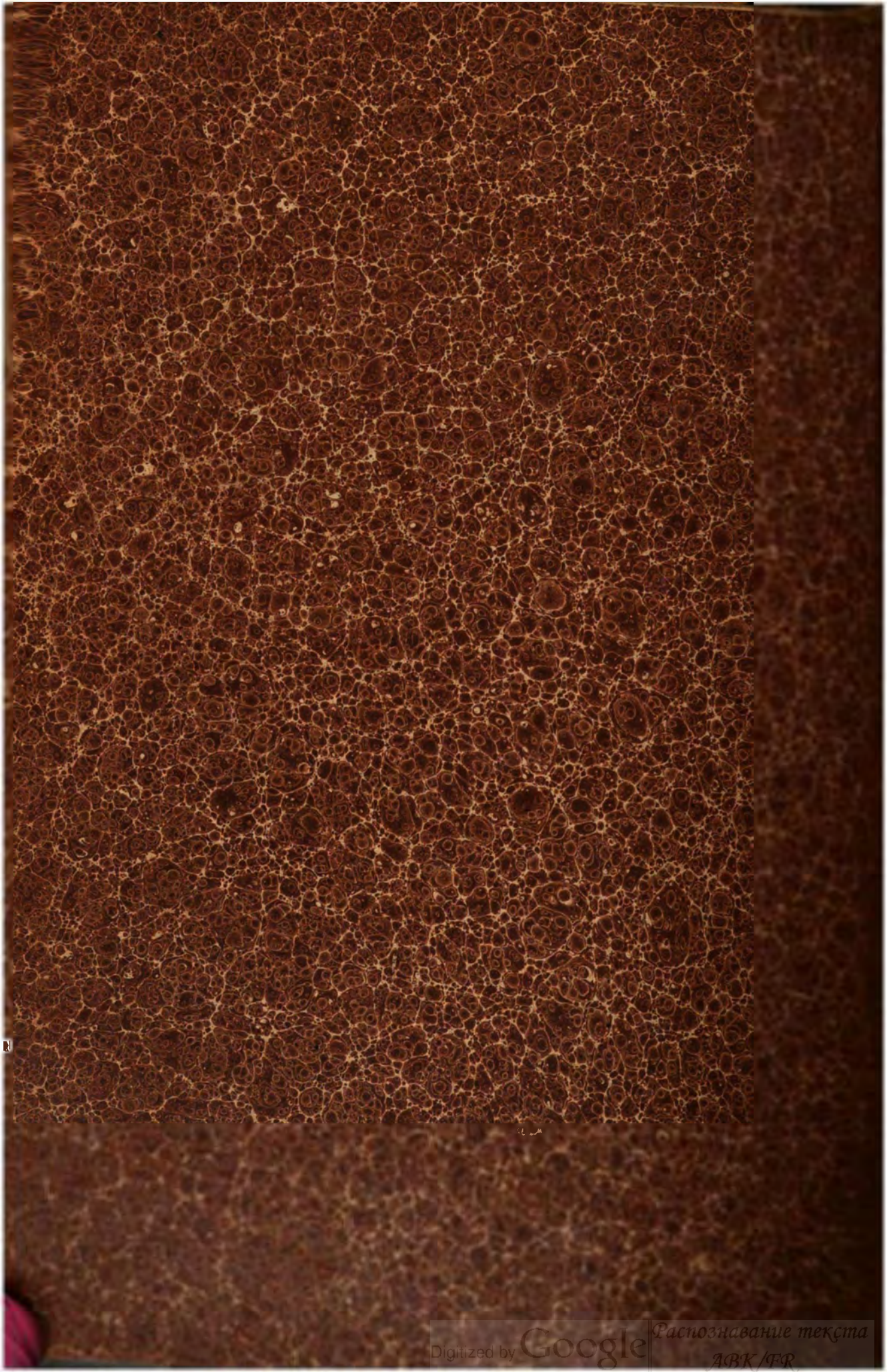
Ex typis MIGNÉ, au Petit-Montrouge.

Digitized by Google

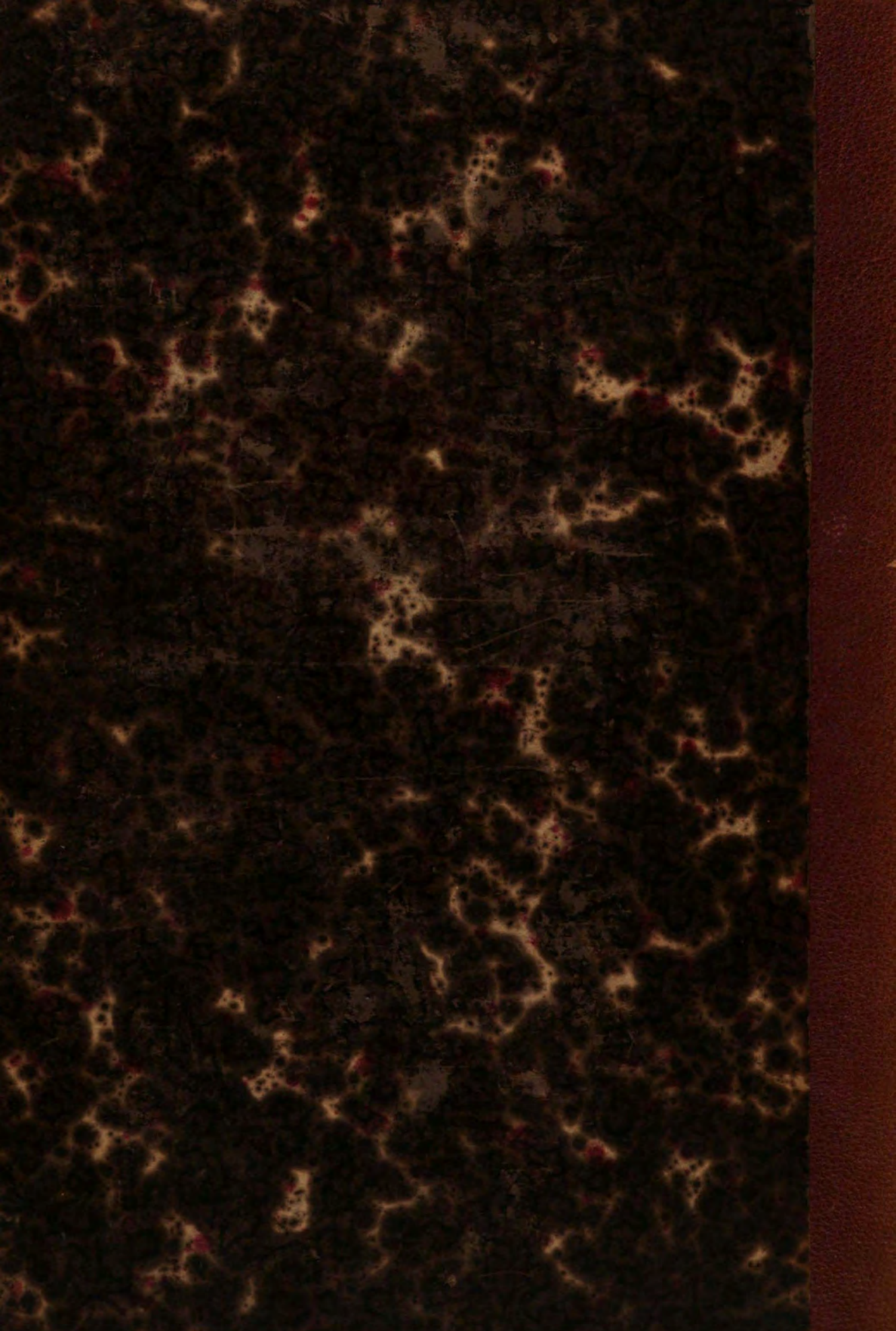

3 2044 019 207 877

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>